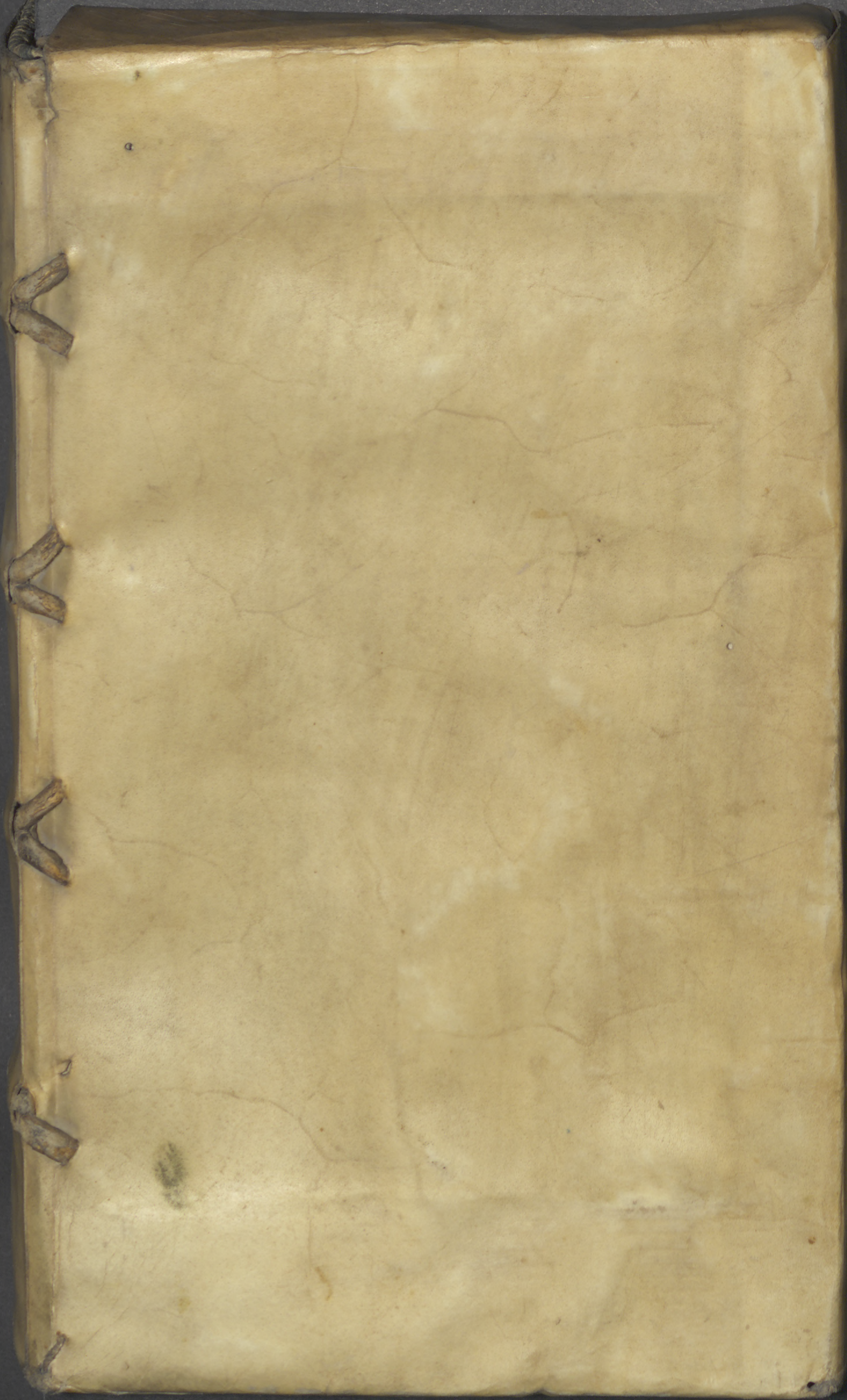
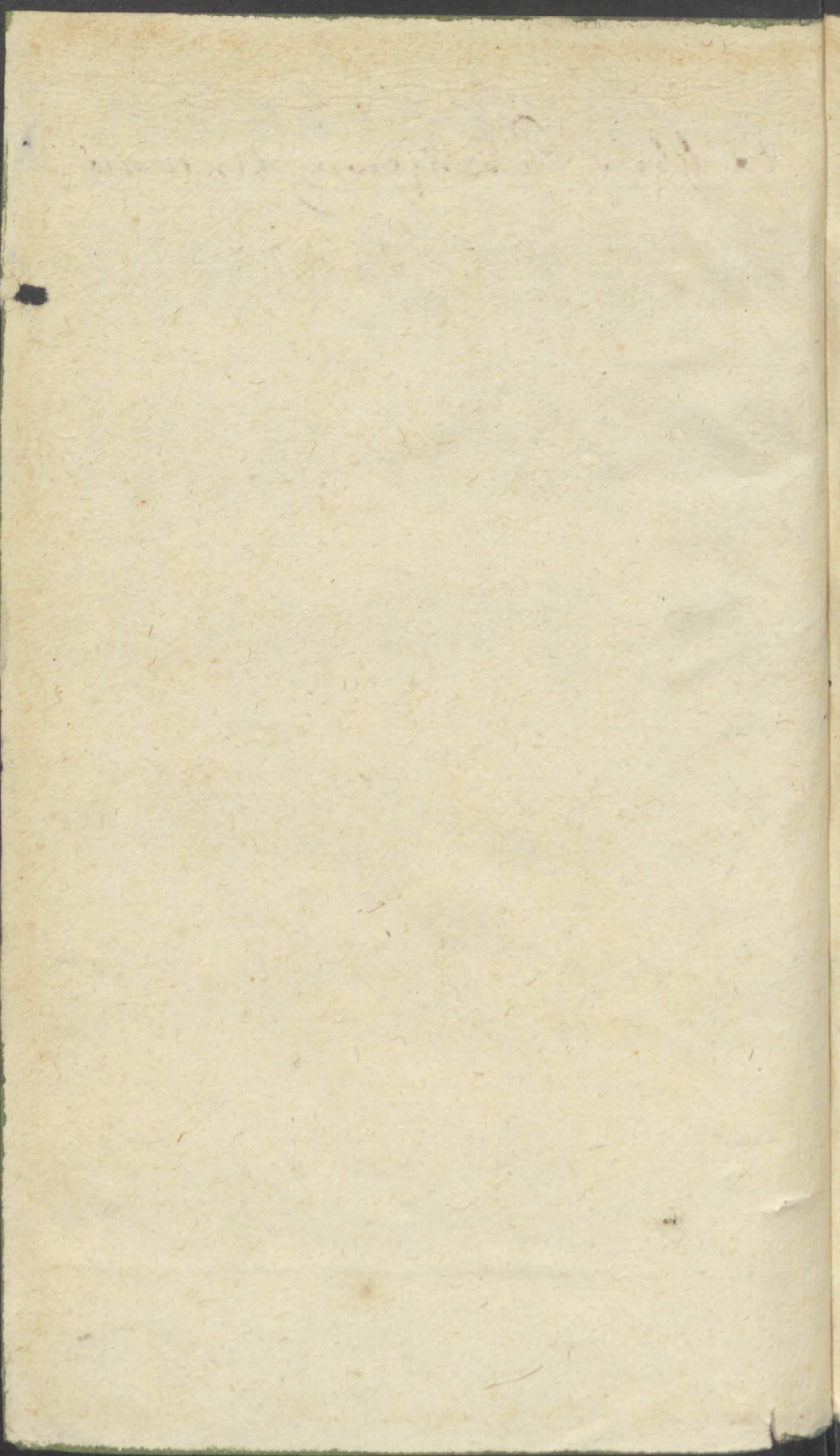

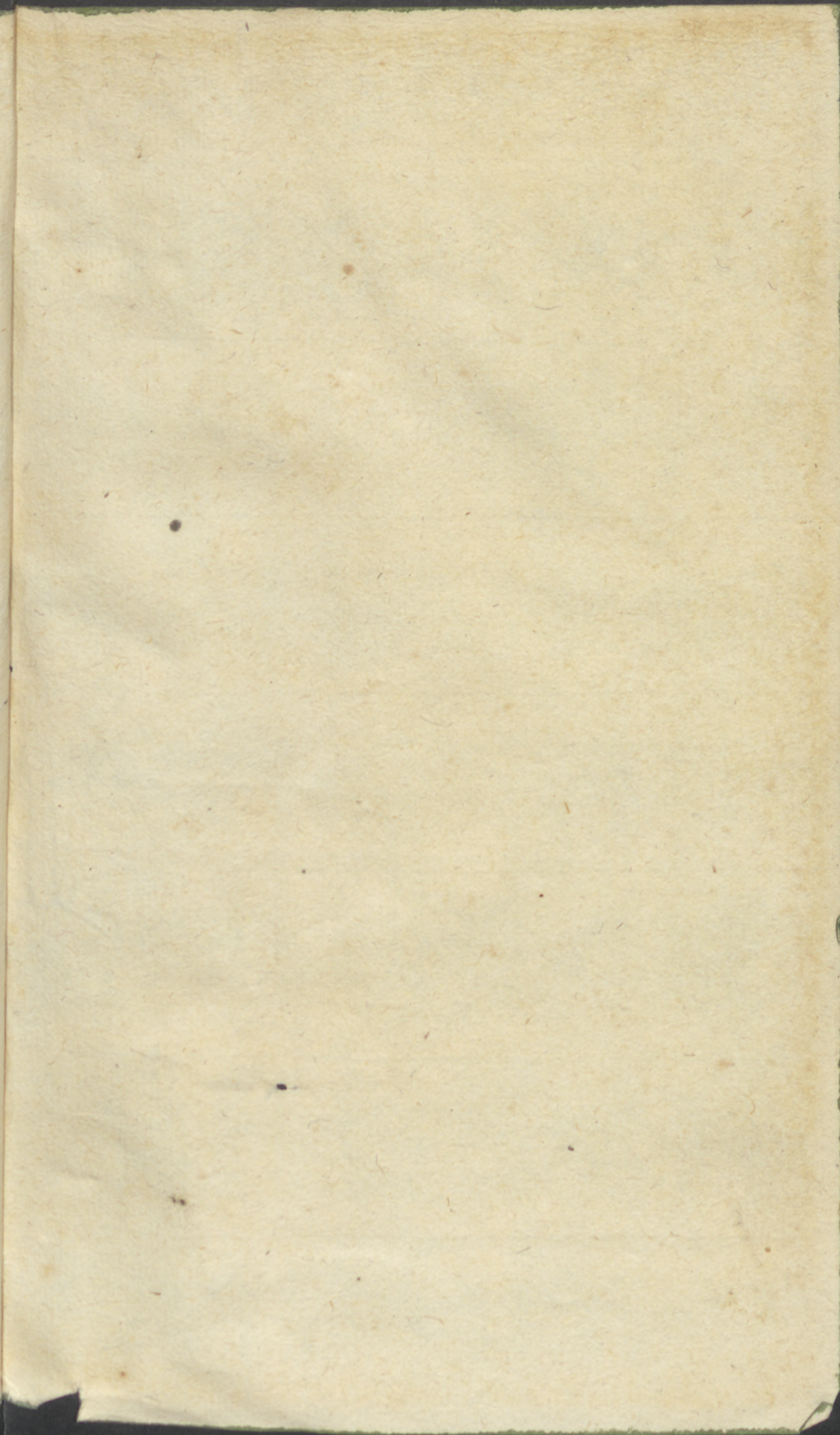
Insignia D. Jo. Christophori
S.R.I. Lib. Baronis de BARTENSTEIN

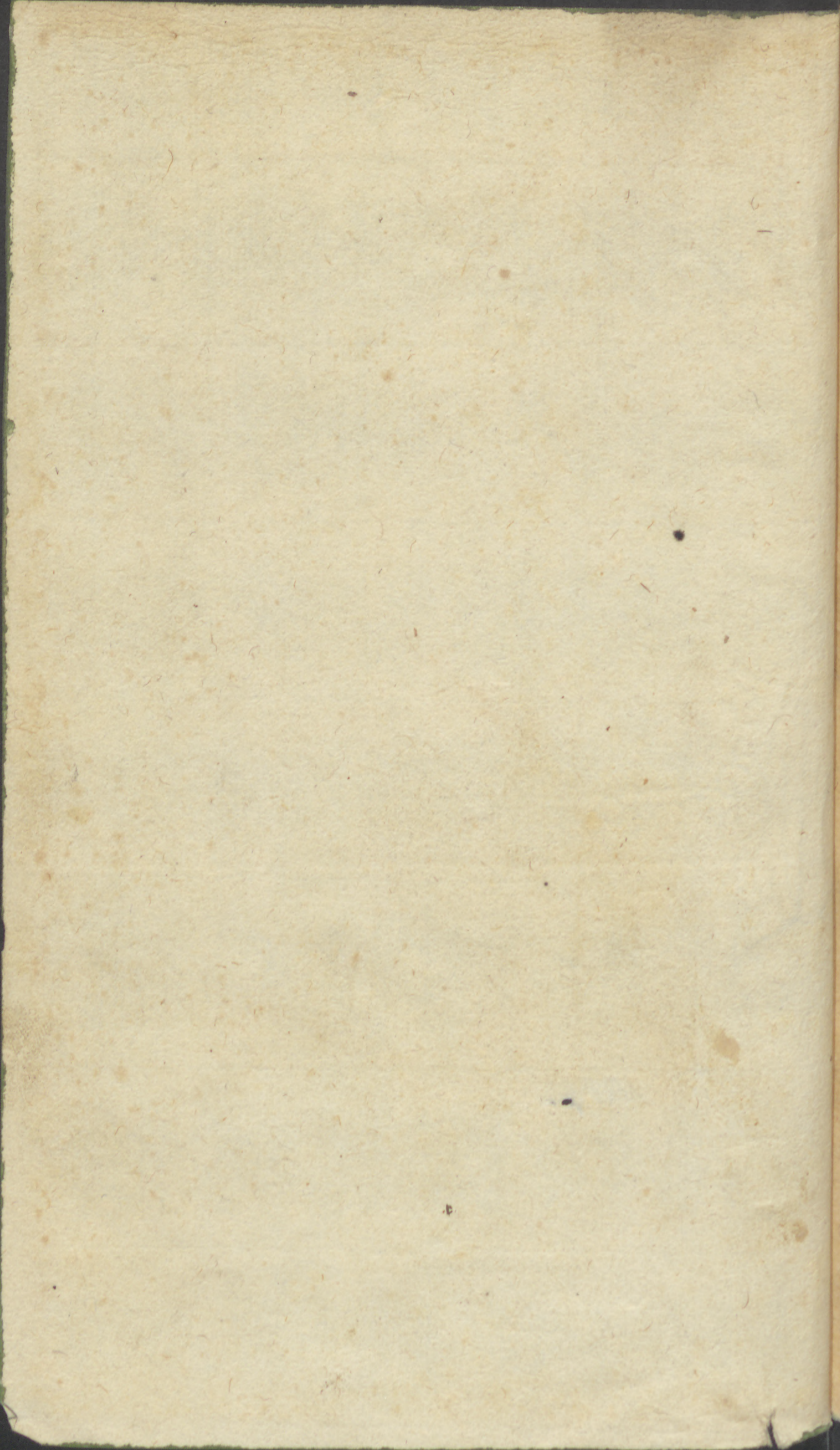

Peragit tranquilla pote-
Quod violenta nequit.
Claud. Cons. Fl. Mal. Theod.

Ex libris Paszkiewicz Antonii.

DE REPVBLICA LIBRI SEX ET VIGINTI,

ANTEA IN DVOS DISTINCTI tomos, nunc vno concise & artificiose comprehensi,

Auctore
D. PETRO GREGORIO THOLOZANO,
I. V. D. & Professore, prius in Academia Cadurcensi, deinc Tholozana, nunc Pontimussana Lotharingica, earundemque facultatum I. V. Decano.

MVLTIJVGA RERVM SCIENTIA, varietate, & nouitate, ac pene aurea Reipubl. instituendæ ratione, non tam vtiles, quam iucundi lectoribus futuri.

EDITIO GERMANIÆ NOVA,

Priori Pontimussana, sublatis passim mendis, & binis Indicibus in vnum coniectis, longe emaculatior & nitidior.

Speculum totius libri versa pagella dabit.

Ex Officina Paltheniana

Cura & sumtibus heredum Petri Fischeri.
Anno. M. D. XCVII.

PETRVS GREGORIVS THOLOZANVS IVRIS VTRIVSQVE DOCTOR ET publicus professor prius in Academia Cadurcensi, deinc Tholozana, nunc Pontimussana Lotharingica: earundemque facultatum Iuris vtriusque ibidem Decanus, Candido lectori salutem.

NOSTRI semper fuit instituti (Candide lector) publicæ vtilitati omnino studere, quemadmodum id ex variis nostris scriptis ante hac in lucem editis facile percipi potest: nunc in hac rerumpublicarum confusione quicquid in nobis fuit ingenii, illud in hisce de Repub. libris componendis exercere visum est. In quibus tractatur de ciuitate & societate in genere primum: deinc in specie, de ædificiis, reditibus, personisque præcipuis eius: De formis rerum publicarum, seu de constitutione diuersa Reipublicæ. De principatu, principe, principatuum distinctione: De qualitatibus requisitis præcipue in principe vel reipub. moderatore, regia potestate, artibus administrandi tempore pacis & belli. De religionis conseruanda puritate, eiusque necessitate: & in quibus eius prætextu peccatur, deque remediis aduersus impios eius occasione prætextus. De infantium & iuuentutis cura, educatione in bonis moribus, literis, doctrina, disciplinis, artificiis, liberioribus artibus: deque eorum politia, regulis & præceptis. Insuper de origine, initio, progressu, turbatione, seditionibus, mutatione, conseruatione, malis, interitu, remediis, præcautionibus obseruatis Rerum publicarum & principatuum.

Quæ omnia, ex insignioribus & appositis sacræ paginæ, legumque humanarum ciuilium & pontificalium locis, ex que omnium gentium receptioribus moribus, vsu recentiorum & priscarum rerumpublicarum, nationum, principatuum societatumque probatarum institutis, ex historiographorum verioribus narrationibus, præstantiorum virorum heroum strenuis & sapientibus factis aut dictis euentu & successu illorum, non minori diligentia quam bono in genus humanum animo, inter strepitus armorum huius infelicis seculi, in vtilitatem publicam selecta collectaue, nunc primum prodeunt, procul dubio cuiuscunque professionis aut status seu ordinis hominibus, admodum visa necessaria.

Protestatio Auctoris.

MEns, animusque meus fuit, est, eritque perpetuo Deo iuuante: nihil voluisse, cogitasse aut scripsisse, & testis ipse Deus, quod aduersari, vel minima ex parte possit decretis sacrosanctæ, catholicæ & apostolicæ religionis & fidei: aut quod velim, aut possit directe vel per obliquum retorqueri, aut referri in odium, inuidiamq; alicuius potestatis spiritualis, aut temporalis, seu secularis legitimæ, imperii, regni, principatus, reipub. aut alterius receptæ & probatæ administrationis populi moresq; consuetos. Nihil enim detestabilius semper arbitratus sum, illis qui mores regendi, & regnorum & rerumpublicarum antiquos, contra ius gentium, legemque Dei, turbare, confundere, & conuellere, prætextu cuiusdam fucatæ reformationis conantur: cum non sit etiam respub. ex parte morbida ita curanda, nec mouẽda Camerina. Et proinde si q sint, qui aliter me quippiam scriptitasse incuria vel lapsu inconsiderato deprehenderint, vel calumnietur; eos rogo & obsecro, vt intentionem meam potius sequantur: & sacrosanctæ religionis antistites, & censores seu inquisitores, imperatores, reges, principes, respublicas, magistratus, & priuatos, ita meis indulgere scriptis: vt si quæ rosæ sint in illis, prętermissis spinis, vel si videatur, in quantum videbitur vtile & necessarium, auerruncatis: eas florere, emergere, & indigentibus communicari beneuole & Christiane patiantur.

DEO OPTIMO MAXIMO

VNIVERSITATIS TOTIVSQVE DIVINÆ ET humanæ Societatis legitimæ monarchæ, & ineffabili sapientia moderatori, soli vniuersorum creatori, omnis honor & gloria.

PETRVS GREGORIVS INDIGNVS EIVS alumnus hoc opus de Republica consecrat.

Mouet obiectum, Deus Summe Opt. Max. potentiam: monet charitas christianumque præceptum, humanæque naturæ communis sanguis, compati saltem miseriis & doloribus proximorum: cum maxime Deus vnicuique mandauerit curam eorum, atque piaculum est, illis laborantibus inertem otiari, & eos si non ope re ipsa, tamen saltem consilio non iuuare. Qua ratione, laudata vt sapienter & secundum naturam constituta Babyloniorum lex, ægrotos efferendi in forum, vt de eorũ languore consilium darent qui eos adirent: si quis eundem passus esset morbum, aut aliũ vidisset patientem; & hortarentur ad ea quæ ipsi faciendo, effugissent morbũ similem, aut alium nouissent effugisse. Nec fas erat cuiquam ægrotantes præterire silentio, aut antequam explorasset quoniam illi morbo laborarent. Cum autem multis in locis iaceant regna, vel respublicæ tot qui numerari nequeant morbis, illisque epidemiticis, in medium oculis omnium expositæ, quis est tam ferreus, qui non commoueatur ad subueniendum, vel re vel consilio? nemo certe est, qui si homo est, hoc ipsum ad se non pertinere audeat asserere. sed eo magis in me esset hoc ipsũ reprehensibile, post 23. annos & amplius iam in munere publicæ professionis iuris vtriusque consumtos, in excursu quorum verisimile est, si non verum putent omnes, me quædã annotasse vel perlegisse, quæ conueniant curandis vel conseruandis rebus publicis: si illis nunc ægrotis & laborantibus, remedia, quæ aliis quandoque profuerunt, non conferrem. Quamobrem, vt quod humanum est & commune debitũ persoluam, & me a pœna legis Babyloniorum liberem: otium, quod certe mihi exiguum est, a quotidianis lectionibus impetratum & a publico munere reliquum, in consarcinandis & emittẽdis libris de republica impendendum, vt consilio aliquo publicã causam, imo & patriam si possem, iuuarem, necessarium & iustum esse arbitratus sum. Si id contigerit, Tibi Deo Optimo referendæ sunt & soli gratiarum actiones: ideo & tibi hoc opus vt tuum dicatũ est. Quod si laborantium rerumpublicarum morbis præsentibus, nihil prosint quæ scripsimus, hoc tibi erit voluntatis meæ candidũ & non condemnandum testimonium, quod voluerim prodesse.

Periocha

PERIOCHA IN LIBROS XXVI
DE REPVBLICA PETRI GREGORII.

Prima pars operis de rebus.

QVia mihi semper placuit methodus, quæ imitatur naturam, quam & ars secuta omnis est. Ideo in opere hoc instituto De Republica, faciliorem fore eius tractationem existimaui, si a rebus, quæ necessario in eo considerãdæ sunt exorsi, deinde de personis quibusdam in ea præcipuis, & postremo de actionibus circa administrationem exercendis, agamus.

Liber I.

I. Proinde Deo duce, (cui, si quid in hoc labore, boni meditari, dicere aut scribere contigit, acceptum omnino referimus,) principio c. 1. Quid sit Respublica, in genere demonstrare conabimur, vt id de quo disputaturi latius sumus, intelligatur: quæ sit eius materia, quæ forma, quale corpus ciuile, quod eius vinculum, & quis spiritus eam viuificet & contineat.

II. Dein c. 2. origo eius societatis ab incunabulis repetitur: quomodo homines coierint in vnum, distinctiq; sint in familias, oppida, ciuitates, regna, & imperia.

III Et quia illa societas & conuentus hominum, nominari & dici solet ciuitas, dicitur c. 3. quid sit ciuitas, & quotuplex in cœlestibus & humanis mansionibus, per genera inueniatur: de cœlesti triumphante & militante ecclesia, de nomine eius, quiue ciues appellentur.

Liber II.

I. Hinc transitus fit ad res corporales considerandas, quibus respubl. eget, in li. 2. Ita prius c. 1 agimus, de vrbis seu ciuitatis ædificatione.

II. In 2. de ædibus sacris.

III. In 3. de arcibus ædificandis vel deiiciendis, & de muris vrbium.

IIII. In 4. de suburbiis & pomerio.

V. In 5. num expediat reip. arces tutissimas habere.

VI. In 6 de foro iudiciali & tribunalibus, in quibus opem iustitiæ implorãtium aguntur causæ. Quomodo locus ille tutus, & ab armorum metu immunis esse debeat, deque abusibus iudicum & aduocatorum præcauendis & emendandis.

VII. In 7. de carceribus, eorumque in repub. necessitate & solicitudine.

VIII. Fori venalis tractatur in 8. solicitudo.

IX. Et postea cap 9. de aliis publicis locis & operibus agitur: vt de viis, theatris, balneis, palatiis & ædificiis publicis: vt scilic. vtilia fiant, nec onerosa aut damnosa sint negotio publico.

X. Sed & c. 10. adiicimus curam ædificiorum priuatorum, vt talia fiant, quæ ad decorem vrbis, & ad commodam tutamque habitationem esse possint.

Liber III.

I Excipit liber 3 secundum, vbi de aliis rebus seu bonis & pecuniis agitur: quibus introducta & constituta respublica est sustinenda, & fouenda, non minus quam corpus Physicum neruis: quibus comparantur in robore maximo belli, pecuniæ, vt docet c. 1.

II. Quæ autem sit distinctio bonorum reipublicæ, docemus in c. 2. separatis & iudicatis patrimonialibus, domanialibus, reditibus ordinariis mutabilibus & immutabilibus.

III. Proinde & subsequenter de ærario, in quod deferantur in c. 3. agitur.

IIII. Subinde de modis tractatur ditandi ærarium, c 4. & de censibus & 4. tributis rerum:

V. Vt in 5. de tributis & censu capitationis, vel censu personarum.

VI. Indicamus verbo in 6. modos cũ causis, alios exigendi, vel extorquendi pecuniam a subditis, quibus necessitas vel auaritia, vel tyrannis principum vti solent.

VII Elucidamus vero c 8. dubiũ quotidianum, num princeps secularis, respublica, tributa ab ecclesia postulare possit & exigere tempore maximæ necessitatis: & quando & qua auctoritate. Considerato ita ærario, & sermone finito de eo locupletando, non fuit alienum ab ordine tradere, de eo conseruando, quod fit in c. 8.

VIII Atque in his periodum poni-

mus tractationis rerum pro republica necessario in genere considerandarũ: quare ad personas in libro sequente fit transitus.

Secunda pars operis de personis.

I. In libro itaque 4. de quibusdã personis in statu reipub. certo modo considerandis, prout necessariæ societati ciuili sunt, tractamus. Atq; in c.1. de populi generali in ciuitate vel in repub. diuisione per ordines, status, ætates, & per alia similia, agimus.

II. In 2 de nobilitate nobiliumque dignitate, & ignobilium statu.

III. In 3. admonemus, quomodo principes, nobiles, plebeii, & alii abutuntur suis ordinibus: & de remediis quibus reduci in ordinẽ propriũ possint, ne turbetur aut confundatur reipub. societas

IV. In 4. de peregrinis & alienigenis dicitur, qui cum ciuibus degunt: num & quando expediat eos admittere, deque habitatorum & ciuium proprie acceptorum distinctione.

V. Ab statu priuato in 5. peruenitur ad magistratus, custodes & exsecutores seu ministros legum, priuatorũ & ordinum directores: & docemus qui ex illis maiores & minores, qui negotia tãtum publica tractãt, qui priuati, qui iudices, qui non; ex quibus sint eligendi, a quibus, & quales, & qua forma: num perpetui, aut temporales: num pretio comparandi de necessitate, fineque creandorum magistratuum.

VI. Vt autẽ tales sint, qui vtiles sint & non noxii reipublicæ, indicamus in 6. c. errata quæ accidere possunt, vel ex parte eligentiũ, vel electorum, cum remediis quib. putamus his subueniri posse.

VII. Admonemus & in 7. alias personas necessario desiderari in repub. sine quibus commode in ciuitate vel repub. viuere nõ possumus: & ita mercatores exigimus ad commercia facilius expedienda, aut cum minima omniũ molestia: ostendimus etiam quæ obseruanda in commerciis a reipublicæ administratoribus circa merces, mercatores ipsos, & eorum iurisdictiones.

VIII. In c. vero 8. non minus necessarios in republica Agricolas docemus. pro victu & alimentis: quæue sint eorum priuilegia.

IX. Neque etiam artifices excludendos esse, vt vtiles, demonstratur in c. 9.

X. Verum ne turbentur singulorum vtilitates, conamur docere c. 10. distinctionem inter personas adhibendam esse, & gradus honoris atq; dignitatis.

XI. Et ne decipiantur extrinsecis homines, adhibendam esse distinctionem habituum vestimentorum, secundum cuiusque gradus honestatem & dignitatẽ, vtque assequi id possimus: agitur in c. 11 de modestia cuiusque.

XII. At num censores sint hodie restituendi, iuxta morem Romanum ac priscum, pro reformandis moribus viuendique licentia, & de potestate eorum, agimus c. 12. Sicque finem accipit personarum necessariarum in corpore ciuili contemplatio cum libro quarto.

Liber V.

Quocirca præparata materia circa quam reipublicæ administratio versatur: nempe consideratis rebus & personis reipub. Transimus in 5. lib. ad actiones ipsius reipublicæ propius,

I. Atque in 1. c. contemplamur species rerum publicarum seu species gubernationis aut administrationis, iuxta constitutionẽ earum: aut perfectas, qualis democratia, aristocratia, monarchia: aut ex illis compositas & vitiatas.

II. Et in 2. c. leges conseruandæ democratiæ gratia latas adferimus.

III. Inquirimus vero c. 3. num monarchica melior sit & vtilior administrationibus reliquis aliarum.

IV. Firmamus vero in 4 monarchicam vtiliorem pluribus visam.

5 Qui sint vero fines proximi, quisue vltimus societatis humanæ vel rerũ publicarũ, docemus cap. 5 & in quo lapsi sint Ethnici in opinione summi boni.

Liber VI.

Prosequimur libro 6. quæ ad monarchicam administrationem pertinere videntur: & ibi instituitur sermo de principatu & principe.

I Atque in cap. 1. probasse nos putamus, in omni societate, esse necessariã alicuius dominantis, regentis aut imperantis

perantis auctoritatē, sicque legibus diuinis & conuenire, & expedire omnib.

II. Conuincimusque erroris & impietatis c. 2. eos qui anarchiā probant, & omnem dominationem & subiectionem pertinaciter reiiciunt.

III. Quid autem sit in se, hoc est in propria persona, princeps: quidue ratione potestatis erga alios, quidue in vtraq; causa, vt recte imperet considerare debeat, aperimus c. 3.

IV. Accedunt probationes, a significatione nominū, quib. principes honorantur, quæ eos sui muneris meminisse debere interpellant, & ita docemus in 4 quare dicti sunt qui regūt principes.

V. VI. VII VIII. IX. Quare Dei & semidei in 5. Iudices in 6. Duces in 7. Reges in 8. Imperatores in 9.

X. Rursum c. 10. aperimus rationem aliquorum nominum vsurpatorum in certis principatibus & regnis.

XI. Indicamus quoque c. 11. vanam & inanem quorundam nominum vsurpationem, superbam aut stultam titulorum principum cognominationem vt ceteri eorū exemplo non desipiant.

XII. Vt & in 12 de impietate, abusu principum circa vsurpationem titulorum diuinitatis & cultus diuini.

XIII. Deque alio abusu in 13. dum se dominos absolute voluerunt dici, & quatenus ita dici possint.

XIV. Atque in 14. de inditis nominibus quibusdā principibus, iuxta aliquā proprietatem, vel accidentalē causam.

XV. De abusu vero nominis regii, agimus c. 15.

XVI. Et de insignibus quorundam regum & regnorum antiquorum in 16.

XVII. Vt in 17, de insignibus quarundam ciuitatum, rerumq; publicarum.

Demum antequam digrediamur ab appellationib & distinctionibus titulorum principatuum,

XVIII. Addimus in c 18, qd de tyranni nomine antiqui & posteri senserint.

XIX Manifestantur in c. 19. veri tyranni miseriæ & pericula, inter quæ versatur.

XX Mox in c 20. quædam retulimus de variis ritibus inaugurandi, vel inueniendi principes de regno aut principatu: deque ornamentis eorū, corona, sceptro diademate & similibus. Minime autē attigimus de inuestituris maiorum & minorum vasallorum, comitum, marchionum, baronum & similium: eo quod hic maxime scopus noster est de gubernantibus rempublicam cū potestate suprema vel absoluta dicere.

Liber VII.

Quocirca in lib 7. versamur potissimum in distinctione talium principū & principatuum: & de modis per quos ad illos peruenitur.

I. II. Sic c 1. agitur de distinctione generali principatuū. In 2. de summi Pontificis principatu spirituali

III. In 3. de distinctione principatuum temporaliū, quando videlicet potestas eis ad tempus datur.

IV. In 4. de perpetuis principatib. ex successione delatis, iuxta morem qui magis vtilior videtur reipublicæ, quam si ex electione darentur.

V. In c. 5. docetur, mortuo in principatu successiuo principe, relictis pluribus aut duobus filiis, magis expedire regno & reipublicæ, vt vnus tantum, isque solus primogenitus, succedat.

VI. Etiā si is videatur inhabilis, ꝙ cæcus, surdus, vel stultus, vt putāus in c 6.

VII. Et in c. 7. docetur, quoties hoc ius succedendi, & ordo non fuit seruatus, non bene rem successisse exemplis.

VIII. Nothos tamen excludi ab hoc principatus successiui possessione, rectius quā admitti debere nobis visum, in cap. 8

IX Ceterum si ante susceptum a patre principatum, filius inueniatur primogenitus, & post susceptum alius nascatur: quis ex illis præferatur in successione patris: & quis primogenitus dicatur ad finem succedendi in principatu aperimus 9.

At si primogenitus regis moriatur ante patrē relicto filio: num post mortē aui hic nepos præferatur patruis filiis viuentib aui decedentis, iure repræsentationis, an non, explicamus c 10.

XI. Sicuti illud fusissime explicamus vtrinque collatis sententiis contrariis c. 11. num principatus qui deuoluitur iure successionis, capaces sint fœminæ.

XII. XIII. In 12. vero agimus de principatu, qui percipitur iure hereditario. & in 13. de comparato principatu per sordes & pecunias.

XIIII. XV. XVI. XVII. XVIII. In 14. de electione quadam principum per sortem, vt in 15. de creatione principum per deliberatam electionem: & de acquisitione per contractus in 16. At in 17. agimus de inuasione principatuum per ambitionem regnandi, homicidiis, sceleribusque funestatam. In c. 17. de occupatione eorum per dolũ & fraudes.

XIX. Subinde in 19. c. tractamus de nouo principatu, & de his quæ in eo accidunt vt plerumque: deque legibus principatuum, quæ feruntur vel a principe, vel a populo, vel ab aliis.

XX. Hinc & sumta occasione agimus in c. 20. de legis imperio, quibus dominetur: & num principes legibus omnibus, an certis subiiciantur.

Liber VIII.

Principatibus distinctis in lib. 8. prosequimur quasdam qualitates quę pręcipuæ desiderantur in imperante vel gubernatore reipublicæ.

I. Et c. 1. de bono & malo principe: de his itẽ qui ab initio boni sunt, postea mali, & qui contra ex malis boni sunt.

II. Quia autem præcipua causa boni principis dependet a Deo: de religione gubernatoris & principis, vt de fundamento reipublicæ tractamus in 2. c. atque de duobus extremis vitiosis, quę ei vitanda sunt: nempe de superstitione & impietate seu hæresi.

III. Dehinc in 3. de honore & maiestate principum, quæ vis in ea diuina sit ab hominibus agnoscenda.

IV. Quomodo etiam hanc tueri princeps debeat & possit maiestatem admonemus in 4. c. & vt per nimiam eius superbiam, vel nimiam eius abiectionem possit amitti.

V. Atque ad dignitatem conseruandam valde conducere putamus in 5. si princeps vitam probam, & a vitiis alienam ducat: ideo de continentia eius dicimus circa voluptates.

VI. In 6. vero de conuiuiis & parsimonia principum.

VII. In 7. de adulatione, quæ non minus nocet principi & reipublicæ, quam intemperantia.

VIII. Quia vero principes vt plerũque nescio qua vana & fastuosa curialitate adulari & placere omnibus student, neque cuiquã petenti se defuisse, aut quemquam a petitione exclusisse volunt videri, & tamen re ipsa fallunt petentes & nihil præstant: ideo de fide & constantia principum in c. 8. agendũ putaui, in pollicitis exsequendis, & in petitis non temere aut indiscrete concedendis.

IX. Atque in 9. tandem, non esse gloriam aucupandam principi ex largitione pro fusa, sed in exsequendo munere sibi a Deo commisso.

Liber IX.

I. Indicamus & libro 9. in c. 1. quanta sit potestas regia & monarchica, quę suprema: quatenus extendatur, quæue sint regalia.

Et in 2. de abusu potestatis regiæ. c. 2.

Distinctione rerum publicarũ & principatuum, propius accedimus ad artem ciuilem gubernationis, quæ requiritur tempore pacis.

Liber X.

Primum in lib. 10. c. 1. admonemus reipublicæ gerendæ & administrandæ artem duplicem esse, vnã qua in pace, alteram qua tempore belli egemus.

II. In 2. vero prosequimur de pacis arte, & tractamus de iustitia legali.

III. In 3. de scientia & prudentia gubernatoris.

Latius iterum de arte regia.

IIII. In 4. c. de prudentia requisita circa præterita, præsentia, & futura.

Dehinc in c. 5. de prouidentia circa leges, earumque constitutiones & distinctiones pro ratione diuersa.

VI. Indicamus & in 6. errores lethales reipublicæ ortos ex ignorãtia diuersitatis distinctionũ rerum publicarum.

Liber XI.

Libro vero 11. agimus de alia parte ciuilis scientiæ, & de militari arte.

I. Atque in c. 1. agimus quando mouendum bellum, & quando iustum vel iniustum sit.

II. In

II. In 2. autem de consultatione bellum præcedente.

III. In 3. de apparatu belli prouidẽdo.

IV. In 4. de aliis obseruandis in ipso belli tempore.

V. VI. VII. VIII. Atque in 5. de legibus quibusdam selectis ex iure Romano, de rebus militaribus, vt & 6. de personis militaribus, & in 7 de militum delictis: in 8. de eorum quibusdam priuilegiis.

IX. Dehinc in 9. de legibus quibusdam pertinentibus ad disciplinam militarem, præpositorum & militum.

X. Vt 10. de legibus eorum quæ erga hostes seruandæ sunt.

XI. Ad hæc quoq; pertinere visa sunt, quæ de induciis, & fœderibus placuit obseruare inter pugnantes. idque c 11.

XII. Atque 12. cap. de victoria, eaque regenda & consideranda.

XIII. Et 13. de pace eiusque conditionibus & vtilitate, eo quod belli sit ille scopus.

XIV. Et postmodum de ea conseruanda, capitulisque pacis initis ab aliquibus exempla proponimus in c. 14.

X V. Neque prætermittendum censuimus cap. 15 quæ a bello & fine eius pendere videntur, nempe quæ ad captiuitatem, captiuos, & ius postliminii pertinent.

Post leges de regenda republica tempore pacis & belli, dispositoque & tẽperato corpore reip. operę pretium & commodũ visum est de religione, tanquam de spiritu qui eam animat & viuificat, tractare.

Liber XII.

I. In libro 12. & proinde ordine in c. 1. quid sit religio docetur.

II. In 2. c. distinguitur vera religio a duabus perniciosis extremitatibus, quę solent loco religionis veræ se auctorare, nempe a superstitione & impietate.

III. Ideo in 3. origine veræ religionis & progressum indicamus, & quomodo ab ea in falsam degenerauerit populus.

IV. Neque posse curam veræ religionis in republica, sine eius periculo prętermitti, ostendit c. 4. cum ex ea quæ agenda, fugienda, iusta, iniusta, vinculũ populi cum Deo, cum principe & cum proximo pendeant.

Quia vero antiquissima & incontaminata religio, non debet pendere ex arbitrio cuiusque priuati, aut ex pertinacia vel affectione singulorum, sed ex ipsa veritate: necessarium duximus admonere de libris permittendis a principe, a quibus veræ & sinceræ religionis pietas hauriri possit, ceteris prohibitis.

V. Quare in c. 5. agimus de libris & scripturis veteris legis diuinæ, seu veteris testamenti, & Rabinorum de Talmud, deque versionibus bibliorum sacrorum Hebraicorum in Latinum sermonem.

VI. In c. 6. de libris nouæ legis euangelicæ, & qui sint recepti aut probati: idque versione illorũ in aliã linguam.

VII. Et singulariter c 7. de libris ipsis Euangeliorum, & de suppositi tiis, vel corruptis ab hæreticis.

VIII. Subinde annectimus c. 8. de vtilitate lectionis sacrorum librorum, quæ aduenit laicis & clericis, ad consolationem in malis, cognitionem Dei, vitæ æternæ manifestationem, tranquillitatem reipub. deque modo assequendi sensum eorum.

IX. Et quia doctrina Ecclesiastica, fideique articuli aliqui, non tam ex expressis verbis scriptis sacræ paginæ pendent, quam ex obseruatione & traditione per manus ab Apostolis & Patrib. primitiuæ Ecclesiæ ad nos transmissa: ideo cap 9. de illis docemus, in omni repub. Iudæorum & aliorum, vt Christianorum, religionem non tam scripto quam traditione constare.

X. Esse quoque præter prædicta testimonia, quorundam Doctorũ & interpretum Theologorum scripta admonemus c. 10. & quæ sint illa quæ a fidelibus Christianis admittantur.

XI. Et in 11. ostendimus qui sint libri Dei, & quæ in ipsis Deus, & quomodo scribere dicatur.

XII. Et in c. 12. de libris Sibyllinis, qui quondam habiti sunt loco diuinorum oraculorum.

XIII. Rursum c. 13. de imaginibus, quæ pro libris rudibus & analphabetis etiam sunt, de abusu earum, de repræsentatione per ea diuinarum personarum: cur etiam in ecclesia retineantur,

& de miraculis & prodigiisque illarum & statuarum.

XIV. Adiicimus & 14 impugnantium in ecclesia imagines, errores: eorum auctores & causas.

XV. Et ne dubium relinquatur, refellimus in c. 15. obiecta contra imagines: & conciliamus vtriusq; testamenti veteris & nouæ legis locos, qui facessere alioquin videbantur.

XVI. Atque in cap. 16. explanamus quæ in ecclesia dicantur signa venerabilia, & agimus maxime de signo crucis eiusque miraculis.

XVII. Et ne simplices decipiantur imposturis artificum, c. 17. ostendimus rationem quarundam imaginum quæ vi quadam naturali, vel arte, ea quæ viuunt imitātur, & de figuris Dei vel Angelorum quibusdam.

XVIII. Quomodo vero distinguēdus sit verus vsus imaginum ab idololatria, & idolis prohibitis. 18. c. admonemus.

XIX XX. Agimus & 19 de aliis idolis Ethnicorum, & c. 20. de dæmonis adoratione sacrilega. Postea c. 21 de locis in quib. cultus diuinus exercebatur ante Christū & in 22. de ecclesiis & templis Christianorum, ritibus & consecrationibus & pollutionibus eorum. Consequenter c. 23. de ecclesia prout est cōgregatio fidelium, deque oppugnatione eius per congregationem seu ecclesiam malignantium & dæmonum.

Liber XIII.

Sed quia non sufficit veram religionem in rempublicam fuisse inuectam, nisi ea sarta tectaq;, vt dicitur, conseruetur in sua puritate: Et quia peccata eo perniciosiora sunt, quo fucum habent virtutis, maxime dū induunt colorem & prætextum religionis. Idcirco in 13. lib. de repub. vtile visum fuit indicare & detegere ea in quib. sub pallio religionis peccari, & populus decipi potest, cum remediis quibus occurri, vel antequam accidant, præcaueri potest.

I. Proinde in c. 1. agimus generaliter de abusu sub prætextu religionis vnde oriri possit, & de generalibus remediis

II. Et in 2. c ad speciem descendimus, & proponimus quomodo collegia, monasteria, fratriæ, religionis causa probentur, & vtilitates quæ inde accedunt reipublicæ.

III. In 3. vero, indicamus abusus quosdam eorum qui tales conflant societates sub prætextu religionis, eodemque c producimus duo remedia, nempe reformationis & destructionis societatis.

IV. In 4. c de tertio remedio, de non permittendis nouis religionib. & collegiis, cum rationibus ex quibus lædi respublica possit.

V. Agimus in 5, c. de votis & sacrificiis in religione eorum fauore sanctitate & probatione, subiungimus autem mala & scelera, quæ eorum prætextu comissa fuerunt, possintne committi, cum remediis & præcautionibus ne accidant.

VI. In 6. c. de religionis zelo, feruore, quo quis induci debet ad eam strenue totisque viribus defendendam, deque bellis ideo a singularibus & publicis personis gestis

VII. Addimus & statim c. 7. quomodo plures eo prætextu, religione abusi sunt ad sibi parandos principatus, & ad ambitionem complendam.

VIII. Vt quoque in c 8 ostendimus eodem prætextu religionis vel cultus diuini, deceptiones & crudeles actiones contigisse.

IX. Sed in 9. c. remedia aduersus talia commissa, vel ad eadem præcauenda detegimus.

X. Vt contra in 10 mala, subuersiones dominationum & principatuum in republica, quæ ex contemtu religionis proficiscuntur, ostendimus.

XI. Demum in 11. tractamus de his qui sub hypocrisi, religione abusi sunt ad proprium captandum lucrum, ad tegendam deceptionem.

XII Sed in 12, c. tradimus remedia contra tales imposturas.

XIII. In 13. de aliis imposturis, prætextu religionis a Christiani nominis personis inductis seu patratis.

XIV. In 14. de remediis.

XV. Subsequenter in 15. transitur ad fauorem religionis circa bona ecclesiarum.

XVI. In 16. de abusu eius in acquisitione

tione spiritualium vel temporalium.

XVII. Nec non 17 c. de abusu religionis in detentione bonorum ecclesiasticorum.

XVIII. Quantum rursum commendetur & fauorabilis sit religio in dilectione proximi, & caritate commendanda, traditur in c. 18.

XIX. Quomodo vero abutantur hoc prætextu caritatis, plures ad luxuriam & voluptatem, adhibitis etiam remediis docetur in c. 19.

XX. Consideramus ita 20. c & fauore religionis circa immunitates datas ecclesiis & personis ecclesiasticis, vt Deo attentius inseruiant.

XXI. Verum c. 21. abusum immunitatū & otii, remediaque quib. vel præcaueatur, vel emēdetur, demōstramus.

XXII. XXIII. Quare & in 22. de immunitate asylorum ecclesiæ dicetur, & in 23. de eius abusibus, quibusq; remediis compescantur: & de his qui eorum immunitate vti nequeunt.

XXIV. In c. 24 de miraculis veris, ex Dei potestate factis, disputamus.

XXV. Et ne ignoretur qualia illa sint, explicamus illorum verorum, & prodigiorū, & non verorum differentiā in 25.

XXVI. Addimus c. 26. impietatū magicarum præstigia, & abusum earum prætextu religionis.

XXVII Et in 27. antiquorū quorundam magorū mira ꝓdigia & impostu ras: vt similia qui præest reipub possit distinguere, & ex republica explodere.

XXVIII Proponimus c. 28. disputatam quæstionem. Num ea quæ a sortiariis & maledicis seu lamiis fiunt, vere an ficte accidāt: quo magistratus in his puniendis certius iudicare possit. Et c. 29. de ipsis lamiis & maleficis agimus. Sic & c. 30. de eorum iudiciis. vt 31. de remediis aduersus maleficia & maleficas, deq; (c. 32.) exorcismis & incantationib. morborum & maleficiorū: & quæ permittātur. Postremo c. 33. agimus de veris prophetis, de vatib. & diuinis: eorumq; differentia, munere, diuersoque modo prędicandi. De collegiis etiam prophetarum Iudæorū & Ethnicorum.

Liber XIV.

Post causam religionis tractatam, & a moderatore principalis spiritalis vel secularis perpensam: succedit actio quę ad curā vtriusq; pertinere videtur: nēpe solicitudo totius hominis, qui anima & corpore cōstituitur, quæ ad generationem & conseruationē eius extenditur.

Proinde in hoc libro 14 monebimus in 1. c. quæ in repub. circa coniunctiones generationis causa, ante, & in ipsa copula obseruanda sint, vt certi & legitimi partus edantur.

Deinc de cura dum eduntur: vt iuuentur & conseruentur.

Ideo c. 2. de obstetricibus agimus: & ibi quæ in illis magistratus reipublicæ desiderare & punire debeant.

Post editos partus, prouidendum esse de educatione eorum infantium docemus c. 3. quando maxime controuersia est de patre incerto, de alimentis præstandis, de expositis.

Et proinde huic consideratio proxima est in c. 4. de nutricibus.

Liber XV.

In lib. 15. post curam expositam requisitam in repub. circa corpora edendorum & editorum infantium, adiungere placuit eam partem, quæ animam respicit, & de institutione iuuentutis agit: vt melius per institutos respublica conseruetur. Et eam institutionem in c. 1. necessariam & vtilem reipub. eius autem contemtum noxiū ostendimus, & qua via ad illam procedendum sit.

Et in 2, qualis etiam puellarum cura sit habenda. Subinde ne quid omittatur quod desideretur circa hanc partem: a minimis & elementis institutionē ordimur, & in perfectionē gradatim eam euehimus, atque ita in c 3 de instituendo & formādo primo sermone agimus, & quomodo, quibusque concurrentib. formetur, de sermōis & verborū inuentione, & cur aliq peregrinas linguas repudiarunt: curue vulgaris sermo, magis idoneus quotidianis cēseatur negotiis.

Et in 4. c. de generibus, approbatione, reprobatione vtilitate, professorib. linguarum: & num tales professores vtiles sint reipub.

Et in 5. c. de loquendi modo multiplici, Dei, Angelorum, hominum,

animalium, dæmonũ extraordinario: de vocibus confictis, & imposturis earum, de vocibus de cœlo delatis, de miraculosis locutionibus infantium, mortuorum & lingua carentium.

Discutimus porro in 6. c. quo pacto voces miraculose vel extraordinarie editæ, sint examinandæ priusquam illis fidẽ exhibeamus, aut illis perturbẽur.

Liber XVI.

Et quia formatio sermonis & scripturæ, quæ perinde fere ac sermo necessaria est reipublicæ ex literarum consideratione & determinata prolatiõe pendet: hanc curã & partẽ vtilissimã de literis & scriptura nolui prætermittere.

Quocirca in libro 16. & in c. 1 de literis ipsis & elementis pronuntiationis & scripturæ: de earum cognitione, pronũtiatione seu sono legitimo, agimus.

Atque in 2. de vsu, mysteriisque literarũ, quæ analphabetis omnino latent: de damno & cõmodo epistolarũ: de characterib. magicis & Ephesinis: aliisque, quæ ex literarũ sequuntur cognitione.

De materia diuersa in 3. in qua antiqui & posteri literas scripserũt, impresserunt, exsculpserunt, vel pinxerunt.

Et quia expedit interdum reipublicę consilia per literas cognitas aperire, & sæpe aliunde proditores per occultos characteres coniurationes communicant, docemus in 4. c. modos occultandi & detegendi occultationem: vt consulatur ea cognitione occurrẽtibus ob eam negotiis. Qui autem plures euulgarunt libros, & plura scripserũt, veluti occasione sumta ab vsu literarum, indico in c. 5.

Et rursum in 6. num multos libros habere aut legere expediat, aut vtile sit

Et in 7. de thesauro bibliothecarum, quæ multitudine & varietate librorum diuersorum fit.

Atque in 8 ingenia aperimus in iudicando & reprehendendo scripta aliorũ, interdum ex ratione, sed sæpius ex pręsumtione & malitia aut odio auctorum. Præcauendum tamen a prauorum librorum lectione & ex vtilitate publica id esse.

Et in 9. c de scribis vt ministris vtilitatis literarũ. In 10. vero de affectione singulari quorundam erga scripta & libros aliquorum.

Liber XVII.

Ordo postea nos admonet, vt post considerationem literarum & librorũ qui literis componuntur, agamus de scientiis & disciplinis liberalibus: quæ literis & libris traditæ & conseruatæ sunt: illæ enim sunt ingenuæ & liberales dictæ, tanquam quæ in societate ciuili, mereãtur inter ingenuos & liberales homines locum habere quod pręstamus lib. 17. in cuius c. 1. fundamentum earum omnium tradimus: nempe Grammaticam, per quam veluti primũ instrumentũ, possit dari aditus ad scriptas reliquas disciplinas intelligendas & explanandas, quæ sermone scripto conceptæ sunt.

In 2. c. de eloquentiæ viribus, vtilitate & pernitie in republica per abusum Rhetorum: conamurq; adferre aliqua remedia, quibus abutentium malum, conseruata vtilitate, emendetur vel caueatur.

3 Mox vero in 3. de Dialectica & eius inutilibus sophismatibus, & quatenus recipienda & retinenda sit ad vsum reipublicæ, traditur.

Et quia ex duobus proxime positis capitulis apparuit, non esse constituendam vtilitatem publicam in solo volubili & emẽdato sermone. Subnectimus c. 4 quæ sint præcepta bene & honeste loquendi: vnde fructum ex ornato sermone publica societas capere possit, & quando loquendum aut silendum sit.

Subinde c. 5. num poësis admittenda sit in repub. & eius censura adfertur.

Vt in 6. quatenus philosophia, & quæ, quiue philosophi recipi debeant.

Et in 7. c. qui sunt abusus philosophorum, & qui, & quorsum ciuitatibus pulsi fuerint: & ibidem, de quibusdam remediis contra abusus philosophorũ

Habet autem c. 8 philosophiam naturalem, quæ & medicina dicitur, & ostendimus qualis illius vsus fuerit apud antiquos, & de necessitate eius.

Quia vero quidam & illa abutuntur, In 9. admonemus abusus & remedia.

Adiungo in 10 c diuinæ theologiæ vtilitatem & necessitatem in societate ciuili

ciuili,& de institutione academiarum, & tractatione iuris vtriusque.

Seorsum vero c. 11. agimus de legum schola & scientia, tanquã cognitu necessaria in politica gubernatione.

Ancillares porro scientiæ minores, quæ liberales dicuntur, non ideo reijciendas ostendimus in 12 c. imo potius retinendas: quod per illas ad Theologiam & ciuilem facilius perueniatur cognitionem. Et ideo earum gymnasia & scholas Reipublicæ conducere & scholarum subuersionem ad damnum eiusdem reipub pertinere.

Quum autem pleraque sæpe specie virtutis vitia inter docendũ & discendum subrepant, & multi literis non minus quã aliis optimis abutantur rebus

Liber XVIII.

In 18. lib. politiam generalẽ & particularem studiorum generalium tractamus, quæue debeat rector & publicus magistratus curare circa scholas vbi docẽtur scientiæ, circa collegia discentium & docentium.

Atque in 1. c. generaliter agitur de studio generali, cur ita dicatur, aut vniuersitas, de scientiis quæ possint doceri & disci.

In 2. de præceptoribus & doctoribus eligendis, quibus recte iuuenes & ciues instituendi committi possint.

In 3. de illis vt bene meritis de republica, honor . lis, & de dignitatib. ornandis, exemplo maiorum, quorũ officiũ in eo cũ datis priuilegiis referimus.

In 4. de stipendiis seu salariis illis soluendis.

Deque in 5. c. fundatione academiarum, & quomodo illæ, quibusque conditionibus maxime legum Romanorũ, receptæ fuerint a regibus.

In 6. de locis publicis, designatis ad publice docendum, & de eorum priuilegiis, deque electione loci particulari, in quo conuenientius scholæ ædificandæ sint.

De priuilegiis vero scholasticis doctoribus & officiariis studiorum gratia concessis, latius in c. 7.

Et de legibus quibusdam statutis in academiis pro moderatione studiorum in cap. 8.

Quia vero studiorum labor in academiis non debet esse sine fructu & honore laborantium: de gradibus præmiorum & honorum agimus in 9. cap. & de modo probationis promouendorũ ad eos gradus, & de cauendis & reformãdis abusib. qui possunt interuenire.

Accedunt in 10. conseruatores & iudices priuilegiorũ scholasticorum, reliquorumque priuilegiatorum, & quę in illis obseruanda sunt.

Liber XIX.

Sic expositis pro virili omnibus quæ ad fundationem, distinctionem, curam & solicitudinem generalem & specialem Rerumpublicarum pertinere videbantur

In lib. 19. de principatuum quorundam origine, causisq; eos introducendi, per vnum caput tractamus.

Liber XX.

Et subsequente 20. per aliud caput, quantum durauerint quidam principatus, respub. & monarchiæ quædam.

Liber XXI.

Libro vero 21. proposita est tractatio causarum mutationis & alterationis rerumpublicarum, regnorum & principatuum.

Et in c. 1. ostendimus nihil perpetuum perseuerare posse sub cœlo, & proinde mutationes principatuum esse plerunque naturales.

Et ita in 2. esse vicissitudines potestatum & regnorum vt aliarum rerum.

Subiicique, in 3 & respublicas fato quod euitari non potest aut impedire quin accidat.

At in hoc inquirimus, c 4 si possit esse remedium quod iram Dei placare possit, ad fatum interitus vel auertendum, vel leniendum.

Et in 5. Num ex constellationib. quę fuerint tempore institutionis vel fundationis ciuitatũ vel rerumpublicarũ, vel ex innouatiõe anni centesimi, contingere possint certo modo interitus.

Atque in 6. examinantur ea quæ dicuntur de regnorum principatuum rerumque publicarum fato seu sorte, de mutationibus & interitu, de signis Solis & Lunæ aut planetarum.

Latius rursum in 7. de ecclipsibus Solis

Solis & Lunæ,& earum virib.circa mutationes & interitus regnorum.

Atque ne decipiantur homines qui fatum & necessitatem, aliud quam Dei voluntatem esse existimant.in c.8.de illa necessitate fatali non tantum regnorum sed aliarum rerum,quæ & qualis sit,explicamus.

Deinceps in 9.refutamus vanitatem coniectantiũ quippiam de reipub. mutatione,alteratione,vel interitu,ex cœlestib.& cometis,& docemus quantum ex naturali vel supernaturali virtute,illis sit tribuendum,item de incertitudine scientiæ Astrologiæ,de causis cometarum & ecclipsium:ne inposterum,ob ignorationem causarum metus panici, & scrupuli pestilentes in repub.per pręsagia incerta ciuibus iniiciantur.

Aduersus etiam signa & prodigia quę malum aliquod portendere videntur reipub in c.10. remedia aut pręcautiones adferre conamur.

Sed & c.11 aliunde extrinsecus accidere posse mutationem societatis, & reipub. & ciuitatum fieri posse desertionem, & veluti in locis interitum, ex causa minutorum animalium etiam & ferarum,vel ex spontanea congregatorum secessione indicamus

At in 12. c. quædam remedia aduersus ista extrinseca,adiecimus.

Liber XXII.

Contingunt superiores mutationes aliunde quam ex facto personarũ,sunt autem aliæ quæ causas habent ab ipsis personis,maxime dominantiũ & potestatẽ gerentiũ,de quib. in l.22. dicitur.

Et proinde in c. 1 patet,quomodo forma reipublicæ optimatum & paucorum,in alteram speciem gubernationis transformetur.

Et 2.quomodo popularis,in aliam in c. 3.de contaminatione, alteratione, mutatione & interitu reipublicæ seu principatus,per luxuriam imperantiũ: vel,in 4 per luxum & intemperantiam eorundẽ:deq; emendatione eius causę.

In 5. Et de alia causa eiusdem mutationis aut interitus, quæ superbia dominantium est.

In 6.cap. cui causæ adiecimus ibi remedium.

Alia additur causa 7.c. crudelitas rectorum,trux dominatio, quæ non potest diu subsistere.

In 8. vero aperimus aliam causam: odio & contemtu principis plerunque respublicas turbari & discessiones fieri: Et proinde quomodo cũ populo conuersari debeat rector reipub. vel princeps,vt ei causa occurrat,tradimus.

Et quod maxime nocet principibus, indicamus c. 9. dandi fere semper occasionem vsurpandi principatum, potestatem nimiam ante temere cuipiam concessam.

Verum in 10. exponimus quædam præcautiones & remedia,quibus obuiam ire princeps possit.

Item aliud c. 11. vt nemini omnino confidat,& coniurationes comprimat.

Auaritiam insuper fuisse causam aliquando mutationis & subuersionis status & conditionis reipublicæ docetur in c. 12.

At in c. 13. liberalitatem ei mederi docemus,qualisque ea esse debeat

Ceterum c. 14. probat aliam causam eamque pernitiosissimam mutationis vel interitus reipub. & principatus,religionis veræ & sinceræ contemtũ,& cultus diuini negligentiam.

Liber XXIII.

In lib. 23. alias causas frequentiores notamus mutationis vel perditionis status reipub. aut principatus: quæ ex seditionibus oriuntur.

Et in 1. c. seditionũ causas prout differunt a bello generaliter ostendimus, postea in specie c. 2. causam earum luxuriam. Factiones & coniurationes in 3 c. & in 4. de remediis factionũ. Possunt esse & seditiones ex aliquib causis motæ,quæ per directũ non sunt factæ cõmouendi statum reipub gratia: sed ex alia occasione.quæ nihilominus ad seditionem lethalẽ reipub postea peruenit,de quib. & de remediis agitur in c 5.

Possunt & extranei admissi ob morũ diuersitatem.in ciuitate concitare seditionem,vt habetur in c 6.

Potest & nimium otium,desidia ciuium & militum animos ad dissidia & seditiones commouere, vt dicitur in c. 7. & ibi remedia.

Sunt

Sunt & oratores seu declamatores in c. 8. positi inter commouentes plerunque tumultus Possunt & propemodũ aliæ esse causæ quæ dissidiorum & tumultuum sint origines.

Verum in c. 9 omnibus motibus & seditionibus pacandis, traduntur præcautiones & remedia.

Liber XXIV.

Inter ea quæ maxime ꝓsunt ad prę cauendas & corrigendas seditiones, & ad conseruandam rempublicam, bonũ est consiliũ: ideo de eo sequitur lib. 24.

Et 1. c. quid consilium, quamque sit necessarium in repub tractanda, ostenditur in 2. c quod duplex sit bonum & malum.

Quod bonum ad vtilitatem, malum ad damnum publicum, pertineat in c 3.

Et in c. 4 præclaras respublicas bono consilio institutas & conseruatas esse, & comitia habuisse subindicamus.

Et rursum in c. 5. specialius vsum comitiorum qualis fuerit in Gallia, ostenditur.

Ad hæc in 6 quales & cuius conditionis, & quomodo eligi debeant adhibendi in consilium publicum, seu consiliarii, pon tur Et quamuis imperet solus monarcha, & sit sui iuris, possitque suo arbitrio sine consilio in regno statuere: tamen eum sapientius & tutius facturum ostendimus

In 7. c si consiliariis bonis, eorumue consilio vtatur.

Vtque possit bona consilia a malis, & probos & vtiles consiliarios a nocentibus & prauis distinguere in c 8. bonorum consiliorum, & consiliariorum notas apposuimus

Non poterit autem bonũ esse consilium aut vtile, dignitatiue vel maiestati reipub. & principis, quod ad eneruationem, diuisionem & dissipationem imperii pertinet.

Liber XXV.

Quare in libro 25. adferimus aliam insignem causam mutationis, alterationis, & subuersionis principatus & potestatis, diuisionem imperii, atque per vnum solum caput, pluribus exemplis liquido docemus, hanc diuisionem regnandi vel in solidum, vel pro parte, vel ad tempus alternatim, nunquam fuisse sine detrimento & mutatione saltem potestatis & auctoritatis, & plerumque habuisse subuersionem status & interitum principum.

Quia vero per diuisionem, qui eam patitur princeps, videtur partem eam quam alteri concedit vel sponte vel vi deponere & a se abdicare sumta hinc occasione adiungimus per hunc postremum 29. librum exempla & causas quibus plures non partem, sed totum reliquerunt principatum.

Et in 1 c. recensemus quosdam viros præstantissimos magno animo recusasse potestates & imperia sibi delata: alios iã quæsita & possessa sponte deposuisse.

Alios in 2. c. onerib imperii & inconstantia rerũ humanarum perterritos.

Alios in c. 3 ob metum populi & insidiarum, & odium ambitiosorum.

Fuisse autem & alios tradimus in 4. c. depositos inuitos, vt inutiles & inhabiles ad exercendã principatus vel gubernationis potestatem:

Verumtamen in c 5. disputatur num iure fieri possit quod facto ipso contigisse legitur, principes deponi posse a potestate vel principatu, ob negligentiam, furorem, vel aliam (vt dicunt) inhabilitatem: & a quibus, dum fieri potest, illud faciendũ sit. Deponit & principatũ vt cetera omnia princeps, morte, siue naturali, siue violenta.

Ideo c. 6 agitur de morte principis.

Et in c 7 quæstio agitatur, num rex tyrannus, qui male imperat, dici debeat: & num tyrannus a quolibet necari possit indifferenter & impune.

INDEX
CAPITVLORVM LIBRORVM
XXVI. DE REPVB. SEV CIVITATE IN GENERE.

Libri primi.

Cap. I.

QVid respublica.

2 De origine & progressu societatis coniunctionis & coitionis populi in vnam rempublicam seu statum communem.

3 Quid ciuitas atque de diuersa ciuitatum maiorum & minorum cœlestium & mundanarum ciuiumque earundem in genere distinctione.

De rebus corporalibus quibus indiget res publica.
Lib. II.

1 De vrbis seu ciuitatis ædificatione.

2 De rebus quibusdam in ciuitatibus seu vrbibus & oppidis considerandis vt publicis.

3 De muris ciuitatum.

4 De suburbiis & pomœrio.

5 De tutissimis arcibus in republica, principatu & regno ædificandis.

6 De foro iudiciali publico.

7 De Carceribus.

8 De foro venali.

9 De quibusdam aliis operibus publicis ciuitatis.

10 De ædificiis priuatis.

De bonis & reditibus reipublicæ.
Lib. III.

1 De necessitate bonorum publicorum & redituum in republica.

2 De distinctione bonorum reipublicæ.

3 De ærario reipublicæ, atque de modis quibus pecuniæ conquisitæ ac coactæ sunt ad vsus necessarios.

4 De tributis ex rebus reipublicæ solutis.

5 De censu & muneribus exactis a personis in vtilitatem reipublicæ.

6 De quibusdam aliis modis conquirendæ pecuniæ, quibus quædam respublicæ vsæ sunt, aut principes.

7 Num princeps secularis pro negotiis reip. possit imponere vectigal ecclesiasticis rebus & personis.

8 De conseruatione ærarij.

9 Num expediat & probetur in causa reipublicæ potius habere, cogere & reponere thesauros, an contrarium.

De præcipuis quibusdam personis considerandis in Republica.
Lib. IV.

1 De populi, ciuium & ciuitatis diuisione.

2 De conditione status nobilium & ignobilium.

3 Errata quæ possunt accidere ordinibus seu tribus statibus populi.

4 De extraneis seu peregrinis.

5 De magistratibus in republica & principatu.

6 De quibusdam in quibus peccatur in causa magistratuum, & de remediis.

7 De mercatoribus & negotiatoribus in republica considerandis.

8 De agricolis.

9 De artificibus in republica necessariis.

10 De distinctione dignitatum in dignitate, honore, & ordine, necessaria in omni republica, seu populo.

11 De vestitu.

12 De censoribus.

De formis vel speciebus rerumpublicarum, seu de diuersis reipublicæ administrationibus.
Lib. V.

1 De diuisione seu distinctione generali rerumpublicarum, seu earum administrationis.

2 De Democratia; seu de recto populari statu.

3 Num monarchia melior sit & vtilior aliis generibus administrationū rerumpublicarū.

4 Quod monarchiæ principatus sit vtilior iterum.

5 De finibus rerumpublioarum.

De principatu & principe.
Lib. VI.

1 De necessitate principatus, & quod dominari & subiici sit necessarium & vtile societati humanæ, atque Dei, naturæque legibus conueniat.

2 De errore eorum qui dominationem & principatum spernunt.

3 Quid sit princeps in se & aliis.

4 De nominibus principatus, curq; primum qui præsunt & dominantur dicti sunt principes.

5 Quare principes dicti sunt dij & semidei.

6 Quare

6 Quare dicti principes, iudices.
7 De nomine ducis.
8 De nomine regis.
9 De imperatoru nomine.
10 De nominibus communibus vsurpatis in regnorum quorundam principatibus.
11 De superbis vanisque nominibus & titulis a principibus vsurpatis.
12 De abusu rursum quod principes dii voluerunt haberi & dici.
13 De nomine Domini quod principibus conuenire potest, & quando eo abusi superbe aliqui sint.
14 De quibusdam nominibus tributis principibus propter quasdam proprietates vel aliqua accidentia.
15 De abusu & odio nominis regis.
16 Insignia quadam regum aliquorum particularia.
17 De insignibus quorundam populorum & causis.
18 De tyranni nomine.
19 De miseria & periculis eorum qui per tyrannidem dominantur, & qui tyrannidem occupant.
20 De variis formulis creandi, vel inuestiendi principes de regno, imperio, vel principatu alio.

De principatuũ distinctione. Lib. VII.

1 De distinctione in genere primo principatuum.
2 De summi pontificis principatu.
3 De distinctione principatuum temporalium.
4 De principatibus perpetuis delatis per generis successionem.
5 In successione regnorum, & principatuũ ex pluribus liberis succedere primogenitum.
6 Num filius mutus, aut surdus, aut aliter inhabilis, possit succedere in principatu.
7 Quadã mala qua contigerunt alicubi ex immutatiõe successionis regni primogenitura.
8 Spurij nũ in principatu succedere possint.
9 De quæstione, si rex aut princeps ante adeptionem principatus filiũ genuerit primogenitum, & post adeptionẽ alium: quis præferatur in principatus successione post mortẽ patris an ille qui ante, aut ille qui post editus est.
10 De iure successionis principatus, quando ad successores nuper defuncti pertinet: num si defunctus relinquat ex primogenito nepotẽ, & alium filium superstitem, præferendus sit nepos patruo.
11 De principatu & imperio fœminarum, & num ex genere succedant tanquã proximiores.
12 De principatib. delatis iure hereditario.
13 De venali principatu, & de quibusdam qui primum per pecuniam aut opum potentiam obtinuerunt principatum.
14 De electione regum per sortem.
15 De electione principum per sortem consideratam.
16 De principatibus delatis per contractus.
17 De inuasis principatibus per vim illegime & de ambitione regnandi.
18 De occupata tyrannide per dolum.
19 De nouo principatu.
20 De legis principatu.

De qualitatibus quibusdam pertinentibus ad principem Lib. VIII.

1 De bono & malo principe.
2 De religione principis.
3 De honore & maiestate principũ & regũ.
4 De superbia, nimia delectione & dignitate principali.
5 De continentia principum erga voluptates & exempla præclara eorum.
6 De mensa, cibis & conuiuiis principum parce factis.
7 De adulatione & quantum noceat Reipub. & principibus.
8 De fide & obseruatione seu constantia promissionis principis.
9 De veri principis vera gloria.

De potestate Regia Lib. IX.

1 De iuribus quibusdam insignioribus regiæ potestatis.
2 De abusu potestatis regiæ.

De arte administrandi rempublicam pacis tempore Lib. X.

1 De duplici arte administrationis & regiminis reipub. in genere.
2 De Iustitia in gubernatione reipublicæ.
3 De scientia & prudentia principis & administratoris reipublicæ.
4 De Iurisprudentia arte regia.
5 De legibus.
6 De generali errore principum & administratorum reipub. ex ignorantia qualitatis reipublicæ.

De militari cura in republica. Lib. XI.

1 De bello in repub. gerendo vt iustum sit.
2 De consultatione præcedente bellum.
3 De apparatu, & de eo quod præcedit ipsũ bellum.

4 De quibusdam obseruãdis tempore belli
5 Leges quædam obiter relatæ militares, de rebus militaribus ex Iure Romano.
6 Leges quædam de militum personis.
7 De militum delictis.
8 Aliquot leges de militum priuilegiis.
9 Aliquot leges de disciplina militari præpositorum & militum.
10 Leges quædam erga hostes.
11 De induciis seu treuga & fœderib. quædã
12 De victoria.
13 De pace conseruanda.
14 De captiuitate & iure postliminii.

De his quæ in solicitudine reipub. ad religionem pertinent. Lib XII.

1 Quid sit religio.
2 De distinctione veræ religionis a superstitione & impietate.
3 De origine religionis veræ, veriq; cultus diuini: & quomodo degenerauerit in falsam religionem populus.
4 De necessitate & vi seu effectu religionis
5 De libris ad religionem pertinentibus.
6 De legis Euangelicæ libris probatis in sacrosancta Religione.
7 De libris Euangeliorum.
8 De vtilitate & necessitate lectionis sacræ scripturæ.
9 De doctrina ecclesiastica, siue scriptura, siue de traditionibus ecclesiasticis.
10 De aliis libris seu scripturis interpretum sacræ scripturæ.
11 De libris Dei.
12 De libris Sibyllinis.
13 De imaginibus.
14 De impugnatorib. sacrarum imaginũ.
15 De obiectis in imagines.
16 De signis ecclesiæ vniuersalibus, & de signo crucis.
17 De aliis quibusdam imaginibus, quæ naturali quadam vi ex aliis corporibus efformantur: vel arte, quadã viuentia imitantur.
18 De idolis & idololatria.
19 De aliis idolis & falsis diis ethnicorum.
20 De dæmonum adoratione.
21 De locis in quibus cultus religionis seu Dei exhibeatur.
22 De ecclesiis seu templis Christianorũ.

De his in quibus prætextu religionis errari in repub. potest: & de remediis quibus iisdẽ obuiam eatur, vel admissa iam emendentur. Lib. XIII.

1 De abusu in genere sub prætextu religionis, & de generali remedio.
2 De societatibus & collegiis religiosis, laudeque eorum.
3 Abusus in genere collegiorum, & remedia duo emendationis erratorum per reformationem institutionis, & per destructionẽ collegii
4 De tertio remedio contra abusum religionis, de non permittendis facile nouis religionibus aut collegiis.
5 De fauore religionis pro in voti solutione & sacrificio abusu, & remediis.
6 De defensione religionis & fidei.
7 De abusu & prætextu religionis defendendæ.
8 Deceptiones & actiones crudeles prætextu religionis.
9 De remedio contra crudelia prætextu religionis commissa vel committenda.
10 De dominationis aut regni, & bonorum ereptione & translatione per Dei voluntatem facta, ob contemtum religionis.
11 De his qui abusi sũt religione aut hypocrisi ob lucrum propriũ, dominationem, ambitionem, & deceptionem.
12 Remedium contra prædictas. aut similes imposturas.
13 De aliis imposturis apud Christianos sub prætextu religionis factis.
14 Remedia contra deceptiones & dolos prætextu religionis.
15 De fauore religionis in bonis ecclesiarũ.
16 De abusu bonorum ecclesiasticorum in acquisitione, & de remediis.
17 De prætextu & abusu religionis in retentione bonorum ecclesiasticorum.
18 De fauore religionis ratione dilectionis & caritatis.
19 De abusu dilectionis in religionis prætextu.
20 De fauore religionis circa immunitates seculares, personales, ob tranquillitatẽ animi otiumque sanctum concessas, vt Deo ecclesiasticæ personæ diligentius inseruire possent.
21 De immunitatum personalium otiique in religione abusu, & de remediis.
22 De ecclesiarum seu templorum asyliis & immunitate a pœna.
23 abusus immunitatis seu asylorum ecclesiæ, & remedia.
24 Miracula vera ex Dei potestate,
25 De miraculis veris & non veris, & prodigiis.
26 De magicis impietatib in religionis abusu.
27 De antiquorum quorundam magorum quibusdam prodigiis & imposturis.

28 Nu

28 Num quæ ab strigibus lamiis seu maleficis & sortiariis fiunt, vere fiant.
29 De maleficio & maleficis seu sortiariis & lamiis.
30 De iudiciis sortilegarum & maleficorũ.
31 De remediis aduersus maleficia, maleficas & maleficos.
32 De exorcismis & incantationibus morborum & maleficiorum.
33 De prophetis veris, & vatib. & diuinis.

Lib. XIIII. seu de cura & educatione infantium.

1 De generali cura reipub. circa liberos procreandos.
2 De obstetricibus.
3 De educatione infantium procuranda, & de expositione eorum castiganda.
4 De nutricibus.

Lib XV. seu de prima institutione puerorum & iuuenum in societate ciuili.

1 De necessitate institutionis puerorum, & in quibus debeant institui.
2 De puellis.
3 De verbis & sermone formando infantiũ
4 De linguarũ varietate, & multitudine, & num earum cognitio vtilis sit reipublicæ.
5 De loquela & sermone seu de articulata voce, aliunde quam ex hominib. procedente.
6 De discretione & iudicio sermonũ miraculose seu præter naturalem ordinẽ editorum.

Lib. XVI. seu de literis.

1 De figuris seu characteribus literarũ, cognitione & pronuntiatione, seu de sono earum.
2 De literarum vsu & mysteriis.
3 De diuersa materia in qua literæ scriptæ aut impressæ dicuntur.
4 De literarum occultatione.
5 Qui multos scripsere libros.
6 De librorum multitudine.
7 De bibliothecis.
8 Librorum & auctorum reprehensiones.
9 De scribis.
10 De affectione librorum.

Lib. XVII. seu de liberalibus disciplinis.

1 De arte loquendi, siue de Grammatica.
2 De eloquentia eiusque vtilitate, reprobatione, abusu, & remediis contra abusum.
3 De Dialectica
4 De quibusdam præceptis bene & honeste loquendi.
5 De poetica scientia.
6 De philosophia & philosophis in republica
7 De abusu philosophantium & eius remedio.
8 De medicina.
9 De medicinæ abusu, & remediis.
10 De vera philosophia, & salutari reipub. iuris vtriusque diuini & humani sapientia.
11 De legum scientia seu earum schola.
12 De artibus liberalibus dictis, in genere.

Lib. XVIII siue de politia circa studia, scholas, & collegia.

1 De studiis, artibus seu scientiis in genere, in scholis literariis tractandis vel non docendis, publice vel priuatim.
2 De præceptoribus seu pædagogis iuuentutis in repub. eligendis.
3 De honore seu reuerentia præceptorũ, seu instituentium iuuentutem.
4 De honorariis seu stipendiis publicis professorum publicorum.
5 De fundatoribus studiorum generalium.
De loco vbi docendum sit, vel scholæ ædificandæ sint.
7 De priuilegiis studiorum.
8 De disciplinis & legibus quibusdam scholarum seu academiarum.
9 De collatione graduum in academia, abusu & reformatione.
10 De conseruatore & iudice priuilegiorũ, studiorum, & personarum eorundem.

L. XIX. de origine & causis principatus

Cap. vnicum habet.

Lib. XX. de duratione principatuum per diuersas orbis partes.

Caput etiam habet vnicum.

Lib. XXI. siue de mutatione, alteratione, & interitu rerumpub. & principatuum, & de remediis quibusdam & præcautionibus eorundem.

1 Generalis consideratio mutationis, conseruationis & interitus reip & principatuum
2 Mutationes formarum reip. veluti quedã ex morbo naturali & innato.
3 Epitome causarũ mutationis & interitus rerump. primumque ex decreto & voluntate Dei.
4 De remediis contra hanc mutationẽ vel interitum principatus vel reipublicæ, ex Dei decreto imminentem.
5 De fato regnorum, ex contingentibus in initiis, & de centenarii mutatione.
6 De fato regnorum, deque mathematicis & cœlestibus causis, & cometis.
7 De fatis regnorum & principatuum, ex Solis & Lunæ ecclipsibus.
8 De necessitate & fato rerum omnium.
9 Declaratio & intelligentia eorum quæ

tribuenda sunt vel non cœlestibus corporibus, cometis, astris, stellis, eclipsibus, prodigiis naturali vel supernaturali via.

10 De *remediis quibusdam aduersus ea quæ præsagere videntur signa cœli, & prodigia alia.*

11 De *fato seu interitu rerũp. exterius illato*

12 *Remedia aduersus prædicta extrinseca nocentia.*

Lib. XXII. seu de aliis mutationibus, innouationibus, transformationibus, rerump. principatuum & regnorum.

1 De *mutatione rerump. vnius forma in aliam paucorum vel optimatũ in genere, & de causis eius spontaneis, vel violentis quibusdã.*

2 De *mutatione democratiæ seu status popularis in aliam formam.*

3 De *mutatione principatuum & interitu ex causa luxuriæ imperantium.*

4 De *causis mutationis, alterationis, vel interitus reipublicæ ex intemperantia, & luxu dominantium.*

5 De *emendatione luxus, & ita de remedio contra hunc casum reipublicæ.*

6 De *causa mutationis aut subuersionis aut interitus reipub. per superbiam imperantium, & de quibusdam remediis seu præcautionibus aduersus eam.*

7 De *crudelitate quæ plerunque est causa mutationis seu interitus reip. vel imperantiũ,*

8 De *odio vel contemtu principis vel rectoris reip. & pro remedio, de conuersatione principis cũ populo ne odium aut contemtũ timeat*

9 De *alia causa mutationis reip. vel principatus, vel principum interitus, ex nimia licentia, potestate & indulgentia quibusdã prius concessa.*

10 De *remediis aduersus vsurpationes & insidias eorum qui nimia potestate sibi concessa abutuntur.*

11 De *alio remedio contra periculum proditionum ambitiosorum seruando vt omnino omnibus non confidat princeps, vel rector reip.*

12 De *auaritia principum & rerumpub. ex qua mutationes & interitus eis adueniunt.*

13 De *liberalitate, prout remedium est conseruandæ reipub. contra auaritiam.*

14 De *contemtu cultus diuini & mandatorum* Dei, *vt de causa mutationis & interitus reipub. & principatuum.*

Lib. XXIII. seu de seditionibus remp. turbantibus, & de remediis earum.

1 De *causis seditionum in repub. & principatu generaliter.*

2 De *seditionibus & mutationibus status ex causa luxuriæ.*

3 De *factione & coniuratione causa seditionis*

4 *Quædam remedia contra factiones.*

De *alia causa rebellionis & seditionũ ob iustum vel iniustum, vel inconsideratum dolorem tumultuantium.*

6 De *alia causa seditionum propter admissionem extraneorum.*

7 De *otio, tanquam de alia causa corruptionis reipub. & seditionum, & de remediis quibusdam aduersus easdem.*

8 De *oratoribus tanquam de alia causa seditionum & tumultuum.*

9 De *remediis quibusdam generalibus contra seditiones & perturbationes reipublicæ.*

Lib XXIIII. siue de consilio.

1 De *consilii necessitate.*

2 De *diuisione aut distinctione consilii.*

3 De *vtilitate boni consilii.*

4 De *principibus & rebuspub. quibusdam quæ consilio vsæ sunt.*

5 De *quibusdam causis singularibus ob quas status tres seu comitia vocata fuerunt in Gallia.*

6 De *bonis consiliariis eligendis, & qualitatibus eorum.*

7 *Num monarcha possit de rebus grauioribus regni sine consilio statuere.*

8 De *discretione boni & mali consilii.*

Lib. XXV. de interitu regnorum per diuisionem.

Caput eius est vnicum.

Lib. XXVI. seu de modis quibus quis desinit principatum gerere.

1 De *iis qui se sponte abdicarunt principatu & de causis quæ illos ad id impulerint.*

2 De *iis qui propter onera & propter inconstantiam rerum humanarum, noluerunt vel recusarunt imperare.*

3 De *renuntiantibus principatui ob quendam metum.*

4 De *submotis a regno & principatu, tanquam inutilib. & inhabilibus ad imperandũ.*

5 De *priuatione principatus ob negligentiam vel inhabilitatem, quæstio.*

6 De *morte principis.*

7 De *quæstione, num licite tyrannus a quolibet impune necari possit.*

FINIS INDICIS LIBRORVM ET CAPITVM de Republica.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI, SANCTISSIMÆ & incomprehensibilis Trinitatis, Patris, Filij, & Spiritus Sancti, Amen.

De Republica Liber Primus.

VBI AGITVR DE REPVBLICA ET ciuitate in genere.

Quid Respublica. CAP. I.

Dicturis nobis de Republica, tanta moles tractandorum necessario, occurrere videtur, vt ab ea me expedire non posse omnino, & ingenue & vere profiteri debeã; multo minus sperans me omnibus satisfacturum, in hoc potissimum, quo degimus, infelicissimo seculo, in quo tanta est hominum audacia, tanta præsumtio & insulsa temeritas, vt non dubitent ex arbitrio contra ius gentium ipsum prima principia rerumpublicarum, leges diuinas & humanas, quæ de his statuerunt, aperte & impudenter, vel abnegare, vel ad suos affectus audacter traducere: vt si illis obiicias iam a mille annis, a centum, vel alio tempore, aliter quam sentiant, gubernationem talis reipublicæ seruatam beneque successisse, tales esse leges principatus, tales imperii fundamentales: statim, [o horrendæ mentes & dæmonica ingenia!] tibi obiiciant, *quis constituit illas leges, quid prohibet, quin illas mutemus? nonne & ab initio illa non erant, vt & nunc desinere nequeant?* Vtinam quidem mutationes molirentur in melius! sed hæc non est intentio, quamuis sit prætextus sæuissimarum tempestatum, & fuerit semper hominum ambitiosorum & cupidorum color & fucus, qui multos, antequam detectus fuerit, incautos decepit & trucidauit.

2 Misera seculi conditio, non secus quam phreneticorum & furiosorum, quę medicos non patitur peritos, vt ita inuitos oporteat sanare, & sine spe retributionis alterius generis, quã calumniarum. Mederi his tamen scribentium munus non est, neque eorum, qui meliora vident, sed infirmiore manu & potestate viuũt. Opus solius Dei, qui nouit, quæ vtilia singulis, & secundum delicta populorum vel opera pia, disponit vitã rectorum, & fere semper iustum furorem misericordia temperat & iudicium.

3 Diu itaque me, & grauissima de negotiis publicis ipsa tractatio, a pluribus sæpius, & tamen non sufficienter, quantumuis multis exposita, & hominum viuentium temerarium iudicium, in dubio detinuerunt, num de eadem ipsa quippiam scribere & in medium proferre deberem, & diuersis hominum censuris opellam hanc subiicere. Atq; sæpe e digitis calamus excidit, dum satius putarem silere, quam tot controuersiis, quæ tam varie hodie ad fauorem & gratiam aliquorum resoluuntur, me medium, aut, contra eorum sententiam, aduersarium reddere. Non enim vbiq; tutum vera loqui. Quanuis vbique tandem sua vi palmam & victoriam reportatura sit veritas. Vincit tandem ipsius veritatis amor, & opinandi saltem facultas, quæ maxime in dubiis libera cuique esse debet. Videbunt & forsan Principes quædam in nostris commentariis, quæ nec ab aulicis audire, neque etiam ab illis quærere honeste aut tuto possint. Literæ quæ consulunt non erubescunt, neque adulantur: insidiarum docent dolos, & cauendi modum, quem forsan aliunde sine periculo discere non possunt. Vnde Demetrius Phalereus, *vt recenset Plutarch. in Apophthegm.* rectissime Ptolomæum regem admonuit, vt commentarios de regno & imperio compararet euolueretque. Quæ namq; dubitant subiicere regibus amici, hęc descripta in commentariis sunt. Et M. Varro exoratus a Cn. Pompeio, consule designato cum M. Crasso, ob consumtam in rebus bellicis adolescentiam Reipublicæ consuetudinum ignaro de *habendo senatu* librum conscripsit: quem ille secutus, tantus domi inter suos euasit, quantus foris contra hostes fuerat, *vt tradit Gellius.*[a] Nolo tamen talia polliceri quæ alii præstiterunt. Neq; etiam talis sum, qui id mihi arrogare aut tribuere debeam, vt velim quæ dicturus sum, vel pro lege haberi, vel pro veris repugnantibus censeri. Sufficit enim, si more consultantium, sententiam meam sine cuiusquam preiudicio, aut alterius imminutione, dixero: liberum relinquens, & potestatem emendandi & contemnendi.

[a] *lib 14. ca. 7.*

4 Christianorum hominum esse duco, æquo animo emendare, & emendari. Forsan & in nostris his commentariis de *Republica*, quædam non omnino inutiliter inuenientur excogitata, aut tradita, vel ordinata. Et dato quod multa videantur quibusdam perperam apposita: tamen si qua sint, quæ possint prodesse & iuuare rempublicam, non me pœnitebit etiã superflua immiscuisse. Sicuti nec terra damnatur aut natura, quod in arboribus aliquando pauci fructus inueniuntur, cum plures multo inueniantur flores & folia. Adsit tãtum Deus, vt summopere efflagito, cœptis, & nostram mentem promouere ad meliora dignetur. Nec ignoro, aliunde nihil adeo bonum reperiri posse, quin inuidorum & perniciosorum morsibus expositum sit. Solent quippe apes ex floribus mel

mel conficere: cum araneę reliquaque venenata animalia, ratione propriæ venenatæ naturæ, eosdem in venenum præsentissimum conuertant. Et, vt ait Ælianus Prænestinus in prologo lib. de animalibus, οὐ γὰρ πάντα πᾶσι καλὰ, οὐδὲ ἄξια δοκεῖ σπουδάσαι πᾶσι πάντα, id est, *nunquam omnia omnibus placent, neque studio videntur omnibus digna omnia.*

5 Poterunt quidam, non inficior, forsan & abuti iis, quæ dicturus sum: sed & poterunt aliquo prospero successu, nisi fallor, vti, vt ceteris quibuslibet rebus. Quid enim sentiāt, quidue singulis arridere potest, non possum coniicere: id tamen enitar, vt quæ mihi visa erunt vtiliora Reipublicæ, qua potero animi synceritate, & cādore proponam. Optio data est cunctis, quid magis probaturi sint, iudicare. Sufficit mihi, nihil a me dictum vel scriptum fuisse, alio animo quam iuuandi Rempublicam, profiteri, & hanc meam fuisse mentem, hunc finem: quem si non sim assequutus, nullus poterit tamen, vt credo, iuste reprehendere voluntatem.

6 Exordiemur itaque a descriptione, si definitionem non dixeris, Reipublicæ, vt de quibus agendum erit, intelligatur veluti per epitomen. RESPVBLICA *est rerum & vitæ quædam communitas vnius societatis, quæ efficit vnum quoddam corpus ciuile, ex pluribus diuersis vt membris compositū, sub vna potestate suprema, veluti sub vno capite & vno spiritu, ad bene & commodius viuendum in hac mortali vita, vtque facilius ad æternam perueniatur.*

Definitio Reipublicę.

7 *Rerum* appellatio hic latissime patet, ad *res, personas & actiones* pertinens: vt & posse contineri docuimus alibi. [a] *Communitas*, est id quod & publicum: quod populo commune est & ciuibus: *Ciues* vero a coeundo, quod in vnum coierint, & societatem instituerint commode & bene viuendi gratia, vnde illa coniunctio vnanimis, dicitur *vnum ciuile corpus*. Dixit Pomponius[b] tertium genus corporum, quod ex distantibus constat: qualia corpora plura non soluta, sed vni nomini subiecta, veluti *populus, legio, grex*. Caius autem Iurisconsult. [c] *Quibus permissum est corpus habere collegij societatis, siue alterius eorum nomine, proprium esse* ait, *ad exemplum reipubl. habere res communes, arcam communem, & actorem seu syndicum, per quem, tāquam in republ., quod communiter agi fieriue oporteat, agatur, fiat.*

Explicatio

a *lib. 1. Syntag. iur. c. 1.*

b *l. rerum mixtura, 30. de vsucapio. lib. 41. 20 ti. 3. sacit l proponebatur, de iudi. P.*

c *l. 1. § 1. quod cuiusque vniuersitatis nomine vel contra eam agat. lib. 3 P. tit 4.*

8 Vtque in vno corpore physico, membrorum concordia & colligatione, actiones suas mens exserit & perficit, & vnico spiritu eadem membra colligat: ita vnum imperium, cū potestate vnius vel plurium vnitorum in republica regit, imperat, cuique vt mēbris, conuenientia, & leges dicit, concordiam firmat, & humanæ societati necessaria exsequitur: cōmunicat commercia, actiones, & amicitias conuenientibus præceptis, quæ vel natura vel necessitas suadet per se inuiolata conseruare. Nā homo, qui non est, aut

non potest, aut non vult esse in ciuili societate, vel Deus est, qui nullius indigus & sibi sufficiens est, vel bestia, quæ non amat societatem hominum. homo quippe animal sociale, *vt ait Arist. 1. polit. ca. 2.* Quia vero ea societas humana est hominis vtentis ratione, necessarium est, illam quoque esse ordinatam cum distinctione eius, quod rationi consentit vel aduersatur: vt ius sit ordinatio ciuilis societatis, indicatio vero iusti & iniusti iudicium, distributione facta vnicuique iuxta id, quod sibi conuenit, & illius, vel suum dicitur. Non enim exigit societas bona per omnia æqualitatem arithmeticam, seu secundum proportionem quantitatis cuique distribuit æqualiter: sed secundum proportionem geometricam & dignitatem, conseruatis gradibus munerum & officiorum, vt neque in corpore physico membra omnia eundem habēt actum aut munus, neq; eiusdem sunt dignitatis. Quanquam singula proprium & conuenientem habeant honorem in suo ministerio. Vtque in fidibus ac tibiis, atque cantu ipso, concentus est quidam tenendus ex distinctis sonis, quem immutatum ac discrepantem aures eruditæ ferre non possunt: isque concentus ex dissimilimarum vocum moderatione, concors tamen efficitur & congruens: sic ex summis & infimis & mediis interiectis ordinibus, vt sonis, moderata ratione ciuitas consensu dissimilimorum consistit: & quæ *harmonia* a musicis dicitur in cantu, ea est in ciuitate seu republica, *concordia*, arctissimum atque optimum omni in republica vinculum incolumitatis, quod sine iustitia nullo pacto esse potest. [a]

a *Refert ex 2. de repub. Ciceronis Augustinus lib. 2. c. 21. de ciuitat. Dei*

b *Cicero 2. de repub. Augusti. prædicto loco.*

9 Iustitia autem non nisi ab auctoritate alicuius, qui supremā habeat potestatem, potest suum effectum consequi: vnde Cicero [b] ait, *sine summa iustitia, rempublicam regi non posse.* Et quot sunt respublicæ tot debent esse supremæ potestates, in vnaquaq; vna, sicuti in vno corpore physico vna anima, quæ imperat, non duæ: in mundo, vnus Deus, qui illud ex arbitrio moderatur. Pro monstro esset, imo impossibile, in vna & eadem republica duas esse supremas potestates æquales. Quod enim supremum est, in suo ordine priorem non admittit, nisi subordinetur ad aliquid. Si duas constituas, iam diuidi corpus ciuile oportet, & ex vna republica duas fieri. ista tamen suprema potestas, aliquādo admittit administratores & distributores, duos, tres, aut plures: sed illi tres aut plures separatim non habent singuli supremam penes se potestatem, sed omnes simul vnam, vt in aristocratia, & democratia accidit. In monarchia autem, penes vnum rerum omnium summa potestas, a qua reliqui, qui sub eo rempublicam vel principatū seu regnum per partes sibi creditas moderantur, pendent: neque quicquam proprii in illis habere dicuntur, & ideo negotia commissa, non suo nomine, sed Principis vel tāquam delegati aut officiarii eius expe-

expediunt. Et quemadmodum nec infirmior est manus, quod sit in digitos dissecta, sed est ad peragendum agilior: ita neque imminuitur potestas summa a pluribus explicata: & negotia multis in republica communicata facilius conficiuntur. Non enim cõmittitur summa potestas, vt nõ separantur digiti a manu, nec manus a brachio, nec brachium a corpore, aut corpus a capite. Sed quemadmodum virtus animę per totum corpus & membra diffusa, sua per instrumenta exsequitur mandata: sic summa potestas per ministeria præpositorum, suam exercet auctoritatem. Et ita potestates subordinatæ magistratuum, Ducum, Comitum, & similium, non vtuntur summa potestate, quæ communicari non potest non secus quam vnitas, sed auctoritate habentis eandem, cum effectu vtuntur Vt ab vnitate, sequuntur numeri alii duo, tria, & sequentes, vt vnitas non sit numerus, sed principium numeri, vt punctus non linea, sed principium lineæ, quæ ex punctis consequentibus oritur.

Verborũ in descriptione positorũ explicatio vlterior.

10 Quia autem verba perperam adiecta nõ sunt, quæ descriptionem conficiunt, ea admonent nos, pro genere, *societatem & communitatem* poni, *reliqua* pro differentiis, a generali illa hominum naturali societate. *Rerum & vitæ societas*, materiam demonstrat reipublicæ: *corporis* vero *vnio cum membrorum concordia sub vno spiritu*, formã societatis: *bene viuendi* vero *intentio*, habet causam finalem proximam: *perueniẽdi* autem *ad futurum desiderium*, habet intentionem finalem, propter quam alia cõstituta sunt. Colligitur autem ex omnibus necessitas administrationis, quæ conueniat intentioni, & ad effectum illam perducat & conseruet; docetur & principatum, veluti vnicum Spiritum, necessarium, artẽque regendi, non minus quam in vno corpore physico vnius hominis exigitur ratio in anima, & intellectus agẽdorum, & eorum, quæ demandari debet exsequenda singulis mẽbris. Non sunt mẽbra hominis vnius omnibus actionibus accommoda, sed sub propriis debet conseruari & informari: Pes videre, oculus ire, auris tãgere, manus audire non potest, quia ad illud non habet instrumẽtum aut organum. Nec etiam anima, quæ nouit cuiusq; membri facultatem & actionem, idipsum, sed propria imperat, & ita omnino singula propria solicitudine curat, cuius exemplum prudẽs administratio, quæ præest corpori, societatis, sequitur, & singulis membris seu hominibus conuenienda prospicit & procurat. Primum & præcipue totum corpus respicit populi, dehinc etiam singulares: ne dum tantum vniuersum considerat, contemtis partibus, ex quibus totum perficitur, totum ipsum deficiat.

11 RESPVBLICA nomẽ est compositũ cuius diuisio plenissime suam demõstrat qualitatem, perinde ac si dicas *publicam rem*, vel *rem ad populum pertinentem*. hicq; populus latiorem habet signi-

ficationem quam collegii, quam oppidi, quam ciuitatis: quorum tamen multitudo & *populus* dicitur, sed determinatione adhibita demonstrationis particularis, vt dicimus *populum ciuitatis Tholosanæ, populum loci alterius*. Et dixerunt etiam canones, populum pro *plebe*, seu pro *numero parrochianorum certæ parrochiæ*, si ad decem vsque homines congregati essent.[a]

Quod tamen proprie non admittitur, sed veluti per similitudinem societatis vniuersalis, vt ad exemplum reipublicæ dictum est quibusdam licere habere corpus ciuile.[b]

12 *Populi* nomen plures quam *plebis*, cõtinet. Plebs ἀπὸ τῶν πλειόνων *a pluribus* dicitur. Populus vero, ἀπὸ τῶν πολλῶν πλειόνων. i. *a multo pluribus*, quod *populus omnes ordines hominum*,[c] vt dicemus, *complectatur*. Sic vulgo quoque dicimus in Gallia, *le peuple* pro *vniuersa congregatione & societate hominum*: & plebem vocamus, *le menu populaire, ou menu peuple*, quem vocant quidam per contemptum, *la populace*.

12 A populo *Publicum* dicitur: quasi *populicum*, quod ad omnes de populo pertinet[d] vel pertinere potest: *Populares actiones*, quæ & publicæ,[e] *popularia sacra*,[f] quæ omnes ciues faciunt, nec certis familiis attributa sunt, vt fornicalia erant & palilia. *Quies* hinc *popularis & publica*, omnium subditorum.[g]

Pronuntiabatur olim litera o pro u in pluribus, vt etiam hodie solẽt Itali & Germani crassius u proferre pro o vel ou. Inde & Valerius consul Romanus ex primis a populo quem maxime tuebatur & obseruabat, dictus *Puplicola* & *poplicola*, quasi *populicola*.

Ita *Populus* seu *multitudo hominum*, iuris consensu & concordi communione firmata, dedit nomẽ publicæ appellationi, siue absolute de populo imperii, vel de alterius ciuitatis vel regni multitudine agamus. Et *ius publicũ, vtilitas publica, res publica*: quod & ad statum communẽ pertinet. Sicut & Vlpianus iuriscõs. *publicum* definiuit, *quod ad statum rei Romanæ* (de eo enim publico in concreto rei Romanæ agit,) *pertinet*.[h] vt Priuatũ contra, *quod ad singulorum vtilitatem spectat*, sunt enim quædã publice vtilia, quædam priuatim, vt & Caius dixit,[i] *publicas res nullius in bonis esse: contra, quæ sunt singulorum*. Et M. Terentius Varro notauit, *aliud esse populi vniuersi personarum, aliud singulorum*, & *populum esse in sua potestate* (nempe si vigeat democratia) *singulos in illius*. *Respublica* inquit Cicero,[k] *nomen vniuersæ ciuitatis est, pro qua mori & cui nos totos dare, & in qua omnia postea ponere, & quasi consecrare debemus*. Quem Iustinianus dixit *populum*[l] *continentem omnes ordines*, eius paraphrastes dixit, δῆμον. δῆμος vero Græcis proprie dicitur significare *multitudinem, seu hominum multorum cœtus*, a verbo δεῖν *colligare*, vt sit δῆμος q. δεσμὸς, *vinculum*. Quanquam non me lateat, & aliquando apud Homerum & alios, *virum* δῆμον

accipi

a ca. vnio. 10. q. 3. c. 1. & ibi glossa de electio.
b l. 16. quib. permissum quod cuiusq. vniuersi. no.
c Nicolaus Perrottus ad epigramma Martial. in Cornucopia §. plebiscitum, de iure natural. apud Iustinia. l. 1. § deinde cũ difficile de orig. iur. P. l. plebs de ver. signif. P.
d §. 1. de public. iudi. apud Iusti. Accia. ad l. bona ciuitatis, de verb. signif. P.
e Rubri. de popul. actio. P. l. eum qui § an popularibus, de iniur. P.
f vt ait Festus Labeo.
g l. 1. §. quies quoq. de effi. præf. vrb. P.
h l. 1. §. huius studij, de iustitia & iur. P.
i l. 1. de rerum diuis. lib. 1 P. tit. 8.
k Cicer. 2. de legib.
l §. plebiscitum, de iure natural gentium & ciuili apud Iustinia.

accipi pro *plebeio*, & opponi βασιλῆα καὶ ἔξοχον ἄνδρα. *regem*, inquã, *& virũ nobilẽ aut præstantẽ*, sed id relatione & cõparatione fit, nõ ꝓprietate nominis. Queadmodũ & in eadẽ significatione Latini quoque dicunt *virum popularem*, pro *plebeio*, qui potius plebeios q̃ nobiliores sequitur. Sic & populare Plautus opposuit diuiti. *Præstat*, inquit, *diuitem esse ac popularem, quam nobilẽ & mendicum.*

13 E republica esse & publicum, vel ad publicam vtilitatem aliquid pertinere, dici potest quatuor modis. *Primum*, cũ in vniuersum aliquid constituitur, vt inseruiat populo, & cuius vtilitas ad volentes, etiam singulares personas, separatim perducatur, & illis communicetur: *cuiusmodi ius publicum dicitur versari in sacerdotibus & magistratibus*, [a] *quorum ministerium priuatis patet.* Secundo, publicum, quod vtilitatem tantum publico seu populo confert simul, non separatim singulis. *vt siquando de ærario locupletando, vel de fisco agatur*, [b] Tertio dicitur publicum per consequentiam tantum, quod tamen principaliter ad vtilitatem singulorum pertinet. [c] *Quarto* publicum, quod in vtilitatem & caussam totius corporis populi quidem inductum est, sed ex consequentia ad singulorum vtilitatem pertinet. vt *interesse reipublicæ dicitur, ne quis re sua male vtatur.* [d] Dicitur & aliquod auctoritate publicum munus, vtilitate priuatum e vt *tutela.*

a d. l. 1. §. huius studii, de iustitia & iure.
b vt in l. penult. de primipilo. lib. 12 C.
c vt dicitur de eo quod interest reipub. mulieres esse dotatas, nempe vt facilius nubant, & repleant ciuitatẽ liberis hominibus. l. 1. & 2. solu ma. P.
d § penulti. de his qui sunt sui vel alien iur. in Instit.

Generaliter & respublica dicetur & accipietur, pro statu populi & negotiorum eius. Eoq; modo Aristoteles [f], *Respublica*, inquit, *est ordinatio ciuitatis & circa magistratus alios, & maxime circa id quod summam in ciuitate habeat auctoritatem, etsi sit principalissimum. Principalissimũ aũt est id quod vbiq; gubernat & regit ciuitatẽ: ceu in populari quidẽ, populus, in potẽtia vero paucorũ, pauci.*

e §. 1. de excusatio. tutor. apud Iustinia.
f Aristotel. lib. 3. politicor. cap. 4.

14 Constat itaque hæc respublica, materia & forma, quæ paucis per speciem protheoriæ seu præuiæ speculationis, ante oculos proponere debemus. Pro materia sunt res ipsæ publicæ circa quas versatur forma administrationis & publici seu reipublicæ.

Materia Reipubl.

Res istæ publicæ, in summa, vel Corporales vel Incorporales, Diuinæ & Humanæ sunt. Inter corporales publicas & ad Rẽpubl. pertinentes, sunt *ciuitates, oppida, regna, imperia, & in illis, ædes sacra, theatra, via publica, maria flumina castra, & similia plura, qua vtilitati communi seu publica populi destinata sunt, vt vectigalia & reditus publici.* Inter incorporalia publica & communia, *religio, iura, mores, leges & similia.* Inter res etiam personæ publicæ sunt, vel cũ auctoritate propriæ põtatis, vt *principes, etiã sacrosancti reges, monarcha, imperatores, summus pontifex sacerdotes, & similes*, vel cum auctoritate exsecutionis potestatis publicæ, gerentes personam habentium potestatem, quales sunt *magistratus ecclesiastici & seculares. iudices, legati, vicarii, vicem regum agentes, toparcha, scriba & notarii publici, & similes.*

Personæ publicæ.

Actiones

Ad res quoque pertinent actiones, quæ publicæ tantum sunt, *consilia publica, bella, pax, induciæ, iudicia publica, & ipsa potestas & auctoritas iudicandi, aliaq; munera seu officia publica, vel realia, vel personalia, vel mixta, prout ad caussam publicam respiciunt & reip. vtilitatem.*

Rursum personarum & actionum publicarum ministeria, cura & solicitudo, non solum publicam caussam: sed etiam, auctoritate tamen publica eadem potestate, caussam priuatarum personarum disponunt. Separatum enim quiddam est dignitate & potestate publicum a priuato. Sed quia publicum sine priuatorum muneribus & personis esse non dicitur, ideo est coniunctum priuatum publico: vt publicum per se quidem considerari possit, non tamen nisi imperfecte: quia, vt dixi, cum publicum sine priuato esse nequeat, &, non nisi auctoritate publica, priuata dirigãtur, & compellantur suos tenere ordines, vt conuenit societati, breui tempore respublica dissoluitur. Quare diligenter cum publico etiam priuatum in administratione reipublicæ curandum est: sed maior magisque singularis publici omnium, quã aliquorum singularis ratio habenda est. Vt medicus primum, dum mẽbrum hominis ægrum est, propinat quidem pharmacum, quod ex toto corpore malos humores educere possit: sed ibi non subsistit, quin etiam loco affecto singularia adferat remedia: & si videat membrum aliquod incurabile, cuius etiam morbus serpendo alia sana membra inficere possit, vt salua alia membra conseruet, sæpe abscindi membrum putidum iubet. Ad quem modum rector reipublicæ, mores optimos bonis legibus instituit, respiciens ad totum corpus, & generaliter actus priuatorum communi bona lege & publica disponit & format, facienda iubet, vitanda prohibet circa actiones, vt contractus, crimina, vltimas voluntates, iudicia, lites, reliquosque actus, quibus societas publica institui & conseruari possit aut reformari, disponit communi regula, & iudices dat qui exsequantur in hypothesi & euentu singularium negotiorum. Et si quoddam intelligat membrum reipublicæ, nempe aliquem ex societate, in morbum seu peccatum aduersus propriam salutem & societatis humanæ incidere, adhibet localia κατ' τόπους, vt dicunt medici, remedia: & si membra putida sunt & immedicabilia, quæue totam possunt societatem inficere, nẽpe turbare, corrumpere, dissoluere, aut tollere, ipsa membra auctoritate eadem truncat, tollit & abiicit. Qua ratione quoque respõsum est, & interesse reipublicæ delicta puniri.[a]

15 In republica rursum communicatio fit rerum & officii personarum, prout alter altero indiget, proutque iuste æquum est natura dictante seu ratione humana, alterum alteri opem ferre, coactis etiam hominibus ab vsu rationis alienis, ad hanc cõmunionem

[a] *l. ita vulneratus, ad leg. Aquil. P.*

nem vt propriam humanæ naturæ descendere. Quid enim magis conuenit humanæ naturæ, quam proprium sanguinem diligere, quo omnes vt communi vinculo coniugantur, ab eodem patre nati, vnde nefas alteri insidiari.[a] & cõtra, interest hominis hominem affici beneficio [b], & sic compati membra membris, vt ait D. Paul.[c] Hoc fit in societate politica & publica. Ibi enim infirmi communi ope iuuantur, & defenduntur: qui se regere nequeunt, reguntur: ignorantes instituuntur & formantur legibus, agenda & cauenda illis indicantur, impii emendãtur. Ibi quisque proprium munus priuatim agit recte & ex legibus publicis: & nihilominus communi vinculo alteri coniungitur.

a *L. 3. de iust. & iur.*
b *l. seruus ea lege de seruu export.*
P. c *1 ad Corinth. cap. 12. vers. 26.*

16 Habet exemplum sectandæ societatis homo & a seipso, & ab omnibus rebus, in quarum societate aliquomodo participat, quia est epitome totius mundi, μικρόκοσμος seu paruus mũdus, vt nulla relinquatur excusationis occasio, quin scelestissimus creaturarum omnium sit, si hanc societatem & reipublicæ cõstitutionem & communitatem humanam auersetur: multo magis, si eã turbare, destruere & conuellere velit. Habet in se ipso corporis vnius physici membra, quæ si a societate ipsa discedant animæ vnius, corruunt & intereunt. Videt quatuor illa prima elemẽta ceu principia totius corporalis compositionis, quanquam fere contraria facultatibus, tamen inter se colligari quadam via media. *vt terra frigida & sicca coniungitur societati aquæ per frigiditatem, quæ est frigida & humida. aqua vero, per humiditatem coniũgitur aeri, qui est humidus & calidus: & ipse aer sociatur per caliditatem igni, qui est calidus & siccus: & rursum ignis per qualitatem siccitatis sociatur terræ, quæ est sicca & frigida, vt dixi.* Sic est ibi res publica elementalis, quædamque illis communitas cũ concordia, & quadam proprietate distincta. *vt in corpore composito ex quatuor elementis, societas elementorum communis retinet compositionem, quæ crasis dicitur: & per discrasiam, vbi dissidere incipiunt, minantur speciei compositæ interitum. vbi illa substantia composita ex propria natura, incipit rebellionem elementorum sentire. nam ex ea vel laborat: vel si restitui & pacari nequit, interit.* In plantis & arborib. radix vt imperatrix truncum vnum adfert, ille plures ramos, rami diuersa folia, diuersos fructus, & in illa societate trunci communicantes, vegetantur & crescunt, & seorsum fructus pariunt, quandiu nimirum in illa societate degunt. Excisi vero rami a caudice & societate aliorum, statim arescunt, & destituti ope gubernatricis facultatis vegetantis, pereunt. De membris animalium, ac hominum & plantarum, idipsum dicere licet, sed vltra videmus nulla animalia ita fera, quæ in sua specie regulariter & naturaliter non seruent societatem aliquam, communemque vitam, vt nunquam aut nisi maxima cogente fame vel rabie, suę speciei animalib. insi-

Homo μικρόκοσμος.

dientur: quamuis aliqua sint magis aliis in sua specie gregalia. Societas & consonantia in cœlo, communi virtute contenta, quanquam stellæ, cometæ, signa, proprias aliunde habeant naturas, proprium lumen, proprios effectus & motus. Quæ dum turbabuntur, imminere orbis interitum, ex sacra pagina liquet, ante quem virtutes cœlorum mouebuntur, stellæ cadent de cœlo, seu ab illa societate, Sol obscurabitur, Luna non dabit lumen suum, &c.[a] Qualis adhuc sit respublica & societas cœlestium angelorũ, quis ignorare potest? Vbi cœlestes hierarchiæ, ordines societatis subordinati, consensus & communitas obsequii Dei, vnanimis Dei cultus, cum quorum substantia participat anima hominis intellectualis, quæ ideo conformi pacis & tranquillitatis societate debet cum suis eiusdem velut naturæ consanguineis vti, & præstantiorem illam animæ substantiam conseruare irreprehensibilem quoad fieri poterit: quodque mutuis bonis & assiduis societatis institutis efficere poterit, præcipue si more angelicæ societatis, ad Dei cultum præcepta & voluntatem, exsequendam diligẽs & intentus sit. Qui esse debet scopus singularis singulorũ hominum, & vniuersarum societatum rerum publicarum.

a D. Matt. ca. 24 vers. 29. D. Lucæ c. 21. versic. 25. Ioel 2. Esa. 13.

Forma Reipubl.

17 Materiam reipublicæ informat administrationis qualitas recta & proba, & bonis legibus, & consuetudinibus temperata, quæ formam dat. Alioquin enim societas per se hominum, si hæc absint, potius dicenda est coniuratio latronum & cõfusio, quam respublica. Et quo magis erit aliena a bonis legibus & institutis, eo magis erit perniciosior & scelerata, indigna quæ societatis humanæ nomen habeat. Hominis corrupta natura & prona ab adolescentia ad malum,[b] nisi arte regatur, non potest diu in congregatione persistere, inprimis vero, si omnes sine vlla certa bonaque forma viuendi degant, si æquali potestate confuse aut per vim agere quod sibi rectum & faciendum videtur, voluerint exesequi, & sine consilio tueri.

b Genes. ca. 8. vers. 21. Matth. 15. vers. 19.

18 Quare in bene instituenda republica, illud fundamentale erit, vt sint qui imperent, iubeant, & dominentur, & qui obtemperẽt: cum fieri non possit, in multitudine, non esse, qui egeãt regimine, & qui alios regere non possint. Et proinde sunt in societate, qui regunt tantum, & non reguntur ab aliis: qui reguntur tantum & non regunt, vel quia potestatẽ non habẽt, vel quia nesciunt. Sunt alii qui regunt & reguntur: nempe primi sunt *Principes, monarchæ, qui a nullo alio quam a Deo habent potestatem in sibi subditos, & ita libere regunt.* Illi vero qui reguntur, sunt *subditi, quibus obediendi vel lege, vel consuetudine, vel vi imposita est necessitas.* Qui regunt & reguntur, sunt *magistratus, duces, marchiones, indices, qui accipiunt leges secundum quas & ipsi viuant a superioribus, a quibus instituti sunt: & regunt hisdem legibus sibi commissos, potestate & auctoritate*

auctoritate sibi concessa, non proprio, sed alieno nomine.

19 Omnium autem & gubernantium & legum & obtemperantium vnus communis finis, ad quem & propter quem alia sunt, quæ proprios & particulares fines habent tendentes, vel dirigentes ad eundem. *Finis* generalis totius politiæ & reipublicæ, est *vtilitas publica seu populi, qua & principaliter omnes vt vniuersos considerat, & singulos consequenter, quia ex populo sunt, instituit, dirigit, & conseruat in societate illa publica, & breuiter, ad statum reipublicæ pertinet.*

Finis Reipublicæ.

20 Ad illum statum conseruandum, primum *Dominia rerum distributa ex iure gentium*, veluti ad communem societatem facilius conseruandam, vt quisque seorsum laboraret, & ne in laborib. ab otiosis interpellaretur, neue res & cultura illarum negligerentur, agrisque termini impositi ne discordia turbaret societatem.[a] Et distinctis dominiis, *Leges de commutandis rebus*, volentib. dominis, *latæ*: de *contractibus licitis*,[b] pro *acquirendis, amittendis & conseruandis rebus*, in quibus ius consistit totum.[c]

21 Hinc etenim sequuta *Commercia*, quæ faciliorem reddũt societatem hominum, in comparandis necessariis, & distrahendis superfluis, sine iniuria cuiusquam, & pacifice.

Ita finis contractuum, *Commercia facilia & libera*, commerciorum autem exitus tendit ad vtilitatem publicam, exclusis dolo, fraude, deceptione, & inæqualitate, quibus resistitur per formulas & substantialia contractuum.

22 Eo pertinent *Obligationes*, quarum finis proximus seruare fidem datam ex necessitate[d] compulsionis, per actiones & iudicia.[e] hoc conuenit humanæ societati[f] etiam, & dirigitur ad communem finem vtilitatis publicæ.

23 VLTIMARVM voluntatum etiam leges consequuntur prædictam contractuum necessitatem. Æquum enim visum est & conueniens vtilitati reipublicæ, vt quibus viuentibus datur libera dispositio rerum in dominio exsistentium, eisdem detur dum viuunt & morituri sunt, etiam de illis disponendi facultas.[g] Alioquin turbarentur societates humanæ: & si nõ esset certa lex dans potestatem disponendi de rebus suis, vel si non essent certæ & definitæ personæ, ad quas post mortem dominorum res eorum transirent, sequeretur confusio. vt post mortem omnes satagerent vi eas occupare; imo & accideret, sæpe insidias fieri viuis possessoribus, vt illis sublatis bona in prædam venirent audaciorum. Sed & arbitrium hominis, quod liberum esse debet maxime, adimeretur. Et proinde illis, aliisque pluribus rationibus, quæ in hac successionum materia suis locis commodius explicantur, responsum, *interesse reipublicæ, suprema hominum iudicia sortiri effectum.*[h] & rursum, *interesse reipublicæ, ne cuiquam ius*

a *l. ex hoc iure, de iust. & iur. P. cap. forus. de verb. sign. vide quæ diximus lib. 3 præludiorum optimi iurisconsulti cc. 4. 5. 6. 7.*
b *dict. l. ex hoc iure, de iusti. & iur. P.*
c *l. fi. de leg. P.*
d *§. 1. de obligationib. a finitione.*
e *A finitione actionis. §. 1 de actionib. l. 1. eod. P.*
f *In l. 1. de pact. conuẽt. P. l. 1. de pactis. P. c. 1. eo tit. apud Gregor.*
g *l. 1. cap. de sacrosa. eccl.*
h *l. vel negare, quemadmod. testa. aperiant. P.*

sieum detrahatur. [a]

24 Finis proximus pœnarum & vindictæ criminum, est *nocentes punire*, cum vbi non est delictum, non sit pœna. [b] Sed hic finis, hæc via puniendi, habet exitum in viam publicam: interest enim reipublicæ delicta cognita esse [c], & puniri [d]. nempe ne noxii alios inficiant, & vt tuta inter improbos sit innocentia, & formidato supplicio coerceatur nocendi cupiditas. [e]

25 Fines sunt artium proprii opera propria: *vt architecti, domum sutoris, calceus: agricolæ, messis: & sic de similibus.* at & domus necessitas, & calceus, & messis, & similium, ad singulorum, & ita ad publicam vtilitatem diriguntur, sic leges, de his quoque publica auctoritate statuerunt, ne inde fraudibus singulorum in præiudicium, vel damnum humanæ societatis conuertatur.

26 Sic dicendum de institutionibus puerorum & iuuenum, de mulierum & aliorum moribus, quæ omnia sunt vel debent esse sub cura diligenti gubernantium respublicas. Quia eorum corruptio pertinet tandem ad corruptionem totius corporis ciuilis, quod componitur ex illis, non minus quam ædificium ex fundamentis & partibus integralibus constat, quarum neglectus ruinã tandem totius ædificii efficit. Neque etiam boni patresfamilias contemnunt vel modicum stillicidium, vel partem exiguam ædificii in tempore reficere vel conseruare, metu, ne eius defectu paulatim tota cõtextura resoluatur. Sicut enim deprauati mores subuertunt rempublicam, sic emendati & bene instituti ad conseruandam eam pertinent.

27 Proinde operæpretium est in republica quæ bonam habeat constitutionem, omnibus, qui eam regere prospere & feliciter satagunt, non tantum studium ad vniuersi considerationem & conseruationem dirigere, sed vna etiam ad partes, & ad membra bene instituenda, quæ possint disposita secundum proportionem totius, formam corporis ciuilis sine vitio reddere. Sic solent ædificaturi prius seorsum lapides & ligna, aliamque materiam ædificio futuro conuenientem quærere, quæsitam dolare, quadrare, formareque, vt partibus ædificii quibus destinantur, inseruire cõmode aut facile possint, adhibent & omnes artifices reliqui hanc curam, vt materiam prius conquirant, eam disponant, dehinc ad perfectionem artificii perducant. Sunt & singulis artificibus instrumenta propria paranda, quibus possint bene aut facile artis peritiam ad operis perfectionem perducere. Nisi materia eligatur, & rudis prius disponatur & poliatur, & suis conuenientibus locis inseratur vel conglutinetur, ars inutilis est artificii, vt contra accommoda materia, nisi per artem & instrumenta necessaria dirigatur, non potest opus perfectum assequi.

28 In omnibus enim actibus & negotiis, quæ ad suam peruenire debent

a l. de his quæ sunt sui vel alien. iur. P.
b in l. si pœna. l. sancimus de pœ. P. l. crimen paternum C eo tit. c. 2. de constitut.
c l. eũ qui nocentẽ, de iniur. P.
d l. ita vulneratus ad leg. Aquil.
e C ap. facta sunt autem leges 4. distinct. cap. non frustra. 23 quæs. 5.

debent perfectionem, tria præcipue requiruntur, *materia propria*, ad suscipiendam formam, & *ars* ad illam imprimendam vel concedendam, vel imprimendam cum suis instrumentis, tanquam medium: & *ipsa forma*, quæ est terminus, ad quem per medium artis & disciplinæ a materia peruenitur.

29 Sic in opere perfecto reipublicæ, oportet prius materiam disponere, vt ad suscipiendam formam sit idonea. Pro materia sunt, vt dixi, *res, personæ, & actiones populi, in singulari & separatim*: status perfectus reipublicæ & forma, *totum corpus ipsum reipublicæ*: medium, *ars instituendi, gubernandi & conseruandi, per quam disponitur quo modo res & personæ sint distinguendæ, & habendæ, instituendæ, conseruandæ, vt possint conuenire optimo vel bono statui reipublicæ.* Quæ latiori calculo postea venient, Deo fauēte, in disquisitionem. Et perpendemus prius populum ceu ciuitatem, aut societatem ciuilem in genere, postea in specie, de personis ex quibus conflatur populus, deque legibus, quæ ad particularem institutionem earum pertinent, dehinc de rebus aliis reipublicæ, & postea de modo diuerso administrationis. De principatu, & quæ ad illum & principem pertinent, de ipso ortu, conseruatione, mutatione, interitu rerum publicarum & principatuum. Atque cum his ea quæ & in antiquis & nouis gubernationibus conuenientia inueni, & repugnantia, deque abusu & peccatis quæ in his sępe accidunt & remediis pro ingenioli nostri captu, non sine magna imperantium & obedientium seu subditorum vtilitate, nisi fallar, ad laudem Dei, vtilitatemque omnium tradere conabimur.

De origine & progressu societatis, coniunctionis & coitionis populi in vnam Rempublicam, seu statum communem. CAP. II.

QVVM populi nomen sit multitudinis collectiuum, necessarium est sub ipsa collectione inueniri & considerari distinctionem inter partes, quæ cum sit diuersa, conuenit, paucis illam in præcipuis, quæ possint ad reipublicæ cognitionem facere, explanare. Itaq; *prima diuisio seu distinctio* populi, vt hominum personalis, singularium personarum est, sexus, ab homine primo creato Adamo, a cuius vnitate numerus aliorum pendet, e latere prius producta coniuge Eua: & ex vtroq; generatis reliquis mortalibus. Subinde *secunda distinctio* fuit generantium, & generatorum, & ætatis: *dehinc* mortuis primis generantibus, relictis filiis, singula cœperunt a se genitos seorsum procurare, & *inde* sequuta diuisio per familias seu domos, quarum numero continentur & filii, serui, ancillæ, & postea clientes, qui se principalibus familiæ, vel fœdere, vel fide deuinxerant, vel illis se commiserant, vel bona ab illis colenda acceperant.

2 Coierunt in vnum plures familiæ,& in eodem loco habitarunt commodioris vitæ causa. Hinc *vici* facti, ex domibus coniũctis vicinalib.: dehinc ex vicis, *pagi*: ex pagis *vrbes* aratro circumscriptæ, muris clausæ politiori vita institutæ; ex ciuitatibus rursum ciuibus abundantibus, abducti coloni in proxima loca, vel in alias regiones vnde *coloniæ* dictæ, quę obseruarunt, vt præcipuam originem, ciuitatem illam & patriam, vnde ductæ fuerunt, & ideo *matricem* vt præcipuam coluerunt, ab ea leges acceperunt, ei testimonium cognationis, tributis, ope, auxilio pecuniarum & personarum, dum, opus fuit, præbuerunt. A matricibus rursum, aliisq; vicinis ciuitatibus, alicuius viri superioris electa industria, opa & protectio: facta inde *regna* ex pluribus subditis regnis *imperium*.

3 Quemadmodum in spirituali hierarchia clerici ecclesiis distincti, per singulas ciuitates constituti presbyteri,[a] qui eis præessent: presbyteris Episcopi, alii maiores, & de pluribus soliciti quoq; præpositi, donec ad vnicum pontificem maximum peruenitur per gradus. Sic vnitas in tẽporalibus & spiritalibus, sub vno Deo, duarum potestatum spiritualis & temporalis, a quo ab vnitate, ordinatione diuina in partes omnis dispositio totius corporis ciuilis pendet, sicut *vnguentum*, vt ait Dauid[b], *quod a capite descendit in barbam, barbam Aaron, & in oram vestimenti eius.*

a Actor. c. 4. ỽ. 23. ad Titum c. 1. ỽ. 5.

b Psal. 132.

In Genesi mundi, Exodo, & aliis libris sacræ paginæ, distincta politia humana & diuina, per generationes, domos, loca habitationũ electa, familias, & ante & post inũdationem diluuii generalis. Distincti principes generationum, & per familias primum constitutic. Post diluuium item inter generationes Sem, Cham, Iaphet filiorum Noachi diuisæ familiæ & gentes per orbem terrarum[d]. Et rursum, ex duodecim filiis Iacob, ex duodecim patriarchis, id est, primis patribus totidem diuisiones generales: quæ rursum per cognationes & familias fuerunt subdiuisæ[e]. Subdiuisa & tribus Leui per officia, ministeria ad cultum diuinum pertinentia, per vices, per cognationes ab ipso Dauide[f] Et numerati a viginti annis & supra, quorum alii ministri delecti sunt, alii iudices, alii præpositi, alii ianitores, psaltes, canentes organis, alii cantores, alii vt Leuitæ qui starent mane ad confitendum & canendum Domino, similiterq; ad vesperum, & ad obeunda sacrificia, reducti ita in classes, collegia, & exigua corpora ciuilia.

c Genes 4. & c. 5

d Gen. 10. & 11.

e Exodi 6. Numeror c1. & 2. & per decem prima capita primi libri Paralipomenon.

f Paralipomen. cap. 23 & cap. 24.

4 Fuit aliquando tempus, quo exigua erant regna, finesq; potestatis publicæ angusti, vnoquoq; rectore suis contento & nihil aut pauca a vicinis desiderante, diligenter sibi commissos paucos curante, semota ambitione latius regnandi, aut subiiciendi sibi alienigenas, *vt ait Iustin⁹ in principio.* Vnde antiquitus plures memorantur fuisse reges seu reguli, quos hodie dignaremur nomine Marchionis, aut Ducis aut comitis. Erantq; tunc veluti nati

eum

cum ipsa terra indigenę αὐτόχθονες tam imperantes quam subditi, & paucis legibus contenti, vt qui ex moribus consuetis a maioribus traditis, viuerent pacifice, & veluti cum illis nati & his cum lacte assuefacti.

5 At vbi postea incessit dominandi libido, vicinos subiugandi desiderium, inanis possidendi gloria, efferari cœperunt homines, ad bella, ad prædas conuersi: instituta paterna & patria labefactata, necessitas defendendi imposita, nationes nationibus diuersis coniunctæ, mixtæ, corruptæ: instituta diuersa desiderata, noui modi viuendi ex diuersis pro occasione oblata tēperati: & ex malis moribus, bonæ leges reformatrices ortæ, debiliores populi a fortiorib. superati, illorū legib. regi cœperunt abdicatis propriis.

Et hinc sequutæ sunt rerum publicarum diuersæ administrationes, populorum, ciuitatum, oppidorum, & regnorum diuersæ societates.

6 Hoc tamen obseruandum est, nunquam fuisse tempus, in quo non fuerit societas & communitas aliqua vitæ inter homines: nisi vi aliqua superiore coacti fuerint ab illa in solitudines abire, vt ridiculi mihi videantur, qui audacter adfirment homines primum more ferarum vitam degisse in syluis & montibus solitariam, donec a quibusdam in cœtum inducti sunt. Quanquam verissimum putem & admittamus tantum aliquando vitia hominum superasse naturam rationis quam obscurarūt interdum, vt more ferarum cœtus suos seleges agerent: verum cœtus, societas, siue bonorum siue malorum hominum, nunquam defuisse in humana natura existimo verius, sed non semper bene eos cœtus institutos. Etenim qui bene philosophati sunt, & nulli dubiū est, dixerunt,[a] *hominem esse naturæ rationalis, animal sociale, politicum, seu ciuile, quod perinde est*. Quare, quod seorsum aliquādo habitarunt, more ferarum homines, hoc contra naturam, vt & quod in vitia, quæ rationi aduersantur, lapsi fuerint. Ratio, qua genus hominum vt anima intellectuali donatur, & præstat ceteris animalibus, naturalis & veluti connata & insita in omnibus hominibus, hoc quoq; naturale habet, vt singuli velint bene & cū ratione viuere, vt etiam plures viri præstantissimi, primam partē philosophiæ bene viuendi arbitrarentur a natura sola petendam [b], cuius summum bonum esset omniaq. a natura hominem consequutum, corpore, anima, vita: & hominem partem vniuersi. Sicque coaluit societas natura, qua simile simile sibi deligit: diligenter sequitur, & id ipsum admittit, vnaq; cum eo iucundissime commoratur & degit. Neq; aliud testimonium desidero præter diuinum, dū Deus creato homine dicit, *Faciamus ei adiutoriū sibi simile, non est bonum hominē esse solum* [c]. Et alibi sapiens, *Væ soli, qui cum ceciderit, non habet subleuantem se* [d].

a Aristot. 1. polit. c. 2.

b Vide Cicer. Academic. quæstio.

c Genes. c. 2. vers. 18.

d Ecclesiast. c. 4. vers. 10

Quid ciuitas. Atq; de diuersa ciuitatum maiorum & minorum, cœlestium & mundanarum, & ciuium earundem in genere distinctione. CAP. III.

a Cicero in somnio Scip 4. Acade
b Aristot 1. politic c. 1
c Arist. 2. pol. c. 1
d Aristot 3 politic. c. 1
e Aristo. li. 7. polit. c. 7.
f Arist lib. 1. œconom. c. 1
g in somnio Scipio.

A Coeundo dicti ciues quod *vinculo quodam societatis in vnũ coeant cœtum, & sub* iisdem *legibus viuant* [a]. Ciuitas dicitur, *ciuium vnitas*, a ciuibus, & est *societas quædam* [b]. & *multitudo secũdum naturam, quæ specie differt.* [c] *aut ciuium multitudo*, [d] *communio quædam similium, gratia vitæ, & quam maxime fieri potest, optimæ* [e]. Et ita continet ea quæ ad vitam necessaria sunt optime degendam, siue corporalia siue spiritualia. ac proinde & ciuitas multitudo est domorum, agro & pecuniis sufficienter abundans, ad bene viuendum. [f] ideo & gratissimus Deo cœtus, vt & nouerunt Ethnici, inter alios Cicero. *Nihil est enim* inquit, [g] *illi principi Deo, qui hunc mũdũ regit, quod quidẽ in terris fiat acceptius, quã cõcilia, cœtusq; hominum iure societatis, quæ ciuitates appellantur.*

h lib. 1. polit c. 1.

2 Conuenticula hominum primum dicta *ciuitates* dicuntur, & continens pro contento, vocatur aliquando ciuitas: cum tamẽ ciuitas incolæ sint, locus autem definitus, vbi coeunt simul, vrbs & ibi ædificia, *vt Nonius Marcellus notauit.* Ciuitatem non lapides, sed homines faciunt. Ciuitatem ita D Thomas dicebat, [h] *esse principalissimum eorum, quæ humana ratione constitui possunt.*

i Esaia 14. c
k Iacob. c. 1.

3 Societatum tres generales differentiæ. *Vna* est spirituum intellectualium, *alia* corporalium, vt *animantium brutorũ*, quã silentio prætereo: *alia* eorum quæ participant anima seu spiritu intellectuali & corpore. *Rursum* spirituum, duæ sunt species societatis, quæ vna tamen ab initio fuit: fuerunt enim omnes intellectuales substantiæ, & angeli dicti *spiritus*, creati omnes boni, & erat cœtus ille beatorum tantum spirituum ciuitas cœlestis, spiritualis, sub vno principe Deo habente commodam & supremam potestatem; sed postea ob superbiam & ambitionem separauit Deus ab hac ciuitate malos & ingratissimos spiritus, & in profundum abyssi coniecit [i], vbi facta est coitio & cœtus impiorum, & ciuitas dæmonis, sub principatu principis tenebrarum, cũ communione distinctarum pœnarum ex maledictione iusti iudicii DEI [k].

l D. Chryso tom. 1. in ps. 48 Cicero 1 de legibus m psa. m 24 ber. 16 can. vno iure 8 distinct
n Genes 1. & 2. & 9.

4 Alia ciuitas & coitio hominum, in medio posita, particeps rationis animæ & corporis, mundus est vrbs omnium hominum communis ciuitas magna. *Hæc nostra communis omnium ciuitas, orbis terrarũ*, inquit D. Chrysostomus [l], *distinguimur loci situ, sub communi tecto viuentes concaui magni cœli.* In ista ciuitate, communis habitatio, communia omnia hominibus ad vsum illorum facta, sub illo principe totius creaturæ Deo. *Et Domini est terra & plenitudo eius orbis terrarum, & omnes qui habitant in eo* [m]. Data omnibus quæ in eo sunt orbe, vtenda [n]: hic leges omnibus communes

munes societatis, est vinculum iuris naturæ, sanguinis ab eodem origine sumta proximitas, fraterna omnium dilectio, qua interest hominis, hominem affici beneficio: [a] & nefas insidiari alterum alteri. [b]

a l. seruus ea lege, de seruis export. P.
b l. 3. de iustit. & iur. P.

5 Rursum hæc hominum societas, in duos cœtus generales in hoc mundo etiam diuisa: *vnus*, dicitur ciuitas, congregatio seu ecclesia bonorum & Dei; *alius*, ciuitas impiorum & dæmonis: Ad vtram velit enim homo, poterit referri. Quia homo inter superna & inferiora viuens, particeps mortalis & immortalis naturæ, rationalis & sensualis, spiritualis & corporalis, relictus hic fuit in manibus cõsilii sui, & sub libero arbitrio, cuius ciuitatis post mortem corporalem velit fieri ciuis: an supernæ, aut infernæ. Sicq; instituere potest hanc mundanam & terrestrem ciuitatem, vt ab ea sibi deligat vel gradus ad superiorem: vel si negligat, præcipitium ad inferiorem. Quandiu in hac mundana mediaue via peregrinatur & spirat, potest dici *animal sociale*, & conuersationem habere vel cum superioribus vel cum inferioribus & cum mundi ciuibus, in societate potest viuere politica vel œconomica cum reliquis hominibus bene aut male: & si a conuersatione illa sui generis, scilicet a malis abdicare velit, vt de alia ciuitate meliori incolenda cogitet, viuat autem in hac ea vitæ puritate & rectitudine, quæ admitti ad cœlestem mereatur, cœlestem ciuitatem assequetur, ope optimi maximique Dei, qui & viam ostendit, & conatus nostros semper in melius sua gratia & bonitate promouet, currentem trahit & iuuat, tanquam ad proprium finem. *Non habemus enim hic ciuitatem manentem, sed futuram inquirimus.* [c] *Surgite & ite*, inquit Deus per prophetam Micheam, [d] *quia non habetis hic requiem.* Ad hoc enim hic bene viuere satagimus, vt ad illam felicitatem, seu felicem ciuitatem, perueniamus, quo finalis terminus bonæ reipublicæ seculi respicit, vt suo loco postea dicemus. *Fide, qui vocatur Abraham,* [e] *obediuit in locum exire quem accepturus erat in hereditatem, & exijt nesciens quo iret. fide demoratus in terra repromissionis, tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdẽ. Exspectabat enim habentem fundamenta ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus.* [f] Meminit de illa ciuitate & ciuibus eius, & quod nobis pateat, diuus Paulus. [g] *Accessistis*, inquit, *ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Hierusalem cœlestem, & multorum angelorum frequentiã, & ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cœlis, & iudicem omnium Deum, & spiritum iustorum perfectorum.* Hæc ciuitas descripta a diuo Iohanne, [h] *sancta Hierusalem descendens de cœlo, quã nõ eget Sole, neq; Luna vt luceat in ea, nam claritas Dei illuminabit eam & lucerna eius est agnus, habitatio Dei cum hominibus, in quã nihil coinquinatum ingredietur, aut abominationẽ faciens, aut men-*

c Ad Hebr. cap. 13. vers. 14.
d Mich. ca. 2. vers. 10.
e Genes. 12.
f ad Hebr c. 11. vers 8. & seq.
g ad Hebr. c. 12. vers. 22.
h Apocal c. 21. & cap 3. vers. 12. & 21.

dacium, nec alij quam hi qui scripti sunt in libro agni, qui recte vixerint, & secundum leges Dei, quique vicerint & superauerint eis cõtraria. Designati iam sumus ciues illius ciuitatis, & adoptati per eum, qui Dominus eius est, etiam in hoc mundo viuentes: *cum filio enim suo, Domino nostro* IESV CHRISTO, *omnia nobis donauit,*[a] *& nos regenerauit, & dedit potestatem filios Dei fieri, his qui credũt in nomine eius, & ex Deo nati sunt,*[b] vt plerique boni sanctique viri in hac mortali societate, iam inter immortalis vitæ delicias cõuersentur & verum sit de his quod D. Paulus ad pios scribit, [c] *Iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei.* Et rursum, [d] *Nostra conuersatio est in cœlis, vnde etiam saluatorem exspectamus Dominum nostrum* IESVM CHRISTVM.

a ad Roma. cap. 8. vers. 32.
b D. Ioha. c. 1. & 4.
c ad Eph. c. 2. vers. 19.
d ad Ephes. c. 3. vers. 20.

6 Hic laudandus Plato, qui in dialogis de Republica, seu de iusto, aliter quam ceteri suam ciuitatem composuit, & instituit. Nam alij, velut humani, ciuitatem suam ad actionem magis instituerunt: ipse vero, quasi diuinus, actionem ciuitatis omnem tam publicam, quam priuatam, potissimum dirigit ad contemplandum, ciuitatemque constituit sui ipsius, antequam constituat orbis dominam, neque tam multis timendam, quam multis gentibus venerandam cœlestem Hierusalem pro viribus, in terris expressam. In qua, sublatis, contentionis vitandæ gratia, possessionibus, cõmunia sunt pro ipso iure naturæ omnibus omnia, communis vt sit copia, firma concordia, communis omnium voluntas, ideoque ad contemplandum semper expedita tranquillitas. Respublica vere ita Christiana demtis aliis quibusdam quæ immiscuit: eaque dignior terrena actiua. *Quanto enim,* inquit Marsilius Ficinus in 1. dial. de iusto, *oculus præstat manibus, caput pedibus, ratio sensibus, anima corpori, finis omnibus quæ diriguntur ad finem, status motui, æternitas tempori, tanto contemplatiua vita actiuæ præstare videtur.* Contemplatio enim actionis & principium & finis videtur. Sic vtique ab ipsa contemplatione Dei, cœlestes naturalesq; motus, & actiones omnes tanquam ab initio ducuntur, & reducuntur veluti ad finem.

7 *Sancta* & est in hoc seculo *ciuitas piorum*, & qui Dei verum cultum habent & timorem, eiusque voluntatem exsequuntur, quæ dicitur Ecclesia militans, visibilis, sub potestate Domini, cuius caput est CHRISTVS, [e] quæ laborat, donec in illam cœlestem triumphalem transferatur, purgata hic ab omni palea & macula: huiusque ciuitatis Dei fundamenta iacta fuisse sub Abele, a quo incepit bonorum Ecclesia, traditum est. Nihil aliud enim Ecclesia, quam ciuitas seu congregatio. [f] Hæc ciuitas Dei, & iustorum, generalis in toto orbe, quæ ad hunc vsque diem peregrinatur in hoc mundo, multis calamitatibus temporalibus obnoxia. Sic hæc ciuitas & ecclesia terrestris militans Dei, iter est ad illam spirituale & tri-

e ad Ephes. c. 4. vers. 15. & c. 5. vers. 23.
f Ecclesia Catholica est fideliũ multitudo, fide & charitate vnita. c. legimus 93. dist. ca. multa. 1. q. 1. a. loquitur 24. q. 1.

& triumphalem, ad quam tendimus, in qua multæ sunt mansiones felices ad habitandum. a

8 *Alia* vero est *ciuitas seu ecclesia* in hoc seculo, visibilis *malorum & improborum*. Traditur Cainum fratrem Abelis, parricidam eius, diaboli ciuitatem & impiorum erexisse, quia ex maligno erat & occidit fratrem, quoniam opera eius maligna erant, fratris autem iusta. b Et quemadmodum dæmon Deo aduersari conatur & operibus & creaturis eius, sic inter ciuitates Dei & diaboli, pugnæ spirituales, & contraria instituta, sub hoc mortali seculo. Angeli boni, auxiliares bonis: mali, malis adsunt contra bonos: perfecta & beatissima societas ciuium cœlestium, qui fruuntur ineffabili & sempiterna felicitate & beatitudine. Infelicissima societas ciuium infernalium, vbi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. c Vt verius continuum bellum & maledictorum aceruus, vel æternus pœnarum locus, quam societas vera dici mereatur: nisi socios tales miseros dicamus esse pœnarum, qui adiudicantur illi ciuitati, & fiunt participes status eius: quibus dicitur, *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius*. Illa est Babylon, magna ciuitas quę facta est habitatio dæmoniorũ, & custodia omnis spiritus immundi, & omnis volucris immundæ, & odibilis: quia de vino fornicationis eius biberunt omnes gentes, & omnes gentes & reges terræ cũ illa fornicati sunt, & mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti sunt, de qua dictum est, voce de cælo, *Exite de illa, populus meus, ne participes sitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis*. d

Hæc ciuitas improborum, est ciuitas & congregatio seruorum dæmonis: *qui enim facit peccatum seruus est peccati*. e congregatio aquarum stagnantium, putida infectio, colluuies sordium, sentina vitiorum, qua continentur latrones, fures, adulteri, homicidæ, prædones, piratę, raptores, athei, proditores, blasphemi, parricidę, & similes, quos ibi esse etiam refert Aristophanes. f Ibi mansiones plures, quia in gehenna diuersæ suppliciorum differentiæ, vt in cœlo præmiorum. Huius videtur quædam imago in ciuitate dicta *Poneropolis*, in qua collocauit Philippus Macedonum rex, *improbitate insignes*, vt falsidicos, calumniatores, & similes. h alia, & quæ dicebatur δουλόπολις Seruorum vrbs, vt ait Ephorus lib. 5. i nisi dicamus in illarum imagine deficere pœnas, quibus merito tales cruciantur in illa sulphurea & tenebrosa ciuitate.

9 Conueniunt ciuitates istę omnes in aliquibus, vt in aliis valde differunt & sibi opponuntur. Vnus est omnium legitimus & supremus rex Deus, qui quod absolute vult, sine cuiusquam repugnantia potest exsequi, vnde & appellatur *Omnipotens*.

Omnes item ciues seu cuiuscunque societatis & ciuitatis incolæ, boni natura & substantia facti sunt ab eodem Deo: *Vidit enim*

a *D. Iohan. Euang. c. 14.*

b *1. epistol. Iohan.*

c *Iob ca. 10. vers. 22.*

d *D. Matth. c. 25.*

e *Apoc. c. 18.*

f *D. Iohan. Euan. c. 24. vers. 31.*

g *Aristoph. in Nebu.*

h *Suidas in verbo δουλων polis.*

i *1. li. c. 6. Suidas.*

a Genes. 1. Ecclesiast. c. 39. 1 ad Timoth. c. 4. b Vide Ioha. Damasc. li. 2. de orthodoxa fide c. 4. & quæ diximus tomo 4. commentariorũ syntaxeon, de angelis c. 4. & 12. c Ecclesiastes c. 7. vers. 30.

Deus omnia quæ fecerat, & erant valde bona.[a] Imo ipsi dæmones, substantia & essentia boni sunt: ex propria autem malitia, mali: [b] *creauitque Deus hominem rectum, ipse autem se infinitis miscuit quæstionibus.* c

10 *Differunt* autem istæ ciuitates, & moribus & institutis bonis & malis & quod bonorum Ecclesia & ciuitas, remanserit sub bono, legitimo, & vero Principe Deo: improborum vero, rebellauerit contra legitimum Principem, & a tyranno dæmone regatur. Quocirca semper rebelles, & qui apostatarunt a principatu & fide veri Dei, persequuntur veram Ecclesiam Dei. Et inter istas ciuitates Dei & dæmonis, perpetua pugna quandiu subsistent in hoc seculo, & donec iudicium vltimum & generale fiat. Facto quippe post resurrectionem impletoque vniuerso iudicio, suos fines habebunt duæ ciuitates: *vna* Christi, *altera* diaboli, *vna* bonorum, *altera* malorum: vtraque tamen angelorum & hominum: istis voluntas, illis facultas non poterit esse peccandi, vel vlla conditio moriendi: istis in æterna vita feliciter viuentibus, illis infeliciter, in æterna morte, sine moriendi potestate durantibus: quorum vtrique sine fines sed in beatitudine isti, alius alio præstabilius: in miseria vero illi, alius alio tolerabilius permanebunt. d Tunc temporis boni a malis separabuntur finito bello, & consummatione rerum adueniente. Interim nunc boni malis commixti: & vt accidit inter exercitus contrariorum principum, aliquando ex altera parte in alteram deficiunt, & peregrini hostes admittuntur: fiunt induciæ: nunquam firma pax. Nec apparet semper, qui mali sint, cum illi ex interioribus in hoc seculo penitus cogniti non sunt. Quando vero apparet, interdum tolluntur, interdum ad pœnitentiam tolerantur, Deusque permittit malos aliquando viuere: vel vt boni fiant, vel ad exercitium bonorum, vel vt se de inimicis per inimicos suos vindicet, vel vt non valde malos castiget per mala flagella. Sic Ecclesia hæc & congregatio ciuium in mundo degentium, est veluti bonorum & malorum receptaculum; bonis & malis constans: ciuitas cœli bonis tantum, ciuitas vel habitatio inferorum, malis tantum repleta.

d D. Augustinus in Enchiridio. c. 111. lib. 4. sent. Lomb. c. 49.

Tempore quo Adamus deceptus a dæmone fuit, satan sibi vindicauerat in homines & mundum imperium. At posteaquam fuit imperio deiectus, & præda illi adempta quoque singulari certamine per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, qui eum eiecit foras, vt scriptum, *Nunc princeps huius mundi eijcietur foras.* e Vnde principatus huius totius ciuitatis mundi Deo debetur: & iure legitimo, quia eius is solus auctor, creator, & Dominus, est iure redemtionis.

e D. Ioh Euang. cap. 12 vers. 31.

Sed non omnino purgata hæc ciuitas a malis, qui in ea succrescunt.

eunt. Exemplum, inquit diuus Augustinus,[a] *Domini accipe, conuersantis in terra Quare habuit loculos cui angeli ministrauerunt, nisi quia Ecclesia ipsius loculos suos habitura erat? Quare furem admisit, nisi vt eius Ecclesia fures patienter toleret?*

Hæc vita, iuxta sentētiam Dei, quā explicat diuus Gregorius,[b] quæ inter cœlum & infernum sita est, sicut in medio consistit, ita vtrarumque partium ciues communiter recipit: quos tamen sancta Ecclesia & nunc suscipit indiscrete, & postmodum in egressione discernet *Quis audeat*, ait Augustinus, [c] *aut facere se posse credat, quod nec Apostolis concessit Dominus*, [d] *vt zizania a frumento putet se posse discernere?* Et rursum, [e] *Est vnitas Ecclesiæ, quæ late patet, in sacrandorum scilicet societate & communione, quæ complectitur cum granis etiam paleas: quando eas corporaliter mistas, ita partitur, vt neque illas iusti vitent, neq; ab illis iusti vitentur. Sic sunt in Ecclesia homines mali, vt in corpore humano humores mali, qui interdum exeūt ex corpore.* Et diuus Paulus, [f] *Scripsi vobis, Corinthij, in epistola, ne commisceamini fornicariis, non vtique fornicariis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruiētibus, alioquin debueratis de hoc mundo exiisse.*

a Tracta 50. ad c. 12. Ioh. c. 12. exemplum 12. q. 1.

b Homil. 38. Euang. c. 15. hæc autem, 23. q. 4.

c lib. 4. de baptis. c 12. & inc quantus eod 23. q. 4.

d Matth. 13.

e D. Augu. de vnico baptismo contra Petilia. c 14. & 15. & in ca. est vnitas. 9 de consecra. dist. 4.

f 1 ad Corinth. ca. 5. vers. 10.

Cicero in summa libr. 1. de republica, vt refert Nonius Marcellus, ex populi multitudine ciuitatem constare dixit viuente. Seneca, [g] *Duas respublicas*, inquit, *animo complectamur. alteram magnā & vere publicam, qua dij atq; homines continentur, in qua, non ad hunc angulum respicimus, aut ad illum, sed terminos ciuitatis nostræ cum sole metimur. Alteram cui nos adscripsit conditio nascendi. hæc aut Atheniensium coit, aut Carthagensium, aut alterius alicuius vrbis, quæ nō ad omnes pertinent homines, sed ad certos. Quidam eodem tempore vtrique reipublicæ dant operam, maiori minorique, quidam tantum minori, quidam tantum maiori, &c.* In vtrisque ciuitatibus rebusque publicis & vniuersalibus maioribus & minoribus populus est: & vt aliquando quis iura ciuitatis in diuersis rebuspublicis & domicilium habet, sic & ex populo hoc mortali quidam ciues in mundo manentes adscripti sunt in maiori republica & diuina ciuitate.

g Seneca lib. de beata vita. c. 31.

11 Ex generali hac mundana ciuitate, & populo seu multitudine eius, prodierūt seorsum a se particulares diuisæ aliæ ciuitates, quę inter se quidem retinent commune quoddam vinculum, nempe generationis & proximitatis naturæ, & participant in eodem iure, quo in genere insigniti a Deo sunt, rationis, quod dixerunt *ius gentium*, quasi quo iure omnes gentes vtātur. Et ius illud naturale, propriū hominibus rationis lumine insignitis. Siquidē inquit Vlpianus,[h] *Ius gentium est quo gentes humanæ vtuntur, quod a naturali recedere facile intelligere licet, quia illud omnib. animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit, veluti*, vt subiungit Pom-

h In l. 1. §. fi. de iusti. & iure P. §. 1. de iur. natur gent. & ciuil apud Iustin.

a l. 2 eo. ti. b l. 3. eo. l. 45. § fin. ad leg. Aquil. P.

ponius [a] Iurisconsultus, *Erga Deum religio, vt parentibus & patriæ pareamus.* Et Florentinus. [b] *vt vim atque iniuriam propulsemus. Nam iure hoc euenit, vt quod quisq; ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur. Et cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est, hominem homini insidiari nefas esse.* Cum iure naturali, quod natura omnia animalia docuit, cõmune habet ius gentium & hominum, cum brutis bonum, maris & fœminæ coniunctionem, quæ inter homines, coniunctione cum ratione vtentes, appellatur *matrimonium*, liberorum procreationem, & speciei suæ conseruationem, & educationem genitorum, quæ communia sunt cum brutis, sed alia diligentia, nempe rationali. Ab hominibus, alia nempe incitatione naturali a brutis fiũt. Cognatæ sunt res ipsæ cum brutis, sed rationem nobis præcipuam Deus dedit, eiusque nos socios esse cum immortalibus voluit. [c] Alia natura essentiæ simplicis, alia plantæ, alia bruti, alia hominis, alia angeli, alia Dei. Quæ bruta faciunt incitatione naturali, ea si homines ratione faciant, iure naturali facere dicuntur. Quæ bruta non faciunt, ea, si homines omnes ratione faciant, iure gentium faciunt, quod & ipsum ius naturale hominum dicitur, & bonum & æquum, & naturalis ratio, & lex naturalis & natura.

c M. Fabius Quintili. li. 2. institut c. 16.
d d. l. 1. §. pen. de iust. & iur. Xenoph. lib. 2 Cyri pæd.
e Gen 2. ver. 24. & 17. D. Matt. c. 19. vers 4. & 5. 1. ad Corint. c. 6. vers. 16.
f ad Ephes c. 1 vers 29.
g Dialo 21
h Docetur a Plutarcho, libello, περὶ τῆς εἰς τὰ ἔκγονα φιλοστοργίας, ac eadit Gellius li 21. c. 1. Iustinia. in l. vni § taceat, de rei vxo. actio. C. auspicatVlp. in l. si quis, a liberis de liberis agnosc. Seuerus & Antoni. in l. si. C. de aedēd. libern.
i Genes ca. 20 & 11.

12 Tria necessaria in summa colliguntur ad conseruationem humanæ societatis & rerum omnium conditarum, quibus omnis ciuitas & congregatio humana vincitur & colligatur. *Primum*, dilectio & amor, quod omnia animalia se & suos tueantur, generẽt, & educent. Et hoc complectitur στοργὰς φυσικάς. d Retinet coniugium amor: idem facit ex duobus corporibus vnum quoddam. *Erunt duo in carne vna.* Et masculum & fœminam creauit hominem Deus. [e] Ex homine mulier facta a Deo, vt fieri non possit quin inter huiusmodi personas, non sit quædam naturalis, eaque summa amicitia: cum *nemo seipsum, aut suam carnem odio habeat, sed diligat & foueat.* [f] Vt etiam in Ænigmate expresserit Plato in cõuiuio, vel de amore, [g] tria hominum genera olim fuisse, *non solum quæ nunc duo mas & fœmina, verum etiam & tertium ex vtrisque compositum, cuius nobis exstat nomen, ipsum periit.* Nam in Adamo primum duplex genus, quia ex illius costa Eua sumpta & mulier: ex his progenies, quæ non potuit non amari, [h] hincque prima ciuitas & cœtus, qui postea in vniuersum mundum diffusus. [i]

13 *Alterum* quod necessarium, & pariter datum a creatore fuit huic ciuitati seu cœtui vniuerso hominum, ad colligationem & vinculum firmissimum, nempe notiones de moribus, de æquo & bono, de honesto, omnium hominum animis insculptæ, vt societates creaturarum rationalium, cum propria na-

tura viuere possent, nō temere aut instinctu corporearum affecti-onum more brutorum.

14 *Tertium* fuit prudentia indita quædam, qua prospiceret sibi, & necessitatibus quotidianis, præsentibus, & futuris. Et hic cōstitutum est ius, quod dicitur ius gentium & commune, vt naturale, cui & C. Cotta addebat iuris quoque naturæ esse & commune, & omnibus rebus natis viuere & mori. Communis etiam omnium possessio, acquisitio eorum, quæ terra, mari, cœlo, occupātur, & similia,[a] fides, consensus, voluntas.

15 Ex hoc porro iure gentium, cœperunt seorsum fieri alii cœtus, aliæue ciuitates, & similiter ex illis alia iura, quæ & ciuilia a seorsum factis & positis congregationibus seu ciuitatibus legitimis, dicta sunt. *Ius enim ciuile est, quod neque in totum a naturali recedit neque per omnia ei seruit, & ita cum aliquid addimus vel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est ciuile, efficimus*,[b] quod vel scripto, vel sine scriptura continetur, ex moribus & legibus receptis a ciuitatibus,[c] additis & promulgatis plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum, auctoritatibus prudentum, prætorum edictis [d]. Sic tamen proprio iure vtimur, vt commune omnium non contemnatur: imo vero per regulas generales & ipsam rationem iuris naturalis, sic vita instituitur in ciuitatibus, vt conuenientia cuique habita consideratione rerum, temporum & personarum diuersarum, quæ magis consona sunt iuri communi seu naturæ rationali, eligantur & præscribantur. Atque ideo & ius commune quoddam vltra vniuersale gētium, ciuitati seu vniuersæ congregationi vnius subiectionis, imperii, regni, reipublicæ, constituitur. Et nihilominus in oppidis, vel coloniis, vel vrbibus singularibus, quædam præter illud, in aliquibus particulari quadam ex caussa recepta aliter ac alibi sunt. Et hoc est quod Caius Iurisconsul. tradit[e], *Omnes populi*, inquit, *qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure vtuntur*. Nam quod quisque populus *ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis est, vocaturque ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræque custoditur, vocaturque ius gentiū, quasi quo iure omnes gentes vtuntur*. Ita, quæ non omnes, sed quędā hominum congregata in vnum locum multitudo, facit vtilitatis publicæ cā, ea fiunt ex proprio iure ciuili, quod ideo a nomine ciuitatis vel congregationis & nomen sortitur: vt *ius Atheniensium, Lacedæmoniorum, Romanorū vocimus*, & sic de similibus.

16 Quomodo vero magnus cœtus ille, seu ciuitas mundana diuisa fuerit postea in partes, & cœperint cœtus alii seorsum coalescere, & sacræ literæ admonent, & Iurisconsulti explicant, ex iure gentium, seu ex caussa, quæ omnibus gentibus visa est & iusta

a ca. Ius naturale e. 1. di. § sinctio l. 1 de aequ. rof. se re. & fera. de rerum diuis. cu a similib.

b Vlpia. in l. ius ciuile est. 6 de iust. & iur. P.

c Proxime citatu iuribus. § constat de iure. natur. apud Instint. 1

d Papini. in l. ius autem. 7. & Marcian. l. 8 4 de iusti. & iur. P.

e l omnes popul. 9. de iusti & iur. P. § ius autem ciui e, & sequentibus §. § de iure natur.

& commodior maximæ multitudini propagatæ administrandæ, originem habuisse secundum necessitatem imperfectionis hominum, & exigentiam remediorum. Certissimum enim est hominis naturam perfectam fuisse creatam in sua specie, & naturalia illi opera & propensiones fuisse ab initio sine peccato ex iustitia originali. Et quod donatus fuit homo triplici cognitione ante lapsum [a], rerum scilicet propter se factarum, quibus & nomina iuxta cuiusque proprietatem cognitam, indidit [b]: item creatoris, & postremo sui, vt quid deberet superiori, quid æquali, non ignoraret, cognosceret ita conditionem suam & ordinem, qualis factus esset, qualiter incedere deberet. Sed peccato interueniente, obscurati sunt sensus, & propensiones illæ naturales transeunt sæpe in voluptatem reprehensibilem, & per accidens opus malæ concupiscentiæ, cum vitio suæ corruptionis ebullit in turpem quandam appetitionem & iniquitatem. Sicque post lapsum, pugna est inter peccatum, & quæ facienda sunt cum rationis rectitudine, in quo laborat maxime liberum arbitrium, spiritus contra carnem, satanam, & mundi seu seculi inanes & noxias illecebras. Annotãtur & hic quatuor status liberi arbitrii in homine ante peccatũ; post peccatum, ante reparationem gratiæ, & post reparationem, & post confirmationem. Ante peccatum ad bonum nihil impediebat, ad malum nihil impellebat, non habuit infirmitatẽ ad malum, & habuit adiutorium ad bonum. Tunc sine errore ratio iudicare, & voluntas sine difficultate bonum appetere poterat. Post peccatum vero, ante reparationem gratiæ, premitur a concupiscentia & vincitur, & habet infirmitatem in malo, sed non habet gratiam in bono, & ideo potest peccare, & põt nõ peccare etiã dãnabiliter. Post reparationem vero ante confirmationem, premitur a concupiscentia, sed non vincitur, & habet quidem infirmitatem in malo, sed gratiam in bono, vt possit peccare propter infirmitatem & libertatem, & possit non peccare ad mortem propter libertatem & gratiam adiuuantem, nondum tamẽ habet posse omnino non peccare, vel non posse peccare, propter infirmitatem nondum perfecte absorptam, & propter gratiam nondum plane consummatam. Post confirmationem vero, infirmitate penitus consumpta, & gratia consummata, nec vinci poterit, nec premi, & tunc habebit non posse peccare. [c] Per peccatum primum homo proculdubio præter alias pœnas, incurrit & corruptionem, & depressionem liberi arbitrii, & naturalia bona in ipso homine corrupta fuerunt, & gratuita detracta. Quocirca propter hanc infirmitatem, & liberum arbitrium ad peccandum propensiorem effectum est, vt inter homines quidam boni, quidam meliores, quidam mali, quidam peiores sint. Et cœtus introducti sunt, quibus quoad fieri posset, boni meliores fierent, & mali emendarentur,

dictante

a Magister sententiarũ lib. 2. distinctio 23. c. d. & tractatur. 22. 24. disti. de potentia hominis, gratia & rectitudine hominis ante lapsum.

b Genes. 2. vers. 19.

c Vide de hoc apud Magistrũ sententiarũ lib. 2. dist. 25. f. & g. Hugon. de sancto Victore, libr. 3. sententiarũ ca. præterea, & sicut dictum, & lib. 1 de sacramentis, parte 6. c. 16

dictante hominis natura & ratione, quæ quamuis obscurata sit & maculata, tamen abolita non est, *& gentes quæ legem non habent, tamen ea naturaliter quæ legis sunt, faciunt*.[a]

Ex hoc iure ergo communi omnibus & gentium seu naturali hominum,[b] primum orta sunt *bella*, nō sufficientibus discordiis sedandis prauorum, ordinariis admonitionibus bonorum. Quia vero in bellis dissensus obtinuit, discretæ gentes, & ita ciuitates seu diuersi fuerunt facti cœtus, regna condita, & reges facti, qui regimen & politiam darent asseclis, cuius facilioris modi caussa, distincta dominia rerum, ne communio discordias pareret, agris termini impositi, quibus distinctio appareret, collata ędificia, quibus cœtus sibi vicinam conferrent opem, & vt post diuisionem rerum, communicare possent sibi necessaria, & cum aliis coniungi, separatis ciuitatibus vel nationibus, media quædam inuenta sunt, quibus commercium facile communi omnium consensu fieret: emtiones nempe, & venditiones, locationes, & condictiones, & obligationes institutæ. Cum his c sedium occupatio, ædificatio, munitio, captiuitates, seruitutes, postliminia, fœdera, pax, induciæ, legatorum non violandorum religio, connubia inter alienigenas prohibita, manumissiones successerunt.

17 Fuit autem necessaria hæc ciuium mundanorum per alias ciuitates & cœtus distinctio, primum, quia simul non poterāt propter multitudinem degere, & ideo per regiones necessario distribui par fuit, *vt habetur in Genesi mundi*, d & quia in regiones diuersas translati, iisdem legibus per omnia viuere non poterant, propter locorum qualitates & conditiones, quibus oportuit inseruire.

18 Inter diuisionis societatis, maioris partes, censentur maiores esse imperia monarcharum, quæ faciunt suas ex multis societates. Imperium, ita dicitur, *ciuitas ciuium vnitas, iisdem legibus & vnius potestati subiectorum*, quanquam habeat diuersas & plures nationes & vrbes sibi subiectas, distinctas quidem inter se, sed tamē sub vnius nominis societate generali viuentes. Idipsum de regnis, de rebuspublicis aliis dicendum erit, in quibus non vrbes, nō pagi, non oppida separant nomen ciuitatis, sed tantum loca, quibus illius ciues separatim vel coniunctim degunt, & eorum habitationes distinctæ sunt. In orbe Romano qui sunt, ex constitutione Antonini Imperatoris, *vt ait Vlpianus*, e ciues Romani effecti sunt & ingenuus cuiuscunque prouinciæ habitanti Romæ & in Italia, exæquatus est, de eo Rutilius Numatianus.

Fecisti patriam diuersis gentibus vnam,
Profuit iniustis de dominante capi.
Dumq; offers victis, proprii consortia iuris,
Vrbem fecisti quæ prius orbis erat.

a *Paul. ad Roman. 2. vers 14.*

b *Hermogenia. in l. ex hoc iure. §. de iustit. & iur.*

c *Capit. Ius gentium. 1. distin. apud Grattianum*

d *Genes. cap.*

e *l. 17. de statu. homi. ii. 1 P. tit 5 & nouella 78. c. 5 § fin. vt liberti de ca tero aureo non indigeant annulis, &c.*

Et Modestinus,[a] *Roma communis nostra patria est.*
Indicat & Iulius Cæsar [b] ciuitatem de multis pagis dici, cum ait, *Omnis ciuitas Heluetica quatuor pagos habet.*

19 Et hoc magis conspicuum ex more condendi pagos & vrbes ad suscipiendos ciues seu socios politię & morum & legum, quas, tot numero ædificabant, quot ad eos continendos requirebãtur: inter quas vna erat præcipua quæ & regia, vel communis omnib. Et apud antiquos Hebræos, & alios vt plerunque, ciuitas, hoc est congregatio vel cœtus vnius subiectionis aut moris, aut legis, tetrapolis dicebatur, quod ad minus quatuor haberet pagos aut vrbes. Et Xenophon,[c] *Antiquitus monopolis vrbs rustica erat: dipolis, opulenta, Tripolis qua prouinciæ caput esset, tetrapolis vero regia, quam toti regno & 12. Principibus regni coloniis aut priscis præfectam vt Samothracia, in qua tetrapolis constituta. ex Samo Nesso, Thracia duodecim primus post Atticũ diluuium vrbibus præfuit.* Et Strabo in Geographia ait quoque, Samothraciam fuisse tetrapolim ex his vnã, quæ *Same* & *Samos* dicta fuit. Colligunt & Rabini iuxta exempla proposita a Moyse [d] *numerum filiorum Israel fuisse duodenarium, & ipsum ducem ipsorum fuisse quadri vxorium, & ita singulos populorum duces fuisse quadriurbios, vt ducem Kyriath, Arbag, & Nimbrotum ducem Chaldeorum, fuisse quadriurbium,* quia sedes eius fuit *Babel, Arat, Acat, Calanne.* Regia quoque Nini quadriurbs fuit *Ninive, Fora, Cale, Rese.* Quadriurbius & fuit regia Hierosolyma, *Sion, Moria, Iebus, & Salem.* Cicero [e] item ait Metropolim Siciliæ, constare quatuor magnis vrbibus, *Tike, Archedina, Neapoli, Insula.* Secundum etiam Fabium Pictorem,[f] Romulus, Romam in vrbem conuertens, totum collem Palatinum cinxit, & tetrapolim reddidit, constantem, *Roma, Vellia, Germallia,* & *foro* In ipsa Iani & Etruscorum regia Etruria, tetrapolis Harbanũ, *Volturna, Vetulonia Para Tussa, siue Sara Tussa,* id est, princeps seu hasta principalis vel sceptrum. Troianorum & ciues distributi in *Phrygios, Dardanos, Troes, Ilienses.*

20 Quia autem distincta habitatio hominum eiusdem societatis non facit quominus *conciues* dicantur: Sic contra hoc verissimum efficitur ex superioribus, ciuem habitationem non facere: alioquin enim & peregrini, & serui ciues essent, quos tamen a ciuium numero constat [g] alienos: & vere ciuem dixerunt [h] cui habilitas est participandi potestatis publicæ deliberatiuæ & iudiciarię: posse præesse & subesse [i] ad bonum ciuem quoque pertinere. Illud quoque verum est, non omnes illos dicendos ciues esse, sine quibus ciuitas esse non possit, cum neque pueri ciues ita non sint, vt viri: sed hi quidem simpliciter, illi vero ex suppositione: ciues enim sunt, sed imperfecti.[k]

21 NEQVE omnes nunc, qui extra vrbem sunt, ideo minus

ciues

a l. Roma 33. ad municipales, lib. 50 T. tit. 1.
b lib. 1.
c Xenoph. in fragmentis.
d Gen. s. ca. 10
Annius Viterbiensis in commentariis ad Xenophontis fragmenta.
e Cicero in 6 Verrina.
f Pictor de origine vrbis Romæ subscribit. Varro 4. de lingua Latina.
g Ex Arist. 3. politic. ca. 8. l. quod attinet, de regul. iur. P
h ex Aristl.
i Aristot. 3 pol. cap. 5.
k Aristot. 3. politi. c. 3.

ciues sunt, quia & quidam, qui alibi domicilium habent, ius ciuitatis retinent & priuilegia. *Qui ex vico*, inquit Vlpia. *ortus est, eam patriam dicitur habere reipublica cui ille vicus respondet.*[a] Et rursum, [b] Insulæ Italiæ, pars Italiæ sunt & cuiusque prouinciæ.

22 Ceterum ciuium variæ fuerunt, possuntque etiam nunc esse, in ciuitate species seu differentiæ, ratione possessionis iurium ciuitatis vel munerum, aut honorum reipublicæ. Cum enim varia sint ciuitatis & ciuium iura, aliqui, qui omnia iura obtinuerunt, dicuntur optima lege *ciues*: qui aliqua tantum, non ita plene apud Romanos erant ciues illi, qui domicilium, tribum, & honorum potestatem, essent adepti. Non ita qui tantum domicilio, tribu, aut potestate solum honorum ciuitatis ius habebant. Domiciliũ enim etiam *inquilini*, & tribum *libertini* obtinuerunt, sed nõ honores. Qui autem e municipiis fuerunt, quanquam tribum atque honorum petitionem essent adepti, tamen quia domicilio caruerunt, non *ingenui* seu *pleni ciues Romani*, sed *municipes* dicti sunt: quod si cum rebus suis commigrassent Romam, pleni & perfecti ciues efficiebantur. Videtur & prima nominis ciuis caussa, pendere ex eo quod *intra ciuitatem seu vrbem domicilium esset*, & postea exemplo eorum, qui ibi domicilium haberent, communicatum aliis ius videtur, sed tempore mutatis moribus aliter atque diuerso modo ciues cœperunt haberi.

a *l. qui ex vico 30. ad municipa lib. 50. P. tit. 1.*

b *In l. Insulæ 9. de iudiciis li. 5. P. tit. 1.*

LIBER SECVNDVS, DE REPVBLICA, SEV DE REBVS CORPORALIBVS quibus indiget Respublica, aut eius societas.

De vrbis seu ciuitatis ædificatione. CAP. I.

QVIA conuentus & societates hominum coierunt, non tantum ratione vna, vt vel diuites essent, vel sibi auxilio essent, sed etiam, vt commode in omnibus simul viuerent expedit & sedium, & ædificiorum, pagorum, oppidorum, & ciuitatũ haberi curam & rationem, vt & saluti corporis & tuitioni consulatur. Proinde de his quoque pauca admonere non erit ab instituto opere alienum: neq; enim quod iã plures sunt constructæ ciuitates, ideo omittendum est de his cõstituẽdis agere, cum fieri possit vt male constructæ, vel in loco insalubri, vel non tuto destruantur, vel emendandæ sint, & nouas condere aut oppida oporteat. Sic enim vicissitudines rerum se habẽt, vt nihil firmum, nihil æque placens, perpetuo habeatur, & mutatis conditionibus temporum, iam nouę structurę, improbaris antiquis, requirantur. Quare hanc partem in ciuitatis & societatis

contemplatione, & in republica administranda contemni nõ oportere, admonet nos quotidiana necessitas, & antiquorũ de his solicitudo. Vt etiam Aristoteles [a] hanc ædificationem, non tantũ salubritatis caussa, sed etiam ex ratione diuersæ formæ reipublicæ, variandam admonuerit. *Ciuitas* inquit, *positionem sortiri debet ad quatuor respiciendo: primum ad sanitatem. ad Orientem enim Solem conuersa vrbes, & ad eos ventos qui inde perflant, salubriores sunt: secundo loco quæ sunt secundum boream sita, hæ namque sunt ad hiberna potiores. In reliquis vero vt ad ciuiles res, & ad bellicas oportune se habeat, vt facilis sit ciuibus in aliena egressio, hostibus autem difficilis aditio, ac difficilis circundatio. Aquarum autẽ & stagnorum abundantiam habeat, maxime naturalem: quod si naturalis deficiat ex aqua pluuia cisternæ, & lacus, qui magnã vim aquarum suscipiant, comparentur, ita vt deesse aqua, si quando obsiderentur, nunquam possit. Distinguendus & aquarum vsus, si non omnes sunt pares, nec abundantia sit earum aquarum, vt aliæ sint seorsum ad cibum & potum, aliæ ad aliam indigentiam. Loca autem munita non pariter cunctis ciuitatibus vtilia sunt, vt puta arx ad dominationem vnius vel paucorum: in populari vero viuendi modo, æqualitas loci: in optimatum vero gubernatione, neutrum istorum, sed magis loci plures ardui. Ad vtilitatem, securitatem, & tutelas ciuitatis priuatarum domorum formam putat inextricabiles aditus, ex quibus nisi consueti vix euadere possunt, & inscrutabiles latebras, facereque non totam vrbem penetrabilem, sed partes quasdam & loca.* Mœnia necessaria tradit, & nimium prisce loqui, qui dicunt non oportere adesse ciuitatibus, quæ virtutem possideant, quod & videant per experientias reprobatum: cum aliquando contingere & fieri possit, vt multo maior hominum multitudo, & maior virtute superueniat, & vt saluæ esse possint, neque perire, neq; contumeliis affici firmissimam munitionem murorum putandam esse & oportunissimam in bello, præsertim hoc tempore, in quo tormenta & machinæ ad obsidiones vrbium cum omni subtilitate sunt adinuenta. Atque ne quidem latere debet, quod qui mœnibus circumdantur, eis licet in vtramque partem vti viribus, & tanquam muros habentibus & tanquam non habentibus: sed eis, qui mœnia non habent, non licet.

a lib 7. politic. cap. 9.

Nec minor est virtus, quam quærere, parta tueri: non minor est virtus quam societatem instituere, eam institutam conseruare & defendere, quod fieri commodius, quod pertinet ad vim externam non potest, quam ædificatis muris & mœnibus. Neque pessimi facilius cõtineri possunt a maleficiis aut latrociniis, quæ exercere possent, ipsa custodia ciuitatis, cuius occlusæ portæ, & ciues, tuto somnum capere, & malos ne noctu latrocinentur emisse, cohibere possint.

2 Habent

2 Habent feræ, & animalium etiam ferociora sua lustra, electionem syluarum, & in illis certorum locorum adhuc tutiora eligunt, & ad vitam facilius parandam magis commoda. Imo & innocentiora animalia, subeũt foueas peruias, aues in aptis & securioribus locis nidos construunt, tanquam a natura ipsa omnia edocta sint, se vitamque, quibus poterint modis, conseruandam esse. Vrbes atque castella aut natura muniuntur, aut manu, *inquit Vegetius lib. 4. de re militari c.* 1. aut vtroq; modo. Natura aut loco edito, vel abrupto, circumfuso mari vel paludibus, vel fluminibus: manu, fossis aut muris, deficientibus tamen auxiliis locorum, arte, in plano ædificatæ arte redduntur inuictæ. In *cap.* 2. vero ait, ambitum muri veteres directum duci noluisse, ne ad ictus arietum esset dispositus, sed sinuosis anfractibus iactis fundamentis clausisse vrbes, crebrioresque turres in ipsis angulis propterea edidisse.

Ædificatio ciuitatum itaq; maxime duplicem habet causam *constructionem & securitatem conuenientium & vtilitatem commode viuendi in societate eamq; augendi*, cum virtus vnita fortior sit seipsa dispersa. Sicq; ex paruis initiis coalescentes ciues in vnũ, ad imperia peruenerunt vicinorum. fortiores enim ciuitates debiliores vicinos facile aggrediuntur, & præualentes eos subiiciũt, ipsæ ob loci securitatem inuiolabiles. Semper fortiores imperant inferioribus. Quare qui metuunt vicinos, dum illis superiores facti fuerint, dant operam, vt deiiciant eorum ciuitates, & vt suas augeant: vt *corruptio vnius est generatio alterius*. Tullius Hostilius rex Romanorum ideo Albam potẽtissimam ciuitatem deiecit, vt Roma cresceret; Tarquinius Priscus Corniculũ: Seruius Tullius Pomeriam: Populus Romanus Veiorum ciuitatem. Quo factum est, vt sublatis æmulis illis, & aliis ciuitatibus rebellib., præstantior effecta fuerit. Qua arte & aliæ nationes vsæ sunt. Quamobrem conuenit, si quando Princeps videat vicinas ædificari ciuitates, sibi prospicere, vt vel impediat, vel fortiores obiiciat. Permittere autem extraneis nouas sedes eligentibus, vix aut nunquam munitas excitare vrbes non erit vtile. Recordatus exemplorum antiquorum, quæ ab his subuersas post permissionẽ declarant respublicas. Memorabile exemplum ædificationis Carthaginis: cum enim Phœnices fugientes Tyrannidem Pygmalionis Tyranni in Africam venissent, cumq; repellerentur ab Afris, petierunt tantum loci ad incolendum, quãtum tauri tergus comprehenderet. Riserunt illi Phœnicum tunc sordes, & puduit tantillam rem pernegare: sed maxime mirati sunt quomodo oppidum in eo spatio posset fieri, cupidique videndi cõmentum ingeniosum, iurati promiserunt se daturos. Phœnices vero secto in orbem corio, sic vt vnam corrigiam, efficerent tenuissimam, circũ-

Extraneis nouas sedes eligentibus an cõcedere illis vtile sit, vt vrbes excitẽt

tenderunt, vbi fuit arx postea Carthaginensium, quam inde *Byrsā* nominarunt. Procedente vero tempore incursantes finitimos & vincentes, nauibus quoque per mare victum quęrentes, more patrio, arci & vrbem circumdederunt, iamque potentes obtinuerūt Africam mari late imperantes [a]. Idipsum euenit Segoregioribus quorum rex Senano permisit Phocensibus Massiliam in suis finib. ædificare, quæ tandem pro ciuibus primum inquilinis protulit dominos regionum [b].

a *Appian. in prin. de bellis Punicis.*
b *Iustin lib. 43.*

3 Vrbs ab *vrbo* seu *vruo*, hoc est, aratro, nomen inuenit: fuit enim prima descriptio ciuitatis seu habitationum faciendarum, per aratri sulcum facta, & *vrbare est aratro definire.* Et Varus ait *curbum* appellari *curuaturam aratri*, quod in vrbe contenta adhiberi solet, *vt refert Pomponius Iurisconsult.* [c] Adstipulatur Terentius Varro[d], *Vrbum esse flexum in aratro.* Et paulo post, *Oppida qua prius erant circumducta aratro, ab orbe & vrbe, vrbes. Et ideo coloniæ nostræ omnes, in literis antiquis scribuntur vrbes, quod item conditæ vt Roma & antea ædificia nominata a parte, vt multa: ab ædibus & faciendo. Maximum ædificium est oppidum ab ope dictū, quod munitur opis causa, vbi sint, & quod opus est ad vitam gerendam, vbi habitent tuto: vel oppida quod opere munibāt: mœnia quia munitius essent. Quod exaggerabant aggeres dicti, & quod aggerē contineat murus, quod muniendi causa manu parabatur, quæ sepiebant oppidum, e quo munere, murus. Eius summa pinnæ, ab his quas insigniti milites habere in galeis solent, & in gladiatorib. Samnites. Turris a toruis, quod hæ prospiciunt ante alios. Qua viam relinquebant in muro, qua in oppidum portarent portas. Oppida condebant in Latio, Etrusco ritu, multa, id est, iunctis bubus, tauro, & vacca interiore, aratro circumagebant sulcum, hoc faciebant religionis causa die auspicato, vt fossa & muro essent munita. Terram vnde exsculpserant fossam vocabant, & introrsum factum murum. postea quod fiebat orbis, vrbs: principium quod erat post murum, pomœrium dictum, eiusq; ambitu auspicia vrbana finiuntur. Dehinc, in oppido vici a via, quod ex vtraq; parte viæ sunt ædificia. Fundula, a fundo quod exitum non habet, ac peruium non est iter. Angiportum & id angustum, ab angendo & portu Quo conferrent suas controuersias, & quo quaq; ferrent, forum generatim appellarunt. vbi quid additum ab eo cognomen, vt boarium forum. forum olitorium. Arx ab arcendo quod is locus munitissimus vrbis, a quo facilime possit hostis prohiberi. Carcer a coercendo, quod exire prohibet: cuius subterranea pars Tullianum, ideo quod additum a Tullio rege, Syracusis Latomia: & de Latomia translatum, quod ibi quoq; fuerunt Latomiæ. Ædes ab aditu, quod plano pede adibant.* Hæc ex Varrone, docent ædes collectas, fecisse vicos: vicos oppida: & in illis fuisse arces, circum primum designationes ex sulco aratri, vnde fossa, postea muri

c *in leg. pupillus 239. § vrbes de verb. signi. ff.*
d *lib. 4. de lingua latina.*

ea muri retrorsũ, & pinnæ & turres, & portæ, originẽ cũ certa appellatione, intra & fora, & reliqua ædificia publica, & priuata.

4 Inter hæc annotari dignũ videtur, quod inter oppida & vrbes hoc interesset: quod oppida non essent solemniter aratro cincta, & quando cincta sunt dictæ sunt vrbes. Tutior tamen erat locus oppidi, quam villæ, in quam vehebantur fructus, quasi *vehilla*. Et videtur oppidũ ex plurib. ædificiis constitisse, sed non muro cinctis. *Oppidum*, inquit Iurisc.[a], *ab ope dicitur, quod eius causa mœnia sunt constituta.* Et vt Varro, *vbi sit quod opis sit ad vitam degendam*, vbi qui tegebant tuto, opere locum muniebant.

Et Festus, *Oppidum dictum est quod opem præbet*, vel, *quod ibi opes suas conferunt.* Isidorus vero varie de eo ita disserit. *Oppidum quidam ab oppositione murorum dixerunt: alii ab opibus recondendis, eo quod sit munitum: alii quod sit in eo conuentus habitantium, & opem det mutuam contra hostes. Nam primum homines tanquam nudi & inermes, nec contra belluas præsidia habebãt: nec receptacula frigoris & caloris, nec ipsi inter se homines ab hominibus satis erant tuti: tandẽ naturali solertia, speluncis syluestribusq; tegumentis tuguria, casas, virgultis arundinibusq; sibi contexuerũt: quo esset vita tutior, nec iis qui nocere possent aditus esset: hæc est origo*, inquit, *oppidorum, quæ quod opem daret, idcirco oppida dixerũt.*

4 Pagus dicitur ἀπὸ τῶν πηγῶν, id est, *a fontibus*, circa quos rustici gaudent habitare, & est vicus, in quo sunt multa ædificia coniũcta rusticorum, ex villis scilicet. Vnde pagani & villani dicuntur *rustici*: atque pagus sine communi munitione aliqua, est, & eo differt ab oppido quod munitione aliqua cingitur, sed nõ ita firma ac vrbs. Vt vrbes recte dici possint egregia oppida, magni pagi.

Sic distinguere oppida ab vrbibus videtur Virgilius[b],

Adde tot egregias vrbes, operumq; laborem,
Tot congesta manu præruptis oppida saxis,

Et, Iulius Cæsar[c], *Oppidum*, inquit, *Britanni vocant, cum syluas impeditas vallo fossave munierunt, quo incursionis hostium vitandæ causa conuenire consueuerũt.* Cic. in frag. de repub. docere videtur. *oppidũ vt vrbẽ fuisse munitionib. septũ, & delubris ornatum* Sic enim refert Nonius Marcellus,[d] *Inter ciuitatem & vrbem hoc interest, vrbs est ædificia: ciuitas incolæ.* Et Marcus Tullius de repub. l. 1. *Quam cum locis manuque sepsissent, eiusmodi coniunctionem tectorũ oppidũ vel vrbẽ appellarũt delubris distincta, spatiisq; cõmunib. Omnis ergo popul⁹ qui ẽ talis cœt⁹ multitudinis qualẽ exposui ciuitas ẽ*

5 Videntur hodie confundi appellationes *inter se* oppidi & vrbis, cum cinguntur muris & fossis & dicuntur quoq; ciuitates quia contineant ciues: differentia tamen adhibẽda, qua vtitur Modestinus Iurisconsul.[e] vt aliæ sint maximę, vt *metropoles gentium* magnæ, quæ habeant forum causarum seu iudiciorum: aliæ minores, reliquæ.

a d. l. pupilli. §. oppidum de verb. signific.

b 2 Georg.

c 5, commentariorum.

d In nonnu[illegible] diction. [illegible] differentiar.

e In l. 6. [illegible] autem de excusat. tutorum in l[illegible] 27. P. [illegible]

Forsan hoc obseruatione dignum *burgos* oppida cincta muris dici, quasi vrbes. Accedunt municipia ciuitatibus seu vrbibus nunc, & oppidis ex consuetudine loquendi potius, *& munus quod muniendi causa imperatum, a quo municipes, qui vna munus fungi debent*, apud M. Teren. Varronem[a] Et vt tradit Siculus Flaccus quidam *municipia* putant a *munitionibus* dicta: alii a *munificentia*, quod munifica essent ciuitatis, primaq; origo oppidorum, quę ciuitates dictæ sunt, *municipia* nominata. Alii putant verius, *municipia*, dictas primum ciuitates suo iure & legibus vtentes, muneribus tamen populi Romani & honoribus fungentes: capiebant enim munera & honores cum ciuibus Romanis: a quo nomen sibi vendicauere, nulla populi Romani lege adstricti. Et hoc est quod ait Vlpianus, *proprie municipes dictos, qui in ciuitatem Romanam recepti, munerum participes fiunt. Sed nunc abusiue dici suæ cuiusq; ciuitatis ciues* & ita, vt etiam eo nomine oratores & poetas, constat. [b] Et proinde ciuitates, quæ habent propria iura, & communem societatem, siue vrbes, siue oppida, dici possunt *municipia*: & *municipes qui ibi sunt ciues*, & qui in his munera publica seu ciuilia capere aut gerere debent & possunt[c].

6 Iam obtinuit in Gallia & alibi, vrbes ciuitates dici & villas: ceterum remanente prima distinctione maiorum, minorum, & maximarum, sunt tamen & ibi oppida & pagi distincti ab vrbibus seu villis & ciuitatibus. Quidam male putarunt iure pontificio, non dici ciuitatem nisi in qua esset episcopus, vt Baldus[d], quā tamen sententiam glossa prima *c. si ciuitas, de sententia excommunica in sex.* improbat, quia & ante episcopos erant ciuitates, & post episcoporum institutionem, non fuerunt in omnibus ciuitatibus positi episcopi: sed tantum in magnis & populosis, non in modicis, ne vilescat eorum dignitas [e]. sicut in *metropolitanis*, hoc est, maioribus & matribus, archiepiscopi, dicti inde *metropolitani*, fuerunt locati: & in regiis patriarchę, vel in maximis[f], quia vbi minores sunt plebes, minoresq; conuentus, presbyterorum cura sufficiat: episcopalia autem gubernacula, non nisi maioribus populis & frequentibus ciuitatibus oporteat præbere, *vt scribit Leo Papa ad Episcopos Africæ*[g]. Villas minores esse ciuitatibus episcopalibus, & eas in ciuitates erectas interdum, quo dignius locarentur episcopi, docet rescriptum Iohannis 22 [h].

7 Villas muratas a non muratis distinguunt concordata gallicana, & pragmatica sanctio. Atq; muratas seu muro cinctas, tradunt esse populosiores, & egentes dignioribus curionibus seu graduatis in religionis prępositura: alias nō itē [i]. Villa murata *castrum* dici potest Latinis, vbi casæ & villæ ante rusticæ cōcludūtur, villarū conclusio vallo vel muro facta, vicus magnus conclusus, vt vicus paruus conclusus, *castellum*: idque fiebat maxime in agris

[a] *In 4. de lingua latina.*
[b] *Vlpian. in l. 1. ad municipalem ℙ. c. l. munus 18. & l. municipes 228. de verborū significatiō.*
[d] *ad legem ex hoc iure de instit. & iure ℙ.*
[e] *ca. in illis 2. & seq. episcopi non in castellu, 80. distin. c. 1 de priuilegiis.*
[f] *dicto c. in illis 85. dist.*
[g] *Epist. 85. c. 2, relatus in cap. 4. illud sane, 80 dist. repetitū in consilio Laodicensi. c. 57. & in c. non debere eadem 80 distinct.*
[h] *in c. 2. de præben. in ex ta. communibus.*
[i] *§ in ecclesiis autem parochia'ib. decollatio. in pragma sanctio § statuimus in 1. de col ation. in concord. Gallicanis.*

agris & pagis limitaneis, quo loci tantum milites castris & castellis præerant, non alii: [a] donec productis finibus principatus, castra etiam aliorum habitationi cesserunt. Vallum, propugnaculum est & munitio castrorum, quod ex vallis, id est, palis, fiat. Hinc *villa* etiam, quasi vallata dici potest in Fräcia: vallo accesserunt & *fossa*, quibus vallum circundatur: postea & *muri*, vnde & vallata oppida, murata intelligi possunt.

8 Metropolitanos episcopos seu archiepiscopos in prouinciis singulis & capitalibus ciuitatibus prouinciæ seu metropolis ciuitatibus seu primis poni solitos qui habeant sub se alios in aliis ciuitatibus episcopos subministros, constat ex iure pontificio. [b] Videtur & Pelagius II. [c] numerum definiuisse ciuitatum & episcoporum XI. vel XII. qui sub vno rege & metropolitano essent, & ita diffiniuit prouinciam & metropolin suo modo. In causis & negotiis ecclesiasticis, alia tamen prouinciarum & ciuitatum matricum potest fieri diuisio ab imperatoribus, regibus, & principibus, in suis regnis, & vna in duas diuidi. [d] Sed hæc diuisio in temporalibus seruatur: ita vt diuersa alterutrius principis constitutio vel reformatio prouinciæ, alteri potestati non officiat, & nihil de eius ordinatione immutet. [e]

9 Suidas metropoles ciuitates, *matrices* Latine dictas ciuitates putat, ex quibus coloniæ deductæ sunt: hoc est, ex quibus populus ad alia oppida incolenda missus est, ita *coloniæ* vel *colonariæ* ciuitates, tanquam filiæ sunt & genitæ: illæ autem vnde propagatæ sunt dicuntur *matres*. Quod est μητρόπολις ciuitas præcipua inter vrbes & suas colonias, tale est μητροκωμία, *metrocomia*, inter vicos: est enim metrocomia, vicus vel pagus, vnde in alios vicos ductę sunt coloniæ, de qua meminerunt Cæsares, [f] & ita dicetur *matrix* villa, seu pagus, κώμη enim, est vicus seu villa: & κωμοπόλεις vici maiores, quasi æmuli oppidorum.

Metropoles etiam dictæ sunt, non tantum quod ab illis aliæ deductæ sunt colonariæ: sed etiam quod præcipuæ essent inter alias ciuitates, quæ velut filiæ a matribus curarentur & defenderentur ab illis, seu potissimum ab matricibus iure & potestate regerentur. Vnde & matricis ecclesiæ, mos ab episcopis suffraganeis seruandus dicitur. [g]

Vt & generaliter mos Romanæ ecclesiæ, & ius, ad vniuersum orbem ex prima ecclesia & vrbe ad omnes ciuitates & vrbes Christianas, extenditur, quia ibi est mater & caput plurimarum ecclesiarũ, [h] Item & metropoles, honore maiore donatæ ciuitates, dictæ sunt, & vt aliis excellãt, vt dum Berythus in metropolin erecta est a Theodosio & Valentiniano ob iustas & multas causas. [i] Et dum Iohannes 22. erexit ciuitatem Tholosanam, cuius ego oriundus, in archiepiscopalem & matricem, vt ex villis quatuor proximis, fecit quatuor episcopatus, & erexit & donauit titulis & priuilegiis ciuitatis [k] de præbendis *lib. 3. extrauagantium communium*. voluit autem illam ceteris vt matricem præesse.

[a] *ex l. 2. de fundis limitaneis. li. 11. c. tit. 59.*

[b] *ex ca. cleros. 21. disti.*

[c] *epistola 1. relata in ca. 2 scitote 6. q. 3.*

[d] *vt in l. si eadem, de offi. assessor. l. vnic. de metropo. Beritho li. XI. c. tit. 21.*

[e] *ca. vnico, 101. distinct. & ca. leges imperatorũ, 10. distinct.*

[f] *in l. vnic. nõ licere habitatoribus metrocomiæ loca sua in extraneũ transferre li. XI. c. ti. 55*

[g] *ca. 131 de his qui 12. distinct.*

[h] *c. 31. & 2. & 2. omnia 12. distinct.*

[i] *in l. vni de metropoli Berytho l. 6. 11. ti 21.*

[k] *in c. 2.*

10 Hic non immerito admonendi erimus, inter præclaras & maiores ciuitates regnorum & principatuum, esse regias: nempe eas in quibus frequentius imperatores aut principes domicilium seu habitationem deligunt, ibi enim principis persona, ad quam subditi cõfluunt, & opulentia regalis, & virorum præstantiorum seu aulicorũ consortium, locum illustriorem reddunt. Elegerunt porro principes prouidi & bene consulti, sedes in medio principatus & regni, vt facilis vndequaq; ad illos esset aditus. Sicut Cyrus superatis Medis, Susiam Babyloniam, & aliis gentibus propinquam, elegit, & ibi imperij sedem locauit, *vt ait Strabo*,[a] Atque vt idẽ Strabo,[b] tradit Cappadocum reges Mazacenorum ad Argæum montem, quanquã incommoda ibi plurimis rebus sint, elegerunt ad habitandum præcipue: quia locus totius regionis medius erat, & lignis & lapidibus abundabat, & herba qua plurimum ad alenda pecora indigebant.

a Lib 15.
b Lib. 12.

Princeps melius se proximioribus communicat & extremis, dum medius, vt Sol inter alios Planetas, consistit.

11 Habitatio assidua vel frequentior principis in vrbe, breui solet eam & ædificiis & artificiis & diuitiis splendidiorẽ reddere: vt cõtra principis absentia, splẽdida solent corruere & neglectui haberi. Docuit Roma a tempore Clementis 5. summi pontificis vsque ad Gregorium XI. Clemens enim electus ex Burdegala, Lugdunũ profectus eo ad se omnes cardinales vocauit, qui sine mora, *vt ait Platina*, põtifici obtemperarunt, atque ita curia Romana in Gallias trãslata est, & Auinionem anno Domini 1305. vbi etiam ad 70. annos remãsisse fertur cum maximo Christianorum incommodo, potissimum vero vrbis Romæ, cuius templa, magna ex parte ob solitudinem & situm corruere, absentibus his ad quos ea restituere pertinebat. Donec Gregorius XI anno Domini 1376. Idibus Ianuarij, pontificatus sui 7. Romæ curiam restituit & pontificalem curiam.

12 Antonius Pius Imperator, teste Iulio Capitol. laudatus, qui residebat in vrbe, vnde nuntios medius, vtpote citius accipere posset, nec vllas peregrinationes obiit, dicens, *grauem prouincialibus esse comitatum principis etiam nimis parci.*

13 Faciunt etiam priuilegia concessa ciuitatibus, quo maiora, eo populosiores. plures enim ad eas inhabitandas confluũt, dum se maioribus ibi beneficiis potituros sperant. Quare principes solent aliquas maioribus priuilegiis donantes, illustriores facere, & illustrioribus aliunde, maiora impartiri: vt & Antonius Pius etiam videtur distribuisse ciuitates in maximas, maiores, & minores, atque ita illis maiora vel minora priuilegia cõcessisse, vt liquet ex epistola eius quę descripta quidem cõmunitati Asię, vniuerso autẽ orbi cõueniens est. cuius capitulum & explicationẽ refert Modestinus Iurisco. *Minores*, inquit, *ciuitates, possunt quinque medicos immunes habere, & tres sophistas, & Grãmaticos totidem. Maiores autem ciuitates septẽ qui curent, quatuor qui doceãt vtranq; doctrinam. Maximæ autem ciuitates,*

decem

decem medicos, & rhetores quinq; & Grammaticos totidē. Supra hunc autem numerū, ne maxima quidem ciuitas immunitatē præstat. Decet autem maximo quidē numero vti metropoles gentium, secūdo autē, quæ habent vel forū causarum, vel loca iudiciorum, tertio autem, reliquas. Ex quibus verbis etiam liquet, maximas & præstantiores ciuitates semper dictas fuisse metropoles, maiores autem dici posse, vbi tribunalia iudicum sunt, seu forum causarū & iudiciale, minores reliquas.

a Vt tractatur a Caio in l. 1. cum legibus sequē. de rerum diuis. li. 1. P. tit. 8. a Iustin. & Theophi. li. 2. institu. tit. 1.

De quibusdam rebus in ciuitatibus seu vrbibus & oppidis considerandis vt publicis. Et primum de sacris ædibus. CAP. II.

IN ciuitatibus, res quædam sunt, quæ diuini iuris sunt: [a] quædam quæ humani. Diuini, veluti *res sacræ, religiosæ, sanctæ quoq; res, veluti muri & portæ, quodammodo diuini iuris sunt.* Quod autem diuini iuris est, nullius in bonis est: id vero quod humani iuris est, plerūque alicuius in bonis est. potest autem & nullius in bonis esse. Nam res hæreditariæ, antequam aliquis hæres exsistat, nullius in bonis sunt. Hæ autem quæ humani iuris sunt, aut publicæ sunt, aut priuatæ. Quæ *publicæ* sunt, nullius in bonis esse: ipsius enim vniuersitatis esse creduntur: *priuatæ* autem sunt, quæ singulorum sunt.

2 *Sacræ* res, olim per principem vel eius auctoritate dedicabantur Deo, in cuius dominium & ius transibant, [b] aut per populū, publica tantum auctoritate, lege Papyria apud Romanos, cum priuatim sacrum sibi constituere non liceret. [c] Hodie inter Christianos, sacræ res sunt, quæ per pontifices Deo consecratę sunt, *veluti ædes sacræ, & donaria quæ rite ad Dei ministerium dedicata sunt.* [d] Relinquitur enim hæc potestas, ædes sacras seu ecclesias consecrandi & designandi, solis pontificibus ecclesiasticis, vt eorum ritu legitimo dedicationes perficiantur. [e] Quia ecclesia cum suis rebus ad ordinationem pertinet episcopi. [f]

Hic curam habere debet, vt ad cultum diuinum, quando populus indiget, ædificentur templa seu ecclesiæ, & quot necessariæ sunt, [g] in locis congruis, [h] sine præiudicio antiquarum, vel parrochialium ecclesiarum [i] propter necessitatem maxime, non propter quæstum [k] aut ad placitum cuiusque, [l] ne inutiles, & cultu diuino destitutæ, ob multitudinem & desertionem, cultus religionis adueniat irreuerentia, maxime si sine reliquiis sanctorū altaria erigantur aut construantur, ex quorum defectu si sine scandalo fieri possit, potius diruenda ædificia quam retinenda, [m] nisi & illa ædificata sint etiā sine reli-

b Marcia. in l. in tantū 6. §. sacræ res Vlp. in l. sacra loca, 9. de rerū diui. P. ritus consecrandi antiquorū, refert & explicat Alex. ab Alexa. li. 6. Genialiū dierum. ca. 14. & lib. 2. c. 8.

c dicta l. in tantum §. sacræ autem res.

d §. sacræ res, de rerū diuis. apud Iustini li. 2. instit. ti. 1.

e titulo vt nullus fabricet oratorii domus præter voluntatē episc. & c. nouella 67. vbi & ponūtur ritus cōsecrandi & can. 3. ministrare 26. q. 5. ca. nemo. 9. de consecratio. distin. 1. ca. nullus, 15. eo. § illud, de monachis, nouella 5. § si quis autem voluerit, de ecclesiasticis titulis tradit ritus & explicat consecrationis ecclesiarum, Guillelmus Durandus, lib. 1. rationa. diuinarum officior. c. 6. f c. 1. 2 & sequentib. vsque ad ca. antiquos, c. si. § fi. 10 q. 1, ca. euidentes. §. ipsæ vero res, cum seq. c. episcopus, c. præcipimus, 12. q. 1. c. vobis. 12 q. 2, c. omnes 16. q. 7. & in cano. Apost. 37. & 40. g c. 3. & c. fin. de ecclesiis ædific. h c. ecclesias per congrua, de consecratio dist. 1. & c. ecclesias per congrua, 16. q. 7. i c. 2. § caueant, & c. 3. de ecclesi. ædific. c. 1. & 2. de noui operis nunciat. li. 5. ti. 32. k c. si quis basilicam, 10. de consecr. distin. 1. l §. si quis autem de ecclesia 11. l. in nouell. c. nemo in 1. de consecr. dist. m c. ecclesiæ vel altaria 18. & c. placuit, vt altaria 26. de consecra. dist. 1.

quiis seu sacris lipsanis, vbi fuit corpus martyris aut sancti, aut origo alicuius habitationis vel possessionis, vel passionis a

Iam vero loca sacra ædificata, conseruanda, & reparanda diligenter sunt, ne omnino corruant, maxime omnium sumtibus qui beneficia ecclesiastica possident: b cum etiam olim quarta pars redituum beneficiorum reseruata esset fabricæ seu refectioni ecclesiæ illorũ. c Curare debent episcopi ne quid aliud quam quod ad cultum diuinum, & religionis dignitatem pertineat, agatur in ecclesiis, oratoriis, cœmiteriis, & aliis locis sacris, non iudicia secularia, congregationes laicorum aut conciones, aut publica colloquia, negotiationes, nundinæ, tumultus, & similia, quæ dedecus & impedimentum diuinis solent adferre mysteriis & religioni. d

3 Sed & principes seculares operam ecclesiasticis conferre debent, vt quod disciplina ecclesiastica exsequi non possunt in rebelles & pertinaces, manu armata ad ecclesiasticorum præpositorum imploratiõnẽ corroborent, vt filii ecclesiæ & vicarii Dei: quibus ideo datus est a Deo gladius, vt ministerio suo & potestate, quæ Dei sunt, potissimũ, tueantur. e Quin & in negligentiam prælatorum & præpositorum ecclesiasticorum, ipsi ad res ecclesiasticas conseruandas inuocati, illud auxilium conferre & remedium adhibere tenẽtur, quatenus eis canones sacrosancti permittunt & iubent, f vt non solum immunitates ecclesiis, ædificiis, & rebus & personis earum inuiolatas habere & conseruare teneantur: sed etiam curare, vt qui his abutantur, ad rectam redeant disciplinam. g

4 Debent & principes, in hæc ædificia sacra liberales esse, vt in Dei optimi maximi, & supremi regis regias, vnde & *basilicæ, sacræ* ædes dicuntur. Inde & multi reges & principes, tum Ethnici, tum Christiani, & Iudæorũ, imo & Mahumethicę impietatis apud suos & posteros, memoriam tanquam grati in religionem sibi pepererunt. Cauendum tamen principibus Christianis ne obtentu pietatis & religionis, subditos opprimant. Satius enim est ædificia materialia, humilia, religiosa tamen, quam ex lacrymis & miseria subditorum splendida, quæ minime Deo placeant, excitare.

Dauid rex nefas esse existimauit, sese in domo cedrina habitare, aream autem Dei in tabernaculis linteis manere: quare & templum Domino construere decreuit: prohibitus tamen a Deo per Nathan prophetam, quod manus multorum præliorum sanguine pollutas haberet, vnde opus ad filium Salomonem transtulit, pręparatis quę ei necessaria erant. h

Curauit Iosias rex Iudæorum, vt pecunia quam a populo sacerdotes colligerent, curatoribus operis reficiendi & resarciendi templi daretur. i

Iudas Machabeus, victo Lysia Antiochi Epiphanis duce, Hierosolymitanum templum ab Ethnicis prophanatum, lustrauit, & quæ contaminata fuerant demolitus, aram nouam exstruxit. k

a d. c. placuit. b c. 1. & 4. de eccles. ædific. li. 3. ti. 48. c. fi. de his quæ fiunt a maiori parte c. c c. Vulterranæ 25. cũ a liis quinque seq. 12. q. 1. d ca. nõ oportet c. nulli. c. oratorium c. fi. 42. distin ca. 2. de immunit eccles li. 3 sext. tit. 23. c. 1. & 5. eo. tit. apud Gregor li. 3. ti. 49. Martianus Cæsar l. denuntiamus 5. de his qui ad eccl. confug. C. e c. 2. de maledic. c. 1 & ca. quoniam de officio ordina c. administratores 22. q. 5. glos. ad c. 1. ad verb. tuitorio, de Iudæis. in extra. Ioh. 22. f 4. can. filiis. 16. q. 7. g ca. cum ad verum 26. distinct. ca. quoniam idem media tor. 10. dist. h 1. Paralip. c. 22. 29. & 3. Reg. 5. i 4. Reg. 22. k Ma hab. 1. c. 4.

Darius

Darius impedita exstructione & reparatione templi per Artaxerxem & ab aliis Iudæorum æmulis edictum ad Syriæ prætores, anno regni sui 2. misit, non tantum vt in templo ædificando non impedirent Iudæos, sed etiam vt sumtus ex fisco regio præstarent. [a] Omitto Constantini Magni pietatem, & Caroli Magni, Dagoberti & aliorum in exstruendis & reparandis magnificis ædificiis sacris, & monasteriis.

3 Nomine principis vel populi potestatem supremam habentis, qui eorum vices agunt, vt olim proconsules, [b] ædes sacras, vt opera publica circuire inspiciendi gratia debent, an sarta tecta sint, & an aliqua refectione indigeant, & si qua cœpta sunt, vt consummentur: prout vires eius reipublicę permittunt, curare, curatoresque operum diligentes solemniter præponere.

a 1 Esdr. 4. & 6.

b apud Vlpia. in l. fi, in aliam 7. §. ædes sacras de offic. proconsul. lib. 1. tit. 16.

De muris ciuitatum. CAP. III.

MVri ciuitatum, corpus illud ciuile, cuius sunt, complectuntur, vt continens pro contento sæpe accipiatur: quod docuerunt exemplo Carthaginenses, qui in luctu publico mœnia vrbis pannis nigris tegere consueuerant: quod etiam tunc fecerunt, cum classis illorum contra Agathoclem missa, in Siculo mari naufragio periit: *vt scribit Diodor. Sicul. lib. 20.* Et Senatusc. Roma. Q. Fabio Maximo dictatore, & M. Minutio Ruffo, magistro equitum, creatis. Negotium tanquam maxime reipublicæ necessarium, datum, refert Liuius, *lib.* 22. vt muros turresque vrbis firmarent, & præsidia disponerent, quibus locis videretur, pontesque rescinderent fluminum.

2 *Muri* ciuitatum *sancti* sunt, ita & inuiolabiles: hoc enim sanctum dicebant antiqui, [c] & nulliusq; in bonis, quodammodo diuini iuris. [d] Et proinde prohibitum merito, ne quid his immitteretur: [e] neue muri aut portæ municipiorum habitentur sine permissu principis, propter fortuita incendia, [f] quæ possent causæ publicæ nocere, consumtis muris & deiectis, vnde patere hosti posset aditus: vel propter periculum, ne hostes ea parte qua priuati inhabitarent, admotis scalis, clam inuadere possent ciuitatem, admissi. nisi forsan ex auctoritate sanctionis principis, turres noui muri, qui ad munitionem splendidissimæ vrbis exstructus est, completo opere iussu principis eorum vsui deputentur, per quorum terras ædificatæ sunt, ea conditione, vt sumtibus eorundem postea instaurentur & reficiantur, si egeant: [g] alioquin data licentia etiam in loco publico, iuxta publicas ædes ædificandi, intelligitur quindecim pedum spatio interiecto inter publica & priuata ædificia, tantum ædificii ponendi datam potestatem, vt tali interuallo, & publicæ ædes a periculo vindicentur, & priuatus ædificator velut perperam fabricato loco, destructionis quandoque futuræ non timeat detrimentum. [h] Siquidē hoc proculdubio tenendum est tempore belli vel necessitatis publicæ, etiam priuata ædificia quę impedimento possunt esse tuitioni &

c Marcianus iuriscō. in l. sanctū. 8. de rer. diuis. P.

d l 1. §. 1. de rer diuis. P. §. sancta eo. ti. apud Iust. vide Macr. lib. 3 Satur. ca 3. de loco sacro, prophano, & sancto.

e d l. sanctū, § fi.

f l. 3. ne quid in loco sacro fiat. li. P. l. adificia, 14. de operibus publ. lib. 8. C tit. 12.

g l turres noui muri, 18. de operib. public. C.

h Cæsares Arca. Honor. & Theo. in l si cui, 9. de ædific. priua lib. 8. C. tit 10. l. Meniana 11, §. fi. eo. ti.

defensioni murorũ, vel propugnaculorũ, vel portarum, dirui posse, & vtilitatem publicam priuatorum vtilitati auctoritate principali anteferendam: vnde & consulerem principibus etiam ne concederent turrium ædificatarum in terris priuatorum, eorum habitationi, sed potius terras emerent ex publico ærario iusta æstimatione.

3 Cura murorum prima principi esse debet, num ex re principatus esse possit cingere oppida muro, an vero satius sit ea sine muris esse: ea enim fuit & est alicubi etiamnum controuersia, num expediat principi, munita & optime murata oppida in ditione sua esse. Habita enim ratione locorum, & qualitate subditorum & vicinorũ principum, aliquando expedit, interdum non expedit: vt non immerito statutum fuerit a Cæsaribus, & responsum a Iurisconsultis non licere sine principis auctoritate vel licentia, oppidanis vel municipibus, nouos muros ædificare, vel veteres firmius renouare. [a]

a *l. omnes. 11. C de operibus pub. l. sanctum 8. § fi. de rerũ diuis. P.*

4 Arces quippe quas vocant *citadelles*, occasionem sæpe dant principibus malis opprimendi subditos, aut tyrannice imperandi: ciuitatum vero munitiones & propugnacula, inuitant populum ad rebellionem, hostes ad inuasionem, vel ipsos ciues faciunt in muris confidentes, ignauos & imbelles. Aliquando status reipublicæ, puta popularis, non patitur præter matricem ciuitatem, alias propugnaculis aut arcibus cõmuniri, metu ne nobiliores vel alij ambiẽtes imperium eius, illis inuasis statum & formam regendi subuertant. Principes interdum populis imperant peruicacibus, interdum pacificis, interdum hostes metuũt, interdum pace fruuntur, & aliquando tantũ in limitibus egent propugnaculis, quæ nulli priuato aut aliis quam militibus committunt. [b] Atque, vt ait Liuius, [c] *Maiores nostri castra munita, portum ad omnes casus exercitus ducebant esse, vnde ad pugnã exirent, quo iactati pugna receptum haberent. Et si castris exutus erat, etiam si pugnãdo acie vicisset, pro victo habebatur.* Arces & muri muniti cum paucis, magnam hostium manum arcere possunt: pugnantibus vel solis elementis aduersus obsidẽtes, vt frigore, pluuiis, æstu, & penuria cõmeatus, quæ sæpe ingentes copias, exercitusq; maiores cogunt inuitos obsidionem soluere: & salui sunt facile ciues eo confugientes, qui, alioquin ciuitatibus destitutis muris & propugnaculis, primo hostium impetu maiori, numero, perirent. Et verum quidem est quod sibi persuaserant Spartani, ciuitatẽ non saxis lignisue, sed pro vallis ac mœnibus incolentiũ virtute muniri oportere, quos si iungit concordia, nullus murus potest esse inexpugnabilior. [d] Neq; inficiandum optime responsum ab Isæo Lacedæmoniis consultantibus, cum pereclitarentur de ciuitate mœnibus cingenda, relato versiculo Homerico, vt narrat Philostratus. [e]

b *l. 2. de fundis limit. P. li. 11. c 11. 59.*
c *Liuius li. 35.*

ἀσπὶς ἄρ ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ.

Scutum hæsit scuto, galea galea, atque viro vir.

Et adiecit, *Sic mihi state Lacedæmonij, & muri cincti simus.* Ceterum cũ plures & numero & virtute non munitã ciuitatẽ inuadunt, vel repente

d *Plutarc. in apophthegma. Laconicis.*
e *Philostratus in sophistis.*

pente pauciores irruunt, certe nec virtus paucioru, nec plurium virtus intercepta sufficit ad repellendum impetum, eorum qui dum muris ingredi prohibiti, & ante portas subsistentes, copiis auxiliarib. possunt repelli, vel ēt longa obsidione seipsos ꝑdere, & vincere.
5 Metuunt hostes quos inuadere incautos nequeunt, nec alia ratione populus etiam duræ ceruicis iugum inuitus patitur siue legitimi, siue illegitimi principis, quam quod præsidia in arcibus firmissimis, princeps habeat, ex quibus exigua militaris manus multas pōt cohibere plebis furias. Quemadmodum Iosephus scribit,[a] Antiochū Epiphanem arcē muniisse Hierosolymis, quam Macedones per annos triginta occupauerant, & tributum a Iudæis inuitis exegerant, quam Simon Iudæorum dux, & pontifex, expugnatam solo æquauit, ne postea hostibus esse posset receptaculum, neue inde aliquod vrbi inferretur incommodum. Expositæ sunt nationes & regna prędæ exterorum, quæ non habent muratas aut munitas ciuitates, vt de Anglia & Scythicis liquet nationibus: cito enim expugnatis portubus, ingressu & aditu patefacto, omnia cedunt reliqua: rursusque victores eadem facilitate expelluntur: quod non accidit, nisi cum plurium ineuitabili cæde.

Nehemias ideo curauit multa diligētia, accepta potestate ab Artaxerxe restitui & reædificari muros Hierusalem, ne illa ciuitas esset in opprobrium inimicis.[b] Et cum Sanaballat impedire vellet opus, populus vna manu portabat onera, vel ædificabat: altera tenebat gladium, paratus ad repulsionem inimicorum, qui impedire opus decreuerant.[c] Sic Amphion & Zethus, cum suspectas haberent vires Phlegiarum, vt ait Pherecides, Thebas muris ac turribus muniеrunt, vt essent tuitiores ab hostiū incursibus, aliique qui imperii sui futuri fundamenta iecerant, quos longum referre & superfluū, quia omnibus fere liquent, videretur.

6 Et proinde princeps, non male facturus est, si non solum in limitibus: sed etiam intra regnum & ditionem ciuitates habeat munitas, & mœnibus & propugnaculis defensas: neque timere debet (ꝙ certe non diffitemur posse accidere) subditorum rebelliones, aut hostium occupationes: nam hæc perpensa si comparentur cū populi strage, quæ accidere posset ex irruptione hostili, faciliora non debent eum deterrere: nam quod ad rebellionem pertinet, solicitus esse debet, vt videat, quibus earum ciuitatum curam committat. Quod si quando & ab illis decipi contingat principes, atque legerint aut audiant alias factum esse hoc & humanum esse, & deteriora quoque contingere posse iudicare debent. Si vero quis persuadere conetur fieri posse, vt possint esse aliquando exteris inimicis in refugium, meminerit & multo facilius hostibus expositum regnum aut principatum, si nullæ sint munitæ ciuitates, aut si tales paucissimæ, facilius hostes equitatu & peditatu percurrere posse nudatos mœnibus pagos, quam machinas in muros admouere. Sunt & qui-

a Ioseph. lib. 13. c. 12.

b Nehemiæ 2. c. 2 versic. 17.

c 2. Nehemiæ cap. 4. vers. 17.

dam gloriæ principum æmuli, qui non magis consulere, quam inuidere in hac parte videntur. Prout aliquando contigit Lacedæmoniis aduersus Athenienses. Siquidem, *vt narrant auctores certissimi*, post[a] victoriam ad Platæas partam, Athenięses Trœzene & Salamine liberos vxoresue suas Athenas in patriam reuexere: statimque curam omnem ad cingendam mœnibus vrbem contulerunt, quæ Xerxes diruebat. Lacedæmonii vero perculsi gloria Atheniensium, quam nautico certamine ad Salaminem adepti fuerant, suspectas eorum res incrementaque habentes, ab exstruendis eos mœnibus prohibere statuunt, & confestim Athenas legatos miserunt, qui cō-sulerent minime oportere ea tempestate mœnibus vrbem munire: vt periculosum maxime Græcorum communi saluti. *Si enim*, inquiebant *maioribus rursus copiis Xerxes in Græciam traiecisset vrbes occupaturum extra Peloponnesum, veluti ad rem suam munitas: ex quibus assidua eruptione, reliquos vbique populos infestando, ac sensim debilitando, facile posset Græcas res obterere*. Sed horum consilium Themistocles prudenter silentio primum elusit, & postea adhibita arte, legatis interceptis, ad Spartanos veniens, iussit clam interim mira celeritate mœnia perfici.

a Diodo. Siculus lib. 11. Plutarc. & Prob. in Themistoc. e. Frōtinus lib. 1 c. 1. Polyænus, li. 1.

7 Muros ciuitatum facile iussu Principum construi posse, in locis, quibus ipsis videbitur, nemo dubitat, cum & ad illud possint compelli & oppidani seu municipes, contributis sumtibus iuxta facultates illorum.[b] Debent & Principes ex vectigalibus & prouentibus publicis, saltem tertiam partem conferre.[c] Construi autem tunc iubebit, quando de habitatoribus confidet, aut quando sibi satis præsidii ad defendenda mœnia putabit, alioquin satius est diruere quā excitare aut reficere. quemadmodum, *vt apud Nicephorum*[d] Gensericus post Marciani obitum, cum crebris excursionibus afflixisset Africæ partem Romanæ ditioni subiectam, omnium vrbium preter vnius Carthaginis mœnia diruit, & eam Vandalici regni regiam constituit facile, & ita imperauit non immitis, donec Belissarius ex improuiso, capta Carthagine, nonagintaquinque post annis, Iustiniano regnum Vandalorum subiecit. Refert & Polybius & Plutarchus,[e] *oppidorum Hispaniæ cis Betim fluuium, vno die M. Catonis Cōsulis imperio, mœnia diruta fuisse, quæ multa erant, & viris bellicosis abundantia: ne daretur occasio rebellandi & nouo animo belli Gothici Totilas rex Beneuentum vi captam mœnibus nudauit, ne locus, alioqui natura munitus, sedes belli fieret hostibus, Sabellicus*[f] *& Blondus.*[g] Alia tamen ratione Ischolaus[h] cum in Drye oppugnaretur a Chabria volente admouere arietes, ipse prior muri partem deiecit, vt fortius pugnarent sui, & spontaneam mœniorum destructionem molientes, hostes ingredi vrbem non auderent, vt suas machinas contemni videntes, quod accidit. Cauere etiam debent, qui in democratia degunt, ne mœnia & arces in sua ditione fiant, ne rebellandi occasio, vel aristocratiæ, vel monarchiæ detur occasio. Qua ratione

b d. l. omnes. 11. de operib. pub C.
c l. ne splendidissimæ, 10 C. eo. 11 l. restaurationi. 3 de diuersis prædiis vrbanis li. 11 tit. 69.
d lib. 15. c. 27
e In Catone.
f Ennea de 8. lib. 3.
g lib 6 decadis 1.
h Polyænus l. 2 stratag.

tione Lysander captis Athenis, muros ex Ephororum sententia diruit, vt rempublicam libertate donaret: nam sublatis mœnibus, postea triginta vrbi, decem Piræeo præposuit rectores. Arci apposuit præsidium, cui Harmostem dedit Callibium Spartiatem.[a] Et Carolus Magnus Pampelonæ ciuitatis in Nauarra antea Sarracenis occupatæ cum se dedidisset, iussit muros ad solum vsque deiici, ne rebellaret.[b] Sed nec facile permittendum his, quorum mœnia ob crimen aut rebellionem diruta sunt, quandiu saltem memoria delicti potest retineri per ciues punitos, muros reficere, etiam si suis sumtibus se facturos offerant: & nisi caussa omnino sit ab insidiarum aliena suspicione.[c] Neque etiam, si sine delicto sed ob caussam reipublicæ vtilem, manente eadem, sint deiecti, quemadmodum eodē prætextu inimici Iudæ prohibuerunt apud Artaxerxem ne reædificaretur templum Hierosolymitanum, tempore Zorobabelis.[d]

8 Distinctio quippe caussarum deiectionis murorum habet quandam diuersam consequentiam, ratione priuilegiorum irrogatorum ciuitatibus muratis. Siquidem, si hostili furore & expugnatione, vel casu aliquo corruerint muri, non ideo dicitur minus ciuitas stantibus ædificiis & incolis, egaudetque & potitur suis priuilegiis, quia muri non faciunt ciuitatem, sed ciues & incolæ, *vt alibi notauimus*. Dissolutis tamen ciuibus & alio commigrantibus, locus desertus nō vtetur priuilegio illi antea ratione ciuium & habitantium concesso. Sicut nec collegium dissolutū, nec ciuitas vlla dicetur, quæ aratrum passa est, seu exarata fuit, *vt ait Modestinus*.[f] Quemadmodum si integritas vniuersitatis nō habeat vnionem, ad quam fundata est, non gaudet priuilegio concesso, nisi ad eam vnionem redierit.[g] Et Origenes de templo Salomonis,[h] quod erat domus orationis, *Primum quidem*, inquit, *a Salomone lapidibus insensatis constructum fuit, deinde reparatum ab Esdra, postea vero post Christi aduentum, a Romanis destructum: & illa æstimabatur domus orationis: qua destructa, necesse est, vt Iudæi quasi non habentes iam domum orationis, iam non habeant priuilegium speculationis Dei, nec possint secundum legem Deo seruire.* Cessante caussa & subditorum merito, ex quorū delicto mœnia diruta sunt, adempta priuilegia censentur, quę non mœnibus, sed habitantibus & conclusis concessa erant,[i] nisi reædificentur cū auctoritate superioris. Aliter si muri corruissent, vel senectute, vel alio casu, vel hostili impressione, remanentibus incolis & ad principem suum redeuntibus: siquidem murorum talis destructio non adimit priuilegia ciuitatis,[i] sicut nec locus facit villam muratam, sed materia[k], etiamsi diminuti sint valde habitantes & ciues, dummodo consilio transmigrandi omnes non reliquerint locum. Siquidem penes paucos remanere potest ius municipii & vniuersitatis,[l] neque

a *Plutarch. in Lysandro.*
b *in annalibus Pipini & Caroli Magni. ann. 778.*
c *Cosma Guymier in glos. antiquus, ad § in ecclesiis, ad verbum existunt, de colla. in prag sanct. Rebuffus tract nominatio. qu. 16. num. 12.*
Esdræ ca. 4.
d *l. pater filium, 38 § 6. fideicom. de lega. 3.*
e *in l si vsu fructus ciu. 21. quibus mod. vsufru. amitta. li. 7. P. tit. 4.*
f *ca. abbate 25, & ibi gl. ad verb. ibi. de verb sign. c. fin. l. 25. q. fin.*
g *Orige. homi. 15. ad ca. 21 D. Matthæi, Gratia in cap. 9. & quod diximus 16. q. 7. & ibi glo. ad verbum destructa.*
h *vt colligitur ex similibus l. generaliter 40. de episc. & cleri. C. translata. in cap. 4. generaliter 16. quæst. 1.*

i *Vidend. Lucas de Penna ad l fin. de quibus muneribus lib. 10. C. vbi ponit 26. quæstiones notabiles in materia publicorum murorum. & vide & Guymierum & Rebuffum in locis paulo ante allegatis.* k *l. vrbana 198 de verbor sign.* l *l. sicut municipium. § fin. quod cuiusque vniuers. nom. P.*

incrementa vel decrementa singularium personarum, faciunt quominus censeatur idem corpus ciuile, & eadem vniuersitas.[a]

9 Muri ciuitatum, communis salutis causa ciuium construuntur, ideo omnes ad eorum custodiam maxime hoste imminente, etiam personæ, quæ ad ditionem Ecclesiæ, pertinent, nec sunt ecclesiasticę, compelli possunt [b]. Interestque omnium, eos non violari, seuereque & capitali pœna animaduersum in violãtes, vt Pomponii lex admonet, *Siquis violauerit*, inquit, *muros*,[c] *capite punitur, sicut siquis transcenderit admotis scalis, vel alia qualibet ratione. Nam ciues Romanos alia quam per portas egredi non licet, cum illud hostile & abominandum sit.* Nam & Romuli frater Remus occisus traditur, quod *murum transcendere* voluerit. Et Vlpianus,[d] *Qui perforauerit muros vel inde aliquid abstulerit, peculatus actione tenetur.*

10 Portæ quippe publicæ ideo constitutæ sunt, quibus ingredi & egredi oporteat: qua viam relinquebant in muro, ait Varro,[e] scilicet conditores vrbium, qua in oppidum portarent *portas* dixerunt. Portæ diuini quoque iuris & sanctæ, quomodo & *muri* dicuntur:[f] sunt etiam & pars murorum & publicam habent caussam. Indicat idipsum formula principis de *custodiendis portis ciuitatis*: in qua apud Cassiodorum[g] sic legitur, *Nullatenus de eius fide dubitatur qui ad custodiam ciuitatis eligitur, quia probatæ conscientiæ constat esse credendum quod fuerit pro securitate multorum: atque ideo curã portæ illius ciuitatis nostræ tibi auctoritate concedimus, vt improborum non pateat aduentibus, & bonorum non retardet accessus. Nam si porta semper obserata sit, instar est carceris, si iterum iugiter pãdatur, murorum nihil prodest habere munimina. Sit ergo vtrunque moderatum: vt & custodiæ nocturnæ satisfacias, & incompetenter eam claudere non præsumas. Eris nimirum via ciuium, & ingressus mercium singularum, amicus simul copiæ quam optas intrare. Stude ergo cum alimoniis inuitare venientes. Non tibi quod despiciatur est creditum. Quibusdam faucibus ciuitatis præponeris, qui ingredientibus victualibus præesse monstraris, quod te oportet sine querela perficere, vt in paruis agnoscere possimus cui maiora credere debeamus.* Meminit Seneca[h] legem fuisse, *Nocte in bello, aperire portas ne liceat.*

a proponebatur, de iudi. ff.
b c. 2 de immunita. eccl. lib. 3. decret. tit. 49.
c l. fin. de rerum diuisio. ff.
d l. qui perforauerit 11. ad leg. Iulia. pecula. li. 48. ff. tit. 13.
e Varro. 4. de lingua Latina.
f in l. 1. de rer. diuis. ff.
g lib. 4. variarũ. c. 29.
h Seneca li. 5. controuersiarum controuer. 7.
i l. 2. vrbis, de verbor. signifi.

De suburbiis & pomœrio. CAP. IIII.

PAulus Iurisconsultus,[i] quotidianam quæstionem, paucis definire videtur, cum quæritur, *num appellatione ciuitatis contineantur suburbia? Vrbis*, inquit, *appellatio, muris: Roma autem continentibus ædificiis finitur.* Quibus verbis, dictione quidem vrbis, quæ intra muros sunt, contineri tantum admonet, non suburbia: sed *Romæ* appellatione, hoc est, nomine qua vrbs dicitur, cõtineri suburbia, id est, continentia vel extra iuxta posita ædificia: vt si dicamus *Tholosam*, intelligimus & suburbia, quæ iuxta sunt: at dicendo *in vrbe Tholosana*, certe nomen vrbis restringitur ex proprio significatu, quia vrbs ab *vrbo*

ab *vrbo*, seu *vruo*, id est, aratro, nomen inuenit [a], & quicquid aratro conclusum est, id tantum vrbs.

2 Extra vrbẽ & muros pomœriũ: post muros, terra quæ ciuitatis esse cẽsetur: ideo ibi suburbana posita ædificia cẽsentur eiusdẽ nominis. Adfert hãc distinctionẽ Cicero, vt vrbs sit, tectorũ coniũctio, delubris & spatiis cõmunib. distincta, in qua cœtus sit hominum, iuris cõsensu, vtilitatis cõmunione sociatus. Romana aũt vel alterius nominis, intelligatur, quicquid regionũ & colliũ pomœrio, & mœnib. ciuitatis includitur. Maxime & proprie pomœrium, spatiũ agri est, ꝙ intra & extra muros, incultũ & non aratũ est: ædificia aũt quæ addita sunt, quia sequũtur, *cõtinentia* dicũtur, & quia sub fines pomœrii sunt, vel proxime vrbi adiacent, *suburbana* vel *suburbia* appellantur. Et ciuis dicitur ẽt qui extra vrbẽ habitat, si mõ participet in iuribus, & sit administrationis eiusdẽ ciuitatis. Ædificia collecta instar vici urbani, sunt & pro parte vel pro appẽdicib. ciuitatis. Et apud Bonifaciũ VIII. sic explicatur interdicti sentẽtia [b] *Si ciuitas, villa, aut castrũ, subiiciantur ecclesiastico interdicto: illorũ suburbia & cõtinentia ædificia, eo ipso intelligi volumus interdicta. Nã licet prædicta videantur alias murorũ ambitu terminari: hoc tamen casu ne vilipẽdi valeat sentẽtia interdicti (quod fieret, si in ipsorũ suburbiis vel continentib. ædificiis licite celebrari posset vt prius,) expedit interpretationẽ fieri latiorẽ. Ædificia Romæ fieri,* inquit Vlpianus, [c] *etiam ea videntur, quæ in continentibus Romæ ædificiis fiunt.* Et Herennius, [d] *Qui in continentib. vrbis nati sunt, Romæ nati intelliguntur.* Et latius Marcellus ex Alpheno, [e] *Vrbs est Roma, quæ muro cingitur. Roma est ẽt quantum continentia ædificia essent. Nam Romam non muro tenus existimari ex cõsuetudine quotidiana posse intelligi, cum diceremus Romã nos ire, etiã si extra vrbẽ habitaremus.* Paulus itẽ [f], *Si ita legetur, penũ quæ Romæ sit, vtrũ quæ est intra continentia legata videtur: an vero ea sola quæ est intra murũ? Et quidẽ vrbes fere oẽs, muro tenus finiri: Romã, cõtinentibus: & vrbẽ Romã æque continentib.* Quare ex consuetudine & vsurpatiõe nominis ciuitatis cuiusq;, vt vrbs *Tholosa, ciues Tholosanos, municipesq́, Tholosanos* contineri notandum est, qui in suburbiis sunt: nisi siquid aliud nominatim distinctũ sit, & priuilegia, immunitates ciuitatis ad suburbanos quoq; pertinere, ꝙ de aliis fauorabilib. dicendũ, quamuis in odiosis quæ restringi debent, forsan si res diuisionẽ pati põt, *vrbis* appellatio nõ transeat septa murorũ. Quæ notanda veniunt pro quotidianis propemodũ infinitis quæstionib. vt *ius ciuis* certã habeat explicationẽ. Sicut olim iure Rom. peregrini nõ cõsequebãtur ciuitatis iura, neq; ipsi Latini iꝰ Quiritiũ, nisi militia, naue, iberis, beneficio Principis, pistrino, ædificio, *Vlpiano* teste, *in fragmẽtis li. 3. de Latinis* Itẽ ꝓ tributis, vt si in singulas tegulas ædificiorũ ciuitatis ĩponerẽtur, vt factũ alias Romę in obsidione Mutinę aduersꝰ Antoniũ, cũ pecuniæ deficerẽt, [g] facit ꝙ Vlpia. [h] ait, *Qui ex vico ortus est, eã patriã intelligitur habere cui reip. ille vicꝰ respõdet.*

a *L. pupillus* 239. *de verb. sign. Festus & alii.*

b *in c. si ciuitas. 17. de senten. excõ. lib. 5. sexti. cap. 11.*

c *Vlpi. l. ædificia. 139. de verb. signifi. P.*

d *Herennius in l. qui in continentib. 147. eo. ti. de verb. signif.*

e *l. vt Alphenus 87 eo. de verb. sign.*

f *l. 4. §. si ita legetur de penu. legata. li. 33. P. ti. 9.*

g *Dio Cassius.*

h *l. qui ex vico, ... ad municipales lib. 50. P. tit. 1.*

a glos. anti qua ad §. in ecclesiis ad verbũ exstant. de collationi. in pragma sancto. respub. tracta. nominatio. qu. 16 nu. 11.
b c. ad apostolica 20 de decimis libr. 3. decret. tit. 30.
c l. pupillus. 139 §. incola est. de verb. signi.
d l. 1. §. initio eiusdem episto. de officio praefecti urbi. li. 1. P. ti. 13. vide l. mille passus. 154 de verbo. signific P.
e Budaeus ad l. fi. in aliam 7. de officio proconsu. P.
f Liuius lib. 2. ab urbe cond.

3 Excipiuntur negotia, quæ aperte constat non posse conuenire habitantibus intra & extra vrbem, vel ratione loci, vel ratione dignitatis, nam vt dicitur de curionibus in Gallia, qui doctiores requirũtur in villis muratis seu ciuitatibus, quam in suburbiis, vbi forsan resident hortulani vel artifices, vel agricolæ, aut vinitores, nisi & parrochiæ, quæ extra muros esset, parrochiani qui in vrbe morantur essent subiecta: qui & pari modo institui debent in suburbio ac in ciuitate, quia & ibi decimas debent: & ibidem sacramenta debent accipere. b Vsus etiam obseruari hic debet, & an suburbani sint eiusdem iurisdictionis ac vrbani, vt tunc eodem iure vtantur, & sint eius vrbis incolæ ad cuius fines consederunt inhabitandi caussa. c Sin autem suburbia in confinio quidem sint ciuitatis, sed alterius iurisdictionis aut dominii, vt sæpe accidit in ciuitatibus limitaneis, tunc aliter statuendum, nisi iure societatis mutua priuilegia sibi communicauerint. Quare Vlpianus libro singulari de officio præfecti vrbi, *quicquid*, inquit, d *intra vrbem admittitur, ad præfectum vrbi videtur pertinere: sed & si quid intra centesimum milliarium admissum sit, ad præfectum vrbi pertinet: si vltra ipsum lapidem egressum est præfecti vrbi notionem.* Vocant hanc iurisdictionem quidam in Gallia, *la banlieue*. e Fuit & lex lata a Valerio Poplicola aduersus magistratus de prouocatione ad populum f, quæ tantum in vrbe erat, & extra vrbem ad mille passuum.

De tutissimis arcibus in republica, principatu & regno adificandis. CAP. V.

QVAE antea diximus de muris ciuitatum & propugnaculis, recte ad arces transferri possunt. Exploratum enim est, omnibusque in confesso, arces munitaque loca excogitata esse aduersus inimicos & hostes, ad securitatem, & imperantium & populi. Etenim impossibile est eos, qui iure vel iniuria imperant, non incurrere pluriũ odiũ Oderunt. n. dum metuant, & sunt semper improbi bonis hostes, & multi principatibus infesti, vel ob iustitiam, qua in se animaduerti nollent, vel ob inuidiam & ambitionem, quando sibi eos prælatos sentiunt & principatum aucupantur, vel populum metuentes, multo magis, qui occuparunt tyrannidem, illud fuit præcipuum saluti & securitati, consulentes, & in futurum & præsens tẽpus prospicientes, atque inter cetera curarunt, vt auxilia sibi adessent militaria & loca ad refugium tutissima: neque enim sufficit, sibi principatum aut virtute aut successione, aut tyrannide, armisque peperisse, nisi editum, de eo conseruando & defendendo consulatur. Sunt in limitibus principatuum & regnorum, subditi excursionibus hostium expositi, sunt in ciuitatibus status reipublicæ inimici, vbique præsidium & loca tutissima hominibus probis & fidis committenda, constitui necessario oportet. sic semper arces, castella, munitiones, muri, refugia, parare expedit, potissimum, vbi de rebellione vel de incursione inimicorum est suspicio.

2 Arcani sermonis significatio trahitur, *inquit Festus*, ab *arce* quæ tutissima pars est vrbis: siue a genere sacrificii, quod in arce fit ab auguribus, adeo remotum a notitia vulgari, vt ne literis quidem mandetur: sed per memoriã successorum celebretur, in qua, quæ clausæ sunt, tuta manent, cuius ipsius origo ab *arcendo* pendet. Et Varro[a] *Arx ab arcẽdo, quod is locus munitissimus vrbis, a quo facili⁹ hostis prohiberi possit.* Deioces Phraotis filius, postq̃ electus fuit rex a Medis, iussit erigi sibi ædificia, imperio digna, stipatoresq. ad custodiã corporis sui adiungi: quod & Medi præstiterũt, eiq; ingẽtia probeq; munita exstruxerunt, permiseruntq; satellites ex vniuersis Medis, quos vellet, sibi deligeret. Atq; imperio potitus Medos cõpulit vnũ oppidum concedere, vt hoc vno communito exornatoq;, aliorum non ita magnam curam haberẽt, cui obsequuti etia hac in re Medi, mœnia construxerunt ampla simul & valida, quæ *Ecbatana* appellãtur.[b] Herodes Iudeorum rex cum propter mutatos a se patrios ritus, populum tumultuari, & a seditione & defectione nõ procul abesse cerneret, cum duas arces, in vrbe haberet, vnam, in qua ipsius erat regia, alteram vero iuxta templum Antoniã a se communitam, visum est tertiam quoq; munire Samariam, mutato nomine *Sebastẽ*, quæ foris totam gentem contineret in officio, ab Hierosolyma itinere vnius diei distantem, ad compescendos vrbanos tumultus oportunã. Aliam toti genti ceu arcem imposuit, olim *Stratonis turrim* dictam, quam *Cæsarem* ipse appellari maluit. In *magno* etiam, quem vocant *campo*, sorte lectis equitibus castellum condidit, & in Galilæa *Gabalam Esthonitim* in Peræa. Atque his arcibus ad tutelam regni per totam regionem oportune dispositis, ademta est vulgo leuissimis quibusque causis mobilis tumultuandi materia, parato ad quoscũq; clãcularios conatus remedio, dũ in propĩquo semper sunt, qui vel præcaueant, vel recens ortos compescant, atque prætextu etiam magnificẽtiæ in operib. publicis, securitatẽ rebus suis procurabat. Et ita omnibus reb. ordinatis ex sentẽtia, nullos amplius in regno suo motus timuit, Duobus potissimũ modis cũ his subditos in officio cõtinẽs timore suppliciorum, quæ nemini remittebat: & liberalitate qua prouidebat publicis necessitatibus[c].

3 Admirabilis in medio populosissimæ ciuitatis Babylonis, arx vicenum stadiorum ambitu, murorum fastigio 80. pedum in cœlũ educto apud Curtium. Itẽ alia Persepoli in regno *Persarum* fortior, triplici mœniorum ordine cincta, cum portis æneis, & ante singulas vallum æneũ 20 cubitorũ, terrorẽ incutiẽs vel solo aspectu,[d] quã tamen Alexander Magnus exussit. Messenii quoq; in Ithome monte habebant fortissimam arcem, castellum natura loci egregie munitum, id quod post bellum primum cum Lacedæmoniis cruẽto Marte gestum, se receperunt, & ibi per 20. annos se strenue defenderunt,[e] Fuerunt in Iudæa tres arces munitissimæ Herodiam, *Macherus* & *Massada* quarum priores duas excisis tandem Hierosolymis, Lu-

a *4. de lingua latina.*

b *vt refert Herodotus in 1.*

c *vt narrat Iosephus lib. 15. c 13.*

d *vt scribit Diodorus Siculus lib. 17.*

e *vt scribit Pausan in Messenicis.*

cilius Bassus Legat⁹ a Vespasione missus in Iudæã, cepit. Massadã v. Fl. Sila qui Basso successit[a]. Sunt nostro tempore plures in diuersis orbis regionibus & regnorum prouinciis in ciuitatibus constructæ arces, ob crebras populi rebelliones, obq; hostium incursus, vt vix sit oppidulum aut castrum quod arce careat. Anno Domini 1440. in Marchia Brandeburgensi cum ciues Berlinenses in suũ tumultuarẽtur magistratum, Fridericus Marchio interueniens, imposuit vrbi arcem frenum libertatis[b]. Imo sunt domus ipsæ priuatorum, maxime in pagis aut oppidis tutissimæ, sæpe muris, pinnis & fossis circundatæ & vallatæ, & turritæ, quod aliquando perniciem ciuitatibus proximis adfert: dum enim ista castella ab hostibus aut latronibus occupantur, valde vrbes infestant & ad comeatus officiunt. Si vero a probis viris habitentur & possideantur & ab amicis: valde prosunt. Vt recte dicatur de arcibus & locis munitis, quod de mulieribus quidam dixerunt, *neque cum illis neque sine illis tutam esse rempublicam*. Inter feroces populos enim, periculosum est principibus tales passim arces singulis permittere, at inter beneuolos subditos non tantum ad ornatum aut securitatem priuatorum, sed etiam ad hostium facilius reiiciendum impetum pertinent & conducunt. Ita alia est ratio quarundam regionum & regnorum arces & munitas domos prohibentium: alia eorum qui permittunt. Nemo est Turcarum omnium, aut inter eos Christianæ professionis veterum incolarum, qui vel oppida, vel arces, vel deniq; pagos more Persarũ possideat, aut paulo munitiores domos ædificet: vetere enim edicto cauetur, nequis villam pinnato muro circumducat, nec ædificium supra primam contignationem, aut columbaria turrita, altius condat. Propterea Thraces, Gręci, Macedones, Mysii, Epirotę, Illyrii ceteriq. populi barbarico subiecti iugo, neque firmis opibus valent, neq; si Christiana arma alicunde prostrepant, ad oblatam excutiendæ seruitutis occasionem, sese commouere possunt. Singulæ namq; pręfecturæ, eo ordine in æstiuis atq; hybernis pagatim dispositos continent, vt vtiq; contra vim subitumq; tumultum parati, instructiq; armis, prælto adsint aduersus exarmatos & inopes, qui oppressi celeriter teterrimi supplicii pœnam subeant[c]. Et hæc quidem murorum & artium prohibitio, aduersus subditorum rebelliones commoda est, dũmodo dispositi ita sint milites q̃ subito exarmatos possint opprimere: at contra hostium maiori numero in regna irrũpẽtium impetum, certe iacturã habet & malum pręsentaneũ: nã postquã semel limites regni ingressi fuerint vel potius regionis, vel manu & pugna conserta pugnandum & occurrendum est, vel cadendũ: & si ex improuiso hostes inuadant, prius vniuersam regionem & homines prędabũtur, quã exercitus aduersus eos paratus fuerit: quod non accidet vbi arces quædam, & ciuitates munitæ erunt, quib. hostes subsistere pauca manu defendente, vel inuiti coguntur, vel regredi, vel longo tempore obsidentes, occasionem & dilationem ad armandum

a Ioseph. lib. 7. c. 25. & 27

b Vt ait Crantzius lib. 11. Vandalia c. 20.

c in Sabellici supplemẽto, ex lib. 4. ex tomo.

armandum contra se exercitũ dare. Estq; res notissima, *vt antè dictũ*, Angliam aliasq; regiones toties mutasse Reges & Dominos, quod nullæ aut paucissimæ sunt in illis vrbes & arces munitæ, vt sit axioma certissimũ, ingressu in eas regiones obtento, statim dominationem earum sequi.

4 Imminet certe aliquando periculum ne optimates & præfecti arcium aliquid moliantur cõtra principes, vel ob ambitionem regnãdi, vel ob auaritiam vel perfidiam, qua in partes hostium principũ, qui eis arces cõmiserunt, sæpe traditis custodiis transieũt. Sed cũ neq; quicq̃ aliud in hoc seculo iueniri potest mortale, quod cũ sua vtilitate aliquid nõ habeat incõmodi, studẽdũ erit diligẽter principi, ne hoc ipsum saltem facile euenire possit: idque tanto melius assequetur, quanto vigilantior erit in inquirendis moribus præfectorum, & mutationibus eorum honestis: adiecta ab initio cum cõcedet administrationem arcium, temporis anni vel biennii commissione. sic enim & qui præpositi erunt, honeste exacto tempore dimittẽtur & alii sine inuidia admittentur, & consuetudine lõga administrationes illæ non præscribentur eorum malitia, qui per longum tempus cũ multis contracta amicitia, non nisi cum factione, aut ægre loco cedunt. Modus alius cauendi apud Persas tutissimus visus est, dum præter satrapas qui totas prouincias regebant, quidam alii vrbibus, quidam autem vrbium arcibus præficiebantur: non enim vni eidemq; vrbi, & ἀκροπόλεως, seu arcis custodiam mãdabant, sed diuersis [a]. Obseruandum autem est principi, qualem populum habeat illis in locis vbi arces ædificat ac munit: nam si fidelem habet, præcauere debet, ne eum in suspicionem diffidentiæ inducat, aut exasperet: posset enim hæc causa esse rebellandi. quemadmodum cum imperator Henricus 4. multa sibi munitissima castella construxit in partibus Saxoniæ & Thuringiæ, & multas sibi munitiones iniuste vsurpauit, multorum animos contra se excitauit, vt tota Saxonia & Thuringia ei rebellauerit, quia contra voluntatem populi, rex easdem munitiones fecisset inconsulte: neq; quieuit prius seditio, quã prædictæ munitiones fuerunt destructæ [b].

a *vt ait Xenophon in œconomico.*

b *Sic scribit Bertoldus Constantiensis in appendice ad Chronicon Hermanni contract. in anno 1072. & 1073. 1074.*

De foro iudiciali publico. CAP. VI.

INTER ædificia publica recenseri par est forum iudiciale, ad quod populus vt ad communem opem confugit. Sextus Pompeius Festus [c], inter acceptiones nominis fori, duas præcipuas connumerat, quæ ad reipublicæ opera publica & necessitatem pertinent societatis ciuilis. *Forum*, inquit, *sex modis intelligitur. primo negotiationis locus: vt forum Flaminium, forum Iulium, ab eorum nominibus qui ea constituenda curarunt, quod etiam locis priuatis, & in vijs, & in agris fieri solet. Alio, in quo iudicia fieri, cum populo agi, conciones haberi solent. Tertio, cum is qui prouinciæ præest, forum agere dicitur, cum ciuitates vocat, & de controuersiis eorum agnoscit: quæ tertia acceptio ad secundã referri potest.* Varro [d]. *Quæ conferrent suas*

c *in libris de verb. signif.*

d *lib. 4 de lingua Latina*

controuersias, inquit, *& quæ vendere vellent & quo quæque ferrent, forū generatim appellarunt, vbi quid additum, ab eo cognomen, vt boariū forum, forum olitorium, &c.*

a lib. 4. de lingua latin.

2 Titius agamus de foro iudiciali. Forum hoc seu locum, aliquando certum non fuisse, aliquando certum & definitum constat. Cum enim[b], fora loca fuerint, in quibus ius diceretur, fiebat vt in diuersis pro necessitate redderetur, inde prætores & forum indicere dicebātur, cum locum iurisdicēdi, qui *conuentus* vocabatur, designabāt. Et forum agere, cum cōuentum in prouincia iurisdicendi causa habebant. eo pertinet quod scribit Virgilius,

b vt ait Nonius Marcellus de sermone latin.

Indicitque forum, & patribus dat iura vocatis.

Neq; Romani vel antiqui, tot litibus abundabant olim, vt quotidie iudices aut magistratus maxime præcipuos, sedere ad iudicādū oporteret. neq; etiam qui gerebant maiores in prouinciis potestates, otium iudicādi habebant. Proinde cum tempus omne anni, Romani prætores, *vt colligit Sigonius*, bello gerendo consumerent, tum hyeme ac tempestatibus eius, ab armis recedere coacti, iudiciis operam dabant, multis ad id iudicib. qui controuersias eas deciderent constitutis, qui recuperatores sunt appellati, quare in conuentu cū conuenisset populus, iudices & litigatores, extremo conuentus die concilium habebatur. Forum sub dio habitum tradit Quintilianus: eratq; vel vbi ageretur de rebuspublicis vt in comitiis, vel de priuatis litibus. Erat Debora Prophetis vxor Lapidoth quæ iudicabat populum suo tempore, & sedebat sub palma quæ nomine illius vocabatur, inter *Rama* & *Bethel*, in monte Ephraim, ascendebantque ad eam filii Israel in omne iudicium[c].

c Iudicum c. 4 vers. 4 & seq.

3 Erant conuentus iuridici, iuridiciorum causa, ad quos peragendos Cæsar[d] scribit se ex vlteriore Gallia in citeriorem venisse, nēpe ad ius dicendum. Sic enim Hirtius, qui suppleuit eius historiam scribit, Cæsarē eo anno ius in Gallia citeriore dixisse. Meminit historia Caroli Magni, & Ludouici, filii, per singulos annos fuisse iudicatos conuentus iuridicos. Fuerūt & in Gallia postea, eratq; curia ambulatoria seu vaga, vocabāt *parlamentum ambulatorium*, donec statum fuit & immobile, primum Lutetiæ Parisiorum, dehinc alibi aliæ curiæ, supremæ per Gallias decretæ & constitutæ. Fuerunt & conuentus similes acti generales in finibus Carnutorum, in Gallia tempore Druidum, *vt notat Iulius Cæsar*[e]. *& nos de his latius diximus omnibus alibi*[f]. Erat & hic mos conuentuum habendorum Germanorum, iuxta ea *quæ scribit Cornelius* Tacitus[g]. Reddebantur & iudicia apud Iudæos in portis ciuitatum[h], quod & de præcepto Dei factū e[i], & apud Zach.[k], *veritatē & iudiciū iudicate in portis vestris.*

d In commētariis rerum Gallicarum.

e lib. 6. de bello Gallico

f lib. 47. Syntagmatis, c. 27

g de eorum moribus

h vt liquet ex c. 4. Ruth 2. Regum c 15 vers. 2

i Deut. c. 1. vers. 19.

l Deu. c 16.

k c. 8. ver 17

4 Fuerunt & tribubus iudices Romani certi concessi, ad quotidianam litium summariam decisionem, vnde loca, in quib. ius dicebant, dicebantur *tribunalia*: & loca certa destinata & Romæ, & per Italiam prouincialibus, quæ & fora dicta ex nominibus ædificantiū,

vel

vel curantium ædificari. *Erant loca publica coloniarum*, inquit Aggenus, *vbi erant conciliabula, & postea fuerunt in municipij ius relata.*

5 Iudicabat & Samuel Israelem, cunctis diebus vitæ suæ, & ibat per singulos annos circuiens Bethel, & Galgala & Masphat, in quibus locis iudicabat Israelem. Reuertebaturque in Ramatha: ibi enim erat domus eius, & ibi quoque iudicabat Israelem. [a]

6 Moyses ab initio congregato populo tantum iudicabat certo tempore & non continuo, donec ex consilio Iethro, prouidit de omni plebe viros sapientes, & timentes Deum, in quibus esset veritas, & qui oderant auaritiam, tribunos, cẽturiones, quinquagenarios, & decanos, qui iudicarent populum omni tempore, faciliora terminantes grauiora sibi reseruans. [b]

7 Addidit M. Antonius philosophus fastis, iudiciarios dies, ita vt ducentos triginta dies rebus agendis, litibusque disceptandis constituerit, *vt scribit Iulius Capitolinus in eius vita*, malignitatis est hoc litis bellum sempiternum, quod gerunt inter se omnes homines, neque indictum, neq; dirimendũ vllis conditionibus, aut fœderibus: sed hoc inter eos tamẽ potissimum suscipitur, qui sunt coniunctissimi. [c] Et sic etiam *beati* dicti, qui faciunt iustitiam in omni tempore, quia quotidianæ lites, & proinde etiã, *vt refert Suidas*, [d] consules seu magistratus, quotidie senatũ conuocabant, nisi si qua dies immunis erat: populúm vero quater dum in magistratu erant, & is conuentus *κυρία* dicebatur seu firmior conuocatio, in qua magistratus abrogabantur, his qui perperam illis fungi videbantur, & de tuendis agris, de crimine lęsæ maiestatis si qui volebant, verba faciebant.

8 Accesserunt quotidianis litibus ex foris duo cõmoda, *vnum*, quod cum sub dio antea fora essent, tecto & ædificiis fuerunt ornata, cum non esset expediens temporis tranquillitatem exspectare vrgẽte die iudicii: *aliud*, quod distinctis tribunalibus & foris, curiarum fuerunt diuersi gradus, & distinctę negotiorum qualitates, diuersis iudicibus & singulis commissæ, quo facilius & citius expediri lites possent.

9 Scribit Plinius, Marcellum Octauia Augusti sorore genitum, inumbrasse in ædilitate forum, vt salubrius litigantes consisterent: quod antea Cato Censorius, ne populus litibus assuesceret, acutis lapidibus sternendum putauit. In basilicis dictum ius aliquando, quo se recipiebant iudicaturi principes, vnde & putant dictos apud Hesiodum in Ergis, *δωροφάγους βασιλῆας*, *doniuoros iudices* quẽ & posteris morem seruatum indicat prohibitio concilij sub Iohanne Papa. [e] Neque etiam senatum habere licuit Romanis, præterquam in loco inaugurato, vnde Vestalium templum non erat consecratum, ne in eo posset haberi. Octauius Augustus struxit forum cum æde Martis vltoris, templum Apollinis in palatio, ædem tonantis Iouis in Capitolio. Fori exstruendi causa fuit, hominum & iudiciorum multitudo, quæ videbatur, non sufficientibus foris duobus, etiam tertio indigere. Itaq; festinantius, nec dum perfecta Martis æde, publicatum

a 1. Reg. 7. vers. 15. 16. 17.

b Exodi. c. 18.

c Dio Trasieus libello περὶ ἀπιστίας vel quod non sit temere credendum.

d in verbis κυρία ἐκκλησία.

e quæ exstat in c. 1 de immunita. ecclesia.

est,cautumq; vt separatim eo publica iudicia, & sortitiones iudicum fierent. vt refert Suetonius. [a]

a in eius vita c. 29.

10 Distinctis locis, factum est, vt singuli fere cuiusque loci incolæ, suos habuerint pacis conseruatores & iudices, & nõ opus fuerit alio ad iustitiæ remedium recurrere, quod maximo est in republica beneficio tribuendum, dandaque est opera his qui gubernacula tenent, ne leges bonæ tantum constituantur, sed & vt secundum leges viuatur, quod facile consequentur, cõstitutis per singulas ciuitates & oppida domesticis iudicibus. Sicut Iosaphat rex Iuda laudatur ex bonis operibus, [b] & quod constituerit iudices terræ in cunctis ciuitatibus Iuda munitis, per singula loca, & in Hierusalẽ constituit Leuitas & sacerdotes, & principes familiarum ex Israel, vt iudicium & causam Domini iudicarent habitatoribus eius. Et ne cõfusio esset in cõcursu iurisdictionum, distinxit singulis iudicibus causas proprias, de quibus cognoscerent. Sic & iurisperiti per Regũ Imperatorumque constitutiones responderũt, territoria singulis iudicibus commissa, nec extra ius dicere posse. [c] Et Dionysius Papa singulis presbyteris seu curionibus, certos fines parrochiarum & terminos prescripsit. [d] Effecerunt autem principes & legislatores, ne alicubi esset penuria lites discutiẽdi, & pluribus ideo modis quemlibet aliquod forum seu iudiciũ sortiri voluerunt, vel ratione domicilij, vel ratione contractus, vel delicti, vel rei controuersæ: ne iniustitiæ, aut calumniæ, aut impunitatis daretur occasio, & omnibus paratissimis & oblatis remediis, quies societatis humanæ & reipublicæ retineretur. Fuerũt & omnib. rebuspublicis recte institutis, loca definita, vbi leuiores & maiores controuersiæ distinctim tractarentur & iudicarentur. Ita apud Athenienses, *teste Pausania*, [e] Iudiciũ vnum aut forum dictũ Parabystum, & aliud Trigonũ illud, ab obscuro vrbis loco, in quo leuissimę vrbis causæ cognoscebantur: hoc, a loci forma nomen sumserat. Erat & *Batrachium* & *Puniceum*, a coloribus dicta. Item maximũ omniũ, & quo frequentissimi conueniebant ad Heliæum. In foro, quod *Palladium* dicebatur, cædis causę agitabantur. In Delphinio, causam dicebant, qui se iure aliquem necasse defendebãt. In Piræo, exsilio destinati, si noua in eos culpa proponeretur, iudicabantur de aliis cędibus, & in Areopago in templo Martis per seuerissimos iudices cognitio habebatur. In Gallia & alibi quoq; distinctæ causæ tribunalium ciuiles a criminalibus, interdũ nobilium a causis plebeiorum, & proinde coram senarchis, & in eorum curia regia, causæ nobilium agitantur, non coram iudicibus plebeiorũ & ordinariorum locorũ, sicut & apud Persas, *vt habetur per Xenophontem*, [f] fora duplicia fuerunt iuridica, vnum quod liberum vocabant, in quo honorati & præcipuę nobilitatis viri principem locum tenebant, & erat regia. Alterum, in quo mercenarij & negotiatores, aliaque humilis turba diuertebant. Capuæ quoque, *vt scribit Alexan. ab Alexan.* [g] fora distincta fuere: alia plebeiorum, quum plebs a patribus dissentiret, alia nobilium.

b 2. Paralipomenon c. 19.

c L. si de interdi omn iudic. ff. l. pupillus. 239 §, territorium, de verborũ & rerum signif. ff.

d in ca. eccl. 13. q. 1.

e in Atticis.

f Li. 1. Cyri pædiæ.

g Li. 2. c. 12.

11 Notat

11 Notat quandam differentiam inter fora maiorum & minorum iudicum, Dio Cassius, [a] & ait Tribunal dictum βῆμα, nempe sellā cū gradu, sellam currulem, & esse magistratuū maiorum; vt puta cōsulum prætorum Romæ: in prouinciis proconsulum & præsidum: minorum autem magistratuum βάθρα, id est, subsellia, quæ tātum illis erāt: qua de re & agit Asconius Pædianus in diuinationem Ciceronis & Xiphilinus, [b] vbi de tribunali Bruti Prætoris narrat. *Subsellia*, inquit Asconius, *sunt tribunorū, trinummorum, quæstorū, & huiusmodi minora iudicia exercentiū, qui nō in sellis currulibus, sed in subselliis cōsidebant.* Erant & Romę centumuirorum fora, qui de causis priuatis cognoscebant quotidie, vt de tutelis, vsucapionibus, & similibus, tāquam sedes iudiciorum ordinariorum, delectis iudicibus ternis & singulis triginta tribubus, *vt scribit Festus, & Cicero.* c

12 In republica in summa loca curare oportet iudicialia, quę publica sunt omnibusq; ad ea pateat tutus accessus, & iudicibus & litigantibus: nam fieri non potest, *vt ait Demost.* d consulentem, & communia aut publica agentem, placere omnibus, & tamen qui ex animo consultum populi rebus cupit, dignum esse vt conseruetur: eaq; fuit causa cur Deioces Phraotis filius, cum a Medis ad iudicandum cum auctoritate accitus fuit, petiit, *vt auctor est Herodotus*, e sibi arcem tutissimam construi, & satellites seu custodes dari, quod & obtinuit.

13 Quare & in loco publico sententiæ proferri debēt, & in loco maiorum: alioquin enim, in secreto latam, irritam statuerunt merito ccc. Carus, Carinus, & Numerianus. f Expedit enim cognosci publice iudicia, tum ciuilia, tum criminalia: quia magna auctoritas inest iudicatis, & ab illis discunt qui similia habent negotia, litē non mouere, & si de criminum suppliciis agatur, pœna publica, aliis exemplo est vt caueant in eadem crimina incidere, pro quibus alios viderint & audiuerint condemnari. Metuunt & iudices corrupte iudicare, dum censuram adhibendam publicam certo sciunt.

14 Præcauendi hic sunt etiam abusus, quibus sæpe male audiūt tribunalia, tanquam prædonum & latronum conciliabula, vt plerunq; satius esset incidere in viarum grassatores, quam in forenses harpyias, quæ paulatim sugunt litigantium facultates vsque ad sanguinem, & ad extremam desperationem sæpissime producunt, vt illis satius & dulcius sit mori quam viuere.

Estq; vna ex tribus Chilonis sentētia Lacedæmonij connumerati inter septem sapientes literis aureis Delphis cōsecrata, *comitē æris alieni ac litis, esse miseriam*, vt refert Plinius. g Anacharsis etiā Scytha considerans tantū abusus, non rectam fori causam, forum ad fallendum inuicem, atque ad dandas auaritiæ manus, destinatum locū esse dicebat. Sed & Moderatus Columella, *ne caninum quidem*, inquit, *sicut dixerunt veteres, studium præstantius est locupletissimum quenq; allatrandi contra innocentes, ac pro nocentibus neglectum a maioribus, a nobis etiā concessum intra mœnia, & ipso foro latrociniū. Quod nisi cu-*

a *Lib. 44.*

b *in Iulio.*

c *pro Cecinna.*

d *epistola 3. de Lycurgi liberis ad senatum & populū Athenienses.*

e *Lib. 1.*

f *in l. cum sententiam 6. de senten. & interlocutio omnium iudic. C. li. 7. ti. 45.*

g *Lib. 7. ca. 32.*

pediis suffarcinatus,& ferentariis onustus libellus pergas,quib. dorophagos expleas,sordidosq; ac nummarios,luditur opera [a] Plutarchus etiã, [b] forum dixit, ἀσεβῶν χῶραν.i. *impiorum regionem conquestus*. Et de his Mar. Cato, in ea oratione quam de diuidẽda præda militibus habuit, *fures priuatorum furtorum in neruo atque in compedibus ætatem agere, fures publicos in auro atque purpura*, sicut & retulit A. Gellius. [c]

[a] refert Cælius Rhodiginus lib. 18. lectio antiquarum c. 9.
[b] libro non esse fœnerãdum.
[c] li. 11. c. 18.

15 Ceterum boni principis erit, & boni rectoris reipublicæ, malis quę oriũtur ex abusu rabularum & iudicum corruptorum, remediis & pœnis occurrere, & fori necessitatem rectis legibus reformare, & commissa emendare. Remedia quidem his malis adhibenda: vt, si omnino sanari non possint, saltem quoad fieri poterit expurgentur & e pendentur: non enim propter abusum ministrorũ iustitiæ, ipsa iustitia, in qua vnica societatis reipublicæ salus consistit, excludenda erit: humanum enim est optimis etiam rebus abuti. Et ideo principes & moderatores rerumpublicarum, maiorum diligentiam saltem sequi debent, & viam ingredi eandem, quam ad emendationem illi tenuerunt. In primis enim locum ipsum religione munierunt, & vel consecrarunt, vel ædibus sacris coniunxerunt, vt admoniti religione Deique reuerentia, iudices & litigantes numinis saltem metu, in officio & iusto continerentur. Atque in Gallia sanctissimus mos tribunalibus seruatur maioribus, vt ante curiæ ingressum & soluta curia, missæ sacrificium publice offeratur, & iudex mortuorum & viuorũ, iustitia ipsa & iustitiæ auctor incorruptus adoretur. *Aedes deorũ* inquit Aristoteles, [d] *ac principalissima magistratuum comessationes idoneum locum habere debent & eundem, sacra quotcunq; lex nõ separat, aut* μαντεῖον πυθόχρηστον *seu responsum oraculi. Esset autem talis locus, quisquis supereminentiam haberet & ad edendam virtutẽ sufficienter, & ad vicinas partes ciuitatis excellenter. Decet autem sub hunc locum constructionem fori esse talem, qualis est in Thessalia eius quod ἀγορὰν ἐλευθέραν, seu liberum forum dicebant, id est, quod debet esse purum ab omni mercatu, & neque opifices neque agricolas, neque alios tales vllos illi appropinquare, nisi a magistratibus vocarentur.*

[d] 7. politic. 12.

16 Sunt leges, quæ seruandæ erunt, de iureiurando a iudicibus causarum patronis & litigantibus in exordio litis exigendo, de calumnia, de iure persequendo tantum. [e] Sunt pœnæ contra temerarios litigantes seuerius exercendæ, aliæq; grauiores pro modo doli, & vexationis illatæ, sanciendæ. Improbandus ille abusus, quo alicubi, impensæ in litem factæ iustam causam defendenti non adiudicantur: datur enim inde occasio temere litigandi & opprimendi pauperes, quibus ius differtur, & antequam illud cauillationibus aduersantiũ impeditum consequi possint, reliquam sui patrimonii substantiam consumunt, quam nisi cum iure suo, aduersarii & improbi litigantes rependerint, maius damnum ex iudicio quam vtilitatem consequũtur: & sæpius potius damnis opprimuntur, quam ex iure reddito iuuentur. Quod non fiet, si improbi litigatores, sumtus litis vna restituere

[e] vt liquet ex tota l. rẽ non nouam, 14 de iudiciis C. lib. c 3 tit. 1. tit de iureiuran. propter calum dando. lib. 2. tit 59 & in similibus titulis decretalium de iuramento calumniæ, & in speciali nouella 49 & nouel. Leonis 197. & 97.

tuere coacti fuerint, iuxta legum [a] sanctissimarum decreta, earumq; æquissimas rationes. Sed & modus his impensis constituendus est, tam ratione eorum quæ iudicibus aut aduocatis capere liceat: neque amplius impune iudici aut patronis, seu procuratoribus concedendum est accipere, quam possit in legitimam taxationem venire: hunc enim videmus abusum maxime litigantes affligere, qui cum liberaliter in iudices & aduocatos plura expendant, vt eorum operam & fauorem sibi concilient, tamen paucissima in taxatione victores exsistentes repetunt: & tantum ea quæ ex stylo vel constitutione dari pro salario placuerit. Oporteret autem statui in iudicem & aduocatum, vel alios pragmaticos pœnam, qui vltra sportulas & salaria definita etiam volentibus accepissent: alioquin enim non parcit litigator sumtibus inanibus, dum viderit prædictos sine metu restitutionis aut castigationis sumere. Renouandæ itaque leges, feliciter alias de istis concussionibus & furtis propositæ. sicque fiet vt superans in iure aduersarium, ius suum repetat integrum, & sumtus integros in litem factos, dum plus nullo modo erit expensum aut acceptum, quam in rationem calculi expensarum taxatarum seu definitarum venire possit. *Quod ad iudices & moderatores prouinciarum, plebiscito*, inquit Modestinus Iurisconsultus, *continetur, ne quis præsidum munus donum caperet, nisi esculentum potulentumue, quod intra dies proximos prodigatur* [b] Quod Vlpianus latius explicauit. [c] *Quantum*, inquit, *ad xenia pertinet, audi quid sentimus, vetus prouerbium est*, οὔτε πάντα οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων, id est, *Neque omnia, neq; omni tempore, nec ab omnibus esse accipiendum. Nam valde inhumanum est, a nemine accipere, sed passim vilissimum.* Manus integras habere a muneribus, rectissime placuit, cum ea soleant demulcere & propensiores reddere iudices, &, vt vno verbo dixerim, soleant *excæcare* etiam *oculos iustorum*, & peruertere causas iustorum. [d] *Munera de sinu impius accipit, vt peruertat semitas iudicij.* [e] Neque etiam permittendum censerem, vt vel esculenta, aut poculenta capere possint: nam & in minimis est affectio, & ex minimis, si permittantur, facilis ad maiora optanda & capienda est via. Sunt & esculenta & poculenta maximo damno pauperibus, qui minutis etiam expensis, quæ pro nihilo haberi possunt diuitibus, exhauriuntur: & magistratus non contentus pecunia tyrannus fit. Sed superbia & auaritia eorum qui gubernant, homines prouocant contra se, & contra statum eius reipublicæ, quæ ista fieri patiatur. [f] Melius consultum omnino est reipublicæ, si principes aut populus suis magistratibus ex publico salarium constituant sufficiens, ex quo commode viuere & lucrari possint, & abstinere a subditorum loculis, si gratis ita merentibus concedant dignis potestates & administrationes: sic enim fiet vt lites citius & sine aliqua spe lucri dirimantur.

17 Tribunalium corruptio potissimum ex ea parte hodie oritur, quod principes habent venales magistratus, & ex venditione eorum

a l. properandum. C. de iudic. l. eum quem temere, eo tit. P. c. finem litibus, de dolo & contuma. c. calumniam, de iudic.

b l. plebiscito 18 de offi. præsid lib. 1. P. tit. 18.

c in l solent. 6. § fin. de officio procons. li 1 P. tit. 16.

d Deuterono 16 vers 19.

e Prouerbi 17. vers. 23.

f Aristot. 5. politi. c. 3.

compendium facientes, nō audent fines sportulis libere imponere: *necessum enim est*, vt dicebat Alexander Cæsar, *vt is qui emit vendat*. Omnis autem illa negotiatio in detrimentū principis & reipublicæ cōuertitur, Princeps quippe male audit, quod pro iustitia distribuēda ad quam ipse tenetur, negotiatur in ea, non doctos, & probos qui lubentissime nō emunt onus, sed perniciosos, ambitiosos & indignos promouet: quod eius dedecus est, & reipublicæ subuersio, quæ regitur potius a populis & curatoribus, quā a iudicibus. Quod animaduertit Iustinianus, vtrunq; præcauens & emendauit,[a] vt iudices sine quoquo suffragio fiant circa principiū, *Cogitatio*, inquit, *nobis facta est, quod agentes omnia quæcunq; in prouinciis nostris sunt, vno actu cōmuni ad meliora migraremus. Hoc enim omnino euenturum credimus, si præsides gentiū, quicunq; ciuiles administrationes prouinciarū habent, puris procuremus vti manibus, & ab omni abstinere acceptione pro illis, solis contentos eis quæ a fisco dantur. Quod non aliter fiet, nisi & ipsi cingula sine mercede percipiant, nihil omnino dātes nec occasione suffragiorum, neq; his qui cingula habent, neq; alij omnium vlli. Considerauimus enim quia licet quæstus immodicus imminuitur imperio, attamen nostri subiecti incremētum maximum perciperent, si indemnes a iudicibus conseruentur, & imperium & fiscus abundauit, vtens subiectis locupletibus. Et vno hoc introducto ordine, plurima rerum & innumerabilis erit vbertas. An certe non omnibus manifestum est, quoniam qui aurum dat, & ita administrationem emit, non dat hoc solum quantum occasione adinuentum est suffragiorū, sed & aliud extrinsecus addit amplius occasione commodi administrationem aut dantibus, aut spondentibus? & sic vno principio illicito dato, necesse est plurimas manus circumire eū qui donationem facit, & hoc non de suo forte præbere, sed mutuatum, & vt mutuare possit, damnificatum, & computare apud se, quia conuenit eum tantum ex prouincia percipere, quantum liberet quidem ei debita, & vsuras, & damnum pro ipso mutuo. Computabit autem & in medio expensas largiores, iam & iudici, & qui circa eum sunt conuenientes, & quendam etiam sibimet recondet quæstum in tempore sequenti, in quo forte non administrabit. Quamobrem eius quod ab eo datum est, triplū, magis autem, si oportet verum dici, decuplum erit, quod a subiectis nostris exigitur, & ex hoc etiam fiscus imminuitur. Nam ea quæ oportebat in fiscum inferri, eo quod administrationem habet puris vtentem manibus, hoc ad propriam vtilitatem redigens qui administrationem habet, & inopem faciens nobis collatorem, inopiam ipsius quæ per ipsum agitur, nobis reputat, &c. Prouincias spoliari*, inquit Seneca[b] *non mirū, quando quæ emeris vendere iure gentium æquum est, vt vice versa æquum est, vt qui emerit non vendat*. Rursum Iustinianus Triboniano[c] scribens, *Oportet igitur te pure sumentem administrationem, & sine omni suffragio, præ omnibus aliis mundas seruare Deo nobisque & legi manus, & nullum contingere lucrum, neque maius, neque minus, neque captiosum quiddam contra subiectos facere negotiationem, sed contentum*

b de beneficiis c. 9.

c in nouella 17. de mandatis principum c. 1.

contentum esse solis a fisco tibi ministratis & tam per te, quam per eos, qui circa te sunt, purum vndique eis seruare ius. Atque Theodosius & Valentinianus imperatores,[a] conceperunt iuramentum subeuntiũ administrationes, vel magistratus: vt neque quicquam se dedisse, vel daturos, vel promisisse pro sortiendis administrationibus, neq; dum in administratione fuerint, quicquam, præter salaria accepturos promittant. Item Iustinianus,[b] de Prætore Lycaoniæ, vult iudices puras manus seruare & integras Deo, Imperatori, & legi. & Demosthenes[c] inter capita iuramenti Heliastarum iudicum & Atheniensium, ponit fuisse & illud, οὐδὲ δῶρα δέξομαι τῆς ἡλιάσεως ἕνεκα, οὐδὲ αὐτὸς ἐγὼ, οὔτ' ἄλλος ἐμοὶ, οὔτε ἄλλοι εἰδότος ἐμοῦ, οὐ τέχνῃ οὔτε μηχανῇ οὐδεμιᾷ id est, *Iudicii caussa, neque dona munerave vlla accipiam neq; in meã rem alius, sed neq; vllum arte fraudeve aliqua quicquam accipere patiar sciens dolo malo.* Huc etiam pertinent leges, plectentes iudices corruptos sordibus, & per pecunias iudicantes & corruptores, & eos qui nituntur corrumpere, de quibus *nos diximus alibi.*[d]

18 Mereretur forsan etiam aliquam reformationem, si stipendia iudicibus essent sufficientia, taxatio assueta ex arbitrio iudicantium sportularum, & necessarium videretur aut eas permitti certas, aut nullas. vocant alicubi in Gallia, *espices & raports.* Sed vt dico fieri hoc facile non potest, nisi salariis constitutis sufficientibus, potest tamen obuiam iri auaritiæ & excessui harum sportularum, per certam diffinitionem.

19 Ex parte etiam aduocatorum, patronorum, & procuratorum, & aliorum officialium, rursus curandum, restitui leges antiquas, vel alias meliores, si inueniri possint condere, vt dignitas loci, & vtilitas publica conseruetur. Ad honestatem & dignitatem pertinent, quæ per edictum de postulando prætor edixit,[e] & quæ ad compescendos impudentes & clamosos rabulas,[f] quæ ad ordinem sedendi[g] & similia respiciunt. Ad vtilitatem vero, vt concinnatores caussarum puniantur,[h] id est, qui caussas iniustas fucant, vt iustæ videantur, vtque non habentibus vel non inuenientibus aduocatos, dentur a iudicibus.[i] Dehinc[k] vt taxentur salaria iuxta facundiam aduocatorũ, & curiarum consuetudinem, quę si excedat, reducatur ad legitimam quantitatem: nam reuocare legem Ginciam & alias quæ prohibebant pro caussis agendis pecuniam aut donum accipere,[l] fieri non potest ob mores istius seculi, quibus ex aduocatione & forensibus laboribus quæstus isque vberrimus colligitur, & seges ibi aurea, nec prohibitum est aduocato vendere patrocinium aut consilium, quãuis iudici prohibitum sit vendere iudicium.[m]

Cauendum etiam, ne fraudentur litigantes a suis patronis aut procuratoribus, aut institoribus seu pragmaticis, per pacta redemtionis litium, quæ vocant de quota litis: etenim & id prospexerunt leges.[n]

20 Debent & singulari cura prospicere, qui potestatem supremam

a in l. fin. ad leg. Iuliam repetundarum lib. 9 C. tit. 27.
b in nouella 25.
c contra Timocratem.
d li. 36. syntag. iur. cap. 28.
e in l. 1. de postulan. P. f vel l. quisquis, 6 C. de postula lib. 2. tit. 6. l. 1. eo P.
g l. prouidendum 7. C. eodem tit. de postula.
h l. nec quisquam. 9 §. circa aduocatos. de offi. proconsu. li. 1. P. tit. 16
i dict. l. nec quicquam. §. aduocatos.
k l. 1. § in honorariis de variis & extraor. cognitio lib. 5. P. tit. 13 l. si de actio. lib. 44. P. tit. 7.
l vt meminit Tacitus, lib. 11.
m c. non sane. 14 q. 5.
n l. item redemptum. ff. de procura. lib. 2. C. tit. 13. l. 20. C. manda. l. 7. eo. P. l. 5. C. de postulat. l. 5. de pact. P.

habent, vt auctoritatem suorum [a] magistratuum, & loca fori ab omni iniuria defendant, vt libere iudicia sine metu potentum exerceri possint. Accidit enim vt dum vi agitur in iudicio, nihil iustum æquumque decernatur, & leges Principum & rerumpublicarum habitæ ludibrio sint dignæ reprehensione, qua Plutarchus in Solone refert *Anacharsim reprehendisse, & similes telis aranearum dixisse, quæ capiunt paruas & non magnas muscas.* Magnum onus, iudicandi necessitas, in qua opus est singulari virtute, & defensione, illa, ad intrepide imperandum, ad securitatem, & vt bene & diutius imperare possit. Quo etiam pertinet illa lex 12. tab. [b] *Magistratus non obedientem & noxium ciuem, mulcta, vinculis, verberibusque coerceat: ni par maiorue potestas populusque prohibessit.* Iurisgentium esse, magistratus obedientiam, & honorem inuiolabilem, docet Hirtius. [c] Ex oratione Iulii Cæsaris, qua sic exprobrauit ingratitudinem Hispaliensium, *Vos iure gentium*, inquit, *& ciuium Rom. institutis cognitis, more barbarorum populi Romani magistratibus sacrosanctis manus sæpe & sæpius attulistis:* Est proprium munus magistratus, intelligere se gerere personam ciuitatis, debereque eius dignitatem & decus sustinere, vt seruare leges, iura describere, & ea fidei sua commissa meminisse, [d] & ideo, *qui homini magistratu prædito maledixerit, grauiter debet mulctari, quamuis qui priuato, nullo affici debeat detrimēto.* Et *recte quidem*, inquit Aristo. [e] sic enim non tātum in magistratum deliquisse qui maledixerit, indicatur, sed in rempublicam etiam contumeliose egisse, maxime si in publico conuentu, & ob officium iniuria ei aut contumelia inferatur, quemadmodum ob id qui ex balneis furatus est, aut ex foro, aut ex aliquo eiusmodi loco, morte mulctatur, qui autem ex domo priuata, furti pretiū duplum exsoluit. Atrocior iniuria quæ fit magistratui, aut in loco publico, vt in foro [f], maior adhuc si facta ei qui dignitatis habitum, & ornamēta præferret. [g]

Verum hactenus tutanda persona ab iniuriis, propter auctoritatem publicam, quatenus illa ipsa non abutetur, alioquin enim magistratibus abutentibus officio impune resistere licet. [h] Et Vespasianus imperator, de iurgio quodam Senatoris, equitisque Romani ita pronuntiauit, *Non oportere maledici senatoribus, remaledici ciuile, fasque esse* [i]. Defenditur publica potestas, non priuata temeritas & iniuria, quæ a persona magistratus infertur, punitur qui potentia iudicium impedit, non qui occasione officii infert iniuriam, vt habetur Abacuc c. 1. *Quare respicis contemtores: & taces conculcante impio iustiorem se? & factum est iudicium & contradictio potentior? propter hoc lacerata est lex, & non peruenit vsque ad finem iudicium, quia impius præualet aduersus iustū, propterea egreditur iudiciū peruersum.*

21 Vocatus certe propter auctoritatem publicam in ius venire, & ad forum iudicis debet comparere. [k] Ceterum excusabuntur, si mandetur, vt in loco sibi non tuto, & ab hostibus obsesso compareant. *Qua*

ratione

a l. ius senatorum 8. de dignitatib. libr. 12. C. tit. 1.
b Cicero 3. de leg.
c circa finē libri 1. de bello Hispanico.
d Cic. 1 offi.
e Aristo. problematum sectione 29. problem 14.
f Vlpian. in l. prætor. edixit 7. §. atrocem. de iniu. libr 47. P. ti. 10. cap. 9. §. 1. eodem tit. §. atrox. eo tit. apud Iust.
g Cæsaris in l. 4. C. de iniuriis li. 9. ti. 35.
h Vlpian in l. nec magistratibus. 32. & Paul. in l quod respu. 33. de iniuriis P. l. 13. de peric. & cōmo. rei vendit. P. l. 29. § 7. ad leg. Aquil. P.
i Suetonius in Vespasia. ca. 9.
k Titulus de in ius vocando, vt in ius vocati eant, & simil. l. si quis ex aliena de iurisdict omniū iudic. P.

ratione enim, inquit Clemens 5 Pontif [a] *audere aliquis teneretur, consistorii talis subire iudicium, & se in hostium sinu reponere, ac ad mortem per violentam iniuriam, non per iustitiam inferendam vltroneũ se offerre? Hæc quidem iure timentur, hæc de more vitantur, hæc humana fugit ratio, hæc abhorret natura. Desiperet igitur, qui citationẽ huiusmodi saperet arctasse citatum.* Quemadmodum autem metus violentiæ clientes a foro excusat: sic etiam & iudices a iudicando, vt etiam si armis circumsepti iudicent, iudicium illorum non censeatur liberum. Nemo ignorat, quantum vis armorum, maxime in loco pacis deterrere possit ab officio eos, qui iuridicundo, vel congregationibus inermibus præsunt: nihil enim magis contrarium consilio & voluntati, quam vis. Exstat exemplum apud Suetonium [b], quando *consulatum Augustus anno 20 ætatis inuasit, admotis hostiliter ad vrbem legionibus, missisq; qui se sibi nomine exercitus deposcerent. Cum quidem cunctante senatu, Cornelius centurio princeps legationis, rejecto sagulo ostendens gladii capulum non dubitasset in curia dicere, Hic faciet, si vos non feceritis.* Et apud Polyænum [c] *Iphicrates capitis reus, iuuenes in iudicio cum gladiis collocauit, qui monstrantes capula iudicibus, terrorem eis incusserunt, ita vt reum absoluerent.* Cicero in principio orationis pro Milone, conqueritur ad iudices, acturus caussam rei, quod *in foro iudiciali Pompeius disposuisset armatos milites, & quod noui iudicii noua forma terreret oculos: qui quocunque inciderent, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum non viderent. Non enim*, inquit, *corona concessus vester cinctus est, vt solebat, non vsitata frequentia stipati sumus: nam illa præsidia quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, non afferunt tamen oratori aliquid, vt in foro, & in iudicio. Quanquam præsidiis salutaribus & necessariis septi sumus, tamen ne non timeri, sine aliquo timore possimus.* Charundas Thurius ad vim & cruorem vsque seditiosas conciones ciuium pacauerat, lege cauendo *vt si quis eas cum ferro intrasset, statim interficeretur*, atque cum idem interiecto tempore, ex longinquo rure gladio cinctus domum repetens, subito indicta concione, sicut erat, in eam processisset, & monitus fuisset ab eo, qui proxime ei constiterat, solutæ suæ legis. *Idem ego*, inquit, *eam sanciam, ac protinus ferro, quod habebat incubuit*, cumque liceret culpam vel dissimulare, vel errore defendere, pœnam tamen repræsentare maluit, ne qua fraus iustitię fieret, vt memorãt auctores pręcipui, qui & de *lege eius*, de *armis non ferendis in concione*, & de *eius morte voluntaria*, scribunt [d]. Fridericus imperator in constitutione de pace tenenda, & eius violatoribus, [e] *Ad palatium seu placitum comitis, (id est, iudicis) nullus miles ferat arma nisi rogatus a comite.*

a Clem. Pastoralis 2. de re iudic. lib. 2 tit. 11.

b In Augus. c. 26.

c lib. 3.

d Cicero 2. de legib Diogen. Laertius in Pythag. Aristot. 2. polit & Valer Max. lib. 6 cap. [illegible]

e lib 2 feud. tit. 27 in § ad palat. [illegible]

De carceribus. Cap. VII.

Iuxta Tribunalia, & continentes sunt carceres, qui ad custodiam iudicandorum ædificari debent, tuti, & contra vim omnem mu-

niti, vt inde facilius & cum minori periculo ad iudicium duci & reduci possint. Diximus multa *de carceribus publicis & priuatis* [a] alibi, quæ repetere supersedeo, cum alia plura otium nostrum desiderant.

2 Paucis admonebimus, quæ pertineant ad institutam de republica tractationem: *carceres iuris esse publici & sine publica auctoritate construi aut haberi non posse, citra læsæ maiestatis crimen.* [b] Sicut enim supplicium sumere de reis, [c] aut iudicare non est permissum priuata auctoritate cuipiam priuato: [d] sic nec custodiam seu carceres habere, quibus vel continentur iudicandi, aut puniuntur iudicati. Sic enim & carcer *a coercendo* dicitur, [e] & iuris exsecutio in magistratib. inest, [f] quę non habet iniuriam, [g] cum per prehensionem personarũ fit vel manu etiam armata. [h] In priuato, & detentio alterius inuiti, cum speciem seruitutis habeat, [i] & iniuriam habet & prohibitionẽ.

3 Curabunt rectores reipublicæ carceres ædificari idoneos muneri, ad quod deputantur: vt qui ad custodiam tantum deputantur, [k] veluti pro debitoribus detinendis, vel reis non probatis exaudiendis, non ita duri sint ac seueri, ac illi qui deputantur castigationi [l] leuiorum delictorum, veluti *prodigorum, aleatorum, & similium,* nec isti qui ad castigationem, tam horridi sint ac illi qui ad supplicium ædificabuntur, [m] non enim esse debet ibi pœna, in quo delictum nõ est, [n] neque pœna debet excedere qualitatem delicti [o].

4 Sunt distinguendi carceres mulierum & virorum, [p] ne occasione commixtionis detur occasio impudicitiæ & fornicandi, imo & commentariensis fides in eo inquiratur, ne ipse turpiter committat: quod, ne ab incarceratis committatur, præcauet lex per distinctionẽ carcerum. Neque minus etiam in aliis cõmentariẽsium circa incarceratos opera inquirenda sunt, & diligenter inuigilandum ne crudeliter aut negligenter inclusi curentur. [q] De quibus sanctissimæ leges sunt Romanorum, quas & Christianum est seruare, & ad reipu. commoditatem maxime spectant. Prospexerunt constitutiones regiæ & comitiorum Galliæ, ne vllibi carceres essent subterranei vel hypogea [r], ne loci corruptio, fœtor, buffones, serpentes, possint offendiculo esse lethali incarceratis. Sunt & decisiones ecclesiasticæ, quibus sub pœna homicidii interdicitur iudicibus ecclesiasticis, carceribus perpetuis ita mancipare suos reos, vt vel fame, vel fœtore interimi possint, [s] cum carceres inuenti sint vel ad continendos, vel castigandos homines, vel ad pœnitentiam, non ad necem eorum.

5 Quia etiam publica sunt ædificia carceres, & ad iustitiæ ministerium, ideo violasse muros horum, qui sancti sunt & inuiolabiles,

a lib. 31. syntagm. iuris vn. versi. c. 3 b. l. vni. de priua. carcer. ri l. 9. C. ti. 5 c l. fi. de malefic. & mathem. C. d l. fi. § iud. quoque ne cessitas de muneri. & honor. P. e Varro. 4. de ling. lat. f l. 2 §. post originẽ iur. de orig. iur. P. g l. 3. §. 1. quod met. caus. P h l. qui restituere. de rei vindica. P i l. 1. 2. 3. de libe. hom. ex h. b. li. 43. P. tit. 29. k vt natura propria dicitur carceris ad custodiã l. aut damnum. 8 §. solet, de pœ. P. l. 2. de exactorib. tributo C. titu. de custo. reorũ P. & C l sic ad potẽtiam lenem. vt in l. 3. de custodia reorũ ti. 48 P tit 3. l. 3. C. eo tit.

m Erant Gemoniæ, Tullianum, & alia loca subterranea Romæ, fossa, vbi Vestales incestæ viuæ sepeliebantur. Barathrum Athenis, Latomiæ Syracusis &c. vt vide apud Cælium Rodiginum libr. 17. lectio. antiqua c. 9. & quæ nos diximus in syntagmate vide c. quamuis de pœn. in 6 c nouimus de verbor. signif. c. diuinis exemplis, de pœn. in extra. con n c. 2. de constitu. l. sancimus de pœnis. P l. crimen paternũ C. eo. l. cum ratio de bon. proscri. P. l. si pœna. 20. de pœnis. P o l. respiciendũ. de pœ. P. p l. quoniam vnum 3. de custod. reorum. lib. 9 C tit. 4. q l. 1 de custod. reorum. C. de visitatione carceratorũ iudicibus & episcopis agenda, in l. iudices 9 de episcop. audient. li. 1. C tit. 4. r in comitiis Aureliæ habitis articulo 55. s Vide Bernardi Diaz in practica criminali canonum. c. 129.

pœna

pœna est capitalis,& crimen capitale censetur.[a] Et Vlpian.Iurisc̃ōs. [b] *De his*,inquit,*qui carcere effracto euaserunt, sumendum supplicium, diui fratres Æmilio Tironi rescripserunt. Saturninus etiam probat, in eos qui de carcere eruperunt, siue effractis foribus, siue conspiratione cũ cæteris, qui in eadem custodia erant, capite puniendos. quod si per negligentiam custodum euaserunt, leniter puniendos.* Multo magis puniendi & illi,qui e carceribus reos vi vel alio modo eximunt, nam & rei legis Iuliæ de vi publica fiunt, impedientes dolo malo, quominus iudicia tuto exerceantur,aut iudices vt oportet,iudicent, vel is qui potestatem imperiumve habebit,quam ei ius erit decernat,imperet faciat.[c] Quin & ductum in ius eximentem,coercitione & damno actoris damnari placuit[d].

De foro venalium rerum. CAP. VIII.

ALIA species publicæ rei & fori, est *forum venale*, quod *locum nundinationis* complectitur, quem pariter prætores Romani indicere soliti erant: ibique nundinæ,vel in prædiis publicis,vel priuatis : ad quas,qui in agris versabantur, mercandi caussa conueniebant.Sed non semper in foro sunt nundinæ:forum enim tãtum dicitur hic *locus venalium rerum*,quod debet esse alio loco, quam vbi forum iudiciale est situm, accessu facile, quo & a terra & a mari facilis sit importatio. Omniũ [e] fora hæc separanda sunt pro faciliori commercio,vt alibi oues,alibi alia animalia,alibi carnes,alibi panis veneant,si modo ciuitas aut oppidum locorum commoditatem admittat,aliter vna & eadẽ platea,forum admittere poterit res omnes curantibus vel præfectis vrbis vel agoranomis aut ædilibus vt omnia recte ibi sine fraude venalia exponantur, bona fide & iusto pretio emantur[f].

2 Theophrastus in libris *de legibus*, ostendit Agoranomis apud Athenienses duo præcipue curanda fuisse, *vt omnia in foro composite citraque tumultum agantur*, deinde *vt abstinerent a mendaciis, non vendentes modo, sed etiam ementes*. Verum fori curatores Athenis olim sorte legebantur, quibus mandata erat rerum venalium curatio,& vt frumenti quod in mercatu Attico appelleret, binas partes in vrbem perferri cogerent, *vt scribit Suidas*.[g] Et rursum [h], *Agoranomi*,inquit,*ædiles magistratus fori, & rerum venalium curatores sunt. Sorte autem deligebantur quini in Pyræum, totidem in ipsam vrbem Athenis:* Dabatur & ædilibus lege Platonis, [i] vsque ad minam multandi & condemnandi facultas:si enim ad duplum vellent condemnare,requirebatur censorum auctoritas. Habebãt & alia munera iniuncta: Ait enim Suidas,[k] *ædiles seu fori curatores, decernere quantum cuique meretrici dandum esset.* In classibus item belli temporibus cõferendo tributo, quantum cuique pro facultatibus conferendum esset statuisse,atque ideo dictos διαγραφεῖς, quasi *descriptores dicamus.*

a *argumento. l. sanctũ. 8. & l. si de rerum diuis. lib 1 P. ti. 8*
b *l. 1. de effractorib. & lib 47 P. ti. 18.*
c *Vlpian. in l. qui de dolo malo. 10. ad leg. Iul. de vi publica. lib. 48. P. tit 6*
d *Paul. in l. 4. & toto titulo ne quis eum qui in ius vocat. est, vi eximat. libr. 2. P. tit 7.*
e *vt tradit Aristote. 7. politic. c. 12*
f *Vide l. vni. §. cura carnis de offic. præfect. vrbi. P. l. fi. ad l. Iul de anno. P. l. vni de nundinis in P. titulum de ædilitio edicto P & quæ diximus li. 47. syntagma. iuris vniuersi 31.*
g *In verbo ἐπιμεληταὶ ἐμπορίου*
h *In verbo ἀγορανόμοι.*
i *lib. 6 de legibus.*
k *In verbo διαγράμματα.*

De quibusdam aliis operibus & ædificiis publicis ciuitatis. CAP. IX.

SVNT intra muros, vt plerunque *portus publici, via vicorum, angiportus*, quæ quia ad communem vtilitatem instituuntur, a priuatis, non debent domibus suis includi, vel pro parte, vel in totũ:[a] Nam vltra alieni vsurpationem, minuitur commoditas publica, ob quam areæ, plateæ, viæ relictæ sunt.

2 Portus, eadem fere ratione nomen acceperunt ac portæ ciuitatum seu vrbium, quemadmodum & *angiportum* Varroni[b], angustum, & ab *angendo* & *portu*. & portorium, *merces, quæ portitoribus datur, & importatarum & exportatarum rerum tributum.*[c] Et vt in portis ciuitatum tutus locus: sic & nauibus in portu & littore exsistentibus securitas, & a fluctibus & ab incursionibus inimicorum. Marcianus respondit *flumina pene omnia & portus publica esse*[d].

3 Et proinde gerenda portuum cura & solicitudo non minus, imo multo magis quam portarum, vt tutus sit aditus & delatorum securitas, inuectorum conseruatio. Sicut formula comitiuę portus vrbis Romæ, exprimit apud Cassiodorum,[e] *Eximia res tibi committitur si moderate peragatur. Tu copiam facies dum ingrediẽtes iuste tractaueris. Auara manus portum claudit, & cum digitos attrahit, nauium simul vela concludit. Merito enim illa mercatores cuncti refugiunt, quæ sibi dispendia esse cognoscunt. Quapropter aduersus ventus ibi est immoderata præsumtio. Nam placidum mare damnat: qui vndas cupiditatis exaggerat. Vnusquisque pro solemnitate commonitus offerat voluntarium munus. Xenia sunt enim ista non debita: a paucis accipit qui nimium quærit: & sibi ipsi mittit vita munera, qui moderatur oblata. Sit tibi ergo cura præcipua, non solum te abstinere, verumetiã cohibere præsumentium manus.* Sunt portus veluti arces tutissimæ, & commerciorum & bellorum refugia, & vnde ciuitatibus maritimis solent opes & splendor augeri. Quod reipsa intellexerunt Athenienses, dum consilio Themistoclis triplex Piræi portus constitutus est, isque mœnibus circundatus, vt ipsam vrbem dignitate æquipararet, vtilitate superaret.[f] Experta & Aldemborga antiqua Vandaliæ ciuitas, ad mare posita, cuius reguli Danorum regi inferre bella, & inde exspectare non dubitarent, propter portum quem habebat tutissimum: nunc vero, quod a mari æstus exaggerauit arenas, portu priuata, adeoq; decidit eius spendor, vt iam diu rusticũ nec clausum habeatur oppidulũ[g]. Egent portus multiplici diligentia & cura, tũ vt repurgentur, tum vt tuti sint, nauibus & fidelibus præpositis cõmittãtur, ne inde in ciuitatẽ vicinã vel regnũ facilis hostiũ eueniat inuasio. Nõ põt extraneorũ in portũ cõuenientiũ nõ esse periculosa aliqñ receptio, tũ morib. tũ ciuitatib. ipsis Quemadmodũ admonet Plato.[g] *Profecto*, inquit, *mare ciuitati proximũ quotidiana eã iucunditate afficit: veruntamen vicinitas ea re vera nimium salsa est aut amara, nam cum mercibus & pecuniis ciuitas cauponando repleatur dolosi animi, instabiles & infidos mores parit: vnde parũ & ipsa ad seipsam.*

a l. qui sine. 19. de operib. publ. li. C.

b 4. de lingua Lat.

c Non. Marcel. hoc tributum pro rebus traductis in pontibus etiã soluitur pro rebus a domino rerũ pro vehiculo, a domino qui vehiculũ locauit. l. cum in plures 60 §. vehiculum locati lib. 19. P. tit. 2.

d l. nemo igitur. 4. §. fi. de rer. diuis. P.

e lib. 7 variarum c. 9.

f Æmilius Probus in Themistocle.

Aldenburg

g Albert. Crantz. li. 3. Metrop. ca. 30

h lib. 4. vel lib. 4. de legibus vel de legislatore.

ad seipsam & ad gentes alias fidem & amicitiam colit. Aduersus tamē hac illud habet remedium quod omnia fert.

Inter publica seu communia ciuitatibus, ponuntur *theatra, stadia, balnea*, vt porticus & similia, *qua in vsum cōmunē habēt ciues* [a]: *& qua etiam ita curari vt publica debent. siue agatur de illorum adificiis, siue de his qua in illis aguntur.* Quare Theodosius rex Symmacho [b] reparationem & fulcimentum valde commendat theatrorum Romanorum. Cauendum autem, ne quod, ad honestæ delectationis inuētū est, ad abusum & morū corruptionē conuertatur. Habēda quippe ratio ludorum, & differentia eorum, & temporum, quib. fiant, & explodēda turpia, ludicra, mimica, histrionica, derisoria, satyrica, iaculatoria, magica præstigia, iuxta sacrosancta concilia & leges optimas reipublicę probatæ, de quibus dixi alibi [c] de diuersitate spectaculorū, & quæ probata quæ improba & dānosa populo sunt.

5 Eadem vigilantia, cura & solicitudine vtendum est erga balnea, ne quod ad salutem corporum introductū est, ad voluptatis & impudicitiæ occasionē cōuertatur: & quod pro conseruatione & salubri remedio inuentum, ad interitum animarum & corruptionem proborum morum perueniat.

6 Sunt *pratoria, palatia, basilica, ecclesia, tribunalia, domus communes, pontes, via publica*, & alia quæ sumtibus publicis fiunt, reparantur & conseruantur, vt & *aqua ductus, cloaca*, quæ negligi non possunt sine damno communi: & proinde ad solicitudinē eius, qui curat vel curare debet salutem, causam, vtilitatem & cōseruationē reipublicę, pertinent, siue is sit princeps monarcha, qui id onus exsequitur per magistratus, præfectos operibus, decuriones & alios, aut propria solicitudine: siue sit respublica aristocratica, siue democratica. Hæc enim omnibus opera publica & ædificia cōmunia imperātibus debent esse curę. Tum maxime quod quę ad cōmunes vsus pertinent, fere solent a singularibus personis contemni, vt multo magis eadem egeāt persona velut publica, quæ ea quæ cōmunitati potius quam singularibus expediant, solicite exsequatur.

7 Ædificatio operum publicorum, & restauratio sublatorum, plurimos & priuatos & principes splēdidos & apud posteros memoria laudabiles & immortales effecit, & merito, vt Neruam & Traianū, *apud Dionem & Xiphilinum*. Et eos qui vrbes integras ædificarunt. qui multas, qui maiores: quo enim ampliores, eo magis fuerunt ad multitudinem recipiendam sufficientes. Templum quidem, ædesque regias *Salomon* ædificari curauit pluribus laudandas: sed filius eius Roboam integras ciuitates quatuordecim munitissimas [e]. *Sardanapalus* Mediæ rex, mira celeritate vna die Anchialum & Tharsum condidit, *vt ait Strabo*, Alexander innumeras.

8 Magnifica opera publica, cuiuscunq; generis sint, splendidam reddunt ciuitatem vltra habitandi commoditatem, quibus & ciues ne effluant, retinentur, & aliunde plures ad incolendum liberius

a l. in tantū 6. §. vniuersitatis de rerum diuisio. §. vniuersit. eodem titulo apud Iustin. & ib. Theophil. ad in paraph.

b apud Cassiod. li. 4 variar. c. si vis de origine theatri, scena, tragœdiarū & comœdiarum & eorū prima vsu.

c li. 39 Syntagma c. 5.

d 2. Paral. 11. Ioseph. li. 8. antiq. c. 10

& facilius inuitantur: quo enim pulcriores sunt & ornatiores ciuitates, eo magis nobilitate censentur, & suo nōie plures ad eas inuisendas alliciūt, principē dominū, honorabiliorem inter exteras reddūt nationes. Et si bonis morib. habitētur, & recta politia regātur: aduenientes retinent, & veluti clauis adamantinis constringunt, ne etiā si velint alio posthac se transferre possint, sed potius aliunde suas in eas facultates transferant, & potentiores reddant. Celebrant porro nomina sua & consecrāt posteris, qui talia curant, vt benefici, & qui publicis & communibus necessitatibus consuluerūt & prospexerūt: ita nomen eorum & successorum in benedictione crescit quotidiana. Eoq; admirabiliores, quod si nostris comparamus, & quæ a nostris principib. & rebuspublicis etiam magnificentiora, nobis videntur cum antiquorum constructionibus, videantur penitus nulla & tam illis inferiora, vt vix etiam ea, quę referuntur facta exstitisse incredibilia videantur, & tāta admiratione digna sint, vt cum a nostri temporis ædificiis rationes ad antiqua transferimus, non opera hominum, sed vel dęmonum vel deorum seu angelorum, nēpe supra hominum artem & opificium, putemus, vt plerunq; sępe nugantes audiui populos, in vestigiis etiam ędificiorum priscorum exstantib. admirandis, & collaudandis. Cum verius sit causam referri oportere & ad negligentiam prę̨sentis seculi, aut ad auaritiam aut paupertatē, aut ad architectorum imperitiam, & otium populi, qui mauult voluptatibus incumbere & putrescere, quam laboribus se exercere.

9 Quis non admiretur & propemodum fabulam putet, Ninum regem in Aturiæ campis, quę Assyriæ regio est, ciuitatem ędificasse quadringentorum stadiorum ambitu, quę ex suo nomine *Ninus* vel *Niniue* dicta est[a], continens mille & quingentas in orbem turres, mœnia centenum pedum altitudine, latitudine vero tanta, vt murorum fastigia essent ternis plaustris peruia.

a Diodo. Sic.

10 Huius etiam vxor Semiramis non minore diligentia ac miraculo, vrbem in Babylonia condere aggressa est, adhibuitque ad id opus perficiendum ex omni regione hominum millia terdecies cētena, cuius mœnia, ambitu stadia tercenta & sexaginta complectebātur frequentibus turribus & magnis, tanta operis magnificētia, vt in muri latitudine sex ęquorum currus vna ire possent, altitudo audiētibus incredibilis, vt *Ctesias Cnidius scribit* & *vt ait Clitarhus*, & qui cum Alexandro in Asiam prouecti sunt, pedum trecentorum sexagintaquinq;: addiderunt quoque quod magis admirandum, vnoquoq; anni die, stadium muri absolutum, vt tot essent stadiorum circuitus, quod dies annum conficiunt.[b]

b Diodor. Sicul. lib. 2. c. 4.

11 Busyris rex Ægypti Solis vrbem ędificauit a Grę̨cis *Thebas* appellatam, cuius ambitus erat centum quadraginta stadiorum, eamq; insuper publicis ædificiis magnificis, deorumq; templis speciosis, imo ibi & priuatorum domos vsque ad quartam & quintam contignationem construxit[c]. Centum portarum dixit Homerus[d]

c Diodor. li. 1. c. 4.
d Plin. li. 36 c. 14.

Fuerunt

Fuerunt alii, qui vtilia alia publica loca cum laude excitarunt, qui plura templa, & ecclesias, multis reditib. donatas construxerũt, hospitalia, scholas, gymnasia, aquęduct⁹, põtes, palatia, prtoria, fora, bibliothecas quorũ nomina monumẽtis & historię quotidie audiũtur.

12 Sic honesta quędam laudis cupiditas effecit, qua præter ceteras gentes populus Romanus flagrauit, vt præclara ædificia fierent, adiecto curatorum vel ædificantium propriis sumtibus, immortalis memorię causa nomine, cum vtilitate publica nominis sui famã & laudem posteris commendantes, & hinc aquęductus, thermæ, arcus, fornices, viæ stratæ. quales *via Appia, Flaminia, Æmilia, Aurelia*, & similes nomina curatorum retinuerunt. Et reliquerunt singularia exempla sequentibus imitationis.

13 Non sufficit autem varias habere stratas semel, nisi conseruentur & reficiantur, & ab his, quę nocere possunt, & securitati viatorũ & saluti repurgentur. Quare & incumbet administrantib rempublicam solicitudo, ne a latronibus & prędonibus obsideãtur. Idcirco enim maxime vectigalia illis conceduntur a transeuntib. vt planum & expeditum sit iter & securum: nihil clausum, aut fœtidum, aut quippiam aliud noxium habeat, quod ad solicitudinem ædiliũ curulium olim pertinebat, & ad curatores viarum.[a]

14 Securitati viarum quoq; aduersus latrones consulitur per *latrunculatores*, quos vocãt pposítos marescalcorũ, quos oportet probatæ maxime esse vitę, & cauẽdũ ne ipsi periculosiores sint latronib. ipsis. Sunt in Gallia magistri viarum & traiectorum, vocant, *maistres des ports & passages*: quib. iniungitur eorundem fere cura, quę ędilibus olim commissa erant & ducibus limitaneis & irenarchis.

15 Romæ vel pontificum maximorum prouidentia introductus quoq; magister viarum fuit, cuius officium primitus erat, pro viarum, stratarum, platearum cura, *vt dicemus prox. capite.*

16 Qui præsunt reipublicæ, in sumtuosis vel nouis operibus, multa obseruare debent, in quibus peccare & abuti sua potestate in perniciem subditorum possunt. Et primum ne ædificia publica ita fiant, vt verius in perniciem, quam vtilitatem publicam, eorum vsus conuertatur, & sint potius vtilia, quam magnifica & onerantia. Notatur Claudius Cæsar, qui opera magna potius, quam necessaria & multa perfecit, *vt aquaductum a Caio incoatum: item emissarium fucini lacus: portumq; Hostiensem.* quanquam sciret ex his alterum ab Augusto, precantibus assidue Marsis negatum: alterum a Iulio sæpi⁹ destinatum, ac propter difficultatem omissum, *vt scribit Suetonius.*[b]

17 Arguunt reges Ægypti quidam priores ab Herodoto[b], vt *Cheope*, qui insana illa libidine exstruẽdi opera mirabilia, interdictis sacris Ægyptiis, iussit vt in suis operibus exercerentur: aliis vt ex lapidicinis Arabici montis saxa exciperent, & illinc ad Nilum vsque protraherent: aliis vt transmisso flumine illa acciperent & ad mon-

a *Vide l. 1. & 3 de via publica lib. 43. P. tit. 10. & quæ dixi-mus lib. 1. Syntagma. c. 2. & alibi.*

b *in 2.*

tem qui dicitur *Lybicus* traherent: faciebant autem opus pyramidis hominum decē myriades, id est, *centum millia*, ternis semper mēsibus singulæ, attritusque est populus per decem annos in trahendis saxis. Et in alia pyramide annos viginti, idque pro suo sepulcro ornando, quod intus nobilitatum est cadauere, ob quod tot miseri homines diu laboribus ad interitum vsq; vexati sunt, pecuniæ regni absumtæ, vt solum tradatur pro raphano, cepis & alliis, insumtam summā mille & sexcentorum talentorum, vt facile colligere liceat, quam fuerit immensa expensa in ferramenta, cibos alios, aut in vestiarium operariorū. Propter quod eo flagitii deuenisse ferūt Cheopem vt pecunia destitutus, filiam suam in quodam ædificio prostituerit, imperans quātūcūq; faceret quæstum: eamq; tum patris iussa fecisse, tumq; singulos ad se intrantes orasse priuatim, de relinquēda sui memoria cogitans, vt sibi ad opera singulos lapides donarēt: ex quibus & structa alia pyramis tertia. Ferunt & fratrem Chephrenem, qui in regno successit eadem insania ædificandi pyramidem detentum, & tandem mortuum tam exosum cum aliis ædificatorib., vt hos reges Ægypti præodio nec nominare quidem vellēt, sed eorum pyramidas vocarent pastoris Philitionis, qui ea tempestate pecudes per hæc loca pascebat, *vt idem ait Herod.* vt diuino iudicio superba illorum intentio fuerit elusa, quiq; se in æternum immortales & nomina æterna, cum populi sudoribus crudelibus satagebāt operibus magnificis, nec nomine quidem recensendo, digni habiti fuerint memoria. Clamat enim afflictorum & oppressorum populorum sanguis & gemitus ad Deum, qui altissima supercilia montiū deiicit, & gloriam seu superbiam huius mundi in vappam cōuertit.

18 Vt quo tempore filii Noe dixerunt inter se, *venite faciamus ciuitatem & turrim, cuius culmen pertingat ad cœlum, & celebremus nomen nostrum antequam diuidatur in vniuersas terras*, descendit Deus & confudit linguam eorum, vt non audiret vnusquisq; vocem proximi sui & ideo cessauerunt ædificare[a]. Et, vbi Nabuchdonosor rex dixit, *Nonne hæc est Babylon ciuitas magna, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei*, statim cum sermo esset in ore eius: vox de cœlo ruit, dicens: *tibi dicitur Nabuchodonosor rex, regnum tuum transiuit a te, & ab hominibus eiicient te, & cum bestiis & feris erit habitatio tua: fœnum quasi bos comedes, & septem tempora mutabuntur super te: donec scias quod dominetur excelsus in regno hominum, & cuicūq; voluerit det illud*[b].

19 Restitit Deus Cnidiis, cupientibus opus magnum veluti contra naturam perficere, & Isthmum, qua angustissimo spatio nempe quinq; stadiorum, spectabat continentem, perfodere adortos, quo, insulam facerent, atq; icti scopuli, in fodentium oculos resilierunt Delphicumque oraculum consultum respondit,

Neque cingite Isthmum mœnibus neque fodite,
Nam si Ioui id visum, locasset in Salo[c].

a *Gen. c. 11.*

b *Daniel. c. 4. vers. 27. & seq.*

c *Herod. in 1. Pausanias in Corinthiacis.*

Cō-

21 Conuertitur in tyrannidem, compulsio dura subditorum ad opera publica perficienda: nam & iste modus opprimendi populum Israeliticũ, recensetur a Moyse[a]. Sic in cloacis construendis, Tarquinius Priscus, longiori & periculoso opere plebem ita vexauit, vt fere omnes tędium fugientes, necem sibi cõsciscerent, *vt scribit Plinius.*[b] Melius esset opera non agere sumtuosa & vana, quam corpora animarum pretiosarum vasa, laboribus enecare, ad quæ nec Romani qui bonis legib. vtebãtur liberos homines cogebãt, & nisi sontes vita cõcessa illis adiudicabãt, vt ad metallũ & ad reliqua opera publica,[c]

22 Ita Sesostris, *vel vt alii vocant, Sesoris,* Ægyptiorũ rex, permultos erexit post conditas ciuitates aggeres, vt homines & pecora ab inundatione Nili tuta essent, & in omni ora, quę a Memphi ad mare spectat, frequentes a Nilo fossas duxit, quo fructibus breuiori itinere faciliusque inuectis, maior rerum[d] copia esset, at sumtibus publicis & regiis Sed Sabacus Æthiopum rex Ægypto potitus, vrbes contra Nili illuuionem excelsiores reddidit: cum neminem facinorosum morte plecteret, sed pro delicti magnitudine ad aggerem vrbisquam inhabitarent effodiendum, compelleret.[e] Quemadmodum hodie in Gallia, & alibi, rei criminum, ad triremes nauium publicarum & regiarum damnantur. In pœnam operum quoque perficiendorũ gratia, quæ ædificandi plurima insania tenebatur Nero Claudius etiam scelere conuictos non nisi ad opus damnari præceperat.[f]

23 Detegitur aliquando & arguitur fraus & cupiditas aggredientiũ publica ædificia, quod eorum prætextu sibi vsurpent pecunias publicas. Sic incidit in reprehensionem nec immerito Hipparchus, filius Pisistrati, qui Academiam muro sepsit, & magnam pecunię vim ab Atheniensibus eo prætextu exegit.[g]

24 Cauendum etiam erit, ne sine principis licentia nouum opus fiat publicũ, si ad æmulationem alicuius ciuitatis pertineat, vel materiam seditionis præbeat, vel circum theatrum vel amphitheatrum fiat.[h] Sic & castra, arces nimium ciuitatibus vicinæ, maxime priuatis prohibendæ sunt, ne inde occasio rebellandi aut inuadendi reipublicæ dominationem oriatur,

a c 1 Exodi.

b Plinius li. 36. c. 15.

c explicat Vlpia. in l. aut damnum. 8. §. est pœna cum seq. §§. de pœnis lib. 48. P tit. 9.

d Diodor. Sic. tit. 2.

e Herodo in 2.

f Sueton in Nerone. c. 31.

g author ouid

h Macer. l. 3. de operib. pub. d. 50. P. tit. 10.

De ædificiis priuatis. CAP. X.

INTRA ciuitates, & vrbes, oppida, & extra, considerantur in caussa reipublicæ & ædificia priuata, in quantum eorum constructio, reparatio & firmitas, respicere potest vel vtilitatẽ publicam vel splendorem, aut magnificentiam vrbis, aut contra, incommodum vel dãnum. Quare & leges ædificatoriæ obseruatæ, qualis lata a Traiano statuens, ne domorum altitudo sexaginta superaret pedes: ob ruinas faciles, incendia & sumtus si talia contingerent exitiosos.[i] Et Seuerus & Antoninus, CC. volenti balneum ædificare, rescripserunt[k] *Et balneum, vt desideras, exstruere, & ædificium & superponere potes, obseruata tamen forma, qua cæteris super balneum ædificare permittitur:* id

i Sextus Aurelius Victor, in epitome Cæsarum, in V. p. Traia.

k L. 1. de ædific. priua lib. 8. C. ti

a Vitru. lib. 2. Architect. c. 8.
b Lib. 35. ca. 14.
c L. fin. de ædifi. ijs priuat lib 8. c. ti 10 noue. 63. & 165 ti. de seruituti-bus vrbanorum prædio. P & in C.
d L cætera igitur, 41. l. filiusfamilias, 114. § ædes destruē dæ, de lega. 1. P. l 2 de ædif priu. C de ratione l 1 § 17 & l. fi. nequid in loco pub lib. 43 ti 8.
e L si quis post hanc legem, 6 C. de ædif. priua.
f L 3 dict ti. de ædi. priu.
g in l. 1. de via publica, tit. 43. P. tit. 10.
h Martin. 5. in constitutione sua 4 incipiēte, etsi incunctarum, secundum ordinē Bullarii Cherumi
i in constitutio Pij 4. incip. inter multiplices. nū 134 In d. Bullario.
k Constitutione 1. incipiente, etsi de cunctarum, in dicto Bullario, eaque constitutio posita est etiam in noua vrbis statu fol. 51.

est vt concameratis superinstruas, & ipsum concameres nec modum vsitatum altitudinis excedas.

2 Neque leges publicæ Romanorum olim patiebantur, maiores fieri crassitudines parietum, quam sesquipedales constitutos in loco communi. ceteros autem parietes ne spatia angustiora fierent, eadem crassitudine collocari iusserunt, idque ratione vnius contignationis quæ tantum superponi solebat, neque etiam lateritij parietes, nisi *diplinthij* aut *triplinthij*, id est, duorum vel trium ordinum, sesquipedali consuetudine, possunt plus quam vnā sustinere contignationem, *vt scribit Vitruuius*,[a] cuius constitutionis illa fuerat causa olim, vt omnibus hominibus pateret spatium habitandi, cui consentit & Plinius.[b] Hodie tamen & contignationes plures, & maiora firmioraque fundamenta, & parietes adhibentur: aliæ leges ædificiorum libertatem dant, prout priuatorum commoditas, publica non violata vtilitate permittit.

3 Prohibuit senatus Romanus adhærentia ædibus legari vel donari, ne ruinis deformaretur aspectus ciuitatis, & minus cōmoda redderetur habitatio:[c] imo & vetitum a Constantino, spoliata ciuitate, ornatum, hoc est, marmora & columnas, ad rura transferre.[d] Multo magis etiam prohibitum, inconsulto magistratu, etiam ruina deiectam domum in hortum conuertere.[e]

4 Fuerat olim cura ædificiorum publicorum & priuatorum, penes proprium magistratum ædilem, qui inter cetera & curabat vias circa ciuitates adæquari, vt ne effluxiones nocerent domibus, pontes fierent vbicunque opus esset: ne caduci essent parietes qui ad vias ducunt, & plura alia.[f] Summi pontifices hoc munus dederunt magistro viarum Romæ, cuius officium versabatur antiquitus in cura viarum, stratarum, platearum, locorum aliorum tam publicorum quam priuatorum, necnon ædificiorum lapideorum, ligneorum, parietum, tignorum, bancorum, vt loquuntur, tectorum tabulatorum, mœnianorum, apothecarum, pontium, aquarum decursuum, canalium meatuum, necnon vrbanorum & rusticorum prædiorum, pratorum, hortorum, atque vinearum finium, restaurationum seruitutum, libertatum instauratione. Et hoc officium renouauit, Martinus 5.[g] statuitque prædicta eius supponi iurisdictioni, cum antiqua potestate & iuribus, absque cuiusquam citatione, & vt regio imperio posset deformitates, excessus, & reliqua vias concernentia, decernere, notariis eius rei deputatis, eaque lege ne possent pro gestis syndicari. quod & firmauit Pius. 4.[h] Ita potest magister viarum potestate sibi concessa compellere dominum domus dirutæ & inhabitatæ per illud, reædificare, vel vicino proximo vendere æstimatione facta per peritos: vel si duo conuicini illa egeant, vtrisque, prout ipsi videbitur alterutrum egere, vel si ipsi nolint emere, syndico ciuitatis ex constitutione Xisti. 4.[i] Quod & firmauit alia sanctione Ale-

ne Alexander 6.[a] Iure ciuili scripto quoque Romano curator publicorum operum circa ædificia inuigilabat ne vrbes ruinis deformarentur,& in publico ædificata,si obessent publico vsui, deponerentur.[b] & cœpta ædificia perficerentur, quod & hoc ad decus vrbium pertineat.[c]

5 Habebatur olim & nunc quoque, pro exsecratione criminis, ædes deiici & solo adæquari,ob maleficium domini, alibi, vel ibi ab eo aut ab aliis commissi: videtur enim ille hiatus apparens ædificiorum,solo suo aspectu, & deformi & deserto loco admonere intuentes de grauitate pœnæ exemplari: vt M. Flacci & L. Saturnini seditiosorum hominum corporibus trucidatos,penates solo æquati sunt,[d] & Clodius ædes villasque diruit Ciceronis,quod contra leges publicas Cethegum & Lentulum indemnatos sustulisset.[e] Fridericus Imperator,iussit ne conuenticula, coniurationes, in ciuitatibus aut extra fierent, etiam occasione parentelæ inter ciuitatem & ciuitatem, personam & personam, aut inter personam & ciuitatem: in præteritum factas cassans, tanquam pacis publicæ violationes, imposuitque pœnam publicationis bonorum & vt domus destruatur.[f] Innuit Pomponius Iurisconsultus, iudicis motu posse dirui villam,aut arbusta succidi eius,qui ad delectum militiæ non respondisset.[g] Par indignatio ciuitatis Romanæ aduersus Spur. Cassium erupit: cui plus suspicio concupitæ dominationis nocuit, quam tres magnifici consulatus, ac duo speciosissimi triumphi profuerunt: senatus enim populusque Rom. non contentus capitali supplicio eum afficere, interemto domum superiecit, vt penatum quoque strage puniretur.[h]

6 Poterit addi cura ædificiorum circa materiam qua ædificatur, vt talis tantum permittatur quæ facile incendium concipere nequeat, maxime vt parietes mediastini sint lateritij aut saxei si fieri commode ex commoditate regionum possit. Dicebat Augustus qui vrbem Romam auxit ornauitque ædificiis multis, *glorians vrbem Lateritiam reperi, relinquo marmoream.* Arcendis incendiis apud vetustiores Triumuiri præerant, qui ab eo quod excubias agebant,*nocturni* dicti sunt. interueniebant nonnunquam ędiles,& tribuni plebis. Erat autem familia publica, circa portam & muros disposita, vnde si opus esset euocabatur. Fuerant & priuatæ familiæ, qui incendia vel mercede, vel gratia exstinguerent. deinde Augustus maluit huic rei per se consuli, pluribus vno die incendiis exortis, nam salutem reipublicæ tueri, nulli magis credidit conuenire, nec alium sufficere ei rei,quam Cæsarem.[i] Nero Claudius formam ædificiorum vrbis nouam excogitauit, & vt ante insulas ac domos porticus essent, de quorum solariis incendia arcerentur: easque sumtu suo exstruxit.[k]

a *incip. et quæ numero 3. suarum constitutionum in D. Bullario.*
b *Vlp. in l. 2. §. si quis nemine prohibēte. ne quid in loco publico, lib. 43. P. ti. 8.*
c *L. prætor ait P. §. hoc interdictum de noui operis nuntia. li. 39. P. ti. 1.*
d *Val. Max. li. 6. c. 3. Appian Alex. li. 1 de bellis ciui.*
e *Appia. lib. 2. de bellis ciuili.*
f *c. 1. §. conuenticula, de pace tenēdæ inter subditos, & iuramēto firmā. lib. 2. feudorum ti. 53.*
g *L. si is cū quo. P. communi diuid. li. 10. P. ti. 3.*
h *Val. Max. li. 6. c. 3. Liuius lib. 2. Dionys. Hali. li. 8.*
i *Paul. & Vlp. Iurisc. in l. 1. 2. 3. de officio præfecti Vigilum li. 1. P. tit. 15. Dio Cassius li. 55. Suet. in Augu. c. 30.*
k *Suet. in ... Neronis Claudii c. 16.*

DE REPVBLICA LIBER TERTIVS VBI DE BONIS ET REDITIBVS reipublicæ agitur.

De necessitate bonorum publicorum & redituum in republica. CAP. I.

a in l. 1. §. in causa, de quæstionib. l. 48 P. 11. 18.
b Dion Nicæus.
c pro lege Manilia.
d decl. 341.
e in Cleomene.
f in ... dos.
g in nouell. ... ut tam ... verum principum ... re ... numismata modo tristi ponderis pro ... materia sint, valeant.
h in nouella ordine. 149. ... ut amantissimi epi ... co ... cum prouinciarum ingenuis & incolis quos sibi præsides esse velint, eos sibi a sacratissimo principe concedi petant & c. in c. ... § ac sane non hisce.
i in l nouell. 161. tt. de prouinciarum præsidib. c. 2 § atque vt hac ua.

Empubl. omnem, aut principatum, cum liqueat esse corpus ciuile, facilimum erit colligere ad similitudinem corporis physici neruos requiri, in eo etiam quibus artus contineantur, & actiones necessariæ peragantur opportune. Dicunt enim physici *neruos esse prima in corpore animalis sensus motusque instrumenta, eius actionis etiam causam.* Ceterum *bona & pecunias neruos esse reipublicæ*, nemini dubium est, inquit Vlpianus.[a] Ita Mutianus dicebat, *pecuniam esse neruos principatus*,[b] νεῦρα τῆς ἡγεμονίας τὰ χρήματα ἀεί ποτε εἶναι ἔλεγε. *vectigalia ita & portoria*, M. Tullius,[c] & Quintilianus,[d] & Plutarchus,[e] ὁ πρῶτος τὰ χρήματα νεῦρα τῶν πραγμάτων προσειπών. Quod Diogenes Laertius Zenoni dictum tribuit, sed eius sententię plures fuerunt asseclę, qui & id verissimum experientia didicerunt, vt & Eustathius,[f] τὸ νεῦρα πραγμάτων εἰπεῖν τὰ χρήματα, οὔτε σκληρὸν ἀλλὰ καὶ ἀστοχώτατον. Leo Imperator,[g] pecuniarum vim, rempublicam stabilire tradit & neruum sufficientem. Iustinianus Cæsar, siue Iustinus[h] statuit, *Si quis* inquit, *illorum scilicet magistratuum aut in publicorum tributorum exactione negligenter se gesserit, aut collatores nostros damnis, contumeliosisue oblæsionibus inuoluerit, simul bonis excidet, simul summo subijcietur supplicio. Etenim Deo auspice, hoc vnum nobis studio est, vt prouinciæ bonis legibus regantur, tutoque habitentur, atque præsidium iustitiæ fruantur, & publica tributa citra querelam inferantur. Impossibile enim est vt sacris tributis non illatis alioqui respublica conseruetur. Militares nanque copiæ, assignato sibi salario inde percepto, hostibus resistunt, & collatores a barbarorum incursionibus & truculentia vindicant, denique agros atque ciuitates a latronum alioq; modo incompositam vitam sectantium, vt & irruptionibus agendis excubiis defendunt, ex illis etiam reliquæ cohortes, ea, quæ ipsis attributa sunt, accipiunt, muri atque ciuitates itidem instaurantur, publicarum balnearum hinc calefactiones procedunt, postremo spectacula, aliaque omnia, quæ ad delectationem singulorum inuenta sunt, ex ijsdem curantur, vt quæ ab illis contribuuntur, partim in ipsos, partim propter ipsos insumantur & impendantur, nobis autem nihil præter istarum rerum curas habere contingit, non tamen eas mercede vacuas, cum magnus ille Deus, & seruator noster IESVS CHRISTVS magnitudine clementiæ suæ, permultis propter hoc nos bonis remuneretur.* Hæc ibi, quæ fere iisdem verbis repetuntur alibi[i] vbi & additur, reducta fuisse tributa ad certam remissionem

missionem, propter vtilitatem subditorum, ne plura exigantur quam in eorum vtilitatem expendi oporteat: & ita princeps mauult vtilitatem subditorum, quam propriam: attamen ea exigi sufficientia, & reipublicæ expedire, ab his in quæ expenduntur, docet.

2 Neque solum in republica, nerui gerendorum sunt pecuniæ, sed etiam in priuatis singulorum negotiis. Et ita Demosthenes, [a] δεῖ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδὲν ἐστι γενέσθαι τῶν δεόντων. Et Constantinus Imperator, [b] dicebat, *in pecunia antiquos omne robur patrimoniorum posuisse*,

3 Pecuniæ porro appellatio, non tantum *numos* continet aut *numismata signata, sed omnia quæ pecunia æstimari possunt quæue sunt in bonis reipublicæ & priuatorum, seu in patrimonio & possessione*, vt Iurisconsulti tradunt. [c]

4 Quare non patiuntur Principes facile abrogari vectigalium functiones, quod ea sint ad necessitatem introducta. [d] Honorius & Arcadius, *vectigalia*, inquiunt, *quæcunque quælibet ciuitates sibi ac suis curiis ad angustiarum suarum solatia quæsierunt, siue illa functionibus curialium ordinum profutura sunt, siue quibuscunque earundem ciuitatum vsibus designantur, firma his atque ad habendum perpetua manere præcipimus, neque vllam contrariam supplicantium, super his molestiam formidari iubent*. Et Theodos. & Valentin. [e] *Et vectigalia, quæ ad sacrum patrimonium Principis pertinent, & ad respublicas & ciuitates pro publicis necessitatibus rata & firma manent*. Vt & Honorius & Theodos. [f] statuerunt, *quicquid contra vectigales largitionalium titulorum vel pragmaticis vel sacris annotationibus fuerit elicitum, effectu & viribus carere*. Cicero, [g] dum re statuta diuisione agri Campani inter plebem conqueritur *commotos fuisse* ait *inde animos bonorum, ob proximam & imminentem reipublicæ ruinam, sublatis vectigalibus quæ inde & aliunde conquirebantur. Præterea*, inquit, *si vlla res est, quæ bonorum animos, quos video iam esse commotos, vehementius possit incendere, hæc certe est & eo magis quod prætoriis Italiæ sublatis*, (nempe a Q. Metello nepote, vt scribit Dio, [h]) *agro Campano diuiso, quod vectigal superest domesticum, præter vicesimam? quæ mihi videtur vna conciuncula clamore pedissequorum nostrorum esse peritura*. Et cum aliquando Nero initio sui principatus, adimere vellet omne genus vectigalium populo, coercuerunt eius, quanuis ex liberalitate procedentem affectionem prudentiores, quod plurimum obesse publicæ vtilitati putarent. [i] Et quanuis rata habita fuerint generaliter omnia quæ a Sylla bellis ciuilibus, vel in prouincia gesta fuissent, vnum tamen hoc illius senatusconsultũ reprehensum, quo remissio vectigalium fiebat: decretumque est, vt quibus ille de capite demsisset, ij pecunias in ærarium referrent. Statuit enim senatus, hoc nec illi quidem esse licitum, cui concesserat omnia, a populo factarum quæsitarumque rerum, quibus respublica pace & bello salua est, summas imminuere.

a *Olynthiaca 2.*

b *in l. lex quæ tutores, 22. §. huic accedit, de administrator. tutor. 11. 5. C. 10. 37.*

c *in l. pecuniæ appellatione 4. l. rei appellatio 5. & l. pecuniæ verbum 178. & l. pecuniæ nomine, 222. de verborũ signif. P.*

d *vt in l. vectigalia, 10. de vectigalib. & commiss. lib. 4. C. 11. 61.*

e *in l. eiusdẽ tituli.*

f *in l. penult. eo tit.*

g *L. 2. ad Atticum epist. 16.*

h *Lib. 37.*

i *Cornel. Tacit. li. 13. annal.*

De distinctione bonorum Reipublicæ. CAP. II.

QVi constituerunt respublicas, maxime in negotiis publicis versati, in diuisione agrorum, quæ facile poterat fieri in noua nascente republica, in vacua veniente populo: reliquerunt partes aliquas agrorum in vsum communem, & pro impensis, quæ in communem societatem faciendæ sunt. Vel si iam agri diuisi fuissent, in institutione principatus, ita communi causæ prospexerunt, vt & bona eius gratia separata essent a priuatis, dictaque *bona reipublicæ, bona dominicalia*, vel *dominialia*, aut *coronæ annexa aut principatui*. Ferunt Romulum institutorē reipublicæ Romanæ, vniuersos agros in tres partes diuisisse, quarum *prima* cultui diuino, *altera* reipublicæ attributa dominio, *tertia* diuisa fuit inter ciues. [a] Erant principibus Lacedæmoniorum assignata prædia a republica pro patrimonio: Et si militarent, nutriebantur a ciuitate exercitus. [b] Traditur apud Ezechielem [c] ex iussu Dei, *separatam fuisse terram promissionis in quatuor partes: quarum vna templo & sacerdotibus deputatur, altera Leuitis, tertia ciuitati, quarta principi*, *De terra*, inquit, *erit ei principi possessio in Israel, & non depopulabuntur vltra principes populum meum, sed terram dabunt domui Israel, secundum tribus eorum.* Eadem fere etiam forma diuisa est terra Ægyptiaca, *secundum Diodorum Siculum.* [d] Atque ex reditibus totius Ægypti, *vna* pars sacrificiis & sacrificulis olim tribuebatur: *altera* in sumtus regios, & negotiorum publicorum. *Tertia* militibus stipendiariis, etiam tempore pacis: relictis singulis aliis propriis & priuatis bonis. Hippodamus Euriphontis filius, Milesius, qui & ciuitatum seu rerum publicarum diuisionem inuenit, diuisit ciuitatis regionem in tres partes, vt esset pars vna sacra: alia publica, alia *priuata*: vnde cultus Deo fieret, *sacra*, vnde vero propulsatores belli alerentur, *publica*, quę autem agricolarum fierent, *priuata*. [e]

3 Augustus prouincias partitus est Romanorum, [f] in *prætorias*, quę populo erant vectigales: & *præsidiales*, quæ Cæsaris fisco certum æs penderent, vnde dicta *tributoria & stipendiaria prædia.*

4 Apud Langobardos creato rege Orthario, vel secundum Paulum Diaconum [g] Autharo Cleophonis filio, reliqui duces omnem dimidiam singulorum substantiæ suæ partem regalibus vsibus tribuerunt, vt esse posset vnde rex ipse, & qui ei aderant, eiusque officiis per diuersa essent officia dediti, alerentur. [h]

5 Nonne etiam huius patrimonii reip. poterunt contineri certi annui & stati reditus, tam in speciebus quam etiam in pensitationibus pecuniarum, quæ in horreum & ærarium reipublicæ feruntur. *Cuius* generis sunt, pensiones illæ, quæ ex tritico & hordeo deferebantur in horrea Reipublicæ Romanæ, & tempore democratiæ, & deinceps tempore Imperatorum, vt liquet ex legibus de his contributionibus latis. [i] deferebatur etiam in specie auri & ballucis, canon metallarius, [k] ex patrimonialibus & publicis agris aliæ colle-

ctæ

a *Dionys. Halica. li. 2.*
b *Xenoph li. de rebpub. Lacedæmonior.*
c *Ezechiel. c. 45.*
d *Li. 1. c. 6.*
e *Arist. li. 2. Politic c. 6.*
f *Strabo li. vltimo geographiæ.*
g *Iustinia in § per traditionem, de rerum diui sione & ibi latius paraphrasis Theophili explicat.*
h *Rhegino, & Paulus diaconus li. 5. de gestis Langobardorum c. 8.*
i *Li. 11. C. Iustin ti 22. de canone frumẽtario vrbis Romæ, & seq. 23 de frumẽto vrbis Constantinopolitanæ, & t. 24. de annonis ciuilibus, l. si & ti 27. de frumẽto Alexandrino*
k *ti 6 de metallariis & metallis, & procuratoribus metallorum, li 11. C.*

collectæ pensitationes aurariæ, & frumētariæ, ex locatione vel emphyteusi eorum [a], & ad fabricas, species ipsæ tributariæ desiderabantur, vt pro illis pecunia solui non posset [b].

6 Cum Malcolinus Scotorum rex, fiscalē canonem exinaniuisset inconsultis in proceres largitionibus, comitiis Scotorum generalibus placuit, vt patrimonii regij vice sufficerētur, iusta caducaria, seu releuamenta aut releuia (*quæ Græcis nomine ἀνάκαμψις seu rachapt, vulgo*) quæ ab omnis generis hęredibus exsoluerentur: item vt & fructus nouorum hęredum minorum annis, regis essent, cum ea lege, vt impuberibus his reges alimenta præbęrent: cęteros vero fructus hereditatis illorum, suos facerent quousque ipsi in suam tutelam venissent [c].

7 In publicum & Romæ redactæ res ex hostibus vt & militibus assignatæ pro parte [d].

8 Bona & possessiones, quæ nullius priuati dominio adscribuntur, in ditione reipublicæ vel principatus censentur esse, vt ex dominio & potestate eiusdē reipublicę: aut principis q. ei⁹ onera sustinet. Et proinde merito *bona vacantia*, hoc est, a nullo priuato vindicata, inter regalia numerantur [e]. Eoq; nomine veniunt *bona perdita*, quę non inueniunt dominum, vocant Galli *espaues, bona mortuorum* sine herede legitimo, habiti ad succedendum, quod ius vocant idem Galli, *droict de desherance, d' aubaine, heretages de Guerpis*, id est, alienigenarum & peregrinorum. Item *bona quæ pro derelicto habita sunt a dominis*, quæ omnia ad principem pertinēt, vel ad eum cui princeps concesserit.

9 Sed & maxime loca deserta & inculta, & nulli distributa, sterilia, vt montes, & similia, quæ nec occupantur a priuatis, aut a ciuitatibus vel oppidis, pro quorum perquisitione, olim rectissime constituti sunt inquisitores diligētes, qui ea inuenta per Ægyptum dominio imperatorum adiungerent seu incorporarent [f]. Diuiserunt deinde Imperatores aut respublicæ, steriles & desertos inuentos agros, colonis excolendos ab initio quidem gratis, & sine pensione, postea vero constituta pensione, quod & fecit Odoacer saltuarius, Flandriæ præfectus anno Domini 824. mortuo patre [g]. Fuerunt successione temporis post natas respublicas, & post constituta regna & principatus, alii reditus aliaue compendia addita reipublicę & eiusdem, fisco vel ærario publico, vt tributa, vectigalia, confiscationes, seu publicationes bonorum, quo necessitatibus publicis & communibus facilius subueniretur, vel ex consensu populi, vel ex auctoritate & potestate imperantium.

10 Bona reipublicæ, sunt commissa principi percipienda & distribuenda, eaque veluti dotalia accipit in inauguratione sui principatus, tanquam coniunctus ei per desponsationem. Ipse autem per se, habet alia patrimonalia quę non sunt reipublicæ. Duplex ita pari.

a tit 61. de fundis patrimonia lib. & saltuensib li. 11. C. & ti. 60. de pascuis publi. & ti. 70. de locatione prædiorum ciuilium vel fiscalium vel templorum, siue rei communica, vel priuatæ, & tit. de conductorib. & procuratoribus siue actoribus prædiorum fiscalium domus Augustæ eod. lib. 11. C.

b Le. 1 de Fabricens. li. 11. C. titu. 9.

c Boheius & Maior, de rebus Scoticis.

d Appi. vide l. Lucius 11 de ëtioni li. t. 7 ti ff. ti. 2. l. itē si verberatū 15 § itē si forte ager, de rei vind. li. 6 ff. tit 1

e ti quæ sint regalia in vsibus feudorum l. 1. de bonis vacantibus lib. 10. C. l. 1. de successorio edicto ff. § 1. vers. si quis aliquem. & § si rusticus. de pace tenenda, in feud.

f Strabo. g Meyer li. 2. annalium Flandr.

monium in principe, vel moderatore reipublicę, publicum & priuatum.[a] Vt apud Iustinianũ[a], quod & vtrũq;, nempe titulo dignitatis dicitur esse principis, quanuis diuersas appellationes sortiantur & diuersam habeãt naturã, maxime in alienationis potestate & causa: vnde & diuersi procuratores inueniuntur, nempe fisci *vnus*, & *alius* Cęsaris, vel principis, seu rei dominicæ & priuatæ. Duplex ęrarium, vt pecuniæ duplices, fisci & priuati patrimonii: & vtrunq; *ærarium principis* dictum, quod vtrunq; ad illum dispẽsationemq; illius pertineat *vt liquet ex rescripto CC. Gratia. Valẽtinia, & Theodosii*[b]. Distinguuntur ista patrimonia apud omnes fere gentes: & quod reipublicæ est, dicitur vt plerunq; *domanium reipublicæ*, vel *coronæ*, vel *diadematis*: aliud principis, vel domus eius, vel priuatum, vt & in Gallia in constitutione de domanio anni 1566. sic [c] dicitur, *Dauidem creasse principes & præpositos suæ substantiæ, operibus rusticis, vineis, thesauris, oliuetis, ficetis, apothecis olei, armentis pascuorum, camelis, ouibus*. Eo modo & legimus in Codice Iustiniano tit. *de grege dominico*. Sũt & alia bona quæ ratione principatus accedunt & adueniunt principi: verum illa non sunt dominicalia, nempe quæ ex confiscationibus, & aliunde ęrario adiiciuntur, quæ non tamen sunt iura aut immobilia tradita principi seu vnita diademati, aut incorporata patrimonio reipublicæ, vt liceat inde etiã tria genera bonorum in principe constituere: *primum* priuatorum, quæ vel habet quę sita sibi nomine proprio, vel relicta a maioribus, alio nomine quam principatus. *Secundum* dicitur, eorum quæ annexa & incorporata sunt principatui, quæ & reipublicæ dos dicuntur. T*ertium* quod ex his nascitur, & in thesaurum fiscalem defertur ad communem principis & reipublicæ vtilitatem & negotia, *vt alibi docuimus* [d], *&* causas & rationes attulimus harum præstationũ & redituũ. Diximus & [e] de canone, oblatione, indictione & patrimonio principis: & in sequentibus, de aliis, ex quibus princeps, fiscus, respublica, vectigalia, portoria, tributa capient, & de reliquis quæ ad pecunias publicas & fiscalia pertinent, ex quibus facile lector poterit methodo hæc omnia concipere: quæ repetere non decreui: sed tantum admonebo, ex quibus pecuniæ, quæ necessariæ erunt reipublicę, & quãdo opus vrgebit, vel ordinario iure sumi poterunt, idq; exemplo rerumpublicarum aliarum, monarchiarum seu principatuum, cum ea tamẽ protestatione, vt quod mei nulla sit intentio monendi tyrannos, de modis, quibus possint vexare tributis subditos, suæ vtilitatis nõ reipubl causa: hos enim detestor & eorũ consiliarios hirudines populi, vastatores, lupos rapaces, homicidas pauperum, dæmonum instrumenta flagella pessima Dei, mancipia auaritię. Quod enim proferre institui, illud ipsum censeo nonnisi in maxima necessitate imitandum, & duobus malis oblatis: nẽpe defensione populi suadente, & ad euitandas peiores artes, quibus deglubitur miserabilis plebecula. Subsidia petenda sunt a populo in eorum causam non vltra.

Ea au-

a in lege bene a Zonone de qua orien ... praescription. u. 7. C. tit. 37.

b in leg. vni. tit de quæstoribus & magistris officiorũ, & comitibus sacrarum largitionum & rei priuatæ lib. 12 C. ti. 6.

c Primo Paralipomenon c. 27.

d li. 3 syntag. c 2 & 3.

e c. 5

Ea autem subsidia seu vocemus *tributa*, vel *auxilia*, vel *debita*, *indictiones*, vel alio nomine, constant ex rebus aut pecuniis: rursumq; aut pro rebus possessis a personis, aut pro capitatione personarum exiguntur, interdum & a populo reipublicæ necessariæ personæ petuntur, vt Deo iuuante de singulis agemus breuiter. Atq; in his omnibus desideramus iustas causas & modos iustos acquirendi, vel imponendi, conseruandi seu augendi, & expēdendi pecunias vel bona reipublicæ. Præcipue hic prudentia principis, & affectio in causam communem, potius quam in priuatum commodum primas partes habebit. Sicuti enim pecuniæ reipublicæ definitæ sunt ei necessariæ, non minus quam nerui in corpore humano. Sic considerandum erit, vt quemadmodum ex medicorum & physicorum receptiore & vberiore sententia, nerui omnes sentientes prodeunt a cerebro corporis physici. Sic necessarium fuisse harum pecuniarum exactionem pro ratione necessitatis referri ad principem, tanquam ad cerebrum & gubernaculum totius corporis ciuilis: vt nulli alii liceat quam principi, aut illis, qui gerunt in republica supremum imperium, de his se immiscere sine eorum iussu & auctoritate [a]. Et quanquam fuerit disputatum a quibusdam, de iure & potestate regum, *num quæ præscripta sunt per legem regiam prolatam iussu DEI per Samuelem in creatione regis Saulis* [b], *pertinerent ad tyrannum vel ad regem legitimum*. Placuit tamen saniori iudicio, ad vtrosq; pertinere posse: ad tyrannum quidem si sine cerebro, ratione, & necessitate publica, exigat ibi concessa, vt ad bonum principem, si vtilitas publica requirat & suadeat illis iuribus vti: vt etiam possit iuxta prędictam legem, agros & vineta subditorum addecimare, imo & bona illis tollere & dare seruis suis, nempe si suadeat publica vtilitas, & debeant illi esse subditi tanquam serui. Postquam enim commissa est potestas a Deo principi in subditos absoluta, non est dubitandū quin & bona eorū & personæ sint illi subiectæ, & ex potestate principis possessionum diuisionem & proprietatem pendere, sacri canones etiam testantur [c]. Verum meminisci debet princeps, vt monui, in his exactionibus & oneribus rerum & personarum distinguendis, se præsidere corpori tanquā caput, & ita ratione potius quam vi & affectione aut auaritia, vtendum esse bonis & personis subditorum: atque prius esse tentandum, num ordinarii prouentus pro negotiis obeundis publicis, sufficere possint, antequam ad noua onera potestatem extendat. Qui si non sufficiant, vtpote procurator reipublicæ, iustissime exigere a singulis, quod in causam omnium expensurus sit adhibitis personis, qui in distribuendis oneribus, eadem voluntate & puritate ducantur, qui a superinductis temperent, & a vexatione immodica subditorum.

Maximum autem erit principibus & vtile sibi & subditis munus, intelligere vires sui patrimonii, seu reipublicæ suæ emolumenta, ne ab istis harpyis quæstorū, sibi facile imponatur, qui multa quę su-

a *Hermogenianus IC. in l. vectigalia. 10, de pub & vectiga. lib. 39 ti 4, quod firmarunt Cæsares in l. 2. & 3. vectigalia noua imponi non posse li 4. C. tit. 62 sum. pontifi. in c. super quibusdam de pa.*

b *1. regum c. 8. ver. 11.*

c *ca. quo iure 8. dist. c. 22. conuenior 23 q. 8.*

ficere possunt supprimunt, onera noua comminiscuntur, plura intercipiunt, & ex populi lacrymis, quas princeps non videt, impinguantur,

11 Itaq; Reipublicæ & principis patrimonium siue ærarium, siue facultates, siue alio nomine voces, vt Galli *finances*, aut generali nomine pecunias publicas, in duas partes diuidi debet, vt facilius intelligantur ea, quæ inde colliguntur, & cuius generis & compendii sint, in patrimonium *Ordinarium* & *Extraordinarium* diuidetur, seu in reditus *Ordinarios* & *Extraordinarios*. Ordinarium dicitur *domanium* proprie, *coronæ* vel *regni*, quod datum erat pro dote principi, ex quo impensæ ordinariæ, & sumtus fieri possent in ordinaria negotia, quæ tum principem, tum etiam rempublicam respiciebant: vt puta in *stipendia aulicorum, officiariorum, magistratuum, & similium impendenda quotidiana.*

12 Domantium hoc in Gallia, &, vt puto, alibi, consistebat & consistit in reditibus ordinariis, mutabilibus, & immutabilibus.

Dominium immutabile, consistit in fundis patrimonialibus, locatis, vel datis priuatis, cum onere pensionis certæ, in perpetuum. Ita dictum *immutabile*, quia pensio seu census debitus, semper æqualiter singulis annis soluitur sine immutatione[a]. Talia erant apud Romanos *tributaria prædia*, vel *stipēdiaria*, quæ ab hostib capta, populus Romanus vel princeps suis emphyteutis, qui tributum aut vectigal eo nomine dependerēt, dabat, vt meminit plenius Strabo[b], *stipendiarium vectigal impositum Hispanis, & plerisq; Pœnorum, quasi victoriæ præmium, aut pœna belli, aut censoria locatio, vt Asia lege Sēpronia.* Item pascua talia erant publica, quorum pensio antiqua non augebatur[c]. Tales *patrimoniales, saltuenses, emphyteotici fundi*, quibus certa pensio quoque hærebat, quæ sequitur quoscunque possessores, qui libere de illis, vt libuerit, vt de propriis, saluo dominicali iure disponunt, & possunt alienare eos & in alios transferre[d]. Talia & *prædia ciuilia, fiscalia, reipublicæ, quæ conductoribus perpetuariis sub certa annua pensione locantur.*[e] Hinc *publicæ functiones, ciuilis canon*, siue sint annonæ quæ præstantur in speciebus, *vt in frumento, hordeo, vino, & similibus*: siue tributa in corporibus *auro, argento & similibus*[f] quæ reipublicæ debentur & impræscriptibilia iura sunt contra rempublicam a possessoribus, *l. comperit 6, de præscrip. 30. vel 40 ann. li. 7. C. tit. 39.*

13 Canon proprie in Republica Romanorum, erat *ordinarium & immutabile tributum* quasi dicas *regulare*, seu *suis regulis & perpetuo decurrens* vt docuimus[g]. Soluebatur reipublicæ vel ciuitati, ratione prædiorum: vel ratione personarum, vel ratione muneris mixti, regulari & immutabili ęstimatione: hoc est, quod non crescebat, aut decrescebat singulis annis, inter questores seu thesaurarios in Gallia, *Domaine immuable, sont les cens & rātes fon-*

a l. omnes pēsitare 4. de annona & tributo libro 10. C titulo 16

b libro postremo Geograph. & Iustinianus, in § per traditionem, & ibi latius paraphrasis Theophili de rerum diuisione in institutionibus iuris ciuilis.

c l. 1. de pascuis publicis libro 11 C. ti. 60.

d le. & sequētibus de fundis patrimonialibus & eodem libr. 11. C. ti. 61. & titul. 64. de collatione fundorū patrimonialium.

e in l. 3. 1 2 & aliis, de locatione prædiorum ciuilium eo. libro 11. titulo 70.

f vt liquet ex titulis de canon. frumentario libro vndecimo Codicis titulo vicesimosecundo. de canone largitionalium libro 10. Codic. tit 23.

g libro 3. Syntagm. titu. ca. 5.

cieres

cieres, tant en grains que deniers, & sont appellez immuables, pource qu'ils ne changent point, & demeurent ainsi qu'ils sont arrentez & baillez par les sieurs. Patiuntur tamen aliquando hæ canonicæ præstationes mutationem, quæ potius ex exstinctione prioris, & innouatione omnimoda reformatur, quam augeri vel minui dicatur. Fieri enim potest vt fundus, qui antea ad censum datus est canonicũ, deseratur per possessorem propter bellum, aut pestem, aut combustionis casum. Quamobrem princeps vel respublica, vel dominus ad quos proprietas pertinet, eundem aliis locant, dant, aut in emphytheosin nouam concedunt, cum census, pensionis aut præstationis alterius generis onere, vel maiori vel minori, a priori, additis vel detractis iuribus laudimiorum, venditionum, mulctarum & similium. Quo casu canon immutabilis augeri vel minui potest, exempla proponuntur in *titulo de omni agro deserto lib.11.C.titulo.*58. hocque accidit quando omnino res tributis obnoxiæ destituuntur possessore. Nam si aliquis esset possessor, qui tributum non soluisset, venduntur a fisco res, vt tributorum reliquæ soluantur, remanente semper obligato prædio vendito, & ita ad ementes & possidentes transeunte, cum suis oneribus canonis.[a] Et ita Papinianus respondit [b] *Imperatores Antonium & Verum rescripsisse, in vectigalibus ipsa prædia, non personas conueniri, & ideo possessores etiam præteriti temporis vectigal soluere debere, eosque ex emto si ignorauerint, actionem habituros.* Confirmarunt idipsum Valerianus & Galienus.[c]

14 *Domanium* vel *dominium mutabile*, sunt *iura reipublicæ, habentia reditus vel compendia, quæ singulis annis, vel aliis temporibus, vel augeri vel minui possunt, iure exigendi tamen remanente immutabili penes principem vel rempublicam.* Diminutio vel augmentum potest ex variis circunstantiis & occasionibus rerum, temporum & personarum oriri: vt si agatur de conductionibus annuis prædiorum & domorum possunt ex fertilitate augeri, & sterilitate minui pensiones & mercedes, item habita ratione belli vel pacis. Huius naturæ aut conditionis censentur *decimæ fructuum, debitæ principi alicui,* & iura ex satis accepta pro modo collectorum fructuum, dicuntur *champars.* Vt & Appianus,[d] Romanos, quos cepissent, agros si culti essent colonis, quos eo deduxissent diuisisse, aut ciuibus Romanis vẽdidisse aut locasse: si inculti, cuius generis erant multi, colendos his qui vellent dedisse, imposito annuo vectigali, decima quidem frumentorum, quinta vero frugum. Quinetiam ab iis qui maiores & minores pecudes aluissent, certum vectigal exegisse. Quod & de Siciliensibus, Gallicis & Asianis factum esse perspicuum est. Huius generis etiam, *quæ ex portubus, vectionibus, hortis, metallis & similibus colliguntur.* Quæ vt accipiuntur ex molendinis aut clibanis, seu furnis aut torcularibus, bannalibus, quæ crescunt aut decrescunt pro modo eorum, quæ moluntur, coquuntur, aut premũtur. Idipsum statuitur *in his, quæ ex cancellariis vocãt* greffes, *tabelliona-*

a *in titulo si propter publicas pensitationes vẽditio fuerit celebrata. lib.4.C tit. 47.*
b *in l imperatores 7 de publica & vectigali. li. 38. P. tit 4.*
c *in l 1. & § Diocletia. & Maximi nia. in l. 2 de anno & tribut. libr. 10 C. ti. 16.*
d *lib. 1.*

tibus sigillis, percipiuntur. Item *quæ iure dominii, pro modulo viuentium, residentium, aut colentium, rediguntur in iura dominicalia, aut ex laudimiis, ex venditionibus prædiorum aut aliorum bonorum quæ sub censu tenentur a principe.*[a] Sunt & his affinia iura, *quæ debentur regi pro feudorum transmutatione a persona in personam aliam, vel per successionem, vel per alienationem permissam, in quibus aliquando morte possessoris iura quædam exiguntur, quæ dicuntur* releuamenta. vt in Normandia feuda comitatus releuantur pretio quingentarum librarum, Baronia centum, feudum loricationis vocant *d'haubert*, mille quingentarum: medium feudū loricationis septuaginta quinque solidorum Turonensium. Aliquando ius redemtionis ex feudo principi vt domino debetur, quod est *reditus vnius anni* dicti feudi, quod tenetur in fide & hominio principis, quando dominus seu possessor vel vasallus, qui habuit sub hominio & fide, decedit sine liberis superstitibus fratre aut sorore, quo casu heres, qui ei succedit, debet regi, vt superiori domino, a quo feudum pendet, pro redemtione dare reditū anni vnius dicti feudi. Quando vero feudum venditur, debetur in aliquibus quinta pars pretii venditionis ab emtore regi, vt superiori: & deinceps alia quinta pars, quæ facit decimum denarium, cum dicto quinto denario, vocantur in Gallia *quints & requints*, vt ecce, *feudum venditur centum libris, pro quinto denario sunt viginti libræ, & iterum quatuor libræ pro requinto, vnde in summæ, pro tota præstatione centum librarum, debentur viginti quatuor libræ.* Qui reditus ex constitutione Caroli IX, edita ad sanctum Germanum, 1561. mensis Ianuarii conuerti debebant in refectiones & conseruationes castrorum, & aliorum ædificiorum regiorum. Isti reditus casuales sunt, nec possunt ita certum constituere censum vt immutabilis dici mereatur, aliquando tantum contingentes. Sunt his *similes reditus* qui perueniunt ex venditionibus syluarum principis, siue cæduæ sint, siue non cæduæ, quarum fructus veneunt ex licitatione & adiectione facta plus offerenti per eos quibus cura demandatur syluarum & nemorum principis.

a Iuxta l. fi. de iure emph.

Idipsum centendum *de locatione glandium & pascuorum principis.*

15 Ex syluis quoque Normandiæ venditis accedit regi tanquam ex domanio coronæ, species quædam census, qui dicitur *tiers & danger. tertia pars & periculum.* Exempli caussa si *venditio fiat triginta solidis, tertia pars, quæ ad regem pertinet, habet decem solidos. periculum vero seu* danger *est decima pars dictorum triginta solidorum, & ita istius venditionis summa census est* 13. *solidorum, pro* 30. *solidis.*

16 Sunt item inter iura domanii mutabilis, ceu census incerti aut indefiniti, ea quæ percipiuntur a principe seu rege, *iure morticinii*, quod vocant *amortisationem*, de qua postea latius, cuius natura est, vt quando feudum nobile peruenit titulo acquisitionis vel donationis, aut alio, ad ecclesiam, dicatur peruenire ad manum mortuam, quia dictum feudum non potest a manu seu possessione eius regulariter

Amortisatio.

lariter exire, cum patrimonium ecclesiæ sit perpetuum & ineuitabile.[a] Proinde qui ex corpore eius ecclesiæ sunt, tenentur ex lege dicta rebus aut emancipare illa bona seu extra manum ponere & distrahere prædictum feudum intra annum & diem, a die acquisitionis, aut pro eius seruitio dare & constituere principi hominem viuẽtem, morientem, & confiscantem, id est, talem, qui obire possit munera, & ex cuius morte & vita, aut facto, feudum possit subire mutationes & actiones, ex quibus prouentus & iura renouantur domino principi. Nisi si principi visum fuerit, illis dentur codicilli morticinii seu amortizationis, quibus eximuntur res feudi & feudum, ab illis obsequiis & iuribus. Quocirca pro iure hoc amortizationis seu exemtionis, datur principi semel, tertia pars, integræ æstimationis totius feudi, atque literæ exemtionis præscribuntur a camera computorũ seu ratiociniorum regiorum, ratione quarum in posterum tale feudum vel possessores eius non tenẽtur ad debita, quæ iubet exigi Rex a Francis feudis, & nouis quæsitis, & quæ exiguntur a possidentib. ab eo feuda, aut alia bona non amortizata, & a plebeiis possidentibus feuda nobilia.

a l. in bemus 14 C de sacrosan eccl.

17 In Gallia omnes possessiones nobiles, siue sint feudales, siue allodiales, dicuntur franca feuda, quia per leges statuta & constitutiones Galliæ omnia feuda aut bona nobilia sita in Gallia, possideri non possunt, præterquam per homines francos, id est, per nobiles ex genere, aut nobilitatos per Regem, francos seu liberos statu, & exemtos ab omni genere talearum, indictionum, auxiliorum, subsidiorum, aut similium onerum, quibus obnoxii sunt ignobiles & plebeii. Eaque ratione in Gallia, omnia feuda sunt nobilia, aut nobiliter possessa & ita dicta franca. Proinde si ignobilis, aut feuda teneat, aut bona nobilia, subiicitur iuri solutionis francorum feudorum, id est, nomine eorum tenetur aliquid soluere regi pro patientia, vocant *Soffrance*, quod eos patiatur feuda & bona illa tenere. Ita ius Francorum feudorum nihil aliud est, quam pecunia regi debita a possidente feuda, & nobilia bona sine permissione regis, & ex patientia eius, quæ a recuperatoribus seu commissariis a principe datis, æstimantur in ignobilibus, nam hoc ius tantum ab ignobilibus non a nobilibus vel nobilitatis exigitur.

18 Quæ de ecclesiis dicuntur, vt censeantur tanquam *manus mortua*, eadem statuuntur in aliis corporibus ciuilibus vniuersitatum, collegiorum, hospitalium, quæ etiam *manus mortua & nunquam mori* dicuntur, quod per subrogationem similium perpetuo viuere dicantur.[b] Et hæc corporea quoque egent amortizatione, in rebus possidendis quæ eis obtigerint, alioquin tenentur emancipare, vel dare hominem viuentem, morientem & confiscantem in illis, quæ si non sunt amortizata dicuntur *noui conquestus*.

b *Vt in l. proponebatur de iudicio. P. l. eum debere ſ. r uitutib. vrbanor. prædior. P.*

19 Sic enim in ratiociniorum camera, *Nouueaux acquets signifient tous herbages tant feodaux, alaudiaux, que roturiers, & tous droits im*

mobiliers appartenans a gens de main morte, non amortis par le Roy. Et sont appellez noueaux acques parce que les gens de main morte, ordinairement & le plus souuēt font amorter par le Roy les heritages situez en France, qui leurs appartiennent a cause de la dotation & ancienne fondation de leurs benefices, Monasteres, Colleges, ou Hospitaux. Et ce que lesdites gens de main morte ont acquis outre, & despuis les heritages, qui leurs sont esté anciennement amortis: pareillement ce que depuis leur a esté donné, legué & ausmosné soit heritage feudal, ou alaudial ou roturier, ou droit immobilier, est appellé nouuel acquest. Et par raison de tels heritages & droits immobiliers, ainsi acquis donnez leguez & ausmonez, non amortis par le Roy, les gens de main morte sont suiets aux droits de noueaux acquets. Qu'est à dire, qu'ils sont tenus payer au Roy certaine finance pour la tolerance de la possession & iouissance qu'ils ont en des heritages situez en France, lesquels par les anciens statuts du Royaume & ordōnances, il leur est prohibé de posseder, ne les doyuent & peuuent tenir sans amortissement particulier, cōcession & permission du Roy.[a] Sufficiet ita admonuisse, interea, quæ ingrediuntur ęrariū principis, & ea, q̄ census mutabilis dicūtur, esse iura quoq; q̄ morticinii iure exigūtur in regno a possessoribus manus mortuæ.

20 Huic iuri manus mortuæ, quæstores iungūt aliud nomē prope simile, sed inuersum & alterius generis. nam *manum mortuam* prædictam vocant, aliud autem, ius *mortuæ manus*. Appellāt enim *droit de main morte*, Ius quod pertinet ad regem in quibusdā prouinciis sui regni. nempe *quando is qui censum aut redditum debet regi ibi, moritur sine liberis tunc enim heredes eius defuncti, debent pro anno quo moritur duplicem censum & reditum*, vt scribit Ioannes *le Grand*.[b]

21 Ad mutabiles & incertas reipublicæ pensitationes, & variabiles prouentus principis, pertinere possunt *fructus qui ex tutela regia pupillorum proueniunt alicubi*, sicut legimus *in Scotia regem Malcolmū seu Malcolmum statuisse pupillos in regia tutela esse: eorumque bona interim fore fisci*. Idque etiam in Anglia secutum fuisse Henricum 3. testis est Polydor Virgil.[c] Refert Arist.[d] *Dionysium tyrannum Siciliæ, idipsum voluisse, donec pupilli in suam tutelam vel ad adultam peruenissent ætatem*. Ita etiam in Gallia moribus alicubi est recepta quędam noua, & priscis Romanis incognita tutelæ species, quam appellamus *Garde*, vel *Bail* cuius ea vis sit, *vt rerum pupillarium fructus, tutor suos faciat, modo pupillos alat eorumq; æs alienū dissoluat, & possessiones sartas tectas tueatur*. Datur aūt parentib. vel agnatis, qui hac ratione fiunt quodammodo rerū pupillarium domini, etiam si eas postea restituant adulto. Verum eius loco liberum est suscipere legitimam tutelam, quam ius ciuile introduxit, *vt refert Fransc. Bald.*[e]

a *Quæ sunt verba Ioannis Baquet aduocati regii in camera Thesauri Parisiensis, in tractat.* de francs fiefs *In 1. parte ca. 2. tractat ibi per sequentia capita, iura hæc regia fuse, ad quem remitto lectorem*
b *in institutione super facto finantiarum gallice scripta.*
c *in historia Anglica.*
d *lib. 2. œconomicorum,*
e *in protheoria tituli de satis. in cōmentariis ex tut on ii aurei ciuilis.*

De ærario reipublicæ, atque de modo quibus pecunia conquisita coacta sunt ad vsus necessarios. CAP. III.

NEcessitas commerciorum, aliquando rudem & innocentem hominum vitam, quæ olim contentaciat rudi rerum cōmutatione,

ratione; effecit, vt numus fuerit in vsum inductus, certa materia ele-
cta, & æstimationis facta mensura ex consensu publico, vt per mate-
riæ electæ publicam & determinatam æstimationem, difficultatib.
per imitationem, per æqualitatem quantitatis subueniretur, adie-
cta & forma publica.[a] Quemadmodum autem singulorum neces-
sitas, pecuniæ & numi inuentione eguit, & acquisita pars in pecu-
nia fuit in ciuitate recepta, sic & communium publicarũ rerum, &
reipublicæ vtilitas postulauit, ex pecuniis ærarium conflari, quibus
non tantum inter ciues negotia communia agerentur, sed etiam in-
ter extraneos, quorum ope & auxilio princeps & respublica egerent,
& vt per pecunias ex variis rebus collectas, onera subditorum pos-
sent cõmodius peræquari, pauperes releuari, & bene meriti remu-
nerari. Vtque priuatis explicandis negotiis, pecuniæ faciliorem dãt
caussam, sic quoque publicis. Atque sicut inter priuatos, pecuniæ
quæsitæ & conseruatæ, & cum ratione expensæ, patrisfamilias secun-
dum occurrentes necessitates maximum adferunt commodum: sic
in republica, quæsitæ reseruatæ, & dispensatæ maximã habent vim.
Multa enim negotia præclara in priuata & publica caussa, infeliciter
succedunt, ob defectum præsentis pecuniæ: & ob paupertatem vel
inopiam, a ditioribus respublicæ facile vel armis, vel donis inescan-
tur, aut subiiciuntur, & vincuntur.

2 Constitutum itaque ærarium est & fiscus, quibus pecuniæ in v-
tilitatem reipublicæ seruarentur. Nomine *ærarii* vero intelligimus,
*omnem locum in quo reponitur cuiuslibet generis pecunia, siue aurea si-
ue argentea, vel ærea*, Æris quoque appellatio ad omnes nummos
etiam aureos pertinet, *vt ait Vlpi.* [b] Vnde & generaliter dicimus *æs
alienum*, pro *omni debito quo obstringimur*,[c] quia æs fuit, prima ma-
teria rudis percussa nummi, ex lege: *vt docuimus*.[d]

3 Romanum ærarium vel reip. constabat maxime *tributis & vecti
galib.* quæ vt ex Cicer. liquet [e] erant trium generum & *mercib. expor-
tatis* vel *importatis*, denique ex agris & pascuis primũ decimas sum-
tas ex prædiis vectigalib. complectitur, secundum *portorium*, postre-
mum nomen fit *scriptura*. Sunt & cum his alii ordinarii reditus. Ad
fiscum spectare videntur etiam extraordinarii reditus, vnde & re-
centiores dicunt *confiscationes*. Alii & ærarium reipublicæ, fiscum
principis esse, dicunt, puta non tam amplum ærarium: fiscus enim
minori capacitate distinguitur, item & in fiscum mittuntur casuales
reditus. Videntur & distincta hæc thesaurus, fiscus, patrimoniũ prin-
cipis.[f] *Sed & cetera*, inquit, *Artaxerxes rex, quibus opus fuerit in do
mũ Dei tui, quantumcunq; necessum est vt expendas, dabis de thesauro,
& de fisco & a me.* Sed & ærarium & fiscus dicitur a Paulo Iurisc. *in
l. 4. §. siquis autem de fideicom libertate lib. 40. P. ti. 5.* quamuis enim
minora sint compendia in minore vase fisci, tamen & illud pertinet
ad vtilitatem reipub. & ærarium tributorum, vnde & δημόσιον dici-
tur fiscus, id est, publicus *li. 56, basilicorum. ti. 2.* περὶ τοῦ δημοσίου καὶ τῶν

[a] *vt Iurisc. notant Paulus in l. 1. de de contra emto. in tit. 18. P. nu 1. in l. 1. de rerum permuta. lib. 19. P. tit. 4. Arist. 5. ethicor. & Plin. lib. 33. c. 1.*

[b] *in l. etiam aureos, 159. de verbor. signifi. P.*

[c] *vt in l. nepos, 125. eo. tit. cum simil.*

[d] *libr 36. synta. c. 2.*

[e] *pro lege Manilia.*

[f] *1. Esdra cap. 7. versi. 19.*

περὶ φίσκον (Greek, partly illegible) *ϛ ἀγωγῶν αὐτοῦ*, id est, *de publico, seu fisco, priuilegiis & actionibus eius.*

4 Ærarium populus Romanus Romæ in æde Saturni habuit, vt ait Festus: illud *sanctius ærarium* dicebatur, quod intentiori cura seruabatur, in quo aurum vicesimarium dictum, quod ex vicesimis rerum exigebatur, ad vltimos casus & in postremam populi Romani fortunam seruabatur, quod & ab aliis *incensimarium* & ab aliis *cimilarchion* dicebatur. Romani referunt ærarii inuentionem ad Valerium Poplicolam, qui Saturni ædem cōstruxit, loci opportunitate ductus, quum omni aditu præsepto, vndique præruptus vt ab accessu munitus locus foret, & ideo voluit eandem ædem æris publici legumque & senatusconsultorum, tabularumque publicarum, & signorum militarium, sacrarium esse, præter quod Saturni etiam ærarium, Nemis quoque & Tibure, sacrarum pecuniarum thesauros ad incertos belli euentus, si externa vis ingrueret, longo tempore seruari traditum est. Macrobius [a] ait, *Romanos ædem sacram Saturni voluisse ærarium, quod tempore, quo is incoluit Italiam, fertur in eius finibus nullum furtum fuisse commissum, aut quia sub ipso nihil erat cuiusque priuatum,*

Nec signare solum, nec partiri limite campum
Fas erat in medium quærebant,

ideo apud eum locaretur pecunia communis, sub quo fuissent cunctis vniuersa communia. Et eandem etiam rationem refert Iustinus, [b] cur ærarium in æde Saturni Romani posuissent. Ita non vnum solum, sed triplex aliquando fuisse Romæ ærarium constat: *vnum* erat, in quo ciuium tributa, ac sociorum vectigalia, & præda Imperatorum, asseruabantur, quo sumtus bellorum ordinarii sustinebantur. Alterum *sanctius ærarium* appellatum, in quo, vt dixi, aurum vicesimarium asseruabatur, ad vltimos casus reipublicæ, vt scribit Liuius dum agit de bello Punico 2. sub anno 544. Fabio quintum, & Flacco quartum consulibus, sub quibus apertum fuisse tradit & tēpore Lentuli & Cæsaris *vt est apud Iulium Cæsarem.* [c] Tertium fuit, in quo pecunia Gallici belli caussa asseruabatur, quam bellico bello contulit populus, cum exsecrationibus eam inde non mouendam, nisi bellum Gallicum impenderet, *vt scribit Appianus Alexandrinus.* [d] Possunt colligi, quæ mitterentur in ærarium Romanum antiquitus, ex Lucano dum describit *Expilationem ærarii totius factam a Iulio Cæsare,* de qua meminerunt & Dio, & Plutarchus. Sic enim ait de thesauro condito in æde Saturni aperto.

---Tunc conditus imo
Eruitur templo, multis intactus ab annis
Romani census populi quem punica bella,
Quem dederat Perseus, quem victi præda Philippi
Quod tibi Roma, fuga Pyrrhus trepidante reliquit,
Quo te Fabricius regi non vendidit auro,

[a] li. 1. Saturnaliorum. c. 8.

[b] lib. 43.

[c] lib. 1. de bellis ciuilibus.

[d] lib. 2. de bellis ciuilib.

Quicquid parcorum mores seruastis auorum,
Quod dites Asiæ populi misere tributum,
Victoriq; dedit Minoia Creta Metello,
Quod Cato longinqua vexit super æquora Cypro.
Tunc orientis opes, captorumq; vltima regum,
Quæ Pompeianis prælata est gaza triumphis,
Egeritur, tristi spoliantur templa ruina.

6 Fuit postea ab Augusto, *ærarium militare* cum nouis vectigalibus additum, vnde prompta pecunia stipendiis sufficeret, atque diuisis prouinciis in *prætorias*, quæ populo erant vectigales: & *præsidiales*, quæ Cæsaris fisco certum æs penderent. [a] Sicque explicat Theophilus in paraphrasi, [b] *tributaria prædia, ab imperatore cum onere tributi data ad alendos exercitus.*

7 Carolus Magnus etiam, simile *ærarium militare* videtur constituisse ex proprio censu, quem vocarunt *Chunigosteuram* & *Fanolehem*: qui erat quinque denariorum, & modij vnius frumenti per singulos annos, quem pendebat qui militiam detrectabat morbo aut senectute. c

8 *Reges Persarum* ex instituto Darij, ex tota Asia & parte Africæ colligebant annuatim auri & argenti talenta Euboica 14560. tributum illud hunc in modum thesaurisabant, *liquefactum aurum argentumque in fictiles fidelias infundebant, expletas mox fidelias frangebant, ex eoq; argento auroue, quoties pecunia indigebant, tantum concidebant quantum vsus postulabat.* d *Romani* forsan illos imitati thesauros ærarii pretiosiores auri & argenti conflarunt in lateres, e ne facile paterent furibus.

9 *Minyæ regi*, populi, qui ab eius nomine appellatus est, tam ampla fuere vectigalia, vt superiores omnes diuitiis vicerit: primusque omnium de rebus aliquid accepit, *vt ait Pausanias*, [f] ærarium ad pecunias seruandas ædificauit. *Græci* commune ærarium in Delo habebant, vt si quando communi consilio Græciæ, bellum gerendum esset, inde pecunias acciperent. *Athenienses*, Delphis thesauros omni ætate intactos habebant. *Macedones* in oppido Quinda iuxta Tharsum, omnem gazam & pecuniam ad belli opus deponebant. *Syracusani* in Labdalo castello munito. *Assyrij* Susis. *Cambysis* gaza seu ærarium, in oppido Gaza Palestinæ. *Deiotari*, in Pelo Phrygiæ. *Lysimachi*, Pergami. *Babyloniorum* regum thesaurus erat in Zeugma vrbe, iuxta Euphratem, vbi ærarium tributorum. *Hebræorum* Corbana, seu ærarium: In *Thrace* & *Tauro* Hiericuntis.

Erant & in templo thesauri, nempe pecunia separata ad vsus & necessaria cultus diuini, vt & thesauri Regũ Israel ad necessaria belli: quemadmodum sæpe de his mentio fit in sacra pagina. [f] Capta vrbe Ierico, Iosue & populus vastata vrbe, omnia quoque eius succenderunt, excepto auro & argento, & vasis æneis, & ferro quæ in ærarium Domini consecrarunt. g

a *vt scribit Dio Cassius in August. Strabo lib. vltimo.*
b § *per traditionem de rerum diuis. apud Iustin.*
c *Auentinus li. 4 annalium Boiorum.*
d *Herod. in 3.*
e *Plinius meminit, li. 33. c. 3.*
f *Li. 9. seu in Bœoticis.*
g *3. regum 7. vers. 51. & c. 14. ver. 26. & 4. Regum ca. 12. vers. 18 & c. 14. vers 14. & c. 24. ver. 13 & 1. Paralip. ca. 9. vers. 26 & c. 26. ver 20. & seq & sæpe alibi in libris sacræ pagina.*
h *Iosue c. 6. vers. 24*

Persarum regum quisque, suas ædes in monte faciebat & thesauros & tributa, quæ exigebant, ibi recondebant, vere administratæ rei documentum. a

Persepoli, in Persarum regia, fuit etiam arx munitissima triplici muro cincta, cum æneis portis & vallis intimis æreis, vbi thesauri, quibus seruarentur pecuniæ, ingeniosissime parati erant. b

a Strabo li. 15.

b vt ait Diodor. Sicul. li. 17.

De tributis ex rebus, reipublicæ vel principi solutis. CAP. IIII.

OMnis pecunia, quæ a ciuibus Romanis, aliquando pendebatur & conferebatur: aut tributi, aut vectigalis nomine pendebatur. Collectum autem tributum, aut ex censu seu possessionis & facultatum ratione, aut per capita aut extra ordinem imperatum. Tributum secundum Varronem, erat *pecunia populo imperata*, quæ tributim a singulis pro portione census exigebatur. Vectigal pecunia, quę vel portus, vel venditionis, vel omnino circumuectionis nomine, exigebatur. Ante Seruium, tributum per capita solum, postea vero ratione census exactum, nisi tempore Superbi Tarquinij, qui *teste Diony. Halicar.* neglecto instituto Seruij, decem denarios pro capite cuiusque exegit. Sed exactis regibus mos Seruij retentus, & viduis & pauperibus remissa tributa exacta a diuitibus, *vt ait Plutarch.* c Ærario publico continuis bellis exinanito, ad tributorum collationem perueniebatur, & diuites pecunias ex censu, pauperes operas contribuebant, & militabant & non sufficientibus publicis & quotidianis reipublicæ prouentibus, sæpe aliud tributum extraordinarium indictum est, & cessantibus causis, remissum aut impeditum a tribunis plebis Sic remissio tributorum, facta populo Romano, quo tempore L. Æmilius Paulus Proconsul, Macedonicis opibus Perse deuicto, ærarium satiasset. d

c in Publicol.

d vt scribit Vale. Max. l. 4. c. 3. Plutarchus in eius vita. Plinius lib. 33. c. 3.

2 Sæpe bellorum & negotiorum magnitudo, cogit principes ordinarios reipublicę prouentus augere, & indictiones, superindictiones, & vectigalia noua & inusitata extraordinaria imponere, non tam ad sui quam populi vtilitatem, maxime vbi ærarium & fiscus iam exhausta sunt, & vrget necessitas, quæ legem non habet communē, sed suas habet amarissimas, vt populus ægre ferre nō debeat, sibi imponi onera contributionum, quibus vita & salus bonorumque reliquorum conseruatio, paretur. Quod etiam libere facit, & eo liberius, si videat non culpa principis aut prodigalitate, aut luxuria, exhaustum fuisse antea ærarium.

NB

3 Exigitur tamen hic sapientia principis, prudentia & consilium, a quibus rebus potius exigat quam ex aliis, & vt potius ex rebus quæ ad victum facilem pertinent, non exigat, sed ex his quæ minus nocere pauperibus possunt.

Sed sapientius aget, si tēpore pacis, & quo non eget, eas pecunias sine onere populi cogat & reponat in ærarium, quæ possunt sine tributorum indictionibus rempublicam tempore exigente, releuare: & danda

danda opera, vt propter ærarij tenuitatẽ, assiduitatemq; negotiorũ, tributum certum conferatur, illudque annuum, quod minutum nõ grauat, & longo tempore sepe collatum & reclusum, ærarium auget, & conseruatum, in tempore necessitatis paratum inuenitur, & a grauioribus nouis, quæ necessario contribuenda essent, releuat: dandaque opera, vt omnes intelligant necessitati esse parendũ. Qua ratione, maiores & optime instructæ & gubernatæ respublicæ, & imperia sibi paulatim sine tempore necessitatis ærarium constituunt, vt cum opus erit pecuniis, sine oppressione pauperũ & diuitũ, iis vti possint.

4 Sumtæ sunt pecuniæ & quæsitæ reipublicæ vel principibus, aliquando ex *prouentu lapidicinarum* communium seu publicarum [a]

Item ex *solo publico*, si quid in eo ædificatum a priuato esset: & id quod pro ea permissione & ædificatione dabatur, *solarium* dictum, nempe tributum pro *solo*.[b] Vt & *Dido deducta Tyriorum colonia, annuum æs pro solo vrbis ciuibus imposuit, cum Carthago conderetur* [c]

5 Potest princeps in his quæ publici iuris sunt, & reipublicæ, multo tutius onera imponere quã priuatorum rebus. Sic enim iure suo vti videtur, eademque ratione qua priuati suis: maxime quando his vtitur pro communi reipublicæ causa. Sic enim vti debet publicis, & ad vtilitatem publicam ea dispensare, quemadmodum priuatus suis, & ad vtilitatem priuatam. Publici iuris regaliaque censentur a Friderico plura, *in titulo 56 quæ sint regalia lib 2. feudorum.* quorum compendia & reditus, ad principem, reipublicæ vel populi rectorem, & ad causæ communis procuratorem, actorem, dominum & dispensatorem, pertinent: & ideo iure, eadem exigere, dispensareue possunt, & inuitos ad petita compellere.

6 Nemo enim ignorat, populi esse, quæ publica dicuntur: & rursum populum, omne ius, omnemue potestatem quam habebat in publicis iuribus, in principem transtulisse, & ideo, quæ ei placuerunt pro lege haberi, inuiolabiliter seruanda esse, [d] propter legẽ regiam, hoc est, quæ de rege & eius potestate lata a populo est, qua omne imperium & potestatem, in eum transtulit. Quod firmat Pomponius. [e] Sicut Arcadius imperator,[f] ait *regimenta reipublicæ, perpetuo ad imperatores translata.* Ita inter regalia iura, annumerantur *viæ publicæ, flumina nauigabilia, & ex quibus fiunt nauigabilia, portus, ripatica, vectigalia,* quæ vulgo dicuntur telonia, *mulctarum, pœnarumq; compendia, moneta, & quæ ab indignis, legibus auferuntur, extraordinaria collatio & reliqua quæ populi erant* [g]

Exigebantur a possessoribus quibusdam agrorum publicorũ, decumæ fructuum aliquando, agri enim quos populus hostibus ademisset, si culti essent ciuibus diuidebantur, si inculti Italicis hominibus, atque etiam plebi Romanæ per censores fruendi locabantur, ea conditione vt qui arassent decimam frumenti, quintam ceterarum frugum partem, reipub. persoluerent, [h] qui vero maiora aut minora pecora alerent, certum stipendium penderent.

a *vt apud Vlp. in l. venditor fundi 13. § si venditor, cõmunia prædiorum li. 8. P. ti. 4.*

b *apud Vlpian. in l 1. § si quis nemine prohibẽte, nequid in solo publico, li. 43. P. ti 8. & alibi.*

c *Iustinus li. 18.*

d *vt monet Iustini. in §. sed & quod principi placuit, de iure natura i gẽtiũ & ciuili.*

e *in l. 2. §. post deinde de orig. iur. lib. 1. P. ti. 2. Vlpian. in l. 1. de constitutio. principi. Iustin in præfatione Pandectarũ.*

f *in l. vnica de offic præfecti prætor Cti.*

g *enumerata in c. vnico, quæ sint regalia l. 2. feudorum ti. 56.*

h *vt ait Appianus li. 1. de bellis ciuilib.*

a Genes. ca. 47. b L. 1. 3. & 6. 7. c. de omni agro deserto. c in 4. d in 1.

In Pharaonis ærarium quoq; incolæ Ægypti, ob datos sibi agros, quintam partem frugum annuatim inferebant. a

Dabantur & agri vel iure locationis publici, colendi cum certa pēsione, vt *titulo de locatione fundorum*: vel iure priuato possidendi. Interdū si steriles essent agri, immunitate tributi per trienniū cōcessa, postea vero cū canone annuo certo possidendi, qui ex iure priuato vt alii priuati possunt vendi, canone saluo & a possessore præstando. b

Primæ classis census centū millium æris facit 1000. coronatos cēturiæ. 80. Munera & officia in Rep. eorū qui erant primæ classis.

7 Seruius Tullius, sextus rex Romanorum, censum primus instituit, quo & paci & bello opportuna redimerētur: in classes & centurias populum diuisit, *vt ait Messala Coruinus libello de Romana historia. Ab hoc* inquit Lucius Florus *in 1. populus Romanus relatus in censum, digestus in classes, curiis atq; collegiis distributus, summaq; regis solertia ita est ordinata respublica, vt omnia patrimonij, dignitatis, ætatis, artium officiorumq; discrimina, in tabulas referrentur, ac si maxima ciuitas minima domus diligentia contineretur.* Explicant hæc latius Dionysius Halicar, c & Liuius, d cuius & verba adscribam vt res planior fiat. *Censum*, inquit Liuius, *instituit Seruius rem saluberrimam tanto futuro imperio, ex quo belli pacisque munia, non viritim, vt ante, sed pro habitu pecuniarum* (id est patrimonij) *fierent. Tunc classes centuriasque & hunc ordinem ex censu descripsit, vel paci decorum vel bello. Ex his qui centum millium æris aut maiorem censum haberent, octoginta confecit centurias, quadragenas seniorum ac iuniorum, prima classis, omnes appellati. Seniores ad vrbis custodiam vt præsto essent, iuuenes, vt foris bella gererent. Arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære, hæc vt tegumenta corporis essent, tela in hostem, hastaq; & gladius. addita huic classi duæ fabrûm centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent.*

2 Classis cēsus quinq; & septuaginta millium æris facit 750. coronatos eiusdē classis munera cēturiæ 20.

Secunda classis intra centum, vsque ad quinque & septuaginta millium censum instituta, & ex his senioribus iunioribusque viginti conscriptæ centuriæ, arma imperata, scutum pro clypeo, & præter loricam, omnia eadem.

3. Classis cēsus quinquaginta milliū æris facit 500 coronatos munera cēturiæ 20.

Tertiæ classis in quinquaginta millium censum esse voluit, totidem centuriæ, & hæ, eodemq; discrimine ætatum factæ, nec de armis quicquā mutatum, ocreæ tantum ademptæ.

4 Classis 25. milliū æris facit 250. coronatos munera. centuriæ 20.

In quarta classe census quinq; & viginti millium, totidem centuriæ factæ, arma mutata, nihil præter hastam & verutum datum.

5 Classis cēsus maior, vndecim milliū æris facit 110 coronatos munera centuriæ. 6 tribus equitum.

Quinta classis aucta, centuriæ triginta factæ fundas, lapidesque missiles hi secum gerebant. In his accensi, cornicines, tibicinesque in tres centurias distributi, vndecim millibus hæc classis censebatur. Hoc minor census reliquam multitudinem habuit, inde vna centuria facta est immunis militia.

In pedestri exercitu ornato, distributoq; equitum ex primoribus ciuitatis duodecim scripsit centurias. Sex item alias centurias tribus a Romulo institutis, sub iisdem quibus inauguratæ erant, nominibus fecit.

Ad equos emendos dena millia æris ex publico data, & quibus equos alerent

alerent viduæ attributæ (nempe diuites) *quæ bona millia æris in annos singulos penderent. Hæc omnino a pauperibus inclinata onera.*

Viduarum diuitum onus.

Sic itaq; apud Romanos, Seruius Tullius cēsum primus instituit, id est, æstimationem rerum & bonorū cuiusq;, secundum quam tributa soluerentur. Post illum & sæpius in eadem republica, census actus est, crescente vel minuente patrimonio cuiuscunque, quia vitia priorum censuum, editis nouis professionibus euanescunt, [a] vt a D Luca [b] dicitur, *Octauium Augustum egisse censum vniuersi orbis*, Græci vocant τίμημα, *æstimationem*, vel, ἀπογραφὴν, id est, *descriptionem*, eo quod cuiusque bona, opes, & facultates quanti valeant, censeantur, æstimentur, & describantur, vt ea ratione respub. suas opes viresque non ignoret, & secundum eas possit se comparare & metiri.

a *vt ait Vlp. in l. 2. de censib. li 50. P. tit. 15 & l. 4 § qui post censum eo.*
b c. 2.

8 Fuit apud Græcos, maxime apud Athenienses, obseruata hæc partitio ciuium ex censu, & bonorum æstimatione, vt ciues secundū facultates suas obirent munera, & rempub. adiuuarent. c Ita & Theophilus, d censum dixit *descriptionem patrimonij*, continens pro contento, & causam, his verbis, κένσος ἦν σανὶς ἤτοι χάρτης, ἔνθα Ῥωμαῖοι ἀπεγράφοντο τὰς οἰκείας περιουσίας, ἐπὶ τῷ ἐν καιρῷ πολέμου κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἰδίας ὑποστάσεως ἕκαστον εἰσφέρειν, id est, *Census significat tabulam aut chartam, in qua Romani facultates suas conscribebant, vt belli tempore pro modo patrimonij sui vnusquisq; conferret.* Nempe dum ageretur de muneribus patrimonialibus, non vtiq; de personalibus, quæ non regebantur, neque etiam nunc metienda sunt ex patrimonij facultatibus. Inter quæ distinguendum & illud tenendum est generaliter, vt respondit Hermogenianus, e *personale munus esse, quod corporibus labore, cum solicitudine animi ac vigilantia, solemniter exsistit, patrimonij vero, in quo sumtus maxime postulatur.* De quibus omnibus exempla & regulæ obeundi vel non obeundi eadem munera, proponuntur & explicantur ab eodem Iurisconsulto.

c *vt constat ex oratione Demosthenis de muneribus.*
d *in paraphrasi, §. & deditios tit. de libertinis.*
e *in l. 1. §. illud tenendum, d. muneribus & honoribus. li. 50. P. ti. 4.*

9 Forma autem censuali cauetur, *vt refert Vlpianus*, f vt agri sic in censum referantur: *nomen fundi cuiusque, & in qua ciuitate, & quo pago sit, & quos duos vicinos proximos habeat, & aruum, quod in decem annos proximos satum erit, quot iugerum, sit,* vinea *quot vites habeat,* oliuetum *quot iugerum, & quot arbores habeat.* Pratum *quod intra decem annos proximos sectum erit, quot iugerum pascua esse videantur.* Item syluæ cæduæ: *omnia ipse qui defert æstimet.* Illam æquitatem debet admittere censitor, vt officio eius congruat, releuari eum, qui in publicis tabulis delato modo frui certis ex causis non possit, &c. Et in ea ciuitate profiteri quis debet, in qua ager est: agri enim tributum in ea ciuitate leuari debet, in cuius territorio possidetur. Ibidem & responsum, *lacus piscatorios, portus, salinas, si quæ sunt in prædiis, seruos expressis nationibus, ætatibus, artificiis & officiis, specialiter in censum deferri debere.* Erant tamen exceptæ certæ res & personæ, quibus dabatur immunitas professionis vel tributorum, g sicut & Alphenus Iurisconsultus h notat, *in lege censoria, portus Siciliæ,*

f *in l. 4 de censib. li. 50. P. ti. 15.*
g *in l. 1. 3. §. fin. 6. 7 8. de censib. P.*
h *in l. in lege censoria de verb. sign. P.*

ita scriptum, Seruos quos domo quis ducet suo vsu, pro his portorium ne dato. Item censoria lege publicanis cautum, si publico per vim vel incursum hostium frui non possent ne tributum exigerent, quod indicat Cicero *oratione de prouinciis consularibus.* Agros quoque vt loquuntur Ethnici deorum immortalium, in Bœotiæ publicis locandis exceptos fuisse lege censoria, Cicero [a] refert, quemadmodum & ex libro censuali æquum est radi, & ex onere tributi eum eximi, qui amplius non possidet rem censualem, & pro minima re magna exactione non premi, *vt Vlpianus retulit*, [b] & legitur apud Cassiodorum [c] de eo qui conquerebatur, quod cum vnam casam haberet, tamen immensa exactione tributi oneratus esset, qui iussus a vasariis abradi publicis. [d] *Vasaria publica*, vocantur ibi, archiuorum accensus tabulæ, *vt in l. loca 12. de censitoribus & peræquatoribus in C. Theodosia.* Alioquin enim vasarium, est pecunia quæ dabatur magistratibus, in prouincias euntibus, vt equos, mulos, vasa, supellectilem & cetera necessaria, sumtu publico emerent, de quo meminit *Cicero*, [e] *Suetonius*, [f] *Lampridius*, [g] *Budæus*. [h]

10 Indictiones, non personis, sed rebus indici solent: ideo nemo pro his vltra modum possessarum rerum, grauari debet, *vt rescripserunt Diocletia. & Maximin.* [i]

11 Ætatem autem in censendo significare liberorum hominum, iure Romano necesse erat, & profiteri apud censores: quia quibusdam ætas tribuebat, ne tributo onerarentur: veluti in Syriis, a 14. annis masculi, a 12. fœminæ vsque ad 65. annum, tributo tantum capitis obligabantur, ætasque censebatur censendi tempore, *vt respondit Vlpianus*, [k] indeque ad libros censuales ætatis probatio certa, referebatur ex tempore professionis. [l] Et Cicero indicat oratione pro Archia poeta.

12 At Liuius [m] ait, *Catonem Censorem in censibus capiendis, aspera in omnes censura fuisse; ornamenta, vestem muliebrem, & vehicula quæ pluris quam quindecim æris millium fuissent, in censum referre viatores iussisse, item mancipia minora annis viginti, quæ post proximum lustrum decem millibus æris aut eo pluris venissent, vti quoque decies pluris quam quanti essent æstimarentur: exigebat etiam census, vt singuli patresfamilias, non solum singula prædia vrbana & rustica in censum referrent, sed etiam pecuniæ summam, seruorum, pecudumque numerum, fundorum instrumenta, sigillatim profiterentur.*

Pœna autem de incensis, id est, de his qui se censeri bonaque æstimari nollent, vel mala fide minoris quam valerent æstimari paterentur ex lege a Seruio Tullio lata, *teste Liuio*, cum vinculorum minis, mortisque. Dionysius vero Halicarnas. nempe inquit *vt publicatis bonis verberati, venderentur.* Et Zonaras, *qui se aut bona sua in censum non detulissent, ipsos a consulibus, bona a censoribus venundata scribit.*

a 3 de natu. deor.
b in d l. 4. de censib. P.
c Lib 7. variar c. 45.
d iuxta l. 4. de censib P.
e in Pisonē, 2. in Rullū 5 in Verrem.
f in Augusto.
g in Alex
h l. 3 de asse.
i in l. indictiones, 3. de annonis & tributis, lib. 10. C. tit 13. Valerian. & Galienus l. 2. C eod tit.
k L. 3. de cē sib. P.
l vt dicitur in l 12. de probat. P, l. 1. C si minor se maio. dixerit.
m L. 1. 39.

Scribit

Scribit Ioannes Auentinus,[a] *Carolum Magnum, non solum prædia stipendiaria, agros prata, vineas, villas, & huiusmodi reditus, vectigaliaque, item iumenta, pecudes, mancipia: verum & propriam supellectilem præfectorum, præsidum, pontificum, fœminarum sacrarum & virorum, descriptam habuisse iuxta multitudinem iugerum agrorum, opum, numerum militum, auri, argenti, iumentorum, vehiculorum, annonæ, vestimentorum, armorum, item ferramentorum indictum & definitum apud eundem Carolum fuisse.*

13 Isaacius Comnenus, imperator orientis, statuit amplam quoque & fere nouam rerum descriptionem, vt ordinarium inde canonem, quem Græci vocant *Canonicum*, acciperet, pro vico 30. infumibula seu τριάκοντα καπνὸς habente, aureum vnum, argenteos duos, arietem vnum, hordei modios sex, vini mensuras sex, farinæ modios sex, gallinas triginta. Pro vico qui 20 haberet infumibula, aurei bessem, argenteum, agnum dimidiatum, hordei modios quatuor, vini mensuras quatuor, gallinas viginti. Pro vico 10. infumibulorum, argenteos quinque, agnellum vnum, hordei modios duos, gallinas decem.[b]

14 Darius Longimanus Persarum Rex, omne regnum partitus est in quatuor & viginti prouincias, quib. tributum inscripsit certum: quod quamuis inuidiosum habitum sit, tamen ad constituendum certum statum ærario conduxit.[c]

15 Fuere tributa imposita deuictis nationibus & prouinciis aut regnis, quæ & augebant ærarium, & pariter habebant signum subiectionis, quod in censu & tributo colligitur.[d]

Sicq; ad tributa, & proprii populi, & alieni subacti. Ita refertur[e] fuisse Salomoni per singulos annos, 666 talentorum auri, excepto eo quod adferebant viri qui super vectigalia erant, & negotiatores, vniuersique scruta vendentes, & omnes reges Arabiæ, ducesque terræ. Iotham Iudæorum rex, victis Ammonitis tributum imposuit annuum, centum argenti talenta, & tritici decem cororum millia, & hordei totidem.[f]

Quo tempore sub Henrico III. Imperatore, Poloniæ ducatus subiectus erat imperio, ea pendere cogebatur quotannis, boues 120, argenti vero pustulati 50. pondo.[g]

Boemi quoq; ex indictione Caroli Magni, totidem boues & summam argenti pendebant.[h]

Demetrius Polyorcetes, talenta mille & ducenta, singulis annis ab vrbibus captis exegit, *vt ait Ælianus.*[i]

16 Sponte tributarium fecit regnum Angliæ Leoni 4. summo Pontifici, Adeluphus Angliæ rex. anno 851 *vt ait Platina*, singulis familiis nummo argenteo in annos singulos obligatis. At Ioannes Angliæ etiam rex impetitus a Ludouico rege Francorum, Angliam Hiberniamque Romanæ ecclesiæ vectigales faciens, centum auri marcas quotannis se soluturum obligauit, *Platina*.

a *lib. 4. annalium Boiorum.*

b *extat eius constitutio Græca libro 1. iuris orientalis* περὶ κανονικοῦ.

c *de quo & Herodo. n 3.*

d *cap omnia anima de censib.*

e *3. Reg. c. 10. vers. 14. & 2. Paralipomen. libr. 2. ca. 9. vers. 13.*

f *2. Paralip c. 27.*

g *Bonfinius li. 2. decadis 2.*

h *Dubrauius l. 5 Æneas Syluius in Boemia. cap. 19.*

i *lib. 8. de varia historia.*

Sicilia tria talenta cum dimidio conferebat olim ecclesiæ Romanæ [a]. Ina etiam occidentalium Saxonum rex, & Offa rex Merciorum, summo pontifici, de singulis domibus regni sui, reditum constituerunt [b].

17 In Macedonia, ex effusione æris, singula talenta in singulos dies Alexandro Magno regi pendebantur [c].

Fuit indictum aliquando tributum in Romana republica, per iugera agrorum possessorum, quod diuersis nominibus vocatum est: interdum *iugatio*, interdum *iugocephalon*, interdum *iugum*, interdũ *jugale*, aliquando *villaticum* [d].

Primus apud Anglos Henricus I. Anglorum rex, cum vellet parare pecuniam dotis causa Mathildæ filiæ, pactæ Henrico quinto imperatori, tributum per iugera terræ imposuit, vnde ingentem parauit pecuniam. Secuti autem sunt hoc factum posteri reges, ad parandum pecuniam dotium nomine filiarum elocandarum [e].

Margareta Noruegiæ & Daniæ regina, a Sueuis quoque victo Alberto in regnũ assumta, Sueonas & Gothos grauissimis tributis exhausit, ita vt certam pecuniæ summam, pro qualibet cauda iumẽtorum exigeret, florenum pro foco quolibet, marcham vnã Stocholmiensem, a quolibet cõiugio, vltra grauia alia tributa quæ singulis septimanis & mensibus extorquebantur [f].

a Paulus diaconus Li. 21. rerũ Romanarum.
b Ranulph. Li. 5. c. 25. in Polychronico. Polydor. Lib. 4.
c Alexand. ab Alexan. Li. 4. c. 10
d Nouell. 17. de mandatis principum c. 8. § leges & noue. l. 8. de collatoribus.
e Polydorus Virg. Li. 11. histor. Ang.
f Ioha. Magnus Li. 21 c. 19. G.

DE censu & muneribus exactis a personis in vtilitatem reipublicæ. CAP. V.

FVERVNT quoque exacta tributa a personis, rationeq; personarum, & non ratione patrimonii, quę & *capitationes* dictæ sunt solutæ a singulis personis per capita, tam in vrbe Romana, quã extra: donec exemti ab illis fuerunt ciues Romani, & ciues orientalium prouinciarum [g].

Erant primum Romæ capite censiti, qui in sexta classe censuerant, ita tenues & pauperes ciues vt eorum bona censu & æstimatione sint habita indigna, nisi quis caput & vitam censere vellet, cũ nihil præter vitam & corpus haberẽt: quibus in eadem classe additi, *proletarii* dicti, qui non amplius quam quingentum æris in censum deferebant; quemadmodum extremus census capite censorum fuit æris trecentum septuaginta quinque [h].

2 Non tamen arbitrandum est, personas tantum capite censorum, in censum relatas, sed hos hoc nomine simplici dictos, cum censum patrimonii exiguum haberent, & nihilominus ciues & populũ Roman. etiam in censum relatos cũ suis facultatibus. Sic enim census institutus magnas opportunitates reip. attulit; nã & numerũ eorũ qui arma ferre possent, ostendit; & pecuniarum magnitudinem, quibus bellorum sumtus sustinebãtur; separabat & deinceps peregrinos a ciuib. qui ex eo quod quis in censorias tabulas relatus esset, ciuis dicebatur, vt *disputatur a Cic.* [i]. Sic apud Liuiũ [k], multos Latinos in

g vt habetur in Leg. vni. Constantini de capitatiõe ciuibus eximenda Lib. 11. C. tit 48.
h vt notat Au. Gell. Li 16. c. 10.
i oratione Sex. 1. 4. & pro Archia poeta
k lib 41.

in ciuitatē Romanā per migrationem & censum trāsiuisse. Imo serui ipsi, qui sciente & patiente domino in tabulas censuales nomen suū retulissent, pro liberis & ciuibus habebantur. Ita n. triplex erat legitimus modus manumissionis, vīdicta, census, testamentum, *vt refert Theophilus*.

a in paraphrasi ad ... grap... um. & deditios. de libert... in Institutio. iuru ciui.

3 Et in sumā cēsendi mansit institutū a primo tēpore Seruii Tullii, vt ciues omnes in sua quisq; tribu, classe centuria, iureiurando dato, apud eum penes quem ius cēsendi populi esset, nomina sua, vxorum, liberorum, libertorum, seruorumq; suorum profiterentur; præterea ætatem omnium, regionem quam habitarent, & fortunarum suarum æstimationem deferrent. Quod fuit primum ius regum, deinde consulum & dictatorum, & postremo ad ipsum agendum propriis magistratus creatus censorum.

4 Sed cum ista censualis professio generalis non fieret nisi interiecto tempore: adhuc species professionis personalis adiecta est, ex qua & ętas ad rempublicam gerendam idonea haberetur, & capitale tributum exigeretur. Ex ędicto enim Seruii, parentes nascentium nomine, Lucinę certam pecuniam dabant: qui ab adolescentia peruenissent in iuuentutem, Iuuentę; morientes, *Libitinę*, vnde sciri poterat, quo anno quisq; natus aut mortuus esset, & quot annis vixisset[b], Marcus vero philosophus Cæsar dehinc iussit apud prę-fectos ærarii, vnumquemq; ciuium natos liberos profiteri, intra tricesimum diem, nomine imposito, eamq; ob causam tabularios per prouincias instituit[c].

b vt scribit Dionys. Hal... lib. 4.

c vt scribit Iul. Capitolinus in Mar. Antonino.

Prolatum edictū aliquando Francisci I eius nominis regis Gallorum, anno *1539*. quo propemodum simile cautum & iussum curionibus singulis, regesto baptizatos & sepultos conscribere.

Fertur & apud Leodienses fuisse lex, quæ *manus mortua* dicebatur, qua vnusquisq; vita defunctus, ab Episcopi subiectione pignore redimi iubebatur, aut equo, aut boue, magis præstante, aut supellectili pretiosiore; quam Albero abrogauit, qui circa annum 1122. ei præfuit ecclesiæ[d].

d vt habetur in catal. episcoporū Leodicensium.

5 Census personarū populi Israelitici, iussu Dei, fuit ante Romanorum censum habitus, & resp quā administrauit Moyses quadraginta annis in deserto, formam habuit, quam postea imitati videntur Romani & eorū reges & magistrat⁹. Iussit q. De⁹ Mosi, ꝑ populi ꝑ tribus distributionem, & censum ætatis, cōstitutionē tribunorū & alia in hæc verba. vers 2. *Tollite summā vniuersæ cōgregationis filiorū Israel per cognationes & domos suas* 3. *Et nomina singulorum, quicquid sexus est masculini a 20. anno & supra, omniū virorū fortiū ex Israel, & numerabitis eas per turmas suas, tu & Aarō* 4 *Eruntq; vobiscū principes tribuum ac domorū in cognationib. suis, &c.* Et rursum Deus, postquam sanguis noxiorū qui fornicati erāt cū scortis Moab, fusus fuit, iussit numerari populum, eodem modo per cognationes, & tribus: maxime eorū, qui apti erant ad bellum, a 20. annis & supra[f]. Alia de

e Numer. cap. 1. vers. 2. & seqq.

f 1 Numer. c 26.

scriptio iussu Dei, primogenitorum, Leuitarum & aliorum filiorum Israel, a mense vno & supra.[a] Ex quib, locis colligitur triplex descriptio personarum indicta per Deum, & facta iussu eius per Moysen. Prima fuit omnium, nempe summa cõgregationis vniuersæ, filiorũ Israel: *alia* primogenitorũ & a mense vno & supra. *Tertio* a viginti annis & supra: masculorum ad militiã. Ex hac descriptione diuersa sumta etiam diuersa capitatio, vel tributũ iuxta capita, non habita ratione facultatum, natis quippe omnibus, equale tributũ, & pretiũ sanctuario offerendum propositum a Deo[b]. *Locutusq; est Dominus ad Moysen, dicens: 12 Quando tuleris summam filiorum Israel, iuxta numerum, dabunt singuli pretium pro animabus suis Domino, & non erit plaga in eis cum fuerint recensiti 13 Hoc autem dabit omnis qui transit ad nomen dimidium sicli iuxta mensuram templi. Siclus 20, obolos habet, media pars sicli offeretur Domino. 14 Qui habetur in numero a viginti annis & supra, dabit pretium. 15 Diues non addet ad medium sicli, & pauper nihil minuet 16, Susceptamq; pecuniam qua collata est a filiis Israel, trades in vsus tabernaculi testimonii, vt sit monimẽtũ eorũ corã Domino, & propitietur animab. eorũ.* At pro primogenitis numeraris stirpis Leuiticæ, & filiorum aliorũ Israel, a mense vno & supra, alia facta est censura. Cum n. Deus, antea primogenita omnia filiorum Israel sibi reseruasset[c], & deinceps elegisset stirpem Leuiticam pro primogenitis, iussit[d] primũ numerari Leuitas masculini generis a mense vno, & inuẽti sunt viginti duo millia: & postea iussit numerari primogenitos reliquorum ex Israel, a mense quoque vno & supra, & inuenti sunt viginti duo millia ducenti septuaginta tres. Subinde[e], 44 *Locutus est Dominus ad Moysen dicens, 45 Tolle Leuitas pro primogenitis filiorum Israel, & pecora Leuitarum pro pecoribus eorum, eruntq; Leuitæ mei: ego sum Dominus. 46 In pretio autem ducentorum septuaginta triũ, qui excedunt numerũ Leuitarũ de primogenitis filiorum Israel. 47. Accipies quinq; siclos per singula capita, ad mensuram sanctuarii, Siclus habet 20 obolos. 48 Dabisq; pecuniam Aaron & filiis eius pretium eorum qui supra sunt.* Scriptũ etiam[f] vniuersum Israelem dinumeratum fuisse, & summã & nomina eorum scripta fuisse in libro regum Israel & Iuda, translatosq; fuisse in Babylonem propter delictum suum: Item,[g] cum desertum esset templum Domini, & ruinosum, Ioas rex Iudæ, indixit iterum omnibus, vt quilibet deferret pretium iuxta institutum a Mose in desertis[h] Neque ideo minus proba videri debet hæc descriptio personarum & census earum, aut reprobata putanda erit, ex eo, quod Dauid dicatur acerrime irritasse Deum, & prouocasse vindictam etiã de populo sumendam, quod iussisset numerari populum Israeliticũ & Iuda sibi subiectum[i]. Nam sacri interpretes, ad locos prædictos notant *Dauidem aut populum non fuisse punitum a Deo, ob solam descriptionem quæ probata est,[k]: sed quod sine causa, & non iuxta legem Dei facta fuisset.* Causa enim cur voluerit describi populum Dauid

[a] eodem Lib Nume c,3 vers.39. & 40.
[b] Exod.c 30 ver.11 & seq
[c] Exo. c.13.
[d] Num.c 3
[e] vt habetur d.c.3 ver.44 & seq.
[f] Paral. c.9 vers 1.
[g] Li.2 Paral.c 24 & 4 Reg.c. 12.
[h] Exo c.30.
[i] 2 reg.c.24 & 1. Paral. c 21.
[k] Exod. c 21.

uid, dicitur *superbia*, quod liquet ex principio cap. 21. primi Paralip. ibi: *Cōsurrexit a. satan cōtra Israel, & incitauit Dauid, vt numeraret Israel*, & ideo, qui in numeratione populi & multitudine eius super biuit, in eius diminutione punitus [a]. Neq; etiam opus ædificationis Babylonis per se displicuit Deo, sed superbia regis, qui inde gloriabatur [b]. Vbi enim rex Nabuchdonosor dixit, *Nonne hæc est Babylon ciuitas magna, quam ego ædificaui domum regni in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei?* 28. *Cūq; adhuc sermo esset in ore regis, vox de cœlo ruit: tibi dicitur Nabuchodonosor rex, regnum tuum transibit a te.*

a vt dicitur in c. ecclesia 11 § his ita respondetur vers item Dauid 1. q 4.
b Dan c 4. ✠ .27.

19 *Et ab hominibus eiiciēt te, & cum bestiis & feris erit habitatio tu* &c. Secundo peccauit Dauid, in eo quod post dinumerationē populi, nō iussisset pretiū pro singulis offerri Deo, iuxta c. 30. Exo. quo loci prædictum erat tacite, nisi offerretur pretiū Deo plagā futuram, cum dicitur, *Cum tuleris summā filiorum Israel iuxta numerū, dabūt singuli pretium Domino pro animabus suis, & non erit plaga in eis.* vt liqueat inde, si non esset datum pretium pro animabus, futurā plagam in eis, quod accidit, quando Dauid non dato pretio, numerare iussit populum. Item Hugo Cardinalis [c] addit aliam causam in qua peccauit Dauid, quod *Dauid iussisset omnem populum numerari*: cūm tātū Deus [d] permisisset *numerari a viginti annis & supra, quicquid esset masculini sexus.* Pro quo facit c 27. lib. 1. Paralipomen, vers. 23. *Noluit autem Dauid*, inquit, *numerare eos a viginti annis inferius, quia dixerat Dominus, vt multiplicaret Israel quasi stellas cœli.* Et vers 24. *Ioab ceperat numerare, nec compleuit, quia super hoc ira DEI irruerat in Israel: & idcirco numerus eorum qui fuerant recensiti non est relatus in Fastos regis Dauid.* Quæ sic intellige: *Dauid iusserat Ioabo primū vniuersum Israelem: & Iudam numerari: cœperat Ioab. sed quia iram Dei ideo sensit Dauid, noluit numerare vniuersum, & infra viginti annos, nec qui iam recensiti fuerant, fuerunt descripti in libro regis.*

c in postillis ad illud c. 21. primi Paral.
d Num. c. 1.

Item quarto, iusserat omnem populum numerari, & per consequens tribum quoq; Leui: quamuis enim Ioab, qui mandata acceperat numerādi non numerauerit, nec eam tribum nec tribum Beniamin, eo quod inuitus exsequeretur regis imperiū, tamen ipse iusserat numerari: cum tamen prohibuisset Deus Moysi tribū Leui numerare. Sic enim scriptum Numerorum c. 1 ver. 47. *Leuitæ autem in tribubus familiarum suarum non sunt numerati cū eis.* 48. *Locutusq; est Dominus ad Moysen, dicens:* 49 *Tribum Leui noli numerare, neq; pones summam eorum cum filiis Israel.* 50. *Sed constitues eum super tabernaculum testimonii & cuncta vasa ejus, & quicquid ad ceremonias pertinet,* &c Eandem prohibitionem repetit c. 2. Numeror. vers. 33. *Leuitæ autem* inquit, *non sunt numerati inter filios Israel: sic enim præceperat Dominus Moysi.*

6 Inuenimus tamen & Leuitici generis personas numeratas, a

viginti annis & supra a Dauide[a]:& videtur nō offendisse Deū, quia id ad ministerium diuinum obeundum, diligentius per ipsum procuratum est, vt citra confusionem, quæ requirebantur suis temporibus peragerentur: neque illorum regia descriptio facta tunc est ad tributum pendendum, vel ad belli auxilia, sed ad salutem populi & honorem Dei. Egebat enim tunc templum vel tabernaculum vel domus Dei, ope temporali regia, vt per longū tempus omissa circa cultum diuinum restituerentur. Non secus quam inter Christianos, in magna pertinacium confusione aliquando ipsorum antistitū, vel hæreticorum violentia, ecclesia confugit ad principes seculares, qui armato brachio non tam se immiscere dicuntur rebus ecclesiasticis, quam opem ferre ecclesiæ, & tenentur tanquam filii Ecclesiæ exemplo Dauidis prædictis locis,[b] qui nec propria auctoritate hoc ipsum firmauit, sed auctoritate sacerdotum & personarū ecclesiasticarum, *vt liquet ex capite 26. primi Paralipomenon.* vbi, post recensitas numerationes & officia Leuitarum, additur versicu. 28. *Hæc autē vniuersa sanctificauit Samuel videns, & Saul filius Cis, & Abner filius Ner, & Ioab filius Saruiæ, omnesque sanctificauerant ea per manum Selemith & fratrum eius.* Sic etiam sanxerūt de personis & bonis ecclesiæ Cæsares & reges, approbante vel petente Ecclesia. neque enim aliter quicquam in his de iure possunt.[c]

7 Apud Romanos, aliquando capitatio imposita singulis viris, & vna capitatio eadem continebat duas mulieres: postea binis ac ternis viris, mulieribus autem quaternis vnius pendendi capitis attributum est, ex lege Valentiniani & Valentis CC.[d] ἐπικεφάλια imperata tributa, id est, per capita vocat Cicero.[e]

8 Eximebantur a capitationis censu posterioribus temporibus reipub. Romanæ sub Cæsaribus plebs vrbana, vt in prouinciis Orientalib.[f] Rusticana plebs extra muros ad illam tenebatur pro censu, immunis ab alio ministerio fiscalium equorum, aut mulorum.[g] Exceptis colonis Thracensibus, quibus per vniuersam diœcesim Thraciarum, sublatus humanæ capitationis census est, & qui tenebantur iugationem tantum terræ soluere, ex lege Theodosii & Valentinia. cc.[h] In Syria a quatuordecim annis etiam masculi, a duodecim fœminæ vsque ad sexagesimum quintum annum tributo capitis obligabantur, ante vel postea immunes erant[i]. Pub. Valerius Poplicola, orphanis & viduis tributum lubens remisit.[k]

9 Fuit aliquando apud Græcos tributum dictum *Chrysargyrum*, per quod quilibet mendicus, quæcunque meretrix, quæuis repudiata, quiuis seruus, aut libertus, ærario aliquid pendebant, atque etiā de mulo, de fimo, iumentis, & canibus in vrbe & rure degentib. exigebatur. homo, siue mas siue fœmina esset, numum argenteum pēdebat: tantūdem equus, bos, & mulus: asinus autem & canis obolos sex. Cuius tributi gratia cum esset cū in vrbe tum in agris magnus eiulatus, eo absque vlla miseratione exacto, Anastasius Dicorus Imperator

a 1. Parali. c. 23. vers. 3 & cap. 24. vers. 3.

b & ca. 24, & 25. & 26 1. Paralipo.

c per c. si de rebus ecclesiæ. non alien. ca. imperium, 10. dist. cum similib.

d in l. cum antea, 10 de agricol. & censi. lib. 11. C tit. 47.

e lib. 5 epist. ad Atticū. epist. 16.

f vt habetur in l. 1. de capitatione ciuibus eximenda. C.

g ex Diocletia & Maximia. rescripto in l. 1. ne rustica ni ad vllum obsequium deuocentur. lib. 11. C. tit. 54

h in l. vnic. de colonis Thracensib. lib. 11. C. tit. 51.

i in l. ætatē, 3 de censib. ff.

k Plutarch in eius vita.

perator sustulit, & tributi tabulas descriptionem continentes in circo coram populo concremauit.[a]

10 Vespasianus Iudaico bello confecto, Iudæis vbicumque degerent, iussit singulos binas drachmas deferre in Capitolium, quas antea Hierosolymorum templo pendebant.[b]

11 Quatuor a Solone census instituti Athenis olim, nempe, *Pentacosiomedimnorum, equitum, zeugitarum*, & *prolectariorum*, vt tradit Suidas.[c]

12 Saxones, regi Danorum, aliquando pro capite tributum pendebant: postea rebellantes, a Frothone 4. rege Danorum victi, opera Starcatheri, pro quolibet cubitalium membrorum, pendere coacti sunt.[d]

13 Leo Isaurus Iconomachus Imperator, amissa classe naufragio in mari Adriatico, quam aduersus Italos parauerat, furore percitus, tertiæ Siculi ac Calabriæ populi parti, tributum in singula hominū capita imposuit, & mandauit inspici atque describi infantes, qui nascebantur, vt census quem *cephalationem* vocant, de singulis capitibus exigi posset. eumque deinceps auxit, ad colendos muros qui terræ motu deciderant.[e]

14 Sic Astulphus Longobardorum rex, Romanis iratus, ab vniuscuiusque capite tributum exegit.[f]

15 Basilius iunior Porphyrogeneta, Orientis Imperator, constituit, tributum quod a pauperibus exigi non posset, a locupletibus exigēdum, quod ἀλληλέγγυον, dictum est.[g] Sublatum tamē postea fuit hoc genus tributi, per Romanum Argyrum Imperatorem, quod etiam antea Constantinus erat sublaturus, nisi eum mors anteuertisset.[h] Æquum enim non est in diuites, in capitationibus pauperum, onus transferri: quamquam pro rebus maiora onera ferre debeant, neque exactionis natura facile alteranda est, hoc enim esset turbare omnem ordinem & statum reipublicæ.

16 Nemo enim ignorat, pecuniam omnem, maxime quæ a populo Romano olim pendebatur, non vnius esse generis, sed aut tributi nomine, aut vectigalis pendi solitam. Tributum, *vt Varroni placet*, erat pecunia populo imperata, quæ tributim a singulis pro portione census exigebatur, at non talis pecunia vectigalis quæ non census, sed vel portus vel venditionis, vel omnino circumuectionis nomine exigebatur. Vt & rursum distincta tributorum tria genera, *vnum* ꝙ in capita, *aliud* quod pro censu, *aliud* quod *temerarium* & *extraordinarium* erat dictum Ante Seruium regem æque exigebatur, *vt dictum antea*, in capita a pauperibus ac diuitibus, donec eam consuetudinem rectissime mutauit Seruius, *vt in eo tradit Dionys. Halicarnass.* censu instituto, *vt narrat Liuius* cuius tamen institutū corrupit Tarquinius Superbus, & singulis etiā pauperib. capitationem decem denariorum imposuit, donec post exactos reges tertio anno a vectigalib. omnib. soluendis liberati pauperes fuerunt, *vt ait Plu*

a *vt scribūt Cedrenus & Euagrius li. 3. c. 39.*
b *vt ait Iosephus lib. 7. c. 26.*
c *in verbis* πεντακοσιομεδίμνων. & *latius in verbo* ἱππεῖς.
d *vt scribit Saxo grammat. li 6 & Crantziu. li. 1. Dania cap. 36.*
e *Cedrenus. exstant eius de his constitutiones 2. & 3.*
f *vt ait Sigebertus in chronic.*
g *vt habetur eius cōstitutio inter eius constitutiones* περὶ ἀλληλέγγυ τῶν ὁμοτελῶν *de allelengyo communi censu.*
h *sicut liquet ex constitutionib. iuris Orientalis & eiusdem Romani Argyri* περὶ προσόδου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας *de reditu magnæ ecclesiæ.*

tar. in Publicola: & postea capitationes exemtę etiam aliis ciuibus, vt dixi: sed maxime æquum fuit adimi pauperibus, qui potius de exactis nutriri quam præstationibus onerari debent. Neque tamen illa Basilii cautio ideo introducenda, vt eo prætextu loco pauperum *allelengyon* soluant diuites, quibus tamen ratione census, maior imponi debet exactio.

17 Apud Athenienses dicti θῆτες seu *proletarii*, aut *capite censi*, qui præbebant nihilominus vectigal quod θητικὸν dicebatur, vsque adeo viles habiti, vt neque illis daretur via ad magistratum aut militiam, *vt ait Suidas*.[a] Nulla enim paupertas excusabat ab aliquo tributo, forsan: & ad capita recensenda & connumeranda necessarium, vt & mortuorum quoddam fuerit institutum vectigal, pro Naulo Charontis. Nam & *καρχηδόνται vectigal*, inquit, *in eo verbo* Suidas *dixerunt, Charontis, ex obolis collectum qui vna cum mortuis sepeliuntur*.

a In verbo θῆτες.

De quibusdam aliis modis conquirendæ pecuniæ, quibus aliquæ respublicæ vsæ sunt, aut principes. CAP. VI.

FAcit necessitas negotiorum, aut auaritia sordesve imperantium, aut crudelitas tyrannorum, vt præter ordinem consuetum, nouę inuentiones extorquendæ vel cōquirendæ pecuniæ, subornantur: interdum graues populo, interdum ex eius consensu, ad euitandum maius malum exsecutioni demandatæ. Quibus certe malitia quorundam ita inuigilat, vt potius ad opprimendū quam releuandum populum nati videantur. Nos exempla quædam in medium proponemus vectigalium noue institutorum & caussas quoque, si constent, ob quas imposita fuerunt personis aut reb. earum noua onera.

2 C. Manlius Consul b, legem nouo exemplo, ad Sutrium in castris tributim, de vicesima eorum qui manumitterentur tulit. Et patres, qui ea lege, haud parum vectigal inopi ærario additum esset, auctores fuerunt. Hanc legem sustulisse Neronem initio sui principatus vt gratior esset populo, scribit Suetonius.

Erat quædam alia vicesima, portorii nomine data: id est, quando in singula centum, dabantur quinque, de qua meminit Cicero.c

Putant vicesimam aliam aliqui intelligi a Cicerone dictam: d & de *vicesimario auro*: quod reseruatum erat ad extremos casus reipublicæ intactum Romæ e.

3 Dicit idem Cicero, f centesimam, tributum collatum ex impudenti censu locupletum.

4 Seuerus Alexander, habitus inter Imperatores præstantissimus, si credamus Alexand. ab Alexandro g, instituit vectigal braccariorum, linternum, citrariorum, pellionum, plaustrariorum, argentariorum, aurificum, & aliarum artium, ex quo Thermas quas fundauerat pluribus vsibus ornauit. Meminit autem Herodianus,[h] annis duodeuiginti gesto imperio decessisse, successoribus liberis tāta pecuniæ relicta copia, quantam antea nemo: tum ampliore exercitu, quam cui obsistere vlla vis posset.

b vt scribit Liuius li. 8.

c actio 2. in Verrem.

d li. 2. epist. ad Atticū epist. 16

e iuxt Liu. lib. 27.

f lib. 2. epist. ad Brutum, epist. 18.

g lib. 4. c. 10

h li. 3.

5 Caligula

5 Caligula etiam, tributa noua & inaudita exercuit, nullo rerum aut hominum genere omisso, cui non tributi aliquid imponeret, vt certum pro edulijs per vrbem vēditis, pro litibus, atque iudicijs, vbicunque conceptis, quadragesima rei æstimatio contentiose, nec sine pœna si quis donasse aut composuisse negotium conuinceretur: ex gerulorum diurnis quæstibus pars sumta octaua: ex capturis prostitutarum, quantum quæque vno concubitu mereret: fueruntq; obnoxia per illud tributū, quæ meretricium aut lenocinium fecisset, & ipsa matrimonia.[a]

6 Non excusatur tyrannis Caligulæ, ac Vespasiani vectigal ab vrina etiam acceptum,[b] ob temporum calamitatem ab auaritia defenditur a Baptista Egnatio[c]. Verum Ferdinandus Rex Neapolitanus, non caruit publica Campanorum nota, quod aurum sitiens Capuę vrinarum vectigal instituisset, sub priuatæ vtilitatis prætextu, *vt refert Iouianus Pontanus*.[d]

Et Alexander Seuerus, lenonum vectigal, & meretricum & exoletorum inferri in sacrum ærarium vetuit, idq; sumtibus publicis assignandum censuit: quo & theatrum & circus, & amphitheatrum & stadium instaurarentur, *vt ait Platina*.

7 Cum populo Romano aduersus Antonium in Mutinæ obsidione belligeranti pecuniæ deessent, scribit Dion, Senatorii ordinis viris indictum, vt quatuor obolos soluerent in singulas quasque tabulas ædificiorum, quæ Romæ incolerent. Idem a Triumuiris cōpulsos ciues ait, vt ædificiorum quæ Romæ habebant pensiones, penderent, quod *munus Colonarium* appellari a M. Cicerone,[e] & a C. Cæsare,[f] quidam arbitrantur.

Zozimus, ægre ferens Constantinum Magnum, religionē Christianam amplexum, inuenit tributum, quo Christianos opprimeret, & alios ad rebellionem excitaret, dictum χρυσάργυρον, id est, *auriargenteum*, pulcro nomine, cum fœdissimum esset, desumtum ex his qui mendicata stipe vitam tolerabant, ex lupanaribus, & ex prostitutarum mercedibus. Sustulit autem Anastasius Imperator. Atque lege sanxit *ne cui post eum Imperatori tributū hoc renouare liceret*. Et primum omnes libros eius tributi in ignem velut holocaustū coniecit: posteaque fingens se pœnitentia facti eius teneri, neque se ante considerasse impensas imperii & exercitus, renouare se illud velle dixit, iussitque ex omni imperii parte disquiri num essent adhuc istius exactionis monumenta & libri, & ad se deferri: quod, vt factum est, iterum combussit: ne istius tributi vnquam esset memoria.[g] Verum pro eo sublato tributo, aliud grauius imposuisse Anastasium tradit Nicephorus[h] populo, dictum χρυσοτέλειαν, id est, *pensitationem auri*, abrogando exactionem tributorum curialium.

8 Digni visi sunt gradu nobilitatis, qui aliqua ex parte iuuāt rempublicam, maxime ope vel personæ vel fortunarum egentem. Et proinde, nō est improbandus ille modus exquirēdæ pecuniæ, vt qui

a *Suetonius in eo. c. 40.*
b *apud Suetonium in eo cap. 23.*
c *li. 1 Rom. principum.*
d *c. 38. de liberalitate.*
e *epistol. ad Atticum. li. 13.*
f *bellorum ciuil. ū commentariorū lib. 3.*
g *Niceph. Callix. li. 16. historiæ Eccl. cap. 40. & 41. 42. 43. Euagrius, lib. 3. ca. 29.*
h *Niceph. li. 16. ca. 44.*

abundãt ſpe futuræ dignitatis, illiciantur ad contributionem voluntariam. Sicut & reſpublica Venetorum hoc remedio aliquando vſa eſt: indigua enim æris & pecuniæ, ſic populum excitauit. Atque capta a Liguribus Clodia, & quadraginta triremibus inſtructis, in illos, & vt tanta claſſis ali poſſet, priuſquam in hoſtes ſit itum, decreto patrum propoſitum fuit publicum edictum: vt quicunque e populo pecunia, cõmeatu, militeve, aut claſſem, aut littorales copias iuuiſſent, fore, vbi cum hoſte debellatum eſſet, ex eorum numero triginta, qui optime omnium meriti crederentur, ad patritium traducerentur ordinem, quæ dignitas, illis eorumque poſteris rata perpetuo maneret: daturos ad hæc patres operam, vt quinque aureorum nummum millia, quotannis reliquis diuiderẽtur, qui dignitatem non eſſent conſequuti.[a] Fuit hinc in Gallia & alibi, ſimilis pecuniæ colligendæ ratio, ex creatis nobilibus: ſancito certo pretio, quo redimerent plebeii nobilitatem, impoſitaque certa contributione bonorum poſſeſſorum, puta tertiæ vel alterius portionis, pro immunitate in poſterum conſequenda reliquorum more nobilium. Ambiunt hanc nobilitatem maxime pecunioſi, & proinde non mediocrem ſegetem inde auream metere poſſet princeps vel reſpublica. Verum hic imminet malum ne ſordidi & natura ignobiles per pecunias ad hoc priuilegium nobilitatis ſublati, ipſum gradum nobilium cum dedecore totius ordinis deturpent, & vileſcat per ſordes honos, qui virtuti tantum debetur.

a *Sabellicus lib. 6. & 7. decadis 2.*

9 Bizantii, *vt tradit Ariſtot.* b egentes pro republica pecunia, publica fructifera ad tempus vendiderunt, infructifera in perpetuum: item illa, quæ in locis priuatis inculta iacebant, quæ ad ſocietates, & ad ipſam patriam, imo ipſa templa publica, eademque neceſſitate compulſi accipiebant tributum aut vectigal ex venditis publice, circa gymnaſium, circa forum publicum, portumve, accipiebantq; ex captura maris, ex venditione ſalinarum, admirandarum rerum, ex venditionibus artificum, & vatum, & pharmacorum, & ex his omnibus ſumebant tertiam partem. Ex commutatione quoque nummorum, quam vni tantum menſæ campſoriæ commiſerant, pœna mulctationis adiecta & priuationis rerum ſuarum, ei qui ſibi hanc poteſtatem vſurpaſſet. Et cum nõnulli incolarum fœnerati fuiſſent ſuper poſſeſſiones ſuas, decreto ſtatuerunt, vt quicunque debiti tertiam ferre vellet, libere poſſeſſionem ſuam haberet: cumque nemo ciuis ante dici poſſet, niſi vtroque parente ciue natus eſſet, impoſuerunt nato tantum ex vno ciue, volenti eſſe ciuem, triginta libras: vẽdentibus frumentum conſtituerunt vt darent partem decimam.

b *2. œconomicorum.*

10 Lampſaceni pecunia indigui, pretium auxere venalib. rebus in foro plus ſolito, ſic qui vendebat ſolitum pretium, reliquum autem publicum accipiebat. c

c *Ariſtot. 2. œcono.*

11 Chii ex mutuo vſuris pollicitis pecunias compilarunt.

12 Heraclienſes pecunia egentes ad belli apparatum, omnia quæ

in foro

in foro venibant, oleum, vinum, frumentũ, emerunt accepto ad pretium soluendum tempore, & deinceps ipsas res emtas ante tempus, onerariis nauibus impositas hostibus diuendendas miserunt. sic pecuniam ante bellum receperunt, & vsi sunt aduersus ipsos hostes. Stratagema fuit hoc necessitatis, quo etiam subtili ingenio licet a barbaris & hostibus aurum extorquere, *vt dicebant Gratianus Valentinianus & Theodosius Cæsares.* [a]

13 Sed aliud stratagema subtilius refertur ab Haytone Armeno, in historia de Tamburlano. *Is enim si quando decreuisset aliquam inuadere ciuitatem, antequam detegeret consilium, vtq; aurum & argentũ haberet, & res quoq; eius, prius subiiciebat mercatores, qui eum sequebantur cum pretiosis pellibus, aliisq; rebus, & ita instructos in illam mittebat ciuitatem, iubebatq; vili etiam pretio vendere, vt facilius compararent: postea autem reuersis mercatoribus cum pretio, inuadebat ciuitates & suas pelles iterum recipiebat, quia compertũ habebat numos quidem illos potuisse in obsidione celare & infodere, & ideo ita extorquebat, pelles autem suas aut alias venditas merces, non posse ita celari, & proinde & res & pretium seu pecunias habebat.*

14 Selibriani, cum lex esset, ne alio frumentum venderetur, primũ statuerunt vt frumentum omne demto singulis annuo victu, in publicum deferretur, postea vero aliquo dato, vnicuique transferendi potestatem concesserunt. [b]

15 Samiis pecuniam ad redeundum in patriam postulantibus, Lacedæmonij decreto sanxerunt, vnũ diem, & se & seruos, & iumenta nihil omnino gustare, & quantumcunque quisque solitus esset in cibum impendere, tantum Samiis dare. [c]

In Lotharingia quoque in istis postremis bellis anno præterito 1594. cum indicta fuissent varia tributa antea, & illud additum, *vt quantum quisq; posset vno die cum familia in victu consumere tantundem contribueret in tributum.*

16 Mnedei bellum suscipientes aduersus Olynthios, cum illis pecuniæ deessent, adessent vero mancipia, statuerunt, vt relictis cuilibet ciuium mare & fœmina, cetera ad vsum ciuitatis venderent, tanquam in priuatorum exhibitione pecunias commodarent. [d]

17 At Peutes, præfectus equitum Cersobleptæ, in summa pecuniarum inopia, mandauit, vt quilibet agricola quinque modiorum agrum sibi (*id est Duci*) sereret: qui seruerunt, magna scilicet exsistentium colonorum multitudine: & cum ingens frumenti copia prouenisset, deuectum illud ad mare vendidit remittẽs aliquid de pretio, eaque ratione multas subito pecunias Cersobleptæ confecit. [e]

18 Cyziceni egentes numis, comprehensos diuites in seditione, decreuerunt non morte afficere, sed multatos pecunia, in exsilium mittere. [f]

19 Mausolus rex Cariæ, astute pecunias a subditis extorsit, prætextu quod alius rex a se tributũ postularet, nec haberet vnde dissolueret.

a *in l. 2. de commerciis & mercatoribus lib. 4 C tit. 63.*

b *Arist. 2. œcon.*

c *Arist. vbi supra.*

d *Arist. vbi supra.*

e *Toyanus li. 7 stratagema*

f *Aris. 2. œ.*

Item a Myllasensibus extorsit, prætextu quod quædam ciuitas, quæ illius esset mater, ab hostibus inuadenda esset, illa autem muro egeret quem non poterat ædificare. [a] Eadem causa publicæ necessitatis multi principes pecunias a subditis extorquent, quæ cum iusta sit, tamen vera non est.

a idem eo.

20 Alij vtuntur astu certe damnabili & doloso Aristotelis Rhodij Phoceæ imperantis, qui duabus factionibus Phoceorum secreto fingebat se fauere cuique & ita ab vtrisque pecunias accipiebat. [b]

b Aristo. 2. œcon.

21 Subtilius Condalus, Mausoli regis Cariæ Legatus, pecunias & facultates exhauriebat subditorum. Donata quippe sibi dono animalia donantibus relinquebat, postea multo post, ea cum fœtibus & fructibus repetebat. Item fructus arborum impendentium in vias regias, pretio addicebat, pro militum decedentium deferendis corporibus, drachmam vectigalem imperabat: Lycios gaudentes capillis promissis tonderi iussos a Mausolio finxit, nisi pro capite certam summam penderent. [c]

c eo. Arist. 2. œcon.

22 Hippias Atheniensis, ad comparandam pecuniam, vendebat eminentias superiorum tabulatorum in viis publicis, ascensus, præstructiones, portas, quę aperiebantur foris. putabat forsan publica esse loca ita occupata. Et maiori astu; sed cum maximo incommodo priuatorum, numum Atheniensium fecit improbum, & ad se eorum argentum, constituto pretio adferri iussit, & postea signatam pecuniam nouo charactere ex eo argento dedit. [d]

Vendidit præfecturas, magistratus, administrationes.

Iussit sacerdoti Palladis, pro quolibet mortuo mensuram adferri hordei, alteram tritici & obolum vnum: pro quolibet puerulo nato, illud idem fieri iubebat.

d Aris. prædicto li. 2. œcon. & sequentia tradit.

23 Leucon pecuniis indigens, Hippiam in pecunia mutanda imitatus, sed cautius nam promulgauit, *vt ait Polyænus*, [e] se aliam monetam percussurum, & ita adferret quilibet suos numos, vt alia forma excussi valerent. Quibus omne quicquid habebant ferentibus aliud signum impressit, dupliciq; pretio esse vnumquemque numum iussit, quare dimidiam partem eorum quæ collegerat, lucratus est, & neminem ciuium damno affecit.

e Li 6 stratagematū.

24 Romani bello Punico primo, cum impensis respublica non sufficeret, libræ æris pondere imminuto, quinque partes lucrifecere, æsque alienum dissoluerunt. Postea Annibale vrgente Q. Fabius Maximus dictator, pondus iterum imminuit, & dimidium lucrata est respublica. [f]

f Plinius li. 33. c. 3.

25 Effecit indigentia, vt Clazomenii pressi ære alieno ferreum numum pro argenteo excusserint. [g] Et qui argentei haberet rationem viginti talentorum: deinde dātes ditissimis ciuitatis cuilibet suo ordine, argentum ab illis receperunt æquale. Quare priuati habuerunt ad quotidiana vrbis expensas: & ciuitas a debito fuit liberata.

g Aristo. 2. œcon

26 Sic Enicus Lupides, comes Tendillanus, dux insignis, in bello Grana-

Granatensi Almæ vrbi præfectus, in summa rei pecuniariæ desperatione, dum exspectaret pecunias a rege Ferdinando, & regina Isabella, ex charta panucea fecit schedulas sua manu propria, atque subscriptione signatas, quasdam vocans aureos, argenteos nummos, æreos, asses, semisses, trientes, quadrantes, hisque inter se emtiones & commercia facta sunt, pollicitus se daturum pro illis fictitiis, veras pecunias, post receptionem. a

27 Idipsum fecisse tradit Sabell. b Dominicum Michaelem, Ducem Venetorum, cum procul abesset domo classe Tyrum obsidens, in expeditione Asiatica: cum enim pecuniæ defectu stipendium reddi nequiret remigibus & sociis naualibus, & loro pecuniam publica forma signauit, quam pro aurea & argentea certis distinctam characteribus, in stipendium naualibus numerauit turmis, pollicitus fore, vt mox domi pro alutinis, aurei & argentei pari numero habentibus repræsentarentur numi. Quod & factum est.

28 Constituerunt Ephesii egentes pecunia, ne fœminæ aurum portarent, & quod haberent mutuo ciuitati darent. c

29 Honestum illud exactionis genus, Edoardus 4. Anglorum rex excogitauit, quod *beneuolentiam* appellauit. Egit enim cum amicis, vt sponte ad sumtus belli pecuniam erogarent, quod ipse ex ea re beneuolentiam singulorum mensurus esset, vt scilicet eum qui plus daret se plus diligere censeret. Quo postea Henricus 7. vsus, magnam pecuniæ vim collegit. d

30 Summa effecit necessitas anno Domini 1456. vt pro bello Prusico gerendo tributum in Polonia imperatum sit a Rege Casamiro, vt rex pariter & ecclesiasticus equesterque ordo vniuersus, dimidium annuorũ censuum conferrent, ne honorum quidem & magistratuũ fructibus exceptis: oppidani vero soli, iuxta ac mobilium bonorum æstimatione facta, vt binos grossos a marca penderent: agrestes vero, singulos grossos in capita marium & fœminarum. ceterum equestres homines qui nullos haberent agricolas, & adscriptitios, neque census vicenos, quaternos grossos. e

31 Pisistratus Atheniensium Tyrannus, omnium rerum decimas exigebat, vt refert Plutarchus. f

32 Hipparchus Pisistrati filius, academiam muro sepsit, atq; huius rei nomine magnam pecuniæ vim ab Atheniensibus exegit, g qua arte plures principes vtuntur, vt dum vtilitatem vel reparationis vrbium, vel exercitus collectionem proponunt, fingant vrgentem necessitatem, & populo metum hostis excitent, & postea pecuniis exactis opera imperfecta relinquant & pacem concessam prætendant.

33 Rhodienses, quo tempore Colossus cecidit, & aliquot illorum naues oppressit: miserunt ad reges & principes mendicandi auxilia caussa, pro restituendo, tanquam ad id ipsi non sufficerent, sicque impetrarunt propemodum infinita munera, occasione refectionis antiquæ confractæ statuæ, vltra quam egerent. h

a *Nebrissensis dec. a. ... li. 3 c. 5.*
b *Lib. 4 Ennea. 9. & li. 6 c 8 exemplorum.*
c *Aristo. 2. œcon.*
d *vt scribit Polydor. Virgil. li. 24. & 26.*
e *Cromerus li. 23. de reb. Polonicis.*
f *in eius vita.*
g *vt ait Suidas.*
h *vt ait Polybi. 4. 5.*

34 Commodus imperator, *vt tradũt Dion Xiphilinus, Herodianus, & Lampridius*, natali suo die, vxoribus senatorum eorumque liberis singulis, binos aureos, tanquam aliquas primitias imperauit, idq; tributum pendere coegit, & a senatoribus qui in reliquis ciuitatibus erant, quinque drachmas exegit. Rursumq; deficiente pecunia quo itinerarium æs exigeret, in Africam se ad constituendam prouinciam, transmissurum finxit.

35 Differebam ad extremum modum conquirendæ pecuniæ, & ad iuuandam paupertatem reipublicæ, tanquam imperatore dignissimum: sed vincit admiranda probitas, vt nunc ceteris anteponam Neruæ Coccei Imperatoris exemplum, qui ciuibus Romanis cum magna laborarent egestate, non tantum agros ad subleuandam penuriam distribuit, sed vestes suas proprias, vasa argentea, atq; aurea, reliquamque supellectilem vendidit, atque aliis summa beneuolentia erogauit, vt ait Dion.

36 M. Antoninus quoq; Imperator, cognomento Philosophus, cum in conficiendo bello pecuniæ deficerent, omnia aurea vasa argentea crystallina & myrrhina, cum omni principali supellectile ornatuque coniugis, publice vendidit, ne tributa imperando ciuitatibus aut prouinciis esset grauis. a

a Sabelli lib. 4. Enne 7.

37 Bello, contra Emanuelem exhausto ærario Venetorum, pecuniam ex depositis conflatam, publico decreto placuit in diui Marci sacrarium, ad opportunos casus reponi: ac tamdiu sub publica custodia seruari, quoad respublica in meliorem statum esset restituta, dicebatur vulgo *præstita*, quæ a Vitali Michaele 2. principe instituta traduntur, vnde ingentem illi ortam inuidiam, primariamque cædis causam quidam crediderunt. b

b Sabell li. 7. dec. 1.

38 In bello vero contra Maximilianum Imperatorem, vltra ea quæ ex officiorum venalitate collegerunt Veneti, Senatus sanciuit vt mediis domorũ fructibus, qui ex locationib. proueniebãt, æquam partẽ inquilini omnes in ærarium inferrent, exceptis iis qui eo bello ab hostibus reipublicæ domo sua pulsi, se ad vrbem recepissent, atq; iis quorum fructus decimam vnciæ partem non excederent. c

c Bembus l. 10. & 12. hist. Veneta.

39 In bello contra Iulium 2. summum pontif. Veneti pecunia indigui, per senatum statuerunt, vt intra 25 dies qui argentum aurumue cælatum haberent, ad duumuiros adferrẽt nummis cudẽdis, id eis aurum argentumue, cum lucro partis decimæ accepto ferendum: qui non tulissent eorum bona venderentur, exceptis quæ dotium nomine mulieribus deberentur. Atque tandem, cum parum liberales & nulla patriæ caritate mouerentur, statuit senatus vt ad contributionem captis & venditis pignoribus & bonis, latitantes cogerentur, alij negantes carceribus capti includerentur. d

d Bembus lib. 7. & 10. hist. Veneta.

40 Atque in bello contra Sfortiam Ducem Mediolanensiũ ad sumtus perferendos sancit idem senatus, vt vrbani, peregrinique magistratus, iudices, scribæ, ceterique inferiores ordines magistratibus ipsis

psis subiecti, qui publicum aliquo modo salarium mererent, reipublicæ vectigales essent, & vt patritij magistratus etiã, quibus & premium ex publico adscriptum post annum gratuitam reipublicæ operam in sex proximos menses impenderent. [a] Eandem & tributi rationem sunt amplexi, bello contra Maximilianum Imperatorem, in recuperanda Vicentia. [b]

a Sabell. li 7. de a 3

b Bembus li. 7 & 9.

41 Iterum & in bello contra Baiazetem Turcorum regem formidoloso, aucta a Venetis fuerunt vrbis vectigalia parte ex tertia, vini, panis, carnis, portoriis tantummodo exceptis, atque vti magistratus omnes vrbani prouincialesque, mediam stipendiorum partem vnius anni reipublicæ remitterent lex lata: cautum tamen, ne quadraginta viralium iudicia ea lege tenerentur, census ciuibus pro vniuscuiusq; opibus decretus, ciuitates sub imperio Venetorum aut fœderatæ ad contributionem certæ pecuniæ vocatæ. [c]

c Bembus li. 5. histor. Venetæ.

42 Sed illud stupendum, quod pro vero refert Iouius in Pompeio Columna, Clementem 7. pontificem, quum expugnata Roma ab exercitu Caroli 5. etiam arcem consumto commeatu, in quam confugerat, Cæsarianis dedidisset, & ex pacto militi stipendium persoluendum esset, conflasse argentum omne, & aurea vasa sacra, vt inde diuidenda militibus pecunia cuderetur: eaque nec sufficiente, concessisse tres purpureos galeros, vt illis licitantibus, qui fœda ambitione corrupti ad senatoriam dignitatem aspirabant, aurum proferrent, eoq; modo ad hastam propositis emtores non defuisse. Quos certe puto habitos ideo indignos, quod non per ostium, sed per fenestram ingredi vellent, tam sanctissimum senatum.

43 Abhorruit ab hoc genere quæstus Alexander Seuerus, qui nunquam honorem iuris & gladij vendidit, dicens, necesse esse, vt qui emit vendat, & se non passurum mercatores potestatum: quos si pateretur, non posset damnare. erubesco enim, inquit, eum hominem punire, qui emit & vendit. [d]

d Lamprid. in eius vita.

44 At Venetus senatus cum videret in bello contra Maximilianũ, multo maximam esse in vrbe copiam eorum ex plebe ciuiũ, qui aliquo reipublicæ munere fungerentur, ex quo aut stipendii menstrui, aut quotidiani quæstus nomine lucrum facerent, statuit, vt is qui ex plebe ciuis munus perpetuum a republica obtineret, si decuplum stipis annuæ, aut si ea non sit, lucri summam, de qua apud magistratũ constaret, reipublicæ intra dies quindecim dari curauisset, id omnino munus, ipso mortuo, aut filius, aut nepos, aut frater eius consequeretur: aut is quemcunque sibi ipse eius muneris hæredem instituisset. Quibus aut sua essent ad tempus munera, iis octuplum stipẽ ærario inferentibus, ea viuis munera eripi non possent. [e]

e Bembus li. 10 & 12. historia Veneta.

45 Species fuit negotiationis, cum laudata prouidentia, per quam ditauit ærarium Ioseph reges Ægypti, & omnem terram ei subiecit: tempore enim fertilitatis, vndecunque per terram ditionis Pharaonis colligi iussit quintam partem fructuum, & congregari in horrea

omne frumentum tempore septem annorum fertilium, & recondi & reseruari in vrbibus sub potestate Pharaonis, vt prospiceretur summæ sterilitati sequentium septem annorum.[a] Tempore autem adueniente famis in toto orbe pane deficiente, maxime in Ægypto, & terra Canaan, Ioseph omnem pecuniam eorum congregauit pro vẽditione frumenti, & intulit eam in ærarium regis. Cumque defecisset emtoribus pretium, venit cuncta Ægyptus ad Ioseph, dicens, *da nobis panes, quare morimur coram te, deficiente pecunia?* Quibus ille respondit, *adducite pecora vestra, & dabo vobis pro eis cibos, si pretium non habetis.* Quæ cum adduxissent dedit eis alimenta pro equis, & ouibus & bobus & asinis, sustentauitque eos illo anno pro commutatione pecorum, veneruntque quoque anno secundo & dixerũt, *non celabimus domino nostro, quod deficiente pecunia pecora quoque defecerunt nec clam te est, quod absq; corporibus & terra nihil habeamus, cur ergo moriemur te vidente, & nos & terra nostra tui erimus, eme nos in seruitutem regiam, & prabe semina, ne pereunte cultore redigatur terra in solitudinem.* Emit igitur Ioseph omnem terram Ægypti, vendentibus singulis possessiones suas, præ magnitudine famis, subiecitque eam Pharaoni & cunctos populos eius, a nouissimis terminis Ægypti vsque ad extremos fines eius. Et dedit eis semina vt sererent in agris Pharaonis, & præstarent annuatim quintam partem Pharaoni frugum.[b]

a Genes. 41.

b Genes. ca. 47.

46 Pertinax Augustus, non aliter quam priuatus ac sordidus ciuis mercaturam exercuit: si id ad rempublicam iuuandam fecit, non omnino vituperandus: contra, si ad auaritiam satiandam propriumque lucrum: si credamus Spartiano, & Herodiano.

47 Potest necessitas reipublicæ, hoc genus conquirendarum pecuniarum inter negotiationem excusare, & aliquando principem laudabilem reddere. qui ita parcit tributis & oppressionibus vectigaliũ, vt eosdem tanquam filios propriis laboribus releuet. [S]ic refert Rhodericus Dubrauius,[c] *Rodolphum Bohemiæ regem Alberti Cæsaris filium negotiationem aut in argentifodinis Cuthuensibus exercuisse, vinum, sal, hordeum, triticum, ad panes & ceruisiam coquendam ex Austria, ex horreis suis conuehendo, pretiaque rebus promercalibus ex arbitrio suo constituendo, atq; in eo genere mercaturæ monopolium sibi vindicando, Et se hac necessitate compulsum huc se descendisse dixisse, vt hoc modo summam ærarij inopiam subleuaret & debita per vtrumque Wenceslaum reges contracta, dissolueret. Atque ideo duo millia aureorum illis ipsis montibus hebdomadatim æri alieno dissoluendo tribuisse.* Laurentium Medicem Petri filium Florentinæ reip. principẽ, eo animo etiam iuuandi neruos reip. qui ex pecunia constant, & ad potentiam domesticam magno præsidio sunt, quandiu per publica negotia licuit, mercaturam necessario exercuisse: tamen inde magno ære dissoluto, postea sub finem vitæ improbare visum esse, refert Michael Brutus.[d]

c Li. 19. constitutionum Bohemiæ.

d Li. 8 histo. Florentinæ.

48 Possunt multa certe commoda ex mercatura, & cito lucra obuenire, sed periculum est, ne hoc multis videatur sordidum, potissimum quando lucri caussa mercatura eligitur: cum nihil habet tale genus negotiatorum sacrum, præter vnius pecuniæ lucrum, cui se totos veluti Deo consecrarunt, vt merito mercatores aliquando a bene institutis rebus publicis gerendis, & administrandis reiecti fuerint, *vt docuimus alibi.*[a] Et Cæsares quoque alia ratione interdixerunt nobilioribus viris & virtute atque dignitate conspicuis, ne se commerciis negotiationum immiscerent,[b] vt & pontifices clericis.[c] Potest enim accidere vltra auaritiæ fraudis committendæ periculum, vt inde commercium inter plebeios & negotiatores, emendi vel vendendi reddatur difficilius, *vt dicunt Honorius & Theodosius Cæsares*[d] vt & Pontanus scribit[e], Reges quosdam Neapolitanorũ, erepta suis mercaturæ facultate, prouinciales ad inopiam redegisse. Militibus quoque damnatur hæc mercatura & negotiatio in legibus[f] Conqueritur Cicero 3. de republ de Phœnicibus, quod *primi mercaturis & mercibus suis, auaritiam, magnificentiam, & inexplebiles cupiditates omnium rerum exportauerint in Græciam.*

49 Inter extrema tamen paupertatis & nobilitatis, satius visum quibusdam, negotiari, quam prædari, aut latrocinari, vel subditos tyrannice opprimere. Et probarem quoque ego huiusmodi in necessitate electionem, si subditi non essent qui possent honeste suppeditare suo principi necessaria: at si honeste quidem possit conseruari dignitas secundum qualitatem principatus ex propriis, certe non video quominus notam incurrat sordidi, qui mauult ditari, & apparere supra potestatis gradum, ex lucro sordido negotiationis: nã ibi auaritia vel ambitio, finis quæstuariæ artis, non vtilitas populi, aut reipublicæ.

Non improbandum, si ad iuuandam patriam rebus externis necessariis, principes pecunias contribuant industriis mercatorib. vnde etiam suam augeant vtilitatẽ cum publica, quemadmodũ inter Venetos & Lusitanos, Genuenses, & aliquos alios factitatum. Sed illa mercatura a fine probari põt. Queãdmodum etiã accessit regnis Lusitaniæ, Hispaniæ & Venetorum imperio, nouarum inde terrarum regnorumvé agnitio, acquisitio, & noui reipublicæ reditus.

Per se ẽt principes modicũ lucellum ex reb. minutis aucupari, non minus indignũ principe q̃ reprobandum censetur, & illo vti versic.

Bonus odor lucri qualibet ex re
Siue vnguentum sit siue corium.

Mercatura totum hominem exigit, & vix probus est homo, diues mercator, & princeps assuetus lucrandi artificio, vix abstinet quin etiam in rebus reipu. suæ negotietur, quo magis facilius putat ab iis qui repugnare non audent, extorqueri posse, & ita munus principis obliuiscitur, dum negotiationis consuetudine immutatur.

50 Reprehenditur Alphonsus rex Neapolitanus, quod porcos suos

a *lib. 25 syntagmat. iuris c. 15 nu. 8 & li. 47. c. 10 nu. 5. & 6.*
b *l. nobiliores. 3 de cõmer. & mer. ca. lib. 4. C. tit. 63.*
c *c. 1. ne cleric. vel monach. secularib. nego. se immisc. c. fi. de vita & honest. cleri. ca. clerici 14. q. 3.*
d *in d. l. nobiliores 3. de commerciis. C.*
e *c. 45. de liberalitate.*
f *l. milites de locato, C. l. fin. de rescin vend C. l. 5. § pupillus. de auctio. tuto. C.*

alendos, impinguandos, & custodiendos dedit subditis, & demortuos exsoluere sibi cogebat, negotiationis etiam monopolium instituendo, mercatus omne oleum regni, & triticum adhuc in herba modico pretio, summo quo poterat pretio reuendens, nec permittens dominis suum vendere triticum & oleum donec ipse distraxisset, quæ ex illis comparauerat.

NB

Visa pluribus negotiatio non tantum sordida, sed etiam crudelissima, qua vsus Antonius Leua, a Carolo V. Imperatore Mediolano præfectus, dum lege prohibuit *ne quis ciuium triticum moleret, aut panem penes se faceret, sed cogeretur emere a tabernis ea de re aquila signo & imperatorio signatis*: quo loci pro arbitrio panem pluris vendebat, vt stipendiis & liberalitate animos suorum militum in officio retineret, quod moriendi fame causa fuit [a].

a Sabin supplem. Li. 11. ex Iouio.

Honestior Richardi I. regis Anglorum, qui bello Gallico ingentem pecuniam a collegio mercatorum qui Caleti ex lana potissimũ negotiantur, mutuam sumsit: postea monachis Cistercièsibus exposuit, se inopia coactum, ac eorum beneuolentia fretum id fecisse, & propterea rogare *vt vellent tantum lanæ ipsis mercatoribus pro acceptis a se pecuniis dare, summi beneficij loco, cuius se memorem fore pollicebatur*. Monachi autem his precibus victi, ad extremum, morem regi gesserunt [b].

b Poly. Virg. Li. 14. histo. Ang.

51 Quæstum referam rursus non indignũ celebritate, qui Christophori Bauari Gothorum & Sueuorum regis ditauit ærarium, prçter spem. Cum enim is animaduerteret, *vt refert Iohannes Magnus* [c], proceres regni mutua inuidia flagrare, vt etiam filii viuentium patrum præfecturas inuitis parentibus & ignorantibus, a rege postulare non erubescerent: vt huic æmulationi mederetur, curauit omni poscenti feudum, confestim & sine quocunq; præuio examine concedi, literasq; in promtu expediri, vt imprudens nobilitas, tam temeraria concessione diceret, *non decere gratiam alteri collatam præripere aut reuocare*. Sed cum neq; ea industria posset hoc malum compesci, voluit, vt literæ super concesso feudo conscriptæ, tanto auro a cancellaria redimerentur, quantum vix a toto feudo corradi posset: nec diutius ea gratia duraret, quam alter, data maiori, aut pari auri summa, in idem feudum induci postularet. Itaq; sçpe vno eodemq; tempore complures, data ingenti pecunia, in idẽ feudũ instituti, nihil fructus ex eo reportabant, donec magna eorũ pars nec aurũ nec feudũ, imo nec vllam possessionẽ reliquã habuit.

c Io. Magnus Li. 22. c. 21.

52 Fuit subtile inuentum, sed non possum probare, Licinii, ꝙ magis ad fraudem quã ad necessitatem fuerit excogitatum: cum n. per singulos menses Galli Romanis tributum penderent, Licinius qui id exigebat quatuordecim menses in anno constituit, vt tributum multiplicaret, qui de causa & merito, in vitæ discrimen incidit [d].

d Dio Cassius Li. 4 hist. Romanar.

Non probarem etiam quod Guillelmus dictus conquestor, Angliæ rex, aliquando exsecutus est: dũ ciuitates, episcopatus, cœnobia, immuni-

immunitatibus priuauit, vt eas postea a se redimerēt carius: atq; inter cetera sanxit, vt arbitrio principis auxilia ferrēt[a] Minus, quod Vespasianus, rapacissimum quemq; promoueret vt mox ditatos condemnaret: vnde dictus est *se officiarios habere pro spongiis*: quia veluti spongias & siccos madefaceret, & humentes exprimeret [b].

Sed & peiora fuerunt habita vectigalia, quæ odio Christiani nominis, vel ecclesię, vel subiectorum, sine necessitate publica, imposita & exacta fuerunt, sublatis immunitatib. & priuilegiis. vt *cū Persæ Christianismum amplecti cœperunt*. Et Simeon Seleuciæ Ctesiphontis episcopus esset vrbium in Perside, Iudęi id odio habentes detulerunt eum ad Saporem tum Persidis regem, veluti amicum Romanis & molientem contra Persas. Vnde rex fide illis habita primū Christianos vehementer vexauit, præfectos eis sæuos constituens, & tributa grauia imponens: vt scilicet egestate & exactorum crudelitate, vexati, religionem repudiarent, quod & ei magno studio fuit[c].

Sic Iulianus imperator apostata, annonam & immunitatem quā Constantinus Magnus, pro sua erga Deum obseruantia clericis concesserat, abrogauit, & in publicos prouentus retulit [d]. Successor tamen sequutus Iouinianus, ecclesias, episcopos, & Christianos in integrum restituit, & Idolomaniam exterminauit [e], restitui & annonā ecclesiis iussit: verum quod fames grauior propter *Iuliani impietatem* tunc grassaretur, & frumentum ægre penderetur τελτημόριον, hoc est, *tertiam eius partem*, clero exhiberi curauit: quamprimum autem fames sæuire desiisset, integrum se frumenti numerum eis præbiturum pollicitus est [f].

Hunericus Vandalorum tyrannus Arrianorum hęreticorum fautor, & ipse talis, statuit per totam Africam, vt defunctorum episcoporum catholicorum, fiscum, & substantiam sibi vindicarent: qui autem defuncto succedere poterat, non ante ordinaretur, quam fisco regali quingentos solidos obtulisset [g].

a Polydor. Virgil. li. 9.
b Suetonius
c Niceph. Calix. Li. 8. c. 36
d Idem Nicephorus Li. 10. c. 5. Sozomenes Li. 5. & historia tripar. [illegible] c. 7
e Idem Nic. Li. 10 c. 49 Theodoretus [illegible] hist. eccle. c. 4. & Li. 7. c. 3.
g Victor episc. Vticens. Li. 2. persecutionu Africa.

Num princeps secularis, pro negotiis Reipublicæ, possit imponere vectigal ecclesiasticis rebus & personis. CAP. VII.

SED *num vectigal personis & rebus ecclesiasticis princeps imponere possit*, quæsitum sępe scio, & varie resolutum. Saniorq; est opinio & tutior, vt sine auctoritate & licentia summi pontificis, nihil ab his exigi possit: & tunc etiam ex causa probabili [h]. Probatur in primis ex concilio Lateranensi sub Alexandro 3 habito *c. 19. 6. relato in c nō minus 4. de immunitate ecclesiarum lib. 3. decre. t. 49.* quo loci conqueritur concilium, quod potestates seculares & ciuitates, tot onera imponerent ecclesiis & bonis & personis earum, angarias & parangarias, pro purgandis fossatis, pro expeditionibus & aliis: vt sub eis deterioris conditionis factum videatur sacerdotium Christianum, quam sub Pharaone qui legis notitiam non haberet: nempe qui sacerdotum suorum terras, & personas a tributis exe-

h hoc disput. Panor. ad c. non minus de immunit. eccles. & in cons. 3. incip. casus super quo volum. 1. Chassa. ad § 4. in [illegible] num. 17 & seqq. des indices in consuetudinib. burg. Guido Papaus q. 376 incip. de clericis.

mit a. Quocirca anathematis districtione talia de cetero fieri prohibentur, nisi episcopus & clerus tantam necessitatem aut vtilitatem aspexerint, vt absq; nulla exactione, ad releuandas cõmunes necessitates vel vtilitates, vbi laicorum non suppetunt facultates, subsidia per ecclesias existimẽt conferenda. Si autẽ consules aut alii de cetero ista commisissent, & commoniti desistere noluerint, tã ipsi quã facultates eorum, subiiciuntur excommunicationi, vt nec communioni reddantur, donec satisfactionem fecerint competentem.

a Genes 47.

Cõsentit consilium Lateranense habitum sub Leone 10 *sessione 9, titulo de reformatione curiæ § & cum a iure*, & aliud consiliũ Lateranense 12 sub Innocentio 3 *in c. 46.* b In quo additum est, confirmatis capitulis hac de re publicatis sub Alexandro tertio in alio consilio Lateranensi *vt non sufficiat consensus ecclesiasticarum personarum, ad subsidia hæc laicis potestatibus, petentibus soluenda, & vt propter imprudẽtiam quorumdam Romanus prius cõsulatur pontifex, cuius interest communibus vtilitatibus prouidere.* Item adiicit *vt cõstitutiones & sententiæ, quæ a talibus nempe consulibus & rectoribus ciuitatum, vel aliis qui ecclesias vel ecclesiasticos vires taliis, seu collectis seu exactionibus aliis aggrauare nituntur, vel de ipsorum, mandato fuerunt promulgatæ, inanes & irritæ habeantur, nullo vnquam tempore valituræ: & vt anathema quo innodantur, liget eos quandiu gesserint consulatum & potestatem, & postea eaue depositis, & successores eorum si satisfacere recusarent infra mensem.*

b cuius verba referũtur in c. aduersus 7. d; immunitate ecclesiarum.

In consilio Toletano 3. c. 21 c clericorum & ecclesiarum serui, prohibẽtur fatigari angariis & parangariis publicis aut ciuitatum, aut priuatis sub pœna excommunicationis in eos qui id fecerint.

c relato in c. 69 ecclesiarũ seruos, 12 q. 2

Alexander 4. rursum d, statuit *non licere etiam in regno Franciæ scabinis seu consulibus, communis, & aliis dominis temporalibus, aut aliis qui in eis iurisdictionẽ temporalẽ obtinẽt, tallias, vel collectas, seu exactiones quascunq;, ecclesiis vel personis ecclesiasticis imponere: vel exigere ab eisdem, pro domibus, prædiis, vel quibuscunque possessionibus, ab eisdem ecclesiis vel personis ecclesiasticis, legitime hactenus acquisitis, vel in posterum acquirendis, etiam si ipsæ ecclesiæ vel personæ, vel res huiusmodi sint infra illorum districtum vel territorium constitutæ: nec etiam licere illis ipsas ecclesias vel personas, ad distrahendum vel alienandum, aut extra manum suam ponendum, acquisita, iam vel quæ deinceps acquirent aliquatenus coartare.* Hanc constitutionem innouauit Bonifacius 8 e. & adiecit *vt obtineret, non obstantibus contrariis constitutionibus*, quas improbat, vt corruptelas, imponitq; in eos, qui tallias, pedagia, guidagia, personis ecclesiasticis & reb. eorum delatis *non negotiationis causa*: si singulares sunt, pœnam excommunicationis: si collegium, vniuersitas, castrum, ciuitas vel locus, interdicti ipso facto incurrendas, a quibus non prius absoluantur quam satisfecerint. Deinceps & ipse Bonifacius f statuit seuerius in ipsos clericos, consentientes huius-

d in c. 1 de munita. eccl. in 6. L. 3. ti. 23.

e in c. quanquam 4 de immunita. ecclesi. L. 3. sexti tit. 20.

f in c. clericis 3: er totum t. de immun. eccles. in sex.

modi exactionibus, aut præbentes collectas, tallias, decimam, vicesimam, centesimam, suorum & ecclesiasticorum prouētuum vel bonorum laicis, quocunq; nomine vel auxilii, adiutorii mutui subuentionis, subsidii, doni, vel alio titulo modo & quæsito colore, absque auctoritate sedis apostolicæ & in ipsos imperatores, reges, duces, potestates, comites, & alios, talia imponentes, exigentes, recipientes, auxilium, consilium, fauorem publice vel priuatim dantes, vel talia fieri iubentes, atq; omnes vult ipso facto excommunicatiōne innodari: a quo non possint, nisi a sede apostolica, excepto mortis articulo, absolui, non obstantibus priuilegiis, & consuetudinibus, principibus, regibus, & aliis concessis.

Statuit & Clemens 5. in concilio Viennensi[a], *vt locorum ordinarij seu diœcesani, publicent, vel a suis faciant publicari sententias excommunicationis & interdicti a iure prolatas, contra eos qui ab ecclesiis vel personis ecclesiasticis pro illarum rebus propriis, quas non negotiandi causa deferunt, aut deferri faciunt vel transmittūt, pedagia vel guidagia, suo vel alieno nomine, exigunt vel extorquent: postquam de ipsis illis constiterit, idq; tamdiu, donec illi sic exacta restituerint, & de trasgressione huiusmodi satisfecerint competenter.*

a *in Clemen. si. de censi Li. 3, tit. 13.*

2 Druidæ in Gallia, olim qui sacrificia publica & priuata procurabant, & curam religionis seu ceremoniarum illorum habebant, tributa vna cum reliquis ex populo nō pendebant, militiæ vacationem, omniumq; onerum habebant immunitatem b. Apud Ægyptios, sacerdotes erant ab omni tributo immunes: imo & a tributis exactis ab aliis, tertia pars illis dabatur ad cultum diuinum, & eorum alimenta: altera Principi: tertia militibus c. Quare & terra sacerdotalis in Ægypto, libera fuit ab omni tributo imposito terris ob penuriam venditis, quod erat quintæ partis frugum d.

Et rex Assyriorum e, scripsit subditis, *Vobis quoq; notum facimus de vniuersis sacerdotibus & Leuitis, & cantoribus, & ianitoribus, Nathineis, & ministris domus Dei (id est Esdræ,) vt vectigal & tributum & annonas, non habeatis potestatem imponendi super eos.*

Quando Deus iussit numerari populum, & capitationem pro singulis dari in vsum tabernaculi f, Leuitæ non fuerunt numerati, ea ratione vt capitationem soluerent: sed alia, vt ministeria tabernaculi iuxta domos & familias suas, exsequerentur circa cultum DEI: & loco primogenitorum Israel, fuerunt Domino consecrati: & onera in tabernaculo, & postea in templo Dei subierunt g.

Nicolaus 3 ad Ludouicum & Carolum reges h, reprehendit principes, quod in muneribus & oneribus militaribus, noctu diuq; dicerent episcopos detentos, etiam contra pyratas: quod hoc alienum sit ab officio ecclesiasticarum personarum: & quod personæ ecclesiasticæ non debeant prætextu militiæ temporalis, amoueri a militia cœlesti, quam orationibus debent excolere, iuxta id quod scriptū i *Nemo Deo militans, implicare se debet negotiis militaribus.*

b *In Cæsar Li. 6 comen. de bello Gall.* c *vt scribit Diod. Sic. Li. 1. Biblioth. c. 6.*
d *Gen. c. 47. vers. 26*
e *in Li. 1 Esd. c. 7 versi. 23.*
f *Exo. c. 30. vers. 12.*
g *Nume. c. 1. vers. 2 47. & seqq. & c. 2, ℣. 33, & c. 3.*
h *in c. 19 reprehensibile 23 q. 8.*
i *2. ad Tim. c. 2.*

Refertur[a] vindicta de Heliodoro. quod ex mandato regis vellet aurum etiam creditum seu depositum intra septa templi, accipere: multo magis vindicta est exspectanda a Deo in principes, qui non solum deposita in ecclesia, sed bona ipsius ecclesię tollere velint: nā in eo magis tēpli sanctitas violatur, & ī ꝓpriis magis q̄ in alienis.

Excommunicantur & nominatim in bulla pronuntiara, in cœna Domini Romæ, qui tributa, collectas, & onera ecclesiæ, & ecclesiasticis imponunt.[b]

3 Ratio prior adferri potest, ex parte personarum ecclesiasticarum, quæ sunt honorandæ & non grauandæ a quoquam.[c]

4 Alia, quia personæ laicorum cuiuscunque sint potestatis, nullam potestatem habent in personas aut res ecclesiæ: ideo nec de illis legem ferre, aut disponere possunt.[d]

5 Item constitutiones regiæ, imperatorum, & aliorum principum, legibus sunt postponendæ ecclesiasticis, in his maxime quæ ad personas & res ecclesiæ pertinent.[e]

6 Nec est inuidendum ecclesiæ & personis ecclesiasticis, si aliis laicis pugnantibus, tributis & vectigalibus ad reipublicæ munera oneratis, eiusmodi ecclesiasticæ res & personæ, sua immunitate & libertate potiantur, quanquam & ipsi in eadem republica sint, in eodem loco, & quāuis in priuilegiis & vtilitatibus publicis ex contributionib. succedentib. participent, & commoditate, defensione, & beneficio, quæ per tributa & vectigalia indicta & super indicta eueniunt, fruantur. Siquidem, quemadmodum ecclesia & personæ ecclesiasticæ immunes sunt ab oneribus laicorum, & participant nihilominus commodis & vtilitatibus illorum, sic cōtra personæ laicorum immunes sunt ab oneribus, militia, laboribus, & muneribus ecclesiasticis, & nihilominus participes sunt cultus diuini, orationū, & ministeriorum earū. Sic nutritur corpus reipublicę per temporalia corporalibus necessariis: per spiritualia vero verbo, in anima, & ita onera compensantur in vtrisque vitæ modis. Isti clerici, Deo nobiliori domino quotidie pro se, proue populo inseruiunt, & ministerium impendunt. Laici in corporalibus onera contra soli sustinere debent, ne ecclesiastici duplici onere, & ministerio, corporali & spirituali grauentur[f], Quare personæ ecclesiasticæ vtuntur priuilegiis loci vbi degunt.[g] Neque est absurdum, quod clerici gaudeant beneficiis statutorum populi, licet non supportent onera temporalia quę alii ferunt. Quia sufficit, quod subeant onera spiritualia, vt scribit Paulus Castr.[h] *Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum non est si nos carnalia vestra metamus. Si alii potestatis vestræ participes sunt: quare non potius nos?* vt dicebat D. Paulus Corinthiis.[i]

7 Ex parte rerum, constat, Deo dicatum, non esse ad vsus humanos transferendum,[k] siue de personis siue de rebus ecclesiæ agamus.[l]

Sic in Lege Dei,[m] *omne quod Domino consecratur, siue homo fuerit*

a lib. 2. Machab. c. 3
b vt habetur in cap. § qui vectribu ta.
c Ca. ecclesias, 28 in fin. 23. q. 8
d c. fi. de rebus ecclesiæ non alien. li. 3. tit. 13. ex Concilio Lateranen si sub Innoc. 3. c. 44. ecclesia S. Mariæ, & cap. quæ in eccl. de constitu. cum simul auth. cassa de sacrosan. eccle. C
e Can. 1. cum quinque sequentib. 10 dist.
f Ca. quoniam idem mediator, 8. o distinct.
Ca. dilecti 7 de foro competenti, in consi. ... incremento, In Christi nomine.
i 1. ad Corinthios. capi. 9. vers. 11. & 12. & ad Roma. 15. vers. 27.
k In capit. semel Deo dicatum 51. de regul. iur. in sex. l. in tantum § sacra, de rerum diuisio. P. §. sacra eo tit. apud Iustinian. l. & res sacra, de contrahen. emtio. P.
l Ioannes Andreas ad d. cap. semel Deo. Panor. ad c. ex publico. de conuer. coniuga.
m Leuit cap. 27. vers. 28.

siue

siue animal, siue ager, non veniet, nec redimi poterit. Quicquid semel fuerit consecratum sanctum sanctum erit Domino

8 Accidit, vt quemadmodum clericus non tenetur ad pedagia, qui dagia, collectas, pro rebus ecclesiæ: ita nec pro rebus suis, vel sui patrimonii, *vt liquet ex iuribus ante citatis* [a]. Idem dicitur, si aliquid donatur vel relinquitur ecclesiæ, vt non teneatur soluere, certũ quid pro libera, secundum statuta quorundam laicorum [b]. Et idem, [c] si donatio facta fuerit clerico.

9 In libris regum relatum est, [d] *dum ascendit rex Syriæ Hazael, & cepisset Geth, ascenderetq; in Hierusalem, quod Ioas rex Iuda tulit omnia sanctificata, quæ consecrauerat Iosaphat, & Ioram, & Ochosias patres eius reges Iuda, & quæ ipse obtulerat, & vniuersum argentum quod inueniri potuit in thesauris templi Domini, & in palatio regis, & misit Hazaeli regi, & recessit a Hierusalem*, & paulo post, velut in vltionem facti, scribitur *quod insurrexerunt serui eius, & coniurauerunt inter se, percusseruntq; Ioas in domo Mello, & mortuus est.*

10 Item bona ecclesiarum destinata sunt publico vsui spirituali, & reseruata non solum in alimoniam pauperum, sed etiam clericorũ, & ad restituendum cultum diuinum, siquando contingeret a tyrannis opprimi [e]. Quare alienari non possunt ab ipsis etiam præpositis [f]: neque deputata ad certum vsum diuinum aliis vsibus debent applicari, sine auctoritate summi pontificis. [g]

11 Sed audiamus Christum Dominum, de tributo soluendo ab ecclesiasticis disserentem, apud D Matthæum. [h] *Et cum venisset*, nempe CHRISTVS, *Capharnaum, accesserunt qui didragma accipiebant ad Petrum, & dixerunt ei, Magister vester non soluit didragma.* 25. *ait etiam, Et cum intrasset domum, præuenit illum* IESVS, *dicens, Quid tibi videtur, Simon? reges terræ a quibus accipiunt tributum aut censum? a filiis suis, an ab alienis.* 26. *Et ille dixit ab alienis. Dixit illi* IESVS, *ergo liberi sunt filii.* 27 *Vt autem non scandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum, & eum piscem qui primum venerit, tolle, & aperto ore eius inuenies staterẽ, illum sumẽs da eis pro me & te.*

Certe ab alienis non subditis, non potest peti tributum & census, quia cum arguatur, inde subiectio [i], non subditus non tenetur. Ecclesiasticæ vero personæ, non sunt subditæ potestatibus temporalibus, sed summo pontifici, & ab eo commissis episcopis & præpositis [k] *Nempe, contra Apostoli testimonium, Rom.* 13

Soluit & Christus tributum, non ex debito, sed ne scandalizaret alios. [l]

12 Habent & res ecclesiæ sua onera, a quibus laici liberantur: vt non mirum, si ecclesia ab oneribus laicis imminentibus liberanda sit: debet enim alere clericos, fabricas & ædificia ecclesiarum curare, su-

a & cap. fin de vita & honesta. cleric or. & ibi Panor. num. 4 D. Clem. vrasenti, de cẽsib. & quia quam. de immunit. ecclesia in 6. Panor. consil 6. vol. 1.
b iuxta cap. ir tutum. § quamuis, 21 q. 3. cum 2. sequentibus.
c inquit, Panor. d. c. fin. num 4. de vita & hon. cleric.
d Regũ 4. c. 12. vers. 17 & sequenti.
e ca futurũ & c videntes 12 q. 1 c. quoniam 16 q. 1. l ratio. de prabend. l. placet C de sacrosan. eccle.
f cap. nulli liceat. 12. q. fin.
g cap. quia contingit, de religiosis. domi
h Matth. c. 17. vers. 24.
i cap. de censibus
k l. cum clerici 25. & constitutio, statuimus.

l. de episcop. & cleric. toto titu de foro competent capit cler. cos. 21 distinct. nouella vt cleric. apud proprios episcopos conueniantur. l glossa in capit magnum. 28. ad verbum soluit. 11. quæst. 3 & eod. cap. tam nunc, 23. quæst. 1.

um præpositum nutrire, & prædicatores verbi Dei honorariis donare, pauperes nutrire, [a] cultum diuinũ suis sumtibus facere, quod pertinet etiam ad luminaria & alia [b], annatas, decimas, & procurationes superioribus dare [c].

13 Refert Gregorius Turonensis, [d] iniuriosum episcopum, quindecimum a Martino Turonensem, Clotharii restitisse edicto, quo mãdauerat vt omnes ecclesiæ tertiam partem fructuum fisco penderet, & cum fere omnes episcopi subscripsissent, eum solum denegasse, pœnas etiam grauissimas minatum si bona ecclesiastica attrectare pergeret, eoque territum regem, edictum antiquasse, & veniam culpæ deprecatum.

14 Ius ciuile, rursum, e tributariæ vsurpationis contumeliam depellit, & statuit, ne prædia vsibus cœlestium secretorum dedicata, sordidorum munerum fæce vexentur, & ne extraordinarium quippiam ab eo tempore, superindictumve, ab ecclesiis flagitetur, & nulla translatione fatigetur.

Immunitasque personarum datur, [f] vt nullus ecclesias, vel monasteria propria, quæ religionis intuitu clerici habitant, relinquere miserabili necessitate iubeatur.

Iustinianus 2. [g] *sancimus. sancimus*, inquit, *ne vllarum sacrosanctarum ecclesiarum, & aliarum venerabilium domuũ possessiones sordida munera, & extraordinarias descriptiones sustineant.*

Atque iura submouerunt onera lucratiuarum descriptionum, a largitis ecclesiæ ex bonis curialium, ad quæ alii tenentur [h].

Latior deinceps constitutio in fauorem Ecclesiæ Friderici 2. Cæsaris [i]. *Item* inquit, *nulla communitas vel persona publica, vel priuata, collectas vel collectiones, angarias, vel perangarias ecclesiis, vel aliis piis locis, aut ecclesiasticis personis imponere, aut inuadere ecclesiastica bona præsumant. quod si fecerint, & requisiti ab ecclesia vel imperio, emendare contempserint, triplum refundant, & nihilominus bona imperiali banno subiiciantur, quod absque satisfactione debita nullatenus remittatur.*

Idem Imperator rursum, in constitutione nouella, cassa & sacrosanct. eccles. C. statuit, *cassa & irrita statuta, denuntiari, omnia statuta & consuetudines, contra libertatem ecclesiæ eiusque personas, & in contemtores eius nouellæ, voluit bona eorum per totum imperium impune ab omnibus occupari.*

15 Sunt postremo *vt dictum est* res ecclesiæ satis oneratæ censibus & subsidiis auxiliaribus, quæ præstant suis prælatis & summo pontifici, vt in synodaticis. & auxiliis. [k]

In procurationibus ratione visitationum, & onerum. [l]

In quarta decimarum, vel media vel tertia, secundum morem ec-

a ca. quatuor. ca. de reditibus cano. vulterranæ 12. q. 2.
b ca. nemo, de consecra. dist. 1.
c ca. conquerente, de officio ordin. ca. cum secundum apostolum, de mẽsib. cum simili.
d lib. 4. de gestis Francorum ca. 1.
e Honorius & Theodosius, in l. placet. 5. ca. de sacrosanct. eccl.
f in l. omnes 33 de episco. & cler.
g in nouella constitutione 131. §. ad hec.
h l. sancimus. 18. de sacrosanct. eccle. & nouella constitutione, 131. § quod si res, iunge. l. vnicam, de immunen lucratiua descriptio. lib. 10. C.
i in § item quacunque communitas, de statutis & consuetud. in colla. 10. post libr. feudorum relata, in l. item nulla communitas, de episcop. & cler. C. k Ca. conquerente, de officio ordin. cap. cum apostolus 6. § prohibemus, de censib. lib. 3. c. 39. l Cap. quanto 16. cap. procurationes 23. c. venerabili, 24. c. cum instantia 17. de censib. c. 1. 5. eodem & c. 2. eod. tit. in sex.

clesiarum

clesiarum [a], & in aliis iuribus episcopalibus de quibus egimus. [b] Ea, tamen lege, vt episcopi ipsi, nouum censum imponere non possint ecclesiis, nec vetus augere, nec taliis aut exactionibus subditos onerare, [c] Ipsum quoque inhibitum patronis ecclesiarum, qui vellent nouum censum ecclesiis imponere, vel antiquum augere, quod non licet. [d] Soluebant & Leuitae sacerdotibus olim partem decimarum & aliis superioribus, nunc clerici [e]. Sunt & *Annatae*, quae praestantur summo pontifici a beneficiorum possessoribus, & sunt vacantiarum reditus vel annui vel alterius aestimationis.

16 Etheluolphus rex Angliae, episcoporum suorum assensu, ecclesias & monasteria in regno suo, exemit a publicis oneribus. [f] Quemadmodum & Boleslaus rex Poloniae, hominibus ecclesiasticis, omnium onerum, laborum & pensionum, regi & reipublicae praestandarum, immunitatem sempiterno iure concessit. [g]

17 Sunt qui arbitrentur, casus esse, quibus vtroque iure diuino & humano ecclesiastici & eorum bona, & ecclesiae, locaque pia, tributis, collectis, & vectigalibus, oneribusque & personalibus & realibus seu patrimonialibus, onerari possint a principibus temporalibus.

Et in primis in casu necessitatis vrgentis dicunt *regem posse bona Ecclesiae capere*, quemadmodum Ioas Rex Israel. [h] *Tulitq; omne aurum & argentum & vniuersa vasa quae inuenta sunt in domo Domini, & in thesauris regis & obsides, & reuersus est in Samariam.*

18 2. Item exemplo Ezechiae regis Iuda, qui metu Senacherib regis Assyriorum, pacem & subiectionem offerens, vtque solueret eidem indicta per ipsum tributi nomine trecenta talenta argenti, & triginta talenta auri, dedit omne argentum *quod repertum fuerat in domo Domini, & in thesauris regis.* [i]

19 3. Sed & 1. Regum c. 8. inter iura regum, est, tributorum impositio maxime in casu necessitatis, quamuis aliis quam regibus, non concedatur, *vt dicemus suo loco.* [k]

20 4. Scriptum, *omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*, idcirco enim praestatur tributum vt subiectio probetur. [l] Facit quod ex Diuo Ambrosio adfertur, in cap. si tributum, 27. & seq. Magnum quidem xi. quaestio. 1. *Si tributum petit Imperator, non negamus agri ecclesiae soluunt tributum. Si agros desiderat Imperator, potestatem habet vendicandorum. Tollat eos si libitum est: Imperatori non nego, sed non dono* Rursum. [m] *Magnum quidem est & spiritale documentum, quo Christiani viri, sublimioribus potestatibus docentur debere esse subiecti: ne quis constitutionem terreni regis putet esse soluendam. Si enim censum Filius Dei soluit,* [n] *quis tu tantus es qui non putes esse soluendum?* & Vrb. Papa. [o] *Tributum in ore piscis piscante Petro inuentum est, quia de exteriorib. suis quae palam cunctis apparent ecclesia tributum reddit. Non autem totum piscem iussus est dare, sed tantum*

a cap. antiquos 10 que. 1. cap. constitutum ibid. quaest. 3 ca. de quarta, de praescriptioni capit. cum olim 19 de censib. c. certificari, de sepultur. b in explicatione c. conquerente, de officio ordin. c 1. c. cum Apostolus. 6. §. prohibemus, & cap. prohibemus. 7. capit praeterea illi, 8. ea significauit 13. c. de caetero de transactio. capi. auaritiae, de praebend capit. nullus episcopus gradamen, 1 q. 1. d c. grauius 15 de censib, e vt in ca. 1. & 2. in fine de decimis. f vt scribut Guillelmus Neubrigensis, lib. 2. c. 7. Ranulphus, lib. 5. Polychronicon c. 30 g Cromerus lib. 3. rerum Polonorum. h 4 Reg. 14 ca vers. 14. 16. i 4 Reg. c. 8 vers. 14. 15. 16. k Ca. super quibusdam, de verb. sign l Paul. ad Ro c 13. c 2. de censib. apud Greg. m in commentariis ad c. 5. Lucae lib. 4. c. penul. n Matt. 17. o in cano. tributum 22. sub 23. q. 8.

staterem qui in ore eius inuentus est, quia non ecclesia dari imperatori, non pontificalis apex qui in ore capitis ecclesiæ præminet subiici potest regibus, sed sane vt diximus quod in ore piscis inuenitur pro Petro & Domino dari iubetur, quia de exterioribus ecclesiæ, quod constitutum antiquitus est, pro pace & quiete, quia nos tueri & defensare debent, imperatoribus persoluendum est.

a epistol. 33. & in ca. 21. conuenior. 23. q. 8.

Iterum D. Ambrosius ad Marcellinam sororem, a *conuenior ipse a comitibus & tributis, vt basilicæ fieret matura traditio, dicentibus Imperatorem iure suo vti: eo quod in potestate eius essent omnia. Respõdi, si a me peteret quod meum esset, id est fundum meum, argentum meum, ius huiusmodi meum, me non refragaturum, quanquam omnia quæ meæ sunt essent pauperum: verum ea quæ diuina sunt imperatoriæ potestati non esse subiecta, &c.*

b tractat. 6. ad c. 1. Ioannis, relatus in ca. 1 quo iure. 8. distinct.

21 5. Diuus Augustinus, b docet iure humano, & Imperatorum, & regum etiam, ecclesias, vt alios quoslibet possidere temporalia, & dicere hoc meum, hoc tuum. *Quare*, inquit, *nolite dicere, quid mihi & regi? nam quid tibi ergo & possessioni? aliter noli dicere possessiones tuas, quia ipsa iura humana renuntiasti, quibus possidentur possessiones.*

22 6. Non omnia quæ ecclesiæ sunt, censentur immunia a censibus & tributis, sed tantum mansus, domus, & horti quæ iuxta ecclesiam sunt, c *atq; sancitum est, vt vnicuiq; ecclesiæ vnus mansus integer absq; vllo seruitio attribuatur, & presbyteri in eis constituti non de decimis atque oblationibus fidelium, non de domibus, neque de atriis vel de hortis iuxta ecclesiam positis, neque de præscripto manso aliquod seruitiũ faciant, præter ecclesiasticũ. & si aliquid amplius habuerint inde maioribus suis vel aliis senioribus debitum seruitium impendant.*

c in ca. 1 de censib. quod sumtum, ex consilio Vormatiensi ca. 50 cuius verba in ca. 25 sancitum est, 23. qu. 8.

d capit. 2. de immunitat. eccles. lib. 3. tit. 49. vbi Gregorius I.

23 7. Probare videtur ex Gregorio I. summo Pontifice d Tricensi Episcopo. *Fraternitas*, inquit, *tua, nullum per nostræ vel ecclesiæ suæ nomen, vel alio modo excusari a murorum vigiliis patiatur, sed omnes ad hoc generaliter compellantur, quatenus cunctis vigilantibus melius valeat ciuitatis custodia procurari*, quod existimant aliqui, & vt fere omnes, & Panor. intelligi de clericis ecclesiæ, vt in casu necessitatis vrgentis, possint compelli ad custodias & vigilias vrbis tempore imminentis belli, si necessitas immineat ecclesiæ & aliis, ita si respiciat communem vtilitatem & necessitatem, quamuis vere textus non loquatur de personis ecclesiasticis clericis, sed de his, qui sunt subditi ecclesiæ, quia de clericis & ecclesiasticis contrarium expresse decisum e & similibus supra citatis, & f, *nemo militans debet se implicare negotiis secularibus*, nec sunt subtrahendæ personæ ecclesiasticæ functionibus spiritalibus, vt relictis illis inseruiant corporalibus armis, personaliter maxime: plus enim in belli tempore possunt prodesse excubiæ & vigiliæ orationum, quam arma corporalia, sunt enim mediatores Dei & hominum clerici, & personæ ecclesiasticæ, quæ possunt plus prodesse ciuitati orando, quam pugnãdo. *nisi. n. Dominus custodierit ciuitatẽ, frustra vigilãt qui custodiũt.* g

e in cap. reprehensibile. 23. q. 8.
f cap. 2 1. ad Timoth.

g Psal. 126. vers. 1.

Et

Et dum pugnabant filij Israel cõtra Amalec, interim orabat Moyses, dumque leuaret manus ad Deum, vincebat Israel: sin autem paululum remisisset, superabat Amalec. [a]

a Exo. c. 17. vers. 11.

Neque in illa vrgentissima necessitate belli, qua populus Israeliticus constringebatur in deserto, inter inimicos armatus obambulãs, vnquam leuitæ & addicti ministerio & cultui diuino, connumerati sunt inter ordines militares, [b] quamuis seorsum numerati sunt, non ad bellum sed ad obeundum ministerium Dei. Et in Lege quidem diuina, [c] in exercitu sacerdos ante aciem, antequam pugna cum inimicis ineatur stare iubetur, non vt pugnet, sed vt hortetur pugnaturos, viriliter agere, & spem in Deo, non in brachio carnis, aut in multitudine ponere.

b Numerorũ c. 1. 2. 3.

c Deuter. c. 20. vers. 2.

Scio bellicis nostris temporibus ciuitatum principes, nihil aut parum indulsisse priuilegio obsequii diuini, prætextu quod ageretur de salute communi, & ecclesiæ & ciuitatis & religionis, contra hereticos, atque ideo onerasse personas ecclesiasticas & ecclesiæ bona, personalibus & realibus oneribus, & compulisse ad præstandum militibus hospitia, & ipsosmet clericos atque regulares, qui non minus quam pisces sine aqua extra claustrum esse debent, ad arma capienda impulisse, quæ certe aliqui vltro se offerentes ad libertatem carnis sumserunt. Sed quid inde consequutum fuerit vtilitatis etiam, vidimus. Accidit enim vt exigua scintilla religionis, quæ in ecclesiarum septis conseruata erat, ab irruptionibus hæreticorum, propemodum exstincta fuerit: & qui adhuc stabant in cultu Dei, emancipati, mores militares armatæ militiæ didicerunt, & cœlestis militiæ arma obliti fuerunt.

Nulla fides quippe pietasq; viris, qui castra sequuntur.

Quot inde euaserint irregulares, quot apostatæ, quãtum sit diminutum diuinum obsequium, & consequenter diuinum, quantũ nobis subtractum fuerit a Deo auxilium, heu miseri res ipsa & infelices castrorum successus, testantur nobis silentibus. Oporret Deũ placare orationibus & ieiuniis, & eos, qui tenentur ad id ex professo iubere, suas in eo partes serio agere, quorum arma ieiunia & orationes: non autem expedit, nobis ipsis eadem auxilia per subtractionem factam Deo suorum seruorum, eius indignationem & iram vehementius prouocare. Plus enim nocent nobis ita cum ira Dei militantes, cum possint orando eum placare & pacem cum eo impetrare, ex qua pax facile cum hominibus sequitur.

Malum pessimũ in republica, ordines confundere: munera a Deo distincta promiscue habere, non secus ac in corpore humano, velle pedes ad suum officium caput compellere, aut corpus animam suis legibus adstringere, facere vt lux sint tenebræ, cœlum terra misceatur, & vt religio politiæ, non politia religioni inseruiat.

Scio certe maiorem harum tributorum & exactionum partem, in ecclesias & ecclesiasticos factam non tam necessitate quam inuidia

populi, qui cum inter diuinum & humanum non nouit aut nõ vult constituere differentiam, modulo suo Dei opes & ei inseruiẽtes vult metiri. Vnde prouocatur ira Dei vindicantis iustis iudiciis sacrilegia huiusmodi: scitum enim illud, *qui vos spernit me spernit*, [a] dictum de mancipatis eius ministerio.

Durum certe est, Deo dicata ab eius cultu subtracta, in profanos quantumuis publicos vsus transferre, cum sacrilegium propemodum dicatur. At durius, ipsas personas ecclesiasticas, ad custodiam portarum reuocare, & ad excubias inter perditissimos milites ordinare. quod existimo nunquam Gregorium I. *in c. 2. de immunita. ecclesiarum* permisisse, neque de illis locutum. hoc enim mihi repugnans videtur ecclesiasticæ dignitati & functioni, quicquid causentur & excusationem quantumuis in peccato quærant quidam, ex necessitate.

Quare quidam dixerunt, *quod nec papa potuerit ita statuere, aut contra libertatem ecclesiæ, quæ de iure diuino est, venire, aut dispensare.* [b] Nec dico, *se & sua defendere esse prohibitum contra inuadentes*, imo & permissum assero, *neque vllam irregularitatem ecclesiasticam personam inde incurrere, aut homicidij reatum*, [c] sed dico, *indignum esse tanto ministerio clericis commisso, vt ipsi huic muneri custodiæ, & potestate laicali compulsi adiudicentur.* bona enim est defensio reipub. & omnibus cõmunis, nec ex eo capite reprobari forsan posset in extrema necessitate: sed bona desinit esse, dum a laicis personis, ecclesiasticis vel ipsi ecclesiæ imperatur. [d] Sed & ad *c. 2. peruenit, de immuni. ecclesiarum* adferuntur a Panor, [e] quatuor intellectus, *primum*, quod illud c. intelligatur obtinere in terris, in temporalibus ecclesię subiectis. 2. quod loquatur secundũ illa tempora quibus ciuitas Trecensis opprimebatur, ab infidelibus & inimicis, *vt ibi notat Innocen.* & imminebat timor subitaneus & improuisus. Item 3. quod non loquatur de personis ecclesiasticis, sed de eorum seruis, de quibus *in ca. ecclesiarum seruos*, 12. q. 2. qui gaudent alioquin sine vigente necessitate, immunitate, [f] 4. esse iussum summi pontificis & episcopi. *vt liquet ex textu*, nec id factum auctoritate laicali fuisse.

24 8. In casu necessitatis, ad contributiones pro vtilitate reipublicæ, ecclesiarum bona & ecclesiasticarum personarum vocari colligunt, ex eo quod bona ecclesiæ sunt addita, vt oppressos & captiuos redimat, pauperes iuuet, [g] multo magis pro defensione patriæ, ex qua prospicitur & præcauetur, ne captiui fiant & pauperes. satius enim est damnum præuenire, quam post vulnus acceptum, remedium quærere. [h]

25 9. Cæsares quoque certos casus proposuerunt, in quibus & voluerunt ad collectas ipsas ecclesias & domos Augusti & Augustæ eorumque bona contribuere, vt si *quando sternendæ essent viæ publicæ, aut pontes noui instituendi, aut instituti reficiendi essent, si quid habent in ea ciuitate aut loco vbi talia opera fiunt*, [i] *quæ & trahuntur ad muros*

---

a *Lucæ c. 10. vers. 16.*
b *per C. liter as, de restitutio spol. & ibi gloss. iuxta textũ in c. a nobis, de decimis, & ibi per abbatem & alios. & c. cũ ad monasteriũ de stat. reg. vt tenet Richard. in 4. sententiarũ distinct. 28. articu. 4. Alex. ab Ale. in 3 parte, q. 50. mẽbro 9 art. 3.*
c *c. 2. de homicidio c. vni. e. tit. in sex*
d *ca. bene quidẽ 96 d. c. cõs 3. vo. 1. l. 2. c. de epis. & cler. Addo. 4. ibi.*
g *c sacrorũ. c sicut, ca. aurum, ca. gloria episcopi, 12. q. 2. l. sancimus. c. de sacrosanctis eccles.*
h *L. fi. c. in quibus causis in integ. restitutio nõ est necessaria. l. 1. cap. quando liceat sine iudice. se vindicare.*
i *in §. ad hæc sancimus. nouell. 131 in l. ad instruct. 7. c. de sacro. eccles.*

vos ciuitatis, puteos publicos & similia.[a] Et ita pronuntiatum sæpe in senatu Parisiensi.[b]

Subiiciuntur & naues ecclesiarum, transuectionibus publicarum specierum, sine exceptione religionis, a Theodosio & Valentinia.[c]

Item angariis & parangariis, & aliis oneribus expeditionis, plaustrorum præbendorum.[d] simul & canonicæ illationi.[e]

Muneribus quoque patrimonialibus, quæ ratione possessionum præbentur, dicuntur obnoxij imperatori & regibus, ex prædiorum possessionibus clerici.[f]

Accedit & Gratiani resolutio, [g] cuius verba, *hinc datur intelligi quod de his quæ imperiali beneficio, vel a quibuslibet pro beneficio sepulturæ ecclesia possidet, nullius iuri nisi episcopi teneatur obstricta: de his vero quæ a quibuslibet emerit, vel viuorum donationibus acceperit, principibus consueta debet obsequia, vt & annua eis persoluat tributa, & conuocato exercitu, cum eis proficiscatur ad castra. Quod tamen hoc ipsum non sine consensu Romani pontificis, fieri debet.*

26 Referuntur a Iohanne Papone,[h] aresta aliqua hac de re quorum vno senatus Parisiensis statuit, per prouisionem, anno 1388. vt decanus & capitulum Nouioduni (*Noyon*) & curiones eiusdem ciuitatis conferrent ad reparationes ciuitatis, non autem episcopus. alioquin etiam aduersus ecclesiasticas personas Cæsaromagi, (*Beauuais*) idem dictum & pronuntiatum: & vltra, quod etiam tenerentur ad contributionem, non solum reparationis dictorum, sed etiam ad stipendia præfecti militibus seu capitanei ibi positi. Et rursum idipsum cõstitutum anno 1394. contra decanum & capitulum Aulercorum, (*d'Ebreux*) ratione murorum, fortificationum & prædictorum stipendiorum præfecti militaris.

Sunt alia aresta apud eundum Paponem,[i] quibus statuitur, *compelli posse, & teneri personas ecclesiasticas, ad contributionem stipendiorum præsidij, seu militum qui sunt in præsidio vrbis, & ad necessaria pro victu (vocant aduictuiallement) vrbis, in qua resident, & ob id posse cogi per captionem suorum temporalium.* Sicque iudicatum contra capitulum ecclesiæ Lugdunensis, 28. Maij, 1369. & iterum pro consulibus Sanctiflorij Aluerniæ contra episcopũ & ecclesiasticos eiusdem ciuitatis, propter *l. fi. C. de quibus muneribus vel præstationibus, liceat se excusare. li. 10 C. ti. 48* propter verba, *nulla personali dignitate excepta,* omnes teneri ad instructionem pontium & ad comparationẽ frumenti, aliarumque specierum, quæ tamen verba non pertinent ad personas ecclesiasticas, de quibus nulla ibi mentio. quanquam exprimantur in citata *l. ad instructiones, de sacros. eccles. & in l. absit, de priuileg. domus Augustæ lib. 12 C.*

Fuerunt & condemnatæ 7. Octobris 1550. personæ ecclesiasticæ ciuitatis Biturigum, ad contributionẽ restaurationis murorum, põtium, itinerum, hospitalium pauperum, & peste affectorum, & salariorum doctorum regẽtium, & necessariorum academiæ eiusdem ciui-

a per gloss. ibid.
b vt refert Papus li. 5. rhapsodia arestorum ti. 11. are. 16. 17. 18. 19.
c in l. iubemus nullã. 10. C de sacros. eccles. l. 2. c. de nauibus non excusandis.
d in l. neminem ab angariis 11. C. de sacros. eccles.
e in l. placet. 5. de sacros. eccles. C.
f in c. si quæ causæ. 26 §. fi. 11. q. 1. cui adstipulatur. ca. si tributum, eadem 11. q. 1.
g in c. sanctum, 25 § fi. 23. q. 8
h Lib. 1. arestorum tit. 5 arti. 7.
i Lib. 5. arest. tit. 11. arest. 15.

tatis: declaratæ tamen immunes & exemtæ a contributione stipendiorum præpositi, & satellitum eius, negotiorum politicorum, horologiorum publicorum, & aliorum superius non expressorum, *vt refert idem Papus.* [a]

27 10. In casu necessitatis & bellorum, contributum olim etiam a sacerdotibus alioquin immunitatem habentibus indicat Liuius, [b] tum enim de triumuiris epulonibus primum factis. *Sed magnum certamen* inquit, *cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit quæstoribus vrbanis Q. Fabio, Labeoni, & L. Aurelio. Pecunia opus erat, quod vltimam pensionem pecuniæ in bellum collatæ persoluere placuerat priuatis. Quæstores ab Auguribus pontificibus, quod stipendium per bellum non contulissent a sacerdotibus Tribuni nequicquam appellati, omniumque annorum per quos non dederant, exactum est, non obstante prouocatione illorum ad tribunos, & allegatione priuilegiorum a Numa & primis consulibus, concessorum.*

Quin & constat senes & sacerdotes perpetuam militiæ vacationē habuisse, a qua tamen excipiebatur Gallicus tumultus, *vt aiunt Plutarchus,* [c] *& Appianus,* [d] Atque Sylla Athenas oppugnans, pecuniæ indiguus, ex omnibus illustribus templis & oraculis, quæ in ea terra erant, iussit donaria ad se sacrasq; pecunias deferri. Atque in Delphicis thesauris expilandis cauillo vsus. Nam cum inde significaretur, *auditam fuisse in templo citharam*, tantum abfuit vt ex illa re fuerit vlla homini incussa religio, quin ad Caphim, quem ea de causa ad Delphos miserat, quique ea per literas significabat, rescripserat: *Mirari se quid esset quod non auderet pecuniam Delphicam contingere, ad quam tollendam ipse Deus hilaris, atq; citharæ concentu inuitaret*, vt refert Sabellicus. [e]

28 11. Arcadius Iurisconſ. ait, *patrimoniorum munera duplicia esse, quæ sumtibus patrimonij & damno administrantis expediuntur. Nam quædam ex his muneribus possessionibus siue patrimoniis indicuntur, veluti agminales equi, & mulæ, & angariæ atque verhedi: quæ obsequia, qui neque municipes sunt, neque incolæ sunt, agnoscere coguntur si habent bona vbi petuntur: & ab huiusmodi muneribus, neque primipilarem, neque veteranum aut militem, aliumue qui priuilegio aliquo subnixus sit, neque pontificem excusari.* Consentit Paulus Iurisconſ. [g] *Ab his oneribus,* inquit, *quæ possessionibus aut patrimonio indicuntur, nulla priuilegia præstant vacationem.* & Hermogenian. Iurisſ. [h] *Sunt munera quæ rei propriæ cohærent de quibus neq; liberi neq; ætas, nec merita militiæ, nec vllum aliud priuilegium iure tribuit excusationem, vt est prædiorum collatio viæ sternendæ, angariorumue exhibitio, hospitisque suscipiendi munus; (nam nec huiusquisquam excusationem, præter eos quibus principali beneficio concessum est, habet.) Et si qua sint præterea alia huiusmodi,* Addit gloss. [i] *ergo neq; clericus, neq; ecclesia immunes sunt ab his muneribus & collectis patrimonalibus, quia vt prædia possideant, a lege humana est, sed quod ecclesia, & pro ea clericus ius decima-*

a Li 5. arestorum ti. 11. aresto. 19.
b Lib. 33.
c in Camillo.
d Li 2. de bellis ciuilib.
e Lib. 3. Ennead. 6
f in l. fin. §. patrimoniorū autem de muneribus li. 50. P. ti. 4.
g in l. ab his oneribus, 10. de vacatio. & excusa. munerum Leod lib. 50. ti. 5.
h in l. sunt munera 11. eo. ti.
i ad verbum pontifex in d. l. fin. §. patrimoniorum. de muneri. & honor.

decimationis & primitiarum habet, hoc est a lege Dei, & ideo principi pro suo episcopo subsit vt hic, & C. de sacrosanct. eccles. l. ad instructiones, l. sacrosancta & C. de episco. & clericis, l. de his & in authen. de alien. & emphy. § si vero quis, colla. 9. & de ecclesiasticis titulis, §. ad hoc, ead. colla. 9 & in decreto, 11. q. 1. can. sicq; & ca. cum ergo, & ca. si tributum & ca magnum quidem est. hæc ibi glossa.

29 12. Potest 12. accedere, quod *eius est legem interpretari, cuius est condere.* [a] Princeps autem condidit legem, qua licet ecclesiæ relicta temporalia retinere, & ei legare. [b]

30 13. Facit, quod in negotiis quæ ad communem vtilitatem pertinent, æquum sit, vt personæ ecclesiasticæ ad quas pertinet quoque commodum, contribuant: vt expresse videtur decisum contra personas ecclesiasticas, ea ratione, [c] in custodia murorum, quæ omnes & illos respicit: & iuxta regulam generalem, *quod non sit ferendus is qui lucrum quidem amplectitur, onus autem subire recusat.* [d]

31 Quæ omnia, certe vim maximam habent ad tria capita reducta præcipua, nempe, considerata potestate regis, necessitate & rerum temporaliū qualitate. Regi, temporalia & res temporales subiectæ sunt, & dispositio in potestate regis & aliunde, sæpe necesitas, quod nō est in lege licitum, efficere potest licitum. [e] Amarissimę leges necessitatis, quæ permiserunt Dauidi fugienti a facie Saulis & esurienti, edere de panibus propositionis, de quibus aliis quan sacerdotibus, non licebat participare. [f]

Effecit necessitas oblatæ mortis ab inimicis, vt contra præceptum legis Sabbatho etiam pugnauerint Machabei 1. *Machab. 2. di. c. quod non est licitum. cap. si nulla 23. q. f.* fecit fames, vt etiam excusarentur discipuli Christi, quod spicas aliorum vellerent satorum & ederent. [g]

Quamobrem & non erit forsan alienum a Dei permissione propter vrgentem necessitatem imminentis hostis, iam obsidentis ciuitatē & mox ingressuri, si, & bona ecclesiæ & personæ quædam defensionibus accommodæ rogentur, & adhibeantur, & quo casu non patitur tempus consilium deferri atque a summo pontifice peti auctoritatem, & forsan impossibile est, superiores in hac parte intercluso itinere adire. hic enim vere non est contemtus nec Dei nec ecclesiæ, quia eo animo nō fit vt iniuria cultui diuino inferatur & eius bonis, quæ certe si fieri possit restitui ei debent. Et si fieri item posset, consulendum esset, etiam in summis illis necessitatibus & periculis vt presbyteri aliæque personæ ecclesiasticæ, dum alii arma tractarent, orationibus & lacrymis in ecclesia vacarent, cum a Deo vera, cita, & certior haberi possit victoria, & facilis liberatio. sicque melius successura mihi videtur custodia ciuitatis, si iustitio etiam indicto, clerici in ecclesia suos cœlestis militiæ teneant strenue spirituales ordines & arma spiritualia diligenter tractent.

Quod si summus pontifex possit non vrgēte necessitate adiri me-

a L. 1. & fi. C. de legib.
b L. 1 de sacrosanct. eccles. C. ca. Constantinus 96 distinct.
c inc paruenit c de immu. ecclesia.
d L. vnic. §. pro secundo de cadu tollen. c. l fi. §. sed cum, de furt. C. cum similib. vulgaribus.
e c. quod nō est de regu. iur. apud Gregor. c. 2. de obseru. ieiunior. c. quāto, de consuetud.
f 1. reg. c. 21.
g D. Mathei. ca. 12. D. Luca ca. 6.

lius agetur, si consensus eius obtineatur, *vt ante dixi*, alioquin vere dicendum nec personas nec bona ecclesiæ onerari posse nouis vectigalibus vel tributis aut talleis, facile autem summus pontifex concedere debet si ei constet de oppressione populi, de paupertate & necessitate laicorum.

32 Nō enim impugnantur leges imperatorū & regum, ex eo capite, quod iniusæ dici mereantur ob causas ex quibus ad contributionē dicūt teneri ecclesias: illæ enim sunt iustissimæ & sanctissimæ, & quę mouere debent ecclesiam ad subuentionem laicorum in iis necessitatibus. Sed reiiciuntur eo quod disponant laici de rebus ecclesiæ & leges de illis constituant, bonas quidem, sed sine potestate, qua destituūtur in rebus & personis ecclesię, quę alterius sunt potestatis & iurisdictionis. [a] Nec maior est defectus quam potestatis Et iurisdicenti extra territorium, impune non paretur. [b]

33 Necessitas aliquando Ludouicum 2. regem Siciliæ & comitem prouinciæ, propter exitiosum bellum illatum a nepote Carolo Duratio, qui ius in regno Neapolitano prætendebat, prętextu cuiusdam iuris sibi cessi a Ludouico rege Hungariæ consobrino, coegit impon ere ecclesiæ iure auxilii, & subsidii etiam contributiones, non obstante constitutione Friderici Imperatoris. [c]

34 Verum cum necessitate, & consensu superioris, vbi dilatio locum habet, & accedere debere docet *c. 2. de immunit. ecclesiarum*, quod quidem non dicit potuisse laicos ecclesias compellere ad custodiam murorum, sed ex auctoritate summi pontificis ita factum & per archiepiscopum Recensem, cui potestas delegatur cogendi pro necessitate, ecclesiarum personas.

Sed & in casu necessitatis, vbi facultates laicorum exhaustæ sunt, posse ex consensu personarum ecclesiasticarum aliquid exigi auxilij nomine, iam placuit consilio Lateranensi generali: quod, quamuis prohibuerit propria laicali auctoritate exigi vel imponi, tamen ex consensu episcopi permisit alibi [d] tribus concurrētibus, *vt notat Panor.* [e] *Primo* quod ipsam collectam deliberet episcopus cum clero, quia in his quæ totum clerum tangunt, non sufficit episcopum habere consensum tantum sui capituli, sed requiritur & totius cleri. quia neq; episcopi ex arbitrio possunt onerare sibi subditos, [f] & quod omnes tangit ab omnibus probari debet. [g] Ex quo occurritur collusioni quorundam episcoporum, qui cum principibus & laicis auidis ad colligenda, vel melius rapienda bona ecclesiastica, possent temere auxilia illa principibus vel communitatibus contra clerum permittere. Sed & in eo consulitur ipsorum episcoporum securitati, qui alioquin si ex illorum solo consensu hæc contributio penderet, non auderent potestatibus armatis illa subsidia ita facile negare, prout facient cum ab ipsis solis non pendere docebunt, sed a toto clero, cui indulta sunt iure diuino & humano illa priuilegia immunitatis.

a c. bene quidem 96. dist. c. si de reb. eccles. non alien.
b L. si de iuris. omn. iud. P.
c item nulla cōmunitas, de episc. & cleri C. Papus refert li. 5. arestorū, tit. 11. aresto illo celebri finali.
d in ca. non minus. 4. de immu. eccl.
e ibidem li. 5. nu. 5.
f cle. 2. in fin. ne, de cēsib. li. 3. ti. 13.
g regula iur. quod omnes.

Secundo

Secundo requiritur, quod ista subsidia petantur & soluantur imminente maxima necessitate vel vtilitate ciuitatis vel regni suadẽt.

Tertio, quod facultates laicorum, non suppetant.

Quarto, hodie requiritur quoque quod consulatur ea de re summus pontifex, ex alio consilio Lateranensi [a] Quod habere potest rationem, quia tanta est hodie audacia & inuidia, & vt textus loquitur, [b] impertinentia laicorum, vt facile vel minis vel coactione, clerum ad consentiendum compellere possent, etiam sine necessitate vrgente: & proinde sub pœna excommunicationis, ne id fiat inconsulto pontifice, vetitum est. Alia ratio, quod hoc priuilegium immunitatis toti clero & in fauorem ordinis fuit concessum: & proinde a singularibus clericis, etiam in sui præiudicium renuntiari nõ potest. [c] ideo requiritur consensus summi pontificis, qui caussa cognita, ex iusto potest dispensare. Sed & Panorm. [d] *Putarem*, inquit, *tamen quod vbi tanta necessitas immineret, quod non posset sine aliorum scandalo & periculo, haberi prius recursus ad Papam quod sufficeret tunc deliberatio episcopi & clericorum, argum l. tutor qui repertorium. De administratio. tutor* [e] *Tutor qui repertorium nõ fecit quod vulgo inuentarium appellatur*, inquit Vlpian. *dolo fecisse videtur: nisi forte aliqua necessaria, & iustissima caussa allegari possit, cur id factum non sit.*

Notat & idem Panormitan. [f] dispositionem, [g] nempe vt requiratur summi pontificis auctoritas ad imponendas contributiones rebus & personis ecclesiasticis, quando expensæ faciendæ essent ad communem vtilitatem rerum propriarum ecclesiæ, & laicorum, vt si latrunculi vel hostes vastarent vel vastaturi essent res proprias ecclesiæ, tunc enim deberet ecclesia contribuere, sed non ad solam deliberationem laicorum. Vnde *inquit*, ad hoc pondera, quod cum ad hæc onera possessiones non sint obligatæ, sed collecta est imponenda personis contemplatione rerum, oportet quod clerus & populus principaliter conueniant, & deliberent super hac exactione redimẽda, nec totius populi deliberatio obligabit clerum, nec contra. Cum enim agatur de vtilitate vtrorumque, oportet & vtrorumque consensum interuenire, & quod omnes tangit, ab omnibus debet approbari [h]. In similibus etiam concernentibus clerum & populum, vtrique debent vocari. [i] Si tamen clerus nollet absque caussa legitima consentire, populus poterit officium superioris ecclesiastici implorare, vt cogat clerum ad consentiendum & contribuendum [k].

35 Forsan excusari poterit ob necessitatem factum Ioas & Ezechię, *vt supra proponitur argumento. 1. & 2.* quamuis Ioas male perierit necatus a seruis [l]. Ezechias autẽ, præsumitur reddidisse quæ acceperat a templo Domini, quia postquam liberatus est ab obsidione Scenacherib, fertur valde ditatus & thesauros congregasse, eo quod etiam & ipse de cultu Dei & alimentis Leuitarũ, valde legatur fuis-

a *in c. aduersus 7. de immunita. eccle.*
b *in d. c. aduersus.*
c *c. si diligẽti de foro cõpet.*
d *ad cap. nõ minus. nu. 19 de immun. eccles.*
e *lib. 26 tit. 7.*
f *ad d. capit. non minus. num. 10.*
g *c. aduersus.*
h *Clem. 1. de censib. c. ad hoc, de offic. archidia.*
i *in c. fin. de sepult. c. 1. de censib.*
k *vt in fin. in cap. nullus de iure patronat.*
l *4. Reg. ca. 14.*

se solicitus [a]. Neque etiam quod per perturbationem factum est, imitandum est [b], dum ait de facto Loth dum obtulit filias stuprandas, vt conseruaret hospitum pudicitiam.

36 Nec obest quod 3. l. & quarto loco adferebatur *ad ius regis pertinere vectigalia, & onera rebus imponere & personis, & quod omnis anima potestatibus sublimioribus debet esse subiecta.* Nam hæc vera sunt quidem, & potestas regibus data hæc est, sed in personas tantum sibi subiectas, non in alias, puta alterius regni & subiectionis: de idoneis enim dispositio intelligitur [c]. *Sublimior potestas* imperatoris & regis dicitur inter eos qui temporalia ab illis suscipiunt: at *excellentior* in specialibus ordo ecclesiasticus, qui imperatori non subiicitur [d]: imo omnes principes subiici debent sacerdotibus & episcopis, dicebat D. Petrus [e]

37 Reliqua vero quæ citantur, *in temporalibus, principem secularem potestatem habere, imponendi & exigendi tributum, etiam si ab ecclesia vel ecclesiasticis possideantur*, egent distinctione, & bonorum, & exactionum, seu munerum impositorum, aut petitorum. Non enim possident ecclesiæ aut clerici bona vnius generis, aut eodem modo aut iure. Sunt enim quædam possessa ab ecclesia iure diuino assignata, vt primitiæ, decimæ, oblationes, quæcunque de propriis, & licitis rebus ecclesiæ a fidelibus offeruntur. Possidet autem nomini Dei cui offeruntur præcipue in signum superioritatis, & ipse vsum personis quæ illi deseruiunt, concessit [f]. Quæ omnia interdicuntur in distributione & dispositione, potestati seculari, sub pœna sacrilegii [g]. Alia sunt bona ecclesiarum temporalia immobilia & mobilia, ea aut sacra vel consecrata, alia nequaquam. Quæ sacra sunt extra commercia quoq; hominum, multo magis & locorum sunt [h], Diuini iuris sunt res sacræ & religiosæ: quod autem diuini iuris est, id in nullius bonis est [i], semelque Deo consecratum non debet in prophanos vsus conuerti.

38 In temporalibus aliis non consecratis, sed oblatis & relictis ecclesiæ, vel possessis ab ipsis personis ecclesiasticis iure patrimonii, a non vxoratis tamen sed viuentibus clericaliter, munerum & indictorum seu exactionum obseruatur distinctio: vt *si prædia quæ ad ecclesiam peruenerint, sint tributaria, aut obnoxia oneri reali pure quod rem sequatur, & non exigatur ratione personæ, dicuntur hæc prædia transire cum suo onere antiquo, quo onerata erãt antequam peruenirẽt ad ecclesiam, aut ad personas ecclesiasticas*, secundum Barthol. [k] *Et res qualibet generaliter cum suo onere transit* [l]. *Nemoq; plus iuris in alium transferre potest, quam ipse habeat* [n]. Sic agri ecclesiarum dicũtur soluere tributa, & non ecclesia. [n]

a 2 Parali. c. 31. & 22. b cap. quod ait 14. distin. c l. vt gra. datim de mu nerib. & honoribus P. d in c. aliud 5. c. solitæ 6. de maiori & obedien. Li. 1 decretal. 31. e c. omnes principes 4. eodem titulo & hæc alibi in syntagmate aiat. f can. omnes decima 16. q. 1. c. ua nos in 2. de decimis Leui. 27. ver 30. Num. 18 vers. 2 Deu. 14. ver 28. g c causa car pensis 13 de verbo. sign. c. quia sa erdo tes 13. & c. pen. & fin 10 h l interstipu antem 83 § sacram rẽ de V. O. Li. 45 P tit. 1. i Caius in l. 1 & Martiã i l. in tantũ 6. §. sacræ res de rerũ diui. Li. 1. P. ti. 7. Iustinia. in § vniuersitatu vers. nullius de rer. diuisi. in instit. iur. ciuilis. k ad l. rescriptio de muneribus & honor. & ad l. placet de sacrosanct. ecc. facit Lex imperatores, de pub. & vectiga. P. l. s. de exactor. tribut Lib. 10. c. l forma de censi P cũ simili. l l in c. pastoralis de decim. c. ex lit. de pignor. c. si quis Lacc. 42 16. q. 1 c cum non sit in hominem de decim. m l. qui tabernas & lege alienatio de contrar. emtion. P. reg. nemo plus iuris, l. si creditor de distract. pignor. P. cum similibus n in cap. si tributum cap. manum 12. qu. 1

Quamobrem

Quamobrem quando principes non recognoscentes superiorem, donationes exercuerunt in ecclesiam pleno iure, ex eo sine aliquo onere, dominia in eam transtulerunt irreuocabiliter, si nulla est retentio specialis[a]. Neque ideo opus est ecclesiam petere immunitatem aliam in illis, a principibus donantibus, quam vocant *amortizationem*, seu facultatem & potestatē retinēdi donata. Quādo vero ecclesia acquirit ab aliis quam a rege prædia tributaria, aut quę feudalia & onere seruitii vel tributi onerata sunt, non potest tunc ecclesia quæ iustitiæ cultrix est, in præiudicium onerum reipublicæ & alterius, talia sine onere retinere & ita debet, aut cum principe agere, vt remittatur hoc tributum, aut dare eo permittente retēti onera, hominem viuentē morientem, & confiscantē, qui talia debita pro ecclesia subeat & soluat, aut tenetur bona illa emancipare, seu vendere. idipsum dicimus si quando aliæ res quam feuda acquirantur ab ecclesia quæ tributariæ sint & debita territoriorum imposita antea habeant: & debebit ecclesia, vel procurare apud principem ius morticinii, vocant *admortissement*, & soluere indemnitatē dominis locorum aut illis dare hominem laicū, qui in casu mortis & cōfiscationis, faciat locum dominicalibus iuribus, *de quibus late disputatum videbis & conclusum per aresta apud Papum*[b]. Hinc pendet ratio resolutionis quam adfert Panorm. ad cap. *non minus in fine de immunitate ecclesiarum*, quod clerici quidem hodie, non tenētur ad gabellas, quæ imponuntur in vino & simil *per iura allegata ex iure pontificio & per auth. item nulla communitas, de sacros. ecclesia*: tamen si gabella fuisset imposita pro oneribus ad quæ tenetur ecclesia, teneri: quia tunc succedit loco oneris, *vt ait Butr, ad leg. instruct. vide Felinus. ad capitulū. quæ in ecclesiarum versi. de gabellis de constitutionibus*.

a *arg. l. quie quid 10. communia præd li 8. P. 11. 4 & Paul in l si quis ædes. de seruitu vrb. prædior.*

b *lib 1. Rhapsodia arest. tit. 4.*

39 Hic non opponendum quod decisum est ab Alexandro 4 *in c. 1. de immunitate ecclesiarum in sex.* non licere talliarum vel collectarum impositarum ob bona, nec solutarum prætextu, iniūgere ecclesiæ extra manum suam bona acquisita ponere. Nam illud pertinet ad tallias, nō ad bona realia, quæ adhærebant rebus, antequā peruenirent ad ecclesiam, erantq; tributa ordinaria & canones sic intelligenda *l. placet c. de sacrosancta ecclesia iux l final. de exactor. tribut. lib* 10. C. *tit* 19.

40 Sed & notat glossa casualis, ad *dict c.* 1. *Alexan. 4.* quod illud c. non seruatur in regno Gallię, quia compelluntur ecclesiæ ponere extra manum bona de nouo quæsita, quod intellige, *nisi ius morticinij seu amortisationis impetrauerint a rege, cuius interest bona temporalia ad ecclesiam vel capitula, vel alias personas, vel loca quæ dicuntur*, manus mortuę *transferri*, quia inde minui possunt vires regni, transeuntibus rebus iure perpetuo, ad personas quæ viuere censentur perpetuo: & ideo principes priuantur iuribus, quæ acquiruntur ex morte vel delictis possessorum, vel ex mutatione dominorū.

imo quod res eximantur a commercio hominum, quod fiant inalienabiles vt religione perpetua eius patrimonium sit perpetuum [a]. Et quia dictum est, *dominia rerum distributa imperatoris* [b]. potuit princeps rebus temporalibus in traditionibus earum, legem imponere, vt in manus mortuas sine eius auctoritate non peruenirent [c]. nec est odio ecclesiæ inducta hæc constitutio prohibitionis, sed bono publico. Nō enim ecclesia fundata est in bonorum possessione, sed in contemtu temporalium, dicentibus discipulis, *Ecce nos reliquimus omnia* [d]. Neque quicquam detrahitur a possessione ecclesiæ, quia illi bona conseruantur intacta & sine onere: sed hac prohibitione cauetur ne temere in præiudiciū quorū interest trāsferantur bona, & cogantur laici pauperes onera omnia subire.

Dicunt & aliqui, *antiquitus bona permissa fuisse immobilia, vt præpositi iis venditis, vel ex fructibus pauperes alerent, & tamen contra contigisse vt ex fructibus opes auxerint, immobilia immobilibus iunxerint, proximos ditauerint, pauperibus contemtis.*

Sūt & aliæ rationes amortisationis, redactæ ad ius priscum sacerdotum & Leuitarum, quibus nō erat permissum lege diuina, *immobilia inter tribus vndecim Israel possidere* [e]. His addunt plura quæ displicent pluribus, de quibus & confutatione eorundem, tractarūt plures [f]. Contrariam tamen partem, in aliquibus nationibus ex vsu, lege & consensu, iam cleri receptam, videmus, vt in Italia, locisque aliis Romano imperio subditis, & a lōgo tempore, & seculo D. Hieronymi, *vt liquet ex eius epistola & ex D. Ambrosio epistolarum l. 5. epi. 31.* In Hispaniis, *vt tradit Petrus Belluga Hispanus in specul. principis rubr. 14* vbi & amortizationem definit translationem rei immobilis iussu principis in manum mortuam factam, per vniuersam quoq; Galliam seruatum hoc ius principi soli traditur [g]. Idq; ab omni æuo, [h] in Belgio, idipsum ius per Burgundos principes receptū legibus latis, quas firmauit & amplificauit Carolus V. Imperator [i].

41 Placuit autem, vt si legetur res ecclesiæ, & ipsa Deo ita consecretur, redimatur, & sumtib. heredis iure morticinii donetur, vt pronuntiatum in senatu Parisiensi 27. Martii 1558 [k]. Vel si ecclesia emerit ipsa pretium det rei Deo consecratæ, domino conquerenti iuxta expressum textum [l].

42 Quod si agatur de tributis, & oneribus seu vectigalibus, imponendis rebus iam incorporatis ecclesiæ, vel quæ sunt effectæ personarum ecclesiasticarum non vxoratarum vel dominii earum, dicendum est, nullas collectas aut onera extraordinaria, qualia sunt *indictiones & superindicta ob bellum vel aliam necessitatem publicam postulata*, imponi posse: siue sint munera personalia, siue mixta. quæ personis imponuntur pro rebus, etiamsi res antequam peruenerint

a vt ait l. iubemus nulli 34, C. de sacr sanc. ecc. l. nulli de reb. eccl non alienā. c. nō liceat Papae sine exceptione 12, q 2. cum simi. b c. quo iure 8. di. c. si quæ causa 27 §. cū ergo & his ita respōdetur 11. qu. 1. cl in tradit. de pact. P.
d D. Matth c. 19. vers. 27
e Num. c. 18, ver. 20 Deut c. 10, vers. 9, & c. 18. vers. 2, Iosue c. 13. ver 14. & 33 Ezech. 44. v vers 28.
f Panor. cōsi 26, 62. & 63 & ad cā relatum de testamen. Ioh. Andreas ad c. final. de immun. eccl, in sex. Chaßan, ad consuetu. Burgun. tit. des mains mortes §. 10 n. 50. & aliis.
g Ioh. Faber ad l. quoties C. de rei vin, Papus ad cōsuetudines Borbonii, §. 25. & 479.
h vt tradit Guilelmus Benedictus ad c. Raynuntius ad verba & vxorem nomine num. 3, & 4.
i P. Pekius tractat. de amortiz. immobiliū, cap. 4. & 5. 6.
k vt refert Papus lib. 1. Arestor. tit. 14 argum l. si hominem quem pignori dederas 88. de lega. 1. & l. pen paragrapho fin. de lega 3.
l c. 2. comperimus 14. q. 6.

rint ad ecclesiam, vel ad personam ecclesiasticam, fuissent in libro censuali, quem vocant Galli *cadastre*, descripta. Et sic resolutum & iudicatum tradit Guido Papęus *decisi* 381. & se ipsum corrigit, quod ante contrarium respondisset, *in decisi*179. Idq; etiam defendit Baldus ad *l. placet de sacr. san. eccle.* excepi non coniugatos, qui vti tamē dicuntur priuilegio clericali in duobus tantum, nempe in decisione *capit. si quis suadente diabolo* 18. *quæstio.* 4. & ne pro delictis ciuiliter aut criminaliter trahantur coram iudice seculari[a]: nam illis vtuntur tantum priuilegiis, si tamen viuant clericaliter, aliis non: non coniugati vero & ex ordinibus ecclesiasticis, aliis vtuntur.

a *in l. vnic. de clericis & coniugatis in sex.*

43 Singularis mihi hic videtur obseruāda distinctio Panormit. qui postquam in hac quęstione aliorū distinctiones tradidit[b], suā addit *Tertia* inquit, *opinio & verior est, in quæstione, an bona transeant in ecclesiam aut personas ecclesiasticas cum onere suo, quod aut illa bona habebāt onus perpetuum annexum & inuariabile, & tunc transeūt ad clericos cū onerib. suis. facit Cle. 1. de censi. & quod ibi notatur. aut onus nō erat tale, vt fiūt ista descriptiones quæ fiūt hodie: quia æstimātur bona cuiuscunq; vt soluāt plus vel minus secundum impositionē collectæ & ad ista onera nō tenetur ecclesia vel clerici, quia nō potest dici quod sit onus annexum possessionib. cū nō sit perpetuū, sed variabile, & quādoq; imponitur personæ pro reb. quare cum perueniunt ad ecclesiam debent censeri iure ecclesiastico, iuxta tex. in c. vni de iur. patr. in sex l. fiscus, de iure fisci P.* c Quamobrem, si bona superuenerint personis ecclesiasticis, non coniugatis, successione paterna vel cognatorū plebeiorum, vel si a plebeis acceperint vel emerint, aut alio modo acquisierint, quæ dū erant apud illos, in catastris erāt registrata, & obnoxia vectigalibus, talliis & gabellis, non tenētur ad dictas vel similes cōtributiones, quia ex mutatione personę mutatur conditio rei[d] expresse Papæus *decisio.* 382 & 261. *vbi ait, capellano moriēnte, relicto herede, homine laico, inuentarium fieri debere bonorum per curiam secularem, non per ecclesiasticam*: quia bona quæ erant exacta priuilegio clericali, desierunt esse ecclesiastica, & conditionem hæredum sequuntur, [e] per *legem fiscus de iure fisci P.* vbi mutata persona, mutatur status rei, quoad priuilegium possessionis. Quid autem statuendum sit si aduenerint bona communia ecclesiastico cū laico, num debeantur onera integra, vel nulla. Vide Speculatorem titul. de *clerico coniugato, vers. huiusmodi autem*. Barto. ad *l rescripto, de muner. & honor.*

b *in c fin. 12. de vita, & honestate clericorum.*

c *Et hanc opinionem tenuit Ioh. de ligna ad cle. præsenti de censi. Arch. ad c. 1. de immuniti. eccl. in sex*

d *vt ait Bar. ad l. per procuratorem in fi de acquir. hered. iuxta c. de clericis de imm. eccl. in sex.*

e *per casum l. per procur. §. 1 de acqu. heredi. P.*

44 Priuilegia porro immunitatis ab omnibus oneribus, talliis, exactionibus, imo a refectionibus itinerum, viarum, murorum cōcessa sunt ecclesiis & personis ecclesiasticis, vt docuimus antea, ex iure diuino & pontificio per *c. non minus c. aduersus de immun. ecclesia. 1. c. quanquam c. clericis eo. tit in 6. Clem. fin. eo. titulo, & alibi.* Atque etiam tractatur nominatim in *d. ca. non minus* de exemtione a contributione fossatorum, & aliorum communiū negotiorū reipub.

Quare & illa l. ad instructionem, & similes qui volunt contribuere debere bona ecclesiæ, ad murorum, itinerum refectionem, ad traductionem exercitus, angarias, & similia non sordida, vt dicunt munera, sunt abrogatæ, tum quia, *vt sæpe dixi*, Reges, Imperatores, & alii principes, nō possunt imponere legem ecclesiasticis personis aut rebus [a] Tum etiam, quia per nouellam Friderici postremam, expresse hoc videtur prohibitum, vt contra libertatem & priuilegia ecclesiæ: [b] & ita nominatim se respondisse & consuluisse, & iuxta consilium suum iudicatum fuisse, tradit Panor. [c] Neq; aliter consuli tuto posse ait, cum summa sit ratio, quæ pro religione facit [d]. Sed & non recipi dictam l. *ad instructiones*, glossa ibi notat, & gloss. *ad can. generaliter. §. nouarum.* 10. *quæst.* 1. *Ioan. Andreas Panorm. ad dict. cap. non minus.*

45 Nec obest quod dicatur, *bona ecclesiæ & pauperum & redemtionis captiuorum esse*: hoc enim verum est, quando necessitas ecclesiastica vrget, & deficiunt facultates omnino pro redimendis pauperibus, non aliter. Sed hinc non sequitur etiam, vt possit cogi ad contributiones communitatis a laicis vel principibus, sine auctoritate summi pontificis, & nisi etiam cum deficient facultates laicorum.[e]

Sed & bona ecclesiæ, non sunt tantum dicata pro pauperib. principaliter, sed pro cultu diuino conseruando, & si toleretur a tyrannis postea restabiliendo, & pro alimentis eorum qui Deo ibi inseruiunt [f]. Sed & statutum, *vt vltra decimas primitias & oblationes, separatæ certæ possessiones & vrbes essent ex possessionibus distributis aliis tribubus, quæ darentur filiis Leui ad habitandum & nutrienda animalia sua*, iuxta verbum Domini. [g] *Atque datæ sunt quadraginta octo ciuitates Leuitis cum suburbanis possessionibus.*[h]

Ezechielis etiam c. 45. diuisio fit totius terræ promissionis in quatuor partes, post separatas primitias Domino, quarum *prima* sacerdotibus & templo deputatur, *altera* Leuitis, tertia ciuitati, *quarta* principi, & iussum ibi: *vt princeps contentus esset sua parte, nec depopularetur partes populi seu sacerdotum & Leuitarum.*

46 Nec obstant exempla, & senatusconsulta adlata per Papam, quibus aliquando fuerunt in Gallia personæ ecclesiasticæ compulsæ ad refectionem murorum, & alia onera stipendiorum contribuenda: nam exempla necessitatis vrgentissimæ, non constituunt regulam: sed potius exceptionem regulæ.[i] *Rursum* priuilegium cōcessum existimatur regibus Galliarum in perpetuum, per Bonifacium 8, antequam Philippo Pulcro infensus esset, de imponendis vectigalibus, vel colligendis auxiliis ab ecclesia dum expediret reipublicæ: cuius priuilegii & constitutionis facit mentionem Guillelm. Benedicti.[k] Bulla exstat Bonifacii inserta & trāscripta *in libro liliorum*, cuius tenorem refert Feraut in iuribus & priuilegiis regni. Nec ad rem facit,

a *c. ecclesia sancta Maria, cap. quæ in ecclesiarum. de constitutio.*
b *auth. It. cū nulla communitas C. de epis. & cler.*
c *ad c. non minus, nu. 17. & 18. de im muni. ecclesia. & cō silio 3. volu 1. incipiente* super casu. *contra legē ad instructiones.*
d *l. sunt personæ. de relig. & sum. funer. P.*
e *d. cap. nouimus & c. aduersus, de immu. eccl. cau. sancitum 25 § fin. 23. q. 8. ibi quod tamen hoc ipsum non sine Romani pontificis consensu fieri debet.*
f *cap. nemo, de consecra. distinct. 1. n. c. 18 versic. 1. & 24. Deutero. c. 10. vers. 9. & 18. Iosue. 13 vers. 14. cap. vulterrana. capi. quatuor cn. de reditib. 12. q. 2.*
g *num. c. 35. vers. 2 Iosue c. 21.*
h *d. c. 35 nu. vers. 7.*
i *cap. quod non est licitum. de regul. iur. apud Greg.*
k *ad cap. Raynucius in verba & vxorem nomine, num. 136. de testam.*

quod

quod ipse Bonifacius 8. reuocauit hoc priuilegium & alia similia, *in c. clericis. §. fin. de immunita. ecclesia. in sex.* Nam postea Clemēs.5. *in consilio Viennensi*, expresse reuocauit illam decretalem Bonifacii incipientem *clericis*. In Clem. vni. de immunita. ecclesiarum, propter scandala, quæ inde oriebantur, & restituit cōsilium simpliciter Lateranense, quo non licet exactiones vllas ecclesiis imponere sine auctoritate summi pontificis, & consequenter restituit aut conseruauit priuilegium concessum regi Galliarum, propter singularia beneficia, quæ collata sunt a Regibus Francorum seu Gallorum in sedem Apostolicam, quæ meruerunt maiora priuilegia, concessa aliquando non solum in bona ecclesiastica & beneficia & inuestituras, sed etiam in ordinationem sedis apostolicæ eis concessa.a Quin & liberales summi pontifices in auxilium regni permiserunt regibus aliquando colligere auxilia ex beneficiis ipsis, quæ decimarum nomine appellantur.

a *ca. Hadrianus, in vtroque. 63. distin. cum simil.*

Sic cum inuaderetur Franciscus primus, anno Domini 1522. vndique ab inimicis, nempe in Italia, in ducatu Mediolani, ab Hispanis, Italis & Alemanis: in Picardia, a Flamingis, Sicambris & Anglis: in Campania ab Alemanis, in Aquitania & Vasconia, ab Hispanis, vi illius bullæ Bonifacianæ, petiit subsidium ab ecclesiis Galliæ: cōpulsus necessitate, in qua, *vt diximus*, etiam sine auctoritate summi pontificis dum tempus non patitur dilationem, princeps repente inuasus & imminente periculo regni, potest petere subsidium ab ecclesia, si modo sit princeps qui non habeat superiorem. b

Sed & haberet rex Galliæ ex speciali priuilegio Martini 5 Papæ, vt possit subuenire, per se vel suos iudices, ecclesiis, in caussis possessorum rerum temporalium, & beneficiorum ecclesiæ. cuius bullæ verba refert Guido Papæus *decisi.* 1. quibus apparet antiquam consuetudinem regni Galliæ, quæ habet cognitionem interdictorum de possessione ēt rerum ecclesiæ, & beneficiorum, fuisse confirmatam ad petitionem Caroli VII. regis: quod & refert idē Guid. Papæus *decisio.* 552. *num.* 8 Regi itaque Galliæ, aliquando, maxime, ex necessitate, singulari iure, & noua subsidia imponere rebus temporalibus ecclesiæ poterit, aliis non vtique non priuilegiatis non licebit, neque ducibus, comitibus, aut aliis heroibus in regno Galliæ etiam constitutis, cū & hoc ius imponendi nouū vectigal, regio iuri adhæreat. c

b *vt tradit Lucas de Penna, ad l. 2. de quib. muneribus nemini liceat se excusare, lib. 10 caps. Ludouicus Roma. in l. si vero § de viro solut. mat.* P

c *per cap. super quibusdam, de verbor. signific. cap. vni. quæ sint regalia, in vsib. feudo*

47 Neque etiam contra ecclesiam vel personas ecclesiasticas, potest noui subsidii prætextus obiici, quod negotia pro quibus postulantur pertinere dicantur ad vtilitatem etiam personarum ecclesiasticarum, puta ad communem defensionem patriæ, vel eius conseruationem, ad ciuitatem communem reficiendam, vel similia, & quod videatur æquum vt qui sentiunt commodum, sentiant quoque partem oneris. Nam hoc verū esset, *primum* si via ordinaria ecclesiasticæ personæ conuocarentur cum laicis, vt de ipsa re cōstituerent, *quod omnes tangit ab omnibus approbari debet*. d

d *Clem. 1. de censib. & c. ad hæc de offi. archid. c quod omnes. de reg. iur.*

Vel si laici vellent, iure pontificio vtentes, interpellare clericos coram suo episcopo. At propria auctoritate velle iudicare & onerare bona & personas ecclesiæ, hoc non est vllo iure receptum.

Neque necessaria omnis defensio, quæ confert vtilitatem ecclesiæ, exigere debet ab ecclesia auxilium de bonis aut personis, siquidem laici ad hoc tenentur ex officio, defendere *inquam* ecclesiam, bona eius, & personas, tanquam filii ecclesiæ. Quemadmodum & curiones, & qui bona habent ecclesiastica & munus deseruiendi cultui diuino, tenentur orare, & Deum interpellare, pro salute communi & animarum laicorum, etiam si nouis non iuuentur largitionibus.

Qui accipit mercedem, vt faciat quod facere debet, alioquin turpiter accipit, & ad restitutionem tenetur etiam legibus ciuilibus.[a]

Princeps minister Dei est, defendensque ecclesiam Dei, vt & populus, suo officio fungitur, & ob id mercedem ab ecclesia petere nõ debent. Imo postquam hæc strenue gesserint, dicere ex Christi doctrina debent b, *Serui inutiles sumus quod debuimus fecimus.*

Quod si quis obiiciat, *aliquando principes exegisse a personis & bonis ecclesiasticis & vectigalia, & munera personalia, patrimonialia, & mixta,* nihil moror: neque ea constituunt id quod fieri debet, nec disputamus num factum sit, vel num de facto fieri possit: nã hoc & tyranni poterunt sibi arrogare iniuste, qui etiam aliquando conati sunt ipsam religionem opprimere, & ministros eius oppresserunt, & ferro, igne, suppliciis crudelissimis persecuti sunt: sed quæstionis nostræ cardo versatur, *num de iure fieri ita possit & liceat:*

48 Verum adhuc, licitum puto iure pontificio, exigere gabellas, portoria & vectigalia iuste a laicis principibus constituta, vel ab his qui ius imponendi habent, a personis clericorum si negotientur, & de his in quibus negotiantur, etiam sine permissione summi pontificis aut episcopi, vt habetur expresse *in Clem. fin. de censib.* dum statutum, non posse exigi guidagia, vel pedagia, de rebus propriis ecclesiæ, vel personarum ecclesiasticarum, quas *non negotiandi caussa* deferunt vel transmittunt. Ita & *in cap. quanquam 4. de immuni. ecclesiar.* ibi, *non negotiationis caussa.* Dum enim laicorum subit negotiationes clericus, si tertio admonitus noluerit a negotiatione desistere, ipso facto amittit priuilegium clericale, in eo, quod possit legibus negotiationis laicorum contineri. c Necessarium tamen est, prius eum tertio admoneri per diuersas vices, & non vna peremtoria pro tribus, antequam priuetur priuilegio clericali etiam in negotiatione. d Neque etiam clericus negotiatus perdit omnia priuilegia clericalia, sed tantum non soluendarũ gabellarum, & alia quæ pro negotiatione debentur. Imo videtur dicere glo. *ad d. c. fi. de vita & honest* quod non perdat priuilegium fori, *Panor. ibi nu. 7.* Quamquam in hoc ego subsistendum putarem, si tantum ageretur de administratione rerum temporalium vt de cõductione earum, pro quibus in Gallia, posset tantum conueniri coram iudice seculari, *iuxta*

a l fin. de cõ dict. ob turpem caussã, lib. 12. P. tit. 2.

b *D. Luca c. 17. vers. 10.*

c in c. fi. de vita & honesta. cleric. lib. 3 tit. 1.

d *vt notat Panor. in d. c. fin num. 5. per illum textum de vita & honest. cleric.* & Alexan. *consil. 6. 8. vo' is quod & voluit g'os ad Clement. 1. de vita & honest. cleric. Ioã Andr. a l c. ex tuæ, de cler non residenti.*

iuxta id quod sæpe decisum est, arrestis.[a] Nisi me aliunde impelleret, quod hæc actio videtur esse personalis & pro negotiatione, in qua forum legitimum personæ ecclesiasticæ, ecclesiasticum est[b]. *auth. clericus, de episco. & cler. cap.* & per regulam generalem, *quod actor sequitur forum rei*.[c]

49 Ex licentia summi pontificis etiam permissæ fuerunt regibus & principibus aliquando exactiones aliquarum decimarum a sacerdotia possidentibus, *vt docui*[d] vt anno 1500. quo tempore Cæsar Maximilianus primus de bello Turcarum, Imperii conuentum agebat Augustæ, decretum fuit mittendam esse legationem ad pontificem Alexandrum sextum, vt rempublicam ope consilioque iuuaret, & prouentus annatarum, hac potissimum de caussa concessos olim, in hunc vsum contribueret[e].

Dauidi Brusio Scotorum regi, magna vi auri redemto a suis, & in Scotiam reuerso summi pontificis ac prelatorum consensu, ecclesiasticorum redituum decima pars liberaliter donata est.[f]

Refert H. Mutius[g], anno Domini 1282. Honorium Papam pro inferendo bello in Turcas laborasse, & misisse cardinalem episcopū Tusculanum in Germaniam, qui Herbipolim conuocauit oēs prelatos & magistratus ecclesiasticos & seculares, adfuisse quoque Rodulphum, ibique tractasse de subsidio ad id bellum, & petiisse legatum quartam partem prouentuum ecclesiasticorum, ad quatuor annos, nemineque resistente, vnum solum nomine Probum episcopū Tullensem, denegasse, & multa loquutum de officiis ecclesiasticis bonisque ecclesiarum & vsu illorum effecisse, vt vno consensu negauerint vniuersi prælati, se id quod postulabatur daturos, tamen factum esse vt hic Probus paulo post ab episcopatu deturbatus retrusus fuerit ad fratres suos mendicantes D. Francisci ex cuius ordine erat. Tempore quo Veneti gesserunt bellum contra Baiazetē regem Turcorum, Alexander 6. pontifex Maximus, omnium prouentuū, quibus sacerdotes in Imperio reipublicæ fouerentur, partem plus tertiam Venetis concessit, cardinalium sacerdotiis exceptis[h]

Quum etiam Solymanus Turcarum Imperator Pannoniam repeteret anno 1531. exhausto pontificii imperii ærario, in senatu Cardinalium decretum est, *vt quinque decimæ sacerdotiis imponerentur immunitate concessa sacerdotiis cardinalium*, quæ res minores sacerdotes sacratasque virgines & sacras hospitales domus vehementer afflixit. Nam exactores cum Imperio in prouincias emissi, dum priuato quæstui studerēt, incredibili acerbitate, humana & diuina perturbabant: adeo vt plerique sacerdotes templa desererent, & passim sacrata vasa, & antiqua donaria conflarentur. erant qui prędia dicata altaribus vēditarent, vt decumæ soluerentur. Neque honestissimus sacri belli prætextus, neque extrema prope necessitas inuidiā leniebat: quoniam cardinales qui opima sacerdotia possiderēt, immunes euaserant, quasi illis, *inquit Iouius*,[i] ad tuendam Romanæ aulæ am-

a *quorū meminit Papon lib. 1. Arestorum tit. 5. aresto 9. & 10*
b *cap. 4. de foro compe. tit. vt clerici apud proprios episco. per conueniant. nouellæ 83.*
c *ea. cum sit generale. 8. de foro compet l. iuris ordinem. de iurisd. omn. iudic. C. cū simi ib.*
d *lib. 2. syntagma iuris ca 20.*
e *Sleidan. lib 4.*
f *Hector Boethius lib. 15.*
g *li. 21 Chronici Germanorum.*
h *Bembus lib. 5. histo. Venetia.*
i *lib 6. historia.*

plitudinem, de solito vitæ splendore nihil remittere moderarique liceret, cum ex aduerso plerisque egentibus vltima vitæ alimēta raperentur.

Alexander 6. etiam Pont. in vsum belli Gallici, pecuniam omnē, sedis apostolicæ auctoritate in Hispania, belli sacri nomine quam *cruciatam* appellarunt, coactam Neapolitano regi concessit, quam tamen pecuniam, nisi contra religionis Christianæ hostes, nefas erat consumere [a].

a *vt tradit Guichardinus li. 1.*

Permisit Francisco I. eius nominis Gallorum regi, Leo 10. pontifex Florentiæ congressus, vt in Gallia citeriore & viteriore, sacerdotiorum reditus binis decumationibus decumaret. [b]

b *vt scribit Sabellicus libro 6. supplem ex Paulo Iouio.*

Paulus 3. quoque pōtif. in bello Germanico, contra protestantes, anno 1546 permisit eo anno Carolo 5. Imperatori dimidiam partem bonorum ecclesiæ sumere per Hispaniam: & ex annuis prouentibus monasteriorum Hispaniæ diuēdere, donec ad aureorū millia quingenta conficeret, ea lege tamen, *vt de suis bonis tantundem illis inuicem oppignoraret.* [c]

c *Sleidanus lib. 17.*

De conseruatione ærarii. CAP. VIII.

NON sufficit principi habere, vel inuenire in regno vel principatu thesauros ingentes, aut dare operam cogendis vel exigēdis, nisi proba administratione illos conseruet. Fuerunt enim plures, qui & copiosissimis thesauris inuentis abusi sunt, & multo magis nocuerunt reipublicæ in illis male dispensandis, quam alii in pessime conquirendis.

Debet itaque in primis animum intendere, ne quæ censum publicum debent, quæ domanii sunt, a quoquam vel patientia vel distractione præmortuorum vel antecessorum principum, priuatim retineantur. Hoc enim pro axiomate habere debet, ea quæ supremæ dominationis vel subiectionis notam habent, neque alienari neque præscribi contra principem posse. Vt enim homo non potest esse ἀκέφαλος, sic nec qui est ex corpore reipublicæ vel regno alicuius, neque potest subiectio præscribi, cum non liceat membra a capite recedere. [d] Pari modo quæ testantur illam subiectionem, non possunt præscribi a subiectis, vt census, tributum, potestas ea exigendi, facultas denegādi, nisi immunitas detur, quia subiectionis sunt notæ, [e] census ad recognoscendum superiorem præstari rescriptum. [f]

In aliis quoque quæ neruum disciplinæ & subiectionis testantur non valet contraria consuetudo & præscriptio. [g] Nec nisi cardinales quæ sunt reseruata in signum priuilegii principalis tantum summo pontifici, possunt vsurpare, *cap. quod translationem. 4. de officio lega.* [h] quo loci glossa ad verbum *reseruata*, notat quæ sint reseruata potestati solius pontificis summi, quæ tantum ab eo cōcedi aliis possunt non vt proprio nomine exerceant, sed tantum concedentis & eius auctoritate. Nam quæ supremi principatus notæ sunt & adhærent eius

d *cap. cum non liceat. 12. de præscriptio.*
e *l. competit de præscrip 30. vel quad. annor. C. Bald. ad l 1. de emancip. libero. C. text in d. c. cum non liceat, capit. 8. nulla ratione 91. d fuisse per plura exempla Iason, in l. imperium, nu. 20. de iurisdict. om. iud.*
f *ca. omnis anima, de censib.*
g *vt in cap. cum inter, 5. de consuetud.*
h *lib 1. tit. 30.*

eius dignitati, cedi a principe non possunt, quod princeps sit tantum vsurarius iurium & bonorum, quæ reipublicæ seu principatus sunt, & ius vtendi fruendi quod est personale, ad alium quam ad proprietarium iure cessionis nequeunt transferri. [a]

2 Et proinde eadem ratione, res ipsæ quæ sunt dominij, diadematis seu domanij, a principe alienari nequeunt, & alienatæ repeti possunt iustis aliis rationibus, quæ omnem cuiuscunque temporis obiectam præscriptionem excludunt. Respublica quippe 1. loco censetur corpus perpetuum, quod per subrogationem similium personarum, immortale habetur, *vt dicebat iuriscon.* [b] Ideo eius patrimonium perpetuum & immutabile censetur, *iuxta ea quæ traduntur de bonis ecclesiarum*, quarũ patrimonium, vt ipsa religio, perpetuum dicitur. [c] Atque planum est publica bona, inter sancta esse, quia *sanctum* dicitur *quod violari non debet*. [d] Imo & nullius in bonis esse, vt sacra, *quẽadmodum tractant iurisconsulti*, [e] quibus rationibus nec alienari posse docuimus. [f]

3 Rursum bona quæ committuntur principi a republica, subiecta restitutioni sunt, proinde alienari non possunt in præiudicium successorum in regno aut reipublicæ administratorum exemplo eorum quæ a priuatis restituenda, distrahi ab illis nequeunt. [g]

4 Subinde 3. bona reipublicæ, principi data sunt pro dote, pro oneribus ferendis: quare exemplo rerum dotalium, tanquam sponsus eius, non potest ea distrahere, vel cõsentiente populo: vt nec maritus dotali non æstimata cõsentiente vxore. [h] Et quãuis *dominium ciuile dotis* dicatur *esse penes maritum*, tamen verum dominium est dotalium rerum penes vxorem, [i] eodem modo & dotalis reipublicæ res, in dominio proprio sunt eiusdem.

5 4. Facit quod etiam principes ad regnum vel principatum venientes, iuramento se obstringunt in auguratione, *de non alienandis bonis dominij principatus*, & proinde contractus & alienationes in cõtrarium factæ, redhibitioni & nullitati subiacent: saltem repetitioni locum faciunt restituto pretio, si quod in vtilitatem reipublicæ ex ea alienatione solemni, conuersum fuerit.

6 5. Et hoc videtur esse ius gentium, quia fere omnia regna eo vsa sunt & vtuntur: ea ratione quod sicut homines non præscribunt aduersus Deum, sic nec homines contra rempublicam. Et ideo Themistocles Athenis, & Cato Censor Romæ, nulla admissa exceptione temporis, bona reipublicæ per patientiam vel factum, aut negligentiam magistratuum, a personis priuatis occupata vel possessa, in publicum reuocarunt, *vt tradit Plutarchus*. [k] Ita receptum & in regno Galliarum longissima & immemorialis initij consuetudine, firmata pluribus edictis regiis, & comitiis regni generalibus, quibus alienationes reuocatæ fuerunt. Item in regno Hispaniarum, [l] In Regno

a *iuxta vulgata iura l. si vsufruct. de iure dot. P. l. necessario § fin de periculo & commo. rei vend. § finitur. de vsufruct. apud Iustinian.*

b *in l proponebatur de iudi. l. 5. P*

c *in l. iubemus nulli 14 C. de sacros. eccles.*

d *L. sanctũ. 8. de rerum diuisio. P.*

e *Caius l. 1. de rerum diuisio. li. 1. P. ti 8.*

f *in syntagma lib. 25. ca. 7*

g *L. fi. §. sed nostra manifestas communia de lega. c §. de restitutioni. & ea quæ parit in vndecimo mense. in nouel.*

h *L. vni. §. & cum ex Iulia de caducis toll. C. §. 1. quibus alien. licet vel non l. ex Iulia, de fundo dotali P.*

i *L. in rebus C. de iure dotium, & vbi adhuc eo. t. & ti. § dos cõstante matrimo. solu. fuerit, C.*

k *in vita vtriusq.*

l *vt habetur in codice Hispan. parti. 1. ti. 5. & in comitiis habitis anno 1560.*

Poloniæ, [a] In regno Anglico, [b] Venetiis. [c]

7 Sexto dignitas regis indiuisibilis est, & si plures sint reges, desinit esse monarchia, ita & ius regium, & quæ regiæ annexa sunt dignitati, quæ nec diuidi nec cedi aut communicari pluribus possunt. [d]

Fuerunt in Gallia, sæpe alienationis domanij quæstiones serio agitatæ, de quibus feruntur senatusconsulta a Papone, [e] pluribusque rationibus conclusum, *domanium seu dominium regni alienari non posse sua natura*, & si quando tanta sit necessitas pecuniarum ob causas vrgentissimas, alienari quidem posse, sed nõ simpliciter, sed cum potestate redhibitionis, restitutis pecuniis legitime solutis & solemnitatibus interuenientibus.

8 In primis enim putantur caussę legitimæ ad alienationem ineundam tres præcipuæ, prior, *si princeps habeat liberos*, nam moriens, cũ omnes præter vnum, nequeãt principatum monarchicum obtinere, potest quædam domanialia illis possidenda distribuere sine iure tamen regiæ potestatis, vocant *appanagium*, quod adhuc conceditur fiduciario nomine nempe ea lege, *vt si mori eos sine liberis masculis cõtigerit, eadẽ bona in panagiũ data, redeãt ad ius diadematis & coronæ.*

Dehinc dominij alienationi causam iustam dat, *necessitas belli vrgentis*, ingresso iam hoste, vel impendente. Posset & pro redemtione principis, & aliis causis pro quibus mulier alienare potest pendente matrimonio dotem, secundum respõsum Iurisconsulti Pauli, [f] *quãuis* inquit, *mulier non in hoc accipiat constante matrimonio, dotem, vt æs alienum soluat, aut prædia idonea emat, sed vt liberis ex alio viro egentibus aut fratribus aut parentibus consuleret, vel vt eos ex hostibus redimeret, quia iusta & honesta causa est, non videtur male accipere, ideo ei iuste soluitur.* Addit postea Vlpianus [g] *sed & si ideo maritus ex dote expendit, vt a latronibus redimeret mulieris necessarias personas, vel vt mulier vinculis vendicet de necessariis suis aliquem, reputatur ei id quod expensum est siue pars dotis sit, pro ea parte, siue tota dos sit, actio dotis euanescit.*

In quibus notãtur casus alienationis dotis permissę vxori vel marito, qui transferri possunt ad causas legitimas alienationis dotis reipublicæ, *Primum* si soluatur creditoribus ex dote, si videlicet onerata sit respublica debitis. *Secundo*, si alia res magis idonea & vtilis pro priore distracta, sit subroganda, & in dotem constituenda. *Tertio* si velit consulere mulier filiis ex alio viro susceptis, qua in re ius appanagij fundamentum habere potest, cum de dote reipublicæ datur liberis prioris principis defuncti. *Quarto*, si mulier velit filios suos aut parẽtes, multo magis ipsum maritum, ab hostibus redimere. Cui casu etiam redemtio captiui principis vel filiorum eius, subnixa videtur. Prout & Cicero eos vere liberales censet, qui suis facultatibus, aut captos a prædonibus redimunt, aut æs alienum suscipiunt amicorũ causa, aut in filiarum collocatione adiuuant. Eosdem casus recenset iterum Paulus, [h] *Manente*, inquit, *matrimonio, non perditura vxori, ob hæc*

a *vt notatur in constitutionib. eius regni.*
b *vt habetur in Charta magna Anglorum.*
c *in statuto Venetorum. li. 2.*
d *vt etiam notauit Bal. ad auth hoc amplius, C. de fideicom.*
e *Lib. 5. Rhapsodia arest. ti. 10.*
f *in l. quãuis. 20. solu. matrimo. li. 24. P. ti. 3.*
g *in l. 21. eiusd. ti.*
h *in l. manente. 73 § 1. de iure dot. li. 23. ti. 3.*

ob has causas dos reddi potest, vt sese suosq; alat, vt fundum idoneum emat, vt in exsilium, & in insulam relegato parenti præstet alimonia, aut vt egentem virum, fratrem, sororemue sustineat.

Addi potest *defensio reipublicæ* inter causas necessarias & iustas, si alio modo quam per eam venditionem consuli ei nequeat.

9 Solemnitates tamen maiores in venditione domanij, aut alia alienatione dotis reipublicæ, quam in distractione rerum dotalium exiguntur, eoque maiores, quo maior est fauor & priuilegium præstantius reipublicæ quam mulieris, & quo maiori fauore digni habentur plures vno, & quo maiori cura & inquisitione minorum res quam maiorum distrahuntur. Liquet enim rempublicam vt pupillam, extra ordinem iuuari. a

Proinde exemplo alienationis rerum minorum, imo & alienationis rerum ecclesiæ, debet adhiberi inquisitio seu tractatus diligens. Nec congruentior mea sententia, totius quæstionis aliunde mutuanda est definitio, quam a prudentissimo Iuris consulto Vlpiano, cuius verba referam, b quæ reipublicæ bonis distrahendis accommodari possunt mutatis nominibus tutorum & minorum. *Non passim, inquit, tutoribus suis obtentu æris alieni permitti debet venditio. Namque non esse & viam eis distractionis tributam, & ideo prætori arbitrium huius rei senatus dedit, cuius officio in primis hoc conuenit excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum æs alienum expediri. Quærere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat vel in numerato, vel in nominibus quæ conueniri possunt, vel in fructibus condictis, vel etiam in redituum spe atque obuentionum. Item requirat num aliæ res sunt præter prædia quæ distrahi possint, ex quorum pretio æri alieno satisfieri possit. Si igitur deprehenderit, non posse aliunde exsolui quam de prædiorum distractione tūc permittet distrahi, si modo vrgeat creditor, aut vsurarum modus parendum æri alieno suadeat. Idem prætor æstimare debebit, vtrum vendere potius an obligare permittat. Nec non illud vigilanter obseruare ne plus accipiatur sub obligatione fœnoris, quam opus sit ad soluendum æs alienum, aut distrahēdum arbitrabitur, ne propter modicum æs alienum, magna possessio distrahatur. Sed si sit alia possessio minor vel minus vtilior pupillo, magis eam iubere distrahi, quam meliorem & vtiliorem. In primis igitur quoties desideratur ab eo vt permittat distrahi, requirere debet eū qui se instruat de fortunis pupilli, nec nimium tutoribus vel curatoribus credere, qui nonnunquam lucri sui gratia, adseuerare prætori solent, necesse esse distrahi possessiones vel obligari. requirat ergo necessarios pupilli vel parentes, vel libertos aliquos fideles, vel quem alium qui notitiam rerum pupillarium habet aut si nemo inueniatur aut suspecti sint, qui inueniuntur, iubere debet edi rationes, itemque synopsin bonorum pupillarium, aduocatumque pupillo dare, qui instruere possit prætoris religionem an assentiri venditioni vel obligationi debeat.* hæc Vlpianus, c omnia prædicta apud acta probata esse debere.

a *vt dicebat Imperator Alexan. in l. 3. de iure reip. li 11. C. ti. 29.*

b *ex l. magis puto, 5. § nō passim de rebus eorū qui sub tutela &c. lib. P.*

c *cui plures leges eiusdē tituli accedunt, & sub titulo de prædiis & aliis rebus minorum sine decreto non aliena. li. 5 C. ti. 71. & l. lex quæ tutores C. de administra. tuto additur & l. minorum, 6. C. de prædiis & aliis reb. mi.*

Hinc colligamus igitur, in distrahendis bonis reipublicæ quæ minoribus assimilatur, excuti in primis debere ante omnia de causa alienandi, *an vrgeat, & an vera sit qua proponitur.* Dehinc 2. *an in bonis reipublica sint ad manus pecunia, ex quibus absq; alienatione succurri possit necessitati.* Et ob id consulte aget princeps, si iubeat suis thesaurariis seu quæstorib. publicis, rationes edere, si reipublicæ bona & prouentus annuos ordinarios & extraordinarios reposcat ab administratoribus, & synopsin eorundem. Et si collata necessitate cum reditibus requiratur distractio, tũc debet expendere *num satius sit obligare quam vendere*, nam si possent pecuniæ sub obligatione inueniri mutuo, possent interim reditus pignoratarum rerum, extenuare sortem debiti. Quod si non commode obligari nequeant, & venditio facienda est, consultandum *qua minus vtilis res sit reipublica*, vt illa potius distrahatur, & ne ad maiorem quantitatem quam egeat respub. distractio fiat.

Accedere debet discussio hæc coram senatu, adhibitis ante proceribus regni, qui norunt patrimonium reipublicæ, & facultates reditusue eius, & ita possint consulere quid expediat reipublicæ, vt dicitur de proceribus in vendendis rebus ciuitatis, [a] *propratore erit senatus, qui pro consilio principis adhibetur, vt cardinales in rebus arduis summi pontificatus & sedis apostolica. In senatu, triumuiri regij aduocati & procurator excutiunt causas & solemnitates alienationum, nũ fuerint iusto pretio, & ex lege facta, & postea consentientibus illis promulgatis in auditorio, & probatis, apud acta describuntur.* Sicque alienationes dominicalium rerum ratæ sunt, & comprobationes in camera computorum.

10 Sed adhuc illæ alienationes solemniter factæ, irreuocabiles non sunt, quia redhibendi facultas ex eodem fonte prohibitionis alienandi oritur, vt non possit expresse etiam ei renuntiari, non magis quam ipsi iuri regio. Quocirca ad solicitudinem principis pertinet, si velit rempublicam vt tenetur conseruare, quod venditum est ex antiquo patrimonio reipublicæ, reuocare, restituto pretio soluto, & quod docebitur conuersum in ærarium principis.

11 Pretium vero colligere potest, vel ex reditibus aliorum bonorũ conseruatorum, si sufficiant: vel ex nouis obuẽtionibus quæ possunt augere fiscum, vt ex bonorum proscriptionibus exemplo ccc. Valentiniani, Theodos. & Archadij, qui multarum compendia seuera, ærario suo protinus voluerunt esse quærenda. [b] Atque ideo debet cauere, ne hæc compendia fiscalia dono concedat, sed redemtioni domanij destructi conseruet, & lege irritas huiusmodi largitiones, si quæ per importunitatem ab illo impetrentur, faciat, exemplo Gratiani, Theodosij & Valentiniani, qui has donationes nullas declararunt & bona vacantia proscripta, & alia quæ ad fiscum deuoluuntur, voluerunt incorporari patrimonio reipublicæ, [c] quod & statuit.

[a] in l. fi. de vẽd ndis rebus ciuita. li. 11. C ti 31. & l. 2. de pradiis decurio. C.

[b] in l multarum, s. de modo multarum li. 1. C. ti. 54

[c] L. 1. & 2. de petitioni. bonorum sublatis, li. 10 C tit. 12 & in l. si quando s. & l fi. de bonis vacantibus ex li. 10. C. ti. 10.

tuit edicto rex in Gallia anno Domini 1553.

Poterit & princeps reuocare alienationem dominij, si vili pretio facta fuerit, etiam interuenientibus in alienatione solemnitatibus, per in integrum restitutionem, sicut minor contra decretum & solemnem venditionem auditur, causa cognita. Si vero sine decreto & solemnitate alienatio facta fuerit, quæstione etiam omissa vilitatis pretij, fiet redhibitio, vt in prædiis minorum Diocletia. & Maximin. cc. rescripserunt. [a] Et quando sine decreto alienata fuerunt quæ dominij sunt, non restituet plus quam in vtilitatem reipublicæ conuersum docebitur. [b]

Quamobrem quamquam omnia rata generaliter habeantur, quæ ab aliquo bellis ciuilibus, vel in prouincia gesta sunt, alienationes tamen publicorum non comprehendi, ex Ciceronis oratione 5. in Verrem discimus.

Atque hæc erunt obseruanda pro primo modo conseruationis ærarij, & pecuniarum reipublicæ, vt ea ex quibus conflantur, intacta & sine alienatione inuiolata retineantur a republica, vel a principe.

12 SECVNDVS modus conseruandi ærarij est, in prudenti eius dispensatione, quam excolere primum in aula sua, dehinc in aliis debet, si sumtus superuacui euitentur. Sicuti Seuerus imperator, aulicum ministerium in id contraxit, vt essent tot homines in singulis officiis, quot necessitas tantum postulabat. [c] atque Antoninus Pius imperator, [d] salaria multis subtraxit, quos otiosos & inutiles videbat accipere: *nihil esse stolidius* dicens, *imo nihil crudelius, quam si rem publicam ij arroderent qui nihil in eam suo labore conferrent.*

Cauere debent principes, ne dum liberales videri volunt, de bonis reipublicæ largientes, ambitionis notentur, & acta illorum reuocentur: quamquam non negandum, benemeritis de republica esse largiendum, verumtamen moderate, vt disputatum in causa Pisonis & reipublicæ Amisenorum. Iulio namque Pisoni, cum commune seu respublica Amisenorum publice atque ante viginti annos, cum omnium decreto, quadraginta millia de publico dedisset, Actor municipum, a Pisone apud C. Plinium nepotem pecuniam condicebat, atque hæc decreta tanquam ambitiosa expugnabat, cum largitiones fieri de publico, siue prædia siue ædes aut certa quantitas præstaretur, prohiberetur. Et nisi Piso docuisset, ea potius sibi in stipendium & remunerationem, quod facultates proprias pro repub. pene expendisset, data fuisse, adiiciens quoque temporis viginti annorum possessionem, futurum erat vt ex decreto Traiani ea reddere cogeretur, *vt Plinius testatur.* [e]

Cui accedit Responsum Vlpiani [f] *ambitiosa,* inquit, *decreta decurionum rescindi debent, siue aliquem debitorem demiserint, siue largiti sunt. proinde (vt solent) sine decreuerint, de publico alicuius, vel*

[a] In l. si quidam, 11. de prædiis & aliis rebus minorum. C.
[b] Per l. prædio. 10 eo. tit.
[c] vt tradit Aelius Lampridius in eo.
[d] auctore Iulio Capitolino.
[e] Li. 10 epi.
[f] In l. 4. de decretis ab ordine faciendis lib. 50. P. tit. 9.

prædia, vel ædes, vel certam quantitatem præstari nihil valebit huiusmodi decretum.

Sunt dehinc luxus circumcidendi in principis aula, multiplexque effundendi pecunias, inutilis equorum, canum, & similium apparatus, abstinendum a peregrinationibus longinquis, in quæ pecuniæ multæ insumuntur pro cōmeatu: temere non suscipiantur bella, quę non solum ærariorum, sed etiam subditorum omnium facultates breui tempore exhaurire possunt: omittantur ædificationes & opera, quæ potius habent aliquam vanitatis ostentationem, quam vtilitatem aut commoditatem reipublicæ adferant. In omnibus frugalitas & parsimonia, & rationis regula conseruetur. Et semper ante oculos eius qui præest versetur, non conuenire sumtus supra vires redituū ordinariorum facere, & vt priuatum quemque, sic & principem suo pede se metiri oportere.

Num expediat vel probetur, in causa reipublicæ potius habere & cogere, thesaurosq; reponere, quam non habere. CAP. IX.

DIsputarunt aliqui, *num expediat reipublicæ conseruare thesauros*, exemplis forsan aliquorum adducti, qui noluerunt sibi parare, quamuis reipublicę præessent, metu ne suppilarentur impleti, aut bellorum causa malorumq; aut oppressionis populi essent, quemadmodum Lacedæmones, pecunias publicas in thesauris nō coegerūt, veriti, ne violentiores custodes nacti, illas expilarēt. Et Maracentium qui circa Vtopiam sunt, lex est, [a] *vt Rex, quo primum die auspicatur Imperium, magnis adhibitis sacrificiis, iureiurando obstringatur, nunquam se vno tempore supra mille auripōdo, in thesauris habiturum, aut argenti quantum eius auri pretium æquet*, quæ lex ab optimo rege lata, cui maiori curæ fuit patriæ commodum quam diuitiæ suę, quę inopiam populo inferre possent.

a Vt refert Tho. Morus lib. 1. Vtopia.

2 Forsan ille Rex, hauserat sanctionem a lege regni, quam per Moysem Deus præscripsit vbi prohibetur, [b] *Ne rex habeat auri aut argenti immensa pondera.* Sed & Plinius scribit, libro 36. c. 12. a quibusdam proditum, faciendi pyramides in Ægypto, quæ fuerunt regum pecuniæ otiosa & stulta ostentatio, causam fuisse, *ne pecuniam successoribus aut æmulis insidiantibus præberent, aut ne plebs esset otiosa.*

b Deuter. c. 17. vers. 17.

3 Optimum thesaurum & minime furibus expositum, dixerunt etiam tyranni *plures, sibi ex thesauris conciliare amicos*, quemadmodū [a] Phalaris tyrannus scribit Aglao, ἐθησαυρισάμεθα μὲν τοῦ πλούτου, ὅσον παρέσχεν ὁ θεὸς, εἰς μεταβολὰς τῆς τύχης, οὐκ ἐν τοῖς κόλποις τῆς γῆς, ὡς παρῄνεις, ἀλλὰ εἰς τοὺς βουληθέντας τῶν φίλων τὰς δωρεὰς λαμβάνειν. Et additur ratio, πιστὸν γὰρ οὐδὲν ἡγησόμεθα γῆς μέρος παρελθόντες, ὡς κοινῶς ἀπιστοτέρους, τοὺς ἐξ ὑμῶν τῶν ἑταίρων κρατίστους, ὧν εὐτυχούντων, κἂν αὐτὸς ἑτέρῳ συμπλακῶ δαίμονι, ἡττηθεὶς οὐδὲν ἧττον εὐτυχεῖν δόξω. i. *Thesaurizauimus diuitias quascunq; Deus præbuit, ad mutationē fortunæ, nō in finibus terræ, vt ad-*

a Epistol. 12.

vt admones, sed apud amicos volentes nostra munera accipere. Nullam enim terræ partem nobis fidam ducimus, si vobis amicis tanquam pulueri diffidamus: quibus fortunatis, & ego ipse amico communicauero felici oblectatus, nihilominus felicitari me existimabo.

6 Ad thesaurorum direptionem concitantur alioquin amici, ob illorum cupiditatem, & ob possessionem arma mouentes, vt sæpissime, vt ob thesauros in Sophenæ vrbe Armeniæ positos, Tigranes filius aduersus Tigranem patrem, exercitũ Põpeii duxit, quos tamẽ non habuit: sed pater, & in vincula merito a Põpeio coniectus est.

7 Qui ducuntur habendi cupiditate, multis modis prætextu vtilitatis reipublicæ possunt eandem opprimere, tributis & vectigalibus nouis, quibus non solum tondentur, sed deglubuntur & excoriantur subditi, & sæpe in desperationem vitæ adducuntur, vt solum vertere, vel rempublicam perturbare, aut principatum conuellere cogantur, aut saltem inducantur ad ea agenda, quæ nec subdito digna sunt, nec conueniunt paci societatis, aut vitæ ciuili. Dicebãt vere antiqui fiscum & ærarium principis, similem esse lieni: nam eo intumescente totum corpus languidum & morbosum est.

Sequi etiam ex remissione vectigalium & tributorum, prouinciarum diuitias innuit exemplum regis Pãnoniæ, qui *Bela* dictus est. Is enim omnibus promiscue vectigalibus leuato populo, tributoq; generatim prouinciis remisso, effecit & nobilitatem & plebem ditissimam, vt nec minimus quidem rusticus inuẽtus fuerit egenus anno Domini 1060.[a]

a Bonfinius rex Hungariæ decade. 2, lib. 3.

Communis tamen in contrarium videtur esse omnium fere institutionum reipublicæ sententia, & ad bene instituendam & conseruandam rempublicam, non minorem curam adhibendã in multiplicando & conseruando ærario, quam in aliis negotiis & partibus publicæ societatis. Quod & ex his quæ ante admonuimus *in superioribus capitibus*, & ex necessitate quotidiana, comprobari posse putatur, multisque rationibus, quæ si ad trutinam reuocentur, multo grauiorem efficient opinionem, vt eam ad veritatem magis accedere fateri cogantur.

8 Ego in hac quæstione de ærario principis vel reipublicæ ditando non valde cunctarer respondere, vtilem esse caussam ærarii pecuniarumque conseruationem, etiam citra tempus necessitatis & bellorum: cum distinctione tamen, vt in ærarium inferantur & ibi conseruentur, quæ colligi possunt ex reipublicæ bonis, & ordinariis reditibus, citra exactionem tributorum vel vectigalium, quæ ex lacrymis colliguntur prouincialium, quæ cessare debent cessante caussa necessitatis.

Prohibitum ita erat Deut. c. 16. regi, *habere immensa auri pondera*: scilicet vt ibi interpretes tractant, *ad auaritiam*: alioquin & reges Israel ad negotia reip. belli & pacis, thesauros collegerunt sine reprehensione. Meminit. *c.* 14. *vers.* 26. *li.* 3. *Reg.* de thesauris regiis & tẽpli

quos abstulit Sesac rex Ægypti in Hierusalem. Sic in 3. *Regum c. 7. versi. 51 & 1. Paralipomenon & 2. sæpe.*

a in politicis.

9 Laudatur apud Plutarchum a, Eubolus Anaphlistius, qui cum auctoritate virtute ac viribus opibusque polleret, nihil quod ad bellum & imperium pertineret, vnquam curandum suscepit, sed æiario locupletando pene se addixit.

10 Multa reprehendenda sunt in thesauris coaceruandis, multa quoque in exhauriendis. Vectigalia quædam sunt ordinaria: ea quę ordinaria sunt, conseruari debent in tempus necessitatis. Fieri enim nō potest, vt respublica quæ sub motu perpetuo cœli gubernatur, in eodem statu permaneat, vt quieta pace fruatur æternū: non minus quam ipsum corpus physicum esse non potest, quin aliquādo morbis, iisque interdum lethalibus concutiatur. Quare quo tempore remedia adhibenda sunt, eo paratæ debent sapienti principi pecuniæ, ad excipienda vel reiicienda tela mutationum. Interim tamen dum pace fruitur, sanctum erit adimere populo vectigalia extraordinaria, sed non omnia: neque enim probauit senatus sententiam Neronis b, qui primis annis imperii omnia volebat remittere. Sic enim gratificandi nimium inconsiderate reipublicæ patrimonium ad negotia necessarium, exhauriendo, videbatur inferre cladem eidem irreparabilem, adimēdo ei vires & neruos quibus in aduersis se tueri posset. Antiquorum rusticorum prudentum sententia laudatur a Celso iurisconsulto c, *Pecuniam sine peculio fragilem esse: peculium appellantes quod præsidij causa seponeretur, nēpe quo necessitatis tēpore vterentur.*

b Suet. in Nerone.

c l. chorus 79, de leg, 3. ii, 32. P. ii, i.

11 Extraordinaria & quæ onerare nimium videntur subditos, maxime vbi causa cessat propter quam erant introducta, & laudabile est principi & multum ad sibi fauorem conciliandum populi, pertinet.

12 Suadent & clades repentinæ subditis aduenientes, vt etiam remissio fiat illis tributorum, saltem ad certum tempus, vt asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordia tribuit. Nam centies sestertium pollicitus Cæsar Tiberius, & quantum ęrario & fisco pendebant in quinquennium remisit d. Et releuauit pensionem conductoribus Apulis Theodoricus rex Gothorum, quod frumenta eorum ab inimicorum incursionibus fuissent cōcremata aut consumta e, item & tributa ob damna passa ab hostibus releuauit Gallis f. Si quę etiam vectigalia a tyrannis anteimposita fuerunt, illa remittere, probatio erit iusti successoris principis. Sicut Pertinax Imperator, vectigalia omnia quæ ad exquirendas pecunias tyranni excogitauerant, in fluuiorum ripis, ciuitatumque portis, per vias & itinera, penitus remisit g.

d Corn. Taci. li. 2 annaliū.
e Cassiod lib. 1 ep. 9.
f Cassiod. lib. 3, ep. 32.

g Herod. in 2

13 Ob merita etiam subditorum, ex priuilegio quibusdam remittere vel omnia, vel partem tributorum ad æquitatē pertinet, vt quia fideles in discrimine belli exstiterunt, vt Theodoricus remisit tributum Arelatensibus, quod in obsidionis tempore, viriliter etiā

cum

cum maxima fame restitissent[a]: vel quia insignis doctrinę, & meriti sint erga rempublicam, alioqui, vel ob religionem ecclesiis monetariis exemtiones a collectionibus & talliis datæ [b]. Remisit & pro iocundo suo aduentu ad imperium, postquam fuit coronatus.

Nicephorus Botoniates Orietis Imp. & in vniuersū aboleuit quicquid fisco deberetur, ac nouas tabulas magnifico edicto instituit [c].

Mithridates Rex post primam victoriam contra Romanos obtentam, debita ciuitatibus & publica & priuata remisit, & vacationem quinquennio concessit [d].

Hadrianus sororis Traiani vir, imperium consequutus a Traiano, publica vectigalia a populo & ciuitatibus debita remisit [e].

14 Peccatur in vectigalibus imponendis & exigentis, in excessu, dum supra modū onerantur subditi sine causa, aut necessitate vrgente reipublicæ aut principes congerunt thesaurum sibi & ad voluptates, paruipendentes lacrymas & gemitus exinanitorum subditorum, quod est potius opus tyranni quam boni principis, cui pluris est subditorum opulentia & medela, quam reditus qui inde inferūtur imperio, *vt dixit Iustinian.* [f] Quare neq; M. Antoninus fisco in causis compendii vnquam fauit, vt ait M. Capitolinus [g].

Nec quidem temere, *vt sanxerunt Seuerus & Antoninus Cæsares* permittenda est nouorum vectigalium exactio: sed si adeo tenuis est patria, vt extraordinario auxilio iuuare debeat, re diligēter īspecta [h].

Alexander Cæsar apud Herodianum in matre Mammea subditorum expilationem reprehendit, & grauiter succensebat, quod esset pecuniæ auidior, & opum cumulandarum studiosior.

15 Prouinciæ in perpetuum redduntur desertæ, miseri homines & efferati, ne dicam desperati, exhaustis facultatibus per nimias exactiones, quod his verbis describit Cicero [i], *Maxima exspectatione in perditam & plane euersam in perpetuum prouinciam nos venisse scito &c. audiuimus nihil aliud nisi imperata* ἐπικεφάλια *non posse: possessiones omnium venditas, ciuitatum gemitus, ploratus, monstra quadam non hominis, sed feræ nescio cuius immanis.*

Laudatur beneuolentia Darii regis Xerxis patris, qua sibi conciliauit mirifice subditorū animos, vt merito ab omnib. amaretur: cum n. tributū indixisset subditis, accersitos prouinciarū præfectos percontatus, cum de aliis rebus, tum etiam an grauia essent populo tributa, & illi respondissent *esse mediocria*, iussit vt singuli, dimidiam tantum partem exigerent [k]. Præstantior adhuc responsio Alexandri Magni: quum enim quidā admoneret, longe plus vectigaliū auferri posse, respondit, καὶ κηπωρὸν μισῶ, τὸν ἐκ ῥιζῶν ἐκτέμνοντα τὰ λάχανα. *Et olitorem,* inquit, *odi, qui radicitus olera exscindat* [l], cui illud cōuenit respōsum a Tiberio, *Boni pastoris esse, pecus tōdere, nō deglubere* [m].

Cyrus Persarum primus rex, tributum nullum a Persis exegit, ideo *pater* ab eis appellatus fuit, quod omni ratione de subditis bene mereri studeret. [n]

a *Cassiod. li. 5 tit. 32.*
b *Sed num hoc priuilegium ad successores transeat, vide Papæum de cisio, 402.*
c *lib. iuris Orientalis in institutione eius 2.*
d *Iustin. ex Trog. Lib. 38.*
e *Niceph. Callixt Li. 3. histor. eccl. c. 24.*
f *in c. 2. seu § atq; vt hæc ita nouell 161 de prouinciarum præsidi.*
g *in eius vita*
h *l. 1. vectigalia imponi non posse L. 4 C. tit. 62.*
i *li 5. ad Atticum ep. 16*
k *Plutarch. in regum & imperatorū apophtheg.*
l *Maximus Tyrius 13 sermone philosopico.*
m *Sueto. in eodem c. 13.*
n *Hero. li. 3.*

Valde acceptus populo Iudæorum Vitellius Syriæ præfectus sub Tyberio, qui ciuibus Hierosolymitanis totum vectigal fructuum venalium remisit, *vt ait Iosephus* [a].

Vt contra Roboam valde exosus ab Israelitis, quod tributi onera imposita a Salomone patre grauissima, noluit remittere : quare & decem tribus ab eius regno desciuerunt, lapidato Adura qui super tributa regis erat [b], cessante causa exactionis grauis: nempe vel belli vel refectionis, vel alterius oneris, æquum est cessare exactiones nouorum tributorum, si populi retinendus sit amor, quod expedit: vt quod belli calamitas introduxit, hoc pacis lenitas sopiat: *vt ait Iustinianus* [c]. Naturale quippe in omnibus, & Physicis & iustis, vt cessante causa cesset effectus [d].

Neque arbitrari debent principes, tam stolidum esse populum, qui promte tenetur ad necessaria reipublicæ conferre, & merito erubesceret in eam causam auxilia detrectare vel negare: vt non nouerit si causa quæ falso prætexitur, subsistat: & quin iudicet, quamuis non aperte, de suo principe eum auarum & tyrannum effici.

16 Periander Corinthiorum rex, a nemine tributum exegit: sed reditibus fori & portuum conuentus fuit, *vt ait Heraclides* [e]. Maluit Erythrius præfectus imperii sub Zenone, magistratu se abdicare quam maius onus, præter tributa ordinaria populo imponere, cum tamen fiscum exhaustum profusionibus & largitionibus Cæsarum non esse sufficientem ferendis impensis publicis videret [f]. Abiit autem magistratu, non sine magno ciuitatis dolore,

17 Solent enim vel natura dictante subditi eos diligere qui suis rebus maxime consultum cupiunt: vt contra facile in odium & contemtum eorum delabantur, qui noua imponunt onera, quiue occasiones, aut modos extorquendi adinueniunt nouos: vt sępe & illi maleficium propria vita exsoluerint, commotione & iusto dolore oppressorum inuasi, vt populus lapidauit Aduram qui erat super tributa regis Roboam, dum peteret imposita tributa [g].

Fuit & Procleres lapidatus a populo Treuerẽsi, quod cõsiliũ dedisset Theodoberto regi, de imponendis subditis nouis exactionibus.

Achæus rex Lydiæ, cum noua tributa a populo vellet extorquere, in factione populari suspensus est, pedibus sursum versum erectis, & capite in aquas Pactoli demisso [h],

Sic bellis frequentibus fisco exhausto Imperatoris, cum Theodosius tributum nouum præter solitum imposuisset ciuitatibus, populus Antiochenus vectigal illud nouum non tulit, & cum exactores cerneret, cũ pleraq; alia facere, tum ex ciuibus quosdam suspendere, nonnullos crudeliter trahere, aliosque in carcerem conijcere, seditionem mouit, & Placillæ vxoris Theodosii statuam, suo loco imprudẽter deiecit, & traxit per ciuitatem cum opprobriis funi per pedes alligatam [i].

18 Grauissimum habitum tributum semper, quod ita excedit labo-

a Li. 18 antiquitat. c. 6.

b 3. Reg. c. 12

c in l. vni. in princip. de cad. tollẽ

d L. 1. 6. C. cum cesse se de appel

e in politiis de repub. Corinthiorum.

f vt scrib Suidas in Erythrio.

g 3 Reg. c. 12

h vt ait Oui. in Ibin.

i Nicephor Calix. lib. 12 histor. ecclesia

laboris fructum,, vt rebus malint possessores ipsis cedere, quam pro illis impositum soluere: quale fuit illud quod sub Iustiniano Cæsare impositum dicebatur, *vt ait Suidas* ἐπιβολή, quasi adiectionem dicas, pestis improuisa prædiis, quod prorsus omnem victus parandi spem possessoribus ademerit.

Fuerunt huiusmodi Chilperici regis Franciæ aliquando descriptiones graues, & nouæ, in omni parte regni fieri iussæ, statuens *vt possessor, de propria terra pro quolibet aripento, vnam amphoram vini annuatim præberet*, & alia multa ob quæ plures reliquerunt ciuitates & res proprias, satius ducentes in aliis regnis peregrinari, quã tali periculo subiacere [a].

Grauia & tributa, & ad quæ nunquam nisi maxima vrgente necessitate perueniendum putant, qui probe de reipublicæ administratione recta censent, quæ imponuntur rebus ad quotidianum victum pertinentibus.

Iterum & illa crudelia quæ supra facultates subditorum indicuntur: *nemo enim dare potest quod non habet*. Et proinde cum Themistocles apud Andrum argentum exigeret, & dixisset, *duos*, inquit, *ad vos adduco Deos, vim & suasionem*: significans si minus impetraret suadendo, se vi recepturum: illi responderunt, *apud se quoque duas magnas esse deas, inopiam & impossibilitatem, per quas non licebat dare quod petebat* [b].

Contra iustitiam principis est, eum subditos opprimere tributis, quos ex suo officio, debet ne in bonis etiam lædantur procurare vt proculdubio dæmonum instigatione præter necessitatem & supra modum ea exigere, certũ sit. Quod & exemplo docuit Deus Eduardo III. Anglorum regi. Cum enim exactores tributi populo impositi, aliquando ingentem aceruum eius pecuniæ collectæ, delectandi regis gratia, coram adduxissent, ille subito dæmonem circa ipsum aceruum ludentem, videre visus est, & ob id huiusmodi pecuniam vt rem funestam abhorrens, illico auferri ab oculis, restituiq; populo iussit.

19 Grauior videtur prouincialibus, exactorum crudelitas & rapacitas, qui sæpe pro modico debito, tributario ære, ingentes facultates subditorum prædantur, & ita eos spoliant bonis misere, vel vexationibus, carceribus & impendiis onerant. Quibus principes obsistere & legibus & pœnis, operæpretium est exemplo DEI, qui in suis mandatis detestatur huiusmodi exactores [d], & pro maximo beneficio populo suo dato, illud recenset, quod ab exactoribus liberauit eum [e]: vt cõtra in signum iræ, ait se eum exactoribus exposuisse [f]. Reprehendunt & castigant huiusmodi tributorum seueros exactores leges ciuiles [g].

Iulius Tutor Treuir, ripæ Rheni a Vitellio præfectus, damnatus fuit quod Cilices spoliauerat [h]. Capito Consutionis Tigillini gener, qui soceri precibus in ordinem senatorium est ascitus, supplicio

a vt refert Grego. Turo. lib. 5. histori. Francor. ca. 27.

b. Plutarch. in vita Themistoclis Herodo. in 8.

c Polyd. Vir. lib 8 histori. Angli

d Exod. c. 22 versi. 25.

e Iob c. 3. v. 21. & c 29 vers. 10 Zachea 9 versi. 8.

f Esaia 3. versi. 12 Luc c. 11. vers 58.

g Constanti. in l. nemo 2. de exactori. tribut. li. 10. tit. 19.

h Cornel. Ta. lib. 20.

affectus, quod a subditis pecunias abstulisset.[a] Et Q. Plemnium damnauit Senatus, quod in Sicilia administrator a Scipione relictus, spoliasset exactionibus subditos, eoque necato ablata restituta sunt. [b] *Quantæ audaciæ, quantæ temeritatis, sint publicanorum factiones, nemo est qui nesciat*, inquit Vlpianus:[c] *idcirco prætor ad compescendũ eorum audaciam, edictum proposuit, de publicanis & vectigalibus.* Archadius & Honorius legem constituerunt his verbis, [d] *Quicquid vltra debitum fuerit elicitum a curialibus, vel cohortalibus, vel aliis exactoribus, in duplum* [e] *conatur: quod prouincialibus restitui protinus oportebit. Si quis autem exactorum insuper exactoris crimine fuerit cõfutatus, capitali periculo cupiditas eius amouenda, atque prohibenda est, si in iisdem sceleribus perseueret.*

20 Verum non eo pertinent exactorum castigationes vt inde possit parari securitas contumacibus debitoribus tributorum: nam contra eos & captis pignoribus & distractione eorum prospici debet reipublicæ,[f] ne remorari Principem oporteat negótia publica propter non soluta tributa. Et si quis tantæ temeritatis inueniatur, qui personam debitricem tributorum, & captam subtraxerit vel exemerit a custodia, ipse pro eo teneri debet.[g]

21 Peccatur item in vectigalibus, quando immunitates pluribus dantur, & onera omnia in paucos transferuntur. Exemplo quæ datur pluribus tributorum, sua multitudine rem ipsam admodũ angustis terminis concludit: vt paucissimi exsistant qui publica agnoscant & sustineant munia. Et priores contributiones, aliquoties in duplo, triplo, aut quadruplo, imo etiam decuplo maiores fiant. Et proinde exemtiones reformandæ sunt, *vt etiam Iustinianus statuit fieri.*[h] Neque est sustinendum, vt ob exemtionem aliquorum, alii prægrauentur: nam si minutatim, & pariter in omnes distribuantur vectigalia, non solum paululum erit quod præstitum fuerit sed etiam tanto moderatius, leuius, tolerabilius, faciliusue, quod confertur exsistet, quãto a plurib. colligetur, multoque absurdius erit, propriis manibus laborantes homines, vxores, & liberos alentes, & reliqua vitæ necessaria, labore acquirere satagentes, etiam maioribus onerare vectigalibus.

Atque adeo expedit reipublicæ, vt si quidam releuentur a tributis, pars illa, quæ ab illis solui & exigi deberet, transferatur in partem fisci perinde ac si exacta esset, potius quam imponatur aliis, qui partes suas soluunt ne aliorum tributo superonerentur.

a Cornel. Tacitus lib. 16.
b Liuius li. 2. belli Punici.
c in l. quanta audaciæ. 12. de publica. lib. 39. ff tit. 4.
d l. vnica de superexactionib. lib. 10. C. tit. 20.
e & quadruplum fisco pendatur l. peræquatores de censibus C. l. placet de excusationib. munerum. C.
f in l. 1. & 2 de capiendis & distrahẽdis pignorib. tributorum caussa lib. 10 C. tit. 21. l. fi. si propter publicas pensitatio. venditio fuerit celebrata. C. l. 2. de exactori. tributor. li. 10 C. titu. 19.
g l. quoties quis 3. de exactorib. tributor. li. 10. C.
h Nouella 43. de officinis seu tabernis Constantinopolitanæ vrbis c. 1. & cap. 2.

DE REPVBLICA LIBER QVARTVS, VBI AGITVR DE PRAECIPVIS QVIBVSdam personis considerandis in ea.

De populi, ciuium & ciuitatis diuisione. CAP. I.

EXPLICATIS rebus insignioribus reipublicæ seu ciuitatis: de *Personis* agendum est, quæ potius quam muri, dicuntur facere ciuitatem.

ciuitatem. Atque in genere de earum distinctione: & postea in singulari, de quibusdam. Populi nomen, *vt ante diximus*, omnes cuiuscunque sexus & dignitatis sint, continet: verum eius diuisio nō fuit in omnibus rebuspublicis aut administrationibus earum, similis: nec nunc quidem apud omnes. Et proinde quid in populi diuisione magis placuerit quibusdam, referemus, vt meliora eligamus.

2 Populus Romanus diuisus est a Seruio Tullio rege VI.[a] Censu, Ordinibus, Ætate, Loco, Honore.

Censu diuisus per classes, quæ censu seu patrimonio possesso & æstimato erant distinctæ, erantque sex classes, quarū & postrema *proletariorum, capite censorum*. Vsi & diuisione ciuiū per censum Græci maxime Athenienses, *vt ait Demosthenes*.[b] Prius autem Tullius populum vniuersum iureiurando adactum, fortunarum suarum æstimationem, apud se profiteri iussit: qua cognita eundem in sex classes, & centum tres ac nonaginta centurias, ita distribuit, vt in primas centurias qui maximo essent censu, coniecerit: in reliquas vero, deinceps qui minore, seruato census & centuriarum gradu.

Ordinibus, distinguebantur per centurias equitum & peditum. *Ætate* per seniorum iuniorumque centurias. Cum enim,[c] quinque illas classes iuniorum census faciendi instrueret, pueros existimauit qui minores essent septemdecim: atque inde ab annis *17*. quos iam idoneos reipublicæ esse arbitraretur, milites scripsit, eosque ad annum 46. iuniores, supraque eum annum, seniores appellauit.

3 *Loco* diuisa est in quatuor partes ciuitas, & populus: partes erant, *Palatia, Suburrana*, tertia *Collatina*, quarta *Exquilina*.[d] Antea Romulus, populum vrbis in tres parteis distribuerat, vnde *tribus* a numero trium dicuntur quibusdam rectius quam a tributo pendendo: deinde singulas partes tribuum in decem curias diuisit.[e] Videtur & Liuius dum de Seruio Tullio agit in *1*. & curias tribus dixisse, & eas fuisse geminatas, vt triginta quinque fuerint, totidem additæ. *Curiones*, qui præficiebantur curiis seu partibus illis. Curiis similes dicere possumus nostras parœcias, ad quas certus & distinctus hominum certorum vicorum numerus, confluit rerum sacrarū caussa, inde & nostri sacerdotes iis præfecti *curiones* rectius quam *curati*. Quod & obseruauit Budæus.[f]

Aperte testatur M. Varro,[g] vrbem Romam & agrum Romanum primum diuisum fuisse in tres partes, a quo tribus sunt appellatæ *Tatientum, Ramnum, Lucerum*: ita nominatæ, *vt ait Ennius*, Tatiēses a *Tatio*: Ramnenses a *Romulo*: Luceres, *vt ait Iunius*, a *Lucumone*. Vel vt ait Asconius Pædianus,[h] Luceres a *Lucumone* seu *Lucretino*, siue a *Luco*, quem *lucum Asylum* vocauerat Romulus. Meminit de his tribubus Propertius,[i] diuisa in tres partes ita multitudine, singulis partibus Romulus, vt *Dionys. Halicarnass. ait*,[k] præfectum constituit eum, quem illustrissimum, ac nobilissimum cēsebat: tum singulas trium partium, rursum in decem partes distribuit, toti-

a *vt ait Dionys. Halicarnaß. Liuius in 1. Cicero lib. 3. de legib.*
b *oratio. de muneribus*
c *vt scribit Tibero lib. 1. historiarum & Gellius ex eod li. 10 cap. 28.*
d *vt & notat auctor de viris illustribus c. 7. Alexander ab Alexan. lib 1. ca. 16. Blondius li. 3. Roma triumphās & alii.*
e *vt scribūt Dionys. Halicar in 2. & Plutarchus in Romulo.*
f *in annotationibus posterioribus ad Pandect. ad l. finalem de munerib & honorib in Pandect.*
g *4. de lingua Latini*
h *in 5. in Verrem.*
i *lib. 4. eleg. 1.*
k *in 2.*

demque singulis præfectos dedit, qui essent fortissimi: ac maiores quidem partes *tribus*: minores, *curias* appellauit. Qui tribubus præerant *tribuni*: qui curiis, *curiones* sunt appellati, vnicuique et tribuni suus erat augur, *vt ait Liuius*.[a] Rursum singulis curiis binos deos, quos coleret assignauit Romulus,[b] decreuitque ad sacra sumtus, qui publice præberentur, sacra aũt vna cum sacerdotib. curiæ faciebãt.

a *in 10.*
b *vt idem ait Dionysi. in 2.*
c *apud Liuium in 1.*
d *in 4. de lingua Latina.*

4 Ex tribubus dabantur milites, equites ex singulis centum, vnde tres centuriæ equitum:[c] quorum præfectus tribuni militum, *apud Varronem*,[d] quod ex ternis tribubus Ramnensium, Lucerum, Tatiensium olim ad exercitum mitterentur. Sed hæc de his hactenus sufficiat admonuisse, vt ostendamus rempublicam Romanam fuisse diuisam secundum locum, in tribus & curias, quæ postea auctæ fuerunt, additis aliis rusticis cum vrbanis: ex quarum diuisione & gubernationis & suffragiorum ordo, & prouentuum vel hominum vel rerum auxilia, ad rempublicam defendendam & disponendam promtissima, & sapientissima sequebatur administratio.

5 Deinde *Honor* additus a Seruio Tullio, non enim, *vt ab Romulo traditum*, ceteri seruauerant reges, inquit Liuius in 1. Viritim suffragium eadem vi eodemque iure promiscue omnibus datum est: sed gradus facti, vt neque exclusus quisquam videretur, & vis omnis penes primores ciuitatis esset. Nam tunc cœperunt primum vocari ad suffragia comitiorum octodecim centuriæ primæ classis primi & maioris census, quæ reliquam multitudinem tribus centuriis superabant, quæ centuriæ si non conuenirent, ad secundam perueniebatur classem & eius centurias, & sic per ordinem ad alias, non autem ex æquo omnes classes & centuriæ, vt tempore anteriorum regum, admittebantur.

6 Fuerunt aliquando honores & magistratus distributi iuxta census classes, & pro numero diuitiarum.

Ita tres dignitatum facti gradus cum censu, *Senatorius, Equester, & Plebeius*, vt[e] non nisi qui censum haberet definitum his ordinibus, fieret senator, aut eques, ex plebeio: neque per consequens iudex, quia tunc iudicum decuriæ ex equestri ordine deligebantur. Census equestris, id est, patrimonii valor, erat quadringentorum sestertiorum,[f] quod innuit Martial.

e *vt liquet ex Plinio lib. 33. c. 1.*
f *vt liquet ex Plinio d. l. 33. ca. 1. & 2.*

Quadraginta secat qui dicit σῦκα μεγάλα
Vno credis equo, posse sedere duos.

Insigne huius ordinis *aureus annulus*, aliquando *ferreus*, ius & ordo spectandi in quatuordecim ordinibus in theatro, id est, quatuordecim gradibus, vt senatorius ordo in orchestra spectabat. Iuuenalis indicat.[g]

g *Satyra. 14.*

---Effice summam
Bis septem ordinibus, quæ lex dignatur Othonis.

7 Ex equestri ordine ad senatorium transitus erat, vtque insigne annuli, ordinem equestrem distinguebat a plebe, sic *tunica purpurea,*

latus

Textus clauus, & *calceus cui luna subtexebatur*, ideo *lunatus*, senatorium ab equestri, *vt liquet ex his quæ Budæus a pluribus collegit.* [a] Census senatorius tamen duplex quã equestris erat, atque ẽt sub Augusto triplex. Is enim eum ampliauit: *vt in eius vita scribit Suetonius.* [b]

8 Conquesti sunt quidam de hac reipublicæ forma, in qua ex censu ad honores fiebat gradus, tanquam si delectus nullus virtutis in eo esset, vt Ouidius. [c]

In pretio nunc pretium est, dat census honores
Census amicitias: pauper vbique iacet. & rursum [d].
Curia pauperibus clausa est, dat census honores.
Inde grauis iudex, inde seuerus eques.

Reprehendit & Plinius [e] *Posteris*, inquit, *laxitas mundi & rerum amplitudo damno fuit, postquam senator censu legi cœptus, iudex fieri censu, magistratum ducemque nihil magis exornare, quam census: pessum iere vitæ pretia, omnesque a maximo bono liberales dictæ artes, in contrarium cecidere.*

Sed potest institutio antiqua in aliquibus defendi, si dicamus, non omnes diuites pari modo, sed tantum cũ delectu ad munera & magistratus vocatos, suffragiis datis, vel Censore adhibito. Et ideo vt scribit A. Gellius, [f] *quoniam res pecuniaque familiaris, obsidis vice pignorisque esse apud rempublicam videbatur, amorisque in patriam fides quædam in ea firmamentumque erat: neque proletarii, neque capite censi, milites, nisi in tumultu maximo scribebantur, quia familia iis aut tenuis aut nulla esset.*

9 In tres itaque ordines ciues Romani distributi, in *Senatores, Equites*, & *Plebem*, quandoque fuerunt tempore Romuli duo tantũ, nempe Senatorum & plebis, vt indicant leges Romuli *apud Dionys. Halicarnass. Sacra patres magistratusque soli peragunto ineuntoque, plebei agros colunto*, indicant & inscriptiones antiquæ vexillorum, & monumenta Græcorum historiographorum, quæ tantum nominant Senatum populumque Romanum. quemadmodum & Athenienses apud Demosthenem & alios, sæpe diuiduntur, εἰς τὴν βουλὴν ϗ τὸν δῆμον: & quanquam non obscurum sit etiam tempore regum Romanorum fuisse delectos equites militiæ caussa, verum illi equites ordinem qualem posteri equites dicti, non tenuerunt. Atque Appian. Alexand. [g] equites inter senatores & plebem interiectos, tradidit. Et sic Plinius scribit, *Annulos plane medium ordinem tertiumque plebi & patribus inseruisse.* Ita facta *Martia Roma triplex*: equitatu, plebe, senatu, *vt ait Ausonius:* & fuerunt ii tres status personarum, maior Senatorius, infimus plebeius, medius equestris. In illo autem triplici ordine nec mentio fuit sacerdotum aut sacrificulorum: nempe ꝗ *vt diximus*, lex Romuli sacra a magistratib. atque patrib. peragi iusserat. & olim apud Romanos aliquando idem fuerunt magistratus & sacerdotes, vt & Prytamiæa sacra apud Græcos peragebantur ab his qui maximam in vrbib. potestatem habebant.

a *in priorib. annotationĩ bus ad pandectas in legem fina. de senatoribus.*
b *1. Fastorũ.*
c *lib. 3. elegiarum.*
d *in procemio lib. 14.*
e *Leo 16. ca. 10.*
f *Leo. 16. c. 10.*
g *lib. 1.*

10 Romulus in patritios & plebem diuidens populum, de nobilibus non distinxit ordinem, sed patritios tantum, qui patres ciere possent ingenuos, plebem, nouos homines dixit: successu vero temporis nobilitas plebi opposita.

11 Distincti ciues ita tripliciter, a censoribus in ordines referebantur, & ab iisdem, ab ordinibus ignominiæ caussa, pellebantur. Senator efficiebatur communicato illis per illos senatu, per censuram eiiciebatur senatu: assignato equo publico plebeius fiebat eques, ademtione equi, efficiebantur priuati. Honorabatur plebeius tribu digniore largita: omnes enim ciues erant descripti in aliqua tribuum quinque & triginta. Sed alia aliis honorabilior, dum puniebantur, tribu priuabantur, & notæ caussa in inferiorem transferebantur, vt in rusticam ex vrbana, vel ex rustica, in rusticam minorem, si grauius punirentur.

12 In Cæritum tabulas referebãtur, maiore censura, quia ius suffragiorum in comitiis adimebatur. Siquidem Cæritibus beneficii loco, ob sacra Gallico bello seruata, ciuitas sine suffragii latione fuerat data, *vt est apud Strabonem & Gellium* Et hac censura adhuc alia grauior, cum ærarii fiebant. Erat autem ærarium facere, *auctore Pædiano*, nullum aliud ciuitatis in centuria, atque adeo in tribu relinquere, quam vt pro capite suo tributi nomine, æra penderet: ita vt qui ærarius factus esset, is non solum suffragio vrbano, sed etiam stipendiis militaribus, spoliatus esset.

13 Plebeius ordo distinctionem habebat apud Romanos: vt alia esset plebs vrbana, alia plebs rustica. *Vrbana* quæ vrbem, *rustica* quæ agros inhabitabat. Olim rustica habita est simplicior & honestior. quia, *vt ait M. Cato in principio libri de re rustica*, & agricolis & milites strenuissimi, & viri fortissimi gignuntur: maxime hos pius quæstus stabilissimusque, minimeque inuidiosus consequitur: neq; male cogitantes censentur, qui in studio agrorum occupati sunt. Statuitque Romulus ab initio, vt ciues Romani artem militarem & rusticam tantum tractarent. *vt scribit Dionys. Halicarn.* Plutarchus etiam docet, maxime Numam ciues ad agriculturam, vt pacis & honestatis studium incitasse.

Colebant & patritii agros suis manibus, & ex agris, & consules & dictatores, & senatores vocati, qui muneribus suis strenue, etiam ad agros redierunt. Plebs enim vrbana, quæ vrbem inhabitauit, continebat tribunos ærarii, scribas, mercatores, negotiatores, argentarios, fœneratores, artifices, opifices, turbam forensem, libertinos, magistratuum apparitores, de quibus omnibus per singula capita tractat Sigonius.[a]

14 In omni Gallia tempore Iulii Cæsaris,[b] eorum hominum qui in aliquo erant numero atque honore, genera erant tantum duo, druidum & equitum: illi rebus diuinis intererant, sacrificia publica & priuata procurabant, religiones interpretabantur, disciplinæ caussa

a *Sigonius lib. de antiquo iure Romanorum. c. 7. & sequentibus.*
b *vt ipse scribit. lib. 6. ca. 6.*

causa adolescentulos admittebant. Alterum genus equitum, qui cū vsus esset atq; aliquod bellū incidisset, omnes in bello versabantur. *Plebs* autem pene seruorum habebatur loco, quæ per se nihil auderet, & nulli adhiberetur consilio, & ex illa plerīq; cū ante ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut iniuria potentiorū premerentur, sese in seruitutem dicabant nobilibus, in eos enim omnia erant iura quæ dominis in seruos. Et hæc maxime obtinuerunt, quo tempore nobilitas veluti tyrannicæ plebi imperabat per speciem aristocratiæ & opibus abundans ea abutebatur. At melioribus postea aduenientibus tēporibus, monarchia firmata, noua forma & melior imperādi inuecta, & tres status seu ordines populi facti, vnus, qui ecclesiasticarū personarum: alius, nobilium: alius, plebeiorum: sub quibus contenti artifices, rustici, & alij inferiores ex fęce populi: æquissimum enim visum est & conuenire monarchiæ, præstantiori inquam gubernationi omnium, non tantum sacrificantium, & nobilium, sed etiā inferiorum habere curam & solicitudinem: imo multo magis eorum quod soleant a nobilibus & ditioribus opprimi & contemni, & ideo egent singulari conseruatione & ope principis, qui non patiatur iniuria eos affici, quos sibi perinde ac nobiles habeat subditos, potissimum cum isti sint veluti alumni & nutritores reliquorum, quotidianis laboribus intenti, arando, serendo, colendo, operando & necessaria vitę subministrando. Et proinde sanctissime placuit regibus, eos libere admitti ad conquerendum & supplicādum principi, tum priuatim, tum in comitiis, vt si quo modo indigne habeātur, subueniri illis possit. Placuit etiam, non distingui iudicum ordinem, a tribus prædictis ordinibus, idq; merito, quod inde pendeat salus reipublicæ, quies & tranquillitas totius regni, coniunctio & vinculū insolubile omnium ordinum, auctoritatis & maiestatis principalis conseruatio. Non enim bonum visum est exemplo Romanorum, vel aliarum quarundam rerumpublicarum, solis nobilibus committere, aut solis ecclesiasticis magistratus & potestatem iurisdicendi. Fuerunt enim inde plerunque turbatæ & immutatæ respublicæ, nobilibus nimium plebem contemnentibus, & seditionibus ortis, & nobilibus aliquando ad vnum sublatis. Et proinde sanctissime & consultissime factū, vt magistratus, senatores & iudices, ex ordinibus omnibus eligerētur a principe, qui essent munerib. magis idonei. Quod effecit vt tranquilli sint status sine inuidia: cū omnes participare possint in gerendis honoribus, item quod egregium est, factum inde vt omnes nobiliores iurisdictioni regiæ suppositi, didicerint, regiā maiestatem nō ex illorum nobilitate, sed nobilitatem illorum, ex arbitrio regio pendere, & Dei solius ministrum regem, qui exemplo eius cuius gerit imaginem in terris nulla habita dignitatis in criminibus ratione, in malos iustitię aculeos exserit: & in bonos cujuscūq; ordinis, beneficus esse potest. Et ita, quādiu Gallia hanc mixtionē & auctoritatem iustitiæ coluit, & exercuit, tranquillissima & vnita fuit, &

superbia eorum qui nobilitate abutuntur, facile deiecta: boni etiam plebeii, contra concussiones & tyrannides dominicales dominorum territoriorum conseruati. Nec aliunde prodiit misera illa Galliæ inuasio, quam quod reges & magistratus, dum studerent iis, qui se nobilitate præstantiores efferebant, nimium fauere, ne dicam satisfacere, voluerunt ex excusso iustitiæ iugo nimium negligenter, iurisdictionum & legum vim pessundari permiserunt, nec extollentia sese supra modum papauerum capita cum apparerent excusserunt, vnde cum ordo vnus extra ordinem se extulit, ordinationem omnem confudit, & confundet aut dissipabit, nisi in ordinē redire cogatur.

15 Theseus cum Athenas fundaret, confluente populo, distinxit ordines artificum, agricultorum & nobilium. Nobilibus autem, quos vocauit Eupatridas, tractandi rem diuinam, magistratus ex suo ordine creandi, administrandique leges, tū pia religiosaque interpretandi, definiendique potestatem fecit, eosque cum ceteris ciuibus quasi ad æqualitatem redegit. Cum honore enim quidem erat nobilitas & gloria, vsu autem & necessitate, agricultores, artificiis intenti multitudine superare videbantur.[a]

a Plutarch. in Theseo.

16 Fuit aliquando Romæ obseruatum, vt ars militaris & milites, proprium non haberent ordinem distinctum: si quidem delectus fiebat militum, peditum aut equitum, ex omni populo cuiuscunq; essent conditionis. Sic deligebantur ex agris, & milites, & duces, consules, & dictatores, item & senatores: & ex pontificibus, fiebant & duces. Sicut dicitur de Catone, qui magnus orator, magnus senator, magnus imperator, fuit & bonus agricola & rusticus, *vt liquet ex eius libris de re rustica.* Iulius Cæsar pontifex erat maximus, Cicero senator, & ij duces, & milites.

17 Tempore tamen suo Augustus, subtraxit proconsulibus & rectoribus prouinciarum, & senatoribus, ius deferendorum armorū.[b] quare sequentibus temporibus, dignitatum officia huiusmodi pacata & armis iuris non bellicis suffulta, dicta sunt.[c]

b Dion. Cassius li. 53.

c Cassiodo. in forma comitiuæ, li. 7. variarum c. 1.

In Creta ita, nō omnibus, & nisi certis personis, arma tractare permissum fuit.[d] Apud Ægyptios vero,[e] sunt septem hominum genera, quorum alij sunt sacerdotes, alij qui *pugnatores* appellantur, alij *bubulci*, alij *subulci*, alij *institores*, alij *interpretes*, alij *gubernatores*, *nauales*. Tot sunt Ægyptorum genera, inquit Herodotus, a suo quodque artificio appellata: sed pugnatores vocantur *Calasiries & Hermotybies* a regionibus, quas incolunt, quibus nec ipsis licet vlli artificio operam dare, sed soli rei militari filio discenti a patre. Sic apud Græcos præcipue Lacedæmonios, & Corinthios, minimi fiunt opifices. Apud Scythas, Persas, Lydos, denique apud omnes fere barbaros, habiti sunt pro ignobilioribus ciuibus illi, qui artificia discerent, eorumque liberi: generosiores autem illi, qui a manuariis operibus abstinerent, præsertim qui rei militari vacarent.

d Plutarch. in Lycurgo.

e Herod. in 2.

Lycurgus etiam diuisit milites[f] in sua republica ab agricolis, & phila-

f Plutarch. in Lycurgo.

philarchis, vt & Plato.[a] Quemadmodum & postea Athenienses, separarunt conditione ordinem politicum, & iurisdictionis, ab ordine militari.[b]

Quare & horum omnium exemplo, etiam nunc in Gallia, & fere vbique terrarum tres ordines separantur, togæ, *inquam*, sacerdotum, & militum.

Neque etiam fieri potest in tanta populi multitudine cui multa necessaria sunt eaque diuersa, vt tot diuersa vnus & idem profecto gerere possit officia. Neque etiam possibile est, imo nec expedit, omnes subditos alicuius regni armis tractandis assuescere: ex illis enim facilis ad audaciam transitus, & ad contemtum magistratuum & legum, armorum confidentia.

a in Protagora & alibi.

b Plutarch. in Phocione.

De conditione status nobilium & ignobilium. CAP. II.

NObilitas, videtur esse *qualitas accidentalis in populo*, prout vsurpatur distinctio nobilium & ignobilium, in constitutione trium statuum, vt & ex nobilibus ignobiles, & contra ex ignobilibus nobiles creari & fieri possint. Substantia hominum quidem omnium omnibus communis est, eaque natura per se nobilis, vt *homo per se animal nobile, diuinum, capax rationis, intellectus, & diuinorum, anima immortali constans & corpore, sed sui arbitrij, quod habet electionem boni & mali, iusti & iniusti, vitæ & mortis æternæ.* Fecit Deus hominem rectum, ipse autem desciuit ab hac rectitudine, & ab illo generati alij plus, alij minus. Et ex his qui desciuerunt nati, qui virtute in gradum amissum dignitatem suam reponunt: *alij*, qui ab acquisita per maiores, propria culpa decidunt. Vult natura ex bonis bonum generare: sed plerunque non potest. Vnde hæc nobilitas & generis, opinione potius quam reipsa absente virtute, & in imagine non in rei veritate consistit, & dici possunt *δυσγενεῖς, non nobiles*. Ita mali a nobilibus orti.

2 Virtute aliqui fiunt illustres, veluti ex luce eius, manifesti qui antea delitescebant: vt contra, vitio alij fiunt obscuri, tenebris densissimis superuenientibus splendori maiorum. Quodammodo virtus freta potētia, vim potest maxime adferre, & semper id quod superat, est in excellentia alicuius boni, ex quo fit vt vis absque virtute esse nō videatur, *vt ait Aristot.* [c] Et ita vere nobiles ex virtute vbique sunt nobiles, qui vero tantum ex genere, domi solum ex lege non natura sunt nobiles, vt quidam secundum leges sunt serui, veluti nati ex ancillis nostris, in bello capti, nempe ex consensu statuentium, qui tamen natura sunt liberi. vt contra quidam ex lege liberi, qui natura seruile ingenium habēt & natura liberi, nempe meliores, & qui aliis imperare norunt & possunt vbique sunt liberi, etiam captiui, & ex lege seruientes: & alij natura serui, qui sibi dominari nequeunt nec aliis, vbique serui, quanquam ex lege liberi a seruitio alterius & potestate habeantur. Quod sub monarchia præstantius consideratur: princeps enim prudens, non tam nobilitatem sanguinis, quantum

Homo

c polit. l. 1.

virtutis perpendit, vt tales ex quocunque numero & ordine populi sint ad gubernacula reipublicæ promoueat, quos idoneos magis existimet, & præponat inanibus nobilium vmbris: potius tamen illos honoret, qui cum splendore sanguinis, sua virtute maiorum imagines augent.

3 *Nobilitas*, est eminentia quædam, vel principalitas seu excellentia inter alias res sui generis, habens facultatem aliquam in illas, præsertim propinquas, influendi secundum descriptionem Iohannis Gerson.[a] Neq; est nobilitas sine quodam principatu: & quia præstantia & excellentia seu eminentia, diuersa sunt & diuersorum graduum, sic creatura quæ perfectior est in operationibus, ea & nobilior.

a in tracta. de nobilitate in 2. parte operum.

Homo ratione aliarum creaturarum, in sua substantia in genere nobilior creatura, siue pauper, siue diues, siue plebeius vel alterius ordinis ad imaginem & similitudinem beatissimæ trinitatis facta secundum tres potentias in vna essentia, secundum memoriam, intelligentiam & voluntatem. Nobilis rursum, in ratione, secundum duplicem portionem superiorem & inferiorem, quarum illa mascula, hæc muliebris. Et quantum ad partes eterogeneas corporis, vt sunt membra principalia & officialia *caput, cor, epar:* & minus principalia, *pedes, manus, intestina, & viscera.*

4 *Rursum* inter homines, alia nobilitas concernens bona temporalia & corporalia, fortunæ scilicet & naturæ: idq, tripliciter vno modo, & hæc bona habentur a progenitoribus, patribus, auis, atauis, & maioribus: vt in hac acceptione profertur popularis nobilitas.

Secundo nobilitas, pro vt habentur hæc bona per industriam propriam, cum auxilio quorundam amicorum, vel sine eo. Sic *genus & mores, regina pecunia donat.* faciebat & antiquitus apud Romanos census equites. Et Athalaricus rex Senatui scribens, apud Cassiodorum,[b] *antiquas & inueteratas diuitias, nobiles facere* tradit.

b li. 8. varior. c. 19.

Tertio prout habetur aliqua dignitas, vel præcellentia super alios ex concessione regis alicuius, imperatoris ac alterius superioris principis: Sic nobilitantur plebeij codicillis principis, vel eius beneficio. Eoque pertinet quod scribitur,[c] *hoc honore condignus est quemcunq; rex voluerit honorare.* Sacrilegij enim instar est, existimare indignũ, quẽ dignũ princeps dixerit, qui potest quos vult nobilitare, *vt aiũt Cæsares Theodosius, Archadius & Honorius,*[d] & sunt isti nobiles creati & noui, ad quorum distinctionem, qui ex genere nobiles sunt, nolunt se dici nobiles, sed gentiles homines *gentilshommes,* quasi dicãt se gentilitate seu ex gente sua propria, trahere nobilitatẽ, & illã habere antiquam. Genus est & familia, & gentilis, ex eadem natione seu nomine, quorũ stemmata longius referuntur, vt nuper nobiles facti, dicuntur noui homines: atq; illorum sententia, non omnes nobiles sunt *gentiles homines, quos vocant nobiles, de nom & d'armes & d'ancienne ligne,* aliis, *d'ancienne caualerie,* verum omnes gentiles homines nobiles habentur, quamuis reipsa sint viles & turpissimæ vitæ.

c Ester. c. 6. vers. 11.

d in l. sacrilegij 3. & ibi glossa & Paul. Castrẽsis & Bald. de diuersis rescrip. li. 1. C. ti. 26.

5 Habet

5 Habet ita hæc nobilitas gradus vt honoris gradus sunt atque dignitatis, & quædam dicitur *clara, præclara, inclyta, generosa, spectabilis, ingenua, egregia, insignis, illustris, regia, imperialis.*

6 Hæc nobilitas Naturæ vel Fortunæ dicitur, alia est humana per se sola, quæ magis hominem eiusque præcipuam partem nempe animam respicit, quæ moribus constat & virtutibus, per quam genere ignobiles euadunt illustres, & ex genere illustres illustriores: & si ab ea declinant, non obstante claritate generis, redduntur vere ignobiles. Quemadmodum, *Cham ex illustri genere Noachi natus, ex genere nobilis & liber, effectus est per peccatum & maledictionem patris cum sua posteritate & seruus fratrum*, [a] & vt virtutes habent gradus quibus splendidior & illustrior redditur earum possessor: sic contra, vitia habent defectiones & gradus ignobilitatis. quo magis enim quis declinata virtute, eo magis ignobilior redditur.

a Genes. 9.

7 Nobilitatem ex virtute philosophi, vulgus & Iurisconsulti, vt plerunq; ex genere & concessa dignitate per principem metiuntur. Cuius rei fuit olim certamen inter Appium Pulcrum & Ciceronem. Appius quippe irridebat Ciceronis nouitatem, vt nouum Arpinatē, & iactans familiæ suæ antiquitatem & splendorem, putabat, ibi non esse nobilitatem, vbi non esset εὐγένεια, nempe *generis splendor*. Contra Cicero [b] eum admonet, vt paulo diligentius attendat, quid Athenodorus Stoicus de his rebus dicat, vt quid sit εὐγένεια, quid nobilitas, intelligat. Posse aliquem εὐγένειαν habere, & tamen nobilem non esse: cum plerique ex illustribus & bonis parentibus nati, sint flagitiosissimi, quos nemo vere nobiles dixerit, nisi dicamus in malitia & crimine nobilitatem consequutos esse. Sunt *heroum filij noxæ*.

b li. 3. epist.

Παῦροι γάρ τοι παῖδες ὁμοῖοι πατρὶ πέλονται.
Οἱ πλέονες, κακίους. παῦροι δέ τε πατρὸς ἀρείους. vt ait Homerus [c].
Pauci enim filij similes patri sunt,
Pleriq; peiores, pauci vero parentibus meliores.

c Odyssea 2.

8 Colligitur ciuilis nobilitas generis, ex præsumtione, quod præsumantur *ex bonis boni nasci*, nec *imbellem generent aquilæ columbam*, videaturq; transfusa quædam pars patris in filios. Possint & dici nobiles, quasi *noti*: nobilis enim dicitur, quasi *noscibilis*, qui appareat, & cognoscatur. Sicut enim maiores fuerunt splendore noti, ita & illi: quamuis mali, qui ex illis nati sunt, cogniti sunt, & sic affulget maiorum nomen in illis. Verum si ipsi, laudis, gloriæ & virtutis maiorum imitatores non sint, in splendore & claritate maiorum constituti, redduntur vituperabiliores, vt quos exempla domestica non iuuarint, sic *nobile malum* dicuntur, hoc est, insignes & cogniti mali: quāuis enim & pater substantiam corpoream communicet, generalis tamen virtus non nascitur, sed quæritur ex propria persona: neque ex anima parentum & ex mente, anima filij conraditur & transfunditur, & reiecta est, vt a veritate aliena, contraria Tertulliani sententia, quod virtute insignes fuerint maiores, id nostrum non est: quod

ex illustribus nati sumus, hoc nostrum & illorum est: at vt tales simus nos ipsi debemus eniti, quia id nostrum proprie. nec est εὐγένεια seu bona & illustris natiuitas, ei qui malus est, sed potius κακογένεια, praua natiuitas vel genitura. Et hoc est quod dicebat Euripides,

ὁ μὲν γὰρ ἐσθλὸς εὐγενὴς ἔμοιγ' ἀνήρ.
ὁ δ' οὐ δίκαιος κἂν ἀμείνονος πατρὸς
Ζηνὸς πεφύκῃ, δυσγενὴς εἶναι δοκεῖ.
Bonus mihi vir nobilis videtur:
Qui vero non iustus est, licet a patre meliore
Quam Iupiter sit, genus deducat, ignobilis mihi censetur.

Et rursum, οὐκ ἔστιν ἐν κακοῖσιν εὐγένεια, παρ' ἀγαθοῖσιν δ' ἀνδρῶν γνήσιος. *Nulla nobilitas, sed splendor generis est inter malos, sed inter bonos tantum viros.* Nobile, inquit Aristoteles,[a] *id est quod ex bono prodit genere. Generosum autem quod a sua natura nō degenerauit.* Latius idem,[b] de moribus nobilium agens. *De moribus autem*, inquit, *qui fortunæ bonis, quales efficiantur, deinceps dicamus. Nobilitatis mores sunt, vt ambitiosior sit qui nobilior est, nam omnes cum quid adsit, ad id solent coaceruare, nobilitas vero quædam maiorum claritas est. Præterea nobiles ad contemnendos maiorum suorum similes parati sunt, nam ea quæ iamdiu gesta sunt, honorabiliora sunt ad iactationemque aptiora, quam quæ nuper facta. Est autem nobile secundum virtutem generis, generosum vero secundum quod non recedit a natura, quod non contingit nobilibus, sed multi humiles ac deiecti sunt. Est autem etiam in virorum generibus fertilitas quædam, sicut in agris aliquando: ac interdum si bonum genus fuerit, viri præstantes generantur. Rursumq; genus deijcitur. Degenerant autem ingeniosa quidem genera in mores furiosos magis, vt qui ab Alcibiade, quique a superiori Dionysio sunt: quiete vero in segnitiem veluti qui a Cymone, Pericle, ac Socrate sunt.* Hactenus Aristoteles.

[a] 1. de natura animalium c. 1.
[b] Li. 2. artis Rhetoricæ c. 15.

Nobiles noui.

9 Ridendi veniunt, qui putant tantum nobiles, ratione sola generationis alicuius, qui *nobilis* dictus est, & inde alij post illum: & virtute nuper nobilitatos, vel beneficio principum dignitate donatos, cōtemnunt, & distinguendos a se putant: quasi vero eorum maiores non fuerunt aliquando noui, & aliquando primum cogniti similes aliis, & veluti si e cœlo soli lapsi essent ita facti nobiles, non cogitantes & illam nobilitatem consensu aliquando hominum probatam ex causa aliqua, posse ex contraria abrogari: adimitur enim & datur dignitas, vt intelligere facile sit, hoc esse accidentale & non substantiale hominibus dici *nobiles* vel *ignobiles*, *Omnes nobiles & ignobilium maiores sunt*, vt ait Seneca[c] *si se illis gerant dignos omnibus nobis totidem ante nos sunt, nullius non origo vltra memoriam iacet.* Et Plato ait, *neminem regem, non ex seruis esse oriundum: neminem non seruum, ex regibus.* Omnia ista longa varietas miscuit & sursum deorsum fortuna versauit. Quis ergo generosus? ad virtutem bene a natura compositus, hoc vnum est intuendum. Alioquin si ad vetera reuocas, nemo non

[c] epist. 44.

non inde est,ante quod nihil est. A primo mundi ortu vsque in hoc tempus perduxit nos ex splendidis sordidisque alternata series. Nõ facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus. Nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem, cui ex quacunque conditione supra fortunam licet surgere. Quibus non est virtutis præstantia, generis claritas potius dedecori & ignobilitati est, quam laudi & gloriæ: neque amplius ea claritas prodesse potest, quam vt non possint latere si velint, & sint fabula vulgi dum degenerant: cum satius esset latere, quam ita misericodiæ vel reprehensioni patere. Turpitudo obiectu lucis insignior fit, atque conspectior, & nisi quis eam caueat, in tenebris natum esse & viuere melius foret: tempore nobilitas incipit, tempore desinit, virtute claruit, vitio sepelitur: neque impedit longa annorum series in maiorum stemmate computata, quominus adueniat interitus. Inanis est illa ambitio & gloria eorum, quæ præterierunt & desinunt, præteritorum multorum insignium memoria non est, nec nostri aliquando erit. Videmus annosas arbores, quæ seculis multis auctæ sunt, in momento a fulgure, ventis, radicitus conuelli, vel igne, vel securi deiici: & nouas plantas in arbores euadere. Vixerit homo centum vel pluribus annis, quanuis & multis laboribus nutritus & auctus fuerit, tamen in ipso momento concidit, & efflata anima in cadauer putridum & cineres resoluitur, anima nobilitatis virtus est, hanc vbi deposueris, nihil remanet quam ignobile cadauer. Genus hominum vnum, vnus pater communis, vnus fons vniuersorum, qui vicissim mutatur, vt vnda superuenit vndam, & modo turbidus, modo nitidus ad vnumquemque nostrum peruenit, ea lege, vt quod ante clarum erat, mox obscurum fiat, & obscurum clarũ. Vt etiam aqua fontis clari mox & sapores & colores induit terrarum, per quas permeat & præterfluit. Sanguinis si dicatur nobilitas transmissa in successores, numerari possunt aliqui, qui & cum sanguine virtutẽ coluerunt, atq; hos vix, scio certe nunq̃ in ordinẽ vocare non desinet, sed si velit oẽs ex eadẽ progenie aduocare, iã cogetur fateri & malos ex eadẽ ꝓgenie bonos numero superare.

20 Sapienter inter Romanos equitibus lunulæ gestandæ designatæ sunt in calceis nobilibus, vel in signum, quod post mortem ipsi transituri essent super lunam, aut ab antiquissimis orti Euandro, qui *proselini* dicebantur, aut, quod verius puto, vt admonerentur instabilitatis rerum humanarum, ne essent elati, cuius rei exemplo est luna, quæ ex obscuro progrediens, clara: & rursus obscura fit, aut vt monerentur, audientes esse debere imperio imperatoris, sicut luna solis.[a]

[a] Plutar. in problem. prob. 71.

Quo obsecro, dicebat Macrius Imperator, scribens ad senatum, nobilitas ipsa, nisi morum benignitas adsit & humanitas? Siquidem fortunæ munera etiam parum dignos exornant: animi virtus propriam cuique gloriam conciliat, & claritas quidem generis, diuitiæ-

que atque id genus reliqua, etsi beatorum propria putentur, minime in ipsis, vtpote ab aliis prodita, laudantur [a].

a Herodian. l. 5.

11 Nobilibus priuilegia vel præcipua supra communia cum plebe, fuerunt concessa: merito quidem: tum quod pro reipublicæ salute excubent, vitam periculis exponant militię, & sint veluti membra principis, & pro sæpe populo, subeantque curas publicas. Voluit Romulus [b] itaque, penes patritios auspicia esse, iustum imperium domi militiæque habere Idem Romulus [c] solis patritiis senatum, sacerdotia, magistratus, iudicia, ac totam deniq; rempublicam tradidit: plebeiis culturam agrorum, & rem pecuariam, & quæstuarias artes: quod tamen non semper obtinuit: nam & posteris temporib. maxime vrgente democratica administratione, plebs peruenit in senatum & magistratus, & sacerdotia cœpit, & res iudicauit, & rempublicam ipsam omnino capessiuit.

b Liuius in ora. P. De[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Claudij [illegible] plebeis c Dion. Hal [illegible]

12 Apud Ægyptios d Calasirus & Hermotybies, qui arma tractabant, hoc eximii solis honoris habebatur. cum sacerdotibus commune, vt singulis duodecim aruræ essent exemtæ & immunes. Erat autem arura, centum cubitorum Ægyptiorum quoquo versus. Ægyptius vero cubitus Samio par est Callasiorumque milleni & Hermotybium alii totidem, circa regem fungebantur annuo satellitũ munere, accepta quotidiana annona.

[illegible] fundis limi[illegible] [illegible] l. 11. C. lib. 49.

13 Sicut & Theodosius & Valentinianus Cæsares [e], immunitatem omnium onerum & collationum, dederunt agris limitaneis, quamdiu tenerentur a militibus: quod suo seruitio compensarent has exactiones, & fidelius pro his conseruandis inuigilarent: cuiusmodi possunt esse & dici nobilia bona, quæ olim dabantur vtenda militibus, postea facta ad vitam, & dehinc hæreditaria, dicta feudorum nomine quæ immunitatem habent ab aliis oneribus quã militaris seruitii, ex propria natura feudi, nisi sint feuda conditionata & impropriè feuda. *Omnes*, inquit Cicero [f], *boni semper nobilitati fauemus, & quia vtile est reipublicæ nobiles esse homines, dignos maioribus suis: & quia valere debet apud nos clarorũ hominum senex de republica meritorum memoria, etiam mortuorum.*

Feuda

f Cicero pro Sestio,

Sic vt & in filios eorum, cum memoria, remuneratio iam satis concessorum in persona filiorum fiat & honoris, imo etiam alicubi fortunarum inducatur communi omnium consensu.

Quare & Basilius rex, vel magnus dux Ruthenorum seu Mascouitarum, etsi in nobiles valde fuerit durus, vtpote qui eos vel in aula apud se esse, vel in bellum ire, vel legationem obire propriis expensis iuberet: nihilominus tamen, ex adolescentulis filiis Boiaronum, hoc est tenuioris fortunæ nobilium, paupertate oppressos quotannis assumere eosque in stipendiis positos habere solitus erat [g].

g Sigismun. li. Baro li. 1. rerũ Masco. uitarum.

Lege Venetorum etiam, ab antiquo ad hæc vsq; tempora seruatum, vt Galeariæ seu triremis cuiusque nauarcha, octo nobilium pauperum filios, ad quancunque partem proficiscatur, cum septua-

ginta

ginta nummorum aureorum stipendio secum ducat. Illisque victui necessaria, qualia nobiles habere debent, impartiantur: simul vt aromatum libras quater mille sine nauli alicuius solutione & gratuito, singulis importare permittat. Verũtamen per senatus suffragia, hi nobiles de multis pauperibus supplicibus deliguntur [a].

a Pet. Martyr lib. 1. legationis Babylonica circa fi.

Errata quæ possunt accidere ordinibus seu tribus statibus populi. CAP. III.

QVIA tres ordines populi introducti & distincti sunt, vt quẽadmodum contigit in fidibus & imparibus tonis, harmonia & concentus ex diuersis conditionibus sequeretur: prospiciendum est moderatori harmoniæ, ne mutentur, aut confundãtur, aut æquẽtur toni & status, & vt quilibet suum conseruet locum & ordinem, quo modo & quo tempore oportet.

2 In primis autem totius reipublicæ status & ordo nutabit si quod requiritur in corpore non inueniatur in capite [b]. Si princeps ea prudentia & arte non vtatur, quæ necessaria ei est ad vtilitatem & rectitudinem reipub. conseruandam. Si cæcus cæcum ducat, ambo in foueam cadent. Si citharœdus non nouerit concordantias seu concinnitatem ex acutorum grauiumq; sonorum mixtura accommoda, nihil præter cacophoniam & inæqualem æquitatem concinet. Nec culpa est citharæ, quæ per se sonora erit, neque fidium, quæ possunt optimæ esse, sed vtentis cithara & imperiti musici, qui cuiusq; toni non nouit mistionem & concentum. Vt sæpe nauis optima armata suis necessariis instrumentis, anchoris, velis & similibus, imperitia proretæ qui clauum tenet, in scopulos, syrtes & vortices delapsa confringitur, & vectores vna submergit. Et sæpe quoque in republica optimi ciues, optima plebs, boni nobiles, meliores ecclesiastici, verum principis stultitia, imperitia, negligentia totam rempublicã confundit, & aliquando ei, & sibi interitum parat. Erratur hic quia princeps non nouit ordinis sui gradum, & dignitati eius non respõdet, & ita suum ordinem confundẽs, reliquæ ordinationi aperte officit: non secus quam si caput mania vel stultitia lædatur, membra corporis statim perniciem immedicabilem sentiunt, nisi mens prius conualescat.

b Leo summ. pontifex ad episcopos Africanos epistola 87. c. 1. relat. a Gratiano in c. mutamur 5. §. quod si in quibusl. bet 61. distinct.

3 Vt item quando populus ordinem suum, nempe subiectionis & obedientiæ relinquit, & concupiscit capitis ordinem, & imperare cupit, nisi contineatur vi capitis in suo ordine, turbat reipublicæ harmoniam & pacem, se immiscet rebus ad se non pertinentibus, DEI aduersus se prouocat iram: qui enim potestati resistit, ordinationi Dei resistit, & acquirit sibi dãnationem.

4 Peccant & principes in hac ordinatione, dum ecclesiastici extra suos fines transeunt, & negotiis secularibus se immiscent, aut seculares ad spiritualia & ecclesiastica tractanda, ex auctoritate proprii ordinis properant: sicque miscentur sacra prophanis, cœlum te-

ræ, superiora inferis, anima corpori. Quorum omnium remedium est sese in proprium ordinem recipere, propria tractare & curare, ad hęc tamen opem sibi mutuo præbere, tanquam membra eiusdem reipublicæ Christianæ, in qua secularia egent spiritualibus, & spiritualia tēporalib.[a] Reddēda quæ sunt Cęsaris Cęsari: quæ Dei, Deo. Tūc enim vniuersus politicus & diuinus ordo confunditur, si sua cuique iurisdictio non seruatur.

a c. imperiū 5. & 8. quoniam idem 10 distī. c. cū ad verbum 96. distinct.

5 Nobiliores & opulentiores plebecula abutuntur, potissimum in democratica republica, dum sibi etiam eam conciliant inescationibus beneficiorum, quibus eam in suam sententiam suasque pertrahant partes, vt suos magistratus diuturniores faciant, & interim ambitioni suę & cupiditati satisfaciant, & dum ita aucupati fuerint, auram populi priuatim eam sibi subiiciant & aristocratiam vel tyrannidem, suffragiis quæ mercati fuerint plebis, sibi parent.

6 Iulius Cæsar ideo, cum functus fuisset consulatu, C. Memmio Lucioque Domitio prætoribus, a L. Antistio Tribuno plebis postulatus, ad securitatem posteri temporis, in magno negotio habuit obligare semper annuos magistratus, & e competitoribus non alios adiuuare, aut ad honorem pati peruenire, quam qui pepigissent propugnaturos absentiam suam: cuius & pacti non dubitauit a quibusdam iusiurandum, atque etiam syngrapham exigere, *vt ait Suetonius*.[b]

b in eius vita c. 23.

7 Tiberius Gracchus Mancinianæ deditionis contagium metuens, quia sponsor fœderis fuerat, prætextu quod plebis ab agris depulsæ misereretur, pro distributione agrorū suis rogationibus cōtra nobilitatem plebem concitauit; verum contraria techna a plebe obtruncatus est. siquidem cum obuia manu nobilitatis & populi in Capitolium profugisset, plebemque in defensionem salutis suæ manu caput tangēs hortaretur, præbuit speciem regnum sibi & diadema poscentis, atque ita duce Scipione Nasica, concitato in arma populo, quasi iure oppressus est[c].

c Luc. Flor in 3.

8 Atque Aristoteles[d], *Præterea*, inquit, *tyrannica machinamenta omnia vidētur esse popularia: ceu licentia seruorum & mulierum & puerorum, vt sine metu scilicet legum viuant: vt velint: permulti enim huiusmodi statum ciuitatis amabunt, cum permultis dulcius sit dissolute viuere quam modeste, cum tamen compesci, ac non licere facere quicquid quis velit, vtile est, nempe si quid iure prohibetur, aut æquo bono honestatiue repugnet*.

d lib. 6. Polit. c. 4.

9 Abutuntur & populo & subtilius in perniciem principatus; & ad suam ambitionem interiores principum aulici, id est, aures & oculi regum, qui primos ordines sanctiores consilii ducunt: dum suæ factionis, & qui suis voluntatibus inseruiant, eligunt aut nominant ad magistratus & pręposituras, dignitatesq;, officia, & beneficia: non quidem dignos, sed quibus vt instrumentis suæ voluntatis clā & per obliquum abuti possint, & quibus vt suis creaturis & benefi-

ciariis

ciariis imperare libere queant, illi autem non ausint obsistere. Quo fit, vt sæpe per illos moliantur plura in rempublicam, curent deligi ex statibus & populo qui sibi faueant, vt nec quidem cum ratione audeant illis aduersari. In qua re vigilare principes debent, & efficere vt officia & præpositurae dignitatum a se, nō ab aliis, immediate pēdeant, vt habeant officiarios, & magistratus liberos, & nulli alii quam sibi adstrictos & deuinctos.

10 Propter metum vero ad seditiones deueniunt, qui pœnas formidant ob maleficia commissa, qualia sæpe isti magnates committunt, atque hi, contra quos paratur violentia, præuenire volentes, priusquam malū patiantur, sibi multos deuinciunt, quibus omnia conturbent: vt apud Rhodum nobilitas, contra plebem insurrexit, metu iudiciorum, quæ sibi parabantur.

11 Fauet interdum plus æquo nobilitati in præiudicium plebeiorum & ecclesiæ princeps, quare opponuntur vtrique qui ex illis ordinibus sunt. Et aliquando sequitur tanta inuidia plebis in ipsam nobilitatem, vt vel inuisa, vel causa seditionis & rebellionis fiat, quanquam vtilitati publicæ non ita fieri expediat. Inconsultus enim populi furor, iusto aliquo dolore, vel inani suspicione commoti, efficit ne exitus negotii male cœpti expendatur. Sic Genuenses anno 1507. pulsa nobilitate, statum popularem induxerunt. Paulo Nouio vno plebeio ad summum honorem immodico populi fauore euecto. Sed eos rex Ludouicus armis subegit: Paulum Nouium capite plecti iussit: id tamen non potuit efficere, vt hæc Liguriæ præclarissima ciuitas dominos non mutauerit[a]. Fuit in Hungaria anno 1514 hominum agrestium, maximi hominum concursus, qui excutere decreuerant nobilium de ceruicibus iugum, & ducem sibi constituerunt Georgium Sichelium, hominem audacissimum, cuius auspiciis non paucas ediderunt strages nobilium, diuitum, sacerdotum, matronarum, vrbium, & oppidorum donec fuerunt cæsi a Iohanne Vaiuoda, & dux illorum captus sæuissimis cruciatibus excarnificatus, necatus [b].

a *Surius in commentar. rerum suo tempore per orbem gestarum.*

b *Surius vbi supra.*

12 Prærauit hanc cladem Casimirus rex Polonorum, in comitiis habitis apud Leuciciam, anno Domini 1 5 8 0 sub Alexandro III. pontifice summo, quibus inueterata consuetudo vel corruptela procerum seu nobilium erga plebem abrogata est, lege anathemate in committentes per episcopos ibidem conuocatos, sancita. Inoleuerat enim superiorum principum Polonicorum negligentia barbarus mos apud proceres & equites Polonos, vt inter facientes quotiescunque & vbicunque collibitum esset, agros atque prata agrestium atq; oppidanorum depascerentur, ac non solum pabulum, sed etiam victum omnem ipsis imperarent, & effractis horreis atque cellis auferrent: neq; contenti quantum libuisset absumsisse, iumenta e pascuis ex stabulis, atque etiam iuncta curribus & aratris vtenda vel potius ad cursum abutenda; abducebant, eaq; defatigata vel enecta

dimittebant, vel sibi, si placuissent retinebant. Ad hæc in possessiones & facultates morientium episcoporum, ac ceterorum sacerdotum inuadebant, easq; crudeliter diripiebant, quin & præfecti principis idem faciebant, & principis horrea, prædia fiscumque bonis, cultus diuini ministris, & egentibus addictis, augebant. [a] Quæ omnia tunc lege prohibita sunt, populo ob id iam in rebellionem tacite conspirante.

a Martinus Chromerus lib 6. de gestis Polonorum.

13 Contra optimatum & nobilium aut patritiorum iniurias, plebi fuit in democratia Romanorum legibus prospectum, vna Tribuni plebis, primū vt quotannis quinque, dehinc plures a plebe crearentur, qui auxilio plebi etiam aduersus consules essent. Altera, vt Tribuni sacrosancti essent. Tertia, ne his honor nisi plebeiis pateret. [b] Habebant Tribuni tantum intercessionem, vt iniuriis, quæ illis præsentibus fierent plebi, se obiicerent, prehensionem vero non haberent, [c] nec iuridicundo præessent.

b ex Diony. Halicarn. 6. Liuio in 2.

c Gellius li. 13. ca. 12.

14 Antea Romulus in ciuitate condenda cum patritios extulisset, & plebeios depressisset: ne illis horum inuidia obesset, aut si illorum potentia circumueniretur, effecit, vt ambo inter se sanctissimo vinculo clientelæ coniungerentur, & patritiis plebeios, & patritios plebeiis commendauit, & ex illis plebi eligere sibi patronos concessit, lege lata eius sanctissimi fœderis: vt pattoni clientibus incognita iura traderent: caussam eorum in foro re postulante defenderent: vt vicissim clientes patronos domo deducerent, eosque in collocandis filiabus, si ita opus esset, pecunia subleuarent. At communi sanctione neutris licere voluit, se inter se, aut nomen deferendo, aut testimonium dicendo, aut suffragium ineundo, aut cum inimicis sentiendo, lædere, alioquin lege de proditione a se lata teneri, eumque sacrum Deo esse, hoc est, impune occidi licere. [d]

d vide Diony Halicarnass. & Gellium. li 5. c 13.

15 Est aliquando nobilium, seu eorum qui se *genere nobiles* dicunt, tanta sordes auaritiæ, vt negotiationibus se adiiciant, & ita plebeiorum commercia intercipiant, vel duriora & difficilia reddant, qua ratione Cæsares lege lata, vt morbo adhiberent conueniens remedium, interdixerunt nobilibus & genere splendidioribus, negotiationes, aut illas exercentes nobilitatis exuerunt priuilegiis & militaribus prærogatiuis. [e]

e l. nobiliores, 3. de commer. & mercator. lib. 4. C. tit. 63 l. vni. negotiat. ne militent. li. 12. C. tit. 35.

19 Populus aliunde, plerunque abutitur licentia & libertate vel indulgentia principum, & gubernatorum, & quia bestia multorum est capitum, vix in vnam saltem sanam conuenit sententiam, & in eam condescendens, non diu in ea perseuerat: mutationibus & suspicionibus obnoxius, sine ratione actus instituens, aut perficiens. vt certe administratoribus rerum publicarum, illi se credere non sit tutum, aut auram popularem aucupari, vel ea frui, securum. Non enim sibi potest imperare, & quod semel probauerit, vel momento horæ detestari incipit, & contra: vt satius sit in medio mari, inter hostes, inter feras, quam arbitrio populi viuere. Audimus enim & legimus,

legimus, [a] plebem & populum Hebræorum Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, tanquam regem summa cum animi alacritate excepisse ingredientem ciuitatem Hierusalem, & paucis post diebus eundem publice ad supplicium crucis postulasse. Notat inconstantiam populi, & periculosam amicitiam Aristophanes in equitibus, vt vix reperias ad nutum eius ex inferioribus per eum ad diuitias & honores euectum, qui male non excesserit vita, & euomere quod habuerit coactus non fuerit. Tiberius Gracchus plebis fautor, & ad eius arbitrium leges ferre conatus, in seditione necatus.[b] Hoc idem permultos in administratione reipublicæ ad multitudinis arbitrium, passos fuisse nouimus, qui temere populari aura sub leuati, eo imprudentes deuenere, vt nec se luto recipere, nec peruersum iam reipublicæ ordinem corrigere possent. [c] Nam statim mores & ingenia populi mutare conari, eaque nouis legibus moderari ex templo velle: non modo non facile, verum nec tutum quidem omnino est, vt res quæ nullo tempore & ingentibus viribus indiget.[d] Sunt exempla Aristidis,[e] Cimonis,[f] Phocionis, [g] & aliorum virorũ præstantium, qui postquam aliquandiu populo placuerunt, imo iustissime vixerũt: tamen vel exsilio, vel supplicio affecti sunt. Quãdiu indigentia vel necessitate aliqua premitur populus, supplex & humilis valde, & ad eos a quibus se iuuari arbitratur, totus inclinat: at vbi se sensit bene habere, maxime dum diuitiis affluit, de se mirifice præsumit: vnde & ad libertatem vel modico vento impulsus, se accingit iugum superioris quantumuis æquissimi principis, excutere: & nisi, tum, dum audere incipit, reprimatur, periculosum, nequod temere exorsus est perniciose perficiat, vbi vero imminentem vigilantis principis manum considerat, eadem leuitate qua cœperat præsumere, in se ipsum redit, quo pertinet iucũdissima comœdia & fabula Aristophanis,[h] dum fingit, postquam egit de cantu & honore auium, illas sibi ciuitatem struere voluisse, seu democratiã, cœtum *inquam*, vndequaque circumseptum, cum sibi in omnibus sufficientes sibi viderentur: & in omnibus ab hominibus aues fuisse obseruatas, pro auspiciis, nauigatione, seminatione tempestatibus & similib. vnde etiam sibi vindicare deorum honorem ausæ erant: tandem tamen metu Iouis aliud consilium ceperunt.

De extraneis seu peregrinis. CAP. IIII.

IN populo, regno, ciuitate, quidam dicuntur *regnicolæ*, quidam *originarii*, quidam *extranei*. Extranei a regno & ciuitate dicũtur *peregrini*: qui enim ex gente nostra oriundus non est, ille extra patriam propriam cum sit, apud nos *peregrinari* dicitur, ideo & *peregrinus* est, [i] illi peregrini *extranei* dicuntur. [k] In Gallia isti extranei & peregrini dicuntur *albini*, h. e. alibi nati,[l] vel melius *aulici*, quasi aduenæ, mutatione modica literarum.

2 Vt autem regionum mores diuersi sunt, sic & inde nati diuer-

[a] liquet ex sacrosanct. euange lus.
[b] Appia. li. 1. de bellu ciuili.
[c] Plutarch. in via Aegidis.
[d] Plutarc. in polit.
[e] Plutar. in Aristide Herodot. in Vrania. Diodo. Sicu. in 11.
[f] Æmilius Prob. in Cimone.
[g] Diodo Sicu. li 18.
[h] Aristopha. in auibus.
[i] vt in principio tituli nouella vt differentes iudices &c. auth omnes peregrini. c. communia de successio. in l. 1. C. de haredib. instituen. l. sed etsi conditioni § sole mus eo ti. F k in titul. nõ licere habitatoribus Metrocomia loca sua ad extraneum transferre, lib 11. C.
[l] vt notat Boerius ad §. fin tit. de testament. & in decis. 13 Guillel. Benedict in c. Raynutius, ad verba vxorem nomine ad testa. num. 1042. de testam.

ſam habent morum habitum & rationem: & proinde non poſſunt ſimul conuenire ſine aliqua antipathia, quæ tandem, aliquando excitant in republica motus & ſeditiones, & læſionem vel ſubuerſionem conſueti ſtatus. Elati, ſuperbi, bellis aſſueti, facile pacificis & manſuetis vim inferunt. Mali & mollitiei dediti, bonos corrumpũt mores. Et Vlpian.[a] *Qui mancipia*, inquit, *vendunt, nationem cuiuſque in venditione pronuntiare debent. Plerumque enim natio ſerui, aut prouocat aut deterret emtorem. Idcirco intereſt noſtra ſcire nationem: præſumtum enim eſt, quoſdam ſeruos bonos eſſe, quia natione ſunt non infamata, quoſdam malos videri, quia & natione ſunt, quæ magis infamis eſt.* Sic a gentis origine peccata arguit Ezechiel Propheta,[b] *Hæc dicit Dominus Deus Hieruſalem, radix tua & generatio tua de terra Chanaan, pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cetæa, &c.* Mores in vna prouincia ſæpe diuerſi & diuerſa ſtudia, vt non mirum ſit, ſi inter regnorum incolas, qui longo interuallo diſtinguũtur inuicem, hæc inueniantur varia & ſæpe contraria.

a in l. quod ſi nolit §. qui mancipia vendũt, de ædilitio edict. lib. 21. ℙ. tit. 1.
b c. 16. verſ. 3.
c lib. 1. quæſtionũ Forcinarum.

3 Quemadmodum in Italiæ locis annotauit Philalethes Polytopienſis,[c] ciuitatum diuerſas & ſtudiorum & artificiorum inclinationes. *Amant*, inquit, *Florentini, philoſophiæ partem, qua principes rerum cauſſæ traduntur: plurimi faciunt Calabri Græcas literas: Neapolitani Ethruſcas, Lucenſes, diuinas: Veronenſes, politiores: Vicẽtini, philoſophiam moralem: Bononienſes, mathematicas artes: Veneti, rem muſicam: Ferrarienſes Patauini Salernitani, medicinam.* Senenſes, *dialecticorum argutias: Peruſini, ius pontificium: Mantuani, Hebræorum literas: Papienſes, ſophiſtarum nugas. In mercaturis, Florentini callidi & cupidi rerum: Lucenſes, fideles: Genuenſes audaciſſimi, lucrique cauſſa laborum tolerantiſſimi. Veneti, præſenti pecunia emunt & diſtrahunt. Mediolanenſes, vitium rei, vendentes libere dicunt, & fidem vſque ad mortem ſeruant: in bello Peruſini ſtrenui: rapaces Piceni: præcipites Calabri: fortes, ſed inconſulti Æmiliani: ſtratagemata norunt* Spoletini: *crudeles Ferrarienſes & Placentini: felices Senenſes, truces Romani: animoſi Bononienſes, ſed parum ducibus obedientes: maritimis bellis Genuenſes ſtrenui: terreſtribus pecudes languidæ: Neapolitani ſtrenue hoſtem aggrediuntur: reſiſtunt Fauentini: dexteri Piſtarienſes clypeo: acres Laudenſes: Patauini & Veronenſes optimi equites: Papienſes vix fugiunt: Vicentini victi ad vindicandum accenduntur: Veneti optimi in claſſibus: Brixienſes excellentes in exſtruendis vallibus, aggeribus & cuniculis: Bergomates in dolis & cratibus: Piſcentes & reliqui Ethruriæ, ſtupratores & crudeles: Florentini optimi exploratores: in inſtrumentis præſtant Venetorum pecuniæ: puluis pyrius Ferrarienſium: galeæ Mediolanenſium: equi* Neapolitani: *carri Placentini: clypei Parmẽſes: tentoria Cremonenſium, enſes Taruiſiorum ad Sarauallum: lanceæ Papienſes: calcaria Viterbienſium: Piſtorienſes pugiones.* Hæc Philalethes, & plura de Italorum proprietatibus, ex quibus forſan hodie cum tempore plura immutata inueniri poteſsunt.

5 Demoſthenes

5 Demosthenes autem,[a] Macedones vsque adeo barbaros dictos ait, vt neque ex his olim frugi vllum mancipium emi potuerit. Et b Thessales natura infidos & inconstantes. Quibusdam & visum, vt *Anglia peccatrix, Germania fraudis amatrix,*
Gallia dat vites, nutrit Britannia lites.

a Oratio. 3. contra Philippum.
b Olynthia. 1.

Dio Cassius c, dixit Gallos *ad quascunque res inexplebili cupiditate ferri, ita, neque audaciæ neque timoris modum scire. Alexandrinos ad audenda omnia satis promtos, temerarios ad exsequenda quæcunque proposita, ad bellum tamen eiusque labores ineptissimos, in seditionibus vitæ prodigos.* Iulius Maternus ad Mauortium Lollianum scribens, *Quædam gentes,* inquit, *ita a cœlo formatæ sunt, vt propria sint morum vnitate perspicuæ: Scythæ immanis feritatis crudelitate grassantur. Itali fiunt regali semper nobilitate præfulgidi, Galli stolidi, acuti Siculi, Luxuriosi semper Asiatici & voluptatibus occupati, Hispani elata iactantiæ animositate præpositi.* Ita de Gallis Maternus sentit, cum tamen Liuius illis tribuat robur, & in bellis præstantiam, quæ & Romanos superauit sæpe cum illorũ regali assignata nobilitate, tribuit & Pœnis, vt alii perfidiam.

c lib. 39. historia Rom.

6 At inter ipsos Gallos Christophorus Longolius d, nominat *Britones duros vafros Normanos, religiosos, Francos: industrios Flandros: mites, Lotharingos: faciles, Andegauos: bellicosos, Vascones: Burgundos, feroces: Picardos, alacres: frugi, Santones, atque Pictauos: Narbonenses, fideles: fortes Aruernos: Hannonios, pertinaces: magnanimos Senones, versutos Cenomanos, militares Bituriges.*

d in oratione de laudibus diui Ludouici & Francorum.

7 Cretenses *mendaces* dixit D. Paulus. e Iuxta versiculum Epimenidis,

e ad Titum 1. versi. 12.

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri.

8 Et Liuius, f *Atheniensium populum fama est,* inquit, *celerem, & supra vires audacem esse, ad conandum: Lacedæmoniorum, cunctatorem, & vix in ea quibus fidit ingredientem.*

f lib. 45.

9 Henricus porro Bebellius, in prouerbiis Germanicis. *Pons,* inquit, *Polonicus, monachus Boemicus, Sueuica monialis, miles Australis, Italorum deuotio, Allemanorum ieiunia, fabam valent omnia.*

10 ANTIQVI Græci tres populos improbitatis notarunt, his versibus,

Λύδοι πονηροὶ, δεύτεροι δ' Αἰγύπτιοι,
Τρίτοι δὲ πάντων Κᾶρες ἐξωλέστατοι. id est,
Lydi improbi, post hos secundi Ægyptii,
Tertiique Cares perditissimi omnium.

Notarunt & trium nationum insignem improbitatem ænigmatice, dicentes τρία κάππα κάκιστα. tria pessima k. nempe trium nationum quæ per c. nomen incipiunt *Cappadocum, Cretensium, & Cilicum.* quod quidam detorserunt in *Cornelium Syllam, Corneliũ Cinnam, & Corneliũ Lentulũ.* Multa alia nationib. quibusdã propria in

vitiis & moribus notant Alexan. ab Alexandro longiori oratione *lib.4.c.13.* quæ prætermitto.

11 Vnum addam, quosdam ex cœli constitutione, & occasione rerum, quæ in locis nascuntur, varios quoque mores natos putasse. Nã quædam nationes sunt, quæ occulta ingenia & solertia gignant, *vt quibus est aer purus & tenuis, veluti Athenis*: alię quæ retusa & hebetiora, *vt quibus crassus & pinguis, sicut Thebis*: Ita ex cœli rigore vel in clementia nonnunquã & syderum statu vel influxu: sed & ex bonitate agrorum, & affluenti copia voluptatum, impingunt quidam: superbiunt & recalcitrant virtutibus, vt alii contra, sterilitate & penuria locorum, ad latrocinia se conferunt, talemque vitam qua viuere possunt assuefaciunt. Cuius generis sunt qui in montanis, desertis & incultis locis esse coguntur.

12 His similia plura adferri possent, de vitiis & virtutibus prouinciarum & ciuitatum, & nationum, quæ ostendunt quandam distinctionem naturarum hominum in illis degentium, quibus tamen generaliter fides non est adhibenda, eo quod plura cõfecta sunt cõtra nationes peculiari odio scribentiũ, vel temeritate iudicii. Sunt enim quidam vsque adeo ad sententiam dicendam de nationibus leues, & pręsumtuosi, aut maledici, vt cum ab aliquibus alicuius prouinciæ singularib. hominib. vel bene vel male excepti fuerint, vel ex paucorum cognitis moribus, velint de tota natione sententiam ferre: decepti propria temeritate, quemadmodum mihi cõtigit aliquãdo sermonem conferre cum Germano quodam, qui dicebat *se maximam partem Galliarum peragrasse & annotasse mores Gallorum leues, esse ad amicitiam quidem pronos, sed in ea inconstantes*. Risi certe, ꝙ putaret breui tempore transeundo se e moribus iudicare potuisse, cum vix potuerit ipsa ędificia videre, & mores qui ex diuturno tẽpore conflantur, exiguo tẽpore diceret se cognouisse: & amicitiam expertũ Gallorũ leuẽ, cũ notitiam vix habere potuisset, nec animaduerteret hoc differre ab aliis nationib. Gallos, ꝙ amicitiam iure hospitalitatis omnib. ẽt peregrinis offerant, cũ sint aperto & nitido pectore: at vbi vident indignos peregrinos tali amicitia, fastuosos, quiue putent se non ex honestate Gallorum, sed sua ob merita ad amicitiam prouocari, sapienter dissuũt tales taliumque hominum familiaritates, aut vbi dilexerunt istos in externa hypocrisi colossos regios, nihil intus habere aliud quam paxillos, bitumen, aranearum telas, & similia murium receptacula. Neque sunt ideo Galli reprehendendi, si decepti, ficta & personata grauitate extraneorum allecti ad honorẽ & reuerentiã eorũ, postquã cognouerũt ea omnia tãtũ esse fucata & personata, desinant talem amicitiã persequi. Hoc enim esset stolidissimum, nec ingenio candido Galli dignum vmbras virtutũ pro virtute colere, & errore detecto in eo perseuerare. Perseuerant. n. alioquin in amicitia & dilectione & fide eorum, quibus ea debent, nisi ab extraneis inficiantur aut corrumpantur decepti.

13 Aristoteles

13 Aristoteles, a *gentes, quæ frigidas regiones incolunt, & quæ per Europam sunt*, ait *animo quidem abundare, ingenij vero & artificij parũ habere, ea propter magis in libertate perseuerare, disciplinam vero reipublicæ difficulter recipere, ac finitimis dominari nõ posse. Quæ vero Asiam incolunt, ingenio & arte abundare, sed animositatem non habere, & ideo parere dominantibus, & perseuerare seruire Græcorum genus, vt mediam regionem locorum sortitum, sic etiam amborum esse participem, nam & animosum & ingeniosum esse. Ex quo fiat vt in libertate degat, & disciplinam reipublicæ optimæ recipiat, & vnius reipublicæ constitutionem sortitum imperare omnibus possit.*

a *Arist. li. 7. politic. c. 7.*

14 Quamobrem commixtio gentium facit, vt vna cum moribus iam imbibitis & quodammodo naturalibus, fiat commixtio morũ, & corruptio bonæ institutionis: nisi a legislatoribus prospiciatur, & remedio aliquo veluti antidoto, medeatur. Et non sine causa Aristoteles b disputatum tradit, *vtrum communio maris, turba nautica, naualis potentia sint vtilia aut damnosa ciuitatibus.* Ex eo maxime, quod frequentare aduenas quosdam, alienis educatos moribus & legibus, inutile putatur ad rectam ciuitatis disciplinam, & turbam popularem multiplicari ex vsu maris.

b *7. politic. c. 6.*

15 Aut certe contingunt ex diuersarum nationum in vnum conuentu, *seditiones*, donec altera pars alteri cesserit. Non enim possunt diuersi, imo sæpe contrarij se mores compati, *sicut accidit Budæ, mortuo Sigismundo Imperatore, rege Vngariæ, ante Alberti Austriaci coronationem, nam ciuitas ex Vngarica & Germanica gente constans, tumultu excitato, fere ad interitum peruenit, & cum Allemani seu Teutones vellent ciuitati dominari, tandem per Vngaros obsessi in domibus, sine discretione sexus aut ætatis, sublati sunt.* c Meminit Aristoteles de similibus seditionibus propter admissos peregrinos ad ius ciuitatis, & ad inhabitandum: qui vbi fortiores se esse arbitrati sunt, ipsos ciues indigenas propriis locis voluerunt deturbare, aut pepulerunt, aut rempublicam turbarunt. *Seditiones*, inquit, d *concitat peregrinitas, donec simul in eandem conspirationem deuenerit. Vt enim non ex quauis multitudine constituitur ciuitas, ita etiam nec in quouis tempore. Quapropter quicunque adhuc inquilinos susceperunt vel aduenas, omnes fere seditionibus iactati sunt, ceu apud Sybarim vna cum Troezeniis incoluerunt Achæi. Postea in maiorem numerum crescentes Achæi, Troezenios pepulerunt, vnde pollutio illa exorta est Sybaritis a Thurijs. Idem fecerunt Sybaritæ contra eos qui illos receperant, nam plus habere volentes, de suis agris pulsi sunt. Et apud Byzantium peregrini in oppressionem ciuium coniurati, cognitaare, prælio & armis expulsi sunt. Et Antissæi exsules ex Chio susceptos, tandem armis deijcere coacti sunt. Zanclei vero qui Samios receperunt, mox ab eis sunt propria ciuitate deiecti. Apolloniatæ qui sunt in Ponto, incolis receptis seditione agitati sunt. Et Syracusani, cum hospites & conductos milites fecissent ciues, in seditionem & prælium inciderunt. Et Amphipolitæ, re-*

c *Aeneas Syluius in historia & Fulgosius li. 9 c. 7.*

d *Aristot. 5. Politi. c. 3.*

ceptis Chalcidensium colonis, pulsi tandem ab illis sunt fere omnes.

16 Non omni tempore licebat peregrinis Spartam adire, sed præstitutis diebus, quod a Lycurgo sancitum auctor est Thucydides, *ne æmuli politiæ eius fierent ac inde discerent, quo in virtute proficerent.* Alij malunt morem hinc enatum, ne a peregrinis mores inficerentur, siquidem corpora peregrina, & peregrina consectatur oratio, noua autem oratio χρίσεις καινὰς ἐπιφέρει, vnde affectiones oriri multas necessum ferre. Probat & Plato *hospitum expulsionem peculiarem & barbaris omnibus.* *Eratosthenes auctor est, hospitum eam expulsionem.*[a] Et lex vetat *peregrinum ne in murum ascendat.*[b]

a Cælius Rhodiginus li. 18. lectionum antiquarum c. 5

b Cicero li. 2. de orator.

17 *Ceterum*, non omnino peregrinorum aut extraneorum contemnenda societas, vt enim arbores transplantatę deponũt noxiam substantiam, mutata cultura & terra, vt fertur de Persicis, sic quidam alio commigrantes meliores effici possunt boni, & ex malis optimi, vt contra boni transeuntes ad infectos mores infici possunt.

Proinde hic delectus habendus peregrinorum erit, & suspecti quidem haberi possunt antequam cognoscantur, at vbi cogniti fuerint tales qui nihil officere, aut prodesse societati reipublicæ possint, non eo nomine solo, quod alienigenæ sint contemni aut reiici debent, non secus quam merces a barbaris translatæ, nobis commodæ, vel quæ ex vsu & vtilitate nostra sunt vel esse possint, nõ ideo reprobantur quod a barbaris processerint, mores & virtutes non nascuntur cũ hominibus, sed fiunt, mutantur, emendantur & poliuntur, neque tam ortus vel a quibus natus, inspiciendum, quam qualis sit qui ex peregrinis dicitur. Atheniensis schola, *vt recenset Plutar.* de exsilio peregrinis fere tantum inclaruit non ciuibus propriis. Si sectam Peripateticam spectes, Aristoteles, fuit ex Stagirita: ex Ereso, Theophrastus: Strato, e Lampsaco: Glycon, ex Troade: Aristo, ex Cea: Critolaus, Phaselites: si Stoicam sectam perpendas, Citiensis fuit Zeno: Cleanthes, Lyssius: Chrysippus, Solensis: Diogenes, Babylonius: Antipater, Tarsensis: Atheniensis Archedemus in Parthos migrauit Babylone, atque ibi successionem Stoicam reliquit. Nunc quoque probatissimus & optimus quisque peregre viuit, non quod pulsus fuerit, sed quod emigrauerit. *Et nõ est Propheta sine honore nisi in patria sua,*[c] *& in domo sua.* Refert Pomponius Iurisconsultus[d] *Hermodorum quedam exsulantem in Italia Ephesium, fuisse auctorem decemuiris Romæ legum 12. tabularum quæ reformarunt vniuersam rempublicam.* Quin etiam qui tantopere commendata habuerunt sua iura ciuitatum, Romani, externis detulerũt imperium vt Traiano, & aliis deinceps. Et quamuis Solon Atheniensibus præter eos, qui sacra aut genus, aut stirpem antiquissimam haberent, ius ciuitatis nulli peregrino dari mandauerit, tamen excipere conatus est. Nisi ei, qui aut perpetuo exsilio patria pulsus esset, aut alicuius artis causa cum penatibus & domo Athenas commigrasset, quamuis illa lex postea a Pericle emendata alia fuerit.

c Diui Marci c. 6. ver. 4.

d l. 2. §. postea ne diutius, de origine iur. P.

18 In

18 In multis etiam rebuspublicis attrahuntur ad ciuitatem peregrini. a Est etiam lex in quibusdam ciuitatibus, vt satis sit ex matre ciue esse genitum. & eodem pacto, spurios multæ recipiunt, atq; propter defectum legitimorum ciuium, tales ciues faciunt, paucitate enim hominum inducti his vtuntur legibus. Quod si abundent multitudine paulatim excludunt, primo libertini generis homines, deinde eos qui ex matre solummodo ciues sint, tandem non nisi ex vtroque parentes natos ciues pro ciuibus habent, sed hæc successu temporis iam ciuitate facta populosa.

a Aristot. 3. polit. c. 3.

Nec dubium est, *conuenas ex diuersis locis eodem coeuntes, vrbes plures communi consensu ædificiis coniunctis condidisse*, qui alio nomine σύγκλυδες & σύνοικοι appellantur. Alexander Magnus ciuitate sui nominis Alexandria condita, singularia priuilegia eaque magna, concessit his, qui eo conuenirent ad habitandum, vnde breui tempore, vndique confluentibus hominibus, ea in splendidissimam euasit ciuitatem. b Idipsum fecit Theseus in Athenarum ædificatione & alij plures.

b Iosephus li. 2. de bello Iudaic.

Sed nihil prohibet, ciuitates ex hisdem hominibus reparari & augeri, quibus prius fundatæ & institutæ sunt. Liquet autem ciuitates & regna, principatus & alias colonias, non ex vno genere hominum semper in vnam societatem conuenisse, sed ex pluribus, quare impossibile videri non debet aut absurdum, si ex eadem diuersitate conseruari & augeri possit.

19 Scriptum ita legimus, c *Romulum ciuitatem suam conflasse, non ex vno genere hominum, sed ex Albanis, peregrinis, & auxisse ita postea successores, admissis etiam hostibus in numerum ciuium, fœderibus trãsactis bellis, vt nunquam fuerit intermissa a maioribus largitio & communicatio ciuitatis.* Qua arte sibi Romani imperium dilatarunt & tutius confirmarunt, vt contra nihil aliud Lacedæmoniis & Atheniensibus videtur fuisse exitio, quanquam multum armis valerent, nisi quod victos bello, exosos haberent, nulloque commercij iure dignos ducerent.

c apud Plutar. & Dionys. Halicar.

Fuit ciuitatis Romanę, Romani domicilij largitio, postea in tribũ descriptio, & tertio, honorum petitio, quæ tria verum & ingenuum ciuem faciebant. Proficiscuntur autem a domicilio, multa cõmoda, tum maxime sacrorum, dignitatis, libertatis vrbis, fori, ludorum, festorumque dierum. Qui in censum & tribum erat relatus, ex eo ciuis & liber, si ante seruus, efficiebatur. Fuerunt diuersa iura separata ciuium, a peregrinis, quæ pendent ex præscriptione legis, vt etiam in omnibus ciuitatibus vel more vel consuetudine sunt quædam iura priuilegia ciuium, quæ nec a nobis scribi possunt, nec generaliter definiri, cum illud ex arbitrio & ciuili cuiusque ciuitatis reipublicę aut regni iure positiuo, determinandum sit.

In vniuersum autem illud probandum erit, quod hactenus cõcessum fuerit singulis, vel si probandum non censeatur, communi con-

sensu auctoritate eius cui potestas data est, reprobandum. Clarum enim est, *vt ait Aristoteles*, [a] quod, si quid boni proueniat ex peregrinorum commixtione, ciuitas id bonum susciperet: sin aliquid mali, caueri ab eo facile erit, per leges iubentes ac determinantes, quos oportet & quos non oporteat, admiscere.

a *Aristo. li. 7. polit. c. 6.*

20 Atque ita distinguere debemus, & modum quo quis habitare dicitur locum, & vsum priuilegiorum loci: nam ex his facile intelligetur, quando conducat reipublicæ, vel reiicere vel admittere peregrinos, & in quantum oporteat illis subuenire & fauere: peregrini enim simpliciter, possunt dici *hospites*, & transeuntes, qui non elegerunt domicilium apud nos, & omnino extranei: cum quibus nullum ius familiaritatis est, neque sunt nobis confœderati. Remansit hodie vox inter Gallos appellationis eius, dicimus enim hospites aduenas, alienigenas, & transeuntes *hostes*. quo nomine olim dicebãtur peregrini & non confœderati, omnino alienigenæ, hodie autem, hostes non ita: sed illi, cum quibus bellum indictum est, nominantur, [b] qui olim perduelliones non hostes dicebantur. [c] Et Cicero, [d] *Nos autem iam non hospites, sed peregrini atq; aduenæ nominabamur.* Et rursum, [e] *qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur lenitate verbi tristitiam mitigante. hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus &c.*

b *l. hostes 24. de captiuis & postlimi. reuers. P. l. hostes. 118. de verb. sig. P.*

c *quos nos hostes. 234. de ver sig. P.*

d *Cicer. contra Rullũ.*

e *1. Officior.*

21 Isti peregrini certe transitu contenti esse debent, neque de moribus locorum, vbi sunt non appellati, iudicare debent, vt etiam de incolis dixit Cicero. *Peregrini*, inquit, *& incolæ officium est, nihil præter suum negotium agere, nihil de alieno inquirere, minimeq; in aliena republica curiosum esse.* Neque, vt ait diuus Augustinus, *in his quæ per regiones variantur, disciplina vlla melior graui prudentiq; Christiano etiam est, quam vt eo modo agat, quo agere viderit ecclesiam ad quancunq; forte deuenerit. Quod enim neq; contra fidem, neque contra bonos mores iniungitur, indifferenter est habendum, & pro eo inter quos viuitur, societate seruandum est, & sequenda consuetudo eorum inter quos versamur, si alijs nolumus esse scandalo* [f]

f *diuus Augustinus ad Ianuarium, epist. 118 c. 1 & epistola 119. c. 18. vnde sumtus canon 11. illa autem, 12, distinct. ca. Gratia. facit, cap. quæ contra, 8. disti. c. quisquis, 41. distin.*

Exprobrarunt Loth viri nequam Sodomitæ, suo more volentes abuti hospitibus eius, illo defendente, & dixerunt, [g] *Ingressus es vt aduena, nunquid vt iudices?* Nimia curiositas & inquisitio peregrini, in terra aliena, efficit præsumtionem quod ad explorandum venerit, & malo animo sit in eam rempublicam. ξένοι hospites dicũtur Græcis. Cum exteris tamen cum quibus bellum non erat, erãt amicitiæ aliquando contractæ, publicæ vel priuatæ, illæque magnæ, quæ per ius hospitij fiebant, & domus communicabatur aduenienti hospiti, [h] data tessera hospitalitatis. Propriè autẽ habita ratione huius iuris hospitalitatis, quod gratis fit ex iure societatis & amicitiæ, caupona, vbi peregrini transeuntes recipiuntur soluta pecunia, dicuntur *diuersoria*, vulgo quamuis hospitia, vocentur. In quibus hospites viatores transeuntes etiam inuiti recipere coguntur, qui hospitium publicũ pro-

g *Geneseos c. 19 vers. 9.*

h *Gellius li. 5 ca. 13. Liuius li. 37. meminit de hoc iure sæpe Cicero & alij.*

professi sunt, & instituerunt cauponam tabernariam publicam.[a]
22 Incolæ, alienigenæ & extranei quidem sunt a loco vbi resident: sed is incola dicitur, qui in aliquam regionem non suam scilicet, domicilium suum contulit, Græci vocant πάροικον vel μέτοικον.[b] Differt autem ab hospite incola, quod incola elegerit domicilium in loco, & ibi habitator sit, c at hospes non dicitur habitare, sed tantum hospitari. Atque tantum interest inter habitatorem & hospitem, quātum inter domicilium habentem, & peregrinantem, *vt ait Vlpian.*[c] Sed nec ille incola dicitur, qui non vt domicilium habet, negotiandi tātum causa pergulam tabulamue habet: sed potius hospes, & tamen nō aduena, quia aduena dicitur, qui aduenit mox inde profecturus, e aduenam Græci ἄποικον appellant *domo profugum*, colonum aduenientem non πάροικον,[f] quia domicilium sedesque fixas non habet. Aduenas, Plato[g] cauponarias & meritorias artes exercere, in aliena ciuitate fiuit. Tamen iubet,[h] eos post exactos viginti annos, collectis sarcinis alio habitatum commigrare. Aduenam putant communiter, eum, qui non est ciuis aut inquilinus, & qui ex aliquo longinquo loco in aliquod oppidū venerit. *Inquilinus*, qui in alieno & priuato loco habitat: Sed inquilinus, potest esse & ciuis oriundus ex loco, quanuis in alienis ædibus habitet: incola non item, quia alterius loci, ciuis est. Et ita incola a ciue differt, quod capax non sit priuilegiorum ciuitatis, quanuis in ea habitet, nisi ei concedatur, & fiat ciuis. Ciues facit, origo, manumissio, allectio, vel adoptio Incolas domicilium facit. In eodem autem loco singulos habere domicilium non ambigitur, vbi quis larem, rerumque ac fortunarum suarum summam constituit, vnde rursus non sit discessurus si nihil auocet, vnde cum profectus est peregrinari videtur, quod si redit reperegrinari iam destitit.[i] Plus est esse ciuem quam incolam, ita & incola alicuius loci esse potest & alterius ciuis, in vtroque tamen parere debet magistratui vtriusque, & vtriusque ciuitatis municipalibus oneribus est subditus.[k] Incolæ domicilium colligitur vel ex declaratione eius quod dixerit se eligere domicilium,[l] vel quod per decennium ibidē commoratus fuerit.[m] Quod autem ad priuilegium ciuis pertinet, peregrinus habetur, nisi admittatur vel communicentur iura his modis quibus in vnaquaque ciuitate moris est communicari. Hæc enim iuris ciuilis cuiusque sunt positiui, *vt paulo ante dictum*, aut consuetudinis, in quibus sequi oportet quod placuerit, & frustra tractaretur de moribus Romanis in ciuitate communicanda alibi quā Romæ, cum populi & ciuitates singulæ, propria iura hac de re habebeant, ad pacem & societatem peregrinorum visa conuenientia & ad eos probandos antequam admittantur in ciues, & ad eos discernendos donec recipiantur, accommoda.
24 Sicut apud Athenienses μέτοικοι seu hospites inquilini inhabitantes soluebāt populo annuatim duodecim drachmas.[n] Et in Gallia olim allophyti seu albini assem fisco nisi adoptarentur in regni-

a *L. 1. §. fi. furti aduersus nautas, li. 47. P. ti. 5.*
b *in l pupillus, 239 §. incola, de verb sig. P. c C in lege, 203. §. 1 de ver sign.*
d *L. 1. § habitare, de his qui deiecer. vel effuder. li 9. P tit 3.*
e *vt unque per l. hæres absens, 19 de iudic li. 5. P. ti 1.*
f *dicta l. pupillus, 239 §. aduena, de verb sig. Isidor. li 10. Etymol.*
g *L 11. de legib.*
h *Li. 8. de legib.*
i *L. ciues, 7. de incolis li. 10. C. ti. 39.*
k *L incolas, 29. ad municipa. li. 50. P. ti. 1.*
l *vt in c fi. de paroch. panor.*
m *L. i. 2. de incolis lib. 10. C.*
n *Iul. Pollux, li 3 onomasticon, c. 4. mulieres sex. Isæus.*

colas seu naturalitatis literas a rege acciperent. Quod tributum non sine causa indictum videbatur, nẽpe vt facilius sciretur quod essent extranei & alienigenæ in regno, ne aliquid moliri possent, si plures essent in rempublicam, quod facile dignosci poterat capitationis summa inita & collecta.

Expedit autem non tantum ciuitati sed etiam regno, notum esse quot sunt alienigenæ, quot hospites, vel incolæ ad pleraque præcauenda quæ aliis nationibus fuerunt infausta: nam si numerus hospitum & alienigenarum vel aduenarum excedat numerum ciuium, vel si officere in aliquo possit ob mores diuersos, vel factiones secretas, vel cœptas, vel quia cũ huiusmodi natione cuius sunt, bellum indictum sit, conuenit exhaurire hoc onus a republica, & iubere illud mĩgrare, semper tamen cum causa expulsio esse debet, eaq; legitima, ne barbarico more inter homines sine vlla peregrinorum commiseratione viuatur, & ne incidant in reprehensionem Spartiatarum, quibus exprobratur ab omnibus ξενηλασία, id est, *hospitum expulsio*.

Aduenam, inquit Deus, *non contristabis, nec affliges eum.*[a] Et *si habitauerit aduena in terra vestra, & moratus fuerit inter vos, non exprobretis ei, sed sit inter vos quasi indigena, & diligetis eum quasi vosmetipsos.*[b]

a Exod 22. ver 21 & c. 23. ver. 23. b Leuitic. c. 19. vers. 33.

Neque tempore famis etiam pellendos vrbibus peregrinos & extraneos, admonet D. Ambrosius.[c] *Feræ feras*, inquit, *non expellunt, cur homo expellit hominem, exuit hominem qui cibum egenti negat. Præterea peregrini nobis victum inferre consueuerunt, hos nolumus necessitatis tempore, qui omni vita nos pauerunt. Nostra interdum familia, plerique etiam nostri apud illos sunt, redamus quod accepimus, frumentum ab extraneo suscipis, nec illis impertis. Quid, illum eijcis qui te pauit? Nec enim canes nos exsistentibus in mensa patimur fame mori quin aliquid porrigamus.*

c Ambro li. 3. de officiis c. 7.

De Magistratibus in republica vel principatu. CAP. V.

ARistoteles,[d] inter partes, quibus ciuitates consistunt, octauam & postremam constituit eorum, qui publicam gerunt operam, & qui in magistratibus gerendis occupati exsistunt. *Ciuitas enim*, inquit, *absque magistratibus esse non potest*. Necessarium igitur est, esse qui magistratus gerere valeant, & hoc munus, sufferre vel perpetuo, vel ad tempus. Nec minus quam leges magistratus esse in republica necessarios, imo si collatio fiat ad vtilitatem vtriusq;, magis expedit habere populo magistratus bonos quam leges. Et Plato sæpe numero magistratus optimos, legibus anteponit, quod leges absq; illis videantur omnino inutiles, eas enim seruabit nullus, magistratus autem optimi, ipsi sibi sint leges, atque vis legum & auctoritas non cõsistit in literis, vel in scriptura, nihil enim hęc possunt, sed in eo quod magistratus eas confirmant, exhibentq; omnibus earũ opem implorantibus, ita & leges per magistratus qui eas exsecutioni mandant

d Lib 4. politic. c. 4.

firmæ

firmæ sunt, & ipsi firmi per leges, *vt ait Demosthenes* a. Nã & quando leges nondum erant, omnia manu & arbitrio boni principis, (*qui est primus regni sui magistratus, & origo aliorum qui ab eius potestate vel populi in democratia pendent*) regebantur per eos qui iuridicundo præsunt, effectus rei & legum accipitur, parumque est ius in ciuitate esse, nisi sint qui iura regere possint. Et quod ad magistratus attinet, initio ciuitatis Romanæ, constat reges omnem potestatem habuisse, & his exactis duos consules, rursumque alios creatos magistratus, *vt exponit Pomponius Iurisconf.* b Magistratus viua vox legis loquens, *vt Marcianus de iure honorario dixit.* c Et Cicero, d *Magistratus*, inquit, *lex est loquens.*

2 Quibus præcipua cura rerum incumbit, & qui magis quam ceteri diligentiam & solicitudinem rebus quibus præsunt, debent: hi *magistri* appellantur. Quin etiam magistratus per deriuationem a magistris cognominantur, *vt tradit Paul. Iurescon.* e *Legum ministri*, inquit Cicero, f *magistratus: legum interpretes, iudices: legum denique idcirco omnes serui sumus: vt liberi esse possimus.* Magistratus nomen Romani est, eorum, qui curam & iurisdictionem habent & potestatem in sibi commissos, vel maiorem vel minorem, ab eo tempore dicti, quo creatus est magister populi, a quo, qui minorem potestatem acceperunt, dicti Magistratus, *vt explanaui alias*, g Vocarunt nãque aliis nominibus, aliæ nationes huiusmodi præpositos, *vt tribunos, centuriones, decanos,* אלהים *elohim, deos, iudices,* שרים *scharim, principes, archontes, decuriones*, aliisque nominibus tum ratione administrationis, quam idiomatum, distinctis apud singulos populos. Et Plato h, præter ciuis nomen, tradit principes suos variis nominibus vocare populum, in pluribus enim dominos, in populari gubernatione principes, Athenis saluatores, auxiliariosque & custodes.

3 Sunt & potestates aliæ aliis maiores, & distincti ordines magistratuum, & alii maiores, i alii minores, alii populares, alii minimi: alii ciuiles, alii criminales: alii militares: alii municipales: alii diurni, alii nocturni. k

4 Ceterum cuiuscunque generis sint magistratus, siue maiores, aut minores, ad reipublicæ salutem pertinet de his ita disponi, vt tales eligantur qui possint per partes sibi commissas recte munere suo fungi, & secundum negotia sibi commissa: plures enim in magnis ciuitatibus & regnis, ad singula opera deputari debent, *vt idem ait Arist.* l melius enim ita singula curantur, atque si plures sunt, & sufficiat multitudo ad gerendos magistratus, vt omnes sint participes: si temporarii tamen sunt, non statim repetere debet officiũ, vel non nisi ob necessitatem, vel post multos intermissos annos. Contrariũ tamen in paruis ciuitatibus, in quibus penuria hominum vel saltem sufficientium, & repetere & continuare munera aliquando compellit ciues, imo & necessitatem subeundi creationem vel nominatio-

a cõtra Midiam
b in l. 2. in principio. & §. post originem. de origin. iur. in P. 1. t. ti. 2.
c in l. nam & ipsum 8. de iustit. & iur. lib. 1. P. t. 1.
d 3. de legib.
e in l. 57 quibus de verb. & rerũ sig. P.
f pro Cluentio.
g lib. 18 syntag. vniuer. iur. ca. 4. ex Pomponius Læto de magistratib. & Varro li. 4. de lingua Lat.
h dialogo 5. de republic. vel de iusto.
i explic Gellius li. 13. ca. 14.
k de quib. omnib. iurisc. Pomponius d. l. 2. de origin. iur. & Pomponius Lætus proprio l. bello de magistratibus, & nos lib. 47. syntagma iuris ca 12. 15. & seq.
l dict. l. 2. 15.

nem priuatis & reluctantibus imponit [a] justis pœnis & remediis, *quemadmodum & narrat Xenophon* [b], Sophonetum prætorem, declaratum decem minis mulctatũ, quod munus recusasset. Publica vtilitas semper præferenda priuatæ, cũ nemo tantũ nascatur sibi soli, sed etiam patriæ suæ cõmodis & vsui [c]. *Non solũ nobis nati sumus: ortusq; nostri partem patria vẽdicat, partem amici* Et latius, [d] *Nullũ est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandũ arbitretur. Hæc n. secum loquitur, nõ mihi soli, sed etiã atq; adeo multo potius natus sum patriæ. vita quæ fato debetur: saluti patriæ potissimũ soluatur.* Arist. etiã [e] *Oportet* inquit, *publicorũ publice exercitatione fieri, & simul nõ debet, quisq; ciuis se suũ existimare, sed omnes ciuitatis particula n. ciuitatis vnusquisq; est: cura autem singularum particularum respicere nata est ad curam totius.*

Et Plato [f], Officium quidẽ gubernandæ patriæ si iustũ sit, volũtarium esse deberet: tamen quia probi viri neque ambiunt honorẽ & præmia quæ proponuntur gerẽtibus minime ambitiosi honores nõ sectantes, & tanquam non lucri cupidi præmia non cupientes, additur multa pro illis cõpellendis, vt & munus sit illis simul necessariũ & voluntarium pro vtilitate reipublicæ commodis. *Nemo spõte,* inquit, *o Thrasimache ad gubernãdam rempublicam accurrat.* Recusauit & Moses ab initio præfecturam populi, dicens Deo, *Mitte quæso quem missurus es* [g]. Saul se occultauit ne regnum acciperet [h]. Hieremias quoque illud recusasse fertur, *vt refert Eusebius Pamph.* [i] Subit mentem simile quod rescriptum est a Leone & Anthemio CC. [k] *Nec pretio,* inquiunt, *nec precibus ordinetur antistes. Tantum ab ambitu debet esse sepositus, vt quæratur cogendus, rogatus recedat, inuitatus, effugiat, sola ei suffragetur necessitas, excusandi, profecto enim indignus est sacerdotio, nisi ordinetur inuitus. locus,* inquit Diuus Augustinus [l] *superior, etsi administretur vt decet, indecenter tamen appetitur.*

5 Porro, quamuis ciuitas, multis indigeat præpositis, & præsidibus, tamen nõ omnes, illi dicẽdi sunt magistratus ciuiles: quanquã ad opera quædam reipublicę eligantur. Ita sacerdotes, qui pompam ducunt, præcones, legati, duces militię, puerorum mulierumq; curatores, & similes, non dicũtur magistratus. Sed maxime *vt ait Aristoteles* [m], illi magistratus sunt appellandi, quibus datum deliberare de quibusdam & statuere, & maxime hoc extremum. Nã iubere, imperiosius est, *secundum eundem Aristotel.* quamuis secundum iurisconsultos, quibusdã magistratib. Romanis & iubere cõcessum sit, quod tamẽ Vlpianus [n], dixit esse magis imperii quã iurisdictionis. Proinde nec conceditur omnibus magistratibus, veluti municipalibus qui tamen habent iurisdictionem [o]. Cõsentit Plato [p]. *Profecto enim iudiciorum,* inquit, *cõstitutiones quodãmodo iudicũ electiones sunt. Omnem namq; magistratuũ necesse est quorũdã esse etiam iudice: nõ ta-*

a Vlpia. in l. si quis magistratus 9. & ca. ist. rctus if. l. honor municipalis 14. §. fin de muneribus & honorib. lib. 50. P. 1 4 nisi sit, ppositus instar excusatio vt in l. 5 eius lib. 50. de excusat. munerũ cũ simil. vulgaribus.

b li. 5. de Cyr. min. expedi.

c l. vni. §. 15. de ventre in possessione. mitt. n, P. le. postliminiũ 19 parag. fin. in quoq; familias ac captiuis & postliminio reu. P.

d Cic. Offi. 4. ad Herennium

e Polit. libr. 6. c. 1.

f Dial. 1 de Iusto.

g Exod. c. 4.

h 1. Re c. 10 ver. 21 & 22

i lib. 12 de præparation. Euang. c. 4.

k in l. si quẽquam 31. de episc. & cler.

l Diuus Augusti. 19 de ciuitate Dei.

m Libro 4 Politic. c. 15.

n l. 4. de iurisdictione omnium iudicum li. 2. P. titulo 1. o Paulus iurisconsultus in l. ea quæ magis 6. ad municipalem li. 50, tit 1. p Plat. lib. aut dialo. 6. de legibus.

men

men iudex omnis, necessario est magistratus & princeps, quanquam iudex ea die qua iudicium peragit, magistratus est non vilis.

6 Apud Romanos quoq; iudices a magistratib. fuisse diuersos liquet, cuius rei argumentum esse ait Sigonius [a], quod magistratus, aut iudices darent, aut edictum interponerẽt: iudices causa cognita iudicarent: illi iudices cogerent, hi in iudicium coacti venirent: illi populi suffragiis, hi, plerunque sorte; illi ex vniuerso, hi ex certo plerunque ordine allegerentur. In iis, quod quisque ediceret obseruaretur, in his quod pleraque statuerent, spectaretur. Iudices denique sententiam ferrent magistratus iudicum sentẽtiam pronuntiarent.

7 Iudices dederunt primũ reges nomine suo iudicãtes, cũ omnibus supe esse nequirent reb. ipsi, deinde Romæ & alibi, expulsis regibus, qui supremam gesserunt auctoritatem, vt consules; postremo prætores, siquidem iudices dandi licentia eius est magistratus, vel potestatis, penes quem est iurisdictio, hoc est potestas iuris statuẽdi. Fuit autem iurisdictio a regibus in consules, vel alios magistratus maiores, vt a consulibus ad prętores, quod significauit Vlpianus iurisconsultus [b]. *Ius dicentis,* inquit, *officium latissimum est: nam & bonorum possessionem dare potest, & in possessionem mittere pupillis, nõ habentibus tutores constituere, iudices litigantibus dare.*

8 Ordo & distinctio iudicum Romanorum, habuit œconomiã; vt alii essent rerum priuatarũ, alii publicarum, & horũ iudicia priuata quę de litibus in quib. agebatur de iniuria illata priuatis fiebãt vt publica, de his quibus populus vel res publica lęderetur [c]. Priuatarum rerum iudices dicebantur, vt *iudices, arbitri, centumviri, decẽuiri litibus iudicãdis, & recuperatores*: rerum vero publicarũ iudices *duumuiri, perduellio es populus Romanus, & decuria iudicum.*

9 Iudices dati differebant a datis arbitris, vt arbitrium & iudicium eorum d nam arbitrium, seu actio arbitraria est in qua qui iudex datus est, nõ ad certam formulam aut summã, vt in iudicio adstringitur: sed ei permittitur, ex æquo & bono, ex cuiusque rei propositę natura, secum æstimare quemadmodum actori satisfieri oporteat [e]. Sunt autem isti iudices arbitri datia prætore, non autem arbitri electi a litigatoribus, qui ex compromisso sententiam dicunt. nam istis parendum est propter compromissum aut pœnam adiectam in illo cõtra nõ parentem: illis autẽ propter prætoris imperiũ, quia legitimam potestatem acceperũt [f], possunt dici iudices tales delegati, vel a principe vel a magistratu habente potestatem [g]. sic confertur iudex dat⁹ a principe, & delegatus a iudice, a Gordiano Cęsare, [h] sunt isti iudices extraordinarii; siquidem princeps vel alius dicitur dare iudices in priuatorũ vel aliis causis, qui vel priuati sunt, vel iurisdictionem quidem habent; sed non in eos quibus dantur iudices, vel non babent alioquin in causis eorum.

10 Centumuiri, erãt iudices electi ex 35. tribubus terni, ex quibus & decem viri ius dicebant de litibus vsucapionum, tutelarum, gẽti-

b in Leg. de iurisdict, om. iud. L. 1. 2. P. tit. 1.
c Le. 1. § huius studii de instit. & iur. P. vide qua publica iudic. a eaq. capitalia vel non in l. 1 & 2. de pub. iud li. 48 P. t 1. & L. 4. insti tu. tur. ciuil. tit. 18 de pu. iud
d (ic. pro Q. R sc. Comœdo.
e vide Caiũ in l, 1 §. & Vlpia. in . 2 de eo, quo certo loco L. 13, tit, 4, & §33. de actio, versi. loco
f can, si quis episcopus 36 parag. arbitrarii c, a iudicibus 31. § quod de arbitrio. 2. q. 6,
g Leg. si. & Lex a eri simi 16. C. de iudiciis L. 3 titu. de offic. & pot. iu. de lega. in iu rõ tificio ti. de officio eius cui mandata est iuris. P.
h in l. a iudi. paragr de iudicus C.

litatum, agnationum, abluuionum, nexorũ, mãcipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorũ, seu hereditatum, & similium causarum priuatarũ, præerant decemuiri centumuiralibus litibus, *vt ait Dio Cassius*[a] Atque, *inquit Sigonius*, hæc quidem ita vbi de iure erat controuersia.

a L. 54.

11 Cum vero de factis lis inciderat, tum a prætore iudex vnus dabatur, aut recuperatores ad minimum tres. Qui autem vnus iudex datus erat, is vnum aut plures iudicii socios sibi solebat adiungere. Recuperatores autem, *vt ait Festus*, primum dicti sunt, qui inter populum Romanum & ciuitates peregrinas, de rebus priuatis reddendis, recipiendisq; cognoscebant, ea enim recuperatio dicebatur, dehinc recuperatores, ad alia translati sunt, qui sunt veluti nostri commissarii, & ita dati in prouinciis a prætoribus, vel e conuentu, vel e cohorte prætoris.

12 Publica Iudicia, & publici Iudices, antiquitus de maiestate, parricidio, seu homicidio, de peculatu, & similibus cognoscebãt. Exercebantur autẽ illa iudicia primũ per reges, duũuiros, aut populũ aut quæsitores, prout res patiebatur, qui de criminib. dictis quęrerẽt cognoscerent & iudicarent. Iudicium populi primum de Coriolano fuit, qui a plebe tributim tũ primũ suffragia ineunte, in exsiliũ pulsus est. Ex quo *teste Dion. Halicarn.* institutum est, vt qui peccasse viderentur, ad populi iudicium adducerẽtur, vnde magnę opes populi emanarunt. Cum autem sæpe ad populũ rei fierent, obseruatũ est, vt centuriatis comitiis de perduellione tãtũ iudicaretur, de ceteris autem omnibus tributis, atq; iudicia populi, vsque ad annum sexcentesimum quartum vrbis hoc pacto celebrata sunt. Cum autem vsus postulabat, ex senatusconsulto vel dictator vel consulum alter, amboue vel prætorum aliquis, de crimine publico quærere iubebatur: qui iussus erat, is quæsitor dicebatur. Propterea quæstores cõstituebantur à populo, qui capitalibus rebus præessent, & appellabantur *quæstores parricidij*, vt *scribit Pomponius* Festus, & illi erant quæstores pro causarum necessitate occurrente decreti.

Post annum sexcẽtesimum quartum, Censorino & Manlio Coss. quæstiones perpetuæ sunt introductæ, Carbone forum tenente *vt ait Cicero*[b], atque prætores sunt instituti Romæ, qui quæstiones sortirentur, de parricidiis maiestatis, ambitus, repetundarum, & similium. Et fuerunt ipsi postea ordinarii quæstores, extra quos adhuc aliquando pro negotiorum & personarum grauitate, reis quibusdam ad populum factis, extra ordinem alii quæsitores ex antiqua consuetudine constituti sunt.

b in Bruto.

13 Formaq. harum quæstionum hæc, vt a prætore qui quæstionem sortitus esset, cum selectis iudicibus, aut quęsitore editițio cum edititiis iudicib. exerceretur: quorum illud in ceteris iudicibus: hoc in ambitu, & sodalitiis obseruatum est. Iudex quæstionis a Cicerone & Asconio appellatur, princeps iudicum qui fuisse iudicatur is qui

pri-

primus iudicum sententiam ferret, qui erat homo priuatus maxime impedito prætore in negotiis publicis, *vt colligitur ex Cicerone.*[a]

a *in Brut.*

14 Consilium erant, illi qui in decurias distributi feruntur fuisse, quas prætores vrbani, non sorte, sed iudicio iurati confecerunt, Quoniam autem ex ordinibus iis apud quos iudicia essent seligebātur, selecti iudices appellati sunt,

Ordo iudicum, fuit primum penes senatum, ex quo primum tantum prætor consilium aduocabat. In ea sententia Dionysius & Polybius[b], dicunt, iudicia a Romulo patritiis tributa, & ita iudicia in potestate Senatorum fuisse. Ex lege C. Gracchi iudicia trāslata ad equites & eorum ordinem, *vt liquet ex Appiano Alexandrino, & Velleio Paterculo, Varrone libro de vita populi Romani, Nonio Marcello & aliis.* Vnde ciuiles seditiones, ob quas & propter equitū in iudicādo superbiam & auaritiam iudicia iterum ab illis trāslata sunt, *vt scribit Appianus.*

b *Poly. in 6.*

15 Disputatum antiquitus, & varie seruatum, de quibus quorumue ordine, essent magistratus sumendi & eligēdi pro regēda republica. Atque obtinuisse videtur, vt pro diuersitate rerum publicarū, earumue specie, magistratuū quoq; esse diuersa designatio: vt etiam a diuersis & diuersomodo, ꝓ qualitate gubernationis vel dæmocraticæ, vel aristocraticæ, vel monarchicæ eligerentur. Communis autem fuit sententia & finis præponēdorū magistratuū, sed diuersa opinio in iudicando qui aptiores essent ad finem illum exsequendū. Ad vitam quidem optimam, disciplina & virtus iustissime sibi vēdicare honores viderētur: at in optimatum republica, nobiles, quia ex melioribus ortos est præsumtio esse meliores: item vt nobiles, ita & ingenui & opulenti, certare possent sibi deberi honores: Oportet enim ingenuos esse, & censum habere ad onera perferenda. Nō enim ciuitas esse potest ex pauperibus omnibus, quemadmodum nec ex seruis. Sine virtute etiam bellica ciuitas bene permanere non potest: verum, qui vel propter genus, vel propter diuitias, gubernationem sibi tribuendam putant, nihil iuste dicere videntur. Sequeretur enim, vt si quis omnium ditissimus foret in eodem iure gubernare alios omnes deberet. Eodem modo qui præstaret nobilitate, eorum gubernator esset, qui cum ipsi sint ingenui de honore contendunt. Quod & forsan contingeret in optimatum gubernatione circa virtutem, *vt ait Aristoteles*[c]. Si quis enim vnus probitate antecellat aliis qui in eadem republica versentur, hunc dominari oportebit, secundum illam rationem. Et in multitudine potentiores & ditiores, & ita omnes sub eiusdem gubernatione esse oporteret.

c *3. Poli. c. 2.*

16 In populari republica, cum inopes plus possint quam opulēti: plures enim sunt, & id obtinet quod pluribus videtur finis, proponitur, viuere vt quisque velit, in quo constituunt suum finem, nēpe libertatem. Cuius pars in eo consistit, vt per vices imperent & pareant: quare populare est sumi ad magistratus omnes ex omnibus, &

præesse omnes vnicuique,& vnumquemque vicissim omnibus, per sortem tribuere magistratus, vel omnes penitus, vel illos saltem qui non peritia indigent vel arte, a nullo censu esse magistratus, vel saltem a minimo: non nisi semel ab aliquo eundem geri posse magistratum, vel perraro, & paucos, exceptis his qui versantur in bello parui temporis esse & temporales magistratus, vel omnes, vel quot recipiunt: iudicare omnes & ex omnibus, & de omnibus, vel de plurimis & maximis & principalissimis, puta de corrigendo, & de republica & de priuatis contractibus. Et concionem esse omnium dominam, magistratum vero nullius. Aut concionem esse dominā rerum maximarum, magistratum vero rerum diuinarum.

Est tamen alia species reipublicæ seu popularis administrationis, quæ censetur melior prædicta Aristoteli [a], quando populus constat ex agricolis tantum, vel ex illis & pastoribus, vbi multitudo ex agricultura viuit & pascuo, negotiosa quidem, quia nondum multū habet, ex quo fit vt raro concionem agitet, cum enim laborandum sit illis circa necessaria ad victum, operibus destinatur suis, & aliena nō appetit: dulciusq; est illis opus facere, quam in republica versari, nisi magna emolumenta sint susceptoria: *plerique enim magis lucrum appetunt* quam honorem. Huic populo sufficit si eligat magistratus per quos rogatur, si possit corrigere & iudicare omnes, & mauult per alios ita regi, quam magistratum gerere in quo non est lucrum. Quo fit etiam vt facile talis respublica tyrannides passa sit antiquitus, & nunc paucorum potentiam perferat, modo suam rem agere populo permittatur, neque eripiantur quæ habet. Sic magistratus a præstantioribus gerentur sine vlla populi diminutione, quod optimum in rebuspublicis. Vt autem hoc fieri facile possit, cauendum est ne lucrosi sint magistratus: nam lucrū inuitaret quosuis de populo ad turbandum bonorum magistratum.

17 In democratica etiā administratione, ciues cauent ne nobiliores, aut vt vere loquar, prudentiores sæpe eligantur in magistratus: fuit enim semper inde tyrannis in populum vel aristocratia generata. Solent enim nobiliores, & qui ambiunt principatum, vt primū populum sibi conciliare, vt postea dominationem inuadant. Imo tyrannica omnia machinamenta videntur esse popularia, seu licentia seruorum, aut mulierum & puerorum, vt sine metu viuant vt velint, permulti enim huiusmodi statum ciuitatis amant, cum plerisque dulcius sit dissolute viuere, quam modeste. Aduersus quæ ostracismus & petalismus nouum exsilii genus in democratica Atheniensium & Syracusanorum administratione, aduersus potentes & dilectos a plebe & nobiles, introductum est per precautionem.

Et in Tyrrhenia & oppido Oenareo, accolæ extimescentes, ne illorum quis tyrannus eius loci efficeretur, quosdam ex seruis suis libertos, principes, seu magistratus sibi constituebant, ac annis singulis eorum successores procreabant, vt narrat Aristoteles.[b]

a lib. 6. politic. c. 4.

b libello de admirandis auscultationib. narratione. 90.

18

Est

Est multitudinis quædam gubernatio, quando ingenui homines & inopes multi exsistentes gubernant rempublicam, vt paucorum potentium, quando opulenti & nobiles pauci exsistentes, gubernant[a].

18 Idoneos ad gubernandum, & ad magistratus, idem Aristotel.[b] tradit esse mediocris fortunæ homines, non eos qui superabundant diuitiis, opibus, amicis, aut aliis huiusmodi. neque tamen in nimia indigentia constitutos: quia illi qui superabundant, nullius imperium pati volunt, aut sciũt, vt neque propter delicias etiam in scholis obedire præceptoribus consueuerint, sed & ipsi aliis tanquam domini seruis, volunt imperare.

In indigentia vero nimia cõstituti, deiecto nimium sunt animo, vilesque exsistunt: ex quo fit vt magistratum gerere nesciant, sed ad parendum seruiliter sint apti. Sic efficitur seruorum & dominorum ciuitas, non autem liberorum, & aliorum inuidentium, aliorũ spernentium, quod plurimum abest a ciuili societate.

Quod si magistratus & gubernatores sumantur de mediis seu mediocribus, optime gubernabitur ciuitas: neque enim isti aliena concupiscent, vt faciunt pauperes: neque eorum bona cupiuntur ab aliis, vt accidit diuitibus. Et ita ipsi, quia nec insidiantur aliis, neque alii ipsis, sine periculo degunt. Signum huius putandum est, quod qui optime leges condiderunt, ex mediocribus ciuibus fuerunt, vt *Solon, Lycurgus, Charondas, & plurimi aliorum.* Reprehendit Carthaginensis legislatoris errorem & Plato,[c] quod ex ditissimis voluerit creandos magistratus, quasi impossibile esset egenum bene magistratum gerere, aut quietem optare: præcluditur inde ad virtutes etiam iter, dum diuitiæ pretiosiores fiunt virtutibus.

Sed putarem inter adiaphora, diuitem & pauperem esse ponendum, neque ex alterutra qualitate simpliciter, tanquam ex exterioribus reiiciendos esse viros probos a magistratus petitione & gubernatione, cum fuerint optimi magistratus aliquando diuites & ditissimi: interdum & tales pauperes & pauperrimi, qualis Valerius Puplicola, qui tres consulatus Romæ gessit, & tamen tam inops decessit, vt patrimonium eius nõ sufficeret ad impensam exsequiarũ, quæ ideo publica pecunia ductæ sunt.[d] Quod & accidit Agrippæ Menennio Senatori conciliatori publicæ pacis inter populum & patritios,[e] pluresque principes & magistros populi Romani, & agricolas pauperes & rusticos ad magistratus euocatos, refert Valer. Maxim.[f] quibus non tam paupertas offuit, quantum probitas magistratum detulit. Atque Plato[g], merito in his externis non immoratur, sed magistratus esse differendos resoluit iis qui obseruantius parent legibus, cum interitum dicat esse paratũ ciuitati, in qua non leges magistratibus, sed magistratus legibus dominantur. Iurisconsulti nostri responderunt,[h] ita tenues & facultatibus exhaustos, vt non modo publicis honoribus pares non sint, sed vt vix de suo vi-

a *Aristotel. 4. polit. c. 4.*
b *lib. 4. c. 2*
c *Aristoteles lib. 2. polit. c. 9.*
d *Liuius in 2. Plutarchus in eius vita Diony. Halicar. in 5. Valer. Maxi. li. 4. cap 4.*
e *Vale Maxi. vbi supr. Liuius in 2. Dionys. Halicar. in 8.*
f *prædicto loco*
g *de legum latore seu de legibus dialogo. 4.*
h *in l. rescripto 6. de muneribus.*

ctum sustinere possint omnino quidem non repelli, si alioquin idonei, sed illis magis abundantes præferri.

19 Solon in legibus institutionis reipublicæ Atheniensis, concessit quidem potestatem creandi magistratus, sed & eos corrigendi populo, at magistratus omnes constituit ex nobilibus & locupletibus, ex censu quingentorum modiorum & iugerum, neque opificibus ita sordidis ius assequendi vllum magistratum erat.[a]

Romæ quidem aliquo tempore seminarium iudicum erat ordo equestris, ex quo iudices dabantur, vt antea in censu Romanorum dum de vectigalibus loquebamur, ostendimus.

Fuit Ouinia dehinc lex tribunitia, cuius meminit Sextus Pompeius Festus, qua sanctum esse dicit, vt censores ex omni ordine optimum quemque curiatim in senatum legerent.

Placuit Cæsaribus, ne quis ex vltimis negotiatoribus vel monetariis, abiectisque officiis, vel deformibus ministeriis, omnique officiorum fece, aliqua frui dignitate tentaret.[b]

20 Fuit tempus aliquando Romæ, quo nullus ad magistratum ex plebeiis veniret, vnde & contra patritios, plebs per sessionem impetrauit sibi tutores & defensores, *Tribunos plebis* dictos, qui non nisi ex plebe primum creabantur singulis annis ex lege.[c]

Et dubitarũt plures, *nũ etiam Tribuni isti essent magistratus*, maiore sententia in eam partem incidente, non esse. Quia *vt ex Varrone refert Gellius*,[d] quanuis Tribuni plebis summam haberent potestatem, ius vocandi tamen in ius, non habebant: quia antiquitus creati videantur non iuri dicundo, nec causis querelisque de absentibus noscendis, sed intercessionibus faciendis, quibus præsentes fuissent, vt iniuria quæ coram fieret, arceretur, ac propterea ius vocandi ad se potestatem ademtum, quoniam vt vim fieri vetarent, assiduitate eorum & præsentium oculis, opus erat. Sed non idem ius semper, quum mutatus fuerit status reipub. Romanæ. Vt enim regibus & patritiis dominantibus, plebs honoribus caruit, sic rerum potiente populo postea, iisdem abundauit: & vt sub illis regibus & patritiis in republica opifices & sellullarii ciuium e numero excludebantur, sic sub dominatione populi, optimum etiam ius ciuium assequebantur. Primum reges rempublicam tenuerunt, tum tyrannus, quo vrbe pulso paucorum patritiorum inuasit eandem factio: qui, cum in plebem omni honorum aditu interdicto, impotentius dominarentur, eandem eo deduxerũt, vt non ante in vrbe seditionibus agitandis conquieuerit, quam & ipsa in partem magistratuum & totius reipublicæ venerit. Vnde inducta illa laudata apud Ciceronem per Scipionem reipublicæ temperatio, quæ per Grachos tribunos plebis tentata, per reliquos labefactata, iterum ad plebem summa reipublicæ recidit, cuius opibus fretus Cæsar dictaturã perpetuam & potestatem vnius vsurpauit, dehinc Octauius imperauit, & subinde a plebe in eum potestate relata, & magistratus ex omni populo

a Aristot. 2. politic. c. 9.

b l. ne quis. 6. de dignitat. lib. 12. C. l. si cohortalib. lib. 12. C. l. 1. de præposit. agentium in rebus C. l. vni. c. negotiatores ne militent.

c de qua Liui in 2. Dionys. Halicarnass. in 2.

d lib. 13. 2. cap. 1.

populo vt Cæsaribus visum est, delecti. Quin & tribunitia plebis illa potestas, quæ tantas concitauerat in populo seditiones, delata perpetuo fuit Octauio Cæsari, vnde ceteri imperatores succedētes sibi eam vsurparunt, *vt scribit Dio. Caß.* [a] Fuerunt alicubi iudices extranei tantum constituti, ne ciuium amicitia corrumpi possent, vt apud Florentinos, Lucenses, Genuenses, & vt tollerentur factiones Guelphorum & Gibellinorum quæ ex suis partibus, non sine cladibus, ambiebant officiarios. Aliis vt M. Aurelio & aliquando regibus Galliæ placuit, ne quis iudicaret in solo natali. Sed lex illa positiua, alia sublata vel in desuetudinem ex moribus contrariis receptis, abiit.

21 Sunt quædam respublicæ quæ extraneos etiam nuper ciues factos non admittūt ad honores, sed potius antiquarum familiarum ciues: quod potest in ciuitate excitare seditionem & inuidiam, ex eo quod contrarium videatur, ciuitatis ius communicare, & nihilominus eos a muneribus & honoribus excludere, vt minus fidos. Sicut accidit apud Syracusanos. Sublata enim post Hieronis & Gelonis regnum, Thrasibuli dominatione, de communi republica & statu populari consultantes, multa decreuere, magistratus omnes priscis ciuibus distribuere, & antiquis familiis. Nam nouos homines milites mercenarios, qui a Gelone supra decem millia fuerant adscripti ciuitati, indignum ducebant ad munera publica & honores ciuiles admitti: seu quod parum meritos censerent: siue quod incertæ fidei, morumque alienorum viris, haud temere credendam rem putarēt: quod ipsi, indigne ferentes, occuparunt, deficientes a Syracusis, partē vrbis Achradinā & insulā, & alia duo loca ingenti muro munita, quanquam multis vltro citroque illatis cladib. superati tandē sint. [b]

23 Prohibitum est sacrosanctis consiliis & sanctionib. summorum pontificum, principibus & rebuspublicis Christianis, quemquam Iudæum ad munera publica vel honores admittere, ne occasione honorum & officiorum, in Christianos quos odio capitali prosequuntur grassentur. [c] Quod & fecerunt Cæsares. [d] Sicuti quoq; prohibuerunt, ne ad honores ciuiles prouehantur, qui Catholicæ fidei non sunt. [e]

24 Fuerunt electi magistratus etiam a diuersis, eadem diuersitate potestatis aut administrationis, vel iuxta leges institutioni reipublicæ impositas. In populari populus concedit, quemadmodum, *vt ait Aristotel.* [f] Solon Atheniensibus eam, quæ maxime necessaria fuit, potestatem populo tradidit, vt magistratus crearet, & malefacta corrigeret. *nisi enim*, inquit, *populus hanc habeat potestatem, seruus est & inimicus.*

Signum singulare supremæ potestatis est, auctoritas creandi magistratus, qui cum imperio & iurisdictione, nomine eius vel eorum qui præficiunt, eligunt, vel creant, possint potestatem in alios exercere, vel iubendo, vel iudicando. Quare cum penes populum fuit

a *lib. 53. historiar.*

b *Diod. Sicul. lib. 11.*

c *in consilio Latera. sub Innocent. 3. habito capi. 69. in consilio Toleta. 3. c. 14. in cap. cum sit nimis absurdum. 16. & c. ex speciali. 18. de Iudæis lib. 5 ti. 6. ca. nulla. 54. distinct.*

d *l. fin. C. de Iudæis l. 5. & l. iubemus 19. de episcopa. audien. C.*

e *l. fin. C. de postulat. l. probatorias. 9. C. de diuersis officiis lib. 11. C. tit. 60. l. 15. de episcopa. audien. C.*

f *lib. 2 politic. 9.*

summa illa reipublicæ potestas, & magistratus maiores & minores dati, per illud per comitia vel per suffragia, vel per sortem, vel alio modo, & qui a maiorib. & aliis subsortiti sunt, vt a prætore, & ab his qui dandi iudicis potestatem habuerunt, ab eadē potestate mediate pendent, vt dantes, immediate.

In optimatum & paucorum dominatione, ab iisdem etiam potestatem & iurisdictionem pendere, non est dubitandum: quia & eorum nomine, præfecti eandem exercent. Multo magis in monarchia, a principe omnes potestates pendere ambigendum non est, vt pote a supremo & fonte, accidat quamuis in monarchia, ciuitates aliquas vel magistratus aut municipia, ius eligendi decuriones & alios inferiores magistratus habere. Nam hoc sua potestate non faciunt, sed ex consensu expresso vel tacito seu patientia principis, qui vel iubet, vel probat expresse vel tacite seu tolerantia. Ideo & sæpe, quando maxime expedire reipublicæ putat vel abuti potestate concessa eosdem viderit & cognouerit, libere & sine reprehēsione iusta, ratione potestatis supremæ, quæ alteri non subiicitur, ius illis adimit vel emendat abusum subditorum. *Vos estis*, inquit Cyrillus, libro ad pientissimum Imperatorem Theodosium,[a] *& omnium supremarū dignitatum fontes & supra omnem eminentiam, humanæque felicitatis principium & origo.* Ita ad curam principis magistratuū creatio pertinet, non ad populi fauorem, *vt respondit Modestinus Iurisconsf.*[b]

a *de recta in Christum fide.*

b *in l. 1. ad legem Iuliā, de ambitu lib. 48. P. ti. 14.*

Distinguuntur nihilominus sub monarchia magistratus & iudices, vt quidam dicantur regii, quidam dominici vel municipales, vel societatum, vt mercatorum, pistorum, &c.

Non quidem ea ratione, quod illorum iurisdictio aliunde potestatem habeat quam a rege, sed quia regii immediate a rege creati sunt: alii vero mediate ex permissione vel ratione concessionis feudi, cui hæret iurisdictio, concessa cum feudo a principe vasallis primis, a quibus & alii minores retro feuda habere possunt. Quemadmodum enim omnia feuda originem a principe, sic & iurisdictiones eorum & potestates. Quod & de municipalibus magistratibus dicendum est, quorum potestas a principe etiam pendet: vt in corpore humano omnes functiones separatæ & propriæ membrorū, pendent ab anima quæ omnia viuificat.

Octauius Cæsar magistratus partim ipse designabat, alios populo plebique creandos permittebat.[c]

c *Dio Cassius lib. 53. histor.*

25 At ab initio Romulus, qui ex fauore populi primum sibi principatum fundare decreuerat, temperauit regni sui administrationē ex formula administrandi, vt videbatur populo aristocratiæ & democratiæ, cum tamen vere monarchicam gereret. Ideo voluit tria hæc committere populo, magistratus creare, leges sancire, de bello referente rege statuere,[d] quæ postea illi a principib. ademta sunt.

d *vt referūt Dionys. Halicar. & Polyb. in 6.*

26 Delectus habendus est personarum, nec omnes ad magistratus promouendi, nisi qui possunt, sciant & velint munus sibi commissum

sum exercere, iuxta cōsilium Iethro datum Moysi. [a] *Prouide, inquit, de omni plebe sapientes, & timentes Deum in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam, &c.* qui neque venditione, neque ambitione, aut fauore ad gradus conscendant. Legimus in formulis magistratuum apud Cassiodorum obseruatum, [b] & aliis, cōmendari solitos a principe candidatos senatui, vt iure & merito honos magistratus mandari, iurisdictio & comitiua deferri videretur. Prostant & exempla apud eundem. [c] Atque ipse Cassiodorus. [d] Senatui scribit, *vt probetur etiam iam probatus a principe.*

a *Exod. 18. ver. 21.*

b *Lib. 1. epistola 4.*

c *Li. epist. epi. 16. & li. 4. epi. 4. & 25.*

d *Li. 11. epist.*

27 Cauenda summopere venalitas magistratuum, maxime quibus inest iurisdicendi necessitas, tanquam omnium scelerum fons, iniquitatis principium & finis. [e] facit enim ambitio honorum, vt multos inueniat emtores, auaros quidem, sed indignos, quod venale proponitur, cum etiam, quando venalia sunt officia, multi indigni inueniantur, qui per largitiones ad dignitates prorumpere conentur, vt Octauianus Cæsar iuxta antiquas de ambitione leges edictum proposuerat, anno ab vrbe condita 736. *vt qui largitionibus factis, magistratum aliquem ambiisset, per quinquennium ab his arceretur.* [f]

e *vt liquet ex nouella 8.*

f *Dio Cassius li 54.*

Detestatur fœdissimas iudiciorū venalitates Cassiodorus, [g] quēadmodum & detestantur sacri canones & leges episcopalium venalitatem & ambitionem. [h] Declinantis imperij manifestum notatur signum a Vopisco in Aureliano, quod sub eo, officia venalia esse cœperunt, neque dabantur hominibus, sed diuitiis. Idipsum factum sub Iulio Cæsare tradit Pomponius, & data sectariis, non merentibus, sed exsistente republica turbulenta, *vt ait Plutarchus in Cæsare.* Habetur in Annalibus Franciæ, [i] Ludouicum XII. regem qui dictus est pater populi, ad releuandum populum, & vt dissolueret æs alienum contractum per Carolum VIII. antecessorem, atque vt opem ferret aliis quibusdam maioribus negotiis quibus premebatur, & vt redimeret Mediolanensem Ducatum, primum fuisse ex regibus, qui vendiderit officia regalia, & tamen abstinuisse a venditione officiorum iudicaturæ, quæ inuendibilia esse placuit.

g *L. 9. epi 9. & Philo Iudæus de officio iudicis differens.*

h *in c. si quis episcopus, c. sanctorum, 1 q. 1 ca. ex multis 1 q. 3 l. si quenquam. de episc. & cler.*

i *in anno 1499.*

Honorem iuris & gladij nunquam Alexander Seuerus Imperator vendidit, dicens, *necesse esse, vt qui emit vendat. Et ego non patiar* inquit, *mercatores potestatum, quos si patiar, damnare non possum: erubesco enim punire eum hominem qui emit & vendit.* [k] Demosthenes, [l] ciuitates ægrotasse cum magistratus intenti essent muneribus, & nimium delicati in otio degerēt ciues, & inde subuersionem reipublicæ illorum inopinate accidisse, docet. Cornelius Tacitus, [m] perstrin git Dolabellam, qui prætextu spectaculi edendi, quęsturam venalem effecit. *Censuit,* inquit, *Dolabella spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecunia eorum qui quæsturam adipiscerentur apud maiores virtutis id præmium fuerat, cunctisq; ciuium si bonis artibus*

k *vt scribit Lampridius in eius vita.*

l *in oratione de corona.*

m *Lib. 11.*

fiderent, licitum petere magistratus, ac nec ætas quidem distinguebatur quin prima iuuenta consulatum aut dictaturas inirent.

Martianus Illyricus genere, cum esset in bello strenuus, imperator ab omni exercitu creatus, initium reformationis reipublicæ ex ea parte incepit, & confestim decreuit nemini per pecuniam conferendum esse magistratum. [a] Idipsum & fecisse [b] Anastasium quoq; imperatorem scribit, & magistratus antea venales gratis contulisse. Statuit & Zoa orientis imperatrix, cum sorore consorte sua Theodora: ne magistratus seu principatus venderentur, vt ante fiebat, eaque de re exstat eius constitutio in iure orientali collecta per Bonfidium *titulo* περὶ τοῦ ἀπρατιάτην τὰς ἀρχὰς γίνεσθαι. *de non vendendis magistratibus.* Aristoteles etiam [c] improbat tanquã errore plenam legem Carthaginensis legislatoris quæ ditissimos tãtum in magistratum vocabat. *Nam si,* inquit, *inspicere oportet ad opes gratia quietis, prauum est magistratus maximos esse venales, imperium & belli ducatum.* Hæc enim lex pretiosas magis facit diuitias quam virtutem, ac ciuitatem totã ad studium pecuniarum conuertit. Nam quicquid apud ciuitatis principes habetur in principio, necessarium est & aliorum ciuium opinionem subsequi. Vbi autem non maxime honoratur virtus, ibi non est possibile firmum optimorum esse in republica statum. Consentit consul eloquentiæ insignis Cicero. [d] *Nullum,* inquit, *vitium est tetrius quam auaritia, præsertim in principibus & rempublicam gubernãtibus. Habere enim quæstui rempublicam, non modo turpe est, sed sceleratum & nefarinm.*

a vt refert Theodorus lector, li. 1. collectaneorum, inter collecta tomi 2. bibliothecæ sanctæ.
b Li. 2.
c Li. 2. politi. c. 9.
d 2. officio.

28 Electio magistratuum Iudæorum, potest normam & regulam populis aliis constituere, quo pacto suos & quales perficere debeant & promouere magistratus: nec minus etiam principibus, quantumuis absoluta & suprema vtantur potestate, nisi potius ea abuti quam vti velint.

Retulit autem eam Galatinus. [e] Fuerunt iudices Iudæorum septuaginta seniores primum Dei iussu, cũ Mose ætate prouecti, moribus & scientia probati, Mosi coadiutores coniuncti, nota singulari per Deum spiritu supremo designati, [f] ad leges & fidei difficultates terminandas, de quibus illud c. 17. Deuterono. intelligitur ibi *si ambiguum* &c. dicti *Sanedrin,* qui & iudices ordinarij, itẽ & מחקקים *machokkim* id est, scribæ vel legislatores. hi eligebantur sapientia & statura, vt haberent auctoritatem, apparentia & senectute, scientes incantationes ne deciperentur magicis, & magos punirent, & scientes septuaginta linguas, ne egerent interprete, sicut scriptum est in Talmud, in libro Sanedrin, c. diue mamonoth. *i. iudicia animarũ.* Hinc domui seu curiæ Sanedrin, præscriptæ erant & permissæ tantum quatuor species pœnarum, lapidatio, combustio, occisio & strãgulatio, vt habetur in Sanedrin Babylonico, c. *arbaug mithot. i. quatuor mortes.* Non enim arbitrium imponendi omne genus mortis concessum illis, ne ad crudelitatem barbaram declinarent. Sicuti nec Roma-

e Lib. 4. aduersus Iudæos. c. 5.
f Numero 11.

Romani eam libertatẽ suis prætoribus aut præsidibus concesserunt, sed certas, intra quas se continere deberent definierunt, vt responderunt consulti Vlpian. & Callistratus. [a]

29 Distributæ & distinctæ qualitates causarum in ipso Synedrio inter iudices. Et iudicia pecuniaria seu rerũ mobilium, per tres iudices fiebãt. Iudicia animarum seu criminalia, & mortis, per 23. de septuaginta viris. Vnus & septuaginta viri, tantum competentes erãt iudices de tribu, de Sceptro, de Pseudopropheta, Sacerdote magno, licito bello, de salariis templi, de habendis conuentibus dictis סנהדריות *Sanedriot*, in quibus agebatur de eligendo vno Senatore seu Synedrio, in cuius electione, & auctoratione quinq; aliorum ex Synedrio manuum necessaria erat impositio, & per alios 23. quinque erant occidenda animalia, lupus, leo, vrsus, pardus, serpens, quæ mysticam habebant significationem boni, & integri iudicis. Synedrin Gedola, seu Synedrion, aut senatus magnus 71. virorum ordinabat aliarum vrbium iudices, qui suberant prædictis 71 viris habitantibus in Hierusalem, & in loco vocato *Gasith i. polito seu dolato*, vbi erat illorũ consistorium maius. Nam viginti tres ex illis sedebant, alioquin in diuersis, horumque vna pars in porta montis domus i. *templi* altera, in porta atrij. Reliquæ autem domus viginti trium iudicum sedentes erant in singulis ciuitatibus Israel, vti latius perscribitur *in libro seu tractatu* 7. Sanhedrin c. ואלו הן *vehelu hen i. & isti sunt*, &c. in Talmud. Scribitur, & in eodem tractatu, [b] quod per quadraginta annos, antequam destructa esset domus Domini seu templum (*nempe quo tempore natus est Dominus* IESVS) migrauit Synedrin i. consilium 71. virorum, de Gazith & sedit in hanith, eo quod non iudicarent amplius iudicia animarum. Vnde dicebant Iudæi Pilato Præsidi Romanorum, *Nobis non licet interficere quenquam*. Nam migrando de cõsistorio Gazith, ablata sunt illis iudicia vitæ seu criminalia. Quare & tunc sibi ipsis depilauerunt caluitium, & induerunt cilicium plorantes, quod sceptrum illis ablatum esset, *vt scribitur in Sanedrin Hierosolymitano*, per Rabinum Rahamonem.

30 Qualitatem iudicum paucis complexus Plato. [c] *Signum male se habentis*, inquit, *ciuitatis maxime præcipuum*, *si diligenti medicorum iudicumq; indigeat opera. Iudex aut medicus eligendus est ingenio prudens, senex multos homines & bonos & malos expertus*, *publici boni amator, atque in hoc ipso per experientiam comprobatus.*

31 Temporales magistratus electi sæpe a populo maxime maiores, cum metueret vel oligarchiam aut aristocratiam, aut monarchiam, si perpetuos creasset, suo nomine imperantes, quod nõ metuit princeps, & ideo vt plerunque perpetuos suos creat magistratus, quandiu irreprehensibiles sunt, & vixerunt sine renuntiatione.

Quo tempore Hercules victor in Olympicis exstitit, perpetui Archõtes Athenis esse desierunt, cũ fuisset vltimus Alcmæon, cœperũtque in denos annos creari, quæ cõsuetudo per 70. annos remãsit. nã

a *In l. si quis forte, 6. § fi. & l. veluti fustium. 7. & l. aut dãnum, 8 de poen. lib. 48. P. tit. 19.*

b *in c. haiu bodkin. i. erant quærẽtes, & in tractatu habudazara, i. seruitus aliena c. liphne eidehõ. i. ante festa eorum.*

c 3. *de repub.*

postea annuis commissa est magistratibus respublica, *teste Velleio Paterculo.* [a] Apud Romanos, pulso rege, consules duo, regia potestate creati primum demto nomine, & annuo exsistente principatu.

a Libro priore historiæ.

32 Et Romæ, cum populi elatam ceruicem, ad quem prouocatio rerum capitaliũ lege Valeria a consulibus pertinebat, castigare senatus decreuisset, astu populum adegit ad creandam potestatem supremã, quæ vnius imperio ad tempus regeretur. Quare cum T. Largius cũ Cloelio, ab eodem Cloelio collega, dictus fuisset aptus huic muneri, *dictator* dictus est hic magistratus, quia a collega dictus, id est, nominatus fuit. Sicque in eum statum populicus seu popularis, & potestas translata qua conseruaretur respublica. sicut apud Græcos ex tyrannide potestas ad magistratus translata, & quoties leges nõ satis tuerentur iustitiam, nec magistratus ad legum tutelam sufficeret, & in temporum nouitatibus ope noua esset opus, magistratus vice regũ, honestioribus tamen vocabulis quam tyranni, creati sunt. Sic Thessali *archos*, Lacedæmonij *harmostas* pro regibus & tyrannis, eos vocabant, eo quod religio esset restituere potestates cum iureiurando, & deuotione abrogatas. Et Albani, *vt ait Licinius*, primi, post Amulij Numitorisque obitum desinente stirpe regia magistratus annuos crearunt, cum annua potestate. [b]

b Sicut scribit Dionys. Halicarn. li 5. antiquitat. Romæ.

33 Apud Vtopienses Insulanos, si vera sunt quę scribit Thomas Morus, [c] triginta familiæ quotannis magistratum eligunt, dictum prisca illorum lingua *Syphroantem*, recentiore *philarchum*, Syphrogãtes decem, vnus dictus *Tranibocus olim*, nunc *protophilarchus* præficitur. Syphroganti ducenti, qui vnum cum iuramento & quatuor a populo nominatum, eligunt in principem, & hic perpetuus est magistratus. reliqui annui. Syphrogantorum comitia fiunt de rebus reipublicæ, in quorum senatu dicitur sententia, re cum suis familiis communicata, nec moris est in senatu quo res proponitur disputare, sed in sequentem senatum defertur, vt consulto potius quam cito quisque loquatur.

c Libro 2. de Vtopia.

34 De magistratuũ electione apud Athenienses, Aeschines oratione contra Ctesiph. *Tria*, inquit, *sunt magistratuum genera*, τῶν ἀρχῶν, vt ipse loquitur, εἴδη τρία, quorum vnum est, idq; notissimũ omnibus, *eorum qui sorte, quique suffragio creantur.* Alterum, *qui aliquid publicum vltra triginta dies tractant quique publicis operibus sunt præfecti.* Tertium *in lege scriptum est si qui delecti, principatus iudiciorum susceperunt, vt ij quoque, vbi approbati fuerunt, magistratu fungantur.* Iam si quis eos demat magistratus, qui populi suffragio & sorte creantur, reliqui sunt ij quos tribus & trientes tribuum & municipia ex sese deligunt, ad publicam pecuniam tractandam, vt ij sunt delecti magistratus, seu *vt ipse ait*, αἱρετοὺς ἄρχοντας εἶναι. Id autẽ fit quãdo, vt nunc, tribubus mandatum fuerit siue sint fossæ egerendæ, siue triremes fabricandæ.

Creandorum magistratuum apud Athenienses ratio triplex etiã expla-

explanatur in hypothesi seu argumento præposito orationi Demosthenis in Androtionem, siue Libanij sit vel alterius.

Cum enim varij fuerint magistratus apud Athenienses, alij κληρωταὶ, seu sortito electi, alij χειροτονηταὶ, id est, suffragio populi electi, alij αἱρεταὶ, id est, electi, dicebātur. Sorte eligebātur veluti iudices. Per suffragia populi, vt imperatores, Per electionem, vt ædiles Erat senatus quingentorum virorum βουλὴ τῶν πεντακοσίων, ex his qui sorte etiā legebātur. Alius senatus ab Areopagitico, a quo differebat curia quingentorum in pluribus vt primum quod quingenti publica negotia curabant: Areopagitę capitalia duntaxat nisi aliquando ob publicas necessitates & conueniretur publicis de rebus. II. senatus quingentorum sub certum numerum cadebat: Areopagum sine certo numero. Nam & vt quidam oratores aiunt, quot annis nouemuiri his addebantur, aut secundum alios sexuiri tantum, qui de impudicitia iudicabant. Erant & alij tres vnus *Eponymus* cuius nomine fasti signabantur, *alter* Rex βασιλεὺς, qui curæ pupillorum præerat, & violatam religionem vindicabat. *Tertius* Polemarchus, qui rem bellicam administrabat. Thesmothetę annum duntaxat magistratu fungebantur, quem priusquam inirent, in omnem eorum vitam anteactam inquirebatur, qui si in omnibus comperiebantur eum annum imperabant. Post, finito anno, iterum de his iudicium fiebat. Quod si constabat, eos, eo quoque tempore probe functos officio, in senatum allegebantur Areopagitarum, quorum hac de causa certus non erat numerus, sin male se gessissent, eiiciebantur. Tertium discrimen erat, quod quingentorum senatui quotannis succedebatur, Areopagitis successores non dabantur. Nisi enim quis grauiter deliquisset, non eiiciebatur Quingenti per trecentum quinquaginta dies in magistratu erant, quatuor postea diebus, qui comitiis destinati erant, inter regnum in Attica, & magistratus designabantur. ταῖς δ' ἡμέραις ἐκάλουν οἱ Ἀθηναῖοι ἀρχαιρεσίας, ἐν αἷς ἄναρχος ἡ ἀττικὴ ἦν. ἐν ταύταις περιεβάλλοντο τοὺς ἄρχοντας. Quingenti isti vt facilius imperarent per trecentum quinquaginta dies, [a] decuriarunt sese pro tribuū numero, vt singulæ decuriæ quinquagenos continerent. hos enim vna quæque tribus designabat, vnde fiebat, vt quinquageni illi tricenos quinos dies reliquis imperarent, hi enim triginta quinque dies sunt decima dierum 300. pars. Cum autem ipsi etiam quinquageni plures essent, quam vt commode simul magistratu fungi possent, illi decem sortito vnum septidui diem, similiter & reliqui suum quisque diem imperabant, donec illi septem dies complerentur, ita fiebat, vt tres e numero magistratuum non imperarent. vnusquisque autem magistratus vno die, vocabatur præfectus, eo die clauis arcis ei credebatur, & omnis pecunia ciuitatis, & ne regnum affectaret, vnius diei magistratuum esse voluerunt.

34 Romani magistratus & imperia subibant, ordine a legibus præscripto. [b] Definitæ a Romanis certæ ætates, & diuersorum anno-

[a] *Vide Hieronymum Vuolphium in annotationibus eius argumēti in Androtionanam quid de hac inuoluta dierum computatione sentias, qua hic curiositas non permittit operis nostri instituti indagare.*

[b] *Dio Cassius li. 26.*

rum pro diuersitate & grauitate magistratuũ subeundorum, tanquã muneribus & honoribus idoneæ, de quibus abunde Gruchius.[a] Sed id posteris temporibus non antiquioribus. Apud maiores namque, *vt ait Cornelius Tacitus*,[b] virtutis id primum fuerat, cunctisque ciuibus, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus, ac nec ætas quidem distinguebatur, quin prima iuuenta consulatum aut dictaturam inirent. Sed hoc apud illos antiquissimos, postea autem legibus latis effectum est, vt consulatus ante quadragesimum secundũ annũ peti, ante 43. geri non posset, prætura nec peti ante 39. nec geri ante 40 annum. Aedilitas nec peti ante 26. nec geri ante 27. iure posset annum. Refert & Polybius,[c] nulli ciuium Romanorum licuisse vllum magistratum vrbanum gerere, qui decem annos non militasset, quam legem Liuius,[d] tradit latam ab Iulio Tribuno plebis, anno ab vrbe condita 574. vel a L. Villio Tribuno plebis, *vt Sigonius emendauit*, Manlio & Q. Fuluio. Coss. Meminit de legibus his annalibus Cicero,[e] & Ouidius.[f]

Iura dabat populo senior, finitaq; certis
Legibus est ætas, vnde petatur honos.

Vlpianus generaliter respondit,[g] *ad rempublicam administrandam ante vigesimum quintum annum, vel ad munera quæ non patrimonij sunt, vel honores admitti minores non oportet.* Addit rationem ne cum damno reipublicæ gerant, & cum ipsorum minorũ pernicie, qui enim seipsos satis commode sine tutore aut curatore tueri & regere nequeunt, indecorum est,[h] & damnosum futurum reipublicę, si alios regere velint. Suadebat Mæcenas Octauiano,[i] ne ad equestrẽ dignitatem minores octodecim annorũ deligeret, hac enim potissimum ætate, & corporum firma affectio conspicitur, ad senatoriam, 25. annorum, addebat *Cum enim huiusmodi suorum bonorum administratio non concedatur, concedetur reipublicæ?* item non fieri prætores ante annum 30. & nisi qui quæsturam, ædilitatẽ, & tribunatum gessissent. Inter maledictiones Dei in populum, & illa Esaiæ, c. 3. *& dabo pueros principes eorum, & effœminati dominabuntur eis.* Hodie tamen in monarchia, imo & in populari vel optimatum republica, si leges non sunt, aut si his dispensari possit, non tam ætatis tempus, quantum sufficientia minoris, & voluntas potestatem habentis conferendi aut promouendi, spectari & æstimari debet. sicut in constitutione Alex. j conuenit, omnes accipientes officia, propter denuntiationem factam principi reipublicæ causa, aut beneuolentiam aliquam principis, aut per munus, aut largitionem aut commutationem, aut per oblectationem imperialis maiestatis, minores non debent esse 20. annis. Quando vero imperatoria maiestas, non propter tales causas, sed nulla causa interueniente, honorauerit quendã, aut officium ei donauerit, sine dubitatione admittatur, etiam si non sit 20. annorum. Vlpianus scribit, a consule vel prętore minore 20. annis sententiam vel ius dictum, valere: quia princeps, qui magistratum dedit,

[a] *Lib. 1 de comitiis Romanorũ c. 3.*
[b] *Lib. 11 annalium.*
[c] *Lib. 6.*
[d] *Li. 10. decadis 4.*
[e] *Philip. 5.*
[f] *in fastis.*
[g] *in l. ad rempublicam, de munerib. & hono. lib. 50. T. ti. 4.*
[h] *c. indecorũ 3. de ætat. & qualitate ordina faciẽ. §. minores, de excusa. tuto. l. si. de legitima tute. a C.*
[i] *nam quod ad ius ad senatus. Trebel. P. l. sic e... et, ad legem Iuliã de adul. P.*
[i] *Dio Cass. li. 53. histor.*

dedit, videtur omnia ab eo gesta, valere, decreuisse. Marius, Caii Marii filius, ante 20. annos, sed per vim, consulatum [a] iniuit. Sed sine [b] vi Scipio Africanus vix annos pubertatis ingressus [c]. & Nero consulatũ iniuit anno ætatis 20.[d] facit, quod Theodoricus apud Cassiodorum, [e] scribens Coioni, ait, *Sic iuuenes nostri, qui ad exercitium probantur idonei, indignum est vt ad vitam suam disponendam dicãtur infirmi, & putentur vitã suam non posse regere, qui creduntur bella posse tractare, Gothis ætatem legitimam virtus facit.*

35 Variæ certæ leges variique mores circa creationem magistratuum, qualitates, & tempora illorum occurrunt legentibus, & videntibus diuersarum nationum respublicas.[f] Ad hæc antiqua controuersia, satius ne sit & vtilius reipublicæ, esse magistratus perpetuos, an temporales, quæ in vtramque partem multis pugnantibus rationibus & exemplis agitatur a quibusdam. Existimarem aũt democraticam gubernationem, quę honorum æqualitatem desiderat, recte facere, si habeat mutabiles & temporales magistratus, vt euitetur inuidia, si cõtinuatione magistratuũ alii ad eosdẽ admitti non possent. Sed alia ratione expedit mutabiles in democratia habere magistratus, vel potestates, ne magistratus illecti dulcedine potestatis continuatæ, ad innouandã republicã, & inuadendam tyrannidem adducãtur. sic. n. per continuationem, tyranni sæpe euaserunt, aut rẽpublicã vt retinerent turbarũt, vt Sylla, Iulius Cęsar, apud Romanos: Cypselius, Corinthi: Pisistratus, Athenis: Dionysius, Syracusis: & alii alibi. Metuũt aũt in ea specie reipub. quicquam peius agere in dignitate constituti: de quo sciant abdicato magistratu se vt priuatos accusari & damnari posse. *Antiquitas,* inquit Cassiod. *voluit prouinciarum dignitatem annua successione reparari, vt, ne diuina potestate vnus insolesceret, & multorum prouectus gaudia reperirent.*

36 Quod si agamus de magistratibus sub monarchia constituendis, princeps non habet rationem æqualitatis popularis, quia imperat & ei non subiicitur: ideo promouet quos vult, & quos videt muneribus idoneos: neque in magistratibus a principe obtinendis nũc habet locum lex de ambitu [g]. Nec timet magistratuum tyrãnidem, quia potestatẽ habet absolutam in eos vitæ & necis si male egerint, si legibus de magistratibus gerendis aduersentur: populus est mutabilis, princeps vero debet stabilis, firmusq; & prudentior in electione honorandorum & conseruatione honoratorũ esse, & vt respondit Papinia.[h] Iurisconsultus, *honor delatus a principe, finem certi tẽporis ac loci non habet.* Mutatio magistratuum nihil boni adfert reipublicæ, sed potius detrimentũ: nullus enim est ad magistratũ noue adscitus, quin semper aliquid adportet noui, cui non displiceat aliquid ex stylo maiorum quantumuis recepto: sic turbatur ordo iudicandi, leges fori: & si mutãdi sint per annũ aut aliud tẽpus pra positi: continua quoq; modi agẽdi mutatione omnia incerta fiũt, & iã cœpta sub pręcedentibus, irrita fiunt, antequam nuper adeptus ma-

a περὶ ἡλικίας τῶν λαμβανόντων ὀφικία de ætate ineuntiũ officia.
b l. quidam consistebat. § fin. de re iudi. l. si rogatus. § fin. de manumissis vindict. P. l. 1. de off. consul. P.
c Liuius in 6. deca 9.
d Cornelius Tacitus lib. 12.
e lib 1. variar. in epistola 38.
f vt a Bodi. lib 4. de repub. cap. 4. post Platonem qui perpetuos & Aristotelẽ qui temporales potius desiderat.
g l. 1. ad leg. Iuliam de ambi. P.
h l. iurisperitos 30 de excusat tutorum lib. 27. P. tit. 1.

NB

gistratum ea vel recẽsere possit, vel cognoscere, vt merito dixerit Vlpian. tolerabilius esse absentem iudicem, qui semel cognouerit tantisper exspectare, quam iudici nouo rem rursum iudicandam committere [a]. Sed & magistratus, qui tẽporalis est, non ita se obiicit, impiorum magnatum violentiæ, nec iuxta legis præscripta crimina diuitum & perditorum hominum punit, ac qui de perpetua auctoritate magistratus, quandiu rite functus fuerat officio suo & vixerit, securus est. Vetuit enim temporalis, ne priuatus effectus, & destitutus potestate ab illis quos debebat castigare lædatur: vt liquet quotidianis exemplis administrantium municipales magistratus & politicos temporales, quos vocant consules vel Escheuinos & similes. Perpetuus autem, perpetua principis fultus auctoritate inuiolabilis fortiter & strenue magnatibus resistit, cum a maiori, nempe a principe pendeat.

a in l. prætor 13. in fin. de vacati. & excusa mune. P

Alia etiam ratione, Tiberius Cæsar, *vt refert Nicephorus Callixtus* [b], non celeriter, aut facile magistratuum præfecturas mutabat: eorum qui sortiti essent, quod qui reũ administrationi prẽsunt, sint natura pecuniæ cupidi, plurimumque studii eos magis magisque ponere ad rem augendam. Ceterum si diutius in magistratu versentur, segniores ad quæstum faciendum fieri. Itidem vt muscas, quæ si longius corporum vlceribus insideãt, minus graues ac molestẹ fiũt: quippe sanie vlcerum ad satietatem refertæ, & eum qui vlceribus scateat durius acceptum affectumque iri, si saturis iam abactis famelicas alas ad vulnera admittere velit.

b li. 1. histor. eccles. c. 17.

Sed & obseruatum est etiã in Democratia, vbi magistratus erant mutabiles, fuisse nihilominus aliquos pro cõsilio semper perpetuos vt senatum Romẹ, Areopagum Athenis, & quosdam Venetiis, & in omnibus aliis rebuspublicis & popularibus administrationibus: alioquin enim futurum erat, vt propter nouitatem omnino nouorũ magistratuum, subuerteretur status reipublicæ, vt ad nutum nouorum immutatus, sunt & in municipiis vbi mutantur Escheuini, quidam qui perpetui officiarii sunt, vel assessores.

37 Nõ improbarẽ tamen imo & saluberrimũ monarchis opinor, atq; reipublicẹ magnas potestates, vt maioratũ dom⁹ regiẹ, vicariatũ prouinciarũ, & alios ducatus quib necessario militaris robur adiungitur, non concedere perpetuo, sed temporales, ne rebellandi, vt alias factum est, detur occasio, quæ nulla aut modica potest esse in magistratibus iuridicis, quibus arma nõ sunt ad manũ ad exsequẽdũ concilium si caperent insidiandi aut rebellandi principi. Sic recte Mæcenas vir grauis cum pacatis bellis, Octauianus Cæsar rempublicam suam instituere vellet, ei suasit præmia dari magistratibus: atque ne minus triennio nisi deliquissent, nec amplius quam quinquennio magistratũ obirent. quod annui illi magistratus ac pauco tempore circumscripti hoc habent, vt cum quis aliquid in his addidicerit, prius decedat quam eius specimen exhiberi possit: & diuturniora im-

niora imperia, multos ad fastũ, & ad tentandas res nouas extollãt [a]. Legimus apud Lampridium in Commodo, pręfectos prætorio Cæsaris per horas atque dies fuisse.

38 Sunt administrationes ecclesiasticæ pretiosiores, interdum multo ditiores, ipsis ciuilibus: & tamen illæ conceduntur perpetuo administrandæ, & beneficia ecclesiastica prouisis & institutis, adimere ante tempus mortis, vel sine criminis reatu aut spontanea illorum curatione, piaculum est. [b]. vt & in Gallia hodie sunt certi tantum casus, ex quibus adimi possunt magistratus & officia possessoribus rite collata; nempe per mortem, per cessionem aut dimissionem spontaneam, aut per crimen dignum priuatione ea irrogata per sententiam cum causæ cognitione [c]. ita in Gallia, officia regalia censentur propria, *patrimonialia* & *perpetua* ex constitutione Ludouici XII. quamdiu qui acceperint vixerint. quanquam princeps in codicillis cõcessionis apponat clausulam *pour en iouyr tant que nous plaira*. quia ea verba intelliguntur, quandiu placere debebit, vel viro bono placere debet [d], non ad arbitrium sine causa destitutionis. Videtur & ita obligasse se magistratui, ob benemeritum, vel etiam pretio accepto, quod vocant finantiam magistratum concedendo, & suum successorem quoque, quia pro vtilitatibus regni id factum videtur, & in eius causam [e].

39 Sancta & ad vtilitatem reipublicæ est regum Gallorum consuetudo, vt post mortem vltimi regis regii magistratus nihilominus prosequantur administrationem, donec alius succedat, & eosdem confirmet, quanquam enim ius sit successori renouare omnes magistratus, tamen vtilitatis reipublicæ causa ita acceptum est. Fieret enim maxima confusio in republica, maxime aperta via, qua qui ante aduentum ad regnum inseruiissent principii, maximam segetem vacantium magistratuum, deturbatis iam peritis: cum iactura æqui & boni paratam sibi viderent.

Quod autem confirmatio præbeatur a nouis successoribus, hoc iustissimum est, vt in feudis etiam hereditariis, comitatus, ducatus, marchionatus, & similibus, pro quibus prębetur renouatio sacramenti, vt fidelitatis testimonium: & fit hæc confirmatio vt plerunque gratis, aliquando exacto aliquo superindicto pro negotiis regni, quanquam quidam conquerantur compendia harum confirmationum, ad priuatos largitione principali sæpe peruenire.

40 Formæ creandorum magistratuum, vt & requisitæ qualitates, ætates & tempora, de quibus antea ex legibus cuiusque reipublicæ petendæ sunt, prout constitutę, vel etiam postea immutatæ fuerunt, secundũ mores. & quod vtilius reipublicæ tunc visum est. Per sortem alicubi creati, quod populare videtur Aristoteli; dum omnes pares volunt esse, & ideo nolunt alterius partis iudicio subiici, sed sortis euentui. Etenim sortiti sunt iudices etiam apud Romanos, ex

a *vt refert Dio Cass. li. 52. histor.*

b *c. fi. de clerico ægroti c. vn. de capell. monach. in sexto. c. scripsit c quam tristis, 7. q. 1.*

c *Guilell Benedict. ad c. Raynucius ad verb.* duas habens *num. 38. de testa. Boerius decisi. 148*

d *l. Thais ancilla 41. paragrap. sorore; sua de fideicomm liberi Papus r'a iudicatum tradit lib. 4. Rhapsodiæ arestorum, ti. 11 arest. 2 & 3. & in 3. tomo Notariorum c.* des lois d'offic.

e *pacta seruare & principe oportet. vt quia hoc sit iuris naturæ & gentium l. 1. de constituta pecunia l. 1. de pactis P.*

equitum ordine, & sorte a prætore ducti dati: & si quidam suspecti ex illis litigantibus dicerentur, alii in locum eorum subsortiti [a].

Athenis sortiebantur qui senatores aut magistratus fieri cupiebant; deinde postea vnicuiq; eorum cui sors obuenerat sortiebatur alius: vt si prior ille, vel mortuus vel improbatus esset, eius ipse, loco, vel in senatu legeretur, vel in magistratu poneretur, *vt refert Suidas* b. Apud Venetos, sorte electos fuisse magistratus ex paribus ait Contarenus c, & apud alios d, quemadmodum & alia iudicia ambigua, sorte diremta pluribus exemplis alibi docuimus, & in sacra pagina, & in iudiciis secularibus & ecclesiasticis [e]. Quæ certe sub principe monarcha debent cessare, non enim is quemquam timet, si per electionem alios aliis præponat, si de sua potestate beneficus erga aliquos magis quam erga alios sit, dummodo tamen, vt tutus sit apud Deum cuius vices in terris agit, indignos & incapaces muneris non promoueat: in eo enim casu reddet rationem, non quidem subditis, sed Deo, cuius iudicium effugere non potest.

40 Eligebat populus etiam per suffragia magistratus, quæ certe & periculosa est electio vbi abundat & superat multitudo & plebs bonos & probos: quia ibi sententiæ numerantur & non ponderantur, & mali facileque corruptibiles qui vel amicitia, vel odio, vel inuidia ducuntur, superant voces syncere eligentium [f]. Inuidet bonis populus, legibus subiici non vult, nobiles odit, præstantes prosequitur, bonis magistratibus & principibus, beneq; iubetibus repugnat, illis superior esse etiam malis artibus contendit, vel saltem illos deprimere satagit. quo factum, vt prætextu tuendæ suæ libertatis, aliquando tribunos plebis seditiosissimos & audaces elegerit, aduersus patritios & bonos. Et, *vt ait Suidas* g. Tribunatus plebis non est, *vt ait Aristophanes*, viri musici, aut elegantis, aut boni, sed rudis & insolentis. Qualis populus, talis eius magistratus qui ei studet, vel ex voluntate eius pendet.

41 Apud Athenienses, vt paulo ante dixi magistratuum alii sorte, alii suffragio, alii delectu creabantur. *Sorte*, qui sortito vt iudices. *Suffragio*, qui populo suffragante, vt Imperatores: *delectu*, qui eligi solebant, vt ædiles. Senatus quingentorum sorte legebatur, qui de caussis publicæ rei iudicaret. Sic quotannis his nouemuiri addebantur, quos Græci τοὺς ἐν νέα ἄρχοντας dicebant. Itē sex viri, quos dicebāt θεσμοθέτας qui de impudicitia iudicarent. Erant & aliis tres, quorum vnus ἐπώνυμος ex cuius nomine fasti signabantur. Secūdus βασιλεύς, id est, rex, cui cura pupillorum erat, & violatā religionem vindicabat, 3. πολέμαρχος *polemarchus* qui curam rerum bellicarum habebat. Thesmothetę tantum per annum cura fungebantur. Magistratum priusquam inirent in omnem eorum anteactam vitam inquirebatur, & qui sic in omnibus integri inueniebantur per annum imperabant, quo finito, iterum de his iudicium fiebat: & si constabat eos eo quoq; tempore, probe functos officio, in senatum Areopa-

a de quibus vide quæ, diximus l. 47. Syntagma. vniuersi. iuris c. 23.
b in verbo ἐπιλαχών.
c li. 1. de republ. Veneto.
d Pano. ad c. fin. de sortileg. 1 li. 34. c. 5 & dum agimus de electione regis per sortes improbata hæc electio in c. non exemplo Matthiæ nō statim 20 q. 2. c. fi. de sortileg. lib. 5 decretal.
e c. ofius de electio.
f In verbo δημαγωγία.

pagitarum allegebantur, sin male, abiiciebantur. Sicuti scriptum est in magno argumento Græco in orationem Demosthenis contra Androtionem. Erat autem areopagum senatoria dignitas perpetua.

a apud Cic. de legibus.

42 Præstantissima est electio in omni administratione reipublicæ magistratuum, quæ non gratia, non fortuito, non suffragiis ignorantiæ & multitudinis, sed cõsulto ex idoneis virtute præditis & sapientiorib. fit. Qui curam enim sui gerit probam, & sapiens habetur, & suæ tutelæ relinquitur: at qui insipiens est, tutores accipit. Qui reipublicæ administrationem suscipit, multorũ curæ & gubernationi accomodus esse debet. Multo magis quo plures per cœci ducatum, cum ipso duce lædendi sunt. *Senatorius ordo*, inquit lex duodecim tabularum [a] *vitio careat, ceteris specimen sit: nec veniat quidem in eum ordinem quisquam vitii particeps.* Est ei cui respublica [b] commissa est, necessaria oratio & sapientia, qua regat populos, qua stabiliat leges, qua castiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros viros, qua præcepta laudis & salutis, apte ad persuadendum edat suis ciuibus, qua hortari ad decus, reuocare a flagitio, consolari possit afflictos, factaque & consulta fortium & sapientium, cum improborum ignominia sempiternis monumentis prodere. Atque est boni magistratus, non solum videre quid agatur, verumetiam prouidere quid futurum sit.

b Cic. 1, de. le

c C c. pto Murana.

Vtque Iamblicus dixit, τὸν σωτῆρα καὶ φύλακα τῶν νόμων ἀδιάφθορον εἶναι δεῖ εἰς δύναμιν ἀνθρωπίνην, id est, *seruatorem & custodem legũ, tam incorruptum oportet esse, quam summe fieri potest in humana natura.* Nulla maior felicitas contingere potest, humanæ societati, quam talis princeps, præpositus, aut magistratus: nulla maior clades contra, quam improbum habere; perinde enim periculosum est insanienti gladium, ac improbo viro potestatem dare: præsentaneũ enim periculum est, idque magnum, ne is facere malum desideret, quum facere possit quæ voluerit. Potestas malitię coniuncta, neruos ac robur affectibus addit.

44 Oportet & iudicem, & magistratum electum, magnanimum esse, qui & pericula etiam pro obeundo suo munere contemnat. *Noli quærere fieri iudex*, inquit Sapiens [d], *nisi virtute valeas dirũpere iniquitates, ne forte extimescas faciem potentis, & ponas scandalũ in agilitate tua.* Conditiones alioquin miseræ administrãtiũ, qui quod sentiunt etiam si optimum sit, inuidiæ metu, non audent dicere, in quibus diligentia plena simulatum est, neglĩgẽtia vituperationum, vbi seueritas, periculosa est, liberalitas ingrata, sermo insidiosus, assentatur perniciosa frons omnium familiaris, multorum animus iratus, iracundiæ occultæ, blanditiæ apertæ, venientes prætores exspectant, præsentibus inseruiunt, abeuntes deserunt, oderunt dum metuant improbi, defensi ingrati sunt, multi eundem principatum desiderent, multi calumnientur apud principem.

d Ecclesi. c. 7 vers. 6.

45 Fuit obseruatum aliquando in republica Romanorum, vt non nisi probatis, & qui iam aliquam operam reipublicæ impendissent, magistratus potestatesue militares aut ciuiles concederentur, prout recenset Polybius.[a] *Declaratis consulibus*, inquit, *tribuni militum constituuntur, quatuordecim quidem ex his, quibus quinque annua stipendia facta sint: decem autem alii præter hos ex his qui decem reliqua fecerint. equites sane qui decem, pedites vero ex his qui sextum & quadragesimum ætatis annum attigerint, quos in necessitate tantum reipublicæ stipendia facere est opus, illis exceptis quorum census quadringentas drachmas non excedit*, &c. *Vrbanum autem magistratum inire licet nemini priusquam annua decem stipendia perfecerit*. Sanxerunt Valentinian. & Theodos. Cæsares & Iustinian. ad prouincias gerendas huiusmodi accedere, qui ad honoris insignia non ambitione, vel pretio, sed gratis probatæ vitæ, & amplitudinis præsidis prouinciæ eligantur testimonio, qui grauitate morum excellant, habeant peritiam rerum publicarum.[b]

45 Necessitas & negotia quotidie innouata, malitiaque hominũ, & multiplicatio subditorum inuexerunt in rempublicam magistratuum diuersam potestatem, & pluralitatem eorum: quia enim societas iuris ciuilis, in diuersis caussis publica eget solicitudine, & omnibus vnus aut pauci non possunt satisfacere, operæpretium est ex potestate illa suprema, in personas singulares diuidi solicitudinem, quæ eius auctoritate possint celerius membris prospicere: quod in ecclesiastica pariter locum habet ac in ciuili politia. In vtraque namque, principes ecclesiastici & seculares debent partiri onera cum aliis sibi subditis, vt in nullo titubet ecclesiastica,[c] vel ciuilis[d] solicitudo: ita tamen, vt quibus conceditur auctoritas, ne possint potestatem limitatam extra fines sibi positos prorogare, aut manum ad ea quæ in signum vniuersalis dominii principi reseruantur, inicere.[e] Erant primum principum ditiones angustæ, erant etiam respublicæ seu societates humanæ maxime dum cœperunt, exiguæ: vnde legimus fuisse multos olim regulos, multos dynastas, multas respublicas, quo tempore non curabant de vicinis inuadendis aut de dilatãdis finibus[f]. Vnus Demodoces, electus rex propter insignem iustitiam a Medis, sufficiebat pro iure reddundo, & manu & potestate eius immediate omnia regebantur, dilatato imperio, plures magistratus orti necessario. Nascente Romanorum regno, Romulus solus sufficiebat, sed postea iudicia quædam aliis permisit, neque aliũ fuisse putant quidam tunc magistratum regibus, quam tribunum celerum, qui rem militarem curaret, aut ad summum etiam quæstores, qui pecuniam publicam tractarent. Vbi autem rex vrbe abfuturus erat, creatus præfectus vrbi, rege mortuo, erãt inter-reges, pulsis regibus, consules duo creati, qui & bella gesserunt, & ius primum dixerunt. *Debinc* diminutum eorum imperium, lege lata prouocationis ad populum. Subinde dissidente plebe, tribunis plebis introductis,

a in epitome lib 6
b l sancimus 6. ad legem Iuliam repetund. C. §. quapropter nouellæ 8. & nouella 161 §. nos autem l. 1, C de offic. magistri officio.
c c si de offi. archipresby. li. 1. titu. 24. C. mandata cœlestia, 6. de præsumtionibus, lib. 2. decreta. tit. 23.
d § fin. in proœmio institutio. iur. ciuil. ibi. posse etiã nostrã rẽpublicam in partibus eius vobis credendis gubernari.
e vt in cap. 1. de translatio epis. c. quod translationem de officio legati
f vide Berosum & eius commentarium Annii Viterbiensis & Iustinum in 1.

introductis, qui intercessionibus consulum iniuriis, plebi illatis se obiiciebant, vt apud Lacedæmonios, Ephori fuerunt obiecti optimatibus, & vt magistratus alios & ipsos reges corrigerent,[a] contraque nimium arbitrium consulum qui senatusconsulta ex arbitrio supprimebant, & ædiles constituti. Item consulibus bellis impeditis, censores pro censu, prætores in vrbe pro iure dicundo, de diuersis rebus, vnde diuersa sortiti nomina: & prouinciis additis, prætores prouinciales, præsides, proconsules, aliique id genus ex necessitate additi magistratus, & maiores & minores, cũ potestate ciuili aut militari, aut vtraque, & ex eadem necessitate alicubi magistratus curatores præpositi muliebribus, obsoniis, rebus venalibus, viis, fluminibus, & aliis similibus. Vt lex erat Athenis, quæ iubebat magistratibus habere curam pupillorum, & viduarum earum, quę in domibus defunctorum maritorum manebant, ne iniuria afficerētur.[b]

Vulgare est, *plus videre oculos quam oculum*: quod non de oculo corporis tantum debet intelligi, sed de oculo mentis qui vere est oculus humanæ conuersationis, vt felicius ea contineatur, quo plures habuerit videntes & perspicientes oculos, nempe magistratus prouidos, æquos & iustos, vigiles & solicitos. Anchora vnica non ita nauim seruat, vt plures demissæ.

47 Finis, ad quem constitutio tendit magistratus, vt legis, cuius ipse minister, vtilitas magis populi & reipublicæ, quam ipsius qui gerit magistratum, rectissime ponitur, quem siquis consequutus fuerit, merito optimus dicendus erit magistratus. Magistratus sine virtute iustitiæ esse bonus non potest. Perfecta virtus iustitia, quæ omnes alias continet, quia qui eam habet, non solum secum, sed cum altero etiam virtute vti potest. Multi enim sunt, qui in priuatis rebus virtute vti possunt, in ceteris, quæ ad alium spectant, non possunt. Vnde illud recte Biantis dictum videtur, *principatus virum ostendit*: quippe cum ad alterum iam, & in societate princeps versetur. Ob id quoque ipsum, iustitia sola, ex omnibus virtutibus esse alienum bonum videtur: quia ad alterum spectat.[c] agit enim quæ alteri conducunt, aut principi, aut reipublicæ. Sic vt ait M. Tullius Cicero,[d] *qui reipublicæ præsunt, duo præcepta Platonis tenere debent: vnum, vt vtilitatem ciuium sic tueantur, vt quicquid agant ad eã referant, obliti commodorum suorum. Alterum, vt totum corpus reipublicæ curent, ne cum partem aliquam tuentur, reliquas deserant. vt enim tutela sic procuratio reipublicæ, ad vtilitatem eorum qui commissi sunt, non ad eorum quibus commissa est gerenda est.* Et iterum[e] docet, idipsum alio argumento. *Estque, inquit, eius, non modo qui sociis & ciuibus, sed etiam eius qui seruis, qui mutis pecudibus præsit, commodis vtilitatiq; seruire.*

48 Necessarii certe in republica magistratus, & plures, si ea magna sit, & negotiis & personis abundet: sine quorum prudentia vt ait Cicero,[f] ac diligentia ciuitas esse non potest, quorum descriptione,

a vt scribit Aristo. lib. 2. politicor. c. 7.

b Demosth. oratione aduersus Macertatum.

c Aristot. li. 5. de morib. ad Nicomachum c. 1. explicat & Demosthen. in 56. exordiorum.

d 1. offic.

e ad Q. fratrem. epi. 1.

f 3. de legib.

omnis reipublicæ moderatio continetur. Neque his solum perscribendus est imperandi, sed etiam ciuibus obtemperandi modus. Nam & qui bene imperat, paruerit aliquando necesse est: & qui modeste paret, videtur qui aliquando imperet dignus esse. Accedit D. Chrysost.[a] *Iudices, inquit, non minus sunt vsui moderandis ciuitatibus, atque eisdem tuendis quæ sint bellatores dum enim pacem æquis legibus attemperant sæpenumero & in tempore nō defuerunt propulsandæ eruptioni hostium. Hostes enim cum continue suboriantur a radice peccatorum, non difficile est legum custodes, ac eos qui præsident iuridicundo, omni cum diligentia plura tollere ac supprimere peccata, quæ occasionem præbent excitandis bellis. Quare igitur eos Deus a terra reuellit? Quod hi superstites adhuc, minus decore suo functi sunt officio.* Ideo Deus Isaiæ 3. iratus, in populi peccata ait, *Auferam robustum & robustam, robur panis, & robur aquæ, gigantem & potentem & hominem bellatorem & iudicem.* Et rursum [b], *Magistratus Dei minister tibi est in bonum*, [c] *si hunc autem sustuleris vniuersum interit. Si enim cum nunc sunt principes & magistratus, multiq; sunt in eis corrupti & deprauati, tantus tamen est vsus rei, vt etiam cum mali sint, magna capiatur ex eis vtilitas: cogita apud te, si ii quibus commissi sunt magistratus, recte gererent, quam bene cum genere humano ageretur. Sed magistratus quidem constituere fuit Dei opus. Quod autem improbi ad eos prouehantur, & eis non vt decet vtantur, est hominū improbitatis.*

Multa sunt quæ cadunt in consultationem, quæ neque legib. quę generales sunt, comprehendi possunt: vt necessario opus sit magistratu cum potestate iudicandi: etiam in republica, vbi claræ & apertæ bonæque sunt leges, *vt ait Aristot.* [d] consentiunt Iulianus & Vlp. [e] aliique iurisperiti.

Lex indicat quid faciendum sit magistratui, sed ipsa non facit: lex circumstantias generales habet, vt medicina: sed magistratus, vt optimus medicus, adhibita temperamenti ægroti distinctione pharmaca sua exhibet, caussarum auditis circumstantiis propriis iudicia sua profert, leges interpretatur, accommodat negotiis.

48 Et proinde hoc substantiale est iudicii, ante sententiam plene vtrumque ex litigantibus audire, & interrogare,[f] neque tātum vni ex litigantibus deferre, vt alterum iudex audire contemnat. sicque se facturos sacramento heliastæ iudices promittebant, vt est apud Demosthenem[g], ἢ ἀκροάσομαι τῶν κατηγόρων, ἢ τῶν ἀπολογουμένων ὁμοίως ἀμφοῖν id est, *de accusatore & defensore pariter audiendo.* Meminit & Lucianus.[h] Item Aeschines.[i] Et Aristides [k] apud quos concluditur, iudicem παρασχεῖν ἑαυτὸν ἴσον, καὶ κοινὸν ἀμφοτέροις ἀκροατὴν, vt ipse Demosthenes loquitur, [l] scilicet, *præbere seipsum iudicem æqualem vtrique & communem quoad auscultationem.* Ioannes Monachus in historiis asserit, *Magnum Alexandrum in audiendis controuersiis, aurem alteram dicente actore obstruere seu reo integram seruare, ac criminis expertem.* Eo pertinet lex 12. tabularum, [m] per quam iudex nisi vtraque

a in enarratione in cap. 3. Esaiæ.
b idem in Psalmū. 148 tom. 1.
c ad Roma. 13.
d lib. 3. politic. c. 12.
e in l. neque leges 10. ū 4 sequentib. de legib. li. 1. P. tit. 3.
f ca. iudicātem. 30. q. 5 l. iudices, de iudiciis. C. l. vbi falsi, ad l. Cornel. de falsis C. tit. de interrogatoriis actio. P.
g in oratio. contra Timocratem.
h in oratiōe περὶ τοῦ μὴ ῥᾳδίως πιστεύειν διαβολῇ.
i in Demosthenem de falsa legatione, & in principio orationis περὶ παραπρεσβείας
k ad Capitonem lib. 3. περὶ ῥητορικῆς.
l oratione περὶ τοῦ στεφάνου.
m refert Gell. lib. 17. c. 2.

ā vtraque parte præsente litigantium, de caussa cognoscere poterat. Verba eius, *Ante meridiem caussam conscito, cum perorant ambo præsentes, post meridiem præsenti litem addicito. Si ambo præsentes, sol occasus, suprema tempestas esto* quod & Damasus Papa, & iura probarunt.[a] *Eorum qui accusantur*, inquiunt, *caussas discutere non licet, priusquam canonice vocati ad synodum veniant, & præsens per præsentem agnoscat veraciter & intelligat quæ ei obiiciuntur.* Quod bene & per sapientiam Salomonis[b] dicitur, *antequam scruteris, ne reprehendas: intellige prius, & tunc increpa, antequam audieris, ne respondeas.* Et licet apertissima sit contrariorum reprehensio, veruntamen oportet, ab his qui dati sunt iudices, ad eorū examinationem ordinē seruari.

49 Sunt adhæc plura, quæ cuique iuste permitterentur, nisi metus accederet, ne in re sua nimium cæcutientes homines, vel ira commoti, iustam cōcessionem temere excederent. Quare & in his etiam magistratus medius sine affectione, sine ira aut perturbatione constitutus est, & cautum ne quis in sua propria c caussa vel suorum[d] iure dicat, sed opem a magistratu & officium postulet. Et idcirco iudiciorum vigor in medio positus est, ne quisque sibi valeat permittere vltionem.[e]

a ca. 76. eorum qui accusantur in quæst. 3.
b ecclesiasti ca. 11.
c l. vnic. ne quis in sua caussa iudicet vel ius dicat. lib. 3. C. tit 5. l. 10 de iurisdict. omnium iudic. P. l. 13. quod metus caus. P. l. penu. de arbitr. P. l. 17. de iudiciis, P. l. 1. & l. 2. quorum legatorum. P.
d l. 5. de iniuriis P. l. qui iurisdi. de iurisdict. omnium iudic. P.
e l. nullus. C. de Iudæis vi de eius rationes, in l. fi. C. de malefi. & Mathematic.

De quibusdam in quibus peccatur in caussa magistratuum, & de remediis. CAP. VI.

QVia necessarii sunt magistratus in omni republica, vt in naui vectores & nauarchi: curandum est, his qui supremam potestatem exercent, vt eos quos subditis præficiunt, tales habeant, quales ipsi præficientes esse tenentur. alioquin omnis culpa in eos, qui constituunt reiicitur. qualisque princeps tales magistratus, vt qualis dominus, tales fere semper sunt eius serui: omnes enim student voluntatibus principum satisfacere, & eius moribus se accommodant ingenia, vel ipsi principes non alios quam sibi similes præficere solent. Quemadmodum Antonius, qui Heliogabali nomen stulte accepit, eo vecordiæ prouectus est, vt omnes scenicos, artifices ac theatricos, ad maximas imperii dignitates promoueret. Quippe exercitibus saltatorem quendam præfecit, qui olim iuuenis publice in theatro operam dederat. Alium item a scena iuuentuti, alium senatui, alium etiam equestri ordini præposuit: aurigis etiam & comœdis mimorumque histrionibus maxima imperii munia demandabat, seruisq; suis aut libertis, vt quisq; turpitudine reliquos anteibat, procurationes tradebat prouinciarū. Et indignabatur contra Alexādrū quē adoptauerat & consortem fecerat imperii, quod aliter viueret: quare oēs illius doctores aula exegit, quosdā illustriores, partim morte, partim exsilio affecit, ridiculas allegās caussas, q̄ filium eius corrūperent, neque agitare eum choros, neq; bacchari sinerent, sed ad modestiam componerent, & virilia officia edocerent. Quæ omnia valde nocuerunt & illi, & reipublicæ, quæ impatiens scelerum

& talis administrationis, gauisa maxime est sublato & necato eo fœdissimo imperatore,[a] atque [b] sub Alexandro eius successore, gauisa maxime mutata gubernatione in melius, quę grata fuit populo, militibus, ac senatui: tuncque quos ille temere virorum nomine, ad honores, dignitatesque extulerat submotis, ad pristinam vitam artificiumque redactis, res cunctæ atque administrationes, ciuiles quidem & forenses, insignibus doctrina viris legumque peritissimis: militares autem, claris bellica virtute hominibus commendatæ. *Nemine*, inquit Isocrates, ad Demonicū & Nicoclē, *vtare male viro ad obeunda ministeria: quæ enim illi deliquerint eorum culpa ad te transfertur.* De eodem admonuit Agapetus Iustinianum, atque de malis præpositis reddendam esse rationem Deo principibus, quod facultatem peccandi ipsis præstiterint, & indulserint.

a vt ait Herodia. li. 5.
b *vt idem ait. lib 5.*

2 Peccare item videntur præponentes magistratus, qui ex professo pessimis vtuntur tanquam idoneis, ad castigandum vt dicunt populum, & qui eorum ministerio opprimunt, vel loquuntur ad humiliandam vel deprimendam superbiam subditorū. Se enim ipsos in hoc arguunt impotentiæ & nequitiei, & aperte testantur se non sufficere ad populum, cui imperant regendum. Melius agerent, si bonis magistratibus præpositis, legum vi cum debita seueritate eos ad officium compellerent Ostendunt enim, cum prę̨ter id, quod æquum & iustum est, per suos ministros agunt, non patris aut boni principis, sed tyranni opera agere. Ægre ferret, imo animaduersione dignum putaret princeps, si suis operibus nempe ædificationi, aut culinæ procurator eius imperitos & nihili artifices eius præficeret. ridiculum esset si carbonario album suum vestimentū tractandum aut curandum daret, si filium ægrotantem fabro imperito tanquam medico perito, committeret. Quāto magis ægre ferre debet, si suam rempublicam, quam suscepit ipse ex professo curandam, imperitis administrandam tradiderit, ex cuius mala administratione publica nascitur miseria, quia in principem solum reiicitur culpa, & ab eius manu, Deus repetiturus est rationes villicationis & gubernationis suæ cum iudicio ineuitabili, *in quo potentes potenter tormenta patientur.* Et punientur quidem seuerissime, qui incapaces vel improbi male rempublicam gubernarint, & regimen postulauerint vel acceptauerint indigni. Sed duplici pœna principes & seuerius cōdemnabuntur: & quod isti male gesserint, & quod ipsi male concesserint potestatem.

3 Peccant in eo dehinc, principes, quod gratia, amore, ratione etiam remunerationis, potestatis, magistratus, præfecturas inconsiderate concedunt, non adhibita discussione num sint idonei muneribus: reminisci enim debent, se non sibi, aut suis, aut amicis rempublicam curare, sed ad vtilitatem potius aliorum qui sibi commissi sunt regendi. Possunt tamen amicos, filios, proximos, honoribus & diuitiis cumulare, sed catenus quatenus saluum remaneat ius reipublicæ, & detri-

& detrimentum inde non capiat, quod respicit & principes ecclesiasticos, & temporales seculares. Habebat Moses proximos & cognatos, verum Iosue in successione sui principatus illis præposuit tanquam magis idoneum. Cocceius Nerua in eo studium, quod gerebat in rempublicam ostendit, *vt est apud Dionem Cassium*, quod licet cognatos & propinquos plurimos haberet, publicæ tamen vtilitati atque saluti, societatem sanguinis postposuit. Experientia nos docet, in vtroq; principatu & ecclesiastico & seculari, propinquos principum ex fauore & sine merito adeptos potestates in populum, tyrannice eas exercuisse, & imperia distraxisse, conniuentibus & patientibus principibus in detrimentum & cladem reipublicæ. Testabitur patrimonium ecclesiæ Romanæ, quantum incommodi inde acceperit, testantur regna, & rebelliones plebis, quæ nimium irata, sæpe ipsos principes quorum familiaritate abusi sunt ppositi, cũ illis excussit. Vt recte Plutarchus in apophthegmata referat, *Theopompum interrogatum quo pacto quis possit tuto regnum tueri*, sapienter respondisse, si *amicis concedat iustam libertatem, pro viribus interim aduigilans, ne subditi afficiantur iniuria.*

Ademtus a Deo principatus Heli, quod filios haberet tyrannice exercentes officium in populo Dei,[a] sicut & populus petiit sibi regem dari, & excusserant iugum aut potestatem Samuelis, eo quod filij eius ppositi iudiciis, sequuti sunt auaritiam, acceperuntque munera, & peruerterunt iudicium.[b]

[a] *1. regum, c. 2. 3. & 4.*

[b] *1. regum c. 8.*

4 Peccatur etiam ex parte concedentium magistratus, cum venales, *vt dictum est antea*, faciunt. Sæpe enim accidit, vt idonei, & qui totum vitæ tempus in iure discendo triuerunt, non habeant vnde mercari possint munus, quod tamen vtiliter exercere possent, & dextra tenent lapidem inopiæ, qui eos remoratur, cum altera sustinent ingenii alas, quibus, si darentur, & inuenirent magistratus, emergere ex latebris possent. Accidit etiam aliud damnum reipublicæ, vt nemo aut raro virtuti studeat, quum sciat non virtute sed pretio promotionem ad dignitates fieri: atque ideo vilescunt studia, vilescunt leges, quæ ab ignaris & mercatoribus officiorum, pro modo ignorantiæ polluuntur. Quod si quis obiiciat principem, cum pretio etiam capacem requirere emtorem, & ideo eum, qui emerit subiicere probationi & examinationi curiarum: Admitto hunc prætextum quoque cupiditatis seruire excusationi, sed remanet primum indissolutus nodus, quod idonei vel magis idonei, pecuniis vt plerunque carent, & ideo respublica illorũ vtilitate priuatur: item quod deterrentur ab studiis vtilibus reipublicæ, qui sciant sibi ea non profutura sine pecuniis, & potius se transferunt ad negotiationem, & artes lucrosas, quam ad virtutem. Sed & vix reiiciuntur etiam indigni, qui pecunias numerauerint principis ærario, accedũt enim si reiiciantur tot iussiones principis, vt absolutæ potestati principis qui in classe iudicum iam sunt admissi, hunc indignissimum quamuis,

repudiare amplius non ausint contendere. Vt etiam aliquando quidam princeps responderit, recusantibus inutilem reipublicæ & animum tanquam ex numero pecoris archadici, *posse asinum inter tot equos morari*. Sed vtinam vnus tantum & non tot gregem archadicum nunc implerent, quanquam vel vnus solus, possit esse inter plures bonos, pernicies totius reipublicæ. Nam in classibus iudicũ hodie maiori cum malo, & quia omnes se dignitate æquales profitentur, numerantur & non ponderantur suffragia & voces iudicum: vnusque ita potest totum ius & æquum sua sententia accedendo peiori, subuertere, hominibus priuatis bonam famam, vitam adimere, reipublicæ. & publicis negotiis cladem irreparabilem inferre, quanto magis si plures sint tales mercatores magistratuum. Democratica sentẽtia & popularis acclamatio ex eo solo videtur improbata, quod multitudine non ratione superare conatur: cum tamen scriptum sit Exodi 23. vers. 2. mandatum Dei, *non sequeris turbam ad faciendum malum, nec in iudicio plurimorum acquiesces sentẽtiæ vt a vero deuies*. Neq; addam de reuenditione iustitiæ quæ fit per hos propolas quãtumuis doctos, non enim doctiores meliores sunt, neque enim vllis conscientiæ stimulis remorari possunt a reuenditione, vt sibi refundant officij causa factas impensas qui nulla conscientia vsi sunt ad mercandũ quod illis nõ offerebatur. hoc quippe tam clarum est, vt in tenebris etiam luceat. Ridendæ forsan inde aũt inanes sunt cõstitutiones principum, & formulæ iurisiurandi quod a iudicibus rogatur ab his qui sui muneris illis codicillos exhibent, & petunt se recipi in numerum magistratuum. Interrogantur enim, *num quicquã directe vel per obliquum dederint obtinendi officii causa, & iurant se nihil dedisse aut promisisse*, cum tamen qui petunt sacramentum, sciant nec sibi alio modo collata fuisse officia, nec aliis sine pecuniis conferri solita, quare vtrique sunt periurij & mendaces ex professo vt nullam excusationem apud Deum habeant, & satius esset in tanta corruptela id tacere, quam Deum duplici modo offendere & cogere mentiri. Nec ignoro esse quidem quædam officia venalia, ex quibus princeps & honeste & licite potest pecunias recipere, & quod sint periculo reipublicæ talia, & quod prouentus habeant. Etsi consultius factum iri arbitrarer, si gratis, sed magis idoneis munera quæ aliquomodo possunt publica esse, committeret, & quæ a populo huiusmodi accipiunt minueret. Sic enim haberet magis deuotos officiales, & populos obsequentiores. Quæ omnia obseruari multo magis existimarem in militaribus præposituris, in quibus princeps fideliores habebit, quos dignos ex virtute & idoneos gratis promouebit, quam quos pecunia & fauore indignos præposuerit. Nam & hoc incommodum accedit reipublicæ vltra prædicta, vt incapaces muneris, ita euecti ad dignitates, si ipsi administrent, omnia peruertant, si per alios administrare cogantur, fides vicariorum possit esse suspecta, & populus superfluis oneretur sumtibus, cum pro vno duos habebit

bebit præpositos. Neque video quo pacto imperiti officij, quod postulant vel suscipiunt, ab ambitione se possint excusare, maxime si pecunia illud mereantur. Qui enim se ingerit officio, suspectus est, quod non ad vtilitatem reipublicæ desideret, sed suam. Pauci enim sunt, qui si onus quod in eo latet considerent, illud desiderare instituant, quin potius, quãtum honeste possunt, subire oblatum delectent, vt recte Aristoteles [a] alijque qui de magistratibus deligendis egerunt, dixerunt, volentem & nolentem assumendum si dignus sit: & potius fugientibus [b] regiminis locum esse deferendum, quam desiderantibus.

[a] Aristo. l. 2. politi. c 7.
[b] ca. in scripturis 23 q. 1. singularis de hoc l. si quenquam 31. de episc. & cleri. C. & ca. displicet, 38. §. itemde 23. q 4.

5 Rursum peccant principes, qui habent summam potestatem, dum præposituras aut magistratus plures vni concedunt, qui vnius onera vix sustinere potest. Abusus hic incommodum hoc habet, vt populus male regatur, qui proprium magistratum necessarium habet præsentem & assiduum: item quod præcludatur via conscendẽdi ad honores idoneis, dum vnus plurium vices & honores occupat: & ita principi depereant boni & strenui, qui alio se conferunt, dum vident eum in vnum solum honores conferre. quod & in beneficiis ecclesiasticis locum habere certissimum est, atque magna ex parte disciplina ecclesiastica videtur corruisse, & personarum capacium defectus accessit, quod ambitio magnatum & cupidorum, maiores ecclesiarum & pinguiores dignitates occupauerit, & sibi cumulauerint, vt nullus sit aut pauci, qui impendant operam literis & officiis ecclesiasticis, omni spe destituti, se posse ob paupertatem quantumuis doctos, peruenire ad aliquod sufficiens vitæ ecclesiasticum beneficium, eoque beneficia quæ reditus habent, iam a nobilibus vel vi, vel dolo, vel potentia seu fauore, quem dicunt dispensationem occupantur, & ita possidentur, vt dum semel in domum aliquam peruenerint, efficiantur veluti patrimonialia: Et si ex domo nulli sint qui velint beneficiati titulum subire, sic ærario suo consulunt ipse, vt ea quibus velint sub pensionibus, vel, vt verius dicam, in confidentiam seu custodiam tantum concedi procurent, interim præter nudam possessionem remanente penes titularium suppositum seu imaginarium. Esset & alioquin spes doctis hominibus & pauperibus sanctisque viris aliquando succedendi in spoliis magnatis, & principis onerati forsan quinque episcopatibus, viginti abbatialibus ecclesiis, totidem prioratibus ditissimis, aliisque innumeris beneficiis, si post mortem illorum, hæc beneficia ad liberam donationem redirent collatoris, nisi iam ipsi consuluissent ante obitum Mammonę iniquitatis, & in alium proximum vel fiduciarium domus viuentes transtulissent. Quod princeps ecclesiasticus, sat scio, si sacrosancta consilia sarta tecta esse velit, emendare poterit, si malit Deo potius obedire, quam hominibus fauere, si magis timeat deum offendere, & speret potius in eius defensione & auctoritate, quam minas potestatum secularium & principum furiosas ambitiones, reuereatur.

Sunt iam regulæ sacrosanctæ ecclesiæ publicatæ, [a] & sæpius repetitæ, de vitanda hac beneficiorum pluralitate, exponentes & cultus diuini numinis, & ædificiorum ecclesiarum, & populorum & personarum ecclesiasticarum iacturam. Sunt leges, [b] quæ statuunt causas cur nemo duorum aut plurium officio fungi aut potiri possit: hoc superest tantum, vt vtriq; principes, animum adiiciant ad exsequenda, quæ salubriter statuta sunt, & quid ad eorum curam, dignitatem & solicitudinem, proculdubio pertinet, & ad laudem & honorem, & ad reipublicæ indubitatam & necessariam causam & vtilitatem. Quod si existiment interdum, aliquas dignitates inutiles, aut magistratus esse superfluos, vel propter stipendia ærario onerosos, & ita putent se excusare, quod vni plura concedant Melius certe & e republica erit, si ea supprimant, ne qui plura possidet, inuidiæ exponatur aliorum, & ne ille prætextu diuersorum officiorum, tanquam qui plus oneris habeat, a principe maiorem extorqueat remunerationem. semper enim hæc in reipublicæ detrimentum recidunt. Ita Anastasius Cæsar, reprobat quoque excusationem in pluralitate officiorum, quod princeps ea sponte & vltro obtulerit. [c] Debet cauere princeps, ne impediat magistrat. quos iurisdictioni præposuit, iustitiam vniformiter & expedite exercere. Parum enim prodest in republica magistratus & ministros eius iustitiæ stateram rectam tenere, si ipse eam inflectat, quod accidit, dum temere indulget, veniã delictis sine ratione concedit iis, qui pluribus mortis speciebus, si tot essent, digni habentur: veniam certe largiri ad principis potestatem pertinet, legum rigorem æquitate temperare: [d] Verum nulli cuipiam gratiam facere debet pœnarum, cum præiudicio iustitiæ & reipublicæ. Quia iustitiæ diribitor a Deo constitutus est, & finis principalis, quorsum exigit tributum a populo sibi subdito, est, vt eum in pace conseruet, & tranquille imperet per media iustitiæ. [e] At gratia concessa non habita ratione æquitatis aut publici boni, conturbat vniuersa, & est causa sæpe subuersionis principatuum & reip. Sicuti liquet ex exemplis Saulis, cui ademtum regnum, quod contra mandatum Dei intempestiua misericordia reseruasset Agag regem Amalec, & ei pepercisset, [f] & exemplo Achab regis, quod pepercisset regi Benadab. [g]

6 Sunt etiam in magistratibus plura emendanda errata principi, vel reipublicæ sed ita tamen, ne emendatio magis obsit quam prosit. accidit enim in magistratibus constitutis mutandis, quod de legibus innouandis & emendandis traditum est. Siquidem, *vt ait Aristotel.* [h] quibusdam rationibus videtur quasdã leges & quandoque esse mutandas. Alio autem modo considerantibus cauendum videtur esse maxime, cum enim vtilitatis quidẽ accessio parua sit, assuescere vero faciliter leges mutare improbandum, constat errata quædam esse toleranda, & legislatorum & magistratuum, non enim tantum proderit qui corrigere perget, quãtum nocebit assuefactio superioribus non

a 3 & c conquerente, de cleric. nõ resident. c. a sin gula, 89. dist c. causa. de ata. & qua lita, tota 21. q. 1. consil. Lateran sub Alexa. c 13. confirm. lib.

b Honoric 10. de munerib. & honor P. l. hac parte 10. de proximis sacrorũ scriniorũ ca. l. 1. §. illi quoq; de pro posito agentium in reb. c. l. his quib. c. qui milita re poss. ca. l. libertus §. proscriptio ad munic. P.

c L si. de cohortalibus & principibus corniculariorum li. 12. C.

d L. 1. C. de legib.

e ca regum officium 23. sub 23. q. 5. ex diuo Hierony. ad ca. 22. Hieremiæ.

f 1. Reg. c 15.

g 3. Reg. ca. 20

h Li. 2. politic. c. 2.

non parendi. Ponamus *quendam magistratum iam ditatum ex auaritiæ, tolle eum, alium subroga, hic nouus duplo plus nocebit quod iam famelicus, alioqui iam satur est.* Item fingamus *superbum quendam præpositum, at iustum & integrum & incorruptum, & fidum principi,* potest dissimulari ea causa qua improbandus esset, vt vtilitas reipublicæ maior, si emendari sine eius iactura nequeat, conseruetur. Sic de similibus quæ sine vtilitate, cum damno maiore tamen reipublicæ, facile conuelli nequeunt, quæ sustinentur ad euitandum maius malum per patientiam, & ne cum zizaniis euellatur triticum. Et vt ait Cyrillus archiepiscopus Alexandrinus ad Gēnadium presbyterum,[a] *Dispensationes rerum cogunt nonnunquam parum quidem quosdam a debito foras exire, vt maius aliquid lucrifaciāt. Sicut enim hi qui mare nauigant, tempestate vrgente, nauique periclitante, anxiati quædam exonerant, vt cetera salua permaneant, ita & nos cum non habemus saluandorum omnium negotiorum penitus certitudinem, despicimus ex his quædam, ne cunctorum patiamur dispendia.* In crimine tamen quod noceat valde publico, magistratus deponendi, & post depositionem & inquisitionem, puniendi. Apud Athenienses reddenda erat magistratibus gestorum ratio, & in eorum acta inquirebatur, quo & maiori gloria irreprehensibiles florebant, & deprehensi in facinore puniebantur & remouebantur[b] ex legibus quoque eisdem, vna, [c] ἀρχὴν ὑπεύθυνον μὴ στεφανοῦν, magistratum, ante rationes redditas, non esse coronandum.

Iure scripto emendatio errorum magistratuum & oppressionum fiebat per syndicatum, vt dicunt nunc Itali, & post depositam administrationem, per aliquot dies in loco administrationis, reddebant rationem de omnibus de quibus arguebantur, [d] ex lege Iulia apud Romanos, & aliis legibus apud Athenienses. [e] Sed in ordine iudicum perpetuorum, a principibus fiebant inquisitiones & censuræ. Ita Vespasianus amplissimos ordines, & exhaustos cæde varia, contaminatos veteri negligentia purgauit, suppleuitque recenso senatu & equite, submotis indignissimis, & honestissimo quoque Italicorum ac prouincialium allecto. [f] Flauius Domitianus, nummarios iudices cum suo quemque consilio notauit, auctor & tribunus plebis fuit, ædilem sordidum repetendarum accusandi, iudicesque in eum a senatu petendi. Magistratibus quoque vrbicis prouinciarumque præsidibus coercendis, tantum curæ adhibuit, vt neque modestiores vnquam, neq; iustiores exstiterint, e quibus plerique post illum rei omnium criminum visi sunt. [g] Iubent leges merito, infamibus portas dignitatum ne pateant non famosis, notatis, aut improbatæ vitæ. [h] Quod si pendente munere criminis accusentur, retinent quidem pristinum honorem, donec cognitum sit, nouum in reatu exsistentes non recte petunt, nec datur, [i] Edixit in Gallia aliquando Philippus Pulcher rex, vt per singula triennia inquireretur in vitam & mores magistratuum & officialium regiorum, quod ta

a refertur in c. 16. dispensationes, 1. q. 7. apud Gratianū.

b Demosth. in procemio 60 procemiorum.

c Demost. 5. oratio. cōtra Cthesiphontem. Meminit eius Cicero.

d C. vt omnes iudices tam ciuiles quam crimināles post depositam administra.

e In Alexa. ab Alex. li. 4. genia die. ca. 6.

f Sueto. in Vespasia. c. 9.

g Suetonius in Domitia. c. 8.

h L. 2 de dignitatib. li. 12. in l. vnic. de infamib

i L. libertus 17. §. in quæstionibus ad muni. ro. P. l. Lucius 21. §. antecen. eo. ti. l. reus delatus 7. de munerib. P. l. vnica de reis posit. at. C.

men merito in desuetudinem abiit, ne in suspicionem & scandalum aut contemtum eorum, auctoritas transferretur, & placuit tantum in eos inquiri, si quis de his conquereretur, vel si notorie ex fama notarentur: quo casu, neque inauditos & indemnatos etiam officio priuari placuit, & si ante cognitionem criminis per importunitatem vel alio modo officia tanquam reorum Rex contulisset, placuit, eos interdicto aduersus prouisos donec iudicentur posse contendere expressa constitutione. [a]

7 Optima lex, quæ de prouocatione a iudicibus lata est, per quā iniusta iudicia, vel odio, vel corruptione, vel per sortes facta, emendari possunt, & iudex, quando dicitur facere litem suam, puniri potest. Atque per hanc prouocationem ad populum, alias superbia & nimia potestas consulum & aliorum magistratuum cohibita est. Quando iudices appellationem non tenentur admittere, sæpe ex arbitrio potius quam lege & iure iudicant, at dum ad superiorem deuoluenda est examinatio, metuunt reprehendi vel argui, & superiores meruūt male iudicare, ne inferiores conquerantur. Et quamuis verum sit aliquando quod Iurisconsulti tradunt, sępius in peius sententiam inferioris vides superiorem reformare, [b] tamen remanet hoc prouocandi remedium in auxilium contra iniuriam maiorem iudicis, & pro defensione naturali esse saluberrime concessum, vt ante iudicium detur potestas recusandi iudicem suspectum.

8 Insuper curare debet respublica vel princeps, pro pace & tranquillitate populi, vt ordo sit dignitatum, & is seruetur. Solet enim inanis honorum gloriola, multas tragœdias inter eos qui gerunt, excitare. Itaque statuet gradus qui digniores, quiue inferiores, quos faciat nullo prętextu nobilitatis aut doctrinæ, impune peruerti aut infringi. Iuxta etiam ea, quæ rectissime ab Imperatoribus sancita sunt [b] sub pœna reatus sacrilegii, in eos, qui mandata ea de re principis contemserint.

Gradus porro dignitatum distincti quidam fuerunt a Theodosio & Valenti. in *l. 1. vt dignitatum ordo seruetur lib 12. c. ti 8.* qui si placuerunt principi, vel alteri reipub poterunt esse exemplo, vel alij loco eorum constitui.

9 Inter paris dignitatis gradus, is honoratior habebitur, qui prior receptus & cooptatus in ordinem fuerit: [c] etiam secundo receptus alias eandem dignitatem gesserit prior, repetiti enim fasces, virtutes sæpe meriti comprobant, non augent, quia nihil est altius dignitate. [d] nisi forsan qui secundo receptus maiori dignitate alia, quam ad quam recipitur, præfulgeat, quam non amittat receptione ad secundam. [e] Habentes dignitatē cum administratione, actu præferūtur habentib. eandem dignitatē sine administratione. Qui habuerūt dignitatem & administrationem, si priores deposuerint tantum administrationem, præferuntur his quib. postea dignitas cum administratione fuit cōcessa, & eam deposuerint, deinc ij quibus in præsenti dignitas

[a] regis Caroli 8. lata Turoni ann. 1485. firmata alia Ludou. 12. artic. 47. facit c. conquerente de restitutio spoliator.

[b] L. 1. vt ordo dignitatum seruetur l. 12. c. a. ti. 8. l. fin. in fine, de priuilegiis eorū qui in sacro palatio militant.

[c] L. 1. Et de consulibus & non spargendis &c l. 1. & 2 de præfectis prætorio, li 2. tit 4. l. 1. de præpositis sacri cubiculi, & l. 2. §. illud præcipue, ae primicerio & secundicerio li. 12. c. l. fin. de priuilegiis eorū qui in sacro palatio militant C.

[d] d. l. 1. de consulibus & non spargendis &c. li. 12 C. ti 3.

[e] d. l. 2. de cōsulib. C. & l. 4. § sed in salutationibus de principibus agentium in rebus li. C.

dignitas tantum sine administratione conceditur a principe. quarto loco sunt in eadem dignitate qui honorarii appellantur: quinto loco ponuntur, quib. illustris dignitas eadem sine administratione committitur.[a] Æquantur in iure scripto Imperatorum, dignitates præfecti vrbi, præfecti prætorio, & magistri equitum & peditum, & si simul concurrant, præfertur qui prior obtinuerit præfecturam & codicillos.[b] Præfectura autem vrbis, anteit omnibus magistratibus & dignitatibus quæ in vrbe sunt.[c] Sacri cubiculi præfecti, eadem dignitate funguntur, quæ est in prætoriana & vrbicana, aut magisteria militari,[d] quod de præpositis cubiculi etiam augustæ intelligitur,[e] dignitas conceditur quæstoribus, magistris officiorum, comitibus sacrarum largitionum, & rei priuatæ, quæ autem non dicitur,[f] minores tamen primicerii, post depositam administrationem datur ascensus ad magisterium officiorum.[g] Hi vero qui tranquillitatis cõsistorii principis dici comites meruerunt, spectabilibus vrbis & præconsulibus æquantur. Qui præponuntur inquirendis epulis, dicti *comites & tribuni scholarum*. Item *comites stabuli*, & *curatores palatii*, si primi ordinis comitiuam cum præpositura meruerint, æquiparantur dignitati comitum Ægypti, vel Ponticæ diœceseos. *Comites rei militaris* in transmarinis prouinciis, præconsulari dignitate donantur[h]. Professores artium vel legum, qui per 20. annos in regia vrbe inter statutos ordinis magistros docuerunt, a cœtu amplissimo approbati, vicaria principis dignitate gaudent.[i] His addi possunt aliæ dignitates, gradibus diuersis honoris distinctæ in toto lib. 12. cap. per [k] Cæsares, & in pandectis [l] per iurisconsultos, quas non referam, cum munera eadem non sunt eiusdem honoris & dignitatis apud omnes, prout placuit principibus, vel iam moribus populorum receptum est. Sic & Aristoteles lib 5. Moralium ad Nicomachum, dum de iure distributiuo tractat. cap 3. *Ius quod est in distributionibus*, inquit, *pro dignitate quadam esse oportere omnes fatentur: dignitatem autem non omnes esse eandem asserunt, sed populari statu vtentes, libertatem: principatum paucorum sectantes diuitias, & nonnulli nobilitatem. Qui in optimatum administratione degunt, virtutem*.. Quare & principis & reipub. determinatio debet super his adhiberi: sit. n. dignitas, vt aiunt Cæsares, quæ nobis iubentibus sustinetur,[m] quẽadmodum etiam & affectiones principũ, & vtilitates reipublicæ exegerunt, sic etiam dignitates & administrationes fuerunt auctæ vel diminutæ honore & variæ, ratione diuersorum temporum & vsus, in eadem etiam republica eodem loco, & in eodem populo, tractauimus accuratius ex libro Notitia vtriusq; imperii, Speculatore, Cyno, & aliis probis interpretibus,[n] qui illustres super illustres, spectabiles maiores, minoresve & medii iudices, & magistratus dicti fuerunt, ratione potestatis aut dignitatis: quare nunc non immorabor, cum nec opus sit principem instituentem vel reformantem suam

a *hic est ordo dictæ l. 2. vt dign. tantum ordo seruetur. C.*
b *l. 1. de præfectis prætorio lib. C.*
c *l. 3. de offic. præfect. vrbi.*
d *l. 1. de præpositis sacri cubiculi. lib. 12. capit. tit. 5.*
e *l. fin. cap. eod. tit.*
f *l. vnica, de quæstoribus lib. 12. capit. tit. 6*
g *l. 2. de primicerio. lib. 12. C tit. 7.*
h *l. 1. de comitibus cõsistorianibus C.*
i *l vnic. de comitib. & tribunis scholarum. lib. 12. C. tit. xi.*
k *l. vnic de comitib. rei militaris. li. 12. cap tit. 12.*
l *l vnic. de professorib. qui in vrbe Constatinopolitana docentes ex lege meruerunt comitiuam. lib. 12. C. tit 15*
m *in l. nemo præfectus. s. de dignitatibus lib. 12. C. tit. 1.*
n *Lib. 47. Syntagmatis iuris. cap. 12.*

rempublicam, vel populum suum, administratione sequi antiquorum Romanorum, vel aliarum rerum publicarum ordinationes, si parum conuenire temporibus viderit: sed necessarium tamen est, vt quendam certumque & inuiolabilẽ constituant in magistratibus & potestatibus honoris & gradus ordinem, qui sunt in conuentib. publicis siue in sedibus, siue in albo scribendo, siue in dicendo sententiam concurrant, pacifice possunt vna conuersari: & mutuo sibi honorem debitum deferre, & locum, & a subditis accipere.

9 Disputatũ est aliquãdo, *an satius sit præficere subditis, & ad magistrat⁹ promouere regnicolas vel incolas loci, in quo statuũtur, an v. alienigenas seu extraneos.* Atq; [a] Cæsares rescripserũt nulli patriæ aut ciuitatis sui administrationem sine speciali iussu principis esse permittendam [b], neque sine principis assensu, licere Iudicibus aut administrantibus in sua prouincia vel ciuitate, assidere, vt respondit Vlp. [c] Edixit id ipsum in Gallia Philippus Pulcher anno 1302. & Carolus V. cognomine sapiens, anno 1366 Hoc factum olim metu ne propter cognationes, vel conciuium amicitias domesticas, iudicia in eorum fauorem & gratiam corrumperentur. Sicut ea ratione vetitũ erat administrantibus prouincias *ne quid in his quas administrarent emerent aut conducerent* [d] *ne dona caperent* [e], *non ædificarent* [f], *vxorem ducerent, aut filias suas prouincialibus coniungerent* [g]. Hac etiam suspicione corruptionis & inuadendæ reipublicæ quibusdam in locis, non admittebantur ad rempublicam gubernandam pater & filius, aut duo fratres [h]. vt & in Gallia aliquando prohibitum est in vna curia easdem personas admitti ad officia.

Fuit interdũ & in eisdem locis, & eodem principatu, diuersa seruata sentẽtia, imo in loco originis, potius gerẽdos honores, respõsum est ante Imperat. Romanorũ leges, *vt respondit Papinian.* Innuit & Modestinus *in l. qui officii causa 62. de contrahen. emtione lib. 18, P. tit. 1.* gessisse officia in sua prouincia prouinciales, dum ait, *Qui officii causa in prouincia agit vel militat, prædia comparare in eadem prouincia non potest, præterquã si paterna eius a fisco distrahantur, paterna ita in prouincia esse.* Liquet gerentis statuit Iustini. etiam vt nulli incolarum liceat defensores ciuitatis respicere cuiuscunque sit dignitatis [i], dicuntur & municipes qui & honorum & onerum sunt participes [k]. Possunt esse & in natali solo iudices incorrupti, perinde ac in extraneo, & quamuis occasiones sint deligendi gratia vel fauore proximorum vel amicorum: sunt etiam leges quæ animaduertere in eos iubent, & eos contineant in officio: vt certe non mirum si in his aliquando variarint mores, cum gerere vel non gerere in solo proprio magistratum videatur esse ex adiaphoris. Et proinde non tam patria in præficiendo, quãtum probitas, sufficientia, & doctrina inquiri debebunt. Si tamen sint quædam rationes aliæ superuenientes

a Iuxta l. postiorũ l. 5 & l 2. de offi. rectorũ C. l. 2, de offi. diuersorũ iud. C.
b l f c. de of. rect. prouin. l. f. e de. crimine sacril. Iulius Paul. li. 5. sententiarũ t 12. § 5
c l. sicut in prouincia 38 ex qui. caus. maior in integrũ restituant. li. 4. P. ti. 6.
d l. non licet 46 de cõtrahẽti. P, l. quod contra 8. ad l. Iu. repetũ.
P l. aufertur 46. § a præside de iu fis.
e l. solet 6. § non v. de of. proconsu.
f l. 1 de cõtract. iud. C, d. l. aufertur § quod a præside
g l. si quis officium 38. l. qui in prouincia 57. de ritu nuptiarum, P l. vnica si rector prouinciæ vel ad eum pertinẽtes l. 6.
h de nuptiis cum similib.
i Aristot. 5. po itic. c. 6.
k in lege libertus 16. paragraph præscriptio ad municipales Pandectarum l in capitulo primo paragr. illud interim de defensorio ciuitatum nouell. 15. m l. 1. & toto ti. ad munici. P.

extrin-

extrinsecus, quæ aliter fieri suadeāt, certe nō sunt contemnendę, vt si dubitetur & suspicio sit de rebellione, quā possit in patria sua vel in aliena facilius quis exsequi. Si factiones sint in regno vel ciuitate, vt aliquando Florentiæ & alibi nigrorum & alborum, Guelphorū & Gibellinorum, quæ contendant de gubernatione. Tunc enim satius est alienigenam pręficere qui neutram partem colat, quam vnum ex factiosis, qui possit aduersariis nocere, præficere.

10 Exstat cōstitutio Caroli 7. anni 1431. diei 10, Martii, qua inhibetur omnib. alienigenis *habere officia aut beneficia eccle. i regno Galliæ, aut dignitates ecclesiasticas, vt Episcopatus, Archiepiscopatus, prioratus sine permissione regis qui adoptauit eos in regnicolas*. Et Innocētius 3. in c. bonæ, 4. §. intelleximus, de postulatio. præla. *Non poteramus*, inquit, *salua conscientia, in alia persona quæ de regno Vngariæ originem duceret cōgrue prouidere: nec vellemus ei præferre alienū* [a]. Et Archadius & Honorius in l. in ecclesiis xi de episc. & cler. C statuerunt, *in ecclesiis, quæ in possessionib. sunt diuersorum vel vicis diuersis constitutæ, ne clerici ex alia possessione aut vico quam ex eo vbi ecclesiam esse constiterit, ordinentur*.

Rationes plures adferri possunt; tum quod extranei non possint conuenire cum moribus eorum, quibus præponerentur: nec facile sæpe idioma intelligere subditorum, aut ab illis intelligi, & quod æquum non sit, vt extranei, qui nihil contribuerunt fundationibus & electionibus beneficiorum, præponantur incolis & regnicolis [b]. Subinde, quod verendum est, ne alienigenæ reditus transferāt extra regnum, sæpe ad subsidium eorum, qui regna bello moliuntur. Sunt & extranei suspecti in republica, ne proditione aliqua patriæ quæ eos excepit, insidientur: nec etiam omnino fidit populus extraneis. Rebellarūt Neopolitani & Siciliēses aduersus Guilielmum regem Sicilię, quod magistratus pręcipuos detulisset Gallis, maxime cancellariatus, atq; ideo anno 1168. coniuratione cōmuni necarunt omnes Gallos qui in regno erant cum dicto cancellario.

11 Est aliud malū in republica, quod cautione indiget & reformatione: dum potestates, cōmunitates, ciuitates, municipia, constituūt iudices illiteratos, qui per se solos iudicent & cognoscant. quod malum scripsit in dominos iurisdictionales, qui omnino amusi, sic subditos regunt aut illis verius abutuntur ex arbitrio, vt potestati suæ derogatum putent, si peritos in consilium adhibeant. Sicq; confundunt & iniquum, & diuina humanis miscent, minime recogitātes, quod si male rexerint gregem seu subditos sibi commissos, reddituri sint coram Deo aliquādo rationem pro animabus illorū; & de iniuria & iniustitia quibus opprimunt subditos nimia & inexcusabili præsumtione. quū lata culpa sit, immiscere se rei, quam non norint. Sunt certa quidem negotia, quę literarum imperitis, tamen in quęstionibus occurrentibus exercitatis, committi debent, & ab illis iudicari possunt, quemadmodum a Iustiniano [c] concessa est etiam

a facit c. nullus inuitus 61 distin. c. quoniam in plerisq. de offi. ordinaru regu. 19. cancella. apostolicæ vbi Sixtus concessit Regi Hispan. a proprio motu ne alienigena in suo regno possit tenere beneficium ecclesiasticum, sine eius permissione quod & in Gallia receptum & in Anglia facit & glos. in proœmio sanctionu ad pragmatica, verbum exterorum.

b facit l. prima & f. de metallis, vt metallariū lib. vndec, C.

c in leg. certiorari 17. de iudiciis lib. 8 C. tit. 1.

militaribus hominibus, iudicandi facultas. Quid enim obstat nulli esse homines, qui alicuius rei peritiam habent, de ea re iudicare? Cum sciamus & militares magistratus, & omnes tales homines per vsum quotidianum iam esse approbatos, vt & audiant lites, & eas dirimāt & pro sui & legis scientia huiusmodi altercationibus legem imponāt. Neq; etiam prohibitū est habere iudices imperitos iuris, vt puta decuriones, nobiles, dominos iurisdictionales, potestates[a], sicut & in Gallia quoque mulieres iudicare possunt, ratione feudi. Sed non recte iudicabunt, nisi peritos quoq; pro assessorib. habeant[b], ideo in Gallia recte prospectum est reipublicæ per regiam potestatē, vt domini iurisdictionales iudices habeāt peritos, saltem licentiatos aut baccalaureos in iure ciuili vel pontificio. Imminet enim reipublicæ ex ignorantia potestatem habentium iudicandi, maximū periculum, & pariter illis ipsis, qui eā temere exercent, nisi in cōsilium peritos adhibeant, nō aliter quam gladius cui potestas comparatur, in perniciem eius qui vti eo nescit commode, & in perniciem aliorum conuertitur. Consulent etiā subditis principes, & expensis litiū eorum, si tales præponant qui etiam per se nouerint iura reddere. Et illud ipsum considerādū fuisse in reformatione reipub. per Iustinianum docet eius nouella constitutio 82. *de iudicibus in principio.* N*os igitur,* inquit, *ab initio videntes omnino confusum iudicum schema, existimauimus hac lege oportere determinare quæ decentē ordinem imponāt causæ non enim existimauimus oportere habere iudicū quorundam nomina, maxime legum inconditorum, deinde neq; causariū habentium experimentum. Nostris enim ministratoribus adsunt modis omnibus assessores & ea quæ legum sunt explicantes & occupationes adimplentes eorum quoniam multi detenti curis quos apud nos habent, merito iudiciorum complent partes per suorum præsentiam assessorum. Illi autem neq; cingulum habentes, neq; nob[illegible] ministrantes nisi potuerint per se nosse quod iustum est, sed aliunde emendicare iudicandi honestatem: quomodo non maximum vitium erit reipublicæ, non eis qui ex se, quod agendum sit sciant, lites tradere, sed sine re eos quærere alios, a quibus liceat discere quæ ipsos in iudicando eloqui decet?*

12 In reddenda iustitia, abusus versatur, emendandus, quia quotidianus, dum dilationibus & actis inutilibus prolongatur definitio litis, vt sæpius fuerit satius re caruisse, quam victoriam de iudicio reportasse. plus enim impensum inuenitur in lite persequenda, quam principale negotium sit. Procedit autem hoc malum, vel a copia & contrarietate legum: vel ab auaritia iudicum, qui multiplicatis sessionibus sibi augēt sportulas: vel malitia fugientium reorū & rabularum famelicorum. Prospici porro poterit huic morbo reipublicæ, si leges rescindātur superfluę eiectis illis quæ ex vsu esse voluerit princeps aut respublica: nullitas enim confundit iudicum ingenia, & maxime obscuritas illarum, ad quam explanandam intruduntur doctorum scribentium variæ opiniones, & cumulantur non ponderātur

[a] vt notant Dd. ad l. certi præcipue l. s. & per gl. in l. si & per Dd. ibid. de sent. ex per. rec. C. Bar. ad princ. nouell. de iud.
[b] vt in l. [illegible] de assess. lib. 1 C. tit. 51. & 80. t. & in P

tur sententiæ. Auaritiæ vero & cupiditati iudicum, mulctis, & taxatione stylo imposita, obuiam iri potest, pœnis legitimis a iure impositis. Aduersum autem fugientium moras illicitas, expensarum insumtarum damnationes, sine vlla exceptione personarum, a similibus vexationibus & hos temerarios litigantes, & similes deterrere poterunt a. In quo emendandus est fori stylus sicubi contrarius sit, non fieri condemnationem ad expensas, vnde diuites, pauperes litibus vexant impune, & qui iustam causam fouit in damno est, etsi rem petitam consequatur.

a iuxta l. properandum §. parag. sine autem a(?) ter utra parte de iud. C. lib. 3 tit. 1. 4 de fructi. & lit. expens. C. & l. c. 72. §. 1. de Leg.

3 Patiuntur & malum democratiæ a magistratibus & consultoribus, quod paulatim populi imminuit robur, & parat viam ad Aristocratiam quando magistratus nimium indulgent popularibus, violant leges dum modo suam rem agant, sicque sæpe ex mendicis fiunt diuites, ex obscuris clari, nonnulli priuatas ædes publicis substructionibus splendidiores comparatunt: & quanto respublica plus detrimenti cœpit, tanto res ipsorum factæ sunt ampliores. Et primũ quidem populus cum ipse militare auderet, dominus erat magistratuum, & bona omnia in sua potestate habebat: & bene secum agi putabant ceteri omnes si a populo & magistratus, & honorem, & beneficium aliquot consequeretur. Nunc contra, bona omnia in potestate sunt magistratuum, & per hos geruntur omnia: populus iacet eneruatus & spoliatus pecunia, & sic in vrbem eum tanquam carcere includunt, & ad multa alliciunt & cicurant, vt ad nutum paratos habeant, quod latius percurrit Demosthenes *in 3. Olynthiaca.*

Remedium huic licentiæ magistratuum obiici poterit in Democratia, & pariter in optime alia quacunque instituta republica. quod refert idem Demosthenes oratione secun. contra Aristogitonem statim in principio. *Sunt*, inquit, *a vobis repellendi (o Athenienses) & coercendi cum omnes legum violatores, tum vero in primis ii qui magistratu funguntur, & in republica versantur, per hos enim & maximas respublica clades accipit, si mali sint: & vicissim iuuatur plurimum, si boni viri sunt, & legum studiosi. Quod si rempublicã capescẽtibus semel permiseritis violare leges, & recepta iura despicere, necesse erit vniuersos qui in ciuitate degunt, improbitatis eorum pœnas, sustinere. Vt enim delictorum quæ in nauibus cõmittuntur inter nauigãdũ, siquis nautarum deliquerit, paruũ est damnum sin gubernator deceptus fuerit aut aberrauerit communi calamitate vectores omnes inuoluit: sic plebeiorũ peccata non in populi sed in ipsorum dãnum cedũt: sed magistratuum & rempublicam gubernantium peccata, ad nos vniuersos pertinent* Quapropter Solon plebeiis tarda, magistratib. & gubernatoribus velocia supplicia constituit, quod existimabat de illis quouis tempore sumi posse pœnas: hos moram vltionis non admittere. Oppressa enim libertate, qui pœnas repetat fore neminem. Quondam ita corruptum statum reipublicæ & magistratuum palam in democratia reprehendere licuit, *vt ex Olynthiaca tertia*

a τοῖς ἄρχουσι καὶ τοῖς δημαγωγοῖς.

& aliis orationibus eiusdem Demosthenis liquet: Nunc vel mussitare quicquam crimen maiestatis habetur: quam bene viderint qui habent tales respublicas, & cauebunt ne inde insurgat Aristocratia. In monarchia certe non debet pati princeps quidem maledici magistratibus, at delationes & accusationes, quæ paratas habent vel habere possunt improbitates & concussionum & oppressionum, eorũ probationes non modo non audire, sed diligenter inquirere & punire debet, ne prætextu auctoritatis eius populus, qui & tanquam filius curæ esse debet, indigne conculcetur: eaque etiam de re legibus Romanis & principum aliorum sanctissime constitutum est, & ex illis sæpe animaduersum ab illis qui florentem rempublicam habuisse referuntur.

De mercatoribus & negotiatoribus in republica conseruandis. CAP. VII.

QVia vero societas duobus videtur constare, *Commercio*, & *Imperio*: necessaria ideo esse rei p. cõmercia, vtiles & necessarios esse reipublicæ *mercatores, negotiatores, institores, & propolas*, nemo potest negare:[a] nempe quod per illos quæ nobis & nostræ reipublicæ superflua sunt, exportent; & aliunde quæ nobis necessaria sunt, quæve apud nos non inueniuntur, importent: estque quæstuaria opera cum vtilitate reipublicæ, industria & labore constans, non sine periculo & discrimine vitæ & facultatum negotiantium. Sed insita est huic periculo imminenti, habendi & quærendi cupiditas, cuius dulcedine mens delinita, non tam ad pericula quam ad lucrum respicit. Vt enim aliis honor, & laudis honesta ambitio, animos addit ad subeundos pro republica honores, sic istis mercatoribus, lucrandi spes obliuisci facit latrones, aliaque viarum & tempestatum marisque pericula.

> *Et luctantem Icariis fluctibus Africum*
> *Mercator metuens, otium & oppidi*
> *Laudat rura sui: mox reficit rates*
> *Quassas, indocilis pauperiem pati.*[b]

Et alibi: *Per mare, per terras currit mercator ad Indos*
Pauperiem fugiens.

2 *Honestum lucrum* dicitur etiam a iure pontificio,[c] quod ex industria & negotiatione oritur, dummodo absit vsura, fraus, dolus, peieratio, quæ tamen solent inficere & periculosam artem mercaturæ, quod pertinet ad salutem animę, reddere.[d] Mercatura, inter artificia connumeratur quæ bene & male exerceri possunt, *secundũ diuum August.*[e] Et omnis iustus labor meretur suũ pręmium.[f] Commercia sunt iuris gentium.[g] Et cum sit honestus quæstus & turpis, qualitas lucri, negotiantem aut excusat, aut arguit, & quamuis difficile sit inter ementis & vendentis commercium, non interuenire peccatũ, non est tamen impossibile,[h] si quis retineat dictũ apostoli,[i] ne quis

a *Plato etiã docet 2. de repu. & Callistratus Iurisconsu. l. 2. de nundinis. lib. 50. P. tit. 11.*
b *Horatius li. 1. odarum ode 1.*
c *cap per vestras, 7. de donatio. inter vir. & uxor. li. 4. ti. 20. & a Cicer in paradox.*
d *c qualitas de pœniten. dist 5. capit. eiici. can. eiiciens. 88. d.*
e *lib 4. quæstionum veteris testam. cap fornicari. 88. distI.*
f *§. ne autẽ, de iudicibus in nouel.*
g *l. ex hoc iure, de iust. & iu. P.*
h *dict. capi. qualitas*
i *1. ad Thessal. 4.*

in negotio circumueniat fratrem. Sic & puto intelligendum quæ dixit Ecclesiasticus,[a] *Duæ, inquit, species difficiles & periculosæ mihi apparuerunt: difficile exuitur negotians a negligentia, siue a deceptione: & non iustificabitur caupo a peccatis labiorum.* Verum quod negotiator auidus pro damno blasphemat, pro pretiis rerum mẽtitur, & peierat, hæc sunt vitia hominis, non artis, quæ sine his vitiis exerceri potest. Lucrari inde velle honeste & viuere, dummodo absit auiditas, quæ & corrumpit aliunde coactas etiam opes, hoc non est reprobatum: & nihil prohibet, lucrum ordinari ad aliquem finem necessarium vel etiam honestum, & sic negotiatio licita reddetur, *vt ait D. Thom.*[b] sicut cum aliquis lucrum moderatum, quod negotiando quærit, ordinat ad domus suæ sustentationem vel ad subueniendum indigentibus, vel si negotiationi intendit propter publicam vtilitatem, ne res ad vitam patriæ desint necessariæ: & lucrum expetit non quasi finem, sed quasi stipendium laboris. Falluntur qui felicitatem metiũtur ciuitatis, reipublicæque optime statum optimum ex sola virtute, & dicunt, in ciuitate, quæ optime gubernetur, & quæ iustos habeat ciues simpliciter, ac non ad suppositionẽ, neque mercatores neque artifices ciues esse oportere: & vilem existimant esse eiusmodi vitam & virtuti aduersam, neque agricolas esse oportere eos qui futuri sint ciues, quod opus sit virtute & otio ad virtutem comparandam, & ad rempublicam gerendam. Nam certe hæc consideratio videtur esse in quadam abstracta idea, vbi oporteret ciues & rempublicam non egere vita corporali, aut actione aliqua. Sed ista somnia & chimeræ in republica humana potius mihi videntur, quam sint imperanti exsequenda. Non enim potest totum consistere nisi curatis partibus, neque dubium est, partes etsi viles & infimas corporis, pedes dico & alias similes, necessarias esse corpori, sine quibus, & si illæ aliter se habeant quam natura desideret, monstrosum esset totum aut mancum. Mercatores negotiatores sunt in reipublicæ corpore, veluti ministri, baiuli, pedes, qui transferunt reliquis necessaria, ideo & in republica ciues esse debere videtur recte cõcludi; & vt maxime vtiles esse, si probe suo munere fungantur, ac fideliter artẽ suam exerceant. Nec Aristoteles,[c] qui in hac felici republica constituenda, in abstracto dicebat eam considerandam, prout iustos habet ciues simpliciter, & non oportere ad suppositionem esse artifices aut mercatores: potuit negare, quin & illi essent necessarii, vt & sunt necessarii agricolæ, qui victum cõferrent, artifices, pugnatores, locupletes, & sacerdotes, & iudices. Necessariũ & illis, q. in cõmunione viuunt, habere pecuniarũ habẽdarũ facultatẽ, quo illas habere possint, & ad proprias indigentias & ad bellũ.

3 Fuit Romæ, *vt narrat Liuius*, collegium mercatorũ institutum, sicut in prouinciis conuentus negotiatorum. Sunt Mercatores Venetiis, Florentiæ, Anchonæ, & alibi in Italia in primis gradibus, & inter præcipuos reipublicæ, quorum velle diminuere auctoritatem,

a *ecclesiast. cap. 26, ver. 27.*

b D *Tho. 2. 2. q. 77. a. ad quartum. De Bustis in 2. parte Rosarii, sermo 32. per totam partẽ 2. enumerat 16. casus in quibus mercatura & negotiatio est illicita. nos de quibusdam viris claris qui negotiati sunt sine reprehensione agimus. lib. 47 syntag. ca. 10. num. 6. & seq.*

c *Aristot. lib. 7. polit. c. 8. & 9.*

nihil aliud esset quam turbare rempublicam. Alibi non ita honorati, & vbi plus virtus quam diuitiæ possunt. Attamen aliquando & iure etiamnum fauore digni, & sub fide publica etiam tempore bellorum, vt tuto eo tempore etiam iure dicantur inter hostes inuiolabiles,[a] quanquam hodie forsan, dũ disciplina militaris exsulat, sint primi & potiores, quibus insidientur milites, non quod eorum arti inuideant, sed quod pecuniis, quas secum illos deferre persuasum habent, intenti sunt.

a c. 2 de treuga. & pace li. 1. ti. 34.

4 Honor habitus olim mercaturæ quoque, quod ea ad barbarorum necessitudines, regumque amicitias comparandas, plurimum valere putabatur, *vt ait Plutarchus*, ex eadẽ quoque homines multarum & maximarum rerum vsum experientiamque percipere, ex quibus nonnullos conditores maximarum vrbium exstitisse, vt Massalias primus, qui a Celtis iuxta Eridanum maxime obseruatur. Thaletem quoque, & Mathematicum Hippocratem, exercuisse mercaturam ferunt. Platoni etiam olei in Ægypto exportationem, peregrinationis viaticum suppeditasse. Quantæ sit auctoritatis mercatura apud Venetos & Genuenses, colligere licet ex Platinæ relatione, dum in via Gregorii 11, scribit, *Mercatorum Genuensium prætorem, & Venetorum quoque prætorem dicunt vtrique bailum dum adessent coronationi Perrii regis Cypri, qui Petro patri suffectus coronatus est Famaaugustæ, & dum pompã duceret, tãtam inter eos prætores contentionem ortam, quis ad dexteram regis esset, vt tumultu subito exorto, Genuenses fuerint pulsi & partim interemti, rege magis in Venetos quam Genuenses inclinante, vnde postea ortum bellum.*

5 Fuerunt & imperatoribus domestici quidã negotiatores seu mercatores.[b] Erant & regibus Israel, mercatores proprii velut officiarii, vt *liquet ex lib. 2. paralipomenon c. 1. vers. 16 ibi: adducebantur Salomoni equi de Ægypto, de Coa, a negotiatoribus regis qui ibant & emebant, &c.* Verum principes hi mercatorum opera vsi sunt non vt cõpendium ex lucro eorum sibi facerent, sed vt necessaria per eorũ industriam facilius consequerentur. Alioquin principibus hoc sordidum visum est ex mercaturis & negotiationibus augere facultates, & priuatorum impedire lucra: *sicut referunt magnifice sensisse Theophilum imperatorem Constantinopolitanum, Zonaras & Cedrenus.* Cum enim aliquando ad Constantinopolitanæ regię portum, nauis oneraria pondere sarcinarum grauis, eoque vsque ad postremũ vinculũ diuersa, appulisset, Imperator Theophilus superne prospectãs nauemque admiratus, per pedissequum cuius eo esset percontatus, vt Augustæ suæ vxoris esse cognouit, recens a mercatura reductam, quam ab imperatrice missi in Syriæ partib. fecissent, siquid alii sarcinarum in naui haberent, id statim eos efferre iussit, & nihil quod ad Augustã pertineret attingere. Quo facto, pulsis inde nautis, Græco igni iniecto, nauim cum ipsis sarcinis cremauit, imperatricẽ maledictis insectatus: *Mercaturam*, inquies, *priuatis hominibus esse attributam,*

b l. 1. de cõmer & mercator lib. 4. C. tit. 63.

H7

tributam, vt ea toleranda vitæ occasionem habeant: nec mercaturæ emolumenta a principibus intercipienda esse, vnde tenuioris fortunæ homines victum comparant.

6 Non negamus, mercatorum ingenia maxime vt plerumque lucro ita addicta, vt sæpe plus proprium commodum quam vtilitatẽ publicam sectentur & diligant, & facile a iusto vbi spes refulserit nummi declinent. Sed non ideo reiiciendi sunt a republica vel a numero ciuium, quanquam propter sordidam illam cupiditatem, verius sit non esse admittendos, nisi de probitate alioquin constet eorum, aut deposuerint studium negotiandi, ad rempublicam gerendam aut administrandam. Siquidem probetur lex Thebanorum, iubens vt nemo habilis esset ad gerendos honores reipub. suscipiendos, nisi decem annis a mercatura destitisset,[a] vt apud Romanos cautum, negotiatione ne militarent, nisi negotiationem relinquant: [b] quemadmodum contra militibus negotiari interdictum est, nisi velint militia priuari, vt & de nobilioribus statutum. c

7 Inter plebeios enim ars hæc exercenda est. Quare Honorius & Theodos. Cæsares. *Nobiliores natalibus,* inquiunt. *& honorum luce conspicuos & patrimonio ditiores, pernitiosum vrbibus mercimonium exercere prohibemus, vt inter plebeios & negotiatores facilius sit emendi vendendiq; commercium.* d Videtur Plato quoque significare mercaturam corrumpere ingenuos animos ciuium, dum scribit [e] *longe a portu maris ciuitates ædificandas, ne commerciis ciues nimium se dedant.* Nam cum mercibus & pecuniis cauponando, ciuitas repletur, fiunt dolosi animi, ciues instabiles, & infidi in moribus. Sed Aristoteles [f] respondet *non ideo commoditatem & communionem maris esse respuendam, cum bona, quæ inde perueniant, contemnenda non sint: lege autem caueri possit, quæ sint reiicienda, quive admitti debeant.* Fatendum certe vix inueniri oratorem, imperatorem aut mercatorem, sine acquirendi cupiditate: tales enim meliores dicũtur, quo sibi plus acquirere possunt. Vnde *callidi* appellari solent, cum calliditas in acquirendo maxime sita sit. g Et maior debet esse cura gubernantium rempublicã, vt res venalis iusto pretio veneat: ne permittatur ex arbitrio illis abusus circa commercia, fraudes consilia, mercium corruptiones, & id genus similia, quæ repurgari debent iam inducta.

8 Fiunt abusus a mercatorib. qui emendandi sunt, & quibus etiam iura satis Romana prospexerunt, & ciuilia cuiusque nationis, & fere cuiusque regni & ciuitatis, vt tantum opus sit diligentia magistratuum in his conseruandis & exequendis. Omnia aũt reip. moderator metietur ex vtilitate, & necessitate, & honestate populi sibi commissi: ex triplici capite, rerum, personarum, & actionum. Circa res animaduertet, de quibus negotiatio permissa possit esse, sine læsione aut animæ aut corporis, in illis admittet, in reliquis damnabit, & prohibebit. Sicque nundinationes rerum, quæ in commercio hominum & Deo & religioni eius dicatæ sunt, vt rerum spi-

a Aristot. 3. polit. c. 3.
b l. vni. negotiatores ne militent. lib. 12. C. tit. 35.
c d. l. vnic. negotietur ne militet. l. nobiliores 3. de commer. & mercator. lib. 4. C. tit. 63
d d. nobiliores, l. milites qui a republica. de re mil. lib. 12. C. l. milites locati.
e 4. de legibus in prin.
f Aristot. 7. polit. c. 6.
g Aristot. problematũ sect. 18. q. 4.

ritualium seu sacramentorum,& illarum [a] in quibus simonia versatur,auersabitur:& rerum sacrarum,religiosarum [b],rerum quæ natura vel ius gentium, aut mores ciuitatis exemerunt a commercio: [c] negotiationem in personis liberis,[d] lenocinia [e].Cauere etiam debet, ne ex nostris rebus aliquæ ad barbaros seu hostes nostræ reipublicæ transportentur a mercatoribus, quibus illi iuuari possint cõtra nos: vt vinum,oleum,aut alia liquamina vel arida,vt loricæ,arcus,sagittæ,enses,gladii,ferrum factum vel infectum, vel alia arma: quibus fortiores reddantur:[f] equum item militarem, extra prouinciam suam duci non permittet,[g] qualis est prohibitio in regno Siciliç & Hispaniæ. Prouidendum interdum reipublicæ,ne quæ ad victum quotidianum necessaria sunt,a mercatoribus emtionibus anticipentur, ne cariora efficiantur.Impedienda & eiectio tritici,vini,aliarumque rerum ad victum vel vsum necessarium populi pertinentium, in alienam prouinciam,ne penuria populus laboret,maxime imminente tempore caritatis.Salubre & statutum alicubi,ne post certũ tẽpus, aliunde certæ merces importentur,quib.illarũ q̃ in rep.nostra sunt, vilis posset esse vsus,& reddi possent in eas impensæ factæ inanes.

9 Prohibuerunt Pontifices summi [h] cum aluminum minæ inuentæ fuissent in Italia,in quas expensæ multæ factæ essent,de partibus infidelium,ad partes Christianorum deferri, vendi, & mercari alumina.fuitque collegium institutum militum S Petri,qui curam aluminum haberent,dotatum,confirmatum & ampliatum per Clementem VII.Paulum III.Piũ IV.[i]Renouata & alia cõstitutio exportandi alumina ad infideles ab eodem Paulo III.& excõmunicati iterum,aggrauati & reaggrauati,adducentes,transportãtes & vẽdentes prædicta alumina,interdictis locis,quamdiu tales ibidem essent,ipsis factis intestabilib.infamibus,aliisque pœnis damnatis.

10 Quod pertinet ad vitanda damna,quæ ex personis negotiantiũ contingere solent,Illud quidẽ moderator obseruabit, vt nemo quidem a licita negotiatione prohibeatur,& ab illicita iubeat abstinere.[k] Verum videat qualis mercator in nundinas veniat,ne sit explorator potius arcanorum regni aut reipublicæ,[l] quã verus mercator: solent enim sub hac specie mercaturæ multa tentari, quæ præpositus loci nundinarum diligentia sua detegere potest, inquisitione & obseruatione diligenti eorum qui adueniunt. Honestum non erit aut conueniens religioni catholicæ,videre clericos maxime in sacris ordinibus constitutos,lucris negotiationum intentos esse, quibus & sacri canonęs interdixerunt [m], & proinde secularis reipublicæ rector, aut princeps, si in hac parte viderit negligentes esse in emendando

a iuxta tit. de simonia. b l.inter stipulantem.§ sacram rẽ, de verb. obliga. §.nullius, de rerũ diuis.l. 1. C. de sepulcr. viola. c l. si in emtione,§ omnium,de cõtra.emt. d tit ad legem Fabiam de plagiariis.C.ca. 1. de fur. e tit.de lenoni.in Nouell. f l.1.quæ res exporta.ne que.C l eod ferre,de public.l.vni.de locorum & itinerũ custodia. li. 11. C tit 45. g l.2. quæ res exporta. neq.capi.ad liberandam terram sanctam,17.de Iudæis.libr. 5.tit.6. h l.officium §.paternus, de re militar.P. i a Iulio 2. Leone 10.cõstitut. 36.in Bullario Laertii Cherubini. k Clemens 7.constitutione 16 incipiens ministerio.Paulus 3.constit.3 incipiente prouidentiæ, Pius 4.constitu.46.incipit circumspecta.in dicto Bullario Cherubini. l Paul.3.in constitu.48 incip.& si ea quæ.in dicto Bullario. m l.illicitas 6 §.neque licita de offic præsid lib 1 P.tit 18. n l. mercatores,4.de commer.& merca. lib.4 C tit.63. o Cap.negotiatorem,ca fornicari.88.distin capi.1. canonum.14.quæst.4 cap placuit,c.Cyprianus,cap hi qui 21.quæst 3 pœna,depositio.in ca.clericus 91 distinct.ca.2.cap.sed nec cleri.vel monach.secu.negot.se immisceant.

dando prælatos, illos admonebit, vt suo munere fungantur, cum clerici aut monachi se negotiis secularibus immiscere non debeant.[a] Quemadmodũ nec cõuenit nobilioribus negotiatio, *vt antea dixit.*

11 Circa actiones mercatorum, diligenter curandum, ne vsuras illas atroces, quas sub prætextu permutationum vel cambiorum extorquent, committant, & si fieri potest ab omnibus aliis abstinerent, sic enim & priuatorum cõmodis, & reipublicæ, & suæ saluti spirituali, consulerent. Repetendæ constitutiones contra vsurarios contractus, contrahentes & tabelliones. Cauendum [b] ne prætextu collegij, aut artificij, negotiatores monopolia committant, quo nihil deterius in commerciis accidere posset. Pertinebit quoque ad politicam administrationem præpositorum ecclesiasticorum & secularium, prohibere mercatus aut nundinas diebus festiuis, [c] orationibus & verbo Dei audiendo consecratis, neue in loco sacro in ecclesia, aut atrio, & cœmeteriis exerceatur. [d]

12 Sed & non minori cura sunt conseruanda priuilegia mercatorũ, quam fuerint instituta potissimum tempore nũdinarum, vt possint secure & illis & mercibus tutus esse accessus, cõmoratio, & recessus.[e] non enim debent decipi sub fide publica, potissimum cum commercia sint de iure gentium. [f] Et mercatores temporibus priuilegiatis, sunt sub speciali protectione & fide principum vel rerum publicarũ quæ indulgent & constituunt nundinas. Refert & Sigismundus Liber Baro *in rebus Moscouitarum*, quo tempore legati aut oratores Moscouiam proficiscuntur, omnes vndecunque mercatores in eorum fidem & protectionem susceptos, Moscouia libere & sine portoriis, ire posse & consueuisse. Sunt immunitates a vectigalibus, iuxta concessionem considerandæ & conseruandæ. [g]

13 Iurisdictiones quoq; mercatorum, quæ & iure non improbantur, quibus potissimũ summarie & de plano inter mercatores & ex bona fide agi debet, sunt conseruandæ, & ne vis fiat institutionibus earũ omni ex parte prouidendum. Ita Romę Paulus 3. Ponti. Maximus, [h] confirmauit consuetudinem ab antiquo seruatã iurisdictionis facultatum dd. consulum mercatorum artis mercaturæ pannorum Vrbis Romæ, & eorum statuta, de litibus iudicandis & causis ad eam rem spectantib., aduersus quascunque personas, seculares tamen, secundũ facultatem eis datam a Martino 5. & vt adhiberetur fides libris eorũ, vsque ad quantitatem viginti ducatorum aureorũ, [i] occasione mercaturę, adhibito iuramento in supplementũ probationis, dummodo ipsi libri quos vocat mercãtiles, nempe negotiationis & mercatorũ, ordine scripti ac confecti & tenti fuerint, (*puto esse diaria & calendaria*) & cũ debitis circũstantiis rationabili suspicione carentes, ipsorũ mercatorum etiã circunspecta vita & qualitate perpensis. auxit[k] autẽ

a *D. Paul. 2. ad timo. 2. c. 1 & toto tit. ne cleric. vel monach. &c.*

b *iuxta l. vni. de monopol. C.*

c *1 Esdræ s. fi. c. 1. de feriis, c. rogationes, de cõsecra. dist. 3.*

d *eiecit Christus ementes & vendentes de templo D. Mathe. c. 21 & Zacha. 12.* non erit mercator in domo Domini.

f *vt in c. 2. de treuga & pace.*

g *L. ex hoc iure, de iust. & iure.*

h *de quibus diximus li. 5. syntag. ca. 3. & 2. & l. vni. de nundinis, C. & in l. 1. & 2 P. 11 P.*

i *in consti. Pauli 3. ordine 47. incip.* dudum antiqua *in bullario Cherubini.*

k *de libris mercatorũ quando & quomodo fidem faciat, vide Deciũ ad c. 2. de fide instr. Iaso. ad l. admonendi, de iureiu. Bal. ad rub. de fide instr. Lanfran. ad c. quoniam contra ad verb. instr. productiones de prob. Alc. con. 18. vol. 2. in pract. Iohan. de Ferrariis in forma oppon. contra instr. Guid. Pap. deci. 441 incip.* pro declarat. *Boerium. deci. 105 c. in constit. Pij 4. in ordine 59 inci.* volentes. *in d. Bullario Cherubini.*

Pius 4. summam prædictam prædictis qualitatibus ad 30. aureos ducatos.

De agricolis. CAP. VIII.

PRimum quod in omni societate & repub. desideratur, necessarium [a] est habere alimenta, & ideo oportet esse multitudinem agricolarum, qui victum conferant, qui seminent, arent, colligant, conseruent & communicent. Instituit Romulus in sua noua repub. vt ciues Romani tantum artem militarẽ & rem rusticam tractarẽt:[b] Plutarchus *Numam*[c] ait *populum Romanum ad agriculturæ, i & pacis & honestatis studium traduxisse, vt solertes etiã homines in ea re præmiis excitarit, ignauos autem ignominiæ metu deterruerit.* Et vt Aristoteles etiam dixit, [d] *optimus populus est ille qui ex agricolis constat.* Itaq; & popularis status effici datur, vbi multitudo ab agricultura viuit, vel pascuo, negotiosa quidem, quia nondum multum habet, ex quo fit vt raro concionem agitet. Cum enim laborãdum sit illis circa necessaria ad victum, operibus distinentur suis, & aliena non appetunt, dulciusque est illis opus facere, quam in republ. versari, nisi magna in gubernando sint emolumenta sumtuũ. Plerique enim magis lucrum appetunt quam honorem. Signum huius est quod tyrannides olim pertulerunt, & hodie quoque plerunque tolerant, tuncque etiam paucorum potentiam perferunt, modo suam rem agere illis permittatur, neque eripiantur quæ habent. Cito namque diuites alij eorum efficientur.

2 Et post agricolarum multitudinem optimus est populus, vbi pastores sunt & viuunt ex animalibus. In multis autem hæc pastoritia vita, agriculturæ conuenientiam habet: vtrique enim corporibus exercitati, ad bellicas expeditiones vtilissimi sunt, [e]ac potentes sub dio consistere. Ceteræ vero multitudines, quasi omnes ex quibus alij status populares constant, multo quam hi deteriores sunt. nam opificũ quidem, ac forensium, ac mercenariorum vilis est vita, nullumque virtutis opus eorum quæ tractat multitudo. Et insuper quia huiusmodi genus hominum, circa forum vrbemq;, vt ita dixerim assidue hæret, faciliter conciones agitat, at agricolæ quia sparsim habitant per agros, neque in vnum cocunt faciliter, neque similiter indigent huiusmodi congregatione.

Rursum alibi Aristot. [f] partes domus a qua incipit resp. tradidit esse *hominem & possessionem*, primum in victu, secundum naturã vero possessionem esse in agricultura quæ iusta est, & ita præcipua. Neque enim ab hominibus nec volentibus vt cauponaria & mercenariæ, nec ab inuitis quærit, quemadmodum bellicæ artes, & est earum rerum quæ sunt secundum naturam. Natura enim omnis educatio est a matre, quare & hominibus e terra. Prodest etiam hæc primum ad fortitudinem. Non enim quemadmodum viles artium, corpora eneruat, sed talia facit, vt sub dio consistere & tolerare laborẽ valeãt, & aduersus hostes pericula capessere. Soli enim hi res suas extra munitio-

[a] Aristot. 7. c. 8.
[b] Dion. Hal.
[c] Plut. in Numa.
[d] Arist. li. 6. polit. c. 4.
[e] Et Cato in principio de re rustica, ex agricolis & viri fortissimi & milites strenuissimi gignũtur idem Plinius li. 18. c. 5.
[f] Aristotel. 1. œconomi. c. 2.

nitionem habent. Hesiodus [a] dans præcepta commode viuendi, *labora, inquit, stolide Persa, opera quæ hominibus Deus destinauit:*

Ne quando cum liberis vxoreq; animo dolens
Quæras victum per vicinos, hi vero negligant.
Bis enim vel ter forsitan consequeris: Si vero amplius molestes,
Rem quidem non facies, tu vero inania multa dices.
Inutilis autem erit verborum copia. Sed te iubeo
Cogitare debitiq; solutionem, famisq; euitationem,
οἶκον μὲν πρώτιστα, γυναῖκά τε, βοῦν τ' ἀροτῆρα.
Domum primo quidem, mulierē deinceps pro generatione filiorū,
& bouem aratorem ad agriculturam & victum.

3 Deus primis parentibus creatis, agricolationis artem mandauit. tulit enim Deus & hominem & posuit eum in paradisum voluptatis, vt operaretur & custodiret illū. Et pulsis inde, homini continuata ars, sed additus labor *in sudore vultus tui vesceris pane tuo: maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ.* [b] Et emisit Deus Adam de paradiso vt operaretur terrā de qua sumtus est, rursumque ex duobus filiis eius, Cain fuit agricola, Abel pastor ouium. [c] Post diluuium princeps viuentium Noe, cœpit rem suā publicam & societatem humanam restituere, & cœpit Noe vir agricola exercere terram, & plantare vineam. [d] Esau vir agricola robustus venator, [e] frater eius Iacob simplex, pastor ouium. [f] Saul rex electus, nō reliquit agriculturam, quod liquet ex loco quo dicitur, *quod cum nūtiatū est hostes adesse, Saul veniebat de agro & sequebatur boues* [g] Fuit in summa vtraque vita rustica, agricolæ & pastoritia, communis antiquis Hebræis, & gentibus præcipua, & post bello pacem adeptam veluti portus tranquillitatis, tum principibus, tum subditis, vt manibus quoque imperatorum ars illa tractaretur, [h] siue ob vtilitatem, siue ob voluptatem, animi vel corporis. Sic ab aratro ad dictaturæ principatum vocatus Quintus Cincinnatus, & ea deposita ad illud rediit, quo delectabatur, & viuebat. Sicut & C. Fabritius C. Marius, Curio Dentatus, Porrius Cato, Serranus, & alij, qui depositis publicis curis etiam ad rusticandum venerunt, etiam reges vt Diocletianus, Atalus, Cyrus. Et certe fuit hæc vita rustica prior vrbana, quia & posterius vrbes ædificatæ sunt. Fuit & vita Rustica antiquitus innocentissima, & simplex, quanquam postea & nunc euaserit fallacissima. Cuius rationem vel eam potissimam putarem, quod experientia didicerint vrbanos illorum simplicitate abusos, & quod ipsi etiam nimium vrbes frequentantes, dolos & improbos mores plebis vrbanæ facile didicerint, & eius exemplo vitam deformauerint innocētem, & tandem calllidiores euaserint. Nempe etiam, quod bona pars agricolarum hodiernorum, non sua arua, sed aliena colant, & moribus seruilibus & mercenariis suam exerceant perfunctorie, & ad lucrum tantum, artem. Olim autem quisque suam coleret terram.

5 Ceterum quanquam hæc ita se habeant, tamen etiam nunc eget

a Hesiodus in ergis. in principio.
b Genes. 2. ver. 15.
c Genes. 3. ca vers. 17. & seq.
d Genes. 4. 6. vers. 2.
e Genes. 9. ver. 20
f Genes. 25. ver. 27.
g Gene 30
h 1. regum c. 21. vers. 5.
i Timius 6. 18. 11. 3.

respublica opera rusticorum & agricultorum, & pastorum, vt quāuis illi sæpe indigni videantur propter fraudes & malitiam priuilegiis, nihilominus tamen propter necessitatem alimentorum in republica, opera rustica sint fauorabilia: quæ si impediantur, & caritatem & penuriam annonæ possunt & famem inferre, *vt ostendit Liuius*,[a] caritatem illam annonæ, ex incultis per possessionem plebis in montem sacrum agris, ciuitatem inuasisse.

Fertilis assiduo, si non renouetur aratro:
Nil nisi cum spinis gramen habebit ager.

Quare interest reipublicæ, si agricolæ ab opere rustico distrahantur, [b] cui adherere debent. [c] Apud Indos inter arma hostiumq; cōgressus, agricolæ intacti inuiolatique erāt, tanquam communis vtilitatis ministri. [d] Constituit *in consilio Lateranensi Alex.* 3. vt rustici euntes & redeuntes, & in agricultura exsistentes, & animalia quibus arant & semina portant ad agrum, congrua securitate lætentur. [e] Tempore belli Nabuzardam etiam magister militiæ regis Babylonis, transtulit populum Hebræum cum Rege suo Sedechia subactum in alias regiones, tamen reliquit in propria terra intactos vinitores & agricolas. [f] Dicta *sancta rusticitas*, [g] & duplici de causa, vel quod *sanctum* dixerunt antiqui *inuiolabile*, [h] vel quod quieti sint & patientes, alieni a tumultibus & discordiis, quibus vrbani homines agitantur, sint simplices ab irrisione & dolo natura alieni. [i]

Terram & antiqui *matrem omnium* dixerunt, & eius cultores piam vtilemque agere vitam, atque eos solos esse reliquos ex stirpe Saturni reges. [k]

Erat antiqua nota censoria, agrum male coluisse, quod interesset etiam vtilitatis publicę, & quod facile plebs rustica, si non occupetur operi & glebæ, ad seditionem & otium est procliuis.

6 Priuilegia agricolis in gratiam commoditatis vrbis data fuerunt agriculturæ a Pontificibus Maxi. Clemēte 5. & Pio 5. qui & prohibuit *impediri venientes ad vrbem vendendi frumenti causa*, punitq; illos qui sine præfecti annonæ licentia emit, vltra quam necessarium ei sit pro familia nutrienda, vt carius vendat, amissione frumenti, aliaque pecuniaria arbitraria poena: eximit quoque deferentes in vrbem triticum, a solutione gabellarum seu vectigalium, & concedit ne pro aliorum debitis in repressaliis, molestari agricolę possint, nec pro propriis, dum colunt terram vel seminant, neue boues aratorij capi possint pro debitis, aut teneantur hypotheca obligati.

7 Hic tamen obseruare oportet mores regionum, & distinguere prisca a nouis, siquidem vita hominum priorū vt erat minus corrupta & fuit innocens magis, sic & erat contenta laboribus propriis, & prouentibus, quos sibi ex agrorum cultura parabant rusticæ vitæ intenti, sine inuida & ambitione, possessione & acquisitione naturali, cum voluptate honesta coniuncta, contenti. Vnde & præponebatur illa vita tunc mercatorum periculosis & infelicibus lucris, vsurarū turpi-

a *Liuius.* b *Plato 2 de rep. Call. in l. 2. de nundinis P. & l. 1. vt rusticani ad nullum obsequiū deuocentur c. l. nunquā saltation. de agricol. & cēsit. C.* c *L. 1. de colon. fundorū patrimonia. li. 11. c.* d *Arriuli. 5. de gestis Alex. Diod. Sicu. l. 2 c. 10.* e *in ca. 2. de treuga & pace. l. 1 ti. 34.* f *Herem, ca. 52. vers. 16.* g *ca. sancta quippe rusticitas 2. q. 7. ex d. Hieron. ad Paulinū.* h *L. sanctū, 8. de rerū diuis. P.* i *Albert. ad l. vtiis de defensorib. ci uita. omnia palam habet sancta rusticitas Accur. ad § itē Seruiana de actio.* k *Varro li. 3. de re rustic.*

turpibus & infamibus negotiationibus, artificum immundis & interdum spurcissimis quæstibus. Quia & pro se hæc vita, *vt ait Aristoteles in œconomico post Catonem*, fructifera, & quæ suos cultores diligentes abunde remuneratur: imo & initium existimatur omnium facultatum & diuitiarũ agricultura, & proinde locupletes dicuntur, quasi loci, id est, agri, pleni [a] signata & pecunia, *vt ait Plinius*, [b] a Seruio Tullio pecudis imagine, quia in pecudibus maxima pars redituũ priscorũ cõsisteret: & a Theseo percussa pecunia, bouis figura notata ad excitandos Athenienses ad agriculturam exercendam, [c] plane certissimum est. [d] Ita hi fœlices habiti ab Horatio. [e]

Beatus ille qui procul negotiis
Vt prisca mens mortalium,
Paterna rura bobus exercet suis,
Solutus omni fœnore, &c.

Omnium rerum, ex quibus aliquid requiritur, nihil est agricultura melius, nihil vberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius. [f] Itaque *maiores nostri ex minima tenuissimaque republica, maximam & florentissimam reliquerunt nobis*, inquit Cicero [g] de Romana: *suos enim agros studiose colebant, non alienos cupide appetebant*. Et paulo post, *vita autem hæc nostra, quam tu agrestem vocas, parsimoniæ, diligentiæ, iustitiæ magistra est*. Olim & magistratus in pratis consedebant, quia & rure euocabantur ad consilium, & nobilissimæ familiæ Romanorum, nomen rusticæ vitæ in posteros pro honoris titulo transtulerunt, quemadmodum nunc crudelibus ac fastuosis titulis, non tam felici tamen auspicio, nobilitari plures se putant. Hinc cognomina orta sunt familiarum Romæ *Fabiorum*, *Lentulorum*, *Pisanorum*, a copia talium leguminum, & *Taurorum*, *Vitelliorum*, *Porciorum*, *Statilliorum*, *Bubulcorum*, quæ testantur originem agricolarum.

8 Lege Romuli regis Romanorum, duæ tantum populi partes constitutæ Agricolarum & Militum. Agricultura enim homines fieri temperantiores putabat & cupiditatibus minus obnoxios. [h] Eadem lege diuiso vniuerso agro in pagos, suum cuique præposuit ruralem magistrum, qui eos curaret, segnes colonos obiurgaret, multa castigaret etiam, & de controuersiis illorum iudicaret. Ferunt Hungaricos populos, initio tres ordines constituisse, sacerdotes, milites, agricolas, & hos seorsum in pagos conuentusque diuisos, quos comitatus nuncupatos fuisse & iudicasse tradunt. [i] Nec minus Hungaris finitimi Turcæ rustici, inter conuicanos suos præsunt iurisdictioni vicissim, a quibus deinceps prouocatur ad iudices appellationum Turcicos, quos vocant *Dilesceros*. [k] Plato etiam, litigantium controuersias a vicinis & tribulibus dirimi, seu quos litis arbitros partes delegissent, voluit.

9 Hæc priscis maxime obtinuerunt temporibus, verum ætatibus posterioribus, degenerauit probitas rusticorum, & indies fient pe-

a Clemens 5. constitutione 4. incipiente ad sacrã Pius 5, consti. 21. incipiente Cupientes in Bullario Cherubin.

b hanc acquisitionis speciem, subministratam mundo a natura tradit Arist. polit. ca. 5.

c Non Marcellus de ver. sig ex Cicer. 2. de rep.

d L. 1. 33. c. 3.

e hunc & pecunia βοῦς dicta bouis figura impressa Plut. in Publicola. Horatius li. Epod. Od. 2.

f Cicero 1. offi 10.

g Cicero pro Sexto Roscio. Amerino.

h Diony. Halicarn. li. 2.

i Rerum Vngaricarũ decade 1. li. 1.

k Postell. li. de repub. Turca.

iores, sed nostro potius vitio, *vt ait Columella*, qui rem rusticam nostram pessimo cuique seruorum, veluti carnifici noxæ, quam maiorum nostrorum optimus quisque, optime tractauit. Nunc certe sunt vt plerunque mancipia, serui, coloni, mercenarij, in exsugendis potius quam colendis aruis intenti, quia ad illos de conseruandis ac emendandis illis non pertinet, & facile dominos fallunt. Variæ inter illos fraudes in heros, seu dominos proprietatis, ad intercipiendas pensiones, in vicinos, ad terminos submouendos, & in emtores rerum suarum promercalium.[a] Tantumque vafrities eorum creuit, vt stulta superbia intumescant, & agresti modo, & Deum & homines contemnant, vt rusticitatis appellatione, plerunque superbia significetur, & perfidia. [b] Ita & definitur, iuxta mores istos rusticitas, ab Stobæo, [c] inepta & deformis tarditas, [d] vt appareat nunc agri cultores non mereri, neque laudem, neque honorem, sed inter vilia mancipia esse numerandos. [e]

10 Et proinde liquet esse secludendos ab administratione, & officiis reipublicæ, ipsos agricolas, aut vinitores & pastores, nec promouendos ad consulatum locorum, vel ad iustitiæ præposituram. [f] Hinc enim putrescunt & transeunt in corruptelam leges bonæ, boniue mores. Siquidem nihil sunt sentientes & addicti ignorantiæ, iniqua pro æquis, iniusta pro iustis decernunt, probos non sibi similes oderunt, ad expilationem & prædationem litigantium facile desiliunt, cumque nihil certi quod statuere debeant, habere possunt, comperendinationibus iudicia differunt, & tandem patrimonia contendentium abliguriunt.

Malum hoc frequens est in Germania, & Lotharingia, vbi maiores iudices & escheuini, siue consiliarij, sunt vt plerunque analphabeti, rustici, ignorantes, ex arbitrio iudicantes, compotationibus litigātium patrimonia deuorantes, omnia sibi licere quæ sibi videtur arbitrantes, cōfuse omnia sine lege, sine certa cōsuetudine, sine ordine & stylo, aut vlla scriptura transigentes, mutantes, alterantes, & sordidantes. Fuit aliquando in quibusdam ciuitatibus in memoriam bonorum agricolarum, mos eligendi consulem rusticum cum aliis nō rusticis & vrbanis, quod plerunque maior pars alicuius ciuitatis ex rusticis ibi habitantibus constaret, & ita tanquam eius artis peritus requireretur necessarius ob frequentes similium agricolarum controuersias. Verum nunc cū plebs vrbana fere omnem rē rusticam, in agros & villas expulit, hic consul videtur inutilis, aut certe tanquam colossus mutus, qui & aliorum non rusticorum sententiis applaudere & consentire cogitur, vel quia nisi quod probi dicere possit habet, solet annuere omnibus, Sed & temperatum hoc ius est, vt qui ex pagis sunt rustici, non possint decurionatum gerere in ciuitate in qua non habitant, quamuis eius iurisdictionis sint, vt Senatusconsulto Burdegalēsis curiæ prouincialium 7. idus Septem. 1536. *vt refert Boerius decis.* 272. quod & sustinetur per §. 1. *& ibi per Ang. de defensorib. ciuita.*

a De quibus fraudibus Antoninus Florentinorum episcopus in 3. parte summarū ti. 8. c. 13.
b vt apud Pelagiū ad Narsen. c. de Liguribus 23. q. 5.
c apud Gregor. Magnū li. 3. epis. 26. ad Ianuariū c. iam vero. 3. q. 6.
d Stobæus, sermone 4. ex Theoprasto.
e ex l. 1. & toto tit. de agricol. & censit. li. C.
f Rebuff. ad d. l. 1. de agricol potissimum si alij sint qui hoc munere fungi possint

ciuita. in Nouellis. cui morbo obuiandum esset a principibus, & dominis territoriorum iuridicis, vt non iurisdictionem talibus viris in posterum committerent, sed exemplo dominorum iurisdictionaliũ Gallicorum, haberent literatos iudices, saltem baccalaureos in iure ciuili, qui iustum ab iniusto distinguere possent, & subditos certius & cum ordine iudicare possent.

11 In locis certe vbi fere omnes rustici sunt, & qui suis manibus aut sua cura & solicitudine, culturæ agrorum intenti sunt, & sub certis moribus sæpe expulsa nobilitate degunt, tolerabile, imo & necessarium visum est, & videtur ex melioribus inter se magistratus & iudices deligere: vt in Germania, qui ruri pagatim villatimque habitant, sibi eligunt duos aut quatuor viros, *magistros* dictos aut *maiores*, Scultetis etiam seu præfectis pagorum rempublicam administrantibus. Sunt Heluetiorum pagi, sub forma politiæ democraticæ vt plurimum erecti, sicuti & in Pannonia rustici sibi creare consueuerunt præfectos quos *præpositos pagi* dicunt, vt alii comites. Sed & illi & similes in institutione rerum publicarum fuerunt veri agricolæ & rerum suarum, non mercenarii & coloni istius temporis, neq; ab initio copia fuit aliorum hominum eruditorum vt nunc, neque quoque negotia contingebant ita fraudulenter inuoluta vt nunc inter rusticos, quæ egent acutiori ingenio quam possit in malitiam aut stultitiam rusticorum cadere: vt putem mutatis moribus mutari oportere leges, [a] sicuti loco magistrorum pagorum ruralium constitutorum a Romulo, cœperunt postea esse, qui de iure prædiatorio seu prædiorum consulerentur. Quales Appuleius Ciceronis,[b] & Furius & Casellius,[c] & loco præpositorum aliorum, nunc principes, domini, vasalli dominorum, & iudices eorum. Sicuti in Thracia habiti agricolæ [d] contemtissimi vulgo, *agrestes*, & omnium munerum ciuilium incapaces: & apud Gallos tempore etiam Iulii Cæsaris,[e] ex eo tempore, quo multi patres familias, falce & aratro relictis, irrepserant iam olim intra mœnia, vicariis operis cõtenti villicorum & colonorum infimæ seruilisque conditionis. Eodem modo Aristoteles,[f] qui alicubi laudat agricolas, vt præcipuos & necessarios reipublicæ, tamen alibi *mercenarios* interpretatur *aratores & opifices, quos, cum in sordidis artibus versentur, a sacerdotio, aliisq; vrbicis honoribus monet esse arcendos* Quod firmarunt legibus Cæsares,[g] maxime cum de magistratu agitur vrbico, qui ab initio etiã in Attica Republ. & Romanorum tantum patritiis concessum est, donec secessionibus plebs repugnans, sibi quoque quosdam deferri obtinuit, quos tamen sublata Democratia amisit, quia non sit tutum iudicia & officia publica committere illis de quibus Homerus ait, Νήπιοι ἀγροιῶται, ἐφημέρια φρονέοντες, *agrestes, stolidi, tãtumq; diurna scientes.* Non erit tamen absurdum rusticas agrarias contentiones illis, qui periti sunt, committere,[i] vt mercatoris caussæ committantur mercatoribus, *vt dicemus inferius.*

[a] *ea erit autem lex 4. dist.*
[b] *Cicero 12. ad Atticũ.*
[c] *Valerius Max. lib. 8. c. 12.*
[d] *Herod. in 5.*
[e] *Iul. Cæs. lib. 6 de bel. Gall.*
[f] *lib 7. Polit. cap 9.*
[g] *Arca. & Honor. in l. originarios. & l. colonos, de agricol. & cens.*
[h] *Hom. Od. 9.*
[i] *vt in l. de modo finiũ regũdorum P. si irruptione cod. tit.*

De artificibus in republica necessariis CAP. IX.

PROXIMA necessitas quæ societatem humanam exigit, est in rebus, quæ artificium vel industriam desiderant, corporibusque quę laborē, & opus. Vt enim scientiis & disciplinis instruitur & formatur animus, & ad mores vitæque puritatem deducitur & conseruatur, & veluti virtutibus alitur: sic corpus opere extrinsecus iuuatur & sustinetur, in vita politica: vt sit, & conuenientia accipiat suo tempore, in hoc etiam ingenio opus fuit & arte, & disciplina, & præceptis: nulla enim est ars quæ non cōstet scientia [a], cum ars nihil aliud sit [b], quam præceptionum exercitarum comprehensio, ad vnū exitum vitæ, vtilem pertinentium.

a Lactant. Li. 3. diuin. instit. c. 5.
b Lucian. in parasito hæc de re ad scribit Ciceroni Diomedes

2 Dixerunt Aristot. & Plato [c], *artifices esse partes ciuitatis. & sine illis stare non posse* [d], Verum non eadem omnibus artificia: quemadmodum non omnibus ingenium aut vacatio, vel exercitiū contingit. Sūtq; particularia omnibus ciuitatib. quędā singularia artificia, vt diuersæ propensiones & vtilitates, quarum commodis & delectatione detinentur. Fieri autē nunquam profecto potest, *ait Demosthenes* [e] vt paruis & vilibus rebus occupati, sublimes & generosos spiritus concipiant. quemadmodum vicissim natura non fert, vt præclaris & splendidis negotiis dediti, animos pusillos habeāt & abiectos, qualiacūque studia hominum fuerint. talibus etiam animis eos esse necesse est. Plato *lib. 1. de republ.* iustitiam requirit in ciuitate, vt conseruet concordiam, ius suum cuiq; tribuat. In 2. constituit originem, & causam ciuitatis, *indigentiam mutuam* dehinc materiam res artesque necessarias. Et 3. formam victus, & legitimam gubernationem, sobriam vitam laudat, luxuriosam, & delicatam vituperat, vt pluribus indigentem, insanā, ob quam nascantur bella. Et proinde *opus ibi* ait *esse militibus & disciplina militari, & custodia patriæ*, de qua ibi agit. Considerat Aristoteles [f] plura, sine quibus ciuitas stare non potest, & primum ponit alimenta, dehinc artes: multis enim instrumentis indiget vita.

c Ari. 7. pol. c. 8
d Plat. L. 2. de repu.
e Orat. de rep ordinanda
f Arist. li. 7 Politic. c. 8.

3 Veruntamen quo gradu honoris aut non ciues sint hi qui artificiis vacant, sine distinctione non respondetur. Sicuti enim qui vnius ministerio addicti sunt, *serui* dicūtur: sic & qui publice inseruiunt vt artifices, & agricolæ, viles ac sordidi habentur, habita tamen ratione rerum publicarum in quibus locantur. Cum enim plures sint rerum publicarum species, plures quoq; species ciuium sint necesse est, ac maxime eorum ciuium, qui subsunt. Itaque in quadam republica, opifices & sordidi, ciues erunt: in quibusdam vero impossibile est vt ciues sint: puta in optimatum gubernatione, si qua illa est, in qua secundum virtutem dantur honores, & secundum dignitatem. Neque enim virtutem exercere potest, qui vilibus occupatus est opificiis. in paucorum quoque gubernatione, tenues homines ad rempublicam non recipiuntur: ex magno enim censu ad rēpublicam peruenitur. Artifices tamen ad hanc speciem peruenire possunt

possunt, etsi sordidi sunt, quoniam plerunque diuitiis abundant. Quomodocunq; habeantur seu recipiantur tanquam ciues, aut tãquam incolæ solum aut habitatores rectissime dicemus necessarios societati politicæ, & ideo defendendos & admittendos. Sic enim laudando artes mechanicas Cassiodorus[a] dicebat, *artem esse decus vrbiũ*. Et M. Tullius Cicero, *Quid numerẽ*, inquit [b], *artiũ multitudinẽ, sine quib. vita omnino nulla esse potuisset? Quis enim agris subueniret, quæ esset oblectatio valentium? quis victus aut cultus corporis, nisi tam multæ nobis artes ministrarent* Laudat Salomon, seu Ecclesiasticus, artifices, agricolas, fabros, figulos, architectos vt necessarios, quãuis illis sedem iudicii & sapientiæ deneget. Sic enim ait [c], *Omnes hi* (scilicet artifices prædicti) *in manibus suis sperauerunt, & vnusquisq; in arte sua sapiens est. Sine his omnibus non ædificatur ciuitas, & nõ inhabitabunt, nec inambulabunt, & in ecclesiam nõ transilient. Super sellam iudicis non sedebunt, & testamentum iudicij non intelligent, neque palam facient disciplinam & iudiciũ. Et in parabolis non inuenientur, sed creaturã dein cõfirmabũt: Et deprecatio illorum in operatione artis accommodantes animam suam, & conquirentes in lege altissimi.*

a Cassio. li 15 variarum.
b Cic 2, offic.
c ecclesi. ca. 38, ver. 35. & seqq.

4 Fuerunt respublicæ & ciuitates, quæ artificia seu artes manuales contempserunt aliquando, verum cum maxima sui iactura: cum quia vti peregrinis in his coacti sunt, qui pecunias exhauserunt ciuium, tum etiam, quod ipsi ea occasione opes suas non auxerint. Romanis ciuibus interdum non licuit artes *sellularias*[d], & quas vocant *manuarias* exercere. Apud Thespienses, turpe etiam erat, artẽ discere, vel agriculturæ operã dare. Quã ob causam pleriq; in paupertate degebant, & Thebanis qui parci erant, multa debebãt, *vt refert Heraclides* [e], coactiq; sunt multa incommoda pati, non minus quam populus Israel, cum Philistini cauerunt, *ne faber ferrarius esset in terra Israel, ne forte sibi facerent Hebræi gladium, aut lanceam.* Vnde cum maximo labore cogebantur descendere ad Philisteos[f] qui erant ex Israel vt acuerent vomerem suum, ligonem, securim, tridẽtem & sarculum, & inermes inuenti sunt cum esset pugnandum.

d Dion. Hal. Li. 2,
e Herac. in rebuspub. & in Thespiesiũ Repub
f 1. reg. c. 13, vers. 19.

Deus contra in sua republica, etiam singulari priuilegio instruxit ad ornandam suam arcam & tabernaculum artifices Beseleel & Oolias, locutusq; est ad Moysem dicens,[g] *Ecce vocaui ex nomine Beseleel filium Vri filii Hur de tribu Iuda, & impleui illum spiritu Dei, sapientia & intelligentia & scientia in omni opere, ad excogitandum quicquid fabre fieri potest ex auro, argento & ære, marmore & gemmis & diuersitate lignorum, dediq; ei socium Ooliab filium Achisamech, de tribu Dan, & in corde omnis eruditi posui sapientiam, vt faciant cuncta, quæ præcepi tibi Tabernaculum fœderis & arcam testimonii & propitiatorium quod supra eam est & cuncta vasa tabernaculi &c.* Cũ primum cœperunt multiplicari homines inter nepotes Adæ cœperũt statim artes mechanicæ [h], vtpote conuenientes & vitæ & labori, cui addicti sunt homines, ob peccatum primi parẽtis, cum dictũ est [i], *in*

g Exod. 31.
h Gen c. 4
k Gen. 3, ver 19.

sudore vultus tui, vesceris pane tuo. Christus sub patre nutritio Ioseph fabro voluit esse [a]. D. Paulus propriis manibus operabatur etiam in lege peritus [b], & alios operari debere admonuit [c], æquiparantur vt necessariæ in vtroque casu expensæ, factæ in alimenta, & in artificium, discendum [d]. Et Solon qui de alēdis liberis, apud Diogenē Laertiū parētib. tulit, eā repressit, vt filii, quos parentes artem non docuerint, eos alere non teneantur.

a vnde dictu. & præsumptus filius fabri D. Matthæi c. 13 vers 55.
b Act c. 18
c epi. 1. ad Thess. c. 4.
d ab Alexā. dro imper. in Leg. 1. de in fant expos. Li. 8. C. tit. 53
e Thom. Morus Lib. 2. Vtopia.
f Strabo Li. 15. geograph.

5 Aliæ nationes & artes habent, sed quasdam magis ceteris pretiosiores: vt apud Vtopienses, vna omnium cōmunis est ars agricultura: extra quam vnusquisq; propriam eligit, prout ad illam est habilis [e]. Indis probati artifices maxime, & ideo siquis artifici manū, aut oculum ademerit, ei capitale est [f], prout vero vnaquæq; ciuitas indiget arte, illam magis etiam excolit & amplectitur. Omnes autē debet vt vtiles & necessarias curare, quia singularum certi fines sunt necessarii toti vniuersitati, etsi sint aliqui ex illis qui non indigeant, quemadmodū etiā omnia sacramenta in perfectione corporis ecclesiæ necessaria sunt, quamuis omnes cū illis nō participēt, nec omnibus singulis necessaria quædā sint ad salutē, vt ordinis & matrimonii, hominis, quę tamē in ecclesia necessaria sunt, sed nō singulis, quia quāquā aliqui nō sint in ordinibus ecclesiasticis, aut quāuis nō sint matrimonio iūcti, nō ideo minus nisi aliud ꝓhibeat, saluabūtur. Sic in republica, omnes fere artes sunt necessarię, sed nō singulis omnes: quia fines diuersi ad vnum publicum bonū potius, quam ad singulorum pertinent. Sic agricultura habet finem pabulum hominis: ars textoria, nostrum amictum: architectoria nauē, sit alia artificia propria opera: quæ adhuc neq; per se exerceri possunt, nisi ope aliarum artium, sicq; necessitatem mutuo officii sui colligāt, vt sine illis esse societas hominis vix aut ars vlla finem suā assequi possit. Sumamus exemplum, quod placuit D. Chrysostomo [g], *de agricultura*. Hæc nisi faber ferrarius vomerem, falcem, ligonem, securim, aliaq; pleraque illi mutuetur: nisi faber lignarius ipsi aratrum fabricet, & iugū præparet, & vehiculum illi ad ferendas constituat spicas, nisi a coriariorum artificibus corrigiam sumat, nisi ædificator aliquis arantibus tauris, tabulum, & colentibus agrum tugurium, struat. Nisi denique pistoris artificium tandem accedat, vniuersa agricultura euanuit. Non aliter etiam textoria ars, multas ad auxilium sui artis conuocat, quæ si opitulatæ non fuerint, remanet inutilis. Et ita reliquarū artium altera quælibet, aliarum artium ope indiget.

g D. Chrysostomus tomo 2, homilia 52 in Matth. ex c. 15. Matthæi.

Magistratus hic erit solicitudo, vt opera & artificia sint sine dolo sine fuco, sine fraude perfecta, solida iuxta artis cuiusq; leges. Ideoq; curabit & esse præfectos singulis artificiis, quibus imponatur onus speculandi, vt secundum bonam fidem fiant opera. Cauendum autem ne sint monopolia, non sint ergolabi, vt monent iura ciuilia [h], ne prætextu societatum artificii fiāt eadem monopolia, factiones, aut coniurationes noxiæ reipublicæ.

h leg. vn. de monopol.

De distinctione dignitatum in honore & ordine necessaria in omni republica seu populo. CAP. X.

AD conseruandos status, & personarum in republica amicitiam, non minima erit adhibenda solicitudo in euitanda confusione, quæ leui ex causa obrepere in multitudine solet, nisi ordine disponatur debito, vt quisque, quæ sibi conueniant, & debeantur agnoscat, & alieno non se immisceat ministerio, cedat sponte cui cedendum erit, & pertinaciter indebitum sibi honorem non vsurpet. Ordo, est congrua aliorum proportio, secundum prius & posterius, vel ratione, vel actu[a]. Sūt ordines insuper in cœlesti hierarchia angelorum & cœlitū, alii aliis altiores & inferiores dignitate, gradu, officio & ministerio. Sunt in hac magna cœlorum & astrorum atq; elementorum machina & orbe, ordinationes & ordines rerum, ne concursu & inordinatione pulcritudinem & sapientiam operis confundant. Et talis debet esse, inter homines in republica ordo, qui suo cōcentu & mutua colligatione gradatim inuicem sibi cedant, & deferant prioribus & dignioribus.

2 Fit autē ista ordinatio, *Natura, Lege, Voluntate. Natura*, præponitur qui *excellit in aliquibus, aliis in quibus illis præstantior & vtilis*. Est ordo naturalis, *vt dignior sit sexus masculorum fœminino*[b], *vxores seruiant viris, filii parentibus: sponte, quidam alii aliis cedunt, interdum inferioribus ex ciuilitate vel humilitate, & minoribus se subijciūt, & seruare satagunt illud quod discipulis commendauit Christus*. Si quis in vobis maior sit, fiat tanquam minimus[d].

Lege quoque diuina vel humana gradus constituuntur dignitatis & subiectionis, *victores leges imponunt victis: principes subditis*. Solent autem dignitates ab eo positæ tantum & tandiu excellere, quātum ipse constituerit, & prout iusserit ita seruandæ: cum sacrilegii instar habeatur indignum reputare, quem princeps dignum existimauerit[e]. Sicut enim in manu calculatoris summā facit, qualē vult, calculus locatus, sic princeps ex populo, quem vult ad honorem erigit, vel deprimit. Ex ignobilibus nobiles facit, ex nobilibus plebeios & tanquam leges dans de aliis, distinguit quæ voluerit seruari, & in moneta quanti æstimanda sit suo arbitrio disponit, sic potest & debet ad faciliorem gubernationem reipublicæ, & ad quietem popularem continendam, qui priores quiue digniores & honorabiliores habeantur constituere. Alioquin enim si quenque ex arbitrio viuere pmittat & agere, tāta est naturalis cuiusq; de se præsumtio, & philautia, vt prestātiori se æquare & præferre audeat, cuiuscūq; sit artificii vel professionis. Siquidem, nemo est, qui artem aliquā eligēdo, quam sectetur, eam plus ceteris etiam dignioribus non diligat, & proinde aliis eam, & seipsum eius artificem non præferat.

3 Egemus autem ordine distincto in multis, sed potissimum in publicis negotiis, in deferendis honoribus[f], in disponendis cœtib. publicis, imo & priuatis, in dicenda sententia & prælatione. Eccle-

a Aristo: 8. physico. tex. 14. Philo in dæus de mūdi opificio.

b Leg. 1. de senatorib. & c. est ordo 93. q. 5.

d D. Mar. 9. vers. 35

e l. 3 de crimine sacrile. l. 9. C t. 29 l. 5 dē diuersis rescriptis C Cassio li. varia epistol. 43 & lib. 4. epist. 3 rex honorat. & quē vult honorari honorat vt sua gratiæ participem Daniel. c. 2 ver. 48 Ester c. 6 ver. 8. Gē. 41 vers. 41.

f l. vt gradatim de mune rib. & honor. & l. dignitatum ordo seruetur lib. 12. C. tit. 8.

siastica disciplina in hoc constans exstitit, in qua a clericatu vsque ad summum pontificatum, ordines dispositi sunt & sine controuersia obseruati, vt qui in inferioribus sunt, semper maioribus cedant.[a] Et inter eiusdem ordinis ordinatos ipse prior & maior habetur, qui prius fuerit ordinatus[b], & ceteris paribus, qui *prior est tempore, dicitur prior iure.*[c]

4 Iurisconsulti, & principes, constituerunt alium ordinem inter laicos & subditos, vel ex lege vel ex dignitate, vt Vlpianus respondit his verbis.[d] *Decuriones in albo seu matricula, ita scriptos esse oportet, vt lege municipali præcipitur: sed si lex cessat, tunc dignitates erunt spectandæ vt scribantur eo ordine, quo quisque eorum maximo honore in municipio functus est, puta quia duumuiratum gesserunt, si hic honor præcellat: & inter duumuiros antiquissimus quisque prior is: deinde hi qui secundo post duumuiratum honore in republica functi sunt. Post eos qui tertio & deinceps mox hi, qui nullo honore functi sunt, prout quisque eorum in ordinem venit. In sententiis quoque dicendis idem ordo obseruandus est, quem in albo scribendo diximus.* Verum in[e] albo decurionum in municipio, nomina ante scribi oportet eorum, qui dignitates principis iudicio consequuti sunt: postea eorum qui tantum municipalibus honoribus functi sunt. Atque Theodos. & Valentinianus, *omnes*, inquiunt, [f] *priuilegia dignitatum hoc ordine seruanda cognoscant, vt primo loco habeantur qui in actu positi illustres peregerint administrationes: secundo veniant vacantes*, (id est, qui administrauerint) *qui præsentes in comitatu illustres dignitatis cingulum meruerint: tertium vero ordinem eorum prospicimus, quibus absentibus cingulum illustris mittitur dignitatis. Quartum honorariorum, qui præsentes a nostro numine sine cingulo codicillos tantum honorariæ dignitatis adepti sunt. Quintum eorum, quibus absentibus similiter sine cingulo mittuntur illustris insignia dignitatis. Sed administratores quidem etiam comites rei priuatæ, vacantibus omnibus honorariis anteponi censemus. Vacantes autem post administratores venientes, non omnes iam omnibus honorariis credimus præponendos: sed eos vacantes illis honorariis, qui similem adepti sunt dignitatem: vt præfectorius quæstorio, non quæstorius præfectorio præponatur: parique modo quæstorius quæstorio: Non vacans comes thesaurorum vel comes rei priuatæ, honorario quæstorio, vel magistro officiorum præferatur. Et inter administratores illos etiam annumerari decernimus, quibus illustribus in sacro nostro consistorio cunctis, aliquod ordinariæ dignitatis, vel ante commisimus, vel postea committemus peragendum.* Statuerunt insuper,[g] *vt si quis indebitũ locum sibi vsurpauerit nulla se ignorantia defendat: sitque plane sacrilegii reus, qui diuina præcepta neglexerit.*

5 Gradus dignitatis, videtur ex qualitate eius distinguere alibi[h] Ius, magistratuum & potestatum, vt superillustres sint Maiores, postea illustres, *vt erat præfectus Orientis & Illyrici & vrbis Romæ.* Spectabiles

a cap. a sub diacono, 95. distin. capit. cleros, 21. distin. & tota dist.
b c. 1. de maiori & obedient. libr. 1. tit. 33. ca. episcoporum, etiam, 74. dist. ca. si 75 distin. vide Chassaneum li. Catalogi gloriæ mundi, part. 12. consid. 99.
c c. a qui prior, 54. de reg. iur. in sext. c. si pro te, c. tibi qui gratiam, de rescript. in sex. l. 1. & l. potior, qui potior in pigno hab. P. cum simi
d Vlpian in l. 1. de albo scribendo, li. 50. P. ti. 3.
e Vlpi. in l. fi. eo. tit.
f in l. 1. vt dignitatum ordo seruetur. libr. 12. C. tit. 8.
g l. 1. eo tit.
h Glossa ad §. 1 Nouellæ 71. ad verba post magnificentissimos, titu. vt ab illustrib. & qui super eam dignitatem sunt, &c.

ctabiles post illustres, *vt proconsules & præfectus Ægypti seu Augustalis*, postea minores, vt *clarissimi præsides prouinciarum* Minimi, vt *pedanei, qui tamen ordinarii sunt vt defensores ciuitatum & municipiorum, & de minimis iudicant caussis.*

Fuerunt nobilium habentium feuda subordinati gradus [a] Dux, Marchio, Comes, Baro, Capitaneus, Vasallus.

6 Appianus, dum de funere agit Syllæ, refert pompæ & populi ordinationem eius temporis in democratia seruatum: *armati milites deducebant corpus*, inquit, [b] *Sacerdotes etiam Vestalesque suo quisque ordine, tum senatus vniuersus & magistratus cum suis insignibus, deinde equitum Romanorum alia multitudo, rursumq; alia militũ quotquot illius auspicia sequuti fuerant.*

Gregorius I. post obitum Pelagii summi Pontif. pro placando Deo in magna pestis lue, in processione litaniarum seu supplicatione publice instituta, vniuersum populũ per septem classes distribuit, eoque ordine incedebant, vt in *primo* ordine essent clerici, in *secundo* religiosi, in *tertio* sanctæ moniales, in *quarto* pueri, in *quinto* laici perfectę ætatis, in *sexto* viduæ & cõtinentes: in *septimo* coniugati. [c]

Ordinem sacerdotum distinguebant antiqui ab honore minori vel maiori eius dei vel idoli cui inseruiebant. Verba Pompeii Festi, *de verbor signifi.* hæc, *Ordo sacerdotum, æstimatur deorum, vt maximus quisque Maximus videtur Rex: deinde Dialis: post hunc Martialis: quarto loco Quirinalis. Quinto, pontifex maximus. Itaq; in conuiuiis solus rex supra omnes accubat & Martialem & Quirinalẽ. Martialis supra proximum, is deinde supra Pontificem. Rex quia potentissimus: Dialis quia vniuersi mundi Sacerdos, qui appellatur Dius. Martialis quod Mars conditoris vrbis parens. Quirinalis, Socio imperii Romani Curibus Ascito Quirino: Pontifex Maximus, quod iudex atque arbiter habetur rerum diuinarum humanarumq;.* In quo ordine notanda opinio ethnicorum, qui putabant præferendum regem sacerdotibus, & sacerdotes suorum deorum pontifici maximo, quia in exercitio & actione humana videbatur versari iudicandi, quam soli seruitio diuino vt alii.

7 Non potest alioquin certa dari regula de prælatione personarũ, quamquam verissimum sit, vt is qui melioribus & præstantioribus vacat, dignior & honorabilior haberi debeat. Etenim non æque de dignis operib. aut honore iudicant homines, qui sæpius dignius & honorabilius existimãt vtilius: quo fit, vt tempore pacis, togati & magistratus præferantur sagatis & nobilibus in multis: at tempore belli, contra, quia quod vim habet, est vtilius & magis honoratur.

8 Eodem modo, in republica populari, & ditior præponitur virtuoso: & qui eam artem exercet, qua magis putatur iuuari præsens reipublicæ negotium, præstantior habetur: regulariter tamen vbi nobiles distinguuntur, illi plebeiis præferuntur. Inter plebeios, vrbanus rustico. Tẽpore rebellionis vilissimi homines & audacio-

[a] *vide quæ dix. 1 libr. 6. syntag. ca. 7. 8. 9. 10.*

[b] *Appian. Alexand. lib. 1. bellorum ciuilium.*

[c] *Guilliel. Durandus, lib. 6. rationalis diuinorum officiorum, ca. 102.*

res, qui dicuntur zelo duci sustinendæ libertatis popularis, illi præstantiores & honoratiores dicuntur, quo sunt seditiosiores & magis paci aduersarii.

9 Vere certe honores huius seculi, ad necessitatem politicæ ordinationis distinguendi sunt, & vt sint veluti præmia quædam, & aculei qui animos ad virtutem honoratã impellant, alioquin in laboribus desides & torpentes:[a] quamquam si vanitatem consideres, honores istius vitæ sint veluti somnia & inanes quædam de rebus opiniones, veluti fascinationes, quibus qui inferiora tantum considerant, irretiuntur, & putant se quippiam aliud esse quam non sint, cũ tamen viri prudentes, & qui honore & meritis afficiuntur, cum non sibi suisve meritis, sed Deo omnino tribuant, a quo, si quid boni sit quod laudem mereatur, proculdubio nouerunt se accepisse.

10 Norunt & honorati prudentes, ex eo sibi maius onus impositum, & satagunt vt sententiæ honorarium respondeat. Ita Varro putat quod *honus* dicitur ab *honesto honore*, & *honestum* quia *honoratum*.[b] Honores sunt veluti signa eorum, quæ veneranda & honoranda sunt: vt siquis sibi honorem vsurpet eius rei, quam non habet, quamuis ex lege vel corrupta consuetudine honoretur, tamen fur & latro videtur eius dignitatis: quia tamen ex lege vel placito principis, dignus habetur, non est priuati despicere eius dignitatem. Admonet enim D. Paulus, [c] *tribuendum cui honorem, honorem: cui debitum, debitum*. Degens inter mortales legibus eorum debet vti, & consensu gentium. Honorat Deus quos vult, sua propria gratia, hoc est conspicuos & laudabiliores facit, honorat alios summus pontifex, honorat & princeps: & nos honoratos non minus honorare debemus, & pariter honorem nobis delatũ cum dignitate tueri: sed non ita honore inebriari, vt quales ipsi re vera simus, ob id obliuiscamur, *honores sæpe mutant mores*, sed vt vulgo creditur, *raro in meliores* quod accidit ex eo, quod plus de nobis quam sit opinamur: & quod honorem delatum dignitati quæ gerenda conceditur, nobis tribuamus: vt ille asellus qui ferebat sacra Isidis, arbitrabatur sibi genua flecti ab occurrentibus salutantibus sacra, & ideo intumescens cunctabatur progredi, donec agasonem sensit cum loris & fustibus impellentem & dicentem, *non tibi, sed religioni*.[d] *Nostrum est dignitatem gerere & honorem eius sustinere, & non eo superbire vt alios contemnamus, qui multo quandoque magis idonei sunt ad dignitatem, nostrum item gratias Deo agere, qui ad eam nos perduxit, & non obliuisci interim nostræ prioris & præsentis humanæ cõditionis aut fortunæ inferioris præteritæ, cuius etiam memoria nos potest a fastu retrahere aut prohibere*: quemadmodum in hoc laudandus Agathocles, qui cum ex humili & sordido genere figulo natus, ad regni Siciliæ maiestatem peruenisset,[e] fictilia inter aurea vasa poni in mensa sua iussit, vt suæ originis memor, præter modum non superbiret.[f] Ad cuius exemplum cum Lescus 3. infimæ conditionis homo,

a vide de his copiose apud Cassiodorũ lib. 1. variarum epistol. 3. & 13.

b si. & Gellius lib. 2. c. 3 onus cũ h. scribi putat quoque.

c ad Roma. c. 13.

d ex Gabriel apologis Græcis & ex emblemate Alciat 7.

e Iustin. li. 22.

f Ausonius in epigram. de eo.

mo, factus fuisset rex Polonorum, sorte, nunquam oblitus suæ prioris fortunæ, sed in omnibus virum agens, & illud obseruauit, vt rudibus & crassis pannis aulæorum loco vteretur, nisi si quid daret splendori principatus in publicum proditurus, propter externos homines. quin ibi quoque crassos pannos, quibus ante adeptum principatum vsus fuisset, ob oculos sibi poni iubebat, quibus admoneretur assidue suæ fortunæ pristinæ, & vnde ad tantum fortunæ fastigium euectus fuisset.a

11 Tamen qui gerit publicam dignitatem, nullomodo, etiam prætextu suæ humilitatis, eam imminui aut contemni pati debet, sed in eo gradu quo a principe vel populo ordinatus est, cōseruare: alioquin & sui officii diceretur ignarus, & iniuriam ei, cuius refert potestatem, inferret. Aliam enim personam gerit dignitatem exercens, aliam cum eam non exercet Sic cum Fabius pater, ad filium consulem Suessam missus, indignaretur obuiam ei factus, quod nemo ex duodecim lictoribus se equo descendere iussisset, plenusque ira sedere perseueraret quum filius id sensisset, proximo lictori vt sibi appareret imperauit, cuius voci cōtinuo obsequendus: *non ego*, inquit, *fili, summum imperium tuum contemsi sed experiri volui, an scires consulem agere*. b

12 In persona eorum, qui negotia gerunt principum, honoratur vel contemnitur princeps Sed honor, *vt dixi*, vel inhonoratio, accipi debet, ex opinione seu communi hominum sententia eius loci, in quo quæritur de honore deferendo: nam si externa adferas, sæpe ea videntur esse ibi dedecori, quæ alibi sunt honori.

Sunt qui putarunt honorem deferri homini in situ, si locetur in parte sinistra, & videtur sinistra illis præstantior: adferreque possunt rationem, quod & olim ex parte sinistra suborta tonitrua, prospera habebantur, vt apud Virgilium, c

Vix ea fatus erat senior, subitoq; fragore
Intonuit læuum, & de cœlo lapsa per vmbras
Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit.

quod forsan augurium ex superstitione felix, non quia in sinistra ortum, sed quia ex sinistra in dexteram tendebat, & ex parte debiliore in perfectiorem: ita magis præstans quā si ex dextra fortiori ad imperfectam tenderet: quod videbatur signum cadentium rerum, vt quando lapsus a firmo ad infirmum. Est tamen aliud argumentum sumtum ex c 3. Iudicum, quo loci, dicitur. *Aodum sibi fecisse gladium ancipitem, habentem in medio capulum longitudinis palmæ manus, & eo accinctum subter sagum in dextro fœmore, extendisseque sinistram ad sicam in dextro fœmore, & necasse Eglon regem*. Putantque ideo locum sinistræ honoratiorem, quod sinistra vsus fuerit. Sed id non concludit, quia potest quis esse vel amphidexter, vel vtens sinistra pro dextera, sed hoc ex consuetudine propria & assuefactione, non iure honoris. Dicunt & Turcæ *honorabiliorem partem*

a *Chremerus lib. 2 de gestis Polonorum.*

b *Valerius Maximus lib. 2. ca. 2.*

c *2. Æneid.*

hominis sinistram, quod eam gladius delatus cohonestet, & qui sit in parte dextra, gladium habeat sub manum eius, qui sinistrum latus claudit, ille vero, liberum eum gestet & expeditum.[a]

a Augerius Gislenius Busbequius in Itinerario Constantinopolitano.

Contrarium putant alii, & communis videtur opinio, *dextro collocari quod melius est*: a dextra parte motionis originem trahi, & ex vsu communi, vt significantius sacra pagina hominibus corporalibus beatitudinem & reprobationem animarum & corporum doceret, *dexteram beatitudinis* locum, *& sinistram damnationis* posuit, & vt honorem Domini nostri IESV CHRISTI, apud Deum Patrem exponeret, dixit, *eum locatum a dextris patris*. Sunt qui dicunt honorabiliorem locum esse, medium, inter plures, veluti *Christus apparuit in medio discipulorum*, & Deus *in medio dicitur esse eorũ qui in nomine eius congregantur*. Alii primas cathedras, ordinis rationem ponunt honorabilium, alii aliter senserunt. Proinde, cum sint diuersæ de locatione honorabili sententiæ, nihil certi definiri potest: illo excepto, quod mores loci, & in qua sint sententia qui ibi habitent, sequi oporteat cum etiam eadem resolutio certo tenenda sit, in ipsis moribus, verborum proprietate, & valore monetæ.

13 Dignitatis autem potissimum ordo peti ni fallar debet, vel ex eo, quod is, qui iubere potest, statuit: quod certe est expeditissimum: vel si sine lege metuenda est dignitas, in officiis poterit esse pro regula, vt quo quis præest melioribus & pluribus, is præferendus sit in gradu inferioribus. Dehinc, quo quis accedit propius, & a quo dignitates procedunt, eo præstantior illis, qui magis recedunt, haberi debeat. Quod ex diuinis & humanis potest colligi. Siquidem angelorum ordines, prælatione potiores sunt, quo magis Deo accedunt: & remotiores dicuntur vltimi, nisi si qua delegatione extraordinaria, a Deo deligantur: in qua maiores habentur, vt Deum immediate in eo repræsentantes. Sic in Sole & igne, quo quisque ꝓpius accedit, eo magis illustratur, & calorem maiorem sentit. In terra, quia summus pontifex, imperator, rex, princeps non recognoscens superiorem, sunt veluti fontes dignitatum & honoris inter subditos: sic qui eis sunt proximiores, immediate eius ministeria exercent, habentur merito digniores, & eo magis quo ad latus eius viuunt, vel maiora sibi concessa sunt: Sic in summo Pontifice, Cardinales proximi, dehinc quatuor patriarchæ iuxta eorum constitutũ ordinem: postea primates, ab eis proximi archiepiscopi, subinde episcopi, priores, curiones, presbyteri diaconi, subdiaconi, clerici, monachi. Obseruatis rursum gradibus in singulis ordinibus, vel ecclesiarum vel ciuitatum, vel titulorum, quibus præficiuntur, vel antiquitatis receptionis in ordinem.

In secularibus principibus, non minus obseruatur eadem regula, vt qui proximiores sint præstantioribus, ab illis constituti habeantur digniores, vt primum principes seu sanguine proximi, subinde qui ad latus ex sanctiori consilio sunt, & inter illos heroes maiores &

res & minores, iuxta decretum principum & cōsuetudinem antiquā. Et idipsum in magistratibus & potestatem habentibus, & delegatis, quæ omnia possunt facile inter subditos componi, ratione sessionis, processionis, status & dignitatis, auctoritatis & potestatis & priuilegiorum concessorum.

14 At non ita facilis compositio graduum, quando reges cum regibus, vel imperatores cum imperatoribus concurrunt, & quisque illorum aut delegati eorum, in conuentum aliquem celebrem conuenire, & sedere, & sententiam dicere ibi debent, quemadmodum si ad consilium generale vocentur, si in neutrali ciuitate inueniantur, si apud summum pontificem, vel apud imperatorem reges, apud regem alij absolute principes sint. Vnde sæpe solent excitari tumultus, & bella atrocissima. Nolunt enim sibi vltro sedere, sed singuli se digniores & honorabiliores, aut æquales putant. Et non immerito rectissime dictū est, *periculosum esse congressum principum.* Vix enim ab inuicem recedunt, sine aliqua æmulatione, inuidia, aut indignatione, quia nesciunt se compati, se putant contemni, aut contemnunt. Sic legati regum Galliæ, & Hispaniæ, voluerunt contendere de prioritate Romæ & Venetiis, quamuis ex omni antiquitate & merito dignius habitum sit regnum Galliæ, & antiquius, & magis de ecclesia benemeritum, ideo præferendum, vt & iudicatum a summo pōtifice & consistorio cardinalium, & Venetiis.[a] Sunt & in hac quæstione de prælatione regnorum, non semper ita facilis resolutionis, quia non semper res consilium, sed vim habet, & regnorum, sicuti nobilitatis hominum est incrementum, decrementum, & interitus, item rerum publicarum & ciuitatum, vt nihil sub sole firmum sit, & in eodem statu possit nobilitatis permanere propter vicissitudines rerum. Absorpta est monarchia Assyriorum post mille ducentos 39. annos, per Monarchiam Medorum, hanc sepelinit Monarchia Persarum: & istam Macedonum sub Alexandro Magno: post hanc aliæ se mutuo extruserunt vt vis & robur victorum sequentium semper priorum obscurauerit. Quare non facilis est inter principes potissimum magnanimos, de præferentia compositio: neque ea facta in posterum firma manet, vbi potissimum ambitio semel animum principis occupauerit. Et ita erit necessarium, siquādo in conuentu generali aut consilio agatur, de regum illic existentium prælatione, ne resolutio negotiorum impediatur, de dignitate & præcedentia nihil interim statuendo, sed sine præiudicio dignitatis cuiusque principes præsentes exorare, vt sententiam dicant, vel scripto proferant, (*si in pronuntiatione de priore dicenda sententia etiam non conueniant*) cum legatis tamen eorum non ita facilis concordia, cum de dignitate dominorum nihil possunt sine expresso mandato principum constituere, a quibus missi sunt. In quo casu arbitrarer, non ideo minus insistendum consilio communi, si dilatio admonendi principes non daretur, ea tamen lege, vt ratificatio

[a] *vide Bodinum li. 1. de rep. c. 9.*

ab illis dehinc peteretur, si modo eorum probatio in consultis requireretur, non aliter. Sed hæc relinquo iudicio sapientiorũ, qui in procinctu consiliorum possunt melius plures, de occurrentibus controuersiis iudicare, vel de prælatione statuere, quod sumta occasione rerum illis melius videbitur; obseruato perpetuo, vt quantum fieri poterit, caueant ne sententia consilij possit esse seminariũ inter principes, bellorum & inimicitiarum. Sed neque facilis concordia est inter virtute aliqua eximia nobilitatos, & nobiles, ex prosapia, vel dignitate militari ornatos. Vis enim armorum, vt multa alia confundit, sic quoque honorum gradus pessundat, nisi a monarcha, qui vtrisque legem dicere potest, ordinentur. Quod pertinent vero ad sententiam communem, *vbi opus est armis, ibi togati postponuntur:* vbi vero detractando iure & iustitia distribuenda, certe qui in ordinibus sunt iuxta maiores dignitates potiores esse debent. Olim Duces, Comites, Marchiones, Barones, centenarij non tantum cum manu militari, sed etiam cum dignitate & cum potestate iura reddendi missi sunt in prouincias, aut ciuitates, aut oppida, vnde & iurisdictiones feudorum iuxta potestatem concessam feudatariis, vel administratoribus originem habuerunt, vel maiorem, vel minorem. Ideo facilis est ordinatio in præcedentia, inter dignitatis feuda habentes & cum aliis iudicibus, seu magistratibus collatione facta potestatis. At de aliis militibus & doctoribus *quis præcedere debeat doctor an miles*, præsupposito quod doctor pro equite & nobili habetur adepto gradu & priuilegiis a summo pontifice, & imperatoribus & regibus concessis, si eminentia doctrinæ illustretur, dicit Baldus,[a] *doctorem præferendum esse militi, quoniam magis est honorandus qui sua virtute pollet, quam qui aliena, vt nobiles ex genere.*[b] Atque notat quod Bononienses semper faciunt præcedere egregios doctores, & ponunt eos ante quoscunque milites, propter virtutem. De doctorellis idipsum negat, quia *parum* inquit *meruerunt.* Cæsares etiam comitiua dignitate donarunt legum professores qui sine reprehensione, & probati per viginti continuos annos docuerunt.[c]

15 Sed vt facilius distinctionem ordinum & statuum personarum, dignitatem & gradum singulorum percipiamus, non erit inutile aut otiosum, anacephaleosin vitæ humanæ percurrere.

Anima hominis duas potentias præcipue exercet, & est principiũ contemplationis & actionis rationalis. Homo habet esse quoad corpus ex elementis, & cum his participat. Habet viuere naturaliter cõmune cum plantis, quæ generationem & nutritionẽ seu incrementum habent. Cum animalibus habet sentire, moueri per se communicatum, proprium autem, & intelligere, & ratiocinari, & ex ratione agere: actio interior videtur contemplatio veritatis: exterior in actionib. exterioribus. Qui in veritatis speculatione versantur, vitam dicuntur sequi contemplatiuam, alii actiuam. Contemplatio habet qui

a Bald. ad Proœmium pandectarũ super rubrica ibi antecessoribus.

b Vt notatur in l. si quid in bello, de captiuis. P.

c L. vnic. de professoribus qui in vrbe Constantinopolitanensi comi. meruerunt.

quidem quietē ab exterioribus actionibus; nihilominus tamē ipsum contemplari, est quidam motus intellectus, prout quælibet operatio dicitur motus, & ipsum intelligere, vt sentire[b]. Ita contemplātis triplicem motum ponit Dionys. Areopag. de diuinis nominibus c. *Rectum, Circularem* & *Obliquum*. Finis intellectiuæ cognitionis, vel est ipsa cognitio veritatis, quod pertinet ad intellectum contemplatiuum, vel est aliqua exterior actio, quod pertinet ad intellectum practicum siue actiuum,[c] ex quo vero intellectus versatur circa actionem, intelligitur vitam humanam actiuam in actione rationali consistere, non in irrationali, & in voluptatis actione, quæ sensualis est, & nobis communis cum brutis, vt proinde qui in delectationis corporalis actionibus finem ponunt, non vita humana sed bestiali viuunt.

a Arist. 3. de an. ma.
b ca. 4.
c Vide diuū Thomam 2. q. 176. & seq.

16 Ideo in repub. duo status generaliter, vel modi viuendi hominū considerari debent, nempe vnus eorum qui contemplatiuam vitam sequuntur, alius, eorum qui actiuam, ex quibus mixtus vnus eorum, qui vtramq; vitam agunt, reliqui qui otiosis, vanis & voluptatibus se conspurcant, non sunt digni, qui connumerentur inter viuentes vita humana rationali, sed inter bruta, quorum societas in republica, vel est corrigenda, vel si est incorrigibilis, & aliis noxia, tollenda. Hominibus sunt diuersa studia quæ tamen reducūtur ad tres fines. Omnia itaque studia humanarum actionum, si ordinentur ad necessitatem præsentis vitæ secundum rationem rectam, pertinent ad vitam actiuā, quæ per ordinatas actiones consulit necessitati præsenti. Si autem deseruiant concupiscentiæ cuicunque, pertinent ad vitam voluptuosam quæ non continetur sub vita actiua secundum diuum Thomam[d] Humana vero studia, quæ ordinantur ad consideratio nem veritatis, pertinent ad vitam contemplatiuam. Sic virtutes morales scire, parum pertinent ad vitam contemplatiuam: quia ordinātur ad exteriores actiones, & ad vitam contemplatiuam pertinet ab exterioribus actionibus quiescere,[e] & finis contemplatiuæ est consideratio veritatis, & ita ad eam non pertinent actiones corporales vel seculares, vt dictum etiam, *ne clerici vel monachi, qui se contemplationi dicarunt, secularibus negotiis se immisceant:*[f] & essentialiter virtutes morales pertinent ad felicitatem actiuam:[g] Dispositiue tamen, morales virtutes pertinere possunt etiam ad contemplatiuam. Si quidem morales virtutes impediunt vehementiam passionum, & sedant exteriorum occupationum tumultus, & actus vero contemplationis, in quo essentialiter consistit vita contemplatiua, ab illis iuuatur, ne per vehementiam passionum abstrahatur intentio animæ ab intelligibilibus ad sensibilia.

d 22. q. 179. in fine.
e Gregor. 6. moralium.
f Ne cleri vel mon in tur. pontif. li. 3. decreta. tit. 50. 2. ad Ti. c. 2.
g Arist. 10. eth. c. 9.

17 Nobilis finis & principalis contemplationis, est quid sit Deus, cōtemplatio diuinæ veritatis, atque huiusmodi contemplatio, est finis totius[h] humanæ vitæ.. quia per eam vt per speculum, & in hac vita imperfecte & in ænigmate, quamuis tamen sit incoatio diuinæ

h D. August. 1. de trinita. c. 8.

a Aristot. eth. c. 8.

beatitudinis, vt in futuro perficiatur. Atq; Aristoteles etiam posuit[a] vltimam felicitatem in contemplatione optimi intelligibilis.

Sed quia per visibilia quæ facta sunt intellecta, inuisibilia cognoscuntur, [b] cognitio veritatis, est etiam aliarum rerum vt effectuum diuinæ maiestatis, quæ nobis viam parant ad illam sempiternam veritatem, & secundario ad illam diuinam contemplationem pertinent. Sic Dauid. [c] dicebat, *meditatus sum in omnibus operibus tuis, & in factis manuum tuarum meditabar.* & postea, *expandi manus meas ad te*, quo significat per gradus se peruenisse ad contemplationem diuinitatis. Primo gradu ponitur, *perceptio ipsorum sensibilium*. In 2. *progressus a sensibilibus ad insensibilia.* In 3. *diiudicatio sensibilium secundum intelligibilia.* In 4. *absoluta consideratio insensibilium*, quæ ratio nec inuenire nec capere potest. In 5. ponitur *contemplatio intelligibilium*, quæ per sensibilia inueniri non possunt, sed per rationem capi possunt. In 6. vero gradu, ponitur *consideratio intelligibilium*, quæ ratio nec inuenire nec capere potest, quæ scilicet pertinent ad sublimem contemplationem, diuinæ veritatis, in qua finaliter *diuina contemplatio* perficitur. In societate humana bona est vita actiua & pariter contemplatiua.

b ad Rom. 1.

c Psal 142. 3.

18 Cumque respublica non possit esse sine vtraque vita, & vna videatur alteri in quibusdam inferior, primum definiendum est *vitam contemplatiuam secundum se, & simpliciter, meliorem esse actiua*, quamuis in aliquo secundum quid ab actiua videatur superari. Ita Christus in vtraque vita, Marthæ, [d] quæ erat symbolum actiuæ, & Mariæ sororis eius, quę erat nota contemplatiuę, iudiciũ constituit, *Mariam optimam partem elegisse.* Dei operatio, cum beatitudine excellat in contemplatiua est, & ex humanis ea erit felicissima, quæ huic maxime est cognata *vt etiam dixit Aristoteles* [e] cum præsenti seculo, vita aufertur actiua, contemplatiua autem hic incipitur, vt in cœlesti patria perficiatur. [f] [g] quod dixit Christus, *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.* Vita contemplatiua diuina tractat, actiua actiones humanas. Contemplatiua rursum prior actiua, in quantum prioribus, & melioribus insistit, vnde & actiuam vitam monet & dirigit. Ratio enim superior quæ contemplationi deputatur, comparatur ad inferiorẽ quæ deputatur actioni, sicut vir ad mulierem quæ est per virum regenda. [h] Prior autem temporis ordine quoad nos potest esse actiua vita quam contemplatiua, quia ex bono opere tenditur ad cõtemplationem. [i] Sic a vita actiua proceditur ad contemplatiuam secundum ordinem generationis, a vita autem cõtemplatiua reditur ad actiuam per viam directionis, vt per contemplationem, vita actiua dirigatur. Contemplatiua cõsistit in dilectione Dei. Actiua in dilectione proximi propter Deum. Vt Deus præferendus creaturæ, sic contemplatiua vita actiuæ: vtque dehinc nobilior anima corpore, sic contemplatiua vita interior animæ præfertur actiuæ. Et qui contemplationi Dei vacant vt theologi, digniores habentur.

d Luca c. 10.

e Arist. lib. 10. moral. c. 8.

f Gregor. super Ezech.

g Gregor super Ezech.

h D. Augustin. li. 12. de trinita c. 12.

i D. Grego. 3. homilia. super Ezech.

bentur vacantibus actiuæ vitæ. Digniores ita in republica omni habiti qui religioni & cultui diuino consecrati fuerant. Et inter personas ecclesiasticas illæ, quæ actiuæ & contemplatiuæ vacant, ad directionem populi & rerum diuinarum, præsunt & ecclesiasticarum administrationi præstantiores ratione minoris vel maioris ordinis vt episcopi & superiores prælati, qui debent esse in actione præcipui & in contemplatione suspensi [a] præcipui in actione, vt sciant imperare quibus præsunt, & defendere sibi commissa, vt neque imperiti negotiorum in episcopos sunt ordinandi. [b] Qui vero præsunt recte, duplici honore digni sunt. c

19 In ecclesia & politia ecclesiastica, vnum quidem est corpus viuificatum vnico Spiritusancto, [d] sed quod membra diuersa habeat, vt regina circumamicta varietate. Et diuersitas in membris ad tria ordinatur, vel ad perfectionem, vel ad actionem, vel ad decorem. Differentia graduum ratione perfectionis, vt alij aliis sint perfectiores, vel ad perficiendam ecclesiam positi in diuersis gradibus. Et Deus quosdam quidem dedit Apostolos, quosdã autem Prophetas, quosdam Euangelistas, alios pastores & doctores, ad consummationem seu perfectionem sanctorum. e Ad necessitatem actionum, sicut in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi vnum corpus sumus in Christo. [f] Et hæc distinctio dicitur officiorum, quia diuersi ad diuersas actiones deputati sunt, vt expeditius & sine confusione omnia peragantur. Sicuti in illa republica cœlesti, omnes sunt administratorij spiritus, inter se ad ministeria subordinati, per nouem ordines in hierarchia cœlesti. Horum gradus primus post Deum præstantiorum seraphinorum, secundus Cherubinorum, tertius thronorum, g quartus dominationum, quintus principatuum, sextus potestatũ, septimus virtutum, 8. archangelorum, 9. & inferior angelorum. [h] Sunt & in cœlo alij gradus distincti beatorum, vt stella claritate differt, & ad imitationem triumphantis ecclesiæ & in militanti distincti ordines & gradus, qui ab inferiori crescunt honore & ministerio, ordine sequente a minori ad summum perueniendo, clerici, psalmistæ, ostiarij, lectores, exorcistæ, acolyti, subdiaconi, diaconi, presbyteri, episcopi, [h] archiepiscopi seu metropolitæ, patriarchæ, summus pontifex. [i] Ad hoc porro dispensationis diuinæ prouisio gradus diuersos & ordines constituit esse distinctos, vt dum reuerentiam minores potioribus exhiberent, & potiores minoribus dilectionem impenderent, vera concordia fieret, & ex diuersitate contextio, & recte officiorum gereretur administratio singulorum. Neque enim vniuersitas, alia poterat ratione subsistere. nisi eam magnus differentiæ ordo seruaret, neque quæque creatura in vna eademque qualitate gubernari vel viuere potest. [k] Summus pontifex vnus & primus in dignitate, [l] patriarchæ inter se habent gradus quoque post summum pontificem. Secundus ita patriarcha Constantinopolitanus, ex consilio

a Gregorius in pastorali. b c. 1, 59. dist. c 1. ad Timoth. c. 5. d Ioh. Euan. c. 6. e ad Eph. c. 4. f ad Roma. c. 12. g Diony. Areopag. li. de cœlesti hierarc. c. 6. h Ioann. Damascen. li. 2. de orthodoxa fide Gregor. in moralib. li. 32. c. 24. vide multa quæ de hac re diximus tomo 4 comment. ar. syntaxeos artis mirab. li. de Angelis c. 5. nu 4. & seq. ca. princeipium. §. omnes lapis, de pœnit. dist. 2. i c. cleros 21. dist. c. a subdia cono. 93 dist. & tota 19 dist. k dicto c. cleros 21 dist. l c. ad hoc. 89 distinct. m Li. 4. de summa trinit. & c. in nomine Domini 23. distin. quemadmodum inter ethnicos pontifex maximus. vide multa quæ de hoc trado, li 15 syntag. c. 3.

Constantinopoli habito anno Domini 383.[a] tertius Alexandrinus, dehinc Antiochenus, & subinde Hierosolymitanus: [b] *At cardinales num præferendi sint patriarchis*, alibi disputamus, [c] & saluo meliori iudicio, patriarchas secundos post sedem pontificalem donatos dignitate & præferentia, arbitramur. [d] De primatibus non idem censerem, quanquam primates vbi patriarchæ non sint, pro patriarchis, quantum pertinet ad officium, habeantur. [e] Potest & inter archiepiscopos & episcopos, præcedentia constitui ex dignitate ecclesiarum, vel ex munere illis concesso, vel secundum antiqua priuilegia, vel ad consuetudinē. Quemadmodum inter cardinales, alij ex titulis maiores aliis censentur, vt maiores cardinales, presbyteri, cardinalibus diaconis: & maiores presbyteris, cardinales episcopi. Ceteris vero paribus, tum in minoribus tum in maioribus ecclesiasticis ordinibus, digniores quoad præcedentiam, sedem & subscriptionis seriē sunt, qui prius recepti in eo ordine habentur. [f] & ita gradu ceteros ille antecedere debet, quem labor prolixior, & stipendia longiora fecerunt anteire. [g] In curionibus etiam & aliis religiosis personis regularibus & secularibus sunt ordines in ecclesia constituti, vel ex episcoporum prouidentia, vel ex consuetudine, vel ex priuilegio pontificali, qui debent inconcusse ob vitanda scandala & dissidia a prælatis conseruari.

20 Ad decorem ordinatio etiam fit in ecclesiasticis gradibus, vt quædam vacationes & officia disponantur, alij subsint, obediant, alij imperent, alij sint ministri, alij quibus imperium exhibeatur, vt in magna domo non tantum sunt vasa aurea & argentea, sed etiam alia fictilia & lignea. [h] In quo & magis admirata est regina Sabbæ sapientiam Salomonis, dum vidit habitacula seruorum & ordines ministrantium. [i]

21 Sicut porro in vita contemplatiua ordo necessarius ad perfectionem, & ad opera perficienda expedite, & ad decorem necessarius est: ita & in vita actiua quæ secularis dicitur, & quæ gubernationem sui ipsius & proximi respicit. In qua confusio facile opprimit societatem rectam humanam. Quare gradus & dignitatis & honoris imperandi & obsequendi, diligentius sunt præscribendi. Atque ideo veluti ex consensu & ex iure gentium receptum est, imperatorem maiorem esse rege simpliciter, regem aliis dignitatibus subordinatis, sunt & inter reges prærogatiuæ in sessionibus & subscriptionibus, maxime quæ controuertuntur in consiliis generalibus ecclesiasticis, vel ratione priuilegij vel antiquitatis, vel potentiæ, vel consuetudinis, de quibus, inspectis tantum cuiusque rationibus, vix potest a priuato scriptore iudicari, non minus quam de præferentia ducum, comitum, marchionum, baronum, vicecomitum, castellanorum, quorum feuda, dignitates, honores, habent rationes diuersas, & quæ ob feuda ipsa, vel ob personas, quæ ea possident, vel digniores vel minores faciunt possessores. Ceteris tamen paribus, post

---

a *vide quæ dixi li. 15 syntagma c. 5*
b *c. renouantes 6. & seq. sub 22. dist. ex synodo 6 sub Iustin. congregata c. 36.*
c *d. li. 15 syntag. c. 4.*
d *c. vrbes & seq 80. dist.*
e *c. prouinciæ 99. dist.*
f *c. fi. 71. distin. ca. episcoporū, 74. dist. c. fi. 75. dist. ca. 1. de maiori. & obed.*
g *L. nemo de officio magis. officior. C.*
h *2. ad Timoth. c. 2.*
i *3. reg. c. 10.*

post reges subordinantur Duces post Duces, Comites, Vicecomites, Barones, Castellani, &c. Sunt tamen minora hæc feuda, concessa aliquando principibus filiis regum, qui ratione suæ preeminentię feuda nobiliora reddunt. Sunt principes imperii, vel electores, vel communes, in bulla aurea Caroli 4 imperatoris *de electio. impera.* qui gradus habent distinctos a ceteris. Sunt marchiones interdum limitanei, comitibus prælati, & aliquando fuerunt dignitate pari cum regibus. interdum marchiones, minores & maiores comitibus, ratione ditionis vel dignitatis potius, quam quod limites possideant regnorum vel imperii, quæ omnia apud principem merentur disquisitionem, vt inter huiusmodi dignitates, & pro pace regni, & pro honestate sessionis & subscriptionis fiat certa indubitataque determinatio visis & perpensis cuiusque priuilegiis & concessionibus, & antiqua antea obseruata maxime consuetudine.

Sed & inter alios nobiles, erit pari modo de honore determinandum & cauendum principi, ne quod hodie maxime nocet reipublicæ, obtineat. Tantum enim creuit licentia agendi quod velis, vt promiscue quilibet de se præsumat quod velit, & desideret & tribuat sibi honorem indebitum, velitque haberi quilibet paganus ac nobilis, nobilitatus, ac antiquæ prosapiæ vir nobilis. Nobilis vasallus, vt dominus, dominus simplex vt castellanus, castellanus vt baro, baro vt comes, comes vt dux, dux vt rex, rex vt imperator, imperator vt papa. Sic nemo sua sorte contentus viuit, & maior apparere quam sit vult, qua pernicie nulla maior reipublicæ accidere posset, veluti confusis ordinibus & mutatis contabulationibus ædificii reipublicæ. Neque profecto aliud remedium salubrius dari potest, quam vt princeps absoluta sua potestate cogat vnumquemque intra cuticulam propriam se continere, & manu si opus est etiam armata, restituat singulos suis ordinibus: nec patiatur abuti tanta licentia quæ potest turbare subditos. Iniuria etiam fit ordinationi reipublicæ, cum quis sibi locum immeritum vsurpat, & furatur alienum: committitur & falsum, vt merito lex Viscellia libertinæ cōditionis homines persequeretur, si ea quæ ingenuorum sunt, contra honores & dignitates ausi fuissent attentare, vel decurionatum arripere.[b]

[a] *vide quæ de illis dignitatib. diximus lib. 6. syntag. iur. cap 6. 7. 8. 9. 10. 11. Chassaneum in catalogo gloriæ mundi.*

[b] *l. vnic. ad legem Visselliam lib. 9. C. tit. 21 & l. vnic. quādo ciuil. actio crimin. praeiudi. lib. 8. C. tit. 31.*

De vestitu. CAP. XI.

CVra politicæ administrationis, non tantum constituitur in dignitatibus & ordinibus conseruandis, sed etiam ad vestes & ornatum ciuium extenditur, variis & pluribus certe rationibus, quas longum esset per singula recensere, & quæ nihilominus quotidiana nobis occurrunt experientia notandæ. *Duplex est summa ad quas metas*, inquit Varro,[c] *natura, secundum aliquos est perueniendum in vsu: vtilitatis, & elegantiæ. Quod non solum vestiti esse volumus vt vitemus frigus, adde & calores & alias temporis tempestates: sed*

[c] *Lib de ling. Lat.*

etiã vt videamur vestiti esse honeste, vt non domũ habere, vt simus in tecto & tuto solũ, quod, necessitas contruserit. sed reb. omnib. quæ habẽt inæqualitatem, quãuis ex vsu primũ ad necessitatẽ videãtur adsumta. Vestimentum in hoc seculo homini conuenit, propter eius infirmã naturam, ex occasione peccati primi corruptam saltem: vt tegãt honestatis causa, quæ pudenda dicũtur, quæ tectio, vt pudor, est veluti iuris naturalis ex peccato. Nã in statu innocẽtiæ, in loco bonæ voluptatis, erãt nudi primi parẽtes, nec cognoscebant tales se esse, hoc est, non illos tales esse pudebat, donec peccarunt, & legem DEI transgressi sunt[a]: tunc enim cognouerunt se esse nudos & consuerunt folia ficus & fecerunt sibi περιζώματα vel, *vt in Hebræo est* חגרת *chogoroth cinctoria*, quæ alii dicunt fuisse femoralia, quæ dicuntur tamen Hebræis מכנסים *michnesaijm*[b]. fecit autem Deus postea Adæ & Euæ כתנות עור *chatenot gnor. id est, pallia pellita*, vel de pelle, & induit illos. Induti primi homines pellibus bestiarum, vt intelligerent & perpetuo recordarentur se morti addictos esse, & mortis memoriale, nempe excoriatæ animantis & mortuæ pellis pro insigni data est circumferenda secum, & hæc est nobilitas vestitus hominis, quo se ornare debet, memoria mortis, & perizomata foliorũ, aliud symbolum breuitatis vitæ eiusdem. Comparatur enim foliis arborum deciduis; sicut folium quod vento rapitur, *vt ait* Iob, & dicitur ab Aristotele recte *καιροῦ λάφυρον temporis spolium*. Helias & [c]D. Iohannes Baptista vterque magnus propheta hoc vestimento tanquam pœnitentiali homini a Deo primum dato, vsi fuerunt pellito ad nudum.

a Gẽ. c. 3. v. 7

b ita dicta femoralia vt Exo. 28. ver. 42. quod duas haberent alasve oras sibi coniũctas

c d. c. 3. Gẽ. versi 21. inde nomẽ Græcũ χίτων pro pallio.

2 Quando vestes non seruant honestatem, vel habent nimiam voluptatem, aut luxum. nec conueniunt gerentibus, tunc danda erit opera pro emendatione abusus. Videtur enim equidem vestimentorum & ornamentorũ vsus, per se esse ex adiaphoris: at mores & causę & recepta iam in certis locis de vestitu opinio, tantum valet, vt non possit nisi cum immutatione aliqua reipublicę, vel tumultu, aut saltem cum indignatione aliquorum, in aliam obseruationem transferri, siue consideremus publicam & receptam consuetudinem, siue singularium personarum statum ac dignitatem, sexum aut ætatẽ, & officium vel artificium Sicuti enim accidit in mutatione nominis, vel pręnominis, aut agnominis, fraudis quędam suspicio: & in nouo viuendi regimine, quædam discrasię & alterationis naturę. iudiciũ, & ex mutatione monetę maxima inter populares & alios commerciorum difficultas: sic & in mutatione receptorum & distinctorum cognitorumque habituum, & ornamentorũ, vt certe quãdo nostra nobis displicere incipiunt, & aliena nimium placere, sit verissima imo prę sumtio vrgentissima, & aliorum ritus nos facile sequuturos, & nostros relicturos. Fuit Andronico Iuniore imperante Constantinopoli tanta vestitus mutatio in aula Constantinopolitana, vt, non Grę corum amplius conueniens, sed Latinorum, Mysiorum, Tribal

lorum, Syrorum, Phœnicum colluuies, esse videretur: prudentioresque non obscurum omen, vel mutandi vel affligendi imperii, inde acceperint[a]. Inter presagia transferendi imperii Persarum a Dario in Alexandrum Magnum Medum, recensebãt, *Darium principio imperii vaginam acinacis Persicam, iussisse mutari in eam formã qua Græci vterentur: protinusq; Chaldæos interpretatos, imperium Persarum ad eos transiturum quorum arma esset imitatus*[b]. Pari modo fertur *Alexandrum victoria Darii potitum, purpureum diadema distinctum albo quale Darius habuerat, capiti circumdedisse, vestemque Persicam sumsisse: & quamuis ille se spolia Persarum se gestare dicens, tamen vere cum illis mores induisse, & superbiam habitus, animi insolentiam secutam fuisse manifestum fuit, & proinde exosum Medorum habitum, & militum Medorum beneficia: vnde & milites & amici tantum in eum odij conceperunt, vt illi eum relinquerent, isti veneno mortem moliti fuerint* d.

3 Ludouicus Germaniæ rex, externos habitus edicto prohibuit. Iohannes Ducas, imperator Orientis, decreto sanxit, ne quis subditorum vteretur vestibus Assyriis, Babylonicis, Italicis, variis artificiis confectis, sericis: nisi is quisquis esset, cum omni familia in ordinem cogi, ac notari ignominia vellet, sed his contenti essent, quas Constantinopolitanæ nouæ Romæ prouinciæ ac manus præberent[f].

Videtur & Deus super vsu peregrinarum vestium ad iram prouocatus, dum apud Sophoniam g *Et visitabo*, inquit Deus *super principes, & super filios regis, & super omnes qui induti sunt veste peregrina.*

4 Vt sermones, sic & vestimenta & ornatus corporis, proprias habent distinctiones quibus internoscãtur, ita secũdum[h] Isidorum, propriæ vestes Parthorum, Sarabaræ, fluxa & sinuosa vestimenta: Gallis Linæ, saga quadra mollia: Germanis, rhenones. velamina humerorum & pectoris, vsque ad vmbilicum, atque intortis villis hispida, vt imbres respuant, quibus qui circa Rhenum fluuium degunt, maxime vtuntur, vnde dicta hæc vestimenta Rhenones: Hispanis propria, striges: Sardis Mastrucę: quibus in ferarum habitum transformantur, vnde *monstruca* quasi monstrosæ nomen habent ex pelliculis ferarum consutæ.

5 Omnes autem fere nationes vtuntur vestimentis: siquidem vestimentum quasi *velamen nuditatis*, siue ex lana siue alia materia fiat: verum modus, forma & materia in vestimẽtis propria & diuersa, etiam in nationib. Et nullæ nisi omnino syluestræ sunt, quæ aliquo non operiantur aut tegantur. Si non in omni parte corporis, tamen in aliqua. *vt apud Brasilienses.* Quãquam vulgus nudo corpore incedat, tamen qui inter eos nobilitate præstant, vestes induũt, psittacorum & aliarum auium variorum colorum plumis confectas, pileisque ex eisdem plumis contextis, caput ornãt: & brachiis armillas ex plumis similiter factas inducunt, vestes autem ab vmbilico ad genua tantum demissas gerunt[i] Et alibi qui pannis carent & lineis,

a *Gregoras Li. 2*

b. *Quintus Curtius Li. 3 de gestis Alexand*

d *Quintus Curtius Li. 5*

c *idem Li. 10*

e *Auentin. Li. 4 annal. Boiorum*

f *Li. 1. iuris Orientalis in eius constit. ἐκδιδ. ἰσ?ὶ?ν. collecto ab Enemondo Bonefacio.*

g *in c. 1. vers. 8.*

h *Isido. in etymolog.*

i *Osorius Li. 5. de rebus Emanuelis*

coriis & pellibus animalium cicurorum vel ferarũ amiciũtur, quibus in patria abundant, & quidam quoque foliis vsi sunt contextis, cuius generis fuit vestis illa D. Pauli Heremitæ.

6 Peccatur in populo, circa vestimenta, in luxu, & superfluo cultu & ornatu. Coguntur enim sæpe ob impensas in superflua, aut ob pannos pretiosiores pretio magno emtos, immobilia vendere, furari, vel dolose negotiari, quia talia vestimenta supra dignitatem & facultates appetant. Fuit Romæ aliquando lex etiam vestiaria lata, Sisenna Statilio Tauro, & L. Libione Coss. anno ab vrbe condita, 769 a Tiberio Cæsare, ne *quis vir serica veste vteretur, neque aurea vasa, nisi ad rem sacram haberet* [a]. Aurelianus Cæsar, vestem holosericam, neque ipse in vestiario suo habuit, neq; alteri vtendum dedit, nec vxori pallo serico vti permisit, dicens, *Absit vt auro fila pensentur.* libra enim auri, tunc serici fuit [b]. Imperator Tacitus, tanquam imperii capacior a senatu electus, togis & tunicis iisdem est vsus, quibus priuatus; holosericam vestem, omnibus viris interdixit [c]. Cautum & decreto, Octauio Frontone prætura functo, a Q. Halerio Consulari, ne vestis serica viros fædaret [d], quo loci tamen quidam arbitrantur *sericum* dici, quod nos dicimus *crespe*, non sericum pannum quod & innuere videtur Seneca [e], *Video*, inquit, *sericas vestes, si vestes vocãdæ sunt, in quibus nihil est quod defendi aut corpus, aut deniq; pudor, possit, quibus mulier sumtis, parũ liquido nudam se nõ esse iurabit.* Cõsentit Plinius [f], *tã longinquo orbi petitur, vt in publico matrona trãsluceat.* Cesares Theodos. Arca. & Honori [g] *pallia tunicasq; sericas, holoserica vestimenta, auratas ac sericas paragũdas*, priuatis prohibuerunt, & Imperator Tacitus auro clauatis vestibus interdixit [h].

Nam & ipse auctor Aureliano perhibetur, vt aurũ a vestibus, & cameris, & pellibus submoueret. Isabella & Ferdinandus Hispaniæ reges, iuuenibus qui literarum studiis operam dabant, vsum longarum & sericarum vestium, promissorumque capillorum, ademerunt [i].

7 Edixit Octauianus Cęsar, ne quisquam nisi senator, quique in magistratu esset, purpuram gestaret, quam iam vulgo gestare videbat [k]. Iulius Cæsar conchiliatæ vestis & margaritarũ, nisi certis personis & ętatibus, perque certos dies, vsum ademit. Voluit Augustus purpuram distinguere personam & dignitatem imperantis eorũq; qui eius iussu & potestate præerant a reliquo populo: vt & alii, interdixerunt lanam & sericum murice tinctam priuatis, & commercium cum barbaris serici nomine tãtum, permiserunt comiti commerciorum [l]. Theodoricus rex Gothorum [m], regale opus dixit, tincturam purpuræ: *quia color* inquit, *nimio lepore vernãs obscuritas rubens nigredo sanguinea, regnantem discernit, dum conspicuum facit: & præstat humano generi ne de aspectu principis possit errari.*

Refert Dio Cassius [n] C. Iul. Cæsarem, aliquando molliori veste incessisse: aliquando etiam veste sublimiori ac rubea vsum, more regum

a Dion Cassius lib. 7 histori. Romã.
b Flauius Vopiscus, in Aureliano.
c idem Vopiscus in Tacito
d Corn. Tac. lib. secun. an.
e Sene. 7. de beneficiis.
f Plinius lib. 6. c. 17.
g l. 1. p. & si. de vestibus holosericis & auratis li. 12 C. tit. 8.
h Flauius Vopiscus in Tacito
i Marineus lib. 19 rerum Hispan.
k Dio Cassius lib. 49. histo.
l Sueton. in Iu. Cæsar.
Gratia Valenti. Theod. C. in l. 1 & 2 quæ res venire non poss. li. 4. C. tit 40 in libr. 1. variarũ apud Cassiod. r epis. c. 2
m Dio Cassius lib. 43. histor. Roman.

rum qui Albæ quondam imperauerunt, cum ab Iulo ad ipsos perue nisset. Tigranes etiam pater, Armeniæ rex, togam gerere solitus erat dimidia sui parte albam, & *Candin* quod erat genus vestis purpure-um [a]. *Purpurati*, qui ad latus principis sunt, quique venerantur sacram purpuram, qui *gladium* quo animaduertitur in noxios, & funditur impiorum sanguis, dicti sunt; vt *sacri consilii*, & *senatus pontificalis*, *cardinales consiliarii*, habent galerum & vestimētum purpureum; quod non ad pompam, sed in symbolum gerunt, tanquam exsistentes parati effundere pro Christi fide, cui destinantur, sanguinem proprium, caput nostrum proximius sequentes Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, qui torcular calcauit solus, qui ascendit de Esron tinctis vestibus cum rubeo vestimēto seu veste aspersa sanguine [b], & vocatur nomen eius verbum Dei.

a idem Cassius Lib. 30.

b Esaia 63. ver. 2. & 3.
c Apoca. c. 19. ver. 13.

8 Habuerunt sua tempora obseruationes purpuræ, postea aliis communicata, vt etiam post longo tempore alii diuersi colores diuersæ quoque formæ habituum & ornamentorum accesserunt. Vnde contigit, vt vulgus quoque sequatur principum opinionem, quæ sola persuasione nititur & mutatur, vt & vestitus qui antiquitus dignitatis erat, hodie vix a seruis & famulis probetur sibi posse conuenire, mutat ætas respublicas & mores, sententias & effectus earum, vt proinde ad verum reformatorem magis conueniat, inspicere pręsentia quomodo regi possint, quam quo pacto ad vsum antiquum possint reduci.

9 Fuerunt mulieribus vestes delicatiores aliquando concessæ, sed quæ tamen honestatem in matronis & pudicitiam non offenderent, iuxta mores regionum, vt plerunque autem floridę & colorum variorum meretricib. cōcessæ, vt vel habitu etiā separarētur a pudicis [d].

d Apud Romanos l. 7. § siquis de iure iur. P. Hieronym in Heluidium Tertullia de cultu feminarū & Athenienses Suidas in verbo ἑταιρῶν.

10 Neque tantum mulieribus indulgendum etiam, vt permissio transeat in luxum, & in maritorum aut parentum detrimentū, quorum marsupia & facultates facile ea nimia indulgentia exhaurirētur nisi disciplina publica illas a petitione, & hos a concessione reprimerent.

Fuit apud Romanos salubris & iuxta indigentiam, & necessitatē temporum suorum vtilis lex Appia, quam tulit C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio Maximo, T. Sēpronio Graccho, Coss anno ab vrbe condita 540. in medio ardore Punici bellici [e]. *Nequa mulier plus semuncia auri haberet, neu vestimento versicolori vteretur neu iūcto vehiculo in vrbe oppidoue, aut propius inde mille passus, nisi sacrorum publicorum causa veheretur*, & aliquando etiam in collatione ad belli necessitatem relictæ fuerunt mulieribus in secundo bello Punico, vxori filiæue singulę vnciæ auri, & pondo argenti M. Marcello 4. & Leuino Valerio. 2. Coss. Fuit tamen nimia postea indulgentia virorum erga mulieres in abrogāda prædicta lege Oppia, pro qua magna contentio suborta in republica, aliis eam defendentibus cum M. Porcio Catone; aliis eam expugnantib. qui & obtinuerunt, cum

e Liuius lib. 34. in principio
f idem Liuius li. 6. de 2. de bello pun.
g Liuius de l. 34. & Zonaras.

matronæ nulla, nec auctoritate, nec verecundia, nec imperio virorum contineri limine domus potuerunt, omnes vias vrbis aditusq; in forum obsidentes, viros descendentes ad forum orantes, vt florente republica, crescente indies priuata omnium fortuna, matronis quoque reddi pristinum ornatum paterentur. Sed quantum mali reipublicæ accesserit, abrogata illa lege Tribuno suadente, L. Valerio Flacco, M. Catone Maiore coss. docere poterunt, Valerii Maximi, verba quæ sic de ea abrogatione agunt. *Et quidem* [a], inquit, *fœminæ obtinuerunt, vt ius per continuos viginti annos seruatum aboleretur, non enim prouiderunt eiusdem seculi viri, ad quem cultum tenderet insoliti cœtus pertinax studium, aut quo se vsque effusura esset legum victrix audacia. Quod si animi muliebris apparatus intueri potuissent, quibus quotidie aliquod nouitatis sumtuosius adiectum est, in ipso interiturae venti luxuriæ obstitissent.* Et hoc est quod etiam Seuerus ait Cæcinna, *plura* [b] *vxoribus prætorum obiectari, his statim adhærescere deterrimum quemque prouincialium, ab his negotia suscipi, transigi: Duorum egressus coli, duo esse prætoria prouincialibus magis & impotentibus mulierum iussis, quæ Oppiis quondam aliisque legibus constrictæ, nunc vinculis exsolutis, domos, fora, iam & exercitus regerent.* Et certe nimium mulierosi interdum viri, qui negare aperte non audent vxoribus & filiabus sumtuosos ornatus, qui & illis sunt dedecori, & substantiæ detrimento. Vt certe, non tam egeamus præfectũ dari mulieribus, vt olim apud Græcos creabatur, quam potius censore, qui viros doceat moderari mulieribus. [c] Pudica mulier, quæ marito dat operam, *vt scribit Clemens Alexandrinus*, [d] pia est & religiosa, citra vllam fictionem, quæ autẽ immoderatus ornatus studio tenetur, & a Deo & a pudico coniugio excidit, vt quæ maritum ornamento permittit: *quemadmodum Argiua illa meretrix, Eury-phile*, inquam, *auri quæ pretium sumsit pro coniuge caro.* Cæas sophista imaginem virtutis, sola veste candida & pura statuit, & talem esse debere mulieris indumentum purum, & verecundum, si sit virtute prædita. Improbitatis autem imaginem, superflua & varia veste induit, alieno colore exsultantem, motu comparato ad delectationẽ, non senis quam meretricis. Quod autem scribitur, *delectauerunt te filiæ regum in honore tuo, astitit regina a dextris tuis, in vestitu deaurato, & fimbriis aureis, circum amicta*, non luxuriosas & varias vestes significat, sed varium ornatum ecclesiæ integrum & incorruptum, ex fide contextum, in quo IESVS, a dolo alienus splendet, vt aurũ, fimbriæ, auri electi. Memorandum D. Petri dictum, [e] *Conuersationem vestram in gentibus habentes honestam, vt hi qui de vobis male loquuntur, tanquam maleficis, ex honestis operibus suscipientes, Deum glorificent*, & ꝓinde frugi & honesta non variegata veste viuẽdum est. Nam & Sophocles luxuriose & delicate viuentes reprehendens ait, *Quæ fœminarum sunt amicta vestibus quas histriones referunt.* Et lex quæ per Moysem lata est, de lepra, [f] reiicit, quod est variũ & multis

a Valerius Maxim. lib. 9. cap. 1.

b Cornelius Tacitus, lib. 3. annalium

c Dicebat Cicero, 4. de repub.

d Clemens Alexandri. lib. 2 pædagogiæ, c. 10.

e 1 Pet. cap. 2.

f Leuitic. c. 13. vers. 2.

& multis maculis notatum, proinde ac nefarium, vt quod sit serpentis variis scammis simile.[a]

11 Ornatum mulierum nimium, acriter reprehendit multis in locis D. Chrysostomus[b], vel ex eo quod *vxor quæ nimium ornari postulat, rapere virum suadet*. Et quod mulieres non portent vt placeant viro, nec iis se placere putent, quia illa superflua & vana domi eximunt, & in templo, aut palam proferunt. Quodque D. Paulus, *prohibuerit mulieres ornari auro aut margaritis, aut veste pretiosa, aut tortis crinibus*. Accedit ex delicato & luxurioso ornatu, pernicies adolescentum, qui muliebribus perditis ornamentis, ad voluptates noxias, velut per aucupium pertrahuntur, quorum reatum incurrunt fœminæ, quæ se ornant, & comunt, vt in se omnium irritent oculos, etiam si nullum potuerint pulcritudine sua vulnerare, pro quo tamen apud Deum dabunt extrema supplicia, parauerũt quippe virus, temperauerunt venenum, porrexerunt poculum, etiam si nullus, qui biberit, inuentus sit. Meretricius ornatus peccatum habet, & peccandi occasionem præbet.[c] Decipiuntur plures iuuenes improuidi, mulierum superfluo nec conueniente dignitati domus, vel penuriæ familiæ earum, atque si non voluptate, tamen habendi cupiditate, & quod eas ditiores, & honestiores, quam sunt existimantes, inescantur. sequiturque sed sera pœnitentia, ita eo feruore contractis matrimoniis, contemtus coniugii, adulteriorum occasio, & non prius detegitur malum, quam in venas descenderit. Sæpius etiam ornatus sumtuosus, earum animos fucat, quæ per se nihil sunt & vilissimæ, & dum bene fuerunt postea agnitæ, inueniuntur detestabiles: honestæ, pulcræ, virtuosæ per se, satis dilectæ: nec quod per se amabile est, cupit superfluis ornari.

12 Mulieres comtæ, fucatæ, ornatæ, sunt templis similes Ægyptiorum,[d] in quibus porticus, vestibula, luciue magnifice instruebãtur, atria multis columnis cincta erant, parietes lapidibus externis & artificiose depictis splendebant, ædes auro & argento & ære collucebant, ex variis Indicis & Æthiopicis lapillis, adita vero intextis adumbrabantur peplis. Sed dum penetralia templi adytus subisses, & ad id, quod est præstantius, spectandum properasses, & imaginem, quæ in templo habitaret, quæsiuisses, sacerdos quispiam ex his, quæ in templo sacrificabant, venerando quidem vultu apparebat, sed velum adyti tollens, numen ridiculum ostendebat, animalia bruta, felem, crocodilum, vel serpentem indigenam, vel aliam belluam quæ templo indigna est, & digna potius antro vel spelunca, apparebatq; ita deus Ægyptiorum bellua, quæ super stragula purpurea volutabatur, tales nempe mulieres, crispatis capillis tinctis, oculis, vnctis genis, pilis iunctis, fluxa toga, catenis & gemmis aliisque ornatibus compositæ, quibus decipiunt homines, qui dum proximius accedũt numen inspectum, intra belluam vident, dignam antro, quæ detracto velo apparet. ibi Satan draco latet. in cauea animæ adultera &

a Clemens Alex. lib. 3. padago. ca. 11.

b D Chrys. homil. in illud Psalm. ne timeas cum diues factus fuerit homo. tom. 1. & to. 2. homil. 17. in Mat. ex cap. 5 reprehendit & Esaias cũ descriptione cap. 3 vers. 9. diuus 1. Paul Timot vers 2. ca. 9. c cap. fina. 14 q. fin ca. fucare. de consecrat. distinct. 5 prouerb. ca. 7.

d hac similitudine vtitur Clemens Alexandri. lib. 3 padago. c. 2.

pulcritudo non vera, sed fucata. Perdunt mulieres veram pulcritudinem, dum externam induunt.

14 Posthumia Vestalis Romæ incestus accusata, ob suspicionem amœnioris cultus, ingeniique, quam deceat virginem liberioris.[a] Minutia quoque alia Vestalis, primo propter mundiorem iusto cultum, insimulata, facto iudicio ad portam collinam viua defossa.[b] Inter leges Aristotelis[c] in probas mulieres, vt vestitu, sumtu, ac apparatu minori vtantur, quam etiam leges permittant ciuitatis: considerans, quod nec vestimentorum nitor, nec excellentia formæ, nec auri magnitudo, tantum valet ad mulieris laudem, quantū modestia in rebus, ac studium honeste decoreque viuendi: etenim omnis huiusmodi ornatus animi, optabilis est, multoque firmior ad senectutem vsque veras laudes sibi natisque adferre.

15 Quod si mulieribus turpis nimius ornatus & luxuriosus reprobatus fuit, & merito, quanto magis in viris cum *fine coli modico forma virilis amat*, & *procul a nobis* debeāt esse *iuuenes vt fœmina comti.* effœminatos Homerus ostendens Ionas vocat ἑλκεσιπέπλους, hoc est *vestimenta trahentes.* Fluxæ enim vestes, mollitiem habebant: & non cinctæ, indignæ viris habitæ. Sicut & Cyrillus,[d] Christianos etiam admonet generaliter, *vestitu simplici vtare, non ad ornamentum sed ad necessitatem.*[e] Conuenit omnibus viris & iuuenibus proinde ac fœminis, preceptum illud iuris, *honeste viuere*, quod sumit interpretationem, iuxta rationem conuenientem moribus iam receptis & magis probatis: & q̃ pudori & probitati naturalis iuris conuenire potest. Et certe vt dixi, vt primum nomina imponuntur ex placito: ita & vestium distinctiones ex communi consensu primum inductę: & conuenientia probata retinet honestatem, & decorem, cum autem ab illis sine caussa, & ad confusionem ordinum receditur: inhonestum atque indecens videtur.

16 Prætexta, pueritiæ, Romæ fuit: qui pueritiam excessissent, deposita prętexta cum virili animo togam sumebant: & ita ciuibus datus generaliter Romanis hic vestitus, vt stola mulieribus. Dicti Romani, *gens togata*,[e] vt palliati Græci. Vnde & Philosophi quia magna pars eorum in Græcia adoleuit, illum habitum acceperunt nempe pallii frugalem vt putabant: Romanis porro ciuibus, togam sine tunica, statutam a Romulo narrant,[f] & legem latam.[g] *Quisque demissam ad talos vsque togam in vrbe habeto.* Ciuiles & vestes togæ dictæ apud Cassio.[h] & Romuleæ.[i] Moresque togati, opponuntur barbaris a Theodorico rege.[k] Carebant namque vsu togæ peregrini, barbari & hi, quibus aqua & igni interdictum est.[l] Et contra, qui efficiebantur ciues, vsum togæ accipiebant.[m]

Innuit Claudianus in Rufinum. *Barbariem*, inquit, *reuocat.*

Nec pudet Ausonios curas & iura regentem.
Sumere deformes vestemq; Getarum.
Insignemque habitum Latii mutare, togasq;.

a Liuius in 4.
b Liuius in 8. Oros. in 3. ca. 9. Hieron. lib. 1. aduersus Iouinianum.
c Aristot. 2. œconomi. c. 1.
d Cyrillus Hierosolym. episcop. catechesi. 4.
e Gellius li. 7. ca. 2.
f idem Gellius li. 7. c. 12
g Balduin. ad legem 10 Romuli.
h lib. 1. variarum in formula Comitiuæ.
i in formula præfecti vrbis
k idem Cassius lib. 3. varia. c. 17.
l Iulius Paulus lib. 5. recep. sentent. tit. 4.
m l. sed et si acceptio. 32. de iniu. e fis. 1. P. Tannius lib. 4. epistola in 19 audisti ne ad Corneum Minutianū Cicero pro Corn. Balbo.

Imo ferebant togam Romani alibi, quam in patria: quod liquet ex eo,[a] quod cum Mithridates iussisset in Asia omnes Romanos occidi, cognoscebantur ex toga, vt multis fuerit necessaria vestis mutatio vt mortem effugerent. Ferebant vero maxime tempore pacis: nam in bello sagis vtebantur. Refert diuersas sententias Macrobius de prætexta purpura intexta, de bulla & toga nobilium & plebeiorum, & quando apud Romanos. Sed quia hic nihil interest ea scire, & sufficiat annotasse in ea republica Romana, distincta fuisse vestimenta puerorum, nobilium, libertinorum, seruorũ & ingenuorum & magistratuum, iudicum triumphantium & aliarum dignitatum lubens taceo. Communis at plebeiis relicta tunc toga, cum aliis alius ornatus in publico superadditus esset, variatum tamen aliquando, vt omnia etiam bene constituta senescunt, & vsum mutant. Mansitque diu Romæ vt serui ingenuorum veste non vterentur, quippe qui nec colobia, nec calceos habebãt quę liberis dabãtur: vt & crepidis & mulleis vti seruos, aut plebeios, erat lege vetitũ.[c]

27 Cura fuit aliquibus principibus, antiquum habitum reuocare, & conseruare: vt Augustus Cæsar habitum vestitumque pristinum reducere statuit, negotiumque dedit ædilibus, ne quem posthac paterentur in foro circoque, nisi positis lacernis, togatumq; consistere.[d] Adrianus Imperator Romulum secutus, aliquando edixit, *vt Senatores saltem & equites Romani semper in publico togati essent, nisi e cœna reuerterentur.*[e] Et in codice legum Theodosii,[f] Senatoribus prohibetur habitus militaris, & togatos conuentui interesse iubetur. Modesta visa & grauitatis plena toga, vnde & aduocatis & aliis viris consultis seu magistratibus, & personis ecclesiasticis, magis conuenire, vt Alexander & Seuerus penulis intra vrbem vti vetuerint, in itinere vero permiserint, *vt ait Lampridius.* Quanquam pallium existiment aliqui toga frugalius, quod videtur significare Tertullianus dum ait,[g] *Christianos veteres pallio magis quod erat magis frugale & simplex, quam toga vsos.* Forsan elegerunt tunc pallium, vt etiam exteriore habitu se veram philosophiam seu diuinam sapientiam, colore ostenderent, cum tunc etiam videretur inter populos receptum, vt philosophi habiti, pallio vterentur, quo tamen abutebantur. Destinarunt Romani singulis dignitatibus, certũ genus vestimenti, & ita habitus arguebat vel indicabat honorẽ quem gerebant, de quo nos alibi copiose diximus.[h]

18 Videntur duo in summa necessaria in repub. regenda, circa vestimenta vnum vt distincta ita sint vestimenta, vt & sexus, & qualitas seu status aut conditio personarum, agnoscatur. aliud vt omnis inanis sumtus aut luxuria in materia & forma seu ornatu, demantur. Cura hæc non fuit contemta a legislatore diuino. *Non induetur,* inquit,[i] *mulier veste virili, nec vir vtetur veste fœminea: abominabilis enim apud Deum est qui facit hæc. Non indueris vestimento quod ex lana linoque contextum est. Funiculos in fimbriis facies, per quatuor*

a Cicero pro Rabirio Posthumo.
b Macrob. lib. 1. Saturna. ca. 6.
c Alexa. ab Alexan. li. 5 cap. 18.
d Sueton.
e Spartia. in Adriano.
f l. 1 de habitu quo vti oporteat intra vrbem li. 4 C. Theo. tit. 10.
g Tertullia. lib de pallio.
h lib. 9. Syntagmatis rerum cap. 19.
i Deuteron. 22. versic. 11. 12.

angulos pallii, quo operiris.[a] Fuerunt vestes sacræ & ornatus sacerdotii distincti.[b] Erant vestes primogenitorum meliores[c]. Legitur & fuisse proprias meretricias & viduitatis,[d] vestes nuptiales & solemnes.[e]

19 Prospexit Ecclesia de habitu clericali, ne pro laicis haberentur clerici, quem voluerunt personas ecclesiasticas ferre, quæ vti priuilegio desiderant ordinis clericalis,[f] & vt vitam quoque se a seculi negotiis separatam habere, intelligerent: separatam ita ab omni fastu, & colore, & ornatu laico, prohibitis etiam, dum intendunt diuino officio, vestibus manicatis in ecclesia: extra, si sint sacerdotes, vel in personatu constituti, nisi iusta caussa timoris exegerit habitũ trãsformari. [g] Sunt & ordinibus regularum, a propriis fundatoribus optima ratione panni distincti, & forma vestium, quibus & gradus ordinis, dum in publicum conueniunt, politica ecclesiæ lege, ad vitandam confusionem & controuersiam discernantur.

20 Et quamuis verum sit habitum non facere monachum, & personas, quæ illum gerunt & mutant, non immutare, tamen verissimum est, ad distinctionem saltem ex communi præsumtione pertinere,[h] vt crinis & pallium solebat esse philosophis, etsi plures nebulones pallio tenus philosophi essent. [g] Alexander Seuerus, qui semper seruos cum seruili, liberos cum ingenuorum veste habuit, cõstituerat animo, omnibus officiis genus vestium proprium dare, & omnibus dignitatibus, vt a vestitu dignoscerentur.[i] Quod forsan difficile factu videretur, nisi princeps subditorum consilio in hoc vteretur. Nam tunc posset eorum ope[k] consequi, nempe, vt singuli artifices conuenirent per collegia, & quid cuique ratione artificii, vel destinationis eius, magis conducere videretur, exponerent. Postea autẽ princeps, vel gubernator quid sibi probaretur potius eligeret.

21 Sic de mulieribus, intra fines, cuiusque artificii, vel dignitatis maritorum, aut parentum concludendis, & luxu prohibendo, posset earum audita sententia determinari, addendo deinceps, vel detrahendo earum opinionibus: vt non videatur omnino ridiculum, sicut plerique arbitrantur, permissum fuisse mulieribus senaculum, seu conuentum matronalem ab Antonino Varo, qui postea *Heliogabalus* dictus est, in colle Quirinali, vbi leges matronales compositæ, quæ & quo vestitu incederent, quæ cui cederent, quæ ad cuius osculum venirent, quæ pilento, quæ equo sagmario, quæ asino, quæ carpento mularum, quæ boum, quæ sella veherentur, & vtrum pellicia an ossea, an eborata, an argẽtata, quæ aurum, aut argentum in calceamentis haberent.[l] Abolitum etiam, post mortem Heliogabali, senaculum restitui volebat Aurelianus.[m]

a Explicatur latius & caussa huius mandati Numer. 15. vers. 38.
b *Exod. cap. 28 & capit. 29 Leuit. c. 6. 8. 10. 16. &c.*
c *Genes. 27. vers. 15. & 27.*
d *Genes. ca. 38. vers. 14.*
e *Matt. 22*
f *Cleri. de vita & honesta cleric. cũ similibus ibi pluribus a glossa notatis, cap. episc. opt. 21. qu. 1.*
g *cap. clerici 15. de vita & honestate cleric. lib. 3. tit. 1. c. perlatum quod metus caussa.*
h *Symmachus libr. 2. epistola 49.*
i *Reprehensi a Gellio lib. 9. capit. 2 l 8. de professor. & med. C.*
k *Ælius Lampridius in Alexand.*
l *Lampridius in Heliogabalo.*
m *Flauius Vopiscus in Aureliano.*

De censoribus. Cap. XII.

Pars maxima conseruationis optimorum morum ne defluant, & vt mali reformentur, continebatur olim in censura publica: cuius munus censoribus demandatum erat cum potestate publica

Romæ

Romę. Fluxit autem potestas morum a censu patrimonij facile, quia censores, *vt docuimus alibi*, cum haberent descriptionem & bonorũ & personarum totius reipublicæ cognoscere poterant, & ex nomine & facultatibus & ætatis professione, quantum cuiq; liceret, quidue cuique conueniret, vel non, veluti in numerato habebánt. Et proinde, quid quemque agere oporteret, vel vitare, vel nullo negotio poterant, iudicare qui ciues, qui peregrini, qui liberi, ingenui, aut serui essent cognoscere, qui otiosi, qui nobiles aut ignobiles essent, quique vagi inutilesque, vt eos expellerent, ceteros admonerent, qui latere non possunt censione iterata sæpe, vel singulis lustris, vel aliis temporibus definitis, ex more regionum quibus censores admissi erant. Dum de origine censurę agit Liuius[a] exactis regibus, & de constitutione censorum seorsum a consulibus, qui aliis negotiis occupabantur. *Hic*, inquit, *annus initium censuræ fuit, rei a parua origine ortæ, quæ deinde tanto incremento aucta est, vt morum disciplinæq; Romanæ penes eam regimen senatus, equitumq; centuriæ, decoris dedecorisque discrimen sub ditione eius magistratus, publicorum ius priuatorumq; locorum, vectigalia populi Romani, sub nutu atque arbitrio essent.* Vtilissima censura visa & sanctissima ob vitia, quæ in iudicium defectu accusatoris vel denuntiatoris non veniebant, & tamen quæ passim oculos bonorum ciuium & virorum offendunt, & merentur propter exemplum maxime, seriam reprehẽsionem, quamuis a pœna abstineri possit. Eget corpus ægrum purgationibus & remediis, vt conseruetur & morbi impediantur ne sæuiant, quæ si omittantur, paulatim in eos proculdubio incidit, quod accidit bellorum temporibus, in corpore reipublicæ: dum ob licentiam nimiam & legum silentium, & magistratuum contemtum, homines in vitia facile, nemine prohibente prolabantur, quemadmodum tempore belli Punici accidit Romanis, quo nec otium datum ciuilib. magistratibus, Hannibale vrgente, vacandi huic censuræ, donec eo iam in Apuliam recedente Censores, *vt ait Liuius*, [b] ad mores hominum regendos, animum aduerterant. Castiganda enim erant vitia, quæ velut diutinnos morbos ægra corpora ex sese gignunt: nata bello erant. Cicero[c] conqueritur, quod a P. Clodio fatali portento, prodigioque rei pub. lex Ælia & Fusia euersa esset, propugnacula murique tranquillitatis atque otij, & vetus illa lex magistra pudoris & modestiæ seueritas censoria sublata esset. Et post, *Centum prope annos legem Æliam & Fusiam tenueramus. quadringentos iudicium notionemq; censoriam, quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo vnquam conuellere, quam potestatẽ minuere quominus de moribus nostris, quinto quoq; anno iudicaretur, nemo tam effuse petulans conatus est. Hæc sunt carnifex, ingenio sepulta consulatus tui, &c* Et rursum de haruspicum responsis aduersus Clodium oratio 30. *Inter scelera Clodij sustulit*, inquit, *duas leges Æliam, & Fusiam maxime reipub. salutares, censuram exstinxit, intercessionem remouit, auspicia deleuit, &c.* quæ

a *Li. 5.*

NB

b *Li. 24.*

c *in oratione 37 in Pisonem.*

omnia obseruari iubebat lex Ælia. Clodius autem vt ait in Pisonem Cicero, ne quem censores in senatu legendo præterirēt, nisi qui apud eos accusatus & vtriusq; censoris sententia damnatus esset, cum tamen antea lege illis hoc fuisset liberum.

2 Initium censuræ, [a] M. Gegano Macerino, iterum, & Quintio Capitolino quintum, consulibus, tuncque morum & disciplinæ penes eam fuit auctoritas, vltra quod & vectigalia ab eius nutu & arbitrio pendebant. Fuit ab initio quinquennalis Mamercus Æmilius dictator, iterum post nouem annos legem statuit, *ne vltra octodecim mensis daretur*, id est, ne plus quā annua & semestris esset. At Censores C. Furius Pacilus, M. Geganius Macerinus, id ægre passi, Mamercum, quod magistratum populi Romani minuisset, tribu mouerūt, censuque octuplicato, *vt Liuius scribit*, [b] ærarium fecerunt, [c] Clodia dehinc lege, vt dictum, debilitata censura est, quæ dehinc abrogata, [d] verum Cæsaris imperio plane abolita censura.

3 Vt ciues a censoribus in ordines, honoris causa, vel senatorum, vel equitum, vel plebeiorum, referebātur, sic ab iisdem, censoria nota, pellebantur. Itaque vt in tribu largienda, plebeium, in equo publico assignando, equitem Romanum: senatu communicādo senatorem Romanum, faciebant: ita tribu mouendo, plebeium: equo adimendo, equitem: senatu eiiciendo, senatorem, cum essent magistri morum constituti, notabant: Erat & cum his alia nota, vt tribu mouerent, in Cæritum tabulas referrent, & ærarios constituerent. [e] Tres nanque ordines erant Romæ, plures tribus, *vt suo loco ante diximus*, ordo Senatorum, equitū, & plebeiorum. moueri ex ordine senatorum, erat in recensendis & legendis senatoribus prætermittere: in cēsendo, quem senatu mouerent. Equum adimere erat, equestrem ordinem auferre. Qui vero tertii ordinis erant, hi tribu mouebantur. id est, ex vna tribu in aliam transferebantur, notæ causa: vt de vrbana in rusticam, vel de maiore rustica, in minorem. *In Cæritum tabulas referre* erat, spoliare aliquem censoria nota, iure suffragij ferendi in comitiis. Nam Cæritibus beneficij loco, ob sacra Gallico bello seruata, ciuitas sine suffragij latione, erat tantum data. [f] *Ærarium vero facere erat*, auctore Pædiano, nullum aliud ius ciuitatis in centuria, atque adeo in tribu relinquere, quam vt pro capite suo, tributi nomine æra penderet ita, vt qui ærarius factus esset, is non solum suffragio vrbano, sed etiam stipendiis militaribus spoliatus esset.

4 Tanta potestas censoribus, vt quamuis ceteri magistratus, deposito magistratu accusari de gestis possent, tamen censores abdicato magistratu, non accusabantur. [g] *Censoris potestas erat*, inquit Dio. Cass. [h] *qua priuatim quoq; in cuiusq; vitam inquirendi, meritosq; infamandi ius habebat* Plutarchus [i] *censuram* dixit, *honorum omnium quoddam fastigium fuisse Romæ, in republica, cum ingenti auctoritate in mores & vitam hominum.* Vt neque matrimonium, & prolis generatio,

a Exstat apud Liuium li. 4.
b Lib. 9.
c Val. Max. li. 2. ca 8.
d Vt ait Pædi. in Pisonianam.
e Vt scribit Asconius Pædianus in diuinationem Ciceronis. ex Liuiana historia.
f Vt apud Strabonē & Gelliū li. 16. c. 13. legitur.
g Secundū Liuium li. 39. de iudiciis censoriis.
h Li 40. historiæ.
i In Catonis vita.

neratio, non quotidianus victus, non dissolutum conuiuium, esset ab eius indagine liberum, sed censoribus, & patrimonium, & mores, & viuendi ratio, subiicerentur, ne quis ad voluptates deflecteret, aut excederet patria & vetera instituta: duo autem eius muneris creabantur, vnus ex nobilitate, alter e plebe. Tanta reuerentia & metus censorum olim, vt, Romani domū a cœna reuertente Tiberio Graccho censore lumina restinguebant, ne longius quam oporteret conuiuiis indulsisse viderentur. a

a *Plutarchus in Tiberio.*

5 Erant præfecti moribus, vel morum apud Carthaginenses quoq;, quod iudicat Æmilius Probus, quādo in vita Hannibalis, narrat *præfectum morum vetuisse, ne posthac Hasdrubal cum Hamilcari frequentaret, eo quod turpius eum diligi ab Hannibale sermo spargeretur.*

6 Apud Athenienses, certum genus magistratuum, qui ζητηταὶ dicebantur, creabantur: si quando rempublicam lædentes essent inquirendi, aut deferendi, qui pecuniam ciuitati debitam non penderant. b

b *Vt scribit Suidas.*

6 Apud Venetos, loco censorum morum, creantur tres dicti *aduocatores*, qui nullo modo, vel in minimo leges violari patiuntur, & intercedunt, & aduocant ad se violantes, & si quid grauius commissum cognouerint, ad quadraginta virale iudicium, vel senatum, referunt puniendum. c Certe, etiam si censorem antiquum cum eadem auctoritate noluerimus reuiuiscere, non possumus censuram tanquam non necessariam omnino reiicere, cum palam sit, & ea magis nunc nos egere, dissimulandumque in tam pernitioso, & corrupto seculo nullo modo erit, quin circa eadem quæ pro materia censorum erant, sint necessarij magistratus, saltem politici, vel maiores in sibi subditos, & eadem reformatione morum, quo antiqui censores vtebātur. Sicque praue artes, malæ libidines a iuuentute prohibēdæ, a senibus voluptates illæ, quas ea ætas sine dedecore non attingit, ab vniuersa plebe, otia demenda, & iniungenda, tractanda negotia propria, sine auaritia & fraude. Luxus & superfluitas castiganda, in ædificiis in supellectile aurea, argentea, in sordidis quæstibus, in fænore, in exquisitis conuiuiis, reductis, vel noue constitutis legibus sumtuariis. Essent & a vestibus superfluitas, impensa grauis, nouitas, illecebræ mollities, turpitudo, reformanda, adhibitis pœnis, vel saltem multa.

c *Vt ait Egnatius li. 2. ca 4.*

NB

8 Fuerunt forsan abrogatæ, & merito censoriæ animaduersiones, seu subscriptiones, debilitata potestate per Clodium, & sublata per Cæsares, quod nimium sibi censores arrogarent, vt docet Cic. d *& illud, inquit, cōmune nunquam animaduersionibus censoriis ciuitatē hāc Rom. ita contentam: vt rebus iudicatis fuisse, neq; infamiam habuisse, vt etiam eiecti a senatu a Censoribus postea censores facti fuerint: neq; censores superiorum censorū iudiciis si iudicia mereantur dici, steterat, & inter censores alter alterius iudicium sæpe rescindebat & reprehendebat, & eorū arbitria sæpe a iuratis iudicib repudiabātur, a magistratib.*

d *Orat. 14. pro Aulo Cuentio.*

negligebantur, alioquin si hoc non fuisset, potestas regia visa fuisset delata Censoribus, neque tam illis credebatur quod subscripsissent, quam quod ita verum doceretur quod subscripsissent. inauditos enim & damnare poterant tamen sine iurisdictione, ideo poterat argui illorum censura & restituebatur ordini sæpe ab iis motus, Placuit principibus, hæc iudicia de moribus apud censorem arbitraria, melius expediri & firmius posse potestate magistratuum politicorum, aut reipublicæ, mutata etiam forma reipublicæ, & abolitum hoc de moribus tumultuarium edictum, cui olim renuntiare etiam pacto non poterant etiam coniuges, ne liceret de moribus iudicio experiri,[a] quod videbatur tunc necessarium: cum ob mores, si ex sentētia animi non esset coniunx, diuortium passim permitteretur, quare censores etiā inquirebant, an ex animi sententia esset vxor, *vt ait Gellius.*[b] Postea non tam facilis fuit diuertendi occasio, & non nisi coram iudice causa probanda, vt ideo & sublatum fuerit illud censorium iudicium de moribus. [c] Cum mores vitiosi sunt serio sunt puniendi, non perfunctorie, vt fieri videbatur per censuram. Nam vt dixit Cicero,[d] *Censoris iudicium, nihil fere damnato adfert, nisi ruborem. Itaq; vt illa iudicatio versaretur tantum in nomine, animaduersio illa ignominia dicta est.* Ignominia autem minor est quam infamia, quæ tantum inuritur a magistratibus habentibus iurisdictionem, & pro causis ex quibus infamia notari quis potest.[e]

a *vt ait Pau in l. illud, § de pactis dotal. li. 23. P. tit. 9.*

b *Gellius li. 5. c. 10.*

c *in l. fin. 11. de repudiis, & iudicio de morib sublato li. 5. C tit. 17.*

d *4. de repu.*

e *L. infamē de publi iudi. P. l. 1. de his qui notan. infa. P. dist. ignominia & infamia l. 2. de senatorib P. l. palam, §. quæ de ritu nuptiar. P.*

9 Et certe fatendum est etiam inuitis, qui tantopere censuram reuiuiscere desiderant morum, & ea ratione censorem exoptant: hoc munus non posse sine potestate regia eiusque iurisdictionis potestate, ordineq; iudiciali prætermisso, in principatu seu monarchica administratione exerceri, ab alio quam solo principe: cuius proprium est illud, *sic volo, sic iubeo*, & *censeo, sit pro ratione voluntas.* Sic descriptio, cognitio singulorum, & rerum & personarum exactio, ex illis, & census impositio, auctio, emendatio, & vsus, ad dominum, & talem dominum venire, describere, præbere, obtemperare, cogere, & iure, id est licite, & cum superiori potestate possit, & pro salute populi, defensione, cura & solicitudine sibi a Deo imposita, ita facere & cogere debeat. Quæ omnia in magistro morum vel censore, qui olim erat sine iurisdictione propria, non concurrebant, nisi quatenus a populo permittebantur. Argumento est, hoc regium esse munus tantum & voluntatis absolutæ: exemplum eius quod ponitur *Gen* 1. & 2. *cc.* Deus enim, cunctis creatis in hoc orbe, posuit primum hominem tāquam regem: & formatus de humo cunctis animantibus terræ, & vniuersis volatilibus cœli, adduxit ea ad Adam, vt videret quid vocaret ea: omne enim quod vocauit Adam *animæ viuentis*, ipsum est nomen eius. in quo animaduertimus censitionem vel nominatim factam recensionem ab eo, qui eis erat imperaturus, & cui dictum est & successoribus: *crescite, multiplicamini, replete terram, subiicite eam, & dominamini piscibus maris, volatilibus cæli, & vniuersis animantibus*

bus quæ mouentur supra terram. Abraham, quia dominus erat familiæ suæ, cum audiuisset Loth captum fuisse a Sodomis, in bellum profecturus, numerauit omnes sibi subditos, & delectum fecit trecentorum decem & octo vernaculorum, expeditorum ad bellum. [a] Sic recensuerunt Moses, iudices, reges Israel, & illi soli populum, & ad militiam quos expeditos videbant, delegerunt: ceteris vectigal, tributum ex arbitrio imposuerunt, & prout illis videbatur de moribus leges sanxerunt, & formam de illis iudicandi magistratibus præscripserunt, a quibus ex arbitrio non liceret recedere. Et illud quoque Plato obseruauit, dum dixit *videre se imminere periculum interitus reipublicæ, in qua non leges magistratibus, sed legibus magistratus imperarent.*

a *Genes. 14.*

10 Morum censura, quod pertinet ad causam peccati & spiritualis rei, & ad personas ecclesiasticas, ad prælatos ecclesiasticos pertinet. Qui dicuntur habere gladium ecclesiasticum & coercitionem, quæ maior in pœna est exteriori. *Censura ecclesiastica* nomine continetur, suspensio ab officio & beneficio, interdictio, seu interdictum ecclesiasticum: & sententia excommunicationis. [b] Coercitio maiorem animaduersionem continet vt & depositionem, degradationem realem. [c]

b *c. quærenti, quid per censurā, 20. de verb. sig.*

c *arg ca. cōtumaces. 50. dist. l. legatus. l. ex omnibus, de offic. præsi. l. si quid aliās §. meminisse, de offi. proconsul.*

DE REPVBLICA LIBER QVINTVS

DE FORMIS VEL SPECIEBVS RERVM publicarum, seu de diuersis reipublicæ administrationibus.

De diuisione aut distinctione generali Rerumpublicarum, seu earum administrationis. CAP. I.

Eipublicæ tractatus omnis seu solicitudo, in tribus consistit: in ea constituenda, vel fundanda, in ea conseruanda, & in eadem augenda, Ars fundandi & ampliandi iisdem fere perficitur rationibus, conseruatio vero & reformatio præsupponunt fundationem præcedentem & propemodum iisdem mediis quibus quæritur & fundatur retineri debet.

Propositis iam itaque rebus & personis, quæ in republica sunt considerandæ, reliquum est, vt de administratione earum agamus, & forma administrationis. *Ea autem debet accommodari generi reipublicæ, quod in partes seu diuersas* formulas diuiditur. Reipublicæ quippe nomen vnum est, sed modi administrandi secundum diuersam constitutionem, diuersi sunt. Seneca, [d] duas ita respublicas, animo in vniuersum complecti iubet: vnam magnam, & vere publicam, *qua dij*, inquit, *atque homines continentur, in qua non ad hunc angulum respicimus, aut ad illum, sed terminos ciuitatis nostræ cum cælo metimur.* Altera, cui nos adscripsit, conditio nas-

d *Seneca lib. de beata vita. c. 1.*

cendi. Et hanc aut Atheniensium puta, dici, aut Carthaginensium aut alterius alicuius vrbis, quæ non ad omnes pertineat homines, sed ad certos.

2 Reguntur autem istæ loco distinctæ ciuitates, aut societates, aut respublicæ: vel nutu & potestate vnius; aut paucorum, vel plurium. Quando vnius, vel pauci, aut plures, ad communem vtilitatem gubernant, fiunt tres bonæ rerum publicarum species. [a] Prima, in qua vnus imperat solus per se, suoque nomine, cum propria supremaque potestate, quæ ex alterius, quam eius solius arbitrio non pendet, nec a superiore alio aut populo, nec a socio, dicitur *monarchia*, imperans regnum principatus sui iuris. Ea vero quæ penes optimates tantum est, dicitur *Aristocratia*. At quando penes populum est suprema potestas & absoluta imperandi, dicitur *respublica* absolute, in qua vnusquisque tam pauper quam diues, nobilis aut plebeius admittitur ad eam gerendam suo ordine: cui aduersari videtur *democratia*: in qua populus solus imperat, exclusis nobilibus & probis. *Aristocratia* composita est ex exiguo numero nobilium & bonorum, qui tantum imperant. Cui opponitur *oligarchia*, nempe paucorum dominatus, qui omnia ad sui potius quam ad vtilitatem publicam, gubernant. *Monarchia* seu regnum est, vbi vnus tantum cum suprema potestate ad vtilitatem publicam potius quam suam imperat.

[a] Arist. 13. politic. 5.

3 Possunt ex istis tribus speciebus, aliæ mixtæ nasci, verum non ideo separaui, quia a prædominanti causa nomen ex illis accipiunt, prout plus ab vna specie accipiunt, & prædominantem habent potestatem, & sunt reliqua modi potius administrandi permixti, quam species. Nam aut summa potestas est penes vnum, aut penes optimates, aut penes populum. Cum vero iunguntur magistratus, optimates, & populus: & sunt participes honorũ sub vnius potestate suprema, dici non debet, tunc monarchiam esse mixtam ex aristocratia & democratia, quia ibi nec optimatum, nec populi suprema cõsideratur potestas, sed principis monarchiæ, qui aliis ex sua potestate & vt eam gerãt suo nomine, impartitur. Neque qui alieno nomine gerit dominus est, sed cuius mandato gerit. Eadem ratione si ex optimatibus vnus deligatur, vel ad ducatum militiæ, aliudue negotium per illum solum expediendum ad tempus vel in perpetuum, ideo is monarcha nõ est, quia nõ solo suo nomine, sed etiam collegarum potestatẽ exercet. *In democratia* pari modo obseruãdum, in qua, nec duces, nec cõsules dictator, harmosta, prępositus, escheuinus, vel si quis alius sit cui respublica soli concedat vti suo nomine potestate absoluta, ad tempus vel in perpetuum, quandiu vixerit, non dicuntur habere monarchicam potestatem, vel aristocraticam, nempe, quia non suo, sed populi nomine & procuratorio eam exerceãt. Quod volui monere obiter, ad conuellendam eorum sententiam, qui arbitrãtur tunc misceri formam reipublicæ monarchicæ, quando per principem

cipem ex popularibus aut optimatibus, aduocantur ad gubernacula, & ad faciliorem & tutiorem administrationem : vel aliter posse misceri formas prædictas rerum publicarum: cum tamen id fieri nequeat, illis ita differentibus substantia, vt confundi nequeant : pugnant enim, esse penes vnum supremam & absolutam potestatem, & eandem esse penes plures, supremum enim absolute, neque parem neque superiorem recipit, aut impedientem caussam habet. Neque Plato hoc modo admisit mixtionem trium formarum, vt inde vnam separatam reipublicæ speciem vellet constituere. Quanquam Aristoteles [a] videatur admittere mixtionem, quæ potius ad degenerationem administrationis respicit quam ad formam certam. Alia natura monarchiæ, alia Aristocratiæ, alia Democratiæ, quæ si permiscentur, se mutuo expungunt, & aliæ etiam leges conueniunt administrationi monarchicæ, aliæ aristocraticæ, aliæ democraticæ, quia diuersi modi administrandi, & inde etiam error immedicabilis in republica, eorum qui se omnia reformaturos pollicentur, quod ista confundentes, veluti in scena vno cothurno & regula vna volūt cuncta disponere, cum tamen vnus calceus non congruat vni pedi, aut vnus pes omnem calceum sibi conuenientem non habeat.

a Aristo 4. politic. c. 5. & 7.

4 Quo fit etiam vt omnia corruptissima sequantur, & populus & respublica necessario seditionibus & cladibus agitetur. Nisi enim vnaquæque trium formarum recepta reipublicæ species, in sua natura conseruetur, necessarium est, quod & facile fit, eas in vitia proxima sibi collabi: monarchia habet vitium vicinum, tyrannidem, in quam leui negotio declinat.

Optimatum gubernatio seu Aristocratia, facile in affine quoque vitium, nempe in paucorum potentiam, expulsis aliis optimatibus, vt & Democratia seu totius populi auctoritas, declinat ad plebeiam insaniam, & libertatem lelegem. Vide Aristotelem *libro tertio Politicorum, cap. 5. & libro 4. cap. 6.*

Obseruatum a Polybio [b] optime est, vt quemadmodum ferro, rubigo, ligno vermiculi ac teredones admiscentes, perniciem adferunt, vt, etiam si cuncta externa nocumenta effugiant, ab istis tamen quæ agnata habent absumantur: hoc pacto & rebuspublicis cuilibet pro natura ipsius quædam adnascatur & adhæreat peculiaris malitia, vtpote regno quod est inter volentes monarchia, Tyrannis: Aristocratiæ, Oligarchiæ, Democratiæ, bestialis Chærocratia seu seditio plebis. Plato *ciuilitatem* seu *politiam* [c] in quinque species distribuens complexus est legitimas, & illegitimas seu deficientes respublicas. Popularem, optimatum, paucorum, regiam, tyrānicam popularem dicit in illis esse ciuitatibus, in quibus ad imperiū multitudinis agitur res, eiusque nutu magistratus eliguntur, & pro eius arbitrio feruntur leges. Aristocratia seu optimatum, vbi neque diuites neque pauperes, neque nobilitate aut gloria illustres, dominantur, sed ii soli qui sunt in ciuitate optimi rem administrant.

b In epitome eius lib. 6.

c Diogenes Laertius in vita Plat. lib. 3.

Oligarchiam, quando a censibus magistratus eliguntur: sunt enim pauciores pauperibus.

5 Regnum dicit bifarium, aliud *secundum legem*, aliud *secundum genus* esse. Secundum legem constare Carthaginensium regnum, ciuile quippe esse: Lacedęmoniorum vero secundum genus. habere enim successionem quandam per genus: Tyrannidem vero dici, cum impulsi & vi adacti ciues ab aliquo reguntur.

6 Rursum ex eodem Platone constituit Diogenes[a] ἀρχὴν magistratum seu principatum in quinque partiri: in legitimum, naturalem, æquum & rectum, in eum qui fit per generis successionem, in violentum & tyrannicum. Nam magistratus ciuitatum, si eligantur a ciuibus, secundum leges imperant. Per naturam vero mares vbiq; non modo inter homines, verum inter alia animalia quoque fœminis præsunt. Ex consuetudine v. & pædagogi pueris, & magistri discipulis. Per genus vt Lacædæmoniorum quoque reges dominantur, nã ex genere regum sortiuntur. Porro qui per vim ciuibus imperant, violenti ac tyranni vocantur.

a Diogen. Laertius in vita Platon.

8 ¶ Natura vel DEI prouidentia, plures species, prout magis conueniunt societati ciuili ratione temporum & morum cõstituisse videtur. Quod exemplo animalium facile firmari potest, si consideremus quod tradit Aristoteles[b], & alii philosophi & naturæ speculatores, esse ciuiles animantes & non ciuiles, quasdamque gregatim viuere, & alia quædam animalia solitaria esse, eaque diuerso genere politiæ, vel societatis regi. *Ciuiles animantes* vocant, quæ labori cõmunicant idem, quarum opus communi efficitur opera, munusq; idem omni est, quod tamen nõ omnibus gregalibus competit. Ciuilis generis est *homo apis, vespa, formica, grus*, quarum aliæ sub duce degunt & monarhia reguntur, *vt grues & apes*, aliæ nulli subditæ imperio sunt, quas imitatur democratia, vt *formica*, & alia innumera pene genera. Gregales sunt in volucrum genere, *columbi, olores*, Inter pisces dicti cursores, *thunni, limosæ hamiæ*.

b 1. de histo. animaliũ c. 1

8 Aristoteles[c] similitudines rerumpublicarum seu ciuitatis cõfert, vt patris erga filios societas, figuram regni habeat. quippe cum patri cura filiorum sit, vnde etiã Homerus Iouem *patrem* appellat, eo quod *regnum paternum imperium esse debeat*. Tyrannicum vero simile erit imperio heri erga seruos: quia consistit in eo quod hero vtile sit pręcipue, & non ipsis seruis. Tyrannus suam, Rex subditorum vtilitatem potissimum spectat. Regi sua sufficiunt, nec indigus aliorum, ideo non sibi sed subditis procurat; quod si aliter facit prauus rex tyrannus euadit. Tyranni enim vita, vnius principatus prauitas est. Quod si princeps cogat subditos ad vtilitatem tamen illorum, imo si ad eandem vtilitatem exactionibus & oneribus afficiat, non ideo censebitur tyrannus, aut malus princeps; quemadmodum nec malus pater, qui seuere imperat filiis propter cõtumaciam illorum, vt meliores reddat & conseruet: quin malus esset princeps, si id non

c li 8. Moralium ad Nicomach. c. 10

non ageret quæ vtilia sunt populo illis repugnantibus, & si illos nō cogeret: non secus quam pater pessimus esset iudicādus, si nimia indulgentia, liberorum animos corrumpi pateretur: eaq; ratione Romani apud Dionys. Halicar.[a] potestatem vitæ & necis dederunt parentibus in liberos, non vt abuterentur, sed vt eo metu filii, auctoritatem patris reueriti, iussa quæ illis vt conuenientia data parentum exsequerentur. Neque rex cum omni potestate vitæ & necis a DEO constitutus, ideo tyrannus habendus, si ea potestate vtatur. Nam & quidam subditi egent potius flagello dominico, vt bene regātur, vt barbaræ nationes, crudeles, ilegi, quā amica paterna admonitione.

9 Optimatum potestati similis videtur potestas viri in vxorē, vt enim pro dignitate imperat ei vir, sic optimates populo, attamē circa ea quę virum & optimates decent. quæ enim vxori &, populo cōueniunt, tribuunt vir & optimates. Nā si omniū dominus velit esse vir, in paucorum potentiam delabitur: pręter dignitatem n. id facit, & non quatenus est melior. Interdum vero vxores quoq. quibus patrimoniū omne obtigit, dominantur: vnde nō ex virtute, sed ex diuitiis & potentia: sicut in paucorum potentatu imperia fiunt.

10 Tertiam reipublicę speciem, quam Aristoteles vocat τιμοκρατικὴν, quę ex censu constat, quā pessimā dicit: facit similē fratrum societati. sunt enim ęquales, nisi quatenus ętate distant, vnde si longe ętatibus diuersi sint, fraterna amicitia inter ipsos non amplius est.

11 Populi autem potentia in his maxime habitationibus apparet, quę sine domino sunt: ibi enim ęquales omnes. Sicuti & cum in bellis est princeps, potestatem agendi quidlibet vnusquisque habet.

12 Inueniuntur autem formæ, *vt dixi*, rerum publicarum, in quibus mixtio facta est administrationum superiorum: nec certe vlla est respublica, regnum, aut potestas, quę mixtionem pręcedentium aliquam non habeat, quamuis ab eo quod pręedominatur, aliter atque aliter nominetur. Qualis fuit aliquando Dynastia Ægyptiorum, & Etrurię; in quibus erant plures reguli qui subiiciebantur vni, paris quodāmodo potestatis, qualis erat in optimatū republica, verū vnus eorum summus dicebatur & nomine Etrusco Larthes, id est, sumus princeps, *vt ait M. Cato*[b], isque erat quādiu viueret princeps, alii singulis annis mutabātur, vnde Dynastia cum Larthe & sine Larthe dicitur fuisse, apud Ægyptios, c.

13 Lycurgus suam instituens rempublicam, eo modo eam composuisse per mixtionem videtur. nam vt est *apud Iustinum ex Trogo*[d], administrationem reipublicę per ordines diuisit; Regibus potestatē bellorū; magistratib. iudicia & annuas successiones, senatui custodiā legum, populo sublegendi senatū, vel creandi quos vellet magistratus potestatem permisit, fundos omnium ęqualiter inter omnes diuisit &c.

14 Inter Germanos, Cornelius Tacitus de moribus eorum; annotat illam fuisse libertatem eorū, vt cum reges haberent & princi-

a in 2. & alibi

b in fragmentis de originibus

c a Manetone. in supplemento Berosi.

d in 3

pes, conuenirent tamen in generale consilium, vt turbæ placuerat armati, & silentium per sacerdotes, quib. tunc ius coercendi esset, imperaretur, ibique audiri solitos reges & principes, auctoritate magis quam suadendi potestate, eligi in iisdem consiliis & principes, qui iura per pagos vicosque redderent & centenos singulos ex plebe comites, consilium quoque & auctoritatem adfuisse.

a lib 2. belli 617

15 Inter antiquos Gallos tempore Iulii Cæsaris, erant 315. gentes, vt ait Agrippa rex apud Iosephum [a] secundum Sextum Rufum, *libel. de Romana histor* in Gallia cum Aquitanis & Brytanniis prouinciæ decem & octo: nempe quæ Germanos potentia & imperio premebant, & feræ genti iura dabant, virtute perpetuo superiores, *vt scribit Iul. Cæsar* [b], vrbes primariæ nullius addictæ erãt imperio, quæ populi & gentes totius nomine vocabãtur. Erant plures tamen reguli quorum clientes *ambatti* dicebantur, & quo tempore Cæsar senatusconsulto suscepit expeditionem in Galliã, nempe anno 50. ante Christi aduentum. Erat, *vt idem refert* [c], Senonibus rex Galba, ad quẽ propter iustitiam prudentiamque, summa belli ad iuuandum Cæsarem delata fuit, habens oppida duodecim. Fuerat ante illum illis Diuidiacus totius Galliæ potentissimus, qui, cum magnæ partis illarum regionum Galliæ tum etiam Britanniæ imperiũ obtinuerit. Fuit Catamantaledes rex Sequanorum, sed post illum filius eius Casticus non habuit regnum: vt videatur illud regnum fuisse temporale, quemadmodum & principatus quẽ tunc gerebat apud Æduos Dumnoriges, *vt liquet ex Iul. Cæsare* [d]. Habebant Aquitani Pisonẽ, Nitiobriges Oliconem [e], Eburones, Ambiorigẽ [f]. Aruerni [c] Vercingentorigem [g]. Erant & alii aliis reguli per Galliam seu principes, qui tamen monarchæ non erant, sed populi electione, ad tempus & pro bellorum necessitate creabantur. Quod mihi probari videtur a Iu. Cæsare in principio *lib 7. de bello Galli.*, dum ait in hæc verba, *Simili ratione Vicingentorix Celtilli filius, Aruernus, summæ potentiæ adolescens, cuius pater principatum Galliæ totius obtinuerat, & eam ob causã quod regnum appetebat a ciuitate erat interfectus* &c.

b Li. 6. de bello Gallico

c Lib 2. ca. 1

d li 1. de bel. lo Gal. c. 1 & seq.
e li. 7. c. 6.
f l. 5. cap 8
g lib. 7. c. 1 & sequen. Strabo 4.

Dehinc 2, quia Iulius Cæsar in 2. in principio, suo tẽpore ait *Belgas metu eius coniurasse, & factiones iniisse, noua regna pecuniis & aliis modis attentasse.* Erant potius regna illorum tunc potentum clientelæ, de quibus agit Cæsar [h], quin & siqui fuerint regis nomine constituti tunc apud Gallos, tamen & generalibus conuentibus obnoxii erant Druidarum, & Gallorum Etenim ii certo anni tempore in finibus Carnutum quæ regio totius Galliæ media habetur, consedebant in loco consecrato, quo conueniebant vniuersi vndique qui controuersias habebant: quorum iudiciis & decretis parebant. Erantque Gallis omnibus quædam leges communes, aliæ ex locorum politia & principatu singulares: tunc annua & bella ante Cæsaris aduentum, vti aut ipsi iniurias inferrent, aut illatas propulsarẽt [i]. Dum etiam [k] agit de Ambiorige rege dimidiæ partis Eburonum,

h lib. 6. c. 4.

i id c. 4.
k lib. 5.

num,ait imperia fuisse eiusmodi, vt non minus haberet in se iuris multitudo,quam ipse in multitudinem.

16 Iudicum inter Iudæos gubernationem, existimat Iosephus. ipse mixtam, & sæpe vocat aristocratiam, opponitque & præfert monarchiæ,quia penes hos esset tantum iudicandi auctoritas,& administrandi rempublicam,non ex arbitrio,sed iuxta legem [a] DEO positam,sine sceptro aut diademate, vt nec hereditarii essent; sed partim auctoritate hominum prudentum crearentur,partim a Deo excitarentur vocatione peculiari [a].Finita autem est illa reipublicæ forma,postquam durauit a tempore Mosis,in Samuele postremo eius generis gubernatore;& cœpit mutari in monarchiam, sub eo electo primo rege Iudæorum Saule [b].

17 Plato [c] demonstrat sub Saturno regiam & optimatum fuisse rempublicam,siquidem genus humanum,ab ipso Deo,tanquam rege per electos optimosque dæmones asserit gubernatum. Hos multi *Angelos* appellarent,& idem Plato, [d],vocat *Deos*, quibus tribuit facilitatem gubernationis.

18 In Galliæ monarchia,status nunc talis est, qui omnes rerum publicarum salubres leges contineat. Nam penes vnum regem, omnium rerum summa,verũ is nõ vt tyrannus moderatur rẽpublicam aut regnum,sed habet consilia virorum electorum,& ita optimatum,habet diuersos senatus,qui quotidiana negotia,iustitiæque merita populo distribuant. citra appellationem,nomine tamẽ principis sua tamen priuilegia,& sibi concessa potestate. Habet & democratiæ bonas illas leges princeps in regno,vt libertas populi conseruetur,a nullo optimatum opprimatur, legibus regatur,diligenter ad æquum bonumq; redactis:non excludit princeps plebeios a magistratibus,ab administranda republica, sed eos idoneos admittit, concedit ciuitatibus suis decuriones,consules, legesque municipales,quæ omnia habent rerum publicarum mixtionem, at sub monarchia tamen,quia in potestate principis est,seu regis, hæc omnia mutare,si sibi videatur. Attamen præsumitur,nonnisi iuste,& ad salutem populi & eius vtilitatem,mutare aut tollere:alioqui & ipsius monarchia degeneraret in tyrannidem

19 Aliquando & monarchia,seu regnum Romanorum, & hanc mixtionem habuit. Atque inter leges Seruii Tullii regis Romanorum,illa fuit,sola patrum auctoritate,& voluntate regnare posse regem,& præesse summum magistratum [e]. Et [f] Numa etiam populi requisiuit assensum,vt & tempore posteriorum factum regum. In consulibus dehinc,hoc mutatum:& omnino potestas rursum in Cæsares translata:quibus tamen & senatus auctoritas,& consilium accessit,sed non diu. Nam firmata monarchia,& populo, tribunitiæq. potestati,& consulari,& dehinc senatoriæ, auctoritas est imminuta paulatim, tandem omnino ademta,quia non potest monarchia cũ potentia pari subsistere.

[a] vt iudic.2
[b] 1 reg.c.8.
[c] Dial.4 de legi
[d] in Critia.
[e] Apud Liu l.1.
[f] in eodem l.

a Lib. 1.

20 Plato, [a] de republ. vel de iusto, subtiliter certe, & vero absque longa concertatione, videtur rerum publicarum caussas, mutationes, & species, acu, vt dicitur, tetigisse, dum ait, *rerum publicarum, formas a formis prouenire animorum & omnem rempublicam mutari, ex eo quod dominatur, quando in ipso seditio oritur, mores animorum gubernantium, ex moribus priuatorum colliguntur.* Sicuti primum licet considerare, optimum priuati hominis ingenium vitiorum expers, omnibus auxilians, nemini nocens, & habens alia, quæ pertinent ad verum bonum, ex eo constituere regiam voluntatem ad publicum bonum vnam. Inde optimatum, si tales plures sint, & omnium ad publicum bonum sit voluntas, ex quibus, si vnus singularis sit probitate, singulariter honoratur: verum non tantum huic tribuitur, vt absque senatu seu consilio, id est probatorum omnium numero, possit publica permutare. In hoc gradu meliorem rempublicam constituit: hanc optimam & perfectam etiam dicere debemus; in qua boni vel vnus cum bonorum sententia ad vtilitatem publicam omnem curam & solicitudinem dirigit.

21 Ex qua, secundum gradus declinationis, aliæ formatæ sunt nõ ita bonæ, & quanto ab illa perfectione decidunt & aberrant, tanto deteriores. Constituuntur autem gradus & species minus vtiles reipublicæ huic, quatuor. Prior est, conformata ex alia consideratione animi priuatorum, quæ ambitionem sequitur. Cum enim optima primum degenerat, & vtilitatem reipublicæ in sui gloriolã & ambitionem transfert, dicitur ambitiosa potentia & principatus. Ambitio est rerum magnarum, honorum & imperiorum immoderata cupiditas, φιλοτιμία, in hac republica bona plura sunt, bonæque administrationes aliquando: verum reprehendenda ambitio, ex qua aliquid mali impendet reipublicæ. Nam qui contentiosus est, non patitur socios, non admittit sapientes ad reipublicæ gubernacula, semper pugnabit, bellis finitimos lacesset, vt sibi latius nomen acquirat, animosiores potius sibi in consilium, & simpliciores assumet, magis quam ad bellum, ad pacem idoneos. In reliquis fere optimam rempublicam imitatur.

22 Secunda paucorum est administratio, non quidẽ optimatũ, sed priuatorum quorumcunque, quorum respublica talis erit principatus & regiminis, qualis erit paucorum animus, qui in paucorũ potentia vitã agũt, qui tenebris obruti aurũ & argentũ maligne honorabãt, vtpote q̃ æraria propriosq; thesauros habeant, quib. ista recõdant, & cũ mulierib. & ex libidine aliis erogent. sic redditi illiberales erga meritos de republ. prodigi erga immeritos in ea parte tanquam mercatores sordidi reipub. necessarium splendorẽ offuscãt, & exactionib. & tributis sine necessaria caussa, rempublicam vexãt, sui cõmodi caussa. Sic proponendus in summa homo priuatus pecuniæ & habendi cupidus, eiusq; mores: vt talem in principatu constitutũ dignoscere possis, in rebus propriis magis parcum quam deceat.

23 Optimæ

23 Optimæ & duarum aliarum declinantium rerum publicarum exempla, in principibus illarum, Herodotus paucis & accommodatis verbis explicat,[a] seu *in Thalia*. Dum refert *Persas dixisse, Darium regem quoniam res omnes quæstui habebat, & constituit tributi ordinationem, fuisse institorem, Cambysem dominum, quia asper & morosus erat: Cyrum vero patrem, quoniam mitis erat, & omni ratione de illis mereri studebat.* Floruit sub omnibus illis Persarum regnum, sed tamen in duobus auro mixtum erat argentum & ferrum.

[a] in 3. libro.

24 Vtrumque & ambitio & pecuniæ cupiditas, solent lædere quidem respublicas, verum maius opprobrium videtur esse principibus, & maiorem infamiam adferre, vilis illa pecuniarum auiditas, quæ plebeios etiam deturpat; quam honorum ambitio, quæ solet stimulis agere nobiles, naturali quodam vitio. Ita Mammeæ matris Alexandri Imperatoris, qui successit Antonino, nimia auaritia in administratione imperii, filii bonum nomen cõtaminauit. Etenim, *vt ait Herodianus*,[b] cum illa simularet ideo se thesauros congerere, vt suppeditare Alexandro posset, quod is facile, abundanterq; suis largiretur militibus, proprios domi thesauros exstruebat. Quæ res imperatori notã infamiæ attulit, quod illo scilicet inuito, indignans nudo etiam, mulier auida per fraudem bona quorundam atque hereditates suppillabat.

[b] lib. 6.

25 Paucorum rursum reipublicæ institutionem, dixit Plato,[c] eam potentiam, in qua magistratus a census æstimatione ciuibus tribuuntur, & in qua diuites dominantur, pauperibus vero nulla est reip. communio: sic quo magis pecuniæ & census honores dant, eo magis vilis virtus efficitur, & alii aliorum exemplo magis cumulandis pecuniis quam bonis moribus, intenti sunt: & boni pauperes excluduntur. Hincque & sequitur illius reipublicæ corruptio, non secus ac tuta nauis a periculo naufragii non est, in qua diues gubernationi præficitur, ignarus artis, & inops gubernandi peritior nequaquã admittitur. Incipiunt & deinceps breui esse ex vna duæ respublicæ: vna diuitum, alia pauperum: & semper accidit ita homines intra eadem mœnia habitantes sibi inuicem insidiari. Sequitur & malum aliud, quod semper diuites tenuiorum facultatibus inhiant, vsuris premunt, cogunt vendere, reddunt omnino mendicos, fures, latrones, prædatores, & tandẽ cõiuratores seditiosos, & rẽpub. occupãtes.

[c] prædicto libro 8. de repub.

26 Atque interim nascitur tertia species reipublicæ, quæ popularis dicitur: dum enim videt plebs & populus, diuites solos ad honores vocari, ab his vt diuitias alant pecunias a se extorqueri, patrimonia occupari: illos deliciose viuere, indeque ignauos factos, luxuriosos, laboribus impares, audacter in eos insurgunt. Qui enim pecuniis cogendis in munere reipublicæ occupantur, de disciplina populi parum curant, quam ipsi priores sua licentia corrumpunt: sic populus male gubernatus, aculeos accipit, insurget, & quos diuitias suas pessime extorsisse sibi putat, intrepide aggreditur. Apparet pri-

ma fronte hæc popularis respub. dulcis, atque diuina vita: vt neque cogaris in hac ciuitate magistratibus fungi, nec etiam si ad id sufficias, neque parere si nolis, neque bellum gerere aliis gerentibus, neque pacem agere agentibus aliis, nisi id placeat, vel etiam si qua te lex imperare velit & sententias ferre, nihilominus & imperes, & sententias feras in iudicio: modo hoc tibi visum fuerit, impunite liceat peccare ex consensu populi, viuere sine duce, æqualia inæqualia, & contra facere. Ex hac inani libertate, *modestia, pudor, temperantia, reuerentia, ordo, aliæque virtutes pelluntur.* Succedit *petulantia, impudentia, prodigalitas, contemtus, perturbatio, & omnium vitiorum confertim caterua: petulantia nominatur ingenua educatio: licentia, libertas: prodigalitas, magnificentia: impudentia fortitudo: honesti nulla ratio, ibi varii mores, varii ritus vnoquoque ex arbitrio viuente, talisque popularis vir est qui se variis moribus accommodet.* Præclarum inter omnia nomina in hac republica libertas. neque, principes probat, nisi qui sibi maxime indulgent & plurimum licentiæ concedant, eos, qui principibus parent obiurgat, vt viles pretii nullius & seruiles. Accidit autem vt metu omni excusso per licentiam impatientem obedientiæ, præceptor discipulos timet, discipuli pædagogos spernunt, leges contemnuntur, & ne quis dominus præsit.

27 Quarta hinc nascitur respublica *tyrannis*, & nimia libertas eo gradu quo a vera recedit, accedit seruituti & priuatim & publice agresti & grauissimæ. Otiosorum pernitiosorumque ibi maxima nutritur turba, qui quacunque fuerint in ciuitate eam turbant, quemadmodum pituita & bilis corporis, & fuci aluearia. Sunt enim ex multitudine quidam aliis diligentiores, ditiores, pecuniosi, quibus inest copia mellis, quę irritat prodigos, otiosos, & similes nihili homines audaces & temerarios, alius aliis cedere non vult, oriuntur accusationes, litigia, contentiones mutuæ. Constituitur primum iudex. At is iam exosus efficitur si bene iudicet. neque potest omnibus satisfacere: cogitur morem populo vel ditioribus vel sanguinolentis gerere. Quare necesse est huiusmodi hominem vel ab inimicis interfici, vel tyrannum fieri. Initium vero vt plerumque primum, vt contra inimicos custodes corporis sui habeant vt auxiliatores, & salui sint populi, solent a plebe perquirere; & ita de illis plebs nimis solicita, de se autem nimis secura illis dat, tunc ex prætore & curatore vrbis, factus stipatus & securior, incipit diuites potentes expellere, obtruncare, & paulatim tyrannidem auspicatur & firmat: principio quidem omnes salutabat arridens quibuscunque obuius fuerit, nomen tyranni recusat, pollicetur multa, & publice & priuatim, ære liberat alieno, agrosque distribuit populo & familiaribus suis, ac denique omnibus mansuetus & mitis vt simulat. At cum primum externos hostes partim sibi conciliauit: partim exstinxit, rebus iam pacatus statim vt populus duce indigeat, bellum aliquod semper excitat, efficit tum vt pecunias conferentes pauperes fiant, & vt in quotidianis

tidianis operibus versantes minus insidias instruant: quos videt suum imperium posse recusare, hostibus obiicit; hinc, & ex continuis bellis ciues sibi infensos reddit: & sequitur vt omnes tyrannus de medio tollat, si modo sit dominaturus, quousque neminem relinquat vel hostium vel amicorũ, qui alicuius momenti sit, multos aliorsum satellites sibi aduocet mercede, quam ex sacris templis, opibus publicis, colligit, & ex exactionibus innumeris. Ita Plato concludit, *regium animum optimum atque beatissimum, & similiter similem sibi reddere ciuitatem: tyrannum vero, pessimum atque miserrimum, ciuitatesque a tyrannis oppressas esse miserrimas & pessimas. Medios autem animos, gubernationesque medias, modo quodam medio se habere.*

28 Rursum a Plato *Si ars,* inquit, *ciuilis quædam regia facultas sit, turba diuitum & populus omnis scientiam hanc ciuilem nunquam nanciscitur. Oportet itaque respublicas si quando verã gubernationem vnius viri arte imperantis pro viribus imitaturæ sunt, nunquam quicquam præter scriptas leges moresque patrios facere. Quin etiam quoties vnus secundum leges dominatur scientem illum imitatur, regem vocamus, non distinguentem nomine illum, qui scientia solus imperat, ab eo qui opinione secundum leges solus etiam dominatur.*

a in lib 16. seu libro ciuili.

Et hoc optimum gubernationum genus. quoties namque, neque ex lege, neque ex more quispiam dominatur, simulatq; se scire præter leges rectius hoc ita fieri oportere, inest autem libido & ignorantia quædam, tyrannus est appellandus.

29 Tres ergo cũ sint ciuiles gubernationes, vnius, paucorũ, atque multorum, si singulæ rursum in duas diuidantur, sex efficiẽt. Vnius principatus in Regnum & Tyrannidem distribuimus. Dominatio paucorum, diuiditur in speciem vnam, quæ laudanda est, Optimatum scilicet: & alteram quæ vituperanda, Prauorum potentiam. At multorum dominatio, *popularis* dicitur: quæ duplex, vna quę leges seruat, *Bona*: alia quæ non seruat, sed transgreditur. Vnius dominatio bonis coniuncta constitutionibus quæ leges vocantur, inter respublicas optima: legum vero expers, dura, & subiectis omnium onerosissima: media vero, in qua non multi imperitant, quẽadmodum quod medium est inter multum & vnum, obtinent. Ceterum multorum administratio per omnia debilis, vtpote quæ ad alias comparata nihil magnificum, siue bonum siue malum efficere possit, propterea quod magistratus ad exigua redacti sunt, in multosque diuisi. Quamobrem legitimarum rerumpublicarum hæc deterrima est, iniquarum omnium optima. In prima nempe regia vitam agere potissimum atque optimum est, in tyrannide minime: in populari si aliæ omnes intemperatæ sint, præstat viuere: si temperatæ omnes, minime omnium in ista viuendum.

De recto

De recto statu populari. CAP. II.

a in 6. polit. cap. 5.

ARistoteles, [a] pro conseruatione popularis status, non tam conandum esse placere multitudini, quam vtilitati consulere communi. Et plures esse, qui cum id facere student, rempublicam ad subuersionem & interitum, vel ad confusionem reuocant. Itaque, primam legem conuenire moderatoribus popularis status, *vt damnatorum bona sacra sint, & ne in publicum redigantur.* Nam hæc lex iniurias compescet: quia pœna eadem erit. at populus minus cupide damnabit, cum nihil sit ex damnatione suscepturus: hac eadem ratione bona damnatorum noluerunt boni principes proscribi, vel fisco adiici, nisi ex certis iisque grauioribus criminibus: mali contra, qui ideo & delatores, & obseruatores operum & dictorum subditorum submittebant, vt vel leuia crimina, vel nulla, conficta tamen, vindicarent, vt ditarentur confiscationibus. Et notatur Flauius Vespasianus apud Sueton. Tranquillum [b] quod exhaustis operum ac munerum impensis, nihil pensi habuit, quin prædaretur, omnimodo bona viuorum & mortuorum, *vsquequaque quolibet & accusatore & crimine,* inquit, *corripiebantur.* Satis erat obiici qualecunque factum, dictumque aduersum maiestatem principis, confiscabantur alienissimæ hæreditates, &c.

b In eius vita. cap. 12.

2 Et proinde etiam lex alia in populo, ob eandem caussam constituenda, vel constituta repetenda, vt quam rarissimæ sint publicæ accusationes, magna pœna constituta aduersus eos, qui falso accusauerint, non enim populares in iudicium vocari consueuerunt, sed nobiles. Naturalis enim quædam inuidia aut odium videtur inter plebem & nobilem, non minus quam inter impares, amicitia enim tantum pares admittit, vel facit: oderũt nobiles profanum vulgus. vulgus vero mores nobilium, vt superbos & elatos. Quare etiam qui gubernant populum, contendere debent sibi omnes reddere beneuolos, & saltem si id assequi nequeant, conari debent ne se hostes existiment.

NB

3 Circa magistratus cautio esse debet, vt exemplo Tarentinorum magistratus omnes duplices sint, & fiant alii per electionem, alii per sortem: quo enim populus capiat per sortem, quo autem melius gubernetur per electionem. Popularis reipublicæ propositum, est *Libertas.* Ad hanc enim respicere dicunt omnem popularem statum. Libertatis vero ipsius pars vna in eo consistit, vt per vices imperent & pareant. Populare itaque, sumi ad magistratus omnes ex omnib. ac præesse omnes vnicuique, & vnumquemque vicissim omnibus. Per sortem tribuere magistratus, vel omnes penitus, vel illos saltẽ, qui non peritia indigent & arte. A nullo censu esse magistratus, vel saltem a minimo, non nisi semel eundem magistratum ab aliquo geri posse, vel perraro; & annos paucos. exceptis his, qui versantur in bello. Iudicare omnes de omnibus vel ex omnib. vel de plurimis & maximis & principalissimis, puta de corrigendo, de republica, & de

priuatis

priuatis contractibus. Concionem esse omnium dominam, aut rerum maximarum: magistratum vero nullius, aut rerum minimarum. Populare etiam est posse superioribus comitiis, consiliisque interesse, & posse iudicare. Sunt & popularitatis, ignobilitas, inopia, sordidum opificium: vt contra paucorum gubernatio genere, diuitiis & eruditione, definitur. Est & populare, omnes habere secundum numerum, cum nihilo magis gubernant diuites quam pauperes, nec soli potestatem habent, sed omnes ex æquo secundum numerum. a

a *Aristo. 6. polit. c. 2.*

4 Inter cetera quæ populus amat etiam sunt *honores* & *lucrum*, & sæpe lucrum anteponit honori. *Lucra*, si tuta habeant, ex pauperibus diuites fiunt, & egere desinunt. Signum huius, quod populi tyrannides facile pertulerunt, & paucorum potentiam, dummodo suas res agere libere permitteretur, neq; eriperentur quæ habebant: Quare qui multitudinem moderabitur, idipsum satagere debet, & habebit populum gratum & obsequentem. Quod vero pertinet ad honores, facile in democratia eius cupido impletur, per potestatem quam in concionibus habet creandi magistratus, & corrigendi delicta: sicque delectis magistratibus ab optimis & qui illi videbuntur vtiliores, nunquam populus inuidebit melioribus & præstantioribus quos ipse elegerit. Magistratus vero suum munus iuste exercebunt, quia pœnam formidabunt quod illos corrigere ad alios pertinet, & sic magistratus a præstantioribus gerentur sine vlla dignitatis popularis diminutione.

5 Factum hinc etiam, vt leges inter populares seruatæ fuerint, etiam cum illorum libertate quam prętendunt in sua republica: quando comitiis illorum rogatæ, latæ, & comprobatæ fuerunt, vnde lex communis reipublicæ dicta *sponsio*, a Papinia.[b] Seruant enim & populares, contractus inter se initos ex consensu mutuo, eodem & modo leges quæ eorum consensu editæ fuerunt: nec suæ libertati derogatum putant qui sibi legem imposuerunt.

b *in l. 1. de legib. li. 1. P. ti. 3.*

Num monarchia melior sit & vtilior aliis generibus administrationum rerumpublicarum. CAP. III.

ARDua hæc quæstio fuit semper inter veros nomothetas & philosophantes, de reipublicæ constitutione, quæ species reipublicæ melior sit, *anne monarchia vtilior sit*. Certe tres omnes species reipublicæ populi, optimatum, & monarchiæ, quia ad bonum publicum respiciunt & tendunt, laudabiles sunt, & plures bonam vnam, alij aliam probant, prout mores populi dispositi sunt: sicuti enim Ægyptij non potuerunt esse sine rege: Athenienses contra non poterant monarchiam pati.

Agitatam autem inuenio in vtramque partem apud Herdotum c inter optimates septem, qui post mortem Cambysis, filij Cyri regis Persarum, necarunt Smerdin magum, qui vsurpauerat tyrinnidē,

c *In 3.*

supposito nomine Smerdis necati fratris Cambysis filij Cyri. Vnus quippe illorum Ottanes hortabatur, *vt rem publicam in medium cō stituerent, neq; amplius vni imperium deferretur, nec opus esse restitui monarchiam, quam sustulissent.* Eius rationes erant. 1. Quod *monarcha omnia agit pro arbitrio & libidine impune.* Quia etiam vir, qui optimus ante fuerit, tamē cum in ea positus est, mutat mores. Tum quia natura ipsa hominibus est ingenita inuidia, & ex præsentibus bonis generetur insolentia, ex quibus duobus malitia & insolentia, multa facinora committantur. velint sibi credi, non perfecti reges, turpe putant, si non potestate ex arbitrio vtantur. 2 Quod *tyrannus solus omnibus bonis inuidet, deterrimis delectatur.* 3 Quod & maximum est, *monarcha iura patria labefactat, fœminis vim adfert, indēnatos interimit.* Quum dominatur vero multitudo, est *Isonomia*, id est iuris æquabilitas, neque multitudo quippiam agit quæ monarchus. nam magistratus tum sorte deliguntur, tum administratorum rationem reddunt, omnia denique consilia in commune feruntur. Ita Ottanes ad Democratiam inclinabat.

4 At Megabizus, alius ex septemuiris magicidis, ad Oligarchiam ferebatur: abolendam quidem tyrannidem & monarchiam dicens cum Ottane, verum sententiam de deferenda summa rerum multitudini, reijciebat. 1 Quod *populari multitudine nihil est insipientius, aut insolentius, neque tolerandum esse, vt qui tyranni sæuitiam fugiunt, ad intemperantis plebis recidant sæuitiam.* Nam tyrannus, si quid facit, intelligens facit. At plebis suum est, nihil intelligere. non enim potest intelligere, qui nec edoctus est, neque honestum nouit, nec domesticum quidem. 2 Quia *plebs ad res agendas sine consilio præceps ruit, flumini similis.* Ita 3 loco ad optimates deferendam rempublicam, quia *ex optimis viris optima essent consilia, populus incertus, vagus, inconstans variabilis, in periculis timidus, in seditionibus audax, & temerarius*, difficile componitur, vt bestia multorum capitum, amat eos qui eum decipiunt, prosequitur benefactores, sine cōsilio furit vt non immerito Senatus Romanus potius elegerit tribunum plebis Romanis cōcedere & veluti proprium defensorem, quā inefrenem licentiam permittere, quæ omnia turbabat sine iugo. 3 Dicebat Anacharsis, *Athenis sapientes decidenda proponere, & stultos iudicare*, quamque pessime nemo ignorat, dum suffragiis concludi negotia audit, & voces numerari & non ponderari. Darius porro Histaspis filius, ex septemuiris probabat sententiam Megabizi in reprobatione Democratiæ, at statum paucorum reijciebat seu optimatum. Atque *nihil melius esse imperio vnius hominis* dicebat, *qui optimus sit.* Et in statu paucorum, cum plures virtuti incumbant in publicum, vehementiora priuatim odia concitari solere. Quum enim quisque princeps esse optet, & in dicenda sententia vincere, ad ingentia inter se odia euadunt: ex quibus seditiones exsistunt, ex seditionibus cædes, e cędibus ad vnius imperium deueni-

deuenitur. Et huic sententiæ postremæ reliqui quatuor ex septemuiris accesserunt. Et certe verum quidem est, *graue esse iugum vnius tyranni*, sed durius duorum vel plurium: multo magis grauissimum populi: quia populus per se bonorum inimicus, nobilitatis & virtutis hostis, mobilis, & quod semel probat facere, eadem inconstantia reprobat.

4 Plato[a] etiam hisdem fere rationibus, quibus alij, probabat optimatum rempublicam: sed omnibus regiam proponit & vnius, si rex talis in ciuitatibus reperiretur, qualis inter apũ examina: si corpore & habitu animi aliis excellentior inueniretur: tyrannum execratur qui leges contemnit. Isocrates quoq; ad Nicoclem, πρακτοτέραν τοσούτῳ καὶ δικαιοτέραν μοναρχίαν εἶναι μὲν, ὅσωπερ ῥᾷόν ἐστι ἑνὸς ἀνδρὸς γνώμῃ προσέχειν τὸν νοῦν μᾶλλον, ἢ πολλαῖς παντοδαπαῖς διανοίαις ζητεῖν ἀρέσκειν. id est, *tanto monarchiam faciliorem non immerito iudicauerimus, quanto facilius est, animum suum vnius viri instituto accommodare, quam multis & variis opinionibus placere conari.* Ex quibus verbis ratio colligitur alia de prælatione monarchiæ, quod facilius populus vnius moribus se accommodat & consentit, quam moribus & sententiæ plurium imperantium: ægre enim quis potest dominis pluribus æque seruire, vt etiam Deus dominus iudicauit, D. *Matthæi c. 6. vers.* 24. maxime contraria iubentibus. Siquidem diuersæ sunt hominum voluntates,[b] & ad dissentiendum naturalis facilitas. Et proinde cum plures imperant, facile & moribus & voluntate dissident, difficile est omnibus populum æque placere, & satisfacere. Quare ex multorum principatu factiones oriri quodam modo naturale videtur, propter diuersa iubentium & obtemperantium studia.

Vix inueniri possunt ex his qui accurate de hac quæstione disputarunt, qui non in eam partem inclinauerint, inter formas regiminis reipublicæ eam magis eligendam quæ vnius sit, & si componenda sit respublica, illam quoque præstantiorem, in qua primæ partes monarchiæ, reliquæ, quæ eidem subiiciantur, aristocratiæ & democratiæ tribuantur. *Si optio*, inquit Plutarchus proprio lib. de monarch. *eligendi concessa fuerit, non aliud eligat quam vnius potestatem.* Et[c] Aristoteles post tres recensitas rerum publicarum formas, *barum*, inquit, *optima regnum, pessima respublica est.* Non posset exemplar perfectius administrationis melioris adduci quam ipsius Dei, cuius imago princeps. diuinitas vero æterna sua ineffabili prouidentia, regnat sola in vniuerso mundo. In corpore vno anima vna dominari debet, in familia vnus & solus. Nulla etiam respublica aut aristocratia, vnquam peruenit ad longitudinem aut auctoritatem monarchiæ. Quin & antiquiora fuisse regna rebus publicis, satis liquet, ex eo incipiente multiplicari populo primæ creationis principes erant familiarum, qui ex se descendentibus famulis & vernis imperabant, eosque regebant, vt & liquet ex *Genesi*[d] *mundi*

a *in ciuili vel de republica.*

b *L. quia poterat, ad Senatuscon. Trebellia. P.*

c *li 8. ethic. c. 10.*

d *c. 11. & 18.*

diuisis gentibus per filios Noæ, & populus per suos reges prius rectos esse ex eius arbitrio tradit Iustinus *ex Trogo.* [a] Quanquam & verum sit etiam postea respublicas constitutas & populos sibi reges elegisse vel ob merita eorum, vel ad defensionem. Qua distinctione tolli videtur pertinacia quorundam, qui satagunt firmare reges a populo prius electos, quod certe aliquãdo contigit, sed non semper. Nam & reges & principes quidam, subegerunt vicinos, *vt Ninus & Cain,* quidam ab illis acceperunt, iure successionis non populi auctoritate.

a Iustin. in 1.

5 Quod si velimus perpendere, quod primo loco obiiciebat Ottanes apud Herodotum, inueniemus eadem ratione potius amplectendã monarchiam, & ceteris præferendam. Demus enim quod facile accidit, ex bono principe malum fieri posse, libidine ex arbitrio vti seu abuti, inuidia & odio habere præstantiores, ex malitia & ex abundãtia bonorum insolentem euadere, ob crudelitatem nimiam secure, aliaque pro libera potestate agere, quæ videntur esse indigna rege, certe nihil prohibet quin hæc eadem non inueniantur, & facilius in Aristocratia & Democratia, & facilius vnus malus satiabitur vel implebitur crudelitate, auaritia, luxuria, & voluptate quã plures. Nam insolentia & reliqua id genus humana, possunt citius in aliquo ex pluribus, quam in vno solo inueniri, & potius emendatur vnus quam plures. Sic de contingentibus, non potest fieri certa lex. Idipsum respondendum ad ceteras rationes.

6 Rursum non est putandum, potestates regias temere a Deo permitti etiam malorum principum, *vt alias docui,* quia nõ est potestas nisi a Deo, [b] qui permittit regnare hypocritam, propter peccata populi, [c] & cor regis, in manu Dei est, & vbicunque vult, inclinat illud. [d] Sunt boni principes qui degenerant in malos, sunt mali qui boni efficiuntur, nec arbitrandum est relictos principes malos, omnino suis voluntatibus a Deo, quin castigentur & instruantur interius: & exterius sunt Angeli qui præsident gentibus, sunt angeli diuersæ dignitatis, qui dirigunt etiam priuatos, neque sine numine aliquo est vntatis, qui dirigunt etiam priuatos, neque sine numine aliquo est vnquã potestas, a quo & principes cuiuscumque sint auctoritatis, sentiunt se excitari & commoueri, & a pluribus etiã retrahi, & ad alia impelli. Quod & argumento a dæmonibus ad principes pessimos ducto, colligere possumus. Quis enim peior tyrannus, quis capitalior & irreconciliabilis magis homini inimicus ipso dæmone est? quis crudelior aut inuidiosior? quis vt fortior super terram, & ad nocendum hominibus & creaturis Dei paratior? Et tamen nemo est qui nesciat huius potestatem, sic a Deo contineri, vt non amplius nocere possit quam ille permittat, alioquin futurum erat, breui totum orbem periturum. nec putandum est Deum magis illi per membra eius & instrumenta, nempe per tyrannos exercere permittere, quam ipsimet se ipsum. Quare velle monarchiam reiicere ob frugalitatem humanæ naturæ, & metũ, ne in tyrannidem aut crudelitatem labatur, hoc nihil

b ad Roma. c. 13.
c Iob. c. 34. ver 30.
d Prou. ca. 21. 1.

nihil aliud videretur, quam tollere omnem diuinam auctoritatem in gubernatione,& tribuere eandem solis viribus ingenij hominis, quod fieri nō potest,cum homo homini ob propriam naturam, quę æquales æqualibus imperare non pateretur, non possit, nisi de superiori potestate iuuetur,legem inuito constituere.

7 Non esse præponendam aristocratiam monarchiæ, vltra prædicta adhuc nos admonere possunt ipsæ rationes, quæ adferri solent pro stabilienda optimatum &paucorum gubernatione.nam recidunt in monarchicam administrationem. Ea enim aristocratica melior visa est,firmior & durabilior, quæ pauciores habuit imperantes, quia multitudo sæpe inuidiam & æmulationē peperit,& vbi plures sunt, discordia mentium & dissentiendi occasio per factiones oritur:naturalis enim, *vt dixi*, est ad dissentiendum facilitas: & quot homines tot sententiæ, & ad diuersitatē corporū sequitur diuersitas animorum.a*Velle suūcuiq; est,nec voto viuitur vno.* Quod certe in populari administratione cum sit valde periculosum, & ad seditiones incentiuum,multo magis damnosum erit reipublicæ in aristocratia, quo maiorem quisque de sua probitate pertinacem conceperit supra aliorum sententias opinionem,cedere paribus nescius,aut contumeliam sibi inferri arbitratus,si ab æquali,vel collega in sententiam suā trahi viderit. Quo sæpe fit,vt & factum sit, vt qui cum collega principatus conuenire,vel nolit,vel non possit,argumentum sumat confugiendi ad populum,& destruendi aristocratiam,vel simulando se causam populi fouere, præsidio eiusdem, nempe plurium, ceteros collegas a potestate deturbare conetur.

10. Quia diuersitatem de concessit. prabend.

8 Quod si dicas, conuenire posse, inter se aristocratiam gerentes, quamuis hoc sit difficile,tamen admittamus:quid prohibebit tamē eosdem esse malos,& populi tyrannos,& oppressores, quemadmodum & fieri potest,vt non inficiamur,monarcham aliquando in tyrannum & oppressorem degenerare posse.Sed nonne satius est habere vnum tyrannum quam plures? nonne satius esset, sub periculo vnius monarchę cum metu,ne in tyrannum degeneret viuere,quam sub pluribus,qui eodē metu nos possent opprimere? Quod certe dānosius est. Siquidem non tam facile satiantur tres aut quatuor, aut plures tyranni,quam vnus. Plus est,obnoxium esse plurium prædæ, quam vnius. Iam memoria non valde antiqua,occasionem sumtam fuisse alicubi rebellandi in proprium principem, eo prætextu quod is tyrannice exigeret a subditis vectigalia, & quædam alia indigna principe gereret. Accidit autem vt sublato principe,populus qui putabat impressione ambientium dignitatem, se euasurum oppressionem,pro vno inculpato tyranno,in manus plurium inciderit tyrannorum,sub quibus rei veritatem sed sero didicit, & satius esse sub vno tyranno affligi, quam sub pluribus animam etiam exhalare. Facilius etiam a populo vnus tyrannus placari potest, quam plures. Nam si ex pluribus vnum colueris,alius grauius te affliget: si vni sis

amicus, alium habebis hostem, vel saltem perpetuo eris ei suspectus. Misera res pluribus dominis seruire, & talibus, qui imperare & cogere possint. Quemadmodum & facilius vnum quam paucos, & paucos quam plures, qui leges ferre aut etiam iudicare possint pati. [a] Neque etiam tuta est aristocratia imperantibus, cum enim inter illos tantum munera & honores diuidantur, reiectis, qui ex populo sunt, ingens sibi odium concitant eorum, qui quamuis inter optimates ex diuitiis, vel nobilitate generis non computentur, tamen & naturali ingenio donis aliis virtutis excellunt, vt se contemtos ad munera, quibus idoneos se dicunt, arbitrentur, quo fit vt & in eos populum excitent, & de tyrannis occidendis secreto, aut publice cogitent: & ita nec se tuto populo committere, neque inimicis fidere audeant, perpetuo metu, *velut ille Dionysius docuit, & dicenti se esse beatum demonstrauit suspenso tenui filo e laqueari in caput eius ense districto imminente inter pretiosas epulas ministeriaque regia, suis ceruicibus.* Neque possunt eodem medio vti, quo monarchæ, aristocratici gubernatores. Siquidem monarchæ sine metu participes possunt, & debent populares facere dignitatum & magistratuum, & honorum, etiam inuitis nobilibus. At optimates non possunt admittere ad eadem populares, sine immutatione aristocratiæ, & proinde hæc administratio periculosior & difficilior est, cum admittere ad maiores dignitates populares, & satisfacere voluntati & desiderio eorum sponte nequeant, & inuitos difficilius continere possint.

[a] Vt ait Aristot. 1. Rhet. ad Theo. c. 1.

9 His, difficultas administrandi addi potest, quæ sequitur etiam ex pluribus bonis principibus in aristocratia constitutis. Contingit sæpe pro vna & eadem administratione, vias duplices aut multiplices, totidemque probas, & vtiles sententias reipublicæ proponi a diuersis optimatibus: verum dum singuli quæ bona prospexerunt, exsequi volunt, mutuo se sæpe pari potestate impediunt, & neutrum quod vtile sit exsequuntur singulis in sua sententia permanentibus, & proinde respublica fluctuat, & incerta prouidentia damno imminenti iactatur exposita: non secus quam in vna naui duo, vel plures nauarchi, quantumuis peritissimi viarum maris & artis nauticæ, se mutuo concursu impediunt, & tempestatibus exponunt, & periculis nauem, dum contendunt, quis clauum teneat. Conueniunt etiam plures optimates, in vna & eadem sententia vtilissima reipublicæ, demus exemplum, vt, *colligendum esse exercitum, sumtus in eam rem faciendos, inuadendos hostes.* At dum hoc exsequendum est, & ex pluribus optimatibus vnus est deligendus, cui hic honos decernatur: tunc contentio inter illos de honore, de lucro, nimio momento turbare hunc statum solet, sic dum de aliis agitur quæ non possunt, nisi per vnum expediri & inter pares, nemo se inferiorem collega iure principatus arbitratur. Sic plerunque aristocratica administratio nihil boni exsequitur, quamuis bene consulta sit. Quod non accidit

vbi monarcha dominatur, qui adhibitis in consilium pluribus optimatibus, non est addictus sententiæ vel plurium vel paucorum: sed apud se considerans, & meliora & vtiliora, deligit sententiam ex arbitrio, & iubet, cui velit, eam exsequi, nullo ex optimatibus ægre ferente: cum satis illis sit factum, quod in consilium admissi sint, & quod non a paribus, sed a superiori sententia non deturbentur, ceduntque lubenter superiori qui æqualibus nunquam cederent. Sciunt enim consiliarii principis senatusque eius consulti a principe, se adhiberi tantum vt consulant, non vt statuant, cum contra in optimatibus sit, qui vt statuant, & non tantum vt consulant, cõstituuntur.

10 Iamque olim hæc difficultas paritatis magistratuum, coegit inuitos Romanos, qui respuebant & abominabantur nomen regium expulsis Tarquiniis, vt fasces imperii inter consules diuiderent, vt non simul, sed ex illis alternatim vnus fasces potestatis haberet solus. Nam alternis mensib. mutabant secures duodecim, vt vno mense penes vnum, postea penes alium, insignia potestatis essent, secures,[a] Imo si in castris essent ambo consules, non imperabant ambo simul, sed alternatim per dies,[b] quod & periculosissimum fuisse docet statui reipublicæ Plutarc.[c] Et quamuis nomen regium respuerent, tamen potestatem adhuc regiam plenam & supremam, vix vel nouem annis a regibus exactis, compulsi sunt Romani mutato nomine in dictaturam, reponere temporalem seu semestrem, vt sedandæ seditionis, & rei gerendæ caussa in vrgentibus negotiis potestatem vnius necessariam. Et dictator ita vnus supra consules, supraque ius populi creatus, sibi magistrum militum constituebat, atque *vt ait Liuius*,[d] dictatoris edictum semper pro numine obseruatum: & tantus erat apud hostes dictatoris terror, vt eo creato, statim a mœnibus discesserint. Necessitate ita coacti, in rebus magnis reipublicę, qui abhorrebant monarchiam, ad monarchicum imperatorem & ducem confugiebant, & creabant, quem pro magistratu quidem habebant, sed reuera potestatem illi regiam & monarchicã absolutam, quamquam temporalem concedebant: talis apud Lacedæmonas Harmosta, apud Thessalos Archos, Mytileneis Azimneta. Compertumque reipsa apud omnes tandem, *virtutem vnitam fortiorem esse quam inter plures vagantem & diuisam*. Norunt & qui exempla militaria percurrunt, sæpe exiguam manum cõfertam sub vno imperante principe pugnãtium, magnos fudisse exercitus quibus plures imperatores æque imperabant.

11 Deinde proprium & naturale cuiusque rei videtur esse, id ad quod prohibitum redit & recurrit, iuxta illud poetæ.

Naturam expellas furca, tamen vsque recurret.

Et proinde naturalem administrationem ad monarchiam pertinere, potius quam ad plurium, vel populi, ab ipso recursu cognoscimus. Nã Athenienses, Lacedæmonii, Romani, & alii populi quibus

[a] vt tradit Diony Halicarnass. in 5.
[b] Polyb. in 3.
[c] in vita Fabii Max.
[d] in 6.

aliquando fuerunt aristocratiæ & democratiæ, vel inuiti coacti sunt, necessitate compulsi redire ad monarchicum imperiū, & ei se subiicere, a quo desciuerant, leuibus certe argumentis, persuasi a quorundam præsumtione, qui specie melioris vitæ, eos tranquillitate & pace priuarunt: subtiliter quidem rudi populo modum popularem viuendi proponendo, qui per se inexpertis & magis conducere visus est prima fronte: sed qui in exsecutione duriores habuit quam monarchicus status, successus: cum aliud sit bene disputare de republica: aliud bene regere: non minus quam multum interest inter dictū & factum, theoriam & praxin. Quo etiam quidam stultitiæ peruenerunt, vt tales respublicas commenti sint, quæ non potuerint, nisi creatis nouis & alterius naturę hominibus conuenire, *vt scribit contra Platonem Athenæus.*

12 Alii tanta animi præsumtione ignari vel administrandæ propriæ domus etiam, fuerunt, qui ex pulpito ex arbitrio declamationibus inanibus & seditiosis, quibus ostentabant ingenii malitiā, ne dicam atrocitatē, turbarunt respublicas & ad principum & principatuum subuersiones excitarunt, existimātes rempublicam & eorum homines, vt scholę suę pueros sceptro ferulæ regi posse. Et proinde quia nullum est tā absurdum dogma, quod non inueniat suos asseclas, (*stultorum enim infinitus est numerus*) euenit vt mutatæ sint alicubi viuendi leges non in melius sed deterius, falsis dogmatibus, & axiomatibus, de quorum veritate antequam falsum constiterit, multi inuoluti misere perierūt, & alios in simile periculū cōiecerunt, ex quo se retrahere conati, iterum vel inuiti resipiscentes ad monarchiam redierunt, etiam ferociores & turbulentiores populi, cum sine ea potestate reipsa deprehenderint ardua reipublicæ negotia perfici non posse. Et qui regum pertęsi erant, Romani, ob iniuriam ab vno acceptam, & vni illatam Lucretiæ, expulsis regibus, postquam collecti fere sunt, statim ad dictaturam venire, etiam consulum duorum tantum difficultatibus impediti, tandem etiam seditionibus, tyrannis, decemuiris, triumuiris scelestissimis acti, quieuerunt sub monarchia.

13 Post Cleolulfum regem, etiam res Northumbricæ in Anglia ad exitum inclinatę sunt, populo per factiones in partes diuiso. Successere ordine septem reges populari seditione exiguo tempore vel pulsi, vel interfecti. Vacauit regnum aliquandiu nullo amplius id sibi petere audente, vtpote quod velut equum Troianum vniuersi formidabāt. Et ita Northumbria domestico exitio agitata, deinceps triginta & amplius annis, tam finitimorum populorum quā barbarorum iniuriis, exposita fuit: donec Ecbertus occidentalium rex, regnum deuastatum per deditionem a Northūbris factam, suo adiecit imperio anno 827.[a]

[a] Poly. Virg. lib. 4.

14 Videtur bene considerantibus, democratia noua, pertinacia quædam rebellandi aduersus superiorem potestatem. & præsumtio

quædā

quædam stulta cum furore & vi mixta. Quemadmodum si quis sine capite vellet esse, & constituere niteretur, vt membra pro capite essent: & vt ipsa regerent se ipsa sine capite, & communi mente, aut ea lege vt omnia officia cuiq; propria, communiter & promiscue gererentur, quod nunquam Deus statuit, neque natura humana sine corruptione pati potest. Statim enim vbi Deus angelos creauit, oportuit vnum Deum solum cognoscere. Is autem qui voluit se æquare Deo & facere aristocratiam, non potuit subsistere, sed lapsus & detrusus ad inferiora constituere cœpit Babylonem, hoc est, confusam turbulentam & inordinatam cõgregationem spirituum malignorum, inter quos quãquam alii aliis fortiores, & alii aliis peiores, & alii ab aliis cogantur, tamen id non fit sine confusione. Ibi enim nullus verus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. Cum mundus creatus est, & animalia viuentia, statim vnus rex constitutus homo, qui illis dominaretur, & electa monarchia a Deo. Vbi autem homo habuit sociam, & peccatum sequutũ est: tunc quia opus erat regimine imperfectioris naturę, monarcha constitutus iterum: & dictum mulieri, *& eris subdita viro* relicta monarchia & dominatus vni & postea continuatus in descendentes ex illis. Cain, Lamech, Nimbroth, qui voluerunt seorsum ab Adamo imperare, & voluerunt constituere aristocratiam seu plurium dominatum contra verum monarcham, & se ab eius imperio subduxerunt vi, dicti sunt *impii, tyranni & latrones seu venatores*. Tales autem dicti non fuissent si ordinate sub imperio monarchæ potestatem exercuissent, quam tamen superbiã sibi vindicarunt aut vsurparunt. Quod primũ non fecerunt filii Noahi, q. post diluuiũ acceperũt a patre, diuisa terra potestatẽ in tres partes orbis: quasque tenuerunt sub nomine patris, donec eo mortuo soluti a potestate, quilibet in suos monarchice imperauit veluti pater legitimus & rector naturalis eorum qui a se descenderant. Et hoc indicat *c. 10. in fine Genesecos iuncto c. xi. vers. 6.* Ibi enim generationes describuntur filiorum Noe, & postea additur, *hæ familiæ Noe iuxta populos & nationes suas: ab his diuisæ sunt gentes in terra post diluuium: & erat vnus populus & vnum labium tunc omnibus:* donec Deus cõfundens superbiam illorum in ædificatione turris immisit confusionem. Cumq; Deus delegit sibi populum peculiarem Israeliticũ, singulare est & inconuincibile argumentum, quod vnum Moysen prę posuerit tantum, non plures: neque permisit populo principes sibi eligere: vel se ipsum regere, sed vocato Moyse & præmunito potestate desuper, iussit eundem & ad Regem Ægypti, & ad populum venire. Neque populus dedit legẽ suo ductori vel duci, sed dux datus a Deo vt populo legem & ducatum pręberet. Neq; Moysi se excusanti ab hoc onere, vel auctoritate, quod impeditioris esset linguę quo sibi videbatur insufficiens huic muneri, ideo voluit dare collegam in principatu, aut constituere in populo aristocratiam, aut concilium democratiæ, sed adiunxit tantum Aaronem fratrem, non tã-

quam collegam & comprincipem, sed tanquam ministrum & exsequutorem & interpretem suę legationis & muneris. Imo iratus est Dominus in Moysem, quod tanquam non idoneus solus, recusaret hoc munus a Deo, qui omnia potest & dat sufficientiam cum munere, vt *habetur Exod. c.* 4. quo loci *vers* 13. postquam Moyses intellecta magnitudine & grauitate legationis sibi impositæ a DEO, dixisset, *Obsecro Domine, mitte quem missurus es*, iratus Domin' ad Moysen ait, *Aaron frater tuus Leuites, scio quod eloquens sit: ecce ipse egredietur in occursum tuum, vidensq; te, lætabitur. Loquere ad eum, & pone verba mea in ore eius: & ego ero in ore tuo, & tu in ore illius, & ostendam vobis quid agere debeatis, & ipse loquetur pro te ad populum, & erit os tuum, tu autē eris ei in his quæ ad eū pertinent, &c.* Quo loci mirabile, vt cum Deus posset vtrumque instruere, & aristocratiam cōstituere, tamen noluit, sed subiecit voluntati Mosis, voluntatem & exsecutionem Aaronis: & voluit tantum vnum Mosen primum, supremum, & sibi proximum solum esse.

a *Num. c.* 11.

15 Fecit rursum præstantiæ monarchiæ Deus probationem[a], cū Moyses propter populi peruicaciam diceret, *se non posse ferre eum populum.* Nā iussit ei, non populo, vt eligeret septuaginta viros de senibus Israel, quos ipse nosset esse senes & magistros, *quos*, quod est valde notabile, inquit Deus, *duces ad hostium tabernaculi fœderis, facies*q; *stare tecum, vt descendam & loquar tibi, & auferam de spiritu tuo, tradāq; eis vt sustēt ēt tecū onus populi, & nō tu solus graueris.* Sunt ibi electi, sed per Mosem, auxiliares oneris septuaginta. Sed nō principes, sed qui sub Mose & de spiritu eius haberent. Sic[b] dum cōstituit ad cōsilium Iethro Moses quinquagenarios, centuriones, tribunos iudicabant illi leuiora populi sub potestate Moysis, & soli Moysi[c], Deus dixit, *Ascende in montem ad Dominum, tu & Aaron, Nadab & Abiu & septuaginta senes ex Israel, & adorabitis procul, solusq; Moyses ascedat ad Dominum & illi non appropinquabunt.* Subinde cū Aarō & Maria voluerunt aristocratiam introducere cū Moyse, statim iratus Dominus vindicauit manifesto iudicio[d]. Rursum cū ex Monarchia Mosis, Datan, Chore, Abiron, Hon, aliique filii Israel ducenti quinquaginta viri proceres synagogæ, qui tempore consilii per nomina vocabantur, stetissent aduersus Moysen & Aaron, & voluissent mutare statum reipublicæ monarchicæ in popularem & democraticā, dicentes, Mosi & Aaron, *Sufficiat vobis, quia omnis multitudo sanctorum est, & in ipsis est dominus, cur eleuamini super populum Domini*. Tunc enim iratus quoq; valde Dominus, & insigni vindicta ostendit, quantum sibi aduersaretur præsumtio populi, & eorum, qui prætextu libertatis popularis, & sapientiæ præsumtæ, excutere principatus monarchiam satagerent, atque dirupta est terra sub pedibus eorum, & aperiens os suum deuorauit illos cum tabernaculis suis, & vniuersa substantia eorum, descenderuntque viui in inferno operti humo, & perierunt de medio multitudinis sed & ignis egressus

b Exo. c. 18
c Exo. c. 24.
d Num. c. 12

ſus a Domino, interfecit ducentos quinquaginta viros, qui offerebant incenſum propria auctoritate ex illa noua attentata democratia. cumq; ſequenti die murmuraret omnis multitudo contra Moyſen & Aaron, dicentes, *Vos interfeciſtis populum Domini*, & oriretur ſeditio, & tumultus increſceret, ita vt Moyſes & Aaron fugerent in tabernaculum fœderis, iterum egreſſa eſt ira a Domino, & plaga deſæuit, & incendium vaſtabat multitudinem, donec Aaron aſſumto thurribulo ad iuſſum Moyſis, & hauſto igne de altari, cucurrit ad mediam multitudinem quam vaſtabat incendium, & obtulit thymiama: & ſtans inter viuos & mortuos pro populo deprecatus eſt, & plaga ceſſauit a.

a *Num c.16*

16 Subinde Moyſes moriturus ex Dei admonitione, non congregauit populum vt ſibi ducem eligeret, ſed rogauit Deum, *prouideat*, inquit, *Dominus Deus ſpirituum omnis carnis, hominem qui ſit ſuper multitudinem hanc, & poſſit exire & intrare ante eos vel introducere, ne ſit populus Domini ſicut oues abſq; paſtore.* Dixit autem Deus, *Tolle Ioſue filium Nun, virum, in quo eſt ſpiritus Dei, & pone manum tuam ſuper eum. Qui ſtabit coram Eleazaro ſacerdote & omni multitudine, & dabis ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ tuæ, vt audiat omnis ſynagoga filiorum Iſrael.* Quod & factũ eſt b, & mortuo poſtea Moyſe, Deus ipſe alloquutus eſt, Ioſue, vt principatum ſuſciperet c, dum dixit. *Surge & tranſi Iordanem* &c.

b *Num.c.17*
c *Ioſue 1.*

17 Docuit populus reipſa, quantum pernicioſa ſit eius ſibi ipſi libertas viuendi ex arbitrio, dum abſente Moyſe d, coegit Aaronem ſibi conflare idolum, & oblitus tot & infinita beneficia a DEO vero accepta eaque recentia obtulit & ſacrificia & hoſtias, & ſedit manducare & bibere, & ſurrexit ludere cum blaſphemia dicens, *Hi ſunt Dÿ tui Iſrael, qui eduxerunt te de terra Ægypti*, quod inultum non reliquit; ſed ſeuere vindicauit Deus.

d *Exod.c.32*

18 Cum etiam proſpiceret Deus futurum, vt adepta poſſeſſione terræ promiſſæ, egeret populus adminiſtratione & gubernatore: prædixit de forma eius inſtituenda, quid conueniret voluntati diuinæ, & ait per Moyſem ad populum, *Cum ingreſſus fueris terram quã DOMINVS DEVS tuus dabit tibi, & poſſederis eã habitabiſq; in illa, & dixeris, conſtituam ſuper me regem, ſicut habent omnes per circuitum nationes. Eum conſtitues quem DOMINVS DEVS tuus elegerit de numero fratrum tuorum: non poteris alium regem facere qui non ſit frater tuus* e. Quo loci aperte oſtenditur, & monarchiam ſolam Deum probaſſe, & tantum populo poſtulationem regis non electionem conceſſiſſe, tantum abeſt vt democratiam illi permiſerit. Et proinde petiit populus a ſene Samuele *regem ſibi dari tantum*, ipſe autem ſibi nec conſtituit, nec gubernationem in ſe tranſtulit ſeneſcente Samuele, & filiis eius non ambulantibus in viis eius: ſed Deus per Samuelem eius dedit Saul regem 1. *Regum capit*. 8. *capitul*. 9. *capit*. 10.

e *Deuter. 17 verſ. 14. & ſeq.*

19 Consentit lex quodammodo naturæ, quæ est ius gentium omnium fere hominum, quo gentes regna distincta habuerunt, [a] vt & legitur Deuterono. cap. 17. vers. 14. ibi, *constituam super me regem sicut habent omnes per circuitum nationes*, & 1. Reg. cap. 8. vers. 5 *constitue nobis regem vt iudicet nos, sicut & habent vniuersa nationes*. & vers. 19. *Nequaquam. rex enim erit nobis, & erimus nos quoque sicut omnes gentes, & iudicabit nos Rex noster, &c.* Vt inde videatur contra ius gentiū introduci aristocratia & democratia, & ideo tanto peior, quo a iure communi gētium reiecta fuit, & monarchia approbata & prælata. Quod enim pluribus placuit, certiorem habet veritatis probationem, quam quod a paucissimis, pręter ius illud receptum est. Placuisse item non est ambiguum, cum alioquin exempla fidem tam constantem exhibeant, vt omnis dubitatio procul facessat. Nemo enim est, qui ignoret prudentiores populos, & melius rectos fuisse sub monarchia, *Assyrios, Medos, Persas, Ægyptios, Indos, Parthos, Macedones, Celtas, Gallos, Scythas, Arabes, Iudæos, Turcas, Moscouitas, Tartaros, Anglos, Africanos, Danos, Hispanos, Aquitanos, antiquos Italos, Græcos, Germanos, imo antiquos ipsos Athenienses, Lacedæmonas, Corinthios, Achæos, Sicyonios, Æthiopes, Latinos, Etruscos, Romanos.* Antequam degenerarunt a Monarchia, ad quam & recurrente natura plerique postea, vt ad naturam primam redierunt, alii postquam a vera administratione desciuerunt monarchica, in peius ab aristocratica in democraticam recidentes, non potuerunt omnino debilitati resurgere, ob imperfectionem principatus in aristocratia & democratia, quæ facile pristinæ naturæ restitui nequeūt nisi prius corruerint.

20 Inuentæ sunt aliquæ aristocratiæ, & democratiæ, quæ aliquandiu bene successerunt, hoc non diffiteor, sed dico esse illas imperfectas respublicas, comparatas monarchiæ, sicut & liquet bonum esse argentum viuum, plumbum, stagnum, argentum, & hæc, vel esse principia metallorū, vel metalla, sed imperfecta, habita ratione auri, in quo remanet metallorum perfectio, vt in argento viuo principiū: & in ferro concoctionis excessus, in aurichalco mixtio metallorum, quæ deficit etiam ab auri perfectione, quo magis a puritate distat. Argento viuo principio metallorum comparo populum, principium omnium rerum publicarum, & de quo dicitur administratio fieri, sed in chrysargyris est mira nobilitas: sic in populo, quæ aliquo modo durescit & sordidatur in plumbo, magis in stagno, plus in argento, sed perfectius & amicabili temperamento in auro, vt etiam populus in populari administratione ochloarchia vnitus, non tam mutabilis, sed qui facile extra corpus desiliat leui momento, vt plūbum facile liquescit, continetur populi mobilitas magis, quam in ochloarchia, per democratiam, vt magis solidius stagnum plumbo: coercetur autem fortius in aristocratia, in qua optimates mobilitatem illam strictius compescunt, veluti magis depurata administratione

[a] l. ex hoc iure de iust. & iur. P.

ſtratione a fece populi. Verum monarchia nobilius eſt vinculũ mobilitatis, ex quo temperamentum ita fulget, vt omnino populi facies immutata videatur, & fulgore, ſeu ſplendore ſui principis illuſtrata, quemadmodum in auro tantum eſt temperamentum quatuor elementorum, conueniens, ſicut & mobilitas, & color ipſe albus argenti viui incoctus & indigeſtus, pulcerrimo rutilo & regio ſplendore donatur ſimili colori ſolis, qui & rex & vinculum cœleſtium influentiarum ſolus & admirabilis cenſetur. Monarcha eſt corpus in populo bene incorporatum & commixtum ſub vnica maieſtate, quod difficilius diſſoluitur, quam alię adminiſtrationes: vt aurum eſt corpus in perfectione cum argento viuo mixtum, & quod ictibus & flammis & ærugini reſiſtere fortius poteſt, ipſo argento, ſtagno, aut plumbo.

21 Aduerſus democraticam rurſum gubernationem, vel ſolidum videtur eſſe fundamentum, quod Deus, qui eſt largitor poteſtatis, & qui conſtituit rectores populi ſui peculiares, nunquam quod animaduerterim, populo gubernandi dederit poteſtatem, neque Chriſtus omnium reſtitutor, vnquam dedit populo poteſtatem docendi, regendi, ligandi, ſoluendi: elegit tamen ex populo, qui hanc haberent, ſed populo nunquam dedit. Intereſt autem inter hæc, eligere de populo, & populo poteſtatem concedere: nam electio fit de eo, qui idoneus cenſetur, per eum, qui diſcernere poſſit idoneũ a non idoneo: at in populo, non meliores ſed plures vincunt ſuffragio: & plures vt plerunque, & fere ſemper, in populo meliores non ſunt, apud quẽ voces & ſuffragia non ponderantur, ſed numerantur. Ibi peiores dominantur ſeu violentia, bonos, qui ſemper pauciores, opprimunt, perſequuntur, expellunt, proculcant, aut ſemper ſuſpectos habent: cum nulla maior inueniatur inimicitia, ea quæ inter vitia & virtutes conſtituitur: cum vnius incluſio, ſit alterius excluſio: nec fieri poteſt vt populo placere poſſit cui virtus placeat.

22 Sciunt qui obſeruarunt democraticas adminiſtrationes eas, quandiu perſeuerarint integræ, non tam conſilio populi, quam virorum a populo vel electorum vel comprobatorũ induſtria & prudentia, conſtitiſſe: vbi autem ſuo voluerunt regere arbitrio, ſtatim concidiſſe, vt perſonatæ potius videantur fuiſſe democratiæ, cũ vere eſſent ariſtocratiæ. Qui enim gerebant illorum principatus magiſtratus, & ducatus, inani titulo democratiæ veluti popiſmate illis placabant & continebant populum: reuera autem, ipſi ſibi ſegetem auream metebant vel largitionibus populum flectebant. Et qui hodie hoc nomine reipublicæ & democratiæ ſe exornant, ſi verum velint fateri, reperient nihil præter nomen populo eſſe, cum ſint eorum conſilia ex potentioribus & familiis populoſioribus compoſita, quibus ceteri credant, ad nullum fere negotium aduocati, niſi dũ de colligendis pecuniis agitur, reliqua nomine populi ſine populo ſecretius & melius tranſigentes.

23 Eo enim etiam inuitos compellit rectores reipublicæ, necessitas grauiorum negotiorum, vt non omnia euulgare aut proponere palam debeant: tum quod, quæ magni ponderis sunt, non debent profanari: ne vel detegantur his, qui impedire possent aut præcauere: aut ne stulta suffragiorum pertinacia irrita fiant, & contentione suborta inter contrarias partes, quæ se in democratia æqualis esse contendunt auctoritatis, in seditiones resoluantur: aut occultis factionibus, quæ facienda & iusta sunt, subuertantur. *Vt obseruatum est sæpe accidisse in comitiis Romanorum*: tum ex competitoribus & ab ambientibus magistratus, tum artibus qui comitia metuebant, & ideo illa sortiri effectum aut conuocari, simulatis etiam religionibus, occentu soricis, tonitruo, aut leuiori caussa prohibebant, vel habita turbabant. Est & populus leui ex caussa facile superbiens; & virorum sibi vtiliũ tẽpore felicitatis contẽtor: tẽpore vero aduersæ fortunæ ingruentis, vili ac deiecto animo, pauidus, & cõsilii incerti.

12 Dum etiam populus sibi hanc potestatem arrogat, quod supremæ sit auctoritatis: nimium sibi indulget, sibi licere omnia arbitratur, & sæpissime magis quod vtile aut lucrosum, honesto præfert, inter ciues viget impunitas delictorum, licentia maior peccandi. Sibi enim applaudunt qui se æquales principes esse putant: qui ius eis dicunt ex eorum consensu, vt diutius magistratu fungantur, vtque ditandi sibi conseruent diuturniorem occasionem, multa dissimulant, quia punire non audent: & dum populares haberi volunt, iustitiam exsulare patiuntur: cum potissimum volũtas populi in democratia, lex sit. sicut apud Romanos, eo prætextu quod penes populum esset imperium & potestas tempore democratiæ, sibique ciues Romani specie libertatis adeptæ, iura hæc vsurparunt, vt nec dominorum potestati, nec tyrannorum imperio, nec magistratuum potentiæ, nec creditorum libidini, nec ciuium suorum gratiæ essent obnoxii, eiusque libertatis caussa leges ipsæ sancitæ. *Lex Valeria*, a P. Valerio Poplicola lata consule primo post exactos reges, publicæ libertatis, *vt si quis magistratus ciuẽ necare, verberare, mulctare vellet priuatus eum ad populi iudicium vocare posset: interea vero a magistratu nihil damni acciperet, nisi vbi populus statuisset, vt narrant Liuius, Dionysius, Halicar. & Plutarchus.* Quæ lex libertatis, erat occasio delinquendi, & dum populi assensus exspectabatur, euadendi ob delicta supplicium. Hanc, secutæ aliæ sunt crescente populi peruicacia, quæ de tribunis plebis sancita & pro populi maiori libertate. Et *primum* vt tribuni plebis quotannis crearentur quinque de plebe, qui auxilio plebi aduersus consules essent, *altera*, vt ipsi tribuni sacrosancti & inuiolabiles essent: *Tertia*, ne is honor nisi plebeiis pateret, [a] aucto postea tribunorum numero, qui intercedendi ius haberẽt, *vt ait Gellius.* Quarta fuit lex sacrata, ne de capite ciuis Romani, nisi centuriatis agi comitiis posset. *Quinta* ne priuilegia irrogare liceret, quæ duæ postremæ & in duodecim tabulas translatæ fuerunt,

[a] *Liuius in lib. 3. Dionys. in 6.*

fuerunt, *de quibus & meminit Cicero.*[a] Sed & *Porcia lex* virgas ab omnium ciuium corpore amouit, libertatem ciuium lictori diripuit, *ait Cicero*,[b] *Sallust.*[c] eam Festus pro scapulis latam dicit, Liuius pro tergo. Plinius vero, vocat *de iure virgarum*[d]. Quæ certæ leges, & sæpe fecerunt venale ius ciuitatis, & inter reos ad excusandas pœnas nihil aliud fere audiebatur, quam *ciuis Romanus sum*. Omitto alias leges, quibus creditorum immunitate donaticiues eluebant fidem datam creditoribus. Ex quibus quantum contra iustitiam sibi vindicauerit democratia, assentientibus his qui eorum fauore suffulti ditabantur, & honores gerebant, liquido apparet, quam monarchica gubernatio postea merito substulit, & paulatim abrogauit.

a *pro domo sua & 3 de legib.*
b *pro Rabirio.*
c *In oratione Cæsaris, quam Mar. Porcius Cato Censorius tulit.*
d *Lib. 7. ca. 43.*

25 Accedit quod fundamentum quo contineri dicitur respublica democratica, videtur repugnare statui & conditioni humanæ, quæ rationis est particeps, illud est quod æqualitatem adstruit, & bonorum & honorum, qua secundum arithmeticam proportionem, nihil potest esse iniquius. Siquidem nec Deus dona æqualia hominibus distribuit sed diuersa: aliique ad seruiendum, & obtemperandum natura idonei, alii ad gubernandum: neque in corpore physico omnia membra, idem habent munus & officium: inter stellas, aliæ aliis lucidiores: inter spiritus ordines: gloriæ gradus: inter cœlos diuersi motus & effectus: in symphonia diuersi toni: quæ si ad æqualitatem velimus reducere, & naturæ, & rationis ordo, & ipsa societas ita conturbabitur, vt chaos vnum potius & indigesta moles & confusio, quam respublica dici mereatur.

Quid enim sequetur, si stulti quorum magnus est numerus, cum paucis sapientibus coæquentur, numerentur voces, æquentur illis honores? nihil certe quam nostrum.

Quod si res ipsas & bona velimus æqualiter diuidere, omnia æqualia facere, oporteret statim mores hominum & naturas vnius mentis facere vnius diligentiæ, æqualis virtutis, æqualis roboris, æqualis ætatis & sexus; demere commercia, efficere vt quilibet sibi sufficeret, & proximo non indigeret: & vt moliebatur etiam Plato, vt vxores & liberi communes essent: ex quibus tantum abest vt constare possit respublica, quam vt confundatur necesse sit, cum hominem exuere non possimus; neque omnes æqualis possint esse sufficientiæ, essentque leges diuinæ & humanæ inutiles quibus ius suum cuique tribuendum est. Quid enim suum aut tuum dices, aut meum, si omnia ęque æqualia & communia sunt? Et certe tales respublicæ æquales res desiderantes, merito ridiculæ videbuntur singulis, qui vel solam suam familiam considerare voluerint, in qua nullo alio quam natura admonitore, facile nisi omnino desipiant, colligent, nihil tam aduersari bono regimini quam ipsam arithmeticam æqualitatem, & communionem, quam nec ipsi in propria domo pati possent.

26 Accedat natura populi, quæ ira & furore potius in consultando mouetur, quam consilio, & qui dũ excandescit, seipsum præcipiti decreto a maiori parte, sed non saniori conclũso, in pericula lethalia a quibus se eximere nequeat, coniicit, quod & sæpe ducibus sapientioribus per illum electis, caussa mortis fuit, suspicante populo se proditum, dum suis nollent irrationabilibus parere consiliis & decretis. Alii vix suspicionem proditionis euaserunt, donec exitum & sibi vtilem contrarium factum consiliis reipsa cognouit. Sic apud Herodotum [a] cum Acharnenses putarent, *apud se non minimam portionem Atheniensium esse, & ipsorum terra vastaretur*, ad exeundũ præcipue Athenienses vrgebant, atque ex omni parte ciuitas tumultuabatur, & Pericli irascebantur, prorsus immemores eorum, quæ prius ille suasisset: conuitiabantur etiam, quod cum esset dux, non tamen eos educeret, existimantes eum omnium quæ paterentur auctorem. Quos Pericles videns, ex præsenti conditione afflictari, vtpote non recte sentientes de exeundo, vt ipse faceret concionem non aduocauit, nullumque habuit cœtum, ne quid ira magis, quam iudicio peccarent congregati, & ita ciuitatem custodiuit, & quam maxime potuit, quietam tenuit, equites tamen emisit, ne hi qui ab exercitu excurrerent, vrbi vicinos agros adorti prædas agerent.

a Libro 2.

27 Eo pertinet prona ad mala natura eiusdem populi, quæ principe veluti freno retinetur, ne in Dei offensam & sui ruinam præceps declinet, q̃ & indicat liber iudicum, [b] *Cumq;*, inquit, *Dominus nos indices id est principes populo suo Israel suscitaret, in diebus corũ flectebatur misericordia, & audiebat afflictorũ gemitus, & liberabat eos de cæde vastantium: postquam autem mortuus esset iudex, reuertebantur, & multo faciebant peiora quam fecerant patres eorum, sequentes deos alienos, seruientes eis.* Fuitque ita vicissitudo felicitatis, & infelicitatis, ex iudicis imperio populi salus, ex morte eius iterum perditio & afflictio: & ex afflictione humilitas, & ad Deum reditus, ex illo reditu, Dei misericordia ad concedendum iudicẽ, vt liberaret & saluaret populum. Successus & ordo eorũ, vt primum peccaret populus, & prouocaret Deũ ad vltionem: dehinc, vt Deus illos contemnens permitteret subiici inimicis, vnde vexati redibant ad Deum, quia *vexatio dat intellectum*, Deus vero misericors daret libertatem. Sic post Iosue, clamante populo, Deus dedit, & suscitauit eis saluatorem Othonielem, filium Cenez, qui repletus spiritu Dei vicit, & oppressit regem Syriæ, & 40. annis sub eius imperio quieuit terra Israel feliciter. Sed eo mortuo, filii Israel addiderunt facere malum in conspectu domini, & statim Deus confortauit aduersus eos Eglon, Moab, & copulauit ei filios Ammon, & Amalec, & percussit filios Israel. Atq; possedit vrbem Palmarum. Et postea clamauerunt ad Dominum, & suscitauit Aod amphidextrum, qui percussit Eglon & Moabitas, & quieuit terra sub eius principatu, & sub Samgar qui ei successit. [c] Verum post mortem Aod addiderunt facere malum filii Israel in conspectu

b c.2. versi. 18. & seq.

c Iud cap. 3.

spectu Domini, & tradidit illos Deus in manus Iabin regis Chanaan. Quare & clamauerunt ad Dominum & misit illis ducem liberatorem Barac, cum Debora, & deleuerunt regnum Iabin. [a] Sed rursum mortuo duce, ex libertatæ ad idololatriam & mala redierunt: & tradidit Deus illos per septem annos in manus Madianitarum, a quibus valde oppressi, redierunt ad Deum, qui misit illis ducem alium Gedeonem. [b] Quo iterum mortuo, auersi sunt a Deo filij Israel, & fornicati sunt in Baalim, percusseruntque cum Baal fœdus vt esset eis in Deum, nec recordati sunt domini Dei sui, qui eruit illos de manibus inimicorum suorum omnium in circuitu, nec fecerunt misericordiam cum domo Gedeon, iuxta omnia quæ fecerat Israeli. Similes postea successiones in reliquis capitibus libri Iudicum ponuntur, ex quibus liquet semper populum, mortuo principe, pessime vixisse: quandiu autem sub principe vixit, in rectitudine coram Deo & principe ambulasse.

a *Iudic.* 4.

b *Iudic. c.* 6 & 7.

7 Iudicium corruptũ esse populi, omnes fere, & qui ex populo sunt, si verum fateri volunt, & nolunt, & experiuntur, obnoxium passionibus, seu affectibus, odio iræ, cupiditati amori temerario. [c] Et proinde, illius sententiam sequi periculosum est, & prohibitum. [d] Neq; quod ad arbitrium plebis factum est, ipsimet placere postea diu potest. Quare qui populum regere bene desiderat, non quid illi placere possit, sed quod bono viro conueniat, & quod & vtile sit, agere debet. quod docuit exẽplo & facto Polycletus, qui, *vt refert Ælianus*, [e] eodem tempore duo simulacra fecit, alterum ad arbitrium plebis, alterum iuxta peritiæ, artisque normam. Gratificatus vero plebi hoc modo est, ad singulorum accessum transposuit, & commutauit aliquid, morem gerens vniuscuiusque voluntati & narrationi. Itaque postea proposuit vtrumque: & alterum quidem omnes admirationi, & alterum ludibrio, ac risui habuerunt. Respondens autem Polycletus: *at hoc*, inquit, *quod vituperatis & reprehenditis, a vestra arte profectum est, quod vero suspicitis, ego mea facultate sum fabricatus.* Ephesij Hermodorum virum frugi eiecerunt, dicentes, *nemo nostrũ frugi esto, alioqui cum aliis eijciatur*, qui tamen postea videtur quasdam leges Romanis scripsisse: vel suasor, vt leges a Græcis peterent, & reformarent suas. [f] Eiusque facti etiam, Heraclitus insimulat ciues suos. [g]

c *Osius. de elect.*

d *Ca. dicendum* 62. *dist.*

e *Li.* 14. *historia varia.*

f *Testis Strabo li.* 14.

g *in* 5. *Tuscu lana apud Ciceronem.*

Aurea ætas populi, paulatim degenerauit in argenteam; illa in æream, mox hæc in nostram ferream, & vt Ouidius, [h]

De duro est vltima ferro.
Protinus irrupit venæ peioris in æuum
Omne nefas fugere pudor, verumq; fidesq;
In quorum subiere locum fraudesq; doliq;
Insidiæq; & vis, & amor sceleratus habendi.

h 1. *metam.*

Quare & principatu duriori, nisi emendetur & contineatur, verendum est imo certissimum experimur, adhuc ipsum ferrum, quod

durum est in populo, transiturum in enses, seditiones & cladium portenta, & sui ipsius exitiosissimum interitum.

Quod monarchiæ principatus sit rursus vtilior. CAP. IIII.

QVia ergo docuimus & causas prælationis administrationis monarchicę, & in quibus præstare videatur ceteris speciebus, nempe democratiæ & aristocratiæ: & ex collatione earum multa annotauimus, quæ reprehendenda in aliis videbantur: nunc doceamus, *quomodo eadem monarchica sit vtilior populo.* Illud autem in primis paucis verbis Cornelius Tacitus, [a] videtur concludere, exemplis quoque, illisque concise relatis, semper reipublicæ administrationem restituendam tandem monarchiæ, & eo apud Romanos post multam malorum experientiam decursum vel ab inuitis, ex moribus & seditionibus, *Vrbem Romam a principio,* inquit, *reges habuere, libertatem & consulatum L. Brutus instituit, dictatura ad tempus sumebantur: neque decemuiralis potestas vltra biennium: neque tribunorum militum consulare ius diu valuit: non Cinnæ, non Sullæ longa dominatio. Et Pompeij Crassique potentia, cito in Cæsarem, Lepidi atque Antonij arma in Augustum cessere, qui cuncta discordiis ciuilibus fessa nomine principis sub imperium accepit.* Plurium principatus, non potest esse sine factionibus & seditionibus: dum enim vnus aliis præponi desiderat, vel aperte si præualeat, vel clam, socios & optimates & qui eiusdem gradus sunt aggreditur. Quemadmodum Abimelech post mortem Gedeonis occidit septuaginta fratres suos super lapidem vnum, vt solus regnaret, quod & fecit, sed breui tempore per triennium.

a in principio li. 1 annaliū

Nulla fides regni sociis, omnisque potestas
Impatiens consortis erit, nec gentibus vllis
Credite, nec longe fatorum exempla petantur,
Fraterno primi maduerunt sanguine muri. [b]

Et postea, — — *stimulos dedit æmula virtus*
Nec quenquam iam ferre potest Cæsarue priorem
Pompeiusue parem.

b vt ait Lucanus li. 1. belloru ciuil.

Tritum est quod Homerus [c] refert,

οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω
εἷς βασιλεὺς, id est *non bonum multorum dominatio, vnus sit dominus, vnus rex.* Quod & refert Theodoretus Cyrensis episcopus. [d]

c Iliados 2.

d lib. 3 de curatio Græcarum affectionum

2 Scribit Plinius, [e] de apibus, *esse,* inquit, *sine rege non possunt, inuite autem interimunt eos cum plures fuerunt, potiusq; nascentium domos diruunt.* Consentit Aristot. & causam addit, [f] *enecant apes ipsæ etiam duces qui plures quam satis sit habeantur, & potissimum improbos ne principum multitudo seditiones in examine faciat. Necant præcipue cum non ampla sobolis copia exstitit, nec habent quo tanquam coloniam mittant. fauos etiam regum eo tempore, si parati sunt, diruunt, vtpote cum desint quibus mittendis ipsi præficiantur.*

e li 11 naturalis historiæ c. 17.

f lib 9. de historia animalium c. 40

3 Grues

3 Grues tantum vnum ducem quem sequantur eligunt. [a] Aristoteles quoque *grues sub duce degere*, tradit, [b] & *hic ceteris dormientibus & capitibus sub alis conditis, erecto vel extento collo & capite prospicit, & quod senserit, voce significat. vt idem Plinius* [c] *tradit & Aristoteles.* [d] Vnius principatus, *vt scribit Iustinus*, [e] a bellis dissidiisque solutus ac liber esse solet.

4 Eucratides Bactrianorum imperator, cum obsidionem Demetrij regis Indorum summis laboribus soluisset, & victor euasisset, & Indiam in potestatem suam redegisset, cumq; se inde reciperet, a filio, quem socium regni fecerat, in itinere interfectus est. *Iustinus ex Trogo.* [f] Refert idem auctor, [g] *Cambysem filium Cyri, postquam vidisset per quietem fratrem suum Smerdim regnaturum, somnio exterritum iussisse filium occidi.* Sed ei numen, mox vltionem parricidij immiscet. nā interim ipse suo gladio sponte euaginato, in fœmore vulneratus occubuit. Quod & narrat Herodot [h] Itē Iustinus, [i] narrat & Plutarch. *Artaxerxem regem Persarum, habuisse ex pellicibus centum quindecim filios, ex iusto matrimonio tres, Darium, Ariaratem, & Ochum, ex his Darium contra morem Persarum, apud quos rex non nisi morte mutatur, se viuo regem vel consortem fecisse regni, putans syncerum gaudium ex procreatione capturum, verum Darium post noua paternæ pietatis exempla in necem patris coniurasse, at delectum pœnas maiestatis luisse, mortuo autem Artaxerxe hereditas regni Ocho tradita, qui dicitur Artaxerxes Eusebio, qui timens parem coniurationem, regiam, cognatorum cæde & strage principū repleuit:* vnde illo mortuo nullus qui ex sanguine eius esset, & regnū successione adipisceretur inuētus est. ideo Codomanus rex electus a populo Darij nomine, ne quid regiæ maiestati deesset: & is est quem vicit Alexander magnus, & a cognatis occisus, vitam pariter cum Persarum regno finiuit.

5 Domitianus, admissus & declaratus consors imperij a fratre Tito Vespasiano, numquam quieuit, quin insidias illi molietur, vt solus succederet: & nondum mortuum viuum tanquam mortuum vt regnaret sepeliri iussit. [k]

6 Mirum quod scribit Herodotus, [l] *etiam duos fratres ex oraculo in reges Lacedæmoniis datos, Eurysthenem & Proclem, per omne tempus inter se dissensisse, & itidem eorum posteros perseuerasse.*

7 Non potuit Æmilius compati fratrem Numitorem, cum pater Proca rex Albanorum, regnum annuis vicibus habēdum reliquisset, & vt alternis imperaret, & vt eum etiam sobole priuaret, filiam eius Rheam Vestæ sacerdotem præfecit. non enim illi licebat nubere. [m] Non potuit etiam pati Etheocles fratrem Thebanorum, relicto [n] patre Oedipo, Polynicem, quanuis fuisset cum eo pactus, vt alternis annis regnaret, & se mutuo interemerunt.

8 Post Sethonem Ægyptiorum regem, duodecim reges creati, qui sanctissimo quidem fœdere ab initio inter se pacti sunt, ne sibi aliis alij insidiarentur, sicque fida conspiratione Ægyptum admini-

a *Plinius lib. 10 c. 23.*
b *Li. 1. de historia animal c. 1.*
c *eodem loco dicto.*
d *li. 9. de historia animal. c. 10*
e *exhortatione ad gentes.*
f *Lib. 41.*
g *in 1.*
h *in 3.*
i *Lib. 10.*
k *Sueton. in Vespasia c. 9. & in Domitia c. 2.*
l *Lib. 6.*
m *Plinius secundus 1. de viris illustribus.*
n *Plinius Secundus is de viris illustribus c. 1.*

ſtrarent. Sed paulo poſt cum oraculo cognitum fuiſſet, quod is eſſet ex illis regnaturus, qui phiala ferrea libaſſet in Vulcani templo, vndecim Pſammetichum duodecimum poteſtate deturbarunt, & dignum morte interdicta adminiſtratione in paluſtrem Ægypti partem relegarunt. Is autem paulo poſt, auxilio Ionum Carium, qui eo vi tempeſtatis delati fuerant, reges ſuſtulit, totiuſque ditionem regni ſolus adeptus eſt. [a]

a Herod. in 2.

9 Cum etiam poſt mortem Seueri imperatoris, Antoninus Baſſianus, cum fratre Geta ſeditiones moueret acerrimas, diuiſerunt in primis inter ſe regias, ſeparatim habitantes, & cum non poſſent ad concordiam reuocari, viſum eſt matri & amicis ipſiſque conſentientibus, imperium inter ſe diuidere. Sed tandem Antoninus imperij totius cupiditate inſtigatus, irrupto fratris cubiculo, nihil tale exſpectantem eum ſupra matris pectus multo vndantem ſanguine, ſæuus obtruncauit. [b]

b vt refert Herodianus li. 4.

10 Nec eſt, quod diu immorer in reiicenda ratione, eorum, qui putant facile ex monarchia in tyrannidem, hoc eſt, in animum tyranni, regem degenerare poſſe, quia & ipſum in aliis generibus adminiſtrationum reipublicæ accidere poſſe, & accidiſſe omnibus in confeſſo eſt. Atque nihil in vita humana tam perfectum ac bonum eſſe conſtat, quo hominum malitia abuti non poſſit. Quod & de imperio dictum etiam eſſe puto. Sicque reſpublica grauari poſſet potius tyrannide quam imperio, in quo vt in aliis reſtitutio & corruptio fieri poteſt, remanente tamen ſtatu monarchiæ receptiore & plauſibiliore. Siquidem ſi omnibus interdici oporteret, quibus humana temeritas, audacia & inſolentia, abutitur peſſime pro ſua libidine, in vniuerſum leges tam diuinæ quam humanæ abrogandæ erunt, omnia ſacra, omniaque reliqua vſui generis humani accommodata, quia hominum improbitas & peruerſitas, ad ſuæ cupiditatis obſequium ea detorqueat, e medio tollendæ Dei creaturæ magis homini neceſſariæ ad victum, panis & vinum, aqua: quod plures iis olim abuſi ſint & hodie quoque abutantur, venena miſcendo, ſe ingurgitando, ſubmergendo. An ne matrimonium & coniugium reprobandum, quod adulteria inde fiant? num feneſtræ domibus obturandæ, quod quidam inde ſe præcipitauerint? nonne aliquando infecta fuit veneno lethali ab impiis ſacroſancta eucharistia, vt interimerentur aliqui, nihil minus quam inter ſacroſancta myſteria de veneno & perfidia cogitantes.

11 Sunt qui putent monarchiam cum ariſtocratia conſiſtere & cum democratia, eaſque miſceri poſſe, remanente monarchia in primis ſuis terminis poteſtatis abſolutæ; quod certe puto impoſſibile, eo modo quo exemplum dant, vt ſit ſummus aliquis princeps, qui omnibus imperet & nulli ſubiiciatur: præſides tamen prouinciarum & ciuitatũ non ſint regis vicarij ſiue annui iudices, ſed & veri principes, qui imperio principis obediant, & interim prouinciam & ciuitatem

tem suam, non tanquam alienam, sed tanquam propriam moderētur. Ita inquiunt locum haberet in republica tam regia quędam monarchia, quam etiam principum optimatum aristocratia. Et si his adderetur, vt neque summus rex ille, neque principes minores, hereditaria successione dignitates illas acquirerent, sed ex vniuerso populo optimi quique ad eas eueherentur, iam esset suus quidam locus democratiæ in republica attributus.

Et hæc videtur sententia habere aliquid momenti, si nulla esset contrarietas, quæ mihi videtur esse implicata, dicendo monarchiā, & aristocratiam, & democratiam simul: quod fieri nequit. nam si sunt plures principes subordinati vni, non est aristocratia: nam vnius est imperium. Quia quos voluerimus dicere aristocratiam habere, singulos non habere constat supremam potestatem, quę in pluribus optimatibus tamen fuit in aristocratia: vel si dicamus illis summam potestatem esse, non erit præcipua monarchia. quæ solius supremæ potestatis est in sibi subditos. Rursum si voluerimus asserere: ad populum pertinere electionem horum principum, penes populum solum erit suprema potestas, & non penes electos. Quemadmodum nemo negabit, dictatores, qui supremam potestatem accipiebant a populo Romano, vel maiores magistratus aut consules, aut ephoros alibi, aut imperatores Græcorum & Carthaginensium, temporales reges, vicaria populi potestate functos, & ideo non monarchiam aut aristocratiam gessisse: is enim qui nomine alieno imperat, quamuis cum commoda potestate, tamen in eo, quod ab alio pendet, supremam minime gerit potestatem neque aristocraticam, neque monarchicam, quia illæ non pendent a populo. Et si electio facienda est in locum principum minorum demortuorum, quæstio oritur *a quibus facienda*? nam dicere quod debeant eligi ad eas dignitates de vniuerso populo optimi quique, concedimus quidem ita fieri expedire in republica: sed quærimus per quos. Nam si ad populum electionem reiiciamus, iam pura erit democratia, & recidet illa respublica in bestiam multorū capitum, & excludemus potestatem monarchicā, quę velut statua in suo throno titulis suis ornata sine spiritu & potestate sedebit, similis leonibus throni Salomonis. Quod si dicas per optimates & alios principes solos eligi, iam recidimus in plenam aristocratiam, idipsum si cum illis adhibendum asseramus principem supremum, tunc is ad numerum optimatum restringetur non maioris potestatis. Si vero dixerimus eligi a populo & optimatibus, vel id fiet sine iussu & consensu principis, vel cum eius iussu: si sine iussu & ex illorum sola voluntate, nulla est monarchia: quę potestatem in eo supremam non habeat, & quo inuito, principes alij prouinciarum eligantur: vel si dicas iussu principis & monarchæ fieri tantum, iam monarchiam solam cognoscere cogimur, cuius nomine & imperio, alij creentur principes subordinati. Nec interest dicas ipsum per se id facere, aut per alios, quibus committit aut per-

mittit. nam qui per alios facit, per se ipsum facere videtur. Firmior quidem est monarchiæ status, quo princeps vtitur optimatum auxilio, consilio, & ministerio, & in quo non contemnit ordinem populi: quando ex eo prout quemque dignum putauerit magistratu officio & beneficio, ad eorum munus promouet; in hoc enim continet populum in officio, & submouet sua potestate optimatum & paucorum tyrannicam administrationem, seu aristocratiam, in qua contemnebatur populus, & ipsa nobilitas, paucis exceptis. Dum autem princeps ipse sua prouidentia & sola potestate hoc facit, efficit etiam, ne populi democratia, illi & regno imperet. Sed neque summi pontificis, imo nec aliorum antistitum electio, a populo pendet, vt quis conetur, inde democratiam, cum monarchia spiritualium principum miscere. Scimus enim summum pontificem a cardinalibus creari, [a] & eligi & ipsos episcopos, non a populo, sed a capitulis, & nō nisi ex auctoritate summi pontificis confirmari, aut regere ecclesias sibi commissas, [b] & eos vicarios esse summi pontificis in partem solicitudinis vocatos, non in plenitudinem potestatis. Scimus item quantum perturbationis, electiones a populo cum clero & principibus factæ aliquādo in ecclesiam induxerint, vt non immerito & laici & monachi, & clerus, qui non est ex gremio capituli, tandem expuncti a suffragiis fuerint electionum.

Et proinde in ecclesia, hanc mixtionem democratiæ, aristocratiæ, monarchiæ requirere, a pace & tranquillitate catholicæ religionis alienum arbitrarer. Neque primus summus pontifex habuit electionem a populo, vel clero, sed ab ipso Christo Domino, qui dixit ei, *Pasce oues meas.* Quemadmodum in antiquo testamento regia dignitas, seu potestas regendi, a populo non fuit concessa, sed primum a Deo Moysi, & per Mosem postea tribunis & senioribus,

12 Sed neque populus, dum Saulem accepit regem, ipsum sibi constituit, sed petiit dari, [c] & datus a Deo est. Is autem fecit sibi vicarios principes, ex arbitrio, non populi. Et rursum cum stabilitum est regnum in persona Dauidis per Deum, Deus qui sapientior est omnibus, qui respublicas ad arbitrium volunt temperare, ex electionibus popularibus post mortem imperantium, non per electionem, sed per successionem, voluit & censuit vtilius populo, regem esse, vt per successionem seminis regij & proximorum, & non per electionem ex quolibet de populo ad sublimem, sceptrū & monarchica potestas suprema deferretur. neque verbum vllum adiecit, vt ad nutum populi fieret regnum mutabile, aut subministros aristocraticos sui iuris principes haberet quin contra statuit, [d] vt qui noluerit obtemperare imperio regis, morte moriatur. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit:* non enim potestas est nisi a Deo, quæ autem sunt a Deo, ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit, qui autē resistunt, ipsi sibi damnationē acquirūt.

[a] Ca. in nomine Domini, 23. dist. c. licet de vitanda 6. de electio. in sex, quanuis ante variis modis ab aliis eligeretur, de quibus vide quæ diximus li. 15. syntagma c. 3.

[b] Cap. 2. c. in Genesi c. Cumana cum in veteri, 40. ne de electio. cum sic li. lib. vide li. 15. syntag. c. 12.

[c] 1. reg. 9.

[d] In c. per venerabilē, qui filij sunt legitimi. d. ad Rom. c. 13 ver. 1. & seq. c. omnis anima, de censib.

Testatur & diuus Petrus, [a] non ideo minus obediendum ducibus, quod a rege creati sunt vicarii, imo eo magis *illis* obtemperandum. *Subiecti*, inquit, *estote omni humanæ creaturæ siue regi quasi præcellenti: siue ducibus tanquam ab eo missis, ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum.* Et quanquam dicamus sub rege principe supremo, esse Comites, Duces, Barones, & Marchiones: tamen non dicemus, esse hos ex numero eorum, qui olim aristocratiam constituebant, apud quos summa reipublicæ erat, cum isti sint clientes seu vasalli regii, siue regni capitanei Maiores, vt iura feudorum loquũtur, & qui nihil detrahant potestati supremæ quam ipsi non habēt, & si qua priuilegia habeant superioritatis, quæ in sibi subditos exerceant, ea debent accepto ferre beneficio superioris principis, a quo pendent, vt & ipsorum bona & feuda. Nec minus, imo maiori ratione, quam aliorum subditorũ non feudalium hæreditates & prædia: quod per hominia & iuramenta fidelitatis expressius in nanciscendo feudali beneficio, profitentur. Quod non facerent, si proprio iure quemadmodum aristocratia desiderabat, possiderent.

a epist. 1. ca. 2.

De finibus rerumpublicarum. CAP. V.

Finium quidam generales, quidam particulares sunt, ex quibus peruenitur ad generalem. Finis omnium rerumpublicarum & gubernationum, est *conseruatio humanæ societatis*: eius autem societatis, habere vitam in qua possit sine errore & quiete Deo inseruire: omnia enim propter hominem creata & ad vsum eius, homo ipse vero propter Deum. Ioannes Gerson [b], *legis ciuilis*, ait, *esse finem, vt homo teneatur aliquid agere, vel non agere pro consequutione finis sui naturalis, qui est humana felicitas, vel monarchica, vel politica, vel œconomica*. Legis autem diuinæ finem constituit, *aliquid agere vel non, pro consecutione felicitatis æternæ*. Sicut enim Deus omnia fecit, *vt ait Boetius*, propter se, & ad se: sic omnibus dedit viam certam tendentium ad se, quæ dicitur appetitus vel amor, & pondus trahēs rem ad suum dominatum & initiale principium, quod est ipse, vt sit ipse α & ω, principium & finis, seruit externa politia, religioni tũ conseruandæ, tum propagandæ. Quare & D. Paulus commendat ecclesiasticis precibus, magistratus & principes, vt sub imperio viuere possimus pie & tranquille.

b tractatu de pot. [illegible] ecclesiastica cōsideratione 13.

2 Rerumpublicarum pro diuersa specie diuersi fines, regnum habet inter fines conseruationem populi, honorem, vt qui diuitias habeat nihil iniustum patiantur, nec populus afficiatur contumeliis.

3 Tyrannus, nullam respicit vtilitatem communem, nisi gratia sui commodi. Obiectum regis, quod honestũ sit: tyranni, q̄ placeat.

4 Finis potentiæ paucorum, diuitiæ. Per has enim solas necesse est permanere, vt conductos retineat custodes, vt sumtus faciat in educando, vt populo suo in nulla parte confidat. Ideo communia sunt potentiæ paucorum & tyrannidi, quia non cōfidunt suis, arma

ciuibus suis adimere, multitudinem conculcare populi, ex vrbe pellere, vacuam habitatoribus ciuitatem reddere.

5 Popularis potentiæ finis, vexare nobilitatem, clam euertere & palam in exsilium mittere tãquam aduersarios & machinatores cõtra potentiam suam.

Ex his enim & cõsilia aduersus eos iniri contigit, aliis dominationem affectantibus, aliis seruitutem fugientibus: ita & sunt in ea fines tales, quales circa tyrannides & regna: opes enim & honores, quæ in tyrannis & regibus maxima conspiciũtur, affectant omnes, eoque videntur aberrare in constitutionibus pro confirmatione talis principatus editis, cum finis legum omnium [bonarum tam diuinarum quam humanarum sit, dilectio, quæ] vnitatem operatur: hic autẽ non dilectio, sed veluti destructio populi locum habet. Secũdum Platonem[a], *ars qualibet est absoluta*, ideoque minime indigna vt in tractandis negotiis, rebus, & hominibus, non suæ sed rerum sibi commendatarum vtilitati consulere: vt pupillis tutorem, medicum ægris, nautis gubernatorem, ita principem, magistratum legitimum, subditorum vtilitati prospicere Nam si qua ars velut si medicina, mercedem exigit, hoc facit, nõ quia medicina est, cuius finis est morbi curatio, quæstum facit, sed quatenus cum mercenaria quadã & quæstuaria commiscetur. Quare & ars ciuilis reipublicæ tractãdæ perfectissima est, neque indigens, aut seruilis, neque vtilitatis gratia habet gubernationem. Qui vtilitatis tantum sui causa administrat, iniustus est, non reddens vnicuique quod suũ est, ideo amicitias dissoluit & societatem, & se indignum non tantum principatu, sed etiam ipsa communi societate reddit, atque vt per iustitiam illam societas consistit, sic per iniustitiam dissoluitur

6 Tractat vero *libris de republ.* idem Plato, gubernatores quidem eorum, qui gubernantur, gratia, non gubernatos gratia gubernatoris institui: & proinde illis salutaria prospicere debere, siue volentib. siue repugnantibus: non secus quam medicus ægris remedia adhibet, siue inuitis siue volentibus, secando, aut vrendo, aut alium dolorem, inserendo, modo arte vtatur. Principum seu regum Persarum mos refertur laudatissimus, etiamsi species gubernationis illorum esset barbara & dominica seu tyrannica, vel grauis, vt haberent præpositum, qui mane illos surgere admoneret: & euigilaret ad curandum populum, quem Deus illis commiserat, *vt scribit Plutarchus*[b], imo ex quo Athenienses incendio Sardes deleuerunt, ferunt vni ex ministris imperasse Xerxem, vt prandio apposito ter ei inclamaret. δέσποτα μέμνεο τῶν Ἀθηναίων[c].

7 Solebant & Persarum reges veteri instituto, obire omnes vniuersæ ditionis prouincias, & eas lustrare & peragrare, vt viderent quid opem regiam desideraret: quod & Plato testatur fecisse Minoem Cretensium regem, opera Rhadamanti, & Taloenis, qui ter in singulos annos regionem passim obibat, custodiæ legum intentus,

a 1. de iusto

b in libro πρὸς ἡγεμόνα ἀπαίδ.

c Herod. in 4 & in lib. qui Minos.

tus, çreasque legum tabulas pagatim circumferens. quemadmodum in ecclesiastica politia, & ille mos visitationis diœceseon & prouinciarum rectissime institutus, & quandiu diligenter obseruatus secundum leges pręscriptas status reipublicę floruit: vt contra, vbi tantum perfunctorie vel procurationum seu pensionum recipiēdarum gratia, seruatus vel abolitus est incuria superiorum, collapsa omnis fere pulcritudo hierarchiæ ecclesiasticæ, corrupti mores, exstinctum lumen, tenebræ latæ per populos diffusæ, quæ ansam dederunt satanæ & impiis hæreticis, paganis, & infidelibus grassandi in gregem Domini cum, fidemque, & serendi zizania tacentibus legibus, quæ sanctissime de hac visitatione sanxerunt, dormientibus hominibus seu pastoribus.

8 Sed quia pulcerrima & vtilissima est priuatim & publice, finis cuiusque rei maxime vltimi, consideratio, latius, cum ad hunc pertractandum venerimus, insistendum arbitramur: itaque velut per gradus, ex primis originibus, cognitionem efformabimus, vt administratores rerum publicarum, scopum proprium plenius examinent, & ad eum actiones suas & populi instituant. Finem primum potissimumque quærimus, eundemque postremum assequimur. Atque omnia quæ orta sunt, certum finem appetunt: ita & causę vniuersæ naturæ antecedentes & coniunctæ quatuor, materia, forma, efficiens & finis reliquis nobilior. deliberatio a fine incipit, actio in finem desinit.

9 Finis rerum publicarum, propter quem introductæ videntur, idem videtur ac finis, propter quem homo factus est. Siquidem ad bene & beate viuendum coierunt homines: hominis vero cuiusq; finis alius non videtur quam felicitas. Consentiunt omnes theologi & ethnici Philosophi, in eo quod finis verus est hominis, felicitas, aut assequutio summi boni: quanquā in eo summo & vltimo bono iudicando, errauerint gentiles: summum bonū ponentes in his, quæ nec beatum aut bonum efficiant, quanquam ad summum bonum consequendum gradus constituant, in media via qua itur ad summum bonum subsistendo, a summo illo deficientes quidam in bonis corporalibus eam felicitatem hominis constituerunt, vt qui voluptates corporis, diuitias, opes, & similia mortalia quæ dilexerunt, constituerunt felicitatem Epicurei Turcæ, & illi quorum Deus venter est. Sed illi perperam: nam quæ felicitatem videntur efficere ob sensus corporis, illa respiciunt tantum ipsum corpus hominis, & aliquando imo sępius nocent corpori: vt nimiæ voluptates, venereæ eluuies, ebrietates, crapulæ, quæ non reddūt bonum, sed deterius corpus; opes vero addunt solicitudinem, custodię, metum latronum, inuidiam pauperum, auaritiam insatiabilem, insidias & similia cum quibus viuentem nemo beatum aut felicem dixerit. Dehinc, & qui in his felicitatem posuerunt, omiserunt considerationem nobilioris partis hominis, quæ est anima, & propter quam corpus & quod ani-

mæ obtemperare debet: ideo pro parte hæc felicitas, si talis etiam mereretur nominari, & non hominis, qui constat anima & corpore esset. Neque propter diuitias aut voluptates corporis homo creatus est a Deo, nam anima est immortalis, & corpus mortale, & separāda anima a corpore, & alio proficiscitur anima cadente ob eius priuationem corpore: ita homo amitteret illam felicitatem corporis, & anima, quæ est dignior hominis pars, relicta felicitate esset infelix & sine bono summo: vt necesse sit, non ob eam causam & finem creatum esse hominem, vt frueretur bonis seculi, quia contra, seculum propter hominem, & non hominem propter seculum Deus creauit: & dignitas maior in homine, quam in istis corporalibus, quemadmodum nobilior creatura spiritualis corporali, tanquam DEO, seu DEI imagini proximior. Neque quisquam dicet summum bonum esse quo perpetuo frui non liceat. Nam potius id malum dicetur, quod priuatione aliquando maiorem inferat dolorem, quam possessione dederit voluptatem. Talia autem sunt hæc, quæ dicuntur in mortali vita bona corporis, quæ vna cum vita relinquimus, neq; quippiam in his aliud quam vsum habemus. Fidemque faciunt crania ossamenta, quæ omnino nuda ab omnibus talibus bonis, & in puluerem post fœtorem cōuersa, satis quid hinc abstulerint & habeant reliqui testantur,

10 Aliunde, vt qui adhæserunt nimium corporeis bonis, errarunt a vera definitione summi boni & felicitatis, sic alii nimium virtutis contemplatione & pulcritudine illius allecti, in ea felicitatem ponentes & beatitudinem, in medio itineris substiterunt: bonum quidem virtus & necessarium, sed non ibi summum, nec perfectius. Sic *vt ait Aristoteles* [a], quoniam plures esse fines videntur: & horum quosdam & ob aliud expetimus, vt diuitias, tibias, instrumenta denique omnia: non omnes esse perfectos perspicuum est: at optimus finis est quod perfectum videtur. Quare si vnum aliquid erit quod perfectum sit, id erit, quod quærimus: sin plura, id quod perfectissimum horum est. Id autem quod per se sectandum est, eo perfectius dicimus, quod propter aliud appetimus, quodq; nunquā ob aliud eligendum est, in his, quæ & per se, & ob aliud expetūtur: absolute autem perfectum, quod semper per se, nunq̄ ob aliud expetendum est. Huiusmodi autem videtur felicitas maxime semper esse: hanc enim propter se ipsam semper, & nunquam ob aliud expetimus. At honorem, voluptatem, mentem, ac virtutem omnem etiam, propter ipsa expetimus, quippe cum eadem expeteremus etiamsi nihil inde nobis eueniret: felicitatis tamē causa etiam ipsa eadem expetimus, ex his felices nos futuros existimantes. Horum vero causa, nullus felicitatem, neque omnio ob aliud quippium expetit. Idem vero e *Sufficientia* etiam videtur obuenire: perfectum enim bonum esse sufficiens apparet. *Sufficiens* autem dicimus, non ipsi solo, qui vitam solitariam agit, sed parentib. sed filiis, sed vxo-

a *li. 1. de moribus ad Nicomachū c. 7*

sed vxori, amicis denique ac ciuibus Quandoquidem homo ciuilis natura est Horum tamen terminus aliquis statuendus est. *Sufficiens* vero id esse statuimus, quod si solum relinquitur, sufficientem atque expetibilem vitam, nulliusq; rei indigam facit. Talem autem esse felicitatem ipsam existimamus. Itaque felicitas cum agendorũ finis sit, perfectum quoddam ac sufficiens videtur.

11 Sic & Plato, qui scientiam dicebat *summum bonum & felicitatem* a in media via defecit, quia scientia propter aliud, non per se appetitur: eodem errore ductus b. Qui viros doctos felices & bonos beatos; & improbos infelices dixit: nam doctrina vt virtutes, non sunt fœlicitas, sed sunt lumina & purgationes animæ, quibus illa ducitur nitida, facta & tenebris pulsis, ad viam cognoscendam & sequendam, qua ad felicitatem & suum finem vltimum, propter quam facta est perducatur, vtens illis veluti subsidiis, quibus delirare vel aberrare ab scopo sibi proposito nequeat; & viuere possit, & ita viuere possit, vt finem consequatur optatum, & summum bonum, in quo quiescat.

a in Eutydemo.

b in Gorgia.

12 Neque immorabor in conuincendis dogmatibus erroris eorum, qui fines summi boni diuersos statuerunt, cum iam in hac palæstra plures antiquorum certauerint, se mutuo reiicientes, vt & inter omnes Aristoteles c, & Cicero libris de finibus bonorum. Quibus docetur: *illud non esse summum bonum quod Academici & Peripatetici dicebant, secundum naturam viuere*, id est, adhibita virtute, frui primis a natura datis, *nec quod Caliphoni placuit, virtutem & voluptatem: nec quod Diodoro virtutem simul & vacuitatem doloris: aut quod Aristippo simplicem voluptatem: aut Carneadi, frui principiis naturalibus: aut quod Hieronymo, non dolere: aut quod Zenoni, honestatem*. Sunt enim acutæ quidem & vtilissimæ disputationes de summo bono, quæ finem voluerunt esse vt perfectum bonum felicitatis: sed certe, quę bona ita laudantur, sunt bona in suo genere, & finis bonus ad illa & laudabilis est, & sunt operationes hominis ex virtute laudabiles, & quę reipublicæ & societati humanæ conducũt & necessariæ sunt ad recte viuendum; sed ibi non constituẽdus vltimus finis beatitudinis Neq; homo fact' est, vt ita feliciter in hac vita viuere dicatur, sed ita is quidẽ recte viuere debet, *vt ex hac ita informata bene vita ad felicitatem peruenire possit*. Bene absq; vitiis viuere, hominis quidem opus proprium est, quod societatis humanæ vt finis etiam proprius videtur & rerum publicarum; sed propter aliud, nempe ob felicitatem consequendam. Sicut oculi, pedis, manus, ac denique vniuscuiusque membri opus quoddam & munus est, sed vltra totius actionis vnum aliud opus finale: sic etiam hominis quoddam debet esse proprium munus, propriaque actio, ex tota compositione eius constans. Illud autem non potest esse solum viuere. Hoc enim etiam illi commune cum plantis, quæ viuunt, nutriunt, augentur, neque etiam id esse potest, sentire, &

c in 1. Nicomachiorũ.

voluptatibus corporeis vti,& gaudere:nam sentiendi vita,cum animalibus brutis ei communis est. Quare alia actio erit habenda, quæ ex propria natura aliis non est communis,nempe ex ratione,qua alia animalia vt anima in intellectuali superat. Ita erit eius alia vita actiua consideranda ratione prædita,& quæ rationi obtemperat. Et consequenter vita hominis & opus,erit animæ operatio secundum rationem,seu cum ratione:proinde probi viri,& qui dignus sit nomine animalis rationalis,hæc bene recteque exsequi asserendum erit. Quid bene facere sit,conuersione facta,& secundum rationem facere constabit.

12 Theologi nostri, qui a Deo didicerunt veram beatitudinem & felicitatem æternam,immarcescibilem, cuius gaudium nemo tollet a beatis, resoluunt, [a] Factum esse hominem, seu rationabilem creaturam,ad laudandum Deum,ad seruiendum ei,& ad fruendum eo. In quibus ipsa proficit creatura,non Deus, qui perfectus & summa bonitate plenus,nec augeri potest,nec minui. Vt & quod rationalis creatura facta sit a Deo,referēdum est ad creatoris bonitatem, & creaturæ vtilitatem:vtile enim est ei seruire Deo, & frui: & eo factus Angelus siue homo, propter Deum:non quia creator Deus & summe beatus,alterutrius indiguerit officio, qui bonorum nostrorum nō eget:sed vt seruiret ei,& frueretur eo: cui seruire regnare est, in hocque proficit seruiens, non is cui seruitur. Ac proinde quemadmodum factus est homo propter Deum, id est, vt ei seruiret, ita mundus factus est propter hominem, scilicet vt ei seruiret:medius, & vt seruiret & ei seruiretur. Nam vt ait D. Paulus, [b] *omnia nostra sunt, scilicet superiora, & æqualia, & inferiora:* Superiora quidem ad perfruendum, vt Deus, Trinitas. Æqualia ad conuiuendum scilicet angeli;qui etsi nobis modo superiores sint,in futuro erunt æquales; qui & modo nostri sunt,quia ad vsum nobis sunt. Sicut res dominorum dicuntur esse famulorum, non dominio, sed quia ad vsum eorum,ipsique angeli,[c] nobis seruire dicuntur, dum propter nos in ministerium mittuntur.[d]

a *Vt habetur libro 2. sententiarū distinctio. 1. ad fin.*

b *ad Corinthios. 3.*

c *Ad Hebraos.*

d *Tradit & Diuus Augustinus li. 2. quæst. euangelic. c. 31.*

13 Ceterum quanquam intentio vna & eadem sit priuati cuiuscūque, felicem esse & ad beatitudinem peruenire, eoque pertineat & recta cuiusque viuendi institutio,familiarum œconomia,ciuitatum & regnorum disciplina & gubernatio,& ad perpetuam felicitatem velut ad vltimum scopum dirigantur: tamen & cuiusque viuendi priuatus modus, & familiarum regimen & ciuitatis & regnorum procuratio,proprios adhuc habent fines & limites,quatenus sibi agendum & procurandum proposuerunt:ita fines isti non sunt finaliter extremi,sed ad generalem dirigentes: non secus quam si in viam,ex diuerticulis aberrantem vitam & in publico & priuato,reducerent. Priuatus quisque sua opera,suas artes curat tantum: familia plurium habet ad vsum communem munera: communitas, vniuersitas,collegia ex familiis augentur, & quædam ad communem,

quædam

quædam ad priuatum commodum habent officia: idipsum in republica, regio, sic diuersi fines ex diuersis, qui tamen ad vnum communem vsum tendunt societatis humanæ, prout singuli separatim aut coniunctim opera priuatorum indigent. Medicinæ finis sanitas: nauium exstructricis, nauis: militaris victoria, domesticę & familiaris, diuitiæ ipsæ Et quia alia opera alia aliis præstantiora, sic fines alii aliis: & omnia hæc singularibus & publicæ vtilitati accommodantur & ad alium finem communem diriguntur diuersum ab his, sed ad quem per diuersa communiter peruenitur: non minus quam quando ex diuersis riuulis desinentibus, flumina conficiuntur, & illis in mare effusis ex fine riuulorum & flumine, mare fit: aquæ a mari per cuniculos terræ ad fontes vnde fluunt procedunt, vt functæ suo cursu, ad illud redeant. Deus, & natura ab eo creata, hominem producunt *vt ait Fiscinus*,[a] vt agat, *agat*, inquam, *ratione diuinorum*. Et quemadmodum alius finis est cuius gratia natura efficit pollicem, alius cuius gratia manum siue pedem, aliusque rursum ad quem totum effecit hominem: sic alius finis est ad quem hominem dirigit singularem; alius quoque ad quem familiam, itemque alius ad quē ciuitatem atque regnum. Ac denique finis ille existimandus est optimus, cuius gratia totum hominem propagauit. Nemo vero existimare debet, cum proprii cuiusque cœtus certus sit finis, nullum esse totius: cumque humanæ vitæ partibus insit ordo, in vniuerso genere vitæ esse confusionem: denique cum partes ob finis vnius intentionem, inter se habeant vnionem, totum ipsum esse dispersum. Quamobrem necesse est certum esse humani generis finem, cumque in actione quadam circa perfectiora consistere, per quem & superiora pro viribus imitetur, & diligenter inferiora gubernet: scientia quidem naturalia perscrutetur, prudentia vero disponat humana: pietate autem diuina colat atque veneretur. Eiusmodi ergo finis vitam exigit geminam, & in actione & in contemplatione similiter constitutam: eo tamen pacto, vt actio, contemplationis tanquam diuinioris gratia sit instituta. *Ceterum* absoluta vtriusque vitæ perfectio, tot tantisque & tam variis adminiculis indiget, vt neque a paucis quibusdam, neque etiam a multis hominibus, sed ab vniuerso simul genere hominum duntaxat possit expleri. Ex quibus possumus luculenter colligere, & priuatis, & familiis & rebuspublicis, & omnibus, qui in mundo sunt, esse quendam communem finem, vt vnum regem & monarcham Deum: & rursum alia ad eum finem properantia, quæ suos habent fines seiūctos & proprios.

14 Reipublicæ optimæ finis est, finis optimus hominis, quia res publica nihil aliud est, quam ordo ciuitatis secundum Diuū Thomam,[b] item salus & permanentia eius: finis societatis bene posse viuere. *Bene viuere*, est iuste & secundum ea, quæ iusta sunt, degere, & sociari. sic enim bene idem, quod iuste explicat Isidorus.[c] Vlpianus vero Iurisconsult.[d] ius a iustitia dictum, vnde iustum: & ius esse ar-

a *ad librum ciuilem, seu de regno Platonis.*

NB

b *lib. 1. politic.*

c *lib. 5. etymologiarum c. 25. & in c. ius dictum, 12. de verborum sign.*

d *in l. 1 de iust. & iure.*

tem boni & æqui, per quam æquum ab iniquo separatur, licitum ab illicito discernitur, & mali boni efficiuntur, vel pœnis vel præmiorum exhortatione, cuius studii duæ dicuntur positiones, nempe veluti materia circa quam versatur: Publicum & Priuatum. *Publicũ* quod ad statum rei Romanæ (*hoc est reipublicæ*) generalem pertinet. *Priuatum*, quod ad statum rei priuatæ: sunt enim quædam publice vtilia, quædam priuatim. Publicum ius *in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit*: Priuatum, tripartitum est, collectum etenim ex *Naturalibus* præceptis, aut *Gentium*, aut *Ciuilibus*. Gubernatio in his reipublicæ & in communi & in singulari. Finis autem eius ex præceptis gubernationis & iuris generalibus colligi potest, quæ tria in summa continent & sequi procurant, *honeste viuere, alterum non lædere, ius suum cuique tribuere*.[a]

16 Quæ omnia continentur sub præcepto & fine bene viuendi, seu iuste. Iustitiaque omnis reipublicæ pro anima & vita est, vt difficile sit eam constare sine iustitia, *vt ait Aristoteles.*[b] Et quod puto certissimum, quo magis seiungitur a iustitia, eo magis accedit subuersioni, & a suo nomine recto recedit. Neque inter prædones aut latrones, aut improbos alterius generis, sodalitatesque eorum quamuis præda sit communio & scelerum communicatio & connictus, dixerit quis societatem iustam, quæ ex iustis caussis & honestis ex rebus coniungi debet:[c] sed factionem, coniurationem & conuenticula, cuius generis fuerunt sodalitates & congregationes cæcorum & claudorum in arce Iebusæorum, quæ dicitur *ciuitas Dauid*, quæ oderant animam regis Dauidis qui ipsos sustulit,[d] qualis & erat alia iuxta Thraciam ciuitas dicta πονηρόπολις, id est, *improborum ciuitas*, in quam Philippus collegisse dicitur velut in sentinam, infames ac moribus improbatis, vt sycophantas, falsos testes, præuaricatores, & id genus alios, *vt auctor est Theopompus*[e] *& Plutarchus.*[f] Neque latrunculorum coitio, iure hostis inter leges habita est, nec ab illis capti tanquam a republica aut hostibus vel libertatem amiserunt, vt iure postliminii redimi deberent.[g] Hi enim non iustitiæ caussa, non bene viuendi, non salutis æternæ, non ad beate viuendum, coeunt: sed potius ad iustitiæ subuersionem, ad impietatem & damnationem æternam, non digni titulo hominis, qui ex professo, naturæ, quæ alteri non faciendum quod sibi nemo fieri vellet, & humanitati reluctantur.

17 Sunt in aliis societatibus nihilominus, quæ ad bene beateque viuendum conuenierunt & vitia quædam, & prauæ institutiones, prauique mores, vnde & respublicæ *bona* & *mala* dicuntur. Ceterum aliquando idipsum non ex malitia, sed ex corrupto ibi degentium & imperantium iudicio, contingit. Omnes enim cuiuscunque generis aut speciei sint respublicæ, principio videntur in eo consentire, vt societates ineant ad bene, beateque viuendũ, id enim est opus, vt diximus, & actio propria hominis rationalis: verumtamen aliter bonum

[a] *Vlpian. in l. iustitia est 10 § 1. de iust. & iur. Iustinia. in § iurisco. præcept. eo. tit.*
[b] *7. physico. cap. 14.*
[c] *in l. communi diuidundo. § inter prædones communi diuidun. lib. P tit 3.*
[d] *2. Regum c. 5. versic. 6. & sequenti.*
[e] *lib. 13. Philippicarum.*
[f] *lib. de curiositate.*
[g] *l. 1. de leg. 3. l. postliminium, de captiuis & post lim. reu. cum similib.*

bonum & felicitatem vulgus, aliter sapientes intelligunt. Nam alii voluptatem, alii diuitias & honores asserunt esse, & fit sæpe vt iidem de eodem diuerse opinentur: cum ægrotant sanitatem: cum pauperes sunt, diuitias summum bonum putent. Alii aliter honestum & conueniens arbitrentur pro moribus diuersorum, alii apparens bonum pro bono vero sequantur. Nam bonum quod mouet appetitum, non semper est bonum secundum rei veritatem, sed sufficit vt sit bonum apparens. Vt in republica populari erratur, quod simpliciter putant omnes debere esse pares, cum in republica nulla sit maior inæqualitas, quam illa simplex æqualitas: non minus quam in citharæ fidibus, tonus idem. *Diuersa* inde species olim & nunc rerum publicarum a diuerso modo iudicandi quid sit honeste, aut bene viuere aut beate: sicque rempublicam, *vt ait Aristoteles, lib. 8. politicorum, c.* 1. & seruat & ab initio constituit mos vniuscuiusque proprius: & semper melius mos est caussa melioris reipublicæ. Sunt *beatitudines* inter homines imperfectæ in hoc seculo, & priuatim & publice: & vita illis dicitur beata, hoc modo, pro modulo quod sibi in illis placent & delectantur, vel potiora quædam ducant. Ita Plato, tum demum *beatum terrarum orbem* iudicauit, *cum aut sapientes regnare, aut reges sapere cœpissent.* [a] Et hæc est pulcerrima & difficilis disputatio, quæ a diuo Augustino pluribus discutitur, [b] & apud magistrum sententiarum. [c] *Mirum*, inquit, *est quum capescendæ retinendæque beatitudinis voluntas vna sit omnium, vnde tanta exsistat de ipsa beatitudine rursus diuersitas voluntatis: non quod eam aliquis nolit, sed quod non omnes eam norunt. Si enim eam omnes noscerent, non ab aliis putaretur esse in virtute animi, ab aliis in voluptate corporis, ab aliis atque aliis alibi, atque alibi, dicere porro beate tantum esse viuere, secundum delectationem suam viuere quia omnes ita volunt vt quemque delectat: id certe falsum est, velle enim quod non deceat, est esse miserrimum. Nec tam miserum est non adipisci quod velis, quam adipisci velle quod non oporteat. Mala volũtate, vel miser quisque efficitur, sed miserior cum desiderium malæ voluntatis impletur. Et vt continuo miseri sunt, qui non habent quod volunt sic & qui habent quod non recte volunt. Ille quippe beate viuit, qui viuit vt vult, nec male aliquid vult. Cum itaque ex his duobus constet beata vita, licet in malis sit aliquis bonus, non tamen nisi functis omnibus malis est beatus. Proinde qui ex hac vita, qui in his miseriis fidelis & bonus est, venerit ad beatam vitam: tunc erit vere quod nunc nullo modo esse potest, vt sic homo viuat quõ vult. Non enim ibi volet male viuere, aut volet aliquid quod deerit, aut deerit aliquid quod voluerit. Quicquid amabitur, aderit, nec desiderabitur quod nõ aderit; & omne quod ibi erit bonũ erit, & summus Deus, summũ bonũ erit, & quod est omnino beatissimũ, ita fore certũ semper erit.* Beatos aũt esse se velle omniũ hominũ est etiam ethnicorum *vt apud Cicer.* [d] Beatos se esse velle omnes in corde suo vident, nec vna omniũ est fides, qua ad beatitudinem

[a] *Val. Maximus lib 7. cap. 2.*
[b] *Lib. 13. de trinitate ca. 3. 4. & 5. & 7.*
[c] *Lib. 4. distinct. 49.*
[d] *pro Hortensio.*

peruenitur. Conati sunt idcirco omnes, qui de republica instituenda serio tractarunt, ostendere non in hoc seculo quærendam esse illam vltimam & absolutam felicitatem, neque in voluptatibus constituendam, cum illæ sæpe alienæ sint a natura hominis rationali, & labores ad virtutem consequendam ardui & grauissimi potius conducant & conueniant: & hoc seculum pene ad singula momenta in nobis mutationes & variationes a iucundis ad tristia, & contra nobis ingerat: quæ nobis prima fronte videntur felicia, statim infelicissima fiant: & contra. Et vt ait Ouid.[a] *Scilicet vltima semper*

Exspectanda dies homini est, dicique beatus

Ante obitum nemo, supremaque funera debet.

a 3. Metamor.

18 Atque vt iustitiam colerent mortales qua ad illam felicitatem vita hæc mortalis instituitur, & suis legibus docuerunt prudentiores animam esse immortalem, & per huius vitæ mortem ad illam felicitatem peruenturam perpetuam, si iuste beneque in corpore vixisset: contra si male, in perpetuam infelicitatem. Ita Plato in volumine de republica conclusionem inducit Erum quendam, vitę post duodecim dies redditum, indicantem, *qui status sit animarum corporibus exutarum.* Adiecta his quædam sphærarum & syderum non otiosa descriptio, rerum facies non dissimilia significans a M. Tullio Cicerone, *in somnio Scipionis.* Et vt ait Macrobius, [b] *Rerum omnium Plato & actuum naturam, penitus inspiciens, aduertit, in omni sermone suo, de republica institutione proposito, infundendum animis iustitiæ amorem, sine qua non solum respublica, nec exiguus hominum cœtus, sed ne domus quidem parua constabit, ad hunc autem iustitiæ affectum pectoribus inculcandum, nihil æque patrocinaturum vidit, quam si fructus eius non videretur cum vita hominis terminari. Hunc vero superstitem durare post hominem non potuit ostendi, nisi prius de immortalitate animæ constaret. Fideque facta perpetuitatis animarum, consequens fuisse animaduerti, vt certa illis loca, nexu corporis absolutis, pro contemplatu probi improbiue meriti, deputata sunt.* Sic in Phędone, *inexpugnabilium luce rationum, anima in veram dignitatē propriæ immortalitatis asserta, sequitur distinctio locorum, quæ hanc vitam relinquētibus ea lege debentur quam sibi quisque viuendo sanxerit.* Et in Gorgia, *post peractam pro iustitia disputationem, de habitu post corpus, animarum admonemur.* Dominus noster quoque IESVS CHRISTVS, dum vellet idipsum insculpere auditoribus, & mandatorum obseruantiam, iustitiam & caritatem, protulit illis parabolam iudicii animarum post hanc vitam, & pœnas malorum, & præmia bonorum [c] in diuite, qui hic dum viueret, quotidie epulabatur splendide, indutus purpura & bysso, parum curante de bonis operibus: & in Lazaro mendicante qui iacebat ad ianuam eius vlceribus plenus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa eius. & nemo illi dabat, mortuum enim diuitem refert, sepultum in inferno, in tormentis, postulantem etiam opem Lazari, cruciatum in flamma

b lib. 1. in somnium Scipio. ca. 1.

c Luca. ca. 16. maxime vers. 19.

in flamma pœnarum: Lazarum autem in sinu Abrahæ & beatitudinis requie gaudentem & consolatione repletum. Minatur malis & sæpe seueritatem futuri iudicij post mortem corporalem, ignem æternum cum diabolo & angelis eius: iustis, pollicetur vitam æternã,[a] admonetque, quod qui bona fecerunt, procedent in resurrectionem vitæ, qui vero mala, in resurrectionem iudicij.[b]

19 Alibi etiam prædicit Christus futurum, *vt animæ, & homines futuri sint in cœlo, velut angeli Dei.*[c] *Quodq; illi qui digni habebuntur seculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubent, nec ducent vxores, neq; vltra mori poterunt, æquales enim angelis sunt, & filij sunt Dei cum sint filij resurrectionis.* De homine quoque interdum in Scriptura reperitur, vt testatur D. Augustinus.[d] *Quod factus sit propter reparationem angelicæ ruinæ:* quod non est ita intelligendum, quasi nõ fuisset homo factus, si non peccasset angelus, sed quia inter alias causas scilicet præcipuas, hæc etiam nonnulla causa exstitit, *vt & notauit Petrus Lombardus.*[e] Ita D. Gregorius.[f] *Homines ait assumendos in ordine angelorum, quorum alij assumentur in ordine superiorum, qui scilicet magis ardent caritate: alij in ordine inferiorum, qui scilicet minus perfecti sunt.* Et sic conueniunt quidem, *vt idem ait,* interpretans supernam illam ciuitatem ex angelis & hominibus constare, *verum,* inquit, *ad illam credimus tantos humani generis ascendere, quantos illic contigit angelos post lapsum aliorum remansisse,* sicut scriptum est in cantico,[g] *statuit terminos populorum iuxta numerũ angelorum Dei,* a quibusdam autem putatur, quod homines reparentur iuxta numerum angelorum, qui ceciderunt, vt illa cęlestis ciuitas nec suorum ciuium numero priuetur, nec maior copia regnet. Quod Diuus Augustinus[h] sentire videtur, hoc asserens, *de hominibus amplius saluari quam corruerit de angelis, sed non minus.*[i]

a Matth. c. 25.
b Diui Iohã c. 5. ver. 29
c Vt d Matthæ cap. 22. ver. 30. Marci 12. ver. 25. & Lucæ c. 20. vers. 35.
d Li. 2. de ciuita. Dei c. 1. & in enchiridio ca. 29.
e Li. 2. sententiarum patrum dist. 1. litera 1.
f Homilia 35. super 15. c. diui Lucæ
g Deuteronomij ca. 32.
h In enchiridio, c. 29.
i Idem li. 23. de ciuit. Dei c. 1. quod explicat Magister sententiarum, li. 2. dist. 9. literis g. h. i.

DE REPVBLICA LIBER SEXTVS, SIVE DE PRINCIPATV & principe.

De necessitate principatus, & quod dominari, & subijci, necessarium & vtile sit societatis humanæ, & Dei naturæque legibus conueniens. CAP. I.

DE principatu, seu dominatione acturis, prior nobis expedienda est quæstio, quæ controuertit, num imperare, & dominari, vtile & necessarium sit reipublicæ, aut societati humanæ. Atque partem adfirmatiuam paucis conabimur confirmare rationibus, ne perperam instituta de principe tractatio videatur. *Primum* itaque Deus cum mundum condidisset tanquam vniuersitatis Dominus, singulis & quibuscunque creaturis proprios & sui generis principes statuit, ipsis quoque arboribus

I. ac fontibus & fluminibus, & reliquis quæ fecit. Ita constituit angelis, angelum principem & spiritibus, spiritum: syderibus, sydus: dæmonibus, dæmonem, auibus, auem: bestiis, bestiam: serpentem, serpentibus, piscem, piscibus: hominibus hominem, qui est Christus IESVS. Vt hisdem fere verbis ait Diuus Petrus, *apud Diuum Clementem.* [a] Sicque imperare, regere, subiici, regi & gubernari consentaneum est iuri naturæ, diuinoque & humano gentium & ciuili conuenit, vt aliter pro monstro haberi possit non minus quã videre corpus sine capite, & caput sine membris legitime & conuenienter ordinatis, aut cum defectu illorum. Vtile maxime singulis, quæ sibi sufficere nequeunt, ab aliquo iuuari & conseruari, & id melius dicitur, quod cum sibi sufficit, & aliis prodesse potest. & quo magis bonum communicatum eo melius præstantiusque est.

a *Li. 1. recognitionum.*

II. 2 Secundo tanta tamque admirabilis etiam est huius mundi diuersitas, ex quatuor elementis contrariarum qualitatum spiritualium & corporalium rerum substantiis constans, vt nisi aliqua symmetria subordinationis colligaretur, & certis legibus subiectionis & regiminis temperaretur, confusione sua breui tempore pręstantissimum & amplissimum orbis opus, consumendum esset: nec possent partes tam diuersæ in eo perseuerare, si singulæ vellent per se promiscue & indifferenter opera sua perficere, atque potestas potestati æquali occurrens, perpetua discordia & irreconciliabili omnia pessundaret, alienaque quæ regere non nouit, nec conueniunt, vsurparet cum sua pernicie. *Omnia sine priore præposito confusa sunt, & dum vnusquisque secundum voluntatem suam cogitat viuere, regulam cognoscitur omittere disciplinæ*, vt est apud Cassiodorum. [b]

b *Li. 7. variarũ c. 16. in formula comitiuæ in Iudæa & Elisiis.*

3 Tertio notatur singulari descriptione, in libro Iudicum *c. 17. vers. 6. & c. fi. vers. fi* pro radice malorum omnium quæ eo tempore grassabantur inter Iudæos, *quod in diebus illis non erat Rex in Israel, sed vnusquisque quod sibi rectum videbatur, hoc agebat.* Et in vltionem maximam scelerum, minatur Deus populo per Esaiam ca. 3 boni principis priuationem: *Auferet*, inquit, *Dominus fortem, virum bellatorem, & iudicem, & prophetam, & ariolum & senem, principem super quinquaginta honorabilem vultu, & consiliarium, & sapientem de architectis, & prudentem eloquij mystici: Et dabo pueros principes eorum & effœminati dominabuntur eorum.* Quod explicans ibidem D. Chrysostomus, *Nihil vsquam*, inquit, *est, nihil intractabilius republica quæ vacat principatu, quemadmodum neque periculosius est quicquam, naui suo destituta gubernatore.*

III.

IV. 4 Rursum quarto loco ordo necessarius in omnibus. Conseruationem etiam vel durationem rerum omnium, consistere in illa ordinationis, & subiectionis concordia, docuit pulcre his verbis Bonifacius 2 *epistola ad Eulalium, relatus* a Gratiano, in ca 7. *ad hoc dispensationis. 89 distinctio Ad hoc*, inquit, *dispensationis diuinæ prouisio gradus diuersos & ordines cõstituit esse distinctos, vt dum reuerentiam minori

nores potentioribus exhiberent, & potiores minoribus dilectionem impẽderent, vera concordia fieret, & ex diuersitate contextio, & recte officiorum gereretur administratio singulorum. Neq; enim vniuersitas alia poterat ratione subsistere, nisi huiusmodi magnus eam differentia orde seruaret. Quia vera queq; creatura, in vna eademq; qualitate gubernari vel viuere non potest, cælestiumq; militiarũ exemplar nos instruit: quia dum sunt angeli, & sunt archangeli: licet quia non sunt æquales, sed in potestate & ordine, sicut nostis, differt alter ab altero.

5 Neque potest respublica sola æqualitate arithmetica constare: sed sicut ex contrariis elementis, syderumque oppositis motibus mira harmonia temperatus est mundus, ita diuersis hominum studiis, gradibus, ordinibus, qualitatibus & conditionibus constat respublica. Et sicut ex diuersi toni fidibus, ad Symmetriam intensis, sonus dulcissimus oritur & melodia suauis, grauibus, mediis & acutis coniunctis: ita cõcentus ex societate in republica imperantium, & obedientium, diuitum, pauperum, artificum sedentariorum, & id genus diuersorum graduum personarum statu, quam suauissimus oritur, & conueniens si ad concentum reducatur, efficitur concordia laudabilis, felix, & pene diuina & durabilior. *Ratio*, quia ita, quod vni voci deest, ex alia suppletur, & quod vni deest ab alio cõmunicatur. Neq; bona harmonia nasci potest ex chordis vnius toni, vt rideatur, chorda qui semper oberrat eadem, nec respub. posset consistere si omnes essent æquales. Non possunt etiam esse diuites omnes. Nam dum non possent subsistere, cũ sibi mutuo contemnerent obsequi aut inseruire, quod non faciunt pauperes. Atqui si omnes æquales, singuli pro arbitrio vellent alios regere, & alij recusarent regi. hincque esset facilis discordia, & ex discordia dissolutio societatis, nullus esset gradus virtutis, nullus meritorum, & sequeretur vt ipsa æqualitas esset summa inæqualitas, *vt ait Plato* [a]

a In 6. de legibus.

6 Quinto a priuatione cognoscitur melius habitus, & ex columnarum vel fundamentorum deiectione, corruente ædificio cognoscimus causam præcipuam status ædificij, in illis ponendam esse. *Porro* apparet dissipatio facilis societatis humanæ, si tollas vinculũ quod componitur ex quinque ducibus qui eo subordinantur. nempe ex *Deo, sacerdote, rege, doctore, lege.* Deus omnia dirigit & conseruat & perficit: *Sacerdos* in his, quæ ad animam & cultum diuinum pertinent, Dei vicarius est. *Princeps* in temporalibus, Dei vices agit, populumque sibi commissum regit, leges præscribit, *doctor* eas docet. Lex autem est veluti norma & regula ad quam emendantur, & fiunt actiones populi: ex illis omnibus securitas, pax, & abundantia: his sublatis, incerti mores deprauati, omnia peruersa, cæcutit populus sine luce. Quare inter signa iræ maximæ Dei & ruinę populi proximæ, quando hic vel alter illorum priuatur, *vt paulo ante docuimus ex Esaia c.3.* Et iterũ admonuit spiritu Dei Azarias propheta factus in occursum Asę regis Iudę. [b] *transierunt*, inquit, *multi dies in Is-*

V.

b 2. Paralip. c. 15.

rael, absque Deo vero, absque sacerdote, absque doctore, absque lege. In tempore illo, non erit pax egredienti & ingredienti, sed terrores vndiq; in cunctis habitatoribus terrarum. Pugnabit enim gens contra gentem, & ciuitas contra ciuitatem, quia Dominus *conturbabit eos in omni angustia,* Similis confessio Azariæ Daniel c.3. Iusta iudicia Dei cõcludẽs *vers.31. Omnia,* inquit, *quæ induxisti super nos, & vniuersa quæ fecisti nobis, in vero iudicio fecisti.* &c. & postea vers.37. *quia Domine imminuti sumus plus quam omnes gentes, sumusq; humiles in vniuersa terra hodie propter peccata nostra. Et non est in tempore hoc princeps & dux, & propheta, neq; holocaustum, neq; sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neq; locus primitiarum coram te, vt possimus inuenire misericordiam tuam &c.*

VI. 7 Sexto docuit exemplo, seu apologo, salutem populi consistere in bonis monitoribus, & principibus. Æsopus, *vt refert magnus Planudes in eius vita, Quo tempore,* inquit, *animalia inter se loquebantur, lupi bellum ouibus intulerunt, vna vero cum ouibus canibus prælantibus, ac lupos arcentibus, lupi legato misso dixerunt ouibus, si vellent viuere in pace & nullum suspicari bellum, vt canes sibi traderent, oues vero cum ob stultitiam persuasæ essent, & canes tradidissent, lupi canes dilacerarunt, & oues nullo negotio interemerunt.* Cuius apologi epimythium & significatio est, facile exponi prædæ inimicorum ciues, qui principe carent. Quod & accidit reipsa pluribus populis, qui sublatis, vel stultitia vel furore ducibus, hisq; expulsis aut necatis, hostibus vicinis facti in prædam, & grauiori iugo pressi fuerunt, sine rectore nutantes, vt naues sine clauo ad scopulos colliduntur, omnibus ventorum flatibus cedentes, impulsæ.

VII. 8 Nec prætermittendum est septimo loco, vim, virtutem aut potentiam esse quandam in rebus omnibus, quę habet innatum infirmioribus dominari & imperare, vt inferioribus innatum quoque videtur, parere: & quamuis inter res eiusdem generis, æqualitas substantiæ sit, tamen vltra, quippiam in vno indiuiduo perfectius quam in alio est. Nam etsi natura ex bonis bonos producere velit, tamen non semper id assequitur, & semper id quod superat etiam in eodem genere boni, in excellentia est alicuius boni, & vis freta potentia, ita vim aliis potest inferre. In homine animus dominatur in corpus, & in eum habet dominicum imperium: mens vero in appetitum, ciuile & regium. Animal constat anima & corpore, quorum vnum imperat, aliud paret secundum naturam. In masculo & fœmina alter melior secundum naturam imperat, altera deterior & paret. Consideramus autem naturam non in corruptis, sed in his quæ magis se habent secundum naturam. Nam in prauis aut male dispositis, inuenitur corpus imperare animo, & aliquando mulier imperabit marito: sed hæc ex corrupta natura oriuntur: vt & aliquæ respublicę confusæ, sine ordine & ratione degunt.

VIII. 9 Octauo, inuenietur in his, quæ expertia sunt vitæ, quoddam adhuc

huc imperium instar harmoniæ, quia sibi inuicem cedunt, & subordinantur. In summa, principatus forma virtutis aliqua est, vel potentia, *vt ait D. Thomas.* [a] eaque potentia, vel est intrinseca indita naturæ, vel adiuncta & accidentalis, externa, & vt superior vel diuina. Prouerbium refert Artemidorus Daldianus. [b] *Quicquid dominatur vim habere Dei, quia etiam non est potestas, nisi a Deo.* [c] Dicebat quoque Plato, [d] *magis conducere non solum puero sed etiam viro, regi a meliori, quam regere.* In omni elementorum concordia in subiecto corporali, vnum elementum ceteris mixtis dominari necesse est, cõcorditer. In essentia vegetatiua, quod vegetat & nutrit, quodue reliquis commixtis & corporis constitutioni imperat, & si alia contumacia sunt, nec recipiant eius potestatis facultatem vel imperium, statim contabescunt. In substantia item sensitiua anima, illa sita facultas sentiendi, vt dominatrix viuit in corpore & imperat elementis, & vegetatiuæ vt inferiori, in rationali anima, nisi rationis facultas dominetur, confunditur eius substantia. Sicut in mũdo Sol vnus inter alios planetas & sydera rex, & qui aliis vim & potestatem distribuit & confirmat, & auget innatã: inter angelos & in illa hierarchia cœlesti, angeli & spiritus spiritibus subordinantur etiam, *vt diximus:* & omnium tandem vnus monarcha absolutæ potestatis est Deus, qui omnibus imperat; nec plures quam vnus.

a *In 4. li. politic. Arist.*
b *Lib. 2 de somniorum interpretatione c. 37. & 74.*
c *Ad Rom. 13.*
d *Lib. 5. in Alcibiade primo.*

10 Nono vere etiam necessarium principatum inter homines dicemus, si consideremus superbiam hominis, quæ nisi fræno quodam rationis, & legis, ab aliquo, qui eam facultatem & principatum habeat præscribendi, cohibeatur, & seipsum in baratrum perditionis corporis & animæ præcipitem dat; & rebus omnibus, dum putat omnia sibi licere, abutitur. Et proinde Dauid ad Deum dicebat, [e] *Constitue, Domine, legislatorem super eos, vt sciant gentes quoniam homines sunt.* Datur & vtilitas, Psalmo 83. versu. 7. ibi, *Etenim benedictionem dabit legislator, ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion.*

IX.

e *Psal. 9. vers. 21.*

11 Decimo Plato [f] septem dignitates secundum naturam proponit imperandi & parendi, tam in ciuitatibus seu magnis seu paruis quam priuatim in domibus, ex quibus aperte colligitur, principatum fere in omnibus necessarium tam priuatis quam publicis societatibus requiri: *Prima* recta ratio est, vt pater & mater & omnino genitores vbique imperent natis. *Secunda*, vt ignobilibus generosi: *Tertia* iunioribus, seniores. *Quarta* domini seruis. *Quinta* potentiores dominentur, imbecilliores seruiant: vbi principatus necessarius & admodum secundum naturam, qui & in omnibus animalibus reperiatur, *secundum Pindarum Thebanum.* *Sexta* qua ignorantes sequi iubentur, prudentes autem ducere atque dominari, quod & imperium non præter naturam, sed secundum naturam legis est, & sponte susceptum nec violenter fit. *Septimum* principatum ad sortem aliquam producit, quod cum dij gratia & fœlicitate quadam

X.

f *de legi. vel de legum latore dialo. 4. sine li. 34.*

contigit. Iustissimus vt quem sors elegerit imperet. Ille vero quem repulerit, pareat.

Concludit etiam Stenidas in fragmento de regno οὐδὲν ἀβασίλευτον καλὸν, οὐδὲν ἄναρχον. id est, *nihil pulcrum, honestumue ducendum, sine regno aut principatu*. Regere est de dictamine rationis, & respicit magis commune quam particulare in principatu. Ideo melius regimen aliquando plurium quam vnius, quo magis enim bonum diffusius eo melius.

XI. 12 Vndecimo, vtemur Dei exemplo & forma gubernandi quam suis præscripsit. Nec argui potest sapientia Dei, quæ tot gradibus prudentiam hominum excedit, si vlla licita sit comparatio, quot distat creator a sua creatura, immortalis, omnipotens, ab homunculo fragili & mortali: Deus a non Deo: ipse autem Deus nunquam populum, quem sibi dixit & fecit peculiarem & electum, Deuteronom. cap. 7. nempe Israeliticum sine duce & principe voluit esse in terra, nisi si quando illius pertinacem ingratitudinem coercere decreuisset, & ideo suscitauit illis ducem Moysem, Iosuam, & alios, de quibus *in libris iudicum*, & postea, reges, *vt habetur in libris Samuelis & regum*.

XII. 13 Duodecimo constitutio regis inter homines, est conformis iuri naturali: repræsentat enim gubernationem mundi ab vno Deo, inter ea, quæ alio atq; alio modo contingere maxime possunt. Nam in quibuscunque certus est propositus finis: quando aliter atque aliter res procedere potest, necessaria est quædam directio, ne in alterutram partem a fine declinetur, & consequenter, opus est directore: vt nauis nunquam portum certum & propositum appellet, si ventis exposita a certo & perito nauta eo non dirigatur, nec peruenitur ad locum nisi iter ingrediamur, & de via sciente eam doceamur. Finis hominis vitæ, est vita æterna: quam omnes qui ratione vtuntur, appetunt vt felicitatem omnibus bonis absolutam.

Finis hominis.

Pro hoc fine obtinendo, & multa præcepta a Deo, & prudentibus, eius auctoritate præscripta, vt bene viuamus. Neque autem bene viuere sine societate homo potest. Sic enim, dum nascitur, omni auxilio destitutus in terram proiicitur, vt sibi subuenire nequeat, nisi alio mediante & iuuante: & postquam enutritus corpore, nec animi lumen exserere potest, nisi vel intus, vel extra in societate doceatur. Id autem bene fieri nequit absque duce & principe, qui imperare possit illi, & cui ipse obedire necessario debeat. Omnia animalia vnus homo regit: hominem in ipso diuinior pars, anima: in ipsa anima duæ partes, irascibilis & concupiscibilis, moderamini rationis subiici debent. Inter membra corporis vnum est præcipuum, cuius arbitrio omnia reliqua mouentur, siue illud sit caput, vel vt alij cerebro cognatum cor. Vt Deus vnus imperat in magno mundo, sic tanquam diuina anima in microcosmo, seu in homine paruo mundo. Vt anima rursum in corpore, sic princeps in sua republica, tanquam

tanquam in proprio corpore, cuius membra sunt qui in ea degunt.

14 Decimotertio rursum, perpendamus naturam ipsam hominis, qui pondere corruptionis continuo deprimitur, donec ad vltimam periodum peruenerit: quomodo pronus ad malum ab adolescentia sit. Consideremus cum ea imperfectione liberum eius arbitrium ad bonum aut malum: & cum illa perfectione animalis, quod constat anima & corpore, notemus necessitatem, quæ cogit hominem homini coniungi per societatem. Certe hæc nos admonent, superbiam hominis & malitiam quodammodo naturalem, non posse tuto sine rectore, sine lege perseuerare diu in conuenienti societate. Non est autem arbitrandum, Deum optimum maximum, qui sua prouidentia cuncta sapienter creauit & conseruat, homini, cuius gratia cetera condidisse dicitur, in hac tam necessaria re ei defuisse, quin quemadmodum bestiis & ceteris rebus hominem præposuit gubernatorem, eidem ipsi suum saltem imperium impertiuerit. Nam & certe oportuit hominem superiori caussa regi, cum propter superbiam suam contemnat simili homini parere. Quemadmodum & Plato in Critia ait, *occulta quadam persuasionis inspiratione fuisse homines gubernatos, gubernandosque similiter, quoties ab inferiorib. vacantes motibus, sese superioribus subiecerint perducendos.* vt & quando aliquis ex mortalibus sine Deo dominabitur, tandiu laboriosa miseraque vita erit: quasi frustra vigilaturus sit quilibet ciuitatis custos, nisi Deus custodierit ciuitatem. Anarchia seu defectus præpositi generat inconditum rerum statum, quem dixerunt ἀταξίαν vel ἀκαταστασίαν. Ita diuinius quippiam ipsis hominibus quod hoc procuret, necessarium est, & quod possit humanæ tranquillitatis statum continere. Idque idem Plato lib. 4. *de legibus* animaduertit, & proinde Deum dedisse humano generi, qui præessent, quosdam heroas præstantioris animi. XIII.

15 Quartodecimo, societas humana habet speciem fraternitatis, *vt ait Vlpianus* [a]. Cicero [b], facit & respublica vnum corpus collectum ex pluribus hominibus tanquam ex membris se mutuo iuuantibus: [c] ita populus vnum corpus, & legio, & grex *apud Pomponium Iurisconsult.* [d] Pro monstro autem habetur, videre fratres sine patre, corpus sine capite. Sicuti in Æthiopia Blemmyes inter monstrosos homines annumerantur a Plinio, [e] quod tradatur *eos sine capite esse & oculis pectori affixis.* Idipsum & diceremus reipublicæ corpus monstrum, priuatum ductore & principe, qui pro capite ei est. Quo etiam argumento, portentorum & monstrorum interpretes futurorum præsagi, Magi, quo tempore Roxanes puerum capite carentem peperit, & Cambysi dixerunt prodigi eius significationem esse, nullum regni successorem ab eo relictum iri, *vt refert Photius ex libro 12. Ctesiæ Cnidii.* XIIII.

a *in l. verũ, 63 pro socio li. 17 P tt. 2*
b *pro Roscio Amerino.*
c *l. 1 quod cuiusque vniuersitatis nomine &c. lib 3 P. tt. 4.*
d *in l rerũ mixtura 30. de vsucapione lib. 41 P t. t 1.*
e *lib 5. c. 8.*

16 Quindecimo, poterunt clarius resoluere idipsum Christiani, siquidem credant legislatorem nostrum Dominum IESVM CHRI- XV.

STVM esse Deum,& si,Deum verum per prophetas & sacræ paginę Amanuenses veritatem sine errore propalasse velint,fidem auctoritati diuinarum literarũ concedere :quibus docemur & iubemur reges habere,sequi,honorare,illisque inseruire,vt in Exod.[a], *Diis non detrahes,& principi populi tui nõ maledices.* quod firmauit D. Paul.[b] Et iterum idem ad Romanos c.13 .*omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit:non enim est potestas nisi a Deo: quæ a. sunt a DEO ordinata sunt.* & postea,*Reddite ergo omnibus debita,cui tributũ tributũ:cui timorẽ timorẽ:cui vectigal vectigal:cui honorẽ honorẽ*. Subscripsit D.Petr.[d]*Subditi estote omni humanæ creaturæ propter Deũ:siue regi.q.praexcellenti,siue ducibus,quasi ab eo missis,ad vindictam malefactorum,laudem vero bonorum.* Et iterum D.Pau.[e] *Admone illos principibus & potestatibus subditos esse,dicto obedire,ad omne opus bonũ paratos esse.* Et rursum [f],*Obsecro igitur primum omnium obsecrationes fieri,orationes,postulationes,gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus & qui in sublimitate constituti sunt.*

a c.22.ve.28
b actor.c.23. versic.5.
c ad 1. ad Thessa.on.5. c vorsi 12.
d 1 epist. c.2
e ad Titum c.3.
f 1.ad Ti.c.2
g c.1.vers.11

Atque Baruch.[g]*Orate pro vita Nabuchodonosor regis Babylonis,& sub vmbra Balthasar filij eius,& seruiamus illis multis diebus,& inueniamus gratiam in conspectu eius.*

DE errore eorum , qui dominationem & principatum spernunt. CAP. II.

CVM iam necessitatem & vtilitatem gubernationis & principatus docuerimus,reliquum est, vt paucis declaremus,eos valde errare,& aduersus naturam & vtilitatem societatis humanæ peccare,qui dominationem spernunt,& principatus & principes : quos D.Iudas[h],*ignis æterni* dixit *fore participes* : sunt enim peiores animalibus brutis,quæ suos pastores diligunt & sequuntur, alacriter,sibique ex genere aut specie sua pleraque ducem & regem eligunt. In apibus princeps & rex vnus : & duce prehenso , totum tenetur agmen,eoq.amisso totum dilabitur,migratque ad alios : esse sine rege vtique non possunt:inuitæ autem duces interimũt cum plures sunt, potiusque nascentium domos diruunt,*vt obseruauit Plinius*[i]. Consentit Aristoteles[k],vbi & notat grues quoque sub duce agere *,sicut Plin.li.10.c.23.& de vtrisq. D. Hieronymus ad rusticum monachum*[l]. Nec minus prodigium est videre hominem sine capite , quam plura in vno videre capita. In societatis humanæ corpore , plura membra diuersis officiis intenta. Si nullum porro est ibi caput,vbi sunt membra:& si plura sunt capita,vbi membra:& ideo rectissime sub Carolo magno consilium Moguntinum habitum c.22.statuit,*nulla ratione clericos aut sacerdotes habendos , qui sub nullius episcopi disciplina & prouidentia gubernentur,eosq. iuxta priscam consuetudinem ecclesiæ acephalos nominandos*[m]. & Paschalis 2. voluit *,vt qui sub nemine se dicit esse, non iuuetur eorum priuilegiis & beneficiis,qui subiciuntur*[n].

h in epi.ve.8
i lib.11.c.17.
k li.1. de historia anim. & alibi.
l epist.4 quẽ refert Gratianus in cã. 41.in apibus 7 q.1.
m vt refert Gratianus c. s.nulla ratione 93. dist.
n in c 18.ab batibus 18.q 2.

2 Appellantur filii Belial & sine iugo, qui despexerant electum regem Saulem nec ei obtulerant munera, dicentes, *num saluare nos poterit iste?* 1. *Regum c.* 10. *in fine* vbi explicatur, *filios Belial dici homines sine iugo diuinæ legis & disciplinæ.* Notum & iudicium Chore, Datami & Abyronis, quos ignis consumsit, & terra partim viuos absorpsit q murmurassent aduersum Moysem principē a DEO cōstitutū a. Nec ignorāt vel leuiter doctrina Christiana tincti b, inter beneficia & benedictiones, quæ pollicitus est Deus seruo suo fideli Abrahamo, illud adiectum, *faciam te crescere vehementissime, & ponā te in gentibus, regesq; ex te egredientur.* Audiamus & principatum, & causam & vim & potestatem ex Deo hominibus comprobari ex c. 17 ecclesiastici in hæc verba, dū agitur de beneficiis q̄ cōtulit De⁹ hominib. inter alia ve. 9. *addidit illis disciplinā. & legē vitæ hereditauit illos.* 10 *Testamentum æternum constituit cum illis, & iustitiam & iudicia sua ostendit illis.* 11 *Et magnalia honoris eius, vidit oculus illorum, & honorem vocis audierūt voces illorum, & dixit illis,* 12 *Attēdite ab omni iniquo Et mādauit illis vnicuiq; de proximo suo,* 13 *Viæ illorum coram illo sunt semper, non sunt absconsæ ab oculis ipsius.* 14 *In vnamquamq; gentem præposuit rectorem & pars Dei Israel facta est manifesta &c.* Rursum Deuterono. c. 32. vers. 7. & seq. *Memento dierum antiquorū, cogita generationes singulas: interroga patrem tuum & annuntiabit tibi: maiores tuos & dicēt tibi. Quādo diuidebat altissimus gentes: quādo separabat filios Adam constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel. Pars autem Domini, populus eius, &c.* Et D. Paul. c *Omnis anima potestatib. sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas nisi a Deo, quæ autē sunt a Deo ordinata sunt. Itaq; qui resistit potestati, ordinationi Dei resistit, qui autem resistunt, ipsi damnationem sibi acquirunt,* & cetera quæ sequuntur.

3 Obiiciunt quidam, quod si dominationi cuipiam inseruiendum sit, satius sit Dei principatum solum retinere: quum melius sit *habere DEVM quam hominem principem.* quod ipse sapientia omnibus antistet, prouidentia sua rectissime cuncta gubernet, omnia quibus egemus nouerit certissime, cunctis prospiciat sine vllius resistentia aut obiectione, vt neque ex duobus passeribus, vel vnus cadat sine eius volūtate aut prouidentia. d Cumq; omnium, etiam minimorum sit solicitus, multo magis ei cura est de hominibus, maxime de nobis Christianis quod fecit sibi gentem sanctam, regale sacerdotium, populum acquisitionis, *vt ait D. Petrus* e. Cumque etiam nobis dederit legem euangelicam immediate per filium suum Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, qui & dixit f, *ego vobiscum sum vsq; ad consummationem seculi,* nempe quod semper assistat ecclesiæ suæ, & eam continue dirigat per occultas spiritus sancti suggestiones. Et proinde videtur illi fieri iniuria, eligendo alium præter illum principem: idque videretur firmari ex *c.* 8. *libri* 1. *Regum* quo

a *Num. c.* 16. & 17.
b ex c. 16. *Genese. vers.* 6.
c ad *Roma. c.* 13. *vers.* 1.
d *D. Matt. c.* 10. *ver.* 29 *D. Luca* 12. *vers.* 6.
e 1. *epist. c.* 2.
f *D. Matth. c. fin.*

loci, dum populus petiisset sibi dari regem a Samuele, qui eos præiret, more ceterarum nationum consultus Deus Samueli respondit: *non te Samuel abiecerunt, sed me, ne regnem super eos*: doceturque miraculo c. 12. eiusdem libri *peccasse populum in petendo rege*, cum Deus antea eis immediate dominaretur.

a act. c. 5. 4 Melius etiam est obedire Deo quam hominibus a.

5 Videretur & impossibilis dominatio hominis in homines propter paritatem naturæ eius, qui dominari vult, cum his quibus vult imperare. Sunt enim eiusdem fragilitatis, omnes obnoxii erroribus, cupiditatibus, & similibus humanis affectibus, imo & peiores fiunt principes, subditis contumeliosiores, superbiores facti opibus subditorum, arbitrio libero peccandi, dum non verentur castigationem aut pœnam. Ex quibus & palam est labente libertate in peccandi consuetudinem natas tyrannides, populorum oppressiones, ex ambitione imperandi prædia, ciuitatum subuersiones, pagorum incendia, mulierũ & virginũ stupra, & reliqua mala, quæ ex cupiditatibus & pertinacia vel duorum inimicorum principũ vniuersas prouincias depopulãtur, & desertas ab incolis & viuentib. reddũt, vt satius videatur carere principe, quam ob vnius principis stoliditatem, iram, vindictam, tot clades, neces, populationes, incendia, famem, & misera reliqua pati. Possunt & in mediũ adduci respublicę, quę ex sola democratia feliciter administratæ sunt sine principe aut rege.

6 His alia similia addi possent quæ prætermittimus, contenti veritatis lumen ostendisse per quod facile ea, quę tenebrarum sunt & erroris, delegi possint. Neque DEI omnipotentiæ prouidentiæ vel dispositioni, quam non solum de nobis, sed de aliis cunctis constituit, repugnare putamus, si adhuc sint principes homines regentes, & ita in illos imperium habentes. Non secus quam non repugnat solem, lunam, stellas, elementa, dominari corporibus inferioribus, & angelos sanctissimæ hierarchiæ ministerium Deo & hominibus, in eius laudem & honorem præbere. Sic enim Deus operatur per media, vt ideo nil suæ potestati & maiestati detractum dicatur. Quare tempore quo eduxit populum suum ex Ægypto principem visibilem populo Moysem præfecit, & elegit Iosuem & alios iudices, per quorum manus & velut instrumenta, suæ virtutis exercuit principatum. Et quamuis Deus & Dominus noster IESVS CRISTVS, immediate dederit nobis legem, & adhæreat ecclesiæ, & per spiritum Sanctum illam continue instruat & defendat, nihilominus dedit pastorem & vicarium visibilem sui gregis summum, D. Petrum: cui commisit pascendas oues, diui Iohannis c. f. *constituit doctores, apostolos, euangelistas, principes seculares*, vt dictum antea, qui eius potestate & gladio vtantur, sceleraque emendent & puniant. Et vt in spiritalibus minister vicarius Dei cum potestate a Deo data, non potest contra blasphemiam & impudentem calumniam retici: sic nec in temporalibus, princeps, minister enim Dei est. Et Christus dum viueret, Vid. Rom. 13.

non

non improbauit potestates Cæsaris, dicens *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, quæ sunt Dei Deo*[a].

7 Quod autem adfertur, de responso Dei contra populum petentem sibi dari regem. 1. *regum c.* 8. satis apparet, populum quidem nō peccasse petendo sibi dari regē: nam & filii Samuelis male iudicātes, & opprimentes populum, causam iustam videbātur dare populo petendi gubernatorem & ducem alium, *vt habetur in principio c.* 8. Verum in eo peccauerunt, quod postulauerint sibi dari regem ex more nationum idololatrarum. Nam lex de rege creando lata Deuter. 17 a Deo, habebat alias circumstantias, quam leges regum gentium. Deus modum regnandi præscripserat regibus: illi volebant sibi dari regem more nationum, ex quo absoluta reges vtuntur libertate & potestate: quæ quia nullis cancellis definita est, transit sæpe in tyrannidē: vt Lu. 22. c. *Reges gentium dominantur eorum*, &c. Ita sermo petitionis regis vt iudicaret eos sicut & gentes, displicuit merito Samueli, & Deo, non autem sola petitio regis. Quamobrem capit. 12 coarguit Deus miraculo *ca.* 12. 1. *Reg.* peccatum populi, & orante Samuele pro populo dimittitur peccatum, retinetur autē regnum, & rex vngitur, cum ea protestatione, vt ob electum regem non recederent a Dei timore & obedientia, ni vellent cum suo rege a Deo acriter affligi, quemadmodum, & *ca.* 15. *v*, primi regum post inobedientiam Saulis regis vncti, dictum est illi per Samuelem, *Scidit Dominus a te hodie regnum Israel* &c. Et rursum cum electus est Dauid c. 16. datum est ei regnum Israel pro se & suis successoribus filiis, quod nō fuisset factum, si Regis creatio Dei imperio & potestati repugnasset.

8 Neq; repugnat habere regem, & obedire Deo. Non videtur rex dictus, nisi a *regendo*: regere autem dicitur, quādo iuxta mandata Dei qui eum præfecit, statuit & imperat: alioquin si aduersus ea agit, abutitur auctoritate sibi concessa: & tunc melius certe est obedire DEO quam hominibus: nempe quando mandata principis repugnāt mādatis Dei, non aliter. Idipsum dicendum & de summis pontificibus, & imperatoribus, si cōtraria fidei Christianæ & legis diuinæ iuberēt, quod docetur pluribus sanctorum auctoritatibus[b], nec pigebit pulcherrimam diductionem D. Augustini referre quam ex libro sexto, de verbis Domini, transcripsit Gratianc. *Qui resistit*, inquit, *potestati, Dei ordinationi resistit Sed quid, si illud iubeat quod non debeas facere? hic sane contemne potestatem, timendo potestatem. Ipsos humanarum legum gradus aduertite si aliquid iusserit curator, nonne faciendum est? tamen si contra proconsul iubeat, non vtiq; contemnis potestatem, sed eligis maiori seruire: nec hinc debet minor irasci si maior prælata est. Rursus si aliquid ipse proconsul iubeat, & aliud iubeat Imperator: nunquid dubitatur illo contemto, illi esse seruiendum? ergo si aliud Imperator & aliud Deus, quid iudicatis? solue tributum esto mihi in obsequium, recte, sed nō Idolio, in Idolio prohibet. Quis prohibet? maior potestas, da veniā, tu carcerem, ille gehennā minatur. Hic iam tibi assumenda est fides tua.*

a *Matt. c.* 22 *vers.* 21 & *Luca* 20, *versi.* 28.

b *in c. si quis episcopus* 91. & *sequentib* 4 *sub* 11. *q.* 3 *apud Gratianum.*

c *in c.* 97 *eadem* 11. *q.* 3

tanquam scutum in quo possis ignita iacula inimici exstinguere. Et D. Ambrosius,[a] *Iulianus exstitit infidelis imperator, nonne exstitit apostata iniquus idololatra? milites Christiani seruierunt imperatori infideli: vbi veniebatur ad caussam Christi, non agnoscebant nisi illum qui in cœlo erat: quando volebat vt idola colerent, vt thurificarent, præponebant illi Deum. Quando vero dicebat producite aciem, item contra illam gentem statim obtemperabant. Distinguebant Dominum æternũ a Domino temporali, & tamen subditi erant propter Dominum æternum etiam domino temporali.* hæc Ambrosius.[b]

9 Quod autem obiicitur de arbitrio absolutæ potestatis, quod facile in tyrannidem & oppressionem populi labatur, & ꝙ ipsi principes obnoxii sint vitiis & aliis, quibus subditi quoque corrumpuntur: nec hoc ipsum diffitemur. Ceterum principatum magis curæ Deo esse, quam priuatum statum, liquet vel ex eo, quod dominatio hæc a Deo depẽdeat, & sit in ea quoddam signaculum virtutis Dei, quo perterreantur ferociores, & impii emendentur, quemadmodum in principibus spiritualibus, qui ad ministerium Dei mittuntur & ad propagandum verbum Dei, virtute eadem Dei & spiritus sancti aguntur, exsequẽtes Dei mandata qui loquitur per ora illorum: *Non enim,* inquit Christus, *estis vos qui loquimini, sed spiritus qui est in vobis.*[c] Ita cum Mosem misit Deus ad Pharaonem, potestatem ei dedit quæ terruit, imo coegit ipsum regem Pharaonem satisfacere voluntati Dei. Et Saul, qui ad quærendas asinas missus fuerat paternas, vbi electus fuit a Deo in regem, statim mutatus est in virum alterum.[d] Neque in principibus, tam inspicimus vel considerare debemus quid ipsi per se & tanquam homines sunt: sed quantum illis concessum aut permissum a Deo sit. Neque in principibus tam personam singularem reueremur, quantum maiestatem Dei & imaginem potestatemque consideramus ex parte illius, cuius delegati sunt & vicarias in terra partes gerunt. vt etiam de Scribis dictum & Pharisæis, *super cathedram Moysis, sederunt Scribæ & Pharisæi, secundum opera illorum mala nolite facere, quæ dicunt vero seruate.* Obedimus vel satelliti ex parte principis mandata ferenti: obedimus principi terrestri ex parte imperatoris omnium gubernatori datorum. In summa *Cor regis in manu Dei est, & quocunque voluerit inclinabit illud*[e] & Deus *aufert spiritum principum.*[f]

10 Accidunt regnis, cædes, clades, prælia, oppressiones, subuersiones, fateor: sed caussæ non semper pendent a vitiis & malitia principaliter gubernantium, sed ex delictis populi plerunque, quibus etiam aliquando princeps inuoluitur: & permittit Deus regnare hypocritam propter peccata populi, vt mali castigentur & emendentur, aut pœnas luant, *vt alibi docuimus*: vel ad probationem bonorum, vt coronentur non faciendo quod imperant iniqui principes.[g]

11 Dehinc, neque abusus potestatis, generaliter condemnare debet ipsam potestatem: vt neque abusus vini, aquæ, religionis, ideo concludit

[a] in Psalm. 124 ad ver. quoniam nõ derelinquis &c.

[b] qui refertur a Gratia. in cano. Iulianus Imperator. 94. & in capit. imperatores si in errore, 98. §. Iulianus. 11. q. 3.

[c] Diui Matth. c. 10 vers. 20.

[d] 1. Reg. c. 10.

[e] Prouerb c. 21. versi. 1.

[f] Psal. 75.

[g] d. cano. imperatores 11. q. 3.

concludit damnandum vinum, aquam, & religionẽ, aut similia quibus mali abuti possunt, quæ bonis sunt salubria. Quod si quid ipsi principes per tyrannidem aut aliomodo, in perniciem statuant populi, non impune ipsi ferent, & reddent rationem Deo, cuius potestatem abusi sunt. Et vt ait Horatius. [a]

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iouis
Clari, giganteo triumpho
Cuncta supercilio mouetis. atq; *potẽtes potenter tormenta patiẽtur.* [b]

12 Neque etiam inficiamur, respublicas aliquando ex democratia constitisse, sed & in illis adhuc speciem & necessitatem principatus imperii & subiectionis fuisse, contendimus. Fuerunt enim ibi, qui vel nomine populi imperarint Romæ consules, dictatores, senatus: & alii apud alios magistratus, quibus necessarium fuit committi potestatem in alios vel eorum se potestati subiicere: alioquin confusio potius quam respublica diceretur. Siue autem vnius siue pluriũ, vel optimatum dicamus rempublicam, semper in omnibus necessarium est ponere principatum alicuius generis. Et ita concludendum est, societatem humanam sine aliqua specie principatus consistere non posse. Imo nec hominum priuatam coniunctionem, vel coadunationem, vt etiam inter latrones, si velint diu in malitia pertinaces esse, necessarium est esse principem aliquem latronum, quo factio perditorum hominum contineatur: quemadmodum & ipsi dæmones habent suum principem tenebrarum, inter se nihilominus aduersarii, habent & hæretici diuersorum errorum & hæresẽu impiissimi homines contra vnam catholicam caudas colligatas, & societatis quẽdam inter se principatum. [c] Sed & adferri possunt respublicæ democraticæ, quæ necessario postea oneri gubernationis impares, conuersæ sunt in principatum & monarchiam, vt Romani populi, qui prius regibus parebat, & tandem postquam popularem & aristocraticam expertus fuit dominationem, rursum postremo redit ad monarchiam, nunquam autem anarchiam probauit.

13 Ceterum, vt tandem omnem hanc dominationis seriem sub synopsi concludam, hęc erit totius dominationis & necessitatis epitome: *Deus in principio creauit cælum & terram, duo tantum rerum omnium prima elementa seu principia cælestium & terrestrium, spiritualia & temporalia.* Dicimus Deum primum principem sine principio, absolutum, omnium rerum monarcham, ex quo omnia. Itaq; colligo a quo & per quem omnia. Ex his duobus principiis per eundem principem, reliqua ordinate distincta, homo inter cetera opera, ex duabus illis primis naturis cœlestium & terrestrium factus & creatus, particeps animæ & corporis, hic homo principium aliorum hominũ fuit sub primo principe subordinatus multiplicatis hominibus, societas introducta, propter ea, quæ necessaria sunt, non solũ vt homines sint, nẽpe vt necessaria alimentis vitæ & subsidio & de-

[a] lib. 3. ode 1.
[b] Sapientiæ 6. vers. 7.
[c] vt dicitur in c. excommunicamus in 13. & 15. de hæreticis lib. 5. decret. cap. 7.

fensioni & conseruationi eius, sibi pararent, mutua & communicata diuersorum inuicem opera Sed etiam vt bene sint, in quo consistit rationalis aliena a brutorum vita consuetudine & forma natura. Ad bene esse, & ad conseruationem naturæ humanæ sub sua propria & distincta a feris vita, oportuit vti imperio rationis quę in homine constante anima & corpore dominari debet. Sed ita dominari, vt & animæ & corpori pariter prospiciatur, & saluti vtriusque. Quod fieri non potuit absque Dei principis potestate & auctoritate, cui tanquā domino & creatori subiicitur natura. Et proinde Deus optimus maximus, eadem potestate & bonitate, qua essentiā & naturam suorum mandatorum capacem in homine constituit, & ad eius directionem & conseruationem sua ineffabili sapientia condescendit, & constituit duas in visibili hac seculi habitatione potestates, ministerio visibilium principum eiusdem naturæ cuius sunt reliqui homines, distributas vicario eius nomine: vnā, in ea quæ animæ sunt, aliam, in ea quæ sunt corporis, quas sui sancti Spiritus robore & supremorum angelorum inuisibilium substantiarum præsidio fulciuit, ne hominū malitiis ex arbitrio violari aut minui, aut contemni possint: & adiunxit leges, quibus & principes & subditi Dei imperiū & potestatē esse, cognoscere vel inuiti possent. Quēadmodū n. corpora inanimata, hoc est, carentia anima rationali, obnoxia ēt inuita sunt superiorib. per gradus, donec ad primū mobile cœlum, & imperantem Deum, qui leges corporibus quoque dedit, perueniatur. Sic & homines, ex quibus societas humana conflatur, velint nolint per leges & gradus subiectionis, ad vnius imperatoris Dei confessionem perducuntur. Quamobrem a Deo, qui non est numerus, vt nec vnitas, sed principium numeri, numerus duorum incipit, non per se, sed ab vnitate pendens: ita potestas Dei vicario nomine data ei, qui generalem animarum curam gerit in corpore existentiū, & ei, qui corporū animatorum, vna potestas a prædomināti parte corporis, quæ mortalis est, dicitur *temporalis*. Et rursum vt facilius vnaquæque potestas suos producat effectus, subordinati sunt gradus potestatis. *Sicut vnguentū in capite*,[a] *quod descendit in barbā Aaron & postea in ora vestimenti eius*. Sic spiritualis potestas, ea diuiditur, quæ summo pōtifici in sede Petri cōceditur, quæ per orbis partes habet in adiutorium patriarchas, cardinales, quippe q̄ senatores & pars corporis eius sunt. Sub patriarchis primates, sub his metrapolitæ, sub metrapolitis, episcopi: sub his, alii ordines ecclesiastici, qui singuli iuxta modulum concessæ sibi potestatis, regimen ecclesiæ & populi exsequuntur, & ministeria exercent imposita, vt in alia temporali, sunt primo loco, hi qui non aliunde quā a Deo ipso principatum in suos habent, & absolute disponunt nemini superiori potestati terrestri obnoxii: cuiusmodi sunt monarchæ in sua monarchia & in aristocratia & democratia qui præsunt. Quibus alii subiiciuntur, qui & aliis principantur, sed non absolute: quales sunt duces sub

[a] Psal. 132.

sub regibus, comites sub ducibus, marchiones sub comitibus, alii vasalli sub illis, maiores & minores militiæ & iustitiæ præfecti, qui sub fide & nomine aliorum sibi commissos regunt & defendunt. Et sic expedire etiam per subordinationem ad bene & tuto viuendum, tum Dei admirabilis prouidentia quæ non fallitur admonet, & necessitas etiam inuitos credere cogit atque experientia, quę turbatas potestates ad subuersionem humanæ societatis & interitum bonorum perducit, fateri, sed sero interdum adigit, & maximam & inuictissimam fidem facit, & idcirco quæ in confesso omnibus, præterquam brutis & impiissimis esse debent, non vltra prosequar, relinquens pertinaces & turbatores pacis humanæ, gladio magistratuum, conuincendos.

Quid sit princeps in se & aliis. CAP. III.

PRinceps omnis eiusdem substantiæ est, cuius ceteri homines, animæ immortalis, bonæ aut malæ voluntatis, & corpore corruptibilis, iisdemque elementis, quibus ceteri compositus. Imposita tamen principi, persona & munus imperandi a Deo, non minus quam ceteris subditis, obediendi, in hoc magno seculi corruptibilis theatro necessitas, in quo assumuntur & relinquuntur morte cũ vita externi fastus, temporalesque ordines, & loca, quæ quis dũ cursum huius mundanæ fabulæ peragit, consequutus est. Relinquuntur cum vita temporali hic, cothurni, fasces, sceptra, coronæ, diademata. Vt contra subditi mutantes vitam, liberantur a metu, vinculo, neruis, tyrannide, & iugo principum. Maiestas Dei in principibus extra apparet in vtilitatem subditorum: sed intus remanet quod humanum est, proinde ac in subditorum corporibus, & sæpe fœdiora sunt & turpiora principum præcordia quam populariũm: plures sunt in illis ærumnæ, tristiores animi morsus. Et vt docet Lucianus, a *regnum prægrandibus colossis videtur esse persimile quales vel Phydias vel Myron, vel Praxiteles fabricatus est*. Etenim illorum quisq; quo ad illa quæ foris apparent, Neptunus ipse est, aut Iupiter, mirifice decorus auro, eboreque compactus: & aut fulgur, aut fulmen, aut tridentem fuscina dextera sustinet: ceterum si immisso capite, quæ sunt intus inspicias, videbis vectes quosdam, paxillos & clauos introrsum prominentes, nec nõ vimina cuneosque & picem sublitam, & aliam item id genus deformitatem intrinsecus inhabitantem. Omitto recensere muscarum mustellarumque vim, quæ in eis nonnunquam mansitant, & huiusmodi quædam res imperium videtur.

a Principes eruditi, *inquit Philo Iudæus*, b meminisse debent, se homines magis quam principes, & nihil humanum spernere: quam opinionem, si quotidie in memoriã, reuocent, seseque demittant ab ipsa celsa potestate ad ista humilia, ita se quadantenus adæquãt subditis, ne quid offendat disparitas. Quod contra accidit in euectis noue ad cæcas Pluti errantesque Fortunæ opes.

a *Lib. de regno, & rursum in Gallo.*

b *Lib. de iurisiurandi religione.*

5 Principum insignia, fasces, fastus, ditiones, & reliqua, quæ habent dignitatis numen, non adimunt hominis naturam, & quod humanum est, quin potius inde principes in humanis actionibus liberiores & intrepidi ab alterius metu, sibi fræna ad deteriora laxant, & prætextu dignitatis abutuntur dignitate. Neque est fere quisquam, aut certe fuerunt admodum pauci, qui non ex illa dignitate in insignem insolentiam, vel stultitiam lapsi fuerint. Quid enim stultius aut insolentius, si ad verum res perpendantur, quam velle dominari, & sine caussa inuadere proximos? Quid erat Alexandro caussæ iustæ, quod per vniuersum orbem vellet nomen suum cum infinitis cladibus celebrare? Quid stultius dictum fuit ipso Myda, cui ideo auriculæ asini aptatæ, ob insignem stultam auri cupiditatem? Notatur Agamemnon ambitione crudeli, quod vnicæ filiæ crudelissima cæde imperatoris mercatus est titulum. Quid de Achille, de Priamo, de Aiace tractatur? Non est hic locus per singula ostendendi quam pueriliter pro mulierculis barbaris digladiati sint. Nam, *vt ait Horatius*, Ilias Homeri quamuis longa, nihil aliud quam stultorum regum & populorum continet æstus.

4 Hoc vitium fallit fere semper principes, quod cum habeant sibi aliquando plebeculam superbe imperantibus obsequentem, iam existiment pro arbitrio aliis omnibus posse sine contradictione imperare: & proinde res inconsulto aggrediuntur plures, quæ vel illos apud vtrumque videntes & bene iudicantes reddit omnino cũ sera pœnitentia confusos. Radix omnium malorum horum, & quæ inde pendent, & tyrannidis, & rebellionum, & finis regnorum, quæ omnia catenatim se mutuo complicant, est, quod se ipsos principes non nouerint, aut officium ad quod vocati fuerunt. Quid, quæso, maiorem habet sui ignorantiam & stultitiam, quam, cum Xerxes rex inter regias ambitiones ebrius vanagloria, ad Atton mõtem legatos misit, vt eum contumeliosissimis, ac minacissimis literis territaret. Quid in aliis superbius cum stultitia insigniori, quam velle dici Deum, vtque talem adorari? Quid stultius item, quam transferre in dignitatem solius principis quod aliis omnibus, & subditis, imo inter vilissimos est commune, & perfectius sæpius in ipsis brutis? vt si histrionum morem imitetur, vt Nero, præstantiorque in arte canendi, saltandi haberi velit. Si cum nebulonib. velit in arte vel fraudibus ludendi excellere, si cum sophistis cauillari, inter effœminatos formosior, inter athletas robustior, inter trapezitas pecuniis magis abundans haberi: Nec tamen improbo, imo & laudo quod princeps corporis & animi dotibus fulgeat, verum hoc natura dedit omnib. commune, & sæpe abundantius subditis quam regibus. Atque de his se extollere, quæ communia sunt omnibus, hoc non est de principatu gloriari, qui in aliis habet suos terminos a subditis diuersos. Gubernatio reipublicæ commissa principibus & aliud est, quam ipsi principes: est qui gubernare debet princeps, est ars qua gubernatio

perficienda

perficienda est.& sunt ab vtrisque separati, qui gubernandi sunt, seu respublica gubernanda. Princeps eligi nasciue potest, sed nõ omnis, qui nascitur vel destinatur ad principatũ artẽ hanc habet gubernandi, non omnes quibus contigit arma habere vel libros ex his reddũtur strenui milites, aut periti. Nec omnis charta quæ ad scribendum parata est, statim literis impletur. Est materia destinata ad suscipiendam formam in principibus natis & electis, sed non semper est disposita: & proinde forma legitima principatus non potest in tali materia indisposita ad susceptionem continuari aut imprimi.

5 Porro dispositio huius materiæ seu animi principis, est, ni fallor, prima, qualis adhibetur chartæ seu papyro ad suscipiendas literas, quæ & cum candore & sine macula paratur vacua ab alia scriptura; nam vbi primum scripseris, non potes aliud commode scribere, vel nisi erasis prioribus literis, quæ tolli nequeunt omnino, remanentibus lituris. Non potest recte fingi princeps aut formari, nisi prius sibi persuadeat nondum se esse principem, & affectionibus cedat: Alioquin si iam illis fuerit præoccupatus & instituendus sit, danda est opera vt illæ conuellantur, antequam quippiam inseratur boni, non secus, quam aruum prius a dumetis inutilibus & noxiis herbis purgatur, quam semen iniiciatur. Itaque primum veritatem rei cuiusque cognoscere aut inquirere docendus erit, vt possit postea iudicare de singulis. Atque natura veri, honesti, falsi & turpis, vtilis & inutilis cognita, desiderium, amor eius quod decet, honestum & conducibile est, instillari debet: turpitudinis odium, cum lege diuina, ad quam omnia negotia conferre debet, num conueniant vt sequatur, aut dissideant, vt reiiciat, exemplo trapezitarum, qui ne fallantur, aurum, argentum cuiuscunque tincturæ aut mixtionis oblatum, ad lapidem Lydium probant, & in eo detegunt imposturas si quæ sint, & cauent ne decipiantur. Qui regum constituit inter homines auctoritatem, a dedit quoque normam & formam regendi & institutionem. *Dum constitues*, inquit per Moysem Deus, *quem Dominus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus. Cumque fuerit constitutus, nõ multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum equitatus numero subleuatus, præsertim cum Dominus præceperit vobis, vt nequaquam per eandem viam reuertamini. Nõ habebit vxores plurimas quæ alliciant animum eius, neq; argenti & auri immensa pondera. Postquã autem sederit in solio regni sui, describet sibi deuteronomium legis huius in volumine accipiens exemplar a sacerdotibus leuiticæ tribus. Et habebit secum, legetq; illud omnibus diebus vitæ suæ vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & ceremonias eius quæ in lege præcepta sunt. Nec eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dextram, vel sinistram, vt longo tempore regnet ipse & filij eius super Israel.*

a Deuter. c. 17. vers. 15. & seq.

6 Considerare debet princeps se referre imaginem Dei & vicariam

eius operam, visibili ministerio agere non suam, sed causam Dei, qui omnibus per se, & per ministeria creaturarum, quæ singulis necessaria sunt, largitur. Videat quam personam in hoc gerat, neq; permittet Dei negotium in propriam laudem, vel ambitionem: tunc enim exuta persona vicarij, si suo nomine superbiat, induit personam cacodæmonis, & fit verum luciferi simulacrum, qui cum præclaris virtutibus, & pulcritudine, & potestate a Deo donatus fuisset, cumque illi referre deberet omnia, superbe sibi & potestatem & dominatum adscripsit: sed dum vsurpare voluit gloriam Dei, a proprio gradu misere cum factionis suæ participibus, collapsus est. [a]

a Esaiæ c. 14.

Quo maior quis in potestate, & ea, ad Dei præscripta vtitur bene, eo magis Deo accedit: vt nihil maius in mundo hoc summo pontifice, qui Dei Vicarius est: & ideo, quandiu suum munus exsequitur, non satis laudatus & honoribus donatus, nec eo vtilius quippiam Christianis per orbem, vt nec imperatore tali in imperio, nec principe tali in suo regno, aut principatu. Quod si tales potestates (*vt sæpe fit*) degenerent ab officiis sibi demandatis, quo maior est dignitas, eo maior, & detestabilior aut pernitiosior potestas, vt casus periculosior a summis & præcipitibus rupibus, & solis defectus maiores generat in terra vmbras horrore plenas, magnam mortalium perniciem trahit. Et principis etiam leuis error, magnas tamen in rebus gignit perturbationes. Vtque regula primum recta sit oportet, & deinceps quæ applicentur corrigat, ita principem primum vitiis carere necesse est, deinde aliis leges præscribere. Maxima regia virtus sibi imperare, & posse affectus, delitiarum irritamenta, dignitatis inanes titulos, adulatoris fraudes præcauere. Nam & in hæc libertas regnandi videtur inclinare & impelli, & vt dixit Seneca. [b]

b In Thyeste.

Vt nemo doceat fraudes, & sceleris viam Regnum docebit.

c ca. 31.

Beatus, inquit ecclesiasticus, [c] *diues qui inuentus est sine macula, & qui post aurum non abijt, nec sperauit in pecunia & thesauris. Quis est hic & laudabimus eum? fecit mirabilia in vita sua. Qui probatus est in illo & perfectus inuentus est: & erit illi gloria æterna qui potuit transgredi & non est transgressus, & facere mala & non fecit, ideo stabilita sunt bona illius in Domino, &c.*

7 Dignitas principalis, non reddit eum, qui eam adipiscitur, impeccabilem: imo ob libertatem viuendi vt velit persuasa, nisi caueat, reddit ad peccandum proniorem & faciliorem. Docendus est itaque princeps separatim prius se ipsum cognoscere; postea dignitatem quam gerit. Nam ipse non est dignitas: sed agit personam dignitatis. Præceptum illud e cœlo natum est γνῶθι σεαυτὸν, *nosce teipsum.* [d] Quærat ergo princeps quis ipse sit: inueniet se hominem similem aliis natura, & pares in ea sibi esse subditos. *Sum quidem* inquit Salomon, [e] *ego homo mortalis similis omnibus & ex genere terreno illius, qui prior factus est: & in ventre matris similatus sum caro decem mensium*

d Ausonius in sapientibus.
e c. 7. Sapientiæ.

sum, tempore coagulatus sum in sanguine ex semine hominis & delectatione somni conueniente, & ego natus accepi communem aerem, & in similiter factam decidi terram, & vocem similem omnibus emisi plorans. In inuolumentis nutritus sum curis magnis, nemo enim ex regibus habuit natiuitatis aliud initium. Vnus ergo omnibus est introitus ad vitam & similis exitus. Propter hoc optaui & datus est mihi sensus, & inuocaui, & venit in me spiritus sapientiæ, & præposui illam regnis & sedibus, &c. Reges & subditi iisdem constant, alunturue elementis, eundem spiritum ab eodem initio carpunt, iisdem seminibus orti, eodem fruuntur cœlo, æque viuunt, æque moriuntur. In summa omnes homines & ex hominibus principes & subditi ex subditis fiunt sæpe principes, & ex principibus fieri possunt subditi. Proinde si quando princeps coronam, diadema, purpuram, ornamentaque regia admirari, & in his sibi complacere cœperit: statim quoque reminisci debet, quod caput & corpus cui hæc exterius accedunt, mortalia, humana, morbis, lapsibus, & ludibrio fortunæ obnoxia sunt: quod illa extranea, non propria, sed accidentalia sunt: & ne iniuriam sibi faciat, si se extraneo inferiorem profiteatur. 8 Cogitet, quod in hoc seculo tantum actum agat, veluti histriones in scena depositurus hanc dignitatem, sua tantum secum ex hoc seculo bona vel mala delaturus. Quod exemplo docuit Octauius Cæsar apud Suetonium Tranquillum, [a] supremo enim die imminente petito speculo, capillum sibi comi, ac malas labentes sibi corrigi præcepit: & admissos amicos percõtatus est, *ecquid his videretur mimum vitæ commode transegisse*, adiecit & clausulam.

δότε κρότον καὶ πάντες ὑμεῖς μετὰ χαρᾶς κτυπήσατε.

Iuuenalis item [b] principatum gerentibus virtutis & gerendorum memoriam inijcit, cum mortis ratione,

Exspectata diu, inquit, tandem prouincia cum te
Rectorem accipiet, pone iræ frena, modumque,
Pone & auaritiæ, miserere inopum sociorum.
Ossa vides regum vacuis exhausta medullis.
Respice quid moneant leges, quid curia mandet,
Præmia quanta bonos maneant: quam fulmine iusto
Et Capito & Tutor ruerint, damnante senatu
Piratæ Cilicum &c.

Et in ecclesiastico [c] *& rex hodie est, & cras morietur.*

Atque quidam boni principes, ne mens illorum a recto, in tanta potestatis licẽtia deflecteret, & luxuriaret in hac mortali, vt videtur, felicitate, mortis memoriam sibi ingeri voluerunt: exemplo ritus ecclesiastici, quo initio quadragesimæ saltem semel in anno memoria mortis & vilitatis hominis cineris aspersione insinuatur, *memento homo quia cinis es, & in cinerem reuerteris.* Iuxta etiã quod scribitur [d] *memorare nouissima tua & in æternũ non peccabis.* Fertur de prudẽtissimo Carolo V. Imperatore in oratione funebri eius Sueuica, cũ anno

[a] in eo. c. 99.
[b] Satyra 8.
[c] ec. 10. ver. 12.
[d] Ecclesiastici ver. 40.

quinto ante mortis periodum inter maxima regni sui negotia sarcophagum sibi adstrui curasse, cum omni supellectile quæ eo mortuo ad sepeliendum necessaria esset, idque clanculum, ne, ad hominum ostentationem aut simulatam religionem factum videretur, quem apparatum habuit apud se quinque annis vbicunque locorum esset secretissime, etiam dum Mediolanum contra Gallos proficisceretur, eumque diligentissime singulis noctibus semper conseruauit ac reponi iussit. Arbitrabantur autem quidam homines etiam, quibus rerum magnarum demandata erat cura, thesaurum aliquem illic detineri, ac conseruari, alij nonnihil librorum, quibus historiæ veteres continerentur, alij aliud quippiam magni. Cæsar vero sibi conscius, in quem vsum secum deferret subridendo, in rei cuiusdam sibi omnium carissimæ vsum, id secum deferri dicebat. Sic assiduo mortem ante oculos sibi reposuit, & sibi semper sepulcrum adesse voluit, vt perpetua mortis recordatio, eximeret a corde vanum huius mundi fastum, sanctas autem actiones agendas dum viueret admoneret.

9 Consideret etiam princeps, in quo sit gradu dignitatis, quantumue sit aliis prælatus a Deo, & ob quam causam, & finem. *Magnum inquam est, vt ait Cicero Philipica 8 personam in republica tueri principis, qui non animis solum debet, sed oculis seruire ciuium.* Magnum & illud est, ita viuere vt non modo homini sed neque cupiditati seruiat: contemnere omnes libidines, non auri, non argenti, non ceterarũ rerum indigere, populi vtilitati magis consulere quam voluntati, nemini cedere in prauis, multis in his obsistere. Cupiditates sunt insatiabiles, hæ totam labefactant rempublicam, & deiiciunt ad vilia quæque & tyrannidem principem: praui mores corrumpunt cum principe subditos. Nec tantum mali est peccare principes, quãquam est magnum per se ipsum malum: quantum illud, quod permulti etiam imitatores principum exsistunt, & cum illis mutant mores, nec sibi tantum obsunt quod peccent, sed quia etiam alios corrumpunt, & plus exemplo quam peccato nocent. At quam turpe est, & quale dedecus, eum, ex quo pudoris prudentiæque, bonorumque morum & bonarum legum peti debent exempla, in aliquo crimine comprehendi! recte Claudianus [a] Cæsarem alloquitur.

NB

a de Honorij Consulatu

Hoc te præterea crebro sermone monebo,
Vt te totius medio telluris in orbe
Viuere cognoscas, cunctis tua gentibus esse
Facta palam, nec posse dari regalibus vsquam
Secretum vitiis, nam lux altissima fati
Occultum nihil esse sinit, latebrasq; per omnes
Intrat, & obstrusos explorat fama recessus.

Et Ouid. [b] ad Liuiam,

b In epistola consolatoria

Imposuit te alto fortuna, locumq; tenere
Iussit honoratum. Liuia perfer onus.

Ad te

Ad te oculos aures[que] trahis, tua fata notamus.
Nec vox missa potest principis ore tegi. &c.

Non potest princeps quantumuis simulator & cautus sit efficere, quin res publica suis vitiis inficiatur, vel virtutibus exornetur: tales enim rectores & præpositos constituere solet, quales ab his desiderat sequi affectus: & ex præpositis & ordine politiæ oculati & prudētes iudicare solent de principe: nulli propemodum inuenti sunt tēpore Antonini dicti Heliogabali, qui virili mente & virtute præessent, quia ipse fœdissimus & vanissimus erat, & *ideo eo vecordia*, inquit Herodianus in 5 prouectus est, *vt omnes scenicos, artifices, ac theatricos, ad maximas imperij dignitates promoueret*, tales & saltatores olim præfecit exercitibus, iuuentuti, senatui, & prouinciis, taliumque hominum aula erat refertissima, & comitatus eius ornatus. Vt contra meminit libro 6, eo sublato, Alexandum Cæsarem omnia secundum mores bonos, quibus erat imbutus, omnia emendasse: iurisperitos, doctores, & prudentes ad consilij, aulæ, senatus, & prouinciarum administrationem euocasse Hoc commune est omnibus, vt similis similem sibi consociet, aut similes sibi fieri desideret, vel amicitia, vel beneficiis, vel vi. Ideo ex principibus, quorum quisque fauorem aucupatur, periculosum est reipublicæ, malos esse eos moribus, & proborum abhorrere consilium & consortium.

10 Gradum altiorem tenet princeps in sua gubernatione, inde grauior lapsus, & miserior si præcipiti ruina labatur, vt reparari, aut restitui non possit. *In seruitutem cadere de regno graue est*, vt ait Seneca. a

Et, vt ait Horatius, *Celsa grauiore casu decidunt turres,*
Feruntq[ue] summos fulmina montes.

Consideret itaque, quod ex alto ruere & acerbum maxime: sed & valde difficile, res in vno statu consistere, imo impossibile secundum naturæ vices, & principatus, dum aliquando perstiterint & peruenerint ad summum non declinare. Fragilitatis quidem humanæ in prosperis rebus est obliuio, *vt Plutarchus ait*. b Sed inter prospera principi debent ex professo, quæ aliis se felicioribus acciderint, quęue communi sorte sibi quoque accidere possunt, proponi meditanda, vt & dominandi libertatem temperet: & si quando sibi talia acciderint, quæ & accidere possunt, ad remedia, vel ad tolerantiam animum pręmuniat. Scio delicatis principibus idipsum durum esse audire, sed quam durius esset perpeti; ipsi cogitare debent. Ægre tulit Crœsus rex Lydorum ab initio Solonis de infelicitate & rerum caducitate sententiam, dum pręsentibus quibus abundabat diuitiis, & quiete amplissimoque regno frueretur in pace. Visus sibi a Solone se contemni, dum non confidendum iis, sed vitæ finem inspiciendum admoneret, & vitam hominum variis fortunæ motibus assidue agitari, quæ præsentibus efferre non sinit, nec felicitatem cuiusquam in vita periclitantis adiuuari. Verum cum collata acie

a In Thebaide

b In Scipione Africano.

cum Cyro, prælio superatus fuisset, & amissa vrbe captiuus, incendio destinatus pyram instructam alligatus conscendisset, spectantibus Persis ac Cyro, cognouit rei & sententiæ Solonis veritatem: & cum exclamasset ter ô *Solon*, Cyro admiranti, quæ sapienter Solon præmonuerat de falsa humanæ vitæ felicitate aperuit, eoque beneficio liberatus est. [a] Hanc falsam felicitatem obnoxiam esse ludibrio fortunæ, iudicarunt & sapientes huius seculi, neque in ea hærendum & confidendum, & humanum esse, ditari, regnare, capi, subiici, & obire: semper meditandum inter ea quæ felicia videntur, quæ tamen incerta & volubilitati, & vicissitudinibus obnoxia sunt. Sic illacrymatus Antiochus rex, postquam multo tempore in stuporem ductus obmutuit, cum adductus illi fuisset Achæus Andromachi filius, qui filiam Mithridatis in vxorem duxerat Laodicem, vniuersæ regionis Tauri dominus, vinctus & ad terram positus, considerans, quam ineuitabilia sunt & incerta quæ a fortuna geruntur, *vt scribit Polybius.* [b] Prosperas & inopinatas res Dionysij minoris, consecuta est subita commutatio, quod fortuna sua mobilitate, quem paulo ante extulerat, demergere est adorta, *vt plene scribit Paulus Æmilius in Dione.*

> *Fortuna sæuo læta negotio*
> *Ludum insolentem ludere pertinax,*
> *Transmittit incertos honores:*
> *Nunc mihi, nunc alij benigna* [c]

Sesostris rex Ægyptorum, illustris admodum & felix post multas sibi subditas nationes, currum aureum multis distinctum pellucidis lapillis ornatum fieri sibi procurauit, cumque trahi faciebat quatuor regibus deuictis, iugo illis imposito, quorum vnus quando celebri festo currum illum traherent, cum sæpe ad rotas retrorsum respiceret & rotæ volubilitatem intueretur, cumque Sesostris, cuius rei gratia tam frequenter oculos in rotam coniiceret, percunctaretur, respondisse fertur, *cum stupore admiror rotam, quum eam instabili modo ferri, atque alias aliter volui, & nunc quidem sublimia demittentem, rursus demissa sublimantem conspicio.* Quo intellecto Sesostris statuit, ne posthac illi currum traherent, iam intelligens quam mutationi sit obnoxius status felicitatis, *vt notat Nicephorus.* [d] Quod & admonuit Iuuenalis, [e]

> *Si fortuna volet fies de rhetore consul,*
> *Si voles hæc eadem, fies de consule rhetor.*

Rotæ currenti, variationem hanc quam dicunt fortunam, similem facit Ouid. [f]

> *Nempe, inquit per hos etiam fortuna iniuria mores*
> *Regnat, & incerta est hic quoque nixa rota.*

Et instabilitatem rerum, per figuram seu imaginem muliebrem, rotundo & mobili fundamento inhærentem, veluti certo symbolo significarunt antiqui.

[a] Vt scribit Plutarchus in vita Solonis & Herod. in 1.

[b] Li. 8. historiarum.

[c] Horat. li. 3. Od. 29.

[d] 18. historia ecclesiastica c. 29.

[e] Supra 7.

[f] Epistola consolatoria ad Liuiam.

Quid

Quid numerem, vt ait Manilius,[a] *euersas vrbes, regumq; ruinas?*
Inque rogo Crœsum? Priamumq; in littore truncum,
Cui nec Troia rogus? Quid Xerxem, maius & ipso
Naufragium pelago, Quid captos agmine reges?

11 Recte certe antiqui iudicarunt, quod omnibus apertum est, *inconstantiam*, id est, variationem rerum & successum, sed in eo male rati fortunam Deam esse quandam, & casu omnia, cæcutienteque actione cuncta peruertentem & vertentem. Rectius dixissent ex permissione Dei factum, vt aduersis & dulcibus intermixtis noscēt homines, quantum sit infirmitatis & fragilitatis in his mundi glorioli s, neque hic esse veram felicitatem: & mortalia tantum hic fluxa incerta & contemnenda dari, veram autem esse gloriam firmamque felicitatem in alio seculo. *Caue*, inquit D. Basilius magnus,[b] *dicas, temere factum est hoc, & sponte hoc contigit. nihil enim inordinatum, nihil non præfinitum, nihil accidit frustra, nihil temere fertur, nec malum vllum euentum, nec malam dixeris horam. hæ namque ineruditorum & disciplinam Christianorum ignorantium sunt voces. nonne duo passeres asse veneunt, & vnum ex eis non cadit absque patris voluntate. Quot capilli capitis? & vnus ex eis non est apud Deū obliuioni &c.* Risus dolore miscetur, & extrema gaudii luctus occupat:[c] neque in gloria temporali quis spem ponere debet. Cædunt ramos & introitum parant Christo veluti regi, populi Israel, & proxima hebdomada crucifigi postulant. Ideo in ingressu illo humilis fuit Dominus sedens super asinam, ad nostrum exemplum. Beneficium hoc maximum Dei sensit ad emendationem Nabuchodonosor, cum eleuatum fuisset cor eius, & diceret, *Quis est alius Deus*, dum eiectus regno per septem annos tanquam bos inter feras pastus herbam est.[d] Habemus exempla tyrannorum, qui pluribus cædibus & impietatib. commissis, peruenerunt ad principatum, sed statim fere, postea ab honore & a vitæ huius fruitione deiecti sunt vt moneantur alii illorum exemplo, ne ob tam breue imperium, tamque exiguum tempus similia audeant moliri: sic Deus temperat voluptates huius seculi cum amara quadam mixtione, vt animos retrahat a caducis atque momentaneis rebus, & ad diuina erigat. *Pronaque cum spectent animantia cetera terram. Os homini sublime dedit, cœlumque videre iussit & erectos ad sidera tolere vultus.*[e] A tempore peccati primi nulla hic voluptas solida ex omni parte: quare vt ait D. Basil.[f] *Rosa quidē a principio cū a Deo creata est, spinis carebat: postea vero pulcritudini floris adiunctæ sunt spinæ, quo voluptatis oblectamento nos inde capiendæ propinquo afficiamur dolore, recordatione delicti, caussa cuius factum est, vt tribulos tellus & spinas nobis adferret.* Atq; rursus idē,[g] *Rosa hic spinis est coniuncta, externa gratia molestiā obtegens, nos aperta voce contestans & dicens, quæ iucunda sunt vobis ô homines, tristib. permixta sunt. Nā vere in humanis bonis cōparatū est vt nullū eorū synerū sit, sed cōfestim lætitia & hilaritati cōglutinetur mœstitia, coniugio*

a 4. Astronomicon.
b In Psalm. 32.
c Prouerbiorum 14. cap.
d Daniel c. 4.
e Ouid. 1. Meta.
f Homilia 5. libri Examerou.
g Sermone de paradiso.

viduitas: puerorum educationi cura & solicitudo: fœcunditati, aborsus: vitæ splendori, ignominia: prosperis successibus dispendia: delitiis fastidium: sanitati, infirmitas: florida quidem est rosa, sed mihi tristitiam infligit: nam quotiescunque florem hunc video, peccati mei admoneor, propter quod vt spinas & tribulos proferat, condemnata est.

a apud Q. Curtium l. 4

12 Darius instructa acie & appositis castris eius & Alexandri, inter cetera, quæ dixit hortatus suos ad pugnandum strenue, & illud adiecit, *Præterea breues & mutabiles vices rerum sunt, & fortuna nũquam simpliciter indulget: forsitan ita dii fata ordinarunt, vt Persarũ imperium quod secundo cursu per 230. annos ad summum fastigium euexerant, magno motu concuterent magis quam affligerent, admonerentque nos fragilitatis humanæ, cuius nimia in prosperis rebus obliuio est. Modo Græcis vltro bellum inferebamus: nunc in sedibus nostris propulsamus illatum. Iactamur inuicem varietate fortunæ.* Præsagiebat Darius tunc culminis sui & felicitatis proximam cladem, quia in ianuis erat, & expert⁹ est ludibriũ ipsius fragilitatis. Et q. de plurib regib. ãtea triũpharat, ipse victus, spoliat⁹ imperio, fugiẽs a suis necat⁹ est.

13 Heluius Pertinax, imperauit tantum dies 85. coactusque adeptus imperium, scelere Didii Iuliani multis vulneribus obtrũcatus, *pila fortunæ*, dictus: nã libertino genitus patre apud Ligures in agro scalido Lolii Gẽtiani, ad imperium peruenit: & ex felicitate in maximam infelicitatem statim raptus, *vt & narrat Herod.* & S. Aurelius Victor. Sed & Didius Iulianus, qui malis artibus imperium occupauerat ex sede, talione mortis Septimio Seuero, postquam regnasset septem mensibus, detrusus est, *vt idem narrant auctores.*

14 Fuit & aliquando Adonibezec rex Chanæorum, qui tanto fastu imperauit, vt victos septuaginta reges, amputatis manuum ac pedũ summitatibus, haberet colligentes sub mensa sua reliquias ciborum; verum ipse quod in aliis egerat, quam graue esset sensit, in se expertus: nam ei capto per Iudam successorem Iosue ducẽ Israelitarum amputatæ quoque sunt summitates pedum ac manuum b.

b Iudicum 1

15 Princeps erga alios, munus propriũ habet curæ & solicitudinis eorum, quibus præponitur. Et hoc maxime ostendit principẽ, quod suorum curam gerat, eisque prouideat & prospiciat. Ideo Christus c, *Pastor bonus*, non dicit *honoratur aut colitur*, sed *animam suam ponit pro ouibus suis*. Hic est principatum seu pascendi scientiam, suapotius negligere, vt eorum quos regit curam agat &c. quæ scribit Diuus Chrysostomus *in Psalmum* 113. *Tom.* 1. Tiberius Cæsar, apud Suetonium d alloquens senatum *Et tunc & sæpe alias patres conscripti,* inquit, *bonum ac salutarem principem, quem vos tanta & tam libera potestate instruxistis, senatui seruire debere & vniuersis ciuibus, sæpe & plerunque etiam singulis, neque id dixisse me pœnitet, & bonos, & æquos, & fauentes vos habui dominos & adhuc habeo.*

c D. Ioh. c. 10

d in eius vita c. 29.

16 Sic ex Græcis nomen βασιλεὺς, vt habetur in etymologico, quidã a βάσις & λαὸς deduxerunt: vt qui sit, βάσις τοῦ λαοῦ, q. in eo sit velut

fundata

fundata populi salus, aliis tamen βασιλεὺς quasi ἄσυλος, vt qui sit *inviolabilis*. Et Antigonus cum cerneret filiũ suũ se molestiorẽ & immodestiorem gerere erga subditos, *Annon*, inquit, *nouisti fili mi, nostrum regnum, nobilem seruitutem esse*.[a] Cura vere non voluptas, imo pœna, regnare, vt indicat Seneca[b]. *Pœnas*, inquit, *soluet graues, Regnauit*. Iocasta. *Est hæc pœna*. Cum etiam Tiberio quis eius sacras dixisset occupationes, pro sacris, laboriosas dicere coegit, *vt refert in eius vita Sueton. Tranq.*[c] Quemadmodum autem multa sunt, quibus indiget populus, quæ commissa sunt principibus tractanda. Sic erga illa, solicitudo illorum diligenter occupari debet.

Regia, crede mihi res est, succurrere lapsis,
Conuenit & tanto, quantus est ipse, viro[d] Et Seneca[e]
Consulere patriæ, parcere afflictis, feræ
Cæde abstinere, tempus atq; iræ dare,
Orbi quietem, seculo pacem suo.

Paucis his verbis magna, & Atlantis onere grauior solicitudo imposita cẽsetur humeris principum, & quo maior latiusque diffusus principatus, eo crescit maiorue efficitur. Atque solum vel hoc ipsum, meminisci, se hominibus imperare, maximum: quum enim se populares nobilitatis naturalis seu generis & diuinæ participes esse recordantur: & aliunde cum natura se pares, & eiusdem primi parẽtis, vnde & principes sobolem contemplantur, ęgre, nisi bene regantur, vnius iniuriosam dominationem, quæ belluarum & irrationalium animalium potius est, tolerant. Difficilis vnius seruuli vel famuli contumeliosi & inobedientis gubernatio: multo magis populi, vbi tot pessimi homines, tot scelerati, est difficilis & ærumnosa bono principi directio.

17 Graue aliquando principibus, quod non sufficiat illis bene regere, nisi etiam exemplum aliis bene viuendi præbeant; vita principis morum & subditorum est censura, eaque perpetua. Ad hanc inquit Plinius *in panegyrico Traja.* dirigimur; ad hanc conuertimur: nec tam nobis imperio opus est, quam exemplo. Et iuxta Claudiani sententiam[f],

— componitur orbis
Regis ad exemplum, nec sic inflectere census
Humanos edicta valent, quam vita regentis:
Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

DE *nominibus principatus: curq; primum qui præsunt & dominantur dicti sunt principes.* CAP. IV.

PRINCIPATVM, id dico cum Cicerone *de natu. Deo.* quod Græci ἡγεμονικὸν vocant: quo nihil in quoq; genere, nec potest, nec debet esse præstantius. Princeps, quasi *primum caput*, seu præstans & pręcipuum alicuius rei dicitur: siue agatur de rebus animatis, vel inanimatis, siue de personis. Sic Sicilia *princeps* apud Ciceronem[g],

a Æmilia. li. 2 de varia histor. c. 20.
b in Thebaide.
c cap. 27.
d Ouid. 2. de ponto
e in Octauia.
f de 4. Honorii consulatu
g 3. Verrina

id est *omnium prouinciarum prima*. Ianuarius, *princeps mensis* apud Columellam [a], id est, *primus ordine*. Sic in aliis primus vel præcipuus ordine, auctoritate, suffragio, dignitate: in albo, in sessione, in loco, princeps dici potest. Inde principale, *primũ & præcipuum*: & principatus status & dignitas eius, qui primus & præcipuus est. Principes & ii, qui in aliquo primas habent partes, *vt in c. omnes principes terra, 4. de maior. & obedient. & in §. 1. vt præponat. nomen imperator. nouell. 47.* Æneas rex & reipublicæ princeps, & item Imperator dicitur. in monarchia tamen nominatio principis, vt in regno libero, vel alio principatu, per excellentiam de solo principe intelligitur libero, sed in aliis, per adiectionem principatus nominis, id cuius est principatus, iudicatur, vt in Germania dicuntur principes imperii siue ecclesiasticæ, siue seculares personæ, cum nomine feudi: *vt comes Tullensis princeps imperii. comes episcopus & princeps Viridunensis* &c. Princeps ciuitatis, *rex*. & princeps gregis, *aries*, apud Varronem [b]. Paulus c iustius putat eum teneri, qui princeps fuerit delicti, id est, auctorem, quam eum quæri, ad quem res furto subtractæ a seruo prolatæ sunt.

a li. 11. c. 1.

b li. 5. de lingua lati.

c l. in hoc iudicium 10. de seruo corrupt.

8 Nomen hoc principis vt primi generale est, nec simpliciter de quoquam quam de Deo, efferri potest, qui α & ω dicitur, *apocal. ca. 1. vers.* 3. primus & nouissimus vere omnium, ante tempus, primus dignitate, maiestate, auctoritate, sapientia, potestate, & in omnibus præcipuis: de ceteris autem princeps cum aliqua adiectione semper dicitur, vt princeps senatus, olim Romæ in senatu dicebatur & eligebatur, qui auctoritatem & gloriam maximis in rempublicam meritis præstantissimisque rebus gestis, fuissent consequuti, *vt est apud Plutarchum* d. Ciuitatis principem, etiam explicat magistratum Modestinus e. In imperio, in regno, cum absolute princeps dicitur, de imperatore aut de rege sermo intelligitur, vt de imperatore *in §. sed & quod principi placuit, de iure natura. ap. Iustinian. l. 1. & rubrica, de constitutionibus principum* P. & princeps Romanus *in §. 1. proœmij institutionum iur. ciuil. c. ad apostolica, de senten. & re iudic. in fux.* de rege vero, *in c. vnico vers. vnde in veteri, de sacra vnctio. c. veniẽs, de accusatio. c. innotuit, de electio. c. maiores de baptism.* quamuis aliquando distinguantur reges a principibus, vt principes maiores, *vt in clemen. vnic. de baptis. ibi regum aut principum*. Ita referuntur appellationes constitutionum principalium ad principes qui eas constituerint, estq; semper relatio facienda ad id, cuius princeps, qui & *caput* dicitur, ita subordinati erunt principes alii aliis, maiores & minores. Sic princeps præfectus vniuerso populo, & dux Iudæorũ Moses: sub eo & alii principes & capita multitudinis per familias & tribu; dispositi *c. 10 vers. 4. ibi si semel clangueris, venient ad te principes & capita multitudinis Israel* &c. Summus sacerdos, & princeps populi dictus. *principem populi tui non maledices* Exod 22.

d in Afric.

e in l. spadonem 5. § si ciuitatis princeps, de excusationib. tutor. li. 27 T. tit. 1.

Sic legimus, *principes ex Iudæis*, multos credidisse in Christum f,

f D. Ioh. c. 12

& principes ignorantes, crucifixisse Christum a. Dicitur & *princeps huius aeris Dæmon*: quod ibi nitatur tyrannice regnare b. Sed & sub illo, *princeps tenebrarum harum Princeps & dæmoniorum Beelzebub* dictus. Et *alij principes seu præpositi aliis dæmonibus*. Rex Niniuitarum dicitur *etiam edictum constituisse cum principibus* c. Rex Nabuchodonosor dicitur *habuisse & conuocasse principes regionum, Daniel. c.* 3. Rex Assuerus, *cunctis principibus suis etiã* dicitur *conuiuium præparasse* d. Sicq; distinctio videtur adhibita, vt post regem, principes illi digniores dicti sunt, quemadmodum & *c. fundamenta* 17. § *proinde officii, de electio. in sex.* Quando gradus plures diuersorum principatuum adferũtur, quidam in communi nomine recensentur, alii in speciali. *Nullus* inquit Bonifacius, *Imperator, seu rex Romanorum, aut alius imperator vel rex, princeps, Marchio, dux, comes, aut baro vel quicunq; alterius notabilis præeminentiæ, potentiæ seu potestatis, excellẽtiæ vel dignitatis existat* &c. *In senatorem, capitaneum, patritium, aut rectorẽ eiusdẽ vrbis* scilicet Romanæ, *eligatur*, &c. Ita ibi, princeps, ordinis vel dignitatis est gradus, & species principatus. vt adoptio, potest esse genus & species e, & præpositi omnes qui aliis præfecti generaliter & specialiter etiam obtinuit, *præpositos* dici qui curam prioratus quandam super alios gerunt. *ca. quamuis omnes* 9. *de verbor signific.* Sic & principatus in specie dignitas, eius qui ceteros agentes in rebus antecellit *leg. prim. de principibus agitur in rebus li* 12. C. *titul.* 22. Et apud Cassiodo. *li.* 7. *vari. c.* 31 *in formula* principatus vrbis, vocat *principem cardinalem*, eius præfectum: & post eum ponit, eius vicarium.

a 1 *ad Corin.* c. 2. *acto c.* 3
b *ad Ephes.* c. 2. *ad Coloss* 2. *D. Ioh c* 12
c *Ionæ* 3. *ver sic.* 7, *ver.* 7.
d *Ester c.* 1. *versi* 2.
e *li.* 1. & 2. *de adopt.* 0 P

3 Principes regni, principes imperii ita, præcipui qui aliis præponuntur. Sicque in *li.* 2 *feudorum tit.* 10. *quis dicatur dux, marchio* &c. qui a principe vel ab aliqua potestate, de plebe aliqua, vel de plebis parte, per feudum sunt inuestiti, ii *capitanei* appellantur, qui proprie *valuasores maiores* olim appellabantur.

Principes imperii, sunt qui ducatus vel comitatus habent ab imperio, & in illis sunt subditi, tanquam ratione bonorum & feudorum, ob quæ fidelitatem exhibent imperio, quanquam ratione propriæ dignitatis sint liberę dignitatis, vt si sint episcopi vel reges. Nam ratione tantum bonorum & feudorum principes dicti, & in illis censentur de imperio, & appellationes eorum in illis deuoluuntur ad cameram imperialem, vt pluribus disputat Gailius *li.* 1. *practicar. obseruationum obseruatione* 30. *notant & interpretes ad cap. Romana,* § *debet, de appellat. in sexto. & ibi Philippus Francus nume.* 2. *& ad c. ceterum, de iudic glossa ad ca solitæ ad verbum suscipiunt de maior. & obedi. Paulus Castrens. ad l. si quando nume.* 2. *C. de appell & ibidẽ Bartol. numer.* 3 *& ad l.* 1. § *si quis num.* 14. *eo titu.* dicitur & rex Hispaniæ ratione comitatus Burgundiæ status imperii tantũ comes. Ideo nec in comitiis imperialibus sedet vt rex, sed vt Burgundiæ comes inter principes suo ordine, iuxta receptam antiquitus sessionis con-

suetudinem. Sicut rex Daniç, qui tanquam rex imperium non recognoscit, attamen vt Dux Holsatiæ, Cæsari subest. Sic Dux Cliuiẽsis, in Flandria; Brunsuuicensis, in Hollandia. Ea lege tenentur, episcopi Viridunensis, Metensis, Tullẽsis, Leucorum, qui se principes imperii in comitatibus dicunt ratione feudorum possessorum quibus alii plures sunt similes. Habent hi principatus a superioribus: superiores a Deo potestatem accipiunt, Principatus omnis caput, Christus, a principes Dei ministri b & princeps pacis Iesaiæ *c.9. vers. 6.* Singulari quodam nomine, & veluti per excellentiam in Hispania principes appellantur *regum primogeniti* regnum mortuo patre adepturi, vt notat Iacobus Spiegel.c *Et constat*, inquit, *etiam nostra ætate Philippum Cæsaris Maximiliani filium vocasse Pruntzen.*

a ad Coloss. c. 2.
b ad Rom. c.13. & ad Titum c.3.
c In dictionario iuris in verbo principes.

4 Angelus, princeps exercitus, dicitur. *Iosua* 9. Summus pontifex dicitur, princeps, *in consilio Moguntinensi. 1. cap.51. Et in can. corpora sanctorum* 37. *de consecratione d.* 1. ibi, *corpora sanctorum de loco ad locum nullus transferre præsumat sine consilio principis, vel episcoporum, sanctæque synodi licentia.* Et ibi glossa principem, Papam interpretatur, sacerdotii principatus dicitur Romæ in summo pontifice, qui caput ecclesiarum *in c. fundamenta,* 17. *§. ne autem, de elect. in sex.* Et episcopi principes dicti in *c.2. de maiori. & obedien.* vbi episcopis tribuitur dictum 1. regum, ca. 13. & Deuter. 17. *Si quis non obedierit principi, morte moriatur.* Voçat & principes iudices ecclesiasticos, gl. ad *c. definiuit.* 35. *ad verbum principis.* 17. *quæst.* 4. Ceterum cum proprie, princeps is dicatur qui primus est in aliqua re, notandum erit, hic de principatu agendum esse potestatis, & non ordinis. Et ita nõ conuerti principem esse, & habere potestatem primam, aut supremam, aut subordinatam. Omnis quippe habẽs potestatem in alios, princeps eorum est, quibus imperat. Sed non omnis, qui princeps dicitur, vel primus, ideo in alios, qui eum sequuntur, habet potestatẽ. non enim omnes personarum aut rerum ordinationes, sunt ratione subiectionis aut potestatis.

Princeps quis proprie?

Quare principes dicti Dii & semidei. CAP. V.

ET quia non est potestas nisi a Domino, *vt sæpe dictum est,* d siue permissiue, siue per concessionem: ita & principes populi Dii aliquando dicti sunt, vt Psal. 46. vers. 10. *principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham, quoniam Dii fortes terræ vehementer eleuati sunt.* Et Exod. 7. versi. 1. Dixit Dominus ad Moysem, *ecce constitui te Deum Pharaonis.* Et rursum c. 22. versic. 8. *Si latet fur, dominus domus applicabitur ad Deos, & iurabit quod non extenderit manum suam ad rem proximi sui.* Et Fabius Pictor.e *Principes quia in aurea ætate iusti erant, & religionibus dediti, iure habiti Dii, & dicti.* Et Dauid Psal. 81. *Deus stetit in synagoga Deorum, in medio autem deos diiudicat:* & postea: *ego dixi dii estis, & filii excelsi omnes: vos autem sicut homines moriemini & sicut vnus de principibus cadetis.* Qui potestati

d Ro. cap.13.
e Lib. de aureo seculo.

testati principũ resistit, ordinationi Dei resistit, *vt ait Paulus* [a]. Sed vt populus principem præcipuum habet, ita principes eadem ordinatione, Deum ipsum potiorem reuereri debẽt. Minor Deo cuiuscunque generis princeps, & ab illo pendere debet. Et vt ait ad imperatorem Horatius [b]

Dis te minorem quod geris imperas:
Huic refer principium, huic refer exitum.

Facit quod tradit Diuus Chrysostomus, [c] dum explicat illud, *Benedictus Deus qui subdit populum meum sub me. Nam hic*, inquit, *superno quoque opus est auxilio, vt qui ditioni subiecti sunt acquiescant, & nec seditionem agitẽt, nec insurgãt. Nec solum in subiugandis inimicis sed etiam in suis subiiciendis, & in officio continendis superno auxilio opus est. Nam hoc quoque magnum est, suos bene regere: nec minus est, quam suos inimicos vincere. Multi quidem sæpenumero certe trophæa in bellis erexerunt, in pace autem casi sunt: & quemadmodum a Deo procedunt victoria ab hostibus: ita etiam suorum obedientia.*

2 Communis regum appellatio apud Homerum, vt dicantur διογενεῖς, id est, *Ioue eaiti*, diuini, præstantissimi. Et Plinius in panegyrico Traiani, *principem dat Deus, qui erga omne hominum genus vice sua fungatur.* Menander principem dixit εἰκόνα ἔμψυχον θεοῦ, *imaginem animatam Dei.* Atque Plutarchus in Themistocle, ἡμῖν δὲ πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων κάλλιστος οὗτός ἐστι, τιμᾶν βασιλέα, καὶ προσκυνεῖν εἰκόνα θεοῦ τοῦ πάντα σώζοντος, id est, *vobis, scilicet Persis, ex legibus multis & honestis, honestissima illa est honorare regem, & venerari imaginem Dei omnia saluantis.* Adorabant nãque Persæ regem suum. Et Tertullianus. [d] *colimus*, ait, *imperatorem sic, quomodo & nobis licet, & ipse expedit, hominem a Deo secundum, & quicquid est a Deo consecutum, a solo Deo minorem.* Meminit P. Cornel. Tacitus, [e] cum contenderetur sub Tiberio, de mittendo procõsule in Africam, deterrimo quoque licentiam sibi vsurpante impune, probra & inuidiam in bonos excitandi, arrepta imagine Cæsaris: Caium Cestium Senatorem disseruisse, *principes quidem instar deorum esse: sed neque a diis nisi iustas supplicum preces audiri: neque quenquam in Capitolium aliaue vrbis templa perfugere, vt eo subsidio ad flagitia vtatur.*

3 Ea ratione & pro insigni regum, sceptrum erat olim: quod erat Iouis insigne quo in concionibus vtebatur, vt fingunt diis conuocatis, Ouid. [f] *Celsior ipse loco sceptroque innixus eburno ora indignantia soluit.* Et apud eundem Ouid [g] *Læua manus sceptrum late regale tenebat*, atque fœdera facientes sceptrum quasi imaginem Iouis, tenebant. vtque ait Iustinus ex Trogo, [h] *per ea adhuc tempora leges hastas pro diademate habebant, quas Græci σκῆπτρα dixere. Nam ab origine rerum pro diis immortalibus veteres hastas coluere: ob cuius religionis memoriam adhuc deorum simulacris hasta adduntur*, & sceptrum dedisse principibus docet Homerus,

Iliados 2. --- εἷς κοίρανος ἔστω

a Dicto ca. 13 ad Rom.
b libr. 3. Ode 6.
c In psalm. 143 tom. 1.
d libro ad Scapulam.
e lib. 3. annalium.
f 1. Metamor.
g 3. amnor. eleg. 1.
h lib. 43.

εἰς βασιλεὺς, ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω.
σκῆπτρόν τ' ἠδὲ θέμιστας ἵνα σφίσι βασιλεύῃ.

4 Notat gloss. ad principium nouellarum ad verba, *in nomine domini, imperatorem seu principem, Dei vice fungi*, scilicet in temporalibus: *& ideo facta per ipsum veluti a delegato Dei, per Deum facta, cuius est delegatus censeri.*[a] Atque Iustinianus,[b] *Deum* tradit *imperium constituisse de cœlo.* Deus in terris dicitur princeps, vt Deus in in cœlis. Vnde & rescriptum eius cœleste oraculum, *in l. nullam, 10. & ibi gloss, ad verbum cæleste, de sacrosanct. eccles.* Vocati sanctissimi imperatores. *in l. Titia Seio. § fin. de lega. 2.* prouidentissimi & religiosissimi, *l. vnum ex familia, § si eo. tit.* nobilissimi & sanctissimi, *in l quaris, de natalib. restituen* ff. optimi & maximi, *l. in honoribus, de vacatione munerum,* ff. & domus illorum vocatur diuina. *in l. ad instructiones, & ibi gloss. de sacrosanct. eccl. C.*

a l. 1. de officio eius cui man est iu ris P. l. eo, quod de acquir, poss. P.
b in § 1 nouell 7. de instrum fid. & caut.

5 Heroes, & viri, qui consectati sunt immortalium naturam, dicti & a poetis antiquis, semidei. Hesiodus,

Ζεὺς κρονίδης ποίησε δικαιότερον καὶ ἄρειον
ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος οἳ καλέονται ἡμίθεοι.

Lucianus in mortuorum dialogis, sub Trophonii persona, ἥρως, inquit, ἐστὶν ὃ μήτ' ἄνθρωπός ἐστι, μήτε θεός, ἀλλὰ καὶ συναμφότερον ἐστι. Statius in 2. reges semideos appellat.

Quare dicti principes, iudices. CAP. VI.

DIcti sunt & principes populi, aliquando *Iudices*, vt liquet ex libro iudicum, vbi principes dicuntur *iudices*. Versatur enim suprema potestas in componendis litibus, in puniendis criminibus, in reddendo cuique quod suum est. Alioquin enim si quis non posset quæ statuerit propria auctoritate & potestate firmare, perpetuæ essent lites, crimina remanerent impunita, nihil proprium.[c] Princeps omnium Deus, is absolute omnes gentes & mortales iudicat,[d] Christus caput totius principatus, iudex viuorum & mortuorum.[e] *Iudices* vsque ad Samuelem dicti, quod penes eos esset auctoritas dicendi ius, & administrandi rempublicam iuxta legem a Mose positam: diademate autem aut sceptro non vtebantur, nec hæreditarii erat, sed partim auctoritate prudentum hominum creabantur, partim a Deo excitabantur vocatione particulari, *vt iudic. cap. 2.* nec eorũ potestas erat regia seu arbitraria, sed politica.

c ca quoiure defendis villas 8. dist nct.
d Genes. 18.
e Actorum ca. 10.

2 Iudicasse dicitur Samuel populum Israelem cunctis diebus vitæ suæ, cum præesset ei, circuiens per singulos annos, Bethel, Galgal, Masphat, in quibus locis iudicabat Israel, & postea reuertebatur in Ramatha, vbi erat domus eius, & ibi quotidie iudicabat.[f] Et postea congregati sunt maiores natu Israel & venerũt ad Samuelem in Ramatha, dixeruntque ei, *Ecce tu senuisti, & filii tui non ambulant in viis tuis: constitue nobis regem vt iudicet nos, sicut & habent vniuersa nationes.*[g] Et eo nomine exprobrat populo per Oseam Deus,[h] *vbi rex est*

f 1. Reg. ca. 7. vers. 6. 16 & 17.
g 1. Reg. c. 8. vers. 4. & 5.
h cap 13. vers. 10.

rex est tuus? maxime nunc salus in omnibus vrbibus tuis: *&* iudices tui, de quibus dixisti, da mihi reges *&* principes. Dabo tibi regem in furore meo, *&* auferam in indignatione tua. Deus dedit iudices populo suo, postquam eum eduxit a terra Ægypti, vsque ad Samuelem, qui eum regerent: & exinde postulauerunt regem, & dedit illis Saul filium Cis. a

2 Refert Herodotus b *Medos post excussum iugum regum Assyriorum, in libertatem assertos, constituisse dehinc sibi regem Deiocê Phraortis filium, vt ditio illorum bonis legibus administretur, & per iudicia illius iuuati, nusquam impunitate sceleratorum, violarentur.*

4 Diuus Hieronymus in Hieremiam, c regum est officium proprium facere, inquit, iudicium & iustitiam. d

Sic rogabat Dauid, e *Deus iudicium tuum regi da, & iustitiã tuam filio regis, &c.* Et Salomon, cum post sacrificium factum Deo in Gabaon, optionem habuisset a Deo petendi quod vellet; *Dabis*, inquit, *seruo tuo cor docile, vt populum tuum iudicare possit, & discernere inter bonum & malum*, &c. f Sic Paralipomenon *lib. 2. cap. 26. versic. 21.* notatur singulariter, post eiectionem regis Oziæ ob lepram, quæ illi superuenerat in dicta diuina, ꝙ voluisset vsurpare munus sacerdotale. *Porro Oatham filius eius rexit domum regis, & iudicauit populũ terræ.* Cicero etiam officiorum lib. 2. *Mihi quidem*, inquit, *non apud Medos solum, vt ait Herodotus, sed apud maiores nostros, iustitiæ fruendæ caussa, videntur olim bene morati reges constituti.* Iudicum ordo Carthagine optimatum dominabatur aliquando, in quorum potestate vita & res omnium erat. Erant autem perpetui iudices, *vt refert Tit. Liuius.* g Ita rex dicitur esse debitor iustitiæ & obligatus ad iustitiam faciendam, *vt plene docet Lucas de Pena,* h & reditus regni dati principi, ad hoc instituti videntur, vt sint tanquam stipendia eius ad iustitiam soluendam, *vt ait Diuus Thomas 2. 2. q. 63. Andreas ad constitutionem regni Neapolitani, de incisionibus, & ad cap. 1. de pace tenen. & ad c. 1 ad verbum vectigalia, quæ sint regalia. Matthæus de afflictis, decisio. 265. num. 80. & 81.* Testatur & Aristot. i in *potestate Heroum fuisse, vt rex dux belli, & iudex controuersiarum, & dominus cæremoniarum erga deos esset.* Regina Sabba salutando Salomonem. k *Sit Dominus tuus benedictus, cui complacuisti & posuit te super thronum Israel. Eo quod dilexerit Dominus in sempiternum & constituit te regem, vt faceres iudicium & iustitiam.* Et rursum Hierem ca. 22. *Audi verbum Domini rex Iuda, qui sedes super solium Dauid, tu & serui tui, & populus tuus qui ingredimini per portas istas, hæc dicit Dominus, facite iudicium & iustitiam & liberate vi oppressum de manu calumniatoris.* Et prouerbiorum c. 20. vers. 8. *Rex qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum intuitu suo.*

Magistratus vnus erat apud Athenienses, nominatus βασιλεύς, seu rex ὁ τὰ τῶν ὀρφανῶν, καὶ ἀσεβειῶν διοικῶν. *qui ea quæ ad pupillos & impietatem iudicabat*, vt scribitur. l

a *Actorum cap. 13 vers. 20. & 21. Iudicum 3. vers. 9*
b *lib. 1.*
c *ad cap. 22.*
d *Relatus in cap. 23. regum officium 23 q. 5*
e *Psal. 71. ca. 1*
f *3. Reg. ca. 3 vers. 9.*
g *Lib. 33.*
h *ad l. neminem, de susceptorib. & arcariis lib. 10 C*
i *3. politico. cap. 1.*
k *3. Reg. ca. 10. vers. 9.*
l *In magno argumento præposito orationi Demosthenis contra Androtionem.*

6 Solium principis, Latinis, Graecis θρόνος. Hebraeis כסא *cisse sedes*, vel sella tantum honorabilior, vbi cum maiestate ius dicebat Rex. Vocant Galli *le lict de iustice*, quasi in quo quiescat, vel resideat iustitia, quae per principem distribuitur, & redditur. Armis, ad defensionem vtitur: iustitia & legibus, tempore pacis populum regere debet, *vt praefatus est Iustinia. in elementis, seu Institutionum iuris ciuilis prooemio*. est & θρόνος Athenaeo [a], ἐλευθέριος καθέδρα σὺν ὑποποδίῳ. augustior sedes quam καθέδρα, vel δίφρος.

a Lib. 5. dypnosophiston.

7 Ab initio reges ipsimet iudicabant, vel iudices qui suo loco iudicarent aliis ipsi maioribus implicatis negotiis dabant, atque iudices male sub sua potestate iudicantes coercebant, vtrumque bonus princeps & rex facit, nam per se iudicat, & vt iudices suo loco constituti recte iudicent, prouidet. Hocque inter eorum praecipuas delicias eis curae esse debet. Refert eius rei exemplum Athenaeus, [b] ex Heraclide Cumaeo rerum Persicarum scriptore, & quod in thuris regione feraci, rex suis legibus viuit, neque vllius imperio paret, delitiis maxime abundans, nec cum multis versatur, sed iudices tamen constituit. Quod si quis minus diiudicasse putetur, fenestra quaedam est in altissimo regiae loco, quae ferrea catena ligatur, quam qui se iniuste iudicatum existimauerit, apprehendit, fenestramque attrahit: quod vbi rex senserit eos ad se vocat, atque ipsos diiudicat. Et si videantur iudices minus iuste iudicasse, moriuntur: si iuste, is moritur qui fenestram mouerat. Persarum reges, quamuis delitiis addicti, tamen ius in aureo solio & Throno purpura ornato dicebant. [c] Dixit ius per se Alexander Magnus, Midas, Iulius Caesar & alii, de quibus admonuimus *libro* 47. *num*. 15. Refert de regibus Indorum Quintus Curtius, [d] etiam in tanta, quam habebant magnificentia seu luxuria, regiam omnibus patere, & cum rex capillum pectebat & ornabat, tum responsa legationibus, & iura popularibus reddidisse. Hoc ipsum attribuit priscis aurei seculi regibus, Ouid. [e] dum inducit Ianum sic loquentem,

b Lib. 12. c. 4.

c Athen. li. 12. cap. 3.

d Lib. 8.

e 1. Fastor.

Tunc ego regnabam patiens cum terra Deorum
Esset, & humanis numina mixta locis.
Nondum iustitiam facinus mortale fugarat,
Vltima de superis, illa reliquit humum.
Proque metu populum, sine vi pudor ipse regebat,
Nullus erat iustis reddere iura labor.
Nil mihi cum bello, postes pacemque tuebar.
Et clauem ostendens, haec (ait) arma gero.

Adstipulatur Berosus, [f] dum de Nino agit, & tradit Ianum anno 43. regni Nini Vetuloniae iura dixisse, docuisse, & regnasse.

f Lib. 4.

Hoc est quod Aristoteles refert, [g] ex Homero, incrementa regnorum fuisse orta ex domibus primum & familiis, quibus praeerant seniores: dehinc constitutos pagos, ex propagatione domorum & familiarum, natisque natorum: omnem aute domum gubernatam a seniore

g Lib. 1. politic. cap. 1.

a seniore,& primum sub regibus fuisse ciuitates,nunc autem & gentes,quia ex his qui suberant regno processerunt, inde & seniores seu reges imperabant illis, & coloniis deductis propter consanguinitatem,& illis iura dedisse, & hoc esse quod dicit Homerus, *Iura dant singuli natis,& vxoribus*. Sparsim namque etiam sic antiquitus habitabant. Et deos ob hoc ipsum cuncti putant,regem habere, quoniam & ipsi partim, nunc partim antiquitus sub regibus degebant. Quemadmodum vero formas humanas diis attribuunt homines, sic etiam vrbis. Hæc Aristotel.

8 Refert Hector Bohetius, [a] Galtherum,Scotorum regem in Hispania in Brigantia vrbe,quæ Compostella hodie est auctorem, ius dixisse sedentem in marmore, cathedræ in modum efformato, & ideo marmori tantam accessisse auctoritatem, vt vbicumque terrarum repeiretur, omen constituendi regni Scotorum facere crederetur. Et proinde Simonem Brechum ab Hibernis ex Hispania euocatum in regem, marmor illud secum extulisse, multoque post Fregusium ex Hibernia in Albionem traiicientem, secum vna euexisse, & in Argathelia constituisse, cui deinceps longa successione vsque ad Robertum I. Scotiæ reges insidentes, coronari solebant.

9 De Seuero quoque imperatore Herodianus, [b] *Romæ deinde haud paucos*, inquit, *commoratus annos, ius dicebat frequenter, ciuilibus negotiis, & liberis erudiendis intentus, accusatos a prouincialibus iudices, probatis rebus, grauiter puniuit.* Ælius Spartian. in eodem etiam firmat: Primis seculis monarchatus Britannici rex nihil suum habebat, omnia erant vniuersorum, ad æquitatem certis legibus stringebatur, ac ne auaritia diuerteret a vero, discebat paupertate iustitiam.

10 Octauius Augustus,ius dixit assidue,& in noctem, nonnunquã si parum corpore valeret lectica pro tribunali collocata, vel etiam domi cubans,& non modo diligentia,sed & lenitate summa. [c]

11 Mithridates rex Ponti, oriundus a septem Persis, duarum & viginti gentium, quæ sub regno suo erant, linguas loqui didicit, vt omnibus iura dicere, omnes audire & colloqui suo, sine interprete possit [d]

12 Hoc modo populum, sibi conciliauit Absalon viuente patre, ambiens regnum Dauidis patris: mane enim consurgens iuxta introitum regiæ portæ stare solebat, & omnem virum qui habuit negotium, vt veniret ad regis iudicium, vocabat ad se, clementerque audiebat. [e] Admonuit Agapetus Iustinianum in epistola ad eum scripta,vt facilis aditu esset indigentibus, ob vim supremæ illius potestatis, aperiret iis aures, qui a paupertate obsidentur, vt inueniret Dei aditum adapertum.

13 Sed & cum ratione Demetrium regem, difficilem & morosum ad audiẽdas querelas subditorum paucis sui officij admonitum

a Lib. 11

b Lib. 3.

c Suet. in eo. c. 33.

d Plinius li. 7. c. 24 & li. 25 c. 2. Solinus c. 7. Plutarchus in Lucullo, Gellius lib. 17. c. 17 Val. Max. lib. 8. c. 7.

e 2. reg 15.

ab anu, refert Plutarchus in eius vita, a qua postea emendatum se ostendit. Cum enim illum rogasset, vt se audiret, respondente eo *sibi otium non esse*, tum alta voce ad illum anus conuersa, *nec etiam regas*, inquit. Quæ verba reuoluta animo effecerunt, vt posthabitis omnibus dehinc rebus aliis, multos dies audiendo respondendoue, consumeret. Idipsum refert de Adriano Dio Cassius. Cum enim illum mulier rogasset, *vt se audiret*, & ille respondisset *mihi otium non est*, illa deinde clamans ait, *noli ergo imperare*: Idipsum alia mulier Philippo regi Macedonum obiecit. Monebant enim vere dignitatem imperandi & regiam deponere debere, eaque indignos, qui nollent munus præcipuum, ob quod instituti sunt, exsequi. Vulgaris quippe regula est, non dari beneficium nisi propter officium. [a] Nec audiendum eum, qui lucrum quidem amplectitur, sed onus subire recusat.[b] Arguit etiam Deus per prophetam huiusmodi principes in iudicando segnes, & minatur illis pœnas acerrimas per prophetam Iesaiam, [c] *Principes tui infideles, socij furum, omnes deligunt munera sequuntur retributiones, pupillo nō iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad illos. Propter hoc, ait Dominus Deus exercituum Deus fortis Israel, Heu ego consolabor super hostibus meis, & conuertam manum meam ad te, & excoquam ad purum scoriam tuam, & auferam omne stannum tuum, & restituam iudices tuos vt fuerunt prius, & consiliarios tuos sicut antiquitus. Post hæc vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis.* &c.

a c. si de rescrip. in sex. cum simil. b L. vnica. § pro secundo de caduc. tollen. C li. 6. t. 1. 50. c. qui sentit de regul. iur. in sexto l. secundum naturam, eo ti. P. cum simil. b. c c. 1. ver. 23.

14 Plato dialogos, seu libros illos decem, qui de republica tractant, inscripsit de *Iusto*, vt ostenderet in summa, *quemadmodum declarat maxime libro 2.* totam disputationem magis consistere in iustitia, rem omnem actionemq; & publicam & priuatam, non ad copiam, non ad potentiam, non ad victoriam, sed ad ipsam iustitiam penitus referendam, quæ quidem, omni sublata perturbatione, & sublatis contentionum impedimentis, reddit populum expeditissimum ad verum inuestigandum, Deumque colendum. Dixerunt autem Simonides, Pittacus, Bias, *iustitiam esse vera fateri ac debitum vnicuique reddere*. Dignus est qui memoria sæpe inter principes recolatur, Philippus Herodis Antipæ frater, qui præfuit 30. annis Tragonitidi, Gaulonitidi, ac Bataneæ, qui semper in sua ditione degebat, & quoties domo progrederetur, iter faciebat cum paucis selectis comitibus subsequente sella, in qua solebat iura reddere, & si quis ex occursu opem eius imploraret, sine dilatione mox ibi sella posita residens, causam cognoscebat, aut sontem damnaturus, aut absoluturus innoxium.[d]

d vt refert Iosephus li. 18. ca. 6.

De nomine Ducis. CAP. VII.

Dicti sunt & aliquando principes, *Duces*, & illi maxime electi tales qui præcederent populum eligentem, in bello, sicque *dux belli* tempore potius, vt Rex tempore maxime pacis, & belli quoque pleniora potestate donatus, vt 1. Reg cap 8 *Et erimus*, inquit populus,

lus, *nos sicut omnes gentes, & iudicabit nos rex noster, & egredietur ante nos, & pugnabit bella nostra pro nobis.* Quamuis & generaliter dicatur dux quicumque aliis præit, quem in aliquo alij sequuntur. ita Deuterono. c. 1. vers. 30. *Dominus Deus qui ductor est vester, pro vobis ipse pugnauit, sicut fecit in Ægypto cunctis videntibus.* ἡγεμὼν *& ductor proprie exercitus,* στρατηγὸς. Plus esse in rege quam duce, docuit Publius Romanus. Postquam enim, [a] is deuicit Hasdrubalem in Iberia, cumque Iberi se fidei Romanorum commendantes illum regem salutarent, motus eo facto, vt animaduersionem adhiberet, collectis Iberis admonuit. regium quidem velle se haberi & dici ab omnibus, & cum veritate, regem vero nec esse nec dici a quoquam. quibus dictis mandauit vt Dux appellaretur. Modestior & appellatio ducis, & inferior quam imperantis. Nam & sub aliis duces imperabant vt sub principe, magno veluti duce, & nomine eius, vel sub populo, cuius iussu dux alios ducebat & regebat. Sic plures duces referuntur ex generatione Esau dicti, *Eaon*, habitantes in terra imperij sui, & antequam eligeretur Saul, qui præerant populo Dei, vel duces *iudices* dicti erant non *reges*: quia tunc erat illis solus Deus rex, alij vero duces eius, quod colligetur ex iam citato *c.* 8. lib. 1. reg. ver. 7. *Dixit Dominus ad Samuelem, audi vocem populi in omnibus quæ loquuntur tibi: non enim te abiecerunt sed me ne regnem super eos.* Tuncque cœperunt habere regem hominem, qui autem habebant regem deum, & homines duces Dei iussu gubernantes, vt Moysem Iosue, & alios. Sic & distinguit ducem a rege Iustinian. ex Trogo *li.* 2. In fine, dum ait, *Post hæc Spartani, ne vires otio corrumperent, & vt bis illatum a Persis Græciæ bellum vlciscerentur, vltro fines eorum depopulantur. Ducem suo sociorumque exercitui deligunt, Pausaniam qui pro ducatu regnum Græciæ affectans, proditionis præmium cum Xerxe nuptias filiæ eius paciscitur, redditis captiuis, vt fides regis aliquo beneficio constringeretur.* Dux quoque, secundum qualitatem rerum, quibus præit, & secundum potestatis datæ diffinitionem dicetur. Ita rex dux totius populi, cui præest, & præfecti ab eo vel a populo, duces maiores & minores pro distinctis muneribus, vt indicat D. Petrus *episto.* 1. *cap.* 2. *ver.* 13 *& seq. Subiecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum. siue regi quasi præcellenti, siue Ducibus tanquam ab eo missis, ad vindictam malefactorum, laudem vero malorum.* Refert Thucydides in 1. Græcos olim, & barbarorum quoscunque, qui in continente maritimi erant, quique insulas incolebant, vbi cœperunt crebrius alij ad alios nauibus transire, ad latrocinium conuersos, ducibus viris mediocris potentiæ vsos, tum sui quæstus, tum pauperum victus gratia, & id tunc nullo ob id pudore, sed gloriæ tribuentes. Meminit Iustinus [b] Sosthenem delectum regem a Macedonibus ob virtutem, quod firmasset animos Macedonum trepidantes contra victoriam Gallorum, cum rex ab exercitu appellatus esset, ipsum non in regis sed in ducis nomen milites iurare coegisse.

[a] vt refert Polyb. li. 10.

[b] L. 24.

3 Erant & duces populi, quando in colonias nouas mittebantur, electi ex ciuitate metrapolitana eius prouinciæ, vnde coloni in aliam mittebantur, *vt scribit Thucydides in 1. dum de Epidauni vrbe agit.* Constituebantur Romæ ductores ex lege vel senatusconsulto coloniarum, & eorum, qui nomina ad nouas colonias dabant, & sub vexillo ducebantur in locum delectum & Appianus *lib. 2. de colonis* loquens, ait, *multitudinem quondam in fanis & lucis, sub vno vexillo & vno duce collocatam.* Et Plutarch. ostendit, *cum C. Graccho triumuiro coloniam ad Carthaginem deducendam profecto, portentum factum ait, quod vexillum laceratum sit.* Et Cicero innuit in Antonium, *Casilinum,* inquit, *coloniam deduxisti vt vexillum tolleres.* Et in Rullum, *Tum illud vexillum Campanæ coloniæ vehementer huic imperio timendum.*

4 Rabini vt ait Munsterus ad c. 32. Genescos aiunt, *non esse discrimen inter* אלוף *& melech.* מלך *Inter ducem & regem, nisi quod rex est, qui est* מרובת *coronatus. dux vero* אלוף *non est redimitus corona.*

5 Posterioribus temporibus duces alterius naturæ cœperunt fieri, atque initio regni francorum duces & comites præficiebantur a regibus, regionibus & ciuitatibus, ad tempus, & ex arbitrio quoque regis, a potestate dimittebantur. Deinde consuetudo inualuit, vt imperio potirentur quandiu viuerent, nisi sceleris alicuius rei facti & conuicti essent. Quod & in magistro militiæ, qui postea more Romano comes stabuli dicebatur, locum habuit, *vt narrat* Paul *Æmilius li. 1.* Narrat & Sabellicus [a] Longinum Narseti a Sophia Augusta successorem in exarchatu Rauennensi datum, post suum in Italiam accessum attulisse in Italiam nouum regiminis nomen Græciæ superbiæ plenum, vt *exarchus* diceretur: cum anteriores dicerentur *vicarij imperij*, eundemq; primum veterem administrationis formam tota Italia substulisse, vt non cuique regioni prouinciæque suus esset magistratus, sed singulis vrbibus singuli, qui potestate præirent, & ius ciuibus simul dicerent *ducesq;* appellarentur. Magistratum vero, quem vsum Romæ constituit, *præsidem* appellasse, quem tamen postea secuti duces dici maluerunt. quo contigit vt multis post annis, Romanus ducatus sit dictus. fortassis & aureus numus, qui Romæ cudebatur & inde nomen adeptus.

a *Lib. 5. ennea. 8.*

6 Scribit & Polydor. Virg. [b] *Anglis etiam morem esse, vt ducatus & comitatus tituli, arbitratu principis dentur, etiam sine possessione locorũ e quib. tituli petantur. Et soleat rex his qui in eo comitatu nihil habeãt, ex suis vectigalibus dare quotannis pecuniæ summam, possessionis loco.*

b *Lib. 19. & 23 histo. Anglic.*

De nomine regis. CAP. VIII.

REges dicti principes etiam sunt, cuiuscunq; sint ordinis vel spiritualis, vel temporalis seu secularis, a regendo, eoque generali nomine omnes in vniuersum, qui alios bene regunt, vel qui ordinati sunt ad bene regendum subditos, appellati: quamquam ex speciali

consue-

consuetudine principatuū, reges a ducibus, iudicibus, & Imperatoribus separati fuerint, sacerdotes coronam accipiunt in capite, quia ipsi sunt reges, id est, se & alios in virtutibus regentes. [a] Atque plures species regum, vt plures species eorum, qui ex disciplina habent potestatem regendi. sicut cuique regenti apta est & accommodata appellatio, non solum episcopo regenti plebem suam, sed etiam pauperi regenti domum suam, diuiti regenti familiam suam, marito regenti vxorem suam, patri regenti prolem suam, iudici regenti prouinciam suam, regi regenti gentem suam. [b]

a *Sunt genera.12.q.1.*

b *In ca. 35. duo ista nomina, 23.q. 4.*

2 Ceterum in hoc nomine regis, principatus generalis significatio restringitur ad quandam speciem boni principatus, cum tamen omnis principatus bonus non sit, nec regnum nec omnis princeps bonus sit, rex autem bonus sit princeps. Regere namque est quod rectū est tenere, & rectum dicitur, quod neutram in partem flectitur. Ideo per translationem quod bonum est rectum dicitur: & qui ex legum prescripto & bene administrat rempublicam, ille *Rex*, qui ex arbitrio, libidine, cupiditate, auaritia, crudelitate, qui vsurpat sibi dignitatem regendi præter id quod fas est, *non* est vere *rex*, sed potius *malus princeps*, pro quo vsurpatur hodie dictio *Tyrannus*. Cicero etiam, [c] *Rectius*, inquit, *appellabatur rex, quam Tarquinius, qui nec se nec suos regere potuit*. Facit quod tradit Horat. [d]

At pueri ludentes, Rex eris, aiunt,
Si recte facies: hic murus aheneus est
Nil conscire sibi: nulla pallescere culpa.
Roscia dic sodes, melior lex, an puerorum
Nænia quæ regnum recte facientibus offert,
Et Maribus, Curijs, & decantata Camillis?

Item Ausonius in monosyllabis,

Qui recte faciet, non qui dominatur, erit rex.

c *3 de finib.*

d *Epistolar. ad Mæcenatem.*

3 Fuerunt primum rectores populi & principes *Reges* dicti, nouissimum *imperatorum* nomē, *vt ait Salustius in principio historiæ*. Et primum Romanus Æneas rex, postea in secundis principiis *Romulus*, & deinceps in tertiis *Imperator Cæsar & Augustus*. [e] Senatus Romanus absurdum ducebat, ignorare regem, quæ commoda regno suo sint, quæ ipsum optime oportere scire existimabat, *vt refert Liuius* [f] cum de Eumene rege in senatum introducendo, agit. Et [g] tradit Euandrū profugum ex Peloponneso, auctoritate magis quam imperio rexisse loca: in quibus regnum constituit Romulus, venerabiliorem virum miraculo literarum rei nouæ inter rudes artium homines, venerabiliorem diuinitate credita.

e *ei 1 nouel. 47. vt præponatur nomē imperatorū.*

f *Li 37.*

g *in 1.*

4 Quod ad magistratus pertinet, inquit Pomponius, [h] constat initio ciuitatis huius, scilicet Romanæ, omnem potestatem habuisse. *Et quidem initio ciuitatis nostræ populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit, omniaq; manu a regibus gubernabantur.* Hoc initium Regni habuit Roma, & adiacentes populi commune cum

h *In l. 2. §. quod ad magistratus, de orig. iu. & in § 1. eius l.*

aliis nationibus. Ab initio enim & principio rerum & gentium nationumque, imperium penes reges erat, *ut ait Trogus Pompeius, & post illum Iustinus in primo*, addit tamen qualitates eorum, a quibus postea degeneratum est. *Quos*, inquit, *reges videlicet, ad fastigium huius maiestatis, non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio prouehebat, populus nullis legibus tenebatur, arbitria principum pro legibus erant. fines imperij tueri magis quam proferre mos erat. Intra suã cuique patriam regna finiebantur &c.* In quibus obseruandum reges a regimine dictos, dicique reges tantum intra prouincias & loca, in quibus regebãt. Vnde factum antiquitus fuisse multos regulos, eosque pacificos, & non ad acquirendum proxima suis prouinciis intentos, vel ad proximos, quibus erant proprij reges impugnandos, sed ad sibi cõmissos instituendos & defendendos vacasse sine ambitione & inuidia, aut cupiditate regnandi. Et proinde obseruatum ante Ninum, qui primus monarchiam affectasse notatur, fuisse antiquiores reges, verum illum primum finitimis bellum intulisse ambitione imperandi, & ita contra ius regum primum impie regnasse, & rudes adhuc ad resistendum populos domuisse vel oppressisse. Nam, *ut ait Iustinus*, in 1. fuere ante Ninum reges antiquiores, Vexores rex Ægypti, & Scythiæ rex Tanais, quorum alter in Pontum, alter vsque ad Ægyptum excessit. Sed longinqua non finitima bella gerebant: nec imperium sibi (*quod notandum*) sed populis suis gloriam, quærebant: contentique victoria, imperio abstinebant. Ninus magnitudinem continua possessione firmauit, &c. Consentit Berosus. [a] Diodor Siculus [b] Et Fabius Pictor, [c] cuius verba, *Ea ætate nulla erat monarchia, quia mortalibus pectoribus nondum hæserat vlla regnandi cupiditas, Principes*, scilicet in aureo seculo, *Quia iusti erant, & religionibus dediti, iure habiti dij & dicti. Non enim arbitria illorum ab æquo, vel populus a iure innato discedebant, nullo tunc vindice aut metu, sed sua sponte retinebant fidem & rectum, pudor ipse regebat populos, & ius principes.* Et Ouidius, [d] eiusdem ætatis similia recenset quæ fuit post diluuium vsque ad Ninum.

a *Li. 4. in Nino 3. rege Babyloniæ.*
b *In 4.*
c *Libro de aureo seculo.*
d *Metam. 1.*

Siue recens tellus seductaq; nuper ab alto
Æthere cognati, retinebat semina cœli,
Quam satus Iapeto commixta in fluminis vndis
Finxit in effigiem moderantium cuncta deorum.
Aurea prima sata est ætas, quæ vindice nullo,
Sponte sua sine lege fidem rectumq; colebant,
Pœna metusq; aberant, nec verba minantia fixo
Aere ligabantur, nec supplex turba timebat
Iudicis ora sui, sed erant sine iudice tuti,
Nondum cæsa suis peregrinum vt visceret orbem
Montibus in liquidas pinus descenderat vndas,
Nullaq; mortales præter sua littora norant,
Nondum præcipites cingebant oppida fossæ,

Non

Non tuba directi, non aris cornua flexi,
Non galeæ non ensis erat: sine militis vsu
Mollia securæ peragebant otia gentes, &c.

5 Iustus ita & legitimus tunc princeps habitus est, qui ex consensu regnabat populorum: & qui dominatur illis inuitis, vel dominatum cum violentia suscipit, præter leges aut consensum populi, habetur tyrannus, *vt ait Arist. in politicis*, meritoque magna regna, quæ ita per violentiam occupantur, & adduntur ditionibus, oppressis alterius ditionis subditis inuitis, magna latrocinia dicuntur: quemadmodum quidam comprehensus scite respondit Alexandro Magno interroganti, *qua caussa mare haberet infestum. Quid tibi*, inquit, *vt orbem terrarum habeas infestum. Sed quia ego exiguo nauigio id facio, latro vocor: tu, quia magna classe imperator.* [a] Et vere antiquitus, qui arma ferebant, & ciuitates expugnabant & sibi subiiciebant, non se *principes*, sed quales erant, *latrones* dicebant: & tale nomen honori sibi tribuebant. Atque Minos antiquissimus classem comparauit, maximamque potestatem maris quod nunc Græcum dicitur, tenuit, & insularum Cycladum dominus, primus in earum plerisque colonias, posuit, Caribus eiectis, filiosque suos constituit principes. Insuper quoad potuit latrones, e mari, vt credibile est, sustulit, vt sibi potius reditus obuenirent. Sic latrones debiliores subacti a fortiori & tandem regnum Minoidis ex latrociniis propriis & alienis incrementum & originem habuit, nec proprie regnum dictum, *vt scribit de omnibus Thucydides lib.* 1. *histor* vbi & ait *non reges hos sed latrones dictos*: cui accedit Iustinus, dum ait, [b] *Phocenses, ex ignauia ac macie terræ coacti, studiosius mare quam terræ exercuerunt, piscando, mercando: plerumque etiam latrocinia maris, quod illis temporibus gloria habebatur, vitam tolerabant.*

At Agathocles Syracusiorum tyrannus, Carthaginem obsidens, cum se illis nec copiis, nec loci opportunitate, neque rebus gestis inferiorem duceret, seipsum regem pronuntiauit, neque diadema sibi vsurpare voluit. [c] Et post mortem Alexandri magni, Antigonus, Seleucus, & alii qui Satrapias habebant eas in regna conuerterunt, sibi vsurpantes nomen regium. [d] Fuerunt nominis Regis appellationes a Senatu Romanorum petitæ, & non nisi pro magnis erga populum Romanum meritis, concessæ, idque pro magno honore. Ita Perseus, vbi regno Macedoniæ potitus est, misit Romam legatos ad amicitiam paternam renouandam, petendumue, vt Rex a Senatu appellaretur *vt scribit Liuius* [e] Sic sæpe Cicero, *Deiotarum a Senatu regem appellatum*, dicit. [f]

Abstinuit autem Senatus, dare hunc honoris titulum hostib. & victis: nisi prius pacem constituissent & si videretur postea, digni haberentur hoc honore. Etenim sic Romani conseruarunt suam apud omnes dignitatem, vt nollent se maiorem agnoscere nec socium, nisi amicum declarare: sicque reges suos lubenter nominabant & ami-

a *v scribit D. August. lib. de ciuit. Dei. c.* 4.

b *lib.* 43.

c *Diodo Sicul libr.* 20.

d *Appian. Alex. in br. de bellis Syriacis.*

e *lib.* 44.

f *Cicero pro Deiotaro de haruspicum responsis lib.* 5 *ad Atticum. epist.* 17.

cos, non alios aut sibi subditos, aut deuictos. Quod Paulus Æmilius monuit, Perseum a se deuictū. Cum enim Perseus victus, scripsisse, *Rex Perseus Paulo consuli S.* & inscriptionem illam Paulus legisset, sine literis & responso, eius legationem remisit. Vnde sensit Perseus, nominis regis sibi victo obliuiscendum [a]. Syphacis quoque filio, petenti vt *Rex sociusque & amicus a senatu appellaretur*, respondit Senatus; *& patrem eius Syphacen sine causa, ex socio & amico, hostem repente populi Romani factum; & eum ipsum rudimentum adolescentiæ bello lacessente Romanos posuisse. Itaque pacem prius illi petendam a populo Romano esse, quam vt rex sociusque & amicus appellaretur. Nominis eius honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum consueuisse.* [b] Habebat hic honor concessus vt sellam more regum iuxta consularem ponerent, quibus nomen regis concessum, aliis negaretur. Sicuti Salustius in Iugurthino bello, Numidæ cuidam nepoti Masanissæ, quem Micipsa testamento suo secundum heredem scripserat, petenti regum more, vt sellam iuxta poneret. Metellum negasse ait, quod is honor eorum modo foret, quos populus Romanus reges appellauisset.

a vt narrat Liuius li. 45

b Liuio teste li. 31.

6 Fuerunt quidam dicti *reguli*, per diminutionem a rege. Sic enim innuit Fabius Pictor libro de aureo seculo. *Deniq;*, inquit, *Romulus potitus rex Albanorū & vsus maxima familiaritate regum Ethruriæ & rex primus ex regulis Italiæ creatus in Latio, Romam oppidulum in regiam Tetrapolim vertit, inq; Palatino colle fundauit* &c. Sub regibus erant reguli, vt nunc sub regibus duces. Vnde omnis dux est regulus, non tamen rex. Ita Solinus tradit, T*araconem fuisse regem Ethruriæ, & in vincula coniecisse Cacum legatum Campani reguli, qui ducatum non verna Thuscorum inierat.* Potest dici talis ille, qui accessit ad Dn. nostrum *Iesum* Christum, Diui Iohannis c. 4. versi. 46. ἦν τις βασιλικὸς οὗ ὁ υἱὸς ἠσθένει, &c. quod vertit vulgaris lectio. *Erat quidam regulus, cuius filius infirmabatur Capernaum*: quamuis & βασιλικὸς explicari possit, pro *regio*, qui ex regis comitatu sit, nominis diminutio potentiæ diminutionem, seu exiguam ditionem dominationi subiectam, indicat apud Salustium in Iugurthino bello.

7 Erat in Ethruria Larthes, qui erat nō solum Tuscorum, sed etiam Aboriginum & totius Italiæ rex. *Larthem* porro vocabāt summum regem, *vt scribit M. Cato in fragmentis de originibus.*

8 Erant in Dynastia seu potentatu Ethruriæ duodecim Lucumones: in Vetulonia residentes duodecim reges: quibus vnus præerat, [c] quorum vnus supremus Larthes, vocabulo Etrusco, is regum maximus dicebatur: non solum quia ceteris præerat: verum etiam, quia anniuersarie ceteris duodecim reuocatis ipse per vitam totam perseuerabat. Eius generis Dynastia plurium regum cœpit esse in Ægypto Larthum, post Menophim regem. [d] Erant & stante Carthagine & Asdrubale, in Numidia multi reguli seiuncti ditionibus, inter quos Syphax honore præminebat. [e]

c Seruius 8. Æneid.

d vt scribitur in suppl. Manethonis.

e vt scribit Appian Alexandrin. li. de bel. pū.

DE

DE *Imperatoris Nomine.* CAP. IX.

DICITVR etiam princeps Imperator ab *imperando* seu iubendo, de cuius nomine ortu, & promotione in titulo Monarchiæ, docuimus [a]. Obtinebat olim nomen imperatoris tantum in castris apud Romanos: & dux militum præcipuus, imperator tantum militum: & in exercitu imperator, qui imperabat militibus: generaliter *imperator*, qui imperium aliquod seu potestatem a publico iubendi & statuendi habebat, cum penes populum erat potestas, quia is dum democratia regebatur respublica, habebat solus cogendi per imperium auctoritatem: & postea illi, quibus suum ius communicauit, & deinde omnino concessit. Ideo vt apud M. Varronem [b] imperator dicebatur res gerere: quia in eo neque facit neque agit, sed gerit, trāslatum ab his, qui onera gerunt, quod sustinet. Et rursum [c], *Imperator ab imperio populi, qui eos qui id attentassent oppr meret hostes.* Et sic imperatores dicebātur, *qui senatus & populi Romani iussu: vel ductabant exercitus, vel prouincias administrarunt.* Itaque nec illi domini primum erant, sed ministri, antequam imperatoris mitissimum nomen transferretur in principem, qui totius ditionis tenuit gubernacula. Interdū rebus in militia bene gestis, milites duces suos imperatoris & hoc nomine appellare solebant: atque ita στρατηγὸς *dux exercitus.* αὐτοκράτωρ, dignus qui suo arbitrio imperaret, dicebatur, vt apud Appianum Alexandrinum d de bellis ciuilibus, καὶ ὑπὸ τῆς στρατιᾶς ἐν τοῖς ὅπλοις ἔτι οὔσης αὐτοκράτωρ ὑπ' αὐτῆς προσαγορευθῆναι. Ἔστι δ' ἡ τιμὴ τοῖς στρατηγοῖς τόδε προσαγορεύεσθαι, παρὰ τῶν στρατῶν, καθάπερ αὐτοῖς ἐπιμαρτυρούντων ἀξίως σφῶν αὐτοκράτορας εἶναι. καὶ τήνδε τὴν τιμὴν οἱ στρατηγοὶ πάλαι μὲν ἐπὶ πᾶσι τοῖς μεγίστοις ἔργοις προσίεντο νῦν δ' ὅρον εἶναι τῇδε τῇ εὐφημίᾳ πυνθάνομαι τὸ μυρίους πεσεῖν. Et Iulius Cæsar [e], *In rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recepit, atque vniuersi exercitus acclamatione imperator appellatur* vnde ibidem Curio, *Equidem me Cæsaris militem dici volui, vos me imperatoris nomine appellatis.* Et Velleius Paterculus lib. 2. historiæ. de Iulio Blæso, *Qui post paucos,* inquit *annos proconsul in Africa, ornamenta triumphalia cum appellatione imperatoria meruit.* Et lib. 5, iterum Appian. *Secuta deinde salutatione inter ductores milites Ænorbarbi Antonium appellarunt imperatorem & Plancus vix recepit animum.*

2 *Imperij* nomen antiquis & nunc multiplex: atq; primum in lata significatione, ad omnes pertinet, qui quoquomodo præsunt. Et ita magistratus, qui potestatē habent, imperium etiam potestatis nomine publice habent [f]. Et apud Ciceronem [g] *Neq. magistratibus præscribendus est imperandi. sed ciuib. obtēperādi modus.* & postea *imperia iusta sunto:* id est *magistratuū iussa:* ita mai⁹ imperiū a minori rogari nō est ius [h]: & imperiū iussum πρόσταγμα πρόστασις. Et vt potestas alia, alia maior & minor: ita imperium aliud alio maius [i]: & quoddam imperium in negotiis pacis, quoddam in bellicis: in vtroque potestas populi & publica. vnde priuatim viuere, & in imperio esse con-

a li. 18 synta. iur. c. 2 nu. 7 & seq.

b li. 5. de lingua Latin.

c lib 4.

d li. 9.

e li. 2 de bel. ciuili

f l. potestatis verbo 215. de verb. signific

g 3. de legib.

h Gell. li. 13. ca. 14.

i vt in l. imp. de iurisd. & l. omnium iud.

traria, vt apud Liuium[a]. *penes collatinum dicitur imperium fuisse, Tarquinios priuatos viuere*: alii erant qui imperium habebant in ciuilib. pacis, & bellicis negotiis, vt Consules, Dictatores, Prætores.

a li. 2.

3 Commune omnibus, quod esset concessum tantum imperium illis imperatoribus in tempus certum, non in perpetuũ, cum administratione quæ temporalis erat: quibusdam in sex menses, *vt dictatoribus*: quibusdam in annum, *vt consulibus*: aliis in biennium, aliis in triennium, vel in aliud tempus cum certis difficilis potestatis limitibus, vt apud Appia. Alexa.[b] *Romani lege lata imperatorẽ creauerunt in triẽnium, qui toto mari quod est intra colũnas Herculis, & in maritimis prouinciis, vsq; ad quadringentesimum a mari stadium, potestatem haberet imperandi regibus, præsidibus, ciuitatibus, vt iuuaret se reb omnib. delectus quoq; habere illi permiserunt, & pecunias colligere: ex ordinariis quoq; legionibus illis tradiderunt ei exercitum &c.* Apud liberas Græcorum ciuitates eadem formula constituendi imperatores pro occurrenti necessitate obseruata fuit & ad tempus potestas a populo illis decreta, *vt colligitur ex libris historiarum Græcorum, & Cornelio seu Æmilio Probo, de vitis imperatorum.*

c in li. de bel. Mithridat.

4 Erat & imperatoris nomen post strenue gestum datum in titulum honoris & dignitatis, vt & triumphus decretus statuẽte senatu & iubente populo, vel militibus deferentibus hunc honorem: *vt & refertur in ca. legimus 24. vers. nam & Alexandria 93. distinct.* Ordinarii iuris erat mitti cum imperio duces a populo, qui nomine populi imperarent. facile quoque milites poterant nomen imperatoris deferre: sed id singulare, cum in titulum & honoris causa hoc dabatur consulto nomen. Nam oportebat eum, qui eo dignus censebatur honore, ex hostibus decem millia sua manu fudisse, aut duo millia aut saltem mille, vel seruitutis liberatorem fuisse c. Imperatores autem excellentissimos dixit Strabo d, qui post maris & terræ acquisitionem, in ciuitatem cœtum hominũ coegerunt. Fuit & imperium dignitatibus certis concessum & coniunctum, vt cum prætoribus in Asia Romanos assignasse tradit Dion Cassius *libro* 35. Iustitutum Romanorum fuit, vt vno de bello non amplius quam semel, quis imperatoris nomen acciperet, *vt idem Dio Cassius ait li.* 60. Apud Græcos quoties duces constituebantur, toties imperatores, vnde Phocion vicesimum gessisse dicitur imperium. Aratus, decimum septimum: Pelopidas, decimum tertium: Philopœmenes, octauum: eademque ratione qua Romæ gerebatur consulatus & repetebatur.

c vt l. quet ex Philippica 14. Ciceronis ex Alexãd. ab Alexãd. li. 1 genialiũ Dier. c. 2.
d lib. 1. Geographia.

5 Nomen imperatotis, ante Iulium Cæsarem minus habebat auctoritatis quam regium, quia sub populi ditione honorem gerebat, donec Iulius vsurpata perpetua dictatura, quæ antea erat concessa in sex menses, cum illo principatu tyrannice retinuit nomen imperatoris, quod in castris militibus sciebat esse gratissimum, *vt narrat Plutarchus in eius vita.* post quem in potestate successores, dici quoque

que voluerunt imperatores, omisso nomine regis, quod erat iã multum odiosum Romanis. Sed vero vsurpata regia potestate, quæ per se imperare dicitur ex populi consensu & lege regia. neque amplius postea tribuni plebis potestate sua plena vsi, quorum tamen institutio antea fuit prima, potius ad magistratuũ aliorum imperia cohibenda, quam ad imperandum, *vt constat ex Diony. Halicar. Gellio & Plutarcho & aliis*: quemadmodum Ephori olim apud Lacedæmonios, obiecti regibus a Theopompo.

6 Gradum sibi fecit ad monarchiam Iulius Cæsar per ipsam dictaturam. Et proinde post mortem eius consules legem tulerunt, ne quis in posterum dictator crearetur, exsecrationesque addiderunt ac mortem, ei qui mentionem dictatoris fecisset, aut eum magistratum in se recepisset: pœnam, pecuniamq; constituerunt, ei qui talem occidisset a. Quod tamen non diu valuit, siquidem non dictaturam quidem sed ipsum imperium Octauio detulerunt.

a *Dio Cass. lib. 44 histor. Rom.*

7 Vsurpauit sibi imperii nomine principatum Romanorum, Iulius Cæsar. Et huic enim, *vt ait Suetonius*, senatus primum imperatoris prænomen perpetuum, & patris patriæ, detulit. Post Iulium Cæsarem, imperium detulit populus primum ad tempus decennii renouatum Octauio. dehinc ad vitæ eius tempus: subinde Augustus, Tiberium & Claudium Drusum priuignos hoc nomine nobilitauit Bello quoque Germanico, fusis & fugatis hostibus, Tiberio Cæsari; Et Tito, expugnatis Hierosolymis, milites victores imperatoris nomen tribuere. Post Octauium rursum Cęsares ex consensu populi regnauerunt sub hoc imperatoris nomine, vel ex voluntate populi expressa, vel ex tacita imperium permittentis, vel vi & potentia armorum compulsi. sicque vicissitudine rex, & nunc imperatores facti sunt per successionem filiorum superstitum morientibus patribus, nunc ex militum impetu, nunc ex factionibus ducum vel aliorum. Quanquam Claudius Cæsar, qui Caligulæ successit, prænomine imperatoris abstinuerit, *vt scribit Suetonius* b. Tandemque eo res redacta est, vt summi pontifices in Occidente Occidentales Romanorum reges coronarint; & Imperio translato in Francos, dehinc in Germanos, eligendi imperatorem & regem Romanorum formam constituerint: electores crearint, coronationem & examinationem seu approbationem electi, & iuramentum sibi retinuerint *c. venerabilem de electio.* Exstat electionis formula in bulla aurea Caroli IV.

b *in Claudio c. 12.*

8 Remansit nomen imperatoris in principatu Romanorum, postea diuisum in Orientale & Occidentale. Rursum Turcæ, Tartari, & alii, hoc se titulo illustrare, & principatum suum adorti sunt. Imo quidam reges Asturum, & Castillæ ditionibus aucti, sese aliquãdo *imperatores* dici voluere, vt Alphonsus 6. occupato de Saracenis vel Agarenis Toleto: & Alphonsus 8. c

c *vt scribit Rodericus Toletanus lib. 7 Regum Hispania.*

9 Occidentale imperium magnam imminutionem ex eo cœ-

pisse arbitratur, quod pendeat a summi pontificis potestate, cui & iuramentum datur a tempore, quo Gregorius V. electionem in Germanos transtulit. Vt & summus pontifex sede vacante imperatoris interregnum ad se pertinere dicat, *iuxta quod tradit Platina, & Innocentius III.*[a]

Sed & Clemens VI. in contumeliam Ludouici Bauari, creauit vicecomites, imperii vicarios; vt contra Ludouicus in ecclesiæ ditione, vicarios creauit sedis Apostolicæ.[b]

a c. Licet ex suscepto to. de foro compet. lib. 2. decret. tit. 2

b Vt ait Crantzius lib 9. metrapoli. c. 1.

De Nominibus communibus vsurpatis in Regnorum quorundam principatibus. CAP. X.

QVemadmodum a cura & solicitudine, a munere imperandi & caussa, reges, duces, imperatores, & iudices, *vt diximus*, vocati sunt principes: sic etiam adhuc ex peculiari & proprio, alicuius rei vel principis insignis nomine, posteris communi imperantibus, factum legitur, & ita a primis imperantibus continuatum in successores aut propter singularem aliquorum præstantiam aut memoriam aliis communicatum.

2 Meminit Philippus Beroaldus, in principio commentariorum Suetonii Tranquilli, Ægyptios nominasse suos reges partim Ptolomęos, partim Pharaones: Parthos, Arsacidas: Latinos, Murranos: Albanos, Syluios: Romanos, Imperatores, Cæsares.[c] *Gentium alienigenarum reges*, inquit, *omnes vocabantur Abimelech*. De Arsace sic meminit Iustin. ex Trogo, [d] *Arsaces quæsito simul constitutoque regno non minus memorabilis Parthis, quam Persis, Cyrus, Macedonibus Alexander, Romanis Romulus matura senectute decessit. Cuius memoria hunc honorem Parthi tribuerunt, vt omnes exinde reges suos Arsacis nomine nuncupent.* Iustinianus in Nouella 47.[e] tres primos diuersorum temporum reipub. Romanæ principes adfert, primum *Æneam Troianum, regem: vnde & Æneadæ vocamur*, inquit, *qui ædificauit ciuitatem*: Alterum *Romulum, & Numā qui legibus instruxerunt ciuitatem, vnde Romulei & Romani*: Tertia vero principia ponit in *Cæsare, & Augusto Pio, vnde & nomen imperatoribus.*

c Basilius Magn. in Psal. 33.

d lib. 41.

e vt præponatur nomen imperatoris.

3 Prophetæ vnum quemque ex approbatis regibus, *Dauid* appellabant: & Iudæos propter morum deprauationem, *Sodomorum principes*, & *filios Æthiopum* nuncupabant. *vt ait D. Chrysostomus.*[f]

f Tom. 2. homilia 58. in Diui Matthæa c. 17.

4 Veteres quoque, quoties egregium aut illustrem pietate regem, aut reginam similiter laudare volebant, nec verius nec speciosius se id facere potuisse iudicabant, quam sola Constantini ac Helenæ appellatione, *vt in Synodo 5. actio. 1. Synodo 6. actio 18. & Syn. 7. act. 7.*

5 Ægyptii reges pro dignitate *Pharaones* dicebantur, *vt scribit Manethon in supplemento ad Berosum & Eusebius.* Pharao Ægyptiaca lingua ferus & ferociæ plenus dicitur, *teste D. Hieronym.* quem Ethrusca lingua Eth. Græca *Trossolum*, & *tromatoreum* dicimus. Quibus nominibus Vetulonienses Mæones appellarunt iuxta Annium ad Manetonem.

Manetonem. Secundum Iosephum vero, [a] Ægyptiorum reges post Mineum Memphis conditorem, qui Abrahamo longe prior vixisse creditur, *Pharaones* sunt appellati, a rege quodam Pharaone: *Pharaoth* enim lingua illorum regem significat: & postea Ptolomæos dictos, sed post socerum Solomonis nulli amplius hoc nomine fuerunt appellati, sed propriis nominibus. Ptolomæus porro Lagus, gregarii militis filius, qui Ægyptum armis sibi vindicarat, post res cum Antigono rege compositas, moribus & disciplinis mirifice Ægyptum instruxit, & morbo consumtus maximum sui desiderium reliquit. Vnde Alexandrini vt Philadelpho, qui post illum regnauit & reliquis regibus Ægypti, ab illius nomine, *Ptolomei*, cognomentum indiderunt, cum antea & *Pharaones* dicerentur. Aliquando autem dynastia fuit introducta Larthum, vt in Italia, & Larthes, nomine dignitatis dicebantur, quorum primus fuit Zethus, qui regnauit annis 15. *vt legimus in Manethonis supplemento.* Larth erat nomen Etruscum, idem quod supremum regem significans, *vt ait M. Cato in fragmentis de originibus.* Nam sub Larthe erant alii reguli, *vt ibidem dicitur.*

7 Iulius Cæsar, primum nomen imperatorium regium, a ducum virtute & strenuitate translatum monarchicum effecit: & posteris sui initii stigmata reliquit, vt ab eo Cæsares dicerentur. Cæsar autē ipse dictus, vt doctissimi viri quidam putant, ab elephante in bello per ipsum cæso, qui lingua Maurorum cæsa, dicitur: vel quod mortua matre, ventre cæso natus sit: vel a coma, quæ cæsaries: vel quod oculis esset cæsis, *vt scribit Ælius Spartianus.* [b]

8 Tartari, quo tempore Cangius electus fuit rex, vocarunt suum ducem vel regem, Caan, id est suo idiomate, imperatorē vel regem, *vt scribit Haitonus Armenus parte 3. Histo. Orientalis, cap. 22.*

9 Vt vero a Iulio, Cæsares *imperatores* dicti sunt, sic ab eius successore Octauio, qui legitimum primum principatum delatum a populo gessisse creditur, *Augusti* dicti sunt. Dictus enim Augustus a populo quasi esset natura hominis acceptior & venerabilior. Græci enim dicunt σεβαστὸν quod *honore sanctissimum & dignissimum* putāt, latius venerandum, *vt ait Dion Cassius.* [c]

10 Voluerunt & dici pii Imperatores, a tempore Antonini, cui erat e Gallia transalpina paternum genus, e Nemausensi ciuitate; pater Aurelius Fuluius. & hic erat ingenio clarus, doctus, mitis & nitidæ literaturæ, Numæ Pompilio comparatus, cognominatus pius a Senatu varias ob caussas, quas, vt reliqua recenset Iulius Capitolinus in eius vita. Et ab hoc ideo voluerunt omnes Cæsares dici pii, [d] Legimus quoque M. Antoninum, rescripsisse vxori Faustinæ, quærenti vindictam rebellantium cum Cassio, *Ego*, inquit, *illis parcam. non enim quicquam est quod imperatorem magis deceat, quam clementia. hac Cæsarem deum fecit. hac Augustum consecrauit. hac patrem tuum in primis Pii nomine ornauit.* [e] Eademque ratione remittenda cen-

[a] lib. 8. antiquit. cap. 6.

[b] In Ælio Vero.

[c] lib. 53.

[d] vt Instin. in § fin. vt liberti ae cetero aureo non indigeant annu'o. In nouellis.

[e] Vt scribit Vulcatius Galli anus in . Auidio Cassio.

sent delicta iniuriarum prolatarum in se, Theodosius, Archadius, & Honorius,[a] Et dicitur illa pietas Imperatoris, clementia circa subiectorum commodum & lapsorum subuentionem.[b] Pietatis autem modus in duobus consistit, in bonorum dogmatum certitudine & bonis operibus, *vt ait Cyrillus Archiepisc. Hierosolymit.*[c] Et vt etiam Epictetus dicebat, *vt refert Arrianus in eius Enchiridio.*[d] Pietatis præcipuum est bene de Deo sentire, & cum putare esse, & bene gubernare, tum ei parere & cedere, neque inuitum sequi.

Estque pietas, *debitus cultus erga Deum, patriam, parentes, eosque qui loco parentum sunt colendi.* Et pius, *qui Deum patriam & parentes, & eos qui parentum loco sunt iusto cultu prosequitur*, & proinde bonus princeps titulo *Pii* valde honoratur, quod istis conditionibus maxime populo necessariis, excellit & subditis imitandi præbet singulare exemplum. Dei enim cultum excolens sui principis & imperatoris Dei agnoscit potestatem, rempublicam curans munus suum obit, & eius commodis se inseruire debere reipsa fidem facit, & se esse a cupiditate proprii commodi alienum docet: parentibus debita præstans, se hominum & naturalis iuris conseruatorem, a iure diuino commendatum. Eximium huius pietatis exemplum in Lycurgo, qui cum fratri suo Polydectæ secundum Plutarchum, vel Polybitæ secundum Iustinum, in 3. Spartanorum regi succedere regnumque sibi vindicare potuisset, Charilao filio eius, qui natus posthumus fuerat, cum ad ętatem adultam venisset, regnum summa fide restituit: vt intelligerent omnes, quanto plus apud bonos pietatis iura, quam omnes opes valerent.

11 Reges Athenienses ab Ericthеo sexto rege *Ericteidæ* dicti sunt. Et a Cecrope qui primum regnauit *Cecropidæ*.

12 Scytharum regibus omnibus, *Scholothis* regis cognomen. *Herodotus* 4.

13 Auari, seu Hungari, regem suum vocabant *Cachanum*.[e]

14 Neoptolemus Achillis filius Epirotarum rex & Molossorum, successores reliquit reges *Pyrrhidas* ab eo cognominatos. Nam & sibi Pyrrho puerile fuit cognomen, & vnum ex legitimis filiis ex Lanassa Cleodis filia, susceptis, *Pyrrhum* nominauit.[f]

15 Ægyptii & suos reges vsque ad Sethonem vltimum vocabant *Piromos*, nec Deos vel ex Deorum progenie dici volebant: erat autem illis *Piromis* quod Græcis καλὸς κἀγαθὸς, id est, *honestus & bonus*, vtrumque asserit Herodotus in 2.

16 Scribit & Plinius,[g] In *Mæroe reginas dictas fuisse nomine Candaces*, *a prima quæ eius erat nominis.*

17 Omnes & reges olim appellabantur *Ioues*, quod Iupiter is qui primum ita fuit nominatus, præclara in mortales & in Athenienses præcipue beneficia contulit.

18 Artaxerxes Mnemon, cum se bonum planeq; affabilem regem præstitisset & pacis amantem, omnium deinceps regum nomina

Persæ

a In l. vnica si quis imp. maledix. lib. 9. C. tit. 7.
b In l. imperialis 23. C. de nupt. lib. 5. C. titu. 4. & in l. fi. C. de donat. inter vir. & vxor.
c In Catechesi 4. illuminatorum.
d cap. 36.
e Aym. 4. de gest. Francor. ca. 5.
f Plutarch. in vita Pyrrhi.
g Lib. 6. cap. 29.

Persæ commutarunt, eiusque nomen ipsis imposuerunt, *vt Artaxerxes* dicerentur. [a]

19 Reges Corinthi olim Cypselidæ dicti, a Cypselo, qui pulsis Bachidis a Corintho, ibidem imperio est potitus, summasque coegit diuitias [b]

20 Longobardi, cum post mortem Alboini, viginti annis sub ducibus fuissent, Autharim sibi regem crearunt, quem a Vespasianis & Flauio Claudio imperatoribus optimis, sumto augurio, & ob dignitatem *Flauium* appellauerunt: quo prænomine omnes qui postea fuerunt Langobardorum reges feliciter vsi sunt [c]

21 A SKYOLDO Lotheri Danorum regis filio, ceteri Danorum reges, communi quodam vocabulo *Skyoldungi* vocari cœpti. [d]

22 Turcarum reges nomine *Othomanni* dicuntur, ab Othomanno primo rege eius nominis Turcorum, *vt narrat Chalchondylas*, [e] hic vir acer a Galatiæ loco, vbi natus.

23 Apud Iaponios Indos, præfecti duo summa cum potestate sunt, quorum alter honoribus: alter iudiciorum & caussarum cognitioni, honoris præfectus Voonem nominant, stirpis successione delectum. [f]

24 Iosephus *libro 1. aduersus Apionem*, ex Manethone narrat, decimam septimam Dynastiam fuisse inferioris Ægypti a diluuio anno 90. ibique fuisse Hebræos nititur docere, eorumque reges dictos, HYCSOS, id est, reges Pastorum, qui per 190 annos imperarint.

25 Quintus Curtius tradit, [g] in parte aliqua Indiæ reges regionis Taxillis nomine cognominari. *Omphis*, inquit, *permittente Alexandro, & regium insigne sumsit, & more gentis suæ nomen quod patris fuerat: Taxillem appellauere populares, sequente nomine imperium in quemcumque transiret.*

26 Reges Danorum dicti sunt SKYOLDVNGI propter virtutem & probitatem regis SKYOLDI. [h]

De superbis vanisque nominibus & titulis a principibus vsurpatis. CAP. XI.

EXploratum est inter homines, eam esse mortalium vanitatem, vt se plus æquo ceteris vanissima philautia præferant, & semper plus de se quam in veritate sit, opinentur, numquam contenti sua sorte, maiora desiderent, & inanes a seipsis decepti, plus sibi tribuant quam habeant. Nunquam enim cupiditas habendi, nec ambitio satiari potest, & *quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.* Hæc est miseria etiam nostri seculi, quæ semper omni ætate obtinuit, & malorum infinitorum mater & origo exstitit, vt nemo suis contentus viuat, & ideo quæ nõ oportet & modis illicitis persequatur, & sibi cum non possit consequi, irreparabile: & quod non præuidetur, nec sentitur prius quam aduenerit, damnum ingeneret. Plebeius diuitiis vel a patre vsurario, latrone, impio, vel ærumnoso quæsitis, suæ conditionis oblitus, nobilis titulum cupit, am-

a *Diodo. li. 15.*
b *Herodot. & Strabo.*
c *Paulus Diaconus lib 3. de Longobardis, c. 8. & Platina.*
d *Saxo li. 1. & Cranzius lib. 1. Daniæ cap. 5.*
e *lib. 1.*
f *Ioannes Metellus.*
g *lib. 8 de gest. Alex.*
h *Sax. Grammatic in princip. lib. 1. Historiæ Danicæ.*

bit, mercatur a Principibus. Nobilis vero vult haberi, antiquæ cuiusdam nobilitatis successor, quā nec retinet vllo modo & ceteris præstantior. Qui ex progenie nobili per carnem & sanguinem propagati sunt, & sæpe a vera nobilitate degenerarunt, vitiis, impudicitiis & sceleribus; inanibus maiorum nominibus sibi personam induunt, finguntque titulos, principes volunt haberi: principes autē eadem stultitia quidā, reges: reges, imperatores: imperatores & vtriq;, Dii aliquando, vel honoribus diuinis admirari se cupiunt, & se homines esse, natos & morituros humanisque actionibus, passionibus & moribus obnoxios, obliuiscuntur. Ita præsumtio, ex radice stultitiæ superbiam generat: superbia, fastum: fastus, aliorum cōtemtum & superlationem, contemtus, seditiones, rebelliones, inimicitias. Hinc bella, & postremo subuersio & principum & principatuum, personarum & bonorum: se mutuo enim hæc consequuntur per certissimos gradus.

2 Antequam Darius, Arsani Histaspis filius, qui occuparat tyrannidem Persarum, casurus esset & vincendus ab Alexandro Magno, eo vanitatis peruenit, feliciter gestis victoriis pluribus contra barbaras nationes Scytharum & Indorum: vt missa superba legatione contumeliosa atque imperiosissima ad Alexandrum, *se regem regum ac consanguineum deorum*, diceret. Alexandrum vero *famulum suum* appellaret, *vt habetur in lib. 2. Supplementi ad Q. Curtium.* Et rursus apud Herodotum, [a] inuenitur eiusdem Darii cippus erectus ad fontes Theari fluuii, cum hac vana inscriptione IN THRACIA THEARI AMNIS CAPITA, OPTIMAM AQVAM ATQVE PVLCERRIMAM CVNCTORVM AMNIVM PRAEBENT: ET AD EA PERVENIT EXERCITVM DVCENS ADVERSVS SCYTHAS, VIR OPTIMVS ATQVE PVLCERRIMVS CVNCTORVM HOMINVM DARIVS HISTASPIS FILIVS, PERSARVM CVNCTAEQVE CONTINENTIS REX.

a in Melpomene seu lib. 4.

3 Cleopatra quoque eo insolentiæ prouecta est, vt se reginam reginarum appellaret. [b]

4 C. Cæsar Caligula, notatus elationis & vanæ gloriæ a Suetonio [c] quod voluerit se dici pium, castrorum filium, patrem exercituum, optimum maximumque Cæsarem. Addit & Xiphilinus ex Dione eundem in eam prolapsum insolentiam, vt deorum vestimenta indueret, in quibus nunc bellicosam virginem, nunc mulierem, nunc alios deos repræsentaret.

b Suidas in verbo ἐξώκειλεν.
c cap. 22.

5 Sapor rex Persarum scribens Cæsari Constantio, hos sibi arrogauit titulos, *Rex regum Sapor, syderum frater, Solis & Lunæ, Cōstantio fratri meo, salutem plurimam.* [d]

6 Clearchus Ponticus, factus Heracleotarum tyrannus, diuinos sibi haberi honores, voluit, vestes deorum induit, filium suum Ceramion, id fulmen appellauit, & multa tyrannice egit: sed postea

d Ammiā. Marcelli lib. 17. hist.

tandem

tandem Clyon familiaris Platonis, eum interfecit, *vt scribit Suidas.*

7 Alexandri regis virtus & felicitas, tribus insolentiæ gradibus notata est: fastidio enim Philippi, Iouem Hammonem patrem asciuit: tædio morum & cultus Macedonici, vestem, instituta Persica assumsit: spreto mortali habitu, diuinum æmulatus est, nec fuit ei pudori, filium, ciuem, hominem dissimulare, *vt referunt Valerius Maximus,* [a] *Quin. Curtius, Arius & Plutarchus.* [b]

8 A Suetonio vero & aliis Iulius Cæsar perstringitur vt superbissimus, qui & non solum honores nimios recepit, vt continuum consulatum, dictaturam perpetuam, præfecturam morum, prænomen imperatoris, cognomen patris patriç, statuam inter reges, suggestum in Orchestra: sed etiam ampliora humano fastigio sibi decerni passus est, imo procurauit, vt tēpla, aras, simulacra iuxta deos, puluinar, flaminem, lupercos, appellationem mensis a suo nomine, quæ omnia quam vana illi fuerint, quamue vtilitatem attulerint, docuit exitus vitæ tragicus.

9 Vltra id quod Sylla voluit se dici fortunatum, *vt ait Appianus Alexandrinus,* adhuc decreto se venustum appellari voluit. [c] *Vnus hominum ad hoc æui,* inquit, *felicis sibi cognomen asseruit L. Sylla, ciuili namq; sanguine ac patriæ oppugnatione adoptatus.* idem Appian. [d]

10 Paschalis 3. in schismate, vt illiceret multo magis in suas partes, quas defendebat Moguntinus episcopus, titulis præclarissimis non parcebat scribens, Christiano Christianissimo sedis apostolicæ legato, imperialis aulæ cancellario, & Romanæ ecclesiæ fidelissimo. [e]

11 Rex Arabum tempore Veremundi Hispaniarum regis, superbiens & elatus victoriis, & quod se strenue defendisset a Christianis, permittente id Deo ob peccata Christianorum, voluit se nominari *Alhagib,* & *Almanzor,* id est, *supercilium,* quo oculi defenduntur, & defensionem ipsam. [f]

12 Ataulphus Gothorum rex Roma debellata, eo vesaniç processit, vt quemadmodum Cæsares sic in posterum *Romanos principes* cognominari destinarit. [g]

13 Sunt quidam principes, qui multis titulis sese exornant; multisque ditionum nominibus sibi applaudunt, ex quibus forsan aliquando vxores prodierunt, vel quorum maiores possessores fuerunt, sed possessione deturbati sunt, vel cessione facta, vel venditione eam in alios transtulerunt. Quod quidam faciunt, vt generis sui nobilitatem commendent, vel vt persuadere possint iure quodam in his in idea retento, quod certe rident alij principes, qui vere possident & somnia illa contemnunt, sicut Constantinus cognomine *magnus* Imperator, *vt narrat S. Aurelius Victor in epitome,* Traianum imperatorem *herbam parietariam* ob titulos multos ædibus inscriptos, vocare solitus erat. Sunt certe, vt noui aliquando certissime, isti tituli inanes & vacui a possessione, plerunque occasiones,

[a] Li 9. c 5.
[b] in eius vita.
[c] Cœl. in Rhod. li 24. varia lectio c. 6. Et C. Plinius l. 7 natural. histo. ca 44.
[d] li. 1 de bellis ciuilibus.
[e] Crantzius li 6. Metropoli c. fi.
[f] vt ait Rodericus Toletanus lib 5. rerum Hispaniarū c. 13.
[g] Alexan. ab Alexa. li. 1. c. 2.

Tituli principū.

cur principes, qui reipsa possident, denegauerint auxilia laborantibus titulariis, cum quibus alioquin non leuis amicitia fuit. Hoc vnum laude dignum in Gallia: quod reges vnico nomine reges Francorum, solis liliatis insignibus se exornant. Neque enim titulos illos, quæ diuisionem continent, neque tot incisa insignia, quæ mixtionem plurium indicant, ad vnicam domum nobilitandam habent. Quod enim per se sufficit, non eget alterius accessione.

14 In recensendis Iustiniani Titulis præpositis in editione librorum iuris ciuilis prima fere integra pagina, vix sufficit, a prouinciis debellatis & per duces certe suos, non per ipsum, & ab aliorum Imperatorum virtutibus translatis. Quæ certe ex adulatione Triboniani viri astutissimi & aliorum adscripta sunt, qui etiam ei stultissimo persuadere ausi sunt, se tandem immortalem in cœlum assumendum. quod ipsum credidisse quidam putant. At non eius vanitatis fuisse diuum Ludouicum Francorum regem responsum eius testatur. Rogatus enim quonam cognomine gestorum suorum vellet ornari, *Victoria*, inquit, *qua in ecclesia Possiaca contra diabolum dum baptizarer, vt pruna ita mihi clarissima obtigit, in hac sola glorior & triumpho, ab hac Ludouicus Possiacus denominari volo*, vt scribit Ægidius Corrosetus. [a] Carolus Magnus, vt Romanis se insinuaret strictius ad consequendum & fouendum imperium quod obtinuit, voluit inter titulos se *patritium Romanum* vocari, vt appareret ex priuilegiis concessis Ecclesiæ S. Germani Parisiensis, [b] quorum initium, *Carolus Dei gratia rex Francorum & Largobardorum atque patritius Romanorum, &c.* Patritiatus dignitas minor habebatur imperatoria, sed illa secunda fuit per Iustinianum, [c] & post illum ab imperantibus in Græcia Cæsaribus habita. Sic Carolus Magnus Patritius factus est Romanorum, ab Adriano summo pontifice, & synodo collecta Romæ, post victoriam de Desiderio rege relatam, [d] antequam imperator crearetur: eoque titulo etiam insignitus *Patritij Romani* Cassiodorus, dignitatis formulam scriptam reliquit *Patritiatus*. [e] Vsus tamen Carolus Magnus aliis titulis in constitutione capitularium & legum. Et in libro 1. in præfatione Capitularium sic legitur, *Regnante Domino nostro* IESV CHRISTO *in perpetuum, Ego Carolus gratia Dei eiusque misericordia donante rex & rector regni Francorum, & deuotus sanctæ Ecclesiæ defensor humilisque adiutor &c.*

a de dictis & factis memorabilibus.

b quæ referuntur ab Annonio l. 5. de gestu Franc. c. 1.

c l. nemini de consul. li. 12. C.

d c. Adrianus 22. sub 63. distin.

e Cassiod. li. 6. variar.

De abusu rursum quod Principes dij voluerint haberi aut dici.

CAPVT XII.

EST ridicula inter sapientes inanis titulorum ad se non pertinentium vsurpatio, sed blasphemia detestabilis ea, quæ sibi quæ Dei sunt, attribuit, sacrilegium multis pœnis expiandum. Iusta quippe quidem occasio fuit dicendi principes bene imperantes, vt magistratus, & episcopos, & alios, nomine Dei, dictum antea, propter

pter ministerium, quo Dei mandata & leges exsequebantur, & autoritate eius funguntur & potestate. Ceterum abusus ortus inde pessimus, quum, quod ad Deum referri debet, translatum est in propriam gloriam hominum & principum, perinde ac si proprio iure ea potestate & propria virtute vterentur. Sic vel error populi seu ignorantia, vel superbia ipsorum principum, vel nimia & sacrilega adulatio, effecerunt, vt principes tanquam veri dij venerationem habuerint. Populus qui beneficia principum, & vtilitatem ex bono eorum regimine consequitur, rudis & ignarus eorum, quæ ad diuinitatem pertinent, nesciens distinguere delegatum a delegante, humana a diuinis, confuse pro diis habuerunt, *vt ait Sapiens.* Principes in principio & successoribus eandem opinionem reliquerunt, qui superstitioni superstitionem addiderunt, & plerunque metu principum, qui id ambiebant; & dolore amissi quidem forsan filij vel patris simulacrum prius factum est. Postea vero pro Deo illud habitum, Sapientiæ *cap* 14.

2 Refert Lactantius [a] ob propagandum fulgorem nominis & memoriam conseruandam indidisse cœli, terræ, & stellarum nomina filiis reges, & sibi ipsis, vt Saturni pater, dictus *Vranus*, seu *cælum.* Et apud Xenophontem libro de æquiuocis Saturni dicuntur, nobilium regum familiarum senissimi, patres eorum *celi*, vxores *Rhea* primogeniti eorum *Ioues* & *Iunones, Hercules*, nepotes eorum fortissimi. Sic antiquissimorum, quorum ignorantur parentes, vel quia virtute eminebant, *cœlum* dicebatur *pater:* Rhea seu terra mater, *vt & auctor est Minutius Felix in Octauio, & Lactantius.* Quia qui virtute præstant, vel ignotis parentibus apparent, solemus dicere eos de cœlo cecidisse. Attulimus exempla paulo ante ex Tomo 4. commentariorum artis mirabilis *in sextum librum, sub titulo de Deo, c.5 num.*3. eorum qui ratione dominationis, principatus, stultissima impietate inflati, voluerunt se nominari deos, *vt Nabuchodonosor, Iudith.c* 3. *Alexander magnus, Domitianus, Antiochus & alij.*

3 Principes vero boni hoc nomine deorum, non solum non contempserunt, sed etiam abominati sunt, *vt Vespasianus*, qui frequenter generis sui ignobilitatem etiam præ se tulit, eosque risit, qui in Herculem illud referre conarentur, *Sueto.* Et barbarus etiam Atila Hunnorum Rex Patauio capto, Marulli Calabri poetis carmẽ, de laudibus suis conscriptum, in ignem conijci iussit, quia licentia poetica originem Atilæ ad Deos retulerat. [b] *Antigonus* etiam rex, cum Hermodotus in poemate dixisset, Iouis filium, *non hæc*, inquit, *de me sentit Lasanophorus, qui matulam domino subijcit*, irridens stultitiam adulatoris, *vt scribit Plutarch. in Apophtegm.* Durius tulit adulationem hanc Sigismundus imperator, qui supra modum eum laudanti & dicenti diis similem esse, alapas dedit. Illoque conquerenti, *cur me cadis, imperator?* respondit, *cur me mordes adulator?* [c] Sunt qui quamuis expresse nolint se deos dici, tamen voces di

a 1. *Diuin. instit. c.*11.

b *Nicol. Olahus c.*15 *de vita Atilæ.*

c *Aen. Syluius lib* 2. *commentariorum de rebus gestis Alphonsi.*

uinas sibi acclamari, seque veluti attonite circumspici & obseruari in modum diuini simulacri desiderent, & non facientes oderint, facientes beneficiis prosequantur. Hinc tot voces vanæ audiuntur, *diuina clementia, Sacra elogia, Sacra maiestas*, & quæ imperatores iactant *diuinas numinis aures*[a] *adorandam diuinam suam serenitatē*,[b] *suam perennitatem*[c] *& æternitatem*,[d] cumque dicuntur *sanctissimi*.[e] Videbis interdum tam arrogantes principes, imo ex minimis & regulos qui torue inspiciant aulicos, vel sibi assidentes etiam non loquentes, stantes procul exsistentes, eosque notent, qui ante conspectum eorum prodierint, si semper erecti & capite aperto non illos admirentur, & veluti stupentes tacite adorent. Sunt ex aulicis fere plures quam par sit eius generis adulatores, qui quidem id lubentissime faciant, & alios non facientes arguant, qui tamen, si cum suis principibus in sacras ędes peruenerint, capite tecto sacra mysteria dixerim, non solum non contemplari, sed & impudenter verbis & risu sæpenumero interturbare: quod mihi videtur valde abominabile & amentiæ plenum, plus honoris tribuere principibus terrestribus quam regi regum, in cuius aula & sanctissimo templo eo præsente diuinitatis maiestatem contemnunt: in quo & ipsi principes, qui adsunt & vident, maiori pœna torquebuntur a Deo, quod gloriolæ suæ tam sint solliciti, Dei autem numen se præsente patiantur contemni. Videntur enim pati nō aperto esse capite in tēplo aulicos, quos in aula ita non patiuntur, quod putent sibi detractum iri, si tunc caput aperiant, & videantur Deo potius quam sibi honorem deferre. Idipsum dixero de quibusdam stolidis episcopis & personis aliis ecclesiasticis, quas vt principes omnes vt *vicarios Dei & ministros* venerari & obseruari par est, & expedit ob diuinam maiestatem quam repræsentant in sua dignitate & ministerio, neque tamen reprehendimus huiusmodi delatos principibus ob Deum debitos illis honores, imo & dignos pœna non reddentes, & vt sacrilegos puniendos arbitramur. *Qui enim*, ait Dominus, *vos honorat me honorat, & qui vos spernit, me spernit*, & honorandi sunt principes tanquam a Deo potestatem habentes.

a vt l. fin. de adquir. poss. C.
b l. penul. de hære. inst. C.
c l. 3. de episcopa. audient. C.
d l. 2. de Fabricensib. P.
e l. 3. de natalib. restit.

5 At, hoc dicimus, ita honorem hominibus vicariis & ministris dei impendi & concedi debere, vt integer sit Deo debitus, & vt cognoscant qui tantam dignitatem gerunt, non propter se, sed maxime propter eum quem repræsentant, eis tribui. Neque ideo intumescere præter modum debere, sed perpendere quod ait, *Quid habes quod non accepisti? & si acceperis, quid gloriaris?* sibi vindicare, quod datur vt alteri referatur, est abusus dati, & sacrilegium: quibus conuenit Gabriæ apologus.

Ὤμοις ὄνος παρῆγεν ἀργυροῦν ἔριτας,
Ὅπερ συναντῶν πᾶς τις αὐ' ἐπροσκύνει,
Τύφῳ δ' ἐπαρθεὶς, μὴ θέλων μένειν ὄνος
Ἠ'γυσεν, οὐ τὸν θεὸν δ' ἄγεις. id est,

Simula-

Simulacrum asellus baiulans argenteum,
Cum id transeuntes flexo adorarent genu,
Sui hoc honoris gratia est fieri ratus:
Iamque insolenti elatus arrogantia
Nolebat ambulare, donec aspero
Probe dolatus fuste clunes audijt,
O stulte non es tu deus, sed fers deum.

Ioannes Gerson[a] arguit quosdã summos pontifices, qui, eo quod, imperatores & reges ex consideratione stipendiæ potestatis, quam in persona sui vicarij Deus posuit, procumbunt ad oscula pedum eorum, tanta arrogantia detinentur, referentes ad se, quod impenditur merito & iure ipsius potestati, atque refert cuidam glorianti, quod pedibus suis conculcaret imperatoris caput, imperatorem retundentem hanc arrogantiam satis acriter hoc mordaci verbo respondisse, *Non tibi*, inquit, *sed Petro.*

a lib. de potestate ecclesiastica consideratione 11. in prima parte operis.

6 Herodes Rex, de quo mentio fit Actorum c. 12. posset sufficere ad compescendam insolentiam & superbiam principum vtriusque classis & spiritalis & temporalis. Is enim statuto die vestitus veste regia, sedit pro tribunali, & concionabatur Tyriis, & Sydoniis quibus erat iratus, & pacem deprecabantur, & populus ei acclamabat, *Dei voces & non hominis.* Confestim autem percussit eum Angelus Domini, eo quod non dedisset honorem Deo, & consumtus a vermibus, exspirauit.

7 Lucifer etiam principatum Angelorum habens, & pulcritudine aliis prestans, cum gloriam sui principatus supra Deum voluisset sibi vsucapere, ab eo omnino cecidit in inferiorem caliginem. b

b Esaiæ c. 14.

8 Salmoneus quoque Æoli filius, rex Elidis, quum diuinos sibi honores insolentius quæreret, Iouemque constructo æneo ponte tonando, & iaciendis fulminibus imitaretur, a Deo fulmine vero ictus, necatus est, & detrusus ad inferos, sicut meminit his versibus post Pindarum Virgilius. c

c 6. Aeneid.

Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Iouis, & sonitus imitatur olympi.

9 Nabuchodonosor in aula Babylonis deambulans & intumescens, dixit, *Nonne hac est Babylon ciuitas magna, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei?* Sed statim, cumque adhuc sermo esset in ore eius: vox de cælo ruit, *Tibi dicitur Nabuchodonosor rex, regnum tuum transibit a te & ab hominibus deijcient te, & cum bestiis & feris erit habitatio tua. fœnum quasi bos comedes, & septem tempora mutabuntur super te, donec scias quod dominetur excelsus in regno hominum, & cuicumque voluerit det illud. quod & factum est.* d Voluerat & antea, non tantum se sed etiam statuam suam ab hominibus per edictum adorari. e Erat enim superbissimus mos Persarum regum, adorari ab his, qui ad eos admittebantur. Imo tempore Apollonij Tyanei, *vt scribit Philostratus in*

d Daniel c. 4.
e Daniel c. 3

cius vita, ingredientibus Babylonem aurea regis imago proposita, quam nisi adorassent, aditus & ingressus vrbis eis prohibebatur, quod & ex adulatione nimia incrementum apud Barbaros obtinuit. nam & adorabantur reges, & deorum honoribus afficiebantur, *vt ait Q. Curtius* [a] & qui eos adibant humi procumbebant, & ita salutatio regum Persarum fiebat prostratis corporibus salutantium, [b] & Zenobia adorata est more Persarum, *vt scribit Trebellius Pollio in Zenobia*. Apud Athenienses vero & in libera republica ortos, turpis & indecora huiusmodi veneratio habita merito est: multo magis inter Christianos quibus dictum, *Dominum deum tuum adorabis & illi soli seruies* [c] Et Aristoteles inter barbara, ponit προσκυνήσεις καὶ ἐκστάσεις. Isocrates ideo Persas insectatur in panegyrico, quod diis debitos honores mortali regi tribuerent. Conon Atheniensis interpellatus de adorando rege, noluit & dixit, *Mihi vero non est graue quemuis honorem habere regi, sed vereor ne ciuitati meæ sit opprobrium, si potius Barbarorum quam illius more fungar. Æmil. probus in Conone. Iustinus in 6.* Pari modo Sperchies & Bulis Spartiatæ Xerxi, a ciuibus suis ob violatos contra ius gentium Darij caduceatores dediti, producti ante Xerxem ab stipatoribus regiis Susis noluerunt regem adorare, dicentes *hoc esse alienum a maiorum institutis, mortalem quemquam adorare, nec se eius causa venisse.* Adoratio erat, illa itaque more deorum veneratio delata, cadentibus pronis in terram adorantibus, salutantibus vel deprecantibus, vt diui Matt. c. 2. ibi, *Procidentes &c.* & c. 4. ibi *si cadens adoraueris me.* [d] Athenienses, Timagoram inter officium salutationis, Darium regem more gentis illius adulatum, capitali iudicio affecerunt. [e]

10 Refert Herodianus [f] Plautianum præcipuæ auctoritatis post Seuerum & filios eius Cæsares, superbia ita redditum trucem, & horribilem cum supremæ dignitatis insignibus, dum incederet, vt non modo non adiretur a quoquam, sed etiam qui fortuito occurrebant, ab eo verterent oculos. Quin & anteambulones aliquot, quacumque iter faceret, denuntiabant, nequis in proximo consistere, neue illum contueri, auderet, sed auerterent vniuersi oculos, terramque despectarent. Postremo autem, cum & ipse tollere Seuerum & filium Antoninum decreuisset, mandato dato de illis occidendis Saturnino, voluit adorari ab illo tanquam imperator: verum statim sensit pœnas diuinæ vindictæ, & detectus confossus est cum sua superbia.

11 Contigit idipsum Amano, qui honoris prærogatiua a rege Assuero donatus, vltro voluit se adorari: & cum Mardochæus qui Iudæus erat, noluisset id agere, machinatus interitum vniuersis Iudæis, in erecta cruce quam Mardochæo parauerat, suspensus est. [g]

12 Inter cetera, quæ Hermolaus coniurationis in necem Alexandri magni auctor, pro causa adiecit, illã dixit, *Tu Macedonas voluisti genua*

[a] c. 8. Plutarch. in Themistocle. [b] Valer. Maxim. li. 7. c. 3. dum de Darij electione agit. [c] Deuteron. c. 6. D. Matthe. c. 4. ver. 10. [d] Genes. 19. & 43. nu. 22. Daniel. 3. & alibi. [e] Val. Max. li. 6. c. 3. Plutarch in Artaxerxe & in Pelopida. [f] li. 3. [g] Esther. c. 3. & 7.

genua tibi ponere, venerarique vt Deum: Tu Philippum patrem auersaris, & si quis Deorũ ante Iouem haberetur, fastidires etiam Iouem [a]. Et Horatius.[b]

--scimus vt impios
Titanas immanemq; turbam
Fulmine sustulerit caduco.

13 Heliogabalus seu Antoninus Romanorum imperator voluit Senatum, *vt ait Herodian. in 5.* Inter sacrificandum quo alios Deos nominare solebant, Heliogabalum ante alios nominari. Verum tã dem ex sua stultitia & fœdis moribus, præmium meritum recepit, a militibus tanquam imperator fœdissimus sublatus & necatus.

14 Alexander vero imperator se vetuit more Persarum adorari, cũ iam cepisset Heliogabalus adorari eo modo.[c]

15 Sed maior vana gloria & superbia seu inanis & sacrilega elatio, Claudii Cæsaris Caligulæ, qui sibi vindicabat diuinam Deorũ maiestatem, & simulacris nimia religione & arte præclaris, & Iouis Olympici, iusserit caput adimi, & suum imponi, & sæpe inter Castorem & Pollucem fratres, medium se adeuntibus adorãdum, exhibuerit: sibique in temploaureum simulacrum imposuerit, sacerdotiaque sibi & sacrificia statuit adferri, & hostias delectas, vt pauones, phœnicopteros, Numidicas, Meleagrides, Phasianos.[d] Sed bone Deus quale hoc numen in eo, qui spurcitiis & crudelitate plenus erat, non habita ratione suæ vsurpatæ diuinitatis, obtruncatus est triennio postquam regnasset.[e] Videbit qui volet quam facete ludat simul ac mordaciter Seneca in *apocolocynthosi de deificatione Claudii Cæsaris.*

16 Laudatur Commodus Imperator filius Marci, qui tredecim annos a morte parentis administrauit imperium, tanquam vnus omnium ante se imperatorum nobilissimus, quia filius imperatoris, omniumque eius ætatis hominum formosissimus, iaculator, robustissimus & certissimus: at vituperatur, quod studiis fœdissimis vitæ rationem contaminauerit,[f] eoque tandem vecordiæ petulantiæque processit, vt paternum primo cognomen repudiaret, ac pro Commodo Marci filio, Herculem se Iouis filium, iusserit appellari. Quin & simulacro etiam Colosseo, quod Romanis venerabile erat, Solis effigiem gerenti, capite demto suum imposuit. Tandem autem apparuit qualis Deus esset nam veneno sublatus est, & sublata tali deitate remansit memoria monstri & tyranni fœdissimi. Scribit Plutarchus, Aristotelem in Alexandrum pium magistrum literis Antipatrum obnixe rogasse, vt Alexandrum iam Macedoniæ regem moneret, ne tot victoriis elatus quas in Asia adeptus esset, Deum contemneret, cuius nutu omnia mouentur. Et certe diutius fortassis in regno tot laboribus parto vixisset si præceptoris sapientissimi monitis obtemperauisset, nec coli pro Hammonis filio, & more Persarum adorari voluisset, *vt ait Platina lib. 1. de optimo ciue.*

a apud Q. Curtium li. 8. de gestis Alexan.
b Oda 3. li. 3. de Deo agens.
c vt ait Lãpridius in Alexandro Seuero.
d Suetonius in eo. ca. 22.
e vt idem Sueto. narrat in eod. c. 58.
f Vt ait Herodia. in fi. lib. 1.

17 Antiochum 2. nomine regem Syriæ Deum primi cognominauerunt Milesii, quia Timarchum eorum Tyrannum sustulisset. Sed hunc Deum vxor veneno interemit, *vt ait Appianus Alexandrinus*,[a], & viderunt Milesii, quantum diuinitatis tribueruut, ipse autem qui passus erat se talem dici, cognouit Deos miseros huiusmodi esse.

a in Syriacis

De nomine Domini, quod principibus conuenire potest, & quando eo abusi superbe aliqui sunt. CAPVT XIII.

FVERVNT quidam principes, vocati *domini*; quæ tamen dura visa est appellatio inter homines liberos: vt domi natio ipsa, species principatus tyrãnici b. quãuis & legitima sit in aliquibus rebuspublic. in quibus cum commoda potestate ex lege regni eliguntur principes, sicque iugum populus admisit, vt se plenissime voluntati eorum commiserit: etsi dominorum potestas proprie sit in seruos, alia quam patrisfamilias in domesticos, & regum in ciues volentes: vt autem & domini seuerius in seruos: sic isti qui domini dici voluerunt, sæpius abusi sunt regia humanitate & clementia, & voluerunt prçter modum plerunque sibi a subditis obtemperari: quod si ex lege regni, illud egerunt barbarica libertate, & barbarica subditorum patientia: non fuerunt dicti ex eo imperare illegitime: si præter legem, tyrannice, quando videlicet abusi sunt potestate, nimia licentia. Persici reges legibus soluti erant, & quod illis libebat, licebat c. Grauissimæ autem illorum leges in subiectos, vt & qui ab ipsis iussi sint, se interimant, d & quodcunque oneris illis imponeretur, id læto animo facerent, & obedienter. e & si verberibus flagrisq; cæderentur iussu regis, gratias ei agerent, quod hoc facto regem se eos in memoriam habuisse testatus esset. Et ita in beneficii loco iniuriam ponebãt f. Immo qui & consultando a rege dissentiebant quamuis bene, & ideo essent latere aureo donati, & prçmio tamen cçdebantur, *vt ait Ælianus* g Alioquin & domini, & dominationes, legitimã & a Deo habent auctoritatem. veluti dictum est primis parentibus, *Dominamini piscibus maris* &c. Gen. 1. & *de* Iacob *erit qui dominetur* Ge. 45. & alib. *esto dominus fratrum tuorum*. Genes. 27 Et ipse Deus *Dominus dominantium* h, & *regnum ipsius, omnibus dominabitur*.[i] Deus absolute vere per se natura Dominus; & dominatur ex propria vi, auctoritate, sine vlla iniustitia, & reprehensione, talis dici potest & debet. Alii domini vel vsurpatione, vel permissione, vel concessione, seu ex potestate Dei, qua quidam abutuntur non minus quam libero arbitrio, quod est munus excellentissimum a Deo hominibus concessum ad bonum, non ad malum, quo abutuntur homines, largitum. Sunt ita potestates legitimæ dictæ *dominationes*, inter angelos & homines. Sunt & domini particulares, & generales, qui habent potestatem in seruos, & sibi subditos & absolute nulli domini dici possunt

b Sicut scrib Aristot. li. 3. polit. c. 10
c Herod in 3 d vt ait D. Ambros. in 5 examerón. c. 2
e Strabo li. 5.
f Stobæus serm. 12.
g lib 12 c. 12.
h Deut. 10. Apoc. 19.
i Psalm. 102

sunt præter Deum. Et ideo docui alias [a], reprehensos merito vt superbos & sacrilegos principes qui voluerunt se nominari simpliciter *dominos*, vel *dominos* & *Deos*; cum tamen reprehendi non debeant, restringant nomen ad certam ditionem: vt dominus imperator Romanus dici potest, dominus rex, talisque loci princeps & dominus. Nam determinatio ostendit quod est & modum imperii, nec supergreditur appellationis titulus potestatem, quæ adeo in illis efferuntur locis habetur pro delegata.

a in annotat ad præemiū decretali.

4 Meminit Suetonius[b] *Domini appellationem*, inquit, *vt maledictum & opprobrium semper exhorruit, cūq; spectante eo ludos, pronuntiatum esset a mimo, o dominum æquum & bonum: & vniuersi quasi de ipso dictum exsultantes comprobassent: statim manu vultuq; indecoras adulationes repressit, & in sequenti die grauissime corripuit, edicto, dominumque se posthac appellari, ne a liberis quidem aut nepotibus, vel serio vel ioco passus est, atq; huiusmodi blanditias etiam inter ipsos prohibuit* c.

b In Octauio c. 53.

5 Tiberius Cæsar, cum *dominus* appellatus esset a quodam, denuntiauit ne se amplius contumeliæ causa nominaret.[d]

c l. quod & recenset Orosius li. 6. c. fi.
d Idem Sue. in Tibe. c. 27

6 Dispar improbitas & elatio Domitiani, qui dum procuratorum suorum nomine formalem dictaret epistolam, cœpit *Dominus & Deus noster sic fieri jussit*, Vnde institutum posthac vt ne scripto aut sermone cuiusquam appellaretur aliter e

e Suet. in Domitian.

7 Arguit superbiam Pharisæorum Christus [f], quod amarent primas cathedras in synagogis, primos recubitus in cœnis, salutationes in foro, & ab hominibus vocari Rabbi. Arguit enim cordis elationem, cum tamen vere & ipsi essent magistri & principes synagogę.

f D Matth. c. 23 v & seq.

8 Terribilem, ne dicam horribilem, dicunt fuisse paucis ante ab hinc annis Iohannis Basiliades principis Moscouiæ imperium, quod magis ad immanitatem ferarum, quam ad homines pertinere videtur, qui de omnium suorum vita & bonis pro arbitrio constituit, & quæ crudelissima quæque gessisset, ex Dei iussu se fecisse, vellet credi & dici.

9 Reprehenditur a Plutarcho; [g] rex Persarum, qui omnes existimabat seruos extra coniugem suam, in quam tamen potissimum ei esse ius debebat. At contra Philippus Macedonum rex, cum subactis Græcis, quidam auctores essent vt ciuitates præsidiis contineret, ne deficerent: *Malo*, inquit, *diu bonus ac commodus, quam breui tempore dominus appellari*: sentiens regnum quod beneficiis ac beneuolentia teneretur, esse perpetuum: quod vi metuque non esse diuturnū. Qui humanam etiam naturam sapientius perpenderunt, existimarunt & subditos sibi regendos commissos a Deo non contumeliose tractandos & Deo reddendam rationem si dominationem aliter exerceant.

g li. ad principē indoctū.

10 Quamobrem etiam & dominatio dominorum in seruos, fuit temperata vt non liceret illis supra modum sæuire in eos,[h] proinde nec nomen domini fuit ex vsu cessante abusu ex [illegible] sum, vt inter libe

h vt in l. 2 de his qui sunt sui vel al. iu.

ros vsurpatum fuerit honoris causa & concessum, vt Sara vocabat maritum dominum[a]. Sic *in le. Nezennius ad legem Falcid. ff.* Nezennius, vocat dominum, Paulum Iurisconsultum, & diuus Iohannes vocat *Electam*, sanctam fœminam, dominam, *2. epist. c. 1. versi. 1.* Atque Claudius Cæsar, dum sæpe hortando rogandoque homines ad hilaritatem prouocaret, dominos quoque appellabat, *vt refert Suetonius in eo c. 4.* Potuit porro appellatio hæc *Domini*, quæ durior olim videbatur, per vsum & intellectum vsurpatum mitiorem, transire in contrariam seu amicabilem appellationem, non secus quam contra, appellationes sophistæ & tyranni, quæ erant olim honestissimæ, transierunt per vsum in ignominiam & odium. Sicque & mores & verba, mutantur vt ceteræ res, nec tam verborum sono quam consensui ex quo significantur, inhærendum est.

11 Quibusdam tamen visa est dominatio quidem præter naturam, quoniam natura nihil differat seruus a Domino, sed lege tantũ ita inductum sit, *inquit Aristot.* [b] vt alii liberi sint, alii serui: at non contra rationem naturalem est seruitus & dominatio, sed ex iure gentium, & probata ex iustis causis, recepta & iure diuino [c] vt enim bella iusta visa sunt, sic & quæ ex illis ad humanam societatem maxime vtilia conseruandam, captiuitates & seruitutes, vita conseruata & dominatio. Ita præter naturam exsistente seruitute, ipsa secundum naturam esse videtur. Nec Deus improbauit Deutero. c. 20. vers. 10. & sequ. Si *quando*, inquit, *accesseris ad expugnandam ciuitatem, offeres primum ei pacem. Si receperit, & aperuerit tibi portas, cunctus populus qui in ea est, saluabitur, & seruiet tibi sub tributo: Sin autem fœdus inire noluerint, & cœperint contra te bellum, oppugnabis eam: cumq́ue tradiderit dominus Deus tuus illam in manu tua, percuties omne quod in ea est generis masculini* &c.

12 Ita δεσποτεία seu dominatio, re vera vtilis exsistit seruo, & natura domino, quamuis in ea imperet dominus pro sua vtilitate præcipue: serui autem contingenter, cum fieri non possit vt seruo deficiente, seruetur dominatio, in quo hoc dominicum imperium differt a paterno & a regio, quod potissimum est ad eorum quibus præsunt reges vtilitatem, contingenter etiam & in vtilitatem eorũ qui præsunt [d]. Sed & dominatio & opulentia per se & simpliciter, bona sunt, sed non omnibus qui & abuti his possunt [e]. Dominatio seruis est necessaria, siue dicamus seruos secundum naturam, nihil enim interest corpore sint liberi, mentem autem habeãt seruilem, siue seruos ex lege vel iure gentium, nam & illis & istis oportet accedere eum, qui sciat iubere facienda, vel non facienda prohibere: erat illud Stoicorum paradoxum, *omnes sapientes esse liberos, omnes stultos seruos*. Liberi ex maiore potentia si regantur bene dominationem habent dulcissimam, vel habere debent gratam, vt qui alterius labore vna cum suis consequentur. Est & aliquis secũdum leges seruiens. Nã lex consensio quædam est per quam bello capta illorum fieri dicuntur qui ceperunt.[f]

a Gen. c. 18. vers. 12.

b 1. Pol. c. 5.

c l. ex hoc iure de iust. & iur. P. §. ius autẽ gentiũ de iure natu. apud Iusti.

d Aristot. 3 polit. c. 4.

e vt ait Aristot. 2 Magnorũ Mor. c. 4.

f Arist. 1. c. 4.

13 Potest & hæc appellatio *domini* ad mitem & bonum principem referri, si verum sit, quod *dominum* dictum quidam putent a *domo*, vt paterfamilias qui ei præsit dominus sit familiæ, maxime natorum ex se, vnde diximus prima incunabula dicta fuisse principatuum. Nã prima potestas in natos legitima eorum causa, & in domo dehinc cum domos vna natos capere non posset, diuisi in coniunctas familias ex vna pendentes, & postea in gentes ex vno progenitas, propagata est: & domestici seu nati, dicebantur de domo seu acquisitione generantium, vnde & græcis οἶκος domus & propriũ οἰκεῖον. Et quia proprium seu possessum, habent principes, regnum, aut principatum, domini non iniuria dici quoque possunt secundum id quod possident, non absolute vt Deus. Ita *dominos*, dixit Virgilius Romanos, respectu populorum qui suberant, prim Æneid. *Romanos terrarum dominos, gentemque togatam.* Trita & est appellatio dominii & dominorum in aliis quæ iure aliquo quæruntur in iure ciuili, *de acquirendo rerum dominio, de rerum diuisione* cum similibus de quibus alias tractauimus [a]. Addo lubens quæ Dominus Noster IESVS CHRISTVS duobus verbis hanc dominationem exposuit D. Lucæ c. 22 versi. 25 *reges gentium dominantur eorum: & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur: & qui maiores sunt principes, exercent in eos* [b], *& principes eorum potestatem habent ipsorum* [c].

14 Nimium tamen tribuerunt sibi imperatores Romani, vel nimium illis alii adulati sunt, vsurpãdo titulum, *domini orbis seu mũdi*, sicut in pandectis Pisanis Epigramma vetus habet.

Ἄνθρωποι δ᾽ Ἀσίης τε δὲ ζευκτήτου τε Λιβύης
Εὐρώπης τε πίθωνται ὅλον σημάντῃ ἐν κόσμου. id est,
Homines & Asia & Armis subacta Libya,
Europaq; parent totius imperatori orbis.

Scribit Procopius in Palatio Constantinopolitano erectam fuisse statuam Iustiniani, quæ sphærãm siue orbem, nostri dicunt malum gestabat, cum cruce infixa: vt significaretur auspiciis diuinis esse dominum mũdi, quibus insignibus quoq; cum hac significatione hodie imperatores vtuntur. Refert Metianus Iurisco. ex *l. Rhodia* [d], responsum Antonini Cæsar. ad deprecationem Eudemenis Nicomediensis, spoliati a Cicladensibus, ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης &c. id est, *Ego quidem sum mundi dominus, lex autem maris: lege id Rhodia, qua de rebus nauticis præscripta est iudicetur.*

Quod tamẽ, si prout sonat intelligatur, falsissimum est neq; etiam Cæsares qui nunc Christianissimi sunt, sibi vsurpant illum titulum qui DEO soli conuenit, nec se dicunt *Dominos mundi*: imo expresse adiiciunt titulis quæ dominii vel subiectionis sunt, vel aliquando etiam fuerunt protestationem, quod Dei gratia talem dominationẽ quam in speciem contrahunt, cõsequuti fuerint, vt in pacis publicæ constitutione Caroli 5. *Carolus Quintus Dei gratia* ROM. *imperator, semper Augustus, Rex Germaniæ, Castiliæ, Aragoniæ, Leonæ, vtriusque*

[a] *li. 1. Syntag. ca. 1. & c. 14.*
[b] *D. Matth c. 20. vers. 25*
[c] *D. Marci 10. vers. 42.*
[d] *in l. ἀξίωσις. ad leg. Rhod. de iactu. h. 24. P. tit. 3.*

Siciliæ, Hierusalem, Hungariæ, Dalmatiæ, Croaciæ, Nauarræ, Cranatæ, Toleti, Valentiæ, &c. Archidux Austriæ, dux Burgundiæ, &c. Comes Aspurgi, Flandriæ, &c. Comes Palatinus, Henogoiæ Hollādiæ, Zelandiæ, &c. Landgrauius Alsatiæ, Marchio Burgogiæ, &c. Sacri Romani imperii princeps in Sueuia, &c. Dominus Phrygiæ, Marchia Vindelicorum &c. Neque dixit totius orbis Dominus, sed tantum enumeratorum locorum. Nec etiam Iustinianus, cui illa statua dicata refertur a Procopio cum Sphæra, hunc titulum sibi arrogauit, sed titulos certarum nationum sibi adscribit tantum in inscriptionibus procemiorum iuris, & se dicit *imperatorem Allemanicum, Gothicū, Francicum, Germanicum, Anticum, Alanicum, Vandalicum, Africanum, &c.* Nec Augustus sub quo ianiculum clausum, & bellum nullum erat cum Romanis dominum mundi dixit. Posset tamen per synecdochen vel hyperbolen hoc accipi, vt indicaretur magnitudo imperii maxima, & totum pro parte maiori orbis, sicuti dum dicitur Lucæ. cap. 2 *exiit edictum a Cæsare, vt describeretur vniuersus orbis,* hoc est, census haberetur de his omnibus qui subiiciebantur in orbe imperio Romano. Nam alioquin reuera fuerunt multæ nationes, quæ nunquam Romanis paruerunt. Scythia eorum audiuit arma, non sensit, non Sarmatia tota, aut quicquid est vltra Euphratem: neque America, aliæve prouinciæ plures & regna barbarorum Indica. Fuerunt semper liberi populi, liberæ ciuitates, interdum confœderatæ, interdum minime populo Romano. [a] Indicarunt & Cæsares, Gratianus, Valentinia. & Theodosius, non omnes sibi subiici, sed quosdam populos *in l. 1. de summa trinit. & fide cathol. c. ibi, Cunctos populos quos clementiæ nostræ regit imperium,* &c. Quo loci dictio quos restringit, vniuersalem cunctos, vt relatiuum restringit antecedens. Eadem phrasi vtitur Fridericus Romanorum imperator *in capit. 1. de pace tenenda & iura firma.* [b] Quare merito reprehensus Bartolus per Bald. *in c. solita, de maior. & obedientia,* quando *in l. hostes de captiuis,* dixit propter verba illa, *Exiit edictum a Cæsare Augusto vt describeretur vniuersus orbis,* quod esset hæreticus, qui diceret, quod imperator non esset imperator vniuersi orbis. Scribit ēt Suetonius in Octauio [c] nunquā Octauium adiisse vel vicisse Africam, & Sardiniā. Sed & lege *deprecatio* Græca *ἀξίωσις, ad legem Rhodiam de iactu* sibi ipsi non consentit, vtpote quæ voluerit imperium maris dissoluere ab imperio totius orbis. *Ego,* inquit vane Antoninus, *dominus mundi, lex Rhodiorum maris.* quasi mare non esset pars mundi. Ex quo inuenitur & ridenda distinctio, eorum, qui dicunt Venetos nō subiici imperatori, eo quod ciuitas illorum est fundata in mari, & non in terra, & quod de iure gentium quæsita in mari occupātium fiunt *l in tantum, de rerum diuis.* Quasi vero ab initio Deus fecerit terram singulorum, & maris ditionem nullius, & de istis nugis agit Iason ad *l. cunctos populos numero 11 C. de summa Trinit.*

Locus ex Luc. c. 2.

a *l 17 l. 19. de captiuis & postlimi. reuers. P.*

b *lib. 2. feu. tit 52.*

c *cap. 47.*

Veneti an sub imperio.

15 Quæ cum ita se habeant, miror, cur quidam adhuc in ea pertinacia

nacia versentur, vt dicant etiam nunc imperatori omnes reges subiici, & solum habere titulum de iure in mũdo supra omnes gentes. Nam primo loco, dubitationis & admirationis meæ caussa prior est, ex his quæ diximus. Secundo quod imperatores Romanorum dicũtur, non totius orbis, nec omnes sunt Romani. 3. Quod ipse dominio & veluti feudo in temporalibus, summo pontifici subiiciatur, qui quidem est vicarius Dei in his, quæ pertinent ad ecclesiam, non in temporalibus, quæ ipse habet ab aliis separatim, ex largitione Cõstantini & aliorum piorum principum: sicque ipse dedit potestatem electoribus Germaniæ eligendi imperatorem: sed ea lege, vt per ipsum, electus sibi præsentatus & per illum examinatus, titulo & auctoritate donetur, *vt explicat Innocentius* III. [a] 4. Quod longo tempore post Iustinianum & Carolum Magnum sub Innocẽtio III. fuit etiam imperium Constantinopolitanum, & ad eius imperatorem cum reuerentia & titulis imperatoriis scribit in *cap. solita, 6. de maior. & obedien.* in inscriptione, *illustrissimum*, & in epistola, imperialem, dicit sublimitatem eius *imperatoriam celsitudinem*, *imperatoriam excellentiam*, addit *& imperatorem illum cui* loquitur Constantinopolitanum, præcellere in temporalibus, vt summum pontificem in spiritualibus agnoscit imperatorem ibi Oriẽtis Innocentius III. quamuis constet illum nouisse, quod dicebatur, trãslatum fuisse in Germanos in persona Caroli magni, *vt liquet ex c. venerabilem, de electio.* Nec est mihi proba conciliatio glossæ ad *d. cap. venerabilem, ad verbum, Germanos*, dum ait, *in d. c. solita*, impropriè & generali nomine dici Græcorum regem imperatorem, vt rex Scachorum impropriè rex dicitur: quia verba textus solitæ, aliter sonãt. Eo, alia interpretatio leuior pertinet, qua dicunt *de facto plures eximi ab imperio, sed non de iure quo subiiciuntur.* Quod idem est ac stabilire ideam in imperio Romano imperiorum vsque in seculũ contra prophetiam Daniel cap. 2 quæ ait *& Imperium Romanum vt alia præcedentia casurum, aduentu Messiæ & summi pontificis, qui eius vicarius est.*

[a] In cap. venerabilem 34. de electio.

5 Et de iure alia regna nõ subiici imperio Romano, ius ipsum Romanum ait. In *l. mercatores, 4 C. de commer. & mercator lib. 4 tit. 63.* quo loco in hæc verba rescripserunt Honorius & Theodos. CC. *Mercatores tam imperio nostro quam Persarum regi subiectos vltra ea loca, in quibus fœderis tempore cum memorata natione nobis conuenit, nundinas exercere minime oportet, ne alieni regni, quod non conuenit, scrutentur arcana.*

6 Idem docetur ab imperatore Leone *in l. fin. & de Eunuchis. libr. 5. C. tit. 42. Barbara autem* inquit *gentes Eunuchos extra loca nostro imperio subiecta factos, cunctis negotiatoribus vel quibuscumque aliis emendi in cõmerciis, & vendendi vbi voluerint, tribuimus facultatem.*

7 Clemens V *in clem. 2. §. esto igitur, titulo de senten. & re iudica.* arguit Henricum imperatorem quod Robertum regem Siciliæ va-

sallum & sedis apostolicæ Lucium, sententiam dixisset: tanquam in eum conspirantem, & sententiam nullam declarat, vtpote factam a non habente potestatem extra districtum imperii, & ita in regem Siciliæ qui ei non subiiceretur. Sunt interpretes iuris, qui ad amussim perpensis vtrinque rationibus, imperatori tradunt omnes non subiici rationes, maxime Gallorum per *c. per venerabilem qui filii sunt legitimi. Specula in tit. de appellatio § nunc tractemus, in principio. Bartol. ad l. hostes, 2. col. de captiu. & postlimi reuer. P. Bald. ad ca. 1. de pace seruand. & iurament. firm. in feu. vbi reprobat gloss. ibi positã contrariam, & ibidem Andreas de Isernia* Tuentur & Ioannes Faber & Fulgosius, non esse dominum mundi imperatorem.

16 Ceterum ne videamur temere huic sententiæ inhærere, præponamus, quæ potuerunt mouere quosdam, vt eius essent opinionis imperatorem Romanorum hodie solum esse, cui omnes reges ratione imperii subditi ei & eius legibus videantur. Primum itaque glo. ad *ca. 22. Hadrianus ad verba Per singulas 63. distinct. 2* propter verba textus, quibus conceditur Carolo Magno, ius & potestas eligendi pontificem, & ordinandi sedem apostolicam, (& Episcopos & Archiepiscopos per singulas prouincias inuestituras ab eo accipere) Ergo, inquit, in Francia, & in Hispania, vnus est enim imperator, *capi. in apibus, 7 quæst. 1.* quod concedo, nisi probent se exemtos ab imperatore, *vt 25. q. 8. §. ecce* alioquin dabunt ei tributum per *l. fin. de censibus*, & fateamur ergo, *addit*, imperatorem esse dominum mundi. cum *l. deprecatio. ad l. Rhod. de iact. P.* Verum illa glossa nec ad textum pertinet *ca. Hadrianus*, nam textus non ait illud ius dari Carolo per vniuersum mundum, sed per singulas prouincias sui regni.

17 Quod autem induxit cano *in apibus*, vt probet vnum tantum esse in orbe imperantem, id facit contra verba textus, qui ait, sicut in apibus vnus rex, ita Romæ vnus imperator, quia Roma non potuit simul duos reges pati, & Esau & Iacob in vtero Rebeccæ bella gesserunt: nec inde concludendũ vnum imperatorem totius mundi esse, quemadmodum nec concludi potest ibidem, omnium apum diuersorum aluearium & examinum, vnum tantum esse regem, vnam gruem omnium gruum, nec ita etiam Diuus Hieronymus ad Rusticum epist. 4. nec canon *in apibus*, concludunt: sed sequitur conclusio hæc, quod ideo singularum ecclesiarũ debẽt esse Episcopi singuli, singuli Archidiaconi, vt ordo omnis Ecclesiasticus suis rectoribus nitatur. Proinde recte concludes vt aluearibus singulis vnus rex, & in congregationibus gruum singulis, vna grus, ita & vni imperio Romanorũ vnus imperator, singulis Ecclesiis proprius Episcopus.

18 Sed nec vnũ solum fuisse imperatorem etiam in ea monarchia, admonet aquila, quæ est insigne imperii, cui duo capita sunt, & fuerunt olim duæ sedes principales Orientis & Occidentis. Quod si dicamus cum glossa ca. *in apibus* ad verbum *vnus Romanam Ecclesiam* transtulisse imperium ab Orientalibus ad Alemanos per *c. venerabilem,*

rabilem, de elect. reformanda erunt insignia imperii, & conglutinanda erunt duo illa capita, vt coalescant in vnum, quod vtinam fieret cum reipublicæ Christianæ vtilitate, & infideliũ omniũ accessione.

19 Atque legitur in Annalibus Germanicis Caroli Pipini, Caroli Magni & filii eius Ludouici, (qui a familiari Ludouici compositi sunt & editi, & prostant post historiam Eginharthi Frãcofurti apud hæredes Wecheli) quod anno 811. Nicephorus imperator Græcorũ, misit ad Carolum Magnum, imperatorem, legatum ad constituendam inter se pacem, & quod anno 812 Michael gener eius, Nicephoro mortuo, alios legatos miserit, qui confirmarunt pacem, scriptum pacis suscipientes, quiue salutarunt Carolum more suo, imperatorem & lingua sua βασιλέα, id est, regem Hocq; pactũ cõfirmatũ mortuo Carolo inter Ludouicũ filium eius & Leonẽ imperatorẽ Orientis, qui successit Michaeli ann. 814 per legatos, vt habetur in Annalibus prædictis. Quæ omnia significant post Caroli imperiũ adhuc Orientis imperium exstitisse, & Aquilam bicipitem fuisse, neq; totius orbis imperatorẽ Romanorum seu Occidentis dictum, cum vere talis non esset, nec haberetur. Imperium itaque quod a Græcis trãstulisse fertur Stephanus Papa, in Germanos, est illud Occidentale & Romanorum, cuius sedem antea tunc fuisse etiam in Græcia cõstat. Sed post illam translationem remansit & Græcum imperium in Græcia, & Romanum in Caroli Magni & successorum personis.

20 Antea quidem Gregorius III. qui sedem adeptus anno Domini 759. Leonem III. imperatorem Constantinopolitanum imperio simul & communione priuauit, quod imagines ex sacris ædibus deturbasset & abrasisset, & male de ὁμουσίῳ sentiret. Et quia quo tempore summi Pontifices consueuerant, si quid mali ab externo hoste immineret, auxilia ab imperatore Constantinopolitano petere, & id facere omisisset tunc Leo, cum obsideretur vrbs Roma ab Luithprando rege Longobardorum, captis circumquaque oppidis cupiditate regnandi: tum quod iam excommunicatus esset Leo, tum quod impeditus is esset in defensione vrbis Constantinopolis contra Saracenos: in auxilium tunc vocauit Carolum Martellum auum Caroli Magni, patrem Pipini, qui maior domus erat regni Franciæ, cuius suasione Luitprandus soluit eius obsidionem.[a]

21 Sed & Gothi, qui occuparunt non præualente imperatore Orientis, Italiam, cœperunt principem suum imperatorem dicere Romanum, primũ Augustalẽ, dehinc Odoacrum. Primus. n. ex Gothis Theodoricus, se scripsit, cuius formam & habitum tradit Sidonius Apollinaris, [b] is aũt Theodericus occidit Odoacrem anno Christi 495. anno 2. imperii Anastasii, Albino v. cons. Hæc ergo hactenus de explicatione contrariæ prædictæ glossæ.

22 Nunc secundo loco discutiamus aliam glossam, quæ ad §. 1. *titul. de pace tenenda inter subditos, & iuramento firmanda lib 2. feudorum tit. 53. ad verbũ imperio*, tradit, Francigenas & Vltramõtanos

[a] *vt refert Platina in Gregorio.*
[b] *lib. 1 epist. epist. 2.*

subditos esse imperatori, non quidem sacramento deuinctos, sed subiici ratione imperii Romani sub quo esse debēt, cum ipsi fuerint de imperio Iustiniani. *vt l fi.de offic. præfecti prætorio Africæ C.* Sed vere illa glossa, non solum caret auctore, cum aliæ eius tituli præcipue laudent suum auctorem Acuosum subscriptum singulis, quæ eius sunt, & vltra omnino est falsa & insulsa. Nam non video quid sit subiici, non ratione sacramenti, sed ratione imperii: nam si imperio ratione imperii subiiciuntur, necessarium est esse quoddam argumentum subiectionis vel hominii seu fidelitatis, aut census, alioquin res dicuntur Allodiales sui iuris & non subditæ vllo modo: neutro autem modo subiiciuntur Gallia, vel Francia imperatori. dehinc 2. citat *l. fin. de officio præfecti prætorio Africæ C.* vt dicat tempore Iustiniani Franciam subiectam imperio Romano. Cuius tamē contrarium in dicta lege probatur. Nam iubet *in §. iubemus* Iustinianus Bellisario magistrum militum, in traiectu, qui est contra Hispaniam, qui Septa dicitur, custodes apponere vigilantissimos, qui possent inde discere quæcunque in partibus Hispaniæ seu Galliæ seu Francorum gererentur, vt scrutatores alterius imperii. Neque obiiciatur, quod in suis titulis se *Francicum* nominet Iustinianus, tanquam *Franciæ victor*, nam id sibi vsurpauit, forsan, quod quidam dux Francorum fuerat deuictus a Narsete duce militiæ prope Tarentum, cum tamen 22. annis ante, Franci Theodoberto rege duos instructissimos exercitus, Iustiniani & Gothorum fuderint, quum in procinctu essent vt dimicarent de possessione Mediolani, *teste Procopio.*[a] Æque recte ab omni dominio liber rex Galliarū seu Frācogalliæ, se inscribit Dei gratia solum regem, non alterius beneficio, & quod iure a Deo, & non tantum de facto possideat, & habeat imperium in suo regno, vt comprobatum est miraculo, dum primus rex Christianus, e cœlo suscepit vnguentum sacrum & insignia liliata. Et demus Francos aliquando victos a Iustiniano, non tamen sequitur, quod qui aliquando subiecti fuerint imperio, imperii dicantur: quod de Francis nominatim responsum est *in cap. per Venerabilem* 13. *qui filii sint legitimi* per Innocentium III. quod rex Francorum non recognoscit superiores etiam summum pontificē in temporalibus, nisi in quantum se subiicit sponte summo pontifici: vbi tamen glossa magis ridicula & somniat vt alibi, *verum* inquit, *de facto, sed non de iure, quia subest Romano imperio can. in apibus 7. quæst. 1. & cap. per venerabilem de electio.* quibus in locis nihil de eo agitur vt iam dixi. Voluit violare aliquando hoc ius regum Francorum & Gallorum & regni, Bonifacius octauus *c. vnam sanctam, de maiori. & obedientia, in sexto*, sed reuocauit Clemens V. dictum ab eo in extrauag. *meruit carissimi*, de priuilegiis.

[a] lib. de bellis Gothorū.

23 Sed & ridicula est consequentia, dicere, quia aliquando partem aliquam Galliæ & Franconiam subiecerint Cæsares, nunc quoque de imperio esse. Implicatur quippe contrarietas esse, & non esse. Dehinc

hinc consequentia esset, quod ea quæ nunc etiam sunt imperij Romani, sint de Imperio Græcorum: imo nec illa adhuc sunt de imperio eorum, sed de imperio monarchiæ Alexandri Macedonum, & ea, quæ illius fuerunt, sunt de imperio Persarum, & ea quæ Persarum, de imperio Medorum, & eadem de imperio Assyriorum, sic & per progressum ad infinitum de imperio Adami. Quasi vero, Deus voluerit certas gentes a principio mundi vsque ad eius periodum duraturas, & quasi nullæ sint rerum vicissitudines, & monarchiarum & hominum, & in totum & in partem: nonne etiam puderet dicere, Gallos Romanum habere imperium, quod aliquando imo sæpius capitolium, vrbem, Italiam expugnauerint, vt norunt, qui Liuium, Florum, Rufum, aliosque historiæ probatos auctores perlegerunt. Et inter ceteros Iustinus ex Trogo [a] tradit, Gallos duce Belgio, abundanti multitudine, cum non caperent eos terræ, quę genuerant, trecenta millia hominum ad sedes nouas quærendas velut peregrinantes misisse, quorum portio consederat in Italia, quæ & vrbem captam incendit: alia in Pannonia. Aliam autem peruenisse in Macedoniam, & prælio instructo, Macedones vicisse, Ptolemæum multis sauciatis vulneribus cepisse, caput ei amputasse, & hasta infixum tota acie ad terrorem hostium circumtulisse. Rursumque Brennum alium ducem Gallorum idem fecisse. Sæpe Assyrij victores, postea victi iacuerunt, similia aliis regnis, monarchiis, principatibus accidebunt. Fatum namque & regnis & vniuerso orbi impendet: agitur rota imperiorum sub rotatione cœli; sub rotunditate orbis, nihil consistit in eodem statu. Atque dicere nostrum quod ademtũ est, quod amisimus, cuius recuperandi non datur spes nec ius post longas aliorum præscriptas possessiones, iure gentium & humano quo viuitur resistente, quid aliud videtur quam vere ventis pasci, & desipere melius? dominia rerum a possessione cœperũt, & quamdiu quis possidet, tandiu videtur possessor, & vti potest: at vbi euincitur, vel nostra impotentia a potentiori, vel nobis inuitis, vel volentibus, iam fundamentum iuris nostri, re vera desinit. Deus non creauit res ad proprietatem hominum, sed ad vsum Domini est terra, & plenitudo eius, is transfert regna de gente in gentem, facit regnare & bonos & malos & hypocritas, causas ipse nouit, nostrum non est retinere ius, vel vindicare eius quod ipse nobis concesserat ex arbitrio, & ademit ex eadem potentia, ipse mutat tempora & ætates, transfert regna atque constituit, *Daniel 2. vers 21.* Imperiorum & principatuum institutio, non est vt principes dicantur & fiant ditiores, & in patrimonio habeant, & in arbitrio subditos, & addant prouincias prouinciis, sed vt regant & defendant, cui muneri si se impotentes reddiderint, & ab aliis euincere, & sibi conseruare non potuerint, titulos inanes eius quod non est & potentatus amissi sibi vindicant. Nec est ratio aliqua cur imperatoris Romani monarchia supra alias debeat sibi vindicare ea omnia, quæ aliquando sibi possedit.

[a] *Lib. 24.*

Omitto enim quod plura iniuste sibi adiunxit, plura sanguine propter ambitionem fœdauit, multa neglexit, quæ ab aliis melius & iustius reguntur, plura concessit & sibi ademit volens & sponte, & vt loquar cum insignibus, multæ plumę ex aquilæ alis euulsę sunt. Regnum solius Dei manet in æternum, regnum omnium seculorum [a] & regni eius non erit finis: [b] Potestasque vicarij eius, quia fundata supra firmam petram non desinet nempe sedis apostolicæ, nam rogauit pro fide ecclesiæ, ne deficiat in æternum Christus, [c] & aduersus hanc portæ inferi non præualebunt. [d]

a Psal. 144. vers. 13.
b Lucæ ca 1. vers. 33 Daniel 7. vers. 14 Micheas c. 4. vers 7.
c Lucæ 22, vers 32.
d Matthei c. 16. vers. 18.

24 Sciunt imperatores huius seculi vera esse, quæ loquor: qui rem ipsam oculis obuersantes, dum vident, nō sinunt se exornari talibus titulis, quibus adulatores illos lactare volunt. Sed modeste demonstrant suis inscriptionibus & titulis, qualem & in quos habeant potestatem. In hoc & laudo prudentiam illorum vehementer, & iterum sapienter imperare iudico, siquid tamen iudicium meum plausibile recipiat. Nam opinor monarchiam Romanorum fuisse vltimam ex præuisis per Danielem c. 2. vers. 40. *Et regnum quartum erit*, inquit, *velut ferreum. Quomodo ferrum comminuit & domat omnia, sic comminuet, & conteret omnia præcedentia regna hoc. Porro quia vidisti pedum, & digitorum partem testeam figuli, & partem ferream, regnum diuisum erit, quod tamen de plantario ferri orietur, secundum quod vidisti ferrum mistum testæ ex luto. Et digitos pedum ex parte ferreos & ex parte fictiles, ex parte regnum erit solidum, & ex parte contritum. Quod autem vidisti ferrum mistum testæ ex luto, commiscebuntur quidem humano semine, sed non adhærebunt sibi, sicuti ferrum misceri non potest testæ. In diebus autem regnorum illorum, suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum eius alteri populo non tradetur. Comminuet autem & consumet vniuersa regna hæc; & ipsum stabit in æternum. Secundum quod vidisti quod de monte abscissus est lapis sine manibus, & comminuit testam, & ferrum, & æs, & argentum & aurum.* Sic itaque Daniel allocutus est Nabuchodonosorem, cui Deus reuelauerat compositam statuam monarchiarum. Et nemo est qui nō intelligat per quartum regnum, monarchiam Romanorum: & per lapidem abscissum sine manibus, non intelligat Domini nostri IESV CHRISTI regnum & imperium in æternum, cui omnia subiicientur. Consideremus ergo, quomodo declinauit imperium Romanum ab illa prima maiestate, quomodo diuisum fuit in orientale & occidentale, quomodo sola partem pedes eius fictiles & ferrei non adhęrētes sibi, quomodo nunc monarchia regni Christi sit, & eius vicarii: & facile erit iudicare, num illud imperatoris Romani regnum omnibus aliis imperet.

25 Audiamus nunc tertio loco quod facere videtur aduersus regnum Galliæ, quod scribat Platina *in Gregorio quinto*, cum sanctionem tulisse de imperatore eligendo, anno Christi 1002. quæ nunc seruatur, quo diutius apud Germanos summa potestas remaneret.

Solis

Solis principibus Germanis licere principem deligere, qui Cæsar & Romanorum rex appellatus, tum demum imperator & Augustus haberetur, si eum Romanus pontifex confirmasset, hos autem habuisse potestatem eligendi primo Ptolemæus refert, Archiepiscopum Maguntinum, Germaniæ: Archiepiscopum Treuerensem Galliæ: Archiepiscopum Coloniensem Italiæ nomine: quibus additi quatuor principes. Marchio Brandeburgensis, imperatoris post electionem camerarius, comes Palatinus, qui dapes, dux Saxoniæ qui ensem fert, Regem Bohemiæ qui pincerna. Ex quorum ordine & potestate volunt quidam inferre, Galliam agnoscere superiorem imperatorem, quia & electio eius nomine fit per Archiepiscopum Treuerensem. Ceterum non negatur Galliæ nomine Treuerensem præsulem eligere, sed suo arbitrio, sine mandato, vel consensu regis Galliarum, ideo & restitisse Francos iam notat idem Platina, nec summus pontifex quoque habuit mandatum id faciendi a Gallorum principe, qui nō recognoscit superiorem in temporalibus, nec ipsum summum pontificem, nisi se subiiciat *dicto ca. per venerabilem, qui filij sint legitimi*. & nisi in causis peccati *in c. nouit, de iudiciis*. Atque obseruandum est videri summos pontifices sibi contrarios, quod vnus dicatur imperium transtulisse in Francos hic autem in Germanos sine delicto Francorum *vt Clem. 1. de iureiuran* Quod si hoc liceret passim summo pontifici, & temporalia regna sine causa fidei adimere posset principibus, nullum esset tutum regnum, nulla respublica certa, imo & imperium quod sibi Germani vindicant, posset per summum pontificem in alios transferri qui illi fauerent, & quorum potentia aliquando posset promoueri, vel ex quorum genere esset, sicuti narrat Platina tres causas eius translationis, in Gregorio 5 quod is esset natione Germanus & Saxo: & quod Othonis imperatoris auctoritate & affinitate fuisset pontifex creatus, & quod defensus fuisset a Germanis & Othone, contra Antipapam Iohannem dictum 17. episcopum Placentinum, antea electum in summum pontificem communi populi clerique consensu, ad quos electio pontificis spectabat, quibus rationibus summus pontifex suam patriam, suumque defensorem hac dignitate honorauit inuitis Gallis, quorum interest, illisque nec auditis, nec vocatis, nec contumacibus. Vt qui putant id licuisse summo pontifici Gregorio 5. non debeant inficiari ius esse id ipsum adimendi & alio libere transferendi imperium aliis pontificibus successoribus sedis apostolicæ, quibus lex imponi ab antecessoribus non potuit, non magis quam Gregorius 5. transferendo a francis & Gallorum principibus in Germanos, non putauit se adstrictum translatione antea facta a Græcis ad Francos per summos pontifices. Forsan tamen aliæ sunt rationes translationis, de quibus si meliores sint, iudicium doctioribus relinquo, sed quia hæc proposita fuerunt contra expressum *c. per venerabilem qui filij sunt legit.* & contra li-

bertatem Gallicanam, nemo vt opinor, mihi ligio & originario Galliæ inuidebit etiam Germanus, si sine præiudicio iurium cuiusque principis quæ nunc mihi magis probantur, retulerim, verioribus si appareant semper & in his & reliquis cessurus. fortior quippe & ipsis principibus, (*vt ait Esdras*) veritas.

26 Subinde, qui ex illa electione putant imperatorem Romanorũ, vniuersalem esse imperatorem, iam seipsos arguunt. Nam limitata illa est vt fiat nomine Germaniç, Galliç, & Italiç tantũ, quamuis nec illi obtemperent, non autem facta est nomine vniuersi orbis, neque istæ solæ nationes faciunt vniuersum orbem. Quamobrem & Hispania dicit, se non subiici imperio, sic Iohannes Diaz tradit,[a] iudices regni Hispaniæ, potius & prius considerare dispositionem legum regiarum, quam ius ciuile deficiente consuetudine aut canone. Quod regnum illud non regnoscat superiorem imperatorem, nec eius leges, nisi quatenus ratio illarum recipitur. firmat & Andreas de Isernia *gloss. ad ca. Hadrianus, to. 2. 63. distin.* quod rex Hispaniæ non subest imperio, doctores *ad c. causa in 2. qui filij sunt legit. Nicola. de Vbaldis in tracta. de successionib. ab intesta.*

a *In practica criminali canonum c. 13. 6.*

27 De Venetis non subiici quoque tradit Iason, *ad l. cunctos populos. 11. de summa trinita. & fid. cathol.* Sed & Constantinus cognomine magnus, plures dedit res & ditiones Syluestro summo pontifici, & rursum Pipinus Carolus magnus, & alij principes ecclesiæ Romanæ, quæ sunt non de iure imperij, & non recognoscunt superiorem imperatorem, *vt tradunt Bartol & moderniores, ad l. omnibus, ad senatuscons. Trebellia. P. Iason ad l. cunctos populos, numer. 8. de summa trinita.*

28 Quarto inhærendum nunc est solutionibus aliorum quę proponuntur a glossa ad *cap. venerabilem ad verbum Germanos, de electio.* Primum enim profert ca. *in die 15. de consecratio. distinctio. 5.* vbi Gregorius 7. *Romani vero diuerso modo agere cęperunt* (scilicet in modo psallendi) *maxime a tempore quo Teutonicis concessum regimen nostræ Ecclesiæ* Ergo, inquit glossa, si regimen vel regnum Ecclesię translatum est in Germanos, ipsi habent regnum totius mundi, quia tale est regnum Ecclesiæ. Responderi autem videtur regimen Ecclesiæ nostræ ibi dictum est, de Romana locali Ecclesia non de regno eius, quod habet in vniuersum mundum, nam de eo regno imperator nullo modo se miscere debet, *ca. imperium vestrum 10. dist.* distinctæ enim sunt potestates, *ca. quoniam, 8. eadem 10. distinct. ca. cum ad verum, 96. dist.* Si regimen de quo ibi, est electio summi pontificis, cuius potestas olim data erat Carolo magno & successoribus in *c. Hadrianus, 22 & sequenti in synodo 63. 4. distinctio.* quod tamen ius postea sublatum est, vt in beneficiis explicaui, & imperator Catholicus, non præsul, sed filius est Ecclesiæ, *c. si imperator, 96. distinct.* neque etiam reciperetur quod regnum suum regendum cõcessissent summi pontifices laicis & principibus. nam summus pontificatus duos non

non patitur administratores sine schismate. Atq; *in c. in die*, abusum Romanorum notat Gregorius septimus, quod prætextu Germanorum, ritum antiquum psallendi mutassent, quem restituit, quamobrem non valet consequentia, vt quia ecclesia non potest nisi esse vna sine schismate, *ca. schisma* 34. §. *sed nec illud* 24. *quæst* 1. ideo non possit esse nisi vnum imperium. nam ecclesia diuidi non potest: imperium erat Romanorum diuisibile per prophetiam Danielis. [a]

29 Vrget tamen ca. Constantinus Imperator, 13 *sub* 96. distinctio. apud Gratia. vbi Constantinus magnus post multa concessa priuilegia ecclesiæ Romanæ in persona sancti Syluestri, addit, *vnde vt pontificalis apex non vilescat, sed magis quam terreni imperij dignitas, gloria & potentia decoretur, ecce tam palatium nostrum vt prædictum est quam Romanam vrbem, & omnes Italiæ seu occidentalium regionum prouincias, loca & ciuitates, præfato beatissimo pontifici nostro vniuersali Papæ contradimus atque relinquimus, & ab eo & a successoribus eius, per hanc diualem nostram, & pragmaticum constitutum decernimus disponenda, atque iura sanctæ Romanæ ecclesiæ concedimus permansura. Vnde congruum perspeximus nostrum imperium & regni potestatem in orientalibus transferri regionibus, & in Bizantiæ prouinciæ optimo loco, nomini nostro ciuitatem ædificari, & nostrum ibi constitui imperium, quoniam vbi principatus sacerdotum, & Christianæ religionis caput ab imperatore cœlesti constitutum est, iustum non est vt ibi imperator terrenus habeat potestatem. Hæc vero omnia quæ per hanc nostram imperialem sacram, & per alia diualia imperialia statuimus, atq; confirmauimus, vsq; in finem mundi illibata & inconcussa permanere decernimus. Vnde coram Deo viuo qui nos regnare præcepit, & coram terribili eius iudicio obtestamur, per hocque imperiale constitutum, omnes nostros successores, imperatores, vel cunctos optimates, Satrapas, etiam amplissimum senatum, & vniuersum populum in toto orbe terrarum nunc & in posterum, cunctis retro, temporibus imperio nostro subiacentem, nulli eorum quoquo modo licere hæc aut infringere, aut quoquam conuellere*, &c. Ex quibus constat apertius vt videtur quam repugnari possit, imperium occidentale trãslatum in sedem apostolicam, illudque potuisse transferre ecclesiam in Germanorum principes. Sed certe cum sæpe cogitassem tenorem prædictæ concessionis Constantinianæ, non quidem in eo pedem fixi quod suppostitiam dicant plures & falsam, eo enim animo in sedem apostolicam fidemque catholicam sum, vt iuribus eius potius omnino conseruãdis quam vel suspectis reddendis incumbam, cum summa ratio sit, vt etiam ethnici iurisconsulti dixerunt, [b] quæ pro religione facit. Verumtamen vt quod in manibus est tantum tractemus, bona fide, semota omni inuidia & omni adulatione, pietatem & religionẽ Constantino & venerationem in Dei diuique Petri vicarium Syluestrum adnumerari dignum est, & quæ talis sit, vt reliqui principes eius exẽplo discere debeant, submittere cristas Deo. Conueniunt & nostri ca-

[a] *Daniel c.* 2.

[b] *In l. sunt personæ de religios. & sumt. funer.* T.

tholici quædam in donatione Constantini, ficta adiecta, verum constare multa donasse ecclesiæ, & multa rursum ei accessisse ex aliorum principum largitione, & sine dubio est, sedem imperij Occidentalis, concessam esse Syluestro, nempe Romanam ciuitatem, & omnia imperatoria ornamenta & indumenta, *vt probat duobus libris Eugubinus, & testatur Photius patriarcha Græcus titulo 8. nomocanonis cap. 1.* At constat Syluestrum respuisse diadema aureum sibi oblatum, *vt ait Sabellicus & Platina in vita* Syluestri, vbi nihil tradit de donatione imperij occidentalis, nec ego legi alibi quam apud Gratianum in *d. ca. Constantinus*, qui palea inscribitur, hoc est inter capita illa quæ firmam non habent auctoritatem. Et Baptista Egnatius lib. 1. Romanorum principum in eo ait constanti fide dictum, quæ de imperij donatione circumferuntur, vti minus similia vero non probari. Nec verissime videtur sanctum Syluestrum, qui Christi vestigia sequebatur, voluisse acceptare regnum terrestre oblatum, cum nec clerici illud desiderare debeant, [a] quorum princeps Christus. Christus oblatum regnum terrestre & temporale more hominum reiecit. *Regnum meum*, inquit, *non est de hoc mundo.* [b] *Si enim ex hoc mundo esset, ministri mei vtique decertarent &c* Et alibi interrogatus de tributo dando Cæsari, *Quæ sunt Cæsaris Cæsari reddite. quæ sunt* Dei Deo. [c]

a Hieronym. ad quendã suum leuitã relatus in c. 7. duo sunt genera Christianorum 12. q. 1.

b diui Iohãni Euang. c. 18. vers. 36.

c D Matthæi c. 22. ver. 21. Marci c 12. ver. 16. Lucæ 20. vers. 25.

30 Quare reuera mihi suspectus videtur ille locus paleæ de donatione regni Occidentalis. Addit dubitandi causam, quod neque summi pontifices se inscripserint vnquam imperatores, nec tanquam imperatores post Constantinum cognomine Magnum, vel eius tempore, Occidentale rexerint imperium, imo contra, semper alij imperarunt postea in Occidente. Sic viuens Constantinus hic primus dictus *magnus* imperabat occidentali imperio: Licinius Orientali. Et cum postea solus imperasset, eo mortuo, tres eius filij imperium diuiserunt, quod per manus a patre acceperant Et Constantinus natu maximus, Gallias, Hispanias, Britanniam insulam obtinuit: Constans, Illyricum, Græciam: Orientem & Byzantium, Constantius. Post Constantem, & alij in Italia præfuerunt & Romanorum imperio, qui tamen in vrbe non habuerunt sedem, quæ patrimonij Ecclesiæ cum alijs quibusdam in eius ditione intacta & conseruata illi fuit cum aliis. *quæ & refert Ammian Marcelli lib. 27. & alij.* Imperium quidem Occidentale Romanorum etiam postea & tempore Orientalis fuit, sed alibi habuit sedem, vel Mediolani, vel Rauennæ. Et quamuis Constantius Heraclij nepos, Michael & aliquot alij tentauerint Romam rursum sedem inferre, non tamen potuerunt. Quamobrem hinc puto factum, quod tradit Procopius Romam obsessam per Alaricum Gothorum regem, tandem captam & in prædã datam nullo auxilio accepto ab Honorico imperatore Occidentali, qui Rauennæ degebat, & suppetias ferre poterat, nihil minus quam de vrbis illius salute solicitus Atque post Valentinianum, qui etiam

rexit

texit Italiam, Atilam vicit Etii ductu, Romæ, *vt ait Egnatius libr. 2. de principibus Romanorum*. Auctus senatorii ordinis vir præfuit: post illum Maioranus, quadriennio, quem Seuerianus, & hunc Anthenius, Anthenium Liberius secutus est: & huic Glycerius, & Glycerio statim Nepos successit, quo per vim pulso, & Augustulus male ominati nominis rerum est potitus, sub quo Romani imperii maiestas conuulsa per Odoacrem Herulum: sero postea ad Francos translatum imperium per Stephanum Papam II. & III. Dehinc tempore Formosi I. eius nominis summi pontificis, cum penes Francos remansisset fere centum annos imperium Romanorum, rediit iterũ & translatum est in Longobardos, *vt scribit iisdem verbis Platina in Formoso* I. imperante apud Græcos Constantino Leonis filio. Idipsũ firmat sub pontifice Christophoro I. Deinceps translatum victo Berengario per Othonem primum in Germanos. Quia Otho Germanus rex vocatus in opem ecclesiæ contra Berengarium, & fertur coronatus imperator vel a Ioanne XIII. vel a Leone, *vt idem ait in Ioanne XIII.* Obtinuerunt & post translationem præsuppositam imperii Græcorum in Germanos, rursum Latini illud per aliquot annos vsque ad Balduinum, quo tempore Michael Paleologus Græcus imperium recepit. *Platina in Alexan.* 4. Fuerant autem tot translationes a nobis recensitæ, pro ratione, cur dicamus, neque donationem imperii Orientalis, vel Occidentalis coaluisse, neque Occidentale imperium donatum fuisse summo pontifici, saltem nunquam summum pontificem eo vsum fuisse. Dico etiam ex illis apparere, nec imperatores Romanos esse generales imperatores: & qui vnice aliis regnis præsint, nisi in quantũ ditioni suæ alio mõ subiiciũtur.

31 Insuper, nec alienum erit adiicere ex vulgatis regulis ab omnibus in confesso habitis, neminem plus iuris in alium transferre posse, quam ipse habeat. Porro si summus pontifex, imperatori Romanorum quod habebat impartitus est, certe habebat Romam & alia quædam patrimonalia: illa tamen nec fatetur se donasse: non habebat autem imperium Occidentale, minus Orientale, nec censetur quoque donasse. Electionem autem concessit, & sibi reseruauit coronationem Rom. imperatoris, hunc habet tantum sibi sacramentum in oratione præbentem, vt ea quæ comitantur imperium eius, consequatur: nõ autem regem Gallorum, vel alios qui ei fidem non probent hominii, vel sacramenti.

32 Sed demus adhuc, quamuis verum non putem, Constantinum, vtrumque ius imperii quod habebat summo pontifici Syluestro tradidisse, certe non ideo temporalia concessit vniuersi mundi, quia nec is erat imperator vniuersorum, imperabat namque tunc fortissimus alius imperator apud Persas Sapores: qui non consensit huic translationi, & defendit imperium contra posteros imperii Romani & Orientis. Fuerunt & his temporib. Clodomerus, Richemerus. Theodomerus Francorum duces, qui ei nõ parebãt: omitto

de Indis aliisque barbaris nationibus agere, quas non constat Constantino Magno subditas: Nec est quod obiicias quod dicat in palea canonis *Constantinus* se velle hæc seruari in vniuerso mundo, & a successoribus imperii: nam ipse quidem eius animi fuit & voluntatis, vt seruarentur statuta in vniuerso orbe, sed a populo sibi subiecto: aliis imperare non poterat, nec sola voluntas perficit actum, nisi adsit & potestas in prouinciis in vniuersa ditione, & quæ ascendentem videt, & quæ occidentem solẽ, & quæ ex vtroq; est latere, vt vnusquisque in qua prouincia deliquit &c. Iuri eius iudicis subiaceat. Sed adiicit, iudicibus in prouinciis inquam, *quicunq; nostris obediunt Sceptris.* Vt intelligeremus ortus & occasus, & laterum prouincias non omnes comprehendi: sed tantum imperio subiectas, eadem phrasi Iustinianus vsus in §. *hæc considerantes c.1.* nouellæ vero, dum præcipit omnibus iudicibus exsistentibus Neq; quod imperator tũc viuens poterat subditis imperare potuit legem suis successoribus legem imponere, non ab eo, sed vel per successionem generis, vel per electionem, vel per armorum potentiam, vel Dei voluntate vel per consensum populi, longaue præscriptione inuiolata, imperium, vel partem imperii acceperunt: nec verba hominis cuiuscunque sit dignitatis, legis diuinæ vim habent. vt certe ridiculum videatur, quod voluerit sua decreta vsque in finem mundi conseruari intacta & illibata. hoc enim ad Deum solum pertinet, qui præuidet quæ expediant in futurum; & potest quæ vult solus.

33 At dices *fuit & Christianissimus Constantinus, qui rempublicam Christianam iuuauit, & bellis & edictis*: audio, probo, laudo. sed in omnibus, nec eius, nec sanctioris viri vitam probo. Probo sanctitatem Diui PETRI, sed non abnegationem DOMINI quam fecit. Multa erant laudanda in Constantino; sed non omnia: nam de illo omnes historiographi consentiunt Vulgatum fuisse prouerbium, vt Tracala decem annos præstantissimus: duodecim sequentibus latro, decẽ nouissimis pupillus, ob profusiones immodicas fuerit nominatus, *vt scribunt Sextus Aurelius Victor in epitome Cæsarum, Baptista Egnatius de princip. Rom. li.* 1. *in eo.*

34 Verum rursum citatur ca. 1. quo iure defendis villas 8. distin. ex quo colligunt dominia distributa, & meum, tuum, suum, dici ex iure imperatoris, vnde dicunt dominum vniuersorum. Sed quam male citetur hic canon a D. Augustino sumtus, ad probandum vnũ imperatorem tantum vniuersi orbis, lectio ipsa canonis indicat. Nã nec in singulari de imperatore loquitur, neque de Romano, sed ait bona distributa & conseruata ab imperatoribus & regibus in plurali. *Nam*, inquit, *per iura regum possidentur possessiones.* Hoc ex iure humano, quod est in legibus regum. Sed & distributiones dominiorum consensu gentium factas primum, docet *l. ex hoc iure de iustit. & iure* 1. & per occupationem singulorum primum facta quæ natura communia sunt. *Iosue 1. Cice. 1. offic. l. 1. de acquiren. possessi.*

Proinde

Proinde, cum possessores dominatione alterius & potestate potiore deturbantur a loci, s desinunt esse res singulorum, & videntur rediisse in pristinam communionē vt occupantiū fiāt, quādo veteres possessores, nec regendi animum, aut recuperandi habent, & spem abiecerunt.

35 Peiori sensu citatur l. *bene a Zenone, de quadriennii præscriptione libro 7. Co. tit. 37.* Volunt enim ibi Iustinianum dixisse, *omnia esse principis.* Ideo inquit glossa, & quod pertinet *ad proprietatem.* In quibus paucissimis verbis duo inexcusabiles commissi sunt errores; quorum primum postea emendare satagit, ibi, vel verius, ad verba *omnia principis.* alter inemendatus durat: primus error quod verba Iustiniani, qui loquitur de nulla constituenda differentia, inter bona patrimonialia & fiscalia principis, quia omnia sunt principis & patrimonialia & fiscalia, voluerit extendere ad bona priuatorum subiectorum principi, dicendo 2. errore etiam *quoad proprietatē* illa omnia esse principis. Quod nunquam venit in mentem Iustiniano: nam illa vox esset tyranni, velle sibi tribuere vniuersa bona priuatorum, quorum defensionem & conseruationem procurat, & quæ tantum iuste pro necessitatibus reipublicæ, nempe pro causa pertinente ad omnes, capere potest, pro negotiis publicis. Reprehendit hanc sententiam dicentium omnia esse in potestate imperatoris bona subditorum, & ideo iure suo vti dum a subditis ea peteret. D. Ambrosius *in c. 21. conuenior 23. quæst. 8. & ibi gloss.* quoque ait, intelligi debere quoad iurisdictionem & protectionem. Et D. Ambrosius ait ibidem quoque, neque etiam quoad Iurisdictionem, bona Ecclesiæ ad imperatorem pertinere, sed esse Dei & pauperum.

36 Sunt qui sentiant adhuc, ad potestatem regiā seu imperatoriā, non pertinere titulum imperii dominici, quale est domini heri, in ipsos seruos qui habent ius in personas & bona seruorū, vt quicquid agant, dicātur ad vtilitatē heri gerere. aliud enim imperiū legitimū est in subditos, iure regio, aliud iure herili aut dominico habere. Docuimus autem nec fas esse principē iure regio, præter necessitatem negotiorum regni subditorum bona capere, nec vltra quam oporteat. Maxime cum legibus naturalibus vel iuris gentium subditus sit quoque princeps, tāquam homo: multo magis & tanquam princeps, qui eas conseruare debet ne turbetur vniuersæ humanæ societatis consensus, qui reges constituit ad conseruanda & defendenda cuique dominia rerū, & libertatem personæ [a]. Et eo quoq; pertinet potestas a Deo concessa, quæ non ad violandos subditos, sed ad cōseruandos data est, vt ne prædam facerent de subditorum bonis, sed vt eorum bona contra latrunculos, pyratas, & hostes defenderent. Forsan tamen poterit defendi ius herile monarchiæ, & potestas in bona & personas subditorum, si quando, iusto bello superati fuerint & imperio subiecti alicui. Nam ex humana misericordia, placuit constitui inter gentes, vt potius ius daretur in conseruatos

[a] *l. ex hoc iure de iust. & iur. P.*

in bello, quam, vt immisericorditer superatos liceret occidere: beneficium quippe conseruatæ vitæ, hac gratitudine seruitii compensatur, quod postea sedata iracundia, libertatem recuperare potesta. Reliqua etiam quæ ab hostibus capiebantur, capientium erant & reipublicæ, immobilia, vt agri, quæ ideo principis recte dici possunt, vt rectoris reipublicæ, & qui ea distribuebat colonis vel cum tributo, vel cum pensione præstandab. Sunt & alicubi hodie regna, in quibus subditi, non possident, pleno iure sed veluti titulo locationis, & ad vitam a manu principis agros, vt refertur ab auctore historiæ orbis noui qui *Peru* constitutum a Lagasca prorege imperatoris Caroli V. in illa regione *Peru* post Pizarros rebellantes subactos, ne facile a subiectione deficerent. Sed aliud est ex lege admittere colonos, aliud imperare dominis rerum subditis. Possunt & sustineri, qui dicunt principes suos honoris causa Dominos. Nam & reges nostri propter excellentiam, commune nomē domini siue Domni, effecerunt suum. *vt Anastasius bibliothecarius Adriani* 2. Siue Landulph. Sagax historia miscellanea, *Genti Francorum* inquit, *moris est dōnum* id est *regem, secundum genus principari*. Sic & in Gallia rex Sire absolute dicitur, quod idē est ac dominus a nomine κύρος seu κύριος.

a d. l. ex hoc iure & l. manumissiones, de iust. & iu. ꝑ §. pen. & f. de iure personarum apud Iustin. l. 5. de statu homi. ꝑ §. de libertinis, apud Iustin.
b L. per traditionem, & ibi Theophilus de re. diu.

De quibusdam nominibus, tributis principibus propter quasdam proprietates, vel aliqua accidentia. CAP. XIV.

FVERVNT nomina, vel cognomina alia, vltra propria aut generis, aut dignitatis quibusdam tributa regibus aut principibus, ob aliquam rem insignem interdum bonam, interdum malā. Quēadmodum *Hermem* regem Ægyptium seu Mercurium Trimegistum nominatum obseruamus, quod fuerit *magnus sacerdos, magnus Philosophus, & magnus rex*. vel quot inter Ethnicos hic fuerit, qui ἐν τριάσι μίαν εἶναι θεότητα asseruerit, nempe in trinitate vnam esse diuinitatem, vt ex dialogis eius qui supersunt, apparet: quemadmodum & M. Antoninus, qui Pio successit, meruit cognomen *Philosophi*, quod philosophiæ studiis excelleret c.

2 Dictus Alexander, Philippi Macedonum regis filius, cognomento *magnus*, merito apud Plutarch d. Vt Constantinus imperator, post Licinium superatum, cum fere omnem orbem gubernaret *maximus* a Nazario, in panegyrico cognominatus, ab aliis *magnus*, vt Carolus, Pipini Francorum regis filius & successor, ob rerum gestarum magnitudinem, vere *magnus* cognominatus, vt *ait Sigebertus*. Tribuerunt etiam hoc cognomen Romani Pompeio, *vt scribit Plutarchus in Sertorio* & in Pompeio tradit, etiam Romanum populum, duos maximos cognominasse: Valerium, quod diffidentem a se senatum, in concordiam secum reduxisset: Fabium Rutilianum, quod locupletes nonnullos libertinæ stirpis in senatum allectos. eo ordine mouisset. Dictus & Q. Fabius, cum P. Decio censor, maximus, vt *ait Liuius li*. 9. ob causas ibidem relatas.

c Dion in eius vita.
d in Sertorio

3 Ex moribus nomina indita regibus quibusdam, sicut mordacitas Ptolomæo Lamyri cognomentum iussit. Garrulum enim Greci Lamyrum vocant,& comem,facetum,oblectabilem,amœnũ & stupendum.Et Antiochus ex Macedonibus regibus *Doso* dictus quod multa promitteret,pauca impleret.Nã δώσω futurum est a verbo δίδωμι a.Et Pertinacem imperatorem scribit Iulius Capitolinus, vulgo *Chrestologum* esse nuncupatum,quod bene loqueretur,male autem faceret b. Ptolemæus Ægypti rex,post mortem Alexandri Magni, patre & matre interfectis:ex facinoris crimine,cognomẽtum Philopater ex contrario & per ironiam,accepit.c Melius & verius ante Ptolemæus Ægyptiorum rex,eo quod neminem læderet, omnibus autem benefaceret,*Euergetes*,& benefactoris nomine cognominatus, vt & Macedoniæ rex Antigonus d.

4 Propter & clementiam,senatus M. Antoninum Philosophum Pii cognomine ornauit,*vt refert Iulius Capitolin.in eo & Vulcarius Gallicanus ,in Auidio Cassio* Antiochus Sedetes ,Syriæ rex, Pii nomen etiam adeptus. Cum enim circumsideret Hierosolymã Iudæis ad summum festum postulantibus dierum septem inducias,non tãtum eas concessit,verum & tauros ornatis cornibus adornatos thymiatumque & odoramentorum ingentem vim ad portas deduxit, atque postquam eorum sacerdotibus victimas tradidit, ipse in castra est regressus. Quem Iudæi admirati,mox a festo in fidem eius se permisere:hincque pii nomen meruit e.Ludouicus imperator ob insignes virtutes,pii quoque nomen habuit.

5 Sic pater patriæ ,primus Cicero decreto curiæ est appellatus. Et vt ait poeta ,*Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit*. Postea Augustus id tulit cognomen,a successoribus quoque ambitiose magis sæpe quam vere vsurpatum,Dedit autem is Augusti quoque suum ceteris cognomen aliud.

6 Quintus Fabius dictator,propter benignam naturam ,ouiculę nomen meruit f,vt contra Constantinus vltimus Græcorũ imperator,rex Peloponnesi ,ante susceptum imperium,Draconis cognomentũ ob militarem virtutem habuit,quia sæpius cum Turcis cõgressus eos fudit fugauitq;,ac eorum oppida expugnauit & abstulitg

7 Artaxerxi Persarum regi Mnemonis cognomen datum , eo quod memoria valeret h. Alphonsus 10. Aragonum rex præstantissimus,a liberalitate *largus* dictus & cognominatus i. Tarquinius Romanorum regum vltimus,a superbia cognominatus *superbus*,Alexander Hircani filius , Iudæorum rex ob crudelitatem *Thracida* dictus est k. Italiæ & aliæ nationes viderunt Hunnorum regem Atilam,ob suam crudelitatem *flagellum Dei* ,se dicentem. Atheniensium dux Nicias,vulgo,*vt ait Plutarchus*,cothurnus dictus , quod omnibus se accomodare nouisset.

7 Demetrius erat in excogitandis bellicis machinis , supra modum industrius,multaque præter architectorum artem inueniebat,

a *Cæli. Rhodigin. li. 24. c.6.*
b *relatũ & ida Sexto Aurelio.*
c *Iustin. li. 29*
d *Plutarch. in Cleomene & Suidas.*
e *Plutarch. in regum apothtegm. Ioseph. lib. 13. antiq. c. 6.*
f *Volateran. li 16 , Antrop.*
g *vt narrat Cuspin. in eo.*
h *Alexa ab Alexan. li. 2 c.11.*
i *Marineus lib. 1. rerum hispanicarũ.*
k *Iosephus 13 antiquita. c.22.*

ex quo *Poliorcetes*, id est vrbium euersor cognominatus fuit,[a] quod tanta vi atque impetu in oppugnationibus vteretur, vt nullus muris ab obsessis posset adferri præsidium.

8 In Gallia, reges vltra proprium nomen aliqui acceperunt aliud cognomen, vt Philippus II. dictus *a Deo datus*, quod pater eius Ludouicus iunior, tandem cum precibus a Deo impetrasset.[b] Pipinus ex Austria a breuitate corporis *pusilli* nomen habuit, Ritius I. de Francorum regibus Carolus imperator, a crassitudine cognomento *Crassus*, filius Ludouici.[c] Vt & Sanctius I. Hispaniæ rex, ea ratione *Crassus* a pinguedine corporis.[d] Et Philippus etiam Francorum rex qui simultates gessit cum Bonifacio V. pontifice a corporis præstãtia, *Pulcer*.[e] Ludouicus Caroli Calui frater, ab impedimento linguę, *Balbus* dictus, vt ille *Caluus* a casu capillorum.[f] Vt Michael Græcorum imperator, quod lingua esset balbutienti, *Thraulus*, siue balbus dictus.[g] Clodius Francorum rex Pharamundi filius, & in regno successor *capillatus* dictus, a promisso capillo.[h] Vt Cõstãtinus IIII. imperator Græcorum, cum in expeditione, qua vicit patris interfectores, cum Mezentio tyrãno barbam crescere permisisset, dictus est a Constantinopolitanis *pogonatus*, id est, barbatus.[i]

a vt refert Diodor. Sicul. lib. 20.
b Æmilius in 6.
c Cuspinia.
d Apud Ritium lib. 2. de regibus Hispan.
e Ritius, li. 2. de reg. Francor.
f Ritius lib. 1. de reg. Franc.
g Volatera. lib 23. anthrop.
g Ritius eo.
i Paul. Diaco. libro 19. rerum Romana.

De abusu & odio nominis regis. CAP. XV.

CVm desierunt reges Romæ & alibi imperare secundum ea, quæ regimen & recta gubernatio exigit, cœperunt populi detestari hoc nomen, sub quo antea male habiti sunt, & potissimum Romani qui reges sibi asciuerant a tempore Numæ legitimos, exosum habuerunt hoc nomen, quanquam dominationem regiam, verum aliis titulis, admiserint in consulibus & dictatoribus. Et qui turbam concitauerat ad pellendos Tarquinios, Iunius Brutus, virgis cæsos proprios liberos, securi percuti fecit, quod de reducendis Tarquiniis tractassent.[k] Refert Suetonius Tranquillus.[l] Auctore Iulio Maratho, ante paucos quam Augustus nasceretur menses, prodigium Romæ factum publice, quo denuntiabatur, Regem populo Romano naturam parturire: Senatum exterritum censuisse, ne quis eo anno genitus educaretur: verum eos, qui grauidas vxores haberent, curasse, quod ad se quisque spem traheret, ne senatusconsultum ad ærarium deferretur.

2 Vesigothi eo priuilegio ab omni antiquitate donati dicuntur, *ne quis regum ad eos accederet, nisi præmissis nuntiis, & literis, quibus caussam sui aduentus declararet*. qua ratione cum Ragualdus Knaphosde, Sueonum rex, corpore gignanteo, animo ferox, superbus, patrias leges & consuetudines contemnens, ad terras Vesigothorũ descenderet, non præmissis nuntiis, ab illis tanquam patriæ hostis in villa Carlaby, occisus est.[m]

3 Tanto etiam odio Lacones nomen regium fuerunt prosequuti, vt, legatum, quem ad Antiochum Demetrii filium miserant, vbi intellexerunt

k Liu in 2.
l in Augu. ca. 94.
m Vt ait Ioannes Magnus lib. 18. cap. 15.

intellexerunt eum appellasse illum regem, multauerint, quamuis medimnum tritici ab eo arctis commeatibus in capita apportasset.[a]

4 Cetillus pater Vicingentorigis Aruernus, cum diu principatum Galliæ gessisset dũ voluit regnũ appetere a ciuitate interfectus est.[b]

5 Abusi aliqui etiam sunt nomine regis, in eo, quod non contenti appellatione simplici, voluerunt aliud addere insignius. Et quidam eo superbiæ peruenerunt, vt quod Dei solius est, dici regem regum & Dominum dominantium sibi vsurpauerint, vt Nabuchodonosor.[c] Et Sapor scribens ad Constantinum imperatorem, REX REGVM, inquit, SAPOR PARTICEPS SYDERVM FRATER SOLIS ET LVNAE.[d] Sic etiam se reges Persarum, vocarunt reges regum, & ita in inscriptione monumenti appellatum Cyrum, refert Strabo[e] Talemque habet inscriptionem epistola Esdræ, missa ab vno ex illis.[f] Phraates vltra Euphratem rex, regem regum quoq; se nominabat:[g] potuerunt tamen dici Persarum reges magni, quia alios reges sibi obtemperantes habebant: at absoluta illa appellatio rex regum, non illis quadrat, nec aliis mortalibus, quorum ditiones certis finibus continẽtur, & quibus ipse Deus dominatur. Magnum porro regem seu *μέγαν βασιλέα*: dixerunt antiqui regem Persarum, etiam Græci illius inimici.[h] Tradidit Herodianus[i] Artaxerxem Persarum Regem, tempore Alexandri Mameæ filii imperatoris Romani, Parthis iam deuictis, atque Artabano, regem magnũ primum appellatum duplicique diademate vsum. Iulius Cæsar,[k] exprobrãs ingratitudinem Ariouisto, recenset dictum fuisse a Senatu Regem & amicum, quod paucis contigit, & a Romanis pro maximis hominum officiis consueuisse tribui dicebat.

6 Abusi sunt reges Israel potestate & nomine regio, per impietates, idololatrias, & crudules neces: ideo in captiuitate Babylonica, ademtum est illis insigne regium, & duces postea appellati fuerunt, quod regio diademate illis vti minus liceret per Persas & Macedonas, vsque ad Aristobulum, qui iugo gentium de ceruicibus excusso, se regem appellauit. Antigonus post mortem Alexandri Magni, q̃ liberum patrem repręsentaret pro caussa & diademate Macedonico, hederam capiti circumdare, tyrsumque pro sceptro gestare est solitus[l] indignus, qui inter reges etiam annumeraretur.

a *Plutarc. in apotheg.*
b *Iul. Cæsar. li. 7. de bello Gallico.*
c *Daniel. 2.*
d *Amm. Marcelin. libr 17.*
e *lib. 15.*
f *1. Esdra. c. 7.*
g *Dion Cassius lib. 37. histo. Rom.*
h *vt ait Aristides in encomio Romæ, Dion Chrysostom. oratione 3. de regno.*
i *in 6.*
k *libro. 1. de bello Gallico*
l *Herodian. in 1.*

Insignia quædam regum antiquorum particularia. CAP. XVI.

INsignia, sunt veluti signa & literæ hieroglyphicæ, breuiter & cõpendiose aliud, quod non videtur, persculpta, picta, aut celata indicantia: ad memoriam eorundem, qui quippiam egregium simile vel proportionatum demonstranti signo, gesserunt: vel ad distinctionem familiarum, vel personarum, signa particulari caussa & volũtate conficta. Signa, quę strenua gesta vel insigniter notata designãt, proprie insignia dici merentur: alia potius signa & signacula, vel sigilla. Insignia ita rerum insigniter & cum laude gestarũ, solita sunt

dici a vulgo *armoiries* Gallis, ac si dicamus, *armorum memoriam* & inde etiam ea, quibus insignia comprehenduntur, dicuntur vulgo *escu, escusson*. ab Scuto bellico. cui præstantissimi milites solebant sua illa insignia ponere, vt internoscerentur.

2 Inter inuenta autem, quæ memorantur Caricæ gentis, tria præcipua sunt, quod galeis cristas imponendas primi ostenderunt, & secundum hoc, quod clypeis signa adiunxere: postremo lora quoque scutorum excogitauerunt.[a] Baldus [b] ait, *insignia hæc inuenta esse ad cognoscendum familias & personas*: tractant de his insignibus, quæ vulgo dicuntur *arma* Bartolus *libello de insignibus & armis*, vbi & qui dicantur in illis nobiliores colores. Tractat & Bonus de Curuli libro *de nobilitate*.

3 Idomeneus Cretensium rex, Minois nepos, a Pasiphae solis filia oriundus, in scuto suo pro insigni gallum gallinaceum habuit, quoniam hæc auis sacra soli esset.[c]

4 Dauid in insignibus gerebat leonem; quod & sequuti sunt postea reges Iuda. Tale etiam fertur fuisse vexillum Iudæ in deserto: talis & annuli postea signatorii imago regum Iuda, *vt narrat R. Abraham, in Cabala historica*: illud forsan, vel quod ipse leonem necasset,[d] vel quod significaret illud, *Vicit Leo de tribu Iuda*.[e]

5 Octauius Augustus, in diplomatibus libellisque & epistolis signandis, initio sphinge vsus est: mox imagine magni Alexandri, nouissime sua, Dioscoridis manu sculpta, qua signare insecuti quoque principes perseuerarunt,[f] excepto Galba, qui canem ex prora nauis prospectantem, signum a maioribus ad se latum, vsurpauit.[g]

6 Mater Seleuci in somnis, fertur ab Appiano Alexandrino[h] admonita, vt quem primum anulum inueniret, gestandum Seleuco traderet; regnaturum enim vbicunque anulus ei forte fortuna excideret. Inuenit autem illa ferreum cum insculpta anchora: amissus autem est circa Euphratem: & ob id Seleucus imperium adeptus anchora vtebatur in anulo signatorio.

7 Insignia regum Polonorum, aquila alba expansis alis, eo quod Lechus primus regni fundator, dum sedes eligeret anno Domini 550. sibi ædificauit inter paludes oppidũ, sexto a Varta flumine milliario, vbi inuenit nidum aquilarum, eumque oppidum inde nominauit Gnesno, a nido, quem vocant gnasdo.[i] Illa autem aquila pingitur alba, coronata, expansis alis, hiante rostro.[k]

8 Sigillum porro & insignia principis Moscouitarum, continent in vna parte imaginem hominis nudi equo sine sella insidentis, hastaque draconem transuerberantis: a tergo vero aquilam bicipitem vtroque capite coronatam, vt scribit Sigismundus Liber Baro.[l] Dũ agit de modo excipiendi & tractandi oratores. Refert autem idem, li. 1. Antiquos Moscouiæ reges, scribentes aliis, titulis tribus circulis triangulo inclusis pro insignibus vsos fuisse: quorum primus, in supremo circulo continebatur hic, *Deus noster trinitas, quæ fuit ante secula*

a Hero. in 1.
b in tractatu de armis.
c Pausanias lib. 5.
d 1 Reg. c. 1. 17. vers. 34.
e Apocalyp. c. 5. vers. 5.
f Suetonius in Octauio. cap 50.
g Dio Cassius lib. 51. historiæ
h in Syriacis.
i vt scribit Martinus Chromerus. lib. 1. de gestis Polonorum
k Idem lib. 16.
l lib. de rebus Moscouitarum.

secula pater filius & spiritus sanctus, non tamẽ tres dii, sed vnus Deus in substantia. In secundo continebatur titulus regis eius cui scribebatur, particula adiecta *fratri nostro.* In 3. titulus magni ducis Mascouiæ, quo se regem ac dominum totius Russiæ Orientalis & Meridionalis, dicebat.

9 Sunt quidam principes, qui suis insignibus affigere solent, pondo auri vel argenti Gallice *bezans*, hoc indicio significare volentes suæ domus suorumue opulentiam, vt quibus non vacet aurum argentumue numerare præ nimia abundantia, quasi significare velint se suarum rerum pondus non nosse, non item numerum, vtpote quæ nulla discretionis numeratione comprehendi possent.[a]

10 Fuit proprium aliquando regum Persarum, nutrire comam, & esse crinitos, vt indicio est dicterium Vespasiani, quo elusit cometem, qui suis temporibus apparuit, dicens ad Persarum regem pertinere, cui capillus effusior.[b]

11 Comam nutrire aliquibus nationibus ex variis caussis aliquãdo fuit ex lege: vt & tonderi. sicuti cum inter Argiuos & Lacedæmonas fuisset contentio de agro dicto Thyrea, postquam vicerunt Lacedæmonii, ex eo tempore Argiui tonsis capitibus, cum antea necessario comati essent, legem condiderunt, se deuouentes, ne prius comam alerent, neue mulieres aurum ferrent, quam Thyreas recuperassent. His e diuerso legem tulere Lacedæmonii, vt in posterum comati essent, cum antea non fuissent.[c]

12 Vulgus antiquitus vel Gallorum comam circumtõdebat, non radebat: regi tantum soli permissum Cæsariem promissam habere: quod docet Sidonius Apollinaris, testis oculatus in panegyrico Maiorano dicto.

> Hic, inquit, *monstra domat rutili quibus arce cerebri*
> *Ad frontem coma tracta iacet, nudataq; ceruix*
> *Cetarum per damna nitet, cum lumine glauco*
> *Albet aquosa acies ac nutibus vndiq; rasis*
> *Pro barba tenues perarantur pectine cristinæ*

Addit Agathius,[d] *Fas non erat*, inquit, *Francorum regibus comam tondere, atque a pueris intonsi manent, atque adeo vt a tergo his defluant comæ: nam a fronte discriminati vtrinque feruntur: nec sane Turcarum more barbarorumq; impexi & scalidi sordidioresque capilli his sint vel alias calamistrati & indecenter perplexi: sed varia his superinfundunt vnguenta, & diligenter pectendo expoliunt, idq; præcipuum & regum decus constitutum est, solis vt regibus permittatur. Nã subditi circumtonsi sunt omnes, nec prolixior his coma conceditur.* Hũc morem regum Francorum fuisse etiam tempore Marcomiri & filii eius Clodonei, notat Aymonius[e] durasseque temporibus sequentibus quoque,[f] vsque ad Petri Lãgobardi Parisiorum antistitis tempora, qui persuasit tollendum vt indecorum & indecentem, annuit Beatus Rhenanus,[g] dũ de cultu & armatura Francorũ veterũ agit.

a *vt notauit Robert. Cenalis, Episc. Abricensis, libro de vera mensura rum ponderumq; ratione, in abbaco talenti minarũ hebraicarum argenti.*
b *Sueton. in Vespasian. c. 23. & Sextus Aurelius in eo.*
c *Herodotus in 1.*
d *libro 1.*
e *lib. de gestis Francorum cap. 4.*
f *lib. 3. c. 61.*
g *lib. 2. rerum Germanicarum.*

13 Verum adhuc Persarum regum insigne in Sigillo, fuit imago Rhodogunis reginæ impressa, disiectis capillis prædita: cuius rationem refert Polyænus *libro 8. Stratagematon* quod aliquando Rhodogune lauans crines abstergebat, cum venit quidam nuntiãs subditam gentem defecisse, & illam non abstersis capillis, sed ita vt erant reuinctis equum ascendisse & exercitum eduxisse, atque iurasse non ante se crines purgaturam, quam a defectoribus victoriam reportasset, quod nec fecit, donec victoria habita crines lauauit & collegit, vnde Persarum postea sigillum manauit.

14 Insigne regis Scotorum a Fergusio primo Scotorum rege, rubeus leo erectus aurea facie, cauda verberans tergum, vt fere est mos leonis, dum sese ad pugnam incitat, generosam significans iracundiam.[a] At regia alia Scotorum insignia, iam inde a Feritharo, qui secundus ordine rex fuit, ensis nudus, acie ancipiti, virga aurea recta vocant sceptrum, cum corona militaris valli forma: patriç libertatisque tutandæ, sontium feriendorum, æquitatis iustitiæque administrationis, atque summæ potestatis indicia. Hector Boet. *li.* 2. Tamẽ *li.* 9. crucem S. Andreæ pro insigni accepisse victis & delictis Pictis testatur. Alphonsus primus Portugalliæ rex dum Vlixbonã a Mauris recipit, & quinque simul reges vno prælio superasset, quinq; scutorum insigne, facti monumentum posteris reliquit.[b]

a *Hector Boet. lib.* 1.

b *Marineus lib.* 5. *rerum Hispanicarum.*

De insignibus quarundam ciuitatum & populorum, & caussis. CAPVT XVII.

QVemadmodum bene aut feliciter gesta, aliquando etiam infeliciter, & caussæ aliæ dederunt ansam insignibus heroibus, militibus, ducibus, & aliis principibus certisque personis & familiis: sic quoque & ciuitatibus & oppidis & populis, quæ constituunt corpora ciuilia, & vnde principatus constituuntur. Crux alba, pro insignibus in rubeo campo data ab Archadio imperatore Messanæ ciuitati illustri Siciliæ, quod is Archadius a Gothis & Bulgaris terra marique obsessus, auxilium ab ea recepisset missum,[c] Eximium autem illud munus cum imperator valde hoc crucis signum reuereretur, vt etiam auream monetam cruce insigniendam curauerit, quæ in vsu totius Asiæ postea permansit: quia ante victoriam de Persis, aereæ cruces in vestibus apparuissent.[d]

2 Notat Munsterus ad ca. 2. Nume. veteres Hebræos per singulas tribus vexilla propria & distincta habuisse, & vexillum Ruben habuisse figurã hominis: Iuda, leonis: Ephraim, bouis: Dã, Aquilæ, &c.

3 Legi in quibusdam monumentis Mediomatricum seu Metensium, quo tempore Cæsar arma in Gallos mouit, obsessam fuisse eius iussu Mediomatricum ciuitatem, (quæ nunc Metis dicitur ab expugnatore Metio duce exercitus Cæsaris, qui postea eam subuersam restituit, vt ferunt) obsessosque Mediomatrices per Metium, deditionis fuisse admonitos, & vt admitterent Cæsaris insignia, ꝙ ni facerent

c *vt scribit Tho. Frisell lib* 2. *de bellis Siculis prioris decadis. c.* 3.

d *vt narrat Prosper de diuinis promis.* 3. *& prædict. part.* 3. *promiss.* 34. *de martyri.*

rent intra certum tempus minatum excidium. Illos autem respondisse *nulla alia insignia aut tempus desiderare, quam noctis & diei, nec insignia imperatoris velle se admittere, aut alia quam albi & nigri pro vita aut mortis symbolo.* Et proinde habere hodie in insignibus tantum partitos hos colores album & nigrum.

4 Iohannes Rauisius Textor in officina, refert quarundam regionum & populorum insignia Scytarum *fulmen.* Phrygũ *Suem.* Thraciæ *Martem.* Persarum *& Arcus pharetras.* Anglorum *leones & rosas.*

5 Tertullianus lib. de vela. virgil. scribit *ornatus capitales pro insignibus fuisse Garamantum pennas: barbarorum strobulos: Germanorum Cirros, Atheniensium cicadas: Britonum stigmata.* Ad quem locum Beatus Rhenanus notat, *Garamantes esse Libyæ extremos populos semiferos, Strobulos fuisse barbarorum gestamina ex auro in modum pineæ, quia strobulus Græcis pineam significat.* Et Athenienses quidem in capillis cicadas ferebant, dicti hinc πεττιγγοφόροι, Latine *cicadiferi.* Hoc argumento volentes ostendere se, indigenas, quales & sunt cicadæ. Cuius & rei meminit Aristophanes. Cirri Germanorum, erant ex more obliquationes pilorum, & Britanni hospites in Gallia super Ligurim solemniter certis notis inurebantur.

6 Romanorum insignia antiqua erant aquilæ, [a] vexillum aureæ aquilæ, inhærentis hastæ acutæ quæ in terra figeretur, fuisse legionũ Romanarum: eamque cum hyemarent in sacello quasi in theca reponi solitam aquilam legionibus Romanis fertur, Marius in secundo suo consulatu dicasse. Et fuit signum tanquam princeps totius legionis. Et quamuis Romani habuerint quatuor alia signa pręcipua in militia, lupos, minotauros, equos. apros, quę singulos ordines anteibant, item dracones, vnde draconarij, tamen postea repulsis ceteris retinuerunt aquilam. Et quia vix hodie ciuitas vlla est quæ non habeat sua insignia & sigilla propria, eaque cognita, sufficiet paucis hæc, quæ de insignibus relata sunt, ne in vulgaribus teramus otium, necessarium rebus grauioribus.

[a] *vt Dio Cassius ait li. 40 Rom. hist.*

De tyranni nomine. CAP. XVIII.

TAnta est vis consuetudinis & vsus sermonis, vt quemadmodum nomina ex consensu gentium imposita, & consensu intellecta sunt, sic & vsu in aliam significationem aliquando primitiuæ speciei contrariam, & menti primæ repugnantem deficiant & conuertantur. *Multa nomina*, inquit Varro, [b] *nunc ostendunt, aliud ante significabant. vt hostis. nam tunc eo nomine dicebant peregrinũ, qui suis legibus vteretur, nunc autẽ eum quem tum dicebant perduelem.* Cui cõsentiunt iurisconsulti, [c] vt enim numorum, sic vocabulorum temporibus mutationes accidunt, atq; legum & morum. Et Horatius, [d]

Multa renascentur, quæ iam cecidere, cadentq;
Quæ sunt in honore vocabula, si volet vsus.

Quare optimum esse Pedius ait referente Paulo iurisconsulto, non

[b] *4. de lingua Latina.*

[c] *L. quod nos hostes, 234 de verb. signi.*

[d] *in arte poetica.*

propriam verborum significationem scrutari, sed in primis, quid locutus demonstrare voluerit: deinde in qua præsumtione sunt qui in quaque regione morantur. [a] Suppeditant exempla minores res plures, sed inter maiores appellatio Sophistæ politici, tyranni.

a L. cum de lanionis, 18 § item cacabos, defuncto instruct. lib. 34. P. ti. 7.

2 Olim Sophista σοφιστὴς, dicebatur Philosophus, sapientiæ professor. *Quicunq; ad summam animi virtutem excreuerunt*, inquit Diogenes Laertius in proœmio, *hos nunc honestiore vocabulo auctore Pythagora, Philosophos, hoc est sapientiæ studiosos appellamus, ipsi tamen sapientes, Sophistæ sunt dicti. Neq; hi solum, verum poetæ quoque Sophistarum appellatione honorantur &c.* Et generaliter σοφιστὴς, dictus doctus & peritus, cuiuscunque artis artifex, vt θρήνων σοφιστὴς, *Lamentorum artifex* apud Lucianum de luctu. Transiit postea hoc nomen in inuidiam, vt Sophistæ dicerentur, qui fictam quandam sapientiæ speciem iactitarent, & qui fallacibus conclusiunculis, inanem illam sapientiæ speciem ostentarent, σοφιστὴς, inquit Suidas, πᾶς τεχνίτης. Ita primum Sophista, qui vere sapiebat, & doctrina vti instructus erat, vt in illo versiculo, Μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός: *Odi sapientem qui sibi non est sapiens*, seu quicunque sibi non sapit. Inde & gymnosophistæ, sapientes nudi Indorum postea. Qui cœperunt in orationibus velle videri sapientes, qui de sapientia bene locuti sunt & copiose, dicti quoque sunt sapientes seu sophistæ. Tales Rhetores deinde dicti, *quasi dicas verbis tantum sapientes*, vita minime, similes Pharisæis, qui dicunt quę facienda sunt, sed non faciunt, *vt Lucianus in Macrobiis*, ῥητόρων δὲ, Γοργίας, ὅν τινες σοφιστὴν καλοῦσι. Sic & interpres Thucydidis, [b] annotat σοφιστὰς ab eo vocari nō τοὺς σοφιζομένους τὴν ἀλήθειαν, seu doctores aut professores τῆς ἀληθινῆς σοφίας verę sapiētię: sed eos, quos ita vulgus nominat, nimirū τοὺς διδασκάλους τῶν ῥητορικῶν μαθημάτων. Et postremis tēporibus, qui verbis cauillantur, & nominū imposturis decipere, conantur, & mentis rationem eludere sermonibus compositis, aut vafris & dolosis argumentis circumuenire quēquā satagūt, Sophistę dicti sunt, & Suidas ita, σοφιστὴς, inquit, ἀπατεών. παρὰ τὸ σοφίζεσθαι, ὅ ἐστι λόγοις ἀπατᾶν, & ὁ ἐπιτηδεύων ἐκὼν ἐν τοῖς λόγοις.

b ad li. 1. pa. 91. ad verba illa ἀκοῆς ἡδονῇ ἠσσώμενοι καὶ σοφιστῶν θεαταῖς ἐοικότες.

3 Dicti σοφοκλεῖς, prouerbio ætate Plinij iunioris, [c] adolescentes, qui arrogantius & ambitiosius ad agendas causas accedebant, non aliam ob rem, quam vt sapientes vocarentur, & audirent illud grande σοφὸς, seu vt grande illud σοφὸς clamaret illis turba applaudens, seu σοφῶς aut σοφῶς καὶ καλῶς. Id sapienter, aut sapienter & bene, scilicet dixit, vt Claudianus.

c vt ipse ait li. 2. Epistо.

> *En moneo plausus, & pallidus omnia laudo,*
> *Et clarum repeto terq; quaterque σοφῶς.*

4 Quamobrem fuerunt alij, qui vulgatum nomen sophistę in deteriorem partem accipi videntes, ex eo, quod quidam sibi illud tribuebant, quod re vera aberat, elegerunt aliud nomen, & se philosophos, non sophos, id est, amatores sapientię, non sapientes dici voluerunt, alia q; ratione, de qua meminit Diogenes Laertius. [d] Dum ait Pythagoram

d In li. 1. de vita philoso. in principio.

goram primum philoſophiam, ſeſeq; philoſophum appellaſſe, cum Sicyone conueniret Leontem Sicyoniorum tyrānum, nullum enim hominum, ſed ſolum Deum eſſe ſapientem dicens. Antea enim *Sophia*, hoc eſt. *ſapientia* dicta, quę nunc philoſophia dicitur, & qui hāc profitebantur σοφοὶ, hoc eſt *ſapientes* appellari. Quicunque ad ſummam animi virtutem excreuerunt, hos nunc honeſtiore vocabulo, auctore Pythagora, philoſophos, hoc eſt, ſapientiæ ſtudioſos appellamus. Quo etiam nomine adhuc, poſteri illius abuſi ſunt, nihil præter barbam, & baculum & pallium philoſophi habentes, & proinde aliquibus etiam ipſum nomen philoſophi fuit exoſum.

5 Vſurpata & alia nomina pro contraria ſignificatione natiuæ appellationis, vt bellum, quod minime pulcrum dicitur armorum horror, vt aliquando rex Ægypti Ptolomæus, dictus eſt, cum patre & matre interfectis regnum occupauit, philopater: ex contrario hoc eſt amans patris. a

6 Nunc quoque ſunt quidā, qui politicos vocent Catholicos Chriſtianos, quod ſtudeant potius ciuili gubernationi, quam religioni, in opprobrium obiicientes hoc nomen: quo tamen nullum pręſtantius in republica eſſe poſſit. Verum quia putant pręponi ad miniſtrationem publicam curæ religionis, hoc nomen dicunt eſſe exoſum, quorum tamen quidam non intelligunt quid ſit eſſe politicum, qui intelligunt vero, arbitrantur, ordine turbato a quibuſdam factum, vt religio ſequatur politiam, cum politia religionem ſequi debeat, & religionis cauſa præcedere.

a *Apud Iuſtinum li. 39.*

7 Accidit in tyranni nomine fere idem, quia antiquitus tyrannus erat dictus Rex legitimus, & βασιλεὺς. & talis Iupiter in Nubibus Ariſtophanis, ὑψιμέδοντα μὲν θεῶν Ζῆνα τύραννον. dicitur Iuppiter *tyrānnus deorum*, qui ab Homero dicitur βασιλεὺς ἀνδρῶν τε θεῶν τε. *Rex hominum & deorum*. de amore idem apud Athenæum, b σὺ δ᾽ ὦ τύραννε θεῶν τε κἀνθρώπων ἔρως. Vbi autem huiuſmodi poteſtas regia vel popularis, conuerſa eſt in ſæuam, crudelem, immitem, ſuperbam, lætiferam dominationem, & modus imperandi & nomen odium in ſe concitarunt, & in contumeliam euaſerunt. Seneca, c Tyrannum dicit diſtare a rege, factis non nomine. Regum diuturna poteſtas, & quæ transfertur in liberos, Tyrannorum exſecrabilis & breuis. Arma ſunt regibus, arma tyrannis, ſed tyranni ex voluptate ſæuiunt, reges non niſi ex cauſa & neceſſitate, reges occidere ſolent, ſed quoties id publica vtilitas perſuadet: Tyrannis ſæuitia cordi eſt.

b *Li. 13.*

c *Li. 1. de Clementia c. 11. & 12.*

8 Tyranni ac violenti vocantur a Diogene Laertio, d ex eius ſentētia, & Ariſtotelis, qui per vim ciuibus inuitis imperant ſeu regnāt. tyrannis cum impulſi & vi adacti ciues, ab aliquo reguntur.

d *Li. 3. in Platone.*

9 Tyrannidem dicit Ariſtoteles *dominatum vnius*, ad proprium commodum intendentis cum reliquæ ſpecies adminiſtrationis rerum publicarum, ad vtilitatem publicam reſpiciant, e idque proprie. Nam tres ſpecies tyrannidis idem ponit, f vnam quæ alteratur quo-

e *Li. 3. polit. c. 5.*

f *Li. 4. polit. c. 10.*

dammodo ad regiam gubernationem, vt apud quosdam Barbaros eligebantur ad gubernandum soli aliqui, cum absoluta omnimodaque potestate, ita illa tyrannica potestas distincta a regia, quia reges secundum leges, & volentibus imperant, tyranni pro arbitrio dominationem exercebant. Erat alia tyrannis electiua, aut ad tempus vitę, aut ad definitum, vt rebus gestis finiretur, qualis fuit electiua apud Græcos, eorum quos vocabant *Æsymnetas*, differens a barbarica tyrannide, non in eo quod non legitime, sed quod non consuete fieret. At vero alia species tyrannidis maxime proprie talis est, quæ est opposita regiæ potestati absolute.

10 Nam necesse est tyrannidem illam esse monarchiam, quæ nullis subiaceat legibus & dominetur per vim æqualibus & meliorib. & respiciat ad vtilitatem propriam, non ad vtilitatem subditorum, quapropter illa monarchia est inuoluntaria, cum nemo liber sponte ferat huiusmodi seruitutem. duę primę species, [a] vim habent proximā verae tyrannidis, licet sint legitimæ & secundum mores patriæ quęsitæ. Et ob hoc tyrannica illa regna sunt quod habeant seruile iugum, quod quædam nationes ferunt ex more æquo animo, sed habent securitatem, quia more & legibus consistunt, & ea de causa custodiam habent regiam non tyrannicam: Reges enim a ciuibus custodiūtur: Tyranni vero ab externis mercede conductis: & reges secundum leges & volentibus, tyranni vero inuitis dominantur. Itaque alteri a ciuibus custodiuntur, alteri contra ciues custodiam parant. Administrationes tamen istæ duæ, legitimæ visæ sunt, at quæ proprie nomē tyrannidis habet, tertia inquā species, opposita est. Et Seneca, [b] *Quid interest*, inquit, *inter tyrannum & regem? species enim ipsa fortunæ, ac licentia par est, nisi quod tyranni ex voluptate sæuiunt, reges, non nisi ex causa ac necessitate.* & c.12. *quid ergo non reges quoq; occidere solent sed quoties id fieri vtilitas persuadet? Tyrannis sæuitia cordi est. Tyrannus autem distat a rege factis non nomine.*

[a] vt scribit idem 3. Politicorū c.10

[b] L. 1. de clementia c. 11.

11 Sicuti regis legitimiue principatus legitima potestas pendet ex voluntate prima & approbatione populi, vel originaria, dū sibi spōte quendam quidam præfecerunt, vel ab initio rege inuitis creato si postea populus consentiens ei regnum detulit, neque alio modo legitimos principes dici comprobatum sit, ita & multi dicuntur modi tyrannici, ex quibus notatur plures tyrannides occupasse, illi autem vel ad dolum vel ad vim pertinent. Sunt enim illa duo præcipua capita, ad quæ rei referri possunt origines tyrannorum, seu illegitimorum principum, vt ex exemplis facile liquebit, quæ non alia ratione a nobis proponentur, quam vt possint monarchæ & populi sibi cauere in posterum, ne similibus technis decipiantur.

12 Occurrit primum Pisistratidis factum, qui postquam Codro vltimo rege mortuo Athenienses mutassent ex institutis Solonis statum reipublicæ, & nullum regem instituere in posterum decreuissent, electus fuit dux Atheniensium contra Megarenses, quibus superatis, quasi

quasi sibi non patriæ vicisset, tyrannidem per dolum occupauit. Quippe verberibus domi voluntariis affectus, laceratoque corpore in publicum progressus est,& aduocata concione,vulnera populo ostendit,de crudelitate principum, a quibus hoc se passim simulabat, questus addidit vocibus lacrymas, & inuidiosa oratione multitudinem credulam incendit,amore plebis se inuisum senatui affirmauit, ita obtinuit ad custodiam corporis sui satellitum auxilium,per quos occupauit tyrannidem per annos 34. & filij eius Diocles & Hippias. non vltra. a

13 Occupauit quoque tyrannidem Persarum magus quidam post mortem Cambysis,suppositione facta in locum Mergidis vel Smerdis fratris Cambysis,quem occiderat,qui post Cambysem succedere debebat. Verum non multo post tempore, ipse detecta fraude obtruncatus est a septem optimatibus Persarum, b postquam regnasset per septem menses. c

14 Occupauit dolis,fraudib. parricidiis regnũ Hebræorũ,Herodes Ascalonita,& illud possedit tyrannice per triginta annos,fessi tandẽ Hebræi,vltro ipsi & eius posteris regnum obtulerunt, iurantes in fide ipsius ac posterorum sese permansuros, & ita postea regnauit legitimo principatu per annos sex, postquam tyrãnico regnasset per 31. d His plures fuerunt similes,qui vel dolis vel vi inuaserunt regna & imperia, *de quibus latius Deo fauente agetur infra.* e

15 Ceterum quamuis verum sit vt qui præter leges principatus,inuito populo,ad sui vtilitatem non populi præest, tyrannus dici possit,tamen admonendi sumus, non bene mea sententia Aristotelem & eius aliquos asseclas sensisse,*omnes qui inuito populo præsunt,esse tyrannos reprobos*,nam si hoc verum esset, nullum esset, aut fuisset regnum quod monarchiæ nomen habuerit, quod enim pendet ex arbitrio populi,illud non regnum aut monarchia,sed democratia dici debet, in qua suprema potestas non penes principem sit, sed penes populum: neque negandum quidem, leges naturæ & diuinas non seruantem,& contra eas agentem,tyrannum facto esse,at non ita, si contra leges politicas agat & ciuiles. Item nec inficiamur posse populum sibi eligere regem aliquando, si liber sit & nemini subditus, & posse se subiicere regi, at negamus omnem contra voluntatem populi imperantem,esse tyrannum.

16 Concedimus item omnem qui fraudibus,dolis,nullo iure belli, obtruncat per rebellionem vel aliis fraudibus, aut vi regem legitimum,& eius iustos successores, esse dignos iniqui tyranni nomine, verum si iure belli,vel alia ratione legitima offendentes populos, vel iniuriantes subiiciat, & vi sub iugum redigat, non puto dicendum tyrannum sed iustum possessorem, iustum dominum, iustum regẽ, quam uis inuitis subditis imperet. Iure enim belli fit species acquisitionis ure gentium legitimæ,eaque lege hortatus est Deus, filios Israel ad pugnandum aduersus gentes: *Omnem locum quem calcauerit*

a *Iustinus li. 2.*

b *Iustinus in 1.*

c *vt ait Herodotus in 3.*

d *vt ait Philo. Iudæus in breniario de temporibus. Iosephus lib. 17 antiquita. c. 10.*

e *li prox. & seq. c. 17. & 18.*

vestigium pedis vestri, vobis tradam, sicut locutus sum Moysi. [a] vt liquet ex deditionibus populorum, quarum duas referam quæ apud Liuium recensentur: prioris formula est [b] qua Sabini superati prælio a Tarquinio rege Romanorum, sic se dediderunt. *Rex interrogauit Estis: ne vos legati oratoresq; missi a populo Collatino, vt vos populumq; Collatinum dederetis? Sumus. Estne populus Collatinus in sua potestate? Est. Deditis ne vos populum Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtensilia, diuina humanaq; omnia, in meam populiq; Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio.* Altera ex eodem Liuio [c] in qua Campanus populus deditionem sic fecit. *Populum Campanum vrbemq; Capuam, agros, delubra Deum diuina humanaq; omnia in vestram patres conscripti populique Romani ditionem dedimus. quicquid deinceps patiemur, deditij vestri passuri.*

17 Petebant aquam & terram dari ab inimicis, vel aliis quos sibi obsequi volebant reges, vt ostenderent quid contineretur sub ditione concessa nempe, dominationem in omnia bona, quæ penes subditos essent. Symbolum & fuisse dominationis terram, docet quod narrat Plutarchus [d] narrat enim in migratione Æneanum, cum in regioné Inacho adiectam oraculo Apollonis descendissent, quam habebant Inachenses & Achæi. Fuit enim oraculum Inachiensibus editum, si impertiti fuissent regionem, amissuros vniuersam: illis, si a volentibus accepissent, seruaturos. Quod intelligens Temon cordatus vir inter Athenienses veste sumta pannosa & pera, mẽdici specie ad Inachenses se contulit, qui cum ad contumeliam & ludibrium ei glebã rex dedisset, acceptam pera condidit, & confestim digressus est nihil amplius petens, quod maiores natu stupentes, in memoriam oraculi redierunt, regemque adeuntes, ne rem vilipenderet monuerunt, nec hominem missum faceret, sed sero: nam is effugerat, factusque locus oraculo. Nam inuasus rex Æniensium Phemius a rege Hyperocho, vbi eum necauit, & potitus est regione, Inachensibus & Achæis pulsis. Estque etiam modus trãsferendi dominij per glebæ traditionem quæ dicitur alicubi scotatio. Sicque scribit Innocentius 3. Archiepiscopo & capitulo Lugdunensi. [e] *Hanc conferendi formam*, inquit, *esse proponitis, quod in huiusmodi donationibus modicum terræ consueuit in manu nempe donãs accipere, vel in extremitate pallij quod manu prælati ecclesiæ sustinetur, aut super altare ponendum sub testimonio videntium & audientium sub dicta forma quæ scotatio vulgariter appellatur*, &c. Vt apprehensione particulæ alicuius fundi, censetur possessio totius apprehensa, *vt ait Paul. iurisconsul.* [f]

18 Pari modo seueritas principis, si modo non aduersetur legibus diuinis, & naturæ, non vituperanda, sed laudanda sæpius est, propter peruicaciam populi & periculum rebellionum, quæ vna populum & principem subuertunt: vt contra sæpius indulgentia nimia principis, consensum dat delinquendi. Sicque pene lapsa erat monarchiã Romana per nimiam Pertinacis humanitatem, & per Heliogabali stultam

a Iosue 1.
b Liuius li. 1.
c Liuius li. 7.
d Plutarch. in quæst. Græcis.
e In ca. 2. de consuetudine li. 41. decreta tit. 4.
f in ca. 3. de acqui. posses. li. 41. ℞. ti. 2.

stultam voluptatē, nisi ei subuenisset seueritate Alexan. Seuerus. Os durum ferocis equi, freno lupato non molli indiget: Et princeps habita ratione morum aut docilium aut difficilium, gubernandi modum prouide & consulto debet suam administrationem instituere, vt populū conseruet & diutius ipse atq; felicius regnet aut imperet.

19 Tyrannum rursum dixit Plato,[a] qui non ex lege & moribus gubernat. Et proinde dupliciter potest accipi tyrannus, & pro eo qui sibi vsurpauit principatum vi, contra legem institutionis principatus aut regni, & pro eo, qui legitimus quidem est princeps ratione successionis, vel ex lege, seu electione, sed qui vi & imperio contra rationem abutitur, & ipsam dignitatem in suam conuertit prædam, & quæstum facit ex populo indebite, quem ab oppressione ratione potestatis sibi concessæ protegere & tueri debet. Et qui hostili modo vel ferino, in eum, quem fouere debebat paterno animo, crudeliter sæuit, vt alias docuimus.[b] Quibus addam quæ cecinit de descriptione tyranni Claudian. de bello Gildon.

Instat terribilis viuis morientibus heres,
Virginibus raptor, thalamis obscœnus adulter.
Nulla quies, oritur præda cessante libido,
Diuitibusq; dies, & nox metuenda maritis.
Quisque vel locuples pulcra vel coniuge notus
Crimine pulsatus falso si crimina desunt,
Accitus conuiua perit, mors nulla refugit
Artificem, varios succos, spumasq; requirit
Serpentum virides, & adhuc ignota nouercis
Gramina Si quisquam vultu præsentia damnet,
Liberiusq; gemat, dapibus crudelis in ipsis
Emicat ad nutum stricto mucrone minister.
Fixus quisq; thoro tacita formidine libat
Carnificis epulas, incertaq; pocula pallens
Haurit: & intentos capiti circumspicit enses:
Splendet Tartareo furialis mensa paratu,
Cæde madens, atrox gladio suspecta veneno, &c.

Bartolus quoque[c] duas species tyranni constituit: vnam *in titulo*, aliam *in exercitio*. In titulo is est, *qui sine legitimo titulo vllo sibi vsurpauit dominationem, aut imperium, seu principatum*. Exercitio, is *qui cum habeat legitimum Titulum principatus, tamen non recte dominatur, vt oportet bonum principem*. Et ita non tantum dicti olim tyranni qui crudeliter & male regerent sibi subditos, *qualis Nero & Caligula*: sed & ii qui benigne eos habebant, si vsurpassent sine titulo in aliquos principatum, *qualis & Iulius Cæsar, Hieronym. Syracusanus, Lacedæmoniorum administratores, & alii.*

20 Inter differentias quibus tyrannus seu iniquus princeps, a legitimo & bono distinguitur ratione morum peruersorum, vel bonorum, adferri istæ solent etiam vltra prædicta. In summa princeps

a *in lib. ciui. vel de regno*

b *lib. 6. Syntagma iuris cap. 20.*

c *Bart. tracta. de tyranno.*

bonus satagit viuere & populum sibi regere, iuxta leges diuinas & naturæ seu rationis, quæ omnibus viris probis dominari debent, in iustitia, & æquitate & religione. Tyrannus vero Deum ipsum, & cōsequēter leges eius, pietatem & religionem, iustitiam, & ęquitatem contemnit, conculcat: humanitatem & eius rationem, studiose peruertit, vt affectibus propriis & irregularibus satisfacere quocunq; modo possit. 2 Princeps bonus nihil omittit eorum, quæ arbitratur prodesse publico bono, tuitioni & conseruationi, vtilitati & defensioni populi sibi commissi: atque ideo propria bona, imo vero propriam salutem & vitam, periculis exponit lubentissime; onera, quantum licet, releuat. Tyrannus nihil aliud meditatur, nihilq; agit, quam quod possit in vtilitatem conuerti propriam; ideo non parcit populo, vitę aut facultatibus & honori eius; tondet ad viuum, imo vero excoriat, premit, necat gregem, donec sibi satis sit, illud autem satis nunquam accidit. 3. Princeps vindicat iniurias publicas, pudicitiam subditarum defendit, proprias contumelias dissimulat, delinquentibus in eo parcit [a]. Tyrannus proprias acerrime vindicat: pudicitiam suarum opprimit, & violat iuris naturæ leges, iniuriatum populum ridet. 4. Princeps bonos diligit, iustos ad committenda munera deligit, populi amicitiam sibi conciliat, illi fidit, & ab illo amatur. Tyrannus odit bonos, pessimos diligit, illis ad publica munera tantum vtitur, populum odit, nunquam illi fidit: quia & merito illum odit. 5. Princeps vt pater inter domesticos & suos dominatur pacifice, quos corrigit, amat, & quos diligit emendat vt meliores sint, securus viuit, viuus, & mortuus laudatur & lugetur. Tyrannus dominatur vt crudelis herus inter mancipia & bruta semper turbulentus, bonos non malos opprimit, omnibus inuidet, vitam agit inquietissimam, viuis & mortuis detestabilis.

II. III. IV V

[a] *vt aut l. vn. si quis imperatori maledixerit lib. C.*

In summa decem sunt actiones, quæ dicuntur conuenire tyrānis.

I. 1. Quando iubet optimates & præcipuos sui principatus necari; metu ne in eum insurgant aut rebellent: cum tamen nec ipsi signū aut coniurationis indicium, aut inter bonos suspicionem dederint ea de re.

II. 2. Quando opprimit & affligit bonos & sapientes, metu ne eius vitia redarguant.

III. 3. Quando abolere studia bonarum artium & scientiarum nititur, ne sapientia discatur.

IV. 4. Quando prohibet congregationes licitas & honestas, metu coniurationis aut rebellionis; sine alia tamen præcedente suspicione.

V. 5. Cum submittit vbiq; auscultatores clancularios, & delatores seu speculatores ad colligendum quæ de se dicuntur.

VI. 6. Dum diuisiones seu schismata inter subditos fouet vt altera pars factionis alterā metuat, & neutra in illam rebellet aut insurgat.

VII. 7 Dum in paupertatem vult viuere subditos, vt interim intenti labori ad vitam sustentandam, in eum non insurgant.

VIII. 8. Dum nititur bella nutrire, vt inde eneruet vires subditorum.

IX. 9. Dum plus extraneis quam suis fidit, & ideo stipatores habet extraneos non aliam ob causam.

X. 10. Cum factione

one exsistente inter subditos: vni parti plus quam alteri fauet, cum possit suo imperio vtrique parti iubere conuenire.

De miseria & periculis eorum qui per tyrannidem dominantur, & qui tyrannidem occuparunt. CAPVT XIX.

QVAM periculosum sit inter inimicos & insidiantes conuersari, omnes, quibus cura viuendi est, sciunt, & cum sciant, vel si inciderint in illos, tunc vel maxime sibi prospiciunt, vel quantum cōceditur & assequi possunt, citius ex illorum societate seu consortio eximunt, si modicum sapiant. Tyranni, quo pluribus imperant, eo plures habent hostes & insidiatores, vt & ipsi omnibus suis aduersantur, & mutuo sibi diffidunt. Vnde vtrinque nascitur miseriarum, cladium & calamitatum, vt ita loquar infinitus chorus, vt non immerito expertus Phalaris Agrigentinorum tyrannus [a], dixerit, *Neque homo si fieri posset vt antequam nasceretur, quaenam mala passurus esset audiret, nasci vnquam voluisset: neque priuatus qui tyrannidi studeret si illius intelligeret calamitates, tyrannus potius quam priuatus esse vellet: sicque Demotheles non nasci, & priuatum quam tyrannum esse vtilius intelligit.* Quid enim putamus homini illi esse iucundum, & quando dicemus cum sine aerumna viuere, qui omni momēto mortem sibi impendere ab insidiis inopinatam meditatur? & quum sciat persuasum fuisse, saltem antiquitus, proculdubio non se obstringere scelere qui tyrannum occiderit, quantumuis familiarem, *vt dicebat Cicero* [b], neque esse contra naturam spoliare, quem honestum est necare [c]: quod docuit Dionysius tyrannus Damocli assentatori, cū eum nimium felicem diceret ob copias, opes, maiestatem, dominatum, rerum abundantiam, & similia regia. Etenim Damoclem experiri desiderantē hanc beatitudinē, iussit collocari in aureo lecto strato pulcerrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto, atq; apposuit abacos complures ornatos argento auroque celato, forma eximia pueros circa mensam delectos, qui ad nutum eius ministrarent, adiūctis coronis, vnguentis, odoribus, mensis exquisitissimis epulis instructis, quibus iam sibi Damocles fortunatus videbatur, verum in hoc medio apparatu, fulgentem gladium e lacunari seta equina aptatum demitti iussit, qui impenderet beati illius ceruicibus. Quem intutus Damocles, nec pulcros illos ministros aspiciebat amplius, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat in mensam, iam & ipsę defluebant coronae: denique & exorauit tyrannum, vt abire liceret, quod iam beatus nollet esse [d].

2 Regnum malis artibus comparatum, & vi retentum, non potest durare. Non enim manent in officio illi, qui vi continentur, sed ad primam occasionem & leuem offensionem, dissoluuntur talia foedera, dum spes est in armis, ipsum quidem floret, & vi effici possunt res, sed tempore collabitur: & vt aedificiorum fundamenta oportet firma esse, ita & causas negotiorum oportet iustas esse.

[a] epist. 34. Demotheli scribens

[b] 3. offic.

[c] 5. Tuscula.

[d] vt eodem loco narrat Cicero, & alii alibi.

[e] Demosth. 2. Olinthiac.

3 Accidit plerunque magnis tyrannis, qui iue crudeliter, superbe etiam diu regnauerint, hostes, regna, regiones, imperia diruerunt, vt tandem a suis ipsis, a familiaribus, domesticis; imo a propriis amicis interimantur, vel dolis tollantur. Darius quem non ceperat Alexander magnus, vinctus a propriis fuit cognatis catenis aureis, & confossus[a]. *Alexander* quoque primus & nouissimus monarcha quæsitorum fuit, & regnauit tantum per duodecim annos veneno, vt firmior est sententia, a suis sublatus[b]. *Iulius Cæsar*, qui tot hostes fuderat, ab amicis, & quos magis diligebat proditione necatus[c]. *Domitianus* terribilis cunctis & inuisus, tandem oppressus est amicorum libertorumque conspiratione simul & vxoris. *Pertinacem* milites prætoriani quibus ipse corpus suum custodiendum contra inimicos commiserat, obtruncatus est[d].

a Iust. li. 11.

b Q. Curtius lib. 10.

c Sueton. in Iulio c. 8.

d Herod. li. 2

e Satyra 10.

4 Raro contigit, vt qui per tyrnanidem & vim illatam, regnantibus ademerunt principatus, diu gaudeant & vtātur præda, sed vel talione ipsi, vel posteri plectantur, quod cecinit Iuuenalis[e].

Ad generum Cereris sine cæde & vulnere pauci
Descendunt reges, & sicca morte tyranni.

Cratenas Amasius Archelai Macedoniæ tyranni, illum vt regnaret necauit, at cum vix tres vel quatuor dies imperiū tenuisset, ipse rursus ab aliis per insidias circumuentus, necatus est[f]. Aliquando autē non statim ipsi tolluntur qui alios interemerunt duplici ratione, vt potissimum,, vel quia iuxta voluntatem DEI fecerunt, vel quia parcit Dominus populo, ne mutationibus tyrannorum opprimatur. Diu autem impios sustinere nequit, neque progeniem viperarum: & proinde tandem tarditatem, supplicii grauitate compensat. Vtitur *vt sæpe dixi*, Deus tyrannis vel vt tortoribus, vel vt carnificibus, vt & ipsis dæmonibus ad exercendum iustæ iræ iudicium: vt flagellet & diruat per inimicos etiam suos impios, & vlciscatur se de inimicis suis per inimicos etiam eorum. Et quia nullum bonum est irremuneratum, neque vllum malum impunitum; DEVS vt plerunque permittit in hoc seculo, vt ii quæ tyrannos & delinquentes principes sustulerunt ex eius permissione, & aliquando aliquos ex posteris illorum, temporalem in hoc mundo retributionem recipere: at quia & ipsi mali, & ambitione regnandi non vlciscendi iram Dei, id peregerunt scelus, eadem pœna vel posteri eraduntur de terra.

f Ælian li. 8 de vari. hist.

5 Postquam occupauit regnum Israel Ieroboam, propter delictū Salomonis vindicatum per eum in persona Roboam filii eius, translatis decem tribubus in Ieroboam[g], regnauit & filius eius in Israel: Vindicta in persona filii successit, & ipse cum omni semine & domo Achab, erasi per nouum Baasa[h]. Basæ tyranni finita potestas in filio Ela, qui necatus cum omni semine per Zambri eius seruum, qui tantum per septem dies regnauit, & coactus obsessus ab Ambri se in palatio comburere[i]. Sustulit regiam progeniem Ambri & Achab, Iehu seruus Ioram regis ex progenie Achab[k].

g 3. Reg 12.

h 3 Reg. c. 15

i 3. Regū 16

k 4. Regū c. 9, 10, 11.

Ad-

Aduenit autem in quarta generatione vindicta super progeniē Iehu,iuxta verbum Domini [a],& ideo Zacharias qui ex Iehu descenderat obtruncatus est,qui ratione serui sui nomine Sellū Iasies,qui tātum regnauit pro eo in Israel per vnum mensem, occisus postea iterum per Manahen filium Gadi de Thersa;& regnauit pro eo decē annis in Israel,& post eum Phaceia filius eius biennio tantum;nam eum occidit Phaceas filius Romeliæ,dux eius.Sed & hunc occidit Oseas filius Ela [b].hic autem translatus cum populo in Assyrios [c].

6 Saladinus domito oriente ,tādē mortuus,& omnes eius filii a patruo eorum necati vno euadente tātū e manib.Sephadmi patrui [d].

7 Vetus est dictum, *tyrannos principes quā rarissime senescere* propter varia pericula quib. inuoluuntur:& quam ægerrime ꝓpter cōmunē liuoris & periculi sortem possunt euadere,& paucissimi omnino fuerunt,qui suo fato seu more naturali perierint. Quare & Saturnius apud Flauium Vopiscum,quum a suis purpura esset indutus, *Nescitis,inquit,amici,quid mali sit imperare. Nā & gladii & tela ceruicibus nostris impendent:imminent hastæ,vndiq; spicula, ipsi custodes timentur,ipsi comites formidantur:non cibus pro voluptate,non iter pro auctoritate,non bella pro iudicio,non arma pro studio. Adde quod omnis ætas in imperio reprehenditur,senex est quispiam,inhabilis videtur:si iuuenis inest furor. Nam quod imperatorem me cupitis, in mortis necessitatem me trahitis:sed habeo solatium hoc mortis,solus perire nō potero.*

8 Subit mentem quod Ælianus [e], lepide refert de Tyrannis ex Æsopi scriptis, *Si quis suem comprehendat,eam vociferari, idque non temere. Etenim cum nec lanam portet,neq; quicquā aliud eius generis statim coniectura mortē augurari,scientē se ipsam vsui esse capiētib. Similes autem videri suibus tyrannos,qui semper in suspicionibus & metu versantur,cum sciant sicut sues,suam vitam solum omnibus deberi.*

9 Quod felix augustumue ac pulcrū videtur, desiderabile est:& quo pulcrius eo magis ab omnibus desideratur.quo fit vt difficilius custodiatur quod a pluribus appetitur.Principatus autem ab omnibus ambitur,ab omnib.autem obtineri & possideri nequit.Proinde qui in eo gradu iam est,vt principatu fruatur,tot sibi habet inimicos & inuidos,quot habet cupidos & ambitiosos inhiātes : quando maxime tyrannis & regnū transfertur nō habita rōe successionis:qui vt corui cadauer,ita isti dignitatem exspectant intenti,& ita & aperte, & clam per factiones & venena inhiantur. Atque ideo ipsi principes contra vim apertā satellitibus se pręmuniunt:& aduersus veneficia in more habent,antequā cibum capiant,medicamento vti,quo venena prohibeantur,coguntur que per alios prægustare edenda & bibenda [f].

10 Quam miserum est quod scribit Æschylus [g],

Ἔνεστι γάρ πως τοῦτο τῇ τυραννίδι
Νόσημα, τοῖς φίλοισι μὴ πεποιθέναι. id est,
Inest enim hic quodammodo tyranni

a 4.regū c. vers.36 & 5 Regum 4 versi. 12.

b 4.regum c 15.

c 4.re,c.17.

d Æmi.li.6

Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt vitā suā.

e li.6, de varia historia,

f vt ait Herodian. in 1.

g in Prometheo ligato.

Moribus, vt non fidant tyranni amicis. Et Claudianus.[a]
Qui terret, plus iste timet, sors ista tyrannis
Conuenit inuideant claris, fortesq; trucident.
Munitiq; gladiis viuant, septiq; venenis
Ancipites habeant artes, trepidiq; minentur.

a de 4. Honorii consulatu.

Quin & illud dictum de aliquibus tyrannis quod dum vellent sponte mori, & ab aliquo interimi: nec amicos qui iuuarent, nec inimicos qui mortem accelerarent inuenisse.[b]

b hoc refert de Nerone, Sueto. in eo. ca 47.

11 Familiare est omnibus tyrannis,[c] *vt propter iniustam dominatus cupiditatem, in carcerem quodammodo ipsi se includant, nulli fidant, non liberis, non vxoribus.* Narrat exemplum prędicto loco Tullius, quod imaginem veram omnium tyrannorum refert & miseriam, Dionysii Tyranni Syracusiorum, qui cum esset bonis parentibus atque honesto loco natus, abundaretque & æqualium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum, & amicis, credebat se eorum nemini: sed seruis manumissis, & quibusdam conuenis; & feris barbaris custodiam corporis sui committebat. quinetiam ne tonsori collum suum committeret, docuit tondere filias suas: & tamen ab his, cum essent adultæ, ferrum remouit instituitque, vt cādentib. iuglandium putaminibus barbam sibi & capillum adurerent. Cūq; duas vxores haberet Aristomachen ciuem suam, Doridem autē Locrensem, sic noctu ad eas ventitabat, vt omnia specularetur & præscrutaretur ante. Et cum fossam latam cubiculari lecto circumdedisset, eiusque fossæ transitum ponticulo ligneo coniunxisset, eum ipsum, cum fores cubiculi clauserat, detorquebat, idemque, cum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. In summa, omni cultu & vita humana carebat: viuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse; sibi amicum arbitrabatur. Quod tamen nec prohibuit quin tandem sede pelleretur.

c vt ait Cic. 5 Tuscul. & Plato 8. de republica.

Dionysius Tyrānus Syracusiorū.

12 Tryzus insignis tyrannus, adeo vexauit suos sibique metuit, vt legem ferret, vt nemo cum altero, neque priuatim neq; publice sermones misceret, volens omnes coniurationum & insidiarum contra se vias intercludere. quod tamen fuit grauissimum minimeque ferendum, atque ideo mandata tyranni eluserunt, & oculorum manuumque gestibus, & nutu, animi sensa mutuo significabant & accipiebant, quæ etiam lege iussa, sustulit. Et cum quidam desolationem illam ægre molesteque patiens & cupiditate dissoluendæ tyrannidis permotus in forum progressus esset, & ibi stans multitudinem circumfluentem ad lacrymas prouocasset, audiens hæc tyrannus, festinauit in forum, vt & illud prohiberet, neque solum linguā, nutusque, seruitute constringeret, sed etiam oculis tributam a natura libertatem eriperet, quanta potuit celeritate, pedes cum stipatorib. & satellitibus accurrit, vt lacrymas sedaret. At illi, cum a longe vix cum vidissent, eripientes arma satellitibus, tyrānum occiderūt.[d]

Tryzus Tyrann,

d Ælia. lib. 14 de vari. histor.

13 Aristippus

13 Aristippus Cæso Aristomacho, Tyrannidem Argis occupans, socius Antigono regi, viuum in vrbe ex inimicis neminem reliquit. Satellites eius foris in peristylio excubabant, ipse seruos cum cœnasset omnes exigebat, & interiorem domum occludens cum amica in paruum se abdebat cubiculum editum, quod cataracta claudebatur, scalas amicæ mater auferebat, easque alio in cõclaui recludebat, rursusque orta luce euocabat tyrannum, serpentis modo ex lustro irrepentem. Verum hunc eruptione Cleonis facta, Aratus Sicyonius fudit, Tragiscus Cretensis trucidauit, tyrannidem Argiuorum Agias & Aristodemus occupauerunt, Antigoni subsidio.[a]

a Plutarchi in Arato.

De variis ritibus & formulis creandi, vel inuestiendi principes de regno, imperio, vel principatu. CAP. XX.

CVm natura omnes videantur pares eiusdemque materiæ terrestres homines, adesse quoddam signum apparens necessarium est, vel diuinum, vel humanum, per quod appareat, quis aliis præesse, & cui obtemperare æquum iustumque sit. Naturali quidem ordine geniture, apparet ex nota antiquitatis, iuniores, senioribus: filios, parentibus: vxores, viris subiici debere: at in multitudine, in ciuitate, in prouincia, in populo, non ita facile est iudicare: neque facile alii aliis subiiciuntur. Et proinde vel ex consensu gentium oportuit electiones, comprobationes præpositorum & principum fieri; vel ex subditorum auctoritate, qui omnem potestatem suam in certos transtulerunt, certa lege, vel absolute, vel vi superiore & Dei arbitrio, cui lubentius, qui de numine probe sentiunt, obtemperare debent. Et quia homines corpore & sensibus constant, & vt plerunque anima per externas sensuum delationes cognoscit & iudicat, ideo necessarium fuit. Quemadmodum in aliis, quæ via humana percipiuntur, adesse & constitui quædam extera signa, seu insignia, per quæ princeps electus, vel constitutus cognosceretur, vnde non liceret impune eius detrectare imperium. Ea autem fuerunt pro diuersitate regionum diuersa. Sufficit enim talia esse, cuiuscunque sint speciei, quæ idonea sint & cognita inter populum, cui apparent, ad ostẽdendum eum, cui ea insunt, principem esse.

2 Quia vero princeps est velut caput populi cui præficitur, ideo sæpius principis persona in parte capitis præcipua insignia, vel symbola sui principatus, recipit & gestat, vt coronam, diadema, fasciam, pileum, ducalem, & id genus similia: aliquando nihilominus in alio ornatu reliqui corporis, propria & principalia quoque gerit insignia, vt globum, sceptrum, purpuram, sandalia, & alia si quæ recepta sint more nationum.

3 Quum Deus populo suo Moysem principem constituit, & ducem, dedit illi virgam, signorum & prodigiorum instrumentũ, pro sceptro & potestatis symbolo.[b] In potestatis autem sacerdotis magni symbolum, alia constituit insignia & ritus consecrationis, ve-

b Exod. c. 4.

stimentum lineum, tunicam, superhumerale, rationale, baltheum, tiaram, in capite, cum lamina, sancta super tiaram, cum ritu vnctionis capitis,[a] & dedit filiis Aaron sacerdotium in perpetuum & consecrauit filios eius aliis symbolis & ritibus, tunicis lineis, & baltheis, mitris, initiauitque manus eorum.

a Exod. c. 28 & c. 29.

4 Atque deinceps morituro Moysi, iussit Deus, vt constitueret in locum suum Iosue filium Nun, virum, in quo esset spiritus Dei, & poneret manum suam super eum, & staret coram Eleazaro sacerdote & omni multitudine, & daret ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ suæ, vt audiret eum omnis synagoga filiorum Israel. Fecitque Moyses vt præceperat ei Dominus: cumque tulisset Iosue, statuit eum coram Eleazaro sacerdote & omni frequentia populi, & impositis capiti eius manibus cuncta replicauit quæ mandauerat ei Dominus.[b]

b vt scriptum est Numerorum. c. 2

5 Refert Herodianus,[c] inthronizandorum vel insigniendorum imperatorum Romanorum antiquos quosdam ritus & mores, de Macrino loquens, *Talia*, inquit, *loquentem, exercitus omnis ceterumque vulgus imperatorem atque Augustum consalutauit, tum amictum purpura, reliquoque ornatu atque apparatu ibidem ex tempore conquisito, præcedente etiam igne, in Antiochiæ primum templa, mox ad suas ædes deduxerunt*. Ex quibus notantur insignia, nomẽ & salutatio imperatoris & augusti, amictus purpuræ, deductio in templum, & ignis prælatio. meminit idem auctor de ignis prælatione in Pertinace *lib. 2. & in lib. 1. in* Commodo, vbi & de aliis insignibus. Salutatio nomine imperatoris testimonium habet pectoris & animi subditorũ, qui alio modo quam externa & prodeunte imagine mentis nempe voce, non potest apparere. nemo enim aliquid dixisse præsumitur quin ante mente agitauerit.[d] Sic milites prætoriani Romani sub præside Pilato, per contumeliam exuentes Dominum IESVM propriis vestibus, chlamydem coccineam circumdederũt ei, & plectentes coronam de spinis posuerunt super caput eius, & arundinem pro sceptro in dextera eius. Et genu flexo ante eum illudebant ei, dicentes, *aue rex Iudæorum*,[e] ita imitati insignia data aliis regibus, in Christo per irrisionem, dãtes ei purpuram, coronam & salutationem regiam. Herodianus rursum,[f] dum de filiis Seueri, qui imperium inter se diuiserant agit, refert eos, dum in vrbem venerunt, a populo & senatu imperatores consalutatos: eos autem præisse cum purpura imperatoria, idipsum factum in electione Gordiani,[g] *additaque*, inquit, *virga laureata*, quo insigni principes a priuatis dignoscũtur.

c in 2.

d l. Labeo. 7 §. 1. de supel lect. lega. li. 33. P. tit. 10.

e Diui Matth. cap. 27. vers. 27. & seq.

f in princip. lib. 4.

g lib. 7.

6 Imperatorum salutationes primæ erant etiam cum adoratione: *sicuti Herodianus innuere videtur*[h] *dum de Plautiano agit*, quẽ, cum mandata ab eo de necando Seuero cum filio Antonino, Saturnino dedisset, vt sibi imperium vsurparet, is Saturninus, vt ait, pro imperatore adorauit. Inter salutandum regem ab initio in Israel, dũ apparebat, erat illa vox vsurpata, *Viuat rex*. vt dum Saul primum electus

h in 3.

ctus & exhibitus populo per Samuelem.[a] Pari modo, postquam Sadoc sacerdos vnxit Salomonem in regem iussu & loco patris senis, Dauid, cecinerunt buccina, & dixit omnis populus, *Viuat, rex Salomon.*[b] Cum etiam Ioiadas sacerdos Dei, constituit Ioas regem filiũ Ochoziæ, produxit eum, & posuit super eum diadema, & testimonium feceruntque eum regem & vnxerunt, & plaudentes manu dixerunt, *Viuat rex,*[c] Sic etiam salutasse reges Iudæos & sapientes, constat vt Danielis 2 cap. Sapientes, qui adierunt vocati Nabuchodonosor, ad explicandum somnium, *Rex*, inquiunt, *in sempiternum viue.* Sic regem Babylonis alium salutauit Neemias, *Viuat rex c. 2.*

7 Purpura & punica vestis primum fertur delata a rege, cum eius tincturam inuenisset Hercules Tyrius forte fortuna, edoctus a cane suo, qui cum conchylia comedisset, ad illum accessit cruentatis maxillis tempore Minoidis: & proinde is primum tingere conchylio cœpit, & obtulit regi, qui primus eam, vt dixi, gestauit, teste Suida, in Hercule Tyrio. Fertur Romulus primus, trabea regia, quæ ex purpura immixto albo erat, vsus [d]. Apud Romanos tamen, purpuram quinque generibus hominum, exactis regibus fuisse concessam legimus apud Liuium,[e] primum magistratibus, dein pueris prætextatis, senatoribus, sacerdotibus in sacrificiis peragendis, postremo triumphantibus, imo & viris clarissimis nobilibus & rerum gestis insignibus, qui etiam cum vestibus purpuratis ad sepulturam deferebantur, quę cum corporibus cremabantur. Sed hoc non omni tempore licuit, & nisi ex concessione principis: postea pro beneficio, & in quantum potestatem in parte reipublicæ regenda sibi commissa gerebant: imo nec in speciem sacri muricis ideo dicti, priuatis tingere pannos licuit:[f] & interdictum vestes vsui regio deputatas, a priuatis fieri aut vsurpari,[g] vt nec etiam impune licuerit ante tempus Leonis imperatoris, (cum ipsi toti purpura induerẽtur Cæsares) segmẽta purpuræ vel particulas vendere, aut emere, aut ferre, [h] & a Cæsare, purpuræ vsus interdictus exceptis senatoribus qui in magistratu essent.[i] Cum rebellarunt Afri contra Maximinum, circumfusi Gordianum senem, proconsulem tunc Africæ, purpura induerunt atq; augustalibus honoribus consalutarunt [k]

8 Constantinopolitani imperatores, puniceis vsi sunt calceis, pro insignibus, *vt ait Luithprand.*[l] Dum scribit, moris fuisse, vt imperator rubicatarum pellium caligis vteretur. Et Zonaras indicat, dum tradit, *Basilium patriarcham noluisse in gratiam recipere Phocã Bardani nisi puniceis calceis exutis, in habitu priuati veniret.* Refert Vasæus de regibus Hispaniæ ex Isidoro, Luca Tudensi, Leouigildum regem Hispaniæ factum eiectis reliquiis Sueuorum, & eorum rege Andrea superato, primum solio ac purpura regali vsum, cum antea Gothorum reges, & consessum & vestitum haberent cum aliis nobilibus communem. Meminit Iustinus [m] Antiochum qui Philippi pupilli sui regnũ occupauerat Macedonicum, cum seditione mina

a 1. Reg. ca. 10. vers 24.
b 3. Reg. c. 1. vers 39.
c 4. Reg 11. vers 12 & 2. Paralip. c. 23 ver. 11.
d Alexand. ab Alex. ti. 5. c. 18.
e lib. 34. & alios.
f l. 1. quæ res ven. non. li. 4. C. ti. 1. vel lera. 3. & fi. de vestib. holoser. lib. 11. C. tit. 8.
g in l. 1 nulli licere in frenis & equest. sellis & in balth. eis, margaritas & smaragdos, &c. aptare li. 11. C. tit. 11.
h constitut. nouella Leonis 80. tit. vt purpura segmenta & particulæ in publicis mercimoniis sint
i Dion. Cassius lib. 4.
k Herodian. in 7.
l lib. 3 c. 9.
m lib. 28.

ci Macedonum clausus in regia teneretur, in publicum sine satellitibus processisse, proiectoque in vulgus diademate & purpura, dare hęc eos alteri iussisset qui aut imperare illis sciret, aut cui parere illi sciret.

9 Deductionem factam in templum in inauguratione imperatorum, dicit Herodianus, quod duplici caussa potuit contingere, vel quod honores viderentur illis dari diuini, vel quod imperatores initiarentur etiam sacris, vt omnia etiam sacra in sua dispositione habentes, libere tractarent. Morem fuisse in Græcia in augurationibus regum, in templum ducendi, argumentum facit Dictys Cretensis, qui dum [a] refert post mortē Atrei nepotes eius iuxta eius testamētum ad diuidendum imperium & regna, Cretā conuenisse, & transacta diuisione, eaque cognita, omnes ex origine Europæ, quæ in ea insula summa religione colebatur, ad eos confluisse benigneque salutatos in templum deduxisse, & ibi multarum hostiarum more patrio immolatione celebrata, exhibitisque epulis, large magnificeque eos habuisse.

a lib. 1. de bell Troiano in princ.

10 Fuerunt & reges Persarum inaugurati, & religionibus suis cōsecrati a Passagardis, a gentis suæ sacerdotibus in Bellonæ cuiusdam deæ templo: quo loci, regi nouo induebatur Cyri vestis quam primitius gerebat, & comedebat offam seu massam ficuum aliquidque Therebinthi rodebatur & edebatur. [b]

b Plutarc. in Artoxerxe & Strabo in 15.

11 Quod autem ignis præferretur imperatoribus, hoc acceptum fuit a Persis, apud quos sicut in more positum erat, ignem diuinis honoribus honorare, & adorare, & inexstinctum cōseruare, sic & regi suo quem vt Deum adorabant, præferre. [c] Legimus & Iudith, 3. versic. 8. quod principes & honorati, simul cum populis exibant obuiam Nabuchodonosor regi venienti, eum excipientes cum coronis & lampadibus, ducentes choros in tympanis & tibiis. Et proinde etiam ignis mortuo rege per totam Persiam exstinguebatur in domibus priuatorum, quem quisque pro lare familiari adorabat, vt ait Diodor. Sicul. [d] dum de Ephestionis morte & luctu agit. [e] Translatum, vel vsurpatum hunc morem a Romanis principibus indicauit Herodianus in Commodo, dum ait, *Commodum Cæsarem sorori suæ Lucillæ honores seruasse. Nam*, inquit, *& in theatris sella imperatoria sedebat*, καὶ τὸ πῦρ προεπόμπευεν αὐτῆς. id est, *& ignis eam præcedebat*. Item de Marcia Commodi concubina, addit, *ei omnia vt Augustæ fuisse*, πλὴν τοῦ πυρός. id est, *præter ignem*. Meminit & dum de Pertinace agit. Atque in Marci Antonini vita. Lucernas quoque in solemnitatibus fuisse Cæsarum, monet Tertullian. [f] *Grande videlicet*, inquit, *officium focos & choros in publicum educere*. Iustinianus in edicto 8. de Pontici tractus vicario, circa fin. hunc honorem vicariis imperatoriis communicauit. *Vtetur*, inquit, *vicarius præconis voce & lampadibus quatuor, cum in hanc rem sumtus a nobis constitutus sit*.

c Vt habetur apud Strabonem lib. 17 & in ecclesiastica hist li 7. ca. 8. & apud Agathiam. in 2 Herod. in 8

d Lib. 17.

e Strabo in 15.

f In cap. 34. Apologetici

Sol imago Dei.

12 Diuinitatis symbolum lumen & ignis est: & ita Sol imago Dei, rexque tanquam sol lucere debet inter homines. Deus vere lux mūdi externa,

di externa, indeficiens, lux vera, quæ illuminat omnem hominē venientem in hunc mūdum, [a] Ignis æternus, seu continuatus, & nocte & die, conseruatus. Cuius symbolum habebat ignis qui ardere debebat perpetuo in altari, ex iussu Dei. [b] *Ignis in altari semper ardebit, quē nutriet sacerdos subiiciens ligna mane per singulos dies, & imposito holocausto, desuper adolebit adipes pacificorum. 13. Ignis est iste perpetuus qui nunquam deficiet in altari.* Quod imitati quidem sunt quidā populi, & ignem apud se sacrum fouere conati, verum idolis non Deo vero hoc ipsum se facere professi sunt. Sic Romani perpetuo curarūt foueri ignem per vestales ex instituto Numæ Pompilij, qui aliunde traduxit & ex Alba Sacerdotiam adduxit, eo cōcesso virginibus. [c] At primum ad Troianos ex Iudæis & Persis. Dehinc [d] ex Troianis ad Lauinos primum deinde Albanos, postremo ad Romanos commigrasse morem constat, vt Virgilius innuit, [e]

Sic ait, & manibus vittas, Vestamq; potentem
Æternumq; adytis effert penetralibus ignem.

Vbi Vestam etiam dicit ignem, quod & nomen remansit, & sacerdotes eius curam habentes vestales dictæ fuerunt, & electæ virgines. Quibus colligimus ab Hebræis mutuatum hunc fuisse morem conseruandi ignem, quamuis per abusum, vt alia pleraq; , ex malitia dæmonis in idololatriam sacrilege fuerit conuersus, & superstitione vel impietate contaminatus, vt nomen ipsum Dei & cultus eius. Dicunt Hebræi quippe ignem אש *esch.* vnde Esta: & addita littera v, Vesta Latinis & ἑστία Græcis Consentit Ouidius. [f]

Nec tu aliud Vestam, quam viuam intellige flammam
Nataq; de flamma corpora nulla vides.
Iure igitur virgo est, quæ semina nulla remittet.

13 Conseruarunt ignem sacrum etiam perpetuum magi Persarum, sed illum adorabant: & quod erat tantum symbolum representatio que in aliqua parte diuinitatis, & creatura, finxerunt esse Deum & creatorem, donec Abdas illorum episcopus, ipsum sustulit, & quia non passus est dehinc restitui, sub Varanne rege Persarum martyrio coronatus est. [g] Lituani quoque, antequam ad fidem vocarentur, ignem pro Deo colebant, & eum in celebrioribus locis atque oppidis, perpetuum asseruabant. [h]

14 Inualuit mos alicubi etiam inter ethnicos, vt diis suis incenderent cereos, & lumina in venerationibus celebrioribus festorum accenderent, vt fiebat Saturnalibus. [i] Imitati veram religionem, in qua coram ardebant lucernæ & candelabrum die & nocte ex Dei præcepto, non ad illuminandum solem, sed ad Symbolum. [k] Tertulianus, [l] & hunc morem in solemnibus lætandi diebus cum lampadibus testatur. Cur, inquit, *die læto non laureos postes obumbramus, nec lucernis diem infringimus.* Et rursum, [m] *procedit de ianua laureata & lucernata.* Eo pertinere videtur parabola de virginibus quæ obuiam ierunt sponso, cum lampadibus. [n] Hinc & symbolum ignis Sibi præ-

a ad D. Ioan. c. 1.
b Leuit. 6. c. vers. 12.
c Vt ait Dionys. Hal. in 2. Plut. in Romuli & Numæ vita.
d vt ait Plutarch. in Numa.
e 3. Aeneid.
f 6 Fastorū.
g vt refert Nicephor. Calixt. Lib. 14. c. 9.
h Vt ait Martinus Chrome rus li. 15. in principio de rebus Polonorum.
i Macrob li. 1. Saturnalior c. 11.
k exod 25. & 27 & 37. 40 numer. c 8. 1 reg. 3. 1. Machabeorum c. 4. vers 50.
l in apologetico c. 34
m 2 ad vxorem
n Matthæi 1 c. 25.

lucere principes didicere, vtpote qui imaginem Dei præferunt, sicut his verbis Ecphantes philosophus Pythagoricus[a] scribit, ὁ βασιλεὺς ἐν κ᾽ μόνον, τῷ αὐωτέρῳ βασιλέως, τῷ μὲν ποιητ, κ᾽ ὅτι γνώριμον ἀεὶ, τοῖς δ᾽ ἀρχομένοις, ὡς ἐν φωτὶ τῇ βασιλείᾳ βλεπόμενον i *Rex vnicu & excellens quoddam opus est, imago superni illius regis creatori suo semper familiaris, a subditis vero regno tanquam lumine conspicua.*

[a] Li. de regno.

16 Sed videamus quę sit repræsentatio in ignis corpore, vt inde colligere valeamus, quare & in sacrificiis, & in venerationibus diuinis Dei & hominum, vsi fuerint, vel abusi antiqui, ignis prælatione & vsu. Basilius itaque magnus, [b] duo in igne notat esse potissima: vim vrendi & vim illuminandi, in altero illorum ponitur pœna, qui ob peccata cremari igne digni sunt *Alterum* vero splendoris eius & lucis, hi plane sortiuntur, qui diuinæ obtemperant voluntati. Vox itaque Domini intercidẽtis flammam ignis, ac diuidentis, ita vt obscurus quidem sit ignis supplicij, vi vero comburendi careat lux illa refocillationis & iterum, [c] *Est quædam natura corporis quam defæcatã vocant, quæ in flammam constituta in carbonem conuerti videtur, inde vero erepta quasi per aquam abluta & purgata, purior redditur.* Si de natura & proprietate ignis dicere vellemus, instituendus esset liber integer, isque valde magnus. Interim ex physicis, illa erit annotanda ad symbolum accommoda, quod igne excepto, omnia putrescunt. [d] *Ignis segregat ea quæ non sunt eiusdem generis, & congregat ea quæ sunt eiusdem generis,* & congregatio est per se, disgregatio per accidens. [e] Talis & debet esse princeps, qui in vitiis putrescere non debet, subiectos in pace congregare, discolos per accidens separare. *Ignis* in tenebris visitur, non quia ignis neq; calor, sed vt participat quodammodo naturam quinti elementi seu ætheris incorrupti. [f] Talis princeps esse debet, & lucere, & regere non ex calore iracundiæ, aut crudelitate, quæ in igne est, dominari, sed vt particeps potestatis quinti & supremi ætheris, nempe Dei. *Ignis* habet lucem in sua natura, sed eius lux non apparet nobiscum, nisi in materia aliena, nisi propter subtilitatem, talis potestas Dei in principe. Dicit Albertus Magnus, *ignem nostrum visibilem, non esse speciem specialissimam, sed diuidi in carbonem, in flammam, & lucem.* Quare putare debet princeps in se habere carbonem, terreum quodpiam vas aliis hominum corporib. simile, obnoxium terrenis infirmitatibus, humanum quantumuis conspicuum, a quo si lux, quę aliis prælucere debet, adimatur, simile vel inferius aliis esse potest. Igneum in spiritualibus angelis, & in visionibus, significare sentit Diuus Dionysius Areopagita cœlestium animorum Dei formosissimum, *Ipse enim*, inquit, *Theologi sancti, superessentialem & informem essentiam, in igne sæpe describunt, tanquam habentem diuinæ (si fas est dicere) proprietatis quantum inuisibilis, imagines. Ignis sensibilis est quidem, sic dicendum in omnibus, & per omnia clare venit, & romouetur omnibus, & lucidus est simul. & quasi occultus, incognitus ipse per se ipsum non occumbente materia, in qua propriã manifestat*

[b] In Psalmũ 28.

[c] Sermone 1. de ieiunio.

IGNIS NATVRA.

[d] Arist. meteorolog. c. 1.

[e] Arist. 3 de cœlo, textu 74.

[f] vt ait Themistius 2 de anim. c. 24.

manifestat actionē, immensurabilis & inuisibilis per se ipsum, potēs simul omnium & quæcunque in eis fiunt, ad actionem propriā mobilis, tradens se ipsum omnibus quoquomodo proximantibus, renouatiuus naturæ custodia, illuminatiuus circumuallatis splendoribus, incomprehensibilis, clarus, discretus, resiliens, sursum ferens, acute means, excelsus, non receptorus contumeliam minorationis, semper motus per seipsum motus, mouens alterum, comprehendens, incomprehensus, non indigens alterius, latēter crescens, &c. & incomprehensibiliter impalpabilis, & alias huiusmodi proprietates habens, quod scientes theosophe cœlestes essentias ex igne conformant, significantes deiforme earum, & consules, inquit Dio Cassius lib 51. historiarum, *quantū possibile Dei immutabile.*[a] Et rursum,[b] *Et simul cunctis illuminatis principium illuminandi, Deus quidem natura & vere & proprie, vt luminis essentia, & ipsius esse & videre causalis, distribuitur autē illa illuminatio, per sacras intellectuales essentias postea: quapropter omnem sacram & Deo similem operationem in Deū quidam quasi causalem referunt theologi, deinde in primos deformes intellectus tanquam primos operatores diuinorum & magistros.* Fœdus inuiolabile existimarunt iurasse apud Syracusas expositis ignitis cereis & tactis, qua forma iurauit Agathocles Amilcari in obsequia Pœnorum.[c] Dominus Deus præcedebat filios Israel in deserto, ostendens viam per diem in columna nubis, & per noctē, in columna ignis, vt dux esset itineris vtroque tempore[d] & species gloriæ Dei quasi ignis ardens.[e] Eo referenda visio Throni Dei, ignis, nubis, & animalium. *Ezechiel* c 1. & quod item c. 43. eodem, splendebat terra a maiestate eius & hinc splendores sanctorum. Sic verbum Dei & lex eius, debent semper adesse principi, vt secundum ea iudicet,[f] & hoc est quod Dauid dixit rex optimus,[g] *Lucerna pedibus meis verbum tuum (Domine) & lumen semitis meis.*

16 Hinc & vita nostra, est veluti lucerna, ex splendore vitæ æternæ procedens, habens immortalitatem, vel mens & diuina cognitio, lucerna Domini, spiraculum hominis, qui inuestigat omnia secreta ventris,[h] & ibidem pro vita & bona forma. vers 20. *Qui maledicit, patri suo & matri, exstinguetur lumen eius in mediis tenebris.* & ca. 13. vers 9. *Lux iustorum lætificat, lucerna autē impiorum exstinguetur.* Sic lucerna dicitur data domo Dauidis & filiis eius, nec dispersum semē eius,[i] & psalmo 17 *Tu illuminas lucernam meam.* Ita Plato[k] scribit, *ciues oportere liberis generandis atque educandis operam dare, vt vitam, quam ipsi a maioribus accepissent, vicissim quasi tædam ardentem posteris tradant.* Et Lucretius etiam ait, *& quasi cursores vitai lampada tradunt.* Pro bonis operibus quæ illuminant & instituunt ceteros, lucerna etiam ponitur.[l] Quæ omnia etiam admonere possunt, principes abundare debere & prælucere subditis, bonis operibus in vita & disciplina, quia *Regis ad exemplum totus componitur orbis.* Neque præterire debet princeps, quod Alexandrum Aristoteles in princip. Rheto. ad eum. admonet considerare, quod hominum plurimis qui-

a Dionys. Areopagita li. de cœlesti hierarchia.
b c. 13.
c apud Iustinum li. 22.
d Exod. c. 13.
e Exod. 24. nu c. 9.
f Deute. 17.
g Psalmo. 19.
h Prou. 20. 27
i 2 paralipo. c. 21.
k de leg 6.
l dixit Matth. c. 5.

dem aliis, lux ipsa, aliis vero, principis tum vita tum oratio, exemplo datur.

18 Maculæ & sordes, vitia, reliquaque omnia, quæ in aliis nulla, vel mediocriter reprehenduntur, grauissima censentur in principibus, propterea quod lumina censentur, quæ si exstinguantur, vel nubem concipiant, multis damno esse soleãt, quod maxime in sacratis principibus seu ecclesiasticis obseruatur. Quibus a Christo dictum est, *Vos estis lux mundi, non potest ciuitas abscondi supra montem posita, neque accendunt lucernam & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum vt luceat omnibus qui in domo sunt Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrũ qui in cœlis est.* [a] Honorificatur Deus in donis suis, quorum ex numero est lux illa, qua signauit super nos lumen vultus sui. [b] est quippe ille lux mundi, vnde omnia vere lucida & bona, lumen accipiunt. [c] *Eratis*, inquit Diuus Paulus, [d] *aliquando tenebræ. nunc autem lux in Domino, vt filij lucis ambulate fructus enim lucis est in bonitate & iustitia & veritate. Probantes quid sit beneplacitum Deo. Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrosis: magis autem redarguite Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est dicere, omnia autem quæ arguuntur, a lumine manifestantur omne autem quod manifestatur lumen est. Propter quod dicit, Surge qui dormis, & exsurge a mortuis & illuminabit te Christus Videte igitur quomodo &c.*

a can. 7 sacerdotes 93. distin. Diui Matth c. 5. ver. 14.
b psal. 4. ver. 7.
c Diui Iohã. c. 8. & c. 12.
d ad Ephes. c. 5. vers. 8.

19 Fuerunt antiquitus & signa imperij legitimi & iusti, fasces & secures quibus virgę colligatæ erant, quas ferunt primum Ianum instituisse, ad terrendum noxios, ad tutandum aureum seculum, & dedisse duodecim coloniis ad continendum rudes, e constituta regia in Vetulania Italiæ, ex qua processerunt vt innuit Silius Italicus. [f]

Bis senos prima illa dedit præcedere fasces,
Et iunxit totidem tacito terrore secures.

Fuerunt duodecim Lucumones seu reges, quorum vnumquemque antecedebat vnus lictor ferens fascem virgarum, & securim, [g] vnicuique lictori suberant 24. adolescentes iuuenes armati. [h] Liuius de Romuli principatus institutione agens notat, in primo, cum ab initio sacra diis posuisse, atque rebus diuinis rite perpetratis vocata ad consilium multitudine, quæ coalescere in populi vnius corpus, nulla re præterquam legibus poterat, iura dedisse, quæ ita sancta generi hominum fore ratus, si se ipse venerabilem insignibus imperij fecisset cum cetero habitu augustiorem, tum maxime lictoribus duodecim sumtis, fecisse. *Octauianus Cæsar*, inquit Dio Cassius, [i] *Consul creatus cum collega Agrippa fasces diuisit, quæ sunt signum imperij* Et proinde ad successores officiorum more potente solebant transire lictores & fasces. [k] Communicata postea sunt Romanis magistratibus maioribus, fascium insignia vt lictores, & imperium, in sibi commissis & purpura. Sic notat Vlpianus proconsules, non amplius quam sex fascibus vti, id est sex lictoribus seu viatoribus, qui sex

e vt scribũt Cato de orig. & Fab. Pict. de aur. sec.
f in 8 dum ait de ea.
g vt ait Dionys. Halica. in c. 7.
h vt Cato enarrat in fragm. de origin.
i li 53. histo. Roma.
k vt ait Amm. Marcellinus in his historia.

sex fasces præferebant, non duodecim, vt recordaretur proconsul iustum consulem se non esse: consul enim duodecim habebat: hincque obseruatum, eos dici fasces submittere, qui de iure suo concedunt, ac legitimam potestatem, vltro ad priuatam mediocritatē demittunt.[a] *Propratores & proprincipes, qui prouincias regebant, sex fascibus vtebantur, inde dicti ἑξαπέλεκεις. Vtriq; tamen imperij insignia statim vt venerint in prouinciam ipsis destinatam, accipiunt, perfunctiq; eo statim deponunt* Quod de prętoribus prouincialibus dictum, non vrbani tantum fasces binos præferebant, vt liquet ex plebiscito apud Censorinum. *Mar. Platorius*, inquit, *tribunus pleb. scitum tulit, in quo scriptum est pretor vrbanus qui nunc est, quiue posthac erit, duos lictores apud se habeto.*

20 Accedit fascibus sceptrum quo insigniti erant reges. Nam [b] antiquis temporibus, reges hastas pro diademate habebant, quas Græci sceptra dixere. Nam & ab origine rerum, pro diis immortalibus, inquit, veteres hastas coluere, ob cuius religionis memoriam, adhuc deorum simulacris hastæ adduntur. Explicatur symbolum sceptri, Itaque pro disciplina Dei qua reges debent vti imperando, vt & Hesiodus intellexit, dum de Minoe agens, ait:

Ζηνὸς ἔχων σκῆπτρον τῷ καὶ πόλεων βασίλευεν.

Sceptrum Iouis tenens quo vrbibus imperitabat.

Accedit huic sententiæ & Plato in Minoe, seu de Lege. Cui quoque tribuitur sceptrum regiæ maiestatis signum, quo in concionibus vtebatur, si quando concilium vocasset, & ad cælicolas verba facturus esset. vt apud Ouidium, [c] diis falsis conuocatis.

Celsior ipse loco, sceptroq; innixus eburno era indignantia soluit.

Et apud Pausaniam [d] Iouis simulacrum σκῆπτρον καὶ νίκην ἔχει, vocatur inter Græce loquentes, σκῆπτρον *Sceptrum.* Scipio seu baculus, quo fulcimur, vel cui innitimur inter eundum, ne labamur, *vt facile est colligere ex Homeri Odyssea ξ & ρ & aliis.* Et proinde metaphorice & significatiue Deo sceptrum proprie conuenit, tanquam ipse sit baculus & columna qua sustineamur, & qua omnia fulciantur, eaque potestate directoria & gubernatoria communicata, cum fuerit a Deo in populo commissum regibus; recte, qui potestatem hanc habent, sceptrum, a Deo accepisse, dicuntur & pro insigni potestatis illud gerere. vt apud Homerum Iliad β εἷς κοίρανος ἔστω

εἷς βασιλεὺς, ᾧ ἔδωκε, Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω

σκῆπτρόν τ' ἠδὲ θέμιστας ἵνα σφίσι βασιλεύῃ.

Quare reges renuntiati, sceptrum capiunt. [e] Imo & sceptri nomen pro regno, quod per sceptrum indicatur, accipitur, vt apud Ouidium, *perenni sceptro potiri.* Ita apud Homerum in citato loco *filius Saturni*, nempe, Iupiter, dicitur *dedisse sceptrum.*, id est, regnum, & Euripidis scholiastes in Oreste verba illa ἐπὶ σκήπτροις ἔχων τὴν ἐλπίδα exponit ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ, hoc est, *sperans se regno potiturum.*

21 Exornata fuerunt regum aliquorum sceptra in summo imagine

[a] *vt de his videndus Budæus. ad l. proconsules, de offi. proconsul P. Alciat. ad rubricam de cōsulibus & non spargēdis pecuniis li. 12 C.*

[b] *vt ait Instit. li. 43.*

[c] *Li. I. metamorph.*

[d] *in Atticis.*

[e] *vt est apud Athenæum li. 2.*

ciconiæ, in imo, hippopotami, illa symbolum pietatis, hoc violentiæ. Lydorum regum pro sceptro erat *securis*, vt labra deo Ioui, pro sceptro & fulmine securis, Romanis regibus, lituus incuruus est, ille baculus augurum. [a] Baculus, virga manu regia gestata, pro insigni potestatis regis: ferebant, illam aureã reges Assyriorum, vt Assuerus, [b] qua quem volebat ad se accedere veluti ad dispensatum, porrigebat osculandum. Hinc factum apud Germanos, vt qui potestatem iudicij acceperunt mortis, baculum teneant, quem sententia lata confringant, vtpote cessante potestate.

a Alexã. ab Alex. l.1.c. 28

b Esther c. 5

Baculus iudicum German.

22 Atque princeps Moscouiæ, cum aliquem nobilium officio alicui præponit, baculum dare solet, quo significatur ei in omnibus veluti principi obtemperandum, & magistratu abiens baculum illum in manu principis vel eius vices gerentis, reddere solet. [c] Forsan in Gallia mos ille vt magister domus regis, baculum gerat, pro insignibus potestatis, quem aliorum principum præpositi sibi vsurparunt, quã bene autem ipsi viderint, si absolute sceptrum gerere principes eorum domini non possint. Scribit Plutarchus *in Dione ex Theopompo*, quo tempore Dionysius Syracusanus exutus est tyrannidem a Dione, aquilam, raptam satellitis lanceam in sublime tulisse, & inde demisisse in profundum: vatem autem respondisse, *ministrum esse aquilam Iouis, lanceam principatus insigne*. Igitur euersionem tyrannidis moliri Deorum principem.

c vt scribit Alex. Guaguin de nece Rostouiensis ducis.

23 Armeniæ reges, diadema, regni testimonium, sibi imponebant, vt ait Appianus Alexan. [d] dum de Tigrane agit. Dauid etiam dicitur sibi fecisse diadema ex auro coronæ Melchon. [e] diadema & Cydaris, etiam regibus Persarum imponebatur. [f] Refert Sextus Aurelius Victor in Epitome Cæsarum, Aurelianum imperatorem, primum capiti apud Romanos Diadema innexuisse, gemmisque & aurata veste, quod adhuc Romanis moribus fuerat incognitum, vsum. Erant Surenæ regiæ dignitatis post regem Persarum secundi magistratus, qui noui regis frontem diademate reuincirent. [g] Meminit, & de diadematis insigni regali in Lucullo Plutar & in Eroti διαδήμασι βασιλέων ἐπίσημον. Et Herodian. lib 1. κιδάριν μὲν περιτιθεὶς τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ κηρύσσεως τῷ διαδήματος Μακεδονικοῦ. Regum insigne, diadema, candida fascia, qua regum frons circumcingebatur. [h] Cidaris tamen Persarum regum insigne capitis, fascia cerulea albo distincta, fronti imposita, seu purpureum diadema, distinctum albo. [i] Vocat nobilem pannum diadema, Valerius. [k] Cyrbasiam vel Tiaram gestasse tantum reges in capite, tradit quoque Maximus Tyrius. [l] Porro diadema διάδημα gestamen capitis, regium insigne ἀπὸ τοῦ διαδεῖν. a circumligando. erat enim fascia quædam, qua caput circumligabatur. fascia enim est id, quo quid circumligatur, quæ in capite redimiculum faciebat, principatus insigne, vt apud Orientales principes Cydaris causia, & apud aliquos pileum ducale. Quemadmodum legitur apud Philonem Iudæum [m] κιδάριν γὰρ οἱ τῶν ἑῴων βασιλεῖς ἀντὶ διαδήματος εἰώθασι χρῆσθαι.

d de bellis Mitridatic.

e 2 Paralip c. 20. ver. 2.

f Ctesias in Persicis. Plu. in Crasso. Ioseph li. 20. antiquita. c 2.

g de quibus Plutarch in Crasso Strabo l. 16. Tacit lib 4 Annal. Ammian Marcell. li. 24.

h tradit Lucia in nauigio & in Diogenis dialo go.

i vt scribit Curtius Rufus l.3. & 6.

k l.5. c.2.

l Sermone 10.

m li.3 de vita M.

Diadema

Diadema insigne a Libero patre inuentum Plinius ait. Erat autem & candida illa fascia, quæ capiti circumligabatur. Idque colligitur ex eo quod memoratur, Alexandrum Magnum, cum equo desiliens casu Lysimachum vulnerasset, medendi vulneris caussa diadema sibi detraxisse (nam candida erat fascia) illoque Lysimachi vultus alligasse: quod omini fuit Lysimacho futurum eum regem postea sicuti accidit *vt scribit Q. Curtius*. innuit & Plinius,[a] dum de regibus apum scribit. *Omnibus*, inquit *forma semper egregia, & duplo quam ceteris maior, pennæ breuiores, crura recta, ingressus celsior in fronte macula quadam diademate candicans*. Persis & Armenis regib. Cidaris cum cerulea fascia albo distincta, vel tiaria, amictusque purpureus quadrangulari figura.

23 Interdum Persarum Lydorumque regum insigne Candys, pro diademate tiara pileum erat, ex quo redimicula quibus maxillæ velantur, defluebant. b Apud Hesychium κίτλαρις dicitur diadema, quod ferunt Cyprii, vel per vnum τ κίταρις, vel κίδαρις. de qua Plutarchus, c ἀφελέσθαι τὴν βασιλικὴν καὶ ὀρθοπαγῆ κίταριν. *Cidarin*, inquit Curtius, d *Persæ capitis vocabant insigne: hoc cerulea fascia albo distincta circuibat*. Est hoc simile mitræ episcoporum & recta cidaris regibus Persicis, vt innuit Plutarchus *in Artaxerxe*, dicens: *Dario autem fuisse* τὴν καλουμένην κίταριν ὀρθὴν φέρειν. Sic etiam Seneca e, refert solum datum Regibus Persarum iure vti recta tiara: aliquibus aliis ex priuilegio. Tiara seu κίδαρις pene quod Cidaris, nam & Tiara erat capitis tegumentum Persarum fere omnium, vt est apud Herodotum in Thalia, dum loquitur, quare Persæ minus capita firma habeant. Ferebat & rex quoque. Sed hoc intererat, *vt dixi*, quod rex gestabat Tiaram rectam solus cono in sublime erecto. f Reliquorũ vero Tiara, deorsum vergebat, & in frontem deducebatur, *vt notat Græcus Scholiastes ad Aristophanis Aues, Suidas, in verbo Tiara, & in verbo* κύρβασις. Hesychius in κίδαρι. Et quia recta erat regum Tiara, dicta quoque est, κυρβασία & κύρβασις *apud Suidam*, vbi enim dixit κυρβασίαν esse κεφαλὴν ἀλέκτορος, caput galli, nempe cristatum caput, dixit & inde Tiaram rectam in conum more cristæ cyrbasin dici.

24 Ægyptiis regibus, nunc leonis, nunc tauri aut draconis efficti imaginem, aut ignem, arboremve effictam supra caput ferre, principatus & regii dominatus insignia fieri. g

25 Apud Persas erat bellicæ Deæ sacellum, quam coniectura fuisse quis Mineruam auguretur, eo ingressum nouum electum qui mysteriis parabatur, oportebat propriam vestem deponere, & quam Cyrus priscus induerat antequam regno potiretur assumere: ex caricis præterea vesci, & therebinthum pro bellariis degustare, & poculum lactis ebibere, erant & alia mysteria, quæ sunt incognita, post quæ consecrabatur a sacerdotibus apud Pasagardas h, Commodus filius Marci in noua inauguratione, antequam concionem haberet ad milites, rem diuinam facit. i

a Lib. 11. cap. 16.
b 1. Alexa. ab Alexan. cap. 28.
c 2 lib. de fortuna Alexan.
d Lib. 3.
e 6. De benefi. cap. 31.
f vt ait Xenophon lib. 2 exped. Cyri.
g Diodor. Sicu. lib. 2.
h Plutarc. in Artaxerxe.
i Herodo. in 1.

26 Antiquus Francorum creandi nouum regem mos erat, eleuari eum in clypeo, a militibus a. Sed hic modus postea abiit in dissuetudinem, maxime quando per legem Salicam translatio facta est in proximos regni. Sed & quando reges fidem adepti sunt Christianam a tempore Clodouei, vncti sunt per archiepiscopum Rhemensem vel alium. Retinent tamen adhuc in inauguratione, vt veste in veterem Germanicum ritum formata amiciantur, quæ in hūc modum religiose seruatur cum aliis insignibus & ornatu. Solebant etiam Batavi & Germani, regem, quem delegissent attollere humeris & scuto exceptum, succollare per vices pro regio fastigio b. Sic quoque Iulianus apostata, a militibus Lutetiæ per vim scuto impositus, & Augustus acclamatus est, *teste Ammiano Marcellino*. Similiter & Valentinianus a militibus Niceæ Bythiniæ c.

a vt scribit Aymonius lib 3. de gest. Franc. c. 61.

b Alexā. ab Alex. li. 1. c. 28.

c Sigon. li. 7. historia. imperat. occid.

26 Principem apud Vtopienses, non vestis aut diadema, sed gestatus manipulus frumenti, discernit; vt pontificis insigne est, prælatus cereus d.

d vt scribit Thomas Morus li 2 de Vtopia.

28 Inaugurantur duces magni Russiæ seu Moscouiæ, in ecclesia a metropolitano, conuenientib. episcopis, & in Barniæ, hoc est, ducali ornamenti concessione canentibus choris, multos annos vitæ duci magno. Post quę benedict⁹ & installatus in sede a singulis salutatur e.

e vt scribit Sigismūdus liber Baro lib. 1 rer. Moscouitarū.

29 Solemnia concessionis principatus regni Boemiæ, fiebat per vexillorum traditionem, vt scribit Dubrauius f, dum agit de Elizabethæ regni herede, dispensatione cum Iohanne Luxemburgio Henrici VII. Cæsaris filio.

f li. 19.

30 Scribit Fulgos. g in Pannonia, diademate quod S Stephani regis fuisse arbitrantur nec alio creatum regem insignire fas esse putant, quod declaratum fuit, in Vladislao, qui etiā Poloniæ regnū habuit. Nam cum hoc diadema penes Fridericum 3. imperatorem esset, diu coronationem distulit. id quod egit per 6. annos Matth. Coruin.

g li. 2 c. 1

31 Quidam confundunt coronam cum diademate, sed perperā, vt liquet ex iam dictis, collatis cum his quæ mox dicam de corona. Vtrumq; tamen insigne fuit argumentum regiæ maiestatis; vt etiā prodigia, ex corona & casus regni collegerint aliqui coniecturarum vel diuinationum, seu præsagiorum obseruatores, ex rerum euentu approbati, sicut Polydorus Virgil. h refert Henrico 2. Anglorum regi, paulo antequam ab Edoardo Eboracensi regno deiectus esset, cū in senatu ornatus regio habitu consedisset, subito e capite coronam in terram decidisse.

h li. 23 hist.

32 Corona, signū quoq; adepti principatus vel regni nunc est pręcipue, quāuis coronę, vel corollæ ad alia significāda trāslatæ aliquādo sint: verum illud obseruatū semper alicuius rei pręcipue vel facti strenui, vel insignis imperii, virtutis aut victoriæ fuisse testimoniū, aut salutis conseruatæ. Nec tantum Olympicæ victoriæ compotes, coronis aureis, reuersi in suas ciuitates, a ciuibus suis donabātur; sed & reipublicę moderatores, qui bene rempublicam administrabāt, &

de republica benemeriti erant. vt intelligi potest ex orationibus Æschinis & Demosthenis περὶ παραπρεσβείας, & κατὰ Κτησιφ. Et στεφανοῦ. Coronatus coronis, rediens Alcibiades ex Victoriis, Athenis a frequente populo, quas & aureas fuisse dicit Æmilius Probus in eius vita: etsi Plutarchus simpliciter loquitur ἐστεφάνουν *coronas ei imponebant*. Neque etiam tam in materia coronæ, quam in ipsa coronatione honor constituebatur, cum coronæ etiam aureæ non semper nec statim fuerint, sed multo post coronarum inuentionem. Et notat Plinius *li.33 c.2.* primum Romanorum A. Posthumium dictatorem, apud lacum Rhegillum castris Latinorum expugnatis, & cuius opera maxime capta essent, coronam auream ex præda dedisse: item L. Lentulum consulem, Sergio Cornelio Merendæ, Samnitum oppido capto. Corona forsan primitus dicta est a *corio*, qua si *coriona*, corio nexa. cui alia nectebantur colorum genera, siue priuatis generum funiculis, in orbem, in obliquum, in ambitum, vt per coronas coronæ currerent [a]. Vnde & corollæ mulierum, ea quæ capitibus superponunt mulieres, vt imposita onera facilius sine læsione deferãt, quia autem vtrinque capiti eas inhærere expedit ad onus æqualiter excipiendũ, rotundas esse coronas & ambientes vtrinq; sinciput & occiput, & templa seu summitates malarum, necessarium est. Athenæus [b], *Quod corona*, inquit, *nuncupatur apud nonnullos, stemma vocatum fuit: & dicta corona a cingendo.* Eadem fere ratione corona apud Hebr. כתר *chether* Ester c.2. vers. 17. a verb. כתר cittar *circũdedit circuiuit.* Item & צניף *tzaniph.* & מצנפת *mitznephet.* Exo. c. 28. vers. 4 & Zachariæ cap. 3. vers. 5. a verbo צנף *tzanaph circumdedit circuiuit.*

[a] vt ait Plinius li.21 c.2.

[b] li.15. dipnosop. c.7.

Sic apud Græcos στέφος corona seu corolla, sertum quasi cingulũ redimiculum capitis. a στέφω ψω corono, redimio, cingo. idem & στέμματος quod στέφος sertũ corona vocat. & Æschines στέμματα, τὰ ἔρια *Stemmata lanas* ἀπὸ τοῦ στέφειν τὰς ἠλακάτας, i. *eo quod colus cingant, vel coronent* ἐξ ὧν γίνονται, inquit, οἱ στέφανοι τῶν βασιλέων. *ex quibus scilicet ex lanis, fuerunt coronæ regum, vt ita* στέμματα & διαδήματα, idẽ propemodum fuerint. Atque scholiastes ad Sophoclem [c] adfert Euripidis locum ex initio Orestis, vt probet στέμματα idem quod ἔρια significare, id est, *Lanas & regiam coronam.* sic enim ait Euripides ὦ στέμματα ξηνα[illegible] ἐπίκλωσεν θεά: & ibi scholiastes exponit τῆς ἀρχῆς τὸν στέφανον, *coronam regiam imperii signum.*

[c] pag. 287.

33 Hinc metaphorice coronæ nomine dicuntur, quæ in circulum sunt, & ducuntur vt corona hominum pro cœtu circumfuso; ea omnia, quæ capiti in modum circuli nectuntur; vt serta per circulũ composita ex quibus omnibus modis, certa specie coronæ tantum regibus, destinatę, vel ex consensu populi, vel ex casu, aut alia constitutione. Non enim omnes coronæ sunt regem indicantes; neq; omnes aliæ, vt militares, pacis, victoriarum, certaminum Olympicorum, simile quid significarunt in coronatis; sed diuersa: vt & diuersæ fuerunt coronarum materiæ, & diuersæ eis annexę figurę, & diuersę

notæ additæ, vt liquet ex verbis Gellii lib. 5. c. 6 [a] *Militares coronæ, inquit, multifariæ sunt: quarum quæ nobilissimæ sunt, has ferme fuisse accepimus, triumphalem ciuicam muralem castrensem, naualem: est ea quoq; corona quæ oualis dicitur, & itē postrema quæ oleaginea quæ vti solent qui in prælio non fuerunt, sed triumphum procurant. Triumphales coronæ sunt aureæ, quæ imperatoribus ob honorem triumphi mittuntur: id vulgo dicitur aurum coronarium. hæ antiquitus e lauro erāt post fieri ex auro cœptæ. Obsidionalis est quam ii qui liberati sunt obsidione, dant ei duci qui liberauit. ea corona graminea est: obseruarique solitum vt fieret ex gramine quod in eo loco generatum esset, intra quē clausi erant qui obsidebantur &c. Ciuica corona appellata est quā ciuis ciui a quo seruatus est in prælio, testem vitæ salutisq; perceptæ dat. Ea fit e fronde quernea, quoniam cibus victusq; antiquissimus, querceus capi solitus sit. Fit etiam ex ilice quod genus superiori proximum est &c. Muralis corona quæ donatur ab imperatore, qui primus murum subiit, inq; oppidum hostium primus ascēdit, idcirco quasi muri pinnis decorata est. Castrensis est corona quæ donat eum imperator qui primus hostium castra introiuit: ea corona insigne valli habet. Naualis est qua donari solet maritimo prælio, qui primus in hostium nauem vi armatus transiliuit: & ea quasi rostris nauium insignita est. Et muralis, castrēsis & naualis ex auro fieri solent. Oualis myrthea est qua vtebantur imperatores qui ouantes introibant. Ouandi autem ac non triumphandi causa est cum aut bella nō rite indicta, neq; cum iusto hoste gesta sunt: aut hostiū nomen humile, & non idoneum est, vt seruorum aut piratarū: aut deditione repēte facta, sine puluere, vt dici solet incruētaq; victoria obuenit.*

a qua mutuatus est ex Plinio li. 22. c. 3. 4. 5. 6. & aliūde, passi ex li. 16. c. 4. l. 21. c. 23. &c.

34 Docet Plinius [b] [c], coronas aliquando in ludis donatas, additos & lemniscos, honorem coronarum, maxime aureos, coronas auro argentoq; foliatas, postea celatas, datus & in certaminibus equis & hominibus victoribus. Alias ait in vsu promiscuo, ne ludicras quidem fuisse. Rosaceas veras non omnibus concessas primum: eas coronas Deorum honorem fuisse tunc, & larium publicorum priuatorumque ac sepulcrorum, & manium; summamque auctoritatem fuisse pactili coronę, postea in luxum communem venisse. Et rursum [d], *Tenuioribus*, inquit, *antiqui vtebantur coronis, strophia appellantes: vnde nata strophiola. Quin & vocabulum ipsum tarde communicatū est, inter sacra tantum & bellicos honores coronis suum nomen vindicantibus*. Et paulo post, *Arborum ramis coronari in sacris certaminibus mos erat primum, postea variari cœptum mixturæ versicolori florū*. Et paulo post, *Sic coronis e floribus receptis, paulo mox subiere quæ vocantur Ægyptiæ, ac deinde Hibernæ, cum terra flores negat, ramento e cornibus tincto. Paulatimq; & Romæ subrepsit appellatio, corollis inter initia propter gracilitatem nominatis: mox & corollariis postquam e lamina aurea tenui inaurata aut inargentata dabantur.*

b Compēdiū coronarium cōprehēdit Casaub. in panegyrico Olybrii & Probini VVolphāg. Lazius lib. 9 commēta. reipubli. Romanæ. c. lib. 21. c. 3. d Plinius l. 21. c. 2.

35 Recepta autem, vel existimarim cum Plinio [e], florum a posteris coronas, magna vt palam est cum admonitione hominū, quæ specta-

e præd. lib. 21. c. 1.

spectatissime floreant, celerrime vero marcescant, vt suæ sortis & cõditionis homines & mulieres mortales memores sint. Duo genera coronarum florum, quarũ aliæ folio cõstãt, aliæ flore.[a] Meminit idem[b], Romulum aruorum sacerdotes instituisse primum, seq; duodecimũ fratrem appellasse inter illos; & ab Acca Laurentia nutrice sua, spiceam coronam, quæ vitta alba colligaretur, in sacerdotio ei pro religiosissimo insigni datam, & hanc fuisse primam apud Romanos coronam, eumque honorem nonnisi cum vita finiri, & exsules etiam captosque comitari. Materia coronarum diuersa & forma & in sacris & in militaribus negotiis suas habet causas, in conuiuiis & florum coronamentis alias, aliquando, de quibus abunde tractat Athenæus c. refert autem d ex Aristotele & Aristone Peripatetico, quod antiqui ob dolores capitis, quibus propter vinum vexabantur, vinciendorum temporum gratia, vincula quæcunq; contingerent inuenerunt: quæ res ipsos iuuare visa est. Posteriores autem ornamentum etiam quoddam peruenustum addere voluisse tempori, atq; in congressibus per vinum, coronas fuisse machinatos. Esse autem rationi magis consentaneum, cum omnes sensus in capite reperiantur, illud idcirco præcipue coronari, vel quia tegi caput conferat, sicut etiam frontem atque vinciri, idcirco tempora coronabantur, coronobant vero & tempora in Dionysiacis, eaque vnguento perungebant; quia ibi est cor, vocarunt & collares coronas quibus collum vinciebant.

36 Aliam rationem & adfert, cur coronati olim diis sacrificarent, ex Aristotele, quod nihil mutilatum diis offerre, sed omnia integra & perfecta donare consueuimus: plenum vero & perfectum videatur esse corona, & coronare etiam implere significet quodammodo vt apud Homerum,

Crateras pueri statuunt, & vina coronant.

Et iterum,

Sed verbis formam Deus ipse coronat.

Plato e, coronari solitum eum, qui boni aliquid consuluisset innuit, & peritum & inuentorem alicuius artis.

37 Aliam causam adfert fuisse coronatum apud Allobroges Polibius, f. De Annibale enim loquens. *Aduenienti igitur*, inquit, *Annibali obuiam procedunt florentes capitibus corollas gestantes, quod fere apud barbaros, (ita Gallos vocãt,) pacis atq; amicitiæ signum est, quẽadmodum apud Græcos caduceus.* Eadẽ etiam ratione inuenio nihilominus honore coronæ donatum apud Græcos Thrasibulum apud Æmilium Probum g. *Cum Trasibulus*, inquit, *pepulisset & occidisset triginta Tyrannos a Lacedæmoniis, & legem obliuionis injuriarum inter ciues sanctuisset, & custodiri fecisset: huic pro tantis meritis honoris corona a populo data est facta ex duabus virgulis oleagineis; quæ quod amor ciuium non vis expresserat, nullam habuit inuidiam, magnaque fuit gloria.* Atque Athenienses, vt scribit Suidas h, læta nuntiantibus, & aduocatis suis, coronas honoris gratia, decernebant.

a Plinius lib. 21. c. 9.
b lib. 18. c. 2.
c li. 17 dipnosophist. c. 5. 6. 7. & seq. vsq. ad 15.
d l. 4. c. 17.
e in fine dialogi 6. Alcibiadis 2.
f li. 3.
g in eius vita
h in verbo στεφανῶν.

38 In sacra pagina etiam, tot inueniuntur species mystice fere coronarum, quot in prædictis retulimus. & sunt coronæ militares nempe spiritualium certaminum, quæ pro præmio strenue in hac vita certantibus pro fide & obseruatione mandatorum Dei, reseruantur in cœlo, quæ nihil aliud, quam remunerationes sunt, paratæ a Deo. Et ita coronæ sunt immarcescibiles & coronæ vitæ æternæ,[a] a ea corona non coronabitur, nisi qui legitime certauerit[b]. Est alia corona quæ intelligitur gloriæ & honoris seu dignitatis testimonium. de qua illud, *Gloria & honore coronasti eum Domine*.[c] Ita corona dignitatis senectus dicitur.[d] Fuerunt & ad ornatum etiam in populo Dei coronæ vel aureæ, vel floridæ, vel alterius generis, etiam in tabernaculo Dei positæ.[e] Testatur & *c.3.vers.10. Iudith.* modum excipiendi principes cum coronis ab occurrentibus. Ad gloriã & ornatum aliorum quam regum, fuisse etiam coronas, maxime a regibus quibusdam honoris caussa concessas, testimonium constat ex *cap.8. Ester vers 15.* dum Mardochæus Iudæus donatus a rege honore, quem habuerat antea Aman, ornatus iacynthinis vestibus, amictus serico pallio, & purpureo, ferens coronam auream in capite, quę insignia dabant participationem ei honoris regii. Quemadmodum colligitur ex epistola Alexandri regis, scripta Ionathæ.[f] *Rex Alexander, fratri Ionathæ salutem. Audiuimus de te quod vir potens sis viribus, & aptus es vt sis amicus noster: & nunc constituimus te hodie sacerdotem gentis tuæ, vt amicus voceris regis (& misit ei purpuram & coronam auream) & quæ nostra sint sentias nobiscum & conserues amicitias ad nos.*

39 Hebræis נזר *Nezer*, corona est; quam explicant sacri interpretes in vulgari versione *tiaram*, quam iussit apponi Aaronis summi sacerdotis capiti in lamina aurea.[g] Item diadema, quod detraxisse se dicebat a capite mortui Saulis, Amalechites.[h] Dicitur & hæc corona quam ex capite Malcom sumtam sibi imposuit Dauid, עטרה *gnatarah*,[i] item כתר *Cheter*: vt Ester *cap.2.versi 17.* a verbo כתר *cittar, circundare circuire* in forma coronæ, *vt antea monui.*

40 Coronam signum esse eorum, qui præsint nunc, & regunt, & se & alios, videtur docere Hieronym. ad quendam suum Leuitam scribens, relatus a Gratiano.[k] *Inde*, inquit, *clerici hoc est sorte electi vocantur a κλῆρος quod Latine sors, omnes enim Deus in suos elegit: ij namque sunt reges, id est, se & alios in virtutibus regentes: & ita in Deo regnum habent, & hoc designat corona in capite: hanc coronam habent ab institutione Romanæ Ecclesiæ in signum regni, quod in Christo expectatur. Rasio vero capitis est temporalium omnium depositio.* Consentit confirmationi Diuus Ioannes.[l] Dum ait, *Christus, nos fecisse Deo patri regnum & sacerdotes.* Et D. Petrus.[m] *Vos autem genus electum regale sacerdotium, gens sancta*, &c.

41 Rex Romanorum electus inungitur, consecratur, & coronatur a summo pontifice.[n] Triplici corona Cæsarem, vel imperatorem hodie

a 4. Esdræ. c 2. vers. 43 & 2. ad Timot. cap. 4. vers. 8. ad Corinth. 9. versic. 25. & 1. Petri. c. 4. 6. vers. 4. Iacob. capit. 1. versic. 12. Apocaly. 2. ver. 10. & c. 4. ver. 4. Ps. 20 vers. 4.
b 2. Timot. c. 2. vers. 5.
c Ps. 8. vers. 6. & ad Hebræ. c. 2. v. 7
d Prouerb. c. 16 ver. 30
e Vt liquet ex ca 25. Exod. vers. 11. & 25. & ca. 30. ver. 3. & seq. & c. 37.
f 1. Machabeorum cap. 10. vers. 18. & seq.
g Exod. cap. 29. vers. 6.
h li. 2. Reg. c. 1. vers. 10.
i Paralipo. ca. 20. vers. 2.
k In cap. 7. Duo sunt genera 12. qu. 1.
l Apocalyp. ca. 1. vers. 5. & 6.
m 1. epistol. ca. 2. ver 9.
n In ca. venerabile 34. de electio li. decreta. tit. 6.

hodie coronari dicunt iuris pontificii enarratores, & prima ferrea insigniri Aquisgrani, per quam Germanorum rex designatur. Deinde Medocii oppido Langobardorum in æde Diui Ioannis alia ferrea coronatur vel [a] palea contexta, qua rex Langobardorum, quos *Lumbardos* vocant, declaratur. Tertia & postrema ei Romæ a pontifice maximo, aurea insignitur, per quam imperator, Augustus, & Romanorum princeps pronuntiatur, de corona aurea petenda a summo pontifice per imperatorem meminit Platina [b]. Mediolani autem datam ex more ferream, tradit in Clemente V. vt in Ioan. 23. vbi & a Cardinalibus sede vacante, coronatum aurea fuisse imperatorem meminit. Notat gloss. *ad c fin. de reg. iur. in sex. ad verbũ Pontificatus*, Imperatorem non dici nisi suscepta corona, quamuis electus sit. Glossa autem ad *clement. vnic. ad verb. vestigiis. tit. de iure-iur.* tradit electum Romanorum regem & imperatorem, iuramentum præstare fidelitatis ecclesiæ Romanæ: in ingressu ecclesiæ, primam coronam accipere ferream Aquisgrani ab Archiepiscopo Coloniensi, qua fortitudo & robur ad debellandos infideles designatur & rebelles, Dehinc accipere secundam argenteam ingressum Italiam, ab Archiepiscopo Mediolanensi in villa Modicensi eiusdẽ diœcesis, quamuis Henricus eam acceperit Mediolani, argentum autem designarẽ munditiã & claritatẽ, quæ requiruntur in principe. Tertiã vero auri puri dari a summo pontifice in ecclesia S. Petri, ad altare sancti Mauritii. Hoc autem metallo significari imperatorem ceteris regibus & principibus in potentatu & iustitia præcellere.

45 In bulla aurea Caroli IIII. capit. 24 traditur *antiquum morem & conseruatum, vt regis Romanorum futuri imperatoris, in ciuitate Francofortensi celebretur electio; & prima coronatio Aquisgrani & in oppido Nurembergensi, vbi & prima sua regalis curia haberetur.* Et in capitul. 22. traduntur insignia imperatoris quæ præferuntur, & in processione solemni per electores, Primum ponitur ensis regalis, vel imperialis, quem defert dux Saxoniæ proxime & immediate ante imperatorem, & inter illum & Archiepiscopum Treuerensem medius. A latere dextro ducis Saxoniæ est comes Palatinus, pomum imperiale portans: a sinistro Marchio Brandeburgensis, sceptrum deferens, pone vero imperatorem immediate Rex Bohemiæ sequitur.

43 Narrat Paulus Iouius, [c] *Sultanos Ægyptios olim equum ad potandam Euphratis aquam ducere solitos, & hoc signo imperii latitudinem ostendere.* Proximum huic est quod narrat Plutarch. in Alexandro ex Dione, Regibus Persarum ex Nilo & Istro haustum, solemne fuisse, afferri, atque in thesaurum Susi recondi, tanquam in pignus, imperii & rerum se dominos esse.

44 Ordines Populi, electuri Sueciæ regem, postquam conuenere in ciuitatem Vpsalensem regni metropolim, hinc confluunt ad Saxum campestre oppido proximum, Morastem ab incolis appellatũ:

a *vt Merula & Volateranus tradunt.*

b *in Greg. 10.*

c *lib. 33 hist.*

vbi omniũ ſuffragantiũ votis ſuperior allegitur ad regiã dignitatẽ.[a]

45 Fit electio Archiducis Carinthiorum etiam ad Saxum ſeu lapidem marmoreum, cui inſidet ruſticus,[b] ad quem princeps delectus adducitur & redimit ius poteſtatis ſexaginta denariis, boue & equa, vt plenius infr.[c] in electione principum, tradimus hiſtoriam.

46 Electuri regem veteres Dani affixis humo ſaxis inſiſtere, ſuffragiaque promere conſueuerant: ſubiectorum lapidum firmitate facti conſtantiam ominaturi: quo ritu Humblus decedente patre, nouo patriæ beneficio rex creatus eſt.[d]

a Olaus Magnus li. 8. de gentib. Septentrionali.
b Æneas Pius pontifex in Europæ deſcriptio.
c Infra lib 7. c. 15 n. 16
d Saxo Grãma. li. 1. hiſtor. Dan.

DE REPVBLICA LIBER VII.

SIVE

De principatuum diſtinctione.

De diſtinctione in genere principatuum. CAP. I.

DEI PRINCIPATVS ſupra cœlum in cœlo & in terra, & ſub terra & vbiq; diuina, & vna poteſtas, abſoluta, quæ omnium excedit principatum, omnique modo, dum vult imponit neceſſitatem obediendi. Atque ſi Deus aliquid contra receptum morem, aut pactum quorumlibet iubet, & ſi nunquam factum fuerit, faciendum ſit: & ſi omiſſum, inſtaurandum veniat, & ſi inſtitutum non erat, inſtituendum eſt, iuxta D. Auguſti.[e] *Semel loquutus eſt,* inquit Dauid,[f] *duo hæc audiui, quia poteſtas Dei eſt, & tibi Domine, miſericordia. Quia tu reddes vnicuique iuxta opera ſua.* Et Sap.[g] *Tu es Domine qui vitæ & necis habes poteſtatẽ, & deducis ad portas mortis, & reducis, & tuã manũ effugere impoſſibile eſt.*

2 In cœlo & in terra diſtincta diuerſis poteſtas a Deo, ita cœleſtis principatus, dominationes, poteſtates, throni,[h] *Dæmon* dictus aliquando princeps poteſtatis aeris huius, qui operatur in filios diffidentiæ.[i] Dicti & *mundi rectores tenebrarum harum ſpiritus nequam,*[k] quos Dominus Chriſtus ſibi ſubiecit.[l] Alioquin poteſtas Dæmonis talis ex ſententia Iob,[m] eſt vt ſuper terram non ſit poteſtas alia ſimilis ei, qui factus eſt, vt nullum timeret, omne ſublime videt, ipſe eſt rex ſuper omnes filios ſuperbiæ.

3 Non eſt poteſtas niſi a Deo, vel iubente, vel ſinente.[n] Nec princeps niſi a Deo, vel iubente, vel ſinente,[o] *Non ſemper princeps populi & eccleſiæ iudex per Dei arbitrium datur, ſed vt merita noſtra depoſcunt, ſi mali ſint actus noſtri, & operamur malignum in conſpectu Domini, dantur nobis principes ſecundum cor noſtrum. Et hoc tibi de ſcripturis probabo, audi namque quod Dominus dixit: fecerunt ſibi regem, & non per me: principem, & non per conſilium meum: Oſeæ 8. Et hoc dictum videtur de Saul illo, quem vtique Deus elegerat, & regem fieri iuſſerat: ſed quia non ſecundum voluntatem Dei, ſed ſecundum peccatoris*

e Li. 3 confeſſio c. 8. & in cap. quæ contra. ſub 8. diſtinctio.
f Pſalm. 61 verſ. 11.
g capit. 16. verſ. 12.
h Ad Coloſ. cap 1.
i Ad Ephe. c. 2. ver. 2.
k In cap. 6. eiuſd. epiſto
l 1. Petr. 3. verſ. 22.
m cap. 41. verſ. 24.
n Ad Rom. cap. 13. capi. quid culpatur. 23. q. 1. D. Auguſt. contra Fauſtum Manichæum li. 22 c. 75.
o Quod explicatur ab Origine hamil. 4. in li. iudicum & in c. audacter. 18 verſ. non ſemper.
§ 1.

ris populi debitum fuerat electus, negat eum cum sua voluntate & consilio constitutum. Tale ergo aliquid intelligamus etiam in ecclesiis fieri, quod meritis populi, aut in verbo & opere potens Deo tribuitur rector ecclesiæ: aut si malignum faciat populus in conspectu Domini talis ecclesiæ iudex datur, sub quo famem & sitim populus patiatur non famem panis neque sitim aquæ, sed famen audiendi verbum Domini. Nec approbat Deus omnem potestatem malam inquam sed permittit, sic permittit & facit regnare hypocritam super populũ, propter proteruitatem eius puniendam, vel vindicandam.[a] Et Christus dixit Pilato, eũ *non habere potestatem in eum, nisi sibi datum fuisset de super.*[b]

4 Itaque hinc colligimus generaliter, duplicem esse principatum bonorum, ex voluntate Dei, & malorum ex eius permissione. *Deinde* colligimus principatus & potestates inter homines esse duas in genere, *spiritualem*, seu pontificalem, & *temporalem*, quæ & principalis & regia dicitur. In spirituale grauius onus & maior dignitas, vt anima præstantior corpore.[c] In Hierosolymorum ciuitate, *vt ait D. Chrysost.*[d] duplex erat principatus, sacerdotum & regũ, vno vinculo coniuncta, cum veluti quadam duplici corona & diademate coronaretur ciuitas, per hæc omnia, illic iudices ad quos, quæ multorum captum superabant, referebantur. Si qua enim lata fuisset sententia in aliis ciuitatibus, de qua dubitaretur, vt euenit in appellationibus, ad iudicium, qui erant Hierosolymis cognitionem & sententiam referebant, illic autem accipiebatur solutio.[e] Nõne, *inquit Cyrillus episco. Hierosolymit.*[f] habet ecclesia vitulum & taurum cum leone simul pascentes? Sicut ad hodiernũ diem cernimus, mũdanos principes regi & instrui ab ecclesiasticis. Iustin. vero[g], *maxima, ait, in hominibus esse dona Dei a superna collata clementia, sacerdotium & imperium: & illud quidem diuinis ministrans, hoc autem humanis præsidens ac diligentiam exhibens, quæ ex vno eodemq; principio vtraq; præcedentia humanam vitam exornant.* In homine anima & corpus, duo principatus animæ & corporis, duo fines, ille vtriusque regiminis. Ita secundum Thalmudistas *vt refert Reuclinus li. 1. de arte Caballi*, id est, התורה שני דברים והם תקן הנפש ותקן הגוף כל בונת *Intentiones vniuersales legis duæ sunt res, bona dispositio animæ, & corporis.* In Ecclesia principatus diuersi subordinati, vt in seculo: pontifex summus princeps sacerdotum omnium ecclesiarum, princeps patriarcha, patrum princeps: archiepiscopus, princeps episcoporum.[h] In Cœlo duo luminaria, maius & minus: illud Sol, hoc Luna: In mundo duæ potestates, maior spiritualis, minor temporalis. Et vt dicebat Alexander magnus Dario, *vt mundus non potest duobus solibus regi, sic nec orbis summa duo regna saluo terrarum statu habere.*[i] Et quia principatuum pluralitas non est bona, vnus debet esse princeps, *iuxta Arist.*[k] *Et Homerum*[l]

5 Regia potestas separata fuit plene a sacerdotali sub Samuele, & antea etiam concordia religionis & administrationis politicæ no-

a Iob c. 34.
b D. Ioan. c. 19.
c c. duo sunt quippe, 10. & sequ 96. dist. c. principes, 23. qu. 5. c. suscepitis 10. d stinct.
d In Ps. 121
e Deute. 17.
f Cateche. 17 & 18 illuminatorum
g In principio nouellæ 6
h c. cleros. § patriarcha, & §. pontifex. 21. dist.
i Sicut scribit Iusti. ex Trogo, lib. 11
k Lib 12. metaph ca. 1.
l Libr. 4. 6.

bilem fecit Iudæorum principatum, cuius testimonium his verbis fert Iustin. ex Trogo. *Post Mosem, inquit, eius filius Aruab sacerdos sacris Ægyptiis mox rex creatur: semperq; exinde hic mos apud Iudæos fuit, vt eosdem & sacerdotes haberent, quorum iustitia religione permixta incredibile quantum coaluere, quamuis non vere & ex fide Iustinus historiam recenseat.*

6 Potestas vtraque & principatus spiritualis & temporalis seu secularis ad vtilitatem corporis vniuersæ reipublicæ hominum, concurrere debet, ad Dei laudem & honorem, vt explicat Nicolaus Papa I.[a] Et ita mutuo se iuuant, vt quod non potest ecclesiastica disciplina perficere, principum secularium potestas exsequatur.[b]

7 Regnum duplex est; Cœleste & Terrestre. Regnum Dei aduenire petimus, inquit D Cyprianus,[c] cum orationem a Christo mandatam dicimus; sed regnum cœleste, cum & terrestre sit: sed qui renuntiauit iam seculo nempe Christianus, maior est & honorib. eius & regno; & ideo, qui se Deo dedicat non terrestria sed cœlestia regna desiderat. Præferendum esse principatum spiritualem seculari, & dignitatibus principum secularium, pluribus docetur *in cap. omnes, solitæ, de maiorita. & obedient.* apud Gregor. & per Bonifacium *in cap. vnam sanctam, de maior. & obedient. in extrauag. communi*, quod iussum sit a Deo, obedire sacerdotibus, quod Samuel vnxerit Saulē primum regem; quod duos esse gladios in Ecclesia Christus sufficere dixerit: quod decimas principes seculi soluāt Leuitis, benedicantur ab illis, anima sit pretiosior & præstantior corpore, spiritualia corporalibus, vna sit ecclesia, in qua & principes seculares sint: vnum caput summus pontifex, vna arca, quod omnia ad vnum principium coordinentur. Lex Christi sacerdotali potestati tribunalia subiecit principum, & dedit principatum ecclesiæ multo perfectiorem principatibus secularibus, nec cedit spiritus carni, ne a terrestribus cœlestia superentur, & diuina ab humanis:[d] imperator, reges, principes, filii sunt sacerdotum Christi, vnde illis obedire non dominari debere colligitur.[e]

8 Quæ omnia intelligenda sunt in spiritualib. in quibus potior est auctoritas sacerdotum, & dominatur in potestatem secularem, dignіorque pontificalis seculari. At in aliis distinctæ sunt potestates sacerdotalis & secularis seu principalis auctoritas: & duæ sunt, & vtraque a Deo distincta,[f] *Quod neuter pendet ex reliquo ex principib.* Id est, non imperator a summo pontifice: vt nec summus pontifex ab imperatore. habet enim quilibet priuilegia suæ potestatis, quæ administrandis legibus publicis diuinitus consequutus est, vt eius beneficiis non ingratus contra dispositionem cœlestis ordinis nihil vsurpet,[g] vt contentum esse imperium suis publicæ rei quotidianis administrationibus debeat sine vsurpatione eorum, quæ solis sacerdotibus Domini conueniunt.[h] Et *in cap. quoniam idem mediator. 8. eadem 10. dist. & c. cum ad verum 96. dist.* dicitur, quod Deus actibus propriis

a in episto. 7. ad Michael Imperat. & in c. quoniā idem mediator. 10. disti. & cap. cum ad verum. 96. dist. ca. quæsitū est, 41. 23. qu 4.
b cap principes seculi, 20. cum 4. seq. 23. qu. 5.
c Sermone de oratione dominica.
d cap. suscipitu. 10. dist.
e c. quis dubitet 9. cap. duo sunt, 10 cap. si imperator 11. ca. si ut. 96.
f c. duo sunt 10. 96. d. & ibi gloss. ad verbum auctoritas.
g in cano. si imperator. 11. eadem. 96. distinct.
h cap 5 imperium: 10. distinct.

Propriis & dignitatibus distinctis officia potestatis vtriusque principis & spiritualis & secularis, distribuit. Atque in seipso Christum vtramque potestatem gessisse, vt ostenderet vtranque immediate ab eo pendere, tanquam imperator enim de templo flagellis eiecit ementes & vendentes; [a] tanquam sacerdos vero seipsum obtulit hostiam discipulis suis, dicens, *Hoc est corpus meum*, [b] atque glossa ad dictum cap. *quoniam*, ad verbum *discreuit* 10. distinctio notat in hæc verba: *& ego credo potestates has esse distinctas, licet papa quandoque potestatem sibi assumat, vt ad petitionem regis, legitimando in temporalibus & in spiritualibus in c. per venerabilem, qui filij sint legit. & potest appellari ad papam ob defectum iudicis secularis, vel ad petitionem regis, non aliter c. licet, de foro compet. vt etiam ibidem, vacante imperio supplet defectum imperatoris.*

9 Et quemadmodum ratione spiritualium tenentur principes seculares obedire episcopis, in quos nullum ius habent, [c] sic etiam ratione temporalium, veluti prædiorum, tenentur personæ ecclesiasticæ personis principum secularium obedire, exemplo [d] Christi, qui dixit, *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, quæ sunt Dei, Deo.* [e] Et de feudo imperatoris vel principis secularis, persona ecclesiastica inuestita tenetur coram domino feudi respondere, & pro illo ei obsequi, [f] & pro eo fidelitatem præbere, vt liquet ex feudis comitatus, ducatus, & principatus, quæ tenentur hodie in Germania & alibi a principibus secularibus, & imperatore, pro quibus tenentur agnoscere temporales dominos, & appellationes a iudiciis eorum feudorum deuoluuntur ad cameram imperialem, non ad archiepiscopalem vel pontificalem. Quare cum videretur Bonifacius 8 *in d. extrauagante, vnam sanctam de maiorit. & obed.* imminuisse potestatem temporalem & priuilegia regni & regis Francorum, declarauit expresse Clemens quintus, *in extraua meruit* 2. *de priuile. in extra communibus*, integra & imminuta remanere eius iura & priuilegia, & eximi a potestate summi pontificis vt antea, quia in temporalibus non recognoscit summum pontificem, nec alium imperatorem, [g] Quod & de aliis regnis & potestatibus dicendum est, si nō pendeant a fidelitate & feudo ecclesiæ; quia in eo tunc, ratione proprietatis & pro temporalibus ob feudum, non autem ob potestatem solam ecclesiasticam, obsequium & fides debetur. Sunt enim diuersa, dicere, pro religione & actibus, quæ ad sanctiones spiritualium pertinent, omnes principes summo pontifici subiici, quod verum est: aliud pro temporali potestate, quæ politiam & reipublicæ administrationem a Deo illis concessam respicit, non subiici, quemadmodum palam est, corpus & animam hominem vnum quidem constituere, & eum regi ab anima, alias tamen functiones esse separatas animæ, vt intellectus rationis, alias functiones separatas corporis naturales, alias communes vtrisque.

a c. ex multis, c. venaëtes, 1 q. 3.
b c. sacerdos, de consecr. dist. 2.

c ca. tributū 23 q. 8. c. si. de reb. eccle. non alien.
d [illegible] ano onuentis r. & c. tributum, 23 q 8.
e d. Matth. c. 22. ver. 20. D. Luca c. 20. vers. 21.
f c. ex transmissa 6. & c. verum 7. de de foro competenti.

g c. per venerabilem, qui filij sunt legi.

De Summi pontificis principatu. CAP. II.

IOannes Gerson, egregius & pius vir, in sacris literis optime instructus, in eo libro, quem edidit de potestate ecclesiastica, de principatu & potestate summi pontificis colligit in 8. consideratione summum pontificem instituendum, exemplo consilij dati a Iethro Mosi [a] Ibi enim Iethro, *Stulto labore*, inquit, *consumeris, tu & populus tuus qui tecum est, vltra vires tuas est negotium, solus illud sustinere non poteris sed audi verba mea & consilia mea, erit Dominus tecum. Esto tu in populo in his, quæ ad* Deum *pertinent, vt referas quæ dicuntur ad eum, ostendasque populo ceremonias & ritum colendi, viamque per quam ingredi debeant. Prouide autem de omni plebe viros potentes & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam, & constitues ex eis tribunos, & centuriones quinquagenarios & decanos, qui iudicent populum in omni tempore.* Ex quibus verbis colligit pontificatum nunc, vt politiam illam tunc institutam, regendum esse. Dicit enim compositam fuisse ex regia monarchia, quæ erat in Moyse, ex aristocratia quæ erat in septuaginta duobus senioribus, & democratia, dum de singulis tribubus ex populo sumti sunt iudices & tribuni.

[a] 18. Exod.

2 Principatus vnus & vnius vniuersaliter in Ecclesia esse debet in conseruationē vnitatis fidei, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus, vnus & eius debet esse vicarius, per quem postea potestas diffusa in plures, Dei potestate, exerceatur, vt sol vnus per quem alij planetæ illuminantur, & illi alias stellas, stellæ inferiora. Tres sacri angelorum ordines in cœlo, a quorum superioribus purgationes, illuminationes & perfectiones ad nos deferuntur.

3 Potestas Ecclesiastica in sua plenitudine, est formaliter & subiectiue in solo Romano Pontifice, proinde in Ecclesia Dei, nullus debet suscipere, vel dare gradus Hierarchicos exemplo superioris sacræ Hierarchiæ, qui sunt, purgare, illuminare & perficere, si non interueniat vere vel interpretatiue, auctoritas supremi Hierarchiæ vel Monarchiæ in Ecclesia sancta Dei, vt euitetur in ea confusio. Quare in hac plenitudine potestatis summi Pōtificis, est potestas ordinis & iurisdictionis, quæ collata est, primitus a Christo Petro vicario suo, vsque in finem seculi, ad ædificationem Ecclesiæ militantis, pro consequutione salutis æternæ. Hæc plenitudo potestatis, non quidem in se, quia semper eadem est, sed in vsu moderationem & regulam accipit. Præter hanc originariam potestatem concessam supernaturaliter a Deo Petro, & eius successoribus, alia est potestatis species, quæ non ex eadem prima institutione processit, sed aliunde, quæ non est confundenda cum illa, illaque est potestas & iurisdictio, quæ successoribus Petri potuerunt conuenire, secundum leges humanas ciuiles & politicas, vel dictamen iuris naturæ, quod vult, vt supremus in aliqua politia, gaudeat multis honoribus & priuilegiis super alios, vel ex dotatione seu donatione singulari principum seu secula-

secularium, ex conciliorum generalium singulari concessione,

4 Ex his prædictus Gerson a dicit peccari in sententia potestatis summi Pontificis, in detractione, & nimia concessione. Qui detrahunt, quippe dicunt, omnino reuocandum esse summum Pontificem & clerum ad paupertatem Apostolicam, abutuntur enim sacræ scripturæ testimonio, vt Iulianus Apostata, dum priuauit Christianos bonis suis, dicens, quod Christus dixerat, *Nisi quis renuntiauerit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* b *Et nemo militans Deo, implicat se negotiis secularibus.* c *Habentes alimenta, & qui bus tegamur, his contenti simus.* d Addũt iurisdictionum, feudorum, possessionum, & aliarum dotationum, & pomparum secularium, incapaces eos esse, ideo non debere *eorum* esse participes. Qui tamẽ maxime aberrant confundentes potestatem acceptã immediate a Deo, cum potestate & facultate data ab hominibus principib., regibus, & imperatoribus in honorem, laudem Dei, & ad gratiarum actionem; & ad augendum cultum diuinum, & ad distributionem faciendam in pauperes per illos, ad remedium animarum donantium ecclesiis.

a *d tract. de potestat. Ecclesiast.*

b *Lucæ c. 14. vers 33.*

c *2. ad Timotheum 2.*

d *1. ad Timoth. ca. 6. ver. 8*

5 Peius tamen dicit errare eos, qui adulationibus fraudulentis, ecclesiasticorum maxime summi pontificis insusurrant auribus, tantã esse sublimitatem ecclesiasticæ potestatis, vt Christus, qui habet potestatem in cœlo & in terra, tantum Petro contulerit, quod omnis potestas etiam temporalis est a papa, etiam, sicut sibi aliquando persuasit Bonifacius 8. in quadã decretali, vt anima dominatur in corpus. Addunt posse ideo trãsferre summos põtifices regna, imperia, exemplũ adferentes de Zacharia, quẽ dicunt deposuisse regem Franciæ, omnia insuper in summa adulantes eius potestati volunt esse subdita: & ipsum symbolũ fidei, sacra concilia, & similia, quæ tamen excepit conciliũ Constantiense, & qua persuasione turbãtur sæpe regna, prouinciæ & clerus ipse (*sic Gerson loquitur*,) Quod accidit ex ignorantia distinctionis potestatis, quæ est in summo pontifice, & quæ a Deo & ab hominibus cõcessa est, & addita. Suis enim terminis ita potestas ecclesiastica coercere se debet, vt meminerit potestatem secularẽ etiã apud infideles, sua propria habere iura, suas dignitates, suas leges, sua iudicia, de quibus, se occupare ecclesiastica potestas nõ præsumat, vel vsurpet (*sunt verba Gersonis*) nisi dum redundat abusus potestatis secularis, in impugnationem fidei & blasphemiã creatoris, & in manifestam potestatis ecclesiasticæ iniuriã, tunc enim in his ecclesiastica potestas habet dominiũ regitiuum, directiuum, regulatiuum, & ordinatiuum. Summus pontifex in terris non Deus, sed vicarius Christi Dei dicitur, & non eius successor. Quia Christus manet in æternum pontifex maximus, e vicarius autem Christi D. Petrus habuit vsque in præsens tempus successores.

Verba Gersonis

e *ad Hebræos c. 7.*

6 Potestas definitur ecclesiastica a prædicto auctore, vt sit potestas, quæ a Christo supernaturaliter & specialiter collata est suis apostolis & discipulis ac eorum successoribus legitimis vsque in fi-

nem sęculi ad ædificationem ecclesię militantis secundum leges euangelicas, pro consequutione felicitatis æternæ.

7 Distribuitur hæc potestas generaliter, in potestatem ordinis, & potestatem iurisdictionis. Ordinis rursum potestas, duplicem habet respectum. Vnus est super corpus verum Christi, quo ad consecrationem eius. Alius super corpus Christi mysticum seu membra eius: Et hoc dupliciter, vel quoad administrationem corporis Christi veri, vel quo ad administrationem vel exhibitionem alterius sacramenti, sicut est ordo, vel confirmatio, vel pœnitentialis absolutio, consecratio virginum &c. quæ certis dantur.

8 Potestas iurisdictionis duplex, vna in foro exteriori: alia, in foro conscientiæ interiori, Rursum potestas in foro exteriori iurisdictionis dupliciter consideratur. Vno modo prout immediate tradita est a Christo secundum legem Euangelicam, Alio modo, prout super addita est ex humana constitutione, vel dono per principes seculares, vel aliter. Potestas item in foro interiori iurisdictionis, consurgit ex duplici radice, vno modo ex parte hominis se subiicientis tali iurisdictioni: sicut cum sponte, confitens se subiicit presbytero, & ordinandus Episcopo. Alius subiectionis modus oritur ex auctoritate superioris, hunc vel illum, tali vel tali subiicientis, quod fieri potest præter arbitrium eius qui subiicitur. Iurisdictionis potestas est facultas cognoscendi & sententiam ferendi in sibi subditos etiam inuitos, quia ius in inuitum redditur. Et hęc iurisdictionis potestas Ecclesiastica, vicina est iurisdictioni seculari & politicæ.

Potestas Ecclesiastica tripliciter considerata.

9 Potestas item Ecclesiastica cōsiderari potest tripliciter, primū formaliter in se, & absolute sine respectu. 2. materialiter seu respectiue, prout applicatur ad hanc vel illam personam iure legitimo, quod communiter fit per electionem & consecrationem. 3. quoad exercitium, vel exsecutionē: quia frustra est potentia si non habeat actum. Vsus huius potestatis, interdum licitus & ratus, vt cum Sacerdos consecrat vel absoluit cum circumstantiis omnibus, ad hoc requisitis de necessitate, vel sacramenti, vel præcepti. Interdum vsus illicitus, & ratus, vt dum sacerdos consecrat in peccato mortali, vel cum transgressione præcepti. Interdum est licitus, & non ratus, vt dum sacerdos, quantum in se est, bona fide & intentione credit absoluere confitentem sibi, vtens bene in hoc clauibus, sed confitens, quia mentitur in confessione sua, vel obicem secreto ponit, nequaquam absoluitur. Interdum est vsus illicitus & irritus, vt si sacerdos quærit vti clauibus scienter erga aliquem, cuius fictionem agnouerit, & qui nequaquam sibi subiectus est.

I. Potestas Ecclesiastica considerata formaliter, in se, & absolute, velut in abstracto est inuariabilis, & comprehendit summum Pontificem, Cardinales, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos & minores prælatos, seu curiones: & quamuis aliquis illorum moriatur, tamen eadem potestas est in Ecclesia.

II. Potestas considerata materialiter, & habito respectu eorum cui distribui-

stribuitur, potest dici variabilis, & quæ auferri possit in casibus multis: sic per electionem, consecrationem, & institutionem nouorum ministrorum, mutatio ostenditur, vt per mortem naturalem vel ciuilem, vt per depositionem, renuntiationem, plenitudo potestatis etiam summo Pontifici adimitur. Potestas Ecclesiastica considerata, quo ad vsum & exercitium, mutabilis est, & multum variabilis, & ita ministris concessa fuit potestas limitata ad vsum, & ad euitandum schisma, quod ex æqualitate oriri posset. Potestas formaliter Ecclesiæ, data est a solo Deo, Dominoque nostro IESV CHRISTO: neque ab alio potuit institui, vel concedi, quam Deo, qui habeat imperium in vniuersa: distributa autem fuit postea per eos quibus data est facultas. Cum his consideranda est personarum subditarum iurisdictioni & potestati qualitas, & caussæ ob quas subiiciuntur, vel eximuntur. nam nisi hæc coniungantur, neque legitima potestas, neque vsus permissus, vel illicitus, poterit distingui.

III.

10 Nec ideo minus dicuntur liberi populi, & reges, & principes, quod summi pontificis dignitatem & ecclesiasticorum obseruent & venerentur, vt de aliis liberis ciuitatibus dictum. a

11 Sicut & contra, Pelagius Papa *in c. satagendum est, 10. 25. quæst. 1.* subiectionem regibus debitam testatur. *Satagendum*, inquit, *est, vt pro auferendo suspicionis scandalo, obsequium confessionis nostræ legibus, vel regibus ministremus, quibus, etiam non esse subditos sacræ scripturæ præcipiunt.* Et ibi glossa ad verbum *Subditos*, argumento, inquit, quod Papa subest imperatori, intelligo quo ad hoc, quod sua ecclesia dat tributa forte imperatori, b Nã alias omnes principes subsunt episcopis. c Quanquam in dicto *c. satagendum*, textus loquatur de fide catholica, non de fide subiectionis terrarum. Ait enim Pelagius primus, se confessionem & professionem fidei, quam teneret, Rufino delegato a se, subscriptam dedisse & misisse Childeberto dubitanti de eius fide, quod mirum est, vt fidem suam Pontifex ad requisitionem regis profiteatur, nisi intelligas hoc s. Pelagium fecisse sponte, ad submouendum scandalum & malam de se conceptam apud Childebertum suspicionem, cum tamen non teneretur. Dicebat Iustin. d non multum differre ab alterutro, sacerdotium & imperium, vt nec sacra a communibus & publicis, & si consideremus initiũ, populi principes aliquando fuerunt potestate põtificali exornati, vnde & Rom. imper. pontif. dicebantur. e

12 Et insignia regum adhuc ipsum testantur, quæ communicant cum insignibus pontificalibus. Gerũt enim clamydem quam vulgo vocant, *le manteau royal.* Per clamydem regni potestas intelligitur, & ibidem scissio vestis scissionem significat sacerdotij: est & colobiũ vestis, qua vtebantur olim diaconi, vestis protensa vsque ad talos, & vtuntur hodie Dalmatica quæ est signum sacerdotij. Ferunt & reges, & principes diadema coronæ, quæ habet similitudinẽ mithræ regni

a *In l. non dubito 7. §. liberaut ẽ, ca. pt. & postli. reuer. l. postlim. 19. eo.*

b *vt extra. de censib. omnis anima & c. magnũ 11. q. 1 tributũ 23. q. 8.*

c *Vt extra c. omnes principes de maior. & obed.*

d *In nouella 7. c. 2 ver. finimus, de nõ alie. reb. ecclesiast.*

e *c. cleros 1. §. pontif. 21. dist.*

c. plerumq. 27. §. item per Saulem 2. q. 7.

insigne,[a] corona mitra sacerdotij.[b] vt & baculus pastoralis sacerdotij, parum differt a sceptro regali,[c] baculus pastoralis episcopi est insigne,[d] baculus incuruus pedum, ne lædere possit corpus, at sceptrũ baculus rectus qui ferit & virgam habet disciplinæ & vltionis corporalis.[e] Principes populi seculares, gladium a Deo sibi delegatum singulari mandato habent,[f] & proinde in quo delegati sunt, post principem Deum maiores habent potestatem ceteris, quia vicem Dei gerunt, vt de aliis delegatis dicitur.[g] Si abutantur principes in eo quod pertinet ad salutem animæ, summus pontifex vt in causa peccati potest cognoscere.[h]

13 Fuit aliquando vtraque potestas, vt dixi, & spiritualis seu sacerdotio coniuncta vt tempore Samuel.[i] *Regi Syriæ & Palæstinæ,* inquit Dio Cassius.[k] *nomen est summi pontificis ideo propter pontificatum Dei, qui eum regebant tempore Pompeij, Hircanus & Aristobulus dissidentes, vrbes seditionibus implerant.* Apud Ægyptios non licuit absque sacerdotio imperare: quin imo si ex alio genere quispiam regnum vsurpasset, cogebatur post regni assumtionem sacris initiari, vt rex denique esset & sacerdos. Et apud Græcos in pluribus ciuitatibus præcipua sacra a magist. summis erant instituta.[l] Aristoteles quoque[m] scribit, in potestate regia fuisse tempore Heroum, vt rex dux belli, & iudex controuersiarum esset, & dominus ceremoniarum erga Deos.

De distinctione principatuum Temporalium. CAP. III.

PRINCIPATVS non vnius sunt generis, sed plurium, alij antiqui, alij noui, alij pauperes, alij opulenti, alij sunt suæ potestatis ab alio non pendentes, alij sine superioritate, alij naturales, alij acquisiti. Naturales dicuntur, quibus subditi obtemperant spontanea voluntate aut expressa, vt per electionem principem sibi eligentes, aut per tacitam, cum per successionem principatuum nanciscuntur. Acquiruntur vero variis modis veluti pecunia, vi, armis, conuentionibus. Sunt & alij principatus magni, alij parui, alij mediocres, qui se possunt a vicinis per se defendere. Quæ omnes differentiæ sunt diligenter perpendendę ab eo, qui rempublicam, vel regere, vel etiam inuadere decreuit. Digna est & quæ recenseatur distinctio principatuum & potestatum, quæ faciebat & facit quosdã principes cum potestate perpetua seu continuata, quãdiu vixerint: quosdam vero tales tantum secundum definitum tempus, alij quosdam vsque in posteritatem & genus. Apud Thebanos, duces creati a populo erant cum certo tempore, quo poterant tantũ gerere imperium & potestatem, eratque lex apud eos, quæ morte mulctabat, siquis imperium diutius retinuisset, quam lege prẽfinitũ esset. *vt scribit Æmilius Probus in Epaminunda,* vbi & eadem Epaminundas in iudicium fuit vocatus capitis, ex agro Laconico reuersus, quamuis tunc funditus vicisset Lacedæmonios, quod *Bœotarchia* id est,

a In ca. duo sunt 12 q 1.
b In c. inter dilectos 6. §. 3. fassum de fide instru.
c In di. §. 3. falsum.
d c. episc. 65. 21. q. 3.
e c. discipli nam 45. dist.
f Ad Rom. 13.
g In ca. sane quia nos 11. de offi. & po test. iudi. delega.
h c. nouel. de iudi. At videnda quæ tradidimus, li. 15 syntag. ca 1. de præstantia potestatis ecclesiasticæ in laicam.
i 1. reg ca. 8.
k li. 37. hist. Romanæ.
l Plato l. 16. siue in libro ciuili, vel de regno.
m Li. 3. poli. a. 10. & 11.

id est, imperio, contra legem quatuor menses addidisset.[a]

2 Carthagine quotannis bini reges creabantur.[b]

3 Apud Romanos consules habebant potestatem & imperiũ tantum annuum, vt ex Liuio, Dionys. Halicarn. & aliis vulgare est, & de quibus nos abunde alibi.[c]

4 Dictator habebat semestre, quod supra consules etiam erat, imperium.[d] Decernebantur & potestates prouinciarum, & maiorum magistratuum, auctoritates, ad tempus apud Romanos: sicut facile colligitur ex *l. vnic.* vt omnes iudices tam ciuiles quam militares, post administrationem depositam, 50. dies in ciuitatibus, vel certis locis permaneant *lib. 1. C. tit. 49.*

5 Et apud eosdem quoque Romanos, maiestatis crimen erat post datum sibi successorem, remansisse in potestate. *Tigranem*, inquit Dio. Cassius,[f] *Lucullus non insequebatur, sed ei euadendi omnino otiũ concedebat: sed a suis quoque reprehensus est, quod debellare noluisset, quo diutius in imperio esset.* Generaliter & Aristoteles[g] potestates dicit alias esse determinatas secundum tempus, ita vt non liceat interdum, nec semel eandem habere, aut per alia temporũ spatia: alias esse indeterminatas ceu illius q in cõcione deliberat, & qui iudicat.

6 Mortuo Romulo, cum populus regem sibi præponi & præesse desideraret, & tamen propter diuersas factiones de certo non conueniret, interim metu vicinorum hostium centum patres rem inter se decem decuriis factis, singulisq; in decem decurias creatis, qui summæ rerum præessent consociarunt: vt quandiu vacaret sedes, decem imperarent, vnus cum insignib. imperii & lictoribus esset: quinque dierum spatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat, & ita regnatum per annum, post quem Numa electus fuit: vnde & ob seruatum, vt illud temporis spatium interregnũ dictum fuerit, quo a rege defuncto vsque ad creationem sequentis quis regnaret cum regia potestate & insignibus, & interrex esset.[h] Succedentib. etiam in locum regum consulibus, quo tempore non erant propter discordias vel alio modo consules, interregnum erat inter illas moras: & nomine & potestate consulum interrex regebat rempublicam, his autem creatis, desinebat eius Imperium, quorum interregnorum mentio apud Liuium, *lib. 3. 6. & alibi.*

De Principatibus perpetuis, delatis per generis successionem. CAPVT IIII.

NAtura mortalium auida imperii est, vt dicebat Salustius[i] quare multi illud appetunt nec boni ipsi, nec etiam ad bonum finem. Quos turbare rempublicam certissimum esset posse, nisi iure gentium fuissent obiecta duo potissimum remedia præstantissima & præcipua, vnum successionis, aliud electionis successionis: quando ex principe princeps nascitur, vt ex arbore annosa & trunco noua, quæ antequam antiqua decidat, iam radices & vires accepit, & ita minori discrimine sumitur princeps, quam quæratur.[k]

a *Quod & recesset Ælianus li. 13. de varia historia & Plut. in apophthegma. regũ in ponticus & Pelopida*
b *Æmilius Probus in vita Hannibal.*
c Li. 18 Syntag. c. 2. & lib. 47. c. 15.
d *Vt liquet ex Liuio in 2. Dio. Hali. in 5. Plut. in Camillo. & in Fab. Maxi. & aliis. De quo nos lib. 47. Syntag. c. 17 copiose & Pompo. iurisc. in l. 2 §. populo verso: hũs magistratũ de orig. iur. P. c l. 2 & 3. ad leg. Iuli. Maiesta. li. 48. P. ti. 4.*
f Lib. 35.
g 1 polit. c. 1
h *Liuius in 1. Fenestella c. 4 Blondus lib. 3 Roma triumphantis Alex. ab Alex. lib. 6. c. 5*
i *In Iugurtha & Tacitus li. 1. hist. vt ait Cornel. Tacit. 2. histo.*

1 Quidam populi habuerunt reges perpetuo ex eodem genere, quādiu essent ex progenie proximi, vt Lacedęmonii aliquādo duos habebant reges, nomine tamen magis quam imperio ex duabus familiis, Proclis & Euristhenis: qui principes ex progenie Herculis Spartha fuerint. Harum ex altera in alterius familiæ locum fieri nō licebat: itaq. vterq; suum retinebat ordinem. Primus in eo habebatur qui maximus natu esset ex liberis eius, qui regnās decessisset. Sin is virilem sexum non reliquisset, tum deligebatur qui proximus esset propinquitate: & ita sexus filiarum & mulierum excludebatur.[b]

a vt ait Corne. Ta 2 hist

b vt refert Æmil. Probus in vita Agesilai.

c 3. Reg. c. 1.

2 Orta lite inter filios Dauid, quis e in regno præcederet, Dauid edicto statuit a iunioribus incoari, & vt alteri succederent vbi posteritas naturalis deficeret. Ita a Salomone successio cœpit, alii dicti fratres principis, ei donato tempore ad sumendum. Hincque vsque ad Iosaphat, & Ochosiam reges posteritas Salomonis, & vsque ad Ioada: tunc enim deficiente recta linea Dauidis per Salomonem, Joas fuit ex collateralibus, qui ex filiis Nathā filio Dauidis alio: ex cuius genere regnarunt vsque ad desolationem templi reges & principes, postea a Ioakimo de carcere educto vsque ad tempora Asmonai seu Maccabeorum, nempe ad Iudam Asmonai. Sequuti enim tunc Asmonaim, qui simul cum pōtificatu etiam ducatum a domo Dauid subripuerūt populi Iuda, vnde orta inimicitia & simultas.[d] Rabini etiam consentiunt Asmonaim, id est, Machabeos, non fuisse de tribu Iuda & semine regio, sed vi sibi vsurpasse sceptrum, *vt & refert Munsterus*[e] & perseuerauit regnum Asmonaim in successione proximorum ex domo & gente, per centum & tres annos vsque ad tyrannicum principatum Herodis, qui post Aristobulum iubente senatu Romano inuitis Hebræis regnum tyrannicum iniuit, iuncta sibi vxore Hircani capti a Parthis[f], regnauitq; hic primus Herodes Scalonita alienigena, regnauit tyrannico principatu, annis vno & triginta, & legitimo, sex, postquam Hebræi fessi, vltro ei & eius posteris regnum obtulerunt, iurantes in fide ipsius ac posterorum sese permansuros[g]. Regnum vero successorum Herodis, *vt ait Rabi Ioseph*, durauit stante templ oannis centum tribus, atque anno vltimo regni Agrippę cępit regnare Barcozbā, cū quo rebellauit Romā. & hostis ab illis iudicatus est. Vocat hūc Aprippā Philo Iudæus Agrippinū.

d ita recēset hæc omnia Philo. Iud. li bel. de temp.

e in annota. ad c. 1. aggei & ad c. 49 geneseos.

f Philo Ioseph. & Thalmudistæ in libro Aaboda zara in dist. incipit Liphne idiem.

g Phil. li. eo.

3 Secundum genus quoq; fuisse regnum Macedonum vt Lacedęmoniorum, dixit Diogenes Laertius h, & Iustinus ex Trogo, i dum loquitur de diuisione imperii Alexandri Magni inter Antigonum, Demetrium Lysimachum & crudelem Cassandrum, tantāq; in illis verecūdiā fuisse etiā notat, vt cum opes regias haberent, regū tamen nominibus æquo animo caruerint, quoad Alexandro iustus heres fuit: ideo & ante Cassandrum curasse occidi Alexandri filios, vxores & matrem: ne fauore paterni nominis in regnum vocarentur Macedoniæ. Refert Thucydides, temporibus heroicis, antequā ambitio ad mutandā rēpublicā Græcos impulisset, eosdem sexcentis ante annis

h in 3. in Platone.

i lib. 15.

rectos fuisse regibus per successionem legitimã vocatis, vt Atheniẽses, Spartanos, Sicionitas, Corinthios, Thebanos, Epirotas, Macedonas. Contendit quoque Pisistratus, cum occupasset tyrannidẽ Atheniẽsium, regnum sibi debitum & nihil alienum sibi vsurpasse, quippe, *inquit*, genus a Cecrope duco. Id enim meo iure vendico, quod Athenienses olim cum iureiurando firmassent, Codro illiusque genti præbituros regnum quod post modum abstulerant.[a]

5 Imperasse apud Persas ex genere reges, scribit etiam Strabo lib. 15. id est, morte parentum regnum perueniebat ad liberos: & his deficientibus ad proximos de cognatione:[b] idemq; seruatum translato imperio ad Parthos, tradit Ioseph.[c] Post mortem autem Ochi regis Persarum, & filii eius Arsis, cædem, cum nemo ex Ochi liberis ad quem regnum lege rediret, superesset ἐρήμου vt Diodorus Siculus li. 27. loquitur, ὄντος τοῦ βασιλέως οἴκου, καὶ μηδενὸς ὄντος τοῦ κατὰ γένος διαδεξομένου τὴν ἀρχήν.

6 Obseruatũ inter ferociores alias nationes, institutis regnis post primum electum, ad filios eorum qui primo electi sunt: translatum seu ad vnum illorum continuatum sine controuersia fuisse imperium. Sic postquam Chosroes Persa, Ciliciam, Persiam, Mediam, Armeniam, a Romanorum ditione sibi vsurpauit, cæpitque anno quinto imperii Iustiniani regnare, imperatorem Asiæ se appellauit, regnum Persicum inter eius successores per trecentos annos transmisit, quousque Saraceni vel Agareni, eis ademerunt imperium, vt scribunt Haytonus Armenius[d] & Procopius[e].

7 Cum etiam anno Domini 1556. Turcomani, qui & Turcæ, instituissent regnum aduersos Agarenos, in quorum auxilium tamen vocati erãt, cõtra Persas, & Sadonem seu Saliothem primum regem coronassent, & curassent consecrari a Calipha Baldacensi, qui inter Agarenos habetur pro summo illorum superstitionis pontifice, eo mortuo, peruenit regnum ad Dolorissam filiũ Sadonis, & postea in progenitos ex eo[f]. Verum exiguo tempore durauit eius monarchia. Nam Chosroe cum filio maiori interfecto ab Heraclio, filius eius Syroes, in Perside relictus ab eodem Heraclio imperatore baptizatus est, rursumque crudeliter interfectus, & ita tyrannis illa non est progressa, vltra filium tyranni, vt scribit Ammonius[g].

8 Controuersum aliquando etiam prælio instructo, inter Bulgaros & Auaros cognomẽto Hunnos, cui deberetur regni successio, an orto ex Auaribus an ex Bulgaris; in quo Bulgari victi fuerunt & relictis terris propriis exsularunt[h].

9 Ægyptii a tempore primi regis vsque ad Sethonem vltimum regem & sacerdotem commemorabãt trecentos quadraginta quinque per successionem continuatam ex genere[i]. Ita fuerunt ex genere reges, Indis, Afris, Turcis, Tartaris; & pluribus seculis Latinis, Romanis, Etruscis, Gallis, Hispanis.

10 Nulli sunt bene nati principes qui hanc successionem ex ge-

a *Dioge. Laerti. in 1. & in Solone in epist. Pisistrati ad Solon.*
b *Const. Manasses in annal. Procop. li. 1 de bello Persico.*
c *li. 18. antiq c. 3.*
d *par. 2. hist. orientis c. 1.*
e *li. 2. de bel Persico.*
f *vt ait Haytonus prædi. 2. parte hist. orientis c. 6. & seq.*
g *li. 4 de gest Franco. c. 21.*
h *Ammõ. li. 4 de gest. Frãcoc. 24.*
i *Herod. li. 2.*

nere in regnis deferendis potius non probent, quam ambitiosorum electionis prætextum. Quin & ipsi ambitiosi, postquam detonserint proximos legitimos regni successores, summopere desiderant, vt ad suos potius transferre possint quod tamen illegitime consecuti sunt imperium. Ita capta Tyro vrbe per Alexandrum magnum, & Stratone rege ob Darii amicitiam de principatu deiecto: cũ Hephestio cui delegauerat Alexander curam præficiendi regem, vellet diademate aliquem ex Tyriis suum hospitem honorare, recusauit is oblatum beneficium, cum nullo vt dicebat cognationis gradu regium genus contingeret. Quare & inquisitione facta, quisnam regiæ stirpis exstaret, indicatus est Ballonymus quidam e regibus genus ducens, prudens atque optimus, sed paupertatis extremæ homo. Ad quem nihilominus regni tradendi causa protinus Ephestio cum regali amictu contendit, inuenitque in horto mercede aquam de puteo trahentem crassissimo indutum panno, cumque regia veste aliisque decentibus ornamentis produxit in forum, & Tyriis regem esse iussit, assentiente summo cum applausu populo [a]. Quamuis etiam Omphis rex vnus ex Indicis, cum regno se dedisset Alexandro, Alexander tamen ex more gentis eum in locum patris permisit regnare, [b] & rursum, Abiasaris regis alterius Indiæ regnum, filio eius attribuit [c]. Et vt ait Anastasius Bibliothecarius Adriani 2. siue Landulphus Sagax histor. Miscell. Genti Francorum moris est, *Domnum*, id est, regem, secundum genus principari.

a vt scribit Diodor. Sicu lib. 17.

b Q. Curt. l. 8 c. v. idem auctor tradit li 10.

11 Hanc successionem principum ex genere gratissimam populus quoq; habet, & ideo inter disputantes sententia probabilior visa est, esse vtilius reges fieri & principes per successionem, quam per electionem, quia populus lubentius consueto domino, quam nouo obtẽperat. In obedientia autem, totum dominationis bonum consistit. Filii principum & proximi iam sunt eiusdem getis, nobiscum nutriti sunt, mores populi norunt & vires, quatenus & quando, & de quibus sit interpellandus: populus vicissim lubentius vt assueti principis mores tolerat, iamque proximos viuentis veluti alumnos & consortes habet, & illi populo conuictu communi facti quodammodo amici. Erubescunt filii & proximi succedentes maioribus eiusdem generis leges maiorum, vt a suis factas conuertere in tyrannidem.

12 Probauit hanc successionem ius diuinum & a Deo stabilita lex in regno populi sui, Deuteron. c. 17. vers. 20. ibi, *Vt longo tempore regnet ipse rex & filius eius.* & Genes. c. 49. vers. 10. *Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit exspectatio gentium.* Probarunt hanc successionem per genus principatuum iura, eamque nec ex delicto quo priuari digni sunt possessores, priuãdos successores non delinquẽtes, statuerunt [d].

d vt in c. hæreide voto & voti redemt. in c. 2. de supplenda neglıgentia prælatorum li. 1. 6 tit 8. in c. ad apostolicæ 2, de sinten. & re iudica. in fine

13 Rursum ad subditorum vtilitatem maxime conducit, non habere nouos aut habere sui generis principes ob plura. Primum quia fieri potest, vt per diuersas mutationes, mores certi nõ sint. Aliter enim

enim honestum habetur propter certas rationes in aliqua prouincia, quod nō itidem erit honestum in natione eius, qui imperium accipiet. Variant enim loca in moribus, non magis quam in rerum proprietatib. vt exēplis cōfirmauit Æmilius Probus, & inter alios Cornelius, in principio de vita imperatorum Græcorū, collatione facta morum Græcorū & Romanorū, & eius quod honestū vel inhonestū videtur inter vtrosque. Quare cum nouus princeps alienigena, iuxta id quod honestum videtur & erit apud suos, voluerit mores ciuium nouorum aptare, nō emendabit sed perdet rempubl. atq; statim peccatum orietur immedicabile; & quod ipsam legem reprobauit, non enim lex meretur nominari, si non ponatur pro locorum moribus, apta [a]. nam quamuis ius omnia recta, inflexaque exigat, tamen non debet esse absimilis regulæ Lesbiæ, quæ ad negotia inclinatur [b]. Demosthenes de hoc latam esse sanctionem a Solone, meminit in oratione, πρὸς λεπτίνην, & eum iussisse, νόμον καθ' ὃν τρόπον θεῖς. Et Aristoteles [c], ψήφισμα πρὸς τὰ πράγματα. *Omnes populi*, inquit Caius [d], *qui legib. & morib. regūtur partim suo proprio partim communi omniū iure vtuntur*. Irridetur Plato ab Athenæo [e] quod videatur non exsistentibus viris leges scripsisse, sed hominibus a se victis, ita vt qui his vtantur, postea inquirere oporteat. Est autē, lex, *vt ait Arist.* determinata ratio iuxta ciuitatis consensum, quæ singula quo pacto facienda sunt declarat: reprehendit & Seneca [f], Marcum Brutum pro interitu Iulii Cæsaris, quod eo modo putauerit mutandam speciem reipublicæ Romanæ tollendo tyrannum & acquirendo libertatem: cum tamen mores non essent tunc populi, qui possent illa libertate vti, vnde & deterius potius erat futurum, cum pro vno sublato alius regnaturus esset. Difficile autem est persuadere nouo principi, & moribus non assueto populi aliud iustum videri quam sibi videatur: & proinde Deus etiam iussit, vt suæ leges conseruarentur, & modus viuendi per illum sanctissime præscriptus. Deuterono. 17. vers. 5. *Non poteris alterius gentis hominem regem facere qui non sit frater tuus*. Præuidit Deus per extranei imperium, non tantū leges ciuiles mutari, sed etiam religionem in subditis, quo nullum peius malum accidit. Cum mutatione etenim religionis, Deus fit arbitrarius: & incerta lex eius, moreque belluarum & ethnicorum cum incertitudine salutis æternæ viuitur. Norunt quidam idipsum in Germania; & qui imperio Turcarum subiiciuntur.

14. Nec solū alienigenas imperantes oderunt nationes; & ægre extraneis subiiciuntur. Sed etiam seditionum occasio & rebellandi sumta atrociter fuerit aliquando. Si qui a principibus legitimis extranei præponantur qui eorum nomine vel iubeant, vel magistratū gerant, vix eis obtemperant. Ferunt annales Franciæ, anno Domini 1168. a tempore regis Siciliæ Guillelmi, qui Gallus erat, Sicilienses Apulos, & Calabros conspirasse in Gallos apud illos exsistentes eosque necasse, pertextu quod rex illis præfecisset cancellarium Gallū

a c. erit autē lex 4. distin.
b vt ait Aris. 3. polytic.
c 3. polit.
d in l. omnes populi ff. de iu. sti. & iu. P.
e li. dipnosop c. 22.
f lib. 2. de benef. c. 20.

alioquin tamen præstantem & huic muneri idoneum, ægre ferentes quod summus magistratus alienigena & nō ex patria datus esset. Hoc accidit ex diuersitate morum, qui dissoluunt amicitiā contractam: vt si conueniant, perficiunt. Quare & in omnibus fere antiquis rebuspublicis, & ciuitatibus liberis olim, & nunc alicubi, in quibusdam regnis, tantum abest vt principes alienigenæ eligerentur, vel nunc eligantur, quin quod minus est, nec patiuntur peregrinos seu alienigenas, nisi ex meritis illisque probatissimis, annumerari inter ciues vel regnicolas, ex prudenti nomothetarum consilio. Solent enim ciues ex peregrinis, dolos & versutias addiscere, temporisque progressu malis & dissimilibus moribus imbui, necnon in alienas leges ritusque peregrinos transire.[a]

a Vt scribit Arist. 7. polit. c. 6.

15 Lycurgus apud Lacedæmonas, omnibus viribus & legib. contendit, ne peregrini & extranei in vrbem admitterentur.[b] Aliquādo Romæ lege Petronia & Papia, allophyli seu alienigenæ omnino fuerunt ciuitate pulsi. Athenienses, seorsum a ciuibus peregrinos commorari iubebant, imposito illis vectigali annuo. Scythæ Gamphasantes, Scythotauri, Seres & Indi, aduenas & peregrinos in suas ciuitates non admiserunt. Scribit Diogenes Laertius,[c] in Charside, Anacharsim filium regis Scytharum, a fratre necatum, cum regressus a Græcia voluisset patrias leges, vt ei videbatur, in melius immutare. Addit Herodotus li. 4. a tempore quo Anacharsis occisus est, si quis interrogaret de Anacharside, Scythas negasse se nescire hominem, ob id quod in Græciam peregrinatus fuisset, & externos mores sectatus.

b vt scribit Plutarc. in illo.

c Lib. 1. de vita Philosoph.

16 Secundo accedit commodum subditis in continuatione principatus per successiones, *Quod nouis exactionibus* & tributis non affligantur. Dato enim & concesso, quod patres, vel proximi mortui, reges, vexauerint populum indebitis exactionibus; iam domus, vel regiæ illorum, remanēt illis quodammodo satiatæ, & isti pleni sunt iam pecuniis collectis. Quod si submoueantur illorum successores a potentatu, subeunt in locum eorum alii famelici, mordaciores & magis pecuniarum auidi. Satius autem est & vtilius vlcerosæ carni iam plenas muscas sanguine & veluti saturas sustinere, quā illis excussis, alias famelicas admittere, qui exsugant restantē sanguinem. Quanto enim sæpius mutantur principes, tanto magis grauiori & noua impensa premitur populus. Rarum enim est nouos principes, maxime aliunde euocatos aliquid addere de suo; cum contra, & munera noua & militum stipendia, aliaque noua hospitia prouincialibus exoriri necesse sit.

17 Tertio, vbi incertum est quis lege successionis peruenturus sit ad principatum; etiam viuente principe, de eius successione consultatur, instruuntur illi insidiæ, vt occupandi detur locus, factiones, coniurationes oriuntur, calumniæ texuntur, aliæq; occasiones quęruntur destitutionis eius. Quid autem mali adferant factiones pro

gubernaculo

gubernaculo ambiendo reipublicæ, indicant miserrima bella Romanorum ciuilia, Marii, Syllæ, Lepidi, Cæsaris, & Pompeii, Antonii & Augusti. a Hinc factiones, ærarii expilationes ortæ, diuisiones reipublicæ, odia, inimicitiæ, inter regnicolas, ciues, & prouinciales. Quæ omnia quiescunt, quando certus est successor ex genere.

18 Roma sæpe experta huiusmodi tumultus, & monarchia imperatoris stabilita exposita prædæ & ambitioni singulorum. Et proinde mos fuit Romanis consecrare imperatores & referre inter diuos, qui superstitibus filiis vel successoribus morerentur. b Inter nobiles magna dominandi ambitio, quilibet se dignum arbitratur, ægre alteri cedit, vnus acta propria heroica & merita prædicat, alius sua eadem, alius generis antiquitatem, auos numerat, alius diuitiis fauorem electorum aucupatur, alius eligendi proxime famam calumniatur, egestatem. Quid plura? quisque pro se aut pro suis certat, & electio vix aut nunquam sine inimicitiis, cædibus, corruptionibus, finem suum debitum aut concordiam sortitur.

a de quibus Florus in 4. histor. Rom. & alii classici historiographi.

b vt scribit Herod. li. 4.

19 Quarto, qui pendet ex potestate seu fauore eligentium, quia sibi eos pro parte antea deuinxit vt eo perueniret, alios autem, qui nō consenserant, forsan exosos fecit, & habet, libere, ita imperare nō potest, perinde ac is qui a nemine electorum pendet. sicq; nec ad emēdationem eligentium, vel ad plenam rei publicæ administrationem accedit. neque etiam omnibus fidit quibus inuitis præest. Illi minātur illum tanquam indignum vel inutilem depositurum, isti quibus inuitis præest facile consentient, & captabunt occasiones vt citius fiat. Impatientes sunt probitatis noui principis, aulici milites, qui antea sub alio electo licentia tyrannica, rapinis & vitiis assueti fuerunt. Ideo & sæpe bonos principes quos fouere & defendere debebant, vt sibi aduersarios, aut dolis aut venenis, aut aperte obtruncant. quemadmodum & prætoriani milites, non aliam ob caussam optimum imperatorem Pertinacem necarunt. Idipsum expressit verbis dilucidis Arrius Antonius, vir acer amicissimusque Cocceio Neruæ. Cum enim Nerua in curia a Senatu, c gratanter exceptus fuisset, is Antonius solus ex omnibus conditionem imperantiū exprimens, prudenter gratulari se ait senatui & populo, prouinciisque, ipsi autem nequaquam, cui satius fuerat malos principes semper eludere, quam tanti oneris vim sustinentem non molestiis modo & periculis subiici, sed famæ etiam inimicorum pariter & amicorum, qui cum se mereri omnia præsumunt, si quicquam non extorserint, atrociores sunt ipsis quoque hostibus. Illiciuntur ad necem regnantium, pollicitis ambientium dignitatem crudeles & auari: qui eos a quibus magis sperant, potius sequuntur, quod non audetur, vbi sublato imperante, successor ex genere certo futurus est, qui defuncti iniuriam vindicare debeat.

c vt scribit Aurelius Victor in Epitome Cæsarum.

29 Quinto hoc valde damnosum reipublicæ, in principatu electiuo, quod mortuo principe in interregno respublica fluctuat sine re-

ctore, vt nauis in medio mari sine nauarcho, obnoxia subuersioni ad primum tempestatis subortæ impetum: repletur homicidiis, vindictis, sceleribusque aliis, legibus silentibus, & spe concepta impunitatis, quemadmodum accidit fere semper Romæ summo pontifice mortuo, quandiu per cardinales de electione successoris tractatur: & plerunque in electione imperatoris, & similium principum: & post mortem Romuli Romæ. Neque soluitur hoc periculum, si dicatur interim gubernatorem, rectorem, defensorem, seu procuratorem in interregno creari posse. Nã nec minor est quæst. de interrege q̃ de ipso rege eligendo. Et sæpe accidit, vt, q procurator & rector cõstituitur, dũ de rege & principe consultatur, sibi principatũ vsurpet, potestatem concessam ad tempus in propriam & perpetuã conuertendo.

21 Sexto, ex mutatione principum, alterius generis, efficitur vt facile respublicæ regnaue exstinguãtur, & transeant in aliud nomen, & aliam ditionem: & pro eo quod ante dominatio illis adscribebatur, aliorum dominationi subiici incipiant, nullo exsistente ex genere regum, qui translationem impedire possit, vel factam ad proprium ius reuocare iure possit. Sic Arbactus seu Arbaces, Sardanapalo rege & monarcha Assyriorum sublato, qui imperabat & Medis & aliis titulo Monarchiæ Assyriorum, transtulit Monarchiam in Medos ex Assyriis, quia ipse erat tunc præfectus Medorum.[a] Cyrus rursum rex Persarum, subacta Asia & vniuerso Oriente in potestatem redacto,[a] Medis ad Persas, cuius rex erat, monarchiæ nomen transtulit.[b] Alexander dictus magnus Macedonum rex, rursum dominatus Persis & aliis, transtulit monarchiæ nomen in Macedones.[c] Romani regna subacta, nominibus propriis vt plerunque priuarunt, & dignitate regia, in prouincias conuertentes, vel alterius generis principatus sub nomine Romano. Idipsum fecerunt aliæ nationes, dum aliis potuerunt dominari. Sicque per mutationem illam, splendor regnorum periit, & degenerauit in alterius subiectionem.

a Iusti. in 1.

b Iusti. in 1. Herodo. in 1. Xenophon. in Cyripædia

c Q. Curtius per totum opus, Iustin. lib. 11. & 12.

22 Septimo ex mutatione regum & principum per electionem, detrimentum hoc reipublicæ etiam accedit, vt ærarium eius & iura imminuantur. Dum enim præuident electi, imperium & principatum non continuandum iri in familiam suam, patrimonium reipublicæ exhauriunt, vt proprium & familiæ in posterum augeant. Sciunt Romani quoties ecclesiæ thesaurus exhauritur per nouos pontifices, quorum aliqui statim, vbi sedem adepti sunt, agnatos proximos, filios aliquando ante mendicos, nobilitant, ditant, & ex domonio sancti Petri replent. Contigit id aliquando in electionibus imperatorum, qui aliquando vt ad optatum peruenirent imperium, electoribus munera vel promissiones vsque adeo effusas fecerunt, vt postea in imperio sedentes coacti fuerint aquilam suis pennis deplumare, & plura alienare, vltra ea quæ in suas transfuderunt domos proprias, quod non fecissent si ad successores peruenturum fuisset imperium integrum.

23 Neque

23 Neque illud minus periculosum, octauo loco, quod vbi dulcedo dignitatis principatus priuatos electos infecerit, soleant omni studio, technis, dolis, fraudibus, corruptionibus, iam imperãtes, maxime si filios habent, coronari, vt principatus in illos vel suos posteros transferatur, omnemqúe ea de caussa lapidem omnem mouent, vt potius cœlum terræ miscere tentarent, quam ea intentione priuari se patiantur: sic repugnantes, hostili animo prosequuntur, tollunt, & in eorum locum alios subrogant: fauentes, beneficiis ipsius principatus donant, & ex alieno corio ludunt, vt sibi eos concilient. Sic antiqui Cæsares etiam electiui, vel filius naturalibus & legitimis reliquerũt imperium, vel adoptiuis: reuera etiam republica sibi prospiciente, ne tot mutationibus per contrarias armorum & senatus sententias, & ambitiosorum factiones discerperetur. Eaque ratione tulit consortes imperii factos, vt altero moriente, quieta in altero viueret respublica.

24 Sic & imperio nunc modus nominandi regem Romanorum, viuente imperatore, obtinuit, veluti designatione facta futuri imperatoris, ad euitandas factiones & bella ciuilia pro deligendo alio, mortuo viuente. Vt Henricus III. Conradi Franci filius, dictus *Niger*, Capua regressus in Germaniam filium Henricum IIII. 5. annos natum, Cæsarem eligi, & Aquisgrani coronari curauit, & hic quoq; filium suum Henricum V. & Carolus III. Wẽceslaum filium, cui successit Sigismundus eius frater. Viuente quoque imperatore Friderico III. Maximilianus Romanorum rex creatus. Neque officit, quod plerunque relinquuntur a regibus filii posthumi, impuberes, & quod peius est stulti, insani, muti, surdi, qui neque se neque populum regere posse commode videntur. Siquidem nemo ignorat, nihil tam sancte, vel ordinate esse in hoc mundo cõstitutum, quod cum commodis incommodum aliquod non admittat. Et potest his casibus facilius subueniri, quam status regni mutari. Etenim cum consilio delecto regi interim potest regnum, sub vnius tamen imperio, rectiusque cum eo consilio sæpe negotia geruntur publica, quam sub vno antiquo & audaci principe, qui ex arbitrio, temere sine consilio gubernabit. Quemadmodum sub Iosia rege, qui coronatus fuit anno suæ ætatis 7. recte Dei populus rectus est, & postea vsque ad quadraginta annos quibus imperauit. Est quoddam numen in maiestate regia. Reges imbecillis ingenii, non minus quam mali electiui a Deo permittuntur & mittuntur propter peccata populi. Seditiones non minus sub principibus prudentibus, quam iuuenibus & stultis subortæ fuerunt, & dare inconueniens non constituit regulã. Sunt bona regna electiua, sunt bona successiua, in singulis secundum mores vtilitas maior videtur. Sed qualiacunque sint perpetuo adhæret quædam non semper probanda in vtrisque: possuntque rationes vtrinq; adferri ad laudanda vel improbanda vtraque, vt arbitror, constitutis legibus regnorum vel electiuorum vel successiuorum, eas

conseruandas esse, ne mutatio præter mores ad internecionem populi conuertatur. Disputatum autem est, non de constituto recepto regno, sed de constituendo, quale esse melius possit, & successiuum magis probauimus.

In successione regnorum & principatuum, ex pluribus liberis succedere primogenitum. CAP. V.

QVia eo peruentum est, vt de principatu successiuo per generis proximitatem, dictum vtcunque abunde fuerit: consequenter visum fuit necessarium huic tractationi addere, de modo succedendi: propter graues & quotidianas quæstiones quæ non minus videntur interdum turbare rempublicam, quam si per electionem procedēdum esset. Quarum prior illa se offert, *num si imperanti seu principi plures aut duo sunt filii, omnes in principatu succedāt simul, an vero vnus solus, & quis ex illis?* In qua pro vno eoque primogenito in vniuersum concludendum existimamus, nisi mos contrarius receptus aut lex alia regni sit. quam infringere non minus impium quā portentosum videretur, si secundum eam hactenus vixerint pacifice subditi. Quanquam enim plures imperasse in imperio constet aliquando, & quibusdam in regnis: tamen experientia comprobauit, nec tutam nec longam fuisse societatem in regno, & non posse in vno mundo duos soles inueniri; cum duo domini eiusdem rei in solidum esse non possint.a Et communitas proculdubio mater discordiarum sit, b & quod communiter possidetur cōtemnitur. c Nec potest summus pontificatus duos admittere vllo modo. Sicque nec potestas summa, quæ vnius tantum esse potest, vt dominium, admittit communionem hanc: nec vtilitas populi ex discordiis communitatis, vel ex contemtu plurium dominorum, pati potest concursum duorum, vel plurium imperantium: proinde nec successionem vtilem reipublicæ.

2 Quocirca ex consuetudine fere iuris gentium, vniuersa imperia, regna, principatus, ad vnum deuoluuntur: quia & ita experientia docuit magis reipublicę, paci, & tranquillitati subditorum expedire, & comprobauit primogenitum, & eo deficiente, sequentem, si primus decedat sine liberis. d Et regulariter vnus rex admittitur vel exemplo politiæ apum, & e consuetudo iam regulariter obseruat, vt non tantum regna, sed etiam ducatus, marchionatus, comitatus, similesque dignitates non diuidantur, sed primogenito, vel proximiori deferantur. f Quamuis alicubi ex alia consuetudine diuidantur feuda cum dignitate, sed non secundum ius quod defert primogenito. g Apud Lusitanos autem strictius hoc seruatur, non solū in maioribus dignitatibus, sed etiam in quacunque donatione quæ a rege fit de terra coronæ regiæ: solus enim legitimus descendens primogenitus, vel proximior succedit, nec vlla diuisio admittitur. h Sicque conseruatur & dignitas, & splendor familiarum, cum contra diuisio tituli,

a vt dictum in l. si vt certo. §. si duobus vehiculum commoda T.
b l. cum pater. §. dulcissimus de leg. 2.
c l 2. quando & quib. quarta pars ab ea C.
d Licet de voto exemplo ibi proposito de regno Vngariæ.
e Cap. in api bus. 7. q. 1.
f Capit 1. §. praterea ducatus, de prohibita feudi aliena. per Fredericū, vbi late & per Bald. de Affl. & alios.
g Vt notat Alex. consi. 21 incipien. attentis narratis. num 9 & seq. volum. 5. vbi alios interpretes citat.
h vt patet ex libr. 2. ordinationum eius regni, tit 17. §. 3.

tituli, vilem reddat dig[illegible]em inter plures, & diuisio sæpe facta familiæ eam ad nihilum reducat.

3 Plus enim est totũ suis diuisis partibus. Cõseruata tamen integritate & tituli & præcipuorum bonorũ primogenito, cauendũ erit ne alij ad stipẽ redigantur, & cogantur mendicare, & illis vel pensiones, vel bona ad vsum eorum & suorum cõcedi debebunt, quandiu vixerint fouenda, reuersura proprietate ad principatum desinente prole, vt seruatur in Gallia & alibi. vbi in appanagium, vel simile nomen conceduntur bona aliis filiis, quod & fieri debere notat Panor. [a]

4 Pro tyranno habitus Amulius, qui fratrem Numitorem stirpis maximum Procę patris a regno vetusto Syluiæ gentis deturbauerat, & proinde postea a nepotibus ex filia Rhea Syluia, Romulo & Remo necatus, qui auum in regnum restituerunt. [b]

5 Atque post mortem Anaxandridæ regis Spartanorum, [c] Lacedęmonij Cleomenem eius filium, etiam non mentis compotem, sed inopem prætulerunt aliis filiis & Cleomenis fratribus mente compotibus, Dorio Leonidi, & Cleombroto. Idque inquit ex lege, quod maximus natu esset.

6 Apud veteres, *inquit D. Chrysostomus.* [d] summus honor erat primogenituræ, quod collige primum: Quia Deus, vt eximie affligeret Ægyptios, primogenita occidit, vnde & impleta Ægyptus luctu: [e] & vt erga Israelitas ostenderet singularem beneuolentiam, primigenij non fuerunt occisi, sed iussit sibi in posterum offerri. Item tribus Leui, ideo in sanctum ministerium segregata est, atq; non tantum primogenita, sunt oblata Deo ex eo populo, hominum, sed etiam pecorum, brutorum. & vniuersorum omniũ, vel pretium pro redẽtione eorum. [f] Et ante legẽ primogeniturę dignitas erat in Esau natura, quam prodidit, & propter intemperantiam suam in fratrem Iacobum transtulit, qui quod natura non habebat, accepit. [g] Honoratiores & cariores esse etiam dixit primogenitos, Philo Iudęus. [h] Dei legem his adiungamus, quæ pro regula debet esse his, qui Deum & sapientiorem & prudentiorem omnibus mortalibus credere & confiteri tenentur. Is autem sic statuit Deuteronomi *c. 21. vers. 15. & seq. Si habuerit homo vxores duas vnam dilectam & alteram odiosam, genueritque ex eis liberos. & fuerit filius odiosæ primogenitus is, volueritque substantiam inter filios diuidere, non poterit filium dilectæ facere primogenitum, & præferre filio odiosæ.* 17 *Sed filium odiosæ agnoscet primogenitum, dabitque ei de his quæ habuerit cuncta duplicia, iste est enim principium liberorum eius, & huic debentur primogenita.* Cum etiam Iacob moriturus, congregatis filiis benedicere instituisset, exprobrando filio suo primigenio Ruben, priuilegia eius enarrauit, & postea ex causa maledixit. [i] *Ruben,* inquit, *primogenitus meus, tu fortitudo mea, & principium doloris mei, prior in donis, maior in imperio. Effusus es sicut aqua, non crescas, quia ascendisti cubile patris tui, & maculasti stratum eius.*

a *Ade licet nu 10 devoto, post Ioannem Andream Cardin cons 137. inci. ad quædam P. de Ancha cõs. 239. incipiet pro maiori intelligẽtia.*
b *Liuius in 1. Florus in 1. Epitome historiæ Dionys. Hal. & alij.*
c *Vt scribit Herod. in 5.*
d *Tomo 1. Homilia 51. in genesin.*
e *Exod. 12.*
f *Exod. c. 13. & 22. Leuit. 27 Numa 3. & 8.*
g *Gen. c. 27.*
h *in Agrippæ oratione ad Caium & Plutarchus in vit a decẽ Rhetorum.*
i *Gene. c. 49. ver. & seq.*

6 Communis itaque lex fertur, siqui[...]d expresse cautum non sit, regnum & principatum indiuiduum, qui per successionem defertur, pertinere ad primogenitum ex filiis mortui, vel ad primogenitũ ex agnatis antiquiorem, in eodem gradu pluribus inuentis. Inter Parthos receptus ille mos, sicut constat ex Iustino,[a] dum ait *post mortem Arsacis regis Parthorum, qui reliquerat duos filios Mithridatem & Pharnacem, maiorem natu Pharnacem, more gentis fuisse heredem regni.* vbi tamen postea mutatum morem reipsa subiunxit, & regnum redisse ad Mithridatem. Et Pharnacem postquam regnasset annis aliquot post subactos Mardos, morientem multis filiis relictis eos præteriisse, & fratri potissimum Mithridati insignis virtutis viro, reliquisse imperium, plus regno quam patrio deberi nomini ratus, potiusq; patriæ quam liberis consulendum. Is tamen filio suo regnum reliquit Phraarti. Sed eo mortuo rursum ad Artabanum patruum eius rediit [b] Quo loci annotare licet interruptam filiorũ successionem ex voluntate Pharnacis, non multo post ad pristinum statum vnde desciuerat, rediisse.

7 Sic etiam in Macedonia ius successionis regni deferebatur primogenito ex liberis decedentis regis, vt notat [c] Diod. Sicul. Liuius explicat latius. *Perseus*, inquit, *natu maior Demetrij regis filius, cum Demetrium fratrem accusaret apud patrem tanquam vita insidiantem vt succederet regno, Frater*, inquit, [d] *non commessantium modo re inuicem iamdiu viuimus inter nos. Regnare vtique vis, huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium ius, obstat vetustus Macedoniæ mos, obstat etiam patris iudicium, huc transcendere nisi per meum sanguinem non potes.*

7 Quo tempore Darius Histaspis filius rex Persarũ profecturus erat in bellum contra Græciam ingens inter eius liberos de principatu orta est contentio, quoniam ex instituto Persarum oportebat ita demum ire in expeditionem, cum regni successorem rex declarasset. Artabazanes maximus natu, disceptabat, quod apud vniuersos homines sit institutum, vt maximus natu liberorum obtineat principatum. [e]

9 Abraham plures habens liberos ex diuersis coniugibus, dedit cuncta quæ possidebat Isaaco, primogenito, aliis autem largitus est munera, & separauit eos ab Isaace filio suo, dum adhuc viueret. [f]

10 Iosaphat rex Iuda plures habens filios, dedit eis multa munera auri & argenti, & pensitationes cum ciuitatibus munitissimis in Iuda, Regnum autem tradidit Ioram, eo quod esset primogenitus, qui tamen alius melior non erat. Siquidem surrexit Ioram super regnum patris sui cumq; se confirmasset, occidit omnes fratres suos gladio [g] Apud Lacedæmonios & ius, vt mortuo rege maior ex liberis eius imperaret. [h] Sic & seruatum in regno Vngariæ vt ordine geniture primus primum succederet in eo. [i]

11 Cyrus rex moriturus duobus filiis exsistentibus Cambyze & Tanaozare,

[a] Li. 41.
[b] Iusti li. 42.
[c] Lib. 16, dũ agit de Alexandro Magno.
[d] Liuius li. 40.
[e] Vt notat Herod. in 7.
[f] Gene, c 25.
[g] 2, Parali, c. 21. vers. 1, 2, 3, 4,
[h] Plut. in Agesilao.
[i] c 1 li. et lex uoio 6, de vo to li. 3. 11. 3. 4.

mozare, consentaneum dixit sibi visum esse, regnum & ducatum ei relinquere, qui prior natus esset, nempe Cambysi, & rerum plurium consentanee peritus esset. a

12 Oizericus senex decedens testamentum condidit, in quo mandauit Vādalis, vt per manus regni essent successores eius & ille propinquiori ex genere virilis prolis, qui ætate præcederet. b Cabadem natu maiorem ætatis gratia lex vocabat.

13 Mortuo Antiocho rege Syriæ, relicto paruulo admodum filio, Demetrius obses Romæ se dimitti ad regnum petendum æquum esse dicebat, quod sicuti iure gentium maiori frater cessisset, ita sibi tunc qui ætate pupillum antecedebat deberi. In eo vere fassus, quod iure gentium in regno minor frater debet cedere maiori, sed in reliquo iniuste concludens, quod deberet præferri filio fratris, cui ius competebat ex persona patris, tanquam proximiori, vnde etiam senatus id non concessit. c

14 Scribit & Iustinus, d *Quod Ptolomæus Ægypti rex, Lagi filius, contra ius gentium minimo natu ex filiis, ante infirmitatem, ex qua mortuus est, regnum tradiderit.* Verum & illud suo iure videtur fecisse, quod non debet trahi in exemplum ab his, qui ex successione regnum tenent maiorum. Siquidem Ptolomæus filius Lagi cognomento soter, primus ex suo genere regnauit, & legem ita testamento regno acquisito dare poterat, vt in reliqua priuata hereditate. Siquidem fuit quæsitor & dominus regni, non successor. Lagus enim pater gregarius miles fuit non rex, & mortuo Alexandro Magno & eius filiis, Satrapæ sibi vsurparunt ditiones & se tyrannice reges fecerunt, quo tempore etiam regem Ptolomæum suus vocabit exercitus. d Ita Dauid primus rex quæsitor regni, Salomonem iuniorem filium, non adstrictus, adhuc vlla successionis lege, præposuit aliis. Sic ex prophetico sermone, Iacob patriarcha moriturus, postquam ademit benedictionem filio primogenito Ruben ob incestum, & Simeoni & Leui propter iram illorum pertinacem, Regiam potestatem reliquit sequenti Iudæ, & proli eius, *Iuda*, inquit, *te laudabunt fratres tui, manus tua in ceruicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filij patris tui. Catulus leonis Iuda, ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna, quis suscitabit eum? Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse est exspectatio gentium.* Et quamuis Iacob valde Ioseph filium diligeret, & Beniamin filios nouissimos, tamen principatum non illis reliquit, sed Iudæ, qui sublatis anterioribus fratribus de medio, propter crimina, & vel uti redditis incapacibus ad imperandum legitime, primum locum tenebat. e

15 Apud barbaram Gothorum nationem, & illud ius obtinuisse facile colligi potest ex Ioanne Magno, f dum scribit, *Sisenandū post mortem patris Cintilla Vestgothorum regis, in Hispania, per tyrannidem*

a Vt refert Xenophon. li 8, Cyripadia

b Procop. 3. de bello Vandalico & idē 1. de bello Persico.

c Iustinus lib. 34.

d Li. 16.

d vt scribit Appian. Alexandrin. lib. de bello Syriaco.

e Genes 49. & 1. paralip. c. 5. ver. 1. & 2.

f Li. 16, c. 17.

inuasisse regnum excluso & occiso primogenito Cintilla ad quem regnum pertinebat. Eadem lex apud Polonos, vnde & Craci principis Polonorum filius, natu minor Lechus, cum maiorem, cui Craco nomen erat, per speciem venationis in syluas eductum, incautum occidisset, & mentitus cum simulatis lacrymis casu eum periisse, honorifice sepeliisset, & ita obtinuisset principatum, qui maiori natu debetur, aliquanto post detecto scelere deiectus fuit principatu, & in exsilium actus. [a]

16 Sed quid dicendum erit, *si gemini nati sunt, quis eorum primogenitus dicetur, vt succedat?* Respondetur eum, qui primo fuerit in lucem editus pro primogenito habendum, quẽadmodum in Iacob & Esau natiuitate. Quamuis enim Iacob teneret plantam pedis prænascentis Esau, tamen Esau, quia prior editus, primogenia habebat, docnec remisit. [b] *Neq; enim,* inquit Tryphonius iurisconsultus, *natura permittit simul vno impetu, duos infantes de vtero matris excedere, vt de ordine nascentium non appareat* [c] Et quamuis videantur gemini esse eiusdem temporis ratione conceptionis, & quandiu fuerunt in vtero matris, tamen quia agitur de successione natorum, ordo natiuitatis, per quam emissi in lucem, magis consideratur. nam quandiu in vtero sunt matris, pars viscerum illius dicuntur, [d] atque partus nondum editus non recte homo fuisse dicetur. [e]

17 Quod si non appareat manifeste quis prior ex geminis editus fuerit, & feudum sit indiuisibile, Vlpiani responsum videtur admonere quid statuendum sit, [f] *Plane,* inquit, *si ita libertatem acceperit ancilla, si primum marem pepererit, libera esto: & hæc vno vtero, marẽ & fœminam peperisset: siquidem certum est quid prius peperisset non debet de eius statu ambigi, vtrum libera esset nec ne: nec filia, nam si postea edita est erit ingenua. Sin autem hoc incertum est, nec potest nec per subtilitatem iudicialem manifestari: in ambiguis rebus humaniorem sententiam sequi oportet, vt tam ipsa libertatem consequatur quam filia eius ingenuitatem, quasi per præsumtionem priore masculo edito.*

18 Posset & ambiguitas maior oriri, si exsecto vtero matris in orbẽ venerint, & non nati sint, [g] In quibus quæstionibus dubitatis & aliquando consultum est oraculum Delphicum, a Lacedæmoniis. Recenset autem historiam Herodo. in 6. dum ait, *Aristodemi regis Spartiatarum vxorem Æginã, peperisse geminos, eisq; natis Aristodemũ mortuo decessisse. Lacedæmonios autem qui tum erat inito consilio creasse regem e pueris eum qui esset primogenius, vt lex iubebat. Sed nescientes vtrum puerorum eligerent cum essent similes ac pares, idq; quum nequirent ipsi discernere, prius fuisse percunctatos genitricem, eaq; negante se dignoscere, sed dissimulante, quod videlicet vt credibile est magnopere cuperet ambos effici reges, ita de hoc dubitantes Lacedæmonios misisse Delphos sciscitatũ, quid in ea re agerent: & his Pythiam respondisse, vt vtrumq; puerorũ regem ducerent sed primogenitum magis honorarent, hocq; responso a Pythia edito, Lacedæmonios nihilominus incertos, quo* pacto

a Cromerus li. 2.

b Gene. c. 25.

c l. Arescusa. 15. de statu hominũ li. 1. P. tit. 5.

d L. 1. §. ex hoc edicto. de ventre inspicien. P.

e L. in lege Falcidia placuit ad leg. Falcid. P.

f in l. si fuerit legatum 10. §. fin. de reb. dub. lib. 34. P. tit. 5.

g de quo Bart. in d. l. Arescusa. de stat. hom.

pacto primigenium reperirent, admonitos fuisse a quodã Messenio nomine Panite, vt obseruarent vtrum puerorum mater priorẽ lauaret cibaretq́ʒ, quam si deprehenderent eodẽ semper modo factitare, habituros id omne quod quærerent, & inuenturos quod vellent, sin illa alternando erraret, palam fore ne ipsam quidem quippiam magis nosse, & vt isti aliã rationem inirent. Ibiq́ʒ Spartiatas ex admonitu Messenij obseruantes matrẽ puerorũ, ignaram cur obseruaretur, animaduertentes illã præferentem alteri primigenium, tum cibando tum lauando, accepisse puerũ qui magis honorabatur a matre tanquam primigenium, publiceq́ʒ alendum curasse, imposito & ei nomine Eurysthenes, iuniori Procles vnde regum duorum origo apud Spartiatas ex duabus familiis. Videtur & esse sentẽtia Iohannis Andreæ [a] quod si nesciatur quis primo natus sit, diuidantur inter illos bona, & si res indiuisibilis sit, vt regnũ hic, sorti res committatur, vel ad dominum feudi, si de feudo agatur recurrendũ, vt alteri honestiori & prudentiori assignet. [b] Et si pares sint, locum esse gratificationi. [c] Reperitur apud Liuium in 1. & alios, qui Romuli & Rhemi narrant historiam, eos natos geminos ex Rhea Sylua filia Amulij regis, & cum disputarent de principatu condendo ad prosequendum & augendum auitinum, primigenij iudicium Deo commisisse, cum nescirent vter illorum prior esset editus, & auguriorum sorte exitum inde habuisse, vt qui plures vultures pro augurio habuisset, is ius potestatis haberet, contigisse autem plures Romulo, & proinde de suo nomine oppidum inaugurasse.

a *In additio. ad Speculat. li. 4 part 3. ti. de feudis.*
b *ca. fin. 97. distin.*
c *l. si quis seruum, § similiter de legat 2 c. pen ver. quid si forsan. de rescr. in sexto.*

Num filius mutus vel surdus, aut aliter inhabilis ad gubernandum, posset succedere in principatu. Cap. VI.

Solet moueri hic quæstio, *quid statuendum sit, si filius primogenitus sit, mutus, surdus, aut mente captus, aut alio quoquo modo inhabilis ad regendum visus, num excludi debeat a iure primogenituræ, & regnũ deferendum sit aut principatus sequenti.* Ex iure feudorum quid statutum sit alibi docuimus. Quid vero videatur in principatibus statuendum, qui non pendent a superiore, sed qui ex successione sanguinis debẽtur, satis mihi probatum exemplis videtur, non ideo primogenitum priuandum quod videatur natura inhabilis, vel casu in inhabilitatem incidisse, ratione propriæ administrationis.

2 Quemadmodum post mortem Anaxandridæ regis Spartiatarum, Cleomenes etiamsi non videretur mentis compos, prælatus est tanquam maior natu, fratribus. [d] Apud Lacedæmonios Agesilaus, etsi claudus, tanquam proximior ad regnum vocatus. Ozias quamuis ob lepram, qua percussus fuit, factus fuisset inutilis regno, nempe quod a communione hominum seorsum habitans, non administraret regnum, tamen regno priuatus non est, sed pro eo filius eius quandiu vixit nomineque eius palatum & regnum administrauit. [e]

d *vt ait Herodot. in 5.*
e *4 reg. 15. & 2. Parali. c. 26. ver. 21.*

Comitia Vngariæ, primogenitum Colomanũ prętulerunt, Alino

fratri secundogenito, quamuis gibbosum, claudum, luscum, & balbum.[a] Neque Lysander inuenit suffragatores, decernere desiderans vt in posterum non proximior succederet in regno, sed magis idoneus.[b] Sequeretur & ex hac regula si idoneus tantum succederet: infantes regum & principum, item filias in locis, in quibus succedunt fœminæ, reiici a principatu, quod tamen non fieri & satis constat, & æquum & iustum esse indicia plura, & rationes cumulatissime docere possunt. *de quibus postea.*

4 Neque submota regina Æthiopum Candace a sede, quod esset capta altero oculo,[c] fuit Philippus, rex Macedoniæ dextro oculo priuatus.[d] monoculus & Antigonus rex Macedoniæ & Lycurgus, Lacædemoniorum legislator.[f] Ægypti rex Sesoris, quamuis cęcus, tamen regnauit,[g] & post eum successor eius filius etiam cæcus Pheron.[h] item alij, Phineus, Paphlagoniæ rex[i] Iohannes Zisca, Bohemiæ reges cæci.[k] Ingo Haraldi Hiberniensis, regis Noruegiorum filius, quamuis gibbosus, tamen strenue regnum tutatus est contra Magnum illud repetentem.[l] Carolo 8. Gallorum regi corporis totius effigies deformis si credamus Pontano.[m] Claudius imperator Drusi filius non ideo minus imperator, quod vecors fuerit, & stultus, *vt est apud* Suetonium, *& Sextum Aurelium.* Neque Carolus 6. Gallorum rex, ideo priuatus regno quod amens effectus fuerit, sed eo regnante patruis commissa fuit regni administratio.[n]

5 Possunt tamen multa adferri aduersus eos, qui non possunt negotia reipublicæ per se expedire quæ certe in deligēdis rectoribus, quorum opera egemus, locum habere possunt. Sicuti apud Platonem[o] Socrates ex Æsculapii instituto, *eos qui natura sunt valetudinarij, & propterea reipublicæ inutiles, e medio excedere & locum dare sanis iubet.* In quam sententiam citatur Euripides a Plutarcho.[p]

Exosus est mihi quisquis producere
Vitam cupit dapibus, simulq; poculis,
Magorum & artibus deflectens, riuulum
Deuitet vt fati. Quem, cum prosit nihil
Orbi decebāt emori, & facessere:
Dantem locum statim efflorescenti pubi.

Sed quando de principatibus successiuis agimus, videntur illi facti patrimoniales, & iam quæsiti iure proximitatis, vt non minus hi ob morbos, vel casus aduersos mentis, vel corporis illorum domini quam patrimoniorum paternorum efficiantur, & si per se non possunt administrare, non tamen ideo illis priuentur, sed per curatores, aut vicarios non secus quam personæ propriæ ac bona patrimonialia, administrentur. Retinentur namque ex successione principes, non quod omnes, qui ex bonis principibus primis nascuntur, sint futuri similes, sed vel in memoriam priorum, vel ex lege, vel quia etiam tales per se non valentes imperare, sint vtiliores reipublicæ, quam si noua electione commouendi essent cardines totius pacis reipu-

[a] Michael Ritius.
[b] Plutarch. in Lysandro.
[c] Volater. li. 18. Anthropol.
[d] Iustinus.
[e] Plutarch. in Sympos. ac. Macro. li. 7. c. 3. Plutar. li. 2. cōui. quæst. 1.
[f] Plutarch. in Lacon.
[g] Diodorus Siculus.
[h] Hero in 2.
[i] Apolonius Rhodius li. 2. Argonautic.
[k] Fulgo li. 3. c. 2.
[l] Saxo. li 14. & Crantzius li 5 Noruegiæ c. 9.
[m] Li. 2. ca. 34.
[n] Paul. Aemilius li. 10. histor. Frā.
[o] Li. de republic.
[p] Consolatione ad Apollonium.

reipublicæ [a]. Melius enim est sub mente capto aut gibboso esse principe, cui consilium probum & electum illudque mutabile adiungi potest: quam sub bono principe, cui malum consilium esset.

a Vide quæ supra dicta sunt, c. 4. n. 23. 24. 25.

Quædam mala, quæ contigerunt alicubi ex immutatione successionis regni primogenituræ. CAP. VII.

Violatio huius iuris succedendi, & dum voluit minor ex filiis præripere regnum maiori peperit ingentes clades: tandẽ succedentibus in irritum vt plerunque conatibus. neque prætextus, quod maior esset minus imperandi idoneus potuit tueri etiam electionẽ contra ius hoc naturæ. Quod liquet ex duobus filiis Alexandri regis Iudæorum [b]. Eo enim mortuo vxor eius Alexandra, quæ duos illos ex Alexandro genuerat filios, natu maximum Hyrcanũ, & propter ætatem declarauit pontificem, & quod præterea segnior esset quam vt potestate regia molestus cuiquam videretur, regem constituit, minorem autem Aristobulum, priuatum viuere maluit, quod feruentioris esset ingenii. Attamen mortua Alexandra, Aristobulus regnum sibi vsurpauit donec post ingentes clades & prælia a Pompeio victus & captus regnum Hyrcano restitutum est.

b vt refert Iosephus lib. 1. de bello Iudaico, cap 4 & 5.

2 Narrat Pausanias, [c] tragœdiam ob eandem caussam, his verbis, *Ptolomeus qui Philometor est dictus, octauus est rex* (Ægypti scilicet) *a Ptolomæo Lagi filio Id autem cognominis per illusionem nactus est: neque enim regum quisquam fuit vnquam ex omnibus, quem maiori mater odio prosequuta fuerit Hunc enim maiorem quamuis natu, regem salutari non est passa, & vt in Cyprum viuente patre ablegaretur, effecit. Cuius in filium acerbitatis, cum alias fuisse caussas, Cleopatræ commemorant, tum quod Alexandrum natu minorem, sibi obsequentiorem fore sperabat, ab eamque rem primum, vt eum Ægyptii regem crearent, suadebat: deinde cum repugnante plebe id assequi nequisset, in Cyprum Alexandrum misit. Imperatoris quidem* (patris) *nomine, reuera, vt per eum Ptolemæo formidolosior esset ipsa. Postremo ex omni Eunuchorum numero quos amantissimos esse sui putabat, saucios in concionem produxit, Ptolomæum insimulans, & insidias sibi fecisse & Eunuchos vulneribus fœdasse. Qua re Alexandrini commoti, non multum abfuit, quin Ptolomæum impetu facto opprimerent: sed cum ipse naui se periculo eripuisset, haud ita multo post, e Cypro reuersum Alexandrum, regem appellarunt. Digna autem facinore pœna Cleopatram consecuta est: eam enim filius quem suis ipsa consiliis ad regnum euexerat, peremit: Quo scelere detecto, cum ciuium metu aufugisset Alexander, Ptolomæus in Ægyptum redit, ac iterum regno potitus est.*

c In Atticis

3 Scribit Iustinus. [d] De Prusia rege Bithyniæ, quod cœperit consilium interficiendi Nicomedis filii, dum consulere studeret minoribus filiis, quos nouerca eius susceperat, & Romæ habebat, & re manifestata adolescenti ab his, qui facinus susceperant, accitũ in patris regnum venisse, statimque regem appellatum, Prusiam regno spo-

d Circa fin. lib. 34.

liatum a filio priuatumque redditum etiam a seruis derelictum, & cum in latebris degeret, non minori scelere, quam filium occidi iusserat a filio interfectum. Prætulit aliquando in successione regni Pharnaces, filiis suis Mithridatem fratrem tanquam magis vtilem Parthorum regno contra morem gentis: sed non diu apud eius stirpem directam remansit, sed a filio eius in patruum translatum fuit imperium [a]. Narrat Valerius Maximus [b], Scipione Africano patris & patrui memoriam gladiatorio munere Carthagine noua celebrante, duos regios filios nuper patre mortuo in arenam processisse: pollicitosque se ibi de regno præliaturos, quo spectaculum illud illustrius pugna sua facerent. Eos Scipionem monuisse, vt verbis quam ferro diiudicare mallent, vter regnare deberet, ac iam maior natu, consilio eius obtemperaret, minorem corporibus fretum, in amentia perstitisse, initoque certamine, pertinaciorem impietatem fortunæ iudicio morte mulctatam. Sicque narrat Valerius, cui consentire videtur Liuius [c]. Tamen hos fratres patrueles dixit Corbim & Orsuam, de principatu ciuitatis, quam ibidem dicebant disputantes, vel etiam illi, cum aliis in gladiatorum munus etiam pro regno descenderunt. Duello terminantes successionis euentum.

a vt liquet ex li. 41. & 42. Iustini. b li. 9. c. 11.

c li. 28.

Spurij num in principatu succedere possint. CAPVT VIII.

SED rursum quæritur, *num spurij succedant in regno, vel soli si soli sint: vel prælati aliis legitimis & naturalibus, postea ex legitimo matrimonio principis mortui susceptis?* Pro nothis possent adferri historiæ eorum, qui, quamuis spurii & illegitimi fuerint, tamen imperarunt honeste & strenue, vt de Iephte fertur Galadita iudice Israelis, fortissimo [d]. Ferunt Themistoclem principem: fuisse spurium [e]. Timotheus scorti filius & Cononis, fuit Atheniensium dux [f]. Fuerunt procul dubio nothi & spurii Remus, & frater Romulus, qui principatum Romanum instituit. [g] Arnulphus nothus Carolomani regis Bauariæ, fratris Caroli Crassi imperatoris a proceribus imperii Crasso substitutus fuit [h], sed & Theodoricus Ostrogothorum rex, qui Italiæ regnum pulsis Herulis occupauit, Valamiri regis ex concubina Aurilena filius fuit [i]. Suenoni 2. Danorum regi spurii multi fuere, qui successere eidem, Haraldus primum, postea Canutus, & alii ordine [k]. Scribit & Damasus Papa *in pontificali summum pontificatum etiam tenuisse natos habitos vt spurios Osium, Felicem, Bonifacium, Agapitum, Theodorum, Gelasium & alios* [l]. Refertur & a Gratiano [m] ex D. Hieronymo, quod *Dominus Deus noster Iesus Christus voluit non solum de alienigenis sed etiam de adulterinis commistionibus nasci, nobis fiducia*m, inquit *præstans, vt qualicunque modo nascamur, dum tamen eius vestigia imitemur, ab eius corpore non separemur.*

d Iudic. 11. e vt ait Plut. in Themist. Athen. li. 13. c. 13. f li. 13. c. 3. g vt notant omnes historiogra. Liu. Dion Hal. Flor. Plut. & alii. h vt scribit Cuspinian. i Iohan. Magnus l. 9. c. 6. k Saxo li. 11. c. 12. l refertur in c. Osius 56. d. m in ca. 8. Dn noster 56. d.

2 In contrarium possent adferri & exempla, & rationes, quibus merito nothi reiiciuntur a successione regnorum & principatuum. Quod impulit Aristonem Demaratum, reiicere. Nam cum Dema-

marati natiuitas Aristoni patri regi Spartanorum renuntiata esset: subducta ratione, quod a nuptiis nondum elapsi decem menses, negauit hunc suum esse filium, atque vt nothum abdicauit. *vt ait Suidas.* Sicut & negauit ex se editum Agis Leotychidem: & proinde & regno priuatus, quamuis ex vxore Timea natus esset. Margaritæ Flandriæ Comitissæ spurii, Iohann. & Balduinus, ex Guillelmo præceptore furtiuo concubitu nati, a reliquis fratribus naturalibus & legitimis fuerunt a successione reiecti [a]. Idemque comprobat & rationem adfert lex, *Si qua illustris ad* SC. *Orphic.* Fuerunt in regno Sueuorum, Gothorum, Noruegianorum ita neglectui habiti spurii, vt viles fuerint habiti: neq; etiam filii nothi regum auderent inter honestos vix comparere, & proinde etiã Aimundus in concubinatu genitus ab Aimundo Aimoso Gothorum & Sueuorum rege, etiam legitimatus per subsequens matrimonium, ducta concubina sub mortem, & heres institutus regni a patre probus alioquin, nunquam potuerit a subditis populis plenam obedientiam consequi.[b]

3 Periculosæ sunt istæ successiones, in quibus participant nothi, etenim vt plerunque sunt audaces, & ad vitia paterna & maiora procliuiores: si sint filii naturales & legitimi, sępe prolem legitimam tollere satagunt, vt sibi principatum asserant, vt exemplo sunt Ismael ex ancilla natus, qui persequebatur filium legitimum Isaacum filium liberæ, vt merito iussum sit Abrahamo patri, *Eijce ancillam & filium eius* [c]. Nec idem admisit filios concubinarum ad substantiam hereditariã quã dedit Isaaco, sed tantũ munera illis seorsũdistribuit.

4 Abimelec filius spurius Ierobaal, seu Gedeonis, vt regnaret post mortem patris occidit septuaginta fratres filios patris naturales & legitimos super lapidem vnum excepto minimo Ioathano. [d]

5 Phraatates Phraatis Parthorũ regis ex Tharmusa Italica fœmina natus nothus, consilio matris, patre occulte interfecto, regnũ occupauit, & ademit trib. filiis legitimis & naturalibus qui erant obsides Romæ; illudque tenuit, donec Parthi, quia incesto matris se polluerat concubitu, regno deturbarunt, & expulsus breui periit. [e]

6 Sic Iugurtha notus ex Manastabile filio Massanissę regis Numidarũ, adoptatus a Micipsa fratre Manastabilis, & factus particeps regni cum duobus filiis Micipsæ, Hiempsale & Adherbale; Hiempsale, necato, expulso Adherbale, totum regnum sibi vindicauit [f].

7 Manfredus Friderici 2. imperatoris spurius, ex cõcubina Blanca Marchionissa Montisferrati genitus, princeps Tarentinus & rex Siciliæ designatus, fertur patrem in Apuliam mouentem, ex graui morbo conualescentem, suffocasse, cum Conradum ex sole genitum heredem a patre institutum accepisset; & Conradum fratrem veneno sustulisset, & duos filios Henrici fratris, *vt narrat Cuspinianus,* quanquam paulo aliter scribat Crantius [g].

8 Ita cum Philippus Demetrii filius, duos haberet liberos, vnum ex iusto matrimonio Demetrium etiam nomine minorem natu, cui

a *Pau. Æmilius lib. 7.*

b *vt scribit Iohan. Magnus li. 18 c 6*

c *Gen. 16*

d *Iudicũ c. 9*

e *Sabel. li. 1. Enne. 7.*

f *vt narrat Salust. in bello Iugurthin.*

g *lib. 8. Saxonia capit. 18.*

ex lege regnum debebatur, & Perseum maiorem natu ex pellice vulgato corpore editum, effecit calumniis apud patrem Perseus, vt Demetrius tolleretur, vt ipse succederet, quod obtinuit mortuo patre: verum cum bellum mouisset in Romanos a L. Paulo Æmilio captus regnum, & in carcere vitam amisit; dignasque parricidio pœnas luens [a].

9 Iacob. nothus Iohannis Cypri regis, vi & auxilio Soldani ademit regnum Carlotæ filiæ legitimæ Iohannis, & tandem factũ est eius morte, vt regnum ad Venetos perueniret iure hereditario [b]. Possent propemodũ infinita alia addi exempla spuriorum, qui ambitionẽ regnandi legitimos principatuum successores deturbarunt.

10 Et si quid vel virtutis cõuenientia, vel meũ valeat iudiciũ, tutiorem arbitrari possumus in republica partem & sententiam, quę explodat ab imperii successione illegitimos, seu extra matrimonium ex venere damnata procreatos. Quamuis enim inueniãtur, vt olim inuenti sint spurii, qui & armis & ingenio facile legitimo matrimonio productos superarint, & digni habiti sint imperio, & quibus reipublicæ gubernacula committerentur, talesq; etiam inueniri posse non dubitemus: eo quod virtus non generatione, sed ex propria actione fiat, & non nascatur: Attamen quia & in lumine diuino degimus, & sub principatu & legibus Dei & gentium, quibus matrimonium merito introductum & conseruari debet impollutum, & præferri vago & ferino concubitui, male succederet rectæ instituendæ societati humanæ, si huiusmodi partus præter matrimoniũ editi pro filiis haberentur legitimis, & natis ex legitima, honesta, & a Deo instituta, in populoque Christiano approbata coniunctione, præponerentur. Nulla esset etiam certa nobilitas, nullæ familiæ certæ, si promiscuis concubitibus omnia miscerentur: nulla regia stirps, aut successio certa, si partus isti illegitimi ex sola opinione & fide seu assertione parentis admitterentur heredes, cum filii tantum certi sint; quos nuptiæ demonstrant [c], & vulgo concepti ex meretrice, siue eam concubinam dicas, siue alio nomine, incertum habent patrem [d]. vt contra, certam habent matrem, & sæpe vsque adeo vilem, vt vel eam cognoscere aut nominari pudeat, quod neque conuenit maiestati regni aut dignitati principatus, neç populorum exẽplo ad bene viuendum idoneo, contemnerẽt ipsi reges matrimonium, vt in libera venere dissolute viuerent, opprimerentur ex arbitrio subditę, virgines & matronæ: & illę rursus facile scortationi se principib. offerrent, spe allectæ vt filii ex huiusmodi alioquin complexibus editi, ad principatum promoueri possent, breuique tempore religione, quæ scortationem prohibet conculcata, proculdubio in rempublicam confusionem, Dei contemtum, & iram inuehi videremus, & inde interitum.

11 Neque posset haberi maiestatis discretio in imperio, vbi imperaret turpitudinis perpetuum exemplum, & in spurio regnante, impudicitiæ regis perpetua & continuata memoria, qua ratione & Deus

a Plutarc. in Æmilio.

b Bonfin. li 8. deca 3.

c L. filium 6 de his qui sũt sui vel alien. iur. ℙ. li. 1 ti 6 l. quia semper de in ius vo. a. li 2 ℙ ti. 4. cũ simi

d L. vulgo concepti de sta. hom. ℙ. § si aduersus. de nupt.

Deus ab ecclesiæ administratione eiecit ex scorto natos [a]. Et deinceps iura pontificia [b], vt & ciuilia a dignitatibus nisi ex magna necessitate electionis, non successionis in aliquibus iure [c]. Atque ob illicitos concubitus, concitari iram Dei [d], & iustis rationibus spuriorum generationem abominabilem in republica docuimus alibi [e], vt repetitione vti superfluum videatur.

12 Sed consideremus vltra nothorum admissionem repugnare successioni regnorum, quæ deferuntur exsistentibus ex stirpe regia proximiori: nemo autem dixerit spurios ex concubinis genitos, esse ex stirpe regia, aut ex genere regio, & nisi sint ex legitimis vxoribus nati, *vt dicebat Dares Phrygius in exordio libri de bello Troiano*. Neq; assertio paterna facere potest quod non est: & facit quidem, vt assertus spurius dicatur alicuius [f], sed non facit vt assertio spurii sit filiatio legitima, vnde & asserti dicuntur, non legitimi sed legitimati. neque princeps potest mutare quæ sunt iuris gentium [g], aut iuris diuini [h], & proinde facere non potest, vt coniunctio illegitima contra rationabilem hominum coniunctionem, quā nos *matrimoniū*, inquit Vlpianus, appellamus [i], legitima dicatur. nam hoc non pendet a lege humana positiua, quam mutare potest princeps: sed a Dei & naturæ præceptis. dixit enim Deus, *Non mœchaberis* [k]. *non erit scortator de filiis Israel, nec meretrix* [l]. Neque inter Christianos concubinatus, aut naturales liberi distinguuntur a vetita venere. Omnis enim coniunctio extra matrimonii fœdus, damnata a Deo in Euangelio est & continetur sub illa prohibitione, *Non mœchaberis*. Neque in potestate principum esse ea non dicuntur, quibus boni mores & quod æquum & iustum est, repugnant [m].

13 Nulla etiam coniectura est, ex qua possimus colligere mentem fuisse instituentium principatū, vt nothi qui opprobrio esse solent omnibus aliis, imperarent, iure agnationis, quæ nulla est spuriis cum cognatis patris [n]: vtque insertione vilissimorum hominum per concubinatum susceptorum, splendidissimæ familiæ conspurcarentur: vt suppositii filii pro veris & legitimis honorarentur, vitii notę auctoritati virtutis insererētur, & gloria pudicitię nobilitatis illegitima prole pollueretur. Et quamuis aliquando tantum valuerit principum excæcatio, vt etiam inter legitimos filios, & in honore & regni partitione spurios coæquarent legitimis & naturalibus filiis: tamen experientia comprobauit exitum partitionis & successionis fuisse infelicem, & populo & ipsis legitimis & naturalibus, qui diu non potuerunt cum illis conuenire.

14 Hocq; etiam sub primis duabus stirpibus regum Merouceorum Caroli Magni locum habuisse dicitur, dehinc summa cū vtilitate reipublicæ Gallicanæ reformatum sub Capetorum progenie: sub qua tres maxime imperio Gallico vtiles leges latæ feruntur, quæ pacatum reddiderunt regnum, & a periculis, quibus irretitum fuit antea

a *Deut. 23.*
b *c. cū in cunctis 7. & c. innotuit P. de elect. c. filii e penu. de filiis presbyt.*
c *l. 3. § spurios l. spurii 6. de decurion. li. 50. P. t. 2.*
c *c. si gēs Anglorū 56. dist.*
e *vide d. c. si gens Anglo. 56. distinct, ea quæ nos tractauimus fusē li. 10 syntag. iuris c. 3 & li. 45. c. 6.*
f *l eas de cap diminut. §. f. de iur natu.*
g *c. cum inferior de maio. & obedient.*
h *l. 1. §. pen. de iust & iu. P. c. 7. ius natural. 1. dist.*
i *Exod. 20. Mar. 10. ad Heb. c 13. 1. ad Corin. c. 6 ad Ephes. 5.*
k *Deut. c. 23*
l *c, nemo sibi blandiatur. 32. q. 4. c. de consanguini. 35. qu. 3 ca. ex parte, de restitut spol. gloss. ad c. illud de præsumtio. capitulo primo 30 quæst. on. quinta*
m *leg. fil.*
n *in paragrapho vulgo concepti [illegible] de successio, cognator, leg si spurius 4. vnde cognat. li. 38. P. titul. [illegible]*

exemerunt. Prior, ne in posterum regnum regnique titulus, inter plures etiam liberos diuideretur, sed antiquior ex genere solus titulum regis gereret, alii autem fratres præmortui regis filii partes acciperent, sine regis titulo nomine appanagii, & filiæ quoque certam dotis nomine summam. Alia, ne in posterum spurii regum etiā agniti a patre, succederent. Tertia, ne in posterum essent maiores domus regis, a quibus & eorum nimia vsurpata auctoritate, Merouingorum & Caroli Magni sublatum fuit genus.[a]

15 Rursum cum promtum dicatur ingenium horum filiorum, siquidem filii nomen merentur, ad audendum contra ipsos legitimos vt dictum, sublata erit delinquēdi occasio si principatum eis subire sciant prohibitum. Atque magis ad eos deligendos incitabuntur a quibus bona ex liberalitate sperent. Exemplum fuit in Gallia miseriarum, post mortem Ludouici Balbi: nam relicta vxore prægnante, ex qua postea natus Carolus cognomine simplex, duo spurii eius Ludouici Balbi, nempe Ludouicus & Carlomanus, vsurparunt regnum, qui breui tempore regnarunt, verum illud effecerunt, vt illorum exemplo viuente Carolo Simplici, adhuc puero, Carolus Crassus illis mortuis, voluerit quoque vsurpare imperium, & post illum Odo comes Parisiorum regens Franciæ pendente minoritate Caroli Simplicis. Vnde & via & gradus facti ad inuadendum regnum & audendum in posterum contra regiam Caroli Magni stirpem, factionibus ad eam rem ortis & sæuientibus, vt fere Galliç totius mutuis bellis exstinctus fuerit splendor.[b]

16 Et Henricus II. Alphonsi XI. Hispaniarum regis filius nothus, Petrum fratrem suum legitimum, qui post parentem Alphonsum imperii habenas susceperat, stricto gladio confodit, eoque interemto, regno potitus est.[c]

a diximus copiosius de successione spuriorum, lib. 45. syntagmatis c. 2. 6. & 11.

b vt narrāt Æmilius in 2. Sigebert. & Luithprandus.

c vt ait Ritius Neapolitan. lib. 3. regum Hispaniæ.

De quæstione, si rex aut princeps ante adeptionem principatus filium genuerit primogenitum, & post adeptionem alium, quis præferatur in principatus successione post mortem patris, an ille qui ante, an qui post editus est. CAP. IX.

AGitata aliquando quæstio, *Si quando pater filiorū susceptorum ante adeptum regnum & post, decederet, ad quem primogenitum diceretur pertinere. num ad eum qui genitus primus ab eo natura est antiquior: an vero ad eum qui primo natus est post adeptum imperium?* Magna fuit hæc contentio sub Dario rege Persarum. Caussæ controuersiæ hæ. Darius rex Persarū antequam fuisset adeptus imperium, genuerat ex vna vxore Artabazanen. Postquam vero rex fuit electus genuit ex alia Xerxem. Cum autem profecturus esset in bellum, & de successore in regno relinquendo cogitaret, controuersum est coram eo, quis illorum potior esset. Artabazanes ad se imperii spem pertinere dicebat, *iure primogenituræ*, *& tanquam omnium fratrum maiorem, atq; iure gentium ad regnum vocari.* Xerxes e contrario, dicebat,

bat, conueniens esse, vt qui patre imperante natus esset, regno succederet tanquam stirps regia, quæ tum demum orta videtur postquam pater regnare cœperit. Referam circumstantias & iudicium controuersias, ex Herodoti verbis, qui [a] sic scribit: *Darius expeditionem sumere properabat in Ægyptios, atque Athenienses Dum autem hæc comparat, interea ingens inter eius liberos de principatu exorta dissensio est Quoniam ex instituto Persarum oportebat ita demum ire in expeditionem, cum regni successorem declarasset. Erant autem Dario iam antequam regnaret, liberi tres e priore vxore Gobriæ filia suscepti: & post partum regnum alii quatuor ex Atossa filia Cyri: superiorum maximus natu erat Artabazanes, posteriorum Xerxes, qui cum ex eadem matre non essent, disceptabant. Artabazanes quidem, quod omnis paternæ sobolis, ipse maximus natu foret: quum apud vniuersos homines sit institutum, vt maximus natu liberorum obtineat principatum. Xerxes vero, quod ipse Atossa genitus esset filia Cyri, qui Persis libertatem acquisiuisset. Dario autem nondum ferente sententiam aderat forte Demaratus Aristonis filius, qui per id tempus altercationis, Spartano regno exutus, ac Lacedæmone profugus Susa ascenderat. Hic vir audita liberorum Darij controuersia adiit (vt fama fertur) Xerxem admonuitque vt ad cetera quæ pro se dicebat, hoc adderet, se quidem genitum a Dario iam rege & Persarum imperium obtinente: Artabazanum vero e Dario dum esset priuatus: proinde, neque æquum, neque iustum esse alium quempiam potius illam dignationem adipisci, quoniam Spartæ quoque sic vsurparetur vt si cui antequam regnet filii nascantur, deinde regnanti alius nascatur, huius postea nati successio regni sit. Hac a Demarato suggesta, ratione vtentem Xerxem tanquam iuste dicentem, Darius regem declarauit, quanquam etiam citra admonitionem Demarati, Xerxes, vt mea fert opinio, regnauisset, quippe cum penes Atossam omnis potentia esset.* Meminit eiusdem iudicii Iustinus. [b] sed non aperit circumstantias omnes, ad eum, quo Herodotus modum, & proinde ex Herodoto, non ex Iustino rationes sunt in simili negotio iudicandæ. Alioquin respondere absolute filium genitum post adeptum nouum imperium, vel principatum, excludere primogenitū ceteris parib. esset iniquissimū, & contra diuini & humani iuris regulas. Et proinde placet hanc quæstionē cum distinctione resoluere.

a in princip. lib. 7 seu in Polymnia.

b Lib. 2.

2 *Vtrum pater peruenerit ad principatum ex priuato, prima electione, seu propria acquisitione: puta quod, vel contractu, vel armis parauit sibi imperium: an vero ad illud peruenerit tanquam proximus ex lege vel consuetudine regni: an tanquam coniunctus matrimonio ei ad quam iure successionis & proximitatis vel alio modo regnum aut principatus peruenerit.* Nam ex diuersa harum trium quæstionum hypothesi diuersa mihi apparet facienda resolutio.

3 In primo casu si pater primum delectus fuerit, vel armis, vel alio modo quęsierit regnum, nec ei lex imposita est in concessione, & hęreditarium sit regnum, hoc est, de quo possit testari, dicemus cum

inter liberos viuentem ex arbitrio posse disponere, vt & testari etiã in fauorem alterius extranei excludendo proximos, vt diximus in regnis deuolutis iure hereditariæ successionis testamentariæ: quia disponendi de rebus suis, data est iure gentium libera facultas, postquam & dominia rerum distincta sunt, & administrationi cuiusque concessa arbitraria.[a] Et quemadmodum armorum vi factus dominus personarum & rerum, iuxta legem diuinam & humanã, de quæsitis disponere potest, sic & legẽ eisdem imponere tanquã dominus.

4 Ceterum eodem iure gentium & humano, æquum est & receptum, vt qui habet liberos hos extraneis præponat, quibus ex voto naturali communi omnibus gentibus, bona paterna debentur. *Si semen Abrahæ*, inquit Diuus Paul.[b] *estis, secundum promissionem, & heredes.* [d] &, *quod si filius, & heres per Deum* Sicque Paulus Iurisconsultus,[c] *Cum ratio naturalis quasi quædam lex tacita, liberis parentum hereditatem adiiceret, velut ad debitam successionem vocando, propter quod & in iure ciuili, suorum eis heredum nomen indictum est, ac ne iudicio quidem parentis, nisi meritis de causis submoueri ab ea successione possunt: æquissimum existimatum est, eo quoque casu, quo propter pœnam parentis aufert bona damnatio, rationem haberi liberorum: ne grauiore admisso alienam pœnam lueret.* Et Papinianus.[e] *Non sic parentibus liberorum, vt liberis parentium debetur hereditas: parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit: liberos natura simul & parentum commune votum* Et Tryphonius Iurisc.[f] *Omnia*, inquit, *quæ nostra sunt, liberis nostris ex voto paramus.* Cui subscribitur ab aliis.[g] Et sui & necessarii heredes, filii in potestate patris constituti erant, sui quidem heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt, & viuo quoque patre domini quodammodo existimantur. Iura porro gentium, diuina, & naturæ, non admittunt differentiam ratione occidentalis dignitatis, vt liceat principibus illa violare, cum & illis obnoxii pariter ac priuati sint, laqueisq; illorũ teneãtur, nisi malint potius in feras & animalia bruta, occasione accidentalis dignitatis degenerare, quam cum ceteris hominib. ratione & Deo vtentibus, vt oportet, viuere. Quocirca etiam arguuntur testamenta eorum qui in illis vel liberos præterierunt, vel iniustum iudicium exheredationis, contra proprium ferentes sanguinem, potius alienos instituerunt heredes, ac si a mente captis & contra officium paternum facta essent.[i] Neque etiam lex ciuilis ausa priuare successione filios, decedentibus intestatis parentib. sed sine controuersia ratione sanguinis & proximitatis, voluit pleno iure primum filios & ex his descendentes ad successionem vocari.[k]

5 Quibus in primis adducor, vt existimem in delatione noua liberi regni, ceteris paribus, non habendam rationem temporis adeptionis dignitatis, num ante aut post adeptam regiam potestatem aut principatum editi sint filii; quum non ratione dignitatis sed naturæ, ad successionem parentum filii vocentur: neque vnquã sit mota controuersia,

a Lex hac iure de iust. & iur. P.
b Ad Gal. c.3. vers. fin.
c c.4. vers. 7
d l.7 de bonis damnatorum li. 48 tit. 20.
e In l. scripto. 7 § fin. unde liberi, li. 38. P. ti. 6
f In l. nihil interest. 50. §. sed nunquid prætor. de bonis libertor li. 38. P. ti. 2.
g In l. 15. de inoffi. testa. P. l. 13 §. 2. vers. cũ enim, C. de legitimis here. tit 26 si quis omissa causa testa. P.
h l. in suis. 11 de liberis & posthum P. l. in suis, de suis, & legib. her. P.
i in l. 4 de inoff. test. li. 5. P tit. 2.
k l. 1. & 7. unde liberi tit. 38. P. ti 6 l. 1. quibus ordo in bonor. poss. seruetur P. l. 1. de lib. & posth. P nouella Iustini. 118. c.1. §. 2 §. 1. de hered. quibus ta. & differ apud Iustinia.

controuersia, fuerintne bona acquisita ante aut post susceptionem liberorum. siquidem succedunt eo solo titulo, quia filii sunt. Et ita bona patris bona liberorum sunt: neque habetur ratio temporis acquisitionis, sed mortis parentis: vt quæ tunc eius inueniuntur, diuidenda veniant, iuxta vel voluntatem, vel leges naturæ & ciuiles, filiis qui supersunt, vel nepotibus referentibus præmortuos patres & filios. Atque merito Antoninus imperator, ad id tempus refert considerationem officiosi vel inofficiosi testamenti paterni. *Cum quæritur*, inquit, *an filii de inofficioso patris testamēto, possint dicere, si quartam bonorum partem, mortis tempore testator reliquit*, inspicitur.[a]

6 II. Dehinc filii nati ante dignitatem paternam, nō ideo minus eius dignitatis titulis gaudent. Quod si negetur, prouoco ad Vlpianum consultissimum iuris, qui senatoris filium diffiniuit, natum ex senatore: *Neque interest*,[b] inquit, *iam in senatoria constitutus eum susceperit an ante dignitatem senatoriam*.[c] Sic allectus in numerum aduocatorum fisci, eximitur a cohortis vel alterius vilioris conditionis nexibus cum filiis quandocunque genitis per constitutionem Theodosii & Valentinia. Cæsarum.[d]

7 Sunt tamen quæ obiiciuntur leges, vt Valentis, Gratiani, & Valentiniani CCC. *l. si senator* x I. *de dignitatib. li.* 12. *C. ti.* 1 dum dicitur, *Si senator vel alius clarissimus, priuatos habeat filios, editos quippe antequam susciperet dignitatem quod nō solum circa masculum dignoscitur constitutum, verum etiam circa filias simili conditione seruandum. Cum autem paternos honores inuidere filiis nō oporteat: a senatore vel solo clarissimo susceptum, in clarissimatus sciendum est dignitate mansurum.* Ex qua liquet genitum & editum ante dignitatem, plebeios esse, postea clarissimos. II. Adfertur *l. fi. de decur. li.* 10. *C. ti.* 31. vbi Iustinian. tradit, ex curialibus consortiis peruenientē ad patritiatus honorem vel præfecturæ, liberari a conditione curiali cum suis bonis & posteritate quam postquam meruerit dignitatem, vel actum gesserit, ediderit: anterioribus filiis in conditione pristina remansuris.

8 Quæ leges, non mihi videntur aduersari, imo potius firmare sententiam siquidem si bene perpendatur *l. si senator*, inueniemus priuatos quidem habere filios patrem, antequam sit senatoriam dignitatem adeptus, verum post adeptam communicari ex filiis susceptis. Quod ego colligo ex finalibus verbis legis, *Patrem inuidere non debere filius honores*, ideoque, *susceptum filium*, intelligo ante, mansurū in clarissimatus dignitate, hoc est, id omne quod susceptum est ex prole seu mascula seu fœmina, mansurum sub nomine clarissimatus: quod intelligitur de editis ante susceptam dignitatem, alioquin illa verba non habent quo dirigantur, *Cum paternos honores inuidere filiis non oporteat*, nisi intelligantur, vt ante priuati editi filii participent in honoribus patris.

9 Minus etiam mihi aduersari videtur *l. fi. de decurio. C.* Nam vltra id quod neque contextus illius legis, vt nec *legis si senator*, satis sibi

II.

a *l. cum quæritur* 6. *de inoffici. test. li.* 3. *C. ti.* 28.
b *vide de hac controuersia tract. Hottom. illustriū q.* 2. *Duaren li.* 2 *disput ca.* 29 *Cuiac. ad l. si senator.* 11. *de digni.*
c *l. senatoris filium*, 5. *de senatorib. li.* 1. *D. ti.* 9.
d *in l. cum aduocatio. de officio diuersor iudiciorum lib.* 2. *C. t. t.* 8.

constat, dico ibi agi de curialibus, qui ante dignitatem habebant filios obligatos curiæ iam editos, ideo non censetur dignitas illos eximere a curialibus muneribus, quibus iam addicti erant. De postea editis non ita dicimus. Beneficia quippe principum & dignitatum concessarum rescripta, debent intelligi sine præiuditio iuris quæsiti cuiquam.[a] Liquet autem obligationem personalem, in curiali conditiones fieri filiorum, alioquin nõ obligari ex obligatione patris.[b]

a l. 1. § si quid a principe, ne quid in loc. pu.

b per l. fina. de his qui sponte munera public. subeunt lib. 10. tit. 43.

10 Atquum dicimus filium editum ante principatus obuentionem seu acquisitionem, patris honore fulgere: nihil impedit quominus priuatim editus, eiusdem dignitatis honore sit particeps duab. aliis rationibus, dum agitur de successione permissa in principatu. Primum quod leges quæ disponunt, de filio curialis ante dignitatẽ patris edito non eximendo, iuris positiui sunt, quæ impositæ sunt subditis patri & filiis. At dum priuatus principatum nãciscitur, aliis legibus nõ tenetur quam principatus, si vocatus a populo cum suis sit: vel nullius si propria virtute aut armis sibi comparauerit principatum, qui supremam habeat potestatem & a nullo pendeat. Deinceps quod leges quæ loquuntur de dignitatis honore non concedẽdo ante adeptionem genitis, loquuntur de dignitate quæ non pendet a potestate eorum qui eam nacti sunt. Sed nos agimus de principatu qui in vim & naturam proprii patrimonii transfertur in acquirentem, & efficitur ex bonis eius: & proinde quemadmodũ bonorum patris successio metienda est ex tẽpore mortis, nempe habita ratione eius ꝙ est penes ipsum tempore mortis in filios trãsmissibile, non ascendimus ad distinctionẽ alterius præcedentis temporis.

III. 11 Tertio loco pro filiis ante dignitatem editis facit hoc dilẽma, quod dignitas seu imperium patri quæsitum sit, vel ratione virtutis & proprii meriti, vel ratione proximitatis defuncti. Vtroque autem modo par ius est ratione acquisitionis filiis prioribus saltem cum sequentibus, quanquam & potius vere sit illis, *vt dicemus postea*. Siquidẽ & ante & post dignitatem editi, sunt eiusdem patris: nec alius pater substantia aut virtute ante dignitatem, quam postea: neque ideo minus pater aut minus filius qui ante genitus: quia ergo patris principatus factus est, & filiorum etiam prius genitorum.

IV. 12 Quarto pro filiis præmortui concludit etiam Panorm. *ad cap. licet, num. 11. de voto.*

V. 13 Quinto facit quod tradit Vlpian.[c] vbi *Liberos*, inquit, *non tantum filios accipere debemus scilicet, vt propter priuilegium concessum patri decurioni non subiiciantur pœnis vulgaribus, verum omnes liberos.* Sed vtrum hi soli, *qui post decurionatum suscepti sunt, his pœnis nõ adficiantur, an vero omnes omnino liberi etiam in plebeia familia suscepti, videndum est. Et magis puto omnibus prodesse debere.* Quanquam vt ibi subiicitur, si decurionatu ademto, postea filii nascantur, non sint eo beneficio donandi. Quod & de Senatoris filiis post ademtam dignitatem editis & conceptis, tradidit Vlpianus.[d] Sic enim noua

c in l. moris, § liberos, de pœnis, li. 48. T. tit. 19.

d In l. emãcipatum. sed de senatoribus. T. li. 1. tit. 9.

noua dignitas pertinet ad natos iam, quamuis, ademta dignitate nasci turi non participent de ea, nisi ea dependeat ab auis.

14 Exstat & iudicium a Dario ipso pronũtiatum inter duos filios de regno contendentes. Darius quippe ex Parysatide duos reliquit filios, Artoxerxem, qui & Arsicas ante dictus est, & Cyrum natu minorem. Mater magis fauebat Cyro, vnde vbi patre iam ægro accitus est; profectus ad aulam est a mari maxima spe, vt successor regni declararetur. Etenim ratione nitebatur Parysatis speciosa, qua Xerxes vetus vsus erat, suggerente Demarato, Arsicam se priuato, regnanti Cyrum Dario peperisse, non adduxit tamen in sententiam suam, sed ætate prior est designatus rex, & nominatus Artoxerxes: Cyrus vero Lydiæ satrapa, & oræ maritimæ dux. Confirmauit hoc iudicium exitus belli. Cum enim Cyrus animo feroci & bellorum cupidus esset, & imperium sibi deberi putaret, fratri insidias primum instruxit, mox his detectis, clam ingenti conscripto exercitu, potissimum vero tredecim millium Græcorum, duce Clearcho Spartano, ad Cunaxam, qui locus quingentis stadiis Babylone distat, cum fratre signis collatis, Græcorum quidem virtute hostes in fugam vertit, verum a Mithridate Persa, iaculo secundum tempora vulneratus, vitam simul cum imperio amisit.[a]

15 Neq; aduersatur iudicium pro Xerxe contra Artabazanem olim factum. Nam ibi circunstantię relatę non pertinent ad puram nostrã quæstionem. Quandoquidem in hypothesi illa perpendendũ est agi de regno Persarum, quod occupauerat tyrannice Darius Histaspis filius, ideo illegitime, quod per successionem ad proximos ex genere regio deuolui debebat, donec sibi copulauit matrimonio eas, ad quas imperium iure proximitatis pertinere poterat, nempe duas filias Cyri Atossam, quæ Cambysi fratri postremo regi, & rursus Mago pseudo regi nupserat, & Artystonam, virginem, præterea alteram Smerdis necati filij Cyri filiam nomine Parmyn, & proinde tunc factus ex personis illarum legitimus regni administrator ex tyrãno, non tam suo nomine possidere quam alieno regnum visus est, & rectius ad Xerxem, qui ex Atossa natus erat, quam ad Artabazanem qui ex alia vxore ante adeptum imperium fuerat genitus. Quocirca Xerxes nõ tam ad bona & regnum patris quam matris venire iudicatus, prępositus Artabazani, qui nullum ius in bonis nouercæ habebat matrimonio copulato regnum in dotem retentum, ad filios eius matrimonij non prioris pertinet, vt vulgare & tritum est, neque priuigni exsistentibus filiis secundi matrimonij, succedunt. bona enim paterna non sunt, sed materna quę a matribus relinquuntur.

16 Eadem ratione mortuo Ænea, relicta posthuma prole, Syluio inquam ex Lauinia Latini regis filia, vxore secunda, & superstite quoque Ascanio ex prima vxore Creusa ante adeptum Albanum regnũ, peruenit imperium ad Syluiũ ex Latina matre natum, cuius fuerat regnũ ratione successionis paternæ teste Dion.[b] quanquã is nõnihil

[a] *Plut. in Artoxerxe, Trogus. Diodorus Sicul. li. 14.*

[b] *vt scribit Diony. Halic.*

b Liuius int

b Virg. lib. 6.

variauerit a Liuio [a] qui tamen merito reprehenditur, errore duplici, & quod Syluium Ascani filium putauerit, cum esset Aeneæ posthuma proles ex Lauinia, vt Virgilius scribit etiam [b] & quod eundem Ascanium & Iulium crediderit cum Iulus fuerit Ascanij filius, vt communis est sententia historiographorum.

De iure successionis principatus, Quando ad proximos nuper defuncti pertinet, num si defunctus relinquat ex filio primogenito præmortuo nepotem & alium filium superstitem, præferendus sit nepos patruo. CAP. X.

IN hac quæstione successionis principatus, primum præsupponi par est, nos non agere de regnis aut principatibus seu potestate per electionem delatis, sed tantum de his quæ per ius successionis a maioribus deoluuntur ad posteros. Item & de his quæ diuidi non solent nec debent. Nec pariter de his principatibus qui iam certam habent legem succedendi, vel seruatam consuetudinem, nam vbi leges regnorum sunt fundamentales & certæ, & consuetudines antiquæ, crimen maiestatis esse opinor contra illas disputare. Sunt autem duæ sententiæ, vna quæ nepotem ex primo genito præfert patruo, alia quæ patruum filium defuncti, quam secutus Oldrad. c Panor. d

c cons. 263. & 94. incip. Eleganter circa negotium. d ad c. licet deuet nu. 8. e in l. cum antiquioribus de iure deliberand. C.

2 Pro nepote itaque referam quæ alij tradunt & firmant exemplis seu iudicatis. In primis enim Bald. [e] refert ita iudicatum in Anglia & Gallia. Fuit quippe Henricus 2. rex Angliæ, cui fuerunt tres filij Richardus cognomento cor leonis primogenitus, Gothofredus secundus, qui duxerat Constantiam heredem Britanniæ, & tertius Ioannes cognominatus sine terra. Ex quibus viuente patre Henrico 2. mortuus est Gothofredus relicta vxore prægnante Constantia, quæ peperit Arturum. Mortuo Henrico 2. successit in Regnum Richardus. Mortuo deinde Richardo sine liberis, contentio nata inter Arturum nepotem ex Gothofredo 2. filio Henrici, & dictum Ioannem de regno. Philippus porro Augustus rex Galliarum, qui imperauit circa annum 1141. tanquam iudex legitimus pro ducatu Normaniæ, eum adiudicauit Arturo, & alia, quæ Richardus possederat in Gallia, sed dum Arturus prosequeretur causam, tandem occisus est per Ioannem patruum. Qua ratione etiam rex Galliarum propter feloniam & delictum adiunxit fisco suo prædicta bona. f

f vt narrat Polyd. Virgi. in histor. Anglicana, itemque Paulum Aemilium in Carolo Pulc. g vt refert Polydor. hist. Anglicana

3 Rursum post mortem Edoardi 3. regis Anglorum anno 1378. Richardus 2. Edoardi ex Edoardo filio nepos, princeps walliæ, fuit coronatus rex & prælatus auunculis, seu patruis ducibus Leucastriæ, Clarantiæ, Glocestriæ & Yorkæ. g

4 In Lusitania, seu Portugallia rex Alphonsus 5. habuit Fernandum & Henricum primogenitum, qui prædecessit patri relicto superstite filio nomine Ioanne, & hic mortuo auo Alphonso, prælatus est patruo Fernando, atque coronatus, dictus fuit Ioannes 2. & pacifice regnum

gnum possedit ab anno Domini 1482. vsque ad annum 1595. cui mortuo sine liberis successit Emanuel consobrinus, [a]

5 Scribit Iustinus [b] Agatoclem regem Siciliæ, in morbum incidisse, & in desperatione salutis bellum inter filium nepotemque ortum, eis regnum sibi tanquam iam mortui vindicantibus, & bello commisso, filio occiso, nepotem regnum occupasse.

6 Cleomenes rex Spartanorum, filios duos Acrotatum & Cleonymum suscepit, quorum Acrotatus mortuus est patre superstite, & relicto Areo filio. Cum autem Cleomenes e vita decessisset, inter Cleonymum & Areum Acrotati filium de regno coorta lite senatus paternum regnum Areo adiudicauit. c

7 In aliis principatibus, principes supremi iudices, vel arbitri delecti, idipsum etiam iudicarunt: & Paulus Castrensis meminit legis Hispaniæ pro hac parte solemniter iuratæ per status regni. [d]

8 Circa annum Domini 1110 Imperante Ludouico Crasso, vniuersi proceres, seu nobiles Galliæ in controuersia successionis domus Borboniæ, idipsum iudicarunt contra Hannonem qui expulerat a successione eius dominum Archambruidum nepotem iuuenem, filium primogeniti, cum diceret ad se dominium eius ditionis venisse tanquam qui per mortem primogeniti fratris quæ contigerat viuo patre, ad ius primogenituræ peruenisset. Sed tamen non obtinuit, vt Paulus Æmilius [e] tradit, reseruata tamen illi portio in bonis patris tanquam vni ex liberis.

9 Tempore quoque Caroli Pulcri regis Galliarum, anno 1331. per comites regni & proceres, simili iudicio, comes Niuernensis fuit declaratus comes Flandriæ, & prælatus patruo post mortem comitis Roberti, eo quod esset filius primogeniti qui mortuus erat ante patrem. Idem Paulus Æmilius. [f]

10 Et paulo antea sub Philippo Valesio qui regnauit circa annum 1328. solemne latum fuit iudicium in quæstione ducatus Britanniæ, post mortem Ioannis ducis, mortui absque liberis superstitibus, & Ioanne comite Montforti tertio eius fratre, & filia Guidonis vicecomitis Lemouicensis fratris secundi eiusdem, tunc vxoris Caroli comitis Blesensis, cui per senatus Parisiensis mature consultum iudicium, tandem anno Domini 1331. fuit adiudicatus ducatus, maxime quod dictus Carolus comes Blesensis defendisset ex consuetudine Britanniæ, successionem pertinere ad primogenitu, seu seniorem, & post illum ad secundum, & dehinc ad tertium iis deficientibus, & proinde docebat vxorem suam iure repræsentationis tenere locum secundi. Etsi post prædictum placitum comes Montfortij tenuerit & possederit prædictum ducatum Britanniæ, nempe ex causa translationis initæ tempore coronationis Caroli. 5. anno 1364.

11 Sub Francisco quoque eius nominis primo, regis Galliarum, anno 1517. Summum iudicium latum pro comitatu Fuxensium, & aliis

Ee 2

a vt refert Philip Dec. cons. 443. in 2. parte 3. vo Nico. de Vbal. in trac. de succes. ab intest. n. 62.
b Li. 23.
c vt ait Pausanias in Laconicis seu Li. 3.
d in cons. 164. in 2. parte conse. Exstat illa lex L. 1. 2. legum reg. Tauriti. 15.
e in Ludouico Crasso.
f In Carolo Pulcro.

ditionibus dictæ domus, controuersia mota inter Odetum Fuxensem dominum de Lautrech,& de Villemuro, ex vna parte, & Henricum de Albreto regem Nauarræ ex altera, auum Henrici 3. Eo quod Gastonus Fuxensis, & Eleonora de Nauarra matrimonio iuncti, suscepissent duos filios ex ea coniunctione, nempe Gastonem primogenitum, & Ioannem vicecomitem Narbonæ, quorum Gasto prædecesserat matri & patri, superstitibus sibi & relictis Francisco, Phœbo & Catharina filiis ex se & Magdalena vxore filia Caroli 7. regis, contra quos mortuo auo, Ioannes vicecomes Narbonensis, qui duxerat vxorem Ludouici 12. mouerat quæstionem, præsupponens se factum fuisse primogenitum patri, mortuo Gastone viuente patre: Sed contra eum in senatu Parisiensi pro filia Gastonis iudicatum, dicto anno 1517.

12 Sed sub iisdem temporibus, ante anno 1310. in controuersia mota de comitatu sancti Seuerini, inter Thomam filium primogeniti, & Iacobum secundo natum fratrem Thomæ, Robertus 2. rex Siciliæ filius Caroli 2. coegit consilium Auinioni omnium doctorum, quod pro nepote iudicauit.[a]

13 In Alemania pro simili controuersia sub Henrico I. & deinceps sub Othone Magno, fuerunt comitia, quæ vocant *Status*, coacta, & statutum, vt ea duello terminaretur, fueruntque, qui pro nepotibus pugnarunt superiores & victores.[b]

14 Ius repræsentationis in nepotibus, locum habet in feudis, eo modo quo filij succedere poterant, si vixissent, vnde quando ad primogenitum tantum feudum integrum peruenire debet, nepotes ex filio, vel antiquior in hoc ius succedet. Vt in legibus feudorum a nobilibus approbatis receptum, quod filij patri succedunt in feudo, vel nepotes ex filio loco patris, nulla ordinatione defuncti in feudo manente, vel valente.[c] Idipsum traditum *in §. si capitanei*,[d] & primum filij nepotes, quam fratres vocantur.[e] Pater & filius tantam etiam habent in se naturæ affinitatem & substantiæ vnius participationem, vt pro eadem fere persona habeantur,[f] pro eadem voce.[g] Et ita vtetur patris priuilegio,[h] atque eadem iura, quæ pater habet filius.[i] Planum quoque est, nepotes habere in bonis aui eandem portionem, quam habiturus esset pater eorum si viueret.[k] Sic si vnus ex liberis relictis filiis moriatur, antequam pater vel mater conuolauerint ad secunda vota, lucrum quod acquiritur ex illis secundis nuptiis liberis prioris matrimonij, non datur tantum filiis superstitibus, sed & nepotibus ex filio præmortuo, pro ea parte, quam si is viueret erat consequuturus, *vt statuit Zeno*[l] Et Iustinianus.[m] Neque etiam operæ promissæ a liberto duobus patronis, vno mortuo cũ liberis, debentur per ius accrescendi alteri superstiti, sed liberis.[n] In

a *Oldrad. cõs. 224. Bal. in l. liberti C. de oper. lib.* Ioannes Andreas *in additionib. ad* Speculatorẽ *ti. de feudis.*
b *vt narrat Vuitichindus li. 2, Sigismund. in Chroni. circa annum 942,*
c *§. 1. de succes. feud. li. 1 feud. ti. 8,*
d *de feud. March. vel ducat. eo. li. 1. ti. 14.*
e *l. 1. in succes. fratrum li. 2. ti. 11. & §. de natur. success. feud. li. 2 ti. 50.*
f *Vulgatis iurib. l. in suis. de liberis & posth. P. l. si de impuber. & aliis subst. C. ca. contra dicimus. §. hac auctoritate 25, q. 3,*
g *§. ei vero, de inutili stipula.*
h *L. etiam, soluto matr.*
i *L. vt intestat C. de suis & legitimis here. l. si quis C. de inoffic. testa.*
k *c. 1 §. si quis igitur. nouellæ 118. de hereditatibus ab intestato venientibus § cum filius, de hereditat. quæ ab intest. defer. cap. Iustinia.*
l *in l. ex quibus causis 7,*
m *in l. si quis prioris matrimonij. 8. de secund. nuptiis lib. 5. C. titu. 9.*
n *L. si operarum & l. a duobus, de operis libertor. P.*

filio

filio pater relucet, & renouatur imago cadentis genitoris in genito, veluti per subrogationem, & idcirco vt dicebat insignis Callistratus iurisconsultus, *Filios & filias concipimus atque edimus, vt ex prole eorum earumue diuturnitatis memoriam in æuum relinquamus* [a] Sic Panor. [b] filius primogeniti potest dici primogenitus, & non ex toto ficte, sed in parte vere, cum in eo sit substantia & caro & pars primogeniti, & sic cessat quod opponitur *d. 3. l. §. hac autem verba, de nego. gest. P.* & similia quæ probant verba cum effectu & proprie esse accipienda.

15 Iuri diuino & hoc consonum docetur, quia quod est alienabile, est transmissibile in filios. Alienari autem posse hoc ius primogenituræ docet exemplum Esau, qui ius hoc vendidit fratri suo Iacobo, *de quo mox dicemus in tertia ratione contrariæ sententiæ.* Explicat latius Iohannes Andreas [c] cum iure diuino, *inquit*, pateat, posse transmitti hoc ius primogenituræ ad singularem personam & singularem successorem (nempe in fratrem Iacobum per Esau) fortius ergo in heredem & maxime filium facit l. *quadam, de acquiren rerum domi P.* Cum persona patris dicatur per filium repræsentari, vt ibi, & esse & stare dicatur. [d] & filij vox dicatur vox patris, [e] imo pro eadem persona habeantur, [f] & vna caro. [g] Vnde Physici reddunt rationem cur pater diligere plus filium dicatur, quam filius patrem, quod pars patris remanet in filio, non contra pars filij in patre. Quocirca mortuo patre, non omnino totus mortuus videtur superstite filio. Proinde filius primogeniti, & primogenitus dici poterit, quia personam eius repræsentat. [h]

16 In contrariam sententiam, filios præferendos nepotibus ex filio primogenito præmortuo patre possunt plura adduci, quæ videntur præcedentia impugnare, verum mihi videntur infirma ad ea conuellenda. Et proinde eo ordine quæ proferemus, conabimur refellere, ne postea his solis propositis, compellamur vti repetitione, idque sine præiudicio melioris sententiæ, si ea contraria melioribus possit doceri rationibus. non enim hic sentimus tanquam iudices a quibus prouocari non liceat. Itaque primum adferri potest iudicium senatus Lacedæmoniorum, quo Agesilaus prælatus est Leotychidi nepoti filio Agidis fratris, [i] Ceterum illud exemplum propriam habet hypothesim, & ratione distinctam, quia Leotychides habebatur pro alieno, tanquam ex adulterio Timeæ vxoris Agidis & ex Alcibiade, & ita sæpe ante mortem Agis professus erat, donec æger Hæream delatus, moriturus, ab amicis obsecrantibus inductus est, vt filium agnosceret Leotychidem. Sed neque impune gessit Spartha, quod Agesilaum claudum recto Leotychidi prætulisset contra oraculum. Nam post Leutricam cladem, cum victor Epaminundas & successu sublatus inuasurus exspectabatur Peloponesum, oracula recurrerunt in mentem de claudıtate Agesilai, atque ingens perculit Spartanos mœstitia religioque, quasi res publica

a *L. librorũ. 220. de verborum signi.*
b *consi 85. in cip in prese n ti quæst nu. 6. vol. 1.*
c *in addi, ad Spe. ad Rub. de feud li. 4. partic. 3.*
d *L. cum scimus. in fi. C. de agrico. & censi. li. 11.*
e *§. et vero, de inutilib. stipula.*
f *L. fi. de impub. & aliis substitut.*
g *c contra dicimus §. hac auctoritate 35. q 1.*
h *facit l. si cui vsufruct. insula de vsufru P. l. domum §. si vero quantumcunq., de contrahen. emtio.*
i *vt in l. si ne potes & l. dotem l. 1. §. fi, de collat. bonorum l. sed & si in conditione §. 1. de hered. instituen*
k *vt refert Pausan. in 4*

ideo afflicta esset, quod rectum regno deiecissent, claudum vero & luxatum, elegissent, quod Deus eos in primis erudierat perpendere, & euitare. [a]

17 II. Adfertur exemplum Guntrani regis Aureliæ, qui vnus ex filiis Clotarij primi, prælatus fuit Childeberto filio Sigiberti fratris regis Metensium, in successione Chereberti regis Parisiorum, [b] verũ id vi factum potius quam iure, [c] & proinde Guntranus facti pœnitens, restituit vniuersa nepoti Childeberto, & regni etiam sui successorem, cum liberos ipse non haberet per hastæ traditionem coram omnibus proceribus declarauit. [d] quemadmodum etiam Sanctius 4. Hispaniæ rex patre Alphonso 10. regno priuato, quatuor hominum milia trucidari iussit, quod in tumultu quodam Alphonsum fratris sui filium regem appellassent. [e]

18 III. Ludouicus Pius cognomẽto, prælatus fuit in imperio, Bernardo filio Pipini primogeniti Caroli magni, *vt scribit Turpinus in vita Caroli magni, & Paulus Diaconus.* Sed illud factũ est, quod imperium non deferretur, vt nec nunc iure successionis, & iam diuiserat viuente Pipino portiones inter filios, Carolus, quibus contenti fuerant: & ipse Pipinus qui receperat pro portione Italiam, & ita videbatur sua parte contentus pro se & suis, renuntiasse futuræ aliæ successioni & iuri primogenituræ. Neque reuocatur in dubium quin primogenitus possit renuntiare iuri ex primogenituræ debito, & futuræ successioni accepta portione adhibito iureiurando, iure id approbante pontificio. [f] Sic Esau primogenitus Isaac, vendidit primogenita sua Isaaco fratri minori, iuramento adhibito accepto pane & lentis edulio, neque vltra ad eadem redire potuit. [g] Et ea comprobatione vtitur D. Cyprianus epistola ad Iubaianum, [h] *Quam periculosum*, inquit, *sit in diuinis rebus, vt quis cedat iure suo & potestate: Scriptura sancta declarat, cum in Genesi Esau primatus suos inde perdiderit, nec recipere postmodum potuerit, quod semel cessit.* Regula generalis renuntiantibus actiones suas, non dari ad eas regressum. [i] Ius suum remissum, non potest reperi, vt communi consensu iura ciuilia & pontificia comprobarunt. [k] Et proinde renuntiante patre primogenito, filius eius nepos aui excluditur, qui ex persona patris & iure repræsentationis illud ius haberet, & excluso patre excluditur pacti exceptione filius, vt in simili expresso de hoc textu *in l. 1. de pactis C.* Et effectus paterni pacti transit ad successores, sicut & aliorum pactorum vires actiue & passiue, quod & legem vocantem primogenitum facere posse non dubitatur, vt pactum. [l] Maxime cum nemo plus iuris in filium vel alium transferre possit, quam ipse habeat, vulgatis & simile dicitur de eo cui assignatus libertus, qui præmortuus liberto, transmittit ius hereditatis liberti in filios & nepotes, nisi ipse viuus noluerit hereditatem ad se pertinere. [m] Et prudentissimus imperator Alexander, qui nonnisi cum consilio pluriũ adhibitorum iurisconsultorum leges & edita condebat. *Parentibus*, inquit, *arbitrium*

[a] *vt scribit Plutarchus In Lysandro & Agesilao.*
[b] *vt scribit Aimonius l. 3. de gest. Frãcorum c. 62.*
[c] *liquet ex eodem auctor.*
[d] *Sicut idem auctor scribit eodem Li 3. c. 68.*
[e] *Ritius Li. 3 regum Hispaniæ.*
[f] *c quamuis pactum, de pact. in sex c. cum contingat, de iureiura c. licet eo. tit. in sex.*
[g] *Gen c. 25.*
[h] *& Gratianus refert in c. 8 quã periculosum 7. q. 1.*
[i] *l. quæritur, d. si vend. de adil edict.*
[k] *postquam liti C. de pac, l. 1. §. qui semel c. si ill. & c. 23. q. 4. c. hoc nequaquam c. eos. 7. q. 1, c. si quis episcopus. 92. dist. cũ simi.*
[l] *l. nemo plus iuris, ff. de regu iur. P. c nemo potest eo tit. in sy*
[m] *L. 3, 28. fi. & l. 4. de assignan liber. in L. 1. 38. P. tit. 4.*

arbitrium diuidendæ hereditatis adimendum non est, dummodo non minus is qui pietatis sibi conscius est, partis, quæ intestato defuncto potuit ad eum pertinere, quartam ex iudicio parentis obtineat. Qui autem cognouit iudicium defuncti, eo quod debitum paternum pro hereditaria parte persoluit, vel alio legitimo modo satisfecit, etiam si minus quam ei lege relictum est, si is maior viginti quinq; annis est, accusare vt inofficiosam voluntatem patris quam probauit, non potest. Quæ lex exstat [a]. Quod & intelligitur adhuc quando propter solam repræsentationem patris nepos succederet auo. Alioquin enim si ex proprio capite ei successurus esset, non noceret renuntiatio patris filio, nisi & is renuntiasset quoque.[b] Quarto adfertur exemplum de Honorico filio secundo Giezerici regis Vandalorum qui fuit prælatus Gondabundo filio Gensonis primogeniti dicti Giezerici[c]. Sed ibi consideratur testamentum patris, qui ita statuerat, forsan iuxta mores Nomadum, quibus talis est consuetudo, vt antiquiores superstites succedant in regno.[d]

20 V. Possunt & alia plura exempla adferri, in quibus prælati patrui nepotibus ex primogenito: verum illa pari modo habent, vt plerumque dispositionem paternam in principatu libero, qui non habet legem, vt deferatur primogenito: vel quando ex primogenito inuenitur tantum filius, aut filia ad succedendum inhabiles, puta quia forsan iam filius primogeniti ingressus est religionem eiurato seculo & consequenter dignitatibus secularibus repudiatis, vel quia principatus non admittit fœminas, qua etiam ratione pares Franciæ, seu proceres regni, anno Domini 1216. adiudicarunt comitatum Campaniæ patruo Henrico, prælato nepti suæ ex primogenito comitis Campaniæ, eo quod pater ipse Tibauldus, proficiscens in terram sanctam ita disposuerat testamento, vt si contingeret eum decedere sine masculis liberis, frater ei succederet, certa quantitate summæ relicta marito filiæ suæ.[e]

21 Philippus etiam Pulcer rex Gallorum, adiudicauit comitatum Attrebatensem Matildæ vxori Othonis comitis Burgundiæ, excluso nepote adhuc infante, nato ex primogenito, vt scribit Paulus Æmilius: non quidem ex lege, sed absoluta voluntate & potestate, quia dominus esset feudi, & egebat tunc Othone quem opponeret audaciæ & rebellioni Flamingorum. Possunt enim principes etiã ob causam publicam, dominos rerum rebus propriis exuere, vel nullo, vel aliquo dicis gratia; dato pretio, vt consentiunt iurisconsulti.[f]

22 Sed neque hic poterunt adferri exẽpla ex quib. factũ recensetur nõ ius, quod patrui, nepotes iuuenes ex primogenito successores legitimos, vi præoccuparint, & per tyrannidẽ eos nõ solũ deturbauerint regno aut principatu, sed & sustulerint & necarint.[g] Eo mõ Ludouicũ Sfortiã se prætulisse filio Ioan. Galeatii, in ducatu Mediolanensi, nempe vi & per tyrannidẽ, prætextu tutelæ eius inuadẽdo dominationem: nam is iam successor factus e medio per illum sublatus est,

a In l. parẽtibus, 8. de inoff. testa. lib. 3. C tit. 28.
b l. eum qui ciuitatẽ de interdic. & releg. P. l. emancipatum. 7. §. 1. de senatorib. P.
c Vt refert Procop. li. 3
d Vt tradidit Strabo lib. 16.
e Vt refert Geophridus Ardoinus, lib. de expeditione in terram sanctam, Gallice composito.
f l. Lucius, 11 de euictio. P. Vlpian. in l. item si verberatum, 15 §. item si forte de rei vin dic. lib. 6. P. tit. 1.
g vt tradit Guichardi. lib. 1. histori. Italicæ.

23 Septimo tamen videtur admittendos vt potiores filios superstites defuncti, quam nepotem ex primogenito mortuo ante patrem: ex eo quod censeri possint proximiores defuncto: nam filius est in primo gradu; nepos vero ex filio defuncti, in vlteriore: semper autem vocantur proximiores etiam in successione regni[a], & in aliorum successione proximior succedit in gradu[b]. atque imperator Decius[c], fratrem & sororem secundo esse gradu, nepotem vero ex fratre in tertio rescripsit, & ideo fratrem tanquam proximiorem præferendum esse nepoti. Ceterum iuris eiusdem regulis, placet quoq; iure repræsentationis, nepotem tenere in successione locum patris, cum & natura pater & filius eadem esse persona pene intelligatur[d], atque emendata est l. consanguinitatis, tanquam iniuste & statutum iure repræsentationis nepotem in successione, iure sui patris & gradu vti heredi. & representari patrem per filium etiam docet *l.1.§.f. de colla. bono, ff. & leg. si nepotes eod. titul. l.1.§. si filius de coniungen. cum eman. liber. ff. leg. dotem, eodem titul. de heredibus instituen. ff. in leg. sed si in conditione paragraph.1.*

24 Octauo autem magis aduersari videretur, quod natus ex patre facto incapaci, & incapax successionis, quæ debebatur patri, vt primogenito, dici possit, sicuti *in l.2. de libertis, & eorum liberis libr.6. C. tit.7.* natus ex liberto, postquam in seruitutem fuit ob ingratitudinem reuocatus, non dicitur liber, sed seruus, quia libertas patri ademta fuit *facit l. diuo Marco x1. de quæstio, C.* Quo loci non transeunt priuilegia maiorum ad pronepotes, si intermedii filii aut nepotes facti fuerint illis indigni. Pater vero dum moritur[e], factus censetur incapax, quia quo tempore succedendum est auo, filius non est: & non entis, nullæ sunt qualitates[f]. Et proinde videntur excludendi filii ex persona patris quæ non exstat. Sed certe aliter est respondendum, in his quæ a natura vel genere deferuntur descendentibus: nam etiam sublato de medio patre, vel eo incapace, non censentur filii ideo incapaces, nisi quatenus constitutiones & ipsos filios delinquentium expresse submouent, cuius rei duo sunt iurisconsultorum insignia suffragia: primum est Vlpiani[g], *Si quis*, inquit, *& auum & patrem habuerit senatorem: & quasi filius, & quasi nepos senatoris intelligitur: sed si pater amiserit dignitatem ante conceptionem huius: Quæri potest an quamuis quasi senatoris filius non intelligatur, quasi nepos tamen intelligi debeat, & magis est vt debeat, vt aui potius dignitas ei prosit, quam obsit casus patris.* Alius locus est Alpheni Iurisconsul.[h] *Eum qui ciuitatem*, inquit, *amitteret, nihil aliud iuris adimere liberis, nisi quod ab ipso peruenturum esset ad eos, si intestatus in ciuitatem oreretur, hoc est, hereditatem eius, & libertos, & si quid aliud in hoc genere reperiri potest. Quæ vero non a patre, sed a genere, a ciuitate, a rerum natura tribueretur, ea manere eis incolumia. Itaq; & fratres fratribus fore legitimos heredes, & agnatorum tutelas & hereditates habituros, non enim hæc patrem, sed maiores eius dedisse.*

a vt notat Iaco. Butrigar in sua pract. tit. de succes. feudi nu. 63.
b in l. consanguinitatis iure 3. de legit. hered. li.6. C. titu.57.
c iuriscon. de gradib. & affi. P. l.1. paragraph. si quis igitur vnde cogna. li.38 P tit 8.
d Leg. fin. de impu. & al. substit. Li 6 C. Li 26. Leg 22. de agric. & censit l. e nouell. 118. c.2 & nouell 127. c.1. auth in cessante de Legiti. hered L. g. 2. & authen. in successione C. de suis & legit.
f L. e. eius qui in prouincia de reb. cred.
g in l. emãcipatum 7. paragrapho fina. de senatorib. L.1. primo ff. titu. 89.
h in Lege eum qui ciuitatem 3 de interdictis & relegatis Libro. 48. P. titulo 22e

25 Nono

25 Nono adferri potest ratio, non translatum ius filii in nepotes succedendi auo, quia priuilegium dicitur personale primogeniturae, ideo ad heredem transmitti non potest *l. quia tale, soluto matrimonio ff. l. priuilegiũ de regul. iur. in sex l. in omnibus causis 69. eodem titul. ff.* item quia ius, quod nondum competit, non transmittatur, per iura vulgaria[a]; mortuo autem patri, relinquenti filios non competere successionem defuncti patris aui nepotum, constare videtur ex eo quod hereditas non dicitur viuentis, sed mortui [b]. Et proinde nec adiri nec repudiari hereditas viuentis potest.[c] Quare neque nepos accipiet regnum vel principatum ex persona patris; qui mortuus est antequam pater eius nempe auus nepotis contendentis, moreretur: neq; potuit primogenitus moriens ante patrem quod non habebat, nẽpe successionem patris in filium transferre, nemo ve plus iuris in alium transferre potest quam ipse habeat [d]. Addi potest quod ius primogeniturae est personale, & ideo non possit transmitti ad heredes. quia cum persona exstinguitur [e]. Ceterum haec ratio non potest conuenire primogenito quia minor, non est vera, scilicet non quaesitum fuisse ius primogenito ante mortem patris: certum quippe est, statim nato filio primogenito iuxta praescriptum a lege modũ primogeniturae ius quaesitum: & ideo eadem natura, in filium suum transferre, *vt & docet Tiraquel. in tractat. de primogenitura*[f] estq; ita priuilegium hoc in persona primogeniti primum, dehinc fit transmissibile quaesitum ius ex ea persona. Et quãuis ante mortẽ nempe primogenito non cõpeteret ius viuente patre actu, cõpetebat tamẽ habitu. Exemplum simile in querela inofficiosi, quae competit ex persona praemortui patris, nepoti, contra testamentum aui, etiamsi pater eam non praeparasset, idque iure transmissionis[g] Sic arrogatus cui competit ius legitimae in bonis arrogãtis [h], si praemoriatur patri, transmittit petitionem eius ad heredes, qui p^e^tent mortuo deinceps patre.[h] Et resolutum est, vt quando ius aliquod competit alicui non ex persona testatoris vel alteri⁹ a quo accipitur, sed ex beneficio iuris communis, aut legis specialis, quale ius primogeniturae, & tolli non potest a dante seu a quo capitur, hoc ius transferri ad heredes & peti a debitore, non ex eius voluntate, sed tãquam aes alienum eius[i].

26 Decimo contra nepotes potest adferri tutelae ius & successionis, metiendum eodem modo k: at quando concurrunt ad tutelã patruus & nepos, praefertur patruus apud Vlp. Ergo & successione. Verum nec haec ratio obesse censetur, duplici ratione: quod regula illa, vt qui ad tutelam vocetur, prior ad hereditatem, perpetuo & simpliciter vera non est, sed vt plerunq;, vt nominatim in illis iuribus: alioquin minores proximiores, & foeminę quae repelluntur a tutelę munere, repellerentur a successione, quod falsum in praedictis

a *l. vni. § pro secũdo de ca duc. tollẽ. C. l. emancipata quadmit ad bono. poss. poss. C de iure deliber. cũ similib.*

b *l. 1. de hered, vel act. ven. li. 18. P. titu. 4 l. qui hereditat. 19 & l. neminẽ 27. de acqu. hereditat. lib. 29. tit. 2.*

c *l. qui super stitu 94. eo. ti. de acq he. P.*

d *l nemo 54. de reg. iu. P. c. nemo eo. tt. in sex. l. traditio de acq. rer. do, P. c. nuper 5 de don inter vi. & vx. nemo cum effectu dare potest quod non habet si vniuersae C. de legatis ca. Datheriũ 1 q. 7, li 2. c. de panis cũ simili*

e *c. priuil. de reg. iu. in sex l. quia tale sōlut. mat. P.*

f *nu. 1 0 9*

g *in l si quis filiũ exheredatum 34. de inofficioso teste libro 3. Codi ti, &.*

h *leg si arrogator de adopti. P.* i *vt notat glossa ad l. 1. § si impubere ad verbum debetur de collation. bonor P. Iohann. Andreas in hac hypothesi primogenitura in c. a. licet de voto & in additionibus ad Specu atorem li. 4. ad Rubr. de feud. vbi de hac qu. disput.* k *§. fin. de leg t. patr. t ut. P. l. quo tutela 37. de reg iu. P. l. in l. 3 si duo de legi tuto. . bro, 26. titu o 14.*

iuribus docetur. Dehinc 2. *dict. §. si duo*, habet locum in tutela & successione libertorum, in quibus patruus præfertur nepoti ex altero filio, & sic quoque singulare esse in illis notauit expresse Iurisconsultus, & in aliis successionibus, quæ deferuntur iure sanguinis, aliter respondendum, & nepotem non excludi a patruo tanquam remotiorem. quod & Caius respondit.[a], Item & aliter dicendum, in hereditatibus delatis agnationis iure docet. b

a in l. *liberti nus* 5, *paragr fin* l. *si libertus prate 110 2*, *paragr. 1. de bonis lib. r L. 1. 38. tit. 2.*
b *§liberos autem de cō.ñ. cū emanc.* 4.

27 Vndecimo, Quod si etiam ex aliis nationibus contrarium aliud adiiciatur exemplum, leges principatus poterunt addere diuersitatis causam quemadmodum etiam dici potest, & referri ad voluntatem patris, populique assensum, nulla consuetudine exsistente, imo vero consuetudine pro secundo genito faciente, quod accidit sub Alfonso rege Castillonensi, cuius filius Saucius natu minor commendatus a patre, post mortem prælatus est filiis Ferrandi maioris filii, & Blancæ Ludouici regis Francorum filiæ, mortuo Ferrando ante patrem: ;cur autem inducar ad dicendum consuetudinem, & legem illā regni fuisse, vt filius superstes præferretur præmortui filii filiis seu nepotib; rō peti potest ex conuentionibus matrimonialibus, quibus pactum erat, vt si Ferrandus primogenitus moreretur superstite etiamnum minore fratre, soboles tamen Ferrandi auo postea decedenti, in regnum succederet c: pactum vero ita nominatim non fuisse factum nisi dubitatum fuisset ex lege aut consuetudine in contrarium: derogare autem non potuit Alphonsus legi regni, tabulis matrimonialibus pro nepotibus compositis.

c *vt scribit Æmil. lib. 7*

28 12. Cynus d ait per illam legem, Richardum Malumb. tenuisse, patruum præferendum nepoti, & sic fuisse in rege Roberto seruatum. Lex enim ait de fauore nepotum. *Nam licet hoc nouum præsens lex constituat in nepotes: non tamen abs re est, vt in hoc casu deteriores esse nepotibus filij non sinantur.* Cui legi similes *l. fi. C. de verb. signi.* ibi, *Nullo enim modo filiis viuentibus &c.* l. 2. *quando dies legati cedit* ibi, & l. *Quicunq; fuerit is qui supervixerit sic &c.* facit *l cum ita § fina. & l. heredis mei § f. de leg. 2. ad senatusc. Trebell ff.* Sed verum dicemus, filios deterioris conditionis esse non debere nepotibus, quando paria iura sunt, & concurrunt. At quando in iure primogenituræ, nepotibus pares non possunt esse filii aut patrui, minime: quia primogenitura non communicatur aliis filiis, & a primogenito transit tantum in eius filium.

d l. *si viua. 3. de bo ma. C. li. 6. (1. 9*

29 13 Pro patruo, contra nepotem facit, quod nepos non potest dici primogenitus aui de cuius bonis agitur. siquidem nepos post patrem natus auo; quare cum non conueniant ei verba legis quæ de primogenito loquitur, neque conuenit dispositio e Respondetur autem, hic, nepotem non venire ex propria persona tāquam nepotem, sed iure repræsentationis patris, cui ius iam quæsitum fuit, statim vbi natus est, vt dictum est.

e c. *cum ess. tāte de appel* l. *adigere. paragrap quāuis de iure patrona ff.* c *post translatione paragr ceterum de renuntiationib.*

30 14. Contra nepotem facit, quod filius post mortem patris non repræ-

repræsentet patrem, in iure, quod dum mortuus est pater, non ei cõpetebat, a vbi nepos preteritus, ita demũ rumpit testamentũ, si tẽpore mortis aui, eum filius non præcedit vere vel ficte. Sed iam dictum est hic viuenti filio primogenito iã cõpetere ius & ideo illud trãferre.

31 15. Lex vel mos quibus vocatur primogenitus, non exprimũt, vt filio primogenito mortuo viuo patre, ius transferatur in eius successores. Igitur casus omissus, habebitur pro omisso, & suppleri non poterit b, nec a forma verborum sine certa scientia, est recedendum c. Sed non opus fuit exprimi ita, quia eo ipso quod per natiuitatem ius quæritur primogenito, satis apparet, quod is potest transmittere: aliud autem diceremus; si non quæreretur ei ius. Qua ratione substitutionis spes, mortuo substituto ante institutum, euanescit, nec trãsfertur ad filios, d quia ante cõditionis euentum moritur substitutus, & deficit conditio atque substitutio quæ nondum cõpetit, nõ transmittitur e quia nec ante euentum conditionis in bonis nostris est f.

32 16. Citatur ratio, quod paria sunt non exstare, & inutiliter esse, seu inhabilem esse g: at, si filius primogenitus tempore mortis patris viueret, & esset inhabilis ad succedendum, non vteretur ipso iure primogenituræ nec eius filius, vt citãt ad illud *l. Diuo Marco de quæstio C.* vt quando fœmina non potest succedere feudo, excluditur & eius filius. Ergo quando nõ exstat pater primogenitus, filius eius nepos non succedet auo, quia non succederet si pater esset inhabilis, & hæc paria sint. Respondetur autem per Iohannem Andream, h, maiorem non esse veram perpetuo, maxime quod verissimum est, quã. do fuit ius quæsitum non exstanti, quo tempore exstabat & erat idoneus ad quærendum nec illud ius recusauit. Sic etiã in *d. l. D. Marco* filius reiicitur ex persona patris non exstantis & inhabilis, quia post inhabilitatem natus est.

a vt in l. si quis filio exhæredato. 6. de iniust, rup &c. l. 38. P.
b l si vero paragr. de viro so u matr. P.
c. ad audientiã 11. de decimis.
b c omnino 31. d ff. l. non aliter de leg. 3. cum simil.
c l heredes mei paragr. cũ ita ad senatusc. Trebell.
ff l iubemus parag. fin a. de fideicõ, C.
e l totiis de acq hær. P.
f l. substitut. de acqui re. domi P l. 4. de alimẽ. & cib. legat. P.
g c. 2 de trãs. episcop le. 1. paragr pen. quod cuiusq. vniuer nom. P. l quoties qui satisd. cogant. P.
h in addit. ad 4 l 3 Spec. ad rubr. de feud.

De principatu & imperio fæminarum, & num ex genere succedant tanquam proximiores. CAP. XI.

SCIO quæsitum & controuersum aliquando fuisse de dominatione & principatu fœminarum, *num earum iustum dicatur imperium legitimusq; principatus*: quibusdam negantibus: quibusdam cõprobãtib. Vtrinq; rões, vtrinq; exempla bonę & malę administrationis earũ, vtrinq; & regnorũ diuersæ leges in mediũ proferri & adduci possunt, vt difficilis nobis videatur solutio. Nec nostrũ sit tãtas cum præiudicio tot diuersarumque nationum, tantas componere lites & iudicium interponere: conabimur tamen lucem obscurioribus adferre.

Itaque pro eorum sententia qui negant principari non conuenire huic sexui, quasdam adferam rationes, argumenta & coniecturas seu exempla: deinde & contrarium Deo fauente, fundamentis aliis comprobabo & fulciam. In primis (1) lex sexui posita prima post peccatum & lapsum a voluntate & mandato D E I, erit digna

1. huic rationi respondetur infra nume. 64. & 65.

consideratione: in qua mulier est subdita viro, & non vir mulieri:[a] Ideo de Germanorum moribus Cornel. Tacit. agens, *Fœmina*, inquit, *dominatur, in tantum non modo a libertate, sed a seruitute degenerant.* Atque mulierem ita constat subiectam dominio viri esse, vt nullam auctoritatem habeat, nec docere, nec testis esse, neque fidem dare, neque iudicare possit, multo magis nec imperare. sic D. Augustinus,[b] atque[c] datur ratio diuinæ subiectionis. *Adam per Euam deceptus est, non Eua per Adam quem vocauit ad culpam mulier, iustum est, vt eum gubernatorem assumat, ne iterum fœminea facilitate labatur.* Et rursum,[d] *Mulier debet velare caput, quia non est imago Dei sed vt ostendatur subiecta, & quia præuaricatio per illam incoata est, &c.* Et primum a Deo vir creatus, dehinc a viro & viri costa mulier facta.[e]

3 Prior ita auctoritas (2.) viri tanquam antiquioris & perfectioris, ipsa muliere. Imago Dei in homine, hoc est, quod ad similitudinem Dei sit, vt vnus factus sit quasi dominus, ex quo ceteri orirentur, habens imperium Dei, quasi vicarius eius: quia omnis rex Dei habet imaginẽ: ideoq; mulier nõ est facta ad imaginẽ Dei. Sic. n. dicit Scriptura, *Genes. c. 1. Sap. 2. Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum.* Hinc est, ꝙ Apostolus D. Paulus. 1. *ad Corinth. 11. Vir quidem*, inquit, *non debet velare caput suum, quia imago & gloria Dei est. Mulier autem ideo velat, quia non est gloria aut imago Dei.* quæ ita connectit D. Augustinus *lib. de quæstionibus mixtim noui & veteris testamenti quæ. 106. refertque Gracianus ca. hæc imago, 13. ead. 33. qu. 5.*

4 II. Quemadmodum autem lex Dei videtur remouisse a principatu mulierem, sic etiam lex naturæ ab eodem, sexui imposita (3.) Et est ordo naturalis in hominibus, vt seruiant fœminæ viris: filii, parentibus; quia nulla iustitia est, vt maior seruiat minori:[f] & maior dignitas est in sexu virili & cuiusque plebeii, quam in nobiliore muliere secundum Vlpian.[g] Et Menander, γυναικὶ δ᾽ ἄρχειν οὐ δίδωσιν ἡ φύσις, id est, *fœminæ non dedit natura imperium.* Aristoteles etiam,[h] τότε γὰρ ἄῤῥεν, φύσει θήλεως ἡγεμονικώτερον. id est, *Nam quicquid masculum, natura magis factum ad imperandum fœmineo.* Celebre exemplum quod refert Dictys Cretensis,[i] Penthesileam reginam Amazonum, quæ in auxilium Troianorum cum Amazonibus venerat, ex decreto exercitus Achiuorum, seu Græcorum, seminecem & ex equo ab Achille deturbatam, pedibus attractam, in Scamandrum fluuium præcipitatam, quoniam naturæ sexusque conditionem superare fuisset ausa.

5 Pro iudicio futuræ subuersionis extremæ seculi adfertur a Sibylla inuersio naturalis imperandi: vt pro monarchia hominis, tunc sit vnius viduæ regnum omni orbi imperãs. Sic enim scribit de Antichristi natiuitate,[k] inter cetera signa.

καὶ τότε δὴ κόσμος ὑπὸ ταῖς παλάμῃσι γυναικὸς,
ἔσσεται ἀρχόμενος, καὶ πειθόμενος περὶ παντὸς

ἤδ᾽

a Gen c 3.
b in lib quæstionum veteris testamenti. q. 45. relatus in c. mulierem, 17. sub 33. q. 5.
c in c. Adã seq ex diuo Amb. in hexamero tractatu diei quarta.
d in c. mulier debet, 19. eadem, 33. q. 5. ex diuo Ambr. in c. 2. prioris ad Corinth.
e Gene. c. 2.
2 soluitur hæc ratio inf nu 66.
3 Hoc arg. explicatur inferius n 67. & seq.
f D. Augu. q. 153. in Genesim. glossa ordinari ad c. 46. Genes. vnde sumptus, c. 12. est ordo 33. q 5.
g in l 1. de sen. lib. 1. P. tit. 9.
h Politi. li. 1. c. 4.
i li. 4. de bello Troiano.
k Sibylli lib. 8. Oraculo.

ἦν δ' ὁπόταν κόσμου παντὸς, χήρη, βασιλεύσῃ,
καὶ ῥίψῃ χρυσόν τε καὶ ἄργυρον εἰς ἅλα δῖαν
καὶ χάλκον τε σίδηρον ἐπημερίων τ' ἀνθρώπων
εἰς πόντον ῥίψει, τότε δὴ στοιχεῖα ἅπαντα
χηρεύσει κόσμου. id est,

Et tunc certe mundus sub manibus mulieris
Erit gubernatus, & creditus omnino.
Et quando vidua dominata erit totius mundi,
Et proiecerit aurum & argentum in mare diuinum,
Et as & ferrum vnius diei hominum in Pontum
Proiiciet, tunc sane elementa omnia viduabuntur mundo.

Quæ indicant tantam corruptionem tunc adfuturam seculo, vt neque legitimus & robustus inueniatur principatus, quod & signũ iræ Dei est, & quod populus meruerit a Deo contemni. Quo etiam pertinet prophetia Esaiæ,[a] quæ signa iræ Dei sic expressit. *Ecce enim Dominator, Dominus exercituum, auferet a Ierusalem, ab Iuda validum & fortem, & omne robur panis, & omne robur aquæ, & fortem, & virum bellatorem, & iudicem, & prophetam, & ariolum, & senem, & principem super 50. & honorabilem vultu, & consiliarium, & sapientem de architectis, & prudentem eloquij mystici. Et dabo pueros principes eorum, & effœminati dominabuntur eis, & corruet populus, vir ad virum, & vnusquisque ad proximum suum, tumultuabitur puer contra senem, & ignobilis contra nobilem, &c.* Et paulo post, quod dixerat de effœminatis, explicatur, *Populum meum, inquit Deus, exactores sui spoliauerunt & mulieres dominatæ sunt eis.* Nos quoque alibi b, de his diximus quædam cum istis, vt periculosum reipublicæ imperium fœminarum ostenderemus.

6 Natura molles mulieres (4.) edidit imbecillioris animi & virium, & ad bella non idoneas minusque animosas, c vt pote quas ad edendos pueros & fouendos magis accommodas fecerit, vt paruulorum natorumque imbecillitati compati facilius possent. Pars autem imperatoriæ artis eaque præcipua, in gerendis bellis & sanguine noxio fundendo, & in repellendis violentiis consistere videtur: vt naturaliter mollities mulierum cum robore militari, & ,vt dicam significantius, cum ferocia, aduersari videatur. Vnde Ennius cum notare vellet, mollitiem & segnitiẽ militũ, muliebria dixit eorũ ingenia. *O iuuenes, iuuenes, animos geritis muliebres.* Sesostris rex Ægyptiorum, victoriarum cumulo celeberrimus d, apud gentes quas vi subegisset, si feroces & libertatis studiosos sese strenue defendentes vicisset, cippos inscriptos literis sui nominis & patriæ, & qui referrent ipsum illos vi subegisse, erigebat: siquando vero aliquorum vrbes, nullo negotio & incruento certamine cepisset, apud hos itidem vt apud illos qui strenuitatis certamen ediderant, cippos quoq; statuebat: sed amplius muliebria genitalia adsculpebat, significare volens, eos ignauos esse. Referunt Iustinus ex Trogo, e & Polyænus, f

a cap. 3.

b *Libr. 47. syntag. cap. 11. num. 11.*

4 Hæc ratio explicatur inferius nu. 76.

c *vt scribit Aristot. lib. 9. de histor. anim. c. 1.*

d *Apud Herodot. lib. 2.*

e *in lib. 1.*

f *li. 7 Stratagema n tage exempl. 4*

Cyrum Lydis post Crœsi captiuitatem, iterum deficientibus, per Mazanem subactis, arma & equos ademisse, vestitũque muliebrem gestare coegisse, & omnes texere, aut psallere, atque per muliebria illa effecisse, vt Lydi, qui antea erant ferocissimi & bellatores strenui, redderentur animo molles & effœminati, atque ita euasisse omnium barbarorum ad bellũ inutilissimos. Senarius apud Græcos prouerbialis est, Γυνὴ στρατηγεῖ καὶ γυνὴ στρατεύεται, id est, *Mulier dux est, fœmina æque miles.* quoties totum negotium ignauis commissum est, quoties ii qui imperant & ii qui parent æque sunt formidolosi. de quo & meminit Athenæus.[a]

Prouerb.

a 3. Dipnosoph.

7 Officia mulierum eo pertinent, quæ nihil magni pollicentur in gerenda republica, expressa a Virgilio,[b] --- *ceu fœmina primum,*

b 8. Æneid.

Cui tolerare colo vitam, tenuiq; mineruą
Impositum cinerem, & sopitos suscitat ignes,
Noctem addens operi, famulasq; ad lumina longo
Exercet penso, castum vt seruare cubile
Coniugis, & possit paruos educere natos. vt officium mulierum dicatur, educatio liberorum, & colo & penso intẽtam esse. Alia enumerantur & illa, c dum sapiens propositionem præfatus, *Mulierem fortem quis inueniet?* postea inter fortia eius addit, *Manum suam misit ad fortia, & digiti sui apprehenderunt fusum:* fusum ait non hastã.

c Prouerb. cap. 31.

Quarto ab imperfectione muliebri sumi potest argumentum, quo reiiciantur mulieres a principatu. Fœminam quasi *marem læsum,* dixit Arist.[d] veluti *imperfectum marę.* quod fiat fœmina ex inconcoctione & ex frigiditate sanguinei alimenti.[e] Dixit & Albertus Magnus, *fœminam generari propter materiæ inæqualitatem.*[f] Et rursum.[g] *sed fœminam facere,* inquit, *nunquam intendit natura particularis: sed procedit ex corruptione alicuius principii naturalis, quia intendit natura particularis semper opus perfectum, id est marem facerę, tamen fœmina non est extra cursum naturalem vniuersalis naturæ quæ ordinis est caussa inferioris.* Docet imperfectionem & vitæ muliebris Alcinous.[h] *Verum,* inquit, *quum quamlibet animam cognato astro tanquam vehiculo imposuisset pater omnium Deus instar conditoris legum fatales illis leges explicauit, vt ipse extra culpam delictorum exsisteret. Docuit igitur perturbationes a corpore mortales exorituras: primo quidem sensum, postea dolorem ac voluptatem, metumq; ac iram, quas quæ superarent, neq; se trahi permitterent iuste victuras, & in cognatum astrum deniq; redituras: quæ vero ab iniustitia superarentur secunda gubernatione in vitam fœminæ migraturas: & quæ nondum ab improbitate cessassent, in brutorum denique naturam degeneraturas.*

d li. 2. de generat. anim. ca. 3.
e vt explic. Ioan. Grammat. lib. 4. de gen. anim. cap. 1.
f in poster. capi. 213.
g in 2. Physic. tracta. 1. ca. 5.
h Li. de doct. Plat. c. 15.

9 Quinto, *Pudor,* qui mulieribus proprius videtur (r.) inhibet eas consortiis virorũ interesse,[i] maxime iuuenum turmis militũ, quib. efferata mens, licentiam ad audendum promouet. & vt ait Euripides,[k] γυναικὶ τοι αἰσχρὸν μετ᾽ ἀνδρῶν ἑστάναι νεανιῶν. id est, *turpe est mulieri stare cum iuuenibus.* Consenserunt fere in hoc gentes omnes, vt honestum

r hæc explicantur infra num 78. & seq. & de velamento 81.
k Cap. mulieres de maior. et obed. in sexto
l In Electra, actu 1.

nestum non videretur prodire mulieres in publicum, aut interesse consortiis hominum. Talisq; etiam apud Ruthenos memoratur a Sigismundo Libero Barone,[a] cõditio earũ, vt nulla honesta putetur, nisi domo conclusa viuat: & quicquid mulierum manibus suffocatur, siue gallina, siue aliud aliquod animalium, id abhorreant tanquam impurum: atque cum viris absentibus & seruis, forte gallinas iugulare volunt, stant præ foribus tenentes gallinas aut aliud animal & cultrum, prætereuntesque viros vt ipsi interficiant, rogant.

10 Apud Iudæos tam solemne erat fœminis eorum velamen capitis, vt inde noscerentur, idque sine lege. [b] Sic Rebeca conspecto a longe sponso, velauit faciem [c] Susanna in iudicium tracta, velata [d], ne adhuc pulcritudine placeret iudicibus impiis Velabantur & virgines apud Corinth suo tempore, *inquit Tertullianus*, [e] Et rursum. [f] *Non permittitur mulieri in ecclesia loqui, sed nec docere, nec tingere, nec offerre, nec vllius virilis muneris, nedum sacerdotalis officii, ministerii vindicare.* Et postea, *Iudicabunt vos, Arabicæ fœminæ quæ non caput, sed faciem quoq; ita totam tegunt, vt vno oculo liberato contentæ sint, dimidiam frui lucem, quam faciem totam prostituere.* Atque virgines fuisse conclusas, nec solitas egredi ostenditur ex 2. Machab [g] Et Æmilius Probus [h], de matre familias apud Romanos agens, mulieres secretas a viris, vixisse docet. *Neque*, inquit, *in conuiuium adhibetur, nisi propinquorum, nec sedet nisi in interiore parte ædium quæ synæconitis appellatur.* Et Constantinus imperator. [i] *Fœminas propter pudorem & verecundiam earum, cœtui publico demonstrari non cogimus.*

11 Difficile etiam arrogatio fiebat olim fœminarum, quia arrogationes non temere aut inexplorate committebantur, & non fiebant nisi per comitia curiata, arbitris etiam pontificibus, & quod fœminis nulla comitiorum communio esset. [k]

12 Sexto probatio ducitur, (6) quod habitus muliebris non sit expeditus ad bellum, nec eum mutare liceat & ad vitandam etiam hanc sexuum mixtionem, lex diuina [l] statuit, *Mulier veste virili, nec vir vtetur veste fœminea: abominabilis enim apud Deum est qui facit hæc.* Citat & ex consilio Gangrensi ca. 13 Burchardus, [m] de fœminis quæ propter continentiam muliebrem mutant habitum, canonem in hæc verba, *Si qua mulier propter continentiam quæ putatur, habitum mutat, & pro solito muliebri amictu virilem sumit, anathema sit.* refert & Gratianus. [n]

13 Septimo, Qui concesserunt rempublicam posse curare mulieres, ea quæ committerentur non maiora sed leuiora esse debere, definierunt. (7) Sic Plato, [o] seu de iusto, agens de institutione mulierũ, mandat omnia priuata publicaque tum pacis tum belli studia, mulieribus cum viris communia fieri, ne mancum sit genus humanũ, eo tamen pacto, vt in singulis, grauiora viris, leuiora mulieribus committantur. Aristoteles *1. politi.* dixit, consilium mulieris esse inualidum, & *libro* 2. non bene a mulieribus regi ciuitatem. atque

a *in commẽtariis rerum Moscouitarum.*
b *vt scribit Tertullia. de corona militis.*
c *Genes. 24. vers. 64.*
d *Dani. ca. 13. vers. 32.*
e *eodem.*
f *de velandis virginib.*
g *Ca. 3. ver. 19.*
h *in princip. de vitis Imperat.*
i *In l. 2. de his qui veniam ætatis impetrarũt. lib. 2. tit 46.*
k *Gell. lib. 5, cap. 19.*
6 explicatur hęc sententia infra nu 82.
l *Deuteron. c. 22. ver. 5.*
m *Li. 8 decretor. ca. 60*
n *in capi. 6. si qua mulier 30 dist.*
7 hoc explicatur infra nu 85. & 86.
o *L. 31 seu dialogo 5. de repub.*

Bologninus[a] in condendis statutis, vult non adhibendum cõsilium mulierum quod in illis non resideat prudentia, ita incõstantia, mutabilitas, & ad omnia fere momẽta versatilis mẽs, notatur in illis.[b]

14 Sic mulier in ecclesia non potest habere curam animarum, quo ad exercitium actuale, quanquam ius beneficii habentis curam, & ipsum ius curæ, possit pertinere monasterio monialium. *Felinus ad c. dilecta, num. 2. de maio. & obedien.* & ibid. docetur, mulierem non posse exercere ea quæ sunt ordinis ecclesiastici: & si ordinaretur, non recipere characterem. In principio 15. *q.* 3. apud Gratianum, & *in cap. noua quadam, de pœniten. & remissio.*[c] prohibetur mulierib. & abbatissis moniales benedicere proprias etiam, ipsarum confessiones in criminalibus audire, legere Euangelium, publice prædicare, vt absonum & absurdum. Item & sacra vasa contingere[d] aut excommunicare, quamuis prælaturam & iurisdictionem habeant.[e]

15 Iura ciuilia etiam (9) mulieribus officia, quæ sunt auctoritate & vtilitate publica, interdixerunt mulieribus, *in l. 2. de regul. iur. P. l. penul. de eden. P. l. imperialis, circa medium, C. de nuptiis*, non potest iudicare mulier,[f] non postulare in iudicio[g], non testimonium dicere in caussis criminalibus,[h] nec in testamento,[i] non accusare, nisi sua intersit, vel suorũ,[k] non pro aliis interuenire, seu fide iubere,[l] nec ea habet filios suos in potestate.[m] Ideo & Paulus Iurisconsultus ait, *Suos hæredes illos non habere*[n], & inæqualis ita in liberos matris & patris potestas, licet æqualis a filiis illis debeatur pietas.[o]

16 Octauo, Existimarunt & antiqui prudentes, mulieres non continuare familiam (10) illustrium virorum, vel regum, ex quibus oriri possunt; & suæ familiæ, finem esse & caput[p]. Ita vt ait Iustini. *Qui ex filia tua nascuntur, non sunt in potestate tua, sed patris eorum,*[q] *& patris non matris familiam sequuntur.*[r] Et vxor sequitur forum viri iure ciuili, non patris,[s] eius domicilium,[t] ciuitatem & familiam.[u] Labeo Antistius, iuris valde peritus, *li. 4. ad edictum prætoris. Soror, inquit, appellata est, quod quasi seorsum nascitur, separaturque ab illa domo in qua nata est, & in aliam familiam transgreditur.* Cum contra, fratris vocabulum Publius Nigidius homo impense doctus subtili ἐτύμῳ interpretur, vt sit quasi fere alter[x] Obseruauit Heraclides Ponticus in allegoricis homericis, Homerum solitum vti epithetis patronymicis a patre, ex materno autem genere ductis, nusquã plane apud ipsum reperiri. Constat ex iure Romanorũ, mulieres sequi conditionem & fortunam virorum quibus coniunguntur, & propriam quam habent ante nuptias ex patre immutare, vel in deterius vel in melius ex qualitate maritorum & familiæ illorũ. Quod Vlp. his verbis[y] explicat: *Fœminæ nuptæ clarissimis personis, clarissimarum personarum*

a *in repetitio. authent. habita, ne filius pro pa. tre. C.*
b *in c. forus, de verb. sig.* 8 explicatur hoc infra, nu. 87.
c *lib. 5 ti. 38.*
d *cap. sacratas, c. mulier 23. distin.*
e *a. d. ilecta in Christo, 12 de maiorit. & obedient, li. 1. ti. 33. & c. de monialibus, de sententia excõ.* 9 explicatur hoc infra nu. 88, & 89.
f *in l. cũ prætor. de iud. P.*
g *l. 1. §. sexũ de postul. P.*
h *ca. mulierẽ 33. q. 5 ca. forus de verbor. sign.*
i *l. in test §. mulier. q. ui test facer poss. l. qui testa, eo ti.*
k *l. 1. 2. 8. 11 de accusati. lib 48, P. ti. 2. l. 5. & 12 C qui accusar non poss lib 9. titu. 1 eum sim*
l *l. 1. ad sena tusc. Vellei. P.*
m *l. fœmina, de adop. § ceteri de hæred quali. & diff.*
n *l. illud. § ad testamenta. de bonorum poss. contra tab. P.*
o *l. furiosa, de curator. furios. P.* 10 hoc explicatur infra nu. 90.
p *vt ait Vlp. in l. pronuntiatio, 195. §. si de verb sig.*
q *§. si. de patria pot. apud Iustin.*
r *d. l. pronuntiatio, in princ.*
s *l. cum quidam de iurisd. omnium iud P.*
t *l exigere. de iudiciis P.*
u *l. fin. §. item rescripserunt ad municipales P. l. mulierẽ, de ritu nup. P.*
x *vtrũq; refert Aulus Gell. li. 13. c. 10.*
y *in l. fœmina 8. de senat. li. 1, P. ti. 9.*

personarum appellatione continentur. Clarissimarum personarum nomine senatorum filiæ, nisi quæ viros clarissimos sortitæ sunt non habentur. fœminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt, parentes vero, donec plebeij nuptijs fuerint copulatæ. Tandiu igitur clarissima fœmina erit quandiu senatori nupta est vel clarissimo aut separata ab eo, alij inferioris dignitatis non nupsit. Consentit imperator Alexander.[a] *Si vt proponitis,* inquit, *& auum consularem & patrem prætorium virum habuistis, & non priuatæ conditionis hominibus sed clarissimis nupseritis, claritatem generis retinetis.* Rursus ccc. Valentinianus, Theodosius & Archadius.[b] *Mulieres*, inquiunt, *honore maritorum erigimus, genere nobilitamus, & forum ex eorum persona statuimus, & domicilia mutamus. Sin autem minoris ordinis virum postea sortitæ fuerint, priore dignitate priuatæ, posterioris viri sequentur conditionem.*[c] Et mortuo marito vidua, eius qualitatis censetur, aut plebeia, aut nobilis, cuiusmodi fuit vir, cuius vidua est, nempe vltimus, si plures habuerit. Ex quibus absurdum videri potest filias regum vel principum succedere, cum conseruatio familiarum, non possit inde consequi, sed potius regna ad extraneas familias per nuptias transeant, & ita exstinguatur splendor antiquus familiæ & maiorum qui regnauerint antea vel dominati fuerint. Quod odiosum est principibus, & valde acerbum quibuscunque, non videre imagines maiorum in regiis & domibus fixas, vel videre reuulsas, vt dicebat imperator.[d]

17 Nono, Ex legibus humanis inueniemus, vt partim probatum iam, mulieres habitas deterioris conditionis (11) ipsis viris, & a negotiis grauioribus vbi plus virtutis, fidei, & prudentiæ requiritur, esse submotas, de quibus iurisconsulti agunt,[e] & ab omnibus officiis publicis, quale est principis, & iudicis, remotas Vlpianus retulit[f] & maxime virilibus.[g] Athanasius oratione contra Idola reprehendit Gentiles, quod deas fœminas fecerint, quas nec eorum testimonio est ad consilium reipublicæ admittere tutum. Annotatum *in Annalibus* pro monstro, quod sub solo primum Antonino Heliogabalo, dicto ante nomine Vari, mulier in senatum admissa est nempe eius mater Semiamurica, quam, & sententiam in senatu admissam, rogari iussit, permisitque primus eam habere cœnaculum mulierum, in quo antea fuerat conuentus matronalis solemnibus duntaxat diebus, vnde & prodierunt senatusconsulta ridicula de legibus matronalibus, quæ & quo vestitu incederent, quæ & ad cuius osculum venirēt, & de similibus eiusdem farinæ,[h] sed post mortem Heliogabali eo cum matre necato, cautum ne vnquam senatum mulier ingrederetur, vtque inferis caput eius deuoueretur dicareturque per quem id esset factum, *vt idem Lampridius scribit*, sublato & abolito cœnaculo, quod conatus restituere Aurelianus, sed frustra, *vt scribit Flauius Vopiscus in eo.*

18 Maiores nostri dicebat M. Porcius Cato,[i] nullam ne priuatam

a *L 1. dignitatu L. 12. C. ti. 1.*

b *in l. 13. eiusdem tit.*

c *idem in c. 36. § nontamen, nouell. 22. tit. de nuptiis.*

d *in l. lex quæ tutores de administ. tutor. C.*

11 hoc explicatur inf. nu 92.

e *in l in multis, 9. de statu hominũ L. 1. P. ti. 5.*

f *in l fœminæ 2. de reg. iur L. 56. P. ti 17.*

g *L. 1. § 6. de postulat. P. l 18. t. de procur cum simi*

h *de quibus scribit Lampri. in Heliogab.*

i *Apud Liuium L. 4. defendens legem oppiā.*

quidem rem agere fœminas, sine auctore voluerunt: in manu esse parentum, fratrum, virorum, multo magis & prohibuerunt rempublicam capescere, foro quoque & concionibus immisceri, leges rogare aut dissuadere, vbi patiuntur esse æquales viris, extemplo simul superiores esse contendunt. absurdum autem videtur habere alios in sua potestate eas quæ non sunt suæ potestatis. [a]

19 Nec tantum in rebus prophanis, sed & in rebus sacris existimantur deterioris cōditionis mulieres (12.) Et prohibētur in illis ingredi certas capellas consecratas Deo, & quibusdam sanctis, vt in ecclesia S. Ioannis in Burgo Papiæ prohibentur, nisi velint affici pœna mortis furentis, *vt tradit Iacobus Gaula, in sanctuario Papiæ.* Idem refertur de ecclesia S. Ioannis Baptistæ Ianuæ. Idem in ecclesia sancti Fiacri Scoti, vt & illæ quæ tentarint ingredi, in rabiem versæ sint, *vt notat Guaguinus in vita Clotarij.* In quibusdam etiam sacris Ethnicorum, mulieres arcebantur, nec licebat illis interesse, nonnulla absque fœminis sacra fiunt, *vt ait Minutius Fœlix, in Octauio* Abstinuerunt a sacrificio Herculis mulieres. [b] De sacrificio Syluano faciendo a rustico, Cato *lib. de re rustica c 83. Mulier ad eam rem non adsit, neue videat quomodo fiat.* Ita in quibusdam sacris a lictore clamabatur, *vt scribit Sextus Pompeius Festus. Hostis, vinctus, mulier, virgo, ex esto. i. extra esto. Mulieres,* inquit D. Paulus, [c] *in ecclesiis taceant, non eis permittitur loqui, sed subditas esse.* & rursum. [d] *Mulier in silentio discat, & cum omni subiectione. Adam enim primus formatus est, deinde Eua: & Adam non est seductus, mulier autem seducta in prauaricatione fuit.* Et in Ecclesiastico cap. 25. vers. 29. *Mulier si primatum habeat contraria est viro suo.* Ad Colossens *ca. 3 vers. 18. Mulieres subditæ estote viris, sicut oportet in Domino.*

20 Atq; decimo loco ne lōgius abeamus ab instituto de principatu sermone, militaria feuda non fuerunt regulariter concessa mulierib. quæ a successione etiam eorum exclusæ sunt. [e] Imo & nepos ex filia excluditur, [f] etsi feudū etiā datum sit expresse, pro accipiente & descendentib. masculis & fœminis Masculi preferūtur quandiu extātur. [g] Dant rationes Baldus, [h] & alij. Primum ratione inquiunt, naturali, sunt incapaces, quia fœmina nō potest portare arma, nec leuare faydam contra hostes. [i] 2 Propter iustitiam honestatis, quia non debent se immiscere cœtibus virorum, maxime si sit illustris. [k] 3 Propter fragilitatem sexus. 4 Propter lubricitatem voti, quia ter mutatur in hora. 5 Propter periculum euitandæ euulgationis secreti. Quæ omnia dicunt discrepantia a natura feudi. [l] Potissima autem ratio illorum est, quod qui non potest seruitium exhibere propter quod datum est feudum, eo priuari debeat. [m] Ea ratione mutus & alias imperfectus, non idonei armis & sacramento fidelitatis, priuantur

a Vt ait l. sic euenit, ad l. Iul. de adul. T.
12 Hoc explicatur infra nu. 93.
b Gellius Li. 11. c 6. Macro. L. 1, Saturn c. 12 vbi ratio & Sextus Aurel. Victor, de origine gentis Romanæ
c 1 ad Corin. c. 14.
d 1, ad Tim. c. 2. vers. 11.
13 Hoc explicatur inf nu. 94.
e c 1, de beneficio fœmineo ca. 1, § hoc autē notandum tit. qui feudum dare poss nt c. 1. §. ad filias, de success sio. feud c. vni an mutus &c. c. 1 de aliis feu. pater f ca. 1, § hoc autē notandum qui feudum dare possint.
g c. 1 etiam episcop. vel abbat. &c. in feud. de cuius intellectu agit Alc. cō. 9 incip. ponderatis his vo s & con 29 inci quoniam abunde Li 1. Dec. con 139 & 193. *h Ad* l. *quoties de suis & legit Iacobinus de S. Geor. tract. de feudu, ad verba Marchio in Itaua, nu 4. i Gloss ad c. 1, §. hoc autem, qui feudum dare possunt. k Per* l. *si qua illustris, ad senatusc. Orphitia. l iuxta c. 1, de forma fidelitatis in vsu feud. m § si. an mutus vel alias imperfect feudum retineat, Li. 2 tit. 36, & §. mutus, episcopum vel abbatem feudū dare nō posse.*

nantur feudo, sicuti & vasalli qui clerici fiunt, vel monachi, iuxta feudorum vsum, amittunt feudum tanquam armis militaribus non idonei. a

21 Vndecimo, Superioribus adiungi possunt exempla, (14) quibus male & perniciose respublica se habuit, cum mulieres, vel mulierib. addicti rempublicam gesserunt. vel gerere tentarunt, quemadmodũ multa narrãtur de regina Ægypti Cleopatra a Dione Cassio [b] qui & deinde libro 50. addit, *Propter hanc Cleopatram declaratus*, inquit, *hostis Romanus Antonius, quare & Octauius contra eum excitans milites dicebat eum mutatum fuisse per illam a priori virtute. Quod fieri non posset, vt qui regio luxui mollitiaq; muliebri indulgent, viro aliquid dignum vel consulant vel agant. est enim necesse omnino vt quibus vnusquisq; vitæ rationibus vtitur, earum similis reddatur.* Liuia mater Tiberij Cæsaris, longe alias fœminas superbia superauit, c vt & imperium viuente filio se posse administrare putauerit, donec is publicis omnibus actionibus ei remotis, familiaris rei curam gerere mandauit. Propter quod & illa illi vsque molesta fuit, vt peregrinationes ideo instituerit. Iterum Dio ait [d] maximum fuisse spectaculum, nouum videlicet & reprehensum quod Agrippina, secunda vxor Cæsaris, Claudio publice quoque de republica respondenti, aut legatos audienti, ei adfuerit in proprio tribunali locata Aristoteles e Lacedæmoniorum rempublicam reprobandam censet, quod magna ex parte muliebri imperio gereretur. *Imperiosum enim*, inquit, *genus muliebre, & quod animi mores hominum subigere sibi valde desideret.* Quod & Iuuenalis descripsit, [f]

Hoc volo sic iubeo, sit pro ratione voluntas,
Et clames licet, & mare cœlo confundas homo sum, &
Nil vnquam inuita donabis coniuge, vendes
Hac obstante nihil hac si volet emetur:
Hæc dabit affectus, ille excludetur amicus Iam senior &c.

a ca. 1, de eo qui arma bellica deposuit. &c. qui cleri in si de feudo controuers. fuerit in l. feudorũ

14 Explicatur hoc paucis inf. nu. 95.

b Li. 42. & 48.

c vt idẽ Dio. refert Li. 57.

d Li. 60.

e Li. 2. polit.

f Saty 6, vbi statum illũ turbulentũ depingit.

22 Postremo addi potest (15) regnum Israel & Iuda, non admisisse fœminas, & vnam tantum Athaliam inueniri quæ tyrannice aliquot annis, occisa omni regia stirpe, vno demto, imperauit. Est & exemplum in Gallia & Francorum regno, in quo iure legis Salicæ excluduntur a successione eius & dignitate, & ignobiles & mulieres: Quorum exemplo alia regna & principatus componi debere videtur.

15 hoc explicatur inf. nu 96.

23 Et hæc videntur excludere a successione principatuum regnorum & imperiorum mulieres, siue illæ tanquam proximiores filiæ, siue vt remotiores, ius succedendi præsupponant sibi deberi. Ceterum in contrariam sententiam multa quædam alia videntur mentem & iudicium trahere. Primum itaque ex lege diuina, non ita habendas despectui mulieres, vt a reipublicæ administratione & principatu, omnino & semper remoueantur, liquere etiam posse ostendemus. Siquidem Deus ab initio, si opus sit rem

ab exordiis repetere, & ita Dei voluntatem in vtroque sexu auctorando, promere, hominem creauit, masculum & feminam creauit illum, benedixitq; illis, & ait communi benedictione: *Crescite & multiplicamini & replete terram, & subijcite eam, & dominamini piscibus maris & volatilibus cæli, & vniuersis animantibus quæ mouentur super terram* [a] Quod si quis contendat, ibi quidem vtrique sexui dominationem datam in animalia, sed non datam mulieri dominationem in homines, respondebo, neque quoque ibidem eandem dominationem in homines masculis datam esse. Etsi instet alibi datam homini potestatem seu viro, & si admittamus adhuc vrget *c.2, Gene. ver.* 18. Vbi dixit Deus, *Non est bonum hominem esse solum faciamus ei adiutorium similem sibi.* Quare & fecit mulierem ex ipsius hominis non alterius rei substantia, nõ ex pedibus vt inferior esset, aut ex capite, vt præstantior, sed ex latere, vt æqualis in facultatibus hominis esset, vnde & appellatione hominis, vt etiam norunt iurisconsulti, contineri mulierem vt virum. [b] Deus non exclusit in creatione naturam mulieris a principatu legitimo, neque solum hominis sexum voluit principatum in homines expresse habere. Neque obest quod post peccatum dictum sit mulieri, *Et sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui.* [c] quia ibi agitur non de potestate legali, qua etiam præstantiores subiiciuntur non mulieribus, sed agitur de potestate naturali, in qua est ordo, vt inferiores subiiciantur melioribus, qui eos antecedunt, vt est ordo naturalis ille, vt marito vxor obtemperet in his, quæ matrimonij iuris sunt, & filius patri, in his quæ gubernationis naturalis sunt. [d]

24 Docet pluribus Aristoteles. [e] Quibus & reliqui consentire videntur auctores. Non idem esse dominationem, illam domini in seruos, mariti in vxorem, parentum in liberos, præstantioris naturæ in infirmiores, & gubernationem reipublicæ, vt neque similes sunt inter se omnium principatuum gubernationes. Nam aliud liberorum secundum naturam, aliud seruorum est imperium. Et imperium in re familiari est vnius, nam ab vno regitur omnis domus. In republica vero liberorum & æqualium est gubernatio, & alia scientia regendi seruos, alia regendi vxorem, alia regendi filios, alia regendi rempublicam. Habere potestatem regendi rempublicam & sibi æquales homines, & facultatem imperandi & cogendi, hoc ex natura non est datum homini, quia ex natura par in parem non habet imperium, fratres sunt homines & mulieres, ab vno parente orti, difficileque est inter homines vnum imperare posse, nisi adsit superior & diuina auctoritas, *vt & nouit Plato.* Ordinatio Dei est, potestas in homines, *vt ait diuus Paulus.* [f] Ratio tamen naturalis & societatis necessitas, exigit, vt docuimus ab initio, aliquem constitui principem, ei obtemperari, & potestatem ei concedere liberam. [g] Sed num potius viro quam mulieri deferenda sit potestas, hic non habemus expressam eam decisionem, vt nunquam mulieri deferatur, & Deus ipse

a *Gen. ca. 1. ve. 27 & 28. D. Matth. c. 19. ve. 4, D. Marc. 10, ver. 10. c,*

b *L hominis appellatione 152, de verb. sig. l 1, § 1. de libero homin. exiben.*

c *Gen 3 ver. 16.*

d *c. est ordo 33. quæst. 5.*

e *L. 1. polit. c. 3 & 4. & L. 3. c. 4. & alib & Cic. in Paradox.*

f *ad Rom. c. 13.*

g *L ex hoc iure de Iust. & iur. P.*

ipse hoc non constituit in origine creationis, neque ex gentium iure ita seruatum vt nunquam imperare possit, quin contra vt docebitur, & mulierum imperia admissa, nec a Deo reprobata fuerunt, alioquin legitime data vel relicta.

25 II. Hominis & mulieris mens, ratio, actiones, & similia ab anima pendent, in mulieribus autem & viris non datur distinctio sexus earum animarum, vt vna in muliere dicatur fœmina, alia in homine mascula: spiritus sexu carent, sexus quippe generationis est instrumentum, anima vero non generat animam, sed ipsa indiuidua permanet. Quamobrem si anima mulieris capax sit, vel superiori donata extraordinaria virtute, vel aliter gubernationi reipublicæ idonea: vel si ei gubernatio, dominatio, principatus, iurisdictio, facultas, a Deo, populo, lege, moribus, differatur modis licitis & non reprobatis, cur obiiciatur ei sexus non est facile obiicere, cum sexus generationi inseruiat, hic autem non agatur de ea facultate, sed de alia, quæ aliunde, quam ex ea parte pendeat. Ita apud Deum non est Iudæus, neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus neque fœmina. Omnes enim sunt vnum in CHRISTO IESV, [a] Nulli præclusa est virtus *ait Seneca*, ea omnes admittit, nec censum nec sexum eligit, multæ auditæ & visæ reginæ fortes, cautæ, castæ, quæ virilibus curis fœminarum vitia exuerant. [b]

a *ad Gal. c. 3. ver. 28.*

b *vt refert Tacitus 6. Annalium.*

26 Tertio conati sunt & Iurisconsulti & Cæsares docere, lege naturali nullam constituendam esse differentiam, quod pertinet ad prærogatiuas humanæ dignitatis, inter sexum masculorum, & fœminarum, aut in successione bonorum. Iustinianus ita, [c] *Maximum vitium*, inquit, *antiquæ subtilitatis, præsenti lege corrigimus, quæ putauit alia esse iura seruanda in successione parentum si ex testamento veniant in masculis, & alia in fœminis* &c. *Qui enim tales differentias inducunt, quasi naturæ accusatores exsistunt, cur non totos masculos generauit, vt vnde generentur non sciant.* &c. Et rursum, [d] probat legem 12. tabularum, per quam *bene humano generi prospectum esset, quæ vnam consonantiam, tam in maribus quam in fœminis legitimis & in eorum successionibus, necnon & in liberis, obseruandam esse existimabat, nullo discrimine in successionibus habito, cum natura vtrunque corpus ediderit & maneat suis vicibus immortale, & alterum alterius auxilio egeat, & vno semoto & alterum corrumpatur.* Vnde & axioma videtur colligere, vt quæ paria sunt naturæ iura, eadem videantur & paria exigere. Plato [e] sic etiam eleganter ait, *Nullum est inter eos qui ciuitatem administrant officium mulieris proprium, qua parte est, mulier est, aut viri proprium qua vir, sed æque dispersa in animantibus vtrisque natura, & omnium quidem munerum naturæ particeps est fœmina, omnium & vir, quamuis in omnibus imbecillior viro est fœmina, & ita genus a genere superatur. Mulieres autem multæ multis viris ad multa præstantiores.* Iustinianus [f] in successione

c in l. 4. de Li. præterit. L. 6. c. tit. 28.

d in l. lege duodecim tabularum, 14 de legitimis hered. eo L. c. 11, 58.

e Li. 31. dialogo 5. de repub. seu de iusto.

f in nouella 18. c. 4 § ne qui illo de cetero ii d... tunc & se... misse.

cessionis iure æquauit nepotes ex filia descendentes, nepotibus natis ex filio, non ferens fœminam a masculo in talibus minui. *Neque enim*, inquit, *masculus ipse in se, neque fœmina solum ad natiuitatis propagationem sufficiens est. Sed sicut vtrumque eorum coaptauit Deus, ad generationis opus, ita etiam nos eandem vtrisq; seruamus æqualitatem.* Idem rursum imperator,[a] improbat & emēdat Armeniorum vt barbaram & naturæ aduersam consuetudinem, & ad Romanarum legū reducit obseruantiam, cum quod ad dotes, tum quod ad successionem qua excludebantur apud illos mulieres. *Existimauimus* inquit, *expressa lege illud corrigere, quod male apud illos Arabes delinquebatur, & non secundum barbaricam gētem, virorum quidem esse successiones tam parentum quam fratrum & alterius generis, mulierum vero nequaquam, neq; sine dote eas ad viros venire, nec enim a maritis futuris, quod barbarice hactenus apud eos seruabatur, non ipsis solummodo hæc ferocius sentientibus, sed etiam gentibus ita exhonorantibus naturam, & fœmineum iniuriantibus genus, tanquam non a Deo sit factum, nec seruiat natiuitati, sed tanquam vile & exhonorandum, & extra omnem competentem honorem.* Et generaliter idem, cognationis & agnationis discrimen maxime in successionibus in fauorem filiarum & mulierum sustulit.[b]

a novell 21 de Armeniis

b in nouella 118 ca 4, §. nullam vero de hered. ab intestat. ven.

c vt scribit Aristot. Li. 2. politca 4

d dialogo 7. de legib vel de legum latore Lib 34.

27 Quarto, Leges inueniuntur quoque gentiū quæ admittunt fœminas æque ac mares ad reipublicæ administrationem, & ad rem militarem exercendam,[c] Socratem statuisse in sua republica, mulieres vna pugnare debere, & eandem disciplinam habere quam custodes. Latius explicat Plato,[d] *Eandem quoque de fœminis quæ & de masculis lex mea sanciet, eadem enim volumus ab vtrisque exerceri. Neque verebor dicere equestrem disciplinam atque gymnasticam ita mulieribus vt viris honestam esse Hoc enim ex veteribus audiui fabulis fidemque adhibeo. Nostris etiam temporibus non ignoro esse circa Pontum innumera mulierum millia, Sauromantidasq; vocari, quibus non equorum modo, verumetiam arcuum ceterorumque armorum æqualis cura cum viris & exercitatio sit instituta. Sed rationem quoq; ad hanc rem habeo. Aio equidem si hæc ita fieri possunt, stultissimum hoc in nostris regionibus esse, vt non iisdem studijs mulieres ac viri, omni conatu consensuq; dent operam, ferme enim ciuitas omnis hoc modo pro dupla dimidia fit ex eisdem laboribus atq; tributis, qui sane legislatoris error est mirus.* Et paulo post, *Et puellæ quidem, saltare pugnareque cum armis consuescant, mulieres autem castra mouere, ordines struere, & arma sumere atque deponere si nullius alterius rei gratia, attamen si res cogat, vt in militiam viri omnes proficiscantur, possint si quid aduersi acciderit, ciuitatem defendere, vel si tanta hostium siue Græcorum siue barbarorū multitudo agros inuaserit, vt necesse sit mulieres quoq; pro ciuitate arma capere quorum nihil est quod non facile euenire possit. Magno certe reipublicæ vitio dandum est, ita ignaue mulieres educari, vt nec veluti aues quidem pro filiolis contra feroces audeant bestias pugnare, morique*

potius

potius velint, cunctaque subire pericula, quam statim ad aras templaque confugere, opinionemq; de genere hominum dare, omnium ignauissimum animalium esse. Clinias, *Per Iouem, hospes, & dedecori hoc & detrimento est ciuitati.* Ath. *Legem igitur hanc sanciamus, vt rem bellicam mulieres non negligant. Sed ciues omnes tam mulieres quam viri, illi dent operam.* Clinias, *Sanciamus.*

28 Quinto leges a mulieribus latas quoque narrare possumus, quæ & a posteris seruatæ sunt. Vt refert Herodot.[a] aliquos ex Atheniensium Prytanneo progressos Caricas habuisse mulieres, quarum iam ante parentes interemerant, vt propter illam cædem mulieres Caricas, legem tulisse, quam iureiurando inter se firmauerant, & tradiderunt deinceps suis filiabus, quod cum maritis nunquam cibum sumerent, neque propriis nominibus compellarent, propterea quod eorum patres maritos atque filios trucidassent, & cum hæc patrassent simul orbas ad concubitum rapuissent.

29 Sexto Consilium mulierum vtile aliquando fuisse gubernationi reipublicæ, exempla quoque fidem faciunt. Celtæ *auctore Plutarcho.*[b] cum superatis Alpibus Italiam adirent, bellumque intestinum inter se pararent, interuentu & precibus mulierum ad concordiam reuocati sunt: ex quo nata apud eos consuetudo, quæ posteris nepotibus hæsit, vt quoties de bello aut pace sit eis consultandum, & si controuersia aduersus socios inciderit, mulieres quoque in consilium adhibeantur. Idipsum narrat Polyænus[c] atque addit, *in fœderibus cum Annibale factis contineri: si de Carthaginẽsibus Galli conquirantur, equitum præfectos & duces litem diremturos: sin de Celtis Carthaginenses, iudicaturas Celtorum vel Gallorum mulieres.* Iustini. professus etiam, *se consilium in lege condenda sumsisse a reuerendissima coniuge sua.*[d] Recenset Liuius[e]. *bono publico mulieres Romanas prodiisse in publicum, iam a principio regnante, Romulo cum Capitolio a Sabinis capto, medio in foro collatis signis dimicaretur, & quod intercursu matronarum inter acies duas, prælium sedatum est.*

30 Nero Claudius initio sui principatus & imperii, quod laudabile primum fuit, quanquam postea in tyrannidem declinauerit, matri Agrippinæ summam rerum publicarum & priuatarum permisit: primo etiam imperii die, signum excubanti tribuno dedit optimam matrem.[f]

31 Quantum profuerit Israeli ad victoriam admonitio Deboræ, constat ex *c.* 4. *Iudicum.* quam felix factum & cõsilium Hester ad salutem eiusdem populi, de qua omnino desperatum erat propter insidias Aman, constat ex *ca.* 6. *Hester.* Validum & mirandum fœminæ Iudith. Nonne & Sapientia consilii Abigailis laudatur, quo liberauit maritum a periculo mortis cõiuratæ per Dauidem regem.[g] Saluberrimum reipublicæ consilium vxoris Pythis, *apud Polyænum.*[h] Cum enim Pythes, aureis metallis inuentis iuberet omnes ciues aurum inquirere, fodere, purgare, nullumque aliud opus facere, ne-

a *Lib.* 1.

b *De claris mulieribus.*

c *Li.* 7. *Stratagematon in fin. exẽplo* Κελτῶν.

d *In Nouella* 8. *ca.* 1, §. *hæc omnia. titulo vt iudices sine quoquo suffragio.*

e *Liuius li.* 34

f *Sueton. in Nerone Claudio, c.* 9.

g 1 *Reg. ca.* 25

h *Libr.* 8. *Stragema.*

que in terra neque in mari, & eã rem omnes moleste ferrent, quod neque fructus haberent, nec quicquam aliud ad vitæ cultum facere possent, & conquererentur apud vxorem Pythis: illa iussit æquo animo eos esse, & conuocatis aurifabris præcepit eis, vt aureos pisces facerent, bellaria matura, obsonia, cibos, omnia ex auro. Cum autem Pythes reuersus a peregrinatione cœnam peteret, vxor auream ei mensam apposuit, in qua nihil eduliorum erat, sed omnia facta ex auro eduliis similia. Cumque Pythes collaudata artis effictione, postularet quod ederet, illa aliud quoddam aureum edulium ei adfert, & hoc iterum indignanti marito, ac fame se teneri dicenti, respondit, at tu omnem agricolation em & artificium sustulisti & aurum inutile fodere iussisti: quod nemini hominum vsui est, nisi fructus etiam seminatos & plantatos habeant, & hac prudentia vxoris Pythes edoctus metallorum omnium opera reliquit, & ciues ad agriculturam aliasque artes vt antea dimisit.

32 Plutarchus [a], recenset Archidamiæ mulieris Spartiatæ in senatum cum gladio procedentis salubrem virorum obiurgationem & consilium, & quomodo virili animo vna cum mulieribus & virginibus operã in defendēda ciuitate Lacedęmone aduersus impressiones exercitus Pyrrhi, summa cum eius laude nauarit.

a in vita Pyrrhi.

33 Virilis narratur fortitudo a Xiphilino, [b] mulieris Brytannicę regis prosapiæ, quæ dicta erat *Bunduica* quæ rebellionem Britannorum contra Neronis exercitum in Brytannia exsistentem concitauit & expugnauit duas ciuitates, in quibus occisa octoginta millia ciuium cum sociis, & insula abalienata a Neronis imperio. Rursumq; eadem pugnauit: contra Paulinum ducem Romanorum, cum exercitu 230000. militum.

b ex Dione in Nerone.

34 Ochus, qui & Darius nominabatur, rex Persarum, vxorem potissimum in consilium adhibebat. [c]

c Ctesias Cnidius li 13. de reb Pers. teste Ptocio.

35 Hersilæ consilio quæ Romulo nupsit, vel, *vt alii aiunt*, Hostilio, Sabinæ bellum diremerunt, & patres maritis conciliarunt, eiusque consilio inter Sabinas agitatum ferunt virorum permissu ad Tatium regem vt parentes aliquot fœminas ex suis popularib. mitterent; quæ suppliciter de pace cum his agerent: missasque ita triginta numero matronas, a quorum nominibus sunt totidem curiæ nominatæ in vrbe [d]

d vt scribit Sabell. Li 3. Ennead. 2.

36 Cum M. Coriolanus, infestis Volscorum signis, Romam properaret, & legatos omnes etiam pontifices pacem petentes, auersaretur; Valeriæ Publicolæ sororis consiliũ salubre apparuit, quæ hortata ceteras matronas vt Veturiam Coriolani matrem & Volumniam vxorem, vna omnes adirent, easque precibus compulsarent vt in castra ad Martium contenderent, vrbis excidium deprecaturæ. Quod fecerunt; & ita animus in patriam armatus, & implacabilis victus, est, nocteque elapsa Volscos reduxit. [e]

e Liuius li. 2 Plutarc. in Coriola. Val. Maxim. Li 5. c. 6. Polyæ. Li 8. stratag.

37 Sed subit antiquum Noachi sapientissimi hominis & diuini

uini factum, quem Deus in diluuio & eius familiam conseruauit ex innumerabili mortalium multitudine, velut inuentum iustum in generatione sua [a]. Is autem cum vidisset in Italia Comaros corruptos a scelestissimo filio Chamo, iussit eos montana trans Ianiculum amnem colere, iusso Chamese Italia excedere: atque illis filiam suam Cranam Helernam, id est suffragio ab his electam & exaltatã reginam, cum sceptro Albam dedit. [b] Alba, sunt fasces imperii cum virgarum fascibus & securi, & hæc certe fœmina, & cui prudentissimus pater commisit potestatem emendandi, quæ filius infamis prȩstigiis suis & sceleribus corruperat, de qua meminit & Ouidius, sed mendaciter dicit amatam a Noacho, seu Iano & constupratam, ignarus historiæ Berosianæ, quæ asserit illam fuisse non amasiam, sed filiam vltimo genitam cum Crano alio filio Sic autem consentire historiæ principatus Craniæ Helernæ his verbis Ouidius, [c]

Adiacet antiquus Tyberino lucus Helerno,
Pontifices illuc nunc quoque sacra ferunt.
Inde sata est Nympha, Cranam dixere priores,
Ne quicquam multis sæpe petita procis. Et paulo post,
Viderat hanc Ianus, visaque cupidine captus,
Ad duram verbis mollibus vsus erat.
Ius pro concubitu nostro tibi cardinis esto
Hoc pretium positæ virginitatis habe.
Sic fatus virgam, qua striges pellere posset
A foribus noxas (hæc erat Alba) dedit.

Ita dedit ei ius vertẽdi cardines coloniarum, principatuum, & castigandi striges ac magos a Camese factos.

38 Septimo inueniuntur mulieres quæ in armis tractandis, & ad impellendos ad eadem animos præstantissimæ fuerunt, nec viris inferiores, quemadmodum proditum, est. Fertur de Gambara quæ mater Iboris & Agionis ducum Vnimillorum, qui postea Langobardi dicti sunt, mulier fuit inter barbaros & ingenio acris, & consiliis prouida cuius consilio hi comitati pluribus, ad inquirendas nouas sedes ex Scãdauia, Balthæi, vel Baltici maris insula exierunt & bella multa gesserunt viceruntque. [d]

39 Celebre factum & virilis animi Persarum mulierum, apud Iustinum [e]. Pulsa enim cum Persarum acies tempore Cyri & Astiagis paulatim cederet, matres & vxores eorum obuiam cucurrerunt, orantes in prælium reuerterentur, & cunctantibus sublata veste obscœna corporis ostenderunt, rogantes num in vteros matrum vel vxorum vellent refugere: qua repressi castigatione, in prælium redierunt, & facta impressione quos fugiebant, fugere compulerunt.

40 Sed fortius ingenium, mulieribus a Telesilla Masica muliere armatis. Cum enim Cleomenes Spartarum rex interfectis in prælio Argiuis viris vsque ad septem millia septingentos septuaginta septem, iter Argos direxisset, vt per vim vrbem caperet, Telesilla

a Genes. c. 5. ver. 5. Eccle. cap. 44. ver. 17.

b vt scribit Berosus de regib Baby. in Nino filio Beli.

c 6. Fastor.

d vt scribit Pau. Diac. Li 4, de orig & gestis Longobarthorũ. c 2 7.

e Li. 1.

Argiuas armatas mulieres ad pugnam eduxit, quæ armatæ in propugnaculis stantes circumcirca muros tuentes, Cleomenem repulerũt. Demaratum vero alterum regem etiam expulerunt, & vrbem a periculo vindicarunt. Cuius memoriam inquit, Polyænus [a], in hodiernum vsque diem Argiui celebrant: & in νουμηνία μηνὸς ἑρμαίου, & in numenia cuiusque mẽsis, mulieres virilibus tunicis & chlamydibus, viros autem peplis muliebribus amiciũt.

a Li 8. Stratage.

41 Meminit Appianus Alexandrinus, [b] Bracarorum populos, qui ad Nibenem amnem habitant, cum mulieribus armatis ex more proficisci, & alacres nec sibi parcentes in mortem ire, in pugna nunquam terga vertere nec morientes lamentari.

b Li. de Bel. Hispaniense.

42 Celebris illa Debora, sine qua noluit mouere exercitum Barac filius Abinos contra Sisaram principem exercitus Iabin, quæque liberauit Israelem de manu Iabin regis Chanaan. Hæc erat Deo grata prophetissa, vxor Lapidoth, quæ iudicabat populum in illo tempore, atque in eodem capite celebratur fortitudo alterius mulieris Iahel quæ inimicum Israelis fugientem Sisaram, clauo tabernaculi apprehenso malleo, necauit. Ctesias & c post eum in eius excerptis Photius Græcus, tradunt, Cyrum cum Sacis bellum gessisse, & Amorgem Sacarum regem Sparethræ maritum cepisse: eam autem Sparethram, capto marito, exercitum coegisse, bellumque Cyro intulisse, & virorum quidem trecenta millia, mulierum vero, ducenta in aciẽ eduxisse, Cyrum superasse, viuumque eum cum aliis multis cepisse. Simile factum propemodum strenuum, narratur a Sigismundo Barone d, de Olha: ea enim vxor Igoris principis Moscouitarum cum a Maleditto Dreuulianorum principe quodã in loco maritus fuisset necatus, isque Maledittus misisse ad eam 20. internuntios vt sibi nuberet: eos viuos obrui iussit: suosque postea misit legatos ad Dreuulianos nimirum vt si se dominam & principem expeterẽt, plures ac præstantiores proceres mitterent: & mox alios quinquaginta viros ad se missos in balneo combussit, aliosque legatos misit qui aduentum suum nuntiarent, iuberentque apparare aquam mulsam, aliaque ex more ad parentandum marito necessaria. Porro ad Dreuulianos cum venisset, maritum planxit, Dreuulianos inebriauit, & quinque millia occidit. Mox Chioniam rediens, vicit Dreuulianos: fugientes in castrum prosequuta obsidione ad integrum annum pressit. Postea interpositis conditionibus, tributum illis de qualibet domo, tres videlicet columbas, totque passeres imperat, acceptasque in tributum aues continuo alligatis sub alas igneis quibusdam instrumentis, dimisit. Columbæ autem reuolantes ad ædes cõsuetas, castrum incenderunt, quo inflammato diffugientes, aut occisi, aut capti venditi fuerunt: & sic occupatis omnibus Dreuulianorum, mariti mortem vlta est.

c 4. Iud. c. 4.

d Li. 7. rerũ Persicarum

e L. 1 rerum. Moscouiticarum.

43 Imperarunt aliq̃ æque feliciter, & exteras nationes subegerunt: imo superarunt armis & victoriis quædam mulieres, reges ante-

tecessores & successores. Mirabile spectaculum illud in Semiramide vxore Nini, post cuius obitum mentita sexum & puer credita ab initio, magnas res gessit: quarum amplitudine superata inuidia, quę esset fassa est, quemq; simulasset. *Nec hoc*, inquit Iustinus [a], *regni dignitatem ei ademit sed admirationem auxit. quod mulier nō fœminas modo virtute, sed etiā viros anteiret. hæc Æthiopiam regno suo Assyrio adiecit, Indiæ bellum intulit, quo præter illam & Alexandrum Magnum nemo intrauit, regno 42 annis potita.* Columnæ facta eius egregia & alia multa, scripta fuisse, refert Polyænus [b].

a in 1.

b li. 1. Strata.

44 Qualis fuerit illa Massagetarū regina Tomyris, quæ mortuo marito, Medorum regem Cyrum cum exercitu Persarum innumero fudit, nemo est qui ignoret, qui legerit Herodotum [c]. Et Iustinum [d].

c in 1

d in 1

45 Strenua, regina Cariæ Artemisia, quæ cum Xerxe rege aduersus Græcos militauit, cui primum etiam palmam naualis pugnæ ad Salaminem factæ, rex detulit, & in ipso tempore dum prælium cōmitteretur, rex videns eam strenue pugnare, viros autem timidius, exclamauit, *O Iupiter ex viris mulieres fecisti, & ex mulieribus viros* [e]

e Polyænus Li. 8. Stratagemat.

46 Refertque statim idem auctor, Taniam Zenidis Dardaniarum vrbium principis vxorem, defuncto marito, regnum Parnabazis auxilio gubernasse, ipsam ad pugnas curru vectam præcepta pugnantibus dedisse, ordines instruxisse, victoriæ præmia pro dignitate militibus distribuisse, nullum ex hostibus vnquam eam superasse.

47 Iustinus ex Trogo, cum de Scythis agit [f], tradit non minus illustria initia quam imperium habuisse Scytas, nec virorum imperio magis quam fœminarum virtutibus claruisse, quippe cum ipsi Parthos Bactrianosque, fæminæ autem eorum Amazonum regna condiderint, prorsus vt res gestas virorum mulierumque considerantibus, incertū sit vter apud eos sexus fuerit illustrior. Multa de Amazonibus, imperio & armis tradit Diodo. Sicul [g]. Eadem tribuuntur arma & imperia mulieribus iuxta Mœotim in Europa degentibus, Sauromatis, ab Hippocrate. [h]

f L. 2. in prin capit.

g L. 3. c. 4.

h L. de aere aquis & locis

48 Meminit Pausanias [i] Archidami regis Lacedæmoniorum habuisse filiam Cyniscam nomine, quæ ad Olympicas victorias vitili animo aspirauit, & primam fœminarum inter illos equos aluisse, & olympicam palmam tulisse. Post eam & alias, in primis vero e Macedonia nonnullas fuisse victrices in Olympicis renuntiatas: quanquam sciam Eleos mulieribus in hac parte inuidisse, & lege cauisse fœminas de saxo Typœo deiici, quæ ad Olympicos ludos penetrasse deprehensæ fuissent [k].

i Li. 3. in Laconicis.

k vt scribit Pausanias li. 5 in Eliacis.

49 Recenset & deinde [l], Laconico bello, cum primus Charillus Lacedæmoniorum rex cum exercitu in Arcadū fines inuasisset, fœminas arreptis armis sub collem subsedisse, quem ætate nostra inquit *Phylactridem*, id est, *præsidiarium* vocant: congressis vero ad pugnam exercitibus cum viri vtrinq; præclara, & memoratu dignissima ederent facinora, postremo fœminas subita eruptione ex insidiis

l Li. 8. In Arcadicis.

facta,in fugam Lacedæmonios ipse vertisse:virtute quidem fœminas anteisse ceteras,prædicant Marpessam,cui viduæ cognomē fuit, & captum in pugna ipsum Charillum tradunt.

50 Inter Indos gens Pandæ habuit regna fœminarum. Primam autem fuisse reginam Pandarum,Plini.[a] tradit filiam Herculis, ob idque gratiorem præcipuo regno donatam,& ab ea ducentes originem imperitasse 300 oppidis,& centum quinquaginta millibus peditum,& quingentis Elephantis.

a Lib.6.c.2.

51 Idem Plin.[b] In Ægypto & Meroe regnasse fœminas a tempore Candacis,cujus nomen in posteras transiuit. [c] Et tradit insulam in Nilo Semberritarum reginæ parere.Meminit sacra pagina de regina sapientissima Saba quę venit audire sapientiam Salomonis,[d] quam obiicit incredulitati Iudæorum Dominus,eamque in iudicium aduersus eos futuram,& nominant reginam Austri. [e] meminit & de regina Candace Æthiopum.[f]

b Lib 6 c. 29

c In c.30 eiusdem libri

d 3.Reg.c.10. & c.11. & 2.Paralipomen.c.9

e D Matt cap.12 vers. 42 & Luca 11. vers. 31.

f Cap 8.act. Apost. vers. 27.

52 Scribit Arrianus,[g] in Asia receptum fuisse a Semiramidis tempore, vt & vxores regum post mortem illorum regnent. Et hoc fere in omnium regnorum consensu receptum est,in quibus principatus ex successionis probata a populo lege, primum, vel expresse, vel tacito diutino consensu, ad proximos defertur,vt fœminæ etiā succedant,in illis potissimum deficientibus filiis, vt in Scotia, Anglia,Hispania, America,& alibi, vbi lex regni vel principatus non est expressa excludens fœminas,qualis est in Gallia,*vt dixi de omnibus alibi.*[h] Exstat & testimonium Orsinis Pasargadarum Persicorū Satrapæ,dum calumniis Bagoæ spadonis ab Alexandro, cuius erat scortum,occumberet. *Audieram*,inquit,*in Asia olim regnasse fœminas:hoc vero nouum est,regnare castratum.*[i]

g Libr.1. de gest. Alex.

h Lib.6.Syntag.iur.cap. 12.

i Q. Curtius 10 de gest. Alex.

53 Zenobia Odenati regis vxor, occiso marito & cum paruuli eius filii essent, Hernianus aut Herennianus & Timolaus, ipsa suscepit imperium,diuque rexit,non muliebriter neque more fœmineo, sed non solum Galieno qui erat imperator,melius imperare potuisset, verum etiam multis imperatoribus fortius atque solertius.[k] Hæc Zenobia Palmyreorum regina secundum Trebellium Pollionem,Græci Ægytiique sermonis fuit peritissima, Latini non ignara, quæ scripsit epitomen in Orientalem Alexandrinamque historiam,& elegantissimas ad milites suos plerunque habuit orationes,quas galeata recitabat.

k Iul. Capitolinus in Galienis.

54 Scribit Herod.[l] in pugna nauali ad Salaminem contra Persam, Artemisiam quoq; Cariæ reginam a partibus regis stetisse,& Triarchis Atheniensium præceptum fuisse vt eam caperent,propositumque præmium 1000. drachmarum ei, qui viuam cepisset, indigne ferentes mulierem aduersus Athenas militare,verum illam astu aufugisse, irritaque vota illorum sua virtute effecisse.

l Lib. 1.

65 Tirgatao mulier bellicosa Heccatæi regis Indorum vxor, quæ cum a marito, Satyri Bosphori tyranni iussu occidi deberet, quo is Satyri.

Satyri, qui eum regno eiectum restituerat, filiam duceret, & Hæcateus præ amore non posset, in custodia tamen eam iussisset vitam agere: clam custodibus aufugit, perueniensque ad Ixomatas cognatos: bellicis incursionibus Heccatæi regionem infestauit, Satyrique regnum vastauit, vt pacem vtrique petere coacti fuerint, & obsidem Satyri filium Metrodorum dare.[a]

56 Sed & Phedalia, Byzantis Thracis vxor, Stroebum viri sui fratrem, cum ciues abessent, vrbi instruentem insidias, coacta fœminarum manu, ad portum vsque, qui inde mulierum dictus est, ad Leosthenem sinum, insectata fudit.[b]

57 Refert Polyænus,[c] Cyane Philippi filia, sorore Alexandri Magni, quam feliciter & cum laude arma tractauerit.

58 Mauuia Sarracenorum regina bellicosissima, ruptis post mariti obitum cum Valente imperatore Romano ictis fœderibus, cũ Palæstinis & Syris bellum strenue gessit, Romanos duces sæpius fudit, neque pacem facere voluit, nisi Moses Sarracenicus heremita, qui ab Arrianis proscriptus circa Alexandriam & Palestinam solitarius degebat, gentis suæ episcopus crearetur.[d]

59 Hetha bellicosa mulier, a Ringone rege Sueonũ Danis præfecta.[e]

60 Valasca, q̃ successit Lybussæ filiæ Crocci Boemorũ duci, ad fortitudinẽ virgines & matresfamilias cohortata vna eadẽq; nocte maritos occiderunt, dehinc cum exercitu fœminarũ aliorum victrix virorum, & 7. annos Boemiã imperio & dominio muliebri subiecit.[f]

61 Marguerita Valdemari III. Danorum regis vnica filia, Aquino Noruegiæ rege, ex qua paruulum susceperat Olauum, mortuo pariter, duo regna rexit, animo & consilio plusquam muliebri. Atq; cum anno Domini 1389. Albertus Dux Magnopolensis, rex Sueciæ munitionem exercuisset oportuno loco, vnde posset Danorum in sua transitum arcere, regina aduersus nouam arcem regis, in suo solo erexit pariter aliam, vnde commeatus possent intercipi, belloque indicto in transeunda palude cœpit regem cum filio, & in arctissimam reclusit per septem annos custodiam, donec liberatus tãdem dimissionem regni pactus, cuius maiorem iam partem regina occupauerat: vt vna fœmina tribus imperitaret regnis.

62 Bello Venetis a Mahomete Turcarum rege moto, cum classis ingens Mitylenas adorta esset, Coccinumque oppidum oppugnare cœpisset, ann. Do. 1474. Virgo Marulla, vt patrem inter pugnantes occubuisse conspexit, ciuiumque aciem ad fugam spectare: paterno clypeo gladioque correpto, hostes iamiam irrupturos a muris repulit: ob quæ ab Antonio Lauretano Venetæ classis imperatore, maiore pecunia, a legatis vero, singulisque nauium præfectis, aureo numo donata est, cum optione: vt ex fortibus viris sumeret eũ, quem vellet in maritum, pollicente Lauretano fore, vt mox dotem ex publico acciperet, nec minus etiam hæc fortis & strenua quam sapiens & prudens apparuit, cum respondit: habere oportere se rationem,

a Polyænus lib. 8.

b Cælius li. 14. antiquarum lectio. cap 1.

c Polyænus lib. 8.

d Rufin lib. 2. cap. 6 Socra li 4. ca. 36. Theodoretus li. 4. ca. 23. Sozom. lib. 6 ca. 38.

e Vt aiunt Saxo Grammat. li 8. & Cranz. libr. 1. Vandal. cap 12.

f Æneas Syluius in histor. Boemica, Dubrauius 2.

non solùm fortitudinis, sed etiam probitatis: neque vlli se prius nupturam, quam plane exploratum haberet, qualis ille quem optaret futurus maritus esset. [a]

[a] *Vt tradūt Sabellic. lib. 10. decadis 3 & li. 7 enne. 10, Æneas Syluius cap. 74. Asiæ. (a pus Rhodig. lib. 13 ca. 33.*

63 Sunt alia plura mulierum strenue acta militaria, quæ si referre cogerer, librum potius quam breuem narrationem institutam conderem, idcirco prætermissa facio: & vnum exemplum nostræ Galliæ referre sufficiet. Quo tempore enim Anglus rex, Philippi Burgundiorum regis auxilio, Lutetiam, Carnutes, Tricasses, Normaniam totam, sub Carolo VI Francorũ rege occuparet, & eo mortuo, cum Carolo VII. eius filio, debellare conatus ad Ligerim vsque imperium protendisset, & Aurelianum graui obsidione premeret, Carolum Biturigum regem per ludibrium vocans, Ioanna puella, Iacobo Arco patre orta, inope pastore, in pago, in finibus Lotaringorum, qui Dampremum dicitur, cum nõdum quindecimum annum superasset, propter admirandas visiones fatidica putabatur. Quare a Carolo tunc Lotharingorum principe ad Robertum Bauditricurtum in Vallicore Gallorum ducem: ab ipso ad Carolum regem missa fuit, cui victoriam cum polliceretur, non a principio fides ei adhibita, donec in multis, quæ futura prædicebat, verax inuenta, & ita fidem adepta, tandem Gallici exercitus imperium suscepit ingenti equo insidens, voce gestuque a vero duce non differens, Aurelianum ab arcta obsidione liberauit, vulnus in humero accepit: Trecios contra omnium sententiam adorta cepit. Carolumque diademate vt moris est Rhemis insigniri iussit. Salutisque anno 1429. Parisiorum vrbem oppugnans, prima muros conscendit, sed crure sagitta traiecto, ab incepto destitit, & post multa præclara edita facinora in potestatem hostium venit, qui eam Rotomagum ducentes inuidi tantæ virtutis eam tanquam superstionis magicæ insimularunt, & quod induta esset virilibus vestimentis, & vt se liberarent tam potente & strenua aduersaria, igni eam cremarũt. quam tamen vt diuina ope fultam & rectam admirãtur Pius pontifex maximus, Antoninus Archiepiscopus Florentinus, Paulus Æmilius, [b] Bonfinius, [c] Polydor. Virgil. [d] Ioan. Gerson. [e] multique alii, quos vel non vidit vnus, qui se Historiographum Galliæ audet dicere, qui fabulam existimat impudenter Ioannæ historiam, nec eam fuisse arbitratur: homo peior Anglis ipsis, qui idipsum fatentur, & vidi ego in Lotharingia eius familiæ proximos, habeoque penes me processum iudicialem ab Anglis contra illam factum, sententiamque authentice descriptam, quæ certe me mouent, cur existimem in huiusmodi mendaces historiographos esse inuehendum iustissime, nisi ignorantiæ aut malitiæ alterius, ad cuius nutum voluerunt falso illa persuadere tribuamus. Sicuti dum alio loco idem historiographus scilicet impudentius negauit vllam esse aut fuisse legẽ Salicam Francorum, *vt alibi docebo.*

[b] *Lib. 10.*
[c] *Lib. 8. decad. 3*
[d] *Li. 23 histor. Angliæ*
[e] *Proprio opusculo contra Anglos, de ea edito.*

Discussio 64 Et hæc aliaque plura adferũtur, quib. quæstio illa, *an sexus mulierum*

lierum idoneus sit ad imperandum & gerendam rempublicam,cõtro- uertitur. Exspectat autem lector, vt nos qui de ea concludamus, nũc post cõtrouersia exponamus. Quare ne deesse illi videamur:& in hoc, quid sentiamus proferre, (suam tamen cuique liberum relinquentes iudicium) non recusabo, idque paucis, cum ad alia, institutus de principe sermo, transire impellat. Videtur itaque quæstio hæc esse de adiaphoris, quæ per se, consideratis personis maris & fœminæ, possit asserere & mulierem esse idoneam & non idoneam dominationi, non minus q̃ hominem posse & non posse esse idoneũ. Vitiosi, tyranni, feroces, crudeles, auari, indigni sunt qui imperent: mulieres tales quoque. At vt boni & electi, & secundum leges vocati, iuste imperant de mulieribus nihil est quod idem dici prohibeat. Hominis appellatio ad vtrumque sexum pertinet: mulier ex homine; & rursum homo ex muliere; vt homo ad generationem necessarius est, sic & mulier, cum sine ea non fiat generatio. mulieres proinde ac viri, ex commixtione masculi & fœminæ oriuntur. Vtrisque & viris & fœminis Deus dedit animas sine sexu, vt dictum, & omnes vult ad agnitionem veritatis venire, non distinxit mandata Decalogi alia pro viris, alia pro mulieribus, quia & commune regnum, æternamq; salutem vtrique sexui præparauit, vtrumque sexum redemit. Omnium regum, reginarum, virorum & mulierum, eiusdem generis conceptio, natiuitas, vita communis, communia omnibus quatuor elementa, terræ possessio, habitatio, forma conseruandi vitã per escam, potum, omnibus etiam communes morbi, corruptio, mors, vermes, putrefactio, & tandem in puluerem reductio. Deus dixit *non esse bonum hominem esse solum, & mulierem esse illi adiutorium simile, os ex ossibus, carnem de carne*.[a] Quamobrem cum hæc ex Dei lege & natura communia sunt viro & mulieri, neque ex Lege Dei & inditæ naturæ, ausim in minoribus separare sexum, vt potius viro quam mulieri, eaque repulsa in genere, imperium & potestas concedi debeat, exceptis iis quæ speciali lege prohibentur mulieribus. Quemadmodum neque absque blasphemia, quis pronuntiaret, viris permittenda esse, quæ tantum ex lege diuina vel naturæ, mulierib propria constituta sint. Et proinde non hic sunt confundenda quæ viris proprie Deus vel natura cõcessit: aut solis mulieribus, cum communibus, & quæ communia esse possunt, estque cardo disputationis, *nũ lex diuina repugnet, aut natura mulierũ imperio politico*. Non enim agimus hic de alio imperio q̃ separari debet ab hac quæstione.

65 Constat itaque si agamus de matrimonio, iam legem Dei admittendam, vt mulier sit subdita viro, in lege scilicet coniugii propter rationes, quæ pro cõtraria sententia adductæ sunt.[b] Sed nõ repugnat mulierem esse viro subditam, & ita regnum eius moderari per consilium viri, & mulierem, quæ virum non habet, imperare aliis quam viris, & gerere rempublicam eo modo, quo ceteri viri solent regere, & per se, & per alios viros cum consilio. Lex diuina

quæstionis propositæ.

a *Genes. c. 2.*

b *supra nu. 1. 2. & 3.*

hoc non prohibet, lex naturæ non reddidit mulieres sine mente, non produxit sine anima, aut incapaces rationis, aut prudentiæ, sine libero arbitrio, loquor in genere de sexu. Nam si ad indiuidua perueniendum est, tunc vt plures inuenies mulieres minusque idoneas, ita & plures viros.

66 Dum dicitur vero,[a] *hominem non mulierem factam esse ad imaginem Dei*, & ideo imperare virum,[b] illud dictum a D. Augustino ad confirmationem subiectionis vxoris, vt sit subdita viro. Neque enim D. Paulus,[c] ait, *mulierem non esse imaginem Dei.* sic enim verba eius se habent vers. 7. *Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago & gloria Dei est: mulier autem gloria viri est. Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro, etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino.* In aliis ad imaginem Dei quoque, vt hominem fecit Deus mulierem. sic enim dictum est.[d] *Et ait Deus, faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram &c & vers. 27. Et creauit hominem ad imaginem & similitudinem suam, ad imaginem Dei creauit illum, masculum & fœminam creauit eos.* Vir Dei gloria, & gloria viri mulier, quia Deus non gloriatur per mulierem sicut per virum. Nam per mulierem prima præuaricatio est inducta. sic explicat glossa fin[e] Et ita diuus Ambrosi.[f] ait propter reatus originem, mulierem in ecclesia velare debere caput coram episcopo, qui est vicarius Dei.[g] Ceterum & ea quæ faciunt hominem dici ad imaginem & similitudinem Dei, creatum, habent locum in muliere, vt liquet ex his quæ tradit Magister sententiarum.[h] *Factus est ergo* inquit *homo ad imaginem & similitudinem secundum mentem, qua irrationabilibus antecellit. Sed ad imaginem secundum memoriã, intelligentiã & dilectionẽ: ad similitudinem secundũ innocentiã & iustitiã quæ in mente rationali naturaliter insunt, vel imago consideratur in cognitione veritatis: similitudo, in amore virtutis, vel imago in aliis omnibus, similitudo in essentia, quia & immortalis & indiuisibilis est* Et Augusti.[i] *Anima facta est similis Deo, quia immortalem & indissolubilem fecit eam Deus.* Eo pertinent quæ tradit Diuus August.[k] Idem autem Magister sententiarum sacrorum Patrum,[l] dum de formatione mulieris disputat, ait, *imaginem Dei in homine apparuisse, quia quemadmodum ab vno Deo homo vnus creatus principium generationis, ita ab homine mulier: & ideo etiam ab vno homine, omnes voluit esse Deus, vt dum cognoscerent se ab vno esse omnes, ita se quasi vnum amarent* Iuxta August.[m] Orige. etiam[n] sic explicat, *Finis omnium*, inquit, *a quamplurimis etiam philosophis hoc modo terminatur, quia summum bonum sit, prout possibile est similem fieri Deo. Sed hoc non tam illorum inuentum, quam ex diuinis libris ab eis sumtum puto. Hoc namque indicat Moyses ante omnes, cum primam cõditionem hominis enarrat dicens, Et dixit Deus, faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Tunc deinde addit, Et fecit Deus*

a sup. nu. 3

b In ca hæc imago 33. q. 5. & simil.

c 1. ad Corinth. 11.

d Genes. c. 1. vers. 26

e Ad d. ca. hæc imago.

f in epistol. 1. ad Corint.

g relatus in cap. pen. 33. quæ. 5.

h Lib. 2. dist. 16 artic. d.

i Libro de quantitate animæ.

k Lib de spiritu & anima c. 10, & l. 2 de ver. Dom serm. 63. Orig. li 3 περὶ ἀρχῶν cap. 6.

l distin. 18. art. 6.

m L. 12. de ciuit Dei. c 26. & lib. 9. de Genes. ad literã. c. 13.

n Lib. 3. de princip. seu περὶ ἀρχῶν cap. 6.

Deus hominem ad Dei imaginem fecit eum, masculũ, & fœminam fecit eos. Et benedixit eos. Hoc ergo quod dixit ad imaginem Dei fecit eum, & de similitudine siluit, non aliud indicat, nisi quod imaginis dignitatem in prima conditione perceperit, similitudinis vero perfectio in consummatione seruata est, scilicet, vt ipse sibi eam proprie industriæ studijs ex Dei imitatione consisceret, quum possibilitatem sibi perfectionis diuinitus datam per imaginis dignitatem, in finem demum per operum expletionem perfectam, sibi ipse similitudinem consummaret.

67 Secundum vero fundamentum quod aduersarium, ducitur [a] a natura, quod sexus muliebris tanquam infirmior natura seruiat, & non imperet, & maiorem ostendit esse dignitatem in sexu virili, indeque & ruinam minari imperia, imo & seculum, cum mulieres dominantur, vel virilia officia peragunt. Videtur equidem primo congressu deturbare fœminas a potestate imperandi, vt & mollities earum, ex qua & effœminati, impares dicebantur imperio. Ceterum, si hæc acute & non ex vulgi sententia, aut persuasione anticipata perpendantur, leui manu reiicientur, & si repetamus animo quæ paulo ante diximus, nos non agere de imperio, vel potestate naturali qua debilius seruit & fortius imperat. Nam sæpe subditi, vel quidam illorum sunt prudentiores ipsis imperantibus, & consiliarij principum cautiores & sapientiores principe ipso, & duces exercitus quæ mouent arma sub principum iussu ipsis principibus etiam viris sunt fortiores & peritiores, & tamen nemo dixerit principatum ideo adimendum principibus, quod inferiores in his sint subditis.

a *Sup. nu. 4.*

68 Obiiciunt mulierosos & effœminatos non esse idoneos regno & principatui. Certe satius est mulierem imperare, quam virum effœminatum nam videre virum effœminatum, nihil aliud est quam videre corruptam naturam hominis in homine. & viro: at videre mulierem imperantem, nihil inest corruptionis, sed potius perfectionis, & maxime si bene imperet. Dehinc 2. quid interest, mulierem per se imperare, aut imperare viros qui mulieribus obtemperent, & eis obnoxij sint? certe nihil, aut propemodum nihil, *vt ait Aristotel.* [b] At accidit fere omnibus viris militaribus bellicosisque gentibus, præterquam illis qui turpissime coitum masculorum palam admiserunt, vt mulieribus obnoxij essent, vnde videtur, qui primus fabulatus est, non irrationabiliter venerem Marti coniunxisse, quoniam huiusmodi homines proni sunt ad venerea, aut masculorum aut mulierum. *vt ait idem Aristotel.* c

b *Li. 2 polit.*

69 Nec est argumẽtum validum ab his quæ permittuntur mulieribus & quæ nunc agunt, & assuetæ sunt agere, ad prohibenda ea, quæ etiam agere possunt. Nam quæ mulieres sedentariæ agunt nunc ex consuetudine & ex more locorum, nec ex sola natura agunt, sed quia in his se exercuerunt, & alia non didicerunt, nec sequitur quod ad alia discenda & tractanda non habeant ingenium. Nam vt ante

c *Li. 2. polit. ca. 7.*

docuimus alibi, mulieres arma tractare discunt, & viris in hoc æquantur, quia in illis assuescunt cum disciplina. Neq; matronę semper aut omnes fœminæ solum tractare colum, aut fusum, aut pensum, aut acum, consuetæ fuerunt, sed & bonis disciplinis, vnde consulere possent & sibi & rei publicæ fuerunt eruditæ, & venationi, & agriculturæ, & laboribus ingenij, & corporis: quæ si fuissent contra naturam sexus, nunquam vel non tam frequenter aut non nisi pro monstro, & aliquando, contigissent. Iam de armis superius tractatis a fœminis exempla proposuimus: de disciplinis & literarum artiumue peritia, plura in medium adferre possumus, pauca tamen producam.

70 Theano Metapontina, vel Thuria Pythagorica, filia Leophronis fuit philosopha eximia, quæ & plura scripsit, vt refert Suidas, ibique alias duas Theano nomine, & philosophiæ Pythagoricæ, peritissimas, & poematon artifices.

71 Et Corinna, vt idem in ea Suidas meminit, Archelodori & Procatiæ filia, Thebana siue Tanagræa, discipula Myrtidis, cognomento Musa Lyrica, ita perita, vt quinquies feratur certamine carminum Pindarum vicisse, quæ & 5. libros epigrammaton edidit, & leges Lyricas.

72 Didimus[a] refert Theano Crotoniatidem primam ex mulieribus esse philosophatam, nempe apud Græcos, & edidisse poemata, vt & scribit Clemens Alexandrinus.[b]

73 Fuit Aspasia, mulier doctrinæ fama clara in studiis philosophicis abunde, vt & Rhetoricis instructa, Periclis magistra & vxor,[c] Fuit Diotima, quam magistram Socrates appellauit,[d] vt Aspasiæ lectionibus sæpe interfuit.[e] Omitto alias similes, & vates, & præclaris titulis ob virtutes exornatas, quia iam de illis scripsit Textor[f] Bocatius & alij.

74 Solebant veteres puellas erudire liberalibus disciplinis.[g] Galieni Imperatoris temporibus, puellæ & viduæ Plotini philosophi scholam disciplinæ causa frequentabant. Meminit huius instituti, Iulianus Iurisconsultus,[h] & Gordian. imperator.[i] Cassiodor.[k]

75 Alexãdria in ciuitate, quædam fuit fæmina Hipatia nomine, patrem habens Theonem philosophum, a quo instituta, tantum disciplina excelluit, vt non solum temporis sui, verum etiam eorum, qui antea exstitissent, philosophos superarit, vt in Platonica schola, a Plotino deducta successerit.[l] Hæc vt ingenio prudens, ita & casta, nec mollis, quin & sollicitata stupri a venusto iuuene, cum non posset iuuenem dissuasionibus auertere a sui concupiscentia, pannum menstruum suorum protulisse, & fœditate inconcessi libidinosi coitus commonstrata, illum absoluisse ait Suidas.

76 Athenais Leontij philosophi Atheniensis filia, apprime in omnibus disciplinis, & philosophia omni actiua & contemplatiua, item mathematicis, geometria, arithmetica, astrologia & aliis erudita, &

a Li. de Philosophia Pythagorica.
b Li. 1. stromaton.
c Vt scribit Plut. in Pericle.
d In Sympo. & Menex.
e teste Platone in Sympo & Mene.
f In Officina
g vt scribit Liuius 3. de virginia Pli. li 1. epist. 7. Athenæus li. 13. Lucianus libro περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων Plutarchus περὶ παιδῶν ἀγωγῆς.
h in l. qui filium heredẽ 4. vbi pupill. educa debeat, li. 27. P. ti. 2.
i In l. si paterno 15. de neg. gest. C. li. 2 ti. 19.
k Li. 4. variarũ epist. 1.
l Nicephor. Callix. li. 14. historiæ ca. 16. Socrates li 11 histor. tripartita ca. 2

ra, & quæ a patre Leontio exheredata est, institutis duobus filiis Ædio & Valerio, dicente, fortunam filiæ & gratiam, quam ex doctrinæ consecuta esset ei sufficere, quod & contigit. Nam cum ea ad Pulceriam sororem Theodosij imperatoris, de fratrum iniuria conquestura venisset: Pulceria eius ingenij dexteritatem admirata, persuasit ei vt Christianismum coleret, & per Atticum episcopum baptizari curauit, ei imposito nomine Eudociæ, & in filiam adoptauit, & postea fratri suo Theodosio in vxorem dedit. Quamobrem deinceps Eudocia vouit, vbi nuptiæ filiæ suæ Eudoxiæ cum Valeriano Placidæ filio imperatore Romano factæ sunt, se Hierosolymam adituram, vt simul & loca sancta veneraretur, & debitas Seruatori ob innumerabilia ab eo accepta dona, ageret, quod & fecit, & ibi multa egregia opera edidit, vt tradit Nicephor Calix. libro 14. historiæ capite 23.

76 Qui dicunt mulieres molles esse, eo recidunt quo præcedentes, qui eas non idoneas laboribus dixerunt & armis, eademque responsione illis satisfieri potest. Sed vltra, non omnes mulieres tales esse maxime laboribus assuetas ex exemplis recitatis constat. Et si tales nunc sint, non a natura, sed a consuetudine viuendi magis id assequuntur. Atque eadem accidere viris nemo est qui ausit negare quod fœminis. Quot enim, quæso inertes sunt, quot ab armis alieni tractandis, vt vix millesima pars hominum & amplius ab his abhorreat, quos tamen non ideo effœminatos dixerimus. Vel ipsi Lydi, in exemplum contra fœminas producti probare possunt. Vt enim Lydi, dum cœperunt, quæ mulieres tractabant, & artes voluptuarias tractare, tunc desierunt esse bellicosi. Sic mulieres relinquentes, quæ mulieres communiter tractant, & studentes hisquæ viri solent tractare, efficiuntur virilis animi. Si consideremus itaque mulieres in eo modo & ritu viuendi, quo hodie solent contineri, certe verum esse posset, quod colus & pensum magis conueniant: sed si consideres alios mores, & in quibus se exerceant, hoc est falsum. Quare cum hoc sit accidens in exercitio illarum pro diuersitate morum, locorum, quod adesse & abesse potest, non immerito dicemus argumentum non pertinere ad substantialem naturam mulierum. Quæ vtriusque capax est, vt natura viri. Illud porro quod ex Aristotele & aliis philosophis colligere quidam nituntur, mulieres comparatione facta ad viros, esse imperfectionem naturæ, & mares quasi læsos, illud omnino verum non est, nec pertinet ad incapacitatem principatus. Siquidem Deus fecit fœminam adiutorium simile homini, os ex ossibus eius, & carnem de carne eius Genes. 2. Deinceps & respublica vel principatus, non tam corpore quam mente geritur & prudentia, seu consilio, vt dicemus suo loco in conseruatione rerum publicarum, nec vasta corpora aut robustiora, sunt sapientiora, imo sæpius stolidiora. Neque qui robore præualent, ideo præstantiores, vt nec leo præ-

ponitur homini quod robustior sit. Anima est quæ imperat & statuit, & prouidet, non corpus, anima non est ex traduce corporis, nec masculus nec fœmina creata a Deo in sua substantia nobilis, rationalis, idonea ad se & ad alios sibi commissos regendos: eget tamen Dei auctoritate, gratia, directione, & disciplina, & institutione. Sed hisdem eget anima hominis vt suo bene fungatur principatu, vel si lege deferatur regnum, imperium, principatus, ex stirpe aliqua tantum natis, non tam consideratur in decernendo vel obeundo delato principatu, sexus, nisi & distinctus lege sit, quam ordo successionis. Defertur eadem lege pueris masculis, ac viris grandioribus & sapientioribus, non quia sapientes pueri, & quod possunt per se gerere principatum, sed quia placuit in ea stirpe remanere debere principatum, & proinde, quantumuis sexus mollis & non idoneus imperare, dicatur fœmina, non tamen minor est puero, imo maior vel æqualis in infantia eidem Nec per consequens ratio dari potest, ex ea qualitate, quod mollis & infirma sit, cur indigna sit successione principatus, imo & cur indigna electione, si tanta in illa præstantia, vel affectio talis in eam populi sit, qui eam præeligat & sibi imperare desideret.

77 Sicuti nec iure gentium saluo aut integro, quis seruum etsi prudentiorē domino exsistente infante, vel ob sexū a dominio dominæ, eximet, aut ab eius potestate. Aliud enim est natura imperare præstantiorē, aliud ex lege dominari, quod qui confundunt vniuersum orbis statum furiose & cum quadam rabie inuertere & conturbare nituntur, & si hoc exemplo non resipiscant, relegabo eos ad domesticum proprium, num admittant, repudiandum esse consilium vxoris vel filiarum, si recta suadeant, ex eo quod sexus fœminei sint, an etiam suarum vxorum successionem repudient & concedant fratribus illarum, quod istę sint mulieres, fratres vero masculi vel quod prudentiores sint fratres illis, successio in publicis, eiusdem debet esse firmitatis ac in priuatis iuxta leges vtrisque sancitas, aut omnino concedendum necesse erit homines sine lege & institutis, more belluarum pro arbitrio viuere satius esse, quod nullus qui ratione vtatur, quantumuis rusticus, asserere audebit

78 Nec immorabor in eo, quod vitio fuisse subiiciunt mulieribus, vel saltem non habitum honestum, eas prodire in publicum, aut publicis muneribus se immiscere, aut sine velamine incedere. Nam hæ sunt constitutiones vel ex moribus vtentium receptæ, vel propter mores eius temporis & locorum receptos, stabilitæ, at non ita vbique, neque ex quorundam iure ciuili, ius gentium, vel naturale constituendum, quod exemplis illustrat Æmilius Probus,[a] *Qui didicerunt*, inquit, *non eadem omnibus esse honesta atque turpia, sed omnia maiorum institutis iudicari, non admirabuntur nos in Græcorum virtutibus exponendis mores eorum sequutos. Neque enim Cimoni fuit turpe Atheniensium summo viro, sororem germanā habere in matrimonio,*

[a] *in princip. libri de vita Imperatorū Græcorū nō tantum de moribus virorum mulieres, verum de diuersis & contrariis obseruationib. virorum.*

nio, quippe cum ciues eius eodem vterentur instituto. At id quidem nostris moribus nefas habetur, laudi[que] in Græcia ducitur adolescentulis, quamplurimos habere amatores. Nulla Lacedæmoni tam est nobilis vidua, quæ non ad cœnam eat mercede conducta. Magnis in laudibus tota fuit Græcia victorem Olympiæ citari, in scenam vero prodire & populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini. Quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia atque ab honestate remota ponuntur. Contra, ea pleraq[ue] nostris moribus sunt decora, quæ apud illos turpia putantur. Quem enim Romanorum pudet vxorem ducere in conuiuium? aut cuius non materfamilias primum locum tenet ædium, atq[ue] in celebritate versatur? quod multo fit aliter in Græcia. nam neque in conuiuium adhibetur nisi propinquorum, neque sedet nisi interiore parte ædium, quæ Gynæconitis appellatur quo nemo accedit, nisi propinqua cognatione coniunctus. Atque mores hos dicit Græcorum, de mulieribus contrarios Romanorum, vt alij aliis non derogent. Omnes quippe populi, vt ait Caius in l omnes populi 9. de iustitia & iure P. qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure vtuntur. Nam quod quisq[ue] populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis est, vocaturque ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræque custoditur, vocaturq[ue] ius gentium, quasi quo iure omnes gentes vtuntur. Et Vlpianus iurisconsultus [a] *Ius ciuile est, quod neque in totum a naturali vel gentium recedit, neque per omnia ei seruit.* Non prodierunt dices alicubi mulieres in publicum, sed alibi prodierunt, & militarunt, *vt dixi*, imo & Romæ causas publice egerunt apud iudices. Neque pudicitia illarum ideo suspecta erat, nec mores erant vt repudiarent agentes pro aliis mulieres. Nam nouum est institutum quod reiiciantur a foro, quod & fatetur eo prætextu conseruandæ pudicitiæ, Vlpian. [b] *Sexum*, inquit, scilicet considerat *prætor dum prohibet fœminas pro aliis postulare: & ratio quidem prohibendi, ne contra pudicitiam sexui congruentem, alienis causis se immisceant.* Hęc prima ratio: *ne virilibus officiis fungantur mulieres*. Hęc 2. Origo vero introducta est a C. Afrania improbissima fœmina, quę inuerecunde postulans, & magistratum inquietans, causam dedit edicto. Quæ certe non concludunt mulieres omnes ideo reiici debere a postulando. Primum, quia ante hoc non videbatur repugnare pudicitiæ, secundo, quod nunquam hoc probatur natura, officium tantum esse virile loqui, & bene loqui pro se & pro aliis, nec in publico nec priuato loco, nisi quatenus in loco vel a legislatore propter aliam causam statutum aliter sit. Ac propter Afraniam facta est prohibitio Licinij senatoris vxorem, quæ erat promta ad lites contrahendas, & pro se semper apud prętorem verba fecit, non quod aduocatis deficiebatur, sed quod impudicitia abundabat. Vnde calumnię muliebris notissimum euasit exemplum, inquit Valer. Max. [c] Quid tum? numquid ob vnam mulierem debuit totus sexus damnari, &

[a] in l. 6. eod. titu.

[b] in l. 1. §. sexum de postulando lib. 3. P. tit. 1.

[c] Li. 8. ca. 3.

expelli ab hoc officio? Certe non æquum arbitror. Vna hirundo non facit ver, non minus quam si propter rabulas clamosos, & propter vnum loquacem Næuolum iudex vellet omnibus viris & patronis foro interdicere. fuit enim impudentissimus clamosus causidicus, ad quem Martialis, [a] sic scribit,

Cum clamant omnes loqueris tu, Næuole, semper.
Et te patronum causidicumue putas.
Hac ratione potest nemo non esse disertus.
Ecce tacent omnes, Næuole, dic aliquid.

Sed nec prætor in edicto de postulando, prohibet viris omnibus in postremum postulare, eo prætextu quod quidam impudentes inueniantur, sed illis tantum: nec personale vitium in sexum generaliter retorquetur. Sed neque mulieribus prohibet pro se postulare, vel interesse iudicio, vel pro suis officium illud gerere, vt Paulus, [b] sicut & Pomponius, [c] in publico iudicio, permittit mulieri reum facere & accusare, si parentum, liberorum, & patroni, & patronæ, & eorum filij, filiæ, nepotis, neptis, mortem exsequantur. Item alibi, [d] pro se & in aliis iudicio interesse possunt & agere [e] quæ si essent contra honestatem naturalem sexus, & contra naturam sexus fœminarum, non vtique permitti possent honeste, etiam in illis casibus & similibus. Quod enim naturalis iuris est, nulla ratione ciuili tolli potest. [f] Et proinde inducor, dicere hanc prohibitionem iuris positiui esse Romani, quia ex placito nunc permittit, nunc vetat, secundum placita Nomothetarum, sicque intelligendi CC. [g] Dum aiunt, *constare alienam subire defensionem, esse munus virile, nempe constare secundum resolutiones iuris ciuilis Romani*, vt nihil prohibeat legislatori, easdem contraria lege admittere, prout & ante admittebantur sine sexus pudicitiæue ignominia, summaque cum laude potius.

80 Vt Hortensia Q. Hortensij filia, cum ordo matronarum graui tributo a triumuiris esset oneratus, nec quisquam virorum eis patrocinium accommodare auderet, causam fœminarum apud triumuiros & constanter & fœliciter egit. [h] Et Amæsia Sentia rea, causam suam, Lucio Titio prætore iudicium cogente, maximo populi consensu peregit, partesque omnes ac numeros defensionis non solum diligenter sed etiam fortiter exsecuta, prima actione, cunctis pene sententiis liberata est.

81 Sed velantur, *inquies*. Hoc & ex instituto alicubi, non vbique, neque etiam tam ob suam imperfectionem velantur, aut ob suam impudicitiam, quantum propter hominum seu virorum fragiliorem naturam, qui accenduntur alicubi ex conspectu mulierum ad libidinem velut equus & mulus quibus non est intellectus. Cognoscunt homines seu viri inde suam potius imbecillitatem, mollitiem, quam mulierem argui, qui passionibus illis mouentur more brutorum: Quando peccatum non erat, nullum erat velamen corporis, nuda erant corpora in paradiso in statu innocentiæ, post lapsum vero cognoue-

[a] Li. 1. ep. 65.

[b] in l. fœminas pro parentibus. 41. de procuratore. P.

[c] In lib. 1. de accusatio li. 48. P. ti. 2.

[d] in l. mulierem eo. titu. cum simi. ib.

[e] & in c. 1. 2. 3. sub 15. q. 3.

[f] l. eas de ca. diminut. li. 4. P. ti. 5.

[g] in l. alienã C. de procur.

[h] vt narrat Valer. Max. d. lib. 8. ca. 3. Appian. li. 4. bell. ciuil. Quintil. li. 1. & 2. Instit.

gnouerunt se esse nudos primi parentes[a]. Constitue pueros & puellas nudos, inter se non erubescunt: quod vsum membrorũ ad peccandum non intelligunt adhuc in ea ætate. Quid ergo meruit in hoc fœmina argui, si suo aspectu, consortium hominum inducatur ad cogitationes venereas, potius arguendi viri quod non possunt in hoc sibi imperare. Neque esset quis mentis compos, qui vsum vini aut panis interdicere & abolere vellet, quod plures inebrientur, aut saturitate aut crapula lædantur. Si mollities, voluptas, luxuria, commotio ad venerem, maior esset in sexu fœmineo quam in virili, expediret potius velare viros, ne conspicerentur a mulieribus, quia obiectum mouet potentiam.

a Genes. ca. 3. vers. 10. & seq.

82 Quod de vestitu virili non confundendo cum fœmineo, dicitur, *Deut. c.* 22. admittimus certe; eo tempore inter præcepta moralia fuisse illud præceptum, & finem eius; ne commixto & indeterminato ornatu, daretur scortandi occasio. Alioquin ex opinione pẽdere videtur, quo genere vestimentorum induantur mulieres & viri. Nam & Turcæ Polonique & aliæ gentes, induuntur vestibus talaribus, quibus apud nos mulieres, quia ita placuit: alii stolis, vt mulieres. At tolle illum malum finem in mutatione vestis; ita ipsa mutatio, vt neque vestimentum per se, malum habet; & est inter adiaphora quo vestimento vestiaris, at non illud adiaphorum ad quem vsum vsurpes. Ecclesia, non ideo minus inter sanctas & Deo acceptas laudeque dignas & veneratione, habuit Theodoram Alexandrinã, quæ diu in monasterio sub monachi nomine & vestitu, latuit pœnitentiam agens, & Deo seruiens.[b] Scribit Volateranus Marinam virginem natione Græcam, sexum quoq; dissimulasse honesta de caussa, vt admitteretur in cœnobium quoddam, quo soli viri recipiebãtur vbi ad mortem vsque sanctissime vixit nomine Marini. Idipsum narratur de Euphrosina virgine Alexandrina, de Pelagia Antiochena, & aliis.

b *Vt ait Marc. Marulus lib. 5. de religiose viuendi institutione.*

85 Fuit nutu diuino Ioanna, vt dictum, virgo: quæ auxilio fuit regi Carolo V I I. Gallorum, & depulit Anglorũ exercitus, strenue militans veste virili & armis, dum in expeditionem iret, induta. Sed nõ ideo minus Deo grata, quanquam inuiderint ei Angli. Hãc in fin. 2. partis operum expresso opusculo defendit a calumniis Anglorũ Ioannes Gerson, Cancellarius academiæ Parisiensis, vir summæ literaturæ, & in scripturis sacris exercitatissimus. Et respondit ad *c.* 22. *Deuteron. vers.* 5. triplici medio &, vt ipse loquitur, triplici veritate. Prima, *Lex*, inquit, *vetus prohibens mulierem vti veste virili, & virum veste muliebri, pro quanto est pure iudicialis, non obligat in noua lege. Quia secũdum veritatem tenendã de necessitate salutis iudicialia antiqua legis ablata sũt, nec obligãt in noua, vt talia sunt: nisi nouiter per superiores ea institui, vel confirmari cõtingat.* Secũda veritas. *Lex huiusmodi cõtinebat aliquid morale, quod stabile est in omni lege: & illud possumus exprimere prohibitione indecẽtis habitus tam in viro quã in*

muliere, contra medium virtutis quod obseruare debet circumstantias omnes, vt quàdo oportet, cur oportet, qualiter oportet, & ita de reliquis vt sapiens iudicabit. Tertia veritas. *Lex huiusmodi, nec vt iudicialis est, nec vt moralis damnat vsum vestis virilis aut militaris, in puella nostra virili & militari, quam ex certis signis eligit rex cœlestis omniũ tanquam vexilliferam, & ad cõterendos hostes iustitiæ, & amicos subleuandos & vt in manu fœminæ puellari & virginis confundat fortia iniquitatis arma, auxiliantibus angelis, quibus virginitas proxima est & cognata, secundum Hieronymum: rursum per hoc saluatur attonsio crinium quod Apostolus prohibere videtur in fœmina. Obstruatur igitur & obstruatur os loquentium iniqua. Quia vbi diuina virtus operatur, media secundum finis exigentiam disponuntur; ita vt non iam sit securum detrahere vel culpare ausu temerario. Ea quæ a Deo sunt, secũdum Apostolum, ordinata sunt. Denique possunt particularitates addi multa, & exempla de historiis sacris & gentilibus. Sicut de Camilla & Amazonibus. Sicut præterea, vel in casibus necessitatis, vel euidentis vtilitatis, vel approbatæ consuetudinis, vel ex auctoritate & dispensatione superiorum.* Hæc Gerson. Sed audiamus Lyranum nunc explicantem c. 22. Deut. *Mulier non induetur veste virili, &c. Hoc exponunt doctores aliqui, & bene vt credo quod hoc intelligitur de armis quibus viri vtũtur. Sic. n. habet Hebraica lectio.* לא יהיה כלי גבר על־אשה *lo ihbeie celi gebre, gnal issa.* id est, *nõ erit vas celi, viri super mulierem.* Ibi enim כלי *celi, & vas & arma significat seu armaturam, vnde primo regum c. 20. dicitur de Ionatha, quod tradidit puero arma sua, & in Hebræo habetur vasa sua. Prohibetur autem hic quod mulier non portet arma viri, tum quia indecens, mulieri & præsumtuosum: tum quod pro tunc erat superstitiosum. Quia gentes mulieres in sacris Martis portabant arma viri, & in sacris Veneris viri portabant ornamenta mulierum, & instrumenta eorum vtpote colum, fusum, & similia. Ideo subditus, abominabilis est apud Deum, qui hoc facit, abominatio enim in sacra Scriptura communiter capitur pro idololatria, seu pro aliquo ad idololatriã pertinente. Si autem litera prædicta intelligatur de veste communi, prohibetur hic talis vsus vel potius abusus. Quia est occasio libidinis, quia mulier in veste virili posset licentius cum hominibus luxuriam exercere: & similiter vir in veste mulieris, quia liberius posset secreta mulierũ ingredi.* Hæc hactenus. Iisdem verbis tradit Nicolaus de Lyra ad d. *c. 22, Deute.* quæ ostendunt cũ his quæ citauimus ex Gersonis, latere aliud in illa prohibitione quam generaliter possit omnibus mulieribus interdici cum abominatione gestare arma: & abominationem consistere in his, quæ inter idololatras in mutatione illa vestium in ceremoniis impietatum idolorum fiebant, non autem, si ex consuetudine, vtilitate & causa alia honesta, salubri corpori vel animæ, vel reipublicę, vel subditorum, fiat mutatio.

84 Nec obest quod adducitur ex *can. si qua mulier* 6. 30. *distinct.* nec mulieribus licere causa pietatis virilem vestem induere. Nam

verba

verba illa aliter explicantur quã si mulier pietatis causa habitũ virilem acceperit, nempe, si luxuriæ causa, *Si qua mulier suo proposito*, inquit, *vtile iudicans vt virili veste vtatur, propter hoc virilem habitum imitetur, anathema sit*. Ibi glossa *propositum suum*, scilicet *mulieris* explicat *quia magis est habilis & magis est parata in scissa veste quam in clausa, ad meretricandum*. Ideoque ob intentionem malam mutatio in virilem habitum reprobatur: non ipsa sola mutatio, maxime si consuetudo sit, vt mulier certo habitu virili vti possit. Quẽadmodum in *c. 2. de testam.*[a] refertur de abbatissis, quę habentur pro monialibus, quæ tamen non induerant habitum monachalem, sed in vestibus quibus vtebantur loci illius presbyteri permanserãt. Sic etiam Vlpian IC.[b] constituit alia esse vestimenta virilia, muliebria, puerilia, alia his communia, quibus promiscue vtitur mulier cũ viro, veluti si eiusmodi penula palliumq; est & reliqua huiusmodi, quib. sine reprehensione vel vir vel vxor, seu mulier vtatur, reprehensionem ibi definit ex vsu non recepto. Quare vsus ipse, vel honesta vel inhonesta facit vestimenta. Quod ex opinione constat, resque ex se ipsa indicat. turpe enim duceremus nunc ornari & vestiri eo modo quo iam ipsi nos ante ab hinc annis forsan decem ornari honestissimum ducebamus, quod & in sexus distinctione & eius vestimento facile est obseruare. Quocirca dixerim armorum vestiumque considerationem diuersam, non esse hodie sufficiens argumentum ad reiiciendas fœminas a principatu vel republica regenda. hoc enim esset propter accidentia, quæ variari possunt, improbare rei substantiam. Sunt & imperatores aut duces exercitus, plerunque ita senes vt neq. arma militaria ferre possint, & qui duplicib. pellitisq; vestib. & togis tegũtur, vel ĩter armatos rheda, curru, togati ferũtur: neq; ideo min⁹ idoneos ad imperãdũ ex eo, q̃s sapiẽter aut cũ rõe diceret.

85 Quod dicunt rursum, eos qui tractarunt de republica, & ad eam gerendam admittũt mulieres, nec eis magna sed leuia negotia committẽda esse opinatos, non valde expugnat mulierum potestatem, nam aliqui quidem id dixerunt, *vt Socrates & Aristoteles* Sed illi non sunt testes idonei vt sua sententia possint subuertere gentiũ ius, quo & imperia per successionem & per electionem commissa fuerunt mulieribus alicubi, quamuis & alibi non fuerint ad imperandum admissæ, vel in leuioribus tantum auctoratæ.

86 Obiicere porro mulierum gubernationi, inconstantiam, mutabilitatem, consiliũ debile & similia vitia: nec ipsum potest a dignitate eas excludere; ridiculum enim mihi videtur, velle principem vt in idea & phantasia suis partibus omnib. absolutũ, in ipsa quaLibet administratione tantum præponere: quasi vero hominem, principem, quamuis talibus numeris integrũ tantum admittere debeamus. Sunt ista reipublicæ Platonicæ in abstracto somniatæ, pro quarum societate & regimine creandi essent noui homines, iuxta ideas qui illis possent & scirent vti, sine vitiis, quibus sublatis nul-

a Li. 3. ti. 26
b in l. vestis §. vestimenta omnia de auro & argẽto legato li. 34. P. titu. 2

opus esset iustitia. nam si eadem consideremus in cõcreto & in præsenti genere vitæ, dicendum erit eo nomine infinitos principes, reges, imperatores de iure suo depellẽdos, quia nec bene a viris qui vitiis vt plerunque obnoxii sunt, potestates reguntur. Quod si exemplis contendunt docere quarũdam mulierum in singulari, vitia: pro vna muliere, occurrunt propemodum infinitæ virorum turbæ iisdẽ & maioribus infectorum, vt tandem cogamur fateri non exemplis singularibus esse regulam generalem statuendam: quin etsi malarũ mulierum exemplis permittant conferri bonarum præclara: bonæ malas superabunt forsan. Vtque ex multis pauca conferam. Narratur quod Eua Adamũ deceperit[a], Thamar vt meretrix in biuio Iudã ad cõcubitũ allexerit[b], Sãsõ decept⁹ sit a muliere Dalila, Salomõ decept⁹ a mulierib. ad idolatriã vsq; [d]. Quid tũ postea? nũ ideo ad sexũ culpã referas? cũ neq; Deus admiserit illã defensionẽ Adami, quod vxor eum decepisset [e]. Nonne & Iacob Thamar prius deceperat, nolens ei dare filium in virum, vt tenebatur? Nonne & dignus potius reprehensione Iacob, qui incognitam in biuio vt meretricem ausus est de fornicatione solicitare. Quis magis rursum peccauit in casu Sãsonis, an is qui confidit meretriculæ, an scortum? nonne magis & Salomon peccauit qui ob imperium mulieres cogere poterat ex arbitrio, quam mulieres quæ obedire tenebantur? Sed adde acumen in his exemplis ingenii mulierum præstare fortitudini & sapientię virorum, & eodem modo si in bonum conuertatur, posse præstare aliis viris imperantibus. Quot quæso, possumus conferre raptores, deceptores fæminarum, cum vna fæmina, quæ calumniata est Ioseph, pro negata fornicatione? quot possumus viros, qui regnandi causa contra principes & eorum progeniem insurrexerunt, pro vna Athalia, qui ea causa voluit semen omne regium tollere? certe innumerabiles: vt liquet de aliquibus enumeratis, dum agimus de ambitione regnandi: & insigne exemplum crudelitatis Abimelech, qui regnandi causa quinquaginta fratres sub vno lapide necauit [f]. Ad scortationem mulierem, si dixeris procliuem, considera statim meretricem vnam dici: at non nisi plures meretricem facere, cum quibus illa palã peccat: meretricem enim dicimus; quę multorum libidini patet *ca. vidua* 16. 34. *distinct.* id est, inquit, ibi glossa ad verbum *multorum,* quæ admiserit plures quã 23, millia hominum, vel quæ admisit 60.

87 Mulieres dicunt [g] insuper lege diuina silere debere in ecclesia, non loqui, non populum regere Christianum. In his quæ pertinẽt ad curam animarum certe admittemus, quia ita sancitum est in ecclesia: Mysteria & causas nunc conueniens sufficit respondisse mulieres in hoc distingui, quia Deus in ecclesia per spiritum sanctum voluit: quemadmodum quoq; & idipsum laicis viris & imperatoribus & regibus & principibus interdictum, quibus tamen non ideo prohibitum est a Deo imperare, dominari, & regere rempublicam. Separata enim sunt sancta a prophanis, spiritualia a tempo-rali-

a Genes. 3.
b Gen. 38
c Iud 16.
d 3. Reg. 11.
e Genes 3
f Iud. 9.
g hic explica tur propositũ supr. n. 14.

ralibus,&, ea quæ sunt animæ a principatu laicorum. Quod si DEVS quoque prohibuisset ne mulieres gererent rempublicam, vel dominarentur, eodem modo diceremus,& proculdubio excludendas; DEI enim lex nulla censura hominum potest conuelli.

88 Obiicere insuper [a], iura ciuilia, a publicis muneribus, testimonio, fideiussione,& iudicandi officio eas remouisse, iam testatus sum,& alia iura ciuilia sed non Romana pertinere alibi:& Romana quoque in aliquibus:& ex moribus ita receptum aliter atque aliter: aliquando in fauorem mulierum, vt si fideiussio ademta, aliquando in odium, prout impetus animi & causa morum præsentium, potuit mouere legislatorem. Dicuntq; interpretes submoueri ab his & similibus mulieres, non quod iudicio careant aut incapaces talium natura sint: sed quia ita honestum ex moribus visum est: [b] honesta autem non eodem modo apud omnes visa sunt eadem nec tempore diuerso. Et proinde contrariis moribus, contrario statuto & lege, admitti possunt. Ciuilis ratio ciuilia iura abolere potest, naturalia non vtique: Et consuetudo, consuetudine contraria & lege tollitur [c]. Neque omnes qui turpes infamesque aut reiecti habentur iure ciuili, sunt infames iure canonico. [d] Ita receptum vt ex consuetudine iudicare possint etiam viros sibi subditos, mulieres præcellentes, ordinariam iurisdictionem habentes, vt in Gallia ex consuetudine approbata, quæ pro lege habetur, vt scripsit Innocentius 3. cancellario & canonico Parisiensi [d] quia consuetudo etiam secundum iura ciuilia, dat iurisdictionem [e]. Iudicauit mulier Debora populum Dei [f]. Et Gregorius [g] purgationem & iudicium Mennæ episcopi, commisit, Brunichildi reginæ Francorum, quamuis fæminæ,& quamuis Menna esset episcopus & persona ecclesistica, ex numero earum, quæ non dicam mulierum, sed nec laicorum aliorum imperatorum iurisdictioni de iure communi subiiciuntur. Rursum idem Gregorius [h], scribit Cõstantiæ reginæ Galliæ cõcessũ, vt cũ episcopis ad iudiciũ cõgregatis pro causa Iuliani episcopi, petitoris, aduersus eos qui villas ecclesiæ spoliassent & deprædati erant, regia potestate decerneret & iudicaret. Atque iterum idem Gregorius [i] Brunichildi reginę Francorum scribit; si quos violentos, si quos adulteros, si quos fures vel aliis prauis actibus studere cognoscitis; Deum de eorum correctione placare festinate, vt per vos flagellum perfidarũ gentium non inducat &c [k].

89 Dicere porro ideo mulieres esse incapaces gubernationis quod nec testimonium perhibere in quibusdam, nec fideiubere possint [l] hoc certe iuris positiui & ciuilis est:& ideo, vt ait Gratianus [m], *Nulla serie diuinarum scripturarũ ab accusatione, aut testimonio prohibentur.* Simile dictum esse putãdum, de potestate, in liberos, de suitate, de suis heredibus quodue non continuent familiam paternam. Quid enim aliud hæc sunt quam iura mere ciuilia, recepta moribus quorundam populorum, quibus & contraria constitui posse contrario iure ciuili, nemo vt dixi dubitat.

a *explicatur quod supra appositũ n.15.*

[b] *l. cũ pra, de iudic. P.*

c *l. de quibus de legibus 25*

d *c. Euphemiũ 7. § hinc colligitur 2. q. 3.*

d *in c dilecti 4. de arbitris li. 1. decreta. titu. 43.*

e *l. 1. & fi, C. de emã. libe. & l. 2. quæ sit lõga cõsu. c. in his i dist. stinct. c. ex literis de cõsuetudin.*

f *In. c. 4. ꝟ 4*

g *Li. 11 epi. 8 relat. in ca. 7. Mennam 2. q. 7.*

h *li. 4. epi. 33 seu c. 77 relatus a Gratiano in can. cũ deuotissimã 8. & seq. 12. q. 2.*

i *li. 7 in di. 1. ep. 5.*

k *vt refert etiam Gratia. in cã 47 si quos 23. q. 4.*

l *vt dict sup. nu. 15.*

m *in prin. i. pto. 15. qu. 3.*

90 Et ne per singula diutius retinear illud postremum [a], quod familiæ & nomina familiarum retineantur alibi per mulieres perinde ac masculos,& quod nobilitas materna in filios & descendentes transfundatur,doceri poterit vel Vlpiano Iurisconsl. teste, qui [b] sic respondit, *Qui ex duobus Campanis parentibus natus est, Campanus est. Sed si ex patre Campano, matre Puteolana, aque municeps Campanus est. Nisi forte priuilegio aliquo materna origo censeatur: tūc enim materna originis erit municeps. vt puta Iliensibus concessum est, vt qui matre Iliensi est, sit eorum municeps. Etiam Delphis hoc idem tributum & conseruatum est. Celsus etiam refert Ponticis ex beneficio Pompeij Magni competere, vt qui Pontica matre natus esset, Ponticus esset, &c.* In Galliæ nonnullis etiam locis receptū est, vt venter nobilitet partum: hoc est, vt filius sequatur nobilitatem matris, vt est in consuetudinibus Campaniæ & aliorum, Trecensium *articu* 8. Senonensi, *art.* 149. Caluimōtanorum, *art.* 5. & 11. Cuius rei originem tribuunt histor. q̄ deleta bello Campanorum nobilitate, viduæ maluerint ex priuilegio magis plebeiis nubere, aut in perpetua nobilitate consenescere, quam ignotos & extraneos procos sequi. Idipsum receptum apud Lycios scribit Herodo.[c] *Hos*, inquit, *Lycii præter ceteros habent peculiare pro lege, quod a matribus nomina sibi ipsis indunt, & si quis obuium percontetur quisnam sit, quaue familia ortus a matribus auisque, protinus genus suum repetet.* Hoc ipsum apud Xanthios obtinuisse tradit Plutarch.[d] Sed & hodie video principes, magnates, & heroes nobiles, & reges, & suis insignibus miscere insignia familiæ matrum, perinde ac patrum. Hinc enim oriuntur in Germania tantæ mixtiones insignium, quibus ad pompam vtuntur, ad testandam nobilitatem tam ex parte matris quam patris.

91 Docuimus & antea vitium hoc fuisse contra naturam habitum a Iustiniano, vt filiæ excluderentur a familia, & in bonorum successione sexus constitueretur differentia [e], atque ideo sublatam cognationis & agnationis, in iure successionis, differentiam.[f]

92 Minus expugnare videtur, mulierum in dominio potestatem, resolutio quædam generalis facta in iure, deterioris conditionis in plurib. esse mulieres viris. Nam & ex illa sequi potest, ergo non in omnibus, imo vero contra dicemus, in multis quoque melioris conditionis esse mulieres viris. *Permulti*, inquit Plutarchus in Romulo, *Mulieribus honores sunt habiti a Romanis: vt his transeuntibus de via cedere, præsente muliere nihil obscœnum loqui, nec nudum aspici, &c.* Colligit plures casus Philippus Decius,[g] quibus viri sunt deterioris conditionis. vt quia citius mulier pubescit, nempe 12. anno: vir, 14.[h] Ideo matrimonium citius contrahere possunt fœminæ quam masculi, & propter ingenii prǽcocem naturam, in minori annorum numero possunt veniam ætatis quam viri postulare. [i] Quemadmodum & citius testari de rebus suis.[k] Non potest mulier incarcerari; vir

a Hoc explicatur dictũ sup. num. 16
b In l. 1 ad municipales 150. P. ti. ..
c In 1.
d L. 1. de clarum mulieri.
e Ex l. maximum vitiũ, de li..er. praeter C.
f Quod & firmatur, l. lege 12. tabularum de legitimis haredib. C. §. nostra constitutio de exharedati liberor. authent. de functo, ad S. Tertyll. l. mulier an maxul. ad S. Trebellia. P. authe. in successio de suis & legit. C. § consideremus, de trien. & semisse in nouellis.
g Ad l. fœminea de regul. iur. P. num 70. & seq.
h §. quibus mod. tutela finit. li. 1. Insti ti. 22. l. 1. quando tut. vel cura. esse d. finant. C. l. Puberes. de dispensa impu. vbi
i l. 2. de his qui veniam ata. imp. C.
k l. Qua atate de testament. P.

vir potest a. In crimine læsæ maiestatis per patrem commisso, melioris conditionis filiæ quam filii.[b] Et in simili: si filii Bānitorum expelluntur de ciuitate, non intelligitur de filiabus, *vt notat Bal.* c Neque cogitur mulier pro absolutione excommunicationis petenda, ire Romam vt vir. d Ponit speculator vndecim etiam casus, in quibus melioris sunt conditionis mulieres. e Quare nec obstant quod mulieres dicantur fuisse semper sub potestate alicuius Romæ & alibi. Nam hæc iura sunt ciuilia & iuris positiui, & secundum mores recepta, non propter incapacitatem naturæ earum.

93 In sacris mulieres pariter ac viri in sancta sanctorum orationis caussa ingredi possunt.[f] Quod autem alicubi non ingrediantur mulieres sacella quædam, hoc ad priuilegium pertinet, cuius ratio relinquitur Deo. Quod autem non ingrediantur quędam monasteria virorum, hoc commune illis, vt nec viri ingrediantur monasteria mulierum. Vtrumque ad euitandam occasionem delinquendi recte statutum, non tam propter fragilitatem solarum mulierum, quantum propter malitiam & puram fragilitatem virorum. Quemadmodum etiam apud Ethnicos ab illorum sacris, in quibusdam mulieres arcebantur. Sic etiam apud eosdem fuerunt quædam sacrificia & templa in quibus non admittebantur viri, vt Bonę deæ seu Medeę templum, viris inaccessum fuisse tradit Macrobius g

94 Porro quod dicitur,[h] mulieres feudorum esse incapaces eo ꝙ faidam, nec arma mouere possunt. Id certe absolute verum non est, neque etiam ideo incapacem omnem dicendum eum feudi tenendi, qui ea præstare non possit per se, si per alium possit, consentiunt iura. Estque feudum quoddam masculinum, & quoddam fœmineum, masculinum dicitur, quod transit ad masculos, non autem ad fœminas[i]. Imo & si in eius ratione facta fuerit mentio de fœminis, tamen fœminę non succedunt, nisi deficientibus masculis.[k] Fœmineum dicitur, quod transit ad fœminas, ita & feudum maternum quod fuit acquisitum a fœmina superiore quæ est communis agnationis, vel cognationis.[l] Notat & Iacobinus de S. Georgio [m], plures casus in quibus regula illa quod fœminæ ad feuda non admittantur, recipit restrictiones & caussas ob quas admittantur. Idipsum & exsequitur pluribus Franciscus Curtius [n]. Quæ vera non essent, si naturæ sexui tribueretur incapacitas, quæ certe aliunde nunc non pendet quam ex moribus, & iure consuetudinis diuerso regionum. Conueniuntque omnes, quod pacto in inuestitura caueri potest, vt fœmina succedat: si filia redimat feudum a domino, si dominus propter seruitium patris, dedit feudum filiæ.[o] Si consuetudo disponat, vt fœmina feudo succedat, vt in regno Siciliæ, [p] & talis consuetudo est seruāda.[q] Vt & in Gallia, feuda transeunt in fœminis: nisi lex domus contrarium statuat: quia feuda ibi redacta sunt in formam pa-

a *l. 1 C. de officio dicer. iudic. authen. nouo iure. de custo. reorum C.*
b *l quisquis §. filii. §. ad filias, ad leg. Iu. maiest. C. facit, cap. quicunque, de pœnis in 6.*
c *Ad l. quicunque, de seruis fugitiuis*
d *In c. mulieres de sent. excom*
e *tit. de probati vers. 8. contra.*
f *In ca. 1. de vita & honesta. cleric.*
g *Lib. 1. ca. 12.*
h *Nempe supra nu. 20. i ca. 1 §. hoc autem notandum qui feudum dare possunt in feu.*
k *Capi 1. §. quin etiam episcopi vel abbates, & c. in f ud.*
l *Eo pertinet c. 6 cum ti. de beneficio fœmina. ca. 1. quemadmodum feudum ad filiam pertineat, cap. 1. an maritus succedat vxori in vsib. feudorum.*
m *In tract. de feu ad verba & fœminis.*
n *Tract. de feud 3. parte q. 1.*
o *Vt not. gl ad § cum vero, e. Conrad. qui feud dare poss. in feud.*
p *Iaco. de S. Georg tract. de feud. ad verba & fœminis. nu. 9.*
q *Vt in §. 1. de feud. cognit. in feud.*

trimonii, vt & alibi, & transeunt in successores, & subiiciuntur dispositioni patrimonialium. Notat & Ioan. de Isconia.[a] Quod quando fœmina esset assueta armis, & consueta pugnare, esset successibilis in feudo, etiam masculino. Ego tamen, nec armorum vsum necessario in muliere desidero, in successione feudi, eo quod & alii qui succedunt feudis fœmineis, armorum tractandorum impotes tamé feudum, quod per successionem ad illos deuoluitur, retinent, & per alios idoneos seruitia militaria, & alia iura dominicalia, exsequi possunt. Quod si faciant non priuantur, quamuis si non facerent priuarentur.[b] Vltra hoc non prosequar, cum feudorum iura a consuetudine pendeant, nec legem imponant aliis nationibus, qui sua iura propria sequuntur. Rursum non omnis principatus feudum est, neque dominatio rei publicæ est iurib, feudalibus obnoxia: sed potestates deferuntur, vel lege regni, vel iure successionis & patrimonii, vel electionis, *vt suo loco docemus*, vt frustra hic de lege feudorũ Longobardorum seu Mediolanensium disputetur. Concluditur & in caussa feudorum fœminas excludi a feudis, quando concessio rei facta est in feudum proprie: non si iure donationis: quia tunc fœmina admittitur, *vt tradit Angelus* c, *& Calderinus*,[d] *Decius*.[e] Sed & si propter imperitiam tractandorum armorum, quis incapaces dicat feudorum possessores, maiorem partem possessorum excutiet. Sunt enim plures, sua sententia nobiles & genere tumescentes qui norũt potius pacem quam arma, ne quid peius dicam, quod multis conuenit, qui mallent tractare pensum & colum cũ Sardanapalo, quam hastam cum Alexandro magno.

65 Illud vero quod additum est.[f] In contraria sententia multas mulieres male rempublicam rexisse, & imperio mulierum quoque addictos, verum est. Sed & verum docuimus & alias bene rexisse, illustres, & vtiles fuisse reipublicæ. Sicuti & numerare licet principes pessimos & principes bonos. Vtrorumque & magna est copia, sed & stultorum infinitus est numerus.

96 Quod vero pertinet ad exempla regnorum[g] Iuda & Francorũ, & similium, certe exempla non constituunt regulam, quando illa habent quandam rationem particularem, ex qua aliter ac communiter ita statui placuit. Sunt enim institutiones & leges regnorum, non minus seruãdæ in caussis publicis, quam leges & dispositiones dominorũ circa res proprias. Et vt nemo est qui rei propriæ non vedit sibi dari liberum arbitrium: sic nulla vniuersitas vel societas hominum seu regnum, aut qui regno subiiciuntur, inueniri facile possint, qui præscriptas viuendi, imperandi, & obediendi leges, æquo animo subuerti patiantur & quin pro illis pugnent, velut pro aris & focis. Diuersæ sunt regionum constitutiones: alia Orientis, alia Occidentis, alia Septentrionis, alia Meridionalis plaga: diuersi fructus, diuersæ commoditates, & incommoditates, diuersi mores, propter diuersam viuendi & operandi necessitatem, & siquis vellet omnes ad

[a] *Ad c. 1. § hoc autem notandum, qui feudum dare possunt*

[b] *Capi. vni iuncta glossa ad verba nõ valet tit. an mutus vel alias imperfectus feudũ retineat. li. 3 tit. 36.*

[c] *Cons. 142. incip. super puncto in fi.*

[d] *Cons 63 incip quod domina mea.*

[e] *Consil. 32. & ad l. fœminæ, n. 50. de regu. iur.*

P.

[f] *Explicantur allata supr. nu. 21.*

[g] *Hic explicatur dictũ sup nu. 22.*

ad vnum morem viuendi contrahere, nihil proculdubio moliretur quam impossibile tentare, & cœlum terræ miscere. Quocirca a separatis caussis conclusionem vnam similem velle inferre, hoc certe est velle opera Dei vnius naturæ efficere, & improbare illam admirabilem & incomprehensibilem Dei sapientiam & omnipotētiam, quæ maxime elucet in tam varia rerum diuersarum constanti ordinatione & essentiarum varietate. Fuit regnum Iuda a Deo electum in virili Iudæ semine, iuxta prophetiam, *Non auferetur sceptrum de Iuda donec veniat qui mittendus est Messiah.* [a] Fuit Dauid & semini eius, regnum promissum, & quod Messias deberet oriri ex semine eius. Vnde & Christus filius Dauid dicitur. [b] Hoc nullomodo potuit fieri, si confusum fuisset semen regium in mulieribus, quæ transeunt ex more in alias familias, nubendo: & proinde & diuina auctoritas effecit, ne commiscerentur tribus populi sui, neue sceptrum ex fœmina succedente ad extraneum transferretur.

97 Placuit & in Francia seu Gallia, aut Francogallia ex lege Salica, hoc est, quæ erat etiam seruata inter Salios, vnde nomen habuit, ne terra imperii, sicut nec terra Saliorum, a lancea transiret in colū. Pro qua & facit illud quod protulit Christus D. Lucæ c. 12. vers. 27. *Considerate lilia quomodo crescunt, non laborant neque nent.* Quibus verbis quo tempore Philippus Valesius regnum adeptus est, ferunt contra impugnantes legem Salicam conclusum lilia Gallorum non deberi, nisi nobilibus qui non laborant: non nisi maribus, qui non nent. Conati sunt Angli impugnare legem illam regni Salicam, vt & nouissimis temporibus quidam sub pelle historiographi Galliæ, in gratiam aliquorum, vel certe ob ignorantiam crassissimam, vel malitiose, negarunt vllam vnquam fuisse in Gallia seu Francia in regni iure legem Salicam, & tam audacter ita adfirmarunt, vt mihi videre videar cœlum inter videntes asserere nec vnquam fuisse, nec nunc esse lucem aut Solem. Sunt & regna iam indicata, in quibus succedunt fœminæ iure proximitatis, vt in regno Nauarræ, Hispaniæ, & in regno Hierosolymorum recuperato ab infidelibus & Mahumetanis: vt mater Balduini III. [c] atque Isabella Sibyllæ soror. [d] Non negandum tamen exsistentibus masculis & fœminis superstitibus & in illis, vt plerunque præferendos esse masculum fœminæ, quæ eo deficiente succedit. Sed hæc hactenus de imperio & principatu fœminarum: receptui cano vt alia prosequar.

a *Genes. ca. 49 vers. 10.*
b *D. Matt. c. 15 ver. 22. & c. 22. ver. 42. D. Marci. c. 12. vers. 35. Actor. 2. vers. 29. & 2. ad Timot. c. 2. versic. 8. Apo. 5. ver. 5.*
c *Vt refert Tyrius de bello sacro.*
d *Apud Ritium, de regib. Hierosolymor.*

De principatibus delatis iure hæreditario. CAP. XII.

ADferunt lucem distinctioni principatuum, quod pertinet ad successionem, ea quæ traduntur de feudorum qualitate. Nam quædam dicuntur antiqua, in quibus descendentes & collaterales succedunt: alia paterna, in quibus succedunt descendentes tantum, etiamsi heredes aliorum bonorum mortui possessoris non sint: quædam noua & hereditaria, in quibus tantum succedunt

qui hereditatem nanciſcuntur præmortui, non autem qui eius non ſunt heredes. *vt in feudis docemus.* Quamobrem aliud eſt in regno ſuccedere in locum demortui, iure hereditatis & non iure legis & proximitatis ſeu primogenituræ in regno antiquo generis. Nam quando regnum defertur iure hereditatis & nouum ſiue quæſitum eſt, quod fuerit in libera morientis diſpoſitione, nec electionis alia lege obſtrictum, ex voluntate defuncti ſucceditur vel expreſſa per teſtamentum, vel tacita ab inteſtato, iure proximitatis per concurſum etiam, vt qui proximiores ſunt in eodem gradu ſimul ab inteſtato admittantur, nec licet repudiare hereditatem defuncti reliquam, retento principatu: neque repudiare principatum retenta hereditate, ſed bonis aliis defunctis. Natura enim hereditariæ ſucceſſionis eſt, vt pro parte nemo poſſit agnoſcere iudicium defuncti Et qui totam hereditatē acquirere poteſt, is pro parte eam ſcindendo adire non poteſt: & ſi quis ex plurib. partibus in eiuſdem hereditate inſtitutus ſit, non poteſt quaſdam repudiare, & quaſdam agnoſcere. *vt reſponderunt Paulus & Vlpi. Iuriſco.*[a] At quando principatus antiqui per legem regni deferuntur proximiori & antiquiori, vel alio modo, licet retinere principatum ei, qui in gradu vel qualitate requiſita idoneus inuenitur, reiecta hereditate, & reiecto impoſito grauamine, niſi ipſe ei ſe obligauerit,[b] & debetur principatus filio aut proximiori etiam non heredi.[c] Retinemus autem ſimilitudinem feudi & principatus: excepto quod principatus, regnum, non pendent ab alterius poteſtate: cum tamen feudum ab alterius poteſtate oriatur & pendeat.

2 Permiſit populus & ratum habuit teſtamentum & inſtitutionem heredum in regno, ſibi carorum principum, a quibus vel reſpub. multis illorum vigiliis & periculis vitæ, fuerat iuuata, aucta, & conſeruata: arbitratus eum, quem viuentem coluerant tanquā patrem, & a quo viuente patris officia accepiſſent, non niſi vtilem ſibi electurum & nominaturum eſſe, & ad gubernacula idoneum. Vtq; pluribus ſeditionibus obuiam iretur & ciuilibus diſcordiis, quæ ſolent inter contendentes de principatu & ambitioſos oriri, a quibus ſæpe ad interitum redacta ſunt imperia. Atque vt priuati bona ſua, ſic & imperatores aliquando inter liberos ſuos teſtamento imperiū diuiſerunt, & ita Conſtantinus magnus tres filios heredes imperii reliquit,[d] nulla adhuc lege dicta de ſucceſſiōe, vel electione imperatoris, & Conſtantinus multa noue acquiſierat, quæ adiecerat imperio: & viuens aliis quoque ante communicauerat imperium, quos poſtea debellauit.

3 Attalus Philometor, Pergami rex, pecunia ditiſſimus, cum liberis careret, populum Romanum teſtamento ſuo heredem inſtituit.[e]

4 Atreus ex Minoe, poſtrema ſua ordinans, quicquid auri atque argenti pecorum etiam ei fuit, nepotibus quos filiæ genuerant, ex æquo diuidendum reliquit, excepto ciuitatum terrarumque imperio, hæc

a In l. 1. & 2. de acquir. hered. li. 29. P. ti. 2.
b c. licet 6. de voto,
c Ioan. Andreas notat in addit. ad ſpeculatorē li. 4 part. 3. ad rubri. de feudis. & facit inquit. l. vni. §. ſed etſi. de Latina libertat. tollen. C. & l ſi quis in ſacris, de proximis ſacro. ſcrinior. li. 12. C.
d vt ait Theodoretus lib. 1 hiſt. eccleſiaſti. cap. ſi. Ruſin. li. 1. hiſtor. eccle. cap. 11.
e Appianus libr. de bellis Mithridatis Iuſtin. li. 36.

rio, hæc quippe Idomeneus cum Merione Deucalionis, & Idomeneus alter Molius, iussu eius seorsum habuere. [a]

5 Disputatum multum fuit post mortem Augusti, de testamento eius, quo reliquerat heredem imperij Tiberium, tandem autem obtinuit vt Tiberius tanquam ab illo approbatus, qui tamen videbatur gubernacula reiicere, imperaret. [b]

6 Alexander magnus ab initio, moriturus cum deficeret, & inquisitus ab amicis quem imperij faceret heredem respondisset, dignissimum, & voce hac inter amicos bellicum cecinisset, iam omnes in æmulationem consurgebant, & ambitionem militum & vulgi fauorem quærebant, nisi sexta die a decubitu præclusa voce exemtum digito annulũ, Perdicæ tradidisset, quæ res gliscentem amicorum dissensionem sedauit. Nam & si non voce nuncupatus heres, iudicio tamen electus esse videbatur. [c]

7 Dagobertus rex Francorum, suggerentibus iis, qui vtilitatibus regni consulere videbantur, æqua lance inter duos filios suos regnum diuisit moriturus, & Sigibertum ex liberis seniorem, Austriæ regem instituit, Clodoneum vero minorem natu, Neustriæ & Burgundiæ, pari dignitate præfecit. [d]

8 Postquam instituit regnum Parthicum Arsaces, habuit filiũ successorem. Tertius secutus rex Pampacius, qui cũ 12 annos imperasset, decessit duobus filiis, Mithridate & Pharnace relictis, quorũ maior Pharnaces, more gentis, heres regni factus, non multo post decessit multis filiis relictis, quibus præteritis, fratri potissimum Mithridati insigni virtutis viro reliquit imperium, plus regno quam patrio deberi nomini ratus, potiusque patriæ quam liberis consulendum: *Iustinus ex Trogo* [e] & ibi ratum habuit populus testamentum, quia alioquin contra morem regni factum erat.

9 Meminit Hirtius [f] Cæsarem Ægypto & Alexandria potitum, reges constituisse, quos Ptolomæus testamento scripserat, atque ob testatus erat, populum Romanum, ne mutarentur. Nam maiore ex duobus pueris rege amisso minori tradidit regnum. Narrant etiam Ptolomæum Alexandrum Ægyptum populo Romano testamento reliquisse. [g] Narrat & Lucius Florus, [h] Ptolomæum Cyrenearum regem cui cognomentum Apionis fuit, mortuum, heredem populum Romanum reliquisse, & eius regni ciuitates, Senatum Romanum liberas esse iussisse. Sic Eumenes, rex Pergamæ, Romanis regnum & bona sua reliquit testamento, & Nicomedes rex Bythiniæ, Cottius rex Alpium, Polemon rex Ponti, Martinus rex Aragonum 15. moriens sine liberis, Aragoniæ regnum subditorum iudicio reliquit, vt scilicet propinquiorem ac meliorem virum & cui iustius regnum deberi videretur, ac tutius committi posset, eligerent. Quare & illi Ferdinandum Ioannis Castellæ regis filium ex Leonora Martini sorore, multis aliis spretis competitoribus, elegerunt. [i] Herodes magnus, de regno Herosolymorum quod primatus

a *vt ait Dictys Cretensis l. 1 de bel. Troian. in princip.*

b *Quemadmodum narrat Cornel. Tacitus li. 1. Annalium, & Suetonius Tranquillus in Tiberio c. 24 & 25 & in Augusto ca 101.*

c *Iustinus ex Trogo li. 12.*

d *Annonius li. 4 de gestis Francor.*

e *Li. 41.*

f *Lib. 1. de bello Alexãdrino.*

g *Cic. de leg. Agraria cõtra Rullum, & in 1. Agraria. Liuius & Iust. li. 18*

h *Lib. 70. epitom. Liuij*

i *Vt ait Marineus li. 11. rerum Hispanorum.*

sibi quæsierat, vt ait Iosephus, testamento regem filium suum Archelaum scripserat, eidemque annulum ad Cæsarem ferre mandauerat, adsignatamque regni administrati notitiam,[a] fuissetque a Cęsare confirmatus rex, nisi ipse ante consultum Cæsarem, se in illud intrusisset. [b] Salome etiam filia Herodis moriens, Iuliæ Augusti cōiugi Toparchiam quam rexerat & Iamniam, & in Phaselide Palimeta, testamento reliquit. [c]

a Ioseph. li. 1. de bello Iudaico c. 1. & lib. 17. antiqui c. 11.
b Vide 2. libri Iosephi de bello Iudaic.
c Idem Iosephus li. 2. de bello Iudaic. c. 8.

De venali principatu, & de quibusdam qui primum per pecuniam, aut opum potentiam obtinuerunt principatum. CAP. XIII.

INter plebeios, & populos rudes & auaros, proculdubio plus possunt plusue illis imperant diuitiæ, quæ præsentem habere videntur vtilitatem, quam iustum & conueniens, & salubre: & proinde inescationibus diuitiarum, largitionibus & popularitate, decipiuntur maxime subditorum animi, & in eam partem facile conuertuntur, qua ditari, vel lautius se habere sperant. Omnis enim res, vt ait Horatius. [d]

d Li. 2. Saty. 3.

Virtus, fama, decus, diuina, humanaq; pulcris
Diuitijs parent, quas qui construxerit ille
Clarus erit, fortis, iustus, sapiens etiam rex,
Et quicquid volet, hæc veluti virtute paratum
Sperauit magnæ laudi fore. Et vt ait Plautus.
Nam hoc tu facito cogites, vt cuiq; homini res parata est,
Firmi amici sunt, si res lassæ labant, itidem amici collabascunt:
Res amicos inuenit. Et postquam Petronius Arbiter in Satyricis, multa de diuitiarum vi, locutus est, concludit,
Multa loquor, quiduis nummis præsentibus opta,
Et veniet. clausum possidet arca Iouem.

Philippus nullam ciuitatem dixit esse inexpugnabilem, in quam asellus auro onustus ingredi posset. Atque vere in Phœnicis Euripides, τὰ χρήματα ἀνθρώποισιν τιμιώτατα δύναμίν τε πλείστην τῶν ἐν ἀνθρώποις ἔχει. id est, *nihil honorabilius inter homines pecunia, quæ magnam vim inter mortales habent.*

2 Fecerunt quibusdam ad principatum diuitiæ gradus, hisque ad regiam peruenit dignitatem Romanorum Tarquinius Priscus post mortem Anci, etenim fecerunt populo acceptabiliorem filiis ipsis Anci, quibus tutor datus erat. Nam cum haberet amplissimas ex hereditate paterna diuitias, in commune deponere voluit. Et Anco Marcio regi, amplissimas pro necessitate pecunias dono dedit, in vsusque bellicos exhibuit, patritiorum multos beneficiis sibi deuinxit, & popularem multitudinem argento sibi conciliauit, a quibus post mortem Anci in regem iuxta votum & petitionem suam electus est, *vt ait Liuius.* [e] Amiserunt ita respublicæ splendorem suum, populo pecunia & donis prius corrupto..mo& ipsa Roma, de qua Iugurtha

e in 1. Li.

gurtha Italia excedere iussus, vrbe egressus fertur, eam sæpe respiciens tacitus, postremo dixisse, vrbem venalem & mature perituram, si emtorem inuenerit. [a]

3 Pelops cum magna vi pecuniarum ex Asia peregrinus veniens inter inopes, primum & cognomen regioni dedit, & principatum suis parauit. [b]

4 Refert Iulius Cæsar, [c] quo tempore in Germanos ex Gallia transire volebat, plures mobilitate animi & leuitate nouis imperiis studuisse: ab nonnullis etiam, quod in Gallia a potentioribus, atque his, qui ad conducendos homines facultates habebant, vulgo regna occupabantur, qui minus facilem eam rem in imperio Cæsaris consequi poterant.

5 Obtruncato Pertinace imperatore, milites qui eum necauerant, imperium edixerunt venale, traditurosque se ei, qui plurimum pecuniæ polliceretur. Mercatus autem est Didius Iulianus quidam vir consularis, quem declararunt principem, & nomen Commodi imposuerunt, sed non diu imperauit, & a militibus ipsis, qui ipsi vendiderant imperium, sublatus est. [d]

a vt ait Salustius li. de bello Iugurthino.
b Thucydides in 1.
c Lib. 2. de bello Gallico c. 1.
d Herodian. li. 2. & Zozimus in 3. Dio. & Xiphilinus.

De electione regum per sortem. CAP. XIIII.

FErt traditio Hebræorum, Noachum missis sortibus nepotibus orbem distribuisse, & cuique certam terræ partem assignasse. Quia vero tres erant eius liberi, tres etiam præcipue orbis partes esse cœperunt.

2 Inter modos eligēdi regem etiā inuenio vsos aliquando sorte antiquos. vt Myrsilus Lesbius libro de bello Pelasgico agēs, refert Atiū regem Mæonum, genitis Lydo & Turrheno filiis, cum regnum neq; duos caperet, neque terræ sterilitas ingentem multitudinem pateretur, sorte iacta, Lydum successorem designasse, Turrhenum vero cū maiore parte populi, ad quærendas nouas sedes foras abire iussisse.

3 Sortis modus apud Iustinum, [e] & Herodotum, [f] eligendi regem inter septemuiros Magicidas, dum contenderent quis illorum rex esset. Conuenerunt enim, vt sub ortum solis, conscensis equis, dum in suburbanis vectarentur, cuius equus vocem primus edidisset, is regnum Cambysis obtineret: accidit autem sors super Darium Histaspidis filium, auxilio vel arte Oebaris sui equisonis, qui vbi nox aduenit, vnam equarum quam equus Darij maxime adamabat, in suburbana adduxit, ibique alligauit, tum equum Darij, eo adductum circumactum equæ admouit, & admisit. Sicque postero die, vbi dies illuxit sex Persæ ex conuento adfuerunt equo insidentes. Et cum in suburbanis vltro citroque vectarentur, vbi ad locum peruenerunt, vbi superiore nocte equa fuerat alligata, ibi Darij equus accurrens hinnitum edidit & hinnitu edito protinus fulgur sereno cœlo tonitruque exstitit, & ceteri ex equis desilientes vt regem Darium adorarunt.

e Lib. 1.
f in 3.

4 Memoratur alia sortis ratio in primo eligendo rege Phrygum, Gordio siquidem, *vt obiter refert Iustinus.* [a] Post nuptias, inter Phrygas orta seditio est. Consulentibus vero de fine discordiarum oracula responderunt, rege discordiis opus esse, iterato quærentibus de persona regis, iubentur regem eum obseruare, quem reuersi primum in templum Iouis euntem plaustro reperissent. Obuius autem illis Gordius fuit, quem statim regem consalutarunt. Ille vero plaustrum, quo vehenti regnum delatum fuerat, in templo Iouis positum maiestati consecrauit regiæ, erat in iugo plaustri nodus, cuius nexum si quis soluisset, eum tota Asia regnaturum cecinerant oracula: quæ etiam cupidinem Alexandro magno iniecerunt aduersus Darium proficiscēti sortis implendæ, [b] quare is soluere aggressus, necquicquam diu luctatus cum latentibus nodis, *Nihil,* inquit, *interest quomodo soluantur, gladioque ruptis omnibus locis, oraculi sortem, vel elusit, vel impleuit.* Fuit ille Gordius pater Mydæ, qui post illum regnauit, qui ab Orpheo sacrorum solemnibus initiatus, Phrygiam religionibus impleuit, quibus tutior omni vita quam armis fuit.

5 Narrat Herodot. [c] Scytharum primo regi nomine Targitao, tres liberos fuisse, Lipoxain, Arpoxain, & iuniorem Colaxain, quibus regnantibus demissa in Scythicam regionem fuerunt aratrum, securis, iugum, phiala, omnia ex auro facta, in quibus sortem monarchiæ versari exitus ostēdit. Siquidem cum illa primus omnium inspexisset natu maximus, & vellet illa auferre, arsisse ferunt. Id ipsum & secundo accidisse: quare ambobus ab ardenti auro submotis, cum tertius natu minimus accepisset, aurum fuisse exstinctum, & ab illo exportatum. eaque re maiores fratres animaduersa totum regnum ad minimum detulisse.

6 Propinqua sors electionis in regem Boemiæ Prislai, de qua scribit Albertus Kranzius [d] in hunc modum, *Libussa regina Boemiæ coacta a proceribus eligere sibi maritum, respondit, eum se electuram, nescitur autem an oraculo admonita, an vt talem rusticum sibi eligeret cui imperare posset, iussit ornari equum gradarium cui proficiscens insedebat, illum sequi præcedentem proceres iubet, apud quem ille consisteret quiescens, si ferrea de mensa illum refici conspicerent, regem suum consalutarent, equus ornatus palans per campos abibat solus insequente turba donec in meridie deprehenderet hominem ex labore fessum, sic ad refectionem in agro quem arabat reponentem, qui verterat aratrum & ferrum splendens ex sulco attrito in planitiem positum, pro mensa habebat, quem cum cerneret iumentum, stetit immobile. Tunc vero proceres coegerunt equum ascendere & duxerunt ad reginam, qui eum accepit in maritum, & hic dictus Prislaus.*

7 Celebris electio regis Israel per sortem diuinam, antequam confirmatum esset regnum Israel, quod post confirmationem iure successionis deuolutum est ad proximos morientis. Ab initio quippe cum

[a] *In 11.*

[b] *vt ait Q. Curtius de gestis eius li. 3 & Iustin. eod. li. 3.*

[c] *In princip. 4 libri qui inscribitur Melpomene.*

[d] *Li. 1. Vandaliæ c. 17.*

cum petiisset sibi dari regem populus, Samuel vsus sorte est diuina, & vt legitur[a] *Applicuit omnes tribus Israel, & cecidit sors super tribum Beniamin, congregato populo per tribus & familias, & rursum applicuit tribum Beniamin & cognationes eius, & cecidit sors super cognationem Metri, & peruenit vsq; ad Saul filium Cis.* Hancque electionem sortis tribuit Deo Samuel, dum [b] ait, *Certe videtis quem elegit Dominus, quoniam non sit similis illi in omni populo.* Et antea Dei iussu Samuel elegerat Saulem c.9. primi regum. Sed voluit populo electionem sortibus probare, vt hic verum sit quod scribitur. [c] *Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur.*

a 1. Reg. ca. 10. vers. 20. & seqq.

b ibid c.10. vers. 24.

c Prouerb. c. 16. ver. 33.

8 Conuenire videtur hæc forma electionis initiis regnorum, cum pares certant de regno vt præcludatur contemtus suspicio, cum iudicium Deo committitur, per medium sortium in paribus, vt in iudiciis quæ ambiguam causam habẽt ob paritatem contendentium vel nominatorum, vt plene alibi docuimus. [d]

d in tract. de electione ca. 3 nu 10. & li. 34 syntag. c. 5.

9 Defecit quondam apud Argiuos, Heraclidarum gens, ex qua de more regem habebant. Requirentibus vero his regem, consulentibusque oraculum sortes dedit, monstraturam aquilam. Atque paucis post diebus aquila quæ superuolitabat, demittens se, super Ægonis ædes consedit ibi, & ita Ægon rex designatus. [e]

e Plutarch. orat 2. de fortitud. Alexandri.

10 Sors alia commissa cursui, in electione regis Elidis. Endymion quippe Elidis secundus rex, cum tres haberet filios, Peonem, Epeum, Ætolum, præposuit filiis cursus certamen in Olympia: & cum victor ex eo discessisset, Epeus rex fuit, & ab eo populi Epei primum dicti. [f]

f Pausan. li. 3.

De creatione principum per electionem consideratam & non fortuitam. CAP. XV.

QVia electio inter meliora esse dicitur, & de melioribus, considerate & consultatione præcedente fit, aliquibus nationibus visa vtilior, vt quibusdam etiam, filij adoptiui præponendi visi fuerint naturalibus ex generatione. Quia quemcunque & cuiuscunq; conditionis seu ingenij nobis nasci contigerit, talis admittendus sit: quia sine nostro consilio talis nobis nascitur, at filius delectus nõ nisi ex quadam certa excellentia vel causa singulari, admittitur. Sicque plures putant inter modos creandi principes hũc meliorem, qui per consideratam electionem fit, dici debere. Et, vt ait Plinius in Panegyri. Traianum imperaturum omnib. eligi debere de omnibus. Quod verum est, si factiones, discordiæ, inuidiæ, & cædes, aut corruptiones, & ambitiones possint cohiberi, ambitiones inquam optimatum & potentiorum a populi corruptione eligentium. Est autem hæc electio, vel omnino libera de quocunque libuerit, vel restricta ad certum genus personarum ex quo debeat fieri.

2 Ad primam speciẽ electionis pertinet quod mortuo Romulo sine heredibus iacuit diu interregno regnum gubernatum, propter fa-

ctiones, post quas tandem creatus est Numa.[a] fuerunt & alij reges electiui vsque ad postremum ex septem Tarquinium Superbum. hic enim regnum auitum quod a Seruio tenebatur, rapere maluit, quã exspectare, immissisq; in eum percussorib. scelere partam potestatẽ, non melius egit, quam acquisierat.[b] Notat & Liuius in 1. post mortem Romuli & aliorum regnũ venisse ad interregnum, & reges iussu populi, auctore senatu electos aliquando, cum tamen ex lege Romuli electio regum, ad populum pertineat, vt ibidem docetur exemplis. Dicitur autẽ Seruium Tullium mortuo Tarquinio Prisco primum præsidio firmo munitum, iniussu populi voluntate patrum regnasse, id est sine nominatione populi.

a Liuius in 1. Dio Hal. Plutarchus, & reliqui historiographi Romanæ historiæ.

b Florus li. 1. rerum Romanarum.

3 Lydij cum graui dominatu premerentur, & audissent Cymmæ quendam esse prestantem, missa legatione in regnum accersiuerunt, & in officina fabri plaustrarij seruum inuentum cum seruitute, pretio soluto, assumserunt.[c]

c vt scribit Heraclides in libello de politiis in Cymensium politia.

4 Postquam Ptolomæus rex Macedonum, post Alexandrum magnum cæsus cum suo exercitu fuit a Gallis, desperantib. omnib. Macedonibus, Sosthenes vnus de Macedonum principib. contracta iuuentute & Gallos exsultantes victoria, compescuit, & Macedones ab hostili depopulatione defendit. Ob quę virtutis beneficia multis nobilibus regnum Macedoniæ affectantibus ignobilis ipse præpositus est, quamuis, cum rex ab exercitu appellatus esset, ipse non in regis sed in ducis nomen iurare milites coegit.[d]

d Iustinus ex Trogo. li. 24.

5 Apud Romanos per suffragia præcipui magistratus, & qui curam reipublicæ susciperent, deligebantur a populo, sed & maiores aliquãdo per consilium senatus, non habita ratione nobilitatis tantum generis, sed præcipue virtutis. Quemadmodum cum Cincinnatus,[e] absens in maximo reipublicæ discrimine, Dictator creatus est, de ea dignitate nihil cogitans, *Spes*, inquit, *vnica populi imperij Romani, Lucius Quintius trãs Tiberim quatuor iugerum colebat agrum, quæ prata Quintia vocantur, ibi a legatis fossam faciens bipalio innixus, seu cum araret, operi certe id quod constat agresti intentus, salute data inuicemque reddita, rogatus (quod bene verteret ipsi reique publicæ) togatus mandata senatus audiret, admiratus, rogitansque satin salua omnia, togam propere e tugurio proferre vxorem Racilliam iubet, qua simul absterso sudore ac puluere velatus processit, dictatorem eum legati salutant &c.*[f]

e teste Liuio in 3.

f Quæ & firmat Diony. Halic in 10.

6 Dauid prætulit Salomonem filium in regno Adoniæ antiquiori, quia Dominus elegerat Salomonem, vt sederet super solium Dauid.[g]

g 1. Parali. c. 27 3. reg. c. 10.

7 Nerua Coccius imperator, Traianum principem fecit, eundemque postea Cæsarem in senatu designauit, neque vero coniunctionem sanguinis, cum propinqui non deessent, anteposuit publicę vtilitati, neque deterruit, quod Traianus Hispanus erat, quodque ante eum nemo alterius nationis imperium Romanum obtinuerat. Cõ-

stabat

stabat enim, vt vir erat bonus, atque iustitiæ amātissimus, virtutem cuiusque non patriam ponderari, in eiusmodi rebus oportere.[a]

8 Vt Moyses amicus Dei, cui facie ad faciem Deus locutus est,[b] potuit successores principatus filios suos facere, & posteris propriam relinquere dignitatem: sed extraneus de alia tribu electus est Iesus,[c] vt sciremus principatum in populos, non sanguini[d] deferendum esse, sed vitæ.

9 Phrynicum belli ducem, Athenienses creauerunt, neque propter facta, neque propter generis claritudinem, neque quod diues locuplesque esset, ad quæ tamen sæpe Athenienses animos oculosq; retulerant, & eos aliis in eligendo prætulerunt: sed cum Pyrrhicistis in quadam tragœdia conuenientes, & bellicos modulos fecisset, adeo tenuit vniuersum theatrum, & præsentium animos cepit, vt confestim eum ducem eligerent, arbitrantes eum bellicis rebus cum vtilitate profuturum esse, qui ab hominibus armatis non abhorrentia carmina poemataque in dramate confecisset.[e]

10 Bamba ab aratro ad principatum, Leonis summi pontificis beneficio euectus, electus in Hispanorum regem, qui Mauros Hispaniæ littora cum classe ducentarum nauium ingressos, ingenti prælio fudit, classemque igni succendit.[f]

11 Constat ex libro Iosue & Iudicum, duces per electionem diuinam ante Saulis regnum populo Israelitico fuisse; nec obscura est ratio, quia gens & populus erat peculiaris Deo, ideo Deus ipse rex, alii autem duces & præpositi erant pro necessitatis occasione, donec Deus ad petitionem populi regem illis dedit: & dixit Samueli, *Non te, sed me abiecerunt, ne regnem super eos.*[g]

12 Peruenitur & ad electionem, quando in principatu, qui iure sanguinis defertur, desuit genus, ex quo ordinari possit, vt factitatū morientibus imperatoribus sine filiis, & apud Argiuos deficiente stirpe regia Heraclidum, & apud alios quosdam Langobardorum reges comitiis creabātur: tantum tamen valuit sanctitas Theodelindæ reginæ viduæ Authari regis, vt ei populus concesserit electionem mariti, & vt vna regem ita deligeret; delegit autem Agilulphū ducem Taurinorum.[h]

13 Deuorato a muribus Popiello iuniore Polonorum principe, cum proceres in arce Crusuicia conuenissent, & studia circa principis noui electionem variarent: Crusuiciæ oppidanum, Piastum nomine, Cossisconis filium, agello colendo & mellificio vitam sustentantem, hominem simplicem & iustum, & beneficum in egenum atque hospitalem, regem dixerunt.[i]

14 Alynomus inops & obscurus homo, in horto quodam viuens, atque ex eo se alens, a militibus ad Alexandrum Magnum in obsoleta plagula adductus, rex est Paphi designatus, ac purpuram induit; fuitque in numero eorum qui regis amici dicebantur.[k]

15 Milesii domestica seditione rebus plane concussis, multa per

a *vt scribit Dio Cassius.*
b *Exod. 33.*
c *Num. 23.*
d *D. Hiero. in epistolam ad Titum. c. 1. relatus in c. 6. Moyses, 8. q. 1.*
e *Ælianus li 3. de varia historia.*
f *Vt scribit Ritius libr. 2. regum Hispania.*
g *1. Reg. c. 8. vers. 7.*
h *Vt scribit Æmil. lib. 1.*
i *Vt ait Cromerus lib. 2.*
k *Vt ait Plutarc. orat. 2. de Alexan. fortuna.*

pessi & satietate capti contentionum suarum arbitros fecerunt Parios. Hi cum Miletum venissent, omniaque ruinis oppleta cernerent, campestrem regionem perlustrare se velle dixerunt: ibi si qua prædia nitidiore cultu oculis occurrebant, eorum qui possiderent nomina perscripsere, mox in vrbem reuersi, populoque ad concionem vocato, vrbem his administrandam cōmisere, quorum fundos optime cultos inuenissent: præfati videri sibi eos ita publica, vt sua curaturos: ceteri quorum res incultæ repertæ sunt, quia seditionum propria neglexissent melioribus parerent: & sic Milesiorum ciuitatem ad ciuilem vitam composuerunt [a].

16 Aliud genus electionis principum, non omnino liberum: sed ad certam speciem hominum relatum, potest doceri exemplis. Quādo vel lege, vel moribus receptum est, vt ex certis fiat tantum electio, & iuxta formā consuetam. Vestigia huius remanent in electione Archiducis Carinthiorum, nō nisi agricolam fuisse principem olim electum. Siquidem quoties nouus princeps init gubernacula, & cooptandus est [b], Rusticus quidam, marmoreum conscendit lapidē, non longe ob oppido S. Viti, erectum in pratis late patentibus, ad rustici dextram bos mater nigri coloris exstat; ad læuam Paramatiæ deformis equa, frequenti populo & omni rustica turma. Tum princeps ex aduersa pratorum parte procedit, purpurati circum proceres ambiunt: vexilla ante ipsum & insignia principatus. Comes Goritiæ qui Palatinæ aulæ præfectus est, inter duodecim signa militaria prę currit, sequuntur reliqui magistratus. Nemo in eo est comitatu quē non honore afficiant, excepto principe, præ se speciem rustici ferente, agrestis ei vestis, agrestis pileus, calceusque & baculus in manu gestantis pastorem ostendit. quem vbi primum rusticus de saxo, venientem esse conspicatus, *quis hic est*, inclamat, *cuius tam superbum incessum video*: Respondet circumstantium corona *Terræ principem aduentare*. Ille dehinc *Iustusne iudex est, salutis patriæ studiosus, liberæ conditionis, dignus honore? an ne etiam Christianus fidei cultor, defensor, propagator? Est & erit*, aiunt omnes: Rursum ille, *Quo me igitur*, inquit, *iure his sedibus dimoueat?* Respondet Goritiæ Comes, *sexagenis denariis abs te hic locus emitur. iumenta hæc tua erunt*, bouem & equam digito indicans: *item vestimēta principis, quæ paulo ante exuit, tecum auferes; tua in posterū familia, omni tributo immunis futura*. Quibus dictis rusticus leui colapho principi dato, iubet legitime suis ius dicere, princeps demum conscenso lapide, nudum gladium manu vibrans, æqua rerum iudicia subditis pollicetur.

17 Statuerat Deus lege regia ne populus Israel posset aliunde regem sibi eligere, quam ex fratribus suis, id est ex gente Hebræa.[c]

18 Communis etiam est opinio imperatorum Romanorum non posse eligi, nisi Germanum & ex Germanis ortum: nec ab aliis eligendum quam a Germanis. dicunt enim actiue & passiue in Germanos imperium Romanum trāslatum, dexceptis Francigenis regi-

a '(?) od. in 3

b Æneas Syluius siue Pius pa. ii in descriptione Europæ.

c Deu. c. 17 dic. venerabilem verū de electi. & ibi Panorm. Ioh. Andreas in addi. ion. ad S. e ul. de re sc præsen. parag. si. ver. quare dignū & in verbo electione Henningus a Goden in principio consiliorū

bus, qui possunt eligi, *vt ait Bald.*[a] quia aliquo modo ex origine Caroli magni descendentes Germani in hoc iure censentur. Sicuti conclusum fuit per Henningum a Goden[b], Carolum regem Hispaniæ & Ferdinandum ducem Burgundiæ fratres, nepotes ex filio Philippo superillustrissimi principis Maximiliani regis Romanorum, & duces Austriæ, ratione aui dici Germanos [c]etiã alibi natos & esse eligibiles ad imperium. Quemadmodum & quo tempore imperium fuit translatum in Carolum Magnum, is erat rex Galliarum, & per vires & sumtus Galliæ liberauit sedem Apostolicam ab aduersariis, & vti Rex Galliarum accepit omnia priuilegia & imperium, a sũmo Pontifice & Synodo Lateranensi, vt non debeant ægre ferre Germani, si Galli principes dicantur eligibiles ad imperium. Cum *neque possint inficias ire etiam, Archiepiscopũ Treuerensem vnum ex electoribus, se dicere cancellarium nomine Gallorum*, vt remaneat iudicium imo probatio, ius quoddam esse eligendi Gallis quorum nomine se dicit eligere, quamuis ab illis nunquam habuerit quod legerim mandatum eligendi.

19 Sic iure præscriptum est pontificio, vt prælatus eligatur ex collegio Ecclesiæ vacantis & ex clericis eius, [d]& Summus Pontifex princeps ecclesiasticus ex collegio fratrum Cardinalium[e] si ibi idoneus inueniatur, sin minus aliunde[f].

a Bal. ad d. c. venerabilẽ
b in d. consi.
c per l. 1 ad municip. & l. assumptio § filius eo. t. & ibi per gloss. Bar & Bal. & ad l. pen. de senato. P
d c. abbate sancti sylua. 25. de V. S. c. in dilectus 8 de consuetu. c. 4. abbatẽ 18. q. 2.
e c. in nomi. Dn. 23. dist.
f c. nullus. sc. obitũ 61. dist c. quã sit 18. q. 2. c. lucet 8. q. 1.

De Principatibus delatis per contractus. CAP. XVI.

INueniuntur imperia, regna, & principatus, ad instar patrimonalium concessa aliquando, quemadmodum nomine dotis cum Faustina vxore habuisse M. Antoninum colligitur ex Iulio Capitolino in eius vita. Cum enim ei diceretur, vt Faustinam vxorem tanquam adulteram repudiaret vel occideret, dixit, *Si vxorem dimittamus, reddamus ei dotem.*

2 In capitulis pactionis & concordiæ inter Guntrãdum & Childebertum reges, & Brunechildam reginam viduam, ad Andelaum habitæ, inter cetera circa dominia & principatus ciuitatum quarundam sic pactum, *De ciuitatibus vero Burdegala, Lemouica, Cadurco, Beuarno & Bigorra, quas Gatlesuindam germanum domina Brunechildis tam in dote quam in Morgaueciba, id est matutinali dono, in Franciam venientem certum est acquisiuisse, ita conuenit, vt Cadurcum ciuitatem cum terminis & cuncto populo domina Brunichildis de præsenti in sua proprietate percipiat, reliquas ciuitates dominus Gunrrãdus quo ad viuat possideat, ita tamen vt post mortem eius in dominium domina Brunchildis & eius heredum reuertatur.*[g]

3 Postquam Sanctius rex Portugalliæ, iussu Innocentii IV. Alphonso fratri regno cessit quod ineptus esset ad eius administrationem, Alphonsus ducta vxore Beatrice filia Alphonsi decimi Castiliæ regis, regnum Algarbiorum in dotem accepit, vnde reges Portugalliæ deinceps se ita inscripserunt[h].

4 Eodem etiam fere tempore cum Edoardus filius Henrici III.

g vt refert Gregorius Turonens. ep. Lib. 9. histor. Francicæ c. 20
h Vasæus in Chroni. Hisp. circa annum 1260.

regis Anglorum duxisset in vxorem Aleonoram Alphōsi Castiliæ regis sororem, pater ei donauit principatum Vualliæ: hincque fit vt filius natu maior regis, Angliæ, dicatur princeps Vualliæ [a].

a vt tradit Polyd. Virg. l. 16. histor. Angl.

5 Cœlestinus III. sum. pontif. mortuo Tancredo qui occupauerat regnum Siciliæ, eduxit ex cœnobio monialium Panormo, Cōstantiā iā monialē, filiā Rogerii regis Siciliæ, & eā nuptui dedit Henrico VI. Friderici Ænobarbi filio, & vna in dotem regnum Siciliæ [b].

b Platina in Celestino 3.

6 Syloson munificentia Darii mortuo Polycrate, Samiorum tyranno adeptus est tyrannidem [c].

c Stra. li. 14.

7 Tiberius Constantinus, postquam imperium septem rexit annis, sentiens sibi vltimum diem imminere, ex consilio Sophiæ Augustæ, Mauricium genere Cappadocem, virum strenuum legit ad imperium, suamque filiam regalibus ornamentis ornatā ei tradidit, dicens: *Sit tibi imperium cum hac puella concessum, vtere eo feliciter, in mente habens, æquitatem ac iustitiam præcipua optimi, imperatoris esse insignia* [d].

8 Voluit anno Domini 1504. potentissimus rex Hungariæ Vladislaus, cum inutilis redditus fuisset ex morbo apoplexiæ, filiam vnicam, tradēdo nepoti regis Romanorum Maximiliani in vxorem, regnum Hungariæ regi Romanorum resignare; verum impeditus fuit per magnates Hungariæ, qui tantum ei dederunt coadiutorem filium comitis Stephani magni [e]: Siquidem, quando leges fundamentales regnorum aduersantur contractibus ineundis, tūc contractus de illis, & alienationes, interdicuntur principibus, non minus quam possessoribus aliis priuatis, rerum subditarum restitutioni vel alienarum. Sic enim principes quidam in aliquibus censentur tanquam fructuarii, quandiu vixerint, vt obnoxia bona sint restitutioni, & ita resoluto iure eorum resoluatur ius ab illis habentiū, vt ratio etiam statuendi in iustitia distribuenda principibus [f], quando videlicet ex lege principes successerunt: vel quando ex lege regni creati sunt, & ita ipsi acceptando vel subeundo principatū, sponte videntur oneribus & conditionibus regni se obligasse: vt non possint iuste sine causa eas contemnere, vt qui sponte adiit hereditatem sibi delatam, vel ex voluntate testamentaria defuncti, vel ex lege ab intestato, censętur se obstringere oneribus & legibus hereditati & successioni impositis, tanquam ex contractu facto cum mortuo, vel lege quę defert successionem. Quod si princeps præter illas leges quippiam fecerit, certe tuti non sunt qui cum illis contrahūt, & proinde a successore in principatu, vel ab ipsa republica gesta tanquam nulla reuocantur & retractantur.

d Annonius de gestis Frācor. l. 3. c. 35.

e vt scribit Linturius in appēdice ad fasciculum temporum in anno 1504.

f in l. ex vectigali de pignorib. Pau. l. hen. res qua & l. si parag. fin. autē C. cōmunia de legat.

9 Quamobrē iudicatum in senatu Parisiensi per pares Franciæ, & exsecutioni demādatū pro Carolo VII. contra pacta inita apud Tricasses (*vulgo Troye en Chāpaigne*) per Carolū VI. anno 1420. quibus pactum erat in cōuentionibus matrimonialib. inter Catharinā eius filiam, & Henricum V. regē Angliæ eius sponsum, vt Anglus rex & eius

eius successores masculi, vocarentur ad regnum Galliæ, excluso Carolo VII. Nempe quod hoc pactum esset contra legem Salicam fundamentalem regni, & quæ inter alios etiam Francos viguit, ne bona de terra Salica transeant a lancea in colum, & filiæ non succedant, nec eorum filii in regno, quia mulier caput & finis suæ familiæ est. Quo loci admonebo lectores phantasticæ & stultissimæ ignorãtię, nisi velis eam dici sacrilegã, alicuius secretarii ærarii, vocat se *Secretaire des finances & historiographe du Roy* qui lib. 4. voluminis quod inscribit *des affaires de France* negat impudenter legem Salicã regni, quam non dicit esse vnam, sed Salicas plures *quamuis*, inquit, *per manus de ea fides a maioribus ad nos peruenerit.* Se ipsum enim mendacii conuincit asserens per manus legem Salicam peruenisse ad reges & ea vsos. Et vltra vt video parum erat ille historiographus versatus in historia, nec legerat leges Salicas, quæ tamen excussæ ab antiquo sunt, inter quas est illa, qua reges nostri Gallorum vtuntur, sicut & vtebantur alii qui habebãt terras liberas. Nec consequentia valet. *Erant*, inquit, *plures leges Salicæ & non vna*, ergo *hæc non est Salica*: non enim dicimus vnam tantum fuisse, sed hanc de successione vnam esse ex pluribus. Et nimium impudenter ausus homuncio impugnare sua mente legis Salicæ in regno vsum, quam tot prælia, tot pactiones, tot senatusconsulta, & iudicia probarũt, *de quibus nos egimus alibi*[a], idque pluribus & iudiciis & controuersiis relatis. Oportuerat hunc nouum historiographum, saltem vel vnum suæ & Anglicæ opinionis testem historiographum citasse, & miror cur se ausus fuerit inscribere historiographum Franciæ, contra legem regni scribendo, quemadmodum & impudentius asserit barbaram fuisse legem, qua excludantur fæminæ a successione regnorum. Nam non legit, saltem non reminiscebatur, quod in regno Iudæ aut Israel nulla fæmina imperauit, excepta Athalia quæ tyrannice per septem annos, occiso semine regio, occupauerat regnum Israel. certe vel ignorauit vel omnino impius dicendus, qui legem Dei vocat barbaram: nec inuenimus vnquam in libris Iudicum & Regum, & Paralipomenon, aliquam mulierem Dei iussu vel alio modo imperasse. Et iudicauit quidem prophetissa Debora filios Israel, sed nec illa dux fuit contra Sisaram: sed ex iussu Dei electus Barac in ducem[b]. Iste legem barbaram dixit, quam iustis rationibus populi prudentiores sanctissimam duxerunt, vt alibi doceo de principatu fœminarum: constat etiam hoc ius esse priscum & iustis rationibus sancitum feudorum[c]. Siquid hic pseudohistoriographus de temporibus scripsisset, & se vidisse testaretur quippiam, forsan ei fidẽ quidã adhibere possent, qui eũ non cognouissent: sed quia innititur propriæ opinioni sine auctore, & contra auctoritatem eorũ qui antiquissimi sunt, & proximiores fuerunt tẽporibus institutionis regni, certe ridiculus est omnino his, qui in historiis antiquis versati sunt, & qui norunt Francorum leges & instituta, apud quos hæc lex priuatim &

a L. 1. 41 syntagm. c. 4. n. 8. & seq.

b Iu. c. 4.

c de quibus n. 1. lib. 6. syntag. c. 12.

publice seruata fuit, ne filiæ succedant in terra Salica.[a] exstant & leges excussæ eius nominis Salicæ, ex quibus illa poterat a nostro condito historiographo saltem legi, [b] nec ille putare debebat illas suppositas fuisse, cum principes præstantissimi Carolus Magnus, Ludouicus & alii easdem emendauerint & confirmauerint. Sunt & testes de hac lege Salica non Galli vt confingere eam arbitremur, sed Germani, qui proximi fuerunt Francis orientalibus, quibus subacta Gallia.[c]

De inuasis principatibus, per vim illegitime, & de ambitione regnandi eiusque malis. CAP. XVII.

MAgnanimitas magnos honores, sed sicut oportet, expetere suadet: at ambitiosus in appetitione hac excedit, plus nec eo modo quo oportet expetens.[d] Affinesque videri magnanimis ambitiosos rursus idem [e] aperte docet, sed nihilominus in eo maxime differre, quod magnanimi sine vitio sint, & ratione gradus & potestatis in quibus constituti sunt, excellunt bono aliquo, cum reuera solus bonus honorandus sit, & multo magis si illi diuitiæ, aut dignitas, aut potestas detur. Qui autem sine virtute huiusmodi bona possident: neque merito magnis honoribus dignos se esse arbitrantur, neque recte magnanimi dicuntur: quippe cum hæc absque integra atque absoluta virtute esse non possint: sed contemtores contumeliosi, atque huiusmodi vitiis præditi efficiuntur. Non facile enim fit vt sine virtute, consone ac moderate, rerum successus prosperos quispiam ferat. Dum igitur hi ferre prosperam fortunam nequeunt, putantque se alios excellere, omnes alios despiciunt: ipsi vero agunt quodcunque forte inciderit: imitantur enim magnanimũ, licet tales minime sint, atque id faciunt, in quibus possunt. Quæ enim ex virtute sunt, ea non agunt, sed contemnunt alios.

2 Vana illa honorum cupiditas quæ immeritam sibi adiici desiderat gloriam, tam potens est, tamque ferox, vt reddat hominẽ sæpe suæ salutis immemorem ad tentandum quæ fere impossibilia facta habentur, nec pareat religionibus proximitatis, aut iuri diuino aut humano & vt dicebat Euripides [f], & Iulius Cæsar, teste Suetonio,[g] & Cicero.[h]

> εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν χρὴ, τυραννίδος πέρι
> Κάλλιστον ἀδικεῖν, τ' ἄλλα δ' εὐσεβεῖν χρεών.

Quos versus sic ipse Iulius conuertit. *Nam si violandum est ius, imperii gratia Violandum est: aliis rebus pietatem colas.* Refert Plutarchus,[i] successores regnorum post mortem Alexandri magni omnes parricidas, & incestis libidinibus infames fuisse: & inter illos axiomatis loco habitum, *Fratrum cædes ad securitatem regni esse.* Extra vnam Antigoni domum, in qua, nullus præter Philippum Macedoniæ regem, qui Demetrium filium sustulit cognato sanguine manus polluit.

3 Certe

a *Et de his nos quadam tradimus, li. 1. præludior. optimi iuris consi. c. 10. & 11.*
b *de qua & nos prædict. lib. 45. Syntag. cap. 4. num. 7.*
c *Vt Sigebertus Gemblacensis, in Chron. anni 422. Otto Frisingensis. Ioan. Tritẽmius Abb. Conrad. Peutinger, Paulus Volzius, quorum verba refert Iacob Spiegel. Selestadens. in lexico iuris in dictione* Salicam
d *vt ait Arist. libr. 2, magn. mora. ad Nico. c. 7.*
e *Li. 4. c. 3.*
f *In Phœnissis.*
g *In Iulio cap. 30.*
h *3. Offic.*
i *In Demetrio.*

3 Certe vox vere ferina, si ius violandum sit imperii caussa, vel regnandi, violandum. Vox rursum inimica humanæ societati, qua vtebatur Lysander, pueros taxillis, homines iureiurando fallendos: & vbi leonina pellis non sufficit, ibi esse assuendam vulpinam. [a] Cupiditate honorum temere rapti, nec humanis, nec diuinis parcunt legibus, imo, nec sibi, nec filiis, nec proximis multo minus extraneis siue iure, siue iniuria, siue ex suspicione, quos sibi obstituros implēdæ ambitioni existimauerint eos tollere omni studio satagunt, viā sibi per scelera detestabilia, ad statum nihilominus innocētissimum principatus, ferro, igne & immanitate facientes.

a Vt referunt Plut. & Æmil. Prob. in eius vita.

4 Sic meminit Hero. [b] Astyagem auum Cyri regis Persarum, voluisse & iussisse necari hunc Cyrum nepotem ex filia Mandane, metuens ne post illum succederet iuxta vaticinia suorum somniorum.

b Lib. 1.

5 Voluit idipsum agere Amulius, oppresso fratre Numitore, & filios filiæ Numitoris tradidit exponendos & trucidandos, ne in eos paternum Numitoris recideret imperium. [c]

c Liuius in 1. l. [illegible] 4.

6 Herodes alienigena a gente Iudæorum, ideo regni incapax: vt tutius in tyrannide vsurpata imperaret, socrum, socerum, atque filiam, vxorem suam, & duos ex ea susceptos liberos & Aristobulum interemit: Zanedrim ex domo Dauid deleuit. Tum & Salomen sororem suam, & virum eius, de tribu Iuda, itemque proprium filium quem ex vxore eiusdem tribus susceperat, interfecit, quod diceretur iam in lege promissus Christus natus. [d] Quamobrem Augustus, [e] cum audisset inter pueros, quos in Syria Herodes rex Iudæorum intra bimatum iussit [f] interfici, filium quoque eius occisum, ait, *Melius esse porcum Herodis quam filium*. Abstinebant enim a porcis Iudæi, & ita non occidebant.

d Philo Iudæus in Breuiario de tempor. b.
e Sicut scribit Macro. 2. Saturn. l.
f Matt. c. 2.

7 Quemadmodum & Domitianus, longo post tempore, veritus regnum Christi terrenum, eos qui de genere essent Dauidis, iussit conquiri & necari [g]. Valde enim erat regnandi cupidus, ex quo non cessauit fratri Tito Vespasiano clam insidias struere palamque, quoad correptum graui valetudine, prius quam plane efflaret animam, pro mortuo deseri & sepeliri iussit. [h]

g Euseb. lib. 3. c. 9
h Sueton in Domitiano ca. 2

8 Artabanus præfectus Xerxis regis Persarum, in spem regni adductus, Xerxem aggressus, ad quem iure amicitiæ semper ei patebat aditus, domi trucidauit, & postea vt filios eius tolleret, finxit apud Artoxerxem filium Xerxis, a Dario fratre & filio quoque Xerxis, quo maturius regno potiretur, fuisse necatum, & impulit vt fratrem trucidaret, sed cum adhuc decreuisset & Artoxerxem tollere, is detecto consilio & proditione, collecto exercitu, Artabanum merito cum filiis trucidauit, & ita crudelitatis & perfidiæ pœnas luit, & regni quod ambiebat spe priuatus vna est. [i]

i Iustin. li. 3.

9 Otho Syluius, nullum officii aut ambitionis genus in quemquam omisit vt fauorem sibi demereretur, & solicitaret etiam custodias excubantes principis viuentis Galbæ, & cum dolo non po-

tuisset peruenire ad imperium, per apertas insidias Galbā necari & trucidari fecit. Sed non diu imperio potitus, neque plusquam 95. diebus a Vitellianis oppressus, se ipsum interimens.[a]

10 Agathocles qui prioris Dionysii magnitudine successit ad regni maiestatem, ex humili & sordido genere peruenit, infamis ex pueritia & stupris, patre figulo natus, Siciliæ tyrannidem occupauit dolis, crudelissimis proditionibus.[b]

11 Exstincto in Sicilia Dionysio tyran. seniore, filium maximū natu eius Dionysium in locum eius milites posuerunt maturam ætatem eius sequuti, & quod firmius regnum futurum esset, si penes vnum remansisset, quam si portionibus inter plures filios diuideretur, sed ipse Dionysius, fauore prius popularium sibi conciliato, & cognatos & fratres sustulit, ne consortium regni aliquando haberent, & in suos prius tyrannidem quam in extraneos auspicatus est: sed ille tandem & regno pulsus, & in priuatam vitam Corinthi redactus.[c]

12 Postremus omnium regum Romanorum Tarquinius fuit, cui cognomen superbi ex moribus datum, hic regnum auitum, quod a Seruio tenebatur, rapere maluit quam exspectare, immissisque in eum percussoribus, scelere partam potestatem, non melius egit quā acquisierat: nec filii eius meliores proinde ex libidine eorum, & sceleribus eius, iuste ei & posteris regnum abrogatum est.[d]

13 Demetrius Soter contra ius gentium mortuo Antiocho fratre, primogenito relicto filio pupillo, curauit filium necari vt regnaret.[e] Verum ab alio tyranno paulo post, qui se filium Antiochi diceret, nomine Alexandro ex consensu populi supposito, victus & necatus est.[f]

14 Ptolemæus κέραυνος cum totum Macedoniæ regnū occupasset, pulso Antigono; vt Arsinoen sororem suam deciperet & filios eius vita priuaret, & Cassandriæ vrbis possessione, & sibi regnum illorum firmaret quod occupauerat: finxit se amore eius detineri, & ducere in matrimonium velle: atque eo prætextu, in eo nuptiarū conuiuio filios eius trucidari iussit, verum non multo post a Gallis in prælio cum suis victus, ei caput amputatum est.[g]

13 Sed quid omittimus Alexandrum eius antecessorem cognomine magnum, qui ambitione supra omnes reges excelluit, & paucis annis inani illa mundi gloriola potitus est, & qui post eius mortem, quæ multis cladibus compa[r]auerat, multis tyrannibus deuoranda & dissipanda reliquit? Is enim proficiscens ad bellum Persicum, omnes nouercæ suæ cognatos, quos Philippus pater in excelsiorem dignitatem prouehens, imperiis præfecerat, interfecit: neque suis, qui apti regno videbantur, pepercit; ne qua materia seditionis procul se agente, in Macedonia remaneret: & reges stipendiarios conspectioris ingenii, ad commilitium secum traxit, seniores ad tutelam regni reliquit.[h]

16 Scribit Luc. Florus,[i] motum concitatum in Syria, quod Cleopatra

a vt scribit Suet. Tranquillus in Othone, ca. 5. 6. & 11.

b de quibus scribit Iust. lib. 22.

c Iustin. lib. 21.

d Luc. Florus lib 1. rerum Roma.

e Iust. lib. 34

f Idem li. 35

g Iust. li. 24.

h vt scribit idem Iustin. lib. 11.

i Li. 60 epito. Liuii.

patra Demetrium virum suum, & Seleucum filium interemisset, multum indignata, quod occiso patre eius a se, iniussu suo diadema sumsisset.

27 Non omittam quæ narrat Plato, [a] de Archelao Perdiccæ filio, qui imperauit Macedonibus. Is enim ex ancilla Alcetæ Perdiccę fratris natus est, & ideo regnum occupauit quod ad eum non pertinebat, sed ipso iure Alcetæ seruus erat: occupauit autem iniuriis commissis & cædibus primum in ipsum Alcetam. Nã primo hunc ipsum dominum patruumque suum Alcetam accersitum ad se, quasi regnum quod Perdiccas abstulerat redditurus, cõuiuio vinoque grauatum, ipsumque & ipsius filium Alexandrum patruelem æqualemque suum, coniectos in plaustrum, nocteque asportatos trucidauit atque deleuit, & paulo post fratrem suum legitimum Perdiccæ filium puerum annorum 7. ad quem regnum pertinebat, in puteum præcipitem dedit, & suffocauit.

28 Polycrates, Æacis filius, Samum insulam armis occupatã, cum Pantagnoto & Silosontæ fratribus primo tenuit: mox vno interfecto, altero in exsilium acto, solus tyrannidem tenuit. Verum non multo prius quam Cambyses Persarum rex periit, ab Orœote Lydiæ præfecto fraude captus, & cruci affixus est. [b]

19 C. Marii & L. Syllæ Triumuirorum; postea Augusti, Lepidi, & M. Antonii dissensiones regnandi caussa, in horrendam carnificinam optimorum vtriusque factionis ciuium eruperunt. [c]

20 Ardyæus, Pamphyliæ tyrannus versutissimus, patrem senio cõfectum, & fratrem natu maiorem, interfecit. [d]

Eucratides Bactrianorum rex potentissimus, cum filium suum socium regno asciuisset, ab eodem ex insidiis misere, dum post Demetrium fugatum Indiamque subactam, domum rediret, trucidatus est: nec vllam aliam ob caussam, quam vt post interfectum patrem solus imperaret. [e]

21 Victericus Hispaniæ rex, Luybam antecessorem in regno insidiis interemit, vt regnum obtineret. Sed eo septem potitus annis, eodem mortis genere periit. [f]

22 Refert [g] Theodoricum II. Visigothorum regem in Hispania, vna cum fratre Friderico, Torismundum fratrem iugulasse, vt regnum acciperet: tandem & illum, a suis fratribus iugulatum.

23 Cum omnia Crassus permisisset apud Parthos Andromacho Carpeno, mox a Parthis fuit proditus & interfectus: verum neque Andromachus ipse, impunitatem postea a suo dæmone est consecutus; nam cum eius proditionis præmium accepisset, vt patriæ suæ esset tyrannus, ob ebrietatem crudelitatemque qua in omnes vtebatur, vna cum ipsa domo a Carpenis fuit combustus. [h]

23 Irrepsit & imperandi libido cum pari, imo maiori interdum crudelitate in mulierum corda. Referam quędam exẽpla prout subibũt memoriã. Fuit summa Laodices in ea re ambitio & impietas, q̃

a In Gorgia

b Herod. li. 3.

c Vt notant Appia. Cic. & Florus.

d Plato. li. 10 de Repu.

e Alexa. ab Alexan. lib. 2. cap. 6

f Rasius Neapolit. lib. 1. Regum Hispan.

g Lib. eod.

h Vt narrat Athenæus lib. 6. dipnosophistarũ c. 6

ex sex filiis quos ex Rege Ariarathe susceperat, timens ne non diuturna regni administratione adultis quibusdam potiretur, quinque parricidiali veneno sustulit: Vnum tantum paruum sceleri matris, cognatorum custodia eripuit, qui post necem Laodices solus regno potitus est: & ipsa propter eius crudelitatem iustas pœnas pependit, & a populo necata est.[a]

[a] Vt testat. Iust. ex Trogo lib. 37.

24 Athalia mater Ochoziæ regis Iuda, videns mortuum filium suum, occidit omne semen regium, vt ipsa regnaret, excepto Ioa qui absconsus fuit clam a sorore, atque ita regnauit septem annis, sed postea ipsa necata, & regnum restitutum Ioæ.[b]

[b] 4. Regum cap.

25 Decreuerat Euridices vxor Amynthæ regis Macedonum, occidendum virum, regnumque adultero tradendum. Occidit & postea Alexandrum filium, sed filia pellicatum matris & adulteriũ & consilium in perniciem generis conceptum, detexit.[c]

[c] Iusti. li. 7.

26 Brunechildis vxor Sigeberthi regis, vt post mortem mariti regeret regnum Galliarum, decem reges Galliarum, partim consilio, partim manu aut veneficio exstinxit: verum tandem meritas scelerum & parricidiorum luit pœnas, & indomiti equi caudæ per crines & brachia alligata, per aspera, sentes, rupesue ab equo concitato tracta, calcibus cerebro disperso, per membra quoque dissipata est ex sententia comitiorum Francorum communi sub Clotario rege.[d]

[d] Aymo. li. 4. de gestis Francorum c. 1.

27 Refert Æneas Syluius,[e] mulieres Boemicas principatum Boemię more Amazonum non diu erat obtinuisse potenter per septem annos, multos interim viros iuuenesque aggressas, passim trucidasse, nec aliter pugnasse, quam si mulieres viri animos; viri vero muliebres, induissent.

[e] Lib. histo. Boemi c. 7.

28 Tullia Seruii Tullii filia, impiissima fœmina: vt Tarquinio Superbo nuberet & regnum sibi pararet Romanorum; maritum Tarquinii fratrem & sororem suam eiusdem vxorem, necari curauit. Et postea Seruium Tullium patrem fugiẽtem, supra cuius iacentis vulneribus sauciati cadauer prætereuehens carpento, infestis furiis agitata, & muliebri spiritu inflata, incedere non dubitauit.[f]

[f] vt scribũt Liuius in 1. & Florus.

29 Cleopatra, ex his quæ in Ægypto vetustiore memoriæ reginæ nomen tulerunt, matrem thoro expulit, filias viduas fecit, fratrem cui debebatur regni successio veneno sustulit, agentem quindecimum annum, deinde sororẽ suam Arsinoen Ephesi in templo supplicem, per Antonium interfecit. alterno fratrum matrimonio virilis stirpis vnum in exsilium egit, alterum interficere conata est, cui tamen postea suorum scelerum debitas exsoluit pœnas, post mala propemodum infinita.[g]

[g] Iosephus, 15 antiquit. c. 4.

30 Scribit Dubrauius[h] Drahomiram Lucensem, quæ Vratislao Boemorum principi nupserat, post mortem mariti imperium vsurpasse, quamuis ex eo matrimonio haberet duos filios, Venceslaum & Boleslaum: & cum Boemi principatum propter eius tyrannidem detulissent Venceslao, eam Ludmillam sanctissimã fœminã auiam Venceslai

[h] Lib. 5.

Venceslai per sicarios in templo strangulasse, & Venceslaum trucidasse in templo, & sacerdotes extra Pragam occidisse. Ceterum biennio post, eo loci quo adhuc insepulta iacebant ossa sacerdotum, terram sua sponte dehiscentem, Drahomiram vna cum curru, & qui simul vehebantur, absorbuisse.

31 Ambitio illa regnandi & plures nationes immeritas vastauit & perdidit, ipsosque tandem ambitiosos periculo vitæ inuoluit. Neque enim belli potestas principibus a Deo concessa est, ad implendam ambitionem aut saturandam insatiabilem habendi libidinem, sed ad defendendum populum sibi commissum, ad propellendas ab eius finibus iniurias, ad vindicandas illatas, non propagandi illicitis artibus, sed conseruandi principatus data iis qui præsunt facultas. In quo miror Africani sapientiã, quæ Christiana videtur propemodum. Is enim, *refert Valer. Maximus*, [a] censor exsistens, cum lustrum conderet, inque solito fieri sacrificio scriba ex publicis tabulis solemne ei præfationis carmen præiret, quo dij immortales, vt populi Romani res meliores amplioresque facerent, rogabantur. *Satis*, inquit, *bona ac magna sunt, itaque precor vt eas perpetuo incolumes seruent*, ac protinus in publicis tabulis ad hunc modum carmen emendari iussis. Prudenter enim sensit tunc incrementum Romano imperio petendum fuisse, cum intra septimum lapidem triumphi quærebantur, maiorem autem totius terrarum orbis partem possidenti, vt auidum esset vltra quicquam petere, ita abunde felix si nihil ex eo quod habere amitteret.

[a] Li. 4. c. 1.

32 Inter laudes Agesilai & regni Lacedæmoniorum, Plutarchus in eius vita causam, cur diu regnauerint reges in Spartha, contemtum ambitionis ponit. *Illud quoque*, inquit, *haud est silentio prætereundum, quod ad communem & patriæ & sui generis laudem pertinet, nempe quod nunquam ciuilis eorum prædecessorum Arcesilai regnum excidere conata sit, ideo quod ipsos honore anteferri ceteris inuidia torqueretur, nec ipsi reges maiora vnquam affectauerunt, quam ab initio regni sui possedissent. Quocirca cum nullam adhuc gubernandi rationem cognouerimus, neque popularem, neque paucorum potestatem, neque tyrannidem, neque regiam dignitatem, quæ stabilis & absque vlla interruptione perseuerauerat, hoc tamen solum regnum assidue successiueque durare cernimus.*

33 Qui ambitione regnandi vicinos inuadunt, nec vlla iusta causa bellum mouent, sæpe dum aliena sectantur propria amittunt, vt accidit Vladislao Polonorum regi, qui ab vxore impulsus ad priuandos regno Boleslaum Crispum, Mecislaum & Henricum, fratres, regno proprio exutus, victus, & in Germania exsul contabuit. [b]

[b] vt scribit Cromerus li. 6.

34 Tyranni sæpe excitantur, qui orbem excurrant, vastent, & omnia sacra & prophana conculcent, Dei occulto iudicio, vel eo vindicante humana prætermodum excrescentia flagitia: sunt isti flagella, fulgura, pestes societatis humanæ, carnifices sceleratorũ, castigationes

delinquentium. Et ab istis si exquiras quid rei sit, cur ita populentur, sæuiant, vrbes inuadant, diruant, regna quærant, nihil aliud inuenies in cordibus illorum sculptum, præter inflatam imperandi & regnandi cupiditatem & ambitionem. Lacessunt enim non repugnantes, non iniuriantes alienos, pacificos, vt possint dicere se imperare, cum verius mereantur carnificum tyrannorum & pestium, vt dixi, humanæ societatis titulos.

De occupata tyrannide per Dolum. Cap. XVIII.

Dolo & fraude plures ad dignitatem principatus peruenerunt, ad quam legitime peruenire non potuissent, & quibusdam aliquandiu fortuna arrisit, aliquibus detrimento summo fuit, vt detectis etiam dolis vna cum principatu vitam deposuerint. Adferam primo loco eorum exempla, qui sc. aliorum nomine & suppositione personæ eo peruenerunt, vt tales quales se dicerent crederentur, & illorum nomine principatum acceperunt. Initium exēplis antiquissima erit Semiramis, quæ post mortem Nini mariti relicto filio, nōdum ad imperandum ætatis maturæ, non est ausa filio imperium tradere puero adhuc, nec ipsa palam imperium tractare, tot & tantis gentibus vix patienter vni viro nedum fœminę parituris. Quamobrem simulauit se pro vxore Nini filium, pro fœmina, puerum. Nam & statura vtrique mediocris, & vox pariter gracilis, signa formæ, lineamentorum æqualitas matris ac filii similis. Ita mentito vestitu sumto virum, per quadraginta duos annos imperauit sub nomine Nini. Aethiopiam regno adiecit Assyriorum, Indiæ bellum intulit, multaque alia præstantissima gessit, donec postremo loco concubitum filij petens, ab eo interfecta est. a

a Iustinus ex Trogo li. 1.

2 Postquam Cyrus filius Cambyses rex Persarum, iussisset necari fratrem suum Smerdin seu Mergidem, veritus ne sibi succederet, & Cambyse etiam diuino iudicio mortuo, Magus quidam fratrem suum & nomine & similitudine corporis fere per omnia similem Mergidi necato, pro Mergide Cyri filio & fratre Cambysis subiicit, isque receptus tanquam verus Smerdis, regno potitus est, & rex a populo salutatus. Verum octauo mense postea, quis nam esset detectus, obtruncatus est. b

3 Archelaus se finxit filium regis Mithridatis, idque persuasit Ptolomæo regi Ægypti vt etiam ei dederit in vxorem filiam, & deinde effecit illum suum successorem in regno Ægypti. Diu tamen hoc regno potitus non est malis artibus quæsito, nam prælio a Gabinio superatus & occisus fuit. c

4 Refert Suetonius d suo tempore post mortem Neronis exstitisse conditionis incertæ hominem qui se Neronem esse iactaret, tamque fauorabile fuisse eius nomen apud Parthos vt vehementer fuerit adiutus, & vix Romanis redditus, tandem tamen ab Othone supplicio affectus. e

b Herodot. in 3. Iustin. ex Trogo int.
c vt refert Baptista Fulgosius Li. 9. dictorum & Factorum memorabilium.
d in Nerone c. fi.
e vt ait Xiphilinus ex Dione in Othone.

f Apud

5 Apud Francos fuit quidam suppositititius pseudo frater Guntrandi regis vel Clotarij regis filius dictus Cundoaldus, qui & pro vero fratre in regem receptus a militibus, [a] tandem tamen derelictus a suis, in manus Guntrandi incidit, & sublatus est. [b]

6 Fuit alius qui se Drusum diceret, ab vrbibus per Ioniam & Græciam acceptus, & in Syriam pergens, captus Tyberio plectendus missus est. [c]

7 Sub eodem Tyberio Clemens quidam Agrippam interfectum se simulauit, cum ei forma accederet, atque multas seditiones excitauit quasi imperium aui recuperaturus, tandem tamen captus & punitus. [d]

8 Meminit Iustinus [e] in odium Demetrij Soteris dicti, qui vsurpauerat regnum, Antiochenses, qui primi defecerant, adiuuantibus & Ptolomæo rege Ægypti & Attalo rege Asię, & Ariarethe rege Cappadociæ, bello a Demetrio lacessitis, subornasse Prompalum quendam, sortis extremæ iuuenem, qui regnum velut paternum armis repeteret, & ne quid contumeliæ deesset, nomen ei Alexandri indidisse, & genitum ab Antiocho rege dictum. Et Alexandrum, admirabili varietate rerum pristinarum sordium oblitum, totius ferme orientis viribus succinctum, bellum Demetrio intulisse, vicisse & regno spoliasse & vita. Verum paulo post, cum Alexander inter greges scortorum desidia & luxuria, abuteretur potestate, oblitus suæ fortunæ, cum in regia auxiliantibus Cretensibus securum se viuere putaret, a Demetrij filio pubere facto, nomine quoque Demetrio, adiuuantibus rursum Antiochensibus prælio inuaditur, & non minori impetu fortunæ desertus quã elatus interfectus est, & victus prælio, sicque pœnas dedit Demetrio quem occiderat & Antiocho, cuius mentitus erat originem.

9 Plures vsi hac impostura & simulato nomine e genere, proximaque exsistente vel decipiente similitudine, nisi sunt, non tantum in priuatis, sed etiam in publicis rebus genus proprium mentiri, sed cum suo ipsorum tandem damno. [f] Ita exstitit Sidonius quidam patria, similis facie, statura & voce, Alexandro filio Herodis Antipæ, qui cum necatus erat, qui se pro eo insinuauit, dicens euasisse e manibus eorum qui eum occidendi mandata habuerant. Tantumque valuit accommodata fictio, vt inter Iudæos iam tanquam verus Alexander filius Herodis Antipę, pro rege haberetur. vtque illum non puduerit venire Romam, petiturus ab Augusto partem regni paterni, ibique exceptus fuit a Iudæis qui Romæ erant cum apparatu Regio. Ceterum Augustus suspicatus dolum inesse, tandem ab eo extorsit suppositionem & veritatem rei, quam ipse ei confessus est, & proinde regno hoc exutus in triremes damnatus, & qui eius fraudis architector fuerat, morti addictus fuit. [g]

10 Cum Andronicus Iunior Græcorum imperator, moriturus circa annum 1344. reliquisset filio suo Caloiohanni Palæologo nato

a vt Aymonius ait Li. 3. de gestis Francorum, c. 61,
b vt idem refert eo. li. 3. c 70.
c Dio Cassio li 58. histo
d Dio Cassio Li. 57.
e Li. 35.
f vt liquet ex Val. Max. Li. 9. c. 1.
g vt refert Iosephus Li. 17 antiq. Iud. c. 18.

12.annorum tutorem Ioannem Cantacuzenum, is omisso tutoris nomine, non pro tutore sed pro vero imperatore gessit, at post ibi annum, inde armis a Palæologo deiectus,[a] Antea etiã Alexius Iunior Manuelis Conneni filius, imperator, tutore sibi dato testamento patris Andronico Conneno cognato, libidine regnandi necatus, cum proceribus multis. Sic a Theodosio relictis duob. adhuc pueris filiis, Archadio & Honorio, Stilico cui mandata erat occidentalis imperij cura & tutela, pendente minori ætate filiorum, oblitus affinitatis (quia erat socer Honorij) & immemor collatorũ a Theodosio sibi beneficiorum, regnum filio Eucherio affectans, ingẽtia reipublicæ attulit mala, & sæpe cum delere posset barbaros, fouit eos:[b] tandem tamen cum Eucherio & suis coniurationibus, trucidatus fuit iussu Honorij. Sic mortuo Edoardo 4. Anglorum rege, relicto filio Edoardo: Richardus frater Edoardi 4. Glocestriẽsis dux, filio Edoardi datus a patre tutor, interfectis optimis quibuscunque, cum Rodolpho Shao Theologo egit, vt is in concionẽ populũ doceret, Edoardũ non fuisse ex Richardo Eboracensi duce natum, sed ex quodam alio, qui matris Cęcilię ante nuptias, notitiam furtim habuisset. At neminem posse dubitare quin Richardus foret verus ducis filius isq; primogenitus, qui iure regnum patri debitum possidere deberet. Quare illa falsa persuasione stipatus iam armata multa manu inaugurari se fecit, tyrannice regem, Londini anno 1484. & postea Eboracum profectus, nepotes in carcere necari curauit, verum postquam biennio obtinuisset tyrannidem, omnibus inuisus ab Henrico 7. vita pariter & regno exutus est.[c] Sic Gelon antea Satelles Hippocratis Gelorum in Sicilia tyranni, post mortem eius datus tutor Euclidi & Cleandro eius filiis, illis eiectis imperium occupauit.[d]

21 Euectus Hyperbolus Atheniensis post Cleonis potentiã ad principatum sua versutia, cum prius æreas lucernas factitaret, sed e republica eiectus propter improbitatem, Samumque profectus, culeo insutus in mare deiectus est inimicorum insidiis.[e]

22 Guilimerus, Genserici quondam regis nepos, cum regni hereditatem viuente Hilderico rege, immatura ac insana cupidine deuorasset, Hildericum accusauit apud Vandalos, quod proditione Vandalos Iustiniano subiicere conaretur, & excitata seditione comprehendi illum carcereque concludi & se substitui vt gradu proximum curauit. Sed hoc ipsum illi vitam, & mox Vandalis imperium, in Africa abstulit. Siquidem Iustinianus ea de re commotus, ruptis fœderibus cum Genserico antea initis, per Belissarium Vandalos vicit & captum Guillimerum habuit.[f] Admiranda astutia mulieris Semiramidis ad vsurpandum regnum, si quidem vera sunt quæ M. Antonius Muretus se testatur in Græcorum commentariis cuius verba hæc sunt,[g] *aiunt*, inquit, *eam initio verna cuiusdam regij ancillam ac concubinam fuisse. In quã cum aliquando incidisset Ninus, forma ipsius & lepore captus, amare capit. Obsecuta regi mulier, ita eum sibi paulatim su-*

[a] vt scribũt Laonicus Chalcõdylas li. 1. de reb. Turcic. & Nicephor. Gregor. li. 11.

[b] Vt scribit Paulus Diaconus li. 13. de gestis Romanorum.

[c] Polyd. Virgilius li. 25. historia Anglica.

[d] Herod. in 7.

[e] Gyrald. Dialog. 5. hist. por postis.

[f] Sigonius li. 17. imperio occidenta.

[g] in li. 6. variarum lectionũ c. 17.

tim stupri consuetudine astrinxit, vt nihil esset tantum, quod aut a rege peteret non auderet Semiramis, aut petenti rex auderet negare. Ergo cũ aliquando iniecisset in sermone, teneri se magno cuiusdam rei desiderio, rexque eam, quicquid tandem illud esset aperte ac libere proferri iussisset, cuperem, inquit, hoc mihi a te tribui, vt vnum modo diem sedere mihi liceret in solio tuo, & ius dicere, vt quæ omnes toto illo die quemadmodum tibi faciunt, ita mihi obtemperarent, Risit rex & quod petebatur concessit. Nec mora, edicitur vt certo quodam die omnes Semiramidis dicto audientes sint, ita regi placere eam illo die, regio imperio ac potestate præesse omnibus, vbi ille aduenit dies, mulier regio cultu in solio assedit, fit concursus maximus. Illa de principio experiendi causa, quadam haud magni momenti imperat, vbi serio omnes sibi omnibus in rebus parere vidit, iubet Satellitibus ac stipatoribus corporis regij, vt regem ipsum comprehendant, comprehenditur, vt vinciant, vincitur, vt interficiant, interficitur. Ita imperium ex diurno diuturnum efficitur. hæc est quæ Babylonem muris lateritiis cinxit, cuius horti illi pensiles tantam admirationem habuerunt, quæ cum equo concubuisse dicitur, quæ postremo cum filij sui concubitum petiisset, ab eo trucidata memoratur. Hæc Muretus. addit Sabellicus, [a] alios scripsisse quinque dies eam imperasse, adeoque se obsequio & munificentia Assyriorum primoribus insinuasse, vt viro in custodiam coniecto bona omnium venia in regno perseuerarit. A qua tamen historia Iustinus & alij Latini abstinent, non ita regnum vsurpasse, sed mentito habitu virili eam primũ pro filio, cui similis erat, regnasse tradunt, postea vero palam. Verum fides sit penes auctores, recensuisse nobis vtramque sententiam sufficit.

a Li. Enneadæ 1.

13 Dolo occupauerat regnum Poloniæ quidam Lescus nomine, non minus composito, quam eo quo Darius regnum Persarum inuaserat. Verum dolo detecto, hic Lescus pro regno mortem sibi comparauit, eius rei narratio digna quæ recenseatur. [b] Lesco enim primo eius nominis rege Polonorum sine liberis mortuo, & multis procerum principatum ambientibus, placuit indicto ad certam diem masculorum equorum cursu, qui primus ad metam peruenisset, princeps & dominus esset totius Poloniæ, fixaque est meta apud Prandiuicum amnem in aperta planitie ad Septentrionalem plagam Cracouiæ. Inter proceres competitores, fuit vnus Lescus nomine, cum stadium vafro consilio stratis clam ferreis in sabulo exagonis siue stylis cæcis, quibus currentium equorum pedes læderentur, impediuisset, ipse obliquo & minimo impedito tramite primus ad metam peruenit. Munierat etiam ipse equi sui calces soleis ferreis, ne offenderet in stylis, si forte currens impetu in eos incideret, cum omnes omnium aliorum equi de more illius temporis, soleas ferreas nullas haberent. Atque rei prorsus ignaris & miraculo attonitis omnibus, Lesco oblatus est principatus, verum techna & dolo aperientibus statim conscerptus & necatus fuit.

b ex Cromero li. 2. & Gaguino in vita Polonorum.

14 Fuit quidam Ioannes Vicentinus monachus Bononiæ, qui de se opinionem in animis hominum confirmauerat, vt cum Deo colloqui crederetur, & suscitare mortuos, vnde principatum & tyrannidem Bononiensis ciuitatis per annum tenuit.[a] vt & Iacobus Bussularius monachus alius, concionibus Ticiniensem populum circumducens, miseræ vrbis tandem tyrannus crudelis euasit, donec Galeacius 2. Vicecomes, vrbe domita eũ cœpit.[b] Narrat Iosephus de crudelitate Alexandræ viduæ Aristobuli, cui regnum a marito relictum est, quomodo Pharisęorum religione nimium decepta, ad nutum eorum se tantum ministram voluntatis eorum in regno præbuerit, vt tyrannide illorum tacita perderentur & honorarentur, quos ipsi statuissent. Testantur Germanorum tumultus, & nostrę Galliæ seditiones & bella plusquam ciuilia, quot infinita propemodum, & quę describi non possint sine lacrymis mala acciderint, ob quorundam concionatorum rabiosas & turbulentas declamationes, quorum alij se ministros dixerunt Euangelicos, alij vero Catholicæ religionis zelatores, & synceros prædicatores. Vtrique enim mentes hominum ita concitarunt, & perturbarunt, vt ad arma crudelissima concursus factus, nec etiam post longum tempus quiescere aut pacem impetrare potuerit. Abusi sunt quidam his, veluti antiqui oratoribus & Rhetoribus & dolose prætextu religionis, vt alibi docemus, sus deorsumque omnia confundentes, vt interim turbatis populis, vt in turbato lacu anguilla, sibi prædam parare possent. doli enim sunt per se valde odiosi inter probos, sed eo etiam magis, quo exitum habent crudeliorem, & quo magis Dei abutuntur nomine, vt nihil aliud certius sperandum illis quam æterna condemnatio, & in hoc seculo, in se vel suis posteris, exemplaris diuina vindicta. Scriptum enim est, *Non accipies nomen Dei tui in vanum.*[c] *Virum sanguinum & dolosum abominatur* Dominus[d] *& viri sanguinum & dolosi, non dimidiabunt dies suos,* vt idem Dauid cecinit.[e] *Et filio doloso, vel dolosi, nihil erit boni* Vt ait Salomon.[f]

[a] Fulgosius li. 1 c. 1.

[b] vt ait Paulus Iouius in Galeacio.

[c] Exod. c. 20.

[d] Psal. 5. ver. 7.

[e] Psa. 54. vers. 27.

[f] Prouerb. c. 24. vers. 15.

15 Sunt ambitiosi quidam, qui cuperent quidem sine sanguine potiri dignitate, aut imperio desiderato, verum cum plura obstent, & post cœptam rem resiliendi honeste non detur facultas, delectis clãdestinis factionibus, quas per dolos perfici putauerunt, necessarium habent, vel occumbere, vel auxilio crudelitatis & impietatis cœpta persequi. Et proinde ambitio regnandi, quantumuis dolose se insinuet, aut ab initio tyrannicam auspicatur crudeliter administrationem, aut per crudelia, simulata amici prius persona, possessionem postea tuetur, aut nondum assequutam, persequitur cum pernicie semper riepublicæ cuius desiderat principatum.

16 Clearchus Heracleota, cum tyrannidem decreuisset vsurpare Heracleotarum, nec tamen tutum haberet locum quo se defenderet, constituit vt mercenarij clam exirent, raperent, iniuriam inferrent, vulnerarent, quod ciues ægre ferentes Clearchi auxilium implora-

plorauerunt, qui respondit cohiberi non posse, nisi ii mœnibus circundati essent. Permittentibus autem Heracleotis, locum ciuitatis muniuit, arce facta, qua postea, non ad iniuriam compescendam, sed ad inferendam vsus est. Et rursum, vt caperet potentiores quos sibi obstituros putabat, rumores sparsit se dimissurum satellites quibus stipabatur, & consilio trecentorum rempublicam traditurum. Qui conuenerunt in curiam ad afficiendum laudibus Clearchum, & libertatem recipiendam. At ille positis ad curiam militibus, trecentos per præconem euocauit, & singulatim comprehēsos, iussit in arcem deducere. Dehinc multos ciues de medio tollere volens, cum occasionem & caussam non haberet, delegit eos qui essent ab anno decimosexto vsque ad duodecim ad expeditionem in caniculæ æstu, quasi vrbem Astacum oppugnaturus: postquam autem appropinquauit Astaco, ciues quidem in palustri loco quieto & pleno stantium aquarum, iussit castra ponere, ipse quasi summam molestiam oppugnationis toleraturus, excelsa loca & vmbrosa, aquis affluentia cepit, & in his castra metatus est: & eo vsque oppugnationem extēdit, donec suos ciues perdidisset ibi ob palustria & morbosa castra, quibus exstinctis castra cum mercenariis mouit, causatus pestem fuisse caussam interitus ciuium.[a] Potuit autem hoc modo ille tyrannus ciuibus iugum imponere fraude occulta, sed non euasit hic iudicium Dei: namque tandem a Chione familiari & auditore Platonis interemtus est.[b]

[a] *Polyænus li 2. stratag.*

[b] *Vt scribit Suidas.*

17 Agathocles ex figulina opera ad tyrannidem Syracusanorum peruenit primum sub specie conseruandæ libertatis, & Sosistrato vna cum suis vrbe exacto, reuocatus ab exsilio, cœpit criminari de insidiis sibi factis sexcentos, qui post paucorum dominationem vrbi præfuerant, eo quod partes populi tuerentur. Sicque mouit seditionem contra sexcentos: eaque ratione direptæ eorum & opulentorū facultates, & id cum obtinuisset tanquam liberata republica, finxit se velle etiam se magistratū abdicare, quod cū persuaderet populus ne fieret, finxit non alio modo se in eo remansurum, quam si solus esset, & sine collega imperaret: quo impetrato, statim cœpit crudeliter sæuire, bonos tollere, & sibi aduersantes: & ad omnia crudelitatis exempla pro suæ potestatis conseruatione confugere: verum diuina vindicta non diu passus est hanc feram immanem, & necatis eius filiis Archagatho & Heraclide a militibus, ipse carbonibus exustus candentibus exstinctus est.[c]

[c] *Vt scribit Diod. Sicul. lib. 19 & 20*

17 Post mortem Saladini Sultani Ægypti, qui Christianorum terror dicebatur, totque regna inuaserat viuēs, & domuerat Oriētem, occupauit frater eius Saphadinus, qui vt tutius regnaret necauit 8. filios, nepotes, filios Saladini,[d] omnes tyranni orbis fere filios tollens, vt nullum successorem de suis habuerit in imperio Saladinus qui multis sceptrum ademerat: vt accidit alteri domitori, vel tyranno Alexandro magno.

[d] *Æmi ius lib. 6.*

18 Nicocles Eunuchus, Euagoram regem Cypri dolo malo occidit, & Salaminiorum regnum sibi subegit [a].

Diodo. li. 15.

De Nouo Principatu CAP. XIX.

NOVUS principatus nascitur, vel cum fit vbi ante non erat, vel cum immutantur leges & formulæ prioris, vel in successione, vel in electione, vel in dignitate: cumque corruptio vnius est generatio alterius. Vt autem cometes nouus apparens, aut magnum bonum, aut ingens malum portendit mortalibus; ita nouus princeps salutem adfert rebus humanis si bonus est, aut maximam pestem, si malus. Sed vt plures apparere soles prodigium est, ita plures esse monarchas aut imperatores, vbi vnus dominari solebat: mutatio principatus esse non potest sine damno reipublicæ aliquo, imo magno. Et in eo maxime cæcutit bestia multorum capitum populus, qui fastidit iugum cõsueti principis: nec recordatur, quod melius sit semper iumentis collum iam trito iugo, & polito labore, supponere: quam nouo, quod quia adhuc impositum, & iubar, & collum equi vsque ad sanguinem excoriat. melius enim est asello ex vno latere sella premi, quam excusso sessore: clitellis impositis vtroque comprimi. Satius est populo, quibusdam exactionibus imo grauioribus iam esse a principibus præsentibus oneratum, quam repulsis illis, alios vacuos & inhiantes admittere, qui reliquum absumant. Sicque sapientior vulpes, quæ a sentibus vulnerata, nolebat muscas sanguine & cruore suo saturatas, a vulneribus abigi: videlicet quia illæ iam saturæ erant; & si eas abegisset (quod verum est) arbitrabatur, alias famelicas superuenturas, quæ reliquum sanguinis exsugerent, & ad internicum omnino euacuarẽt. famelicę quippe & mordaciores & acriores.

2 Rarũ est quod noui principes de suo quippiã adferant; sed ex subditorũ fortunis ditari, quicquid in contrariũ simulent, reipsa desiderant. maxime vbi armis res geritur, quo casu qui innouatũ cupiunt principatum, a limine hospitia, salaria, stipendia, munera, rapinas, prædas, ignes militum & suorum & alienorum experiuntur.

3 Deinde vt experientia docuit, semper cum nouo rege, noua lex sequitur, noui magistratus, noui amici, noua consilia, noui inimici, noua vestimenta, nouus modus viuendi: in summa omnia innouantur: nec alia interdum de causa, quam vt sui memoriam ex innouatione relinquant: quod non solum singulis, sed etiam corpori reipublicę maxime damnosum est. Nam fœdera cessant, armãtur vicini confœderati, inuadunt, prædãtur fortiores eos, qui debiliores sunt, factiones in interregno sæuiunt, plurib. ad electionem aspirantibus: & ciuilibus armis se mutuo, cupiditati aliorum inseruientes interimunt ciues. Similis est populus qui vult regis vel principis sui legitimi imperium & obedientiam inuertere, intercipere, transferre, adscitis extraneis auxiliis. equo, qui fertur olim habuisse litem & simultates gessisse cum ceruo: quẽ cũ non posset propter suæ naturæ superbiã ferre, vt de ipso se vindicaret, in auxiliũ euocauit hominem,

ne;qui & opem prōtissime pollicitus est, sed ea lege vt pateretur sibi frenum imponi quo regeretur dum contra ceruum in pugnam perueniretur. Quod passus est primum equus, & eius ope superauit ceruum. Verum cum victoria obtenta, gratias agendo auxiliatori, putaret se liberum relinquendum, cognouit se propter vindictam alterius, sibi ipsi libertatem primam sponte eripuisse. nunquam enim postmodum ab hominis auxiliaris seruitio se redimere potuit. Facilis est deiectio ędificii maxime annosi, & breui tēpore fit ruina & casus ex vi vētorū īpetu irruētiū at vna hora vel momēto corruit, nō nisi sūmis sūtib. & lōgo tēpore restaurari, vel reædificari pōt.

4 Hæc sola causa defectionis ciuitatum Medorum, quæ tributariæ erant Cyro, refertur a Iustino quod Persis Cyrus præposuisset Sibarem; & illæ existimarent mutato imperio conditionem suam mutandam iri, quæ res multorum bellorum origo etiam fuit.

5 Memorant annales, Vngariam, post mortem Iohannis regis, metu ne Ferdinandus regnum peteret ad protectionem Turcæ cōfugisse: sed breui in eius ditionem ex protectione cessisse, relicta aliqua parte regni imperatori cum pensione.

6 Initium motus & bellorū orientis fuit a Parthis, qui Vononē filium Phraatis obsidem tunc Romæ, petitum Roma ab Augusto, acceptumque regem, quamuis gentis Arsacidarum, vt externum aspernabantur, acceperunt enim eum ab initio Barbari lætātes vt ferme ad noua imperia, mox autem subit pudor degenerasse Parthos, petitum alio ex orbe regem, hostium artibus infectum, iam inter prouincias Romanas solium Arsacidarum, haberi darique, visæque sunt virtutes Parthis, quia secundum mores illorum non erāt noua vitia, & proinde eum solio deturbarunt[a]. Populus facile commouetur ad noua, verum vbi aliquantum resederit & aliam administrationem quam antiquam expertus fuerit, facile relabitur ad pristina, ob minimas enim occasiones recurrit ad consueta: quare mutata democratia in principatum necesse est regi nouo vel summa prudentia & bonitate valere erga populum, vel militaribus copiis abundare, aut fauore principum & imperatorum adiuuari, donec populus nouam per omnia assuescat gubernationem, cuius facile pœnitet siue sit noua ratione mutati status, siue ratione mutationis stirpium imperantium. memoria namque bonorum antecessorum principum & beneficia delicta nuperrime eiectorum abolet, & excitat desiderium habendi vel deiectum vel ex genere deiecti. neque virtutes noui principis tam validæ, vt si quæ vitia cum illis vt natura humana accidit coniungātur, statim fastidium noui principis non ingeneret. Docuerunt reipsa Franci, qui cum regno Childericū decedere coegissent ob stupra commissa per illum, & elegissent in locum eius inque regem Egidium patritium, qui a Romanis tuendæ Galliæ curam susceperat, tandem eius pertæsi Childericum reuocarunt, qui eorum ope Egidium expulit[b].

a Corn. Taci. Li. 2. Anna.

b Aimon. li. 1. de gestis Franc. c. 7.

7 In nouo principatu, vel populus legem principi dat; vel princeps populo, vel alius nomine vtriusque principis & populi, & ita modus imperandi his extremis perpendendus est, nẽpe ex lege, aut consuetudine & præscriptione, vel ex patientia, vel tyrannide. Populus legem regiam aliquando posuit, ex cuius præscripto sibi imperarent principes, vt apud Athenienses Thucylides ait [a], inter ceteras leges hanc regni primam fuisse, πρῶτον γὰρ, inquit, ἦσαν ἐπὶ ῥητοῖς γέρασι πατρικαὶ βασιλεῖαι. Legem etiam regiam a populo factam, liquet Romano quæ de imperio principis lata est, per quam, populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem transtulit, vt responsis & constitutionibus Iurisconsultorum & Cæsarum testatũ habemus [b]. Et Strabo [c] ait, patriam cõmisisse totius imperii administrationem Augusto, atque constituisse, eum & pacis & belli dominum, ad vitæ tempus. Post cuius mortem, & alii Cæsares eandem potestatem retinuerunt, non repugnante populo, qui & in aliis expresse confirmauit, Sicuti vt scribit Suetonius Tranquillus [d] *Caligula vrbem ingresso, consensu senatus, & irrumpentis in curiam turbæ, ius arbitriumq; omnium rerũ permissum est.* Et quamuis verius videatur, quod Dion ait, Iulio Cæsari & Augusto post bellorum ciuiliũ victoriam, a senatu populoque Romano omnem potestatem atq; imperium concessum per vim ac metum, tamen certum est legem fuisse latam, qua imperium omnimodum Vespasiano delatum est; cuius legis fragmenta & capita quædam refert Antonius Augustinus [e]. Meminit Xenophon [f] Lacedæmone reges & Ephoros singulis mensibus mutuo iurare consueuisse: Ephoros pro ciuitate, reges pro se ipsis. Regum iusiurandum, se ex legum scriptarum præscripto regnaturos: Ephororum autem, & ciuitatis, se regnum firmum & stabile reddituros:, si rex iusiurandum seruaret. Æthiopes etiam sacerdotes, optimos [g] ex se ipsos eligebant; quem vero ex eis Deus, more quodam bacchantium circumcirca delatus, capiebat, hunc regem populus creabat, statimque flexis genibus, quoniam esset diuina prouidentia datus, vt DEVM honorabat. Assumtus in regem vitam ducebat statutam legibus, omniaque agebat secundum patrios mores, neque pœna neq; prẽmio afficiens quenquam præter traditam a superioribus legem.

8 A regibus populo dantur leges aliquando & regni, & status reipublicæ, vel ex voluntate populi regi consentientis, vel præter voluntatem dum armis & vi princeps occupauit imperium, & ex arbitrio imperat. Romulus initio regni, vt populum sibi deuinciret, & vt cum eius spontanea voluntate facilius imperaret, monarchiæ legem constituit, cumqua admiscuit etiam democratiæ & aristocratiæ partes aliquas: atque tria concessit plebi, [h] magistratus creare, leges sancire, de bello referente rege decernere, quæ multis post Romulum annis, fuerunt relicta conseruataq; populo, vt etiam testatur Polyb. cum scribit, quæ suo tempore esset populi Romani potestas. Iulius

a in 1.

b in l. 1. de cõstitut. princip. P l. 1. 3. §. sed & q principi placuit de iure natur. gentium & ciuili in l. 1 parag. cum enim de veteri iure enuclean. l. 2. paragra. nouissime de origine iuris

c Libro 17.

d Sueton. in Calig. c. 14.

e Li. de legi. & SCtis. in regia lege.

f In politia Lacedemoniorum.

g vt scribit Diod. Sic. L. 3. bibliothe. ca. capi. 1.

h vt ait Dionys. Hal. in 2

Iul. Cæs. cœpit hoc ius illi eripere aut saltem comitia cum populo partitus est, a. Successit Augustus quem Mœcenas apud Dionem Cass. hortatur, vt quicquid illud est totum populo plane adimat: quod certe paulo post fecit Tyberius, quo imperante primum e cāpo comitia ad patres translata fuisse scribit Cornelius Tacitus b: tandemque reuocata est potestas magistratus creādi ad principem, apud quem lex Iulia de ambitu cessat c. Vt autem comitiorum ius, ita paulatim legum sciscendarum populo potestas ademta est, sed non tam cito: quia & Augustus non tulit leges sine populi consensu, d. Eodem tamen imperante Augusto, belli decernendi pacisque ineundæ potestas, primum ademta videtur. Nam Strabo testatur e populi consensu translatum ius omne belli & pacis fuisse. Et Martianus, iurisconsf. teneri maiestatis lege, eum qui iniussu principis bellum gesserit, delectum habuerit, exercitumve compararit, & rursum conuentionem pacis initam per principem ratam esse ait g, quod tamen ante sine populi iussu nō erat, vt legimus apud Liuium h dū agit de Sp. Posthumio consule, qui turpe illud fœdus cum Samitibus ad furcas Caudinas pepigerat. quemadmodum & erat lex Platonis, si quis auctoritate propria cū quopiā vel pacē inierit, vel bellum gerendum susceperit morte mulctator i. Prouocationē eā apud Rom. a regib. fuisse ad populū ex lege refert Sene k Et hac de re M. Fabi. l *videro, cessurus ne prouocationi sis, cui rex Rom. Tul. Hostilius cessit.*

9 Quando rex vel princeps populum reluctantem vi subegit, bello potissimum iusto seu indicto, tunc & ipse legem subditis obtemperandi imponere iure potest, & constituere dominicam in inuitos administrationem & monarchiam: cum iure gentium quęcūque ab hostibus capiuntur & ipsimet hostes, sint in plena potestate victoris, vt de his tanquam dominus seu herus de seruis disponere possit. Ex bellis enim captiuitates iure gētium eoque humanissimo secutæ, seruitutes induxerunt, cum magis humanum sit captiuorū potius vitam conseruare quam occidere vt licet m. Et Iustinia. *Item ea quæ ex hostibus capimus, iure gentium statim nostra fiunt: adeo quidem vt liberi homines in seruitutem nostram deducantur: qui tamen si euaserint nostram potestatem, & ad suos reuersi fuerint pristinum statum recipiunt.* Quod & antea responsum erat. n Sic respondit oraculum Dei Rebeccę consulenti de geminis quos in vtero gerebat. *Duæ gentes sunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populusque populum superabit, & maior seruiet minori.* o Et P. *A quo quis superatus est, eius & seruus est.* Eo pertinet lex belli a Deo pręscripta q. *Si quando*, inquit Dominus, *accesseris ad expugnandam ciuitatem offeres ei primum pacem. Si receperit & aperuerit tibi portas, cunctus populus qui in ea est saluabitur, & seruiet tibi sub tributo. Sin a. fœd⁹ iire noluerit, & cœperit cōtra te bellū, oppugnabis eā, cūq. tradiderit Dominus Deus tuus illā in manu tua, percuties omne quod in ea generis masculi est, in ore gladij, absq. mulierib. & infātib. iumētis & ceteris, quæ i ciui-*

a vt scribit Sueton Trā. in eius vita. ca. 41.
b Corne. Tacit. annal. l. 1. ad l. Iu li de ābi. P.
d vt ait Diō
e Li. 15.
f respōdit in l. 3. paragr. 1 ad le. Iu. maiesta Li. 48. P. titu. 4.
g l. 5. de pact. P.
h Li. 9.
i 12. de legi. Plato.
k epist. 18 ex Li. Cic. de repub. & ex Fenestella qui id esse in pontificalib. libris putat.
l apud. Liu. Li. 8.
m in l. ex hoc iure de iust. & iure §. pē. & f. de iure perso. apud Iust. cū simi. lib. expressius in §. item a quæ de erū diuisiōn
n in l. natur ra'em 5. §. fi. & l. adeo qui dē 7, de acq. rer. domi, P.
o Gen. ca. 25 vers. 23.
p 2. D Petra c. 2 ver. 19.
q Deut. c. 20 ỷ. 10. & seq.

tate sunt, & omnē prædā exercitui diuides. Subiecerunt eo modo sibi regna & nationes terræ promissionis filii Israel, & leges populo dederunt, iuxta voluntatem suam, non subditorum, qui amplius sui iuris non erant bello subacti: & in hisdem, colonias & diuisiones agrorum prout victorib. placuit constituerunt. Forsan hoc videtur quibusdam durum, potissimum iis qui palpant populum, & persuadent impiissime, & verius, vt sibi, non populo vel prospiciant, vel potestatem quærant principi eripiētes, aliorum ministerio, prætextu pietatis & politiæ fanaticæ, vel censuræ regum, populum nō subiici voluntati principum absolutæ, sed dum hoc persuadere satagunt, non animaduertunt eos perfringere his persuasionibus repagula totius iuris diuini & humani & gentium, quibus & potestates istæ, & regnandi leges conceduntur, & quod plus est, vt dixi, victoribus datur necis auctoritas. Ex quibus populus honestius & securius continetur intra propriam, vt ita loquar cuticulam, & metuit rebellandi & seditiones commouendi periculum imminens, quas quotidie & ad omnia fere momenta commoueret, nisi supremam illam metueret legitimam vim cogentē Desiperent, & necarent potius quam curarent medici ægros sibi cōmissos, qui ex arbitrio tantum eorum pharmaca modumque viuendi vellent adhibere, qui furiosis ex eorum arbitrio libertatem agendi quæ vellent concederent. Egent equi feroces frenis lorisque; & sæpe si ferociores, catenis firmissimis, quæ non ex eorum ferocitate, sed arbitrio sessoris temperari debent. Eget nauis quatumuis instructa noua aut pulcra, aut vectoribus bonis onusta & instructa, vno eoque solo qui clauum contra ventorum impetum, cōtraue vicinos scopulos & cautes moderetur, dirigat, vertat, & reget.

10 Fuerunt leges salubres in regnorum constitutione vel post adiectæ, de non alienandis bonis principatus, de non admittendis ad successionem dignitatis, fœminis, quantumuis proximis, de non diuidendo inter filios regno, sed vni tantum eoue primogenito & antiquiori ordine ætatis deferendo. De non admittendis in regni successione spuriis, etiam agnitis quales constitutæ sunt in regno Galliarum: quas nemo qui saluam quietamue desiderabit rempublicam non admittet. Solent diuturniores regni leges esse, quæ a principibus positæ fuerint, quam quæ ab ipso populo fuerint principibus præscriptæ.

11 Atque hic monebo leges nouas a populo regi dictas, non valde tutas esse, quando post fundatum & stabilitum regnum, nempe si antiquū sit, innouantur, etiamsi in eas ab initio nuper in locum demortui subrogatum regem iurare cogant duplici ratione, tum quia status monarchiæ repugnet, quæ nō patitur sibi leges dari, alioquin enim summa ei non est potestas. Tum etiam quod illud sit axioma regnantium, quod apud eos potestas est penes quos est armorū ius.

12 SVBIT hac de re exemplum Margaritæ Danorum & Noruegiorum

giorum reginæ, quæ capto Alberto Sueonum rege VII. dehinc a Suecis quoque & Gothis in regnum recepta est ann. Domini 1395. his conditionibus, ne publica regni officia, siue arces vel castella, aliis quam in regno natis committerentur; neque Danos in caussis Sueonum iudicandis præficere vellet: sed Sueonum controuersias Suecicorum procerum iudicio examinandas & terminandas esse. Præterea nulla insolita tributa aut onera incolis non imponenda, nisi regni Sueciæ senatu consentiente. Margarita vero se talem Sueonibus exhibuit, vt putent eam apud inferos sempiterno supplicio excruciari. Dani econtra ipsam in numerum deorum efferunt. Tributis autem subditos exhausit, Sueonum causas neglexit. Proceribus autem iusiurandum illi obiicientibus, haberentne diplomata conuentionum, interrogauit: illis autem se habere respondentibus, & quidem probe seruare: ait, Suadeo ego vobis, vt literas datas, diligenti custodia obseruetis: nos autem castra, ciuitates, & omnes regnorum nostrorum partes, diligentius obseruari faciemus.[a]

13 Oizericus, rex Vandalorum senex, decedens testamentum condidit, legemque regni successoribus dedit, & mandauit Vandalis, vt successor proximior in regno esset ex virili sexu qui maior natu esset. vt ait Procop.[b] Et rursum [c] meminit eius legis. *Cabadem*, inquit, *natu maiorem ætatis gratia lex vocabat*. Sed dicet aliquis, possuntne leges dari successoribus a principibus qui æqualis sunt potestatis cum antecessoribus? Respondebo breuiter, posse his qui succedunt ex lege eorum. Quemadmodum in successionibus bonorum priuatorum, leges a dominis rerum impositæ, seruari debēt ab his, qui ex eorū dispositione volunt assequi bona: transeunt enim cum suo onere. Atque iure gentium dominis concessa est rerum suarum dispensatio & moderatio: & quod in bonis priuatorum admittitur, necessarium est in principatib. concedi, quando is qui eos quæsiuit, de illis potest, vt de suis disponere. Alioquin si de electiuis agamus, & de delatis, electus noue & subrogatus, cum nō dicatur habere a defuncto titulum, non tenetur eius etiam seruare mandata, si aliter ei videatur expedire, & forsan latius de his alibi.

14 Nomine vtriusque principis & populi, leges datæ sunt tā principibus quam subditis, in primis a Deo, a quo omnis potestas data est, & a quo conseruantur, & destruuntur respublicæ, prout iustum ei videtur, dedit autem ipse leges vel per se ipsum, vel per emissos ad id ministerium, vt non immerito qui de republica voluerunt leges sancire, aliquando finxerunt, se a Deo vel aliquo numine eas accepisse, vt consuescendi in legibus tædium, metus religionis euinceret.[d] Dum de Lycurgi legibus agit, qui earum auctorem Appollinem finxerat, quoniam solutis moribus antea, dura videbantur esse quæ sanxerat, q̄ ideo ex præcepto numinis se detulisse finxit, vt alii.

15 Deus verus, creato homine legem regni & imperii hominis in bruta & alia in concessione noui principatus hominis posuit, suiq;

[a] *Vt scribit Ioann. Magnus li. 21*

[b] *Libr 3. de bello Vandalico.*

[c] *Lib. 1. de bello Persico*

[d] *Vt scribit Iustin. ex Trogo. li. 3 Hist.*

principatus obedientiam cum pœna mortis homini sanciuit, a & hominem seu adorationem vel recognitionem suæ potestatis, in feudi, seu potestatis cõcessione sibi vt domino retinuit. Cum regem etiam permisit hominem in populo suo, regni legem iustam statim promulgauit.[b] Vers. 14. *Cum ingressus*, inquit, *fueris terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi, & possederis eam, habitaueris q́ in illa, & dixeris, constituam super me regem sicut habẽt oẽs per circuitum nationes. 15 Eũ constitues quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere qui non sit frater tuus. 16 Cum q́ fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum, equitatu numero sublevatus præsertim cum Dominus præceperit vobis vt nequaquam amplius per eandem viam reuertamini. 17 Non habebit vxores plurimas quæ alliciant animum eius: neq́ argenti & auri immensa pondera. 18 Postquam autem sederit in solio regni sui describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiẽs exemplar a sacerdotibus Leuiticæ tribus. 19 Et habebit secum leget q́ illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & ceremonias eius, quæ in lege præcepta sunt. 20 Nec eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos neq́ declinet in partem dexteram, vel sinistram, vt regni tempore regnet ipse, & filius eius super Israel.* Quæ lex regni docet, primum *versu* 15 *prædicto*, regis petitionem non electionem fieri debere ab initio, per populum: electionem vero ex Dei præscripto, ibi *constitues quem Dominus tuus elegerit*: dehinc autem in vers. 20. docetur, legem regni Israelitici esse, vt transeat ad filios, ibi, *Vt regnet ipse & filius eius*. Reliqua vero pertinent ad mores principis boni: & sic lex ipsa prospexit regno, & regi, & lex regni dicitur.

a Genes. 6. 1.

b Deut. ca 17 versi. 14. & seq.

16 Cum vero petiissent a Samuele regem sibi dari Israelitæ, qui more gentium & nationum sibi imperaret: rursum lex horum regum & regni & iuris illorum, iubẽte Deo per Samuelem promulgata, quam ipsi acceptarunt. 1. Regum c. 8. vbi versic. 10. *Dixit q́ itaque Samuel omnia verba Domini ad populum qui petierat a se regem, & ait. 11 Hoc erit ius regis, qui imperaturus est vobis: filios vestros tollet, & ponet in curribus suis, faciet q́ sibi equites, & præcursores quadrigarum suarum. 12 Et constituet sibi tribunos & centuriones, & aratores agrorum suorum & messores segetum & fabros armorum & curruum suorum. 13 Filias quoque vestras faciet sibi vnguentarias & focarias, & panificas 14 Agros quoque vestros, & vineas, & oliueta optima tollet, & dabit seruis suis. 15 Sed & segetes vestras, & vinearum reditus, addecimabit, vt det Eunuchis & famulis suis. 16 Seruos etiam vestros & ancillas & iuuenes optimos, & asinos auferet, & ponet in opere suo. 17 Greges quoque vestros addecimabit, vos q́ eritis ei serui. 18 Et clamabitis in die illa a facie regis vestri, quem elegistis vobis, & non exaudiet vos Dominus in die illa, quia petistis*

tistis vobis regem. 19 *Noluit autem populus audire vocem Samuelis, sed dixerũt, nequaquam. rex enim erit super nos.* 20. *Et erimus nos sicut omnes gentes, & iudicabit nos rex noster, & egredietur ante nos, & pugnabit bella nostra pro nobis.* 21 *Et audiuit Samuel omnia verba populi, & locutus est ea in auribus Domini* 22 *Dixit autem Dominus ad Samuelem, audi vocem eorum & constitues super eos regem.*

17 Lycurgus in institutione nouæ reipublicæ, apud Iustinum ex Trogo,[a] quæ regum, quę populi, quæ magistratus, quæue communia his essent, statuit lege, quæ regia est: *Et populum*, inquit Iustin. *in obsequia principum, principes ad iustitiam imperiorum firmauit, parsimoniam omnibus suasit, existimans laborem militiæ assidua frugalitatis consuetudine faciliorem fore. Emi singula, non pecunia sed compensatione mercium iussit: auri argentiq; vsum, velut omnium scelerum materiam, sustulit: administrationem reipublicæ per ordines diuisit, regibus potestatem bellorum magistratib. iudicia, & annuas successiones, senatui custodiam legum, populo sublegendo senatum vel creãdi quos vellet magistratus potestatem permisit, &c.* Datæ etiam leges imperii & electionis imperatoris a summo pontifice Greg. eius nominis V. Saxone, qui nactus sedem est pontificalem ann. Domi. 995. Is enim imposuit coronam imperii Otthoni III. & imperium Germanis penitus concessit: quod exstincta Caroli Magni sobole, Italia perpetuis seditionibus conflictaretur, vt eam maiestatẽ vel ad suos, vel ad alienos suo arbitrio transferret. Quare consentiente Otthone septemuiros electores imperatoris instituit Moguntinum, Coloniensem Agrippinæ, & Treuirẽsem archiepiscopos: ducem Saxoniæ, comitem Palatinum, Marchionem Brandeburgensem. Et vt eorum arbitrum, ducem Bohemiæ, qui postea dictus est rex. Et decreuit vt ab his Germanicis proceribus electus diceretur Cæsar: post confirmationem autem ab episcopo Romano susceptam, vocaretur Augustus.[b] Ita ex eo tempore a Romana sede pendet Germanorũ imperium.[c] Notat tamen Genebrardus Onuphrium in suo Chronico, docere hoc ἀκέφαλον & incertum, & in lib. de comitiis imperatoriis: ac, quæ de 7. Electoribus traduntur sub Gregorio X. non V. instituta ostendere. Nam de tanta re, inter tot historicos, qui in eo tempore in Germania floruerunt, nulla est mentio. Silet Sigebertus, Ottho Frisingensis, Schanaburgensis, Vitichindus, Luithprandus, & Annonii continuator. Sabellicus dubitat.[d] Auentinus etiam aliter sentire videtur. Exstat autem Innocentii III. decret. *venerabilem ca.* 34. *de electione*,[e] per quam vbi ad ducem Caringiæ vel Laringiæ. *Verum*, inquit *principibus ius & potestatem eligendi regem, in imperatorem post modum promouendum, recognoscimus, vt debemus ad quos de iure ac antiqua consuetudine noscitur pertinere. Præsertim cum ad eos ius ac potestas huiusmodi, ab apostolica sede peruenerit, quæ Romanorum imperiũ in personã magnifici Caroli a Græcis transtulit in Germanos. Sed & principes recognoscere debent, & vtiq; recognoscunt, sicut iidẽ in no-*

a *Lib.* 9.

b *Vt scribit Geruas. lib. ad Otthonẽ IIII. Imper.*

c *Scribunt de his Platina Krantzius li.* 4. *ca.* 25. *Irenicus li.* 3 *& Blõdius deca.* 2 *lib.* 3.

d *Enneade* 9. *lib.* 2.

e *Lib.* 1. *tit.* 6.

ſtra recognouere præſentia, quod ius & auctoritas examinãdi perſonam electam in regem, & promouendam ad imperium, ad nos ſpectat, qui eum inungimus, conſecramus & coronamus. Exſtat & Caroli IV. Imperatoris de electione regis Romanorum per prædictos electores, & de ordine eius Bulla aurea, edita anno 1356. 4. Id. Ianuarii. Conuenit etiam auctoritate ſummi pontificis tranſlatum fuiſſe regnum Romanorum ſeu imperium a Græcis in Germanos tam actiue quam paſſiue, id eſt, vt Germani eligerent imperatorem futurum, & non eligere debeant niſi Germanum, vt arbitrantur Germani, ex d. cap. [a] Et ita tranſlationem hanc actiue & paſſiue intelligi debere reſponderunt Panormit. Ioann. ab Imola. Ioann. Andreas. [b] Quamquam Bald. & Zabarellus, dixerint, poſſe eligi regem Romanorum ex Gallis ſeu Francigenis: quia & illi ex genere Frãcorum orti ſunt. Quemadmodum Carolus rex Hiſpaniæ & Ferdinandus fratres, reputati ſunt pro Germanis, alibi nati, quam in Germania, tamen ab auo Germano oriundi: & Carolus ita V. rex Romanorum & imperator electus dicitur anno 1519. 28 Iunii, Nepos Maximiliani Cæſaris ex filio Philippo. [c] Poſſumus dicere hanc legem electionis imperatoris aut regis Romanorum, nunc eſſe fundamentalem, vt ab ea temere non ſit recedendum, quicquid prætendere poſſint innouatores & turbatores pacis reipublicæ: qui forſan leui prætextu perſuadere conarentur, & hanc legem vſurpatam, & non poſſe videri æquã. Quorum ſententia ſtatim a limine dum proponeretur, eſt omnino omnibus modis & remediis explodenda, tanquam ad perniciem reipublicæ pacatæ perducens. Neque poſſunt leges illæ fundamentales regnorum quæ iam coaluerunt, & radices cum longa temporis cõprobatione egerunt, ſine ſubuerſione & clade populorum conuelli, & facile quidem eſt, in omnibus non dico ſolum regnis: ſed etiam quibuſcunque rebus, aliquem defectum & vitium, aut abuſum, aut incommoditatem, annotare: verum non facile eſt meliorem ſtatum illo ſubuerſo replantare. Seneſcunt regna legumque imperia, & maieſtas & virilitas, ſed ſatius eſt cum aliqua conſueta, iam incommoditate & carie, colere & conſeruare annoſam arborem, quam ea eradicata, noua plantata, nouos ex illa, aut nullos ſpectare, aut percipere fructus: facilius eſt corpori viuenti pati capitis dolorem, aut hemicraneam temporalem, quam capite ademto, vna cum illo omnino repente concidere. Fuerunt leges regnorum non ſine magnis præcedentium ætatum experimentis, non ſine tumultibus ſtabilitæ, vt etiam poſt multa obſeruata neceſſum fuerit ad certam quandam regulam, eamque magis conducentem deſcendere, neque arbitrandum eſt nomothetas quo tempore illas fixerunt, pleraque in illis, quæ poſſent obeſſe populo ignoraſſe, verum ex potioribus malis maiora obuiaſſe, & conducibilia magis probaſſe. Fidem faciet lex quæ electioni ſummi põtificis formam dedit, quæ multis antea formulis variata, per multa experimenta tandem eo peruenit, vt ad collegium

a Venerabilẽ §. verbum, de elect. & ibi glo. Clem. 1 de iureiu. c. ad apoſtol. de re iudic. in 6.

b In addit. ad Specula. ti de reſcriptis præſent. § fin. verſi. penul & ad d. c. venerabilem, & ibi Hoſtienſ.

c Vt notat Henningus Godent. cõſ. 1. parte, in princip.

collegium cardinalium eam solummodo deferret & modus figeret.[a] Qui voluerit eam subuertere, quid quæso molitur, quam totam pacem reipublicæ Christianæ innouatione sua prodere?

De legis principatu. CAP. XX.

INter principes humanos, omnibus tanquam regina præponitur Lex, ὁ νόμος πάντων βασιλεὺς θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων ὥς φησὶ Πίνδαρος· *Lex regina*, inquit Plutarchus,[b] *hominum & immortalium regina, atque imperat imperantibus. vt ait Pind.* Refert Martia. Iuris. c similia ex antiquis aliis auctorib., & ex Chrysippi philosophi li. de legib. ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς, θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην τε καὶ εἶναι τῶν καλῶν καὶ τῶν αἰσχρῶν καὶ ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα. καὶ κατὰ τοῦτο κανόνα τε εἶναι δικαίων καὶ ἀδίκων, καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζώων προστατικὸν μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὧν οὐ ποιητέον, i. *Lex est omniũ diuinarum & humanarum rerum regina. Oportet enim eam esse præsidem & bonis & malis & principem & ducem, & secundum hoc regulam esse iustorum & iniustorum, & eorum animantium quæ natura ciuilia sunt, præceptricem quidem faciendorum, prohibitorem vero non faciendorũ.* Et Dem. contra Aristogitõ. idipsum ait, cum ratione, quem & refert prædicto loco, Marc. Iuris. Τοῦτό ἐστιν νόμος, ᾧ πάντας ἀνθρώπους προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλὰ, καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς ἐστιν νόμος εὕρημα καὶ δῶρον θεοῦ. δόγμα δὲ ἀνθρώπων φρονίμων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων ἁμαρτημάτων. πόλεως δὲ συνθήκη κοινὴ, καθ' ἣν ἅπασι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει. id est, *Lex est, cui omnes obtemperare conuenit, tum ob alia multa, tum vel maxime, eo quod omnis lex inuentum ac munus Dei est.* Ecce primam rationem, quod a Deo pendeat, *Decretum prudentium hominum.* Ecce secundam rationem, a prudentia statuentium, *Coercitio eorum quæ sponte vel ignorantia committuntur.* Ecce tertiam a vindicta & compressione malorum: *Communis sponsio ciuitatis* Ecce quartam, ab obligatione quod se supposuerint legi. *Ad cuius præscriptum omnes vitam instituere debent. Lex*, inquit Aristoteles,[d] *vim habet cogentem, quæ quidem est sermo ab aliqua prudentia, atque mente.*

2 Qui legem præesse iubent, videntur iubere Deum præesse, & leges, qui autem hominem, iubent præesse & bestiam, libido quippe talis est, atque obliquos viros agit etiam optimos qui sunt in potestate, quo mens absque appetitu, lex est, iuxta Aristot.[e] Plato ei cõsentit[f] *Interitum paratum illi ciuitati video*, inquit, *in qua non lex magistratibus, sed legi magistratus præsunt.* Et Plato in Politicis, ἄνομος μοναρχία, χαλεπὴ καὶ βαρυτάτη ξυνοικῆσαι i. *principatus sine lege, grauis & molestus subiectis.* Remota iustitia, g nihil aliud regna sunt quam magna latrocinia, & in legibus salus ciuitatis sita.[h]

3 Ceterum quod dicimus legem imperare debere principib. intelligitur, non de qualibet lege scripta, sed de vera ratione legis, vt explicat Plutarch.[i] vt sit illa lex, οὐκ ἐν βιβλίοις ἔξω γεγραμμένος, οὐκ δὲ τισι

a *In Genesi c. coram dilecto, de electio. Clemẽ. ne Romani eo. ti. multa alia & addita sunt de quibus nos tractatu de electiõn ca. 14. nu. 9. & sequentibus.*

b *De regno.*

c *In l. 2 de legibus P.*

d *Li. 10. Ethic. ca. 4.*

e *Li. 3 polit. ca. 11.*

f *Li. 34 siue Dialogo 4. de legib.*

g *Diuus August. 4 de ciuitate.*

h *Cicero 1. Rhetor. c. 3.*

i *In Lib. de regno.*

ξύλοις ἀλλὰ ἔμψυχος ὢν ἑαυτῷ λόγος, ἀεὶ συνοικῶν, καὶ παραφυλάττων, καὶ μηδέ ποτε τὴν ψυχὴν ἐῶν ἔρημον κηδεμονίας. *i. Lex principi imperatrix erit, non illa quidem, aut libris extrinsecus scripta, aut in tabulis, sed animata intus in ipso ratio, semper cum eo conuersans, eiusdemq; obseruatrix, quaq; eius animam nunquam sinit sine tutela sui esse viuendum.* Consentit Cicero, [a] qui hāc legem insitam nobis quadam propensione asserit, non scriptam, sed natam, quam non accepimus, legimus, verum ex natura ipsa corripuimus, haussimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus, &c. Loquens & Demaratus Græcus, iussus dicere sententiam de Græcis a Xerxe rege, apud Herodotum. [b] *Lacedæmonij*, inquit, *cunctorum virorum sunt in bello excellentissimi, nam licet sint liberi, non tamen sunt vsquequaque liberi, quippe quibus præest domina lex, quam multo magis metuunt quam tui te*, &c.

a Pro Milone.

b Lib. 7.

4 Omnis resolutio, vt quęstio, de conseruatione legum, oritur ex distinctione earum. nam quædam est lex Dei, quædam naturæ, quædam gentium, quædam ciuilis & politica cuiusque regni, aut nationis, aut ciuitatis, aut oppidi. Omnes Dei legibus debent obedire, naturæ lex tolli constitutione humana nequit, quia lege & constitutione diuina facta immutabilis. Gentium leges, ratione communi hominis constant, vt ab hominis natura videantur recedere qui eas contemnunt, & cum brutis magis cōsentire. Ciuiles leges, iuris positiui sunt, pro necessitate ex causis reip. vtilibus mutabiles, atq; illæ secundum publicam vtilitatē non priuatam cuiusq; constituuntur generales, & ab omnibus quandiu vtilitas illa cōseruatur, seruari debent, dum autem nocere incipiunt ex nouis causis, debent emendari aut tolli, prout expedire videbitur, sed tantum ab his quibus data potestas est, & quando oportet, & propter vtilitatē publicam, & non ex solo arbitrio, quia tunc, & qui tolleret sine causa, principatum & potestatem, quam pro vtilitate reipublicæ accepit, violaret, & degeneraret ab statu principis in tyrannidem.

5 Quamobrem sic in quæstione, *an princeps subiiciatur legibus*, distinguendum erit, *an agatur de lege superioris*, *an de lege paris*, *an de lege inferioris*. In lege superioris, inferior tenetur & obedire proculdubio. [c] *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* [d] Proinde princeps obtemperare & subiici debet legibus diuinis, quia Deus superior & præcipuus in imperio est. [e] *Iulianus*, inquit Ambrosius, *imperator, quamuis esset apostata, habuit tamen sub se Christianos milites, quibus cum dicebat, Producite aciem pro defensione reipublicæ, obediebant ei. Cum autem diceret, Producite arma in Christianos, tunc cognoscebant imperatorem cæli.* Obedire magis oportet Deo, quam hominibus. [f] Diuus Augustinus sermone 6 de verbis Domini idipsum conuincit dilucida deductione. [g] *Qui resistit*, inquit, *potestati, ordinationi Dei resistit. ad Rom. 13. sed quid si illud iubeas quod nō debeas facere? Hic sane contemne potestatem timendo potestatem. Ipsos humanarum*

c c. cum inferior, de maior. & obedientia.
d Ad Rom. c. 13 c 2, de censibus.
e Can. Iulia. 94, c. imperatores 98. § Iulianus. 11. q. 3.
f c. si Dominus, 93. eadem 11. q. 3. Act. cap. 5. var 19.
g Relatus in c. 97 qui resistit, 11. q. 3.

rum legum gradus aduertite. Si aliquid iusserit curator, nonne faciendũ est? tamen si contra proconsul iubeat, non vtiq; contemnis potestatem sed eligis maiori seruire. Nec huic debet minor irasci si maior prælatus est. Rursum, si aliquid ipse proconsul iubeat, & aliud iubeat imperator, nunquid dubitatur illo contemto, illi esse seruiendũ? ergo si aliud impe rator, aliud Deus, quid iudicatis? Solue tributum, esto mihi inobsequiũ, recte, sed non Idolio. In Idolio prohibet. Quis prohibet? maior potestas. Da veniam, tu carcerem, ille gehenam minatur, &c. Accedit c. Si is qui præest, c. 11. q. 3. *Si is qui praest,* inquit Isiodorus, *fecerit, aut quicquam quod a Domino prohibitum est facere iusserit, vel quod praeceptum est, præterierit, aut præterire mandauerit, sancti Pauli est ei ingerenda sententia dicentis, ad Gala. 1 etiam si nos, aut Angelus de cœlo euãgelizauerit vobis præterquã quod vobis euangelizauimus, anathema sit,* &c. Lex imperatorum & principum quidem etiam de diuinis & religione statuit vt in titulis de summa trinitate & fide catholica, de sacrosanctis ecclesiis, de episcopis & clericis, & de similibus aliis, verum vt ait Aristot.[a] non propterea quis dixerit ciuilem legem, quod de omnibus præcipit, quæ in ciuitate sunt, diis præesse & dominari.

6 Quod & ad summum pontificem, aliamque etiam ecclesiasticam potestatem, cuiuscumque sit ordinis & qualitatis, pertinet, vt teneatur obedire legibus diuinis Dei, neque possit ex arbitrio eas contemnere. Habet vterque princeps secularis & spiritualis potestatem a Deo, quare & vterque sibi commissam excedere non potest, non secus quam delegatus. Excederet autem, qui contra leges diuinas, in quibus dispensatio sibi commissa non est, vellet quippiam statuere. Summus pontifex, quamuis generaliter ab aliis iudicari nequeat, nisi paucis exceptis, vt si a fide errauerit,[b] tamen agnoscere debet superiorem sibi esse potestatem Dei, cuius iudicio reseruatur iudicandus.[c] Et recte Vrbanus papa.[d] *Sunt quidam,* inquit, *dicentes Romano pontifici semper licuisse nouas condere leges, quod & nos, non solum non negamus, sed etiam valde adfirmamus. Sciendum vero summopere est, quia inde nouas leges condere potest, vnde euangelistæ aliquid & prophetæ nequaquam dixerunt, vbi vero aperte Dominus vel eius apostoli, & eos sequentes sancti patres aliquid definierunt, ibi nouam legem Romanus pontifex dare, sed potius quod prædicatum est, vsque ad animam & sanguinem confirmare debet. Si enim quod docuerunt apostoli & prophetæ destruere, quod absit, niteretur. non sententiam dare, sed magis errare conuinceretur & c.* Consentit Zozimus,[e] quæ sententiæ intelligendæ maxime sunt de condendis legibus generalibus, vel de iis quæ pertinent ad fidem: alioquin enim,[f] glossas & interpretes, summus pontifex ex causa per viam dispensationis, potest in his, quæ extra fidem sunt, statuere contra apostolorum & conciliorum decreta, verum quã pie hoc dictum sit, ipse viderit, & impetrãtes dispensationes, nũ iusta causa & Deo probata sit. Alioquin enim dispẽsati quãuis tuti sint quod pertinet ad cõtrouersiã hominũ pro-

a Li. Moral. Nichomachiorum c 13.

b c si papa. 40 dist.

c cano. aliorum 9. q. 3.

d in c. sunt quidam. 25. q. 1.

e in c. contra statuta 7. eadem 25.

f vt ibi notatur.

pter dispensationis legitimæ præsumtionem, tamen quod pertinet ad Deum qui ex veritate rem iudicat, tuti non sunt. Leges itaque & mandata Dei, primum locum tenent in principatibus & super principes.

7 Atque ita diuinæ istæ leges, vt & naturales, ex necessitate obligant, & ex vtilitate, vt illæ, quæ inter populum feruntur ex consensu & sponsione communi, & aliæ ex consuetudine recepta.[a] Singulare quod tradit Lactantius.[b] *Est quidem vero*, inquit, *lex recta ratio, natura congruens diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ vocet ad officium iubendo, vetando a fraude deterreat, quæ tamen neque probos frustra iubet, aut vetat, neq; improbos iubendo aut vetando monet, huic legi nec obrogari fas est, nec derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest, nec vero aut per senatum, aut per populum solui hac lege possumus. neq; quærendus est explanator aut interpres eius alius, neque erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac, sed & omnes gentes & omni tempore vna lex & sempiterna, & immortalis continebit, vnusq; erit communis quasi magister & imperator omnium Deus ille legis huius inuentor, disceptator, lator, cui qui non parebit, ipse se fugiet, & naturam hominis aspernabitur, atq; hoc ipso luet maximas pœnas, etiamsi cetera supplicia, quæ putantur, effugerit.* Quæ verba Lactantius fert accepta Ciceroni ex *lib. 4. eius de republica.* vt & idem Cicero 1. de legi. *Lex*, inquit, *est ratio summa insita in natura, quæ iubet ea quæ facienda sunt, prohibetq; contraria.* Eadem ratio, cum est in hominis mente confirmata & confecta, lex est. Itaque putamus prudentiam esse legem, cuius ea vis sit, vt recte facere iubeat, vetet delinquere: eamque rem Græco nomine νόμον dixerunt Græci, a suum cuique tribuendo appellatam. Ea est naturæ vis, ea mens ratioque prudentis, iuris atque iniuriæ regula, illa lex omnibus ante seculis ante nata, quam scripta lex vlla, aut quam omnino ciuitas constituta. Ab hac leges omnes processerunt. Eo pertinet axioma Demostenis, *Legem esse cui omnes obtemperare debeant.* cum ob plura, tum quod sit munus Dei, & quod Chrysippus libro de lege, *Legem esse diuinarum & humanarum rerum reginam*, quæ refert Martianus.[c]

8 Inter leges superiores quoque principibus omnibus est *ratio naturalis* quæ omnibus hominibus imperare debet, vt ius naturale inditum pro regula, & veluti pro duce omnibus hominibus. Ex quorum numero sunt principes cuiuscumque sint dignitatis vel principatus, a quo declinantes belluinam & brutam vitam potius quam humanam, non dicam principum, degere dicuntur, & quamuis aliorum legibus parium non teneantur, eo nomine quod iuris positiui eorum sunt, tamen rationem illarum admittere debēt & eadem per eandem rationem & sentire, & statuere, siue a se siue ab aliis fuerint rationis leges traditę. In hoc sensu dicebat Apollonius Tyaneus Domitiano, apud Philostratum,[d] *Hæc mihi dicta sint de legibus, quas si tibi imperare non putaueris, ipse non imperabis.* hoc modo etiam intelligi

[a] L. 1. & penul. de leg. P.
[b] Lib. 6. c. 8.
[c] in d. l. 2. de legib. Lib. de T. tit 3. .1.
[d] Li. 1.

telligi par est, quod dixerunt Theodosius & Valentinia. [a] *Digna vox est maiestate regnantis legibus alligatum se principem profiteri, adeo de auctoritate iuris nostra pendet auctoritas, & re vera maius imperio est submittere legibus principatum.* simile quod dicitur [b] & quod Paulus tradit [c] *Ex imperfecto testamento imperatorem legata vel fideicommissa vindicare, inuerecundum est, decet enim tantæ maiestati eas seruare leges quibus solutus ipse videtur* Sic apud Plutarchum & apud Agapetum ad Iustinianum, *Non est princeps supra leges, sed leges supra principem, optimiq; principis nota illa ex legum bonarum præscripto velle viuere,* vt laudatur a Plinio in Panegyrico Traianus, *In nostris simili te religione ipse te legibus subiecisti, Cæsar, quas nemo principi scripsit, sed tu nihil amplius vis tibi licere quam nobis.* Phalaris κλεαινέτῃ & θεανοῖ scribens [d] ὄνομα, inquit μοὶ δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἐκμιλές, ἢ ὅτι νόμους οὐ πείθομαι, νόμος δὲ εἰμι τοῖς ὑπηκόοις. id est, *Neq; alia de causa est nomen meum graue, quam quod non obtempero legibus, ego enim sum lex subditis.* Eo pertinet quod dixit Demosthenes populari auræ condescendens oratio 2. contra Philippum, *Rex & tyrannus omnis est libertatis inimicus & legibus infestus.* Summus Pontifex quoque [e] *Quod licere,* inquit, *nobis non patimur, nostris subditis indicamus.* Sed rursum Aristoteles [f] postquam dixit in confesso esse, regiam legitimam esse speciem gubernandi, proponit circa illam potestatem dubitationes plures esse & caput quæstionis esse, *vtrum expediat magis ab optimo homine regi, an ab optimis legibus gubernari,* respondetque in vtramque partem, verum resoluere tandem videtur necessum esse, ipsum legis conditorem esse, ac leges quidem poni debere manifestum esse, sed non inuiolabiles ipsi, quatenus ipsas transgrediatur in ceteris, inuiolabiles fieri oportere. Neque etiam lex de quibusdam prouidere potest, vel non semper bene, ideo legis danda est alicui potestas. Et quamuis legi magis deferendum videatur, quia ea turbatione non caret, mens vero humana non careat, tamen maius incommodum accedet reipublicę, si lex ita sit inflexibilis, vt nulla necessaria suborta noua causa, præteriri ab eo, qui potest legem condere, non possit, hoc esset viuere sub tyrannide legis, & peius quam sub tyrannide hominis, qui propter humanam naturam & obsequiis, potest semper in meliorem statum gubernationis potentiam conuertere, & ita posset retorqueri in volentes, regnare legem inemendabilem, quod dicerēt velle regnare bestiam, vt enim dicunt optime, qui volentes absolute regnare hominem nullis rationis frenis moderantem rempublicam, ita regnare bestiam. Sic qui absolute volunt legem reginam esse debere positiui iuris, bestiam atrociorem inducunt, quæ nulla rationis occasione mitescere possit: aliud tamen, si intelligamus, vt prædixi, hanc legem non de iure positiuo, sed de iure rationis, quo & homo & leges regi debent.

10 Subiicitur & princeps legibus alterius principis superioris, in eo, in quo superior illi est, tanquam subditus, & communi regula te-

[a] in l. digna 4. C. de leg.

[b] in l. 3. C. de testam.

[c] in l. ex imperfecto 23. de legat. 3.

[d] epist. 62.

[e] in c. fin. de rescript. in 6.

[f] L. 3 polit. ca. 11.

netur, qua omnis anima potestatibus sublimioribus subdita esse debet.[a] Fieri potest ita vt quis tanquam princeps, & tanquam subditus habeatur, Princeps erga eos qui subiiciũtur illi, subditus vero tãquã alteri in alio addictus. & sic. [b] *Qui se scit aliquibus esse præpositum, non debet moleste ferre aliquem sibi esse prælatum, sed obedientiam quã ipse exigit ipse debet dependere.*[c] Et inferior gradus meritum superioris agnoscere debet, & ita superior suum exercere, vt sciat quid inferiori impartiendum, d lib. 1. C ti. 28. *Potioris gradus iudicibus ab inferioribus competens reuerentia tribuenda* e Quod & de aliis dicitur. [f] Quare quæ de legibus seruandis ab omnibus & obligatione earum dicuntur in genere, eadẽ & de principum subditorum obedientia circa easdem, dicendum est: g quæ de iure positiuo principis superioris intelliguntur proculdubio, ad hanc subordinatam subiectionem principatuum, & subditorum exemplo subordinatarum subiectionum, pertinent. quod breuiter scribit Statius, [h]

> - quid cum terrisque, poloque
> *Parendi sine lege manet? vice cuncta geruntur.*
> *Alternisq; premunt propriis sub regibus omnis*
> *Terra, premit felix regum diademata Roma.*
> *Hanc ducibus frenare datum, mox crescit in illos*
> *Imperium superis.*

11 Scribit Aristoteles, magistratum ineuntes, Ephoros præcipere solitos κείρεσθαι τὸν μύστακα, καὶ προσέχειν τοῖς νόμοις, ne cogerentur sæuire. de barba vero fit mentio vt in minimis insuescerent πειθαρχεῖν, vt refert Cælius Rhodiginus.[i] Inter leges, quæ ridiculæ videntur, ponit illam Lacedæmoniorum Plutarchus, [k] per quam κηρύττουσιν οἱ ἔφοροι παρελόντες εὐθὺς εἰς τὴν ἀρχὴν μὴ τρέφειν μύστακα, καὶ πείθεσθαι τοῖς νόμοις. Et in Agide dicit, Lacedæmoniorum legibus sancitum fuisse κείρειν τὸν μύστακα. Verum si inspiciamus quod & in minimis legibus obtemperandum sit superioribus, non ridicula, sed probationis subiectionis iudicium sufficiens apparebit. tanta enim auctoritas legum apud Lacedæmonios, vt omnes illarum potestati subiicerentur, vt Pausanias Plistonactis filius vt ait Plutar [l] interroganti, cur nullam ex priscis legibus apud Spartianos tollere sapientiam Dei considerantibus, leuis lex & præceptum datum primo homini in paradiso a Deo, ne ex ligno arboris vitæ gustaret, [m] verum qui potestatem & auctoritatem legislatoris considerant, & obodientiam, quam ei homo debet in omnibus, non immerito, transgressionis pœnam iustissimam indicant.

12 Quare si agatur de sacris canonibus & constitutionibus apostolicis, vel ecclesiæ legibus generalibus, principes seculares, & omnes cuiuscunque sint sexus & ætatis, illis tanquam superioribus subiiciãtur. Omnes principes terræ & ceteros homines, episcopis obedire beatus Petrus præcipiebat.[n] *Canonum statuta seruẽtur ab omnibus.*[o]

a ad Rom. 13. c. de cẽsibus.
b vt habetur in consilio Toletano 11. c. 10 delato a Gratiano in 6 quanquam 23. di. c quod ex Leonis Papæ epist 84. ad Anasta Tessalonicen. episcopũ sumtum est, & repetitur in c. 14. qui scit 2. q. 6.
d L. 1. de officio præfecti vrbi.
e L potioribus 5, de officio rector. prouin. C.
f in l. 2 & 3. de offic. diuerso iudic. li. 2, C ti 48.
g vt in l leges vt generales 3. & l. leges sacratissimæ 9. C. de legib. l cõstitutiones C. de iur & fact. ignor.
h Li. 3. Syluarum
i Li. 3. antiquarum lectt. c. 25.
k de sera numinis vindicta.
l in Apophteg.
m Genes. 3.
n 1, Petri 2. c. omnes principes 4. de maior. & obedien. & in consilio Meldensi c. 11.
o c. 1. de constitutio.

Ligantur

Ligantur itaque principes & alii laici quoque duplici modo a lege ecclesiastica primū omnino, si sint de iurisdictione omnimoda ipsius statuentis pontificis, vt in terris sedis apostolicæ, in quibus vtrāque potestatem exercent pontifices, per se vel per delegatos seu vicarios idoneos seculares. Quod si extra temporalem iurisdictionem sint principes summi pontificis, tamen eius, & ecclesiæ statutis in quibusdam obligantur, & subditi dicuntur, & obedientiam debent primum in omnibus quæ concernunt animam eiusque salutem,[a] & rursum generaliter in omnibus spiritualibus. & illis admixtis.[b] In Sacramentis vt matrimonii.[c] Item in aliis negotiis, rebus & personis ecclesiasticis inter quæ ponuntur,[d] electiones, postulationes, prouisiones dignitatum, personatuum, officiorum, canonicatuum, præbendarum, vel aliorum beneficiorum ecclesiasticorum, decimæ, matrimonia vsuræ. Item hæresis, simoniæ, & similia crimina maxime clericorum, iura patronatus ecclesiastici. Quamobrem & in illis, q̃ ad animæ & rerum & personarum ecclesiasticarū administrationem pertinent, principes obtemperare debent ecclesiæ, proinde etiam non dedignantur illorum canones imitari & cōfirmare.[e] nec imperiali iudicio possunt ecclesiastica iura dissolui, nec eius constitutiones violari.[f] Et regia voluntas, cum de caussis Dei agitur, debet subiici sacerdotib.[g]

13 In temporibus vero, deferunt leges canonicæ legibus ciuilibus auctoritatem, si contrariæ non sunt legibus diuinis.[h] Imo Onias sacerdos prudentissimus, cognouit sine prouidentia regali, impossibile esse pacem rebus dare, tumultuante Simone ob sacerdotium.[i] Canonicis scripturis infideles quidam non constringuntur, quia extra ecclesiam sunt. *Et quid enim mihi*, inquit diuus Paul.[k] *de his qui foris sunt iudicare? Nonne de iis qui intus sunt vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt, Deus iudicabit*.[l] Si tamen aliquid in contemtum earum, & per contumeliam, agerent, punirentur.[m]

15 Legibus porro alterius principis vel iure positiuo alieni regni cui non subiicitur princeps, non tenetur nec ligatur. nam par in parem non habet imperium,[n] sicut vt de aliis paribus dicitur, vt mutuo sibi iure imperare non possint, nec possint se compellere:[o] hacq; ratione, summus Pontifex concludit,[p] Non subiici successorem in pontificatu qui habet potestatem æqualem, antecessoris legibus. Sic principes qui habent absolutam & supremam potestatem, leges & suas antecessorum principum, prout illis expedire reipublicæ & subditis videtur, emendant, innouant, aut tollunt.[q] Idque & necessario, vt mox dicam latius.

16 Sed singulare est quod Iuo Carnotensis percurrit *epistola* 195. Damiberto Senonēsium Archiepiscopo scribens, de impœnitente,

a *Vt in c. omnis vtriusque sexus, de pœniten. & remiss. & ibi Panor. & alii.* Nouit 13. de iudic. cap.
b *Cap. tuam de ord. ne cognitio.*
c *Ca. penul. & fin. de secund. nupt.*
d *In Clem. dispendiosam, 2. de iudicis.*
e *l. omni innouatione, de sacrosan. eccles.*
f *Capi. 1. & 2. 4. & sequentib. 10. distinct.*
g *Cap. 3. 4. 5. 6. & tota 10 dist. cap. solita de maiorit. & ob.*
h *In capit. 1. & 2. de oper. no nuntia. ca. quoniam idem mediator, 8. & sequ. 10. distin.*
i *2. Mach. 4. vers. 6.*
k *1. ad Corin. 5. ver. 12*
l *Quod explicatur in cap. gaudemus 8. de diuortiis, cap. multi. 2 9. 1. l. nemo externus 8. l. die Sabbathi cap. de Iudæis.*
m *Vt dicitur per interpretes ad cap. 1 de constitutio ca. post miserabi em, ca. quanto de usur. cap. etsi Iudæos, de Iudæis l eodem de iudæis.*
n *Cap. per venerabilem qui filii sunt legit.*
o *l. ille a quo, § tempestiuum, ad senatusc. Trebellia. P. l. nam magistratus, de recept arbit.*
p *In Annotuit. 20. de electione.*
q *l. 1. & fin. C. de legib.*

quem timor regis coegit absoluere, Ecclesiasticos sæpe obtemperare legibus principum secularium, dispensatiue contra rigorem ecclesiæ, cum vident ex hoc rigore graue periculum imminere maxime schismatis & offensione regis. *Quia dispensationes*, inquit, *rerum temporalium, regibus attributa sunt, & basilei, hoc est, fundamentum populi & caput exsistunt, si aliquando potestate sibi concessa abutuntur, non sunt a nobis grauiter exasperandi: sed vbi sacerdotum admonitionibus non acquierunt, diuino iudicio sunt reseruandi: vbi tanto districtius sunt puniendi, quanto minus, fuerunt diuinis admonitionibus obnoxij.* Vnde habetur in li. capitulorum regalium, auctoritate episcoporum constitutorum *Si quos culpatorũ regia potestas, aut in gratiam benignitatis receperit, aut mensæ suæ participes effecerit hoc & sacerdotum & populorum conuentus, suscipere ecclesiastica communione debebit, vt quod principatus pietas recipit, nec a sacerdotibus Dei extraneũ videatur.* Eadẽ lege Iuo episcop⁹ Carnotẽ. se defẽdit & vtit̃, p̃ recõciliato excomunicato ob eãdẽ regiã recõciliationẽ epi. 124.

17 Sic ergo quod pertinet ad leges per principem, vel per successores in principatu, latas: responsum optime est, principẽ solutũ esse legibus: nec suis, nec prædecessoris sui æqualis in principatu, obligari[a]. Testatur Deum subiecisse imperatoris fortunæ ipsas leges, legẽ animatam eum mittens hominibus. Et Aristot.[b] Docet *legumlationem ad dignitatem regiam pertinere, & optimum esse, non leges quidem valere, sed optimum quendam & regium virum, qui leges pro humanarum rerum varietate constituat, vt nauta bonus non adscripta, sed ad salutem nauigantium spectat.* Atque in hoc magistratus a principe differt, quod magistratus cum habeat potestatẽ ab eo, a quo præficitur, vt a populo, vel a principe, leges eorum tanquam minister ad id datus, exsequi teneatur.

18 Omnia ab initio manu & potestate, seu arbitrio principũ in populo agebantur [c], & cum in populum translata esset legis condẽdæ potestas sublato prĩcipatu, rursũ restituto eodẽ, lege regia legis cõdẽdæ & abrogãdæ ius in principẽ rediit[d]. Et hoc est quod dixit Alexã. Cæsar [e] *Quod lex imperij solemnibus iuris imperatorem soluerit.*

19 *Absoluto seu supremo principi & legislatori*, inquit Philo Iudæus de vita Moysis, *adesse debẽt quatuor res, regnũ, legũ ferendarũ facultas, sacerdotium, prophetia.* Vt tanquam legislator vetet ac iubeat: tanquam sacerdos non tantum humana, sed & diuina administret negotia: tanquam propheta quicquid intellectu non percipit discat ex oraculis, fecit eadem necessitas quæ suasit reges creare, vt iisdem legum potestas deferretur, siue de ferendis, siue de interpretandis ageretur. quia facilius aditur rex cum sua curia & summus pontifex pro eo quod necessario statuendum est, quam cogatur vel conuocetur populus aut consilium generale & comitia. difficile enim & sero conuenire possent.

20 Quamobrem princeps potest suas leges corrigere, tollere, & emen-

a l. princeps de legibus P. Dio Coss. L. 53. Iustini. in c. 2. paragr. subiaceat igitur nouell. 105. de consu b.
b L. 3. polit. c. 12.
c vt ait Iust. ex Trogo in 1 & Pompõ. in initio de origine iur.
d l. 1. de cõstitut. prin. P. paragr. sed & quod principi p ac ut de iure natu paragr. 7. de confecti. ff. l. 1. & f. C. de legib
e in l. ex imperfecto 3. C. de testam.

emendare: nec obligatur ad eas seruandas pluribus rationib. Et primū, quia ita reipublicæ, fieri expedit, vt mutatis moribus & pro opportunitate locorum, temporum, & necessitatum, leges accōmodę ferantur. Id enim est legi bonæ necessarium[a], non secus quam medici pro morborum varietate, incremento & decremento, & symptomatum variatione, pharmaca adhibent diuersa & conueniētia.

22 3. Inspicitur intentio ponentiū legem, quæ non est vt se ipsos subiiciant legi, ideo non operatur actus vltra intentionem[b]. quia voluntas & propositum, limitant seu distinguunt actiones ex parte agētis[c].

23 4. Quia debet esse differentia, inter dantem & accipientem[d], ita inter eum, qui iubet, & eum qui obtēperat, vt inter agentē & patientem, dominum & subditum. nec constitutio episcopi ipsum etiam ligat[e]. Considerandum insuper, principem esse imaginem & opus Dei ad iustitiam reddendam & iustitiam esse finem legis. Opus autem principis esse legem, & proinde decipi qui legem positiuam dicunt supra principem eius artificem: non aliter quam si dicerent artificem pendere ab opere suo, & non opus ab artifice: ita princeps, est magistratus cū suprema & absoluta potestate & auctoritate, in eos quorum solicitudinem & curam gerit. Sed & leges quæ stabilierunt principatum, vt de successione primogeniti, de prohibita dominiorum alienatione, de exclusione fœminarum a successione regni, & de aliis, non possunt a principibus per legem ad principatum peruenietibus, rumpi & infringi, nisi & regni & principatus qualitas & status peruertatur, nec qui principatum obtinere voluerit mutata lege regni, potest euadere titulum tyranni, quia præter legē vsurpabit principatum. Quare cum Samuel primum legē iussu Dei elegit in Israel Saulem, locutus est ad populum præsente rege, legem regni, & scripsit in libro & reposuit coram *Domino*[f]. atque Plato[g], *Probabile*, inquit, *est regum maxime hunc morbum esse qui superbe propter delitias viuunt: quod plus quam leges contenderent posse voluerunt, nec in eo concorditer permanserunt, quod verbis, & iureiurando laudauerunt, vnde seditiones ortæ sunt.* Sic per pares Franciæ declarata sunt irrita apud Tricasses seu *Troye en Champaigne*, pacta inita inter regem Carolum VI. & Henricum V. regem Anglię, quibus placuerat natos ex Margareta filia Caroli VI. & rege Henrico, successores in regno Gallię, excluso Carolo VII. quia eisēt facta contra legem Salicam quæ fundamentalis regni est Galliæ. Exemplum & erit in lege electionis imperatoris, quam peruertere non licet ei, qui dici voluerit legitimus imperator[h]. Et hanc siquis velit sua temeritate & viribus inuertere atq; electorum & summi pontificis in ea auctoritatem conuellere, vel parum proficiet, vel strages propemodū innumerabiles excitabit: Itē si quis electionis summi pōtificis leges contēnens, ad electionē properet; totā reip. Christianæ quietem schismatib. conturbabit. In summa de aliis idipsum

[a] c erit 4 lex 4. dist.
[b] in l. non omnis numeratio. de reb. credit. ℣
[c] l qui iniuria & l. verū de furt. ℣ c. cū volūtate de sentē excō
[d] c. f. de insti tut. c. debitū de baptismo c. per vestras de iure pat. c. didicimus 24. q. 1. l. ide auctio tu. ℣ cum similib.
[e] Bal. ad authē. quicūq; de sacr san. eccl. Ioh. Andreas ad c. 1. consti. in sex
[f] 1. reg. c. 10 vers. 24.
[g] dial. 3. de legibus
[h] per c. venerabilem 34. de electio.

collige principatibus, in quibus si quis pro arbitrio leges voluerit successionis vel electionis confringere, futurum est nullã rempublicam fore firmam, tutam, aut probis legibus aut moribus conseruandam: neque aliud vniuersus erit orbis, in quo talia innouabuntur, quam spelunca latronum, & lerna malorum: & omnia vi potius quã iustitia agentur. Posuit Deus [a] legem regni vers. 15. *Constitues regem quem Dominus elegerit de numero fratrum tuorum: non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus: cumq; fuerit cõstitutus non multiplicabit sibi equos* &c. ita & princeps, & populus quoque, subiiciuntur legi regni, quam prius acceptarunt: & proinde Deus petente populo regem, Samueli dixit [b]. *Nunc vocem eorum audi: veruntamen contestare eos, & prædic eis ius regis qui regnaturus est est super eos* &c. Possunt etiã & solẽt boni principes leges latas a prædecessoribus bonas & vtiles reipublicæ, confirmare, retinere & restituere collapsas, nam per approbationem, proprias efficiunt, non secus quam noue per se editas [c]. Sic [d] Antoninus imperator, secundum leges Rhodias suis non contrarias, nautica iudicari voluit.

26 Quando etiam lex & constitutio principis transit in contractum, reuocari non potest, in præiudicium eorum quibus ius ex eadem quæsitum est [e]: sic priuilegia quæ conceduntur a principe per viam pacti, non possunt reuocari [f]. Priuilegium principis debet esse mansurum [g]: vt quando priuilegium conceditur foraneis, qui venerint ad habitandum quod transit in contractum, quando venerint ad habitandum [h]. Princeps item ligatur lege conuentionis vel contractus [i]. Et ita Dec. prædicto loco, princeps ex contractu obligatur vt nec plenitudo potestatis nec vlla vrgens clausula, eũ eximat: & omnes contractus qui cum principe fiunt, habeant naturam bonæ fidei [k]. Inde refert Suetonius. [l] cum populus Romanus liberalitatem promissam congiarii reposceret, Augustũ respõdisse, *se bonæ fidei esse.*

27 Possunt leges sibi præscribere principes paciscendo, nam per se pactiones inter contrahentes, si legibus non aduersentur, vim legis habent [m]. Et contractus per se ab initio liberi sunt, num quis velit contrahere: [n] postea habent necessitatem in seruando quod placuerit.

28 Item nominatim notatur *in l. Cæsar de publicanis*, contractus cum principe initos habere vim legis [o]. Nec licet regi vel principi, venire contra proprium contractum in præiudicium tertii. Panormitan &. alii *ad c. 1. de probation per illum text. vbi & Panorm. notat*

a Deut. c. 17.
b 1. reg. c. 8.
c l. 1. §. om̃a de veteri iure enucl. C. c. si apostolica de præbend. in sex.
d in l. ἀξίωσις deprecatio ad leg. Rhodiam de iact. L. 14. P. ti 2.
e innocẽ. ad c nouit dein di Ioh. Andr. in additi. ad Specul. in ti. de cen. § nũc. dicendũ ver quid si vniuersitas Bar. ad l. bigus de excusa. mu. Li. 10. C. Ludo. Rõ. cõsi. 235. inci. quæritur Rebuf in ru. de coll. in cõcordatis
f Anchara ad c. 1. de cõstit. in sex. & consi. 2. Bar. ad l. omnes populi de iust & iu. Anto. ad c. quæ in ecclesiis iũ c. Martin. de constitu.
g c. priui. de regu. iur. in sex
h Ioh. de Fannia ad c. 1. de const. in sex Alexan. consi. 135. num 20 volum. 4.
i Bald l. 2. C. de serui. Iason ad l. ciui. num. 5. de reb. creditis Alex. consi. 135 & quidem visu nu. 10 & seq 4. votũ quod & cõsilium tribuit Barbatiæ Decius consi. 151 n. 11. inci. maximi ponderis. Zaz. in consi. 10. nu. 4. in sp in causa exsecutionis
k Bald. ad c. 1. § si quis n. 1. de pace Constan Decius conf. 287 n 6. & 7.
l In vita August. c. 42.
m l. legem quam dixisti, de pactis C. l. 1. C. de pact. conuent.
n l. in commodato paragr. sicut C. de actio. l. velles nec ne C. de reuoc. donationi
o Bartolus. Baldus & alii ad legem primam Codic. de donatione inter virum & vxorem & in lege ciuitas si certum petatur P. M. de Afflict. dec. 299. numer. 15.

in co

in eo casu posse subditum conuenire suum superiorem, qui non recognoscit alium superiorem coram summo pontifice, vt in *c. nouit de iud. & in di. c. 1. nu.* 4. ait vltra, quod vbi datur defectus iudicis, ad Papam, potest perueniri, licet aliud teneat glos. *ad c. quoniam* 10. *dist.* addit & num. 5. *per hoc limita notata per legistas, ne quis in sua causa iudicet, & quod dixi in c. cum venissent de iudi. vt non recognoscens superiorem, possit esse iudex in causa sua. pro quo facit l. proxime de his qui in testam. delent l & hoc Tyberius; de hered. instit. gloss. iuncto textu c. Guilissarius 23. q. 4 & hæc procedunt quando superior agit contra subditum: sed si subiectus agit contra Dominum, potest eum conuenire corã summo pontifice, per supradicta.* Hæc Panorm. Quia obligatio est de iure naturali[a], cui etiam princeps subiicitur, cum non possit tollere ea quæ sunt iuris naturalis, vel diuini[b]. Et licet princeps sit solutus legibus, non tamen dictamine rationis naturalis & lege naturæ, quia & princeps est animal politicum & rationis particeps[c]. neque quicquam conuenit magis naturali & æquali, quam ea quæ inter aliquos placuerint seruare[d], quia alioquin & graue est fidem fallere[e]. Et cum fidem fallere & mentiri reprehensibile omnibus sit, & vitium exprobrandum, & societati humanæ valde perniciosum, multo magis in principe habetur abominabile[f]. Atq; contra nihil est quod lumine clariore magis præfulgeat, quam fides in principe[g], quod quamuis de fide Christiana ibi intelligatur, etiam intelligitur in fide conuentorum: mentiri & fidem fallere in contractu, est dolus[h]. Os quod mentitur occidit animam: quia scriptum est, *Testis fidelis non mentietur.* ca. iuramenti 22. qu. 5

29 Tertio probat principem etiam ecclesiasticum, contractum seruare debere[i]. 5. Facit & fauor principis: quia si in eius arbitrio esset pacta, quæ ipse iniit, rescindere, omnium commercio careret, & nemo cum eo pacisci vellet: magnaque pœna afficeretur qua maior vix inuenitur, quam inter homines conuersari, & hominum carere commercio[k]. 6. Non debet iniuriarum inde oriri occasio, vnde iura oriri solent[l]. 7 Nemo decipi debet sub auctoritate principali[m], nec calumniandi occasionem ex maiestate principali capi oportet[n]. 8. Contractus sunt ex genere correlatiuorum; neque ex vna parte contrahentium claudicare possunt, vt vnum ex contrahentibus obligent; alium contrahentium non vtique[o]. Proinde si velit contrahentem secum obligare sibi princeps, debet & ipse illi ex eodem cõtractu obligari. Correlatiuorum eadem est disciplina[p], atque principi obiici merito potest, *Patere legem quam tu ipse tuleris*[q] & quod quisque iuris in alium statuerit, eodem ipse vtatur.[r]

30 9. Contractus seruari debent proculdubio inter vasallos & principes. Et Dominus vicem promissorum a vasallo fideli suo reddere debet: quod si nõ fecerit merito censebitur maledicus: sicut

a ex hoc iure de iust. & iure.
b l. eas de ca pi. dimi in- no ent. ad c. quæ in eccle siarũ de cõst.
c Bal. ad l. 2. n. 40. de seruit. & aqua C. Dec. consi. 48.
d l. 1. de pact. P. ca. 1. eo apud Gregor.
e l. 1 de cõst. pecun. P.
f Bal. con. 24 incip. ius ab- bat. a u vo. 2
g l. inter claras de sũma trin. C
h l. do iu. C. manda.
i c. 21 postea quam 25 q. 2 4. c. 1. de natura feudi.
k l. hi qui sacrã de apo. C.
l l. meminerint vnde vi l. 2. de indict. viduita tolle. C
m l. 1. de his qui ven. ata ata. impetr. L. 1, 2. C. titu. 45
n l. pe. 91 de hereditate in sti. P.
o l. Labeo de Verborum signifi.
p l. 1. de his qui sunt sui vel alieni iuris Pandectarum leg. 1c

fi. C. de indict. viduita toll l. fi. de acceptil. P q *c. cum omnes de constitut.* r *tum l. 1, quod quisq; iur. P.*

ille qui in promissorum præuaricatione, vel faciendo vel consentiendo, deprehensus fuerit perfidus & periurus [a]

31 Nono fiscus, publicam rem & principis refert, [b] at contrahentes cum fisco bona fide, a nemine molestari oportet, sed tutissimi esse debent [c].

32 10. Verba sola principis, legis & contractus instar habere debẽt, multo magis prolata obsignatis ab eo tabellis, [d] imaginem Dei repræsentant veraces reges & principes. Deus autem inter simplicem loquelam, & iuramentum, non facit differentiam, vtrumque punit Deus, & mendacium & periurium. [e] Verbum principis debet esse firmissimum, [f] potissimum in his in quibus potest disponere, vt in exemtione vectigalium seu munerum, [g] vt 1. *Reg. ca.* 17. dum Saul promisit his qui percussissent Goliam, quod faceret domum eorum absque tributo, vt & hodie principes recte promittunt eandem immunitatem his qui percutiunt hostes, scilicet militibus. Tantum etiam operatur fidei principis interpositio, quantum in aliis iuramẽtum corporale conceptis verbis præstitutum, & eosdem producit effectus. [h] Quare contractus cum imperatore vel principe initi, vicem legis obtinent, neque opitulatione alia extrinsecus egẽt, [i] & vt imperialis fortuna omnes supereminet alias, ita oportet & principales liberalitates culmen habere præcipuum. [k] Principis auctoritas & pręsentia supplet oẽs alioquin requisitas in aliquo actu solẽnitates. [l]

33 11. Omnis res per quascunque caussas nascitur, per easdem dissolui debet, [m] pactiones vero contractuum ex vtriusque contrahentis consensu fiunt. [n] Et proinde non nisi vtriusque consensu dissolui possunt. 12. Licet Deus subiecerit imperatori leges, & papæ canones, non tamen illis subiecit obligationes & contractus. Vnde obligatur princeps ad instar priuati. [o] 13. Probat iterum *l. bene a Zenone, de quadriennii præscrip. C.* Vbi imperator contractus per eum & prædecessores & cum fisco initos & cum administrantibus bona sua seu cum procuratoribus bonorum, ratos inuiolabilesque esse statuit tanquam leges, & irreuocabiles vltra. Idem & *in l. 2. eo. ti.* Zeno constituit, dummodo, inquit, *d. l. bene a Zenone*, cum procuratorib. contractum fuerit ex epistalmate principis, id est, ex iussu & mandato eius. quod idem est, ac quod vulgo dicitur, *si on a contracté auec l'agent du prince, ayant charge de luy ou mandement*. Notatur & ibidem tam bonæ fidei esse contractum initum cum principe vel eius procuratore,

a § ,fi. de forma fidelita. lib. 1. feud. b Vt not gl. in rubric. de iure fisci, li 10. C. text l. bene a Zenone, de quadrien. præscrip C. c d. l. bene a Zenone, de quadrien. præscri. l. 1. ne fiscus rẽ quam vendidit euincat li. 10. C. Bar. ad l. fi. nu. 7. C de sentent. pass. & ad l. Ga. §. & quid si tantum, nu. 10 & ibid. Iaso nu. 70. de liber. & posth P. Felin. ad c. inter quatuor. nu 4. & ibi Panor nu. 5. de maior. & obe. Alc. cons. 101 in ςtr. viso processu. nu. 6. vol. 2 & cõs 150. in sp. mature digest. num 4 eod. volum. d §. sed & quod princi pi placuit, de iur. nat. e *Ca. iuramenti, 22. q 5.* f *Innocent. ad c. ad Apostolicæ, de sentent & reiudica.* g *Vt habetur in l. vni de his qui a principe vacationem acceperunt lib. 10 & in l immunitates, de agric. & censi. li. 11 C.* h *Doctores ad auth. sacram pub si aduers. venditio. C. & ad d c cum contingat de iureiur. gl ad c peruenit. de fideiu. Alc ad l si quis maior de transact. nu. 16. Iaso ad l ait prætor, § iurari nu. 3. de iureiur. P. Gaill. li. 2, practica, obseru 59,* i *l. donationes quas D imperator, 26 de dona. inter vir. & vx. li. 5. C. ti. 16.* k *l. cum multa 7. de bonis quæ liberis, li 6, C tit. 46. idem in l. bene a Zenone in fin. C. de quadr. præscr, li. 7 C. tit 37* l *l. omnium, 10, C de testa. li 6. C. ti. 23* m *Ca 1. de reg. iur in sex l. nihil tam naturale eod ti. P.* n *l. 1. de pact. P.* o *Innocent. ad c quæ in eccl de constit. per Bal. ad c. 1. de natu. feudi & arguit ibi Celest. qui mane vni conferebat gratiam, sero auferebat & alii conferebat.*

curatore,

curatore, vt non opus sit euictionis clausulam ab eo promitti. quia omnia censentur apposita, propter præeminentiam principis, & firmam cōtractus efficaciam signo solo principis adiecto. Quæ omnia locum habent in contractu inito cum subdito per principē: & multo magis in contractu inito cum non subdito, quia non potest princeps tollere priuilegium indultum non subdito.[a] In quo casu etiam cessaret, quod dicunt, principem posse ex caussa tollere ius priuati, ex contractu cum ipso celebrato, iuxta Bal. *ad l. fin. de senatusconsult. & in l penult de donatio. inter vir. & vxor. P. & Card. cons 86* dum ait, quod vniuersitas potest venire contra proprium contractum cum subdito celebratum ex caussa pacis.[b] Nam hæc de subditis ex caussa etiam dicuntur, sed in extraneis minime locum habent. quia in eos non habet imperium princeps. Idipsum dicendum est, si quid etiam per epistolam simpliciter pollicetur princeps, vel admittit, quia & hoc pro lege habetur.[c] Hinc etiam receptum communi est calculo, vt quæ princeps ecclesiasticus, vel secularis narrant in scriptura sua, plenam & indubitatam fidem faciant: maxime si de facto suo sint.[d] Sicque notat Iason ad *l ciuitas, num. 7. de rebus cred. P.* epistolam eius qui condendę legis habet potestatem, pro lege haberi, & exemplum Venetorum adfert. Hic addere poterit lector, quæ diximus de fide & constantia principis infra, lib. 8. cap 8.

34 Verum quæstio est, *an quemadmodum legibus prædecessoris princeps non obstringitur, ita pactis & obligationibus eiusdem sit absolutus, & an successor reuocare possit contractum a suo prædecessore factum.* Et videtur primo resoluendum (1.)[1] iisdem rationibus non teneri contractibus, quibus non tenetur legibus, & licet contractu suo ligetur princeps, non tamen eius successor. nempe si successor non habeat caussam a prædecessore, veluti si adeptus sit principatum, vel ex noua electione, vel ratione legis regni per successionem proximitatis: morte enim regis finitur honor regis & eius potestas.[e] Et resoluto iure illius resoluitur ius eius qui ex contractu ab eo accepit.[f]

35 2. Dehinc bonum argumentum (2.)[2] a legibus ad cōtractus, quia & contractus leges sunt, vt antea dictum.[g] Vt si liceat tollere principi leges a se, vel ab aliis latas, per *l. 1. & fi. C. de legi.* liceat & cōtract.

36 Maxime, quia contractus obseruatio pendet, ex legib. quæ legitimas faciunt conuentiones.[h] Et cui licet quo plus est, debet licere q̄ minus est.[i] Et accessorium sequitur naturam sui principalis.[k] Licet autem principi tollere legem, quod plus est quam pactum prædecessoris: licet & principalē ipsam legem ex qua legitima conuentio dicitur, abolere: ergo & ipsum pactum vt videtur, recte abrogabit.

37 3. Tenet & Bald.[l] contractum (3.)[3] & pacta principis non ligare successorem. Quia, inquit, ius non transit eius in successorem, sed de nouo creatur per electionē. *c. dilecto. de præb.* q̄ & ad eandem legem *nu. 13.* repetit Iason, eadem ratione quia successor ab eo non habet

a *Vt notat Innocent. & alii ad cap. de nouit. de iudi. Cardi. ad cap. perpēdimus, de verb. signifi. Barto ad l. priuilegia C. de sacrosa. eccle. Matt. de afflict. decis. 301. num. 9.*

b per l. *quod semel, de decret. ab ordi. facien.*

c l *1. §. 1. de constit princip. P.*

d *Clemen 1. vni de prob.*

1 Explicatur hæc prior ratio infra n 48

e *vt ait Bal. in l. si pater, si pendente appellatione mors interuenerit. C.*

f *l lex vectigal. de pignori* P.

2 Hæc 2 ratio explicatur infra nu. 49.

g *Ex l. 1. C. de pact conuentu ex l. legem. C. de pact.*

h *l. legitima de pact*

i *Ca cui licet de regu. iur in sex.*

k *cap accessorium eo tit in 6.*

l *Ad l. 1 de constitutio. princip.* 3 Hæc 3. ratio explicatur infra nu 50.

causam.[a] Nisi pacta essent de natura & consuetudine suæ dignitatis, vt est infeudare.[b] Iason tamen, [c] existimat Baldi dictum intelligi in imperatore vel Papa: quia tales dignitates non deferuntur successione, sed per electionem.[d] At inquit in aliis principatibus, monarchiatu, ducatu, regno, comitatu, in quibus succeditur per primogenitum, & habet locum successio, [e] Puto, saltem attenta generali consuetudine quod successor teneatur seruare omnem contractum, & quamcumque conuentionem, sicut quilibet successor priuati.[f] 4. Notat (4) Alexand.[g] quod superior condens statutum, apposito etiam iuramento non reuocando: potest illud impune reuocare ex caussa.[h] Et similiter etiam ex caussa potest discedere ab obligatione facta per proprium contractum, & reuocare statutum, quo transmittit.[i] 5. Facit *l. quod semel. 5. de decretis ab ordine faciend.* (5) *lib. 50. P. ti. 9. Quod semel ordo decreuit non oportere id rescindi, Diuus Adrianus Nicomediensibus rescripsit: nisi ex caussa*, id est, *si ad vtilitatem reipub. respiciat rescissio prioris decreti*: tracto argumento a republicæ facto ad factum principis qui rempublicam repræsentat. Quemadmodum salarium constitutum alicui, ob liberalem artem: vt puta pro medicina a decurionibus, nonnunquam nullius est momenti,[k] vt & pōt reprobari approbatus a rē publica.[l] Et ex caussis insufficientię postea emergentibus, reprobatio fieri potest.[m] 6. Posset (6) addi absoluta potestas principis, de qua disputare, vel ei contradicere, quando quippiam ex certa scientia facit, instar est sacrilegii.[n] 7. Item cōstat principem (7) subditorum bona accipere posse propria auctoritate, ob causam publicam, nullo vel modico dato illis pretio,[o] facit 1. *Reg. cap* 8. *Agros vestros addecimabit*, &c. Facit, plenissima potestas principis, vt & licere omnia videantur supra ius,[p] de seruo potest facere liberum,[q] ex libero seruum,[r] de iniusto iustum,[s] de diuite pauperem.[t] De humili nobilem[u]. Et contra.[x] de viuo mortuum.[y] Et contra de mortuo viuum.[z] De famoso infamem.[a] & contra.[b] de minore maiorē[c]. & contra[d] & multa alia, de quib. plura Pileus Modicensis.[e] Sicut Papæ tanta potestas, & auctoritas, vt possit alicui etiam auferre beneficium ecclesiasticum, vel episcopatum:[f] creare, id est, de

a *Per l. si quis domū loca. P.*
b *§. & hæc vero iubemus, in nouell vt nulli iudic. liceat hab. loc. seruator §. illud, in nouel. constit. quæ de dignita, &c.*
c *Pradicto loco nu. 14,*
d *Cap. venerabilem, de electio*
e *Vt cap. licet de voto.*
f *Per regulam, l. cum a matre, C. de rei vendi. ca. l. 2. C. de reb non alien. de hoc tamen an cō tract. principis transeat ad eius successorem, & num. ei praiudicet, vide Barto ad l. prohibere, §. plane, quod vi aut clā. Bal. ad ti de pace Constantiæ, ad verba successorum nostrorum & ad l. penult C, de bon. quæ liberis, ad cap 1. qui success. teneant. & ad ca. 1, de natura feudi in vsib.*
4 Explicatur 4. ratio infr num 51,
g *Cons. 124. incip. in re tam graui nu. 7 & 8 volu, 6.*
h *Per gl. ad cap. in his, 11. dist Panorm. & alios ad cap. proiectorum, de praben,*
i *Per Bal. l. ad l. donationes quas Diuus de donationib. inter vir. & uxor.*
5. Explicatur hæc ratio inf. num 52.
k *l. ambitiose § fin. de decret ab ord fac,*
l *l. sed & reprobari de excusa tutor l. vt gradatim, reprobari, de muneri, & honoribus, P l. grammaticos de professor. & medi. lib. 12 C.*
m *Ca. Nulli. de electio. in sex.*
6, Explicatur 6, ratio inf num 53.
n *l. sacrilegium, & seq. de crimi sac. cap. proposuit de concess prab.*
7. Explicatur hæc ratio 7. infra num 54.
o *l. item si verberatum 15 §. penult. de rei vindic lib 6. P. tit. 1. l. Lucius de euictio, P.*
p *Proposuit, de concess praben*
q *l. barbarius, de offic prator. toto tit. quib ex caus. serui pro pramio libertatem accip. C.*
r *l 2 quib ad liberta proclam. non licet.*
s *l adoptio, de adopt o, P. l si senatori, de ritu nup. P.*
x *l. fin l. 1. interdict matrim inter pupil C.*
t *Tit. de bonis prascript.*
u *Tit. de dignitat lib. 12. C.*
y *l 1 §. 1. de bonorum poss, contra ta*
z *l. 1. & si de sent pass. C.*
a *l 1 de his qui notan. infam P.*
b *l imperiaris, C de nuptiis,*
c *l. de his qui vend. atat. impetr.*
d *§. 1 qui testa. facere possunt*
e *In questi. q. 43. incip. cum q. v rteretur.*
f *Glo in cap. per principalem 9, quæst. 3.*

est de nihilo aliquid facere.[a] nec ei quis audeat dicere, cur ita facis.[b] Tractatur ob iustam caussam principem posse tollere ius alteri quęsitum, & auferre dominium rerum priuatarum per doctores *ad cap. quæ in ecclesiarum, de constitutio. ad l. fin. si contra ius, vel vtilita. pub. ad l. quoties de precib. impera. offer. C & ad l bene a Zenone, de quadam præscri. & alibi.* Iusta autem caussa censetur, nisi contrarium appareat, in facto principis.[c] Et in hoc casu dum bona priuatorum a principe accipiuntur, tradit iustam caussam præsumi Alexand.[d] 1. & in principe censeri iustam caussam semper, notat Felinus,[e] Iusta & caussa censetur, fauor publicæ vtilitatis.[f]

42 Sic publica vtilitate suadente, potest iubere princeps domum subditi sui demoliri, aut eius fundum propinquum vrbi vel ciuitati pro dilatandis fossis ciuitatis, vel ad exstruendum propugnaculum, aut ob aliam necessitatem publicam, occupari: item suburbia destrui vel incendi, ne eo hostis se recipiat.[g] Aliud exemplum ex caussa militum, & propter caussam publicam in prædiorum captione.[h] Quia vtilitas publica est præferenda priuatæ.[i] Et multa vtilitatis publicæ caussa permittuntur, quæ alioquin vetita sunt.[k] Ratio rationis, quia quando agitur de vtilitate publica, agitur quoque de vtilitate eius, cuius res accipitur: & ideo & ipse contribuere debet.[l] Dehinc quando plurium interest, & res respicit vniuersos vt vniuersos, attenditur maioris partis sententia potius quam vnius aut paucorum. *l. quod maior pars. ad municip. P.*

43 Quo fit etiam vt vicini teneantur ad contributionē refectionis putei cōmunis vel publici, etiamsi eo non vtantur, vel vti velint.[m]

44 Aliud exemplum,[n] cum via publica vel inundatione fluminis vel ruina amissa est, vicinus proximus, viam pręstare debet.

45 Item aliud in transigenda pace cum hoste, in qua princeps potest remittere damna illata subditis tempore belli expresse, etiam inuitis subditis: maxime si aliter pax haberi non posset; & ita subditi ab omni actione ciuili & criminali excludunt ob huiusmodi vtilitatem publicam ad euitanda maiora belli incommoda. Quo casu dominus negotium subditorum vtiliter gessisse creditur, & apud principem residet ius belli indicendi & fœderis percutiendi. Quamobrem ex potestate fœdere inito iure gentium, consequenter remittere potuit iniurias vltro citroque illatas.[o] Late explicat Matthæus de afflict. *decis 361. incipient. Monasterium sanctæ Mariæ* numer. 5. & sequentib vbi & numero 6. addit, *Ad hoc accedat*, inquit, *quod communiter dicunt Doctores, ad l. Gallus, §. & quid si tantum, de liberis & posthum. & Alexand. ad l. fina. de sentent. pass. quod licet regulariter princeps non restituat ad bona alienata propter beneficium pacis: Nam multa*, ad l. Aqui. P. d l. Barbarius de offic. prator. P. l Ca in nostra, de iniuriis. m ma. singu 68. incip Puteus Iaso, ad l. 2. num. 26. C. de iure emphyteu. Bald. ad l. cum fructuarius, num. 2. de vsufruct. & quemad quis vta. & ibi aliam adfert rationem. n In l. si locus 14. quemad seruit amittat. o Cap. in nostra, de iniur. & ibi doctores l. conuentionum, in fine, de pact. & ibi interpre. & ad l. fin. si contra ius vel vti pub. C.

a Glo in ca. proposuit, de conces. pra ben.
b Gloss. in c. quanto, de translatio. epi
c Gloss. fi. in l. re e gati, de pœn. P.
d Cons. 136. in cap. viso & examinato nu. 1. volum.
e Ad capit. quæ in ecclesiarum ver. 5. conclusio de constitut.
f Vt in l. barbari de offic. prator.
g l. si quando. l. ædificia de operibus public. C.
h In d. l. itē si verberatum. §. 1. de rei vin. in l. Lucius de euict. P.
i l. vn. c. §. fin de ca u. toll C l. vtilitas, de primipilo. li 12 C. l. si quis gratis, §. vtrū ad sen. Sylla. P ca. imperialem de prohibita feudi aliena. per Ratharium in vsibu. feudo.
k l. ita vulneratus, §. Ludoui. Ra-

tunc illi, quibus fuit alienatio, debent primis dominis restituere.[a]

46 8. Successor in beneficio ecclesiastico, (8.) non tenetur seruare pactum prædecessoris sui. Neque [b] transactio facta de rebus ecclesiæ a beneficiato, obligat successorem in beneficio, propter regulam, quia res inter alios acta, aliis non obest.[c] Idem in *cap. 2. de precariis.*[d] vbi possessor beneficii dans precariorum nomine prædia ecclesiæ etiam si pœnam apponat, sibi vel successori reuocanti non potest efficere quominus si irrationabiliter precaria sit facta a se vel a successore reuocetur impune. Quia hereditaria successio non habet locum in ecclesiasticis beneficiis,[e] adde *l. si tibi decē, 17. §. cum possessor, de pact. P. Cū possessor,* inquit Paul. *alienæ hereditatis pactus est, heredi si euicerit, neque nocere neque prodesse plerique putant.* Atque hæ rationes videntur suadere, principem non teneri necessario ad obseruationem contractuum sui prædecessoris.

47 Sed contraria sententia verior videtur, vt princeps non possit ex parte sua solus, rescindere contractum initum per prædecessorem suum, sed transeat in successores ac eis præiudicet, & obliget.[f] Probatur & per *c. 1. de proba. ibi prædecessores tuos.* 2. Ex c. licet, de voto. 3. Ex *c. abbate sane, § porro, & §. sed ad hæc, & § fin. de senten. & re iudic. in sex.* vbi donatio quæ facta erat nomine regni per auos regis Aragoniæ, non potuit per regem reuocari, aut alii concedi. 4. In cōtractibus princeps habetur pro priuato, siquidem se submittit iuris communis dispositioni, sequendo formam a iure ciuili vel gētium præscriptam. At contractus de sui natura, est transmissibilis ad successores contrahentium,[g] nisi pactum esset personale in persona paciscentis.[h] Successor vna persona censetur cum defuncto.[i] Nec mutatio personæ, mutasse censetur principatum: vt nec mutatio iudicis, iudicium vel tribunal.[k] 5. Iustitiæ ac rationis ordo suadet, vt qui sua a successoribus desiderat mandata seruari, decessoris sui proculdubio voluntatem & statuta custodiat. *Gregor. ad Montanum & Thomam.*[l] 6. Secundum naturam est, vt quem sequuntur commoda sequantur incommoda, neque audiendus is est qui honorem & commodum quidem amplectitur, sed onus subire recusat.[m] Ex qua persona quis lucrū capit, eius factum tenetur probare.[n] Et qui succedit in honore debet succedere in onere.[o] At princeps successor in dignitate commoda dignitatis acquisita per contractus lubens amplectitur, ergo & onus contrarium eiusdem debet amplecti. 7. Est *l. penultim. & fin. C. de quadrienii præscriptio.* vbi Zeno & Iustinian. firmant donationes, alienationes, contractus, tam factos per se quam

a *Idem in ef festu dicit Bal. in titu. de pace Constantiæ ad verb. priuilegia. Felin. ad ca. inter quatuor, de maior. & obedien.*

8. Hæc ratio 8 explicatur infr. nu. *56.*

b *In c. veniens, 8. de trāsactio.*

c *Ex rubr. res inter alios, & c.* C.

d *li. 3. ti. 14.*

e *Capit. 1. de præben. cap. apostolica 8.*

g *1. c. præsentium, c. cōquerētes, c. ex transmissa, de filiis presbyt. ca. 2. de testam. c. ad decorem, de institutio.*

f *Vt tradit Iason consil. 10 incipiente, videtur in 3. vol. Bal. in l. digna vox, C. de leg. & ad c. 1. qui successores feudare teneant, & cons 271. incip. casus Silii 1. volu. & cons 371 incip. verba Cyni 3. volu. Rebuff. in commen. ad rub. & collationib. in concordatis Gallica.* g *§. ex conditionali, & ibi Christop. Porcius, de verb. oblig. Bald. consil. 159. in 1. super eod volum. 3. l. si pactum. 9. de probation li. 22. P ti. 3.* h *Vt in l. qui in futurum 57. §. 1 de pact. P. l. & heredib 21 eod. tit.* i *§. 1. de iureiurand. a mort præstito. in nouel. l. heres, de vsucapio. P.* k *In l. proponebatur, de iudic.* l *Lib. 5 epist. 12. seu epist. 112. relatus in cap. 11. iustitia, 25. quæst 1.* m *Secundum naturam de regul. iur. l. vnic. § pro secundo, de cadu. tollen. C.* n *l. ex qua persona, de regul. iur. l. si ab eo, C. de libera caussa.* o *Cap. aduers. de immunita. ecclesia. cum similib. vulg. iur.*

prædecessores:

prædecessores, tam de rebus fiscalibus quã ex patrimonialibus principis, eiusdemque priuilegiis securitatis statuunt gaudere possessores vtrorumque.

48 Nec obsunt contrariæ rationes. Nam prima quæ adstruit, quod princeps solutus sit suis legibus, non habet consequentiam ad contractus per principem aditos. Siquidem intentio ferendarum legum principis est, alij formam præscribere, retenta sibi potestate emendandi & tollendi, & iure principatus hoc agit. [a] At quando contrahit, intentio illius est se obligandi, & tanquam priuatus id potest & quia potest, & vult, ideo perficitur obligatio. [b] neque mutare volũtatem potest in alterius præiudicium. c

49 Quod ad 2. bonum quidem est argumentum in eo a legibus ad pacta: quia quemadmodum leges publicæ subditos obligant, sic leges pactorũ priuatæ, priuatos, qui eis subiiciũtur, obstringunt. Quare quoque princeps his tenetur, quia contrahendo se eis subiecit: at male variantur postea termini, dum infertur, quia lex mutari potest a principe, ergo & pactum. nam claudicat in his similitudo, siquidem legis publicæ potestas, ex sola voluntate pendet: at lex contractus, non pendet ex vnius solius voluntate, sed contrahentium, cum contractum sit synallagma. [d] Et nihil tam naturale, quam vnum quodque dissolui eorum auctoritate quorum cõtractum est. [e] *Prout quid quid contractum est, ita & solui debet.* [f]

50 Quod ad 3. pertinet, posset responderi, quod quamuis ius non transeat in successorem electum, tamen contractus incommodum & aliorum commodum transire potest, maxime si ab initio, suscipiendo regnum non fuerit protestatus de ea mente.

51 Ad 4. respondendum, reuocationem contractus ex causa iusta, nõ pertinere ad personam principis potius quam priuati. nam & iure communi certum est, & inter priuatos reuocari interdum conuentiones posse ex causa, vel per restitutionem in integrum. Quod autem censeatur iusta causa semper in principe, hoc ita verum est, nisi de contrario constet, vt hic constat. nam præsumitur, apparente causa iniquitatis, principem deceptum & errare, si velit recte pactum initum rescindere, ideo mandato eius obsisti potest, donec iterum moneatur, & exspectetur, l. si *quando, de rescrip. §. deinde competens, de mãda. princ. in nouel.* Videbis autem plenissimam disputationem apud Rob. Marant. in 1. disput. an ordinarius loci, ad mandatum delegati a principe, teneatur sententiam ipsius delegati iniustam euidenter exsequi, & an possit ei facto resistere.

52 Eodem modo respondetur ad 5.

53 Ad sextum dicimus, in his quę pendent ex potestate principis ei contradicere esse instar sacrilegij, sed in his quę agit contra naturam principatus, minime, quia & ipse præsumitur deceptus, & potius desiderat in eo se admoneri.

54 Quod pertinet ad 7. absolute verum non est, licere principi bona

a L. si & l. 1. C. de leg. & per rationes supra colleg.

b per l. multum interest si quis alteri vel sibi C. c. mutare, de reg. iur. in 6.

d L. Labeo, de ver. sig P.

e L 1. & 2. quando liceat ab emt. recedere L. 4. C ti. 35. l. prout 80. de solut. li. 46. P. ti 3.

f facit c. 1. de reg. iur. apud Greg & l. 35 l. 100. l. 153. eo. ti. P

subditorum capere illis inuitis sine causa. nam ll. *Item si verberatum & Lucius*, intelliguntur de bonis captis ab hostib vel ob vtilitatem publicam, & non propriam, vt accidit in contractibus. Imo nec quæ imperij sunt, sunt propria ipsius principis. vt rectissime laudetur imperator Pertinax apud Herod. li. 2. quod imperatoriis possessionibus nomen suum inscribi prohibuerit, non esse illas dictitans imperantium proprias, sed communes Romanorum & publicas. Et si priuatus, coactus etiam a populo seruum suum manumiserit, quamuis voluntatem accommodauerit, tamen non erit liber. [a] Atque si respub. alicui necessitatem imposuerit aliquid faciendi vel promittendi, etiam in opus publicum, non est ei necesse obtemperare. [b] Neque obest *c. 8. li. 1. Reg.* nam & illud ius non prorsus legitimi regis dicitur a quibusdam, sed tyranni. siquidem in Deut. *c. 17.* dum regem creandum admonuisset Deus, addidit leges eius, inter quas illa, *Ne eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, nec declinet in partem dextram vel sinistram.* Quod liquet ex *c. 21. l. 3. Reg.* nam si ius fuisset regi tollendi propria auctoritate res priuatorum, ademisset Nabotho Achab rex vineam. Idem *in can. conuenior 21. Nabuthem 23. q. 8.* Atque Gregor. *li. 10. regesti expo. 4.* refert ius regium, cuius mentio fit in libris Regum, non ad historiam præcipi, sed ostendere quid facturi sint reges reprobi, quid vitaturi sint boni. Subinde, demus licitum esse principi res subditorum accipere, hoc intelligetur in causa iusta & vrgente necessitatis, propter publicam vtilitatem non propriam, *vt notat Alexan.* [c] notat & idem [d] vt quemadmodum permittitur principi, tantum ob causam publicam, auferre dominium rei priuato, sic & permittatur priuato inferiori a principe, alij auferre rem suam ob causam, & ius esse auferre licere alteri quæsitum. [e] Quamobrem inter priuatum & imperatorem, hic non est distinctio subsistente causa, quæ iustitiam reuocationis adfert in vtroque. eo modo ob causam delicti bona adimuntur delinquētibus & applicantur fisco, [f] nam per delictum læditur respublica, & pœna dum contrahitur ex delicto, debetur ei. [g] Et proinde, bona ex legibus deferuntur principi, qui reipublicæ curam habet & fisci, [h] sicuti & priuato læso, satisfaciendum est per delinquentem. [i] Item illa diuersa sunt a contractus rescissione, quia in reuocatione contractus sui efficitur vt priuatus, & fidem dedit de seruando contractu, & in quo contrahit parem se reddidit contrahenti, admittens parem voluntatem & legis condendæ potestatem, in contractu, quia ex conuentione contractus legem accipiunt, [k] ideo tanquam par, non habet in parem imperium. vt cogat eum abire a contractu. Suntque iurati contractus, & iuramentum obligat etiam principes, quia Deo promittitur per iuramentum, & ideo iuramenta Deo reddenda sunt. [l] Deus autem *vt docuimus* superior omnium principum est, ideo eius legibus obtemperandum, nec inferior princeps potest tollere legem

a l. Si priuatus 10. l. ille seruus. 9 qui & a quibus manumissi liberi non fiunt lib. 40. P. ti. 9.
b l. toties 6. de pollicita. ti. 50 P t. 12
c consi. 136. incip. viso & examinato, nu. 12. vol. 1,
d consi. 101. incip. visis instrumentis num. 8. vol. 1.
e vt & not. Glos. ad ca. constitutus 6. ad verba a quocunq. de religios. domi & per glossam in summa 25. qu. 2. & per Bar in proœ. digestorum, & ad l. fi. de fide instru. & iure hasta fiscal. li. 10. C.
f vt in l. quisquis, ad leg. Iul. maiest. C. & ti. de bonis damnator.
g per l. ex maleficiis, de actio. ti. de obl. quæ ex deli nasc.
h l. bene a Zenone, de quad. præscr. C.
i c. 1. de cri. falsi.
k l. 1 §. si conueniat, de pos. P. l. 1, de pact. P.
l c. 1. C. etsi Christus, & toto ti. de iureiuran.

superioris

superioris, a nec princeps quicquam aduersus legem diuinam admittit iuste, *c. non licet imperatori, 10. distinct.*

55 Potest & alia consideratio adiungi, quod quando ob causam pub. res a priuato subdito euincitur, tantundem, vel æstimatio eius refundi ei debet, b ne subditus sine culpa sua re & pretio eius inuitus careat. c

56 Sed rursum ne relinquamus axioma illud incertum, quo asseritur principem qui non agnoscit superiorem, posse auferre dominia rerum subditis, dicimus absolute pronuntiatum illud axioma verum non esse, & nimiũ adulari in perniciem eorum principibus, qui sic male defendunt. Nam quod sumitur ex *l. bene a Zenone, de quadriennij præscriptio. C.* male colligitur ex l. illa, quæ loquitur tantum de collatione priuilegiorum dandorum rebus priuatis seu patrimonialibus principis, perinde ac rebus, quæ princeps possidet iure imperij, quæ ipsa lex ibi similia facit. & addit, *Quæ enim differentia introducitur, cum omnia principis esse intelligantur, siue ex sua substãtia, siue ex fiscali fuerit aliquid alienatum:* ibi nihil de rebus priuatorum, quod sint principis, sed dicitur, quod ea quæ sunt in patrimonio vel fisco principis, principis censeantur, & eiusdem priuilegij. Deinde censentur res subditorum esse principis ad eas regendas & conseruandas, quoad imperium, non quod pertinet ad dominium earum, vt possit de illis ex arbitrio disponere, & subditis adimere. Aliter hoc esset ex pastore facere lupum rapacem & prædonem, ex rege tyrannum, qua nulla maiori iniuria lædi possent reges. Distributio dominiorum a iure gentium est, d & modi acquirendi & conseruandi præcipui. e Princeps autem, non debet adimere dominia possessoribus, contra illud ius, nempe iure regis, quia iure naturæ æquum non est locupletari cum alterius iactura. f Et ab hac suspicione locupletandi cum iactura alterius abstinere debent omnes, sed multo magis principes, in quibus quod caret in priuatis suspicione illa, habetur prohibitum. g Origo iustitiæ in distributione censetur imperator, qui omnia iura in scrinio pectoris habere dicitur h Vt & Papa. i Iustitiæ vero præceptum ex tribus, *Ius suum cuiq; tribuere.* k Et omne bonum, siue a Deo acquiritur hominibus, siue ab imperio sequente Deum, decet esse mansurum, & omnis malitiæ ac diminutionis extraneũ: l concessa auferre non est maiestatis imperialis proprium. m

57 Quod si quis insistat principẽ ex plenitudine potestatis, aliquando id facere ex arbitrio, & adimere bona subditis sine causa expressa, & resilire de contractibus & priuilegiis concessis tam per se quam prædecessores, respondebimus & nos, id cum reipublicæ damno videre, sed nos non disputare de his, quæ fiunt re ipsa, sed de his, quæ

a c. cum inferior, de maiori & obedien.
b vt notat Alexander cons 151. incip. in causa. Barto nu 3. vol. 6 Ioannes Andreæ in t. de exsecutione senten. super rubric. in fi. & per Bartol. ad l. si §. fi. de pigno. actio. cum concor. gloss. ad l. si locum, ad verb. præstare, quemad. seruitu. amittan. P.
c per text. in l. venditor, §. si constat, commu præd. P l. 2. c. quibus causis serui pro præmio liber accip. Ludo. Roma cons. 310. Iason ad l. Barbarius, nu. 36. & sequ. de offi. prætor. & ad l. si num, 2. C. si contra ius vel vti. pub.
d L ex hoc iure de iust. & iur.
e vt ibid. dicitur.
f l. nam hoc natura, de cond. in debi. l. iure naturæ, de regu. iur. P
g vt notat Gloss. per textum l. penult. de hered. instit. P. fa. it l. res quæ 22, §. lites de iure fisc. P § si quibus mod. testamen. infirmant.
h l. omnium, de testamen. C.
i cap. de constitutio in sex.
k L iuris præcepta, de iust. & iur. l. iustitia est 10, §. 1. eodem titu. de iustit. & iure in Pand.
l § illud cap. 2. nouella 81. constitutio. quæ de dignitat.
m §. 1. nouella 10. de referen. sacrarum palatij.

fieri debent a bonis & legitimis principibus, non etiam de his, quæ per vim, impressionem & tyrannidem fiunt. Neque enim quippiam tam sanctum, quin a pessimis priuatis & publicis personis aliquando non lædatur. Id tamen dicimus nos posse, quod honeste possumus. [a] Et quæ facta lædunt pietatem, & verecundiam, & existimationem nostram, & quæ contra bonós mores fiunt, ea nos facere non posse existimandum est. [b] Diximus iam de nominibus principum, principem ob iustitiam dictum fuisse iudicem, quòd iustitiæ distributio ei fuerit commissa. quare si ipse peccet contra terminos & fines iustitiæ, peccat contra ordinationes Dei cui subiicitur, & ideo principis nomine indignus est. [c] Neq; omne quod licet honestum est. [d] Quod & admonuit Claudianus Honorium.

Nec tibi quod liceat, sed quid fecisse decebit,
Occurrat, mentemq; domet respectus honesti.

Neque princeps absoluta debet vti potestate, nisi iusta, & legitima suadente causa, & ratione, si velit esse immunis a peccato. [e] 5 Principi quoque nunquam placere dicitur debere, neque censetur placere, nisi quod iustum & verum sit. [f] Deinde nec princeps absolutam habet in omnibus potestatem, sed tantum in his, quæ sunt iuris positiui, quæ contraria voluntate tolli possunt, & non in naturalibus, gentium, & quibusdam aliis, de quibus in potestate principum dicemus, Deo fauente. [g]

58 Remanere tamen adhuc videtur antinomia c. quo iure defendis villas, 8. *distinctio.* vbi possessiones rerum dicuntur ex iure imperatorum, & imperatores ideo posse adimere easdem dominis. nam iure naturæ omnia communia, iure diuino, Domini est terra & plenitudo eius. Quare ex iure imperatorum hoc meum, hoc tuum, dicitur. Dicemus autem iura imperatorum, hoc tuum, hoc meum facere, id est secũdum leges humanas, quid meum, quid tuum sit, distingui: sed non secundum volũtatem & arbitrium sine iusta ratione adimi posse quod leges tuum meumue dixerunt. Dehinc hoc ad potestatem & causam imperandi pertinet, prouidere subditis circa dominia. Sed nos agimus de contractibus & iure quæsitis, quæ non possunt, nisi contra ius sine causa adimi iustis possessoribus. Ius enim etiam Cæsarum & regum consistit in acquirendis, conseruandis, & amittendis reb. ex iustis & præscriptis rationibus, *vt ait Vlpian.* [h]

59 Quod pertinet ad 8. argumẽtum, sumtum a beneficio, quod successor in beneficio Ecclesiastico non tenetur stare conuentionibus & contractibus eius cui succedit, considerabitur factum principis, vel in iudicialibus, vel in extraiudicialibus. Et in iudicialibus facilis est resolutio, num sibi vel successori noceat, nam si cum non subdito agat, non est iudex in sua causa competens, [i] quia iudicium constat distinctis personis actoris, rei, & iudicis. [k] Et ideo adiri debet summus pontifex, vel alius superior princeps si sit. [l] Quod si his sit & fa-

a § . de rescrip, in lex, sc. faciat homo, 22. q. 2.
b L. filius qui fuit. de conditio instit. P. l. nepos Proculo, de verb. sign.
c c. scelus, 2. q. 1
d L. non omne, 108. de regu iur. P.
e Vide plane de hac potestate plenaria & quando causa præsumatur. Zaziũ cons. 10. vol 2. & quando de illa disputare liceat tractat plene Andr. Gay Li. practica obseruationum. obseruа. 55. 56, 57. & 58.
f c. si quando § si de rescr. c super eo. de crimine falsi l. fin. si contra ius vel vti. pub. C.
g l. eius, de c. diminutio.
h in l. fi. de leg. P.
i Fel. & Panor. ad c. cũ venissent, de iudiciis Alexand. Iason & alij ad l. est receptũ de iurisdict. omnium iudi
k l. Iulianus
l inter litigantes de iudic. c. forus de verb. signi. cum simi ibus. l c. Nouit. de iudic.

ctum cum subdito, cui imperare possit, iudex quidem est competens princeps, & potest ipse si vult iudicare, vel alteri iudicium committere, [a] siue ipse sit actor, siue reus. [b] Et in his casibus iudiciū cum principe actum, prodest & nocet eius fisco, ac illius successori, sicut consuluit in specie Oldra. [c] vbi determinat quod sententia lata cōtra regem, noceat eius filio primogenito eius successori in regno, plura de hoc M. Anton. Peregrinus *li.1. de iure fisci ti.3. nu.7*. Si agatur de facto extraiudiciali, plures sunt conclusiones ab eodem Peregrino dicto relatæ, & in contractu disputatur *nu.44*. Deinceps ad rem proprius distinguerem & beneficij causam, & causam debiti, & contractum ipsum, & de quibus contractum est, non secus quam in vsufructuario. In bonis patrimonialibus, qui succedit, tenetur adeundo eius bona, vel ab intestato, vel ex testamento ad debita ipsius defuncti, quia adeundo ad ea se obligat, ex quasi contractu. [d] Et actiones pro contractibus defunctorum ad heredes actiue & passiue transeunt. [e] Ideo si ecclesia succedit episcopo contrahenti in bonis eius patrimon. non potest reuocare contractus, quia confunduntur actiones aditione facta bonorum debitoris a creditore, [f] & eum quem de euictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio. [g] Clericis bona patrimonialia quædam possunt esse vltra ecclesiastica: [h] alia ecclesiæ quam possident, vel intuitu eius quæsita, quorum sunt tantum vsuarij, vel ad summum vsufructuarij, non domini. [i] Nam dominium eorum est Christi, vel ecclesiæ. [k] Et ideo fructus reseruantur post mortem beneficiati ecclesiæ & successori, [l] neque de istis disponit moriens vel viuens nisi quatenus ei conceditur in eleemosynas, & alia quædam de patrimonialibus contra, vel acquisitis intuitu suæ personæ, & non ecclesiæ. [m] Sic nec ipsæ res alienari sine solemnitate requisita possunt, & nisi pro vtilitate ecclesiæ. [n] Quamobrem si contractus facti fuerint personales, vel super rebus patrimonialibus, vel aliter per clericum sine vtilitate & causa ecclesiæ, contractus nihil pertinent ad successorem in beneficio, qui nullum eius a defuncto vel antecedente habet, sed ab episcopo vel alio collatore. Sic ecclesia non tenetur de deposito facto clerico eius, [o] si nihil in ecclesiæ vtilitatem conuersum fuerit. nam tunc si fuerit conuersum, vt notat ibi glossa, teneretur eo nomine de in rem verso. [p] Et si quid contraxit beneficiatus super rebus ecclesiæ extra eius necessitatem, ecclesia

a *Vt in l. & hoc Tiber. de heredib. instituen. P. l. proxime de his quæ in test. delen. P. c. Gulisfarius. 23. qu. 4.*

b *Decius ad c. 1. nu. 8. de probo Pan. & Felinus ad c. cum venissent. de iudicu*

c *Consi. 94. col. 6.*

d *Heres quoque de obliga. quæ ex quasi contract. nasc. ū. apud Iusti. l. more nostræ ciuitatis 8. de acquir. hered. li. 39. P. tit. 2.*

e *Tit. vt actiones ab hered. & contra heredes incip. C. lib. 4. titu 11. de hereditariis actionib. li. 4 C ti. 16.*

f *l. 3. de reb. alien non alien. C. l. si ab eo C. de libera. caus. l. cum a matre, C. de vendica glossa. ita in ecclesia etiam seruandum ait in cap. episcopus, qui si 105 34. ad verba ab hered. 12. quæst. 2.* g *l exceptione 11. de euictio, lib 8. C. titu 45.* h *ca. 1. de pec. cleri c. conuenior. 21. §. 1,* i *ca præsenti & ibi gloss. de offi. ordin. in sex.* k *l. iubemus de sacros. eccles. ca. cum ex eo 34. de elect. in sex c. expedit, 12. q 1 c. quoniam quicquid, 16. q 1.* l *Vt ca. præsenti cum simil ibi nota.* m *in c. 1. c. cum in offi. iu, c. ad hæc c. relatum de testament li. 3 ti. 16 c. 1. de peculio cleric. eodem li. ti. 15. c. 1. de successio ab intesta. eo. li. 3. ti. 17.* n *c episc c. nulli 5. c si qui presbyterorum, 6, & toto tit. de rebus eccles non alien. c sine exceptione 12, q. 2, c ea enim, d. hoc ius, 10 q. 2. l. iubemus, cum authenticis sequentib. de sacrosa eccles. C. cum simi.* o *c. de deposito, li 3 ti. 16.* p *c. quod quibusdam, de fideiuss vt in alijs in ca ei qui quod cum eo qui in alie. potesta. est. C. l. 1. §. an in pupillum, depos. P. c. hos ius. §. ii creditor, 10 q. 2.*

nihilominus res suas repetet, & successor patrimonij contrahentis conueniendus erit, & is tantum ex contractu tenebitur. [a] Quod si contraxit quis de rebus ecclesiæ & in fauorem eius, vel suo nomine de reditibus ecclesiæ, si ecclesia velit vti pro se instrumento, debet quoque contra se pati instrumentum locum habere & obligationé sortiri effectum. [b] Item in specie *ca. episcopus qui mancipium, 58 12. q. 2.* dum licet episcopo manumittere seruos ecclesiæ irreuocabiliter, dando pro illo alios duos seruos ecclesiæ. Eo pertinet *ca. episcopi. 4. de reb. eccles. non alie.* vbi successor in beneficio, reuocat manumissos ab episcopo, qui nihil ecclesiæ de suo contulit. ergo si contulisset non reuocaret. Si contraxerit etiam prædecessor pro vtilitatibus ecclesiæ, aut pro necessitate alimentorum suorum vel infirmitate prælati defuncti, obligatur successor in beneficio ad eius contractum, [c] & successor in beneficio censetur succedere in hereditate Christi, *in ca. conuenior 21. 15. Nabuthem, 23. q. 8. Iason consilio 122. in 2.* contra si contraxerit etiam nomine ecclesiæ, & tamen conuerterit in suos vsus, non tenetur successor vt nec successor in principatu. [d] *Sic successor tenetur seruare id quod successor facere debuit*, vel quod faciendum erat, & ita successores in sacerdotio munificentias clericis, aut sibi seruientibus, a prædecessoribus factas licite de rebus ecclesiæ, in vsum eorum, reuocare non possunt. [e] Ita legitime presbyter adeptus ecclesiam, non potest ea priuari a successore collatoris sine culpa sua graui, & canonico iudicio, [f] & statur collationi factę per prædecessorem, qui eam ex officio facere tenebatur de vacanti ecclesia. Sic nomine dignitatis gesta, & alienata, seruari debent a successore in dignitate, & in contractu nomine dignitatis, vel eccles. vel beneficij facta, non possunt impugnari a successore sine causa, quæ sufficeret ad rescindendum & impugnandum contractum etiam viuente contrahente. [g] quia dignitas non moritur. vt si nomine sedis apostolicæ quippiam fit, vel regio, perpetuum est, nec morte agentis reuocatur, quamuis reuocaretur si proprio nomine constituti in dignitate fieret. [h]

60 Ex quibus omnib. resoluamus, argumento beneficiorum & dignitatum quæ non deferuntur iure successionis ad succedentes, principes etiam qui non succedunt iure hereditario, iisdem casibus teneri vel non, quibus in prædictis successores tenentur vel non. Quamobrem erit conclusio conuentiones factas nomine dignitatis principatus, ab agente principem ratas esse & custodiendas a successore [i] *c. quoniam abbas, de offic. delegat. cap. si gratiose, de rescript. in sex.* quod & in donationibus & aliis quæ non magnum faciunt præiudicium regali vel principali potestati, locum habet, [k] quemadmodum modicæ donationes ex rebus Ecclesiasticis factæ per episcopos in ecclesias, valent. [l] *facit c. 1. qui successores feudum dare teneantur. lib. 1. feudor. titu. 3.* vbi si episcopus in feudum dare promiserit rem ab alio detentam cum feudum apertum fuerit, & eo viuente feudum

[a] ca. 3. de pignor. li. 3. ti. 21. c. episcopus qui si 105 34. 12. q. 2.
[b] vt in c. 1. 2. & 4. de pecul. clerico.
[c] c. 1. de solutio c. pertues de donatio.
[d] per textum in l. ciuitas si certum peta. P ec. si. 16. q. 6.
[e] ca. Inuentum. 38. 16. q. 7. ca. satis peruersum, 56. d.
[g] c. quoniam abbas, de offic. dele. c. abbate, de sententia & re iudic. in 6.
[h] c. si a sede, de rescrip. in 6.
[i] c. abbate, de senten. & re iud. in 6.
[k] d. c. abbate Old. a consi. 93. in p. ex forma.
[l] ca. pen. & ibi G. §. 12. q. 2.

feudum apertum fuerit, successor in episcopatu tenetur exsequi voluntatem eius. Et conuentiones ita publicæ, nomine publico a principibus factæ, ratæ sunt habendæ a successoribus.[a] Maximum vinculum in fide publica, qua nec maius fuit numen inter Romanos, cui que templum dedicarunt, & in quo fœdera sanciebantur, deuotis capitibus diis inferorum eorum, qui promissum frangerent.[b] Maxime si negotium pertinet ad statum principatus vel ad vtilitatem & necessitatem eius, nam & tunc de mutuo etiam accepto a prędecessore & facto teneretur.[c] Pulcerrimum exemplum *Iosue* 9. in Gabaonitis, qui etiam fraudulenter pacem inierunt cum Iosue & principibus Israel, pacto adhibito ne occiderentur. quod pactum Saul ex posteris rupit, & ex illis quosdam necauit longo etiam post tempore, cuius facto Deus ad iram prouocatus fuit contra populum Israelem, & trium annorum famem immisit, & oraculo respondit expiãdum hoc peccatum per mortem septem filiorum Saulis qui ex Gabaonitis quosdam necauerat, ideo & suspensi sunt.[d]

61 Excipitur hic casus, quando pactum vel conuentio fieret in pręiudicium eorum quæ adhærent dignitati principali inalienabilia, q̃ dicũtur iura regni, diadematis, & coronæ.[e] Quæ vero sint regalia, traditur titulo *quæ sint regalia li. 2. feudor. tit.* 56. Potest tamen aliqua ex regalibus & q̃ ad ius & mensam imperii pertinent alienare princeps: si inde modica tantum sequatur læsio, & valebit ea alienatio etiam in præiudicium successoris & regiæ coronę,[f] si ex iusta aut vrgente & rationabili caussa fiat alienatio, alias alienatio reuocatur ex læsione modica etiam harum rerum.[g] Existimant & vt plurimum doctores in harum rerum etiam alienatione adhibendum esse principi procerum consilium, vt alioquin sit inualida,[h] quæ tamen sententia ad honestatem pertinet, & ad excusationem principis, quod maturiora & firmiora videntur, quæ per consilium expediuntur:[i] verum non ideo solo putandam censeo nullam alienationem a principe superiorę absolute factam, cum ex arbitrio sine procerum deliberatione legem condere possit,[k] quia in eam plena trãslata sit potestas.[l] Ratio prior, quia princeps recipit bona reipublicæ tanquã dotalia: ideo & apud Venetos in sua inauguratione, proiicit dux annulum in mare, tanquam illud desponsans & cum eo rempublicam Venetam, quæ maxime pollet in manu. Dos autem a marito non potest alienari, neque consentiente vxore hodie.[m] Alia ratio quod sicuti princeps non potest iura subuertere principatus, ita neque minuere, quod colligunt.[n] Tertio iurant omnes principes, se seruaturos intacta iura regni sui, & honorem coronæ conseruaturos,

a *In l. conuentionum de pact. P.*
b *Liuius li. 1 deca. 1. & li 4. Decadis 3.*
c *Sicut concludit Purpuratus consil 17 & consil. 20. argu. dict. l. ciuitas, de rebus credit. P.*
d *2. Reg ca. 21. vide cap. inter cetera §. sed cum his omnibus 22. 4.*
e *Capit intellecto, 33. de iureiura.*
f *Bartol. in l. prohibere. § 1. quod vi aut clã per cap. abbate sane, de sen. & re iudic. in 6.*
g *Matthæ. de afflict. ad rubric. quæ sunt regalia num 7.*
h *Per l. humanum & ibi Bald. de legib. C. l. placet, & ibidem Bal. de sacrosanct. eccles.*
i *l. dubium non est C. de diuortiis. c. nouit. de his quæ fiunt a prelatis, sine consen. capitul cap. Episcopus 15. quæstio. 7.*
k *l fin C. de legib. § sed & quod princ ipi, de iure naturali.*
l *l. 2. & nouissime de origine iuris P. l. 1 de constitut princi P*
m *l. vnica. § & cũ Lex Iulia. de rei vxo. actio. C. l quib a'ien licet vel non. l Lex Iulia de fundo dotali exceptis casib. de quibus nos agimus, libro 15 Syntagma. capit. 5.*
n *Ex l. si optio, qui & a quibus manumiss. liberi non fiunt. P.*

quamobrem & ex iuramento obligantur, vt postea non possint resilire. *Quarto* res quæ subiecta est restitutioni, alienari vel minui non potest, in præiudicium eius, cui restitutio facienda est [a]. Tale autem est regnum, successioni proximiorum restituendum.

62 Ceterum sunt quædam regna quæ pertinent ad plenam dispositionem possessoris, & ideo tunc possunt, vel per contractus, vel per vltimam voluntatem, in alium transferri, vt diximus de principatibus, qui vel per hereditatis ius, vel per cõtractus quçruntur, velu ti si quis armis & vi regnum de nouo subegerit, poterit vel ad aliũ transferre iure feudi vel venditionis, vel testamenti, vel donationis, quemadmodum legitur fecisse Alexander Magnus [b]. Sunt & quidam principatus, vt feuda patrimonalia, quæ possunt pro arbitrio non secus ac quæ patrimonii sunt libere in alios emancipari, si modo lex domus, vel inuestituræ, non repugnet.

63 De summo vero principatu ecclesiastico, nempe summi põtificis dubitari posset, & alias fuit in pluribus dubitatum. *an bona ecclesiæ seu principatus alienare possit, & rata sit eius apud successores alienatio.* Videtur autem mihi posse alienare bona quarumcunq; ecclesiarum & ratam alienationem apud successores: quoniam dominium eorum bonorum, dicitur esse Christi [c]. Summus vero pontifex, est immediatum caput ecclesiæ, & vicarius Dei in terris, vt quic quid agat claue non errante, censeatur a Deo factum [d]. Et omniũ ecclesiarum ordinatio videtur esse iuris positiui [e], & a sede apostolica, vt riuuli pendent a fonte [f]. habet autem & plenitudinem potestatis summus pontifex in his maxime, quç sunt talis iuris positiui [g]. Docet & quod responsum est, ipsos prælatos ecclesiarum non posse alienare sine permissione summi pontificis seu sedis apostolicæ, & hac permittente, aut confirmãte posse. [h] Et proinde qui habet potestatem concedendi alienationis licentiam, multo magis ipse habebit: nemo enim potest concedere quod non habeat [i]. Scribit tamẽ P. Ancharanus [k]. Papã in indulto alienationis, debere derogare canoni *non liceat Papæ 12 q. 2.* Et Paul. Castrens. [l] concludit Papam pro debito Romanæ ecclesiæ, potuisse alienare & obligare bona ecclesiæ Auenionensis.

a l. f paragra. sed qui vostra maiestas cõmunia de Lega. C. § 1. de resti. & ea quæ par. t in 11. mẽse in nouell.
b Macha. 1. c.
c c cum ex eo 34. de electi. in six. c. expe 11 q. 1. ti. 12. c. quoniam quicquid 16. q. 1. c. causa de V. S.
d c. quãto c. inter corporalia de trãs la. prælato.
e c. 1. 13. q. 1.
f c. 1. 22. dist. c. loquitur 24. qu. 1.
g c. proposuit de concessio. præbend.
h c. 3. quia Iohan 12 q. 5. c. veniens 8. de transa. cũ similibus.
i l si vniuersa C. de lega.
k consi. 310. incip. tres domini colu. 2. & penult.
l consi. 414. incipiente in facto prç senti 1 volu

DE REPVBLICA LIBER OCTAVVS,

SIVE DE QVALITATIBVS QVIbusdam pertinentibus ad principem.

De bono & malo principe CAP. I.

PRINCIPVM seu regum quidam ab initio principatus boni sunt & tales perseuerant; quidam ab initio mali sunt, postea vero boni efficiuntur, quidam ab initio boni, postea mali, & quidã mali

mali semper. Infelix ea respublica quæ sub malo principe semper degit,& veluti seruili statui addicta,quæ vix perseuerare potest. Minus infelix ea,quę habuit malum,sed postea bonum experitur principem,vt ea quæ bonum habuit & malum incipit habere : felix vero ea quæ principe bono regitur.

2 Secundum Æschylũ [a] ἅπας δὲ τραχὺς ὅτις ἂν νέον κρατῇ. *Omnis qui cœpit nuper imperare est rigidus*.C. Claudius Caligul. imperator; qui successit Tiberio,filius Drusi, Augusti Cæsaris priuignus, Tiberii nepos,ab initio clemens & popularis,pius in parẽtes [b]. Sed mox velut facto agmine,omnia in vno vitia exstiterunt, sæuities tanta vel potius feritas,vt ex custodia notaret quorum carnibus bestię ad munus alerentur,multos etiã his in arena laniandos obiiceret. Sylanum socerum ad secandas nouacula fauces impulit, plures ex senatorib. interfecit,aliaq. seueriora & crudeliora patrauit:vestutissimis familiis insignia ademit,fuit libidinis ĩexplebilis;luxurię in viros & mulieres portentosę:in summa,fuit portẽtosa bestia nõ imperator,non homo ,secundũ ea quæ referunt de eo Suet. [c] Dio,& Suidas,tandem a Chęrea,Cassio,& Cornelio Sabino obtruncata.

4 Domitius Nero,Domitii Ænobarbi & Agrippinæ filius,primo quinquennio optimus princeps fuit [d], sed eo exacto,sibi dissimilimus euasit, parricidiis,cędibus,spurcitiis omnis generis maculatus,vt non sine horrore crudelitas,aut sine fastidio voluptas & luxuria impiissima referri possit, de quibus Dio,& Suetonius [e],consuli possunt.

5 Domitianus ab Augusto nonus,Tito succedens, moderatior primis annis habitus,mox in ingentia vitia prorupit,libidinis,desidiæ,iracundiæ,crudelitatis [f].

6 Maxentius Maximiani filius,Roma occupata , Seuero Galerii Augusti filio pulso:ad firmandas opes se æquum vniuersis exhibuit, vt Christianos etiam suis rectoribus commendauerit. At Italia Africaque pacata,mox secundis elatus,mores mutauit , cœpitq; Romæ & in Africa tyrannidem exercere ,imprimisq; Christianos lacerare instituit,& prolapsus ad omnia scelera,nullum impietatis,nullum intemperantiæ genus omisit. [g]

7 Dionysius filius Dionysii Syracusani tyranni , initio tyrannidis postquam militum fauore patri successit populum sibi libertate conciliauit,tria millia nexorum ex carcere liberauit,tributa insuper populo per triennium diuisit, dehinc tamen sublatis fratribus , & propinquis quos metuebat,in ceteros grassatus,& propter crudelitatem inuisus,tandem regno pulsus, [h]

8 Ferquardus 2. Scotorum rex,priuatus liberalissimus & religiosissimus exstitit:at regno potitus extortor bonorum,religionis hostis,cruentus carnifex euasit [i]. Vt plerunque ab initio, vt ait Lucanus,-*mitissima sors est Regnorum sub rege nouo*. Quia sciunt omnes nouum imperium incoantibus vtilem esse clementiæ famã [k]: vel

a in tragœd. Prometheo.

b Sue. in eius vita c. 10, 13 14 & seqq.

c c. 22. & seq

d Suet. in Nero. c. 9 & seqq

e idem c. 62, & seqq.

f Idem in Domitian.

g vt latius describunt Zonar. & Cedrenus.

h vt refert ex Trog. Iustin. Li. 2.

i vt describit Hector Boet. L. 9.

k Tacit. Li. historiarum.

in summa mutantur boni in malos indulgentia fortunæ, & prauis magistris discunt, & audent sæpe tamen suo maximo malo, cumq; mutatis moribus, fortuna illorum immutetur. Nam iisdem artib. imperium facilime retinetur, quibus initio partum est [a].

a Sal. in Cat. b in Aurel

9 Malos principes ex bonis facere consueuerunt, secundum Flauium Vopiscum Syracusanum [b], primum nimia licentia, deinde rerum copia, amici præterea improbi, satellites detestandi, Eunuchi auarissimi, aulici, vel stulti vel detestabiles, & quod negari non potest, rerum publicarum ignorãtia, consilium pernitiosorum hominum consiliariorum, qui imponũt ignoranti principi: quando princeps iudices facit quos fieri nõ oportet, & amouet a republica quos retinere debet. Extollit animos, & ad impia allicit principes bonos ante, rerum successus, felicitas & securitas, quibus inebriantur & fascinantur bonę mentes.

10 Bella, negotia, animos principum reuocant a voluptatibus, si quid in illis sit mẽtis, pax & securitas reuocat ad easdem etiam sæpe præstantissimos Quemadmodum de Alcibiadę Cliniæ Atheniẽsis filio refertur ab Æmilio & Plutarcho. nam fuit summus imperator, mari & terra, disertus, laboriosus, patiens, liberalis, splendidus in vita atque victu, affabilis, blandus temporibus callidissime inseruiens, & idem simul ac se remiserat luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans, vt omnes mirarentur in vno homine tantam morũ dissimilitudinem. Scripsit & Plutarchus Syllam natura varia fuisse, vt ipse secum sæpe discrepare videretur: vt & notat Salustius in Catilina, ingẽtibus virtutibus, ingentia vitia, nexu quodam indissolubili copulata fuisse: & M. Antonius Triumuir in re bell. abstinentia, labore & fortitudine: in otio vero, luxuria, temulentia, & libidine omnes superauit, teste Plutarch. Eadem fere referuntur a Niceta [c] de Manuele Comneno imperatore Græcorum, qui cum tempus postulabat, patientissimus erat laborũ, frigoris, æstus, cum vero a bello vocabat, iucunditati se dabat, & ingenio indulgebat. De Lucullo in eius vita Plutarchus, *Sicut*, inquit *in veteris comœdia, ita in L. Luculli vitæ exordio sese offerunt actiones politicæ & expeditiones in calce, compotationes, cænæ, & non tantum commessationes faces, & omne genus ludi.* Solent sæpe principes ab initio imperare ob quandam bonam naturam: desinũt autẽ pessime, quia nemo illis contradicit.

c lib. 7

11 Sunt pueri principes nati bonis parentibus illis viuentib. bene instituti, vel saltem cum probis viris cura parentũ aliti & informati post mortem parentum, initio principatus boni principes. At dũ excusserunt iugum imperantium, & incipiũt aulicorũ improbitatib. & delitiis insuescere, pessimi euadũt. Sicut Ioas regis Ochoziæ regis Iuda filius, puer 7. annorum cum regnare cœpisset, princeps optimus fuit, & religioni Dei veri addictus, quandiu Ioiadas sacerdos qui eum admonebat vixit, at eo mortuo a pietate defecit, & occidit Zachariam prophetam filium Ioiadę, qui ei regnum conseruauerat [d].

d l. 4. Re. 12 & 2. Paral. c. 24.

12 Salo-

12 Salomon antea iuuenis & consilio aliorum & seniorum obtemperans, piissimus & Dei religionis obseruantissimus: vbi autem amoribus & voluptatibus inseruire cœpit, in vera pietate aberrauit permittendo mulieribus diis & idolis phana ædificare [a].

13 Sic Honoricus, Genserici regis Africæ filius, initio regni magna animi moderatione vsus & pietatem veræ fidei Christianorum sequutus, at quinquennio postea pristina comitate deposita, acrem se Catholicis hostem prodidit, corruptus ab aulicis qui sub patre Christianos insequuti essent [b].

14 Mortuo sapientissimo imperatore Marco, filius eius Commodus iuuenis antea diligenter institutus, ad imperium veniens probitatē retinebat quā a parente didicerat; at Perennius adolescentis ætate abutens, delitiis illum ganeisq; corrumpi sinebat, vt ipse cura omni laboribusque susceptis, totum imperium ad quod vsurpandū aspirabat, administraret: vnde perditissimus & crudelissimus euasit Cōmodus. Quid Bassiano qui & Heliogabalus dictus est post mortem Seueri patris contigerit, nemo ignorat corruptam fuisse imperatoris noui iuuentutem [d]. Sciunt cuncti & Alexandrum iuuenē cura & meditatione matris, & cautione, ne ab aulicis malis corrūperetur, in imperio cum probitate persistisse [e].

15 Inter eos vero principes qui mali ab initio, postea vero boni fuerunt, & cum populo sunt recōciliati: possunt annumerari illi qui vi ab initio regna vel tyrānides vsurparūt, & ab initio crudeli & barbaro more vel dominico imperarūt, quādiu de populo & magnatib. diffiderunt, postea vero vbi senserunt populū securū, & a seditionibus & commotionibus quiescentem, modestius & humanius seipsos gesserunt remittentes minas & terrorem, & beneuolentiam aucupantes, vnde ex tyrannis & facti sunt reges. Vt Herodes Ascalonita regnauit super Hebræum populum vno & triginta annis, postea & legitimo, postea sex [f]. Manasses rex, post multa commissa scelera, & post captiuitatem Babylonicam pœnitentiam egit, & ad meliora conuersus est [g]. Cecrops cum teter & efferatus ante fuisset, postea comiter & blande imperauit [h]. Megalopolitanus tyrannus Lydiades, ita in ipsa dominatione immutatus est, vt violenti iuris pertæsus, reddiderit postea ciuibus leges suas: & pro patria dehinc strenue dimicans magna cum gloria ceciderit [i]. Gelon, Hieron, & Pisistratus Hippocratis filius, inuaserunt quidem malis artibus principatū, verum postea principes fuerunt reipublicæ salutares & moderati [k]. Cenoualchius occidentalium Saxonum rex perditissimus & impiissimus ab initio regni, vnde regno pulsus tandem: tamen ad frugem reuocatus, regnum receptum optime administrauit [l]. Scribit & Hector Bohetius [m], Octauinum Britanniæ regem, ex iniquo principe optimum, pacisque studiosum factum esse. Fertur & Bretislaus 2. Boemorum princeps filius Vratislai, ingenii prius intractabilis, tandem factum mansuetissimum [n].

a reg. 3. c. 11.
b Caro. Sigo li 1. imperatorū occidē.
c Hero. li 1.
d Her. in 4.
e Hero. in 5 & 6.
f Philo Iud. de tempori
g D. Hiero. ad c. 1. Soph
h Plutarh. li. de sera numinis vind.
i Plut. eod. vbi supra.
k Plut. eo
l Pol. Virg. li 4.
m Hect. Bohet li. 6.
n Dubrauius li. 6.

16 Vt omnium rerum & satietas, sic etiam & voluptatum & crudelitatis, neque tempus variatione sua, eadē patitur esse in vno statu, neque hominum quoque voluntates perpetuo pertinaces sunt. Sicuti & Sylla ex illa crudelitate, tandem venit ad priuatam vitam, *vt & Diocletianus & plures alii.* Sed & respondit Antigonus rex cunctis mirantibus, quod iam senex blande & comiter regnaret: ante, inquit, opus habebam potentia, nunc gloria & beneuolētia. [a] Ita plures, qui in iuuentute crudeliter & pessime imperarunt, postea cum ætate mores in melius mutarunt, deferuescente iuuentutis ardore, & temeritate per experientiam temperata & emendata. Sicut refert Polydor. Virgilius. [b] Offam Merciorum regem in primo ætatis flore laborasse siti inexhausta diuitiarum, imperiique amplificandi, militaris disciplinæ studiosum, virtutis contra contemptorem: in ætate autem iam matura, cum morum probitate atque modestia, tum vitæ innocentia maxime floruisse. Dio Cassius tradit Titum Augusto comparandum in diuersa ætate: huncque si minus vixisset nunquam a Romanis dilectum fuisse: neque illum, si plus. Nam Augustus crudelior in principio propter hostes & seditiones: postea, longo tempore, multis in populum Romanum beneficiis claruit. At Titus humane imperans, periit in robore gloriæ, fortassis nō vacaturus culpa si diutius vixisset: quia fortuna maiori quam virtute vtebatur. Multum iuuat ad malos mores principum diuertendos vel emendandos, institutio, maxime in iuuentute, in qua animi adhuc a vitiis vacui, non secus ac nouellæ plantæ possunt ad virtutem & principalem artem instrui, magisque præstat recta institutio eorum quam nobilitas, vt docuit Lycurgus aliquando, producens in concionem Atheniensium duos canes eadem matre, & eodem patre natos, quorum vnum venationi assuefecerat, alterum in culina nutrierat, vnde producto lepore & olla, alter leporem ex institutione insequutus, alter in ollam & offas irruit.

Fertilis assiduo si non renouetur aratro,
Nil nisi cum spinis gramen habebit ager.

Vt contra sterilis, si diligenter colatur, fructus vberiores adferre solet. Feroces equi, arte periti hominis domantur & vtiles euadunt. Et cum institutio plebeios, virtuosos, timentes Deum, probos, moderatos, a vitiis alienos soleat reddere, dubitandum non est, quin & eadem, ipsa possit in nobilibus ad imperium natis, quia virtutibus naturalibus perspicuitateque ingenii excellant. Quare multum interest quibus doctoribus, pædagogis, moderatoribus & curatoribus filii principum committantur, eligique debent in disciplinis bonis periti, in militaribus quoque principi tradendis delecti, vt illi quæ ad virtutē & mores, isti quæ ad exercitia principibus requisita sunt doceant: super omnia vt vtrique sint probi & bonis moribus, boni exempli, pii, religiosi, timentes Deum, alieni ab adulatione: qui laudent siquid illi benefecerint, vt excitentur ad gloriam; vituperent autem

[a] *Plutarch. in apophtegma.*

[b] *Li. 4. hist.*

autem & reprehendant, si quid mali eos contigerit agere, vt pudore a similibus deterreantur: arceant corruptorum iuuenum, adulatorum, meretricum, impudicarum consortium, non patiantur vel ioco vel serio illos mentiri, vt ament perpetuo veritatem; exerceantur in iustitia reddenda etiam in ludicris.[a]

17 Boni & omni exceptione maiores principes illi sunt, quibus subditi felices fiunt, qui magis subditis consulunt quam sibi: qui vitam pro illis exponunt periculis & morti pro eorum salute: qui potius de illorum quam propria solliciti sunt vtilitate. Cuius præstantiæ exemplum in Mose duce præstantissimo, qui pro populo suo quem Deus ob peccatum Idololatriæ delere decreuerat, sic loquutus est: *Obsecro Domine, peccauit populus iste peccatum maximum, feceruntq; sibi Deos argenteos, aut dimitte eis hanc noxam: aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti.* b Plus fecit Dominus noster IESVS CHRISTVS rex regum, Dominus dominantiũ, qui mortuus sponte pro peccatis populi sui, & de quo prophetauit Caiphas Spiritu Dei impellente, cum esset põtifex, *Quod expediret vnum hominem mori pro populo, ne tota gens periret.* Bonus rex Dauid, qui cũ vidisset angelum Domini cædentem populum, *Ego sum*, inquit, *qui peccaui: isti oues sunt, quid fecerunt? vertatur obsecro manus tua contra me & domum patris mei.* c Ferunt & regem Atheniensium Codrum, cum ingenti hostium exercitu Attica regio debilitata, ferro ignique vastaretur, diffidentia humani auxilii ad oraculum Apollinis confugisse, perque legatos sciscitasse, quonam modo illud tam graue bellum discuti posset: & accepto responso, si ille hostili manu occidisset. Quod quidem non solum totis Athenis, sed etiam in castris percrebuit: eoque factum est vt ediceretur, ne quis Codri corpus vulneraret. At illum, postquam illud cognouit depositis insignibus imperii familiarem cultum induisse, ac pabulantium hostium globo sese obiecisse, vnumque falce ex his concussum in sedem suam compulisse, suoque interitu effecisse ne Athenæ occiderent. d Ad hoc compulit Codrum amor suorum, quos propria morte liberare non dubitauit: & hoc est vere fungi principis munere & pastoris officio, suam patriam, (talis est enim respublica principi) omnibus imo & vitæ propriæ prȩponere. Ex quo etiam duo Decii, pater & filius immortalem, & nullo tempore violatam consequuti sunt apud posteros laudem cum vterq; pro salute reipublicæ deuouisset.[e]

18 Celebre & illud quod M. Antonius imperator, cum exercitum ex Parthorum regione magno cum periculo reduceret, manus ad cœlum tendens dicitur precatus, vt si qua priores fortunæ suæ serenitates diuina inuidia maneret, in se vt eam verteret, reliquo exercitui incolumitatem tribueret & victoriam. f Ingenium præclarum eorum, qui cum nouerint se mortales & moriendum esse aliquando, serius aut ocyus, mortẽ sibi pro ciuib. & subditis gloriose, principe dignum censent. Sicut & Pelopidas Thebanus vxori, quȩ ipsum

a Vt apud Xenophõ. in Cyri instit.

b Exod. ca. 32. vers. 31. & 32.

c 2. Reg ca. 24

d Iustin. in 2 Valerius Max. lib. 5. ca 6.

e Vt de patre Liuius, in 8. & Zonaras de filio libr. 10. Zonara & Cicero in Catone & alii meminerũt.

f Plutarch. in Antonio.

ad bellum proficiscentem rogabat muliebriter, vt seipsum seruaret. *Alii*, inquit, *vt ipsum faciant monẽdi sunt. Nam princeps aut dux hortandus est potius, vt seruet ciues.*[a]

19 Non prætermittam Ioannis II. Lusitaniæ regis nobilissimum animum & principatu maiore dignum, qui cum audiuisset, volucrem esse quæ rostro pectus dilacerat, vt pullos serpentum morsibus exanimatos, sanguine suo profuso, reuocet in vitam: eiusdem volucris imaginem suis insignibus adiungendam curauit, vt ostenderet, se esse paratum pro suorum salute sanguinem suum profundere.[b] *Pellicanum* hanc auem dicunt.

20 Principis boni etiam est, non tantum custodire ab hostibus inuiolatam subditorum salutem, sed & vti subditis tanquam filiis, & eis benigne quædam indulgere, quæ etiam iuste vindicari possent, præferendo clemẽtiam seueritati: qui enim non debent propriæ vitæ ob subditos parcere, multo magis debẽt esse procliues ad remittendas sibi illatas ingratitudines, & cogitare se exspectare retributionem a Deo, cuius munus in principatu gerũt, multo maiorẽ quam ab hominib. Item quod populus insipiens regendus sibi commissus est, qui non sapientia, sed potius insipientia contra propria certant commoda, & miserendum illius potius quam propria iniuria vel contumelia sæuiendũ iuxta [c] Nisi forsan hęc iniuria in reip. conuerteretur detrimentum, & dignitatem, potius quam personam principis respiceret [d]. Aristidis nota mansuetudo, qui cum multa pro patria gessisset [e], & ex ea in auxilium per inuidiam missus esset, precatus est Deos suos, vt Atheniensibus quæcunque cuperent sic bene fausteque euenirent. Quin etiam cum Xerxes numerosa classe Græcos peteret, quamuis exsul, consilio primum deinde etiam auxilio Themistocli adfuit, & grande momentum ad celebrem illam victoriam Salaminiam attulit. Phocion Atheniensis Phoci filius non tãtum sæpe multamq; operam suam in bellis patriæ prestitit: sed cum ab ingrata patria morti adiudicatus, cicutam iã biberet, renuntiari iussit, ne ob patris mortem patriam odio haberet, sed ab omni vltione desisteret.[f]

21 Quam dissimilia sunt non dicam malorum principum exempla, sed prodigia, qui nihil gratius habuerunt quam populorum sibi commissorum interitum & oppressionem; & vt vel suæ tyrannidis caussam inde sibi firmare viderentur, vel contra propria membra, vel vt vindicarent se ipsos de his quos præsumebant aduersarios sibi futuros; vel vt crudelem animum præter modum, satiarẽt, nimium crudeliter sæuierunt, nihilque quam populi subuersionem procurarunt; imitati dæmones, quorum finis vnicus creaturas Dei, imo si possent ipsum Deum violare, insidiis subuertere & tollere: quorum isti pessimi principes ministri & instrumenta proculdubio ad interitum vel castigationem humani generis, feris immaniores grassantur. Quid peius voto C. Cæsaris Caligulæ, qui queri etiam solebat

a Plutarc. in Græcor. apopht.

b Osorius li. 2.

c l. vnic C. si quis imperat. maledi.

d Vt in c. 1. de maledic.

e Vt scribit Plutarc. in eius vita.

f Ælia. lib. 12. de var. histor.

lebat de conditione temporum suorum, quod nullis calamitatibus publicis insignirentur, atque ideo exercituum cædes, famem, pestilentiam, incendia, hiatum aliquem terræ optabat.[a] Aliud mõstrum Nero Claudius Cæsar, etiam solitus in communi sermone dicere, ἐμοῦ ζῶντος γαῖα μιχθήτω πυρί, *me viuente terra igni misceatur*: quod & effecit: nam incendit vrbem, cædes innumeras procurans, *vt scribit Suetonius*.[b] refert &[c] multa immania destinasse, initio tumultus Gallici successores percussoresque submittere exercitus & prouincias regentibus, quasi conspirantibus, idemque & vnum sentientibus: quicquid vbique exsulum, quicquid in vrbe hominum Gallicanorum esset, contrucidare illos, ne desciscentibus aggregarentur: hos vt conscios popularium suorum & fautores, Gallias exercitibus diripiendas permittere, senatum vniuersum veneno per conuiuia necare, vrbem incendere, feris in populum immissis quo difficilius defenderetur. Similis illa vox tyrannidis, desiderare populum vnam ceruicem habere, vt vno ictu adimi ei posset, vt optauit Caius Caligula. Valde dissimilis ab illa præclara & memorabili P. Scipionis Africani maioris sententia, malle se vnum ciuem seruare, quam mille hostes perdere.[d] Et quod dicit L. Lucullus imperator aduersus Mithridatem ad direptionem captæ vrbis incitantibus, se malle vnum militem Romanum ex hostium manibus eripere, quam vniuersas hostium fortunas sibi vendicare.[e]

a Sueton. in eius vita. cap. 32.

b In eius vita, ca. 36. & 37. & 38.

c Cap. 43.

d Sabell. lib. 5. cap. 2.

e Plutarch. in Lucullo.

De religione principis. CAP. II.

PER me reges regnant, inquit diuina Sapientia,[f] & principes recta decernunt. Ita fundamentum totius regni, religio est, metus, reuerentia, cultus Dei seruare eius mandata, obsequi voluntati eius. In lege regni a Deo latæ per Mosem.[g] *Postquam*, inquit, *rex sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiens exemplar a sacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum & custodire verba & ceremonias eius, quæ in lege præcepta sunt. Nec eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dextram, vel sinistram, vt longo tempore regnet, ipse, & filii eius super Israel.* Dauid a Deo electus, auspicatus est regnum suum a restitutione & reformatione cultus Domini. *Non debet*, inquit Ecphantes Philosophus, *qui aliis imperat, illum ignorare a quo ipse regitur.* Sic meminit Liuius,[h] *Romulum salutatum regem, primum instituisse sacra quadam Albano ritu, & alia Herculi, deinde politicos magistratus.* Annotatum est a Plinio,[i] *Numam Pompilium II. regem Romanorum, ferum populum religionis institutione & vtilibus legibus domuisse, suumque regnum ita formasse, vt pendente eius regno, nemo illi bellum mouerit.* Rex Persarum, præsentibus magis hostias quotidie immolabat mille boues, asinos, ceruos, cæsos ex instituto Cyri regis.[k] Philostra-

f Prouer 8.

g Deute. 17 vers. 18.

h In primo.

i Li. de viris illust. c. 2.

k Xenoph. lib. 8. Cyripediæ

tus,[a] nec poterat esse rex Persarum nisi qui ante disciplinam magorum scientiamque percepisset.[b]

2 Pietatis modus in duobus consistit,[c] in piorum dogmatũ certitudine,& bonis operibus:ita vt neque dogmata sine bonis operib. accepta sint Deo,neque absque piis dogmatibus opera perfecta suscipiat Deus. *Pietas*,inquit Speusippus,[d] *est iustitia erga Deum, affectio colens Deum, voluntaria veneratio Dei, recta honoris diuini scientia.* Explicat in Enchiridio Epicteti Arrius[e] *Pietatis erga Deum id maximum esse scito,vt de ipso bene sentias putesque eum & esse, beneq; ac recte gubernare. Tum vt ita te compares, parere ei,atque omnibus cedere quæ fiant, neque inuitum sequi quasi omnia ex optimo consilio efficiantur.* Consistit & alio modo significantius religio seu pietas,[f] in duobus,vt bene de Deo sentiamus:& rectum ei cultum exhibeamus.Nempe eum cognoscamus,& pure & pie veneremur. Princeps qui Deum cognoscit,sciet,vnum esse Deum essentiæ vnius in trinitate personarum,optimum,maximumq; sempiternum, summum, æternum,regnatorem vel gubernatorem omnium.[g] Quem nullus effugere nec mente nec facto potest:cui nihil secretum aut clausum est[h] iudex viuorum & mortuorum & vindex improborum etiam regum.siquidem vt ait Ouid.[i] -- *immensa est,finemq; potentia cæli Non habet,& quicquid superi voluere,peractum est.* Is est, inquit Cicero,[k] qui viget,qui sentit,qui meminit, qui regit & moderatur,& vt Horatius,[l] *Qui terram inertem, qui mare temperat Ventosum, & vrbes regnaq; tristia.* Hunc ignorare caussa subuersionis est bonæ administrationis.Imo,vt ait Silius,[m] *Prima scelerum caussa mortalibus ægris,Naturam nescire Deûm.* Cultus in seruãdis eius legibus consistit,& in ritu & ceremoniis receptis ab Ecclesia Catholica,sine scelere & macula viuere.[n]

3 Sapientia indiget princeps.Initium autem sapientiæ,timor Domini.[o] *Si timueritis Dominum.*inquit Deus per Samuelem populo, *& seruieritis ei,& audieritis vocem eius,& non exasperaueritis os Domini, eritis & vos & rex vester,sequẽtes Dominum Deum vestrum.si non audieritis & exasperaueritis sermones eius,erit manus Domini super vos,& super patres vestros &c.*[p] Et iterũ,[q] *Fili honora Dominũ & valebis.* Palã est omnib.quot eximias victorias reportarint de inimicis Dauid, Machabæi, quandiu spe & fiducia Dei & veræ religionis feruore solidati, hostes aggressi sunt, testis Gedeon, Barac, Samson, Iephthe, in libro Iudicũ, Goliç per Dauidẽ expugnatio,[r] Ionatas,q. difficile nõ esse Deo dixit vincere vel in paucis,& ea spe plures fudit,[s] & in summa, *Sancti per fidem vicerunt regna,operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones,obturarunt ora leonum, exstinxerunt impetum ignis,effugauerunt aciem gladii,conualuerunt de infirmitate,fortes facti sunt in bello,castra verterunt exterorum.*[t] Per excellentiam vim & potestatem singularem religionis veræ adeptæ, Cõstantinus dictus magnus,Licinium,Maxentium,& alios immanes docuit hostes,

a Lib. 1. de vita Apollonii Athenæus,lib 3.
b Vt ait Philo Iudæus li. de specialib. legib.& Cic. de diuinat.
c Vt scribit Cyrill.Hierosolymit catechesi.4.
d Li. de diffinitio. Plat.
e c.36,
f Hoc enim est pietatis exord. August.li.1. de libero arbit.
g Corne.Tacit li.5. hist.
h Senec. epist.84.
i 8,metamo.
k Cic. in somnio Scipio.
l Horati 3, odar
m Sillius in 4.
n Lactant. Firmia li.5. c 9
o Psal.110.
p Reg.1.ca. 12
q Prou. 7.
r 1.Reg.ca. 17
s 1.Reg, ca. 14.
t Ad Hebr. cap 11.

stes,& paganorum vires, templa & exsecrabilia sacrificia submouit. Theodosius, Iustinianus, aliique religiosi & catholici Cæsares, victores & felices habiti ex religione euaserunt. Et deinceps Carolus ille magnus Francorum imperator, innumeras nationes ad fidem zelo suæ religionis adduxit,& truces hostes Alemanos, Suenos, Saxones, Phrygas, Hunnos, Gothos, Langobardos, aliosque impietate paganismi infectos, superauit. Quem & sequuti posteri, nec alio titulo aut præstantiori opere quam Dei, cuius religionem vere, syncere, publice amplexi sunt, amarunt & excoluerunt, aduersus hostes præualuerunt.

4 Iulianus qui paucos post annos a religione Constantini degenerauit, tamen Viennæ agens, vt omnes nullo impedimento ad sui fauorem illiceret, adhærere se cultui Christiano fingebat, a quo occulte iampridem desciuerat, aruspicinæ auguribusq; vacans vt paganus.[a] Vinculum est maximũ in societate hominũ, religionis potissimum similis, cum enim eiusdem sunt religionis probatę, quę vna est,& populus qui eundem Deum reueretur & princeps, legem Dei sequentes aberrare non possunt a vera politia, vt Dauid dicebat, *Lucerna pedibus meis verbum tuum* [b] Deus remunerat suos cultores, quando vniuoce populus & reges conueniunt in eundem locum & ecclesiam, & vt loquar cum Dauide,[c] *In conueniendo populos in vnum & reges vt seruiant Domino.* & rursum,[d] *Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur* Excitantur & reges ad hoc munus religionis. [e] *Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terrã. Seruite Domino in omni timore,& exsultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, nequãdo irascatur Dominus & pereatis de via iusta* Atque de vera religione & Christo prædixit Deus, futurum ita per Esaiam. [f] *Et erunt reges nutritij tui,& regina nutritia tua, vultu in terra demisso adorabunt te,& puluerem pedum tuorum lingent.*

5 Sed & hoc innatum & insculptum naturali & rationali lege videtur in hominum mentibus, vt religioni multum tribuant, & auctoritati diuinæ,& quæ arbitrentur ei coniuncta eo vinculo, in maiori veneratione habeant. *Omnes*, inquit Cicero 5. in Verrem, *religione mouentur,& deos patrios quos a maioribus acceperunt colendos sibi diligenter,& retinendos arbitrantur.* Nec vlla res, [g] efficacius multitudinem regit quam superstitio. Neque ethnici hoc lumine naturali caruerunt, vtpote homines habentes impressam in anima Dei quoque imaginem. Quanquam enim aberrauerint in pluralitate deorum falsorum, tamen semper remansit de diuino numine reuerentia & eius metus Et proinde legislatores illustriores qui regio hoc munere in ferendis legibus vsi sunt, inuentionem legum in Deum, sed per diuersa nomina ac media retulerunt. Zoroastres Bactrianis Persisque leges tradens, in Horomasim: Trimegistus Ægyptiis, in Mercurium: Moyses Iudæus, rectius in patrem totius naturæ verum Deum. Minos Cretẽsibus, in Iouem: Charondas Carthaginiensibus,

a *Amm. Marcel. refert li.21.*

b *Psal. 118. vers.104.*

c *Psal 101.*

d *Psal.50.*

e *in Psal.2.*

f *Es.49. ver.*

g *vt ait Q. Curtius in 4.*

in Saturnum: Lycurgus Lacedæmoniis in Apollinem: Draco & Solon Atheniensibus in Mineruam: Numa Pompilius Romanis in Ægeriam Nympham: Mahometes Arabibus, in Gabrielem: Zamalxis, Scytis, in Vestam: Plato Magnesiis & Siculis, in Iouem. [a] Sacra pagina quoque indicat non esse potestatem principibus nisi a Deo, & resistentē potestati eorum, ordinationi eius resistere. [b] Vnde principes inuiolabiles atque sacrosancti habentur, vtque ea potestas manifestius a Deo pendere doceretur, apud quoque ethnicos, & cura cultus diuini exsequendi regibus tributa fuit.

6 Gesserunt alicubi principes, religionis etiam ethnicorum pontificatum. Atque regi Syriæ & Palestinæ erat nomen summi pontificis, ideo & propter pontificatum, qui eam regebant tempore Pompeij, Hyrcanus & Aristobulus dissidentes, vrbem seditionibus impleuerunt. [c] Voluit gerere pontificatum Antoninus dictus Heliogabalus, Heliogabali Dei. [d] Octauius Augustus pōtificatum maximum gessit mortuo Lepido. [e] Pontifex autem maximus, a Numa Pompilio sacris omnibus præfectus, qui ea, quæ ad deorum religionem pertinerent & cultum statueret & iudicaret. [f]

7 Fiebant & quædam publica sacra per reges Romanos, vnde & exactis regibus, ne etiam alicubi regum desiderium esset, regem sacrificulum crearunt. [g] Plutarch. [h] ait vocatum a Romanis ῥῆγα σακρόρουμ, Dionysius βασιλέα τῶν ἱερῶν. quemadmodum & erat sacrificium quod inter paganos a regina regis vxore fiebat in regia Iunoni, [i] vt & legitur Maacham matrem regis Asa, fuisse reginam sacrorum Priapi [k].

8 Ante aduentum Christi, fuerunt aliquando reges simul & sacerdotes in vero cultu Dei, vt Mathusalem rex Sale, & sacerdos altissimi. Fuit Samuel sacerdos & dux populi. Idque factum est typice, vt rex & verus sacerdos Dominus noster IESVS CHRISTVS significaretur venturus. Et Isidorus [m] qui refertur a Gratiano, [n] *Pontifex, inquit, est princeps sacerdotum quasi via sequentium ipse & summus sacerdos, ipse & pontifex maximus nuncupatur &c. antea autem qui reges erant & pontifices erant. Nam maiorum hac erat consuetudo, vt rex esset etiam sacerdos & pontifex, vnde & Romani imperatores, pontifices dicebantur.* Et voluit etiam satan qui simia est veritatis, & qui, quæ diuino cultui conueniunt vt ea confunderet, tyrannico spiritu vindicare contendit, suos seu ethnicos imperatores idololatras, ita sacerdotis titulo insigniri, nempe falsarum religionum. [o] Spartiatæ dua dignitates suis regibus tribuerunt: [p] Duo sacerdotia Iouis Lacedæmonij & Iouis cælestis, & ius belli in quamcumque regionem voluerint inferdiē, vt id nulli Spartiatarum prohibere fas esset, alioquin piaculari crimine teneretur. Et tempore pacis illis tributa, vt quoties aliqua publica euisceratio fieret, primi reges in cœna discumberent, & his primis distribui incipiat, vtrique eorum, duplum omnium quam ceteris conuiuis, & coria immolatorum pecorum, eorum

a refert Marsilius Ficinus in argumento ad Minoē Platonis.
b ad Rom. c. 13.
c Dion Cass. li. 37 histor.
d Hero. in 5.
e Suet. in eo. c. 31.
f vt scribit Liuius & Plutarch. in Numa. Dionys. Hali. & alij.
g Liuius in 2. Dion. in 5.
h in Probl.
i auctore Macrobio lib. 1. Saturn. c. 15.
k 3. Reg. 15. vers. 13.
l Genes. 4.
m li. 7 etym. c. 12
n in c. cleros 1. § Pontifex 21. distinct.
o vt scribit Nicolaus Papa ad Michaelem imperatorē in epi. incipiente propo sueramus.
p vt ait Hero. in 6.

eorum essent, & darentur singulis calendis mensis singula pecora vtrique e publico immolanda Apollini.

10 Reges Persarum Magorum sacris initiatos fuisse, notat Cicero,[a] & regi sacrificanti Magos adfuisse & adstitisse, Philostratus[b] tradit. Hi enim erant qui curabant apud Persas omnia publica & priuata sacra, neque vllum absque eorum interuentu rite sacrificium peragebatur, [c] eratque piaculum, vel aras adire, vel hostiam contrectare, antequam magus conceptis precationibus libamenta diffunderet præcursoria.[d] Erant apud Persas Magi qui sapientiæ studiis & rerum diuinarum notitia, præluxerunt, vt apud alias gentes Druidæ, Gymnosophistæ, Brachmanes. [f] Diogenes Laertius in prooemio operis. Et vt Suidas loquitur, μάγοι παρὰ πέρσαις οἱ φιλόσοφοι καὶ φιλόθεοι. Fueruntque a consiliis regum Persarum præcipui.[f] Sequutaque tanta auctoritas Magiæ in oriente, vt regibus regum imperaret. [g] Plurimumque ita magos apud reges valuisse & sacra pagina, & alij interpretes admonent. [h]

11 Vnguntur & consecranturChristiani quidam principes seculares. neque solum ecclesiastici, vt in veteri testamento, non solum vngebatur sacerdos, sed etiam rex, & propheta, sicut in lib. regum Deus iussit prophetæ Heliæ vngere in regem Azaelem super Syriam, Iehu filium Nansi super Israel. Eliseum autem filium Saphat & Elisæum in prophetam.[i] Vnctus in regem Saul[k] Dauid.[l] Non tamen eodem modo postea reges ac sacerdotes vncti sunt in ecclesia Christianorum, sed adhibita est distinctio, quæ etiã & cum mysterio differentiam potestatis secularis & spiritualis vnctorum, ostenderet. Differentiaque vnctionis habet differentem significationem potestatis concessæ. Vngitur in capite sacerdos, vngitur in humero princeps, quia imperium factum est super humerum eius & maior potestas spiritualis temporali, vt explicat Innocentius III. [m] Vnguntur *reges Francorum* Rhemis ab Archiepiscopo & patritio Rhemensi: aliqui tamen consecrati alibi & vncti sunt, vt D. Ludouicus sacratus Suessoni, alij autem alibi vt Aureliæ. *Rex Angliæ* vngebatur a primate Cantuariensi rem diuinam faciente. *Rex Pannoniæ*, ab Strigoniensi archipræsule corona aurea redimitur. *Rex Boemiæ*, ab archipræsule Moguntino. [n] *Orientalis Cæsar* olim ab archiepiscopo, seu patriarcha Constantinopolitano. *In coronatione* regis Hispaniæ, Episc. Toletanus officium celebrat. *In coronatione* regis Poloniæ, Archiepiscopus Guesnensis. *In coronatione* regis Daniæ, Archiepiscopus Vspaliæ. Olim in coronatione regis Americarum seu Britanniæ vulgo, Archiepiscopus Turonensis. *In coronatione* regis Nauarræ, Episcopus Pampelonensis. *Archiepiscopus* Moguntinus Germanum Augustum inungit Aquisgrani, Agrippinensium vero pontifex sacra agit, ab his dehinc & Treuirorum Archiepiscopo Cæsar imperatoriis insignibus exornatur. *Persarum reges* Pasagardas proficiscebantur, vbi a Persis sacerdotibus regio

a *1. de diuinat.*
b *Li. 1. de vita Apollonij*
c *Vt testatur Herod in 1.*
d *Ammian. Marce li. 23*
e *Strab in 5.*
f *Vt ait Diog. Sophista.*
g *Pli. li. 30. c. 1.*
h *D. Hier. in c. 2. Daniel. Socrates li. 7. histo. eccl. c. 8. Agath. in 2. Eustathius ad libros Diony. de situ orbis.*
i *3. reg. c. 19.*
k *1 reg. c. 9.*
l *1. regnum c. 10. & 16.*
m *in c. 1. §. vnde & in veteri de sacravnctio. li. 1. decre. t. 15.*
n *Bruchius li. de omnib. Germaniæ Archiepiscopatibus.*

a Plutarch. in Artaxerxe

b Herodiani in 1.

c Li. de diuination.

more intiarentur. [a] *Rem diuinam* prius fecit Commodus, antequam oraturus ad milites conuocatos, de initio sui principatus & imperij ageret. [b]

12 Vulgare quod tradit Cicero [c] vrbis Romanæ parentem non solum auspicato vrbem condidisse, sed etiam optimum fuisse augurem. Adhibuerunt & Athenienses omnibus publicis consiliis suos manteas. Et quod notabilius, cum sacris & religione ciuitatem præcipue contineri existimaret Romulus, metuens, ne, quando illorum vilesceret dignitas, aut iis neglectis populus profanus efficeretur, magnam curam eorum gessit, legem edidit, *Sacrorum omnium potestas sub regibus esto, sacra patres custodiunto.* Atque vt narrat Dionys. Halicarn. [d] Inter cetera, quæ regij esse muneris voluit, πρῶτον μὲν, inquit, ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν καὶ πάντα δι' ἐκείνου πράττεσθαι τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια, id est, *Primum sacra curare, atque sacrificia, per eumque geri quicquid ad placandum Deum pertineret.* Quanquam postea hanc curam & potestatem Numa a regibus in pontificem maximum quem instituit, transtulerit, eique ius summum in sacris præbuerit.

d In 2.

13 Iuramentum quod imperatores præstant summo pontifici in coronatione, in summa inter cetera continet, quod fidem & sedem Apostolicam defendent, quod nunquam cum Saraceno, pagano, schismatico, seu cum alio præfatæ ecclesiæ inimico vel rebelli catholicæ fidei seu manifeste suspecto, vel cum alio quolibet communionem catholicæ fidei non habente, vnionem quamlibet seu parentelam, aut confœderationem inibit. [e] Imperator olim orientis, postquam fuisset electus, postq; susceptam fidem Christianam ex consuetudine rogatus iurabat, & sæpe propria manu subscribebat, quod fidem ecclesiæ catholicæ sequeretur, œcumenicorumque conciliorum, nec concitaret tumultum in ecclesia Dei, eaque facta protestatione Patriarcha Constantinopolitanus, capiti eius præsente populo imponebat coronam, cingebat ei ensem, offerebet ei sceptrum, & digito aureum annulum imponebat.

e c. vnic. §. porro de iureiura. in Clementinis & in cle. 1 de iureiur.

14 In hac parte religionis, cura principis in eo versatur, vt cultũ diuinum conseruet, & emendet corruptum exẽplo vel Nabuchodonosoris regis ethnici qui edictum proposuit, [f] *Ne quis blasphemiam diceret contra Deum Israelem,* exemplo Mosis, qui multis victoriis excelluit contra infideles, eo quod Dei zelũ & causam promoueret & defenderet, quemadmodũ in libris regum Israel & Iuda, Dauid, Asa, Iosaphat, Ezechias, Iosias, & alij pluribus beneficiis & victoriis a Deo donati, quod cultum eius rectum habuerint, & corruptum emendauerint, reliquias idololatrarũ subuerterint, vt contra subuersi & extriti, qui eum reliquerunt, vt Salomon, Achas & alij. Ex cultu veræ religionis firmauit sibi & suis imperium Constantinus qui promeruit nomen magni, & Carolus eodem honore cognominatus magnus. Prostant in C. Iustinianeo imperatorum Christianorum leges per

f Daniel 3. s. vers 96.

perpulcræ, & vtiles reip sub titu.[a] Monebat Mæcenas[b] Octauianum, *Diuinum illud numen*, inquit, *omni modo, omni tempore, ipse cole iuxta leges patrias & alij vt colant effice. Eos vero qui in diuinis aliquid innouant, odio habe & coerce, non Deorum*, (vt loquitur, nos Dei) *causa, quos sane qui contemnit, nec aliud sane quicquam magni fecerit, sed quia noua quædam numina hi tales introducentes multos impellunt ad mutationem rerum. Vnde coniurationes, seditiones, conciliabula exsistunt, res profecto minime conducibiles principatui.* Iuuat Deus eos, qui magis inseruiunt, & pro pietate maiori maiora rependit beneficia. Quod & Aristoteles quoque[c] sentiens aiebat Deos promtiores in eos, qui maxime illos colunt, & ita promouere & conseruare eorum principatus satis apertum esse potest, vt etiam Cicero[d] audacter pronuntiauerit, Romanos, non calliditate aut robore, sed pietate ac religione omnes gentes nationesue superauisse. Hæc cura principe est digna quia optimum ab optimo defendi par est, & quia iure ille a Deo proximus habetur, per quem Dei maiestas vindicatur.[e] Et cum nihil sit in humanis rebus religione præstantius, eam summa vi oportet defendi.[f]

15 Hic principes considerare debent se esse in populo ministros Dei,[g] imo & custodes legi diuinæ adhibitos.[h] Vnde & participatione nominis dij dicti. Pastores non tantum corporum hominum & subditorum, sed etiam per consequentiam animarum pro quarum salute non minus quam corporum laborare debent, & auxilium ecclesiæ contra hæreticos & contemtores legis præbere,[i] Sic Dauid,[k] *Odi ecclesiam malignantium, & cum impijs non sedebo, lauabo inter innocentes manus meas, & circumdabo altare tuum Domine.* Societatis humanæ & principatus seu regiminis eius finis vltimus est, Deum colere, venerari, & mandata eius seruare, vt ipse honoretur, laudetur, & nos tandem eius benignitate, ad vitam æternam quæ in eius fruitione nobis proponitur perueniamus. Cauere & debent proinde principes, vtque omni studio faueant veræ religioni, ne patiantur conniuentia vel alio modo, Dei honorem per hæreses, blasphemias vel aliter conculcari, aut vllo modo lædi. Non enim possunt, duobus dominis seruire, Deo & dæmonibus. Sunt enim instituti a Deo, non a dæmone. Quare si in partes dæmonum & ministrorum eorum transfugiant, produnt suum institutorem & Dominum, & diu post modum superesse nequeunt. Neque licet claudicare in duas partes. nam si Baal putent Deum, eum sequi debent, si Deus est Deus, vt vere est, neque alius præter illum, non debent desertores eius fieri vt dicebat Elias populo.[l] In religione non datur medium, vel enim quis Christianus debet esse, vel si non est, est contrarius. *Qui non colligit mecum*, inquit Christus, *aspergit, qui non est mecũ, contra me est*,[m] Christus isque Deus, non admittit in veneratione & cultu suæ maiestatis socium aut æqualem. *Honorem meum*, inquit

[a] de summa trin. & fide Cathol. de sacros. eccle. de episc. & cler. de episco. aud. etia. de hereticis & Manichæis, & Samaritis, ne sanctum baptisma iteretur. Nemini licere signũ saluatoris humi, vel in silice vel in marmore, aut insculpere aut pingere. de Iudæis & Cælicolis, ne Christianum mancipium haret. vel Iud. vel Pagan. habeat, vel possideat, vel circumcidat. de Pagan. sacrif. & templis eorũ, de his qui ad ecclesiam confugiunt, vel ibi exclamant & ne quis ab eccl. extrahatur. & a ibi sparsim in C. & nouellis.

[b] Dio Cass. li. 52. histor.

[c] Rhetor. ad Alexan.

[d] Oratio de aruspicum responsis.

[e] Iustin li. 8.

[f] Lactan. li. 5 instit. c. 20.

[g] Vt ait Diuus Paulus ad [Rom. c. 13.]

[h] Deu. c. 17. [i] vt dixi in libris regnorum. [k] Psa. 26. [l] 3. Reg. c. 12. [m] Lucæ c. 11 v. 23. Deu. 6.

a Esaia c. 42 ver. 8.
b D. Mathei c. 4. ver. 10.
c 1 ad Tim. c. 1.
d prouer. 7.

Deus, *alteri non dabo.* [a] & scriptum, *Dominum Deum tuum adorabis & illi soli seruies.* [b] Et, *soli Deo omnis honor & gloria in secula seculorum.* [c] Integrum hominem Deus requirit in suo cultu non partem. *Diliges enim,* inquit, *Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex totis viribus tuis.* [d] Quod fieri non solet, imo est impossibile, dum quis diuersas religiones simul pati & fouere desiderat. Certissimum enim est, inde in neutram credere, qui leges contrarias admittit, & inde etiam facile labitur in Atheismum, quo nihil infelicius reipublicæ contingere posset. Nam sublata ex oculis Dei reuerentia & fide, omnia temere & impie confunduntur. Et societas hominum efficitur lerna malorum, & si qui sint tam scelesti, qui Deum non esse arbitrentur, nihil est quod non audeant, iam enim obscurata mente nullum Deum putantes, neque de vita æterna aut de pœnis inferorum, aut de immortalitate animæ credunt, sed brutali more viuunt, sæuiunt, & diuina & humana confundunt, omnem potestatem spernunt & legem. In quam sententiam facile perueniunt, qui nec legem diuinam veramque religionem tanquam exosam credunt. Neque opiniones aut hæreses quas falsas vident & contrarias, probant. Tunc enim eo perueniunt vt dicant, non est Deus. Tolle hoc vinculum religionis, [e] vita hominum stultitia, scelere, immanitate complebitur. Et proinde, [f] in omni republica πρῶτον ἡ περὶ θείων ἐπιμέλεια. Primum est curatio rerum diuinarum. Et Cyrus rex optime arbitrabatur, si omnes sibi familiares, & subditi, Dei metuentes essent minus eos, aut inter se aliquid illicitum patraturos, aut in ipsum. [g]

e vt ait Lactan. Firm. li. de ira Dei c. 8. & c. 8.
f vt dicebat Aristot. lib. 7. polit.
g Xenophon li. 8. de Cyri pædia.

16 Ceterum quemadmodum laudabile, vt diximus, est in principe, pium esse & Christianum, & de fide catholica, quæ vera est, recte & syncere sentire, sic quando excedit & deficit in impietatem & superstitionem, valde sibi & subditis est periculosum, imo valde damnosum. Sunt enim extrema illa vitiosa. Neque quod superstitionis est, ad religionem veram pertinet. Videntur siquidem hæc pugnantia Cornelio Tacito. [h] *Gens,* inquit *superstitioni obnoxia, religionibus aduersa.* Superstitiosi sunt semper pauidi, & inquieti, Deum tanquam tyrannum metuentes, quod & notauit Cicero [i] *Superstitione qui est imbutus, quietus,* inquit, *esse nunquam potest.* Solet Deus a religioso vereri, a superstitioso timeri. [k] Superstitio & aniles persuasiunculæ, vt ait Lucanus,

h li. 5. Ann.
i 1. de finib.
k vt refert ex Varrone Dion. Augustin. li. 6. de ciuitate Dei.
l Seneca epi. 124.

Faciunt animos humiles formidine diuum,
Depressosq; premunt ad terram.

Superstitio error insanus est, amandos timet, quos colit, violat. [l] Oportet principem quantũ oportet & sicut oportet, nempe tanquam principẽ religiosum esse, & cultui diuino ita inseruire, ne quæ sacerdotij sint vsurpet, aut voluerit videri velle vsurpare. Cura ministerij sacrorũ commissa est personis ecclesiasticis & ministerium eorum, vsus

vsus vero Christianis aliis omnibus, & defensio principibus, quæ confundi non debent. Nam vtrunque munus totum hominem & integram solicitudinem exigit nec sacra prophanis miscenda temere: ministeria diuina ecclesiasticarum personarum mitẽ hominem, abhorrentem a gladio, a fusione sanguinis a negotiis secularibus secretum desiderant: non resistentem contendentibus corpore sed ratione & lege. Princeps si hæc velit exsequi, iam videtur renuntiare armis & nobilitati temporali, vt habetur titulo de milite vasallo, qui militaria arma deposuit in libris feudorum. Et vt ait Nicephorus Gregoras, qui in vna Dei contemplatione mentem defigit, huic tali montes & speluncæ conueniunt. At qui vna cum virtute ciuiles etiam mores coniunxit, & notitiam sibi parauit rerum variarum, ille populum ad optima & saluberrima ducere idoneus est. Nam dum ipse præter vacationem suam, contemplationi seruire instituit, munus sibi commissum derelinquit, opprimuntur subditi, seditiosi insidiarum occasionem captant, principem contemnunt, quem armatum negotiis regni iuste & sedulo intentum metuerent & reuererentur. Exemplum celebre apud Herodian [a] qui dum superstitionibus addictus esset præter modum, iam in contemtum militũ venerat, & populi. Inde Mæsa captauit occasionem dandi ei collegam nepotem ipsius ex altera filia, nempe Alexandrum & ad gratiam sic ei locuta est, *Oportet iam ipsum sacerdotio religioniq; numini vacantem bacchari ac deorum celebrare orgia iussi. iendum autem ei alterũ qui res curaret humanas quiq; illi principatum vacuum ab omni molestia curaq; præstaret.* Ozias, cum iuuante Deo corroboratus esset in regno Iuda, & vicisset Philistæos, eleuatum est cor in interitum suum, & neglexit Dominum Deum suum, ingressusque templum Domini voluit vsurpare officium sacerdotum, & adolere incensum Domini, cũ ad illud ministerium consecrati fuissent sacerdotes filii Aarõ: statim aũt in visionem, orta est lepra in fronte eius & fuit leprosus vsque in diem mortis suæ. [b] Scribit Liuius [c] Tullum Hostilium ferocem & præstantem bello virum & regem, incidisse in morbũ, & ei cum corpore fractos fuisse spiritus feroces, vt qui nihil antea ratus fuisset minus regium quam sacris dare animum, repente omnibus magnis paruisque superstitionibus obnoxium degisse, religionibusque ẽt populum impleuisse, & ita a cura & solicitudine priori regni diligenti destitisse. Traditum autem ipsum regem voluentem commentarios Numæ, quum ibi quædam sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidisse: sed non rite initũ aut curatũ id sacrũ esse, nec solum nullam ei oblatam cœlestium speciẽ, sed indignationem Iouis solicitati praua religione, fulmine ipsum cum domo conflagrasse, cui consentire videtur Plin. [d] Valeri. Maxi. [e] & alii. Multis vero veriusq; est persuasum Hostilium humana fraude non regno prouidentem addictum suis vanis religionibus periisse: Ancique Martii qui ambiebat imperium & post eum illud obtinuit,

a Libro 5. in Antonino.

b 2. Paral. cap. 26. 4. Reg. cap. 5.

c in 1.

d Lib. 2 natur. histor. c. 53. & lib. 28. ca. 2.

e Lib. 9. c. 12

insidiis, qui inde aggrediēdi eum nactus est opportunam sibi occasionem, vt cum procelloso die rex sacra faceret, ille ingressus sit regiam, ibique Hostilio cum vxore & liberis interfecto, domum incēderit, vt narrat Dionysius Halicarnasseus a. Amisit religionem Anglia, dum reges eius quidam voluerunt sibi religionis omnimodā vsurpare potestatem, & dici caput ecclesiæ. & recte maluit Thomas Morus 7. Iulii 1535. Cancellarius Angliæ subire supplicium mortis, quam Palinodiam recantare, & subscribere edicto regio eius rei, idipsum & Iohannes Pischerus Rofensis episcopus fecit b.

a Li. 1.

b vt scribit P. M. Gasper Agrip. de morte Mori.

17 Insigne adhuc exemplum Alexandræ reginæ Iudæorum, quę & Salomæ, vxor vidua Aristobuli, & postea Alexandri Iannis crudelis vxor & vidua, cuius dominationi post mortem mariti se iunxit quædam Iudæorum factio, quæ Pharisęi dicebantur: quæ præter alios pietatem colere putarentur, & peritius leges interpretari, ob quā causam magis eos suspiciebat Alexandra, diuinæ legi superstitiose deseruiens. Illi autem paulatim fœminæ insinuati, quosque pro sua libidine submouendo, deponendo, itemque vinciendo, ac soluendo, iam procuratores habebātur, prorsus vt ipsi quidem regiis commodis fruerentur, expensas autem ac difficultates Alexandra perferret. Relegandi illi erant Phraisæi ad legem diuinā tractandam, & remouendi a reipublicæ administratione expressa, vel tacita, quæ magis nocebat, & illa peritis in republica tractanda, vti debuerat. Sed tanta erat superbia quam illis exprobrat Christus, Pharisæorum, vt in omnibus vellent priores esse, & omnia suo nutu & arbitrio mouere. Sic enim dementarunt per superstitionem illam reginam, & alios plures principes, vt nihil sine ipsorum cōsilio auderent: quod exemplo esset debet regibus, similes huiusmodi hypocritis in cōsilium & vlteriorem familiaritatem non admittendi. Pie autē & Christiane ipsi in lege Dei viuere debent, sine superstitione tamen hypocritarum: debent omnes ceremonias ecclesiæ catholicæ eiusque mandata ad vnguem seruare, & vt seruentur a subditis omni diligentia curare, eaque de causa pastores ecclesiasticos, episcopos, archiepiscopos, interpellare, vt sua curent officia ab ecclesia & summo pontifice imposita, debent secum optimum non ambitiosum aut curialem sacerdotem confessorem, & eleemosynarios habere, in officio illorum illis obtemperare vt Christianū hominem decet: sed ad alia eos peruenire quæ muneris sui non sunt, pati non debent, nisi in negotiis, ad quę adhibentur sint exercitati: quales sunt plures episcopi: & clerici in consilium principum merito propter probitatem & peritiam admissi. Interim ipsi principes non debent obliuisci quæ sui muneris sunt, magnanimatē, exsecutionem iustitiæ, aut gladii, in facinorosos & rebelles, proditores, & contemtores ministerium, adhibitis in consilium proceribus & viris præstantioribus peritis in transigendis negotiis regni; & si quæ sunt quę ad religionem pertineant, illa debent remittere tractanda & examināda, vel

c Vt isdē lib. refert Ioseph. li. de bello Iudaico.

da, vel summo pontifici, vel episcopis & ecclesiasticis personis. Satis enim oneris ipsi habent in exsequendo munere secularis principatus, vt de spiritualibus, ad quę vocati non sunt, se immiscere aut impedire non debeant.

18 Et hoc vnum extremum religionis est in excessu, quod vitare debet administrator reipublicæ secularis & in quo peccat, nempe superstitio, & temeritas in vsurpandis, quæ relinquere debet personis ecclesiasticis. Aliud autem extremum est circa impietatem & hæresin in defectu fidei. Dum ea quæ principi Christiano credenda firmiter sunt ad salutem necessaria, princeps vel non credit, vel credi a subditis, vt oportet & ecclesia iubet, non satagit. Impietas & hæresis, pro modulo quo regnum ingredientur, etiam fundamenta eius deiicere & corrodere incipiunt, potissimum in regnis quę Christiana & vera religione sunt firmata. Ioram, Ochozias, Athalia, fuerunt falsorum Deorum cultores, reges Israelitarum, verum Dei cultum publice non insectabantur, sinentes quemque suo modo viuere. Ioas post mortem Ioadæ pontificis, delinitus obsequiis principum Iuda, acquieuit eorum petitionibus, permisitque, vt derelinquerent templum Domini Dei patris sui, & seruirent lucis & sculptibilibus [a]. Sic mali origo creuit & multo magis sub Achaz, qui primus regum Iuda religionem eiurauit. In synagogam & templũ hæreses, cultumq; peregrinorum deorũ intulit, & clausit templum Domini [b]: atque ita ad iracundiam prouocauit Dominũ & infecit populum: suspendit iram & vltionem Ezechias & Iosias, filius eius, qui cultum Domini restituerunt. Post quorum mortem non continuit se Dominus quin funditus populum euerteret, & in captiuitatem Babylonicam adduci permitteret, punitis ducibus cum populo [c].

19 Gradibus per impietatem suam ad necem properauit Iulianus apostata a fide qui in principio iam eiurauerat clam fidem, vt magicis vacaret, & aliquandiu bonum se Christianum simulauit. dehinc cum discordiæ de religione ortæ fuissent, Antistites cum plebe discissa in palatium intromissos monebat, vt ciuilibus discordiis cõsopitis, quisque nullo vetante religioni suæ seruiret intrepidus [d]. deinde autem palam fidẽ negauit, & omnibus hostibus ecclesiæ fauit, vt hęreticis, Iudæis, paganis, vt referunt diuus Hieronym. [e] Augustinus [f]. sed breui tempore, sublatus enim est diuino iudicio, postquam annum vnum & sex menses imperasset, [g] cui tamen succedens in imperio Iouinianus omnino aduersarius fuit, & noluit insignia imperii suscipere, quin prius milites vno ore Christianos se profiterẽtur, negans se Christianum imperare non posse [h]. Sed non ideo DEI ira quieuit, quia & turpem pacem cum Persicis agitare coactus est ob res ab apostata Iuliano infeliciter & Deo sinistro, gestas.

20 Magnum est inter subditos & valde vtile aut damnosum, Principis exemplum, non aliter quam inter greges & armenta, pastoris & ductoris prudentia & insipientia, aut conseruare, aut perdere

a 2. Paralip. c. 24.
b 2. Paralip. c. 28. & 4. Reg. 16.
c vt docentur omnia c. 30. 2. paralip. vsq; ad f. & 4. Regum a c. 24 vsq. ad finẽ Libri.
d Ammiã. Li. 21. & 22
e ad Nepot.
f 2. li. cotra Petilianum c. 9.
g vt ait Pomponi. Laetus.
h Niceph. Callix. li. 10. c. 38. Rufinus li. 2. c. 1.

greges potest. Vtque sequitur armentum pastorem illi confidens sic vitam & iussa principis populus. Quare videmus hodie plurimos ad religionem principis sui, mutare, aut conseruare suam subditos. Et quamuis subditi non ideo a damnatione diuini iudicii immunes sint, quod veram Christi religionem & catholicam ex arbitrio principis sui corrumpant vel mutent, tamen principes grauioribus tormentis obnoxii erunt ante tribunal Christi, reddētes rationem principatus, cum exquirentur oues quę perierunt eorum malo exemplo de manu eorū: possunt quidem in hoc seculo aliquando differre pœnas, sed proculdubio nō effugient Dei censurā & iudiciū bis puniendi & duplici maiorique pœna pro suis admissis, & pro subditorū lapsu & erroribus quos inseminarunt, vel cum possent, non emendarunt.

21 Princeps qui segniter de religione est solicitus, vel omnino Atheus, vel suæ salutis immemor est, maximeq; in suspicionem venit, quod sine religione est, qui constanter vnam religionem non defendit aut sequitur, sequendamque inconcusse, non statuit. Qui putat posse contineri populum cum libertate permissa sequendi, quam voluerint religionem siue hęresim. Hoc enim potissimū accidit his, qui semel a vera fide & religione catholica lapsi sunt, & se sectis hæreticorum dicarūt, in quibus cum modice perstiterint, & falsum dogma cognouerint, erubescunt in viam redire; & aliquando, quia odio habuerunt fidem Catholicā & falsam norunt sectā, qua infecti fuerūt, neutram amplectuntur, & sunt sine fide & sine Deo, vt contigit Iuliano apostatæ. Et ita vt ille, liberam electionem cuiq; impiissime religionis concedunt, quod non facerent si crederent deum certa lege colendum non arbitraria corrupta voluntate Sic & Rhotaris Longobarthorum rex, in sectā Arrianorum prolapsus, in singulis suis ciuitatibus, Arrianum & catholicum episcopos haberi precepit, quod ei male & populo quoque successit[a]. Hanc libertatem viuendi cum diuersitate religionum Elias exprobauit regi Achab & populo eius[b], *Quousq; claudicatis in duas partes si Dominus est Deus sequimini eū: si autem Baal, sequimini eum &c.* Christus per Diuum Iohannem[c] iubet præposito seu Angelo Pergami scribi, *Habeo aduersus te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam Balaam qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel edere & fornicari*[d]: *ita & habes tu, tenentem doctrinam Nicolaitarum.* Dehinc[e] Præposito Laodiceæ, *Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus: vtinam frigidus esses aut calidus. Sed quia tepidus es, & nec frigidus nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo.*

22 Potuit hæc forsan numinis cōfusio inter ethnicos probari, inter quos nec certus Deꝰ, quāquā nec liceret in repub. alioquin bonis legib. tēperata in peregrinis religionib[f] vagari[g] & ab initio quidē potuit ethnicus princeps, ad vitandas seditiones ita pati: Vt Vtopius quidam, qui de suo nomine Vtopiam subegit insulam, cum incolas illius propter religionis quęstiones pene ad interitum vsque pugnasse co-

a vt narrāt Platina & Pau. Diac. L. 4. c. 15.
b Reg. 3 c. 18. ver. 21.
c Apocaly ps. c. 2 v. 14
d vt num. 24. & 25
e & c. 3. v 15. Apoca l
f vt a'ibi do cuimus
g Li. 5, deca du 3, & l. 10 de cadu 4. & ali

se cognouisset, sanxit vt cuique liceret sequi quam vellet religionem, & alios si posset adducere, benigne ad suam traducere non vi nec seditione: alioquin pœna exsilii imminente [a]. Verum nō ita dicendum de vera religione vnius & veri Dei, qui alterius non patitur consortium & qui mandauit: *Non habebis Deos alienos coram me.* Et qui gloriam nominis sui alteri non dat exemplo monarchæ, qui vnus in regno, cum quo plures non possunt imperare nisi ex eius potestate & arbitrio: nec duo soles possunt esse in mundo. Vltor suæ iniuriæ Deus, & vbi impii imperatores & reges se tutos esse putant ex varia hominū disciplina, & dum illos sibi conciliare applaudendo desiderant, ibi aduersariam Dei manum experiuntur interdū in hoc seculo, interdum in hoc & in alio: interdum in alio, prosperis quibusdam in hoc si quid forsan boni gesserint remunerati: scribit Aimon. [b] Mauritium imperatorem, a beato Gregorio sæpe admonitum, vt leges suas contra diuinæ legis præcepta, prolatas, corrigeret, & cum non fecisset, fuisse a Deo præmonitum, cum optione, vtrum in hoc, an in alio vellet seculo pœnas luere: & dum elegisset in hoc potius, iudicium in somnis accepisse. quod a Phoca cum suis liberis imperio quo abusus esset, & vita priuandus esset, quod & accidit.

a vt refert Thomas Morus, Li. 2 Vtopiæ.
Exod c. 20.
b Li. 4. de gest. Frā. c. 8

23 Cauere hic quoque debent qui zelo mouentur religionis propagandæ aut conseruandæ, ne decipiantur ab hypocrisi eorum, qui ambiunt principatus: siquidem plures fuerunt, qui hoc prætextu, liberos populos in seruitutem redegerunt [c], & eo colore incautos suo iugo subiecerunt, cum esset illa sola latens intentio, dominari, non Dei religionem vere timere. Et hoc modo decepti Thebani & Thessali a Philippo Macedonum rege, qui eum ducem elegerant vt sacrilegium contra Phocenses vindicaret. Victis enim Phocensibus, Philippus qui dictus erat vltor religionum, tandem aperuit reipsa quod meditatus erat: atque vrbes ipsas quarum antea dux fuerat, hostiliter occupauit, diruit, diripuit, coniuges & filios omnium sub corona vendidit, non deorum immortalium templis, inquit Iustinus [d], non diis penatibus, publicis, priuatisq; ad quos antea hospitaliter ingressus erat, parcens prorsus, vt non tam sacrilegii vltor exstitisse, quam sacrilegiorum licentiam conquisisse videretur.

c vt dixi li. de religion.
d Libro 8.

De honore & maiestate principum & regum. CAP. III.

NVLLVS est qui ambigat, sublimioribus potestatibus honorem deberi eximium, *Deum timete, regem,* inquit D. Petrus, *honorificate* [e]. In regibus, maiestas dicitur excellentia dignitatis & honoris, primum Deo attributa absolute & solummodo; dehinc & principibus q. in terra sūt Dei simulacra: cui⁹ maiestatis īpressio ēt inter fortunę varietates, principū īsidet psonis, veluti signaculū & character potestatis, quæ nulla est, nisi a Deo permittatur vel detur, ex quo vel pessimi quandoq; imo vt plerunq; timent mittere manum in principes vel potestatē publicā habentes. Sicuti legimus lictorem vel sa-

e 1 Petr c. 2. v. 13. 17. Paulus ad Roma. c. 13. capit. Omnis anima de cent.
f vt scribit Plutarch.

tellitem iuuenem armatum delegatum ad occidendum Marium consulem proscriptum apud Minturnenses in carcere decrepitum & inermem, nusquam ausum ferire veluti quadam occulta maiestate Marii percussum & prohibitum. [a] Narrat & Tranquillus, [b] cum victoria Vitellii nuntiaretur Vespasiano, subito in Vespasiani vultu apparuisse maiestatem antea inuisam. Atque Silius Italicus, loquẽs de Scipione Africano, narrat inter arma solam maiestatem ei insedisse præcipuam, qua veneratior habebatur, & magis timebatur.

a Teste Valer. Maxim. lib. 1. c. 10 in Mario. Apian. in 1 de bellis ciui. & Plutarc. in eius vita.

b Suet. Trãquil. in vita Vespasia. c. 7.

2 Quid autem sit illa maiestas, non potest facile exprimi proprietatẽ rei clare sensibus insinuando. Est enim quippiam latens, quod reddit præter naturam propriam mirabile quippiam: vnde veneratio singularis & honor nascitur, nec quale illud sit possunt ipsi admirantes notare aperte. Et Ouidius, [c] ex honoris & reuerentiæ coniugio, natã maiestatẽ voluit, dum ait, *deos quondã exemisse a terris maiestatẽ filios honoris & reuerentiæ, ideoq; homines maiestate priuatos auxilium gigantum inuocasse, vt illam de cœlo detraherent.* Certe Dei hæc virtus est, & radius a vera Dei maiestate inditus vt opinor, seu angel⁹ potestatis minister, vel aliud q̃ppiã efficax sed incognitũ.

c Fastor. 5.

3 Illa maiestas apparuit in Mose, quam ipse acceperat ex colloquio Domini, & videbatur eius facies cornuta, ita vt duræ ceruicis populus, non posset in eum intueri ob gloriam & maiestatem eius, nisi ipse velaret faciem, [d] cum etiam Deus distribuit de spiritu Moysis in septuaginta senes, quos ei dedit in adiutorium gubernationis populi, maiestas apparuit, & inter populũ isti tali maiestate agniti prophetæ & obseruati fuerũt. [e] Sic postquam vnctus fuit Saul in regem a Samuele immutauit illi cor aliud, & qui eum inuenerunt redeuntem ad patrem agnouerunt eam maiestatem & muneribus donarũt, imo & cuneus prophetiarum ad eum venit & in ipsum insiluit spiritus Domini, [f] Rursum c. 11. cum Ammonitæ obsiderent Iabes, maiestas illa effecit, quæ ex spiritu Domini facta est, vt nullus ausus fuerit ex populo contradicere, ne in bellum veniret. Sic, [g] illud singulari nota adiectum est, post vnctionem Dauid in regem, quod directus est spiritus Domini a die illa in Dauid, & deinceps, spiritusq; Domini recessit a Saule & exagitabat eum spiritus nequam a Domino. Quando etiam Salomon vnctus fuit rex, [h] statim Adoniæ factio a maiestate regia sola territa, dilapsa est, quæ iam iam Adoniam regnare volebat viuo Dauide patre. Deus enim, quia potestatẽ dat, quia non est potestas nisi a Domino, [i] sua auctoritate eandem conseruat, & reuereri vult, & ita fit vt vult. quemadmodum hominibus potestatem dando in animalia dixit, [k] *Terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terræ, & super omnes volucres cœli, &c.* tantam indidit Deus Mosi maiestatem, [l] vt rex Pharao Ægypti nunquam ausus sit in eum manum mittere, facientem prodigia virtute Dei, etiam vsque ad primogenitorum necem. Verbum Dei inuiolabiles facit suos legatos, sua maiestate non minus quam gentes suis caduceis.

d Exod. c. 34 vers. 29. & seq.

e Nu. c. 11.

f Reg. 1. c. 10

g 1. Reg. c. 16.

h 3. Reg. c. 1.

i Ad Rom. cap. 13.

k Genes 9.

l In Exod. c. 4. 5 6. & seq

ceis. Et dixit, *Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari.* [a] Et postquam spiritus Domini induit Gedeon, ante priuatum & addictum etiam a patre morti propter destructam aram Baal, omnes reueriti sunt eum, & iussu eius absque contradictione, arma sumserunt & sequuti sunt eum. [b]

4 Dignitas per se venerabilis, vnde maiestas, seu maior status. Auxerunt hanc dignitatem vel terrorem erga subditos, leges, & potestatis imperantium crudelis auctoritas, & ceremonię, quæ ad honorem principum vt essent augustiores additæ sunt. Quemadmodum apud Persas, vt venerabiliores reges essent, a vulgi conspectu se remouebant, & perraro copiam sui populo faciebant. [c] Hoc a Deioce primo rege tractum videtur notare Herodotus, [d] ne familiaritate & frequentia vilesceret regia maiestas.. Neque adire regem, vel alioqui sine eius iussu, & nisi per internuntium licebat, [e] idque & seruatum posterioribus imperatorib. tradit Ammianus Marcelli. [f] *Omnes serui regis, & cunctæ quæ sub ditione eius sunt prouinciæ norunt*, inquit Esther ad Mardochæum [g], *quod siue vir siue mulier, non vocatus, si interius atrium regis intrauerit, absque vlla cunctatione statim interficiatur: nisi forsan ad eum rex auream virgam intenderit pro signo clementiæ, atque ita possit viuere.* Erant etiam viæ non faciles ad adeũdos reges. nam vltra hostiarium palatii qui illis πυλωρὸς, [h] erant Chiliarchi admissarii ad regem externarum gentium homines. [i] Cubicularii, quos Plutarchus vocat κατευνάσας [k]. Diodorus Siculus vero vocat, [l] item Satellites, stipatores. hi & ὁμότιμοι ab honoris ęqualitate, appellati, vt apud Xenophontem [m] Cyroped. qui Regiæ foribus adstabant, consistebantque ex Cyri præcepto, purpurati torquatique.

5 Tanta erat & regia illa veneratio rursum, vt regiæ sellæ honorem deferrent: & ei insidere quam vocabant βασιλικὸν θρόνον, [n] capitale esset. [o]

6 Dominatio hæc Persica barbara prorsus habita; ideo eguit & grauioribus custodibus, & legibus asperioribus quibus conseruaretur. Tamen si inspiciamus rationem, cur tanta esset veneratio horũ regum, forsan non videbitur omnino barbara, quin & iusta ex caussa seruata. Dicebant enim Persæ, conuenire adorationem, vel tantum honorem regi, quod ipse esset imago Dei in terris: vt Artabanus respondit Themistocli detrectanti more Persico adorationem, cum esset Græcus. [p] Auxit & dignitatem regiam Salomon sapientia sua ordine disposito in priuatis & publicis singulis iudiciis, & ædificiis. [q] Mos est in Sicilia, Africæ potissimum in Ænearia insula, quam Isclam vocant incolæ, transeuntem regem quamuis hostem applausu tibiis, tubis, & huiusmodi gratulatione venerari: quod & fecerunt, Alphonso Hispaniarum regi, quamuis hosti. [r] Declarauit reipsa sępe Senatus sapientissimus Romanus, quantum deberetur huic nomini

a *Psal. 104*
b *Iud. vno. cap. 6. versi. 34. & seq.*
c *Xenophon. in Agesilai laudatione, Aristoteles lib. de mũdo.*
d *In 1.*
e *Herodo in in 1. & 3. de Silosonte.*
f *Lib. 14.*
g *Esther ca. 4. vers. 11.*
h *Apud Herod. in 3.*
i *Plutarc. in Themist. Ælian. lib. 1 histor cap. 21.*
k *In Libro περὶ ἡγεμ. ἀπαιδ. & in apo. ptheg.*
l *Libr. 15. κατευνασμένους.*
m *Lib. 1. & 2.*
n *Vt Diod. Sic. lib. 17.*
o *Q. Curtius li. 8 Frontinus libr 4. Stratagem. cap 6. Val. Maxim. lib. 5. cap. 1.*
p *Vt meminit Dionysi. 57 & Xiphilinus in Adriano. Plutarchus. in Themistocle*
q *3. Reg c. 9. & 10.*
r *Antonius Panormitanus de dictis & factis Alphonsi. lib 2. ca. 6.*

& potestati regis, etiam in personis eorum quos in custodia & captiuos Romani habuerunt bello superatos alioquin inimicos. Atque ideo Syphacem quondam opulentissimum Numidiæ regem, captiuum in custodia Tiburi mortuum, publico funere censuit sepeliendum, vt vitæ dono honorem sepulturæ adiiceret. [a] Consimiliq; clementia inquit, [b] in Perse vsus est. Nam cum Albæ, in qua custodiæ cā relegatus erat, decessisset, quæstorem misit, qui eum publico funere efferret: ne reliquias regias iacere inhonoratas pateretur. Hostibus illis & miseris, & fato functis, officia regibus erogata. At & erga viuos illud celebre narratur [c] a Liuio [d] & Plutarcho, L. Paullum cum Persem parui temporis momēto captiuum ex rege, ad se adduci audisset occurrisse ei Romani imperii decoratum ornamentis, conatumque ad genua procumbere dextra manu alleuasse, & Greco sermone ad spem exhortatum esse: introductum etiam in tabernaculū, lateri suo proximum in cōsilio sedere iussisse, nec honore mensæ indignum iudicasse. Cicero quoque. [e] *Semper*, inquit, *regium nomen in hac ciuitate sanctum fuit, sociorū vero regū & amicorū, sanctissimum.*

7 Lacedæmones, nemini surgendi honorē habebant, præterquam regi & Ephoro. Cum vero rex e vita discesserat, nihil per totum triduum videbatur, atque forum paleis conspergebatur. [f] Persæ qui circa portas regis versabantur, singulis diebus cœnaturi mēsam genio regis parabant [g]. Et cum sacrificabant non pro se solis priuatimque vota nuncupabant, sed cōmuniter vniuersis Persis bene precabantur, & in primis quidem regi. [h] Narrant, [i] consueuisse & Persas in honore habere filios regum: & etiam si qui ab eis defecerint, tamē illorum filiis restituere principatum. Et ecclesia Catholica ex institutione apostolorum, orat pro principibus tanquam a Deo missis; & populus Israel etiam admonitus est a propheta, orare pro Nabuchodonosore & filiis eius.

8 Post Calendas Ianuarias, Romæ die tertio pro salute principis vota suscipiebantur, [k] nuncupabantur vero a consulibus & reliquis magistratibus & sacerdotibus. [l] meminit & Plinius in panegyrico Traiani ita se fecisse. Fiebāt & ludi pro æternitate imperii, quos Nero voluit vocari maximos. [m] Iaciebant & quotannis stipem pro salute principis in lacum Curtii Romani. [n] Exegit & votum Caligula ab eo, qui pro salute sua gladiatoriam operam promiserat. [o] Erant & vota anniuersaria in die qua adeptus esset imperator imperium, vel in qua natus esset. [p] Apud Cornelium Tacitū crimini datum fuisse notatur [q], maiestatis, Trascæ, & inde accusatum, quod in principio anni solemne iusiurandum vitaret, nuncupationibusque votorum non adesset, quamuis quindecimuirali sacerdotio præditus.

9 Æthiopibus morem fuisse, inquit Diodo. Sicul. vt si quando rex aliqua corporis parte ex quauis caussa debilitaretur, domestici omnes sponte sua eandem partem debilitarent: turpe enim existimabant rege claudo, non omnes amicos claudos esse, cū veræ sit amicitiæ

[a] *Vt scribit Liuius li. 30. & Valerius Max. li. 5. 6. 1.*
[b] *Eod Vale. Maxim.*
[c] *A Valerio prædicto loco.*
[d] *Lib. 45.*
[e] *Orati. 32. pro Deotaro rege in fi.*
[f] *Heraclides in Lacedæmoniorum repub.*
[g] *Athe. li. 6. cap 6*
[h] *Vt scribit Herod. in 1.*
[i] *Idem li. 3.*
[k] *Caius in l. si caluitur, 233. § 1. de verbor. sign. l. vnica de obla. voto C. Dio. libr. 44. historiæ*
[l] *Vt scribit Plutarc. in Cicerone.*
[m] *Sueto. in Nerone c. 11*
[n] *Sueton. in Augu. c. 57*
[o] *Sueton. in Calig. ca. 27*
[p] *l 7. C. de feriis, Plin. li 10. epist. 9. 44 45. 60. 61. Tertull. in Apologetico.*
[q] *Lib. 16.*

stæ ex rebus aduersis amicorum dolere, lætari secundis.

10 Apud Iaponios Indos [a], duo sunt præfecti summa cum potestate: quorum alter honoribus, alter iudiciorũ & caussarum cognitioni præest. Honoris præfectus quem *Voonem* nominant, stirpis successione delectus, in deorum numero colitur. Hunc terram pede contingere, religio est: si tetigerit magistratu depellitur. Domesticis finibus nunquam egreditur, nec temere in conspectum se dat. Domi vel lectica vehitur, vel ligneis soccis vbique præaltis ambulat. In sella dum sedet, ex altera parte pugionem, ex altera arcum & sagittas habet. Exteriore tunica rubra, serico tenui vti velo, obducta: interiore autem nigra vtitur: pileum gerit in capite pendentibus vittis ad instar põtificalis tiaræ. Frons rubro candidoque colore depicta est, cibum ex fictilibus capit.

11 Certe non dubitarem asserere, Deum opt. maxi. nunquam date principatum, vel suæ potestatis vicariatum, quin eadem potestate non concedat vim robur & omnia quæ pro dignitate exercenda & conseruanda requiruntur, & tutelares & directores Angelos, ordinis digniores principatuũ & dominationum, cõcedit enim Deus, vel permittit potestatem. Vt aliquando imo sæpe, qui premũtur tyranni, vel regis potestate, ad euitandum maius malum maluerint illi fauere quam eum tollere. Cuius rei exemplum & ratio exstat apud Herodotum.[b] Scythæ enim, cum Darius illorum regionem inuasisset & omni commeatu destitueretur cupientes eum ad internecionem cædere; cum Ionum principibus, qui in Istro pontem custodiebant, colloquuti, persuadere illis conabantur, vt pontem soluerent, ne Dario fuga pateret: quod hac ratione & ipsi seruitutis iugum quo a Dario premebantur, excutere possent. De hac re consultantibus Ionibus Miltiadis quidem Atheniensium ducis, & Chersonensium, qui erant in Hellesponto tyranni, sententia erat, Scythis obtemperandum esse, & Ioniam seruitute liberandam. At Histiæi Milesii diuersa, quod dicerent, nunc quidem eos suæ quemque vrbis tyrannos esse, ob Darium: potentia vero Darii sublata, neque se Milesiis, neque alium quemquam vsque præesse posse: fore enim, vt singulæ ciuitates popularem statum quã tyrannicũ mallent. In quam sententiam & deinde omnes transierunt. Regib. Spartiatarũ honoris gratia tribuebantur duo sacerdotia, Iouis Lacedæmonii & Iouis cœlestis [c]. Legem habent Persæ quæ vna ex omnibus obseruantissime ab illis colebatur: [d] Cum rex in Persiam equitaret, omnes ei Persæ singuli pro suis facultatibus munera offerrent, vt qui agriculturæ dediti essent, & terræ colendæ operam nauarent, & qui sua manu laborarent opifices, neque nimis attrita & praua, neque nimis pretiosa & magnifica donarent, sed aut boues, aut oues: nonnulli etiã frumentum siue vinum. Exeunti autem ipsi & prætereequitanti, hæc a singulis apponerentur & munerum nomine vocabantur, qua appellatione etiam ipse recipiebat. Qui vero essent his pauperiores, lac

a Vt scribit Ioann. Metellus.

b In 4.

c Herodo. in 6

d Vt scribit Ælian lib. 1 variarum historia.

palmas, & caseum maturaque bellaria, & alias primitias de suis fructibus. Duo in summa arbitramur, quibus conseruari possit reipublicæ vel principatus status inter subditos, vel cum subditis: amor & maiestas. Sicuti enim res naturales conseruantur iisdem mediis, quibus fuerunt generatæ: sic respublica iisdem, quibus primum cœpit conseruari potest. Siquidem homines primum putantur sibi cōstituisse regem, & se subiecisse principatui & gubernationi alterius, vel motos affectione & beneuolentia, qua illos prosequebantur: aut impulsos bona opinione prestantiæ, dignitatisue illorum, quos sibi maxime vtiles esse & conuenire arbitrabantur, ob illorum virtute, amore ita retineri facile subditi possunt, & multo magis reuerentia & maiestatis opinione, quæ fortior etiam est ipso amore. Quia populus potius adducitur ad eligendum vel probandum principem, adque ei committendam rempublicam sui caussa & boni communis ratione, quam vt ipsi principi placere possit. Et proinde respublica Romanorum, aliorumque populorum, in tempore imminentis periculi, gubernacula & principatum concessit tantum selectis ex virtute & peritia viris idoneis, a quibus multa sperarent. Atque ideo sępe vrgentibus negotiis, eos quos antea reiecerant, sedulo ad se reuocarunt vt eorum opera indigni, ita Camillus ex exsule exolo creatus dictator, & Mar. Liuius, imperator, contra Asdrubalem. Opinio bene concepta vocauit ad principatum contra Macedones L. Paulum: Marium contra Cimbros: Pompeium contra Mithridatem. Hæc eadem detulit imperium Romanum Vespasiano, Traiano, Theodosio, regnum Macedonum Deioci: Galliarum, Pipino, Hugoni Capeto, aliaque aliis pluribus, electis per principatu. Fundamentum autem istius bonæ æstimationis principum, nascitur ex religione, iustitia, pietate, arte politica, militari virtute, vnde nascitur reuerentia & maiestas.

De superbia, nimia deiectione, & dignitate principali. CAP. IIII.

PRinceps omnibus rebus se accommodare debet, quoad dignitas & fides patitur. Aliorum enim caussa maxime præpositus est, neq; sibi sed aliis inuigilat præcipue: & in hoc eius dignitas, agere, quæ ei commissa sunt, quemadmodum oportet, & quando oportet. nec solitarius esse debet cum curam populi gerat, & sit veluti persona publice, omnibus subditis debitor sui muneris. Hæc dignitas in regibus qui non habent superiorem, maiestas; in aliis vero aliis nominibus appellatur, vel celsitudinis vel serenitatis & similibus. Ea conseruanda eiusque existimatio, quæ est dignitatis illęsæ status, legibus ac moribus comprobatus, qui ex delicto nostro auctoritate legum, aut minuitur, aut consumitur. [a] *Obseruandum est ius reddenti, vt in adeundo quidem facilem se præbeat, sed contemni nō patiatur. vnde mandatis adiicitur, ne præsides prouinciarum in vlteriorem familiaritatem prouinciales admittant. Nam ex conuersatione æquali*

[a] *Vt ait Callistratus, in l. cognitionū 5. §. 1. de extraordi. cognitio li. 50. P. tit. 13. & idem Callistrat. Iurisc. a ibi in l. obseruandum, 19. de offic. præsi. in P.*

æquali, *contemtio dignitatis nascitur.* Sic prætor tueri debet dignitatem quam sustinet. [a] Iubet Clemens 3. sum. pontifex, verba dicta in depressionem officij vel beneficij summi pontificatus, puniri, vt pœna vnius aliis terrorem incutiat, [b] quia nemo principi maledicere debet. [c] Quod si venia detur, hoc magis ad clementiam & priuilegium quam ad ius commune pertinet. [d] Interest quippe reipublicæ, vt ordinum dignitas seruetur & familiarum. [e] Quando cuique vero concessa iurisdictio non seruatur, ordo confunditur. [f] Conseruanda in principum dignitate, imago & auctoritas Dei, qui ordinationem hanc fecit, & qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit. [g] Dixit alibi Deus, *nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis, nolite malignari.* Hoc non est superbire, maiestatem Dei & potestatem auctoritatemque publicam concessam conseruare inuiolatam, imo est hoc sapere. Alioquin recte exprobratur quod homini obiicitur, qui lapsus a sua præstantia per peccatum est: *Homo cum in honore esset non intellexit, & comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.* [i] Athenienses Timagoram, inter officium salutationis Darium regem more gentis illius adulatum, capitali iudicio affecerunt vnius ciuis humilibus blanditiis, totius vrbis suæ decus Persicæ dominationi submissum, grauiter ferentes. [k] Obsequio mitigantur imperia, dicebat Alexander Magnus, in oratione contra coniuratorem Hermolaum. [l] vbi vero reuerentia excessit animis, & summa imis confundimus, vi opus est vt vim repellamus. Quædam vi tractanda etiam vt ceteris quies sit. [m] Auctoritas principis nata ex admiratione & metu, nempe opinio reuerens concepta in mente subditorum vel extraneorum de principe eiusque statu maiestas, ita imperij, salutis est tutela. [n] Vulgus & populus facile insolescit nisi aliquo legitimo metu cohibeatur, & assidua leuitas, contemtum inducit, quo nulla maior pestis in principatu, quemadmodũ nec in domestica gubernatione, potissimum in hoc seculo quo mores deprauati sunt & facile peiores efficiuntur, vt necessum sit admittere dictum Salustij, [o] *aut habendum, aut faciendum metum esse.* Illud potius segnities est in principe reprehensione digna quam clementia, pati hebescere aciem suæ auctoritatis. [p] Nimia clementia & delictorum impunitas, addit delinquendi illecebram, & fit noxia & inanis clementia, & contra salutaris seueritas, quæ suo tempore exercetur, sine qua ciuitas administrari potest. Ita auctoritas conseruabitur principis per legitimum modum pœnarum impositarum his, qui leges regias & salubres transgredi conabuntur. Si etiam id egerit princeps, vt summa totius vis seu belli, aut honoris a se dependere videatur, vt sit solus arbiter rerum iure ac nomine regio, aliis secundum leges suas viuere iussis recte seruabit auctoritatem. Tritque & communis custodia principatus secundum Aristotelem. [q] Neminem vnum magnum facere, non etiam proximos regios honores cuipiam concedi, nec valde magnos, aut eos diuturnos. Dice-

a in l. 1. de postulan. lib. 3. ti. 1.
b in ca. 1. de maledicis li. 5. decreta. ti 26.
c Exod. 22. Actor. c. 23. c. 2. paratus 23 q. 1.
d vt in l. 1. C. si quis imperat. maledix.
e Vlp. l. 1. §. sed etsi seruus, de ventre inspic. li. 25. P. ti. 4.
f cano peruenit ad nos 39. in fin. 11. q. 1.
g ad Rom. c. 13.
h Psa. 104. ver. 15.
i Psa. 48. ver. 13.
k vt ait Val. Maxi. li. 6. c. 3 post Plutarch in Artaxerxe.
l apud Q. Curtium lib. 8.
m Corne. Tacit. l. 1. ann.
n Q. Cur. li. 8.
o Salu. orat. 1 o Lep. 1.
p Cicer 1. in Catilin.
q Li. 5. polit. c. 11.

bat & Liuius, libertatis, seu Democratiæ, aut principatus, magnam custodiam esse, si magna imperia diuturna esse non sinas. [a] Non lõgiora & diuturniora, multos attollunt, & ad res innouandas impellunt. [b] Et semper periculosum priuati hominis nomen, supra principis attolli. [c] Quæ fuit quoque causa in Democratia, cur etiam præstantiores in republica, vel virtute conspectiores, vt Aristides, ostracismo vel exsilio ciuitatibus pellerentur, ne videlicet ea præstantiori opinione populum ad sibi parendum, inescarent, & mutarent ciuitatis statum. Oportet autem principem, qui ex ea parte, qua quis occupat maximam dignitatem, sibi metuit, illam minuere, sed non omnem omnino & vnico actu tollere. Id autem faciet, vel diuidendo dignitatem, vel collegas dando, vel ab ea dignitate in aliam suspectum transferendo. sic enim & euadet periculum clam, & auctoritatem suam retinebit. Potentia tamen opus habet, vt id facilius exsequatur, atque eam opibus, consilio, armis stabilire potest. Auctoritas in summa & maiestas in principe est veluti anima regni, quæ efficit vt tot mortalium millibus vnus seu anima præsideat nonnunquam senis & inualidi, [d] quia & vires imperij in consensu obedientiũ sunt. [e] Imo cuiuscunque generis sit status reip. fundamentum principale est obedientia subditorum erga præpositos: obedire autem dedignatur ei, quem quis contemnit, ei autem quem maiestate, aut aliqua virtute sibi præire, aut superiorem esse existimauerit, facile obtemperabit, quia sempiterna lege natura id nobis insculptum videtur, vt inferiores superioribus pareant, [f] & qui præstant aliis ingenio & iudicio aliis præesse merentur.

2 Dignitatem medium, inter superbiam & abiectionem, vel contemtum, ponimus, ad quæ extrema si peruenerint principes, abutuntur dignitate, hoc est, statu, in quo positi sunt, vt superbia si dedignentur subditos, qui ideo non possunt necessariis muneribus vti, si libere illos non possint adire, quod boni principes nunquam vt proprium principatus, negarunt subditis, vnde & laudem non exiguam consequuti sunt. veluti Traianus, de quo Plinius in panegyrico de eo, *Facilis, inquit, adiri, e proximo accipis vota hominum tuorum vt quisq; ille consultor est, etiam si meruerit, quod est rarum repulsum, ferat tamen visi numinis conscientiam.* Eam ob rem & laudat Pacatus Theodosium: Mamertinus, Iulianum: Nazarius, Constantinũ: rursum Ausonius in Panegyrico Gratianum. *Laudabile est, inquit, imperatorem interpellantibus faciles præbere aditus, nec de occupatione causari. Tunc confirmas adhuc cunctantes, etiam querimonijs explicatis, ne quid adhuc sileatur, interrogas.* Extat & Constantini lex, titulo de officio rectoris prouinciæ in Codice Theodosiano, qua vetat, *ne sit venale iudicis velum, ne ingressus redemti, ne infamia licitationibus secretarium, ne visio ipsa præsidis cum pretio.* Quæ omnia & congruũt multomagis principibus, quorum iudicia per illos vicarios & magistratus exercentur, & quibus idem mandatum. [h] Ægre ferunt valde subditi,

[a] *Liuius li. 4. vide Senec. li. 7. controuer. vit. in latrone.*
[b] *Dio Cass. li. 52. hist.*
[c] *vt veriss. me scripsit Corne. Taci. In vita agricolæ.*
[d] *Seneca 1. de Clement.*
[e] *Liuius in 3.*
[f] *Dion Hal. in princip.*
[h] *per l. obseruandum 19. de offic. præsid. P.*

subditi, dum principis sui tutoris, defensoris & pastoris, ædes & colloquia sibi inhibentur, vt sæpe ad defectionem inde transeant, vel ad odium eius implacabilem prouocentur. Memorat Athenæus,[a] *Euphratum fuisse notatum Perdicæ regis amicum, quia ita frigide regis amicitiam coordinauerit, vt conuiuio adesse nulli liceret, nisi philosophiam aut Geometriam prius sciuisset.* Quamobrem cum imperium cœpisset Philippus illum capiens, Parmenio, in Oreo iugulauit. Ab omnibus tributum subditis capit rex, omnibus æque princeps, nec pauperes contemnere, nec diuites detestari, aut præferre debet.

3 Solitaria vita principis, vel arguit incapacitatem regnandi eius, quod per se non nouerit respondere, & negotia subditorum prouidere, quod bonis ad voluptatem subditorum sine onere abutatur, vel arguit indignam pastore & principe superbiam. Vtrunq; autem indignum principatu, solet rebellandi dare occasionem subditis, & in alterius ditionem transeundi. Qui non colloquuntur per seipsos subditos conquerentes, falluntur sæpe per interpretes seu delegatos, nec intelligunt necessitatem vrgentem, nec ambitiosorum factiones, nec oppressionem a magnatibus inflictam subditis, nec vlla illos capit libido adhibendi remedia malis quæ ignorant. Sic subiecti ab obedientia: ipsi vero a regimine reuocantur, & alij interim tyrannidem aucupantur. Nihil est quod magis prouocet subditos in contemptum principis, quam si ipsi a principe eo quod oportet modo non honorentur, vt respondit Domitius orator ad Cæsarem. *cur,* inquit, *ego te habeam vt principem, cum tu me non habeas vt senatorem? Principis est virtus maxima, nosse suos.*[b] Ita & Diuus Hieronymus ad Nepotianum,[c] *Episcopi sacerdotes se esse nouerint non dominos, honorent clericos, vt clericos, vt & ipsis a clericis quasi episcopis honor deferatur.* Regulam constituunt iuris pontificij & ciuilis Nomothetæ, frustra petere debitum, si quod ipse debet non impendat, quam ad multa iuris capita referunt.[d]

4 Verum hic mores nationum in regibus & principibus honorãdis, non aspernabimur, sed eos vt antiquos & iã receptos & a populis subditis receptos & probatos, seruandos esse dicimus, nisi velimus turbare rempublicam quod omnimodo & summopere cauendum omni homini potissimum Christiano est, quando illi mores maxime legi diuinæ non aduersantur: & quamuis quibusdam innouatoribus videatur esse aliquid quod innouationem, aut vt ipsi sibi præsumunt, reformationem mereatur, fuerunt quippe nationes quædã barbaræ, quæ nisi seruili modo gubernentur, nõ possunt tuto admittere principatum, aut vitæ honestatem & probitatem, vt contra aliæ sunt natura veluti ciuiles, quæ tantum imperium paternum nõ dominicum exigant. Sicuti inter priuatos quoque sunt qui abutuntur familiaritate, & sunt qui eadem ad maiora præstanda obsequia illiciuntur, & proinde modi diuersi gubernandi diuersis congruunt.

a L. 12. c. 30.

b Martin. N. 8.

c Epist. 2. & in c. esto subiecti. 95 dist.

d Vt in c. si infideles. 28. q. 1. cap. non mœchaberis &c. si ducturi 32. q. 5. c. neg., 9 dist. c. placuit, 10. q. 1. c. de for. 22. q. 1. c. abbatibus, 18. q. 2. ti. de forma fidelitatis, in feudorum l. 1. Iulianus, §. offerri, de actio. T. & cum simul.

Nec Numidæ reges vituperandi sunt, inquit Valerius maximus,[a] *Qui more gentis suæ nulli mortalium osculum ferebant. quicquid enim in excelso fastigio positum est, humili & tuta consuetudine, quo sit venerabilius, vacuum esse conuenit.* In conditionibus quas cum Mithridate aduersus Romanos Sertorius iniuit misso in Asiam Mario prætore, vt suo & populi Romani nomine, eam prouinciam obtineret cauit, vt cum fascibus Marius Mithridatem præcederet, donec in ea prouincia Mithridates maneret, [b] idq; ad conseruandam dignitatem quā & Alexander magnus etiam puer conseruandam respondit. Dum enim, [c] inter eiusdem ætatis pueros constitutus, quidam percunctaretur, lubenterne certaturus esset in stadio, pedum enim prestabat pernicitate, atqui perlibenter, inquit, si certaturi secum reges essent.

5 Romani erga impudentes & inhonorantes magistratus, qui causam publicā sustinent, seueri fuerūt. Legitur enim de Seruilio Isaurico. Is enim cum sibi pedibus vrbem ingredienti quidam ei obuiam factus fuisset, nec equo quo vehebatur desiliisset, sed recta prætervectus esset, vbi eum forte in iudicio vadimonium habentem cognouit, rem eam iudicibus enarrauit. ij autem tanta indignatione correpti sunt, vt indicta causa hominem condemnarint. [d]

6 Nimia humilitas, vel neglectus suæ dignitatis, & principi & subditis & dignitati officit, & dum nimia seruatur humilitas, regendi frangitur auctoritas,[e] consiliumque adhibendum est Vlpiani, qui de auctoritate conseruanda publica erga aduocatos, præsidibus respondit,[f] *Circa aduocatos patientem proconsulem oportet, sed cum ingenio, ne contemtibilis videatur*, &c. Instituit D. Paulus episcopum Titum iuuenem, quomodo in prælatione modeste & fraterne se gerere debeat cum subditis. & adiicit. [g] *Nemo adolescentiam tuam contemnat: sed exemplo esto fidelium in verbo, in conuersatione, in caritate, in fide, in castitate.* De eodem admonet Titum:[h] *Hæc loquere, exhortare, argue cum imperio, nemo te contemnat.*

7 Artabano præfecto Xerxis regis Persarum, spem regnandi iniecit, quod Xerxes terror antea gentium, bello in Græcia infeliciter gesto, etiam suis contemtui esse cœpit, & ita deficiente quotidie regis maiestate, cum robustissimus septem regis filiis regiam vesperi ingressus, quæ amicitiæ iure semper ei patebat, regem trucidauit. [i]

8 Cœperat, iam contemni Cocceius Nerua imperium in senectute adeptus post Domitianum, is tamen prudentia instructus, quamuis morti proximus vt prospiceret Vlpium Traianum adoptauit, & cōsortem imperij Cæsaremque appellauit, homerico etiam versu ad imperium adhortatus, τίσειαν δαναοὶ ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεσσι. [k]

9 Audiamus & hac de re sententiam Iulij Cæsaris celeberrimi imperatoris ad milites tumultuantes quam refert[l] Dio Cassius. *Ego*, inquit, *sane, neq; alias rectum esse arbitror, vt qui principatum gerit subditis sit inferior, neque salutare quicquam agi posse censeo, vbi hi quibus iniunctum est vt dicto sint audientes, imperare ipsi velint. intelligitis*

a Li. 2. c. 6.
b vt ait Plutarch.
c inquit idē Plutarc. in Apophthegmatib.
d Dio Cassi. li. 45. histor.
e Vt ait D August sermone 3. de vita clericorum & in c. 4. quando necessitas 86, distinct.
f In l nec quicquam, § 9, circa aduocatos, de offi. proconsulis, li 1. P. 11. 16.
g In 1 epist. c 4 ver 12.
h Epist. cap ver. 15.
i Iust. in prin. lib. 3.
k vt scribit post Dionē Baptista Egnatius li. 1. Rom. principum in Nerua.
l Li. 41 hist.

tis enim quam probe sit futura ornata illa domus in qua natu minoribus ætate grandiores despectui sunt, aut ludus literarius, vbi discipuli magistros contēnunt. Quæ spes sanitatis ægrotis, si non per omnia medicis obtēperent? Quā tuta nauigatio, si nautæ gubernatoris iussu non pareāt? Ita natura duas necessarias res easq; salutares comparauit in humano genere, vt alij cum imperio essent, alij subijcerentur, nihilq; est quod absq; his si sit, vel minimo quidē spatio perdurare queat. Forsan recte quadrabit quod ait sapiens,[a] *Ne des alienis honorem tuum & annos tuos crudeli, ne forte impleantur extranei viribus tuis & labores tui sint in domo aliena.* Ecclesiastes, [b] hoc malum contemtius ipsius principis errori tribuit. *Est malum*, inquit, *quod vidi sub cœlo, quasi per errorem egrediens a facie principis. Positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum, vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos.* Refert Dionys. Halicar. [c] Clœlium creatum consulem cum T. Largio, excellentem quidem fuisse ciuilibus artibus, sed militari industria caruisse, & mitiorem quam dictatura requirebat, & lentum ad supplicia, non fuisse visum aptum ad dictaturam accipiendam.

10 Effecit auaritia vt Visbur rex Gothorum, fuerit in summum omnium adductus odium, & habitus etiam a filiis contemtui, adeo vt etiam a duce Domaldro natu maiore, vt ait Vpsalensis, cum tota familia combustus sit: nam prætextu inopiæ regiæ coronæ, nunc mutuo, nunc dono, nunc minis, omnia ciuium bona rapuit.[d]

11 Aristoteles tradit etiam, [e] duas esse causas propter quas maxime, contra tyrannos subditi consurgunt, odium scilicet & contemtum. Odium quidem exsistat oportet in tyrannos: ex contemtu autem plurimas esse euersiones: huius vero signum esse, quod plerique eorum qui dominationem adepti sunt eam, vsque ad extremum cōseruauerunt, sed qui ab illis susceperunt, confestim, vt ita dixerim, perierunt omnes. In voluptatibus enim viuentes efficiuntur facile contemnendi, ac multas præbent occasiones opprimendi sui. Particulam & odij debemus iram existimare, quæ interdum efficacior est quam odium, vehementiusque in ea homines insurgunt, quia perturbatio illa non vtitur ratione, maxime vero contingit, vt ita efferantur, qui contumelia fuerunt affecti, quia ira cum dolore fit. quare non facile ratione vtitur. Odium vero sine dolore.

12 Rursum Aristotel. [f] in indigentia nimia constitutos deiecto ait esse animo, vilesque exsistere, ex quo fit vt magistratum gerere nesciant, sed ad parendum seruiliter sint apti, quod & de principibus inopibus intelligi potest. Inuasit regnum Sardanapali Arsaces, quod eum contemnebat, postquam vidisset pensa trahentem & diuidentē inter fœminas. [g] Dionysium suum posteriorem Dion inuasit, quod eum contemnebat conspiciens ipsum semper ebrium, & ciues Syracusanos ita se habere. Amicorum etiam quidam insurgunt propter contemtum, ob fidem enim eis adhibitam spernunt, tanquam fa-

[a] prouerbiorum c. 5. v. 9.
[b] in ca. 10. ver. 3. & seq
[c] in 5. antiq. Roman
[d] vt scribit Ioan Magn. Li 7.
[e] Li. 5. polit. c. 10.
[f] Li. 4. polit c. 11.
[g] Iustin in 1.

cultatem habentes clam moliendi,& putantes se dominationem obtinere posse, quodammodo per contemtum inuadunt. Tanquam enim potentes & contemnentes periculum, propter suam potentiam faciliter insurgũt, vt duces quidam exercituum aduersus principes suos. Quemadmodum Cyrus contra Astyagem cuius & vitam & potentiam contemnebat, cernens & copias eius iam consenuisse, & ipsum in delitiis vitam agere. Et Senthes Thracius cum esset dux exercitus Amadoci. [a] Nihil aliud etiam est contemtus, quam vilis & abiecta opinio de rege & statu eius, sic si tollas e mente regis auctoritatem, tollis in te ei regnum, omnisque, [b] hic imperij contemtus in multas partes dissiliet, *subuersa iacebit, Pristina maiestas soliorum, & sceptra superba:* ita regni pestis, peior odio, quia oderint dum metuant, & metus frenum est ne audeant inimici, quod excutitur in contemtu. Oritur autem contemtus in principem, potissimum, si nimis remisse & indulgenter imperet. Sic enim vnicuique datur occasio faciendi quod velit, & sunt duo extrema mala in imperio, sed hoc peius est malum quidem, principem habere sub quo nihil liceat, peius vero, eum sub quo omnia omnib. [c] Rursum, si princeps non curet regimen, aut leuiter negotia publica tractet, contemtibilem se reddit, aut si magnos diuturnosque honores temere distribuat, quibus potius adhæreat populus, si liberos non habeat, aut amicos, si in libidinem pronus sit, si ebriosus, iocularis, nimium popularibus familiaris, stolidus, nimium iuuenis, aut senex, infirmus, debilis, valetudinarius, deformis, ridiculus, & interdum quod magis metuendum est principibus, si Dei iudicio contemtui sit expositus aliquo aduerso casu, quem fortunam dicebant Ethnici. fiunt enim apud homines contemtibiles, quos Deus despexerit. Interdum princeps contemnitur quia nimium credulus, simplex, omnibus temere fidit, cum tamen in discrimine leo, in consilio vulpes esse debeat, & cauere, & diffidere quibusdam.

[a] Arist. 5. polit. c. 10.
[b] vt ait Seneca li. 1. de clementia.
[c] Dio Cass. in Nerua.

De continentia Principum erga voluptates & exempla præclara eorum. CAP. V.

INter populares obseruantur facta, quæ maioris sunt ponderis, at in principe obseruantur singulæ actiones vel modicæ, vtpote quia in altiori loco constitutus, apparentior proculdubio est, & quia ex quotidianis negotiis eius aula frequentatur, & ob necessarias eius aditiones omnia fere adita subeuntur, vel ab amicis, vel ab inimicis, vel a ministris, qui cum multi sunt, sic & facile in vulgus interiora quæque effundunt. Atque minima aliorum errata, in illis maiora apparent, vt in solido speculo & bene terso, macula vel exigua cito manifestatur, & in pulcerrimo corpore næuus. Admonuit aliquãdo Pericles Atheniensium princeps Sophoclem, quem habuit collegam in prætura, cum publico officio vna districti essent, cum is puerum transeuntem impensioribus verbis laudasset, gubernantem rempu-

rempublicam non solum manum a pecuniæ lucro, sed etiam oculos a libidinoso aspectu, continentes habere debere. a

2 Contrario facto quo quidam intempesta & illegitima venere ad defectionem principatus subditos allexerunt, alii continentia a venere mulierum etiam hostium, hostes ipsos virtutis excellētia, principatui conciliarunt & adiunxerunt, cuius rei exemplum refertur de Scipionis virtute. a, b Quum enim vicesimum annum ageret, & recepisset inter captiuos ex Pœnis, eximiæ inter eos formæ virginem, ætatis adultæ, & iuuenis, & cœlebs, & victor, postquam comperit illustri loco inter Celtiberos natam, nobilissimoque gentis Indibili desponsam, accersitis parentibus & sponso, inuiolatam tradidit, aurum quoque quod pro redemtione puellæ allatum erat summę dotis adiecit. quo facto Celtiberorū animos Romanis applicuit. Narrat Alexandri magni continentiam Q. Curtius, c *de gestis Alexandri.* erga vxorem Darii & virgines regias, quas ita sancte habuit vt si ab eodem suo parente fuissent genitę, quod & beneuolentiam illarum, & regis in fuga exsistentis promeruit. d Et Cyrus Persarum rex Pantheam, omnium mulierum formosissimam, captiuam in conspectum suum adduci vetuit, ne amore illius corriperetur. d Quantum opprobrium principi est, videre eum veneri prohibitæ vacare, qui exemplo debet esse ceteris obseruationis mandatorum Dei, quorum vno prohibetur mœchia. Quid sordidius quam eum ad vile scortum maiestatem deiicere, cum possit honesto matrimonio cuipiam matronæ probæ coniūgi? Quid detestabilius, quam principem custodem & patrem subditorum, contraria actu suarum subditarum stupris, adulteriis, honorem pessundare & conterere. Si princeps bonus fieri velit, semper & legem Dei ante oculos habebit, antiquorū regū reuoluet historias, qui pro huiusmodi flagitia pulsi regno sunt, vel misere a subditis fuerunt obtruncati, de quib. alias forsan in hoc quoque volumine commodius agetur. Et proinde ne in eiusdē maleficii incidat vindictam, non solum in aula sua talia exempla videri patietur, sed etiam omnes occasiones, & reliqua cuncta quæ eo animum impellere possunt, præscindet: mimos, histriones, choreas, aliaque præludia luxuriæ præcauendo.

3 Reprehendit merito Plato e, & poetas & alios historiographos qui turpia de diis, vt de Ioue, amores impares, & alia de bellis inter se & de concordia & de voluptatibus tradiderunt, quia res mali exempli sint, nec dignæ principibus & subditis, suadetq; ideo has fabulas e republica pelli. Laudatur autem principum continentia sub persona Vlyssis ab Home. f qui nullo veneficio aut poculo, potuit a mente seu propria hominis figura dimoueri, a sortilega Circe, quæ eius socios veneficiis conuertit in feras, Porcos, Asinos, Grillos, & aliorum animalium species: q; & explicat Plutarchus in Gryllo. Referunt autem fabellæ intellectum, ad meretricia amorem, ex quo infatuantur homines vt veneficiis, & induunt mores brutorum,

a *Vt scribūt Plutarc. in eius vita, Cic. 1. officio. & Val. Ma. li. 4. c. 3.*

b *Liuio lib. 26. & Aulo Gellio lib. 6. c. 8. & Valo. Max. d. lib. 4. c. 3. ex. 1.*

c *Idipsum scribit Athenaus lib. 13. c. 27. Gellius li. 6. ca. 8.*

d *Xenoph. lib. 5. & 6. Cyripædia.*

e *Lib. 31. vel dialogo 2. de iusto.*

f *Odyss. 4.*

vel porcorum, vel asinorum, vel similium. Sicque vera historia fert, Circem fuisse astutissimam meretricem, a qua socii Vlyssis fuerunt decepti, & exuti ratione, quam strenue delusam spreuit Vlysses insigni rerum cognitione valens, vt fuse explicat Pallades in Epigrammate.[a] Consentit Horatius [b].

a Lib.1. Anthologic epigram.

b 1. Epist.

Sirenum voces & Circæ pocula nosti:
Quæ si cum sociis stultus cupidusque bibisset,
Sub domina meretrice fuisset turpis & excors,
Vixisset canis immundus, vel amica luto sus.

De mensa, cibis & conuiuiis Principum, parce factis. CAP. VI.

FRVGALITAS quemadmodum per se virtus est, effici non potest, quin ea per se inter omnes qui ratione vtuntur laudabilis, in principe, qui aliis exemplo & imitandus præpositus est, laudabilior & præstantior videatur, & eo maxime, quod is qui pluribus opibus præest, quique possit vti facile ministris voluptatum qui se ei vel inuito obtrudere vltro possunt, eam sponte consequatur. *Beatus*, inquit Ecclesiasticus [c], *diues qui inuentus est sine macula, & qui post aurũ non abiit, nec sperauit in pecunia & thesauris. Quis est hic & laudabimus eum: fecit enim mirabilia in vita sua. Qui probatus est in illo, & perfectus inuentus est, & erit illi gloria æterna, fecit enim mirabilia in vita sua. Qui potuit transgredi & non est transgressus, & facere mala, & non fecit. Ideo stabilita sunt bona illius in Domino, & eleemosynas illius enarrauit omnis Ecclesia sanctorum.* Ea frugalitas in moderata & sufficiente nec effluente aut materia, aut sumtu in ornamẽta, vel eius artificio cõsistit. Laudatur celeberrimus imperator exercitus Curius Dentatus, qui se exhibuit legatis Samnitum aurum illi munere deferentibus, cœnantem catillo ligneo, & raparum escis intentum, & contemto & repudiato auro sua frugalitate laudabilior euasit [d]. non n. factũ ratione suæ paupertatis sed rõe cõtinentiæ.

c c.31. & seqq.

d vt scribit Cic in Catõe Plutar in Apophtheg.

2 Et Q. Ælius Tubero cognomine Catus, cum Ætolorum gens, omnis vsus vasa argentea, magno põdere, & exquisita arte fabricata misisset per legatos, quia superiori tẽpore gratulãdi causa ad eũ profecti, retulerant, fictilia se in eius mensa vasa vidisse, monitos ne cõtinentiæ quasi paupertati succurrendum esse putarent, cum suis sarcinis abire iussit. [e]

e Plin. Lib. 33. c. 11. Valer Max Lib. 4. c. 3. exem. 7.

3 Dissimiles isti perditissimis & abominãdis principibus, qui vniuersam fisci substantiam in conuiuia & sumtus superfluos exhauriunt. Qualis fuit Nero qui nunquam bis eandem vestem induit, linteamen lotum nũquam attigit, vsus aurea omni tunica, & in calceamentis gemmis illisque insculptis, lectis solido argento factis, vasis quibus ventrem exonerabat aureis, quibus mingebat, onychinis & myrrhinis, in reliquis turpissimus, & pecunia deficiente ad eam compilandam crudelissimus [e]. Vt & Antoninus Heliogabalus dictus, qui ad imitationem Apitii profusissimas in conuiuia magis sum-

f ad Sue in eius vita.

sumtuosa quam vtilia fecit impensas solitus, comedere calcanea camelorum, cristas viuis gallinis ademtas, linguas pauonum & luscinarum, & similia magni pretii, semper conuiuiis assiduus[a]. Gulæ voluptas & inanis opinio victus in hoc erat digna castigatione qui luscinias etiam quæ delectare diutius hominem poterāt comedit & similia animalia vt gulæ satisfaceret. Hoc nō esset passus Augustus, cui cum fuisset delatum, Erothem siue Erotheum, Ægypti procuratorem, emisse coturnicem in pugna superantem omnes, ac prorsus inuictam, eamque assam deuorasse, iussit acciri hominem, & discussa causa, & confessum malo nauis affigi iussit, vita iudicans indignum, qui ob tantillam gulæ voluptatem, non pepercisset aui, quæ pugnando diu multisque potuisset esse voluptati[b].

4 Cui obiici posset frugalitas laudata Tyberii Cæsaris, qui vt parsimoniam publicam exemplo suo iuuaret, solemnibus etiam cœnis pridiana sæpe ac semesa obsonia apposuit, dimidiatumque aprū[c]. Laudata est parsimonia in cibo & potu Iulii Cæsaris, etiam ab eius inimicis[d]. Aelius Pertinax, tantæ parsimoniæ, vt imperator non aliter quā priuatus viueret, vt dimidias lactucas & carduos conuiuis apponerete. Didius etiam Iulianus, imperator, eius erat parsimonię, vt per triduum porcellum, per triduum leporem dimidiatum diuideret, si quis ei forsan misisset. Sæpe etiam nulla exsistente religione, oleribus leguminibusue contentus, sine carne cœnauerit[f]. Fuit quoque Tacitus imperator vitæ parcissimæ, ita vt sextarium vini tota die nunquam potauerit, sæpe intra heminam, conuiuium vero vnius gallinacei, ita vt sinciput adderet, & oua: pro omnibus oleribus affatim ministratis lactucis impatienter indulsit[g].

5 Et, si nimia horum parsimonia videatur, imitanda erit M. Antonini pii vita cuius victus talis fuit, vt esset opulentia sine reprehēsione: parsimonia sine sordibus, & mensa eius per proprios seruos, proprios aucupes, & piscatores & venatores instrueretur[h]. Certe reprehendendæ sunt mensæ, in quibus externa quæruntur magnis sumtibus alimenta, cum præsentis regionis sufficere possint: & cū sumtus ostentationis gratia fiunt, vbi sine his honeste & opipare conuiuari potest: dum corpora infarciūtur multis noxiis, cum paucis & sufficientibus & salubribus contenta esse possint. Neque abūdantia diuitiarum efficit, vt corpus diuitis cibis pluribus debeat suffocari. Et vt dicebat Alcmenes Telecri filius, decet eum qui multa possidet, pro ratione, non pro libidine viuere, significans perniciosas esse diuitias nisi adsit animus diuitiis superior, qui possit earum vsum, non ex copia sed ex necessitate moderari[i].

6 At non est vt arbitrantur aliqui, reprehendendū, si mensæ principis plura apponantur fercula, quibus sublatis refici debeāt principis officiarii, qui ab eo alendi sunt Quod certe videtur tolerandum si talia mensę proponantur, quæ non excedunt qualitatem eorum qui in secunda mensa sedere debent. non aliter. Sunt & quædam

a Ælius Lāprid. in eod. & Herodiā.

b Plutar. in Rom apoph

c Suet. in eius vita c 34

d Suet. in eius vita c. 53

e Iul. Capitolin. in eius vita.

f Ælі. Spartia. in Didio Iuliano.

g Flauius Vopiscus in in Tacito.

h Iu. Capito. in eius vita.

i Plu. in Laconicis.

principibus abundantiora & splendidiora conuiuia interdum præter morem solitum paranda, vel ad pompam necessariam, vel ad significandam legatis exteris vel principibus inuisentibus amicitiam vt liberius & abundantius excipiantur. honoris enim summi nomine habetur, mensa regia excipi, & cum regibus conuiuari [a]. Sed hæc non sunt ad exordinarium principis victum, de quo agitur trahenda: temporum enim & rerum occasio noua, multa permittit, quę in consuetudinem trahi non debẽt a principibus, qui metiri suas vires debent ex facultatibus & reditibus ordinariis.

7 Reprehendunt plures nationes aliquarum aliarum principes, qui ex more suæ regionis mensæ, & compotationibus diutius quam videatur bonum principibus, vacant. Existimo autem, illos si ita sit, posse, si sapiãt modum imponere & se ab hac reprehensione eximere. Et maxime cauere, quod etiã popularibus reprehensibile & mulctandum est, nempe inebriari. Nihil enim ebrio videtur miserabilius, nam [b], is, mortuus est animatus, ebrietas dæmon voluntarius, morbus venam non habens, ruina excusatione carens, commune generis nostri opprobrium, nec tantum in conuẽtibus inutilis ebrius, aut in priuatis aut publicis negotiis, sed etiam solo aspectu omnium grauissimus gubernator ebriosus, c, & quiuis cuicunq; rei præfectus, omnia subuertit. siue nauigium, siue currum, siue exercitum, siue quamcumque rem sibi commissam. Ebrietas malitiæ mater, virtutis inimica, fortem virum reddit ignauum, ex temperato, lascinum [d], iustitiam ignorat, prudentiam exstinguit, rationem supprimit. Nicephorus Callixtus [e], loquens de Maximino imperatore orientis & eius tyrannide, *Vino autem multo*, inquit, *deditus ad summam contumeliam, petulantiam, & crudelitatem quæ ex ebrietate proueniunt, nihil fecit reliqui.* Narrat Q. Curtius quantum nocuerit Alexãdro ebrietas, quotque fecerit homicidia, quorum valde in sobrietate pœnituit. Holopherni nisi se inebriasset muliercula Iudith caput non amputasset [f], nec obtruncatus fuisset Simon senex cum filiis, a Ptolomæo [g], aut Amnon ab Absalone [h]. *Alexander magnus*, inquit Plutarchus [i] *a magna potatione denegare erubuit Midio inuitanti, & coniicienti ipsum denuo in vinum, vnde periit.* Atque Hipparinus tyrannus Dionysii filius, ob temulentiam iugulatus fuit [k]. Non potuerunt etiam Massagetę e Cyro rege Persarum, quandiu sobrii fuerũt vinci, cum largius autem vinum biberũt, victi sunt [l] Et Macedones temulenti, cum ipso Alexandro magno, ex sententia vnius ebrię meretricis [m], Thaidis, Persepolim ad regiam Persarum incendendam cui armati pepercerant, ex conuiuio descenderunt.

8 Salomon, *Noli*, inquit, *regibus o Lamuel noli regib. dare vinũ, quia nullum secretum vbi regnat ebrietas* [n] Et dixit Dominus [o] ad Aaron principem sacerdotii. *Vinum & omne quod inebriare potest, non bibetis tu & filii tui, quando intrabitis tabernaculũ testimonii, ne moriamini, quia præceptum sempiternum est in generationes vestras.* Me-

a vt ait Q. Curt. Li. 8. & Cassio. L. 6. varia. c. 9

b vt ait D. Chrysost. to. 15 homi. 1. ad populum Antioch. n. & D. Basil. sermone de ebrietate

c vt ait Pla.

d ad Eph. 5.

e L. 7 ecc. histor. c. 21.

f Iudith. c. 8. & 13.

g 1. Mach. 16 c. xvi.

h 2. reg. c. 11 vers. 13.

i in præceptis salutar.

k Athenæus L. 1 x. c. 13.

l Herod. L. 1

m Q. Curt. Lib. 5.

n Prouer. c. 31 vers. 4.

o Leuit. c. 10. vers. 9.

morat Eusebius Pamphil a Carthaginensium legem, qua cautum, vt nullus militiæ tempore vinum bibat, nec in castris nec in ciuitate, nec concedendum vnquam magistratibus, tempore quo rem publicam gubernant, vino vti: fornicatio enim & vinum auferunt cor, b, & faciunt apostatare sapientes c. Vinum quidem modice sumtum ad sanitatem conducit iis qui sunt infirmiore stomacho d, & lætificare dicitur (nempe in sacrificio) Deum & homines e, & factum ad iucunditatem ab initio, & non in ebrietatem f, aut ad abusum, qualis ille maximus quo homines efficiuntur vtres vini, & nisi vomant, saturi non creduntur, compotationibus se mutuo adhuc irritamentis sitis, sale & aliis salitis ad bibendum amplius excitantes: imo vero & minis & vulneribus cogentes, vt ex tanto scelere se palmam reportare gaudeant, non minus quam si ciuitatem aut castrũ aliquod vi cepissent: idcirco certamina bacchanalia instituũt plerunque, a quibus a mensa ad neces sępius prosiliunt.

a Euseb Li. 12. de præpa pa euã. c. 17
b Ioel c. 1. ver. 5.
c eccl. c. 19 vers. 2
d 1 ad Tim. c. 5, ver. 23 & 31, ver 6.
e Iud. c 9
f Ps. 103. ṽ 15.
f prouer. 31. vers. 34.

9 Detestatur verbum Dei huiusmodi mores & consuetudinem, & per Esaiam g reprehendit. *Væ*, inquit, *qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum vsq; ad vesperam vt vino æstuetis.* & postea, *Væ qui potentes estis ad bibendum vinum & fortes admiscendã ebrietatem.* Et iterum h, *Verum hi quoque præ vino nescierunt, & præ ebrietate errauerunt: sacerdos & propheta nescientes præ ebrietate, absorpti sunt a vino, errauerunt in ebrietate; ignorarunt iudiciũ.* Et Salomon i. *Cui væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui fouea,? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? nonne his, qui commorantur in vino, & studẽt calicibus epotandis?*

g Esai. c. 5.
h idẽ 28 v. 7
i prouer. c 23 ver. 29

De adulatione & quantum noceat reipublicæ principibus. CAP. VII.

ASSENTARI, & placida loqui in cõsilio reipublicæ, perniciem maximam ei adferre docet Demosthenes k. Et Deus admonuit ea de re populum Iudæorum, qui spretis verbis Dei & consiliis, suæ prudentiæ innitebatur, & per Esaiam l dixit, *Scribe ei super buxũ & in libro exara diligenter, exara illud & erit in die nouissimo in testimonium in æternum. populus enim ad iracundiam prouocans est, & filii mendaces, filii nolentes audire legem Dei. Qui dicunt videntibus, nolite videre: & aspicientibus, nolite aspicere nobis ea quæ recta sunt: loquimini nobis placentia; videte nobis errores. Auferte a me viam, declinate a me semitam, cesset a facie nostra sanctus Israel. Propterea hæc dicit Dominus noster sanctus Israel pro eo quod reprobastis verbum hoc, & sperastis in calumnia & tumultu, & innixi estis super eo: propterea erit vobis iniquitas hæc sicut, interruptio cadens, & requisita in muro excelso, quoniam subito dum non speratur veniet contritio eius &c.*

k oratione 3. cõtra Philip
l c. 30, vers 8 & seq.

2 Dulce venenum, dulcis proditio, in principatu & republica adulatio, quam ideo in clericis sacrosancta concilia damnarunt, vt in

a 4 e 6.
b Relatum a Gratiano, in c. clericus qui adula tionib. 46. distinct.
c Ad capit. vnum orari um ad verbum adula ri, 25. dist.
d Ca. va qui dicitis. 11. q. 3.
e In Ironi- ia.
f Vt Plut. not. li de discretione adulatoris & amici.
g Lib. 9.

consilio Carthaginensi,[a] *Clericus qui adulationibus & proditionib. vacare deprehendetur, degradetur ab officio.*[b]

3 Atque gloss.[c] notat tribus modis adulari quem dici posse: vel attribuendo alicui bonum quod non habet: vel nimium extollendo bonum quod habet: & vtrumque istorum esset peccatum veniale, vel approbando malum quod habet, & istud esset mortale: *Va. n. qui dicitis bonum malum, & malum bonum.*[d] Adulationem esse non ingenue agere cum proceribus, dixit Suidas.[e]

4 Decipiuntur ea principes facile, [f] vt & alii qui se ipsos nimium diligunt, & proinde vera de se ob φιλαυτίαν non possunt a falsis discernere, & sibi facile complacent in his, quæ de se adulatorie dicuntur. Accedit quod obseruauit Dionysi. Halicarnas.[g] Facilius iudicio adulatoris decipi quod vitia, & affines quodammodo virtutes falso. Sic enim dicet adulator crudelem & violentum, magnanimum, & generosum, qui nihil ferre possit: prodigum, liberalem & magnificum, regium, & seruorum optimum remuneratorem: lubricũ & voluptuosum, virilem, iouialem, voracem subditorum & rapacem, dignum principatu, qui sciat bene imperare, & cogere obedire. Tacent ad hæc adulatores vitia eorum quibus adulantur, ita malos principes peiores reddunt, bonos corrumpunt: vt & Caligula ex bono principe qualis erat ab initio, per adulatores redditus est monstrum.[h] Tantumue adulationibus intumuit, vt Deum se haberi, & suas in templis imagines apponi voluerit, quod & factum, demto templo Iudæorum qui ei restiterunt[i] Sicut enim qui fascino vtuntur laudando necant arbores, sata, pueros: ita adulator laudando prodit. Plato [k] appellat adulatorem bestiam omni humano generi pestilentem, & similẽ adfirmat impuro dæmoni, incautos animos subnoxiæ voluptatis esca, continue corporis sordibus inquinanti: & in Menexemo seu Epitaphio, notat, adulatorem præstigiatoribus veneficiisque tam priuatum quam publicum persimilem, fure & homicida deteriorem & iniquiorem, qui non pecunias, non ipsam corporis vitam duntaxat auferat, imo tanquam sacrilegus, rem sacram iudicum nempe rationis sub boni specie subripiat & subducat. Peiorem & crudeliorem ipsa Circe, quanto grauius inferat detrimẽtum. Illa enim suis poculis, exteriora hominis fertur in bestias trãsformasse, hic vero lenociniis suis interiora transformat: proinde & Socrates deridet oratores tanquam adulatores publicos, quod gratiam popularem omnibus machinamentis aucupentur, laudentq; alios supra modum, quo ipsi laudentur, remque adeo leuem graui quodam studio & diuturna præmeditatione pertractent. Notabile, quod ibi oratores in repub. & noxios & adulatores dicat.[l] Numerãtur inter adulatores & parasitos Dionysii tyranni Syracusani, Æschin. Socraticus], Nestor vt Parasitus regis, Aristides Parasitus Archmodii, Et apud Athenæũ, [m] notantur hoc vitio qui populi gratiam venabantur. Athenis per id tempus quo fuit bellum Chremonidũ. adulantes

h Vt scribit Suet. in Caligula c. 22. & 51.
i Vt est apud Iosephum. li. 18. antiqui. ca. 15.
k In Phædro.
l Vt apud Lucianũ in Parasito.
m Lib. 6. c. 6.

adulantes Atheniensibus, omnia quidem alia Græcis communia esse dicentes, at solos Athenienses inter homines viam, quæ ad cœlum perduceret, inuenisse. Sed & ipsos Athenienses ciues fuisse maximos adulatores idem scribit pernitiosos, vt & Theopompus dixit Athenas, adulatoribus, nautis, grassatoribus, falsis testibus, sycophantis, falsis apparitoribus, aliisque malis plenas. Athenæus autē, *Hos*, inquit, *Athenienses arbitror quasi inundationem, vel aliud quidpiam graue a Deo perpessos, omnem prædictam adulationem in vrbem induxisse, de qua optime quidem ait Diogenes, multo magis ad coruos ire præstaret, quam ad adulatores, qui vel optimos etiam viuos quosq; ex hominibus deuorant. Et nonnulli adulatores, vt ait Anaxilas, veluti tineæ diuitibus adhærent: nam simplices mores inuadentes iisq; insidentes vescuntur, donec veluti frumentum vacuum reliquerint.* Sic etiam Spadonum & aulicorum adulatorum osor vehemens Constantinus Magnus, tineas soricesque palatii eos appellabat. [a] Hincque malum reip. vt principibus adulatores, qui non reiiciuntur tanquam hirudines exsugant facultates & pecunias principatus, quæ impendi deberent rebus & negotiis arduis & necessariis, vt sæpe contingat ob penuriam pecuniæ in huiusmodi proteos & moriones impensæ, vtilia negotia intermitti, & noua onera, tributa, & superindicta populo imponi, vt alii conducantur ad munera publica necessaria obeunda, quibus omnino huiusmodi muscæ & tineæ sunt inutiles, & qui post exhaustum principis ærarium subtilius se ex aula expediunt, quandiu nihil se aucupaturos sperant, atq; vt pediculi exanima corpora deserunt, nempe defecta sanguine quo alebantur: sic adulatores rebus prosperis ac feracibus adsunt: aridas & steriles non attingunt, & diffugiunt, cadis cum fece siccatis amici, vt ait Horatius. Et Petronius arbiter ad illos. [b]

Cum fortuna manet, vultum seruatis amici:
Cum cecidit, turpi vertitis ora fuga.

Et illud quod de amicitia parasitorum dictum a Suida in ζεῖ recte conuenit, amicitia ollæ: ζεῖ χύτρα, ζῇ φιλία. *feruet olla, viuit amicitia.* Quod explicat Martial. li 2 epigr.

Hunc quem vina tibi, quem mensa parauit amicum
Esse putas fidæ pectus amicitiæ?
Vinum amat & cyathos, & summa, & ostrea, non te.
Sublato vino, nullus amicus erit.

Quam periculosum autem hoc sit principi, putare multos se beneficiis conciliasse amicos, & in necessitate nullum ex illis inuenire, & destitui ab iis, sciunt qui se negotiis inuolui, & a paucis iuuari experti sunt. Quare principes tales debent sibi coniūgere & beneficiis obstringere, omissis adulatoribus & pulsis, qui possint tempore necessitatis fidam sibi exhibere operam.

6 Fuit tyrannorum etiam proprium, alere huiusmodi adulatores, per quos intelligerent, quid diceretur aut ageretur in regno, aut

[a] *Vt scribit Eutropius li. 10. in Constantino.*

[b] *In fragmentis.*

ditione principatus: isti enim omnibus applaudentes & se tanquã curiales omni cœtui omnibusque mensis intrudentes, expiscabantur ab illis, qui non cauebant: quid, de principe aliisq; reipublicæ negotiis sentirent. Atque his vt gratiores principibus essent tyrannis & subditorum bonis inhiantibus, plura, nec dicta, nec facta addebãt, confingentes mala, & bona silentes: delatores pernitiosissimi, & omnibus rebus publicis, pacique & concordię illarum & priuatorum noxii summopere, concitantes principes ex leui caussa in subditos, & subditos in rebellionem armantes. Scribit Athenæus, [a] *omnes qui fuerunt in Cypro tyrannos, adulatorum genus vtile esse existimasse.* Est enim res prorsus illis regia, quorum, veluti Areopagitarum, nullus, vel multitudinem, vel aspectum vidit, præter eos qui sunt illustres. Cum bifariam diuisi sint ex genere illi adulatores, q̃ sunt in Salaminem, vnde & alii sunt adulatores in Cypro. Isti quidem Gergini: illi vero Promalanges, nominabantur: ex his Gergini, cum his qui versabantur in ciuitate misti, in officinis plateisque explorabant, quasi speculatorum prouinciam habentes, quicquid audierant ad eos diebus singulis deferebant qui reges dicebantur. Promalanges vero cõtra, illa quæ nuntiata fuerant a Gerginis perquirebant, siquid inquã dignum quæstione videretur: cum essent quidam horum exploratores. Sic erat artificiosum ad persuadendumque appositum erga omnes eorum colloquium, vt, sicut ipsi testabantur, ab illis primum in externa loca eximiorum adulatorum semina effluxisse viderentur. Sub Tiberio Augusto, adulatores muneribus & honoribus tantum affecti, alii non. [b] Et Constantius 2. Siluano, qui occupauerat in Galliis imperium, occiso, vt iam cœlo contiguus, casibusque imperaturus humanis magniloquentia fastuque sufflabatur, inquit Ammiã. Marcellin. [c] adulatorũ quos augebat ipse, spernẽdo proiiciendoq; id genus parũ callentes. Sicut Crœsum legimus ideo Solonem regno suo expulisse præcipitẽ, q̃a blandiri nesciebat: & Dionysi intẽtare poetæ Philoxeno mortem, cum eum recitantẽ proprios versus absurdos & incõcinnos, laudantib. cunctis, solus audiret immobilis.

7 Infidum genus adulatorum esse principibus, multis potest ostendi rationibus: tum quia bonitate, vel potius stultitia, seu patientia eorum abutantur, vnde ex nimia familiaritate, vt id genus est impudentissimum & audacissimum, ad coniurationes, vel proditiones facile labuntur. Et vt ait Alexis in mentiente, *Adulator, est flores breui flos tempore, Cano parasito nullus est qui gaudeat.* Nullus enim adulator perstat in amicitia. tempus enim falsam simulationem patefacit, ac retegit. Hippias Erythræus [d], quemadmodum Cnopi imperium ab illius adulatoribus fuit solutum declarans, hæc etiam narrat: Cum sciscitaretur Cnopus oraculum de sua salute, responsum accepit, *vt Mercurio doloso sacrificaret*: atque postea cum Delphos rediret, in mare proiectum ab Ortyge Iro, & Echaro adulatoribus, qui soluere volebant regnum, & introducere oligarchiam, quam

[a] *Lib. 6. c. 6*

[b] *Vt ait Suidas in Athenodoro.*

[c] *Lib. 15.*

[d] *Lib. 2. historiarum patriæ apud Athen.*

quam aliquandiu tenuerunt: donec Hippotes Cnopi frater, Erythras cum copiis accedēs ac per festum Erythręis adiuuantibus tyrannos inuasit, multisque flagris cæsis, Ortygem fugientem vulnerauit, & qui cum eo erant occidit, vxores præterea eorum, filiosque cum flagris cædisset, patriam in pristinam libertatem restituit.

8 Sed maxime debet cautiores reddere principes, qui & exemplo aliis esse, & sibi consulere decreuerunt, ab adulatorum aculeis: quod illi virtuti se accommodare nequeant, & omnia præter illam imitantur. Adulatori enim,[a] idem omnino accidit quod Chameleonti Siquidem vt ille colorum omnium similitudinem exprimit, præterquam albi: sic assentator cum se similem præstare non possit in his quæ digna sunt studio, turpia quæque imitatur quantum potest. Et in hoc generatur maius & pernitiosius malū. Quemadmodum enim qui male pinxerat gallos gallinaceos, iussit puero vt veros gallinaceos procul abigeret a tabula, ne collatione deprehenderetur: sic adulator veros amicos pro viribus abigit, ne ex illorum comparatione deprehendatur fictus amicus. Quod facile licet comprobare in curiis principum. Si enim ibi adulatores primatum obtinent, vix reperies integrum principis officiariū, aut aulicum: vincente enim malorum numero, & iam principe dementato, boni exsulare coguntur, vel odiosi tanquam aduersarii principis, vel calumniis habiti suspecti. Miser est imperator, [b] apud quem vera reticentur. Atque [c], desperata est salus eius, cuius aures ita formatæ sunt, vt aspera quæ vtilia, & nihil nisi iucundum & læsurū accipiant. Regum opes sæpius assentatio quam hostis euertit [d]

9 Principis itaque prudentia in eo elucet, dum adulatores a veridicis, vera a mendaciis poterit separare. quod facile efficiet si se ipsum & sua proprio pede metiatur, nec præstigiis aciem oculorum mentis sibi perstringi patiatur: si perpendat quæ sibi vtilia & populo potius quam iucunda sint, si existimet neminem sibi amicum, q. contra leges Dei præcepta turpia eius comprobet, qui ad tyrannidem impellat, qui omnia perperam sua dicta aut facta cōprobet, vt illi placeat, qui metu potestatis verum reticeat consilium, optime cum Agesilao facturus, qui vt narrat Xenophon, eos amicos fauore prosequebatur, & ab iis libenter se laudari patiebatur, qui non dubitarent & si opus esset, vituperare. Melius quippe a sapiente corripi quam stultorū adulatione decipi.[e] Idq; maxime in his quos cōsilio adhibet, obseruare debet, & his qui libere & syncere loquuntur, pure & simpliciter fauere, & parū ēt dextre vel ruditer dicentib. & monētib. ignoscere ne in posterū recte monituri vllo feritatis exēplo deterreātur ab officio. Imo semper debet suspectā habere blandiloquētiam, & verborū fucū, cum non tam ex bonis dictis quam ex bonis factis æstimandi sint homines, simplicissima est semper veritas. Sic hos tanquam inimicos, proditores, pręstigiatores, & corruptissimos consiliarios ablegabit, antequam illorum persuasionibus infectus

a Vt ait Plutarc. li. de discrimine adulatoris & amici.

b Vt ait Iulius Capitol. in Gordiano

c Vt Cornel. Tacit lib. 3. histor.

d Q. Curti. lib. 8.

e Vt ait Ecclesiast. c. 6. versi. 6.

assuescat. Simia enim dum hominem imitari conatur, sæpe capitur, at adulator idem faciens alios capit & allicit: & vt speculũ quicquid obiicitur imitatur: & vt vmbra quicquid agas respondet & adest, sic adulator quoquo te vertas sequitur sui semper dissimilis, pro re nata sese adaptat: vtque aqua nullo certo colore prædita præterfluit, & semper refert colorem subiecti soli. Et proinde cura maiori obseruari debent vt submoueantur, qui nisi sapienter considerentur difficile cognoscuntur. Vt enim difficile deprehenduntur bestiæ, quæ ad loci similitudinem mutant colorem : sic neque assentatores facile deprehendas, qui ad omne vitæ institutum omnesque affectus sese accommodant. Verumtamen non erit omnino impossibilis distinctio, saltem collatione facta bonorum & adulatorum: vt facile præsente corpore, quantum intersit inter eius vmbram & ipsum, percipitur: vtque adulterina tantum splendorem ac nitorem auri imitantur, sic assentator gratiam, obsequium & hilaritatem. Sed nulla tanta similitudo falsi cum vero adferri potest, quin acute intuentibus res ipsa ab imagine distinguatur. Vbi autem adulator apparuerit, statim ex albo radendus. Quemadmodum Myrtis Argiuus rerum sacrarum peritus, vt est apud Athenæum, [a] Theonymum tripudiãtem & adulatorem, qui sæpius apud ipsum reliquosque iudices assidere solebat, quoniam cum vrbis optimatibus cerni a populo cupiebat, aure apprehendens ex subselliisque extrahens multis præsentibus dixit, neque hic tripudiabis neque nos audies.

10 Subuertit potentes adulator, duces, amicos, si vel parum temporis fuerit adeptus, iacet æquitas ægra, quando ea distribuitur ad gratiam. Nec male Thessali fecerunt, qui ciuitatem adulationẽ vocatam, solo æquarunt, quam habitarunt Melienses populi. [b] Quali odio etiam Dei ecclesia hos prosequatur, qui blandiendo peccata augent, & nutriunt, docuit Greg.[c] *Sunt nonnulli*, inquit, *qui dum malefacta hominum laudibus efferunt, augentque, increpare debuerũt. Hinc enim per prophetam dicitur.* [d] *Væ qui consuunt puluillos sub omni cubito manus: & faciunt ceruicalia sub capite vniuersæ ætatis: ad hoc enim puluillus ponitur, vt mollius quiescatur. Quisquis ergo male agentibus adulatur, puluillum sub capite vel cubito iacentis ponit, vt qui corripi ex culpa debuerat, in ea fultus laudibus molliter quiescat. Hinc rursum scriptum est, ille ædificabat parietem. Illi autem liniebant eum: parietis quippe nomine peccati duritia designatur. ædificare ergo parietem, est contra se quapiam obstacula peccati construere. Sed parietem liniunt, qui peccata perpetrantibus, adulantur: vt quod illi peruerse agentes ædificant, ipsi adulantes quasi nitidum reddant. Sed sanctus vir, sicut bona de malis non æstimat, ita iudicare bona de malis recusat, dicens, absit a me vt iustos vos iudicem : donec deficiam non recedam ab innocentia mea.* Et Hormisdas papa omnibus episcopis per prouincias scribens. *Vere dico*, inquit, *quia illi ipsi quibus cum periculosa & falsa misericordia indulgere videmur, cum ante tribunal Christi* pro

[a] Lib. 6. c. 6.

[b] Vt Theopompus test. lib. 10.

[c] In moralibus li. 18. parte 4. c. 3. ad 27. Iob & post illũ refert Gratia. in c. sunt nõ nulli, 46. di.

[d] Ezech. 13.

pro tantis peccatis dãnandi aduenerint, contra nos causam dicturi sunt, dicentes quod dum aut asperitatem linguæ expauimus, aut falsa blandimenta & periculosas adulationes ipsorum libenter accepimus, in eisdem permanere peccatis eis inutiliter indulgemus, aut ipsa peccata augere permittimus, non recolentes quod in vetere testamẽto scriptum est, quod vno peccante, contra omnes ira Dei desæuit. [a]

11 Mendacij genus est pernitiosum, quod fit placendi cupiditate de suauiloquio, cum nec ipsa veritas ad finem tantum placendi hominibus enuntianda sit. [b] Subuenire principibus, & possunt & debent prælati ecclesiarum, & personæ ecclesiasticæ, quibus religio & dignitas priuilegium singulare dedit, vt liberius possint & debeant admonere sui officij principes, & quales sint esseque debeant docere, alioquin & ipsi erunt obnoxij iudicio Dei, maxime si propter remunerationem speratam temporalium principibus quoque ipsi adulentur, vel si nolint officio suo fungi, metu ne illis displiceant, cum tamen melius sit pro veritate pati supplicium, quam pro adulatione recipere beneficium, [c] neque oportet laudando augeri malitiam. [d] Remedium aduersus pernitiem etiam adulatorum & aulicorum principibus ab aliquibus datur, & puto vtilissimum, vt euitent in consiliis maxime, rebusque gerendis, quibus inhonesta vt honesta laudare mos [e] est, qui quæstus sui causa ficte & simulate multa auribus insusurrant. Et proinde qui sapiunt, quiue suam maiestatem sartam tectamque habere volunt ad placitum loquentes aulicosque domesticos a consiliis excludunt reipublicæ. A cubiculariis & domesticis consiliariis bonus, cautus, optimus venditur imperator. [f]

a *refert & Gratian eo. in cap. 29 si quis diacon. 50. distinct.*
b *vt scribit diuus Augustinus li. 10. de ciuit. c. 14. & Gratian in c. 8. primum est capitale 22. q. 2.*
c *c. 81. nemo peritorum 11. q. 3.*
d *L. 1. in fin. de seruo corrupto P.*
e *Corn. Tac. 3. anna.*
f *vt dicebat Flauius Vopiscus in Aurelian.*

De fide & obseruatione, seu constantia promissionis principis. CAP. VIII.

REx Alphonsus sapientissimus Hispaniarum, dicebat, *tãtum valere debere ad fidem, principum verbum, quantum priuatorum hominum iusiurandum.* [g] Et proinde in symbolum fidei in codicillis principum, dum magnum sigillum apponitur, inseruntur fila, quæ pendent e charta, medio sigillo principis, vt doceatur principem suis promissis esse ligatum in perpetuum. ferociores tauri funibus ligantur, homines verbo, vt vulgaris ille indicat versiculus, *Verba ligant homines, taurorum cornua funes.* Fundamentum, inquit Cicero, [h] *iustitiæ est fides.* [i] *dictorum conuentorumque constantia & veritas, ex quo (quanquam hoc videtur fortasse cuipiam durius) tamen, vt videamur imitari Stoicos, qui studiose exquirunt vnde verba sunt ducta, credamus quod fiat, quod dictum est, appellatam fidem.*

2 Fides ex verbis oritur, verba mentis sunt interpretes, quibus ex consensu hominum omnium creditur, vel spes efficiendi habetur, laudatur, & inter maxima humani generis bona, fides colitur [i] Sanctissimum humani pectoris bonum. [k] Venerabile fidei numen, dex

g *Vt refert Anton. Panorm. li. 1 de dictis & factis eius apophtegmate 58.*
h *1. efficior.*
i *Seneca li. 5 de benef. c. 10.*
k *idẽ epist. 88.*

tram suam certissimum humanæ salutis pignus ostentat. [a] Dicebat & M. Tull. Cicero. [b] *Nihil vehementius rempub. ait continere quam fidem, quæ esse nulla potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarũ.* Fidem & mentem dedicauit in Capitolio M. Æmi. Scaurus, ante autem consecrauit fidei templum Attilius Calatinus. [c] Atque Dion. Halic. [d] fidei templum priscis & vetustioribus temporib. publice sacratum, tradit, vt seruandam & venerandam fidem discerent: vnde & conuentiones mutua fide factas nos seruandas esse etiam iure gentium docuimus [e] Fidẽ inter deos annumerasse antiquos tradit Pli. [f] meminit & de æde fidei in Capitolio posita alibi [g] *Fidei proprietatem*, inquit Nonius Marcellus, *exemplo manifestauit Cicero*, [h] *fides enim*, inquit, *nomen ipsum videtur habere, cum fit quod dicitur.*

3 Ægyptiorum lege, olim periuri capite mulctabantur, tanquam qui duplici tenerentur scelere, vt qui & pietatem in deos violarent, & fidem inter homines tollerent, maximum vinculum societatis humanæ. [i] Interest cuiusque ratas esse hominum & inuiolabiles promissiones, ne siquis velit alteri fidem frangere, & sibi id concessum arbitretur, & in sui præiudicium fidem sibi rescindi pati cogatur, talionis pœna mulctatus, iuxta ea quæ Cæsares Diocletian. & Maximian. rescripserunt Muracolo & aliis militibus. *Ratas*, inquiunt, *manere semper factas iure venditiones, vestra etiam interest. Nam si oblato pretio, rescindere venditionem facile permittatur, eueniet, vt & si quid vos de laboribus vestris a fisco nostro, vel a priuato comparaueritis, eadem lege conueniamini quam tribui vobis postulatis.* [k] Naturalis est regula, *quod quisque iuris in alium statuerit eodem quoque vti debere.* [l] Vt & alia a Deo & iure diuino probata: *Alteri ne feceris quod tibi fieri non vis.* [m]

4 Fides data & accepta, dum vicissim exprimitur, aut adiectis conditionibus, aut peristasibus pacta dicitur, seu confirmata. nempe duorum pluriumue in idem placitum & consensus, vt aiunt iurisconsulti. [n] Sicut & impages Pompeio Festo dicuntur, quæ a fabris in tabulis figuntur quo firmius cohæreant, a *pangendo* id est *figendo*. Vnde & poetæ *pangere versus* dicuntur, & agricolæ *pangere plantas*, id est, infigere. Et alibi *pagina*, inquit, dictæ quod in libris suam quæque obtineat regionem, vt pagi, vel a *pangendo*, quod in illis versus pangantur, id est figuntur. Nonius Marcellus quoque promissam, sponsam & pactam, idem dicit. Disputat de vi pactorum Aristot. [o] *Pactum*, inquit, *lex quædam de particulari est, ac leges quidem non approbantur a pactis. pacta vero cum legitima sint a legibus comprobantur. Et omnino lex ipsa pactum quoddam est, quare qui non credit, euertitque pactum, leges euertit. Præterea commutationes rerum vltro ac citro similiter quæ voluntariæ sunt, pactis vt plurimum facimus. quare si quis pacta infirmat, is vsum hominum inter se penitus euertit.* Atque in summa quæ pro conseruatione legum adferri possunt, eadem & pro firmitate pactorum facere posse tradit: vt contra iisdem modis impu-

a Val. in prim. li. 6
b 2 officior.
c Cic. 2. de diuina.
d in 2.
e L. 21. syntag. c. 2. & in hoc tractatu de legibus vel legum principatu.
f Li. 2. c. 7.
g Li. 35. c. 10.
h Lib. 4 de repub.
i Diod. Sic. li. 1. c. 6.
k in l. ratas c. 7 C. de rescinden vid. l. 4. tit. 44.
l c. cum omnes, 6 de constitutio c. pro illorum de prabendis c. iustum est 9. dist. rubri quod quisq; iur. &c. li. 2. P. ti. 2
m ca. 1, in 1. dist. gratia.
n Lib. 1 de pact. P. l. pactum te pollicita, P.
o in li. 1 artis Rhetoricæ c. fin.

impugnari si non recte, si iniuste, si dolo malo, si coacte, si a deceptis fiant, si contraria aliis sint: in quo tamen si meminerint de contrariis, pacta nouissima derogabunt prioribus: alioquin legitime ex consensu transacta.[a] Et Cicero,[b] *Ex pacto*, inquit, *ius est, Si qui inter se pepigerint, si quid, inter quos conuenit. Pacta sunt quæ legibus obseruanda sunt hoc modo. Rem vbi pagunt, in comitio aut in foro, ante meridiem causam conijcito. Sunt item pacta quæ sine legibus obseruantur ex conuentu, quæ iuri præstare dicuntur.* Atque iterum,[c] *Pactum est quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iustum putatur, vt iuri præstare dicatur.* In hoc Vlpian.[d] versari naturalem æquitatem ait, cum nihil tã congruat fidei humanæ, quam ea quæ inter eos placuerint, seruare, & vt idem ait[e] quoniam graue est fidem fallere: nec audiendum eum Papinianus ait qui velit fidem frangere.[f]

5 Et proinde ex pacto oritur obligatio etiam naturalis hoc iure gentium,[g] vt maxime iure pontificio, quo considerata illa naturali æquitate, ex simplici pacto obligatio constituitur,[h] quanquam iure ciuili Romano, non omnia pacta simplicia seu nuda producant obligationem aut actionem, sed exceptionem.[i]

6 Hinc liquet, principes, qui leges æquitatis naturalis non possunt licite perfringere, (nam & illis tanquam rationis particeps a qua procedunt subijciuntur) quæ pactis & conuentionibus per se factis, vel de rebus priuatis, vel de republica, quæ, placita sunt, aut mutare in præiudicium eorum, cum quibus conuenerint. Vult quisque sibi credi, inquit Liuius,[k] & habita fides ipsam obligat fidem. Alioquin, si reges & principes fidei stare non deberent, miserabiliores omnibus hominibus & subditis essent, nullo cum illis negotium gerere volente, & pro pœna esset interdictum illis a commerciis omnibus, quæ sola fide perficiuntur, qua maior non datur.[l] Sequeretur & inde maximum reipub detrimentum, cuius negotia publica non possunt frequentius nec cum subditis, nec cum vicinis, nec cum hostibus, sine pactionibus & conuentionibus transigi. Conuentionũ enim,[m] tres sunt species, aut enim ex publica causa fiũt, aut ex priuata. Priuata aut legitima aut iurisgentium. Priuata quæ de singulorum agunt vtilitate & legitima dicuntur, quando aliqua lege politica, seu ciuili eorum conuentiones confirmantur. Iurisgentium vero, ea quæ non solum iure ciuili, sed & sine eo fere apud omnes gentes inter quas commercia sunt, rata & firma habentur: vt emtiones, venditiones, locationes, & id genus aliæ.[n] Has conuentiones contrahens princeps vt priuatus, recte se obligat ob fidem datam, & non tam ex lege ciuili, si qua conuentio probetur, quam ex propria fide qua sibi legem sponte imposuit. Et de hac conuentione iam alibi d ctum est, de publica nunc agemus, quæ & in solio ipso principis, propriam sedem habere videtur, vt non immerito Scythæ peierantes per solium regis, morte mulctarent.[o]

7 *Publica conuentio*, inquit Vlpia.[p] *est, quæ fit per pacem, quoties in-*

a L pact no uiss. C. de pactis.
b 2. ad Herẽ.
c 2. de inuentione.
d L. 1. de pactis li. 2. ti. 4.
e L. 1. de cõstit. pe. li. 13. ti 5.
f L. illud aut illud 25. § 1. eo ti. de const. pecunia.
g L. hæres a debitore, §. seruo, l. fideiussor §. si deiussor, de fideiussor. P. l. ex hoc iure s. de iustitia & iure P.
h in leg. 1. de pactis.
i vt tractatur in l. iurisgentium 7. § sed cum nulla de pact. P.
k L. 1. 22.
l L. 4 præterea C. de hæret, l. his qui sanctum de epo. ia. C.
m vt inquit Vlpiã. l. 5. de pact. P.
n Paul. in l. legitima & Vlp. in l. iurisgentium, 7. de pact. P.
o Vt scribit Herod. in 4.
p d. l. conuentio § 1. de pact. P.

ter se duces belli quædam paciscuntur. Cuius verba, magis vnam speciem publici pacti, quam naturam aut diuersitatem publicarum cōuentionum complecti videntur. non enim vnius sunt generis inter duces tantum, sed etiam, inter principem, & subditos, inter principem & non sibi subditos, inter principem & victos, inter duos populos æquales, inter populos inæqualis auctoritatis.[a] Et rursum inter hos causæ diuersæ paciscendi diuersæ.

8 Legimus Deum fecisse pactum cum subditis naturaliter, & iure, cum suis creaturis, adhibuisseque solemnia ad corroborandum placita & promissa, non quod dubitandum esset de eius fide. nam ipse fidelis & verax, imo ipsa veritas, & qui ea quæ de labiis suis procedūt non facit irrita, nec potest mentiri. Omnia quippe nouit quæ futura sunt, vt non præuisa non ignorasse dicatur, & qui potest omnia quæ vult, velit autem omnia quæ pollicetur, nisi quis se obiiciat voluntati eius, & fidem ei datam violet. Sic enim humanam creaturam hominem inquam fecit & creauit, vt ei relinqueret liberum arbitrium ad volendum & nolendum, & proinde, cum homine, quamuis creatura sua, tamen pactus est plura, vt ipse se adhuc obligaret expresse ad ea, quæ voluntatis Dei sunt, ad quæ exsequenda naturaliter nihilominus sine vlla pactione iure naturæ obligatus est & diuino. Quia magis timetur quod expresse in specie iuratur & promittitur.[b] Pactum fecit Deus cum Noacho & vniuerso genere hominum, in eius persona.[c] 8 *Hæc quoque dixit Deus ad Noe, & ad filios eius cum eo.* 9 *Ecce ego statuam pactum meum vobiscum, & cum semine vestro post vos.* 10 *Et ad omnem animam viuentem quæ est vobiscum, tam in volucribus quam in iumentis, & pecudibus terræ, cunctisque quæ egressa sunt de arca & vniuersis bestiis terræ.* 11 *Statuam pactum vobiscum & nequaquam vltra interficietur omnis caro aquis diluuij, neque erit deinceps diluuium dissipans omnem terram.* 12 *Dixitque Deus, hoc est signum fœderis quod do inter me & vos, & omnem animam viuentem, quæ est vobiscum in generationes sempiternas.* 13 *Arcum meum ponam in nubibus & erit signum fœderis inter me & inter terram.* 14 *Cumque obduxero nubibus cœlum, apparebit arcus meus in nubibus cœli.* 15 *Et recordabor fœderis mei quod pepigi vobiscum, & cum omni anima viuente quæ carnem vegetat [illegible] non erunt vltra aquæ diluuij ad delendam vniuersam carnem*, &c. Aliud fœdus, pactum & promissio inter Deum & Abrahamum, & signum datum circuncisio, promissiones circuncisis, vitæ æternæ & terrarum gentium.[d] Propositum & firmatum aliud pactum interrogatione & responsione, seu solemni stipulatione inter Deum & populum.[e] Si *ergo*, inquit Deus, *audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta. Respondit autem omnis populus simul, Cuncta quæ locutus est Dominus faciemus.*[f] Pactum reuocauit Iosue nomine Dei cum populo Israel,[g] estque in fœdere subie-

a L. non dubito de captiuis P. vide quæ diximus li. de militari arte ea de indiciis fœderibus.

b Vt ait l. si C. ad leg. Iul. repetund. li. 9. C ti. 27.

c Genes. c. 9. versu 8. & sequen.

d Gen. 5. & 17 Exodi. 6.

e Exo. c. 19. ve 6 & seq.

f Refertur & Deu c. 5.

g Iosue 6. 1.

subiectionis cautum, *Si dimiseritis Dominum & seruieritis diis alienis, conuertet se & affliget vos, atq; subuertet, postquam vobis praestiterit bona. Dixitq; populus ad Iosuam, Domino nostro seruiemus & obedientes erimus praeceptis eius, percussitq; Iosue in die illo foedus & proposuit populo praecepta atq; iudicia.* Custodit Deus pacta sua, neque illorum obliuiscitur, cum eo coniungens misericordiam, ne in transgressores desaeuiat omnino pro meritis. [a] Si tamen in transgressione perseuerauerint, & noluerint ad promissa redire, vindicat acerbe transgressionem. [b] Vult enim sibi seruari ex parte promittentium fidem, quo etiam pertinet illud, *Deo reddes iuramentum tuum.*

9 Imago vero Dei, in potestate & auctoritate, est princeps. Ideo & eius verba & promissiones ad firmitatem propemodum diuinā accedere debent, postquam fidem dedit, quam nō dare liberum ei ab initio erat: non decet principem labium mentiens. [c] Sic, cum Sigismūdus imperator, exigenti veterano militi promissa dixisset, immoderata fuit petitio tua, is autem respondisset, poteras negare cum peterem, nunc sine turpitudine, quod promissum est, rescindere non poteris, addidit Sigismundus, si ex duobus alterum me facere oportet, facilius rerum quam famae iacturam subibo. [d] Leonem recens imperium adeptū, crebris agitationibus vrgebat Aspar etiam, vt quemadmodum promisisset, alterum filiorum suorum Caesarem appellaret, cumque cunctaretur, purpura eius prehensa, imperator inquit, hac veste indutum mentiri nefas est. Cui respondit ille, etiam cogi & instar mancipij est. Verum cum tandem resistere non posset, filium eius ex filio patritio caesarem fecit. [e]

10 Quin & fidem datam, malis seruare debere principem, docuit exemplo Iosue, qui & Rhaab meretrici, & Gabaonitis fidem seruauit, [f] & Dauid Semei, homini seditioso & maledico. [g] Et Carolus 5. Luthero: & interrogatus a Ludouico Palatino Rheni, cur ei fidem seruaret & non violaret, respondit fidem rerum promissarum, & si toto mundo exsulet, tamen apud imperatorem cōsistere oportere. [h] Fides namque non est (si fieri possit) danda infideli & haeretico, at postquam a principe ex aliqua causa data est nomine publico, fidem frangere graue habetur, nisi noua causa id suadeat. nec obstat quod hostes sint, quia & fides hosti seruanda. [i]

[a] Deut c. 4. ve. 31. Dan. 9. ver. 4.
[b] Deut. ca. 7. ver. 9.
[c] Prou. c. 17.
[d] Aeneas Syluius li. 2. commentariorum de reb. Alphōs.
[e] Ioannes Zonara li. 3. annalium.
[f] Iosue 9.
[g] 2. reg. c. 19.
[h] Zeno harus li. 1. Caroli 5.
[i] l. 1. de constituta pecunia.

De veri principis vera gloria. CAP. IX.

GLoria est multorum bonorum ore concelebrata laudatio, quando quis habet vel existimatur habere, quod plures, vel omnes probi expetunt. Gloria vera vnicuique est, assequi finem propter quem sibi commissum munus, & persona gerenda erit. Aliorum causa vero, omnis fere hominibus demandatus est, idcirco & vera principis gloria populi salus, si eam procuret, tueatur & conseruet: regem esse, saepe hoc pendet, vt Ferdinandus rex Apuliae dicebat, pendet ex fortuna seu casu, at regem, talem se gerere, vt vnicus

sit ei finis salus & cura populi, hoc ex vera gloria & virtute propria principis pendet. Princeps est pater publicus & communis.[a] Proinde non tanquam barbarus tyrannus, aut sæuus dominus, sed tanquam pater vti debet clementia & mansuetudine, neque quippiam ei magis conuenit, magisque gloriosum accidere potest ipsa mansuetudine & clementia in subditos vti, & amare suam rempublicam. Sic Nicomachus, cum senatus deligeret imperatorem Tacitum, referente Flauio Vopisco,[b] *Ingens est gloria*, inquit, *morientis principis, rempublicam magis etiam amare quam filios.* Hinc dicebat Athalaricus,[c] *Et nostra vere pietas custoditur, dum feriato gladio nascitur metus, & prouenit sine cruore correctio: commouemur enim placati, minamur otiosi, & clementer irascimur quando sola vitia damnamus: cura & anxietas magna videre subditos vitijs scatentes, felicitas principis habere morigeros & amatores eorum quæ expediant. sic labor cogitatione aufertur regnanti, dum subditi sibi profutura disponunt*, vt dicebat Theodoricus rex.[d] Nobile Philisci ad Alexandrum magnū dictum, refertur ab Æliano,[e] *Ad gloriam*, inquit, *incumbe, verum ea conditione, ne sis pestis, vel magnus aliquis morbus, sed pax & sanitas, adfirmans, per vim & sæuitiam expugnare ciuitates & populos exscindere, pestilentiam esse, sanitatis vero salutisque subditorum rationem habere, esse pacis commoda.*

a vt ait Theodoricus rex apud Cassiodorum li. 4. epist. 42.

b in Tacito.

c apud Cass. li. 9. variarū c. 18.

d apud eundem Cass. li. 3. variar. c. 49.

e lib. 14. de varia hist.

2 Quinctius Flaminius cum esset in primis ambitiosus, gloriæque cupiditate summa duceretur, studebat tamen præstantissima quæq; & maxima ipse obire, gratioresque habebat eos, qui operam suam quærerent, quam qui præstarent sibi, quod hos velut ad gloriam aduersarios, illos virtutis segetem existimaret.[f] Græci vt ciues suos omnia ad patriæ gloriam & salutem referre docerent, etiam in sacris & ludicris certaminibus, non victores ipsos, sed parentes & patrios illorum proclamantes, patrias ipsorum ab ipsis coronari proclamabant.[g]

f vt ait Plutarchus in eius vita.

g Plin. li. 16. c. 4.

3 Potest & princeps bonus iustam illam gloriam legitime vsurpare, quam D. Paulus omnibus conuenire dixit.[h] *Gloria nostra*, inquit, *est testimonium conscientiæ nostræ, quod in simplicitate cordis & syncoritate Dei, & non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus in hoc mundo, abundantius autem ad vos*, Nempe dicet princeps subditis, *Si nos non reprehendat cor nostrū, fiduciā habemus ad Deum.*[i] hæc certe cōscientia si pacata est, gloriosum facit principē apud Deū & homines, si inquieta, ostendit contra scelerosum, immanem, indignum omni laude & gloria, cum neque sibi placere possit. Cōscientia humanę naturę relicta est veluti comes & testis & iudex actionū. Lex naturalis dictat, quod faciendū est, & malum fugiendū iudiciū sequitur in ratione, & sic formatur conscientia & vlterius facto iudicio sequitur synderesis, quæ est scintilla cōscientię, quæ stimulat voluntatē ad bonū faciendum, vnde conscientia proprie est regula in ratione, synderesis in voluntate. Et quāuis princeps leges positiuas contēnat, & impe-

h 2. Corin. c. 1. vers. 12.

i 1. epist. diui Ioannis c. 3. ver. 21.

& imperia hominum non vereatur, tamen habet suum proprium testem & iudicem conscientiam, quæ nec potestatem suam aut tyrannidem reueretur, sed illi testimonium de bene aut male gestis incorrupta constantia suggerit & facta sua iudicat. *Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostēdunt opus legis scriptum in cordibus suis testimonium reddente ipsis conscientia ipsorum, & inuicem cogitationem accusantium aut etiam defendentium.* [a] Hæc a Deo data a nobis diuelli non potest: [b] accusatio arguit gesta non esse talia quæ probari debeant, multo minus laudari si quieta sit, audacem ad laudanda facit hominem. magna quippe vis eius est in vtranque partem, inquit Cicero, [c] vt neque timeant ij, qui nihil admiserunt, & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccauerunt. Et quamuis lateant scelera homines, tamen perpetuo adest: scelera committenti verberat, lancinat, torquet, vrit, excarnificat animum, nocte dieque suum gestātem in pectore testem, quamtumuis solitarium, satellitibus stipatum, profugum, aut simulantem. Et nunq̃. [d] animus impurus, diis hominibusq; infestus, neque vigiliis neq; quietib. sedari pōt. Quo fit, vt neque vere gloriosi tyrāni & impii administratores reipublicæ dici possint, vt docuit tyrannus Dionysius, ei qui illum beatum prædicabat, cui inter delicias tyrannicas constituto gladium ceruici impendentem de filo leui pendentem, suspendi iussit. Sequuntur ita facta immanissima ex iam male commissis, vtpote nunquam quiescente sed veluti desperata agente animo, ob turbatam & excitatam conscientiam. Commune est omnibus principibus, velle honorari, velle recenseri inter præstantiores & inter probos siue boni siue mali sint. Sed mali non potuerunt id assequi, quia tales non fuerunt, quales voluerunt videri, nec viam tenuerunt per quam ad veram gloriam peruenitur. Et proinde pro vera gloria inanem habent & falsam, vel ratione rei, ex qua gloriam aucupantur, vt dum principes commissa regiæ certis cura putant se gloriosos si sæuiant, si delitiose viuant, si sint boni pictores aut similes boni artifices: vel ratione eorum qui adulantur, qui laudant in principibus non laudanda & potius vituperanda: vel quando ipsi falso sibi tribuunt quę non habent vt dum tyranni se defensores patriæ, patres populi aliisque titulis insigniri voluerunt.

a D. Paul. a Rom. ca. 2. vers. 14.
b Cicero pro Cluentio.
c Cicero pro Milone.
d Vt ait Salustius in Catilinam.

DE REPVBLICA LIBER IX.

SIVE

De postetate Regia.

De iuribus quibusdam insignioribus regiæ potestatis. CAP. I.

POTESTAS REGIA magna, quæ & monarchia est, & vnius arbitrio temperanda, attamen cum ratione & scientia seu

sapientia, *de qua alibi*, neque princeps aliud gerere debet sua potestate, quam quæ potestatis sunt, hoc est, quam quæ iuste potest & suę auctoritati commissa sunt a Deo, vel a superioribus dispensanda. quod enim vltra gerit, non ex potentia, sed impotentia procedit: quia imbecillis & minus idoneus efficitur ad ea exsequenda, quæ ei commissa sunt, cum ea quæ debet non operatur. Quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecūdiam nostram, & generaliter, quæ contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum, est, inquit Papinian. iurisconsultus egregius, a. Probis regibus & bene institutis, honesta, iustaue tantum sunt, quæ honesta & iusta sunt. Omnia autem iusta & honesta tantum etiam barbarorum regibus.

2 A recte agendo reges dicti, a principando & imperando primum suis iniquis affectib. principes. c Et recte Claudia. ad Theodos.

> *Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit*
> *Occurrat, mentemq; doma respectus honesti.*

Non omne quod licet honestum est c. Est enim aliquid quod non oporteat, ait Cicero d, etiam si licet: quicquid vero non licet, certe non oportet. Non secus quam non omne, quod ex libero arbitrio, quod hominibus dedit Deus, pendet, agere bonum est. neque omnia quæ ægri sibi conducere & sibi permittenda putant illis vtilia sunt. Dicebat Anthemius Cæsar, e *Nihil amplius licere bonis principibus, nisi quod liceat priuatis*. Et imperatores Theodos. Et Valen. in l. f. f aiunt, *Salua maiestatis reuerentia, non dedignari sibi cum priuatis ius esse commune*. Et rursum g. *Digna vox*, inquiunt, *maiestate regnantis, legibus alligatum se principem profiteri, adeo de auctoritate iuris nostra pendet auctoritas: & reuera maius imperio est submittere legibus principatum. Et oraculo præsentis edicti, quod nobis licere non patimur, aliis indicamus.* Et Symmachus ad imperatorem, *Plus apud vos iustitia quam licentia valet.* Imo minus sibi licere quidam existimarunt Cęsares, vt modestissime ita sapientissime: quia quod in plebe vitium non est, interdum potest inuenire in principe vitii suspicionem, vt aliquando Theodosius imperator, recusauit hereditates priuatorum sibi delatas, quas priuati iure nanciscuntur, nempe vt omnem suspicionem auaritię submoueret, & subditis exemplo esset, h neue in tyrannorum suspicionem qui suis tantum commodis non subditorum consulunt, incideret.

3 Hic obseruandum est, quod annotat iam suo fuisse in vsu Aristoteles i *Non sunt* inquit, *nunc amplius regna, sed si qua sunt monarchia & tyrannides sunt, ob id quia regnum spontanea gubernatio est, ac maiorum proprie: & plurimi pares sunt, neq. vsq. adeo præcellentes, vt ad magnitudinem dignitatemq. huius gradus se possint attollere, atque ex eo fit vt sponte illi non paratur.* Consentiunt qui dicunt, non amplius, vt olim deos esse aut regnare inter homines, quia seniores vt tunc non gubernant, nec eo modo pastorum instar vt olim sufficere testimonium Herodoti k τὸ δὲ πρότερον τῶν ἀνδρῶν τούτων

a in l. filius qui fuit in potestate 15 de conditio. instit. L. 28. ff t. 7. cui cōsentit Labeo in l. avus 79. § 1. soluto matr. L. 23. t. 3

b vt optime respondit Antigonus rex Maced. apud Plut. in apoph

c l. nō omne de reg. iu. P. l. semper in coniūct. ti. eo.

d sic pro Balbo

e nouella de bon vacant.

f in l. fi. de appell in C. Theodo.

g in l. digna vox 4. de leg. L. 4. C. Iustinianei.

h vt ait Symmachus L. 2 episto. 3

i 5 Poli. c. 10.

k in Euterpe

τούτων, θεοὺς εἶναι τοὺς ἐν αἰγύπτῳ ἄρχοντας, οὐκ ἐόντας ἅμα τοῖσι ἀνθρώποισι· καὶ τούτων αἰεὶ ἕνα τὸν κρατέοντα εἶναι. ὕστατον δὲ αὐτῆς βασιλεῦσαι Ὧρον τὸν Ὀσίριος παῖδα, τὸν Ἀπόλλωνα Ἕλληνες ὀνομάζουσι, id est, *Atq; prius horum hominum deos fuisse illos qui regnauerant in Ægypto, qui nō amplius inter mortales degerent: inter quos vnus fuit semper qui reliquos auctoritate anteiret. Postremus autem omnium regnauit Orius Osiridis filius, quem Græci vocarunt Apollinem.*

4 Ceterum quamuis forma regiæ potestatis immutata sit, debet tamen remanere in principe animus regis, & maxime magis solicite rem communem, & publicam quam proprium commodum curare, eiusque vtilitati incūbere. Sicuti Honorium monuit Claudian[a].

Tu ciuem patremq; geras, tu consule cunctis
Nec tibi, nec tua te moueant sed publica vota

a in 4. eius consulatu.

5 Hicque incidit illa quæstio quę quotidie apud aulicos, & procuratores fisci adulatores, & veros consiliarios, inter legitimos principes & tyrannos controuertitur, num illud quod scribitur [b]*conuenire possit bonis regibus seu permittatur iure regio, an vero iure tyranni.* Verba sunt hæc a ver. 10. 10. *Dixit itaq. Samuel, omnia verba Domini ad populum qui petierat a se regem & ait, 11. Hoc erit ius regis, qui imperaturus est vobis: filios vestros tollet, & ponet in curribus suis, facietq; sibi equites & præcursores quadrigarū suarum. 12. Et cōstituet sibi tribunos & centuriones & aratores agrorum suorum, & messores segetum, & fabros armorum & curruum suorum. 13 Filias quoq; vestras faciet sibi vnguentarias, & focarias & panificas. 14. Agros quoq; vestros & vineas & olitueta optima tollet, & dabit seruis suis. 15. Sed & segetes vestras & vinearum reditus addecimabit, vt det Eunuchis & famulis suis. 16. Seruos etiam vestros & ancillas & iuuenes optimos, & asinos auferet, & ponet in opere suo. 17. Greges quoq; vestros addecimabit, vosq; eritis ei serui. 18. Et clamabitis in die illa a facie* Dei *vestri, quem elegistis vobis, & non exaudiet vos Deus in die illa, quia petistis vobis regem. 19. Noluit autem populus audire vocem* Samuelis, *& dixerunt, nequaquam, rex enim erit super nos. 20. Et erimus nos quoque sicut omnes gentes & iudicabit nos rex noster, & egredietur ante nos, & pugnabit bella nostra pro nobis.* Quibus consentire videntur quæ de parabola regni dicta sunt Iudicum, [c] quod ligna dum vellent eligere sibi regem ierunt ad oliuam, ad ficum, ad vitem, quæ noluerunt acceptare regnum, venerunt ad rhamnum, qui ea lege accepit, vt requiescerent sub vmbra eius, & si nollent egrederetur ignis de rhamno qui deuoraret cedros Libani. Et quod Cicero [d] ait, *Regum hæc esse imperia animaduerte, & dicto pare & præter rogitatum ne loquere. Et illa mina. Si te secundo lumine hic offendero, moriere.*

b 1. reg. c. 8.

c 9 ver. 8

d pro C. Rabirio Posthumio

6 Itaque concessam potestatem in supradicta per Samuelem referunt quidam ad legitimam potestatem quod posset sustineri, si populus vtib, consensisset huic legi. indignus etiam libertate est

e l. 3 quibus ad libertatē proclamare non licet L. 40. P. tt. 8.

qui se subiecit sponte seruituti, quemadmodum cum miseri Iudæi crucifixum Domini instantes, se nolle alium regem quam Cæsarem publice professi sunt, & susceperunt in se sanguinem effusum innocentis super se, & super filios, & posteros. Sic sponte tyrannidi dæmonis se subiecerat primus homo peccando, a qua DEI tantum sola bonitate & misericordia redemtus est. Sunt barbara regna, hoc est, quæ ex lege barbarorum hominum, qui parum curabant de libertate plena, vt Græci, in quibus lex regni similis & durior ea, quæ proposita est a Samuele in subditos ex consensu ipsarum nationum, vt Persarum, Medorum, & similium [a]. Horum autem exemplo postularunt Hebræi contemto Deo seu eius imperio, sibi dari regem qui præesset illis in bello, & iudicaret: *Et erimus* inquiebant, *nos sicut omnes gentes*. Sunt & quidam seruilis conditionis qui dicant principis sui se esse, & corpus & bona, quia in illis princeps ex arbitrio imperet.

a vt notat Arist. in pol.

7 Aliter & posset dici, illam legem de regno propositam intelligi in casu necessitatis, vt posset princeps in eo casu, & personis & bonis vti subditorum, non tamen abuti, sed ad communem vtilitatem.

b in c. de leg. prin. ita tis.

8 Sed verior ab aliquibus sententia putatur quam attuli b, dum de obligatione principis ex pacto agim' vt c intelligatur loqui de his quæ facturi sunt reges abutentes potestate, non lege regnandi legitima. nam lex illa legitima, aliter & in contrariũ scripta erat *Deu. c. 17.* Probatio item sumi vltra potest, ex eo quod ex Dei permissione separatæ sunt decem tribus a regno Hieroboam, filii Salomonis, quod tributis opprimere voluisset populum *d*. Punitus autem ob id non fuisset, si ex lege regni licuisset tollere agros & decimas bonorũ subditorum. quod fit enim lege permittente legitimum dicitur *e*, & pœnam non meretur *f*, nec diceretur peccatum concupiscentia, nisi lex dixisset *non concupisces g*, nisi dicamus sine causa oppressum populum ibi. & tribuum alienationem etiam fuisse ob vindictam idololatriæ Salomonis, vt prædictum ei erat 3. *reg. c. 11.* neque Achas rex reprehensus fuisset quod vineã Naboth concupiuisset & abstulisset. vt habetur 3. *reg. c. 21.* nisi dicamus quoque ibi sine necessitate publica ad voluptatem propriam regem voluisse spoliare Nabothum heredio paterno, quod & verum est. Sed & si licuisset ex lege regni decimare populum, vel tantum numerum cognoscere, cur fuisset Dauid punitus ob numeratum populũ Israel & Iuda, ratione cuius & multitudo septuaginta millium hominum in tribus diebus peste sublata ab Angelo 2. *reg. c. f.* nisi dicamus etiam quod verum est, non ex sola numeratione sed superbia Dauidis, & quod numeratio facta vt oportuerat, non fuisset, cladem immissam. Licuit enim numerare regi *Exod. c. 30.* sed non eo modo, & sine causa, & per superbiam, nec vniuersum populum, vt dictum in censu exigẽdo *i*.

c 1. re. c. 8.
d 3. reg. c. 12
e l. legitima de pact.
f l. grac h. ad l. Iul. de adul.
g c. 4. de cõst.
h supra. Li. 3. c. 5

9 Adest & ratio hominis non impediti affectione, non licere bono prin-

nō principi illa quæ præscripta sunt in prædicta lege quæ magis ad tyrannum quam regem pertinent. Quod hoc non esset regere populum, non ordinare rempublicam, sed destruere regni formam, si omnia ex arbitrio licerent. Respublica corpus est ciuile, ibi caput & membra; Quid sequeretur porro, si caput totum sanguinem, medullam, nutrimentum insuper membrorum traheret? nihil certe aliud quam lapsus & interitus corporis, membrorum & capitis, tabescente paulatim corpore: violentia quidem omnia si dominetur potest, sed sibi regnandi materiam & subiectum adimit. *Errat enim*, inquit Seneca [a], *si quis existimat tutum ibi esse regem, vbi nihil a rege tutum est. Securitas securitate mutua pascenda est.*

16 Resoluit & magister Iohannes Gerson[b] *Dicamus*, inquit *exáctiones has de quibus agit per dictum c. 8. ius regis nominari propter harum trium causarum vnam. aut ob iustam populi punitionem qui contra Dei voluntatem regem postulauerant: aut ob publicam subuentionē in casu necessitatis rationabili: aut per solam nuncupationem, eo quod sic appellant ea quæ ipsa iura constituunt.* Quamobrem tres causæ, si ea intentione qua prolatæ dicuntur, exerceantur, & locum habeant, recte iura regum faciunt quæ describuntur. Sed semper punitiones populi illatæ permissione Dei per oppressionem regiam vel potestatis, non excusant facientes, imo nihilominus tyrannos reddunt non concurrente illorum intentione cum intentione DEI permittentis. bonum enim est opprimi populum aliquando rebellem Deo in peccatis sepultum, & in stercore vitiorum somnum nimium ducentem, bonum & puniri delicta. Verum hæc nisi bene fiant, sunt facientibus mala & perniciosa: & bonum nisi bene fiat, facienti bonum non est ad remunerationem & meritum. Neque DEVS remunerator est nominum sed aduerbiorum: Sic & Deus se vindicat de inimicis suis per inimicos suos. neque ideo magis illi sibi probati sunt. sed tanta est sapientia Dei, vt ex malis quorum ipse causa non est, bonum colligat: vt ex dæmonibus, ex tortoribus, bellis, rebellionibus, & aliis pœnis emendatos & resipiscentes sibi conciliet: atque vt ostendat relinquentibus Dominum, quantum intersit subiici Deo, & subiici hominibus. & ita conuertantur ad illum; permittit iusto iudicio in eos dominari flagella tyrannorum, qui quidem quamuis bonum operentur & vindictam Dei exerceant, tamen non ea intentione, vt meliores isti fiant, agunt: sed vt potius ambitioni suæ, cupiditati & crudelitati, & inani gloriæ inseruiant, sæuiunt populantur, bona addecimant vel omnino tollunt, possessores suis locis pellunt, vel grauissimo tributo subiiciunt, quietem somnum peccatorum interpellant, & adimunt, quorum occasione, qui electi sunt, & quos DEVS non vult perire, ad auxilium DEI confugiunt: qui postea dum videt eos pœnitere factorum, & contritos, misericordia sua illos paterne amplexatur, & flagella iracundiæ placatus amouet, perdit & breui tempore in nihilum redigit. Et scriptum est,

[a] 1. de clemē. & 1. c. 19

[b] in 4. par. oper. sermō habito nomiē vniuersitatis ad regē Franciæ.

Necesse est scandala esse, væ autem homini per quem scandalum venit.

a Matt.ca. 18.

b 1 Reg.ca. 12. vers. 8. & seq.

a Samuelque eadem populo Israelitico petenti regē relicto Domino proposuit. b *Mementote,*inquit,*quomodo Iacob ingressus est in Ægyptum,& clamauerunt patres vestri ad* Dominum,*& misit Dominus Moysen & Aaron,& eduxit patres vestros de Ægypto,& collocauit eos in loco hoc. Qui obliti sunt Domini Dei sui,& tradidit eos in manu Sisaræ magistri militiæ Regis Hasor, & in manu Philistinorum, & in manu regis Moab,& pugnauerunt aduersus eos. Postea autem clamauerunt ad Dominum & dixerunt,peccauimus,quia dereliquimus Dominum,& seruiuimus Baalim & Astaroth. Nunc ergo erue nos de manu inimicorum nostrorum & seruiemus tibi:& misit Dominus Ierobaal & Bedam & Samson & Barac,& Iephte & Samuel,& eruit vos de manu inimicorum vestrorum per circuitum & habitastis confidenter. Videntes autem quod Naas rex filiorum Ammon venisset aduersus vos dixistis mihi, nequaquam, sed rex imperabit nobis, cum Dominus Deus vester regnaret in vobis. Nunc ergo præsto est rex vester,quem elegistis & petiistis. Ecce dedit Dominus regem. Si timueritis Dominum, & seruieritis ei,& audieritis vocem eius & nō exasperaueritis os Domini,eritis & vos,& rex qui imperat vobis sequentes Dominum Deū vestrum. Si autem non audieritis vocem Domini, sed exasperaueritis sermonem eius, erit manus Domini super vos & super patres vestros.* Latior est horum historia in libr. Iudicum. *Dixitq;* Iosue *ad populum quem adduxerat in terram promissam, Non poteritis seruire Domino. Deus enim sanctus & fortis æmulator est,nec ignoscet sceleribus vestris atq; peccatis si dimiseritis Dominum & seruieritis diis alienis, conuertet se atque affliget vos,atque subuertet, postquam vobis præstiterit bona.* c Sed de his alias dum agemus de tyrannide. Minatur & Deus per Oseam prophetam capit. 13. *Dabo eis regem in furore meo.* In pœnam enim populorum dantur eis reges,qui tantum absoluta vtantur potestate.

c Iosue cap. 24. vers. 19.

11 Quod autem pertinet ad tributorum exactionem & decimationem, dicendum eodem modo est,necessitatem vrgentem, non voluntatem principis liberam,illas permittere:illa & necessitas debet esse,postrema,& ad finem,ad quem regnum & imperium cōstitutum est; nempe ad conseruandam communem vtilitatem, & ad iniurias hostium a populo propulsandas: alioquin enim tyrannicū est, *vt suo loco dicetur,* hyrudinum modo sugere sanguinem subditorum,laborum mercedes exhaurire, substantiam & patrimonia deuorare,ipsas oues sibi subiectas ad pascendum excoriare: nempe ad propriam vtilitatem,ad superbiam,ad inanem sustinendam gloriam,ad inuadenda proximorum principū dominia, ad bella temere suscepta peragenda,ad voluptates & ad similia quæ aliena sunt a bono regimine principis Omnia quippe sunt principis, vt & omnia communia,sed in tempore necessitatis, in qua principis dicuntur vt principis,id est,rectoris & dispensatoris & patris reipublicæ, quæ est

domina

domina propriorum non princeps, & quæ pro suis negotiis non principis priuati, tunc pro salute sua contribuere supra morem consuetum, & tributa dare dicitur; minister autem & dispensator solum in ea caussa princeps: qui male dispensat, & in non necessaria erogat, reus est peculatus, & obnoxius rationibus reddendis corã Deo & hominibus vtentibus ratione. Neque excusatur princeps si supra dignitatis suæ necessitatem, velit sumtus maiores impendere in aulicos, equos, & alia vana. Etenim hoc iure principatus legitimi, non potest facere, quando tributis & impensis onerare oportet subditos eius rei gratia. quamobrem in lege regni & illa duo capita a Deo adiecta Deut. cap. 17. ver. 16. & 17. *Cumq; rex fuerit constitutus non multiplicabit sibi equos, &c. non habebit vxores plurimas quæ alliciant animam eius, nec argenti & auri immensa pondera.* Non negatur imo vero necessarium ducitur, præbendum tributum a subditis principi, tum ad negotia reipublicæ exsequenda, tum etiam ad necessaria vitæ & splendori honestæ & debitæ principis. Cõstat enim sponsum reipublicæ & defensorem esse principem, & dotem pro onerib. dandam esse, & in remunerationem laboris & solicitudinis, quam princeps subire debet pro ea, quique & vitam propriam eius tuitionis caussa periculis deuouet: dignumque mercede laborantem, & ex mandato, vel alio modo etiam negotia alterius gerentem, sumtus saltem rerum bene gestarum repetere: cum nemo teneatur militare suis stipendiis: certissimum insuper censum & tributum a populo exhibitum, esse signum superioris dominii, & subiectionis.[a] Neque etiam disputatur *an tributum exigere possit, an quippiam a subditis petere*. Id enim cõstat posse, & ad præstationem subditos teneri: sed controuersia est, an semper, & quantum velit, & sine legitima caussa a subditis petere, exigere, vel extorquere ab inuitis possit? quod & negatur: alioquin nihil interesset subditorum, ab inimicis, vel a suo principe spoliari, imo magis æquanimiter ferrent ab hostibus, quã a propriis opprimi: quia ab hostibus cauerent, cum sciant hoc illorum proprium, a suis non cauent, & prius vorantur quam venientes canes sentiãt. Iam pernitiosi etiam principes insatiabiles, qui quo plus habent, plus appetunt, & a suis dum ab alienis nequeunt emulgent. Mirifice conuenit superioribus ni fallar, sententia Senecæ[b], dum ait, *Hominem probum & principem suo contentum esse, nec existimandum paruo esse contentum, quia omnia illius sunt, non sic quemadmodum Alexandri fuerunt: cui quanquam in litoris maris rubri steterat, plus deerat, quam qua venerat. Illius ne ea quidem erant, quæ tenebat aut vicerat, cum in Oceano Onesicritus præfectus classibus, præmissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non satis apparebat inopem esse, qui extra naturæ terminos arma proferret? qui se in profundum, in exploratum & immensum, auiditate cæca prorsus immitteret? Quid interest quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deest quantum cupit.* Et iterum

[a] Cap. 2. de censib ca. illud 10. qu. 3. l. nulli, C. de episc. & cleric.

[b] Libr. 7. de benef. c. 2.

cap.3. *Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculisque vestigia, felix temeritate agit, sed omnium quos fortuna irritauit implendo. Cyrum & Cambysem, & totum regni Persici stemma percense, quem inuenies cui modum imperii satietas fecerit? qui non vitam, in aliqua vlterius procedendi cogitatione finierit?* Et postea capit. 4. omnia sapientis esse dicit, & ideo nihil vltra illum concupiscere, ita tamen vt nihilominus proprium quisque in rem suam dominium habeat. *Et iure ciuili omnia regis sunt*, inquit, (quod superioribus conuenit) *& tamen illa quorum ad regem pertinet vniuersa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & vna quaque res habet possessorem suum. Itaque dare regi & domum & mancipia possumus, nec donare illi de suo dicimur.* Et cap. 6. apertius dehinc distinguit inter ea, quæ sunt imperii & propria principis. Nam regio more cuncta possedit: dominia vero sunt singulorum, vt sapiens animo vniuersa possidet, iure ac dominio sua, quo pertinet phrasis loquendi D. Pauli. [a] *Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.*

a 2. ad Cori. cap. 6.

12 Procuratio magna regni est, & eo extendit solicitudinem suam, quo fines tantum principatus sunt. actiones enim principis a centro in quo degit, ad vltimos vsque fines: per media vero diligenter peruenire debent, & potestas in omnes partes regni & principatus diffunditur, quod Ouid. innuit epist. Herod. *An nescis longas regib. esse manus?* [b] Nã, *Initio ciuitatis Romanæ populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit, omniaque manu a regibus gerebantur*, nempe potestate & voluntate, nempe iustâ, [c] Et in summa, quæ ad vtilitatem reipublicæ pertinent, ea debent ex potestate & auctoritate principis absolute præpositi & imperantis tractari, nisi ipse, vel lex regni aut principatus aliter fieri exceperint, siue agatur de personis, siue de rebus.

b Vt ait Põpon. iurisc. in l. 2 in prin de orig. iur lib. 1. P. tit. 2.

c Vt ait Iustin. in 4.

13 Et ea dicuntur esse regaliæ, hoc est, pertinere ad ius regis, qualia sunt illa quæ traduntur a Friderico imperatore. [d] 1. Armandiæ, vel vt alii legunt *Armanniæ*, id est, fabricæ publicæ armorum, & publica armamentaria i. loca in quibus arma, bellica tormenta, & machinæ aliaque ad bellum vel nauale vel terrestre conseruantur necessaria, ex quibus armari potest, vnde Armandiæ dicuntur ab armandis hominibus. Solebant enim in repub. arma locis publicis concludi, quæ tempore belli indigentibus dabantur, sicuti in tumultibus repentinis, [e] cum de seditione contra Saturninũ ait, *Eo tempore ex ædificiis armamentariisque publicis, arma populo Romano C. Mario consule distribuente, data, vt imperium populi Romani maiestasque conseruaretur.* Prohibuerunt Romanorum principes, propter motus, seditiones & contentiones, ex quibus clades fieri poterant & coniurationes in priuatos & rempublicam, ne penes priuatos arma essent, neue alibi quam in publicis fabricis fierent, ne priuatis venderentur, & ne alibi quam in publicum sacrum armamentum reponerẽtur, vt Iustinianus statuit. [f] *Quia*, inquit, *Deus commisit subditos principibus vt illæsi &*

d In c. vnico quæ sunt regaliæ libr. 2. feud. tit. 56.

e Vt refert Cicer. pro C. Rabirio oratione. 17.

f In nouell. 85 de armis

illæsi & sine calumnia custodiantur. Iubet & [a] præsidi prouinciæ, nouella 7. *Neque armis vti non militantem permittes aliquem.* Respondit & Marcianus Iurisc. lege Iulia de vi publica teneri, qui arma, tela, domi suæ, agroue, in villa, præter vsum venationis, vel itineris, vel nauigationis coegerit, exceptis secundum tempus Scæuolæ ante Iustiniani constitutionem armis quæ quis promercii caussa habuerit, hereditate ei obuenissent. [b] Quicunque sine principis temporalis arma & gladium accipit, gladio debet interimi, iuxta verbũ Dei. [c]

14 Quando ad populum suprema potestas pertinet, seu in imperio democratico, idipsum sancitum apud Platonem: [d] *Si quis consilio suo absq; auctoritate communi, pacem iniuit aut bellum mouit, vltimo supplicio condemnetur.*

15 Ratio cur ad principes ius, arma & armamenta, quibus continentur, pertinet, multiplex esse potest. Quarum prima, quia sic fieri expedit reipublicæ, quæ aliter regi non posset. Sic enim principi gladii potestas data est a Deo, [e] & ipse vitæ & necis solus accepit potestatem, vt per se vel per ministros suos, quando oportet, non temere, & contra quos oportet eo vtatur: ad vindictam malefactorum, & laudem bonorum: ideo sine eius iussu iustum est arma non moueri, quia ipse de exsecutione gladii redditurus est Deo rationem. Quare [f] Valentinianus & Valens Cæsares, *Nullus*, inquiunt, *prorsus nobis inscijs atque inconsultis quorumlibet armorum mouendorum copia tribuatur.* Principi datum est merum imperium, quod est, habere gladii potestatem ad animaduertendum in facinorosos homines, quod etiam potestas appellatur. [g] Duo sunt gladii in omni politia humana spiritalis & temporalis, quos Christus sufficere dixit. [h] Spiritualis est excommunicatio quæ diuidit animam a corpore ecclesiæ, quam ecclesia habet in medicinã si non contemnatur. [i] Materialis seu tẽporalis est ille, qui cõcessus est principib. & diuidit animã a corpore.

16 Princeps minister Dei & legis eius. ministri legum & voluntatis principis in exsequendo gladio iudices, tortores, milites, & similia, quibus mali plectuntur & a terra tolluntur. Nec solum homines sunt vltores iræ Dei, sed etiam contrariæ fortitudines, id est, dæmones, & quæ appellantur furor & ira Dei, quæ omnia ex sacris interpretibus docentur verissima *in tota 23 q. 5.* At regum proprium officium est, [k] facere iudicium & iustitiam, liberare de manu calumniatorum vi oppressos. [l] Et rursum, Cyprianus in nono genere abusionis, rex debet furta cohibere, adulteria punire, impios de terra perdere, parricidas & peierantes viuere non sinere, [m] quæ omnia si ne gladii potestate non posset exsequi. Ius regis, & principis liquet igitur solius, gladium habere, & illud iniuste accipere eos qui nulla superiori ac legitima potestate vel iubente vel concédente, in sanguinem alicuius armantur; [n] vbi principis nomine, continetur non tantum Monarchica, ed etiam democratica vel aristocratica, vel mixta administratio. Sic hæc potestas quoque gladii, non priuati, sed

a In § si tit de mandat. principum.
b l. 1. & 2. ad legẽ Iuliã de vi. publ. li. 48 P. ti. 6
c Quod ita ex lib. a § 1. 23 q 8 exc. 26 D Mat. de hualiqua dix mus alt bi li. 35. syntagm c. 26.
d Lib. 12. de leg.
e Ad Rom. cap 13.
f In l. vnic. vt armorũ vsus insceio principe interdictus sit l. 11. C ti. 46
g Vt ait Vlp. in l. imperiũ 3 de iurisdi. omniũ iudi. li. 2 P. ti. 1.
h Lu. 22. § 1 23 q 8 c. 2. auct. 15 q. 6.
i c. inter hæc 33 q. 2. can. visis. 16. q. 2. c si Petrus. 24 quæst. 1.
k Vt ait D. Hiero. super Iere. ad c 22
l c. Reg offi 2, c. 23. q. 5
m capi rex debet 40. ead. 23, q. 5.
n Sicut exponit Aug. in 22. libro cõtra Faust. Manichæũ, c 70. relatus a Gratiano, in 35. ille g ad 1 m, 23, quæst. 1.

publica est: vel ex consilio reipublicæ, vel alias legitime imperantium: & potestas belli & armorum mouendorum, ex illis pendet, & sine illis, vt in monarchia sine principe, ea mouere, & gladii potestatem vsurpare, crimen læsæ maiestatis est, veluti Martianus respondit.[a] *Eadem lege maiestatis teneri qui iniussu principis bellũ gesserit, delectumue habuerit, exercitum comparauerit, quiue cum ei in prouincia successum esset, exercitum successori non tradidit.* Id enim nõ fit sine principis contemtu & reipublicæ dãno. non enim bella mouẽda sunt nisi iusta ex caussa, & indictione facta: & hostes sunt quibus bellum publice populus, & nunc princeps, qui eius recepit potestatem & curam, bellum indixit; vel ipsi populo Romano. Ceteri latrunculi, vel prædones appellantur.[b]

17 Magnum est committere priuatis, nempe militibus concedere arma, quibus abuti possunt nisi quadam disciplina militari potestateque suprema ab abusu compescantur, vt antiqui etiam non omnes promiscue ad militiam admiserint, & nonnisi quos meliores & & minus vitiis obnoxios eligere potuerint. Atque in delectu etiam militum, Festus tradit & Cicero in diuinatione obseruatum, vt qui primi vocabantur etiam essent boni nominis. Reiiciebantur serui ab omni militia,[c] qui status controuersiam patiebantur, licet reuera liberi essent.[d] Imo & ii etiam qui ingenui bona fide seruirẽt,[e] coloni, vel saltuenses, aut vltro se offerentes[f] negotiatores.[g] Nec recipiebantur milites aliquo publico iudicio damnati,[h] non relegatus ad tempus,[i] multo minus deportatus in insulam,[k] ad bestias damnatus:[l] imo nec reus tantum criminis.[m] Fuerunt & alii ignominiosi reiecti ex disciplina militari, ex quorũ fece tamen nostri exercitus sunt refertissimi. Obseruauit autem illud disciplina antiqua militaris, vt arma pro iustitia & repulsione inimicorum, hominibus non vitiosis darentur, qui conseruare, defendere ciues & rempublicam armis, non iisdem, licentia & potestate eos opprimere possent, vt iusta bella per arma in hostes, nõ latrocinia in ꝓprios ciues gererẽtur.

18 Sed neque perpetuo milites arma habebant, sed cum in hostem procedendum erat, & ad arma conclamaretur, ea cingebant vel capiebant. Cuius rei vestigium exstat in testamento militari, quod ingruente hoste tunc in procinctu armorum fiebat, vt obseruarũt Festus, Plutarchus,[n] Iustinia.[o] Imo Paulus[p] admonere videtur, arma antequam in pugnam iretur, in exercitu fuisse sub custode. Loquẽs enim de eo qui arma alienauerit pœnaque eius, *Tyroni*, inquit, *in hoc crimine facilius parcetur, armorumq; custodi plerunq; ea culpa imputatur, si arma militi commisit non suo tempore.*

19 Alia ratio, cur armorũ cura sit ex iure regaliæ, vel ex cura principis, pendet ex salute populi, quæ commissa est principibus: quæ nulla alia ratione subuerti saltem, lædi aut turbari potest quam armis: quibus permissis passim latrones præualerent aduersus viatores, inimici aduersus inimicos, sine remedio magistratuum. Quare

principis

a *In l Lex 12. tabularũ 3. § ead. l. ad l. Iul. maiest. li. 48. P. ti. 4.*
b *Vt ait Vlpia. in l. hostes. 24 de re militari. li. 40. P. ti. 15. & in l. 118. de verb. significat.*
c *l. ab omni. 11. de re mili P. l. 2. C. de Tyronibus.*
d *l. qui statu 8 de re milit. P.*
e *d. l. qui statu.*
f *l. 3. qui militia poss. C.*
g *l. vnic. C. negotiatores ne militent.*
h *l. 4. §. adulterii, de re milit. P.*
i *d. l. 4. §. temporarium*
k *d. l. 4. §. in insulam.*
l *d. l. 4. §. 1.*
m *d. l. 4. §. reus, & l. qui metu, 16. de re militia. P.*
n *In vita Coriolani.*
o *In §. 1. de testament.*
p *In l. qui cõmeatus, 14. §. fin de re milit. P.*

Principis est, quibus custodia & salus est populi delegata, permittere, ceteris prohibere. Sicut L. Domitius imperium populi exercens in Sicilia, ad exturbāda latrocinia, quibus prouincia vastabatur edixit, ne quis telum haberet: atque pastorem qui venabulo postea eximiæ magnitudinis aprum occiderat, cruci affixit: neque ratio publici imperij prætorem nimis asperum existimari passa est. [a] Ioannes 22. [b] permisit inquisitori hæreticæ prauitatis, habere secum ferentes arma, & familiam armatam ad securitatem suam, prohibuit autem ne aliis permitteret nisi dum illis egeret. Et [c] Pius 4. prohibuit deferre, retinere, vendere archebusios breuiores mensura duorum palmorum, sub pœna criminis læsæ maiestatis & rebellionis incurrenda ipso iure. Quæ constitutio deinde extensa fuit per Pium 5. [d] cōtra deferentes pugiones, cultellos, & aliud genus armorum breuioris mensuræ trium palmorum. Plinius [e] tradit, metalla esse optima pessimaque vitæ instrumenta, & ferrum valde vtile ad agriculturam & ad alia artificia, sed eodem ad bella, cædes, latrocinia, homines abuti. Et addit, *In fœdere*, inquit, *quod expulsis regibus populo Romano dedit Porsena, nominatim comprehensum inuenimus, ne ferro nisi in agricultura vterentur. Et stylo scribere, vetitum est, vt vetustissimi auctores prodiderunt. Magni Pompeij in tertio consulatu exstat edictum, in tumultu necis Clodianæ, prohibentis vllum telum esse in vrbe.* Ait & Isidorus, [f] *Romani iusserunt, ne ferreum graphium quis haberet.* Siquidem & graphium lethale vulnus infligit, vt liquet ex cæde Iulij Cæsaris apud Sueton. [g] & graphiis confossus describitur ab Aurelio Prudentio, Cassianus. [h]

Innumeri circum pueri, mirabile visu,
Confossa paruis membra figebant stylis:
Vnde pugillares soliti percurrere ceras,
Scholare murmur annotantes scripserant.

Armorum tractatio reddit homines audaciores & crudeliores, & ad nouanda negotia, & turbandam quietem promtiores. Ademtio armorum contra, reddit quietos, [i] Nam occupato in aliis bellis Cyro, Lydi rebellarunt, hisque iterum victis, arma & equi ademti, iussique cauponas & ludicras artes & lenocinia exercere, & sic gens industria quondam potens & manu strenua, effœminata mollitie luxuriaque, virtutem pristinam perdidit, & quos ante Cyrum inuictos bella præstiterant, in luxuriam lapsos, otium ac desidia superauit. Astute Philistini quoque cauerunt, [k] ne vllus faber ferrarius esset in Israel ne forte facerent Hebræi gladium aut lanceam.

20 Hic quoque constituitur crimen proditioni proximum, & perniciosum imperio seu reipublicæ, ad barbaros quos indigere conuenit, ferre loricas, scuta, arcus, sagittas, & spathas & gladios, vel alterius cuiuscunque generis arma. & proinde capitalis pœna in eos qui fecerint, statuta. [l] Et iure pontificio, qui hæc eadem subministrant, vel vendunt inimicis fidei, proscinduntur a corpore ecclesiæ & ex-

[a] *vt ait Val. Max. li. 6 c. 3. & Cicero oratio. 7. in Verrem.*
[b] *in constit. 2. incipiente exigit, in Bullario collecto per Laertiū Cherubinū.*
[c] *in eo, Bullario constit. ordine 65. incip. cum vices eius.*
[d] *in eius cō-sti. ordine in eodem Bullario 155. incip. cum vices eius.*
[e] *li. 34. c 14.*
[f] *Li. 6. Ety. c. 9.*
[g] *in illius vita c. 82*
[h] *περὶ στε φhy. n. 9.*
[i] *vt exemplum Lydorum docet apud Iustin. ex Trogo li. 1.*
[k] *vt dicitur li. 1. Regum c. 13. ver. 19.*
[l] *in l. 2. C. quæ res exportari nequeant.*

communicantur, serui capientium designantur, & bona proscriptioni subiiciuntur, ex consilio Lateranensi sub Alexan. III.[a]

21 Dicũtur 2. loco sub potestate principis, vel regaliæ, viæ publicę.[b] Publicas vias dicimus quas Græci βασιλικὰς, id est, *regias*, Latini prętorias, alij cõsulares vias appellant. Distinctæ a priuatis agrariis & vicinalib., teste Vlpiano.[c] dixit & militares has vias publicas.[d] Publica porro via dicta, quia solũ publicum est, relictum ad directũ certis finibus ab eo qui ius publicãdi habet.[e] quare quia reipublicæ est solum, erit & principis in eo auctoritas & potestas, cura eius, & cõpendium ex ea. vsus vero ad quelibet de populo. Sic postulauit a rege Amorreorum populus Israel, vt sibi daretur transitus innoxius per viã regiam seu publicam.[f] Vias publicas & fossata vrbium prohibitũ est occupare aut coarctare,[g] & puniuntur qui hoc fecerint pœna sacrilegij, cum publica & sacra comparentur, & eodẽ priuilegio gaudeant,[h] & qui sacra occupat sacrilegus dicitur,[i] vel punitur perinde ac lege peculatus, qua animaduertitur qui intercipit pecuniam regni:[k] imo multo magis, quod immobilia digniora sunt mobilibus quorum vilis est possessio.[l] est enim via publica vt dixi, regia. vel saltem debet puniri pœna quinquaginta librarum auri.[m] nec potest via publica concedi priuatis ab officialibus regis, sine expresso eius mandato.[n]

22 Hinc sequitur, inuenta in via publica, seu regia, oberrantia aut deperdita, & pro derelicto habita ad dominum vię, nempe principẽ, aut rempublicam pertinere. vocant *Espaue* proprie de animalibus, quæ dum aberrant sine persecutore pauefacta, vel territa ab aliquo sub incerto dominio videntur.[o] Ioan. Faber[p] tradit apũ examen errans in iurisdictione & iustitia dominorum territoriorũ effici illorũ, & illud vocari *Espaue*, quod & quoad alias res inuentas, & dũ ignoratur dominus qui amisit, obseruatur, quod sanctissime introductũ videtur. dum enim ignoratur dominus rei vacantis, vel deperditæ, non potest interim a priuatis sine suspicione furti retineri & vsurpari, quia non constat adhuc rem dominum habuisse pro derelicto.[q] Ideo ad dominum loci, & si in via regia ad officiarios, vel magistratus regios deferri debent, vel animalia duci, vt ibi tuto seruentur per aliquot dies, reddenda dominis si appareant, sin minus, in publicũ conuertantur. Ex lege diuina de re proxime perdita, sic statutũ,[r] *Non videbis bouem fratris tui aut ouem errantẽ & præteribis, sed reduces fratri tuo. Etiam si non est propinquus frater tuus nec nosti eum, duces in domum tuam, & erunt apud te quandiu quærat ea frater tuus & recipiat. Similiter facies de asino, & de vestimento & de omni re fratris tui quæ perierit. Si inueneris eam, ne negligas quasi alienam.*[s]

a c. 24. rela to in cap. in quorundam 6. de Iudæis li. 5. decre. c. 6.
b d § 1. quæ sint regaliæ.
c in l. 2. § viarum quadã. ne quid in loco publi. o li. 43. P. ti. 8.
d idem li. 3. de ou & itin publicis eo. li. 43. P. ti. 7.
e l. l. 2. § viam publica.
f num. c. 21. vèr. 22. Deuter. c. 2. ver. 26. Iudic. 11. vers. 19.
g in l. via. ne quid in loco publico. P.
h l. si C. de sacros. eccl. iun cta l. vsisca.
i ca. quisquis inuentus 17. q. 4. sa con questus, de foro compet.
k L. 1. ad leg. Iuliam. pecula. P.
l L. si rem mobilem & l. si quis vi, §. differẽtia, de acquiren. possess.
m L. qui sine C. de operib. pub. vidẽdus Chassan. ad rubricam des iustices, nu. 35. ad quem pertinet iurisdictio via communis. vide Bal. ad l. si plures, in 4 col. de conditio instit.
n vt notat Bald. ad rubricam C. de contrahen. emtio. Matth. de Afflict., in constitutione regni Siciliæ incipiente puritatem & in constitutione incipiente beneficium in 2. libro.
o per l. 3. § Nerua de acquiren. possess.
p ad § examen apum. de rerum diuis.
q L. 1. & 2. pro derelicto.
r Deut. 22. vers. 1. & seq.
s Vide quæ diximus de rebus inuentis proclamandis retinendis & restituen., li. 20. syntag. c. 3. & li. 37. c. 1 nu. 4 & c. 5. nu. 9.

23 In Gallia, inter regia iura errantium loco, Albini habiti sunt homines, quorum ignorabatur longinqua patria, dicti *Hommes d'espaue*, vnde ex morte illorum, bona regi quęruntur, si non fuerint adoptati in Gallia, seu naturalizati per principem. Sic enim in ratiocinio rum camera scriptū est. *Espaues sont hommes & femmes naiz dehors le Royaume de si loingtains lieux, qu'on n'en peut auoir cognoissance de leurs natiuités. Et quand ils sont demeurans au Royaume se peuuēt estre dicts espaues.*[a] Dubitatum autem aliquando, an inter espauas, annumerandi sint pueri expositi in Gallia, quorum ignoratur pater, mater, aut status, & num inter nothos, quibus succedit princeps, vel dominus territorij, de quo tractatū videbis a Rhenato Copino.[b] Vbi & citatur regestum vetus cameræ ratiocinatorum Parisiensium, *ou les enfans trouuez sont reputez especes d'espaues.*

24 Communicatur quibusdam iuridicis dominis potissimum supremis iustitiariis, hoc ius spauarum, iuxta diuersas constitutiones aut consuetudines probatas locorum, quę prostant ratę & approbatæ per reges & principes, verum quādo agitur de regiis viis, in quib. inueniuntur, certe ius ad regem pertinere debet etiā exstantib. vtrinque territoriis dominiorum iuridicum. Imo rex aut quiuis alius princeps qui monarcha est in suo principatu, est solus dominus sui territorij, & solus fundatus in iurisdictione & imperio.[c]

25 Quamobrem generaliter bona ἀδέσποτα, quæ sine domino particulari inueniuntur merito ad principem eius loci vbi inueniuntur, pertinent, & inter regalia bona vacantia reponuntur.[d] Cuius nomine multa continentur, vt in primis mortuorum bona decedentium sine legitimo herede, ab intestato,[e] & fiunt incorporationes eorum cum bonis & substantia principis,[f] bona sine herede, sine domino dicuntur, ideo tanquam vacantia fisco deferenda.[g] quo iure vsi reges Italiæ sunt, quorum comites rerum priuatarum, illud exigebant.[h] Vocatur hoc ius in Gallia *droict de desherance*, id est ex defectu heredis. In Italia hoc iure vsus rex Theodoricus.[i] De hinc nomine vacantium, pertinent ad principem, res mobiles seu immobiles quæ a nullo possidentur, vel pro derelicta & inculta relinquuntur, vt & domus non reparata.[k] manauit edictū a rege Galliæ 7. Septemb. 1574. & alio tempore de alienatione terrarum vacantium quæ ad libellarium contractum concessæ sunt per partes, discretis fundis sub minutis censibus & pecunia, cum reseruatione laudimiorum si reuenderentur aliis possessoribus priuatis. Meminit Strabo imperatores Romanos olim constituisse magistratum, qui per Ægyptum inquireret, num bona essent aliqua vacantia, possessiones desertæ, hereditates sine herede, aut alia sine domino, vt eadem domanio seu dominio Cæsarum incorporaret.

26 Notamus tamen obiter, hodie in Gallia ad dominos iuridicos altos iustitiarios, & vasallos regis, ex eius concessione vel permissione, vacantia bona aliquando pertinere.

a Refert Ioannes du Bacquet parte 1, de Domanio regio, du droit d'Aubaine. c. 3.
b Li. 1. commentariorū ad consuetudines Andauum ti. de iurisd. ca. 10.
c vt ait Bal. inc. vni. quæ sunt regaliæ, & ad c. vni. de natura feudi. & Aluarotus. ad §. ad hæc de pace tenēda in vsib. feu.
d In d. c. vnico quæ sint regaliæ.
e in l. 1. & 4. de bonis vacantib. li. 10. C. ti. 10.
f L. 3. c. de bonis vacanti.
g in l. 1. de successor. edi. li. 38. ti. 9. l. 1. §. Diuus, de iure fisci l. 49. P. t. 14.
h vt ait Cassiod. lib. 6. in formu auius comitiua. l. 2. § si ad sonatusc. Tertyll. P.
i vt liquet ex eius ep. scripta Epiphanio vi con-suli Dalmatia. li. 5. epis. Cassiodo.
k in l. 1. de iure fisc. P.

26 Tertio, ad regalia pertinere Fridericus, [a] dixit flumina nauigabilia, & ex quibus fiunt nauigabilia, & portus & ripatica. Vt enim in terra via publica in potestate principis est, sic & itinera publica peraquam publicam. Ibique portus, eadem ratione qua omnia publica ad principem peruenerunt dispensanda. Marcian. Iuriscon. [b] ait, *flumina omnia pene publica esse*, quod & Iustinia. firmat, & de portu. [c] Atque Paulus iuriscon. [d] *Flumina publica*, inquit *quæ fluunt, ripæque eorum publicæ sunt, ripa ea putatur esse, quæ plenissimum flumen continet*. Flumen publicum id est, quod perenne est ex Caij & Celsi definitione, [e] illudque vel nauigabile vel non nauigabile esse potest. [f] Naturali iure communia omnium sunt, aqua maris, vt aer. [g] Imperator nomine publico aut qui auctoritatem habet publicam prohibet, ne ex publico flumine aqua ducatur, quo deterior nauigatio fiat, [h] & legem aquis imponit. [i] Quamobrem quantum territorium principis durat & extenditur, & iura harum aquarum & vectigalia prouentusq; vindicat sibi princeps iure publico, vel aliis accipienda permittit, prout alias docuimus, [k] & de iurisdictione & potestate in mari principũ. [l] Piscationum reditus principis esse tradit etiam Federi. [m] & Vlpia. [n] Erantque veteris Romæ instituto inter vectigalia, piscationes, & boni ominis gratia, primus locabatur lacus Lucrinus, qui a lucro dicebatur, teste Festo.

28 Subit mentem mos antiquus testandæ subiectionis fuisse, offerre principibus, quibus se populus debebat vel subiiciebat, aquam & terram, & eadem poscere principes ab illis, quos sibi subiectos esse volebant, [o] *dum agit de caduceatore Darij regis Persarum, ad Indathyrsum regem Scytharum misso, eiusq; petitis & responsionibus.* Et Æschines ait γῆν καὶ ὕδωρ αἰτεῖν, Græcos intellexisse obedientiam petere, aut bellum indictum arbitrari si denegaretur.

29 Ius quoddam regale in Gallia quod dicitur vulgo *de Varech*, ad regem pertinens ratione ducatus Normandiæ, quod est, vt si per tẽpestatem, aut infortunio alio quopiam maris res quædam impellãtur in littus, siue nauis sit, aut aliud quippiam, eodem iure ad principem pertineat, si intra sex hebdomadas non compareat, qui possit eas res delatas vindicare. Exstant plures iurisconsultorum leges, quib. prohibentur possessores prædiorum circa portus & littora quippiam capere ex mari appulsum, nauibus spoliatis, mersis, dissolutis, naufragis: [p] nisi naues fuissent, aut res piratarum. [q] Plura sunt quæ æquitatem iuris huius in persona principis confirmare possunt, non minus quam in viis publicis, nempe quod & cura, & refectio portuum, littorumue, ad eum pertineat, item solicitudo, vt a piratis maria circa suam iurisdictionem sint vt itinera tuta viatoribus a latronibus; & secundum naturam sit, vt qui sentit onus, sentiat & commodum. Quare & piscationes fluuiorum regalium, alicubi merito ærarium principis augent. Antiquitus non item hoc ius in maria & flumina sibi accipiebant maritimi principes vt nunc, sed occupantibus &

a in c. vni. quæ sint regalia.
b in l. 4. § si de rer. diuis. li. 1 P. ti. 8.
c § flumin. de rer. diuis.
d in l. 3. de flu. li. 43. P. ti. 12.
e in l. 1. § fluminum eod. ti. de flumi.
f l. 1. § pertinet, ne quid in flum. pu bl. fiat eo lib. 43. P. ti. 13
g vt ait l. 2. §. fi. de rer. diuis.
h l. quominus, 3. de flu.
i vt in l. si in publ. 18, §. fi & l. quod prin. 23. de aqua pluu. arcen. li. 39. P. ti. 3.
k Li. 3 synt. iur. c. 14.
l Li. 1. ca. 2. nu. 5.
m in d. c. vni. quæ sunt regaliæ.
n in l. inter publica, 17. § fi. de verb. sign.
o vt liquet ex his quæ tradit Hero. in Melpomene li. 4.
p L. 3. & seq. de incendio ruina & nau frag. li. 47. P. ti. 9.
q Authen. nauigia de furtis li. 6. C. tit. 2.

& littoralibus dominis, sine fraude non comparentib. dominis concedebantur.[a] Verum hodie cum impensæ fiant a principe in huiusmodi portus, & propter solicitudinem principum, qui ibi habēt imperium, merito ad regalia iura referri debent, vel ad iura reip. quę in eadem loca parem habent potestatem.

30 Quarto vectigaliū nouorum impositio, inter regalia iura posita a Friderico[b] & ante eum, non licere aliis quam principi imponere rescripserunt CC.[c] & Innocent. 3 Comiti Tholosano scribens,[d] *Præterea*, inquit, *cum pedagia, guidagia salinaria legatus tibi interdixerit memoratus, auctoritate apostolica duximus declarandum, illa pedagia, salinaria, guidagia, interdicta, qua non apparent imperatorum, vel regum, vel Lateranensis largitione concessa, vel ex antiqua consuetudine, a tempore cuius non exstat memoria introducta.* Et Alexander 3.[e] *Innouamus*, inquit, *ne quisquam alicui nouas pedagiorum exactiones sine auctoritate & consensu regum & principum statuere aliquomodo præsumat. Si quis autem contra hoc fecerit, & commonitus non destiterit donec satisfaciat communione careat Christiana.* Vt iure ciuili perpetuo debet affici exsilio,[f] imo & eodem iure vectigalia sine imperatorum præcepto, neque præsidi, neq; curatori, neq; curiæ cōstituere, neq; præcedentia reformare, & his, vel addere, vel diminuere licet *vt respondit Hermog. Iuris.*[g] Iura regum etiam hoc continent.[h] Rex qui non cognoscit superiorem in suo regno pro monarcha & imperatore est, vt rex Galliarum,[i] & quilibet princeps intra suum principatum, a superiore alio quolibet temporali absolutus. Nempe si necessitas & causa imponendi & exigendi vectigal adsint. nam vsus legitimus potestati vt superiori tanquam dispensatrici non abusus permissus est a Deo. Ideo si sine causa imponāt, vel imponi aliis permittant, peccāt, *vt dixerunt Innoc. & Ioan, Andreas,*[k] & rapinam cōmittunt, & tenētur ad restitutionē, debetq; constare de causa iusta si velint immunes esse a crimine, nempe quę sit in vtilitatē reipub. & communē, nempe si portoria, pedagia, guidagia, pro securitate viarum & viatorum, pro refectione itinerum & pontium, aut similiū quæ impensas & solicitudinē pro cōmuni causa habent: alioquin enim semper pręsumuntur iniusta.[l] Eadē ratione angariarum, parangariarum, & nauiū exactiones, & plaustrorū, ad ius regalię pertinere dicūtur,[m] & in summa omnis quoq; extraordinaria collatio ad regalis numinis expeditionē.[n] Securitas itinerū ex pedagiis & perductionib. quæ fiūt per guidagia, debetur vectigal soluentib. ibi, sic pro pace & vtilitate publica. qui enim hæc exigit, tenetur reddere loca tuta, & res, & personas cōseruare illæsas, quæ eo iter habent. alioquin debent damnū resarcire læso, vel lædentē exhibere seu furem, aut furtū seu latrocinium, *vt notat Archidia.*[o] *vbi aliquis* quæ omnia proprie ad salutē & pacem reipub. pertinent. nulli autē, salutem reipub. tueri magis cōuenire, nec alium sufficere huic rei quam Cæsarem, putauit Augustus[p] *conuenticulas, de pace iura. firm. Guid. Pap. in deci, 413. iuri*

a *L. 2. de naufr. C. l fi. & ti. de incen. rui. & naufr. l. qui leuanda, ad leg. Rhod. de iact. P.*
b *D. Fo tit. qua sint regalia*
c *in l. 1, 2. & 3. noua vectigalia imponi non posse li. 4. C tit. 62.*
d *In c. super quibusdam 26. §. præterea de ver. signi.*
e *In c. innouamus 10. de censib. lib. 3. ti 9[illegible].*
f *In l. fin. C. noua vectigalia imponi non posse.*
g *In l. vectigalia 10. de publica. & vectigali li. 39 P ti 4*
h *1. Reg. c 8,*
i *In c. per venerabilē qui fi. ij sint legi.*
k *In d. c. innouamus.*
l *Per c. quāquā de cens.*
m *D c. vni. qua sint regalia. l 9, & 10, de cursu pu. C*
n *vt ait Fridericus & in l 10 & 11. de sacro san. eccles.*
o *c. si quis periurium, 35 q. 6, Bal. ad §.*
p *in l 3. de off. præf. vigi li 1. P ti 15.*

31 Quinto monetæ leges ex principis auctoritate pendent, & inter regalia sunt *d. ca. vni. quæ sunt rega.* ad alios vero vel ex priuilegio principis, vel ex consuetudine præscripta. [a] materia monetæ habet publicam æstimationem, [b] ideo sub cura principis, vt alia publica. & ad principem pertinet valorem limitare sub pœna maiestatis læsæ sequendum subditis. [c] Ita & crimen maiestatis est, monetam suo nomine fabricare, aut iniussu principis cudere, alterare, falsare, radere, tingere. [d] Ita subditi debent mutationem monetæ etiam in materia debiliorem seruare, factam a rege. [e] nam numus nihil aliud est quam lex, quia legem & æstimationem imponit rebus. Ad solum autem principem pertinet sine controuersia, & legem nouam condere, antiquam abrogare, & interpretari: [f] non ad inferiorem, qui superiorem habet, qui non potest sine consensu eius & populi, vt colligi potest ex hypothesi regis Aragonum *in c quanto, 18. de iureiuran.* sed neque id princeps superior facere debet, absque maxima & extrema necessitate, nisi velit ius gentium & commerciorum violare quod ex stata pecunia constat.

32 Sexto generaliter sunt confiscationes regiæ & principis, de quibus diximus propriis locis, in bonis reipublicæ, nec licet sine licentia vel concessione principis confiscare communiter. [g] Ratio videtur, quia regulari iure non permittitur confiscatio. [h] & proinde regum hoc ius est, contra legem posse. sic notat hoc esse de maximo imperio. [i] communicantur tamen & hæc confiscationũ iura, vt alia superiora quædam & aliquatenus per principes, subditis feudatariis seu valuassoribus iuridicis, vt argentariæ fodinæ, vectigaliorum seu pedagiorum iura. Sed sunt tamẽ quædam crimina, in quibus offenditur maiestas principis etiam inter subditos vassallos, in quib. confiscatio ad solum principem pertinet, vt ad solum læsum, vt in crimine læsæ maiestatis, nempe bona quæ sub eius ditione sunt, & quæ ab alio principe non tenentur a damnato, quæ disputantur & probantur a Guidone Papæo. [k] In aliis criminibus vbi confiscatio locum habet, qui feudum habẽt & imperium vel ex lege feudi potestatem, possunt confiscationis iure bona condemnati etiam alibi, in sua iurisdictione confiscare vel confiscata per crimen, retinere, *vt docet etiam in crimine hæreseos. Guido Papa dec. 76.*

33 Iudicandi necessitas munus publicum est: hæc imponitur a principe, is autem iudex populi proprius & primus, ceteri ab eo pendent & præfecti sunt, cõcessa iurisdictione quæ ab vt eo riuuli a mari procedunt, sicut docuimus suo loco alibi. atque reges quoq; iudices ideo dictos, & quod vt iudicarent populum, fuerunt introducti, cui muneri cum per se sufficere nequirent, constituerunt leuiorũ negotiorum iudices, qui suo loco iudicarent vt factum a Mose *Exod. c.* 18 Ita omnes magistratus, dicuntur vel ab imperatore seu rege creati, vel eius voluntate constituti, vel ab eo confirmati: [l] sic committere fidei magistratuum dicitur reipublicæ partes gubernãdas imperator vel

a Guid. Pap. deci 498.
b L. 1. de cõtra. emt.
c L. 1, & fi. de veteris numis. potesta, li. 11. C. ti. 10.
d vt docuimus lib. 36. syntag. c. 2, & de monetalib. triũuiris & camera monetariorum regia, c. 47 c. 58 nu. 11,
e vt ait Ioã. Faber ad auth. hoc nisi C. de euictio.
f L. 1, & fi. C. de legib.
g vni l. tit. nec sine iussu iudicis liceat certis iudic. confiscare l. prohib. C. de iure fisci.
h L. auth. bona damnatorũ, de bonis damna. C.
i Bal ad c. 1. de pace tenẽ. & iur. firm. feu. Iason ad l. imperiũ, n. 24. de iuris. omnium iud. P.
k decisi. 341. incip. supra quæst.
l in §. iudices. de pace tenẽda inter subditos. de iuramen. firma. li. 2. feu. ti. 52.

vel princeps,[a] in procem. instit. ibi, *Vt possitis aliquando rempublicam in partibus vobis credendam gubernare*: vt non possit vel modica iurisdictio cuipiam conferri nisi ex voluntate principis mediata vel immediata[b] eum iudicem facere, qui nulli præest iurisdictioni.[c] Iurisdictio tantum ea dicitur ordinaria, quæ a Papa, imperatore, rege, vel lege, vel consuetudine, vel vniuersitate, & non ab alio conceditur.[d] Et ita iurisdictionum hodie potestatem ad supremã & regiam pertinere auctoritatem dicitur. Quod non consuetudine nisi approbata per principem defendi possit: & quod mortuo vno principe qui iurisdict. concesserat, possint a successoribus in principatu auferri.[e]

34 Hinc in Gallia mortuo rege omnia officia regia egent noua regis successoris confirmatione. Interim tamen dum constet de successore, & veluti in interregno gerunt munera sua vt antea, in vtilitatem regni,[f] quia & officia quæ dantur a rege, sunt sub hac clausula, *Pour en iouyr tant qu'il nous plaira*, hoc est sub beneplacito principis: quod beneplacitum, morte eius qui concedit exstinguitur, non ita si dictum fuisset vsque ad beneplacitum sedis regiæ.[g] Neque principes succedentes regibus prædecessoribus, succedunt illis in principatu vt heredes, sed vt dignitatis successores, vt in beneficiis ecclesiasticis, vel ex lege regni, vel ex lege electionis, vel alio modo. Et proinde de rigore cum habeant eandem auctoritatem quam antecessores, non obstringuntur legibus & factis eorum in tractanda republica, quæ illis cum plena potestate subiicitur: vnicuique enim principi sua prærogatiua seruanda est.[h] Et prosequutio voluntatis prædecessoris, pendet ex honestate, non ex necessitate successoris. Solẽt autem communiter successores voluntatem priorum sequi.[i] Et ita fieri debere rationi congruere dicitur, vt successor teneatur adimplere factum prædecessoris sui:[k] maxime si nulla caussa sit rationabilis aut delictum, ex quibus priuari digni sint magistratu præfecti, quando magistratus solent esse in principatu perpetui: non vtique si temporales, vt olim Romæ. Sicque confirmatio officialium si fiat, vt fieri debet a successore in principatu, est gratia: si denegetur est iniuria: verum ad id princeps non cogitur: quia superiori potestate non potest compelli, & par in parem sequentem non habet imperium.[l] Quamobrem si prædecessor princeps concessit iurisdictionem, non ideo impeditur successor: quominus eam possit reuocare, maxime quando inferiores abutuntur iurisdictione, propter quem abusum potest illum illa priuare *vt copiose tractat Matthæus de Afflictis.*

35 Potest & eadem potestate nouos magistratus creare, officia eorũ numero augere, iurisdictiones prorogare vel restringere: quod tamen existimabit sibi bonus princeps concessum, quantum vtile rei-

a *Vt in l. 2. §. initio ver. cum vrbem de offic. præfect. vrbi li. 1. T tit. 12. & §. interim de defensor. ciuit. in nouell. & Iust. in §. final.*

b *Vt notatur ex l more & l. & quia principaliter de iurisdict. omnium iudi. neq; priuatorũ cõsensus*

c *l. priua. de iuris. omniũ iud. C. lib. 7. tit. 13. Late hæc tractat Alex consil. 24. incipien, ponderatis, volumin. 5. Carol. Molin. ad consuet. Parisien. §. 1 gl. 5. n. 40.*

d *Vt notat. a c. cũ contingat & ibi Panorm & Felinus de foro compet, Boerius ad §. 1. de iurisdict. omnium iudic in consuetud. omnibus Burgund.*

e *Vt notat. Bald. consil. 161. incipit. proponitur quod pro cõmuni in 3. parte consil.*

f *Vt notauit Papus lib. 4. rapso Aresto. tit 1. Aresto. 4.* g *Cap. si gratiose 5 de rescrip. in sex. cap. vni. ne sede vacante aliq. inno. in sex.* h *Vt notatur in cap. literas, 13. §. nos autem, & ibi Glossa de restitutio spoliat.* i *Can. finali de concessio. præb in sex. & cap. penultim de praben in sexto.* k *In Can. quia Ioannes, 12. quæst. 5. cap. illud, 16. quæst. 6.* l *l. ille a quo § tempestiuum ad sena. Trebellian. T l. nam in.*

publicæ futurum esse iudicabit, non aliter, vel ambitione petentium gratia, vel ad negotiationem. vt multiplicatis officiis & dignitatibus ex eorum distractione lucrum quærat. Nihil enim peius potest accidere reipublicę ea negotiatione, Pro vno enim aureo quo officiarii redimunt officia & iurisdictionis potestatem a principe, infinitas reuēdendi carius iustitiam subditis occasiones architectātur, vt etiā impudenter audeāt in subditos grassari, palamque supra sportulas debitas petere: quod iam principi pro mercatura officiorum dicunt se præbuisse. Quod non tantum prohiberi interest principis & reipublicæ, sed vltra illud minatur subuersionem totius legitimi status, dum manus venales expositæ sunt auctioni, ex qua ius & æquum tollitur, & vincit in foro qui lancem ex parte iudicis pendentem ęreonerat, & efficitur, vt dum venditionibus numerum magistratuum auget, etiam prædones & latrocinandi facultatem multiplicet. Debet ipsemet princeps iudicium per se ipsum si fieri possit & iustitiæ diributionem, & cum officiariis magistratibus, cum non possit, onus suum partitur & communicat dignitatis regiæ munus, & proinde debet in his acutius inuigilare constituendis, maxime ne ipse dicatur socius furum & latronum, & per suos administros eos sciens prudensque spoliare & affligere, quos a Deo & ex regia potestate cōmissos sibi nouit regendos & defendendos.

36 Eo modo Chassaneus [a], tradit Monarcham in regno suo regem Galliæ, posse tollere omnes iurisdictiones si vellet, quæ sunt in regno suo, & reducere ad iurisdictiones regales, quod expedire dicit populo, ne tot subalterius iurisdictionibus dominorum vexaretur. Et ita etiam posse sine causa principem facere, & reducere iurisdictiones, citat Felinum [b], quod in concernentibus superioris iurisdictionem, potest princeps sine causa factum reuocare, & de nouo facere. Mihi tamen videtur tribunos, centuriones, & alios gradus iudicum recte Mosem ex consilio Iethro distinxisse [c], & Iosaphat regem [d], per diuersa loca iudices posuisse. Quare non arbitrarer principem debere omnes ad regales iurisdictiones reuocare sublatis inferioribus. Quia & inferiores ab illo habent potestatem, & dehinc appellatio in Gallia iuridicum dominorum ad regios iudices peruenit, trutinatis negotiis diligentiori calculo, & a diuersis iudicibus. Non inficias ibo tamen, abusus plures & vexandi pauperes litigantes occasiones oriri ex gradibus diuersis iudicum: sed quia & in maioribus sedibus, vt in minoribus apparent abusus, & quędam incommoda cum commodis admiscentur, satius aget princeps mea sententia, si iam prudētia constituta in sua integritate conseruet, & detersis maculis, vel ex tempore, vel ex malitia hominum cōtractis, ad puritatem & candorem & primitiuum sanctum statum reuocet.

37 Docetur & eo argumento, omnem iurisdictionem pendere a principe, quod ab omni iudicio, etiam omisso medio, iussit appellari princeps, vt in ecclesiasticis summus pōtifex [e]. Quanquā solitus prin-

a ad. rubri. des Iustices nu. 106

b ad ca. nouit 8. col. v. li. 1. de iudi.

c Exo. c. 18.

d 2 Paral. c. 19.

e c. in 3. 4. 5 sul. 2. qu. 6

princeps prouocationes ad se factas omisso medio, ad suos inferiores reiicere, vt respondit Papyrius Iustus ex imperatorum Antonini & Veri rescripto [a]. Adiri & princeps potest omissis aliis iudicib. ab aliquibus vt a miserabilibus personis, pupillis & viduis [b].

38 Habetur & supremę potestatis in principe probatio, quod a principe iudicante non prouocatur: ad principes vero, vel ad eos qui potestate commissa vtuntur a rege, ab inferioribus appellatur, quemadmodum riuuli a mari fluentes, dum ad mare reuersi sunt, quiescunt. *Stultum est*, inquit Vlp. [c], *illud admonere, a principe appellare fas non esse, cum ipse sit qui prouocatur*. Quandiu popul⁹ Ro. reip. dominationē retinuit ab omnib. magistratib. ad illū ꝓuocatū est, potissimū in maiorib. ciuiū causis, etsi de capite ciuiū ageretur. Sic exactis regib consules duo, ad quos summū ius, quidē delatū est, tamen ne per omnia regiam dignitatem sibi vindicarent, lege lata factum, vt ab illis prouocatio esset, neue possent in caput ciuis animaduertere iniussu populi, vt scribit Pomponius Iurisconsultus [d]. Cicero [e], vocat illam prouocationem, patronam ciuitatis, vindicem libertatis populi Romani P. Valer. cognominatus a legionibus popularibus poplicola, primus exactis regibus leges gratas tulit de prouocatione aduersus magistratum ad populum, item vt caput cum bonis eius sacrum fieret, qui regni occupandi consilia iniisset, vt refert Liuius *Libro* 2. & rursus *Libro* 3. tradit hanc legem ter a viris eiusdem Valeriæ, familię renouatam. Quæ certe tandiu obtinuit, quamdiu populo imperium conseruatum est Democraticum, & quandiu magistratus ab illius creatione, & suffragiis administrabant delecti: Scribit enim Diony. Halicar. [f] Valerium legem tulisse, ne quis magistr. Romæ gereret, quem nō a populo suscepisset, quod si fieret capitali pœna vindicaretur, & qui illū occidisset ei impune esset: fuitq; eo tēpore vt idem tradit aperte mos consulibus, vt fasces cum securibus extra vrbem haberent, intra vrbem non haberent, vt iudicaretur plenam potestatem penes populum esse, & in vrbe, vbi caput principatus, nullam aliam absolutam quam populi vitæ & necis esse potestatem. atque postremis adhuc Iurisconsultorum temporibus, id obseruatum legimus, proconsulem non habuisse potestatem intra vrbem, sed statim vbi egressus esset [g]. Quare vbi ius populus cessit suū principi, & illā magistratuū creādorum potestatem, & prouocationis auctoritatatem in eum transtulit; & rursus princeps eodem iure, & magistratus distribuit, & prouocandi limites constituit, manetq; supremæ dignitatis regiæ hoc signum in principe, quale & fuit in Democratia. Neque repugnat, quod populus Roman. vel alius qui habeat Democratiam, magistratus cōstituerint, qui absolute imperarent: vt Romani consules, dictatores, Lacedemonii Ephoros, aliique populi alios: vt etiam principes habent Senatus, aliasque potestates, quæ absolute iudicant inconsulto principe, & a quibus prouocare non licet. Siquidem alio modo potestas est penes huiusmodi magistratus,

a in l. impe ratores 21. de appell. in ff L. 49. tit. 1

b in l. vni Cod quando imperator inter pupillos & viduas vel alias miserabiles personas cognoscat Li. 3, C t. 14

c in l. 3 § & quidem a quib. ap pella no licet. l. 49. P. t. 2

d in l. 2. § exactis deinde regibus de orig. iur.

e li. 2. de oratore.

f in 6

g in l. 1 & 2 de offic. pro consu. P L. 1, titu. 16

nempe per modum commissionis, vel delegationis: alio modo penes principes, nempe iure proprio & illi iudicant & statuunt, potestatemque exercent nomine alieno, & ex sibi præscriptis legibus ab alio: neque secundum proprium arbitrium, aut vt dicunt secundum propriam conscientiam. At princeps qui per se imperat supremo principatu, non ab alio, quam Deo pendet, leges condit, & præter ipsas si sibi æquum videat ut statuit. Hinc liquet, & principes imperiales quorum iudicia vel iudicum illorum deuoluuntur ad cameram imperialem, non esse supremos principes, sed subditos imperio: quũ illorũ sententiæ expositæ sint cameræ reformationi vel comprobationi, quæ nomine imperiali iudicat in ciuilibus: & in criminalibus ipsi principes sine prouocatione, non ex propria potestate, sed quia ita illis cócessum ab imperatore, vel expresse ex priuilegio vel patientia ex consuetudine aliquando etiam iudicant.

39 Septimo, recte dicetur potestatis monarchicæ seu regiæ vel absolutę, legum generalium condendarũ, explicandarum, vel abrogandarum auctoritas & ius. nam illæ ab omnibus obseruandæ[a]. Et Iustinianus dũ de legis obseruatione loquitur[b], *Omnibus autẽ*, inquit *a nobis dictis, imperatoris excipiatur fortuna: cui & ipsas leges* DEVS *subiecit, legem animatam eum mittẽs hominibus.* Annectitur huic potestati facultas irrogandi priuilegia quod ius singulare est legi communi derogans[c]. neque in potestate alterius est quam principis, dicere non obstante tali lege, quia is solus derogare non alius ei potest.

41 Hinc pendet potestas supremi principatus concedendi veniam delictis, & gratiam pœnæ, aut alterius causæ a lege præscriptæ faciendi, quæ alterius non potest esse quam eius qui non est legibus obnoxius. Nam quibus lex imperat, & qui soluti non sunt legibus, legibus tenentur, & contra eas dispensare nequeunt, nisi ab eo qui leges cõdit & temperat, soluti ab illarum necessitate liberentur. ad principem solum pertinet vitæ & necis potestas, ideo gladium commissum adeo exercet, & iuris positiui item plena potestas ei, & ita remittit, quibusdam ex singulari priuilegio supplicia legibus delictis certis determinata: qui potest eius ipsas leges tollere & mutare, potest multo magis ex causa certis relaxare, indulgere, proscriptos reuocare, bona eis adimenda relinquere.[d]

42 Hic tamen monendi sunt principes, ne supra principis potestatem gratiam pœnæ, in delictis atrocioribus faciant, quando a lege diuina ob atrocitatem criminis indicta est reis delinquentibus aduersus leges diuinas. nam tunc hoc non esset vti sed abuti potestate regia. quamuis enim princeps solutus sit legibus humanis, tamen vincitur & obstrictus est diuinis: & vt subditi impune legem principis transgredi non debent nec possunt: sic nec princeps sui principis Dei, nisi cum aliqua circumstantia, quæ Dei legib. consona sit, quamquam temperare tãdem liceat: alioquin vt magistratus qui delegatus est a principe, dispensare sine pœna contra legem sui principis nõ potest: sic

a vt dicitur in l. 1. & fin. C. de legibus
b l. leges sacratissimæ eod.
c c. 2. §. 4. nouell. 105. de consu. 161. c. l. 4. 15. 16 de legibus P
d vt & liquet ex titu. de abolition. de generali abolitione c. q̃ similibus.

sic nec princeps contra legem Dei, non debet princeps velle videri se mitiorem vel prudentiorem esse Deo, dum illud horrendum imminet Dei axioma, propter iniustitias transferri regna de gente in gentem. Iniustitia est quod contra Dei iustitiam est, potissimum: is n. iustus & iustitia ipsa est. Fortius est ius naturale ciuili[a], vtpote diuina lege suffultum[b], neque quicquam facere nec principem posse, contra pietatē, aut bonos mores constat[b]. deficere enim ab eo quod principatum maxime constituit, nempe a iusto naturali, hoc non est potestatis sed impotentiæ, non secus quam si quis iaculetur in scopum propositum, & iaculum non possit deferri ad scopum, hoc habet impotentiam & defectum in vi deferente. Fines cur legibus præest seruare princeps debet, & intra illos se continere: extra quos potestatem se non habere arbitrari debet. Causas autem & istius potestatis finesque aliquos, refert Iohan. 22. pontifex d, *Quoniam* inquit, *nulla iuris sanctio est quantūcūq; perpenso digesta consilio, ad humanæ naturæ varietatem & machinationes eius inopinabiles sufficit, nec ad decisionem lucidam suæ nodosæ ambiguitatis attingit, eo præsertim quod vix aliquid adeo certum clarumq; statuitur, quin ex causis emergentibus, quibus iura iam posita mederi non possint in dubium reuocetur: Quia etiam ab adolescentia viri procliuis ad malum sensualitas humana declinat: per quod morum subuersio in clero & populo frequenter obrepit, necessaria est superior auctoritas, vt tam per determinationis opportunæ suffragium tollat ambigua, lites auferat, altercationes dirimat, & obscura succidat, quam per cultoris sarculum exstirpet vitia, virtutes inserat, corrigat excessus, moresq; reformet.* Quæ de iure humano positiuo, canonico vel ciuili synodali vel municipali dicta, explicant interpretes, vt ea arbitrio principis spiritualis vel temporalis prout potestates in his distinctæ sunt, committi debeant, & ita fieri expediat reipublicæ ob necessarias quotidianas mutationes & noua negotia, quæ nouis indigent remediis, temperatis ab eo qui potestatem habet e. obseruata euidente vtilitate, in nouis inducendis, & antiquandis prioribus, quæ diu æqua visa sunt, vt ait Vlpian.[f], nam vt alibi Pau. Iurisc.,[c] *Minime sunt mutanda quæ certam interpretationem semper habuerunt.* Quamobrem etiam diuinum ius morale & naturale remanere debet immutabile g, vt perfectum & manans ab eo qui non nouit opus imperfectum.[h]

41 Ex hac potestate suprema in leges, pendent legitimatio quæ per rescriptum principis tantum fit, qui superiorem non habet[i], vt & imperator illegitime natos legitimat k. Inferiores nō possunt, nisi habeant facultatem concessam a principe[l]. neque hic ius naturale immutatur a principe aut imminuitur: sed ius tantum positiuū ciuile & politicum, quod principi secundum diuersas occurrentes

a l. eas de eadem muti P. b §. sed naturalia de iure natu. gen. & ciui. apud Iustin. c. 1. 1. dist. in apud Gratian. c l. 15. de cōd. t. instit. tut. P. nouell. 9. l. 1. c. si aduer. vendit. [illegible] l. c si minor se maiorem dixerit. d in proœmio Clementina. e vt tradūt iura l. de ætate § ex causa de interrogator. actio. l. 1 de vēt. inspi. P. l. quaquā c. si sæpius in integrum re. stitut. fuer. postula. c. miramur 61. d. c. nulli de elect. in sexto. f in l. 3. de constitution. princip. g in l, minime 23. de legib. P. h 6 1 dist. 1. i c. maiores vers. sed adhuc de Baptismo. k ex capitu. per venerabilem, qui filii sint legitimi. l in lege quæ in prouinciis 57. paragr. 1. de ritu nuptiar. Pand. § sit igitur quibus modis naturales efficiant legit. in nouel. & § illud. nouel. 8. in vtdo. eius Libr. 1. de rescriptis c 28 numero 11.

caussas,tractandum & moderandũ illi relinquitur. Illegitime quippe natus diuersis legibus repugnantibus coniunctioni, natus dicitur illegitimus, ratione legis diuinæ quę prohibet omnem coniunctionem extra matrimonialem. naturalis coniunctio in hominib. dicitur matrimonium cum ratione certa facta, non temere more brutorum.[a] Prohibet ius pontificium sine certis ceremoniis, hanc coniunctionem naturalem: Prohibent & illegitimas dicunt iura ciuilia nuptias, ritibus requisitis non interuenientibus. Vtroque iure pœnæ appositæ fuerunt, aliter quam statuant leges propositæ, se coniungentibus. Leges illæ sunt a suis principibus promulgatæ, generales, secundum eas connubia facta legitima sunt; contra eas, illegitima. Ex cõiunctionibus legitimis nati filii dicti legitimi & naturales: habiles & ad multa habiti idonei, a quibus repelluntur non ita nati. Et proinde singuli principes, in quorum potestate sunt leges de coniunctionibus dictæ, soli dispensant, & eos quos natos contra suas leges illegitimos constituerunt, eosdem possunt a suorum iurium nexibus eximere: ita tamen, ne supra potestatem & leges suas dispésent. sic temporalis princeps rex, imperator, & alius de temporalibus circa matrimonia statuens, in his legitimos declarat, non in spiritualibus: vt contra summus pontifex dispensat de rebus sibi subditis, & ex illegitimis habiles ad illas & legitimos reddit in beneficiis, & sacris tractandis & sacramento ordinis & in aliis suo principatui ecclesiastico concessis. Sine præiudicio tamen iurium principũ., qui de suis vt dixi, statuunt.

44 Inde etiam pendet restitutio natalium, quæ non fiebat nisi a potestate principali, quando natus seruus restituebatur ingenuitati, hoc est natalibus seu statui, in quibus omnes nascebãtur antequam seruitus inuenta esset:[b] & est veluti quædam παλιγγενεσία seu regeneratio ciuilis quia ex lege humana seruitus inducta est:[c] ita & a principe humano potuit hæc macula imposita libertati, adimi.[d] Lege ciuili vel gentium inuenta seruitus, lege quoque ciuili tolli potest.[e] Sed quia lex non potest tolli vel abrogari nisi ab eo qui potestatem habet, sic neque hoc ius ingenuitatis contra legem, nisi a principe dari potest.

45 Scio aliquando quæsitum, an ad potestatem regiam pertineat, posse virginibus vel mulieribus abuti, vel eas inuitas, aut inuitis parentibus aliis coniungere? & proinde dicam ea de re pauca. Putarunt quidam licere principibus & inter iura regia illud, quod videtur probari posse, primum ex[f]. Nomine focariæ antiqui dixerunt & concubinam, quam domi habebant ad curam rei dõmesticæ.[g] Secundo quia regibus legimus fuisse plures concubinas, vt Dauidi[h] & Salomoni vxores quasi reginas septingentas & concubinas trecentas.[i] Sic Euenus rex Scotiæ, ethnicus tamen, consuetudinem introduxit, vt domini præfecturę in suo territorio, virginitatem sponsarum delibarent omnium, quam sustulit Malcolinus III. rex eius

nominis

a l. 1. §. fi. de iust. & iure. P.

b Vt Marcianus ait in l. 2. de natalib. restituẽ. li. 40. P. tit. 11.

c l. 4. & 5. de iust. & iure. P.

d Vt ait Scæuola in l. quæris 3. de natal. restit. P.

e l. de quib. de legib. P.

f Ca. 8. lib. 1. Reg. versic. 13. ibi. Filias quoque vestras faciet sibi vnguentarias & panificas.

g Quemadmodum in l. 3. C. de donatio. inter vir. & vxo.

h 2. Reg. c. 15.

i 3. Reg. ca. 11. vers. 3.

nominis Scotorum, dimidiata argenti marca vnā noctē a præfectorū vxorib. redimente spōsa. [a] Ita Volsinienses, sed seruili pressi dominatu, filias ingenuas sponso iam destinatas, seruis prius delibandas dare cogebantur. [b] Vt & Adirmachidæ Libyes, virgines nupturas regi exhibebant, & ille, quæ sibi placeret deuirginabat. [c]

46 Aliud vero quod sibi vindicant aliqui principes, vt cogant filias subditorum ex arbitrio contra voluntatem ipsarum & parētum, nubere quibus voluerint; vel prædiuites, pauperibus, & quibus voluerint forsan suis meretricibus, aut lenis, aut vilioribus se coniungere matrimonio ex eadem sibi potestate arrogant, & superbius, ꝙ in vitam & bona subditorum ex arbitrio sibi dicere arbitrentur. Atque in comitiis Blesensibus habitis in Gallia sub Henrico III. rege an. 1576. mense Nouembri sanctissime constitutum a rege, arti. 281. in hæc verba: *Defendons aussi à tous Gentils hommes & seigneurs de contraindre leurs subiets ou autres, bailler leurs filles, niepces, ou pupilles en mariage a leurs seruiteurs, ou autres contre la volonté & liberté que doibt estre en tels contracts: sur peine d'estre priuez du droict de noblesse, & puis comme coulpables du rapt. Ce que semblablement nous voulons aux mesmes peines estre obserué contre ceux qui abusent de nostre faueur par importunité ou plus tost subreptiuement ont obtenu, ou obtiennent de nos lettres de cachet closes ou patentes, en vertu desquelles ils font enleuer & sequestrer filles, icelles espousent, ou font espouser, contre le gré & volonté de pere, mere parens, tuteurs & curateurs.*

74 Ceterum contraria sententia non licere principibus, fœminis aut virginibus pro arbitrio suæ voluptatis abuti, & verior & magis Christianis congruit. Cum sæpe a nobis dictum fuerit, leges diuinas imperare principibus, [d] tāquam a Deo, qui rex regum & Dominus dominantium est promulgatas. Et cum inferior non possit tollere legem superioris. In lege autem diuina scriptum est, non mœchaberis. [e] Propter fornicationem scilicet vitandam, vnusquisque habebit vxorem suam, & vnaquæque virum suum. [f] Extra matrimonii, quæ viri & vxoris est tantum vnius, coniunctionem, commixtio sexus reprobata a Deo & ecclesia Catholica est. Et maris & fœminæ coniunctio naturalis quidem est, sed alterius naturę in brutis, qui instinctu & appetitu tantum naturali vtuntur: alterius in homine qui ratione vti debet. Ideo illa coniunctio remansit in brutis in propria appellatione coniunctionis: coniunctio vero hominis rationalis, transit in aliud nomen. Et hanc, inquit etiam iurisconsul. ethnicus nos matrimonium appellamus. [g] Neque principes excipiuntur a legibus diuinis, aut præceptis naturæ humanæ, quin illis adstringantur: imo potius ad conseruationem, non autem subuersionem illarum, videntur esse constituti.

48 Neque quod profertur ex 1. Regum capit. 8. versicul. 13. firmare potest ius esse regis, violare virgines, aut mulieres sibi subditas. Nam verba faciet sibi focarias, non significant ibi concubinas sed mini-

a *Hector Boetius, lib. 13. aureo ita numo pudicitiam redimere nuptiuram quoq; tradit Polyd. Virgil. lib. 10.*
b *Vt ait Alex ab Alexand. li. 1. c. 24.*
c *Vt scribit Herod. in 4.*
d *Deut. 17.*
e *Exod. 20. & D. Mat. cap 5*
f *1. Corinth. ca 7.*
g *In l. 1. § fin. de iust. & iur. P.*

ſteriales. Sic. n. in Hebr. legitur: ואת־בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאפות *Veet benotecem iokah lerakachoht vletabachoth vleophoth*, id eſt, *& filias veſtras accipiet vnguentarias, quæ pigmenta aromatica coquunt, & culinæ præfectas ſeu coquas*, id enim, טבחות *tabachot* nempe, *coquinæ, curatrices*, ſignificat, quas & dici *focarias* a foco poſſumus admittere. aliud autem eſt eſſe *tabacha* id eſt, coquam & apparatricem edulioꝛum, aliud eſſe פילגש *pilegeſch*, concubinam. Neque quia auctoritate regia poteſt princeps cogere ſubditos & ſubditas miniſteria neceſſaria ſibi præbere, ideo ſequi dicemus, poſſe ad peccandum ſecum contra legem diuinam illis imperare. Et ſi quando illud imperaret, iuſte aduerſum mandata obſequium denegaretur, cum melius ſit obedire Deo quam hominibus.[a] Quinimo & impudicitia & concupiſcentia hæc illicita iuſta viſa cauſſa eſt aliquando etiam ethnicis, deturbandi reges, principes & magiſtratus de throno, vt vulgare eſt, quod de Tarquinii eiectione ob ſtuprum Lucretiæ, de decemuirorum abolitione ob Appii luxuriam Romæ, de Childerici regis Gallorum expulſione in Gallia.

a *Act. ca. 5. verſ 29.*

49 Quod ſi rurſum inſtet aliquis, de concubinis habitis a principibus, hoc facti eſt: ſed num licuerit regia poteſtate legitima, in quæſtionem vertitur: dehinc & antiquitus apud Iudæos ex certis cauſſis plures vxores & concubinas habere permiſſum fuit ante legem, ſed lege euangelica potiſſimum hæc omnia permiſſa ante exploſa ſunt, cum lex ad perfectionem peruenit. Quod tractatur fuſe a ſacris patribus.[b] Sed neque exempla principum ethnicorum aut Chriſtianorum qui libidini frena laxarunt, & ſubditas oppreſſerunt in probationem poteſtatis regiæ adduci debent, non minus quam vitia reliqua illorum, factaue impia & crudelia, quæ abutētes poteſtate principali, tyrānice in ſubditos exercuerunt. vt neque his aliquis recte imitandum proponeret Dauidis adulterium, aut Salomonis in falſas religiones ob mulieres corruptam mentem, aut aliorum regum Iſrael & Iuda idololatriam: quæ cum reges eſſent admiſerunt, ſed non poteſtate legitima regis, quæ Dei legibus ſubiicitur. Neque mirum ſi Euenus III. eius nominis Scotorum rex, delibandi virginitatem ſubditorum permiſſionem dederit, cum ipſe fuerit intemperantiſſimus, habens quoque centum concubinas, ex nobiliorib. matronis virginibuſque delectas, & concedens decreto cuilibet tot vxores habere quot vellet,[c] cumque intēperans fuerit, & tyrānus impiiſſimus, alens latrones, lenones, ſicarios, optimos perſequutus vſq; ad necem; vnde merito populari conſpiratione,[d] acie victus & captus, in carcere ſtrangulatus fuit. Nec dubitabit princeps, ſi modo Chriſtianus ſit, hoc firmiter amplecti, ſe poteſtatem a Deo habere, Deum ſibi ſuperiorem: & eius legibus non minus ſe quā ſubditos ſuos obſtringi. Et proinde præceptum diuinum, *non mœchaberis, non concupiſces vxorem aut mulierem proximi tui*, & reliqua huiuſmodi, ad ſe quoq; pertinere: quia ab illo princeps nullus excipitur, & apud

b *apud Magiſtrum ſententiarum Lombardū, li. 4. diſt. 33.*

c *Vt auctor Hector Bothius in 3.*

d *Vt tradit idē auctor eo. loco.*

apud Deum non est dominus, non seruus, non Iudæus, non gentilis distinctus, dum de redemtione & salute animarum agitur. Omnes. n. vocauit ad æternitatem si obtemperent, & ad felicitatem. Si vero non obtemperent, impœnitentes missurus in supplicium æternum.

50 Quod autem pertinet ad id, quod pari errore principes cogunt subditas & subditos matrimonio iungi ex suo arbitrio, contra parentũ & nubentium & coniunctorum voluntatem, vere certe idipsum tyrannidem redolere videtur, in qua & leges naturæ & Dei, & ecclesiæ, offenduntur. Iussit enim Deus filius, parentibus obedire. [a] Leges diuinæ & humanæ statuunt munus parentum esse liberis conditiones matrimonii quærere, filias matrimonio locare. [b] Volunt omnia prædicta iura libera esse matrimonia debere, neque ea rata aut firma haberi, quæ vi, metu, aut impressione potestatis superioris de facto contracta fuerint. [c] Neque in potestatis principis auctoritate est, cogere voluntates, & ex non matrimonio facere matrimonium. Imo si tales inuitas coniunctiones copulet, nihil aliud in effectu facit, quam contra leges diuinas scortationes & raptus, confusionem familiarum, turbationẽ ordinum, libertatis subditorum ademtionem & tyrannidis maxima iacit fundamenta. Atque inter grauissimas iniurias, quibus se affici Sueones & Gothi cõquesti sunt, & rebellarunt contra Albertum Magnopolensem regem Suecnum, illa erat, quod nobilissimæ virgines & viduæ, sæpe per illum in extraneorum & indignissimorum coniugium consentire cogebantur. [d] Neque Honorius & Theodos. CC. auctoritate sua, in hac parte ab inhiantibus & concupitoribus matrimoniorum passi sunt abuti, sed lege edita Kalendis Februarii anno Domin. 409. rescripta ea de re impetrata, pœna imposita impetrantibus, vt obreptitia reprobarunt. Quæ refertur. [e] Cuius verba & ostendunt contrariam imperatorum ab omni antiquitate fuisse obseruationem, ne pro his illis supplicaretur. Sic enim loquuntur. CC. *Quidam vetusti iuris ordine prætermisso, obreptione precum, nuptias quas se intelligunt non mereri, a nobis existimant postulandas: sæpe habere puellæ consensum confingentes. Quamobrem tale sponsalium genus, præsentis legis definitione prohibemus. Si quis igitur contra hanc definitionem, nuptias precum subreptione meruerit: amissionem bonorum & pœnam deportationis subiturum se esse non ambigat, & amisso iure matrimonii, quod prohibita vsurpatione meruerit, filios se ex hac coniunctione susceptos, iustos non habiturum, nec vnquam postulatæ indulgentiæ annotationisue indulto efficacem se veniæ effectum meruisse, exceptis his qui parentum sponsionem de nuptiis filiarum implere desiderant, vel sponsalia, hoc est, arrarum data nomine, reddi sibi præcepto legum cum statuta pœna deposcunt.* Exstat decisio [f], sumta ex concilio Parisiensi primo, capit. 6. cuius verba. *Nullus neque viduam, neque filiam alterius extra voluntatem parentum, aut regis beneficio, æstimet postulãdã. Quod si fecerit, ab ecclesiæ cõmunione remotus, anathematis gladio feriatur.*

a 2 Leuiti 20 Exod. 20.
b l qui liberos, de ritu nuptia. P. l. fin. de dona. ante nupt. C
c l, libertat. C. de inutili. stipulat. l. Titia, de verb oblig. P. l. neq; ab initio, C. de nupt. ca. requisiuit. ca. de gemina. de sponsa'ibus cum simil.
d Vt scribit Ioann. Magnus. lib. 21.
e In l. 1. si nuptiæ ex rescripto petãtur lib. 5. C. Iustinian eiu tit. 8.
f Cap nullus 6. in princip. 36. quæst. 2.

Diffinitio iniusta, regio metu, vel iussu a iudicib. ordinata nō valet.[a]

51 Hic tamen non improbarem solicitudinem principū, imo laudo maxime & dignum regia potestate censeo, curare vt matrimonia vti oportet fiant, maxime orphanorum & pauperum, ita tamen, vt non coacta voluntas accedat parentum, & coniunctorum, & sit non dispar. conditio, aut vis quæ metum incutiat illegitime inuitis. Sed & parentes ad id munus, si viderint commodis filiorum & filiarum sine caussa repugnare, poterint auctoritate principali compellere. vt apud Assyrios Triumuiri integritate conspicui, & nobilitate præstātes, iam maturas viris puellas palam productas, conuocata per præconem multitudine, locare se eas matrimonio velle pronuntiabant, remque peragebant, & secundum dignitatem elocabant principis loco.[b] Vt vetus Samnitum mos decem quot annis virgines, forma, & virtute eximia eligendi ex omnium virginum numero, quæ totidem optimis adolescentibus matrimonio elocarentur, neque in affinitate iungenda cuiusquam rei præterquam virtutis ratio habita, vt optima optimo locaretur: ea lege tamen, quod siquis vitæ institutum in peius mutasset, publice connubio priuaretur. qua ignominia nulla poterat esse pœna grauior.[c] Nec minor fuit cura in republ. Romanorum de matrimoniis, quam de aliis grauiorib. negotiis, tū ad propagandam eandem, tum ad familiarum dignitatem conseruandam, atque id leges testantur, censorumque diligens prudentia. Q. Metellus Numidicus censor, postea Iul. Cæsar, & subinde August. liberorum gignendorum & sobolis cā, legem de maritandis ordinib. tulerunt, eos ad sobolem propagandam pecuniis & immunitatibus inuitantes, vacationem muneris dantes, ei, cui tres essent liberi, cui plures, & libertatem.[d] Furius Camillus cum cēsuram ageret, vt exhaustæ ciuitati propter assiduas bellorum clades, ciues suppeterent: legem de maritandis ordinib. tulit: qua inter cetera pœnis coercuit eos, qui viduarum nuptias, quarum viri bello ceciderant, diuitarēt. Eos vero qui ad senectutem cœlibes peruenerant, ærarios reddidit.[e] Fuerunt & leges Iulia & Papia, quæ ex aliorū testamentis cœlibes capere prohibebant, quæ leges tamen sublatæ sunt, in quantum cohibebant & puniebant cœlibatum, & filiorum orbitatē.[f] At in quātum cura & solicitudo de matrimoniis bene copulandis respicit publicam vtilitatē, potestas publica in his remāsit inter orphanas maxime personas, sed cōseruatis iurib. paternis & maternis in coniungendorum libertate iuxta Theodosii & Honorii sanctionem,[g] vt in coniunctione filiarū in sacris positarū, patris exspectetur arbitriū, & si sui iuris sit puella, intra 25. annorū constituta, ipsius quoque arbitrium exploretur: si patris auxilio sit destituta, matris & propinquorum, & ipsius quoque requiratur adultæ iudicium: si vtroque orbata sit parente, sub curatoris posita potestate, & inter honestos competitores matrimonii forte oriatur certamen, si puella cultu verecundiæ noluerit voluntatem suam depromere, iudici permissum sit coram

[a] Cap. omne quod irreprehensibile § §. 1. 25. qu. 1.

[b] Cælius Rhod. li. 18. cap. 34.

[c] Strabo. li. 5. Sabellicus li 3. Enneadu. 4.

[d] Gell. libr 1, c 6.

[e] Val. Max. lib 2. cap 4. Plut in Camillo.

[f] l 1 & 2. C. de infirmandis pœnis cœlibatus & orbitatis, & de decimariis sublatis lib. 8. C. ti. 58.

[g] Relatum in l. in coniunctione, 20. de nuptiis libr. 5. C. tit. 4.

coram positis propinquis, deliberare, cui melius adulta societur. Et ita cum iudicio magistratus qui principis locum tenet, semper adhibendam inde liquet & parentum & proximorum, & ipsius puellæ voluntatem, quod & in viduis relocandis statuerunt Valentinianus Valens & Gratianus. [a] hac ratione refert enarrator vitæ Scipionis, quod cum senatus in capitolio cœnans, eo die quo P. Scipionis patrocinium Tib. Gracchus tribunus plebis suscepit, auctor fuit vt Africanus Tiberio minorem ex filiabus desponderet. Et cum hac sponsione facta, rediens domum P. Scipio, vxori nouam affinitatem nuntiasset, mulierem indignatam dixisse, *non debuisse eum inconsulta matre filiam despondere, etiam si Tiberio Gracco locare potuisset*, & Scipioni responsum iucundissimum fuisse cum vidisset coniugem in eandem sententiam, in qua ipse constiterat de locanda filia incidisse.

a *in l. viduæ 18. eod. ti. de nuptiis C.*

De abusu potestatis regiæ. CAP. II.

POtestate regia non minus princeps abuti potest, quam possessor gladij, quo potest se ipsum & alios defendere, & offendere & necare. abutitur autem in summa, quando ea cum oportet, erga quos oportet, & eo modo quo non oportet, vel extra fines a Deo vel alio superiore, vel a lege seu natura præscriptos, illicite vtitur. Damnatur omnium bonorum consensu responsum Iuliæ, quæ libidine stimulata cupienti Antonino Caracallo imperatori & priuigno eius nuptias seu incestos amplexus, si liceret, respondit, *Si libet, licet: an nescis te imperatorem esse & leges dare, non accipere*, vt meminit Spartianus. Quo fere simili responso vsus est portentum illud hominis C. Caligula, qui pro singulari virtute semper impiissime laudauit ἀδιατρεψίαν seu inuerecundiam, & admonitus ab Antonia auia, vt imperij moderationem prudentius tractaret, respondit, *Memento, mihi omnia in omnes licere.* [b] Quæ vox, vt est crudelissima, ita est superbissima & stultissima. nam princeps quantumuis tyrannus & crudelis, non potest facere vt quod non est sit, licere ita omnia, & vt inhonestum honestum sit, malum bonum, hoc nec assequi potest, imo & mendacissimum. nec potest facere vt tyrannus cum sit vel pessimus, sit rex: non magis quam quod mortuus dici velit viuus. Et si quando sibi persuadeat idipsum, adhuc magis ridiculus erit, quantumuis pertinaciter cantet & recantet quod ait Iuuenalis. [c] *Hoc volo sic iubeo sit pro ratione voluntas*, quantumuis inculcet subditis, *mementote magis vobis parendum quam suadendum*, vt dicebat Alex. Et Aristotel. [d] ait, *esse obiectum tyranni, quod placeat: regis quod honestum sit*, Dicebat & Seneca, [e] *hoc est regnum, nolle regnare cum possis.* Regnum & principatus est inter homines & hominis, non inter feras hominis, aut feræ inter homines. aliud imperium brutorũ & ferarum in feras, nempe quod instinctu quodam naturali regatur, aut ira, & corporali quadam & brutali commotione. at inter homines,

b *Sueton in eius vita.*

c *Satyra 6.*

d *Li. 5 polit.*

e *Li. 7. de beneficiis c. 37.*

ratio imperium habere debet: quia potissima pars hominis & diuinorum, quando secundum eam negotia geruntur, principatus legitime exercetur: si ab ea deflectatur, abusus est potestatis, non legitima potestas, ferinus non humanus principatus, quia sine ratione, & ex humana forma pastoris, degenerat in lycanthropian. Absoluta potestas & libera relicta est principi qui non cognoscit superiorem, vt ea vtatur, ad iustitiam æquo & bono temperandam, quodque fieri non posset, nisi ab eo qui plenissimam & imperantem habeat: [a] non autem, vt abutatur item concessa, vt se tanquam principem, tutorem, defensorem, & patrem cum subditis gerat, loco & vice Dei, a quo accepit potestatem: quod si non agat, incipit aduersus potestatem sibi datam imperare, & aliam non sibi concessam vsurpare: & ideo in eo efficitur illegitimus princeps, & consequenter tyrannus, efficitur aliquomodo & quod turpiter agit contra potestatem commissam, quod crudeliter, quod male, hoc non est potestatis sed impotentiæ: non sufficiens implere, quæ potestatis sunt legitimæ, imperfecte & male imperans. Hoc enim possumus quod iuste, honeste & secundum leges Dei possumus, quæ contraria sunt, non possumus. [b] Et si princeps egrediatur terminos iustitiæ, peccat contra ordinationem Dei, [c] atque ipsemet abutendo potestate, ordinationi Dei resistit, & acquirit sibi damnationem potestati legitimæ & suæ & Dei resistendo. [d]

2 Primus post diluuium, qui vsurpauit tyrannidem & potestatem dominandi in inuitos, notatur Ninus tertius rex Babyloniæ, qui regnum armis in finitimos & in alios postea illatis rudes adhuc bellandi, sibi subiecit, & subditos ex arbitrio inuitos imperauit. [e] Sacræ vero literæ, quas sequor, Membrotho tribuunt filio Chus, filij Chã, filij Noachi. [f] Vbi diuisas fuisse gentes traditur post diluuium, secundum familias, & ita principes & rectores fuisse ex eodem genere. cũ de Membrotho autem agitur, subiicitur, *Porro Chus genuit Nembroth: ipse cœpit esse potens in terra. & erat robustus venator coram Domino. ab hoc exiuit prouerbium, quasi Nembroth robustus venator coram Domino. fuit autem principium regni eius Babylon & Arach & Archat & Calanne in terra Sennaar. de terra egressus est Assur & ædificauit Niniuem & plateas ciuitatis & Chale*, &c. Et 1. Paralipom. ca. 1. *Chus genuit Nembroth. iste cœpit esse potens in terra.* Explicantur autem illa verba, *Nembroth cœpit robustus venator esse coram Domino.* id est, *Hominum oppressor & exstinctor*, quos etiam ad ædificandam turrim Babelis compulit. [g] Ante diluuium vero primus tyrannus & oppressor proximorum, & qui ędificauit ciuitatem Henos, dicitur Cain filius Adæ fratricida. [h] qui fratri ob inuidiam non pepercerat, multo minus pepercit natis ex Adamo & eorum posteris, quin eadem superbia illis dominari, & repugnantes opprimere, & oppressos, & subactos diuexare instituit, & qui ex illo descenderunt. Sicque Berosus ex Chaldæorum annalibus, [i] *Scribunt*, inquit, *illis temporib. ante*

a in l. 1. & fi. C. de legib.

b L. filius qui fuit, de condit. insti. ℙ. l. nepos Proculo, de verb. sig. ℙ. c. fi. § fi. de re scrip. in 6. c. factus homo. 22. q. 2. gloss. ad item, sæpe. ad verb. poterit, de verb. signif.

c c. si eius, 2. q. 1. Matth de afflictis. eod. c. 1. §. similiter po test. Nu. 15. de capitaneo qui curiam vendid. in vsib. feud..

d ad Rom. c. 13.

e vt scribunt Berosus in 4. Fabius Pictor. lib. de aureo seculo. Trogus Pompeius & Iustin in 1.

f Genes. 10

g c. non est peccatum 3. §. fi. 6 dist. & glossa ordinaria ad d. c 10 Geneseos.

h Gene c 4.

i Lib. 1.

ante diluuium circa Libanum fuisse Henos vrbem maximam gigantum, qui vniuerso orbi dominabantur ab occasu solis ad ortum, qui vastitate corporis ac robore confisi inuentis armis omnes opprimebant, libidiniq; inseruientes, inuenerunt papiliones & instrumenta musica & omnes delitias. Manducabant homines, & procurabant aborsus, in edulium que præparabant, & commiscebantur matribus, filiabus, sororibus & masculis, brutis, & nihil erat sceleris quod non admitterent, contemtores religionis & deorum. Transierunt isti ex regia, vel domestica potestate, quam habebant in suos, vt ceteri primi familiarum, in cupiditatem dominandi in alios, quod non potuerunt legitime facere: & ideo eius rei gratia aggressi sunt primum natura & legitime imperantes, vi pellere, & inuitos sibi subditos reddere.

DE REPVBLICA LIBER DECIMVS, SEV DE ARTE ADMINIstrandi rempublicam pacis tempore.

De duplici arte administrationis, vel regiminis reipublicæ in genere. CAP. I.

Eipublicæ anima politia dicitur eiusdem virtutis, qualis est prudentia in corpore humano. [a] nempe ars bene regendi multitudinem hominum. Vocant Galli *l'Estat*. Porro vniuersa reipublicæ administrandæ ratio, in duas artes diuiditur, pacis & belli. Theon Sophista, [b] δύο, inquit, περὶ πάντα διαιτῶσι τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, λέγω δὴ πόλεμον καὶ εἰρήνην. id est, *Duo tempora continent omnia hominum negotia, dico autem bellum & pacem.* Et Isocrates, πόλεμος καὶ εἰρήνη μεγίστην ἔχει δύναμιν ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων, id est, *Bellum & pax maximam vim habent in vita hominum.*

a Isocrat. in 4. Panathē. hac arte nulla maior secundum Plutarch in vita M. Caton.

b In suis progymnismatibus.

2 Quamobrem princeps, & qui hodie populis præest, ea quæ ad bellum & militiam pertinent, & ea quæ ad pacem, callere & cognoscere debet. Antiquitus in rebus publicis optimatum & maxime popularibus, duces exercituum separati erãt ab iis, qui in ciuitate & pace regebant, a magistrat. videlicet, & militiæ causa creabantur rei militaris periti principes, & bello confecto ducatum potestatemque deponebant.

3 Sed nunc vtraque solicitudo pacis & belli, principatui adhæret, vnde Virgilius

Tu regere imperio populos Romane memento,
Hæ tibi erunt artes, paciq; imponere morem,
Parcere subiectis & debellare superbos. Et Flaccus ad Augustũ,
Res Italas armis tutoris, moribus ornes, Legibus emendes.

Apud Thucyd.[a] Pericles laudat Atheniensium rempublicam, καὶ εἰς πόλεμον καὶ εἰς εἰρήνην αὐταρκεστάτην, *Ad pacem & ad bellum instructissimam.* Monarcha talis esse debet. [b]

b vi & Iustin. docuit in proœmio institution. iuris ciuil.

4 Cœpit regia imperandi potestas a pace, concordia & voluntate subditorum, & a legibus his datis & conseruatis. Opus autem fuit bene instituta repub. aduersus improbos vi & innocẽtes conseruare, quod gladiique peritiam necessario exposcit: & quo minor est iniuste occisi restitutio, bellorumque inique gestorum sera pœnitentia: & cũ periculosius in his delinquatur, cum non liceat bis in bello peccare, eo magis disciplinę rei militaris ars & scientia, in eo cui illa absolute committitur bellorum potestas, exigitur, ne temere subditi periculis inemendabilib. exponantur, ita maxime hæc bellandi & armorum scientia regia erit in præcauendis, suscipiendis, indicendis, exsequendis, componendis bellis. Causas autem horum omnium, ex legibus iureue vtroque diuino & humano, expendet. Sic leges gladio conseruabit. gladij vero furorem legib. rectissime temperabit, legib. vetur vt bella præcaueat, pacem conseruet, armis autem, vt pacem stabiliat & leges confirmet, & muniat: hæcque duo bene imperanti & iubenti necessaria admonet. Idem Iustinianus, qui tempore belli & pacis munia cuique tempori accommoda, exsecutus est, & in constitutione de præside Pisidiæ, ab initio sic præfatur, *Nunquam sane credidimus veteres Romanos, ex paruis adeoq; munitissimis principiis, tam amplam constituisse rempublicam, & totum exinde terrarum orbem pene dixerimus, sibi adiunxisse, pressisse, & tueri imperio potuisse, nisi maorib. in prouincias magistratibus missis, ptius ea re dignitatis sibi comparassent, simulque illis armorum iuxta ac legum potestatem fecissent, necnon ad vtrumq; accommodatos & idoneos habuissent, quos quidem prætores vocarent, appellatione illis ex eo indita, quod ceteris omnibus præirent, & præponerentur.* Et nouella 25. *de prætore Lycaoniæ in principio* tralit iurisdictionem ciuilem, & armorum curã prætori Lycaoniæ, *Nam,* inquit, *hoc nomen est quasi iure patrio Romani imperij proprium, & ante Romanos ipsos consules, in ampla Romanorũ republica vsui habitum. Quia vet. Rom. suos imperatores prætores appellabant, simulq; illi præbebant, vt militaribus præirent copiis, & descriptis ab illis parebant legibus, & prorsus erat hic principatus ex ambobus contemperatus, præ se ferens & ostentans tam in instruenda acie robur, quam in ferendis legibus rectum & decentem ordinem.* Causam vero coniunctionis harum duarum potestatum, legum & armorum tradit *in nouell. 26. de prætore Thraciæ in princi.* quia aliter sequerentur contentiones inter principes, si vnus ciuilem, alius armatam haberet potestatem. Quod & docuit aliquando exitus rerum publicarum quarundam popularium, quæ ab iis, quos duces bello præfecerant, tandem oppressæ sunt: vt & Roma a suis dictatoribus interdum.

c §. 1. nouel. 105. de consulibus.

d vt docet. Pomponius iurisconsu. in l. 2. §. 11. nouissime. de orig. iur. 2.

5 Quare per necessitatem tempus deinceps transtulit potestatem bellandi & pacificandi, in imperatores. [c] Vt omne imperium. [d]

Iulius Pollux voluit principem quem instituit, non modo *polemicon* πολεμικὸν, sed etiam νομοθετικὸν, qui leges salutares sciat condere & tueri Vtrunq; enim commissum illi soli, & non alij, nisi ex sua auctoritate tributum. Quemadmodum Strabo dum loquitur de Augusto,[a] explicat. ἡ πατρὶς ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν προστασίαν τῆς ἡγεμονίας, καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης κατέστη κύριος διὰ βίου, id est, *Patria ei totius imperij administrationem permisit, & pacis & belli potestatem, ad annos vitæ.* Quam sine concessa potestate impune iuxta leges non habuisset. nã exstat lex apud Platonem,[b] ἐάν τις ἰδίᾳ, ποιῆται πρός τινας εἰρήνην ἢ πόλεμον αὐτὸς τοῦ κοινοῦ, θάνατος ἔστω ζημία, id est, *Siquis proprio motu, vel bellum vel pacem, cum quopiam sine reipublicæ iussu fecerit, morte mulctator.* Iusti.[c] *Summa*, inquit, *reip tuitio, de stirpe duarũ rerum, armorũ scilicet atq; legũ veniens, vimq; suã exinde muniens felix Romanorũ genus omnib. anteponi nationib. omnibusq; gentib. nominari tam præteritis effecit temporib., quã Deo propitio in æternum efficiet*, Primũ, inquit Arist.[d] *In republica debent exsistere alimenta, deinde artes, multis.n. instrumentis indiget vita. Tertium arma, nam qui simul in cõmunione viuunt, necessarium est in ipsis habere arma, quibus & magistratibus parere inobedientes compellantur, & quibus vis propulsetur externa.* Et alibi,[e] maxime esse partes ciuitatis & reipub. dicit, eos qui bello intendunt, & qui consultant, de vtilibus, & iudicant de iustis & iniustis. Prudentia, hæc, alia, viribus indiget pars, qui armorum sunt domini, iidem etiam sunt domini status, vel mutationis reipublicę.

6 Ciuilis peritiæ artem militarem esse partem dixit & Plato,[f] ciuitatique vel reipublicæ necessariam. Coniuncta arma & iura sunt, vt neutrum vix sine altero considerari, aut conseruari possit. Res militaris præstat ceteris virtutibus, *& in ea*, inquit Cicero,[g] *nostra & forensis laus & industria latet subq; præsidio est ac tutela bellicæ virtutis & omnia quæ in imperio sunt, & in statu ciuitatis defenduntur.* Suscipiendaque sunt bella,[h] vt in pace viuatur sine iniuria, cum leges & iudicia esse non possint pace sublata. Quinimo, tempore pacis contra contumaces, militari manu proceditur ad coactionem obedientię.[i] Armari leges dicuntur pro criminibus vlciscẽdis,[k] & magistratus cũ imperio habere ius gladij,[l] & in animam seu vitam aduertendi potestatem, vltor iniquitatum gladius est.[m] Vt cõtra, arma non possunt recte expediri nisi disciplina & legibus instituantur. hincque in iure ciuili seu politico, leges de armis & militib. latæ inueniuntur,[n] ne ferocitas degeneret in belluarum temerarium & irrationalem impetum. Itaque in omnibus in summa administratoribus reipub. requiritur scientia, vt artem ciuilem & militarem exsequatur. De vtraque dicendum, sed prius de arte ciuili, & scientia quæ in ea requiritur & in principe & rectore reip. dehinc de militari, Deo fauente.

De iustitia in gubernatione reipublicæ. CAP. II.

INter præcipua quæ augent, illustrant & conseruant respublicas cuiuscunque generis sint & principatus, regna, & imperia, iustitia

a Li. 17.

b Li. 12. de legibus

c in l. vnic. in princ. de iustiniano codice confirmando

d Li. 7. polit. c. 8.

e ca. 9.

f Plato in protagora. li 17.

g Cicero pro Murena

h Cicer. 1. officiorum. & 8 Philipp.

i L. quæ resti tuere, de rei vendi. P.

k L. cum vi ro, ad legem Iul. de adul.

l L. imperiũ. de iurisd. om nium iu. I. P. in loh. c. 19. c. non solum 23. q. 5. gladius autem, maiori pote state concesso c. ille gladiũ 23. q. 4.

n titulo de re militari. de captiuis de vi & vi arma. vnde vi. quando liceat sine iudice vindicare &c.

præcipua est, quæ ad diuina & humana ministeria, & ad omnes reip. partes necessaria est, & tempore pacis maxime, & tempore belli: atque præstantior hęc ciuilis regia scientia, quæ de bello consultat, ea quę bellum gerit, & ei dominatur.[a] Vt anima corpus viuificat quandiu in eo est, sic iustitia rempublicam. vbi autem abest, concidit, & primum cadauer efficitur sine vitali motu, dehinc in sua prima elementa cum fœtore & corruptione resoluitur.

a vt docet Plato dialog. 16. in ciuili vel de regno.

2 Propter iniustitias, iniurias, contumelias, & diuersos dolos, trāsferuntur regna de gente in gentem;[b] regię domus & clarissimę familiæ exstinguūtur, & vna populus cū suo principe sæpe corruunt: non aliter, quam dum nauis imperito gubernatore regitur, vna cum vectoribus & nautis, & gubernatore submergitur. Idem est iustitia in regno, quod clauus in naui seu gubernaculum: & vt si clauum gubernator non regat, & non caueat abs scopulis dirigendo, vel negligenter se habeat, necessarium est per inuia, per syrtes, per vertices, & cautes nauim periclitari, sic si princeps iustitiæ non dirigat, vel negligat aginam, necessario respublica in immedicabilia mala, impietates, homicidia, scelera, rebelliones, quæ pacis vertices sunt, incidet. Et contra regis, qui iudicat in veritate, thronus in ęternum firmabitur, & in summa iustitia conseruat, & auget regna, principatus & imperia, iniustitia perdit, minuit & subuertit.

b Eccsesiast. ca. 10.

3 Heraclitus Ephesinus,[c] respondit, ciues pro legibus non minus pugnare debere, quam pro mœnibus, quod absque legibus nullo modo esse incolumis ciuitas, sine mœnibus, possit. δίκη νόμου τέλος ἐστὶ, νόμος δὲ ἄρχοντας ἔργον. ἄρχων δὲ εἰκὼν θεοῦ πάντα κοσμοῦντος. vt ait Plutarch.[d] 1. *Iustitia legis finis est, lex autem principis opus: Princeps autem imago Dei cuncta gubernantis.* Meretur præmium, qui donum Dei iustitiam, velut vinculum & custodiam societatis humanæ concessum exercet, & Dei maiestatem in ea incontaminatam conseruat: vt pœnam, qui ea abutitur, & eam contemnit. Dona Dei, non solum inter Christianos, aut olim inter Iudęos exstiterunt, aut nunc etiam sunt, sed etiam inter Paganos & Ethnicos, non minus quam sol, quem Deus facit oriri super bonos & malos propter bonitatem suam ineffabilem, per quam & a se creata conseruat, & omnium creaturarum maxime hominum, curam & prouidentiam habet, quibusque singulari dono iustitiæ ad sui conseruationem regimen concessit quia iustitia de cœlo prospexit.[e] Quia vero Deus optimus maximus, nullum malum impunitum relinquit, sic etiam nullum bonum irremuneratum etiam ab Ethnicis commissum. Ideo ne ipse iniustus videatur Ethnicis moraliter & in virtutibus moralibus bene viuentibus, retribuit quoq; bona in hoc seculo. Et quia Romani inter ceteras nationes, iuris virtutum & iustitiæ fuerunt studiosi & diligentes cultores, sic quoque eis monarchia diu perseuerauit, auxitque: sicuti Falisci magis iustitia quam armis victi, portas Romanis aperuerunt, dum proditorem pædagogum ingeniorū

c apud Diogenem Laertium in 9.
d libello ad prin. indoct.
e Psa. 84.

puerorum

puerorum eorum, vinctum cum liberis remiserunt:[a] Atque eodem medio iustitiæ, ad pacem Pyrrhum impulerunt, eum admonentes hostem quamuis pertinacem de insidiis veneni quas in gratiam Romanorum Timochares medicus, moliebatur.[b] Vt apud alias nationes, quandiu iustitia & bonis legibus & moribus vsæ sunt, remansit principatus florentissimus. Vbi autem declinauerunt ad cædes, parricidia, impietates, tyrannidem, luxuriam & iniustitias, tunc repetinus accidit interitus, & dissipatio subiectorum & potestatis iuxta quod Deus Iudæos præmonuit, *Auferetur a vobis regnũ Dei & dabitur genti facienti fructus eius.*[c] Quandiu reges in Græcia imperarunt cum ratione & iustitia, floruerunt eorum imperia: vbi autem voluerunt absolute viuere, & abusi sunt potestate, maior pars Græcię mutauit reipublicæ statum.

4 Opinor quod etiam monarchia Gallica tandiu durauerit, quod iustitiam reges omnibus viribus excoluerint. Nullum enim vnquã legi aliud regnum vel rempublicam iustioribus regi legibus, tantaq; iustitiam coli diligentia, quia & in hoc regno siquid bene a Romanis aut Græcis statutum aliquando fuerit, locum obtinet innouatum; siquid male appareat, emendatum. Et futurum erat Galliam supra omnia regna præstantiorem & meliorem perseuerare, nisi admixtis aliarum nationum peregrinis inuentionibus & maleficiis, conspurcata fuisset & fœdata. Sunt ibi virorum prudentum consilia, & curiæ supremæ a regibus institutæ, quarum vel vna vel singuli ex illa, sufficerent ad regna extera regenda.

Galliæ laus.

5 In iustitia, semper æqui & probi facti respectus religiosissi cum obseruatione versatur; vbi studium verecundiæ est, & cupiditas rationi cedit, nihilque vtile, quod parum honestum videri possit, dicitur.[d] Iustitia politica, est seruare vnicuique quod suum est, & de iustitia veniunt,[e] innocentia, amicitia, concordia, pietas, religio, affectus, humanitas. Plotinus etiam[f] quatuor genera virtutum posuit: politicas primum, deinc purgatorias, tertias animi iam purgati, quartas exemplares politicas, ponit iustitiam, prudentiam, fortitudinem, temperantiam. Quibus boni viri reipublicæ consulunt, vrbes tuentur, quib. liberi parentes venerantur, illi liberos amant, proximos diligunt, salutẽ ciuiũ gubernãt, nihil præter rectum volũt, nihil nisi turpia timent: modeste, verecunde, abstinenter caste, pudice se gerunt. Et quibus ẽt virtutibus vir bonus primum sui, atque inde reipublicæ rector efficitur, iuste ac prouide gubernat humana, diuina non deserens. Iustitia omnes & virtutes alias amplectitur.[g]

6 Eius præcepta præcipua, honeste viuere, alterum non lædere, ius suum cuique tribuere, quæ omnia, non solum ad conseruationẽ generalem reipublicæ conducunt & ad societatem vniuersalem; verum etiam, sine illis nec domus quidem parua constare poterit, iustitia tam seuera operum nostrorum exactrix est, vt etiam eius iudicium & cẽsura post mortẽ nostrã nos comitetur; quia absoluti ab

a Vt scribũt Liuius in 5. Plut. in Camillo, Frontin li. 4. ca. 4. Val. Ma. li. 5. ca. 5.
b Eod. Vale. Max Plut. in Pyrrho.
c D. Matt. c. 21. ver. 43

d Val. Ma. lib. 6. cap. 5.
e Inquit Macrob. li. 1. in somniũ Scipionis. c. 7.
f Li. de virtutibus.

h Vt notauit Aristot. 5. Ethi. Theognis in gnomis, & alii de quib. nos egimus libr. 1. præludiorum opt. mi Iurisconsc. 5.

his vinculis corporeis prout gesserunt in corpore suo, siue bonum siue malum accipient a. Per iustitiam, cum cuiq; quod suũ est tribuitur, fit proborum & improborum distinctio, per artem æqui & boni, & scientiam iusti & iniusti: & mali pœnis afficiũtur, boni præmiis remunerantur, euitatur hominum confusio, ex qua mali bonos corrumpere & perdere possint, vel nocendo vel malos mores communicando, felix respublica in qua floret iustitia b, quæ habitus animi communi vtilitate seruata, suam cuique tribuit dignitatem, vt contra infelix, & quæ proxime ruinam adfore minatur, cum nullum est bonorum vel malorum discrimen, vt etiam respondisse scribit Diogenes Laertius c Antisthenem Atheniensem, nam scelesti omnia audebunt impune, bonos opprimént, leges contemnẽt, principes aggredientur, hincque dissoluetur statim societas, quæ tuto inter improbos non potest esse bonorum hominum. Nihilque tam conueniens principi quam hæc præcauere: & nihil etiam egregius in principe, quam iustitiæ opus d.

a 2. ad Cor 5. c. 5. vers. 10

b Cice. Rhetor. ad veteri.

c in 6

d vt tradit Plut. in vita Demetrii

7 Princeps nunquam deflectet a iustitia, si sui ipsius seu suæ personæ, si sui muneris, vel si sibi commissorum recordetur. Se considerans enim, animaduertet, quod redditurus sit rationem coram Deo, de negligenter quoque actis, & de subditis, qui per incuriam suam opprimuntur, cum posset nocentes tollere, & credat quod potentes potenter cruciabuntur e. Dehinc si non comprimat maleficos & delinquentes, considerabit fieri posse, vt impunitas delictorum, tribuat delinquendi incentiuum etiam in eius personam. Permittit enim Deus sæpe, vt qui parcit nocẽtibus & improbis, ab iisdem quoque puniatur & occidatur, & ipsimet vindicẽt iniuriam illatam reipublicæ per immunitatem sibi concessam, in persona concedentis, sicut dictum est ad Achas regem, qui regi Benadad, quem necari iusserat Deus, pepercit *Quia dereliquisti hominem dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima illius, & populus pro populo illius* f. Saul quoque regno priuatus iudicio Dei, quod Agag regem contra præceptum Dei viuum conseruauerat g. Narratur h, Philippum regem 22. Macedonum, patrem Alexandri magni, fuisse obtruncatum a Pausania nobili iuuene ex Macedonibus, quod passus stuprum ab Attalo, affinitate & amicitia regi coniunctissimo, iustitia vsus non fuisset in puniendo Attalo.

e Sapiẽtia 6 vers 7.

f 3. reg. c 20 vers. 42.

g 1. reg c 15

h in 1. Lib. supplem. Q. Curt.

8 Ex consideratione sui muneris quoque assequetur princeps, populi se esse iudicem & diribitorem iustitiæ, nec alia de causa potissimum constitutum, vt docuimus de nominibus principis agentes, & iudicem & regem dici proprie principem ea ratione, & hanc priorem interpellationem edidit auctor sapientiæ c. 1. *Diligite iustitiam qui iudicatis terram.* Hanc ipsemet inter omnia quæ libere postulare a Deo poterat, præposuit tanquã regi magis necessariã, & optauit sibi dari Salomon i. Cum munus hoc præstant iustitię principes vel per se, vel per alios delectos idoneos, erubescunt subditi non o-

i 3. reg. c. 3. vers 6. & 7

non omnino illis obtemperare, nec audent obsistere diuina obumbrante principem maiestate quam in eo exercent. At vbi deflexerint & iniustitiæ consentiant, reuerentia & pudor principis, a mentibus subditorum naturalis exsulat, & incipit loco eius, metus tyrannidis, qui nouas molitur artes ad excutiendum iugum & potestatem qua abutuntur mali & iniusti principes, si daretur occasio. non dico porro bene agere subditos, qui ob iniustitiam principis, manus audaces temerarias impias, inferant, & factiones architectētur aut cōiurationes hac occasione, vel alia etiam grauiori in legitimum suum principem moliantur: nam hoc detestor, abominor, & maiestatis pœna atrociori dignum existimo, vt forsan postea agemus latius: verum dico, principem inde dare occasiones odii, & conspirationis in se, in sua, & in principatum, indeque verissimum esse, se reddere indignum seipsum imperio, quod munus non exsequatur. Cum regula sit generalis, quod non detur beneficium, nisi propter officium a Et indignus sit officio & beneficio qui illud implere non potest, vel non vult. b

a c. pastoralis de appell.

9 Quod si quis contendat imperatorem, & principem mitem, clementem, & ad indulgentiam pronum esse debere: id non admittendum intelligat sine causa, nec contra iustitiam habendam esse acceptionem personarum, si res mali exempli aliis sit subditis, cauere enim debet princeps, ne dum conseruare singularem personam & veluti partem corporis politici curare vult, vim toto corpori inferat. Recordari debet itaque officii iustitiæ, quod expressum est in pictura eius apud Chrysippum c. Quam refert Gellius d, sub forma virginali, aspectu vehementi & formidabili, luminibus oculorum acribus, non humilis aut atrocis, sed reuerendæ cuiusdam tristitiæ dignitate. Per cuius formam, intelligi voluit, iustitię antistitem, oportere esse grauem, sanctum, seuerum, incorruptum, non subditum adulationi: contra improbos, nocentesque immisericordem: atque inexorabilem, erectum & arduum, potentem, vt & maiestate æquitatis veritatisque terrificum.

b c. f. de rescript. in sex. c. si quis sacerdotum 81 di. c. eos qui post Diaconatū 32. dist. c. ceteres de clerico, excōministrante.
c lib. περὶ καλοῦ & ἡδονῆς.
d L. 14. c. 4.

10 Sui muneris si recordetur princeps & subditorum, eliget potius vtilitatem publicam, quam proprium arbitrium vel deprecantium sequi. Imitabitur in hoc bonos princeps, cuius generis fuerunt reges Ægyptiorum, qui e iuxta regionis consuetudinem, iudices ad iusiurandum adigebant, vt si quid rex iuberet eos iudicare, quod iustum non esset, ne iudicarent, tanti referre putarent, vt iustitia in regnis seruaretur. Antigonus tertius, similiter admonuit ciuitates, vt si quid per literas iuberet ipse, quod aduersaretur legibus, ne curarent, perinde ac si eo inscio iuscriptæ essent. Alexander 3. summus pontifex, dedit potestatem iudicibus delegatis, vel ordinariis, non implendi mandata sedis apostolicæ, si illis videantur non iusta: dummodo causam rationabilem, cur non impleuerint adferant f. Idipsum de aliis mandatis & iussionibus superiorum di-

e Teste Plu. in apoph.

f In c. si quādo, de rescript.

ctum, si iniusta videantur.[a]. Et Cæsares b sanxerũt, ne iudices habeãt rationẽ rescriptorũ suorũ, si contra leges impetrentur, addita ratione, quod sæpe in nonnullis causis inuerecũda petentium inhiatione principes constringuntur, vt etiam non concedenda tribuant. facit, c. Princeps bonus, quanquam interdum commoueatur ira & odio, tamen debet sui ipsius obliuisci, vt recordetur personam se gerere principis, quæ longe distat a persona priuati, & habet insignia publica æquitatem & iustitiam, sicuti Tiberius Constantinus imperator moriturus Mauricio genero imperium tradens, professus est dicens sit tibi imperium cum hac puella filia scilicet concessum, vtere eo, feliciter in mente habens æquitatem ac iustitiam, præcipua esse optimi imperatoris insignia d.

11 Ne autem principes, [si qui sint qui hanc nostram opellam dignentur oculis percurrere,] ignorent quid sit illa iustitia, quæ tantopere commendatur administrantibus respublicas, erit eius hæc illis synopsis *Iustitiam esse originem & fontem, vnde ius, id est, scientia eius quod bonum & æquũ dictũ hauritur, stationẽ, vel mansionẽ seu domicilium iuris, seu cognitionis æqui & boni.* Et proinde definitur, *iustitia constans & perpetua voluntas, ius suum cuique tribuendi.*[e] Illa voluntas debet esse incorrupta, quãtum fieri poterit in rectore reipublicæ, quæ semper eum laudabilem faciet, quanquam in distributione plerunque erretur, quia magis habetur ratio ad id, quod fieri debet, quam ad ea quæ fiunt[f]. Ex illa voluntate sequuntur bonæ leges, iudicia synceta, si cum arte scientiæ coniugatur. Leges ita, templum iustitiæ dictæ proprium & sacratissimum g, quod in illis resideat. Generalis hæc est iustitia, virtus, & vnica quæ reliquas alias producit, quia quæ cuique decent, discriminat h. Zeno quoque ratus est, *iustitiam scientiam esse eorũ quæ fugienda, eligendaue sunt, quæque sunt media*[i], quod & probauit Aristoteles k. Et cum virtutũ, aliæ nostrum, aliæ proximorum commodum respicerent, hæc vtrumque & nostrũ & proximorum complectitur[l].

12 Est alia iustitia particularis, quæ ab aliis separatur virtutibus, pro cuius assequutione, recordari oportet, animi nostri partes esse duas[m]. Vnam, quæ nobis cum Deo est communis, qua ratiocinamur & intelligimus intellectualis dicta. Alteram, quæ nobis communis cum pecudibus, qua appetimus & afficimur. In prima, virtus intellectualis; in alia, moralis; quia ibi mores, qui si ratione regãtur, virtutes pariunt: si contra, vitium[n]. Intellectuales virtutes sunt scientia, sapientia, prudentia. Morales, iustitia particularis, fortitudo, temperantia, liberalitas, & quæ ad illas referri possunt.

13 Iustitia rursum hæc particularis, quæ particulariter vnumquemque respicit & considerat; duplex, Commutatiua & Distri-

a c. cum teneamur de præbẽ, c. quoniam quidã 73. dist.
b *Grati. Valis & Theod in l. 1. de petitionib. honor. sublatis L. 10. C. tit. 12*
c *c. cum in iuuentute 12 § ceterũ de purga canon. c. importuna de pœnitẽtia dist 1.*
d *Aimonius L. 3 de gestis Fran c 35.*
e *Vlp. in l. iustitia de iust. & iur. P. Iustin. in l. § 1 eodem tit.*
f *l. ius pluribus modis § prætor quoque de iusti. & iure Pand.*
g *l. 1 parag. cumque hac materia de veteri iure enucl. Co.*
h *paragr. 1. vt omnes obediant iudicibus prouin.*
i *in nouellis Macrobi L. 1 in somnium Scipi. c. 7.*
i *Diog. Laertius in 7. in Zenonem*
k *Libello de virtutibus.*
l *Idem Aristoteles Libro quinto ethicorum capi primo*
m *Vide Franciscum Philelphum Li. 7. epistola Mario filio suo.*
n *Cicero 4. Thusculanar quæstio.*

butiua. Commutatiua consistit in æquali commutatione rerum, cuius instrumenta sunt contractus, quibus cõmercia hominum ab inæqualitate opinionis, aut falsę functionis, ad ęquum vel re, vel cõsensu deducuntur. Circa hanc iustitiã iuxta communem sententiã, versatur æqualitas arithmetica, quæ numerum ad numerum conferendo, vel rẽ ad rẽ, æquale ab inæquali distinguit, sicut binarii ad binariũ, æqualitas est numeri binarii, ad ternariũ, inęqualitas vnius, in qua inæqualitate si diuisio fiat vnius cõstituentis inęqualitatẽ, fit æqualitas[a]. Vnde & nomen contractus sumsit appellationẽ, quod ex diuersis mentibus, functionibus rerum & valoris, tandem ad vnũ æquale contrahantur & pertrahantur conuenientiũ voluntates[b].

14 Distributiua iustitia, illa proprie dicitur, quæ geometricam habet æqualitatem seu proportionem: sicut enim geometræ figurarum ratione, alias aliis res æquales dicunt, quamuis quantitate sint inæquales: sic ratione dignitatis plus vni merenti quã alii non merenti, distribuentes, & dantes vnicuique quod meretur, æqualia dare dicuntur, non habita ratione quantitatis. Etenim Geometræ rotunditatem paruæ pilę æqualem dicunt rotunditati orbis, nõ quantitate sed figura. & inæquales figuras, rotundam quadratam triangularem, &c. Sic si respiciamus quantitatem pœnarum, leuius punitur nobilis, quam vilis, liber quam seruus: sed si respiciamus æqualitatem geometricam, æqualis pœna videtur ex eodem delicto leuis imposita nobili, cum grauiori imposita vili[c]: in quo rector reip. considerate aget, vt potius cuiq; in honoribus & aliis distribuendis secũdum dignitatem & proportionem Geometricam, quam arithmeticam versetur in officio. Peccarunt enim in eo plures reipublicæ, dum legislatores ex æqualitate numerali & arithmetica, voluerunt omnia in ciuitate distribui, quod fieri nõ potest sine magna iniustitia.

15 Quia autem iustitia dicitur constans voluntas, suum cuique tribuendi, admonentur rectores & principes rerum publicarum, qui eam exsequi debent: nullo modo iniuriam inferre subditis debere, neque pati ab aliis illis inferrie. Veritas eius quod fieri debet cõstantiam facit, quia quod verum est, mutari nõ potest: veritas enim est[d], per quã immutata ea quæ sunt, aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Notãdum tamen, non ideo quid verum esse, quia verum ita esse dicimus, sed illud verũ dici, quia tale est[e]. Admonentur insuper principes, iudices, rectores qui eam constantiam iustitiæ profiteri debent, vt antequam quippiã statuant, pronuntient, aut iubeant, illud diligenti examinatione perpendant, & cum consilio metiant, ne figant & refigant leges, & iudicia, quo nihil nocentius esse potest in republica: cum ad illam instabilitatem gubernatorum & factorũ eorum, sequatur incertitudo actionum, & confusio in ipsa republica.

16 Iustitia regia, duas partes dicitur habere, quarum vna est de his quę transiguntur inter regem seu principem & subditos: Altera, de his quæ fiunt inter subditos & subditos. *Prior* habet, quæ debet

a *Aristo. L. 5. Ethic. c. 2.* *fa. it l. 1. de rerũ permu. P. l. 1. de cõtra emi. P.* b *l. 1. parag. conuentionis de pact. P. l. si voluntate 3. Co. de resc. venditio.*

c *Tau. l. Ped. us de incẽ. ruin. & nau frag. P. Claudia. in l. aut facta parag. persona de pœnis P.*

d *Cic. 2. de inuentione* e *Arist. Li. 9. metap. c. 5.*

populus principi, ea det, & cōtra quæ populo princeps debet, reddat. Debent vero subditi principi, obedientiam, auxilium personarum & facultatum, vt possit eos iuuare, defendere & conseruare: ipse vero non supra vires excoriare, sed tondere debet in caussa necessitatis populum, nec pati harpyias rapacesque ministros illum opprimere, ne subditi supra modum onerati, cogantur aut patriam relinquere, aut rebellare, aut se inimicis dare. Rursum in expendendis legitime exactis sine luxu & excessu superfluarum expensarum eadem versatur: in distribuendis muneribus & honoribus, dignis, capacibus & idoneis, fauendo bonis, virtuti, & de republica benemeritis. Ea vero pars iustitię quæ respicit subditorum curam inter illos, est cauere vt ictus iuste componantur, semoto dolo, fraudibus, circumuentione, vsura, criminibus vindicatis, bonis moribus conseruatis, malis correctis, commerciis regulatis, moneta iusta constituta, concordiam nutriendo, pacem sequēdo. Quod si non possit princeps distributioni iustitiæ vacare, operam dare debet, vt probos, incorruptæ vitæ & fidei, iuxtaque munus committendum peritos, eligat & electos conseruet tanquam suæ potestatis & auctoritatis ministros & vicarios, contineat in officio, leges illis præscribat, secundum quas iudicare teneantur, ne arbitrariæ sint eorum sententiæ.

De scientia & prudentia principis, & administratoris reipubl. CAP. III.

PEculiaris regum & administrantium rempublicam laus, solaq; vere regia est; sapientia, prudentia, vigilantia, & strenuitate ceteros antecellere. Prudentia, & strenuitas seu virtus & potestas, sunt duæ columnę, quibus omnis administratio fulciri debet. Prudentia gubernatori pro oculo, strenuitas pro manu est. Prudentia suggerit consilium: strenuitas & potentia robur: illa iubet, hæc sequitur: illa acuit iudicium, hæc firmat cor. Hieroglyphica litera Ægyptiorum, seu simulacrum principis boni & veri erat, oculus sceptro impositus. nimirum quia quod oculus est in corpore, id princeps est in retpub. quod sol in cœlo, id princeps in populo: sol oculus mundi, princeps oculus multitudinis: quod animus in homine, id princeps in ciuitate: quod Deus in vniuersi administratione, id in commissis sibi populis a Deo princeps. Vt Deus cum nihil non videat, nihil tamen videnti similis est: ita princeps nihil ignorare debet, multa dissimulare: & vt sol non alius est pauperi, non alius diuiti, sed omnib. communis: ita princeps personam non debet, sed rem, & secundum cuiusque rei exigentiam sapienter prospicere. Potestas magna siue sapientia quæ eam moderetur, non principem sed tyrannum facit, & magnum prædonem, & crudelem belluam. Vtque ferunt Castoris & Pollucis ignes seu faces, si solitariæ appareant, dirum esse ostentum: sin geminæ, salutare signum: ita non oportet potentiam seiunctam esse ą sapientia, quia alioquin pestilens est & valde noxia. Vt Deus in

cœlo

cœlo pulcerrimum & iucundissimum sui simulacrum constituit solem; sic in republica principem, qui prudentia, iustitia, benignitate se erga omnes repræsentet.

2 Nascuntur quippe aliquando, & fiunt principes electione vel vi, sed modus regendi principatum non nascitur cum illis, neque omnes electi vel intrusi eam habent regendi scientiam: quare nec diu regnant. Nam qui imperium adipiscitur, similis ei est q. equū habet indomitū, a quo, nisi cum arte & peritia nouerit tergo eius insidere, omnino excutitur. atque sæpe imperium & regnum, & principatus, facile quidem capiuntur, verum difficile retinentur. vt de Italiæ imperio dicebat Federicus Ænobarbus: Italiam similem anguillæ, quæ non potest teneri per caput nec per caudam, neque per mediū, & tamen est facilis ad capiendum. Sapientia, prudentia, & ars idcirco hic requiritur, matura deliberatio & consultatio, & id quod in prouerbio est, *festina lente.* Atque vt Saturnus qui ex septem erronibus summum tenet locum, tardissime circumagitur, ita qui in summa constituti sunt potestate, quam minime præcipites esse oportet. Regunt inferiora, superiora maxime præclara illa lumina, quæ omnia intuentur, per omnia vires suas Dei lege, ordine, & tempore cōuenientе, transfundunt. Lumina mundi principes, tam spirituales quam corporales, qui suo splendore scientiæ & doctrinæ, cum vigilantia, subditos illustrare, erudire, regere, augere, conseruare & defendere debent: ab iis pendet salus vel interitus subditorum. Et vt sydera mundi, si vel paululum subsistant aut aberrent, summo omnium malo fit: ita principi cessare non licet: quod si facit, id magna cum rerum pernicie facit. Gerere recte principatum vt est munus omnium longe pulcerrimum, ita est omnium multo etiam difficilimum. Neque enim cetera animalia domueris, sine aliqua tractatione & arte, nullum autem animal morosius est aut maiori arte tractandum, ipso homine,[a] Quia natura homines sunt indomiti, feroces, seruitutis impatientes, neque in nullos magis insurgunt, quā in eos quos imperium in se affectare sentiunt.[b] Ideo principibus maxime opus est: non tantum viribus, quantum prudentia & recto consilio.

[a] Vt dicebat Seneca lib. 1. de Clementia.

[b] Vt dixit Xenophon 1. Cyripadiæ.

3 A principe bene instituto omnia in melius promouentur, errata corriguntur, seditiones sopiuntur, omnia ordine & tempore peraguntur, & nihil pœnitendum accidit, ditatur respublica, ne conuat prouidetur. Misera autem contra respublica, vbi imprudens & ignarus artis gubernandi, primum cum sua experientia discit, quæ in principe etiam miserrima: sicque dum præpostere omnia geruntur, omnia quoque paulatim infeliciter succedunt; egregia ita oppida multis laboribus & sumtibus conduntur, a principibus subuertuntur: respublica ciuium industria diues, principum rapacitate spoliatur: bonæ leges latæ a plebeiis magistratibus, a principibus violantur. Inueniuntur certe principes natura minime mali, & qui ve-

lint bene esse & prodesse subditis, sed nesciunt, imo dum volunt, & id efficere conantur, potius illis & sibi noceant quam assequantur. vt vera sit illa allegoria prouerbialis, μὴ παιδὶ τὴν μάχαιραν id est, *Nec puero gladium committendum* admonens, non esse mandandam, vel committendam potestatẽ. & administrationem regni, vel principatus magistratus, sacerdotii, & similium, adolescentibus, imperitis, ac stultis, quibus tum in suam, tum aliorum pernitiem sint abusuri.

4 Nemo equum ferocem & contumacem cupit si sapit agitare, si non regendi eius modum prius didicerit. Nemo inter maris sæuissimas tempestates, scopulos, & syrenes, & syrtes, nauis clauum regere imperitus, nisi se & suos perdere vellet, ambit. Quod & ad reipublicæ moderationem scite multi transferunt. Nullus enim equus ferocior & intractabilior ipso populo est: nullũ mare tantis ac tam frequentib. æstibus, procellis & motibus commouetur, aut naues exagitat, quot respublica singulis diebus vomit, & satius est intra nauem miseriæ, & vi ventorum exponi, quam inter populum tumultuantem & commotum conuersari: multo magis, vel periculosum, velle sine arte aut scientia illum componere & regere.

5 Facilius tamen principes, qui nati ad principatum sunt, dum iuuenes sunt instituuntur & docentur artem bene regẽdi rempub. quam qui aliunde iam viri ad principatum vocantur. Vt & facilius quoque iuuenes, si male instituantur ab initio, in tyrannidis & mali principis mores decidunt. Quo semel est imbuta recens, seruabit odorem Testa diu. Facilius albæ chartæ inscribitur, quam iam scriptæ maculæ adimantur: & lanarum candor non potest facile, aut nunquam elui, a colore quo iã prius infecta est. Sensus & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua,[a] propter corruptionem illam peccati, & fomitem eius. Quemadmodum & videmus terram potius sponte noxias, idque copiosius herbas, quam præstantes & vtiles ferre.

[a] Genes. ca. 8. vers. 21.

6 Quamobrem & alia est institutio iuuenis principis, alia iam adulti, & virilis ætatis. Iuuenis ad vtrumque recipiendum dispositus, velut tabula rasa: adultus semper quædam iam habet radicata intra se, quæ vix deponit, & quæ tamen regimini reipublicæ non conueniunt, vel nocent, quæ & oportet prius conuellere. Vtrisque præceptores & monitores adhibendi sunt, vel viui, vel mortui. Viui illi erunt, qui iam experti regimen fuerunt, & qui experientia & prudentia iam comperta habent quæ vtilia sunt, quæue contraria saluti reipublicæ & principis, optimi inquam consiliarii, probati & vita, & moribus, quales iussit Deus Moysi sibi eligere ad leuandum principatus laborem Num. 11. vers. 16. *Congrega mihi*, inquit, *septuaginta viros de senibus Israel, quos tu nosti quod senes populi sint ac magistri.* Et Iethro persuasit Moysi, Exod. 18. vers. 21. *Prouide*, inquit, *de omni plebe viros sapientes & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint*

derint auaritiam, & constitue ex eis tribunos, cẽturiones, & quinquagenarios, & decanos. Boni consiliarii bonum & felicem reddũt principatum, & prudentia, & cõsilium præstant viribus, vt olim dictum de Romanis, *Romanus sedendo vincit*. Laudatissimus certe princeps qui cuncta per se videbit. Sed laudãdus est is qui paret recta menti. a Cum autem vna mens regis magnæ molis incapax sit, & non possit cuncta negotia complecti, magnis etiam indiget adiutoribus tanquam adminiculis: sapiens ita princeps, sapientum vtetur commercio & consilio: bonos debet habere consiliarios, bonosque ministros, & cõsiliarios amicos, veridicos, non palpones, id est fidelissimos, prudentes, seu recte consulentes, animorum subditorum prouinciæque gnaros, senes, varia fortuna exercitatos, gerendis rebus magis quam innouandis aptiores, sine ambitu, aut priuata cõmendatione, sed publica delectos, constantes, modestos, pios, secretos. Qui non sint peruicaces & contentiosi tutandæ suæ sententiæ caussa, aliis inimici sint, affectibus vacui in dubiis, non lucri cupidi. Cum his princeps mature consultabit, & antequam facere debeat, ne præcipitata sint consilia, qualia gladiatores capiunt in harena. Mali consiliarii, & pessimi adulatores, nebulones, & principem, & rempub. perdunt: quorum consilium est dictum, *Consilium iuuenũ* a quo Roboam deceptus amisit decẽ partes regni sui ex 12. tribubus. b Falluntur reges, vel decipiuntur ab adulatoribus, qui consilio adhiberi tantum curant nobiles sanguine, sapientiam ex sanguinis corporalibusque familiarum propagatione metientes, ex bonis temporalibus vel fortunæ opibus. Cum Moysi dictum sit eligendos esse cõsiliarios, non ex nobilibus, vel potentioribus tantum, sed ex omni plebe, viros sapientes, &c. In quo magis hodie læditur respublica, cũ ij qui nobilitatem generis iactent, alicubi tãta stultitia nobiles sint, vt cum cœci sint, tamen velint esse duces videntium, & sibi persuadeant omnia ex arbitrio illorum potius pendere debere, quam illos rationi & sapientiæ & prouidẽtiæ subiici oportere. Quod meo tempore attulit multarum rerumpublicarum & principatuum mutationem, tyrannidem & interitum. Quod boni consiliarii præstant & conferunt in præsenti statu reipublicæ conseruando, & in collapso erigendo, hoc & mali in subuertendo: hoc ipsum præceptores & institutores principum iuuenũ faciunt in statu futuro eiusdem. Nam in illis, vel bonæ, vel malæ administrationis ingerunt semina, quæ cum adoleuerint, talem producunt fructum, qualis est iactatorum & instillatorum seminum & præceptorum natura.

a *Vt ait Hesiodus in operibus.*

b 3. *Reg. ca.* 12.

7 Muti monitores, eadem præstant quæ viui: si enim boni libri auctorum bonorum & peritorum in arte hac legantur, recte consulent: si mali & tyrannici, male & tyrannice. Instituendi ideo pueri principum, vt intelligant loquentes hos consiliarios mutos, in lingua & sermonis illorum intelligentia, vt possint cum illis conferre: nec possent satis diuersarum gentium linguas callere, vt ab omnibus &

hominibus, & libris quid reipublicæ administrandæ necessarium sit, expeditius & cumulatius addiscere possint, & multorũ populorum gratiam sibi conciliare. Principatus dandus est illi, qui habet illud secundum quod magis potest pertingere ad finem reipublicæ: quia principatus sumit rationem a fine. quare principes exercitus & ciuitatis, scientiam habere debent, alioquin non possunt dirigere in finem intentum, ea quæ sunt ad finem.

a Vt scribit Diog. Laertius in eod.

8 Inter ceteras leges quas tulit Solon,[a] illæ sunt: *Principem agere noli, nisi edoctus subeas: Principi consule, non quæ dulciora, sed optima:* populi rector prius se quam populum recte instituere debet. Si principes & maiores, secundum leges vixerint, vna quæque ciuitas optime regi poterit. Consulendi & in hac arte qui iam optime regnarunt, vel optime regnandi præcepta docuerunt. Videtur enim mihi audire ab his oportere, qui viam aliquam iam confecerint, qua nobis quoque ingrediendum sit, quam aspera & difficilis vel quam facilis sit & peruia. Plutarchus tradit,[b] *Athenis quidem floruisse liberales disciplinas sed Lacedæmone artem doceri omnium pulcerrimam, nempe imperare & parere: nec eam existimatum vsquam melius disci quam apud Lacedæmonios, vbi nõ verbis disputabatur de bene administrãda republica, sed ciuium moribus iuuenes instituebantur.* Parũ mihi placent cum Salustio[c] eæ literæ quę ad virtutem doctoribus nihil profuerunt. Sapit qui fructuosa & vtilia reipublicæ, non qui multa scit.

b In Laconicis & in Agesilao.

c In Iugurtha.

9 Sapientis & prudentis principis existimatur consiliis etiam aduersantibus suæ sententiæ potius deferre in dubiis, quam suæ opinioni: si consulẽtium animos iam perspectos habeat, quod sint fidi amici & prudentes. Si imitetur dictum Marc. Antonini principis & philosophi: *Æquius*, inquit, *est, vt ego tot taliumque amicorum consilium sequar, quam tot talesque amici meam vnius voluntatem.*[d] Et certe si ita agat, carebit conscientiæ synderesi, quanquam res cõsilio facta careat successu optato. Id enim euentui, & non imprudentiæ vel sibi imputandum erit: vel Deo euentus tribuendus seu eius fato: nec mordebit conscientia principem, si humanis prudentum mediis & consiliis vsus fuerit: contra si suam solius sententiam aduersus aliorum consilia exsecutus, negotium male successerit: laudabile tamen in principe sapiente, si auditis pluribus sententiis, quã ipse sequatur celet, donec exsequi iubeat. Sic Vegetius li. 3. *Fieri quid debeat, cum multis tracta, quid facturus sis, cum paucissimis, vel potius ipse tecum. Nulla enim sunt meliora consilia quam quæ ignorauerit aduersarius antequam fierent.*

d Iul. Capitol. in Mar. Antonino Philo.

De iuris prudentia, arte Regia. CAP. IIII

ERga subditos, summa artis regiæ est, bonum & æquum; illud est ius, quod est ars boni & æqui, id est, scientia distinguendi bonum ab iniquo, & concedendi vnicuique quod conuenit. æquitas, dicitur generaliter ius lege aliqua non comprehensum, & extra omnis scripturæ

e Vlpian in l. 1. de iustit. & iur. P.

pturæ determinationem, quia in potestate moderatoris reipublicæ esset, multa contra scriptum pro bono & æquo facere & dicere. Scriptæ vero leges sunt a subditis ad vnguem obseruandę, quamuis duræ videantur: a neque æquitate illas temperare omnibus conceditur ex arbitrio. b At princeps pro sua prudentia solus, inter æquitatem & ius scriptum, temperamentum adferre potest, sicut & leges mutare & emendare. c Præsumitur enim ex auctoritate sibi cõcessa, plenus philosophiæ, d & omnia iura in scrinio pectoris recondita habere. e Scientia ciuilis, quæ ad vitam ciuilem, id est, conuenientem ciuibus & subditis pertinet, est ἐπιστήμη βασιλική, καὶ τῶν βασιλέων, id est, *scientia regia, & regum*, vt ait Socrates. f

2 Iurisprudentia, *est diuinarum & humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia*. g Ita plena ars regendi, quæ secundum Deum & homines, quid rectum sit, quidue conueniens, diiudicare potest. Et sicut ait Hierocles, h *iustum est idem, quod perfecta prudentia aliquid circumscribere*.

3 Prudentia, virtus quædam est animi, in parte quæ opinatiua siue æstimatiua dicitur, qua quis sine arte, sed cum virtute consulere potest, quæ sibi vel aliis sunt bona vel mala. i Proprie hæc virtus, eorum qui aliis præsident & non subiectorum. k Quia & prudentia, quasi prouidentia singularis, quæ quidem proprie ad eos qui aliorum curam habent pertinet. Maximus Tyrius opus mentis, atque ideo bonum propositum esse dicit. l & rursum, m quod quatenus natura ipsa mortalis cum immortalitate concurrit, id dici prudentiam ait: medium videlicet quiddam exsistens inter scientiam & sensum, quod affectionibus animæ præsidet, easque ratiocinatione adiuncta tanquam propriam familiam regit, & ad experientiam ipsam comparatum, rationem scientiæ habet. Oculus animæ prudentia qui videt facienda & fugienda, & ita præit ad bene faciendum, & consulit quid sibi & aliis conueniat facere, n ars viuendi vt medicina valetudinis. o

4 Prudentia itaque iuris, est quædam prouidentia, & exacta præparatio rectoris ad ius reddendum, & scientiæ cuiusdam singularis præcognitio, quæ pro iure reddundo præsciri debet. Scientia illa iuris diuini & humani, iusti & iniusti dicitur, ex quibus omnium rerum cognitio concluditur. quemadmodum & iustitia nulla virtute vacare debet. p Et D. Augustinus, q prudentiam dicit esse, rerum bonarum & malarum, & neutrarum scientiam. Potest finitio intelligi, vt iurisprudentia sit iusti & iniusti scientia, ex notitia seu cognitione rerum diuinarum & humanarum. Nam ex cognitione eorum quæ ad Deum & homines pertinent, recte peruenitur ad determinationem iusti, quod secundum Deum & ius hominum est, & iniusti, quod eis aduersatur.

5 Prudentia sapientis, in tribus consistit: r in memoria præteritorum, in præsentium ordinatione, in futurorum cautione. Et Se-

a *l prospexit qui & a quibus manumissi liberi non fiant. P.*
b *l. at si quis § hæc actio, de religio. & sumt. fun. P*
c *l. 1 & fi. C. de legib.*
d *l penul. C. de his quib. vt indig. hæc auf.*
e *l. omnium C. de test. am.*
f *li. 4 cõ. Xenophontis.*
g *l iustitia, § 1 de iusti. & iur. in P. §. iurisprudentia eo ti. apud Iustin.*
h *Hierocles in expositione carminũ Pythagoric.*
i *colligitur ex disputatione Arist. l 6. ethico c. 5. & libello de virtutibus.*
k *Arist. 3. politic. c 3*
l *sermone philosophico 34.*
m *sermo 40.*
n *Arist. 4. ethicor. c. 5.*
Plato in Alcibia. 2.
o *Cicero 5. de finib.*
p *Cicer. 5. Tusculanarum.*
q *li 83. quæstionũ quæst. 31 & 19 de ciuita. Dei. ca. 4.*
r *Cicero 2. rhetoricor.*

a Li. de quatuor virtutibus & in epistola fina. libri vltimi
b Deut. 32.
c Censori. de die natali, c. 5.
d Iob. c. 12.
e l. si chorus §. 1. de leg. 3.
f Bal. ad c. 1. de renuntia
g Prouer. c. 14.
h Prou. 16.
i c. madata de præsumt.
l. nō omnes, §. a barbaris de re mili. P.
k l. 1. 1. § nā & eleganter de iust. & iur.
l Vt in l. exigendi, § fin. de procurator. P. l. ab sente, de pœnis P.
m c. 1. de officio custodu clem 2. §. verum quia, de sententia & re iudi. a, c. præsentium, 8 qu. 5.
n Cicero de Oratore, & Plin. l. 26.
o Manilij li. 1.
p Terent. in Adelphis.
q c. 2 & fin. de constit. no uell. vt facta nouæ costitutiones, &c.
r Cicero 1. officio.
s Arist. 5. ethicorū c. 3.

neca, a Si *prudens*, inquit, *sit tuus animus, præterita recordare, præsentia ordina, futura prouide.* Proprius, sapientia ex præteritis, intelligentia de præsentibus, prouidentia de futuris. Sic in cantico, Moses, b per ea tria optime consuli negotiis priuatis & publicis, docet. *Gens,* inquit, *sine consilio est, & sine prudentia. Vtinam saperēt*, scilicet præterita, *& intelligerent*, scilicet præsentia, *& nouissima*, id est, futura, *prouiderent*. Domatur ita triceps ille cerberus canis edax rerū, tempus, qui & præteritum raptim cum instanti, per quoddam veluti momētum præsens, circumspicit: est enim æuum vnum, tantum tribus his faucib. distinctum. vt dicit Censorinus, c & Iob, d *In antiquis*, inquit, *est sapientia, & in multo tempore est prudentia.* Iurisconsulti etiam rusticorum antiquorum non dedignantur sequi sententiam, e vt etiam Baldus, f scribit, *Plus valere vmbram antiquorum, quam arma iuuenum, in corde sapientis requiescit prudentia*, g *& qui sapiens corde est appellabitur prudens.* h Præteritorum annorum gesta, tam in sua republica quam in aliena gubernator considerare debet, quid factum fuerit, quid bene aut male successerit, quid laudabile, vel reprehēsum in illis fuerit, & in singularibus personis diiudicandis, quomodo in iam transacta vita vixerint. i Præsentia negotia, habent prudentiam ex præteritis, & eo quod est inde natum, licitum ab illicito separando, k in electione eius quod iustius est, aut melius, l adhibitaque in omnibus discretione, quæ mater est virtutum omnium. m Sic duæ istæ partes prudentię efferuntur per vsum & memoriam, vsus rerum omnium magister efficacissimus, n quia experientiæ melius creditur. Et vt ait Manilius, o *Per varios vsus artem experientia fecit, exemplo monstrante viam.* Facilius erit quoque tanquam in speculo ornare & componere vitam ad alienas virtutes.

6 Tertia pars prudentiæ iuris, quæ futurum respicit, pertinet ad considerandum exitum rerum gestarum, siue in bello, siue in pace, ne plus incommodi quam commodi reipublicæ adferre possint. Dum nauis est in tuto & in portu, tunc oportet, antequam mari committatur, eam & necessariis, & nautis instruere. Vbi enim mare superauerit, non est tempus, nec laudata vnquam illa vox est gubernatoris, *Quis putasset hæc futura?* *Et istud est,* inquit Terentius Afer, *Psapere, non quod ante pedes modo est, videre: sed illa quæ futura sunt prospicere.*

7 Sunt in hac consideratione futuri, legum consultationes, quæ futuris dant formam negotiis. q In quo operosior est regiminis cura. Ciuilis sapientiæ enim officia duo, leges condere, & conditas exsequi, illud per prudentiam nomotheticam, hoc per iustitiam legalem & iudicialem agit.

8 Ceterum ex cognitione & notione, & prudentia iuris sequitur iusti & iniusti scientia, nempe cōsideratio actionis, num iusta, vel iniusta sit. Iustum dixit Cicero, r *quod est, & honestum cuique esse.* Aristoteli s iustum est, quod distributioni est accommodatum, & mediū inter

Inter excessum & defectum, quodq; comparationem rationum subit. Simonides autem, iustum esse, suum vnumcuique reddi. Suum autem interpretatur Plato [a] in ea finitione, pro debito, pro eo quod cuique conuenit, ex quibus verbis antinomiæ plures conciliantur, non videri iustum naturale, non reddi furioso ensem a se depositum, furi rem subtractam & depositam. [b] Siquidem resoluitur non dari illis depositum, quia non conuenit. Sic iuste non possidet, qui aliena possidet, quia non bene possidet, [c] sed contra leges & ius. Sicut enim legitimum dici potest, quod iuxta leges diuinas aut humanas est, [d] sic & iustum quod ex iure firmatur, [e] & iniustum quod repugnat. Iustum enim iniusto opponitur, vt sanus ægroto. [f]

9 Sed cum multæ sint iuris species, tot etiam annotabimus esse iusti vel iniusti species. Ita quædam iusta natura dicuntur, quædam lege. Nam, quod vt plurimum perdurat, id propalam, inquit Aristoteles, [g] iustum a natura est, quod vero nos constituamus legeque sciscamus, id certe iustum atque etiam ex lege iustum nuncupamus. Præstat autem iustum quod a natura est illi, quod ex lege. Et iterum, [h] *Ciuile aliud ius, aliud naturale, aliud legitimum. Naturale quod vbicunque eandem vim habet. Et non quia vel ita videtur, vel minime legitimum, quod ab initio vtrum hoc an illo modo fiat, nihil refert, vbi vero fuerit institutum, refert, vt mina captiuos redimi capram sacrificare, non duas oues, ea item quæ de singulis sanciunt, vt Brasidæ sacrificare, necnon ea quæ sunt decretalia. Sed nonnullis omnia esse huiusmodi videntur, quia quod est natura immobile est, & vbique eandem vim habet, quemadmodum ignis qui & hic & apud Persas vrit, iura vero moueri vident. At hoc non ita est, sed quodammodo. Quanquam apud Deum fortasse nullomodo est, apud nos etiam est quoddam naturale quod mobile sit, licet non omne, sed est tamen aliud natura, aliud non natura. Quid nam autem sit quod natura est, ex ijs quæ possunt aliter sese habere, & quid non natura, sed lege & institutione, siquidem vtraque mobilia simili modo sunt, perspicuum est; & in alijs quoque eadem determinatio accommodabitur. Natura enim dextra manus potior est, licet fieri posset vt omnes ambidextri sint. Iura vere ex institutione & vtilitate similia mensuris sunt, non enim vbique sunt æquales vinales & frumentales mensuræ, sed maiores sunt vbi emunt, minores vbi vendunt. Simili modo non naturalia, sed humana iura non eadem vbique sunt. nam neque respublica apud omnes est eadem. Sed vna tantum vbique ea est secundum naturam quæ optima est. Vnumquodque autem ius & legitimum, vt vniuersalia sese habent ad particularia. nam quæ aguntur, multa sunt, illorum autem vnumquodque est vnum, vniuersale enim est. Iniuste autem factum & iniuria, iustificatio item & ius, inter se differunt, iniuria enim cum natura sit vel constitutione cum sit, iniuste factum euadit, prius vero quam facta fuerit, iniuria tantummodo est. Nam vbi est facta, iniuste factum dicitur. Simili modo etiã iustificatio. Sed id ta-*

a 1. de repub.

b Plato in d. li. 1. l. bona fides, depositi. ℙ.

c c. ius dictũ est, de verbo sign. c. quid dicam de vsuris. 14 q. 4.

d l. legitima conuentio, de pac. ℙ.

e vt iusta & legitima hereditas, l. 3. § de illo pro socio. ℙ. iusta vxor. l. si non fuerit, de adulte. ℙ.

f vt ait Plato in Alcibiade, 1 vel de natur. hominis

g li. 1 magnorum moral. c. 31.

h li. 5 Moral. ad Nic. c. 7.

men quod commune est, potius iuste factum, iustificatio vero iniusti. facti correctio vocatur. Hæc ad verbum Aristoteles.

10 Iustum item aliud dicitur per se, aliud ad alterum comparatur, & iustum iustitiæ est. Iustum enim æquale est, æquale autem non est, nisi ratione ad alterum. Comparatioque iusti ciuilis, vel ex numero, vel ex rationibus fit, aliter non est iustum ciuile, sed per se ipsum iustum. Ciuile namque dicitur, vbi lex iniustitiam & inæqualitatem, ex ipsis ad medium reducit iniustitiæ. [a] Variatur & hinc appellatio iusti, vt aliquod dicatur populare, quod tale videatur pluribus iustum: iustum potentium, quod tale videtur his qui plus possident, quique pro magnitudine facultatum statuunt dignitatem, quæ species iusti ad tyrannidem accedit [b] Et ratione personarum, quibus quod suum est tribuitur proportione geometrica, iustum variatur. Sic ciuile iustum magistratibus, qui custodes iusti sunt, repassio, & ea quæ pro mercede sunt, reddi debent, vt honos, præmium, quæ si eis non sufficiunt, tyranni sunt. Sic herile & paternum iustum, non idem: sed simile est, vt iustum œconomicum, id est rei familiaris. c Item iustum quod ex instituto, vel lege est, variatur. Nam humana iusta non eadem sunt vbique. Plato [d] generaliter, iustum dicit δίκαιον, id est, *quod per singula permanat, & velociter sine impedimento sese diffundit*: ita δίκαιον, quasi διαϊόν, *discurrens & permanans*, & iustitiam δικαιοσύνην, quasi δικαίου σύνεσιν, id est, *Iusti intelligentiam.*

11 Sed & cum his iusti alia distinctio, non inutilis, vt aliud sit vere iustum, aliud per accidens. e Vere iustum, quod quis sponte recte facit: per accidens, quod quis inuitus bene facit, vt si inuitus depositũ restituat. Qui ex timore, scilicet seruili non filiali, facit præceptum, aliter quam debeat, facit, & ideo iam non facit, [f] & qui inuitus seruit, rem & meritum perdit, & indignus est præmio, g & talis obedientia, vel nulla vel minima est. [h]

12 Addenda superioribus non minus necessaria scientia principibus & gubernatoribus reipublicæ, vt considerent, naturam regni seu reipublicæ cui imperent, & naturam populi subditi, & vicinorum. Nam alia qualitas noui, alia veteris regni, quod iam videtur firmatum & minus inuidiæ & rebellionibus expositum, & ideo non multis satellitibus indiget, aut legibus durioribus in populum, vt nouum quod interdum clementia firmatur, interdum freno duriori eget pro diuersitate morum populi, adhibita distinctione num vi quæsitum, an per electionem, an successione, aut legibus. In omnibus illud præcipuum, supra vires regni aliquid non tentare, aut agere, & vt ait Lucanus, [i] *Metiri sua regna decet, viresque fateri.* Nam sicut Seneca tradidit, [k] Multi dum se tam magnos, quam audiunt, credunt, at traxere superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella. Aliunde in genere considerandæ sunt qualitates communes principatibus & principibus vt quod bonum in illis

a Idem Arist. li. 5. Ethicor. ad Nicom. c. 6.
b Idē Arist. 6. polit. c. 2.
c Explicat Arist. dicto li. 5. ethico. c. 6.
d In Cratylo.
e Aristo. 5. Eth. ad Nico. c. 6.
f c. qui ex timore, 8. de regul. iur. in decretalibus
g c. iam vero §. ex his, 13. q. 1.
h c. sciendũ 8. q. 1.
i Li. 8.
k Li. 6. de beneficiis c. 30.

illis est, quoad fieri potest princeps sequatur, quod malum & veluti agnatum, fugiat & emendet, consideret omne regnum, vt priuatorum quoque statum, esse instabile, casibus obnoxium occultis, sæpe causis concidere: & cum ad summum verticem peruenerint, eo proximius imminere decrementum vel ruinam, cum res humanæ non possint diu in eodem statu perseuerare, & ab imis ad summa per gradus perducantur: & cum ad punctum altitudinis peruenerint regni, consideret odium, quod comitatur principatum, hominum ambitionem, qua ad illud quod melius est, etiam indigni conscendere nituntur etiam per media illicita: ideo multis insidiis reges expositos, vel etiam ob mores superbos & vitiosos, in quos facile ob licentiam potentiæ incidunt, & ideo debebit princeps, has causas rescindere, & in se emendare, quæ possunt subuersiones principatus causam adferre. Dehinc, vt *ait Tacitus*, [a] noscenda principi natura vulgi est & quibus modis temperanter habeatur. Et Martial. *Principis est virtus maxima, nosse suos.* Sciat vulgus instabile in genere, iudicij expers, opinione duci plurimum, & veritate pauca iudicare, mutabile in subditis, aut ad misericordiam, aut ad iram, quia affectibus mouetur, sine consilio, inuidum, credulum, suspicax, multitudinis sequax. Si dux ei fiat, maxime seditiosum, vt contra si ducem adimas, pauidum, præceps, vecors, nihil ausurum, negligens publica, priuata curans, verbis ferox, factis remissius, maxime si vim metuat. Sunt & proximorum populorum mores cognoscendi, cum quibus respublica, vel princeps commercia, fœdera, bella, pacem, inducias cogitur habere. Aliæ enim gentes sunt audaces, aliæ timidæ, aliæ inquietæ, aliæ pacatæ, aliæ malis legibus & oneribus viuentes, aliæ bonis. Quę si sapienter expendat princeps, valde ei conducent ad gubernandam rempublicam.

[a] *Corne Tac. li. 3. annal.*

De legibus. CAP. V.

QVia prudentia gubernatoris circa futurum quoque extenditur, vt diximus, summa eius cura videtur posita in constitutione legum, quibus statum reipublicæ suæ, veluti certis regulis dispo- nat, iubeat quæ facienda sunt, prohibeatque contraria, proponat supplicia vitiis, præmia virtutibus, doceat auctoritate domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, sua tueri, ab alienis, mentes, manus & oculos abstinere, vt ciues sint incolumes, vita sit quieta & tranquilla.

2 Fundamentum iustæ libertatis, fons æquitatis, mens & animus, & consilium, sententia ciuitatis, posita est in legibus. Aristoteles. [b] nam assentatores eius in pretio habentur, qui auctores multitudini sunt, vt decreto leges infringant, & ad voluntatem populi cuncta referantur: ipsi autem ex eo potentes interim fiunt, quoniam fides a populo eis adhibetur, & euadit populus in sua gubernatione tyranno similis, ideo merito reprehensam hanc admini-

[b] *vbi agit li. 4. polit. c. 4. de populari repub. ait pessimam esse constit. ciuit. vbi decreta multitudinis præualēt legibus, quo tempore oriuntur ductores populi*

ſtrationem popularem, tanquam non legitimam reip. ſpeciem. vbi enim lex non præualet non eſt reſpublica. Nam lex dominari omnibus debet, in particularibus autem, magiſtratus & reſpublica prouidere vel iudicare. Ius amitti certe non poteſt, ſine maximo incommodo ciuitatis, nam & omnia incerta ſunt, cum a iure receſſum eſt. nihil eſt quare exploratum cuiquam poſſit eſſe quid ſuum, aut quid alienum ſit, nihil certum quod a patre accepturum, aut liberis relicturum arbitretur, nullus ordo, nulla poteſtas firma, nullum imperium, nulla obedientia præpoſitorum. Siquidem vt dicebat ad Athenienſes Demoſthenes,[a] vniuerſa vita mortalium, ſiue magnam vrbem incolant, ſiue paruam, natura & legibus regitur. At natura quidem confuſa & inæqualis eſt, & a naturali cuiuſque pendet ingenio, leges autem communes & ordinatæ ſunt, & eædem vniuerſis. Quod ſi praua natura fuerit, ſæpe mala conſilia molitur. Quare tales facile in delicta ruere liquet, leges autem, æqua, honeſta, vtilia ſpectant, & ad illa referuntur. Lex turbationibus caret, mens humana non caret.[b] Ideo lex, dicitur vna & eadem voce loqui omnibus.

a Demoſthenes contra Ariſtocratē

b Ariſtot. 3. polit. c. 11.

3 Leges in omni republica ſunt veluti oculi, vt dicebat Leo imperator,[c] Quemadmodum enim res eſt maxime neceſſaria animali, non titubans oculus. Ita etiam reipublicę legum æquus & rectus ſtatus. *Per legem enim cognitio peccati.*[d] Id eſt, vt explicat Clemens Alexandrinus,[e] *lex peccatum non fecit, ſed oſtendit, cum ea quæ ſunt facienda iuſſerit, reprehendit ea quæ facienda non ſunt.* Et proinde enitendum eſt, vt tales leges ferantur, quæ aberrare vel labi populum non patiantur, & quæ illi ſalutares ſunt, ne videantur legiſlatores, loco remedij, morbis venenum propinaſſe. Sicut enim cogi debent ſubditi vel inuiti, morem legibus gerere, ita cauendum eſt, ne leges iniuſtæ ſint. Non enim pœnam meretur in republica humana, quod lege permittente fit.[f] Solebant mandata legis diuinæ ex præſcripto Dei,[g] deferri ſcripta in manibus, in fronte, & alibi in limine domus, vt perpetua recordatione eorum, ſui officij quiſque recordaretur legi obtemperando. diſcebant pueri Romæ olim leges 12 tabularum, vt carmen neceſſarium.[h] Et leges pleræque cantilenæ appellantur, inquit Ariſtoteles,[i] quia homines priuſquam literas ſcirent, leges cantabant, ne eas obliuioni mandarent, quod etiam ſua ætate Agatharſis in more fuiſſe ait. Idque prudenter. cum lex ſit, ſi lex dici mereatur, dux veraque gubernandi ratio, quæ ad finem optimum, per commoda media gubernata dirigit, tranſgredienti pœnam, obedienti præmium ſtatuens. Sic Ficinus in argumento ad Dialogum Platonis, qui Minos vel de lege.[k]

c Leo conſtit. nouella 19.

d ad Roma c. 3 verſ. 20.

e Li 2. Stromaton.

f L. Gracchus, ad leg. Iul de adulter C.

g Deut. c. 6. ver. 6.

h Cicero 2. de legib.

i Ariſt. problema ſect. 19. num. 28.

k vide alias finitiones l. 1. & 2. de legib P.

4 In ſumma, Quod Deus eſt in mundo, quod in naui gubernator, quod in curru agitator, quod in choro præcentor, & dux in exercitu, hoc lex in ciuitate, niſi quod ſine motu & moleſtia Deus cuncta agit: lex nec alij, non item: tamen & ipſa lex ciuilis immobilis

ipſa

ipsa exsistens, in vtentium animis regit omnia ad rempublicam pertinentia, & ciues quasi eius asseclæ, singula sibi commissa & permissa peragunt erga Deum & homines, & alia ab aliis facta, vno vel imperio, vel legis auctoritate obseruant eum, cui obtemperent.[a]

5 Ceterum, primum legislatori considerandum est, de quo leges ferendæ sint, num in noua constituenda & formanda repub. an vero de conseruanda, aut de reformanda. Nam si de noua agitur, adhuc considerandum est, ad quam formam sit statuẽda respublica vt meliorem eligat. Nã aliæ leges democratiæ, aliæ aristocratiæ, aliæ monarchiæ conueniunt. Atque ideo, iuxta naturam cuiusque, & leges sunt definiendæ, & tales esse leges, quales sunt respublicæ, necessarium est. prauas vel studiosas, iustas aut iniustas. [b] Si etiam iam respublica instituta vel formata sit, rectori leges considerandæ, quæ sunt optimæ, & quæ conueniant vnicuique gubernationi: ita leges ad rempublicam institutam postea accommodandæ, nõ autem respublica ad legem. Ex quo patet, inquit Aristoteles, quod necessarium est, differentias & numerum tenere singularum rerum publicarum, etiam ad legum positiones. Neque enim fieri potest, vt eædem leges vtiles sint paucorum potentiæ, atque popularibus omnib. legem ferendam, qui persuadere vult, debet ostendere ipsam æqualem esse ciuibus, & reliquis legibus consentaneam, ciuitatique conducibilem, ad quietem & concordiam maxime, vel ad ciuium probitatem, vel ad tributa publica, aut ad ipsius reipublicæ gloriam, aut ad vrbis potentiam aut alio huiusmodi vsui cedere.[c]

6 Inter conditiones bonæ legis, vt sit secundum [d] patriæ consuetudinem, loco tẽporiq; conueniens. Ridet Athenæus,[e] leges Platonis, quod fictitiis hominibus positæ sint: creandosque esse populos qui his vterentur. Perperam enim posita lex est, si non sunt, qui eam seruent, vel seruare possint. [f] Quid leges sine moribus vanæ proficiunt? [g] Instituuntur leges cum promulgantur, firmantur, cum moribus vtentium approbantur.[h] Et morib. consonæ sunt leges, quando illi tales sunt qui emendari desiderent, vnde dictum est, *Ex malis moribus bonas leges ortas esse*. [i] Et inter eos mores est in quibus est iniustitia [k], vt signum malæ morigeratæ ciuitatis est, copia legum: sicut enim medicorum pharmacis nihil opus foret, nisi morbis laboraretur, ita legibus ferundis nihil opus esset, nisi perperam viueretur. *Lex iusto non est posita.*[l] Vnde apud Æginetas, olim pecuniaria pœna mulctabatur is, qui legis instituẽdæ dedisset occasionem. Neque sapientes legislatores de aliis criminibus voluerunt ferre etiam leges, quam de his, quæ in republica committerentur; ne, vt dicebat Solon, rogatus cur de parricidio legem non tulisset, admonere videretur potius delicti, quam pœnam delinquenti imponere, quia non speraret futurum parricidam. Legislatoris ita est considerare vrbem, ac hominum naturam, & aliam omnem communionem vitæ laudabilis, quo participent, quantum fieri

a *Aristote. lib. de mundo.*

b *Aristotel. lib. 3. politic. ca. 7.*

c *Aristotel. in rhetorica ad Alexan. cap 2.*

d *Ca. erit autem lex 4. dist.*

e *Atheneus lib. 11. dipnosoph. c. 21.*

f *l. de quib. de legib. P.*

g *Horat. lib. 3. oda 24.*

h *Ca. in istis. §. 1. 4. dist.*

i *Arist. Rhethor 2. Macro lib. 3. saturna.*

k *Id Arist. lib. 5. ad Nico c. 6.*

l *1. ad Tim. 1. vers. 8.*

possit, felicitatem [a]. Cõsuetudo & mores si boni sunt, in legem trãsferri possunt, vt firmius obseruentur [b]: at si mali & iniustitiæ quiddam contineant sola lege emendari possunt. Mores neminem quippe videntur cogere, sed sponte allicere: quæ est differentia, quam Suidas cum lege obseruauit [c]. *Consuetudo*, inquit, *non est inuentum hominis, sed vitæ & temporis. At lex quidem similis est tyrannidi: terrore enim & vi cuncta conficit, consuetudo autem: magis humanitate regia: vltro enim eam omnes absq; necessitate sequuntur. Verum etiam lex tanta æquitate & humanitate referta est, vt & calamitosis vtilior sit quam cognati, & affectis iniuria robustior propriis viribus ipsorũ & patribus beneuolentior quam filii: & filiis quam patres, & fratribus quam fratres. multi enim ab amicis læsi, ad hanc confugiunt.*

a Arist. L. 7 polit. c. 2.
b vt factum in l. morib. l. ex facto de vulga. P.
c Suidas in verbo ἔθος

7 Locorum diuersitates cogunt legislatores deflectere a iure cõmuni gentium, vel naturæ, vnde iura propria, ex particulari quadam loci & personarum ibi habitantium ratione, conflantur, quæ dicuntur iura ciuilia, cuiusq; ciuitatis [d].

8 In Democratia aut populari republica, leges videntur esse ciuitatis publici consensus [e], & ideo seipsum populus veluti per consensum & sponsionem, legi a se sancitæ subiicit. Idem si eius nomine a viro quodam prudenti fiat [f]. In hac republica obseruandum est, vt, multitudini leges impedimento sint, ne locupletum rei insidientur: diuites autem inducant, vt vltro ad publica ministeria munificentissimi sint: hoc autem assequi poterunt legislatores, si locupletes, pro ea quam in publicam munificentiam exhibent, statutis quibusdam honoribus a legibus donentur: & si agricolas pauperibus, & nauium gubernatores vectoribus, anteponant: sic enim & locupletes non inuiti reipublicæ inseruient, & plebs nõ calumniæ, sed ministeriis studebit. Debet dari honestus locus in vrbe, iis, qui pro republica in bello mortui fuerint, & filii eorum donec ad pubertatem peruenerint, publicis alimentis nutriri. Seueritas legibus inesse debet, & pœnę cõtra transgressores. Lycurgus Spartanis leges dans, mutata monarchia in popularem, vitam quandam duram instituit, conuenientem tunc forsan, quæ nunc nõ posset obseruari: cõmercia emtionis sustulit, permutatione merciũ restituens, pecuniæ vsu ademto: fundos æqualiter distribuit: iuuenibus non amplius quam vna veste vti toto anno permisit: pueros in agris, puberes laboribus exerceri voluit, nihil eo somni causa sibi substernere, vitam sine pulmento degere, nec ex agro in vrbem ante pubertatem reuerti: vxores sine dote ducere, conuiuari omnes publice: Senibus summum honorem deferre. Regibus, nomine inquam talibus, potestatem bellorum: Magistratibus, iudicia: Senatui custodiam legum populo subiegendi senatum, vel creandi quos vellet magistratus, potestatem permisit [g].

d l. ius ciuile 6. & l. oẽs populi 9. de legibus ff.
e Arist. rhetoric. ad Alexã. c. 2.
f l. 1. de legib. P.
g Iust. Li. 3.

9 In oligarchiis, quæ paucorum dominatu administrantur, ex legibus, æque magistratus sunt in omnes eius ordinis viros distribuendi

buendi, minores sorte, alii vero maiores occulto suffragio & iureiurando, & magno studio. Maximæ pœnæ constituendæ in illos, qui vlla in ciues contumelia vsi fuerint: nam contumeliam, moleste fert plebs. Ciuium controuersiæ, breui tempore soluendæ: neq; vulgus ex agro in vrbem est contrahendum: quia ex iis conuentibus plebes turbantur, & paucorum principatum rescindunt. a. In omnibus principatibus popularibus, leges debent cohibere plebem, ne locupletiorum bonis inhient, insidienturq;. In paucorum vero principatibus, auertere illos qui rempublicam gerunt, & ab imbecillorum contumeliis & calumniis, insimulationibusque contra ciues.

10 In monarchica gubernatione, leges regiæ potius ad vtilitatem populi quam propriam dirigi debent, atque ad conseruationem dignitatis principatus sublatis omnibus suffragiis popularibus. Populus in obsequia principis; princeps ad iustitiam imperiorum firmandus est: atque magnam vim habebit lex, si princeps in lege nihil sanciat, cuius non ipse primus in se documenta dederit. Regis enim ad exemplum totus vulgus componitur; in his videlicet quæ ad bonos mores, pietatem & religionem pertinent. Alia namque sunt, quæ statuuntur in populum, quæ non conueniunt principi. vt contra quædam principi tribuuntur iure regio, quæ non communicantur subditis.

11 Sed commune hoc habet legislator monarchicus cum aliis, vt qualitatem & mores locorum & personarum consideret, & ita pro diuersitate materiæ formam adiungat, variant quippe loca functiones etiam rerum ob penuriam vel fertilitatem b. Locus iniuriæ illatæ, & diuersitas qualitatis personarum, iniuriarum augent pœnam in lege vel minuũt. c Exasperanda pœna per legem in locis vbi delicta frequentiora sunt & si exemplo opus est d. atque legislator ita ex Socratis opinione, ad duo respicere debet in lege ferenda, ad regionem, & homines, & ad loca vicina. e

12 Tempus quoque obseruabit, vt vulgare est, in delictis legibus castigandis, & in legibus distinguendis antiquis a præsentibus, & fututis: vnumquodque tempus suos mores adfert, quibus accommodandæ sunt, *vt dixi*, leges. Sicuti aliæ leges in antiquo testamẽto diuino, aliæ in Nouo, & aliæ priscæ Romanorum inter rudem populum, aliæ posterioribus seculis probatæ reiectis vel emendatis primis. vt lex illa antiquata, de diuidendis delatoribus non soluentibus, inter creditores. f de delictis mulcta pecuniaria tantum puniendis, quæ obtinuit in magna veterum paupertate g, sic de similibus quæ rudi adhuc populo latæ fuerunt h.

13 Hocq; commune vniuersis sanctionibus vt diligens prior adhibeatur consultatio antequam promulgentur i. Alexan. Seuer. nullã constitutionem sacrauit sine viginti iurisperitis, & doctissimis ac sapientib. viris iis deniq, disertissimis non minus quinquaginta, dato illis spatio prius ad disquirendum cogitandumq; quam dicerent k.

a *Arist. rhetor. ad A. c. c. 2.*

b l *pretia rerũ ad l. Falc. P. l. f. §f. de admini. tu. P*

c l. *prætor edixit §. f. &* l. *vulneris de iniur. P. § atrox eod. tit. apud Iustin.*

d l. *aut facta paragr. pen. & f. de pœn. P. l. sacculariis de extraordin. crim.*

e *Aristo li. 2. polit. c. 4.*

f *Gel. Li. 20 c. 1.*

g *paragr. pœna de iniur. apud Iustin.*

h *vide Arist. Li. 2. Polit.*

i l. *humanũ C. de legib*

k *Lamprid. in Alex. Seuero.*

14 In republ. Atheniensi Solon inter cetera hoc etiam instituit, cum lex aliqua rogatione ad populum ferretur, vt a legislatore primum recitaretur: deinde vt in loco celebri perspicuoue proscriberetur ad tertiam concionem vsque: inde vt scribæ daretur, palam pro concione legenda, vt siquid cuiquam non placeret in medium proferret: & si ea tumquoque populo placuisset, ita post modum daretur Nomothetis exploranda, qui vti eam probassent improbassentve proferretur, antiquareturue a. Libanius tradit, θέσμον fuisse illam legem Athenis, legum ferendarum rationem præscribentem, per quã auctor legis scriptam legem, ante statuas Heroum, a quibus cognomina tribus acceperant, proponere, & apud legum latores confirmare oportebat: quod cum non fecisset Leptines in lege ferenda de abrogandis immunitatibus, reprehẽsus & accusatus est: quum lege liceret intra annum accusare auctorem legis: postea nõ liceret b. Creabantur vero ex lege Solonis sex viri legum examinandarum causa, cum liceret ex eiusdem legis tenore, si qua lex male recepta videretur alicui, eam accusare, & illa abrogata, liceret eidem, aliam substituere & scribere legem: at illi sex viri Nomothetæ examinabant, ne temere promulgarentur, & vt de singulis singulæ tantum ferrentur: ne contrarietate aut multitudine imperiti turbarẽtur. Erat insuper lex alia Atheniensium μὴ πρότερον εἰς τὸν δῆμον ψήφισμα ἐκφέρειν πρὶν ἐν τῇ βουλῇ δοκιμασθείη. id est, *Ne prius ad populum decretum, quã prius Senatui probatum esset, deferretur*, vt ait Libanius c. Quum enim multitudo populi magna & frequens esset sæpeque deciperetur, non animaduertens, num fraus aliqua lateret, primum decretũ ad quingentorum mittebatur senatum, qui indagabat, an aliqua noxa aut fraus in eo esset, & sic ad populum ferebatur.

a Scribit Demost. in ora. in Leptinẽ.

b Libanius in argumen. 1. in oration. Demost. cõtra Leptinẽ.

c Libani. in argu. vtriq. orat. Demo. contra Andro. & in alio arg. græco in ean. orat. Demo.

15 Non minore cautione, leges ferebantur vel abrogabãtur in Democratia Romana, rogato populo, suffragiis & comitiis adhibitis, datis tabellis duabus singulis: in quarum altera duæ literæ V. R. id est. *vti rogas*, in alia nota, A. priore significante, si ea mitteretur, approbationem rogationis, altera, nõ probare se, & antiquã sequi & nouam reiicere. Ante legum duodecim tabularum receptionem, accurata fuit decemuirorũ indagatio d. Antequam nobis corpus iuris ciuilis Romani traderetur, dedit operam Iustinianus Cæsar, vt per viros eximios & doctissimos opus expẽderetur: & sic solum post prudentem longamque explorationem leges seruandas statuit.

d vt est apud Diony. Hali.

16 Præsidente autem Athenis Pytadoro, e, Oligarchia Athenis cõstituta est. Visum enim est populo triginta eligi debere viros qui patrias leges conscriberent, quibus respublica regeretur. fuere autẽ electi *Polyarches, Critias, Melobius, Hippolochus, Euclides, Hieron, Menesilochus, Chremon, Theramenes, Aresias, Diocles, Phedrias, Chareleus, Analius, Piso, Sophocles, Erathostenes, Charicles, Onomacles, Theognis, Æschines, Theogenes, Cleomedes, Erasistratus, Phidon, Dracontides, Eumathes, Aristoteles, Hippomachus, Mnhesiditis.*

e Xenop. Li. 2. rer. Græc.

17 Sicuti

17 Sicuti vero leges quando ferũtur diligenter cõsiderandę, quęnam & cuiusmodi sint, ita cũ receptæ, sunt custodiendę & vsurpandæ[a], maxime a subditis[b], & iudicib. ab ipsis autem legislatoribus, quantum fieri potest inuiolatæ quoq; & stabiles conseruari debent. Nam cum illæ sint pro regula & norma viuendi in republica, fieri non potest, vt illis mutatis nõ mutētur mores cum legibus malis in peius, cum bonis in melius; commune bonum lex est, vt facile ob aliquod aliud bonum, si non ita commune sit, mutari non deberet, cum inde sequatur reipublicæ dissolutio, & mouenda non sit camarina. Nam lex potissimum in populari statu vim non habet, vt ei pareatur nisi ex more[d]. mos autem non fit nisi temporis longitudine: quare faciliter mutare leges ex præsentibus, infirmam facere vim legis. Constat errata quædam magistratuum & legumlatorum toleranda: cũ ex mutatione vtilitatis parua accessio fit. non enim tātum proderit qui corrigere perget, quantum nocebit assuefactio superioribus nõ parendi. Quod si aliquis sit defectus in lege, ex æquo & bono a magistratibus & iudicibus erit emendandus, vel supplendus iurisdictione illis concessa. siquidem fieri non potest per prudentiam legislatoris, vt singula quæ priuatos respiciunt, legibus possint expresse definiri, quia lex generaliter loquitur, & ad id quod vt plerunque fit extenditur, reliqua relinquens iudicum qui de singulis cognoscunt auctoritati[e] Meliora quidem sequenda sunt, neque tam inflexibilis proponi debet lex quin mutationi obnoxia non sit. nam esset lex tyrannis, si mutatis causis constitutionis, & rationibus introductionis cessantibus, illa eadem imperaret, & committeret legislator in eam qualitatem legis, qua debet personis locis & temporibus accommodari. Nihil enim est sub sole quod cum motu cœli & syderũ continuo, moueri & mutari aliquomodo non possit: verum leges quæ diuturniores esse possunt, illæ meliores & magis paci & tranquillitati populi conueniunt[f]. Thuriorum institutum erat idcirco rigidum, vt qui legis abrogationem peteret, cum laqueo in publicum prodiret: quo, si non persuaderet supenderetur[g].

18 Censet Socratica prouidentia[h], peius esse in legibus constituendis errare, quam hominem interficere: eiusmodi namque error multos per multa secula interficit, animos simul & corpora. Atque ideo ne erraret in legibus constituendis, initio petit auxilium ab Adrastia, quæ ab Ethnicorum priscis theologis putabatur potentissima ineuitabilium seu necessitatis legum, regina, seu diuina prouidentia, quatenus nihil vel oculos potest subterfugere, vel manus effugere. Et quia optabat firmissimas leges condere, quas neque obliuio deleret, neque defraudaret astutia, neque violentia frangeret, & omnino nullus deuitaret, *Adrastian* inuocabat, ineuitabilia sancientem, quæ nullus valeat effugere.

19 Gentes, nonnisi necessitate vrgente, iura sibi constituerunt[i], eaque necessitate, transgressio vel mutatio legis permissa, & quod

a Dem orat. cõtra Midiā.
b l. leges vt generales C. de legib l. nō dubium C eo. & l. iurisg 7. § ait prætor l. contra iuris 28 de pact. P. c, 1. de cõstit. cũ simil. infinit prope modum.
c ca. in istis 4 dist. l. rem non nouam C. de iudic. § 1 de offi iud.
d Arist. Li. 2 polit. c. 6. l. de quib. de legib. P
e vide l. 3. cũ seq. vsq; ad l. 17. de legi. P Aris 5 Ethi. ca. 10.
f § vt autē lex de non eligend. secũ. in nouell.
g Diodo Sic. L. 12 Demo. contra Timocratem.
h Plato dial. 5. de iusto
i § ius autē gentium de iure natura. gent. & ciu. inde quāstas legu vt sit necessa. c. erit autem. lex 4. distin.

non est licitum in lege, necessitas facit licitum:[a] vt si magna vtilitas suadeat reipublicæ, quæ non permitat sine detrimento euidenti salutis eius leges iam latas habere locum. Sicut nihil sapientius dicitur facto Agesilai, qui cum aduersus rempublicam conspiratione ortam noctu comperisset, leges Lycurgi continuo abrogauit, quæ de indemnatis sumi supplicium vetabant: comprehensis autem & interfectis sontibus, e vestigio statim restituit: atque vtrumque simul prouidit, ne salutaris animaduersio, vel iniusta esset, vel iure impediretur: ita vt semper leges essent, aliquando non fuerunt.[b]

20 Lycurgus Spartanorum legislator, rigidis certe & nimiũ popularibus legibus latis, dissoluta Monarchica gubernatione, finxit legum suarum auctorem Apollinẽ Delphicum, & inde se ea ex præcepto numinis detulisse, vt consuescendi tædium metus religionis euinceret. Deinde vt æternitatem legibus suis daret, iureiurãdo obligauit ciuitatem, nihil eos de eius moribus mutaturos priusquam reuerteretur: & simulauit se ad oraculum Delphicum proficisci, cõsulturum quod addendum mutandumque videretur. Profectus autem est Cretam, ibique perpetuum exsilium egit, abiicique in mare ossa sua moriens iussit, ne relatis Lacedæmona, solutos se Spartani religione iurisiurandi in dissoluendis legibus arbitrarentur.[c]

21 Vtilitas suadet, leges cum necessitate introduci, nihil tamen tã naturale quam vt contraria necessaria vtilitate, & ad euitandũ reipublicæ damnum imminens, leges introductæ mutentur, si non omnes, illæ saltem quæ minus vtiles, aut noxiæ esse possunt. Studii iuris & ciuilis sapiẽtiæ duæ sunt positiones, vel axiomata præcipua, publica & priuata vtilitas.[d] Atque ipsa vtilitas iusti prope mater & æqui. Et quod commodum & vtile pluribus, præferri debet vtilitati paucorũ: si mutuo se cõpati nequeant priuata & publica vtilitas: non etiam, si vtrique sine damno alterius, consuli potest.

22 Adesse postremo debet legibus condendis manifesta decisio sine obscuritate mentis non inuoluta aut dubia,[e] ne captionem aliquam continere possint. quia illæ debent esse omnibus pro norma viuendi tam ignaris, quam mulieribus & pueris.[f] Et ius certum & definitum est,[g] super dubitabili enim lex regula,[h] debet dubiũ tollere. *Leges*, inquit Isocrates ad Nicoclem, *oportet te ponere æquas & vtiles, & sibi inuicem concordes, minimeque ancipites, sed quæ oppido quam faciles habeant solutiones.* Soloni vitio datum est, quod quædam obscurius in legibus proposuisset; idque rectius, quod consulto id fecisset.[i] Sic sedes apostolica & principalis, in suis actibus, veritatem prosequens, lucem amans, lubenter euitat nodosæ ambiguitatis inuolucrum.[k] Nihilque proprius legi, quam claritas,[l] vt & lex, simplicitatis dicitur amica.[m] Verba possunt legem obscuram reddere: verum si hactenus de mente eius constiterit, non tam verba quam mentem sequi obseruatam, iubebit rector reipublicæ, quia minime sunt mutanda quæ hactenus certam interpretationem habuerunt.

a Cap quod non est licitum, de reg. iur. in decretalium l. 2. C. de patri. qui filios distraxer.

b Valo. Ma. lib. 7. cap. 2.

c Iustin. ex Trogo. li. 3.

d l. 1. §. huius studii, de iust. & iu. P

e d cap erit autem lex, 4. distin

f Leo impe. nouell. 77. l. 9. C de legib.

g Vide l. 2. & l. 9. de iuris & fact. ignor. li. 22. P. titu. 6. & tit. C. similẽ.

h l. quod Labeo, de Carbonia. edicto P.

i Vt ait Plutarc. in eius vita.

k Capi. 1. de cõcessio præben. in extrau. Ioã. 22

l Iusti. in §. nos igitur. de testame. imperfect. in nouell.

m § sed quia de fideicom. hæred. in instit. iur. ciui.

buerunt.[a] Verbaque legum, non sunt captanda.[b] Si tamen mens contraria videatur verbis, & ea in incerto sit: tunc oportet explicatione ei subuenire, vt legum enim euidentia est populorum excessibus vtilis, sic sanctionũ obscuritas, turbat ordines æquitatis. Nam ex obscuritate oriuntur litigantium controuersiæ.[d]

De generali errore principum & administratorum reipublicæ, ex ignorantia qualitatis reipublicæ & ex aliis, & de remediis. CAP. VI.

ERror & confusio rerum publicarum, inter cetera nascitur ex ignorantia speciei reipublicæ quam curandam principes vel rectores susceperunt. Non enim, *vt dictum est*, vna species, vnaue natura omnium. Et proinde & aliæ leges in instituenda, in conseruanda, & defendenda vnaquaque operæ pretium est obseruare. Et vt seruentur, cognosci & addisci debent prius: deinde in praxim adduci, atque principem alium atque alium, & ciuem quoque alium atque alium esse necesse est secundum differentiam rerum publicarum.[e] Arist. aperte rationibus demonstrat, non bene dicere, qui putant gubernatoris ciuitatis & regis patrisque familias, & domini eandem esse rationem, arbitrati multitudine tantum & paucitate non specie differre, quod falsum est. Et Seneca[f] disputat contra M. Brutum, quod contra institutionem Stoicam se gessisset, volens occidere Iulium Cæsarem duabus rationibus: quod nomen regiũ extimuerit male cum optimus ciuitatis status sub rege iusto sit: dehinc quod male sperauit inde libertatem futuram, vbi maximum præmium erat imperandi & seruiendi. Aut quia male existimauit ciuitatem posse in priorem formam reuocari, amissis pristinis moribus, futuramque male existimauit ibi æqualitatem ciuilis iuris, vbi videbat hominum tot millia pugnantia, non, an seruirẽt: sed cui: multo & magis arguit, quod non consideraret vno interemto, non defuturum alium qui idem vellet. Exsecrabiles enim fuerunt nostri seculi quidam homines, a quibus Ilias malorum nata, qui ad modulum quarundam rerum publicarum, imo vero exemplo tyrãnidum & tyranniculorum voluerũt reformare leges regnorum. Re ipsa vere ridiculi, sed qui tragœdias ex Attellanis fabulis cruentissimas recitarunt, vt non minus errarunt, hoc eodem tempore, qui in paruis principatibus voluerunt regnorum sibi titulos, iura & leges constituere. Vnde deformes respublicæ fere in monstrum peruenerunt: non minus quam si quis magno colosso & corpori, vellet caput pumilionis, vel pigmei imponere: aut statuæ pumilionis caput infinitæ magnitudinis inserere. In regno leges aristocratiæ, aut democratiæ, aut tyrannidis velle seruare, quale monstrum quæso natum est, quod se suis ipsius artibus conuellit & dissipatur. Quis non damnaret architectum, qui pollicitus esset reparare, vel reficere ædificium, si illum deiiceret? quis illi tam stolidus esset qui crederet dicenti, hoc pacto se reficere, aliud enim est destruere, aliud reficere?

[a] l. minime, de legib. P. l non dubiũ. C eod. titul.
[b] l. penu ad exhiben. P. c 1. & ide de legib. P. l 1 C. eod.
[d] In l. 1. de iudicib. libr. 2. C Vuisigothorum.
[e] Vt ait Arist. 3 polit. c 1 & iterũ. li. 1 politic. cap. 1.
[f] Libr. 2. de benefi. c. 20.

Dicam & quod ad Pisones scribens Horatius, de malis rerum publicarum censoribus, administratoribus, vel præsumtuosis ignaris, seu malitiosis restitutoribus. Siquidem hoc sibi nomen, vt fucum faciant suæ ambitioni & cupiditati, vsurpant, quod de malis poetis & pictoribus dixit,

Humano capiti, ceruicem pictor equinam
Iungere si velit, & varias inducere plumas,
Vndiq; collatis membris, vt turpiter atrum
Desinat in piscem mulier formosa superne:
Spectatum admissi risum teneatis amici,
Credite Pisones isti tabulæ fore librum
Persimilem, cuius velut ægri somnia, vanæ
Fingentur species: vt nec pes, nec caput vni
Reddatur formæ. Pictoribus atq; poetis
Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas.
Scimus: & hanc veniam petimusq; damusq; vicissim:
Sed non vt placidis coeant immitia, non vt
Serpentes auibus geminentur, tigribus agni.

Sunt morbi, sunt temperamenta, sunt conuenientia singulis speciebus rerum publicarum, imo origo, vita, finis, & pleraque alia diuersa, sæpe & contraria, vt iisdem modis omnibus prospici nequeant, & remedia, quæ proficiunt in vna, in alia possunt adferre interitum, & monent etiam medici vnico collyrio mederi non posse omnium oculis. monent & vel sutores, eundem calceum omni pedi non cõuenire. Quis non rideret eum qui vellet imponere laico mitram episcopalem, episcopo diadema pontificale propria & priuata auctoritate, vel subdito, coronam. Id enim est laruas proferre.

2 Iam effectus præsumtionis temerariæ potest nos docere, & principes viuentes, & qui in posterum victuri sunt, quam graue & periculosum sit committere hominibus imperitis gubernationem, & rerum publicarum emendationem, aut credere somniis & temeritati eorum, qui instituunt & aggrediuntur huiusmodi argumenta tragœdiarum. Fuerunt olim & puto nũc quosdã esse, nomine vel præsumtione philosophos, qui ex ferula ad sceptra moderanda superbissime se ingerunt, conuolant etiam non consulti, existimantes respublicas non aliter posse regi & populos, quam a magistro seu pædagogo puerulos, ex qua præsumtione leges sanciendas audent principibus & populo persuadere, speciosas quidem, & vt videtur illis consonas rationi & religioni, cum tamen de religione quæstio non est, sed non norunt an sint conuenientes populo & reipublicæ de qua agunt; vel si cognoscant non habent media sufficientia, neque considerant populum similem equo feroci, qui non ita sermonibus quantum industria & re ipsa conueniente domatur. Quamobrem vt plerunque istas philosophorum de republica theorias & speculationes, duorum alterum consequutum est: aut enim respublicas turbarunt

turbarunt & pacem interpellarunt: aut ridiculæ habitæ sunt.

3 Pythagoræorum cœtus, suis temerariis & superbis seu inflatis opinione sapientiæ sermonibus, de reipublicæ emendatione, magnam rerum publicarum mutationem fecit, vtpote principibus cuiuscunque ciuitatis temere interfectis, vexatis vrbibus & locis in ea Italiæ regione, quæ tunc magna Græcia appellabatur, in qua commorabantur, seditionibus cædibusque maximis, donec ob illas clandestinas coniurationes quæ sub prætextu sapientiæ fiebant, cœtus ille concrematus est, [a] vt & aliquando Lysimachus philosophos ex vniuerso regno per præconem expulit, Athenienses ex Attica, & Romani Roma. [b] Rationem citat ex Anaxippo comico: *Hei mihi phi losopharis*, inquit, *atqui philosophi, Sermone solo sunt sapientes, ceteris, In rebus esse nouis ego stultissimos.* Quibus verbis non improbatur quidem philosophia vera, aut sapientia in principibus, quæ tam illis necessaria est ad regimen, quantum in naui regenda clauus & ars, sed ea, quę in meris ideis animi vacui ab omni gubernatione fingitur, qualis illa Platonica, quæ introduxit reipublicæ formam, pro qua exercenda oportuisset nouos homines creare: visus enim est in dialogis de republica, non exsistentibus viris leges scripsisse, sed hominibus a se fictis, ita vt qui his vtantur postea perquirere oporteat. [c] Nec mirum, quia [d] & Plato ad omnes erat implacidus, inuidus, minime moribus probus, & qui ipsum populum Atheniensem vanum iudicem & personatum putaret. Sicque ostentatio illa philosophica, quæ versatur in veris nugis & verbis nudis, & opinionibus, non considerata materia seu qualitate præsentis reipublicæ, de qua disputatio, vel regiminis ratio requiritur: non solum non aliena a regibus & principibus, sed etiam periculosa & noxia esse potest, quia lex secundum Aristotelem, quæ est præscribenda ad continendam rempublicam & principatum, est determinata ratio, iuxta ciuitatis consensum, quæ singula, quo pacto facienda sunt declarat, & conueniens esse debet moribus præsentibus. [e] Ideo merito Aristoteles reiecit rempublicam Socraticam seu Platonicam, cum sua communione somniata. [f]

4 Vera Philosophia & sapientia ciuilis, est haurienda ab his, qui instituerunt respublicas, ex distinctione & collatione earum facta, cum ea quæ in manu est; adhibita consideratione non somniorum vel opinionum cuiusque, sed legum quibus vsæ sint, & quæ bene vel male concesserint. Conferenda, quæ antiquas meliores respublicas eius generis, cuius est, quę regenda est, fecerint, quæ conseruauerint, vt sequamur vestigia: quæ eas subuerterint, vt ea vitemus & præcaueamus, & dum ea oriri vel extollere caput viderimus, statim conuellamus, sic felix quem cautum aliena pericula faciunt. Et quãuis dicantur posteriores respublicæ meliores prioribus; eoque priores adhuc rudes postea ex experientia emendationis caussam dederint, tamen nouæ quæ suis legibus, veluti malis indigestis seu cru-

a *Sicut scribit Polybius lib.2.*
b *Vt refert Athenæus lib.13. dipnosophiston c.33.*
c *Vt idẽ Athenæus ait lib.11. c. 22.*
d *Vt idem ait.*
e *Cap. erit autem lex, 4 dist.*
f *Lib.2. politico cap.1. 2.3.*

dis humoribus & domesticis torquentur, & stare quodammodo pro tempore videntur, statim non sunt sequendæ, quia metuendum, ne ad primam occasionem rebellent, & virus quod inclusum fortius agit in partes crudelius, ex abrupto lethum adferat nisi medeamur repentinum.

5 Eget princeps, ne ignorantia sua decipiatur, primum bonorum consilio, & legum auxilio, & diligentissimis & expertis, qui bene consultata exsequantur: aliter imperfectum erit perpetuo regni & principatus legitimum negotium. [a] Sophistæ, qui ciuilem scientiam se habere profitentur, facilem reipublicæ administrationem esse putant, quæ ex legum & rerum publicarum collectione habeat electionem, aut procul aberrare ab ea docenda. Neque enim omnino qualisnam ea sit, & circa quæ versetur sciunt. Nam electio, post collectionem, animi perspicuitatem exigit, & iudiciũ, quæ & qualibus consonet. sicuti non sufficit, vt quis bonus medicus habeatur, didicerit artem medendi ex scriptis, cum in his, non solum curationes, sed & quomodo etiam sanari possint homines, & curatio adhibenda sit vniuscuiusque habitu distincto exigatur. Administratio sine arte, ex sola experientia sæpe fallit etiam: vt sola consideratio & contemplatio, sine experientia. At quando vtrumque coniungitur, felicem facit rempublicam.

a *Arist. lib. 10. Moralium ad Nicomachum.*

6 Marcus imperator, [b] filium Commodum, magna diligentia curaque educauit, accitis vndique viris doctrina claris, maximaq; proposita mercede, vti mores pro se quisque filii ingeniumque excolerent. Senex autem iam cum plane deploratam salutem suam sentiret, anxius magis de filio fuit, ne qui tum primam iniret adolescentiam, siue ætatis feruore nimio, siue licentia quadam summa, quam in orbitate esset habiturus bonis artibus, studiisque relictis, ebrietati sese & crapulæ dederet propter lapsum eius ætatis facilem. Terrebatque insuper hominem minime imperitum, multorum memoria principum, qui iuuenes imperium suscepissent. Vt Dionysii Siciliæ tyranni, cuius tanta fuit intẽperantia victus: vt nouarũ voluptatum inuentores summis afficeret præmiis. Item quod qui Alexandro Magno successerunt, ita contumeliose violenterque dominati sunt, vt illius imperio graue dedecus conciliarint. Siquidem Ptolomæus eo turpitudinis prolapsus, vt contra Macedonum, atque adeo omnium Græcorum leges, etiam sororiis amoribus implicaretur. Repetebat animo aliorum crudelitatem tyrannorum, vt Neronis & Domitiani, item Germanorum vicinam gentem nõdum plane subiectam, aliaque plura. quibus æstuans animus iussit amicos congregari ad se, quos sancte ac qua poterat auctoritate adiurauit, vt filio bene viuendi auctores essent, & bonum principem redderẽt. Est autem difficile in magna licentia moderari sibi, quasique frenos imponere cupiditatibus. Eadẽ prudenter mente recolens Mãmea mater Alexandri, qui consors imperii factus fuit Antonino filio Seueri

b *Vt est apud Herodianum in 1.*

mancipio

mancipio totius turpitudinis, vt filium ab omni illa fœditate vindicaret, summis clam Antonino, doctoribus omnium disciplinarum, [a] modestiam edocebat, palæstra ac omnibus virilibus gymnasiis assue faciebat, græcis latinisque literis instituens, quamuis contrariis moribus imbutus Antoninus indagaretur. Magnopere illis rebus, & ideo omnes illius doctores aula exegerit, & quosdam illustriores partim morte, partim exsilio affecerit, ridiculas allegans causas, quod filium eius corrumperent, arrogauerat enim Antoninus Alexãdrum, neque agitare eum choros atque ebacchari sinerent, & ad modestiam componerent, & virilia officia edocerent. Neque tamen destitit ab instituto Mammea, vnde & Alexander maximum fauorem apud bonos, & populum, & senatum, & milites sibi conciliauit, delatumque illi soli necato Antonino fuit imperium. Quo etiam tempore, [b] post additos in consilium eius grauissimos senatores, & peritissimos iurisconsultos, cumque videret summam habere iam auctoritatem, metu ne viuida ætas in summa potestate licentiaque rerum, in cognata aliqua impingeret vitia, vndique aulam seruabat, neque adire a quoquam adolescentem patiebatur, cuius vita moresque improbarentur, ne scilicet bona indoles corrumperetur prouocantibus appetitum eius iam vigentem assentatoribus in extremas libidines. Ex cuius prudentissimæ matris formula, duo summa capita institutionis principis colligi possunt, vnum in imbuendo & formando a peritis & bene moratis preceptoribus vel monitoribus principe, aliud, in obseruatione, ne bene imbutus & edoctus corrumpatur. Vtrumque caput summe necessarium, sed maxime secundum, nam parum prodest bene institutum fuisse principem, si in illa institutione non perseueret. Perseuerare autem non potest, dum corruptoribus exponitur, vt parum est thesauri ingentes copias cumulasse, si is a latronibus non custodiatur aut defendatur. Nec enim minor est virtus quam quærere, parta tueri.

a vt narrat idem Herodian. in 5.

b vt idẽ Herodiã scribit in 6.

7 Plato [c] dum speculatur causas, quibus regnum quod tam felix erat Persarum sub Cyro, fere sub Cambyse eius filio ceciderit, & rursum Darij tempore restitutum est, tradit ideo id contigisse, quod Cyrus fuerit dux bonus & ciuilis viræ amicus, nunquam tamen ad rei domesticæ administrationem animum nunquam applicuisse, & bellis continuo occupatum, filios educandos mulieribus tradidisse, quę ipsos vt felices statim pueros atque beatos, nullius indigentes rei, sic educabant, vt prohiberent ne quis eis vtpote beatis, aliqua in re aduersaretur, cogentes omnes, quicquid ipsi dixissent aut fecissent laudare. Quare ita educati, non mores Persicos & artem regnandi, sed molles & tyrannicos imbiberunt, & tales euaserunt quales conueniebat eos qui in summa rerum enutriti erant. Quare Cyro mortuo rerum eius potiti, vtpote deliciarum impunitatis & licentię pleni, nec se ipsos æqualitatemque compati potuerunt. Cambyses fratrem occidit, dehinc & ipse ignorantia ebrietateque furens, principa-

c li. 3. de leg. tum.

tum perdidit, contemtus a Medis. At Darius rursum, cum septem viris principatum in Persas iterum reduxit. Is autem nec regis erat filius, nec in delitiis nutritus, viuendum censuit cōmunibus legibus ad æqualitatem tendentibus, príncipes amicitia conciliauit, plures subegit. Verum eius rursum filius Xerxes, iisdem moribus quibus Cambyses educatus, similia quoque perpessus est.

8 Accedit hoc malum rebus publicis habentibus bonas leges, vt multæ nauium instar perierint subuersæ, ac peribunt ob gubernatorum nautarumque improbitatem, qui in rebus maximis extrema quadam ignorātia detinentur. Quoniam cum rerum ciuilium prorsus ignari sint, in iis tamen plurimum sibi ipsis sapere videntur. Scribit Plato, [a] ignorantiam potentum robustorumque hominum, hostilem atque teterrimam rem esse. Hæc enim & quæcunque eius similia, proximis omnibus noxia, sin autem imbecillis ignorantia sit, ridiculorum naturam subit.

a in Philebo seu de summo bono seu di.10.

9 Ars & scientia ciuilis, non est vis iudicum, nec in ea consistit maiestas principis, cum sit tantum legum custos regisque ministra, non etiam artes aliæ reipublicæ quæ necessariæ ei sunt, cum regiæ maiestatis officium sit, non vt ipsa quidem agat, sed vt agere valentibus imperet, cognoscatque vim & imperium eorum, quę in ciuitate sunt maxima, tum quid decorum, quid opportunum sit, quid contra, ceteras vero facultates iussu capescere, & mandata transigere. Itaque reliquæ artes sunt ancillares singulares, ciuilis vero scientia omnibus his pręsidet, legumque & quę in ciuitate sunt, curam habet, omniaque contegit. Inde merito communi appellatione, qui ipsius artis communem facultatem complectuntur, ciuilem scientiam nuncupant. [b] rursum in Theage vel de sapientia, *Ciuilis facultas ciuitatis & gentium commune bonum coniectans, dicitur & absoluta sapientia, regia disciplina, huius subiectum ciuitas, vel societas humana, finis commune bonum ministræ artes omnes, officia duo, leges condere, & cōditas exsequi, illud per prudentiam nomotheticam, hoc per iustitiam legalem & iudicialem agit.* Quod & superiori capite docuimus.

b Plato lib. 16. seu ciuili.

10 Sed a quibus discenda hæc sententia, valde dubitat idem Plato. [c] Atque in Menone palam tradit, non disci a sophistis, aut soli cōtemplationi deditis, quia nec tales, nec filios vnquam suos, docuerint illam, & isti rationem boni non habeant, quod rerum humanarum experti minime sint. Vnde restare ait, hāc disci ab illis tantum, qui & contemplandi & agendi periti habeantur, apprime, aut quod probabilius, si diuina sorte contingat. Nam periti in contemplando & agendo accurate, nusquam repeniuntur, ita in Menone & Theage diuino munere fieri ait, vt in animos ciuium temperatos, Dei prouidentia, boni ipsius intelligentiam, & leges ad id ducentes infundat. Atque in Protagora ait, ciuilitatem in priuatis, temperantia & iustitia constare, qui illa in priuatis cuiusq; proprios moderatur affectus, & gestus componit: iustitia vero, actus cuiusque conducentes ad alios

c vt in Theage & alibi.

lios dirigit. At his in publica persona adhibendam existimat prudentiam in pace, in bello fortitudinem. Statuendum autem primo quidem Deum ipsum, vitæ salutique nostræ omnibus vndique modis prouidere, atque consulere, deinde ciuilem virtutem donum esse diuinum, ne quis forte confidat, se absque diuina gratia rempublicam recte feliciterque esse recturum, seu gubernaturum, quod & consentaneum sacris dogmatibus, non obstantibus quæ Protagoras disputat. *Per me enim*, inquit sapientia prouer. 8. ver. 15. *Reges regnant, & legum conditores iusta decernunt.*

11 Exigitur & quædam astutia sapiens, ad demulcendos & continendos populos, quibus quis imperare desiderat, neque enim statim feroces equi domantur, nec statim vel patiuntur sibi iniici soleas ferreas, aut ephippium, aut frenum, sed paulatim assuescunt, & ferociam remittunt, tempus facit ærumnas leues.

Ac veluti primo taurus detrectat aratra,
Post venit assueto mollis ad arma iugo.[a]

a Propertius li. 2 eleg.

Ineunda gratia cum populo primum arte a principe, si velit amice & sponte obtemperantibus & secure imperare. Vt enim qui captat aues eorum voces imitatur, vt alliciat in laqueos, sic vt multitudinem in tuam adducas sententiam, illius ingenio obsecundes, & obseruias oportet. Et musici leui chordarum tactu demulcent, non graui tactu: sic ratio placida citius quam aspera mouet populum. Vtque vinum primum seruit ac paret bibenti, at paulatim admixtum venis rapit hominem ac traducit in suos mores, ita qui rempublicam administrat, initio se populi moribus accommodat, post sensim ad sua trahit instituta. Qui venantur bestias, induunt exuuium cerui, qui aucupantur aues, plumatis vtuntur tunicis, cauentque ne tauris appareant veste purpurea, rubra aut alba elephantis, quod hoc colore irritentur: sic qui velit feram nationem cicurare domareque, moribus ac vestitu semet illi ad tempus accommodet, necesse est.

12 Regnandi scientia legitima ab illegitima discernenda, quemadmodum & Clemens Alex.[b] distinguit, quatuorque partes constituit. *Vna*, inquit, *pars fuerit diuina, cuiusmodi quæ est ex Deo & sancto consilio, a quibus quæ ex terra bona sunt, & quæ externa & perfecta suppeditatur felicitas. Secunda species post pure diuinam illam & rationalẽ, ea est, quæ animosæ seu iracundæ animæ parte in regnando vtitur, per quam speciem Hercules quidem Argiuorum, Alexander vero rex fuit Macedonum. Tertia est quæ vnum solum concupiscit, nempe vt vincat & euertat, vt malo autem vel bono victoria sit, curam gerere ei minime est: qua quidem vsi sunt Persæ, dum bellum gererent in Græcia. Quarta omnium regnandi spes pessima, quæ statuitur ex cupiditatibus, vt regnum Sardanapali, & eorum qui hunc finem sibi proponunt vt plurimum indulgeant suis cupiditatibus.*

b Li. 1. Stromaton.

13 Rursum, multa alia sunt simul necessaria, pro implenda gene-

rali illa ſcientia principis,quę pluribus imperat,quæ tamen minime neceſſaria ſunt perſonis priuatis,quibus reſpublica non committitur. Et quemadmodum bonus paſtor gregis ſui naturam ex facie cognoſcere debet, ſic princeps imperitus eſſe non debet eius artis & ſcientiæ, quæ docet affectus iudicare, quam tractant naturales philoſophi ſeu Phyſici,huic addere,vt diximus debet modos gubernandi conuenientes, quos diſcet a politicis auctoribus, ab hiſtoriographis,& a viris in republica exercitatis, ex quorum regulis conabitur temperare affectus & paſſiones ſubditorum, & ad talem harmoniam,eaque arte adducere, quibus inter ſe & ſecum conuenire poſſint, & cum legibus.

14 Dehinc, quia ad principem pertinet, [a] bellum mouere & gerere, militarem artem callere debet, & ea, quæ ad illam pertinent.

a vt ſuo loco docuimus.

15 Tertio deſideratur in principe eloquentia, qua poſſit animos & populi & militum regere,mulcere & flectere Quantum profuerit hæc Alexandro Magno, Pericli, Iulio Cæſari, nemo ignorat, quantumue ad cicurandas feras gentes adiumenti dederit Orpheo, Amphioni & ſimilibus, quantumue vitiorum obtenebrauerit Neroni docebit Tacitus.

16 Accedat principi,aliarum literarum bonarum notitia,quibus acuere poſſit ingenium, non tamen vt in his conſeneſcat more philoſophorum otioſorum ; ſed vt ſumma capita & quæ ad rempublicam regendam poſſint accommodari,teneat, qualia ſunt ſtudia & lectiones hiſtoriarum veracium,& ſummorum Heroum,exemplaque eorum.Nam alioquin ſi credamus Alphonſo regi eius nominis 1. Neapolitano,nihil aliud eſt princeps illiteratus,quam aſinus coronatus. In hiſtoria obſeruabit, ea quę bene & feliciter in reipublicæ adminiſtratione ſucceſſerunt,vt imitetur,& contra,quę infeliciter vt emendet:multum prodeſt ab aliis experta annotaſſe.Eſt enim illa prudentia minus periculoſa,ex aliis ſibi exemplum ſumere,quod ex vſu fiet, quam diſcere ore poſſumus aut a viuentibus peritis, aut a mortuis ex libris conſequi.Super omnia,princeps antiqui & noui Teſtamenti Hiſtoriam & mandata diſcere debet & ſequi, vt Deum,cuius vices in terra gerit,colat ex animo,& ſecundum eius voluntatem ſibi commiſſam poteſtatem exſequatur, ſi velit vere eius vicarius eſſe, per quem reges regnant,& legiſlatores,& magiſtratus iuſtum conſtituunt & decernunt.

17 Non minorem operam debet inſumere princeps,in moribus generalibus locorum diſcendis,in quibus imperat, vel imperare decreuit,vt ſecundum illos ſe diſponat & imperet cautionibus adhibitis.Populi Septentrionales ſunt animoſi, ſed ſine aſtutia, ſimplices: contra Meridionales ſunt aſtuti, ſed ad audendum impotentes: illi libere haberi debent, iſti aſtute quoque regendi ſunt. Mores Gallorum placidi,& mites,& talem ſibi eſſe regem deſiderant. Scoti, Angli,

gli,turbulenti,rebelles,homicidæ principum, saltem ex maiori parte: vnde vero,an a principibus, an a subditis, hoc acciderit, certe historiæ detegunt ab vtrisq;,si sint eiusdem populi. Abiit enim in prouerbium, Anglus & Scotus tyrannice imperat,societatem socij prodit & paris, seruus infideliter seruit. Forsan hoc falsum in quibusdam, sed a communiter contingentibus,ita conclusum fuisse plures arbitrantur,nec illis fidendum admonent. Et certe si verum sit, rebellis illa natio & ad parricidia prona, non potest, nisi cum extrema seueritate regi,& cum herili potius quam paterno imperio. Quemadmodum populi qui habitant in partibus extremis Septentrionis & Meridionalibus propter excessum frigidi & calidi aeris ambientis, existimātur esse morib. bestialibus & incōpositis. In illis enim abundat phlegma, aut pituita, quæ stupidos reddit: in istis, bilis recocta, quę illos reddit melancholicos & brutales. Orientales sunt tractabiles. Occidentales, magis solitarij & superbi. Qui enim habitant in locis ventis illisque vehementibus agitatis,& ipsi & inquieti & turbulenti solent esse,vt contra moribus constantibus sunt,qui & loca quieta,& ventis non vexata colunt. Montani participant cum sylue stri & feroci natura,vt qui in vallibus molles & effœminati fere sunt. Qui sterilia loca incolunt,industria,vt plerunque valent,qui fœcunda otio desidiosi. Maritimi,ob multorum hominum conuentus,subdoli, sagaces in suis negotiis transigendis.

18 Sunt item alia præcepta, quæ prudentem priuatum & principem respicere possunt,& quæ in administratione reipubl. seruando, multum orbi & aliis proficere poterūt. 1. Mature omnia ponderet in vtramque partem, quæ possint in negotio dubitabili accidere: antequam aggrediatur,eligat certius, vtilius,& quod honestati cōiunctum sit. nempe non tantum vtile,sed quid vtile & honestū sit, honestum præferendo simpliciter vtili Non erit tam morosus tamen in singulis,vt arbitretur se posse omnia que possint nocere,auertere: sufficiet si maiora mala prouideat & præcaueat, nihil enim ita commodum eligi potest, quod aliquod incommodum sibi coniunctum non adferat, ordinique semper aliqua aliunde inordinatio subrepit, vt generatio vnius est corruptio alterius. Ceterum si ab initio se obiiciat quoddam malum, vel inordinatio quantumuis modica, eam non debet sic contemnere, quin statim occurrat. nam exigua mala in principio, progressu euadere possunt pessima, vt exiguus in principio error in via, fere in processu itineris solet maximus fieri & vapores paulatim e terra vix sensibili modo elati, sensim multiplicati horribiles procellas & tempestates pariunt. 2. Non erit sine culpa, qui se negotio immiscet ad se non pertinenti. 3 Cedendum aliquando est tempori in magna infelicitate, sicut pro remedio fœliciori, nautæ in maximis tempestatibus demittunt antennas & vela nauis cedendum potentiori in tempore, cedendum aduersitati, potentia potius cautis quam acrioribus consiliis sustinenda.

I

II

III

IIII 4 Omnis mutatio ab extremo ad extremum vitanda est principi. est enim illa difficilis & periculosa, quæ omissis mediis tentatur. Ascensus ad suprema fit per gradus tuto, omissis gradibus fere impossibilis & præcipitium in descensu. V 5 Non patiatur in consultationem venire quod possit innouationem & alterationem in repub excitare. nam dum res committitur consultationi, iam pene auctorata videtur. VI 6 Ad prudentiam quoque pertinet, in initio principatus nihil innouare, aut nouum aggredi priusquam firmatum sit imperium. VII 7 Vbi in procinctu res sita est, nocuit semper differre paratis. VIII 8 Caueat princeps ne plus videatur sequi partes nobilitatis quam plebis, aut contra, quia tunc futurum est, vt ex principe vniuersali, fiat tantum alterutrius partis caput. IX 9 Non fidat ei qui se læsum arbitratur, nam desiderium vindictæ quamuis sopitum videatur, tamen oblata occasione excitatur. X 10 Non se obiiciat directe multitudini, quia difficile vincitur, aut si vincatur, non fit sine detrimento amoris. Itaque debet per obliquum eam mulcere & fingere se velle quæ tollere nequit. XI 11 Si aliquod magnum facinus aggredi velit, vel negotium, det operam vt primum quale id sit cognoscat, & obseruet opportunitatem exsequendi, quæ nisi dum occurrerit retineatur, elabitur. illa enim est, concursus certarum circunstantiarum, quæ coniunctæ negotium facile reddunt, vbi autem desinunt & dissoluuntur, aut difficile aut impossibile faciunt. XII 12 In summa quoque princeps, non debet vllam artem profiteri, præter eam quę conuenit principi, de qua Virgilius,

Tu regere imperio populos Romane memento,
Parcere subiectis, & debellare superbos:
Hæ tibi erunt artes, paciq; imponere morem.

Nec de re parua debet cogitationem impedire, [a] & proinde, non conueniet principi, instrumentis musicis, & versificationi incumbere, *vt Nero iaculationi, vt Domitianus*, aut lucernas componere, *vt Eropus rex Macedoniæ*, imagines cera aut gypso fingere, *vt Valentinianus imperator*, imo nec tolerabile in principe etiam mechanica, quæ ad bellum pertinere possint, intentius tractare, vt machinas e ligno componere, vt faciebat Demetrius rex, aut totis diebus venari, aut Astrologiæ, aut similibus dare operam continuam. Et quamuis excellat in his princeps quæ possunt priuatos nobilitare, tamen illa debet minora arbitrare sua arte regia, quæ circa maiora & vtiliora tractanda, & communia versantur, vt videatur alioquin princeps officij sui oblitus, & carere iudicio, si prætermissis studiis publicis, velit aliis animum impedire artificiis. Vnaquæque ars totum hominem desiderat. Sed multo magis Regia, quæ latius patet, & periculosius exercetur ab ignaris.

[a] *sed aut circa bella aut sollicitudines publicas aut iudicia debet eam occupare in nouell. 1. de hered. & Falc.*

DE

DE REPVBLICA LIBER XI.

SIVE

De militari cura in Republica.

De bello in republica gerendo vt iustum sit. CAP. I.

EXPLANATA parte Ciuilis scientiæ, quæ maxime tempore pacis, exerceri debet a reipubl. moderatore, siue is sit princeps, siue populus, siue ex republica optimatum, succedit in ordine alia quæ militaris est, & eius materia. Bellum, subiectum & materia est artis militaris, quæ conuenire principi dicitur & administratori reipublicæ. Illud tam necessarium suo tempore si iustum sit, quantum pax quæ sine eo non conseruatur. Et Epaminondas, dissuadenti Meneclidi Thebanis bellum, & suadenti vt pacem bello anteponerent; *Fallis*, inquit, *ciues tuos, quod eos a bello auocas, otii enim nomine seruitutem imponis. Nam paratur pax bello, & qui ea diutina volunt frui, bello exercitati esse debent. Quare si principes Græciæ esse vultis, castris est vobis vtendum, non palæstra.* [a] Suadebat populo Atheniensi Demosthenes, [b] alendas esse perpetuo quatuor legiones, dixit & tẽpore belli & pacis: ne ex improuiso hostis illos posthac inuaderet; & suppetiæ præsto essent, si bellum his egeret. Bellum pręclarius quo grauius, vt dicebat Alphonsus Hispaniarum rex. [c]

2 Primas honoris & gloriæ partes bellicæ virtuti tribuisse Persas, Herod. tradit, [d] & in ea a iuuẽtute & venatui se exercuisse, & natare didicisse, quod & referunt Strabo [e] & Eustath. [f] Quare & gladio accincti etiam in alta pace ambulabant: [g] nec vnquam pharetram ab humeris deponebant, semperque equis adhærebant. [h] Ferebant & Parthi accinctos gladios, etiam inter epulas. [i] Ouid. quoque Gethas ense perpetuo cinctos innuit. [k] Galli bellicis maxime semper fuerũt intenti, vt nullum olim bellum sine mercenario Gallorum exercitu in Græcia & alibi, propter felicitatem illorum gestum fuerit, [l] vt nec hodie sine Germanis in Gallia. Scribit & Thomas Morus, [m] Zapoletos esse populos, iuxta Vtopiam qui militiam tantum norunt, & stipendia merent sub populis vicinis pretio, nec vltra vnum diem se constringunt, & si hostis eis plus mercedis obtulerit, in eum transeunt postridie: contra si pretium augeatur, pugnãt pro his, a quibus locantur acerrime.

3 Bellica ars, acquisititia quodammodo secũdum naturam est: nam & venatoria pars illius est, qua vti oportet contra bestias, & contra eos qui ad parendum nati sunt, nec volunt parere: quia id bellũ natura iustum exsistit, vt ait Arist. [n]

4 Dulce tamen bellum inexpertis, verum his qui iam periclitati sunt eius ærumnas, vel sapienter prouident, ne accidant, videtur malum ingens, ad maius malum pellendum, aut prohibẽdum, sub-

a *Cornelius Nepos, aut Æmilius Probus, in Epaminonda.*
b *Demosth. ora 4.*
c *Vt scribit Anto. Panorm. in lib. 1. de dictis & factis Alphonsi.*
d *Herod. in 1.*
e *Strabo li. 5.*
f *Eustathius ad Dionysi. de situ orbis*
g *Annal. li. 25.*
h *Hero li. 5.*
i *Iose li. 18. Antiq. c. 3.*
k *Ouidi 5. tristium.*
l *Iust li 25.*
m *Th. Morus lib 2. Vtopiæ.*
n *Aristo. 1. polit. c. 4.*

eundū, neque tamen temere, sed adhibita diligenti consultatione a: merito enim militiæ causa magnæ habentur deliberationes, & leges multæ conduntur b. *Facilis descensus Auerni, sed reuocare gradum, hoc opus hic labor est.* Facilis est via ad dissentiendum, & ad inuadendū ex improuiso hostem, ad iram concitandam, inimicitias parandas. Sed difficilius placantur, quam excitantur. Ira tardissime deferuet, & diu solent homines iniuriarum meminisse. *Hoc natura*, inquit Cicero pro Sylla, *est insitum vt quem timueris, qui cum de vita fortunisq; contenderis, cuius ex insidiis euaseris hunc semper oderis.*

a Vegetius L 3. de re mili. c. 14. multa ... explicat ... cō... Erasm. chiliadis 4. ... centuria 1. ... d 101. b Plat. Li. 12. de legib.

8 Bellum dicitur per antiphrasin quasi minime bellum, & contra, quod sit omnium malorum quandiu grassatur, cumulus, sentina, lerna: eo enim confluit colluuies facinorosorum hominum raptorum, adulterorum, stupratorum, lenonum, sicariorum, latronū, piratarum, veneficorum, furum, abigeorum, perditorum, periurorum, blasphemorum, maleficarum, lenarum, scortorum. Quorum omnium cętibus, veluti tortoribus, cogitur princeps vti: & quos antea domibus, pagis, vrbibus, regno & principatu iustitia exigēte exturbarat, in vrbes, domos, cum stipendio reuocat, fouet, & ceruicibus populi sui imponit, & fœtorem scelerum inter subditos spargit, quo vel Deus ipse durius in populum & principem animaduertit, pestemque & famem accumulat, vt dum mala belli desideramus, plenitudine malorum abundemus. Funditur humanus sanguis, & sæpe innoxius, inuolutis bonis in peccatum aliorum, orphani plures & viduę, ex diuitibus pauperes multi, communis omnium solicitudo, sumtus indefiniti, inculta arua, deserti pagi, subuersæ vrbes, religio, corrupta, vel intercepta, vel neglecta: magno ciuium cruore comparantur victoriæ, si quę adhuc contingant. crudelius tractant suos, qui hodie se dicunt milites, quam hostes: audendi quælibet impune hodię licentia, bellum est. Dicunt & cGræci quod ἄρης qui Mars, habet appellationem ἀπὸ τοῦ αἴρειν καὶ ἀναιρεῖν, a tollendo, seu occidēdo, aut a damno. Quæ deteriora habentur, & magis iniqua, si bellum iniustum sit, in quo capta non sunt capientium, sed sunt restituenda in conscientia d, & quando bellum iustum vel iniustū dicatur, vide D. Thomam e. Sunt belli sicut pacis iura f, iusteque ea nō minus quam fortiter debemus gerere.

c Phornutus li. περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως c. περὶ ἄρεως ... Marte. d ... sicut 29. ... reuurā. ... tit. 24 ... e ... 40. ... 1. f ... Liui ...

9 Ceterum iustum bellum, malum, vt dixi, necessarium est, ideo & nolentes id subire cogit. Iniustum autem multo pernitiosius. Distinguitur autem iustū ab iniusto, notis certis quas expedit administratoribus rerum publicarum & principibus prius perpendere & consultare, quam ad bellum inclinent g. Et primum requiritur, vt sit causa & res, quæ mereatur, vt pro ea bellum suscipiatur, quęque publicam vtilitatem magis respiciat quam priuatam, aut solius principis priuatam. Sic enim grauitas malorum quæ solent ex bellis oriri, ex vna lance trutinæ appensa, cum re, pro qua suscipitur in altera parte librata, perpendi & agitari debet, num ea talis sit quæ mereatur, tot

g ... vide la ... maximus ... de bello iusto ... & de mili ... Lib. ... 13.

se

se mersare & obiicere periculis, pro propulsanda iniuria, pro rebus iniuste detentis reperendis [a]. Bellum iustum ita in quantum suscipitur, pro tuenda republica & pauperibus defendendis ab hostium iniuriis [b], pro fide, pro qua & ecclesia implorat manum secularis principis [c]. & qui in bello pro ea occumbunt, habent opus meritorium, & præmiũ cœleste [d]. sicut & olim, qui pro republica ceciderant, honoribus etiam mortui afficiebantur propemodum diuinis, & corũ successores, seu liberi beneficiis, quod & expedire ita fieri, saltem in populari republica tradit Arist. & Heraclit. *ἀρηΐφάτους γὰρ οἱ θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄνθρωποι*, *A marte occisos & Dei & homines honorãt.* [e] Et Plat. in expeditionib. mortuos laudatos, & perinde ac deos & felices adorandos, dixit [f] Refert Demost. in ora. funeb. decretum publicum sepulcrum occisis in bello ad Chæroneam contra Philippum, & euectis Athenas, cuius rei rationes ipse, & interpres in argumento reddunt: quia pro victoribus habeantur, qui non hosti, sed fortunæ succubuerunt: quod vitam cariorem omni re, pro republica exponant: item ad leniendum luctum pro eo honore, & ad alios ciues audaciores reddendos. eaq; ratione addit ex publico parẽtibus & filiis mortuorum ibi, data alimenta & arma [g] *A Deo habemus dexteras*, ait D. Chrysost [h] *vt & nobis ipsis & aliis iniuria affectis opem feramus: vt scelera de medio tollamus, vt his quibus vis & damnũ adfertur, simus portus & refugium. Quomodo ergo eis venia dabitur, qui his armis vtuntur non ad salutem, sed ad aliorum pernitiem?*

7 Suscipiendum, inquit Aristoteles, in eos bellum est, qui rempublicam, aut eius siue amicos siue socios iniuria violare moliũtur [i] Pro iniuriis antea nobis illatis, aut iis qui alias nobis auxilio fuerũt, aut pro eo quod pertinet ad gloriam, ad vires, aut ad opes, aut ad aliud quippiam huiusmodi. [k] Natura & iustum est bellum, cõtra eos homines qui ad parendum nati sunt, nec volunt parere: [l] contra rebelles, seditiosos, inquietos, factiosos.

8 Fuerunt aliquibus bellorum causæ raptarum mulierum iniuria & repetitio, a tempore tantum Helenæ raptæ a Priamo Troiano, pro qua repetenda Græci ingentem compararunt classem, & pugnarunt cum Troianis annis decem, mensibus sex, diebus 12. ad Troiam, & corruere ex Argiuis 886. millia: ex Troianis vsque ad oppidum proditum sexcenta septuaginta sex millia, [m]. Bellũ Lacedęmoniorum propter stupratas virgines, contra Messanos: initium est intestinorum bellorum totius Græciæ [n] Bellum Iantino Regi Scytharum, Darius rex Persarum intulit: cum filiæ eius nuptias non obtinuisset, armatisque septingentis millibus hominum Scythiam ingressus, non facientibus tamen hostibus pugnæ potestatem, metuens ne interrupto põte Istri, reditus sibi intercluderetur, amissis nonaginta millibus hominum trepide refugit [o]. Fuit & motum bellum inter Moschum regem, & regem Succiæ Iohannem 3. sopitum vix anno 1582. ex eo ortum, quod cum Moschus graui bello pressis-

a c. 1, & 2. 23. q. 2.
b c. 5. fortitudo 23. q. 1.
c c. 2. Maximilian. episcopus 23 q 3. c. hortatu 23 q. 8.
d c. 9. omni timore deposito 23. q. 8.
e Rhetor. ad Alexan. c. 2
f Meminit Theodericus Cyrensis episcopus L. 2 de martyrib. & Li. 8. de cura Græcarum affectionum
g Pat. L. 10 de republic.
h D Chryso. homi. in psal. 134. tom 1.
i Arist. rhetori. ad Ale. c. 37.
k Idẽ Arist. eo. c. 2.
l Idem 1 polit. c. 5.
m vt scribit Dares Phrygius L de excidio Troiæ.
n Oros. Li. 1 c. 21.
o Iustinus L. 2 hist. ex Trogo.

set Polonos, bonamque Lituaniæ partem sub suum imperium iunxisset, ita ad pacis venit conditiones, si sibi donaretur in matrimonium Catharina magni Sigismundi Polonorum regis filia, Sigismundi autem Augusti soror germana: sed illa eum reiecit, & data fuit in matrimonium Iohanni duci Fillandiæ, potentissimi Gostaui filio, qui olim Sueciæ regis filius natu secundus, & successit in regno Sueciæ Erico fratri ex primo matrimonio, captiuato, contra quem Moschus acerrimum iniuit bellum, quod tandem finitum est Moscho per Iohannem 3 regem Sueciæ & Gothorum, & Stephanum regem Polonorum cedere coacto, & pollicente summo pontifici, se contra Turcam & Tartarum Christianis principibus coniuncturum.[a] Fuerunt & pro mulieribus bella alibi cruenta & fera; quæ certe non ab omnibus probata fuerunt, vt recte videantur respondisse Troiani Græcis repetentibus Helenam, se quidem sentire iniuriorum virorum esse, rapere fœminas; amentium autem raptis vlciscendi operam dare: prudentium autem pro nulla habere raptarum pulcritudinem, quippe quæ nisi voluissent, haud dubiæ raptæ non fuissent [b].

9 Videtur & iniustius esse bellum, quod ditionis ampliandę causa, aliis ciuitatibus & vicinis innocentibus infertur, quo nomine Ninus notatur a Iustino,[c] & aliis Alexander Magnus, aliiq; qui potius magni prædones quam reges, merentur appellari. Duo enim maxima mala tales inuehunt in rempublicam, & quod committāt contra legem diuinam & naturalem, occidentes, alterum lædentes, & alienum vsurpantes: & quod populū propriū quem custodiendū acceperunt, periculis mortis temere exponant: nec considerent gloriolam illam momento duraturam, quam de victoria aduersus non lędētes ferunt, ingentis cladis esse irreparabilem occasionem & causam, pro qua valde Deus offenditur dum videt mortis æternæ & temporalis, animas & corpora pro illa ambitione pugnantium, exponi periculis; pro quibus tamen filius ipse Dei saluandis, non dubitauit subire hominis corpus & immolari.

10 Et adhuc deterius in Deum committunt, qui studiose vindicandi non causa reipublicæ armatos orco deuouent. definit enim esse iustum bellum, in eo quod vindicādi animo inferatur, sicut diuus Augustin. expressit [d]. *Quid culpatur*, inquit, *in bello an quia moriuntur quandoq; morituri, vt dominentur in pace victuri? hoc reprehendere timidorum est, non religiosorum nocendi cupiditas, vlciscendi crudelitas, impacatus atque implacabilis animus, feritas rebellandi libido dominandi, & si qua similia hæc sunt, quæ in bellis iure culpantur.* Et hoc est abuti gladio & militib. nēpe exponere milites morti temere ob vnius principis indignationem cū nec ipse sui causa sed defensionis populi fuerit a Deo dignitate & potestate donatus, vt recte diceret Alexander Seuerus imperator, se magis milites seruare quam se ipsum malle, quod salus publica in his esset, eosque ægrotos in-

a Sic scribit Eric. Falet. Gothus in panegy. de victoria spectatissima serenissimi regis Gothorum Sueciæ Vandalorum &c excusa Viennæ Austriæ. 1582.

b Hero. in 2.

c Iustin. in 1

d D. Augu. Li. 22. cōtra Faustum Manichæū c. 74. & 75. relatus a Gratiano in c. 4. quid culpatur 23 q. 1

inuisebat,& apprime suis expensis curare iubebat[a] Causæ bellorum quibusdam fuerunt duæ potissimum, quæ iniusta reddunt, ambitio & auaritia profunda, cupido imperii & diuitiarum, ex quibus miserrima victoria: iustum sine dubio facit causa defensionis & necessarium quoque. nam hoc ratio doctis,& necessitas barbaris,& mos gentibus,& feris natura ipsa præscripsit, vt omnem semper vim, quacũque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent,& vim vi natura repellere licet [b], defensioq; habita iusta sui, parentum, patriæ, sociorum, miserorũ, afflictorũ seu oppressorum inique. In causa iusta belli versatur fere cardo roboris & bonæ spei victoriæ: siquidẽ qui sibi persuadet cum ratione arma mouere, aggrediendo vel defendendo, animosius suam prosequitur causam,& confisus de iustitia lubentius se exponit periculis, populusque alacrius ei pecuniis & personis subuenit: vt contra, sola vel opinio, quod iniuste arma moueantur, eneruat animum, vt minus audeat. iam in conscientia iudicans, etsi tacitus, Deum ei aduersari. Quo fit vt ante belli indictionem, principes fæcialibus merito,& legatis vtantur, vt iustam suam occasionem exponant , & ita populum ex causa sequaciorem habeant.

11 Secunda belli iusti circumstantia, est necessitas, [c] nempe quia princeps aut respublica , non debet ad bellum inclinare, nisi prius tentatis omnibus remediis, quibus illud vitari possit. Quod si nullũ occurrat, tunc proxima erit cura principis, vt quam minimo suorum detrimento, quamque minimo sanguinis Christiani susione & breui finiatur. Quod animo facile concipiet, si meminerit sui officii, & conseruationem populi sibi a Deo commissam,& quod Lucullus incitatus ad direptionem dicebat [d], se malle vnum militem suum & ciuem ex hostium manibus eripere, quam vniuersas hostium fortunas sibi vindicare. Et Scipio [e], malle se vnum ciuem seruare, quam mille hostes occidere. Et ad arma perueniendum, quando nulla nisi in armis relinquitur spes, nec iniuria alio modo potest reparari, vel ablatum repeti; aut inuasus corrigi.

12 Tertio conseruanda est persona arma tractantis, a qua moueatur bellum. Non enim est potestas, nisi a Deo iubente vel sinente,& ordo naturalis mortalium paci accommodatus hoc poscit, vt suscipiendi belli auctoritas atque consilium, apud principes sit [f]. quia illis gladius commissus est materialis, aut illis qui in quacunque republica loco principum sunt. Sic & Plato [g]. ἐάν τις ἰδίᾳ ποιῆται πρός τινας εἰρήνην ἢ πόλεμον, ἄνευ τοῦ κοινοῦ, θάνατος ἔστω ζημία, *si quis priuatim sine publico scito pacem bellumve fecerit, mortis pœna ei sit.*

13 Quarto perpenditur & modus belli, vt indictum sit ab initio ab his, qui possunt bellum mouere [h]. vt Cicero negat iustum bellum, nisi denuntiatum aut indictum. Quo pacto vero indiceretur, iam late docuimus.[i]

14 Quinto, delectus haberi debet personarum quib. vtendũ sit in

---

a Ælius Lamprid. in Alexand. Seuero
b Cicero pro Milon. l. vt vim. de iusti. & iu. T. cũ sim. c. c. non 3. §. hoc ergo 23. qu. 1.
d Plutar. in Lucullo.
e Iul. Capito. in Antonin. Pio
f cap. 4 quid culpatur 23 q. 1. ex Diuo August. L. 22 contra Faustũ Manicheum ca 74. & 75. sicut lex vni & vt armo vsus inscio principe interdict. sit lt. 11. C. lt. 46. nouel de armis l. 3. ad l. Iuliam de vi publ.
g Pla. 12 de legib.
h. c. n e, iustũ 1. & seq. dominus 23. q. 2 l. hostes 24 de captiuis postlim. reuers. Lt. 49. P tit. 15. l. hostes hi sunt 118. de V. S.
i Li. 19. syntaxis ca. 2.

bello. Nam in primis iniustum haberetur si clerici, quibus militia secularis interdicta est, militare cogantur; & ita a cultu diuino abstrahantur, in quo plus iuuāt rempublicam quam si propria manu militarent, & polluerent sanguine incontaminatum, cui inseruiūt ministerium.[a] Clericorum arma, lacrymæ, orationes & ieiunia,[b] quæ pugnantes manu militari armata, solent efficacius iuuare.[c]

15 Postremo finis debet proponi iustus, propter quem bellum suscipiendum est, ac per hoc, si terrena ista respublica, præcepta custodiat diuina, & ipsa bella sine beneuolentia, non gerentur: vt ad pietatis iustitiæque pacatam societatem victis facilius consulatur.[d] Et apud veros Dei cultores, etiam ipsa bella pacata sunt, & non cupiditate aut crudelitate, sed pacis studio geruntur, vt mali coerceantur & boni subleuentur.[e] Suscipienda bella sunt, vt ait Cicero,[f] vt in pace viuatur. Pulcre hac de re D. Chrysostomus disseruit. [g] *Non veni mittere pacem sed gladium, inquit Christus.*[h] *Ille gladius est separatio boni a malo, tunc enim sequitur pax quæ decantatur*[i] *ab Angelis, & in terra pax, & futuram in diebus Christi prædixerunt prophetæ, tunc enim pax præstatur, quando quod tabo & sanie corruptum est abiicitur & abscinditur, quando factiosa & improba pars repellitur aut omnino destruitur: sic enim cœlis terra coniungi potest. Nam & hoc modo reliquum corpus conseruat medicus facile, si quod reduci ad sanitatem non potest, absciderit & proiecerit. Et militiæ dux, ad soluendam militum conspirationem alterum in alterum concitat.* Sic in turre illa *Babel factum videmus, quando pernitiosa illa pax*[k] *per salutarem vocis dissonantiam dissoluta, tranquillam atque laudabilem pacem reddidit. Sic etiam Paulus*[l] *qui aduersum se conspirabant, diuidebat ac dissipabat. Tempore vero illius Naboth.*[m] *concordia illa quouis bello fuit atrocior.* Neque etiam semper concordia laudanda, cum etiam sæpe cōcordia inter se magna, conspirare sciamus. Non igitur ex proposito Christi, sed ex mente animoque hominum vitioso bellum erūpit. Nam ipse certe vellet, vt omnes vno consensu veram pietatem complecterentur, verum quoniam resistunt atque reluctantur, bellum prorumpit. Nec etiam dubitant, qui vel leuiter in sacra pagina eruditi sunt, ob peccata & contumaciam aduersus mandata Dei, immitti in homines a Deo bellum; vt tali flagello verberati, resipiscāt. Vnde finis hic belli, pax cum Deo. Vt per bellum emendentur, quæ per iudices singulares ordinato forensi iudicio, emendari, aut omnino aut sufficienter nequeunt. *Si audieritis me*, inquit Deus, *bona terræ comedetis: quod si nolueritis, gladius deuorabit vos.*[n] Excitat pax abundantiam rerum, illa saturitatem & superbiam, per quam deflectunt a via Domini rectaque vita impugnati, & dilatati & recalcitrāt, sibique mutuo manus inferunt; quare vt in viam redeant, flagellum immittit in illos Deus, & suscitat hostes, qui voluptatum & superbiæ sordibus inuolutos, exagitent, vt cribro humanæ & temporalis afflictionis, bonos a delictis expurget, malos suo iusto iudicio celerius

a D. Thom. 22. q. 40. & 64. c. 1. cap. clerici. c. cū a Iudæis. 23. q. 8. ca. quod in dubiis, 5. de pœnis, cū similibus de his qui militare nequeunt, nos copiosè lib. 19 Syntag. c. 3.
b Ca. 3. non pila. c. clerici. quo in quacunque. 23. q. 8. 2. ad Corinth. 10. c. 4. 3. si quis vult, 36. di.
d Ca. paratus, 2. §. ac pro hoc, 23. quæst. 1.
e Ex D. Augus. in cap. cum ad veros, 6. eadē 23. q. 1.
f Cic. 1. offic.
g D. Chrys. homil. 36. in Matt. ex c. 10 Matthæ. 10 2.
h Matt. 10.
i Luc 2.
k Gene. 11. c.
l Actum 9. & 23.
m 3. Reg. c. 21.
n Esaiæ 1. 4. ver. 19. & 20.

celerius exstinguat. Sic voluit Deus populum suum, quem e domo seruitutis & Ægypti impietatibus eduxerat, perpetuis bellis exerceri, vt pacem meliorem consequerentur.

16 Proclus rursum,[a] Belli finis, inquit, est iustitia: pacis finis amicitia ac vnio: bellorum principium iniustitia, quia est contrariorum pugnantia & inæqualitas.

a Proclus in commentarius in Alcibiadem 1. Platonis.

De consultatione præcedente bellum. CAP. II.

POSTQVAM princeps aut respublica mature de bello inferendo tanquam iusto consultauerint, opus est facto: sed ante necessarium est inire rationem; num ærarium sufficiat sumtibus, num sufficiant milites qui possint opponi hosti: aliter enim de pace nō de bello cum hoste tractandum est, iuxta parabolam a Christo propositā.[b] His consideratis, mora nociua, verbaque superflua ab opere sunt remouenda. Et merito sæpius inculcabat orationibus suis Demosthenes in Philippicis, maxime in 4. non verbis & deliberationibus, absque exsecutione, sed armis coercendum Philippum: vincere quidem Athenienses in iure disputando, sed non ideo impediri Philippum. Suidas quoque ait[c] quod Græcis Mars, ἄρης dicitur proprie, ὁ σίδηρος σημαίνει καὶ τὸν πόλεμον. ἐν τῷ πολέμῳ γὰρ οὐ λόγων, ἀλλὰ ἔργων χρεία. Et Homerus, ἐν γὰρ χερσὶ τέλος πολέμου ἐπέων δ' ἐνὶ βουλῇ. Prius tamen est apparandum bellum quam exercendum.[d] Et vt ait Vegetius,[e] prouido principi antequam incoetur bellum, de copiis expensisque sollicitus debet esse tractatus pecuniæ prior cura. Nam omnia alia facile illis parantur, milites & annonæ & arma: vnde pro spiritu vitali & neruis belli ponuntur. Imo hastæ aureæ, & pecuniæ plus sæpe ipsis militibus possunt: neque difficilem captu, quantumuis minutissimam ciuitatem putabat Philippus rex, in quam asellus auro onustus, ingredi posset,[f] cum nihil tam munitū quod non expugnari pecunia possit.[g]

b Luc. c. 14. vers. 32.

c In verbo ἄρης. vide Varron & Festum in dictione Duellum.

d Quintili. li. 12. instit. orator.

e Li. 3. ca. 3.

f Cicer. 1. ad Atti. epi. 12.

g Cice. 7. in Verrem.

2 Consultatio in bello aggrediendo num expediat aut liceat, aut possit moueri, & iustæne caussæ sint, & vires adsint, apud omnes principes & respublicas non immerito prima fuit,[h] & in hoc consilio bona expendenda & conferenda quæ ex victoria euenire possunt, cum malis quæ inde nascuntur. Consilio eodem bellum ipsum susceptum tractandum & finiendum. Nam & ab Euripide sapientissime dictum fertur, vnicum rectum cōsilium magnam militum manum vincere. Sicque,[i] Xantippus Lacedæmonius, vir rei militaris peritus, iam excisas vires Carthaginensium, & ciuitatem & patriam reparauit: & M. Attilium & Romanorum exercitum pene contriuit & interemit. Paucis momentis consilium ciuitatis, non minus quam fortuna effecit maxima.[k] Scribit & Aimonius[l] Burgundiones omnes, plus consiliis quam armis tutasse suam rempublicam. Saltem arma consilio temperanda sunt.[m] Sunt enim quidam nimium præcipites, qui dum inferre pericula volunt, non cauent: cum

h Vt ex Liuio & aliis histor. enarratoribus liquet.

i Vt ait Polybius in 1.

k Isocrates in Archidamo.

l De gestis Francorum. li. 1. ca. 14.

m Tacitus 1. Annal.

tamen expendendum sit, vim fortunæ martèque belli communem & ancipitem: certa pro incertis non esse mutãda, & vt ait Sallustius, a omne bellum sumi facile, ceterum ægerrime desinere; nec in eiusdem potestate initium & finem esse. Incipere cuiuis vel ignauo licere, sed non deponi nisi cum victores velint: princeps hac in consultatione de bello ineundo, debet quoque consultores ipsos perpendere qui sint qui suadeant, quiue dissuadeant. Sunt in aula furiæ, facesq; belli, nobiles, quibus in pace durius seruitium est, quo tempore coguntur probis legibus obtemperare, & a quibus in belli licentia se liberant: sunt inquieti, qui neque ipsi quiescunt, nec alios quiescere sinunt; sunt exsules, qui in eos a quibus pulsi sunt merito, metu pœnarum cunctantem principem in arma impellunt. Sunt qui prætextu publicæ caussæ, vel seipsos de inimicis vindicare, vel ditescere stipendiis & sumtibus principum, & ex rapina in subditos, cupiunt. Sunt plures qui de bello peragendo consilium facile dant, sed periculum subire postea detrectant. Sunt qui præsentia tantum respiciant, & iram excandescentem implere desiderent, sed mala publica & priuata non considerent: quæ omnia tamen prudens princeps, vel reipublicæ gubernator, prius expendat quam aggrediatur. Nempe quod bello instituto, vt ait Thucydides, b necessum est, principes male audire, & culpari ob damna.

a *In bello Iugurtino.*

b *Thucyd. in 5.*

3 At vt consilia sunt necessaria bellantibus, sic silentium eorum magis obseruandum: & cauendum ne deligantur. Inde enim irrita fiunt ducis decreta, & contrariis consiliis præuentum, in clades maximas coniiciunt exercitus. Vix enim fieri potest, quin sint exploratores aduersariorum in exercitu, & intercepto consilio eius, reliqua quæ bonum imperatorem decent parum ei proficiunt. Iubetur itaque ab iis qui artem tenent militarem, dux aut imperator, tria diligenter obseruare: quorum primum illud non immerito, vt silentiũ obseruet eorum quæ est facturus, nec voce, vel vultu detegat, consultet tamen cum quibus oportet, ac si non decreuisset. Alterũ vt sciat diurna & nocturna itinera, & quomodo ea non tantum per terram, sed etiam per mare perficiantur. Tertium vt opportunitatem temporis ex circunstantiis cognoscat, possitque illam cum iudicio conijcere. Quibus & alia addentur in epitome Polyb. libro. 9. Sed de cõsilio principum silendo, ex quo reliqua pendent, errat, inquit alibi, c qui putat aliquod magis proprium optimi ducis officium esse, quam consilia & naturam hostis intelligere Nam quemadmodũ nauis sublato gubernatore facile in potestatem hostium venit: eodem modo, si quis rationibus, atque consiliis ducem e medio sustulerit, statim quoque exercitus compos fiet.

c *Polyb. in*

De apparatu, & de eo quod præcedit ipsum bellum. CAP. III.

POstquam decretum erit iusto consilio, bellum esse mouendum, perueniendum est ad apparatũ, & ea quæ ad illud sufficere possint.

sint. Et principio Dei optimi maximi placandum & exorandum est numen, vt propitium sit, & conatus velit dirigere, atque suo fauore prosequi dignetur. Romani Ethnici, antequam nouum bellum susciperent, supplicationes publicas habebant, quæ fiebant circa puluinaria omnia, vouebantque diis suis, & ludos instituebant.[a] Anno Domini 791. cum indictum fuisset bellum a Carolo Magno Hunnis pro Franciæ & Hunnorum regnorum limitibus, antequam Carol. Magnus castra moueret ad Arnesum fluuium, qui fines disterminat, per triduum supplicationem fecit, vt illud bellum prosperos & felices haberet euentus. In annalibus Pipini, Caroli Magni & Ludouici in eo anno. Sic consulebant Dominum num ad pugnam descenderent Israelitæ contra hostem, ieiunabant, & lacrymis, & orationibus Deum deprecabantur, vt adesse vellet in auxilium.[b] Nihil sine auspiciis & religione faciebāt Ethnici: multo magis sine illa bellum non mouebant. Dauid vix in bellum procedebat nisi prius consulto Dei oraculo.[c] Constantinus Magnus, contra Persas semper secū habebat tabernaculum in castris, in quo diuina fierent mysteria crucis signo pro vexillo felicissimo vsus. Multum potest religio & Dei fauor in bellis, imo sola cogitatio, quod post exitum vitæ mortalis, vita æterna pro præmio pugnantibus pro iusta caussa, sub legitimo principe proposita est, impauidos facit milites & audaces. A Deo enim est victoria,[d] sapientia & claritas. Sanctius hoc, quam quod quidam soliti essent a fusione sanguinis & gladiatoriis spectaculis, initium dare bellis, vt sanguini fundendo se ita assuescerent, & præludia crudelitatis manibus libarent; qui mortem sitiunt hominū; quasi qui ad militiam vocantur, non ad consulendam pacem, sed ad carnificinam & lanienam venire deberent. Melius Lacones antequam bellum hostibus inferrent, Musis immolabant, clementiæq; atque amicitiæ non Marti. Satius enim putabant, pactione hostium animos conciliare, quam prælii subire aleam.[e]

2 ENVNTIABANT bella magnanimi antiqui, & qui virtute militari claruerunt, & eadem virtute aperto Marte non clam vt latrunculi & proditores pugnarunt: prius & caussas ante bellum hostibus exponebant, vt & ipsi vel cederent & satisfacerent; aut parati se defenderent. Solebant Persarum reges, ab his, in quorum fines irruerent, quibusue bellum inferrent, terram & aquam per præconem seu fæcialem petere, denuntiantes eo modo; vt populum, vrbes, agros, regionemque in deditionem darent, seseque in totum illorum nutui & ditioni subiicerent; alioquin nisi imperata facerent, sese eos ad internecionem vsque prosequuturos minabantur.[f]

3 Principi vel reipublicæ bellum acturis, requiritur numerus sufficiens militum, quem conficere possint vel ex subditis, vel ex amicis, aut confœderatis, aut auxiliaribus stipendiariis; & quæ mittuntur auxilia a sociis & confœderatis. Sunt enim instrumenta

a *Liuius li. 31.*
b *Vt c. 20. Iudicum. c. 20. vers. 18. & 23 & 26*
1. Reg. cap. 23. vers. 2. 1. Reg. ca. 14. vers. 37.
c *Vt in 1. Reg. ca. 23.*
d *3. Esdra. c. 4. ver. 59.*
e *Plutarch. libello de nō irascendo.*
f *Diod. Sic. li. 11, de Xerxe. Q. Curtius lib. 3. de gest. Alexā. Iudi. h. c. 2. Liuius. c. 35.*

militiæ præcipua, ſine quibus potius quieſcendum erit quam bellandum. Sic Moſes [a] pugnaturus numerum pugnatorum prius collegit, ſic & reges Iſrael.[b] Et docuit per parabolam Deus Chriſtus [c] Et Abraham numerauit trecentos decem & octo vernaculos ſuos, profecturus ad liberandum Lot, cum quibus obtinuit victoriam.[d] Neque hic inficias eo, quin cum Dei adiutorio, potiſſimum vbi de iuſta cauſſa agitur, pauci ſuperare multitudinem poſſint: nō enim eſt difficile Deo ſiue in multis ſiue in paucis ſaluare. [e] Sed dico media a Deo humana conſtituta eſſe, quæ contemni non debent, ne videamur tentare Dominum ſi his non vtamur, & prætermiſſis illis, temere ſperemus.

a Num c. 1. & c. 26.
b 2. Reg. c. 4.
c Luca. 14.
d Geneſ. ca. 14. verſ. 14.
e 1. Reg. ca. 14. verſ. 7. 2. paralipo. ca. 14 verſi. 11. exemplum Iudicum 7.

4 Auxiliares conducti ex diuerſis locis nec diſciplina inter ſe, nec affectione conſentiunt.[f] Quamobrem in auxiliaribus conducendis proſpicere debet princeps quos aduocet: num ſint probæ fidei, & an illis tuto ſe committere poſſit & ſuos: ſiquidem ſolent iſti mercenarii milites, plus lucrum quam cauſſam ſequi bellandi: & ita facile ab hoſtibus vel maiore ſtipendio vel donis corrumpi poſſunt. Aliundeque periculum imminet, ne fugatis hoſtibus, ipſi auxiliares inſidientur dominis qui eos aduocauerint, ſi maiori numero quam ſit populus apud quem tranſierunt, inueniantur. Accidit illud interdum Romanis imperatoribus, vt Valenti. Is enim cum Gothos in Thraciam ſecedere permiſiſſet, atque omnes fere ſtipendiarios milites ſibi feciſſet, vt rebelles & finitimos vinceret, tandem illi imperiū Occidentis inuaſerunt, & Orientis deprædarunt.[g] Sic Turcæ a Græcis imperatoribus in auxilium acciti, imperium Orientis occuparunt. Saxones Deo hominibuſque inuiſi, aduocati a Britannis vt expugnarent vicinos Pictos & Scotos infeſtos ab iiſdem tyrannice oppreſſi ſunt, & ibidem imperarunt fere per trecentos & amplius annos.[h] Fuit noſtro ſeculo Cairadinus pirata, qui aduocatus ab incolis Zilliæ, ſeu Cæſarienſibus Mauritaniæ, *Nūc Argel ſeu Algel*, ad expellendos ab arce Hiſpanos, eos quidem inde expulit: verum Selinum principem ciuitatis necauit, & ſe ipſum regem conſtituit. Cum etiam Saladinus dux Tartarorū vocatus veniſſet in auxilium ab incolis Babyloniæ quam dicunt hodie Cairo, vbi ſuperſtitionis & impietatis Mahumeticæ magnus pōtifex Caliſus dictus degebat, ad pellendos Chriſtianos qui in illa regione morabantur, eos quidem ex tota Syria pepulit: ſed viribus pollens, Caliſum necauit, & dominatum ſibi vſurpauit, eoque potitus cum ſuis ope & præſidio Tartarorum, donec Sultanus Selinus imperium adeptus eſt. Magna ſtultitia, eſt inquit Polybius lib. 2. præſidium præſertim Barbarorum hominum, in vrbem inducere, quod aut viribus, aut multitudine magis quam ciues polleant.

f Vegetius, li. 2. ca. 2.
g Nicephor. Caliſt. li. 11. c. 48.
h Gildas ſapiens, lib. de excidio Britanniæ.

5 Inter auxiliares milites olim eligebantur, vt fortiores & armorū ſtudioſi Galli, vt nullum olim vix fuerit in Græcia bellum geſtum, ſine illis, vt ait Iuſtinus.[i] quamquam Polybius dicat illis tantum

i Iuſti. li. 24 & 27.

primo

primo valere impetu, postea vero animis labascere. [a] Qui trans alpes Rhodanum habitant, militiam mercenariam strenue exercent, vnde & Gessatæ dicti. [b] Numidæ equites in exercitu admodum patientes. [c]

6 Sunt tamen qui putent expedire potius vti auxiliaribus extraneis militibus quam subditis & incolis, vt conseruent suos, periculis autem belli exponant potius extraneos. Alij contra existimarunt, segnius extraneos militare, & difficilem, vel raram esse in manu auxiliarium victoriam, quod & pretio addicti potius de prêda quam de victoria & fine belli cogitent, nec ita vt ciues amore reipublicæ & honoris causa pugnent, sed veluti perfunctorie & dicis gratia. Quare Demost. 1. [d] suadet Atheniensibus, vt ciues ipsi militent, & non sicut solebant, per milites peregrinos opem ferant, eamque causam asserit esse, cur res male gerantur. Infidi vt plerunque mercenarij, quibus cum venales habeant manus, ibi fas vbi maxima merces, amant non iuberi, non regi, cunctaque ex libidine agere, [e] in propinquo maxime summæ rei discrimine, & pauidi in ipsa etiam pugna, sine pudore flagitij, sine cura ducum, abire & fugere solent, quia non fide neque affectu tenentur, vt sero velint dominationi alienæ sanguinem suum commodare. Sũt hirudines ærarij, populatores prouincialium, quos a populatoribus vindicare deberent: soliti omnia, tanquam externa, aut vrbes hostium [f] vrere, vastare, rapere, insatiabiles, exprobratores sui seruitij, cum nihil tamen aut parum inseruiant, & longe a periculis se subtrahant: nos hæc omnia isto seculo vidimus, & experti sumus. Et forsan probabilior esset hæc sententia, si sufficerent incolæ regni, vt non opus esset ope alterius. Sed quando vires propriæ ciuiũ non sufficiunt, confugiendum est ad mercenarios, & maxime quando princeps magis habet suspectos de rebellione subditos, quam suspectam extraneorum fidem. Quæ fuit ratio præcipua, cur tyranni antiquitus delegerint sibi satellites & custodes ex alienigenis, quia se committere non auderent suis, vt contigit tyrannis qui si subditos arment, non in fide aut officio manebunt. Tyranni exarmant suos. Nam princeps, [g] subditos metuens, neque bonos eos, neque opulentos, neque fortes aut animosos, neq; in vniuersum bellicosos fieri, volens quidem vnquam patietur. Quod tamen aliter in legitimo principatu locum nõ habet, in quo subditos amat princeps & illi eum vicissim, & proinde magis fidi, obedientiores reuerentia & amore veluti naturali sui principis, & suæ patriæ filiorum & cognatorum dilectione impulsi & ad pugnam ineundam, vel necessitate, vel alacritate excitati. Si quando autem necessitas etiam auxiliares aduocare suadeat, prudentis principis erit malis, quæ inde possunt contingere, prospicere & prouidere, & vti necessitate cum minimo suo incommodo. Et [h] id cauendum erit ducibus, exemplaque pro documentis habenda, ne ita externis credant auxiliis, vt non plus sui roboris suarumque proprie virium in

a Polyb. 2. histor.
b Eod Polyb.
c Polyb. in 3.
d Olynthiaca.
e Corne Tac. li. 4 histor.
f Tacitus li. 2. historiæ.
g vt ait Plato. li 8. de legibus.
h vt ait Liuius li. 25.

castris habeant. Certe enim inter maiora mala, quibus implicari potest principatus aut respublica, est pendere ex viribus alterius, exque militari manu exterorum. Hinc enim oriuntur omnia prædicta mala, & reipublicæ occupationes & suorum diffidentia. Malum adhuc quod datur, externis nationibus in auxilium vocatis, est occasio scrutandi vires nostras, ad quas postea euertendas hostili animo maiori numero redeunt, & loca, & vrbes earumque munitiones & mores obseruantes, rursum commoditatibus se accommodant in pernitiem aduocantium, & bellandi modum & defendendi artem detegentes, minori cum negotio aggrediuntur. Accidit peius malum, quod dum princeps externis militibus præter modum vtitur, subditi interim arma non tractant, imbellesque remanent, & recedentibus auxiliaribus, incursibus inimicorum facile vincuntur. Sunt multa alia quoque armorum exterorum incommoda, quæ considerans Carolus 7. rex Franciæ pulsis regno Anglis, instituit ordinariam militiam quinquaginta millium peditum qui stipendiis continuis militari scientiæ nauarent operam, & ad omnem incursum interim expeditius conuenirent, dum alij interim, si maioribus viribus opus esset, cogerentur: verum latrociniis tales intenti, fuerunt a Ludouico 11. sublati, qui asciuit in illorum locum sibi laterales Heluetios. Rursum tamen Franciscus 1. rex memor periculorum, quibus exposita fuerat Gallia ob auxiliares extraneos, anno 1534. legiones restituit quinquaginta millium peditum, & cum illæ postea penitus fere fuissent exstinctæ, restituit easdem Henricus 2. filius sine tamen magna regni vtilitate propter indisciplinatum ordinem. Non desunt qui iudicant etiam non expedire principibus, vti in bello subditis, eo quod arma, feroces efficiant subditos, & inde ad rebellandum facilius erigant cristas. Omnia enim sibi cum robore ensis & armorum pollicentur, vt exempla adhuc exstant in Gallia & Flandria. Sententiæ diuersæ suas habent rationes, & certe vndique imminent cum commoditate aliqua pericula coniuncta. Officium autem & munus principis erit, solerter omnia perpendere & conferre, & quod magis conuenire & securius videbitur eligere, & minus damnosum sequi. Alioquin impossibile est in rerum naturæ varietate maxime in administratione reipublicæ, euitare omnia incommoda. Ceteris vero paribus eligibilius esset, cum copia nobilitatis, militares turbas ex subditis habere, & si respublica a bellis externis quieuerit, non pati eas otiosas, sed semper extra regnum, potius in limitaneas stationes eas mittere. nam facile si remaneant cum quietis, vel transeunt in latrones, vel factiones & rebelliones. Inibit & gratiam princeps cum principibus extraneis, si tales milites auxiliares illis mittat. Sicque quoque purgabit sanguinem corruptum a suo corpore ciuili, & si quando bellum ingruat, poterit semper exercitatos repetere.

7 Poterit dux & princeps, non solum milites auxiliares sed & regnicolas

gnicolas probare, cuius futuri sint fidei in ipso prælio, ante ipsam prælij necessitatem, eodem modo quo Iphicrates.[a] Is enim varie milites exercebat, falsa consilia excogitans, seu machinans falsas insidias, falsas proditiones, falsa ad hostes transfugia, falsas hostium irruptiones, falsos terrores panicos, vt semper si quid aliquando tale accideret, præparati essent. & ne vllo pacto permouerentur, nunquam sinebat eos otiari aut cessare, sed, etiam si bellum non esset, iubebat eos aliquid fodere, aut fossas ducere, aut arbores cædere, aut castra mouere, aut vasa colligere & transferre, ne tanquam homines in otio exsistentes, rebus nouis studerent. Ceterum controuersum scio alias fuisse inter imperatorem Carolum 5. & Franciscum primum eius nominis regem Galliæ, num Christiano principi liceat infidelium Turcarum, aut Sarracenorum auxiliaribus copiis vti, aduersus alium principem Christianum. Verum qui satis non habent virium in extrema necessitate, inuasi ab hostibus Christianis, vt putant iniuste, se non peccare existimant, si tale auxilium alio destituti, auocauerint, non magis quam cum vtuntur ensibus, balistis, hastis, clypeis, bombardis & similibus aliis instrumentis, quibus hostes etiam Christianos repellunt. Vtitur Deus in puniendis malis & obduratis, & improbis hominibus, Dæmonibus ipsis, quibus nulli pernitiosiores sunt hostes religionis, & Christianorum acies maiori nunc ex parte sunt refertæ & conflatæ homicidis, latronibus, exsulibus, hæreticis, atheis. Iustitiæ ministri, seu carnifices, quales viri sunt quis ignorat? Et tanta est vindictæ hodie cupido, vt quod per bonos exsequendum non esse putamus, per proditores experiamur. Tantum odium Christianorum, quod me pudet dicere, vt irreconciliabili ira & cupiditate inuadentes res aliorum, eos cogant non dico Turcarum, aut infidelium, sed etiam ipsius Dæmonis opem requirere. Iniuit fœdus Abraham cum Abimelecho,[b] rege Palæstinorum, vt quidam putant Ethnico, qui Astrologiæ intentus erat, quanquam apud eum timorem peccandi fuisse referat sacra pagina.[c] Iosue fœdus iniuit nomine populi Dei, cum Gabaonitis idololatris, & deputauit eos ministerio cuncti populi,[d] sed & eos iuuauit contra Amorrhæos.[e] Cum Saul prosequeretur Dauidem, is confugit ad idololatram regem Geth Achis nomine.[f] Asa rex Iudæ, cuius perfectum fuit cor coram Domino cunctis diebus vitæ eius, vsus est auxilio & fœdere regis Pagani Benadad regis Syriæ, contra regem Baasa regem Israel.[g] Iudas Machabæus, quo nullus maiori zelo pro lege Domini pugnauit, fœdus contraxit cum Ethnicis Romanis, vt auxilium inde euocaret pro defensione suæ reipublicæ.[h] Ionathas post eum iniuit fœdus cum Demetrio rege pagano, auxilioque eius vsus est,[i] rursumque confirmauit fœdus cum Romanis:[k] & cum manu Iudæorum, iuuauit & defendit statum regis Demetrij & rebelles in regem idololatras quamuis, compressit.[l] Sicque pro statu reipublicæ &

a teste Polyæno lib. 3. Stratagem.
b Gen. c. 20.
c Gen. c. 26.
d Iosue 9.
e Iosue c. 10.
f 1. regum c. 21. & 27.
g 3. regum c. 15.
h 1. Machab. c. 8.
i 1. Machab. c. 10.
k 1. Machab. ca. 12.
l 1. Machab. 11.

causa fidei,& auxilia ab Ethnicis accepit,& dedit. Renouauit Simon Sacerdos summus in Israel & dux, fœdera inita cum Spartianis & Romanis a præmortuis duobus fratribus Iuda & Ionatha. [a] Et fecit nouum cum Antiocho filio Demetrij regis, & auxilia de populo Iudæorum,& ei dedit,pro recuperando regno ei ademto per Arsacem regem Persidis & Mediæ. [b] Ipse Deus vindicat se sæpe de inimicis suis per inimicos suos, & vsus Cyro rege Persarum & eius exercitu, ad comprimendam impietatem Iudæorum & aliarum nationum [c] Constantinus ob singularem religionis fidem, & gestorum magnitudinem vere cognominatus magnus,potissimo exercitu eoque robustiore vsus Gothorum,qui tum erant idololatræ. Iustinianus,vel eius dux Narsetes, Langobardis tunc paganis Anno Domini 1252. Armenij armis Sarracenorum vexati, cum a Christianis frustra opem petiissent,ab imperatore Scytha auxilia petierunt, & impetrauere triginta millia Tartarorum equitum. [d] Multi etiam alij imperatores Christiani, sæpe auxiliis Agarenorum seu Sarracenorum vsi sunt contra hostes Christianos, vt Heraclius, Baschus & Constantinus filij Ioannis imperatoris Constantinopolitani, qui eorum auxilio subegerunt Calabriam, vt Federicus maiorem partem Italiæ, omitto aliorum plurium exempla,quos coegit necessitas & inimici oppugnantis crudelitas & ambitio, ad fortiores viribus humanis confugere non pro fide turbanda, sed pro statu reipublicæ inuaso vel inuadendo, securius aut fortius defendendo. Sed hic cauendum est ne tales a fide extranei, prætextu auxilij corporalis, insidientur fidei & simplicitati Christianorum, & vbi eorum ope vsi fuerint principes, eos quo citius fieri poterit, in patriam propriam remittant, & si a multis imminentibus periculis alioquin eximant.

a 1. Macha. c. 14.

b 1. Macha. c. 14. & 15.

c Esaia c. 45.

d Paulus Aemil. li. 8.

8 Cum militibus stipendiariis, salubre erit reipublicæ miscere regnicolas & nobiles patriæ, ne proditio aut defectio ab illis fiat. Solent enim subditi fideliores esse, vel quia pro focis & aris pugnant & liberis, vel quia potestatem & pœnam naturali subiectione reuerentur & metuunt. Et solebant apud Romanos legiones fieri tantum ex Romanis, quibus fidebant magis quam aduocatis auxiliis. Sic Annibal dirigens exercitum in Romanos, Hispanos & Afros præmisit, & quicquid robustioris esset exercitus, post eos collocauit Gallos, post hos equites duce Magone fratre suo, ob id maxime, [e] vt Gallos, si tædio laboris vt sunt molles, referrent gradum, præsidio equitum cohiberet. Est & Homericus ordo [f] vt equites essent primo ordine cum curribus positi, pedites a tergo, flosque & robora, belli munimen & septum, in medio agmine viles ignauosque, vt vel nolentes depugnarent.

e vt ait Polyb. in 3.

f Iliad. 4.

9 Omnes apud Persas ad bellum ire cogebantur, ex quo ferre arma poterant, & a vicesimo anno stipendia merere incipiebant. [g] Et Darius qui primus post ablatum Medorum imperium, Persas & magnã partem

g Strabo li. 15.

partem orientis obtinuit, cum bellum Scythis orientem cingentibus indixisset, rogatus ab Ocobazo sene, vt ex tribus liberis vnum ad solatium patri relinqueret, duorum opera vteretur, plus quam rogabatur pollicitus, se illi omnes remissurum dixit, & occisos in conspectu parentis abiecit. [a] Ita Xerxes Lydo quinque filiorum patri, vnius vacationem petenti, quem vellet eligere permisit, deinde quem elegerat in partes duas distractum, ab vtroque viæ latere posuit, & hac victima lustrauit exercitum. [b]

10 Apud Romanos se subtrahere militiæ, graue scelus. [c] Et lege sancitum vt ciuis Romanus decennio militaret, [d] exclusis seruis & aliis prout latius docui alibi. [e] neque licebat cuipiam ciuium beneficium a republica postulare, priusquam decennio militasset, imposita necessitate militandi ab annis septemdecim, non data vacatione nisi anno quinquagesimo quinto ætatis. [f] ius militiæ, ius legionis, Romanis datum in auxiliis quoque & Latinis sociis. Legió, certa peditum manus fuit Varroni & Plutarcho, a delectu fortissimorum militum appellata, a Romulo primum instituta. Ex singulis enim tribubus, mille conscripti sunt pedites in ordinatione reipublicæ, vnde tribuni, qui singula millia ducerent, nominati. Scripsit, & cum his tres quoque turmas equitum, quas tres centurias appellauit, vt singulis legionibus singulæ equitum centuriæ adderentur. Aucta ciuitate, auctus numerus legionariorum militum, aliquando quatuor millium, aliquando sex millium, aliquando plurium, vel pauciorum. Obseruatum autem in legione, nisi ingenuos, eosque iuniores, & qui ex quinque classibus censerentur ciuium, fuisse: exclusos autem seruos, libertinos, pueros, seniores, capite censos, histriones, nisi si quando cogente necessitate in dubiis rebus reipublicæ vocati essent. [g] Erant apud Romanos ita equites, iidem & iudices, & milites, & plerumque ex agris ad militares ordines vocabantur, & ex ordinibus ad alia negotia redibant.

11 Apud Athenienses ab anno quartodecimo vsque ad sexagesimum, cogebantur ciues si exigebat necessitas, in bellum ire [h] cuiuscumque essent conditionis.

12 Ceterum hodie dubium esse posset, num omnes euocati a principe, teneantur ad bellum ire, quemadmodum & tenebantur filij Israel. Sed videtur recte responsum a Panormitano [i] cum distinctione, regulariter non teneri, exceptis nobilibus, & habentibus, [k] feuda militaria obnoxia huic muneri. Reliqui enim principi vectigalia, & indictiones soluunt, vt ab hoc munere per principem releuentur, qui eos defendere debet. [l] At si inuaderetur principatus, nec militum copia haberetur ad defendendum rempublicam, posse compelli idoneos ad bellum sustinendum. [m] ita in tumultu, Romani omnes non tantum admittebant ad militandum: sed etiam omni immunitate abolita, cogebant, quod non erat in bello. *Potest esse bellum*, inquit Cicero, [n] *sine tumultu, tumultus esse sine bello non potest.*

a *Hero. in 4. Seneca li. 3. de ira c. 16.*
b *Herod. in 6. Seneca li. 3. de ira, ca. 17*
c *leg. 4. §. qui post desertionem, de re militari li. 49. P*
d *Corn. Tac. li 4. Ann.*
e *li. 19 Syntag. iur c. 3.*
f *Plutarch. in Gracchis.*
g *vt liquet ex Liuio li. 25. & 5. 7 & li 27. punico bello 2*
h *Iul. Pollux & Plutar. in Phocione.*
i *Pano m. ad c. sicut. & infra, nu si. de iureiur.*
k *c. de forma 23.*
l *arg c. principes & ca. Regum 23. q 5.*
m *c. omni timor, cap si nulla, 23. q. fauit c 2. de imm eccl ef.*
n *Cicero Philippica 8.*

Quid enim aliud est tumultus nisi perturbatio tanta, timor vt maior oriatur? vnde etiam nomen ductum est tumultus: Itaq; maiores nostri, tumultum Italicum, quod est domesticus, tumultum Gallicum quod erat Italiæ finitimus, præterea nullum tumultum nominabant. Grauius autem fuisse tumultum quam bellum, hinc intelligi licet, quod bello Gallico vacationes valent, tumultu non valent. Ita propter vacationes inhibendas, tumultus declarabatur a Senatu, vt quando relatum est Ligurum quindecim millia in agrum Placentinum venisse. etenim vsque ad ipsa coloniæ mœnia, & Padi ripas, cum cædibus & incendiis populatos esse, Boiorum quoq; gentem ad rebellionem spectare ob quas res, tumultum esse decreuit senatus.[a] Sic Cicero,[b] *Tumultum decerni, iustitium indici, saga sumi dixi oportere, sublatis vacationibus in vrbe & Italia.* Grauiusque tumultum fuisse quam bellum, inde liquet quod bello Gallico vacationes valebant, tumultu non valebant. Dictator enim vel is cui bellum conficiendum euenerat, scribebat exercitum iussus, sine vlla vacationum venia: quin opificum quoque vulgus, & sellularij, minime militiæ idoneum genus, iustitio indicto vocabantur: vt cum tempore belli Priuernatis, tumultus Gallici fama atrox Romanos inuasit, cuius bellum Mamerco euenit. Vide Liuium[c] Budæum[d] vbi ex Seruio agit de triplici genere militię, nempe de sacramento, quod erat genus legitimum, cum singuli milites iurabant: de tumultu, vti erat timor multus, nec vacabat singulos milites interrogare, sed simul iurabant: de euocatione, cum ad diuersa loca, diuersi cogebantur exercitus.

a *Liuius li. 34.*
b *Cicero Philip. 5.*
Idem Cicero Philip. 8.
c *Li. 8.*
d *ad l. 1. §. cum tamen depositis.*

13 Prouidere etiam ante expeditionem, princeps bellum moturus, de commeatu aliisque rebus bello necessariis debet. eam ob causam rationem habebit primum sui ærarij iam abundantis, vel aliorum mediorum, ex quibus conflari possit pecunia, quæ bellorum neruos facit, vnde, quę ad annonam & arma comparanda necessaria sunt accipi possint. Sic antequam exercitus Persarum se committeret itineri, ante omnia commeatus parabatur, comparatis omnibus quæ rei militaris apparatus exigebat, & rei frumentariæ & pecuariæ.[e] Quando vniuersus Israel congregatus est, pro vindicanda iniuria facta vxori leuitæ, contra Beniamin, causa probata vt iusta belli, *Decemuiri*, inquit, *eligantur e centum ex omnibus tribubus Israel, & centum de mille, & mille de decem millibus vt comportent exercitui cibaria, vt possimus pugnare contra Gabaa Beniamin*[f] &c. Heluetij tempore Iulij Cæsaris, bellandi cupidi, angustos se fines habere arbitrati pro multitudine hominum, & pro gloria belli atque fortitudinis, cum coniurassent de occupanda Gallia, prius constituerunt ea, quæ ad proficiscendum pertinerent, & creuerunt iumentorum carrorum quam maximum numerum, sementes quam maximas per biennium ante fecerunt, vt in itinere, copia frumenti suppeteret, cum vicinis ciuitatibus pacem & amicitiam confirmarunt, & singulos proficiscentes, trium mensium molita cibaria sibi domo efferre,

e *Xenoph. in 4. Cyripedia Herodo. in 1.*
f *Iudicum 20. vers. 10.*

ferre, iusserunt.[a] Qui frumentum necessariumque commeatũ non præparat, vincitur sine ferro, [b] & reliquis quidem casibus potest in tempore subueniri: pabulatio & annona in necessitate non habent remedium nisi ante condita, cad nutriendum exercitum vel ad præsidium & obsidionum moras sustinendas, nec disciplina militaris ibi seruari commode potest vbi est victus penuria, & ieiunus est miles.[d] Quin & contra, exercitus in illo defectu ad desperationem ductus, audendi in prouinciales, & vexandi proprios, videtur concedere impunitam libertatem; & transfugendi ad hostes, proditis ducibus, occasionem.

14 Defectu annonæ multæ expeditiones irritæ fiunt, & magni exercitus soluuntur, vt accidit Cambysi in expeditione instituta contra Æthiopes; in qua nihil inuenientes milites quod ederent, & ad sabulum peruenientes, vbi etiam nullæ herbæ victui commodæ, sortiti ex se ipsis decimum quemque comedebãt, donec Cambyses veritus suorum militum depastionem mutuam, intermissa aduersus Æthiopes expeditione, retrocessit, in Thebasque peruenit multis de exercitu suo amissis.[e] Annonæ penuriam sequitur pestis sæpe ob res comestas in necessitate, quæ victui noxiæ sunt. Romani ad hunc vsum in plerisque oppidis in totum annũ habebãt condita, acetum frumentum, laridum, ordeum, paleas.[f]

15 Proxima cura commeatus & annonæ, in dispensatione est, vt cum parcitate dispensetur: & talis non sit annona quæ delicatos milites potius, quam bonos & robustos faciat. In hoc enim aliquando peccatur, dum nutriuntur milites mollius quam asperitati & muneri militari expediat, & ea de caussa quæruntur ab illis epulæ delitiosæ, & conceduntur carnes etiam vetitis tẽporibus, dum pane abundant. omitto quod hospites suos expilent, & cogant vt delicate excipiantur: & hoc faciunt sæpius milites qui nuper e tuguriolo nudi & inermes, famelici, in numeros venerunt, quibus nec panis in casa erat quando ensi fuerunt alligati, insolentiores ipsis hostibus, & qui nec annona contenti sint publica, nec hospitali, nisi exquisitis cibis nutriantur, digni qui potius ganearum incolæ quam milites habeantur. Non tales milites Persæ qui valde bellicosi & strenui supra omnes nationes fuerunt, qui adeo abstemii traduntur vt pane & aqua sæpius victitarint, panis condimentum & obsoniũ esse famem, dictitantes. Quib. tamen semel annis singulis permisit inebriari Alexander Magnus.[g] Auidius Cassius imperator Romanorum, præter laridum ac bucellatum non permisit ac in expeditione portare prohibuit.[h]

16 Alia cura pro belli expeditione, est armorum ad defendendum vel inuadendum necessariorum. Solentque respublicæ & principes prouidentissime habere tempore pacis fabricenses qui arma, naues, machinas operantur & faciant, & in publica armamenta reponant, quibus tempore belli instruantur exercitus.[i] Quæ maxima cura et-

a Julius Cæsar, li. 1. de bello Gallico

b Vegetius lib 3 c, 26.

c Idem Vegetius 3. c. 3.

d Vt est apud Cassiod. li. 4. variar. cap. 13.

e Herodo in Thalia seu in 3.

f Vt scribit Capitol. in Gordiano.

g Alexa. ab Alexan. lib. 3. c. 11.

h Vulcatius Gallicanus in Auidio.

i Sicut apud Romanos, vt liquet nouella, de armis. 85.

iam fuit Demetrio, qui Poliorcetes cognominatus est [a]: sed maior Dionysio tyrāno Syracusarum, qui pro apparatu bellico contra Carthaginenses conuocauit ex variis regionibus fabros omnis generis, ad gladios, clypeos, gallas, naues fabricandas [b]. multæ ciuitates obsidionem tolerare potuissent, si annona, aut ea quæ pro bombardis requiruntur, nempe glandes & puluis pyrius non defecissent, & ideo principes aut respublicæ, antequam egeant, diligenter præcauere debent, vt talia cogantur & conseruentur. Nam & hæc subito difficulter parantur, & parata non solum ad bellum valent: sed etiam ne sit bellum faciunt. Nemo enim prouocare audet, aut ei regno aut principatui iniuriam inferre, aut populo, quem intelligit expeditū, promtum & paratum ad vindicandum.

a *Plutar. in vita Demetrii.*
b *Diodo. Sic. Lib. 14.*

De quibusdam obseruandis tempore belli CAP. IV.

ORDINANDAE aciei peritia, pars artis imperatoriæ, seu artis ducendi exercitus: ars autem ducendi exercitus est [c] pars scientiæ regnandi [c]. Ratio vero ducendi tribus continetur speciebus, cautione, audacia, & quæ ex vtrisque mixta est. Vna quæque autem earum componitur ex tribus, aut per orationem, aut per facta aut per vtrūque simul: hæc autem omnia licebit efficere, vel persuadendo, vel cogendo, vel iniuriam faciendo in iis vindicandis, quibus expedit. Quemadmodum vero in omni arte & disciplina, præcepta propria ad opera perficienda ab artifice seruanda & sequenda sunt: sic non minori negotio oportet pugnantem certa præcepta & disciplinam militarem sequi: maxime cum in bello non liceat bis peccare [d], & errores in pugnando cōmissi, sint irreparabiles [e], saltem his qui temerario animo pugnantes iam ad orcum sunt translati. Sunt proprii de re & disciplina tractatus, ex quibus principes & duces sibi theoricam imperandi & regendi in bello & exercitu comparare possunt: Exstant *Lib. 4. de re milit.* Flauii Vegetii, Iulii Frontini *Strata. Libr. totidem:* Polyæni *Strata. Li.* 8. Æliani *de instruendis acieb* Modest. *de vocabul, rei milit.* Polybii *de castrametatione* Rom. Roberti Valturii *de re militari.* Guilielmi Bellaii, *Des instructions de la guerre*, Langęi, Leonis imperatoris de bellico apparatu, Hygini de castrametatione, & aliorum. Sunt & periti eius artis, qui praxim didicerunt, & quæ cōuenientiora possunt esse hoc seculo pręcepta, discernere possunt: quibus reliqui, qui rudes & tyrones sunt cuiuscunq; dignitatis sint, se debent committere regendos, & quorum opera resp. vel princeps vti potius debet, quam eorum qui plura de re militari, de ineūdis bellis scribunt, vel disputant. Multum enim interest inter orationē de re milit. & pugnę exsecutionem, Et hoc decepit plures principes, qui bona fide quosdā philosophātes de suscipiendis bellis, de inuadēdis regnis, de mouēdis armis, antiquo, vt illis videbatur, zelo, vel reipublicæ, vel fidei, sequuti sunt. At postquā ad rē ipsam peruenerunt, longe lateq; differre de bello loqui & bellum gerere sua cū maxi-

c *Clemens Alexan. Lib. 1. Stromaton.*
d *Plutar. in problema.*
e *Cato apud Vegetium, L. 1. c. 13.*

maxima pluriumque subditorũ iactura, vel sero cognouerunt: actus armorum, etsi prudentia regi debeant, tamen non ex arbitrio bellãtium succedunt, facileque verbis non repugnantes vincere: at vbi ad manus peruenitur, facto non verbis opus est, & nunc in hanc, nunc in illam incerta victoria inclinat & mutat partem. Et si qui consulunt suis rationibus toga præcincti iniri bella, in eo discrimine adessent, suarum rationum obliti primi vt credo in fugam se coniicerent. In pace pulcerrimæ leges de bello feruntur: in bello legum voces non audiuntur inter strepitus armorum, nec potest componi exercitus more iuuenum sub ferula tremẽtium magistri vocem. Princeps qui adgressus est bellum aut iuste aut iniuste, sæpe ærarium vacuum audit, stipendia petentes milites videt, & dum non eis soluuntur, sæuientes in proprios subditos, inermes considerat, punire non audet, ne aut desertores sint reliqui aut in illũ rebellent. Quid facient in tanta necessitate leges? non finitur ex arbitrio bellum, quod ex arbitrio suscipitur: instat hostis, milites nostri conqueruntur, subditi opprimũtur. Quid in tanto flagello Dei contra iram Dei putamus remedium adferre posse?

2 Certe qua ratione cæcutit princeps in bello suscipiendo, vel suscepto defendendo, pari cœcitate tenetur in disciplina belli tractãda: est tamen aliqua si exacta non concedatur vtendum. Et maxime ne proprii subditi ab iis qui eos defensuri aduenerunt, opprimantur. Durius enim & seuerius actum secum videtur illis, quam si ab inimicis aut hostibus opprimerentur. Statuendum vt contenti victu ab eorum vexatione abstineant, potius ab hoste, quam a defendendis prædas agant. Et cauendum, ne milites otiosi in stationibus cõseruentur potius, quam ipsi dicantur oppidanos conseruare, exercendi in hostem, vel saltem interim ad opera publica admouẽdi, ad fossas agendas, mœnia reparãda, & ad alia similia quæ prosint reip. Sicuti Probus imperator non patiebatur militem otiosum esse, sed multa opera militari manu perfecit, dicens, vt refert Vopiscus, militem annonam gratuitam comedere non debere.

3 Non excusat quidem milites a pœna quam incurrunt opprimendo subditos apud suos principes, si stipendia non soluantur: verum prætextus & indulgentiæ necessitas, dissimulare cogit interdum tantum scelus in commodum tempus. At non tanta debet esse conniuentia, vt impunita omnino sit audacia in eo, quod extra necessaria, miles in prouinciales crudeliter & hostiliter exercet. Si semel enim senserint impunitam hanc esse licentiam, actum est de causa principis. Nam plus nocebunt suis quam hostis; & deficientibus aut expilatis facultatibus subditorum, tandem manus in ipsum principem iniicere, aut aperte aut proditorie conabũtur, eodem prætextu & occasione non solutę pecuniæ stipendiorũ. Et principalis neruus disciplinæ militaris euanescet, qui consistit in obedientia mandatorum ducis. detrectabunt enim iussum pugnandi, vel

segniter obibunt pugnam, excusatione impudente quod salaria nõ acceperint: sic occasiones & pugnandi & vincendi pariter euanescent, quod sæpe vidi contigisse. Paulo seuerius in hac necessitate erit animaduertendum in paucos, vt ceteri metu pœnarum, intra leges disciplinæ militaris se contineant. idque ab initio audaciæ exsequendum erit: ne si inualuerit praua in exercitu consuetudo, difficilius, imo nullo modo conuelli possit.

4 Vt autem princeps possit occasiones excusationis in delictis, radicitus quasi aliud agendo conuellere, optimum mihi videtur primam illam & præcipuam legem viriliter ponere & tueri, vt contumax miles imperatis acerrime puniatur. quidquid enim tunc prohibitum a principe erit factum, potius ex lege contumaciæ quam ex specie criminis vindicabitur. Theopompus[a] Lacedæmiorum rex affirmanti cuidam propterea Spartham saluam & incolumem esse, quod regibus vteretur imperandi gnaris, respondit, *Imo*, inquit, *& ciuibus & populo regibus obsequente.* Ostendit & Scipio maior[b], a militibus imperatorem potius quam hostem metui debere, cum percontanti qua re fretus classem educere pararet in Africam, ostendit viros armatos sese exercentes, & turrim excelsam mari imminentẽ, & dixit, *nullus eorum est qui non conscensa turri, semet in mare præcipitaturus sit, si iussero.*

a Plu. in poli.

b Val. Max.

5 At est controuersum, *num princeps ipse tempore belli, pugnæ debeat interesse*, quibusdam existimantibus valde conducere, aliis contra sentientibus. præsentia certe principis Hectoris, Troianorum fortissimi, multum profuit militibus: nam suo aduentu terga vertentes ad bellum contra Græcos incendit. [c]Sylla dictator, cum contra Archelaũ Mithridatis ducem pretio fatigaretur ardenti, relictus a militibus cunctis, cucurrit in ordinem primum, raptoque & coniecto vexillo in partem hostilem: ita dixit, *socii periculorum electi, & sciscitantibus vbi relictus sim imperator, respondete, nihil fallentes, solus in Boetia pro omnibus nobis, cum dispendio sanguinis sui decernens*, & ita animos suorum confirmauit in melius[d]. duces & reges Israel, ipsi primi ducebant acies, & manu sua pugnabant. Et Alexander cognomento magnus, præsentia principis vnumquemque pugnantium ante oculos eius egregia & strenua edere facta, ad gratiam eius promerendam, & præmia consequenda, excitat imbelles & timidos audaces facit, vel exemplo, vel metu, ne notati a principe sequenti, aut proditionis suspicione, iussu eius, qui plenam habet vitæ & necis in eos potestatem, supplicio dedãtur. De Alexandro & Dario Quintus Curtius:[e] *Alexander non ducis magis*, inquit, *quam militis munera exsequebatur, optimum decus cæso rege expetens: quippe Darius, aduersarius curru sublimis eminebat, & suis ad se tuẽdum & hostibus ad incessendum ingens incitamentum.* Plautus in Amphytrione inquit, *vbi summus imperator non adest ad exercitum. Citius quod non facto est vsus fit quam quod facto est opus.* Post mortem Philippi Argei regis

c Dictys Cretensis L. 3. de bell. Troian.

d Ammian Mar. L. 16. histo.

e Q. Cur. li. 3

regis Macedoniæ, succedente in regno Europæ filio admodum paruo, ab Illyriis contemnentib. infantiã regis aggressi, & prima acie fusi sunt: secunda autem pugna regem suum adhuc in cunis exsistentem ante aciem posuerunt, & certamen repetiuerunt, tanquam ideo victi fuissent antea, quod bellantibus sibi regis auspicia defuissent, & ita conferto prælio magna cæde Illyricos vicerunt, & ostenderunt regem Macedonibus non virtutem defuisse [a]. Eodem exemplo Franci qui pro Clothario alacriter & strenue pugnarunt cõtra Childebertum duorum regnorum regem, cum viderunt Clotarium adhuc in cunis & ab vberibus matris Fredegundis pendentem, agmẽ & exercitum præcedere [b]. Est enim princeps in exercitu, veluti numen quoddam, ex quo milites spiritus capere videntur fortes. Sed & princeps præsens in rebus arduis, diligentius negotia reipublicæ veluti sua, quam absens prospicit, & nemo est qui detrectare audeat eius imperium: cum contra, eo absente, præfecti duces, dum certant inter se quis alteri iubere possit, in discrimina multa exercitum cõiiciant, aliis pugnandum, aliis subsistendum esse, aliis obtemperandum esse, aliis minime pertinaciter asserentibus, quod in nostris infelicibus bellis sæpe accidit. Sunt qui dicant contra non expedire reipublicæ, principem interesse pugnæ, ne cum eius interitu actum sit de ipsa republica: & vt dubiis præliorum exemtus summæ rerum & imperii seipsum reseruet, *vt ait Tacitus in 2. histor.* & vt Egesip. *lib. 5. c. 30* in milite, vnius sors est; in imperatore vniuersorum periculum. Vt neque Persarum reges pugnæ se miscebant, vt innuit Ammian. Marcelli. *libr. 9.* dum de expugnatione Amidæ ciuitatis agit. mortuo rege vel principe, fieri non potest, vt mutatio quædam aut innouatio non sequatur. Non enim mores hominum similes sunt: & vbi nouus princeps est, noua quædam lex suboritur: & abrogatio quædam priorum, vt liquet ex principatibus electioni suppositis, in quibus maius adhuc periculum reipubl. imminet, propter interregnum & electionis controuersias. vt ideo diligentius qui imperant vitare debeant, se immiscere præliis potissimum istius seculi, in quibus nõ tam manu strenua, quam sorte pugnatur, propter ignitas illas machinas: quibus a puero strenuissimus necari potest dux & miles. Aliud periculum, ne etiã captiuus abducatur, & regni facultates pro eius redemtione exhauriantur, vt alias in Gallia contigit, & in aliis regnis. Narrat Guaguinus in descriptione Liuoniæ Magnum ducem Moscouiæ anno Domini 1381. Liuonensium castrum Neuhuis in prouincia Derptensi cum trecentis millibus militum armatorum acerrime oppugnantem, a duce castri per fenestram in medium exercitum Moschouiticum iaculatum, sagitta cor magni ducis transfixisse, & eo mortuo, in fugam tantum exercitum se proripuisse. Quare satius putant plures, subducere se debere a prælio principem, vt maioribus necessitatibus reseruet auctoritatem. Cumque DAVID in prælium contra Absolonem filium qui occu-

a *Iust. Lib. 7*
b *Aymo. li. 3. de gest. Frã. ca. 52.*

pauerat regnum, vellet egredi cum populo, *Respondit populus, Non exibis: siue enim fugerimus, non magnopere ad eos de nobis pertinebit: siue media pars ceciderit e nobis, non satis curabunt: quia tu vnus solus pro decem millibus computaris: melius est igitur vt sis nobis in vrbe præsidio. Ad quos rex ait, quod vobis videtur rectum, hoc faciam. Stetit ergo rex per iuxta portam, egrediebaturq; populus per turmas suas, &c.*

[a] Arbitrarer tamen conducere reipublicæ, in præliis, quibus de vniuerso principatu contenditur, non longe ab exercitu principes esse debere, vt omnia quæ ad bellum necessaria sunt & ad imperandum, facilius exsequi possint: & vnde possint si male cum exercitu agatur, tuto in securiora iterum pugnaturi se recipere. Imo si status imperii, aut salus prouinciarum in discrimen vertatur, debebunt in acie stare.[b] minora autem bella poterunt minoribus ducibus delegare.[c] Ea tamen conditione, vt vni summam seu potiorem exercitus potestatem concedant, cui ceteri obtemperare debeant, nempe ei, quem peritiorem existimauerint. Alioquin enim certissimum est, *vt ait Thucydides*,[d] multitudinem imperantium, plurimum nocere, & regimen esse nullum aut incertum. Cogunt interdum plura nolentem pugnare: & tunc, quia pugnare necesse est, quomodo pugnandum cõsultare oportet. Sæpe enim in aliena terra maxime ducibus apparatus optimi tardando perit pars aliqua: commeatus & pecuniæ deficiunt sine spe supplementi. Sæpe dux consultando & mores, statum, & vim, & mẽtem aduersariorum considerans, si opportunum videat sibi conflictum & se hostibus multis superiorem inueniat, non debet differre Dei impetrato auxilio, habita ratione loci sibi commodi & aduersariis incommodi, sapienter disposita & instructa acie iuxta leges & doctrinam militarem, & commoditatem locorum, & numerum militum, & qualitatem armorum, de quibus magister militiæ Vegetius satis abunde tractat in 30. & duces artem habent, semper robustiores ad frontem & tergum, & timidiores & suspectos in fide in mediis ordinibus, disponendo. Quæ omnia, egent potestate superiori. Eo autem magis tunc dicẽdum erit principem interesse non debere, si ipse imperitus sit eorum quæ bella requirunt. Posset enim vnus talis, sua præsentia turbare vel impedire expeditam ducum peritorum resolutionem. Sicque fatendum est plus iuuare rempublicam absentiam principis, quam præsentiam. Cum possit vtique per electos duces imperium augere, & inimicis obsistere, vt fecit Iustinianus, qui residens Constantinopoli, per Narsetem & Bellissarium plures subegit nationes: & Carolus VI. rex Galliarum Biturigibus manens, Anglos regno pepulit consilio & postremis vsus ducibus, vnde sapientis cognomine insignitus fuit.

6 Caueri etiam debet, ne nisi cõpulsus[e] necessitate aut summa data occasione, princeps pugnet prælio & acie decreta & stata collatis signis, ne cum fortuna seu varietate euẽtuum, cum victoria agatur de

a Li. 2. Reg c. 18. versic. 3. & 4.

b Cornel. Tacit. in 4. histor.

c Idem 3. anna.

d Thucyd. in 6.

e Hæc sententia Pauli Æmilii, Gel. lib. 13. cap. 3.

de vniuerso reipub. statu. Quemadmodū Lacedæmonii clade Leutrica & Mantinensi accepta a Thebanis duce Epaminonda, vna principatum [a] Græciæ amiserunt. Cadmea dicitur illa victoria, mala & inutilis, in quo qui vincit, vel occiditur, vel plures suorum perdit. [b] Laudantur cauti cunctantesque duces, qui nullo loco nisi quantum necessitas cogit, se committunt fortunæ. [c] Et si militaris suffragii res sit, haud dubie, Minutio Fabius præferetur, & nihil minus in perfecto duce quam festinationem & temeritatem conuenire putandum est. [d] Temeritas præterquam quod stulta est, etiam est infelix. [e] Celeritas, audacia, impetus, præter rationem, vana & noxia, suis hostibus opportuna sunt: [f] quia exposita insidiis & fraudib. hostium. Sunt qui putent maxime felicitatem aliquorum ducum in bello valere; & contra, aliquorum obesse infelicitatem aut infortuniū. *Sunt*, inquit Cicero, [g] *quibus vt dicitur in prouerbio, etiam venti tempestatesq; obsecundant, existimātq; Maximo Marcello, Scipioni Mario, & ceteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atq; exercitus esse commissos. Sunt alii ita habiti infelices, vt nihil etiam cum magnis & fortissimis exercitibus promoueant, & a paucis hostibus vincantur, qui domi vt est in prouerbio, videantur habere equum Seianum, aut contrectasse aurum Tholosanum,* [h] *aut quarta luna nati.* [i] Sicut etiam Plato [k] dixit, militarem artem, plurimæ fortunæ egentem. At certe Christiani, qui fortunam aliam non norunt, nisi Dei permissionem aut voluntatem dixerimus, quæ regit cuncta & superba deprimit, etiam aliam non dabunt caussam infelicitatis, quam imprudentiam ducum & temeritatem, vel imperitiam militandi. Vidi enim plures, qui confisi sua temeritate ferocitateque improuida, suos milites in bellum & hostes audacter ducebant: verum quia nulla illis disciplina, in ducendis militibus, & nisi ardor illis in pugnando dominabatur: vix ipsos euasisse, obtruncatis omnibus, qui illos sequebantur: ita certe infelices habiti sunt militibus duces, quibus nulla ars reducendi & cōseruandi erat milites, vt recte diceret Fabius, boni imperatoris haud magni momenti fortunam esse, mentem rationemque dominari. [l] Solet etiam in bello occasio amplius iuuare quam virtus. [m] Et proinde dux, intentus armatusque esse debet, vt neque suæ occasioni desit, neque suam hosti det. Et illa occasio recte poterit dici fortuna: quæ sequenda est si bona sit, si incommoda relinquenda, debellandus exercitus alienus in nostra & ei aliena terra, mora & productione pugnæ. Nam hostem in terra aliena tempus, & locis alienis, faciunt indies deteriorem, inter omnia inimica & infesta, quem nullæ vrbes excipiunt, nulla mœnia: [n] sic multa bella impetu valida, per tædia ac moras sæpe euanuere. [o] Consilium Demosthenes dedit Atheniensibus 1. oratione Philippica suadens copias aduersus Philippum colligere, nec magnas triremium collectiones fieri, neque paucas: quia, inquit, nec collatis signis pugnando magnum

a *Diodo. Sicul li. 15. & Æmilius Probus, in Epaminonda*
b *Suidas in verbo καδ-μεία νίκη.*
c *Liuius li. 22*
d *Sueton. in Augusto. c. 25.*
e *Liuius. d. 22. lib.*
f *Polyb. in 3.*
g *Cicer. pro Manil.*
h *De vtroq; prouer. Gellius li. 3 tit. 9 & de auro etiā Tholosano Strabo in 4.*
i *De hoc Eust. in 2. Iliadem Homer.*
k *In Epinomide.*
l *Liuius lib. 22*
m *Vegetius lib. 3. ca 26.*
n *Vide Liuium lib. 7. & 22.*
o *Tacit. lib. 2 histori.*

illius exercitũ vincere possetis, nec minoribus resistere: oportet itaq; paucis latrocinari, & latronum more furtim exercitum eius lędere. Sic recte Fab. max. lente ad pugnam committendam progressus, cũctando totum Annibalis eneruauit exercitum, & huic non dimicare vincere fuit. Sertorius, a in proscriptione Sullana, dux Lusitanorum fieri coactus, cum eos oratione flectere non posset, nec cũ Romanorum vniuersa acie confligere vellent, vafro consilio ad suam sentẽtiã perduxit. Duos enim in conspectu eorum constituit equos, alterum validissimum, alterũ infirmissimum, ac deinde validi caudam ab imbecillo sene paulatim carpi, infirmi a iuuene eximiarum virium vniuersam conuelli iussit, obtemperatum imperio est. Sed dum adolescentis dextera irrito se labore fatigat senio confecta manus ministerium exsecuta est. Tunc barbaræ concioni, quorsum ea res tenderet cognoscere cupienti, subiecit: equi caudæ consimilem esse Rom. exercitum cuius partes aliquis aggrediẽs opprimere possit: vniuersum conatus prosterneret, celerius tradiderit victoriã quam occupauerit ita gens aspera & regi difficilis, in exitium suum ruens, quam vtilitatem auribus respuebat, oculis præuidit. Boni duces non aperto marte, in quo est commune periculum, sed ex occulto semper attẽtant.[b] Vel ex insidiis, vel subito imparatos, cibũ capientes: ex itinere lassos, equos pascẽtes, aut nihil tale suspicãtes aggrediũtur.[c]

Leges quædam obiter relatæ militares. De rebus militaribus, ex iure Romano.[d] CAP. V.

Expeditionis tempore[e], detur militibus pro annona panis, buccellatum in duobus diebus, in tertio, panis, vno die vinum, alio acetum: vno die laridum biduo caro veruecina. Item annonæ & capita singulis diebus, aut apto tempore de horreis.[f]

2 Fœnum [g] & paleæ dentur.[h]

3 Per omnes prouincias numeris omnibus ac militibus, a mense Nouembri de nouello vino annona donetur, quoniam veteris videtur dispendiosa erogatio.[i]

4 Detur statuta pecunia suo tempore militibus,[k] vel vxoribus, vel filiis, debita mortuis.[l]

5 Castellarum loca limitanea, non detineantur ab alio quam a militibus, aliter detentatores, cum bonorum publicatione capitali sententia damnentur,[m] non alienentur etiam, alienata reuocentur, immunitate gaudeant. n Agri ex quibus militibus limitaneis frumenta conferuntur, nec potentia, nec furtiua supplicatione, ab hoc munere retrahantur.[o], [p]

6 Prouinciæ quæ vestes debent militares, canonem soluant ex Calendis Septembris vsque ad Calendas Aprilis,[q] iuxta pretium statutum ad ferendum ærario principis.[r]

a Hoc exemplum refert Valer. Max. li. 7. 3. exẽp. 6. Frontinus lib. 1. Stratag. 10. Plutarc. in vita Sertor.
b Vege. 3. de re milit. c. 9.
c Vegetius, d. lib. 3. c. 22.
d l. de anno na militari, dixim. li. 19. Synt. iu. c. 6.
e l. 1. de erogatione militaris anno. li. 12. C. ti. 38
f l. fortissimi 6. eo. tit.
g l. prouincialium, 8. eod. tit.
h l. 2. cod. tit.
i l. iubemus 10 C. eod.
k l. 16. § super his. eod.
l d. l. 16 § f.
m l. 2 de fu. dis limitrop. lib. 11. C.
n l fi. C. eo.
l. omnes de fun. patri. li. 11. C. ti. 61.
o l. 1. eo. ti. de fun. limi.
p De veste mili. dixim. li. 19. syn. c. 7
q l. 1. tit. de veste milit. li. 12. C. ti. 40
r l. fortissimis 3 C. eod. dabãtur militi in stipendia, non solum pecunia, sed etiam vestimenta potissimum hyeme, & frumentum. vt constat ex Liuio l. 1 & 6. decad. 3. distributa, & militib. tergorabo um in stipendia, & hoc tributum in vsum militũ imperata Frisiis ex Transsyluanis populis, ait Tacit. lib. 4. puto esse Les buf les, vnde thoraces fiunt.

7 Omnes

7 [a]Omnes præbeant hospitium militibus, exceptis priuilegiatis: nempe fabricensibus, [b]archiatris, magistris literarum, professorum, pictorum, ingenuorum domibus, [c]illustriũ & clarissimorum, & eorum heredum. In tribus domibus, d nisi honorarias dignitates sine actu fuerint assecuti. e Excusantur & ab hospitiis militaribus, domus decem tribunorum post primicerium. [f] Sacri cubicularii g, decurionis, vel silentiarii, [h] in Sacris scriniis militantis, [i] grammaticorum, rhetoricorum, oratorum, medicorum, philosophorũ. [k] Hospitium debentes, duas partes domus sibi, tertiam hospitio militi debent. Primam eligat dominus, secundam hospes, tertiam habeat dominus; excepto si hospes sit illustris, nam huic media, non tertia pars domus debetur. Ergasteria domorum non veniunt in dictam diuisionem, quę mercimoniis deputantur in plateis & angiportis quæ solis dominis & conductoribus deseruire debent. Si tamen stabulum militari viro defuerit, id ex ergasteriis, nisi dominus qualibet prouisione prouiderit, pro animalium numero vel animalium qualitate, deputabitur. [l] Qui metatorum principalium manum quæ deputat singulis militibus hospitium, a postibus deleuerit, tanquam reus falsi punitur. m

8 Ne quis comitum, vel tribunorum aut præpositorum, aut militum nomine, salgami gratia, culcitram, lignum, oleum, a suis extorqueat hospitibus, sed nec volentibus hospitibus in prædictis speciebus aliquid auferant, [n] non balneum petant. Non lignum non operam a prouinciali petant ex lege Pescennini non cœnatica, quæ vetuit constitutio Valentiniani & Valentis.

9 Nihil petant hospites a dominis ædium, quod vel hominum vel animalium pascuis necessarium creditur: nec vlli liceat militum diu residere, sed citius iter perficiat, [o] vbi nec ea liceat hospitib. impune offerre sponte. P

10 Si angariæ necessariæ sint ad transferenda arma vel annonas per principem q militiæ admoneantur præfecti locorum, qui curent parari ex publico. Lege pontificia, non capiantur animalia quib. rustici arant, vel semina ad agrum deferunt a militibus. [r]

11 Alia lex ne prætextu adiuuantium militares viros illicita ministeria exigantur, & concussiones fiant, ne tenuis vitæ homines sub prætextu officiorum vel militum, vnico lumine vel breui supellectili ad aliorum vsus translatis, iniuriis afficiantur, prouideat præses prouinciæ. [s]

12 Cœnaticorum nomine milites & eorum super instantes nihil penitus a prouincialibus accipere audeant, contenti sint annonis. [t] nihil ad se animalque suum alendum a domino domus exigant, diuque in hospitio ne sint. [v]

a *De hospiti is m lit. dixim. lib. 19. syntag. c. 8.*
b l. *Fabricẽsium. 4 de metatu lib. 12. C tit. 41.*
c l. *archiatros, 8. co. de metatu.*
d l. *hac lege 10 eadem.*
e *d l. 10. §. fi. & l. omnes 9. §. ceteris. eo de metatis.*
f l *decem. 11, eod.*
g *l. 2 §. domus quoq. de præpositis sacri cu bic. li. 12. C. tit. 5.*
h *l. decurionib. 3. §. domus, de silentiariis lib. 12. C tit 6.*
i *l. in sacris, 9 de proximis sacrorũ scriniorum lib. 12 C. tit. 9.*
k *l fi. § fin. de muneribus, P.*
l *In l 2. de metatu, C. § pen. nouellæ 129.*
m l. *1. de meta. C.*
n l. *deuotũ, 5. §. solũ sane de metatis, C. l. vnica, C. de salgamo hospi. non præbendo li. 12. C. ti. 42 l hoc prospectum. 6 C. de meta.*

o *d l. prospectum l. vnic C ne rei milita ru comitib.*
p *l. deuotum 5. de metat.*
q *l nullus. 7 § quoties. de fabricensib.*
r *Cap 2 de treuga & pace.*
s *l. illicitas 6. §. 4. de offic præsid. P.*
t *l cœnaticorum, 3. de eroga. milita. anno. C nouella. 129.*
v *l. deuotum, 5. §. solum sane de metatu. C.*

13 Militum animalia a pascuis publicis & priuatis arceantur.[a]

14 Qui procurauerit vt sua domo liberata a militari hospitio, vicini domus oneretur, suo priuilegio careat, & alio etiam modo si nō sit priuilegiatus puniatur.[b]

Edixit Antigonus Rex Asiæ ne quis minor quinquaginta annos natus, hospitio matrisfamilias vteretur, idq; iussit[c] metatoribus.[d]

15 Arma a priuatis non conficiantur, non emantur, non habeantur, vt inter illos sit pacis securitas.[e]

Armis vti aliquem non militantem, permittere non debet præses prouinciæ.[f]

Leges quædam de militum personis. CAP. VI.

Milites, non nisi auctoritate principis recipiendi, aut sine eius probatoriis, etiam a ducibus.[g]

2 Serui ne militent, alioquin capite puniantur:[h] nempe si inscio domino: alioquin si is sciat, potest, & ingenuus efficitur.[i]

3 De statu etiam suo controuersiam patientes, licet re vera liberi sint, non debent militare, nec qui ab hostibus bona fide redēti sunt, priusquam se luant, nec ingenui qui bona fide seruiunt.[k]

4 Nec coloni aut saltuenses, ad militiam se vltro offerentes armatam, admitti debent aut cogendi inuiti.[l]

5 Nec curialis aut cohortalis conditionis, militent.[m]

6 Duabus militiis nemo adscribatur, siue armatis siue ciuilibus.[n]

7 Negotiatores ne militent.[o]

8 Ad bestias damnatus, si fugerit & militiæ nomen dederit, capite damnetur.[p] idipsum de deportato in insulam fiat:[q] & de ad tempus relegato ex caussa capitali.[r] reiici & debet adulterii, vel alterius criminis publici damnatus.[s] item reus postulatus.[t]

9 Soluuntur & sacramento, qui litis caussa militiæ nomen dant, postulantibus aduersariis,[u] idem si in fraudem ciuilium munerū.[x]

10 Nullus tyro vagus, aut veteranus, aut censibus obnoxius, ad militiam accedat.[y]

11 Ciuis Romanus, per decennium militet.[z] Multitudo militum siue peditum siue equitum ignaua, non habet vires sed pondus,[a] & potius est impedimentum quam auxilium.[b] In omni cōflictu, non tam prodest multitudo quam virtus:[c] & in bello manibus opus est, non multis nominibus aut titulis. Inter principes quidam vsi sunt in bellis non promiscue omni populo aut plebe, sed tantum nobilibus: vt Persæ, Galli, Poloni, & hæ & similes nationes, quæ nobilitate vsæ sunt, equitatu ceteris præstarunt: fuerunt autem pedestribus co-

a *l. 2. de pascuis public. li C. l. fin. eo. tit.* b *l. omnes, 9. de metatis C.* c *Frontinus li. 4. ca 1.* d *De armis mil. dixim. lib 19. Synt. ca 5.* e *Nouell 85 de armis. l. 1 ad l. Iul de vi pub P.* f *§ fin. nouellæ 17. de mand. principum.* g *Qui militare iure Romano nō possent, fuse doceo lib. 19 syntag. c. 3 quamuis hodie emātur milites & non eligantur,* h *l neminē, 17 de re militari lib. 12. C. tit. 36.* i *l. ab omni milita 11. de re militar. li. 49 P tit. 16. l. 2. de tyronib. lib 12. C tit. 44.* k *l. super 6. & sequ. qui militare poss. lib. 12. C tit 34.* l *l qui statu. 8, de re milita. P.*

m *l. 3. qui militare poss. C.* n *l 4 eod.* o *l. his quidem eod.* p *l vnic negotiat. ne militent, lib 12. C. tit 35.* q *l 4. § ad bestias, de re milita. P.* r *d. l. 4. §. in insulam.* s *d. l. 4. §. temporarium.* t *d l. 4. §. adulterii eod.* u *§ rem, & l. qui metu 16. eo. de re milita P.* x *l. 1, C qui militare possunt.* y *l 2 C. eod.* z *l. 1. de tyroni. libro 12. C libro 44. t final. de veteranis, C. lib 12 tit 47.* a *Cornel Tacit. lib. 4 annal* b *Seneca lib. 6. de benefic. capit. 31.* c *Liuius lib. 9. ars non multitudo, Veget. lib. 1. cap. 1.* d *Veget. 1, c. 8.*

piis

piis non ita ſortes.[a] Tyranni vt ſtabilirent vſurpatum principatum nobilitatem aut exſilio aut morte exſciderunt, plebe aduerſus eam ſibi contrariam vſi. Quidam probant magis milites iuuenes quam ſenes, quidam ſenes & veteranos præponunt. Melius pro exſequenda pugna decreta, probabimus iuniores ſecundum Veget. *lib.* 1. *ca.* 4. vt magis promtos aut temerarios, at ſatius eſt illis præficere ſeniores qui & maturitate conſilij valeant & experientia. Quemadmodum Procopius[b] de militia Beliſſarij agens illud addit notabiliter, quod omnes in exercitu eius duces barbati eſſent, nec vnus imberbis repertus fuerit. Idipſum fere tradunt hiſtoriographi de exercitu Alexandri Magni, cuius duces videbantur referre grauitatem cuiuſdam ſenatus. Tyrones quidam putabant ex certis nationibus meliores, vt de temperatioribus cœli plagis, ex ruſtica plebe quam vrbana, vt ex duratis ad laborem.[c]

12 In conſtitutionibus Galliarũ[d] declaratur, non eſſe dandas turmas equitũ grauioris armaturæ, vocant *les gens d'armés*, præterquã nobilibus inſignioribus, ætatis ad minus 25. annorum, qui antea præfuerunt militibus leuioris armaturæ, titulo ducis aut labariferi, *porte guidon*, aut vexilliferi militum grauioris armaturę, aut niſi ipſi fuerint milites grauioris armaturæ, vel leuioris, aut duces peditum, per tempus ſex continuorum annorum. Reliqua autem præcipua munera militiæ talis armaturæ, quale manipalarium prohibentur dari nobilibus, qui in numeris & ordinib. militiæ per trienniũ principi inſeruierint.[e] apud Romanos erat delectus militum peditum & equitum, vnde legio certa peditum manus fuit a delectu fortiſſimorum militum appellata[f] & turmæ quoque equitum & præpoſitorum eodem modo collectæ, non vt hodie ex ignotis viliſſimis, flagitioſis, purgamentis vrbium ſuarum, latronibus, rapacibus, galeatis leporibus. Militem factum per ſolemnitatem conſtat, ſaltem adhibitis quinque. *Gloſſa*[g] Primum adhibita examinatione.[h] 2. accedente iuramento, de non euitanda morte pro republica defendenda[i] 3. Conceſſione enſis.[k] 4. & ſtigmate notabatur, vt dignoſceretur.[l] Quinto, & in numeros militares recipi debent.[m]

De militum delictis.[n] CAP. VII.

DElictum militis, eſt, quod aliter, quam diſciplina cõmunis exigit, committitur. Veluti ſegnitiæ crimen, contumaciæ, vel deſidiæ,[o] Et criminum militum,[p] alia proprie militaria, alia communia cum ceteris hominib. & proinde perſecutio, aut propria, aut cõmunis. Proprium militare, quod quis vti miles admittit, vt dedere ſe militem, cui non licet, graue crimen habetur, & augetur, vt in ceteris delictis, dignitate, gradu, ſpecie militiæ.

a *Syneſius epiſt.* 79.
b *Procop. li.* 4. *de bello Vandalic.*
c *Veget. lib* 1. *c.* 2. & 3.
d *In conſtitut. editis ſub per comitiis Bleſenſ. tempore Henrici* 3. *anno* 1580. *art.* 286. *in art. vero* 87. *excipiũtur principes, quibus dummodo ætatem attigerint* 18. *annorum, poſſunt dari huiuſmodi turma grauis armaturæ.*
e *eo arti.* 288 & 89.
f *Varro de ling. lat. Plu. in Rom. in legiones recepti tantũ ingenui ex claſſib. quinque reiectis pueris ſenioribus capite cenſis, hiſtrionibus libertinis, niſi in magna neceſſitate. Liu. lib.* 25. *vide plene Sigonium de antiquo iure ciuium Rom. c.* 15.
g *ad §. fin. de mandat. princi. in nouell.*

h *L. qui milit. non poſſ.* i *L. pen. ex quibus cauſ. maiores.* k *L. filiusfamilias, de milit. teſt.* l *Vt in l.* 4 *de Fabricenſib. li.* 11. *C. Veget. de re milit.* m *L. ex tempore* 42, & *l. fi. de re milit. P. l. diximus de militum delictis & officiis. li.* 19 *ſyntag. iur. cap.* 10. & 11, 12. n *L.* 1. *eo. tit.* o *L.* 1. *omne delictum,* 6 *de re milit. li.* 49. *P. ti.* 16. p *d. l.* 1.

2 Grauius delictum est, detrectare munus militiæ quam adpetere: nam qui ad delictum olim non respondebant, vt proditores libertatis in seruitutem redigebantur.[a] Caligatus qui metu hostis languorem simulauit, tanquam proditor puniatur.[b]

3 Desistens a cuiusuis præpositi, vel præsidis excubatione peccatum desertoris incurrit.[c]

4 Contumacia omnis militis, aduersus præsidem, vel ducem, capite punienda est.[d]

5 In bello qui rem a duce prohibitam fecit, aut mandata non seruauit, capite punitur, etiam si res bene cesserit.[e]

6 Irreuerens miles, non tantum a Tribuno, vel centurione, sed etiã a principali est coercendus. Qui centurioni volenti se castigare restiterit, eum veteres notauerunt, si vitem tenuit, militiam mutat, si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur.[f]

7 Qui præpositum suum protegere noluerunt cum possent, vel deseruerint, puniuntur, eo occiso capite puniuntur.[g]

8 Qui seditionem atrocem militum concitauit, capite punitur. Si intra vociferationem aut leuem querelam seditio mota est, tũc gradu militię deiicitur. Et cum multi milites in aliquod flagitium conspirent, vel si legio deficiat, auocari militia solet.[h]

9 Miles turbator pacis, capite punitur.[i]

10 Desertor, nempe qui belli tempore abierit a signis,[k] & qui per prolixum tempus vagatus reducitur,[l] si in vrbe inueniatur, capite puniri solet, alibi adprehẽsus ex prima desertione restitui potest: iterum deserendo, capite puniendus.[m] Desertor, si se offerat, remittitur anterioris peccati supplicium: si inuentus vero sit flagitiosa ignauia delitescere, offeratur ab eo, in cuius domo delitescit, subiturus degeneris mortis gladium: præses prouinciæ, si propositam seueritatem, vel gratia vel dissimulatione distulerit, patrimonij & existimationis damno subiiciatur, & in officij priores capitaliter animaduertatur.[n] Fugiens a carcere vel custodia miles, desertor non est, quamuis si effracto carcere, capite sit puniendus.[o]

11 Qui excubias palatij deseruerit, capite punitur.[p]

12 Non omnes tamen desertores similiter puniendi sunt, sed habetur & ordinis & stipendiorum ratio, vel gradus militiæ, vel loci, vel muneris deserti, & ante actæ vitæ, sed & muneri, si solus, vel cum altero, vel cum pluribus deseruit, aliudue quod crimen desertioni adiunxerit. item temporis quo in desertione fuerit, & eorum quę postea gesta fuerunt.[q] Quare si se obtulit qui in desertione fuit, in insulam deportandus.[r] Quamuis in aliam militiam nomen post desertionem dederit, legiue se passus sit. nam & militariter punitur.[s] Desertor tamen a patre oblatus, in deteriorem tantum militiam datur, ne videatur pater ad supplicium obtulisse.[t] Si plures simul primo deser-

a L. 4. § qui post desertionem de re milit. P.
b L. omne delictum, 6. § explorato-res, de re mil.
c L. desertorem 3. § si præsidis de re mil. P.
d d. l. 6. § contumacia
e L. 3. § in bello. de re mil. P.
f L. milites, § irreuerens, de re mil. d. l. 6. § 1. eo
g L. 3. § fi. l. 6. § fi. de re mil. P.
h L. 3. § qui seditionem, de re milit. auocari, id est, exauctorauit legio.
i L. fi. § fi de re mil. P.
k L. 1. § desertor. de desertorib. li. 12 C. ti. 46.
l L. desertorẽ, 3. § desertor de re mil. P.
m L non omnes 5 § fi. desertor de re mili.
n L 1. § desertor habebitur. de desertori. C.
o L. milites, 13. § eius fugam de re mil. P
p L qui excubias, 10 eo. ti.
q L. non omnes desertores, 5. in prin de re mil. P.
r d. l. non omnes, l. milites, 13. § fi. eo.
s L 4. § qui post. eo.
t L. milites 13. § desertorẽ eo. de re mil. P. l. qui cũ vno, 4 § qui a patre eo ti.

deseruerint, deinde intra certum tempus reuersi sint, gradu pulsi in diuersa loca distribuendi sunt, sed tyronibus parcendum est qui si rite rato admiserint, pœna cōpetenti afficiuntur.[a] Auidius Cassius Cæsar, desertoribus manus incidit, aliis crura ac poplites, dicens maius exemplū esse viuentis miserabiliter criminosi, quam occisi.[b] Deseruisse exercitum, Francis inter capitalia annumerabatur, quod crimen sua lingua dicebant *hertschlitz*.[c] Mortis etiam pœna a Romanis militibus imposita, qui locum in bello, in quo constituti essent, reliquissent, aut aliquomodo e castris fugissent.[d] Qui militiæ tempus in desertione impleuit, emerito priuatur.[e] Defunctorum in desertione bona, confiscari placuit Cæsaribus.[f] Si deprehensi desertores resistūt, tanquam rebelles opprimi possunt.[g] Qui desertorem agro tectoue susceperit, atque diu passus fuerit apud se delitescere sciens prudensque, actor procuratorque loci capitali supplicio subiugetur, si sciuerit dominus loci in quo latuerit desertor, amissione priuatur. Qui vero prodiderit[h] desertorem, ingenuus immunitate donetur.

13 Vagantes, seu emansores milites, qui non diu errauerint, redeuntes sponte, vel comprehensi leuius quam desertores puniuntur. Differt enim emansor a desertore, vt erro seruus a fugitiuo.[i] Eritque emansoris pœna arbitraria.[k] Excusationes tamen dantur emansoribus, examinantur enim causæ emansionis, & cur, & vbi fuerint, & quid egerint, & datur venia valetudini, adfectioni parentum & affinium, & si seruum fugientem persequutus est, & si qua huiusmodi causa sit. Sed & ignoranti adhuc disciplinam tyroni ignoscitur.[l] Potest & cum commeatu licitę abesse ad certum tempus concessum, sed si ad diem commeatus non veniat, perinde statuendum est, ac si emansisset, vel deseruisset pro numero temporis, facta prius copia docendi num forte casibus detentus fuit quibusdam, propter quos dignus videatur.[m]

14 Tempore expeditionis, nulli præpositorum, aut tribunorum cohortium, vel vicariorum, aut familiarium, cuiquam de militibus, a castris atque signis, aut locis his in quibus prætendant, liceat discedendi commeatum dare, alioquin si fecerit, nec præsens fuerit miles tempore, quo miles præsens esse debet excurrente hoste, capite plectatur.[n]

15 Is qui in exploratione emanet, hostibus insistentibus, aut qui a fossa tunc recedit, capite puniendus est.[o]

16 Qui stationis munus relinquit, plus quam emansor est, itaque pro modo delicti, aut castigatur aut gradu militiæ deiicitur.[p]

17 Qui relictis militaribus castris, se ad deprædationes, vel latrocinium contulerint, seueritatem iudicis non euadent.[q]

18 Transfugientes ad hostes exauctorati torquentur, & plerunque capite puniuntur, nam pro hoste non pro milite habentur,[r] aut viui exuruntur, aut furca suspenduntur.[s]

a l. deserto. 3. § si piure l non omnes 5. ibi sed mu neri, de re mil. P
b Vulcatius Gallicanus, in vita Auidij Cassij.
c Beatus Rhena. li. 2. rerum Germanicarum
d Polyb in 1.
e L. desertorem, 3. § qu militia, de re milit.
f L. defunct. 4. de re mil. C
g L. 2 de deserto. C. l. 2. quādo liceat vnicuiq; sine iudi se vind.
h L. 1, de desertorib. C.
i L. qui cum vno, 4 § edictum, de re mil. l. 3. § emansor eo.
k L. tribuni, 11, de re mil. C, l. nemo 13, § si quos milites,
l L 4. § fi. de re mil. P.
m L. desertorē, 3. § si ad diē, de re mil. P. l. qui commeat. 4. eo.
n L. 1. de cōmeatu. li. 12. C. ti. 46.
o L. 3, § item, qui de re mil. P.
p L. 3, § qui stationis
q L, qui relictis 3. C de desertorib.
r l. proditores 7. de re mil P.
s l. si quis, 38, §, 1, de pœnis P. l. aut damnū 8 § hostes autem 29. 2.

19 Qui malo consilio & proditoris animo patriam relinquunt, hostium numero habendi sunt, [a] aut bestiis obiiciuntur. [b] Transfugas licet, vbicunque inuenti fuerint, tanquam hostes occidere. [c] Leo Cæsar, [d] sustulit acerbitatem pœnæ obiectionis ferarum, sponte redeuntibus ab hostibus transfugis, statuitque, vt si semel transfugerint, veniam consequantur: si iterum id fecerint, in triennalem seruitutem diuendantur: si tertio transfugerint, reuersi in perpetuam ac æternam seruitutem addicantur. Si vero non redierit vltro transfuga, sed ab aliis comprehensus in patriam retractus sit, morte tum illum tanquam hostem puniri, præsertim si ante ciuili sanguine manus contaminauerit. Transfugis præscidit manus Fabius Maximus. [e] Vt seruis ad barbaros fugientibus olim pes [f] abscindebatur. Scipio Africanus superior deuicta Carthagine, omnes, qui ex exercitibus Romanorũ ad Pœnos transierant Latinos transfugas, tanquã patriæ fugitiuos crucibus affixit. [g] Posterior Africanus, euerso Punico imperio exterarum gentium transfugas in edendis populo spectaculis feris obiecit. [h] Et L. Paulus Perse rege superato, eiusdem generis & culpæ homines, elephantis proterendos substrauit. [i] Fuerunt & olim primum transfugæ Romæ verberati, securi percussi, & de saxo Tarpeio præcipitati. Val. Max. vbi supra exem. 14. Transfugis ius postliminij denegatum. [k]

20 Transfuga non is solus accipiendus est, qui aut ad hostes, aut in bello transfugit, sed & qui per induciarum tempus, ad eos, cum quibus nulla amicitia est, fide suscepta transfugit. [l] Si quis tamen ex improuiso, dum iter facit, capiatur ab hostibus, inspecto vitæ eius præcedentis actu, venia ei dabitur, & si expleto tempore militiæ redeat, vt veteranus restituetur, & emerita accipiet [m] Vt ei qui transfugit, & postea multos latrones apprehendit, & transfugas demonstrauit, potest parci, ei tamen pollicenti ea, nihil permitti oportet. [n] Ceterum qui captus, cum poterat redire non rediit, pro transfuga habetur, & eum, qui in præsidio captus est, in eadem conditione esse certum est. [o]

21 Proditores & consiliorum exploratores & renuntiatores, capite puniuntur, vt hostes viui exuruntur, aut furca suspenduntur. [p] Lex Romanorum ita iubet speculatores seu exploratores hostium interficere, Polyænus, [q] exemplo Scipionis, vbi tamen & alibi alios duces aliter vsos & exploratores remisisse narrat.

22 Arma alienasse militi graue crimen est, & ea culpa desertioni exæquatur, vtique si tota alienauerit. Sed & si partem eorum, idem est, nisi quod interest. nam si tibiale aut humerale alienauit, castigari verberibus debet. Si vero loricam, scutum, galeam, gladium, desertori similis est. Tyroni in hoc crimine facilius parcitur, armorum

a L. postliminium 19. de captiuis & postlimi. reuer. P. quicũ inimico meo iungit amicitiam mihi inimicus est. l. liberi 28. C. de inoffic. testa. Seneca li. 1. decla. 1. magis odiosi quam hostes transfugæ. Quint. decl. 317.
b L. 3. §. 16. qui ad hostẽ de re milita. P.
c L. 3 §. fi. ad leg. Corn. de sicar. li. 48. P ti. 8.
d Leo nouc. 67, de his qui ad hostes trãseunt, suaq; sponte reuertuntur
e Frontinus 4. Stratag. c. 1. App. in Iberica.
f L. 3. C de seruis fugitiuis li. 6. C. tit. 1.
g Val. Max. li. 2, ca. 7 ex 12 Liu li. 30 in fine.
h Val. Max. vbi supra exẽ. 13 Liu. li. 51.
i Liu. li 3. Seneca 1. de ira c. 16.

k L. 9, §. 4 de captiuis & postlimi. reuer P. l di. l 19. § transfuga. m l. desertorem, 3. § . non omnes, 5 §. qui captus, de re militari. n di l 5 §. fi. o dicta l 5. §. qui captus p l. omne delictum 6 §. exploratores, l. proditores, 7. de re milit. P. l si quis aliquid 18. §, 1. de pœn. P. q Li. 8. Stratagem. in 8.

quo

que custodi plerunque ea culpa imputatur, si arma militi commisit, non suo tempore. [a] Miles qui in bello arma amisit, vel alienauit, capite punitur, humane militiam mutat. [b]

23 At qui arma aliena subtraxit, gradu militiæ pellendus est. [c]

24 Qui in acie fugam prior fecit spectantibus militibus, propter exemplum capite puniendus est. [d]

25 Qui agmen excesserit, ex causa vel fustibus cæditur, vel mutare militiam solet. [e]

26 Si quis vallum transcendat, aut per murum castra ingrediatur, capite punitur, si vero quis fossam transiliit, militia reiicitur. [f]

27 Miles qui se vulnerauerit, vel mortem sibi consciuit, nec factum peregit, si id quidem impatientia doloris aut tædio vitæ, aut morbo, aut furore fecit, aut pudore, mori maluerit, non animaduertatur in eum, sed ignominia mittatur, si nihil tale prætendat, capite puniatur. [g]

28 Si quis commilitonem vulnerauit, si quidem lapide, militia reiicitur, si gladio, capital admittit. [h]

29 Νόμος [i] τὸν προδότην μὴ θάπτεσθαι. Lex Græca, proditorem non sepeliendum.

30 Miles qui nomen dedit militiæ, nec sua negotia, nec aliena priuata aut publica curet, nec aliis suas operas prȩstet, prædia conducat aut possessiones, sed quotidiano exercitio ad bella se prȩparet. Si secus fecerit hoc facinore conuictus, exutus militia pœnas legitimas luere compellatur, hi vero qui in priuato obsequio militem retinere fuerint comperti, mulcta graui puniantur. [k]

31 Milites agrum comparare prohibentur in prouincia, in qua militaria opera peragunt, ne studio culturæ militia sua auocentur, alioquin emta fisco vindicentur, domum tamen in ea prouincia, & prædia in alia emere possunt. [l]

32 Miles qui artem ludicram exercuerit, vel in seruitutem se venire passus est capite puniatur. [m]

33 Eos qui castrensibus stipendiis otia quieta meruerunt, veterani constituti, nequaquam placet tela in vsum veneris & ligonis conuertere, id est rei rusticæ operam dare. *l. super, de mancipiis & colonis patrimonialium saltuensium & emphyteoticorum fundorum, li. 11. C. ti. 62.* quæ lex intelligi debet, de adscriptitiis colonis, qui militarunt contra, & missi honeste militia veterani, non debent reuocari ad glebam necessario seruili onere vertendam. At milites veterani & nobiles non ideo damnandi sunt, si cessantes ab armis, ad colendum rus per se vel alios se transferant. nam & ex aratro apud Romanos accipiebantur dictatores aliquando, & deposita dictatura ad rus redibāt. testes erunt Serranus, Cincinnatus dictator, M. Varro & senatus qui olim ex agris conuocabatur per viatorem Romam. Fuerunt & rei

a *L. qui cōmentus, 14. §. arma de re mili. P.*
b *L. desertorem, 3 § milites, eo ti. de re milit. P.*
c *dict. l. 3. §. qui aliena.*
d *L. omne delictum, 6. §. qui in acie, eo ti.*
e *L. desertorem, 8 § in bello eo tit.*
f *L. d. §. in bello adde l. fi. de rerum diuis. li. 1, P. ti. 8*
g *L. omne delictum. 6. § qui se vulnerauerit, de re milit. l. si quis 38, §. fi. de pœn P.*
h *d. l. 6. §. si quis commilitonem. de re mili. P.*
i *interpres Homeri,*
k *d generaliter leges iubere, vt arma tantum tractent milites, at Plato in Timæo. de reliquis iura etiam ciuitatis nemo, 13. l. milites, 15. l. militares viros ib. de re milit. C. nouel. 116. l. milites, 31. & l. fi. 1 C. de locatione excusantes tamen qui ignorant milites qui eis locarunt, l. si ignorans 50, loca P. l. qui officij 62, de contrah. emtio. P.*
l *L. milites, 9. de re militari. P.*
m *L. quædam delicta, 14 de pœnis. P.*

rusticæ addicti Reges Hiero, Philometor, Attalus, Archelaus, & duces Xenophon, Pœnus Mago & alij, de quibus Plinius li 18. c. 3. Sylla quoque imperator & dictator, deposita potestate in villam se contulit, & posthac vixit in secessu rustico. profectus enim in suum Cumanum, vacauit ibi piscationibus & venationibus, [a]

34 Veterani qui ex negligentia vitæ, neque rus colunt, neque aliquid honeste peragunt, sed latrociniis se dedunt, omnibus veteranorum priuilegiis exuti, pœnis competentibus, a prouinciarum rectoribus subiiciantur. [b]

35 Milites ignominia missi cum infamia notentur, nullis honoribus, qui integræ dignitatis hominibus deferri solent, vti possunt. Habeant autem morandi vbi velint potestatem, præterquam in eis locis in quibus specialiter arguentur. [c]

56 Auidius Cassius Cæsar, milites qui aliquid prouincialib. abstulissent per vim, in illis ipsis locis in quibus peccauerant, in crucē tolli iussit. [d] Pescenninus Niger imperator, [e] ob vnius gallinacei direptionem, decem commanipulares, qui raptum ab vno comederant, securi percuti iussit, & fecisset, nisi ab omni pene exercitu ad metum vsque seditionis fuisset rogatus, atque cum pepercisset, iussit vt illi decem denorum gallinaceorum pretia, prouinciali soluerent, quia simul furto consensissent. Alexander Seuerus imperator milites qui per stellaturam, id est, imposturam aliquid accepissent, capite damnauit. [f] Pescenninus Niger, [g] qui postea imperator, cum tribunus esset, Tribunos duos quos constitit stellaturas accepisse, lapidibus obrui ab auxiliaribus iussit.

37 Militum nimia confidentia de hoste puniatur, diffidentia enim custodit ciuitates, cum semper hostis timetur aduentus, & perinde semper vigilatur. hæc fuit sententia Demosthenis contra Philippum, oratio. 2. *Multa*, inquit, *sunt ad vrbium custodiam & defensionem reperta, veluti aggeres, mœnia, fossæ, & quæ sunt eius generis similia, quæ omnia manu fiunt, & magnos sumtus postulant. vnum autem quoddam natura prudentium in semetipsa possidet præsidium, quod cū omnibus bono est & salutare, tum vel maxime liberis hominibus contra tyrannos, diffidentia. Hanc custodite, hanc amplectimini, hanc si conseruabitis, extra omne periculū eritis. vigilat namq; hostis vt captet occasionem opprimendi, & qua hora non putatur insidias instruit & aggreditur.* Quod & admonuit D. Luc *c. 12. 39 & 40.* in ptæl io spiritali. & *1. Petri c. 5. vigilate & orate, quia aduersarius vester Diabolus, circuit quærens quē deuoret: secure dormientes inuadit, vigilātes metuit.* Omni tēpore pendente bello se custodire ab hoste diligenter oportet, & ducē dare operam, vt perinde ac si appareret hostis, milites officio suo fungātur in custodia, & segnes punire. Quod & Titū Cæsarē exēplari supplicio docuisse admonet Ioseph. [h] *Cū enim*, inquit, *equites milites Cæsariani exeuntes ad fœnum lignaq; colligenda, in obsidione Hierosolymitana, dumq; colligerent, equos suos frenis demotis, pascere sinerent, & Iudæi*

[a] vt ait Appian. Alex. li. 1. bellorū ciui. facit & sequens, lex nu. 34.
[b] l. veterani 3, C. de veteranis
[c] l. 3, C. de re mili l. 1, de his qui nota. in fa. P. non idem in honesta & causaria missione, ac in ignominiosa de de triplici missione, vide l. milites 13, §. missionum, de re milita. P l, 2, §, ignominia, de his qui notant. infa. P. de quarta specie missionis d l, 2, §, est & quartā.
[d] Vulcat: Gallicanus, in vita Auidij Cassij.
[e] Spartian. in Pescennino Nigro.
[f] Lamprid. in Alex.
[g] Spartia. in Pescennino.
[h] Li. 2. de bello Iud c. 5

& Iudæi in cuneum exeuntes illos prædarentur: Titus Cæsar existimãs negligentia potius suorum, quam virtute Iudæorum, quod erat verum, rapinas contingere, tristi animaduersione ceteros ad equorũ custodiam reuocare statuit, vnoq; milite qui equum perdiderat ad mortem damnato, metu ceteris equos suos conseruauit. nunquam enim postea in pascuis dimittebant sed tanquam natura his cõnexi ad necessitatem egrediebantur. Nihil in bello contemni oportere dicebat Æmilius Probus in Thrasibulo.

38 Iure constitutionum regiarum Galliæ, omnes duces, seu capitanei militum, peditum aut equitum, possunt conueniri coram iudicibus ordinariis regiis locorum, de concussionibus, extorsionib. abusu & delictis commissis per eorum milites.[a] Atque ibidem inhibetur ne victus nomine, nisi gratuito non vi accipiant ab his penes quos hospitantur, neue commorentur in eodem loco, vltra vnum diem sub pœna supplicii vltimi.

39 Qui reliquerint vexillum suum tempore pugnæ, exauctorari debent, & de gradu armorum, & nobilitatis expungi, interque paganos & taliabiles, seu censuales reponi.[b]

40 Peditum [c] turmæ transeuntes, in ipso itinere ordines tenebũt vexillis explicatis tympano pulsante: nec licet eis impune ex ordine sine ducis, aut eius vicarii licentia egredi.

41 Si qui duces, vicarii, [d] vexillarii, aut alterius muneris equitum aut peditum, deprehendantur aliquid pecuniarum accepisse, vel exegisse, aut extorsisse, a locis, aut pagis ne in his hospitarentur, aut in certis domibus, mortis rei sunt, sine spe vlla veniæ, aut indulgentiæ.

42 Inhibitum, [e] omnibus militibus, ducibus, & aliis peditibus & equitibus, capere vlla animalia priuatorum, equos, asinos, boues, mulos, ad deferendum sua impedimenta, aut currus: & si fecerint, permissum prouincialibus armari in eos per pulsum campanæ vocant *Toque saing.*

43 Iubetur [f] latrunculatoribus, vocant *Preuosts de Mareschal*, & iudicibus ordinariis locorum, expellere a militum comitatu meretrices, quas vocant *Filles de Trye*, & inuentas fustigare, vel flagellare: idipsum *De cuculus*; vocant *goiats*, quos inde expellere iubentur, excepto quod vnus relinquatur pro tribus militibus: quod si plures inuenti sint, pro prima animaduersione subiiciuntur fustigationi, si redierint, suspendio.

44 Militum transitum innocentem esse iussit Theodoricus rex, vt neque possessori segetes, neque prata vastarent, [g] aliique plures id constituerunt.[h] Quare Belissarius Iustiniani maximus in bellis vicarius, quum militum quidam in agros discurrentes fructus attingerent, eos ignominia notatos, conuocans, sic allocutus est, vim adferre, & ex alienis pasci turpe semper ac probrosum videri, quod iniustum in ipso feratur.[i] Sic Lysander apud Plutarchum, videns Bœothos incertę fidei, quum per eorum agros transiret, sciscitatus est, vtrum

a *In constit. super comitiis Aureliæ habitis sub Carolo IX, art. 11,*

b *In constit. editis super comitiis Blesensib. 1580, sub Henrico III. art 290.*

c *Eo. ar. 309.*

d *Eo ar. 305*

e *Eo. ar. 309.*

f *Eo. ar. 311. vide plura quæ de his dixi lib. 3. Syntag. cap. 14. num. 12.*

g *Caßiod. li. 5. episto 526. & li. 12. epi. 5.*

h *Iustin. de innoxio transitu exercitus. nouella, 130.*

i *Procopius lib. 4 de bello Vandalico.*

rectis,an inclinatis hastis transiret: transire prædando hostium est, transire vero sine damno possessorum, via publica, amicorum. constat etiam ex Nuntio misso per Mosem ducem populi ad Sebon regem Hesebon, verbis pacificis dicendo, *Transibimus per terram tuam, gradiemur via, non declinabimus neq; ad dexteram, neq; ad sinistram: alimenta pretio vende nobis vt vescamur: aquam pecunia tribue vt bibamus: tantum est, vt nobis concedas transitum*[a].

Aliquot leges de militum priuilegiis[b]. Cap. VIII.

HIs qui in castris operam per militiam dant, nullum municipale munus iniungi potest [c], nisi forsan in fraudem munerum quis militiæ nomen dederit [d].

2 Angariarum præstatio, & recipiendi hospitis necessitas & militi inter cetera remissa sunt.[e]

3 Veteranis quoque onerum & munerum personalium vacatio conceditur, post vicesimum annum militię, quam in legione vel vexillatione, non si in cohorte militauerint, vel si honestam[f], vel caussariam, non etiam si ignominiosam, missionem consequuti esse ostenduntur. Patrimoniorum tamen munera, omnes subire coguntur[g].

4 Vacationum etiam priuilegia non pertinent ad liberos veteranorum[h].

5 Filii officialium militarium, illis in militia succedunt [i].

6 Ad regem vel in bellū proficiscens vel rediens, a vectigali quod vocat *strasturam* immunis sit [k].

7 Milites pugnātes fideliter & strenue, pmio honoreue digni sūt.

8 A minoribus valuasoribus ex feudo aliis traditum, iudicatur iure feudi, si Romam cum illis in exercitu perrexerint, non aliter [l].

6 Hinc sunt tot coronæ militares delatę olim militibus strenuis, nauales, murales, ciuicæ, & id genus aliæ, de quibus Plinius *lib.21. c. 3.4.5* aureæ, argenteæ, torques, armillæ, & similia. Syracusani & Selinusii, ob egregiam operam nauatam in Choresso, contra Athenienses, ob defensionem Dianæ, magnis fuerunt muneribus donati publice ac priuatim, data præterea cum immunitate perpetua ciuitas iis, qui Ephesum incolere voluerunt, vt ait Xenophon li, 1. rerum Græcarum, fuerunt & honores publice decreti in Gręcia pro republica in bello mortuis, item & Romanis.

Aliquæ leges de disciplina militari præpositorum & militum. Cap. IX.

PRæcipuum decus & stabilimentum imperii militaris disciplinę tenacissimum vinculum [m]. siquidem *vt dicebat Alexander imperator* [n], disciplina maiorem rempub. tenet, quæ si dilabatur, & nomen Romanum, & imperium amittemus. erat autem illa rigida formatio militis, ad robur & virtutem. Officium regentis [o]

a num. 21. ver. 21 Deu c.2, ver. 26
b vt diximꝰ de militum priuilegiis L 19 synta, ca. 14.15.16.17.
c l.& qui 3. §.1.de mun, P.l.12.de re milita. Cod.
d l.4.§.fina, de mune. P.
e l.ab his 10, §.angariarū de vacatio, munerum P
f l.veteranis 13.C. de his qui non impleuis stipendiis & Libr. 10.C tit. 54. l.veteranis 9 quando prouocare non est necesse L. 7 C.ti.64, l. a munerib. 7.de vacati. munerum P explicantur quæ sunt illa munera a quibus immunes sunt in l.1. C de veteran.
g l a muner 7. de vacati. munerum P l,2. & 4. de veteran. P
h l.in hono, 8.parag.vacationum de vaca.mu.P
i l.1 & 2.de filiis officia, militariū C.
k Beatus Rhena.L.2, rerum Germanicarum ait esse illā legē antiquam Francor & Strasturam Germanos dicere hodie vvegsturam, Sparag f. de his qui feudum dare possunt L.1.feud.ti.1.
m Vale.Max.Li.2,c.7.
n Lamp in Alex. Seuer.
o l.officium 12.de re milita.in P.

exercitum, non tantum in danda, sed etiam in obseruanda disciplina consistit. Officium[a] tribunorum est, vel eorum qui exercitui presunt, milites in castris continere, & ad exercitationem producere, claues portarum suscipere, vigilias interdum circumire, frumentationib. cõmilitonũ interdũ interesse, frumentum probare, fraudem mensorum coercere, delicta secundum suæ auctoritatis modum castigare: principiis frequenter interesse, querelas cõmilitonum audire, valetudinarios inspicere. Duces militum maxime vicini hostibus qui cauendi sunt, debent in ipsis limitibus cõmorari, & milites ad proprium redigere numerum [b].

2 Milites [c] de locis in quibus consistunt ad alia loca sine speciali principis auctoritate transferri non possunt. debent autem significari principi, tam loca de quibus transferendi sunt, quam loca ad quæ peruenire oportet, nominaque fortissimorum numerorum, in quibus iidem milites referuntur, necnon quantitas annonarum, & ante omnia, causa ob quam iidem milites transferendi sunt.

3 Duces non debent deputare ex militibus ad custodiam alicuius sine permissu principis [d].

4 Qui præest armato, debet parcissime commeatum dare, equum militarem non debet extra prouinciam duci permittere: ad opus priuatum, piscatum, venatum, militem non mittere, quia verendum est, ne modus in eo non adhibeatur.[e] Non licet præpositis vel tribunis cohortium, vel vicariis & familiaribus eorum, tempore expeditionis, & incursionis barbarorum quocunque genere cuiquam de militibus a castris, atque signis, vel his etiam locis, in quibus prætendant, discedendi commeatum dare, aliter capite vindicetur [f]. Sed & prohibitum tribuno pro tempore, amplius triginta viris, sub occasione commeatus, licentiam dare [g].

5 Magistri officiorum cura, vt super omni milite sub sua iurisdictione constituto, quemadmodum se militum numerus habeat, castrorumque ac clausurarum cura procedat, quotannis principi significet [h]. Quadrimenstrua scholarium militantium breuia scribat, & deponat in sacro scrinio laterculi principis, vt semper notitia eorum scholasticorum certa sit, & ne publico damnum infligatur [i].

6 Leges militares prescripsit Tribuno militũ has. Aurel. imperator: *Nemo pullum alienum rapiat: Ouem nemo contingat: Vuam nullus auferat: Segetem nemo deterat: Oleum, sal, lignum, nemo exigat, annona sua contentus sit: De præda hostis, non de lacrymis prouincialium habeat: Arma tersa sint, ferramenta Samiata: Calceamenta fortia: Vestis noua vestem veterem excludat: Stipendium in baltheo, non in popina habeat: Equum saginarium suum defricet: Captum animal non vẽdat: Mulum centuriatum comiter curet: Alter alteri quasi seruus obsequatur: A medicis gratis curentur: Aruspicibus nihil dent, In hospitiis caute se agant: Qui litem fecerit, vapulet.*

a dicta l. offi cium 12. parag. officium tribunorum multa de officio præfecti legionis & tribuni & cẽturionu Vegetius Li. 2 de re mili. c. 9 & 11. de offi præfecti castrorum c. 10.
b l. f. C. de of. milita. iudi. nouella 116.
c l. milites 4 de offi magi. mili. C. l. contra 14. de re militar. Cod.
d l. f de erogati. milita. annonæ Lib. C. 38.
e dict. l. offi. 12. § 1. de re milita in P.
f l. 1 de commeatu Lib. 12 C. ti. q. 3.
g l. iubemus 16, §. non dãda C de erogation. mili. anno.
h l. fi. de offi. magistri offi cio.
i refert Flauius Vopiscus in Aureliano.

7 Probi imperatoris Romani.lex,Miles annonã gratuitam non comedat [a]. Pescenninus Niger,qui imperator a militibus nominatus est,edixit [b],ne pistor exercitum sequeretur. Ne vino milites vterentur,sed tantum aceto. Ne numos aureos vel argenteos in zonis haberent milites sed publice commodarent; recepturi post prælia quod dedissent,vel vxoribus aut filiis reddendum, ne in hostes peruenirent ita cum præda.

8 Lex antiqua Francorum, nemo militiæ sociũ aut quemlibet alium,ad potandum inuitanto:siquis ebrius repertus fuerit,eiectus donec culpam agnoscat, aquam bibito [c]. In legibus Caroli Magni latius lex comprehensa:vt in hoste [d],inquit,nemo parem suum, vel quemlibet alterum hominem bibere roget. Et quicunque in exercitu ebrius inuentus fuerit,excommunicetur; vt in bibendo sola aqua vtatur;quousque se male fecisse cognoscete.

9 Romanorum more castris metatis [f], tribuni exigebant a singulis,nihil se a castris ablaturos. Postea excubias circa castra vallata ponebant. Noctu vigilias & circuitiones agebant: aliqui præcedenti die admoniti per singulas vigilias,aliqui certas circuibant, alii alios sequebantur. Qui circuibat a singulis vigilibus accipiebat notas & suas tessaras : si inuenisset vigiles dormientes vel dereliquisse custodiam,cum sociis attestationes accipiebat,& mane ad triarios producebat tessaras,ex quibus cognoscebatur,qui reliquissent custodias:& tribuno custodię vocato,res agitabatur: si damnaretur,fuste cędebatur:item & siquis vigiles calumniaretur. Probro militibus erat falso dicere se strenue in hostes gessisse, dispositionis præsidii locum metu reliquisse,telum aliquod ob metum abiecisse.

10 Scipio [g],scorta,haruspices,vates,castris expulit,quibus milites rebus aduersis territi vtebantnr.

11 Suuatoslaus Sigismundus Liber Baro,lib.2.rerum Moscouiticarum certe lex salubris reipublicę,quia illa impedimenta sunt potius a prouincialibus rapinæ,& habent vere impedimenta ad bellãdũ vltra onustam prouincialibus inutilem cacularum,lixarum,& calonum familiam,qui sunt veluti harpyæ populi,satis bellis & tributis pressi. Rex Ruthenorum seu Moscouitarũ,qui vicit Bulgaros vsq; ad Danubium progressus,in bello nulla impedimenta, ne vasa quidem coquinaria exercitui suo permisit,isque tantum carnibus assis vtebatur,humi requiescens,sella tantum capiti suo subiecta. Disciplina militaris,est ars qua bonus redditur miles, & ita neruus dicitur militiæ;cui opponitur corruptio,quæ deteriorem reddit militẽ. eo pertinent quæ corrumpere possunt militem , vinum,balneum, mulieres, calones,somnus,superbia:delitiæ quæ perdiderunt strenuum exercitum Capuæ Annibalis, paulo ante victoriis ad Cannas. Itẽ vtensilia pretiosa,impedimenta in exercitu:animalia, currus euectionis eorum causa,licentia prædandi,& nocendi amicis,otiositas,ludus aleæ & foliorũ. Summã totius disciplinæ Iustus Lipsius,diuidit in

a nunquam enim miliũ otiosum perpessus est, ipseq; hac ratione multa opera manu militari perfecit vt ait Flauius Vopiscus in Probo.

b Ælius Spartian. in Pescennino.

c Beatus Rena. lib.2. rerum Germanicarũ, vbi de statu Galliarũ agit.

d Id est in exercitu,inde hodie houst ou l'ost pro exercitu.

e lib. 3 capitularium Caroli Magni c. 72 Et Plato lib.2 de legum latione in fine,siue l. 34 tradit Carthaginẽsium legẽ se probare vt nunquam in castris quisquam gustare vinũ audeat,sed toto illo tempore aqua bibatur.

f Polybius in 6.

g Suidas in verbo Σκιπίων.

in partes quatuor, exercitium vnde exercitus dicitur, ordinem, coercitionem, exempla. In *exercitio* continetur, vt miles doceatur ad arma & opus, & tyronibus per quotidiana exercitia, demonstretur doctrina armorum, [a] in iactu missilium, in tractando scuto, in vitandis ictibus, vt doceantur ambulare militari gradu, & ordinē seruare. locum non deserere, in acie consistere, & vertere hastas, equos tractare, ex his pugnare, laborare, decurrere, portare pondus, solem & puluerem ferre, arma portare, fossam ducere, sudes scienter figere, castra munire. Ordo consistit in dirigendis copiis per legiones, cohortes, cēturias, decurias, &c. vt acies distincta facilior sit ad imperia. Item in incedendo, vt milites *ordinem* seruent in itinere, in acie, distent inter se æquali & legitimo spatio, non conglobent aut laxent agmē, neue sit confusio. Diuidantur per contubernia, vt decē sint vel pauciores sub vno papilione, & vnus eius cōtubernii caput. *Coercitio* circa mores, in continentia cibi & veneris, in modestia verborum, vestium & factorum, sint bene armati, non graues prouincialibus, obediant, vel si duces, recta imperent: abstinentia, a violentia, rapinis prouincialium remouet. *Exempla*, dicuntur militaris disciplinæ præmia, honores, promotiones, opes, data vel proposita militibus strenue se gerentibus: & pœnæ delinquentibus, nam ibi seueritas exercenda, vbi ab armis rebellio ex indulgētia oriri potest. Et Clearchi vera vox est, *Imperatorem a militibus potius quam hostem metui debere* [b].

a Veget. lib. 1. cap. 1

b Val. Max. lib. 2. cap. 7.

Leges quædam erga hostes. CAP. X.

BEllum prius indicetur quam inferatur: vt si alia ratione negotium componi possit, vel illud euitari, non fiat [c].

2 *Si quando accesseris* [d] *ad expugnandam ciuitatem, offeres ei primum pacem: si receperit & aperuerit tibi portas, cunctus populus qui ibi est saluabitur, & seruiet tibi sub tributo. Sin autem fœdus inire noluerit, & cœperit contra te bellum, oppugnabis eam. Cumque tradiderit Dominus Deus tuus illam in manu tua, percuties omne quod in ea generis masculini est in ore gladii absque mulieribus & infantibus, iumentis & ceteris quæ in ciuitate sunt, omnem prædam exercitui diuides, & comedes de spoliis hostium tuorum, quæ Deus tuus dederit tibi.*

3 Quando obsederis ciuitatem [e] multo tempore, & munitionibus circumdederis vt expugnes eam, non succides arbores de quibus vesci potest, nec securibus per circuitum debes vastare regionem: quoniam lignum est & non homo, nec potest bellantium contra te augere numerum. Si autē ligna non sunt pomifera, sed agrestia, & in ceteros apta vsus, succide & instrue machinas, donec capias ciuitatem quæ contra te dimicat [f].

4 Iure veluti gentium inter omnes bellantes seruatum, trophæis dedicatisque Deo rebus parcere. Imo Romani antequam vrbes expugnarent, sacra certis cantionibus & ceremoniis inde euocabant, ne aliquid in Deum committere viderentur [g].

c exemplum num. cap. 20 vers. 29 & cap. 21 Iudicum cap. 11 vers. 17. & seq.

d Deut c. 20 ver. 10 & seq. hæc tamen lex, cōtra populos ethnicos & gentiles non cedētes, at existimo. in lege gratia, dum de Christianis obsessis agitur, melius fieri si parcatur occisioni, ne vna cum corpore vita æterna animæ male dispositæ priuentur. iunge infra ratione ex numer. 4.

e Deut. cap. 20 vers. 19 & seq.

f V. truu. de Rhodiis l. 2 c. 8 Diod. 42 de Mithridata Trauani triumphum nō euertēte.

g Macrob. lib. 3 Saturnalio. cap. 2 & 3 Vlpian. in l. sacra loca 9. § illud notandum de rerum diuisione lib. 1. P. tit. 8. & l. cum loca 36. de religios. & sumt. fun. P.

5 Homo ab homine superatus iure belli potest occidi.[a] Quod intelligendum si in ipsa acie occidantur, vel se dedere nolint: non si iam capti sint, & ita fides re ipsa data sit de vita, vt neque etiam banitus, quem licet occidere cuique, post quam captus est, ducendus a familia ad quæstorem capitalium rerum, impune necari potest.[b] Liuius lib. 7. deca 5 ait, claram victoriam vincendo oppugnantes non sæuiendo in afflictos fieri. Seneca,[c] & æqui bonique natura iubet, vt captiuis parcatur, ratione humani vinculi.[d] Vt & Pyrrhus excelso animo, etiam λυτρὰ seu redemtiones captiuorum Romanorum recusauit & soluit captiuos libere dicens, *Quorum virtuti belli fortuna pepercit illorum me libertati parcere certum est.* Cicc. in offic. Apud Sauromatas,[e] moris fuit, hostem captum seruare, nec licuisse eum occidere, qui clamasset *Zirim*, quæ vox erat se dedentis. vt Homerica ζωγρεῖ, id est *viuum me cape*. alii dicunt,[f] ante quam captiuus hostis in præsidia capientium ducatur, posse necari; nēpe si velet effugere. Putarem ego non licere si vinctus non rebellet propter fidem datam, quæ hosti etiam seruanda, vt dicemus Deo fauente. Immanius est, iam receptos in fidem, vt facinorosos cruciare, & tormentis excarnificare, vt faciunt quidam bestiis peiores quæ parcunt subiectis & prostratis. Male etiam audierunt vt inhumani Thulitæ populi, qui captiuos Marti mactabant, vt Galatæ apud Athenæum. *lib.* 4. Sunt & his similia crudelitatis exempla in captiuos apud Polybium, de Afris & de Hasdrubale in captiuos Romanos, qui quidē excusari possunt iure belli permittente sæuire in hostes: at accusari merito, quod refrigescente ira belli, inhumaniter subditos crudelius habuerint quam liceat: non considerantes belli eam fortunam, nunc in hanc, nunc in aliam partem inclinare posse, & posse victores in manus eorum qui succubuerunt primū recidere, vt talionē recipiāt.

6 Lex & inter homines perpetua & iuris gentium, quando vrbs belligerantium capta fuerit, victoribus quæri corpora quoque, & pecuniam in victorum potestatem concedere. Xenophon[g], & Plato[h] πάντα γὰρ τῶν νικωμένων ἀγαθὰ τῶν νικώντων γίγνεται. Liuius[i], aurum argentumque omne, publicum priuatumque ad se iubet deferri: cōiugum vestraque corpora, ac liberorum vestrorum seruat inuiolata, si inermes cum priuis vestimentis velitis a Sagunto exire. Aristote.[k] Pactum conuentum quoddam esse ait, in quod omnes consentiunt, quo quæ bello superantur, victorum potestati permittantur.[l] Hic notandum est quod quamuis corpora mulierum & virorum sint capientium in bello & liceat necare: tamen non ideo licet abuti fœminis, vel stupro, vel adulterio hostium captarum, vel etiā constuprare pueros eorum: vt neque exsulem quam bannitam, licet cuiq; impune occidere.[m] Ratio, quia permissum est iure belli necare, occidere hostes lacessentes, vt naturali lege aggressores: at non est permisšū lege diuina mœchari, imo omnino prohibitum. Dehinc qui adulteratur & mœchatur, non tam alteri quam sibi nocet, quia peccatū est.

Humanitatis

a D. Augu. 1. super Genesim q. 153. Deut. c. 20.
b Alcia. ad l. pupillus est 239. § seruorum appellatio, de verbor signi.
c Libr. 1. de clementia.
d l seruus ea lege, de seruis expor T.
e Vt scribit Lucianus.
f Vt ait Alciatus loco prædicto.
g Lib. 3. Cyripædia.
h 1. de legib.
i Lib. 21. in Alorici oratione.
k 1. polit. c. 4.
l Facit § itē ea quæ ab hostib de rerum diuis. apud Iusti. l. cum loca, de religios & sumt funer. T.
m Felin. ad c. cum in ecclesiarum num. 16. de constit.

Humanitatis gentium omnium fuit, captiuos seu captos non occidere, ac per hoc seruare: vnde & seruitus personalis iure gentium originem & rationem habuit.[a]

7 Minime maiores lugendum putauerunt eum, qui ad patriam delendam & parentes, & liberos interficiẽdos venerit: quem si filius patrem, aut pater filium occidisset, sine scelere etiam præmio adficiendum, omnes constituerunt.[b]

8 Nemo potest impune hostem domi suæ retinere.[c]

9 Pacta cum hoste publice, ab iis, qui potestatem habent, facta, & leges in illis positæ seruari debent.[d] Fides quando promittitur etiã hosti seruanda est contra quem bellum geritur.[e] Sic Gabaonitis Iosue fidem pacis datam, etiam dolo impetratam seruauit, *Iosue cap.* 9. graue enim fidem fallere, & contra ius gentium & humanam naturam.[f] Dummodo & hostis non fregerit primus nobis fidem. Nam frangenti fidem, licet & frangere.[g] Perfidia ita nũquam probari potest, simulatio tamen sine datione fidei, probari potest.[h]

10 Seruii Tullii regis Romanorum lex, inducias esse bona fide hosti seruandas, quia sint ex pacto inter hostes.[i]

11 Miles aut dux a principe iussus militare, si pugnam detrectet, capitale ei sit. Caius Vatienus, qui ne bello Italico militaret sibi manus sinistræ absciderat digitos, a senatu bonorum publicatione perpetuisque vinculis punitus: & Traiani temporibus pater, qui ne filius militaret eum inhabilem reddiderat militiæ, deportatus est.[k] Multo magis si aliis pugnantibus, ipse cum suis spectator tantum abstineat a pugna. nam hoc proditorium censetur.

12 Miles dux, non pugnet, etiam si putet feliciter successuram reipublicæ pugnam, nisi eius iussu qui præest in exercitu. Seuerus ita imperator, veluti proditorem interimi iussit Lætum, ducẽ suorum militum, qui eo pugnante cum Albino, noluit ipse pugnæ manum conferre, sed exitum belli exspectabat, donec, falso tamen, audiuit, Seuerum cecidisse, idque vt imperium sibi vindicaret.[l] Metius Suffetius dux Albanorum, dubiam & suspectam semper societatis suæ fidem, repente in acie Tullo Hostilio rege Romanorum Fidenas aggresso detexit. delecto enim Romani exercitus latere in proximo colle consedit, pro adiutore speculator pugnæ futurus, vt aut victis insultaret, aut victores fessos aggrederetur. Cuius proditionis pœnæ fuerunt, vt duabus admotis quadrigis in currus earum distentus illigatus Metius fuerit, deinde in diuersum iter equis concitatis, lacerum in vtroque curru corpus qua inhęserant vinculis membra portantis, remanserit corpus.[m] Cõstantius Cæsar edoctus obsesso apud Senonas Cæsare Iuliano auxilium non tulisse Marcellũ magistrum equitum agentem in stationibus proximis, cum sacramento soluturn

a l 4. & 9. de statu hõs P § serui autem ex eo appellati sũt de iure personar. apud Iustin. Põpon. in l. pupill. est 239. §. seruorum appellatio, de ver. sign. Gel. li 7. c. 4

b Marcel. l. minime, de religio. & sum funerũ ii. 11 P. ii. 7 Quint. li 3. Inst. c. 8. & lib 8 c. 5.

c Cicero. 5. in Verrem, pœna i e antis & non reuelantis celantem, in l. Metrodorũ, 40 de pœnis π.

d l 5 § si de pact. P l. 12. P. 28. de capt P.

e D. Augu. epi. 207. ad Bonifacium ca noli. 3. §. Hoc primũ, 23. qu. 1. D. Ambro. lib. offic. 3. c. 10. c. 23 Innoc. 22 qu. 4.

f l. 1. de pac. P. l. 1. de cõstituta pecunia in P.

g Capi. esto subiectus, 95 dist. c. peruenit. de iure iuran cap. si infidelis, 28 qu. 1, l. cum proponas C. de transact vbi interpretes, l. quæro. §. inter loca. P.

h Ponuntur exempla in c. 21. vtilem simulationem, 22 quæst. 2. ex 1. Reg. 21. & 4. Reg. c. 10.

i Liuius in 1.

k Val. Ma. li. 6. c. 3. Ammian. li. 15.

l Herodia. in 3.

m Vt ait Liuius in 1.

a Vt ait Ammianus li.16.
b Vt ait Vulcatius Gallicanus in Auidio Cassiod.
c Vt scribũt Liuius in 4 Gelli.li.17. c.fin Diodo. Siculus lib. 12. Valerius Maxi.lib 2. cap.7.
d Vt ait Valer Maxim. prædicto loco, Liuius lib 8. Gelli. & ali.
e Deut. ca 20 vers.14. Iosue ca 22 vers 18. ibi, Diuidite prædam cum fratribus vestris f 1. Reg. ca. 30. vers.24 & seq.
g Ad c. sicut 29. Nu 7. de iureiu, sic it. cap. 25 dicat. 23. q. 5.
h ca. nu militare 10. sub 1. distinct
i c. conc.esso, c. vulterrana. ca quatuor, 12.q.2, & l. diuus; de iure fisci. P.
l l si captiuus, §.1. de cap iuis. P.
m l is qui prædam, 13.

tum abire iussit in larem, [a] Auidius Cassius imperator iussit in crucem tolli centuriones, qui cũ pauca manu eo inscio tria millia Sarmatarum in Danubii ripis negligentius agentium occidissent, dicẽs, euenire potuisse vt essent insidiæ, ac periret imperii Romani reuerentia. [b] Posthumus dictator A. Posthumium filium, quia non suo iussu, sed sua sponte egressus hostes fuderat, victorem securi feriri iussit. [c] Manlius quoque Torquatus, Latino bello consul, filium, quod prouocatus a Geminio Metio duce Tusculanorum ad dimicandum se ignaro descenderat gloriosam victoriam & speciosa spolia referentem, abripi a lictore, & in modum hostiæ mactari iussit, satius esse iudicans patrem forti filio, quam patriam militari disciplina carere.[d]

13 De præda diuidenda diuersæ leges, Dei, vna, post expugnationẽ vrbis omnem prædam exercitui diuides. [e] Æqua & lex a facto Dauidis in Israel, vt æqua sit pars prædæ post victoriam pugnantium, & eorum qui remanserint ad sarcinas, [f] Quæ lex pendet ex lege Mosaica. Numero cap.31. quo loci deuictis Madianitis, Moyses prædam omnem in cumulum referri iussit, & eam diuisit pugnantibus & reliquæ multitudini, item quinquagesimam partem Leuitis; quanquã *in versic.53* dicatur vnusquisque quod in præda rapuerat ꝙ suũ erat, quod intelligi potest, vt sit quidem acquirentis, sed postea debeat duci tradi pro diuisione facienda, & sic etiam docet Panormita. obseruari. [g] & æqualiter inter eos diuidatur. Iuris militaris autem dicitur prædæ diuisio, & pro personarum qualitatibus & laboribus iusta diuisio, ac principis portio. [h] Quemadmodum decimæ debentur episcopis. Sed ille tenetur singulis prout laborant in vinea Domini distribuere. [i] Ita iure ciuili capta ab hostibus fiunt principis, vel reipublicæ, vel in fiscum rediguntur, [k] aut publicãtur, id est; populi dominio adscribuntur. [l] Quare & qui prædam ab hostibus captam surripuit, lege peculatus Iulia tenetur in quadruplum. [m] Postquam, *inquam*, facta fuit principis. quæ facile in rebus modicis militibus diuiditur, vel in obsessione ciuitatis interdum militibus promittitur, vt alacrius pugnent vel spe lucri. Lex videtur fuisse antiqua Francorum, vt præda a militibus in vnum locum deferretur & postea inter ducem seu regem, & milites sorte diuideretur.[n]

14 Legati etiam hostium inuiolabiles sint, nec iniuria afficiantur. Nonne legati inter hostes, vt ait Cicero, [o] incolumes esse debent? & Pomponius Iurisconsultus. [p] Si quis legatum hostium pulsasset, cõtra ius gentium id commissum esse existimatur: quia sancti habentur legati. Et ideo si cum legati apud nos essent gentis alicuius, bellum cum illis indictum sit: responsum est *liberos eos manere: id enim iuri gentium conuenit esse*. Itaque eum qui legatum pulsasset, Qui. Mucius dedi hostibus, quorum erant legati solitus est respondere. Varro *3. de lingua Latina*, sancta sunt, *inquit*, corpora le-

ad leg. Iul. pecula. li 48. P. ti 13. n *Quod do et Aimonius li. de gest Francorum c.18.* o *1. actione in Verrẽ.* p *l. si quis leg. 17. de legat. li. 50. P. ti. 7.*

gatorum

gatorum, id est, ab iniuria hominum defensa atque munita. Nam & sanctum dictum a sagminibus. Sunt autem sagmina quædam herbæ, quas legati populi Romani ferre solēt, ne quis eos violaret quēadmodum legati Græcorum ferebant ea, quæ dicuntur cerycia.[a] Ideo Corinthum a Romanis refert Cicero pro lege Manilia fuisse euersam, quod legati Romani durius a Corinthiis appellati essent; & contra Mithridatem quod legatos Romanorum necasset. Qui legatos, oratores, comitesue eorum pulsasset lege Iulia de vi publica teneri respondit Vlpian.[b] Si quid inter gentium bellica statuta præstans sit, illud est præstantissimum fœciales conseruare inuiolabiles; sunt enim internuntii quibus vtrinque hostes ad pactiones & pacē venire, & captiuorū redemtiones, mortuorū sepulturæ expediri cōmodius possunt, quos si violari patiātur hostes, futurū est vt immortalis & ferina ira & calamitas ꝑpetuo inter homines ꝑseueret.

15 Mos belli in deditione facienda, humane & ex iure æquitatis seruari debet. Sic enim parcendum esse sese dedentib. & manus submittentibus, ad humanitatem iure gentium receptam ante docuimus. Morem se dedendi nationes diuersum habuerunt. Nam apud Lacedæmonios & Græcos signum victoriæ traditæ, erat, per præconem corpora interfectorum ad sepulturam petere, eaque confessione hostes tanquam victores signum dabant parcendi.[c]

De induciis seu treuga & fœderibus quædam. CAP. XI.

INduciæ sunt, cum in breue & præsens tempus conuenit inter belligerantes ne inuicem se lacesserent.[d] Var. li. humanarū rerū, qui est de bello & pace, inducias dicit pacem castrensem paucorū dierū, belli ferias, & vt Gelli. addit,[e] *Induciæ nō sunt pax: bellū n. manet, pax cessat, & inducias inde arbitramur dictas, quasi inde vti iam. Pactum induciarum enim huiusmodi est vt in diem certum non pugnetur, nihilque incommodi detur sed ex eo die postea vti iam omnia belli iure agātur. atq; Aurelius Opilius in 1. librorum quos musarum inscripsit, inducias definiuit, cū hostes inter se vtrinq; vtroq; alteri ad alteros impune & sine pugna ineunt, vt nomē factū videatur quasi intus & introitus.*

2 Induciæ ita veluti suspensiones seu intermissiones armorum sunt, in quibus non secus quam in pace conditiones pactitiæ accedunt, sed temporales, definito vel breui vel longo tempore, & adiectis aliis legibus prout conuenerit. Sic Veientibus petentibus inducias, datæ sunt a Romanis quadraginta annorum, frumento stipendioque imperato.[f] Et ante tempore Romuli idem Veientes petitum pacem Oratores Romam miserunt, verum agri parte multatis in centum annos induciæ datæ. Isdigeodes etiam Persarum rex vt cognouit se curatorem imperii & vitæ Theodosii iunioris ab Archadio imperatore datum, re ea minime neglecta, virtutis admirandæ nouum edidit specimen, pace namque prolixa, cētum annorum induciis cum Romanis initis, imperium Theodosio quominus pe- ticlitaretur, conseruauit.[g]

[a] *Sicut respōdit Marcia Iuriscōs. in l. sanctū, § de rerum diuisio. lib. 1. P. tit. 8.*

[b] *In l. Iul. 7 ad leg. Iul. de republic. lib 48. P.*

[c] *Vt scribit Iustin. li. 6. Historia ex Trogo.*

[d] *l. postliminium, 19. §. induciæ de captiuis. P.*

[e] *Gelli. lib. 1. cap 25.*

[f] *Liuius li. 2 ab vrbe condita.*

[g] *Niceph. Calixt. li. 14 histor. eccl. cap. 1.*

3 Legimus apud Liuium quatuor fuisse releuandi belli modos, & genera diuersa vel firmitate, vel forma, vel tempore, per fœdus, pactionem, sponsionem, inducias. Multis fœdus negatum, induciæ datæ; vt Samnitibus apud Liuium,[a] biennii induciæ denegato fœdere a populo. *Et pax Candina*, inquit idem, non fœdere sed per sponsionem facta est, quia fœdus non poterat fieri sine fæcialibus ceremoniaque solemni: fœdus firmius erat pactione: pactio stabilior sponsione, minus & induciis. Fœdus iussu populi, auctoritateque senatus fiebat, & non arbitrio ducum seu imperatorum Romæ tempore democratiæ aut iussu regis, vt tempore Tulli apud Liuium.[b] Est quidem fœdus pactio societatis, at non simplex, sed vt dixi iussu populi, & senatus auctoritate aut principe firmata, neque ad tempus, sed in perpetuum: neque per sponsores datis obsidibus, sed per fæcialem, publicum populi Romani nuntium, solemni precatione adhibita, verbis conceptis. dictis enim & recitatis legibus conuentis pro fœdere, sic dicebat fæcialis, *Audi, Iupiter, audi pater patrate, puta, populi Albani, tu populus Albanus, vt illa palam prima, postrema ex illis tabulis, ceraue recitata sunt, sine dolo malo, vtiq; ea hic hodie rectissime intellecta sunt, illis legibus populus Romanus non deficiet prior: si prior defexit publico consilio, dolo malo, tum me, Diespiter, populum Romanum sic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam, tantoq; magis ferito, quanto potes pollesq;.* Idque vbi dixerat porcum silice percutiebat. Albani quoque suum iusiurandum per suum dictatorem, suumque sacerdotē peragebāt. c Iaciebatur aliquando cū obtestatione simpliciter lapis, e manu fæcialis, aliquando ferrum candens in mare. Quę omnia erant veluti diuini numinis inuocationes & iuramenta, vt firmiora viderentur fœdera. nam iurata erant potentiora: iurabant autem maiori religione & solemnitate qua poterant, & magis reuerendam arbitrabantur. Sic Gabaonitæ fœdus ineuntes cū Iosue, iuramento fuerunt tutiores, fecit enim Iosue cum eis pacem, & inito fœdere, pollicitus est, vt non occiderentur: principes quoque multitudinis iurauerunt eis, & non percusserunt eos, quamuis vsi fuissent Gabaonitæ fictione ad extorquendum fœdus, quia eis iurassent principes populi in nomine Domini Israel.[d] Lydii & Medi fœdus a bello recedentes Græcorum ritu inierunt, tum feriendo brachia, qua illa humeris connectuntur, ac mutuum sanguinem delingendo iureiurando confirmarunt, & reconciliationi addiderunt affinitatem, decernentes ab Halyatte Arienam filiam Astyagi Cyaxaris filio nuptum dandam, quoniam sine vehementi necessitudine conuentiones stabiles iniri nequeunt.[e]

4 Menippus Antiochi regis legatus[f], fines fœderum varios esse putabat. Et dicebat legationem suam Romanis exponens ignorare se, quidnam perplexi sua legatio haberet cum simpliciter ad amicitiam petendam iungendamque societatem venisset. Esse autem tria genera fœderum quibus inter se paciscerentur amicitias ciuitates regesque: vnum cum bello victis dicerentur leges: vbi enim omnia ei qui

a Liuius lib. 9.

b In 1.

c Vt hæc & fusius ponit formulam Liuius lib 1. dum de fœdere Albanorum & Romanorū agit ex lib. 9 & 30. Suet. Tranquillus in Claudio c. 25. Polybius vero formulam iurisiurandi fœderis tradit in 3.

d Iosue c. 9.

e Vt ait Herod. lib. 1.

f Liuius li. 34.

qui armis plus posset, dedita essent, quæ ex iis habere victos, quibus multari eos velit, ipsius ius atque arbitrium esse. Alterum cum pares æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent, tunc enim repeti reddique per conuentionem res, & si quarum bello turbata possessio sit, eas aut ex formulis iuris antiqui, aut ex partis vtriusque commodo componi. tertium esse genus, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam societatis fœdere inter se iungendam coeunt, eos neque dicere, neque accipere leges, id enim victoris & victi esse.

5 Primum genus fœderis est, veluti ex arbitrio victorum, qui deditit iis, vel subactis inuitis etiam leges imponunt iure victoris superiorisque potestatis. In fœdere quo Porsenna leges dedit populo Romano regibus expulsis, illud erat ne ferro, nisi in agricultura vterentur. a Quale fuit edictum Philistinorum in Iudæos sibi subditos, ne esset faber ferrarius in Israel, aut arma b Sicut Apuli ita in societatem a Romanis accepti, vt non æquo fœdere, sed in ditione populi Romani essent. Mosque fuit vetustus Romanis, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus iungeretur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum vti, quam omnia diuina humanaque dedisset, & obsides accepti, armaque ademta, & præsidia vrbibus imposita fuissent. c Formula illa deditionis, seu fœderis hæc a Liuio in primo proponitur. *Rex interrogabat legatos populi se dedentis. Estisne vos legati oratoresque missi a populo, vt vos populumque dederitis? sumus. Estne populus in sua potestate? est. Deditisne vos populumque, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtensilia, diuinaque omnia in meam populique Romani ditionem? Dedimus. Et ego recipio.* Efficiebantur vt plerunque isti populi qui se dediderant tributarij, si armis ad deditionem compulsi fuissent, ad impetrandam in posterum pacem, & fœdus seu subiectionem pacificam. Interrogabantur autem vt in formula prædicta apparuit, num esset populus in sua potestate. Siquidem deditione non potest fieri præiudicium domino populi se dedentis, eo non consentiente, vel victo Ita tributarias sibi nationes fecerunt filij Israel, quas deuictis regibus aliarum non omnino sibi subiecerunt. d Alexander quoque e & Romani. f Tamen hoc interest inter deditias & subactas quod deditiæ sponte adhuc arma tenentes cesserunt conditionibus pro pace impetratis ex arbitrio, seu voluntate superiorum & fortiorum. At subactæ omnino illæ dicuntur, quæ sine vlla deditione armis venerunt in ditionem inuitæ victorum.

6 Refert etiam multum inter deditios & se committentes protectioni alicuius, quod deditij nullam sibi reseruant potestatem, aut auctoritatem & pleno iure se subiiciunt, iis quibus se dedunt. At qui se committunt in protectionem, non ideo amittunt libertatem, & potestatem propriam, nec mutant dominum, sed auxilio protectoris vltro se munire & defendere satagunt, nec protectio aduocata

a vt ait Plinius li 4. c. 4.
b 1. regum c. 13. ver. 19.
c Liu. li. 28.
d Iosue c 16. & 17 & Iudic 1.
e 1. Macha. c. 1.
f 1. Macha. c. 4.

alterius eximit protectos a proprij domini potestate, quāquam protectionis nomine beneficium, aut pensio siue census protectori præbeatur.[a] Nam causa protectionis, non habet ius dominij, quemadmodum, nec auxiliarij milites mercenarij ideo reip. domini sint, quod stipendio ad auxilium & opem, & protectionem nostram aduocentur. Neque officiunt exempla, quibus docetur aliquos ex protectionis officio, transisse in vsurpationem potestatis. Nam aliud est inuadere potestatem, aliud protegere: quanquam certe proximus gradus sit inuasio post protectionem, maxime si ea non sit tempore definita: apud eum enim, inquit Aristoteles, sæpe in politicis, apudque arma præualent. Solet etiam esse administratio reipublicę & potestas imperandi, eaque ratione inuaserunt tyrannidem rectores armis iam facti superiores. Cautio itaque erit adhibenda his qui extranei principis protectionem quærunt, vt ita protectionis capitula componantur, ne ex illis occasio subiectionis potius quam protectionis suboriatur.

7 Deditio duplex est, vna quæ fit in modum supplicum sine pactione, quādo & se & sua omnia diuina & humana dedunt, & in arbitratum eorum quibus se dedunt, vt Faliscorum legati in senatu deditionem fecerunt apud Liuium *in 5* Et Aduatici sese Cæsari dedentes, se suaque omnia Romanorum potestati permittere dixerunt.[b] Quo casu qui se dedebant arma abiicere & tradere iubebantur, salutem petentes,[c] & sæpe pacta adiiciebantur, vt armis traditis & equis abirent sedentes tantum cum singulis vestimentis, promissis vel datis certis numis, vt est apud Liuium *li. 22. & 23.* de Nuceria ab Annibale obsessa. Interdum nihil pacti hostes fidei se non potestati Romanorum dedebant: per quam formulam non licebat in eos sæuire, quemadmodum licebat dum tantum se potestati dedidissent. Quod explicat Liuius *lib.* 42. cum de deditione Ligurum agit, & Valerius Maximus *li. 6. ca. 5.* cum de deditione Faliscorum facta Q. Luctatio consuli agit. Alia erat pactitia deditio quæ conseruat ciuitates, si priusquam aries murum percusserit fiat, vt respondit Cæsar Aduaticis.[d] Sed hæc de primo genere fœderis per deditionem dicta sufficient, de secūdo pauca. Aliud genus fœderis dicitur, æquum seu æquale, reciprocum ambarum partium, quando populus qui nullius alterius potestati est subiectus, æquo fœdere in amicitiam venit, cum ab vtraque parte cauebatur, & pari iure societas vtrinque & amicitia stabiliebatur. Quale illud Annibalis cum Locrensibus, quibus iussu Annibalis pax data, vt liberi suis legibus viuerent, vrbs pariter & portus in potestate Locrensium essent, societas eo iure staret, vt Pœnus Locrensem, Locrensis Pœnum bello ac pace iuuaret.[e] Inter Lacedæmonios & Athenienses fœdus initum, & percussum, cum sociis iureiurando comprobatum ad annos 50.[f] *Quod ad templa publica pertinet, licere cuicunque velit tuto ire oraculum consulere more maiorum terra & mari. fanum vero Apollinis quod erat apud Delos, & ipsos*

[a] *c. ex parte. 18, & c. recepimus 8. de priuile. li. 5. 31. 33.*

[b] *Iul. Cæsar li. 2. de bello Gallico.*

[c] *Iul. Cæsar li. 3. de bello ciuili, vbi agit de deditione militū Pompeianorum, & li. 3. de bello Gal. li. dum agit de Sontiatū deditione. Liuius li. 40. dū agit de Montanorum Ligurum deditione, & li. 6 de Volscorum deditione.*

[d] *li. 2. de bello Gallico facit & p. 20. Deuteron.*

[e] *Liuius.*

[f] *Thucydides li. 5.*

& ipsos vti suis legibus, vectigalibus iudiciis, & se & quos in sua ditione haberent more patrio. Esse porro fœdera annos quinquaginta Atheniensibus & vtrorumque sociis pura & innoxia, vel terra vel mari. Nec licere neque Lacedæmoniis, neque Atheniensibus eorumue sociis, arma sibi inuicem inferre detrimenti causa vlla, vel arte, vel machinatione. Si quid inter ipsos controuersiæ exsisteret iure agendum, & iureiurando prout conuentum erit. Additur de quibusdam postea non admittendis, & admittendis in fœdere & societate ciuitatibus, de reddendis, item vtrinque aliis, & de reddendis, vtrinque captiuis, & mittendis e carceribus, de iuranda pace prædicta per singulas ciuitates iuramento, quod apud singulas ciuitates maximum esset, & de renouando eo quotannis ab vtrisque & erigendis titulis lapideis in Olympiis, Pythiis, Istmio, & Athenis intra vrbem, & Lacedæmone in Amycleo. Verba iuramenti hæc præscripta: *Sto his pactionibus, & his pactionibus iuste & pure, vel sine dolo non captiose.* Addita & clausula quæ etiam necessaria est in fœderibus. *Si quid autem alterutris in mentem non venit, & si quid rationibus discussum æquum vtrisque visum sit, hoc commutari quacunque in parte vtrisque videatur, Lacedæmoniis & Atheniensibus.* Fere simile fœdus initum a Iuda Machabæo cum Romanis, cuius verba, [a] *Si institerit bellum Romanis prius, aut omnibus sociis eorum, in omni dominatione eorum, auxilium feret gens Iudæorum, prout tempus dictauerit corde pleno. Et præliantibus non dabunt, nec subministrabunt triticum, arma, pecuniam, naues, sicut placuit Romanis, & custodient mandata eorum, nihil ab iis accipientes. Similiter autem & si genti Iudæorum prius acciderit bellum, adiuuabunt Romani ex animo prout eis tempus permiserit, & adiuuantibus non dabitur triticum, arma, pecunia, naues, sicut placuit Romanis, & custodient mandata eorum absque dolo. Quod si post hæc verba hi aut illi addere, aut demere ad hæc aliquid voluerint, facient ex proposito suo, & quæcunque addiderint, vel dempserint rata erunt.* Adiectū & in fœdere cum Rhodiis a M Marcello & Seruio Sulpitio renouato pro Romanis, *Vt eosdem amicos & inimicos fœderati haberent,* [b] *data*q; *& hæc conditio Ætolorum legatis.* [c] Æequum fœdus pares habet leges, neque patitur ita confœderatos alios aliis dominari, de quo fœdere Æneas apud Virg. li. 12. Æneid.

Non ego nec Teucris Italos parere iubebo.
Nec mihi regna peto, paribus sed legibus ambæ
Inuictæ gentes, æterna in fœdera mittam.

Cauendum est iis qui firma & æterna desiderant esse fœdera, vt adiiciatur in legibus, *Vt etiam ad posteros transeat.* Nam ob illam omissam clausulam, mortuo Tarquinio Prisco, qui fœdus icerat cum Latinis, Turnus Hardonius contendebat cum persona eius extinctū fuisse. [d] Et Dem oratione de falsa legatione, valde laborat in tollendo fœdere inito ab Atheniensibus cum Philippo, cui adiunctum esset, vt etiam posteris pax esset, *Nam*, inquit, *cum viro mortali, &*

a Machab. 8. ver. 24. & seq. Vide & de his fœderib Rom & Iudæorum Iosephū, lib. 12. antiqui. Iudaic. c. 17. li. 13. c. 7. & li. 14. c. 16.

b Colligitur ex epist. Lentuli ad Senatum populūq; Rom. li. 12. epist. familiar. Ciceronis.

c Liu. li. 34.

d Dion Hal in 4.

propter tempora quadam potenti, pace immortali decernenda, vrbi est opprobrium, & spoliare, non modo aliorum, sed etiam fortuna beneficiis rempublicam & deceptos Athenienses ab Æschine addit in adiectione, *& posteris.*

10 Tertium genus fœderis est, quando addita est clausula, qua *alterius populi maiestas conseruari iubetur*, de altero siletur: nam tunc ille populus in superiore causa conditioneque ponitur, cuius maiestas fœderis sanctione defenditur. *Obseruari comiter* dixit Cicero. [a] Liuius, [b] *Sine dolo malo*, in conditionibus pacis Ætolis datæ, in qua scriptum, *Imperium maiestatemque populi R. gens Ætolorum conseruato, sine dolo malo.* Proculus Iurisconsultus explicat, [c] *Liber populus*, inquit, *est is qui nullius alterius populi potestati est subiectus, siue is fœderatus est, item siue æquo fœdere in amicitiam venit, siue fœdere comprehensum est, vt is populus alterius populi maiestatem comiter conseruaret, hoc enim adijcitur vt intelligatur, alterum populum superiorem.*

a Pro Balb.
b Liuius lib. 38
c in l. non dubito, 7 §. 1. de captiuis. li. 49. P. t. 15

11 Sed de fœdere hactenus. De pactione nunc, quæ quamuis etiam in fratre consideranda sit, tamen seorsum simplex potest separari a fœdere, non magis quam in conuentionibus, pactum simplex & quodammodo iure ciuili infirmum ad producendam obligationem, separatur a conuentionibus quæ transeunt in proprium nomen contractus. [d] dantur ideo obsides ad firmandam illam pactionem simplicem donec fides impleatur eorum quæ pactis continentur. [e] Quando inter Porsennam & Romanos actum est de pace, conditiones appositæ de agro Veientibus restituendo, expressaque necessitas Romanis obsides dandi, si Ianiculo præsidium deduci vellent. [f]

d l. iurisgentium de pactis P.
e vt in c. ex rescripto 9. de iureiur. li. 2 ti. 24. c. vt pridē 23. q. 8. l. obsides quibus fa cere poss. P. l. Diuus de iure fisci.
f Liu. in 2.

12 Sponsio in tractatione fœderis, est simplex verborum promissio, in hoc infirmior pactione, quæ firmatur obsidib. & fœdere, quod constat solemnitate & iuramento. Dicebatur sponsio quæ fiebat a magistratu seu duce exercitus propria auctoritate, sine iussu principis aut populi, aut auctoritate senatus, quam princeps aut populus non tenebatur sequi, sed liberabatur ab eius vinculo, si modo dederet hostibus eum, qui sua propria auctoritate spoponderat. & ita infirmabatur facile. Quemadmodum T. Gracchus C. Mancini quæstor Numātinis deditus, quibuscum sine senatus auctoritate, fœdus icerat. [g] Et recte certe cum belli & pacis auctoritas sit penes principem, aut penes habentes democratiā, aut aristocratiā, non penes duces. Et senatus M. Clodium Corsis, quia turpem cum his pacem fecerat, dedidit, quem ab hostibus non acceptum in publica custodia necari iussit: & læsa maiestate imperij eius factum rescidit, libertatem ademit, spiritum exstinxit, corpus contumelia carceris, & detestanda Gemoniarum scalarum nota, fœdauit. [h]

g Cicer. 3. offictor.

h Valerius Max li. 6. c. 3. Ammia. Marcel. lib. 14. Zonar. i lex hoc iure [illegible]

13 Fœdera magnam habent iure gentium firmitatem, saltem non minorem quam contractus inter priuatos. [i] Sicque Demosthenes vel alius

alius Hyperides eius nomine, in oratione de fœdere Alexandræo vehementer ait probandos, qui exhortantur & iubent, vt pactis conuentis stemus. liberum enim populum, nihil perinde decet, ac æquitatis & iustitiæ studium.

De victoria. CAP. XII.

POst pugnam victoria aut clades, & sicut inter bellum, & in ipso bello & pugna, consilio & prudentia egent principes, sic & post pugnam si victoria superiores sint, aut si superati, cladem acceperint.

1 Et quia victoria est fere semper insolens & superba, a & sæpe nimium læta, iam instãte præcipitio, ex quo victores in partes eorum, qui ante victi sunt, transeunt, iure suo, nonnulla miles ab imperatore, plurima vero sibi fortuna vindicat. b fortuna plurimum potest, inquit Iulius Cæsar, c tum in reliquis rebus, tum potissimum in bello, & paucis momentis magnas rerum commutationes efficit. Æschines d quoque rerum bellicarum facta esse fortunæ & imperatoris ait. In suasoris autem & legati manu nihil præter beneuolentiam in ciues suos & verba. Dico ego hic fortunam, permissionem Dei, qua nunc qui vicerunt vincuntur, vel quia nesciunt vti victoria, vel quia Dei ira adhuc non quieuit, quæ in flagello belli vltionem a populo expetit, quemadmodum quo tempore vniuersi ex Israel arma sumserunt contra tribum Beniamin, victi fuerunt cum infinita clade, & tertio certamine euaserunt victores, vt propemodum omnes Beniamitæ interierint. e Sæpe victi & fugati Hebræi, tandem & ipsi victores: Dei certe est victoria & ei tribuẽda laus eius, quia non est difficile Domino seruare vel in multis, vel in paucis. f Scimus ingẽtes exercitus exigua manu superatos, & plerunque accidisse, vt qui victoriam iam se putarent adeptos, in manus hostium turpiter peruenerint: vindicat se Deus de inimicis suis per inimicos suos: nuncque in hanc, nunc alteram in partem inclinat victoriam, & animi sic victoribus adduntur, vt iterum pugnent, & a victis iterum vincantur, donec expientur peccata populi, quæ prouocarunt Dei iustam indignationem.

a Cicero pro Marcello.
b Aemilius Probus, in Thrasibulo
c Iul. Cæsar 3 de bello Gall. eadem Isocrates in Archidamo
d Aeschines ora. περὶ παραπρεσβ.
e Iudic. 6. 20
f Reg. c. 14. vers. 6. 2. Paralit. cap. 14. vers. 11. Genes. 14.

2 Cum igitur victoria pendeat ex Deo, merito ea adepta, non sibi princeps insolenter, aut viribus populi attribuere debet, sed gratias Deo quas poterit, easque solemnes reddere: quod Ethnici alieni a cognitione veri Dei, testati facto ipso sunt, ad puluinaria supplicationes suorum deorum publicas instituendo: vt ob præclaras pugnas quæ Iulio Cæsari in Gallia contigerant quindecim dierum Romæ supplicatio decreta. Cicero quoque C. Octauio in Senatu ob res feliciter gestas quinquaginta dierum supplicationes decreuit. Et Brutus ob profligatum Antonium bello Mutinensi, totidem dierum supplicationes meruit, in quibus grandes natu matres manibus amplexæ, & viri semotim coronati procedere & cum bonis acclama-

tionibus & bonis ominibus ad templa conuenire, & diis suis quos veros putabant, gratias agere solebant. [a] Sic obtruncato a militibus tyranno Maximino, filiis & amicis eius delatisque capitibus Romam hostilibus, nulla fuit ætas quæ non ad aras & templa festinaret, [b] Cæso Holopherne manu muliebri & victoria sequuta, Iudæi omnes venerunt Hierosolymam adorare Dominum, & obtulerunt holocausta & vota, [c] Easdem gratiarum actiones Iosaphat soluit rex, cum omni exercitu, post obtentam victoriam contra Idumæos, Moabitas, & Ammonitas. [d] Idipsum fecerunt Machabæi & Hierosolymitani, de magnis periculis liberati. [e] Constantinus magnus, victo Maxentio & Licinio. [f] vt & Alphonsus Aragonius, insigni victoria matutino tempore ad Troiam potitus non prius arma deponere, & corporis sui curam habere voluit, quam gratias Deo pro felici successu haberet. [g] Similiter & egerunt alij plures Christiani principes.

a vide Alex. ab Alexan li. 5 genialium dierum c. 30
b vt ait Herodianus. in 8.
c Iudi. c 15.
d 2 paralip. 20.
e 2 Macha. c. 10
f Euseb. & Nicephor. li. 7. c. 46.
g Ludouicus Dominicus li. 1. variæ histor.

3 Sunt qui probarunt post victoriam adeptam seueritatis exemplum in victos, vt in posterum ipsi & alij deterrerentur a bello contra victores mouendo & a resistendo, vt quãdo Romani ciuitates capiebant non homines modo occidere sed canes dissecare, & aliorum animantium membra solebant, donec tesseras, vel symbolum milites acciperent desistendi a nece, quod, inquit Polybius, [h] faciebant terroris incutiendi causa. Sic Dauid postquam dimicasset aduersum ciuitatem Rabbath, & cepisset eam, prædam ciuitatis asportauit, populum quoque eius adducens serrauit, & circumegit super eos ferrata carpenta, diuisitque cultris, & traduxit in typo laterum. sicque fecit cunctis ciuitatibus filiorum Ammon. [i] Ioannes magnus [k] refert Alaricum Visigothorum regem breui tempore post expugnatam Romam periisse propter diuinum furorem ob nimiam Gothorum clementiam prouocatum, quod superbam nimium Romanorum lasciuiam & blasphemam, non satis castigasset, parcens nimium populo & ædificiis: quod videtur Orosius [l] firmare dum de ea inuasione scribit. *Et ne quisquam forte dubitaret*, inquit, *ad corruptionem superbiæ, lasciuiæ & blasphemiæ ciuitatis, tantum fuisse permissum eodem tempore clarissima vrbis loca fulminibus diruta sunt, quæ inflammari ab hostibus nequiuerunt*. Reprehensus regnoque priuatus Saul, quod non occidisset Agag & omnia viuentia Amalechitarum. [m] Reprehendit Deus quoque intempestiuam misericordiam regis Achab, in cuius manus victoriam de Syris posuerat, audiuitque a propheta verba Domini, postquam pepercisset Benadad regi Syriæ, *Hæc dicit Dominus, quia dimisisti virum dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima eius & populus tuus pro populo eius* 3. reg. c. 20. Quæ tamen exempla non sunt trahenda in conclusionem generalem, eo quod ibi mandatum erat Dei expressum, de necandis huiusmodi hostibus cuius tantum ministri constituebantur reges, & redarguuntur non quod non necauerint solum, sed quod non fuerint obedientes mandatis Dei.

h Polyb. in epitome lib. 10.
i 2. regnum c. 12. ver. 30. & 31.
k Ioannes magnus li. 15. c. 11
l Orosius li. 7. c. 28
m 1. reg. c. 15

4 Alij

4 Alii non crudeliter in subditos sæuiendum, sed post victoriam humane & misericorditer se gerendum in victos rectius existimarunt, & plus posse beneuolentiam & clementiam quam trucem & atrocem vindictam arbitrati sunt. In primis enim princeps recordari debet, se esse Dei simulacrum in terra, & eius partes gerere, & potestate a Deo concessa vti: nihil autem est quod sic Dei similes faciat vt malignis atque lædentibus esse placabilem, qui facit oriri solem suum super bonos & malos. [a] Grauius autem est diuinã quam humanam offendere maiestatem: omnes quotquot sunt homines, siue accidentali qualitate principatus, vel sacerdotii, vel alterius qualitatis insigniti, offendunt quotidie diuinam illam summam maiestatem peccatis, quæ ratione eius qui offenditur merentur infinitam pœnam: & tamen nemo est qui postquam peccauerit, & iam flagellis Dei arctari & vinci considerauerit, non recurrat ad eius infinitam clementiam, & nolit sibi indulgeri: & proinde a se ipso edoctus, quantumuis grauissime a subditis, vel sociis offensus, debet subditis parcere, & deuictis clementer vti, maxime si velit suorũ delictorum veniam a Deo consequi. Nam iudicium fiet ei sine misericordia qui non erit misertus alterius. [b] Quotidiana prece a Deo instituta edocti id fuimus, *Dimitte nobis, sicut & nos dimittimus.* [c] Et misericordia Domini superexaltauit iudicium & super omnia opera eius est. [d] Crudelis & immanis merito hostis habendus, & ab omni CHRISTIANA caritate alienus, qui in suos per victoriam factos, more rabidæ feræ sæuit, imo & oppida, vrbes & quæ sibi nocere nequeunt, destruit. Longe regalius est vt pote paternum, homines conseruare quam interimere, vrbes condere quam destruere, in quo laudatur merito a SYLLIO Italico [e] M. Marcellus, qui se temperauit ab his immanitatibus, SYRACVSARVM ciuitate potitus.

> *Ausonius ductor*, inquit, *postquam sublimis ab alto*
> *Aggere despexit trepidam clangoribus vrbem,*
> *Inq; suo positam nutu, stent mœnia regum.*
> *An nullos oriens videat lux crastina muros,*
> *Ingemuit nimiumq; viris tantumq; licere,*
> *Horruit, & propere reuocata militis ira*
> *Iussit stare domus, indulgens templa vetustis*
> *Incolere atq; habitare deis. Sic parcere*
> *Victis pro præda fuit. & sese contenta, nec vllo*
> *Sanguine pollutis plausit victoria pennis.*

Celebre exemplum etiam trucis inimici Totilæ Gothorum regis. Capta enim Roma, ineunti Totilę templum, Pelagius diaconus occurrit, Christi euangelia in manib. gestans, ac genibus positis supplicabundus, *parce*, inquit, *ô princeps tuis.* cui ille cachinnans respondit: *nũc mihi demum supplicaturus venisti. Pelagi* tũ ille *maxime*, inquit, *quoniam tuum me seruũ fecit Deus, verũ ab his tã abstine manus*, qui

[a] D. Matt. cap. 5.
[b] Matt. ca. 18.
[c] D. Matt. cap. 6.
[d] Eccle. c. 18
[e] Lib. 14.

tibi in seruitutem cessere. Quibus percitus Totilas precibus, militibus edicto suo mandauit, ne quem posthac Romanorum occiderent atq; ita vrbem diriperent, vt sibi preciosissima quæq; seruaret [a].

5 Et quamuis grauissimum scelus sit subditorum, si in principem suum rebellauerint, & supplicium mereantur; tamen quando strages magna sequitur populi, potius a paucis sumenda est vindicta; vt in plures metus transeat, in paucos vero sæuitia exerceatur. vbi subiecti in potestatem redierunt, satius est obliuisci iniuriarum subditorum, quam esse sine subditis. qui emendati, fideliores, experti principis sui bonitatem, futuri sunt. *Consulere patriæ parcere afflictis, fera Cæde abstinere tempus, atq; iræ dare Orbi quietē, seculo pacem suo, Hac summa virtus, petitur hac cœlum via* [b]. Et regium & principe dignū ducitur, *parcere subiectis & debellare superbos* [c].

6 Recordetur princeps, reipublicæ veluti corpori posse morbos accidere, qui sanandi potius sunt quam exasperandi. Interdum caput laborat ægritudine, valente reliquo corpore, veluti cum princeps iniquus est, & populus qui instar corporis & membrorū est bonus: interdum contra, caput sanum, membra aliqua languida: interdum accidit phrenesis & deliriū corpori, quod tantū abest vt quærat medicum, quin contra in illum curare volentem, insurgat: medicus autem, non curat phrenetici verba aut opprobria, sed tolerans vt ægrotum cum sua laude curet, cuncta patitur; quorum ipsum sanatum etiam pœnitet, & postea summas ei gratias agit. Sic commouetur interdū populus, vt corpus externis aliquando impressionibus, & hominibus ambitiosis, & phrenesi in principem suū insurgit. At princeps postquam eum ligauerit vt phreneticum, non tollere, sed curare & conseruare debet. Neque etiam statim pastor gregem fugitiuū vel contumacem occidit, sed conseruat. Phocion præstantissimus æquissimusque imperator Atheniensium, inuidia & calumnia proditionis Pyrethi insimulatus; cum ad supplicium etiam immeritus a populo duceretur, & aliquis eum rogasset, quid filio Phocio nuntiari vellet, respondit, *Volo ei dicas meis verbis, ne huius iniuriæ quæ mihi fit ab Atheniensibus meminisse velit* [d]. Mandatum & illud Dei in lege [e], *Non quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum.*

7 Consensit vniuersus hominum cœtus, in eam sententiā, vt captiui fierent serui, iusque gentium dictum est, quod benigne feritatem belli temperauit humanitate [f], quia imperatores captos seruare, & per hoc non occidere solerent [g]. Agesilaus Lacedæmoniorū rex crebro admonebat milites suos, ne captiuos vt facinorosos cruciarent, sed vt homines seruarent, & infantibus etiam in bello captis parcerent. Interest hominis hominē affici beneficio [h], propter naturæ commune vinculum: vt nefas sit hominem homini insidiari [i]. Quis furor, o Deus, ob vnum principem sibi inimicum & pugna victum, sæuire in vrbes & eius subditos, quasi ipsi offenderint, qui coguntur suo principi obtemperare iussi, & dum victi fuerint, possunt eadem

a Scribit Sigonius lib 19 imperii occidentis

b Seneca in Octauiano.

c Virgil. 6. Æneid.

d Diod. S.c. lib. 18

e Leui. c. 19 vers. 18

f l. ex hoc iure de iust. & iure.

g § serui autem de iure personarum. h. .seruus ea lege de seruu export.

h l. 3 de iust. & iur.

eadem translata subiectione vsui esse victori? Quanta insolentia, ne dicam stultitia, principis victoris, qui iam potitus ciuitatibus vi, eas diripiendas & prædandas immisericordi concedit militi? Iam enim omnia sunt vincentis facta, & sic sua stolidum est depopulationi exponere.

8 Quanta rursum est victorum amentia qui subactis inimicis belli fortuna, non minus truculenter quam pecudibus ad victimam vtuntur. Nonne qui recte sapiunt norunt & considerant, Martē & rerum seriem sub perpetuo volubili motu versari; & fieri posse, vt qui victores nunc sunt in manus inimicorū, vel quos vicerint vel aliorū incidant, a quibus sat scio interrogati non responderent, se velle eodē more crudeliter excarnificari: vnde alteri non esse faciendum natura mouentur nullo monstrante alio, quod sibi fieri nollent. Felicitas regum aut rerum publicarum, non manet in eodem statu, sed quo maiori extollitur gradu, eo proximius imminere præcipitium cogitare debent. & talionem vel natura, vel Dei iudicio facile gestorum aduersus inimicos, rependi posse, in eosdemque conuerti, iudicare, si quid animi habent, oportet. fassus id Adonibezec rex: post mortem enim Iosuæ expugnatus a Iuda, eum persequuti filii Israel, & comprehenderunt cæsis summitatibus manuum eius & pedum. dixit autem Adonibezec a, *Septuaginta reges, amputatis manuum ac pedum summitatibus, colligebant sub mensa mea ciborum reliquias, sicut feci, ita reddidit mihi Deus.* Sublimia corruere possunt, & illa Deus valet potestque denuo erigere, vt ait Hesiodus b.

a *Iud. cap. 1 vers. 6 & 7*

b *in principio operum.*

Ρεῖα μὲν γὰρ βριάει, ῥέα δὲ βριάοντα χαλέπτει:
Ρεῖα δὲ ἀρίζηλον μινύθει, καὶ ἄδηλον ἀέξει,
Ρεῖα δέ τ᾽ ἰθύνει, σκολιὸν ἀγήνορα κάρφει
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης ὃς ὑπέρτατα δώματα ναίει, id est,

Facile extollit facile etiam elatum deprimit:
Facile praclarum minuit, & obscurum adauget,
Facileque corrigit incuruum, & superbum desiccat,
Iupiter altitonans, qui superbas domos incolit.

9 Arguit & misericordia nobile ingenium, & quo magis nobilior & magnanimus est quis, eo magis ad parcendum maxime victis esse debet, & solet etiam: excelsiore enim despicit animo quæ soleat viribus suis diffidentes metuere. Et Ouidius c,

c *Ouid. 3. de tristibus.*

Quo quisque est maior, magis est placabilis ira,
Et faciles motus mens generosa capit.
Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni,
Pugna suum finem cum iacet hostis habet.
At lupus & turpes instant morientibus vrsi,
Et quacunque minor nobilitate fera est. Et Claudianus d.

d *Claudi. in epigr. satis fact. ad Hadrianū.*

Prætereunt subiecta feræ, toruique leones,
Quæ strauisse valent ea mox prostrata relinquunt.
Nec nisi bellantis gaudent ceruice iuuenci.

Et vt ait Salustius in oratione Lepidi, *Secunda res, victores qui alto sunt animo, in miserationem extra vertunt.* Accedere his potest, quod vnius ob delictum vel rebellionem principis, vel temeritatē solius, totus eius populus etiam inuitus ad bellū compulsus, vt sui principis causam vel coactus, iniustam tueretur, pœnas luat: neque æquū sit vnius ob culpam in reliquos tam hostiliter & impie sæuire, quod & in maximo belli furore & victoria, nihilominus admonitus Pompeius agnouit. Cum enim Pōpeius Magnus, Mamertinos, quod hostiū partib. adhæsissent, interficere omnes statuisset: Sthennius, eius ciuitatis princeps, Pompeium adiit, & his verbis locutus est: *Non æquum facis Pompeii, qui propter me vnum noxium, multos innoxios occidere paras*, eaque animi magnitudine motus, ille Mamertinis pepercit, ciuitatemque & Sthennium liberauit [a].

a Plutarch. in apophteg.

10 Sed & deditis quamuis necessitate armorum compulsi id fecerint, & alias rebellauerint, parcendum erit, & vita saltem eis condonanda, potissimum si fides eis data est, vt etiam Titus imperator Romanorum quibusdam, qui in extremo excidii Hierosolymitani tempore, ad se confugerent, veniam dedit, quamuis necessitate non voluntate eos venire sciret; plus fidei quam iracundiæ tribuens [b]. Et Callicradas classis præfectus, a Lysandri amicis sollicitatus, vt quendam ex inimicorum numero permitteret illi occidere, & acciperet talenta quinquaginta, negauit: magisque valuit, fides in hostē quam pecunia, quamuis maxime ea egeret [c].

b Ioseph. lib. 7. belli Hierosol. c. 9

c Plutar. in Laconicis apophteg.

11 Sed & considerare debet victor, non esse coarctandos victos extrema oppressione. Nam vbi proponunt sibi extrema omnia, desperatione in audaciam accinguntur: quemadmodum grauissimi sunt morsus irritatæ necessitatis. Quare victor debet quidem instare terrore, sed vbi satis terruerit, parcendo rursus debet irritamenta pacis ostentare [d]. Fortuna vitrea est, tum cum splendet frangitur.

d Cornel. Tacitus in vita Agricolæ.

12 At si quis princeps, clade affectus sit; non statim desperatas res habebit, sed fortiter quod humanum est feret. Quin & plures, ne terreant subditos ex susceptis cladibus, solent stratagemate vti, vt contraria læta omnia sibi fingant, & nuncios cladis occultent. Neque statim certe hasta abiicienda est, sed meliora speranda, nec prælii vnius euentu pauendum. Mars communis, & victum sæpe erigit, & affligit victorem, noui sunt delectus habendi, noua quærenda auxilia [e], vires reparandæ, omnia experienda, & imitandi etiam angues, qui obtrito capite, postremum cauda minantur, si iusta sit causa belli, animus non ideo debet cum clade concidere, sed iterum exercitus reparandus, cum magis laudabile sit probis & magnanimis viris, honeste mori, quam cum dedecore seruire aut viuere; moriendum enim est omnibus & id commune: at interest, quomodo quaue de causa an probrosa, an honorabili animam & vitam effundas. Quod si nimium attritæ sunt ex clade vires, vt refici nequeant, vltimum erit remedium quærere pacis minus

e Veget. lib. 3. cap. 25

lædentes

lædentes conditiones. Est enim illa victo & victori æque vtilis. Nam vt ait Seneca[a],

Pacem reduci velle, victori expedit, Victo necesse est

Facilius vero victus pacem consequetur, si clade accepta arma renouet non quidem vt vtatur, quia infirma sint, sed vt se fidentem & erecto esse animo ostendat, & metum aliquem incutiat hosti. Et vetus hoc prouerbiũ erat, sub clypeo melius succedere pacis negotium. Nam optimum & prope vnum tempus est de pace agendi, dũ sibi vterque confidit hostium, & pares ambo videntur[b]. Sed rebus inclinatis tutius est, vt quauis tuta conditione pacem accipere quã viribus cum valentiore pugnare. Sicuti gubernator vbi naufragium timet, iactura, quicquid saluari potest, redimit.

a in Hercule furente.

b Iul. Cæsar Li. 1 bellorũ ciuilium.

De pace Cap. XIII.

Constituitur totius bonæ gubernationis regni & principatus vt finis, pax subditorum & concordia: quæ & vincenti decora, vtilis vt bellum adimens, tuta a belli discrimine. Rex ita pacificus dicitur in procœmio decretalium. Artaxerxes etiam in epistola scripta centum & viginti ducibus prouinciarum sibi subditis, inter cetera ait prouidendum esse paci omnium prouinciarum c, regibus suscipienda bella, vt in pace sine iniuria viuatur d.

c Ester c. 16. vers 6.

d vt M. Tul. sic 1. officio. ait.

2 Pax & concordia consideratur inter Deum & principem & populum, inter ipsum principem & populum, inter subditos ipsos, inter subditos principesque eius & extraneos vel vicinos pax cum Deo prima, & quæ causa & origo totius boni in republica. Amor & concors animus principis cum ciuibus, præcipuum est politicum fundamentum, & constantis principatus vnum est inexpugnabile munimentum amor ciuium. nec pulcrius est quam viuere optantibus cunctis & vota non sub custode nuncupantibus e. In hoc consistit vera principis prudentia, vt sciat conciliare sibi populum, & conciliatum continere in amore sui, cum optimis legibus. modestia ita & patientia ab initio est necessaria, vt quod statim non potest populus pati, paulatim assuescat.

e Sene Li 1, de clementia c. 19.

3 Suscipiendi belli pacisque componendę potestas, penes vnum principem est, si monarcha sit. In republica populi consulatus nomen & causa, priscis quidem Romanis aduersus hostium incursus obtinuit: & in decretis quæ eis ordinatio communis dabat reipublicæ nomine sortiebantur prouincias, in quibus Romani bellum habebant, & secundum has sortiebantur fasces: sequens vero tempus, in imperatorum transposuit bellandi & pacificandi potestatem, vt ait Iustinian. f

f nouel. 105 de consulibus in principio & Strab L. 15, de Augusto loquens.

4 Subditorum interrupta inter se pax, seditio dicitur aut ciuile bellum factio, rixæ contra vero principem, populi discordia magna rebellio, crimen læsæ maiestatis.

5 Apud Homer. g, inducitur prudentissimus heroum, qui Marti

a Iliad 1, ibi ἔχθιστος ἐς &c.

succenset. *Inimicissimus*, inquit, *mihi es, & olim semper tibi grata fuit contentio, semper placent bella & pugna.* Producitur dehinc alius prudentissimus dicens *malus ciuis scelestus & vagus est, qui bellum publicum & asperum appetit.* Euripides poeta bellum similimum morbo esse ait, & pacem sanitati: hanc enim quoque laborantes complecti & recreare, in illo vero etiam sanos perire. Deinde in pace senes sepeliri a iuuenibus ordine naturæ ait: in bello vero contrarium: & quod maximum est, in bello nec intra muros ipsos esse securitatem: at vero in pace, eam esse ad terminos vsque regionis. [a] Pax cũ vicinis maxime & aliis, securitatem reipublicæ adfert, & releuat eandem ab infinitis sumtibus & calamitatibus, quæ consequuntur bella. Quare eam consequetur princeps, qui suis contentus nullum inuadet vt principio omnes reges erant, [b] suis sit contentus finibus. Sicut piscis capito nomine, cum nullam animantem inuadat aliis piscibus confœderatus tutus viuit: [c] amicitia vinculum pacis & societatis: quemadmodum Plato de regno ait, cœlum innato moueri amore, & eodem mutuo amore terram ad simile sui centrum a partibus similibus trahitur. vnitate partium suarum cuncta seruari, dispersione partium perire: vnitatem autem earundem efficere amorem: concordia ita elementorum in humoribus corporis nostri, vt ait Empedocles Pythagoreus, corpus ipsum sicut & mundus constat: discordia dissipatur. Et Orpheus, solum omnium amorem regere habenas ait, sicut & Lucretius in principio. Admonet etiam ratio politica, ne princeps diu bellum gerat cum vicinis, quod illinc reddantur audaces & bellatores exercitati. Sicque responsum est Agesilao vulnerato a Thebanis mercedẽ condignã se recepisse a populo quẽ continuis bellis docuisset arma tractare. Hoc præcepto præualuit Turca aduersus vicinos principes Christianos, quia non continue cum illis armis contendit: sed nunc cum hoc, mox cum alio; & vbi vni ademit ciuitatem vnam, alteri regnum, statim ne daret illis occasionem tractandi arma serio, pacem aut inducias cum illis faciẽs, ad alios arma conuertit, a quibus ademtis quibusdam quoque & facile pacem concessit eadem ratione, ne armis assuescerent. Ipse autem suos semper exercens veteranos facit, cum Christiani semper ita inueniantur tyrones. Sed neque expedit prolongare cum subditis bellum, quia inde exasperantur, & qui a principio aliquo naturali affectu in principem legitimum, honestis conditionibus descendissent, sub iugum, tempore obdurati, in pertinaciam & apertam incidunt rebellionem.

a Quod & apud Polybium in fragmento repetitur fin. ad lib 12

b Teste Iust. in t.

c Vt ait Claudi. Ælianus libro de natura animal. c. 3.

6 Nemo est, qui expertus bellum, pacem summis & ambabus vlnis, etiam si aliquid in ea non sit semper omnino laudabile, nõ amplectatur. maius enim natura abhorremus malũ, & eius collatione minus malum nobis quandoque bonum videtur. Neque quicquã dulcius amicitia, quæ cum multorum est, pax est: vt bellũ plurimorum, inter se simultas. Est tanquam nouum vel rebus humanis pax, post

post rigidam belli hyemē: coluntur agri, vernant horti, paſcuntur lætæ pecudes, ædificantur vrbes, exſtruuntur oppida, inſtaurantur collapſa, ornantur & augentur exſtructa, creſcunt opes, aluntur honeſtæ voluptates, vigent leges, floret reipublicæ diſciplina, feruet religio, valet æquitas: pollet humanitas, clarent artes opificum, vberior quæſtus pauperum, ſplendidior opulentia diuitum. Florent honeſtiſſimarum diſciplinarum ſtudia, conditur iuuentus, tranquillo fruuntur otio ſenes, bonis auſpiciis nubunt virgines, concordia res paruæ creſcunt vt diſcordia dilabuntur. Pacis tempore boni honorantur, ſuum cuique conſeruatur, puniuntur mali. Si quid feliciter in bello cecidit, quanquam id rarum, illud ad paucos eoſque indignos ſæpiſſime commodum pertinet: cum ad omnes vtilitas pacis pertineat, belli victoria aliquando principem, & quosdam glorio la quædam exornat: ſed ea non niſi cum luctu & ſubuerſione fortunarum & perſonarum ſubditorum parari non potuit. Nec certe vnquam, aut raro tam feliciter bellum ceſſit, vt cordatum victorē belli ſuſcepti non pœnituerit, ſi quā principis boni in ſe naturam gerit: dum enim poſt adeptam victoriam coniicit oculos in expilatam plebem, orbes ſenes, raram nobilitatem, orphanos liberos, domos funeſtas, relictas viduas, conſtupratas virgines, violata matrimonia, arua deſerta ab agricolis, ſqualidas terras, obæratū proprium cenſum, latrones reliquos, exuſtas villas, incenſos pagos, direpta fana, ſubuerſas vrbes, mœnia deiecta. Quid poteſt, inquam, ſi hæc & reliqua mala conſideret, bonus princeps aliud quam de victoria potius plangere quam lætari. Sicut Dracones exſugentes ſanguinem Elephantorum, occidunt eos, & ipſi viciſſim inebriati opprimuntur & commoriuntur. Ita ſæpenumero in bello, pars vtraque & perimit, & periit, damnum dat & accipit.

7 Conſidera milites fere omnes ad prædam auidos, qui quamuis alantur, veluti victimę, vt cum opus fuerit immolentur, tamen cum anima illa venali, nihil quod ſibi, vel aliis expediat, aut quæ ad pacē ſunt deſiderant, vt vere legatur in ſententiis Philemonis Comici.

οὔτε γὰρ ἰατρὸς, οὐδὲ εἰ ἂν εὖ σκοπῇς
τοὺς αὐτὸς αὑτοῦ βούλεθ' ὑγιαίνειν φίλους,
οὔτε στρατιώτης πόλιν ὁρᾶν ἀνδυνακοῦ. Id eſt,

Neq; enim medicus vllus, ſi bene perpendas eſt.
Suos qui bene velit valere amicos:
Neq; miles volens videre ciuitatem ſine malo.

Dulce bellum inexpertis, dulce piratis, latronibus, homicidis, at infandiſſimum his, quibus & liberi, & bona, & vxores, & propria vita crudeliter eripiuntur, vel ante oculos miſere affliguntur & cruciantur. Et qui experti iam mala ſunt, & flagella bellorum. Quibus nihil amabilius quam pacem quocunque pacto redimere, & redemtā aut obtentam retinere, & cauere ne vel iniuria laceſſiti amittant. Et proinde ethnici quidam, qui etiam ſapiētiores inter Græcos ha-

biti sunt,& magis militari laude clari,cum hoc beneficiū summum pacis Dei munus agnoscerent & diuinum, & verum Deum ignorarent, aras paci vt numini dedicarunt. vt cum Timotheus Cononis filius Atheniensis & Atheniensium dux multis prælijs Lacedæmonios vicisset,& maritimum Atheniensibus cessissent imperium, victoria tantæ fuit Atticis lætitiæ,vt tunc aræ publicæ paci sint factæ, & puluinar ei velut deæ sit institutum. [a] Plutarchus tamen tradit in Cymone:a Cymone primum aras paci positas,post victoriam illam Cymonis ad Eurymedontem contra Persas partam,quod & Demosthenes testari videtur.[b]

8 Ceterum cum de pace agitur constituenda & conseruanda, cauendum,ne eius dulcedinis prætextu, ab eo quod iustum est deflectamus,& ne cum torpore & otio virtutem reipublicæ exstingui,aut in vitiis aut indigna libero populo seruitute sordescere permittamus. Populorum ferocia corda, longa pace mollescunt. [c] Inutiles autem postea fiunt otiosi,& corrumpunt reliquos. Et pax si iusta,& honesta sit,res est certe omnium rerum pulcerrima & optima. Nihil tamen est aut faciendum iniuste,aut patiēdum turpiter, vt pace frui valeamus.[d] Et Senatus Romanus M.Clodium,Corsis, quia turpem cum his pacem fecerat,dedidit,& ab hostibus non acceptum, in publica custodia necari iussit, factum eius rescidit, libertatē ei ademit, spiritum exstinxit,corpus contumelia carceris,& detestanda Gemoniarum nota fœdauit.[e] Et quamuis pax vel iniusta vtilior sit iustissimo bello,[f] tamen videtur intolerabilis populo aut principi, quæ pactionem,aut labem,aut ignominiam habet seruitutis.& maxime in seruitutem cadere de regno magnum est,[g] videturque potius illi cum dignitate cadendum,quam cum ignominia seruiendum.Cicero,Philippica 13.totus in eo videtur esse aduersus consilium M.Lepidi,vt tuta nec honesta pax posset iniri cum Antonio.Et in principio laudat quidem pacis caussam,sed ea decipi non oportere docet. *Timui, inquit, ne conditio insidiosa pacis, libertatis recuperandæ studia exstingueret. Dulce enim nomen est pacis,res vero ipsa tum iucunda tum salutaris, nam nec priuatos focos, nec publicas leges nec libertatis iura cara habere potest,quem discordia,quem cædes ciuium, quem bellum ciuile delectat: eumq; ex numero hominum eiiciendum, ex finibus humanæ naturæ exterminandum puto.* Et paulo post. *Tu vero ita vitam corpusq; seruato,ita fortunas,ita rem familiarem,vt hæc posteriora libertate ducas.Itaq; his vti velis,si liberare rempublicam possis:nec pro his libertatem,sed pro libertate hæc proiicias:tanquam pignora iniuriæ.* In sancienda pace & confœderationibus concipiendis, principes habebunt quoque rationem eorum,qui eos iuuarunt, vocāt adhærentes; ne forte si eos omittant, postea egentes illorum ope, destituantur eorū merito auxilio:proinde qui tractabunt de pace principis inter se,debent in tractatu & conclusione pacis, mentionē expresse facere de adhærentibus.Nam aliter prætermissi non comprehenderentur.

[a] Vt refert Æmil.Probus in Timotheo.
[b] Oratio. περὶ παραπρεσβ. contra Æschinem.
[c] Vt scripsit Theodericus Alarico regi Visigothorum apud Cassiodorū li.3. variar. epist. 1.
[d] Vt ait Polyb in 4.
[e] Teste Valer.Maxi. li.6 c.3.
[f] Cic li.7 ad Attic.ep.14.
[g] Seneca in Theb.

henderentur, [a] quando videlicet verba pacis sunt concepta in personam: puta, quod principes paciscentes promisissent se non offensuros quia stipulatio est stricti iuris, & non extenditur de persona in personam [b], nisi forsan pax non prodesset paciscenti, nisi includerentur adhærentes.[c] Contra, si verba sint concepta in rem, nam tūc adhærentes, etiam non facta expressa de illis mentione continentur. [d] Non possunt autem ciuitates, barones, & alii principes recognoscentes superiorem, facere confœderationem sine licentia superioris. [e] Multo minus cum inimicis sui domini; nam ex eo præsumuntur inimici sui domini & ingrati atque priuandi beneficio. [f]

Quæri potest bello sopito per pacem, vel per alias conditiones, num debitores eorum qui declarati erāt hostes fisco soluerint quod hostibus creditoribus debebant, ex imperio principis, vel aliis quibus illa credita dedit princeps, teneantur pace facta, iterum veris creditoribus soluere, an vero liberentur. Et hæc quæstio agitata fuit bello Siciliæ, inter Ferdinandum & Carolum VIII. regem Galliæ moto & post modum sopito. Pro qua plura allegat in vtranque partem Matthæus de Afflictis, *decisio Neapolita.* 150. Vnde eliciuntur conclusiones. Prima est, quod debitores dictorum creditorum, si fuerint antea in mora soluendi pecunias debitas in genere veris creditoribus qui pro hostibus postea habiti sunt, quamuis iussu imperantis vel tyrāni dominantis, vel fisco suo, vel aliis, quibus data sunt debita soluerint: quod non sunt ideo liberati: sed tenentur soluere pace adueniente veris creditorib. quia mora debet illis nocere & nō creditorib. [g] Secunda reg. quod debitores qui non fuerunt in mora soluendi ducis creditoribus, sed iussi fuerunt ab officialibus soluere quibus princeps donauit dicta debita, & ex sua parte quantum licere rescierint, aut se defenderint ne facerent, sunt liberati omnino, per iura quæ tradunt, iussum superioris vel fortioris excusare maxime, quia ista coactio facta fuit in odium creditorum, tanquam hostium expulsorū. [h] Tertia cōclusio si debitor fuerat quidem in mora, sed fuisset ante infra tempus pugnādi moram, & intra illud tempus ab eo exactio facta sit, tunc compulsus soluere, habetur perinde ac si non esset in mora, soluendo iussu magistratus: & liberatur a vero creditore.[i] Quarta erit nobis, vt pecunia quidem ita per compulsionem ante moram vere soluta, liberet ipsum debitorem, sed non sola confessio ꝙ soluta sit & nisi de reali numeratione constiterit. [k] quia per solam confessionem non probatur vera numeratio, maxime in præiudicium tertii.[l] Huc pertinet quod disputat Quintil. *lib. 5 cap.* 10. cum Thebas enim euertisset Alexander, inuenit tabulas quibus centū talenta mutua Thessalis dedisse Thebanos cōtinebatur. Has,

[a] Cap. ad apostolicæ, de re iudica. in sext. & ibi innocent. & Angel. ad l. quæ religiosis de rei vin. & ibi quicquid adstringendæ, de verb. obligat. P.

[c] Angel. vbi proxime.

[d] Per l. hæc verba ad l. Iuliam de adulter. P. Angel. vbi 3. Iacobinus de sancto Georgio tract. de feudis. ad verba de adhærentibus & confœderatis numero 3. vbi Dura.

[e] Bartholus in l. 2. colūna 2. de coll. illic. P. Bald. ad ca. 1. §. conuenticula, de pace iura. firmā in vsib. feudo.

[f] Bald in l. libertini per illum text. de inoffi. testa C.

[g] Ioann. ab Imola, ad l. creditor, de solutio. P.

[h] Citatur l. Paulus Cal-

linico in fine de lega 3. vide Petrum de Ancharan ad cap fundamenta in fine de electio. in sex. *[i] l. sancimus. C. de fideiuss & per ea quæ voluit Bar ad l qui ob rem de conditio. indeb* *[k] Paul. Castra. cons. 156* *[l] Glo ad l. si ex pretio C si certum peta & in l si ex cautione. C. de non numera. pecun. notatur in c. si cautio de fide instrument. Alexan. consil. 40. volum 5.*

qui erat vſus commilitio Theſſalorum, donauit his vltro. Cum autem poſtea reſtituti fuiſſent a Caſſandro Thebani repoſcerentque Theſſalos, apud Amphictyonas actum. Conſtabat eos centum talenta credidiſſe, & non recepiſſe. Liſque omnis ex eo pendebat, quod Alexander ea Theſſalis donaſſe dicatur. Faciebat ius belli, dicentibus Theſſalis, hoc regna, populos, fines gētium, atque vrbium contineri. In contrarium autem vicit, & ſententiam obtinuit æquum apud Amphictyonas, & pro Thebanis iudicatum ratione, quod iura, qualia conſiſtunt in inſtrumento, non dicuntur venire in poteſtatem victoris, quia ea vt reliqua quæ victoris fiunt, manu capi nequeant. quodque Alexander pecuniam non donaſſet realiter, ſed inſtrumentum, & perinde non eſſet quod datum eſſet & pecuniam donaſſe. Hic tamen capitula pacis conſideranda erunt, & quid placuerit de reſtitutione rerum in illis, legeſque victoris ſequēdæ. Nam & aliquando ſolent reſcindi a victoribus, ea omnia, quæ a tyrannis antea geſta ſunt, & elargita per illos edicto reſtituuntur in priſtinum ſtatum, & dominis, a quibus ablatæ ſunt, vt factum eſt per pragmaticam ſanctionem Iuſtiniani,[a] quæ inter alia capitula ſanciuit, vt ſi quid a Torylano tyranno factum aut donatum inueniretur, cuicunque Romano, vel cuique alii, non conſeruaretur, aut in ſua firmitate non remaneret.

[a] *Exſtat illa pragmatica in fine nouellarum & eſt illa reuocatio c. 2.*

De pace conſeruanda. CAP. XIIII.

SIcuti moderatori reipublicę curæ eſſe debet, vt bellum iuſtis tantum de cauſſis ſuſcipiatur, & pax iuſtis conditionibus fiat: ſic incumbere debet, vt beneficium hoc pacis multis cladibus & cædibus tandem Dei fauore impetratum, diu conſeruetur, atque ideo & in faciendis fœderibus, omnibus vinculis, quibus conuentio firmari poteſt, vti debet, & ſolicite cauere, ne aliquo modo in bellum recidat: quod accidere poteſt, vel leuiſſimis occaſionibus, vt magnum incendium vnica, vel modica ſcintilla excitatur: quibus oportet ex initio diligenter proſpicere, & occaſiones prætermittendæ nō erunt quin opprimantur vbi apparuerint.

2 Quod pertinet ad pacem cum Deo ſeruandam, obſeruatio mandatorum eius & eccleſiæ ſuæ, proſunt. Quod ad pacem cum ſociis & amicis regibus & vicinis, & ſubditis pertinet, leges in pactis, dictis & conſtitutiones media ſunt.

3 Cautiones quæ adhibitæ ſunt a Friderico I. vt creditur, potius quam 3. habentur in libris feudorum, quarum ſunt capita *tit. 27. lib.* 2. In §. 1. eius conſtitutionis de pace tenenda cauetur. 1. *Si quis laicus hominem intra pacem cōſtitutam necauerit, capitalem ſubeat ſententiam: niſi per duellum probare hoc poſſit quod ſe defendendo illum occiderit.* 2, *Si violator ſit pacis, res mobiles eius a iudice in populum publicentur, & diſpenſentur: immobilia heredibus eius relinquantur, qui iurent in poſterum nullum ei commodum ex illis ſe daturos: quod ſi fecerint,*

rint, bona regia ditioni assignentur, & a regio iure beneficium accipiant. 3 *Si quis intra pacis edictum, alium vulnerauerit, manus ei amputetur, nisi se defendendo, id se fecisse doceat, & de bonis eius, vt superius dictum est, agatur.* 4 *Si quis aliquem ceperit, & absq; sanguinis effusione fustib percusserit, aut crines eius, aut barbam expilauerit, decē libras ei cui iniuria illata est per compositionem impendat, & iudici 20. libras.* 5 *Si temerarie autem sine permissione inuaserit, aut verberib., aut iniuriose tractauerit, soluat ei quinq; libras, iudici 10.* 6 *Clericus potest notari de pace violata, etiam & proscribi, item si in suo contubernio habuerit pacis violatorem. Atque de his sufficienter testimonio in præsentia sui episcopi conuictus, soluere debet 20 libras comiti, seu iudici, in cuius comitatu pacem violauit, & de excessu secundum statuta canonum satisfacere, & si inobediens sit, officio & beneficio ecclesiastico puniri & proscribi.* 7 *Non licet violatorem pacis, vt proscriptum, domo suscipere, sed oportet receptum iudici offerre.* 8 *Miles a rustico de pace violata pulsatus, militari manu se purgabit quod non voluntate, sed necessitate hoc fecerit. Si vero miles pulset rusticum de pace violata, vt innocentiam purget, eliget, aut diuino aut humano iudicio se purgare, aut septem testibus idoneis, quos iudex eliget. miles pulsatus a milite, si natiuitate miles, se duello purgare potest.* 9 *Rusticus arma, aut lanceam, vel gladium portans, potest iis spoliari a iudice, vel mulctari 20. solidis.* a 10 *Mercator per prouinciam transiens negotiandi causa gladium suum sellæ suæ alliget, vel super vehiculum suum ponat, non vt quemquam lædat innocentem, sed vt a prædone se defendat.* 11 *Ad palatium comitis nullus ferat arma, nisi rogatus a comite, id est, iudice* 12 *Publici latrones antiqua damnentur sententia.* b 13 *Iudices male exercentes iudicia sua, admoneantur primum, dehinc beneficio iudicialiter exuantur, & si iterum officium inuaserint, pro violatoribus pacis habeantur.* 14 *Si quis quinq; solidos valens aut plus furatus fuerit, suspendatur laqueo, si minus scopis & forcipe excorietur, & tundatur.* 15 *Si ministeriales domini alicuius inter se guerram habuerint, comes seu iudex, in cuius regimine eam fecerint, per leges & iudicia ex ratione prosequatur.*

§ si clericus, eo. tit.

§. si iudex eo. §. si rusticus eo.

§ si quis rusticus eo.

a Nam alioquin rusticis arma ferre interdictum c. 13, nouell 17,

§. publici. eo. § quicunq;. §. si quis quinque.

b nempe iuxta l. 11, ad leg. Iul. de vi pub & 13, §. 10 de pæna. & P.

4 Est & alia constitutio Friderici sub *li. feudorum titu.* 53. de pace tenenda inter subditos, & iuramento firmanda & vindicanda, & de pœna iudicibus apposita, qui eam vindicare & iustitiam facere neglexerint. Vbi agitur de pace inita a Friderico cum Mediolanensibus & ciuitatibus eorum primo bello Mediolanensi, & summa capita eius constitutionis sunt, 1 *Vt pax seruetur inter omnes subditos imperij, ideo omnes duces, comites, marchiones, capitanei, valuasores & omnium locorum rectores, cum omnibus locorum primatibus & plebeiis, a decimo octauo anno vsque ad septuagesimum obstringantur sacramento, seu iuramento, renouato per quinquennium, quod pacem tenebunt. Rectores locorum adiuuent in pace tenenda & vindicanda ciuitates, violantes puniantur centum libris auri. comites, duces, marchio-*

nes quinquaginta, oppida 30. capitanei & valuasores maiores 20. alij tribus libris, & restituant & satisfaciant damna, ex delictis & homicidiis puniantur. Iudices non vindicantes, damnum omne iniuriam passo restituant, maior iudex vltra decem libris mulctetur, inferiores 39 Inopes qui mulctam soluere nequeant, correctionem corporis verberibus patiantur, per quinquaginta milliaria, per quinquennium seorsum maneant.

§. conuenticula eo, ti.

5. *2 Conuenticula, coniurationes in omnibus ciuitatibus & extra etiam occasione parentelæ, & inter ciuitatem & ciuitatem, & inter personam & personam, modis omnibus prohibeantur fieri, & in præteritum facta cassentur, singulis coniuratorum vnius libra auri puniendis. Statuitur & vt tales episcopi locorum excommunicent, donec ad satisfactionem veniant. 3 Receptatores violantium pacem & malefactorum, & prædam ementes, iisdem pœnis subiiciuntur, & decernitur, vt bona eorum publicentur, & domus destruantur. 4 Qui pacem iurare & tenere noluerit, beneficio pacis non fruatur. 5 Illicitæ exactiones maxime ab ecclesiis prohibentur, & si fiant, cautum vt in duplum reddantur. 6 Sacramenta puberum sponte facta, teneantur, metu autem extorta nullius sint momenti.*

§. sacramenta. eo.

6 Est alia constitutio quæ ponitur *in 5 li feud. 1. ti. 10.* Friderici de incendiariis & pacis violatoribus edita Nurembergæ in principum consilio 3. *Kal. Ianuarij* 1187. *cuius summa, 1 Liber homo, ingenuus, ministerialis, aut cuiuscunque fuerit conditionis, qui incendium commiserit, pro guerra propria, pro amico, pro parente, vel alterius cuiusquã causa occasione, de sententia & iudicio imperiali, statim proscriptioni subiectus habeatur. Exceptis si qui manifesta guerra, manifeste capiunt, & suburbia incendunt, stabula, vel tuguria quæ præiacent. Item si iudices eam pœnam in delinquentes exsequerentur.*

7 *2 Incendiarium qui in domo sua susceperit scienter, & auxilium consiliumue ei impenderit, damnum & iniuriam passo pro facultate sua restituat, & iudici decem libras soluat. Nemo autem poterit conuenire receptatorem, nisi prius præstito iuramento calumniæ.*

8 *3 Proscriptionis sententiam qui manifeste incurrit, excommunicari debet ab episcopo, a cuius excommunicatione vt etiam a banno, si non fuerit intra annum & diem absolutus, vniuerso iure honore & legalitate priuatus habeatur, si inhabilis ad ferendum testimonium, ad iudicandum & omni feudali iure priuetur.*

9 *4 Incendiarius manifestus, vel conuictus septem idoneis testibus, capite puniatur, seu decolletur. 5 Incendiarij domus & bona, incendio mulctentur. 6 Si castellanus absente domino castri extra prouinciam incendium fecerit, non ideo comburatur domini castrum, sed castellani, nisi eum admonitus dominus sustineat.*

10 *7 Qui damnum alteri inferre, aut alterum lædere intendit, tribus diebus ante per certum nuntium diffidat.*

11 Fuit edita etiam pacis publicę constitutio inter ciuitates liberas & im-

& imperiales, ab imperatoribus habitis comitiis, seu ex cōsensu Statuum sacri imperij, quondam sub Maximiliano Cæsare, dehinc sub Carolo 5. Vuormatiæ anno 1548.

Atq; in summa cautum, vt a tēpore publicationis, nemo sub sacro imperio constitutus, cuiuscunq; sit dignitatis status aut conditionis, vllius rei causa, qualecunq; nomen habuerit, queue quęsito colore seu prætextu id fieret, alteri bellum inferre, armisue eū infestare, oppugnare, spoliare, capere, inuadere, obsidere aut aliquam conspirationem prohibitam, seu fœdus contra alium facere, ferireue debeat. Nequis alterū possessione sua, arce, oppido pago, sacra æde, monasterio, sacello, reditibus, pensionib., decimis, immobilibus mobilibusue bonis, regalis, iurisdictione, iudiciis, mero ac mixto imperio spiritualium aut secularium, teloniis, vectigalibus, fluminibus, pascuis, aliisq; quibuscunq; iuribus nullo excepto, vt manuq; armata, ac de facto temere priuet, aut subditos abstrahat, aut ad inobedientiam aduersus suos magistratus concitet, aut eos inscio aut nolente magistratu præter morem hactenus sub prædecessoribus nostris Romanorum imperatoribus ac regibus laudatissimæ recordationis & nobis obseruatum, tuendos ac defendendos suscipiat, & quisq; alterum in requiete relinquat, tum & alienos subditos spirituales & seculares per suum quisq; principatum, ditionem, comitatum, dominia ac municipia libere, tuto sine impedimento commeare, migrare, ac proficisci patiatur, nec suis vllo pacto permittat, illorum honori ac libertati, præter ius æquumque, vi, factoue derogare, eosue comprehendere, lædere, offendere aut grauare quouis modo.

Constitutio publicæ pacis sub Maximiliano.

2 *Nemo illi per quem huiusmodi fractæ pacis facinora patrantur, aut ipse, aut alios suo nomine, seruiat, ministret, consulat, auxiliumue præstet. neque arcem, oppidum, munitionem pagos, villas, curtesue occupet, aut præter alterius voluntatem, vi, factoue temere præripiat, aut incendio, aut ruina, aliaue via damnificet, seu ad id auxilium præstet, nec scienter, aut dolose receptet, hospitium, commeatum, victumue præbeat, aut præberi sustineat. Sed si quis in alium ius habere se putat, de eo experiatur suo loco ac iudicio, in quo iam antea, aut ex nunc, inquit imperator, causæ ex ordinatione nostri iudicij Cameræ expedientur, aut deinceps ordine expediendæ fuerint.* 3 *Cassantur omnia bella manifesta, belliq; denuntiationes per vniuersum imperiū.* 4 *Mandatur iurari prædicta pax, de ea inuiolabiliter conseruanda, & contra non obsequētes pœna apponitur mulcta duarum millium marcarum puri auri irremissibiliter, pro media parte præstanda ærario imperij, pro alia læso, cum priuatione priuilegiorum & iurium.* 5 *Additur in committentes bannum imperiale postquam citati a curia imperiali in non comparentes declaratum fuerit.*

Tractatur autem sequentibus capitulis de effectu & iudicio banni, quæ videri poterunt.

12 Adduntur alia capitula, aliis edictis pacis iuxta naturam negotiorum, de quibus controuersium est, & prospicitur ne in poste-

rum contendatur, quæ prudens princeps eiusque consilium, mature perpendere debent, ne quid pœnitendum in capitulis inseratur, debetque de cautione cum quibus conuenit maxime prospicere, & de iuramento renouando, & promittendo per singulas ciuitates & loca, in quibus pax tenenda est, vt sufficere poterit pro exemplari constitutio Friderici & Henrici 6. regis Romanorum, quę inscribitur de pace Constantię, quæ exstat inserta, post librum feudorum in corpore iuris ciuilis, & quæ dicta a nobis antea sunt *in c. de iudiciis & fœderibus.* Poterunt ex rebus occurrentibus, ab optimis principibus & gubernatoribus reipublicæ, remedia alia ad pacem conseruandam colligi, in quibus iudicandis & capiendis, eo diligentiores esse debét, quo videant statum reipublicæ maxime consistere in quiete & pace subditorum. Cõsiderabuntque a quibus perturbetur quies publica, vt congruis remediis subuenire possint, num a suis aut ab extraneis. a suis, duplici accidit modo, vel quando inter se subditi dissident, quod bellum dicitur ciuile, vel quando pugnant contra principem, quod dicitur rebellio, aut quando ab extraneis interrumpitur, & vocatur bellum. Si de ciuili bello agatur, princeps si sit, debet sua auctoritate & potestate, tumultuantes componere, aliisque remediis subuenire, de quibus egimus in remediis contra seditiones & rebelliones. Tempore autem pacis curare debet, vt subditi, & inter se dissidendi nullam habeant occasionem, & si qua suboriatur, statim illam opprimere: sibi vero subditos, amore & maiestate, & dignitate debet retinere in officio: plus enim potest opinio perfecti & excellentis principis, apud vulgus, quam amor, quo solet abuti, imo plus quam veritas ipsa, quam vulgus iudicare nequit, dum affectibus & rumore ducitur. Si de bello ab extraneis illato agatur, tunc ea quæ antea in hoc libro, admonuimus repetenda sunt, prius interpellatis hostibus de causa & ratione belli num iuste moueatur & causa illis sit iusta, quo casu satisfaciendum erit pacifice, aliter si iniusta sit, ad defensionem merito peruenitur.

13 Solet pax cum vicinis & confæderatis infringi, non solum si inimicis confœderatorum aperte se cõiungat, sed etiam si milites ex sua ditione in partes inimicorum transire permittat. Nam inde fœdera pacis & societatis turbare videtur, & iterum bellum fouere. Et illa est insignis accusatio apud Thucydidem in primo, qua insimulantur rupti fœderis Athenienses socij a Corinthiis, quod Corcyreis misissent milites auxiliarios, & cauere debent in hac causa principes, qui se neutrales dicunt, ne sibi subditos patiantur turmatim in alterutram principum pugnantium partem transire; imo seuerissimis edictis debent eos continere, ne detur occasio inuadendi hosti ditionem neutralem, quod videatur ex eo alteri partium se coniunxisse, & ita neutralitati renuntiasse. Proinde Clemens 7. constitutione edita, [a] mandauit ducibus sanctę Romanę ecclesiæ mediate vel immediate subditis, ne absque eius expressa licentia arma caperent ad instantiam

[a] *in constitutione Clementis 7. nu. 15. incipiente Etsi speramus in ordine constitutionum eius in Bullario Cherubini sub annulo piscatoris 11 Iunij 1526.*

stantiam imperatoris, regum vel aliorum, aut ne super auxiliũ præstarent expresse vel tacite, sine speciali sedis apostolicę licentia. Ideoque eos absoluit a quibuscunque sacramentis & pollicitationibus illis in contrarium per illos factis, prohibens idipsum, sub pœna interdicti & decem millium aureorum. Item sub iisdem pœnis vetuit, ne in ciuitatibus, oppidis terris, locisque illorum, per aliquos, etiam prædictis aut quibusuis aliis dignitatibus fulgentes, aut ad alicuius eorum instantiam, militum tam equestrium quam pedestrium congregationes aut delectum fieri, vel more militari tubas aut tympana ad ipsos milites conducendos seu congregandos pulsari, seu alia id genus fieri permitterentur primum in bonis delinquentium pollicitus de reuelantibus, & pœna statuta scientibus nec reuelantibus: eadem sanciuit Iulius III. [a]

14 Solent tamen hic quidam acutius considerare pactiones fœderum. Nam amicitia tantum cum aliquibus contrahitur, & non dictum est in fœdere, quod alios iuuare non possint. Et certe in fœderibus, vt dixi, pacta apposita & clausulæ expendendæ sunt, tamen ex bona fide, non verba calumniando. At quod pertinet ad neutrales, ex modica occasione, nisi bene se contineant intra neutralitatem, tanquam hostes vel suffragantes hostibus, a fortioribus inuaduntur.

a *in constitutione Iulij 3, nu. 32. incipientes videntes in d. Bullar Laertij Cherub.*

De captiuitate & iure postliminii leges. CAP. XV.

VIdentur accessoria belli & pacis, ea quæ ad captiuos & ius postliminij pertinent, & proinde quasdam leges de his a iurisprudentibus editas, in medium proferemus. Captus ab hostibus, seruus est hostium, & postliminio statum recuperat pristinum. [b] Inter Christianos, captiuus tamen hodie non fit seruus hostium, sed veluti obses redemtionis suæ, reliqua tamen damna patitur. [c]

2 Capti a gentibus, cum quibus neque amicitia neque fœdus, neque hospitium est, etiam si bellum cum his non geratur, serui illorũ fiunt, & capta quoque ab illis sunt capientium, vt contra quæ ab illis nos capimus. Et in his quoque ius postliminij locum habet. [d] Antequam captus in præsidia hostium ducatur, ciuis manet. [e]

7 In pace qui peruenerãt ad alteros, si bellum subito exarsisset, eorum serui efficiuntur, apud quos iam hostes suo fato deprehenduntur, quibus ius postliminij est, tam in bello quam in pace, nisi fœdere cautum esset ne esset illis ius postliminij. [f]

4 Tempore induciarum non est postliminium. [g]

5 Amittitur patria potestas captiuitate, recipitur postliminio. [h] In omnibus partibus iuris, is qui non est reuersus ab hostibus, quasi tunc decessisse videtur cum captus est. [i]

6 Postliminium, est ius amissæ rei recipiendæ ab extraneo, & in statum pristinum restituendæ, inter nos & liberos populos, regesque, moribus & legibus constitutum. Nam quod bello amisimus

b l. hostes, 24. *de captiuit. P. t. 15.*

c *Panor. ad c. sicut. 29, nu. 8. de iureiur. Bald. ad l. 1, de sacros. eccl. & ad l. 1, de col. toll.*

d l. *postliminij § in pace de captiuis, P.*

e d. l. *postliminij § antequam.*

f l. in *bello, 12 § 1. eo. tit. de captiuis.*

g l. *postliminium 19, § induciæ de captiuis. P.*

h d. l. *in bello § si quis capiatur. ibi. distinctio.*

i l. *in omnib. 18, de capti. P.*

aut etiam citra bellum, hoc si rursum recipiamus, dicimur postliminio recipere, idque naturali æquitate introductum est, vt qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is vbi in fines suos rediisset, pristinum ius suum reciperet. [a]

7 Postliminio carent transfugæ. [b] Qui armis victi hostibus se dediderunt. [c]

8 Duæ species postliminij, vt aut nos reuertamur aut aliquid recipiamus. vt cum filius reuertitur, duplicem oportet esse causam postliminij, & quod pater eum recipiat, & ipse ius suum. [d]

9 Nauis longa & deputata propter belli vsum, si capiatur quidem ab hostibus, fit hostium, si tamen recuperetur, primo domino redditur, id est, habent locum ius postliminij. Item equus equaque freni patiens recipitur postliminio. nam sine culpa equitis proripere potuerunt. Secus in naui piscatoria, vel scapha aut actuaria voluptatis causa parata, & in armis & vestibus captis ab hostibus. nam si reciperentur, non redeunt iure postliminij ad dominos priores, sed fiunt repetentium. [e]

10 Redemti ab hostibus contractu aliquo vel pretio, non vtuntur iure postliminij, sed ij qui gratis euaserunt manus hostium, [f] vel virtute militum nostrorum liberati. [g] Remanet porro loco pignoris liber tamen is, quem quis pretio redemerit, donec ei soluerit redemtionem. [h] Redemtio facultatem redeundi præbet, non ius postliminij mutat. [i]

11 Pro redemtione captiuorum licet pacisci cum hoste. [k] fiuntque tempore pacis de his pactiones seruandæ a ducibus & aliis subditis. [l]

12 Expulsis hostibus ex agris quos ceperint, dominia eorum ad priores dominos redeunt, nec publicantur, aut prædæ loco cædunt. Publicatur enim ager ille, qui ex hostibus captus sit. [m]

13 Quod si quid in bello mobile captum est, in præda est, nec postliminio redit. [n]

14 De pretio captiuorum redimendorum constituendo, humana est & Christiana sanctio, vt potius redemtioni quam morti, aut seruituti addicantur. Et ita apud Ethnicos Megarenses & Corinthios, inter quos bellum continuum erat, captiuis certum pretium quo se redimerent constitutum erat, id vero accipiebant, postquam eos dimisissent, ante non exigebant, sed quem quisque ceperat, eum abducebat domum, participatoque sale & mensa, ad suos eum remittebat. Et ita qui pretium tulerat commendabatur, atque amicus esse perpetuo perseuerabat eius, qui pretium acceperat ἐκ δορυαλώτου δορύξενος, id est, ex bello capto, belli hospes dictus. Qui fidem in ferendo

a d. l. postliminium, 19. facit de ethymo, §. dictũ est postliminiũ, quibus modis patr. ius potestat. soluat. Restituit postliminium amissa antea captiuitate, l. 5. & l. 12. § codicilli, de captiuis, P. l. hostes 24. eo.
b d. l. 19. §. transfugæ,
c l. 17. postliminio carent eo. de captiuis, P.
d in l. cum duæ, 14. de captiuis cũ simi reliqua quæ recuperantur per postliminiũ, tam quod ad commodum quam onus. & incommodum per captiuitatem admissa vide in tit. de captiuis in P. & cap. de postliminio reuersis C. potissimam l. 12. 13. eo. ti. P. l. ab hosti. 18. & l. 19. eo. C.
e l. 2. l. 3. de captiuis P. l. postliminiũ 19. eo. §. si ab hostib. quib. modis ius pat. potest. solui.
f l. cum non redemtum, 5. l. si liberum, 11. l. ab hostib. capti, 12. de postliminio reuers. lt. 8. C. ti. 51.
g d. l. 12. & l. si quis ingenuũ 21. de captiuis.
h l. 2. & l. si liberum, 11. l. liber captiuus, 17. C. de postliminio reuer.
i l. si captiuus, 20. § fin. de captiuis P.
k l. cum non redemtũ 5. de postliminio reuer. C. l. 5. de pact. P. l. 21 de neg. gest. P.
l d. l. 5. de pactis.
l si quid bello, 28. de captiuis, P.
m l. si captiuus, 20. § verũ de captiuis. P.
n d. l. si quid bello 28. eo ti.

pretio fefellerat, hic non solum apud hostes, verum etiam apud ciues vt iniustus & perfidus notabatur.[a] Inter duces & principes hostes conueniri sæpe solet de redemtione militum, qui capientur, vt pro ea soluant, vel stipendia vnius mensis, vel aliud quippiam prout placuerit. Apud Lacedæmonios, [b] redemtio in singulos viros erant binæ minæ. Vitare debent milites, qui captiuos ex hostibus in suam fidem receperunt, ne carnificum in eos vtantur officio, vt sæpe vidi in miserrimis bellis huius temporis, in quibus milites suos captiuos peius affligebant, ac torquebant, quam Christiani torquerentur a Turcis. & barbaris nationibus, alienis a fide Christiana: nulla prorsus flexi misericordia. Vnde etiam plures inter manus eorum torti ad extorquendam redemtionem quam postulabant, misere mori coacti sint. Si hoc sit Christianum, si Deo displiceat, nullus est, qui sententiam suam non ferat huiusmodi nomine milites tantum, irritasse Dei indignationem potius quam placasse: an vero duces eorum, de huiusmodi crudelitatibus impunitis reddituri sint Deo rationem, ipsi interim cogitabũt, siquidem adhuc superstites sunt, vel si mortui sunt, iam certi de facto esse possunt. Incidit sæpe quæstio in hac redemtione, num si captiuus iure belli, semel de redemtione cum capiente composuerit ad certam summam, possit ab eodem capiente augeri redemtionis summa, prætextu quod post pactionem, qui eum cepit, cognouerit facultates captiui ampliores & quæ possint maiorem redemtionem pati, sed hæc quæstio fuit decisa per arrestum parlamenti Gratianopolitani anno 1457. in mense Aprili tempore belli Allobrogici seu Sabaudiæ, & placuit reuocandam esse secundam compositionem & standum primæ. [c] Nemo enim dubitat compositionem captiui ex iusta caussa detenti valere, [d] ex iniusta minime. [e]

a Plutar. in quæstionib. Græcis.

b Hero. in 6.

c Guid pap. decisi. 113. incip. in facto guerrarum

d Barto. ad l. qui a latronibus, de testa. P

e Doctores allegant pro eo in argu. l. 1 §. fin de auctor. tut.

DE REPVBLICA LIBER XII.

DE HIS QVÆ IN REIPVBLICÆ SOLLICITUDINE AD RELIGIONEM PERTINENT.

Quid sit religio. CAP. I.

OPERA DEI omnia vere sunt admirabilia, si sine erroris nube ab intellectu humano attente perpendantur: sed super omnia, ipse auctor; qui quamuis sit incomprehensibilis, tamen quo magis a nobis inquiritur, & cognoscitur, eo magis amatur, & inde in nobis adhuc excitatur amandi cognoscendiue insatiabile desiderium, quod trahit & ipsi nos coniungit, ad cultum & debitam eius reuerentiam perpetuo impellit, & in eodem continet.

2. In his sedem deligit religio. Religio enim, nihil aliud est secun-

dum Arnobium [a], quam recta de diuinis mens. Mercurius vero Trismegistus εὐσέβειαν seu pietatem, dixit γνῶσιν τοῦ θεοῦ, cognitionē Dei, & eam finitionem probat Lactantius [b]. In cornu copiæ autem episcopi Sipontini [c], Religio dicta existimatur, ab eligo, quia Deum quē diligimus, eligimus: & ita tradit nihil aliud esse religionem, quam Dei cultum & Pomponius Iurisconsultus [d], dixit, religionem esse erga Deum, atque in sacra pagina, religio pro Dei cultu & ceremoniis, diuinisque mandatis capitur. Exod. c. 12. ibi, *Si dixerint filii vestri, quæ ista religio, &c.* & postea, *hæc est religio phase, omnis alienigena non comedet ex eo.* & cap. 20 *eruntque mihi sacerdotes religione perpetua.* Et Leuitici cap. 16 & c. 7 & Diuus Paulus [e]. *Nemo*, inquit, *vos seducat &c. religione angelorum.* Apud D. Iacobum quoque c. 1. *Religio munda & immaculata apud Deum & patrem hæc est, visitare pupillos &c.* Et ibidem, quis dicitur religiosus. *Si quis*, inquit, *putat se religiosum esse. &c.* & in Ecclesiastico [f], *Timor Domini scientiæ religiositas.* Hinc iurisiurandi religio [g], quia ad Deum pertinet iuramentum, & periurii vltor dicitur [h], quia iuramentum est testimonium adhibitum diuini numinis.

3 Religiosus item locus, piis operibus vel negotiis Deo placitis consecratus vel deputatus oppositus prophano [i] Religiosi & nunc qui & regulares dicti, quod certis regulis arctius se adstrinxerint ad cultum diuinum exsequendum: sicut liquet ex titulis de regularib. & transeuntibus ad religionem. Sextus Pompeius vero Festus, *Religiosi*, inquit, *dicuntur qui faciendarum prætermittendarumque rerum diuinarū, secundum morem ciuitatis delectum habent: nec superstitionibus se implicant.* Religiosum ac sacrū est, vt templa omnia, ædes quæ etiam sacratæ dicuntur. Item religiosus est, non modo deorū, vt ipse loquitur, sanctitatē magni æstimans, sed etiam officiosus aduersus homines &c. Seruius Sulpitius religionem esse dictam tradit, quæ propter sanctitatem aliquā remota ac seposita a nobis sit, quasi a relinquendo dicta, vt refert Macrob. [k] Religionē facit, inquit Arnob. [l] recta de Deo mens per translationē, & religiosa ea dicuntur, quæ honore maximo, veluti diuinis, digna sunt, vel propter Deū qui in illis honoratur, vel quod in illis vis quædā, vel consideratio numinis habeatur, vel ex mandato, vel ex consensu hominum, seu ex opinione, vt apud Pliniū [m]. *Hominis*, inquit, *genibus quædā religio est in obseruatione gentiū: hæc supplices attingunt, ad hæc manus tendunt, hæc vt aras adorant, fortassis quia in eis inest vitalitas: namq; in ipsa genu vtriusq; commissura, dextera leuaq; a priore parte gemina quadam buccarū inanitas inest, qua perfossa seu iugulo spiritus fugit: inest & aliis partibus quædam religio, sicut dextera osculis auersa appetitur, in fide peragitur. antiquis Græcia, in supplicando mentū attingere mos erat.* Lactant. [n] religionē dicit dictā, non a relegendo vt Cicero, sed quod hac conditione gignimur, vt generanti nos Deo, iusta & debita obsequia præbeamus, hunc solū nouerimus, hunc sequamur: & hoc vinculo pietatis obstricti Deo, & religati simus, vnde ipsa religio nomen acceperit.

a lib. 7 contra gentes
b lib. 2 de orig. erroris c. 15 nos etiā de ea lib. 39 syntaxeon c. 30.
c ad epig. 22 Martialis.
d in leg. 2 de iust. & iur.
e ad Col. c. 2
f cap. 1
g l. 1. de iureiur. in P.
h in l. 2 C. de reb. credit.
i § religi. de rerum diu. leg. 1 § prætor ait. de relig. & sum. funer. P.
k lib. 3 Sat ca 3 & Ge l lib. 4. c. 9
l lib. 7 contra gentes.
m l. 11, c. 45
n l. 4 Instit. cap. 28

De distinctione veræ religionis a superstitione & impietate. CAP. II.

DVo sunt extrema religioni vitiosa, tria quippe sibi sunt maxime vicina, Religio vera, extremum eius vnum superstitio in excessu, aliud extremum in defectu, nempe impietas, horum mediū sequendum cum iudicio. Nam, sicut quidam dum inconsiderate fugiunt latrones aut feras, incidunt in auia loca, barathra & præcipitia: ita quidam nimia temeritate fugientes superstitionem, incidunt in impietatem: Vera religio consistit in veri Dei cultu legitime exhibito: falsa & inanis degenerauit in impietatem & superstitionem. Et vt ait Seneca a, *Superstitio error insanus est: amando timet, quos colit, violat. Quid enim interest vtrum deos ames an infames?* Superstitionis & religionis distantiam teste Nonio Marcel. b, Marcus Tul. c manifestissime discernit: *Non enim philosophi solum, verum etiā maiores nostri superstitionem a religione separarunt. Nam qui tota die precabantur & immolabant, vt sibi sui liberi superstites essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomen patuit postea latius. Qui autem omnia quæ ad cultum deorum pertinerent diligenter retractarent, & tanquam relegerent dicti sunt religiosi ab eligendo. Sed vere superstitiosi proprietatem ex hoc habent, quod præ cultura deorum supersedeant cetera, i. negligant, itidem & religiosi, quasi religiose omnium ceterorum sacrificiis deseruiant.* Hæc Marcellus. Distinguit insuper Cicero d. *Horum omnium sententiæ,* inquit, *non modo superstitionem tollunt, in qua inest inanis timor deorum: sed etiam religionem quæ deorum,* vt ipse loquitur, *pio continetur.* Colligunt & ex Lucretio superstitionem inde dictam, quod sit superstantium rerum, id est cœlestium & diuinarum quæ supra nos stant nimius & superfluus timor. Eoque modo D. Paulus arguebat Athenienses tanquam super omnia superstitiosos e. Notatur & a Suetonio Tiberius in eius vita f, vt superstitiosus qui circa deos ac religiones negligentior, addictus mathematicę, fato agi cuncta putans, tonitrua præter modum expauescebat. Sola quippe, vel superstitio etiam dormientem infestat, superstitiosus timidus semper, omnia etiam timet: terram, mare, aerem, cælum, tenebras, lumen, strepitum, silentium, somnium: sicque superstitiosi tractant diuina, vt semper existiment Deum paratum esse ad nocendum non minus quam hi tremunt & pauent qui vitiorum, aut draconum lustra ademit. Et vt ait Theophr. g ἀμέλει ἡ δεισιδαιμονία δόξειεν εἶναι, δειλία πρὸς τὸ δαιμόνιον, i. *superstitio videtur esse solicitus timor, quo aliquis erga dæmonium afficitur.* Addit & postea exempla, vt dum ablutus & aspersus, ex sacra lauro sumens aliquid in os, hoc modo perambulare solet totum diem: & si forte viam felis pertransierit, non progreditur priusquam alius aliquis pretergressus solum triuerit, aut ipse tres lapides de via præteriens tulerit. Et si quando viderit σοφὴν, i. *visionem in ædibus suis,* sacellum ibidem instituit, &c. Addit vt superstitionem, neque super sepulcrum incedere, neque ad mortuum accedere, neque ad puerperam: somnia obseruare [illegible] explicatio-

a in ep. 123. sub finem.
b lib. de nō-nul dict. in sign. diff.
c l. 1 de nat. deorum.
d 1 de na de.
e. c, 17. act.
f in cap. 69
g in character. cap. 16

nem quærere,& expiationem, & alia similia. Atque Lactantius a religionem sine sapientia,non religionem,sed superstitionem censendam esse putat: sapientiam autẽ sine religione,meram esse stultitiam,de qua illud prophetæ, Perdam sapientiam sapientum, & prudentiam eorum reprobabo b. Et Seruius ad versum Virgilii duodec. Æneid. *Vana superstitio superis quæ reddita diuis.* Tradit superstitionem a superstite dictam,quia anicularum propria sit,quę multis per ætatem superstites sunt, & ita delirant. Superstitio religionis excessus vitium illam imitans,facile in mentes incautas irrepsit,quemadmodum de magia narrat Plin. c eam primum natam e medicina, ac specie salutari irrepsisse veluti aptiorem sanctioremque: ita blandissimis desideratissimisque promissis addidisse vires,ad quas etiam nunc humanum genus caligat. Dicta superstitiosa solicitudo inanis & superuacua d.

a Li.3.c.11. b Esaiæ 29. Abdiæ 1. & apud D. Paulum 1.ad Corinth.c.1. & 3.

c Li.30.in princ.c.1 d in l. quãdiu 5,qui ad mitti ad bo. poss. ss. poss. C.li.6.ti.9. e vt ait Isidorus Li.8. cap.3.

3 Superstitio & in genere dici potest omnis reprobata, & proprius,non vera religio,superflua & super statuta obseruatio,enempe, vt arbitror, id omne quod præter statutum ritum colendi DEVM,additum est,dixerunt aliquando Romani, suam putantes verã religionem,Christianorum fidem,superstitionem. vt Suet.dum de Claudio Nerone agit,& de persecutione in Christianos f. *Afflicti* inquit,*suppliciis Christiani genus hominum superstitionis nouæ & maleficæ.* Ita & superstitiosos vocat eos Pli.g Et Vlpianus h Iudæorum dixit superstitionem. i Tacitus quoq; k Christianorum dogma,exitiabilem superstitionẽ vocat. Sic n. vitiosis hominib. virtute præditi dicuntur abominabiles & vitãdi:& putidis assueti,boni odores exitio sunt,& dęmonibus Dei aduersariis. Deus ipse quãuis Dominus eorũ sit & iudex,& vindex ex arbitrio,nõ probatur apud suos asseclas. Vicit tamen tãdẽ veritas,& religio veri Dei Christianorũ,quæ superstitio a fascinatis ingeniis a dæmone ethnicorũ dicebatur,suo lumine detexit gentilium idololatriam,non tantum superstitionẽ esse, sed damnatam & impiissimam impietatem & blasphemiam.

f cap.16. g Li.10.epi. epistola 97. h in l.3.§.f. de decurion. L.50.P.ti.2 i vt in l,21. de hæreticis. k Li.15.

4 Vna tantum vera,veri solius Dei religio,quæ ab origine mundi ortum habet,& progressum immutabilem,vt postea sequenti capite docetur:vna & simplex est veritas,at suppositititię,adulterinæ,& falsæ religiones,si eo nomine dignę sint vocari,plures; Quemadmodum vna via potest esse recta, quæ ad cœlum ducit. Plures autem sunt & infinitæ,per quas quis errare & decipi potest. Vna sponsa Dei ecclesia,aliæ sunt veluti meretrices:quo nomine dictæ sunt stultæ, inanes, & impiæ religiones l, quæ gentes illiciente forma & ficta, stolida religione deceperunt,& decipiunt.

l Apoc.c.17 m in concil. Triden.sessi. 25 in princi.

5 Vt non immerito sacrosanctis œcumenicis consiliis admoneantur episcopi,inuigilare,ne prætextu religionis,superstitiones admittantur,quibus veluti per primos gradus,ad impietatẽ quis tãdẽ collabi potest. Et nouissime m cautum,vt episcopi quæ ad curiositatẽ quandã,aut superstitionem spectant,vel turpe lucrũ sapiunt,in

prohibeant tanquam scandala & fidelium offendicula. Et [a], statutum, ne superstitioni locus aliquis detur, vtque caueatur ne sacerdotes aliis quam debitis horis celebrent, neue ritus alios, aut alias ceremonias & preces in missarum celebratione adhibeant, preter eas, quæ ab ecclesia probatæ, aut frequenti, aut laudabili vsu receptę fuerint. Inhibetur & quarundam missarum celebratio cum candelarum certo numero, qui magis a superstitioso cultu quã a vera religione adinuentus est, & ideo iubetur omnino ab ecclesia remoueri.

6 Vera religio est illa, quæ & catholica dicitur, quæ semper, vbique, & apud omnes obtinuit, quæ tempore, loco, multitudine, antiquitate, vniuersitate & consensu, nouitati partę & paucorum dissensioni antistat, vt ait Vincentius Lirinensis, aduersus prophanas nouitates. Hæc est quam D. Petrum apostolum constat tradidisse Romanis, & quæ ad hoc vsque tempus durat, quamque seruare iubent Cæsares, Gratianus, Valentinianus, & Theodosius [b].

7 Ab hac religione omnes Christiani religiosi dicti, & si non sint monachi, aut prælati [c], & tales clerici dicti [d], & laici [e], alii tamen aliis præcellunt in religione [f].

8 Speciosum hoc nomen religionis sine effectu eius, a pluribus falso vsurpatum fuit, ad tegendas imposturas, impietates, & scelera tam idololatriam. Dæmon falsas de Deo sententias religiones vocauit, imo & Christianam fidem, & Iudæorum olim, tanquam superstitiones repellere conatus est. Turcæ Machometis deliria, religionem veram dicunt, & contumeliis iisdem, quibus Ethnici, fidẽ Catholicam proscindunt. Hæretici & schismatici ex eadem fide Christiana quędam transferentes, tanquam veris & fucis illitas impietates & hæreses obtrudunt, vt & iidem non erubescant veram fidem superstitionis nomine conspurcare. Multum in summa sub nomine & specie religionis peccatur, multa falsa pro veris illita nomine hoc amabili & pretioso, proponuntur & defenduntur, prout Deo iuuante in sequentibus apparebit, quibus cum detectionis argumentis, remedia quando nobis occurrant, ad euitandas deceptiones, adiicientur. Non tamen decreuimus, quę occulte hoc nomine committuntur, in scandalum ecclesiæ, aut personarum ecclesiasticarum omnino detegere, ne videamur imitari peccatum Chami, qui detexit fratribus ebrietatem patris. Attingemus ea tantum quę vt plerunque & publice apparent, & egent remedio publico, vt occurratur maiori malo: & vt caueatur, ab illis facilius, & emendetur ab iis quibus cura & solicitudo a DEO & superioribus prælatis demandata est. Publica peccata, pœnitentia & reprehensione egent publica: priuata, tantum priuata [g].

a in sess. 22. in decreto de obseruandis & vitandis in celebratione missæ.
b In l. 1. C. de summa trinita. & fide Catholica ca. ex multa 9. vers. vtrum scilicet, de voto & voti redem. l. 1. 3. tit. 34.
d cap. nullus, l. qui.
e c. si qua vidua 28 dist.
f d. paragr. vtrum & c. vilissimus 1. q. 1. c. qualis, 8. q. 1.
g c. 1. & ca. interdum 7. de pœnitent. & remissio.

De origine religionis veræ, verique cultus diuini, & quomodo degenerauerit in falsam religionem populus. CAP III.

VEra religio ergo veraq; fides vna est, quę ab origine mũdi cępit a tempore creationis primi hominis inter pios semper con-

seruata. Abel edoctus a patre Adamo, ciuitatem Dei ciuiumque cœlestium & veræ ecclesiæ fundauit: vt Cain diaboli & impiorum. Retenta pietas in domo Enos, qui publice, seu solemniori cultu, cœpit inuocare nomen Domini. Quo & tempore dæmon simia operum Dei & æmulator idololatriam fertur tentasse. [a] Ideo filii Enos, filii Dei dicti sunt: filii Cain, filii hominum. [b] Successioque veri cultus diuini remansit in Noacho, cum quo renouauit legem Deus, & religionem firmauit, [c] idque post diluuium. A diluuio autem, vsque ad Abrahamum, verus Dei cultus per trecentos quadraginta annos fere, veraque Dei ecclesia, in vniuerso mundo continuata est, antequam turris Babylonica ædificaretur: ex cuius temerario superboq; molimine præter modum humanum, lingua vna in septuaginta separata & diuisa fuit a Deo. [d] Quo & tempore religio vera, deiq; veri cultus, cœpit restringi ad vnam familiam Abrahæ: in qua conseruata est eius puritas. Is enim liberatus cum suis de terra Chaldæorum, & de idololatria, Dei mandato recessit, Genes. cap. 12. Fuit autem Abraham tempore confusionis linguarum, cum sua familia in lingua aui sui Hebro relictus, [e] Et post mortem Noe decimo anno iussus egredi a Deo de terra patriæ, in Cananeorum terram venit ad Sem, maiorum suorum patrem & pōtificem, in cuius familia vtcunque cultus veri Dei remanserat. Hic factus pater credentium, accepit repromissiones. [f]

a Genes. 4.
b Genes. 6.
c Gene. c. 9. ad Hebræos, cap. 1.
d Gene. c. 11
e Vt ait Cozras.
f Gen. c. 15. & 17.

2 Idololatria autem alibi apud multos multomagis multiplici errore aucta est relicto veri Dei cultu, nunquam tamen tam longe illi addicti populi ab humana ratione discesserunt, vt Deum esse negarent: verum qualem patres cognouerant, obliti sunt, vel ob iustam Dei vindictam, quod improbis vacarent operibus, & ingrati, & immemores beneficiorum acceptorum, vanitatibus & desideriis suis adhærentes, vestigia tantum religionis cum superstitione sequuti sunt. Quo pertinet D. Pauli cap 1 ad Romanos ratiocinatio. *Reuelatur*, inquit, *ira Dei de cœlo super omnem impietatem & iniustitiam hominum, eorum qui veritatem Dei in iniustitia detinent: quia quod notum est Dei manifestum est in illis: Deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim ipsius a creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, ita vt sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum; dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt: & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum, & serpentum: propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum*, &c.

De necessitate & vi seu effectu religionis. CAP. IV.

TOtius societatis humanæ fundamentum, religionem esse existimauit etiam Cicero, [g] & cum eius contemtu, simul labi omnem

g 1. de natura deorum.

mnem fidem & iustitiam. Vbi enim quispiam cœperit excutere timorem & honorem Dei, vel diuini numinis reuerentiam, omnia sibi licere putabit, dummodo latere homines quæ male agit arbitretur, mala bonis confundet, si opinione prœmium bonorum, aut malorum pœnas effugerit, nec esse crediderit numinis vindictam aut beneficia. Ita Pli.[a] vitam nostram religione cõstare dixit. Sunt scintillæ & naturales quidã igniculi, quibus in homine numinis diuinæque notionis conseruatur signum, qui non omnino, sine summa impietate exstingui, vel elidi possunt. *Signatum est*, inquit Dauid,[b] *super nos lumen vultus tui Domine*, &c. *Omnibus*, inquit Cicero[c], *innatum est & quasi insculptum, esse deos*, quod Christiane dixisset, si singulariter locutus fuisset. vt & rursum,[d] *Nulla gens est, neque tam ferrea quæ non, etiam si ignoret qualem Deum habere deceat, tamẽ habendum sciat*. Atque ideo Aristot.[e] cultum Dei inductum a natura, modum autem colendi, a lege esse profitetur. Religio sola differentes maxime a belluis homines facit, quam qui non admittit alienus est a natura hominis, & vitam pecudum sub humana specie viuit, *vt scribit Lactantius*.[f] Ita, *vt ait Ouidius*,[g]

Pronaq; cum spectent animantia cetera terram,
Os homini sublime dedit cœlumq; tueri
Iussit, & erectos ad sydera tollere vultus.

Consentit Plato[h] dum de nomine anthropi agit. & Xenophon,[i] πρῶτον πάντων ἀνθρώποις πρῶτον νομίζετω θεοὺς σέβειν, id est, *primum ante omnia existima, Deum colere oportere*. Nulla etiam fuit respublica vnquam, quæ aliquam speciem legitimæ administrationis habuerit, nullum regnum aut imperium, cui non fuerit primum hoc religionis impositum fundamentum. Atque legislatores qui populis leges descripserunt, nunq̃ obliti sunt de rebus diuinis leges vt præcipuas sancire, vt per illas de aliis constitutas firmarent. Sic legum 12. tabularum a Græcis mutuatarum prima pars fuit de religione: secũda, de iure publico: tertia, de iure priuato: quod exposuit Ausonius.

Ius triplex, tabulæ quod ter sanxere quaterve
Sacrum, priuatum, populi quod vsquam est.

Ante quoque illas, Romulus, Numa Pompilius, & alii de sacris & ceremoniis leges tulerant.[k] Nec hic probo eorum sentẽtiam, qui arbitrantur quædam esse licita habita ratione politiæ seu administrationis reipublicæ, vocant Statum, quæ in conscientia & religione illicita sunt. Nihil enim aut iniquius aut magis impium dici potest, vt qui hoc sentiant, videantur sine anima & Deo esse, cuius legibus obiicere meliores conentur.

3 Necessarium quippe hoc vinculum religionis est in republica omni ob plures easque cognitas rationes. Multum enim iuuat ad bene imperandum cogitatio & cognitio superioris potestatis, quæ falli vitariue non possit a quoquam principum: & quæ superiorib. subditos obedire debere statuit. Magna dominantium sine metu Dei in

[a] *Lib. 14. c. 19.*
[b] *Psalm. 4. vers. 7*
[c] *2 de natu. deorum.*
[d] *1. de legib.*
[e] *Li. 5. ethicorum.*
[f] *Lib. 2 c. 3. & lib. 3. c. 10 & de ira Dei. c. 7. & 8.*
[g] *1. metam.*
[h] *In Cratylo.*
[i] *Libro 4.* ἀπομνη.
[k] *Vt constat ex Dionysio Halicarnas. Liuio, Plut. & aliis.*

subditos insolentia, insupportabile iugum, mandata tyrãnica & durissima, sub his populi miserrima vita, & oppressio bonorum. Nam vt docet Sidonius Apollinaris, [a] *Sententiæ tali nunquam ego assentior, vt fortunatos putem qui reipublicæ præcipitibus ac lubricis culminibus insistunt. Nam dici nequit quantum per horas fert in hac vita miseriarum, vita felicium illorum, si tamen ita sunt pronuntiandi, qui sibi hoc nomen vt Sylla præsumunt: nimirum qui hoc ipso satis miseriores, quod parum intelligunt se inquietissimo subiacere famulatui. Nam sicut hominibus, reges: ita regibus dominandi desideria dominantur.* Quod si accedat sui ipsius consideratio, & aliorum iam mortuorum principum infelicitas casusque diuersorum, & quomodo fauilla, putrefactio, cadauera, vermium esca, interdum viuentes ludibria fortunæ facti iusto Dei iudicio fuerint naturali quodam decursu, quo omnes in terram vt viliores & pauperiores, relictis sceptris, armis & thoracibus, & stipatu militum perducti & citius quam putarent fuerunt, redibunt ad se ipsos, & intelligent naturale esse a Deo inditum, vt quo pacto ob potestatem sibi desuper concessam volunt sibi a subditis obtemperari, ita æquum esse, vt ipsi Deo & superioribus obediant, ab iniuriis & iniustitiis se temperent, quæ iusta & æqua sint faciant tanquam reddituri Deo administrationis & transactæ vitæ suæ rationem: tandemque recepturi prout gesserint in corpore vel retributionem ex bonis; vel pœnas ex malis. [b] Ita timor Dei vel eius animaduersionis, quos non reuocat amor ab oppressione subditorum tyrannos, quamuis superiorem hominem non vereantur, aliquando in officio debito continent, vt confessus est Abimelech rex Geraræ, cum tulisset vxorem Abrahæ Saram, quam putabat esse eius sororem: [c] fassi & qui turrim contra Deum excitare decreuerãt: [d] Et Pharao qui obdurauerat contra Mosem animum, & aduersum Dei mandatum pertinaciter resistebat. [e] Persuasum quoque habebant gentiles, quod scribit Æschylus. [f] Ἅπαντ᾽ ἐπράχθη πλὴν θεοῖσι κοιρανεῖν. Ἐλεύθερος γὰρ οὔτις ἐστὶ πλὴν Διός, Id est, *Omnia sunt definite constituta, præterquam diis imperare: Nullus enim liber est nisi Iupiter.* Et rursum, Οἱ προσκυνοῦντες τὴν Ἀδράστειαν σοφοί. id est, *Qui reuerentur Adrastrian seu Dei indignationem, sunt sapientes.* eo referri potest quod Phrunut' ait, [g] ibi. ἐπὶ περὶ τοῦ Διός. Rursum de Ioue, &c. *dicitur*, inquit, *Iouis oculum, omnia cernere, eundemq; omnia audire. qua ratione enim possibile est vim ac potẽtiam quæ omnia permeat & administrat, quicquam latere eorum quæ in hoc mundo contingunt?* Magis accommode & Plutarchus in vita Aristidis ait, *tria esse quibus omnes ad Deum rauocantur, beatitudinem videlicet, metum & honorem.* Atq; ideo Plato iussit, [h] templa domibus regalibus coniungi. Et hic vis maxima est religionis inter homines, ad salutem subditorum efficax & vtilissima, qua principes & mitescunt, & discunt aliis imperare, dũ norunt maioris imperio se esse obnoxios.

4 Inter subditos quoque, religionis caussa non minus est necessaria,

[a] Lib. epi. 13

[b] 2. ad Corint capit. 5. vers 10, & ad Roman. ca. 14. versi. 10 Dim Matt. c. 25.

[c] Genes 20

[d] Genes. 11.

[e] Exo c. 10.

[f] In Prometheo liga to.

[g] Libro θεωρίας περὶ τῶν θεῶν φύσεως.

[h] Lib. 6, de legibus.

ria, eiusq; sinceritas super omnia procuranda, cũ summa rõ sit quæ pro religione faciat,[a] & q̃ in religionem committitur in omniũ fertur iniuriam.[b] Omnib. quibus animæ immortalitas constat, animæ etiã rõ prior habetur & potior cum anima sit plusquam corpus, & pretiosior.[c] Quamobrem qui religionis alicuius, quæ ad animæ salutem pertinere putatur, rationem & dogmata sibi proponunt, vt religionem conseruent, alias omnes res tam proprias quam alienas parui faciunt, mortalia pro immortalibus contemnẽtes, & inde furibũdæ & implacabiles propemodum seditiones, rebelliones, & bella, quæ pro religione suscipiuntur, dicta ideo bella sacra, acerrima, vbi pugnatur pro aris & focis. Sicut & inter Ethnicos olim apparuit, & inter Christianos & hæreticos: qui crudelius eo pugnarunt, quo certius tenent & legunt præmium vitæ æternæ, & testimoniũ mortis æternæ, addito præcepto, quod audaciores & ad mortem temporalem obeundam alacriores facit, omnia esse contemnenda, vt Deum sequamur, patrem, matrem, vxorem, & liberos, & nos ipsos,[d] resistendum & pugnandũ pro fide, vsque ad sanguinẽ, vt martyres fecerunt, nõ esse timendos eos, qui occidere corpus quidem possunt, & nihil amplius habent q̃ faciant, sed eum qui postquam corpus occiderit, habet potestatem animam mittendi in gehennam ignis.[e]

5 Monuit sapienter Mœcenas vir grauis, Cæsarem Octauianum, apud Dionem,[f] *Deum semper & vbiq; cole, vt moribus patriæ est receptum, ad eundemq; cultum alios compelle: peregrinarum vero religionũ auctores, odio & suppliciis prosequere, non modo eorum gratia, quos qui contemnunt, haud dubie nihil quoque magni faciunt: sed propterea etiam quod qui noua numina introducunt, multos ad vtendum peregrinis legibus alliciunt: hinc coniurationes coitiones, & conciliabula exsistunt, minime principatui commoda res, &c.* Hæcque cura etiam Romanis fuit, ne daretur in religionis caussa licentia vagandi in quamlibet partem, eoque multa mala inde suborirentur, vt experientia sæpe docuit: fuitque occasio, sæpe reformationis, & inquirendi in habentes libros peregrinæ religionis, eosque comburendi, sicut liquet ex Liuio,[g] & ex Suetonio,[h] & lege 12. tabularum, quæ apud Ciceronem de legibus. *Nemo separatim,* inquit, *Deos caбessit:* Sic Suetonius in Claudio Cæsare,[i] *Iudæos impulsore Christo, tumultuantes assidue, Claudius Romæ expulit: Druidarum religionem diræ immanitatis, & tantum ciuibus sub Augusto interdictam, penitus aboleuit.*

6 Et ob hoc periculum contradictionis, aliis quoque rationib. noluerunt Cæsares mysteria religionis palam populo disputanda proponi.[k] Nec Augustus permisit caussas religionis Cereris aperto foro cognosci, teste Suetonio.[l] Sicut & seuerius placuit Ptolomæo regi, cum de antiquitate religionis, inter Iudæos & Samaritanos, quæstio coram eo agitaretur, vt in iudicio partium vtrinque aduocati, non nisi cum capitis periculo, de controuersia dicerent: & ne vllis aliis, quam ex lege Mosaica, sumtis argumentis, vt refert Ioseph,[m]

a *l sunt personæ de relig. & sum. funer. P.*
b *l. 4. C. de heret.*
c *l sancimus nemini 18 de sacrosanct. eccle. C ea autem 12. q. 2.*
d *Matt. ca. 19. Luc. 14.*
e *Matth. c. 10. Luca c. 12*
f *Lib 52. historia.*
g *Lib 5. de c. 15. 3 & lib. 10 decad. 4.*
h *In Augusto c. 31.*
i *Cap. 25.*
k *l nemo C. cleric. & epigraphe de summa Trinita & fide Catho. & in consilio Chalcedonen actio 3.*
l *In eo c. 93*
m *Lib. 13. antiquita. Iudai c. 6.*

addit Sabæum,& Theodosium,aduocatos Samaritanorum, morti adiudicatos, retinente Andronico Iudæorum patrono. Admonuit proconsulem Palestinæ Iustinianus,[a] vt iuxta morem prædecessorũ gubernatorum,pacatam a tumultibus popularibus cōseruaret prouinciam,quæ ex diuersitate religionum maxime,seditionibus solebat laborare. Idipsum in mandatis principalibus eiusdem imperatoris,ad alios magistratus prouinciarum inseritur.[b] Neque occasione,inquit,religionum hæreseumque quæstionis, permittas alicui, prouinciam commouere. Illud & præuidit Leontius Episcopus Antiochenus,cum aliquando caput canis florescens, manu demulcens,dixisse fertur,eam niue solutam,multum lutum subsequuturum esse,ænigmatice obscurius significans,dissonantiam celebrandi Dei,apud populum;aliquando in seditionem euasuram.[c]

a Nouell,103 cap.2.

b Cap.11. de mandatis principum, Nouella 17.

c Vt scribit Nicephorus Ca ix lib. 9. histor. Eccl. cap.24.

7 Facilis populus ad mutandam,in bonum vel malum sentētiam, & opinione ducitur, antequam rem serio perpendere possit: facilis & a religione non accurate exculta,ad superstitionem via Qui periti sunt,pro veritate contendunt iuste:qui errore contra imbuti sunt, pertinaciter,& sæpe ex malitia obsistunt,se ipsos prædicant, humanis aliquando doctrinis validi falsa pro veris obtrudunt, simplices, veritatis amatores contemnunt,interim factiones fiunt: schismata oriuntur, pugnæ ex scintillis discordiæ incenduntur, quæ non nisi post multas clades exstinguuntur. Quare occurrendum initio erit antequam serpat incendium. Nam vt Seneca ait,[d] *Genus hominum videbatur qui verba gestarent: quidam qui vitia gestant. Horum sermo multum nocet.nam etiam si non statim officit, semina in animo relinquit,sequiturq; nos etiam,cum ab eo discesserimus,resurrecturũ postea malum,quemadmodum qui audierunt symphoniam ferunt secum in auribus modulationem ac dulcedinem cantus, quæ cogitationes impedit,nec ad seria patitur intendi.*

d Epist,123

8 Decipiuntur plures specie boni & recti,nec male se agere, contraria veritati sequentes, per errorem tamen arbitrantur. Cum his leniter primum agendum est, & rationibus & prædicationibus ad veritatem reducendi erunt,nec statim ad ignes, ad arma,& gladios aut furores conclamandum, ne peius contingat:& ne metu pœnarum potius fugentur longius, quam reuocentur. Solent enim inde oriri semina seditionum,quæ difficiles habent & crudeliores exitus: his inuadentibus,illis se defendere nitentibus:& dum de belli caussa agitur,sæpe in exercitu vtrarum partium religio omnis euacuatur. Ea enim est miseria bellorum maxime seditionum,vt nihil sani inter milites inueniatur:nulla fides,pietasque viris qui castra sequũtur,saltem inter gregarios milites,qui necessitate bellica compulsi, dicunt se cogi ad turpia, & impia, quæ duces, quamuis probi, sæpe dissimulare coguntur.

9 Sic refert Surius,[e] in Belgicis nationibus Catholici regis Hispaniæ Philippi, tumultũ ita tragicum cœpisse excitari,vt ad excidium

e Lib commen rerum in orbe suo tempore gestarum, an. Dom.1566

religionis

religionis spectare videretur, nisi præpotentis Dei benignitate conatus malorum hominum fuissent retardati, idque propter editum regis nuper missum, de conseruando consilio Tridentino, deque aliis stricte seruandis statuebat, quibus populus commotus fuit, & plerique ex magistratibus & nobilibus catholicis, sparso rumore, regem velle illarum literarum edictis, in Belgia introducere Hispanicam inquisitionem, quam dicebant, non modo pernitiosam & alienam a ratione, diuinis & humanis legibus aduersam, sed quæ etiam vinceret omnium tyrannorum ethnicorum immanitatem & crudelitatem, ex quibus vulgus & multi alij tumultuati, cœperunt cõiurationes & factiones facere, & nouæ religioni locum præbere, aduocareque hæreticos concionatores, cœpitque paulo post ipsa factio dicta *des Gueux* 5. Aprilis eiusdem anni, quod fuse prosequitur & explicat Surius prædicto loco, cum tamen alia esset intentio regis catholici, nempe tantum fidei & inquisitionis leges auctorare quæ erant antea statutæ a Carolo 5.

10 Experiundum deinceps aduersus errantes & hæreticos maleque sentientes de religione, num per ecclesiasticas censuras & pœnas redire possint ad gremium ecclesiæ, quibus, si illis contemtis, noluerint satisfacere, addendæ erunt pœnę legum secularium, & cum gladio spirituali temporalis iungendus erit. [a] atque poterunt principes seculares vti in eos temporalium ademtione, [b] qui & multo magis spiritualibus priuari debent, [c] & medicinali seueritate, mali ad bonum cogendi sunt. [d] sunt & mali & incorrigibiles exterminandi, quemadmodum legitur, [e] Hieremiam dedisse gladium Iudæ aureum, dicentem, *Accipe gladium sanctum, munus a Deo, in quo deijcies aduersarios populi mei Israel.* Sic Helias propheta occidit prophetas Bahal, [f] & iehu. [g] & Domini temporales debent tueri ecclesiam Dei, [h] vt & paulo post libr. 2. docemus, in generalibus remediis & hæc in his qui fidem acceptam, postea vel in se vel in aliis corruperunt, & religionem professam contaminarunt locum potissimum habent.

11 Quod si agatur de his, qui nunquam fidem adepti sunt, ad religionem Christianam deducendis, tunc non coactionibus exterioribus, aut armis vti, non valde expedit. Quemadmodum enim cogi non potest inuita voluntas, sic nec quę debet esse spontanea religio, *Non est religionis*, inquit Tertullianus ad Scapulam in fine, *cogere religionem, quæ sponte suscipi debet non vi.* Et secundum Clementem Alexandrinum. [i] *Exhortatoria est vniuersa religio, piusq; Dei cultus, vt qui, & vita hic recte degenda, & futuræ, desiderium menti cognata ingeneret.* Sic & D. Clemens Romanus [k] fidem suadendam non imponendam tradiderit. *Nemo. n.* dicebat Dominus, [l] *venit ad me, nisi pater traxerit eum.* Ideo neque Iudæos ad fidem venire cogendos, decisum [m] Eoq; pertinet quod Theodericus rex Romanorũ apud Cassiodorum [n] ait, permittens Iudęis reficere templum. *Damus*, inquit,

a c. quando vult Deus. 39. & sequ. vsq; ad finẽ 23 q. 4.
b c. quo iure, 8. distinct.
c iuxta l. si quis de apostatu. C.
d c. 25. quid faciet 23 q 4.
e 2. Macha. c. fi.
f 3. regum c. 18. ver. 40.
g 4. Reg. c. 10.
h can. sicut excellentiam vestram 23. q. 4.
i l. 1. pedagogiæ c. 1.
k l. 9. recognitionum, & D. Bernardus in cantica sermone 66.
l D. Iohan. c. 9.
m l. Decreta ti. 6. in c. sicut Iudæi, 9. de Iudæis ti 5. Decretalium ti 6.
n li. 2. variarũ epist. 27.

licentiam, siquidem permissum sed errantium votum, laudabiliter improbamus. Religionē imperare nō possumus, quia nemo cogitur, vt credat inuitus. Et rursum, apud eundem Cassiodorum, [a] Iustiniano imperatori Theobaldus rex scribit, *Cum diuinitas multas patiatur religiones esse, nos vnam non audemus imponere, retinemus enim legisse, voluntarie sacrificandum esse Domino, non cuiusquam cogentis imperio.*

a li. 10. epist. 26.

12 Scio quidem nihilominus plures principes pios, & Christianissimos procurasse, & edictis, & armis, & vi venire Ethnicos, & Iudæos, ad fidem & Baptismum, quorum zelus, conatus, & voluntas, maximam merentur laudem, effeceruntque, vt templa Idolorum clauderentur, exercitia publica, scandala, Iudaismi ritus alicubi prohiberentur. At assequi non potuerunt, vt qui animum impietatis, & alterius superstitionis haberent, omnino intrinsecus deponerēt, quamuis se deposuisse simularent, opusque fuit ministerio spiritus Sancti, qui animos ad fidem suscipiendam innouaret, regeneraret, & confirmaret, ne rebellarentur ad vomitum. Alioquin factum est, vt qui metu pœnarum per edicta, se simularunt reliquisse superstitionem & idololatriam, vbi cessauit metuendi occasio, aperte redierunt ad pristinam malitiam. Et ex multis quædam possunt proponi exempla quæ fidem huius rei faciant. Refert Meierus [b] in anno 804. scriptum se reperisse quoddam genus hominum, quos ipse arbitratur fuisse Hunnos, & Vandalos, a Carolo Magno rege, & Loderico Flandriæ præfecto, Flandria pulsum, quod nollent in nostram concedere religionem, retentis tamen illorum paruulis liberis, qui instrui possent Christiana pietate. Osualdus etiam Nordūbriorum Anglorum rex, Mercios, eorum rege trucidato, fidem Christi suscipere coegit. [c] fuere etiam coacti a Leone 3. Isauro imperatore Orientis, Iudæi postquam a pseudochristo Syro fuissent decepti, baptizari, verum in cōtemtum Baptismi se denuo abluebant, & ad sacram mensam accedere iussi, se alio genere ciborum contaminabant. [d] Sic Ratisbonenses inuiti baptisati sub Henrico 4. imperatore, ad Iudaismum relapsi sunt, circa annum Domini 1086. [e] vt & Vandali occiso Gotschalko principe suo, cum omnibus piis anno 1065. ad Paganismum turpiter relapsi sunt, *vt ait Munsterus.* Iudæi quoque qui in Hispania superiorum regum temporibus baptizati fuerāt, velut inuiti, anno 694. non solum Christianismum macularunt, Sed contra regem Egicam regnumq; conspirarunt. vnde omnibus suis reb. nudati cum vxorib. & filiis, per cunctas Hispaniarum prouincias dispersi, seruituti perpetuæ subiecti fuerunt, vt habetur in concilio 17. Toletano c. 8.

b li. 2. Annal. Flādriæ.

c vt ait Sigebert in Chron.

d vt scribit Paulus Diaco. li. 21. hist. Ro. & Albas Vsp e gen sis in Leone 3.

e teste Alberto Cran tio li. 5. c. 14.

De libris ad religionem pertinentibus & primum de Scripturis veteris testamenti, & Rabinorum. CAP. V.

IN hominibus semper fuit mutabilis, & ad nouas opiniones desultoria natura. Idcirco Deus, humanæ fragilitati consulens, illis per scripturę iuuamen, & veluti thesaurorum diuinorum memoriale

tuale auxiliari voluit, ad perpetuam rerum memoriam, & gestorum, & mandatorum testimonium, quanquam, & sine scriptura, multa per manus patrum, quæ ad religionem pertinent, a progenie in progenies ad nos vsque peruenerint conseruata, repetita quotidiana memoria, & per singulos temporum articulos recitata. οἱ λόγοι τὴν φύσιν ὑπόπτερον ἔχουσι, διὰ τοῦτο σημείων χρῄζουσιν, ἵνα ἵπταμένων αὐτῶν λάβῃ τὸ τάχος ὁ γράφων, vt ait Basilius Magnus, [a] id est, *sermones naturam habent volucrem, quapropter literarum notis vtuntur homines, vt sermonum auolantium velocitatem qui scribit prehendat.* eo pertinet quod Martialis ait de Notario. [b]

Currant, verba licet, manus est velocius illis:
Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

Agamus prius de scripturis, & libris religionis, postea de traditionibus.

2 Talmudistæ, vt refert Galatinus [c] & Reuclinus, [d] dicunt, *legem Dei ante mundi creationem, creatam esse duobus annorum millibus, atque literis igneis nigris, in dorso ignis candidi scriptam*, quod somnium est Thalmudicum & Rabinicum, proculque per se apparet a veritate, quia ante mundi creationem, non fuit tempus nec anni, qui ex solis cursu perficiuntur, & ille, vt & luna, in Genesi mundi cœperunt, in signa & tempora esse creari, & distingui a luce. [e] Est & ignis elementum, quod vt & tria alia elementa, in mundi creatione esse cœperunt, cum antea non essent, ita & hoc.

3 Verisimilius erit, quod pro vero tamen aliqui adfirmant, quod Enoch qui fuit filius Iared filij Malalehel, qui fuit filius Cainam filij Enos, filij Seth, filij Adæ, [f] de legis diuinæ, mandatis scripta reliquerit. Nam & libri Enoch citantur ab Origene, [g] quibus contineri ait doctrinam de syderibus & plagis cœli, prout exstare dicunt apud Æthiopes in regno Teymæ Sabæ, lingua Abyssina, quibus etiam tradebantur Dei mandata, leges, & ceremoniæ aliquę, de sacerdotiis, de sacrificio, iuxta quas Noachus obtulit sacrificia de mundis, & ex quibus etiam D. Iudas Apostolus, citat in sua epistola testimonium. Exstitisse idcirco in primitiua Ecclesia, illius libros constat, cum prædictus Apostolus, & Origenes prædicto loco & *in 4. libro anacephaleosis de principiis*, & Tertullianus *libris de idololatria*, de pudicitia, de cultu virginum, aduocauerint testimonia: didicerat vt credi par est, ipse Enoch, literas & legis Dei mandata ab atauo Adamo, natus ante inundationem aquarum, anno millesimo trigesimo quarto, [h] eoque tempore, vt Diuus Iudas Thadeus ait prophetauit plura de iudicio futuro, tam aquarum diluuij, quam vltimæ conflagrationis, quæ, teste Iosepho, [i] inscripsit duabus columnis, altera ætea, altera lateritia. Iudæi peiores nunc sunt ipso Iosepho, & antenoribus, qui, vt ait Tertullianus, [k] Enoch librum reiiciunt, quem Iudas Apostolus probauit, quia de Christo loquatur, refertque, & refellit illius improbationis rationem *Non enim* inquit, *admittebant*, quod

a epistola 178 Notario
b li. 14. apoph. 208.
c li. 17. c. 1. aduersus iudæos.
d in Cabal. c. 3.
e Genesis 1.
f Genesis 5.
g Homilia 28. in Numeros.
h vt sequitur ex c. 5 Gene.
i in 1. de antiqui. Iud.
k lib. de habitu mulie. bri.

dicerent omnia cataclysmo periisse. Quod tamen non pugnat. nam potuit per pronepotem eius Noachum, iterum exscribi & reformari ab Spiritu Sancto, sicut & Hierosolymis Babylonica expugnatione deletis, omne instrumentum Iudaicæ literaturæ, per Esdrā fuit restauratum, & addit, nec mirum, si scripturam Enoch reiiciunt Iudæi, vbi de Christo, cum & ipsum Christum præsentem reiecerint.

14 Citantur & in quodam canone Græçorum, libri quidam quos scripsisse asseritur Abraham, quod & affirmat Mahometes in Alcorano, & Hebræi quoque hodie eius nomine Ietzira de formatione ostendunt & excussum habent, & in quo sunt fundamenta suæ caballæ, seu traditionum diuinarum, iuxta numeros more Pythagoreçorum, nisi ad Rabinum eius nominis referas.

5 Verum certiora sunt volumina sacra, quæ, & a tempore Mosis ad nos peruenerunt, primum ad Iudęos, dehinc ad nos Christianos, quibus & leges noui Testamenti, seu Christianæ fidei, additæ aliæ fuerunt, vt dicemus. Sed postquam de Hebręorum, seu Iudæorum voluminibus egerimus. Hæbrei, sacros libros vocant sua lingua, מקדשיה *makdesciiah*, [a] Quod idem est, ac Latinis, *res Dei sancta.* diuidunt autem in libros ארבע ועדים *arbag vegnascrim*, viginti quatuor. Horum rursum quatuor partes in genere faciunt, primum vocant תורה *torah*, legem quæ continet quinque libros, seu Pentatheucum, quibus creatio mundi, leges & mandata Dei continentur, eosque nominant per principium, quo describuntur per primum nomē quod incipit librum.

a *vt Galatinus i aduersus Iudæos. c.1.*

6 Ita primum vocant בראשית *berescith*, id est, *in principio*, nos *Genesim*, Græco nomine, quasi generationū rerum, & personarum librū.

6 Secundum nominant ואלה שמות *veele schemoch*, *hæc sunt nomina*, quia per illa verba liber incipit, nos Græco nomine ἔξοδον, *Exodū*, vocamus, scilicet exitum filiorum Israel ex terra Ægypti.

8 Tertium dicunt ויקרא *vaikra*, id est, *& vocauit*, quia ita incipit liber, nos vocamus *Leuiticum*, eo quod, vt plerunque ibidem agatur de sacrificiis, & cultu diuino a Leuitici generis hominibus exsequendo.

9 Quartum, dicunt eadem ratione במדבר סיני *bemidbar sinai*. id est *in deserto Sinai*, sic enim primum caput incipit, apud nos, numerorum liber in quo numeratur pop. per cognationes & domos suas, & principes constituuntur per turmas inter filios Israel. [b]

b *Num c.1. & 27.*

10 Quintum vocant אלה הדברים *ele hadebarim*, quia ita incipit, *Hæc sunt verba &c.* nobis nomine Græco dicitur δευτερονόμιον, seu secunda vel repetita lex antea data, quia in Deuteronomio, repetitur a Mose lex in Sina data Sic ideo ipse Moses c.17. eius libri, vocat secundā legem vers. 18. *Postquā autem sederit in solio regni sui rex describet sibi* את משנה התורה *& miscneh atorah*, .i. *secundam vel duplicem legem*, pro quo septuaginta interpretes legūt καὶ γράψει ἑαυτῷ τὸ δευτερονόμιον τοῦτο εἰς βιβλίον, παρὰ τῶν ἱερέων τῶν λευϊτῶν καὶ ἔσται μετ᾽ αὐτοῦ. Id est *describet sibi*

sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiens exemplar a sacerdotibus Leuiticæ tribus. Misene thorah iterum Deuteronomium dicitur in *c.8. Iosue versu* 32. ibi *& descripsit super lapides Deuteronomium legis Mosi, quod ille digesserat coram filiis Israel.*

11 Secunda pars bibliorũ sacrorum apud Hebræos, continet ראשונים נביאים *nebijn cisrhonim*, id est, prophetas primores quatuor, *Iehosuah*, id est Iosue. 2. *Sophtim*, id est, Iudicum. 3. *Samuel*, id est, primum & 2. regum 3 *melachim*, id est, 3. & 4. librum regum. *Samuel* scripsit librum Iudicum, Ruth, & maximam partem libri primi regum, quę eius nomine alius ad regnum vsq; Salomonis perduxit hebr. *in baba bathra c.*1. nempe Nathan & Gad videns seu propheta, vt ait R. Mose Kimhi. Sequentia Samuelis vsque ad calcem scripsit Dauid. Reliqua regum edidit Hieremias. Nam ante historia sparsa erat per singulorum regũ annales, *vt scribit Rabanus*,[a] tertiũ tamẽ & quartum librũ regum, malunt Hebræi tribuere Ezræ. Tertia pars est נביאים אחרונים *neuijm acharonim*, id est, Prophetarum minorum: sub quibus intelliguntur Iesaiam, Hieremiam, Ezechielem, & librum duodecim prophetarum minorum.

[a] *li* 2. *de institutio el ri corum c.* 54.

12 Quarta pars continet agiographa, quæ vocant כתובים *cetubim scripta*, sub quibus numerantur primum דברי הימים *dibre haiamim*, id est, *verba dierum*, sic enim incipit liber ille, qui a Græcis dicitur *Paralipomenon*. παραλειπομένων, id est *silentio omissorũ, vel prætermissorum in historia regum.* Sub ea etiam quarta parte ponunt 2. librum תהילים *theilim*, librum hymnorum, seu Psalmorum, tertio & librum משלי שלמה *miscle Salomo*, parabolas Salomonis. 4. libros Iob. 5. librũ Ruth. 6. קהלת *koeleth*, id est, *concionatorem*, qui ex Græcis apud nos dicitur ecclesiastes, ἐκκλησιαστής. 7. addunt איכה *echa*, id est, *quomodo*, quia sic incipiunt lamentationes Hieremiæ. Item 8. שיר השירים *scir hascirim*, id est, cantica canticorum. 9, etiam Hester 10. Danielem, 11. Ezram, & Neemiam.

13 Inter hos autem omnes sacros libros non annumerant libros Syra, Iudith, Tobiam, primum Machabeorum, licet habeant. Secundus enim apud Hebræos non exstat, vt nec liber sapientiæ Salomonis, nec hymnus trium puerorum Danielis, nec Susannæ & Belis historiæ. Illa diuisio librorum antiqua circumfertur facta sub annum mundi 3710. in synodo magna synagogæ, cuius fuit scriba Ezras: vbi editus fuit canon Hebræorum de sacris scripturis. [b] Quare libri, qui apud nos supersunt, in canone Hebræorum mirum non est si non inueniantur, vt Iudith, Macchabeorum, & alij, quia post illud tempus scripti fuerunt a tempore Cyri, sub quo Ezras fuit, quo tempore editus canon librorum quoque. Ecclesia tamen Catholica illos recipit. Non enim ecclesia sequitur Iudæos, sed quod melius est. Sic enim primum liquet de Machabęis ex diuo Augustino. b *Ab hoc*, inquit, *tempore apud Iudæos restituto templo, non reges sed principes fuerunt vsque ad Aristobulum, quorum supputatio*

[b] *vt habetur in Talmud tracta tu de votis & apud Eliam in præfatione 3. mass. reth.*

b *Lib.* 18. *de ciuitate Dei c.* 34.

temporum non in scripturis sanctis quæ canonicæ nuncupantur, sed in alijs inuenitur, in quibus sunt & Machabeorum libri, quos non Iudæi, sed ecclesia pro canonicis habet, propter quorundam martyrum passiones vehementes ac mirabiles.

a Li. 2. de doctrina Christiana.
b in 17. de ciuitate Dei c. 20.

14 Et de libro sapientiæ, & ecclesiastico, idem Diuus Augustinus.[a] Illi, inquit, *duo libri, vnus, qui sapientia. & alius, qui ecclesiasticus inscribitur, quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter propheticos numerandi sunt.* Rursum, [b] *Alij duo, quorum vnus sapientia. alius ecclesiasticus dicitur, propter eloquij nonnullā similitudinem, vt Salomonis dicantur obtinuit consuetudo. Non autem eos esse ipsius dubitāt doctores, eos tamen in auctoritatem maxime Occidentalis antiquitus recepit ecclesia. Quorum in vno qui sapientia dicitur Christi passio apertissime prophetatur* (Sapient. 2.) *In ecclesiastico fides gentium prædicatur.* Atque iterum de eodem libro sapientiæ idem Augustinus, c *Non debuit repudiari sententia libri sapiētiæ qui meruit in ecclesia Christi, de gradu electorum ecclesiæ Christi iam longa annositate recitari. & ab omnibus Christianis, & ab omnibus episcopis, vsque ad extremos laicos fideles pænitentes cathecumenos, cum veneratione diuinæ auctoritatis, audiri.*

c Li. de prædestinatione sanctorum c. 14.

15 *In canonibus apostolorum ca. 84 incipiente* ἔστω πᾶσιν ὑμῖν, &c. Sic statuitur, *Sunto omnibus vobis clericis simul ac laicis venerandi ac sacri libri veteris quidem testamenti Mosis quinq;, Genesis, Exodus, Leuiticus, Numeri, Deuteronomium, Iesu filij Naue vnus, Iudicū vnus Ruth vnus, Regnorum quatuor, derelictorum ex libro dierum, duo: Hester vnus: de Machabæorum gestis tres: Iob vnus, Psalterium vnus: Salomonis tres. Prouerbia, Ecclesiastes, Canticum canticorum: Prophetarū duodecim: vnus Esaiæ: Hieremiæ vnus. Ezechiel vnus: Daniel vnus. Inquiritor autem a vobis extrinsecus, vt adolescentes vestri addiscant, item sapientiam eruditi Syrach.* In concilio habito Romæ cum 70. episcopis sub Gelasio summo pontifice, & in *c sancta Romana*, dum ordinantur libri sacri legendi in diuino officio per totum annum, cúm superioribus consentit probatio. In concilio Tridentino annumeratur *sessione 4. decreto de canonicis scripturis veteris testamenti* Genesis, Exodus, Leuiticus, Numeri, Deuteronomium, Iosue, Ruth. 4. libri regum 2, paralipomenon, Esdræ primus & secundus, qui dicitur Neemias, Tobias, Iudith, Hester, Iob. Psalterium 150. psalmorum. Parabole, ecclesiastes, canticum canticorum, sapientia, ecclesiasticus, Isaias, Hieremias, Baruch, Ezechiel, Daniel, duodecim prophetę. Machabeorum primus & secundus. Laodicense consilium, eosdem libros canonicos dicit c. 59. tamen de Machabęorum libris non meminit. At in catalogo sacrorum librorum & canonicorum Carthaginensis concilij 3. c. 47. Machabęorum libri duo ponuntur, & tribuūtur quoque Salomoni libri 5. parabolæ, inquam, cantica canticorum, sapientiæ, ecclesiasticus & ecclesiastes. Cyprian. in expositione symboli Apostolici, prædictos libros vt canonicos numerat, verum alios numerat qui nō canonici, sed ecclesiastici dicuntur a maioribus, librū sapien-

sapientiæ, ecclesiasticum, Tobiam, Iudith, & Machabæorum libros, eadem fere tradit Epiphanius.[a]

16 Iesus filius Syrach auctor libri eccclesiastici qui πανάρετος, id est, *de omni virtute* auctor dicitur, & fuisse fertur vnus ex septuaginta duobus interpretib. de stirpe Iesu sacerdotis, cuius Zacharias meminit: & eius librum postea fuisse canonicum apud Hebræos Iosephus indicat,[b] dũ ab eius c. 42. citat Græci exẽplaris sententiã: citant tñ nomine sapientię Salomonis librũ ecclesiasticũ. Damasus Papa.[c]

17 Iudaicarum historiarum libros apostoli in ecclesia legendos tradiderunt, quia bella etiam illa carnalia spiritualiũ bellorum figuram gererent.[d] Neque alia caussa iussit Deus fideliter, & cum omni diligentia describi legem & mandata, quam vt repetita prælectione populus audiens Dei voluntatem retineret & exsequeretur. Ita Exodi c. 17. *vers.* dixit Dominus ad Mosem, *Scribe hoc in monumentum in libro, & trade aurib. Iosua.* atq; Deut. c. 31. *Scripsit Moses legem hanc & tradidit eam sacerdotibus filii Leui, qui portabant arcam fœderis Domini, & cunctis senioribus Israel.* & Iosue c. 8. *Nõ recedet volumen huius legis ab ore tuo, sed meditaberis in eis cunctis diebus ac noctibus, vt custodias & facias omnia, quæ scripta sunt in eo, tunc diriges viam tuam, & intelliges eam.* Item statuit Deus per Mosem *ca. 17. Deut. vers.* 18. vt rex acciperet legem Dei non a quocunque, sed a sacerdotibus Leuiticæ tribus, vt secum haberet, legeretque omnibus diebus vitæ suæ, & secundum eam viueret.

18 Prædictorum sacrorum Hebræorum voluminum commentaria & explicationes, exstant in eadem lingua excussa per magistros seu Rabinos Hebræorum, seu Iudæorum antiquos & neotericos. Quorum insigniores sunt *vaikoa rabba, berescit rabba, berescit katona*, explicatio maior & minor Geneseos, *midras thelim*, expositio psal. *midras cohelet*, expositio ecclesiastis, *tanhuma*, vbi magna ex parte est numerorum expositio הלכות מלכים *hilcot melachim*, sententiæ regum, ספר קבוצים *sepher kibutzim*, collectio sententiarum sapientum, אגרת הסודות *igeret hasodoth*, epistola secretorum, composita a Rabino Nehumas Haccanæ filio גלי רזיא *gale razeia*, reuelatio secretorum, Rabini hakados, liber *more*. 1. Sunt alii libri, quibus Hebræi explicationes sua lingua, seu commentaria & paraphrases ediderũt, vel omnia Talmudica, vel Caballistica. Inter Talmudicos. n. & Caballisticos interpretes ea vel est notata differentia, q̃ Talmudistę circa interpretationem legis versantur, dicti מפרשים & פרשי .i. interpretatores, seu interpretes, quasi in vita actiua degẽtes. Sic & Talmud,[e] dicitur disciplinatio quę legis intellectũ plane allegoricũ, aut multiplici varietate circũtectũ explicat. Caballistæ aũt in contemplatiua quasi vita, & futurarum & quę Dei sunt, versantur, dicti ideo בעלי חוגדה אנשי העיין, i. *viri speculationis ex magistris legis*.[f] Talmud & Talmudistæ veniunt a radice למד *lamad* discere, vt kabala & kabalistæ a קבל *kabal*, accipere, vnde kabala traditio. De qua postea

a *Li. 1. contra hæreses.*

b *Cõtra Apionem.*

c *Epi. 6 Cypria li. 3. ad Quirinum, c. 20 Clemẽs Alex. lib. 7. Stromat. Orige homi. 18 in Numero., Hilarius in Psa. 67. A B. Greg. in c. non est putanda. 1. q. 1. & alii patres cuius rationẽ tradit D. Aug. li. 2 de doctrina Christiana, ca. 8. & aliis.*

d *Vt ait D. Chrysostom. Homil. 15. super Iosue, c. nisi bella, 23. q. 1.*

e *Vt ait Paulus Israelita, in proœm o præceptorũ Iudæorum in cap. 2.*

f *Vt ait Reuchlinus lib. 1 de arte Caballistica.*

vtrique legi diuinæ antiquæ, vt illis videtur, inhærent, illi mentem ex litera, isti ex traditionibus maiorum, vt dicũt: & vt verum dicam, vtrique vt plerunque ex somniis propriis & inanibus supputationibus diuinant, vel confingunt legis diuinæ explicationes. Sufficiet autem nobis indicasse aliquos ex libris vtriusque sectæ.

a Lib. 1. aduersus Iudæos. c. 5.

20 Et de Talmudicis in primis ex Galatino.[a] Is enim accurate colligit ex Rabinorum voluminibus. Talmudicorum originem & sectionem, & nomina librorum addemus & aliorum testimonia. An. ergo 120. ab incendio secundi templi, Rabi Iehuda Simonis filius, dictus sanctus, ob doctrinam: omnia scripta tam doctorum quam interpretationes Iudæorum ante & post Christum in vnum opus collegit, quod nuncupauit משנה *miscnah*, id est, iteratam legẽ, vel prælectionem repetitam. Ann. aũt ab eiusdem templi vastatione circiter 300. Rabinus Iochanam, assumtis secum Rab, & Samuele collegis, misna & alia scripta in vnum colligens, confecit Talmud Hierosolymitanum. Anno autem 426. ab eadem destructione Rab Asse vna cum Rabinah, iterum omnes superiores scripturas in vnum redegit, & nominauit Talmud Babylonicum, quo nunc Synagoga Iudæorum vtitur, tamen Asse morte præuento, perfecit hoc opus filius eius Mor vna cum Maremar. Ferunt enim Ezram ab exsilio reuersum, academiam Hierosolymis instituisse omni genere disciplinarum refertam, ex qua prodierunt insignes viri seorsum scribæ, & pharisæi & legis periti, qui multa ediderunt suis temporibus in legem volumina, ex quibus conflatum est vtrunque Talmud Babylonicum & Hierosolymitanum, de quibus Rabi Mose in præfationibus Maiemonim: alii, vt Genebrardus[b] refert ex Chronico Hebræorum, aiunt Talmud Hierosolymitanum absolutum a Iudæis ann. Dom, 469. & quod Rabinus Iohannam operi præfuit, qui illam doctrinam totidem fere librorum inscriptionibus quot Babylonica continetur, libris tamen multo contractioribus, construxit. Et quod ann. Dom. 505. Talmud Babylonicum absolutum est a Mar filio & discipulo Rab Asse, nempe ea pars quam appellant Ghemara centum circiter annis post Talmud Hierosolymitanum. Ex quib. constat non vno tempore, sed diuersis absolutum & cœptum opus Talmud, & per partes suas perfectum, vt & ait Rabi Elias in Tisbi anno Christi 188. absoluta fuit tantum illa pars quæ in Talmud inscribitur misna: misnæ autem sapientum primus fuit Simeon Iustus, qui Christum excepit vlnis. Postremus Rabinus kakkados Antonino Cæsari carus.

b Libr. 3. Chronographia.

In libris Talmudicis continetur totum ius pontificium Iudæorum seu Hebræorum scriptum, vt in Caballisticis, non scriptum. Feruntur & ab Ezra instituti scribæ, vt suo exemplo legem ad literam explicarent, & legis difficultates librosque eius intactos conseruarent ne denuo corrumperentur, vt antea quam a synodo collecta emendata essent, vocantur isti in euangelio legisperiti & scribæ.

Diuidunt

Diuidunt autem Iudæi suum Talmud in sex partes, quas vocant סדרים *sedarim*, id est, ordines seu directiones, & rursum singulas partes in libros: & libros, in capita. vocant libros מסכתות *mascitot*, id est, tractatus capita: vero פרקים *perkim* vocant.

21 Prima igitur pars dicta est סדר זרעים *seder zeragnim*, id est, ordo senū habet vndecim מסכות *mascoth*, seu vndecim tractatus, vel lib.

1 ברכות *beracot*, seu benedictionem, 9. habens פרקים *perachim*, seu capita, vel sectiones, & ibi agitur de benedictionibus, de diuinis laudibus, & orationibus.

2 פאה *pea*, id est, tractatus anguli habens decem capita. Et ibi agitur de parte angulari segetum relinquenda pauperibus.

3 דמאי *demai*, id est, tractatus dubitationis, de quibus sint soluēdæ decimæ & habet 10. cap.

4 תרומות *therumoth*, id est, tractatus duorum & centum, habēs 11. capita. vbi agitur, de duorum separatione ex vno quoque centenario, ad dandum sacerdoti.

5 שביעית *scheuigioth*, id est, tractatus septimi, habens 10. capita. vbi agitur, de non seminando terram septimo anno.

6 כלאים *chelaim*, id est, commixtionum, habens nouem capita, vbi tractatur de rebus quæ commisceri prohibentur.

7 ראשון *ricshon*, id est, decimationis. vbi agitur de primis decimis quas Leuitæ impartiebantur sacerdotibus, & habet capita 9.

8 מעשר שני *magnascer sceni*, decimationis secundæ, quę post decimas leuitis exhibendas extrahi debebant, & in Hierusalem comedi & consumi, & habet 5, capita.

9 חלא *balla*, placenta, quæ ex massa pastæ semper desumta debebat dari sacerdotibus, habens 4. capita.

10 ערלה *gnorla*, clausura, vbi de clausura arborum, plantarum, in signum ne intra triennium ex fructibus earum comederetur, habens 3. capita.

11 בכורים *biccurim*, primitiarum. vbi agitur de primitiis in tēplo offerendis, quæ erant tantum ex septem rebus: nempe de frumēto, hordeo, vuis, ficis, malis punicis, oliuis, dactilis, habēs 4. ca.

Prima partis Maschet מסכות *continens tractatus 11 & c. 75.*

22 Secunda pars Talmud, dicitur סדר מועד *seder mognet*, id est, ordo festorum, & habet מסכתות *mascetoth*, seu tractatus, vel libros 12.

1 שבת *scabat*, de prohibitis & permissis Sabatho, habens 20. cap.

2 ערובים *gnerunim*, id est, conuersationum, quæ licitæ erant Iudæis in sabbatho, habens c. 10.

3 פסחים *pessachim*, quæ duas habet partes: vna de his q̄ præparanda erant pro solemnitate paschæ: secunda, de agno paschali, habentes 10. capita.

4 שקלים *scekalim*, id est, siclorum, vbi agitur de siclorum moneta 20 obolorum & de exactione ad comparandos duos agnos qui quotidie in sacrificio offerebantur, vnus mane, alius vesperi in redemtionem animarum, habens 8. cc.

5 יומא *ioma*, dierum de die propitiationum, & quid in eo agendum, habens. 8 cc.

6 סוכה *suca*, id est, casulę, vel tabernaculi tractatus, vbi agitur de festo tabernaculorum, habens 5. cc.

7 יום טוב *iom tob*. id est, diei boni tracta. vbi agitur, quæ prohibita sunt quolibet die festo præterquam in sabbatho & die propitiationis, habens 5. cc.

8 ראש השנה *rosch hascanah*, de capite anni: vbi agitur, de omnibus solemnitatibus Calendarii illorum, habens cc. 5.

9 תענית *tagnanith*, id est, ieiunii tractatus, vbi agitur de ieiunio quaterno in anno, & aliis ieiuniis, habens quatuor cc.

10 מגלה *megila*, id est, historiæ tract. vbi agitur de historia Esther. & de ad eam solemnitatem pertinentibus habens 4. cc.

11 מועד קטן *mog e l katon*, id est, festi parui tractatus vbi agitur de minoribus festis, inter primam & vltimam diem paschæ & tabernaculorum minus solemni primo & vltimo, habens tria capita.

12 חגיגה *hagiga*, id est, solemnitatis tractatus. vbi agitur de præcepto, quo ter in anno in Hierusalē ire tenebantur masculi, nempe in festis paschę, pentecostes, & tabernaculorum, habens tria cc.

Sic in 2 parte sunt 12. masceroth, seu tractat. & cc. 85.

23 Tertia pars Talmud dicta סדר נשים *seder nascim*, ordo mulierum, & habet 7 משפתות, seu tractatus,

1 יבמות *iebamoth*, id est fratriarum, vbi agitur de accipienda vxore fratris defuncti sine liberis, ad suscitandam prolem, habens 16. capita.

2 כתובות *cetuboth*, i. contractuum. vbi agitur de contractib. seu scripturis, & obligationib. viri & vxoris pro dote, habens 13. cap.

3 נדרים *nedarim*, id est, votorum mulierum, habens 11. cc.

4 נזיר *nazir*, id est, Nazarei tractatus, vbi agitur de voto Nazareorum a mundo separatorum, quibus durante voto nō licebat vinum bibere, nec ex vite productum gustare, non capillum tondere, non mortuum tangere, habens 9 cc.

5 סוטה id est, diuortii tractatus, vbi de diuortio mariti & vxoris, habens 9. cc.

6 גטין *gittin* i. libellorum repudii ac diuortii, habens & c. 9.

7 קדושין *kiduscin*, id est, sponsalitiorum, vti de his quæ ad sponsalia pertinent, habens. 4. cc.

Sic 3. pars Talmud habet 7 tract. capita 71.

24 Quarta pars Talmud, dicitur סדר נזיקין *seder nezikin*, id est, ordo damnorum, seu nocumentorum, & habet etiam septem מסכתות *mascetoth*, seu tractatus.

1. Tract. nezikin, seu damnorum habet tres positiones seu בבות bāba.

1 בבא קמא *banna cama*, id est, positio prima, vbi agitur de omnibus damnis & nocumentis tam hominum brutorum, habens 10, cc.

2 בבא מציעא *banna matzigna*. id est, positio media. vbi agitur de litibus, vsuris, iuribus, locationibus, continens 10. cc.

3 בבא בתרא *banna bathra*.id est,positio postrema vbi agitur de venditionibus,emtionibus, societatibus, & heredibus instituẽdis,habens 10.cc.

Secundus tractatus quartæ partis, Talmud dicitur.

2 סנהדרין *sanedrin*,iudicium ordinarium,& agit de his quæ pertinent ad iudicia, & de his quæ partem in seculo futuro habent, & de mesiak potissimum in פרק חלק *perek helek*, in c. quod incipit,*helek*,id est pars,habens 14.cc.

3 שבועות *scebugnoth*,id est,iuramentorum tractatus,vbi de iuramentis,& rerum custodibus,habens 8.cc.

4 עדיות *gnaduioth*,id est,testificationum,vbi de determinationibus,& maiorum scriptis,continens 4.cc.

5 עבודה זרה *gnaboda zara*,id est, seruitutis alienæ. vbi agitur de idololatria & in quibus non debeant Iudæi conuenire cum gentibus habens 5.capita

6 אבות *aboth*,id est,patrum tractatus vbi agitur de patrib. qui a Mose vsq; ad Simeonem iustum floruerunt,& habet 54.cc.

7 הוריות *horaioth*.id est,sententiarum scilicet tractatus , vbi agitur de pœnis & sententiis iudicum Sanedriorum ordinariorum, habens 3.cc.

8 His addunt alii tractatum מכות *maccot*, id est, percussionum, vbi agitur de percussionibus, quibus in res animaduertendum erat.

Sic in 4. par Talmud. 7. vel 8 tractat. & cc. 73.

25 Quinta pars Talmud,dicitur קדשים *kedascin*,id est,sanctificationum,& habet 11 *mascoth* seu tractatus.

1 זבחים *Zenachim*, id est, de immolationibus sacrificiorum, de modo ac loco sacrificandi, habens 14 cc.

2 חולין *cholim* occisionum. vbi de occidendis animalibus mundis ad communem vsum,non ad immolandum,habens 12. cc.

3 מנחות *menachot*, vbi de farinis frumenti in templum sacerdotibus offerendis,habens 13.cc.

4 בכורות *beccoroth*,id est,primogenitorum tractatus,vbi agitur de animalium primogenitis offerendis,& redimendis habens, 9. capita

5 ערכין *gnerachin*,pretiorum tractatus, vbi de pretiis rerũ quas quis Deo pollicetur,habens 9.capita.

6 תמורה *hemura*, id est, permutationis tractatus. vbi agitur de non facienda permutatione in sacrificiis,continens 7 cc.

7 מעילה *megnilah* transgressionis tract vbi agitur de transgressione illorum qui rei non licitæ sacrificio vsi fuerint,habens 6 cc.

8 כריתות *charethot*,id est,perditionum.vbi de animarum perditione,& propter quæ peccata damnentur,habens 6.cc.

9 תמיד *thamid*, id est continui scilicet sacrificii tractatus. vbi de continuo sacrificio duorum agnorum,quod quotidie fiebat, habens 6. cc.

Sic in 5. par. Talmud. sunt 11. tractat. & cc. 9 .

10 מדות *middot*,id est,dimensionum. vbi de mensuris tēpli, habens.5.cc.

11 קנין *kinnin*,id est,nidorum tractatus.vbi de oblationibus pullorum,columbarum & turturum pauperum,habens 5.cc.

25 Sexta pars,dicitur סדר טהרות *seder thaaroth*, id est,ordo purificationum,& habet *mascotot*,seu tractatus 12.

1 כלים *chelim*,id est,vasorum de purificatione eorum, & vestimentorum,habet capita 30.

2 אהלות *ahaloth*,id est,habitationum: vbi agitur, de domorum & aliarum rerum munditia pollutarum a cadauere mortui, habens 22.cc.

3 נגעים *negagnin*, id est plagarum, seu percussionum tractatus. vbi agitur de purificatione lepræ, & aliarum rerum ex percussione,habens 14.cc.

4 פרה *parah*,id est,vitulæ, vbi de cineribus vaccæ rubræ, & de eius aspersione ad purificationem inquinationis,habens cc.12.

5 טהרות *thearoth*, id est,purificationum.vbi de purificatione inquinationis aliunde quã a cadauere contingentis,& habet 10.cc.

In 6. parte Talmud. atque sunt 12. tractatus & cc.145.

6 מקואות *mikuoth*, id est, congregationum aquarum. quo loci agunt de fonte, vbi baptizabantur homines vtriusque sexus, vt ab immundiciis spiritalibus purificarentur,habens 10.cc.

7 נדה *niddah*,id est,menstruatæ tractatus. vbi de mulierum purificatione ab immunditia partus & menstruorum,habens 10.cc.

8 זבין *Zabin*,id est spermatum,vbi de purificatione hominum ex fœtore spermatis,habens 10.cc.

9 משקין *masckim*, id est irrogationum.vbi agitur de irrigatorum purificatione ab immunditia per contaminationem tacta, habens cc.6.

10 טבול יום *tebuliom*,id est, baptizati diei tractatus. vbi de munere offerendo a baptizato sequenti die,vt perfecte purificaretur. & habet 4.cc.

11 ידים *iadaim*,id est, manuum tract. vbi de lauandis manib. sacra contingentium,& de vase & aquis quibus id fiebat,habet cc.4

12 עקין *gnokazin* tractatus pedunculorum fructuum, quando fructus ex pedunculis contaminari dicebantur.

In toto Talmud ita sunt in summa sex partes:libri siue Tractatus 60.capi.532. In quibus etiam plures sunt גמרות *gamaroth*,id est,*traditiones* conclusæ,& multa traduntur de Messiah & alia bona quædam: quæ recipiuntur, non quia Talmudica, sed quia per se admittenda sunt, maxime quæ contra ipsorum Iudæorum obstinationem faciunt: de quibus & dici potest quod traditur apud illos in tractatu vel libro הגיגה *hagiga*, *post multa comede dactylos & proiice duritiem eorum foras.*

27 Extra Talmudicos tractatus præcedentes sunt etiam alii libri apud Iudæos circa legis diuinæ explicationem abstrusiorem, quam non

non scriptam & non vulgarem & cabalisticam dicunt, quorum aliquos q in manus venerunt referā,& quæ in primis feruntur 70. volumina Ezræ, quæ iussit aliquādo exscribi Picus comes Mirādulan⁹.

Est & liber יצירה de creatione, quē aliqui tribuūt Abrahamo magno, alii magistro Akiba, habens commentaria.

הזוהר de splendore, qui est Simeonis filii Iohai, quem librum latuisse in specu tradunt 24. annis.

הבהיר de candore, aliquibus dictus *lucidarius*.

Sunt alii libri de Cabala Abrahami Alaphia, & insignes cōmentarii Rambani. Exstat Mnachen Racanat, super secreta Rambani.

Liber שערי צדק. i. *portæ iustitiæ*, Rabini Iosephi Castiliensis Hisp.

Liber האכזבות de crudelitatibus, Ra. Saadiæ Asid.

Liber סוד התורה de mysterio seu secreto legis, Rabini Abrahæ aben Ezra liber Rab. Hamai Hanina, dictus eloquētissimorum caput in Cabala, & eiusdem liber העיון speculationum.

Liber פירוש קדושה commentarium sanctitatis, Rabini Azarielis.

Lib. שמות de nominibus.

Li. שדר פלוש אלפא ביתא explanationes Alphabeti Rabini Hakiba.

Lib. שער הרזים de reconditis psalmi 19. Rab. Ama.

Lib היחיד singularis, de vnione & collectione.

Lib. שודות mysteriorum.

Lib. Quæstionum abstrusarum.

Libellus Kabalæ Azarielis vel Orielis Genuensis.

Liber דרך הכפירה ודרך האמונה de fide & explanatione.

Liber radicum, Rab. Dauidis Ioseph Albo: cui & titulus, *Cabala*. alius elegantissimus alkazel more Arabico Rabino Luda Leui auct.

Liber יצירה magistri Iacobi Cochen, & in eandem cōpositio Rabini Isac inscripta explanatio nominis sancti.

Alius de decem numerationibus, Rabini Thedacileni.

Liber Salomoni sub nomine Razielis inscriptū, vbi fictio magna.

Liber גנת אגוז *hortus nucis*, Rabini Iosephi bar Abrahā, *Castiliēsis*.

28 Fuerunt a neotericis Iudæis & alii libri additi, quorum tamen magna pars obduratorum inuidia in Christianos in sua obstinatione, nihil aut parum sanæ doctrinæ sacræ, eiusque puritatis continēt, & proinde ab ecclesia Catholica cum suis talmudicis compositionibus, reiiciuntur propter blasphemas, quas inculcarunt suis scriptis in Christum, & virginem Deiparam sanctissimam Mariam. Horumque impietatibus accessit, quod sacra volumina Hebræa non tantum suis tenebrosis & malitiosis emendationibus, in quibus suę obstinationi repugnāt, & in aliis corrumpere nisi sunt: verum & vltra grammaticalibus suis inuentis punctis, & aliis futilibus obseruationibus, totam sacram linguam conspurcarunt, ad literam, vt stolida mente sunt, & literalem explanationem transferentes.

29 Conuenerunt quippe massoretæ seu grammatici Hebræorum ad Tyberiadē Palestinæ,[a] vt ex vno legis pasuiz multos versus cōfi-

a *Vt narrat Elias Thesbites.*

cerent, accentibus partim distinguentibus partim continuantibus vniuersam scripturam, quo tempore veterem exstinxerunt grammaticam, vocales, pronuntiationem, iudicium, diligentiam atque studium. quod conuincit Genebrardus a *Nam*, inquit, *exempli causa antiqui nescierunt Hebræi p. durum*, b item tres tantum constituerũt vocales אהי quas vocat *sepheretZirah* prolationes matres. Cõtẽnẽdæ illorum masoretarũ punctuationes, quibus sacra biblia ad suam pertinaciam contorquent & mens potius quam puncta illorum fictilia sequenda. aliud enim est grammatice legẽ explicare, aliud vim eius interpretari. Quemadmodũ & apud Iudæos ipsos, Rabi Kimhi negligitur, & tantum habetur pro medador, id est grammatico. Punctorum inuentiones & distinctiones, Iudæorũ masoretarũ sunt inuenta, ex iudicio quodam proprio conficta grammaticulorum, qui nihil non audent temeritatis suæ superbia, Nã cõstat ex Hebræorum historia, tempore Hieronymi, Origenis, & septuaginta interpretũ, legẽ Dei sine pũctis fuisse datã, quicquid deliret in contrariũ quidam Ceuallerius gener cuiusdã Iudæi. In cuius etiam testimonium, quando etiam Iudæi in synagogis solenniter legem ostentant eam sine punctis, vt nihil humani admixtum habeat, e suo armario, quod *hecal* vocant proferunt. Liquet etiam ex eadem historia Hebræorum, quod anno templi per Vespasianos euersi 436. id est, Christi, 476. vel 478 administrante Zenone Orientis imperio, & sede apostolica Simplicio, puncta inuenta post multa a lege data secula. Sed neque tũc etiã illi, qui puncta addiderunt & diuiserũt legẽ, non memorarunt cametz, atuph hiric katon k butz, in quibus hodie explicandis magnam canonum partem consumunt.

30 Miscuerunt & confuderunt Masoretæ versus, vt etiam omnis veterum metrica ratio perierit. Et proinde recte ab illis non esse veritatem legis mutuandam proculdubio patet: aliud etiam mentem legis sanctæ, aliud verba scrutari. Litera enim occidit, spiritus a. est qui viuificat c. Neq; ipsi etiam masoretæ inter se conueniunt, quia non theologi sed grammatici sunt. Similimodo & arguũtur illorũ תקונסופרים *tikum sophim*, id est, correctiones, seu aptationes scribarũ, in quibus supposititi o nomine Ezræ, falsificarũt, vel deprauarũt Iudæi sacram Scripturam triplici modo. vel mutando literas, vel punctuatione diuersa, vel adiiciendo in margine aliud pro alio legendum. Fuerunt ex secta Samaritanorũ Anan, & Saul eius filius Sarei, quorũ Anan quia nõ potuerat consequi gradus Talmutici doctoratus, i. e. esse Gaon docuit multis libris fabulam esse quicquid Talmutici dicerent; multoq; fabulosius doctores suas traditiones & ritus deduxisse per ordinem e prophetis & sanctis viris d. Iustinianus e. interdicit omnimodo in c. 1. Hebreis seu Iudæis interpretationẽ legis diuinæ, quam ipsi, *inquit*, dicunt secũdum legem, illud est misne & Talmud, vtpote sacris non coniunctam libris, neque traditam de prophetis, sed inuentionẽ virorũ sola loquentium terra, & diuinũ habentium

a in præfati. in Pa mos, b vt ait Hieron. in Danielem c 11.

c 2 ad Corin. capi. 3.

d vt ait Rabi. Abraha in cabbala historia.

e in nouella 146. vt liceat Hebræis secundum traditam legem sacras scripturas latinæ vel græce vel alia lingua legere

habentium nihil. Innocentius autem 4. summus pontifex eius nominis, a illustrissimo regi Fräciæ scribens 7 idus Maij, postquam coronatus fuit Romæ 3. kalen. Iulij 1241. statuit, & hortatur regem, vt iubeat Talmuticos libros Iudæorum inquiri & comburi, quemadmodum antea sub Gregorio 9 combusti quidã fuerant, ex decreto Cancellarij & doctorum regentiũ in sacra pagina, propter blasphemias in Deum Christum, & B. virgin. Mariam. Iussit & comburi libros Talmuticos Christum blasphemantes Iulius 3 constitutio. 46 incipiente *Cum sicut*, impositis pœnis habentibus libros, quæ apostatãtibus a fide imponuntur. At in Catalogo librorum prohibitorum in concilio Tridentino, in prima classe, sic sub litera T. statuitur, *Talmud Hebræorum eiusq; glossæ, annotationes, interpretationes, expositiones omnes si tamen prodierint sine nomine Talmud, & sine iniurijs, & calumnijs in religionem Christianam, tolerabuntur. Non enim putauit consilium omnino Talmudica abolẽda cum multa in eis sint ex quib. & fides nostra & religio iuuari possit, & multa quæ aduersus Iudæicã obdurationem prodesse Christianis, possunt, vt liquet ex his quæ finus Adrianus finus edidit contra Iudæos ex Galatino & pugione contra Iudæos & alios.* nosque in libro de Deo, singularia contra ipsos Iudæos ex eorum libris argumenta, & rationes produximus libris commentariorum in syntaxi, artis mirabilis & alibi.

31 Sunt adhuc inter Hebræorum volumina legis diuinæ, paraphrases Chaldaicæ: vna paraphrasis Chaldaica, cuius auctor Onkelos dicitur, cui adscribitur Chaldaica trãslatio pentateuchi, vocãt Targum Onkeli, id est, interpretationem Onkeli. Ferunt autem hunc Onkelum fuisse filium Sororis Titi imperatoris, nec diu post deuastationem secundi templi suam paraphrasin conscripsisse.[b] Et habetur in Thalmud in מסכת גטין *masechet gitin* in tractatu libellorum repudij פרק הנזקין *perek hannizkin* c. damnificati.

32 Ionatas etiam ante Christi natiuitatem, anno circiter quadragesimo secũdo Vzielis filius, Hilielis auditor, atque Simeonis iusti, qui Christum in vlnis suis excepit condiscipulus, tota biblia sacra in Chaldaicam linguam ex Hebraica conuertit, vbi & mysteria veturi Christi interpretatus est c, vbi & refert, quod de hoc dixerint magistri Hebræorum בבא בתרא *baba bathra*, quod in ea hora, qua expositioni & editioni eius vacabat, si musca aut aliquod volatile super eum vel super chartam volasset, illico absque vlla eius, aut chartæ læsione comburebatur. Quidã autem d, putãt fuisse Onkelum, quem nos *inquit*, Aquilam dicimus, ob nominum adfinitatem, & *Ionatham* Theodotionem, eo quod sit idem etymon nominibus. Ex Ionathã יונתן enim id est י *ia*, Deus & נתן *natun* dedit quod idem est ac Θεοδότιον. Alij tamen vt Origenes in exemplo, vt diuersorum distinctas adfert paraphrases: & Epipha. e & D Hieros[f], vocat hæreticos Iudaizãtes Aquilã, Symachũ, & Theodotionẽ, & hic Aqla fertur paraphrasin Græcã fecisse. Onkelos Chaldaicã. Aquila ex Græco Christianus

a *vt habetur in Bullario collecto per Cherabinũ de Murcia in constitutio. 41.*

b *vt refert Paul. Fagius in versio. Chaldaica eius Targũ in Latinam linguam.*

c *vt scribit vbi supra Paul Fagius & Galatin. Li. de arcan. Catholica religionis contra Iudæos cap. 3.*

e *vt ait Paulus Fagius.*

e *Li. de mensuris.*

f *in præfatione in Iob.*

factus, cum astronomiæ quæstionibus plus æquo deditus fuisset, eiectus ab ecclesia, defecit ad Iudæos, vtque Christianis noceret cœpit 70. interpretationem & testimonia corrumpere, teste Epiphanio lib. de mensuris,

a in Nouell. 146. c. 1.

13 Iustinia. tamen a permittit Iudæis vti interpretatione Aquilæ, *etsi*, inquit, *sit*, ἀλλόφυλος ἐκεῖνος i. *diuersæ nationis a Iudæis, verum probat magis, vt septuaginta Græca vtantur interpretatione, quia præ omnibus certior est & præ aliis melior iudicata, præcipue, inquit, propter id quod circa interpretationem contigit: quia & per duos diuisi, & per diuersa interpretantes loca, tamen vnam omnes tradiderunt interpretationem.* Hæc Iustinianus, quæ vt planius intelligantur, egent historiæ maiori & pleniori ope illustrari, & quia admonent nos vt a libris Chaldaicis explicantis legem sacram, ad Græcorum conuersiones, seu explicationes & Latinas, transeamus. Nam non vna fuit conuersio, seu translatio, sed plures, & prior 70. ab ecclesia magis probata quam aliorum. Sicque vel vnico exemplo apparet ex Iræneo b, dum ait, *Isaiæ locus, Ecce virgo concipiet & pariet, versus est Græce a Theodotione Ephesio, & Aquila Pontio, vtrisque Iudæis proselytis, ecce adolescentula concipiet. quos secuti sunt Hebionei hæretici, qui dixerunt ex Ioseph generatum Christum Iesum, quæ est falsa interpretatio. Interpretatum namq; est ab ipsis Iudæis in Græco multum ante tempora aduentus Domini nostri ecce virgo concipiet. Idque a septuaginta senioribus a Iudæis missis ad Ptolomæum Lagi filium, cuius imperio hi seorsum separati & inclusi, Dei voluntate omnia volumina Veteris Testamenti traduxerunt ab Hebræo in Græcum, similibus iisdem verbis & iisdem nominibus recitatis ab initio vsq; ad finem.* Hæc ille. Fuerunt septuaginta duo interpretes bibliorum sacrorum ex quaque Iudæorum seu Hebræorum tribu c. Refert Eusebius Pamphilus de his d, *Quod cum Ptol. 2. dictus Philadelphus rex Ægypti cuius vxor Arsinoes, per Demetrium Phalerium bibliothecarium, bibliothecam vndequaq; fere quingentis voluminibus repleuisset sermonem habuerit ad Aristæum, qui historiam scripsit de vertendis voluminibus Hebræis. eaque de re scripsisse ad Eleazarum, tunc pontificem Hebræorum, vt sibi mitteret Senos ex doctissimis sacerdotibus, ex singulis tribubus Israelis, ad vertendos sacros libros ex Hebræo in græcum idioma: quod & factum est & verterunt.* Addit idem Eusebius e. Ptolomæum septuaginta duos illos sacerdotes, singulos sparsim separatos iussisse illa volumina interpretari, & postea traductionem nutu diuino iisdem verbis fuisse absolutam, & ita ab vtrisque productam sibi conuenisse inuentam, collatis per gentiles libris & traductionibus singulorũ, qui & Deum glorificauerunt: Eadem scribit Iosephus f, & eosdem translationis gratia segregatos cellulis in domo maritima, nempe in Pharia insula, eorumq; translationes repositæ fuisse in bibliothe. Bruchio, deinde in Serapio, idq; multo ante Christũ natũ. Cyrillus etiã Hierosolymitan. archie. g subscribit, dũ ait Ptolomæum

b L. 3. aduersus hæreses ca. 24. & 25

c vt ait Aristæas illius historiæ Græcus auctor oculatus.

d Li. 8. de præparatione Euangelica cap. 1.

e Li. 5 histo. ecclesiasticæ cap 8.

f Li. 12 antiquitatum.

g vt & scribit Epiphan. L. de mensuris & pond.

h Cate. he. 4

mæum Philadelphum, regem Ægypti, sex viros ex vna quaque duodecim tribuum Israel, ad se conuocasse interpretes, & iussisse conuertere in Græcum 22. libros veteris testamenti, & in insula Pharo prope Alexandriam singulis singulas domos assignasse, vnde egressi cõuenientes inter se interpretationes produxerint.

34 Hi septuaginta duo interpetes, non semper vertunt Hebraicã ad verbũ, sed in locis obscurioribus, ad sensum, prout spiritui sancto visum est, ad gentium præsertim Grecarum ædificationem, vt etiam Hebræi notarunt, seorumq; Rabi Iacob bar Salomo [a] & Iosippus [b] & ita ei in tenti frequenter vocum notationem deserunt. Magna etiam huius versionis inter Hebræos obseruantia & veneratio, vt & in eorum Calendario, in mẽse Theuet, seu Decembri, die 8. celebretur ieiuniũ, quod illo die lex in Græcum versa est iussu Ptolomæi regis, & tenebræ occuparunt mundũ triduo. Notat & ideo Philo Iudęus, [c] Iudæos Alexãdriæ septuaginta interpretũ memoriam tenuisse anniuersario festo. Porro translatio 72. interpretum, communiter septuaginta tantum, breuitatis causa, cum tamen vere septuaginta duo adfuerint, vt ait Epiphanius, [d] & Tertullianus. [e] Quemadmodũ apud Romanos centumuiri, appellati patres delecti per Romulum ex tribubus, cum tamen essent centum & quinque: quia ex vna quaq; tribu erant delecti terni, *vt notat* Sextus *Pompeius Festus.* [f] erãt autem tribus. Quorum & omnium testis Dion. Halicarn. & licet quinque supra centum essent ex illis ternis delectis tamen centumuiri, quo facilius nominarentur dicti sunt, *vt tradit* F*estus & Cicero.* [g]

35 Interpretationem Græcam 70. interpretum, alia secuta est Aquilæ, quæ facta est sub Adriano Cæsare. [h] Tertia fuit Symmachi, vt ait Epiphanius prædicto loco, vel Ebionei, vt ait Eusebius. [i]

4 Theodotionis Ephesij, Marcionitæ, sub Commodo, vt ait. [k] Epiphanius.

5 Interpretem certum non habet, fuit tamen reperta in dollis, occultata anno 7. Antonini Caracallæ in Hierico, cum aliis libris Hebræis & Græcis. [l]

6 Auctorem etiam non habet, sed fuit etiam inuenta in doliis, in Nicopoli ad Orientem sita, in Actiaco littore sub Alexandro Seuero. [m] Ex quibus omnibus Origenes sacra biblia, distinctis & oppositis interpretationibus, simul describi procurauit.

36 Diuus Augustinus [n] tradit, septuaginta interpretum traductionem prodiisse a diuino spiritu, & illam versionem Græcam traductam in Latinum sermonem tantum tenere ecclesiam. Sed & maiorem fidem adhibendam quam Hebraicis codicibus corruptis a Iudæis, tradit D. Iulianus Proculeius archiepiscopus Toletanus, [o] asserens eos quædam in suis codicibus imminuisse. vt in nostris minueretur auctoritas. Nicolaus Lyranus quoque admonet, [p] plura loca fuisse a Iudæis corrupta & deprauata in odium Christianorum in veteri testamento. Exemplum etiam adferam. Hebrẹi enim intuen-

a li. 1. Talmũ dicorum collectaneorũ.
b initio suæ historiæ.
c li. de vitâ Mosis.
d Li. de mensuris.
e Li. apologetico c. 18.
f In vocib. centumuiralia iudicia.
g 1. Oratio pro Cecinna.
h author Epiphanius li. de mensuris & ponderib. & Eusebius. lib. 8. de præpara. Euãg. cit.
i l. 6. c. 71.
k Vbi supra.
l Vt ait sup. Epiphanius de ponderib. & mensuris.
m Eo epist.
n Li. 15. de ciuita. Dei c. 13. & 18.
o Li. 3. contra Iudæos.
p Ad ca. 9. Oseæ, ad verba illa, sed & væ eis, &c.

tes illud Psal. 21. *Foderunt pedes meos & manus meas*, & videntes non posse alio modo quam de Christo intelligi, peruerterunt textum, & loco dictionis כרו *charu*, id est foderunt, finxerunt insulse, vocē כראו *charau*, quod idem significat quod Leo. in additione vna ordinaria ad glossam psal. 21. D. Chrysostomus explicans illud, *Ecce virgo concipiet*, &c Iesaiæ 7. quod refertur a Matthæo homilia 5. in Matthæum tomo 2. ait, non legendum, *Ecce puella*, sed *ecce virgo concipiet*, quoniam ita 70. interpretes legunt, & ad faciendam veræ translationis fidem, *omnibus aliis*, inquit, *septuaginta interpretes sunt digniores si quidem alij post aduentum Domini interpretati sunt*. Iudæi siquidem obdurati permanentes, mentoque suspecti, qui inimice & subdole multa corruperunt, & data prorsus opera, a prophetis mysteria prædicta reticuerunt, septuaginta vero ante centum & amplius Dominici aduentus annos, ad interpretandum tot & pariter accedentes, ab omni suspicione huiusmodi vindicantur. Et tomo 1. homil. 8. in Genesi. *Scripturarum*, inquit, *quidem literæ apud Iudæos sunt, apud nos autem sensus*. Notat illos apertius Christus: [a] *Væ vobis legis peritis, qui tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis*.

[a] Lucæ 11. vers. 52.

De legis euangelicæ libris probatis in sacrosancta religione.

Cap. VI.

Librorum sacræ Scripturę veteris Testamenti, censura obseruata, reliquum est & legis euangelicæ quoque obseruare discretionē, & distinctionem, in quibus potest Christianus salutem haurire. Decreuit itaque sancta mater & immaculata ecclesia catholica, quibus esset adhibenda in religione & lege euangelica fides, qui Testamenti noui volumen conficiunt, nempe vt legerētur cum auctoritate probati. Illi autem sunt, *quatuor euangelia tantum secundum Matthæū, Marcum Lucam & D. Iohannem. Actus apostolorum a D. Luca compositi. Epistolæ D. Pauli apostoli ad Romanos vna, ad Corinthios 2. ad Galatas vna, ad Ephesios 1. ad Philippenses 1. ad Colossenses 1. ad Thessalonicenses 2. ad Timotheum 2. ad Titum 1. ad Philemonem 1. ad Hebræos 1. D. Petri epistolæ 2. D. Ioannis epistolæ 3. & eiusdem apocalypsis. D. Iudæ apostoli epistola 1. D. Iacobi epistola* 1. Et istæ omnes sacræ Scripturæ, in idiomate, quo scriptæ sunt ab auctoribus recipiuntur, & vt in veteri vulgata Latina editione habentur, ex consilio nuperrimo Tridentino. [b] Hæc eadem recepta ante tempore apostolorum, *ca. apost.* 84. vbi Diuus Clemens Romanus addit, obseruanda etiam & recipienda Christianis, quæ ipse in duabus epistolis conscripsit & 8. libros præceptionum apostolicarum. ἅς, inquit, οὐ δεῖ δημοσιεύειν ἐπὶ πάντων, διὰ τὰ ἐν αὐταῖς μυστικά, καὶ αἱ πράξεις ἡμῶν τῶν ἀποστόλων, id est, *Quas præceptiones omnibus publicare non oportet, ob quadā arcana quæ in se continent, item actiones nostras apostolorum*. Innocentius primus [c] libros prædictos quos concilium Tridentinum recensuit, probat. Et ad

[b] sessione 4. in decreto de canonicis scripturis.

[c] epistola 3. ad Exuperiū episcopum Tholosanum ca. 7.

Et addit, *Cetera vero quæ sub nomine Matthiæ, siue Iacobi minoris, vel sub nomine Petri & Ioannis, quæ a quodam Leutio scripta sunt, vel sub nomine Andreæ quæ a Nexocharide & Leonide philosophis, & sub nomine Thomæ, & si qua sint alia, non solum repudianda, verum etiam noueris esse damnanda, datum 10. Kalend. Martij Stilicone 2. & Antemio viris clarissimis consulibus.* In consilio Laodiceno prouinciali habito circa annum Domini 364. sub Papæ Liberi finalibus annis, in quo conuenerunt patres 22. ex diuersis prouinciis Asiæ apud Laodiceam Phrygiæ Pacatianæ, quod confirmatum in synodo generali in Trullo, habita præsente Constantino, *in canon. fina.* 59. confirmantur prædicti libri, vt canonici, *vt in Tridentina synodo*, tamen mentio non fit de Apocalypsi D. Ioannis. At in Charthaginensi concilio 3. prouinciali, confirmato pariter in sexta generali synodo, in Trullo celebrata, cum dictis libris apocalypsis D. Ioannis numeratur.

2 Necessarium autem fuit canonicas has scripturas, sacrosanctis conciliis & ecclesiasticis resolutionibus constringere, & definire, ob impiorum hæreticorum & ethnicorum malitiam, a quibus & veræ scripturæ canonicæ, aliquando corruptæ sunt, & aliæ in locum illarum confictæ, aliquæ etiam impudenter denegatæ, quæ illis aduersari videbantur. Sicque admonet Cyrillus Hierosolymita. *Catechesi* 4. Et Ioannes Damascenus, a libros nobis legendos quos nobis tradiderint Apostoli & episcopi maiores, nec filiis ecclesiæ transgrediendos eius terminos. Iudicium ecclesiæ, sancto Spiritu regitur quem non ei defuturum vsque ad consummationē seculi testata est veritas ipsa, errareque non potest, neque imposturis peruersorū, vel dæmonum decipi, vt columna veritatis. Et proinde obtemperandum, & obaudiendum Catholicis præceptis eius, eique in probatione librorum quoque credendum. nam ea sua sapientia videt virus, quod latet in iniquorū librorum lectionibus, quod incautos priuatim legentes facile posset inficere. Cū prætextu religionis pernitiosissima, sub speciosis titulis non tantum nunc, sed etiam ab aduersariis fidei & Christi sæpe incautis olim obtrudantur, & mala sunt vicina bonis, & vitia virtutibus, fucata veris, vt non immerito peritiorum & prudentiorum egeamus regula, discrimine, & censura. Plus etiam vident oculi quam oculus: nec recte accipitri tenditur, aut Miluio. Experientia, multorumque librorum historiæ, periculorum antiquorum memoria, & in illis adhibita disciplina, efficere etiam debet, vt ecclesiæ mandatis pareamus, & potius præcaueamus in casses incidere & retia quæ subesse monent, quam vt stulti post haustum venenum nostro cum malo aliquando immedicabili laqueis inuoluti, conqueramur de nobis ipsis. experiētia certe stultorum magistra: nec est quod magis metuere debeamus, quam sub specie boni decipi: a malis enim apertis vtcumque præcauemus, sed a malis bono illitis sine accurata obseruatione vix elabimur. Suntque hæc arma, quæ nomine

a *li. 1. de Orthodoxa fide ca 2.*

amicitiæ,& consensus cum fide, multos a fide improuidos obtruncarunt.

3 Sic, vt religio Christiana conspurcaretur & peruerteretur, astute Maximinus imperatorum Christianorum hostis & persecutor, passus est confingi librum inscriptum, acta Christi apud Pilatum. Eaque acta per omnes regni sui prouincias prælato edicto mitti præcepit, & per vrbes singulas, & vicos, per agros etiam proponi, præceptoribus quoque puerorum tradi iussit, vt pro his quæ ad discendum, vel meditandum tradi solerent, pueris memoria commendanda, plena spurcitia & libidine darentur, vt scribit Eusebius Pamphilus.[a]

4 *Valentinus hæreticus*, inquit Tertullianus, [b] *legis & prophetarũ quædam probat, quædam improbat*, id est, *omnia improbat*, *dum quædam reprobat: euangelium etiam habet suum, præter hæc nostra.*

5 Apelles hæreticus Marcionis discipulus, legem & prophetas repudiat, [c] habet prçterea priuatas, sed extraordinarias lectiones suas, quas appellat Phanerosçis, Philumenes cuiusdam puellæ, quam quasi prophetissam sequitur. Habet præterea suos libros, quos inscripsit Syllogismorum, in quibus probare vult, quod omnia quç Moses scripserit vera non sunt, sed falsa. Sic Arriani excutientes doctrinam sacram nouarum pestium fuerunt inuẽtores, & librorum quos vocarunt θαλείας.i. vt D. Athan. ait, [d] *Crapulas.* Sed & Miluius alius hæreticus, nuptias renuens, negabat & reprobabat vetus Testamentum, quanquam Christus illius auctoritate sæpe vtatur. [e] Adamantius quoque Manichæi discipulus, aduersus legem, & Prophetas inuectus est, asserens Euangelicam & Apostolicam doctrinam ei contrariam, quem reiecit Augustinus. [f] refert & idem Carpocratianos, resurrectionem corporis cum lege abiecisse ex D. Augustino. Verum hi, & similes, qui vetus Testamentum abhorrent, non legerunt, vel non recordarunt eius quod ait Esaias, [g] *Requisite diligenter in libro Domini, & legite, vnum ex his non defuit &c.* Et Christus D. Matth. [h] *Scriptum est, Non in solo pane viuit homo, sed de omni verbo quod procedit de ore Dei.* Et rursum exprobrat Sadduceis, cap. 22. Mathei, versu 29. *Erratis, nescientes scripturas, neque virtutem Dei.* Et rursum D. Iohannis capit. 5. versic. 39. *Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Non enim*, vt ait D. Petrus, in 2. epist. *Humana voluntate aliquando allata est prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti homines.* Sed proprium fuit hæreticorum & impiorum, reiicere vel corrumpere quæ sibi aduersantur. Et ita in genere scripturas corrumpere conati sunt Valent. Marchionitæ, Arrianus, & alij, mutilare, apostatæ, Porphyrius, Ebion, & alij, tollere, Diocletianus, Nabuchodonosor & alij.

6 Vt autem quidam hæretici nimij fuerunt in reiicienda lege Mosaica omnino, sic alij quidam fuerunt nimij in retinenda omnino, qui

a Li. 9 historia ecclesiastica. c. 5.
b De præscriptio. aduersus hæretic.
c vt idem Tertullianus ait eodem loco.
d Oratione 2. cõtra Arrianos.
e vt ait idẽ Athan. Sermone contra omnes hæreseos.
f Bernard. de Luthzẽb in hæreticu.
g e. 34. ver. 3.
h c. 4. ver. 4. & d. Luc. 4 ver. 4.

qui legem cum euangelio, & circumcisionem cum baptismo seruari debere affirmabant, vt Cherintiani, contra id quod D. Paulus dicebat, *Si circuncidimini, Christus vobis nihil prodest.* [a] Tractat de eo Augustinus in hæresi, & alij.

[a] ad Galat. 5. ver. 2.

7 Versionem sacrorum librorum in Latinum probat ecclesia, vt authenticam vulgarem, quę longo tot seculorum vsu in ipsa ecclesia obtinuit, in publicis lectionibus, disputationibus, & expositionibus, in decreto de editione & vsu sacrorum librorum sessione 4. consilij Tridentini, & sub finem consilij, in regulis indicis librorum prohibitorum, regula 3. permittuntur versiones scriptorum ecclesiasticorum, editæ etiam a damnatis auctoribus, dummodo nihil contra suam doctrinam contineant, & quod versiones veteris testamenti ab episcopis doctis & piis concedi possunt legendæ modo illis versionibus tanquam elucidationib. vulgatæ editionis, ad intelligendam sacram scripturam, non tanquã sacro textu, vtantur. Versiones vero noui Test. ab auctoribus primæ classis & hæresiarchis nemini concedãtur. Annotationes vero ad vulgatam editionem, expunctis suspectis a facultate Theologica alicuius vniuersitatis Catholicæ aut inquisitione generali conceduntur. In regula vero 4. sacra biblia vulgari lingua passim & sine discrimine permittenda non esse statuitur, sed iudicio episcopi & inquisitoris standum, vt cum consilio parrochi, vel confessoris bibliorum a Catholicis versorũ, lectio in vulgari lingua eis concedi possit, quos intellexerint ex huiusmodi lectione non damnum, sed fidei atque pietatis augmentum capere posse, vt hanc facultatem in scriptis habere debere, atq; eum qui absq; ea facultate ea legere, vel habere præsumserit, nisi prius bibliis ordinario redditis, pecatorum absolutionem accipere non posse. Bibliopolas vero, qui prædictam facultatem non habenti, biblia idiomate vulgari conscripta vendiderint, vel alio quouis modo concesserint, librorum pretium in vsus pios conuertendum ab Episcopo amittere, aliisque pœnis pro Episcopi arbitrio subiacere. Regulares autem, nisi facultate, a prælatis suis habita, ea legere aut emere non posse. Mandauit Innocentius 3, Cistercìensi Morimundensi, & de Crista Abbatibus, sua constitutione 3. iuxta ordinem Bullarij Cherubini de Nurcia, vt eos coercerent, qui in ciuitate Metensi incumbebant translationi librorum sacrorum, in linguam vulgarem Gallicanam, & vsurpabant prædicationis officium. Id enim eget permissione, quemadmodum & Iustinianus [b] permisit Iudæis, sacros libros legere, in suis synagogis, vel Hebrea, vel Greca, vel vulgari patria, Italica lingua. In primitiua Ecclesia, [c] vt veterũ librorum fides, de Hebræis voluminib. examinabatur, sic nouorũ græci sermonis, normã desiderabat. [d] vbi autem vetera exemplaria fuerunt corrupta, emendatiora visa sunt exemplaria Latina, quam Græca, & Græca quam Hebræa. [e]

[b] Nouella 146. vt liceat Hebreis &c.
[c] vt ait Diuus Augustinus,
[d] c. 6 vt veterum 9. dis.
[e] vt ait Diuus Hieronymus, in prologo 2 bibliorum.

8 Non omnibus, certe datum est verba intelligentibus, mentem quoque interpretari, & assequi dictorum, & dicentis, maxime diuer-

sorum librorum,qui diuersi sunt idiomatis, & diuersæ materiæ, & tractationis,nec ideo omni interpretationi & versioni fidendum esse,præmonet sapientissime Ecclesia. In primis enim,qui aggreditur sermonis conuersionem vnius linguæ in aliam, debet vtriusq; phrases,& formulam locutionis distincte tenere, ni velit omnino insulsam & ridiculam facere contexturam. Paucis autem id cōcessum est, ideo & probari debent antequam concedatur facultas hæc. Dehinc vna & eadem scriptura, aliquando diuersas potest admittere interpretationes, vna autem est sola mens scribentis, & proinde oportet eiusdem esse mentis interpretem,ac scribentem,alioquin non interpretatio, sed corruptio est. *Hoc* inquit Diuus Petrus [a] *intelligentes, quod omnis Prophetia propria interpretatione non fit.* & rursum [b] *Et Domini nostri,* IESV CHRISTI *longanimitatem, salutem arbitremini, sicut & carissimus frater noster Paulus, secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis. Sicut & in omnibus epistolis, loquens in eis de his,in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicut & ceteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem.* Diuus Hilarius pulcra similitudine, idipsum videtur explicare,dum ait,[c] *Liber omnis*,inquit,*similis est ciuitati pulcræ atq; magnæ,cui complures ædes,diuersæq; sunt: quarum fores propriis clauibus, diuersisq; clauduntur,quæ cum vnum in locum congestæ,permixtaque sunt,volenti vnamquamq; ædem aperire,maximam ignaro adferunt difficultatem,vt claues vniuscuiusque ædis inueniat. At familiaris scientia, cognitam clauem cito,ex copia illa congestæ qualitatis nouit eligere,aut ingentis laboris,aptam & congruam clauem aperiendi vniuscuiusque aditus inuenire. Quia ratio & qualitas non sinat,non suas claues claustris disparibus coaptare.*

[a] 2. epist. c. 1.
[b] epistola 2. c. 3. vers. 15. & 16. ibi.
[c] in Prologo enarrationis in Psalmos.

De libris Euangeliorum. CAP. VII.

IDeo euangelium dictum est,quód annuntiet res prosperas,& bonas.[d] Apud Græcos εὐαγγέλιον,*euangelion*,bonum nuntium esse constat ex Xiphilino,qui ex Dione in Nerone ait, *Agrippinā à naufragio liberatum,euangelia Neroni misisse,tanquam nuntium* bonum. ἄγγελος *nuntius* est,& ἀγγέλλω,*nuntio*. vnde εὐαγγέλλω *bonum vel gratum & vtile nuntio*, & εὐαγγέλιον *latum nuntium & felix & bonum.* Et apud Christianos dicitur insigne nuntium, insignis annuntiatio beneficii Christi,in humanum genus collati, cum sua morte illud a morte æterna liberauit. Et apud Diuum Lucam in cap. 2. versic. nato Domino nostro IESV CRISTO,Angelus dixit pastorib. *Nolite timere,ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum,quod erit omni populo,quia natus est vobis Saluator.* Et ita κατ' ἐξοχὴν per excellentiam,euangelium inter Christianos dicitur. Retinuimus autem inter Latinos hoc nomen etiam Grǽcū,vt alia pleraque,vt *Angelus, Apostolus, Deuteronomiū.* dicitur & εὐαγγέλιον, præmiū,quod datur adferenti nuntiū lætū,& sæpius apud Latinos euangelia in plurali, vt apud

[d] vt ait Theophylactus in prologo in euangelia.

vt apud Ciceronem,[a] *O suaues epistolas tuas, vno tempore mihi datas duas, quibus, εὐαγγέλια quæ reddam nescio, deberi quidem plane fateor:* sicut & Euangelia Isocrati in Areop. sacrificia ob lætum nuntium. Apud nos, & per metonymiam pro historia ipsa, de Domino nostro IESV CHRISTO accipitur: sic & euangelia, libros eius historiæ dicimus. Interdum etiam accipitur pro doctrinæ euangelii promulgatione,[b] ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν, *ex ipso Euangelio viuere.* Inde & Euangelizare, doctrinam nuntii illius boni publicare. Et εὐαγγελιστής, seu Euangelista. Sic enim vocantur eo nomine, qui erant secundi ab Apostolis, quosque illi habebant, tanquam asseclas & socios in publicando & annuntiando verbo Dei, & Euangelio: illique nulli ecclesiæ erant addicti. Sic & apud D. Paulum,[c] dictum est in ecclesia Dei, alios fuisse constitutos Prophetas, alios Euangelistas.[d] *Euangelium*, inquit D. Athanasius, [e] *Est Dei verbi Domini nostri* IESV CHRISTI *præsentia, ad humani generis salutem incarnati ex Spiritu Sancto, & Mariæ semper virgine: finis autem Euangelii & doctrinæ Christi, est, per Euangelium ad se accedentem sibi ipsi conformare, atque ita conformatos filios, exhibere filios patri, & heredes quidem Dei, coheredes autem per eam adoptionem, quæ gratia obtigit ipsius vnigeniti & primogeniti* IESV CHRISTI *constituere.* Sicut tradit Nicephorus Calixtus[f] & Eusebius Pamphilus.[g] *Euangelium*, inquit, *dicimus, quod æternorum, atque incorruptibilium bonorum quæ certe suprema & maxima sunt, & ex antiquissimis prædicta temporibus, nuper vero splendore sui orbem illustrantia, cunctis hominibus annuntiat. Hoc oẽs Græcos & barbaros, & reliquos sine discrimine ad salutẽ vocat.*

2 Adstruit enim ibidem Euseb.[h] *Bonum hoc nuntium, & legem eius angelicam quam prædicauit Christus, fuisse ab initio mundi prædicatam, & parem cultum diuinum exhibitum fuisse ab Adamo, Enoch, Abrahamo ante Mosem, & ab anterioribus Mosis, qui & dicti sunt Dei amici. Scriptam autem legem populo per Mosem quo tempore legis diuinæ obliuiscerentur, & veluti medicinam adhibitam morbis qui succreuerant in Ægypto nepotibus Abrahæ.*[i]

3 Omnis euangeliorum vox, reliquis omnibus sancti Spiritus præceptis eminentior esse dignoscitur, quod in aliis, per prophetas seruos: in euangeliis autem ipse per se Dominus est locutus.[k]

4 Quatuor libros Euangelii recipit ecclesia tantum, tanquam canonicos, & ad probandam fidem idoneos: nempe *euangelium DD. Matthæi, Marci, Lucæ & D. Ioannis.* Quæ quatuor animalibus depictis in Apocalypsi significantur, & qui in illis describitur CHRISTVS, idemq; homo, quia ex Virgine Maria natus est: idem vitulus, quia hostia: leo, quia fortior est: aquila, quia resurrectio est. Quæ separatim ab Euangelist. singulis vberius tractata sunt,[l] Quo loci addit, quod plura quã prædicta quatuor non recipiantur ab Ecclesia, quã quam alia olim circumferrentur. *Fertur namque*, inquit, *Euangelium aliquod quod duodecim scripsisse dicantur. Ausus est etiã Basilides*

a 2. ad Atticum.
b Vt 1. ad Corinth. c. 9
c Ad Eph. cap. 4.
d Cap. cum ex iniuncto. 12. de hæret. D. Matt. c. 10 Marci, c. fin.
e De cõmuni essentia Patris, & Filii, & Spiritus sancti.
f Li. 1. hist. eccl. c. 22.
g 1. de præparatione Euang. c. 1.
h In 1. de demõstra. euangel. c. 5.
i Quod & latius ca. 6. prosequitur, & 7.
k Vt obseruauit Basil. Magnus in sermone in Euangelium Ioãnis in prin.
l Vt ait D. Ambr to 4 in præfatione in Lucã.

Euangelium scribere, quod dicitur secundum Basilidem. Fertur etiam aliud Euangelium, quod dicitur secundum Thomam. Noui aliud scriptum, secundum Matthiam. Hæc ille. Tempora vero quibus illa Euangelia quatuor scripta fuerint, recenset Nicephor. Calix.[a] dum ait, *Primus Matthæus Publicanus, patrio Hebraico sermone Euangelium scripsit quindecimo anno post Christi Ascensionem. Longo deinceps intercedēte tempore, Marcus & Lucas, Euangelia sua iussu Petri & Pauli, composuerunt. Diuus autem Ioannes, qui prius verbum sine scripto prædicasset, post triginta sex annos a Christi Ascensione postremus omnium creditur ad scribendum descendisse, cum trium Euangelistarum legisset Euangelia, desiderarique in his aliquid animaduertisset.* Consentit Eusebius Pamphilus.[b] Similia scripsit Theophilactus, in prologo in Euangelia, discrepat tamen in annorum numero. Nam ait Matthæum primum scripsisse Hebraico sermone post octo annos a Christo assumto. *Et hunc,* inquit, *ferunt Ioannem Euangelistā in Græco interpretatum: Marcus autem discipulus & comes Petri, post decem annos a Christo assumto, ore Petri edoctus, scripsit: Lucas comes Pauli, paulo post quindecim annos, D. Ioannes post 32. qui adimpleuit ea quæ ab aliis omissa fuerunt, vel obscure dicta.* Hæc ille. Et Chrysosto.[c] *Ego existimo,* inquit, *primum omnium Matthæum Euangel. edidisse, propter quod etiam generationum catalogum diligenter enumerat, & plene cuncta ac instanter exsequitur. Marcus autem, compendiosa post eum cucurrit via, vtpote qui iam ab alio dicta & manifestata declararet. Lucas sane non modo texit generationis catalogum, verum etiam pluribus texit extendendo nominibus quippe qui Matthæi exscriptione præuentus nos amplius aliquid docere studeat. Suum enim quisque probe est imitatus magistrum: Marcus quidem Petrum, verborum parcitate gaudentem: Lucas vero Paulum, fluminum copiam vbertate loquendi superantem.* Scribit & Abdias Babylonicus, qui vidit Apostolos,[d] Euangelium Domini nostri IESV CHRISTI, primum Hebræo sermone, Mattheum conscripsisse, Et Irenæus.[e] *Matthæus,* inquit, *in Hebræis, ipsorum Apostolorum lingua scripturam edidit Euangelij, cum Petrus & Paulus Romæ euangelizarent, & fundarent Ecclesiam. Post vero horum excessum, Marcus discipulus & interpres Petri, & ipse quæ a Petro annuntiata erant, præscripta nobis tradidit, postea & Ioannes discipulus Domini, qui & supra pectus eius recumbebat: & ipse edidit Euangelium Ephesi, Asiæ commorans.* Et addit,[f] quatuor tantum esse debere Euangelia, quia quatuor mundi plagę, quatuor spiritus principales, quatuor animalia prædicta a Daniele, & quadriformis dispositio Domini. D. Ioann enarrat generationem inenarrabilem, in principio diuinitatem, similis Aquilę, Lucas Sacerdotales Characteras a vitulo saginato, a Zacharia offerente, incipit. Matthæus secundum hominem, generationem declarat humanæ formæ: Marcus a prophetico spiritu, spiritus characterem signat duabus alis, vnde quatuor tantum testamenta data, vnum sub Adamo ante cataclysmum,

[a] Li. 2 hist. Eccles. c. 45.

[b] Lib. 3 histo. ecclesi. c. 24.

[c] Homil. 4. in Matthæ. ex cap. 1. to. 2.

[d] Li. 7. hist. Apostolicæ, & Hierony in Prologo in Euangel. & in Catalogo.

[e] Lib. 3. aduersus Hæres. c. 1.

[f] Cap. 11.

mum, secundum post sub Noe, tertium, Legislator sub Mose, quartum quod renouat hominem, euangelium sub Christo. Redarguuntur & ibidem Marcion, & Valentinianus, qui extra hæc dicebant, se habere partem Euangelii.

5 Quatuor itaque euangelia eaque integra, prout nobis proponuntur, Ecclesia recipit, nec plura, nec pauciora, nec imminuta, vel additionibus corrupta, vnde hæreticorum & impostorum fidei, & aduersariorum artes, calumniæ, & librorum suppositiones rebus, lapide Lydio, discernuntur. Gnostici impurissimi hæretici, euangelia nomine Apostolorum fecerunt, vt admonet Epiphanius, [a] contexerunt, & nomine Philippi Apostoli Euangelium, &, vt idem ait, [b] Cherintus & Carpocras, vtebantur Euangelio Matthæi, sed rescisso capite & genealogiis, incipientes ibi: *Factum est in diebus Herodis regis Iudæ*, vt probarent ex semine Iosephi & Mariæ impie, Christum editum. Vtebãtur & aliis libris, nempe circuitionibus Petri, quas composuit Clemens, multa corrumpentes in ipsis, pauca vera relinquentes, quos & ipse Clemens redarguit in epistolis quas scripsit, Encyclicis, quæ in sanctis ecclesiis leguntur. In eodem iterũ loco Epiphanius, *Gnostici*, inquit, *impudentissimi, ex schola Nicolaitarum, vtuntur veteri & nouo Testamento, auersantur autem eum qui locutus est in veteri Testamento, & vbi verbum reperiunt, quod contra ipsos sententiam habere potest, dicunt a spiritu mundano profectum esse: multi alii libri illorum adhuc sunt, veluti interrogationes Mariæ, liber Ialdabarth, liber Seth, reuelationes Adami, Euangelia alia nomine discipulorum.*

a Tom 2. lt. 1. aduersus hæres. hæresi 26.

b Heresi. 20.

6 Rursum Epiphanius. [c] *Caiani*, inquit, *hæretici habent quendam libellum, nomine Iudæ proditoris inscriptum, quem vocant* Euangelium *Iudæ*. Refert & Platina in Alexandro IV. eum summum Pontificem præsente curia libellum pestiferum combussisse, cuius auctor asserebat, non a lege Euangelii, sed a lege, spiritum procedere, qui vel a sectatoribus dicebatur Euangelium æternum. Marcion Euangelium Lucæ corrupit, & in pluribus detruncauit & immutauit, vt & corrupit plures epistolarum D. Pauli locos, idem Epiphanius. [d] Refert & de Marcione Irenæus, [e] in hæc verba, *Euangelia tantæ firmitatis sunt, vt & ipsi hæretici testimonium reddant illis, & ex ipsis egrediens vnus quisque eorum, conetur suam adfirmare doctrinam. Ebronei enim ab euangelio quod est secundum Matthæum, solo vtentes, ex eo ipso contumaciter præsumentes de Domino: Marcion autem id quod est secundum Lucam, blasphemus in solum exsistentem Deum ostenditur: Qui autem Iesum separant a Christo, & impassibilem perseuerasse Christum, passum vero Iesum dicunt.* Id quod secundum Marcum est *præferentes Euangelium, cum amore veritatis legimus illud, corrigi possunt. Hi autem qui a Valentino sunt, quod est secundum Ioannem plenissime vtentes, ipso deteguntur.* De Iudicio Euangelii Marcionis adhuc addendus est Tertullian. aduersus Marcion libro quarto. *Marcion,*

c Tom. 3. lib. 1. contra hæreses heresi, 38.

d Tomo 3, lib. 1. contra hæreses hæres. 42.

e Lib. 3. aduersus hæreses cap. 11.

inquit, *Euangelio suo nullum præscribit auctorem, quasi non licuerit illi titulum quoque effingere, cui nefas non fuit ipsum corpus euertere. Et possem hic iam gradum figere non cognoscendum contendens opus, quod non erigat frontem, quod nullam constantiam perferat, nullam fidem repromittat de plenitudine sui tituli & professione debita auctoris.* Et postea, *de titulo ergo funis ducendus est contentionis, pari hinc inde missa fluctuante. Ego metum dico verum, Marcion suum: ego Marcionis dico adulteratum, Marcion meum: Quis inter nos determinauit, nisi temporis ratio? ei præscribens auctoritatem quod antiquus reperietur, & ei præiudicans vitiationem, quod posterius reuincetur. In quantum enim falsum corruptio est veri, in tantum necesse est præcedat veritas falsum. Prior enim res passione & materia.* Aliqui etiam hæretici [a] dixerunt euangelium, non esse a Diuo Ioanne conscriptum, nec Apocalypsin, sed Euangelium a Cherintho. Et philosophi quidam Græci, vt Porphyrius, Celsus, & Philosabbatinus ex Iudæis oriundus, subuersionem legis Euangelicæ molientes, accusant euangelistas vt animales, & secundum carnem nutãtes, plura in his argumentis ratione temporis: errantes tamen, cum putarent euangelia contextura temporum ordine continere, nec animaduertẽtes, quod Euangelistæ posteriores supplent quæ ab aliis omissa sunt, quia non nouum contexunt Euangelium, & cum vnum sit, sed vel supplent, vel fusius dicunt. addit Epiphanius eodem loco consonantiam pulcram euangelistarum, Quam etiam [b], docet Tatianum aliquando composuisse vno libro ex quatuor euangeliis consutam, quam aliqui euangelium secundum Hebræos vocant. Manichæos habuisse quoddam euangelium secundum Thomam ait Cyrillus *catechesi* 4. illinc natorum. Quod euangelio nomine coloratum animos simplicium corrumpebat.

8 Manichæi non recipiebant nouum testamentum, sed tantum libros veteris testamenti. Quamquam Deus dixerit Sacerdotibus, *Moysi creditis, credite & mihi: nam & Moses de me hæc verba fecit.* Athanasius [c], Eucratitæ hęretici, vtebantur quibusdam apocryphis, quæ dicuntur Andreæ & Ioannis actiones. [d] Libri apocryphi & illegitimi dicuntur esse a Nicephoro Calixto [e] *prædicatio Petri, Euangelium Petri, Apocalypsis Petri, liber Actorum* Petri, ambiguæ & auctoritatis, Actorũ Pauli liber, qui *pastoris* habet titulum, quem Hermæ quidam adscribunt, ei, cui in epistola ad Romanos Paulus salutem nunciari iubet, item *Apostolorum doctrina siue Barnabæ epistola: Euangelium secundum Hebræos:* Item *Euangelia quibus falso præponuntur nomina Petri, Thomæ, Matthiæ, Acta Apostolorum, Andreæ,* & *Ioannis.* Quod tamen pertinet ad Hermetis librum, Cypria. [f] meminit de eius quodam libro: & lectionem eius probatam ait postquam de librorum vtriusque Testamenti censura Ecclesiastica locutus est. *Alii enim sunt libri, qui non canonici, sed ecclesiastici a maioribus dicuntur: Sapientiæ, Ecclesiasticus, Tobias, Iudith, Machabæorum*

[a] *Vt scribit Epiphanius contra hæreses, tomo 1. hæres. 51.*

[b] *Tom. 3. li. 1. contra hæreses, hæres. 42.*

[c] *In sermone contra omnes hæreses.*

[d] *Epiphan. tom. 1. lib. 2. hæres. 47.*

[e] *Lib. 2. historia ecclesi. cap. 49.*

[f] *In expositione Symb.*

rum libri. In nouo Testamento libellus, qui dicitur pastoris siue Hermetis, qui appellatur dua via vel iudicium secundum Petrum, qua omnia legi quidem in ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem fidei confirmandam.

9 Reiiciebant hæretici Ioanni librum Euangelii Diui Ioannis, & Apocalypsin, tamquam si a Diuo Ioanne non fuissent scripti: sed Euangelium a Cherintho, quos tamen Epiphanius dicit esse Diui Ioannis.[a]

Addit & hæresi 54. Theodotianos hæreticos quoque negasse esse eosdem libros Diui Ioannis.

Dionysius ita Alexandriæ episcopus, tuetur Apocalypsin non fuisse beati Ioannis Apostoli, ait tamen *esse alterius sancti cuiusdam Ioannis, numine afflati diuinitus: non tamen Apostoli filii Zebedai. Primum,* inquit, *collatione facta Euangelii & epistolarum Diui Ioannis: in quibus non praponit nomen, vt in Apocalypsi. Item quod is qui composuit Apocalypsin, repetit sape nomen suum, quod audierit & viderit ista, quod tamen non fecisset Ioannes Apostolus. de cuius probitate & fide certa erat Ephesus. Praterea Apostolum semper sua a mysteriis incepisse, quod non facit in Apocalypsi, nec quicquam fere de his tractatur. Dehinc orationem Apocalypsis non esse ita elegantem ac Diui Ioannis Apostoli, quin & interdum rusticis & barbarissimis vtitur Gracis.* Hæc Diuus DIONYSIVS, vt refert Nicephorus Calixt.[b] Et Eusebius Pamphil.[c] Verumtamen si bene perpendantur hæc argumenta Dionysii, nihil vrgent: & errare potuit is, quemadmodum & nimio feruore scribens in Lybici Sabellii impietatem, qui negabat subsistentiam diuersam vel hypostasim Patris, & Filii, & Spiritus sancti, ipse prolapsus est in alium errorem, vt diceret non tantum diuersam hypostasin sed substantiam, quod hæreticum est.[d]

10 Gelasius summus pontifex.[e] *Ceterum,* inquit, *qua ab hareticis siue schismaticis conscripta vel pradicata sunt, nullatenus recipit Catholica & Apostolica Ecclesia, inter cetera numerat inter Apocrypha.* Itinerarium nomine Petri Apostoli, quod appellatur sancti Clemētis, *lib. 8.* Actus nomine Andreæ Apostoli: Actus nomine Philippi Apostoli: Actus nomine Petri Apostoli: Actus nomine Thomæ Apostoli. Euangelium nomine Thadæ: euangelium nomine Thomę Apostoli, quo vtebantur Manichæi: euangelium nomine Barnabæ, Bartholæmæi, Andreæ, & ea quæ falsauit Lucianus, & quæ falsauit Hircyus, liber de infantia saluatoris, liber de natiuitate saluatoris, & de sancta Maria, & de obstetrice saluatoris, liber qui appellatur Pastoris. Liber qui appellatur fundamentum. Adduntur illis alii plures libri, ibi relati vt Apocryphi, & alii omnino prohibiti & repudiatū. differūt enim librum simpliciter in Ecclesia Apocryphum esse, & apocryphum & prohibitum. Nam apocryphi, non omnes prohibētur in ecclesia, verū in ea non habent probationis auctoritatē. quorū

a *Lib 2. contra hæreses, to. 1. hæres. 52.*

b *Lib 6. eccle. histor. c. 23 & 24.*

c *Lib. 7. de præparatione euangelica c. 23.*

d *Vt scribit Basil. Magnus ad Maximum philosophū. & notat Nicephorus li. 6. c. 15.*

e *Ex concil. Romæ habito cum 70. episc. in ca. sancta Romana 3. §. item Iunenci, 15. dist. apud Gratianum in decret & Burchardū lib. 3 decretorū c. 221. Innoc. 4. par. 4. c. 69. P. li 2. c. 12.*

vel nomen auctoris ignoratur, vel lectio illorum publicum in ecclesia non habet & nisi inter priuatos vsum concessum. quia quamuis in illis aliqua sit veritas, tamen falsa quædam miscentur, quæ reiicienda censuit ecclesia.

11 Sunt & apud Suidam in Pherecide ἀπόκρυφα βιβλία, arcani libri, & Bibliorum quædam sacrorum apocrypha, quod non palam omnibus proponerentur, nec in templis vti his liceret.[a] Seruit intentioni loquentis nomen apocryphi, vt absconditi vel secreti, vt vel secretum dicatur quod omnibus publicari non debeat, propter periculum ne his qui male intelligerent abutantur: vel secretum, quia prohibitum est his vllo modo vti. Apocryphi libri, non omnes omnino idcirco improbari aut haberi vetitum est: at in prohibitis contra: vnde & [b] Imperatores Valentinian. & Valens, *Sancimus vt omnia quacunque Porphyrius sua pulsus insania, aut quiuis alius contra religiosum Christianorum cultum conscripsit apud quemcumq; inuenta fuerint igni mancipentur.* Et paulo post, §. *quoniam, vero,* iubent libros eorum, qui ambiguas de fide doctrinas edidissent, non congruentes per omnia aut præcise orthodoxę fidei, potissimum eos, qui Nestorii essent, cōburi. meminit de ea lege Euagrius.[c] Socrates.[d] Rursum Cæsares Theodos. & Valentinianus.[e] *Nec vero*, inquiunt, *impios libros nefandi & sacrilegi Nestorii aduersus venerabilem orthodoxorum sectam decretaq; sanctissimi cætus antistitum Ephesi habiti scriptos habere, aut legere, aut describere, quisquam audeat: quos diligenti studio conquiri ac publice comburi decernimus: ita vt nemo in religionis disputatione aliquam supradicti nominis faciat mentionem, &c.* Et Marcianus Imperator, ait,[f] *Nulli cōtra venerabilē Chalcedonensem synodum liceat aliquid vel dictare, vel scribere, vel edere, atque emittere, vel scripta super eadem re proferre. Nemo huiusmodi habere libros, & sacrilega scriptorum audeat monumēta seruare. Quod si qui in his criminibus fuerint deprehensi perpetua deportatione damnentur. Hos vero qui discendi caussa adierint de infausta hæresi disputantes, decem librarum auri quæ fisco nostro inferēda sunt, iubemus subire dispendium. vltimo etiam supplicio coerceantur qui illicita docere tentauerint. Omnes vero huiusmodi chartæ, libri, qui funestum Eutychetis & Apollinaris cōplexi fuerint dogma incendio concremētur, &c.*

12 Iustinianus *Nouella* 42. *de depositione Anthymi ca.* 1. confirmat prædicta: & vltra, describentibus ex quacunque occasione, etiam ad velocitatem manus, imponit manus amputationē. Quæ certe pœna vt superiores impositæ contra descriptores conuenire possunt aduersus typographos, & bibliopolas qui venenum librorum infectorum prælo pluribus parant, & celerius quam librarii antiqui, & minori pretio quam labore descriptos, distribuunt & spargunt in diuersas orbis regiones. Si enim pœna digni habiti sunt qui libellos famosos ediderūt, & qui scripserunt, & qui inuentos nō consummauerunt.[g] multo magis, qui hos libellos aduersum legem diuinā, & religionem

[a] Vt notat Hieronymus
[b] In l. 2. C. de sum. trin. & fid. Cath.
[c] Li. 1. c. 12.
[d] 1. Historiæ eccl. c. 6.
[e] In l. damnato. 6. §. 1. de hæreti. C.
[f] l quicunq; 8. eod. tit. §. fin.
[g] l vnic. de famos. libell. C. Lege l. Cornel. 15. §. si quis librū, de iniur. P.

religionem publicam edunt, retinent, & exscribunt. cum grauius sit diuinam quam humanam offendere maiestatem [a]. & crimen aduersus religionem publicum est, & in omnium fertur iniuriam. [b]

13 Docetur secundo alia ratione, mutuata a venenorum apparatoribus, & venditoribus. Lege Cornelia de sicariis & veneficiis cap. 5 qui venenum hominis causa necandi fecerit vel vendiderit vel habuerit, plectitur, & qui in publicum mala medicamenta vendiderit, vel hominis necandi causa habuerit [c]. Venenarii capite puniēdi sunt aut si dignitatis respectum agi oportuerit deportandi [d]. Plus est veneno quam gladio occidere, [e] & plus est parare venenum contra matrem aut proximos, quam contra alios: vt & qui sciuit hoc venenum ea causa comparatum, nec detexit, qui emit, & qui vendidit, pœna parricidii teneantur, quāquam non fuerit venenum per eum porrectum [f]. Quocirca, & multo magis qui virus perniciosorum librorum edunt, distrahunt, emunt, & seruant, digni pœna sunt, plus enim est animus qui inficitur, quam corpus [g].

14 Non inficior tamen, & libros hos vetitos quibusdam permissos esse: nempe his, qui ex illis possunt sanam doctrinam suo ingenio singulari probatiorem ostendere, & possunt errores confutando eosdem, ex mentibus hæreticorum, vel iam venenatorum conuellere, & antidotis cōuenientibus sanare [h], sicuti & pharmacopolis, & pigmētariis iuratis, permissum est habere in republica venena, quæ non omnibus dent, sed iis qui possunt ex illis antidota componere [i]. sic enim venena mala, bona fieri possunt admixtione [k]. Datur autem iure singulari potestas hæc legendi, & reprobandi libros prohibitos, & prohibendos, sicut & refert Euseb. Pamphi. [l] quod Diony. Alexandrinus, legere se dicebat hæreticorum libros, & traditiones: & quamuis videretur ad horam pollui his, multum tamen commodum se ex his capere, vt posset ex ipsorū verbis illos arguere: & admonitum ne legeret, visionem accepisse, qua dictum illi, lege omnia quæcunque in manus tuas venerint, quia probare singula quæq; & discernere potes: quādoquidē ex initio hæc tibi fuerit causa credēdi.

15 Alioquin qui legit, vendit, & excudit tales libros, non potest euitare, quin pœna dignus sit, postquam libri etiam fuerint ablati, & combusti: neq; vitare potest quin in suspicionem hæreseos veniat, tanquam fautor, defensor, & propagator doctrinæ improbatæ [m]. Cum & vltra scribæ, notarii, non tantum negotiorum hæreseos, sed etiam aliorum, negotiorum, hæreticis adesse prohibeantur sub eadem pœna [n], multo magis in his, quæ ad impietatem eorum pertinent, in quo & socii, & participes delicti essent.

16 Facit etiam, quod expositores falsæ monetæ, scientes pœna eadem puniri debent: qua qui adulterarunt [o], ad instar etiam illo-

a auth. Gazaros de hæredi §. gazaros de statu & cōsuet. in authent.
b l manuhæos 4. C. de hæredit.
c l. 3. ad l. g Corne. de sicar. L. 48 P tit. 8.
d l. cap. tolrū 28 § venenarii de pœn. P
e l 1 C. de malef. & math.
f l. 1 § fi. & l. 2. ad l. Pōpei. de parri. P.
g l. sanctimus C. de sacrosa. eccles. ca cum in fir mitas parag. sceleru̅m de pœnit. & remis. si. c solita de maiori. & obedienti. cum simili.
h vt in c. agnouimus 26. q. 6. c. ille 23 q. 5.
i vt in lege quod sæpe 35. parag. veneni mali de contr emtio. P.
k l. eiusdem legis parag. adiectio ante ad l. Corn. de sica. l. qui venenū 236. de verbor. signif.

l Li. 7. histor. capi. 6 papa 79. a si̅ inchio in extrauag. Ioann. 22

m. c sicut ait 8 de hæret c. excommunicamus parag. credentes eo cap. si quis
n capitis si aduersus nos 21 de heretic. c dicenti 25 q. 2. cap. 1. de falsis

rum, qui scienter falsis instrumentis vtuntur[a]. Et exemplo etiam eius, qui falsis ponderibus vtitur[b]. Considero autem hic, quod bibliopola scienter libros hos vendat, vt puniatur. Interdum enim si expers literarum sit, & libros ei datos vendendos, improuide exposuerit venditioni, vel si illos quibus habere non licet, vendiderit: esset quodammodo a grauiori pœna excusandus[c]: sed non in totum: maxime quia iuris ignorantia non habet excusationem[d]. Et videntur in magna negligētia esse, quod nō curauerint sibi dari probas merces, & imperitia culpæ annumeratur[e], & qui falsas mensuras sciens conduxerit, si frangantur periculum sustinet[f]. Sed & non carebunt suspicione, si clam vendant huiusmodi libros, quia fraudis tunc suspicio delictū auget, & malā fidē testatur[g]. l. cū ĩhibitio, de clādest. desposa. Posset tamē excusari bibliopola, si iussus ab eo, qui legere potest impune vetitos libros adferat, si modo aliis illos nō euulget.

17 Argumento insuper firmari superiora possint quod in via publica vel loco publico, non liceat habere etiam ea, quæ solo odore locum pestilentiosum faciant[h]. nec liceat morticinia stercoraque in vias proiicere, vel fimum[i].

16 Prohibitum autem fuit a Leone 10. in constitutio. 10. Incipiente *inter solicitudines* in Bullario Cherubini, libros imprimi absque approbatione vicarii & magistri sacri palatii Apostolici in vrbe: ac episcoporum vel vicariorum eorum, & inquisitorum, alibi sub pœna combustionis librorum publice, si aliter imprimantur, & centum ducatorum fabricæ basilicæ principis Apostolorum Petri & Pauli applicandorum. Iulius 3. constitutio. 7. *cum meditatio.* & c. 3. Kalen. Maii 1550. reuocauit facultatem libros suspectos legendi & retinendi de fide catholica, præter concessas inquisitoribus: præcipitque huiusmodi libros intra certum terminum consignari inquisitoribus. Similem constitutionem edidit Paulus 4. constitutione 39. incip. *Quia in futurum* & Pius 4. constitutione 98. *tum pro munere*, in dicto Bullario, & ibidem vendi & haberi prohibeat tales libros, idipsum & statuit Pius 4. constitutione 108. incip. *cum inter crimina*. In sessione 4. consilii Tridentini in decreto de editione & vsu sacrorum librorum, statutum, ne vlli liceat imprimere vel imprimi facere quosuis libros de rebus sacris sine nomine auctoris, neque illos in futurum vendere, aut etiam apud se retinere nisi primum examinati probatique fuerint ab ordinario, sub pœna anathematis & pecuniæ in canone consilii nouissimi Lateranensis apposita, (nempe sessione 10. sub Leone X.) Et, si regulares fuerint, vltra examinationē & approbationē huiusmodi, licentiā quoque a suis superioribus impetrare teneantur recognitis per eos libris iuxta formā suarū ordinationum. Qui autem scripto eos communicant vel euulgant, nisi antea probati examinatique fuerint, eisdem pœnis subiaceāt, quibus impressores. Et qui eos habuerint vel legerint, nisi prodiderint auctores, pro auctoribus habeantur.

a l. 2. & 3. C. de fide instr. l. qui, falsas ad l. Cor. nel. de fal.
b l. arbit. parag. adeo de dolo l. & hodie paragr. si venditur ad l. Cor. de fal.
c Argumē. l. generali de tabular. l. 1. 10. c. & cognoscentes de constitut.
d L. regula & l. 1. de iu. & facti ign. cum simil.
e L. imperitia de reg. iuris parag. imperitia ad l. aquil. l. illicitas parag. sicuti de offic. præsid.
f l. item quæritur 13. parag. siquis mensuras loca. P.
g l. si de ritu nuptiar. P.
h l. 2. parag. idem ait sio dore ne quid in loco publ. 43. P. tit. 8.
i l. vni paragr. f. de via publica & si quid in ea iactum esse dicatur Lib. 41. P. tit. 10.

19 Non alienum erit in auctoritatem huius prohibitionis addere, ecclesiæ primitiuæ morem prohibitionemq; similem: cum & legamus in act. Apo. c. 19. libros eorum qui curiose fuissent sectati, cõbustos. Apud Ethnicos quoq; obseruatũ legimus, lectionẽ & euulgationẽ librorũ nouę religionis, fuisse interdictã eiusq; libros publice cõbustos. Sicuti narrat Diog. Laert. a. Quod Protagoras cum in aliquo loco in hunc cœpisset modum: *de diis quidem statuere nequeo neq; an sint vel ne: sunt enim plurima quæ id scire prohibeant, quippe & summa incertitudo, & breuis hominis vita*: ob hoc principium operis, ab Atheniensibus vrbe pulsus fuit, libris eius in foro concrematis, sub præconis voce a singulis qui illos habebant inuestigatis. Atque Senatus censuit vt, ait Liuius b de libris religionis in arca Numę inuentis, satis habendum quod præter iusiurandũ polliceretur libros eos legi seruarique non oportere, & ideo primo quoque tempore in comitio cremandos. Et Vlpianus c. ait, *libros improbatæ lectionis magicos forte, & his similes, protinus corrumpendos*

20 Sed hęc hactenus de receptis & improbatis in genere libris legis diuinę dictum sit: rursum autem de aliis scripturis canonicis noui testamenti admonebo eadem, vt non aliæ, quam quę superius sacrosanctis consiliis traditæ & receptæ sunt, admittantur, nec aliis quam ecclesia tribuit auctoribus, tribuantur: & nec in aliis versionibus vel exemplaribus quam probati sunt legãtur, cum auctoritate, exempli causa, ecclesiæ quidem veritatem epistolam ad Ephesios D. Pauli habemus missam, non ad Laodicenses. Marcion autem interpellare ei titulum gestiebat, tanquam & in isto diligentissimus explorator, quamuis nihil de titulis intersit *d*. Ad Hebræos scripsit Hebraice D. Paulus, traductionem vero eius Græcam esse Clementis Romani, dixit Nicephorus Callixtus. *e* Negarunt tamen quidam hęretici eam epistolã esse D. Pauli, quos reuincit Epiphan *f*. Et Tertullianus post mediam ætatem presbyter quamuis contra Montanum scripsisset, delapsus postea in eius hæresin reiecit epistolam ad Romanos dicens non esse Pauli, neque in ecclesia Romana esse receptam *g*. Notat & Clemens h, Hæreticos abrogasse epistolas ad Timotheum, quod earum voce conuincantur, maxime i dum ait Paulus, *O Timothee depositum custodi, deuitas profanas vocum nouitates, & oppositiones falsi nominis scientiæ quam quidam promittentes circa fidem exciderunt.*

a Li. 9. de vita Philosop. in Protag.

b Li. 40.

c in l. ceteræ 4 parag. mala medicamenta fami. ha herei. L. 10. P. tit. 2.

d vt scribit Tertul. L. 5. contra Marcionem in episto. ad Laodicenses

e Li. 3. ca. 18

f L. 2 contra hæreses tom. 2. hæres. 69

g Nicep. Ca lib. 4. hist. ecc. c. 34.

h Li. 2. Stromatum,

i 2. ad Tim. ca. 1.

De vtilitate & necessitate lectionis Sacræ Scripturæ. CAP. VIII.

TAntum tamque commendatum est vnicuique salutis & felicitatis æternæ desiderium, tanta beatitudinis assequendæ naturalis cupiditas, cuius testimonia & promissiones in sacris scripturis continentur, vt multũ temporis terendum non sit. In quæstione, nũ sacræ scripturæ legendæ sint. Cum etiam Deus ipse, qui in illa sua mandata perscripsit, satis & adhibita causa & vtilitate, illud ipsum

iusserit. Et per Mosen & per prophetas, & in propria Christi persona, qui & verus Deus Dei filius est. Deutero. 4. *Audi Israel præcepta & iudicia quæ ego doceo te, vt faciens ea viuas, & ingrediens possideas terram quam Dominus Deus Patrum vestrorum daturus est vobis.* & c. 31. Deuter. *Leges legis verba huius coram omni Israel audientibus eis, & in vnum omni populo congregato, tam viris quam mulieribus, paruulis & aduenis, qui sunt intra portas tuas, vt audientes discant, & timeant Dominum Deum vestrum, & custodiant impleantq; omnes sermones legis huius.* Et Exod. 13 *Narrabis filio tuo in die illo, dicens, hoc est quod fecit mihi Dominus, quando egressus sum de Ægypto: & erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentum ante oculos tuos vt lex Domini semper sit in ore tuo.* Iosue 1. *Non recedet volumen huius legis ab ore tuo, sed meditaberis in eo diebus ac noctibus, vt custodias & facias omnia quæ scripta sunt in eo. Tunc diriges viam tuam & intelliges eam. Non declines a verbis legis huius ad dexteram, vel ad sinistram, vt intelligas cuncta quæ agis.* Baruc. c. 4. *Hic liber est mandatorum Dei, & lex quæ est in æternum, omnes qui timent eam, peruenient ad vitam: qui autem dereliquerunt eam in mortem.* &c.

2 In scripturis sacris, regula est eorum, quæ agere vel vitare debemus: inest ibi determinatio, quæ etiã immutari non debet a principibus cuiuscunque potestatis sint. Cum inferior non possit superioris Dei legem immutare. a Sempiterna enim lege receptum est, vt inferiores subijciantur & obediãt superioribus b, & dictum de rege Deutero. c. 17 *postquam autem sederit in solio regni sui describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiẽs exemplar a sacerdotibus Leuiticæ tribus & habebit secũ, legetq; omnibus diebus vitæ suæ, & discat timere Dominum Deum suum.* Priuatis quoq; idipsum statutum libro eodem Deutero. c, 12. *Non facietis singuli quod vobis rectum videtur: sed quod præcipio tibi, hoc tantum facito Domino, nec addas quicquam vel diminuas.* Firmatur prouerbiorum c. 30 *Omnis sermo Dei ignitus clypeus est omnibus sperantibus in se Ne addas quicquam verbis illius ne arguaris inueniarisq; mendax.*

a c. cum inferior de maior. & obed.
b Vt ait Dionys Haiica. in primo.

3 Vitam scripturæ istæ continent æternam, indicant salutem, & prædicant viam per quam beatitudo & felicitas æterna adiri possit, Deusq; reconciliari. Sicque Christus ad Sadduceos, *erratis nescientes scripturas, neq; virtutem Dei* c. *&* D. Iohannis c. 5. vers. 39. *Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me,* & d *Si Mosen & Prophetas non audiunt, neq; si quis ex mortuis resurrexerit, credẽt.* Eo pertinet quod scriuit D. Paulus e, *Tu vero permane in his quæ didicisti & credita sunt tibi, sciens a quo didiceris, & quia ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutẽ per fidẽ quæ est in Christo Iesu. Omnis scriptura diuinitus inspirata vtilis est ad docendum, ad arguẽdum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia: vt perfectus sit homo* DEI *ad omne opus bonum instructus.* Sic actorum capite decimoseptimo versi-

c D. Matt. c. 22, ver 29.
d Luc. c. 16.
e 2. ad Tim. c. 2. vers. 15.

ver. 11. *Hi autem erāt nobiliores eorum qui sunt Thessalonicæ, qui susceperunt verbum cum omni auiditate, quotidie scrutantes scripturas si hæc ita se haberent.* Et c. 18 *vers. sui actuum Apost.* dicitur, de Apollo, quod vehementer Iudæos reuincebat publice, ostendens per scripturas esse Christum IESUM.

4 Aliam vtilitatem ex lectione scripturarum indicat d. Paulus ad Romanos cap. 15. *Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.*

5 Sed & illa suauissima & præstantissima, quod ex verbo Dei in scripturis recondito, anima quæ diuinorum capax est, saginetur, & reficiatur. *Non enim ex solo pane viuit homo, sed ex omni verbo quod procedit ex ore Dei.* [a] Imo vero non tantummodo pratum, [b] verum & paradisus diuinarum lectio scripturarum, non enim fragrantiam solum habent eius flores, sed & fructum qui animam nutrire possit. Et ibidem, nec paruæ *inquit* sententiæ sacræ scripturæ omittendæ sunt, quæ tenues esse putantur; nam & ipsæ de Spiritus gratia sunt, spiritus autem gratia nunquam parua est, sed magna, & mirabilis, & dantis munificentia digna, nec gemmæ in corporis mole, sed naturæ pulcritudine, pretium habent. Atque merito thesauro cuidam, confertur diuinarum scripturarum lectio, sicut enim ex illo quisquis vel paruum fructum capere potest, multas sibi parat diuitias, ita & in sacra scriptura, etiam in breui lectione variam sententiarum vim, & indicibiles diuitias inuenire licet. Et non solum thesauro similia sunt diuina eloquia, sed fonti quoque largis perennibus scaturienti aquis. Et propter hoc Christus dicebat, *Qui credit in me sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ.* [c] Quæ omnia & pluribus prosequitur diuus Chrysosto. [d] additque [e] quod sicut aromata quanto magis digitis atteruntur, tanto maiorem natura sua fragrantiam reddunt, & ita in scripturis visum euenire, vt quanto quis illas amplius tractare studuerit, tanto magis videre poterit latentem in illis thesaurum, pluresque percipere indicibilium diuitiarum fructus. Rursus [f] magna diuitiarum scripturarum virtus est, & multæ in verbis latent sententiarum diuitiæ, ideo scrutandæ scripturæ, [g] vt non tantum nudæ lectioni vacemus, sed indagatis profundis, verum veritatis sensum percipere valeamus. Talis enim mos est scripturæ, vt in paruis verbis plurima sæpe multitudo sensuum inueniatur, & in hoc vel maxime differt, ab aliis scripturis, in quibus cum multitudine verborum ad fastum apparatorum, vix vnus sensus colligi potest. Iterum *in psal. 95. tom. 1.* Si quid diciturabsq; scriptura, auditorum cogitatio claudicat, nunc annuens, nunc hæsitans, & interdum sermonem vt friuolum auersans, interdum vt probabilem recipiens, verum vbi ex scriptura diuinæ vocis prodit testimonium, & loquentis sermonem, & audientis animum confirmat.

a *Matthæi c. 4. vers. 4. Lucæ ca. 4. ver. 4. Deuteron. ca. 8. ver. 3.*
b *vt ait d. Chrysost. b tomo 5. Homilia 1 ad populum Antiochenum.*
c *Iohan. c. 7.*
d *tomo 1. Homilia 3. & 16. & 10 in Genesim.*
e *Homil. 13. in Genesim.*
f *Homil. 37. in Genesim.*
g *Iohan. c. 5.*

6 Lectio itaque hæc sacræ scripturæ, omnibus non tantum clericis, sed etiam laicis vtilis & necessaria est. non aliter quam his qui legere & intelligere nequeunt, necessarius est auditus verbi Dei. Pertinent enim & ad salutem, & ad regulam bene viuendi, qua omnes egent, siue clerici siue laici aut seculares sint, continent & mandata, & voluntatem Dei, quibus obtemperandum est, sine vlla exceptione sexus aut qualitatis; quantum quemque respiciunt, & iuris ignorantia diuini neminem excusat. [a] ignorans ignorabitur. [b] culpa enim est non intelligere, quod omnes intelligunt, vel intelligere debent. [c] habent *inquit* Abraham Mosem & Prophetas, audiāt eos. [d] maxime quia lex diuina scripta, maximam habet cōiunctionem cum ea, quā Deus mentibus hominum in creatione insculpsit *Signatum enim est super nos lumen vultus tui Domine*. vt ait Dauid. [e] Imo lex diuina, naturalis dici potest hominum, quæ in lege antiqua & in euangelio repetitur [f] & qui sine lege vixerint, sine lege damnabuntur. Et merito d. Chrysostomus [g] reprehendit grauiter incuriam secularium, qui mundo & corporeis vacantes, se excusant a bonis operibus & lectione sacrarum scripturarum, dicentes, *nonne ego mundanus sum, nū ego monachus?* cum tamen scriptum sit 1 *ad Timotheum* 2. quod Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis peruenire. Deinde quod & omnis homo, habeat animam maioris dignitatis quam sit corpus, quod & apparet ex eo, quod corpore ab anima derelicto, nullius vsus est. Quare inquit qui tantam habet corporis curam, cuius gratia & propter quod tantum animæ contemtum admittit, neque illi congruum cibum impertitur. Non enim ex solo pane viuit homo, sed ex omni verbo quod procedit ex ore Dei. [h] Sicque, suadet, non tantum corpori sed etiam animæ parandum esse cibum. exprobrat eandem negligentiam secularibus idem, [i] qui se existimat sapientem, inquit Clemens Alexandrinus. [k] nec vult audire diuina præcepta, sed tanquam qui per se didicerit effrenatus fertur in salē fluctuans, descendens ad mortalia, & ea, quæ sunt generabilia a cognitione ingenti, alias alia opinans. Quibus autem non est gubernatio, ij cadent sicut folia.

7 Verum hic non omnibus prophanis committendas sacrarum scripturarum omnium lectiones concludere volo, imo vero non nisi cum præuia episcopi & parochi cognitione num pij sint homines, & non abuti possint, quibus conceduntur in vulgarem sermonem conuersæ, & probatæ iuxta concilij Tridentini decretum. Sunt enim qui propter malum vel pessimum ingenium, vel irreligiositatem & scripturis sacris non magis quam aliis bonis rebus abutantur, & ex quibus pij possunt sibi salutem æternam parare, isti damnationem æternam architectantur. non secus quam furiosi gladio se interimere possunt, quo prudentes se & alios defendunt, & ex hisdem floribus propter diuersos naturæ habitus, aranea venenum, & apis mel conficiunt. Et proinde ignaris omnino, & idiotis vel male in fidem affectis,

a *l. regula. de iuris & facti ignorant. P. l. in bonorum de bonorū possess. 10. contra tabul. 9. notandum. 1, q. 4.*
b *1. ad Cori. c. 14. c. ideo. 37. dist. ca. qui ead. 38. dist.*
c *l lata culpa 223. de verb. sig. cū simi. ibi nota.*
d *Luca 16. ver, 29.*
e *Psal. 4.*
f *in c. humanum genus. 1, dist. ap. Gratia.*
g *Homilia 21. in Genes.*
h *Matthæi c. 4.*
i *tomo 2. Homilia 2. in Matthæum*
k *2, stromat.*

affectis, potius consulitur & mandatur, vt discant legem & mandata Dei ab ecclesię præpositis, & concionatoribus, qui frequenter proponunt quæ necessaria ex lege Dei ad salutem singulis videantur, ne se incauti gladio ancipiti verbi Dei temere iugulent legendo quæ non intelligunt.

8 Sacræ scripturæ dicuntur inesse mysteria: mysteria vero non essent, si ab omnibus intelligerentur.[a] Impleuit autem sacram scripturam mysteriis Spiritus Sanctus, ne illa vilesceret. Neque omnes qui idioma vel latinum, vel gallicum, vel italicum, vel germanicum in quod fuerit translata & proposita sacra scriptura, ideo capaces sunt intelligentiæ mysteriorum sub verbis contentorum, nō secus quam nec etiam populo doctiores Apostoli[b] intelligere potuerunt dicentem Dominum, *filius hominis tradetur in manus gentium, & flagellabitur*. Et quamuis verba intelligerent tamen nō intellexerunt quis esset ille filius hominis, c nec illud, *modicum videbitis me*.[d] Proinde qui sacras scripturas legunt, non præsumtione suæ mentis eas contorquere vel explicare debent, sed cum mente, sensu & intelligentia ecclesiæ, quæ iam ab annis 1590. vel circa, quomodo intelligendæ essent docuit ab Spiritu Sancto quo regitur, instructa, & edocta, nec oportet plus quam oportet sapere, sed ad sobrietatem, *vt ait Apostolus*, e sic eueniet vt vsus & lectio sacrarum literarum sit vtilis, accedente interpretatione vera, & sine qua possent lecta nobis nocere: litera occidit, spiritus autem viuificat,[f] & Spiritus est qui loquitur mysteria, vt idem D. Paulus ait. g & ibidem dicitur, *nos non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est: vt sciamus quæ a Deo donata sunt nobis, quæ & loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina Spiritus: spiritualia spiritualibus comparantes*. Et postea, *animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei, spiritualis autem iudicat omnia, & ipse a nemine iudicatur*. Et idem 2. ad Corinth. ca. 4. *Si etiam opertum est Euangelium nostrum, in his, qui pereunt est opertum, in quibus Deus huius seculi excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat illuminatio euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei*. Et iterum[h] *scimus quod lex spiritualis est, vnde & colligimus, & egere explicatione spirituali, alioquin ex numero erunt discentium, quorum meminit D. Paulus*.[i] *qui sunt semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes*, & vt admonet D. Petrus. k *hoc primum intelligentes, quod omnis prophetica scriptura, non sit priuatæ interpretationis*. Exemplum certius aliunde non erit quærendum, quam ex capit. 8. actorum Apostolicorum, vbi Æthiops reginæ Candacis eunuchus cum legeret Esaiam Prophetam, & interrogatus fuisset a Philippo, *putasne, intelligis quæ legis?* respondit, *& quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi, &c.* Et vt scribit Claudianus Mamertus.[l] *si vaticinia Prophetarum allegoricis animata secretis, in literæ tantum corpore cogitemus, decipimur, quia cum propheticis oraculis irasci, vel pœnitere memoratur*

a vt ait diuus Basilius li de Spiritu Sancto, c. 27.

b Matthæi c. 20.

c Ioan, c. 6.

d Ioan, c. 16.

e ad Roma. c. 12.

f 2. Corinth. 3 ver 6.

g 1. ad Cori. c. 2.

h ad Rom. c. 7. ver. 14.

i 2 ad Tim. c. 3.

k epist 2. c. 1. ver. 20.

l li. 2. de statu animæ c. 3.

Deus, effectus videlicet, passionum harum considerandi sunt, Deus enim his affectibus non afficitur, immutabilis. Diuus etiam Gregorius,[a] *Qui textum*, inquit, *considerat, & textum scripturæ sacræ ignorat, non tam se eruditione instituit, quam ambiguitate confundit, quia nonnunquam sibi literæ verba contradicunt.* Sed *dum a semetipsis per contrarietatem differunt, lectorem ad intelligentiam veritatis transmittunt. &c. & paulopost, quæ nimirum veritatis intelligentia, cum per cordis humilitatem quæritur, assiduitate legendi penetratur. Sicuti enim ignotorum hominum facies cernimus & corda nescimus, si familiari eius loquutione coniungimur vsu colloquij, eorum etiam cogitationes indagamus. Ita in sacro eloquio, cum sacra historia aspicitur, nihil aliud quã facies videtur.* Sed *si huic assiduo vsu coniungimur, eius nimirum mentem, quasi ex collocutionis familiaritate penetramus. Dũ enim aliud ex alio colligimus facile in verbis cognoscimus aliud esse quod intimant, aliud quod sonant.*

9 Non est prætereundum quod ad probe intelligendas sacras scripturas necessarium est, & ob cuius defectum plerique lapsi sunt in earum explicatione, nempe, vt qui recte cupiunt intelligere, parati sint ad fidem. *Nisi enim inquit Isaias ca.7. credideritis, non intelligetis.* Et ita monet d. Cyrillus Archiepiscopus Alexandrinus[b] Addit d. Athanasius,[c] ad scripturarum indaginem verumque intellectum, opus esse vita proba, animo puro, & virtute, quæ secundum Christum est, vt mens per eius tramites decurrens ea quæ expetit adipisci possit, quatenus fas est humanam naturam diuinam intelligere. Nam sine pura mente & imitatione sanctorum, nemo apprehenderit sanctorum verba. Etiterum[d] inter legendum sacra, puritatem illam & fidem inconcussam in animo legentis præcedere debere, docet. *Admonet*, inquit, *Paulus Apostolus indicans literam occidere, spiritum viuificare,* Pleraque siquidem sacrarum scripturarum, si iuxta literam sentiamus, in nefarias nos ducent blasphemias. Consentit D. Thomas, dum contra errores Græcorum, ait, *Scripturæ & auctoritates doctorum benigne interpretandæ sunt, nam si illorum verbis vbique insisteremus in errores plurimos plerumq; incideremus. Scripturæ sacræ* inquit adhuc Eusebius Pamphili[e] *geminus sensus, vnus vt mystica quadam diuinaque doceat, alius vt ea quæ gesta sunt realiter significentur.* Atque Cyrillus Alexandrinus[f] tradit, ante omnia quando locum aliquem scripturæ intelligere volumus, tria diligenter consideranda esse, tempus, quando scriptum est quod dicitur: personam, quę dicit, aut per quam aut de qua dicitur, & res propter quas, aut de quibus scribitur, & sic nos absque errore posse verum inuestigare. *Solet etiã,* vt idem ait.[g] *Sancta scriptura, ea quæ mentem excedunt, verbis familiaribus significare & diuina per humana, vt nobis se accommodet.* Et proinde non in solis verbis consistendum erit. Multum facit ad explicationem & mentem scripturarum, a doctis antea didicisse, & in sacris sermocinationibus frequentem fuisse, maxime Legisperitis seu

a li.4. moralium in Iob. c.1.

b li.13. Thesauri, contra hæreticos c.1. Tomo 2. operum.

c in fine libri de humanitate verbi.

d li. de communi essentia patris filij & spiritus sancti.

e li.9. de ecclesiastica demõstratione c.1.

f li 8. Thesauri aduersus hæreticos tomo 2. operum & li.9. c.4. & li.10.c.3.

g li.2 expositionis Synodi Nicena.

seu Theologis operam dedisse. *Labia enim sacerdotum custodiunt scientiam & legem requiret de ore eius.* Malach. c. 2. vers. 7. vel saltem illis commissum est verbum Dei. Quare Suidas, ait in verbo IESVS, *animo reputauimus quod nisi munus sacerdotale aliquod Christus IESVS apud Iudæos tenuisset, non futurum fuisset vt illi liber daretur a Sacerdotibus, sicut factum Diuus Lucas scribit in Euangelio, quem audiente populo recitaret, neque enim apud nos Christianos, licet cuiquam sacrarum literarum libros legere populo, nisi in sacerdotes cooptato.* Et quidam in institutione christiana [a] *egent lacte, quidam solido cibo.* qui paruulus est in cognitione eget lacte, & est expers sermonis iustitiæ, perfectorum autem est solidus cibus, eorum qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali, *vt ait ibidem Paulus.*

a *vt admoneret D. Paulus ad Hebræos. c. 5. circa finem.*

10 Scribit & Rabinus Mosche in primo tractatu libri more, scripturarum sensum duplicem esse, literalem & allegoricum. Literalem comparant rabini Candelæ, quæ paruo emitur, vocantque משל *mascal*, id est exemplum. Allegoricum vero, dicunt id est *certitudinem Legis*, quem comparant margaritæ obscuris in ædibus latenti, quæ per candelam, id est, per literalem sensum, a quærentibus inuenitur.

11 Puritas quoque animæ legentis, plurimum conducit ad gratiam Spiritus sancti recipiendam, & ad intelligentiam sacrarum literarum consequendam. *In maleuolam enim animam non introibit sapientia*, nec habitabit in corpore subdito peccatis, Sapientiæ primo capite, & disciplina scientiæ effugiet factum. Et apud Esdram [b] dum is agit de transgressione legis causam addit, *non abstulisti* inquit, ô *Deus illis cor malignum, vt faceret lex tua in eis fructum. Cor enim baiulans primus Adam, transgressus & victus est, & omnes qui de eo nati sunt. &c.* Sic diuus Paulus [c] cum de Melchisedech tractare vellet addit, *de quo nobis grandis sermo, & ininterpretabilis ad dicendum, quoniam imbecilles facti estis ad audiendum. Etenim cum debetis magistri esse propter tempus, rursum indigetis, vt vos doceamini, quæ sunt elementa exordij sermonum Dei, & facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo &c.*

b *li 4. ca. 3. ver. 20.*

c *ad Hebra. c. 5. ver. 10 & sequent.*

12 Oratio, ad Deum rursum, est clauis qua mysteria sacræ paginæ & verus eius sensus, singulari iure a Deo aperiuntur, quemadmodum & Daniel. oratione plura didicit, vt ab eius historia docemur, plura etiam eius scripta, signata velutique clausa sunt Deo iubente, quæ eius declaratione indigent. sicuti scriptum. [d] *Tu autem Daniel inquit Claude sermones, & signa librum, vsque ad tempus statutum, plurimi pertransibunt, & multiplex erit scientia.*

d *Daniel. c. 12. ver. 4.*

13 Nec erant etiam inter ethnicos, mysteria superstitionum, quas vocabant religiones, aperta, præterquam initiatis, quibus tantum, non aliis vt prophanis, secreta & rationes suarum religionum, videre, cognoscere, vel audire licebat. Erant autem illi initiati in suis re-

ligionibus, quales dicuntur in nostra vera religione, Deo consecrati & ordinati in gradu aliquo ecclesiastico, aut ministerio. Et scribit Iulius Firmicus Orpheum, a ab his quos initiabat in primo vestibulo cum terribili auctoritate exegisse, ne prophanis auribus inuentæ ac compositæ religiones proderentur. Narrat & Sabellicus b fuisse nefas solim ingredi non initiatis templum Cereris, diebus initiorum, quod & firmat Liuius c dicens, duos iuuenes Acarnanes, tanquam ob infandum scelus interfectos fuisse, quod per dies initiorum cum initiati non essent, imprudentes religionis, cum cetera turba ingressi fuissent templũ Cereris, quodq; fuit causa belli inter Philippum regẽ Macedonum & Athenienses. Narrat & Suetonius Tranquillus Augustum Cæsarem, Athenis sacris Cereris initiatum, cum postea Romæ de priuilegiis sacerdotum Atticæ Cereris pro tribunali cognosceret, & quædam secretiora proponerentur, dimisso consilio & corona circunstantium, ideo solum audiuisse disceptantes. faciunt quæ Euripides tradit.

a *Mathæseos li. 7.*
b *in vitam Augusti. c. 93.*
c *li. 30.*

Pentheus Τὰ δ᾽ ὄργι᾽ ἐστὶ τίν᾽ ἰδέαν ἔχοντά σοι;
Dionysius. Ἄρρητ᾽ ἀβακχεύτοισιν εἰδέναι βροτῶν.
Pentheus Ἔχει δ᾽ ὄνησιν τοῖσι θύουσι τίνα;
Dionysius, Οὐ θέμις ἀκοῦσαί σ᾽, ἔστι δ᾽ ἄξι᾽ εἰδέναι.

id est, Pentheus *Hæc vero orgia quam speciem habent tibi?*
Dionysius *Non dicenda sunt non initiatis bacchicis.*
Pentheus *Quam autem vtilitatem sacrificantibus ferunt?*
Dionysius *Non fas est te id audire, quamuis dignum sit audiri.*

Et addit postea rationem Dionysius, δόξει τις ἀμαθεῖ σοφὰ λέγων, οὐκ εὖ φρονεῖν, id est, *apud ignarum & rudem de mysteriis loquens, parum videtur sapere.* Quod & alibi dixit verius, N*olite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos ne forte conculcent eas pedibus suis, & canes conuersi, disrumpant vos.* Scribit & Pausanias d in Æginensium littore, fuisse salutis fanum in quo signum cernere fas nemini præter eos qui sacerdotio fungerentur.

d *in Achaicis, seu lib. 1.*

De doctrina ecclesiastica siue scriptura, seu de traditionibus ecclesiastiiis. Cap. IX.

A Principio, Deus, cum hominem in sua perfectione creauit, pręcepta, rerumque scitu necessariarum & notionem impressit, non tabulis præscribens exterioribus, sed in mente & corde: cum autem is degenerauit a naturali nobilitate, atque obliuisceretur & sui ipsius, & Dei auctoris, per capita illi quotidiana literis mandari iussit, non tamen omnia, sed aliqua per quę aliorum recordaretur, quæ nec facile scriptura percipi, nec sensibus hauriri, sed intelligentia admirari & venerari debet. Cumque etiam scripturæ sensum corrupisset, missus in nouissimis diebus spiritus veritatis, & ipse filius vnigenitus Dei, IESVS CRISTVS descendit ad nos, vt voluntatem Dei patris explanaret, perdita restitueret, & corrupta repararet.

Nihil

Nihil ipse scripsit, nec omnia quæ dixit aut fecit, scripta fuerunt, nec potuerunt ob excellentiam perscribi.[a] Nec omnia quoque voluit omnibus mysteria simul euulgari, & nisi aliquibus per parabolas, discipulis autem & Apostolis in sua schola familiarius eruditis, mysteria aperuit, & quibus ipsi expedire viderent, distribuenda concessit.[b] Quibus etiam sæpe dixit quod non possent ante plenam illustrationem sancti Spiritus secreta & adiurāda Dei opera cognoscere. Galatinus [c] tradit, dogmatum genus duplex esse apud Iudæos: vnum dictum תורת שב כתו *thorath scebe cetau*. id est, legem quæ in scriptis: alterum תורהשבעלפה *thorah scebengal pe*. id est, legem quę in ore tradita fuit Moysi vt Thalmudici testantur in 1. lib. qui ברכת *beracoth*, id est, *benedictionum*, nominatur. & de qua agitur in c. 1. libri פלקי אבות *pilke abot*, id est, capitula patrum.

a *Vt ait D. Ioann in Euang ca. 2. & c. 20.*
b *Matth. c. 13. Luc. c. 8. & c. 24.*
c *Lib. 1. contra Iud. c. 1.*

2 Maxima secretorum diuinorum custodia est, nihil scribere, sed addiscere, nam quæ scribuntur, contineri non possunt: vt ait Plato ad Dionysium Syracusanum. vbi & addit, *hac de caussa, ego nihil de his scripsi vnquam, neq; est Platonis opus perscriptum aliquod, nec erit*. Mysteria etiam suorum sacrorum Ægyptii tantum inuolutis & hieroglyphicis signis pro literis exprimebant, vt ait Orus Apollo.[d] & vt ait Ammianus Marcellinus, [e] *in veteribus libris lectio, per corporum signa pandit animarum interna*. Et D. Petrus ad Clementem, vt ipse testatur.[f] *quæ summa sunt silentio honorari volunt*.

d *De liter. hieroglyph.*
e *Li. 15. hist.*
f *Li. 1. recognitionũ ad Iacobum.*

3 Traditiones non scriptæ in antiqua lege & in noua inueniuntur, quæ non minus venerabiles & seruatæ, q̃ ipsæ sacrosanctæ scripturæ. Siquidē eadē ecclesia q̃ docuit scripturas esse canonicas, & cui in his credimus, eadē auctoritate nobis determinauit traditiones nō scriptas seruādas, quas semper & vbiq; tales esse receptas nō instruit & docet. Cabala erat Iudæorū traditio, ore tenus facta: nec licitū de ea scribere, imo prohibitū, vt legitur in libro eorum חגיגה *hagiga*. i. *solemnitates* אירושיע. Prædicantur quædā de illa tradita a Rabi Salomone Beniohai: & de hac suspicari quædā inter Latinos cœpisse fertur Ioan. Picus. Dehinc Paulus Israelita initia tradidit: dehinc August. Iustinian. episco. Nebiensis aliqua in annotationib. in psalteriū retexuit: latius Capinio quoq; tribus libris de arte Caballistica egit: Egidius etiam Viterbiensis, & postea Galatinus [g]. Cabalam Pythagoricā, ab Hebræis ductā, refert Reuclinus in epistol. operis de arte Caballistica, & li. 1. ait, Cabalam esse auditionem sermonū Dei, nec oēs prophetas fuisse illius capaces secundū Caballistā Azarielem Bar Salomo Geronensem, cuius verba, בל תבביאים חק בולם לשמוע הרגוא תשבי כתבו אם משה לא id est, *non quidem omnes prophetæ fuerunt potētes audire sermonē Dei, nisi Moses*. Rursum & ait, q̄ Caballa est diuinę reuelationis, ad salutiferā Dei & formarū separatarum contemplationem traditæ, symbolica receptio: subditque (q̄ ego ab imperitis etiam audiui,) quosdam sed falso & ridicule dixisse, Cabalam fuisse quendam hominem hæreticum & diabolicum, & Caballistices

g *Vt ipse scribit lib. 1. cōtra Iudæos. cap. 6.*

hæreticos. Sic enim scioli nugantur, & comminiscuntur falsa, ne videantur ignorare, quod plane nullo modo intelligunt.

4 Inter Christianos ecclesiastica doctrina tenenda, etsi scriptura non corroboretur expresse. D. Paulus [a] laudat Corinthios, quod eius & præcepta seruarent. Et rursum. *fratres, state, tenete traditiones nostras quas didicistis, siue per epistolam, siue per sermonem.* Adferemus & ea de re sententias & iudicia patrum ecclesiæ aliquot. Dionysius Areopagita, duplicis generis esse eloquia diuina ait, alia Theologicis libris data, ex animo in animum verbo mediante sine literis transfusa, & illa primos apostolos tradidisse. Idem alia ait Irene. [b] & in controuersiis nostris ad antiquissimas esse recurrendum ecclesias. idipsum probat Tertullianus Athanas. Origenes & Epiphanius Constantiæ Cypri episcopus, aduersus eos qui se apostolicos aiebant, *Oportet,* inquit, *traditione vti: non enim omnia a diuina scriptura accipi possunt: quare & apostoli nobis quædam traditione commendarunt.* Subscribunt Ioannes Chrysostomus. [c] Basilius quoque magnus. [d] *Dogmata,* inquit, *quæ in Ecclesia prædicantur: quædam habemus e doctrina scripto prodita: quædam rursus ex Apostolorum traditione in mysterio, hoc est in occulto tradita recepimus. Quod genus est, vt eius quod primum est & vulgatissimum primo loco commemorem, vt signo crucis eos, qui spem collocarunt in Christum, signemus. Quis scripto docuit? vt ad Orientem versi precemur, quæ nos docuit scriptura? Inuocationis verba, cum ostenditur panis eucharistiæ & poculum benedictionis, quis sanctorum nobis scripto reliquit? Neque enim his contenti sumus quæ commemorat Apostolus, vel euangelium verum, alia quoque & ante & post dicimus tanquam multum habentia momenti ad mysterium, quæ ex traditione citra scriptum accepimus. Consecramus autem aquam baptismatis & oleum vnctionis, præterea ipsum qui baptismum accipit, ex quibus scriptis, nonne a tacita secretaque traditione? Ipsam porro olei inunctionem, quis sermo scripto proditus docuit? Iam ter immergi hominem, vnde est proditum? Reliqua item quæ fiunt in baptismo, veluti abrenuntiare Sathanæ, & angelis eius, ex qua scriptura habemus? nonne ex priuata & arcana hac traditione? nonne ex doctrina quam patres nostri in silentio, quod curiosos & otiosos submonet, seruarunt. Pulcre quidem nimirum docti, arcanorum venerationem silentio conseruari. Nam quæ nec intueri fas est non initiatis, quomodo conueniebat horum doctrinam publicatus circumferri scripto? Aut quid tandem sibi voluit magnus ille Moses, qui non omnia quæ erant in templo passus est omnibus esse peruia, sed profanos extra sacros cancellos statuit, &c.* Athanasius episcopus Alexandrinus, *sententia,* inquit, *a maioribus confirmata, irrefragabilem habet auctoritatem fidei.* Et rursum, *non nupera aut nouitia res est, canonum ecclesiasticorum institutio, sed a primis vsque patribus per manus tradita est, & fundata in ecclesiis: neque nunc tandem fides initium suum sumsit, sed ab ipso domino opera discipulorum ad nostram vsque ætatem propagata est.* Ne igitur

[a] 1. ad Corinth. c. 11.

[b] Lib. 3. ca. 3. contra hereses.

[c] In 1. Epist. ad Corinth. cap. 11. & 2. ad Thessalo. ca. 2.

[d] Li. de Spiritu sancto ad Amphilochum, ca. 27.

tur ea quæ hactenus vsq; ad nostra secula in ecclesiis obseruata sunt his temporibus pereant, & quæ nobis concredita sunt, a nobis requirantur, agite fratres, ita animo excitemini, eumq; zelum arripite qui bonis dispensatoribus ministeriorum congruit, & non aliter sitis affecti, quam si in oculis vestris istiusmodi populatio commissa esset, &c. Dicebant, inquit, *Arriani synodi Nicenæ verba essentiam, & coessentiam non recipienda, quia in scripturis non leguntur sacris. Quare autem tot verba Arrius in suis scripturis inculcat, quæ in scriptura non sunt, &c.* Audiamus nunc quoque sententiam Chrysostomi, [a] *antiqui*, inquit, *qui mundam exhibuerunt Deo vitam, non eguerunt literis, sed literarum vice, gratia Spiritus sancti vsi sunt. nam & Noe Abrahæ, Iob, & Mosi, per semetipsum loquutus est Deus, non per literas: quia scilicet munda eorum corda repererat. Postquam vero populus omnis Iudæorum, in vitiorum ima delapsus est necessario iam inde literæ dantur, ac tabulæ, & ea quæ per eas administratur admonitio.* Et hoc non tantum *veteris testamenti sanctis, sed etiam noui accidisse perspicimus. Siquidem nec Apostolis scriptum aliquid tradidit Christus, sed pro literis, sancti Spiritus gratiam se illis daturum repromisit: Ille*, inquit, *suggeret vobis omnia. Ioann. c. 14. & Hierem. 31. disponam*, inquit, *vobis testamentum nouum: dabo leges meas in mente eorum, in corde eorum præscribam eas: & erunt omnes docibiles Dei. Diui* Ioann. *etiam c. 6. D. Paulus quoque 2. Corinth. ca. 3. dicebat se accepisse legem non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Quia vero progrediente iam tempore, alii quidem propter dogmata, alii vero propter vitam & mores grauiter impegerunt, ea rursus quæ constat literis, admonitione fuit opus.* Hæc Chrysostomus. Et B. Augustinus ad Casulanum, [b] *In his rebus de quibus nihil certi statuit diuina scriptura, mos populi Dei, & instituta maiorum pro lege tenenda sunt: Et sicut præuaricatores Diuinarum legum, ita contemtores ecclesiasticarum consuetudinum coercendi sunt.* [c] Ab omnibus seruari debere statuitur, quæ in consuetudine a Romana ecclesia seruantur; quia ea mater est omnium ecclesiarum, a cuius regulis nullatenus conuenit deuiare, & eius, vt matris voluntatem implere oporteat, nec deceat membra a capite discedere. [d]

5 Sunt porro traditionum, & consuetudinum ecclesiasticarū duæ species. Et ita secundum Augustinum. [e] *Catholica ecclesia per orbem terrarum diffusa, tribus modis probatur exsistere. Quicquid autem in ea tenetur, aut est auctoritas scripturarum, aut traditio vniuersalis, aut certe propria, & particularis institutio.* Sed auctoritate tota cōstringitur vniuersali traditione maiorum, nihilominus tota: priuatis vero constitutionibus, & propriis informationibus, vnaquæque pro locorum varietate, prout cuiq; visum est, subsistit, & regitur: atque vnaquæque prouincia abundat in suo sensu. Et iterum [f] *Ridiculum est, & satis abominabile dedecus, vt temporibus nostris, vel, insimulari falso Dei ecclesiam permittamus vel eas traditiones, quas antiquitus a patribus suscepimus, pro libitu semper errantium infringi*

[a] In Tom. 2. operum, homilia. 1 in Matth.

[b] Epistol. 86 & in his rebus 11 distin.

[c] Et in can. quis nesciat. 11 eadē. 11. distinct.

[d] Decet 12. dist. c. cum non liceat, de præscriptio. c. ce ebri tatem de cōsecrat. di. 3. & in auth. de ecclesiast. tit. in prin.

[e] Epist. 118. ad Ianuariū. c. 1 & 2. & in cano. Catholica. xi. distinct.

[f] In capit. Ridiculum. 12. distinct.

patiamur. Docent & canones postea sequentes, consuetudinem ecclesiæ generalem, & speciales ecclesiarum, quę non derogant iuri diuino, aut non repugnant rationi, esse seruandas & sequendas. Id ipsum alibi eodem iure pontificio pluribus in locis tractatur. [a] Pugnat pro consuetudine ecclesiastica strenue Tertullianus, lib. de corona militis. Pro localibus etiam Nicephorus [b]. *Consuetudines*, inquit, *ecclesiarum sunt seruandæ ab incolis: differentiæ namque morum ecclesiarum & consuetudinum inualuerunt reuerentia eorum, qui illis ab initio præfuerunt, & qui illis deinceps successerunt. Nam hi tanquam leges acceptas per manus posteris tradiderunt, non satis pium neq; ferendum arbitrati, si traditiones, in quibus educati essent, non honorifice colerent, sed contemtim reiicerent.* Refertur quoque ex diuo Augustino, [c] quod diuus Augustinus consuluit adhuc Cathecumenus Diuum Ambrosinm, vtrum secundum morem suæ ciuitatis, mater eius ieiunare sabbatho, aut Mediolanensi more prandere deberet. At ille, *Quid possum* inquit, *dicere hic amplius quã facio, Quando hic sum, non ieiuno sabbatho: quando Romæ sum ieiuno. Ad quamcunque Ecclesiã veneritis eius morem seruate, si pati scandalum non vultis, aut facere, custodita scilicet eorum inter quos viuimus inoffensa societate, & cauendo, ne tempestate contentionis serenitas caritatis obnubiletur.* adiungitur testimonium eiusdem ex epistola ad Ianuarium 118. [d] Ratio autem ab eodem adfertur. [e] *Quæ contra mores hominum sunt flagitia, pro regionũ diuersitate vitanda sunt vt pactum inter se ciuitatis, aut gentis consuetudine vel lege firmatum, nulla ciuis aut peregrini libidine vitietur.*

a *Maxime titu de con suetud. c 1 de constitut in sext l. de quib. de legib in P.*
b *Lib 12. histor. eccle. cap. 34.*
c *Epistō. 86.*
d *Relatum in c illa 12. distinct.*
e *Li 3 confessio. c 8. relata a Gratiano in ca. quæ contra, 9. distinct.*

De aliis libris seu scripturis interpretum legis diuinæ. CAP. X.

TRaditiones ecclesiæ Catholicæ, de quib. antea dictũ est, quamuis sacris libris non præscribantur, tamen per interpretes referuntur sæpe: cautio autẽ adhibenda quales sint qui referant. Quẽadmodum enim in sacris scripturis, & suppostitii & corrupti libri inueniuntur, & sic etiam inter expositores seu interpretes illarum & quidam reiiciuntur, & quidam nomine supposito pro veris obrepserunt, de quibus sigillatim loqui non minus inutile opus quam laboriosum esset: quare proponemus tantum quosdam, qui in mentem & manus venerint, relinquentes iis, qui maiori otio abundant, supplementum. Continet autem *capit. Romana ecclesia. 15. distinctio* libros plures apocryphos & cõmentitios, quos respuit ecclesiastica censura, & cui adhærendum est: vt quod Romana sedes probauit, hodie teneatur, & quod illa repulit, prorsus inefficax habeatur. [f]

2 Sunt & pleraque opuscula sanctorum patrum, qui quamuis illustrati Sancto Spiritu optima scripserint, tamen in iudiciis & determinationibus legis ecclesiasticæ, cedunt auctoritati præsulũ qui potestatem statuendi in ecclesia habent, aliud enim est caussis terminum imponere: aliud sacras scripturas diligenter exponere. Et in

f *Capit. 1. & sequent. 19. distinct.*

negotiis

negotiis diffiniendis non solum est necessaria scientia, sed etiã potestas, & sic de libellis & commentariis aliorum non conuenit aliquem iudicare, & sanctorum conciliorum canones relinquere.[a] Ea ratione, vt refert diuus Thomas, [b] ex diuo Augustino ad Hieronymum, Augustinus dicebat, *ego solis libris qui canonici appellantur, eum honorem deferre didici, vt nullum scriptorum eorum errasse firmissime credam, ceteris autem quantumlibet doctrina & sanctitate polleant, non ideo verum esse credo, quia illi sic censuerunt, &c.* Sic in prologo decretalium §. fin. iubetur, vt in iudiciis & in scholis, omnes vtantur compilatione decretalium, & iuris in corpus canonicum redacti ante omnia. Constitutiones Summorum pontificum, sacrosanctaque concilia, & decretales epistolæ, quæ corpore iuris pontificii continentur, primum præcipuum omnibusque etiam patrum auctoritatibus derogantem locum obtinent. Leo Papa IIII. scribens Episcopis Britanniæ,[c] *Quam ob caussam*, inquit, *luculentius & magna voce pronuntiare non timeo, qui illa quæ diximus sanctorum patrum statuta quæ apud nos canonum nomine prætitulantur (siue sit ille Episcopus, siue clericus, siue laicus,) non indifferenter recipere conuincitur, nec catholicam & apostolicam fidem nec sancta quatuor euangelia vtiliter & efficaciter ad profectum suum retinere vel credere probatur.* Et paulo ante, ibidem de canonibus agens: *Isti*, inquit, *sunt & per quos iudicant episcopi, & per quos episcopi simul iudicantur, & clerici. Nam si tale emerserit vel contigerit inusitatum negotium quod minime possit per ipsos definiri. Tunc si illorum quorum meministis dicta Hieronymi, Augustini, Isidori, vel ceterorum similiter sanctorum doctorum similium reperta fuerint, magnanimiter sunt retinenda ac promulganda, vel ad apostolicam sedem referendum de talib.*

3 Corpus canonici iuris, ex pluribus conflatur, *vt docui in principio partitionum seu institutionum iuris pontificii*, quæ continentur voluminibus decretorum, per Gratianum collectorum decretalium Gregorii IX. nomine euulgatarum, Sexti, Bonifacii, Clementinarum, & extrauagantium: vbi sacrosanctæ synodi receptæ œcumenicæ & prouinciales, & ex sanctorũ patrum sententia auctoritate donatæ, imo & leges quædam ciuiles adiectæ & conclusæ videntur. Corpus iuris pontificii suis membris & libris constans dicitur, vt Homeri corpus, omnibus libris ipsius Homeri,[d] vt & corpus iuris ciuilis, ꝙ constat suis partibus & libris, Pandectarum, Codicis, Nouellarum, & Institutionum: vt apud Ciceronem ad Quin. Fratrem corpus sumitur pro opere aliquo scripto.

4 Roborantur auctoritate Summi pontificis concilia generalia, in tota 16 *dist.* Eademque quæ recepta sunt a Summis pontificibus, recepta & sunt ab imperatoribus Christianis, [e] Gratiano Theodosio & Valẽt. Voluit & Iustinianus secundum ius canonicum esse iudicandum de caussis ad ecclesiastica pertinentibus: & sacros canones non minus quam leges ciuiles in sua integritate conseruari.[f]

a *Ca. 1. & 2. & sequent. 20. distinct. cap si ille, so dist.*

b *1 part. q. 1. arti. 8 ad primum.*

c *In c. 1. 20. distin cap. si Romanorũ cap. in canonicis 19. dis.*

d *In l. librorum, 52. de §. si Homeri corpus de leg. 3.*

e *In l. 1. C. de summa trin. & fid. Cath.*

f *In nouella 137 de ordi. episcoporum & aliorum cleric.*

Et Fridericus II.[a] cassa & irrita denuntiari voluit statuta & consuetudines contra libertatem ecclesiæ eiusque personas inductas, aduersus canonicas & imperiales sanctiones. Atque Iustinianus,[b] profitetur se sequi in omnibus quatuor generalia concilia, & in illis cõstituta, Nicenum 318. patrum. Constantinopolitanum, 150. Ephesinum primum, & Chalcedonēse. Eorum cõciliorum etiam dogmata, sicut sanctas scripturas seruari & admitti statuit.[c] Item aliorum conciliorum & regularum ecclesiasticarum leges.[d]

5 Canones, Apostolorum nomine, non omnes approbat ecclesia, veluti illos, qui eorum nomine ab hæreticis editi sunt.[e] sunt tamen alii recepti, dicti eodem nomine, qui propter auctoritatem & conciliis præponuntur[f], illi sunt 84. vel 85. qui apud Clementem ab eo editi putantur, a Diuo Petro dictati: quamquam alia exstet ab illis editio apud Photium & Balsamonem ab illis in multis dissimiles. Nicephorus,[g] scribit epistolam Clementis ad Corinthios, & librum Apostolicarum constitutionum, & canones apostolicos esse Clementis Romani.

6 Magnæ auctoritatis & reconditæ excellentisque doctrinæ habentur, libri Dionysii Areopagitæ contemporanei Apostolorum, quamuis omnes nunc non exstent. Scribit enim ipse *lib. 20. de diuinis nominibus cap. 2.* se scripsisse librum de diuinis characteribus, & cap. 4 citat Ignatium, testaturque se scripsisse libros de iusto iudicio. Citat & c. 5. eius libri, de diuinis nominibus, & Clementis dictum, & cap. 6. meminit librorum Simonis Magi. Ait etiam cap. 3. libri de mystica Theologia se scripsisse librum de Theologicis institutionibus. Negarunt tamen, Laurentius Valla & Erasmus, & Magdeburgenses,[h] hos libros, qui circumferuntur, esse Dionysii Areopagitæ. Tuentur & illud hæretici, quia illis impugnantur. Diuersum tamen scribunt Catholici.[i]

7 Magnæ quoque auctoritatis sunt in ecclesia quatuor sacrorum Doctorum, Augustini, Ambrosii, Hieronymi, Gregorii primi, & aliorum quorundam antiquorum patrum interpretationes. Verum non similis cuius sunt canonicæ scripturæ, neque in omnibus per omnia approbatæ Sicque & admonet D. Augustinus[k]. *Noli*, inquit, *meis literis quasi canonicis scripturis inseruire*: *Sed in illis & quod non credebas cum inueneris incunctanter crede: in istis autem quod certum non habebas, nisi certum intellexeris, noli firmum tenere*, relatum in *c. 3. noli meis literis 9. dist* & multa etiam retractauit D. Aug. *vt liquet ex libris retractationũ.*[l] Et D. idem Aug. epist. 111. ad Fortunatiũ, & c. *pen. 9. di. Neq;*, inquit, *quorũlibet disputationes, quãuis Catholicorũ & laudatorũ hominũ, velut scripturas canonicas habere debemus, vt nobis nõ liceat salua honorificētia quæ illis debetur hominib. aliquid in co-*

a *In 9. constitut. cassa C. de sacrosanct. eccle.*
b *In l. cognoscere, §. sequ. in omnibus de summa trinitat.*
c *Idem Iust. in Nouella. 131 de eccle. titulis, ca. 1. & l 4. & 12 C. de sacro sanct. eccle.*
d *In c. 1. Nouell. 6 quomodo oporteat episcop. & reliquos clericos ad ordinationẽ adduci.*
e *Cap. 1. canones qui dicuntur 16 distinct.*
f *Ca. placuit 4. eadem 16 dist. cap. de libellis, 20. distin.*
g *Lib. 3. ca. 18. historia ecclesi.*
h *In historia sua cẽturia. 4 capit. 6. pag. 467. & centuria 1 lib. 2. cap. 10 pag. 625.*
i *Vt Greg. 1. Homilia. 34. in Euangelium, Damascen. lib. 1 de fide Orthodox. capit. 12. & lib 2 cap. 18 Theophylactes in Lucam ca. 1. Euthymius in panoplia, parte 1. titul. 2. sexta synodus Græca Oecumenica. Actu 4. & 7 Synod. Actu 2.*
k *In prologo libri tertio de Trinitate.*
l *Capitulo negare non possum. eadem nona distinct.*

rum

rum scriptis improbare atque respuere, si forte inuenerimus quod aliter senserint quã veritas habet, diuino adiutorio vel ab aliis intellecta, vel a nobis: talis ego sum in scriptis aliorũ quales volo esse intellectores meorum. Et iterum a, *Ego solis eis scriptorum libris qui iam canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre vt nullum eorum scribendo errasse audeam credere: ac si aliquid in eis offendero quod videatur contrarium veritati, nihil aliud quam vel mendosum esse Codicẽ, vel interpretem non assecutum esse quod dictum est, vel me non intellexisse non abigam. Alios autem ita lego vt quantalibet sanctitate doctrinaque polleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt. sed quia mihi per alios auctores, vel canonicas vel probabiles rationes quod a vero non abhorreat persuadere potuerunt.*

a epist. 19 & 6. ego solis 9. distin.

8 Scripsit plura Isidorus Hispalensis episcopus, cuius auctoritas a Gratiano & canonibus ecclesiasticis commendatur. Quamquam Theodosius Græcus factus Hispalensis episcopus, aliquot eius libros corruperit, dum in Arabicam linguam conuertit. b

b vt ait Vaseus.

9 Magnum incrementum promouerunt doctrinæ Christianæ libri quatuor Petri Lombardi episcopi Parisiensis, qui dicitur magister sententiarum scilicet sacrorum interpretum, quibus illorum resolutiones in conuenientem discentibus ordinem more apis cõplexus est: vt etsi in omnibus quæ dixit non teneatur in scholis, in quibus & diuus Thomas non immerito magnam habet auctoritatem, & alii scholastici, qui secuti sunt magistrum sententiarum, & illius conclusiones pluribus & diuersis rationibus illustrarunt. Inter quos vere mihi videtur subtilis, cõcisus & cõditus, disertus, Soto, & alij qui teruntur manibus discentium & docentium sacram Theologiam: qui tamen aliquibus nouis theologis non placent, nempe quod gloriæ illorum inuideant, & cum illorum sententiis docti facti sint, recalcitrant ingratissimi plagrarij aduersus beneficos, & quos legunt priuatim publice mordere non erubescunt, ambitiosi omnino qui nisi suæ scholæ nomina quantumuis creditorum virorum vellent laudem aliquam habere pharisaica prorsus iustitia inaniter pleni.

De Libris Dei CAP. XI.

EXSTAT inter sanctiores libros de quibus meminit sacra pagina, mentio libri Dei. Siquidem Deo liber quidam tribuitur metaphora a libris ad memoriam subleuandum scriptis tracta: & liber Dei, ita pro notitia & memoria, seu melius scientia eius, quæ omnia in numerato tenet, accipitur, vt in Psal. 138. ver. 16. *in libro tuo omnes scribentur, dies formabuntur, & nemo in eis.* sic Lucæ capit. 12. *omnes capilli capitis vestri numerati sunt*, nihil effugit Dei memoria, vt videatur singula scribere, iisque perlectis reminisci: cum tamen in instanti omnia sciat, nec egeat reminiscentia vel literis: dictum tamen ita hominibus est, vt per intellecta & humana, quæ aliter nõ

potuissent percipere, in Dei scientia ineuitabili sciant esse, vt nihil illum latere possit vel ob obliuionem elabi. Gentiles quoque illud ipsum senario comprehenderunt Græco ὁ ζεὺς κατεῖ δὲ χρόνιος εἰς τὰς διφθέρας. id est, *inspexit, & sero, pellem Iupiter.* dictum in eos, qui sero quidem, sed aliquando tamen pro malefactis dant pœnas. Credidit enim antiquitas Iouem in sua diphthera, hoc est, pelle capræ Amaltheæ, omnia scribere: ac multa pro tempore dissimulare, sed postea de improbis pœnam sumere, vt scripturam suam relegens. Vocatur apud Danielem [a], hic liber Dei, scriptura veritatis, dum dicit ei Angelus, *annuntiabo tibi quod expressum est in scriptura veritatis* Nō enim ille sanctissimus liber patet omnibus, neque quid scriptum sit omnibus declaratur. Sicut vidit Diuus Iohannes apocalyp. cap 5. in dextra sedentis supra thronum cœli, librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem, quem solus aperire agnus dominus noster Iesus Christus dignus habitus est, qui & ad sigillorum apertionem mirabilia de postremis diebus ante iudicium generale, ei ostendit.

a c. 10. in fi.

2 Sunt & alii libri Dei, vitæ & mortis. Liber vitæ proprie Dei, is est quo boni ad vitam æternam scribuntur: nempe amici Dei, qui peculiari memoria & notitia honorātur a Deo. omnes enim De⁹ quidem nouit, sed nō omnes ęquali beneuolētia & gratia prosequitur. de hoc libro in *Exod. c. 32. ver. 32. aut*, inquit Moses ad Deum, *dimitte eis hanc noxam: aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti.* vers. 33 respondit Dominus vers. 34. *qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo.* meminit Diuus Iohannes in Apocalypsi c. 20. vers. 12 *vidi*, inquit, *mortuos magnos & pusillos, stantes in conspectu throni & libri aperti sunt. & alius liber apertus est, qui est vitæ, & iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum.* De libro vitæ & quod ibi saluandi scribantur, & inde reprobi deleantur, etiam habetur Apoca. c. 21. Greg. [b], & Burchard. c. explicant illa verba libri *aperti sunt, & alius liber apertus est qui est vitæ, & iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris.* Liber namque vitæ, est ipsa visio aduenientis iudicis, in quo quasi scriptum est omne mandatum: quia quisquis eum viderit, mox teste conscientia quicquid non fecit, intelligit. Libri etiam aperti referuntur, quia iustorum tunc vita conspicitur, in quibus mandata cœlestia opere impressa cernuntur. Et iudicati sunt mortui ex his, quæ scripta erant in libris, quia in ostensa vita iustorum, quasi in expansione librorum, legunt bonum quod agere ipsi noluerunt, atque eorum qui fecerunt comparatione, damnantur. Videtur Malachias propheta, similia dicere [d], *Tunc locuti sunt timentes Dominum, vnusquisq; cum proximo suo. Et attendit Dominus et audiuit, & scriptus est liber monumenti, coram eo timentibus Dominum, & cogitantibus nomen eius. Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die qua ego facio, in peculium, & parcam eis, sicut vir parcit filio suo seruienti sibi.* Zacharias autem [e], vidit in reuelationibus, volumen volans, cuius longitudo viginti cubi-

b in suis moralibus c de contemplatione decretorum l. 20. ca. 107.

d ca. 3. vers. 16.

e c. 5. ver. 1. & seq

cubitorum, & latitudo decem cubitorum: & audiuit angelum sibi dicentem, hæc est maledictio quæ egreditur super faciem omnis terræ, quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, iudicabitur, & omnis iurans, ex hoc similiter iudicabitur.

De Libris Sibyllinis. CAP. XII.

MAgna & innumerabilis copia & multitudo librorum impietatum & superstitionum Ethnicorum, de quibus velle nomẽclaturam retexere, onus esset non solum superfluum, sed etiam indignum homine Christiano. De Sibyllinis tantum pauca proferam, quia & horum oraculis patres sancti ad conuincendos errores gentiles, vsi sunt. Itaque inter præcipuos religionis libros, quos tanquam oraculorum principes custodiebant, erant Sibyllini, a quibus prodigiorum & euentuum significationes, & veluti Dei voluntatem colligebant: *vt liquet ex Liuio libr. 3. & 7. 34. 40. 42.* vocantur libri fatales, qui ob fata imminentia consulerentur apud Liuium li. 42.

2 Munus hoc consulendi libros illos sacros, fuit duumuirum sacrorum, quibus post eiectionem regũ, ciuitas ex illustrissimis delectis custodiendos dedit, ademta omnibus potestate sine ipsis eos videndi vel consulendi [a]. Huic muneri pro duumuiris decemuiri postea præfecti: isque numerus vsque ad tempora Syllæ mansit, qui in sua Dictatura quindecim viros constituit sacris faciundis, notat Onuphrius [b]. Maxime autem cum tetra prodigia nunciata erant, Sibyllinos libros adire & inspicere decemuiri a senatu iubebantur, quod sæpe factum ait Cicero [c]. Pro aliis etiam grauioribus, vt cum tres vno tempore Vestales nobilissimæ incesti cum equitibus Romanis pœnas dedissent, vt memorant Ouidius [d], & Plinius [e], Valerius Maximus [f], Iulius Obsequens [g], & tempore grassantis pestilentiæ apud Liuium [h]. Et cum portenta fierent, aut muri de cœlo tangerentur, vt apud Censorinum [i]. Sic scribit Varro [k]. *Neq; inquit patiar, Sibyllam non solum cecinisse quæ dum viueret prodessent hominibus, sed etiam quæ cum periisset ipsa, & id etiam ignotissimis, ad cuius libros tot annis post, publice solemus redire, quum desideramus quid faciendum sit nobis ex aliquo portento.* Sibyllinos libros consultos sub Galieno Cæsare pro pestilentia sedanda, & sacrificium factum Ioui salutari vt responsum erat, scribit Iulius Capitolinus in Galieno. Sub Claudiano quoq; quo tempore Marcomani cuncta vastabant. Inuentumque vt sacrificia certa facerent quæ Barbari transire non possent [l]. Scribit & Dio Cassius [m], Oracula Sibyllina cõsulta fuisse de Pompeio a Romanis in regnum constituendo, & ita responsum in his; *Si rex Ægypti auxilii alicuius indigens venerit, amicitiam ei ne denegaueris.* Et id populo per Catonem sub Cæsare Iulio ominatum cum antea oraculum Sybillinum non referretur populo nisi

a vt refert Dionys. Halicar. li. 4.
b in li. Fast. de lu. & de Sibyl.
c 1. de diui.
d 5. Fastor.
e lib. 4. c. 35.
f li. 8. c. f.
g li. de prod.
h li. 5. 7. 41.
i li. de die natali c. 6
k li. 1. de republic. ca. 1.
l vt refert Flaui. Vopi. Syracusius in vita Aureliani.
m li. 54. histo Roman.

senatus edixisset. Dionysius etiam Halicarnasseus scribit [a], initio belli cõtra Volscos laboratum esse Romę victus inopia,& magnum metum fuisse,ne in totum deficeret,terra fructus negante: quare Sibyllinos libros iussu dictatoris fuisse inspectos, a suis custodibus: & monentibus,oraculis placanda esse numina,votum factum. Meminit Plinius de Sybillis b,Polyhistor Solinus cap.7. quarum vna Cumana a Cumis vaticinata est,Olympiade 50. Ælianus etiam meminit c.Prima tamen delphica dicta Chrysippo lib.de diuinatione Daphnes,Diodoro Siculo d,Solino e.Secunda Erythrea vt ait Solinus f,& Ælianus g.Tertia Cumana vel Cumæa: Virgilius Deiphobem dicit h.Quarta Samia vt refert Eratosthenes in Samiorum annalibus,& ex eo Solinus capi.7.Quinta Hellespontica,in agro Troiano quæ vixit Olympiade 60.de qua Heraclides Ponticus. Sexta Libyca,ætate Euripidis qui de ea loquitur,Septima Cumana,Amalthea nomine.Octaua Persica,quam Iustinus Martyr oratione ad gentes, vocat Chaldęam, *de qua & Berosus*.Ferturque vixisse Olympiade 120.Nona Phrygia de qua Lactantius & Varro,& Marcianus Capella.Decima Tiburtina,de quibus omnibus Lactantius libro 1.contra gentes ex Varrone,& post illos Onuphrius Pannuinus frater Heremita Augustinensi libro de Sibyllis & Sibyllarum oraculis. Et has alij alio ordine connumerant & aliis nominibus vt Suidas.

a Li.6
b Li.34.c 53
c Li.12.varia historia.
d Li.5
e c.7.
f d.ca.7.
g Li.2
h Li.7 Æneid.

4 Siquidem Sibylla nihil aliud est quam vates, a dictionibus σιὸς & βουλὴ quasi consilium DEI datum vel prophetia seu prædictio. Cum enim implentur Spiritu lymphatico & eo inferuescunt mulieres,Sibyllas fieri & Bachas ait Aristoteles [i]. Magna incertitudo est & de numero & nominibus Sibyllarũ,& an vna an plures fuerint. Quare mirum non est,si vna & eadem apud diuersas gentes perueniens,vel alia diuersis nominibus & apud aliquos senior an iunior dicatur. *Aiunt*,inquit Clemens Alexandrinus k, *Delphis incuria ostedi petram quandam supra quam dicitur sedisse prima Sibylla quæ Helicone venerat,educata a Musis cum esset filia* Lamia Sidonia. *Serapion autem in versibus dicit,ne mortuam quidem a diuinandi cessasse ate* Sibyllam: *& id quidem quod ex ea in aerem recessit post obitum, id esse quod in sortibus & auguriis diuinat:ex eo autem quod in terram mutatum est corpore exortam vt consentaneum erat herbam, quam, quacunque bestiæ comedissent cum in eo loco essent, efficere futuri cognitionem perfectam, per exra hominibus, eius autem animam existimabat eam esse faciem quæ apparet in luna.*

i Li. proble. sectio. 30
k 1.Stromat

Plinius [l], vnius tantum Sibyllæ sine nomine alio mentionem in genere facit. *Diuinitas*,inquit, *& quædã cœlitum societas nobilissima, & fœminis in* Sibylla *fuit*,& li.34.c.5.Sibyllę tres statuas Romę fuisse ait,iuxta rostra,& primas putat positas ætate Tarquinij. Et rursũ lib.13.c.13. *inter omnes*,inquit, *conuenit, Sibyllam ad Tarquiniũ Superbum tres libros attulisse ex quibus duo cremati ab ipsa,tertius, cum capitolio Syllanis temporibus.* Sibyllina carmina quæ nunc

l Li.7.c.45.

exstant Græce, testantur, quod ea quæ scripsit dicat se ipsam fuisse vxorem vnius filiorum Noe, iactatamque se fuisse vndis in arca, vt quæ intus erat cum coniuge leuiris & glossis. quod scripsit [a] Atque se ex Dei veri iussu prophetasse libro primo χρησμῶν sic ait,

a li. 1, & 3. oraculorum

--- Πάντα γὰρ οἶδεν
Ἀθάνατος σωτὴρ πανεπίσκοπος, ὅς μ' ἐκέλευσεν
Ἀγγέλλειν ὑμῖν. ἵνα μὴ φρεσὶν ἐξαπολῆσθε. id est,

--- Omnia namque scit
Immortalis Saluator, qui omnia obseruat, quiq; mihi iussit
Annuntiare vobis, ne mentibus pereatis.

Cumæam Sibyllam, matrem Euandri quidam dicunt, cuius carmina Iulianum Apostatã ignibus tradidisse, tradit Ammianus Marcellinus. Quidam & dicunt fuisse Sibyllam Cassandram, seu Taraxandram, quæ & Σαββὶς Phrygia & Tiburtia. Iustinus Martyr [b] tradit Babylonicam Sibyllam, fuisse filiam Berosi Chaldęi sacerdotis & historici. Fuit tempore quo iudicabat Israelem Debora, Sibylla cui Sambethæ nomen fuit, quæ sub Persicæ vel Chaldęæ nomine innotuit. Dicunt & Numæ temporibus, Sibyllam Samiam vixisse insignem. Quidam confundunt Persicam cum Erithrea, quæ iunior alia dicitur, & vixisse Troiani belli temporibus, & prædixisse Græcis Ilium petentibus perituram Troiam, & Homerum mendacia scripturum, Chaldæa antiquior, quæ Alexandri Macedonis gesta perinde ac Daniel prædixit. Dicitur autem annos amplius septingentos vixisse diutius quam ferret communis hominum ætas. Ouidius vero, [c] videtur omnia eadem tribuisse Sibyllæ Cumeæ, quæ alij aliis tribuunt, sicque de ætate sua, post multa loquitur ad Æneam.

b in Parænetico.

c li. 14. Metamorphos.

Innuba permaneo, sed iam felicior ætas
Terga dedit, tremuloq; gradu venit ægra senectus,
Quæ patienda diu est. nam iam mihi secula septem
Acta vides, superest numeros vt pulueris æquem, &c.

§ Librorum Sibyllinorum qui Romæ consulebantur origo quidem recensetur quomodo ad manus peruenerunt Romanorum, ab annalibus per Aulum Gellium. Verum a qua Sibylla non est ab eo proditum. Quin refert, anum quandam hospitam atq; incognitam, ad Tarquinium Superbum venisse, nouem ferens libros quos esse dicebat diuina oracula, seque velle eos venundare dixit, magnumque pretium postulasse, quod risit rex quasi anus desiperet. Et tunc anũ, foculum in eius præsentia accendisse, & in eum cõiecisse tres libros, & simile pretium pro reliquis sex postulasse, quod cum multo magis rex risisset, alios tres in ignem coniecisse, atque idipsum pretium pro libris reliquis rogasse & tunc regem tres libros pretio postulato redemisse pro omnibus, & in sacrarium condidisse dictos Sibyllinos, qui postea fuerunt a quindecim viris aditi, cum Deus consulendus esset. Nusquam autem postea anum visam. Sint ne illi autem qui

præ manibus teruntur, qui plures sunt quam tres, & sint ne illi qui citantur a D. Augustino, Lactantio, & aliis, ignoro, nisi fuerint ex illis tribus transcripti, & in alias sectiones diuisi. fieri enim id potuit. Quemadmodum & refert Dio Cassius, [a] Octauianum Augustum, anno ab vrbe condita 736. quia iam vetustate Sibyllini libri exolescebant pontificibus negotium dedisse, vt sua manu eos describerent ne alius eos legeret. Ferunt autem Stiliconem cum aduersus Honorium, & Arcadium principes defectionem moliretur exussisse, de quo Rutilius,

a li. 54. hist.

Ne tantum patriis sæuiret proditor armis,
Sancta Sibyllinæ fata cremauit opis.

Verum vt dico, fieri potuit, vt exemplaria tunc in capitolio exsistentia combusserit Stilico, vt Iulianus alibi alia, sed non omnia deperdita fuisse, ex quibus quædam peruenerunt ad manus quoque patrum primitiuæ ecclesiæ, vnde mysteria etiam Dei contra gentes, probata ostenderunt, vt & nos vsi sæpe sumus Sibylliacis oraculis, in libris de Deo, de Angelis, & alibi contra Iudæos & alios. Et hic etiam fuit vsus illorum librorum in ecclesia, non autem qualis erat apud Ethnicos, qui de rebus futuris eos consulebant. Nam Christiani artem illam vel abusum librorum diuinandi, semper auersati sunt vt alienam ab ecclesiastica religione. Quod & mihi luculenter probari videtur ex Aureliani epistola ad Senatum. Nam [b] cum esset in Senatu controuersia de inspiciendis libris Sibyllinis, sic ad eos scripsit, *Miror vos patres sancti tandiu de aperiendis libris Sibyllinis dubitasse, proinde quasi in Christianorum ecclesia, non in templo deorum omnium tractaretis.* Vnde & colligo, non fuisse Christianis Sibyllina consulere oracula permissum more Ethnicorum.

b vt ait Flauius Vopiscus in Claudiano,

De Imaginibus. CAP. XIII.

CVm libris maximam habent affinitatem, imagines, & fere vtrisque idem vsus. Ideo pro libris habentur in ecclesia quoque imagines, statuæ, picturæ: qui enim literas ignorant, in parietibus videndo, legunt, dum picturas intuentur eorum, quæ in codicibus legere non valuerunt, vt ait D Gregorius [c] Et iterum idem Gregorius [d] dicit, picturas laicorum libros esse, & Rufinus [e] Et Plutarchus, ὡς λόγος ἔργων, καὶ λόγου δὲ μῦθος εἰκὼν καὶ εἴδωλον ἐστι. Siquidem inquit, *Sermo operis, ita & sermonis imago & simulacrum, sensus est.* Quod scriptura, literis, vox, articulatis signis, hoc ipsum artifex efficit aliis & refert signis. Literæ non sunt nisi imagines quæ significant per eas intellecta, imagines rerum corporalium, magis etiam exprimunt & repræsentant res quas imitantur quam ipsæ literæ. Literæ quippe generales ad omnia referenda sunt idoneæ, at imago, non nisi certum quid repræsentat, ad quod dirigitur sed illud efficacius. Nam,

c li. 7 epist. epist. 100 Et li 9 epist. 9. ad Seueru episcopum Massiliésem vnde sumtus & perlatum ad nos. 27. de consecra. distinctio. 3. d c. 3. Instit. e li. 2, hist. c. 29.

Segnius

Segnius irritant animos demissa per aures
Quam quæ sunt oculis subiecta fidelibus.

Mirabile illud signum quod omnes intelligebant, quo præmuniuit Cain ne occideretur ab omni qui eum inuenisset. [a] *Magnifica,* inquit D. Basilius, [b] *in bellis gesta oratores, sæpe numero & pictores, demonstrant, hi oratione, isti tabulis describentes atque ornantes, amboque plures ad fortitudinem imitandam inducentes: quæ enim sermo historiæ per inductionem præbet, eadem & pictura tacens per imitationem ostendit.* Eo pertinet quod recenset Cassiodorus. c *Verum,* inquit, *rex hanc liberalitatem nostram alio decoras obsequio, vt figura vultus nostri metallis vsualibus imprimatur, monetamque facis de nostris temporibus futura secula commouere. O magna inuenta prudentum: O laudabilia instituta maiorum, vt & imago principum subiectos videretur pascere per commercium, quorum consilia inuigilare non desinunt pro salute cunctorum.* Imagines rerum ipsarum sunt cuiuique sermones, ac verba hominum singulorum. d Imagines, sunt aliqua sensibilia intellectui, & sunt ei loco sensibilium in absentiam sensibilium, & in imaginatione nostra sunt sensibilia non materialia, *vt tradit Auerrois.* e Omnis motus a virtute sensitiua, est per sensibile obiectum, & ideo quanto motus propinquior est sensibili, tanto fortior est, secundum Diuum Thomam. f

a *Gene. c. 4. vers. 15.*
b *in sermo. in quadraginta martyres*
c *li. 6, variarum c. 7. in formula comitiuæ sacrarum largitionum.*
d *vt ait Psellus, in 6. Phys.*
e *li. 3. de anima, textu 39, ca. 18.*
f *li. de somn. 4 c. 41.*

2 In arte memoratiua, imaginum vsus, semper apud discentes præstantissimus & necessarius visus est, & g Imagines notæ sunt, quibus ea quæ discenda sunt, notamus, vt locis pro cera, simulacris pro literis vtamur. Imaginibus autem vtendum aliquid agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum possint, consentit Quintilian. h Imo & imagines literis præferendas pro memoria voluisse videtur Plato i quando vsum literarum obstare memoriæ ait, videlicet, quod ea quæ scriptis reposuimus velut custodire desinimus, & ipsa securitate dimittimus. At imaginum repræsentatio videtur aliud simulacrum in nostram phantasiam transferre, ex quo memoria cum in simulacrum apud se vel in obiecto extrinseco incidit, statim rem sibi cognitam per imaginem relatam, retinet. Quod multis nisi verbis exprimi potest, id vnica litera, imago exprimit. Nemo enim nisi pluribus posset exprimere martyrium sancti Laurentij, quod exprimit eius pictura vno ictu oculi cum craticula. Nemo nisi pluribus Christi passionem, quod cruci affixi imago cum titulo, statim docet, ponitur orationis genus, quod εἰκόνα Græci vocant, quo exprimitur rerum & personarum imago. k Atque rursum Quintilian. l docet, firmiorem esse causam & vehementiorem, diuturnioremque motum ex sensuali visiua imagine quam ex imagine efficta & repræsentata per orationem. Nam quum veros etiam dolores mitiget tempus, citius euanescat necesse est illa quam dicendo effinximus, imago, in qua si

g *vt scribit Cicero li. 2. Partiti.*
h *li. 11 c. 2.*
i *in Phædro & Timæo.*
k *Quintil. li. 5. cap. 11.*
l *li. 6. 1, ex Ciceronis part. & 1. de inuent.*

moramur lacrymis fatigatur auditor, & requiescit, & ab illo, quem cœperat impetu ad rationem redit, cum enim deflectitur oratio & frigescit, & decidit concitatus motus, quia quicquid non adiicit, prioribus detrahere videtur. Auget autem impressos effectus, vt si quos periclitari dicimus, producamus squalidos, deformes, liberos eorum ac parentes, si lecta ex vulneribus ossa, vestes sanguine perfusas, nudata, verberata corpora. Quarum rerum ingens vis dicitur, velut in rem præsentem animos hominum ducentium. Sic populum Romanum egit in furorem prætexta Caij Cæsaris, prolata in forum cruenta, *vt scribit Appian.* [a]

a *li. 2. bellorum ciuiliū.*

3 Statuæ virorum præstantiorum in locis publicis positæ fuerunt, vt memoria illorum perpetua esset, & ij quorum essent a populo & intuentibus imitarentur. Vlpianus Traianus, statuas & imagines Sossio Palmæque & Celso, constituit, quos viros præ ceteris coluit & summo in honore habuit. [b] Statua auro imbracteata, primo Acilio Glabrioni delata est, cum consiliis armisque regem Antiochum superasset, [c] Post solutam obsidionem, quam Persæ fecerant Amidæ ciuitati Romanorum, Constantius Cæsar, Gallis, qui ex ciuitate magnanimo animo in Persarum centum millibus egressionem noctu fecerant, campi ductoribus vt fortium factorum antesignanis, post ciuitatis excidium armatas statuas apud Ædessam in regione celebri locari iussit, quas suo tempore Ammian. Marcellinus [d] seruari intactas testatur. *Effigies hominum,* inquit Plinius [e] *non solebant exprimi antiquitus, nisi aliqua illustri causa perpetuitatem merentium: primo sacrorum certaminum victoria, maximeque olympia, vbi omnium qui vicissent statuas dicari mos erat. Eorum vero qui ter ibi superauissent, ex membris ipsorum similitudine expressa quas iconicas vocabant.* Athenienses Harmodio & Aristogitoni Tyrannicidis, publice posuerunt statuas. Prosequitur & capit. 5. & 6. causas statuarum togatarum & nudarum & originem. Et [f] ait in Astrologia Berosum excelluisse, cui ob diuinas prædictiones Athenienses publice in gymnasio statuam inaurata lingua statuerunt. Plinius Iunior *lib. 1 epistolarum* Erucio scribens, de Pompeio Saturnino viro apprime docto, & mirifice versus & orationes componente, *Neque enim,* inquit, *debet operibus eius obesse quod viuit. An si inter eos quos nunquam vidimus floruisset, non solum libros eius, verum etiam eius imagines conquireremus, eiusdem nunc honor præsentis & gratia, quasi satietate languescit?* Alius Plinius cum imaginum neglectu, periisse bonas artes conqueritur, [g] *Ita profecto,* inquit, *artes desidia perdidit: Et quoniam animorum imagines non sunt, negligunt etiam corporum. Aliter apud maiores in atriis hæ erant, quæ spectarentur, non signa externorum artificum, nec æra aut marmora, expressi cera vultus singulis disponebantur armarijs, vt essent imagines quæ comitarentur gentilitia funera, semperque defuncto aliquo, totus aderat familia eius, qui vnquam fuerat populus. Alia foris*

b *vt scripsit Dio in Vlpio Traiano.*
c *Ammian. Marcel. lib. 14. histor.*
d *li. 19.*
e *li. 34. c. 4.*
f *li. 7. ca 37.*
g *c. 35. li. 2.*

&

& circa limina animorum ingentium imagines erunt, affixis hostium spolijs, quæ nec emtori refringere liceret, triumphabantque etiam dominis mutatis ipsæ domus, & erat hæc stimulatio ingens, exprobrantibus tectis quotidie imbellem dominum intrare in alienum triumphum,&c.

4 Generat imago conceptus similes rebus repræsentatis, quod constat ex Hippocrate & Galeno, quorum alter prodit, mulierem adulterij nomine iudicium subituram, quod puerum edidisset pulcriorem, quam qui parentum vllam similitudinem referret, inde liberasse, quod in cubiculo vbi concepisset, an aliqua imago fuisset, appensa iussit inspici. Alter vero ait se hoc dedisse consilij cuidam diuiti, qui prolis formosæ parens esse cuperet, vt dum liberis operam daret, pulcri pueri effigiem eleganter pictam, vxori inspiciendam traderet, quod cum ille fecisset, ex animi sententia cessisse. Nec debemus existimare homines habere imaginationis vim inferiorem ipsis brutis ouibus & arietibus, de quibus scribitur Geneseos capite trigesimo, quod cum in calore coitus intuerentur virgas populeas virides & ex parte decorticatas amygdalinas & ex platanis, conceperunt & pepererunt maculosa varia, & diuerso colore respersa,&c.

5 Abuti porro non minus quam libris & sermonibus & oratione, quis poterit picturis & imaginibus. Attamen, vt nō improbarit quis iuste libros bonos, sic nec bonas quoque picturas nec imagines: picturæ, per se damnandæ, aut laudandæ sunt, nisi quatenus quippiā boni vel mali, imitantur. Mouent enim ad repręsentandum mētem & animum, interdum ad bona, interdum ad mala, & proinde nemo potest absolute dicere statuas picturas esse bonas aut malas, nisi adiiciat de quibus factæ sint, & quare approbet vel damnet. De statuis & picturis idipsum dicendum est, quod de bonis & malis libris, de bonis sermonibus qui ædificant, comprobandis, & de colloquiis prauis, quæ bonos mores corrumpunt, reiiciendis, polluta quædā sunt eloquia, turpia, crudelia, blasphema, tales & picturę & statuę, vt turpis ea quæ priapi, & dantis operam Veneri, quia & turpia sunt hæc agere & dicere quæ per suas imagines referunt. Videre imaginem necantis fratrem, horrore plenum est, quia factum detestabile corā Deo & hominibus. Colloqui vero de Deo, de sanctorum laboribus, certaminibus, victoriis gestis, hoc ipsum pulcrum ad salutem & mutationem pertinens. Imagines itaque horum & laudabiles, quia quę fecerint quos repręsentant, mentibus suggerunt, & inuitandos proponunt & ad inuitationem excitant & fortius nos commouēt, & doctos & indoctos seu illiteratos.

6 Sunt itaque prophanæ & sacræ imagines, illæ res prophanas nō sacras, istæ sanctas & sanctificatas ingerunt. Neque enim sanctæ & & sacræ dicuntur imagines propter materiam, aut colores aut manum artificis, sed quia ad aliquid sanctum significandum sunt con-

stitutæ quemadmodum & sanctæ literæ sunt, quia Christi euangelium continent, & ita in honore habentur, tanquam quæ ad Dei cultum pertinent vt templa, vasa, & similia, [a] qualibus secundum gradum suum.

[a] in concilio Nicen. 7. actio.

7 Fiunt status etiam in ecclesia, de rebus spiritalibus, non quidem vt substantiam rei repræsentent, sed vt ea quæ ab intellectu percipi possunt, exprimantur & repræsententur, idque eadem ratione qua vtimur in sermone earundem. Siquidem quis est, qui complecti definitiue possit, quid sit Deus? nullus certe verum quædam quæ eius diuinitatis hominibus reuelata & tradita fuerunt, vt ea exprimuntur oratione quæ est imago inuisibilis mentis, & protinus quoque imagine visibili retineri possunt, ne effugiant significata per orationem, quemadmodum Deum patrem pingimus, quomodo descriptus est a Daniele *cap.7. Senem, antiquum dierum &c.* Deum filium quia homo factus est, & habitu inuentus vt homo, ad Hebr. 1 eadem forma humana depingimus. In specie quoque agni, [b] Et propterea quod scriptum est apud Ioannem Euang. [c] *Ecce agnus Dei*, nempe vera hostia immolanda pro redemtione generis humani, ad saluandos homines & placandum Deum patrem, vt erat præfiguratum in agno paschali, [d] & agno sacrificij *in Leuitico cc.1.3.12.* & iuxta illud Hierem. c.11. *quasi agnus mansuetus* & c.51 *quasi agnus ad victimam, &c.* & quod ita sæpe agnus Christus vocatur Apocalyp cc.5 6.7. & alibi. In alia forma vero animalis in eadem significatione non est in ecclesia recepta repræsentatio. Quin refertur a Nicephoro Calixto [e] Constantinopoli Gennadio episcopatum gerente, pictorem quendā seruatorem habitu & forma Iouis, alij legunt ouis, pingere ausum, facinoris sui mercedem tulisse, & manū eius ei decidisse, quam cum ille crimē publice confiteretur, Gennadius restituit. Pingitur & imago quoque eius, & fit prout mysteria redemtionis egit prædicando, patiendo, & vt cruci expositus fuit.

[b] can. sextā sanctam synodum 29. de consecra. dist. 3. vbi ratio.
[c] c. 1. ver. 36.
[d] Exod. 12.
[e] li. 15 hist. ecclesiastica c. 23.

8 Spiritus Sanctus quoque, in specie columbę pingitur, quia in hac figura apparuerit, [f] & in forma linguarum ignis, prout venit in Apostolos visibiliter, *Actorum cap. 2.* Angelorum etiam, qui & spiritus sunt corporeis membris non diffiniendi tamen pingimus in forma quam assumserunt dum ministerium sibi a Deo iniunctum, apud homines visibiliter impleuerunt. Veluti quando apparuit Angelus princeps exercituum domini, Iosue, in agro Ierico euaginatum tenens gladium. [g] Pinxit & fecit duorum Angelorum Cherubinorum supra oraculum tabernaculi Moses, iuxta exemplar quod Deus illi præscripserat figuras, duos inquā Cherubinos aureos productiles ex vtraque parte oraculi, qui expansis alis tegebant oraculum respicientes se mutuo versis vultibus, [h] Imitatur & pictorum & statuarius descriptionem illam mirabilem quatuor animaliū Ezechielis *c.1.* & Danielis *c.10.* pinget eo modo quo describitur prælium dæmonis & Angelorum, Apocalypt. capite duodecimo, Angelus pingetur

[f] Matt. c. 16. ver. 16 Ioa. euang. ca. 1. ver. 32.
[g] Iosue c. 5. vers. 14.
[h] Exod. c. 25

pingetur in forma hominis cum gladio, hasta, vt Iosue apparuit: diabolus, pingetur in forma draconis magni deiecti, & victi, *vt ibidem*, vel vt in Genesi dicitur apparuisse mulieri in forma serpentis, cap. 3. dicuntur ignis, sulphur, tenebræ, stridor dentium, horror sine ordine, inferorum pœnæ, in sacra pagina: quid prohibet quin eadem loquatur penicillo pictor, & idipsum statuæ non recenseat? ea naturalia, corporalia, & quia scriptura sacra in his referendis non reprobatur, neque etiam reprobanda artificis repræsentatio. Idem dicēdum de gloriæ præmiis, de coronis, de ciuitate cœlesti Hierusalem, & similib. quę sacra pagina narrat. Inuisibilia enim Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur, sempiterna quoq; eius virtus & diuinitas.[a] Porphyrius quamuis infensus Christianis, dum de philosophia disserit, referente Eusebio, b tamen quod est in veritate imaginum diuinarum rerum, sic fatetur. *Explicabo*, inquit, *quibus fas est, procul este prophani, quos etiam veteres celare volentes Deum & Dei virtutes per sensibiles significarunt imagines: & ea quæ inuisibilia sunt, visibilibus significantes figuris & simulacris, quasi sacris literis mysteria tradiderunt. Non est autem mirandum, si ligna & lapides simulacra putentur: similiter enim etiam qui literas nesciunt, librorum volumina non aliter quam textam putant papyrum, &c.* In eo autem quod figura diuina exprimit, adhærendum solum, nec putandum solum omnem diuinam naturam consistere, quod prędicto loco contra Porphyrium & alios idololatras obseruat Eusebius. Natura diuina quippe omnem materiam & omnia quæ percipimus excedit, mente solummodo ac sanctis animis intellecta. Et si humanæ animæ atque mentis formam ac effigiem fingere impossibile est, quoniam nec sensu percipietur: quis adeo stultus erit, vt lignum, simulacrum aut effigiem Dei creatoris omnium similitudinem habere, arbitretur? Oportet diuersas diuinitatis picturas, non minus pro maiori intelligentia coniungere, quam sacras literas hieroglyphicas Ægyptiorum, quæ in picturis consistebant, & animalium & rerum aliarum, vt est apud Orum Apollinem de literis hieroglyphicis, quali etiam cautione vtimur in intelligendis nominibus attributis Deo, ex quibus notio quædam effectus eius colligitur, & non totius eius essentiæ cognitio, vt dum dicitur dominus, firmus, verax, memor, pius, misericors, &c. Leo, pastor, custos, iustitia, lapis, &c. c

a 1. ad Ro. c. 1. vers. 20.

b Libr. 3. de præparatione euangelica, cap. 3.

20 Inter ceteras rationes, quibus vsus imaginum Christi, & sanctorum eius necessarius fuit, & est in ecclesia, quædam insigniores referuntur & ineuitabiles aduersariis. Prior quia plures sunt ex Christianis surdi, item & muti, qui verba explicationis verbi Dei, nec vitam Christi, vel martyrum audiendo discere possunt, vel legendo addiscere nequeunt: supplet autem imago, gestusque & instrumenta quibus adhæret, re ipsa quæ auditus non potest percipere. Secundo CHRISTI & sanctorum fuerūt necessariæ imagines, vt retineretur

c De quib. abunde [illegible] commentariorum [illegible] tis mira[illegible] lib. de D[illegible] cap. [illegible]

mysteriorum & fidei necessaria memoria. In primis contra Iudæos, qui volentes abolere Christi memoriam, eius statuas transformare & transferre missi sunt in dedecus. Siquidem quemadmodum refert Eusebius [a] Ethnici, confictis quibusdam portentorum mendaciis, Christum publice dialogis & libellis famosis, & deformi pictura traduxere hac inscriptione, Deus Christianorum ononychitis Erat autem auribus asininis, altero pede vngulatus, librum gestās, & togatus. Fuit & contra hæreticos crucis & crucifixi pictura necessaria, qui & passionis memoriam abolere decreuerant. [b] Sicut ad eundem finem, & loca sacra scripturæ aliquā, hæretici deprauarant & corruperant, & imagines diuorum confregerant. [c] Necessaria & Christi imago contra Manichæos, qui veritatē corporis Christi ab humana eius figura auferebant: item contra eos, qui in carne eius confusam diuinitatem mentiebantur, vt Seuerus & Xenecias imaginum hostes infestissimi. [d] Item necessariæ contra Iudæos, qui Christum negant DEVM.

11 Subinde, dum imagines CHRISTI vel martyrum aut aliorum, diuorum, mente intuemur, excitant in nobis miros amoris & imitationis aculeos, vt inter Paganos etiam Heroum statuæ. Hoc enim naturale est bonum, quod in omni homine rationis participe habet insertas radices, nec minores, imo maiores, quam alicuius lectio vel oratio. Ita sola Polemonis licet Ethnici philosophi visa imago, scortum quoddam. [e] Gregorius vero Nissenus, in contemplatione imaginis Abrahæ filium immolaturi. Et Asterius Amazeæ episcopus, martyris Euphemiæ, toti defixi, nec a lacrymis sibi temperare potuerunt, quas tamen illis eorundem crebra historiæ lectio nunquam prius extorserat. [f] D. quoque Basilius oratores oratione, pictores per imagines, multos ad virtutē excitasse scribit. [g] in syn. Nicena contra synodum Constantinopolitanam iconomachorum. Beatus Chrysostomus ex cera fusilem picturam pietate plenam amauit plurimum, vt ipse testatur in oratione. Quod veteris & noui testamenti sit vnus legislator.

12 Citatur & in eadem synodo auctoritas doctissimi cuiusdam Leontii Neopolitii, Cypri episcopi, ante synodum ducentis annis scripta. *Non*, inquit *apud nos adorantur vt dii sanctorum imagines, typi, characteres: nam si hoc esset, adorarentur omnia ligna, & si lignum adorarent, non cum exstincto charactere comburerent vbiq;. Ego vero quatenus duo ligna crucis colligata sunt, typum adoro, propter Christū, qui in eo crucifixus est. Cum vero fuerint dissoluta a se, abiicio ea & cōburo quoque. Et quemadmodum qui mandatum imperatoris suscipit, ipsius signum osculando, non ipsam ceram aut characterem aut plumbum veneratur, verum imperatori ipsi, aut cultum aut honorem exhibet: ita quoq; Christianorum filii typum crucis venerantes, non naturam ipsius ligni veneramur, sed sigillum & annulum & characterem,* CHRISTVM *ipsum aspicientes, per hoc illum qui in illo crucifixus est,*

[a] *Lib 9. c. 5.*

[b] *Vt Iulian. Apostata a fide apud Sozomenū. li 5 c. 17.*

[c] *Vt constat ex synodo Nicena, 2 Act 4.*

[d] *Vt legitur in Nicena synodo 2. Act. 1. & apud Nicephor. Calix. lib. 16. c. 27.*

[e] *Vt narrat Greg. Naz. ab impudico proposito deterruit.*

[f] *Vt refert de Gregorio Nisse, Greg. Mag. lib 7. epistolarum episto 53. & synodus 7, actio 4.*

[g] *Vt habetur in 2. syn.*

est salutamus & adoramus. Et quemadmodum gemini filii peregrinãte longo tempore patre, ingenti amore erga eum animo affecti quicquid illius viderint siue baculũ, siue chlamydem, siue sedem, hæc omnia cum lacrymis attrectantes amplexantur non illa honorantes, sed patrem desiderantes. Sic & nos fideles, crucem Christi tanquam virgam adoramus: vt vero sedem & cubile, illius sanctum sepulcrum, præsepe autem & Bethlehem & alia eius habitacula vt domum, Sic Apostolos reliquosq; illius martyres, & sanctos, velut a viris illius colimus. D. etiam Augustinus,[a] *Qui,* inquit, *aut operatur aut veneratur vtile signum diuinitus institutum, cuius vim significationemq; intelligit: non veneratur quod videtur & transit, sed illud potius quo talia cuncta referenda sunt.*

13 Statuæ, imagines, & literæ, per se nihil sunt eorum quæ significant, sed veluti signa aliorum repræsentatorum, & in tãtum significant, inquantum significare receptum est: & eius honoris sunt, non quanta est earum materia, sed quantum, id est, quod repræsentant & significant, & status & imagines non animorum sed corporum simulacra sunt, *vt ait Cicero pro Archia*, repræsentant tamen cum corporibus, & animorum, qui in corpore fuerunt, præstantiam, & quippiam quod singulare ex consensu per corporea repræsentatur.[b] Sic apud Romanos imperatores, fortuna aurea erat, quæ in cubiculis principum Romanorum poni solebat vt signum imperii, quam & Antoninus Pius ad Marcum Antoninum moriturus transferri, in signum translati imperii iussit,[c] hancque fortunam regiam, quæ comitari principes in cubiculis solebat, Seuerus imperator geminare statuerat, vt sacratissimum simulacrum vtrique relinqueret filiorũ, nempe Bassiano & Getæ, sed cum videret sub horam mortis, perurgeri, iussisse fertur vt alternis diebus apud filios imperatores in cubiculis fortuna poneretur: quod tamen Bassianus prius quam faceret parricidium, contemsit, *vt scribit Ælius Spartianus in Imperatore Seuero.* Interim huic simulacro ob Imperii notam honor habitus maximus nõ minus quam coronis & diademati principum, & purpuræ, non propter se sed propter aliud, cui iniuria illata, vindicatur. Quemadmodum damnati sunt a Bassiano seu Antonino Caracalla, qui vrinã in eo loco fecissent, in quo statuæ & imagines essent principis.[d] Nos plura de honore & vindicta violationis statuarum principis,[e] quæ hic non repeto, sed pergo. D. August. consentit.[f] *Sicut enim & purpuram regiam cum rege colimus, nec duo sunt quæ adorantur imago & repræsentatum, sed repræsentatum in alio repræsentante: sic Deo cultum tribuimus, imagini, nihil.* Et D. Ambro.[g] *Qui coronat,* inquit, *imaginem Imperatoris, illum vtiq; honorat cuius imaginem coronauit: & qui statuam contemserit Imperatoris, Imperatori vtiq; cuius statuam consputauerit, fecisse videtur.* Tulit & nõ minus acerbe Theodosius depositam fuisse ab Antiochenis statuam Placillæ, q̃ si viuæ vxori contumeliam intulissent.[h] Atque Theodosium ob id

a *Lib. de doctrina Christiana. c. 9.*

b *Vt colligi potest ex Plinio li. 34. ca. 4 vbi de statuarum origine agit.*

c *Vt refert Iul. Capitolinus in Antonino posset in Marco Anto. philosopho.*

d *Vt scribit Ælius Spartian. in Antonin. Caracalla.*

e *Li. 35, Syntag. iur. ca. 7 num. 5.*

f *De verbis Dom. serm. 58.*

g *Serm. 10. in Psa. 118.*

h *Vt refert. li. 9. Tripartita histo. ca. 32.*

læsum, & contumelia affectum ex imaginum subuersione conqueritur ad populum Antiochenum Chysostom.[a]

14 Possemus fascium & securis insignia consulum & proconsulum Romanorum addere, fortunæ imperatorum aureæ, quibus tantus honor, tantaque maiestas, vt cum illis imperium & potestas concedi & adimi diceretur. Sed hæc nimium trita & vulgaria sunt, vt opus non sit vlla ampliori testificatione: nam & pro ipso magistratu insignia accepta & vsurpata fuisse omnib. liquet vt apud Virgil.[b] *Non illum populi fasces, non purpura regum, flexit.* Et ita apud Liuium.[c] Publicola cũ populo Romano acturus, eius maiestati fasces submisit. Meminit & de origine & caussa cur lictores & quare 12. cum fascibus ab Hetruriæ ciuitatibus olim regi dati, idem Liui. li. 1.

15 Legi vt in summa dicam, apud Ethnicos & Iudæos, statuas & imagines erectas vel positas quadruplici ratione: vel caussa habẽdi honorem & gratiam publicam: vel ad hortandum alios ad similia: vel ad ornatum loci aut cultus, seu religionis caussa. Sic Tyberius permisit ea sola conditione in templis suas statuas poni, ne inter simulacra deorum, sed inter ornamenta ponerentur.[d] Sic & statuerũt Imperatores Theod. Et Valent.[e] *Si quando nostræ statuæ vel imagines eriguntur, siue diebus, vt assolet, festis, siue communibus adsit iudex, sine adorationis ambitioso fastidio, &c.* Sicque non esse statuas principum adorandas, nec ea de caussa positas, docetur & a D. Ambros.[f] Et[g] Arcad. & Honor. *statuarum erectionem beneficium principi non adulationis caussa debere poni,* constituunt: & imponunt pœnam infamiæ eam ob rem ponentibus. Et Paul. Iuriscon.[h] *concedi, inquit, solet vt imagines & statuæ, quæ ornamenta reipublicæ sunt futuræ, in publicum ponantur.* Quare imagines heroum Romanorum, ferebãtur quidem in funere cuiusdam viri amplissimi non tamen imagines eorum, qui in numerum diuorum relati essent: vt in funere Octauiani, non fuit lata imago Iulii Cæsaris, constitutumque vt propter diuinitatem & immortalitatem postea Octauiano concessam, vllo in funere eius non ferretur: Dio Cassius.[i] Hic tamen Octauian. noluit sibi poni statuas: sed salutis publicæ, concordiæ & pacis ipse posuit, Dio. lib. 54. Et apud eundem.[k] Statuam aut templum sibi poni passus non est Tiberius Cæsar: ipse tamen Augusto ædificauit vt rursum eodem teste,[l] Coccius Nerua, ne sibi statuæ vel ex auro vel argento constituerentur omnino recusauit. Cato quoque Censorinus idipsum contemsit: Qui interrogatus, quare inter multos nobiles statuam non haberet: malo inquit ambigere bonos, quamobrem id non meruerim: quam quod est grauius, cur impetrauerim, mussitare.[m] Memoriam auorum itaque ex imaginib. illorum posteri conseruabant, quas in pompa funebri ideo adferebant, vt hodie Germani onerant sepulturas insignib. stemmatum vnde prodierũt, ita de Drusi sepultura loquẽs Corn. Taci. li. 4. *Funus inquit eius, imaginum põpa maxime illustre fuit, cum origo Iuliæ gentis Æneas, omnesq́ Albanorum*

a Homili. 2. & 3. & in lib. 10. Tripartita hist. cap. 5.
b 1. Georg.
c Lib. 2.
d Sueton. in Tyberio. ca. 26
e In l. 2 de stat. & imaginib. li. 1. c. tit. 24.
f l 6 Examerον.
g In l. 1 proxime citati tituli de statuis & imaginib.
h In l. 2, de loco publico, fruendo, lib. 43. P tit. 9.
i Lr. 56 hist.
k Lib. 57.
l In Coccio Nerua.
m Sieq. Amian Marcellin. li 14. recenset.

Albanorum reges, & cõditor vrbis Romulus, post Sabina nobilitas Appius Claudius ceteraq; Claudiorum effigies ordine spectarentur.

16 Neque omnes qui statuas habebant in publico pro diis habebantur: vt nec omnes imagines in templo venerabiles, sed quæ venerandorum sunt, honorantur, sunt enim ibi quædã ad memoriam tantum, vt & alia ibi condita. Quemadmodum legimus apud Iustinum ex Trogo,[a] Philoctetem condidisse vrbem Taurinorum persuasum: ibiq; adhuc monumenta eius videri, Herculis sagittas in Apollinis templo, quæ fatum Troiæ fuere, Metapontinos, quoque in templo Mineruæ ferramenta, quibus Deus, a quo conditi sunt, equum Troianum fabricauit, ostentasse. *vt & 1. Reg. cap. 21, versi. 9.* Refertur gladium Goliath, quo Dauid ipsum Goliath interfecisset, fuisse seruatum in tabernaculo Dei, inuolutum pallio post ephod.

17 Iussit Mosi Deus, vt faceret in tabernaculo duos Cherubinos productiles ex vtraq; parte oraculi.[b] Salomon quoq; in templo Domini, fecit sculpi Cherubim, palmas, celaturas, valde eminentes.[c] In columnis & tabulatis boues, leones, palmas quasi in similitudinem hominis stãtis,[d] In sanctuario duos Cherubinos opere statuario.[e]

18 Certissimum insuper habemus signum crucis eius potestatis & virtutis, vt eius vi & efficacia effugentur dęmones, horrentes lignũ per quod victi sunt, & contremiscentes ad præsentiam eius signi per quod omnipotens Dominus noster Iesus Christus illis prædam eripuit. Diximus valde mirabilia de vi & effectu signi crucis.[f] Sed & adhuc paulo post plura subiiciemus, quo magis. n. dæmones insurgunt in mysteria fidei, eo magis dant Christianis occasionem detegendi mirabilia Dei, & modum quo inimici eius viles, perditissimi, damnati in mortem æternam, perperam in rabiem efferuntur: similes canibus, qui cũ non possint lædere proiicientes in eos lapides, tamen lapides quib. impetũtur, innoxie tamẽ cõsequuti corrodũt, & mordẽt,

19 Deus Optimus Maximusque, vt reprobauit idola & imagines falsorum deorum, & iussit eas subuerti, sic contra, imagines & res aliquas diuinum quippiam repræsentantes vere, & ad Dei honorem, reuereri & honorari mãdauit, qui enim elegit vel voluit in sanctuario tabernaculi proprium locum oraculi super omnia sibi sanctificari, in eo solo loco voluit quoque sua responsa dare.[g] Inter omnia qui omnibus imperat, singulariter voluit adorari in templis tabernaculi, Salomonis, & Zorobabelis postea sanctificati. Cumque Dominus Deus totum mundum repleat, tamen singulari modo alicubi est potius quam alibi: vt vbi apparuit Iacobo dormienti & visa illi est scala attingens vsque ad cœlum, & angeli DEI ascendentes & descendentes: & proinde dixi: *Quam terribilis est locus iste, non est hic alius nisi domus Dei & porta cœli, Genes. 28.*

Sic locus, in quo apparuit Mosi DEVS in rubo in flamma ignis, inter omnes eius regionis sanctus dictus. *Solue* inquit Deus, Mosi, *calceamentum de pedibus tuis, locus enim in quo stas, terra sancta est.*[h]

a Lib. 20.

b Exod. 25. vers. 18.

c 3. Reg. 6. vers. 35.

d 3. Reg. c. 7.

e 2 Par. 3. vers. 10.

f In tom 3. commentar. ad Syntax. artis mirabilis, libr de Deo c. 36 & latius. c. 37. per totum.

g Exo. c. 25. vers. 22.

h Ex. 3. v. 5.

Idipſum dictum eſt Ioſue, de agro vrbis Iericho, vbi apparuit ei Angelus,[a] non tamen locus ſanctitatem per ſe habet, ſed is qui ſanctificat Deus, qui maior eſt templo, & re ſanctificata per illum. [b] Quid fecit miraculum in virga Moſis, quæ conuerſa eſt in colubrum, & rurſum in ſuam formam, an lignum, an vero Dei virtus per virgam operans, [c] cur potius virga Aaron floruit arida quam aliorum virgę, nonne ex eodem ligno omnes, at non in omnibus voluit vim Deus, ſicut in illa exercere, [d] dicat quis, cur non omnis virga poſſit in eremo aquam, percutiendo elicere, quemadmodum Moſis. [e] Cur omnes ſerpentes fabricati ære, non habuerunt æqualem virtutem ei, quem Moſes fabricauit & ſuſpendit in deſerto, quo inſpecto morſi a ſerpentibus curabantur. [f] Nonne ex omnibus aſinis etiã inter Ethnicos vna locuta Balaam dicitur. [g] Quid ibi conſideramus an naturam vilis animalis, an vero vim diuinam, & reſponde, cur potius per brutum illud animal voluit Deus miraculum exhibere quam per aliud? nonne quia ita placuit?

a Ioſue c. 5. verſ. 15.
b D. Mat. c. 23. verſ. 18 & ſeq. 2. Paralip. ca. 6. verſ. 2.
c Exo. 4.
d Nu. 17.
e Exod. 17
f Nu. c. 21. verſ. 9.
g Num. 22. ver. 28.

20 Vt non mirum ſit quoque, ſi aliquando inter gentes illorum ſtatuæ prodigia ediderint. Vltra enim permiſſionem Dei, qua multa præter rerum communem ordinem ſeu vſitatum, dæmones operantur, Deus ipſe per ſuos Angelos & vi & poteſtate ſua, agit in ipſis, non ſecus quam in aliis ſuis creaturis, quibus ad nutum & arbitrium vtitur: nec quiſquam tam audacter ſentiet vt dicat, Deum nihil curare ethnicos homines & prouidentia ſua nihilominus curare res mutas, elementa, & elementata: prouidentia enim & omnipotentia Dei, ad omnes creaturas ſuas extenditur: homines etiam ethnici & in ſubſtantia & boni ſunt: & ipſi dęmones, in quantũ creaturæ Dei boni, mali, ex accidente, & ex propria malitia: vt etiã, ſua omnipotentia, frænat dæmonum nocendi poteſtatem, & voluntatem, & illorum opera, & miniſterio ad ea, quæ vult, vtitur: ſic etiam hominum ethnicorum animis, corporibus, rebuſque vtitur, tum vt ad ſalutem eos prouocet æternam, ad Dei cognitionem, & ad reſipiſcentiam, tum etiam vt illis tanquam tortoribus, flagelliſque vtatur erga ſuos peccantes, vt emendentur & conuertantur a viis malis, & boni probentur, & perfectione, & meritis creſcant exercitati per improbos. Nũquã Deus ipſos ethnicos, & idololatras reliquit ſine admonitione & prouocatione ad ſui ipſius Dei cognitionem, ideo & miracula inter eos permiſit fieri, prodigia & oſtẽta, in cœlo, in terra, in rebus animatis & inanimatis, vt ab illis peruenirent ad contẽplationem creatoris: & non per Deũ, ſed per ipſos ſtaret, quominus ad Dei cognitionem peruenirent, & eſſent in iudicio diuino inexcuſabiles: dedit eis lumen rõnis naturale, dedit virtutẽ & vitiorũ diſtinctionẽ: *Non erubeſco*, inquit D. Paul. [h] *Euangelium, virtus enim Dei eſt in ſalutem omni credenti, Iudæo primum & Græco. Iuſtitia enim in eo reuelatur ex fide in fidem, ſicut ſcriptum eſt. Iuſtus autem ex fide viuit, reuelatur enim ira Dei de cœlo ſuper omnẽ impietatẽ, & iniuſtitiã hominum,*

h Ad Rom. 1. verſi. 16 & ſeq

hominum eorum qui veritatem Dei in iniustitia detinent. Quia quod notum est Dei, manifestũ est in illis: Deus n. illis reuelauit Inuisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta cõspiciuntur: sempiterna quoq; eius virtus, & diuinitas ita vt sint inexcusabiles: &c[a]. Arbitrari etiam, salutẽ horum hominum infidelium Deũ omnino contemsisse, quin perpetuo eos ad mentem redire solicitauerit, improbatur vel ex eo, quod ipse filius Dei post tot prodigia, prophetias, signa, tandem in mundum venerit, vt quod aberrabat a veritate, indicaret, & in vnum gregem, veramq; Dei notitiam reduceret, & redemtionem captiuorum suo proprio sanguine persolueret, iram Dei patris in genus humanum sui ipsius morte & sacrificio placaret. Quid igitur mirandum si in statuis, & aliis rebus prophanorum, gentiliumq. prodigia apparuerint Deo permittente, vel dæmonibus operantibus, vel angelis bonis, ad prædicendam calamitatem, quę impendebat reipublicæ, vel personis. Deus enim non delectatur in perditione peccatorum, atque inter Ethnicos, vix aut nunquam tempus vllum fuit sine aliqua cõtenente idola, & qui nõ cognosceret Deum, vt inter Sodomitas erat Loth. Geneseos *cap. 13.* Inter Ethnicos alios Sybillæ, aliique qui quamuis aperte verum fateri non auderent, metu gentilium abhorrentium a veritate, tamen vere Deum verum alium ab illis colebant, & cognoscebant, & sæpe inuolucris eius potestatem annuntiabant. Et isti etiam pauci videbant significationem in prodigiis iræ Dei, se interim corrigebant; alios ad salutem interdum clàm, interdum palam prouocabant. Sic Dauid [b]. *Deus repulisti nos, & destruxisti nos, iratus es & misertus es nobis, commouisti terram & conturbasti eam. sana contritiones eius quia commota est. Ostendisti populo dura, potasti nos vino compunctionis. Dedisti metuentibus te significationẽ, vt fugiant a facie arcus*, &c. Nihil ꝙ a propria natura degenerat, potest esse sine aliqua maiori potestate efficiente: quæ autem illa sit potestas, est dignum semper obseruatione, atque credendum hoc non fuisse factum sine causa, quæ aliquando ex incuria contemnitur, aliquando ex effectu se etiã nolentib. ostendit. Vt quãdo in statua ærea equestri ad locum Libitinæ, ex ore & pede aqua manauit diu, M. Marcello & P. Sulpitio Coss. quo tempore Galli, & Ligures deleti [c]. Quando statua Dagon, Idoli Azotiorum, arca Dei in eius templum illata, inuenta est iacens truncatis manibus & capite & pedibus coram arca Dei [d]. Monet & Deus ante tempus futuri magni & generalis iudicii, quo tempore fere omnes a veritate declinabunt, vt etiam si fieri possit electi periclitentur, futurum esse, terrores de cœlo, & signa magna, portenta, in cœlo, sole, luna, stellis [e]. Quibus & Dæmones antichristi ministris addent suæ industriæ & perditionis artes. Atque Dauid mirabilia hæc Deo tribuit [f] *Venite inquit* v. 9. *& videte opera Domini quæ posuit prodigia super terram*, & Psalm. 104 vers. 6. *Memento te mirabilium eius quæ fecit, prodigia eius, & iudicia oris eius.*

a *Psal. 59.*
c *Iu. obsequẽs* L. de prodig. c. 71.
d *1. Reg. 5.*
e *ad Matt. 5. Marci 13. Luc. 21.*
f *Psal 45*

Et Ioelis c. 2. v. 30 Deus, ait, de admirabili iudicio agens, *dabo prodigia in cœlo & in terra & sanguinem & ignem & vaporem fumi, &c.* Vocat & scriptura sacra miracula Mosis ostenta Dei [a]. Cuius in arce Apollinis, statua triduum ac tres noctes integras lacrymauit, & Perseus in Thracia feliciter pugnauit victis Dardanis, & subactis Illyriis Q. Marcio Philippo Q. Seruilio Cæpione Coss. ante aduētū Christi ānis 167. [b] ideq; rursū refert c. Appio Claud. & Perpēna Coss. Apollinis aliud simulacrū Romæ lacrymasse p quatriduū, & vates portenderunt Græciæ fore exsilium, vnde deductum esset: quo tempore post, Phrygia recepta a Romanis & Asia testamento legata Attali, ante annum Christi 128.

a Exo. c. 7. 11.

b vt ait Iul. Obseq. Li. de prodig. c. 69. c. ca. 87.

22 Prodigia illa magna, si tamen verum narrat Lucianus in Gallo, quę tempore Troiani belli acciderunt: equus Achillis, cui nomē erat *Xantus*, qui posteaquā hinnitu longum valere iussisset, medio in prælio constitit, differens totosque versus ordine recitans, vaticinabatur, & de futuris reddebat oracula. Et Argo carina fuit apud Homerum eloquuta: in Dodonea sylua, fagus per se loquens oraculum edidit: Tergora direpta serpebant: carnes boum semiassæ atq; verubus transfixę, mugiebant, & ipse gallus apud Lucianum. Quod autem refert Iulius Obsequens [c] magis pro certo habetur, Veiis expugnatis a Romanis, cum Romani milites in vrbis direptione, deorum illorum statuas Romam etiam transferre conarentur, ac quidam iuuenculus ioco ad statuam Iunonis diceret, vis ne Romam ire Iuno: posteaquam capite annuisset, se libenter ituram, magno omniū admiratione respōdisse, & translatum in montem Auentinū. Refert & c. 34. bouem in Sicilia locutum, & c. 38. iterum Priuerni, & c. 41. rursus in agro Romano & iterum c. 53. locutum & dicentem, *Roma tibi caue*. 12. c. 66. in campano agro. Et 74. Frusinonæ. ca. 85. Iterum Romæ, & iterum in Amiterno cap. 86. & Romæ c. 103. Ibiq; canis Arimini dicitur locutus & iterum bos Romæ cap. 113. Scribit & Suetonius Tranquillus in Domitiano [f], ante paucos quam is occideretur menses, cornicem in capitolio elocutam fuisse ἔσται πάντα καλῶς nec defuit qui ostentum sic interpretaretur.

c c. 19

f c. 23.

Nuper Tarpeio qua sedit culmine cornix
Est bene non potuit dicere, dixit erit.

23 Scribit Rabi Mosche filius Maimon, in libro *more nebuchim*, se inuenisse in libro antiquo antiquorum, idololatram fuisse prophetam quendam dictum *Tamutz*: inuocantem solem & stellas, quem occidit quidam rex singulari quodam supplicio, & in nocte mortis eius cōgregatas fuisse omnes imagines ab extremo terræ in templo Babel, ad imaginem auream solis, quæ pendebat seu suspensa erat inter cœlum & terram, easque cecidisse in medio templi, & omnes reliquas imagines circa eas fuisse congregatas flentes quod contigerat Thamutz per totā noctē, mane reuolasse ad sua propria loca.

24 Nonne & maius miraculum quod equus pictus Constantinopoli,

nopoli, quo ante sacellum Deiparæ virginis sustinebatur D. Georgius, sub annum 1309. media nocte bis hinniuit, magno omnium terrore, vt prius fecerat ante annos plus minus quinquaginta, vt scribit Nicep Gregoras a.

25 Et quod refert Leonardus Vairus b. Mirabile in regnis Hispaniæ, quod in oppido Vililla nuncupat Cæsar augustanæ diœceseos, est campana quædam, quam miraculorum appellant, quæ per aliquot menses, antequam aliquid aduersi in republica Christiana contingat, ex se ipsa nemine impellente, pulsatur. Cuius rei testimonium ipsemet Vairus per publicos tabelliones testibus adhibitis, se legisse testatur, præter fidem quam de eadem re illius regni proreges suis literis faciebant.

26 Addit & in cœnobio D. Martij, in finibus Burgundiæ prope fluuium Rhodanum, viuarium esse, in quo iuxta numerum monachorum, pisces ponuntur. ex quibus cum monachus aliquis ægrotauerit, pisciculus quoque supernatare in viuario cernitur. Quod si monachus e vita migraturus sit, paucis ante diebus piscis moritur.

27 Sicut & scribit Iulius Obsequens c, tempore discordiæ Cæsaris & Pompeij, quo die occisus in Ægypto Pompeius, plerisque locis signa sponte sua conuersa, clamorem crepitumque armorum Antiochiæ, bis, vt curreretur ad muros, auditum, indeq; sonum tympanorum Pergami.

28 Nemo, saltem sanæ mentis, & qui legerit historias vel modice eruditus, quæ ab Ehnicis traduntur contigisse negabit. Quamuis aliquando ministerio dæmonum facta fuerint prodigia, aliquãdo imo vt plerumq; dispensatione diuina, & Deo permittente manifestata. Nec erit itaque audiendus qui inter Christianos abrogare temere voluerit auctoritatem & potestatem Dei, quominus eadem possit: & miracula sua in rebus & per res inanimatas exhibere, vel ad commonitionem, vel ad salutem eorundem, vel ad gloriam suam ostendendam & potestatem: quorum & ad malitiam impiorum & calumnias, vel infidelitatem seu incredulitatem conuincendi Deus voluit memoriam & testimonium posteris conseruari. Serpẽs æneus iussu Dei fabricatus, in deserto, & in altum sublatus, in quem aspicientes curabantur morsi & læsi a serpentibus d diu seruatus est: virga Mosis versa in colubrum, & serpentes Magorum deuorauit, redítque in pristinam naturam per illam miracula operatus e quæ & conseruata postea. Virga etiam Aaron inter ceteras duodecim tribuum Israel floruit, & flores in amygdalas dilatati sunt, dehinc virga relata in tabernaculum testimonij vt seruaretur in signum rebellium filiorum Israel f. Et refert D. Paulus g. In sancta sanctorum inductam arcam testamenti, habentem vrnam auream, & intus mãna, & virgam Aaron, quæ fronduerat & tabulas testamenti. Sicut etiam non sunt reprobatæ imagines, & similitudines aureorum annorum, & murium, quæ datæ sunt pro

a Libr. 8.
b Li 2 de Fascino .14.
c L. de prodigiis c. 128.
d Num. 21. & ibi dicitur vers. 9 quem posuit Moses pro signo quem cũ percussi aspicerent sanabantur.
e Exod. 4. 8. 9. 10. 14.
f Num 17.
g c 7 ad Hebr. vers. 4

salute obtinenda peccato & pro munere Deo a Philistinis, qui remiserunt arcam Dei ob cuius retentionem percussi fuerant in secretioib. partibus natiũ, & ebullierant villæ & agri in medio regionis illorũ & nati fuerant mures, & facta erat cõfusio magna in ciuitate.

28 Retuli alibi [b] miracula quædam, ex sacris rerum virorũq sanctorum imaginibus facta, quibus & alia addere possumus, per quę & dona largita a Deo, & iniuriæ sanctis imaginibus illatæ, in odiũ repræsentatorũ vindicatę apparent. Cõstãtinopoli imago virgini beatissimæ Mariæ, per dies plures lacrymata est. Et ex alia S. Georgii martyris sanguis ebulliuit, scribit historiam vtriusque Georgius Pachymerus c. Zoropoli Pisidię ciuitate, quædã statua B. Mariæ, tẽpore Synodi 2. Niceæ celebratæ cõtra pseudosynodũ Cõstãtinopolitanã iconomachorũ vt in ea refertur, quæ vnguentorũ scaturiginẽ ex picta sua manu mittebat, Et Procanon episcopus Manzon, in eadem Synodo Nizena 2. professus est, se morbo graui liberatum, cũ Christi imaginem cum fide & spe ad se ferri iussisset, vt autẽ hic beneficii suscepti, refert, sic vindicatæ iniurię exemplum, narrauit in eadẽ Synodo Constantinus Constantiæ Cypri episcopus, quendam apud Citium dum clauum in parietem immitteret frontem imaginis D. Petri in eodem pariete depicti transfodisse, statimque quasi non imagini sed suæ fronti clauum impegisset, caput frontemque, hominis intolerabilem dolorem cruciasse, nec prius eum depulisse, quam clauum illum exemisset. Addidit & prædictus Constantinus Constantiæ episcopus, se vidisse Cyprum quendam virum armentarium, qui cum indignabundus Constantiæ imagini virgini beatæ virginis Mariæ oculum alterum stimulo transfixisset, postea sequens armentum stimulum illum fractum in oculum eius coruolasse, & oculum confossum ita amissum. Refertur ibidem, similis quædam animaduersio diuina facta Gabalæ in quendam Saracenũ, qui iniuria quandam imaginem affecerat, cui dexter oculus exsiluit.

29 Imago Christi a Iudæo odio eius confossa, sanguinem emisit didque Berythi, ex cuius sanguine miracula per orbem terrarum, & item in morbis Iudęorum facta curatione sunt, ex quo plures cõuersi ad fideme. Quod & alibi postea miraculum contigit, eodem odio, in aliis locis Iudęis Christum & eius imagines persequentibus f, Recenset & Gaguinus g in Philippo Augusto: quod equidem eius tempore ex militibus inductis a Richardo filio Henrici regis Angliæ, quos illa ętas Coterellos appellauit, dum luderent alea, & vnus ex illis numis amissis blaspemus esset in Deũ, vbi simulacrum virginis dextra filiũ gestantis inspexit in templi vestibulo iacto in imaginem lapide, filio brachium abrupisse, ex quo profluens cruor multis ægrotantibus salus fuit: satelles autem virginis contemtor dæmonio mox correptus, eodem die miserabiliter spiritum efflauit.

30 Fuit imago celebris & miraculis decantata Christi prædicantis in

a 1. Reg. ca. 5. & 6.
a Li. 2. Syntagma. Iuris c. 12. nu. 5
c Li. 4. & 7.
d vt scribit D. Gregori. Li. de gloria plurimorũ martyrum c. 21
e vt plene describit Athanasius Li. de imagin crucifixi & in Syno. Nicen 2. actor. 4
f vt scribit Rhegino in Chronicis anno 804. L 2. Ioh. Auẽ. in Boioaria Li 4. Volatera in Antropologia vt uendus & Metaphra. tom. 6. Aloysi in oratio. de imagine Christi
g Li. 6. histo Francica

tis in Panica Phœniciæ ciuitate, alio nomine Dan dicta, ærea facta a muliere illa quæ curata erat a Domino tactu vestimenti a fluxu sanguinis, & columnæ imposita, sub qua crescebat herba medicis incognita, quæ vbi fimbrias vestimenti statuæ æreæ attingebat, erat remedium rabidis, & omnibus ægritudinibus. Hęc, cum fuisset deposita a sua columna, per Iulianum Apostatam, & in locum eius suam statuam locari fecisset, miraculo Deus iniuriam sibi factam declarauit. nam statim illa statua Cæsaris locata, de cœlo tacta est, neque deinceps illa herba ibi, nec alibi vllo tempore apparuit, [a] Refert Brentius *in c. 3. ad Galatas*, sub annum Domini 1555. imaginem crucifixi a quodam lapidibus per indignationem ictam, emisisse sanguinem, & sceleris reum Moguntiæ supplicio affectum.

31 Imagines porro per se nihil sentiunt, vitam non habent, cum ex inanimatis per se cõstent, ex metallo ligno, coloribus & picturis, neq; contemtus materiæ solius, si animus non sit peccandi, delictũ habet verum: quando per simulacrorum, & imaginum contemtũ, animus ad repræsentatum peruenit, certe iniuria non simulacro aut statuæ, sed ei qui repræsentatur fieri dicitur, vt quando honor statuæ, ad repræsentatum peruenit, & tali pœna dignus est contemtor & iniuria afficiens imaginem, quali qui per illam repræsentatum lęderet, afficiendus esset. Statuę enim tantum, etiam inter Ethnicos, interfectis imperatoribus, vel abrogatis imperiis, publice & impune deiiciebãtur, vt constat ex Herodiano, dum agit de abrogatione imperij Maximiani veluti memoria abolita. Deiecit plebs L. Syllæ, & Pompeij statuas, quas tamen reposuit Iulius Cæsar. [b] Refert & in Domitiano c. 23. eo mortuo Senatum, clypeos & imagines eius trahi & solo affligi iussisse, & nouissime eradendos vbique titulos, & abolendam eius omnem memoriam decreuisse. Sub annum Domini 707. Constantinus Cyrus nonagesimus Summus Pontifex statuit ne populus Romanus Philippici dicti Bardassani imperatoris nomẽ, aut chartam, aut figuram de more susciperet, quia erat monothelita & iconomachus, vnde eius effigies in ecclesiam introducta non est, nec nomen eius ad missarum solemnia prolatum, [c]

32 Voluit Deus & per media sanctarum imaginum, vim illis insitam a sua diuinitate per miracula & beneficia hominibus largiri, non minus quam per serpentem, a Mose in deserto erectum. [d] & Dominus Christus communicauit vim salutis mulieri quæ laborabat fluxu sanguinis per contactum fimbriæ vestimenti sui. [e] Et vmbræ Apostoli Petri habebant vim sanandi ægritudines. [f] Sicut & virtutes non modicas quaslibet faciebat per manus Pauli, ita vt etiam super languidos deferrentur a corpore eius sudaria & semicinctia, & recedebant ab eis languores, & spiritus nequam egrediebantur. [g] vis Dei non naturæ hominis est, quemadmodum & a Deo inditum naturæ Hiennæ, vt vmbræ eius contactu canes obmutescant teste Plinio. [h] & iuglandium arboribus, vt vmbra sit grauis & noxia etiã

[a] *vt narrãt Niceph. Callix. li. 10 c. 30. Sozomenes li 6. hist. tripartitæ c. 41. & 42. Meminit Eusebius lib 7. c. 18. Rufinus Græce c. 14.*

[b] Sueton. *in Iulio c. 75.*

[c] *vt scribit Paulus Diaconus, li 18. Beda. de tẽporib Zonaras tomo 3.*

[d] *vt ante dictum est ex 21 c. Numerorum.*

[e] *Marc. 5. Luca 8.*

[f] *Actorum 5. ver 15.*

[g] *Actorum c. 9 ver. 11. & seq.*

[h] *l. 8 histo. natu. c. 30.*

capiti humano, omnibusque iuxta satis, quod de pinorum & piceatum abiectis arboribus dictum est, vt quæ attingant illis venenum sint apud eundem Plinium. a Augarus Toparcha morbo inueterato languens, scripsit ad Christum, vt non grauaretur ad se venire, & nihilominus eximium pictorem Hierosolymam misit vt eius faciei accurate effingeret picturam & illi imaginem adferret. Quod tentans pictor facere, ob radios diuinatis eius aspectus prohibebatur. Quodque sciens Christus petiit adferri sibi lineum pannum aqua lotum, quod postea faciei suæ admouens effigiem suam ibi impressit, & misit ad Augarum. Fertur etiam regem Persarum celeberrimum pictorem ad idem opus misisse, qui Christum & matrem eius depingerent, atque imaginem depictam accepisse. Et hæc ex scriniis & archiuiis Edessæ ciuitatis, (vbi erat toparcha Augarus, quique post passionem Christi per missionem Taddæi vnius ex septuaginta discipulis missi ad eum sanandum secundum promissionem Christi, sanatus & Christianus effectus est, vna cum filio & tota ciuitate) se accepisse testatur Nicephorus Calixtus. b Huius imaginis virtute contra exercitum Chrosiois iuuatam per Deum, & defensam Edessam ciuitatem, & expulsum hostem scribit idem Nicephorus c & Procopius. In Sicilia S. Philippi Apostoli imago prolata in publicis supplicationibus arreptitios dæmoniacos curare, & in eis dæmones rugire, delabi, & murmure ingenti & sonitu trepidare, testis oculatus scribit Thomas Phasellus de rebus Siculis prioris Decadis *lib. 10 cap. 2* In Anglia, filia Rogerij Vuertunorthi nobilis equitis Angli, duodenis, a dæmonio vexata ante imaginem beatæ Mariæ Ippisuuitchij, quod est nomen oppidi Angliæ, varie a dæmone diuexata, contorta, dilaniata, tandem restituta pristinæ menti, cum plerisque aliis dæmoniacis est, & postea sanctissima monialium professa ordinem. d

a li. 17. c. 12.
b li. 2. histor. eccles. c. 7.
c li. 17, c. 16.

33 Memini aliquando eius, quod dixit Christus de laude diuina, quam proferebat populus ei occurrens, quem tacere quidam volebant ex Pharisæis, quibus ipse ait, *Dico vobis quod si hi tacuerint lapides clamabunt*. e Cuius rei memorabile exemplum refert Luithprandus Ticinensis. f Formosum inquam Papam mortuum, antea contra antipapam Sergium, ab Arnulpho iuuatum, & sedi restitutum fuisse, & postea restituto sedi Sergio per Aldibertum, & sepulcro erutum & sacerdotibus pontificalibus Romanis indutum, decollatum, & in Tyberim proiectum. Eum autem a piscatoribus fuisse postea inuentum, atque ad beati Petri Apostoli ecclesiam delatum, & tunc sanctorum quorundam eius ecclesiæ imagines in loculum positum venerabiliter salutasse.

d vt scribit Thomas Morus li. 1. dialogorum quos scripsit de lingua Anglicana c. 16.
e Luc. c. 19. ver 40.
f li. 1 de rebus per Europam gestis c. 8.

34 Refert Nicephorus Callixti, g Mauricium Imperatorem conscientia sibi metuentem ante mortis tempus, quod captiuos despexisset, eosq; vili pretio pecuniæ cupiditate victus, quos Chaganus Persarum rex furore percitus concidit, nõ redemisset, vt supplicaretur pro

g li. 18. hist. c. 42.

eo ad Deum, per orbem misisse: Et quod ferunt imaginem Christi clare & euidenter vocem edidisse, qua illi prædictum est fore saluandum quidem: sed vt in hac vita pœnas penderet, nonnullos dicere, eã imaginem esse eam, quæ in area palatij, alios eam, quæ in speciosa porta templi quadraginta Christi martyrum, sita est, & pictura sua quam maxime ad similitudinem Christi accedit.

35 Smyrnæ Theodosij Iunioris Imperatoris tempore inuenta est imago in Cupresso, vbi, abscõdita a nemine sciretur, donec illa ingẽti lumine, sępe se declarauit ibi exardente veluti in modum facis. Quãobrem Cyrus episcopus Smyrnensis miraculo motus, Virgini Marię ecclesiam ædificauit, nomine Cyri.

36 Faciunt sanctorum reliquiæ, vt loca, in quibus venerantur, miraculis fulgeant, singulari quodam priuilegio, quia mirabilis Deus in Sanctis suis, & vult gloriam suam manifestari in seruis suis, cum & potestas miraculorum & quæ in illis fiunt, a Dei virtute pendeant, & a merito passionis Christi, pro quo & ipsi fuderunt proprium sanguinem. Quod docuit per miraculum Leo primus eius nominis Summus Pontifex Is enim quoties rogabatur ab aliquibus, vt eis aliquorum Apostolorum vel martyrum reliquias daret, consueuerat ad corpora vel memorias Apostolorum, vel martyrum, quorum reliquiæ petebantur, missas celebrare in ipsorum honorem. Et sic Brãdeum altaris, quo consecratum corpus Domini inuoluerat particulatim diuidebat, & pro reliquiis Apostolorum vel martyrum dabat. Vnde si ab aliquibus dubitabatur, cultello pannos illos pungẽs, sanguinem eliciebat. Sic palam cunctis faciens, quod in consecratione mysteriorum Christi sanguis Apostolorum vel martyrum, qui pro eo effusus est, intret per diuinam virtutem in pannos illos, & ideo merito illos dari pro reliquiis sanctorum, in quorum honorem consecrati sunt. a

a quo: refert idem verbis Sigebertus Genbla: ẽsis in chronographia sub anno 441.

De impugnatoribus sacrarum imaginum. CAP. XIIII.

HAbent pij Christiani causas & rationes imaginum in ecclesia Dei receptarum, & distinctiones earum ex superioribus annotatis, verum superest conuincendus error vel impietas eorum, qui dum nimium sibi placent & religiosiores haberi volunt, in religionem peccant Nicephor. Calix. b tradit. Xenaiam primum, *ô audaciam* inquit *hominis & os impudens!* vocem illam euomuisse, *Christi & eorum, qui illi placuerunt imagines, μὴ δεῖν προσκυνεῖν, non esse honorandas, magnamque hac de re seditionem mouisse.* Qualis autem vir fuerit ille, sic exponit: *Xenaias quidam postea dictus Philaxenus, cum ab hero profugisset, ad Calandionem episcopum Antiochenum accessit, se esse clericum mentitus, cum tamen nondum regeneratus fuisset lauacro baptismi Calandion, vbi hominem eum, & latentem in eo maleuolentiam, ex signis & coniectaris quibusdam cognouit, ab ecclesia proscripsit, vbi vero Calandioni Petrus Cnapheus successit,*

b li. 16 hist. eccle. c. 27.

Xenaiam ille non solum suscepit, verumetiam nondum baptismo initiatum, episcopum creauit & Philoxenum nominauit, in episcopatu Hierapolios. vt & tradit Cedrenus. Non ita antea, nam & Christiani publice & priuatim Christi & sanctorum eius imagines vt sanctissimas habebant & venerabantur, vt etiam Alexander Seuerus Ethnicus, in Larario suo, vbi sacrificia sua faciebat, haberet imagines Abrahami & Christi. [a] Diuus Lucas euangelista, depinxit effigiem beatæ Mariæ virginis, & Petri & Pauli. [b]

2 Cum Claudius quidam etiam episcopus Taurinensis ecclesiæ, in Italia, videns adorari imagines, immoderato zelo succensus, & oblitus, quod ecclesiæ picturas sanctorum, ob memoriam rerum gestarum & ad instruendas nescientium mentes permisisset & recepisset, in suis basilicis omnes euertit & penitus abdicauit, quod maxime reprehensum fuit a Theodemiro abbate Galliarum, eo quod potius errorem corrigere debuisset quam scandalum in Dei ecclesia introducere dicens idololatriam. Atq; [c] vt beatus Paulus Athenas veniens, inueniens aram Deo ignoto dicatam, non illam euertit sed errorem docuit. Improbat & factum & zelum inconsultum Ionas Aurelianensis episcopus.

3 Gizid rex Persarum, Iudæi cuiusdam consilio, edicto imagines Christi & sanctorum, quæ in ecclesiis passim in honore erant, propter doctrinæ Christianæ memoriam, tolli iussit, circa annum domini 724. [d]

4 Hunc secutus eodem tempore Leo tertius, & Copronymus Leo Iunior iconomachi, vnde exortæ fuerunt turbæ tristes in ecclesia Dei. [e] Bezer porro patricius, qui Leonem inflammauerat, vt contra imaginum propugnatores sęuiret ab Artabasæi exercitu hasta traiectus est. [f]

5 Rursum vt idem testatur [g] anno 724. Iudæi Laodicenses Iysto Arabum principi persuaserunt, vt imagines aboleret, quod & refert Sigibertus.

6 Fuit pseudosynodus vel conuenticulum Constantinopoli habitum contra imagines, cui cum nollet Germanus patriarcha Constantinopolitanus subscribere, sponte sede se abdicauit. [h]

7 Suidas in Theophilo, ait hunc imperatorem Michaelis Amorrhæi filium, & alterius Michaelis patrem Copronymi, odiosam & detestandam sectam suscepisse Manichęorum & oppugnationem imaginum.

In iure orientali collecto per Bonæfidam, in constitutione Theophili, scribitur Michaelem statuisse, ne vlli pictæ imagini, vbicunque ea fuisset nomen sancti statueretur. Leo autem, & eius filius Copronymus, in suis constitutionibus, omnem earum venerationem prorsus interdixerunt. Theophilus vero, nec pingi eas coloribus permisit, dicens huiusmodi admirationem esse abiecti animi, & ipsam solam spectandam veritatem.

a vt scribit Lampridius in eo.
b vt refert Nicephor. li 2. historia c. 43.
c libris duob. de cultu imaginum, & refert in primo factū Claudij.
d vt scribit Paulus Diaconus li. 21. Romana historia.
e vt refert Zonaras tomo 3.
f vt ait Paulus Diaconus li. 22 histor. Roma.
g in 21.
h vt ait Diaconus li 21. hist. Roma.

8 Fuit

8 Fuit concilium Romanum habitum anno 713. contra Philippicum primum imperatorem iconomachum, qui & fuit excommunicatus, vt ait Abbas Vspergen in Chronic. Rursum aliud concilium Romanum, sub Gregorio 3. Summ. pontifi. anno Domini [illegible] pro imaginibus retinendis contra Leonem imperatorem, episcoporum 903. *vt scribunt Sigiber. & Palmerius* aliqui tamen tradunt sub Gregorio 2. collectum anno Domini 714. Mala illa herba hæreseos facile succreuit specie pietatis, & quia ab imperatoribus tunc Græcis fouebatur, non nisi tamen cum seditionibus & pugnis quibus, quibus plures ceciderunt, & ex bonis plures martyrium passi sunt. Sabinus Bulgárorum rex fuga sibi consuluit, quod populus imaginum cultum defenderet, quem ille Copronymi gratia persequebatur.[a] Sub Stephano 2. Summo Pontif. qui adeptus sedem est anno Domini 767. Antiochenus & Hierosolymitanus episcopi, excommunicarunt Cosmam Alexandriæ episcopum, quod imaginum religiosam memoriam improbaret.[b] eodem anno Pipinus rex Franciæ conuentum agens in Gentiliaco villa Synodum quoque de eadem quæstione habuit. c

9 Tempore Adriani 1. Romani Pontificis, qui ascendit cathedram anno Domini 772. Constantinus v. Imperator orientis omni scelere imbutus, magis contra imagines furit & in apostasiam lapsus fidei, vt adoraret Venerem, Catholicos qui sanctorum imagines apud se haberent, & eos qui post votum nollent, vxorẽ ducere, crudelissime afflixit, vt plures occiderit martyres quam vllus vnquam imperatorum Gentilium. Sigebertus in Chronicis qui & eum igne cœlesti periisse meminit, eiusque cadauer defossum ab Irene seu Theodora imperatrice, publice crematum, d Scripsit eo tempore Adrianus 1. libros contra iconomachos, secundum Sigebertum. Leo 4. dehinc filius Constantini, mali corui malum ouum, etiam sacris imaginibus bellum indixit. e

10 Anno Domini 752. Gandaui etiam excitatus ciuilis motus propter sanctorum imagines, quas alij vt idololatriæ instrumenta exsecrabantur, alij cum veneratione habendas & in templis putabant, in qua discordia Hildebertus abbas Blandiniensis interfectus, qui contra decreta Cæsaris, decretis pontificum de habendis statuis, adhæsit, & inter martyres beatos relatus. f

11 Anno domini 790. vniuersale concilium Nicenum 2. contra iconomachos, pro retinendis imaginibus fuit celebratum. g Apud Moscouitas seu Ruthenos, quamquam Græcorum doctrina infectos, in canonibus Ioannis Metropolitæ, quem velut prophetam habent, statutum fuit, vt honor habeatur imaginibus, & vt imagines antiquę & tabulæ super quibus consecrationes fiunt, non comburantur sed in hortis aut alio loco honorifico sepeliantur, ne iniuria aut dedecore afficiantur. h

12 Scio quod Ado Viennensis scribit, *in ætate* 6. & Rhegino *lib.* 2.

a *vt scribit Blondus lib. 1. Decadis 2. Nauclerus generatione 26.*

b *Paul. Diaconus li. 21. histor. Rom. c[illegible] habetur in Annal. lib. Pipini, Caroli magni, & Ludouici.*

d *quod & scribit Sabellicus Ennead. 8. li. 8.*

e *vt ait Zonaras Tomo 3. & Diacô. lib. 23.*

f *vt narrat Iacob Mayerus li. 1. annalium Flãdriæ in eo anno 752.*

g *In 2 parte 4 c 127. & 128.*

h *vt est apud Sigismundum liberum Baronem li. comment. rerũ Moscouit.*

Chronicon, fuisse quandam synodum Francfordiensem, quæ abdicauerit synodum 7. Græcam dictam 2. de adorandis imaginibus. Sed quam ridiculum sit prouincialem synodum velle iudicare de œcumenica approbata per Adrianum 1. vel eius iussu celebratam nemo est qui nesciat. Sed neque Synodus Nicena etiam dixit, adorandas imagines eo modo, quo hæretici obiiciunt, cum expresse modus veneraionis in ea fuerit determinatus alius.

Nam, inquit, Deus quod imago docet, sed non Deus ipsa:
Hanc videas sed mente colas quod cernis in ipsa.

vt refert Polydor. Virgil. [a]

a .6 de inuentio rerũ c 13.

13 Fuerunt Antiochiæ imagines sanctorum euersæ sub annum Domini 396. *vt ait d. Chrysosto.* [b] sed denuo restitutæ. [c] Fuit quidam Seuerus episcopus Massiliensis, qui zelo inconsiderato incensus, sanctorum imagines confregit, quem acerrime reprehendit Gregorius primus. [d] *Perlatum, inquit, ad nos fuerat quod inconsiderato zelo succensus, sanctorum imagines, sub hac quasi excusatione ne adorari debuissent confregeris. Et quidem, quia eas adorari vetuisses omnino laudauimus, fregisse vero reprehendimus. Dic frater, a quo factum sacerdote aliquando auditum est, quod fecisti? Si non aliud, vel id te non debuit reuocare, ne despectis aliis fratribus, solum te sanctum crederes & sapientem? Aliud est enim picturam adorare, aliud per picturæ historiam quid sit adorandum, addiscere. Nam quod legentibus scriptura, hoc idiotis præstat pictura cernentibus, quia in ipsa etiam ignorantes vident, quid sequi debeant: in ipsa legunt qui literas nesciunt: unde & præcipue gentibus, pro lectione pictura est.* Polybius etiam Ethnicus lib 5. improbat vt dementes iconoclastas, etiam contra hostes, *Sæuire quidem,* inquit, *in hostes, & eorum castella, portus, ciuitates, villas, naues, fructus deuastare, aliaque his similia facere, per quæ hostium vires debilitentur, propria confirmentur atque augeantur, leges ac iura belli permittunt, ea vero destruere, quæ nec propriis rebus emolumenti aliquid adferunt, nec hostibus detrimenti, vt sunt templa, porticus, statuæ, atque huiusmodi, rabiosi hominis est ac furentis.*

b Homilia 2. tomo 5.
c idem homil 17,
d epistolarũ li 9 ep. 9. relatus in c perlatum 27. de consecratio. dist 3

14 Almaricus anno Domini 1204 sub Othone 4. & Innocentio 3. Sum. Pont. docuit Lutetiæ quosdam, altaria sanctorum imagines thurificare, esse idololatriam, qui tamen combusti fuerunt. [e]

e Cæsarius in d ialect. dist 5.

De obiectis in imagines. CAP. XV.

Religionis veræ vicit semper sententia quæ tenenda, de habendis in ecclesia sacris imaginibus Nec nos retrahere debet theologorũ quorundam opiniones, qui volunt se aliquid esse videri, cum scandalo totius fidei, & prudentiores ceteris, meliorisque iudicij haberi, qui, cum ipsi habeant penes se principum, serpentũ, aut etiã meretricum imagines, & hæreticorum, virturum & vitiorũ depictas ad arbitrium pictorũ, celatas & prominentes a celatoribus & statuarijs,

tamen

tamen in ecclesia Dei ægre ferunt Domini nostri IESV CHRISTI, sanctissimæ matris, Apostolorum martyrum, confessorum haberi imagines, a quibus interrogatis cur alias penes se potius esse patiuntur, & non improbant, quam in ecclesiis propositas, statim audies responsum iustitiæ Pharisaicæ, quod vulgus indoctus credat imagines ipsas & ligna adoranda, ipsi autem non credant: quasi omnes cæci sint, ipsi autem soli videāt. Stolidissimum certe responsum, cum & ipsi magis vulgo cæci sint, qui non videant nullū tam abiectæ fæcis ex plebe inueniri inter Christianos, qui interrogatus num imagines, sint Dei, non respondeat non esse: & interrogatus cui oblationem vel reuerentiam adferat, non adiiciat se non imagini Christi vel imagini talis sancti, sed melius Christo vel Sancto Martino, Georgio, vel alteri se commendare, vt roget & deprecetur pro eo, in quibus profitetur quod non ligno, non lapidi, sed imagini vel coram imagine venerationem exhibendo, se commendare ei, quem refert imago. Nec est quisquam ita rudis qui ratione vtatur inter Christianos qui interrogatus num Sanctus Michael, Sanctus Georgius, sit Deus, non continuo sine cunctatione respondeat, non esse Deum, sed plurimum valere apud Deum.

2 Sed & sunt alterius formæ noui Theologi, qui motibus impudicis vitaque luxuriosa infecti, vel qui cum hypocriticam vitam sub habitu ecclesiastico agant, facile mouentur imaginibus & statuis bene depictis, vt Pygmalion, Iunius Pisticulus, & quidam alii proni ad Venerem, ad corporis pulcritudinem commoti & stimulis carnis pūcti. Quare & summouendas statuas has censent, eo prætextu, ne sint illis scandalo. Miserrimi hominum, plebis & populi mentes ex suo turpi desiderio metientes: putant enim alios perinde ac se impudicos, ipsi otiosi plerumque animum corporibus imaginis infigunt, non ad mysteria referentes: ac populus lassatus opere, dum ad ecclesiam venit contemplatur non lineamenta singula corporis, sed generaliter & quod repræsentant imagines, vt videt nudatū superpositum craticulæ Diuum Laurentium, videt Sanctum Sebastianum nudum sagitis confossum, Dominum crucifixum, considerat simpliciter hæc, qui ex deuotione & adoratione tēplum ingreditur, nihil amplius. Quod siquis securus & otiosus, lubricus & putris eo aduolauerit, non nego, quin quippiam aliud cogitet, sed ideo non est tollenda imago, non magis quam homines non sunt tollendi, quod impudicæ aut impudici, qui intentum habent animum ad vitium, illis conspectis incenduntur, est enim scandalum acceptum non datum: sicuti non tollendi latrunculatores, non magistratus, non boni, quod latrones inuidi, mali, illis conspectis maledicant, inuideant, & aboleri cum eorum memoria desiderent. Idipsum dicendum de aliis abusibus imaginum, si qui sint qui occupent mentes aliquorum: non enim ideo tollendæ imagines, sed abusus emendandi: vt non ideo tollendi cultri omnino, quod ex aliquo

quispiam se interemerit: non claudendæ omniũ fenestræ, quod aliquis se præcipitauerit ex aliqua: sic de similibus quorum introductio bona est, & abuti quis illis possit, nihil enim tam bonum, tam sanctum, quo non abutatur malitia dæmonum & hominum. Panis ad leuandam famem datus, per crapulam & abusum interitus caussa est. Vinum ad sanitatem conducibile ebriorum mentes turbat. Imo corpus Domini nostri sumtum in sacramento, quibusdam in salutem, quibusdam in damnationem, & iudicium.[a] Quid vltra dicã? Deus ipse, gloriaque eius, a bonis Angelis adoratur, & inde tamen dæmones seri per propriam inuidiam & peccatum, damnationis æternæ iudicium architectati sunt. Imagines bonis, Dei & diuorum ad memoriam, ad beneficiorum recordationem, ad exemplum viuendi proponuntur efficaciter, iisque incenduntur ad prototypa, & ad repræsentata veneranda, & imitanda. Siqui sunt qui abutantur eorum malo: boni tamen, ob malorum mentes earum vtilitate priuari non debent. Sunt curiones, sunt doctores, ecclesiasticæque personæ, prælati, concionatores, concilia ecclesiastica, qui instruunt populum, quid credendum in his sit, quid non: quis sit earum vsus, quis abusus. Sunt magistratus qui abutentes, aut idololatras puniant si qui inueniantur. Quod si, & personæ ecclesiasticæ & magistratus segnes sint, in exsequendis sacrosanctis conciliis, ipsi iudicium portabunt, & reddent rationem Deo pro animabus sua negligentia errantibus. Quod si adhuc isti Theologi putant se acutiores illis omnibus, prodeant in medium, doceant abusus, retento vsu: neque more impii medici, qui morbos corporis curare pollicetur, corpus ipsum eo prætextu exstinguãt. Si quid enim valeant in ratiocinatione, necesse est consequentiam argumenti fateantur, quo si sit abusus malus, imaginem, quod & omnes orthodoxi aliquando esse non negant, & consequenter esse vsum bonum: vt priuatio præsupponit habitum, morbus superueniens præsupponit præcedentem sanitatem. Quocirca vt medici morbos tollere & sanitati restituere satagunt, sic & pastores si abusus videant irrupisse, vel astu dæmonis, vel imperitia, vel neglectu eorum, vel prædecessorum suorum satagere omni studio debent, eos tollere, & vsum syncerum retinere, vt sanctissime constitutum est *in concil. Trid. sessio. 25. cap.* de inuocatione, veneratione, & reliquiis sanctorum, & sacris imaginibus, iuxtaque sacrosanctas alias synodos statutum vt episcopi diligenter doceant per historias mysteriorum nostræ redemtionis, picturis vel aliis similibus expressas, erudiri & confirmari populum in articulis fidei commemorandis, & assidue recolendis: tum vero ex omnibus sacris imaginibus magnum fructum percipi: non solum quia admonetur populus beneficiorum & munerũ, quæ a Christo sibi collata sunt, sed etiam quia Dei per sanctos miracula & salutaria exempla oculis fidelium subiiciuntur, vt pro his Deo gratias agant, ad sanctorumque imitationem, vitam, moresque componant, excitenturque ad adorandum

[a] *1. epist. ad Corint. c. 11. versi. 29.*

adorandum & diligendum Deum, & ad pietatem colendam. Et si quis his contraria docuerit, aut senserit, anathema sit. In has autem sanctas & salutares obseruationes, si qui abusus, inquit irrepserint, eos prorsus aboleri sancta synodus vehementer cupit: ita vt nullæ falsæ imagines, & rudibus periculosi erroris occasionem habentes, statuantur, &c. Omnis porro superstitio in sanctorum inuocatione, reliquiarum veneratione, & imaginum sacro vsu tollatur: omnis turpis quæstus eliminetur: omnis deniq; lasciuia vitetur, ita vt procaci venustate imagines non pingantur nec ornentur, &c.

3 Simulacra fieri Deus vetuit inter filios Israel, non quidem absolute, sed cum ea conditione vt adorarentur pro diis: quia vnus Deus verus ille. neque inuisas fuisse statuas ideo inter Israelitas probos, inde vel liquere potest, quod Michol filia Saulis tam cito paratam habuit statuam, quam, saluato Dauide per fenestram, in statum eius loco supposuerit.[a] Producamus & non temere sententias aliquas prohibitionum: perpendamus, & illud facile si modo cum iudicio siue affectione legamus, apparebit. vt Exod. 20. versiculo 23. *Non facietis deos argenteos, nec deos, aureos facietis vobis*, & ibidem Exo. ca. 20. In principio præcedentia & sequentia, cum media prohibitione iungamus. *Ego*, inquit, *Sum Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Ægypti, de terra seruitutis. Non habebis deos alienos coram me, non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quæ est in cœlo de super, & quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea, neq; coles, quia Ego sum Dominus Deus tuus, &c.* Sic enim legitur Hebraice ratio cur non eis sculptilib. adoratio vel seruitus est facienda. לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך *lo tisthachaueh lachem velo thagnabedem: ci anochi Iehoua elohecha.* Id est, *Non adorabis ea, & non seruies eis, quia ego Dominus Deus tuus*: refer itaque principium sententiæ, *non habebis deos alienos*, ad verba, *ego enim sum Deus tuus*, & intelliges, quæ in medio dicta sunt de simulacris, ad simulacra adorata pro Deo, pertinere. Sicque ibidem prohibitum est, fieri similitudines rerum ad eam intentionem, vt illæ adorentur tanquam Deus. Videbat enim Deus populum ex Ægypto egredientem, adhuc rudem & moribus Ægyptiorũ qui talia tanquam deos venerabantur inquinatum: quare dum illos volebat reuocare ab illorum erroribus, fere semper adiicit, *Ego Dominus Deus tuus*, vt Leuitici c. 8. *Loquutus est Dominus ad Moysen, dicens: loquere filiis Israel, & dices ad eos, ego sum Dominus Deus vester iuxta consuetudinem terræ Ægypti in qua habitastis: non facietis, & iuxta morem Canaham, ad quam ego introducturus sum vos non agetis, nec in legitimis cor ambulabitis.* Et Ezechielis capitu. 20. versic. 6. & 7. *Ego Dominus Deus vester in die illa leuaui manum meam pro eis, vt educerem eos de terra Ægypti in terram, quam prouideram eis fluentem lacte & melle, quæ est egregia inter omnes terras: & dixi ad eos, vnusquisq; offensiones oculorum suorum abiiciat, & idolis*

a 1. Reg. 19.

Ægypti nolite pollui, ego Dominus Deus vester, &c. Et Deutero. cap. 5. *ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti de domo seruitutis, Non facies tibi sculptile, nec similitudinem omnium, quæ in cælo sunt desuper, & quæ in terra deorsum, & quæ versantur in aquis, non adorabis ea, & non coles, ego enim sum Dominus Deus tuus æmulator*, &c. Explicat & Deus ipse, *Exod. cap. 34. versi 17.* Quod dicit de simulacris intelligi debere de his, quæ adorabātur vt dii, *Deos* inquit, *conflatiles non facies tibi*, & vers. 13. *Aras eorum*, scilicet Cananæorum, *destruens, constringe statuas, lucos succide, noli adorare Deum alienum, Dominus zelotes nomen eius*, &c.

[a] Leuit. c. 19. vers. 4.

4 Et iterum clarius, [a] *Nolite conuerti ad idola, nec Deos conflatiles faciatis vobis, ego Dominus Deus vester.* Et ibi verba Hebræa: אל תפנו אל האלילם *al tiphu el haelilim*, id est, *Nolite conuerti ad haelilim*, vertunt *idola*, res vanas, non autem similitudines. Siquidem aliud similitudo seu imago quæ dicitur Hebræis צלם *tzelem* & תמונה *temuna*. Aliud אליל *elil*. Quemadmodum aliud est repræsentatio eius quod est, aliud velle repræsentare quod non est: vocāt enim אליל *elil* quod nititur repræsentare id quod non est, inane, vanum, quod nihil est. & sic etiam inter Græcos aliud εἰκὼν, aliud εἴδωλον. vt aliud Latinis imago, aliud spectrum. Et eodem modo in sacra pagina probantur imagines quæ repræsentant res quatenus sunt: reprobantur idola, quando imagines ipsæ dicuntur dii, quia hoc nihil est, ideo idolum nihil est cum hoc repræsentare nititur quod nō est. Et ne putet quispiā a nobis hoc esse confictū audiat expressam D. Pauli auctoritatē. [b]

[b] 1. ad Cori. cap. 8. versi 4. & 5.

Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς θεὸς εἰ μὴ εἷς. καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς, (ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ.) καὶ κύριοι πολλοί. Ἀλλ᾽ ἡμῖν εἷς θεὸς ὁ πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι᾽ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι᾽ αὐτοῦ, id est, *De escis quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus est Deus nisi vnus: nā etsi sunt qui dicuntur dii siue in cœlis siue in terra (siquidem sint dii multi & Domini multi) nobis tamen vnus Deus, Pater ex quo omnia, & nos in illo, & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia & nos per ipsum*, &c. Sic in sacra pagina, quandiu serpens æneus, a Moise iubente Deo factus fuit cum sua repræsentatione futuri Messiæ venerabiliter obseruatus, probatus fuit inter Iudæos: at quando populus omissa repræsentatione, cœpit ipsi tanquam æri & veluti Deo incensum adolere, & pro Deo habere, vt habebantur dii apud gentes ipsemet statuæ, vel ea quæ repręsentabant, vt serpens, rana, canis, ibis & similia, statim ab Ezechia deiectus est. 4. *Reg capit.* 18. Eo pertinent verba. [c] *Non est idolum in Iacob, nec est simulacrum in Israel Dominus Deus eius cum eo est.* Quæ melius Hebraice exprimunt quę dicimus: sic enim se habet & explicant mentem Balaami.

[c] Capit. 23. Nu. ver 21.

לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל יהוה אלהיו *lo hibit auen beiagnat zob velo raah gnamal beiscrael* IEHOVA *Elohaio*, id est, non videtur

videtur *auen* in Iacob, nec *gnama* in Israel, Dominus est Deus eius. און *auen* dicitur Hebræis, *mendacium vanum, nihil*, vnde vertunt interpretes idolum quod nihil est in eo quod non est Deus. עמל *gnamal* autem sumunt Hebræi pro labore & iniquitate quę fatigat potius operantes quam iuuet. Rursus audiamus explicationem verbi *Idolum* ex sacra Scriptura ad verbum positam, in capit. 14. libri Sapientiæ, versic. 8. *Per manus*, inquit, *quod fit idolum: & maledictum est & ipsum, & qui fecit illud: quia ille quidem operatus est: illud autem cum esset fragile, Deus cognominatus est. Similiter autem odio sunt Deo, impius & impietas eius: etenim quod factum est cum illo qui fecit tormenta patietur. Propter hoc & in idolis nationum non erit respectus: quoniam creaturæ Dei in odium factæ sunt & in tentationem animæ hominum, & in muscipulam pedibus insipientium. Initium enim fornicationis est exquisitio idolorum, & adinuentio illorum corruptio vitæ est. Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum, &c.* Ex quibus collige idolum dici damnabile, quod id quod creatura est, dicatur Deus. sicuti cum exsistente Mose in monte populus idolum vituli, dicebat Deum. Dicens, *hi sunt dij tui Israel qui eduxerunt te de terra Ægypti*. Exod capitul. 32. versi. 4. Iesaias adhuc luce meridiana clarius explicat per totum capitu. 44. *Plastæ idoli*, inquit versiculo nono, *nihil sunt, & amantissima eorum nihil proderunt eis, ipsi sunt testes eorum, quia non vident neque intelligunt vt confundantur.* Et versiculo duodecimo, *Faber ferrarius in lima operatus est, &c.* Vbi persequitur, quomodo ex ligno calefactus est statuarius, & cōbussit & coxit sibi cibaria, reliquum autem eius Deum fecit sibi & sculptile, *curuatur ante illud, & adorat illud, & obsecrat, dicens libera me, quia Deus meus es tu, &c.* in quibus videmus illud sculptile statuamque pro Deo habitam, & ipsam materiam adoratam: vt alicubi ipsum bouem, & alia similia. Addidit autem scriptura mentioni idolorum, aliquando idolorum similitudines, id est, imagines eorum quæ habebant pro diis: vt si quando putabant solem Deum, imaginem solis. In quantum itaque imago repræsentabat solem, non erat idolum: sed in quantum volebant repræsentari per imaginem solis, Deum esse ipsum solem, erat imago idoli: & in ea repræsentatione Dei nihil erat, quia sol non erat Deus, & damnata repræsentationis intentio eius qui pro Deo eum colebat, *vt liquet ex libr. 4. Regum cap. 23.* Vbi & *versu* 24. addit mentionem imaginum idolorum. *Sed & Pythones*, inquit, *& ariolos, & figuras idolorum, immunditias & abominationes quæ fuerant in terra Iuda & Hierusalem abstulit Iosias*, &c. Et Amos capitulo 5, versiculo 26. ibi *Imaginem idolorum vestrorum, sydus Dei vestri Rempham, figuras quas fecistis vobis adorare eas, quæ fecistis vobis.*

Colligi & potest ex *capitu* 14. *Danielis*, quod idolum non erat statua simpliciter, sed statua quæ pro Deo colebatur. Sic enim

narratur verſ. 21. Quod cum detexiſſet rex fraudem ſacerdotum ingenio Danielis, circa idolum Bel quod adorabatur a Rege, tradidit rex idolum Bel in poteſtate Danielis, qui ſubuerrit eum & templum eius. & poſtea ſequitur: *ver. 22. & 23. Vt erat draco magnus in loco illo, & colebant eum Babylonii, & dixit rex Danieli, Ecce, nunc non potes dicere, quia iſte non ſit Deus viuens, adora ergo eum, dixitque Daniel regi, Dominum Deum meum adoro, quia ipſe eſt Deus viuens: iſte autem non eſt Deus viuens, &c.* Non negauit enim Daniel draconem viuere, ſed ait Deum, illum draconem viuentem non eſſe, ideo poteſtate accepta cum eum necaſſet, dixit, *Ecce quem colebatis*, &c. Aperit & mentem ſacræ prohibitionis Salomon ſapientiæ, cap. 15. verſic. 15. ibi *Quoniam omnia idola nationum deos exiſtimarunt, quibus neq; oculorum viſus eſt ad videndum, neque aures ad audiendum, &c.* Et poſtea verſic. 18, *Sed animalia miſerrima colunt, inſenſata enim comparata his, illis ſunt deteriora, &c.* Quo pertinet quod Dauid ſæpe repetit. *Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum, os habent & non loquentur, &c.* Pſalm. 113. & 134. Atque fictionem illam Dei antiquorum, pendere ex mente artificis pulcre expreſſit Horat.[a] Dum de Priapo agit.

a 1. Sermon. Satyra. 8.

Olim truncus eram, ficulnus inutile lignum.
Quum faber addubitans ſcamnum faceretne Priapum,
--- Maluit eſſe Deum.
Deus inde ego furum, auiumq;. Maxima formido.

5 Non prohibuit ergo Deus omnes imagines ſeu ſimilitudines, niſi idola & idolorum, hoc eſt, non prohibuit fieri rerum ſimilitudines, ſed prohibuit ne illæ imagines pro Deo adorandæ fierent. vt non damnauit habere catos, boues, oues, ſerpentes, aurum, argentum: ſed prohibuit & damnauit ea adorare, & habere pro diis, & illa ita adorata repræſentare aliqua ſimilitudine; nã creaturæ Dei bonæ ſunt eſſentia, abuſus malus. Nec ars pictoris, ſtatuarii, celatoris, mala eſt, imo vero probata, & a Deo quibus vult data: ſicuti teſtatur ſe eã dediſſe Beſleel & Ooliab, ad excogitãdum in tabernaculo Dei, quicquid fabrefieri poteſt in auro, argento, ære, marmore, gemmis, & diuerſitate lignorum.[b] Et cum loqueretur in monte Moſi, iuſſit ſimilitudines fieri etiam in loco, vbi Deus adoraretur, ſed non adorari imagines. [c] *Iuxta omnem ſimilitudinem tabernaculi quod oſtendam tibi & omnium vaſorum in cultum eius, ſicq; facietis illud.* Ibique & facta duo Cherubim, lilia, ſcriphi in nucis imaginem, conflati ex auro, & ſculpti Cherubim & celati cum palmis. In templo Dei, [d] duodecim boum ſtatuæ ſuppoſitæ, vaſi quod mare dicebatur. [e] Poſuit & in Throno ſuo Salomon duorum leonum ſtatuas tenentes ſedile, & in ſex gradibus vtrinque ſex leunculorum ſtatuas [f] Additur & & in d. c. 7. Reg. 3. *verſ. 36. Sculpſit quoq; in tabulatis illis quæ erant ex ære & in angulis Cherubim, & leones & palmas quaſi in ſimilitudinem hominis ſtantis, vt non celata ſed appoſita per circuitum viderentur.*

b Exo. c. 31.
c Exod. 25. ver. 9 & 40. ad Hebr. 8.
d 3. Reg. c. 6
e 3. Reg. 7.
f 3. Reg. 10.

Et

Et leunculos & alias similitudines in templo fieri debere ex volũtate Dei testatus est Dauid Salomoni, Paralipomenon 1. c. 28. *versi.* 18. *& 19. Omnia*, inquit, *venerunt scripta manu Domini ad me vt intelligerem omnia opera exemplaris.*

6 Hoc modo iussit Deus altaria idolis dicata, demoliri & subuertere: vt factum a Iosia [a]. vt & Asa rex subuertit altaria peregrini cultus, & confregit excelsa [b]. At ipse Deus probauit & iussit sibi altare erigi c. Pari modo [d] *Non facietis vobis elilim & idolum sculptile, nec insignem lapidem ponetis in terra vestra, vt adoretis eum. Ego enim sum Dominus* Deus *vester.* Et tamen non improbatur sed laudatur, quod Iacob posuerit lapidem in titulum & vnxerit [e]. Sic Rubenitæ & Gaditæ, & dimidia tribus Manasses ædificarunt in titulum altare infinitæ magnitudinis, non in holocausta, non in sacrificium, sed in testimonium, & immunes habiti sunt a præuaricatione [f]. Et Samuel vnum lapidem erexit in titulum victoriç obtentæ contra Philisteos [g] Et ipse Iosue cum percussit fœdus Dei nomine cum populo tulit lapidem prçgrandem, posuitque eum subter quercum, quæ erat in sanctuario Domini, & dixit ad omnem populum: *en lapis iste erit vobis in testimonium quod audieritis omnia verba Domini quæ locutus est vobis, ne forsan postea negare velitis & mentiri Domino Deo vestro* [h]. In quibus obseruandum, primũ explicata fuisse verbo mãdata Dei, & acceptata: dehinc prçscripta, & tertio, pro his qui legere nesciebant, lapidem pro signo imagineque dictorum, factorum, & prçscriptorum erectum fuisse. Vt in ecclesia Dei est prædicatio, dehinc sunt sacræ Scripturæ, & item imagines, signa, testimonia, lapidis, factorum, dictorum & scriptorũ. Probatur erectio tituli & lapidis Iosuç, quia finis causaque propter quam erigebatur, digna erat perpetua & assidua seu quotidiana memoria, ad Dei honorem & factorum ob eius laudem. Vt autem hæc causa diuina probauit huiusmodi ibi factum: sic ex contraria causa, quæ ad superbiam & veluti ad contumeliam Dei pertinent, in titulis & erectionibus altarium & lapidum, improbantur, vt Deus in ædificatione turris Babel, ædificantibus restitit, qui dixerant *faciamus nobis ciuitatem & turrim* [nobis inquiunt non Deo] *cuius culmen pertingat ad cœlum & celebremus nomen nostrum* &c. [i] Pari modo improbat scriptura superbiam Absolonis, qui cum rebellasset patri Dauidi, sibi erexerat titulum qui est in valle regis, dixerat enim, *Non habeo filium, & hoc erit monumentum nominis mei, vocauitque titulum nomine suo, & appellauit manus Absolon* Sed cũ mortuus fuisset, & cõfossus a Ioab proiectus in saltu in foueã grãdẽ, recepit aliũ pro illo superbo titulum & comportauerunt super eum aceruum lapidum magnum nimis. [k]

7 Concludamus igitur, ne latius extendatur oratio cum *ca. venerabiles imagines 28. de consecration distinction. 3.* Qui sumtus est ex septima Synodo generali Actio 6 *Venerabiles imagines, Christiani non Deus appellant, neque seruiunt eis vt Diis, neque spem salu-*

a 4. Reg. 23.
b 2. Paralip. c. 14. vers 2.
c Gene c. 8 Exod 20 & 29. Iosue 8. Iudi. 6. & alibi.
d Leui. 26 ver. 1.
e Gene. c. 28. ver. 18
f Iosue, c. 22
g 1. Reg. c. 7 ver. 12
h Iosue c 24. vers. 25. 26 & 27
i Gen. c. 11
k 2. Reg. c 18. ver. 17 & 18

tis ponunt in eis, neq; ab iis exspectant futurum iudicium, sed ad memoriam & recordationem primitiuorum venerantur eas & adorant: sed non seruiunt eis cultu diuino, nec alicui creaturæ. Et Diuus Basilius ad Amphilochum ca. 18 *Latriæ cultus in Spiritu & veritate beatæ Trinitati tribuitur ab orthodoxis: sanctis autem imaginibus non latria omnino, sed adoratio, exosculatio & honor* Et Damascenus lib. 3. Apocaly. *solum Deum, rerum omnium procreatorem & opificem adoramus & latriæ cultu veneramur* Latria quippe solius Dei est, & sic ei soli tanquam Deo seruiendum, quia vnus est Deus, ac propter Deum: & eius seruis & dilectis seruitur: sicque docet Diui Augusti a, & ibi de adoratione δουλείας, quæ & potest dari hominibus, vt & explicat, Beda in capit. 4, D. Lucæ & ita etiam legimus adorationem factam alterius quam Dei per sanctos viros: vt angelorum, per Abraham b, per Lot c, per Balaam d. Adorauit Abraham coram populo terræ, e Adorarunt Iosephum fratres f. Miphiboseth filius Ionathe ad Dauid veniens, corruit in faciem suam & eum adorauit g. Cornelius obuians Diuo Petro, procidens ad pedes eius adorauit h. Sed illæ adorationes fuerunt aliæ quam quæ Deo vt Deo debentur, qua nec Angelus permisit se adorari a Diuo Iohanne i. Nec ideo mihi videtur facessere quod quidam dicunt tollendas imagines diuorum quod eas veneremur. Nam vt dixi veneratio refertur non ad materiam imaginum, ad aurum, æs, lignum, sed ad id quod per illas in memoriam reducitur & honor eo refertur, vbi intentio recurrit, vt & ipsi sancti homines martyres confessores & similes honorãtur, propter Dei maiestatem, quam secuti sunt & adorarunt: vt princeps in seruis suis potest dici honorari, vel contemni: *qui vos spernit, me spernit inquit Deus* k. Sunt viri sancti Deo accepti, templum spiritus sancti, & ideo contemtus eorum redundat in eorum Dominum: item & honor & eorum statuæ nihil aliud sunt, quám memoria illorum, quæ venerationem promouent legitimam. Et rerum infamium & turpium imagines infames & turpes habentur a bonis: sic & rerum sacrarum & personarum Deo acceptarum imagines, veneratione in honorem eorum relatæ, dignæ: vt vasa ipsa inanimata Deo consecrata, sacra habentur, & a profanis vsibus aliena: quæ si in vsus humanos transferantur, prouocant iram Dei in prophanantes, & sæpe in populum omnem ob vnum prophanantem m. Quod liquet ex vltione sumta de Balthasare rege, quod prophanasset vasa translata ex templo Hierosolymitano. & in conuiuio prophano ipse cum suis in his ausus fuisset bibere Daniel capit. 5. Sic & placuit vestimenta ecclesiastica quibus Domino ministratur, sacra & honesta esse debere, quæ nec ab aliis quam sacratis hominibus, vel in alios vsus quam sacros ferri debent. n

a Li. 15. contra Faustũ Manichæũ ca. 10 & lib. 10. de ciuitate ca. 1.
b Genes. 18. ver. 2.
c Genes. 9.
d Numer. 22 ver. 31
e Genes. 23 vers. 12.
f Gen. 42. 6. & 43. 26
g 2. Reg. ca. 14, vers. 3
h Actor. 10. versi. 15.
i Apoc. ca. 22. ver. 8. & 9.
k Luc. c. 16. vers. 16
l ad Corint. ca. 6 ver. 19
m ca. in sancta 41 de cõsecrat. dist. 1 cap.
n ca. vestimẽta ecclesiastica 42 de consecr. dist. 1.

De signis ecclesiæ venerabilibus, & signo crucis, CAP. XVI.

INTER imagines & signa quædã differentia cõstitui posse nemo ambigit. Ceterũ quemadmodum non improbantur imagines in ecclesia

ecclesia rerum, & personarum sacrarum: sic neque signa sacræ alicuius rei, quale fuit in virga Aaronis ex iussu Dei posita & conseruata in tabernaculo eius in signum rebellionis filiorum Israel.a Iussit & Deus fieri serpentem æneum, non vt adoraretur, sed in signum veri adorandi Domini nostri Iesu Christi qui erat passurus & cruce serpentem superaturus b. Iussit etiam Deus postquam absorpti a terra fuerunt Datan, Core & Abiron, accipi eorum thuribula ænea, & produci in laminas, & affigi altari, vt filii Israel cernerent eas pro signo & monumento, quibus commonerentur ne quis alienigena accederet, qui non esset de semine Aaron, ad offerendum incensum coram Domino: neue pateretur, sicut passus erat Core & omnis generatio eius.c Deus & apud Iob. d in manu omnium hominum signat, vt nouerint singuli opera sua. Fecit & Deus luminaria Solis, & Lunæ, & stellarum, vt essent in signa & tempora. Genes. 1. *posuit Deus signum in Caino, ne occursu cuiusquam necaretur,* Genes 4, *posuit arcam in nubibus cœli, in signum fœderis.* Gene. 9. *& in signum fœderis & fidei circumcisionem.* Genes. 17. *voluit & Deus retineri & sanctificari sabbatum, seu diem septimam, in signum perpetuum, & memoriale, quod sex diebus fecerit cœlum & terrã, & septimo cessauit ab omni opere.* Exodi c. 31. versi 17. omitto similia propemodum infinita *Vides itaque pictum in ecclesia Ionam Prophetam a cete triduanum deuoratum, viuum emergentem: cur illud improbabis, cum signum Christus suæ resurrectionis dicat.* Lucæ c. 11. Signa in summa in ecclesia recepta, vt imagines bonorum.

2 Inter admirabilia illa signa & quæ maioris sunt efficaciæ, signum est crucis, in qua crucifixus Dominus noster Iesus Christus. Signum hoc tau. T iam ad salutem destinatum *Ezechiel* 9. *Apocaly.* 7. hoc est signum quod Esaias dicebat *cis & c.* 11. Dominum eleuaturum in nationibus, hoc signum ab initio mundi præuisum in serpente Mosis tempore repetitum. In tempore redemtionis veritatẽ habuit, cum salus in cruce pependit, in postremo quoque generalique iudicio in cœlo apparebit. Crux ipsa, imago crucis in qua Christus pependit: & vltra signum efficaciæ passionis & meriti Christi in cruce passi. Reperiuntur in cruce multa & admirabilia, de quibus lib. de Deo diximus e, in ligno crucis veræ, in crucis signo alterius ligni, vt & in repræsentatione passionis, quæ nobis inde euenit, & terrori est dæmonibus, & malis. Nam in ipso ligno crucis veræ, illud non minus particeps contactu Christi credendum factum virtutis Dei, quam ipsius vestimentum quod curauit laborantem fluxu sanguinis tactu fimbriarum f, cum supra omnem virtutem humanam Christi Domini corpus excelluerit, vt nõ mirũ si eius cõtactu imo si ex eius sanguine lignũ eius crucis, virtutes sanitatũ & benedictionũ participauerit & cõmunicauerit iis, qui vel attigerint, vel venerati sint, vel exiguã particulã secũ habuerint: quod & de clauis eius sentiẽdũ est: legimus enim vel vmbram S. Petri qui eius est minister, &

a num 17
b num. c. 21
c num. c. 16.
d 37. vers. 7.
e tom. 4 cõmentar. syntaxeon cap 36. & 37
f Matth. c. 9 versi. 20.

creatura curandi morbos habuisse a,& pariter strophiola,& semicinctia b,quæ de corpore beati Petri accipiebantur. Idipsum,dicemus de sacris pannis & linteis,sudariis,quibus admirabilis & indicibilis potestatis & virtutis corpus sacrosanctum diuinum Domini nostri Iesu Christi inuolutum est,ex quibus quotidie & miracula & admirabilia prodeunt.

3 Crucis sane illius quæ sacrosanctum Christi corpus attigit,veteres Christiani si vel minimam portionem consequuti fuissent, hinc se beatos existimabant:eamq; omnibus thesauris antiquiorē habebant c.Hanc & Romæ scribit Beda d,quotannis pluribus adornatam e:quā qui adipiscerentur,valde inde honestatos & amplificatos,munitos & protectos indicat Chrysostom.homilia quod Christus sit Deus.Constantinus Magnus portionem crucis inuentæ per matrem Helenam Cōstantinopoli in sua statua condidit,persuasum habēs quod ea ciuitas foret salua,in qua portio crucis asseruaretur, f.Gregorius Romanus,instar magni muneris Richardo Vestgothorum regi,frustum crucis transmisit g.Refert Euagrius h rogatum sea plebe,lignum crucis adorandum exosculandumque præbuisse, locumque vbicumq; crucis illud signum ostenderetur, lignumque ita illuxisse;vt ardere videretur.Fuit eius crucis miraculo cōfirmata inuentio:siquidem in crucis rupe,vbi Christus crucifixus fuit,& in resurrectionis loco,statua Veneris ex Marmore a gentibus posita colebatur,existimantibus persequutionis auctoribus ; quod ita tollerent fidem resurrectionis & crucis , si loca sancta per idola polluissent,ibique remansit ab Adriani temporibus , vsque ad imperium Constantini per annos circiter 180 .Vnde D. i Ambrosius k vocat eum locum venerarium a venere ibi, *Simul quia Dominus secundū cæli tractum in venenario passus est.*&c. Elegit,& illum titulum adorauit,non lignum vtique, quia hic gentilis est error , & vanitas impiorum: sed adorauit illum,qui pependit in ligno , quæsiuit & clauos quibus crucifixus est DOMINVS , & inuenit , de vno clauo frænos fieri præcepit,de altero diadema cōtexuit : vnum ad decorem,alterum ad deuotionem vertit. Misit vtrunque Constantino filio,vsus vtroque Constantinus , & fidem transmisit in posteros .l Salus vitæ Christianorum ex mysterio crucis est,vt salus octo animarum in diluuio ex ligno arcæ:mirabilis virtus in vtroque ligno arcæ: mirabilis virtus in vtroque ligno:ita vt etiam Berosus ex arca recenseat in hæc verba: miraculum dicitur inquit, & nauis eius , de Noacho loquitur , quæ in Armeniam venit circa montem Chordicum , adhuc aliqua pars esse , & quosdam inde bitumen tollere , quo maxime homines ad expiationem vtuntur. m quem locum citat ex Beroso,etiam Otho Frisingensis episcopus.

4 Crucis signum per mysterium in cruce redemtionis perfectum & venerabile, & maxime Christianis salutiferum exsistit: vt merito cum de imagine crucifixi multa pie Lactantius scripsisset,sic conclu-

a actor.c.5. vers 15.
b acto.c.19. vers.12.
c vt testis Grego. Nicē in vita Macrina Paul.epistol. xi.ad Seuerum Gregorius 1.Li.17 epistolarum epist.126
d de natura rerum & temporum ratione
e Item Gregorius Turonensis in vita Christi & Sabellicus de situ vrbis Venetiarū.
f vt scribit Socrates L.1.c.17 histo eccl.
g vt ipsemet scribit Socr. Li 7.epist. indictio 2 ,epist.126.
h Li.4.c.26. & 27.
i secundum D Hierony. ad Paulinū de instituti. monachi.
k tomo 4.in Psal.47.
l o vt refert D Ambro. tomo 3.orat. funebri de obitu Theodosii.
m Li.1,Chronic.ca.3.

concludit. *Flecte genu, lignumque crucis venerabile adora, Fletibus.* Ibi enim consideratur saluator vbi crux. *Quaritis,* inquit Angelus ad mulieres, *Iesum crucifixum.* Lucæ c.16. ver.6. *Christus factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod, & Deus dedit illi nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & inferorum.* a Et mihi inquit D. Paulus *absit gloriari nisi in cruce Domini.* b *qui curuat genu in nomine Iesu, & qui cruci, vterque significat & veneratur redemtionem. crux enim instrumentum redemtionis, Iesus appellatio, redemtionis nomen est. vox præsentat redemtorem, lignum vel signum crucis eundem redemtorem, & redemtionem factum, ideo ei titulus quod Dei, voluntate remansit immutatum, fuit appositum,* IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM. Ita D. Athanasius c *Nos crucem constantem ac cohærentem, in memoriam crucifixi adoramus, dissolutam, diuulsam, ac dissipatam minime, quia lignum non adoramus.* De adoratione futura crucis, videtur prophetice expressa Esaiæ 60. ver.13. *Gloria,* inquit, *Libani ad te veniet, abies & buxus & pinus simul, ad ornandum locũ sanctificationis meæ, & locum pedum meorum glorificabo 14. Et venient ad te curui filij eorum qui humiliauerunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum, omnes qui detrahebant tibi &c.* De die veneratioque sanctæ crucis, D. Chrysostomus homiliam integram, inque laudem eius composuit. tomo 1. additque circa finem de signo crucis, *Quondam quidem improbæ vitæ, prauorumque factorum condemnatio, hæc res fuit, nunc autem diuini muneris sanctificatio, nobilitatis spiritualis signum, thesaurus tutus ac certus, donum quod eripi non potest, sanctimoniæ documentum hanc & in mensa, & in lecto, & quocunque in loco simus, præferimus. vt enim plerumque milites sine armis non prandent, nec dormiunt, sic nunc pro gladio eam in lecto suspendamus, pro repagulo in ostio depingamus, pro muro & pariete omni domui circundemus, partes extimas & intimas hac muniamus. Hæc enim mortem deleuit, cœlos aperuit, terram expiauit, naturam nostram in solium regium reduxit, atque tyrannidem diaboli dissoluit &c.* atque in sequente homilia de laude crucis eandem tractat, priusque menti crucem infigendam, quam digito, cogitando crucis vtilitatem & beneficia in ea data Dei, & spem in Deo ponendo, qui ibi dedit Et iterum d *vituperando quis te persequitur, crucis signo statim pectus signato, recordare omnium quæ tunc gesta sunt, confestim omnia exstinguuntur.* Origenes vero lib.6. in epistolam ad Romanos. *tanta est vis crucis,* inquit, *vt si ante oculos ponatur, & in mente fideliter retineatur, ita vt in mortem ipsam Christi intentius oculus mentis inspiciat, nulla concupiscentia, nulla libido, nulla superare possit inuidia, sed continuo ad eius præsentiam totus ille, quem supra connumerauimus, peccati & carnis fugatur exercitus.* Et Athanasius libro de humanitate verbi, & corporali eius aduentu, *signo crucis,* inquit, *omnia magica compescuntur, veneficia inefficacia sunt, idola vniuersa deseruntur, omnis*

a *ad Philippenses ca.2. versu 8 &c.*
b *ad Galatas 6. ver.14*
c *li. ad Antiochũ q.16.*
d *homilia 88 in c.27. Matthæi tomo 2.*

irrationabilis voluptas conquiescit, quilibet terra ad cœlos suspicit. &c. Et rursus. *Solo signo crucis homo vtens, dolos dæmonum a se propellit, veniat qui istorum dictorum experimentum capere velit, & in ipsis præstigiis dæmonum, & imposturis vaticiniorum, & in miraculis magiæ, vtatur signo crucis ab illis deriso, nomenque Christi inuocet, & videbit quomodo eius metu dæmones fugiant, vaticinia conquiescant magia, & veneficia iaceant. &c.* Hoc ipsum expertus Iulianus Apostata, quamuis qui magno dæmonum terrore affectus, & metu ne discerperetur, etsi deserta & prodita religione Christi, tamen solo signo Christi seu crucis, dæmones illos fugauit. [a] Dæmones etiam signo crucis, & omnia eorum ludibria superasse Gregorium Neocæsariensem, legitur in eius vita. Item D. Antonium apud Athanasium in eius vita, apud Hierony. in vita Pauli Hilarionem, *vt scribit idem D. Hierony. in eius vita*: Iosephum confessorem teste Epiphanio *li. 1. tomi 2 hæres. 30.* Marcellum Appianensem *teste Theodoreto li. 5 cap. 21* vtrumque Macarium, apud Palladium in eius vita, Martinum apud Sulpitium in eius vita, Iudæum etiam nondum adhuc in Christo renatum. [b] D. Ambrosius de obitu Theodosij dicit crucem vexillum diuinum ad remedium peccatorum, sacramentum salutis. Et Prudentius cathinerinon hymnos crucem omne crimen pellere. Ephræmi vero libro de pœnitentia, insuperabilem Christianorum armaturam. Nec vllum sacramentum sine crucis signo perfici, tradit D. Augustinus [c] Sic adhibetur in frontib. baptizatorum, in oleo quo chrismate vnguntur. Idipsum ait Dionysius Areopagita. [d] Prima ecclesia aduersus venena, feras, bestias, & cetera pericula, hac crucis armatura vtebatur, quæ cum oratione coniuncta omnes terrores superabat. [e] Sicut scribit in Gordio, Basilius Magnus. Primæ ecclesiæ martyres supplicio afficiendi ad hæc arma confugiebant. Cyrillus Alexan. *lib. 16.* contra Iuliam dixit, lignum crucis nos inducere ad recordationem omnis virtutis, & nos crucem facere pretiosi ligni, in memoriam omnis boni. Diuus Ambrosius [f] æquiparat crucem malo nauis, vt sicut nauis sine malo stare non potest, ita nec ecclesia sine cruce. Rursum *sermone 55* æquiparat crucem malo nauis cui se alligari iussit Vlysses, ne audiret voces Sirenis, quæ cogebat nautas ad se declinare, & in mare se proiicere: atque ideo ait saluatum fuisse latronem in cruce alligatum, *Lucæ 23* & serpens dicitur alligatus cruci inspicientes saluasse. *Num. 21.* cui figuræ Diuus Ioannes *cap. 3.* accommodat Christi crucem, ibi, *sicut exaltauit Moses serpentem in deserto, ita oportet exaltari filium hominis. Post crucis aduentum omnis simulacrorum cultus submotus est, & ideo omnia dæmonum præstigia ea propelluntur. Solus autem Christus in veneratione est, & per eum pater eius agnoscitur & obtrectatores pudefiunt, & obloquentium mentibus quotidie lactanter suum dogma insinuat.* &c. quæ tradit Athanasius Alexandrinus oratione contra idola Martialis quoque ad Burdegalenses epistola, crucem Domini, in quem credidistis Deum verum & Dei

a *vt narrat Gregorius Nazianzenus, oratione 2. in Iulianum Theodoretus li. 3. c. 3 Sozomenus l. 5. c. 2.*
b *vt ait Gregor. li. 3. dialogo c. 7.*
c *tractatu 118 in 19. c. Iohannis*
d *de ecclesiastica hierarchia*
e *Origenes li. 3. in Iob.*
f *serm. 3 sermone 56.*

Dei filium, semper in mente, in ore, in signo tenete, & in hoc signo cœlestis victoria data est nobis &c. Et Athanasius lib. de diuersis quæstionibus quæstione 16. *crucis lignum non adoramus, quia nec lanceam vel spongiam vel reliqua veneramur, sed memoriam.* Et q. 15. quia Christus vicit dæmonem in cruce, ideo dæmones videntes crucem, terrentur, fugiunt, & euanescunt, non secus quam serui videntes lora & flagella quibus domantur, quorum metu maiora audire prohibentur. quemadmodum Polyænus, [a] refert Scytarum seruos occurrentes militari acie instructa dominis a bello Dietino in propria redeuntibus, non armis aut gladiis, sed protensis flagellis obuiam seruis factos, & impetum facientes, illos conscientia seruitutis stimulatos in fugam vertisse. Sic præsente Christiano ante tempora Constantini magni, cui frons cruce signata erat, dæmon non posse se eo præsente imperatori respondere testatus est. [b] Basilius magnus [c] inter Apostolicas refert traditiones, crucis signũ, *vt enim* inquit, *quod primum & communissimum est mentionem faciam, signo crucis signare eos, qui spem collocarunt in Christum, signare quis scripto docuit?* Et Clemens Roma. *epistola 3. & 4.* signandi & vngendi chrismate vsum commemorat. Tertullia. *lib. de corona militum,* scribit fideles antiquos sæpe fronti impressisse signum crucis. Hieronymus monet Demetriadem, crucem imponere fronti, ne malus angelus Ægypti locum in ea inueniret. Memorabile & quod Nicephorus Calix. scribit Macedonum in Gangra Episcopum, occisum a percussoribus ab Anastasio Cæsare submissis, iam mortuum & iacentem se ipsum sua manu signaculo crucis consignasse.

§ Sed quia de omnibus, quæ de præstantia, vi, efficacia causaque venerationis sanctæ crucis traduntur in tam breui compendio agere impossibile est, referam tantum signi venerabilis quædam miracula, & principum solicitudinem in publicanda eius frequentia & laude. Diuus Augustinus *sermo 181. c. 3.* per signum crucis consecrari corpus Dominicum, sanctificari fontes baptismatis, initiari presbyteros, omnia sanctificari scribit. Idipsum & Chrysostomus Homilia, quod Christus sit Deus. Fertur & idem Chrysostomus in via, quam horrendus Leo magna cum hominum strage frequentabat, crucem poni iussisse, & postridie ad eam mortuum Leonem repertum fuisse, vt scribit Gregorius patriarcha Alexandrinus in eius vita. Donatus episcopus signo crucis, immanem & horrendum draconem occidit. [d] Athanasius. li. de humanitate verbi, scribit olim dæmones fefellisse viatores in syluis, itineribus, & iuxta fontes & montes, nunc vero depulsi idololatria signo crucis illorum illusiones destrui. hodie etiam prophana loca, fixione crucis expiantur & sanctificantur, antequam ædes sacræ ibi ædificentur. [e] Fit sæpe relatio crucifixionis, vt probetur ad eius iurisdictionem pertinere monasterium, cuius crux fixa vel a quo fixa fuit. Eugenius confessor Carthaginensis, Felici cuidam Græco, quem tota ciuitas cognouerat oculis eius vexillo crucis con-

[a] *li. 7. stratagematon.*

[b] *vt scribit Lactantius li. 4. Instit. c. 7.*

[c] *li. de spiritu sancto c. 27.*

[d] *Sigon. li. 7. c. 2.*

[e] *vt habetur in nouellis Iustini 5. c. 1. & 67. ca. 1. & 131. c. 7. & in 2. li. iuris Orientalis collecti per Bonefidium in constit. Germani episcopi Constantinopolitani contra metropolitanũ Naupacti.*

signatis, visum mirabiliter reddidit. Victor Vticensis de persecutio. Vandalica. Mater Macrinæ sororis Basilij, tumorem pectoris in ea, hoc signo dispulit. Gregorius Nicenus in vita Macrinæ. Paulinus in vita Fœlicis, Natali 8. & 10. crucis inuictæ signum, nostram esse munitionem nec dixit modo, sed ipsa re ostendit, cum, cruce sola opposita, ignem, qui longe lateque grassabatur, quem nulla aqua extinguere potuit, obruerit. Lactantius [a] scribit, non posse Satanam diuexare eos qui habent impressam fronti crucem, & Christianos vsos hac ceremonia ad depellendos dæmones & ad curandos ægros. Iulianus Bostriensis episcopus, calicem ter digito signans, venenum sine noxa bibit. [b] Hilarion immanem maris tempestatem, signo crucis coercuit, Hierony. in eius vita. Refert Augustinus, vt rem sibi notissimam, mulierem signo crucis a medicis desperatam, a cācro liberatam. Cum Armogastis Martyris frontem, (in qua vexillum suæ crucis Christus fixerat) Arriani ita deuincirent ac constringerent, vt eam vastis quibusdam rugis, quasi terram sulco altius impresso exaratam, hiulcā reddidissent, repente eo in cœlum suspiciente, vincula illa iniecta quasi ab altero Sampsone rupta sunt. In nouo orbe ab Aluaco inuento an. 1500. Insula quæ brasilium fert dicta sanctæ crucis affixa cruce & dedicata in summitate arboris, ad radices, cuius iussit missam dici, vnde & postea ciuitas a Cortesio ædificata dicta sanctæ crucis. Fuerunt autem ex prædicta arbore aliæ cruces sumtæ, quæ per vniuersam insulam dæmonia pellebant. Scribit & Bernardus Breidenbachius de obsidione Rhodica a Turcis, cui interfuit, sub Sexto 4. a qua ciuitas supra omnem spem erepta est, crucem auream in aere hostibus Turcis apparuisse, maximosque terrores eis incussisse. Lusitanorum & felix in Æthiopiam appulsio, ad crucem refertur apparentem mane rebus omnibus illis desperatis, cum ad aliquem portum, namque eam qua crux apparuit secuti, exitum rerum acceperunt fœlicem, cum antea domum redire, re infecta statuissent, vt scribit Damianus a Goes, Rex enim Æthiopiæ ad quē appulerūt, & qui quadraginta aliis regibus præest, crucis obseruandus mirifice eos amplexus est. Osuualdus Angliæ rex, pugnaturus contra infandum Britonum ducem, immensis copiis instructum, crucem eminentem erexit, victorque euasit eiusque crucis postea assules morbis abigendis salutares fuerunt teste Beda. [c] Euphemiæ martyri carcere clausæ hoc signum, quod tam frequenter a Christianis adoratur & formatur, apparuit. [d] Fatentur vel aduersarij crucis, centuriatores Magdeburgenses Lutheri dogmate infecti dæmones Christi crucem abominatos fugisse. [e] fatetur & hanc signi crucis virtutem Ludouicus Lauaterius, Minister synagogæ Zuricensis. [f] Celebre illud quod de Theodosio refert Nicephor Calixti *li. 12 c. 39.* Cum enim ordinum duces exercitus Theodosij contra Eugenium Ethnicum Tyrannū, qui vsurpauerat occiso Valentiniano iuniore imperium occidentis, paucitatem sociorum causarentur & expeditionem dissuaderent, respon-

a li. 4. instit. c. 26. & 27.

b Sophronius Hierosolymita. episcopus. lib. de campo spirituali. c. 94.

c li. 3. histor. Anglicana c. 2

d Grego. Nicen. in synodo 2. actu 4. ex quo a'acrior ad martyrū facta.

e centuria 4. cap. 13. & centuria 15.

f li. 3. de apparitione spirituum c. 9.

spondit Imperator minime tantam tribuendam esse imbecillitatem crucis omnipotenti armaturæ, quæ ex aduerso Herculis imagini opposita esset, exercitui meo, inquit, crux præit. illius autem copias Hercules ducit, & hæc verba prolocutus iter ingressus est & precibus ad Deum fusis, Eugenium vicit.

6 Propter diuersas apparitiones crucis, obque sanctitatem & vtilitatem passionis Christi, & crucis etiam signum ab imperatoribus, vt decuit etiam, consecratum publicis monumentis fuit. Neque repetam quod alias dixi, de Constantino Magno, quæ hauries ex nostro syntagmate: sed addo alia quæ occurrerunt exempla. Archadius imperator, auream monetam cruce insigniendam curauit, quæ in vsu postea totius Asiæ permansit, quod ante victoriam de Persis aereæ cruces in vestibus apparuissent, [a] de Martyribus. Atque deinceps idem Archadius pro insignibus & in maximum præmium dedit crucem albam, in rubro campo, Messanę illustri ciuitati Siciliæ, quod a Gothis & Bulgaris mari terraue obsessus auxilium ab ea acceptum recepisset. [b] Sunt & hodie fere omnes principum monetæ aliqua ex parte cruce insignitæ.

7 Vetuit Theodosius Imperator, ne signum crucis humi sculpatur, vel pingatur. [c] Idem & statuit Pius 4. Pontifex Maximus, [d] quod tamen in desuetudinem abiit. Leo vero Cæsar, [e] prohibuit in ædes publicas, vel populi voluptatibus destinatas, venerabilem crucem vel reliquias martyrum illicite inferre, puto autem ibi agi de ligno sancto crucis Christi, nam de alio signo crucis, dummodo non prophanetur, permissum esse vbique ponere non dubito, vt in memoriam Christi beneficia, & acerbissimam passionem eius pro nobis subitam nobis suggerat, nosque a malis peccatisque peragendis reuocet, & in fide perpetuo nos contineat. Quare & Carolus Magnus, Saxonibus deuictis, & ad fidem vocatis post duodecim episcopatus erectos, sublatis idolis, iussit & in modum crucis pinsi panes, vt crucis mysterium esset magis cognitum, illudque signum in agrorum triuiis ædificari, anno Domini 796. [f] Eademque ratione Cæsares voluerunt, vt signum crucis instrumento appositum per contrahentes, perinde confirmaret placita, vt conuenta expressa, & pro fide & subscriptione haberetur. [g]

8 At in contemtum religionis signum hoc venerabile ex quacunque causa, aut prætextu profanare, aut risui exponere prohibitum est sub grauissimis pœnis a Theodosio & Honorio, etiam Iudæis qui in festiuitate quadam sua, in contemtū suspensi Amā, crucem ridebant. [h] Sicut & ex generali concilio Lugdunensi Grego. 10. districtius prohibuit, [i] detestabilem abusum horrendæ indeuotionis illorū, qui crucis beatæ Mariæ virginis, aliorumq; sanctorum imagines, seu statuas, irreuerenti ausu tractantes, eas in aggrauationē cessationis indictæ officiorum diuinorum, prosternebant in terrā, vrticis, spinisq; supponentes, iubetque id facientes, graui & exemplari pœna puniri.

a vt refert Prosper de diuinis prædictio & per missionibus part. 3. promissione 34.
b vt scribit Thomas Fasellus li 2. de rebus Siculis prioris dec. c. 2.
c l. 1. c. ti. 8.
d can. 73 6. synodi
e in l decernimus 26. de episcopis & cler. C.
f vt narrat Henricus Pantaleon in prosopographia virorū Heroū. 1. parte in Harmiaro primo præsule Paderbergensi.
g in Nouell. Leonis 72 ti. vt pacta et. iam non cōstituta pœna valeant & Nouella Iustin. 90. de testib. l. fi. §. fin autem dubius C. de iure delib. li. 6. ti. 30.
h in l. Iudæos quosdam 11. de Iudæis. C.
i in § fin de officio ordinarii 6.

De aliis quibusdam imaginibus, quæ naturali quadam vi ex aliis corporibus efformantur vel arte, viua quadam imitantur. CAP. XVII.

SEd quia egimus de imaginibus & signis, quæ aliud significant, nõ erit prætermittenda narratio quarundam veluti naturalium imaginum, quæ ex suis corporibus naturaliter formantur, vel ita arte apparantur, vt speciem quandam actionis vitalis referre videantur, vel nobis incognitam causam referunt, vnde, a quo, & quorsum appareant, vt phantasmata, spectra, & id genus similia. Naturalia quædam simulacra a rebus emitti docuit Lucretius his verbis li. 4.

Dico igitur rerum effigies, tenuesq; figuras,
Mittier ab rebus summo de cortice earum:
Quæ quasi membrana vel cortex nominitanda est:
Quod speciem ac formam similem gerit eius imago.
Cuiuscunq; cluet de corpore fusa vagari.

Eamque propositionem pluribus firmat rationibus, vt primum ex quibus frumen, veluti commixtionis dissipatam dicit imaginem. Item vapores, 2. quod quædam magis contextam ex Summo corpore mittant, in cinem, vt olim.

Cum veteres ponunt tunicas æstate cicadæ,
Et vituli cum membranas de corpore summo
Nascentes mittunt, & item cum lubrica serpens
Exuit in spinis vestem. &c.
Quæ quoniam fiunt, tenuis quoq; debet imago
Ab rebus mitti summo de corpore rerum &c.

Quia non est ratio cur illa potius quam ista minuta cadãt e corpore,

Præsertim cum sint in summis corpora rebus
Multa minuta, iaci quæ possint ordine eodem
Quo fuerint, & consimilem seruare figuram
Et multo citius, quando minus indupediri
Pauca queunt, & sunt in prima fronte locata.

Tertium id docet a coloribus velorum theatralium, quæ rufa lutea, ferruginea, in summis theatris posita, tales reddunt colores inferioribus.

Ergo inquit, lintea de summo seu corpore, fucum
Mittunt, effigies quoq; debent mittere tenues
Res quaq;, ex summo quoniam iaculantur vtraq;.
4. *Postremo in speculis, in aqua splendoreq; in omni*
Quæcunq; apparent nobis simulacra, necesse est,
Quandoquidem simili specie sunt prædita rerum,
Esse in imaginibus missis consistere eorum.

Nam præsentibus tantum corporibus ab iis mittuntur, absentibus cessant. 5. Docet sumta ratione a primordio rerum. In semine namque cuiuscumque rei, tam tenuis est imago vt oculis & sensu comprehendi nequeat.

Primum animalia sunt iam partim tantula, eorum
Tertia pars nulla vt possit ratione videri:
Horum intestinum quoduis quale esse putandum est?
Quid? cordis globus aut oculi quid? membra, quid? artus
Quantula sunt! Quid? praeterea primordia quaeq;
Vnde anima, atq; animi constet natura, necessum est,
Nonne vides quam sint subtilia quamq; minuta.

6 Probat a plantis odoriferis, in quibus odor vt ex putidis fœtor, tanquam tenue simulacrum clam sese sensibus suggerit & vagatur.

7 Docet a simulacris rerum terrestrium, quæ in aere vagantur & sponte sua gignuntur quæ multis seruata modis in cœlo feruntur.

Nam sæpe gigantum
Ora volare videntur & vmbram ducere latè:
Interdum magni montes auulsaq; saxa
Montibus anteire: & solem succedere præter.
Inde alios trahere, atq; inducere bellua nimbos.

Vt enim luce media in speculo apparent mota a corporibus simulacra, sic & in cœlo ea e subiectis corporibus mittuntur: & quia mouetur aer, sic & simulacra missa dissipantur, & facile mutant dissipatione & diuisione formas, dum incidunt in saxa & montes. Ego certe vidi alias, & plures sunt, qui aliquoties in agris, & ciuitatibus apud nos Tectosages seu Tholosanos viderunt, in cœlo species & imagines venatorum persequentium in aere lepores, & alia animalia. Vocamus apud nos venationē regis Arturi Britannici, quas quidam referunt ad pœnam diuinitus vt aiunt regi impositam post mortem: quia viuendo tempore etiam festorum, dum missa celebraretur, venationi vacaret. Refert & Alexander ab Alexandro.[a] Paulo antequam Bizantium a Turcis cum magna Christianorum clade expugnaretur apud Comum Superioris Galliæ vrbem, vrgente ad occasum die, compertum fuisse & visum, ingentem canum multitudinem per aera ferri: postque diuersorum pecorum armenta, & species peditum, primo leuis armaturæ, deinde hastatos, scutatosque subsequi, equitesque in turmas diuisos, ingenti instructa acie persequutos, horis ferme tribus, imaginem aduentantis exercitus præbuisse: demum corpore procero immanem & formidabilem hominem supra quam dici possit, veluti exercitus ductorem terribili equo insidentem processisse: aliaq; ludibria oculorum per inane apparuisse, ingentiū malorū prænuntia, donec nocte apparente visio illa dilapsa est. Vt aūt simulacra in aerem missa, vbi incidunt in saxa & montes, & ventorum agitatione dissipantur: sic contra in planis & aere tranquillo multiplicantur, veluti cum pluribus speculis vna, & eadem imago multiplicatur. Probat autem simulacra corporum posse in aerem quædam tolli altius, quædam proximius a corporibus quibus mittuntur, argumētum a voce quæ paulatim diffunditur in aerem vel longius, vel proxime, prout

[a] Lib. 3. genial. c. 15.

est acuta vel grauis, & pro dispositione aeris. Sunt & simulacra superiorum corporum in aqueis & lucidis, & politis corporibus, apparentia & transmissa in puncto, vt in aqua & speculis apparent figuræ Solis, Lunæ, Stellarum, & aliorum obiectorum.

2 Sciunt amantes per proximitatem corporum aspectum intensum, oculos admotos, spectra seu imagines, imo passionum qualitates transfundunt, vt non immerito dictum sit.

Auerte oculos meos ne videant sanitatem. Psal. 118. versic. 36.

Dum spectant læsos oculi, læduntur & ipsi,
Multaq; corporibus transitione nocent.
In loca nonnunquam siccis arentia glebis:
De prope currenti flumine manat aqua.
Manat amor tectus, si non ab amante recedas,
Turbaq; in hoc omnes ingeniosa sumus, &c.[a]

a Ouid. 2. de reme. amor.

His addere possumus vmbras, quæ quamuis videantur quasdam rationes admittere, admittentibus principia physica per interpositionem corporis & lucis, tamen si ad plenam disquisitionem deducantur, mirabilem illam fluxionem corporum retinent. nam simulacra vmbrarum parem habent cum corporibus semper aliquã proportionem geometricam. Accidit sæpe temporibus, quibus exhalationes e terra manant, ex cadaueribus nuper infossis, & non profunde sepultis, excitari vapores iuxta corporum magnitudinem, a quibus emittuntur æqualiter, qui constituant simulacra seu spectra, mortuorum referentia quandam imaginem, quæ plures caussam ignorantes plerumque terret, & ita sæpe in cœmiteriis vmbræ tales & spectra noctu apparent.

3 Hic non possum sine aliqua reprehensione curiosorum, præterire, quæ de imaginibus Dei, inquiruntur, cur possint recipi cũ Deus sit spiritus in quantum Deus, [b] & spiritus carnem & ossa non habeant, [c] neque aliquid corporale quo sensibus possint per statuas aut picturas offerri. Quod & Persæ sibi persuadebant, [d] qui non erigebant templa, aras, aut imagines Deo, & eos qui hæc faciebant accusabant insaniæ. facit quod ait D. Ioann. 1. *epist. cap.* 4. *ver.* 12. *Deum nemo vidit vnquam* Et cum Moses dixisset Deo, [e] *Ostende mihi gloriam tuam*, respondit, *non potes videre faciem meam, non enim videbit me homo & viuet.* Et postea. [f] *videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris* Et Deuteron. [g] Deus ait, *per Mosem, locutus est Dominus de medio ignis, vocem verborum eius audiuistis, & formam penitus non vidistis.* Et vers. 15. *Non vidistis aliquam similitudinem in die qua locutus vobis Dominus in Horeb, de medio ignis. Ne forte decepti, faciatis vobis sculptam similitudinem aut imaginem masculi vel fœminæ: Similitudinem omnium iumentorum quæ sunt super terram, &c.* D. etiam Paulus. [h] *Qui solus* (scilicet Deus) *habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem. Quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest: cui honor & imperiũ in sempiternum Amen.*

b Ioã. euãg. cap. 4. versi. 24. & Pau. 2. ad Corint. 3. vers. 17.
c Luc c. 24. vers 39.
d Vt refert Herodot in Clio.
e Exod c 33. vers 20.
f vers. & 23
g Capitu. 4. vers 12.
h 1 ad Timoth 6 vers. 16.

Amen. Rabini quoque dicũt, אדם לאה אדם שביכה זמיד מת ואיכו חי יותר שבשעת מיתת, id est, quod in hora mortis videt homo Deum, & illico moritur: de quo plura apud auctorem Nizahon super pentateuchũ. Idipſum poſſet obiici de Angelis bonis & malis, qui ſpiritus ſunt nec propriam habent corporalem ſenſibus expoſitam figuram.

4 In contrarium autem legimus Deum apparuiſſe & Angelos, atque ita Eſaias ait *ſe vidiſſe hominum*.[a] Apparuit & Dominus in conualle Mambre Abrahæ ſedenti in oſtio tabernaculi ſui, in feruore diei, in figura trium virorum, & eum adorauit & hoſpitio recepit.[b] Sic Iacob vidit Dominum innixum ſcalæ quæ tangebat a terra cœlum.[c] Et rurſum ait *ſe vidiſſe Dominum facie ad faciem, in forma inquam angeli cum quo pugnauit, & ſaluam factam fuiſſe animam eius*.[d] Apparuit & Deus in flamma in rubo.[e] Aſcenderuntq; Moyſes & Aaron, Nadab & Abiu, & ſeptuaginta de ſenioribus Iſrael, & viderunt Deum Iſrael, & ſub pedibus eius quaſi opus lapidis Saphirini & quaſi cœlum cum ſerenum eſt. Nec ſuper eos qui procul receſſerant ex filiis Iſrael, miſit manum ſuam: videruntque Deum, & comederunt & biberunt.[f] Sic Micheas propheta[g] ait, *vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium ſuum, & omnem exercitum cœli aſſiſtentem ei a dextris & a ſiniſtris, &c.* Apud Danielem *cap*. 4. apparuit Deus in fornace ſpecie aliqua viſibili, cum Anania, Miſaele & Azaria ſociis Danielis in fornacem cadentem proiectis: ibi enim dicitur quod forma quarti erat ſimilis filio Dei.

5 Quibus ſimilia poſſint coniungi. Verum D. Chryſoſtomus[h] diſtinguit. *Deus*, inquit, *cum ſe videndum exhibet non quidem nuda eſſentia ſe prabet conſpicuum. nemo enim vidit Deum ſecundum id quod eſt. Condeſcenſione quidem Cherubim agmina intremiſcebant: condeſcenſione ſeu demiſſione, montes quoq; fumigant: condeſcenſione quoque mare exſiccabatur, quin etiam ſalũ ipſum commouetur, niſi enim ipſo condeſcẽdẽte ſe demiſiſſet quis ferre poterat? Nõ itaq; conſpicitur numen illud quod eſt. ſed quod poteſt id is, cui ſe exhibet, conſpicuum.* Quare aliquando is vt velis, *& qui inuocauerit apparet*, aliquando vt iuuenis, aliquando in igne, *rurſum ſub ſpecie leuis aurea, aut in aqua, quandoque armis conſpicuus: non quidem mutans eſſentiam, ſed pro varietate ſubiectorum figuram ſui mutans viſibilem. Sane quoties voluit de ſe pronuntiare, humanis vſus eſt ſimilitudinibus Huiuſmodi eſt quod dico, aſcendit in montem & transfiguratus eſt ante eos, & veſtimenta facta ſunt alba ſicut nix, &c.* Rurſum idem Chryſoſtom. enarratione in illud cap. 6 Iſaiæ *Vidi Dominum vidi*, inquit Eſaias, *Dominum hoc nõ obeſt, ei quod dicit Chriſtus, nemo Deum vidit vnquã. Nam Chriſtus de abſoluta Dei viſione loquitur, quam nemo nouit aut vidit. Nudam enim maieſtatem eſſentiamq; modis omnibus ſynceram, nemo exacte perſpexit præter vnigenitum Propheta vero teſtatur ſe vidiſſe, quatenus eam videre poterat. Quod enim eſt Deus, is nequaquam videri potuit, ſed velamine quodam & inuolucro decenti oper-*

a *Eſaiæ c.* 6.
b *Gen. c.* 18. *verſ.* 1. & 2.
c *Geneſ.* 28. *verſ.* 13.
d *Geneſ.* 32. *verſ.* 30.
e *Exod.* 3.
f *Exod. cap.* 24. *verſi.* & *ſequent.*
g *In libr.* 3. *Reg. ca.* 22. *verſ.* 19.
h *Tomo* 1. *in illa verba aſtitit regina, contra Eutropium.*

tum contemplatus est, & eatenus se dimittentem, quatenus infirmitas contemplantis poterat eo vsq; assurgere spiritali ascensu. Et quod nō viderit maiestatem nudam apparet ex eo quod ait, vidi dominum sedentem, Deus.n non sedet quia huiusmodi habitus est corporum, &c. & ibi plura refert de figuris, quibus se videndum demonstrat Deus. Atq; inuisibilem maiestatem & incomprehēsibilem etiā angelis, docet.[a]

a Homil. 2 in illud c. 6. Esaiæ.

6 Dei etiam visio duplex est, vel sine velamine, vel cum velamine. Sine velamine videtur in patria: cum velamine, scilicet in nobilissimis suis effectibus, in gratiis theophaniarum, quæ sunt expressæ similitudines bonitatis diuinæ & ita secundo modo non primo vidit Deum Moyses, loquens cum eo facie ad faciem,[b] secundum expositionem Alberti Magni.[c] Et idem Albertus ad librum Areopag. de diuinis nominibus. *Dicimus*, inquit, *substantiam Dei. Quia est, omnes beati videbunt. Quid autem sit, nullus creatus intellectus videre poterit.* Dionysii vero Carthusia. ait, d *Intellectum creatum post mortem corporis visurum Deum quid sit, pro præmio.* Et citat 1. ad Cori. c. 13. *Nunc videmus in speculo, tunc autem facie ad faciem: nunc cognosco ex parte, tunc sicut cognitus sum.* Et 1. Ioan. 3. *Videbitis eum sicuti est.* Vt & quod Numer. 12. dicitur de Mose & Deo, *ore ad os ei loquor.* Et quod D. Augusti. ait. e dum probat Mosem adhuc in carne existentem vidisse Dei immortalem essentiam, *nec obstat*, inquit, *quod ei in Exodo dicitur, faciem meam videre non poteris, non enim videbit me homo & viuet: quia quod ibi negatur negatum, fuit concessum in Numeris.* Et Athanasius in oratione contra idola, sufficere ait animæ puritatem vt Deum speculetur. Vnde dicitur, *Beati mūdo corde quoniam ipsi Deum videbunt.* Verum in lib. 4. contra Arrianos ait, fuisse angelum qui apparuerit Mosi per quem Deus loquebatur ad Mosem, & illum qui sentiebatur oculis, esse angelum, loquentem autem Deum. Rursum in diuersis quæstionibus quæst. 12. *Dei essentiā*, inquit, *nullus vidit vnquā, pro humana vero infirmitate Deus assumta forma, sua maiestate longe inferiori prophetis apparuit: & manifeste constat, quod non essentiam sed gloriam Dei viderint, quemadmodum de nudis animabus & angelis sentiendū est. Sola vero Deipara virgo essentiam Gabrielis archangeli vt est cōtemplata est.* Et dehinc q. 23 posteriora Dei visa a Mose, interpretatur creaturas, & incarnationem filii. Ego certe existimo, neminem mortalium neque ipsos angelos posse comprehendere Dei essentiam, & consequenter non posse ei similitudinē propriā aliquā effingere per oīa ei similē: videri tamē a beatis essentiā sed nō cōprehēdi: apparitiones aūt, siue per medios angelos vel alio mō hominib. prophetis & puris animab. insinuatas, fuisse ex arbitrio Dei factas, sufficiētes quidē ad significandum voluntatē Dei, vel ad eā gratiæ participationem, qua dignatus est homines, insinuandā: sed non vero plenam & circumscriptā omnib. suis numeris: quia eius capax creatura non est, vt neq; finiti ad infinitū est vlla proportio, nisi quātum Deus largitur & concedit.

b Exo. 3.

c Quam sequitur Dionysi. Carth. vterque ad mysticam Theologiam S. Dionysii Areopagitæ & D. Thom. late su. in 4 sentent.

d Enarratione mystica Theologiæ post c. 5. ait,

e Li. de videndo Deū,

7 Eadem

7 Eadem dicenda sunt de angelorum corporib. & apparitionibus, quæ ex voluntate Dei assumta sunt conuenientia humanę infirmitati & eius intellectui, cum non nisi definita definite loqui possint. Et proinde iam Dei patris imago, in qua antiquus dierum dicitur & depingitur, non quæ sit essentia eius explicat, sed illud solum quod repræsentat tantum, antiquitatem, inquam, vt ante tempora esse, & fuisse & sempiternum intelligas. Dominum aūt Iesum Christū quia pro nobis carnē humanamq; formā dignatus est sumere, eius quoque imaginem talē qualis apparuit inter homines, natus & conuersatus visus est, diximus formari, sicut de Spiritu S. & forma colūbę, & ignis linguę imaginē recipimus, quia ita apparuit vt nobis quandā vim singularē ex sua vniuersali natura insinuaret, vt antea docuim⁹.

8 At reprobata sententia Antropomorphitarum quæ ann. 949. sub Berengario imperatore & Agapeto Papa, in Citrapadnana prouincia cœpit, qui simplicitate rustica mēbra inesse vero Deo putabant corporalia, q̄ a sacra pagina illi attribuūtur,[a] contra quos scripsit Theophilus Alexand. Plin etiam [b] *Effigiem inquit Dei formamq; quærere, imbecillitatis humanæ reor, &c.* Sic laudantur Persæ & Romani qui aliquando simulacrum Dei reiecerunt eo q̄ diuinitas nulla posset imagine exprimi, vt refert Herodot.[c] Sicuti nec in Germania fuisse Dei simulacra tradit Withichindus li. de gestis Saxonum, antequā reciperent Christianismum, quanquam in aliis fuissent prædicti reprehensibiles, q̄ Dei veri loco plures Deos alios colerent & viua etiā animalia, vt oues, boues, & similia, & aquas, colles, solē, lunā, stellas, &c. Porro Christ⁹ q̄a vere & homo fuit, in forma humana pingitur.

9 Sunt alia simulacra artificiosa, vel arte supernaturali vel naturali seu physica composita, quæ quippiam vitæ & mirabilis efficaciæ nobis insinuent effectus. Sunt enim quidam, qui asserant, certis cō stellationibus vel temporib. coniunctionum syderum obseruatis, imagines constructas formatas ad morbos, ad odia, ad amicitias, ad salutem, & ad alia quædam valere: certis metallis, lapidibus gēmisue insculptas vel formatas. Refert Zohar. Labanum habuisse duas imagunculas quas furata est Rebecca filia [d] Theraphim denominatas, per quas Laban omnium orientalium magorum celeberrimus diuinabat, ligabat, & offendebat hostes. Refert Plutarc. [e] Syllam cum quandam Apollinis imagunculam e Delphis nactus esset, eam inter præliandum, sinu semper detulisse, hancque in periculis inuocasse exosculatam. Laminas & imagines maleficorum multa prodigiose operari nemo ignorat, sed id non alia ratione quam ex operatione dæmonis, ex pacto tacite vel expresse cum illo inito. Inducit Lucianus [f] Eucratem narrantem, fuisse quandam apud se Pelichi statuam, e qua cum aliquid seruus quippiam abstulisset, nec posset egredi, in eo loco deprehensus sit, ἐπ' αὐτῷ φώρῳ. Narrat Aristotel. [g] fuisse Dedali & Vulcani Tripodes, quos inquit poeta sponte sua diuinum prodiisse in certamen.

[a] Cap quidā autē hæretici 24. q. 3.
[b] Li. 2. naturalis hist. cap 7.
[c] In 1. Strabo li. 15. Plutarc. in vita Numæ, Agatius lib. 1. historiar. & Cyrillus li. 6 contra Iulianum Euseb. li 6 de præparatio Euangel.
[d] Genes. 31.
[e] In vita Syllæ.
[f] In philopseu.
[g] Lib 1 Politicorū, c. 2.

10 At simulacra illa non ita difficilia cognitu sunt ac illa, quæ caussam nobis occultam habent, & raro aut diuinitus accidunt, quæ non sine aliquo calamitatis prodigio aut pręsagio contingunt. Quo anno Hannibal Hetruriam inuasit, & Romani ad Thrasimenum lacum victi sunt, Romæ & Capuæ nauium species in cœlo visæ sunt, cum aliis prodigiis.[a] Et rursum *cap.* 34. circa aram Adriæ in cœlo visas fuisse species hominum cum candida veste, & legiones armatas in ianiculo, quæ tamen mox cum concursum est euanuerunt. Quo anno Hannibal a Nolæ expugnatione prohibitus. Item *cap.* 35. ann. quo Siphax Numidarum rex a Massinissa victus est. Nauium longarum species in flumine Tarracinæ, quæ tamē nullæ erant, visæ sunt. Per Syllana tempora,[b] inter Capuam & Vulturnum, ingens signorum sonus, armorumque horrendo clamore auditus, ita vt viderentur duæ acies concurrere per plures dies rei miraculū intus considerantibus, vestigia equorum, hominumque & recens protritæ herbæ, & virgulta visa, quæ molem ingentis belli portendere: secuta enim crudelitas Syllæ & centena millia hominum consumta Italico ciuilique bello. Quo tempore etiam reconciliatione facta, inter Cæsarem Antonium, & Lepidum, fœda principum fuit proscriptio, armorum telorumque species a terra visa ad cœlum cum fragore ferri.[c] Quo tempore Romani a Lusitanis & Gallis grauiter armis vexati, ait, ante Consæ arma in cœlo volare visa, fulmine pleraque decussa. Antequam per Antiochum expugnaretur crudeliter ciuitas Hierosolymorum, contingit per vniuersam ciuitatem videri diebus quadraginta per aera equites discurrētes, auratas habentes stolas, & hastas, quasi cohortes armatas & cursus equorum per ordines digestos, & congressiones fieri cominus, &c. 2. Macabæor. c. 5. antequam obsideretur a Tito Vespasiano eadem ciuitas, visæ ibidem per cœlū concurrere acies, rutilantiaque arma.[d] Vnde quæso ista simulacra, & quis mihi statuarium aut formatorem enarrare poterit. Quemadmodum quis mihi explicabit quę ad orationem Elisęi puer eius minister, exercitum Syrorum vidit? cum videt montem plenum equorum & curruum igneorum in circuitu Elisæi.[e] Sed &,[f] *Armorum crepitus & tubæ sonitus auditos e cœlo Cymbricis bellis accepimus, crebrosq; & prius, & postea. Tertio vero consulatu Marii, ab Amerinis Tudertibus spectata arma cœlestia, ab ortu occasuq; inter se concurrentia, pulsis quæ ab occasu erant.* Fesulis ingens multitudo, inter sepulcra, lugubri veste, pallida facie, interdiu ambulare, gregatim visa. Quo tempore per Nasicam Hispaniæ principes, qui rebellant, supplicio consumti sunt, vrbibus dirutis.[g]

11 Erunt & aliæ species imaginum arte configuratæ, sine spiritu vitali, quæ tamen imitantur actiones aliquas vitales. Simulacra νευρόσπαστα vel νευρόσπαστα vocantur apud Græcos, imagunculæ, quæ fidiculis tractæ, vel saltant vel alios motus referunt, de quibus meminit Lucianus in Syria dea, quæ tamen nihil Persæ sponte faciunt, Gellius

[a] *Vt scribit Iulius Obsequens de prodigiis. ca. 31.*

[b] *Vt idē scribit ca. 118.*

[c] *Vt idem Obsequēs refert ca. 129. & cap. 76.*

[d] *Corn. Tacit. 5. hist.*

[e] *4. Reg 6. vers 17.*

[f] *Vt ait Pli. lib. 2. naturæ hist. c. 57.*

[g] *Iulius Obsequens de prodig. c. 112*

Gellius[a]. Rabi Dauid in libro radicum in verbo תמוז *thamutz*, refert quod Iudæi idololatræ, faciebant imaginē, cuius oculos plumbo replebant, & accenso inferne igne plumbum liquefiebat: sicque flere videbatur. In mechanicis magnopere Architas Tarentinus præstitit, sic vt eius quoque columbam ligneam, condiscipulis quibusdam instructam, mirificoque artificio fabrefactam volitasse scribant tum Phauconius & alij. Apud Cassiodorum[b], legitur *Boethium* philosophum simulacra huiusmodi mechanicaque operatum subtiliter libramentis adhibitis composuisse, vt angues volantes, angues exsibilantes, auiculas vocem edentes.

a *Li. 14. ca. 8.*

b *Li. 1. variarum qu. 45*

De idolis & idololatria CAP. XVIII.

TRadidimus superius ni fallor sufficienter idola aliud dici, quam imagines, neque prohibitione habendi vel colendi idola, contineri imagines quæ idola non sunt, hoc est, quæ non adorantur vt Deus: vel perinde ac si ipsæ imagines essent dii. Nunc superest, vt de illis imaginibus quæ idola dicuntur & cultæ sint pro diis, cū nec Deum repræsentarent verum, nec dii essent agamus. Malitia præuia[c], anteambuloque idololatriæ fuit: vt enim homines malitiam quæ nulla est didicerunt effingere, ita quoque Deum qui nullus erat, effigurarunt: non aliter quam, si quis in profundum & exsors iam lucis ac sine conspectu earum rerum, quæ luce reteguntur, oculisque humo vergentibus, aquaque superne aciem oculorum premente, sola quę in profundo sunt prospicit, nec præterea quicquam in rerum natura esse opinatur, eaque quæ aquis apparent rerum omnium potissima credat.

c *vt ait Diu. Athena. oratione contra idola.*

2 Imaginum probatus vsus præcessit, veneratio inconsulta & impia earum, quæ latria est & abusus genuit quam dicimus idololatriam: vt ex corrupto tritico, nascitur lolium. Cum populus enim[d], voluit gratificari tyrannis, pulcras eis constituit statuas, quas posteri opificii pulcritudine adducti, adorarunt, idque versum in vitia vitæ, populis ignorantibus, quales ii quorum erant statuæ, fuissent, quæ significantius in ca. 14. Sapien. versi. 12. & sequentib. explanantur. 12 *Initium fornicationis est exquisitio idolorum, & adinuentio idolorum corruptio vitæ est.* 13 *Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum* 14 *Superuacuitas enim hominum hæc adinuenit in orbem terrarum: & ideo breuis illorum finis est inuentus.* 15 *Acerbo enim luctu dolens pater, cito rapti filij fecit imaginem: & illum qui tunc quasi homo mortuus fuerat nunc tanquam Deum colere cœpit, & constituit inter seruos suos, sacra & sacrificia.* 16 *Deinde interueniente tempore, conualescente antiqua consuetudine, hic error tanquā lex custoditus est, & tyrānorū imperio colebantur figmēta &c. vbi prosequitur causas alias erroris idolorū & abominandorū sacrificiorū[e]*

d *vt ait in prædict. loco Athanasius*

e *ca. 1. ver. 31*

2 Obseruare hic oportet, nomen idololatriæ compositum ex *idolo* & *latria*: nec dices idoliam, vel idola, seu materiam ipsam per se idoli, esse damnatam. Omnia enim in substantia bona sunt, Quæcunque enim Deus fecit, vidit, & erant valde bona Gene.[f] Sed latria

idoli damnata est, id est, cultus imagini vel idolo delatus perinde ac vero Deo. λατρεία est cultus & seruitus religionis, apud Augustinũ a. & apud Platonem λατρεία τοῦ Θεοῦ, & λατρεύοντες, cultores Dei, vbique vocantur a Diuo Paulo epistola ad Hebræos, & apud Scriptores ecclesiasticos λατρεύω pro religione Deum colo accipitur.

a de ciuitate Dei libr. quinto capi. 15.

4 Quidam existimant, b primam idololatriam processisse ab statuis, quas primum Ninus posuit Ioui Belo, & Rheæ. Et eas fuisse occasionem idololatriæ in Babylone. Ponit enim primum Saturnum Nimbrothum, deinde filium eius Iouem Belum, & nepotem Ninum tertium regem Babyloniæ. Sacra pagina c, narrat Noachum genuisse Cham, Cham Chus. Chus autem Nembroth genuisse, cuius principium regni Babylon qui robustus venator & potẽs fertur atque tyrannus & idololatra. Siquidem vt habetur in traditionibus Hebræorum, is latriam ignis seu cultum diuinum ignis, habebat, & ad eum alios compellebat: Quę & fertur causa, cur Abraham eam patriam reliquerit & secesserit in terras Mesopotamię d. Ideo dicitur eductus Abraham de terra Vr, אור id est, ignis flammæ Chaldęorum, scilicet adorantium ignem e. Post mortem Noe cœpit inualescere idolorum cultura, propter Babylonicam iniquitatem. Siquidem postquam maledixit Noe Cham, & in semine eius Chanaam, præcociter ipse separatus est a latere patris, & non plene in doctrina diuina institutus, generauit progeniem se vitiosiorem. Et proinde Nembrod Tyrannidem exercens, a veri Dei cultu alienus cœpit suam impietatem vi propagare, & solum in certa familia Sem, ex qua descenderat Abraham, veri Dei cultus vtcumque remanserat, multis enim generationibus distabat a Noe & eius filio Abraham. Nam genuit Noe Sem: Sem, Arphaxat: Arphaxat, Sale: Sale, Heber: Heber, Phaleg: Phaleg, Rheu: Rheu, Sarug: Sarug, Nachor: Nachor, Thare: Thare Abraham, & Nachor & Aram. Quo tempore etiam qui nati erant ex Sem, incipiebant se idololatriæ dare, imo & ipse Abraham, antequam Deus illum ex terra Chaldæorum abire iussisset, vt fidẽ facit, c. 24. Iosuæ vbi ver. 2. ad populũ Iosuę sic locutus est *hæc dicit Dominus Deus Israel. Transfluuium patres vestri habitauerunt ab initio: Thare pater Abraham & Nachor: seruieruntque diis alienis Tuli ergo patrem vestrum Abraham de Mesapotamiæ finibus, & adduxi eum in terram Canaham, &c.* Scribunt autem Rab Iochanan, & Rab Hanina, 48. anno ætatis cœpisse Abrahamum Deum cognoscere & recessisse ab idololatria. Existimat Cyrillus f, homines ab Adamo vsque ad Semum filium Noachi, Deum vnum vniuersorum conditorem tantum coluisse, neque quenquam taxari quod diis alienis fuerit deditus vllus, vel immundis dęmonib. obtulerit. Alii existimant ante diluuium tempore quo Enos cœpit inuocare publice nomen DOMINI, cœpisse fictitiorum deorum cultum, & sic Hebræorum interpretes explicant verba postrema capi. 4. Genes.

b vt Annius Viterbiensis ex Beroso de regib. Babyloniæ Lib. ex Lactantio & aliis
c Gene. c. 10
d Gene. c. 12
e Gene. c. 15
f initio Li. 1. & 3 contra Iulianum apostatã

5 Puta-

5 Putarem autem post diluuium, & ignem fuisse antiquum idolum, & in Babylonia antiquum *Bel* iuxta Danielem ca. 14. Quidam existimant Belum fuisse primum regem Assyriorũ, & ideo eius nomen & statuã veneratam: Belum autem a sole trahi: nam Bel Assyriis sol est. Explicatur & Bel vetustus, ab Hebræis בלה *vetustus*, quod forsan idolum hoc fuit antiquius, vel idolum illud nomine solis dixerunt, quod vetus idololatria, quam retinuerunt *Persæ*, Chaldęi & reliqui orientales, magis erat posita in eius cultu, in cultu & syderũ seu militię cœli, quorum simulacra & signa idola repręsentabant. בל Bel tamen proprium erat idolum Babyloniorum [a]. meminit de Beli templo Babylonico cui pepercit Seleucus, Pausanias [b].

6 Erat autem nomen commune idolorum Baal, vel בעל *bagnal* quod est idem quod Dominus, patronus, defensorq; alicuius rei, vnde idolum Moabitarum quod adorabant in monte Phegor, dictum בעל פעור *bagnal phegor*, & vulgo *beelphegor* [c]. Hoc idolum creditur idem cum Saturno, [d] Hebræi tamen & Munsterus ad [e] vocatum fuisse hoc idolum Moabitarum פעור *pehor*, eo quod distenderent in eius venerationem foramen podicis, & cacabant in conspectum eius, quæ sic tradunt, בקרא פעור שפורעים לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי Item בעל זבוב *bagnal zebub, dominus musca* vulgo, Beelzebub idolũ Accarum [f]. Erat illa vrbs Palestinę quæ postea ab Herode instaurata dicta in gratiam Augusti Cæsarea. Est & templum *baalberith*, Domini vel idoli Iudæis [g]. Dicitur Beelzebub princeps Dæmoniorum [h]. Inuenimus sæpe absolute in scriptura sacra idolum & statuam Baal, cultus & prophetas eius, aras, lucos, templa, sæpe in libris Regum & prophetarum, & in plurali quoque idola *baalim*, vt liqueat omnia fere idola, dicta fuisse *bagnalim*, id est. nomine Domini: vt *bagnal* est Dominus, quod non est sine artificio dæmonis factum. Nam cum vnus sit Deus & Dominus natura, impius ille latro dæmon, voluit furari hoc nomen Deo, & voluit ipse dici Dominus in suis idolis absolute. Quod tamen Deo soli competit, cui nomen Dominus, [i], *cognoscant quia nomen tibi Dominus &c.* [k] Sicque angelus salutauit beatissimam virginem, *Dominus tecum.* [l] ipse Dominus dominantium [m].

7 Erat & aliud idolum Ammonitarum [n] quod dicebatur & מלך *molec* & מלכם *milcem* & מלכן *malcen*. Iubet Deus [o], occidi dantem de semine suo Moloch, idolo, imo vltionem minatur in populum qui imperium de occidendo eo non impleuerit. Conqueritur & per Ezechielem Deus c. 32. vers. 35. *& ædificarunt excelsa Baal in valle filij Ennon, vt initiarent filios suos & filias suas Moloch, quod non mandaui eis, nec ascendit in cor meum vt facerent abominationem hanc &c.* Fieri potest vt illud esset simulacrum solis, vt a מלך *melec*, rex fiat moloch eius simulacrum quod videtur posse firmari ex ca. 5 Amos vers. 26. & ex capit. 7. Actorum versic. 43. ibi *& suscepistis tabernaculum moloch, & sydus Dei vestri Rempham, figuras quas fecistis ado-*

a Hierem 51 vers. 44. Danie. 14
b L. 1. fine in Atticis.
c Deut. 4. Iosue 22 Ps. 105. Os. a c. 9.
d vt ait Cęl. Rhodig. Li. 13 c 3.
e c 25 Num.
f 4. Reg. c. 1
g Iud. 9.
h Matt. ca. 10 & ca 12. & Marc. 3. & Luc. 11.
i Iudith c. 9 Esa 8 & 12
k Item Hier. 23. Amos 9.
l Luc. 1
m apoca 19
n 3 Reg. ca. 11. vers. 5 & 7
o c. 20 Leuit.

tabernaculum moloch Deo vestro, & imaginem idolorum vestrorum, sydus Dei vestri quæ fecistis vobis, nec adhuc mihi occurrit quid esset illud Rhempham. nisi dicamus quod & putarem verius esse Zoroastris idolum in stella adoratum, quod vt credam, facit Clem. Roma.[a] Ibi ait Persas genus suum ducere ab vno ex filiis Chain qui Mesraim, appellabatur: quem post obitum Zoroastrem, hoc est *viuum sydus* nominauere: cum autem igne a dæmone immisso crematum: cineres lectos & ad Persas delatos, vt ab iis tanquam cœlo delapsus ignis, perpetuis seruaretur excubiis, ac pro Deo coleretur. Diodor. Prusicus oratione Borysthenica paulo aliter & Zoroastrem se subduxisse ait in solitudinem a vulgi consuetudine amore sapientiæ captum, deinde post aliquod tempus igne cœlitus delapso & coruscо ardentem, se conspiciendum non omnib. sed quibusdã apparuisse &c. & ibi de curru solis & aliis de quib. sacra, pagina meminit. Verũtamẽ Munsterus [b]; tradit statuã Molec fuisse concauã habentem caput vituli, & manus hominis extensas atque paratas ad suscipiendum, quæ ponebatur in igne, & pueri qui per ignem traducebantur ad brachia Moloch impellebantur, vt inter amplexus eius cremati, gratum ei fieret sacrificium. Cum autem puer per duos ignes hinc & hinc positos impelleretur, percutiebatur tympanum, תוף *toph*, ne eiulatus audiretur vnde locus *tophet* dictus. Existimarunt alii in concauo status concensos filios comburendos fuisse. Sed rursum Munster [c] explicat illa verba, *deuastabuntur altaria vestra & confringentur* חמניכם *chamanechem*, vt vulgo legitur, simulacra vestra &c. venit inquit חמנים ab חמה quod soli ea essent dedicata simulacra.

8 Soli & lunæ simulacra facta & equos & currus dicatos & cultum exhibitum vt militiæ cœli, nemo ambigit [d]. Reginam cœli vocabant verisimiliter lunam, cui simulacrum constituerant, eiq; offerebant placentas & libamina mulieres [e]. Vt autem solis simulacrũ Moloch dicere poterant vt regium: sic lunæ, למלכת *limlechet*, stellæ magnæ reginæ, quæ est in cœlo, adhibuisse & in sacrificiis Moloch ignem & inde constat, quod significabãt vel consecrabant filios aut filias suas idolo per ignem [f], ibique aliquando intra simulacrum æneum comburebantur in valle Ennon. Ceterum cum hæc accuratius considero, non plane ausim dicere, dare de semine suo Moloch, fuisse, immolare filios Moloch, nam transire filios legimus reges fecisse in eadem valle Ennon, per ignem, non mortuos. Tamen consentiunt loci, ibi adoratam militiam cœli Solem & Lunam. Sicq; legitur [g]. Manasses rex exstruxit altaria vniuersæ militiæ cœli in duobus atriis templi Domini, & traduxit filium suum per ignem, & ariolatus est. Et [h] de Acaz rege. *ipse est qui adoleuit in censum in valle ben Hẽno, & lustrauit filios suos in igne, iuxta ritũ gẽtiũ, quas interfecit Domin⁹ in aduẽtu filiorũ Israel* Rursũ c. 33. v. 3. de Manasse idẽ dicitur quod antea, itẽ vers. 5. & postea ver. 6. *trãsireq; fecit filios suos per ignẽ in valle*

[a] Li. 4 reco.
[b] ad c. 23. Li. 3. Regũ.
[c] ad c. 6. Ezechiel
[d] vt liquet ex c. 23, Lib. 4. reg.
[e] vt scribitur Hieremi 4. ca. 7. vers. 17 & c. 44. vers. 18 & 19
[f] 4. Reg. c. 23
[g] 4. Reg. ca. 21 vers. 5 & sequen.
[h] 2. Parali. ca. 28. ver. 5.

in valle ben Ennon, obseruabat somnia, &c. quæ omnia pendere vidētur ex cultu prohibito[a] sub pœna mortis, solis & lunę & militię cœli. Item & eo pertinebant currus & equi soli dicati, [b] Persæ vnde hęc idololatria radices traxisse videtur, solem proculdubio venerabantur, [c] Solis illis sacer currus, qui regem in publicum procedētem, anteire solebat, vt ait Xenoph. in 8. Cyripęd. & suo tempore Persas Solem in linteo pictum adorasse indicat in Apologe. Equum ei mactabant teste Iustino in 1. Philost. *de vita Apollo.* 1. adorandi Solem & mos ad vicinas regiones transiuit. Persæ Solem Μίθραν *mithram* nominarunt, eoque nomine coluerunt. [d] In antro autem Mithram cultum fuisse testatur Lactantius Placiad. *in 1. li. Thebaidos Statij.* Tertul. *li. de corona militis.* Iulius Firmicus *li. 1. c 5.* vbi & hic addit, Quod Persæ Magi & omnes, qui Persicæ regionis incolunt fines, ignem prætulerunt omnibus elementis, & mithram hunc dixisse. Et sacra tamen in abditis speluncis tradidisse. Quare qui initiabantur & imbuebantur mithræ sacris, inter 80. tormentorum gradus, per quæ probabantur, antequam admitterentur, deducebantur per famem, per ignem, per frigus, per verbera, aliosque cruciatus, neque ad sacra mithræ admittebatur quispiam, nisi qui prius omnia præposita 80. tormentorum genera patienter pertulisset, tuncque si superesset, admittebatur, interque præcipua se in ignem conijcere erat, [e] ex quibus liquere videtur quid esset traducere per ignem in locis sacræ paginæ, quid Moloch simulacrum, quidue currus & specus Solis & mysteria idoli. Herodotus in Melpomene tradit Libyæ populos, Soli, & lunæ, sacra facere, nec vllos pręterea deos putasse. Scytas vero, vestā seu ignem, Iouem & tellurem, quam putant eius vxorem, Apollinem, cœlestem Venerem.

[a] Deuter. c. 17. ver 3.
[b] 4. Reg. c. 23.
[c] vt aiunt Iustin. in 1. Herodo. in 1. Strabo 15. Macrob. lib. 1. Satu. c. 6.
[d] vt ait Strabo in 15. & Hesychius.
[e] vt scribit Nicetas ad orationem Gregorij εἰς τὰ ἅγια φῶτα, & Nazianzen. in Iulian. & Nonnus in notis ad eundem Nazianzenum.

9 Erat & כמוש *chemos chamos* Deus, seu idolum Moabitarum, cui & Salomon a Deo vero errans templum etiam construxit *3. Reg. cap. 11.* meminit de eo idolo Leuit. c. 21. *4. Reg. c. 23. Hierem. 48.*

10 Fuit Astarthe, idolon deæ Sydoniorum, alij eam Atergatim, aut decreto nominarunt. Cicero 3. *de natur. deor.* vocat Venerem, quæ nupsit Adonidi.

11 In c. 17. 4. libri Regum alia idola ponunt vers. 29. & seq. *& vnaquaeque gens fabricata est*, inquit, *Deum suum, posueruntque in fanis excelsis quæ fecerant Samaritæ, gens & gens in vrbibus suis quibus habitabant.* viri enim Babylonij fecerunt סכות בנות *sucoth benoth*, viri autē Cuthæi fecerunt נרגל *nergal*, & viri de Emath fecerunt אשימא *ascima*. Porro Ethæi fecerunt נבחן *nibecham* vel *nebechaz* & תרתק *tarthak*. Hi autem qui erant de Sepharuaim, comburebant filios suos igni לאדרמלך וענמלך *ladramelech & gnanamelech*, diis Sephariaim.

12 Quorum primum idolorum locus, potius videtur *Sucot Benot*, ac si dicamus, speluncas vel tabernacula filiarum, vel lucos suburbanos in villis positos. Forsan erant illæ domunculæ vel ædiculæ effœminatorum, pro quibus mulieres texebant quasi domunculas luci,

a 4. Regum c. 23. ver. 7.

quas fertur destruxisse Iosias rex Iuda [a] Et facit quod 3. Regum ca. 15. versi. 12. & 13. *& abstulit* (Asa rex) *effœminatos de terra, purgauitque vniuersas sordes idolorum, quæ fecerant patres eius, insuper & matrem suam Maacham amouit, ne esset princeps in sacris priapi & in luco eius quod consecrauerat, subuertitque specum eius, & confregit specum turpissimum & combussit in torrente Cedron.* Eadem verba repetuntur. [b] Fertur autem Priapus Liberi & Veneris filius. Scribit & Hieronymus in Hilarionis vita, Nationem Saracenorum in Elusa ciuitate, circa desertum Cades, Cultui Veneris deditam. Ceterum neque in *ca.* 15. 3. *Regum* neque in 3. *Paralip. ca.* 15 mentio vlla de Priapo vel nomine illa significante, sed pro eo legitur מפלצת *miphletzeth* quo significatur idolum terribile cultoribus, neque putare oportebit ideo Maacham fuisse præpositam sacris priapi, nec atrium esse specum priapi, sed potius diceremus esse antrum Mithræ siue solis. Nam in antro cultum fuisse a Persis & in speluncis abditis ibique eius sacra facta, scribit Iulius Firmicus. [c] Et apud Persas, & in Mithræ sacris, sacerdotia fuisse mulierum quæ caste viuerent, vt alibi Dianæ, constat ex Iustino *lib.* 10. & Plutarch. *in Artaxerxe.* Quare cum prædicta capita sacræ paginæ loquantur de cultu Solis & idolo eius, & curru, referre sacerdotium & principatum huius Maachæ non videtur alienum a vero, ad sacerdotium eius Mithræ vel Solis. Et hanc veritatem & mentem textus, puto tamen in omnibus cum bona venia sacrorum patrum quorum hæc vt alia censuræ subiicio.

b li. 2. Paralip. c. 15. Psa. 26.

c li. 5. de errore profanæ religionis.

13 Munsterus tamen [d] ait idolum Socot Benot, intelligi per Rabinos תרנגולת gallinam cum pullis. est enim, inquit. סכוי vel mea sententia melius שכוי gallus. Benot vero filios significat. Verum Rabi Kimbi hoc refert ad idolum נרגל *nergal* Cuthæorum, & putat esse תרנגלת הבר *tarnegoleth habar*, id est, gallinam sylucstrem. nomen enim conuenit cum תרנגול *tarnegol*, id est, gallo. Sic etiam Elias illud *nergal* explicat. Sed locus exstat in capite quinto Amos qui aliud signare forsan docet ibi, ונשאתם את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם כוכב אלוהכם אשר עשיתם לכם *vnescutem & sicot malechem, veet cijun tzalmechem cocau eelohechem ascer gnoscitem lecem.* id est, *honorastis potius sicut regem vestrum Cijun imaginem vestram, stellam deorum vestrorum quos fecistis vobis.* Vbi Rabi Iontha sic vertit, *portastis Sicut.* Dicunt autem Hebræi ibi Sicut esse nomen stellæ, ad cuius honorem fecerant imaginem & idolum, quod Deum suum vocarunt. Ciiun vero quidam putant stellam esse, שבתי *scebati* Saturni, quam Persæ quoque vocant כיואן *chijon*, ad cuius honorem fecerunt imaginem & idolum.

d ad c. 17. li. 4. Regum.

14 אשימא *oscima*, explicatum esset idolum hirci, & Rabinis תיש hircum seu arietem esse liquet vt Annonis simulacrum fuisse, forsan non sit alienum suspicari: atque in forma hirci dæmones apparere his qui credunt in eos, notat Rabi Kimchi ad cap. 13. Esaiæ: est quoddam genus dæmoniorum nomine onoscelidis dictorum a Græcis

quod

quod a summis cruribus videri soleant. a Vulgo dicunt & dæmonium quod adorant Sagæ apparens in forma hirci: hircus etiam in sacra pagina in malam partem & pro malis capitur. b Et portabat in sacrificio peccata populi hircus, quia præ se fert personam peccati, tum ob eius superbiam quæ declaratur in cornibus excelsis nimium, & barbatum ob libidinem in ipso euidentem, vt dicam infra latius.

a *Iuxta Sozomenem li. 8. c. 6.*

b *Matth. c. 25. Leuit. c. 4. 9. & 16.*

15 Per ניבחם *nibercham* intelligi Munsterus ait כלב *celeb* canem. Fingebatur hecate idolum trium capitum quorum vnum erat caninum, aliud equinum, medium suis agrestis. c Apud Æthiopes gens (Nubas vocant) & in Africa Ptoembari quibus regis vice canis dominatur, quam mirifice obseruant, ex illius motu imperia, & quæ sunt placita, augurantes, d a quibus & hoc idolum potuerunt habere Israelitæ, & Ægyptios finxisse Deum canicipitem, serpenticipitem, asinicipitem, tradit Athanasius oratione contra idola.

c *vt est apud Orpheum in Argonaut. & Ouid. 9. Metamor.*

d *Alexan. ab Alexan. li. 6. c. 2.*

16 Per תרתק *thartak* intelligunt Rabini חמור *chamor* asinum. forsan enim ab asina Balaam quæ locuta fertur, hoc idolum constituerunt.

17 Per אדר מלך *adra melech* intelligunt פרד mulum, alij טוס pauonem.

18 Per ענמלך *gnanamelech*, intelligunt סוס id est, equum vel phasianum vel שלו coturnicem.

19 Erat & עשתרת Astaroth idolum Sidoniorum 4. *Reg.* 23. 1. *Reg.* 31. *Iudicum* 2. vbi & tempus quo cœperunt declinare a Deo vero notatur, post mortem Iosue. Putant autem Hebræi iuxta significationem nominis, esse idolum in forma ouis fœmellæ, vt ait Rabi Dauid in libro radicum, & Munsterus ad *c.* 31. 1. *Regum.*

20 דגון *dagon* Philistæorum erat idolum 1 *Reg. capit* 5. vbi dicunt Hebræi, Dagon habuisse formam piscis infra vmbilicum, supra vero, figuram corporis humani quod & vox ipsa דגון, quæ a דג *dag*, quæ significat piscem, & ita etiam Hebræus textus Iudi. capit 5. inuenit ibi, ecce iacebat Dagon coram arca Domini in terra, & caput Dagon atque duæ palmæ manuum eius abscissæ erant super limen, tantum (forma) piscis relicta est in eo. Secundum quam descriptionem dicimus hoc idolum dictum fuisse apud Græcos & Latinos Tritonem Deum habitum marinum de quo Apollonius lib. 4. Argonauticon ibi,

Δέμας δὲ οἱ ἐξ ὑπάτοιο, id est,
Pars fuerat forma superis humerósq; caputq;,
Et latera & partes supremas lateris omnes.
Inferius; sed enim cauda hinc pēdebat & illinc Immanis ceti &c.

Et Virgilius li. 10. Æneid.

Hunc vehit immanis Triton & cærula concha
Exterrens freta, cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert in pristina desinit aluus. Et Oui. 2. Met.

Cæruleos habet vnda deos, Tritona canorũ, Proteaq; ambiguum. Verissimum enim esse inter pisces & tritones ita depictos inuenio vt parte superiore sint hominis figura, inferiori piscis, quos & visos sępe refert Alexander ab Alexandro lib.3. cap.8. & ibidem de Nereidibus marinis mulieribus, quæ apparuerint sua tempestate refert eiusdem formæ, & Plinius libr. 9. histor. capit.5. vide quæ etiam diximus latius lib.7. syntagm. iur. cap.3. vbi & de Syrenibus similibus monstris & aliis.

21 Fuerunt quidam, qui Angelos deos putarunt, & tanquam deos adorarunt. Quemadmodum hæretici dicti ideo angelici, apud Isidorum lib.8. Etymolo. de quibus & Diuus Augustinus in hæresibus quos suo tempore iam defecisse testatur Epiphanius.

22 Caiani quoque adorabant Cain.

23 Marcellina etiam socia Carpocratis hæretici, adorabat imagines Iesu, & Pauli, & Homeri, & Pythagoræ, incensumque adorando faciebat. [a]

24 Erat & idolũ תמוז, *tammus* inter Israelitas, quem deflebant mulieres, de quo meminit Ezech. *c.8. ver.14.* Putat Diuus Hieronymus hunc fuisse Adonidem a Venere adamatum, occisum ab apro quem deploratum per singulos annos a mulieribus dicit Ezechiel.

25 Venerabantur Persæ non solum regem quem adorabant procumbentes in terram, tanquam Deo honorem tribuentes [c] Sed etiã eius auream imaginem in aditu & ingressu Babylonis. [d] Imo & eius genium, cui qui in aula principis versabantur, mensam cibis, epulisque instructam quotidie apponebant. Quod assentandi studio Nicostratum Argium turpiter factitasse Athenis.

a c.39. quidam autem 24. quæst.3. ex Diuo Augustino in hæresib.
b Bernard. de Lutzemburgo in hæreticis & in Carpocrate.
c vt scribit Quint. Cur. li.8. Plutarchus in Themistocle. & alij.
d vt ait Philostratus li. 1 de vita Apollonij.

De alijs Idolis, & falsis dijs Ethnicorum, CAP. XIX.

IDola Ethnicorum populus Israeliticus, inter eos conuersatus adorauit impie, vnde a Deo sensit sępe vindictam vsque ad exterminium fere. Verumtamen, non omnia illorum idola coluit, sed tantum aliqua, eorum cum quibus conuersabatur. Et proinde annotabimus alia quædam idola, quæ inter gentes fuerunt pro diis habita, suadente & impellente diabolo, humanæ salutis inimico irreconciliabili. Quædam autem idola dico me relaturum, quia singula recensere nec dignum Christiano est auditu, nec fieri posset vt enumerari possint tot tantæq; superstitiones & fictiones, quæ detinuerunt ante aduentum Solis veri mundi, ante inquam incarnationem Domini nostri Iesu Christi miserum hominem in tenebris, & imposturis dæmonum implicitum, quibus omnino mentis & corporis acies perstringebatur. Quadi, Sarmates, pro diis mucrones seu paruos enses habebant. [e] Angliæ populus Africæ minoris regionis, Cyrenaicę, manes tantum deos putabant, perque eos deierabant, eos vt oracula consulebant, precatique quæ volebant, vbi tumulis incubuerant, pro responsis ferebant somnia. [f] Aristophanes in nebulis mordet

e vt ait Marcellinus lib. 17 histor.
f Mela li.1. de situ vrbis ca 8.

mordet Platonem, quod Deos antiquos negaret, & nebulas pro diis habuerit, eas in quascunque figuras transfigurare potentes. Quamuis Plato in Cratylo falsos illos deos Solem & Lunam & stellas, videatur probasse quos ideo Θεὺς dictos memorat, quasi θέοντας currentes. At Phronutus lib. 20. θεωρίας περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως, *de speculatione naturæ deorum* c. 1. θεὺς deos dictos ait, ἀπὸ τῆς θέσεως a positione, seu situ, quod antiqui cœlestia corpora deos esse sibi persuaserunt, quæ certo motu ferri deprehenderunt velut auctores mutationis astrorum, & conseruationis huius vniuersi.

2 Stultitiam autem suam Ethnici declararunt intelligentibus, ex eo quod quidam existimarunt, Iouem, Saturnum, Venerem, & similia idola, fuisse homines & longam genealogiam & progeniem innumerabilem annumerant, *vt Hesiodus in theogonia & alij.* Græci autem & Philosophi illorum, hos deos non homines fuisse, sed corpora creata inanimata etiam, a nominibus ipsis docent, de quibus Phronutus prædicto libro per totum. Ζεὺς inquit, *omnia mundi & δεὺς vnde genitiuus διὸς imber est, quod irriget terram aut viuentibus vitalem humorem subministret. soror eius* ἥρα, *Iuno.* ἥτις *est* ἀήρ, *id est, aer. copulatur enim cœlo cum e terra tollitur, & ex eorum cōplexu alij nati, & quia* ῥυεῖσα *id est fluens in tenuitatem eorum substantia, ignem & aerē producit, hinc & matrem eorum esse* ῥίαν *Rhean fabulati sunt, & patrem,* κρόνον *Cronum, seu Saturnum vt constaret certa temporis mensura facta esse, siue per coniunctionem & materia commixtionem fiat elementorum productio, siue quod est verisimilius quod tantisper aer subsistat quantisper ab igne impellatur, & moueatur natura,* ἐπὶ τὸ κραίνειν καὶ ἀποτελεῖν τὰ ὄντα ad commiscenda & perficienda entia.

3 Ex prædicta mutatione vt idem c. 3. etiam aqua oritur, quare ex iisdem fingitur ποσειδῶν, id est, Neptunus, natus. Posidoni namq; est illa potentia cuius vi in terræ visceribus & circa terram humor generatur ἤτοι ἀπὸ τῆς πόσεως. οὕτω κληθεῖσα, καὶ τοῦ διδόναι ταυ: ἰω, ἢ καθ' ἕτερον λόγον, ποσειδῶν ὀνόμασαι διὰ τὴν παρεχθησομένην αὐτοῦ ἰδιότητα, id est, *nominata ita potentia, ab eo quod potest & datione eius, vel secundum alium sermonem nominatur ob præbitam ei proprietatem. frater prædictorum inquit* cap. 4. ᾅδης, id est, Pluto, est aer densissimus terræ proximus, quasi ἀΐδης inuisibilis, & capit. 4. Rheam fingunt vero gaudere tympanis, cymbalis, fulminibus & facibus, quoniam cum imbres e cœlo descendunt, cum fulgure & tonitru sæpe deferuntur. Saturni autem stuprum cum terra & defloratio testium, & similia ea dicta sunt, quia χρόνος ἀπὸ τὸ κραίνειν a *commiscendo* quod fluxum cœli in terram vberiorem cohibuit, & exhalationes tenuiores effecit. Mundi autem natura quam Iouem appellari dictum est, infusiones infundens, nimiam illam mutationem rerum compescuit, vinculisque deuinciuit, in longius eam producens mundoque tradens.

4 Oceanum quoque prodiderunt primam esse rerum causam, cum Thetide, ἐςὶ δὲ ὠκεανὸς ὁ ὠκέως νέων κύκλος, καὶ ἐφεξῆς μεταβάλλων. τηθὺς δὲ ἐπὶ τῶν ποιοτήτων ἐπιμονή, &c. id est, *est autem oceanus circulus ille celer t... fluens, & certo ordine seu alternatim mutationem recipiens, Thetys vero est qualitatum perseuerantia, ex eorum enim commixtione & coitu, subsistunt omnia entia, nihil enim nasceretur, si alterum alteri non commisceretur.* Philo Iudæus de his etiam sic scribit: pro diis venerati sunt Græci elementa, aquam, aerem, ignem, aliis nota nominibus, qualia ἥφαιστος ignis παρὰ τὴν ἔξαψιν, id est, ab accēdendo. ἥρα, παρὰ τὸ αἴρεσθαι, quod in sublime aer sit elatus, ποσειδῶν aqua, a potu fortassis, δημήτηρ terra, quod mater videatur omnium stirpium & animalium. Latini hos falsos deos dicunt, Vulcanum, Iunonem, Neptunum, Cererem. Alij solem, alij stellas, adorant sophistarum iumenta, &c. Philo.[a] Diogenes quoque Laertius[b] consentit placuisse Grecis, Deum dicere Δία, quod per ipsum sunt omnia, eundemque ζῆνα vocari, quod vitæ omnium sit auctor, ἀθηνᾶν autem, quod in æthere distentum sit imperium eius, ἥραν quod in aere, ἥφαιστον quod in artificiali igne, ποσειδῶνα quod in humore, δήμητραν quod in terra.

a li. de vita contemplatiua.
b in 7. de vitis philosopho rum in Zenone Cythieo

5 Eumolpi filium primum deorum generationem credidisse, relatum scribit Diogenes Laertius.[c] Triginta deorum millia in terra fuisse, recenset Hesiodus, vt & scribit Eusebius[d] Nationes diuersæ, in diuersis diis aliarum nationum deos non admittentes, hastam, ligna, colles, montes, aquas, astra, pisces, aues, dracones, leones, adorarunt, &c. de quibus scribit Alexander ab Alexandro *li. 6. c. 26.* Item febrem, pœnam, beneficium, malam fortunam, & similia quæ merito etiam irridet Plinius *li. 2. c. 7.*

c lib. 1. in prin.
d li. 5. de præparatione euangelica, c. 15.

6 Scribit & Athanasius, e Ægyptios etiam sibi pro diis finxisse quæ nunquam fuerunt, vt canicipites, serpenticipites, asinicipites, & Lybiam Iouem sibi finxisse Ammonem veruecino capite: quemadmodum alios caput separatim, manus & alia membra pro diis habuisse. Alios item gratificantes suis tyrannis, eos vel metu vel per adulationem coluisse. Ilam Iouem quendam cultum in Creta, in Arcadia Mercurium, in India Dionysium, in Ægypto Isidem, Osiridem Orum. Et hoc tempore inquit Athanasius Antinous Adriani imperatoris Amasius, honores Dei, in Ægypto defunctus, eius edicto consecutus. Romæ senatusconsulta, plures deos faciebant, cum tamen nec ipsa nec senatores dij essent. Et olim qui dij non erant aliis decreuerunt diuinitatem. Et ita in Græcia celeberrimi habiti Iupiter, Neptunus, Apollo, Vulcanus, Mercurius, & inter fœminas Iuno, Ceres, Pallas, Diana, Thesei qui ibi regnauit edicto, numen acceperunt. Et apud etiam Ægyptios Isis, Proserpina minor quæ & Venus.

e oratione cō tra idola.

7 Simon Magus eo impietatis peruenit, vt Deus crederetur, & ei Romæ sub Claudij Cæsaris imperio erecta est statua inter duos

pontes.

pontes Tiberis cum ea inscriptione, Simoni Deo sancta. Et in Samaria Θεὸς πρῶτος dicebatur Deus primus, & eius meretrix quam ex prostibulo Tyrii Phœnicũ duxerat, Helena, dicta est πρώτη ἔννοια. Cognitus tamen & declaratus ex certamine & victoria Diui Petri impostor, [a] Nouũ tamen non fuit huic scelesto, a gẽtilibus fuisse numinis communicatum nomen. Nam & adulteriis, latrociniis, & mille sceleribus coinquinati, ante dederant: vt Ioui, Mercurio, & similibus, qui furoris, turpitudinis, & flagitiorum exempla posteris pro meritis talis sanctificationis reliquerunt, vt ait Eusebius, Pamphi. [b] Persequuntur autem flagitia pseudodeorum illorum, Plinius libro secundo cap. 7. Tatianus Assyrius, oratione contra Græcos, Iustinus contra gentes, Theophilus antiquissimus Theologus lib. primo, contra Autolycum calumniatorem Christianæ religionis, Arnobius. [c]

a *Vt scribit Nicephor. Calix Li. 2. hist. eccle. ca. 14.*

b *Libr. 2. de reparatione euang. c. 6. & 9.*

c *Lib. 3. cõtra gentes.*

8 Obiicit & Arnobius eodem lib. 3. multa diis gentilium. quæ quales fuerint apertissime ostendunt. *Primum*, quod fuerint in multiplici forma hominum conficti, nunc iuuenes, nunc senes, nunc nudi, nunc vestiti. *Secundum*, quod diuersi fuerint sexus, quod pariant, concipiant, in cœlo, vt Iuno, Iupiter, &c. *Tertium*, quod diuersæ artis, vt typographi, fabri, medici, lanarii, nautæ, &c. faber, Vulcanus, qui in cœlo etiam enses faciat, &c. *Quartum*, quod & fictitii quidam constituti ex arbitrio, vt cinctia, seruit replicationi, vnxia ab vngendo, victa victui, potua potui seruiat, stulta, pœnæ. *Quintum*, quod sint incerti, quod aliter alibi Iupiter, aer, cœlum, Sol, Diana, Luna, dicantur, & similes alii dii. *Sextum*, quod circa deos controuersiæ plures incertissimæ virorum doctiorum, vt circa Nouemsiles, lares, indigetes, inter Pisonem, Grauium, Varronem, Cornificium, Manilium, Cincium. *Septimum*, irridet in 4 lib. gentes quod ab effectibus hominum numina constituerint, idque peculiare Romanis, sicque fecerint deos, & deas, pacem, bellonam, victoriam, æquitatem, &c. *Octauum*, quod alii dii dextri, alii sinistri & mali ominis constituti. *Nonum*, quod flagitiis deos præfecerint, vt stupris Venerem, Pertundam, in cubiculis maritis præsto exsistentem, virginalem scrobẽ effodentibus. Mutinum, cuius in manibus pudendis equitari matronas suas volebant, &c. Quemadmodum & aliis rebus propria numina commenti sunt: vt puta rebus petendis: Nemestrinum, Deum nemorum. Patellanã rebus patefaciendis: Suadelam suadendis, &c. *Decimum*, quod in grammaticalibus carerent. qui numerum pluralem Deo negant, cum tamen ipsi plures constituant, & eiusdem nominis, *vt per exempla ibidem relata apparet*. *Vndecimum*, quod Deus suos ostentet, qui tamen geniti & nutriti ab hominibus, cum Deus nisi a Deo genitus isque ab æterno sit, alioquin inter homines ingenitus. *Duodecimum*, quod coluerint pro diis stupris incestis sceleribusq; coinquinatos, aliisq; infectos vitiis, quæ seuere vindicãtur inter homines iustitia dictãte. Sic Ioue Ganimede abutẽtẽ, & mille stupris &

adulteriis cõtaminatum & putrem. Venerem meretricem vulgarẽ, &c. *Decimumtertium*, quod ipsi antiqui gentiles, qui Deos constituerunt, ipsimet contemtui habuerint, siquidem de læsa maiestate aliisue criminibus leges constituerunt, & tulerunt acerbissimas pœnas imponentes: de his autem quæ tanta mala, stupra, delicta, cędes expresserunt, leges nec pœnas statuerunt, cuiusmodi fuerunt poetæ & similes. *Decimumquartum*, docet eius sanctitatis integræue scilicet fuisse vitæ deos illos, vt ob maleficia quidam sublati fuerint e medio, quemadmodum & Pindarus ait Æsculapium ob auaritiam ditatum: Apollinem ex falsis responsis, &c. *Decimumquintum*, idem Arnobius, [a] narrat imposturas regum, qui vt populum fallerent diuinitatis opinione, deos illos falsos oculis obiecerunt, quemadmodum refert ex historiis eorum: vt de Numa Pompilio, cum suis Faunis & Pico. Narrat & fabulam ex Timotheo de Agdi monte, qui ex spermate Iouis natus dicebatur, cum nollet illi Themis succumbere. *Decimumsextum*, idem lib. 6. obiicit gentibus simulacra, quod inepte adorarent pro Luna virginem: pro ventis homines inflatis buccis, cum hæc non sint: quodque tribuerent simulacris diuinitatem, quod templa contra hyemem & imbres ædificent, & Ammonem adorarent cum cornibus arietinis. *Decimumseptimum*, libro 7. obiicit hostias diis cæsas, quæ facerent eorum gratiam venalem, vt qui nihil darent nisi prius aliquid accepissent: quodue inhonorentur potius mactatis sanguine hircis & pecudibus, tanquam cibo canum & ferarum corruptibilib. & vermificantibus dignati & honorati. Scripsit adhæc Palæphates auctor Græcus in deos gentilium, librum de fabularum poeticarum explicationibus, siue de non credendis fabulosis narrationibus, & Phrinutus vel Cornutus aliis, de natura deorum, vbi deos fabulosos manifestat. Scripsit & Iulianus Aurelius Lessiginensis de cognominibus deorum gentilium libr. 3. & Gregorius opus integrum syntagma de diis gentium, in quibus videntur & leguntur deorum gentilium turpitudines, vitia, fabulæ, & Ethnicorum nugæ.

a *Lib. 5. aduersus gentes.*

9 Similes quippe fuerunt gentiles idololatræ, post amissam de Deo vero cognitionem, ambulantibus in tenebris, & quærentibus ædium quibus includuntur exitum: ad quascumque enim partes manus palpando impegerint, eo patere ianuam putantes. Cum autem nec exitum inueniunt, alio palpantes se transferunt, vt cæci. Quo factum est, vt quisque suos deos ex arbitrio sibi finxerit prout sibi videbatur, & desultorie ab vno in alium transierit, & pro occasione & opinione talem Deum putauerit, quem talem ei videretur esse. Et cum non possent aliqui ratione aliqua, verum Deum quo premerentur iuste agnoscere, maluerunt etiam incerto Deo sacrificia constituere. [b] Cum Athenienses aliquando laborarent peste, responso a Pythia accepto, vrbem expiari oportere, Niciam Nicerati filium naui missa, & Epimenidem ex Creta aduocarunt, qui lustrarunt

b *Quemadmodum memorat Diogenes Laertius in Epimenide. Et meminit D. Lucas. Act. cap. 17.*

runt vrbem pestemque compescuerunt hoc modo: sumsit Epimenides oues nigro & candido vellere, duxitque in Arium pagum, atque inde quo vellent abire permisit, his qui eas persequebantur mandãs, vbicunque illæ occubuissent singulas mactarent peculiari cuipiam Deo, & in hunc modum fertur quieuisse lues: & ex eo tempore per Atheniensium pagos aras sine numine inuentas. Putabant & aliqui minus obscurati, quendam esse Deum eumque placãdum; sed non planum ante aduentum Christi habuerunt omnino, quis esset ille Deus, distracti tot de diis opinionibus. Ideo & ignoto Deo sacrificarunt aliqui. Sic & admonere Græci audiebant Sibyllã li. 3. oraculorũ.

Ἀλλὰ μιν ἱλάσκου θεὸν ἄμβροτον αἴκ' ἐλεήσῃ,
Οὗτος γὰρ μόνος ἐστὶ θεὸς, κ' οὐκ ἐστὶν ἔτ' ἄλλος. Id est,
Sed ipsum placa Deum, si forte miseratur,
Is autem solus est Deus, & non est etiam alius.

10 Hebræi ad c. 17. Leuitici vers. 17. *nequaquam immolabunt hostias suas dæmonibus, cum quibus fornicati sunt.* Notant pro dæmonibus habere textum לשעירים *lasegnirim*, id est capris, sicut & in Isaia cap. 13. circa finem, de capris saltantibus fit mentio, seu de pilosis. Et per capros intelligunt dæmones, qui in modum pilosorum caprorum apparebant cultoribus suis, *vt dixit Rabi Kinchi*, & nunc sortilegæ examine torturæ & sponte interrogatæ, fatentur in suis commentibus sacrilegis, dæmonem in specie hirci adorare & posteriora eius osculari. Referunt Iudæi in Midras יושע, in explicatione *Iosue* ante sacrificium oblatum de Isaaco per patrem, Satanam primũ apparuisse in forma senis Abrahamo: deinde in forma puerili Isaaco, Tertio Saræ sub specie rursum viri senis, & cum illorum animos a Dei obedientia flectere nequiret, confusum discessisse.

11 Erat idolum apud Saxones in castro Eresburg, dictum Irminsul, quod euertit Carolus dictus Magnus, anno 772. vt habetur in Analibus Pipini & filiorum eius.

De dæmonum adoratione. CAP. XX.

ACcedat superioribus nunc contemplatio, quib. artibus & quã scelеste ad impietatem sui cultus, pertraxerit homines dæmõ. Postquam itaque dæmones veri Dei numen suis imposturis obscurassent, inanibus idolis, & iam turbatam viderunt mentem & dubiam in Dei cultu errantium, tunc aperte seipsos adorari procurarunt & gloriam Dei sacrilego animo, ambitione & superbia qua tenentur, in se transferre voluerunt: & præstigiis terroribus & quibusdam ementitis vel suppositis oraculis, diuinationibus, aliisque artibus animos hominum errantium & negligentium Deum verũ inquirere fascinarunt, vt deos eos crederent de quibus nos alibi tractauimus.[a] Et lib. 34. *Syntagmatis iuris vniuersi*, atq; alibi dum de magis agimus, quæ non repetam, & vnicuique auido ibi inquirenda relinquam, quæ mihi occurrent, postea promam.

[a] *Lib. de angelis tom. 4. commenta. syntaxeon artis mirabilis, parte 1. & lib. 7. syntaxeon. ca. 3. & 4.*

2 Sunt spiritus Empusi qui vno pede incedunt, terribiles, quorum genus dicitur a Suida ἔμπηκτα δείκηλον Sunt paredri, assessores diaboli, vitæ fastidium & periculum inferentes, & qui sub diuersis ab officiis nominibus sumtis, fuerunt adorati: vt penates, lares, laruæ, genii, manes, lemures, & similes.

3 Immundus spiritus in affectatam carnis macredinem infunditur.[a] Ideo mortuos consulentes per parsimoniam extenuant vires, & nocturno tempore iuxta tumulos degunt, quatenus ipsis in somniis, sordidi defunctorum spiritus afflatu, efflagitata sibi respōsa innotescant Sic dæmon sibi, ea occasione, Dei munus futurorumque oracula vsurpabat, & ideo Deus ita ne fieret, ꝓhibuit,[b] vt Iudæi exponunt in præcepto negatiuo 36. Vbi & Paulus Israelita illud annotat.

4 Erat & vetusta hominum insolentia, certa dæmonum cultura, animalium sanguinem in foueam colligere, & circumquaque iuxta crucem recumbendo, cum dæmone sodalitii fœdera inire. [c] Et ibi Paulus Israelita asserit ita intelligendum *cap. 19. Exod. & c. 19. Leuit.* dum dicitur. *Non comedetis iuxta sanguinem.*

5 Supposuit & mortuorum diuinationem dæmon, & ita se adorari procurauit. Scribitur enim in præceptis *lo gnasce*, negatiuis, præcepto 36. quod sumtum est ex Deuteronom. capit. 18. *Non inueniatur in te qui consulat*, אוב *ouu*, qui Pytho explicatur in Deuteronomio, cuius appellatio generalis est ad omnem diuinationem cum tamen אוב *ouu*, sit spiritus defuncti, qui de medio assellarum seu regionis, aut de ipsius defuncti craneo susurro loquitur, vt scribitur in libro *Sanedrin* seu iudiciorum, *capitu. quatuor sunt necandi species*, Et Esaiæ cap. 29. Ibi *quasi Pythonis* (in Hebræo אוב *ouu*) *de terra vox tua, & de humo eloquium tuum mussitabit*. Et 1. Reg. capit. 28. *Diuina mihi in Pythone* (scilicet אוב *ouu*) *& suscita mihi quem dixero tibi*, & suscitatus Samuel. Sic & explicat Paulus Israelita Iudi 36. præceptum Iudæorum. Defendi & potest recte quod אוב *ouu* dixerunt Hebræi Pythonem, seu πύθωνα Græcis dici. Nam & πύθων dicitur δαιμόνιον μαντικὸν dæmonium diuinans apud Hesichium & Suidam. vt & apud Diuum Lucam. *Actorum capit.* 16. Ancilla diuinabat habens spiritum pythonem, in quo diuinabat, idemque Hesychio πύθων ac ἐγγαστρίμυθος seu ἐγγαστρίμαντις, id est, *ventriloquus*, quem & antiqui vocabant εὐρυκλέα. Quod testatur Plutarchus *libro de cessatione oraculorum*, τοὺς, inquit, ἐγγαστριμύθους εὐρυκλέας πάλαι, νῦν πύθωνας προσαγορευομένους. &c Rectius autem pythones, qui e cadaueribus respondebant in necromantia, eoq; πύθω, Grecis *putrefacio* est, & πύθω putredo. Inde tamen diuinos alios dictos per extensionem non ambigo, & Apollinem in Delphis diuinantem Pythonem, quanquam dicant fabulæ Apollinem Pythonem dictum, vel Pythium a serpente per illum occiso, quem dicunt natum ex putredine terræ post diluuium Deucalionis: cui certæ fabulæ respondet veritas, serpentem hunc dæmonis ex putredine idololatriæ, post diluuium

a *Vt scribitur in Sanedrin li. cap. quatuor sunt necandi species. &c.*

b *Deut. ca. 17.*

c *Vt refert Rabi Moses Gerundensis in præceptis Iudæorum negatiuum, 820.*

nium Noachi natum fuisse, seu apparuisse, & inuocatum, quem tamen verus CHRISTVS suis sagittis & victoria crucis transfixit, & de regno occupato deiecit a sede vsurpata.

6 Adinuenit & dæmon alium modum quo latenter se consuli voluit, pollicitus diuinandi spiritum, nempe imponendo quoddam os cuiusdam animalis ori, animal illud Hebræis *Iedua* dicitur, quod vt ait Moses Chrisis, alio nomine Samsonis, in præceptis negatiuis Iudæorum præcepto 38 & ex sententia Hierosolymitana, est animal humana forma, quod vndique ad vmbras reperitur, cui de vmbilici medio funis emittitur, quo veluti stirpes humo cucurbitæ instar affigitur, & quoad funis longitudo protrahitur, animal circumuescitur, & deuorat illudque capere nesciunt venatores, nisi sagittarum ictu funem præscindant, quo amputato statim exspirat, atque ex eius ossibus certa quadam lege ori impositis, statim arreptus opifex expetita eloquia auspicii fundebat, & hi aruspices vt colētes Deum alienum, dicti ידעונים *iedognim*, prohibiti a Deo præcepto Iudæorum negatiuo 39 quod prodest ad intelligendum, capi. 19. Deutero. *non consuletis Ieduin.*

7 Rursum idololatriæ alia species diuinationis per lignum, cui se immiscebat dæmon, prohibita in præcepto negatiuo Iudæorum 52. & Deuteronom. cap. 18. *Non inuenietur in te qui lignorum frustibus arioletur.* Sumta lignorum particula, cuius in vno latere detracta sit cortex, & in altero relicta: si primo iactu frustuli resupinatiam humi decorticata & candida facies apparuisset, secunda vero proiectione totum cortice opertum latus ostenderetur, sospitem faustumque gerendarum rerum euentum portendere putabant: sin vero vice versa obscura facies primo, candida secundo superior euenisset, nubilam & miserabilem sortem denuntiare dicebant. Quod si vtroque iactu decorticatum opertumue latus obtulisset, futurum inter vtrumque successum augurabantur. contra hoc ipsum exclamauit Oseas, capit. 4. *Populus meus in ligno suo interrogat & baculus eius enuntiat ei* Et hoc refert etiam Paulus Israelita ad dictum præceptum 52. Negatiuum, quod ante ipsum annotatum vidi *in commentariis Hebraicis ad dictum præceptum* 52. Vbi & additur illud ipsum seruari in Sclauonia. meminit & de his superioribus diuinationum generibus, Franciscus Venetus.[a] Enumerat etiam & explanat modos 11. Diuinationum problema. 286.

8 Aggrediuntur etiam aperte dæmones, voluntque sibi cultum diuinum exhiberi impii spiritus, quando dispositam inueniunt hominum mentem ad ei obsequendum: vt accidit sortilegis & magis, quos primum latenter prætextu alicuius auxilii vel boni experiuntur, postea adorari se petunt, habemus praxim eius malitiæ in sacris eloquiis, dum de tentatione Domini agunt D. Matthæi, *capit.* 4. & *Luc.* 4. Primū enim ambitionis lue, occasione necessitatis famis, voluit Sathanas Christū a mēte deiicere, *dic vt lapides,* inquit, *isti panes*

a *Tom. 2. problematon sacræ scripturæ, sectio. 50. Problemata 275. 276. 277. 278.*

fiat. Sic etiã mulieres & viros pauperes afflictos incestos, aggrediuntur, & spem aliquam eorum malum leuandi offerunt, & illos releuare a præsenti malo velle persuadent Sed secundo congressu, virus vomunt & auxilium compensari idololatria desiderant, & concupiscentia perstringunt oculos, quemadmodũ Domino nostro Iesu CHRISTO in secundo congressu, ausus est dicere perditissimus & nequam spiritus, *hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me:* mentitus ad se regna & regiones, quæ ex monte illi ostẽdebat sub sua potestate esse: quemadmodũ pollicetur sortilegis, magis, & aliis, quos decipit, quæ præstare tamen non potest, dum eos sibi initiat & suæ idololatriæ. Postremo autem iam illaqueatas animas, in pinnaculo cogitationũ defert, & ad desperationem cõmouet & impellit, vt se mittant deorsum a pinnaculo templi: & ita abnegẽt sanctam fidem Dei, seseque præcipites dent ad omne genus abominationum exsequendum, quod ipsi persuaserint. Voluit porro Dominus cum dæmone prior hoc certamen subire, vt remedia quoque sequenda relinqueret, & defensionibus eius & armis in fide eius vtamur. Dum enim in primo congressu, post ieiunium famem pateretur, & a dæmone tentaretur vt miraculo in panes lapides conuerteret, respondit, *Non ex solo pane viuit homo, sed in omni libro quod procedit de ore Dei.* Deut.c.8. Eaque responsione vti debent Christiani: dum enim penuria afficiuntur & carent voluptatibus, debent in Deum cogitatum suum iactare, iuxta verbum eius vel prophetæ Dauidis. [a] *Qui dat volatilibus cœli & omnibus creaturis illis necessaria tempore.* Dæmon autem vult tentari in eo & offendi Deum, & ideo ex lapidibus vult vt nos experiamur, nũ possimus panes educere. Hoc est, vult & suadet, vt nos lucrum ex his eliciamus quæ lucrum dare vel alimenta seu subsidia per rerum naturam non possunt, nec debent, & ita offendamus Deũ: vt eo relicto possit in suam seruitutẽ facilius trahere.

a Psal. 14. vers 23. Psal. 146. vers 9. Matt. c. 6. vers 26.

9 Quid enim aliud faciunt vsurarii, quam quod suadebat Christo dæmon, ex lapidibus enim & metallis seu mutuo lucrum accipiũt, quod natura non potest producere, neque enim naturaliter aureus vel alius numus generat alium numum. Item ex quæstu corporis multæ mulieres, alii ex latrociniis, alii ex impiis artibus lucrum & panes seu vitæ subsidia mendicantur: quæ omnia, nihil aliud sunt quam ex lapidib. panes velle facere. Obiecit vero tentationi per quã diuitias gloriamque mundi in vmbra ostensam, pollicebatur, si eũ adoraret: *Dominum Deum tuum adorabis & illi soli seruies.* Et docuit nulla huiusce mundi gloria, possessione, ambitione cedendum esse a cultu Dei, hæc enim nihil hominibus prosunt, si animæ suæ detrimentum patiantur, qui ea possederint. [b] Hæc fluunt & in hoc seculo, relinquuntur, vita autem æterna semper nos comitabitur. *Et qui volunt diuites fieri incidunt in laqueos diaboli.* vt ait Diuus Paulus. 1. *ad Timot. capit.* 6. Non est mutandus Dominus, nec sanæ mentis ij videntur esse, qui a patris amicitia in tyranni crudelissimi, qualis est dæmon

b D. Mat. ca. 16. v. 26.

dæmon inimicus:irreconciliabilis homini transire volunt subiectionem seu potestatem.Impius,astutus, & omni malitia instructus, cum hominibus quos ita aggreditur vt extorqueat cultum diuinum,negotiari satagit,& vno obolo ad venditionem animę & corporis persuadet.dat enim minuta quædam eaque interdum nulla, vt in suam officinam & carceres credulos traducat. Videbis enim sortilegas aliquas se dæmonibus committere, vel vt exiguum panē vel frustum consequantur, vel vt se vindicent ab inimicis, vel vt possint quædam quæ illis videntur pulcra exsequi:vt& magi,ad ambitionem,ostentationem stolidam & ioculatoriam,sæpe dæmones auocant,& illis inseruiunt.Miseri immemores primi præcepti, *Dominum Deum tuum adorabis,& illi soli seruies.* Deuteronom. 6. Immemores eius aureę vere sententiæ, *quam commutationem dabit homo* pro anima sua [a]. Neque veras diuitias aut veram gloriam dare potest dæmon,sed vmbratilem & figuratam seu apparentem. Dæmon nihil habet quod possit sine voluntate DEI, vt veri Domini transferre.estque vere miser,abominādus,inops & mendicus;Deus contra,de quo dictum.1.Paralipom.c.29.ver.11.& sequ. *Tua est Domine magnificentia,& potentia,& gloria,atq; victoria, & tibi laus: cuncta enim quæ in cœlo sunt & in terra, tua sunt: tuum Domine regnum,& tu es super omnes principes.Tuæ diuitiæ & tua est gloria, tu dominaris omnibus: in manu tua magnitudo & imperium omnium.* Hic est Deus,de quo vere cecinit virgo Maria *qui esurientes impleuit bonis,diuites dimisit inanes*, D.Lucæ ca.1.

a D Matt. c.16 ver.26 Marci 8.

10 Ad postremum vero persuasum inconsultum præcipitiū, Christus nobis etiam arma subministrauit, *non tentabis Dominum DEVM tuum*[b]. Non enim experimentum quærendum est a DEO, neque dimoueri dæmonis impressionibus nos oportet a propugnaculi nostri tuitione,ne inuadamur aut intercipiamur per latentes insidias ab hoste: non est fides abneganda,qua resisti potest,inimico circūeunti sathanę.Iuxta illud D.Petri 1.c.5. *Cui resistite fortes in fide:* neque oportet præuenire præcipitatione operationum nostrarum,prouidentiam Dei,quæ nunquam oportuno tempore in eum confidenti & postulanti defuit. Quod non potest dæmon persuasionibus,munerumue oblatione consequi, desperatione obiecta,conatur extorquere:& quæ obtinuerit,eadem retinere & vi & metu verberibusque quos semel ligauit,conatur prohibere,ne ad fidem redeant,& ad reconciliationem ecclesiæ per abdicationem impietatis.Remedium & amuletum præsentissimum est,cauere ab peccatis quæ ianuæ sunt,quæ ei aditum liberiorem ad nos prębent, Dei opem semper inuocare,fidem incontaminatam seruare, initio proditionis viriliter obsistere. Videtur enim dæmon similis pisci capitoni. Is enim vt scribit Claudius Ælianus [c]. Non nisi iacentem piscem deuorat. Οὐ πρότερον ἢ αὐτοῦ προσάπτεται, πρὶν ἢ διὰ τῆς οὐρᾶς κινῆσαι, καὶ ἀτρεμοῦντος μὲν ἔχει τὴν ἄγραν κινη-

b vt Deute. c.6.ver.16

c Li 1. de natura animalium,c 3.

θέντ@ δ' ἀνεχώρησε Id est. *Nō prius ipsum tangit vel inuadit, quā cādidā mouerit, & immobilem ipsam quidem habet in prædam. mouentem autem se pertransit inactum.* Sic Sathan iacentem hominem & non contradicentem, aut pericula nō fugientem, tātū decipit & illigat, alios nequaquam. Quæcunque etiam animæ *vt ait Eusebius* [a] vitiis subiectæ appetitu feruntur, iræ concupiscentiæque seruientes, in naturam dæmoniorum conuertuntur, ac pernitiosæ sicuti illi, fiunt. Sunt autem sicut & dæmones inuisibiles & insensibiles, &c. Addit postea spiritus dæmoniacos subministrare animæ, ingētes malorum suggestiones & velle pro Diis haberi, & ideo gaudere sanguine, vt & Porphirius ait.

a *Li. 4. de præparat. euange. ca. 11*

11 Antequam dæmon se aperte insinuet & cauentibus se offerat, distincte satagit primum nobis arma eripere, fidem & bona opera in fide facta. Fidem conatur deiicere, prauis dogmatibus, falsis religionibus, & superstitionibus: dehinc vt ait D. Gregorius [b]. Tribus modis bona opera nostra insequitur. Aliquando intentionem polluit: vt quod in actione sequitur purum mundumue non exeat. sic auram transitorij fauoris apponit: si in hoc non præualet, in via laqueos tendit & ligat, in eo quod agitur exaltans: sic laude agētis viam bonā immutat & illa mens resoluitur, & opus bonum antequā finem attigerit, dissipatur. Interdum illud velamine mœroris obumbrat: interdum nimia exsultatione. Tertio, his Satana non præualente, duriores in fine laqueos tendit, de quo Propheta Ps. 55. *ipsi calcaneū meū obseruarunt.* Et Psal. 141. *In via qua ambulabant posuerunt laqueum mihi.* & sic eum qui iam sibi securus videtur, aggreditur. De technis Diaboli admonet quædam etiam Cyprian. li. 1. epist. 8. ad plebem. *vitate lupos, qui oues a pastore secernunt: vitate linguā diaboli venenatam, qui ab initio mundi semper fallax, semper & mendax, mētitur vt fallat, blanditur vt noceat, bona promittit vt malum tribuat, vitam pollicetur, vt perimat.* Et rursum tracta. 3. *de simplicitate prælat.* dæmon dicitur serpens, eo quod serpat & latenter insidietur & fallat: blandis & specie boni, vt decepit Euam, & Dominum tentare adorsus est, a quo tamen intellectus & retrusus est. Et iterum li. 3. epist. epist. 1. *Neq; aduersarius persequitur & impugnat, nisi castra & milites Christi: hæreticos prostratos semel, & suos factos contemnit, eos quærit deiicere, quos videt stare.* Et 4. tractat. de simplicitat prælator. *spiritus insynceri & vagi, qui posteaquam torrentis vitiis immersi sunt, & a vigore cœlesti terreno contagio recesserunt, non desinunt perditi perdere, & deprauati errorem prauitatis infundere.* Porphyrius scribens ad Anemonem Ægyptium, negat deos esse a paganis cultos, sed dæmones principes malos, atque mirari, cur eorum sacerdotes mortuis se polluere cauerent, & ipsi ad nidorem læsorum animalium accurrerent: curque minas vererentur, rogati verum dicere, si quis minetur quod cœlum infringet, quod occulta Isidis reuelabit, quod ea quæ sunt in adyto secreta aperiet, quod

b *Li. 1. moralium in Iob. cap. 38.*

Charonis cymbam firmabit, quodque Osiridis membra Typhoni discerpet, vt & refert Theodoret a. vbi etiam addit, eundem Porphyrium quamuis Christianorum hostem, existimasse malos dæmones sub Serapidis potestate, quem & alio modo vocari ait Plutonem, dæmonumq; tesserã & symbolũ esse: tricipitẽ Cerberũ canẽ, h.e. malũ dæmonẽ, qui in trib. inuenitur elemẽtis, aere, aqua, terra.

a *Li. 3 de cu rat. Græca. affectio.*

12 Prima apostatandi a Deo causa dæmoni, fuit illa ambitio cultus diuini, dixit enim, *pone sedem meam in Aquilone, & ero similis Altissimo.* Esaiæ c. 14. quem nominant *Sathael.* & præcipitatus de culmine angelico, dictus est diabolus b.

b *vt scribit D Chryso. homilia de Adam & Eua & homil de lapsu hominis primi tomo 1*

13 In Orientali Russia c. incolæ dæmonem Meridianum, metuebant & colebant. ille enim cum iam maturæ resecantur, vt ibi dicitur, fruges, habitu viduæ lugentis ruri obambulat, operariisque vni vel pluribus, nisi protinus viso spectro in terram proni concidant, brachia frangit & crura. Neque tamen contra hanc plagam remedio destituuntur, habent enim in vicina sylua arbores religione patrũ cultas, quarũ cortice vulneri superposito, non tantũ vulnus sanatur facile, sed & dolorem loripedi dęmonis, seu lemuris exuunt.

c *vt habetur in quadam epist scripta ex illis partibus anno 1551. ad Dauidem Chythræum excussa Spiræ. etiam anno 1591.*

14 Narratur & in epistola Iohannis Meletij scripta, ad Georgiũ Sabinum de religione Borussorum quę ponitur post prędictã Chytræi: Sarmatiæ gentes, colere spiritus quosdam visibiles, qui lingua Rhutenica *coltri*, Græca *coboli*, Germanica *coboldi* dicantur, quos credunt habitare in occultis ædium locis, vel in congerie lignorum, nutriuntque eos laute omni ciborum genere, eo quod afferre soleãt nutritoribus suis frumentum ex alienis horreis furto ablatũ. Cũ vero alicubi illi spiritus habitare & nutriri cupiũt: hoc modo suã erga patrem familias voluntatem declarant, in domo congerunt noctu segmenta lignorum, & mulctris lacte plenis imponũt varia animalium stercora: quod vbi paterfamilias animaduerterit, nec dissipauerit segmata, nec stercora e mulctris eiecerit, sed de inquinato lacte cum omni familia sua comederit, tunc illi apparere, & permanere ibi dicuntur. In quo ego obseruo misericordiam Dei, in tales homines, qui eos non permittit decipi specie boni vel pulcri, sed tantum concedit dæmoni hæc turpia eis proponere, ex quibus possint facile cognoscere, quale sit is, qui ea proponit, quã spurcus, infamis, turpisq;, & abominabilis, vt inde arguantur sponte se in tantam miseriam seruitutis dæmonicæ, & in damnationem se demittere, contra excellentiam & dignitatem, honestatemque etiam humanam. Illud autem videtur adhuc astu maiore opertum, quod narrat.

15 Narrat Tertullianus d, in Mithræ seu Solis idoli initiationibus, seu mysteriis, militi qui initiabatur, coronam, interposito gladio oblatam, quam capiti suo accommodaret & insuper diabolum ipsas res sacramentorum diuinorum æmulatum tinxisse, id est, baptizasse, signasse in frõtibus, celebrasse panis oblationem: imaginemque resurrectionis induxisse.

d *Li. de corona militis*

16 Ferunt in orbe nouo & terra dicta *Calicuth*, dæmones visibiliter adoratos quo tempore Christiani eo adnauigarunt.

17 Scribit Gaguinus *Lib*, 10. circa annum 1460. quendam Guilelmum Gallum, dæmonem seu diabolum in specie arietis adorasse, vt potiretur amore cuiusdam illustris fœminæ

18 Hodie maximum scelus inter sortilegos & sortiarias, quod compluribus iudiciorum quæstionibus & spontaneis eorundem confessionibus, & testium comprobationibus detectum est, vt per adorationem Dæmonis, eiurato Dei veri cultu & baptismo, infandis suis mysteriis initientur, & in eadem abominabili adoratione exsecrationibus obligentur.

De locis in quibus cultus religionis solus Dei exercebatur. Cap. XXI.

NOBIS Deus in omni loco sua beneficia largitur, vbique per suam diuinitatem, & potestatem opera sua exercet: omnia quocunque loco sint, suam bonitatem, omnipotentiam, præstantiam, sapientiam, & virtutem prædicant. Deus vbique videt, & vndecunque deprecantes, & gloriam, & laudem ei merito tribuentes, & canentes exaudit. Quod persuasit quibusdam vt Magis Persarum, & Xerxi, non esse certum locum, vel templum Deo ædificandum, vt qui eo contineri non posset [a], & scribit Herodotus [b] Ægyptios primos diis & aras, & simulacra, & delubra statuisse, quod & verisimile est & Ægyptus videtur esse omnis idololatriæ origo.

a vt refert Cicer. & alii

b Li. 2.

2 Alii & melius, vtrunq; confessi sunt: & quod nec cœli, nec cœli cœlorum, continere possint verum Deum, nec per consequens domus Deo consecrata: verum locum sanctificatum Deo, & nomini eius, accipere gratiam a Deo: vt in eo inuocatus exaudiat orationes de loco habitaculi sancti sui in cœlo, & cum exaudierit propitius sit c, In omni enim loco priuatim Deũ colere, laudare, & deprecari, hoc & conueniẽs est & expedit, nec est quisquam tam vecors qui putet Deum ex priuatis locis non audire, & priuatos contemnere. Omnia enim & singula ad eius prouidentiam pertinent. At publica sacrificia, religionisque mysteria in omni loco peragere non expedit, nec permittendum est: metu ne quis arroget modum nouum colendi Deum, aut nouos deos sibi more gentilium confingat, d, & ordinem ecclesiasticum, sacramque hierarchiam conturbet, & polluat, *vt videtur fateri Leo constitut. Nouell.* 4. & hæreticorum conuenticula satis comprobant. Et hæc ratio videtur apposita in prohibitione facta a Deo *Leuit*. 17. de non offerendo alibi sacrificio quam in ostio tabernaculi testimonii, additur enim vers. 7. *& nequaquam vltra immolabunt hostias suas dæmonibus cum quibus fornicati sunt. &* sicque iussit Deus Deuterom. capitu. 12. versicul. 11. *In loco quem elegerit Dominus Deus vester vt sit nomen eius in eo. Illuc omnia quæ præcipua conferetis holocausta, & hostias, & decimas &c.* & postea versicu. 13. *caue ne auferas holocausta tua in omni loco quem videris: sed in*

c vt explicat Salomon 3. Reg. c 8.

d vt Michas Iudi. cap. 17.

sed in eo quem elegerit Dominus in vna tribuum tuarum offeres hostias, &c. Quod & fuse probatur ex variis sacræ paginæ locis,& sententiis patrum,& sacrosanctis conciliis,[a] excepta causa necessitatis,quę permittit cum auctoritate ecclesiæ,alibi offerre mysteria publica,quam in locis consecratis,idque probatum Nouella Iustiniani 131. [b] & Nouella 58. [c] Quas tamen Nouellas abrogauit contrarium permittendo Leo Imperator, *Nouell 4.* vt non modo vniuersalis ecclesiæ sacerdotes,verum etiam qui ad quamcunque sacram ædem pertinent, si in hoc vocentur licite sacra mysteria exponere, diuinumque cultum celebrare domi priuatæ possint. & *constitutio 15.* vt salutarem baptismum in quocunque sacro oratorio peragere liceat. Quę constitutiones in tantum sunt recipiendæ, in quantum sacris canonibus non contradicunt, vt ceteræ imperatoriæ leges [d]. videndum de hoc cōcilium Tridentinum. [e] Lex erat 12. tab. *Constructa a patribus delubra habento, lucos in agris habento.*

3 *Luci,* inquit Varro 5. de lingua Latina. *a luce, quod propter lucem cultus institutus sit. existimant alij locum arboribus consitum numini consecratum lucum dici, per antiphrasim eo quod lux rara ibi sit ob densitatem arborum, cum non liceret inde propter religionem arborem cædere.* Cornelius Fronto,[f] ait,fanum dictum, quod Fauno locus esset cōsecratus,alij,a fando quod fando consecretur templum in loco augurato. Sacellum paruū ędificium diis consecratum,lucus locus fulmine ictus,& arboribus tectus. Apud Virgilium,lucus semper,[g] locus augurio consecratus:aliqui deriuant lucum,ab Etrusca voce, *lucia,* quod est senex Ita lucus Latini regis *in 7. Æneidos* templum curiæ senatorum ita descriptum.

Templum augustum, ingens, centum sublime columnis
Horrendum syluis ac relligione parentum.
Hinc sceptra accipere, & primos attollere fasces
Regibus omen erat, hoc illis curia templum.

Siquidem, *vt ait Seruius,* Senatus habere cōsilium vel curiā non poterat,nisi in loco inaugurato. cētum illæ columnæ erant centū sublimes arbores consitæ. In lucis colebantur diuersi dij,prout illi dedicati erant separatim, vnde religio extra vrbes maxime in lucis erat, vel iuxta delubra erant luci. Prohibuit illud Deus Deutero. c. 16. versu 21. *Non plantabis lucum & omnem arborem iuxta altare Domini Deī tui, nec facies tibi neq; constitues statuam quā odit Dominus Deus tuus.* Meminit sæpe sacra scriptura populum Iuda & Israel, concitasse irā Dei,& ideo a Deo punitum , quod ædificasset more idololatrorum sibi aras & statuas,& lucos super omnem collem excelsum , & super omnem arborem frondosam,quæ vocantur excelsa & eorum sacerdotes excelsorum. [h]

4 Non reprobauit autem lucum Deus nemorum , & lucorum, neque prohibuit ibi nomen suum inuocari sed nouit ad idololatriam procliues, gloriam Deo debitam ibi profanari, translatum in d-

[a] per totā se. ves dis de cōsecratione apud Gratianum maxime c. 2. sicut non alij 11. & seq.
[b] de eccl. titu in, §. si qui in sua domo c. 8.
[c] vt in priuatis domibus sacra mysteria non fiāt.
[d] c. non licet 2. cum tribus seq. 10. distin.
[e] sess. 22. in decreto de obseruandis in missa.
[f] de differ. voc.
[g] vt ait Seruius.
[h] 3. reg. ca. 14. ver. 23. & c 15 ver. 13. & c. 4. 12. ver. 31.

monia. Nempe ex arbitrio more paganorum noluit in excelsis sibi per populum sacrificari. Alioquin ante tabernaculi & templi erectionem, Abraham fidelis plantauit nemus in Bersabeo, & inuocauit ibi nomen Dei æterni, & fuit ibi colonus Palæstinorum diebus multis:[a] & antequam Salomon ædificasset templũ Deo, populus immolabat in excelsis, & ipse Salomon immolauit in holocaustũ super altare in Gabaon mille hostias, quippe illud erat excelsum maximum, cuius loci oblatio grata Deo fuit.[b]

a Genes. ca. 21. vers. 3 n.

b 3. regũ c. 3. v. 2. & 4.

5 In concilio Hanetensi cap. 8. quod refert Burchardus episcopus wormacensis,[c] statuitur, vt inuigilent episcopi & eorum ministri, vt arbores (quas vulgus colebat in tantum, vt nec ramum vel surculum inde auderet amputare) dæmonibus consecratas radicitus exciderent, ac comburerent, & lapides quoque quos in ruinosis locis, & syluestribus Dæmonum ludificationib. decepti venerabantur, funditus effoderent, & in talem locum proiiceret, vbi nunquam a suis cultoribus venerari possent, & vt hortarentur hæc ad Idololatriam vetitam pertinere, & vota sua ad ecclesiam Deo portanda pro salute. Atque in concilio Bracharensi d sic statutum *si in alicuius presbyteri parrochia infideles aut faculas incenderint, aut arbores aut fontes, aut lapides venerantur, si hoc eruere neglexerint, sacrilegium se fecisse cognoscant &c.* Iussit Deus Gedeoni destruere aram Baal quæ erat patris sui, & succidere nemus quod circa aram erat, quod & fecit, & ædificauit altare Domino in summitate petræ,[e] ibique non locũ, quia erigi altare eodem loco sibi præcepit, sed id quod colebatur, reprobauit, vt veram religionem restitueret, nõ aliam reprobatæ similem, quemadmodum legitur fecisse Nabuchodonozor, qui in mandatis dederat Holopherni duci exercitus, vt omnes deos terræ exterminaret, lucos eorum excideret, videlicet vt ipse solus diceretur Deus, a nationibus quæ potuissent Holophernis potentia subiugari.[f]

c li. 10. decretorum c. 10.

d c. 22. relato a Burchardo eo li. 10. c. 21.

e Iudi. ca. 6. ver. 25. & se.

f Iudith. c. 3.

6 Adorarunt verum Deum quidem in syluis & locis desertis anachoretæ, & solitarij, sed non more idololatrorum dæmonia.

7 Erant & loca quædam certa orationi & cultui diuino semper destinata, ab eo tempore, quo Dei adoratio eiusq; sacrificia publice instituta sunt. fieri enim aliter non potuit, nam tria hæc se semper cõsecuta sunt, cultus seu religio, sacrificia, & altare, vbi sacrificia fierent. Iamque ab initio Setho natus est filius Enos, cœpit inuocare nempe publice, nomen Domini:[g] priuatim enim a quolibet, exceptis his, qui ad idola declinauerant, inuocabatur nomen Domini,[h] refertur etiã[i] regẽ Salem Melchisedech, qui egressus est ad occursum Abrahæ redeuntis ex cæde regũ, protulisse ei panem & vinũ quia esset sacerdos altissimi, quod & refert Diuus Paulus, ad Hebræos c. 7. ver. 3.

8 Licitum & erat ante Mosem, locum orationis cuique sibi deligere, & sanctificare, quemadmodum domum Deo ædificauit Iacob in loco in quo apparuit sibi Dominus & angeli in scala innixa cœlo & terræ.[k] Arbitror autem Deum verum etiam vt plerumque adoratũ in

g Gen. c. 4. in fine.

h vt liquet ex eodem c. 4. de Abel & Cain.

i 14. Genes. ver. 18

k Genes. 28. ver. 11 & c. vi. ver. 31.

in ſummitatibus montium, & ibi ſacrificia fuiſſe ſolemniora oblata, & altaria, id eſt, altas areas, ædificata ſeu conſtructa. Iuſſus Abraham a Deo ire in terram viſionis, atque ibi offerre filium, loco cuius & ſacrificium Deo iubente obtulit in vno montium quem monſtrauit illi.[a] Templum ædificatum a Salomone in monte Moria Deo,[b] & ideo Micheas[c] minatur ex nomine Dei deſtructionem templi, & ait, *Sion quaſi ager arabitur, & Hieruſalem quaſi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelſa ſyluarum.* & in c. 4. eiuſdem prophetiæ, *& in nouiſſimo dierum, erit mons Domini præparatus in vertice montium, & ſublimis ſuper colles, & fluent ad eum populi &c.* Quin & aliquando Deum verum Syri victi ab Achab ſub rege ſuo Benadab, dixerunt Deum montium. *dij* inquiebant *montium ſunt dij eorum, ideo ſuperauerunt nos, ſed melius vt pugnemus contra eos in campeſtribus & obtinebimus eos.*[d] *Dominus*[e] *noſter* IESVS CHRISTVS *aſcendebat in mõtem ſolus orare.* Hæc omnia ab initio ſoli veroque Deo conſecrata, dicata & conſtructa, at dæmonis ambitio, impietas & inſidiæ, quibus aucupatur incautas animas hominum ſibi, voluit quæ Deo debentur etiam in terris vſurpare, & perſeuerans in malitia & ſuperbia propter quam deiectus fuit e numero bonorum Angelorũ cœleſtium,[f] voluit quoque Deus haberi, & eo modo quo verus Deus coli, non vt illi videtur in contumeliam creatoris, ſed in ſui ipſius maiorem dãnationẽ. Et proinde vt conturbaret quantum in ſe eſt, cultum Dei veri, curauit idolis ſuis ſacrificari in excelſis per ſuos adminiſtros, in lucis, in montibus, in aris, altaribus per impietatem erectis, interdum in foueis, in ſpeluncis & in templis ſibi exſecratis. Melanthes[g] πᾶν δὲ ὄρος, τοῦ Διὸς ὄρος ὀνομάζεται, ἐπεὶ ἔθος ἦν τοῖς παλαιοῖς, ὑψίστῳ ὄντι τῷ Θεῷ, ἐν ὕψει θυσίας ποιεῖσθαι, id eſt, omnis mons, Iouis mons *appellatur, quoniam mos fuit antiquorum vt quia Deus eſt altiſſimus, in loco altiſſimo ei ſacrificare.* Meminit & Apoll. Rhodius, li. 2. Argonau.

Καὶ βωμὸν ποίησε μέγαν Διὸς ἰκμαίοιο,
Ἱερά τ' εὖ ἔρρεξεν ἐν οὔρεσιν ἀστέρι κείνῳ
Σειρίῳ αὐτῷ τε Κρονίδῃ Διΐ. τοῖο δ' ἕκητι, id eſt,
Ingentem Iouis humentis tunc exſtruit aram,
Et ſacra imponit in montibus, hic quoq; ſacra
Sirius accepit, ſic Iupiter ipſe volebat.

Et ſacra pagina cum deteſtatur idololatras in Iſrael, adiicit inter cetera quæ agebant, *vt 4. Regum ca. 16 verſi. 4. de Achaz immolabat quoq; victimas & adolebat incenſum in excelſis, & in collibus & ſub omni ligno frondoſo.* Et 4. *Regum 17. verſicu 9. & 10. 11.* de Iſraelitis imitantibus idololatras gentium, & *ædificauerunt ſibi excelſa in cunctis vrbibus ſuis a turre cuſtodum, vſque ad ciuitatem munitam, feceruntque ſibi ſtatuas & lucos in omni colle ſublimi, & ſubter omne lignum nemoroſum, & adolebant ibi incenſum ſuper aras in morem gentium quas tranſtulerat Dominus a facie eorum, &c.* Scribitur[h] quod Salomon ædificauit phanum Chamos, Idolo Moab,

a Geneſ. 22.
b 2 Paralip. 3. ver. 1.
c c. 3 in fine.
d 3. reg. c. 20. ver. 23.
e D. Matt. cap 14. D. Marci c. 6. D. Lucæ c. 6.
f Eſaiæ c. 14.
g in li. de ſacrificiis.
h 3. Regum 11. verſi. 7

in monte qui est contra Hierusalem. Cum etiam idem ędificasset domum Domini in Hierusalem in monte Moriia qui demonstratus fuerat Dauidi patri eius, in loco quem parauerat Dauid in area Ornam Iebusej. [a]

a 2. Paralipomenon. c. 3 in princ.

9 In desertis locis, solebant & plerumque isti luci & excelsa constitui, vt etiam scribit Ctesias libro de rebus Persicis, in India esse locum sacrum in tractu inhabitabili regionis, quem sub nomine Solis & Lunæ venerarentur, ad quem a monte Sardonis esse quindecim dierum iter. Persæ, quibus neque aras, neque statuas, neque templa construere moris erat, in editissimis quibusque conscensis montibus, Ioui hostias immolabant, Iouem autem omnem cœli gyrum vocabant, & ita Lunæ, Soli, telluri, igni, ventis, sacrificabant. [b]

b Plutarch in Poly.

10 Accesserunt superioribus cum tempore templa, eaque dicata numinibus. Nam non omne templum consecratum & dedicatum erat, quia templum, si credamus Varroni [c] a tuendo, seu videndo, aut cernendo.. Quocirca cœlum, qua tuimur dictum templum, sic, *Contremuit templum magni Iouis altitonantis.* Et ita *inquit* templum tribus modis dicitur, a natura, ab auspicio, a similitudine: a natura in cœlo: ab auspiciis in terra, quando locus auspicij causa ab auguribus diffiniebatur visu, & per metas ab illis præstitas, intra quas auguria sumere decreuerant. Similitudine, templa sunt definita certa ædificia circumsepta, quia *inquit*, omne templum debet esse circumseptum, nec plus, quam vnum introitum habere. Dicta & ideo templa quæ a tuendo etiam testa. ex quibus & quædam dicit non consecrata: nam *inquit*, Curia Hostilia templum est, & sanctum non est. Refert & Seruius in Virgilium templum Vestæ non fuisse consecratum, ne senatus illic accederet, vbi erant virgines. Senatus autem vel eius consilium haberi non poterat nisi in augurato loco. Templum Dei in terra, mundus seu cœlum vniuersum, in quo Deus adoratur, vocatur a Cicerone. [d] Ita aliud mundus in quo adoratur Deus, alius Deus a mundo, quia mundus per ipsum factus est, & mundus non est Deus, sed eius creatura. [e] Templum ita varias recipit acceptiones per similitudinem quandam. Nos sumus templum Dei Paul. [f] *Nescitis, quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis.* & ca. 6. ver. 19. *An nescitis quoniam membra vestra, templum sunt Spiritus sancti qui in vobis est, quem habetis a Deo & non estis vestri: emtienim estis magno pretio &c.* Templum etiam Dominus noster Iesus Christus vocauit corpus suum, [g] *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. &c.*

c li. 6. de lingua Latina.

d in somnio Scipionis. & a Macrob. in eum li. 1. c. 14.

e Ioan. c. 1. & Genes. 1.

f 1. ad Corin. c. 1. ver. 16.

g Ioan euāg. c. 6. ver. 19.

11 Templum etiam dictum tabernaculum Dei, antequam templum Salomonis esset, vt liquet ex 1. Regum c. 2. ver. 32. ibi, *& videbis æmulum tuum in templo in vniuersis prosperis Israel.* & rursum ca. 1. ver 7. *sic faciebat per singulos annos, cum redeunte tempore ascenderent in templum Domini.* & ver. 24. & adduxit eum scilicet Samuelem Elcana

cana in domum Dei in Silo, atque templum & domus Dei nondum erat constructa. Nam Salomon ædificauit 3. *Regum* 8. Tabernaculũ autem quod fixit Moses erat in Silo *Exo.* 26. & rursum *1. Reg. c. 3. ver.* 3. Samuel autem dormiebat in templo Domini vbi erat arca. Tabernaculũ diminutiuũ a taberna pro omni ædificio accipitur, quod est vtile ad habitandum, nempe ex eo quod tabulis clauditur, [a] ex quo hodie etiam, si ex alia materia conficiatur, remansit tamen nomen. Tabernaculum tectum est castrense, subitarium, frondibus aut stragulis opertum contra Solis, & tempestatum iniurias. Tentoriũ alio nomine ab extensis velis, cum tabernaculũ consecrauit Deo pro domo Moses, erat populus in deserto in castris, vnde & tabernaculum domus illa portatilis Deo consecrata & arca dicebatur. de quo *in c. 25. 26. & 40.* Exodi; habitabant & patres aliquando in tentoriis & tabernaculis, & ita in domibus portatilibus. [b]

[a] *vt ait Vlp. in l. taberna de verb. sig.*

12 Sanctuarium Dei tabernaculum erat, *Exod. c. 25.* cuius forma in ca. 26 erat, nempe compositio ex decem cortinis byssinis, coopertis vndecim sagis cilicinis, & pellibus arietinis rubricatis, cum tabulis stantibus ex lignis Setim &c. & ibi erat arca testimonij, propitiatorium, mensa panum propositionis, candelabrum aureum, &c. quæ in epitomen collegit Diuus Paulus ad Hebræos cap. 9. versi. 2. & seq. *Tabernaculum*, inquit, *factum est primum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur sanctũ. post velamentum autem secundum tabernaculum, quod dicitur sanctum sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua vrna aurea habens manna, & virga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ testamenti super eam erant Cherubim gloria obumbrantia propitiatorium, de quibus non est modo dicendum per singula. His vero ita compositis, in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes sacrificiorum officia consummantes, in secundo vero semel in anno solus Pontifex non sine sanguine quem offerret pro sua & populi ignorantia &c.*

[b] *vt liquet ex Gene. c. 9. 16. 18. 25. 35.*

13 Proprie tamen templum Salomonis, mons Dei dicebatur, vt scribitur Esaiæ 2. *venite ascendamus in montem domini, & in domum Dei Iacob.* Ceterum tabernaculum Mosis & templum Salomonis ferebant imagines & figuras duarum Dei ecclesiarum Christi, eius quæ est in mundo, & eius quæ est in cœlis, [c] Eius quæ est in mundo imago, est Mosis tabernaculum: ecclesiæ autem quæ est in cœlo, templum Salomonis, quod est in monte. Duæ Ecclesiæ numero: vna autem modo fidei. De ea quæ est in mundo dicebat Dominus, *super hanc petram ædificabo ecclesiam meam*, Matthæi 16. de cœlesti, Apostolus ad Hebræos cap. 12. *accessistis ad montem Sion, & ciuitatem Dei viuentis, Hierusalem cœlestem, & ad multorum millium Angelorum frequentiam qui conscripti sunt in cœlis.* Tabernaculum Mosis translatum de loco in locum in deserto, ita & ecclesia Christi. Ideo & ecclesia tentorium, quod fixit Dominus & nõ homo & mundum

[c] *vt fuse explicat Diuus Chrysosto. in Psal. 14.*

tanquam incolatum suscipit, & velut tabernaculum e locis in alia loca migrat, in persecutionibus propter eum, qui dixit Matthæi 10. *si vos persecuti fuerint in hac ciuitate, fugite in aliam*. Christi ecclesia tanquã peregre exsistẽs pios facit inquilinos: Superna autem ecclesia primogenitorum in cœlis, non habet illic inquilinos sed habitatores pios. Illic non sunt inquilini, quia nec persecutio. Tabernaculum est hæc via: mons autem, est cœlum. *Iustum arbitror*, dicebat D. Petrus, 2. epist. cap. 1. versic. 13. *quandiu sum in hoc tabernaculo suscitare vos in commonitione, Certus quod velox est depositio tabernaculi mei &c.* Tabernaculum etiam est litera diuinarum scripturarum, mons autem quæ in ipsis sita est intelligentia. Tabernaculum & lex est: mons, euangelium. Tabernaculum etiam mons domi, mõs autem diuinitas.

14 Colligunt Hebræi ex c. 12. Deutero. quandiu versabantur in deserto licuisse vbi libuisset sacrificare: postquam autem ingressi sunt terram promissionis, licuisse tantum in sito vbi fixit, tabernaculum Iosue,[a] vbi remansit fixum vsque ad mortem Sacerdotis Hely, quo iudicante arca capta est a Philistæis, [b] qui eam transtulerunt e loco adiutorij, in Azotum in templum idoli Dagon: dehinc circundata per Geteos, qui eam miserunt in Acaron,[c] inde peruenit ad Bethsamitas, a quibus rursum venit Cariathiiarim, posita in domo Aminadab in Gabaa,[d] iudicante Samuele, & sacerdote exsistente: ex domo vero Aminadab qui erat in Gabaa, translatum tabernaculũ, vel arca in domum Obed edom, & inde ad ciuitatem & domum David.[e] Postremo translata in sanctum sanctorum templi, quod ædificauit Salomon, in oraculum templi subter alas Cherubim. [f] & ibi tunc tabernaculum mobile fixum est. Substructam hanc ædem sacram tradit Rabi Abraham Leuita in historia Kabala, anno mundi bis millesimo nonagentesimo vigesimo nono, ante excidium suum, annis quadringẽtis triginta tribus. Templum hoc Salomonis opus admirabile fuit supra ædificia quæ inter miracula orbis cõnumerantur ædificatum annis centum & quadraginta tribus, priusquam Tyrij Coloniam Carthaginem conderent.[g] Multitudo pene incredibilis operariorum adfuit Salomoni quoque, ad opus consummãdum, quorum erant septuaginta millia, qui onera portabant, octoginta millia latomorum, in monte tria millia, trecenti eorum qui præcipiebant opera, vltra eos qui faciebant opus. [h] forma & fabrica templi & rerum quæ ibidem erant, ponitur *3. Regum c. 6. & 7. & 2. Paralipomen. c. 3.* Tres præcipuas habuit partes, prima erat templum clausum, 2. atrium interius seu sacerdotum, 3. atrium exterius seu populi, in quo porticus cõstructa est a Salomone, postquã ędem totam perfecisset.[i] Templum illud longum, habebat 60 cubitos in longitudine, 20. cubitos in latitudine, 30. cubitos in altitudine. [k] porticus erat ante templum 20. cubitorum longitudinis, iuxta mensuram latitudinis templi. porro 40. cubitorũ erat ipsum templũ pro forib. oraculi, & 20. cubiti

a Iosue c. 18. in prin.
b 1. Reg. 4.
c 1. Reg. 5.
d 1. Reg. ca. 6. & 7.
e 2. Regum. c. 9
f 3. Reg. c. 8.
g 2. Ioseph. li. 8. Antiq. & li. 1 cõtra Appionem.
h 3. Reg. c. 5. 2. Paralip. c. 2. & 3.
i 3. Reg. 7.
k 3. Reg. c. 6.

cubiti erant ad posteriorem partem templi, 40. cubitorum decem erant cubiti interius intercepti, & quod erat interceptum vocabatur sanctum sanctorum: quod autem erat extra, sanctum tantũ. Auro autem omnia collucebant: nonnulli quoque dixerunt, supremam quoque trabem fuisse auream, huc solus Pontifex semel in anno ingrediebatur: illic & arca sita erat, & Cherubim: illic etiam stabat altare aureum quo adferebatur thuribulum ad nihil aliud paratum, quam ad solum incensum, seu suffitum. Hoc autem fiebat semel in anno. In extremo vero tẽplo, erat altare æneum, in quo quotidie adferebatur agnus & comburebatur, & vocabatur sacrificium vespertinum: erat enim etiam aliud matutinum: bis in die oportebat altare accendi, præter alias hostias quæ adferebantur a populo. Hoc enim erat iussum, & lege statutum sacerdotibus, vt ex se & ex domo sua, quando nullus offerret, vnum matutinum, & vnum vespertinum agnum sacrificarent, & comburerent. Quod iusserat Deus fieri, significans per id quod fiebat eum assidue colere oportere, & cum dies deficit. Hocque sacrificium fuit semper acceptum, atque huiusmodi hostia, cum tamen quod fieret pro peccatis, aliquando non esset acceptum. [a] Progressu temporum atrium exterius interstitio murorum fuit separatũ, vt anteriore parte viri, posteriore fœminæ continerentur & ab atrio sacerdotum remotiores essent. Vnde atrium nouum dicitur. [b] Hæc rursus omnia atria, suas habuerunt porticus, ad Meridiei & Septentrionis latera, quibus vel imber vel æstus vitari possent. Additum & atrium tandem aliud profanũ, seu gentilium, in quod exteri, & Israelitæ non purificati, ad orandũ conuenire possent.

a Vt explicat D. Chrysost. in Psa. 140. tom. 3.
b 2. Paralypom. c. 29.

15 Et hæc omnia muro cingebantur, a quo totum spatium vsque ad atria contentum mons domus dicebatur, *mons Dei. mons Moria.* Sunt enim in eodem tractu montis quatuor colles siue iuga, quæ quandoque vna appellatione Sion dicuntur, aliquando varia sortiuntur nomina. Primus collis seorsum Sion dicitur, qui ob sui altitudinem respectu totius terræ specula vocatur, in quo & erat arx dicta ciuitas Dauid, quam a Hierusalem dirimebat hiatus quidam siue Melo. [c] Ibique erant sepulcra Dauidis, & aliorum regum. Secundus collis erat mons Moria, vbi templum. [d] Tertius Arra: vbi noua ciuitas, Quartus, Golgolta.

16 Stetit Templum a Salomone ædificatum, 410. annis, anno 11. & vltimo regni Sedechiæ a Chaldæis euersum & incensum. [e]

17 Reædificatum & instauratum per Esdram permittente Cyro rege Persarum, & aliis regibus. Ab his qui antea in captiuitatem ducti fuerãt, cœpit ædificari anno primo Cyri regis. [f] Et absoluta ædificatio intra 46. annos tantum. [g] Præter quod tamen successiue cœperat ædificari vltra synagogi seu domus orationis, ad quas singuli parochi statis temporibus conueniebant, 480. propter amplitudinem ciuitatis Hierusalem & populi eius multitudinem. [h]

c 2. Reg. 5.
d 2. Para. 3.
e 2. Paralipo. c. fin. & Ierem. c. 52. Esdræ 3. ca. 6. ver. 15.
f 1. Esdræ c. 2.
g D. Ioan. c. 2. vers. 20.
h Vt scribit Rabi. Manahem.

18 Paulo post Samaritani seu Cuthei, aliud templum ædificarunt in monte Gazirim: initium fuit & caussa Manasses frater Iaddi Sacerdotis Dei: qui inhians pontificatui, vxorem duxit filiam Samballath Samaritanorum principis, præfecti regis Persarum, ædificauitque templum Garizim Hierosolymitano simile, ad quem ibi pôtificatu nouo fungentem, rerum nouarum cupidi sese transtulerunt Iosepho teste.[a] Hincque cœpit schisma inter Iudæos qui prophetico templo adhærebāt & vero sacerdoti, & Samaritanos, qui partes Manasses sequebantur: quod fouerunt Saddoc & Baiethos.[b] mons vero Garizim est mons, in quo benedictiones factæ sunt seruantium legem Dei.[c] Samaritani porro illi non plane erant in cultu Dei instructi, sed & Deo & dæmonibus more gentilium seruiebant, vnde pro hæreticis habebantur.[d] Vbi & refertur caussa dogmatis diuersi.

19 Stetit hoc fanum Cutheorum hęreticorum, seu Samaritanorum, per annos circiter ducentos, [e] Euertit autem illud Ioannes filius Simeonis filii Hasmonei cognominati Hircani, & occidit hæreticos, qui ibi offerebant sacrificia extra ædem Domini, & constituerant decreta & leges pro animi sui libidine, quamuis & hic alia occasione factus fuerit postea Saducæus.[f]

20 Ferunt etiam Ananiam Oniæ filium, [g] mortuum orasse pro populo profugum tyranni metu in Ægyptum, obtinuisse a Ptolomæo Philometore, vt apud Heliopolim construeret templum Hierosolymitano simile, illicque pontificatu fungeretur. Sicut Egesippus tradit.[h] Abutebatur autem Scriptura sacra, & loco Esaiæ, apud quem scriptum est, capit. 19. versic. 18. *In die illa erunt quinque ciuitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaā, & iurantes per Dominum exercituum, ciuitas solis vocabitur vna. Et in die illa erit altare Domini in medio terræ Ægypti, & titulus Domini iuxta terminum eius*, &c. Quæ tamen verba de conuersione futura Ægypti ad Christum intelligenda erant, & non vt seruirent ambitioni eius, vt inde contemto Hierosolymitano templo sibi nouam imperandi sedem captaret. Siquidem seditione apud Iudæos propter pontificatū orta, Onias pontifex Tobiæ liberis vrbe pulsis, superior fuit: sed illi Epiphanem aduersus vrbem duxere, & tunc Onias & Ananias ad Ptolomæum Philometorem qui tum cum Antiocho diffidebat, profugerunt, & impetrarunt potestatē erigendi illud templum.[i]

21 Sed nec potuit fama postea obscurari templi Hierosolymitani per illud vel aliud. Ita duo templa Deo ædificata reperiuntur Deo accepta, Salomonis, & reędificatum per Esdram. Primum ex his magis gloriosum.[k] Quinque enim res defuerunt in 2. quæ erant in primo.[l] Videlicet arca, ignis, diuinitas, atque אורים ותמים *vrim, vethumim*, id est, lumina & simplicitates, hoc est rationale iudicii, oleum vnctionis & Spiritus sanctus vt habetur in *Talmud Hierosolymitano, in cap.* אלו הן הגין *Els en haggolin*, hoc est, *isti sunt captiui.* Ibique id probatur ex cap. 1. Aggæi dum dicitur: כו ואכבד אמר יהוה חבית וארצה ובנו

a Libr. 11 Antiq. c. 8.
b Vt scribit Rabi Abraham in Caballa.
c Deut. 27. ver. 12.
d Vt sicut ex l. 4. Reg. c. 17.
e Vt ait Elias Leuita in histo. Cabala.
f Vt eod. loco scribit Elias Leuita.
g De quo scribitur in Machabæis 2 Mach. 4. 5
h Li. 2. c. 13.
i Vt tradit Nicepho. li. 1. c. 16. Iosephus lib. 12. Antiquita. c. 6. & li. 7. de bello Iudaico c. pen.
k 2. Paral. 3.
l Vt obseruat Galatin. li. 4. contra Iudæos, c. 9.

עלו ההר והבתם עץ ובנו *gnalu habar vahabethem gnetz ubenu, habaith. veeretzeh bo veeccabeda amar lehoua*, id est, *Ascendite in montem & adferte lignum & ædificate domum, & complacebor in ea & glorificabo eam, ait Dominus*, vbi obseruatur nomen ואכבד & honorabor, siue ה. quod deest & significat *quinque*, in Hebræo, vt quinque res defecturas doceretur. idque pro ואכבדה *veccabedah*, vt scribit Rabi Salomo in glossa. Idipsum & dictum in libro יומא *ioma*, per Rabinũ אחא *acha* & in *midras sir asyrim*, id est, *Canticis canticorum* cap 8. Vbi & dicitur deficere quinque in templo 2. Cherub. ignem, שכינה *schchinah* .i. *diuinitatem* seu Dei gloriam, Spiritum sanctum & אורים ותמים *vrim vethumim*, id est, *lumina & simplicitates, seu rationale iudicij*. In hoc secundo alioquin templo, par structura primo erat a Zorobabele obseruata, mons, atria multiplicia, virorum, fœminarum, gentilium, sacerdotum, sanctum, sancta sanctorum, & reliqua, sed minore sumtu.[a] Et vltra, præter Salomonicum, iuxta magnam portam orientalem habebat exodium, in qua Medorum Metropolis Susę exemplum depictum erat, & mensurarum omnium exemplaria præscripta, & locus ex quo legis doctores ad populum concionabantur.[b] Hoc sanctuarium restauratum post 70. annos a destructione facta primi per Nabugdonozor. Fuit vero & hoc secundum, postea capta vrbe profanatum ab Epiphane sub Onia sacerdote, repurgatum a Machabæis. Herodes Ascalonita seu Idumæus qui vastauit Hierosolymam & ex parte templum illud secundum, postea in tanta impietate voluit videri pius, & anno 18. regni sui templo veteri integro manente & incluso, defossis quæ superfuerant de templo Salomonis fundamentis, noua excitauit & ad illius similitudinem, magnitudinem & dignitatem exterius direxit, immensoque ædificandi sumtu per annos 8. ante CHRISTI, ortum decimo vix absoluit.[c] Hoc templum tempore Pompeii Magni Deo structum, summę molis pulcerrimum, nullo culmine tectum.

22 Hoc templum secundum funditus destructũ, expugnata Hierosolyma a Tito Cæsare post quadraginta annos aut paulo plures a Domini nostri crucifixione.[d] Orosius prædicto loco ait hanc templi ruinam contigisse a die prima conditionis vsque ad diem euersionis vltimæ, lapsis mille centum duobus annis: quod tamen de prima ædificatione a Salomone cępta intelligit cum quo tamen nõ consentiunt Rabini, non autem de ædificatione secundi templi Zorobabelis, quod tamen dicunt diutius stetisse quam Salomonicum, neimpe putant stetisse Rabini per 5 & 1. annos plus quam Salomonicum, cum autem, nec in numero annorum conueniant non vltra inquiram, sed relinquam Rabinis istas contentiones & curiosis, quæ ad instructionem parum prosunt: Rabi enim *Kimhi* in secundo Aggei, putat secundum templum tantum stetisse per 420. annos, Rabi Dauid in Danielem per 437. & dimidium, alii plus alii minus.

a *Vt habetur in Talmud tracta. Middoth siue de mensuris.*

b *Vt habetur in Talmud. & tractatu* Kilaim *de seminib. mixtis.*

c *Vt plenius continetur apud Egesippum li. 1. Iosephum. lib. 15. antiquitatum, c. 14 & 11. & lib. 1 de bello Iudaico, c 27. Scribit de eo Diony. Cass. lib. 37.*

d *Vt scribũt Ioseph. lib. 7. de bello Iud. c. 17. & 18. Orosius lib. 7. ca 6. Egesippus in 5. & aut prædixerat Dominus idipsum.*

23 Constat porro hanc fuisse postremam ædificationem templi, & secundam, neque potuisse reædificari in posterum, etsi ter fuerint Iudæi conati restituere sub Adriano, sub Constantino Magno, sub Iuliano Apostata. Atque in Talmud tractatu יומא *ioma* in cap. שבעת ימים *schebaghnat iomim*, &c. Id est, *septem dies*, &c. refertur sanctuarium primum destructum, ob tria, quæ ibi fuerunt, nempe ob idolatriam, reuelationem pudendorum, id est, ob luxuriam, & effusionem sanguinis. Reædificatum autem eo, quod egerint pœnitentiam. Secundum autem non fuisse reædificatum, quod Iudæi non egerint pœnitentiam. Neque etiam tertio reædificandum in terra, sed in cœlo colligit Galatinus [a] quod frustra expectant Iudæi: siquidem in Talmud in tractatu נזירות *neziroth*, id est, *separationes*. c. *beth. scamai*, dicitur, per Hieremiæ verba, *templum Domini, templum Domini*, eo quod bis templum repetitur. & ideo bis, non tertio ædificari debuit, & quod tertium debet esse in cœlis, & ita quoque scriptũ in *berescit rabba*. super c. 38. adde Psal. 122. *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi in domum Domini ibimus, &c.* facit c. 21. *Apocalypseos*, vbi describitur Hierusalem cœlestis, & adiecit D. Ioann. vers. 22. & *templum non vidi in ea, Dominus enim Deus omnipotens templum illius est & agnus*. Iulianus Apostata a fide, permisit imo iussit Iudæis templum Mosaicum & leges exstruere in contumeliam Christianorum, quod omnibus exsequentes viribus Iudæi, primum fundamenta iam facta terræ motu euersa sunt, & extra posita multis necatis & vulneratis Iudæis: dehincque obstinate Iudæi opus persequentibus, ignis ex fundamentis & e cœlo simul coortus, multos necauit, & instrumenta fabrilia in cineres redegit. Rursumque opus pertinacius exsequentibus, die oriente viderunt omnia sua vestimẽta velut crucibus contexta, quas nec aqua eluere potuerant. Quod ad Cyrillum tunc episcopum vrbis deferentes, cum ipse meditaretur intra se prophetiam Christi, qua prædixerat, de templo, *nõ relinquetur lapis supra lapidem*: ecce eo cogitante adhuc terræ motus exortus est, qui omnes lapides in fundamentis latentes deorsum eduxit, multis consumtis atque in aerem iactatis artificibus, apparueruntq; fossæ profundissimæ & hiatus, in vnum quorum missus aliquis Iudæorum per fundum inuenit ibi columnam super aquas eminentem, & ibi librum quem reducens inuenit esse Ioannis Euangelium, *In principio erat verbum, &c.* quo lecto & Græci & Iudæi consternati volentes, & nolentes ab opere destiterunt, & Christum Deũ professi sunt, Christianique multi effecti. [b] Et hæc Theodoretus [c] scripsit facta fuisse ann. Dn. 363. meminit de his Chrysost. [d]

20 Obseruatum in tabernaculo dedicationem & consecrationem factam fuisse. & in illa Deum inuocatum fuisse. [e] Idipsum & factum in dedicatione templi Salomonis, [f] & in dedicatione secundi templi 1. *Esdra. ca. 6* quib. locis ab vsu hominũ profano exẽtus, singularib. & expressis ceremoniis, cultui diuino dedicatus, & Deo sanctificat⁹ fuit.

a *Li. 5. c. 10.*

b *Niceph. li. 10. histo. ecclesi. c. 32. & 33.*

c *Lib. 6. histor. tripartit. c. 43.*

d *Homil. 4. in c. 1. Mat tom. 1. & homil. 2. & 3 contra. Iud. Rufin sub finem 10 histor. Amiã. Marcel. lib. 23. & alii.*

e *Exo. c. 40.*

f *3. Reg. 8.*

25 Quan-

25 Quamuis etiam idololatræ in vero Deo colendo aberrarint, tamen religione tacti, quæ quodammodo naturalis hominibus est, illis quos deos putarunt, & cultum, & templa dedicarunt, eaque religiose venerati sunt, quandiu errore fascinati remanserunt, donecq; affulsit veritatis Sol, & cognitio veri Dei, quo illustrati, sublatis idolis, clausis & dirutis eorum templis, ad veram Dei cognitionem adducti sunt. Dedicabant templa & apud illos sacrificuli, siue superstitionis eiusdem pontifices.[a]

26 Erant gratitudinis erga diuinum numen templorum dedicationes etiam inter Ethnicos cultorum testimonia. Templum Herculi dedicauit Scipio: Et Timotheus postquam tyrannos Siculos deiecit & substulit, ædificauit aliud Fortunæ.[b]

27 Templum Iano Numa dicauit, quod Romanis erat sanctum: in quo Iani simulacrum erat æneum non altius quinque pedibus, duarum facierum quarum vna versus Orientem, alia Occidentem spectabat. Erat sacellum paruum forma quadrata duas habens portas, quarum vna tempore belli aperiebatur, & tempore pacis claudebatur. Scribit ita Dio Cassius li 53. templũ Iani quod apertum erat in bello Cãtabrico clausum fuisse victoria & pace obtẽta, ab Octauiano.

28 Feruntur celebria templa plura deorum seu idolorum, quæ nec merentur nominari inter Christianos: inter illa celeberrimum putatur templum Dianæ Ephesinum, quod ignauus vir Herostratus Ephesius, sua manu incendit data opera, vt ea caussa sibi immortalitatis nomen compararet. Ephesii autem, ne ex scelere speratum illud lucrum consequeretur, homine damnato & memoriam eius damnarunt, & seuerissimis edictis cauerunt, ne quis eum nominaret quamuis efficere non potuerit, ne nomen illius ad nos perueniret.[c]

29 Fuit olim & Romæ celebre templum omnibus diis ędificatum dictum pantherῶn per M. Agrippam generum Augusti, forma rotunda tignis tecti æneis auratis, cum laminis argenti.[d] Cuius & statuæ fuerunt fulmine ictæ, anno vrbis conditæ 732. sub eodem Augusto.[e] Hoc exspoliauit marmoribus, imaginibus tectoque, Constãtinus imperator eius nominis 3. nepos Heraclii. Fuit item aliquando Roma dicta, templum mundi totius.[f] Sed verius tunc ἐπιτομὴ τῆ δεισιδαιμονίας, id est, epitome totius superstitionis potius quam vt vocatur ab Athenæo,[g] ἐπιτομὴ τῆ οἰκουμένης, epitome totius orbis. Ædificauit etiam Athenis Adrianus, templum omnibus diis, *vt scribit Pausanias in Atticis.*

a *Vt liquet ex Flauio Vopisco in Aureliano, & Liuio. li. 9.*
b *Plutarc. in Polit.*
c *Strabo li. 14.*
d *Vt scribit Dionysi.*
e *Vt ait Dionys lib. 54.*
f *Secundum Amian. Marcelli. li. 17.*
g *In 1. dipnosop histon.*

De Ecclesiis & templis Christianorum. CAP. XXII.

Apud Christianos hodie, nec Iudæorum synagogæ aut templa, aut paganorum auctoritatem habent, sed in locum sanctuarij Dei & templi Deo olim dicati, ecclesiæ seu ædificia Christo & numini Dei consecrata exstant, & ad honorem virginis Mariæ, martyrum, & aliorum sanctorum eius frequentantur: antiquatis, clausis

aut dirutis paganicis speluncis seu templis ex iussu Constantini,[a] & Constantii,[b] ritibus paganicis & Iudaicis reiectis,[c] & de quib. vt de ecclesia seu congregatione & corpore fidelium, abunde diximus.[d]

2 Ecclesiæ dicuntur, vt continens pro contento, *Basilicæ*, ædesque sacræ, quæ recipiunt congregationem fidelium, quæ & ecclesia Græcis dicitur, vt ecclesiastes, qui concionatur & prædicat verbum Dei congregationi seu populo fideli. Fuerunt a tempore Apostolorum constructæ alicubi ecclesiæ: vel templa idolorum in Dei cultum sanctificata & translata, per vniuersum autem imperium Romanorum maiorem in modum tempore Constantini Magni. Curauit autem etiam is sibi fieri ecclesiam portatilem, quæ vbicunque locorum esset, & maxime in bello circumferri posset, ne in solitudine quidem agens, vbi opus esset, Deum colere & diuina mysteria participare deberet, ædibus sacris careret, ad quam veluti ad tabernaculum semper præsto fuere sacerdotes & diaconi, sine intermissione ministeria diuina iuxta statas ecclesiæ ceremonias obeuntes.[e] Liquet autem, tempore Apostolorum fuisse loca, in quibus congregabantur fideles Christiani ex cap, 1. *Actorum vers.* 13. *&* 14. *& cap.* 5. *vers.* 12. *&* 42. *& ex cap.* 11. *prioris ad Corinth. vers.* 18. *Primum quidem conuenientibus vobis in ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, & ex parte credo, &c.*

3 Ecclesiæ domum statuerunt Apostoli esse debere longam in modum nauis, in qua sit veluti gubernator episcopus, diaconi velut nautæ, ad orientem spectare pastophorium, in medio episcopi sedem, in cuius vnum latus considéant presbyteri & diaconi. In altera parte laici sedentes, in alia mulieres separatim cum silentio: Lectorem autem voluerunt ibidem ex superiore statione legere libros legis antiquæ & nouæ, & alios hymnos Dei canere, & populum initia versuum concinere, vt refert Clemens.[f] Iusserunt autem orationes fundere spectantes versus Orientem, vt paradisum vnde cecideramus respicientes, suppliciter a Deo & a nostro Domino petamus, vt in antiquam nos patriam & locum vnde cecidimus, restituere velit. Et quia rursum scribitur, *adorabimus, vbi steterunt pedes eius*, Zacharias autem ait, *in Oriente pedes Domini stabunt, in monte Oliuarũ e regione Hierusalem.*[g]

4 Locus sacer ecclesia, locus orationis, domus Dei, iuxta id, quod scriptum est, *holocausta & victima placebunt mihi super altari meo, quia domus mea domus orationis vocabitur omnibus populis.*[h] Et vt ait Diuus Chrysostomus,[i] ecclesia sane quidam locus est medicinæ spiritualis, & eos, qui huc veniunt, decet, ne domum redeant, nisi congrua remedia acceperint, illaque suis vulneribus adhibuerint. Et rursum,[k] reprehendit indecoros gestus, & voces, & sermones de rebus domesticis, & de aliis quam diuinis si in ecclesia fiãt. Atque Basilius Magnus.[l] *Qui in templo*, inquit, *Dei est, non vana scurrilia probrosaque loquatur: sed in templo, quisque gloriam Dei dicet, assistunt Angeli verba describentes, adest Dominus affectus intrantium considerans,*

a Nicephor. li. 8. c. 18. & 25.
b In li. 1. C. de paganis sacrif. & templis.
c l. 2. de Apostat. C.
d Lib. 1. partitionum iuris pontificii per totum titulum 4. de eccles.
e Nicephor. li. 7. hist. ecclesi cap. 46. Sozom. lib. 1. hist. tripartitæ. c. 9.
f Lib. 2. constitut. Apostolica. c. 61.
g Vt scribit Athana. li. de diuersis quæstionib. q. 14.
h Esaia 56. Hierem. 7. Luc. ca. 19.
i To. 1. Homil. 1. in ca. 1 Genes.
k Homi. 1 in illa verba vidi Dominum. ca. 6. Esaia, tomo 3. operum.
l In Psalm. 28.

derans, preces cuiusq; Deo manifestæ fiunt. Alius affectu orat, alius per scientiam cœlestia quærit, quidam solum summis labris loquitur, cor autem eius procul a Deo est: & si orat, carnis prosperitatem, corporis bona, diuitias & gloriam quærit humanam, oportet autem nihil horum committere in templo.

5 Et Nilus episcopus & Martyr. in gnomis, *In ecclesia non secus ac in cœlo versare, ideo in ea nihil loquere vel cogita terrenum.* Sed & Clemens Alexandrinus a *In ecclesiam,* inquit, *venire oportet viros & mulieres honeste indutos nō simulato incessu silentiū amplectētes, caritatem non fictam habentes, castos corpore, castos corde, ad Deū rogandū aptos. Hoc amplius habeat mulier: sēper tecta sit. Est n. honestus habitus & ex quo nihil possit offensionis suscipi. Ipsa autem nunquā labetur si & vestem & verecundiam ante oculos posuerit, nec ad peccati lapsum prouocabit dum vultū suum operit. hoc enim Deus requirit, quādoquidem conuenit eam tectam orare.* Ad ecclesias frequenter ire non minus, quam ad pastum corporalem, admonet D. Clemens li. 7. consti. Apostolica ca. 63 & 64. *Cum doces,* inquit, *ô episcope, iube & hortare populum ecclesiam frequentare, manè & vesperi quotidie, nunquam abesse omnino, sed assidue vnumquemq; conuenire, nec ecclesiam mutilare seipsum subtrahendo, neq; truncum Christi corpus reddere, &c.* Addit exemplum, quod alius non pigeat quotidie ad cœnam, ad balneum pergere homines, & infideles mane ad idola, & Iudæi septimo die ad synagogam concurrere.

a Li. 3. pædagogi ca. 11.

6 Violatio sanctitatis, puritatisque ecclesiarum, & prophanatio, nihil boni vnquam reipublicæ ominata est, sed perpetuo quoddam Dei iudicium impendens Dei in populum, quo eū prouocauerit ad iram, qui incipit a sanctuario suo, & a loco vbi homines solent accedere ad veniam impetrandam delictorum & gratiam, & ita videtur abire vt publice opem denegaturus, quod terribile est valdeque obseruandum ne accidat. Et interpellandus potius discipulorum oratione, mane nobiscum Domine, quoniam aduesperascit b. Refert Nicephor. Calixtus c, quo tempore cœpit error Nestorii, cum quidam serui male ab heris tractati ad ecclesias confugissent, neq; illinc euelli possent, turbatos clericos: cumque clericum vnum occidissent & postea seipsos, quendam eorum, qui ibi adfuerunt, mali ominis templi profanationem & inquinationem esse prędixisse poetæ cuiusdam iambos allegantem huiusmodi.

b Luc. c 24 vers. 29.

c Lib. 14 histo. ca. 32

Σημεῖα καὶ γὰρ ταῦτα γίγνεται φίλοι,
Ὅταν τι ναοῖς καλασκήψῃ μυσός,

id est, *assolet omne triste offerre, sanctius si forte templum polluat piaculum.* Quod & postea accidit diuisione secuta ob errorem Nestorii. Quia etiam filii Heli, polluerunt tabernaculum voluptatibus suis, & quod dormirent cum mulieribus quæ obseruabant ad ostium tabernaculi domini, arca capta est a Philisteis, & ipsi cum maiori parte populi in prælio obtruncati d. Sunt expressæ comminationes

d 1. Reg. c. 2. & cap. 4.

ob eam rem apud Hieremiam a. Minatus est Deus sæpe se relicturum sanctuarium suum, si ei honor debitus & statutus non redderetur. Hoc autem facit cum polluitur eius habitatio, dum autem recedit, videtur subtrahere opem consuetam, quam precibus in templo fusis exauditis largiebatur Sic Paralipo *libr 2 capi. 15. in princip.* Azarias filius Obed, facto in se spiritu Dei, egressus est in occursum Asa, & dixit ei: *Audite me Asa, & omnis Iuda & Beniamin Dominus vobiscum quia fuistis cum eo; si quæsiueritis eum, inuenietis: si autem dereliqueritis derelinquet vos: transibunt autem multi dies in Israel absq; Deo vero, absq; sacerdote, absq; doctore & absq; lege: in tempore illo non erit pax egredienti & ingredienti, sed terrores vndique in cunctis habitatoribus terrarum. Pugnabit enim gens contra gentem & ciuitas contra ciuitatem, quia Dominus conturbabit eos in omni angustia.* Præcedit peccatum grande, sequitúr ira Dei, testimonium dehinc iræ eius, relinquere templum, statim ad ianuas vindicta Sic Deus ipse ad Salomonem 3. Reg. ca. 9. vers. 6. *Si autem auersione auersi fueritis vos & filij vestri non sequentes me nec custodientes mandata mea & ceremonias quas proposui vobis, sed abieceritis & colueritis deos alienos & adoraueritis eos, [Ecce peccatum] Auferam Israel de superficie terræ, quam dedi eis, & templũ quod sanctificaui nomini meo proijciã a conspectu meo, eritq; Israel in prouerbium & in fabulam cunctis populis; & domus hæc erit in exemplum: omnis qui transierit per eam stupebit & sibilabit & dicet. Quare fecit Dominus sic terræ huic & domui huic? Et respondebunt, quia dereliquerunt Dominum Deum suum, &c* b. Ante destructionem templi ædificati per Salomonem, iam ira Dei excanduerat prophanato templo, quando Manasses impius rex in Hierusalem exstruxit aras idolorum in domo Domini, de qua dixerat Dominus, *in Hierusalem ponam nomen meũ,* & exstruxit altaria vniuersæ militiæ cœli, in duobus atriis templi Domini. posuitque idolum Luci, quem fecerat in templo Domini, &c. Proptereaque statim prædixit per prophetas Deus, *Hæc dicit Dominus, Ecce ego inducam mala super Hierusalem & Iudam, & quicunq; audierit tinniant ambæ aures eius & extẽdam super Hierusalem funiculum Samariæ & põdus domus Achab, &c.* Ante destructionem postremi templi Iudæorum, prophanatio præcesserat delictum grauissimum crucifixionis Christi, templum etiam relictum a Deo, postea illa crudelissima vastatio populi & exsilium Iudæorum. Postremum, ante illam vastationem euenére, prodigia, *vt etiam Ethnicus Cornelius Tacitus lib. 5. annalium, refert,* neque hostiis neque votis piare habet gens superstitioni obnoxia, religionibus aduersa: visæ per cœlum concurrere acies, rutilantia arma: & subito nubium igne collucere templũ. Et addit: *expassæ repente delubri fores, & audita maior humana vox: excedere Deos: simul ingens motus excedentium.* Quod & retulit Egesippus de excidio vrbis Cum populo quoque, & qui prophanãrunt templum insigni quodam genere mortis vel exemplari pœna punitti

a cap. 19.

b facit c. 29. Deuter. ver. 24. Hierem, ca. 22. ver. 8

c 4. Reg. c. 21.

puniti fuerũt, vt Ophni & Phinees, qui portabãt arcã & polluerant tabernaculũ. Sic postquã Ioas necari iussit in tẽplo & atrio domus Dei Zachariam prophetam filium Iojadę, post annum exiguus numerus Syriorum ascendit contra Iudam & Hierusalem, & interfecit cunctos principes populi, atque vniuersam prædam miserunt regi Damascum: In Ioas quoque ignominiosa exercuerunt iudicia, & abeuntes dimiserunt in languoribus multis: surrexerunt autem serui eius, & in lectulo suo occiderunt eum, & mortuus est nec sepultus fuit in sepulcris regum [a].

Priusquam prophanaretur & templum & lex apud Iudæos sub Antiocho, præcessit quædam pollutio & prophanatio, quæ prædixit schisma Simonis & Iasonis affectantis sacerdotium & desolationem populi. Nam Heliodorus missus fuit per Apollonium Cœlesyriæ & Phœnicis ducem in templum Hierosolymorum, vt auferret omnem thesaurum, quod ipse incipiebat facere, donec apparuit equus quidam terribilem habens sessorem, optimis operimentis adornatum aureis armis, qui cum impetu Heliodoro priores calces illisit, apparueruntque statim alii duo iuuenes virtute decori optimi, gloria speciosique amictu, qui circumsteterunt eum, & ex vtraque parte flagellabant sine intermissione multis plagis verberantes, vt subito Heliodorus conciderit in terrã, quem multa caligine circumfusum atque in sella gestatoria positũ eiecerunt ex templo & ærario, &c. [b] Profanatio vero templi, & populi, & sacerdotum, ponitur [c]. Inter Christianos, antequam Iuliani Apostatæ imperium illos opprimeret, profanatum est sanctuarium Dei, non quidem impune nec sine præsagio futuræ persequutionis. Nam Iulianus auunculus Iuliani Apostatæ, ab eo præpositus orienti. Felix imperialiũ thesaurorũ curator, Elpidius imperatoriæ dom⁹ pręfectus, ecclesiæ Cõstãtinopolitanę vasa rapuerũt, & diripuerunt, & clauserunt ostium. Fuit etiã horũ exitus infelix, & quos ĩperatoria multos ferre poterat impietas, diuina exẽplari pœna vindicauit maiestas. Siquidem Iulianus quem in mensam sacrã minxisse scribit Theoderitus, incognito morbo correptus, per quadraginta dies ita distentus iacuit, vt nec loqueretur, nec sentiret quicquã causa morbi, quod sacris vasis quæ terræ illiserat pro sedili etiam vsus fuisset, & episcopum Euzonium qui tãtum piaculum inhibere conatus fuerat, in caput vehementer verberauerat, eo insuper ingesto, quod Christianorum res a prouidentia diuina non curarentur. Atque hic etsi pœnitens, visceribus corrosis ex genere omnis putredinis, & vlcerato toto corpore putredine non per secessum, sed per vlcera excrementa egerens, interiit. Felix iocatus in Deum, ecce, *inquit*, qualibus vasis filius Mariæ diuina re peragenda colitur, interiore vna rupta vena, ore sanguinem omnem velut per fistulã euomens, mortuus est. Elpidius, putore carceris confectus, tyrannidis insimulatus, cum inopia vitam finiuit: Alius qui veste subducta aram sacri-

a Li. 2. Paralip. ca. 24. vers. 21. & sequentis.

b 2. Machab. ca. 3.

c in ca. 4. 5. 6. 2. Machab.

ficii comminxit, illico pergraues pœnas flagitij luit, per quæ enim peccauerat ad interiora vsque consumtis membris, incredibilis inde vermium vis prognata, miserandum in modum, vt dicere pudeat, miserum exstinxit. Quæ omnia refert Nicephor. Calixt.[a] & Theodoritus[b]. Testimonium virtutis Dei habitātis in templo protulit, vel inuitus Heliodorus, postquam precibus Oniæ summi sacerdotis euasit Dei iudicium [c]. *In loco*, inquit, *vere quadam Dei virtus est, nā ipse qui habet in cœlis habitationem, visitator & adiutor est loci illius, & venientes ad malefaciendum percutit ac perdit.*

a Li. 10. hist. eccle. c. 29.
b Li. 6. hist. tripartita. cap. 22
c 2 Macha. ca. 3. ver. 38. & seque.

De ecclesia seu congregatione fidelium Christianorum. Cap. XXIII.

MVltitudinem seu congregationes populi Dei, scripturæ sacræ etiam in antiquà lege dixerunt ecclesias, vt Deuteron. cap. 23 ver. 1. *Non intrauit Eunuchus, attritis vel amputatis testiculis & abscisso veratro ecclesiam Domini*[d], Sicut & in N. testamento D. Matth. cap. 16. vers. 18. *Ego dico tibi quia tu es Petrus & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam.* Et D. Matth. c. 18. vers. 17. *Dic ecclesiae.* Congregatio fidelium nomine ecclesiæ dicitur, retēta appellatione Græca, Deique ecclesia. Et quemadmodum vna est Fides, vnus Deus, sic vna ecclesia, idipsum vbique & omni tempore sentiens credensque de Deo & eius sacrosanctis mysteriis & fidei articulis: *Deus habitare facit vnius moris in domo* Psalm. 67. *vnus grex, vnus pastor*, diui Iohann. c. 10. vna arca Noe, in qua sola salus contra perditionem diluuii [f], vna sancta ciuitas Hierusalem descendens de cœlo a Deo parata [g], Vinea vna Dei, in quam misit operarios suos [h], vna sagena missa in mare, congregans ex omni genere piscium [i]. De vnitate ecclesiæ Catholicæ, plures adfert rationes & probationes Cyprianus Li. 1. *epistolarum epist.* 6. & 8, & *in tractat.* 3. *de simplicitate prælatorū*, vbi, *quamuis*, inquit, *Apostolis omnibus post resurrectionem suā Christus Deus parem potestatem tribuerit, dicens sicut me misit pater & ego mitto vos, accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata remittuntur eis: quorum retinueritis erunt retenta: tamen vt vnitatē manifestaret vnitatis eiusdem originem ab vno incipientem sua authoritate disposuit, & prælaturam dedit Petro.* Matt. 6 *quia vna ecclesia.* ad Ephes. 4 columba Canticorum 6. & episcopatus vnius est, cuius a singulis in solidum pars tenetur. Ecclesia vna, quæ in latitudinē latius incremento extenditur. Quomodo Solis radii multi, sed lumen vnum: & arboris rami multi, sed robur vnum tenaci radice fundatū. Et cum de fonte vno riui plurimi diffluāt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copiæ largitate, vnitas tamē seruatur in origine. A uelle radiū Solis a corpore, diuisionem lucis vnitas nō capit: ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit: a fonte præcide riuum, præcisus arescet. Sic & ecclesia Domini luce perfusa, per orbem totum radios suos porrigit, vnum tamen lumen est quod vbiq; diffunditur, nec vnitas corporis separatur, &c. Sicut in vno corpore

d Iudic. c. 20 vers. 2 & Iudith. 6. vers. 21. Psal. 67 ver. 27. Nu. 19. ve. 20 & c. 20 ver. 4 & 1. Reg. c. 17. ver. 47. 2 & 3. Reg 8. vers. 14 & alibi.
e Et Acto. 5. ver. 11. ad Rom. c. 16. vers. 16 & c. 12. ver. 28. 1 ad Tim. 3. vers 5. D. Iacob 5 ver. 14 & alibi.
f Gen. ca. 6. vers 14.
g Apoca c. 21. ver 2.
h Mat. c. 20 ver. 1
i Matt. c. 13 vers. 47

pore, multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra, habentes donationes secundum gratiam quæ data est nobis, differentes, &c. *ad Rom c.12. vers. 4. & seq.* Et ad Galat. c.3. ver. 26. & seq. *Omnes filij Dei estis per fidem quæ est in Christo Iesu, quicunq; enim in Christo baptizati estis, Christum induistis, non est Iudæus, neque Græcus, non est seruus, neque liber, non est masculus neq; fœmina, omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu.* Et 1. ad Cori. c.10. ver 16. & seq. *Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est, & panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? quoniam vnus panis & vnum corpus, multi sumus, omnes qui de vno pane & de vno calice participamus.* Caput super omnem ecclesiam, quæ & corpus eius, Christus est.[a] Et rursum:[b] *Quomodo vir est caput mulieris, sic Christus caput ecclesiæ, ipse Saluator corporis eius.*

a ad Ephes. 1. ver. 22. & c.4, ver. 4.
b ca. 5. ver. 25.

2 Ecclesia Catholica vocatur, quod per vniuersum orbem terrarum sit diffusa, a finibus terræ vsque ad extrema, & quia docet catholice, hoc est, vniuersaliter, & sine vllo defectu, vel differentia, omnia dogmata, quæ debent venire in cognitionem de reb. visibilibus & inuisibilibus, cœlestibus & terrestribus, & quod omne genus hominum pie subiugat, principes & priuatos.[c] Sicuti doctrina Apostolorum eadem & vna, & in omnem terram sonus eorum exiuit. Ita nulla alia doctrina dissentiens ab illa legitima habenda aut vniuersalis: veritas Deus,[d] testimonium veritatis prędicatio, vna veritas sibique contraria esse non potest. Non est diuisa ecclesia, sicut nec vestimentum Christi non fuit diuisum,[e] vt neque Christus diuisus.[f] Si duæ assertiones de fide contrarię inueniantur, oportet alterutram esse falsam, alterutram esse catholicam, & non vtranq;. Quę autem, & vbi sit, hæretici qui extra eam sunt omnibus viribus obtenebrare nituntur, & apud se esse aduersus catholicos sæpe asserere, sed frustra repugnante apertissima veritate, conati sunt. Quidam namque illorum fatentur vnam esse ecclesiam, & extra existētes dixerunt hæreticos, vt Donastitæ, sed quæstio remanebat apud quos illa esset.[g] Nam ipsi mentiebantur apud se, & eam esse localem sæpe mutantem, quod reiicit D. Augustinus.[h] In controuersia Donatistarum & aliorum hæreticorum, cum Christianis orthodoxæ, Eunomius & Olympius missi a Constantino Chartaginem, per quadraginta dies vacarunt ad declarandum publice quæ esset catholica ecclesia vtrisque partibus asserentibus penes se habere. Quod Donatistæ factiosi & seditiosi impedire conati sunt. Verum illi tandem pronunciarunt eam esse ecclesiam catholicam, quæ per vniuersum orbem protenderetur,[i] atque idipsum late probat in 2. non esse in angulo Africę, non in Donatistarum conciliabulis, quod & arguit a nomine catholici quod est vniuersale. Dehinc si in angulo inquit, est, non potuerit illud verificari, dabo gentes in hereditatem & possessionem

c Cyrillus Hierosolymi catechi. 18. Illumina.
d Diui Ioa. ca. 1.
e D. Ioan. c.14
f 1 ad Corin. 1. Optatus Milenita. li. 2.
g vt scribit idem Optatus Milenitanus in 1. contra Parmenionem.
h epistola ad Petilianum c.16. & Cassianus in Psal. 60.
i vt ait Optatus Milenita in 1.

tuam terminos terræ, *Psalm.* 2. facit & quod dictum est de Filio Dei & eius regno, Psalm. 71. *Et dominabitur a mari vsque ad mare, & a termino vsque ad extrema terræ,* in qua dominatione nihil per patrem a filij dominatione abstrahitur, vt nec in Psalmo 49. *Deus deorum locutus est, &c.* & Psalmo 112. *Laudandus Dominus, laudandus Dominus, ab oriente in occidentem vsque*, Psalmo nonagesimoquinto. *Annuntiate inter gentes gloriam eius, & mirabilia eius in populis.*

3 Adferuntur & ab Optato prædicto libro secundo dotes & notæ ad discernendam veram ecclesiam, datæ per Deum sponsum suæ sponsæ ecclesiæ. Harum prima est, cathedra siue sedes Episcopalis, quæ prius data fuit Petro, ideo dicto Cephas, Apostolorum principi, qui sedit in sede vnica & vnitate Apostolorum, cui successit Linus, huic Clemens, illi Eucharistus, & postea successit Xistus Thelesphorus Higinius, Anicetus Pius Soter, Ebenterus Victor, Referinus Calixtus, Vrbanus, Pontianus, Autherus, Fabianus, Cornelius, Lucius, Stephanus, Xistus, Dionysius, Felix, Eutychianus, Caius, Marcellinus, Marcellus, Eusebius, Miltiades, Syluester, Marcus, Iulius, Liber, Damasus, Siricius, hodie inquit episcopus & seruus noster, cum quo omnes orbis fideles concordant. Contra in hæreticorum ecclesia illa non est successio & vnitas. Secunda dos ecclesiæ videtur Angelus dici qui ecclesiam cum cathedra regit: sequiturque is cathedram. Tertia baptismus similis piscinæ Diui Ioannis, vbi cum intentione ecclesiæ inuocata sanctissima trinitate abluuntur peccata. Quarta ministerium & sacerdotum sacrificium corporis & sanguinis Domini nostri Iesu Christi. Quinta potest colligi ex eodem auctore Spiritus sanctus. Et hæc quinque signa inquit inter se distincta sunt, sed simul concurrunt in ecclesia Dei non minus quam quinque digiti in manu.

4 Ad primam notam ecclesiæ pertinet visio ab Herma discipulo Diui Pauli facta, quam ipse libro 1. visionum posuit visione 2. refert enim sibi sæpe apparuisse anum vnam, quæ illum erudiebat, quam esse ecclesiam iuuenis eam ducens explicauit, ideoque esse eam anum, quia ecclesia omnium prima creata fuerit, & propter eam mundus factus fuerit. Eodem argumento antiquitatis & successionis pastorum, pro probatione ecclesiæ vtitur Irenæus, [a] & ecclesiam fundatam fuisse Romæ a Petro & Paulo: deinde Petrum Lino dedisse episcopatum, cuius meminit Paulus in epistolis ad Timotheum: cui successit Anacletus, postea Clemens, qui vidit Apostolos, Clement. &c. refert enim successionem vsque ad Sotherum, qui suo tempore sedebat. Et Tertullianus, [b] *In summa*, inquit, *si constat id verius esse quod prius, id prius quod & ab initio, ab initio, quod ab Apostolis traditum, quod apud ecclesias Apostolis fuerit sacrosanctum: videamus quod lac a Paulo Corinthij hauserint, ad quam regulam Galatæ sint recorrecti. Quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesij, quid etiam*

[a] *li.3.c.3 & ca.1. contra hæreses.*

[b] *li.4. aduersus Marcionem.*

etiam Romani de proximo sonent, quibus euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt, & postea, habemus & Iohannis alumnas ecclesias. Nam etsi Apocalypsim eius Marcion respuit, ordo tamen episcoporum ad originem recensus, in Iohannem stabit auctorem.

5 Eo pertinet ratio, qua docetur hæreticos non habere ecclesiam, sed nos: quia ex nobis prodierunt & exierunt, exierunt autem, quia non erant ex nobis. Diui Ioannis 1. epistola c. 2. Illi ex ecclesia exierunt, non ecclesia ab illis: prior ergo ecclesia, vbi erant antea, veluti prius verus cultus diuinus a quo exierunt idololatriæ, nam antequam essent, colebatur verus Deus, & ab illis qui colebant, isti degenerarunt vt lolium ex corruptione nascitur tritici. Eaque probatione vtitur Optatus, li. 1. contra Donatistas, *vos* inquit, *estis hæretici, quia Cecilianus non exiit a Mauorino tuo auo, ô Parmeniane Donatista, & antecessore in cathedra. Sed Maiorinus separauit se a Cæciliano vero Episcopo Carthaginensi. Nec Cæcilianus separauit se a cathedra sancti Petri, aut Cypriani, sed Maiorinus cuius tu sedem occupas, & episcopatum, qui ante Maiorinum, caret origine.* Iterum Optatus in 2. in princip. & li. 1. *penes hæreticos, non potest esse ecclesia, nec dona eius, sed scimus quod omnes ecclesiæ hæreticorum sunt prostibula & meretrices: sine sacramento & euangelio legis, & sine iure in hæreditate Christi, quia Deus solus & vnius ecclesiæ sponsus.* Canticorum c. 6. *vna que tantum columba &c.* Cantico c. 4. Rursus Optatus Mileui, in li. 3. *Lex exibit de Sion, verbum autem & iudicium Domini de Hierusalem.* Esaiæ c. 2. *Sion* inquit, *est mons in Palæstina Syriæ separatus a muris Hierusalem riualo, in cuius vertice est planities mediocriter magna, vbi fuerunt septem synagogæ Iudæorum, in quibus populus conueniebat ad audiendam legem Mosis, & ideo ibi nulla lis agebatur, nec iudicium, quia discendi ibi locus: litigia autem exercebantur intra muros & circuitum Hierusalem. Ita Dominus noster* IESVS CHRISTVS *narrat se fuisse constitutum regem a patre super montem Sion,* id est, super ecclesiam, *cuius rex & sponsus est vnicus. De hoc & psa. 85. fundamenta eius in montibus sanctis.* Huius & meminit psal. 147. *Lauda Deum tuũ Sion, quoniam confortauit seras portarum tuarum, & benedixit filiis tuis in te. Habere non potest* inquit Cyprianus, *Deum patrem: qui ecclesiam non habet matrem. si potuit euadere qui extra arcam Noe fuit, & qui extra ecclesiam fuerit euadet. monet Dominus, qui non est mecum contra me est &c.* Diui Matthæi ca. 12. *& tunica Christi inconsutilis seu per totum textilis, neque scissa.* Diui Ioannis ca. 19. *Scissuræ vestimentorum, regni scissuram manifestant.* Reg 1. 11. & 5. ad Corinth. 1. *obsecro fratres, vt vnum idipsum dicatis & non sint in vobis schismata.* & idem Cyprian. libr. 1. Epistol. 6. *nec episcopus computari potest, qui Apostolica & euangelica traditione contemtu nemini succedens, a seipso ordinatus est. Habere autem aut tenere ecclesiam nullo modo potest, qui ordinatus in ecclesia non est, indiuisibilis est vnitas ecclesiæ.*

Rursum epistola ad Iubaianum, de hæreticis baptizandis, Hereticus, inquit, *Nouatianus simiarum more, quæ cum homines non sint, homines imitantur, vult ecclesiæ auctoritatem vindicare, quando ipse in ecclesia non sit, imo adhuc rebellis contra ecclesiam constiterit. Nec ideo tamen quod ipse sibi assumit cathedram, sacrificium, altare, & alia Christianorum, ideo christiani ab ecclesia reijcere debent: Nam sacrificium quod ipse extra ecclesiam habet sibi vindicat, sibi veritas imaginem, nos vero habemus veritatem.* Ecclesiæ seu congregationes hæreticorum, non ecclesiæ nomine dignæ sunt sanctæ, quia abierunt ab vnitate, sed ecclesiæ malignantium, & conuenticula. [a] Columna veritatis, fidei & diuinitatis in ecclesia perpetua erit, semper ab vno Christo & Spiritu Sancto regitur, vnum habuit semper in terris Christi vicarium ex eius institutione, & ita fieri oportuisse, & necessario docuimus. *lib. 15. Syntag. Iur. ca. 3.*

a vt ait Cyrillus Hierosolymita, Catechesi 18 illuminatorũ.

6 Hic Summus Pontifex, a quo omnes in ecclesiastica huius seculi administratione pendent ordines, vt membra a capite, primatum & sedem delegit Deus in Petro Romæ, cuius successores ibidem fuerunt, vel ei generales pastores ordine successerunt. [b] In hac sede non defecit vnquam fides, iuxta verbũ Domini, *rogaui pro te ne deficiat fides tua.* Lucæ 22. Et ita Cyprianus eum locum explicat in expositione symboli, huic dictum, *beatus es Simon Bariona,* Matth. 16. *Et tues Petrus & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam.* Matth. 17 Item, *tibi dabo claues cælorum &c.* Matth. 18. & dictum item, *diligis me plus his?* & postea ter. *pasce oues & agnos meos, & sequere me.* Iohan. ca fin. Hic Summo Pontifici, perferendi labores vsque ad fusionem sanguinis, non captandæ seculi labentis voluptates. Quod D. Petrum admonuit Christus prox. c. fi D. Ioannis, *cum esses iunior cingebas te & ambulabas vbi volebas, cum autem senueris extendes manus tuas & alius cinget, & ducet quo tu non vis, Hoc autem dixit significans qua morte esset Deum glorificaturus* Quare dum fletibus D. Pauli, & aliorum D. Petrus cederet minis Neronis & persequentium principum, & vrbe egrederetur Roma, inuenisse fertur Dominum nostrũ IESVM qui interrogatus ab eo *quo vadis Domine*, respondit, *vado Romam iterum crucifigi,* quo dicto reuocatus fuit ad vrbem, certamen illud martyrij præclarum, pro fidei prædicatæ testimonio subiturus, [c] Afferam & alia testimonia Cochlei, & 2. ex Ignatij epist. 3. ad Romanos vbi scribit ciuitatem Romanorum illuminatam & sanctificatam in voluntate Dei, & præsidentem, ibique primum D. Petrum & Paulum docuisse fidem. Tertio Ireneus, lib. 3. aduersus hæreses, Paulum & Petrum Euangelium prædicasse Romæ ait, & fundamenta ecclesiæ ibi solidasse. Idem & tradit Eusebius [d] Tertullianus etiam [e] Apostolicam ecclesiam Romanam nominat, vbi inquit Petrus & Paulus passi, vbi Apostolus Ioannes postquam in oleum ignitum demersus, relegatur. Et videamus quid dixerit, quid docuerit. Quamuis enim Tertullianus fuerit aliquando Montanus hæreticus, & alias

b vt plurib. probat Ioan. Cocleus li. de Petro & Roma.

c vt late scribit Egesippus li. 3. hist. c 2.

d li. 5 ecclesi. hist. c. 6.

e li. de præscriptio hæreticorum,

& alias Apostolicas ecclesias ponat, tamen fateri coactas Romanam Apostolicam. Omitto reliquos hac de re sacros auctores citatos per prædictum Cochleum.

7 Cum hac eccles. cathol. sentiendum, nec ab ea recedendum ne fiant schismata, ideo episcopi maioribus se submittere debent. Per hanc Basilius magnus, impugnat Eunomianos *li. de spiritu sancto.* Ad huius interpretationem, se refert Chrysostomus ad cap. 15. prioris ad Corint. ibi, *alioquin quid faciunt qui pro mortuis baptizantur.* Et disputare de eo quod per orbem frequentat ecclesia insolentissimæ insaniæ est genus. [a] Ceterum quia ecclesia catholica, syinceram fidem semper & vbique & vnice veritatem constanter docuit, [b] non caruit nec caret variis imo periculosis impugnationibus, sed quo magis exercitatur & affligitur, eo magis se egerit & amplificat. [c]

8 Ecclesia per totum orbem impugnata fuit a tyrannis, & viris doctis in humana sapientia cum nasceretur, sed non expugnata, aut in fluctibus submersa. Nam ecclesia in cœlo potius habet radices fixas quam in terra: [d] & quinimo latius quam in cœlo propagata & honorabilior cœlo, & cœlum conditum propter ecclesiam, quia cœlum propter hominem, non contra homo propter cœlum, vt perspicuum ex his quæ fecit Christus, non enim cœlum sed corpus hominis assumsit, vt hisdem verbis docet D. Chrysostomus [e] Rursum in Psalmum 39. tomo 1. *hic quoque inquit Dei ecclesia vehementibus fluctib. impiorum agitata, non se iactat, & magnifice circumspicit, vt quæ decertet, sed quæ fiunt, peccatis & delictis suis attribuit, & rogat vt Dei auxilium assequatur, alioquin nec ex perfectis quidem vniuersa constat Dei ecclesia, sed etiam habet eos qui otio vel socordia se dedunt, mollemque & dissolutam vitam amplectuntur, & lubenter seruiunt voluptatibus, & quoniam est vnum corpus tanquam ex vna persona, hac & illa pronuntiat. &c.* Iterum & in Psalm. 71. *Luna dicta est ecclesia, quæ crescit in sanctis, decrescit in peccatoribus, dicente* Propheta, *vt sagittēt in obscura Luna, rectos corde.* Psal. 10 *Quæ est obscura Luna nisi persequutionem passa ecclesia, quando despicit clam* Sol, *& caret claritate tempore persequutionis, hoc est, donec tollatur Luna. Quid est orietur vobis Iustitia, in abundantia pacis donec tollatur Luna, id est donec finiatur omnis prædicatio ecclesiæ, & colligantur omnia, plicetur cœlum hoc vt liber, & terra ista transeat, vt sit cœlum nouum, & terra noua:* Rursus idem Chysost. homil. in illud, astitit regina a dextris tuis contra Eutropium. *Ecclesia semper adolescit & viget, quare scriptura ostendens inconcussam eius stabilitatem, montem vocat, quod denique incorrupta perseueret, virginem vocat, reginam nuncupat, ob magnificentiam & splendorem, ob necessitudinem & cognationem quam cum Deo habet, filiam nominat prolis numerosæ, viduam eandem vocat: Innumera & illi indita sunt nomina vt illius generositatem scriptura repræsentaret.*

9 Persequuti sunt ecclesiam dæmones, Iudæi, Ethnici, sed nulla

a vt scribit D August. epist. 118 ad Ianuarium.
b c quis nesciat. 11. dist. Cypria. li 4. epistolarum epist. 8. ante eum Calixtus c. non decet 12. disti. & Iulius qui Athanasiu restitui. ca. nouite errare 11. d.
c vt ait D. Hilarius li. 7. de trinit,
d Ambros. in c. 4. ad Ephesios. August. li 2 cōtra Donatist. c. 3. Leo Magnus ad Anastasiu. episcopum Thessalonicensem.
e homilia 4. in illud Esaia vidi Dominū tom. 1.

pernitiosior ea quæ a falsis fratribus & Christianis, per hæreticos suscitata fuit: hi enim fuerunt instrumenta omnium fere miseriarum, & qui alios omnes in suam malitiam contra ecclesiam traxerunt. Quemadmodũ D. Athanasius scribit, [a] suo tempore, Arrianos suscitasse contra ecclesiam Ethnicos, & Iudæos, qui ministerio Philagrij a fide Apostatæ præfecti tunc Ægypti, & alterius Georgij incenderunt ecclesias, profanarunt baptisteria, impietatem commiserunt in sacrosanctam mensam, tuncque virgines sanctas incontaminatas constupratas publice, alias necatas monachos pedibus obtritos, necatos fustibus, gladiis trucidatos, aut vulneratos, sacrificatum aliter, sacra expilata, libros sacros quotquot apprehendi potuerunt, combustos, posteaque traditas ecclesias Arrianis.

a epistol. de persecutione sua ad Orthodoxos.

10 Longum esset si persecutionum ecclesiæ retexere nunc vellem historiam. Tradidimus & persecutiones ecclesiæ insigniores & generales libro institutionum beneficiorum ecclesiasticorum, c.4. nu. 7. & sequentibus, quibus ecclesia diuexata est, verum tandem Dei auxilio liberata: & instituendum esset integrum illudque valde immensum opus. nunquam enim ecclesia Dei sine pugnâ aut inimicis fuit, ideo militans dicitur, vt in alio seculo post victoriam adeptam, triumphans erit cũ capite & duce suo Christo Deo. Iam enim ab initio creationis Satan, qui lucifer dicebatur, in collegio Angelorũ, instituit pugnam contra creatorem suum, & gloriam eius sacrilege voluit vsurpare, tractisque quibusdam in suam sententiam, comites eosdem fecit suæ ruinæ & damnationis, expulsis cum suis asseclis e sanctuario Dei, locoue sancto sine spe reuersionis. [b] Obduruit in malo Dæmon deiectus, cum nullus locus pœnitendi relictus sit, & aciem suam dæmoniorum instruxit aduersus creaturas Dei, maxime aduersus hominem, quem sciuit creatum, vt loca, vnde ipse cum suis deiectus fuit, repleret, eique insidiatus in Paradiso transgredi mandata Dei persuasit. c Sicque deuicto & superato homine, cuius causa vel fauore Deus mundum hunc fecerat, ausus est principis huius mundi nomen vsurpare, seruituti eum subiiciens: a quo enim quis superatus est, eius & seruus est. 2. Petri capi. 2. & omnia quæ victi sunt, victori cedunt. d Eaque tyrannide humanum genus oppressit, donec certamine singulari a Domino nostro Iesu Christo in cruce superatus est, captus, ligatus, præda recuperata, liberatis ab eius tyrannide hominibus, dato Deo patri pro redemtione eorum in pretium proprio sanguine, scientes quod non corruptibilibus, auro vel argento redemti sumus, de vana conuersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, & incontaminati. e

b Esaia ca. 14. Apocal. c. 12.

c Genes. 3.

d iuxta leges belli Deut. c. 20.

e vt ait D. Petrus 1 ep. c. 1. ver. 18. & 19.

11 Ex eo tempore renati in Christo, & gratia Spiritus sancti armati, veritate reuelata, Christiani in certamina dæmoniorum carnis & mundi fortiores descenderunt; duce agno immaculato filio Dei, certam promissionem & fidem habentes, quod non ara non coronabitur,

nabitur, nisi qui legitime certauerit, 2 *ad Tim. c.* 2. Et per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. *Acto. cap.* 14. *ver.* 22. Item quod regnum Dei vim patitur, & violenti rapiunt illud,[a] consolationem & spem certam habentes, *quod si compatimur cum Christo & eius Ecclesia, conregnabimus quoque.* [b] Cuius figura in filiis Israel, qui per desertum multis annis laboribus & pugnis decertarunt, vt terram promissam fluentem lac & mel consequerentur. Nihil enim est quod comparari possit futuræ gloriæ, & regno nobis promisso, nec sunt condignæ passiones huius seculi ad futurã gloriam, quæ reuelabitur in nobis, si legitime contendamus eo peruenire, contemtis omnibus impressionibus, insidiis & viribus inimicorum Dei, Ecclesiæ, & nostri. *Vincenti*, inquit Deus, *dabo illi manna absconditum*, Sic 2 *Apocal. vers.* 17. *& cap.* 3. *versic.* 5. *qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, & non delebo nomen eius de libro vitæ, & cõfitebor nomen eius coram patre meo, & coram Angelis eius.* & postea versic. 12. *Qui vicerit, faciam eum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur amplius, & scribam super eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouæ Ierusalem, quæ descendit de cœlo a Deo meo, & nomen meum nouum.* & versic. 21. *Qui vicerit, dabo ei sedere in throno meo, sicut & ego vici, & consedi cũ patre meo in throno eius.* Consequemur autem facile victoriam, si intra propugnaculum fidei & intra fines dogmatum sanctissimæ & vnicæ Ecclesiæ, nos cõtineamus, armaque eius induamus & signa ducis inuincibilis sequamur, de ea quippe exstat eius, qui mẽtiri nõ potest, promissio, quod portæ inferi aduersus eam non præualebunt.[c] Dux enim noster, ad inferos descendit primus, & domuit potestates, & trophea, & captiuos eripuit: & ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem. & dedit dona hominibus.[d] Eiecit principem a potestate mundi. *Nũc*, inquit, *princeps huius mundi eiicitur foras.*[e] Volitat tamen adhuc victus, & impressiones facit, vt recuperet quæ amisit dæmon, & cum iam spe ceciderit recipiendi generalem potestatem sibi per Christũ ademtam, & cum rapere non possit oues a manu eius,[f] attamen quotidie prædas agit, aggreditur, instruit acies, vt pro malitia sua conetur expugnare Ecclesiam Dei: per ipsum enim non stat, quominus omnia conturbet, dissipet, & deuoret, de quo nos monuit per suos Apostolos & Spiritum Sanctũ, imo per seipsum filius Dei, dum ait, *Ecce Satanas expetiuit vos, vt cribraret sicut triticum*:[g] cõsentit D. Petrus,[h] *Sobrii estote & vigilate, quoniam aduersarius vester diabolus tanquam Leo rugiens, circuit quærens quem deuoret, cui resistite fortes in fide, &c.* & D. Paulus,[i] *Induite vos fratres armaturã Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli. Quoniã non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mũdi rectores tenebrarũ harũ, cõtra spiritualia nequitiæ in cœlestib. &c.* Habet suos ministros, satan, habet suã cõgregationem seu Ecclesiã malignantium, quæ & synagoga satanæ dicitur,[k]

a D Matt. c. 11.
b 2. Tim. 2. 21.
c D Matt. cap. 16.
d Ad Ephesi. c. 4. versi. 8 Psal. 67. vers. 19.
e Capit. 12. vers. 31.
f Vt dicitur D. Ioann. c. 10. vers. 28.
g D. Luc. c. 22. vers. 31.
h 1. epist. ca. 5. vers. 8.
i Ad Ephesi. 6. ver. 11.
k Apoca 2. ver 9. & 17.

quibus vt instrumentis suæ malitiæ vtitur: habet voluptates, habet sortilegas, habet Machometistas, Iudæos, Paganos, falsos Christianos, blasphemos, & reliquos qui aduersum legem Dei viuunt, signa sua sequentes, & diuersis modis Ecclesiam Dei impugnantes, nunc aperto marte, nunc clam, nunc proditorie: semper enim ipse cum suis satellitibus est in insidiis, nunquam dormit. est enim spiritus sine corpore: nunquam quiescit, perpetuo inuidiæ stimulis contra Dominum suum actus, nunquam nocendi animum remittit: nihil enim aliud quod agere possit habet, & hoc ex propria consummata malitia sibi proprium est.

13 Sed nunc fortius hoc seculo ecclesiam oppugnat quam antea: tum quia maiores videtur accepisse vires, vt a catenis solutus quibus per mille annos detineri ligatus debebat. [a] Tum etiam quod nascente Ecclesia, Christiani magis sacra arma tractabant, ieiuniis & orationibus, bonæ vitæ dediti: nunc autem remissiores facti, & veluti tepidi in fide, vt videantur aditum dæmoni sponte præbere, suo tamen cum maximo malo admittentes Ismaelem cum Isaaco simul degere & viuere, cum tamen scriptum sit: Eiice ancillam & filium eius, non enim erit heres filius ancillæ cum filio liberæ: [b] admittimus etiam ignem alienum in sanctuarium Dei: non recordati præcepti & vindictæ sumtæ ob ipsum a Nadab & Abiu, [c] ædificamus vt Salomon templum Deo, & idolis vxorum eius gentilium, [d] & data opera & consulto incidimus in maledictiones, quas ipse, & populus inde experti sunt. [e]

Samaritanis quoque similes sumus, qui vt illi cum Deum Dominum colerent, tamen diis quoque suis seruiebant iuxta consuetudines gentium. [f] Non deficiunt tamen qui quotidie repetant illud Eliæ capit. 18. Regum 4. vers. 21. *Quousq; claudicatis in duas partes? si Deus est Deus, sequimini illum, si Bahal est Deus sequimini eum*: vnus solus Deus, illi soli seruiendum. [g] Nemo potest duobus dominis seruire, nec Deo & mammonæ, [h] & Diuus Paulus, [i] *Non potestis calicē Domini bibere & calicem dæmoniorum: Non potestis mensæ Domini participes esse & mensæ dæmoniorum.* Et quod admonebat per Iosuā Dominus, [k] *Nunc ergo timete Dominum, & seruite ei perfecto corde atque verissimo, &c. Sin autem malum vobis videtur vt Domino seruiatis, optio vobis datur: eligite hodie quod placet, cui potissimum seruire debeatis: vtrum diis quibus seruierunt patres vestri in Mesopotamia, an diis Amorreorum, in quorum terra habitatis. Ego autem & domus mea seruiemus Domino. Hoc autem dicit Deus per D. Ioannem Laodiceæ Ecclesiæ proposito. Scio opera tua, quia neq; frigidus es neque calidus, vtinam frigidus esses aut calidus: sed quia tepidus es, & nec frigidus nec calidus, incipiam euomere te ex ore meo.* [l]

14 Instat & seuerior crudeliorque Ecclesiæ oppugnatio facienda a dæmone, quo tempore reuelabitur filius perditionis Antichristus, vt scribitur in Apocalypsi, [m] & erunt illa mala quæ prædixit Dominus, D.

a Apocal. c. 20.
b Genes 21. vers. 10. ad Galatas ca. 4 vers 30.
c Leuit. 10.
d 3. Reg. c. 6. & seq.
e 3. Reg. ca. 11. & seq.
f 4. Reg. ca. 17.
g Luca 4. Deut. 6. & 1. Reg. 7.
h D. Matt. ca. 6.
i 1. ad Cori. c. 10. ver. 21
k Ca. fi vers. 14.
l Apoc. ca. 3 vers 15.
m Ca 12. 13. 14 & seq.

nus.D.Matth.cap.14. Futurum enim tunc est, vt mundus finem accipiat, electi in gaudium & gloriam in perpetuum cum corporibus transferantur, reprobi in cruciatum cum corporibus æternum proiiciantur, dæmonesque in æternis carceribus concludantur: cuius rei memores iras sæuissimas & rabiem omnem despumabunt cum signis & prodigiis, ita vt in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi, a & tantæ erunt tribulationes, quales non fuerunt ab initio creaturæ quam condidit Deus vsque nūc, neque fient: vt nisi breuiati essent dies a Deo, non fuisset salua omnis caro, sed propter electos quos elegit breuiauit dies b.

a *vt dicitur D Matt. c. 24. ver. 24.*

b *Luca. 21. D Mar. 13.*

15 Ecclesia Dei, plus proficit in persequutionibus & tentationib. quam in otio, in quo torpet & veluti morbo veterno fascinata negligit disciplinam Dei, & negligentia secura sibi visa, interim grauius a Satana clam affligitur. *Dum dormirent enim homines, inimicus homo superseminauit Zizania.* c Pax corporis, sæpe necauit & extinxit in prælatis Spiritum Sanctum, lumineque exstincto in ecclesia, populus in tenebris cæcutit, iugum Domini excutit, laxat in vetita habenas, sæpes legis tolluntur, ingreditur aper feras, vastat vineam Domini, prælati pingues pastoresque se ipsos pascunt, nimia pinguedine muti fiunt canes, non valentes latrare, interim lupus ingreditur, mactat & vorat oues, nemo animaduertit nisi post cladem acceptam. At Deus qui vigilat super gregem, aliquando in ipsos pastores iudicio animaduertit, concitat externas persecutiones & corporales, flagellaque inducit, vt euigilare faciat dormientes & ad conuersionem impellat, permittit populum suum in manus hæreticorum, Paganorum, Turcarum, Tyrannorumue incidere, non quidem vt illum perdat, sed vt corripiat & castiget & vt discat seruiendo huiusmodi nouis principibus, quantum distet inter seruitutem Dei, & seruitutem regni terrarum. d Sic præmonuit populum Iosue cum ad seruitium diuinum cohortatus. e *Non poteritis seruire Domino. Deus enim sanctus & fortis æmulator est, nec ignoscet sceleribus vestris atq; peccatis. si dimiseritis Dominum & seruieritis diis alienis, conuertet se & affliget vos, atq; subuertet postquam vobis præstiterit bona.* Deus quos amat castigat. f Quos autem despexit, vt ethnicos, infideles, incorrigibiles, reseruat acrius puniendos morte æterna & iudicio sæuissimo in alio seculo: in hoc vero, pro tortoribus permittit viuere malorum, & ad augenda merita bonorum, qui in persecutionibus perseuerauerint, in lege & mandatis Dei, vt maius illis sit præmium plura patientibus, præstantioresque viri in ecclesia etiam, fuerunt maioribus tribulationibus probati, quas Hebræi vocant כור הברזל id est *fornacem ferream*, in qua probatur aurum & argentum, qualis data fuit Abrahæ & Iob, notat ministeriis in commentariis ad Tobiam.

c *D. Matt. cap. 13.*

d *Vt habetur lib. 2. paralipom. ca. 12 vers. 8.*

e *Iosue c. 24. vers. 19.*

f *Prouerb. c. 3. ver 12. ad Hebr. c 12. vers. 9. apocal 3. ver. 9.*

DE REPVBLICA LIBER XIII. DE HIS IN QVIBVS PRÆTEXTV RELIGIONIS ERrari in Republica potest,& de remediis quibus obuiam eatur,vel admissa iam emendentur.

De abusu,in genere sub prætextu religionis: & de generali remedio. CAP. I.

SEMPER & vbique præcipua, magis ardua , & difficilior iuris auctoribus cura fuit,ne sub specie recti & boni, perniciosa & mala in societatem humanam serperent. Facilis enim fuit emendatio eorum quæ aperte mala & noxia reipublicæ & singulis visa sunt,sed quæ fucum boni habuerunt, & quæ inter incautos & improuidos auctoritatem semel nacta fuerũt, non nisi regie & post experientiam perniciosam cognosci, aut conuelli iam radicata potuerunt.

Fallit enim vitium specie virtutis & vmbra,
Cum sit triste habitu vultuq; & veste seuerum:
Nec dubie,tanquam frugi laudatur auarus,&c.[a]

Sæpe vitia ita virtutes se esse mentiuntur : vt tenacitas, parcimonia:effusio,largitas:crudelitas,zelus iustitiæ : remissio , pietas velit videri.[b] Et vitia obscurare virtutes affinitate quadam , nisi ab acute vidẽtibus distinguantur,docet & illustrat exemplis Sidonius Apolinaris.[c] Sicque ingenia pessima hominum , virtutes nomine vitii affinis,obscurant;& vitia, nomine virtutis defendere satagunt : ita quem videmus humilem,illis erit abiectus;erectum, superbus; minus institutum,irridendus : doctum, inflatus: Solertem , cupidus: verecundum,rusticus &c.vt contra qui defendunt vitia , dicent abiectum,humilem esse:superbum,eiectum:irridendum, minus institutum:inflatum,doctum:& sic de similibus.

a Vt cecinit Iuuen Satyra 13.
b vt ait Gregor lib.1.registri epi.24 Ioann. Constantinopol. & refertur in ca 6.sæpe se vitia, 41. distinct.
c Li.7. epistol.epist. 9.

2 Vt autem mala quædam nota sunt,& ab his cauetur:sic & quædam per se bona sunt aperte,& sponte quisque ea diligit, sequitur & amplectitur. At bona malis mixta non ita facile est secernere, & facile a latentibus malis,prætextu apparentis boni,quis decipitur, vt piscis hamo,modica esca allectus , capitur, vt sæpe nemo melle vel saccaro illitum poculum,non facile a veneno præcauet sibi,nec præsumit toxicum inesse,donec,& aliquando sero, in viscera admissum se deceptum dignoscit. Et quo maioris boni prætextus apparet, eo magis fatalia & perniciosiora sunt reipub. mala , quia & citius & a pluribus ea temere suscipiuntur,& quanto plures his sauciati semel exstiterint, tãto difficilius ea reciduntur,quando corruptela in consuetudinem peruenerit.& sub colore boni malum semel assuetum, defendere nititur populus,vel detecto fuco ,malum facile abdicare nequit, quoniam radices vt mala herba citius fecerit. tum etiam quod post detectum fucum , non licet malum quod quis cum fuco boni

boni hauserit, & admiserit, reiicere: quod ab initio tamen poterat sine vllo negotio repelli. Et istæ sunt artes impiorum hominum, qui aliquid portentosum & pernitiosum in subtilitatē & in aliorū fortunas moliuntur, nō aperto marte tantū scelus quod pretendūt aggredi, proculdubio repulsam passuri, si ita aggrederentur: sed veluti per cuniculos aliquid boni præponentes, finem pessimæ mētis tegere.

3 Quemadmodum Sandrocotus apud Iustinum,[a] prætextu libertatis, Indiam contra Alexandri magni præpositos excitauit; quibus necatis, ipse auctor libertatis titulum in seruitutē vertit, & populum quem ab externa dominatione vendicauerat, ipse seruitio pressit.

4 Sicque refert Herodotus[b], de Deioce, filio Phraortis, qui quum ad tyrannidem Medorum qui seruitutis iugum abiecerant Assyriorum, & in libertatem sic asseruerant, ambiret & aspiraret, studiosius æquitatem affectabat, & controuersiarum iudex primum & litium factus, paulatim potestatem iudicandi, postea custodes, & deinceps tyrannidem vsurpauit.

5 Fuerunt alii, qui prætextu amicitiæ, proditorie inimicos parum sibi prospicientes obtruncarunt, vt Ioab Abner.[c] Et Amasam.[d] Iudas prodidit osculo CHRISTVM. Sic Babylonii decepti a Zopyro sub specie beneuolentiæ fingente se a Dario naribus & auriculis detruncatum, ignominiose circumtonsum, & plagis affectum, atque in potestatem Darii venerunt.

7 Sunt alii, qui prætextu auctoritatis, omnia sibi licere persuadent, vnde tyrannides ex regnorum legitima potestate ortæ sunt: hinc cōcussiones iudicum, militares, insolentes deprædationes hospitum & prouincialium, quos defendere deberent aduersus hostium iniurias, quas ipsi audacter inferunt. Cum tamen magis sit plectenda offensa eorum, per quos ad excusandas excusationes in culpis, delinquendi auctoritas vsurpatur.[f] nam qui peccatum suum defendit auctoritate seu consuetudine, magis peccat: & ideo magis puniri debet.[g]

8 Sunt & alii, qui per obliquum mala persuadent, quæ aperte explicata reiicerentur: qui quoque maiori pœna digni sunt cum magis sit persuadere quam compellere.[h] Vt magis peccare, & puniendus seuerius dicitur, qui clam contra prohibitionem legis ducit vxorem, quam qui palam. *Quia*, inquit Paulus iurisconsul.[i] *palam delinquentes, vt errantes, a maiore pœna excusantur*: clam committentes, vt contumaces plectantur[k], vt & veneno, nempe incautū plus est occidere, quam gladio.[l] Et cum malum sit per se, cadere a bono proposito, grauius & peius est, simulare propositum, [m] & grauius peccare per hypocrisin, quam manifeste.[n]

8 Sed & eo magis sunt hæc quæ prætextu boni committuntur difficilia curatione, quod diu remaneant eo velo incognita & tecta, donec subito malum ex bono præsupposito erūpat, veritate detecta, & fuco senescente & cadente. Quemadmodum incendia subito erūpentia postquam diutius tecta coaluerunt, periculosiora fiunt: ziza-

a *Lib. 15 ex Trogo.*

b *In 1.*

c *2. Reg. c. 3.*

d *2. Reg. c. 20. vers. 9.*

e *Teste Herodoto in 3. & Polyæno li. 7. stratagematon.*

f *Cap. inter dilectos. 11. de excessib. prælat. lib. 5. tit. 31.*

g *Cap. nemo 23. q. 4. c. 1. in fin. de pœnitent. di. 6.*

h *l. 1. § de seruo corrupto.*

i *In l. fin de rit. nupt. P.*

k *Iunge l. 3. §. si. de iure fisc. P.*

l *l. 1. de malef. & mathem. C.*

m *Ca. certe 18. 12. q. 1.*

n *c. cum ex iniuncto, de hæret. l. palā de ritu nuptia. P.*

nia difficile a tritico separatur; & pari modo mali a bonis. [a] Et impossibile est aliquā bonam societatem aut vtilem, quin statim quidam mali homines non succrescant, qui nisi diligenter obseruentur, possunt totum corpus corrumpere non secus quam corpus physicum mali humores. [b]

a Ca. quamuis 23, q. 4.

b ca vnitas 4. distinct.

9 Et hæc omnia cum in omnibus fere reipublicæ negotiis contingant, & inter omnes tum priuatos tum publicos cœtus periculosa sint, in primis maius habent periculum in caussis & actionibus quæ pietate & religione defendi posse videntur. Summa enim & anteferenda ratio putatur ex communi omnium gentium consensu, quæ pro religione facit secundum Papinian. [c] Et Liuius [d] in oratione Postumii consulis, de tollendis bacchanalibus. *Nihil*, inquit, *in speciem fallacius est, quam praua religio, vbi deorum numen prætenditur sceleribus: subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis, diuini iuris aliquid immixtum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, senatusconsulta, aruspicum denique responsa liberarunt. Quoties hoc patrum auorumque ætate negotium est magistratibus datum, vt sacra externa fieri vetarent? Sacrificulos, vatesque foro, circo, vrbeque prohiberent? vaticinos libros conquirerent, comburerentque omnemque disciplinam sacrificandi præterquam more Romano abolerent? Iudicabant enim prudentissimi viri omnis diuini humanique iuris, nihil æque dissoluendæ religionis esse quam vbi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur.* Quantum & peccetur prætextu religionis, paucis exclamat Lucretius. [e] *Sæpius olim*, inquit, *Relligio peperit scelerosa atque impia facta*, id est, sub prætextu religionis, facta plura sunt impia, & damnanda. Et vt ait Ioann. [f] *Sicut sancta Romana ecclesia religiosa & pia vota benigno fauore prosequitur: sic superstitiosos conatus insolentium hominum detestatur: ne sub ouina pelle gregem Dominicum truculentia lupi rapacis inuadat: & sub pietatis imagine virus hæreticæ prauitatis obrepat, & sub prætextu conuersationis angelicæ, incautis mentibus spiritus malignus illudat. cuius rei gratia sacris canonibus est interdictum, ne aliquis nouum ordinem aut religionis assumat, sed quicunque ad religionem venire voluerit, ingrediatur vnam de religionibus approbatis, &c.* Quidam, vt præmonuit Dominus, veniunt in vestibus ouium, intus autem sunt lupi rapaces. [g]

c In l sunt personæ, 43. de religio. & sumt. funer. li. 11. P. tit. 47.

d Lib. 39.

e De rerum natura.

f 22. in extrauag. sancta Roma. de religio. domibus.

g D. Matt. ca. 7. & relatum in c. vt officium, de hæretic. in sex.

10 Et quidam se ipsos valde decipiunt, opinione de se ipsis concepta quod sint vel haberi velint aliis sanctiores, & religiosiores, alios despicientes. Quales olim fuerunt Cathari, qui propter munditiam ita se nominauerunt, gloriantes de suis meritis. [h] Fuerunt & tales qui Beguardi & Beguini dicebantur in Alemania, qui procurante satore malorum operum dæmone, asserebāt doctrina sua sacrilega, cum aliis errorib. quod homo in vita præsenti tantum & talem perfectionis gradum potest acquirere, quod reddetur penitus impeccabilis, & amplius in gratia proficere non valebit: hoc ipsum in suo statu esse asserētes, & alia sub simulata quadā sanctitatis specie dicētes, facientes

h Ca. quidā autem, 39. § Cathari. 24. quæst. 3.

facientes & committentes, quę oculos diuinę maiestatis offendunt, & graue in se continent periculũ animarũ, damnata a sede apostolica [a]. Persuadet aliquando hæc ipsa præsumtio sanctitatis, opinionẽ in religione & Dei mysteriis proficientibus vt ex illa superbia, iam a merito si quod assequi possint, deturbet & præcipitet, atque ita dæmon se transfigurat in angelum lucis, vt ait D. Paulus [b]. Et hæc est vna ex maioribus impugnationibus seu tentationibus quas immittit in proficientes in Christianismo: & per quam aggredi ausus est ipsum Christum Dominum [c]: dum ei dixit, *Si filius Dei es mitte te deorsum, quoniam angelis suis Deus mandauit de te &c.* hacq; machina expugnauit primos patres [d], inculcans, *Eritis sicut Dij &c.*

a in Clem. si. de hæret.

b 2. ad Cori. c 11. ves. 14.

c D Matt. c. 4.

d Gene. c. 3.

11 Nocet & præsumtio fictæ sanctitatis alicuius qui habetur pro pio, aliis qui eius malitia facile eo prætextu inficiuntur. Prophetã, quem non potuit rex Ieroboam cogere manere secum, decepit prę-sumtio quod alius Propheta verum ex Deo illi diceret, velut admonitus a Deo vt vna secum cibum sumeret, in terra tamen, in qua Deus prohibuerat illi sumere, & proinde tanquam transgressor mãdati Dei a leone fuit in via occisus [e]. *Nemo*, inquit D. Augustinus [f], *nocet in ecclesia Dei amplius quam qui peruerse agens, nomen & ordinem sanctitatis & sacerdotis habet delinquentem. namq; hunc arguere nullus præsumit, & in exemplum culpa vehementer extenditur, quãdo pro reuerentia ordinis peccator honoratur.* Et secundum D. Gregoriũ simulata ęquitas, duplex est iniquitas: quia malum facit, & abutitur bono [g]. vere religiosi præ aliis sunt honorandi [h]. at quemadmodũ proficientes in eo proposito sunt optimi: ita deficientes, sunt pessimi [i], & quod ad se pertinet, & quod ad alios, quia delicta regentium & superiorum trahuntur in exemplum: & boni mores & vita [k]. Sunt in summa multa, quæ quotidie inescant homines, & alliciunt ad vetita sub specie boni, quæ primis motibus mentis iniiciunt suo fuco quandam recti confusam opinionem, & turbant cogitationem & rationis iudicium, ne a pręcipiti volũtate distingui possint, dum repente se obtrudunt: quæ semel admissa, veluti adepta tyrannide, in nobis dominantur & expelli nisi ægerrime possunt *Facilis descẽsus Auerni, sed reuocare gradum, hoc opus hic labor est.* Atque prona ad lapsum humana fragilitas: propter fomitem & irrationalis partis appetitus: difficilis autem ad surgendum per seipsam. Quocirca iuuãda remediis pręuenientibus lapsum, & quantum consequi prudẽtia poterit humana, scrupuli & impedimẽta quibus labi, ruere vel decipi possit submouenda erunt. Nos in hoc libello instituimus nõ de omnibus agere quibus hallucinantur aut decipiuntur homines boni cuiusq; specie, id enim immensum habet opus, sed de quibusdam tantum quæ sub religionis nomine vitam etiam & actiones humanas miserrime conturbant, & bonis sępe imponunt: malitia impiorum qui imposturas suas religione tegunt, vel ex dæmonis astutia vel ex superstitione, vel incuria prælatorum, vel ex alio abusu non

e 3. Reg. c. 13

f relatus in c. nemo quippe 82 distinc.

g gloss in cai 1. ad verbũ sanctitatis. de religios. domib. in clementin.

h c. qui vere 16. qu. 1

i c. quantũlibet 47. dist.

k c. 3. præcipue 11. qu. 3

emendato, oriuntur: Quæ omnia ad honorem Ecclesiæ Catholicæ & Apostolicæ Romanæ, subque eius iudicio, & censura, dicta, scriptaque & intellecta esse volo, nec aliter, vllo modo rata haberi.

12 Cum hac ergo protestatione, & me subiiciendo vt par est Christiano, melioni ecclesiæ iudicio, arbitror remedium conueniens in genere primum malorum, quæ in religione oriri, eius prætextu possunt, adferri posse ex prælulum & principum vigilantia, cura & solicitudine gregis diligente. Sicque Actorum c, 20. ver. 28. *Attēdite vobis & vniuerso gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei quam acquisiuit sanguine suo.* & Prouerbior. c. 27. 23 admonentur, diligenter agnoscere vultum pecoris sui & greges suos cōsiderare. Ideo & sacri canones statuerūt, vt prælati singulis annis saltem visitent suas diœceses, excutiant mores clericorū, instruant ignorātes, emendent & puniant delicta [a]. quod & aliis conciliis repetitum sæpius vt valde necessarium Ecclesiæ, fuit. Quare debet quilibet Archiepiscopus aut Episcopus, per se, aut per Archidiaconū suum, aut per alias honestas idoneasque personas, bis, aut saltem semel in anno, propriam parochiam circuire, & ibi iuramēto præstito inquirere, si sint hæretici, si occulta fiant conuenticula, si qui a cōmuni conuersatione fidelium, vita & moribus dissideant [b]. Archidiaconi visitant, & in hoc & in aliis reuelant munera Episcopi [c]. Sunt illi oculi Episcopi: oberrantes & circumlustrantes cum verecundia actus totius Ecclesiæ: & perscrutantes diligentius, si quem videant vicinum fieri præcipitio, & proximum esse peccato, vt referant hæc ad Episcopum, vt ait D. Clemens [d].

13 Archipresbyteri quoque in his muneribus quatenus sibi delegantur, iuuant curam & solicitudinem Episcoporū, ad quos referunt quæ fiunt, & facienda vel emendanda compererint [f].

14 Sūt & sub Episcopis ea de causa curiōes, seu parrochiani presbyteri, q b specialis & sigularis cura certæ plebis demā data & cōmissa [g].

15 Debent curare singuli in sibi commissis gregibus, pabulum verbi Dei continuo proponi, & prædicari quæ facienda, fugiendaue sint, ad salutem æternam consequendā: quia sicut corpus, materiali: sic anima, spirituali cibo nutritur: nec in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei [h]. In quo etiam episcopi solicite prospicere debent, quibus committant hoc munus prædicādi. Cum enim hoc munus proprium sit ipsorum, illisque primitus sit concessum vt vocatis in partem ecclesiastici oneris [i]: cumq; illis permissum sit hoc ipsum, quia non possint per se ipsos vt nesciant, satisfacere in omni diœceseos loco, vt possint cum aliis onus partiri [k]. ipsi de his etiam quibus commiserint, sunt aliquando reddituri rationem. Et proinde non debent omnibus temere ministerium hoc proponendi verbum Dei committere. munus quippe prædicādi priuilegiatum est, nec indistincte omnibus concedendum. [l] Et ita inhibitum est, potestatem hanc sibi vsurpare sub pœna excommu-

a c. relata 9. c. decernimus 10, c. placuit 12 10 q. 1 consi Taraconensi. c, 8. Bracharēsi c. 1.
b c excommunicamus itaq. 13 § adiicimus de hæreticis c ca mandamus 6, ca. ad hæc 7. ca. vt nostrum 9. de offic. Archidia. Li. 1. ti. 23
d prima epi. ad D. Iacob fratrem Domini relatus in c. 6. Diaconi ecclesiæ 93. distin.
e c. f. de offic. Archipr. L. 1. tit 24,
f c. ecclesias 13. q. 1 ca. omnis vtriusq. sexus de pœnitent. & rem. si. titu. de parochiis & parochianis.
g c. inter cetera 15. de offi. ordin. L, 1. ti. 31. Deute. 8 D Matth. 4. Luc. 4.
i c. mendata de præsumt.
k c. vt singulæ de offic. Archipresb.
d c. inter cetera.
l c. cp Dei ti. 3. de sta, rel.

municationis,aliisque pœnis,etiam clericis & religiosis alioquin idoneis,nisi ex permissione,concessione prælatorum, vel sedis apostolicæ,a quibus mittantur [a]. Multo magis & laicis non ordinatis in ecclesia inhibitum.Licet enim desiderium intelligendi diuinas scripturas,& secundum eas studium adhortandi reprehendendum non sit,sed potius commendandum:in eo tamen apparent quidam laici merito arguendi quod occulta conuenticula celebrant, officium prædicationis sibi vsurpant, sacerdotum simplicitatem eludunt, & eorum consortium aspernãtur qui talibus nõ inhærẽt, quod inhibitum fuit omnino ab Innocentio 3.in constitution. scripta ciuibus Metensibus & Christianis eius diœceseos, quæ refertur in *c. cum ex iniuncto 12 de hæretic.* vbi & ratio, quod in ecclesia Dei & corpore eius, vt in corpore humano,multa sunt membra,nec idem officium habent,multi sunt ordines, sed non omnes habent idem officium:& alios Dominus dedit Apostolos,alios prophetas, alias doctores, &c. [b] Cumque ordo doctorum in ecclesia sit quasi præcipuus,nemo debet indifferenter prędicationis officium vsurpare. Quomodo enim prædicabunt nisi mittantur?vt ait Diuus Pau. [c] Sed & eo magis suspecta prædicatio quæ occulte fit, cum tamen verbum Dei palam communicari debeat [d].sic enim Deus præcepit. [d] *Quod dico vobis in tenebris,dicite in lumine,& quod in aure audi[t]is,prædicate super tecta.*

16 Remedium aliud secundum quo generaliter caueatur,ne sub obtentu religionis perniciose erretur, aut ne populus decipiatur, est.illudque singulare & firmissimnm,vniuersalia concilia frequenter celebrare & egere.Nam vt dicitur [f],*Frequens generalium conciliorum celebratio,agri Dominici præcipua cultura est,quæ vepres,spinas & tribulos hæresium & schismatum exstirpat, excessus corrigit,deformata reformat, & vineam Domini ad frugem vberrimæ fertilitatis adducit:illorum vero neglectus, præmissa disseminat atq; fouet,&c.*ibique statutum,celebranda concilia generalia de decennio in decẽnium. Sic etiam sacri canones sanxerunt summa cum ratione, concilia prouincialia & episcopalia quæ synodi quoque dicuntur, celebrari debere annuatim [g] vbi & adferuntur plurium synodorum generalium ea de re statuta [h].Eodẽ modo abbates prioresue & monachi, generalia sua capitula congregant de triennio in triennium. [i]

17 Scio tamen plures esse,qui non facile patiuntur conciliorum vniuersalium repetitiones,nempe falso persuasi, quod ibi tantũ agi debeat de fidei articulis,& determinatione ipsorum,qui iam determinati inconcusse sine disputatione & controuersia alia teneri debent:& hic est alius prætextus religionis, sub quo occasio conciliorum generaliũ sæpe differtur, & interim mali mores in clero incorrecti serpunt,adolescunt,& Deum irritãt. Verum si quid meum ingeniolum in hac opinione posset consequi explicationis & mentis,vellem perpendi primum,non eam esse solam caussam cõcilio-

a c. excõmunicamus 13. § quia vero de hæret.clẽ. 1.de religio. §.clem.2.de hæreti. sub Leone X in princip.in cõcil.Trident. sessione 5.in decreto de reforma.c.2. & in session. 24 de refor. c.4.in Cartaginiensi c. 10.in Rhemensi ca.14

b ad Ephe.c. 4.

c ad Roma. c.10.

d d.c.cum ex iniuncto.

e D.Matth ca 10

f in §.1.tit.de auct.sacror. concilio.in pragma.san.

g c.sicut de accusation. tota 18.dist.

h & in concilio Triden. sessione 24. in decret.cõtinuationis de reforma. ca.2.in concil.Lateran. habito sub Leon.X

i Cano.in singulis 7.de stat.monac.

rum generalium cogendorum, de articulis fidei disputare, vel tractare, vel retractare iam tractata: in quo certe sanctissime sentiunt, qui ea quæ semel decreta sunt, non debere in disputationem iterum adduci asserunt, quibus etiam ego omnino assentior, & alienum a fide Catholica esse dissentire, credo. *Iniuriam enim*, vt ait Martianus imperator, *facit iudicio reuerendissimæ synodi si quis semel iudicata, aut recte disposita reuoluere, ac publice disputare contenderit*, quod nec impunitum relinquitur[a] Ceterum & aliæ caussæ sunt iustissimæ cōgregandarum synodorū œcumenicarū, vt hæresium sub specie religionis multiplicia capita. Vt enim natura nouas quotidie deproperat edere formas[b]: vtque negotia multa sunt quotidie noua, quę nō possunt facile comprehendi sub legib. ante constitutis, & egent idcco aut interpretatione, aut vt constitutione optimi principis certius ius statuatur [c]. Sic & hostis humanæ naturæ Satan, nouas in ecclesia superseminat causas, ex quibus expugnare nititur fidelium concordiam, morum puritatem, & viuendi rectas formulas, quibus occurri potest concordi omnium prælatorum & patrum Sanctæ ecclesiæ concilio. Ita *in c. canones 15 distinct*, [d] *Canones*, inquit, *generalium conciliorum a temporibus Constantini cœperunt. In præcedentibus namq; annis, persecutione feruente docendarū plebiū minime dabatur facultas. Inde Christianitas in diuersas hæreses scissa est, quia non erat licentia episcopis in vnum conueniendi, nisi tēpore prædicti imperatoris.*

18 Accedit quod summus pontifex, ex his conciliis maximum leuamen curæ suæ & solicitudinis acciperet & cum minori onere, & negotio, & maiori certitudine populo vniuersi orbis vtilia procuraret. Vt enim episcopi ex relatione archidiaconorum, archipresbyterorum, & ex synodis suis discunt quæ egent reformatione: & archiepiscopi ex conciliis synodalibus, cognoscunt in suo quæ egent remedio, & modū prouidendi: sic facilius summi pontifices, ad quos pertinet concilia generalia cogere & probare, [e] intelligere poterūt quæ per totum orbem egent suo auxilio, & modos conuenientes, quibus vel ex generali constitutione, vel ex speciali prouisione habita ratione locorum, prospici poterit: sedet enim vicarius Christi [f], & cuncta per mundum, in ecclesia Dei eius reguntur [g]: idcirco & expedit illum cognoscere, quid in singulis mundi regnis & regionibus agatur, in his quæ ad salutem animarum sibi commissarum pertinēt, vt celerius & debito modo prospicere possit: imo si ipse posset omnibus his generalibus conciliis interesse, non modicum incrementū reipub. Christianæ adferret. Intelligeret enim ex episcopis & sanctorum patribus quo morbo vitioue speciali laboraret vnaquæq; prouincia, & dum postea adiretur a prouincialibus, facile illi imponi nō posset per curiales. Disceret ibi qui sint principes qui pro fide Catholica laborent, quiue contra in fide Catholica parum vigiles: admoneret episcopos prælatos eo confluentes, quod ad officium illorum pertineret secundum temporis & personarum diuersarum prouin-

a l. nemo 4. de summa trinit. & fide catho.
b l. 2 § mirabilius C. de veter. iur. enu.
c l. neq; leges 10. & ideo 11. & sequen. de legibus P.
d ex lib. 6. Isidori ca. 16.

e vt liquet ex tota 17. dist. a porro 3. distinct c. Adrian. 63 distin cū simil.
f in ca. inter corporalia de translat. episcopi
g c. cuncta per mūdum 9. qu. 3

prouinciarum oblatas occasiones. Vt enim Deus non moderatur orbē semper vno & eodem modo, nec omnibus regnis eadem concedit, sed diuersa prout illis expedire videtur. Sic oportet vicarium eius in terra quædam in genere omnibus communia, quædam in specie quibusdam conuenientia, decernere. a Nec possent relatores concilij seu delegati a concilio ad summum pontificem confirmationis ergo, omnia quæ ibi dicta transactaue sunt, per singula pontifici referre, multaque tacentur, quæ possent monere cognita summum pontificem ad egregia opera & Christianæ reipub. vtiliora, si ipse præsens concilio interfuisset: statuendo audiret fraudes curialium explicatas, dispensationum obreptitiarum mala & ecclesiarum querulas, & corruptas rectasque voces. In conciliis quoque generalibus reformationes morum tractantur, qui aliquando totam ecclesiam obnubilant, aliquando deformem reddunt, eadem per se nihilominus, non obstantibus personarum vitiis, in sua puritate sine macula permanente. Quod si sacrosanctæ synodi, tam diligenter prouincialia concilia iusserunt celebrari ob easdem causas, b quanto magis mores in ecclesia vniuersali corrupti, merentur synodorum generalium repetitionem? Magna deinde negotia, & quę respiciunt totam ecclesiam a prouincialibus & episcopalibus synodis non possunt definiri, & quod omnes tangit dignum est vt ab omnibus audiatur: eius generis sunt quæ magni ponderis, vt expeditiones in infideles, regnorum subuersiones, & alia quæ auxilium per obliquum exigūt secularium etiam principum, quæue minori negotio concluduntur vniuersis suffragia in concilium contribuentibus. Habet summus pontifex, dices, cardinalium præstantissimum & in negotiis exercitatissimum senatum, fateor, vt neque meliores admitti posse aliquando concedam: imo & disputare de principali iudicio non oportet: sacrilegij enim instar est, dubitare an is dignus sit quem elegerit princeps c Verum neque sancti apostoli contenti fuerunt aliquando suis suffragiis, sed & discipulorum & Christianorum multos in consultationem adhibuerunt. d Et sunt plura quæ in facto consistunt, quæ fallere peritissimos & prudentissimos quosque possunt: e nec ideo sacratissimi senatus minuitur auctoritas, cum ad eius consistorium ex omnibus partibus mundi conuocati presules, eis suggerunt tanquam propria & certissima, quæ alioquin ex supplicationibus & relationibus incerta aliquando, non dicam falsa, exhibentur. Scribit & Paulus 3. S. pontifex, in indictionis concilij Tridentini Bulla, se inductum ad sacrosanctum concilium celebrandum, inter ceteras rationes, quod animo repeteret maiores nostros, sapientia admirabili & sanctitate præditos, sæpe in summis reipublicæ Christianæ periculis, remedium optimum atque opportunissimum, œcumenica concilia & episcoporum generales conuentus, adhibuisse. Forma & viuendi in conciliis ecclesiasticis, non tam quæritur quam fit reformatio ad priorem sanctam & constitutam traductio. & la-

a *vt in can. erit autem lex 4. d.*

b *d. ca. sicut de accusat. cum similib. ante citatis*

c *l. 3. de cri. sacrileg. li. 9. C tit. 29.*

d *c 1 & 15. ver 6. Acto*

e *c. 1. 2 de iur. & fact. ignor. l. fin. pro suo. & ca. 1. de constit in 6. c. vnoster. vt eccl. bene- fic. sine diminut. conferan.*

& lapſorum & male viuentiũ caſtigatio, ideo non minus vtilia concilia œcumenica, nunc autē neceſſaria etiam de his quæ ſtatuta ſunt quam cum noue ſtatuta, quinimo eo magis neceſſaria, ne contemnatur priorum auctoritas, quæ noua ſanctione renouatur. Sicut & per ſequentia concilia, priora mandantur ſeruari. Deſuetæ leges optimæ ſunt in vſum reuocandæ. [a] Iuuentutem habent leges, virilem ætatem & ſenium. Ab initio magiſtratus & populus in obtemperando feruidi, poſtea remiſſi, dehinc contemtores.

a l. rem non nouam 14. C. de Indu.

19 Poterit & Tertium remedium generale adhiberi, ad conſeruandam ſartam tectamque rempublicam Chriſtianam, vt mali libri improbatæ lectionis conquirantur, & corrumpantur, iuxta ſacroſanctas conſtitutiones quæ in concilio Tridentino, & aliis, legibuſque principum inſertæ ſunt. multi enim ſpecioſis titulis, & ſub Chriſtianæ religionis prætextu, plures incautos inficiunt, & priuſquam præſenſerint venenum, ſuffocant. Et proinde curabunt epiſcopi, inquiſitores hæreticæ peſtis, hac in parte viam malis præuenire, & occurrere opportune: facilis lapſus. Et dum ſemel eſt imbuta recens, ſeruabit odorem teſta diu. Prohibentque canones ſacri huiuſmodi libros haberi aut legi qui cenſura eccleſiaſtica notati ſint. [b] Concilium Lateranenſe ſub Leone 10 *ſeſſio.* 10. Concilium Tridentinum *ſeſſione 4. decreto de canonicis ſcripturis.* Et Paulus 4. ſub finem cōcilij Tridentini. Prohibent & leges etiam ciuiles. c

b cap ſancta Romana 15. diſtinct. c 1. 3. §. 1 & §. quoniam, de ſumma trinita & fide cath. l. 6. in fine de hæreti. C. nou 42. ca. 1 Socrates lib. 1. hiſto. c. 6.

20 Remedium item 4 adiungere curam & ſolicitudinem principum Chriſtianorum: nam & in cauſa peccati, ſummus pontifex inter eos poteſt ſtatuere. [d] In adiutorium eccleſiæ, imperij leges aſſumuntur, [e] Reges pontificibus pro æternis, pontifices regibus pro temporalibus indigent. [f] Imperatorum legibus eccleſia ſæpe vtitur contra hæreticos, & eadem ſæpe hiſdem defenditur contra tyrannos, contra prauos quoſque. g

d c. nouit, de Iudæ.
e vt ait Diuus August. contra literas Petiliani li. 2 c. 58 c ſi in adiutoriū 10. diſt.
f c. quoniam idem media tor 8 eadem 10. diſt.
g c. 1. § fin ea. 10. D.

21 Et quamuis propria cognitio de cauſis religionis, ad ſolos epiſcopos pertineat, tamen eccleſia iuuari maxime poteſt gladio ſeculari, contra contumaces, rebelles, & contemtores eccleſiaſticarum cenſurarum: ideoque & ad ſecularem poteſtatem remittit huiuſmodi h atque ſeculares poteſtates in hac cauſa, quę fidei eſt & religionis, non minus diligentes eſſe, quam ipſi pontifices debent ad conſeruandas leges eccleſiaſticas illis ſuas ſimiles coniungendo: eoque pertinent toti tituli de ſacroſanctis eccleſiis, de ſumma trinitate & fide catholica, de epiſcopis & clericis, de hæreticis: de epiſcopali audientia, ne ſanctum baptiſma iteretur, de apoſtatis, nemini licere ſignum ſaluatoris CHRISTI, humi vel in ſilice ſeu marmore, aut ſculpere aut pingere, de Iudæis Cœlicolis. Ne Chriſtianum mancipium hęreticus vel paganus vel Iudæus habeat, aut circumcidat. De paganis ſacrificiis & templis. De his qui ad eccleſias confugiunt, vel ibi exclamant, de his qui in eccleſiis manumittuntur. [i] Et inter ethnicos, quamquam religionis cura pontificibus relicta fuiſſet a regibus, [k] tamen

h vt c. cum non ab homine. de Iud. c. nouimus, de verb. ſig. cum ſimil.
i In l. 1 C. Iuſtiniani.
k vt ſcribit Dionyſ. Hal. in 2.

tamen principes non ita omnem religionis solicitudinem ablegarunt, vt negligere viderentur. res enim religionis cum violatur impune, & cum in ea cuilibet audiendi ex arbitrio conceditur facultas, minatur principatibus & imperiis, vna cum religionis mutatione, subuersionem.

22 Proinde Liuius[a] ait, negotium Marco Æmilio prætori, seu melius Marco Atilio prætori vrbis, a senatu datum, vt a religionibus externis populum liberaret, quibus publice & priuatim populus tenebatur contemto ritu Romanorum. Quodque is in concione senatusconsultum recitauit, & edixit, vt quicunque libros vaticinos, precationes sue, aut artem sacrificandi conscriptam haberet, eos libros literasque ante Calendas Aprilis deferret, neu quis in publico sacroue loco, nouo aut externo ritu sacrificaret. Admonet *& li. 39* sæpe hoc patrum maiorumque ætate negotium magistratibus datum, vt sacra externa fieri vetarent.

a Li. 25.

23 C. Cornelius Hispallus, prætor peregrinus, M. Popillio Lænate, Cn. Calpurnio Coss. edicto etiam Chaldæos intra decimum diem abire ex vrbe, atque Italia iussit, leuibus & ineptis ingeniis, fallaci syderum interpretatione, quæstuosam mendaciis suis caliginem iniicientes. b Ibidem & notat, Lutatium, qui primum Punicum bellum confecit, a senatu prohibitum sortes fortunæ Prænestinæ adire, auspiciis enim patriis non alienigenis rempublicam administrari oportere, iudicabant. Exstant & verba legis 12. tabularum: *Separatim nemo habessit deos, neue nouos siue aduenas, nisi publice adscitos, priuatim colunto.*

b vt refert Vale. Max. li. 1. c. 3.

24 Quorum omnium prohibitio, magnam non solum auctoritatem in sanciendo, sed vltra magnum animum in exsequendo desiderabat, propter radicatam iam opinionem de cultu diuino etiam peregrino, existimantibus popularibus, se in deorum offensam facere si quid contra eorum ceremonias quamuis prohibitas, tentarent. tanta enim est nominis religionis reuerentia, vt sæpe non sustineat quæ male sub eo prætextu fiant, emendari, nisi ab aliquibus, de quibus antea alioquin bonam opinionem conceperint. Sic Lælius Æmilius Paulus, vt est apud Valerium Maximum in prædicto c. 3 consul, cum Senatus Serapis & Isidis phana diruenda censuisset, eaque nemo opificum attingere auderet, posita prætexta, securim arripuit.

25 Nec est qui dubitet, quantum profuit auctoritas Constantini Magni, in perdendis superstitionibus idololatrarum, quantumque præclara fuerit illa *l. 1. C. de summa trinita. & fide cathol. Gratia. Valentinian. & Theodosii A A A. Cunctos populos quos clementiæ nostra regit imperium in tali volumus religione versari quam Diuum Petrum Apostolum tradidisse Romanis, religio vsq; adhuc ab ipso insinuata declarat, &c.* Eo referre possumus præstantes ceteras leges eius tituli, & de hæreticis, quæ sustinendo fidem catholicam, profligant hæreses & impietates ethnicorum, vt & quæ pœnis capitalibus coe

inſectantur, titulis de paganis, de Iudęis, de apoſtatis cum ſimilibus.

26 Multum etiam proſunt conſtitutiones principales religioni, quæ imponent neceſſitatem clericis viuendi ſecundum ſacros canones, quæque eos arcent iuxta eoſdem canones a negotiis ſecularibus, quæ immunitates eccleſiis & perſonis eccleſiaſticis conceſſas, ſanciunt, conſeruant, & aduerſum eas quippiam fieri animaduerſionibus impoſitis prohibent: & quamuis in clericos ſceptrum non extendant, tamen laicos & eoſdem intra fines debitæ reuerentiæ continent.[a]

27 Nec otioſum eſt quod hiſtoria iudicum c. 17. ait expreſſe, dum reddit rationem, quare facile Micha incidit in idololatriã, & fecit ſibi idola & ſacerdotem, & ædiculas ſacratas eis. *In diebus*, inquit, *illis non erat rex in Iſrael, ſed vnuſquiſq; quod ſibi rectum videbatur hoc faciebat.* Idipſum repetitur.[b] Eget eccleſia auxilio ſeculari & manu militari, pro exſecutione ſententiæ prælatorum, quæ exhiberi epiſcopis mandat[c] & ipſi ſummi pontifices concedunt poteſtatem inquiſitoribus fidei & aliis prælatis inuocare auxilium brachij ſecularis.[d] Atque in ſumma, vbi eccleſia nihil amplius facere poteſt, implorare debet auxilium ſeculare, & compellere[e] & e conuerſo,[f] licet & aduerſus regem patroni Eccleſiæ quando metrop. diſſipat bona eius,[g] vt eum corrigat, cum per eccleſiaſticum iudicem cogi non poſſit,[h] quamuis aliquando aliter, cum poſſit adiri iudex ſecularis, pro eccleſiaſticis negotiis.[i] Scripſit de officio principis Chriſtiani in eccleſia, Thomas Campegius.[k] Sed & Iſidorus[l] probat intra eccleſiam, neceſſarias eſſe principum poteſtates ſeculares, vt quod non præualet ſacerdos efficere per doctrinæ ſermonem, poteſtas hoc impleat per diſciplinæ terrorem &c. Atque Leo Papa[m] *Res humanæ aliter tutæ eſſe non poſſunt, niſi quæ ad diuinam confeſſionem pertinent, & regia & ſacerdotalis defendat auctoritas*, quod & firmatur pluribus conciliis & patrum auctoritatibus.[n]

28 In Gallia remedium appellationis ab abuſu notorio perſonarum, vel iudicum eccleſiaſticorum, deuoluit cauſam ad curias ſupremas, quæ nomine regio ſatagunt, vt diſciplina eccleſiaſtica, ſacroſancti canones, & decreta eccleſiaſtica conſeruentur: ſuntque caſus, in quibus appellatio illa recipitur certi: in quibus & eccleſiaſtica iuriſdictio conſeruatur, & ne latius quam oporteat, vel conceſſum ſit euagetur, ſummo ſtudio proſpicitur. Primum appellatur eo nomine, ſi prælati aut iudices eccleſiaſtici, ſtatuunt quippiam perperam contra iuriſdictionem regiam aut ſecularem, contra conſtitutiones regias ſenatuſueconſulta: nam de his quæ ad ſeculares pertinent nõ debent ſe immiſcere, iuxta ſacroſancta decreta.[o] Regũ quippe munus eſt proprium, facere iudicium & iuſtitiam, & de his ſtatuere,[p]

a vt in conſti. caſſas, de ſa. croſ. eccl.
b in c. 18. in fine, & in c. fi. in finalib. verbis.
c l ſanctiſſimarum nũc ordine 44. ex Græco cõuerſa, de epiſc. & cler. C
d in c. 11. officium 11. §. denique, de hæret. in 6. c. 1. quoniã pleriſque de offic. ordina. c. prodeſt 25. q. 5. c. fi. in fi. de exceſſ. præla. lib. 5. tit. 31.
e c. cum non ab homine, de iudi.
f c. 2. de maledi.
g in ca. filiis 31. 16. q. 7.
h vt & in ca. petimus, 11. q. 1. in c. nec licuit, 17. diſ.
i ca. placuit c. vt quiſquis 11 q. 1. adde eadem deciſa in ca. 1. de offic. ordina. c. 2. de clerico excom. miniſtran. cũ ſimi. ibi not.
k tractatu de poteſtate Romani pontif.
l li. 3 ſenten. de ſummo bono. c. 53. relatus in c. 23. principes ſeculi, 23. q. 5.
m in epiſt. 29 ad Pulcerriam Auguſtã. relatus in c. res autem humanæ, 21. eadem 23 q. 5.
n in c. inceſtuoſi. 23. 3 ſeq. eadẽ 23 q. 1.
o c. nouit. de iudi. tine clerici vel monachi ſecularib. neg. ſe immiſceant c per venerabilẽ, qui filij ſint legit.
p c. regum 23 q. 5.

ordoque totius reipublicæ confunditur si sua cuique iurisdictio nõ seruatur. a Atque licet vnicuique, contra quoscunque iurisdictionem suam, etiam pœnali iudicio defendere. b

29 Inhibet & lex clericis, ne de realibus & temporalibus cognoscant in præiudicium regiæ iurisdictionis. c Videntur enim personæ ecclesiasticæ resilire a proprio munere, secularibus se immiscendo exemplo Domini nostri IESV CHRISTI, qui vt legitur, cum ei d aliquis ex turba dixisset, *Magister dic fratri meo vt diuidat mecum hereditatem.* respondit, *Homo quis me constituit iudicem aut diuisorẽ super vos?* e In his autem quæ fori ecclesiastici sunt, appellatio per abusum notorium ad curias etiam principis deuoluitur: sed princeps, vel eius curiæ, seu senatus non iudicant de his, sed emendato abusu, referunt causas ad alios iudices ecclesiæ secundum decreta sacrosancta iudicandas, & cognoscunt tantũ de abusibus, in quantum lex canonica, vel priuilegium a summo pontifice indultum, illis permittunt, non aliter: alioquin enim excommunicati essent ex bulla quæ publicatur in cœna Domini, contra vsurpantes ecclesiasticam iurisdictionem, & posset etiam iudex ecclesiasticus compellere iudicem secularem, iudicare secundum ius canonicum. f Mandauit summus pontifex Leo 10. in virtute sanctæ obedientiæ, nomine suo & futurorum summorum pontificum, regi Franciæ & eius successoribus, facere publicari & inuiolabiliter obseruari per se, vel per alium, omnia & singula quæ continentur in concordatis & statutis illorum, vt expressum est in titulo finali, de protectione concordatorum, Franciæ regibus concessa. Quare si quid committatur per personas ecclesiasticas aduersus ea, extra iudicium vel in iudicio, per appellationem insinuatur magistratibus principis senatuum, qui de his emendandis cognoscant auctoritate sedis apostolicæ. veluti, si quid fiat cõtra decreta in titulis de reseruationibus tam generalibus quam specialibus sublatis, de collationibus, de mandatis apostolicis, de causis, de friuolis appellationibus, de publicis concubinariis, & aliis ibidem statutis. Quemadmodum & Papa constituit decreti de electione summi põtificis, exsecutores. *quia parum*, inquit, est, *iura condere, nisi sint qui ea tueantur, dominos rectores, officiales ciuitatis, vbi erit summus pontifex eligendus.* g Iubet & Bonifacius 8. h pro exsecutione decreti super monialibus facti, inuocari brachium seculare si opus sit, idipsum alibi, i nempe ad ea quæ Deo placita sunt exsequendum, k & possunt seculares potestates ad hoc per ecclesiam etiam compelli, vt opem ferant. l Casus porro, in quibus curiæ supremæ iudicant per appellationem tanquam ab abusu, contra abutentes religione, vel iurisdictione seu sanctis decretis conciliorum, & canonum, ponuntur decisi per Papum in Rhapsodia Arestorum m tanquam ab abusu. n Sunt & in Hispania & alibi, a summo Pontifice demandata plura potestatibus secularibus, ad clericos & causas Ecclesiasticas pertinentia, non quidem ad diminutionem vel iniuriam ordinis

a c. peruenit 11. q. 3.
b l. 1 si quis ius dicenti non obtempe rauer. P.
c vt in l. consulta diua-lia. de test a.
d Lucæ c. 12 ver. 13.
e Eo pertinet & cap. si clericus laicum de foro compet.
f Clem. 1. de pœniten.
g In ca. vbi periculum. 3 §. praterea, de elect. in 6.
h In c. 1. §. fi. de religios. domi. in 6.
i vt in c. pro dest, 23. q. 5.
k c 1. de offi. ordin.
l c. administratores, 24. q. 5.
m li. 19 ti 2 per totum a Rebuff in tracta de ap pellatio.
n in tomo 3 ad constitut regias.

ecclesiastici aut iurisdictionis spiritualis, sed potius ad conseruationem maiorem & faciliorem disciplinæ & dignitatis ecclesiasticæ. Quæ tamen a quibusdam, zelo, vt dicebant religionis audiui improbari, vt nullis rationibus id fieri debere docentibus acquiescerēt: nesciebant enim quantum laboris insumserint Pontifices atque pij viri, ad continendam disciplinam spiritualibus remediis, & propter malitiam seculi, nihil aut parum promouisse contra contumaces, donec oportuerit auxilio & subsidio vti potestatis secularis, quæ a Deo etiam est ad laudem bonorum & vindictam malefactorum: sicque isti zelatores religionis zelo inordinato, subtrahentes auxilium seculare ecclesiæ, Ecclesiæ causam ad perniciem præcipitem deducunt reprobantes, quorum rationem ignorant, quam experientia illis ignota, necessitati coniunxit: aliud enim est disputare de D. Thomæ & Magistri sententiarum, aliorumque sacrorum patrum dictis intra septa scholarum: aliud tractare negotia reipublicæ Christianæ, in quibus non verbis tantum sed facto opus est, & ipsa negotia rerum & personarum, non ex animi & dictorum sententia, sed sæpe necessitate & circunstantiis præsentibus temperantur. Sed rursum si Gallica & Hispanica quis fastidiat, vel melius, si tam sapiens quis velit esse apud semetipsum, vt hæc priuilegia reprobet, quod solent facere qui nolunt argui, & quærunt excusationem in peccatis, conuertenda est saltem fides ad sacræ paginæ veritatem. In capite vero 19. Deuteron. verba illa videbit, *Iudices & præfectos* שפטים ושטרים *sophtim vesoterim constitues tibi in omnibus ciuitatibus tuis quas Dominus dederit tibi &c.* quæ secundum interpretem Rabini Mosis de Cozbi, sic significant. שופטים *sopthim* sunt iudices dirimentes causas: שוטרים *soterim* vero exactores, cogentes populum baculo & loro, ad obseruationem præceptorum &c.

30 Magistratus seculares, qui principis oculi sunt, hortari primum debent, dehinc impellere personas ecclesiasticas, vt verbum Dei frequenter doceatur in Ecclesia: illudque per personas idoneas, probe & diu in sacris scripturis versatas, a quibus populus aut dubiū aut alienum a fide possit haurire, saltem bis diebus festiuis mane & a prandio, doctrina quippe Dei, purgationem facit peccatorū, [a] nec minus peccatum est cōtemnere verbum Dei, quam corpus Domini nostri, [b] & adolescentior vias suas corrigit in custodiendo sermones Dei, [c] in republica plures male viuunt ob defectum institutionis & doctrinę, & vt ait D. Paulus. [d] *Quomodo inuocabunt in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? quomodo vero prædicabunt nisi mittantur?* Iussit Deus legem suā perpetuo considerari & prædicari, [e] *Non recedet volumen huius legis ab ore tuo sed in eo meditaberis diebus ac noctibus, vt custodias & facias omnia quæ sunt scripta in eo, tunc diriges viam tuā, & intelliges eam.* Nunquam sine aliquo fructu audiri verbum Dei, testatur Iesaias c. 55. ver. 10. *Quomodo,* inquit, *descendit imber & nix de cœlo*

[a] ad Hebræos c. 1. ver. 3.
[b] in c interrogo 99. 1. q. 1. ex D. Augu- st 70. li. 50 homiliarum homil 26.
[c] Psal 118 ver. 9.
[d] ad Rom. c. 10 ver 14.
[e] Iosua 1. ver. 8.

cælo, & vltra non reuertitur sed inebriat eam, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semen serenti & panem comedenti. Sic erit verbum meum quod egredietur de ore meo: non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcunque volui, & prosperabitur in his ad quæ misi illud. Siquidem annuntiato verbo Dei, etsi quidam obdurentur, tamē credunt illi, qui præordinati sunt ad vitam æternam. a Reuocantur & auditores eius vel nolentes aut pudore, aut timore iudicii Dei, a vitiis, saltem a quibusdam. Sicut Herodes ad prædicationem D. Ioā. metuebat & obseruabat eum, & multa eo audito faciebat, & libenter eum audiebat. b Inseminantur & bene viuendi pręcepta, sine quibus fiunt homines, sicut equus & mulus quib. nō est intellectus: parum etiam promouet vel nihil fere proficit, aut infinitas propemodum curas inanes patitur magistratus ciuilis in emendatione vitiorum etiam studiose inuigilans, quando interior pars corporis subditorū radicem habet infectam, ex qua tot vitia prodeunt: quando videlicet anima non est imbuta sanis doctrinis. vbi enim non est timor Dei, quo succidantur cogitationes malæ cordis, ex quib. generantur paulatim concepta impia opera, erumpunt effectus in republica pessimi: & cum contemtu Dei, omnis ad male agendum via patet, & cōtemtus legum & magistratuum & principis: omnesque & principes & sacerdotes, & populus, ita tandem subuertuntur. c

a *Act. cap. 13. vers. 45. & 48.*

b *D. Marci c. 6. vers. 20.*

c *Vt expressit Oseas Propheta c. 4.*

31 Audiui aliquando & sæpius, & ab iis a quibus noluissem, excusationes in peccatis, quæ ni fallor possunt abusus itque valde in republica perniciosi, non alio nomine appellari. In primis populum ita alienum esse a verbo Dei, vt nolit conuenire ad illud audiendū, & cathedras seu pulpita ecclesiarum plane vacua videri, & concionatores vel viginti vel pauciores habere auditores: ideoque se fastidire & laborem prædicationis, quam populo reddere tenentur nihilominus. 2. Alii dicunt, frequentiam & assiduitatem prædicationis, parere contemtum verbi Dei & minus populum curare quæ sæpe audit. 3. Quidam dicunt sufficere populo, si mandata Dei obseruare in pulpito, & pater noster & salutationem angelicam, & fidei symbolum didicerit, nec esse de mysteriis aliis ei curandum.

32 QVORVM omnium sententiæ, fucum addunt negligentiæ pastorum; vt videantur rudioribus ob id excusandi, cum tamen vere nullomodo eis possunt suffragari, quin verissime abuti & beneficiis & officio conuincantur, & acerbissimo iudicio prædicto iis qui præsunt, ante tribunal Domini se sistentes, damnentur pro animabus quæ perierint in illa die rationem reddituri. Recordari enim debent, officium illorum prædicandi, non pendere ex multitudine auditorum, sed ex officio acceptato & imposito: neque ideo desistendum ab officio docendi sibi credito, quod auditores desistant a cupiditate discendi. non enim reddent rationem, si vocati & illecti subditi venire noluerint, sed reddent si per eos steterit, quominus vocarentur secundum datam sibi potestatem, vt &

admonet D. Paulus Timotheum 2. c. 4. verſ. 2. *Prædica verbum, insta opportune, importune, argue, obſecra, increpa in omni patientia & doctrina.* & ad Tit. c. 1. verſ. 13. *Increpa illos dure vt ſani ſint in fide.* Capiant & exemplum a D. Paulo qui deſtitui auditorio, non eſt confuſus. Sic enim ſcribit 2. epiſt. ad Tim. c. 4 ver. 16. *In prima mea defenſione nemo mihi adfuit, ſed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus mihi adſtitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, &c.* Monet & Chriſtus, vbi fuerint duo vel tres in nomine eius congregati, ſe in medio eorum futurum, [a] & pro vna etiam oue errante ſollicitum eſſe debere paſtorem, admonuit Deus in parabola. [b] Dubito ne huiuſmodi rectores ouium, veri paſtores non ſint, ſed mercenarii, vel per ſimoniam, vel per ambitionem, vel gratiam, in cathedram intruſi: vel vt lanam ab ouibus tantum accipiant & lac munus obeuntes, aut ne ſint potius fures aut latrones, quia vocem eorum oues non audiant. Hoc enim ſignum dedit Chriſtus veri paſtoris, [c] *quod oues eum audiant & ſequantur*, alienum enim non ſequuntur, quia non nouerunt vocem alienorum. Mercenarius paſtor fugit, & dimittit oues ad intuitũ lupi ſeu Satanæ graſſantis in gregem, quia ad eum non pertinet de ouibus, qui quærunt maximam hominum frequentiam, potius quam animarum commiſſarum ſalutem, magis videntur velle ſe ipſos prædicare, quam officium exercere. Forſan etiam & tales ſunt, qui nec mereantur populi frequentiam, vel malæ vitæ, qui ne ſcandalo ſint populo, aut indigni munere quod agere præſumunt, canes muti non valentes latrare.

a *D. Matt. c. 18. ve. 20.*
b *Matt. 18.*
c *D. Ioan. c. 10.*

33 Quo fit vt in hoc abuſu prætermiſſionis prædicationis verbi Dei, debeat remedium inquiri, & adhiberi vel ex parte populi, vel ex parte paſtorum. Ex parte populi ſegnis populus & moroſus, qui diebus cultui diuino & prædicationibus dedicatis, malũt otioſi eſſe domi, vel vagari quam illis intereſſe. Eccleſiaſtici præpoſiti illũ debent admonere officii, & vtilitatis & neceſſitatis, & quod feſta iuxta Dei præcepta ſunt ſanctificanda, vacandumque ab operibus ſeruilibus, vt ad diuina intendatur animus: imminere contumacibus vltionem diuinam, famem ſpiritualem animabus, quod & ad audiendum verbum Dei per ſabbatha conueniebant Iudæi in ſynagogis, actorũ c. 13. c. 15. ca. 17. Quod ſi nihil admonitio paſtoris promoueat, ſi non timeatur gladius ſpiritalis, politicorum magiſtratuum auxilium accedere debet, ſicut Moyſes iuſſit congregare omnem populum ad audiendos ſermones eius de lege Domini. [d] Et quemadmodum apud D. Matth. c. 22 & D. Luc. 14. paterfamilias iubet vocari ad cœnam inuitantes, & compelli venire in viis, in ſæpibus & alibi exſiſtentes, cœna autem eſt verbum Dei, & ſacrificium miſſæ, vbi verus panis & verus cibus, poſſunt cogere hi magiſtratus & imperio, & per multas, & caſtigationem carceris inobedientes, vt etiam & ad illorum principes pertinet prohibere, quæ cultui diuino aduerſantur, quæue illud inficiunt, vt blaſphemias, ſuperſtitiones, hæreſes, eaq; punire

d *Deut. 31. ver. 12. & 28*

punire vel opẽ ad ea punienda ecclesiæ adferre, vt Nabuchodonozor edictũ laudabile quãuis Ethnicus proposuit, nequis diceret blasphemiam contra Deum Israel vt ²deperiret & domus eius vastaretur.[a]

34 Ex parte præpositorum, emendanda etiam segnitia, & curionũ ignorantia, atque satagendum, vt prẹlati si tales nouerint esse curiones, qui nesciant vel nolint verbum Dei annuntiare parrochianis, eos vt fucos qui mel aluearium inutiliter edant, expellant, aliisque qui valeant, & possint & velint officium & munus exercere, concedant.[b] Sic enim conferuntur ecclesiastica beneficia, vt ij quibus gratia fit in eis, munera requisita exerceant per se.[c] Nam beneficium datur propter officium,[d] & qui non potest officium exsequi, debet carere fructibus beneficii[e]. Et si in eo negligentes prælati sint, magistratus politici debent procedere aduersus curiones per captionem fructuum beneficiorum, vt ex illis eorum loco habeant concionatorem, vel ipse curio cogatur per se prædicare, aut vt per alium idoneum id munus exsequatur. Sic Iohas rex Hierusalem, prohibuit sacerdotibus accipere pecuniam oblatam in sanctuario Dei a populo, quod instaurarent sarta tecta templi, donec instaurata fuissent.[f] Nam & Deus per Prophetam Amos, maledictionem & væ minatur optimatibus, qui capita sunt populorum, qui nihil compatiũtur super contritione Ioseph vel ecclesiæ.[g] Optimum autem erit, ne misceantur sacra prophanis, si parrochiani implorent officium episcopi contra curionem, non secus quam filii qui pro alimentis corporalibus possunt parentes in iudicio interpellare.[h] Etsi magna negligentia est, regii magistratus, & ipse princeps, per retentionem fructuum poterunt ad munus debitum compellere vel vi, petente ecclesia vel ab ecclesia damnatos & contumaces expellere. Sicut Antiochiæ, ecclesia episcopum Paulum Samosatenum propter impium dogma excommunicauit, & cum nollet ex episcopali domo discedere, & retinere episcopi facultates, haberetque suam factionẽ quæ eum tuebatur, sanior pars ecclesię impetrauit ab Ethnico imperatore Aureliano, vt magistratuum imperio cogeretur relinquere episcopi domum & facultates.[i]

35 Pudet autem immorari in defensione quorundã, qui causantur frequentiam verbi Dei, & quotidianam, vel frequentiorem prædicationem, parere fastidium populo & contemtum. miserum hominum quippe hoc dicentium diffugium, vt se releuent a debito officio, transferendo culpam in verbum ipsum Dei, quod tamen quo magis hauritur, & auditur eo magis desiderium audiendi incendit & prouocat, tantum abest vt fastidium pariat. Viuus enim est sermo Dei & efficax & penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens vsq; ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque & medullarũ, & discretor cogitationum & intentionum & cordis, &c.[k] & sapientia verbi Dei, de se ipsa dicit,[l] *Qui edunt me adhuc esurient, & qui bibunt me adhuc sitient, qui audit me non confundetur, & qui operantur*

a *Dani. c. 3. ver. 96.*

b *Ca. 3. & 4 de clericis. non residen.*
c *Ca. 1 21. q. 1. c. sanctorũ 70. dist.*
d *Ca fin de rescript*
e *Cap latores, de cleri. excom. ministra cap. pastoralis. de appella.*
f *4. Reg. c. 12.*
g *Amos c 6 ver. 1. & 6.*
h *l si quis a liberis de liber. agnos. P*

i *Vt est in histor. eccle. lib. 7.*

k *Ad Hebr. c. 4 ver. 12.*
l *Eccle. 24. versi 29. & seq*

in me non peccabunt. Qui elucidant me vitam æternam habebunt. Hæc omnia liber vitæ, & testamentum altissimi, & cognitio veritatis, &c. Similes rursum & hi mihi videntur impiis filiis Israel qui concitarunt iram Dei, dicentes in deserto de diuino illo cœlesti manna. *Anima nostra iam nauseat super cibo isto leuissimo.* [a] Dehinc si vera sententia seu excusatio est horum negligentium vel ignorantium, qui curam prædicandi suscipiunt, quorsum laboribus inutilibus vexabatur Dominus, qui quotidie se docuisse in templo testatur. [b] Sed nonne etiam sicut quotidie corpus nostrum hoc, eget alimentis nouis, & non potest sine illis subsistere: ita non videmus, nec animã nostram sine esca illa diuina verbi Dei viuere posse vere, cum non in solo pane homo viuat, sed in omni verbo quod egreditur de ore Domini. [c] Ita [d] resoluitur etiam.

a Num. ca. 21. vers. 5.

b D. Matt. c. 26. Luc. 19 & 22.

c Deuter. 8. vers. 3. D. Matt. ca. 4. vers. 4 D. Luc. cap. 4. vers. 5.

d c. inter cætera quæ ad salutem. 15. de offic. iudi. ordin. lib. 1. tit. 31.

35 Sed & illud postremum quod prætendunt, sufficere populo, si orationem Dominicalem & mandata Dei cognouerit, ex eadẽ prodiit segnitia, vel ignorantia pastorum quorundam. Nam quamuis Christus docuisset orare & dicere *Pater noster*, tamen quotidie erat vt dixi, in templo docens, prædicans, & erudiens populum. Fuerunt & Apostoli quotidie explicantes verbum Dei in Ecclesiis, cum multo labore & exercitio assiduo, vt dixerint, *Non est æquum nos relinquere verbum Dei, & ministrare mensis*, &c. Acto. c. 6. Quorsum etiã dictum fuisset, *prædicate Euangelium omni creaturæ*, si sufficeret oratio Dominica & mandata nuda sine explicatione proponere? Quorsum & illud, *Beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud*: [e] Quærerem & ab huiusmodi censoribus populi, qui tam pauca illis salutaria necessaria desiderant, num putent populum posse hæc eadem sine interprete intelligere, vel, an quomodo exsequẽda sint sine doctore adipisci? num etiam hæresum procellas ex illis male interpretatis possint præcauere, nisi ecclesiastem intelligant, cumque frequenter consulant, quod & respondit Æthiopę reginæ Candacis interrogatus a S. Philippo, num quæ legebat in Esaia tũc, intelligeret, recte respondit, & quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi? [f] Mandata Dei, symbolumue fidei, exiguis quidem tabulis & verbis concluduntur, sed quanta ibi latent mysteria, quotue errores inde fuerint cõtorti quia male intelliguntur, nemo ignorat. Quid etiam ille articulus, quod Christus resurrexit secundum scripturas exigit explicationis respondeant, & an populus tinctus & leuiter instructus possit illas sine duce intelligere.

e D. Luc. c. 11.

f Act. ca. 8.

36 Quocirca in optima republica, & quæ conseruanda est sine seditionibus sub Dei tutela, & communi societate, & firma amicitia, bonis moribus temperata, magistratus ciuilis etiam adesse debent ecclesiæ, & curare non solum vt malæ herbæ herescon radicitus cõuellantur, neue falsæ aut simulatæ religiones introducantur: sed etiam, vt diligenter cultus diuinus exerceatur, & verbum Dei frequenter proponatur & audiatur, vtque populus intersit, & ij quorũ munus

nus est docere, non deficiant. Porro intentior hæc cura supra alias esse debet, quia potissimũ etiam fundamentum reip. est religio pura, sincere culta, & quia anima est pretiosior corpore. Et ne quando exprobretur illud quod scribitur.[a] *Paruuli petierunt panem*, id est, doctrinam Euangelicam, *nec erat qui frangeret eis*. Multo magis etiam vigilare debent, contra eos qui falsis doctrinis populum corrũpunt, & venenis hæreseon inficiunt: cum quia nouæ istæ doctrinæ commouent & instruunt seditiones, pacemque turbant, tum etiam, ꝗ conseruatio & defensio fidei ad principes temporales, seu seculares delata est per Deum, qui eis gladium ob eam præcipue caussam cõcessit ad vindictam malorum & laudem bonorũ, & ita expresse decisum.[b] Eaque ratione laudantur a Deo & beneficiis affecti singulatib. Iosaphat, Ezechias, Asa, Iosias, reges, qui deleuerunt cultum idolorũ & Baalim in lib. Reg. & Paralip. Et duces populi Israelitici, qui expugnauerũt & sustulerunt idololatras & vrbes illorũ subuerterũt.

a Threnorũ ca 3.

b In capit. fin. excellentiam, 23. quæst. 4.

De societatibus & collegiis religiosis, & laude eorum. CAP. II.

ECCLESIÆ NOMEN, satis per se indicat congregationem religionis caussa factam, & sanctam & laudabilem esse. Nihil est enim aliud ecclesia quam fidelium multitudo, fide & caritate vnita,[c] Catholicorum collectio,[d] de qua cõgregatione Dauid,[e] *Ecce quam bonum & quam iucundum habitare fratres in vnum, sicut vnguentum in capite, &c.* Vt enim vnguentum pretiosissimum, constans multis exquisitis aromatum generibus,[f] odoris sui fragrantia ipsum caput, vel corpus, & omnes præsentes mirifice oblectat, & suauitate sensus reficit: ita & hæc in Dei cultu sancta congregatio & diuina & suauissima, Angelorum chorus in laudem & obsequiũ Dei coniunctus, primam sacrosanctam constituit ecclesiam: in qua & adhuc distincta inueniuntur collegia, munerumque iniunctorum arctius disposita consortia, ad cuius cœlestis hierarchiæ exemplum, & in vnitate illa generali ecclesiæ gradus, societates & ordines distinguuntur & consociantur in terris, sub vno corpore & vnitate vnius fidei.[g] Bona est duorum vel trium congregatio in nomine Domini, nam & is in medio eorum est,[h] nec est qui id possit inficiari. quare & melior erit plurium, cum bonũ multiplicatum melius fiat. Magna religio est per se, quæ excellit omnes rerum aliarum profanarum considerationes, præstantior autem apparebit, si plurium diligenti obseruatione excolatur, & firmiori vinculo constringatur: ꝗ accidit dum a pluribus ex professo curatur ne diffluat, & cum sancto sanctus eris. Plures quoque eidem muneri intenti perfectius opus exsequuntur, se metuo corruentes subleuant & fulciunt, & pluribus oculis, quæ facienda quæue sunt fugienda prospiciunt.

c Vt colligitur ex capi. 24 legimus, 93. dist. cap. loquitur. 19. & seq. alienus est, 24. quæst 1.

d Cap. ecclesia, 8. de consecrat. dist. 2

e Psal. 132.

f Vt Exo. 30. & Leui. 20.

g Cap. fin 89. dist.

h Matt. ca. 18.

a Hinc prodierunt philosophorum & peritorum sodalitia, hinc artificum corpora ciuilia; hinc religionis etiam conuentus & collegia, non tantũ in vera religione Christiana, sed etiam in Iudæorum

fide,& in ethnicorum superstitionibus. Fuerunt sodalitatum, societatum, collegiorum, & oppidorum, & ciuitatum, & familiarum diuersæ rationes, omnes primitus tamen ad vtilitatem reipublicæ & faciliorem melioremque conuersationem & conseruationem societatis humanæ inuentæ. Homo animal natura sociale, primum habuit sibi similem comparem, adiutorium sibi simile, os ex ossibus, carnem de carne.[a] vide ibi primam congregationem, quæ ex duob. cõstat,[b] probatur & D. Matt. c. 18. *Vbi fuerunt duo vel tres in nomine meo congregati*, &c. & rursum: *In ore duorum vel trium, stabit omne verbum.*[c] Ex illa prima naturali simul & diuina congregatione matrimoniali, filii nati, qui cœperunt addi collegio duorum, & sic domus patrisfamilias collegium est. Tres enim faciunt collegiũ.[d] Vbi aũt non potuit vna domus continere natos, aliæ proximæ ædificatæ fuerunt, inde oppida, ciuitates, ex illis tractæ coloniæ. Sic multiplicato genere, plura oppida, pluresue ciuitates: ex ciuitatibus, prouinciæ. In singulis diuersæ seu distinctæ familiæ tanquam singularia collegia, in quibus diuersa viuendi instituta in aliquibus, & in quibusdam cum ceteris communia. Mundus ipse vnum generale collegium, seu collectio vniuersalis humani generis, imperia, regna, prouinciæ, ciuitates: alia minora in eo collegia legibus commodis temperanda, atque ius ciuile ita varium, partim & communicans in aliquibus cum iure naturali & gentium.[e] Vt autem ex genere & familiarum satione coierunt inter se corpora ciuilia, vt municipia, vniuersitates eiusdem generis: sic in illis rursum ex societate, puritate, & similitudine morum, & artificiorum, orta sunt collegia & corpora artificum & religionum, & studiorum seu liberalium artium. Moses *lib. Genes. mundi*,[f] scribit familias Noachi constituisse populos & nationes suas, & ab his diuisas fuisse gentes post diluuium, & postea ex Iacobo filio Isaaci, duodecim nati patriarchæ, duodecim familiarum principes fuerunt, inde duodecim principes Israel, singuli per domos cognationum suarum.[g] Romulus in curias & fratrias populum diuisit Romanum & tribus.[h] Postea Numa Pompilius, sicut ait Plutarchus, vt differentiam populi pluribus odiosam tolleret, qua alii dicebantur Romani, alii Quirites, alii Tatii, alii Romulei, alii Sabini, &c. introduxit artium diuisionem, vt tibicinum, artificũ, architectorum, & quædam alia collegia & sodalitates. Et redigens singulas artes in vnum, singulis artibus collegium constituit, sodalitatem, conuentum, & sacra vnicuique generi propria. Meminit Plinius[i] de tertio Numæ collegio fabrum ærarium, & 35. c. 12. septimũ figulorum collegium a Numa constitutum ait. Florus vero eorundem & similium collegiorum Seruium Tullium auctorem facit. his accesserunt collegia alia religionis, augurum, pontificũ, sacerdotum, tribunorum & aliorum sacrificulorum, aliorumque officiorum & curiarum, & curialium, qui & phratores & fratres dicti, item sacrorum sacramentales.

a *Genes. 2.*
b *Cap. 1. de election.*
c *Deut. 17. & D. Matt. ca. 18. 2. ad Corint. c. 17.*
d *l. Neratius 85. de verb. signif.*
e *In l. ius ciuile est. de iust. & iur. P.*
f *Ca. 10. in f.*
g *Numero. c. 1. vers. 44. & seq.*
h *Vt ait Dionysi. Halic. in 1.*
i *Li. 34 c. 1.*

3 De

3 De quibus lex Solonis refertur a Caio iurisconſ.[a] ἐὰν δὲ δῆμος ἢ φράτορες ἢ ἱερῶν ὀργίων ἢ ναῦται, ἢ σύσσιτοι, ἢ ὁμόταφοι ἢ θιασῶται, ἢ ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι, ἢ εἰς ἐμπορίαν ὅτι ἂν τούτων, διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους, κύριον εἶναι, ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσῃ δημόσια γράμματα. id eſt, *Si autē plebs vel fratres, vel ſacrorum ſacramentales, vel nautæ, vel confrumētales vel qui in eodem ſepulcro ſepeliuntur: vel ſodales, qui & multum habitantes ſunt, enimuero ad negotiationem vel quid aliud, quicquid hi diſponent ad inuicem, firmum ſit niſi leges publicæ hoc prohibuerint.*

4 Exſtat de piſtorum collegio[b], de collegio argentariorum[c].

5 Exſtat Marciani reſponſum[d], religionis cauſa orare non eſſe prohibitum, dum tamen per hoc non fiat contra Senatusconſultū, quo illicita collegia arcentur. meminit de ſocietate macellariorum vel carnificum c. ſignificante 69. de appellati.

6 Probata & fuerunt regularium cœnobitarum & monachorum inſtituta viuendi certa, & a ſummis pontificib. & illis permiſſum conuenire, cœnobiaque & conuentus agere[e]. Scribit & Auguſtin[f]. *nullum ordinaſſe ſe clericum, niſi qui vellet ſecum manere, & communiter viuere.* Eſt & hæc propria forma religioſorum viuendi, communem vitam habere, nec obolum, aliamque rem propriam poſſidere, niſi cum Anania velint interire[g].

7 Probata collegia iure ciuili piorum locorū, vt venerabiles Eccleſiæ, xenones, monaſteria, orphanotrophia, gerontocomia, ptochotrophia, noſocomia, brephotrophia & talia ſimilia conſortia[h]. Hoſpitalia etiā inter pias cauſas connumerātur, quorum congregationes egenorum ſunt *l. omnia priuilegia 35. de epiſc. & cleri.* C. vbi. & hiſdem priuilegiis, quibus vtebatur Eccleſia maior Conſtantinopolitana donantur. Et proinde hoſpitalibus illis relicta fauore piæ cauſæ vtūtur in illis quæ eis relinquūtur, vel donātur. *vt late probat Andr. Tiraquellus, in præfati. tractatus, de priuilegiis piæ cauſæ.*

8 Permiſſæ & fuerunt fraternitates, ſeu phratriæ quæ dicuntur cōfratriæ aliquæ tamē non omnes. Quanquā diſputatū ſit, num iſtæ confraternitates haberent fauorem piæ cauſæ, & num relictum fraternitatibus dicatur relictum ad pias cauſas, *vt notat prædicto loco Tiraquell.* nam ad pias cauſas videri relictum, dixit Petrus Peruſinus[i], Panorm.[k] Paul. Caſtrenſis[l], Ioann. Andr.[m] & alij. Sed in contraria ſententia ſunt Bald. *ad l. illud col. 3.*[n] *verſ. Quod de eo. ſacroſanct. eccleſia*, dum ait, quod fraternitas non dicitur proprie pium collegium, per illum textum, in verbo *nulli*. & c. ſiquidem poſtquam Iuſtinian. ſtatuit, donationes etiā vltra quingentos aureos valere ſine inſinuatione factas eccleſiæ, zenodochio, noſocomio, orphanotrophio, ptochotrophio, gerōtocomio, clephotrophio, vel pauperib. ipſis adiecit clauſulam, *Nulli danda licetia quacūq; alia cauſa quaſi pietatis.*

a in l f. de colleg. illic L. 47 P. ti. 22.
b l f de accuſa tutor. l. 9 de pœn. C.
c in edicto 9 Iuſtinia. de altis in genere in le. 1, quod cuiuſq; vniuerſit. nom. P. & in l. f. C. de iuriſd. omnium iudic.
d in l. 1 §ſed religionis cauſa de collat. illic. P.
e per tit. de religioſis domibus & de ſtatu monachorū.
f L. 2 de communi vita clericorum ſeu epiſt. 52. ad fratres in heremo in c. certe 18. 12. qu. 1.
g c. dilectiſſimis c. ſcimus 9. ca nolo 10 ca non dicatis 11. c. expedit ca. cui portio eadē 12. qu. 1.
h in l. ſancimus res de ſacroſancta eccleſi.
i in ſuo tracta. de quarta canonica.

k Conſi. 31. incip. ad claram deciſionem omnium difficultatum & c. vt conſil 32. incip. circa duo dubia l Conci. 5. dicendum eſt quod dicta fraternitas L. 1. 2. m Ad capi Ioannes de teſtament. n Idipſum & Bald. notat ad auth. hoc ius porrectū verſ 2, quæro eo. tit. & ad l. id quod pauperib de epiſc. & cleri. Imo. & Panor. ad c. officii de teſtib. & alii citati per Tiraqu. prædict. loc.

iure subnixa, præter eas quas specialiter exposuimus, introducenda vterũ scita super intimandis donationib. permutare [a]. Disputat & Alex. [b] quod corpus fraternitatum potest res suas vendere, quia non est pium collegium, sed omnino prophanum & seculare, & non priuilegiatum: vnde potest omnino disponere de bonis suis, sicut cetera collegia secularia. Barth. etiam [c] concludit quod huiusmodi fraternitates debent conueniri coram iudice seculari, vt & Bal. [d] dum tractat, an de relicto facto fraternitati disciplinatorum sancti Dominici, possit detrahi ab episcopo quarta, quę non detrahitur de relicto etiam loco pio, nisi & is sit religiosus, nec de legato facto hospitali priuato iuxta Alexandrum [e], requiritur enim vt fiat pro anima & opus sit pium, & pro loco relinquatur [f], quod non videtur adesse fraternitatibus. Ceterum hic animaduertendum erit cum Alexan. prædicto consil. 102. nu. 2. & seq. vol. 7. quæ sint fraternitates, & num bona illatum consueuerint, vel debeant distribui in pios vsus, & nũ fuerint institutæ propter pietatem seruandam, & propter opera pietatis & caritatis exercenda. De quibus constare poterit ex priuilegiis & concessionibus factis ab episcopis, per quas appareat eas fraternitates habere loca erecta cum auctoritate episcopi, ad diuinos cultus & ad pietatem ibi seruandam. Subinde si habeant propium templum, tunc deberetur ex illorum relictis quarta episcopo, vt ait ibidem Alexã. alioquin nõ. nam debetur de relictis ecclesię [g], & personis, & non loco relictum videtur [h]. Licet ibi Barbatia teneat contrarium, & consi. 1. in 4. volum. super quo distinguit Petr. de Vbald. de Perus. tractat. de canonica episcopali portione libro 1. quæstion 14. Quia fraternitas alioquin non est de iurisdictione episcopi: cum episcopus non exerceat iurisdictionem ibidem. nec sint loca sacra, vel religiosa, vel ecclesiastica, quibusque ecclesiæ non possunt accedere, vel alia iura spiritualia [i]. Notat Rebuffus tomo 2 commentariorum in constitutiones regias, tracta. de confratriis seu artificum cõuentibus & collegiis.

[a] Consil. 102 incip. super primo quæsito vo. um. 7.
[b] per l. 1 parag. quibus quod cuius. & vniuersitatis nomine ℣.
[c] ad l. cum senatus de re. dubiis & ad l. f. de collegiis illicitis
[d] ad l. si quis ad declinã dum C. de episc. & cleri.
[e] l. t. 1. consi. 130
[f] c. f. 2 e testi.
[g] c. requisiui. de testamen.
[h] Pano. Imo. ad d. c. officio ti. de test.
[i] Clem. per litteras de præbend. facit c. sacrosa & c. Massana de electio. doctores ad idem quia contingit de religio. dom.

Abusus in genere collegiorum & remedia duo emendationis erratorum, per reformationem institutionis & per destructionem collegij. Cap. III.

TItulo & prætextu congregationum licitarum, cum in profanis tum in religiosis conuentibus, atque sub specie pietatis, plura imo ingentia mala perpetrata fuerunt olim & hodie quoque committi videntur, quæ remedio egent. In collegiis & confratriis artificum detectæ sæpe fraudes, monopolia, commessationes vetitæ, cõspirationes: vt etiam in aliis quibusdam locis religionis honore insignitis, eadem apud Ethnicos & Christianos detecta hinc conuenticula, hæreses, dogmata peruersa, clam disseminata.

2 Aduersus quæ mala, inter cetera remedia videntur mihi tria in vniuersum conuenire: primum vt iam probata restituantur suæ naturæ pristinæ, in qua erant quo tempore fuerunt instituta, idque primum

primum si fieri possit. Secundũ, vt, si assequi, hoc non possimus, tollãtur penitus. Tertium, ne noua omnino temere permittãtur, vt & incipientibus, ab initio occurratur. De singulis pauca admonebimus Et quod pertinet ad primum deformatorum dicetur reformatio a, quæ est repetitio, vel restitutio facti antiqui. vt reficere, nihil aliud est, quam quod corruptum est in pristinum statum reducere b. nec enim dicitur reformatũ, vel refectũ, quod de nouo cõstruitur c. Quare hic merito qui a prima institutione desciuerunt ad eam reduci dicuntur d. Itaque cuiusque collegij, vel conuẽtus, siue sit profanus siue religiosus, siue literarum, siue artificiorum, siue regulariũ siue clericorum, institutio & causa institutionis, legesque præscriptæ erunt perpendendæ, & abusus qui succreuerint, velut ex agro malæ herbæ vel zizania, conuelli debent si fieri potest. Quia bona non debent statim propter abutentium factum aboleri. Et, vt ait D. Augustinus e, *absit vt ea quæ propter bonũ ac licitum facimus aut habemus: siquid per hæc præter nostram voluntatem cuiquam mali acciderit, nobis imputetur, alioquin nec ferramenta domestica & agrestia sunt habẽda: ne quis eis vel se vel alterum interimat: nec arbor aut restis, ne quis se inde suspendat, nec fenestra faciẽda est, ne se quisquam per hanc præcipitet. quid plura commemorem, cum ea commemorando finire non possem? quid enim est in vsu hominum bono ac licito, vnde non possit etiam pernities irrogari?* Nulla tam sancta societas, in qua non inueniri possint aliqui mali, vt in societate prima angelorũ, inuenta coniuratio, insignis & detestabilis malitia Luciferi f, in collegio primo Adami vnus impius fratricida Cain, Genes 4. in collegio apostolorum & Domini nostri Iesu Christi, discipuli, qui cum Capharnaitis consenserunt, *diui Iohannis capit.* 6. & vnius impiissimus proditor Iudas g. Et Augustinus clero & populo Hipponensi *epistol.* 137. *& in ca* 9. *quantumlibet* 47. *distin. Quantumlibet vigilet disciplina domus mea, homo sum & inter homines viuo, nec mihi arrogare audeo, vt domus mea melior sit quã arca Noe, vbi tamẽ inter 8. homines vnus reprobus inuentus est &c.* Quot a dehinc fuerunt inter ecclesiasticos hæretici, qui prodieruut, *vt ait D. Iohan.* h ex nobis, sed non erant ex nobis, histpriæ ecclesiasticæ sufficientem fidẽ faciũt. Nec ideo tamen angelorum bonorum ordines, non reliqui ex collegio Adami, non apostoli, non ecclesia, improbari debent. Neq; statim vt in corpore morbus quidam vel discrasia acciderit, consultandum est de tollendo corpore, sed tantũ de sanando, aut de membro si quod putridum inueniatur exscindendo: naturaliter omnia sub motu perpetuo constituta, per dies singulos variantur i, vtque res imperfectæ ad perfectionem tendunt: sic perfectę cum non possint hic mortales in eodem statu consistere, paulatim a sua perfectione decidunt, & egent emẽdatione, habent & res omnes, quædã veluti cõnata aut imminentia mala, quæ ipsas clã destruere & demoliri satagũt, nisi accurate caueantur, quæ vix præcaueri possunt: &, *vt est in epitome*

a in proœmio clementinarum §. hac sane.
b l. 1. §. de vi de ærinis P
c §. 3. parag. penult. de itinere actuq; priua P.
d c. reconantes 3. de stat. monachorũ.
e ad Publicolam epist. 154. & in c. 8 de occidẽd.
f Esaiæ c. 14
g Acto c. 1.
h epist. 1. c. 2.
i paraga. vt autem lex de non alien. reb. ecclesia. in nouell.

Polybii lib 6. quemadmodũ ferro rubigo, ligno, vermiculi ac teredines adnascentes pernitiem adferunt; sicut etiam, si cuncta externa nocumenta effugiant, ab istis tamen quæ adnata habent absumuntur: hoc pacto & reipublicę cuilibet pro natura ipsius quædã adnascitur & adhæret peculiaris malitia, vtpote regno, monarchia: aristocratiæ, oligarchia: democratiæ, bestialis cherocratia, id est, seditio plebis: vt fieri nequeat quominus cuncta prædicta decursu temporum, dicto iam modo mutentur. Monarchia quę natura constat, nõ statim regnum dici debet, sed ea dumtaxat quæ voluntario subditorum consensu conceditur, & magis pro animi sententia regitur ac gubernatur quam timore & violentia. Ex monarchia regnum nascitur, *vt ait prædicto loco Polybius*, vbi autem regnum in mala cognata, tyrannidem scilicet, mutatur, rursum ex horum destructione aristocratia prouenit: quæ tamen natura quadam in oligarchiam commutatur. Cum vero multitudo iniustitiam eorum qui præsunt, ira percita vlciscitur, nascitur Democratia. Sed iterum cogente plebis contumelia & iniquitate, temporis successu ochlocratia exsurgit. Et generaliter cuiuscunque corporis & reipublicæ & instituti, auxesis quædam est secundum naturam, dehinc vigor, postea rursum diminutio, vt omnia in ipso vigore sint optima. In collegiis artificum, prima intentio perfecte sine fraude cum bona fide faciendi negotia & artificia fuit. In collegiis studentium & professorum, bonum & sanctum propositum, nutriendi pauperes scholasticos & doctores, habendi professores, vt ingenia illorum penuria non reuocarentur a bonis discendis literis. Hęc intentio gymnasiorum, exercitium virtutis, & ad fines bonos, ad vtilitatem reipublicę: sed cum tempore non studiorum sed perditorum iuuenum fiunt, nisi prouideatur, receptacula subeunt loco doctorum, mercatores, seu simoniaci & muneri inutiles, cathedras, scholastici deficientibus peritis præceptoribus, desides, segnes, & aliis quam literis occupantur negotiis: rursus & præceptores, conditione destituti, cõtenti sunt vsu stipendiorum, remotis laboribus. In religionis quoq; negotiis, cathedralium collegiorum capitula, nihil aliud erant quã senatus & concilia episcoporum qui caput faciebant, illi corpus. In aliis ecclesiis collegialibus, cultus diuini augendi causa, plures cõgregati, certis adhibitis illisque optimis legibus viuendi. In religionibus & regularibus cœnobiis, feruore deuotionis, eiurationis secularium rerum, constans propositum, obedientia & castitatis ex animo & mediate emissum votum, viuendi modum celebrem, exemplarem, plausibilem, honorandum fecit. At successu temporis, in cathedralibus ecclesiis cœperunt episcopi rem suam seorsum a capitulo habere, & diuidi facultates, habitationes paulatim, & communio viuendi episcop. tandem relinquerunt collegia ecclesiastica & ipsas ecclesias, dehinc curiales & aulici facti, substituerunt vicarios: capitula vero exemplo capitis, quodammodo acephali, cœperunt ex monar-

a e nouit de his quæ fiunt a præla sine consen capi.

monar. in aristocratiam transire, & rursum ex ea in confusionem sæpe tantam peruenerunt, vt & ipsorum canonici, nihil nisi nomen retinuerint, & bona temporalia, eiuratis officiis canonicis, & regul. nihil enim aliud est canon, quam regula.[a] Vnde & canonici regulariter viuentes olim, in mensa, in choro, & extra. Quod hodie in multis ecclesiis, nec habet vestigium quidem conseruatum, imo vix alicubi inueniuntur diuinis assidentes ipsi canonici, sed loco eorum inueniuntur vicarij, seu assisij in summa loco eorum mercenarij tantum, præbendati. quibus non bona quidem canoniæ, sed stipendia conceduntur, eaque perexigua: ipsi autem beneficij pinguedinem accipiunt. tacebo quod forsan absumant in res non dicam clericis, sed etiam laicis factu indignas, cum tamen non detur beneficium, nisi propter officium.[b]

a c. canon. esurienti 2. dist.

b c. fin. de rescrip. in 6.

3 Idipsum dicendum forsan de quibusdam regularium monasteriis & cœnobiis, quæ vbi religio peperit diuitias, cœperūt paulatim remittere habenas disciplinæ monasticæ, obedientiæ, & castitatis: abbates plerunque commendatarij seculares, ignari regulæ, sæpe nunquam visi, quare quod corrigant ignorant, & corrigendo desormant, vel negligendo, succrescere sinunt in priores claustrales petulantiam, & ipsi quoq; monachis peiores constituuntur vt plerunq; mensa abbatis separatur a refectorio, dehinc refectorium in cellulas cuiusque monachi, & in pensiones diuisas transit. ex diuisione illa accedit libido habendi regulam laxiorem, obtinentur dispensationes secularisationis. fiunt ex monachis claustralibus, canonici regulares: ex canonicis regularib. seculares: ex secularibus nescio quid postea sequatur, vel non ausim dicere, cum vitia personarum non debeant nocere dignitati & ecclesiæ, ideo in omnibus his cura adhibenda est, ab illis quibus auctoritas & potestas concessa est, vt repurgentur a subortis malis, & abstergantur maculæ & abusus. mali enim religiosi, quia nomen sanctitatis habent, peruerse agendo amplius nocent in ecclesia quam alij. Verba Gregorij in 1. parte pastoralis ca. 2.[c] hæc sunt, *Nemo quippe in ecclesia nocet amplius, quam qui peruerse agens nomen vel ordinem sanctitatis habet &c. episcopus itaque qui talium crimina non corrigit magis dicendus est canis impudicus quam episcopus: hæc tamen castigatio aliquorum publica esse non debet, sed excessus sunt propter maius scandalum occultandi.*[d]

c relata in c. nemo quippe 83 distin.

d c. in scripturis 96. dist.

4 Sequenda & obseruanda in primis in hac reformatione, quæ a principibus circa collegia artificum & ergolaborum, & contra monopolia & fraudes eorum constituta fuerunt,[e] vbi ędificiorum artifices ergolabi aliorumque operum professores, & balneatores, penitus prohibentur inter se pacta componere contra institutum & bonam fidem eorum, pœnis impositis non tantum collegiatis artificibus, sed etiam professorum primatibus, qui id permiserint nec castigauerint, & magistratibus qui castigare idipsum vel venalitate vel dissimulatione prætermiserint. Et Anastasius Cæsar[f] professiones

e in l. 1 de monopoliis & conuentu nego. illicito

f in l. si C. de iurisdic. om. iud.

negotiationesque exercentes per iniquum atque temerarium & pœna dignum esse statuit, iudicum, ad quos earum professionum seu negotiationum cura pertinet præceptionem & iurisdictionē declinare conari. Statuit & Carolus 5. imperator, in constitutionibus Bruxellis editis, ne ciuitates, communitates, collegia, mercatorū aut consulum aut artificū, aut confratriæ, constituerent aut conderent edicta, ordinationes ad monopolia pertinentia aut præiudicantia vtilitati reipublicæ: reuocauitque iam facta, & concessa similia, nulla atq; irrita declarans. Franciscus quoque I. rex Galliarum, [a] cauit artic. 4. *Nous defendons a tous lesdits maistres, ensemble aux compagnōs & seruiteurs de tous mestiers, de faire aucunes congregations ou assemblees grandes ou petites, ne pour quelq; cause & occasion que ce soit: & ne faire aucuns monopoles, & n'auoir ou prendre aucunes intelligences les vns auec les autres du faict de leur mestier.* Monopolium proprie inter artifices, & mercatores, qui in emendo & vendendo artem constituūt, vt vnica constitutione pretij tantum vendant non minori, [b] a μόνος & πωλέω, vendo, nempe conuentio inter mercatores, obuians publico bono, [c] quia ob priuatum commodū certorum, intercipitur publicum: cum tamen scriptum sit Prouerbiorum 3. *Noli prohibere benefacere eum qui potest, sed si vales ipse, benefac.* Eoque pertinet & Monopolium dicitur, si homines alicuius municipij conueniant, ne alterius municipij deferant in mercatum frumentum vel vinum, donec vel dominus loci, vel ipsi vendiderint suum. hoc est enim perniciosum reipublicæ. fieret enim, vt si liceret libere inferre vndecunq; viliori pretio distraherentur. [d] Idipsum si conueniat inter aliquos, ne operæ vilius locentur, ne operas alicui præstent. [e] Existimatur & ad monopolia artificum, eorumque pœnas pertinere, & non immerito a Bartho. [f] & a Iaso. [g] si paciscantur artifices, ne quisquam eorum instruat in ea arte alios quam filios, vel nepotes suos. Item si statuāt, ne quis admittatur in collegium artificum, & ne ex discipulo magister declaretur, nisi aliquod pretium immensum det singulis annis, & vt nisi post certum tempus, per tres puta annos, ostendatur tyronibus ars: hoc enim laqueo dignum est, & reipublicæ valde perniciosum. Illicita & erit pactio societatum & corporum quorumcumque ad monopolij similitudinem pertinens, si congregati inter se conspirent, & impediant ne aliqui inseruiant in certa causa certæ personæ, aut in aliquo loco, [h] vbi & generaliter notat monopolium fieri, non tantum in licitis collegiis prædictis modis, sed etiam in alia qualibet illicita congregatione.

a *in constit. publicat. anno 1539. dum agit de collegiis & magistris artificiorum.*

b *d. l. vnic. de monopo.*

c *vt docet Felinus. ad c. accedētes, de præscrip.*

d *Socinus consil. 272. incip. nō prosequendo volum 2.*

e *d. l. vnica, & ibi gl. de Monopol. C.*

f *ad l. fi. col. 4. de collegiis illicit.*

g *consi. 122. & seq. vo. 4.*

h *vt notat Guido Papæus consil. 211. nu. iuxta materiā.*

5 Prohibitæ etiam fuerunt & expurgatæ a collegiis artificum & aliorum, comessationes & conuiuia a Francisco I. rege Gallorum. In constitutionibus publicatis anno 1539. cuius verba, *Et pour passer les maistres des mestiers, ne facent aucunement disnees, bancquets, ne conuis, ni autres despenses quelconques, encores qu'on les voulsist faire volōtairement: sur peine de cent de sols Parisis d'amende a prēdre sur chacun*

ayant

ayant assisté au dict disner & banquets. Repurgatus autem ille abusus in reprobatione artificij & magisterij, quia in eo maxime excedebāt operā & artifices solemnia conuiuia peragentes magistris artis, vnde eueniebāt mala, primum vt inopes admitti difficile possent, quamuis periti: & diuites imperiti facile in perniciē reipublicæ in albū redigerentur. dehinc quod inebriati magistri, incōsiderate ad magisterium reciperent. Refert Plinius [a] comessationes causam fuisse dissoluendorum olim apud Romanos collegiorum. Et Philo de Alexandrinorum collegiis loquens, ait, in his, *οὐδὲν ὑγιὲς, ἀλλὰ ἄκρατος, καὶ μέθη, καὶ παροινίαι.* Clemens V. etiam [b] temperauit istas comessationes & sumtus qui fiebant erga professores seu doctores & scholasticos Academiarum a volentibus suscipere magisterium, vel gradus doctoratus. & addit ibi rationes. *Cu, inquit, sit nimis absurdum, vt aliquis cū vanitate & imperitia ad honorem ascendat peritus literarum: non sine turbatione miramur, illū apud scholasticos inualuisse abusum, quod plerique eorum in quauis scientia ad doctoratus vel magisterij assumuntur honorem, cum sua solemniter principia faciunt, aut sui recipiūt insignia doctoratus, circa cibos, vestes & alia sic in expensis excedūt, quod & ipsi, transeunte expensarum huiusmodi vanitate, vacui plerumq; remaneant & grauati: & ceteri qui vel nolunt, vel nequeunt similes expensas subire, hac occasione frequēter a receptione honoris huiusmodi retrahuntur, &c.* Ideo etiam prohibetur merito professoribus conferentibus gradus, ne ad illos quemquam recipiant, nisi prius iurantes adstringāt, ne vltra tria millia Turonensium argenteorum in solemnitate circa huiusmodi doctoratum aut magisterium quomodolibet adhibenda, expendant, & de moderandis etiam impensis intra prædictam summam, nisi forsan notabilis conditionis exstiterint, sub pœna suspensionis a collatione graduum per sex menses.

6 Fuerunt & comessationes huiusmodi, multo maiori ratione prohibitæ fieri in locis sacris prætextu societatis aut Christianæ etiā caritatis: & abusus hic sublatus in conuentibus & congregationibus in honorem Dei vel sanctorum factis, habetur in concilio Laodicensi c.28. [c] *Non oportet in basilicis seu in ecclesiis agapē facere, & intus manducare, vel accubitus sternere.* reprobat & idipsum D. Paul. [d] ibi, *Nunquid domos non habetis ad manducandum?* &c. Nō tamen ideo despicit ecclesia, imo despiciētes arguit, agapas seu cōuiuia largita in pietate pauperibus, neq; cōuocationes ad honorem Dei, fratrū [e] *can. conuiuia, c.44, dist. ex beato Gregorio li. 1. epi. 37. Conuiuia quæ ex intentione impēdēda caritatis fiunt,* inquit Greg. *recte vestra fraternitas in suis epistolis laudat,* &c. Verū secūdum Laodicense conciliū c.53. nō oportet ministros altaris, vel quoslibet clericos, aut etiā laicos Christianos, ex symbolis q vulgus comessalia appellat, cōuiuia celebrare. [f] In sanctorū ꝓhibetur celebratione ac reliquiarū visitatione, ne homines ad comessatiōes, vel ebrietates abutātur, quasi festi dies in honore sanctorū ꝑ luxū ac lasciuiā agātur. Sicut & reꝓbantur abusus cōui-

[a] eadem & Lamprid. in Alex. Seue. Dio in Claudio. Marcel. li. 28.
[b] in Clem. 2. de magistris, & ne quid exigatur pro licentia docendi.
[c] c. non oportet in Basilicis. 42. dist.
[d] 1. ad Corin. c. 11.
[e] c. si quis de spirit. & seq. 42. dist.
[f] in c. 10. nō oportet. 44. distin. & in consil. Tridentino sessio 25. ti. de inuo. at & venerat. sanctorum.

uandi, quos fratriæ vt plerunque faciebant, in honorem sancti apud D. Augustinum. [a] *Comessationes*, inquit, *& ebrietates ita concessæ & licitæ putantur, vt in honorem etiam beatissimorum martyrum non solum per solemnes dies, (quod ipsum quis non lugendum videat, qui hæc non carneis oculis inspicit) sed etiam quotidie celebrantur*, &c. ibi tamé propter multitudinem peccantium, & ne cum malo eradicetur quędam religionis viuentis species simul, veluti aliquando exsistentibus satis teneris, nec bene radicatis, non tolluntur malæ succrescentes herbæ, ne vna bonum semen euellatur, nec aspere censetur agendū cum multitudine peccante. neque posse illam perniciosam consuetudinem tolli aspere, duriter, modo imperioso, censet D. August. sed magis docendo quam iubendo, magis monendo quam minando: & siquid minamur, cum dolore fiat de scripturis comminando vindictam futuram, ne nos ipsi, inquit, nostra potestate, sed Deus in nostro sermone timeatur, ita primo mouebuntur spiritales, vel spiritalibus proximi, quorum auctoritate, & leuissimis, sed instantissimis admonitionibus cetera multitudo frangatur: concurrūt duo mala in hac causa, nempe primum peccatum, quod existiment sibi licere in honorem sanctorum & solemnitatem dierum eorum solemnem non re ita conuiuari, cum tamen prouidendum sit diem solemnem non tam ciborum abundantia quam spiritu celebrare, & absurdum sit nimia saturitate martyrem honorare velle, quem scias ieiuniis Deo placuisse, & confusio & ignominia sit, IESVM CHRISTVM crucifixum pauperem & esurientem, farsis corporibus prędicare, tenuiorumque doctrinam rubentes buccas timentiaque ora proferre. [b] Alterum, quod aliunde periculum occurrat, ne peiores exsistant si a tali consuetudine prohibeantur epulandi: qui enim nimis emungit, elicit sanguinem, [c] & proinde in duobus malis maius potius erit euitandum, *c duo mala*, 13. *dist.* & cum a tali consuetudine epulandi, præter legitimum modum non possint homines auerti, cum venia suo ingenio relinquendi sunt, [d] non puniuntur enim aliquando peccata multitudinis propter schisma & scandalum, [e] & in causis vbi per graues dissensionum scissuras, non huius aut illius hominis est periculum, sed populorum strages iacent, detrahendum aliquid est seueritati, vt maiorib. malis sanandis, caritas syncera subueniat. [f] & plus interdum etiam erga corrigendos agit beneuolentia, quam seueritas, plus cohortatio quam cōminatio, plus caritas quam potestas. [g] Atque satius est ferre consuetudinem conuiuandi, quam religionis causam euellere, & dispensationes rerū patiuntur, nonnunquam parum quidem a debito quosdam foras exire, vt maius aliquid lucri faciant. Sicut enim qui mare nauigant, tempestate vrgente nauiq; periclitante anxiati, quędam exonerant, vt cetera salua permaneant, ita & nos cum non habemus saluandorum omnium negotiorum penitus certitudinem, despicimus ex his quædam, ne cunctorum patiamur dispendia. [h] Fidei causa maiorem sibi vindicat assensum in hoc, sicut

a *Epist.* 64. *in c. comessationes* 42. *dist.*

b *c. Ecclesiæ Principes.* 35 *dist* D. *Hierony. in Micheam facit c. cum ad monasteriū* 6 § *in refectorio. de statu monacho.*

c *Prouerb.* 30. *c.*

d *c.* 6 *denique*, 4. *dist.*

e *c. nō potest*, 23 *q.* 4.

f *c. vt constitueretur.* 2. 50 *dist in*

g *ca* 6. *licet nen nunquā* 45. *distin.*

h *c. dispensationes*, 16 1 *q.* 7. *ex D. Cyrillo Alexandrino ad Ginadium presbyterū & archimādritam.*

sicut & in c.3.de pœnitent.& remission.remittitur de pœna & austeritate pœnitentiæ cuidam nobili,qui partes secutus summi pontificis contra imperatorem Fridericum, ei denegando castrum, fuerat causa destruendi quatuor castra,& plusquam duorum millium domorum,& aliorum infinitorum malorum commissorum,iubetque Alexander 3.Mediolanensi archiepiscopo,misericorditer ei pœnitentiam imponere,attendendo quod pro libertate sua & Ecclesię deuotione,hoc fecerat,& tali discretione in eo vti,vt alij & ipse pro austeritate pœnitentiæ,a seruitio Ecclesiæ nullatenus retardarentur, aut aliquod salutis periculum non formidarent. lætari etiam in Domino & diebus festis ita lautius conuiuari,non est omnino improbatū si luxus & ingluuies absit,& non contemnendum quod aiunt Arcad. & Honorius Cæsares.[a] *Profanos*,inquiunt,*ritus iam salubri lege submouimus,ita festos conuentus ciuium,& communem omnium lætitiam non patimur submoueri. Vnde absque vllo sacrificio, atque vlla superstitione damnabili, exhiberi populorum voluptates secundum veterem consuetudinem, ministrari etiam festa conuiuia, quando exigunt publica vota,decernimus.* Pulchre & id probatur Ezdræ libr.2. cap 8. versi 9.& sequ. dixerunt Neemias & Ezras populo,*Dies sanctificatus est Domino Deo nostro,nolite lugere & nolite flere. Ite, comedite pinguia & bibite mulsum,& mittite partes his qui non præparauerunt sibi,quia sanctus dies Domini est*,&c.& Tobiæ 2.c.in prin.*Cum esset*,inquit, *dies festus Domini & factum esset prandium bonum in domo Tobiæ,dixit filio suo,vade & adduc aliquos de tribu nostra timentes Deū, vt epulentur nobiscum.*

7 Paulatim itaque si fieri possit fratriarum collegiorumque status ad primā reuocabuntur institutionem permissam ab episcopis,& abusus si fieri possit ex omni parte erunt tollendi:sin minus pro ea parte quæ opera pia remorari nō poterunt, & quæ minus lædunt exēplo Tiberij Cæsaris qui cum de coercendo luxu ferre legē vellet,nec coerceri posse immodicos sumt⁹ videret;satius duxit omittere quod assequi nequiret:quam tentare turpiter quod postea non efficeret.[b]

8 Erunt & vniuersitates & academiæ seu collegia studiorum visitanda.& reformanda ab iis ad quos cura,visitatio & reformatio pertinet,maxime in his quæ ad mores,doctrinam & fidem catholicam spectant iuxta sacrosanctorum synodum, & fundationum decreta,[c] hinc enim maior pars salutis vel corruptionis reipublicæ pendet, & ex harum fontibus,.diuini & humani iuris præsidium vel expugnatio oritur.ibi enim discuntur prima literarum monumenta,artes ingenuæ, mores,iura diuina & humana, quæ omnia per maxime interest incontaminata conseruari in vera & catholica fide.Et proinde cauendum est,vt non admittantur professores nisi probati, & vt admissi, pio catholicoque more instituant sibi commissam iuuentutē. Ideo Pius 4.S.P.*in constitutione sua* 112. *iuxta bullarium Laertij Cherubini incipiente In sacrosancta idib.Nouē.anni* 1564.*an*.5.*sui pontifi-*

a *In l.4. de paganis sacrificiis & templis.C.*

b *vt scribit li.3. genialium dierūc.11.Alex. ab Alexan.*

c *vt habetur in cons.Tridētino sess.25 tit.de reformatione c.2.*

catus statuit, ne lectores publici vel priuati cuiuscumque facultatis, iurisque ciuilis vel canonici, vel theologiæ, vel aliarum artium, rectoresque, admittantur ad lectiones officiumque legendi vel rectoratus, nisi prius catholicam fidem profiteantur, in forma ibi posita. *In manibus vel ordinarij seu eius vicarij*, aut doctorum, aliorumque promouentium *manibus*. Vt enim, pro moribus in temporalibus & peritia docendi, debent approbari a senatu seu principe vel aliis quibus hæc cura per principem demandata est, antequam in ordinem lectorum & professorum legantur. [a] Sic expedit, prius in fidem approbari quoque; quia in ecclesia Dei, tentatio est populi error magistri: & tanto maior, quanto ipse est doctior qui erat, vt ait Vincentius Lirinensis. Probabantur, & reprobabantur Grammatici seu oratores decreto ordinis, si non se vtiles studentibus præbeant. [b] Conseruanda quoq; lex Theodosij & Valentinia CC. quæ ponitur vnica, titulo de studiis liberalibus vrbis Romæ & Cōstātinopolitanæ, *li.* 11 *C. ti.* 18. per quam vniuersis qui vsurpāt sibi nomina magistrorum, & in publicis magistrationib. cellulisq; collectos vndecumq; discipulos circumferre consueuerunt, præcipitur ab ostentatione vulgari amoueri: & in posterum prohibentur, & damnantur, & vrbe arceri mandatur: prohibitumq; his qui in publico munere docendi descripti sunt, ne alibi aut priuatim, quam in publico auditorio doceant, alioquin imminente pœna priuationis priuilegiorum concessorum his qui publice tantum docere præcepti sunt.

a l. vnic de professoribus qui in vrbe Constantinopolitana docētes &c. li. 1 C. ti. 15 & melius in l. magistros studiorum, 7 de profess. & med li 10. C. ti. 52.

b l. 2 de professori & medic. lib. 10. C. ti. 52.

9 Eo pertinet etiam lex imperatoris Marciani, [c] quæ prohibet vt nemo clericus, vel militaris, vel alterius conditionis de fide Christiana publice, turbis coadunatis & audientibus tractare conetur in posterum: ex hoc tumultus & perfidiæ occasionem requirens, pœnis adiectis & seuerissimis animaduersionibus. Addenda l. conuenticula, 15. de episcopis & cleri. C. vbi Archa & Hono. CC. *conuenticula illicita etiam extra ecclesiam, in priuatis ædibus celebrari prohibemus, proscriptionis domus periculo imminente si dominus eius in ea clericos, noua & tumultuosa conuenticula extra ecclesiam celebrantes susceperit.* Metuendum enim est idque procurandum ne accidat, ne hæreses & illicita dogmata quæ publice damnata sunt, quæue prohibita sunt, in vulgus disseminentur priuatim, & clanculum doceantur a magistris infectis. Quamobrem Gratia. Valentin. & Theod Cæsares in l. 2. C. de hæretic. *Omnes*, inquiūt, *vetita legibus diuinis & imperialibus constitutionibus hæreses, perpetuo quiescant. Nemo vlterius conetur quæ repererit profana præcepta, vel docere vel discere. Neque antistites eorundem audeant fidem insinuare quam non habent: nec ministros creare qui non sunt.* Et rursum in l. 3. eius tituli, *Cuncti hæretici procul dubio nouerint omnia sibi loca adimenda esse: siue sub ecclesiarū nomine teneātur siue diaconica appellentur, siue decanica: siue in priuatis ædibus vel locis huiusmodi cœtibus copiam præbere videātur, his ædibus vel locis priuatis ecclesiæ vindicādis* &c. vbi nocturni cœtus sub prætextu religionis

c c. nemo clericus, C de summa trinita. & fide cathol.

religionis & litaniarum prohibentur quoque. Facit Nouella Iustiniani 132.[a] vbi eadem statuuntur & imponuntur similes pœnæ colligentibus,& his q. illis cõuenticulis colliguntur; par enim pœna est docere vetita,& discere.[b] Et nouella 37 *de ecclesiis constitutis in Africa, Nulla omnino hæresis domum aut locum orationis habeto.* Et in *c. cum ex iniuncto. 12. de hæreticis,* occulta illa cõuenticula prohibentur, vbi & laici officium prædicationis sibi vsurpant.

10 Repurganda etiam collegia ecclesiasticarum personarum, ab istis conuenticulis, quæ coniurandi habent occasionem vel in episcopum, vel in alias personas ecclesiasticas, vel in laicos seu principes. Idipsum admonet concilium Chalcedonense, *c.* 18. & Vuormacense. *c.* 74. *& c. si qui clerici,* 23. *& c. coniurationum.* 21. 11. *q.* 1. cuius verba relatu digna sunt, vt nihil addi vel detrahi oporteat. *Coniurationum & conspirationum crimen, quod apud Græcos dicitur φρατρία, publicis etiam legibus certum est inhiberi: hoc multo magis in sancta Dei ecclesia ne fiat, conuenit abdicari. Si qui vero clerici aut monachi inuenti fuerunt coniurantes aut conspirantes, aut phratrias aut factiones componentes aliquas suis episcopis aut clericis aliis, omnino cadat de proprio gradu.* Eadem probat adiectis aliis pœnis Calixt. Papa, scribens Galliæ episcop. epist. 2.[c] Et apertius in concilio Aurelianensi 3. ca. 21. relato in ca. si qui clericorum, 25. *ead.* 11. *q.* 1. vbi, superbia quorundã clericorũ & malitia, prætextu religionis, & cum magno reipub. totius Christianæ cõmodo nostris temporib. in vsum reuocata, a quibusdam coniuratis, exprimitur & retunditur his verbis, *Si qui clericorũ, inquit, (vt nuper per superbiam diabolo instigante actum fuisse perpatuit,) rebelli auctoritate se in vnum coniuratione intercedente collegerint, & aut sacramenta inter se data, aut chartulam conscriptam fuisse patuerit, nullis excusationibus hæc præsumtio elabatur, sed re detecta cum in synodum ventum fuerit, in præsumtores iuxta personarum & ordinum qualitatem, a pontificibus qui tunc in vnum collecti fuerunt, vindicetur. Quia sicut caritas ex præceptis diuinis, corde non chartula conscriptione vel coniurationibus est exhibenda: ita quæ supra sacras admittuntur scripturas, auctoritate & distinctione pontificali sunt reprimenda.* Docet D. Cyprian.[d] quanto odio sunt habiti apud Deum conspiratores, qui sub prætextu aliquo boni, schisma & seditionem contra principes temporales & spirituales concitarũt: exemplo primum decem tribuum quæ se segregauerunt ab imperio Roboami filii Salomonis, & elegerunt sibi regem Hieroboam filium Naboth.[e] & exemplo Adonis prophetæ qui necatus est a leone, quia comedit panem & bibit aquam in terra decem tribuũ contra Domini prohibitionem,[f] & exemplo Chore, Datanis & Abyronis, *Numer.* 16. item exemplo schismaticorum Samaritanorum ad quos etiam prohibuit ire primum Christus, non magis quam ad gentiles & ethnicos donec verbum fuisset Iudæis prædicatum, [g] *In viam nationum ne ieritis, & in ciuitatẽ Samaritanorũ ne introieritis.* Periculosæ sunt

a *De interdictis collegiis hæretic.*
b *l. culpa similis,* 8. *de malefic. & mathem. li.* 5. *C. tit.* 18. 9.
c *Ca. conspirationum,* 21. *eadem* 11. *q.* 1. *concilium Toletanum, cap. si clerici,* 24. *ca.* 11. *q.* 1.
d *Li.* 1. *epist. epistol.* 6. *ad Magnũ, & in ca. denique* 7. *q.* 1.
e 3. *Reg* 11.
f 3. *Reg. c.* 13
g *Mat. c.* 10

hominum qui volunt haberi simul pii & docti ex malitia & superbia peccantium sententiæ seu hæreses, nec missura cutem nisi plena cruoris hirudo. & dum non possunt, ob ambitionem vel malitiã, vel melius impudentiam detectam, euadere superiores, concitant coniurationes, seditiones, tumultus; mouentque omnem lapidem vt quod astute non potuerunt consequi, & vbi non potuerunt videntes decipere, per vim assequantur. quamuis tandem euanescant in auras, & veluti pilæ vento inflatæ dum acu perforantur, concidant in se vna cum mole tumultus pernitiosi per illos excitati, testes nobis sunt factiones ortæ ex caussa & prætextu religionis inter Samaritanos, Saduceos, & Iudæos, interq; hæreticos qui ex modica scintilla totum orbem incenderunt, quæ ab initio exstingui & repurgari poterant. Verum vbi coaluerunt, clades populorum animarum & corporum, & regnorum subuersiones misere accesserunt. Quod & aliquando ex sectis philosophorum antiquorum non repurgatis, accidit. Nam cum illi sibi libertatem dicendi, declamandi, & statuendi vsurpare cœperunt, & discipulos in suis dogmatibus instituerũt, prætextu reformandi respublicas omnia diuina & humana sua superbia & temeritate conturbarunt, ignorantes quantum distaret speculatiua ars, a praxi bene gerendi rempublicam, metientes ad phantasticam vel potius inanem rempublicam, mores iustos populorum ex vmbris imaginationum corpus ipsum mensurantes. Nihil enim arrogantius fuit homine philosopho qui non degustauerat formulam realem regendi. est enim lex, *vt ait Aristotel* determinata ratio, iuxta ciuitatis consensum, quæ singula quo pacto facienda sint declarat, vt scribit Athenæus [a] vbi & leges Platonis derisas ait ab Atheniensibus *Oratioq;*, inquit, *illa de republica, etsi omnium sit pulcerrima, nobiscum nihil persuadeat: quid magis? visus est ipse Plato non exsistentibus viris leges scripsisse, sed hominibus a se fictis, ita vt qui his vtantur postea perquirere oporteat*. Scribit & cap. 23. eiusdem libri, *Platonis discipulos fuisse tyrannos*. Postea, refert & Polybius lib. 2. hist. *in ea regione Italiæ quæ tunc magna Græcia appellabatur, cœtũ Pythagoreorum ob clandestinam coniurationem concrematum magna rerum mutatione facta, vtpote principibus cuiusq; ciuitatis temere interfectis, accidit ea loca easq; vrbes maximis seditionib. cædibusq; vexari*. Certe hæc digna notatu in posterũ saltẽ, cum videamus turbatam rempublicam Christianam, & regnorum leges, ex quadam superbia nouorum theologorum qui phanaticis resolutionib. putant respublicas semotis legibus politicis regi posse cum ferula more puerorum quo vtuntur in scholis: quibus nimium creduli assentiuntur.

11 Itaque præpositi locorum & collegiorum & religionum inuigilare super gregem sibi commissum, & statim vbi vestigium harum præsumtionum insurgere viderint, opprimere debent, quia sero medicina paratur, cum mala per longas conualuere moras. duo vel tres ab initio incipientes mouere insuetas factiones facilius opprimentur,

a Lib. 11. dipso. histo. cap. 22.

mentur, quam vbi plures fuerint adiuncti, suntque castigandi vel expellendi a bonorum societate mali, qui alios inficere possunt & contumaces sunt, alioquin si negligentes sunt prælati & præpositi in moribus reformandis & castigandis, & si diligenter, & prudenter in his non inuigilent, subditorum sanguis pereuntium, exquiretur de manibus illorum a Deo.[b] *Suscepti regiminis*, inquit Ioann. 22 summus pontifex,[c] *nos cura sollicitat, vt quæ in ecclesiis non absq; dispendio ministrorum & cultus detrimento diuini seruari viderimus, per appositionem congrui moderaminis in melius reformemus, &c.* negligentia in prælato, frequenter mortale peccatum inducit, [d] nec admittitur pastoris excusatio, si lupus oues comedit, & pastor nescit, [e] & particeps censetur delicti per negligentiam emendationis suæ cõmissi, quia tacendo videtur consentire, [f] & punitur ob non punitos subditos.[g] imo videtur ob eam negligentiam auctor maioris mali: cum facilitas veniæ consensum tribuat delinquendi,[h] & grauis negligentia rectorum nonnullorum, quæ dum spem impunitatis permittit, multam nutrire pestilentiam consueuit in subditis.[i]

12 Eadem diligentia & cura a principibus temporalibus imposita rectoribus prouinciarum, & præsidibus, vt malis hominibus prouinciam purgent sollicite, eosque inquirant & coerceant.[k] Idipsum & aliis magistratibus, toparchis, & officiis commiserunt, & antiquitus constituerunt quoque delatores, qui inquirerent secreta crimina & deferrent eisdem vt punirentur, & ideo curiosi dicti. Et in pretio aliquando habiti, vt liquet ex Tacito, Ammiano Marcellino, & aliis, de quibus nos in syntagmate iuris,[l] vt & refert Herodotus[m], Deiocem filium Phraortis, si quem intellexisset iniuriam facere, hunc ad se accersitum indicta pro delicti modo pœna mulctasse: & in eum vsum exploratores auscultatoresq; per vniuersam suam ditionem disposuisse: in quorum locum successerunt hi qui dicuntur officiũ.[n]

13 Facilis porro est reformatio monasteriorum, monachorũ & clericorum, si seculariter viuunt, saltem facile detegitur quod emendandum est: contraria enim iuxta se posita apparent & discernuntur sine difficultate, vnde & compelli tunc possunt ad obseruantiam regulæ appellatione remota: vel si resistant, possunt loco deiici, & alii eiusdem ordinis ibi constitui, & ita si fieri possit ex eodẽ ordine possunt illa sancta collegia reformari, vel si non sit ex eo ordine, ex aliis ordinibus, idque in negligentiam prælatorum proprii ordinis fieri potest per episcopum loci, [o] docet & ex quibus quoque personis reformanda sint monasteria,[p] quæ etiã obseruari debent in visitatione & restitutione vitæ monasticæ, statuit fuse conciliũ Trid. sessi. 25

a Capi. cum in ecclesiis de maiori. & obedien. lib. 1. tit. 31 cap. in singul. ca. fin. de regularib.
b In cap. irrefragabili 13. de officio ordinarii li. 1 ti 31, c. fi. de regula. c. cum ad monasterium, § fi. de statu monacho. c. qualiter & quando §. penul. de accusatio.
c In c suscepti. 2. de electio in extraua. Ioann. 22.
d Ita dictũ 81. distinct. c. ea quæ de officio archidia.
e Cap. quãuis 10. de reg. iur. ap. Gregor.
f Capit. si rector. 43. distinct.
g Capit. licet heli, de simo.
h Capitu. est iniusta. 23. quæst. 4.
i Clementi. 1 de celeb. missa, lib. 3. tit 4 cap vt clericorum de vita & honestate cleric orum apud Gregor cum similibus ibi nota.
k l. 3. § final. l. congruit. 13. de officio præsidis, li. 1. P. t. 18. & nouella 17. cap. 2.
l l 32 c. 4. & alibi & Alex. ab Alexand. lib. 4 genial. dier c. 22.
m In primo.
n Vt in l ea quidem. 7 de accusatio C. l. 6. §. 3. ad senatusco Turpilia. P. l. vnica de priuat. carceris C facit titul. de delatorib. lib. 10. C. tit. 11.
o In cap relatum est nobis, 7. ne cleri. vel monachi secu a. nego se immisc. c. reprehensibilis 27. in fine de appella.
p Cap. inter quatuor 5. de religios. domi. li. 3. tit. 36.

nos etiam de his multa.[a] quanto autem celerius expurgauerint collegia & religiones a malis hominibus eo consultius agetur, quia mali bonis solent sui exemplo esse exitio, c. cum non ab homine, de iudic. & malorum consortium sæpe bonos corrumpit,[b] vt vna ouis morbida inficit omne pecus.[c]

14 At difficilis reprehensio delictorum quæ prætextu religionis in religione committuntur, ideoque & maiori diligentiorique cura & solicitudine opus est, & cum deprehensa fuerint, eius caussa commissa emendanda erunt. Indicabimus autem quædam exempla in specie, quæ ad alia poterunt acuere ingenia pastorum & principum distinguenda, obseruata a nobis, tum ex lectione bonorũ auctorum & legislatorum, tum etiam experientia quoque nostrorum temporum, ex quibus ad emendationem si fieri possit cõmode, saluis congregationibus religiosis & optime ab initio institutis, perueniri possit. Quod si consequi id non possint, & corpus ita computruerit, vt omnino medelam admittere non possit, tunc ad aliud remedium perueniendum erit, & ita agendum de dissoluendis collegiis, quæ suo priuilegio abutuntur tam pernitiose, interdum in perpetuum, interdum ad tempus, & postea pro occurrentibus caussis restituendis. Quemadmodum quum cœperunt cœtus factiosorum hominũ, collegii nomine institui sine publica auctoritate Romę senatusconsulto, obuiam huic malo itum est, & L. Cæcilio & Q. Martio Coss. sublata collegia quæ aduersus rempublicam videbantur esse, & retenta certa quæ ad vtilitatem eiusdem pertinere putabantur, vt ait Cicero.[d] Et postquam sublata restituisset lege lata Pub. Clodius Tribunus pleb. & alia noua instituisset, alia sustulisset, vt eodem loco scribit Cicero, & Dio Cass.[e] iterum restituta fuerunt a Cæsare dictatore sublata, reseruatis his, quæ antiquitus erant restituta. Cuius rei tamen lex fuit irrita ob motus populares, vt ait Sueto. Tranquill. in Iulio donec postea fuit ab Augusto firmata, ne factiosorum hominum cœtus ad res nouandas, & ad rempublicam perturbandam societate abuterentur. Eãdemque legem Seuerus mãdauit, ne dum in vrbe, vel in Italia, sed etiam in prouinciis obseruari.[f] Factus & delectus collegiorum a senatu temporibus Marci Cæsaris, sicut scribit Paulus Iurisc.[g] *Cum senatus*, inquit, *permiserit temporibus D. Marci collegiis legari, nulla dubitatio est, quod si corpori cui licet, ea res legata sit, debeatur.* accedit Vlp.[h] *D. Marcus*, inquit, *omnibus collegiis, quibus coeundi ius est, manumittendi potestatem dedit, &c.* vt contra collegiũ quod nullis priuilegiis subnixum erat, hereditatem capere non poterat, vt aiunt Cæsares Diocletia. & Maximi.[i] Tarquinius quoq; omnia collegia præter instituta a Numa, dissoluit,[k] Destruxit & omnia præter antiqua Iulius Cæsar, bellis compositis, *vt scribit Sueton.*[l] Claudius omnes Iudæorum societates & vniuersitates dissoluit.[m] Ideo Anton. A nihil legari his posse statuit.[n] Exstat & Zenonis lex similis rubricæ, de monopoliis & conuentu negotiatorum illicito, vel

a *Lib. 15. syntag. iur. c. 14. 15. & seq.*
b *Capit. sæpe mal. rũ 28. q. 1.*
c *Capitu. ea quæ de statu regula. c. sed aliud 40 dist. l. Iu. ia. de action. emt. P.*
d *Oratione in Pisonem.*
e *Lib. 50.*
f *l. 1. de collegiis illicitis P.*
g *In l. senatus 20. de rebus dubiis, li. 34. tit. 5*
h *In l. 1 & 2. de manumissionibus quæ seruis ad vniuersitatem pertinentib. imponuntur lib. 40. P. tit. 3.*
i *In l. collegiũ 8 de hæred. institu. C. lib. 6. tit. 24.*
k *Vt ait Dionys. Halica. in 4.*
l *In Iulio Cæsare, c. 32.*
m *Dio Cassius lib. 58.*
n *l. 1. C. de Iudæis.*

vel artificio ergolaborum, necnon balneatorum prohibitis, & pactionibus illicitis.[a] Refert Cicero,[b] aliud senatusconsultum. Alterum Corn. Tacitus,[c] de dissoluendis collegiis illicitis.

15 Cum etiam trecenti iuuenes sodalitii iure, sacramento quodam nixi separatam apud Crotonienses a ciuibus ceteris vitam exercerent ex doctrina Pythagoræ, ad frugalitatem & ad studium virtutis prouocati, conuerterunt nihilominus in se ciuitatem, quasi cœtum clandestinæ coniurationis haberent, ideo ciuitas voluit cum in vnā domum conuenissent eos concremare, in eoque tumultu sexaginta homines periere, ceteri in exsilium damnati.[d] Suspectæ enim sunt semper coitiones hominum in republica. Quia quamuis ab initio virtutis caussa conuenire videantur, tamen facile gliscente disciplina, multitudinis numerus addit animos ad aliquid noui audēdum: metuendum, quod periculosius est, ne in malum prorumpat cœtus, quo se sapientiorem ceteris esse sibi persuaserit. Vnde abscindenda ab initio occasio, & iubendum probis, eaque de caussa congregationes agere desiderantibus, sese continere intra fines patrum & nō sapere apud semetipsos: sapientia humana inflat, præsumtio sanctitatis cum doctrina aliqua, decipit deceptos, impellit ad contemtum aliorum, & iam tumentes ad definiendum proprio sensu audentes facit, ad sic finita temere defendenda pertinaciter excitat: & sic ad pertinaciam dum peruentum est, societates eiusdem opinionis imbutæ, ad coniurationem perueniunt: ex illa ad reipublicæ schismata & ciuilia bella paulatim concurritur, & omnia susque deorsum confunduntur, inuoluta: & *sero sapiunt*, vt est in prouerbio, *Phryges*. In legibus Langobardorum, titulo de aggressione in vico, de sacramentis per Guildoniam abinuicem coniurandis, vt nemo facere præsumat, &c. prohibentur societates aut sodalitates coniuratæ, aut coniurati fratres societate vocata Guidonia a *vuillen* voluntate, & *thon*, id est, *facere*, vt nunc willir dicimus, inquit Amerpachius,[e] vbi idem notatur. Franciscus I. Rex Gallorum eius nominis abrogauit confratrias artificum, propter monopolia quæ in illis faciebant ann. Domini 1539. Et Fridericus[f] conuenticula hæc, etiam ratione seu prætextu parentelæ, vel alterius cuiusque rei gratia prohibuit. Deus collegium ædificantium turrim, & superborum fastum confusione linguarū dissoluit, *Gen.* 11. perdidit septem ciuitates incorrigibiles.[g] Ob vitulum adoratū, sacrosanctæ legis tabulæ a Deo exaratę & datæ Moysi confractæ.[h] Imo quod magis est, videns Deus quod omnis caro in hac vniuersali societate humana, corruperat viam suam, deleuit eandem & immisit perditionem diluuii.[i] Ezechias Rex Israel, dissipauit excelsa, contriuit statuas, succidit lucos, confregitque serpentem æneum quem fecerat Moyses,[k] siquidem (vide abusum) vsque ad illud tempus filii Israel adolebant illi incensum.[l] Sustulit collegium sacerdotum Belis, rex, vbi edoctus fuit per Danielem de impostura & abusu illorū.[m] Minatur Deus se abiecturum

a *Lib.* 4. *C. tit.* 59.
b *in* 2. *li epi. ad Q. Fratrem.*
c *Lib.* 14.
d *Vt refert Iustinus ex Trogo li.* 20.
e *In constit. Caroli magni ad c.* 16.
f *In §. conuenticula, de pace tenenda in li.* 2 *feudo. tit.* 53.
g *Genes.* 19.
h *Exod.* 32.
i *Genes. c.* 6. *& seq.*
k *Num.* 21.
l 4 *Reg. cap.* 18.
m *Daniel. cap. fin.*

templum sibi ædificatum ob idololatriam, 3. *Reg. cap.* 9. *vers.* 6. Salomonis loquens, *Si auersione auersi fueritis vos & filii vestri, non sequentes me, nec custodientes mandata mea & ceremonias quas proposui vobis, sed abieritis & colueritis deos alienos & adoraueritis eos, auferam Israel de superficie terræ quam dedi eis & templum quod sanctificaui nomini meo proiiciam a conspectu meo, eritque Israel in prouerbiũ & in fabulam cunctis populis, & domus hæc erit in exemplum: omnis qui transierit per eam stupebit & sibilabit & dicet, Quare fecit Dominus sic terræ huic & domui huic? & respondebunt, quia dereliquerũt Dominum Deum suum, &c.* Propemodum similis imprecatio Christi in Iudæos.[a] *Auferetur a vobis regnum & dabitur gentib.* Eo pertinet quod dicebat D. Ioannes Pharisæis & Saducęis, *Facite fructus dignos pœnitentiæ, & ne velitis dicere intra vos, patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Iam enim securis ad radicem arborum posita est, omnis arbor quæ non facit fructum bonum exscindetur & in ignem mittetur.*[b] Maledixit Christus arbori infrugiferæ & exaruit.

16 Cæsares Arcad. & Honorius, omnia loca & collegia ademerũt hæreticis.[c] Exstat & Iustiniani nouella 132. de interdictis collegiis hæreticorum, reprobantur & illorum conuenticula quæ ipsis ecclesiæ dicebantur, & eis relicta, item collectæ, parasynaxes, synodi, exarchatus, paternitates seu abbatiæ.[d] Sustulerũt & alii principes Christiani alia collegia superstitionis paganicæ, & templa, & sacrificia. Adiiciunt iura ciuilia etiam pœnas, & quisquis collegium illicitum vsurpauerit, ea pœna tenetur qua tenentur, qui hominibus armatis loca publica vel templa occupasse iudicati sunt, vt respondit Vlpia.[f] nempe pœna legis Iuliæ maiestatis.[g]

17 Chorepiscoporum ordo, vt ratione institutionis carens exstirpatus.[h] Clemens V. ex concilio Viennensi, Beguinarum & Beguinorum conuentus, collegia & congregationes dissoluit, aboleuit & inhibuit, in quibus plures errores inducebantur sub velamine sanctitatis, cum periculo animarum.[i] Firmauit eandem prohibitionem fratricellorum seu fratrum de paupere vita, Bizochiorum, Beguinorum Ioannes 22.[k]

18 Idem Clemens V. templariorum militum collegia & ordinem funditus sustulit in Gallia & alibi, ob quædam eorum delicta, & defectiones in Turcas, vt scribit Platina.[l] Sustulit & damnauit vt ait prædicto loco Platina collegia, congregationes cum errorib. Dulcini & Margaritæ, in quib. mares cum fœminis simul habitantes, in omnem libidinem prolabebantur, & Anabaptistarum more censuerũt nihil habendum esse proprium, non esse administrandas respublicas Christianis.[m] Sic monachis exsistentibus incorrigibilibus, possunt

a D. Matt. 21.
b D. Matt. c. 5 & ca. 7. & D. Luc. c. 3.
c In l. cunctis hæretici C.
d In l. 5. Arrian. & l. 14. de hære. in nomocano. tit. 12. c. 2. vbi & vltimum supplicium trãsgressoribus impositum est.
e Titulo C. de paganis templis & sacrificiis.
f In l. 2. de colleg. illicit. P.
g l. 1. §. 1. ad l. Iul. maiest. li. 48. P tit. 4. l. 4 C. de his qui ad eccle. cõfug.
h In capitu. chorepiscopi 3. 68. distin.
i In clemen. 1. de religios. domibus lib. 3. Clementi. tit. 11. clem. 3. de hæreti. lib. 5 tit. 3.
k In extrauagante vnica. de religio domib. in extrauag Ioannis 22. quam tamen explicauit postea in extrauag. vnica de religiosis domib. in extrauagan. communib.
l In eius vita. Gaguinus lib. 7. qui & refert illorum errores Volaterranus libr. 22. Antrop. & alii.
m Vt habetur etiam in summa conciliorum.

ab

ab episcopo a monasteriis expelli, & alii in locum illorum alterius ordinis poni [a]. vt & canonicos S. Martini ob segnitiem & vitā turpē ad vnum omnes a Balduino Flandrensi principe Belga expulsos, refert Iacob. Meierus. Dissoluta autem sunt duplicia monasteria mulierum & monachorum, quia id scandalum & offendiculum multus efficitur [b]. Ansegisus venerabilis Senonum archiepiscopus Galliæ & Germaniæ primas, factus a Papa Iohanne, Iudæos ob certa & moniales ab vrbe Senonica expulit, & ne vlterius in ea habitaculum manendi haberent, sub Anathematis iugulo interdixit [c].

19 Ratio autem istius dissolutionis collegiorum ex causa abusus, est prior quod monasterium tandiu debet honoris prærogatiua gaudere, quamdiu ibi viguerit obseruantia regularis, vt idoneæ inueniantur personæ in illo [d], & cessante causa propter quam datum fuit priuilegium collegii, societatis, & religionis, debet cessare priuilegium [e].

20 Dehinc ex delicto in religionem vel prætextu religionis cōmisso, clericus vel qualiscunq; religionis obumbratione fucatus, totius ordinis ecclesiastici prærogatiua nudandus est, & omni officio & beneficio spoliatus ecclesiastico, secularis, relinqui debet potestatis arbitrio, animaduersione debita puniendus [f].

21 3. Quia quod pro pietate & religione aliquibus collegiis vel monasteriis conceditur, non permittunt iura & principes priuilegium concedentes, ad alterius ecclesiæ vel loci iniuriam redundare [g]. Sic enim interpretanda sunt beneficia a principe concessa, ne incipiant esse nociua ecclesiis aliis vel rebus aut personis aliis quibuscunque [h]. Ideo collegia & monasteria si lædant statum ecclesiæ vniuersalis, & si ea abutantur in eius pernitiem suis institutis, possunt tolli, cum antiquæ ecclesiæ ex nouis lædi non debeant, [i] si aliter remedium non possit adhiberi.

22 4. Priuilegia merentur amittere, [k] qui cōcessa sibi abutuntur potestate. Sic & *in l. generaliter 52 § eos tamen. C. de episco. & cleric.* statuitur, monachos eos tantum habere beneficia ibi concessa, qui apud sacrosanctas ecclesias vel monasteria permanent, non diuagātes, neque circa diuina ministeria desides: cum propter hoc ipsum beneficium eis indultum dicitur vt aliis omnibus derelictis Dei omnipotentis ministeriis inhæreant.

De tertio remedio contra abusum religionis, de non permittendis facile nouis religionibus, aut collegiis. Cap. IV.

Remedium porro tertium in summa admonebit: cauendum maxime ne nouæ religiones vel congregationes prętextu pietatis vel religionis, vel alterius cuiusquam boni ex quo possit incommodum aliquod suboriri vel onus reipublicæ, coalescant vel

a c. relatum 7. ne cleric. vel monach. secu nego. se immisceant.
b in 7. synodo s 20 & c. diffinitiuum cum n seqn. 18. q 2. nouel 123. de sanctissimu episco. c. 36 § in omnib. autē monasteriis l sanctissimarum ecclesi. (quæ Græca est ordine nunc 44) de episc. & cleric. C.
c vt scribit Odoramius monachus Senonensis in Chronico.
d vt in c abbate 25. de verb signifi.
e c suggestū de decimis c. generaliter 16. q 1. l. f C de milit. test. c. cum cessāte appellati. t c ad abolēdā 9. de hæretic. c. cum non ab homine de iudici.
g c. 2. de ecclesiis ædific. li. 3 titu. 48. l. nec auus C. de adoption.
h c ex tuarum de vsu pallii c. licet de offic. ordinarii l. ex facto de vul. ga. P. l Paulus de prætoriis stipulat. Pandect.
i c. quicunq; 16. quæstion. 1. c. 1. & 2. de noui operis nuntiatione.
k c. tuarum 11. paragr. verum de priuile. Li. 5. tit. 33. ca. priuilegium 21. qu ..

instituãtur, atque ideo principia ipsa rescindi debent. Tãta enim est vesãnia & præsumtio hominum sibi cõplacentiũ, vt exemplo Pharisæorum non dubitent se aliis præponere, & sub specie puritatis & deuotionis sibi normam viuendi nouam fabricare quã sibi persuadent meliorem. Plures autem quibus noua placent, non dubitãt etiam illis temere subscribere. Hic obseruandum itaq; vt canones de his lati renouentur: vt executioni mandentur, veluti quod statutũ est in concilio generali Lateranensi sub Innocentio 3 *c. 13. & in c. fi. de religios. domib.* Idipsum rursum in concilio Lugdunensi a Gregorio decimo in *c 1. de religio. domib. in sex.* statutum, his verbis, quibus & prohibitio & rationes prohibitionis ponũtur *Religionum diuersitatem nimiam, ne confusionem induceret, generale concilium consulta prohibitione vetauit. Sed quia non solum importuna petentium inhiatio, illarum postmodum multiplicationem extorsit, verum etiam aliquorum præsumtuosa temeritas, diuersorum ordinum præcipue mendicantium (quorum nondum approbationis meruere principium) effrenatam quasi multitudinem adinuenit: repetita constitutione districtius inhibentes ne aliquis de cetero nouum ordinem aut religionem adinueniat, vel habitum nouæ religionis assumat: cunctas affatim religiones & ordines mendicantes post dictum concilium adinuentos qui nullam confirmationem sedis apostolicæ meruerunt, perpetuæ prohibitioni subiicimus, & quatenus processerant reuocamus &c.*

2. Prior ratio eius prohibitionis est, a diuersitate nimia religionũ, quæ videtur quodãmodo turbare rudem Christianũ populũ, & dare inquirendi occasionem, cur potius illi illã quam aliã sequãtur formulam viuendi, & num illi istis sanctiores aut meliores, cũ iã rã bonæ regulæ religionib. iã probatis institutæ sunt, vt sufficeret illas obseruare pulcre. Et in hãc sentẽtiã faciũt quæ scribit D. August. ad inquisitiones Ianuarij[a], vbi postquã traditur resecãda esse, quæ neq; auctoritate, neq; morib. vniuersitatis cõprobãtur, sed diuersorũ locorũ diuersis morib. innumerabiliter variãtur, ita vt vix aut omnino inueniri possint causæ quas in instituẽdis homines sequuti sunt, additur ratio. *Quãuis n. nec hoc inueniri possit, quomodo cõtra fidẽ sint, ipsã tamẽ religionẽ quã paucissimis & manifestissimis celebrationum sacramẽtis misericordia Dei liberã esse voluit, seruilib. onerib. premũt, vt tolerabilior sit cõditio Iudæorũ: qui etiã si tẽpus libertatis non cognouerint, legalib. tamen sacramentis non humanis præsumtionib. subijciũtur. hac ibi* Facit quod iussit Dominus[b], *Nõ faciẽt singuli quod sibi rectum videtur.* Et certe nisi cohiberetur hæc potestas fabricãdi religionẽ pro arbitrio, nunquã finis esset nouarũ formarũ, & cultus diuinus diuersus breui tempore, cũ tamen infinitis a iuris articulis reprobetur[c]. Nec tãtum futurum esset aliquem inuenire qui se diceret Christianũ, sed cum quadam æmulatione imo forsan cum schismate aliĩ religionum tantum nomina vsurparent, vt accidit tẽpore D. Pauli, quo alii dicebant se esse Cephæ, alii Pauli, alii Apollo, &c quod,

[a] *epist. 119 capitul. 19. quæ referuntur in cap. omnia talia 12. sub 12 dist*

[b] *Deut. c 12 vers. 6*

[c] *ca. 2, de rescript. in sex.*

quod tamen valde ei displicuit, & ab eodem reprehensum est [a].

3 Secunda reprobandi nouas religiones causa, est præsumtio temeraria, quæ habet crimen & dicitur importuna petentium inhiatio, præsumtuosa temeritas [b], quæ meretur retractationem concessionis si quid per eā extortū aut impetratū sit [c], siquidē prohibetur sacrosancto cōcilio nouę religionis. Vnde ambitiosę, importunæ, & temerariæ dicuntur petitiones. *Religionis causa coire,* inquit Martian. iurisconsultus [d], *non prohibentur homines, dum tamen non fiat cōtra senatusconsultum quo illicita collegia arcentur.* Quid est autem contra senatusconsulta conuenire? nempe si sine permissione conueniant, vel priuatim, vel publice. Sic enim ait Tertullianus aduersus Psychicos scribens, Christianos excusans conuentus, *Nisi forsan in senatusconsulta & principum mandata coitionibus opposita, deliquimus.* & idem Martian. [e] *In summa autem, nisi ex senatusconsulti auctoritate vel Cæsaris collegium vel quodcunque tale corpus coierit, cōtra senatusconsultum & mādata & cōstitutiones collegia celebrat.* Sic Iustinian. nouel. 10. de referēdariis, *Apparuerunt,* inquit, *quidam, nostram largitatem in immensum vocantes, & multos quidem vobis introducentes supplicantes: multis autem petitionib. vsi ita semper adiectiones in immensum incompetentes, causam sic perduxerunt honestā &c.* Ideo postea restringendo numerū referendariorum ad primam institutionem addit, *Volumus enim in mensura, eos in mensura quidem vsq; ad dictum numerum contineri: iustitia vero & aliis virtutibus augeri, & ad maius apparere. Multitudo enim numerosa nihil habet honestum, quoniam in paucis ex multis quæ secundū virtutē est, vita saluatur.* Satius etiam est maxime in ordinatione sacerdotū paucos bonos, quā multos malos habere ministros. [f] Et expressius Clemens Romanus ad D. Iacobum fratrem Domini [g], *Tales ad ministerium eligantur clerici, qui digne possint Dominica sacramenta tractare: melius est enim Domini sacerdotes paucos habere ministros, qui possint digne opus Dei exercere, quam multos inutiles qui onus graue ordinatori adducant.* Et nimia multitudo & inordinata, facit viles ecclesiæ ministros [h] quemadmodum melius est pauca idonee effundere, quam multis & valde inutilibus hominibus pregrauari [i].

4 Temeritas porro præsumtuosa ex noua religionis formula apparet, quod contra ius quis eā instituere propria auctoritate voluerit, cum tamē nemo possit sine auctoritate summi pontificis nouam dignitatem in ecclesia constituere [k], nec nouum sanctum facere, vel venerari, aut nouas reliquias colere sine eiusdem sacrosanctæ sedis licentia [l]. probatio quoque exquiritur sanctitatis, eaque diligens, ne lateat quippiam sub eo prætextu diaboli & mendacii, vel hypocriseos vel superstitionis [m], vt neque fidēdum sit miraculis ad prabandam personam miracula agentis [n]: nam quandoq; per malos Deus miracula operatur [o]. facit qđ dicitur D. Matt. c, 7. ver, 22 *Multi in die iudicij dicent mali, nonne in nomine tuo dæmonia eiecimus, &*

a 1, ad Corint. c. 1.
b in d. ca. 1 de relig. d. in fin.
c per c. f. de rescript. in sex. c. senten tiam 35 q. 9. & c. cum olim de re iud. & 1. de petit. bonorum ne lat.
d in l. 1. de collegiis illic. P. L. 47, tit. 22.
e in l. 3. §, in summa eo. t. de collegiis illicitis
f c. cum sit ars artium 14 de æta & quali. ordin. L. 1, ti, 14
g epist. 1. & in ca, 4 tales 23, d. illi 2
h in ca. legimus 24. §. sed dist. 93. d. Hincli.
i l. tāta para g. contrarium de veter. iur. enuc. Codicis
k c. 1, 22 dist. c, cum olim de consuetu,
l c. 1. & 2 de reliq. & ven. sanct, L. 3. tit. 45
m c. venerabili de test.
n d. c. 1 de relig. & vene.
o c. teneamus 1 q. 1 D Thom. tome 2. q 178 art. 2.

prophetauimus, & in nomine tuo multas virtutes fecimus, & tunc confitebor, inquiet Deus illis, quia nunquam noui vos &c.[a]. & alibi b. *Nolite in hoc gaudere quod dæmonia subijciuntur vobis, sed in hoc gaudete, quod nomina vestra scripta sint in cœlis.* Et apud Ioannem c *Clarissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate vtrum ex Deo sint, quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum &c.*

5 Tertia ratio ad euitandam confusionem in religione pertinet d, absurdum est, si promiscuis artibus rerũ turbentur officia, & aliis creditum alius subtrahat e. In ecclesię corpore multa & diuersi muneris sunt membra, quæ non patiuntur vt alterũ alterius se immisceri officio f, singula officia singulis committi debent g, & quisq; in ea vocatione in qua vocatus est, debet ambulare h. Quid autẽ maiorem confusionem posset inferre reipu. quam aliquem sibi vsurpare vitam quandam seu formulam religionis & habitum, & talem tamen non esse, sed pure laicum vel alium, nequid peius dicam, hypocritam & superstitiosum. Quamobrem in concilio Toletano 4. i cautum, vt clerici qui se fingunt habitu & nomine monachos, & nõ sunt, corrigantur vt veri clerici, & rursum iussum est, vt clerici quidam non professi cuiusdam monasterii, vt vel beati Augustini regulam in eadem ecclesia constitutam profiterentur & seruarent, aut ipsam ecclesiam omnino dimitterent: cum scriptum sit in lege diuina[l], *Non esse in boue & asino arandum, nec quẽquam debere induere vestem de lana linoq; contexam*, id est. non esse sociandos in vno officio homines diuersę professionis[m]. Vt nemo potest & ecclesiasticis obsequiis deseruire, & in monastica regula ordinate persistere, vt ipse districtionem monasterij teneat, qui quotidie in ministerio ecclesiastico cogitur permanere[n]. Priuata multomagis prohibita religio, vt & olim a Deo prohibitum, priuatim & loco priuato sacrificare o, & oratorium quidem in sua domo quilibet habere potest, sed non modum religionis nouum, aut mysteriæ sacræ liturgiæ in sua domo priuatim agere, vel curare agi, sine licentia superioris, idq; ex causa legitima p, & nouella 58. vt in priuatis ædibus sacra mysteria nõ fiant, ibique pœna etiã publicationis domus priuatæ. Ante quoque in sexta synodo q *Clericos qui ministrant, vel baptizant in oratoriis, quæ intra domos sunt, cum consensu episcopi loci hoc facere præcipimus. Siquis vero hoc non obseruarit, deponatur*: eadem ex aliis conciliis definita r. & ita abrogata nouella Leonis 4. iuxta id quod scriptum est Deuteronomij c. 12. *Vide ne offeras holocausta tua in omni loco quẽ videris, sed in omni loco quẽ elegerit Dominus Deus tuus.* Idque nuperrime confirmatum, vel renouatum s. Et ita fieri tutius decisum est, ne sub ea specie boni agendi prosilirent homines, vel ad contemtum, vel profanationem, vel ad abusum, vel ad confusionẽ religionis & mysteriorum eius, & quia in errorum barathrum faciliter ruunt, qui conceptus proprios, patrum definitionibus anteponunt, a fide Catholica deuiant, sacramenta eccles-

a Idẽ Lucæ 23. vers. 26.
b Luc 10
c 1 epistol. c 4. versi. 1.
d in c. f. de religios. domib. & c. 1, de relig. dom in sex
e l. consulta dualia 23 de testamen
f c. cum ex iniuncto 12. de hæretis i ad Corint. 12
g c. singula 89. distin
h ad Eph c. 4.
i c 52. & in c vt clerici 3 de regula.
k in c. cum causam 27 de electione,
l Deute. 22.
m c. in noua actio. 16. q 7
n c. 2, nemo potest 16 q. 1
o Leui. 17.
p c 8 parag. si quis in sua domo de ecclesiast. titu. nouell 131
q c. 31. & c, clericos qui 34. de conse, dist. 1.
r In c, sicut non alii 11 & c missarum solemnia q. 12. eadem disti. 1. de consec. vbi excipitur causa necessitatis & permissio episcopi quod non est iuris communis.
s in Concilio Triden sessio. 22 in decre. de obseru. & vitandis in celebr. missa.

astica despiciunt, & alios student multipliciter errores seminare. [a] Vt qui non ad apostolicas literas, non ad Euangelicas auctoritates, sed ad semetipsos recurrunt, magistri erroris existunt, quia veritatis discipuli non fuerunt. [b] Sic & dictum ne innitaris prudentiæ tuæ. [c] Erat & Lex 12. tabularum, *Nemo priuatim deos habessit*. Et aspergebatur infamia Alcibiades Atheniensis quod in domo sua facere mysteria dicebatur, quod nefas etiam apud ethnicos tunc visum est more Atheniensium, idque non ad religionem, sed ad coniurationem pertinere existimabatur, *vt ait Æmilius Probus*, qui aliis dicitur Cornelius Nepos, *in Alcibiade, Plutarchus in vita eiusdem, & Thucydides*. Eaque de re damnatum Alcibiadem absentem, scribit idem Probus & Xenophon 1. *de gestis Græcorum*. Isocrates *oratione* περὶ ζεύγους.

a *In extrau. vni, Ioan 22 de religio. dom. d*

b *c quid autem iniquitus 24. q. 3.*

c *c. 1. ne innitaris de cōst.*

6 Hic tamen notandum est, quod ait glossa *ad c. 1. ad verbum* habitum, de religiosis domibus prohibitionem nouæ religionis & noui habitus, pertinere ad eos qui nouas sectas introducunt, aliter singularem personam quæ non sit sectæ nouæ inuentor, nouum habitum sibi inducere posse, & in *consilio Gangrensi c. si. & c. parsimoniam, 41. distin. Parsimoniam cum veste humili non reprobamus sicut etiam ornatum præter corporis diligentiam infucatum laudamus*, &c. Priuatim quippe potest sine scandalo tamen, quisque sibi vel saccum vel aliud quippiam si velit induere, & si contentus non sit communi suę artis vel vocationis vestitu, morionis auriculas cum tintinnabulis circumponere. Et sunt habitus etiam religionis diuersi quidam, qui non obligant: quidam qui obligant. non enim obligant ante professionem habitus probationis, aut habitus gestatus extra monasterium sine professione: obligat autem cum professione regulæ habitus gestatus religionis eius. [d] Neque solus habitus solemnizat votum religionis. [e] Eo pertinere potest, quod scribit Clemens 5. summus pontifex, ex concilio Viennensi. [f] vbi postquam prohibuit statum Beguinarum quæ nulli promittunt obedientiam, nec propriis renuntiant, neque profitentur aliquam religionem approbatam, neque religiosæ exsistunt, quanquam habitum qui Beguinarum dicitur deferant, addit. *Sane per prædicta prohibere nequaquam intendimus, quin si fuerunt fideles aliquæ mulieres quæ promissa continentia, vel etiam non promissa, honeste in suis conuersantes hospitijs pœnitentiā agere voluerint, & virtutum Domino in humilitate deseruire, hoc eisdem liceat, prout Dominus ipsis inspirabit*. Adfert glossa [g] exemplum in clementi. tria exempla ordinis minorum, & tertium ait esse viuentibus in coniugio, in quo coniuges secundum ordinem viuendi eis datum, abstinent certis diebus qualibet septimana a thoro, & promittunt obedientiam, & quandam habent regulam, sed non proprie ad tria substantialia, aitque illum tertium ordinem esse approbatum a sede apostolica vt & constat ex [h] cuius verba. *Minores in suis recipiunt ecclesiis, ad audienda diuina officia tempore interdicti,*

d *c. 1. & 2. c. vidua iuncta glossis pulcerrimis 27. q. 1. c. vidua 20. q. 1. c. consuluit qui cler. vel vouentes c. ex transmissa, de renuntia c. statuimus, de regula.*

e *d c. consuluit & c porrectum, de regularibus.*

f *Clement. 1. § si. de relig. dom.*

g *1. ad prædictum caput 1. de relig. domi.*

h *c. cum ex eo. 3 de sententia excō. in Clement.*

fratres & sorores de ordine tertio quem beatus Franciscus instituit, existentes qui continentes, seu de pœnitentia nuncupantur, &c. Vbi ille ordo non est priuilegiatus, vt alij duo beati Francisci. Sicque ibi glossa ad verbum, *tertio*, ait tres fuisse ordines fratrum minorum. Primum qui est arctissimus & caret proprio, de quo in Clemētina 1. [a] Secundū sanctæ Claræ qui differt a primo, quia licet ordo sit etiam fœminis arctissimus, habet tamen proprium in communi. Tertium autem esse pro viuentibus in coniugio maribus & fœminis adinuentum, & eum professos habere proprium in singulari: quem potius ait esse modum viuendi quam regulam.

a de verb. sig. cum simil.

7 Sed notandum est, vt si qua post mortem mariti sacrum velamen religionis sibi imposuerit & finxerit se sub eodem velamine sanctimonialem esse, postea vero ad nuptias redierit, quia per hypocrisim ecclesiasticam religionem conturbare voluit, & non legitime a voto suo permansit, eam pœnitentiam agere debere de illusione nefanda, & reuerti ad id quod spopondit, atque in sacro ministerio permanere, quod incoauit. Nam si consenserimus, inquit canon, quod omnia sacramenta ecclesiastica quisque prout vult fingat & non vere faciat, omnis Ecclesiasticus ordo turbabitur, nec Catholicæ fidei iura consistent nec canones sacri rite obseruabuntur. [b] Atque ex concilio Romano, mulieres obtentu religionis velatæ, aut in monasteriis regulariter viuere debent, aut in domibus suis susceptum habitum caste obseruare. [c]

b c. quod interrogasti 6. & seq. c. nā si 27. dist.

c In concilio Rom. canon 29. relato in canone 31 mulieres, 27. q. 1.

8 Multo diligentius cauendum in republica, ne sectarum hæresiumque varietates inducantur; & sola religio Catholica, eaque vna locum habeat. Religio & veneratio nulla alia quam vnius Dei tenēda est. [d] Vnionis auctor vna fides est: multiplex autem, discordiæ & seditionum. neque enim sibi consentire possunt quorum dispar est de fide sententia, & hoc stratagemate vsi sunt aliquando reges Ægypti, qui pro sceptro vt illis videbatur, stabiliendo, variam & admixtam religionē induxerunt, vt diuersa de religione exsistente sententia, inter se Ægyptij omnes conspirare nunquam possent: [e] errarunt tamen valde in hoc, & in statu monarchiæ perfectæ, & in vera fide. Nam tyranni opus est non veri regis & principis, factiones in suo regno nutrire, vt vtramque partem dissidentem inter se habens, in illum non conspirent. Rursum peccatur in Deum & religionem, dum pluribus diuersis admissis religionibus, seu impietatibus, Dei veri cultus contemnitur, cum cuius contemtu, status reipublicæ aut potestas quæ a Deo est, diu stare nequeunt: vbi enim Deus auerterit spiritum suum a populo & principe, necesse est eum concidere, tāquam corpus mortuum & cadauer, quod anima & spiritu non viuificatur. Prudentia tamen opus est, & in præcautione, & in emendatione. Præcautio in expellendis nouis dogmatibus, & malis doctoribus, in probandis his quos ad munus docēdi, promoueri oporteat, in admonitione & prædicatione verbi Dei syncera. Quod si iā error serpserit, laten-

d Lactan. li. 1. Insti. c. 20.

e Diodor. Sicul. li. 2.

latenterque se intruserit, tunc priuati qui iam venenum hauserint reuocandi prius amice,& leniter sunt, prædicationibus, exhortationibus piis & veris. nam religio potius suadetur quam imperatur, eo quod spontanea voluntate ad meritum creditur, & cordis tantum verus iudex est Deus. *Quis enim* inquit Lactantius, [a] *imponat mihi necessitatem vel credendi quod nolim, vel quod velim non credendi? nihil tam voluntarium quam religio : in qua si animus auersus est, iam sublata, iam nulla est.* Ingenia nostra, vt nobiles & generosi equi, melius facili freno reguntur: [a] Acerba rabies est, eorum qui labuntur a sanitate Ecclesiæ: & prius experiendum est num quædam medicina possit illis mederi, antequam abscindantur. Medici in atra bile plus interdum quiete quam mouendo atque agendo proficiunt. Sunt errores qui potius sunt demonstrandi,&ad veritatis lucem detegendi, vt resipiscant sponte errantes, quam metu in contumacia obfirmandi,& in quibus plus proficimus docendo quam iubendo, monendo, quam minando. [c] Si vero nihil verba proficiant aut lenitas, tunc ad remedium extraordinarium perueniendum, eorum, primum gratia, vt resipiscant metu pœnarum, & fidem a qua naufragium fecerunt repetant, & ne alios corrumpant, [d] & armis etiam alisq; modis cogendos ad bonum quod reliquerunt, vt etiam in hac re principes & magistratus desides, Deo reddituri sint rationem. [e] Quæ multo magis locum habebunt aduersus auctores sectarum, veluti aduersus maleficos, impostores, veneficos publicos, quos quam citius fieri poterit tolli e republica est: vt membra putida quæ sua contagione nisi abscindantur, reliqua membra possunt inficere & corrumpere: melius enim vt cito pereat vnus, quam reipublicæ vnitas.

a Lactan. li. 5. c. 14.

b Seneca 1. de clemētia.

c D. August. epist. 65.

d vt D. Augu. & alii sacri patres accurate docuerunt.

e plurib. auctoritatibus sacrorū patrum & cōciliorum hæc docentur apud Gratianum per totam 23. q. 4.

De fauore religionis in voto soluendo & sacrificio, abusu, & remediis. CAP. V.

VTi vnus religionis fauor in genere & in specie priuilegia sanctissima habet: ita in eo inuenitur superseminatum lolium, quod est separandum. Proinde transeamus nunc a generali fauore religionis, ad singulares, & primum agamus de voto Deo facto exsoluendo, postea de malis quæ eo colore irrepserunt & remediis. *Vouere voluntarium* est ab initio vel non vouere, sed postea necessariū est implere. [f] Satius enim est non vouere, quā votū, prout melius fieri potest, nō perficere, [g] quæ verba etiā relata sunt ex eccl. 5. ve. 3. & psa. 75. ver. 12. *Vouete, & reddite Domino Deo vestro, omnes qui in circuitu eius offertis munera.* & Deutero. [h] *Cum votum voueris Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requiret illud Dominus Deus tuus, & si moratus fuerit, reputabitur tibi in peccatum.* Sic Diuus Bernardus tractatu de præcepto & dispensatione, *Benedicti regula omnibus proponitur, imponitur nulli, prodest si deuote suscipitur: non tamen si non suscipitur obest. hoc enim voluntarium non necessarium. Attamen hoc quod dico voluntarium, si quis ex propria voluntate semel admiserit & promiserit, tenendum, profecto, in necessarium sibi ipse conuertit.*

f c. licet. de voto.

g c. simi. 9. §. quicunque vestiū. 12. q. 1.

h 23. ver. 21

nec tam liberum habet, quod ante non suscipere liberum habuit. Itaque quod ex voluntate suscepit, necessitate tenebit. quia omnino necessum est eum reddere vota sua quæ distinxerunt labia sua. Psal 65. & ex ore suo aut condemnari iam oportet, aut iustificari. Ceterum felix, vt quidam sanctorum ait, necessitas quæ cogit in melius. Quæ ad ratione͂ contractuum referri possunt, in quibus ab initio liberum est contrahere, vel non contrahere, sed postquam promissio facta est & contractum, liberum non est altera parte inuita a promissione resilire: [a] in voto autem promissio est seu pollicitatio facta Deo, vel ob eius religionem & cultum bonumque finem, ex deliberatione: & ita obligat. [b] *Sunt quædam*, inquit Augustinus, *quæ etiam non vouentes debemus: quædam etiam, quæ nisi vouerimus, non debemus, sed post quam ea Deo promittimus, necessario ea reddere constringimur.* [c] Ad soluendā hanc voti obligationem, multa permissa extra cōmunes regulas, in quib. cauendum est ne coniungatur abusus. Ita apud Marcianum, [d] *Illud obseruandum est, ne qui prouinciam regit fines eius excedat, nisi voti soluendi causa dum tame͂ abnoctare ei non liceat.* Calixtus summus pōtifex, communione Christiana priuat eos, qui Romipetas & peregrinos ad vota visitationum sanctorum apostolorum proficiscentes ceperit, aut exactionibus onerauerit, aut offenderit. [e]

2 Ceterum quidam, vel ex temeraria seu superstitiosa specie religionis, vota quædam emittunt inconsulte, & deinceps metu inani religionis, impia exsequuntur: aliqui etiam malitiose prætextu voti pollicitationis ue ex causa religionis factæ, alios decipiunt & iniqua operantur. Ad primum caput pertinet antiquorum mos Italorum vouendi vel sacrum, quo voto se adstringebant in magnis periculis constituti, & vouebant quæcunque proximo vere nata essent apud se animalia immolaturos, quo nomine quoque pueri puellæue continebantur. Sed cum crudele videretur pueros & puellas interficere innocentes, perductos in adultam ætatem velabant, atque ita extra fines suos exigebant, *vt ait Paulus ex Festo.* testimonium adfert & Nonius ex Sisenna *li. 4. historia.* possunt & exempla veris sacri vouendi faciendique peti a Liuio *li. 22. & 34* & Dionys. Halicarna. *in* 1 Et inde Nonius Marcellus ait *vernarum nomen pro comitio & maledicto habitum, quod etiam vernas appellarunt eos qui vere sacro nati essent, tanquam deuotos sacrosque & detestabiles.* Iephte prætextu voti quo vouit Domino, si tradidisset filios Amon in manus suas, holocaustum se oblaturum Domino primum egressum de forib. domus suæ, immolauit filiam suam primogenitam quę ei occurrit reuerte͂ti domum suam. [f] Simile adfert de Agamemnone 12. Cicero. [g] *Quid*, inquit, *Agamemnon? quum deuouisset Dianæ quod in suo regno pulcerrimum natum esset illo anno, immolauit Iphigeniam.* Verū melius Alexander rex Macedonum, qui cum sorte monitus, vt eum qui sibi porta egresso primus occurrisset interfici iuberet, & asinarium forte ante omnes obuiam factum, ad mortem arripi imperasset. Eoque quæ-

a l. in commodato. §. sunt commoda P l. sicut, de actio. C.
b l. 2, de pollicitationi. li. 50. P. ti 12.
c c sunt quædam 1, cum seq. 17. q. 1. de quo, vt de aliis ad votum pertinentibus diximus li. 3. partitionū iuris ponti ficij ti 2.
d in l. illud 15. de officio præsidis in P
e in c. 23. si quis Romipetas 24. q. 3. & Nicolaus Suponti in ca. illi qui 25. ead. 24. q. 3. innouatis in cap si. de treuga & pace li. 1. decre. ti 34.
f Iudicū c. 11
g 3. officiorū.

quærente cur; quidnam se immerentem capitali supplicio, innocentemque addiceret; & ad excusandum factum suum oraculi præceptũ retulisset, vsus est callido responso asinarij. Asinarius quippe respondit, *si ita est*, inquit, *rex, alium sors huic morti destinauit. Nam asellus quem ante me agebam prior tibi occurrit.* [a] Rex Moab videns præualuisse aduersum se hostes, arripiens filium suum primogenitum qui regnaturus erat pro eo, obtulit holocaustum super murum, ex quo & facta est indignatio magna in Israel, quare & obsidionem soluerũt eius & recesserunt ab eo, & reuersi sunt in terram suam. [b] Persuasit in summa prætextu religionis Satã & vt acceptabilia essent Deo vota, immolandos esse homines, imo proprios filios. Idque opinor, vt obscuraret fidem futuram & mysterium redemtionis nostræ, quam operatus est filius Dei vnigenitus, verbum factum caro, Dominus noster IESVS CHRISTVS, verus Deus & verus homo cui pater nõ pepercit, sed pro nobis in holocaustum datum & sacrificium, in redẽtionis nostræ pretium assumsit. Cuius mysterium fuit in ipso Abrahamo, qui iussu Dei admonitus vt immolaret filium vnigenitum Isaacum, voluit eius obtemperare voluntati, nisi prohibitus fuisset ab eodem iubente Deo, & acceptante voluntatis obsequium. [c] Eoque prætextu forsan ille humanæ naturæ hostis dæmon persuadere potuit, filiis Israel etiã, filios ei esse immolandos, cum tamẽ eius alia non sit intentio quam vsurpatio diuinitatis & destructio creaturarum Dei, maximeque perditio animarum immortalium & corporum, vt sibi socios paret pœnarum æternarum in carcere illo, cui in perpetuum addictus est. Refert Alexander ab Alex. [d] exempla crudelium sacrificiorum, vt Scythotauri aduenas Dianæ immolabant, & alij, vt ipse tradit. Galli olim paterę Hæsum & Teuthatem Mercurium, quos humano cruore placabant, grauioribus morbis aut periculis affecti, ad placandas deorum suorum aras, aut homines immolabant, aut se immolaturos vouebant. Apud Phœnices & Carthaginenses, nimium diu seruatum, vt infantes, principali honore insignes sorte ductos, in regio ornatu Saturno immolarent hostias: a quibus sacris cum cessassent postea victi ab Agathocle, deos postea subiratos rati, vt numen placarent, ducentos nobilium filios mactarunt ad aras, adeo cæca mortalitas sub nomine religionis ad infandas agebatur cædes præceps, vt ait Alexand. Meminit Macrob. [e] de impiis sacrificiis in Ditis sacello & Saturni ara, cuius festa Saturnalia nominauerunt: vbi diu humanis capitibus, Ditem: & virorum victimis Saturnum se placare putabant, propter oraculum in quo erat καὶ κεφαλὰς ἅδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα. Quæ tamen infausta sacrificia pulcra & humana interpretatione infausta Hercules mutari persuasit & inferre Diti non hominum capita, sed oscilla ad humanam effigiem arte simulata: & aras Saturnias nõ mactatione virorum, sed accensis luminibus exolere, quia nõ solũ virum, sed & lumina φῶτα significant. Mentem corripuit hæc impia superstitio etiã aliquando

[a] vt refert Val. Max. li. 7. c. 3.

[b] Reg. 4. c. 3.

[c] Gen. c. 22

[d] Li. 6. genialium dierum.

[e] Li. 1. Satur. c. 7. & c. 11.

populo Israeli & Iuda commixta gentibus, vt ait Dauid Psal. 105. vers. 35. & seq. *& didicerunt opera eorum, & seruierunt sculptilib. eorum. & factum est illis in scandalum, & immolauerunt filios suos, & filias suas dæmonijs, diis quos ignorabant, & effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum & filiarum suarũ quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaam.* Hoc autem operabantur in loco dicto Tophet in valle filiorum Ennom, in valle occisionis, & in excelsis Baalim ędificatis ad comburendum filios igni in holocaustum Baalim. [a] hoc nãque ex gentilibus mutuati. quodque prohibuit Deus Deuter. c. 12. vers. 29. & seq. *Quando disperdiderit Dominus Deus tuus ante faciem tuam gentes, ad quas ingredieris possidendas, & possederis eas atq; habitaueris in terra earum, caue ne imiteris eas postquam fuerint te introeunte subuersæ, & requiras ceremonias earum, dicens, sicut coluerunt gentes istæ deos suos, ita & ego colam. Non facies similiter Domino Deo tuo. Omnes enim abominationes quas auersatur Dominus fecerunt dijs suis, offerentes filios & filias & comburentes igni. Quod præcipio tibi hoc tantum facito Domino, nec addas quicquam vel minuas.* Et Leuitici c. 20. ver. 2. *Si quis dederit de semine suo Moloch, morte moriatur. populus terræ lapidauit eum.* &c. & c. 18. vers. 21. *de semine tuo non dabis vt consecretur Idolo Moloch, nec pollues nomen Dei tui, ego Dominus.* Rex Iosias vt tolleret hanc abominationem, contaminauit Tophet, quod erat in conualle filij Ennom, vt nemo consecraret filium suum aut filiam per ignem Moloch. [b]

a *Hieremiæ c. 19. v.*

b *4. Reg. 23. 10.*

4 Deuouerunt & multo crudelius se ipsos quidam morti, prætextu religionis, credentes se ideo placandos iri Deo, vt M. Curtius, qui cũ in media parte fori Romani vasto ac repẽtino hiatu terra subsideret, respõsumq; esset, se illum tantũmodo compleri posse qua populus Romanus plurimum valeret, militarib. insignibus ornatus equũ conscendens eum vehementer admotis calcaribus præcipitem in illud profundum egit. [c] Sic Decius cum Latino bello Romanam aciẽ inclinatam & pene iam prostratam videret, caput suum pro salute reipublicæ deuouit, [d] filium Decium & idipsum fecisse testantur. [e]

[f] Alij quoque voto se obligarunt alios necare, vt in Actis apostolor c. 23. ver. 12. collegerunt se quidam ex Iudæis & deuouerunt se dicentes, neque manducaturos neque bibituros donec occiderent Paulum. Et cum natus esset IESVS in Bethleem, & venissent magi ad cũ adorandum, & ad offerendũ ei munera vota, impius & crudelis Herodes, finxit se quoque velle eum adorare, & mittens illos in Bethleẽ dixit, ite & diligenter interrogate de puero, & cum inueneritis renũtiate mihi, vt & ego veniens adorem eum: cum tamen eius intentio esset eum necandi, vt postea apparuit. [f] Iehu rex vt occideret facilius omnes prophetas Baal in Israel, congregauit omnem populum & dixit ad hos, *Achab coluit Baal parum, ego autem colam eum amplius. Nunc igitur omnes prophetas Baal & vniuersos seruos eius & cunctos sacerdotes ipsius vocate ad me: nullus sit qui non veniat. sacrificium enim*

c *vt ait Liuius 7 Orosius in 3. c. 5. Valerius Max. li. 5. c 6.*

d *vt idem Valer. scribit eodem loco. & Liu. in 8. & in 10.*

e *vt & Zonaras & Cicero in Catone*

f *D' Matth. cap 2. vers. 8. & seq.*

enim est mihi grande Baal, quicunq; defuerit non viuet. Porro Iehu faciebat hoc insidiose, vt disperderet cultores Baal Et dixit, *Sanctificate diem solemnem Baal.* Vbi enim congregati fuerunt, iussit omnes occidi, & destruxit statuam & fanum Baal & fecerunt in æde eius latrinas. Fuit quidem bonum opus, & Deo acceptabile tollere idololatras & cultum pessimum, verum illi, qui necati sunt, sub specie colendi sua idola obtruncati fuerunt.[a]

6 De alio autem capite & de illis, qui prætextu voti soluendi & religionis deceperunt alios, plura occurrunt exempla, ex quibus pauca sufficiet recensuisse. Illud insigne, quod sub pretextu voti soluendi & muneris offerēdi Mineruæ, Troia quæ per obsidionem 10. annorum capi a Græcis non potuerat, capta & direpta fuit, admisso equo ligneo quo inclusi erant hostes Achiui, qui co munere deceperunt Troianos.[b] Scribit Philippus Comminæus,[c] Florentiæ duas fuisse generis factiones, Medicorum & Pacorum. Pacorum vero partibus fauisse summum pōtificem & regem Neapolitanum, coniurasseque domum Pacorum necem Laurentii Medici, qui eius domus erat princeps & sui generis: vsos autem pro exequenda tam scelesta coniuratione religionis occasione, atque solemni die, hora qua missa solemnis celebrabatur, cui aderat dictus Laurentius cum suis, aggressos tantum scelus & inermes Medicos, dato signo, vt dum presbyter concineret, Sanctus, Sanctus, Sanctus, tunc illos aggrederentur, quod fecerūt. Euasit tamen Laurentius ceteris obtruncatis. Factum & est cum adoraret Sennacherib rex Assyriorum in Niniue, in templo Nesroch deū suum, vt Adramelech & Sarasar filii eius percusserint eum gladio.[d] Multi & interpretatione voti arbitraria, vel ipsum Deum si fieri posset, decipere satagunt, vt apud Æsopum in 47. fabula ὁδοιπόρῳ seu viatoris, vbi viator qui Mercurio vouerat, siquid in itinere inuenisset, dimidium se ei dedicaturum, nactus peram cariotarum & amygdalarum plenam, ea accepta comedit, sed cariotarum ossa & amygdalarum cortices super altari quodam imposuit, inquiens, *Habes ô Mercuri votum, nam rei inuentæ exteriora & interiora tecum partior.* Euasit Samuel manum Saulis, cum esset profectus ad vngendum Dauidem in regem, dicens ad immolandum Domino veni.[e] Absalon occupaturus regnum Dauidis, coniurationibus completis, separauit se a patre sub prætextu voti soluendi, & ait illi, *Vadam vt reddam vota mea quæ voui Domino meo in Ebron:* misit autem interim exploratores in vniuersas tribus Israel, *statim vt audietis clangorem buccinæ, dicite regnabit Absalon in Ebron.*[f] Compertum & aliquando sub specie peregrinorum & Romipetarum, & sub habitu monachorum quosdam euasisse, & secretas domino actiones composuisse, reipublicæ pernitiosas. Sub specie bene soluendi voti, voluerunt decipere Romanos contraria dedicatione Etrusci, si quidem *vt refert Gellius.*[g] *Ex Marc. Verii Flacci libro rerum memoria dignarum,* cum Haruspices ex ETHRVRIA

a 4. Reg. c. 10

b Vt scribit Tryphiodorus Ægyptius Grammaticus & Poeta, libello qui dicitur Ἰλίου ἅλωσις, Ilii excidiū & Virg. li. 2. Æneido.

c In vita Ludouic 11. li. 1. cap. 12

d Esa. 37. 38.

e 1. Reg. c. 16.

f 2. Reg. c. 15

g Lib. 15. c. 3

hostili & inimico animo a Romanis acciti, quando statua Romæ in comitio posita Horatii Coclitis fortissimi viri de cœlo tacta est & id fulgur, piaculis luendum esset, contrariis religionibus statuissent, vt nocerent Romanis, statuam in inferiorem locum ponẽdam, quæ esset in locum editum subducenda, de perfidia detecti & confessi necati sunt. prætextu sacrificii faciẽdi decepit & necauit Himilconem regem Carthaginensium, Gelon rex Syracusorum. [a] Sed & Solyson Cailitellis filius, vir popularis, cum electus fuisset dux a Samiis aduersus Æoles, neque illi celebrarent solemne festum in templo Iunonis longius ab vrbe remoto, finxit se grauiter id ferre & velle celebrare, quod populus probans, & ad locum profectus est: verum Solyson nocte in vrbem reuersus, inductis hominibus, imperium tunc Samiorum occupauit. [b] narrat & Iustinus *lib*. 21. Dionysium Syracusanorum tyrannum, cum rapinæ occasio deesset, vniuersam ciuitatem callido commento circumuenisse, & prætextu voti soluendi Veneri, postquam persuasisset mittendas esse electas ex omnib. melius ornatas, immissis militibus illas spoliasse.

7 Remedia porro vt obuiam eatur abusui voti caussa, considerare debent qui ab eo præcauere volunt, in summa, res deuotas, seu promissas, personas vouentes, & quibus promittatur, & modum promittendi vel exsequendi voti. Peccarunt namque plures dum vouent & promittunt Deo, quæ ei non placent, vel quæ promitti non debent, vt dum filios olim quidam immolarunt & se ipsos, sine discretione mortem sibi inferentes. se enim Deo vouere hoc laudabile, & sua quoque, & Deo gratum. [c] At sibi mortem inferre prętextu voti, hoc reprobatum est per præceptum *Non occides*; scilicet nec alium nec teipsum. Vouere possumus quæ nostra sunt. Sic enim dictum, *Honora Dominum de tua substantia*. [d] At aliena vouere non est nostrum, non minus quam dispositio de rebus alienis, quæ prohibetur. [e] homo autem, non est Dominus membrorum suorum, vt illis possit abuti. [f] Mala vota, id est desideria, & optare malum: improbatur etiam & ab ethnicis, vt docet Seneca. [g] Sed nec de re mala votum est recipiendum aut exsequendum. vt si promittantur adulterium, furtum, sacrilegium, prohibita in ciuili etiam obligatione. [h] Deus enim cui hæc promissio voti fit, reiicit suis mandatis huiusmodi opera. Personæ vouentium inspiciuntur, an possint vouere, & ita se obligare: sunt enim quædam quæ non possunt vel absolute, vel nisi adhibitis circumstantiis quibusdam absolute, qui non possunt ex defectu mentis contrahere, nec possunt viuere, vt furiosi, infantes, & alii qui iudicio carent [i]: & qui arbitrii sui non sunt, vt monachi sine consensu abbatis: [k] quia neque velle habent, [l] vt non vxor sine consensu viri, [m] in his quæ respiciunt debitum mariti. Adhibitis circumstantiis autem non vouent, qui ex voto dissipant aliũde vinculum religionis quo prius adstricti erant, [n] sic non vouent clerici in præiudicium ecclesiæ cui debent assiduitatem, peregrinationem longam, sine

a Vt refert Polyæn. lib. 1. Stratagematon in Gelone, & latius explicabo infra, ca. 8. nu. 14.
b Vt ait Polyænus libro 6. Stratagẽ.
c Auth. ingressi C. de sacrosanct. eccle.
d Prouerb. 3.
e Tit. de rebus alien. nõ alienan. lib. 4. C. & c. 31. l. 11. de regul. iur. P. l. 3. de rei vindica. C. l. 5. de acquiren. poss. P. l. 28. de contra. emt. P.
f l. liber homo, ad legẽ Aquili. P.
g Lib. 6. de beneficiis, c. 37. & 38.
h l. veluti, l. generaliter, de verb. oblig. P.
i Capit. 1. de regula.
k Ca. non licet 20 q. 4.
l Ca. quorundam, c. si religiosus de electio. in 6.
m Cap. manifestum. c. noluit, 33. q. 5.
n Capit. nisi cum prudẽ. de renũtia. c. magna, de voto.

sine licentia sui prælati,[a] de aliis personis quibusdam prohibitis] idē dicendum.[b] Quibus etiam votum seu promissio fiat inspici debet, nam vota vel promissiones factæ dæmoniis rescindēdæ sunt potius quam implendæ. Si quis diis argenteis votum vouerit & non reddiderit, neque hoc requirent.[c] Modus & finis pollicitationis voti, detegit eius naturam, vt si fiat deliberate & ad bonum finem, fauore suo donetur: sin minus, nequaquam. Intentio quippe obligandi debet adesse, cum promissione firmata,[d] quæ si aderit cum bono fine non debent admitti qui promiserunt ad perfidiam, vt sine caussa fidem Deo datam rumpant, cum & Dei vindicta immineat tacentibus hominibus.[e] Neque potest Deum latere diffugium dolosum, quia ipse occulta mentis nouit, neque explicatio extra bonam fidem voti, illum fallere potest, sed ad ingratitudinem & in caput artificis ars conuertitur. Superstitiosa etiam vota reiicienda quemamodum & in cōcilio Tridentino,[f] sic statutum, *Quarundam vero missarum & candelarum certum numerum, qui magis a superstitioso cultu, quam a vera religione inuentus est, omnino ab ecclesia remoueant (scilicet episcopi ordinarii locorum, de quibus agitur ibidem) doceantq; populum quis sit, & a quo potissimum proueniat sanctissimi huius sacrificii tam cœlestis ac pretiosus fructus.* Sed & qui suspectos habent vouētes, non debent se exponere temere omnibus, neque sua, neque sacrorum tempore: sed se præmunire etiam tunc, vt & Mediceos oportuerat præcauere in ecclesia quoque. neque enim inimicitiæ cessant inter improbos tempore sacrorum, vt docent exempla Himilconis & Solysonis supra relata. Quo tempore etiam veri Christiani intenti religioni sunt, tunc Satan insidias eis maiores machinatur. Christus orabat, dormiebant discipuli, Iudas vigilabat, & ad proditionē Iudæos eius inimicos armauit & præparauit.

8 Aliud exemplum potest etiam precationem admonere, ne arma qui alios suspectos habent relinquant, quod refertur a Polyæno[g] de Megarensibus quos cum vellet inermes eiicere vrbe & ex Chalcidensibus Theocles, finxit se belli tempore votum nuncupasse, si vrbe potiti sine periculo fuissent, duodecim diis sacrificia peracturum, pompamque armis ornatam celebraturum. Item Megarenses nihil mali suspicantes Chalcidensibus arma mutuantibus dederunt ad pompam donec sacrificium perageretur: at postquam armati in foro constitissent, iussit Megarenses ante solis occasum ex vrbe discedere, & ita inermes Megarenses e Leontino pulsi facile. Midas etiam[h] simulans diis magnis se rem diuinam facturum, per noctem Phryges cum tibiis, tympanis ac cymbalis eduxit, quibus enses occulte gestandos dederat. Ciues e domibus egrediebantur ad spectaculum, at illi tympana cymbalaque pulsantes, spectatores trucidauerunt & in ædes apertas impetu facto Mydam tyrannum constituerunt.

a Cap. magnæ de voto.
b In l.2. de pollicita. in P. cum simil. lib. de quibus nos alibi in partitionib. iuris pontifi.
c Baruch. 6. 6. vers. 34.
d Capi. qui bona agunt, 4. 17. q. 1. ca. consulti, de reg. cap. nuptiarum, 27. quæst. 1.
e Ca. Ananias 17 q. 1.
f Sessione 22. in decret. de obseruandis & vitandis in celebrat. missæ.
g Li. 5 Stratagema.
h V refert id m P ja nus lib. 7.

De defensione religionis & fidei. CAP. VI.

SEmper verus amor in se ipso crescit, nec ei sufficit, rem amatam si diuina sit, consequi & colere: sed vltro cupit vt omnes eandem diligant, ament, colent & sequantur. Religionis & fidei zelus & feruor, tantum inter homines potest, qui de Deo habent & de immortalitate animæ, deque futura vita, vel morte æterna cognitionem, vt nihil non agant eius caussa & fauore, & contraria omnia non detestentur & abhorreãt, & ideo in vindictam offensæ aduersum mandata Dei & cultum eius, toti feruntur, omnique impetu corporis & animi. Ita filius Eleazari filii Aram sacerdotis, cum vidisset quod vnus ex filiis Israel intrauerat coram fratribus & Moyse contra prohibitionem, ad scortum Madianitidem, arrepto pugione ingressus est post virum Israelitam in lupanar, & perfodit ambos simul, virũ scilicet & mulierem in locis genitalibus.[a]

[a] Num ca 25. ver. 7.

2 Moyses quoque armauit omnes filios Leui contra idololatras qui vitulum aureum fecerant & adorauerant, & cecidit ex illis quasi triginta millia [b] Delere iussit Deus gentes idololatras vsque ad internecionem.[c] Elias zelo zelatus pro Do. Deo exercituũ, prophetas Baal interfecit in torrente Cison.[d] Sic Samuel concidit in frusta Agag regem Amalech coram Domino in Galgatis.[e] Mathathias videns Iudæum quendam in omnium oculis sacrificare idolis, super aram in ciuitate Modin secundum iussum regis, doluit, & contremuerunt renes eius, & accensus est furor eius secũdum iudicium legis, & insiliens trucidauit eum super aram: sed & virum, quem Rex Antiochus miserat, qui cogebat immolare, occidit in ipso tempore, & aram destruxit & zelatus est legem, sicut fecit Phinees Zamri filio Salomi. Et exclamauit Mathathias in ciuitate, dicens: *omnis qui zelum habet legis statuens testamentum, exeat post me*: Et fugit ipse & filii eius in montes, & reliquerunt quæcunque habebant in ciuitate.[f] Iehu zelo Domini ductus, occidit domum omnem Achab, & vniuersos prophetas Baal.[g] Aod quoque offerendo munera Eglõ regi Moab, qui opprimebat populum Israel per insidias necauit.[h]

[b] Exo c. 32.
[c] Deut 7.
[d] 3. Reg. 18. ver. 40.
[e] 1. Reg. ca. 15. ver. 33.
[f] Machab. c. 2. vers. 24. & seq.
[g] 4. Reg. c. 9. 1[0] ca. 10.
[h] Iudicum, c. 3. vers. 16. & seq.

3 Nihil magis discipulos Domini aduersum ethnicorum audaciã, impugnationem, pericula illata & aduersum metum præsens mortis armauit, quam religio, quæ cum gratia sancti Spiritus, quæ nunquam Deum inuocantes reliquit, ita ad contemtum omnium imo sui etiam ipsius incitauit, vt Deo eiusque fidei & religioni postponẽda censuerint vniuersa. Duoque hic maximum robur habent, vnum de immortalitate animæ, recta firmaque sententia, alterũ beatitudinis post labores iustos, & mandatorum Dei obseruationem, spes certissima & ex contrario mortis æternæ aduersus impios præparata habitatio. Fide Moyses grandis factus, negauit se esse filium filiæ Pharaonis: magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere iucunditatem, maiores diuitias æstimans & præponens Thesauro Ægyptiorum, improperium Christi: aspiciebat

bat enim in remunerationem. [a] Gedeon, Barach, Samson, Iephte, Dauid, Samuel, per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones, obturauerũt ora leonum, exstinxerũt impetum ignis, effugauerunt aciem gladii, conualuerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum, &c. [b] Qui in pugna sunt, alacriores redduntur ad certandum, vbi opinantur se viribus & multitudine hostes superare: & quasi certam tenentes victoriam, vel se defendunt vel inuadunt cum maiore impetu: Hac autem sententia mens eorum impletur, qui norunt Deum omnipotentem, Deum sebaoth seu exercituum: & qui eius caussam defendendo credunt auxiliari sibi; & victorem facile eum quando voluerit, euasurum, diuitem & promtum ad remunerationem illorũ, qui eo animo laborant vt etiam olim in ethnicorum superstitionibus, hoc ipsum maximum addidisse momentum victoriis legamus, cõciliatis numinibus, captis vt videbatur felicib. auguriis. Legi & sæpe fraudibus religionis vsos duces, animosque militum veluti numine auxiliari ad pugnam fuisse roboratos, *vt apud Polyænum*. [c] Archidamus cum in Arcadia pugnam committere vellet in posterum diem, Spartiatas cõfirmauit noctu statuens arã, eamq; armis splendidissimis armans, equos duos circumagens. Cum.n. intellexisset, manipulares duces & centuriones noua conspicientes arma & duorum equorum vestigia atque spontaneam aram, interpretati sunt Dioscuros auxilium laturos: & ita Spartiatæ sumtis animis, & religione commoti strenue pugnarunt atque Arcadas vicerunt. Sic accidit etiam victoria Thebanis duce Epaminonda, qui cum pauci essent contemserunt Cleombrotum & 4000. sociorum Lacedæmoniorum, *apud eundem Polyænũ lib.2.* Cum.n. multitudine perterriti ab initio pugnam detrectarẽt, Epaminondas persuasit vt forti essent animo duabus rationib. nam primo subornauit virum ignotũ coronatum & vita redimitũ, qui progredientib. ex vrbe eos deciperet & diceret, Trophonius iussit vt Thebanis renuntiarem, se victoriam dare his qui principes pugnam inirent. Sicq; Thebanis Dei vaticiniũ adorantibus, Epaminondas iussit in Heracleum venientes vota facere: antea quoq; cum Herculis sacerdote constitutum, vt templum aperiret & arma reposita submoueret, & tersa Deo rursus apponeret, ipseque cum ministris suis de medio recederet nemini quicquam enuntiantes. Postquam vero milites cum ducib in templũ ingressi, viderunt apertas ianuas nullo ministrorum præsente, ac etiam arma vetusta perpurgata recens & fulgentia conspexerunt corã, (eum namque putabant Deum) clamorem sustulerunt, & diuina confidẽtia impleti sunt, tanquam Herculem pugnæ ducem habentes, sicque accidit vt sumtis viribus quadraginta millia contemnerent. Timoleon etiam pro societatis iure auxilium Syracusanis ferens, [d] oraculi suppositione ad candẽ caussam abusus est. nam in collẽ quendam altissimum & excelsum ascendit, & cũ vidisset quinquaginta millia

[a] *Vt ait D. Paulus ad Heb. ca. 11. ver. 26. Exod. c. 2.*

[b] *Ad Heb. d. c. 11 Iudicum 6. vers. 11. & ca. 4. vers. 6. & ca. 13 vers. 24. & c. 11. 1. &c.*

[c] *Li. 1 Strategema.*

[d] *Vt narrat idem Polyænus Strateg. lib. 5.*

Carthaginensium explicata, locum vero infestum procellis, & vētis aduersum hostibus fieri; congregata cōcione, *in hoc tempore*, inquit, *hostes capi necesse est: etenim oraculum exstare, eos qui in illo loco aciē collocarent, perituros: comprobari autem oraculum tempestate repentina.* Quare Græci magnis animis sumtis, pauci complures fuderunt. Aliud factum refert idem auctor. *lib.7.* non contemnendum, ab Amasi, in eo bello quod aduersus Arabes habebat: vbi a tergo Ægyptiorum, constituit statuas eorum deorum qui apud ipsos summo honore & religione colebantur, vt hoc modo alacrius pericula subirent, arbitrantes se deos habere spectatores, quos nequaquam hostibus prodere aut relinquere deberent.

4 Fuit inter Christianos bellum in Turcas & Sarracenos expeditius, ad quod & hominum maior copia confluxit, tempore quo remissio peccatorum prædicta est euntibus ad illud, vel pecunias contribuentibus, crucis signo indicto militibus, vnde & ea expeditio aut bellum, Cruciata dicitur. qualis publicata fuit per vniuersum orbē a Iulio II. sum. pontif. ann. Domi 1517. Quemadmodum scribunt Surius in historia & Sleidan. lib 1. ante anno Domini 1188. Fridericus I. Imperator cum pluribus principibus & grandi multitudine Germanorum cruce se signarunt ad eandem pugnam maiori audacia & fortitudine exsequendam. a Tempore Gregorii & eius successoris Clementis summorum pontificum Richardus Regis Anglorum, filius rex Galliarum & alii comites & duces expeditionem pararunt pro liberanda terra sancta, cruce se signantes adhibitis sanctis statutis & concessis pluribus a summis pōtificibus priuilegiis, de quibus scribit Guillelmus Venbrigensis.[b] Eugenius III. sum. pontif. quoq; cruce signauit, & excitauit contra Turcas Ludouicum regem Galliarum.[c] Anno Domini 1280. sub Clemente IIII. sum. pontif. Albertus Lantgrauius Thuringiæ & Marchio Ottho de Brandeburg cum filio suo, Albertus quoq; de Brūsuuig, & multi alii in Prussiam peregrinantes contra paganos cum signo crucis profecti sunt. Alex. IIII. sum. pōtifex, cum Ecellinus tyrannus totam fere Venetiā occupasset & Mantuam obsideret, Philippum Fontanesiū archiepiscopū Rauennatem, Venetias propere misit qui prædicata Christi cruce comparatoque exercitu, Ansedisium Ecellini ex vxore nepotem Pataujo expulit.[d] Cruciata quoque expeditio est indicta, contra Fridericum II. cui Gregorius IX. imperium abrogauit, celebrato concilio cum Cardinalibus.[d]

5 Sed nec omittendum Attali factum, q̄ refert Polyænus li. 8. Strategem. Attalus quippe, cum Galatis seu Gallis magnum numerum habentibus, prælium commissurus, milites suos timore perculsos confirmare atq; alacres reddere volens, ante conflictus periculum, victimam apparauit, Sudio Chaldæo vate sacrificium obeunte: ipse deos precatus libauit & victimam dissecuit. Rex cōtrito gummi, inscripsit in dextram manum regis victoriæ inscriptionem non a sinistris

a *Vt habetur ī additionibus ad Albertū Schafnaburgum in eodem annotatus.*

b *Lib. 3. rerum Anglicarum, cap. 20. 21. 22. 23.*

c *Vt est apud Platinā in vita Eugenii III.*

d *Vt scribit Platina in Alexa IIII.*

e *Vt scribūt Blondius li. 9. deca 2. Albertus Krantius lib 8. hist. or. ca. 8.*

stris ad dexterā, sed contra a dextris ad sinistram: & cum viscera extraherentur, supposuit manum in calidiorem ac fungosum locum, abstersitque inscriptionem, vates percurrens frusta reliqua, ac bilem, portasque, mensam, atque omnia signa perspiciens, conuertit particulam quę inscriptionē cōtinebat, qua regis victoria significabatur. Itaque tum ipse gaudium cōcepit, tum vniuersis militibus signum ostendit, qui accedentes & legentes fiducia replebantur: omnesque vociferabātur iubentes ducere aduersus barbaros & alacres animis in pugnam ruentes, Gallorum multitudinem superarunt.

De abusu & prætextu religionis defendendæ. CAP. VII.

GEntiles omnes fere, prætextu religionis persecuti sunt Christianos ad interneconem vsque, vt tempore Antiochi Iudæos [a]. Et Caiphas pontifex religionis Iudæorum prætextu conseruandæ, concilium coegit & sententiam tulit contra Dominum nostrum Iesum Christum [b]. *Quid facimus*, inquit, *quia hic homo multa signa facit, si dimittimus eum omnes credent in eum, & venient Romani & tollent locum nostrum & gentem.* & postea, *Expedit vobis vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.* Et tempore Diui Pau. [c] Demetrius argentarius faciens argenteas ædes Dianæ Ephesi, cōcitauit seditionem in Christianos, prætextu religionis: cū tamen ei magis cura esset de lucro quod adimi sibi videbat, si tolleretur Dianæ superstitio per veram fidem Dei. Sicq; Domini Pythonicę, a qua D. Paulus spiritum diuinatorem eiecerat, cum viderent spem lucri quod ex illa colligebant cessasse, concitarunt turbas prætextu religionis, dicentes Paulum & socios contra religionem prædicare [d], & Libertinorum & Cyrenensium synagoga [e], cum non potuissent resistere sapiētiæ & spiritui qui loquebatur per os D. Stephani, cōmouerunt plebem & seniores & scribas, & statuerunt falsos testes, qui dicerēt, homo iste non cessat loqui aduersus locum sanctum & legē: & sic primum in Christianos bellū [f] seu persecutio mota est ab Scribis, in qua D. Stephan. mortuus est. [g] Hoc prætextu religionis sublatus Naboth, cum enim noluisset hæredium vel vineam a patre & maioribus relictam vendere regi Achab, Iezabel vxor regis, eius nomine misit literas ad populum vbi erat Naboth, vt prædicarent ieiunium & facerent sedere Naboth & submitterent duos filios Belial contra eum qui falsum testimonium dicerent, quod is benedixerat Deum & regem, & lapidarent eum, quod & factum est [h].

2 Scribitur & Daniel *c.* 6. quod cum cogitaret rex constituere Danielem super omne regnum Satrapæ inuidi, cum inuenissent eum esse fidelem, dixerunt, non inueniemus Danieli huic aliquam occasionem, nisi forte in lege Dei sui, & proinde curarūt edictū fieri a rege, ne intra triginta dies a quocunque Deo vel alio fieret vlla petitio, nisi a rege: eoque sancito curiosius obseruarunt Danielem, & inuentum orantem vt mos eius erat in domo flexis genibus Deū, de-

a 1. Machab. 1. & 2. c. 6.
b Diui Ioh. euang. c. 11. vers. 47 & seq.
c in Actibus aposto. c. 19 vers. 24
d Acto. c. 16 ver. 18 & seq.
e Acto. c. 6 ve. 10 & seq.
f vt Optatus Mileuitanus loquitur li. 3
g idem & Eusebius Li. 2. cap. 1
h 3. Reg. ca 21 ver. 8. & sequ.

tulerunt & accusarunt tanquam transgressorem edicti regij, & in leonum lacum proijci necandum curarunt: vnde tamen Dei adiutorio liberatus est.

3 Mirum est, attamen verum referunt Sleidanus in 6. Surius in histor. & Gilbertus Cognatus in tragicis narration. tantum valuisse religionis opinionem, vt anno Domini 1527 quidam Anabaptista Sangalli oppido Heluetiorum, caput fratri suo Germano præcidendo præsente vtroque parente, illis persuaserit, id sibi diuinitus imperatum: quod tamen non potuit persuadere magistratibus, qui eum eadem pœna sustulerunt. Notū autem & de Anabaptistis, quod cuiusdam libertatis Euangelicæ prætextu gratæ, plures velut ad pileum vocatos facile commouerunt, & turbarunt sacrosanctam religionem pacemque publicam.

4 Vt Syrus quidam nomine Eunus, fanatico furore simulato, dum Syriæ deæ ceremonias iactaret, ad libertatem & arma seruos quasi numinum imperio concitauit, atque vt diuinitus id fieri probaret, in ore abdita nuce, quam sulphure & pice stipauerat leniter inspirando flammā inter verba fudisse fertur: hocque miraculo collegisse plusquam quadraginta millia seruorum.

5 Occurrit apologus Æsopicus 6. felis & galli, quo mores fallaces hominum impiorum & nocēdi auidorum, atque lucri cupidorum præstringuntur qui prætextu vindictæ religionis violatę, quos perdere volunt, clam aggrediuntur, postea vero dum detegi imposturas suas prouident, aperto & sublato velo opprimunt. Felis enim comprehenso gallo, cum rationabili causa obiecta volebat deuorare, ceterum accusabat illum, dicendo molestum esse hominibus nocte clamando neque permittendo somno frui. Eo vero respondente se illud ob vtilitatem eorum facere, vt ad consueta opera excitarentur: rursum felis causam adferebat quod impius esset erga naturam, cum matre ac sororibus coeundo, eo autem & ad vtilitatem dominorum hoc facere, dicente, cum multa huic ipsis oua pariātur, felis præfatus, sed etsi tu multis abundes responsionibus, ego tamen ieiunus non perstabo, & ipsum deuorauit.

6 Narrat Iosephus a, temporibus Claudii & Neronis CC. in Samaria & Iudæa bella excitata ciuilia, cōtra quæ missus est a Nerone Vespasianus. Accidisse autem pessimos quosque eius patriæ conuenisse in vnum, vel coniurasse: atque se specioso nomine zelatorum appellasse, prętēdētes se arma tātū capescere pro defensione religionis & templi Iudæorū, quo colore quotidie impia & scelesta cōmittebant: neq; de pace quicquā quenquam proloqui patiebantur, vt interim securius prædarentur, donec ea pertinacia victi, ipsimet ignē supposuerūt tēplo Hierosolymorū, pro cuius defensione dicebāt se pugnare. Fertur & intulisse bellū patri Hērico 4. Cæsari, filius, prętextu religionis ab aliquib. persuasus b. Anabaptistæ quoq; cuiusdā libertatis gratę Euāglicę prętextu, plures velut ad pileū vocatos facile commouerunt

a Li. 5. de bel. Iudaico ca. 5. & Li. 6, ca. 1. 2. & sequ.

b vt scribit Sabellic. & Alber Krātzius L. 5. Saxoniæ ca. 17, 18, & 20.

commouerunt,& turbarunt religionem pacemq; publicam ,cladibusque & sanguine polluerunt eandem.Sed nec incertum est Alborum sectam in Italia inualuisse,quę errabũda per regiones currebat, crucem præferebat,hymnos canebat: noctuque eo loco quem sors obtulerat,quietem capiebat:sexus vtriusque simul procũbente multitudine[a]. Ea semper aliorum hæreticorum consuetudo,vt dũ ambitione suprema,metu ne puniantur,temporalium bonorum habẽdorum stimulis pelliciuntur & stimulantur, Dei velum & fucũ obtrudant,& a legitima principum obedientia subditos auocent,melius esse obediendum Deo quam hominibus prędicent,sicq; iugum potestatis legitimę subuertere conentur, vt postea populo ad arbitrium & ad exsequenda furiarum incendia quę parata habent,abutantur. Aggrediuntur autem prius principes ipsos dolosis verbis & piis & religiosis,vt videtur,vt illorũ instrumento aduersum aliasq; quę per se expugnare nequeũt,vtantur,& si nihil apud illos profecerint vel si deprehendi dolos ab ipsis sentiant,ad alios se conuertunt , apud quos,eos quos non potuerunt decipere calumniantur,zizania seminant , faces seditionis submittunt ,conturbãt omnia,principes in subditos,& subditos in principes concitant. Non est quod prosequar turbas,tumultus,bella,seditiones,infãda scelera, rebelliones, proditiones,coniurationes,sacrilegia,imposturas , fucos prætextu religionis quæ in Anglia,Germania,Flandria,Gallia,Italia orta fuerunt.Ea enim tã aperta sunt,& vtinã Deus vellet dicere possemus præterita aut non exsistentia,vt nõ egeant scripturę nostrę testimonio.Refert Alex.3.[b] quendã nobilẽ qui sibi pœnitentiã imponi petebat,Frederico imperatori negasse castrum Vernicæ ,vnde cõtigit quod quatuor castris destructis plusquã duo millia domorũ destructa fuerunt,& multi homines interfecti,& alia mala innumerabilia commissa. Quare quia prædictos Deo recõciliari desiderabat,mãdat ei misericorditer pœnitentiã imponi a Mediolanẽsi archiepiscopo,attendẽdo,quod pro libertate sua& ecclesiæ deuotione hoc fecerat:& in his talẽ discretionẽ esse habẽdã,vt alii & ipse idẽ pro austeritate pœnitentiæ a seruitio ecclesiæ nullatenus retardẽtur,nec aliquod salutis periculũ debeãt formidare:ex quo collige,quãto maiores clades,mala & impiissima eius Friderici Ænobarbi,seu Barbarossæ tẽpore facta fuerint,quæ historiæ docẽt & factiones Guelphorũ & Gibellinorũ:alijs summi pontificis,alijs Cęsaris patres crudeliter defendentib. Cõsidera etiã clades,bella,populationes regnorum & comitatuũ,ducatuũ, & aliarum ditionũ,quæ fuerũt sub nomine religionis,quo tempore anno 1513.Iul. 2.Papa supposuit interdicto ecclesiastico terras principum omnium,qui misissent suos legatos ad cõcilium Pisanum, & eorum terras exposuit in prędã occupãtiũ, de quibus Platina,Bellaius *li.1 memorabiliũ*,Guichardinus 11.& alij annales , in quibus iusta ex causa permissio habita summi pontificis,sed ea licẽtia crudelia plura,præter mẽtẽ põtificis perpetrata.

[a] de qua Platina in Bonifacio 9 Poly. Virgil, Li. 7. c. 5. de inuẽtoribus

[b] in c. 3. de pœnit. & re.

Deceptiones & pactiones crudeles prætextu religionis. Cap. VIII.

Referre, in hoc loco abusus commissos sub colore defendendæ religionis, non alienum erit ab instituto, atque quædam insigniter atrocia, quæ aliquando occasione hinc sumta, patrata fuerũt & apud Ethnicos & apud Christianos. Eius generis erit quod de Lysandro primum traditur. Cum Lysander Thasios cepisset, & ibi essent plures, qui Athenienses iuuassent, qui se occultarent a Laconeis Thasios conuocauit in templum Herculis, & habuit humanissimam orationem, oportere dare veniam his qui laterent in commutatione rerum, & eos bonum animum gerere iussit, nihil enim eos accepturos damni, quippe cum eam orationem in templo haberet, idque in ciuitate Herculis aui. Cui oratio occulti fidem habentes, prodierunt. Verum Lysander intermissis paucis diebus quo tutius res administraretur, correptos interfici iussit a.

2 Cum Epaminondæ vxorem amaret Phœbiades qui custodiebat Cadmiam, illa marito rem aperuit. Epaminondas ei mandauit vt erga Phœbiadem simularet & noctem constitueret, quasi etiam amicis alias fœminas adductura. Quibus constitutis illæ venerunt, & vsque ad ebrietatem cum Phœbiade & eius amicis biberunt, atq; petierunt copiam exeundi paulisper ad sacrificium nocturnum, statim se reuersuras pollicitæ, qui permiserunt mandatis portitoribus, vt iterum illas intromitterent, illæ exierunt. apud portas v. iuuenes mulierum vestibus permutatis, & vnam ex eis assumentes interioris viæ ducem, & quæ pauca cum portitoribus loqueretur intra ingressi, tum Phœbiadem ipsum, tum omnes qui circum eum erant interfecerunt b. Narrat & Polyęnus libr, 8. Faunum cum Diomedes in Italia e vita discessisset funebres ludos instituentem, primo die armatorum Græcorum pompam duxisse, secundo barbarorũ: præcepisse autem vt barbari a Gręcis arma mutuarẽtur, qui cum eis accommodauissent, a barbaris propriis armis sunt interfecti.

3 Discerpserunt manibus propriis patres Romani Romulum victis Fidenatibus & Veiẽtibus, corporeque in minutissimas partes dissecto, occulte adsporta tum sub vestibus scribunt: alij constanter dicunt, nouos ciues parricidij eius auctores c. Verumtamen interfectores religionem huic vitio & homicidio obiecerunt, & apud Capream paludem cum concionem haberet, a patre Marte nimbo ablatum adfirmarunt d.

4 Iehu rex superstitionem seu impietatem Baal & sacrificulos eius specie religionis deleuit, & obtruncauit. Finxit enim quod ipse quoque Baal coleret, & indixit vt omnes eius cultores stato die adessent ad solemne sacrificium quod ipse statuerat, vbi post peractum sacrificium iussit ad vnum omnes necari e.

5 Eadem techna vrbe quadam capta, Tamburlanus Iudæos omnes in templum confugientes combussit, promiserat autem omnibus qui Iudæi essent, vt in templũ confugerent, veniam & salutẽ se daturum

a Polyænus li.1. strata.

b Polyænus li.2. strata.

c vt Aristob l.2. rerum Italica Dio. Halicar. in 2. Valeri Max. in 5 c.3 August li 3. de ciuit. Dei c. 15

d vt ait Liu in primo, Et Plin 29. de viris illustr. Plutarch. in Romulo & Numa Oui fastis & ...

e 4. Reg. 11

daturum, vt ait Frater Haytonius.[a] Nec mirum. refert enim, hunc crudelissimum Tamburlanum Tartarum, professum fuisse omnia quæ gereret ad laudem Dei, & eius mandato facere: se nominans iram Dei, & destructionem mundi. Interque propemodum infinitas eius crudelitates, ea memoratur ab eodem, Dei auctoritate defensa: quod capta & expugnata ciuitate Damasco, post obsidionem vndecim dierum, iussit necari vniuersum eius populum, & capita in plateam magnam deferri, vbi ædificari ex his fecit turrim quadratam, latitudinis quinque vlnarum miræ altitudinis, facie capitum extra inspiciente.

a *In histor eius.*

6 In castris etiam Constantij imperatoris, per simulationem tuendæ maiestatis imperatoriæ, nefanda perpetrabantur. Nam si quis super occentu soricis, vel occursu mustelæ, vel similis signi gratia consuluisset quenquam peritum, aut anile incantamentum ad leniendum dolorem adhibuisset, quod medicinæ quoque tunc admittebat auctoritas, reus vnde non poterat opinari delatus, raptusque in iudicium pœnaliter interibat.[b]

b *Vt scribit Ammian. Marcell. lib. 16.*

7 Crudelia notantur quædam facta a personis, de quibus, propter habitum regularem quem ferebant, & professionem quam fecerant sanctitatis, nihil mali suspicandum erat, hacque causa interierunt proceres ab illis proditorie obtrũcati. Quemadmodum ferunt Henricum 7. imperatorem apud Bonauentum veneno interiisse, vt rumor erat a quodam Dominicano propinato a Florentinis submisso, vt notat Ioan. Fontanus in vita Ioan. 22. in prooemio extrauagantium eius, & Genebrardus. Simile quoddam exemplum refertur ab historiographis de quodam rege Scotiæ, a quodam religioso sub specie medicinæ aduersus calculum dandæ, ad suasionem regis Angliæ veneno necato. Est quoddam aliud exemplum nuper in Gallia subortum. Sunt, & legi plura alia in historiis similia, at taceo, ne personarum vitia videar velle in odium quorum fuerunt, recensere ordinũ, qui sanctissimi sunt, & alunt sanctos viros plures, nec ideo damnandi sunt, quod in illis mali inueniantur, non magis quam nec ordo apostolicus, ob Iudam proditorem.

8 Simulata autem religio, vel infecta hæretica prauitate, clades maximas etiam in rempublicã Christianam inuexit. Vt tempore Alexandri 1. Pontif. Maximi, & Hadriani Cæsaris fuit Cochebas dux Iudaicæ factionis, pseudochristus, Christianos Græcos & Romanos, variis suppliciis persecutus est in Palæstina: quo factum est, vt circa hæc tempora, ducenta quadraginta millia hominum in Cypro tantum, a Iudæis sint delata, vt scribit Dio Cassius. Compressi autem fuerunt ab Adriano vt tradit Platina in Alexandro 1. Sicuti & ferunt coniurasse in Alexandria Iudæos contra Christianos, & per noctem multos obtruncasse accurrentes ad restinguendum incendium, quod ipsi data opera per vrbem clamabant ortum in ecclesia Christianorum, quod factum sub Cyrillo eius vrbis Archiepiscopo. Atque iterũ

in eadem ciuitate Alexandria, ob destructionem idolorum, a gentilibus cum Christianis crudelissime pugnatum. a

9 Desiderius Langobardorum rex, anno Domini 769. simulans orandi pietatem Romam ingressus, multos cepit & excœcauit.

10 Sed id crudelius quod accidit anno Domini. 1514. quãdo erupit insperate quædam incondita rusticorum multitudo, quæ cruciatorum, seu cruce signatorum appellabatur, quam Cardinalis Strigonensis, legatus apostolicus, paucis ante mensib. in Hungariam duxerat cum plenissimis indulgentiis, pugnaturus contra Turcam. Verũ, vt dicunt, cum reuocasset illam expeditionem, illa turba indignata, se conuertit in Hungaros, in quos crudelius sæuit, quam fecisset in ipsos Turcas, spoliantes templa, ciuitates, villas, arces, oppida, incendio omnia vastantes & ferro, cum infinitis stupris & cædibus, duce Georgio Cæculo, Laurentio presbytero, & Michaele quodam monacho: donec rabies illorum auxilio diuino exstincta fuit duce Ioan. comite Zepusiẽsi Vaiuodæ Transyluanicæ, qui ducem eorum captum nouo quodam tormenti genere, a suis dentibus laniari iussit & decollari. b Legimus & Rusticanum bellum sæuissimum contra clerum, principes, & magistratus initum, prętextu libertatis euangelicę. Quod cœpit anno Domini 1524. aduersus comitem Luphium Sueuum, mense Nouembri, & serpsit per totam fere Germaniam, Alsatiam, & Sueuiam, anno 1525. quo Thomas Muncerus vel monetarius, cælestium prophetarum dictus hæresiarcha, infinitam turbam Rusticorum ad seditiones concitauit: qui ducentas arces, & monasteria, in vna Franconia incenderunt, quiq; ad centum triginta millia, vel vt est in vita Clementis papę centum quinquaginta millia in acie ceciderunt. c

11 Illud & crudele factum prætextu sepulturæ, quæ religionis causam habet, toto titulo de religios. & sumpt. funerum. quod egit Domitianus, nempe quod Titum fratrem suum adhuc spirantem, succedendi tamen cupiditate in loculum misit. d

13 Refert ex Agathia Suidas in verbo ἐλοιδορεύμεθα omnes Narsetem fuisse insectatos veluti insolentem & temerarium, qui quidem reipsa violentus & sanguinarius esset, sed tamen pietatis & religionis perpetue cultu fucum hominibus faceret.

14 Visus & sacrificij prætextu Gelon Syracusiorum rex contra Himilconem Carthaginensium regem. Is enim Gelon Siculorum tyrannus, vt refert Polyænus li. 1 στρατηγημάτικῶν, Himilconi Carthaginensium regi expeditionem in Siciliam facienti, e regione castris positis decertare prælio cum aduersum eum non auderet, Pædiarchum sagittariorum præfectum sibi forma & aspectu similem, tyrannica veste indutum e castris progredi, sacrificium que in aris facere iussit, & eum sequi sagittarios candidis vestibus amictos, myrthum ferentes, atque sub myrtho arcus occultantes, qui & cum viderent Himilconem etiam ipsum ad eundem modum progredientem & sacrifi-

a Annotat Socrates li. 5. c. 16.

b Vt scribit Paulus Langius Cygneus monachus Bozauiẽsis Chronico & in prædicto anno.

c vt scribunt Sleidanus in 4. & Surius in historia commentariorum rerũ in orbe gestarum.

d teste Nicephoro li. 3. c. 11.

sacrificantem, tela in eum coniecere. Hisque ita factis, Himilcon nihil tale suspicatus progreditur, & diuinam rem facit, verum repente confossus ita interiit.

15 Sunt hæc & similia hominum stratagemata, ad decipiendum parum cautos fuco religionis, quæ tamen caueri possunt a prudentioribus & multa expertis. At quędam alia fuerunt & nunc sunt, quę ab impio & crudelissimo hoste humanæ naturæ, sub eadem specie religionis & pietatis, prudentiores & doctiores huius humanæ sapientiæ artifices, deceperunt: quibus & persuasit eo colore crudeliora veluti in funerandis corporibus, vel illis concremandis mortuorum, & id ad religionem pertinere persuasit, vt non solum cadauera mortuorum cremarentur, sed cum illis animalia quoque magis a mortuis dum viuerent delecta: nec ea sola, sed etiam homines, & apud Indos mulieres prædilectas ad manes seu dæmones victimis carioribus pacandos. Cuius fidem faciunt Diodorus, & alij & paucis perstringit Homerus [a] dum ait,

ἐννέα τῷ γε ἄνακτι τραπεζῆες κύνες ἦσαν
καὶ μὲν τῶν ἐνέβαλλε πυρῇ δύο δειροτομήσας
δώδεκα δὲ Τρώων μεγαθύμων υἱέας ἐσθλοὺς
χαλκῷ δηϊόων.

[a] Iliadis 23.

Id est, *Namq; nouem assueti mensæ huic catuli ante fuere:*
Atque pyræ geminos iugulatos tradidit horum,
Magnanimum Troum bis senaq; pignora ferro Occidit

Et cum magnates seu duces in bello mortui essent, captiui pro victimis cum illis vrebantur, vt innuit Virgilius [b] ibi,

[b] Li. 11. Aeneid.

Vinxerunt & post terga manus, quos mitteret vmbris
Inferias cæso sparsurus sanguine flammas. Et rursum 10.
Quattuor hic iuuenes totidem quos educat Vfens
Viuentes rapit, inferias quos immolet vmbris,
Captiuoq; regi perfundat sanguine flammas.

16 Exercuit & crudelitatem dæmon aliis modiis variis in genus humanum, cui imperabat tyrannice, sumtis occasionibus ex splendidis titulis & causis etiam modicis religionis, & cum illa crudelitate, more etiam tyrannorum, retinebat in impietatibus trepidum & metuentem iras illius populum, vt & nunc sortiarios & sortilegas. memorabo duo exempla eius impietatis, quorum vnum depromēdum ex Timæo Siculo *li. 2. historiarum,* dum narrat post captā Troiam, Aiacem Oileum Locrensium regem, oppressisse in templo Mineruæ eius sacerdotem Cassandram. Postea vero a capta Troia tertio anno, pestilentiam & famem Locrensium regionem inuasisse, & oraculum Apollinis responsum dedisse, idipsum ob facinus prædictum contigisse, & oportere per mille annos placare Palladem Troianam, & quot annis sortitos ex suis duas virgines in Troiam mittere, vnde postea diu viguit consuetudo Troianis, vt missas virgines obuij Troiani caperent ac iugularent, & deinde sterilibus & agre-

stibus lignis comburerent, qui ritus vsque ad belli Phocensis tempora perdurauit, quo Locrenses immunitatem eius sacrificij seu impietatis & immanitatis obtinuerunt. Fingunt & alij dæmonis præstigiis consentientes, vt poetæ ethnicorum, ob prædictam violatam Cassandram in loco religioso dęmonis, magnam partem classis Grę-

a 1. Aneidū. corum subuersam, vt apud Virgilium, [a]

Pallas ue exurere classem
Argiuum, atque ipsos potuit demergere ponto
Vnius ob noxam & furias Aiacis Oilei.

Dico quidem scelus fuisse Aiacis in violatione mulieris, nec apud Deum probantur scortationes: verum ex hoc scelere suam idololatriam Satanam voluisse confirmare, superstitionisque suæ auxisse astute, & cum crudelitate auctoritatem: id quod Dei veri permissione contigit transferens sacrilege ad causam violatæ suæ religionis falsę. Sunt &, qui dicunt dæmonem fuisse reuera iratum in ipsam Cassandram, eo quod ei nomine Apollinis copiam sui promissam, negasset, pro qua diuinādi artem docuerat, cuiusque doctrinam cum ab ea repetere non posset, ita eam repressisse fertur, vt etiam vera dicenti ei non crederetur. vt & Virgilius canit,

Ore Dei iussu non vnquam credita Teucris.

Nec hæc omnino incredibilia, cum inter Dæmones constet quosdam esse salaces, & ministros rerum venerearum: quales dicuntur incubi & succubi, ex quorum numero potuit esse iste fictitius deus Apollo, qui voluit concumbere cum Cassandra, & a sua pollicitatione deceptus, furens per suos sacrificulos voluit vindictam sumere de Aiace & Locrensibus, velut zelotypia commotus, quod is obtinuisset a Cassandra, quod ipse nequiuisset. Ferunt enim quosdam Dæmones zelotypia laborare erga amatas: si verum sit quod ita testātur lamiæ seu sortiariæ in supplicium raptæ de suis dæmonibus, & procis, & magisterculis spurcissimis, cum quibus suis turpissimis & abominandis modis commiscentur. Aliud crudelitatis ex causa superstitionis Dæmonicæ exemplum erat, in Dianę Triclariæ apud Iones templo, ob quam violatam, per commixtionem Comethus suæ sacerdotis & Menalippi, supposuit suo oraculo Delphico, placari posse Dianam, si quotannis virgo & puer qui forma essent præstantissima,

b Li.9 sen. in Baotieu. deæ mactarentur. Et ita, *vt scribit Pausanias*, [b] Menalippi & Comethus incestum facinus, attulit pueris & virginibus, qui nulli ipsi culpæ affines fuerunt, perniciem, & parentibus eorum luctum. Persuasit etiam Dæmon religionis nomine ob contemtum suorum templorum quædā dira hominibus accidisse, vt apud Iustinum ex Trogo in primo, suæ religionis contemtum acerbe vindicatum contra Cambysem regem Persarum, qui cum Ægyptum ditioni suæ iunxisset perosusque superstitionum illorum, Apis ceterorumque eorum diuinorum templa diruisset, & ad Amonis templum nobilissimum expugnandū misisset exercitum, creditur eum exercitū inter arenas

mollio

molliores amisisse & seipsum gladio interfecisse. Et Pausanias refert, a *Cabirorum religiones qui violassent inexpiabiles scelerus pœnas effugere non potuisse & ibi exempla crudelia vindictæ refert.* Et hæc exempla attulisse sufficiet. nam immorari in similibus, oporteret integrũ volumen superstitionis & impietatis gentilium edere. nihil enim in illorum sacris erat aliud, quam pernicies humani generis, fucata titulo religionis.

a *Li. 7. in Achaicu.*

De remedijs contra crudelia prætextu religionis commissa, vel committenda. CAP. IX.

ERunt porro duo remedia contra factiones & coniurationes prę textu religionis, minantes tantam cladem reipublicæ, in præcauendo ne oriantur: & in corrigendo iam ortas. Præcautio vt difficilior est, sic est vtilior. Qui præsunt quippe nauibus in salo, præsentiunt etiam mari tranquillo futuram tempestatem: & proinde vel anchoram iaciunt, & nauim firmant, vel ad portum tendunt diligentius, vel aliis præsidiis contra tempestates consuetis vtuntur. Sic rectores rerum publicarum, exemplis & experientia rerum diligentiaque instructi, solent præsentire huiusmodi prætextu religionis, imminentes tempestates, & ita cauere ne hoc prætextu conuenticula fiant, ne nimia superstitio, cultusue nouus sine acerrima indagatione permittatur, non nouæ confratriæ sine diligenti inquisitione, nouæ formulæ viuendi ambiantur, & vt vnusquisque in vocatione, ad quam vocatus est simplici modo ambulet: laicus non vsurpet quæ clerici sunt, aut clericus quæ sui non sunt ordinis: neue coniurent aduersus alios clericos, non aduersus prælatos. b

2 Erunt itaque inhibendæ publicæ de sacris rebus disputationes extra scholas vbi agitantur ex more. c Conuenticula quoque prohibenda, d sicut in concilio Senonensi in decretis morum *c. 30.* confratriæ fieri prohibentur sine consensu episcopi, & factæ iubentur visitari & offerri episcopis, propter metum monopoliorum, atque prohibentur in illis comessationes, delatio sacrarum vestium & baculorum. Sic & Iustinia. rectori prouinciarum scribens, e *Neq;, inquit, occasione religionum hæresiumq; quæstionis, permittas alicui prouinciam commouere, aut aliter quandam præceptionem iniungi prouinciæ cui præsides &c. Neque permittere debes aliquid contra, nostras fieri præceptiones occasione religionum, &c.* Non debent permitti nouę ædificationes monasteriorum sine permissu episcopi, non vagi monachi, f minus nouæ religiones seu superstitiones. g Nã curiosa illa superstitio facit, vt quis putet aliquando sic aliis sanctiorem, & ideo perfectiorẽ, & ex hac opinione dũ dedignatur ecclesiæ antiquum probatũ & sanctissimũ viuendi ritum, & præsumit nouum instituere, iam ad arbitrium omnia se posse reformare arbitratur, & superbia in fastũ, fastus ad arma concitat, arma ad cladem reipublicæ Christianæ. Sic enim ille publicanus de sua vita præsumẽs, dum coram Deo se iactat,

b *in consil. Chartaginẽsi ca. 18. & in Vuormacẽsi c 74. c coniurationum 21 11 q. 1. & c. conspirationũ. 22. ead. causa 11. q 1 in cõs. Aurelianẽse 3 c. 21 cap. si qui clericorum 25. 11. q. 1.*

c *l. nemo, de summa trinit. & fid catho. C.*

d *l. conuenticulam de sacro eccl. C.*

e *n. uell 17 §. neque de manda. principum.*

f *c. quidam monachorũ 10. 18 q 2.*

g *c. fi. de religios. uomi.*

Domine gratias tibi ago quod non sum sicuti hominum raptores, &c.[a] statim incurrit Dei indignationem. Et scriptum, *Noli alta sapere sed time*.[b] &, *Nolite extollere in altum*, &c.[c] Et alibi qui est scrutator diuinæ maiestatis opprimetur a gloria.[d]

a Lucæ 18. c. 10. b ad Rom. c. 11. c Psal. 47. d Prouer 25.

3. Aliud remedium vt postquam apparuerint in aliquibus huiusmodi crudelia fucata facta, acerrime puniantur, vt pœna exemplari alij reuocentur ad mentem, iuxta D. Pauli sent.[e] *Vtinam abscindantur qui vos conturbant*. Abscissio ecclesiastica est per gladium spiritualẽ excommunicationis, & interdicti: secularis vero per pœnas legibus impositas, & supplicia conuenientia.

e ad Gal. c. 5

De dominationis, aut regni, & bonorum ereptione, & translatione per Dei voluntatem facta: ob contemtum religionis. CAP. X.

GRande, illudque grauissimum iræ Dei in homines iudicium, quod cum animaduersione subuersionem habet publici status. Illud namque omnibus cognitum propter peccata populi maxime in Deum, & principum impietates & scelera, iniustitias, dolos diuersos, Deique contemtum propter idololatriam, Deum transferre regna de gente in gentem.[f] Et constat ideo respublicas subuersas, aut transformatas, vel in exsilium captiuas ductas: vt latius agemus Deo fauente, in mutatione rerumpubl. Hely sacerdos Dei, imperanit ex electione singulari eius populo:[g] at vita & potestate priuatus propter duos filios Ophni & Phinees, qui peccabant coram Domino, detrahentes homines a sacrificio, exsistentes eis scãdalo, dum ante immolationem sacrificandorum mittebant pueros, qui carnes crudas acciperent, vt ex arbitrio coquerent sibi; dormiebant item cum mulieribus quæ obseruabant ad ostium Tabernaculi, quare translata fuit potestas in Samuelem: cuius adhuc filij Iobel & Abia constituti iudices loco patris senioris in Bersabea, cum non ambularent secundum viam patris, dederunt occasionem populo petendi regem, regnumque tunc translatum a sacerdotibus in Saulem.[h]

f Ecclesiast. c. 10. ver. 8. g 1. Reg. c. 2 ver. 27. h 1. Reg. 8. 10. & 11.

2 Sed rursum cum Saul sacrificasset holocaustum Domino, & sacerdotis munus temere vsurpasset, non veniente Samuele sacerdote Domini, quãuis exspectasset eum diu, & necessitate vt dicebat inimicorum instantium pressus, causaret se voluisse placare ante pugnam Dominum, accepit a Deo per Samuelem responsum: *Nequaquam regnum tuum vltra consurget. quod non seruaueris præceptum.*

3 Item quod præuaricatus esset verbum Domini, & contra eius mandatum post victoriam Amalechitarum conseruasset in vita Agag regem, & optima quæque ex gregibus,[i] translatumque est regnum in Dauid, & a domo eius in extraneum, qui in regem etiam eo viuente vnctus est.

i 1. Reg. c. 15. k Reg. c. 16. & 2. Re c 2. 3.

4 Translatæ deinceps decem partes duodecim tribuum Israel., a pro-

prosapia Salomonis, nempe a Roboam filio successore, Dei iussu & voluntate in extraneum Hieroboam,[a] quod Salomō auertisset mē tem a Deo, & idola vxorum coluisset. Atque contra eum viuentem adhuc suscitauit Deus Adab Idumæum de semine regio Idumæorum. Nec alia caussa iræ Dei quam auersio a Deo, quæ & occasio scissionis & rebellionis fuit tributorum impositorum: non concessa releuatio a Roboamo filio Salomonis, qui adhuc maiora etiam minabatur. Hieroboam autem factus est dux & caput eius multitudinis, quæ reuelationem postulabat, quamque non obtinens elegit in regem eundem Hieroboam super decem tribus, 3. *Reg. cap.* 12. valdeq; notabile ibi quod refertur, separatis illis tribubus, & paratis aliis, & Roboamo pugnāte contra Hieroboam, & eius electores, factum esse sermonem Domini ad Semeiam virum Dei dicentem, *Loquere ad Roboam filium Salomonis regem Iuda, & ad omnem domum Iuda & Beniamin, & reliquos de populo, dicens: Hæc dicit Dominus, Non ascendetis neque bellabitis contra fratres vestros filios Israel, reuertatur vir in domum suam. A me enim factum est verbum hoc.* Audieruntq; sermonem Domini & reuersi sunt de itinere, sicut præceperat eis Dominus. Idipsum scriptum, 2. *Paralipom. cap.* 11. & in vtroque loco, quod valde mirum est, Legitur Hieroboamum cui Deus dedit illas decem tribuum partes, nihilominus fuisse peiorem idololatram Salomone. nam expulit sacerdotes & Leuitas ne sacerdotio Domini fungerentur, & constituit sibi sacerdotes excelsorum & dæmoniorum, vitulorumque quos fecerat. Hincq; & orta caussa, cur ipse Hieroboam & eius successores, priuati regno fuerant, nam ab eius domo translatum ob idipsum fuit.[b] & quod fecerit peccare populum Dei. Quare Baasa filius Ahiæ de domo Issachar deleuit filium Hieroboam Nadab, & omne genus eius, nec dimisit vel vnam animam ex semine eius.

5 Post Baasa regnauit filius eius Ela super Israel & alias nouem tribus. Verum quia Baasa imitatus erat peccata Ieroboam, iuxta verbum Domini contra Ela rebellauit seruus eius Zambri qui eum necauit, & regnum adeptus semen eius omne interemit vt nec relinqueret vnum ex eo mingentem ad parietem.[c] Regnauit autē Zambri, tantum septem diebus. nam populus audiens mortuum Ela, sedit Zambri, qui videns se non posse effugere, ingressus palatium vna se cum domo regia succendit.[d]

6 Successit Ambri filius eius Achab, qui idololatra fuit, & duxit in vxorem impiam Iezabelem, & adorauit Baal.[e]

7 Post eum Ioram filius eius: verum paulo post ob eius impietatem & matris eius Iezabelis quæ prophetas Domini iusserat occidi, translatum regnum, & vnctus in regem iussu Dei per puerum prophetæ Elisei, Iehu, seruus Ioram, qui & occidit Ioram, & omne semē eius vsque ad mingentem ad parietem & clausum ex domo Achab, ipsamque Iezabelem,[f] occiditque septuaginta filios Achab, & qua-

a 3. *Reg. ca.* 11.

b 3 *Reg. c.* 12. & 13.

c 3. *Reg ca.* 16.

d 3. *Reg* 16.

e *Eodem c.* 16. 3. *Reg.*

f 4 *Reg* 9.

a 4. Reg 10.

draginta fratres eiusdem, & sacerdotes Baal. a Necnon omnes optimates eius. Ochosiam quoque regem Iuda, & omnes fratres eius. 4. Reg. 11. Omittam reliqua exempla mutationum stirpium in illis decem tribubus, captiuitates, afflictiones populi ob contemtum religionis. nam ex libris regum & Paralipomenon, Esdræ, & aliorum prophetarum satis superque per se legentibus occurrunt. Cum mutatione religionis vel ob defectionem ob ea, faciles populi ad rebellandum, & quamuis plures aliæ sint caussæ, ex quibus reges sublati & regna, & monarchiæ trãsferantur, tamẽ religio speciosam semper habuit caussam, & ad audendum contra reges addidit animos, & populo ad sequendos eos qui magis religionẽ illorum tuebantur & coluerunt.

8 Et vt historias sileam veteris Testamenti inter Christianos fuit hæc caussa tradita, ob quam imperium occidentis a Græcis ad Carolum magnum translatum est, Deo permittente, cum iam Oriens & eius imperator aduersum dogmata ecclesiæ maxime imaginum insurgeret, quo tempore Carolus magnus Francorum rex conuenit de diuidendo imperio cum Nicephoro & antea cum Irenæ, vt ille Nicephorus Orienti præesset, atque sub Leone I I I. sum. pontif. inũctus est petente populo Romano. b Et Gregorius I I. summus pontifex Leonem iconomachum & Monothelitam damnauit, & Italos ab eius imperio & fide soluit. c Eadem caussa ob hæresim Pius V. proscripsit regnum Angliæ, prædæque exposuit. Sunt huic alia in aliis quibusdam regnis similiter facta, quæ prætermitto, ne camerinã mouea'm. fertur & imperatori Henrico I V. filius quorundam suasu ob caussam religionis bellum intulisse. d Sic in concilio Lateranensi generali sub Innocentio I I I contra principes non purgantes ab hæresi ditiones suas, indicitur ꝓpalanda admonitio vt faciãt, & si non fecerint, proscriptio ditionis quæ in prædam occupantibus & pellẽtibus hęreticos si dentur soluto iuramento fidelitatis subditorum. e

b *Vt scribũt Platina in Leone, Blondius decade 2. lib. 1. & Grego. 2.*
c *Vt a t Zonaras to. 3.*
d *Vt est apud Sabellicum & Albertũ Krãtium libr. 5. Saxon. cap. 17. 18. & 20.*
e *Cap. excõmunicamus 13. §. moneantur de hæretic. lib. 5. decret tit. 7.*

De his qui abusi sunt religione vel hypocrisi, ad lucrum proprium, dominationem, ambitionem & deceptionem, CAP. XI.

OCcasio itaque & vis religionis, quia populi oculos detinet, & mentes regit, eum facilius decipit suo prætextu, & quo magis eam colit & veneratur, dumque nõ præcauet virus hypocritarum & fallacium, eo citius per eos veluti hamo piscis inescatur & capitur. Quare solent plures ex religione, ad commenta præparata confugere: cum vis aut ratio humana satis non valet ad id quod concupiscunt homines perficiendum. Sic Lysander cum machinaretur inuadere tyrãnidem, conatus est corrumpere oracula Dodonæ Delphos, & Hammonis Iouis, vt pro nutu suo responderent. f

f *Vt scribit Æmil. Probus in Lysandro & Diod. Sic lib. 14.*

2 Et Pisistratus tyrannus, cum eiectus ciuitate fuisset, ab Eubœa expeditionem fecit in Atticam versus Pallenidem: & in primas hostium copias incidens eas occidit, progressus, aliis pluribus obuiam factus

factus ibi precipit suis vt sertis coronarentur, neq; aduentantes occiderent, sed adfirmarent se cum primis fœdus icisse. quod illi credentes pacem ineunt, & vrbem Pisistrato concedunt. Qui cōscenso curru fœminam magnam & venustam prope constituit nomine Phyā, armis Palladicis ornatam, opinionem mouens quod Minerua ducem Pisistratum immisisset sine periculo, atque sic Atheniensium tyrannidem occupauit. a

a Polyænus lib. 1 Stratagema Herod. in 1. Vale. Max. li. 1. c. 2.

3 Astute abusus religione etiam Æmilius, ad obeundum regnum, siquidem cum fratrem suum seniorem Numitorem in custodia seruaret, eius filiam Syluiam, ne ex ea liberi progignerentur, vindices sceleris Amulii & iniuriæ, sacerdotem Vestæ effecit. legem enim habebant Vestales, vt perpetuam virginitatem seruarent. b Plures hāc hodie impietatem prætextu religionis tegunt. habentes enim vel filias vel sorores, vel, filios, vel fratres, eos monasteriis sæpe coactos consecrant: vel vt ipsi ditiores euadant, vel filios alios locupletiores efficiant, vel vt eos inhabiles ad succedendum vel regnandum, vt mundo renuntiantes, reddant: & ipsi qui hoc curant soli succedant, illis remotis, vnde etiam tot scelera, religionum castissimas regulas inquinarūt, cum nulla deuotione vel religionis aut castitatis amore in monasteria velut in ergastula coniiciantur Annales Germaniæ eo nomine etiam Ludouicum cognomine pium, filium Caroli magni notant, quod vt solus imperaret, fratres inuitos totonderit & alios, vnde & eum pœnitentiam egisse publicam, ait auctor annaliū Pipini, Caroli Magni, & Ludouici, in anno 822. Theodora vxor Iustiniani quibusdam noua tributa indicebat, quasi male de religione sentirent, aliis quod lasciue viuerent. c

b Polyænus lib. 8. Stratagema.

c Euagrius li. 4. c. 30.

4 Religionis etiam prætextu vsus Phalaris ad vsurpandam tyrannidem Agrigentinorum. Is enim, d Agrigentinus publicanus, cum ciues Iouis gubernatores templum ædificare decreuissent in arce, quæ ea saxis prædita & firmissima existimaretur, & alioquin etiam religiosum putarent in celsissimo loco Deum constituere: promisit se operi curando profuturum, & fabros optimi generis habiturū, materiamque vtiliter suppeditaturū, ac pecuniarum certos arbitros daturum. Credidit populus, quod cum ob genus vitæ qui esset publicanus, harum rerum experientiam habere putaret. Acceptis igitur publicis pecuniis, magnūm numerum cōduxit mercenariorū, multosque captiuos coemit, & materiam non paucam, in arcem cōportat, lapidum, lignorum, ferri. Cumque iam ędificarentur fundamenta subornauit quendam promulgantem, quicunque significauerit eos qui lapides & ferrum in arce subtrahūt, is tantum argenti accipiet. Populus indigne ferebat materiam per furtum subduci. Ille vero, inquit, concedite mihi potestatem muniendi arcem: permisit ciuitas vt eam muniret, valloque circundaret. Ille captiuos vinculis liberauit eosque lapidibus, bipennibus ac securibus armauit: cumq; Cereris festum celebraretur ex insperato ciues adortus, magnam

d Vt refert Polyænus li. 5. Stratagē.

virorum stragem edidit,& ipse mulierum & puerorum dominus factus tyrannidem in Agrigentinorum republica obtinuit.

5 Mahomet sub obtentu religionis regnum & imperium sibi parauit seu tyrannidem. Idipsum facturum antichristum in nouissimis temporibus testatur sacra scriptura in Apocalypsi & alibi.

6 Darius Ægyptiorum animos,per religionem fictam illorum sibi conciliauit. Ægyptiis enim non ferentibus Oryandri Satrapæ crudelitatem,ob eamque caussam deficientibus: ipse per desertum Arabiæ profectus, Memphim peruenit. Per id tempus Ægyptii Apim amissum communi luctu persequebantur: Darius vero promulgauit se ei qui Apim adduxisset centum auri talēta daturum: illi autem pietatem admirati, non amplius cum defectoribus steterunt, sed Dario se tradiderunt.[a]

a *Vt refert Polyænus li. 7. Stratagema.*

7 Fuerunt aliquando sacerdotes in Meroe in Æthiopia idolis seruientes,qui tantam sibi vsurparunt auctoritatem, vt si quando illis visum erat,regibus nuntiarent,vt mortem oppeterent, vsque ad Ergamenem regem Græcis doctrinis philosophiæque deditum, qui tempore Ptolemæi istam sustulit consuetudinem, [b] & ita tyrannis illa pharisaica,prætextu religionis a regum ceruicibus excussa.

b *Vt ait Diod. Sicul. lib. 4. Biblioth. cap. 1.*

8 Eodem autem modo,quo superiores prætextu religionis inuaserunt regna: sic alii eodem prætextu & fuco retinere sibi & populorum animos conciliare conati sunt.

Veluti Hieroboam rex Israel metuens ne reuerteretur regnum ad domum Dauid,cum ascenderet populus vt faceret sacrificium in domum Domini in Hierusalem,& conuerteretur cor eius ad Roboam regem Iuda filium Salomonis,excogitato consilio fecit duos vitulos aureos,& dixit populo, nolite amplius ascēdere in Hierusalem. Ecce dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti,posuitque vnum in Bethel,alterum in Dan.[c]

c *3. Reg. ca. 12.*

9 Hanno Carthaginensis, vt sibi quæreret cum ducatu tyrannidem, vsus est fallacia religionis, quæ tamen ex arbitrio non cessit; nam vt refert Ælianus,[d] cum tentaret se haberi pro Deo,plures aues nutriuit,quas edocuit dicere *Hanno est Deus*,easque postea libertate donauit, vt ita illud publicare diuinitus viderentur, sed deceptus fuit in eo,nam naturalem libertatem adeptæ, oblitæ sunt eius cantus repetito primo.

d *Libr. 14. vari. histor.*

10 Numa Pompilius,vt sibi & suis legibus obstringeret populum, volebat videri sibi cum dea Ægeria congressus esse nocturnos,eiusque monitu accepta diis immortalibus sacra instituere, *vt scribunt Plutarchus in Numa, Dionysius Halicarnassæus, Valer. Maxi. lib. 1. ca. 2. eadem Polyænus refert lib. 8. stratagema.* Vbi in hoc & Minoem & Lycurgum cum æmulatum addit. *Nam*,inquit, *ex his alius ab Ioue, alter ab Apolline se didicisse leges profitentes, alter Cretensibus, alter Laconibus, vt his vterentur persuasit.* Et hi omnes mihi simiæ videntur fuisse Mosis,qui vere legem a Deo habuit, & ab eo accepta populo

pulo Israelitico publicauit. Cuius & alter simia Mahomet, qui se a Deo & eius angelo impietatem suam accepisse, falso persuasit populo decepto. Quare Minos Cretensium rex, nono quoque anno in quoddam præaltum & vetusta religione consecratum specus, secedere solebat: & in eo moratus, tanquam a Ioue quo se ortum ferebat traditas sibi leges prærogabat [a]. Plato in Minoe.

11 Refert de Lycurgo Polyænus [b], quod diuino quodam metu Lacedæmonios coegit vt suis legibus obtemperarent. Si quam enim legem excogitasset, ea Delphos perlata consulebat oraculum an esset vtilis, sacerdos vero pecuniis corrupta semper vtilem esse respondebat. Ibi Lacones metu Dei legibus tanquam oraculis obedientiã præstiterunt. Latius de Lycurgo & simile de Publio Romano Polybius *lib.* 10. Neque putandum est, inquit, sic Lycurgum fuisse superstitiosum vt in omnibus Pythię obsecundans Lacedæmoniorũ rempub instituerit: neque Publium somniis & diuinationibus notum, tantum acquisiuisse patriæ potentatum. Sed quoniam vterq; multos videbat mortalium, nec paradoxa facile complecti, nec res graues ac periculosas sine spe Dei aggredi, ideo vt Lycurgus perpetuo quidem consiliis suis famam ex Pythia contractam adhibens, reddebat illa & acceptiora & certiora quæ statuebat, sic & Publius.[c]

12 Subit mentem risus in facto memorando: verum res gesta, religionibus addictum populum quodammodo excusare videtur, nõdum diuino numine illustratum. Thracia gens, inquit idem Polyęnus lib. 7. Stratagematon in Cosinga gentes Ceronias & Scæboas habet: Hi consuetudinem habebant, vt Iunonis sacerdotibus in bello ducibus vterentur. Erat eis sacerdos & dux Cosingas. Thraces eius dicto audientes esse recusarunt, Cosingas scalas plurimas ingentesq; ligneas ædificabat, aliasque aliis imposuit, fama erat cum ad Iunonem in cœlum ascendere in animo habere, ac Thraces accusare ꝙ ei obedientiam præstare nollent. Illi vt Thraces stupidi & inertes, metuentes ducis in cœlum ascensum, suppliciter obsecrabant & iuramento se obstringebant, imperata omnia se plane facturos.

13 Q. Sertorius, per asperos Lusitaniæ colles ceruam trahebat, ab ea, se quænam aut agenda, aut vitanda essent prædicans admoneri.[d]

14 ZALEVCVS sub nomine Mineruæ, habitus prudentissimus apud Locrenses.[e]

15 Caius Caligula imperator, finxit se familiaritate magna vti Castoris & Pollucis quos dicebat fratres, & Liuiæ: vt inde persuaderet populo se participare cum diuinitate & consuetudine illorum, Dio in Caligula. Cuius stultitiam tamen Deus vindicauit, nec profuit illi suorum Deorum familiaritas cũ necatus fuit a Cassio Chærea & Cornelio Sabino. Scribit & Dio quosdam post mortem eius comedisse de carne eius, vt gustarent si caro deorum esset boni gustus. His coniungi potest apocolocynthosis Claudii Cæsaris, Senecæ periucunda.

a *Vt ait idẽ Val. Max. lib. 1. ca. 2,*

b *Lib 1. stratagemat.*

c *Idipsum de Lycurgo refert Herodot. in 1. & Plutarc. in eius vita.*

d *Val. Max. li. cap. 2. & Gell. lib. 15. ca. 22.*

e *Vt ait Ælianus. 2. variar hist. Suid. & Cic. 2. de legib.*

16 Iulianus apostata a fide, vt imperium consequeretur, finxit se Christianum,& monasticam vitam professus est. Vbi autem imperator creatus est, virus detexit,& insurrexit in Christianos.[a] Confessus tamen victus a Persis, vel inuitus, & maiestate diuina compulsus, vicisse Christum quem Galilæum vocabat, & cui bellum videbatur ex professo gigantum more indixisse.

a *Ammianus Marcel li. lib. 21. & 22.*

17 Ferunt prætextu religionis, imperii fatum in Romanos translatum, hospite per religionem decepto. Cum bos enim in Sabinis nata fuisset magnitudinis mirandæ prodigiique loco, augures cecinissent, cuius ciuitatis ciuis immolasset, ibi fore imperium, idq; carmen peruenisset ad antistitem fani Dianæ,& Sabinus vt primū apta dies sacrificio visa est, bouem Romam actum deduxisset, ad fanum Dianæ,& ante aram statuisset, ibi antistes Romanus cum eum magnitudo victimæ celebrata fama mouisset, memor responsi Sabinū ita alloquitur (nota fraudem prætextu religionis vt suis imperium assereret.) *Quid nam tu hospes*, inquit, *inceste, sacrificium Dianæ facere? Quin tu ante viuo perfunderis flumine?* Infima valle perfluit Tyberis, religioneque tactus hospes qui omnia vt prodigio responderet euentus, cuperet rite facta, descendit ad Tyberim, interea vero Romanus immolauit bouem Dianæ, quod mire gratum regi & ciuitati fuisse refert.[b] Sic prætextu sacrificii, aliam deceptionem insignem refert Polyænus [c] Ait enim Lampsacenos, & Parianos, de agrorum finibus litem habentes constituisse, sub primum belli cantum viros ex vtraque ciuitate ad se inuicem mittere: vbicunque vero missi, sibi obuiam fierent, hunc terminum ac finem regionis esse debere. Quod cum omnium sententiis esset approbatum, aliquos in his locis per mare opus facientes, persuaserunt: vt cum Parianos viderent præterire, maximam piscium copiam in ignem imponerent, & circumcirca vinum libarent, quasi Neptuno sacra facientes, eosq; faustis auspiciis aduocarent ad honorandum Deum & litationis societatem. Quod cum piscatores facerent, illi piscatoribus morē gerentes, simul epulabantur & bibebant, remittentes aliquantum ex itineris contentione. Lampsaceni vero contendentes, ad Hermæum priores venerunt: id a Pario septuaginta stadiis distat, a Lampsaceno vero, ducentis: tantumque soli per fallaciam Lampsaceni Parianis ademerunt, finibus in Hermæo constitutis.

b *Liuius dū de Seruio rege agit, meminit Plutarc. in problem. 5. & scribit, Vale. Max. lib 7. ca. 3. in 1. exemplo.*
c *l 6. Stratagemat.*

18 Metu etiam ne religiosæ personæ minuerentur contributa pecunia Chabriæ. Is enim Chabrias Atheniensibus Thao regi Ægyptiorum bellum gerenti & pecuniis indigenti, consuluit, vt aliquis diceret sacerdotibus oportere & mulierum & virorum multitudinem sacris initiatorum submouere, propter impensam. Quod audientes sacerdotes, sacerdotium penes se manere volentes, singuli propriam dedere pecuniam Postquam autem a cunctis accepit iussit illis præcipi decimam partem expensarum, quas prius in templo faciebant.[d]

d *Vt ait Arist. 2 œconomicorum.*

19 Dionysius

19 Dionysius tyrannus non minori iniustitia quam impietate, prætextu religionis in suos quoque vsus est. Cum enim fana expilasset, quæ ex his sublata fuerant, in forum protulit: & per præconē vendidit: & pecunia exacta edixit, vt quod quisque a sacris haberet, id ante diem certam in suum quodque fanum deferret, sicque ad impietatem in homines adiunxit iniuriam [a].

20 Non omittam stratagema Cenethi regis secundi Scotorum, quod refert Cardanus. Cum enim pater eius cum maiori parte nobilitatis & militum fuisset necatus, in prœlio pictis vicinis siue Scotis syluestribus, & retineret nobilitas residua iterum cum illis congredi, conuocauit fere omnem nobilitatem, & benigne palatio, & opiparo conuiuio excepit: vbi autem nocte superueniente singulos per cameras disposuit dormiendi causa, sub mediam noctem subintroduxit per singula cubicula singulos homines deferentes, in vna manu ligni putridi baculum, qui splendet in tenebris, indutos vestibus corij cuiusdā piscis, cuius squammæ etiam noctu lucent, & altera manu habentes cornu quo clamarent terribili voce, obtemperādū regi, Deum enim vltionem polliceri de pictis, quorum spectro semisopiti perterriti euigilantes, nihil amplius videbant quam inter lucentem baculum & squammas, quæ postea homines elabētes veste tegebant. Quare mane omnes conferentes de visione illa cum rege, concluserunt inuadendos esse pictos, quod & factum est, & veluti bene oraculi erecti bis & ter vsque ad internecionem profligarunt pictos.

21 Fertur & Cœlestinus 5. summus pontifex per cannam deceptus voce tanquam cœlitus missa, insonantē, vt desereret pontificatum, & Bonifacium 8. institueret anno Domini 1294, Plati.

22 Sed multo mirabilius quod scribit Fulgosius [b], quod Iohannes Vincentius Bononiensis monachus, eam de se hominum animis confirmauerat, vt cum eo Deus loqui crederetur, & in eius verbo mortui suscitarētur, & per hanc opinionem captis animis in Bononiensis vrbis dominatum se insinuauit, annumque in ea egit armis septus: ita vt in vrbe manerent, eaque pellerentur quos ipse aut gratos Deo, aut inuisos, tanquam diuinitus moneretur, adfirmaret. Refert P. Crinitus [c] ex Diuo Augustino & Hieronymo Sarabaitarum sacerdotum hypocrysin, & imposturam, quibus abutebantur ad corrodendas pecunias. Sarabaitæ sacerdotes tales sunt, inquit D. Augustinus, vt eorum genus omni studio atque affectu sit euitandum. Ipsi denique in Ægypto positi sunt, in foraminibus petrarum habitantes: induti ferarum & boum pellibus, cincti funib. palmarum, spinas ad calcanea portantes ad cingulū ligatas, discalceati & sanguine cruētati, cauernis exeūtes ad festū Scenopegiæ pergūt Hierosolymam: & sancta sanctorum intrātes, paupertatem & abstinentiam prædicant a se seruari: tum barbam spectante populo, ibidem acriter peruellunt: itaque numis tali astu & commento ade-

a vt tradit Cic. 3 de natur. deorum.

b Li. 1. c. 1. ex Guidone Bonato.

c Crinitus L. 3 de honesta discipli c. 11.

ptis in suam regionem remaneãt,& in lætitia & dapibus epulātur. Hos nolite obsecro imitari, quia non beatos illos, sed in magnis suppliciis damnatos,merito esse prædicamus.

Remedia contra prædictas aut similes imposturas Cap. XII.

REmedium præcipuum contra imposturas ambitiosorum hominum & cupidorum,aspirantiumque ad dignitates,sumendum est ex generali regula [a],probandos esse spiritus antequam eis credatur,si ex Deo sint. Dehinc separanda causa publica a priuata: in quantum enim huiusmodi homines causæ publicæ fauent,laudandi sequendive sunt:sed dum illam causam ad priuatum commodum transferre satagunt expellendi,aliique pro eadem causa subrogandi:nec exprobatio quam in ore habent metuēnda,quod populum ingratum dicant,qui non agnoscat beneficium ab illis datum, quæ defensio vel techna succedit inescationi vel prætextui defensionis religionis, vel ob quam impostores dominationes ambientes & beneficiis quibusdam inescantes populos,solent paulatim ad se vtilitatem transferre,donec occuparint tyrannidem. Intrant enim vt vulpes,regnant vt leones,& deposita persona ouis apparent quales sunt.nempe lupi rapaces,& postea etiam moriūtur vt canes. Sic Absalon vt regnum paternū occuparet,postquam fecit sibi currus & equites,& quinquaginta viros qui præcederent eum, mane consurgens stabat iuxta introitum portæ in via,& omnem virum qui habebat negotium,vt veniret ad regis iudicium vocabat ad se, & dicebat *de qua ciuitate es tu* ? Qui dicebat ex vna tribu ego sum seruus tuus. Respōdebatq; Absalō,*videntur sermones tui boni & iusti,sed non est qui te audiat constitutus a rege*, dicebatque Absalon, *quis me constituat iudicem super terram,vt ad me veniant omnes qui habent negotium & iuste iudicem?* Sed & cum accederet ad eum homo vt salutaret illum,extendebat manum suam,& apprehendēs osculabatur eum, faciebatque hoc omni Israel venienti ad iudicium vt audiretur a rege & sollicitabat corda virorum Israel. Postea vero cum iam illis præludiis demulsisset populum, prætextu religionis & voti soluendi, voluit sibi vsurpare regnum,cumque immolaret victimas facta est coniuratio valida,quæ sunt verba ca 15. libri 2 Regum. Vnde persecutio acerrima secuta est contra Dauid patrē, donec prælio superatus fuit Absalon,& debitas pœnas ex arbore suspensus luit,& hasta trāsfixus est,[b]& populus recognoscens technas impostoris Absalonis,redit ad suum principem. Et hæc sunt initia, progressus,& finis tyrannorum,quibus vigilantem principem,verum prospicere oportet,si regnum saluamque velit suam rempublicam. In primis enim obsequiis principem demulcent, & gratiam eius venantur:vbi autem mentem eius fascinarunt, sibi committi potestatem in populum contendunt & nunc illam nunc hanc præcipuam dominationem aucupantur. Vbi vero iam præposituras & aucto-

a 1 epist. D. Iohan. c 4.

b 2 Reg c. 18

auctoritatem acceperint, præstantiores & fideliores principi detrudunt potestate si sibi conciliare nequeãt, alios sibi beneficiis obstringunt, non de suo sed de principis bonis, se tamen ea de suo largiri persuadent, vel promouere: bonos quos sibi obstituros præuident, calumniantur, & in eos principes prouocant, & principum odiis & inimicitiis parua, vel nulla occasione, ab aula, honoribus, muneribus explodunt. Populum demulcent interim beneficiis, vt dixi non suis, sed principis ex bonis, suo tamen nomine, & vbi iam consecuti sunt popularem auram & fauorem, in regem, aut principes incipiunt paulatim inuehi, in eos culpas omnes reijcientes, cur magis fauere nequeant, quod tamen velle & summopere desiderare obganniunt, & iurant quod si daretur occasio, auxilium se præstituros: idipsum strenue & summa cum populi vtilitate pollicentur & obtestantur, sed non posse manente regum & principum auctoritate. Sic paulatim commouent populum, & minuũt populi in suos principes legitimos amorem, in se transferentes, cum his proponunt premi populum tributis, exactionibus indebitis, vitiis, luxuria, vel luxu principum, qui parum curent quid patiatur populus, dummodo suis commodis inseruiant & voluptatibus, hæcque clam ingerunt, & alios suæ factionis & ambitionis ministros qui idipsum faciant, subijciunt. Populus autem qui bestia multorum capitum est, leuior aura & fumo, flectitur, commouetur & modum excutiendi iugum, libertatemque quam illi pollicentur, quærũt: eo autem adducti coniurationes fiunt, vel maxime prætextu religionis, accedũt subscriptiones, collegia factionum, apparatus taciti bellorum, & subito non præuidentibus principibus, tanta flamma quæ diu continuit, emicat, & accendit paulatim rebellionis ignem & erumpit, principes incautos adoritur. Quod si tributorum releuatio, vel alia causa obiecta populo eum non commouet: extrema sed perniciosa omnino excusatio, & prætextus iniustitiæ religionis adiungitur: ob quam nec patri, nec matri, nec fratribus, nec principibus, imo si illis credatur, nec Deo parcendum dicitur, vbi agitur de anima, de regno, gloria & honore Dei. Hæc speciosissima querela, quæ & doctiores & theologos conturbat, distrahit, diuidit cœlum, terræ miscet, sacraque prophanis, monasteria deturpat, pios & bonos cõcitat. Videbis regulares armatos abiecto habitu, presbyteros cataphractos a cæde ad altare transeuntes, bonos Christianos prædis, blasphemiis assuescere, diuites & minime malos ad peram vsque & sacculum & baculum excuti, dum ab iis pro tam sancta quæstione opem non esse denegandam illis persuadent, & pro ea moriendum. Interim autem contra, videbis in turbido hoc statu, factiosos pauperes & mendicos precationibus ditari, opibus augeri, & ex populi phrenesidum, oculi illorum perstringuntur, spolia opipara colligi. Phrenesim dico: si enim mente constarent cernerent malum præsentaneum, & quod prono vno tributo

leui quod innouatores causati sunt. Non ferendum continuis exactionibus ob bellum, veluti ab hirudinibus ad postremum obolum & sanguinem vsque exsugi, quo cum reducti sunt, incipiunt resipiscere, sed sero sapiunt Phryges exemplum vere descriptum in Absalone reliquit Deus, vt aptius non potuerit conuenire, exempla & alia quoque iam antea exposita, confirmationem adferunt.

2 Ceterum remedia singulis initio progressus & fini quærere oportet conuenientia. Quidam enim aperte se ex voluntate Dei audacter dicunt ad reges deijciendos missos & puniendos, vt Cyrus. Quidam flagellum irę Dei, vt Attila: quidam iram Dei, vt Tamburlanes. Et isti vi & aperto marte aggressi sunt finitimos, vel suos principes, contra quos primũ remediũ vt populus vitam in melius mutet & resipiscat a peccatis, & redeat in viam mandatorũ Dei, vt quæ Dei permissione flagella immissa sunt, eius misericordia submoueantur, sicque ad auxilium DEI præcipue recurrendum, & humana media ad defensionem & repulsionem inimici concessa, sumenda.

3 Qui autem callide fucum addunt religionis ad vsurpandum tyrannidẽ: & qui prętextu eius vtũtur ad mala exsequenda, magis obseruãdi sunt, & inquirẽdũ primo, nũ vita & facta respõdeãt verbis: facilis n. est coniectura animi fraudulẽti, aliter viuere aut agere, quã loqui. Atque præludia illorũ sunt præscindenda antequam serpant. nec temere credendum, sed cõcilium opportune adhibendum. Princepsque qui suspectos habet ea de re aliquos, probare debet ingenia eorum accurate secreto, & si fieri possit potius per seipsum, quam per alios, ne detegatur eius mens, & ne contra illam dolis maiorib. suspecti se præmuniant. Sunt enim qui aliquid tam graue moliuntur semper in specula, & exploratores consiliorum habent aulicorum & principalium, vt ex omnibus tanquam chamaleontes, ad omnia donec instituta perfecerint, colores mutent versipelles.

4 Erant apud Romanos a Cæsaribus constituti, qui rectorum prouinciarum & magistratuum perinde ac priuatorum actus & cõmissa scrutarentur, & deferrent, qui & officia dicebantur, a. Crepundia huius temeritatis & maiora audendi deprehẽdi possunt. Si quis velit potestatem sibi datam retinere, si nolit parem aut successorem habere, si maiora quam potestas habeat vsurpare: si populum nitatur omnib. modis sibi cõciliare, q.b. omnib. prudẽtissimi principes, & respublicæ antiquæ firmissimis legibus & pœnis occurrerunt.

5 Constituerunt quoque, ne potestates in perpetuum darentur, sed essent temporales, vt Iulius Cæsar; quia nouerat se in potestatem erectam ob nimiam imperandi licentiam concessam, statuit lege ne quis omnino prætor anno, consul biẽnio amplius a suo magistratu continuo imperaret b. Nec etiam c dictatura, quæ erat summa potestas, vltra sex menses dabatur. Scribit & Cassiodorus d. in forma prępsidiatus, recturas prouinciarum fuisse annuas tantum. Cic. 3. *de legi. legem. 12. tab.* refert, *Eũdem magistratum ni interfuerint decem anni, ne quis*

a vt in l. vni. de priua. carce. C. l. ea quidẽ de accus.

b Dio Cassi. li. 41.
c vt idem ait Li. 36.
d L. 6. variarum & 7.

ne quis capito, ciuitatem annali lege seruanto. Dabant successores maioribus potestatibus antiqui non tantum Romani, sed & alij, ne vsurpata potestas in tyrannidem consurgeret: crimenque maiestatis erat, cum successum esset, de prouincia non discessisse, aut exercitum successori non tradidisse. [a] Eoque nomine accusatus est Epaminondas a Thebanis. [b]

6 Cautum & aliquando ad euitandas populi inescationes, & ne facilis esset ad ambitionem ascensus per populi fauorem: ne vlli patriæ suæ administratio, sine speciali principis permissu permitteretur, [c] quod & fuit constitutum quondam a Philippo Pulcro rege Galliarum anno 1302. a Carolo 5. anno 1306. Quamuis hodie non obseruetur.

7 Non permittebant etiam populum deliniri vel in suas partes adducere donis & largitionibus: vel fauorem eius præter communem modum aucupari. Et Commodus Cæsar, capite plecti iussit Cleandrum Phrygem genere, præfectū militum & cubiculi sui, quod copiā multam frumenti coegisset, vt tempore famis, fauorem populi inescaret pro sui imperio, dum illud largiretur, sociique & filij eius vna interfecti, & corpora eorum in cloacas proiecta. [d]

8 Cornelius Gallus Ægypti prouinciæ præfectus, ignominia notatus est, vetitumque ab Augusto, ne reus postea prouinciam eandem obtineret, quod vltra quod se gessisset insolentius quam par erat, statuas etiam sibi locari passus esset & pyramides in altum tolli, quibus a se gesta continerentur. [e]

9 Et Lucilius Capito procurator Asiæ sub Tiberio accusatus est in senatu a prouincialibus, quod vim prætoris vsurpasset, militumque manu ad comitatum vsus fuisset, & conuictus in exsiliū missus fuit. [f]

10 Apud Athenienses ceterasque respublicas, quæ populari administratione regebantur, qui ob amicos, diuitias, aliamue potentiam excellebant, relegabantur extra ciuitatem ad tempus: non ad criminis improbitatem castigandam, sed ad potentiam moderandam, ne ad dominationem occupandam efficerentur potentiores, vt scribit Aristot: [g] quod iudicium Atheniensibus dicebatur ostracismus, quo Themistocles, Cimon, & Aristides mulctati fuerunt, vt ex eorum vitis liquet. eodemque iudicio dicto Petalismo, vsi Syracusani in nimium potentes ciues. [h] Præcautio illa salubris & reipublicę, & principibus, & studiose obseruanda. Talis enim est plebs quęlibet ac turba, vt facile fallatur, & ad quiduis inducatur: vnde illi frequenter idem quod mari accidit. Quemadmodum enim mare sua natura innoxium est recte vtentibus & firmum, si vero violenti flatus in illud irruerint, tale redditur vtentibus quales sunt venti, a quibus circumquaque impellitur: ita & multitudo talis redditur vtentibus, quales habet duces & consiliarios, vt aiebat Publius eximius dux Romanorum militibus deficere volentibus in Iberia. [i] Moderanda erit etiam superbia titulorum officiorum, quibus plebs sine

a l. 2. & l. 3. ad leg. Iul. maie. l.

b vt scribit Æmilius Probus in eius vita. Et Xenophon lib. 7. & a. 3.

c l. si. C. de crim. sacril.

d vt scribit Herodianus in 1.

e vt refert Dio. li. 53.

f Vt scribit Corn. Tacit. li. 4.

g Li. 2. polit.

h Vt ait Diod. Sicul. in 11.

i Apud Perij um li. 11.

iudicio plus quam sit potestatis, ei tribuit. Et proinde laudatur a Plutarcho Cato Vticensis, quod quæstor factus scribarum, officiorum, aliorumque generis eiusdem, minuerit eam prærogatiuam quam longo tempore vsurpauerant: iussit enim ministros non magistros se esse meminissent.

12 Nec vltro insuper tantæ proditionis & inescationis populi producenda, vbi detecta, ne coniuratumque tantæ arma capiant, nec audiendæ excusationes, quod olim tales viri qui auctores factionis sibi sub specie libertatis, vel religionis populum conciliarunt in perniciem reipublicæ, vtiles & reipublicæ propugnatores fuerint, & quod inde mereantur laudem & remunerationem. Nam hic vtendum erit consilio & ratione Romanorum. qui M Manlium vnde Gallos depulerat, inde præcipitarunt: quia fortiter defensam libertatem nefarie opprimere conatus fuerit: cuius iustæ vltionis nimirum præfatio hæc fuit: *Manlius eras mihi cum præcipites agebas Senones, postquam mutari cœpisti, vnus factus es mihi ex Senonibus.* Atque huius supplicio æternæ memoriæ nota inserta est. Propter illum enim lege sanciri placuit, ne quis patricius in arce, aut capitolio habitaret. a Parem indignationem ciuitatis aduersus Spurium Cassiū erupisse, cui plus suspicio concupitę dominationis nocuit, quam tres magnifici consulatus ac duo speciosissimi triumphi profuerint. Senatus enim populusque Romanus non contentus capitali iudicio eum afficere; interemto, domum superiecit, vt penatium quoque strage puniretur. In solo autem ædem Telluris fecit, & quod prius domicilium impotentis viri fuerat, religiosæ securitatis monumentum fuit. b Eadem ausum Spurium Mellium consimili exitu patria mulctauit. c Alia huiusmodi seueritatis iustæ exempla in citato loco refert Valerius & alij, quæ prætermitto.

a vt scriptū apud Liuiū in 6 Plutar. in Camillo, Zonarem, & Val Max. lib. 6 c. 3. refert quoque Vale. Max. prædict. loco
b quæ & referunt Liui. in 2. Dionys. Hal in 8 Cicero pro domo sua.
c Liuius in 4 Cicer. pro domo sua.

13 Poterit iuuare principem legitimum in præcauenda proditione & rebellione, cum eam aliquo modo subolfecerit: Si comitia quæ vocant status, haberi & cogi mandauerit, & si illis adsuerit. intelliget namque quid noui quisque in prouinciis moliatur, & de his quos habet suspectos, clam & inquisitione facta apertius per se cognoscet: intelliget politiam sui regni, subditorum deuotionem, vel alienationem a se, causam & auctores, & ita medebitur singulis, & institutas coniurationes præuidebit & præcauebit. Sic principes imperatores & reges, his publicis conuentibus veluti comitiis & consiliis vsi, optime sibi commissos populos rexerunt, nec erat vnus annus tempore Francorum regum, Pipini, Caroli magni, Ludouici pij & sequentium imperatorum, qui non haberet consilium huiusmodi & conuentum in aliqua parte regni solemniter indictum & peractum, vbi rex aut imperator munera consueta ex toto regno & imperio suscipiebat, & singulorum causas audiebat: de procerum, comitum, ducum, & regum, vasallorum negotiis, iniuriis, publico concilio iudicabat, oppressiones populi releuabat, de bello incundo, mouendoue exerci-

exercitu, & in summa de priuatis publicisque negotiis in maiestatis throno decernebat, vt olim Romulus adhibitis curiis populi de bello quoque statuebat, vt liquet de antiquis Francis ex annalibus prædictorum regum & imperatorum: de Romulo ex Dionys. Halicarnasseo & aliis.

14 Hic tamen caute agendum, neque tantum deferendum comitiis istis, vt regia maiestas libera non sit, neque hic status aut comitia quæ colligi possunt a solo principe quandiu viuit sui compos, tantum robur habere debent vel sibi vsurpare, vt imperare velint principi, cum tantum conuocentur a principe loco concilij, & vt audiat ab eis si quid prouincia quælibet habeat, quod remedio indigeat, sicut dicimus summum pontificem concilia generalia cogere, non vt ei imperet, sed vt quæ commodiora sunt, quæue statuenda & corrigenda ostendat & illa firmet: distinctioque adhibēda est inter comitia quæ fiunt a populo libero, & ciuitatibus ab imperio superioris solutis: & ea quæ fiunt sub monarcha & rege, qui non habet superiorem, vt dicitur de rege Galliarum.[a] Si quidem in democratia seu populica republica, comitiorum suffragia legem faciunt, vt olim quando Roma regebatur ea forma reipublicæ. Et apud Græcos quando ciuitates erant sui iuris, septem conueniebant apud Trœzenam, vbi erat asylum Neptuni. Et apud Onchestum in Cadmea duodecim primum conuenerunt ciuitates, & postea plures, vel Pylagoram seu legatum bis in anno, autumno & vere mittebant ad Amphyctionum conuentum habitum ad Thermopylas, vbi tractabatur de communibus negotiis Græciæ, vt est apud Strabonem.[b] Quēadmodum & in Germania sunt ea ratione dietæ, conuentus gentium liberarum. Quæ forma comitiorum non potest admitti, manente rata maiestate regia & sine præiudicio eius monarchiæ, in populo, vbi est aliter viuendum sub voluntate regis.[c] fuit enim lex regia lata ex cōsensu populi, vel tacite vel expresse admissa monarchia, per quam populus omnem potestatem quam habebat, in principem transtulit, vt late docuimus.[d] Ita subditorum lex est obedire, præpositorum imperare, vt omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. non est enim potestas nisi a Domino: & qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit, lex præcipua & fundamentalis monarchiæ est: imperandi potestas absoluta data principi ex consensu populi: vt tyrannidis violenta sibi vindicata potestas, & eam legem sine populi vsurpare consensu.

15 Fuit autem magis probata potestas monarchica, quam democratiæ aut aristocratiæ: & proinde curandum est, vt ea nouis seditiosorum & ambitiosorum cuniculis, non subruatur. Tum quia melior: tum etiam quod omnis inuocatio reipublicæ, trahit secum ingentes miserias, strages & populi calamitates, & ea quæ ex bellis solent crudelibus oriri: vt melius visum fuerit aliquando, malam rempublicam retinere & vt licet emendare, quam nouam introducere.

a in c. per venerabilem, qui filij sint legit.

b li. 8. & 9.

c 1. Reg. c. 8.

d li. 47. syntag. c. 20.

cum enim fundamentales leges rerum publicarum submouentur: necessarium est, vt omnia quæ superædificata sunt ruant, & omnia conturbentur cum iactura omnium non solum malorum, sed etiam bonorum: restat enim sublata anima eius reipublicæ confusæ ferale cadauer, canibus & feris laniandum expositum, quippe quia sublatis illis legibus, pessimorum quilibet sibi omnia licere ex arbitrio existimat, & dum post sublatas primas leges aliæ institui curantur, interim in interregno populus sine freno, sine duce certo, mutuis seditionibus se lacerat, & in seipsum manus conuertit: audaciores & peiores, & vis omnis dominatum ac tyrannidem exercent: vnde adhuc nihil miserius, quam ipsa victoria oriri potest: quæ etiam si ad meliores recidat, tamen eos ipsos impotentiores & ferociores reddit, vt quamuis natura tales non sint, necessitate tamen esse cogantur. Multa enim victori, eorum arbitrio per quos vicit facienda sunt, vt ait Cicero.[a]

16 Princeps itaque solicite animaduertet, si qui sint qui ad defectionem populum concitent. Populum ipse vt filios habebit, speciem enim regni habet pastoris, & patris officium: at ad superbiam eum progredi pati non debet, & insurgentes ab initio opprimet. bestia enim est multorum capitum. docendus populus non sequendus rationes adfert *c. Osius de electio.* quod eius consilium instabile sit, varium, desultorium, corruptioni per preces pretiũ, odium, obnoxiũ, vt vanæ etiam populi, seu plebis maxime voces non dicuntur audiendæ.[b] Plebs leuis ad seditiones prona, suis vtilitatib. sæpius aduersaria, inconsultaq;, vt non immerito apud antiquos Gallos pene seruorũ loco haberetur & nihil auderet per se & nulli consilio adhiberetur. Multo minus in conuentibus generalib. quos Druidæ certo tẽpore anni congregabant in finibus Carnutum, quæ regio media totius Galliæ habebatur, quo vndique qui controuersias habebant cõfluebant, & iudiciis decretisque Druidum parebant.[c]

17 Obseruaui, plerunque ambitiosos homines, qui bene constitutas respublicas regias ambierunt in suas trahere partes populum, & plebem primum in suos principes commouisse: dehinc velut ad pileum & libertatem eos prouocasse, non in fauorem ipsius vere populi, sed sui ipsius vtilitatem, vt duces fierent rebellium, & postea armati principatum inuaderent: dulce nomen democratiæ, sed vtilior monarchia. Neque in magnis & arduis negotiis, potuit Democratia Romanorum sibi plene consulere, quin necessario, postquam popularis administrationis variam aleam experta est, coacta sit ad monarchiam redire, & ita desistens ab ea monarchia per gradus semper lapsa est in peius, & post tentatas alias species tandem redit ad eam vt necessariam & faciliorem. Vagus populus primum ad Romulum & sequentes confugit, postea excusso iugo regio prætextu superbiæ & luxuriæ Tarquinij, tentauit per consules, regimen inire & per comitia, rursum per decemuiros, & his quoque fastiditis, rediit

[a] 4. li. epist. famil. epist. Marcello scripta.

[b] In l. decurionum, de pœnis C.

[c] vt refert Iulius Cæsar li. 6. de bello Gallico.

diit ad consules,& ex consulibus, necessario ad vnius dictatoris imperium semestre: postea ad consules & Tribunos prætores. Et tādem ad illam regiam dignitatem, cuius nomen quidem exosum habebant, sed vtilitate compulsus sub alio titulo imperatoris sub Augusto eandem recepit, & omnem potestatem in eum transtulit, ad tempus primum decennij, postea in perpetuum, vt ait Zonaras, & alij classici historiographi Romanorum. Populi seu principatus democratiæ, [a] in republica speciosum nomen habet, videturque ex legum æqualitate non plus vni quam alteri tribuere: verum reipsa comprobatur, nihil ei cum sua appellatione conuenire. Contra monarchiæ nomen, auditu difficile, penes vnum tamen, summam esse reipublicæ, conducibile omnium maxime est. Facilius enim quispiam vnus vir bonus, quam plures, reperitur. Et si illum difficile inuenire quis putet: necesse est vt fateatur & plures inueniri difficilius. Non hic disputo de comitiis, seu conuentibus statuum, in regnis etiam liberis habendis, quæ necessario congregantur ad consulendum secundum leges regni, non contra, quid statuendum sit: veluti si interregnum sit, nullo exsistente rege, vel nullo successuro, si regnum sit successiuū, vel si sit electiuum, nullo adhuc electo, vel si rex sit mentē captus, si minor, vel infans si ab hostibus captus. Nam de his loqui non est institutum, quia necessario colligi tunc & auocari & conuenire debent, sed ago de comitiis non conuocandis, vel non sequēdis, vbi suspicio, de proditione, vel defectione, vel cōiuratione, principis mentem præmonuerit, nisi putet per eadem comitia posse malis cōmodius occurri: quo casu rectius faciet, si in consilium omnes adhibeat, & fideles præcautionibus præmuniat, & locum tutissimum cōuitiis imperet & eligat. Omnium horum, & proditionis, seu factionis, & præcautionis vnum mihi sufficiet Ludouici pij imperatoris filij Caroli magni adferre exemplū, quod abunde descriptum inueniet lector in annalibus Germanicis excussis post Eginhartum, continentib. annos Pipini, Caroli magni, Ludouici pij, qui descripti feruntur a quodam erudito Astrologo qui fuit tempore ipsius Ludouici pij, eiusque aulicus.

[a] vt ait Dio Cassius li. 44.

18 In his ergo in anno 829. scribitur tunc circa tempus quadragesimale cum imperator Ludouicus Pius loca circumiacentia mari peragraret, principes factionis in eum iniquæ occultatum diu virus detexisse. Affert autem initium & progressum coniurationis his verbis, *Et primum quidem*, inquit, *inter se primores quodam fœdere coniurant, deinde minores sibi adgregant, quorum pars mutationis semper cupida more canum auiumque rapacium, alienum detrimentum, suum quærunt suppletionis augmentum. Freti ergo multitudine & assensu plurimorum, filium imperatoris, Pipinum adeunt, prætendentes abiectionem sui, morum Bernhardi insolentiam, cui fauebat imperator despectionem cęterorum. Asserentes etiā eum, quod dictu nefas est, thori incestatorem æterni, patrem vero adeo quibusdā illusum præstigiis, vt hæc non modo*

vindicare, sed nec aduertere possit. Oportere ergo, dicebant, bonum filium indigne ferre dedecus paternum, ablatisque e medio talibus patrem restituere, & menti, & dignitati, &c. Addit eo prætextu coniurantes & in patrem imperatorem, filios concitasse, vt deturbarent potestate. Et postea in anno 830. subiicit, *Cum autem instaret autumnalis temperies, hi qui imperatori contraria sentiebant, alicubi in Francia conuentum generalem volebant, imperator autem clanculum obnitebatur, diffidens quidem Francis, magisq; credens Germanis.* (& hic notanda præcautio imperatoris) *obtinuit tamen sententia imperatoris, vt Neomagi populus conueniret. Veritus porro ne multitudo contrariorũ superaret paucitatem fidelium suorum, iussit vt vnusquisq; ad idem veniens placitum simplici vteretur comitatu: præcepit etiam comitem Lambertum finium sibi deputatorum custodiam habere, cui Helisacharem abbatem iuris reddendi causa aduexit* (hi erant aduersarij) *Tandem ergo Neomagum vẽtum est, omnisq; Germania eo confluxit auxilio imperatori futura. Imperator autem volens adhuc vires aduersariorũ attenuare, Hildunum abbatem culpans interrogabat, cur cum simpliciter venire iussus sit, hostiliter aduenerit: qui cum negare nequiret, continuo ex palatio exire iussus est, & cum paucissimis hominibus iuxta Padebrunam, in expeditionali hyemare tabernaculo. Valah abbas iussus est ad monasterium redire Corbeiæ, ibique regulariter obuersari. Hæc cum hi qui imperatori aduersaturi conuenerant, viderent, ad desperationem vltimam, fracti viribus, sese verterunt. deniq; per totam noctem coeuntes,* &c. Sicque dissipata fuit coniuratio. Et in annis sequent. refertur detectio plenior, & clementia Ludouici: quæ quia nimia fuit in reos maiestatis, fuit occasio cur iterum illum aggressi sunt vsque ad deiectionem & depositionem ab imperio, donec ex monasterio cui addictus erat, fuit ope suorum fidelium in sedem restitutus. Atque in hoc exemplo elucet coniuratio, deceptio populi, imposturæ, quibus persuadere voluerunt deponendum imperatorem, & comitiorum prætextus, & remedium quo caute vsus est imperator. Sed & constat, in quo postea peccauerit imperator, quod non condignis pœnis vsus fuerit. Quamobrem coniuratores tam clementer habiti non deposuerunt, sed destiterunt animum coniurandi. Atque cum viderent adhuc multitudinem reliquam Germanorum partes imperatoris sequi, ad vltimam fraudem & machinam peruenerunt, nempe ad prætextum religionis, vt eo prætextu animos subditorum reliquorum, a suo legitimo principe auocarent: & proinde vt in prædictis annalibus dicitur, anno 833. *Veriti inauditi sceleris conspiratores, ne versa vice retro lapsa ferrentur quæ gesta erant, callido, vt sibi visum est, cum aliquibus episcoporum vtuntur consilio, vt pro his de quibus iam pœnitentiam egerat imperator, iterum publica pœnitentia, armis depositis irreuocabiliter, quodam modo scelesta satisfacere iudicaretur.* (*cum tamen & leges forenses, non contra vnam culpam semel commissam bis inuehantur, & lex nostra habeat, bis non*

bus non iudicari delictum.) Cui iudicio pauci contradixere, plures assensum præbuere: maxima pars vt assolet in talibus, ne primores offenderent verbotenus consensere. Et ita damnatum & absentem, & inauditum, neque confitentem, neque conuictum, ante corpus Sancti Medardi confessoris & sancti Sebastiani martyris, arma deponere cogunt, pullaq; indutum veste, adhibita magna custodia sub tectum quoddam detrudunt &c. Grauissima occasio separandi populum hæc fuit, prætextu caussæ religionis, donec populus ad se conuersus cognouit imposturam, & totis viribus postea restituit loco suum imperatorem, vt eodem anno, & sequenti 834. notatur.

19 Vidimus, non sine lacrymis in Gallia, & Germania, hunc prætextum religionis populum demulsisse & armasse, persuasum a seditiosis contra legitimos principes, tandem & personatam caussam detectam, euanuisse cum suis auctoribus: non tamen omnino: fieri enim non potuit, vt ex tantis incendiis vestigia cinerum saltem, & ibi latentes scintillæ non remanserint. Sic tempore Mosis viri mitissimi & electi a Deo, Chore, Dathan, Abiron, & Hon, ambiētes dominationem, factiones contra Mosem inierunt, & in suas partes traxerunt ducentos etiam quinquaginta viros proceres synagogæ, & qui tempore consilii per nomina vocabantur: & prætextum religionis addiderunt, dicentes aduersus Mosem & Aaron, *Sufficiat vobis, quod omnis multitudo sanctorum est, & in ipsis est Dominus: cur eleuamini super populum Domini &c.*[a] in quibus verbis notabis hos defectionis a Mose & Aaron auctores, primum deliniuisse populum, & ad libertatis caussam & a subiectione ducis legitimi voluisse retrahere, quia persuaserant æquales Mosi, eiusdemq; sanctitatis eum esse: & tamen finis erat, vt ipsi sibi dominationem vsurparent, fictione defensionis & quod in libertatem eos asseruissent, qua techna vsi prædicatores & sectatores falsæ libertatis etiam euangelicæ. Quemadmodum & [b] Maria soror Mosis & Aaron conspirantes cōtra Mosem locuti sunt irati in eum propter vxorē Æthiopissam, & prętēderunt caussam religionis, dicentes, *Num per solum Moysem locutus est Dominus, nonne & nobis similiter est loquutus?* Quorū tamen superbiā Deus vindicauit vt & illam Chore, Datanis & Abyronis, in prædictis locis, ipseque Moses viriliter exsecutus est vltionem a Domino impositam & indictam, vt & principes quoq; Germani, aduersum turbam libertatis euangelicæ temere & seditiose contra legem diuinam assertricem; quos & principes alii imitari debent strenue, & huiusmodi initiis & progressibus solicite obsistere, si sartam tectamue velint, & reipublicæ sibi commissæ administrationem conseruare desiderent.

a *Num. 16.*

b *Numerorum c. 11.*

20 Ceterum quod pertinet ad imposturas per quas prætextu religionis olim principes populos inescarunt tempore idololatriæ, & postea. Remedia hodie promtiora sunt & præcautiones quam olim; vt enim olim superstitio & dæmonum deceptio, facile nouas &

multiplices de religione inculcabat hominibus opiniones, nulla vera aut certa apud illos exsistente, sic facile principes poterant ex ea quæ volebant persuadere. At hodie inter Christianos certa fides de Deo, certa nobis dogmata, quæ habent regulas, quibus superstitiones, hypocrises, & hæreses breui tempore & modico negotio detegi possunt, nisi vis aut furor obstiterit seditiosorum & schismaticorum.

21 Christiani etiam principes, si vere Christiani sunt, qui animæ immortalitatem norunt vel nosse debent, quiue credunt iudicium futurum ante tribunal Dei & regum & reliquorum, in quo omnia occulta manifesta fiant, quique post hoc vel vitam æternam vel supplicium æternum, prout quisque in corpore suo gesserit, norunt parari; non solent huiusmodi imposturis & falsis persuasionibus & exterioribus simulationibus religionis imponere populis: cum quia ita sciunt populum esse Christianum, tum etiam quia norunt omnia Deo nuda & aperta esse, & secreta cordis & cogitationum illi patere; & quod, si simulent se vere religionem amplecti exterius, interius autem sint alii, iam Dei iudicium vident instare, vel in barathrum necesse est incidere eos malorum, vt Deum non credant. Si enim credant esse, nunquam in religione mentiendum esse, vel ratione impulsi naturali, neque imponendum proculdubio in mentem non veniet. Scio quid Machiauellus vir pernitiosissimus, voluerit principibus persuadere, a sufficere principi, si quod pertinet ad exteriora, habeatur pius & religiosus, & si talis non sit, vt decipiat multitudinem talem eum arbitrantem. Scio etiam quod idem furcifer & sacrilegus scripserit, b principem probare debere falsa miracula in populo, vt deuotionem populi augeat: debereq; se imitari antiquos principes qui ad excitandos milites & subditos ad obedientiam & pugnam, falsis vtebantur reuelationibus, vt tanquam a numine dictatis. Scio & plura alia his peiora addita, quæ a pluribus in praxim non sine abominabili exẽplo & malo reipublicæ adducantur. Sed quid mihi cum atheis? Si enim crederent Deum esse, si mandata eius reuererentur, & sequerentur, tantas blasphemias non admisissent. Præceptum primum, *Non habebis deos alienos coram me*, c *diliges Dominum tuum, ex toto corde tuo, tota anima, totis viribus*. Et aliud, *Non assumes nomen Dei tui in vanum* Deut. 20. repugnant ex diametro. Item quod scriptum D. Matt. c. 22. Marci 12. D. Luc. ca. 10. Miracula fingere, tribuere sanctis & Deo quæ non adsunt, hoc est fingere deos, ad idololatriam declinare: vnum dicere, aliud facere in religione, hoc est sine religione esse, nemo enim potest duobus dominis seruire, nemo mendacium & veritatem asserere. d Non sunt facienda mala vt inde eueniant bona. e Et melius est scandalum nasci, quam metu eius veritatem omittere. f Atque aliud est loqui de principibus Ethnicis, qui nullam certam habebant religionem, & quam vellent poterant subditis persuadere. Aliud agere de principibus Christianis, penes quos vt apud omnem populum Christianum vnus

a Lib. 4, de principe, ca 18.

b Lib. 1. cc. 12. 13. 14.

c In l. Dei Exo. 20. Leuit 26 Deuter. ca 5

d D. Matt ca 6.

e Vt notat gl. ad l. qui sub prætextu C. de sacrosanct. eccles. & c. magnopere ne cleric. vel monac. secu. neg. se imm.isc.

f c. qui scandalizauerit de regu. iur. in 6.

vnus Deus, vna fides, vnum baptisma. Et penes quos non est arbitrium iudicandi de religione, sed necessitas, si velint dici Christiani obsequendi sanctę matri Apostolicæ & Catholicæ Ecclesię, quæ vna est, & sibi in omnibus consentiens in vniuerso orbe. Et vt ait D. Paulus ad Heb. c. 10. vers. 26. *Voluntarie peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia, terribilis autē quędā exspectatio iudicii, &c.* Et ad Gala. 1. *Si quis vobis euāgelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit.* Admonetur & populus per Deum, cauere ab huiusmodi simulatoribus religionis mēdacibus. [a] *Si surrexerit in medio tui propheta, aut qui somnum se vidisse dicat, & prædixerit signum atq; portentum, & euenerit quod locutus est, & dixerit tibi, eamus & sequamur deos alienos quos ignoras, & seruiamus eis, non audies verba prophetæ illius, aut somniantis, quia tentat vos Dominus Deus vester, vt palam fiat, num diligatis illum an non in toto corde vestro, & in tota anima vestra.* Admonetur & princeps, Deutero. 17. c. vt postquam in solio sederit, legis Dei volumen descriptum habeat, & legat illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Deum Dominum suum, & tenere legis præcepta. Munus regis est dimittere sacra & tractationem plenam religionis ecclesiæ: secundum eius & Dei præcepta viuere: in reliquo, non superstitionibus studere, sed arma strenue, quando, quomodo & contra quos oportet, tractare. Quemadmodum enim pro monstro habetur videre monachos solitarios, personas ecclesiasticas, arma mouere & curare, vel exercere: sic pro monstro mihi est, nec quicquam boni vnquam illinc ominandum puto, principem velle cum armis & secularibus negotiis, vna profiteri regularium & solitariorum seu ecclesiasticorum munus, & exercitia publice. Hæc enim nō possunt hodie se compati: & qui suscipit militiam cœlestem, desinit esse reipsa miles seculi, [b] & amittit feuda factus clericus, & ex militia cœlesti, [c] & alia est militia armata, alia cœlestis: [d] ideo militans Deo minime se negotiis secularibus implicat: ita nec secularis vicissim rebus diuinis præsidere debet. [e] Regi gladium materialē exercendum commisit Deus, [f] & ecclesiasticis gladium spiritualē. [g] Vterque quidem gladius ad Christianam perfectionem & vitam pertinet, & se mutuo iuuant vt ambæ in hac caussa se fouent potestates. [h] At duæ sunt separatæ potestates, duæ viuendi seiunctæ formulæ, duo maxima imperium & sacerdotium. [i] Sed qui spiritualem gladium habet: illum exercere solum debet, nec secularem vsurpare, & qui secularem habet, illo contentus, ecclesiasticum iuuare non vsurpare debet, secularem militiam exercere, terram defendere, de præliis tractare: & de armis, terrenæ potestatis est, & cōtra professionem ecclesiastici ord. [k]

22 Erit & præcautio in posterum contra has fictiones periculosas principum: quærere præceptores qui ex tenellis principum plantis, hæc axiomata, blasphemias, & doctrinas euellant; & contraria doceant. Itaque prius præceptoribus quam discipulis illorum, in-

a Deute. 13.
b Cap. vnic. de vassallo milite qui arma deposuit, lib. 2. feud tit. 21.
c Cap. si quis cl. r. si de feudo controuers. fuerit, & c fin. an mutus vel aliter imperfectus &c. in lib feud.
d Ca. 19. reprehensibile 23. quæst. 8.
e Ca 8. quoniam idem mediator. 10. dist.
f Ca non solum 23. q. 5. ca sicut. ca. quæsitū 23. quæst. 4.
g §. 1. 23. q. 8. & § 1 23 q. 8 c. auctoritatem, 15. q. 6. c. interfectores, §. his hoc 33 q 2.
h Capitu. 8. quoniam idem 10. dist. c. cum ad verum, 96. dist.
i §. 1. quomodo oporteat, episcop. & c in nullus cauendo sunt quippe, 96. distin c bis manum gemmus 1. d. 22.
k Capit 18. quæst 8.

culcanda & discenda doctrina, ne Deum simulationibus his prouocare velint, vel fucum, cum periculo animæ, religionis eius inuehere. Deus enim non fallitur nec irridetur. [a] Mali præceptores, vitia sua transfuderunt sæpe in discipulos principes, vt ex bonis orti præstantes. Præceptoribus data præcepta, profutura sunt iuuenibus, non secus quam pharmaca a medicis dantur nutricibus, vt per illas lactentes curentur. Æquum etiam esset sæuire in huiusmodi perniciosos homines, quibus commissa sunt ingenia instituenda & non corrumpenda, vt in auctores sceleris quodq; eorum facto transmissum in ea fuit virus, vtque in veneficos ingeniorum & venenorum nocentiorum compositores, & propinatores animaduertitur merito: cum magis sit animam quam corpus lædere.

a ad Galat. c. 6.

23 Consideraui aliquãdo, hypocrisim deceptricem, arguere semper tempora valde periculosa dum occupauerit vel regnum, vel ciuitatem, vel domum, non minus quam quando proditores incogniti nobiscum conuersantur, obseruantes & captantes per singula momenta occasionem nocendi, vt non immerito illud *væ*, sæpe hypocritis a Domino nostro IESV CHRISTO fuerit obiectum [b] Et diuus Paul [c] *Spiritus manifeste dicit, quod in nouissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus errorum, & doctrinis dæmoniorum in hypocrisi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere &c.* Et rursum [d], *Hoc autem scito, quod in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa: & erunt homines se ipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti: sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, proterui, tumidi, cæci, & voluptatum amatores magis quam Dei: habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes, & hos deuita*, &c.

b D Matth. c. 23.
c 1, ad Tim. c. 4.
d 2, ad Tim. c. 3.

24 Duplici modo hoc genus Deo exosum, & quod peccent, & quod Deum, seu pietatem & religionem Dei, veluti peccatorum auctorem facere nitũtur. Vnde grauius aduersus se concitant iram Dei, & miserrime, vel in hoc seculo, vel post mortem, iusto eius iudicio cruciantur, & vt plerumque concidunt detectis fraudibus, quas Deus non patitur diu latere, vt nec abuti gloria sua quam alii non dat, & eam vsurpantes exemplariter punit, vt nec Ieroboam rex impune tulerit volens sacrificare Deo. [e] Nec ante eum Saul. [f] Perpendere licet exitum simulãtium religionem, & quid illis contigerit, vt alii principes, sibi ante oculos exempla eorum obseruent, proponant sibi Salomonem, qui vbi claudicare cœpit in religione, propter vxores alienigenas, scindendum regnum suum, & responsum accepit a Deo: atque suscitauit ei Dominus aduersarium Adad Idumæum de semine regio, qui erat in Edom, & Ieroboam filium Nabat seruum eius, & Razon filium Eliada, 3. [g] Vindicta & acerbissima contra Achab & Iezabelem, qui vt possiderent vineam Naboth Iezraelitæ, simulato & prædicato

e 3. Regum 13.
f 1. Regum 23.
g vt habetur Regum cap. 11.

prædicato ieiunio, imposuerunt per duos falsos testes quod benedixerat Deum, & regem, & lapidari curarunt. Quamobrem factus est sermo Dei per Eliam ad Achab, *Occidisti insuper & possedisti, hæc dicit Dominus, in loco hoc in quo linxerunt canes sanguinem Naboth, lambent quoque sanguinem tuum: & venundatus es, vt faceres malum in conspectu Domini, ecce ego inducam super te malum, & demetam posteriora tua, & interficiam de Achab mingentem ad parietem & clausum, & vltimum in Israel. Et dabo domum tuam, sicut domum Ieroboam filii Nabat, & sicut domum Baasa filii Ahia. Quia egisti vt me ad iracundiam prouocares, & peccare fecisti Israel*, &c. [a] Quod postea factum [b]. Non prosequar quod Ioas rex, quamuis bonus, tamē propter simulationem, quod excelsa non abstulit, & idololatriam patiebatur, templique thesaurum pro redimenda pace Hazaeli regi Syriæ misit, a propriis seruis necatus est. [c] Similia exempla obseruamus in regibus aliis Iudæ & Israel, qui eo quod cum vera religione Dei, voluerunt quoque permittere & dissimulare, & idololatriam miscere, aut ipsi, aut filii eorum, perierunt misere.

25 Herodes ille rex Iudæorum, vel qui vsurpauerat sibi regnum, sub quo natus est Christus, qui voluit per hypocrisin detegere Christi natiuitatem, quiue frustratus sua intentione malitiam in necem innocentē euomuit, tam misera morte finem vitæ imposuit, vt lento igne intrinsecus vexatus, putredine vermibusq; scatens, distētione rigoreque membrorum intolerabili exspirauerit. [d] Alius Herodes, qui vt placeret Iudæis persequebatur Christianos, occidit Iacobum fratrem Domini, & apposuit apprehendere Petrum [e], cum inter populum ornatus veste regia sedisset pro tribunali, & concionaretur ad eos, & populus acclamaret Dei voces non hominis, confestim percussus est ab Angelo Domini, eo quod non dedisset honorem Deo, & consumtus a vermibus interiit.

26 Fuit Antonius quidā Picentes, ordinis eremitarum, magnus hypocrita, iusto Dei iudicio decreto punitus: nobilitatus quidem prius, quod per quadraginta dies & noctes perpetuo ieiunare ferebatur, & ita Italiam, Siciliam, atque Hispanias compleuerat nomine sanctitatis & abstinentiæ, pluribus in locis a custodibus cella inclusus & obseruatus si ederet, aut biberet, angelosque illum visitare opinabantur. Verum ipsi erant candelæ fistulatæ, & in fistulis cannarum conclusa erat tacite & clam farina insarta ex contritis phasianorū & caponum carnibus, zacharo & aromatibus immixtis. Aiunt enim & cingulum gestasse fistulatum, plenum nectare quod hypocraticum dicitur, & his epulis clanculum vixisse, vulgi opinione tamen abstinentissimum. Qui tandem vermiculis & acerbissimo genere morbi absumtus miseram animam efflauit, iactans plurima conuitia in Christum & eius matrem. Cuius mors fuit hypocrita digna: vt palam esset vindicatus, qui palam deceperat pios [f].

27 Accedit Iob [g], *Hoc scio*, inquit, *a principio ex quo est homo positus su-*

a 3. reg. 21.
b 4. regum. ca. 9 & 10.
c 4. Reg. 12
d Vt scribit Iosep. li. 17. antiq. Iudic. cap. 7. & de bello Iudaico ca. f Nicoph. Calix. lib. 1. ca 15. Euse. Pamphi. li. 1. h ist. eccles. ca. 8.
e Vt habetur Act. 12.
f Vt scribit Anton. Panorm. lib. 2. de gestu & factu Alphonsi ca. 9. huius etiam meminit Iouia. Ponta. lib. 2 de sermone c. 16.
g 1. 10 vers. 4.

per terram quod laus impiorum breuis sit, & gaudium hypocritæ ad instar puncti: si ascenderit vsq; ad cœlum superbia eius, & caput eius vbi nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur, & qui eum viderunt, dicent vbi est &c. & c. 36. vers. 13. *Simulatores & callidi prouocant iram Dei, neq; clamabunt cum vincti fuerint, morietur in tempestate anima eorum, & vita eorum inter effœminatos.*

28 Refert Bernardus Lutzemburgensis in Catalogo hæreticorum, Raymundum Lullium monachum Catalanum, Tuneti in Africa multa scripsisse, verum annotatos fuisse plusquam 50. errores a Petro Terracensi archiepiscopo, vt Deum plures habere essentias, Patrem priorem Filio, Spiritum sanctum conceptum a Patre & Filio, &c. quæ tamen omnia temeritate asserebat plus quam hæretica, se a Christo in forma crucifixi apparente in quodam monte accepisse, vt totum orbem a tenebris quibus detinebatur, liberaret.

De aliis imposturis inter Christianos sub prætextu religionis factis. CAP. XIII.

INter Christianos itaque vt inter ethnicos per religionem fucus factus est sæpe hominibus piis a quibusdam, vt illos deciperent eo prætextu, & ambitionem, cupiditatem, & habendi desiderium impium tegerent, de quo adhuc placet alia quędam exempla proponere. Desiderius rex Italię, occupabat bona ecclesiæ, ac simul summum pontificē sequebatur: & tamen voluit religiosus haberi, aut Christiani nominis valde diligens & strenuus cultor, amouendo a nummis antiqua forma percussis Herculis imaginem, subrogando S. Laurentium.[a] Sicut Acham rex Iuda, cum esset idololatra, tamē religionem Dei se habere simulauit, admonitus a propheta vt peteret signum a Deo. *Non petam*, inquit, *nec tentabo Dominum.*

2 Iulianus imperator apostata a fide eripuit bona ecclesiis & sibi vsurpauit prætextu religionis, dicens se ideo facere ecclesiasticos expeditiores ad regnū cœlorum, quoniā in ipsorum libris scriptum esset, beati pauperes, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.

3 Prætextu religionis, quod diceret se velle ædificare Xenodochiū ad pauperes peregrinos excipiendos, Ioannes Hircanus Simeonis filius rex Iudæ, sacrilegium tegere conatus est, quo tria millia talentorum ex sepulcro Dauidis effodit.[c]

4 Abusus religione & quidam nobilis frater episcopi cuiusdam, vt eius equum extorqueret strenuum & sibi valde idoneum, quo solo tamen episcopus equitaret, & ideo facile ei non fuisset daturus. Is enim vt scribit liber qui dicitur Scala cœli, titulo seu capite de oratione super prædictum equum clam frater solitus erat equitare, dūque calcaribus vrgebat dicere, Deus in adiutorium meum intende, quibus valide infixis equus saltu crebro se extollebat cum impetu: eaque tandiu consuetudine vsus, donec equus quoties audiret, Deus in adiutorium meum intende, metuens sibi a calcaribus saltibus crebris

[a] *Vt scribit Annius Viterbiensis, li. de antiquit. & reb. Etruria, in 5. tabula & decreto Desiderii regis.*

[b] *Vt ipse in epi. & orat. quadā Græca testatur, & Pomponius Lætus in eius vita.*

[c] *Vt scribit Egesippus li. 1.*

febris se extolleret: voluit autem in eo equitare episcopus, quia optimus erat, & vbi viam ingressus fuisset, cœpisset dicere cũ capellano suo matutinas, & pronuntiare, *Deus in adiutorium meum intende*, id audiens equus, metuensq; calcaria, tam valide saltu se extulit vt sessorem episcopum excuteret & in lutum projiceret, vnde miles frater qui equo inhiabat, occasionem captans, persuasit illi ne vnquam in posterum eum equum conscenderet, qui potius requireret militem quam episcopum, atque ita facile equo potitus est.

5 Referuntur in eodem libro, c. de quæstoribus duæ aliæ technæ c. de imposturis quæstorum qui abutuntur populo, prætextu reliquiarum sanctarum, vt auaritiæ suæ satisfaciant, quæ & referuntur in libro speculi exemplorum. Fuit enim in primis vnus insignis impostor circumcellio, qui dicebat se habere vnum dẽtem sancti Laurentii; cum autem e prædicatione reuersus inuenisset a sociis suppositum carbonem pro dente, reuersus est continuo ad ecclesiam dicens, se etiam attulisse carbonem quo tostus fuisset, & quod eo die illum ad orandum præberet: in crastinum autem dentem, sed ostenso carbone & collectis eleemosynis, crastino die euanuit. Refertur de alio simili impostore quæstore, qui in ecclesia finxit lacrymas vberes, & interrogatus quare fleret, respondit; *quod tota nocte fuerit luctatus cum dæmone, qui eum non reliquisset, donec fuisset ei pollicitus, se ei daturum, vel populum, cui erat in crastinũ prædicaturus, vel eleemosynam, quam ab illo colligeret*, quare metuebat ne si largæ non essent eleemosynæ, & his dæmon contentus non esset, raperet quoque populum, sicque a simplici populo copiosas accepit eleemosynas.

6 Simon Magus, ambitione & cupiditate inflatus mercari voluit pecunia virtutem miraculorum sub specie pietatis, vt se postea his extolleret, & in his negotiaretur, sed reiectus cum ignominia & perpetua nota a.

7 Narrat Theodorus Lector b, quod Timotheus Æliurus, ambiens episcopatum antequam occideretur Protherius, nigra veste indutus, cellas monachorum noctu circuibat, & vnumquenq; monachum ex nomine vocabat: cum autem illi auscultarent, vnum se ex administratoriis spiritibus esse dicebat ad hoc missum vt cunctis ediceret, ne Protherio communicarent, sed Timotheum Æliurum episcopum designarent, & ita se illis insinuabat.

8 Sunt etiam qui dicant c, Bonifacium ambitione contra ius fasque pontificatus sedem occupasse reiecto fraudibus Cœlestino, eo demque in carcerem coniecto: cumque subornatores clanculum immisisse quosdam, qui noctu dimissa quasi cœlitus voce in cubiculum Cœlestini hominis simplicis, ei persuaderent vt põtificatum dimitteret si saluus fieri vellet. Quod & latius prosequitur in vita Cœlestini quinti.

9 Pharisæi separati ab hominibus formula viuendi & hypocrisi,

a Actor c. 8. Euseb. li. 2. histor. eccle. ca. 13.

b li. 1. collectaneorum ex histor. ecc. & Niceph. Callix. li. 15. ca. 16

c vt scribit Bartholom. Platina in vita Bonifacii VIII.

superbiam suam & ambitionem specie religionis obumbrabant[a]. Quos & scribas Dominus noster arguit, quod sub prætextu orationis deuorarent domos viduarum, proselytos sibi facerent diligẽter vt opes illorum ad se traherent, etiam in iniuriam parentum, sub prętextu religionis & muneris offerendi Deo[b], qui vellent prætextu eodem vocari rabi, habereque primas cathedras c. Dilatabãt enim phylateria & habitum sanctitatis, exterminabant facies suas vt viderentur ieiunantes, cum nihil minus esset intra illos quam religio, similes sepulcris dealbatis, quę intus plena sunt ossibus mortuorum fuco religionis & bona populi expilãtes, vt vel inde appareat ꝙ ait Saluianus in 4. pallio sanctitatem plures mẽtiri. *Licet enim* inquit *de conuersorum venerabili choro videaris, religionem vestibus simules, licet fidem cingulo adferas, licet sanctitatem pallio mentiaris, non credis, & vulgo circunfertur, quod habitus non faciat monachum. &c.* Fuit hæreticorũ in ecclesia ambitio & nimia honoris cupiditas, perniciosior aliquãdo ipsis hæresibus, quia ipsa causa hęresum & schismatum sæpe fuit, vt Nouatus sacerdos Romanus ambitionis vitio laborans, lapsis semel omnem spem venię denegarit d. Manes, dum se Christum & paracletum haberi voluit, ad impia impulsus vt Simon Magus, & lucifer in Sardinia, & alii vere omnes hæresiarchæ antiqui & nostrorum seculorum qui radices traxerunt ab eodem initio & religionis nomine se latere posse arbitrati sunt.

a vt ait Iosephus Li. 2. de bell. Iudaico c. 7. & L. 18. antiqui c. 2. Epiph. Li. 1. tom. 1 cõtra hæreses
b Matt. c. 23. & 7.
c D. Marci c. 12. D Luc. 28.
d Euse. li. 6. ca. 43 Epiph L. 2 hære. 59

10 Quemadmodum & Philosophi quidam barba & pallio philosophiam mentiebantur. Quos imitatur dæmon, quum se transfigurat, quod sæpe facit, in angelũ lucis vt decipiat fraudulentius[e]. Sicut aliquando specie Basilii magni sub habitu monachali fuit dęmon detectus a Sancto Equitio, apparuisse circa annum Domini 534.[f] Refert & Sigebertus circa annum 591. in Gallia quendam sub religionis habitu magum existentem, se prophetam iactitasse primo, postea aliquot ægrotos sanantem Christum se dixisse, & pro eo adorari voluisse.

e 2. ad Corin ca. 4.
f vt scribit Greg Magn. Li. 1. dialogo c. 4.

11 Plures aliquando filii diuitum decepti, prætextu religionis, intrare religionem: & tracti veluti in nassam pisces, vt monasteria inde ditarentur, non vt augeretur pietatis cultus, vt pluresque monasteria ingressi, vt vitarent onera & delitiose viuerent, vt factum refert frequenter Beatus Rhenanus,[g] tempore Clodouei, Martelli, Pipini, Caroli Magni regum.

12 Rauisius Textor[h], graphice & verissime depingit, quomodo quidam simulatione sanctitatis exigua sacerdotia, seu beneficia ecclesiastica recusant, & simulant contemptum rerum seculi, donec deceptos episcopos ea sententia illiciant ad pinguia beneficia conferenda, quibus certe consecutis, detecta & reuelata persona, quales sint se prodant.

g Li. 2 rerũ Germ,
h in dialogo 13. eccl. episc. & hypocritarum,

13 Fuerunt & plures qui etiam prætextu Catholicæ & veræ religionis celebria loca quæ incolebant reddere artibus & dolis ausi sunt

sunt subiicientes fucum falsorum miraculorum, quibus pii homines deuote illecti venientes stipem ingentem inferrent, artificiis & artibus imagines aliquando flentes, vel sudantes populo exhibentes, quibus credebant homines simplices, donec detectis fraudibus condignis pœnis artifices puniti sunt [a].

14 Quemadmodum & legimus apud Eusebium in hist. eccl in templo Serapidis fuisse inter parietes occultos cuniculos, quibus idoli sacerdotes clam subibant idolum cauum, & reddebant respōsa seu oracula, quæ gentiles superstitione decepti putabant ab idolo tradi. Scribit & Dion in Nerone, Neronem quoque templum Apollinis diruisse, eiusque sacerdotes necasse ob similes detectas imposturas. Quod & Daniel refert aliquando factum de sacerdotibus & altari idoli Bel. [b]

15 Auctor & Segebertus, sub annum 841. pseudoprophetissam quandam per suggestionem, presbyteri, lucri causa diem iudicii instare dicentem, Moguntiam turbasse, multis sibi ex clero accedentibus.

16 Qui superstitionem inculcant, nempe falsum diuinum cultum, id enim est superstitio & quæ minimis rebus magnum timorem ingerit, facile decipiunt, vt & explicat Lactantius [c], præuenit enim liberum iudicium & sententiam veram iam primū anticipata & velut primum admissa de religione opinio. Superstitio autem augetur eorum vafritie qui quæstum quęrunt, ex his quorum iam capti sunt superstitione animi. [f]tales sunt falsorum diplomatum indulgentiarum, & falsorum miraculorum delatores, circulatores, seu circumforanei, vulgo *Porteurs de rogatons* qui inde sibi segetem faciunt, de quibus & meminit Tertullianus in apologetico ca. 13. *Circuit*, inquit, *cauponas religio mendicans, exigens mercedem templi pro auditu sacri: non licet deos gratis nosse: venales sunt.*

17 Vidi lites easque frequentes inter regulares & curiones seu presbyteros parrochianos, conquerentes quod persuasionibus suis monachi quos confessione audirent, ad eligendam sepulturam legata eis & bona relinquenda excitarent: fuerunt & conquesti aliquando heredes contra huiusmodi, qui specie religionis persuadebant restitutionem faciendam sub pœna mortis æternæ, quod & verissimum est, quum non dimittatur peccatum nisi restituatur ablatum regula iuris. Verum non læsis sed suis congregationibus & ecclesiis vtilitatem restitutionis adiudicabant. Quæ omnia aduersantur decretis sacrosanctis, quæ inhibent vt dicemus in remediis, accipere ab impiis manifestis oblationes, ex quibus tamen quidam ecclesiastici vel melius ambitiosi & cupidi, contra regulas iuris diuini & pontificii ditati sunt summo cum malo reipublicæ, pœnas delinquentium exemplares peccatis debitas, in pecuniarias, specie religionis & benefaciendi ecclesiæ, transferendo.

18 Meminit Iustinianus[g] nonnullos in diuersis prouinciis

a Vt exēpla exstat apud Paponem li. 1. Rhapsod. arestorum tit. 1. aresto, 5, & sexto,
b c. 5. eius li. Daniel.
c li. 4. c. 28 Lact. Li. 27
f Lact. in 4.
g In edict. 8. t ne præsides in fiscal causi sideant publicam actus in cap. 2.

inquisitione in eos, qui se hæreticorũ dedissent erroribus facta. cũ multos subditos ob hanc causam comprehendissent, sportularũ nomine, magnã vim auri ab ipsis accepisse, quod prohibet & punit ibidem imperator: fuerunt & plures qui prętextu eorundem hęreticorum quęstionumq; eorum turbarent respublicas, vt docet idem Iustinianus dum prohibuit [a], ne occasione religionis hæresisq; quæstionis permitteretur alicui prouinciam commouere: reiecitque omnem illam curam ad episcoporum solicitudinem.

a nouella 17 de mãd. prin ci. c 11. § neque, ve. casiõe

Remedia contra deceptiones & dolos prætextu religionis. CAP. XIV.

VNum saltem præcipuum remediũ videtur superioribus fraudibus & similibus detegere superstitiones: & omnem vanum metum ex animis hominum demere, castigare illos qui falsis vtuntur, & qui ad decipiendum meticulosos etiam sacris abutuntur, vt Scæuola [a]. *Senatusconsulto*, inquit *cauetur, ne quis imaginem imperatoris in inuidiã alterius portaret, & qui contra fecerit, in vincula mittetur.* cui propemodum consentit Vlpia, [c] Testatur & Modestinus d. *Si quis aliquid fecerit quo leues hominum animi superstitione numinis terrerentur, diuum Marcum huiusmodi homines in insulam relegandos rescripsisse.*

2 Fuerunt constitutiones aduersus imposturas quęstorum latę, qui prætextu reliquiarum sacrarum sæpe falsarum, & supposititiarum indulgentiarum, animos credulorum & simplicium hominum demulcebãt, & eleemosynarum sibi multam messem eo fuco parabãt, & in primis cautum, ne venales sint reliquię, ne passim ostendãtur, neue extra capsam qua tenentur, ostendantur: vt inuentas de nouo nemo venerari præsumat, nisi prius auctoritate Romani pontificis fuerint approbatæ: & ne prælati permittant eos qui ad eorum ecclesias causa venerationis accedũt, variis figmentis aut falsis documẽtis decipi, sicut in plerisque locis occasione questus fieri consueuit, quæ sunt verba Innoc. 3. [e] Alexander etiam 3. [f] prohibet venerari reliquias etiam eorum qui miracula facere dicũtur: nisi de vita eorum approbatio habita fuerit a sede apostolica: mali quippe interdũ miracula faciunt [g]: ideo non omnis qui miracula facit pro sancto haberi debet, nisi habita prius inquisitione eius probitatis [h]. Exosum ecclesiæ est, quod pie venerandum est quodue spirituale est, vel spiritualibus annexum, sordidis illis nundinationibus exponi, quo scpius detractum est Christianæ religioni, [i]. eiecit Deus ementes & vendentes de templo, etiam ea quæ ad oblationem pertinebant sacrificiorum subministrantes eo modo k. Hoc ipsum voluerunt Honorius & Theodos. Cæsares [l]. *Nemo, inquiunt, martyres distrahat, nemo mercetur, h. e.* λείψανα ἁγίων *reliquias sanctorũ.* sic n. explicatur m. μηδεὶς λείψανα ἁγίων πιπρασκέτω. Nemo reliqas sãctorũ distrahat Prohibuit & Leo Cæsar, nõnisi cõsultis pri⁹ vt oportet episcopis & arbitrio

b in l. senatusconsulto 38. de iniur li. 47. P. t. 10
c in l in eum 5, de extra ord. crim. eo. li. 47. tit 11.
d in l. si quis aliquid 30 de pœnis Li. 48 P, ti, t
e in c. f de reliquiis & venerati sanct. Li 3, dec. tit. 45
f In. c. 1. eiusdem tit. 1
g c. 1. teneamus t. qu, 1,
h iuxta c, venerabilis de testib
i vt ait c. 2. de reliq & vener. sanct.
k vt habetur D. Marci 11. c. D. Lu 19.
l in leg 3 de sacr san. ecclesia
m in basil, t. 5 li, 1 ecloga

bitrio solum eorum,& non quorumdam vsurpatione,reliquias sanctorum martyrum collocare certis locis.[a] qua lege,isti quęstuarij reliquiarum portitores,damnantur.

a in l. decernimus, 26. de episco & cler. C.

3 In concilio generali sub Innocentio 3.[b] prohibitum est eleemosynarum quæstores admitti,nisi apostolicas, vel diœcesani episcopi veras literas exhibeant: & tunc, præter id quod in ipsis continebitur literis,nihil proponere populo permitti. Item inhibitum ne falsæ religionis assumant habitum, neue superfluæ indulgentiæ a prælatis indulgeantur, ne claues ecclesiæ contemnantur: ne pœnitentia in indulgentiis a prælatis concessis,quadraginta annos excedat.cautumque vt qui ad eleemosynas colligendas mittuntur, modesti sint & discreti,ne in tabernis,aut aliis incongruis locis hospitentur, aut ne sumtuosas expensas faciant.Innocentius etiam 3. c statuit huius modi quæstuarios falso cruce signatos, & excedentes, excommunicatione & aliis modis puniri.Clemens porro 5. ex concilio Viennensi.[d] audaciam,abusus,deceptiones,refert & castigat, dum ait eos deceptione multiplici animarum,indulgentias populo motu proprio suo.de facto concedere,super votis dispensare,a periuriis,homicidiis & peccatis aliis sibi confitentes absoluere,male ablata, incerta (data sibi aliqua pecuniæ quantitate) remittere tertiam aut quartam partem de pœnitentiis sibi iniunctis relaxare,animas tres vel plures parentum vel amicorum illorum, qui eis eleemosynas conferunt, de purgatorio,vt asserunt mendaciter absoluere, & ad gaudia paradisi perducere:benefactoribus locorum, remissionem plenariam peccatorum, indulgere: & aliquos ex ipsis eos a pœna & culpa absoluere quæ fieri prohibet in posterum, reuocando priuilegia, si quæ de his fuerint concessa, ne ob id vilescat censura ecclesiastica, & clauium potestas ecclesiæ in contemtum ducatur. Et[e] iubet eosdem quæstores,vel priuilegiis abutentes, etiam exemtos, per ordinarios locorum puniri. Accedit Clemens 4.[f] *Compescendi, inquit, monitione præmissa per censuram ecclesiasticam appellatione postposita prædicatores quæstuarios, datur potestas inquisitoribus hæreticæ prauitatis,inuocato etiam si opus sit, brachio seculari, & appellatione & priuilegiis quibuscunq; non obstantibus.* De his & in concilio Tridentino *sessione 5.cap. 2.de reformatione. Quæstores eleemosynarij qui etiam quæstuarij dicuntur, cuiuscunque conditionis exsistant, nullo modo nec per se nec per alium prædicare præsumant: & contra facientes ab episcopis & ordinariis locorum, priuilegiis quibuscunque non obstantibus, opportunis remediis omnino arceantur.*

b c.62. relato in c. cum ex eo,de pœnit. & remis sio.tit.5.decr. tit.38.

c in can tuarum 11. de priuileg.lib.5. ti 32.

d In cl. de pœn & remi

e in §.fi.

f in c vt officium, 11 §. compescendi de hæreti. in 6.

4 Et sessio 21 *c.9. de reformatione*,cum de emendatione abusuum quæstuariorum eleemosynarum desperatum, dictum est, fuit statutum vt posthac in quibuscunque Christianæ religionis locis, eorum nomen atque vsus penitus aboleretur, & ne ad officium huiusmodi exercendum vllatenus admittantur,non obstantibus quibuscunque priuilegiis,ecclesiis,monasteriis,piis locis,hospitalibus &quibusuis

cuiuſcumque gradus, ſtatus ac dignitatis, perſonis conceſſis, aut conſuetudinibus etiam immemoriabilibus: permiſſis tamen indulgentiis publicandis per locorum ordinarios cum duobus ex capitulo, & permiſſa gratis colligendi oblata facultate.

5 Accedit remedio, Quod ſacra lipſana & reliquiæ ſanctorum non niſi cum reuerentia & non hiſtrionice adiri & viſitari debent, *Et quod mirabilis Deus in ſanctis ſuis ſit.* Pſalmo 67. &, *Pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum eius*, Pſal. 113. & eo pertinet *cap. 2 de relig. & vener. ſanct.* & quod recenſet Tritemius libro breuiarij annalium Francorum, in Clodoueo 72. reg. Francorum, Clodoueum propter contactum corporis ſancti Dionyſij minus reuerendum, biennio dementem & amentem mortuum, anno Domini 661. Peccatur enim non ſine diuina vltione, in ſacras reliquias hoc modo per abuſum in defectu; quando minus eis, & Deo, cuius ſerui ſancti ſunt, minus quam oporteat tribuitur. Peccatur etiam in exceſſu, cum plus quam oporteat tribuitur, dum quis reliquiis magis quam Deo, defert: dum eas reliquias ex affectione carnali veneratur, quæ digne non ſunt habitæ ab eccleſia quæ probarentur, vt ante dictum eſt: & in hoc etiam curiones & epiſcopi debent eſſe ſoliciti, ne homines affectione quadam humana, ſeu amore quo dilexerunt viuos, ſine probatione eccleſiæ, mortuos tanquã ſanctos & cultu dignos proſequantur. Amor namq; humanus & timor ſæpe in eo fallit mortales, & quæ idololatriæ aliquando dederũt initium. Dum enim quidã aliquos admirati eſſent in vita, vel beneficia plura accepiſſent ab illis, vel metu pro diuis habuiſſent, poſt mortem eorundem ſimulacra fecerunt, vt patris, matris, regum, amicorum, vxorum, & venerati ſunt: & paulatim ad diuinos eis honores deferendos impulſi & poſteri, pari errore & maiori delibuti ſuperſtitionem ſuperſtitioni adiicientes ad impietatem cultum traduxerunt. Tantum valet apud homines opinio.

6 Quinimo & affectio naturalis videtur, memoriam mortuorum prudentum, vel dilectorum, vel de quibus bene ſentimus, per aliqua quæ eorum fuerunt retinere & conſeruare, hincq; ſtatuæ poſitæ, his qui memoria & exemplo habiti digni ſunt, quas ignarum vulgus traduxit ad impietatem. Sic refert Lucianus,[a] plures libros ſibi cõparãtem, quendã Epicteti philoſophi Stoici lychnum fictilẽ, trecentis denariis mercatum: aliumque quendam Protei Cynici baculũ, quem cum in flammis inſiluit, reliquerat, emiſſe talento, cuſtodiſſeque inter clariſſimas opes, oſtentaſſeque non ſecus quam Thegeatæ apri Calidonij tergus, & Thebani oſſa Geryonis, & Memphitæ Iſidis capillos, ſicut nec Dionyſium tyrannum nullis impenſis pepercisse, vt potiretur Æſchyli pugillaribus ſeu ceris, quibus ille carmina ſua ſcribebat. Non piget recitare verba quæ in libro Sapientiæ, c. 14. verſ. 12. & ſequentibus ponuntur *Initium fornicationis eſt, exquiſitio idolorum: & adinuentio illorum corruptio vitæ eſt. Neq; enim erãt ab initio, neque erunt in perpetuum, ſuperuacuitas enim hominum hæc adinuenit in*

[a] *libello aduerſus indoctum.*

uit in orbem terrarum, & ideo breuis illorum finis est inuentus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filij fecit imaginem, & illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & constituit inter seruos suos sacra & sacrificia. deinde interueniente tempore, conualescente antiqua consuetudine, hic error, tanquam lex custoditus est, & tyrannorum imperio colebantur figmenta &c.

7 Poterit vindicta sumta de impostoribus & fictoribus miraculorum, alios deterrere, ne simile audeant in posterum. Quemadmodũ anno Domini 1509. quatuor monachi prædicatorij ordinis, Bernæ Heluetiorum, simplici fraterculo summa calliditate stigmata sanctitatis insigentes ad Franciscanorum contumeliam, detecto dolo combusti fuerunt [a] Damnauit & Senatus Parisiensis, quosdam cordigeros Franciscanos Aurelianos anno Domini 1534. qui conati fuerant persuadere, cuiusdam animam mortui, postulare quędam diuina obsequia pro liberatione a Purgatorio, dolis eorum detectis. [b] Puniuit & sæpe prædicta curia & aliæ, impostores, qui emẽtitis, ad quęstum vsi erant miraculis, vt scribit Paponus [c].

8 Remedium posset etiam esse aduersus eos, qui prætextu religionis bona, dignitates & beneficia venantur indebite, vt cũ ignominia & pœna priuentur hoc modo obtentis, & reuiuiscant sacri canones eorumue leges de his positæ, & sine personarum acceptione seruentur. Ita [d] personæ ecclesiasticæ quæ dolo vel alias illicite induxerunt quemquam ad eligendam in sua ecclesia sepulturam, priuabuntur omni ex eo percepto commodo quod restituere compelluntur. Reiiciemus & cum diuo Augustino quod cum damno & iniuria filiorum datum est a parentibus ecclesiis. [e] Habemus & eius rei Christi Domini iudicium quo reprobauit cum maledictione captiones Pharisæorum, qui prætextu religionis extorquebant a filiis munera, & retrahebant a subuentione debita præstanda parentibus. [f] *Bene,* inquit, *ó Pharisæi, irritum fecistis præceptum Dei vt traditionem vestram seruetis, Moses enim dixit, honora patrem tuum & matrem tuam, & qui male dixerit patri vel matri morte moriatur: vos autem dicitis, si dixerit homo patri aut matri, Corban, quod est donum, quodcunque ex me, tibi profuerit, & vltra non dimittitis quicquam facere patri suo aut matri, rescindentes verbum Dei &c.* In Germania ex lege regum Francorum, Germanis subactis lata a Clodoueo, Martello, Pipino, Caroloque magno firmata, libero homini non licuit se addicere monasterio inconsulto principe. Cum quidam ante hoc fecisse detecti fuissent, non studio pietatis, sed vt pericula belliorum, ciuiliumque munerum & functionum vitarent molestias: Et quidã qui opibus pollebant, a callidis monachis circumuenirentur, & vel uti pisces in nassam traherentur, & ob id quoque legitimis testibus opus erat si quis aliquid ecclesiæ donare voluisset, vt refert beatus Rhenanus. [g] & habetur in consilio Moguntinensi, & Cabilonensi 2. cap. 7. [h] *Constituit,* inquit, *sacer conuentus vt episcopi siue abbates,*

a vt scribit Munsterus li. 3. Geographia.

b vt scribit Sleidan, li. 9.

c li. 1. Rhapsodia Arestorum ti. 1. ar. 5 & 6.

d iuxta c. in nostra 10. de sepultur.

e cum c. sine 17. q. 4.

f D. Marc. c. 7. ver. 9.

g li. 2. rerum Germanicarum.

h relato in c. 42. consti. 16 q. 7 & in can si 30. q. 8

qui non in fructum animarum sed in auaritiam, turpe lucrum inhiantes quoslibet homines circumueniendo totonderunt, & res eorum tali persuasione surripuerunt: pœnitentiæ canonicæ, vtpote turpis lucri sectatores subiaciant. Hi vero qui illecti, comam deposuerunt, in eo quod cœperunt perseuerare cogantur, res vero eorum hæredibus reddantur.

10 Sed & reputatur hic simoniacus religionis ingressus, & proinde a monasterio, quod hoc modo quis ingressus est, in aliud debet eiusdem tamen ordinis, transferri. [a]

11 Ecclesia non debet ex illicitis ditari, ne vel malorum fautrix cōmissorum, vel occasio committendorum videatur. Quare in concilio Carthaginensi 4. c. 9 . & 94. [b] statutum, *Oblationes dissidentium fratrum, neq; in sacrario, neque in gazophylacio recipiantur: similiter dona eorum qui pauperes opprimunt, a sacerdotibus refutanda sunt.* Item dona sacrilegorum, [c] eorum qui peccant in ecclesiam, & inde extrahunt seruos eo confugientes, [d] raptorum, [e] vsurariorum, [f] pœnitentium quandoque. [g]

12 Quod autem pertinet ad ambitionem & cupiditatem, quam quidam explere prætextu religionis satagunt, remedia quoque apposita sunt, & in primis contra monachos mendicantium ordinum, [h] cuius verba. *Viam ambitiosæ cupiditatis religiosi potissime mendicātibus præcludere cupientes, ad alios ordines præsertim monasticos (fucatis tamen coloribus asserentib. ob frugem melioris vitæ aut arctioris obseruantiæ) tam S. Benedicti, quam Cistercienfis, Camaldutensis, vallis vmbrosæ, canonicorū regulariū S. Augustini, vel aliorum monasticorum ordinū conuolare nitentibus, licentiā a sede apostolica, seu a legatis aut nuntiis eiusdem sedis, ad transferendū se de mendicantium ordinib., ad alios ordines præsertim ea ratione prout verisimile est, prout facti euidētia docet, vt liberius degant, dignitatesq; ac beneficia consequi valeāt, & ex certis alijs causis honestati nō consonis obtinentib. &c. Statuimus &c. non dandas tales licentias & datas nullas, impetrantesq; sententiā excommunicationis ipso iure incurrere, a qua non possunt nisi a summo pontifice, præterquam in mortis articulo, absolui* Reprehenditur *in extraua. Ioa. 22. vnica, de præben.* exsecrabilis quorumdam, tam religiosorum quam secularium ambitio, quæ semper plus ambiens, eo magis fit insatiabilis, quo sibi amplius indulgetur & statuitur, ne pluralitas beneficiorum permittatur per rationes ibi propositas, [i]

13 Cupidi ordinari prohibentur, quod de facili a vero deuient. [k] cum radix omnium malorum sit cupiditas: [l] item prohibentur ordinari & beneficiis donari ambitiosi. [m]

14 Constat etiam præpositos animabus, dignos honore esse, vtpote qui præsint melioribus partibus hominum & diuinioribus, sintque in ministerio Dei: vt honorabiliores qui principibus administrant & officium suum exhibent, [n] Deo ipso vocati pij [o] & angeli

a in c. veniens de Simonia. vide & Burchardus li. 8. decre. c. 8. sua parte 7. c. 101.
b relato in c. 2. oblationes & c. eorum 90. dist.
c c. de vero. 12. q. 2.
d ca. miror. 17. q. 4.
e c. super eo. de raptori.
f ca. quia in omnibus. de vsur.
g c. eos. de cō secra. dist. 4.
h in extrauagan. 1. de regular. & transeun. ad religio.
i vt in c. de multa, eodē ti. apud Gregorium, c. cum singula. c. quia in tantum, eo. ti. c. singula. 39. d. & tan. in concilio Tridentino, sessio. 7. de reformatio. c. 2. 4. & 5. & sessio. de reforma. c. 17.
k 1. ad Timo. c. 8. tota 47 dist. ca. virū 100 dist. can. at etsi sumi 8. q. 2.
l c. virum catholicum. 6. & seq. 47. dist.
m l. si quenquam, 31 de epis. & cler. c. per illicitam, § seq. 1. q. 7. c. multi. 40 dist. ca. qui ecclesiasticos ad nos 49. dist.
n c. sacerdotib. 41. 11. q. 1.
o vt Exod. 22.

Domini

Domini exercituum nuncij, [a] & alibi Christus, qui vos spernit me spernit. [b] Et Deutero.cap.17. *Veniesque ad sacerdotes Leuitici generis, & ad iudicem qui fuerit illo tempore, quæresque ab eis qui iudicabunt tibi iudicij veritatem. Et facies quodcumque dixerint qui præsunt loco quem elegerit Dominus, & docuerint te iuxta legem eius, sequerisque sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram neque ad sinistram Qui autem superbierit nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, ex decreto iudicis morietur homo ille, auferesque malum de medio tui.* [c] item scriptum, *presbytero humilia animam tuam,* [d] *in tota anima tua time Deum & sacerdotes eius sanctifica. &c. & honorifica sacerdotes.* Et qui bene præsunt presbyteri duplici honore digni sunt. [e] Et ad Titum, [f] D. Paulus, *Nemo adolescentiam tuam contemnat.*

15 Ceterum honor hic a sacerdotibus sibi non debet vsurpari, sed in Deum referri ob quem honorantur; vsurpantes quippe sacrilegi sunt & cum pharisæis annumerandi qui volebant vocari rabi ab hominibus, & petebant primos accubitus, & primas cathedras, [g] quamuis enim mererentur eadem, tamen valde fastus Deo displicuit, quod eadem ambitiose petebant, non ad honorem Dei conseruandum, sed vt viderētur ab hominibus: sic autem oportet in omnibus sacerdotibus adhærere vt congrue decenterque Deum in eorum persona, cuius ministri sunt, videamur honore. [h] Et honorem prælatorum ita ad ecclesiæ dignitatem & Dei referendum, tradit Gregorius Eulogio Patriarchæ scribens. [i] Quinimo dignitas quam ecclesiastici gerunt Dei, magis illos modestos & minus superbos reddere deberet, si bene cogitarent, de quibus reddituri sunt rationem, quam inflare: considerantes, non sibi sed religioni hoc deferri. Quo pertinet apologus Gabriæ, vnde sumsit emblema suum z. Alciatus.

> Ὤμοις, inquit, ὄνος παρῆγεν ἀργυρεὸν βρέτας,
> Ὅπερ συναντῶν πᾶς τις αὖ ἐπροσκύνει,
> τύφῳ δ' ἐπαρθεὶς μὴ θέλων μένειν ὄνος,
> ἤκουσεν, οὐ θεὸς σὺ, τὸν θεὸν δ' ἄγεις. id est,
> *Simulacrum asellus baiulans argenteum,*
> *Cum id transeuntes flexo adorarent genu,*
> *Sui hoc honoris gratia est fieri ratus:*
> *Iamque insolenti elatus arrogantia,*
> *Nolebat ambulare donec aspero,*
> *Probe dolatus fuste clunes, audijt,*
> *O stulte non es tu Deus, sed fers Deum.*

Honor per ambitionem susceptus, vergit ad culpam & pœnā. [k] Et qui maior est in honore, is præstantior in sanctitate & perfectione debet esse. [l] Ceterum honor qui defertur ob dignitatē & ministeriū ecclesiasticis a pluribus in vanitatem & inanem gloriā conuertitur, vnde & Dei nomen blasphematur: & cum Deus detrahit illis suam

[a] *Malachiæ c. 2.*
[b] *Lucæ. 10.*
[c] *facit c. 2. c. omnes principes 4. c. solite 6 de maiori. & obedien. li. 1 ti. 33. extra vnam sanctā eo. ti. in communibus.*
[d] *eccles. 4. & in c. 7.*
[e] *1. ad Tim. c. 5. versi. 17.*
[f] *1. c. 4.*
[g] *Marci 12. & d. Lucæ c. 11*
[h] *c. 6 habet hoc proprium, in fin. 2 q. 5.*
[i] *epist. 30. li. 7. & in c. ecce præfatione s. 99. dist.*
[k] *ca. multi. 40. dist. ... sicut, 1 q. 6. c sunt, 8 q. 1*
[l] *ca. ratio in. 100. dist. c v. lissimus 1 q. 1.*

dignitatem, cito qui præstantiores haberi volunt, sublata causa eorum dignitatis, contemtibiles efficiuntur: & hoc est quod per Oseã c.5. Deus præmonuit, *Quia tu scientiam repulisti, repellam te ne sacerdotio fungaris mihi, & erit sicut populus, sic & sacerdos.* Et per Malachiam c.2. *Vos recessistis de via & scandalizastis plurimos in lege, irritum fecistis pactum Leui. Propter quod & ego dedi vos contemtibiles, & humiles omnibus populis sicut non seruastis vias meas, & accepistis faciem in lege.* Sed & Christus repressit suorum inanem gloriam. [a] *Scitis,* inquit, *quia principes gentium dominantur earum, & qui maiores sunt potestatem exercent inter eos: non ita erit inter vos: sed quicunq; voluerit inter vos maior fieri sit vester minister. Et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester seruus: sicut filius hominis nõ venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemtionẽ pro multis.* Et Diuus Paulus, [b] *Idipsum sentientes, nihil per contentionem aut inanem gloriam, sed in humilitate superiores inuicem arbitrantes,* &c. *hoc enim sentite in vobis quod & in Christo* IESV, *quod cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo,* &c.

a D. Matt. c.20. ver.29.

b Ad Philip. c.2.

16 Et certe nunquam quicquã boni, sed semper maximum malũ ominata est superbia cleri in ecclesia. Nam illa nõ potuit se continere intra fines simplicitatis, & humilitatis, quam pro fundamento præcipuo reipublicæ Christianę posuit Deus: sed cõfudit & miscuit sacra prophanis, & dedit occasionem laicis, vel secularib. principibus, perrupto, vel aperto ab ecclesiasticis propugnaculo, quod cõtinebat firmam ecclesiam, in eam ingrediendi, contemnendi, & prædandi: ex quo & maxima veraque gloria cleri corruit iudicio Dei, quod a domo sua sæpe incipit. Abominatio Domini est omnis arrogans. Nam etiam si manus ad manum fuerit, non est innocens, Prouerbiorum 16. vers.5. & postea ver.18. *Contritionem præcedit superbia & ante ruinam exaltabitur spiritus* & rursum, ca. 18. ver.14. *Antequam conteratur, exaltatur cor hominis & antequam glorificetur, humiliatur.* Sic durissime exprobrat pastoribus superbiam Deus per Ezechielem, [c] *Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos: nonne greges a pastorib. pascuntur: ac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis Quod infirmum fuit nõ consolidastis: & quod ægrotum, non sanastis: quod confractum est, non alligastis: & quod abiectum est, non reduxistis: & quod perierat non quæsistis: sed cum austeritate imperabatis eis, & cum potentia & c.* Et Diuus Petrus [d] pastores admonet, *Pascite,* inquit, *qui in vobis est gregem Dei, prouidentes non coacte sed spontanee secundum Deum, neq; turpis lucri gratia, sed voluntarie: neq; vt dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo & c.* Diuus Paulus, etiam cum instruit Timotheum, [e] modum arrogantiæ & superbiæ in docendo adimit. *Seruum,* inquit, *Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patien-*

c ca.34.

d 1. epist. c.5. ver 2

e in epist. 2. c.2. ver.24.

patientem, cum modestia corripientẽ eos qui resistunt veritati, ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, & resipiscant a diaboli laqueis, a quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem.

17 In quo hodie maxime peccant noui quidam theologastri, qui & zelo se traduci mentiuntur, qui in cathedris, nō verba modestiæ aut verbi Dei, sed fulgura, tonitrua vomũt, dicteria, scommata, gladios, ignes, furores, megeras, cruenta, neces debacchantur: vt potius maledicos, furiosos, dementes, cõiuratores, seditiosos, inuidos pacis Christianæ, milites, prædones, latrones, quam euangelicæ veritatis prædicatores & enarratores dixeris, similes pastoribus his qui in austeritate imperare volunt, qui putant oues potius necandas quam ad gregem cum lenitate reuocandas: cum tamen dictum sit de euangelio cuius se enarratores esse mentiuntur eadem superbia, quod ea sit lex gratiæ, & cum misericordia Christique beneficio & bonitate publicata: sed nihil est impudentius arrogantia rusticorum, qui garrulitatem auctoritatem putant, & parati ad lites tumidi in subiectos intonant, hoc habet proprium doctrina arrogantium, vt humiliter nesciant inferre quod docent, & recta quæ sapiunt, recte ministrare non possint: &c. [a] Atque [b] statutum, seditionarios nunquam ordinandos clericos, & ordinatos deiiciendos.

a in c. 1. 46. dist. ex diuo Gregorio in moralibus. li. 23. parte 5. c. 12. ad c. 33. Iob.

b in cõsi. Carthaginensi [illegible] 67.

18 Lex antiqua cum tonitruis terroribusque publicata, rigore supplicij sancita: euangelij non ita. Sed & ben Gerson ad c. 19 li. 3. reg. putat horrendum ventum, & fragorem & ignem a Domino Eliæ ostensos, in illo capite, dum fugeret Iezabel, & conquereretur de ea, vt illum doceret impiorum hominum magis desiderandam pœnitentiam quam perditionem, & sustinendum peccatorẽ ad tempus, quã subito perdendum. Elias autem nimio feruens zelo nullum putabat peccatori dandum pœnitendi locum: ac Dominus non inuenitur in turbine impetuoso, in fragore omnia concutiente, in igne deuastãte, sed in voce placida & gracili quod fere omnib. canonibus 45. distinctionis apud Gratianum ex sacris patribus ostenditur & docetur qualiter benignitas & disciplina miscenda sint, & quomodo *vt in c. sed illud eadem 45. dist.*) peccantes etiam coram omnibus arguendi sint, vt ceteri timorem habeant. *iuxta c. 5. prioris ad Tim.* & etiã dandi satanæ vt resipiscant. *vt 1. ad Corin.* 5. & eiiciendi ab ecclesia contumaces, ouesq; morbidæ sunt separandæ: verũ quod ad necẽ peccãtes dedãt, quodue aduersus eos manus armatas cõcitent, absit, quod id suadeatur faciendum, cum contra prohibeatur, & deiici ab ecclesia episcopos & clericos, dum dominari magis cupiunt, quã consulere subditis. [c] Hoc norunt etiam pij viri theologi, in solida doctrina exercitati, & in homeliis & sermonibus sanctorum patrum, qui in ecclesia catholica & apostolica Romana vixerunt, edocti: qui iuxta fidem catholicam, exardescunt quidem totis viribus & zelo diuino incensi vt par est, in hæreses & vitia mortalium quæ inundarunt super terram: sed personas delinquentium vt creaturas Dei,

c in c. 1 & 2. c. licet o. & seq. episcop. 45. dist.

vocatos ad vitam æternam quantum consequi possunt satagunt ad gregem reducere non propellere. Sic vocant ad pœnitentiam, contumaces pœnis æternis terrent, & ad beatitudinem alliciunt: nunquam de salute cuiusquam quandiu viuit desperādum putant. Permisit Deus Petrum labi, & eum negare quod magis pietatis dispensatione actum cognouimus, vt is qui futurus erat Pastor Ecclesiæ, in sua culpa disceret qualiter aliis misereri debuisset: & prius sibi ostendit, postea præposuit ceteris, vt ex sua infirmitate cognosceret quam misericorditer aliena infirma toleraret.[a] Si Dominus statim post trinam negationem Petrum Apostolum, præceptorem nostrū, iudicasset, non tantum ex eo fructum, sicut fecit, recepisset.[b] Imitari & certe oportet maximarum animarum nostrarum pastorem, qui calamum conquassatum non conteret, & lignum fumigans non extinguet.[c] Considerandum euangelici pastoris officiū præscriptum,[d] quod desperantes confirmat, & promissione misericordiæ Dei erigit. Audiamus & quid dixerit Christus discipulis.[e] dum enim Samaritani euntem in Ierusalem noluissent recipere, & discipuli dixissent: *Domine vis dicamus, vt ignis descendat de cælo, & consumat illos?* cōuersus increpauit illos dicens: *Nescitis cuius spiritus estis. filius hominis non venit animas perdere sed saluare.* Nec hic palpones & adulatores qui nutriunt peccata & consumunt puluillos dormientibus in peccatis, fieri etiam concionatores cupimus. hi enim quoque reiecti a Deo sunt,[f] & peccant in defectu. Verum modum adhiberi desideramus, qui in omnibus optimis, vt neque remissi sint verbi Dei præcones. neque etiam in crudelitatem & sanguinis effussionem proni.

19 Neque ad rem facit, quod quidam ex illis, ex religione contra religionem vtuntur exemplo Christi, & dicunt, uod ipse iratus eiecit ementes & vendentes e templo, quod vocauit Pharisæos germina viperarum: quod arguendum sit instāter & opportune, & importune. Nam aliud est irasci in peccata, aliud in homines peccantes: aliud est irasci, arguere, vt conuertantur, aliud vt tollantur. medici officio funguntur spirituales ecclesiastæ, seu prædicatores verbi Dei, vt sanent non vt occidant: occidere enim scopus est contrarius saluti, neque audita est vox Apostoli, vel discipuli cuiusquam ad populum, tollite hunc, vel illum necate, damnate, vel alia deterior. Modestior fuit doctrina & vtilior reipublicæ Christi data a D. Paulo Timotheo in epist 2. c. 4. *Prædica verbum, insta opportune, importune argue, obsecra, in omnipotentia & doctrina.* In ecclesia miscenda sunt misericordia seu lenitas & disciplina, vt vinum & oleum in curanda plaga vulnerati.[g]

20 Gladium quidem habet ecclesia non materialem sed spiritualem. Sola quippe misericordia & facilitas veniæ, dat incentiuum delinquendi,[h] vt contra nimia seueritas retrahit a fide, maxime hodie & in hoc peruerso seculo, quo homines facile in cōtemtum ecclesiæ sunt proniores, & minus religio feruet in populo: qui nimiū emūgit

a *Cap. considerandum, 53, & seq. 50 dist.*
b *Ca. 4 licet plerumq. 45 dist.*
c *Esaiæ 42. vers. 13.*
d *Cap. 33. Ezechiel.*
e *D. Luc. c. 9.*
f *Ezech ca. 17.*
g *Vt docetur in capit. disciplina 9. 45. dist.*
h *Capit. vt cleric. de vita & honesta cleric. c. est iniusta, 23. q. 4.*

git elicit sanguinem:[a] sicque lenius animarum periculis est prouidendum.[b] iuste quidem ecclesia in contumaces, seueritatis suæ aculeos exserit medicinales; sed ex indispositা materia suscipientis, sæpius mortalis efficitur medicina. [c] sic ex interdictione ecclesiastica ob delictum alicuius, plebe diuinorum frequentatione priuata, incidit in peius plerunque peccatum, quam esset ante interdictum. Ita & orta in populo tempore interdictorũ indeuotione, pullularunt hæreses, oblita sunt mysteria. *c. fi. de sent. excom. in 6.* vbi glos. ad verbum *insurgunt*, notat quod in quadam parte in Marchia, tanto tempore steterat interdictum, quod facta relaxatione inuenti sunt homines 30. vel 40. annorum, qui nunquam audierant missas, & deridebant presbyteros celebrantes. Simile quod refert D. Hierony. ad Atherachiam, dum loquitur de natis in obsidione, qui non desiderabant quam non norant libertatem: vt scribit & Ioann. Andreas in additio. ad dictam glossam. Et scimus per interdictiones regnorum, populos fideles nunc cum rege infideli & pessimo, a Romana obedientia desciuisse postea, & inde satanam prædam sibi comparasse, bella concitasse, & ad orcum infelices animas cum seditionibus detrusisse, vt cautiores illis euentibus fieri debeant pontifices, in emittendis in posterum similibus interdictis. Satius enim est reipublicæ Christianæ, regem vel principem impiissimum excommunicatumque & reaggrauatum relinquere, quã cum eo vel eius occasione tot bella, turbas & dissensiones concitando, Christianam rempublicam sanguine & impietate fœdare: & iacturã vnius facere mercis, quam totam nauim periculo exponere:[d] tolerauit & Iudam Christus, quo docuit vt malos tolleremus, ne corpus Christi diuidamus.[e]

20 Gladium quidem habet ecclesia, non materialem sed spiritualem, non occidit sed viuificat,[f] Notat Panorm. ad *c. 1 Num. 3. de furt.* quod persona ecclesiastica interrogata generaliter de pœna delicti potest quidem respondere, quod est pœna mortis, si ea imposita sit a legibus, & ex eo non fit irregularis, attamen fieri irregularem, si casus immineat in præsenti, super quo consulatur: item si ex consilio suo, & responsione sua sequeretur mors, vel effusio sanguinis, quare & deiiciendus ex clero dicitur.[g] Episcopus etiam qui cõsultus a suo seu suæ iurisdictionis iudice de fure, de quo multa male dicebantur, responderat tantum, *Audistis quantus est clamor populi, omnes dicũt, malum est, si sic euaserit impunitus*, & nihil aliud, iussus est vt tanquã irregularis cederet episcopali: & si nollet sponte, deponeretur.[h] nam etiam in reos merentes vltimum supplicium, persona ecclesiastica non potest sententiam mortis ferre, vel ferentibus subscribere, vel interesse iudicio.[i]

21 Blanditiis primum, postea minis potius, quam exasperatione inuitandi sunt peccatores ab ecclesiasticis, ad fidem & resipiscentiã,[k] quandoq; & præmiis,[l] quod si nihil proficiant, tunc, si agatur de ecclesiasticis contumacibus, a suis iudicibus ordine iudiciario sunt com

a Prouer. & 3. ca. denique 50 4. dist.
b Capi. 2. de constit. in 6. ca. 1. de iure iur. in sex. c. 1. de sepult.
c c. 1. de sent. excom. in 6.

d Ca. denique 4. dist. c. non potest, 23. q. 4. e dispensationes. 1. q. 7.
e Ca 1. 2. 3. & seq 23. q. 4.
f Ca. interfectores. 5. & seq. inter hæc, 33 q. 2.
g In ca. 8. si quis vidua, 50. dist. c. ex consi. Bracharensi, apud Mart. papam cap. 26 fa. it ca. si ut dignũ. § fi. de homi.
h In c. ex literis 10 de excessib prælat.
i Ca. sententiam, ne clerici vel mona. c. in archiepisco atu. de raptoribus cum simil.
k c qui sincera 45. dist. c. penultim. dist. aposto.
l c. debet itemque 23 q.

pellendi vel puniendi, non tumultuose[a]. Quod si adhuc contemnāt ecclesiasticas pœnas, exauctorari debent, & remitti seculari curiæ[b]. Sic etiam laici contumaces debent relinqui principibus, & eorum iudicibus temporalibus puniendi, qui vti gladio possunt, sed non cū furore, sed cum iudicio & probationibus interuenientibus, quas cōtra iustitiam videntur interuertere, qui zelo inconsiderato cōmoti debacchātur. Vanę enim voces sunt nisi probentur: & si isti concionatores cognouerint delicta quorundam, non populo, sed iudicib. & principibus debent indicare secreto; non populum commouere, cuius vanæ voces nō sunt audiendæ a bonis & iustis iudicibus[c]. Qui concionatur, officium gerit publicum nuntiationis verbi Dei, non delatoris. Dixit quidem D. Iohannes prædicando, *genimina viperarum quis vos docuit fugere ab ira Dei?* & Christus, *Væ vobis scribæ & pharisæi.* Verum neminem nominauit: vterque nō concitauit turbas in illos, quin Christus iussit Scribis obedire, & cum de Iuda loqueretur, tamen noluit nominare, sed dixit, *vnus vestrum me traditurus est, & væ illi.* Cum autem D. Iohannes argueret Herodem, *Non licet tibi habere vxorem fratris tui*, D. Matthæi c. 14. vers. 4. non legitur illud dixisse publice, aut quod prædicando dixerit populo, *illum prehendite, occidite, discerpite.* Sunt certe hæretici & delinquentes gladio compellendi, & contumaces puniendi[d], sed illud ibidem dicitur faciendum per principes, quibus gladium dedit Deus & potestatem ad vindictam malefactorum &c. *ad Rom. ca.* 13. at id negatur ecclesiæ licere cui dictum contra est, reos sanguinis defendat ecclesia, ne effusione sanguinis particeps fiat[e]: vel sufficit illi, si nō defendat, tamen non condemnet morte: nam hæreticos excommunicatos lapsos, vel relapsos declarat, pœnas autem imponendas reiicit ad seculares iudices.

De fauore religionis in bonis ecclesiarum CAP. XV.

SIcut ipse cultus diuinus per se fauorabilis est: sic etiam patrimonium ecclesiæ[f]. *Vt sicut ipsa ecclesia*, inquiunt Cæsares Leo & Antoninus, *religionis & fidei mater perpetua est, ita eius patrimonium iugiter seruetur illæsum.* Cultus diuinus & altare sine sacrificio & sacerdote esse nequit, & sine his quæ ad alimenta ministrorum, & ad impendia ministratorum necessaria sunt[g]. Iussumque a Deo in lege honora Dominum de tua substantia[h]. Non apparebis in conspectu meo vacuus[i] *de consecratio. dist.* 1. 7. Quare & probatum & laudatū heredes instituere ecclesias, bona illis mobilia & immobilia relinquere, & donare[k]. Sicque breui tempore ex pietate hominum religio peperit diuitias, pluresque se cum suis Deo consecrarunt[l].

3 Coniunctæ eis decimæ primitiæque[m]. Splendida ædificia, vtpote Deo regum principi exstructa, vnde & ecclesiæ basilicæ dictæ, bonis ecclesiasticis multæ immunitates & priuilegia data, quæ liquent ex toto tit. de sacr. sa eccl. C. & ti. de re. eccl. non alien. de immu. eccl. & similib. Licuit & gentilib. legare suis sacerdotib. & hierophylacis.[n]

a in d. c. pen de aposta. ca. si clericis c. cum nō ab homine de iud.
b c. nouimus de Ver. Sign.
c l. decurionum filii 12. C. de pœnis c. Olim de elect. vbi rationes facit lex 2. C. de seditiosis.
d vt docetur per totam 23 q. 4.
e c. reos sanguinis 7. 23. q. 5. c. hi qui in furtu 14. q. 6.
f l. iubemus nulli 14. C. de sacros. ecc.
g c. nemo 9. de consecra. dist 1. parag. 2. vt nullus fab. oratoria domos & c. in nou l. & docuimus abūde tracta. beneficiorum c. 3. & 4.
h Prouerbi. c. 3.
i Exo 24. c. oīs Christian. hę Const. ca. videntes 12. q. 1. l. 1 de sacrosa. eccl. C.
l Auth. ingressi de sacrosecclesia.
m c. 13. dist. 1 de decimis & primitiis.
n l annuaro de Attilia de leg. 1. lv 33. P. 1. § ad mu ... l. 35. titu. 2

1 Intentio largitionum Deo & ecclesiæ eius factarum, multiplex & laudabilis fuit, estque vt primũ, testari muneribus & oblationibus, Deum Dominum nostrum esse auctorem, largitorem cunctorum bonorum spiritualium & corporalium, quodque nos nostraq; cum gratiarum actione ei debeamus, vt Genes. 4. Abel professus est. Sic honorem debitum tribuimus, & idipsum testamento in decimarum & primitiarum oblationibus, ex quibus & vbertatem quoque maiorem exspectamus a Deo [a], decimæ tributa sunt egentium animarum [b].

2 Vt sit cibus in domo Dei eius sacerdotibus, & ministris [c], idque vt liberius possint personæ ecclesiasticæ vacare legi diuinæ & cultui diuino [d]. qui enim altari seruit, de altari viuere debet [e].

3 In redemtionem peccatorum, vt hi quibus datur, orent pro peccatis largitorum [f], quare & dicuntur clerici comedere peccata populi, [g] sicut dictum Daniel 4. *Peccata tua eleemosynis redime* [h].

4 Vt tempore persecutionis quo ecclesia parum iuuatur, illa habeat ex immobilibus quibus cultum diuinum possit reparare [i].

5 Vt per præpositos ecclesiarum, nomine relinquentium ad honorem Dei & remedium animarum eorum, bona & alimenta distribuantur pauperibus quorum ipsa bona censentur [k].

6 Fuerunt & bona addita ecclesiis, vt & templa sacræq; ædes reficerentur. Quare & quatuor partes de reditib. ecclesię solebāt fieri, quarum vna dābatur episcopis pauperib, qui nō abūdabant, vt nūc bonis, altera, seruiētibus clericis: tertia, fabricæ & instaurationi ecclesiæ: quarta, pauperib. & peregrinis [l]. Sic clerici si bona ecclesiæ illorum sufficiunt, ad reparationem suarum ecclesiarum tenentur [m]. Referam D. Chrysostomi perpulcram simul ac grauem disputationem de bonis ecclesiæ, & de causa, cur ea possideantur, in homilia quippe 86. *in c* 26. *D. Matthæi* inter cetera hæc scribit deplorandum esse, *quod Domini sacerdotes vindemiæ ac messi & venditioni & emtioni frugum assistunt*; & cum olim Leuitæ & sacerdotes, qui vmbras tantum colebant nihil horum habebant, & quamuis corporalior eis administratio erat commissa; hodie tamen sacerdotes qui ad penetralia cœlorum vocantur, quique ad vera sancta sanctorum, ingrediuntur, mercatorum & propolarum curas suscipiunt: vnde & magna scripturarum oritur negligentia, ingens in orando segnities, & ceterorum omnium contemtus: illudque euangelium vade & vende omnia quæ habes & da pauperibus, & veni & sequere me. *Diui Matthæi decimonono* oportune nunc ecclesiæ præsides propter latas ecclesię possessiones & merito dici potest. &c. Et paulo ante ibidem, *Veniat in mentem vobis, octo millia Leuitarum Iudæos alere fuisse solitos: & cum his viduas & parentibus orbos: præterea muneribus subiectos militia, quoq; operam dedisse Nunc autem agros,*

a c. reuertimini 65. & seq. 16. b 16 q. 1. c. decimas 6. & c. maiores 8. 16 q 7 c d ca. decimas & d. c. reuertimini 16, q 1 Malac 3. ca placuit 1. q. 2 c. nemo de consecr. d. 1. c. vt quisq; 3 de vita & honesta cler. n. 5, & 1 c. 18. Deute, 13 d 2. Paralip. c. 31. vers. 4. e 1. ad Corin. 9, c. ex his 12 q. 2. c. cum secundum Apost. 16. de prabend. f c fi. 10 q. 1 g c. ipsi sacerdotes 91 1. q. 1. Oseæ 4 ver. 8. h c. f. de sepultu. c. animas de sanctorum 13. q. 2. c. presbyter 82 di. i c. fecturam c. videntes 12. q 1. k c. fi. 16 q. 1 c. quod autem 2 q. 8 c. amorem 12 q 2. c. clerici 1 q. 2. c. pastor ecclesi. c. sacerd. 1. qu. 2. l c. Vulturam na 21. c. concesso 25. c. quatuor autem. 2 de redditibus cum 2 sequent 12. qu. 2. m Vt ibidem di itur & in c. decernimus 10 q. 1, & c. 1 de ecclesi. adificen. lib. 3 tit. 48 ex concilio Maguntiaco sub Carolo magno ca. 42.

domos, locationes ædificiorum, vehicula, equos, mulos, multaque alia eiusmodi propter vos vestramque crudelitatem ecclesia possidet. Oportebat enim vos hunc ecclesiæ thesaurum retinere, ac ecclesiam non partus ex vestra deuotione consequi fructus. Modo autem duo mala quædam committuntur. Nam & vos quasi nihil dare debeatis, nihil confertis: & Dei sacerdotes a sacerdotio aliena pertractant. An non poterant etiam tempore Apostolorum, domus & agri ab ecclesia possideri? cuius igitur rei gratia vendentes pecuniam offerebant? quia id multo melius erat profecto. Nunc vero secularium cura rerum, vobis furentibus loquitur populo, timor nostros inuasit patres, ne, dum nihil colligere, aut nihil seminare studeatis, viduarum, orphanorum & virginũ multitudo fame depereat, qua re commoti hæc sibi comparare coacti sunt, &c. Propter easdem caussas fuerunt prohibitæ bonorum ecclesiasticorum alienationes.[a]

De abusu bonorum ecclesiasticorum, in acquisitione & de remediis. CAP. XVI.

SVb specie pietatis aut religionis tamen rursum inter Christianos inuenitur abusus multiplex bonorum ecclesiæ, qui potest concludi tribus capitibus. Nam is pertinet, vel ad acquisitionem, vel ad retentionem, vel ad profusionem prohibitam. Itaque primum abusus ille videtur exprobrandus, nihil de sacris communicare, nisi mediante pretio Quod reprehendit Deus per prophetam Micheam, c. 3. vers. 11. *Sacerdotes eius in mercede docebant.* & per Malachiam, cap. 1 vers. 10 *Quis est in vobis qui claudat & incendat altare meum gratuito?* contra id quod iubet D. Petrus 1. epist. cap. 5. *Pascite qui in vobis est gregem Dei, prouidentes, non coacte, sed spontanee secundũ Deum, neq; turpis lucri gratia, sed voluntarie.* Et quamuis sit dignus mercenarius mercede sua, & qui euangelizat viuere debeat de Euangelio & altari.[b] Tamen multa debentur, quæ non semper honeste petũtur.[c] Et D. Paulus ne quenquam grauaret, suo labore se vixisse testatur inter prædicandum, ne quenquam vexaret aut grauaret[d]. Potest dari alicui presbytero pro operibus spiritualibus, ad quas non tenetur.[e] Dummodo non ea intentione is accipiat vt velit spiritualia vendere, aut pecuniam principaliter pro his accipere, sed potius pro seruitio & pro compensatione aliqua laborum, aut damnorum, quæ subit ob moram quam ibi facit, & pro suo victu. non habens aliunde sumtus necessarios. alioquin si pro compensatione spiritualium acciperet, simonia esset,[f] pariter si exigeret pro his quæ aliunde tenetur exhibere; vt si exigeret curio a suis parrochianis pro præbendis sacramentis, quæ præstare tenetur ex debito officii: excepta laudabili consuetudine dandi quæ non reiicitur.[g]

2 Dehinc & peccant vel abutuntur monasteria, vel ecclesiarum præfecti, si præter modum in acquisitione temporalium laborant, & opes augent supra modum. nam hæc cura facit vt contemnatur distributio

a *Ca. non liceat papæ, 12. q. 2. explicat. lib. in 6. sine exceptione eo & titulo, de rebus ecclesiæ non alienan. in iure pontificio & nouellis iuris ciuil.*
b *Capi cum secundũ Apost. de censib.*
c *l. 1. § in honorariis de variis & extraordin. cogni. P.*
d *2 ad Thessalonic. 3. c. 1. ver 8. Act 20 vers 33.*
e *Cap. charitatem, 12. q. 2. capi. significatum, de prabend.*
f *Cap iudic. 1. qua. 1.*
g *Ca. suam nobis, de simon.*

stributio quæsitorum in pauperes: dum sibi conseruant distribuenda, & in acquisitiones conuertunt, ex quibus sæpe accidit vt priuentur merito priuilegiis, quæ erant ob paupertatem erogata, cum in tantum augmentantur possessionibus, vt aliis præiudicium faciant & de iure scandalum oriatur [a].

3 Vnde quia excessus in acquirendo, & cum opes potius pietati detraherent, quam augerent vbi religio peperit diuitias, & diuitiæ suffocauerunt alicubi matrē; placuit prohibendas esse aliquibus ecclesiis prediorum emtiones vel etiam non permittēdas relictorum defensiones sine iure morticinij & potestatis regiæ auctoritate, ex qua iudicarentur num expediret ecclesiæ vel populo adhuc alia retinere. Carthusiensibus & Cœlestinis aliquando senatus Parisiensis inhibuit acquisitiones nouas Lutetiæ, [b], ne inciderent in auaritiam reprobandam, cum nihil venale esset quin statim per illos emeretur [c], cum magis in regularibus quam in aliis auaritia, quæ per se culpabilis est, detestanda videatur [d]. quanquam sine illa regula videatur esse communis, non posse restringi potestatem cuiusquam collegii liciti, vt non possit acquirere [e]. Placuit Edoardo I. regi & principibus, anno 1290, cauere, vt perpetuaretur iam pridem, constitutum in magna charta ca. 36. vt nemini hominum liceret dare prædia collegiis monachorum. Et additum ne liceret monachis aut aliis sacerdotibus emere possessiones: ne possessiones huiusmodi cœnobiorum aliorumve sacerdotiorum dotis fierent. Et legem hanc ad manum mortuam vocant, quod res datę semel collegiis sacerdotū, non vtique rursus venderentur, veluti mortuæ, id est vsui aliorum mortalium in perpetuum ademtę. Polydorus Virg. [g] qui & id ipsum rursum confirmatum refert per Henricum 5. eius nominis regem Angliæ, cum decreuisset mouere bellum in Francos pro repetendo regno Franciæ a Carolo, in consilio de statu regni. Ius amortizationis seu morticinii est relaxatio legū quæ prohibent ecclesiis immobilia acquirere, quæ iam a multis seculis viguerunt in Italia, & in aliis locis Romano imperio subditis [h], & fuerunt receptæ in Hispanis [i]. In Gallia [k] disponunt autem prædictæ leges de rebus immobilibus quærendis ecclesiis, antequam fiant eius iuris. nam postquā res ecclesiarum factæ sunt, nullum ius disponendi de illis pertinet ad principes, nec statuere de illis possunt nisi auctoritatem aut priuilegium a summo pontifice & iudice ecclesiæ acceperint [l]. Et ante legem Constantini Magni quæ ponitur in l. 1. de sacrosancta eccles. non licuisse libere ecclesiis immobilia relinquere, ex ea lege constat: erant enim decimis & primitiis contentæ. iuxta legem Leuiticam & distributionem factam per Dionysium summum pontific. anno Domini 267. [m] Postquam circa annum 311. Constantinus Magnus imperauit, qui permisit legare & relinquere libere ecclesiis. Secutum dehinc circa annum 40. imperium Archadii & Honorii, quorum Archadius rursus prohibuit quicquam ecclesiis relinquere [n]. Quo tempore dixit D. Hieronym. qui mortuus est anno Dom. 422,

a vt dicitur in c suggestū 9 & c di ecte filii 8 de dec.
b vt refert Papus li. 1. Rhapso arest. t. 7 arc. 3
c per c nuper de decim in sexto
d c. auaritia de prabendis
e vt n tat Pan, per l. pen. de pact.
f P. in consilio Londini habito Angliæ ad Vvestmonasterium
g li 7 hi. ang.
h vt testatur D. Hiero. ad Nepotianū & D. Ambros. li. 5. ep. epist. 31
i vt testatur Petr. Belluga in specul priu. n. ti 14
k Ioh Faber ad l. quoties C. de rei vin. Masue. t de locat & con duct Guil Benedict. ad c. Raynutius ad verba & vxorem nu. 3. & 4 de testam
l c. quā in ecclesiarum 7. & c. eccles. sancta Maria 10 de cōst
s f. de re. ecc. nō alienand.
m in c 1 13 q 1
n l. 20 & 27 de sacrosa. eccl. in C. Theo.

in Bethleem, anno vero suæ ætatis 91. *vt scribit Prosper.* vel 94. *vt alii scribunt Pau. Draco. lib. 14. & Sigebertus in Chronicis*, aut 99. *vt ait Tritemius.* Hic autem Hieronymus eius legis videtur mentionem facere, dum ait ad Nepotiam 7. part. 3. *Pudet dicere sacerdotes idolorum, aurigæ, mimi, & scorta hereditates capiunt: solis monachis & clericis id lege prohibetur, non a persecutoribus, sed a principibus Christianis. Nec de lege conqueror, sed doleo, cur meruerimus hanc legem, cauterium bonum est, sed quo mihi vulnus, vt indigeam cauterio. Prouida seueráque legis cautio: & tamen necesse refrenetur audacia per fidei commissa legibus illudimus, &c.* Ante Archadium & apud Ethnicos Vestalibus omnino prohibitum quicquam ex testamentis capere a. Fuit Archadij tamen lex obliterata seu vocata Constantiniana, dum ius nouum compilaret Iustinianus, in quo leges illæ Archadij expunctę sunt. Videturque Iustinianus in alia lege Greca, quę nunc in noue excussis codicibus occupat 46. locum, *sancimus de episcopis & cleri.* C. eadem sensisse cum Constantino. Attamen sacri canones vt dixi, non tam fauent opibus ecclesiarum, vt velint occasione illarũ deformari statum religionis, si per illas disciplina labitur & scandalum in populo & in aliis ecclesiis oriri possit b. Et certe si velimus quod est fateri, proculdubio illud dicemus verissimum, diuitias monasteriorum retẽtas, & non dispensatas pauperibus alicubi effecisse vt ibidem religio & cultus diuinus diminutionem ne dicam peius, acceperint. Etenim diuitiæ in caussa sunt, cur seculares ambiãt præposituras, siue in commendam vel coadiutorium, vel alio modo, nihil interest adepti autem statim quãti locari possint fructus, quãtumue percipere, ineant rationem, vt extra in portatis vt dicũt, fruantur. Interim monachi sine capite, prioribus claustralibus incipiunt obsistere portiones partiri, ex libito agere, seorsum partem, vestiarium, pecuniam, præbendam accipere, in his negotiari, & secularium more viuere, & a regula se separare, vt certe in pluribus monasteriis, si pãtres qui ordinis sacri fuerunt fundatores, in vitam restituerentur, vix imo nullum vestigiũ suæ disciplinæ, nec aliud quã inane nomen agnoscere possent.

4 Quæ reformatione indigent non quidem solum iussa, id enim sępe iussum est, c sed ad affectum perducta. Quam consequetur summ. pontif ni fallor facile, duobus modis, primum, si conuocatis ad se generalibus præpositis singulorum ordinum, illis hoc fieri iubeat: & ipse statuat nullos abbates vel præpositos regularium esse, nisi ordinis professos: & si qui sint alii, reuocet eorum commendas, & præcipiat vel regularem habitum suscipere, vel beneficium dimittere, non obstantibus quibuscunq; priuilegiis & dispensationibus concessis, quas reuocet. Et si neutrum velint, permittat & iubeat vniuersis & singulis monasteriis, vnum idoneum ex professis, siue in locum cuiusq; commendatarij eligi, & per superiorem ordinis ad mitti; adhibita etiam cautione, vt si destituti noluerint cedere loco

brachium

a Gell. lib. 1. cap. 12 Symmach. lib. 1. epist. epist. 40
b d. ca. suggestum de decimis.
c vt & concilio Tridentin. sess. 25. c. 21.

brachiũ seculare inuocetur in auxiliũ, cui etiam virtute & auctoritate apostolica iniũgatur, & principibus curiisq; secularib. cõmunitatib. & ciuitatib. sub pœna excõmunicationis vel interdicti, huic exsecutioni fauorem, opem auxiliumque præbere. Secundo si quãdo contingat in prædictis monasteriis inueniri pertinaces, qui corruptelam seu consuetudinem, malam viuendi, contra tenorem regulæ quam se seruaturos professi sunt, noluerint relinquere; iniungatur iisdẽ præpositis, fieri idipsum curare, inuocato prædicto brachio seculari, adhibitis pœnis quas poterit sum. pontif. pro sua sapientia, maxime de consilio prælatorum ordinum cõuenientes statuere. Et certe si summus pontif. probaret, satius Christianæ reipublicæ videretur & vtilius, huiusmodi discolos homines contra regulas viuentes nec resipiscere volentes, extra septa monasterii viuere, & proiici, quam tam sanctas patrum institutiones conspurcare, vt secularis potestas de his quid agendum esset prospiceret postea.

5 Non est hoc remedium nouum. Erat enim tritum antiquis dũ regulę seruabantur, vt qui non seruaret, cogeretur ad regulam; vel si esset incorrigibilis expelleretur: vna enim pecus inficit omne pecus a. & expresse *in leg. ea quæ pro religionis 8. de statu monachorum.* vbi forma visitationis & castigationis: & in casu rebellionis, datur ius episcopis ordinariis locorum in exẽptos etiam. Scio quosdam posse excusationem quærere, quod videatur scandalum excludere monasterio, eos qui iam in sua corruptela vixerunt, & nolunt in meliorem statum reformari secundum regulam, dicentes se ita inuenisse vtentes regula monachos vt ipsi vtuntur. Nam hæc excusatio non sufficiet. Iurarunt enim non secundum modum viuendi exsistentẽ tempore professionis se profiteri religionem, sed secũdum regulam religionis, vt Sancti Bernhardi vel Benedicti, vel alterius. Neq; tantum erit scandalum abutentes regula expellere, quantum populum decipere & Deum irritare, relinquendo tales irregulares concedere bona regularium sub falso nomine regularium, sicuti nemo magis in ecclesia plus nocet, quam qui peruerse agens nomen habet sacerdotisb. multi sacerdotes & monachi nomine, sed pauci re. Sic D. Augustinus sermone 52. *ad fratres de heremio & in c. certe ego sum 18. 12 q. 1.* non impedit abire ex collegio suo, qui suo more nollent viuere in recepto proposito; & si hoc malum sit, *Nam*, inquit, *malum enim esse quis nesciat? malum est cadere a proposito. Si non seruat sanctitatẽ foris, dimidius occidit: si vero intus habuerit simulationem, totus cecidit. Nolo vt habeat necessitatem simulandi.* Sic etiam eiicit clericos incorrigibiles ab ecclesia, & dat iudici seculari: non metuens illud scandalum, cum non habeat, quod in contumaces amplius exerceat ne possit vltra esse perditio plurimorum c.

6 Peccatur rursum, & alius abusus est in concessione, vel acquisitione bonorum ecclesiasticorum, quando prætextu religionis fit quidem largitio, ædificatio, & dotatio ecclesiæ, sed intentio alia est

a c. relatum ne cleric. vel monac. secul. nego. se immisceant cũ si ut nobis 17. de regul. & transeun. ad reg.

b c. nemo 83 distinct.

c c. cum nõ ab homine 10. de iudic. c. nouimus de V S cum similib.

Vt Iustinian. in nouella 6. vt nullus fabricet oratorii domos, præter voluntatem episcopi, in principio, ait, plurimos nominis causa, non pietatis ad opus sanctarum ecclesiarum ædificandarum accedere, multos simulantes quasi oratorii domos fabricare, suis mederi languoribus, nō orthodoxarum ecclesiarū ædificatores factos, sed speluncarum illicitarum. Quare & prohibet & ædificationes non incipi vel fieri, sine episcopi consensu & auctoritate *vt in c.* 9. In consilio Vuormacensi detecta est etiam fraus ædificantium ecclesias, vt aliarum compendia sua facerent, quod prohibetur ibidem [a].

7 In concilio Africano c. 50 [b], reprobantur altaria quæ per somnia & per inanes reuelationes quorumlibet hominum vbique constituuntur, vt qui recte sapiunt, nulla ibi superstitione deuicti teneātur. Sic etiā liber Theophrasti χαρακτῆρες dicitur cap. περὶ δεισιδαιμονίας, de superstitione connumerat inter superstitiosa, & superstitiosum dicit, ἐὰν ἴδῃ σοφλὼ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἱερὸν ἐνταῦθα ἱδρύσασθαι, i. e. & si quando viderit visionem in ædib. suis, sacellum ibidē instituere.

7 Abusus & mihi videtur reformandus, quod prætextu fauoris ecclesiæ, & propter stipendia vt dicunt clericorum, ecclesiæ, vsuras a debitoribus debentibus pecunias, accipiant. Quamuis enim & illæ dicantur modicæ, attamen vsurę sunt, siue magnæ, siue paruæ, & prohibitæ iure diuino *Luc.* 6. mutuum dantes, nihil inde sperantes, & Psalm. 14. Et in concilio generali Turonensi sub Alexandr. 3. Sacr. pont. *c Generalis concilij decreuit auctoritas, vt nullus constitutus in clero, vel hoc, vel aliud genus vsuræ exercere præsumat, cum & omnib. prohibitæ sunt* c 2 3 4, eodem titul. Et vt rescripsit Alexand 3. in c. super eo 4. de vsur. Panorm. archiepiscopo, *Cum vsurarum crimen vtriusq; testamenti pagina detestetur: super hoc dispensationem aliquam posse fieri non videmus. Quia cum scripturæ sacræ prohibeant pro alterius vita mentiri, multo magis prohibendus est quis ne etiam pro redimenda vita captiui, vsurarum crimine inuoluatur*, Prætextu boni malum faciendum non est [d]. Quemadmodū nec sub obtentu languentium fratrum curandorum, & consulendi corporibus eorum, & ecclesiastica negotia fidelius pertractandi, regularibus permittitur exire claustra ad physicam discendam, vel leges ciuiles [e], cum tamen & physica & leges, artes sint vtiles & permissæ: id tamen prohibitum: ne occasione scientiæ spirituales viri mundanis rursum actionibus inuoluantur. *vt ibidem dicitur*, multo magis vsuræ per se omnibus prohibitæ, etiam occasione iuuandi fratres, vel clerum, vel proximum, non sunt in ecclesia admittendæ. Vnusquisq; in qua vocatus est, ambulare debet [f]. Et iam docui in explicatione tituli de vsuris, nunquam ex quacunque causa permissas fuisse vsuras quæ ex mutuo pendent, vel ex debito quantitatis ecclesię, nisi pro mora, vel ratione eius quod interest nomen accipiatur [g].

8 Vel nisi iuxta permissionem & approbationem Martini 5. & Callixti 3. *in ca. 1. & 3. de emti. in extrauag. commu. eccl.* emat reditus annu-

a *Et in c. 44 quicunq. 16. q 1. facit & c. 1. & 2. de nou. ope nū*
b *Et in c. 26. placuit de consecrati. dist 1.*
c *& in c. 1 de vsur*
d *c. non est putanda 1. q 1. c. si dicat 33. q. 5. c. 1. 2. 3. 14. q. 5.*
e *In c. nō magnopere 3. ne cle. vel mō secul. nego se immisc. libr. 3 titu. 5.*
f *1. ad Corin. c. 7. vers. 20.*
g *Vt puto intelligendum c. 3 § oportet autem competentem nouel. 59. de debita impēsa in exsequi is defensitor.*

annuos censum super immobilibus constitutum pretio legitimo,& ibidem definito fuerunt iidem contractus declarati, recepti postea per constitutionem 41. Pauli 3. in Bullario Cherubini quæ incipit *delectus*, sub data pridie Non. Martij, anni 1545. sui pontificatus vero 11. & per Nicolaum 5. constitutione 4. incip. *Solicitudo*, &c. dummodo, inquit, annualis census huiusmodi censualium, decimam partem principalis recepti, seu pretij eorundem non excedat declarationem formandi huiusmodi contractum, tradit Pius Quintus constitutione 80. incip. *Cum onus*, in dicto Bullario.

9 Eadem ratione & nomine emtionis reditus, sustineri possunt illi prouentus, seu reditus qui accipiuntur ex montibus dictis pietatis, cum auctoritate summorum pontificum, maxime Leonis 10. qui in constitutione sua 10. iuxta ordinem traditum in Bullario Laertij Cherubini declarauit, ita demum dictos montes pietatis esse licitos, si nihil ab his vltra necessarias impensas recipiatur, & si detur pro impensis & indemnitate moderate: & excommunicat eos qui contrarium prædicarint, & dixerint esse illicitos. Necessitas vt videtur, conquirendæ pecuniæ requisitæ ad negotia existimata conducibilia, quæ sine præsenti pecunia expediri non possent, videtur causam dedisse erectioni, vel permissioni horum montium. Irrepserunt tamen postea multa quæ occasionem mali abutendi forsan dedisse pluribus non immerito videntur: nihil est enim tam piũ, quod violari abusu nequeat, quod mereretur emendationem certe, ni fallor. Referam porro montes quosdam constitutos pietatis, & causas eorũ, prout mihi occurrerunt: neque tamen omnes similes ciuitatũ montes referam, qui bursæ dicuntur: sufficiet enim mõtes pontificia auctoritate probatos recensere, vt videant summi pontifices si quando sub auctoritate illorum peccetur, ne prætextu pietatis, religionis pręcepta & dogmata sacrosancta peruertantur: ipsi enim sunt maxime de his reddituri rationem ante tribunal Dei, & ab iis quibus plus commissum est, plus exigetur. Arbitror & accurate soliciteque prouisuros, ne pauperes quorum gratia isti montes præcipue introducti dicuntur, mutuumque datum est, reditibus istis, fœnore non dicam aut vsuris, lædantur, neue occasio fœnerandi hoc specioso nomine pietatis, tegatur, contra Dei & Domini nostri IESV CHRISTI, præceptum expressum, Lucæ 6. *Mutuum dantes, nihil inde sperantes*, quod fieret certe contra intentionem summorum pontificum, qui montes permiserunt.

10 Clemens 7. erexit montem dictum fidei & collegium eius, cum ad cõquirendas pecunias ad defensionẽ almæ vrbis egeret, vt liquet ex constitutione eius 17. secundũ ordinẽ Bullarij Laertij Cherubini, ex cuius Bullario, & sequentia extraximus & incipit, *Illius qui veritas est*, subscripta a Cardinalibus anno Domini 1526. 14. Noueb. pontificatus sui anno 3. atq; in ea statuit Dohannam mercium sancti Eustathij de vrbe, cum omnib. iurib. suis & emolumentis ei perpetuo ap-

plicandum, & quod quilibet eorum qui pecunias in dicto monte ponerent, eorumque heredes & successores quicunque pecuniis super dicto monte positis, ad rationem decem pro quolibet centenario annis singulis, & singulo mense ad ratam decem pro centenario huiusmodi habere deberent. declarauit insuper, quoscunque religiosos etiam in eo monte posse pecunias ponere, neque reditus, vel debita posse confiscari. Item posse de positis quemlibet alioquin prohibitũ testari, disponere etiam fauore, *Illegitimorum absq; superiorum licentia.* Obligat omnia bona sedis & cameræ apostolicæ pro asseueratione dicti montis. Declarat pecunias in dicto monte ponentes non teneri ad probandum versas fuisse ad vtilitatem ecclesiæ. Indulget quoque vt mulieres impudice viuentes, non teneantur relinquere quintam partem bonorum monasterio Conuertitarum: cum tamen alia constitutione 13. statuisset bona quæcunque mulierum impudice viuentium, & monasterio Conuertitarum dicto de vrbe, saltem quintam partem non relinquentium ipso iure eadẽ monasterio applicanda, mulierumque earum dispositiones & testamenta nullius esse momenti. cui tamen derogauit, montem hunc fidei auxit Paulus 3.[a] Ampliauit Sixtus V. cõstitut. 68. incip. humani plerunq; anno Domini 1587. 13. Kal. Nouemb. cum reductione fructuum ad sex pro centenario Cum etiam Paulus 3.[b] assignasset tantum mõtanistis septem cum dimidio pro centenario, soluẽda pro rata quolibet bimestri. In hoc mõtis erectione causa videtur fauorabilis, defensio vrbis, quæ caput continet religionis. Durum autem videtur quod permittitur religiosis quibuscunq; in eo pecunias ponere, & de his sine superioris licentia testari. Id permittit tamen tantum summus pontifex etsi memor sit eius quod scribitur.[c] *Nec æstimet*, inquit, *abbas quod super habenda proprietate possit cum aliquo monacho dispensare, quia abdicatio proprietatis, sicut & custodia castitatis est annexa regulæ monachali, vt contra eam nec summus pontifex possit licentiam indulgere.* & ibi glossa refert, quod Ioannes & Vincẽtius dixerint, quod Papa non potest dispensare vt monachus habeat proprium existendo monachus, sed de monacho potest facere non monachum. Alij dicunt quod non debet hoc facere, quamuis de plenitudine potestatis possit: alij vt glossa ait absolute non posse etiam si vellet.[d] Per vrbem proprietarius monachus in sterquilinio si cum proprietate non euocata moriatur, est sepeliendus,[e] & in vita debet expelli de monast.[f] bona quæ reperitur possidere, in vtilitatẽ monasterij conuerti debent.[g] Sed non valde immorabor in potestate data disponendi de quæsitis ex illis monte pietatis; quia & summus pontifex ex plenitudine potestatis, permittit disponere de quæsitis in cardinalatu & occasione eius,[h] quamuis de monachis negat, Panor. *in 1. repeti. c. cum esses. de testa* asserit Iason pro loco. Valde tamen miror cur in præiudiciũ monasterij permittatur monacho in monte illo ponere pecunias quæ monasterij censentur: quia nihil habet monachus, & permittatur

a vt habetur in eius const. 33. qua incipit decens.
b in di. constitu. 3.
c in ca. cum ad monasterium. 6. de statu monachor. in fi.
d vt & ait glos. ad c. propo suit, 4. ad verbum dispensare, de concession.
e di. ca. cum ad monasteriũ, in prin. c. monachi. c. super quodam. de statu mona.
f d. ca. cum ad monasterium. & altis proxime citatis.
g c. quanto de offic. ordi. ca. abbates 18 quæst. 2.
h vt tenet Iason. ad auth. ingressi nu. 11. de sacro. eccle. doctores ad ca. relatũ in 2. detest Barbatiam tracta. de cardinalium præstantia 3 q. Marti Laudensis tract. de cardina. q. 8.

mittatur nihilominus monacho de illis disponere, & de alienis & in vsus spuriorum, quę nec nominari nec alimentis digni sunt. auth. ex complexu de natur. liber. Sed forsan mens aliqua alia conditori & defensoribus montium pietatis, de qua nollem, si bona videatur, iudicare: mihi tamen, vt verum fatear, adhuc non occurrit, quæ probabilis videatur: at sedis apostolicæ iudicium non detrecto.

11 Ita illud priuilegium videtur offendere quorundam aures nisi excuset auctoritas summi pontif. quod qui habet superiorẽ seu monachus, sine superioris licentia possit illegitimum vel verius ex complexu nefario genitum instituere de his reditibus. Tertiæ enim substantiali causæ monachismi vis infertur, nempe obediẽtię. tria enim vota monachi sunt, castitatis, paupertatis, & obedientiæ. Paupertas, expeditam viam cœli facit, veluti depositis omnibus huius mundi illecebris & solicitudinibus. *ecce*, inquiunt discipuli Domino, *nos reliquimus omnia & sequuti sumus te.*[a] Castitas, mundam & Deo placentem vitam reddit. Sed obedientia vinculũ est disciplinæ, veluti anima monachismi. Nam monachus viuit in anima superioris. velle enim aut nolle non habet,[b] dicitur & seruus,[c] vnde nõ habet liberum arbitriũ.[d] Imo si monachus sine licentia sui abbatis, & inuito eo factus esset papa, tenetur redire ad monasterium, & seipsum ipse compelleret qui aliis debet iustitiam.[e] Quid sentiam de illegitimo instituendo prætermittam: sufficit me admonuisse, ex his priuilegiis posse dari ansam non obediendi, quod corrumperet valde mores: & ideo pacta etiam iure ciuili sublata sunt & reprobata, per quę contra bonos mores obedientia tolleretur.[f] Sed neque credidi vnquam etiam intentionem fuisse summi pontificis, vt occasione pietatis, eo priuilegio abutantur Montanistæ.

12 Secundo occurrit alius mons dictus nouennalis ad nouem vsq; tantũ annos durationis erectus per Paulũ 4. cõstit. 12. inci. *superiorib.* &c. vsque ad summam cẽtum octoginta septem milliũ scutorũ auri, ad rationem præstandorũ decem Iuliorũ pro quolibet scuto posito. Pius autẽ 5. prorogauit hunc montẽ ad maiorem pecuniæ quantitatẽ, sed fructus ad 7. pro cẽtenario reduxit.[g] Permiserunt prędicti põtifices religiosis etiam quibuscunque in eo monte pecunias ponere, & de illis etiam in fauorem illegitimorũ disponere, & non obstãtib. quibuscunque condemnationibus, noluerunt posse confiscari.

13 Tertius mons aluminariũ dicitur, pro negotiis aluminis Tulphæ inuenti, primum introductus vsque ad 12. annos, ad rationem decem cartenorum pro quolibet ducato cum vno tertio annuatim, dandis mutuantib. illi pecunias, vel 12 pro centenario qui fuit erectus per Paulum 4. vt liquet ex constitutione eius 46. inci. *ea fuit* & confirmatus per Gregorium 13 & perpetuus factus, reductis fructibus eius ad quinque pro centenario, vt docet eius cõstitutio in dicto bullario Cherubini, nu. 101. inci. *cum alia fœtus* &c.

14 Quartum & quintum inueni montẽ Auinionensem. Cũ enim

[a] D. Matth. c. 19. D. Lucae. 8.
[b] ca. non dicatu 11. 12. q. 1.
[c] ca. multos 54. dist.
[d] c. vnic. 32. q. 3 l. velle, de reg. iur.
[e] iuxta glossam ad can. quam sit necessarium, 5. ad verbum ed ordinandum 13 q. 2.
[f] l. conuenior. de pactis dotal. P. d. auth. & elegan'er. Io. m matri.
[g] vt habetur in eius constitu. 77. inci. cum je... ratione & dicto bullario.

hæretici qui Hugonoti dicebantur, infestarent ciuitatem Auinionensem & comitatum Venayssi, ad comparandas pecunias, Pius 4. constitutione sua 90 inci. *ad vniuersalis* &c. 15. cal. Octobris 1563. erexit montem primi succursus, pro summa ducentorum triginta millium scutorum, super introitibus cameræ apostolicæ & emolumenta assignauit Montistis ad rationem duodecim pro centenario, soluendorum annuatim pro rata, quolibet bimestri: eadem priuilegia regularibus & secularibus dedit, quæ concessit Clemens 7. Montistis montis fidei. Ob eandem causam, & cum hisdem priuilegiis postea Pius 5. constitutio. 103. incip. *onerosum*, erexit Auinioni secundum montem succursus, cum emolumentis duodecim pro centenario.

15 Sextus mons erit quem erexit prædictus Pius 4. constitut. 112. incip. *cum sicut* &c. dictus mons Gabellæ studij almæ vrbis gratia, vacabilis, cum fructibus ad vndecim pro centenario cum iisdem priuilegiis, quibus fuerunt donati superiores hic mons auctus fuit cum moderatione tamen fructuum a Gregorio 13. constitutione 81. incip. *dilectos*.

16 Septimus erit quem erexit Pius 5. constitutio. 130. incip. *sacro huic loco* 12. calend Iunij 1571. & dictus *mons religionis non vacabilis*, cum emolumentis scutorum septem cum dimidio pro centenario, ad bellum Turcicum, pro quo obligauit bona cameræ apostolicæ, permisitque in eo monte personis ecclesiasticis pecunias ponere, & potestatem disponendi de bonis & fructibus ad arbitrium, excepto quod ecclesiasticis non permisit *disponere in vtilitatem illegitimatorum*, in constitutio. eius 151. inci. ad *Romanum*.

17 8 Ex eodem Pio 5. qui constitutione sua 142. inci. *cum perturbatissima* 16. ianuarij 1571. erexerit montem sacri fœderis, vacabilem, cum emolumentis scutorum decem cum dimidio pro centenario, additis priuilegiis aliorum montium vacabilium.

18 9. Est mons Iulij, dictus vacabilis, quem Iulius 3. erexit in vrbe anno 1550. vt iuuaret regem Galliæ aduersus hæreticos regni, de scutis ducentis millibus ad rationem duodecim pro centenario, reduxit autem Pius 5 constitutione 157. incip. *ad Pastoralis*. &c. 7. Martij 1569 reditus ad decem pro centenario.

19 10. Mons alius erectus per prædictum Pium quintum non vacabilis super emolumentis collegij proxenetarum ripæ Romæ, scutorum viginti sex millium & quingentorum, cum fructibus & priuilegiis, & securitate aliorum montistarum.[a]

20 11. Erectus mons prouinciarum, cum emolumentis sex cum dimidio pro centenario & pro exstinctione vectigalis quaterni pro libris quinquaginta carnis suillæ, ex constitu 41 Greg. 13. incip *pro paterna*, anno Domini 1576. pridie Kal. Septem

21 12. Sixtus quintus constitutio. 8 incip *Multa & grauia erexit*, montem panis non vacabilem, trecentorum millium scutorum cum assigna-

a *in constit. eius 181. incip. cum simul accepimus.*

assignatione fructuum quinque cum vno quarto pro centum, cum iisdem priuilegiis quæ aliis fuerant concessa & regularibus & irregularibus & vt disponere possint in fauorem illegitimorum.

22 13. Idem Sixtus quintus, erexit montem Cęsarinum non vacabilem constitut. 9 *volentes*, &c. centum millium scutorum, ad exstinguendum contracta debita Iuliani Cæsarini, cuius ipse Sixtus cum esset Cardinalis, fuerit deputatus tutor & curator in testamento paterno, cum emolumentis scutorum quinque cum dimidio pro centum.

23 14. Idem Sixtus 5 a 13. Calendis Iunij anno 1587. erexit montem ex suo nomine Sistum, vacabilem, quingentorum millium scutorũ, cum fructibus scutorum decem pro centenario cum priuilegiis, & iuribus quibus alij donati erant.

a constit. 67. in di. bullario Cherubini inci Quantu ærumnarum, &c.

24 15. Et idem etiam erexit montem camerariatum vacabilem, cum fructibus ad nouem pro centenario, cum priuilegiis iisdē. constit. 71. incip. *Non secus*, pridie id. Septem. anni 1587.

25 Omittam alios montes Romæ exsistentes, vt montem farinæ, & alios anonymos, in quibus otiosi & epicuree viuentes Romæ quidam victum habent ex reditibus sine labore, vacantes voluptatibus, quod certe detestabile est: vbi enim quis infimæ sortis corradere potest, siue iuste, siue iniuste pecunias alicunde, ad montes illos confugit, & reditus sibi comparat, vt reliquum vitæ tempus, sine labore instar brutorum animantium transigat, nō dicam etiam, scorta plurima ex pietate montium splendere & ornari, non dicam fructus beneficiorum ex prouinciis & egentibus pauperibus & clericis locorum, eo forsan impune transferri & postea in illegitimos iuxta priuilegium expendi. Ignoro tamen num ea ad cognitionem summi pontificis perueniāt. Ego enim nolo os in cœlum tollere, aut reprehendere quæ ipsi non nisi cum iustis rationibus solent & debent probare: dixero tamen cum bona illorum venia, hæc si scandalum generent ecclesiæ & populo, esse priuilegia reuocanda iuxta c. suggestum, 9. de decimis vbi glossa iuxta textum hos pulcerrimos versus refert, & probat.

Indultum tollit, contemtus, crimen, abusus,
Oppositum factum, damnum tempus variatum.

Sed & res de facili redit ad suam primam bonam naturam, vt qui pietatem exercere velint in pauperes, gratis hoc faciant, nihil iuxta verbum Domini ex mutuo sperent: & considerent quod ante Leonē 10. qui circa annum Domini 1510. adeptus est sedem, qui montē pietatis primus vt videtur ex constitutionibus ædificauit, tam perfecta fuerit pietas, religio, vt non appareat saltem mihi vestigium, quod per mille quingentos decem annos hæc formulę mutuādi cū reditibus ex pecunia quæ nihil generat, receptæ vllo modo fuerint, saltem a Leonis 10. tempore plures montes pietatis & redituum fuerunt instituti, quam a diui Petri tempore vsque ad illius seculum legantur:

& plures ni caueatur, futuri sint, vt forsan impedire possint ne libere Christiani viam ad Dei pietatem accedere possint, quæ caritate mutua hortatur sibi inuicem gratis compati. excusantur apud Deũ & homines qui penuria pressi, & nulla exsistente diuitum caritate ob necessitatem ad vsuram mutuum accipiunt, & isti non peccant, sed qui dant mutuum, & vsuras accipiunt obnoxij sunt restitutioni & condemnationi legis. [a]

26 Quanquam autem qui sub fœnore mutuum accipiunt nõ peccent penuria & necessitate compulsi, [b] tamen illis suaderem ob pernitiem & impietatem vsurarum, potius extrema pati & alia remedia tentare, quam ad fœneratores confugere. Ita Plato recte vetat, vt refert Plutarchus, a vicinis petere aquam, nisi prius domi foderis vsque ad terram, quam ceramitidem vocant, repererisque non esse spe venæ: id est, prius excutiendum parsimonia, aliaq; via vt tibi necessaria suppedites quam a mensariis pecuniam mutuam petas. Sed de his satis. ad alia pergamus.

27 Abusus est etiam in largiendo ecclesiis, prætextu religionis, aliena illis concedere & in iniuriam aliquorum. Vnde ecclesia solet huiusmodi etiam reiicere. [c] sic enim tantum fauetur ecclesiis & pietati, vt nemini iniustitia fiat. [d] nec debet iniuriarum occasio inde nasci, vnde iura nasci solent. [e] Reiicit ecclesia ordinationes seruorum alienorum non manumissorum, & si obrepserint, restitui depositos iubet Dominus, & quod infirmari vel vituperari potest præcauit fieri, [f] & maior est tristitia de talibus, cum reuocantur, quam nascatur gratia de accitis seu vocatis [g] Quemadmodum si obligati ad ratiocinia, vt actores, procuratores, exsecutores, tutores, vel curatores pupillorum, ante libertatem negotiorum vel officiorum fuerint ordinati, ecclesia dicitur infamari [h] Leo imperator constitutio. 10. reiicit seruos a monasteriis, illud insciis dominis ingressis, ne ingratitudinis & improbitatis velamen, sit monasticæ vitæ dignitas seruis fugitiuis.

a c. cum tu, de vsur. cum simil. ibi notatis. c. 1. & 6. de iureiu.
b vt notat glossa fin. ad verbum reddere in c. debitores 6 de iureiur.
c in c. si. 17. q. 4.
d in c. ex tenore, de foro compet.
e L. meminerint C unde vi.
f c. 1. & 2. de seruis non ordinan. lib. 1. decret. ti. 18.
g c. praterea, ca. designata, 51. dist.
h in ca. 1. de oblig. ad ratiocin. vel nõ li. 1. ti. 19.

De prætextu & abusu religionis in retentione bonorum ecclesiasticorum. CAP. XVII.

OCcasio pietatis & religionis, quemadmodum in acquisitione bonorum periculosa & damnabilis est, & plures decipit. Sic & pluribus in retinendis iisdem dedit detestabile argumentum. Porro abusus bonorum ecclesiasticorum in retentione indebita, prætextu religionis, plura habet etiam capita; Inter quæ quædam pertinent ad eos qui cum debeant ecclesiis, prætextu tamen quodam pietatis sibi retinent: quædam ad ipsos, qui ecclesiis præpositi sunt, qui alio modo quam par sit, ecclesiastica bona conseruant. Sic quidam imitantur Iudam proditorem, qui largitum Deo perditionẽ vocabat, prætextu quod dandum esset pauperibus. Cum enim Maria Magdalena alabastrum

ſtrum & vnguentum pretioſum Domino obtuliſſet, & ſanctiſſime caput eius vnxiſſet, murmurauit, *vt quid perditio hæc*, inquit, *potuit enim multo hoc vnguentum vendi & dari pauperibus.* Quare vnguentum hoc non veniit trecentis denariis, & datum non eſt egenis. Dixit autem hoc, ait D. Ioannes, Euang c 12. verſ. 6. *Non quia de egenis pertinebat ad eum, ſed quia fur erat, & loculos habens, ea quæ mittebantur portabat.*

2 Abuſus quoſdam retinentium decimas ſub prætextu pietatis, & remedia refert ca. tua nobis fraternitas 26. de decimis, *Alij*, inquit, *de portione fructuum, quam a colonis accipiunt partem decimæ ſeparantes, eam capellis ſuis, aut aliis clericis, aut etiam pauperibus conferunt, vel in vſus alios pro ſua voluntate conuertunt. Nonnulli etiam vitam clericorum tanquam abominabilem deteſtantes, decimas eis ob hoc ſubtrahere non verentur.*

3 Hic remedium vt integre ſoluantur ſine diminutione iuris ecclesiaſtici: nec occaſione malę vitæ clericorum retineātur: quia Deus decimas in ſignum vniuerſalis dominij ſibi retinuit, & reddi præcepit: ſuas eſſe decimas & primitias aſſeuerans, clericiſque exhibendas, quibus dedit pro cultu diuino, ideo iubetur, vt cogantur qui debent cum diſtrictione ſoluere, [a] excommunicari & debent qui decimas admoniti non ſoluunt [b] cum compoſitione banni Papæ. [c] Prætextu vero nequitiæ clericorum vt dicitur in d c. tua nos, non poſſunt decimæ niſi quibus mandato diuino debentur, pro arbitrio cuiuſque corrogari, cum nulli ſit licitum, aliena cuiquam concedere præter Domini voluntatem. Nec eſt ideo ſacrilegium committēdum, quod diſpenſatores bonorum Dei mali ſint.

4 Abuſus alius in eccleſiaſt perſonis in nimia exactione, & abuſus laicorum in impia denegatione iuris perſonarum eccleſiaſt. ponitur cum remediis in c, ad Apoſtolicam, 42. de ſimo. cuius verba referam, quia omnino ſubſtantialia ſunt *Ad Apoſtolicam audientiam frequēti relatione peruenit quod quidam clerici pro exequijs mortuorum, & benedictionibus nubentium, & ſimilibus pecuniam exigunt & extorquēt, & ſi forte eorum cupiditati non fuerit ſatisfactum, impedimenta fictitia fraudulenter opponunt. Econtra vero quidam laici laudabilem conſuetudinem, erga Sāctam Eccleſiam pia deuotione fidelium introductā, ex fermento hæreticæ prauitatis nituntur infringere ſub prætextu canonicæ pietatis. Quapropter ſuper his prauas exactiones fieri prohibemus, & pias conſuetudines præcipimus obſeruari, ſtatuentes vt libere conferantur eccleſiaſtica Sacramēta, ſed per Epiſcopum loci veritate cognita compeſcātur qui malitioſe nitantur, laudabilē conſuetudinē immutare.*

5 Nicephorus Phocas imperator Orientis, [d] donationes monaſteriis atque templis relictas a quibuſdam piis imperatoribus, prorſus aboleuit, lege lata etiam, ne eccleſiæ immobilibus locupletarentur bonis: cauſatus Epiſcopos male prodigere ea quæ pauperib. daretur, militibus interim deficiētibus. Id etiam grauiſſimū quod legē tulit,

[a] *vt & in conſ. Trid. ſeſſ 25 de reſ c. 12. in Conſ. Mediol. 2. c. 4.*

[b] *ea. præter hoc 32. diſt.*

[c] *vt dicitur in c. ſtatuimus. 16. q. 1.*

[d] *vt legitur in Nouella eius 4. in 2. tom. iur. Orientis collecti per Bonafidium.*

cui & Episcopi quidam leues atq; adulatores subscripserunt, ne imperatorum iniussu, vllus crearetur Episcopus: & mortuo Episcopo aliquem suorum submisit, qui definitos faceret sumtus, ipse de redit. accepit. & cõsti 5. statuit, de nouo non esse construenda monasteria, xenodochia, nosocomia: sed eorum quæ erant curam geri oportere. Cuius tamen cõstitutiones postea sustulit imperator Basilius iunior Porphyrogeneta, *vt habetur in prædicto loco.* Et apud Balsamonem Antiochenum patriarcham; eoque vt ibidem dicitur, non ad iniuriã contumeliamque ecclesiarum & religiosarum domuum duntaxat, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ. sed etiam ipsius Dei, fuissent factæ.

6 Abutuntur personæ ecclesiasticæ bonis in conseruatione, quando ori vel fructus eorum non expendunt iuxta intẽtionem & legem fundationis beneficiorum, vel donationis bonorum, sed vel in suos vsus conseruant, vel parentibus proximisque, aliisque personis clargiuntur (de quibus non cogitarunt largitores,) imo aliquando in aliis negotiis quam Christiano dignis consumunt. Arguuntur vt sacrilegi, qui habentes vnde possint ex patrimonio viuere, sibi beneficiorum ecclesiasticorum reseruant. *Clericos,* vt scribit Damaso Papæ Diuus Hieronymus, *illos, conuenit ecclesiæ stipendiis sustentari quibus parentum & propinquorum nulla suffragantur. Qui autem bonis parentum & opibus sustentari possunt, si quod pauperum est accipiant, sacrilegium pro facto committunt, & per abusionem talium iudicium sibi manducant & bibunt.* Refertur *& in c fi.* 16. *q.* 1. *can. clericos* 1. *q.* 2. docetur *& in dicto c. fi.* quod quicquid habent clerici, pauperum est, & quod domus illorum iure hospitalitatis debeant esse cõmunes. Bona clericorum etiam esse pauperum dicitur, [a] nempe pauperibus tempore necessitatis distribuenda, [b] vt res ecclesiæ, [c] vt & patrimonium Christi, [d] & religionis: [e] imo Constantinus *in l. 2. C. de episc. & cleri.* cum indulget rebus ecclesiæ priuilegia, ab exactionibus; addit rationem huic causæ accommodam: S*i quid enim,* inquit, *vel prouisione vel mercatura, honestati tamen conscia cõiecerint, id in vsum pauperum atq; egentium ministrari oportet.* Posset tamen tolerari vsus ecclesiasticorum bonorum in clericis pro victu, vestitu & moderatis in res necessarias expensis, sed magis in cibis. Magis damnandus abusus profusionis horum bonorum in accipitres, canes, apparatus equorũ, & curiæ, & in sumtuosas operas quæ omnia damnantur. [f] Quia & ipsa venatio, & canes & accipitres vetantur cum maximis pœnis personis ecclesiasticis, maxime episcopis [g] vbi & contumax episcopus in relinquenda venatione, excommunicatur, & tandem a ministerio eiicitur. Damnabilis illa voluptas venationis in clericis, qui quieti & contemplationi, studiisque sacrarum literarum, & pietati iugiter intenti esse debent. Sed eo damnabilior, quod bona ecclesiæ & fame pereuntium pauperum, canes impinguent: quod labentibus ædificiis sacris, cultu diuino diminuto, subtractis alimentis & stipendiis clericis, diuitiæ impiis & nihili hominibus venatoribus

a *in can. cõuenior. 23. q. 8.*
b *c. sunt hi. 47. dist.*
c *c. quod autem 23. q 7. can aurum ecclesia habet, 12. q. 2.*
d *c. cum ex eo de electione in 6*
e *in l iubemus nulli, 14 de sacros. eccl.*
f *in ca. cum apostolus, 6. de censib.*
g *in c. 1 & 2. de clerico venator li 5 ti. 24 can quorundam 34. dist.*

toribus dico[a], concedantur. Qui venatoribus donant, non homini donant sed arti nequissimæ. Nam si homo tantum esset & venator non esset, non donares: honoras in eo vitiũ nõ naturã[b], & rursum[c]. *Qui vidẽt venatorẽ & delectãtur: videbũt saluatorẽ, & cõtristabũtur.* Quare abusus profusionis in venationem habet peccata, profusionem pecuniæ præter intentionem fundatorum, sacrilegiũ, quia bona ecclesiæ: impietatem, ratione artis damnatæ: & transgressionem ratione prohibitę venationis ecclesiasticis Quibus dictũ est a Christo, *factam vt eritis piscatores hominum, non venatores bestiarum.*

8 Sumtuosæ epulæ habent sacrilegium quoq, & abusum in superflua subductis necessariis pauperibus & cultui diuino; & delictum personæ est ecclesiasticæ, quæ voluptuose & contra vitæ suę decus & modum viuit, seq; quodammodo ipsum ad luxuriam & mũdi perniciem impellit. De quibus iudicium est D. Hieronymi ad *cap. 2. in Micheam relati in c 4. ecclesiæ principes 34. distincti.* cuius hæc verba, *Ecclesiæ principes qui delicijs affluunt, & inter epulas atq; lasciuias pudicitiam seruare se credunt, propheticus sermo describit. quod eiiciendi sunt de spatiosis domibus lautisque conuiuiis, & multo labore epulis conquisitis: & eiiciendi propter malas cogitationes & opera sua & si vis scire quo eiiciendi sunt, Euãgelium lege: in tenebras scilicet exteriores, vbi erit fletus & stridor dentium. Annon confusio & ignominia est, Iesum crucifixum magistrum pauperem atq; esurientem, fartis prædicare corporibus? ieiunorumque doctrinam, rubentes buccas, tumentiaque ora proferre. Si in apostolorum loco sumus, non solum sermonem eorum imitemur, sed conuersationem quoque & conuersationem amplectamur.* Hæc ibi Hieron Quæ verba certe rubicundiores galero vultus primorum & aliorum ordinum ecclesiasticorum, præ pudore & confusione reddere possunt. Si nolint resipiscere, nec putẽt hoc sine scandalo fidei Christianæ, populique fidelis esse, quod omnium oculis, cum latere non possit subiicitur. Et quamuis qui talia agunt iudicium suum proculdubio portabunt: adhuc tamen exemplo suo inferioris ordinis clericos turbantes, vel a regula & disciplina bene viuendi dimouentes, exspectare debent a Deo durius iudicium & seueriorem condemnationem. Nonne dignum hoc erit reformatione, vidisse vilem quendam ante clericum, ad dignitatem ecclesiasticam promotum, qui vix antea in domo paterna pane saturabatur furfureo & aqua, nunc ita splendide viuere, vt seculares principes aulasque regum æquet? quasi vero ecclesiæ data sint bona eam ob causam vt adipem episcopi, & seruorum inutilium suorum mollitiem, nutrirent: aut quasi ecclesia esset epicureorum collegiũ. Quibus tegamur & viuamus, contenti esse debemus, inquit Diuus Paulus[d]. Debent nutriri plures clerici & personæ ecclesiasticę cum episcopis, dignæ tamen, & quibus ad verbum DEI disseminandum vti possit, sed illæ etiam cum episcopo honestæ parce, non ad voluptatem nutriendę, episcopus ex paupere factus, non mutat intestina

[a] c. Esau 86 distin,
[b] vt ait D. August in psalm, 102. ad vers. faciens misericordias relatus in c. qui venatoribus 8 & seq. 86 aitem c in psal. 147 & in ca qui vident 10 eadem 86 dist.
[d] 1. ad Tim. 6. vers. 8.

vt pluribus escis aut delicatioribus quam antea indigeat. nec etiam qui cum eo sunt lautius penes episcopum expēsis pauperum, quam penes seipsos viuere expetere debent. Et si in vinea Domini laborent, non debent remunerationem in vili cibo petere, vt Esau [a], sed idoneo victu ad leuandam famis necessitatem contenti, debēt a Domino exspectare mercedem & præmium.

a Gene.c.25.

9 Quod si mihi quidam episcopi obiecerint, quod ex nobili illustrique prosapia orti fuerint, & aliqui ex regum semine, & oportere illos domus suæ splendorem retinere in famulitio & victu splendido. Respondet ecclesia suis impensis primum illos idipsum facere debere, si tanta seculi adhuc voluptate detineantur, vt pluris faciant inanem mundi gloriolā quam verā cui se manciparunt personę ecclesiasticę, in quorū albo se describi voluerunt. Si diuitiæ in ecclesia sunt, si comitatus, ducatus, & similia: ea certe ecclesiæ addita sunt, ad splendorem domus Dei ex gratitudine principum; non autem ad mutandā aut destruendam formam disciplinæ ecclesiasticæ, sed potius ad eam retinendam, augendum cultum diuinum, ad benefaciendum pluribus meritis & indigentibus piis. Nec honor est, imo dedecus ecclesiæ, habere prępositum, qui non regulis ecclesiasticis velit subiici, sed velit seculari modo viuere. Vilescit spiritalis dignitas cuipiam commissa exercenda loco Dei, si se ad temporalia curanda & potius colenda demittat. Non enim retinet honorem, cuius personam gerit. Christus non elegit multos nobiles, aut inter seculares præstantes, sed ignobiles, vt fortia queq; confunderet, & doceret reipsa, se non egere auxilio mundano ad fidem suam seminandam & conseruandam, nisi quatenus illud vocat & disponit, cum possit suæ ecclesiæ rector & conseruator sufficere sine humana illa vanitate & extollentia inani, quæ plus est ecclesiæ scandalo quam ædificationi. Christus & eius discipuli apostoli, & post eos pluribus seculis præpositi, habuerūt quidem loculos & bona, sed tamen pauperem vitam voluntariam & frugalem gerebant, & vere nisi ecclesiastici redigantur ad eandem, conseruatis nihilominus in ecclesia bonis, & si fieri possit, in ea, quibus destinantur impendendis, futurum vereor ne status Christianæ fidei, indies magis ab improbis & hæreticis, inde occasione sumta, impugnetur, quamuis expugnari nunquam possit, vtpote firmæ & inuiolabili petræ innixus. Scio quidem hæc quæ dico, non omnibus grata fore. At parcant obsecro. Non enim ad singulorum opiniones scribendum esse ipsi norunt, proposui & mihi veritatem ante oculos, & Dei honorem. Quod si me existiment non omnia, & caussas, ob quas aliter viuatur hodie, quam viuendum censeam, fuisse assecutum, parcendum quoque mihi putent, meliora si mihi occurrissent scribenti dicturo. Cupio de me id arbitrentur, quod testor coram Deo verissimum, eam mihi inesse conditionem, & permittant dicere scribendi consuetudinem, vt nunquam odio vel inuidia cuiusquam in vniuersum, vel in singulari scripserim, aut malitiose.

Falsique

Fallique tamen aut errare me posse: nunquam negauerim. Et si de rebus, quæ non forsan conueniant, secundum eorum sententiam, voluerim dicere, recordentur quandoque olitorem opportune verba locutum, & quod spiritus Domini vbi vult spirat. Iacuit aliquando status ecclesiæ sub negligentibus præpositis, hoc negari non potest, sed vexatio dedit intellectum; permisit Deus perpetuo ecclesiam habere aduersarios, vt magis solicite suo muneri præpositi vacarent, & a somno suscitarentur, & sat scio ingenia multorum prælatorum, quæ aliquando viuendi modum vulgarem sequuti sunt, ad disciplinam ecclesiasticam peruenisse, & nihil prohibet, quin & reliqui si velint, idipsum faciant: iudicium vltimum recogitantes, in quo reddituri omnes cuiuscunque dignitatis sunt rationem, de his quæ fecerint vel facere debuerant. Scio plures illustrissimos cardinales, patriarchas, archiepiscopos, episcopos, & alios prælatos summa cum laude regere populum sibi commissum, quamuis dignitate seculari & apparatu splendido vtantur extrinsecus. Quare & digni sunt laude, qui ita inter seculi delitias possint munere suo fungi. Nec quemquam reprehendo. Ceterum permittent me illud adducere, futurum vt meliores & sanctiores sint, si ea, quæ perfectionem ecclesiasticam impediunt & obtenebrant, quæue possunt esse scandalo, circumcidant & reforment, & sumtus illos in vtilitatem Christianæ reipublicæ impendant. Vident hæresibus regna vexari: vident Turcam fines Christianorum inuadere: vident clericos in opprobrium cleri mendicare, vident pupillos ope carere, pauperes fame mori, virgines quod non habeant vnde nubere possint, se prostituere studiosis ob penuriam. Quæ omnia si auxilium ab illis ex superfluis & in luxum impensis aliquod caperent, certissime coronas & remunerationes apud Deum sibi acquirent in æternum permansuras: non sufficit illis, quod boni sint, nisi & meliores sint. Estote perfecti, inquit Deus, & non proficere in via, deficere est. Morituri, sat certum habent, se omnia relicturos, vanam hanc gloriam exstinguendam, in terram prosternendos non secus ac pauperes & inopes, escam vermibus futuros corrumpendosque. Si autem quippiam gesserint, quod Deo gratum fuerit, hoc in æternum permansurum; opera enim illorum sequuntur illos. O quanto maior est gloria æterna quam gloriola hæc momentanea, quæ omittenti Dei opera, est potius dedecus & condemnatio quam gloria. Quod si quis sit, qui differat hæc superflua reiicere & reformare, quod vereatur corrupti populi irrisionem, vt potest persuadere dæmon, qui delectatur nostra damnatione & ecclesiæ vituperio; consideret quæso, non esse verendum a gloria in maiorem gloriam conscendere, & in perfectiorem vitam consideret, quanto maior erit confusio in die vltimi & generalis iudicii, quando eorum omnibus hominibus vtriusque sexus, Deo, angelis, & dæmonibus, manifesta erunt delicta,

quæ nunc coram paucis emendare noluimus. Consideret itē quod per electionem vitę præstantioris ecclesiasticæ, iam valedictum seculo, neminem Deo & mammonæ seruire posse. Nihil prodesse homini si vniuersum mundum lucretur: si omnibus placeat, animæ autem suæ detrimentum patiatur; Reprobatos plures quod dilexerint magis gloriam hominum quam Dei: finem gloriam hominum, eāque sæpe citissimam habere; at Dei gloriam, aut mortem æternam, in æternum permanere debere, multa testimonia hic ad hanc sententiā coniungere possem, sed quia peritioribus & præceptoribus sapiens loquor, sufficit hoc omnium solam cuiusque conscientiam in medium proferre, vt eam excutiant.

10 Sed rursus recordabuntur si placet, & inquirent ne sint ex pastoribus, quos sacra pagina maledixit ex sententia Dei per Zachariam pronuntiata, ca. 11. versi. 4. & seq *Hæc dicit Dominus Deus meus, pasce pecora occisionis quæ qui possederant occidebāt, & non dolebant, & vendebant, dicentes, Benedictus Dominus, diuites facti sumus, & pastores eorum non parcebant eis. Et ego non parcam vltra super habitātes terram, dicit Dominus. Ecce ego tradam homines vnumquenq; in manu proximi sui, & in manu regis sui & concident in terram, & non eruam de manu eorum*, &c. Magna ibi est comminatio, quæ leuis non considerantibus videtur, vt pro castigatione pastorum ecclesiæ, det Deus eos in manu regis sui, hoc est, vt ecclesiæ bona committat solicitudini regis & potestati laicali. Non enim aliud remediū videtur, quando personæ ecclesiasticæ abutuntur bonis ecclesiasticis, & in alios vsus quam destinata fuerunt, quam vt cura & solicitudo principis ad ipsum illos cogat. Debent enim hoc Christiani principes sanctę ecclesiæ matri, vt quemadmodum religionem, sic & patrimonium eius tueantur, & conseruent gladio etiam temporali contra vsurpantes. Exemplum 4. regum cap. 12. vbi Ioas rex Israel, permisit sacerdotibus pecuniam sanctorum, quæ illata erat in templum Domini a prætereuntibus, quæ offerebatur pro pretio animæ, & quam sponte & pro arbitrio cordis sui inferebant in templum Domini, accipere. Iuxta ordinem suum vt instaurarent sarta tecta domus, si quid necessariū vidissent instauratione. Cum autem vsque ad vigesimum tertiū annū non instaurassent sarta tecta domus templi, vocauit rex Ioas Ioiadam pontificem & sacerdotes dicens eis: *quare sarta tecta non instauratis templi? Nolite ergo amplius accipere pecuniam iuxta ordinem vestrum, sed ad instaurationem templi reddite eam*: prohibitiq; vltra sacerdotes accipere pecuniā, & præsente, & scribente scriba regis a pontifice numerabatur postea pecunia operariis & instauratoribus tēpli. Hoc ipsum ecclesiastica iura probabunt, vt in concilio Toletano 9. c. 1. & in cap. filiis 31. sub 16. q. 7. *Filiis*, inquit, *nepotibus ac honestioribus propinquis eius qui construxerit, vel ditauit ecclesiam, licitum sit hanc bonæ intentionis habere solertiam: vt si sacerdotem seu ministrū aliquid ex collatis rebus præuiderint defraudare, aut commonitionis honesta*

conuentione compescant, aut episcopo, vel iudici corrigenda denūtient. Quod si talia episcopus agere tentet metropolitano eius hæc insinuare procurent. Si autem metropolitanus talia gerat, regis hæc auribus intimare non differant.[a] Permittunt & canones, regem eum posse corrigere, quem iudex ecclesiasticus corrigere non potest [b], vel quando etiam iudex deest vel negligens est, c. ex transmissa de foro compet. cū aliter adiri regulariter ꝓ ecclesiasticis secularis iudex nequeat [c].

11 Legimus principes regia solicitudine, ne bona sacerdotiorum extra regnū fraudatis pauperibus & ecclesiis deferrentur, cauisse, ne alienigenis, seu allophylis non degentibus in regno, beneficia ecclesiastica conferrentur, & ita statuisse Henricum eius nominis quintum regem Angliæ, refert Polydor. Virgilius [d] in consilio Angliæ pro regni statu coacto quod & ante Richardum 2. regem statuisse ante referunt. Meminit & Papus [e], extraneum a regno Galliæ non posse consequi aut possidere in Gallia beneficium sine naturalizatione impetrata a principe seu rege, eaque de causa ordinationem regiam mandare & iubere omnibus capitulis ne reciperent alienigenam in beneficiis sine literis naturalizationis: & iudicibus regis, vt hanc constitutionem obseruari curarent. Exstat ea de re constitutio Ludouici 12. *des lettre de naturalité*, hocque priuilegium datū a summo pontifice regno Galliç docetur in proœmio pagina sanctionis ad verbum *exterorum*, probatur idipsum iure communi, si extraneus non intelligat idioma beneficij, vt non possit ei conferri [f], & id eger expressa dispensatione [g].

12 Prætextu religionis rursus bona eripiuntur ecclesiis: prætextuq; conseruationis eorūdem bona in discrimen periculumq; præsens perditionis transferuntur. Dum quæritur episcopus aliquando ex illustri prosapia, quo præsule hæretici non audeant inuadere episcopalia iura. Accidit autem sæpe inde, vt quod hæretici vix tentare auderent, iste presul secure exsequatur & palam Nā statim proximis & bonis episcopalibus oppignorat, vēdit & iura lacerat, subtrahit, documenta meditatur, causam alienationis per quā ad suos commodiora transferat, & ecclesiæ eripiat, metuunt canonici ei repugnare ob proximos, consentiunt: imponitur facile summo pontifici per obreptitia & subreptitia rescripta: sicque mus, vt dicunt, nutritur in pera: expenduntur pro defensione ecclesiæ centum forsan aurei tantum, pro duplo res distrahitur ea, quæ mille aureos habet iniusto valore, pro ducentis, & proximis vel amicis episcopi datur: & successores in dignitate tandem sentiunt, quantum nociua ditiorum prælatorum administratio, & sit splendida ecclesiæ, titulotenus defensio. Et vereor ne hæc expilatio si fiat magis offendat Deum, quam alia quæuis: cum ab his qui conseruare debebant, fiat, *Si inimicus homo maledixisset mihi*, inquit Deus per Prophetam [h], *sustinuissem vtiq; tu vero vnanimis & notus meus, qui dulces mecum capiebas cibos &c.*

a Facit c. constitutum 60 in finem 16. qu. 1.
b c. petimus 11. q. 1. c. nec licuit 17. dist.
c c. placuit c. vt quisquis 11. q. 1. c. at si clerici de iu.
d li. 22 histo Anglicæ.
e li. 1. Rhapsodia Arestorum tit. 8. Aresto. 4.
f regu. cancellariæ 19. c. neminem 70. dist. l. in ecclesiis C. de epis. & cler.
g gloss. ad c. si proponente de rescrip.
h Psalm. 54.

13 Qui ea intentione nobiles ad beneficia eligunt, vt temporali remedio velint conseruare bona Dei, per personas, quorum munus non est arma mouere: iam peccant in Deum, quod putent eum insufficientem, nec posse suæ ecclesiæ succurrere, cum alioquin in bonis prælatis deuotis & doctis brachium carneum spem ponentes. Bonus zelus tamen est, iuuare ecclesiam Dei, defendere per auctoritatem illustrium eius bona, fateor: sed non omnino secundum Deum. Plus enim pollet in ecclesiasticis oratio assidua, lacrymę, verbum Dei strenue prædicatum, mores reformati, vita pura & simplex, quam arma temporalia. Iisdem modis res conseruari facile possunt, quibus quæsitæ sunt. Ecclesia Dei, acquisiuit bona non armis, sed deuotione, sanctitate, martyrio, confessione, bono exemplo, pura vita consentiente cum fide quam prædicat & cum mandatis Dei. Apostoli, discipuli præpositi ab apostolis, non illustres, non cum pompa seculari prædicarunt aut docuerunt, sed armati sancto Spiritu restiterũt impietatibus hereticorum & gentilium imperatorum & principum furoribus; iisdem modis quæsita bona etiam sunt nobis conseruanda. Recordari debemus quod D. Paul. *1.* ad Corinth. cap. 1. vers. 26. *Videte vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundũ carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret, vt non glorietur omnis caro in conspectu eius. Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu qui factus est &c.* Sic diuus Hieronym. ad Damasum, *Fatiscat inuidia,* inquit, *Romani culminis, recedat ambitio, cum de successore piscatoris & discipulo crucis loquor.* refertur & in can 25. quoniam vetusto 24. q. 1. vbi glossa ad verbum *inuidia* cum duo, inquit, certarent de electione, & vnus allegaret ignobilitatem alterius, alius ex aduerso respondit, *Piscatori Petro, Fabri filio successorem quærimus, non Augusto.*

Nobilitas fastum, fastus litem parit, armat
Lis odium, capiunt hæc tria mortis iter.

Cum his & recordari oportet exempli Ozeæ, qui,[a] cum arca transferretur plaustro nouo, & calcitrantes boues qui eam ferebant, declinassent arcam, vt ei videretur lapsura, manum ad arcam Dei admouisset & tenuisset arcam, vt auxilium daturus, iratus est indignatione in eum Dominus, & percussit eum super temeritate, & mortuus est ibi iuxta arcam. notant ibi factum illud sacri interpretes, quod arca non portaretur a Leuitis, & quod opera hominum nolint gloriam facti sibi adimi. Quemadmodum & Tertullianus refert, & post eum Nicephor. Calix. *lib* 2. c. 8. admonitum a Pilato Tiberium de passione & resurrectione Christi, cum voluisse inter Deos referre, sed quia id fecerat antequam cum senatu de ea re tractaret, cuius erat auctoritatem deitatis dare, senatum renuisse: idque diuinitus factum esse, ne ab hominibus Christus diuinitatem habuisse videretur, & hominum fauore.

[a] *vt scriptũ est 2. reg. c. 6. & 1. paralipo. c. 13.*

14 Sæpe

14 Saepe etiam ecclesia grauissima damna ab iis ipsis qui defensionem eius suscipiunt passa est, & nostris oculis in misero hoc seculo, nostros milites qui pro fide & religione arma sumsisse se dicebant, insolentius se in ecclesiae bona & sacra gessisse quam ipsos hostes alicubi vidimus Si hospitia quaerenda essent, potius in terris & ditionibus ecclesiasticis factum, quam in pagis secularium, praeter intentionem tamen ducum, vt dicebant, exercitus, & necessitatis excusatione fucata, impunita remanebat ecclesiasticorum spoliatio, priuilegia nulla ecclesiis integra seruata, & praetextu quod pro religione arma gererentur, armatis propriis vt plerunque pessundata & polluta, vt saepius dum tacitus apud me contemplor, toties mihi occurrat quod minatur Deus per Hieremiam c.25. versu 29. *Quia ecce*, inquit, *in ciuitate in qua inuocatum est nomen meum ego incipio affligere. Et vos quasi innocentes & immunes eritis, non eritis immunes.* & 1. Petri ca. 4. vers. 17. *Quoniam tempus est vt incipiat iudicium a domo Dei. Si autem primum a nobis, quis finis eorum qui non credunt Dei Euangelium*, &c. Nam laici debent defensionem matris ecclesiae suis sumtibus. habent enim ideo gladium vt defendant non vt opprimant eandem, aut priuilegia personarum ecclesiasticarum violent, quorum tamen inter tumultus armatos vix vlla cura. *Et sicut populus, sic sacerdos, & sicut seruus sic dominus eius*, quod est maledictio desolationis terrae [a]. Videtur renouata reipsa impia sanctio & constitutio, seu permissio Nicephori imperatoris orientis, quae, vt habetur in constitutione eius nouella 3 qua ducibus exercituum iussit, episcopis & clericis mancipiorum loco vti, pro sua auctoritate in aedes episcopales & monasteria diuertere, eorumque rebus pro arbitrio abuti, vituperabatque eos qui ab omni aetate Deo aurea, vel argentea vasa consecrassent: & res templorum sacras in publicos debere vsus conuerti statuebat.

15 Fuit & aliquando idem praetextus impietati factus tempore Caroli Martelli patris Pipini, cuius fuit filius Carolus Magnus. Is enim primus inter reges Franciae & principes, res ecclesiarum ab eis separauit ac diuisit militibus. Quo tempore eius malo exemplo laici homines solebant diuidere episcopalia, & monasteria relinquentes episcopis, quantum erat illis necessarium, vt canonicis, & monachis, & abbatibus quantum necessaria essent. Quod tempore Hadriani Papae & Caroli Magni, & Ludouici imperatorum emendatum & prohibitum fuit, consilio habito Aquis, sub Paulino legato sedis apostolicae [b]. Refertur autem caussa istius reparationis abusus in vita sancti Eucherii episcopi Aurelianensis, qui in monasterio S. Trudonis requiescit, & historia S. Rhigoberti archiepiscopi Rhemensis, quod post mortem Caroli Martelli per angelum reuelata fuit visio, cum in inferno inferiori torqueri, ob illam diuisionem ecclesiarum, & in comprobationem eius aperto eius sepulcro corpus non fuisse repertum, sed loco eius draconem exiisse inuento

[a] *Esaiae c. 24. v. 2. Oseae cap. 4. vers. 9.*

[b] *quemadmodum habetur in lib. 1. capitulorum. cap 83. Et in c. quia iuxta sanctorum 19. 16 q. 1.*

interius sepulcro denigrato. Ferunt viuentem voluisse vel promisisse accepta restituere: verum nullo effectu secuto, morte interceptũ & punitum veluti ob sacrilegium diuinitus creditur.

a li. 2. de miracul.

26 Refert etiam Petrus venerabilis abbas Cluniacensis [a], comitem Matisconensem qui occupauerat tyrannice res ecclesiarum, raptum die solemni a dæmone, qui in forma equitis cum equo nigro aduenit, ingressus eius domum ostio eum eduxit inuitum, iussit equum conscendere, inque aera sublimauit, nec vnquam postea comparuit, in cuius rei memoriam ostium quo eductus erat fuit obturatum. Quod cum Ogerius Guillelmi comitis procurator ob aliquam reipublicæ necessitatem vellet reserare, qui operas locauit eius rei causa dum cœpit demoliri raptus a dæmone iterum est, & in aerem eleuatus, postmodum lapsus collisusque est, manu qua id tentauerat confracta. Ob quod miraculum rursum ciues in perpetuam rei memoriam iusserunt obturari. Atque eius comitis filius Ouido nomine cum triginta militibus venit Cluniacum, & cum his illius religionis habitum suscepit.

27 Cunctranus rex Parisiorum & Galliarum, cum misisset exercitum in prouinciam Narbonensem quę septimana vocatur, vt eam Gothis, qui tum eam tenebãt, imperante & illos regente Lemeldo, eriperet, in expugnatione Carcasonæ a mare tulit, audire, quod eius exercitus transeũdo, ecclesias itinerum, in Armenia & alibi, & in illa septimana prouincia diripuisset, & violasset: & ne postea idipsum fieret, comitiis habitis cum ducibus & episcopis in festo S. Symphoriani, sub pœna capitali sanciuit.[b] Idem & auctor scribit [c], aliquos ex Cunctrani exercitu, qui persequebatur Gundaualdum qui partem regni vsurparat mortuo Ghilderico vltra Garumnam in Conuenarum & Agennensium finibus. Sancti Vincentij basilicam incẽdisse, & ianuis apertis inuenta ibidem delata ab incolis diripuisse: at vel vstos fuisse, vel a dæmone obsessos debacchantes confugisse ad inuocationem martyris, alios mortem sibi consciuisse.

b vt scribit Gregorius Turonicensis, li. 8. histo. Franciæ c. 30
c li. 7. ca. 35.

18 Dagobertus vero rex Galliarum, fassus est se fuisse raptum ante thronum diuinæ maiestatis, & accusatum a patronis ecclesiarum quorum bona erant rapta & destructa. Quod cum non fuisset ausus præ conscientia negare, a proprio patrono diuo Dionysio fuisse defensum, qui precibus suis ei pœnitendi tempus obtinuerit. Et ob id vouit & fundauit monasteriũ in loco dicto de Vinsembourg, cum adiacentibus syluis, &c.[d]

d vt narrat Tritemius li. 1. annaliũ Francor. & in breuiario eius libri in fine.

De fauore religionis ratione dilectionis & caritatis mutuæ. Cap. XVIII.

Laudabile, naturale, & veluti cognatum vinculum societatis humanæ est dilectio. Omne enim animal diligit sibi simile. sic omnis homo similem sibi [e]. In religione omnis lex in vno sermone impletur, diliges proximum tuum sicut te ipsum [f].

e Ecclesiast. c. 13. ver. 19.
f Ad Gala. 5. versi. 14.

Carissimi

Cariſſimi, inquit Diuus Ioannes, [a] *Diligamus inuicem, qui non diligit non nouit Deum.* Et Diuus Paulus, [b] *Qui diligit proximum legem impleuit.* Quid enim dixit lex? [c] *Dilige proximum tuum ſicut teipſum.* Quid Chriſtus, *is certe perfectiorem dilectionẽ proximi inimici & amici mandat.* Et Diui Ioannis c. 15. *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem.* Quæ autem continebat illa dilectio, Dominus rurſum in epitomen coniecit. [d] *Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis hæc eſt enim lex.* & vt Tertullianus ait lib. de patientia, *Dilectio ſummum fidei ſacramentũ, Chriſtiani nominis theſaurus.* Diligendus Deus propter ſe ipſum, homo propter Deum, & ſimilem naturam, multo magis & ob ſalutem, ſimilem fidem & religionem, quæ arctiorem facit coniunctionem.

2 Et tempore feruentis fidei & initio religionis, multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna, nec quiſquam eorum quæ poſſidebat, aliquid ſuum eſſe dicebat, ſed erant illis omnia communia. [e] Solebant in ſacra ſynaxi, Chriſtiani in teſtimonium dilectionis, cauſa religionis ſe mutuo oſculari. [f] Clemens Roman. [g] *Salutent inter ſe,* inquit, *viri, & inter ſe mulieres oſculo in Domino, ſed caueant ne quis doloſe id faciat. ſicut Iudas oſculo Dominum tradidit.* Et Diuus Paulus ad Romanos, [h] *ſalutate inuicem in oſculo ſancto.* quod & repetit [i] & D. Petrus. [k] Sicque excipiebantur homines olim maxime inter Iudæos cum ſymbolo hoc amicitiæ oſculi. [l] Sic oſculabantur Paulum fratres ſeu fideles. [m] Seque ab inuicem ſeparantes Ionatas & Dauid flentes. [n] Et Laban cum audiuiſſet Iacob filium ſororis ſuæ veniſſe, occurrit obuiam ei, complexuſque eſt eum, & in oſcula ruens duxit in domum ſuam. [o] Iacob moriturus, applicitos ad ſe filios Ioſephi, Manaſſem & Ephraim deoſculatus & circumplexus eſt eos: [p] pater prodigum filium reuertentem miſericordia motus, accurrens cecidit ſupra collum eius, & oſculatus eſt eum. [q] Et alicubi adhuc in capitulis eccleſiarum cathedralium durant veſtigia, vt canonici fratres, ſub ſacra ſynaxi ſe excipiant vt ſalutent viciſſim dato oſculo. [r]

3 Efficit religionis amor & caritas ab initio, dum Chriſtiani palã adhuc ſua non poſſent myſteria exercere, cumque non initiati & catechiſati poſſent eadem participare: vtque etiam omni tempore ſui cultus exhiberent obſequium Deo, vt congregationes & diurnas, & nocturnas, & matutinas peragerent, vigilias laudibus diuinis obſeruarent in domibus primum priuatis, cum ſacras ædes non haberẽt; dehinc conceſſis baſilicis & templis, in ædibus Deo dicatis, perſtiteruntque diu ſancti & caſti inter Chriſtianos tales congreſſus, valdeque probati ab eccleſia. [s]

4 Fiebant & conuiuia ſeu cœnæ ἀγαπαὶ dictæ, fraternitatis charitatiſue ſtabiliendæ & conſeruandæ gratia, de quibus ſcribit D. Gregorius. [t] *Cõuiuia,* inquit, *quæ ex intentione charitatis impendendæ recte fraternitas veſtra in ſuis epiſtolis laudat, ſed tamen ſciendũ eſt quia tunc*

a 1. Epiſt. 1. 4.
b Ad Rom. c. 13.
c Deuter. 6.
d Matthei c. 7. verſ. 12.
e Actor. c. 4. ver. 32.
f vt ait D. Dionyſ. Areopagita, Cyrillus in myſtagogicis orationibus.
g li. 2. conſti. apoſtolica c. 61.
h c. 16. verſ. 19.
i ad Corinth. 16 ve. 20. & priore ad Corinth. ca. 13. verſi. 12. Ad Theſſa oni. 5. 11. 26
k 1. epiſt. c. 5. ver. 14.
l Lucæ 7.
m actor. 20.
n 1. Reg 20.
o Gene 29.
p Gene 48. verſ 10.
q D. lucæ c. 15 verſi. 20.
r in C. dilecto filio, 25. de præbẽdis.
s ſicut ſcribit Euſebius li. 4. de vita Conſtant. im.
t li. 2 regeſt. Indict. 10 epiſt 37. Natali epiſc & refertur in c. conuiuia. 44. diſt.

ex caritate veraciter prodeunt, cum in eis nulla absentium vita mordetur, nullus irrisione reprehenditur, nec in eis secularium negotiorum fabula, sed verba sacræ lectionis audiuntur: cum non plus quam necesse est seruitur corpori, sed sola eius infirmitas reficitur, vt ad vsum exercendæ virtutis habeatur. Agapas dehinc has aliquando valde probatas inter Christianos, quibus & caritas mutua, & pauperum amor & alimonia exercerentur, constat ex *c. siquis agapas*, 42. *dist.* explicat & Diuus Clemens Romanus. [a] *Qui ad agapas*, inquit *siue vt Dominus nominauit Lucæ* 14. *ad conuiuium instituerunt vocare presbyteros, id est viduas*, quam diaconi nouerint oppressam, eã frequenter vocent, &c. posteaque prosequitur, quæ sint episcopis, diaconis & clericis ex illo conuiuio separanda. Arguit D. Ioannes, [b] Diotrepem quod in hac communione agapes non reciperet peregrinos, & recipientes cõtemneret. Et Christus, [c] ad hoc conuiuium vocandos monet pauperes, debiles & claudos. Et in diebus maxime sacratis religioni, fuisse hæc conuiuia etiam inter Iudæos, indicat Ezdras [d] vbi admonetur populus, vt in die solemnitatis Domini, non doleret, sed lætaretur & comederet pinguia, & biberet mulsum, sed & vt mitteret partes his, qui non præparassent sibi.

5 Permiserunt & leges ciuiles fratrias, seu sodalitates, & congregationes religionis, & pietatis causa. [e]

6 Fuerunt congregationes nocturnæ in primitiua ecclesia laudabiles, & maxime pernoctabant in orationibus in diebus, vel noctibus antecedentibus solemnitates maiores, vel festa martyrum, vt ait Basilius Magnus. [f] vnde dictæ sunt dies antecedentes, vigiliæ, [g] probatæ ab ecclesia. [h]

7 Tanta fuit etiam probitas in nascenti ecclesia Christianorum, vt & mulieres comitarentur turbam, & dispensatio fieret communiter illis oblatorũ perinde ac viris, vt liquet ex [i] & ex eo quod ait D. Paul. [k] *Nunquid non habemus potestatem mulierculam sororem circumducendi, sicut & ceteri apostoli & fratres Domini, & Cephas?* Sed ex regula sancti Basilij, aliquando fuerunt monasteria mulierum & virorum vnita: [l] & excubabant mulieres tempore Mosis in hostio tabernaculi, [m] quod perseuerauit vsque ad Heli sacerdotem. [n]

a li. 2. consti. apostolicæ. c. 32.
b Epistola. 3
c Lucæ c. 14.
d li. 2. ca. 8. ver. 10. & se.
e l. 1. §. sed religionis. de coll. illi. lib. 47. P. tit. 22.
f In Psa. 114.
g c. nosse, 76. dist.
h vt habetur apud Eusebium 4. Lib. de vita Constantini.
i c. 6. actorũ in prin.
k 1 Corint. 9. ver. 4.
l In c. 21, diffinimus 18. q. 2.
m Vt liquet ex c. 38. Exo. ver. 8.
n 1. Reg. c. 3.

De abusu dilectionis in religionis prætextu, ad luxuriam & voluptatem, & de remediis. CAP. XIX.

IN superioribus aliisque similibus exemplis fidei ardor & puritas vinculo amoris diu Christianos continuit, & ethnicos quoque ad superstitiones ineundas coniunxit: verum aliquando sub hoc caritatis & dilectionis cum religionis nomine, (fictitio tamen, quia dilectio vera malum non operatur. ad Rom. 13. ver. 10.) degeneres animi castos deceperunt, vel ad luxuriam interdum pellexerunt, vel vt bonis & castis abuterentur, religionis fucum sæpe fecerunt, non tãtum inter ethnicos, sed inter eos etiam qui sub lege antiqui testamenti, & noui

& noui veri Dei cultum habuerunt. Qui tamen, vel apud Deum, vel apud homines, detecti, impune non tulerunt, remediis etiam ne talia ab aliis in posterum committerentur, adhibitis, quorum exempla & probationes quasdam referam.

2 Exordiar vero ab historia Bacchanalium quam adfert Liuius.[a] *Græcus*, inquit, *ignobilis in Ethruriã primum venit, nulla cum arte earum quas multas ad animorum corporumque cultum, nobis eruditissima omnium gens inuexit, sed sacrificulus & vates, nec is qui aperta religione propalam & quæstum & disciplinam profitendo animos errore imbueret, sed occultorum antistes sacrorum. Initia erant quæ primo paucis tradita sunt, deinde vulgari cœpta per viros mulieresque. additæ voluptates religioni vini & epularum quo plurium animi allicerentur. Cum vinum animos, & nox, & mixti fœminis mares ætatis teneræ maioribus, discrimẽ omne pudoris exstinxissent: corruptelæ primũ omnis generis fieri cœpta. cum ad id quisque quo natura pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet. Nec vnum genus noxæ, stupra promiscua ingenuorum fœminarumque erant: sed falsi testes, falsa signa, testimoniaque & iudicia, ex eadem officina exibant: venena intidem intestinæq; cædes, ita vt ne corpora quidem ad sepulturam exstarent. Multa dolo, pleraque per vim audebantur. Occulebat vim quod præ vlulatibus tympanorumque & Cymbalorum strepitu, nulla vox quiritantium inter stupra & cædes exaudiri poterat. Huius mali labes ex Ethruria, Romam veluti contagione morbi penetrauit*, &c quæ ibi adiicit Liuius: quibus narrat quæ scelera, stupra committerentur ibidem, & quare, originem & progressus eius impiæ religionis seu verius superstitionis & impietatis & quomodo illa impia mysteria Saturnaliorũ fuerint detecta per consulem Posthumiũ, vindicataque condignis suppliciis, extritis & abolitis ex tota Italia Bachanalibus: cõstitutis præmiis maximis iis qui talia scelera detexissent.

3 Cicero scribit[b] Diagondam quendam Thebanum primum apud Græcos perpetua lege sustulisse nocturna sacrificia, quæ translata fuerit in leges duodecim tabularum Romæ, alii Romulo tribuunt: *nocturna mulierum sacrificia ne sunto, præter illa quæ pro populo rite fiunt*. dabatur enim magna delinquendi ansa mulieribus nocturnis sacrificiis, ob illarum fragilitatem & temporis occasionem. de Adonidis sacris aliquando dictum *οὐδὲν ἱερὸν*, *nihil sanctum*. Clodius prætextu religionis nocturnæ contaminauit sacra quæ dicebantur Bonæ deæ. Aristophanes facetissimus poeta, in Cerealib. nouos Deos, & in his colendis nocturnas peruigilationes sic vexat, vt apud eum Sabazius & quidam alii dii de peregrinis iudicati, de ciuitate eiiciãtur. Et Eupolis vetus poeta comicus, in suis Babtis, nocturna illa Atheniensium sacra quæ Cotyttia dicebantur, quominus damnaret ne mortis quidem periculo abduci potuit. Apud Plautum in Aulularia, Lyconides adolescens, dicitur filiam Euclionis vitiasse in Cereris vigiliis.

a Lib. 39.

b in 2. de legibus.

4 Atq; illis luxuriæ explendæ fuit religionis prætextus, vt loco opportuno delecto, & tempore. At aliis religio fuit prętextus deceptionis earum qui aliter sponte non consensissent, nisi numinis metu vel persuasione deceptæ fuissent. Quemadmodum Dionys. Halicarnas. scribit, Iliam Vestalem quæ Rhea dicitur a Liuio *in* 1. ab Amulio patruo armato amore eius capto, specie Martis fuisse compressam, vel a sacerdote quodam vel Pontifice Martisque congressum graphice depingit Naso.[a] Cicero [b] vt fabulosum deridet.

5 Refert Hegesippus [c] & post illum Antoninus Florentinus [d] Paulinam nobilem Romanam adamatam a duce Mūdo & cum nec precibus nec pretio corrumpi posset, deceptam tandem hoc modo. Mūdum, *inquam*, cum sacerdotibus Isidis pactum fuisse & conuenisse, vt dicerent Paulinam ab Anubi Deo in amplexus desiderari: quod & ipsi fecerunt: quare illa læta quod digna Deo haberetur, ex consensu mariti ad templum nocte venit, sed ibi ex sacerdotum arte Mundus sub specie Anubis concubuit cum illa. Quod paucis post diebus cum Mundus detexisset Paulinæ, effecit vt illa dolens de pudicitia violata marito conquesta fuerit apud imperatorem Tiberium, qui comprehensos & confessos sacerdotes, iussit occidi, & Isidis simulacrum Tiberim demergi. Simile quoddam exemplum refert Eusebius. [e] Alexandriæ contigisse, vbi Sacerdos nomine Tyrannus, quasi ex responso numinis, adorantibus in templo nobilibus quibusque & primariis viris, quorum sibi matronæ ad libidinem placuissent, dicebat Saturnū præcepisse, vt vxor huius vel illius pernoctaret in templo, & quod tum is qui audierat gaudens, quod vxor sua dignatione numinis vocaretur, exornatam comtius & donariis onustam ne repudiaretur, coniugem mittebat ad templum: & ibi in conspectu omnium concludebatur, & Tyrannus clausis ianuis, & traditis clauibus discedebat: sed facto noctis silētio per occultos meatus, & subterraneos aditus, intra ipsum Saturni simulacrum patulis irrepebat cauernis, nam erat simulacrum a tergo concauum, & parieti diligenter annexum, vnde vocem per simulacrum æris concaui intonabat, ita vt pauore & gaudio infelix mulier trepidaret, postea loquutus quæ ad irritamentum libidinis pertinerent & alia, arte quadam linteis obductis repente lumina exstinguebantur vniuersa, tum descendens obstupefactæ, & consternatæ mulierculæ stuprum inferebat. detectus autem tandem a quadam pudica muliere quæ eius vocem cognouit: quocirca ad tormenta deductus tyrannus, fassus rem omnem aperuit.

6 Mahometes quamuis ipse prohibuisset adulterium, tamen permissum fuisse sibi a Deo, ad alienas vxores accedere dixit, vt generaret Prophetas & viros fortes.[f]

7 Romulus vt raperet Sabinas, ludos ex industria equestres parauit Neptuno, Consualia vocant, & indici finitimis spectaculū iussit: vbi vero spectaculi tempus venit, ex composito orta vis, signoque dato

a li. 3. fastorum.
b li. 1 de natura deorū
c Et Iosephus li. 8. antiquitat c. 4.
d Parte 1. sps: u'i historialis ti. 6. c. 21. §. 2.
e li. 11. hist. Eccles. c. 25.
f vt scribit Antoninus Florentinus Archiepiscopus in 4. parte summæ Theologiæ ti. 11. ca. 6. § 1.

dato iuuẽtus Romana ad rapiẽdas virgines discurrit,& magna pars, forte vt in quem quæque inciderat,raptæ &c. [a] Et ita, *vt ait Liuius*, parentes mœsti virginum turbato per metum ludicro profugerunt, incusantes violati hospitij fœdus, Deumque Consum Neptunum, cuius ad solemne,ludosque per fas ac fidem decepti,venerant.

8 Notat Lyranus,[b] quod mulieres sub colore honoris idoli,se prostituebant,& in tali luxuria credebant sacerdotibus.

9 Pausanias,[c] tradit quandam virginem Cometho nomine, Sacerdotem Dianæ, in ipsa æde Dianæ cum iuuene Menalippo cupiditatem suam expleuisse in Triclariæ ara , ac sæpius deinde templo ac thalamo geniali abusos: addit tamen vltionem,illos quidem breui morte consumtos fuisse, & impietatis pœnas dedisse: consecutam vero ex læsi numinis ira summam terræ sterilitatem,& miserandam hominum luem , cuius causam indicauit oraculi Delphici vox tandem,Comethus & Menalippi libidinẽ.Refert Egnatius,[d] fuisse quen dam captum amore Venetæ pulcerrimæ mulieris,cuius maritus peregrinabatur in Anglia & persuasisse D.Michaelem Archangelum se eius amore detineri & ad eam venturum postridie in suo habitu & figura,atque abusum muliere ita,sed a proximis mulieris detectum & comprehensum supplicio traditum.

10 Religione quoque veri Dei,impios abusos ad luxuriam,constare potest pluribus exemplis, quorum quædam referam. Narratur enim.[e] Quod filij Heli sacerdotis,dicti viri Baal,nescientes domum dormiebant cum mulieribus quæ obseruabant ad ostium tabernaculi Dei se purificaturæ post partum. Vnde Lyranus ad c.19.Leuitici notat,vota mulierum esse periculosa. Rofredus Beneuentanus,[f] recenset sub prætextu soluendarum decimarum,inductam fuisse mulierem a quodam sacerdote, vt de coniunctionibus cum marito habitis,ei daret decimas,quod & scribit Guillielmus Bened.[g] *nu.* 45.*&* 46.*de testament.*

11 Scribit & Philippus Bergomas, [h] fratricellos quosdam hæreticos decepisse suo ritu , & sub specie religionis mulieres ad commixtionem.

12 Circa annũ 1308.orta hæresis noua apud Nouarienses per Dulcinum & Margueritam inuẽta,qua mares & fœminæ simul habitantes,in omnem libidinem prolabebantur, & Anabaptistarum more, senserunt, nihil habendum proprium, non esse administrandas respublicas Christianis,& similia absurda. [i]

13 Eodem tempore fuerunt Begardi,& Beguinæ, hæretici in Germania,qui prætextu scripturæ sanctæ & religionis, inter ceteros errores illud asserebant,mulieres quidem osculari cum ad hoc natura nõ inclinet,esse peccatum mortale,actum autẽ carnalem , cũ ad hoc natura inclinet,non esse peccatum, maxime cum tentatur exercens, quorum hæreses damnatæ in consilio Viennensi.[k] Sub Clemente etiam 5.in consilio Viennẽsi,[l] idem status Beguinarum damnatus,quę

a *vt ait Liuius in 1. Plutarch. in vita Romuli. Oros. in 2 c. 4. Plin. li. 1.*
b *in c. 23 li. 4. Regum.*
c *li 7. seu in Achaicis.*
d *Lib. 1. de reb. ven. c. 3.*
e *1. reg. c. 3. v. 12. & seq. & ver. 22.*
f *In libellis iuris canonici, sub ti de decimis.*
g *In c. Raynutius , ad verba cuidã Petro tradiderunt.*
h *Li. 13. supplemen i Chron.*
i *vt refertur in summa conciliorum & a Platina*
k *Et hæc quoque in Clem. 3. de hæret. in clem.*
l *In Clem 1. de reli. dom.*

quibusdam adhærebant religiosis, ad quos specialiter trahebatur affectio. & sic Hostiensis[a] cauendum esse a Beguinis admonet.

14 Fuerunt Adamitæ heretici, *auctore Pichardo Gallo*, in Bohemia orti, qui nudi vt dicitur cum fœminis conueniebant.[b] Meminit & de aliis Adamitis, qui nudi incedebant & conueniebant.[c]

15 Nicolaitæ quoque temporibus Apostolorum, a Nicolao vno ex 7. diaconis ab Apostolis creatis, orti, ritus gentilium retinentes promiscuos docebant concubitus.[d] Iussit Deus D. Ioanni Apoc. c. 2. vers. 14. scribere Angelo, seu episcopo Pergami ecclesiæ, *Habeo aduersus te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam Balaam qui docebat Balac, mittere scandalum coram filijs Israel, edere & fornicari, ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.*

16 Quidam fraternitatibus & comessationibus, sanctisque conuiuiis abusi sunt, nocturnis quoque conuentibus inter Christianos, vt postea ecclesia cauendum ne amplius committerentur similia censuerit. Christiani ab initio religionis quidem in ecclesiam conuenientes, simul epulabantur. Quare & eorum conuiuia, quoniam amore & caritate mutua celebrabantur, ἀγαπαὶ dicebãtur. Ceterum & postea, quod ecclesiæ Corinthiorum confusionem adferrent, ibidem fuerunt reprehensa a Diuo Paulo.[f] Rursum longum post tempus concilium Laodicenum prohibuit.[g] Et concilium Carthaginense 3.[h] & Diuus Augustinus,[i] reprehendit etiam comessationes illicitas prætextu religionis. Refert & Iosephus,[k] Caium Cæsarem edicto prohibuisse in vrbe, omnia collegia, excepto Iudæorum καὶ οὐκ ἐκώλυσεν οὔτε χρήματα συνεισφέρειν, οὔτε σύνδειπνα ποιεῖν. Et fuisse comessationes has causas dissoluendorum collegiorum, Plinius refert.[l] Prohibuit etiam Franciscus I. eius nominis rex Galliarum, fratriarum comessationes, anno Domini 1539. Siquidem, vt ait etiam de collegiis Alexandrinorum Philo ad Flaccum, in his, οὐδὲν ὑγιὲς, ἀλλὰ ἄκρατος καὶ μέθη καὶ παροινίαι. Et sæpe obseruatum est, quæstores sacrarum pecuniarum fratriarum, expendisse partem in conuiuiis, partem sibi in proprios vsus conuersam retinuisse, quibus pene catholicorum feruorem exstinctum cognouimus, quodque dedit ansam Francisco I. de tollendis artificum confratriis & societatibus anno 1539. Neque mirum, si profani abutantur aliquando oblationibus, cum & in lege antiqua filij Heli sacerdotis etiam abusi fuerint escis sacrificiorum oblatorum, qua ratione etiam sublatum fuit sacerdotium a domo Heli.[m] Quemadmodum & collegium sacerdotum Belis Idoli in Babylonia, detecta illorum fraude. Persuaserant enim regi idolum Bel edere & bibere apposita, & proinde extorserant a rege in cibum eius per singulos dies similæ artabas 12. oues 40. vini amphoras sex: sacerdotes autem noctu per ostiolum ingrediebantur in templum clam, & ea apposita cum vxoribus & liberis vorabant donec dolus detectus fuit per Danielem.[n]

17 Occasione etiam vigiliarum nocturnarum in solemnitatibus a Chri-

a *ad c. fraternitatis, de frigidis & malef. & ad ea monasteria, de vita & honest. cleric.*

b *Vt ait Aeneas Sylnius c. 41.*

c *c. 39. quidã autem, 34. q. 3*

d *Vt referũt Ireneus li. 1. c. 27. Epiphanius li. 1. to. 2. heres 25.*

e *Nu. c. 24. ver. 14. & c. 25. ver. 1.*

f *1. ad Corin. 11.*

g *c. 2. in ecclesiis fieri.*

h *c. 30. in c. non oportet in Basilicis, 4 & seq. nulli episcopi 42 dist.*

i *Ad Aurelium episco. 64 & in c. comessationes, 44. di.*

k *Libro 14. ἀρχαιολογίας.*

l *Li 10. epist. Dio. in Claudio. Ammian Marcelli lib 28. Lampridius in Alexan. Seuero.*

m *Reg c. 2. ver. 12. & c.*

n *Daniel 14. ca.*

a Christianis piis obseruatarum, aliquando data est maledicendi occasio de Christianis ethnicis, & aliquando quoque harum prætextu multa impudice clam commissa fuerunt. Elibertinum itaque concilium in Hispania nocturnas sustulit mulierũ in cœmiteriis peruigilationes. Exstat & Constantij constitutio. li. 16. C. Theodosiani vt aboleantur nocturna sacrificia Magnentio auctore permissa.

18 Ex causa quoque fragilitatis sexus & abusu familiaritatis nimię, quæ sæpe dat occasionem delinquendi: prohibitum fuit Christianis ecclesiasticis & ordinatis, habere mulieres secum, etiam quas dicebant se habere vt sorores, seu subintroductas. a Imo & consortium mulierum omnium, exceptis matre, & sorore, & filiabus, cum quibus natura suspicionem mali non præsumit, inhibitum est. b

19 Leo imperator c statuit, vt nemo cum mulieribus in ecclesiarum cœnaculis inhabitet, & confirmauit statuta in Trullensi synodo, c. 98. quo prohibitum in ecclesiarum cœnaculis quæ promiscuum vulgus vocat κατηχούμενα, viris cum mulieribus inhabitare, & puniuntur depositione a sacro ordine sacerdotes, qui ita inhabitauerint: laici vero, separatione a communione rerum sacrarum. Iusserunt apostoli separatim a viris sedere mulieres, vt habetur apud Clementem Roma. d

20 Prohibitum etiam iisdem & maioribus rationibus, ne gemina essent monasteria; id est, ne sub eodẽ tecto essent monasteria mulierum & virorum, etiam eiusdem ordinis, in Nicena synodo c. 20. e ne offendiculum & scandalum id ipsum multis fiat. f

21 Imo & postea iustis rationibus quoq; prohibitum fuit sub pœna excommunicationis, monialibus claustra egredi; & monachis vel aliis secularibus clericis aut laicis, monasteria illarum frequẽter adire absque causa maxima eaque necessaria, & nisi admittantur ab his qui habent potestatem admittendi. g dictum & in concilio Lateranensi. h *Monasteria sanctimonialium si quisquam clericus sine manifesta & rationabili causa frequentare præsumserit, per episcopum arceatur: si nõ destiterit ab officio ecclesiastico reddatur immunis. Si laici, excommunicationi subdantur, & a cœtu fidelium fiant penitus alieni.* Bonifacius VIII. i *præsenti,* inquit, *constitutione perpetuo irrefragabiliter valitura, sancimus, vniuersas & singulas moniales præsentes atque futuras, cuiuscunque religionis sint aut ordinis, in quibuslibet mundi partibus exsistẽtes, sub perpetua in suis monasterijs debere de cetero manere clausura: ita quod earum religionem tacite vel expresse professæ, sit, vel esse debeat, quacunq; ratione vel causa (nisi forte tanto & tali morbo euidenter earũ aliquã laborare constaret, quod non posset cũ aliis absq; graui periculo seu scandalo commorari) monasteria ipsa deinceps egrediendi facultas Nulliq; aliquatenus inhonestæ personæ, nec etiam honestæ, nisi rationabilis & manifesta causa exsistat, ac de illius ad quem pertinuerit speciali licẽtia) ingressus vel accessus pateat ad easdẽ, vt sic a pu-*

a c nullus missã audiat 5 ca. præter hoc. 6 c. interdixit 16. sub. 32. dist. ex concilio Niceno c. 3.
b ca. 1. 2. & pen de cohabi. cler. & mulierum l. eum qui probabilem, 19. C. de Epis. & cler. & cõcil. Anchyraon. c. 18. Euseb. li. 7. hist. c. 30. & Noue. 123. c. 29. §. presbyteris autẽ, de sanctiss. episc. in nouel.
c constitut. nouella 73.
d lib. 2 cõstitutionũ apostolicarum c. 61.
e ca. diffinimus, 1. & seq. in nullo loco 18. q 2. c. 36 nouella 123 §. in omnibus autẽ monasteriis, de sanctiss. episco
f vt dicitur in concilio Niceno 7. c. 18 & 20. & c. 47 synodi in Trullo.
g in concilio Cabi onensi 2. ca. 57 62. 63 Matisconensi 1. ca. 2. Aurelianensi c. 7

h *& in c. monasteria, 8. de vita & honest. cleri. li. 3 ti. 1.* i *in c vnico, de statu regular. in 6.*

blicis & mundanis aspectibus separata, omnino seruire Deo valeant liberius, & lasciuiendi opportunitate sublata, eadem corda sua & corpora, in omni sanctimonia diligentius custodire. Itane constitutionem renouauit concilium Tridentinum, [a] & prohibuit ingredi intra septa monasterii monialium omnib. cuiuscunque generis aut conditionis, aut sexus, vel ætatis, sine episcopi aut superioris licẽtia in scriptis obtenta, sub excommunicationis pœna ipso facto incurrenda. Dare autem ait episcopum vel superiorem licentiam debere, in casibus necessariis, nec alium vllo modo posse, etiam vigore cuiuscunq; facultatis vel indulti hactenus concessi vel in posterum concedendi. Reuocatæ & sunt licentiæ quibuscunque mulieribus concessæ, ingrediendi monasteria & loca quorumcunque ordinum regularium a Pio 5. [b] item ingrediendi monasteria virorum, a Gregorio 13. [c] Et a Pio 5. vbi proxime, pœna imponitur religiosis eas admittentibus, priuatio officiorum quæ obtinent, & inhabilitationis ad alia obtinenda in posterum, & suspensionis a diuinis ipso facto. & rursum idẽ Pius 5. [d] statuit iuxta statuta in concilio Tridentino, nulli abbatissarum, priorissarum, aliarumue monialium cuiuscunq; ordinis, status, prosapiæ etiam regiæ, de cetero etiam infirmitatis caussa seu aliorum monasteriorum etiam eis subiectorum visitandi caussa aliaue occasione ac prætextu, a monasteriis exire, nisi ex caussa incendii, aut infirmitatis lepræ, aut epidimiæ, quæ tamen superioribus, ab episcopo etiam in exemplis, fuerit cognita, & in scriptis sit approbata: & nec in prædictis casibus extra illa, nisi ad necessarium tempus stare licere. Aliter autem quam dictum est egredientibus, egredientes & licentiam egrediendi concedentes comitantes, receptantes, siue laicæ, siue ecclesiasticæ, sint personę, excommunicationis maioris vinculum latæ sententiæ incurrere eo ipso, absque aliqua alia declaratione, a qua non possint absolui ab alio quam a summo pontifice nisi in mortis articulo, declarans insuper egressas & permittentes, ab omni dignitate, officio, & administratione decidere &c. reuocatis licentiis exeundi contrariis datis, idque Romæ statuit Kalend. Febr. anno 1569. Probauit & casus prædictos tantum exeundi Gregorius 13. [e] Sed & vltra idem Gregorius 13. [f] statuit vt prælati & alii monasteriorum monialium curam habentes, in casibus tantummodo necessariis, ea ingredi possint non aliter, alioquin vt prælati ingredientes pro prima vice ab ingressu ecclesiæ sint interdicti: pro secunda a munere pontificali & a diuinis suspensi, & ipso facto excommunicati: Regulares ab omni officio & administratione priuati, nihilominus excommunicati sint non obstantibus quibuscunque priuilegiis, &c. Frequentia mulierum, & cohabitationis vtriusque sexus, ignem suggerit luxuriæ, vt ideo recte factũ & sancitum fuerit, ne penes se haberẽt mulieres viri ecclesiastici & ne alloquerẽtur eas [g].

22 Vt facilis enim lapsus, vbi occasio offertur, maxime domestica, ex quo sequitur a fide sæpe apostasia. Dum enim transgressæ leges ecclesia-

[a] Sess. 25 tit. de regularibus & monialibus c. 5.

[b] constitut. 22. incip. regularium.

[c] constitutio. 36. incip. vbi gratia secũdum ordinẽ bullarii Cherubini.

[d] const. 100. incip. decori & honestati, &c.

[e] constit. 36. incip. vbi gratia.

[f] constit. 75. incip. dubiis quæ emergunt secundum ordinẽ bullarii Lærtii Cherubini.

[g] c. l. 2. 3. 4. pen de coha. cler. & mulier c 3. sim. a nobis adductis ante.

ecclesiasticæ minantur pœnas transgressoribus, lubrica via ad expugnandam potestatem ecclesiasticam, adque defendendam voluptatem, vt liquet ex hæresiarchis, qui eiuratis votis regularibus, in contrarias partes fidei declinarunt, ne meretrices vel concubinos relinquerent: eoq; machinamento vsus Vitisa Rex Hispaniç flagitiosus, põtifices veritus, ne ob suas libidines & stupra populum a se abalienarent censuris ecclesiasticis; ideo enim edixit, vt quotquisque sacerdotum vellet aut posset vxores ducere vel concubinas, domi aleret, neue constitutionibus pontificiis obtemperarent [a].

De fauore religionis circa immunitates seculares, personales, ob trãquillitatem animi otiumq; sanctum concessas, vt Deo ecclesiastica personæ diligentius inseruire possent. CAP. XX

DVDVM Cæsares & principes, sacrique canones, episcopis, presbyteris, diaconis, monachis & aliis ecclesiasticis personis, vacationem & immunitatem a pluribus secularibus personalibus negotiis & muneribus dederunt: ne essent circa diuina officia desides; & vt aliis omnibus derelictis, Dei omnipotentis ministeriis inhęreant, in omni terra vbicunque Christianorum nomen colitur, *vt liquet ex constitutione Iustiniani. l generaliter sancimus 52. C. de episco. & cleric.* daræ ita ibi iisdem immunitates a tutela, curatela [b]. Habent & prædia illorum immunitatem ab omnibus nouis exactionibus [c], ab extraordinariis collationibus, & sordidis muneribus [d]. Et Constantinus [e], *Iuxta sanctionem quam dudum meruistis, & vos & mancipia vestra nullis nouis collationibus obligabit, sed vacatione gaudebitis: præterea neque hospites suscipietis.* Imo placuit neque clericos in necessitatibus ciuitatum seu aliorum locorum, etiam vbi laicorum nõ suppetunt facultates, subuenire cogendos, nisi prius Romanus pontifex consulatur: & reiiciuntur sine hac licentia factę impositiones, & irritæ sunt cum sententia excommunicationis, constituta imponentibus [f].

2 Vt contra, etiam iura interdixerunt secularia negotia, & alia quæ auertere possunt a cultu diuino Deo consecratos ecclesiasticis personis: cum nemo Deo militans, implicet se negotiis secularibus [g], ne sacra mysteria impediantur [h]. Religionis caussa excusationem dare a negotiorum seculariũ administratione, docuit etiam. *l. aut religionis, de procurat. l. 32. §. sacerdotio, de recept. arb. P.* Vita ecclesiastica libera a negotiis secularibus quidem sed non a negotiis ecclesiasticis, quę cum oriatur a secularibus, diligentius tractare debet alio non distractus. monachus ita fugitans secularia, ciuitates, claustro suo contineri debet vt viuat, vt piscis in aqua [i], aut intentus sacris scripturis, aut alicui manuali operi, ne otiosum dæmon aggrediatur.

3 Est in caussa religionis otium concessum, scilicet vacatio a seruili opere, Christianis & ob Dei liberiorem cultum, in sacris & festiuis

a *vt scribit Vasæus, e Luca Tudẽsi & Roderic. Tolet*
b *vt & in c. generaliter, 40. 16. q. 1. ca. monachi a monasterio, eo. imo prohibitũ in c. episcopus. 88. dist. ca. præsentium 16. q. 1.*
c *ca. vnic. e. quia cognouimus, 10. q. 1. c. cum apostolus de censi.*
d *l. 2. & auth item nulla communitas, de episc. & cle. C. & in Codice Theodosiano lib. 16. tit. 11. l. 8. & 40.*
e *in l. 1. C de episc & clericis. ad clericos scribens.*
f *c. aduersus consules 7. de immunitate eccle. lib. 3. tit. 49.*
g *c 1. & ca. sed ne cleri. vel mona. secu'a nego. se immis. li. 3 tit 50. c. s. 2 3. 21. q. 3. & 2. ad Timot. 2*
h *§. sed neque, c. 6. nouel. 123. sanctiss. episc.*
i *c. si cupis ca. placuit, 16. q. 1*

diebus. Et vt dixit Moyses populo Exod. c. 16. vers. 23. *Hoc est quod locutus est Dominus: requies sabbathi sanctificata est Domino cras: quodcunq; operandum, facite, & quæ coquenda sunt, coquite: quicquid autem reliquum fuerit, reponite vsque ad mane.* & c. 23. vers. 12. *sex diebus operaberis: septimo die cessabis, vt requiescat bos & asinus tuus, & refrigeretur filius ancillæ tuæ, & aduena* [a]. & pœna mortis in eo die laboranti, imponitur [b], repetita iussio obseruationis [c]. In sabbathis legebatur & explanabatur verbum Dei [d] Erat & communionis seu sacræ eucharistiæ tunc inter Christianos distributio [e]. Erat & festum Neomeniæ initio mensis cuiusque, in quo vacatio ab opere seruili quoque, sed erat offerendum Domino holocaustum, vituli duo de armento, aries vnus, & alia iussa [f]. Dictum & de festo Pentecostes, dies primitiuorum, *Quando offeretis nouas fruges Domino expletis hebdomadibus* [g], *venerabilis & sancta erit, omne opus seruile non facietis in ea* [h]. Idipsum & statutum de aliis festis, vt tubarum [i], tabernaculorum [k], item expiationum. In quo quidem die mandatū quoque abstinere a seruili opere; verum iniuncta sacrificia, & afflictio animarum, & expiatio & emendatio ab omnibus peccatis coram Domino [l]. Et ecclesiæ catholicæ constitutiones idipsum in diebus festiuitatum approbatarum sanxerunt, vacandum ab opere seruili, non superstitiose quidem vel iudaice. nam & quædam permittuntur in die etiam Dominica, quæ non permittebantur in Sabbatho, in cuius locum subrogata est: nempe cibaria coquere, & alia. Celebrantur in his Christianis solemnitatibus, memorię beneficiorum Dei martyrum & confessorum exempla imitanda proposita, gratiarum actiones fiunt bonorum acceptorum, supplicationes accipiendorū, & alia quæ ex sanctæ matris prudentissima institutione Christianis exsequenda proponuntur, cuius præcepto sanctificandi dies sunt [m]. Et in concilio apud Compendium & c. 1. de feriis & dilatio. lib. 2. ti. 9. *Omnes dies dominicos, a vespera in vesperam cum omni veneratione decernimus obseruari, & ab omni illicito opere abstinere, a mercatu, placitis, sententia ad mortem, iuramento, nisi pro pace vel alia necessitate.* vel vt *in c.* 2. eius tituli propter necessitatem alimentorum, iunge *c. fin. eiusdem tituli.* Idem de aliis statutum festis [n]. Iunge quæ diximus a quibus cessandum in festiuis diebus, *lib. 1. partitionum iuris pontificii tit.* 19. *c.* 3.

4 Erat, & est nunc in sacris solemnitatibus lætandi in Domino permissio solutis ab opere: & veluti occasio recipiendi spiritus, & reparandi vires ad labores. Sicuti & legimus in solemnitate reductionis arcæ, Dauidem cum populo ante arcam saltasse totis viribus ante Dominum, repletum omni iucunditate sancta tamen ob illam reductionem, vt & omnis Israel ludebat coram Domino in omnibus lignis, fabrefactis cytharis, lyris, & tympanis, sistris & cymbalis [o]. Ipseq; Dauid Psal. 146 *Laudate Dominū quoniā bonus est psalmus Deo nostro sit iucunda decoraq; laudatio &c.* & Psal. 149. *Lætetur Israel in eo qui*

a idipsum repetitur c. 31. vers. 14. & cap. 34. b vers c. 35. & Leuit. c. 23. vers. 3. & 35. & Num c. 15. ver. 32. c Hiere. 17. ver. 21. & 2. Esdræ c. 13. vers. 16.
d vt liquet ex D. Marc. c. 6. vers. 2. & D. Luca c. 4. vers. 16. vers. & 31. & ca. 13. ver. 19. & c. 14. ver. 1. & Actor. c. 13 vers. 14. & 27. & 44.
e Actor. c. 20 vers. 7.
f Num. 28 vers 11.
g de quibus Deuter. 17. vers. 9.
h Num. 28. vers. 26.
i Leuit. 23. ver 24 Nū. 29. vers. 2.
k Deut. 16. vers. 13.
l Leuit. c. 13 vers. 30. & c. 23. ver. 27 & Numer. 29 vers. 7.
m c. proponendum, 1. & seq. de cōsecr. dist 5.
n in l. omnes C. de feriis, c. licet 3 eo.
o 2. Reg. c. 6.

eo qui fecit eum & filiæ suæ exsultent in rege suo, laudent nomen eius in choro, in tympano, & psalterio psallēt ei. & Psal. 150 *Laudate eum in sono tubæ, laudate eum in psalterio, & cythara, laudate eū in tympano & choro, laudate eum in chordis & organo, laudate eum in cymbalis bene sonantibus. omnis spiritus laudet Dominum.* In templorum quoq; dedicatione festum egerunt Iudæi aliquot diebus, vt lætantes & manducantes: vt tempore quo Salomon templū dedicauit [a]: & in alia dedicatione sub Esdra [b]. deinceps eiusdem dedicationis fiebat festum singulis annis pari lætitia per octo dies [c], dictum festum encæniorum [d], huiusmodi etiam lætitiam publicam obseruarunt ethnici in dedicatione suorum templorum ob honorem domus diuinæ, vt innuit Vlpia.[e] addebant iis ludos gentiles atq; in quibusdam festis, ne luctus aliquis remoraretur letitiam publicam curabant, eamque augebant aliquando solutione vinctorum, vt Thessali in festo annuo Pelori ad Athen. [f] In festo paschæ Iudæi [g]. vt & homicidæ inuoluntarii anno iubilei ad suos impune reuertebātur [h]. Sed & permisit ecclesia spectacula etiam in templis edi seu repræsentationes, sine laruis tamen & cachinnis, quibus populus ad martyrum, vel mysteriorum memoriam & ad coniunctionem sanctam, & imitationem vitæ repræsentatæ adduci posset [i].

a 3. Reg. 8. vers. 66.
b 3 Esdræ c. 7. vers. 14.
c vt 1. Mac. c. 4. ver. 59.
d D. Ioh. c. 10.
e In l. si interueniente 12. ad senatusc. Turp. lib. 48. P. tit. 16.
f dipnos. c. 17.
g D. Matthæi c. 27. v. 15. D. Ioan. c. 18 v. 39.
h Nu. 39. facit l. 3. C. de episcopali audient.
i c. cum decorā de vita & hone. cler quod & firmatur in cap. semel Christus 51. de cons. dist. 2. & c. quaris, de consecra dist. 4.

De immunitatum personalium, otiiq; in religione abusu, & remediis. CAP. XXI.

EXstiterunt itaq; pii principes valde soliciti, vt Deo cultus assidue & diligenter impenderetur, ideoq; priuilegia seu immunitates personarum ecclesiasticarū & monasteriorum constituerunt, ne qui apud sacrosanctas ecclesias, vel monasteria ministeria debent, vagare cogantur, & ne sint circa diuina ministeria desides [k], vt ex his quæ præcedēte capite dicta sunt cōstitit. Quare qui abutūtur otio in monasteriis, & in sacris ordinibus ecclesiasticis, & qui prætextu beneficii ecclesiastici cuius non implent officium, otiose desides, & luxuriose viuunt, indigni sunt qui fruantur priuilegiis ordinib. sacris cōcessis. Imo maiori pœna digni ceteris otiosis, qui in tali gradu positi non sunt, qui minori scandalo, vel offendiculo proximi delinquunt. Et vt dixit Theodosius [l], qui suo nomine superioris loci, testimonium dicere citra aliquam corporalem iniuriam sunt præcepti, si hoc ipso, quod nihil metuant, vera suppresserint, multo magis pœna digni sunt, quibus plurimum honoris datum est.

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto maior qui peccat habetur.

2 Valentinianus & Valens [m], scribunt quosdam ignauiæ sectatores, desertis ciuitatum muneribus captare solitudines, ac secreta: ac sub specie religionis cum cœtibus monazonton, id est solitariorum Ægypti congregari, & proinde iubent eos a latebris erui, & reuocari ad munera: vt & Leo nouella 10. iubet dominis restitui seruos, qui

k In l. generaliter 52 de episc. & cler.
l In l. presbyteri 8. de episc. & cler. de presbyt.
m In l quidam igna uiæ, c. 26. de decurionib. li. 12 C. tit 31.

occasionem ex religione capientes, re honesta ac monasticæ vitæ professione ad tegendam malitiam abutebantur. Rursum imperatores Theodo. & Valentinian. [a] *Qui sub prætextu decanorum, seu collegiatorum cum id munus non impleant, aliis se muneribus conantur subtrahere, eorum fraudibus credimus esse obuiandum. Nequis sub specie muneris quod minus exsequitur, alterius muneris oneribus releuetur.* Fuerunt aliqui qui prętextu otiosorum & inutilium monachorum in condemnationem vitæ monasticæ lapsi sunt. Vt enim religiosi irreligiose viuentes scandalum & offendiculum in deficiendo, seu in defectu posuerunt. Sic alii contra medium non tenentes possunt vitam monasticam in vniuersum damnare, volētes, se ipsos dignos reprehensione & damnatione reddiderunt. vt Gulielmus de sancto Victore quidam Sorbonicus doctor, iudicatus hæreticus, dū monachos ex eleemosyna viuentes, vt ipse dicebat in otio, scripsit non saluandos [b]. Cum etiam tempore antiquo plures monasticam vitam profiterentur, non studio pietatis, sed vt pericula bellorum, & ciuilium functionum molestias euitarent, lege sancitum, eaque repetita a Clodouico, Martello, Pipino, Carolo Magno, ne libero homini liceret se addicere monasterio, nisi consulto principe [c]. Massilienses, veteres sacrificulos, qui quæstus caussa sacra circumferebant, suis oppidis exegere, ne religionis prætextu otium sectarentur [d].

3 Multam malitiam docuit otiositas. Eccles. c. 33. vers. 29. & vt ait Ezechiel [e], *Hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas, panis abundantia, & otium ipsius, & filiarum eius*, &c.

4 Sunt opera quædam spiritualia, eaque veluti exercere sufficiunt ad transigendam vt oportet vitam, & ad continendam mentem seu replendam, ne inanibus cogitationibus agitata gliscat in illicita. *Attende*, inquit Paulus ad Timotheum [f], *lectioni, exhortationi & doctrinæ.* & Diuus Hieronymus in Leuitici ca. 8. *Moyses & Aaron non discedebāt de tabernaculo, eius opus erat aut aliquid a Deo discere, aut populum docere, aut orare pro populo, quæ & officia sunt sacerdotis* [g] c. fin. *36.* di.

5 Quod si mens capax non sit ecclesiasticæ personæ, lectionis, vel eruditionis literariæ saltem suo muneri & ministerio in primis intentus esse debet: dehinc licite operibus quibusdam honestis se exercere [h]. sic enim iubetur semper aliquid operis esse faciendum ne diabolus inueniat otiosum [i]. Sic & consultius est, quam in variis & inutilibus, & peruersis cogitationibus peregrinari, vel in vanis sermonibus occupari, cum nobis sit de omni verbo otioso reddenda ratio [k]. Sic Diuus Bernard. 2. de consideratione, *Fugienda est otiositas mater nugarū, nouerca virtutum, inter seculares nugæ, nugæ sunt in ore sacerdotis blasphemia.* Et Basilius Magnus lib. exameron homilia 7. *Otium maleficii esse principium nemo est qui ignorat.* & hom. 8. *otium, Dei metu si careat, præceptor intempestiuis & hominib.* Et Nilus episcopus & martyr est in gnomis, *Matrem vitiorum segnitiem putato.*

quæ

a *In l. qui sub prætextu 9. de sacros. eccles.*
b *Vt refert Platina in Alexan. 4.*
c *Vt scribit Beatus Rhenanus lib. 2. rer. Germanicarum.*
d *Vt refert Alex ab Alexan. lib. 3. genial. dier. ca. 3.*
e *c. 16. v. 49.*
f *1. epis. c. 4.*
g *& l. in ca. qui ecclesiasticis 2. § hinc etiam 36. distin.*
h *c. 1. de celeb. missa.*
i *c. nūquam de consecra. dist. 5.*
k *c. quoties vero loquimur, 21. 22. q. 5.*

quæ enim possides, auferre solet: quæ vero non possides, ne ea consequaris prohibet. *Clarorum virorum non minus otij quam negotij ratio exstare debet*, secundum etiam Catonem in principio de originib. & Ciceronem pro Plancio, Symmachum patri suo *lib. 1 episto.* D. Antonius & alij patres Anachoritarum, sic laborandum manibus esse docebant suos solitarios. Sic & sacrorum ordinum monasticorum institutores, suos monachos, aut religiosos intendere quibusdam operibus honestis, iubebant defessos ab oratione.

6 Ad euitandum otium ecclesiasticarum personarum, conueniet disciplinam ecclesiasticam conseruare instauratam: monachos in suis claustris & exercitiis permissis per regulas imbuere, ibidem lectiones, disputationes, & studia replantare: si cibis nimium adfluant, circumcidere, & pauperibus vel ecclesię vtilitatibus superflua distribuere. silentium quod garrulitates compescit, seruandum iniungere, familiaritatem secularium extrudere.

7 Secularibus vero clericis, ea quę iure prohibentur [a], debent interdici: & contra interdicta, admissa, puniri, lectiones, orationes, & officia seu ministeria eis commissa, diligentius iniungi. Narratur *in lib. 2. Machabeorum ca. 4. vers.* 13. fuisse non initium quidem, sed incrementum & profectum gentilis & alienigenæ a religione DEI conuersationis; propter impii & non sacerdotis Iasonis nefarium & inauditum scelus, quod sacerdotes iam nō circa altaris officia dediti essent, sed contemto templo, & sacrificiis neglectis, festinarent participes fieri palæstræ, & præbitionis eius iniustæ: & in exercitiis disci: & præter honores nihil habentes, Græcas glorias optimas arbitrabantur. Quarum gratia periculosa eos contentio habebat, & eorum instituta æmulabantur, ac per omnia illis consimiles esse cupiebant, quos hostes & exemtores habuerant &c. quibus verbis argui videntur personæ ecclesiasticæ, qui pila seu sphærula, & palęstra delectantur, vt eadem ex istorum more ac ex simili antiquorum, in ecclesia exspectandam esse desolationem coniicere possimus. Vtinā autem non sim in eo propheta, & quiescat ira Dei super nos, emendatis & repurgatis prauis consuetudinibus vel corruptelis.

a in c 1. ne cler. vel monac. secula. negot. se immisc. & in c. clerici 15. de vita & hone. cleri. & sim.

8 Refert Albertus Cranzius *libr. 3. ca 22.* Constantinum imperatorem IX. eius nominis monachorum plurimos in otio viuentes eiecisse suis claustris, asserentibus episcopis, melius esse paucos Deo seruientes pascere, quam magnum gregem otiosorum habere nulla in re reipublicæ vtilium, quia neque Deo satis seruiat, sed monastico habitu seculi sequatur voluptates.

9 Otiosarum personarum signa sunt, maxime ecclesiasticorum, vagari, circuire domos: sicque notauit D. Paul. 1. ad Timoth 5. versi. 17 *Otiosas viduas deuita, quæ discunt circumire domos: imo & non solum otiosæ, sed & verbosæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet*,

10 Vagari sine causa est huc atque illuc inutiliter ferri. *in l quid sit fugitiuus* 117. *§. erronem de ædili. edicto. lib. 21. ti. 1. Vbi & Labeo de-*

finiuit erronem esse paruum fugitiuum, vt ex diuerso fugitiuum magnum erronem. Et erronem proprie qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa vagatur, & temporibus in res nugatorias consumtis, serius domũ redit. Inter vagantes recte curiales qui aulas sequuntur principum, annumerandi sunt, sine necessitate inter nugas ne dicam abominationes aulicorum perditissimorum degentes.

11 Cui malo vagantium remedium obiiciendum est, quod antiquitus obtinuit. In primis ex concilio Parisiensi, & Moguntinensi sub Carolo magno ca. 22. & secundum c. nulla ratione 8. sub 93. dist. *Nulla ratione clerici aut sacerdotes habendi sunt, qui sub nullius episcopi disciplina & prouidentia gubernantur. tales enim acephalos, id est sine capite prisca ecclesiæ consuetudo nominauit* [a], Alexander 2. de monachis sic etiam statuit [b], *Iuxta Chalcedonensis tenorem optimi concilij, monachis quamuis religiosis, ad normam sancti benedicti intra claustrum morari præcipimus: vicos, castella, ciuitates, peragrare prohibemus, & a populorum prædicatione omnino cessare censuimus, nisi quis de sua animæ salute solicitus, vt eorum habitum assumat, eos intra claustrum consulere voluerit.* Concilium vero Chalcedonense ca. 4. [c] *Qui vere,* inquit, *pureque solitariam eligunt vitam, digni sunt conuenienti honore &c. eos vero qui per ciuitates singulas siue possessiones in monasteriis sunt, placet nobis episcopo esse subiectos, & quieti operam dare, obseruare ieiunia & orationes in locis quibus se semel Deo deuouerunt, permanentes, & neq; communicare ecclesiasticas, neq; seculares aliquas attrectare actiones &c.* Remedium adhibuit eadem Synodus Chalcedonensis c. 23. contra monachos vagantes, vt si inueniantur in ciuitatibus regiis, vel aliis sine legatione vel mandato episcopi, admoneantur redire ad propria: si nolint sponte, cogantur inuiti d. Et *in c. probum* 18, *eadem* 16. *q* 1. Pelagius papa prehendi iubet monachos vagantes, & incorrigibiles in exsilium insulare deportari. Theodosius & Valentinia. CC. etiam statuunt [e], vt clerici vel monachi, qui de suis ciuitatibus ad regiam vrbem ecclesiastici negotii vel religionis causa proficiscuntur, literis episcopi muniti veniant, scituri, quod si citra hanc fiduciam accesserint sibimet imputabunt, quod non clerici aut monachi esse putabantur [f]. In concilio quoque Aurelianensi 1. c. 21. [g] *Monachi abbatibus omni obediẽtia & deuotione subiaceant. Quod si quis per contumaciam exstiterit indeuotus, aut per loca aliqua vagari, aut peculiare aliquid habere præsumserit: omnia quæ acquisierit, ab abbatibus auferantur secundũ regulam monasterio profutura: idipsum autem qui fuerint peruagati, vbi inuenti fuerint cum auxilio episcopi, tanquam fugaces sub custodia retineãtur. Et reũ se ille abbas futurũ cognoscat, qui in huiusmodi personas nõ regulariter animaduerterit, vel qui susceperit monachũ alienũ* [h].

12 Erat lex, *Vagus vir ad militiam non recipiatur* [i]. Gregorius iussit Anthemio subdiacono k, vt Pimenium Amalphitanæ ciuitatis episcopum, qui foris ab episcopali ecclesia per diuersa loca vagabatur, admo-

a accedit ca. 28. abbatib. 18. q. 2.
b c. iuxta 11 16. q. 1.
c relatum in c. qui vere 12. eadem q. 1.
d idem in c. quidam monachi 17. 16. q. 1.
e in l. si qua per calumniam l. 22. §. f. de epi. & cle.
f idem in §. neque autẽ monachum c. 8. nouellæ 20. vt differẽtes iudices audire interpellantium allegationes cogantur ab episcopo hoc agere
g abbates 16 parag monachi 18. q 2.
h iunge capitula lib. 6. tit. 37. c. pen. de apost. lib. 5. ti 9. c. monachum 20. qu. 4.
i l 1 de tyronib. li. 12. vbi & notatur quod vagus scholasticus non debet fieri magister
k lib. 5 epist. epist 123. & anc peruenit 20. 7. q. 1.

tur, admoneret, ne hoc in posterum faceret: & si post interminationem non desisteret, monasterio deputaret. adde concilium Carthaginense 5. in c. 5. & Africanum in c. 83. & in c, placuit 21.7. qu. 1. quæ prohibent, ne sedem suam episcopalem relinquat prælatus, etiam ob vtilitatem suam propriam, vt & prohibuit Iustinianus episcopis adire aulam principis sine systaticis literis Metrapolitani, vel patriarchæ, etiam ex necessario negotio, ob quod etiam dispensati breui ab illa discedere deberent [a].

13 Notantur 12. abusiones præcipue claustri, inter quas est monachus curialis, prælatus negligens, discipulus inobediens, iuuenis otiosus, senex obstinatus, clericus causidicus, habitus pretiosus, cibus exquisitus, rumor in claustro, dissolutio in choro, irreuerentia iuxta altare [b].

14 Otiosorum aliud signum, videre eos in choreis, saltationibus & spectaculis, quæ omnia ab hominibus rebus serio occupatis procul absunt, & ab iis qui pie secundum mandata Dei viuere volunt [c]. Ita prohibitum ne clerici choreis intersint [d], aut moniales, nec laici, [e], neque etiam admittendæ choreæ sunt prætextu religionis in diebus sacris marium & fœminarũ, vt nec theatra, sicut expresse cautũ in concilio Basiliensi, & in pragma. sanctio. *ti. de specta. in eccles. non faciend* Obseruauit Albertus Krantius [f], Ludouicum designatum archiepiscopum a pontifice in Mandeburgo, dum in oppido Caluẽ, die festo cum suis nobilibus eorumque vxoribus, & filiabus choreas in prætorio vanissimas duceret, domum pondere pressam, vt putatur, iusto Dei iudicio corruisse exstincto consule cum quibusdam suis contribulibus. periculosa enim sexuum commixtio [g].

15 Mos fuit idololatrarum, sanctificare suas superstitiones conuiuiis, & inanibus ludis. Sic enim scribitur de populo adorante vitulum aureum, quod post hostias pacificas mane oblatas sedit manducare, & bibere, & surrexit ludere [h]. Non enim istę choreæ sunt ad Dei honorem & ad testandam iucunditatem spiritus in Deo introductæ: essent enim alioquin probandæ, sed ad corpoream & spurcam voluptatem, & in Dei potius & honestatis iniuriam & contumeliã quam laudem. Quod si quis requirat probationẽ, inquirat, imo audiat & videat quæ in istis choreis cantantur & gerantur, quales motus corporum, qui sermones in illis collati. nihil enim minus ibi agitur, quam Dei etiam memoria. omnia enim impudicitia plena sunt, & otiosorum vere hominum & malignorum effectus, & occasiones maiorum delictorum. Qua ratione & spectacula hodie interdicuntur, non tantum in ecclesia [i], sed alibi. & quibus otium illicitum prohibitum est, iisdem & spectacula, scenæ, & theatra, maxime clericis & personis ecclesiasticis [k], imo & laicis, diebus festis, saltem pendente tempore diuini officii, vel verbi Dei audiendi [l]. Et si histrio, vel ludio superueniat conuiuio cui interest clericus, debet

a *in c. 3. parag. non antẽ aliter nouel. 6. quomodo oporteat episcopos &c.*
b *in glossa in clemen. ne in agro domini co de statu monac. Chass. ad consuetu. Byturigũ ti.* des iustice *ad verba* si aucun commet simple larrecin. nũ. 76.
c *de choreis & saltationib. diximus* li. 12. *syntaxeos artis mirab. c. 19. & seq. & de spectacu. libr. 39 syntag. iuris c. 5. vt & c. 6. de crimine alio extra ordinario otii.*
d *Clemen. 1. de celebrat. miss.*
e *vt notat Antonius part. 2. titu. 6. c. 6. Henric. ad c. cleric. de vita & hone. cle.*
f *Li. 10. c. 5.*
g *c. dissinimus 18. q. 2. c. mulieres de iudic. in sex.*
h *Exod 32 ver. 6. & 1. ad Corin 10. versic 7*
i *c. cũ decorẽdo vit. & hon. cle.* k *c. presb. 24. dist. c. his ergo 23. dist.* l *c. in die de cons. di. 1. l. f. C. de feriis*

de mensa surgere potius & abire, quam illum audire, aut motus & gestus eius videre[a]. Concilium Toletanum 3. c. 23. relatum in c. irreligiosa, de consecrat. dist. 3. emendat quæ prætextu iucunditatis, sed malæ, in diebus sacris peraguntur. *Irreligiosa*, inquit, *consuetudo est, quam vulgus per sanctorum solemnitates agere consueuit. Populi qui debent officia diuina attendere, saltationibus & turpibus inuigilant canticis, non solum sibi nocentes, sed & religiosorum officiis perstrepentes. Hoc enim vt ab omnibus prouinciis depellatur, sacerdotum & iudicum a consilio sancto curæ committitur*, & in cõcilio Carthaginensi 4. ca. 88. & c. qui die, 66. de consecrat. 1. *Qui die solemni, prætermisso, solemni ecclesiæ conuentu, ad spectacula vadit, excommunicetur.*[b]

16 Potuit esse signum otii perniciosi ludus, vt taxillorum, tabularum, alearum, & similium, quibus inaniter tempus teritur melioribus destinatum: quare idipsum & merito interdictum cum maxima pœna ecclesiasticis c, a venerabili ministerio tribus annis prohiberi; & in monasterium redigi pœnitentiæ causa. monachis autem qui iam in monasterio sunt, si id contigerit carcerem puto dandum triennalem vel quandiu superiori placuerit d & S. pontifex Innoc. 3. ait, se ex officii debito, pestes huiusmodi proponere sibi exstirpandas, atque ludos hos voluptuosos improbare penitus, quorum occasione sub quadam curialitatis imagine, ad dissolutionis materiam deuenitur, & ideo ibidem, aleatorem beneficio ecclesiastico priuat.

a c. non oportet de consecrati. dist. 6.
b authe. interdicimus de episc. & cleri. nouellæ 123. c. 10. vbi pœna.
c argu. l. aut damnum 8. parag. inter eos de pœn. ff.
d in c. inter dilectos 11. de excess. prælato. lib. 5. tit. 31.

De ecclesiarum seu templorum asylis, & immunitate a pœna. CAP. XXII.

OPpressis & supplicibus, religionis pietas auxilio nunquam deest quoque, & proinde inter priuilegia religionis egregia & vtilia in fauorem cultus diuini introducta, illud non minimum putandum; quod omnes nationes cuiuscunque sectę aut religionis tantum tribuerunt numini supremo & Deo, vt ad suam tutelam confugientes & supplices inuiolabiles, & a vi immunes conseruarint: & eos qui violassent, dignos ira Dei & pœnis arbitrati fuerint, vt alibi abunde docuimus e ex Ethnicorum, Iudæorum Christianorũ moribus, legibus & gestis. vocarunt autem Græci hæc refugia, locaque immunitatem contra vim dantia, ἄσυλα, vt ibidem explicauimus.

2 Quæ tamen alibi quam in templis constituta aliquando fuerunt, quale asylum quod aperuit Cadmus, dum Thebas conderet: & quod Theseus Athenis cõstituit f, & Romulus Romę g, scribit Theophilus in paraphrasi Institutionum[h], apud Athenien βωμὸν ἐλέους aram misericordiæ, & tam officiose ad se confugientes excepere, vt præ ingenti humanitate pro his sæpe bella gerere non sint veriti.

3 Omnia tamen religione quadam obstricta & munita, quamuis supplicum defensio mediate ad alium quendam superiorem quam Deum pertineret. Causam autem religiosam faciebat pietas, & cõmiseratio

e lib. 31. syntag. iur. c. 21 & 22
f vt est apud Herod. in 2. & Plutarc. in Theseo.
g apud Dionys. Halicar. in 2. Lactan. li. 2. c. 7. Eutrop. li. 1. c. 4 Virgi. 8 Æneid, Ouid. 3. Fastor. Iuuẽ. saty 8. & alii.
h in paragr. 2 insti. de iust. & iure.

miseratio confugientium, & consensus vel priuilegium loco vel personis donatum. Priuilegium immunitatem habebat vel ratione loci, vel personarum, seu numinis ad quæ confugiebatur. Interdum & causa propter quam refugium dabatur, quod ex Pausania *li. 7. in Achaicis*, & oraculo ibi relato persuasum ethnicis etiã constat. Refert enim apud Iones fuisse templum religiosissimum Neptuni Heliconij, a quo cum Achæi supplices extractos trucidassent, non fuisse lentam ad reposcendam vindictam iram Dei, & repente ingentem terræ motum, non ipsa tãtum mœnia & ædificiorum superficiem subuertisse, sed vrbis etiam totius arcam obruisse, vt nec vestigia quidem vlla posteris agnoscenda relinquerentur: atq; paulo post refert, ob violatos in templis supplices, iram & vindictam per exempla in violatores, ex Dodonei Iouis oraculo.

Ara tibi Eumenidum fumans, & curia Martis
Sint curæ: huc bello domiti nam forte Lacones
Suppliciter tristes venient. tu projce tela,
Suppliciter parcens, diuum quos cura tuetur.

Iussit Deus separari vrbes refugij, tam filiis Israel quam aduenis atque peregrinis, vt confugeret ad eas, qui nolens sanguinem fudisset: in quibus cum fuisset profugus, cognati occisi non possent eum occidere, donec staret in conspectu multitudinis, & causa eius iudicaretur.[a] Numen etiam seu Dei reuerentia, faciebat confugientes ad aram tẽpli tutos regulariter, vt ibi necari non possent: vt prohibuit sacerdos Ioiada Athaliam occidi in templo Domini,[b] & Salomon in dedicatione templi, inter cetera quæ rogauit Dominum[c] addit, *Si fugerit populus tuus Israel inimicos suos (quia peccaturus est tibi) & agentes pœnitentiam, & confitentes nomini tuo venerint, & orauerint, & deprecati te fuerint in domo hac, exaudi in cœlo, & dimitte peccatũ populi tui Israel, & reduces eos in terram quam dedisti patribus eorum.* Exprobrauit Christus Iudæis homicidium Zachariæ filij Barachiæ, quem occiderant inter templum & altare, cuius vindictam in illis futuram prædixit,[d] vltra vindictam quæ sumta erat de rege Ioa & populo a quibus ita necatus est.[e]

4 Omittam quæ de templis & asylis eorum apud ethnicos retuli.[f] de ecclesia tantum agam in qua verus Deus eiusque cultus honoratur. de qua dictum a Lucio 3. S. pontifice,[g] in hęc verba, *Cum ecclesia Dei, secundum euangelicam veritatem, domus orationis esse debeat, non spelunca latronum, aut sanguinis forum: seculares iudices causas, vbi de sanguinis effusione & corporali pœna agitur, in ecclesiis, vel cœmiteriis agitare, sub interminatione anathematis prohibemus: absurdũ enim est & crudele, ibi iudicium sanguinis exerceri, vbi est tutela refugij constituta.* hæc ibi. Rursum Innocentius III.[h] *Iuxta sacrorum statuta canonũ & traditiones legum ciuilium ita duximus distinguendũ, quod fugiens ad ecclesiam aut liber aut seruus exsistit Sic liber quantũcunq; grauia maleficia perpetrauerit, non est violenter ab ecclesia ex-*

a Leuit. 35. versi. 10. & seq. Deut. 19. vers. 2. Iosue c. 20 ver. 2.
b 4. Reg. 11. ver. 15.
c 3. Reg. c. 8. ver. 33.
d D Math. c. 23 ver. 35.
e 2 Paral. c. 22 versi. 22.
f In præd. tto li. 33. syntag. iuris.
g In ca. cum ecclesia s. de immunit. ecclesia. 1. 3. ti. 49.
h c. inter alia, 6. eo. tit.

trahendus: nec inde damnari debet ad mortem, vel ad pœnam: sed rectores ecclesiarum sibi obtinere debent membra & vitam. Super hoc tamẽ quod iniq; fecit est alias legitime puniendus, & hoc verum est nisi publicus latro fuerit, vel nocturnus depopulator agrorum, qui dũ itinera frequentata, vel publica strata obsidet aggressionis insidiis, ab ecclesiis extrahi potest, impunitate non præstita, secundum canonicas sanctiones, si vero seruus fuerit qui confugerit ad ecclesiam, postquam de impunitate sua, dominus eius iuramentum clericis præstiterit, ad seruitium domini sui redire compellitur etiã inuitus, alioquin a domino poterit occupari. Diuus Augustinus ad Bonifacium,[a] confugientem ab ecclesia, restitui ecclesiæ iubet: & interdicit ne oblationes rapiẽtes ab ecclesia suscipiantur, donec imposita pro ausu pœnitentia, per constitutum tempus impleretur. Sic in consilio Moguntinensi [b] *Reum ad ecclesiam confugientem nemo extrahere audeat, neque inde donare ad pœnam, vel ad mortem, vt honor Dei & sanctorum eius conseruetur: sed rectores ecclesiarum pacem & vitam ac membra eius obtinere studeant, tamen legitime componant quod iniq; fecit.* Gelasius,[c] sacrilegium existimat, hominem reum ad sanctuaria confugientem reluctantem violenter abstrahere, & ideo eos ab omnium ecclesiarum ingressu qui hoc ausi sunt, prohibet. In consilio quoque Ilerdensi c. 8. [d] nullus clericorum seruum aut discipulum suum fugientem ad ecclesiam extrahere audeat, vel flagellare præsumat. Quod si fecerit donec digne pœniteat, a loco cui honorem non dedit, segregetur. Et concilio Tuburiensi c. 20. [e] *Si quis contumax vel superbus, timorem Dei, vel reuerentiam sanctarum ecclesiarum non habuerit, & fugientem seruum suum, quem ipse persequutus fuerit de atrio ecclesiæ vel de porticibus quolibet modo ecclesiæ adhærentibus per vim abstraxerit, pro immunitate nongentos solidos episcopo componat: & ipse publica pœnitentia, iusto iudicio episcopi mulctetur.* In concilio Toletano 12. *cap.* 10. [f] ius securitatis in ecclesia, & in 30. passibus circum eam defenditur, & qui violauerit eo confugientes excommunicatione notantur, & regiæ seueritatis sententiæ subiiciuntur. Demetrius concedens genti Iudæorum plura, inter cetera adiecit, [g] *Et quicunque confugerit in templo quod est Hierosolymis, & in omnibus finibus eius, obnoxij regi in omni negotio dimittantur, & vniuersa quæ sunt eis in regno meo libera habeant.* In iure ciuili exstat constitutio Honorij & Theodosij cc. [h] *Fideli deuotaque deuotione*, inquiunt, *sancimus, nemini licere, ad sacrosanctas ecclesias confugientes abducere: sub hac videlicet definitione, vt si quisquam contra hanc legem venire tentauerit, sciat se maiestatis crimine esse retinendum.* Et a Leone imperatore [i] eo. titu. capitale supplicium imponitur inuadenti, & abstrahenti confugam ex ecclesia, pro quo adeundus episcopus & clerici ecclesiæ, reuerentia religionis & loci non violata. confirmantur priuilegia ecclesiarum, clericorum & confugarum, *in l si qua per calumniam. 22. §. de episcop. & cleric.*

a *Epist. 187. & in can mirror 17, q. 4.*

b 1, c. 39. & li. 5. Capitularium c. 90. & can. reũ ad ecclesiam 9. eadem 17, q. 4.

c *In c. frater & coepiscopus c. 17. q. 4*

d *ca. nullus clericorum 29. eadem 17. q. 4.*

e *Et in legib. Boiariorum ti. 7, c si quis cõtumax 20, eadẽ 17. q 4.*

f *Etc. diffiniunt 35. eadem 17. q 4.*

g *1, Macha. c. 10, ver. 43.*

h *In l. 2, de his qui ad ecclesias confugerunt li. 1, Cod. ti. 12.*

i *In l præsenti lege 6.*

5 Misericordia Dei tanta est, vt pro satisfactione, cui humana potentia non potuit Deo Patri satisfacere, Dominus noster IESVS CHRISTVS Filius Dei, se obtulerit sponte. D Matthæi c. 9. ver. 13. *Euntes autem dicite quid est, misericordiam volo & non sacrificium, non enim veni vocare iustos sed peccatores.* & Lucæ 9. vers. 56. *filius hominis non venit animas perdere, sed saluare.* Deus exspectat semper ad pœnitentiam, & confugientes ad se non reiicit.[a] Quanta enim maiestas Dei est, tanta & eiusdem misericordia, [b] imo misericordia superexcellit iudicium. Et vt ait Deus per Esaiam, [c] *ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te, in momento indignationis abscondi faciem meam parumper a te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui, dixit redemtor tuus Israel.* In summa, *miserator & misericors Dominus.* [d] Quamobrem templum Domini alienum debet esse a crudelitate & securitate, quia & Deus in templo Sancto suo habitat, [e] *quicunque iurat in illo, & in eo qui habitat in eo.* Qui misericordiam faciendam negant, ipsum Christũ qui est misericordia, negant. [f] supplices fatentur culpam, & venialis est culpa, quam sequitur professio delictorum. [g] *Venite*, inquit Christus, *ad me, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos.* [h] & ecclesia nemini claudit gremium, non nouit etiam iudicium sanguinis, nec fundit suo iudicio, nec licet ecclesiasticis tale iudicium proferre vel subscribere. [i] Quamobrem nec prius reos ad se confugientes restituit, quam & caueatur de securitate vitæ, & membrorum abscissione redditorum. [k]

6 Sunt & quædam abolita delicta per ingressum religionis seu monasterij & eorum omnis criminis macula [l] tollitur & ingratitudo. [m]

Abusus immunitatis seu asylorum Ecclesiæ, & remedia.

CAP. XXIII.

CVm possint abuti homines sacrosanctis etiam mysteriis, ipsaq; fide: non mirum erit si sacrosanctarum ecclesiarum immunitate quoque abuti nitantur, quemadmodum & Ioab voluit templo abuti, confugiens ad cornu altaris, cuius munimine conatus est se liberare a mortis pœna, quam meruerat ob proditoria & impiissima homicidia perpetrata. [n] Theodoricus rex, apud Cassiodorum [o] eo confugientem pollutum homicidio collegæ, a morte liberauit & relegauit in insulam Vulcaniam.

2 Quidam ad monasterium transeunt, vt lateant potius & effugiant vindictam criminum, quam vt ad veram conuersionem & remedium animarum, & pœnitentiam redire decreuerint, delinquendi animũ retinentes: quod præuidens Iustinianus p statuit, probationẽ triẽnij adhibendam ante monachismi professionem, vt cognita esset eorum mens, & honestas, quia non facilis, inquit, vitæ mutatio, sed cũ animæ fit labore, & ne alioquin monasteria fiant foueæ latronũ:

a 2. Paralip. c. 30. vers. 9. eccle. ca. 17. vers. 28.
b 2. Parali. c. 30. Eccles. 22.
c c. 54. vers. 7.
d Ps. 85 ver. 25. Psa. 144. vers. 8. & 9. Ps. 32. 5 Sapien. 15. ver. 1. Ionæ 4. & alibi sæpe.
e D. Matth. c. 32. ver. 21
f Ca. omnis 7. q. 1.
g Ca. serpẽs. 47 de pœnit. dist. 1.
h D. Matthæi c. 11.
i c. clericis c. sententiam sanguinis, ne cleri ve monach. secul neg se im misc. c. in archiepisc. opatus dera tor.
k Dicto ca. r um, c. metuentes. c. cõstituimus 17 q. 4. c. reos 23 q. 5. c. de raptorib. ea. q.
l Nouella 5, de monachis in prin fact ca 1, de filiis presbytero c. 2, de aposta. li. 5. tit. 9.
m c. non lite re, 19. q. fin.
n 3. Reg. c. 2
o li. 3. variarum epi. 47.
p in Noue. 5 de monachis §. hinc autẽ

ne detur refugium a vitiis pessimis vitæ malignæ & furtis, sub simulatione monasticæ conuersationis: & ne eo potius propter turpitudinem vitæ diffugiant, quam pro veritate sanctimoniæ habitum concupiscant. *Multos*, inquit Leo, *constitutionum Nouella* 10 *fugiendi dominos suos occasionem cœpisse, ac re honesta monastica vitæ professione, ad tegendam malitiam abuti videmus.* ibique remedium vt *loco pellantur.*

3 Nonnulli etiam impunitatem suorum excessuum per defensionem Ecclesiæ obtinere sperantes, homicidia & mutilationes membrorum in ipsis ecclesiis vel earum cœmiteriis committere nō verebantur, quæ nisi per Ecclesiam, ad quam confugiunt, crederent se defendi, nullatenus erant commissuri: contra quos statutum est, vt immunitatis Ecclesiæ non gauderent priuilegio.[a] Primum quia nemo sub specie veniæ peccare debet, & se indignū venia fecit.[b] tum quia in eo priuilegio Ecclesiæ in quod deliquit puniendus est,[c] facit l. 3 C. de episcopa. audien. ibi *reus maiestatis, de Domino, aduersus quem tadia molitus est, veniam sperare non debet*, & qui turbat seruitium diuinum inde eiectus debet castigari.[d] Sanxerūt legem Archad. & Honor. CC.[e] vt Iudæi qui reatu aliquo, vel debitis fatigati simulant se velle Christianæ religioni coniungi, vt ad ecclesias confugientes euitare possint crimina, vel pondera debitorum, arceantur: nec ante suscipiantur quam debita vniuersa reddiderint, vel fuerint innocentia demonstrata purgati., & seruatur Auinione. Et ita tenet Oldradus[f] quamuis doctores velint contrarium.[g]

4 Regula hic generalis ad vitandos & castigandos omnes abusus prætextu immunitatis Ecclesiæ commissos erit, vt quicunque contra intentionem Legislatoris vel concedentis has immunitates & securitates ad ecclesias confugerit, priuilegio non vtatur: multo magis & arceatur, quando religionis pietatibus causa, ob quam concessum est, læditur, ne quod fauore religionis introductum est, contra regulas communes, in odium eius conuertatur,[h] neue iniuriarum occasio nascatur, vnde iura solent nasci,[i] eatenusq; fauendum est pietati & religioni, quatenus iniustitia aliis non fiat,[k] inquit Pontifex, *non est fauor ecclesiasticus concedendus.* Porro intentio asylorum fuit prima, vt quibus facile numen verisimiliter parceret, eisdem ad eum vel eius templa confugientibus, parcatur ab hominibus, & illi relinquātur Deo puniendi, tanquam de maiori foro facti. sicuti enim minor iudex seu alij subordinatus non cognoscit de his quæ sunt iurisdictionis superioris, aut extra forum.[l] c. cum inferior, de maiori & obedient. Sic & homo non cognoscit de his quę reseruata sunt Dei iudicio, quæ ei relinqui & eius debent denominationi.[m] Videndum itaque iudici & ecclesiæ, quæ noluerit Deus & legislator sub hac immunitatis causa contineri, quod colliget vel ex exceptis, vel ex affinibus illis quæ excipiuntur.

5 In primis ergo inueniemus vrbes refugij constitutas a Deo, non sponte

a c. fi. de immu. Eccl. li. 3. ti. 49.
b c. illud de ele. excommunic. ministran. c. quādo quis, de consec. dis. 4.
c d c. fi. & c. litteras, de temp. ordin. c. past. de iure patro
d l. fi. graca, iuncta l. 5. de his qui ad Ecclesiam conf. C.
e in . . de his qui ad Eccl. confu.
f . consil. 54. incip. an fugiens.
g ad c. inter alia, de immuni. eccle. & Fel. ad c. Iu. in 1. de Iudæis.
h L. quod fauore. C. de leg. cap. quod ob gratiam. de reg. iur. in 6.
i L. meminerint. C. vnde vi.
k c. ex tenore. 11. de foro compet. li. 2. Decret. ti. 2. c. nuper. 6 de don. inter vir. & vxo. li. 4. tit 20. contra iustitiam.
l In l. fin. de iur. om. iud. P. c. at si clerici de iud.
m Ca. si omnia, 7. 6. q. 1.

sponte delinquentibus, sed vel casu, vel se defendendo, si quis nolens sanguinem fudisset absque odio, non si ferro vel lapidem iaciendo per odium, per insidias.[a] Atque idipsum maxime constitutum, vt confugiens posset euadere iram proximi occisi, cui licebat homicidam occidere. Euasio autem illa erat ad discernendum, num pœna dignus esset vel non homicida, vt ibi dicitur, non autem vt libera retur a pœna si per odium vel insidias occidisset: nam tunc expellebatur ab vrbibus refugij, & pœna ab eo sumebatur. Quare & ecclesiæ & templa & asyla, fuerunt immunitates, non sponte peccantibus.[b] Si vero quidam existimantur rei grauiores, dum petuntur ab ecclesia, ius inclinat semper ad misericordiam, ne potissimum in dubiis & nondum cõuictis reus, vel probatis criminibus, intercedit pro illis & deprecatur vt parcatur vitæ eorum vel abscissioni membrorum, vt dixi superiori capite.[c] Quemadmodum cum clericus incorrigibilis ab ecclesiastico foro proiicitur exauctoratus, & ad forum seculare per ecclesiam remittitur iudicandus, ecclesia tamẽ debet efficaciter intercedere, vt citra mortis periculum circa eum sententiam moderetur.[d]

6 Lex Dei Exod. 21. ver. 14. *Si quis per industriam occiderit proximũ suum, & per insidias, ab altari meo euelles eum vt moriatur*,[e] iuxta quã repelluntur ab ecclesię asylo, latrones, qui vias obsident, depopulatores nocturni agrorum, quia per insidias delinquunt.[f] excipitur & publicus latro.[g] Videtur ratio optima *in l. prouinciarum*, 10. *de feriis li.* 3. C. *ti.* 12. *Prouinciarum præsides moneantur vt in quæstionibus latronum maxime Isaurorum nullum quadragesimæ tempus, nec venerabilem paschæ diem existiment excipiendum, ne differatur sceleratorum proditio consiliorum, quæ per latronum tormenta quærenda est, cum facillime & in hoc summi numinis speretur venia, per quod multorum salus, & incolumitas procuratur.*

7 Iustinia.[h] excipit alias personas: neque autem inquit homicidis, neque adulteris, neque virginum raptorib. delinquentibus, terminorum custodies cautelam; sed etiam inde extrahes & supplicium eis inferes: ratio quia non erit possibile sine iniustitia videlicet, vtrunq; tueri cautela sacrorum, & lædentem & læsum, permittit & publicorum tributorum fieri exactiones in ecclesia, sine tumultu tamẽ, violentia & seditione cum auxilio defensorum ecclesiarum. & quia iure ciuili adulter ad ecclesiam confugiens non euitat pœnam, multo minus qui in ecclesia tractauerit de adulterio.[i] Et seruatur potius ius ciuile hodie in raptoribus a sacris templis eruendis, quam ius Pontificum, quod non permittebant.[k] & ratio quia etiam ius canonicum sæpe circa pœnas raptorum mutauit iudicium.[l]

8 Excluduntur & ab hoc priuilegio immunitatis hæretici,[m] eodẽ argumento quo Iudæi.[n] Sed & alia ratione quod iam extra communionem ecclesiæ expulsi sunt & præcisi.[o]

9 Idipsum dicendum de blasphemo, vt iudicatum refert in senatu

a *Num* 35. *Deut.* 19. *Iosue* 20.
b *Vt ait Luthprã* 19, *li.* 1. *c.* 9. *Sozomenus li.* 8. *c.* 7. *Socrates li.* 13 *c.* 5.
c *Ex ca reñ, c. metuẽtes, c. constituimus* 17 *q.* 4. *de nouimus expedire* 27. *de ver. sign. li.* 5. *t.* 40.
e *Relatũ in c.* 1 *de homi. li.* 5. *ti.* 12.
f *c. inter alia,* 6. *de immunita. ecclesia.*
g *In c. sicut antiquitus* 6 17. *q.* 4.
h *in nouella* 17. *demand. princ. c.* 7. §. *neq; autem homicidis.*
i §. *si. vt liceat matri & auiæ, nouella* 117.
k *ca. de raptoribus,* 36. *q.* 1
l *vt liquet ex canonibus relatis in ea tẽ* 36. *causa, per totam quæst.* 2
m *Secundũ Panor, ad c. inter alia, nu* 21.
n *in l.* 1. *c. de his qui ad ecclesi. confug.*
o *Ca.* 1. & *seq.* 14 9 3. *ca. nationes, cum* 2. *seqq.* 14. 9. 1.

Burdegalensi Nicolaus Boerius.[a] Item id obtinet in reo diuinæ maiestatis, & in reo humanæ locum habet, cum multo grauius sit diuinam quam humanam offendere maiestatem.[b] Adonias reus maiestatis, ab ara & cornu altaris eiectus, necatus fuit.[c] Neque meretur beneficio legis vti, qui contra auctorem legis committit,[d] expressius *in c. si de immunita. ecclesia.* Idem de apostatis a fide respondetur, vtpote qui omnibus fauoribus & defensionibus ecclesiæ catholicæ destituantur.[e]

10 Sacrilegium committentes quoque indigni sunt hac defensione ecclesiastica,[f] & per rationem proxime citatam.[g] Ideo qui occidit clericum, non gaudebit immunitate,[h] quia committit sacrilegium.[i]

11 Hodie in Gallia praxis est, propterea quod plura sunt crimina quæ non gaudent ecclesiæ immunitate quæ defensa potius iniuriá religioni adferunt quam fauorem mereantur religionis, vt soleant delinquentes ad ecclesias confugientes capi saluo iure si reintegrari debeant, nempe quia post captionem cognoscitur contra captum, primum an immunitate ecclesiæ debeat gaudere, & si pronuntietur debere gaudere, remittetur ad ecclesiam: si vero inuentum sit quod non debeat eo priuilegio vti, idipsum etiam primum pronuntiabitur per sententiam: & postea fit ei processus, sicque seruatum tradit Rebuffus[k] & ita statuit faciendum Frãciscus I. rex eius nominis Galliarum, in constitutionibus publicatis anno Domini 1539. articulo 166. quæ praxis & constitutio videtur expresse constituta antea per Iustinianum,[l] ex qua sumta proculdubio praxis est, & bene ad cautelam, vt cautione data ecclesiæ, interim contineatur carcere reus, & non detur fugiendi occasio: vide Rebuffum.[m] Hic tamen obseruãdum modũ putarem, vt quando educuntur rei criminum ex ecclesia inuiti, idipsum fiat sine tumultu, aut scandalo sacrorum, propter reuerentiam numinis, neque excusandos puto impios, vel crudeles satellites, qui prætextu mandati iudicialis capiendi aliquos in locis etiam sacris, insolentius quam reuerentia loci postulet se gesserint: ne videantur Christiani inferiores veri Dei cultu & irreuerentiores ipsis ethnicis in templorum suorum & idolorum religione conseruanda. eiusque rei gratia non pigebit aliqua exempla referre, & in primis Sybillæ oraculum, quod habetur li. 3. oraculorum eius.

τείχεα δ' εὖ ποιητὰ χαμαὶ πισίονται ἅπαντα
ἀνδρῶν δυσμενέων, ὅτι τὸν νόμον οὐκ ἔγνωσαν,
οὐδὲ κρίσιν μεγάλοιο θεοῦ, ἀλλ' ἄφρονι θυμῷ
πάντες ἐφορμηθέντες ἐφ' ἱερὸν ἤρατε λόγχας,
καὶ κρίνει πάντας πολέμῳ θεὸς, ἠδὲ μαχαίρῃ,
καὶ πυρὶ καὶ ὑετῷ τε κατακλύζοντι, καὶ ἔσται
θεῖον ἀπ' οὐρανόθεν, αὐτὰρ λίθος, ἠδὲ χάλαζα
πολλὴ καὶ χαλεπὴ, θάνατος δ' ἐπὶ τετράποδ' ἔσται
καὶ τότε γνώσονται θεὸν ἄμβροτον, ὃς τάδε κρίνει.

Muri

a Quio in ep. sed cn. c. ansuetus.
b Authentica Gazaros, de haere.
c 3. Reg. c. 2.
d L. auxiliũ de minori. c. quia, de vsu.
e In l. hi qui sanctam, 3. de apostatis l. 1 C. ti. 7. § Per c. si de immunita. ecclesia.
g & ita tradit, de Turre Cremata in c. sacrilegiũ 17. q. 4 facit l. si quis in hoc genus, de epis. & cleri. Et ca. quia frustra, de vsur.
h Barberius in viatorio iuris.
i c. si quis suadente 29 sub 17. q. 4
k tomo 1. cõmentariorũ ad constit. regias in proœmio nu. 40
l c. 6 §. sed neq. hoc nouella 17. de mandat principum
m in tomo 2 commenta. constit. regi. tract. de immunit. eccle.

Muri affabre facti in terram cadent omnes
Hominum inimicorum qui legem non agnoscunt
Nec iudicium magnum Dei, sed insipientes mente
Omnes impetu adacti leuantes contra sacrum lanceas sunt.
Iudicat Deus omnes bello & gladio,
Et igne & pruina demergente & inundante, & erit
Sulphur e cœlo, sed & lapis & grando
Multa & grauis, & mors in quadrupedibus erit:
Et tunc cognoscent Deum immortalem qui hæc omnia fecit.

Sunt sacrilegi reputati qui res in templo depositas; etiam non sacras de sacro rapiunt. [a]

12 Vt etiam aues, quæ ibidem nidum habent, olim piaculum fuerit eiicere, multo magis, homines eo confugientes supplices. Quo pertinet etiam oraculum de quo meminit Herodotus in 1. *Cũ enim,* inquit, *Pactyas profugus Cumæ templum supplex ingressus fuisset, & Aristidicus Cumeorum nobilis templum circuiens passeres aliasq; auiculas, quæ forte in templo nidulabantur, e nidis exemisset, vox ex adyto audita tunc ad Aristodicum.* Hominum scelestissime quænam libido te incessit, vt auderes meos supplices diripere?

a 17. c. si quis inuentus fuerit 17. q. 4.

Miracula vera ex Dei potestate. CAP. XXIIII.

OMnipotentia Dei optimi maximique, ad quem solum pertinet creatio, in veris miraculis nobis etiam insinuatur. Deus est, qui facit mirabilia magna solus, [b] nempe ex propria auctoritate, propria potestate, vt auctor creatorue omnium creaturarum, qui cum omnipotens sit, ita legem rebus naturamue ordinariam ex voluntate concessit, vt sibi nihilominus retinuerit eadem potestate, mutandi, alterandi, tollendiue potentiam. Eius enim est legem interpretari, tollere, euertere, mutare, cuius est condere. [c] Alij autem qui miracula operari videntur: non ex se, sed vel ex nobis incognitis per ea quę Deus creauit, educunt formas nobis inusitatas, vel ex permissione Dei vel eius nomine præter contraue ordinariam rerum naturam operantur.

2 D. Augustinus li. 83. quæstionum ait magos facere miracula per priuatos contractus cum dæmone: bonos Christianos, per publicam iustitiam: malos vero Christianos per signa publicæ iustitiæ, Explicat autem Sprenger. [d] *Quia,* inquit, *iustitia diuina est in toto vniuerso, sicut lex publica in ciuitate: virtus autem creaturæ cuiuslibet se habet in virtuoso, vt virtus alicuius priuatæ personæ in ciuitate.* Ideo *boni Christiani, in quantum per diuinam iustitiam miracula faciunt, dicuntur facere miracula per publicam iustitiam. Magus autem, quia operatur ex pacto inito cum dæmone, dicitur operari per priuatum contractum, quia operatur per dæmonem, qui sua naturali virtute potest facere aliquid præter ordinem naturæ creatæ nobis notæ, per virtutem creaturæ nobis ignotæ & erit miraculum quoad nos, sed non sim-*

b Psa. 71. ve. 18. & Psal. 135. ver. 4.

c L. 1. & fi. C. de legib.

d in Mall. maleficar. in parte 1. q. 5.

pliciter, quia non potest operari præter ordinem totius naturæ creatæ, & per omnes virtutes creaturarum nobis ignota. Sic enim solus Deus dicitur facere miracula. Mali autem Christiani faciunt per signa publicæ iustitiæ, sicuti exhibendo aliqua sacramenta, vel etiam inuocando nomen Christi. Hic & videndus S. Thomas. [a]

a in 1. parte q.111, art 4.

3 Miracula ita vera a solo Deo fiunt, sed tamen negandum non est etiam per sanctos eius & illius nomine fieri, idque sine eius iniuria. Alioquin qui id dicunt, videntur errare cum rege Israel impio Iorã, qui acceptis a rege Assyriorum literis, [b] vt Naaman curaret a lepra, indignationis suæ, & diuinæ vt putabat magnitudine contumeliæ exacerbatus, vestimẽta sua scidit, cuius præposteram in eo pietatem reprehendit Eliseus, & iussit hominem ad se accersiri, vt cognosceret esse Prophetam Dei in Israel, qui & in nomine eius eum curaret. Mirabilia opera Domini, mirabilior ipse qui potestatem eadem operandi suo nomine potest concedere: vt & creaturæ eius, nomen eius maiorem in modum adorent, & numen reuereantur, tantisque beneficiis donati, bonitatem eius & liberalitatem in genus humanum contemplentur, ardentius ament, & ex toto corde eidem vt soli Deo inseruiant, nihil est ab eo productum & creatum, quod non ostendat illam admirabilem diuinitatis potestatem, neque enim certius aliud nobis potest occurrere quam illud præstantissimum, *Credo in Deum Patrem omnipotentem, &c.* nonne enim diuinæ potestatis & maiestatis abyssus profundissima, Deum fuisse ante mundum sine principio, principium omnium, creatorem mundi & spirituum ex nihilo, conseruatorem omnium, renouatoremque in diluuio, [c] quanta illa mirabilia quæ in Abrahamo ostendit. [d]

b 4. Reg. 5.

c Gen. 7. & 8.

d Gen 12. & 14. & 15.

4 Quot prodigia daturus in monte legem ostẽdit, sicuti in Exodo, & alibi legimus, sicut & Dominus noster IESVS CHRISTVS reparaturus collapsam naturam humanam, & sublimem quandam viuendi rationem introducturus, atque disciplinam perfectissimam, quæ a Iudæis, aut aliis, antea nunquam fuissent vere audita, auctoritatem mandatis suis præstrinxit claritatem signorum. [e]

e vt ait D. Chrysostom. to. 2. ho. 14. in D. Matt. ex ea 4. D. Matthei.

5 Quemadmodum autem Deus per Mosem, Eliam, & alios pios antiquos patres, operatus est mirabilia magna ad gloriam nominis sui manifestandum, [f] sic & Christus mirabilem illam potestatem dedit Apostolis, discipulis, & fidelibus iuxta verba. *Amen amen dico vobis qui credit in me, opera quæ ego facio & ille faciet, & maiora horum faciet.* [g]

f Deut. 4. 34 ver. 12. Eccl. 48 vers. 4.

6 Ceterum miracula facere, donum Dei est, vt donum Prophetiæ, quæ sola non sufficiunt ad iudicandum de salute vel sanctificatione eius qui ea agit. Quod idem D. Chrysostomus eximie explicat, homilia 2. in Mattheum, ex cap. 7. D. Matthei. Loquens, inquit, *Christus de his qui prophetizauerunt & signa fecerunt, & voluntatem Dei non fecerunt, dixit, futurum vt eis dicat, non noui vos, illis præ admiratione dicentibus, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in*

g D. Chrysost in orat. de sancto Baby a qua habentur D. Ioan Euãg. c. 14. ver. 12.

& in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus &c. D. Matthæi c. 7. *Quid, inquam, dicere sibi vult iste finis, nec a nobis aliquando prouisus? sed mirentur illi, qui postquam tot signa fecerint, punientur. Non mireris tu omnino hoc, omnis quippe gratia donum est solummodo largientis. Illi autem nihil ei de proprio attulerunt, propter quod etiam merito puniuntur, qui erga eum a quo honorati sunt, vt talia etiam indignis dona conferret, ingrati exsistere maluerunt, tantorumque beneficiorum prorsus immemores.* Et Alexander 3.[a] prohibet, ideo quenquam venerari pro sancto, etiamsi per eum miracula fierent absque auctoritate Romanæ Ecclesiæ, eo quod & miracula fiant quandoque per malos. Diuus etiam Augustinus[b] apud Gratianum, *Teneamus fratres mei vnitatem: præter vnitatem, & qui facit miracula nihil est. In vnitate enim erat populus Israel, & non faciebat miracula: præter vnitatem erant magi Pharaones, & faciebant similia Moysi. Populus Israel vt dixi, non faciebat miracula. Qui erant salui apud Deum, qui faciebant, an qui non faciebant? Petrus Apostolus resuscitauit mortuum: Simon Magus fecit multa: Erant ibi multi Christiani qui non poterant facere, nec quod faciebat Petrus, nec quod faciebat* Simon: *Sed vnde gaudebant? Quia eorum nomina erant scripta in cœlo: adde ista c. 10. Lucæ, quod prophetauit, & Saul malus rex, & tunc prophetauit cum Dauid prosequebatur*[c]. *Nec dicet Deus his qui sine caritate habuerunt hoc munus Dei sanctum, qui sancta non sancte vtuntur, dicentibus, nonne in nomine tuo prophetauimus &c. mentimini, sed non noui vos*[d]. vide plura de his apud Beatum Thomam 2. 2. q. 178. arti. 2.

a in ca. 1 de reliquiis & venera sanctorũ lib. 3. Decreta Greg. li 45.

b tracta. 13. ad ca. 3. Iohannis, relatus in c. 56. teneamus 1. quæst. 1.

c 1. Reg. ca. 19 vers 23.

d D. Augu. in psal. 107. vers qui tegu. an, prophetauit 79, eadem 1. q. 1 apud Grat.

De miraculis veris & non veris, & prodigiis.

CAP. XXV.

NON minus autem erratur & peccatur prætextu religionis in miraculis & eorum censura, quam in aliis: & proinde oportet hic distinctione vti, vt confusio nobis non persuadeat omnia quæ mirabilia videntur a religionis veræ vi & efficacia pendere. Miraculum dicitur, quicquid admirationem adfert quasi sit contra naturã cognitam rerum & ordinarium effectum, portentum, prodigium, monstrum: quæ quomodo fieri potuerint & qua arte vel caussa, non plane nobis cõstat: vnde tot miraculorum species esse possunt, quot nobis tales res occurrere possunt: & ita aliquibus ignorantibus quędam mirabilia & miracula apparent, quæ eadem aliis caussam cognoscentibus, sunt naturalia & non admiranda.

2 Vt illa opera eximia quæ septem mundi miracula dicuntur apud Priscos, templum Dianæ Ephesinæ[e], Mausoli regis sepulcrum[f], Colossus solis apud Rhodios[g]. Iouis Olympici simulacrum quod Phidias fecit ex ebore[h]. Muri Babylonis a Semiramide constructi. Pyramides Ægypti[i]. Domus Cyri Medorum regis, quam Menon

e Plin li. 7. c. 48 lib 16. c. 4 & li. 16. c. 5. & 14.

f Plin. li. 35. ca. 14.

g Plin. lib. 34 c. 7.

h Plin. li. 7. c 18 & lib. 14. c. 3 & li. 35. ca 8, lib. 36 c. 5.

i Plin. li. 36. ca. 12.

ante prodigia illigatis auro lapidibus fabricauit. Quibus & alia adiuncta præstantia opera ab ingenio vulgari admirata, quę apud vulgus maxime fuerunt miracula.

3 Sicut & in rebus obseruatis nec ante cognitis repente miraculum nascitur; vt si quis audiat quod recenset Gulielmus Postellus [a], de Boranetz agnoue terra nasci solito Scytharum, & de arbore Pyllobammane Indorum, cuius videlicet folia ambulant.

a libello de causis c. 8.

4 Mirabile magnum, quia non plane comprehenditur virtus & omnipotentia Dei, vt pullus intra oui corticem conclusus, antequam vel putamen effringat, pipiat ales factus intra conclusus post vndevigesimum diem ab incubitu gallinæ in oua. Magnum & miraculum homo ipse, *vt ait Mercurius Trismegistus in pymandro*, magna quæ de prodigiis & mirabilibus quæ acciderunt aliquando in cœlo & natiuitatibus monstrosorum hominũ in septem libris edidit Fridericus Nausca Blancus Campanus: Iulius Obsequens, & alii.

5 Insolitum miraculum quoque videtur dicere Plinius lib. 7. c. 50. *Ergo*, inquit, *pro miraculo & id solitarium reperitur exemplum Xenophilum musicum centum & quinq; annis vixisse sine vllo corporis incommodo.* cum etiã non soleamus mirari consueta, vt ait Iuuen. *non plus*

Quam tumidum guttur miramur in alpibus, aut quam
In Meroe crasso maiorem infante mamillam.

6 In miraculo omni non adest prodigium: sed prodigium, vix esse potest sine miraculo. dicunt enim prodigium quod insolite accidit & quod procul seu futurum quippiam prænuntiet vel demonstret. inde quoque & monstrum a demonstrando, & ostentum ab ostendendo. Vlpianus etiam [b]. *Ostentum*, inquit, *Labeo definit omne contra naturam cuiusque rei genitum factumque. Duo autem genera sunt ostentorum: vnum quod quoties contra naturam nascitur, tribus manibus forte, aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria est: alterum cum quid prodigiosum videtur quæ Græci φαντάσματα*, id est, *visiones vocant.* quibus accedit Festus in verbis, portentum & *ostentum.* Quia autem quæ fiunt præter præscriptum, vel notum bis cognitum ordinẽ, miraculum dicitur. Ideo, quo magis idipsum ab ordine & vsu rerum seiungitur, eo præstantius & admirabilius erit, vt suscitare mortuos, morbos verbo seruare, sistere solem, sopire, excitare ventos, tempestates, fulgura, & similia.

b in l. ostentum, 38. de verb. signif. lib. 50. P. tit. 16.

7 Prodigiosum putatum antequam Crassus a Parthis vinceretur, Bubo, & Lupi qui apparuerunt, quod canes oberrantes vlulauerunt, simulacra alia sudauerunt, alia de cœlo tacta sint. Dio Cassius *libro* 40. qui & *lib.* 41. refert eadem contigisse in controuersia imperii Cæsaris & Pompeii; & *lib.* 43. ante prælium inter eosdem, ad Mundam sudasse in Hispania simulacra, sonitum in aere exercituum auditũ, monstra nata, faces cœli in occiduam partem cucurrisse. Idemque refert *lib.* 54. antequam Erithream & Æginam vnde fructus perciperent Athenienses, ademit Atheniensibus Octauianus, quod

Antonium recepissent; statuam Mineruæ in arce positam ad solem orientem spectantem, obuersam ad occasum, sanguinem expuisse. Dehinc *lib.* 56. ante Octauiani mortem solem totum defecisse, magnam partem cœli ardere visam, ignita ligna de cœlo cecidisse, apparuisse crinitas, sanguinolentas, stellas fulsisse &c. Et *lib.* 60. ante mortem Cæsaris Claudii, cometam tandiu visum, pluuiam sanguinolentam, signa militum prætorianorum fulmine icta, sponte templum Iouis victoris apertum.

8 Rursum Xiphilinus ex Dione in Nerone narrat, cum Nero iussit perfodi isthmum in Pelopõneso, iis qui id aggressi sunt primo, & qui rem attigerunt sanguinem e terra erupisse, auditaq; lamenta & mugitus & spectra multa apparuisse, non tamen destitisse Neronem, sed ipsummet rem incepisse.

9 Item idem in Vitellio narrat, tempore quo Vespasianus bellum cum Iudæis gerebat & Vitellius Romæ imperabat, Romæ cometam apparuisse, Lunam cõtra rationem statuti temporis bis visam fuisse deficere: quarto enim & septimo die obseruata est in oriente & occidente; duos soles visos eodem tempore, quorum hic imbecillis & pallidus, ille potens & clarus erat. Inuentaque in capitolio magna & multa vestigia quorundam (dicebant deorum) qui ex eo descendisse videbantur, templum Iouis cum magno fragore per se apertum fuisse: ob eamque caussam nonnullos custodes perterritos & examinatos fuisse.

10 Antequam Antiochia ciuitas caperetur a Cosroe, signa militum quę ibi consistere iamdudũ solebant fixa, ac in solis occasum spectãtia, conuersa fuerunt in orientẽ ac rursum in ordinem pristinum reuersa nullo contingente apparuere, quod nonnulli interpretati sunt a rege occidentali ad orientalem vrbis huius potentiam peruenturam a. Sunt his alia similia, quę propemodum infinita, & quæ admirationis cum quibusdam significationibus dederunt & prudentioribus occasionem. Facta enim perhibentur vi occulta diuina, & quorum saltem caussa non fuit cognita hominibus tunc cum fierent.

11 Fuerunt & alia quædam miracula habita, per caussas naturales efficientes in lucem producta olim tantum philosophis & secretiorum arcanorum naturæ indagatoribus peruia, quamobrem & illi qui illis vterẽtur, vel qui ea cognoscerent d cti erant sapientes & admirabiles, & Persico nomine idem significante, magi. tales enim dicebantur a Persis qui nominabantur a Græcis philosophi, & a Latinis sapientes b. & ab Assyriis Chaldæi: Gallis Druidæ. Consentit Apuleius c. Et Suidas, μάγοι, inquit, παρὰ πέρσαις οἱ φιλόσοφοι καὶ φιλόθεοι. Et Hesychius, τὸν θεοσεβῆ καὶ τὸν θεόλογον καὶ ἱερέα, magũ ait a Persis vocatũ, quia Magi sapientiæ studiis & diuinarum rerum notitia Persis præcellebant & prælucebant. quo & pertinet illud Euangelicum de magis, qui venerunt ab oriẽte adoraturi Dominũ nostrũ Iesum Christũ, stella admoniti, D. *Matth. c.* 2. iuxta illud vaticinium Balaã, orie-

a *Procopius lib 2. de bello Persico.*

b. *vt ait Pli. lib. 16. in fi.*
c *in prima apol. Strabo lib. 15. Geograph. Diog. Laer lib. de vitis philos. in procem.*

tur stella ex Iacob. [a] Quanquam & reges constet sapientes fuisse dictos & magos in oriente quosdam, quod ex sapientibus & magis eligerentur, vel quod instituebantur in omni scientia reges & filii regum Persarum a magis & sapientibus, vt liquet ex historiographis & Platone. Erant enim ita illi sapientes primi Magorumque scitis omnia publica & priuata sacra subiiciebantur, ne quid diuini iuris, negligendo patrios ritus, peregrinosque asciscendo, turbaretur, vt innuit Herod. *in* 1. & Ammian. Marcellinus *lib.* 23. quo loci de eorum origine incremento, & progressu fuse agit, ex Platone: vt & Diogenes Laertius in prologo. Cognoscebāt magi isti & philosophi, vires singulares & admirandas arborum, herbarum, lapidum, aquarum, stellarum, quas vocat sæpe Plinius in suo opere miracula. Atque ideo hoc nomen Magorum erat primum admirabile & pene diuinum & honorificum, quia etiam felix qui potuit rerum cognoscere caussas.

44 Verum vbi accessit superstitio, vanitas, fictio, idololatria, prætextu & colore sapientiæ & cognitionis sacrorum, rerumque diuinarum, cœpit hoc nomen inter probos & peritos abominabile esse: non minus quam apud philosophos nomen sophistæ, & tyranni, apud Græcos fuit fastidium, propter abusum, & magi pro vanis & impiis hominibus postea sunt habiti. Dum enim voluerunt mirabiliores haberi quam essent, & nollent fateri herbarum, lapidum, & aliarum rerum naturali & a Deo indita vi admiranda se facere, & sibi voluerunt adscribere, addiderunt superstitiones & impietates, quibus dæmon occasionem nactus inculcandi opinionem noui numinis, astute miscuit primum idololatriam, & postea aperte se ipsum adorari fecit. Ita magorum facto, solis, lunæ, & syderum vires magnificatæ supra quam oporteret, cultusque diuinus creaturis illis, omisso creatore, a quo pendet illarum vis assignatus: vt scribit Clemens Alexandr [b]. Sic & facti, ope dæmonis hi magi, diuini, & necromantici [c], quorum imposturam tegebat dæmon per ementitas herbarum vires, quas idipsum posse concedere persuadebat. Et sic ipsi profitebantur se per herbam theangelidem potam, diuinare: & per vsum herbæ Agalophontis, quæ & marmaritis dicebatur, deos, ipsi dicebant, euocare se posse. *vt refert* Plinius *lib* 24. *c.* 17. & ibi de aliis magicis herbis, *&* *lib.* 26. *c.* 4. & alibi de similibus vanitatibus & superstitionibus, quibus cœperunt tegere malas & dæmonicas artes seu impietates: vt cum ex notis corporis prædicebant, vt ait Velleius Paterculus [d].

13 Fuerunt eius perditionis insignes artifices plures nomine illo Magi dicti, celebres. Ex quibus quosdam recensebo qui mihi occurrunt. Qualis Zoroaster, qui auctore Hermippo, in orbe interiore satur per igneam Zonam refertur: alius Bactrianus, cuius gesta Ctesias in primis exponit, Armenius Zostrani nepos. Fertur & Cyri Magus Apollonius. habiti & magi Damigero, Dardanus & Velus, Iulianus & Bebu-

a *Numer. c. 24 vers. 17.*

b *in protreptico, & meminit Luc. in Ioue tragœdo Epiph. in 3. contra hereses c. 5.*

c *vt ait Str. lib. 16. Ælia. li. 2. varia historia. Cic. 1. de diuina.*

d *li. 2 histor.*

& Bebulus vt scribit Arnobius [a]. Et Berosus *lib.3.de antiquitate* tradit Zoroastem fuisse Cham filiũ Noachi, veneficum & cantatorem maleficum, ideo & dictum Cham esse, id est *Cham infamem.*

14 Fuerunt duo peritissimi artis magices in India Nachor & Theodas, dæmonibus imperantes, viuentes in speluncis, qui ab Auennio rege Indorum acciti sunt vt diuerterent a fide Christi suscepta filium suum Iosaphat, facto secreto a quodam heremita Barlaam Christiano, qui ex desertis Ægypti venerat. Qui tamen deuicti ab eodem Iosaphat, magia abdicata Christiani facti sunt, teste Iohanne Damasceno in historia Barlaam & Iosaphat. Chaldæi in sacra pagina, pro magis & diuinis ponuntur. Daniel c.2.vb. כשדים *chesdim* quod Rabi Saadias putat esse, כמו שדים *cemo scadim* quasi dæmones, quia quasi dæmonica virtute quædam facerent.

15 Narratur ex Cæsaribus, Didium Iulianum magum fuisse, inuito populo creatum: qui vt odium populi & militum leniret, multa per Magos experiebatur: & ita non conuenientes Romanis sacris hostias immolari curauit, & carminibus incantari: & ea quæ ad speculum dicunt, fieri, in quo pueri perligatis oculis incantato vertice respicere dicuntur, Iulianus ipse fecit, [b] meminit & de eius insania circa magica, quodque eius gratia pueros necauerit. [c] Fertur & Adrianus imperator artibus magicis & incantamentis quibusdã, aquam intercutem omnem qua laborabat, eduxisse, qua tamen rursus & celeriter repletus fuit, [d] vbi addit Adrianum diuinationibus atq; magicis sacris vtentem crebro, dicere se indigere anima quæ sponte occubuisset, atq; Antimi animam celebrasse quæ esset huiusmodi.

16 Antonius Caracallus magicis etiã delectabatur, & euocauit animas patris Commodi & aliorum, vt medicinam quæreret furiarum quæ illum exagitabant, ex quibus tantum duæ responderunt, quarum vna Commodi respondit, στῖχε δίκης ἆσσον, id est, *perge ad supplicium.* deinde altera, κρυφίοισι τόποισιν ἔχων δυσάλθεα νοῦσον, id est, *hunc occulta, grauis vexat circum loca morbus.* Erat & hic cum sua magia vanissimus imperator, ausus interdum & scribere ad senatum, animam Alexandri Magni orientalis inter se introiisse: vt quoniam in ipso fuerat vita breuis, in hoc viueret diutius: sicuti vtrunque narrat testis oculatus Dio Cassius in Antonino Caracalla.

17 Recensetur & a Iustino in 3. Comarus Magus, Cambysi dilectus. Item Osthanes quoque, qui Xerxem regem Persarum bello, quod is Græciæ intulit, comitatus est, qui non ad auiditatem modo scientiæ eius, sed ad rabiem Grecorum populos egit, [e] quo loci addit eius vanitatis fuisse participes & Magos Pythagoram, Empedoclem, Democritum, Platonem, & alium Osthanem secundum, qui comitatus Alexandrum Magnum, Iamnem, Iothapem, Iudæos, Druidas Britanniæ. & in c. 2. Tyridatem tempore Neronis, qui tamen ab eo artem accipere, cum tamen regnum ei daret, non valuit: crudelitate nihilominus populum repleuit vmbris.

a 1. contra gentes.

b vt ait Ælius Spart. in Didio Iuliano.

c Xiphil ex Dione in Didio, Iulia.

d vt scribit Dio Cassius. in Adriano.

e vt scribit Plin. lib. 30. ca. 1.

18 Eius quoque tempore fuit Simon Samaritanus, de quo in Actibus Apostolorum c. 8. pernitiosus, ambitiosus, magus & hæreticus, qui & sub Claudio antea Cæsare propter magiam statua donatus fuerat [a], vbi & addit, ob id, eo superbiæ peruenisse, vt se filium Dei Iudæis mentiri ausus ferit; in reliquis gentibus, Spiritum sanctum. tot enim imposturas, præstigia & portenta ministerio dæmonum edebat, vt aciem oculorum corporis & mentis hominum fascinaret ad id credendum, donec a beato Petro fuit superatus opere Dei, & verus impostor apparuit: vt liquet ex libris recognitionum Diui Clementis, ex Abdia Babylonico *in* 1. *& aliis*.

a vt ait Iren. li. 1. contra hæresis, c. 20 Iusti. Mart. ad Anton.

19 Obseruatum & est iis temporibus Apostolorum, & post Christi passionem, quibus Christiana fides veris, indubitatis & admirabilibus miraculis, signis & prodigiis infideles ad verum Deum congregabat, dæmones omni studio procurasse in contrarium magicas imposturas & præstigia, adnitentes confundere falsis vera, & eleuare auctoritatem diuinorum miraculorum. Fuitque tunc temporis viriliter inter tot pericula a Christi fidelibus certatum, donec apparuit illustris illa diuina & insuperabilis veritas per vniuersum orbē.

20 Fuit in illis primis congressibus, Theudas Magus, qui se prophetam dicebat, & eduxit viros quadringentos contra Romanos, captus tandem & necatus [b]. Fuit Elymas Bariehu Magus a diuo Paulo increpatus, in Cypro [c], & in summa, tunc omnia fuerunt magorum & impostorum plena [d]. Sequentibus nihilominus temporibus, eædem artes visæ fuerunt: & in ecclesia quidam ex Christianis abusi illis sunt, potissimum hæretici: & fere omnes hæresiarchæ, falsis illis miraculis magicisque præstigiis, nouam doctrinam conati sunt persuadere tanquam a Deo approbatam, vt Menander Simonis discipulus, qui suo nomine censebat esse baptizandum, blasphemans Christum nō verum hominem fuisse, nec mundum a Deo sed ab angelis factum [e]. & Cyrus pseudochristus anno 5. imperii Leonis 3. Isaurici imperatoris orientis cum his præstigiis apparuit in oriente primum Iudæos seducens, dum se Messiam & Christum falso assereret [f].

b Actor. c. 5. Ioseph. li. 20. antiquit. c. 2
c Acto. c. 13.
d vt ait Ioseph. li. 20, antiq. ca. 6.
e vt scribūt Iren lib. 1. c. 21 & in hæresib. D. August. & Epiphan. Euse. 3. c. 26.
f vt scribit Eutro. li. 21

21 Fuit & Staufus quidam maleficorum hæresiarcha in Bernensium territorio, in præstigiis ita peritus, vt sese in murem conuerteret, vel conuerti videretur: & sic inimicorum manus sæpe euasit, qui tandem cum in hypocausto esset cautius obseruatus ab iis qui insidiabantur, gladiis & hastis improuide confixus est. Hic tamen dereliquit duos impietatis discipulos; vnum nomine Hoppo, alium Stadlin, qui poterāt tertiam partem vini aut fœni aut rerum vicinorum, in proprium agrum transferre, grandines, arua lædentes, & fulmina ciere, & alia pestifera plura procurare [g].

g vt narrat Iac. Sprēge. in 2. parte mallei maleficarum c. 15

22 Possunt his alii plures & propemodum infiniti addi, qui illas falsas imposturas dæmonicas pro miraculis venditarunt; de quibus minime amplius agendum nunc censeo; nec fieri posset, vt paucis

literis infinitas eorum technas explicare liceat. Sufficiet in genere Deum prohibuisse illorum artificia, & operandi modos vel septem voculis admonuisse, in quibus pernitiose errarent & diuinam maiestatem offenderent. Ex quibus Iohannes Vincherius[a] colligit, septem species prohibitas maleficiorum. Prima כשף *casaph* Exodi 22. quæ est, cum malis artibus nocetur pecoribus, segetibus aut hominibus. 2. קסם *kasam*, quod est præsagium futurorum, prohibitum Deuter. 18. Hieremiæ 27. 3. עונן *gnonen*, id est, diuinatio & obseruatio somniorum, Deuter. 18. 2 Paralip. 33. Item & augurari; Hieremiæ 27. 4. נחש *nahasch*, id est, obseruare auguria, Deuter. 18. 2. Paralip. 33. 5. חבר *heber*. i. incantatio per verba, Psalmo 57. לחש *lahas* idem significans. 6. אוב *ob*. i. pythonicos habere aut consulere spiritus. Deutero 18. Iesaiæ 19. 1. Reg. 28. 7. ידעוני *idogni*, id est, diuinare ex ventriloquo spiritu, Deuter. 18. Leuit. 20.

a *li 2, de præstigiis, c. 1.*

23 Prædixit hæc Deus populo suo posse illos decipere sub specie diuinitatis, & tamen cauendũ esse veluti deceptiones & decipulas animarũ religiosarum. Quemadmodũ Dominus noster Iesus Christus per seipsum & per sacros præcones veritatis admonuit Christianos & fideles, vt sibi cauerent a falsis prophetis, & ab impostorib. miraculorũ & prodigiorũ, nec illis crederent[b]. Dedit remediũ & D. Iohãnes ne credamus omni spiritui, sed ꝓbemus cui⁹ sint an Dei an dęmonis[c].

b *D. Matt. c. 24, ver 23 Marci 13 vers. 21, & seq. Lucæ c. 21, ver. 8, Apocal. ca 13, vers. 13.*

c *1, epist c. 4 vers. 1, & seq.*

24 Ceterum quemadmodum peccari potest tribuendo imposturis miraculorum vim & diuinam auctoritatem; sic potest peccari quoque negando miracula vera & ea assignare seu tribuere imposturis & præstigiis dæmonum: est enim veritas in medio ponenda & considerãda. Non minus enim committitur negando vera & ea falsa dicere, quam cum falsa pro veris admittantur. Quamobrem & Dæmon, cum virtutibus & miraculis diuinis non potest obsistere, prætextu religionis nititur illius miracula conuellere. Quemadmodum Iudæi suggerente dæmone, confusi & conuicti per signa quæ Dominus noster IESVS CHRISTVS faciebat, quæ nemo alius quam Deus facere poterat, confugerunt ad hanc calumniam, dicentes, hic non eiicit dæmones nisi in Beelzebub principe dęmoniorũ[d]. Fuerunt ab ethnicis aliquando Christiani, miraculis & signis confirmantes fidem, habiti pro magis & præstigiatoribus impellente dæmone. Sunt & multi potissimum vulgares homines cum non possint assequi dona *Dei*, quæ dantur a Deo quibusdam, qui eadem adscribant magicis artibus: a quorum opinionibus legitimus iudex præcauere, neque secundum illas, sed inspecta & inquisita veritate iudicare debet. Et ea ratione probi viri & ingenii singularis, habiti olim sunt pro magis contra rei veritatem. Referam exemplum de Syluestro 2. *ordine* 147. *pontifice summo*, in cuius vita Platina secutus quendam Martinum auctorẽ, scribit Syluestrum 2. antea dictum Gerebertum, malis artibus sedem adeptum; & quod in Floriacensi monasterio in Aurelia posito monachus pius, relicto monasterio

d *D. Matt. c 11, ver. 24, D Marci c. 3, vers 22. Lucæ 21, vers. 15.*

diabolum sequutus sit, cui se totum tradiderat, & largitione primú archiepiscopatum Rhemensem, dehinc Rauennatensem assequutum, pontificatum deinceps maiore conatu adiuuante diabolo, hac tamen lege, vt post mortem eius totus esset: additque alia plura eius argumenti de eo quę merito vt fabulosa refellit Onuphrius Panuinus in additionibus ad Platinam, & quæ narrantur a Martino Cistersense & Galphrido in additionibus ad Sigebertum, aitque rei veritatem fuisse, prædictum pontificem doctissimum mathematicum, & ex monacho per imperatores ad episcopatus promotum: vulgus autem eius temporis credidisse propter mathematicorum disciplinarum raritatem tunc in occidēte eum ideo fuisse magnum, atque ita referre eorum temporum scriptores ait Aimonium a. & Gulielmum bibliothecarium, & vetustissimum librum regni Siciliæ qui est in bibliotheca Vaticana.

ali. 5. de reb. gest. Franc. ca. 46.

25 Vulgus sine iudicio multa sibi placita, vera esse ex arbitrio confingit, & aliis talia esse pertinaciter suadere nititur: tum in aliis, cum in his, quæ ad religionem pertinent, nunc in superstitionem, nunc in impietatem declinando, nisi maiori vi & præpositorum diligentia contueretur ne defluat, & in sententiis vagetur. Quemadmodum persuaserunt sibi Persæ magos oriri ex nefanda commixtione matris & filii, quo pertinent Catulli versus ad Gellium,

Nascatur magus ex Gelli matrisq́, nefando
Coniugio, & discat Persicum Aruspicium.
Nam magus ex matre & filio gignatur oportet,
Si vera est Persarum impia religio.

Putant & quidam natos cum binis pupillis in ambobus oculis, vel in altero binam pupillam habentes, ad maleficia inclinatos, ex Plinio & Didymo. Existimant enim dæmones, teneros fœtus matrum sortilegarum opera sibi consecratos, ita notare. Quod & patres & matres interdum maledicta illa arte imbuti, conentur non tam seipsos, verum quoque & filios, & partus instinctu impiissimi dæmonis, perdere: vt comprobatum sit, eosdem & maxime sortilegas obstetrices, sæpe recens natos dæmonibus obtulisse, & ita dæmonibus mancipasse. Dicunt & quidam ex incubis & succubis natos huiusmodi magos; vt Merlinum. Sed & certius est, quod plures magi & sortilegi fiunt, seipsos perdendo & obligando ad ministeria dæmonis expresse, vel tacite.

De magicis impietatibus, & religionis in eis abusu.

CAP. XXVI.

SED agamus de caussis quibusdam, quæ ad magicas impietates viam strauerunt ex fuco religionis & incātationum magicarum, itaque impietatum originem veram & præcipuam earum quæ ex malitia ad idololatriam inclinarunt, proculdubio a dæmonibus pēdere existimandum est. Eo enim res peruenit, vt cum potestate & verbo

verbo Dei fugentur dæmones, per quod prouidentiã Dei esse declaratur, ars magica, vt ait D. Clemens li. 8 recognitionum, inuenerit ad infidelitatẽ confirmandam, quomodo etiam hoc ex cõtrariis imitetur. Sic & serpentum venena mitigare, carminibus inuentum est, & verbo & potestati Dei contrarias inducere sanitates. Angelis quoque Dei cõtraria reperit ars magica ministeria, animarum suscitationes, contra hæc & figmenta dæmonum ponens. Et vt rursum [a] ait, idem Clemens, *Angeli quidam, relicto proprio ordinis cursu hominum fauere vitiis cœpere, & libidini illorum quodammodo indignum præbere ministerium, quo illorum opera, suis magis voluptatibus morẽ gererent: quiq; nec sponte inclinati viderentur ad indigna ministeria, docuerunt homines quod dæmones artibus quibusdam obedire mortalibus hoc est incantationibus possent, ac velut ex fornace quadam & officina malitiæ, totũ mundum, subtracto pietatis lumine, impietatis fumo replerent. Pro his etiam ac aliis nonnullis causis diluuium mundo introductum est.*

a li. 4. recognitionum.

2 Tatianus Assyrus, oratione cõtra gẽtes, incantatorũ characteres, suspensiones, amuleta, & reliqua id genus, refert ad dæmonũ dolos, astutias, & artes quib. venantur animas incautorũ & curiosorũ *Nullus, inquit, affectus per alterius rei dissensionem tollitur, nec insanus aliquis curatur amuletis* (ἐξαρτήμασι) *vt pelliculis appensis: dæmonum istæ aggressiones sunt: & qui ægrotat, & qui edit, vel appetit vltionem istos sibi auxiliatores adsciscunt.* Vtũtur autẽ dęmones hoc artificij modo. Quemadmodum figuræ literarum & versus qui inde cõscribuntur, non per se possent iudicare quod scribitur, sed hæc sibi cogitationũ suarum signa homines constituerunt ex certa ipsorum coniunctione, ita vt ordo literarum definitus est, rem intelligentes: sic etiam variæ radices, & neruorum, & ossium adhibitio, non sua natura aliquid efficiunt, sed tanquam elementaris institutio sunt improbitatis dæmonum, qui, ad quid singula valere debeant, præscripserunt; vbi vero vsurpari ab hominibus viderint ministerium & curationem ipsorum superueniunt, & eos in seruitutem redigunt, & abducunt a cultu diuino homines per dolum, dum herbis & radicibus fidem habere moliuntur. Item Arnobius, [b] *Magi, inquit, non tantum sciunt dæmonas, sed etiam quicquid miraculi induunt per dæmonas faciunt, illis aspirantib. & infundentibus, præstigias edunt, vel quæ nõ sunt videri: vel quæ sunt, non videri eorum magorum & eloquio & negotio.*

b Lib. 1 aduersus gentes.

3 De Socrate refert Plato, [c] quod ab ineunte ætate sorte accidit Socrati, signum dæmonis habere: idque fuisse vocem quæ vbi esset edita, cum retineret, ne faceret quod esset facturus, hortaretur autem nunquam. Simile sed mirabilius & cum sua vindicta refert Aristoteles in republica Phocensium & post illum Clemens Alexandrinus. [d] Excestum Phocensium tyrannum duos gestasse in ciuitates anulos, qui vel ex sonitu inuicem ab eis edito, sciebat tempus gerendarum rerum, mortuum tamen a dolo interfectum, etiam si illud ei prius significasset sonitus.

c In Theage.

d Li. 1. Stromа.

4 Vt autem dæmonibus adſunt fallendi modi plures, ſic & Oſthanes qui tempore Alexandri Magni ſcripſit, notauit, vt refert Plinius,[a] plures fuiſſe magiæ ſpecies: vnam, quæ vmbrarum inferorumq; colloquia permittit: alteram quę ex aquis, ſphæris, aere, ſtellis, pelui, lucernis, ſecuribus, multiſque aliis modis diuinare docet. De quibus etiam nos egimus li 34. ſyntag. c. 3. & aliis ſeq.

a li. 30. c. 1.

5 Quidam putarunt, ex obſeruationibus coniunctionum aſtrorū, & ſympathia, vel antipathia rerū, magica illa, ſeu mirabilia quæ pro magicis habuerunt, ſumſiſſe originem, & ex aſtronomia ſecretiſſima quæque, vel non vulgo cognita, coniiciendo & operando. Narrat de Moſe Vincētius,[b] quod iuuenis factus dux Ægyptiorum iuit in bellum contra Æthiopes qui populabantur Ægyptum, quos debellauit, & fugientes proſequutus eſt in ciuitatem Sabba: filiam autem regis Aethiopiam dictam Thaibim, pulcritudine & amore Moſis captam, obtuliſſe ſe & ciuitatem daturam ſi illam accepiſſet in vxorem, quod & fecit, quia alioquin erat illa ciuitas inexpugnabilis. Eam autem fuiſſe Æthiopiſſam, propter quam dicuntur contra eum murmuraſſe Aaron & Maria. tandem autem cum Moyſes vellet redire in Ægyptum, nec vxor permitteret, ait, Moyſem feciſſe annulum, eiq; incluſiſſe gemmam habentem imaginem efficacem ad inducēdam obliuionem, quem ei dedit: vnde eius amoris oblita fuit. Moſes autem rediit in Ægyptum. Erat autē Moyſes peritus in arte aſtrorum, ſicut refert ex Vincentio Antoninus.[c]

b li. 3. hiſtor.

c Prima par teſpecuti, hiſtorialis tit. 2 c. 4.

6 Narrat Ælius Spartianus in Ælio Vero, Marium Maximum retuliſſe, Adrianum Cæſarem, vſque adeo peritum matheſeos, vt de ſe ſciuerit, & omnium dierum vſque ad horam mortis futuros actus ante præſcripſerit.

7 Notat autem Plinius in principio libri 30. quod magica ars fraudulentiſſima artium, plurimum in toto terrarum orbe, plurimiſque ſeculis valuit, auctoritatem maximam acceperit, quandoquidem ſola artium tres alias imperioſiſſimas humanæ mentis complexa in vnam redegerit. Atque, inquit, natam primum e medicina nemo dubitat, ſpecie ſalutari irrepſiſſe, velut altiorem ſanctioremque quam medicinam: item blandiſſimis deſideratiſſimiſque addidiſſe vires religionis, ad quas maxime etiamnum caligat humanum genus. Atque vt hoc quoque ſuggeſſerit, miſcuiſſe artes mathematicas, nullo non auido futura de ſeſe ſciendi, atque ea de cœlo veriſſime peti credente. Ita poſſeſſis hominum ſenſibus triplici vinculo, in tantum faſtigij adoleuit, vt hodie etiam in magna parte gentium præualeat. Et certe credibilis eſt opinio Plinij, atque dæmones ad decipiendas curioſas mentes clam irrepſiſſe pretextu rerum naturalium & ſalutarium, quæ cum veriſſimos habeant & optimos effectus, ſuę ſcientiæ mirificos addunt igniculos & deſiderium cognoſcendi. Et cœli qui per ſe enarrant gloriam Dei, habent ſigna dierum & temporum, & mutationum & alterationum, generationis & corruptionis, & alia

plurima

plurima digna obseruatione, quibus Deus auctor mirabilium qui eis vim & naturam dedit admirabilem, mirabilior prædicatur, vnde supremus artifex agnosci potest: quæ omnia dæmones curiosis, & qui intra fines naturæ consistere nolunt, & maiora ambiunt, Deiq; obliuiscuntur, falsis persuasionibus prætexuerũt, & in superstitionẽ prætextu religionis conuerterũt astutissime. Sic scribit Basilius Magnus,[a] genus magorum qui venerunt adorare Christum natum, fuisse genus Persicum eorum qui incantationibus & magicis & naturalibus quibusdam effectibus, astronomiæque & rebus sublimib. vacabant, eiusdem fere magiæ ac Balaam qui a Balac fuit missus vt malediceret populo Israeli, quique loco maledictionis prophetauit, de venturo Messiach. *Nu. c. 24. ecce orietur stella ex Iacob, &c.* Quæ fuit causa, vel forsan, inquit, quia magi aduenieẽte CHRISTO, suis incantationibus defuisse robur viderent: quod & magis credendum sit eos in Christum credidisse, vt ait D. Ambrosius.[b] Quod muneribus oblatis palam professi sunt, aurum, thus, & myrrham supplices offerentes: vt auro, regem fatentes: Thure, Deum venerantes: myrrha, sepulturam gloriosam testantes.

a *Li. de humana Christi generatione.*

b *To. 2. li. 1. de fide ad Gratianũ c. 2. & Arno. in annotatib. ad ca. 2 diui Matthei.*

De antiquorum magorum quibusdam prodigiis & imposturis. CAP. XXVII.

EX his quę propemodum incredibilia referunt alias a magis effecta, & nunc quoque fieri putantur a sortilegis, lamiis, strigibus, diuinis, & aliis mancipiis dæmonum, non quidem per se, sed ex permissione Dei, & ex imposturis & ministerio eorum, operante diabolo: quædam iam [c] exhibui, quæ non repetam, adferam alia quæ nunc aliunde occurrunt. Omitto illa trita quæ de magis Pharaonis relata sunt in Exodo, qui se opposuerũt miraculis diuinis, & suis præstigiis tot tantaque efficere vel imitari conabantur, succubuerunt tamen, vt ibi docetur. Ferunt inter Assyrios & Bactrianos Nino quondam Zoroastreque ductoribus, non tantum ferro & viribus dimicatum, verum etiam magicis, & Chaldæorum abditis disciplinis. [d]

c *in li. 34 syntag. 5. 20.*

2 Laban Arameus socer Iacobi patriarchæ, [e] vt auctor est Zohar, fuit omnium orientalium magus celeberrimus: erantque illi idola quædam, dicta Teraphim quæ furata erat Rachel, [f] nempe imagines, quibus ille diuinabat, ligabat, & offendebat hostes. Erat & temporibus Moysis Balaam filius Beor ariolus & diuinus, ad quem misit Balac filius Sephor, rex Moabitarum, vt veniret & malediceret populo Israelitico, cui non poterat resistere, & si quo modo posset eum eiicere e terra sua dicens, *Noui*, inquit, *quod benedictus sit cui benedixeris, & maledictus in quem maledicta conieceris.* [g]

d *vt ait Arnob. 1. cõtra gentes.*

e *Genes. 28. 29. 30 31.*

f *c. 31 Gen.*

3 Scribit Dion Cassius,[h] cum Cn. Sidius Geta, contra Salabum ducem expeditionem fecisset, neque aqua ei esset ad sitim exstinguendam, quendam indigenarũ confœderatorum incantationibus e cœlo plurimam aquam elicuisse. Scripsit Suidas in verbo *Arumphis* A-

g *Nu. c. 22.*

h *li 60. hist. Roman.*

rumphim Ægyptium philoſophum, Marco philoſopho imperatori familiarem, cum aliquando Romani ſiti laborarent, effeciſſe, vt ſubito nubes obſcuræ exſiſterent, & ingentem pluuiam effunderent cum tonitruis & fulgoribus crebris. Alij & dicunt Iulianum Chaldęũ hoc miraculum edidiſſe. In dialogo Meliſſæ & Bacchidis apud Lucanum, incantatio quædam apponitur amatoria. Suidas in verbo ἀνεμοκοῖται notat Corinthi fuiſſe familiam qui ventos ſopirent.

4 Admirabiles impoſturæ & impietates referuntur Simonis magi, qui diſputaturus contra diuum Petrum, ſe iactabat eſſe filium Domini & ſine initio, ingreſſum vterum matris ſuæ Rachel, natũ poſtea, per aera volare igne commixtum, ſtatuas moueri facere, animaſſe exanima, lapides panes feciſſe, de monte volatu tranſmeaſſe, manibus Angelorum ſe ſuſtentatum ad terram deſcendiſſe, ſe facere vt a volentibus non comprehenderetur inuiſibilem, & rurſum volentem palam fieri. Si fugeret montes perforare, ſaxa quaſi lutum pertranſire, vinctum ſeipſum ſoluere, & eos qui vincula inieciſſent vinctos reddere, clauſtra carceris aperire, nouas arbores ſubito oriri facere: ſeipſum igni iniicere ſine ardore, & alia ſimilia varia, de quibus Abdias Babylonicus. [a]

5 Narrat & Abdias [b] Zaroen & Arphaxad Perſas, magos fuiſſe celebres, ſub Xerxe rege, tempore SS. Simonis & Iudæ, eamque artem vel impietatem in tantum calluiſſe, vt omnes diſertiſſimos regni aduocatos congregatos Babylone, poſtquam ij locuti eſſent, mutos redderent, impotenteſque loquelæ & greſſus, poſteaque vtrunque illis reſtituerent, verum hos aduocatos territos, a DD. Simone & Iuda qui in ciuitate aderant, ſignatos crucis ſigno in fronte (qui & poſtea Chriſtiani facti,) ad certamen aduerſum eos rediiſſe, & præualuiſſe. Quo ira perciti magi aduocarunt ſerpentes, qui omnes curiæ adſtantes terruerunt, iiſdem incantationibus, donec acccerſiti apoſtoli ſerpentes in vnum collegerunt, & eos in magos non in mortem, ſed in vindictam immiſerunt, qui eos coram rege vlulantes miſere torquebant.

6 Obſeruauimus aliquando, [c] hæreſiarchas fere ſemper fuiſſe magica & dæmoniaca arte inſectos, vſoſque conſortio & opera atque impoſturis dæmonum. Imo & Carpocratiſtæ & Gnoſtici hæretici, magiæ ſcholas introduxerunt, vbi horribilium & pernitioſorum conatus operum aſſeſſores habebant dæmones, vt per multa prodigia, in magna poteſtate omnibus dominarentur quibus vellent, diuerſæque incantationes ab illis inuentæ, ad amorem & ad illectamenta, vt ait Epiphanius. [d] Marcus quidam hæreticus Valentinianus, erroris magicæ impoſturæ peritiſſimus, decipiebat homines ſuo errore, immiſcens Anaxilai ludicra & magiam, vt ait Irenæus, [e] & Epiphanius. [f]

7 Refert Baſinus, [g] apud Salamancam vrbem Hiſpaniæ, idolum marmoreum fuiſſe in profundiſſima cauea poſitum, & cultum, cui dæmon

a Li. 1. hiſto. apoſtolicæ, Irenæus li. 1. contra hæreſes c. 20.

b Prædicto loco.

c Li. 34 ſyntag. c. 21. nu. 8.

d Tomo 2 li. 1. contra hæreſes, hæreſ. 27.

e Li. 4. c. 8. contra hæreſes, refert autem eius impoſturas c. 9.

f Tomo 1. li. 21 primi, hæreſ. 34.

g li. de artibus maleficis.

dæmon assistebat, instruens magicis artibus eos, qui sibi certis pactis & inuocationibus se subiicere volebant, qui & postea in quibusdam effectibus se mirabiles ostendebant: qua tamen postea cauea obstructa, fuit superædificata ecclesia: idolo vere prædicto in via publica posito, quod a transeuntibus fuit ita concultatum, vt vix sculpturæ aliquod vestigium appareret.

8 Medea recensetur inter exsecrabiles maleficas vel veneficas antiquorum, quæ pharmacis magicis custodem velleris aurei serpentem sopiuisse fertur, quæ erant aspersa ex ramo iuniperi recens exsecto, sicut refert Apollonius Rhodius,[a] vbi & refert de Circe Perses & Elij filia, quæ habitabat in portu Deæ, vbi veneficiis demulcebat viros.

9 Aeris perturbationes, fulmina, grandines & similia meteora, aliquando a dæmonibus efficiuntur, vt in aere varia phasmata, quæ homines malefici, eorum actione commouent & sedant, *vt est apud Herodotum li.*7. dum de sedata tempestate agit, quæ ex classe Xerxis quadringentas naues iam depresserat. Ita Olaus Magnus *in historia* refert Haguinum Noruegiæ principem, contra Danos pugnaturum, suborti imbris maleficio, ita hostium vertices inusitatis grandinis ictibus conuerberasse, vt eorum oculi, veluti quibusdam nimborum spiculis lacessiti, prospiciendique facultate priuati, grauiorem ab elementis pugnam quam ab hostibus sustinerent. Henricus Sueciæ rex, *vt idem Olaus testatur*, tam familiaris dæmonibus erat magiaque imbutus, vt quocunque suum pileum verteret, confestim inde optatus ventus spiraret: qua ratione inditum & ei fuit nomen, vt *Ventosus pileus* nominaretur. Finni etiam, vt idem testatur, negotiatoribus in eorum littoribus contraria tempestate ventorum impeditis, ventum venalem exhibere solebant, mercedeque oblata tres nodos magicos non cassioticos loro constrictos eisdem reddebant, eo seruato moderamine, vt vbi primum dissoluissent, ventos haberent placidos: vbi secundum, vehementiores: at vbi tertium laxauissent, ita sæuas tempestates paterentur, vt nec oculo extra proram in euitandis scopulis, nec pede in naui ad vela depriměda, aut in puppi pro clauo dirigendo, integris viribus potirentur. Circa annum Christi 965. Baianus filius regis Bulgarorum, homines in lupos conuertebat, *vt ait Luithpran.*[b] & in prælijs magica vtebatur & imperatorem orientis turbauit, circa annum 975.[c]

10 Scribit & Iacob. Megerus *in Chronicis Flandriæ*, quendam Robertum rustici filium, familiari dæmone vsum, Tornacensem Ariensem Atrebatensem & Cameracensem episcopatus adeptum, virum plenum simonia, & ambitione nimium infamem circiter annum Domini 1175. Sed mirabilius quod fertur & scribitur a Guillelmo Neubrigensi Anglo,[d] de quodam Britone natione, cui nomen Eudo, & cognomen de Stella: qui ita ludificatione dæmonum dementatus fuit, vt se putaret Deum, dominatorem, & iudicem viuo-

a Li. 4 *Argonauticon.*

b *Li.*3.*ca.*8

c *vt ait Platina. in tomo* 2.

d *Li.*1 *rerũ Anglicarũ c.*19.

rum & mortuorum, & per diabolica præstigia numerosam decepe-rat multitudinem quæ eum comitabatur. Cui erāt in promtu quo-tiescunque volebat, panes, carnes, pisces, & quique cibi lautiores: ve-rum quod idem cibi, non solidi sed aerij fuerint, subministrantibus inuisibiliter spiritibus aeris huius, ad capiendas potius quam pascē-das animas repletio, vel ructu euanescebant, & tanta sequebatur esu-ries vt cibos eosdem repetere opus esset. Hic militi, proximo admo-nente, vt resipisceret non audiens, ostendit fantasticas multas opes, quas tamen cum ipse contemneret & abiret, accipitrem comiti mi-litis dono dedit pulcerrimum, quem, cum miles vt abiiceret, admo-nuisset, non auem sed dæmonem esse iudicans, & ipse non abiecis-set, tandem ab accipitre in pugno læsus, postea & in aerem sublatus fuit, nec postea apparuit. Ceterum postea hic Eudo captus in conci-lium Rhemense adductus mancipatus fuit custodiæ perpetuæ: qui-dam socij eius non resipiscentes combusti, alii dilapsi sunt.

Num qua ab strigibus, lamijs seu maleficis & sortiarijs fiunt, vere fiant. Cap. XXVIII.

Cum incidissem aliquando in librum de Strigibus Magistri Bar-tholomæi de Spina, ordinis Dominicani seu prædicatorum, & palatij Apostolici magistri, in quo in vtramque partem disputatur per argumenta & rationes, quæstio, num ea quæ narrant striges seu sortiariæ seu maleficæ & malefici, sibi accidere, & a se fieri, vere con-tingant aut fiant, an vero illudantur phantasmatibus & præstigiis dæmonum, collegi seorsum quędam quæ notanda visa sunt, & ad v-sum religionis solidum pertinere. Ibi ergo in tribus primis capitibus adfirmatiuam adstruit, in illusione mentis talia contingere illis, in sequentibus vero sententiam contrariam vt veriorem defendit. Ad-fertur primum, pro eo quod illudi dicantur, a dæmone, dum se equi-tare cum Diana & conuentus & conuiuia agere arbitrantur, conci-lium Ancyritanum relatum [a] quod quamuis videantur sibi epulari sortilegæ, tamen redeunt ita famelicæ, ac illæ quæ non dicunt se in-terfuisse: neque etiam in domibus illorum, in quorum cellis & pen-nariis dicunt se conuiuasse, quicquam deesse ideo inuenitur. Addit historiam Sancti Germani, qui cum hospitaretur alicubi, vidit post cœnam, aliam cœnam apparari, cuius causam qui appararent, cum interroganti respondissent, quod mulieribus qui de nocte irent, ipse Sanctus ea nocte vigilauit, & videns magnam turbam virorum & mulierum circa mensam, quibus præcepit ne abirent, & excitauit dormientes in hospitio, inquirens si eas personas agnoscerent, & il-lis respondentibus vicinos & vicinas esse, misit statim ad eosdem vi-cinos & vicinas, qui reperti sunt in domibus propriis: & proinde co-git dæmonas circa mensam sub illorum specie visos, fateri quod ta-les essent qui sic hominibus illuderent.

a in c. Episcopi. 26. q. 5.

3. Probat a fatuitate seu stultitia quam referunt huiusmodi stri-ges,

ges,Ferrariæ se cõuenire bis in hebdomada coram Sibylla,quæ illis præest,vt dicebant aliæ [a] Dicunt autem congregationẽ illam fieri ad fluuiũ Iordanẽ,cuius aquã nitatur dicta Sibilla tangere,sed nõ potest, & fluuius potius exsiccatur qua ratione illa tãto furore accẽdatur,vt a facie illius illa multitudo aufugere cogatur,alioquin interitura.

3 4.Ex eo quod illæ narrent alia impossibilia: dicunt enim , quod postquam comederint aliquem pinguem bouem, vel dolium vino, vel arcam seu cophinum panibus euacuauerint & consumserint eà vorantes,domina illa percutit virga aurea,quam manu gestat,ea vasa vel loca,& statim vt prius plena sunt vino,vel pane,ac si nihil fuisset sumtum. Similiter iubere congeri omnia ossa mortui bouis super corium eius extensum , ipsumque per quatuor partes super ossa reuoluendo,virgaque percutiendo bouem restituere in pristinum statum,& iubere restitui in locum suum.

4 5 Adferuntur exempla mulierum & aliorum , qui credebant & asserebant post factas quasdam vnctiones se in ludum & cœtum strigum deferri, quin quæue tamen quo tempore se dicebant translatas,visæ fuerant graui somno & veluti consopitæ immobiles iacuisse. Sexto negat quod in formas diuersas animalium vt catorum se transmittant,neque id Deum permissurum.

5 In contrariã dehinc sententiam , vt probetur re vera eadem illis contingere quæ asserunt,& corporaliter transferri,adfert plures cõfirmationes 1.acta inquisitorum ex quibus eadem facta apparet.

6 2. Ex eo,quod talia puniantur vtraque lege diuina & humana.[b] Doctorum approbatione sacrorum,apud Augustinum [c] fierique opera nefandissima per ipsos dæmonas opera maleficarum scribit D. Thomas [d] Item additur decis.Tholosanæ capellæ 38 incipiens *quadam de tali*. Item epistola seu de legatione summorum Pontificum ad inquisitores Germaniæ , Tituli de maleficis & mathema. in codice Iustin.illa eadem ostendunt.

7 3. Quod corporalia in motu locali obediant Angelis secundum Augustinum,3.de trinitate,Thomam in 1 q.110.artic.2.& 3.cum similib.facit nemo.l.multi C.de malefic.& mathe.

8 4. Quod certum sit , spiritus corpora citius etiam hebdomadariis,deferre posse sine fatigatione; vt dæmon Hermogenem magum ligatum ex domo sua ad diuum Iacobum per aera vexit,eius iussu,vt in eius historia legitur , & in historia recognitionum diui Clementis habetur,Simonem magum per aera delatum , & orationib. diui Petri in terrã collapsum. Sed & consentit omnium Necromantiorũ testimonium cum Auicenna,in libro de Necromantia,fieri ita,vt & plura in Malleis maleficatum exstant exempla. Nec dubium Deum hæc permittere,cum & multo maiora permiserit exigenre sic malitia non timentium eum , prout fuit Angelorum irreparabilis casus, & permisit Christus seipsum ferri a dæmone supra pinnaculum templi D.Matthei c.4.

a *in dic.c.Episco.de Herodiade & Diana.*

b *Exod 22. Deut.18. Leuit.19 & 20.*

c *in 26.q.5.c. illud.26. q. 2 in decreto Gratiani,c. igitur , 26. q.4.*

c.l.de doctr. Christia. lib. 8 de ciuita. Dei c.29.& li.7.c.fi. lib. 10.c.8.li.18. c.18. & 17. li.21.c.7.

d *2.2 q.93. & 92. & 3. contra gentiles ca. 104. & 105.&c.*

9 5 Possunt apparere dæmones in forma hominum vel aliarum rerum Sic enim & boni Angeli in figura humana apparuisse referũtur, *Iudic.* 13. *Tobiæ* 5 9. *&* 12. *Genes.* 18. *&* 19. imitantur bonos mali, & in Angelos lucis se transfigurant aliquando 2. *ad Corin. c.* 11. Sed sæpius in animalib. brutis habitant, vt sub serpente, *Genes.* 2. In grege porcorum, *Matthæi* 8. In forma incuborum & succuborũ. Ea de causa nec temere exorcistarum ordo habetur in ecclesia, *c. perlectis* 25. *dist.* *c. cleros* 21. *dist.* ad expellenda huiusmodi portenta. Ex quo apparet & dæmones posse apparere in forma illa sibyllæ ementitæ.

10 6 Quod de bonis fertur comeso & restituto, de panibus & vino, idipsum multis modis euenire posse docet prędictus auctor: non quidem restituta eadem re, vel creatione facta aliqua, quia hæc Dei sunt opera. Non enim dæmon pulicem mortuum suscitare posset, vel quid eadẽ numero comesis substituat, ea qua valet agilitate præstigiis aliunde adducens, vel statim hisdem præstigiis imponendo, veluti si vnus dæmon corium ingrediatur, & ita videatur bos, vel quia dæmon potest ex aere formare corpus ad similitudinem bouis, & illud se immiscendo quasi viuum ostentare.

11 7 Quod ad formas mutatas catorum & aliorum animantium, posse illis illudi per dæmones, & sensus mutari vel decipi docet, posse & pueris interdum vere, interdum per illusionem sanguinem sugere, eosque intuitu, oculis fascinari, vel veneficiis vel tacito puto conuento cum dæmone, qui per eas operatur. vt & ait D. Thomas[a] Inuocant enim dæmonem sortiariæ, & quæ tangunt ei sacrant vel exsecrantur, vel offerunt. Infantes porro maleficiis læduntur, iusto quodam, sed nobis incognito Dei iudicio, vel non baptizati, vel baptizati, ob parentum delictum, quod aliquando in quartam generationem vindicatur. *Exod.* 20. vel ex malitia magna dæmonũ & maleficarum, quorum arbitrium est liberum ad malum. Sunt & plures qui aliquando ope maleficarum vsi eodem quo peccarunt modo puniuntur. Eueniunt & hæc quoq; ad laudem Dei: nam ex his cognoscimus esse intellectuales potentias fortiores hominibus, esse dæmones, & præstantiam Christianorum, qui Dei virtute & fide eis imperat in Dei nomine quod persequuntur, ideoque religionem eam veram, quæ habet dæmones inimicos.

[a] 1. *qu.* 67. *arti.* 4. *ad secundum.*

12 8 Accedit responsio argumenti, quod asserebat exemplis sortiarias vel striges quæ se dixerant, fuisse in ludum vel cœtum eius congregationis delatas, inuentas fuisse dormientes & sopitas. Et demonstratur interdum quidem hoc accidere posse per illusionem phantasticam: sed nihilominus quoque contingere vere etiam dormientibus vel vigilantibus, vt vidit D. Petrus clara luce vigilans Angelum qui eduxit eum e carcere. Inueniuntur sæpe dormientes ambulantes & vere in somniis operantes, vt & quidam corpore quiescente loquuntur & concionantur, inuenti qui dormiendo surgentes sine lumine scripserint meditata. Et quemadmodum negandũ non est,

est, posse Satanam quæ in somniis repræsentat imaginationi posse operari,& persuadere dormientem operatum: ita non est negãdum, posse & vere dormientem & non dormientem eius ministerio plura operari præter humanam seu communem intelligentiam. Et si quis dicat, inuentas fuisse aliquando sortilegas & striges in lecto vel alicubi dormientes vel sopitas, quo tempore dicebantur, abiisse in cœtum detestabilem. Quis contra poterit asserere verumne corpus illarum inuentum, an dæmonicum fictitium, cum possit loco corporis illarum dæmon aliud fingere, vel ex aere vel alio modo, quo nitatur auertere credulitatem tantæ impietatis? Nec id nouum spiritibus vt possint ita corpora imitari, sicuti & refertur, sanctos Angelos aliquãdo fecisse,& personam seu formam virorum sanctorum alio iussu Dei translatorum induisse. Sic ferunt diuum Ambrosium, cum missam Mediolani celebraret, hora exsequiarũ B. Martini Turonis defuncti, super altare caput inclinãtem spatio trium horarum dormire visum,& post modum excitatum a somno vt putabatur, a clericis causantibus populi tædium in exspectando benedictionem & missæ finem, respondisse, officium exsequiarum fratris sui Martini Turonis se perfecisse, in cuius rei testimonium chirothecam Turonis reliquisse fertur. Etquo patet eo corporaliter translatum, verum in eius figura interim angelum in altari Mediolanensi remansisse, corpori enim mortali repugnat in duobus locis simul & semel & eodem tempore esse. Simile contigit beato Clementi D. Petri successori: cum enim Romæ missam celebraret, obdormire visus est; & post tres horas ad seipsum reuersus, vt videbatur, excusationem populo attulit, quod iussu beati Petri, sibi necessarium fuit illo tempore spatio Pisanam ecclesiam quæ diuo Petro dicata fuerat, consecrare: in cuius rei fidem indubiam tres guttas proprii sanguinis Pisis in ecclesia illa reliquerat, quæ in hanc vsque diem in summa veneratione habentur in ecclesia cathedrali eius vrbis.

13 9. Adferuntur & c. 18. *Bartholomæi de Spina libro de strigibus*, plura exempla maleficarum inuentarum alibi nudis corporibus, delatarum a dæmonibus ex vnguentorum adhibitione, vnde mortis supplicio affectæ fuerunt.

10 Adferuntur cap. 19. exempla strigarum, quæ in catos conuersæ necarent infantes, & quomodo in eadem forma vulneratæ inuentæ fuerint.

14 11. In argumentum & illud realiter ad synodos illas diabolicas peruenire & deferri maximam vim habet & extra phantasiam, quod priusquam ad eum cursum accedant, sanctissimam hostiam quam alicubi furatæ fuerint vel retinuerint, vbi post modum ad determinatum locum peruenerint, pro munere offerunt diabolo, quam, & in diaboli gratiam eiusque requisitione opprobriis affectam, ibi dimittunt, & nullatenus apud se post modum inueniunt, quod non accideret si tantum somniarent se illud facere. Idipsum conuincunt

alia munera quæ offerũt dæmoni, quæ secum euntes deferunt, vmbilici puerorum, galli, gallinæ & alia huiusmodi, quæ communiter requirunt dæmones in sacrilegis eorum sacrificiis. Item quod cum striges ad dæmonem peruenerint & abnegatis fide, Christo, ac baptismo, faciunt hominium seu homagium diabolo, accipiunt tradente sibi eodem dæmone, pugillum terræ, qua secum portata & realiter inuenta apud se, conseruataque toto vitæ suæ tempore pessimæ istæ personæ vtuntur ad maleficiandum non solum pueros, verum etiam viros & mulieres cuiuscunque sint ætatis, proiecto illius terræ modico super eas personas, quas volunt perdere: quæ si delusorie in somniis darentur, realiter non reperirentur apud illas vigilantes.

15 12. Eo pertinet, quod maleficæ asserunt etiam se bis in hebdomada languere, mane diei Veneris, & diei Lunæ: propterea quod ex velocissima reportatione qua præcedentibus noctibus rapiuntur & recipiuntur seu referuntur in propria, depositæ patiuntur quasi vertiginem, & ob hoc lecto decumbentes, toto pene mane quiescunt. Ex quo etiam signo qui eas cognoscunt, vt effectu clarissimo & apertissimo, easdem suspectas habent vehementissime quod sint striges, dum alioquin præstigiosis operibus intendunt.

16 Respondetur autem ad *ca. episcopi, 26. q. 5.* qui videtur aduersari ex concilio Ancyrensi quod sit suspectus, & concilium quoque Ancyrense falsitatis, & inter paleas quæ apud Gratianum non habent probandi auctoritatem, annumeretur; non minus quam Cabillonense & Bellocense concilia. *c. placuit, ca. annis* 18. *distinct.* quæ in eo apocrypha censentur: quia nesciatur quo anno & sub quo pontifice facta vel cuius auctoritate indicta. Et damnantur quoque propter falsa quædam admixta, damnata, & concilia vniuersalia quæ nõ fuerunt a summo pontifice indicta vel probata, vt liquet ex concilio Ariminensi damnato *in c. sancta* 15. *distinctio.* & ex concilio Basiliensi damnato ab Eugenio 4. & ex aliis cõciliis schismaticis. Ignoratur autem tempus Ancyrensis concilii & auctor. Idipsum quoque damnatur tãquam suspectum de fide & non catholicum, quia nonnulla obscura proferat, & sacris literis non bene consona. Nam falsum illud quod ait dæmonem non posse portare corporaliter de loco ad locum. portauit enim etiam ipsum Dominum IESVM CHRISTVM, *D. Matthæi cap.* 4. multo magis potest & alios ferre, vt & Abacuc per capillum capitis sui, transportatus est in longissimam regionem ad Danielem, *Daniel* 14. Item falsum quod ait non posse dæmonem se transformare in aliquam deam Hecatem vel Dianam. nam liquet illum se posse transfigurare in angelum lucis, 1. *ad Corinthios* 9. multo magis in illam vel aliam corpoream Dianam. Contrarium etiam sacris literis, quod asserit; infidelem & pagano deteriorem qui credit fieri posse aliquam creaturam, aut in melius mutari, aut in deterius, aut transformari in aliam speciem,

em, aut in aliam similitudinem, nisi ab ipso creatore qui omnia fecit, & per quem omnia facta sunt. Huius enim contrarium legitur quantum ad aliam speciem, expresse *in ca.7. & 8. Exod.* vbi habetur, magos Pharaonis conuertisse virgas suas in serpentes: aquas etiam in sanguinem verum, verasque ranas: non delusorie[a], adferuntur & a dicto Spinæo aliæ solutiones ad dictum cano. episcopi. præsupposito quod illud concilium fuerit generale, quas persequitur *a c.21. vsq; ad* 28. nos etiam de eo egimus alias[b].

17 Respondetur autem ad 2. contrariam rationem quod famelicæ redeant ex illo cœtu maleficæ, vt per illusionem videantur satiatæ non vere, id est interdum fieri ita posse, sed non semper: famelicas vero & defessas se inuenire ex alia caussa; vel ob longam choream & tripudium, vel ob citissimam relationem vel translationem, ob quam & laborant vertigine, vel quia vapulant a dæmone sæpe, vt parum obedientes ad eius nutum. Quod autem inductum erat ex legenda sancti Germani, pluribus rationibus firmare potius quam repugnare docetur. quia vere cibos hospes parauerat, quod dæmones apparuerant; quod poterat fieri quod dæmones in strigum figura remansissent in eorum domibus, vt demerent opinionem hominibus quod fere transferrentur, & persuaderent fieri per illusionem quæ dicerent, & ita non punirentur &c.

18 Ad 3. & respondet, id fieri posse ex potentia dæmonum, vt antea in probationibus docuit contrariæ sententiæ. Ad 5. exempla ex vnguentis & translatione non secuta sumta, respondet: per se vnguenta id non efficere, sed dæmonis vim ex symbolo operari. item aliquando subtrahere dæmones hanc efficaciam ab illa vnctione, quando volunt inducere eos qui volunt in perniciem sacrilegarum sortilegarum experiri, ad credendum nihil aliud illud esse quam illusionem, & ideo non puniendas. Item quod potuit tunc illud contingere ex vnctione illa in exemplis non fuisse delatas vel translatas vnctas, quia non erat tunc hora conueniens delationi ad cursum vel cœtum. *Sicut, enim* inquit, ca.30. *ex strigum confessione cognouimus, antequam se inungant audiunt nocte sonitum multiplicem præeuntis dominæ illius, cum multitudine tripudiantium, & non nisi tunc tungere se consueuerunt, vt illam delatæ per aera sequantur, vsque dum veniant omnes ad locum determinatum pro voluntate dominæ cursus.* Item tempore illo quo actuali iudicio subduntur inquisitoris, neque alicui nocere præualent, aut etiam de carceribus fugere, vel aliter quolibet auxilio diaboli liberari, aut alio deferri.

19 Ad 6. docet cap 32. præstigiis dæmonum fieri posse, vt appareant in alia figura striges; vt catorum, & aliorum animantium; vt de muliere conuersa vt videbatur in equam legitur in vita sancti Macarii, qui ab ea præstigium amouit de iuuene mercatore, qui in asini figuram a maga conuersus videbatur: vt & in asino Apuleii; de Circe pessima maga quæ conuertit socios Vlyssis in bestias:

[a] *vt ibidem notat diuus August. & D Thomas, Magist. sententiarũ & alii Theologi.*

[b] *li.34. syntag. ca.20. ver. num.7. & seq.*

de sociis Diomedis conuersis in aues, & de aliis ludificationibus dæmonum.

20 Quod autem dicunt de calamita lapide, nempe quod aiunt domum propriam reuertentes accipere quandam calamitam de subliminari ostii domus suæ, quam calamitam ipsæ ad hoc dum abeunt in cursum, relinquunt in reuersione eam accipientes statim in propriam figuram (vt sibi videtur) redeant fœminarum a forma qua sibi ipsis videbantur cati. Respondit in c.fin. hoc non esse ex virtute calamitæ, sed ex pacto habito cum diabolo super calamita exsecrata a dæmone, qui ea accepta statim desinit earum phantasiam perturbare; cuius perturbatione sibi videbantur cati: & hoc modo dicuntur ad proprium sensum reduci. Dantur & exempla maleficarum sub forma catæ vulneratarum; & rationes quod dæmon, ictus in ea forma susceptos, transferat in ipsas maleficas, ratione pacti inter se initi; quemadmodum quomodo in cereis, imaginibusque nomine aliquorum & figura factis & punctis, transeant læsiones in eos, qui repræsentantur [a].

a & in libro mallei maleficarũ fratrum Iacobi Sprenger & Henrici institoris parte 2.q.1.c.9.

21 Maleficæ instrumenta sunt dæmonis, quibus vtitur vt ingerat opprobrium & contumeliam quantum in se est, creatori, iam de sua salute desperans, & certo sciens quod breui in carcerem perpetuum mittendus sit, suppliciis incomprehensibilibus coercendus & torquendus, sine vlla spe in sempiternum consequendi veniam. Ideo interim cum videat se deiectum & superatum a fide Christi, omnib. artibus, dolis & impietatibus satagit sibi diuinitatem asserere, & cupit adorari, & omnino Christianam fidem conspurcari qua torquetur & superatur. Nam & constat maleficas non posse spurcitias suas in ecclesia ob efficaciam custodiæ Angelicæ perpetrare. Asserunt enim & illæ, nunquam se habere pacem, nisi tempore diuinorum, cum præsentes sunt in ecclesia: ideo se citius eam ingredi, tardius egredi: licet in ecclesia ceremonialia impiissima exerceant. Veluti quod tempore eleuationis sacrosanctæ eucharistiæ in terram spuant, abutãtur sacramentis, vt imaginem ceream, sub palla altaris ponentes, quando filium etiam per chrisma sacrum trahunt, abutãtur & quibuscunque rebus consecratis. Sanctioribus quoque abutuntur temporibus, & præcipue circa aduentum Domini, & natalitia festa, sua maleficia exercere solent, vt Deus grauius offensus, seruiendi potestatem dæmoni permittat. Quanta porro mala per has sequantur, tot tantaue eaque quotidiana adferri possunt exempla, vt non opus sit tot scelerum facies depingere: quot enim veneficia, impietates per malos homines & hostes humanæ naturæ dæmonas inferri possunt, tot & per has maleficas inferri posse dubitandum non est. Vnde nomen maleficarum & maleficorum obtinuisse constare diximus, ex *l. nemo, de malef. & mathema.* Dona illarum, verba, tactus, habitus, aspectus, ceteræque actiones, instrumenta sunt maleficiorum. Et vt serpentes, omnes escas in virus conuertunt, quantum-

quantumuis bonas, sic istis, nihil tam bonum est tamue sanctum, quod non in perniciem conuertatur per contractus, conuentiones, & spurcitias dæmonum, vt & ipsa oua quæ corticem habent supposita inhumatis corporibus, maxime eiusdem impietatis additis aliis ceremoniis, & exsecrationibus, ad epilepsiam comedentibus præparent, peiores in hoc Druydis magis, qui ouum serpentis non perniciosum sed auxiliare, & ad gratiam obtinendam excantasse feruntur a Plinio, *lib. 39. c. 3.*

22 Dæmonum porro scientia atque virtute magicæ artes exercentur: quibus tamen non tam scientia quam potestas a Deo data est, vel ad fallendum fallaces, vel ad monendum fideles, vel ad exercendam probandamque iustorum patientiam [a]. Vtitur dæmon vt & maleficæ eius operatione, rebus interdum naturalibus, quæ applicatione mirabiles operantur ex natura & vi occulta nobis effectus, interdum non ex seipsis, sed ex pacto, vel actione dæmonica, quæ his abutitur, *vt refert Ælius Spartianus, in diadumeno Antonino*, pueros quosdã nasci pileo insignitos naturali, quod obstetrices rapiunt, & aduocatis credulis vendũt: siquidẽ causidici hoc iuuari creduntur.

a vt explicat magister sententiar. lib. 2. dist. 7. litera f. g. h. i. k. l.

De maleficio & maleficis seu sortiariis aut lamiis.

Cap. XXIX.

REfert Constantius Cæsar [b], Chaldæos, Magos & ceteros impostores, incantatores & veneficos, ob facinorum magnitudinem a vulgo dictos maleficos, nempe ab insigni & detestabili maleficio seu scelere; eadẽ appellatione mulieres & viros, qui se dæmonum ministeriis dedunt, & eorum iussu ope & circumuentione mala, neces, morbos & alia similia pernitiosa inferunt, contineri palam est. Sunt malefici & maleficæ huiusmodi, *vt dictum ante*, mancipia dæmonis, instrumenta nocendi, quibus abutitur, existimans se in contumeliam Dei, a cuius iustitia merito opprimitur, & torquetur, & in pernitiem creaturarum eius, maxime hominum, posse nocere, perdere & necare.

b in l. nemo aruspicem, 5. & l. & si excepta, 7. de malef. & mathem. li. 9. Codic. Iustin. tit. 18.

2 Captat autem huiusmodi miseras personas, & in suam tyrannidem traducit vt plerumque dæmon, aliquando sumta occasione impatientiæ maleficarum vel maleficorum, quibus tædio damni forsan accepti, tristibus, vel odio vindicandique iniuriæ illatæ incensis, & modum quærentibus, vel paupertate nimia laborantibus, aut ad luxuriam & venerem pronis se insinuat, opem primo pollicetur, nõ detegens quis sit in principio: postea cum animum traduxerit paulatim qualis sit se detegit: dehinc ante præstationem polliciti obsequium sibi fieri, reuerentiam, honorem, & tandem adorationem extorquet, professionemque eius promissi priuatam aut publicam: priuata est, dum ei apparenti in forma hominis vel alia constituta, vt proprio dæmoni seu magistrulo se obstringunt & deuouent. Solemnis & publica, quæ fit conuocatis in concionem maleficis, ante quas nouitia recipitur, & dęmoni in visibili hominis specie exsistẽti:

facit hominium corporis & animæ, & iuramentum dat de præstanda fidelitate abnegata fide Christiana: impietatis scelestissimæ est hæc series, vt pacto præstito die Dominica, antequam aqua consecretur, quæ benedicta aqua dicitur, discipulus vel discipula futura cum magistris coram magisterculo (sic enim vocant dæmonem) ecclesiam introeant, & ibi abneget coram illis Christum, eiusq; fidem & baptisma: & vniuersalem ecclesiam: deinde homagium præstet magisterculo. dæmon vero futura bona ad nutum pollicetur. Hæc pene incredibilia, sed ita se habere & comprobatum fuisse docet Iacobus Sprenger [a].

3 Vt minus dubium sit quod idem refert eadem quæstione ca. 16. maleficos sagittarios in crucifixum mittere tela aut bombardas die sacrosancto sextæ feriæ passionis Dominicæ seu Veneris: cum pacto dæmoniaco: vt quoties crucifixum attigerint, toties ineuitabili necce possint aliquem suffigere deferente telum dæmone, atque ibi refert exempla.

4 Sunt ista limitationes impiæ, impiissimarum artium. arbor enim mala malos fructus facit: sunt & antiquæ impietatis dæmonũ artes, qui ex aliquo specioso numinis & rerum naturalium apparatu, sua venena oblinierunt, in quibus [b], monstra hominem occidere religiosissimum erat; mandi vero saluberrimum, & vt c. 2. magicis cœnis initiabătur. Id enim dæmonis crudelitas exposcit, artem promittētis quæ tamen per se nulla, irrita, inanis, habens tantum quasdam veritatis vmbras, alioquin quæ veneficas non magicas habeat artes, vt eodem idem ait.

5 In maleficiis tria concurrunt, dæmon, maleficium seu maleficus, & diuina permissio [c]. Malefici & maleficæ fidem catholicam abnegant, in parte vel in toto, se in corpore & anima dæmoni deuouent, vt & infantes nondum baptizatos quoque exsecrantur eidem dæmoni: quod maleficæ obstetrices maxime agunt quæ nocent fidei Christianæ: quia dum suscipiunt pueros natos, extra camerā exeuntes quasi aliud acturæ, offerunt dæmonibus, & per pactum expressum vel tacitum cum dæmone initum, operantur, cum incubis & succubis dæmonibus, spurcitiis miscentur.

6 Septem modis maleficos generaliter nocere posse tradit Iohannes Nider [d]: ad amorem, ad odium, vim generatiuam impediendo, faciendo membrum aliquod ægrotare, vita priuando, vsum rationis adimendo. Et quidam infantes vorant, abortus procurant. Putant & sub limine ostii lacertam positam, animalium & hominum impedire fœturam, & sublata restitui: idipsum & sublatis puluceribus in quos conuertitur, coquunt & quædam deuorantque pueros, hincq; vnguentum faciunt maleficiis & transuectionibus accommodum, cum quibusdam ceremoniis.

7 Inueniuntur & maleficæ speciei triplicis; quædam sunt quæ sanant & lædunt, quædam quæ lædunt & sanare nō possunt, quædam quæ

[a] lib. 1. malleti maleficorum, par. 2. q. 1. c. 2.

[b] vt ait Pli. lib. 30. c. 1. in fine.

[c] ea si per sortiarias, 23. q. 1.

[d] lib. 5. formicarii, seu de malefic. ca. 3.

quæ sanare videntur. Contendunt autem detegi num ex maleficio morbus accesserit, fuso plumbo liquefacto in aquam in scutella insidẽte super infirmum, si in eo aliqua imago condensata appareat [a].

[a] vt ait Spr. 1. par. mallei. q. 18.

De iudiciis sortilegarum, & maleficorum.

Cap. XXX.

Ad vsum iam reuocatum est, vt proprius iudex maleficorum & maleficarum, sit secularis, non ecclesiasticus aut inquisitor hæreticæ prauitatis, qui se immiscere non debent cognitionibus sortilegiorum aut diuinationum, nisi hæresim saperẽt manifeste, *iuxta constitutionem Alexandri* 4. [b]

[b] in c. accusatus. §. sane de hæret. in sex.

2 Cautiones plures in iudiciis criminum horum, adferuntur obseruandæ diligenter. Illud vel primum: vt dum maleficæ capiuntur, statim perquirantur omnes arcæ & anguli domus accurate, num inueniantur instrumenta malefica, pyxides, vnguenta, pulueres, neque permitti debent ingredi domum ne taciturnitatis maleficia capiant.

3 Caute & cum testibus agendum, dum vocantur in ius testimonii dicendi in maleficas caussa, nec incutiendus eis timor, vel terror talionis si non probauerint, propter occultum crimen. neque etiam temere eis credendum in tanto crimine, vbi agitur de capitis discrimine. testes tamen singulares si deponant de maleficio magna faciunt indicia, cum fama, sed non plenam probationem. Et maleficus contra maleficum in defectum probationum non pro eo testari potest. minæ maleficarum præcedentes ad maleficium sunt indicia sufficientia.

4 Cautiones quoque iudices sibi adhibere debent. Quamuis enim vbi maleficæ iustitiæ cognitioni addictæ statim maleficorum vim emittant: tamen antequam inter reas retulerint eas iudices, admonentur a Iacobo Sprenger, & fratre Henrico institore inquisitoribus maleficorum & hæreticorum [c]. Ne patiantur ab illis tangi super nudam iũcturam manuum & brachiorum, & vt deferant sal exorcisatum in dominica die palmarum, & herbas benedictas, cum cera benedicta in collo: quia hæc proficiunt: ferunt & visu fascinare eos iudices si priores aliis aduenietes conspexerint, vt mitiores sint, & eas absoluant, & ideo producendas dicunt maleficas ante iudices, tergo aduersas.

[c] in malleo maleficarũ par. 3 q. 15.

5 Maleficæ interrogatæ, prima fronte, eaque perfricta negant, & talia quæ obiiciuntur posse fieri. Sed nihilominus tortura & quæstioni si indicia, aut probationes adsint, expositæ coguntur verum fateri. Cauendum tamen ne maleficiis taciturnitatis ad quæstionem admouẽdæ se præmuniãt. Ea autẽ idem Sprenger [d], tradit cõposita esse ex mẽbris pueri nõ baptizati, incinerati & in puluerẽ redacti, instigatione dęmonũ quæ vel pilis abscondũt, & ideo radẽdi ante turbã vndequaq; pili. Sed & refert ceræ benedictæ guttulã in calicẽ aquę

[d] part. 3. q. 14. & 15.

benedictæ immissam cum inuocatione sanctissimę trinitatis, si aqua ter ieiuno stomacho ministretur, maleficium taciturnitatis abigere. Atque intra missarum solemnia tortas maleficas indictis orationibus, populo, admirando Dei auxilio cogi secreta detegere. Addit & q. 16. *Secundo*, inquit, *& ea quæ supra tacta sunt, de sale, & aliis reb. benedictis, ad eadem prosunt si cum septem verbis quæ Christus protulit in cruce, in scedula conscriptis, in simul colligatis collo eius alligentur. si longitudo Christi super nudum corpus & extra benedicta circumcingatur. siquidem longitudo ipsa commode haberi potest, experientiaque docuit miro modo his rebus ipsas molestari, vixque retinere præcipue reliquias sanctorum*, &c. Feriarum etiam sextarum tempore facilius per aduentum Christi compulsæ confitentur Sic & Sabbatho, & festis beatissimæ virginis Mariæ tortos maleficos, crimina confiteri plerumque scribit Ioannes Nider [a]. Signum maleficarum est etiam in tortura, quod non lacrymantur vere obstinatæ. Aliud quando ea quæ seorsum dicuntur remotis testibus, & nulli postea declarata, ipsæ sciunt. fieri enim non potest, sine ministerio dæmonis cui se dicarunt, & ex cuius ope diuinationibus vetitis insistunt, vt aliter nouerint. Audiui a iudicibus maleficarum, hoc argumentum ab illis probatum, vt maleficæ nudæ manibus cum pedibus ligatæ si proiiciantur in aquam, non possint in profundum demergi, sed ab aqua statim subleuentur

9 Pœnæ variæ pro diuersitate maleficiorum a nobis explicatæ fuerunt [b]. lex Dei statuit, non solum maleficas vitandas sed etiam necandas [c], *Non patieris maleficos super terram* [d], in quibus illæ magicæ artes prohibentur iure diuino. Vt & iure etiam gentium [e].

7 In foro pœnitentiali, si notoriæ sunt maleficæ, est illis deneganda eucharistia, si occultæ, pœnitentia apponenda quadraginta dierum [f]. Si clerici malefici inueniantur, debent deponi, & in monasterium detrudi: si laici excommunicari [g], multæ aliæ pœnæ ponuntur. Sunt & malefici infames, nec possunt accusare nisi socios [h].

8 Iure ciuili capitalis pœna imponitur l. nemo, l. nullus, l. multi, de malefic. & mathem. præterquam iis qui humanis remedia adhibēt corporibus, aut a satis ac vineis auerterent imbres, lapidationes, vētos, fulmina, *l. 4. eo. tit.* Leo tamen imperator nouella constitutione 65. de incantatoribus, statuit, vt si quis aliquo modo vsus esse deprehenderetur incantationibus, siue restituendæ, aut conseruandæ valetudinis, siue auertendæ calamitatis caussa fecisset, apostatarum subiens pœnam supremum supplicium sustineret, dicēs ex malis incantationibus credere se nihil boni posse emanare. Damnati sunt ab Antonino Caracalla, qui remedia tertianis quartanisque febribus, collo annexa gestarent [i]. Tiberius Cæsar etsi Thrasillo astrologo peritissimo quotidie vteretur, ac singulis diebus vaticinia acciperet, tamen accurate re considerata cum aliquando per somnium iussus esset cuidam argentum dare, hominem interemit, quod intellige-

a in 5. li. formicaru c. 7.
b li. 34. syntag.
c Deut. 6. 18. & 20 1 reg. 28 & alibi.
d Deut ca. 22. cū simil.
e apud Plat. 11. de legib. Cass. libr. 9. var. ca. 18. Arrianū in iudi. iu, Herodia in 4. Dionem lib 52 Corn Tacitum lib. 2 Suet in Tib. c. 31. Columellā lib. de re rust. c. 8. vide & alia plura quæ nos hac de re proponimus lib. 34. syntag. iur. c. 14 & 15.
f c. an. pro dilectione, de consec. di. 2.
g ca. non oportet, 26. q. 5. & per totam q. 5.
h ca. quisquis nec. 1. q. 5.
i vt ait Ælius Spart. in Ant. Caracalla.

telligebat sibi per magicam artem dæmonem immissum fuisse, reliquosque omnes astrologos, magos, aut qui alio auxilio diuinationes exercerent, exteros, necauit: ciues, qui prius edictum Augusti neglexerant, extorres fecit nisi destitissent. [a] Augustus quippe Octauianus ante, anno ab vrbe condita 764. vatibus interdixerat, ne absentibus arbitris, vel coram aliis, de morte prædicerent, de quo ipse pro se tamen nihil esset solicitus, adeo vt publice stellarum constitutionem sub qua in lucem editus erat proposuerit. [b]

a Dio Cassi. li.53 histor.

b vt refert idem Dion li.56.

9 Refert Monstreletus, lib. 2. anno Domini 1440. Dominum de Raiz, in Amorica seu Britannia nunc, equitum præfectum seu *Mareschalcum* Galliæ, magiis & sortilegiis se dedisse, vt per eam viam ad summos honores perueniret: eamque ob causam necasse plures pueros, vt eorum sanguine ad maleficia vteretur, quorum reus peractus conuictus, per Britanniæ ducem igni addictus, combustus Nanneti fuit.

10 In castris Augusti Constantij, per simulationem tuendæ maiestatis imperatoriæ, multa & nefanda perpetrabantur. Nam, si quis super occentu soricis, vel occursu mustelæ vel similis signi gratia, consuluisset quemq; peritum: aut ciuile incantamentum ad leniendum adhibuisset dolorem, quod medicinæ quoque admittit auctoritas, reus vnde non poterat opinari delatus, raptusque in iudicium pœnaliter interibat. [c]

c Ammian. Marcellinus li 10. histor.

De remediis aduersus maleficia & maleficas & maleficos.

Cap. XXXI.

VAtia quamuis & plura iam *libro* 34. *syntagmatis nostri cap.* 22. remedia ex obseruatione bonorum auctorum aduersus maleficia diuina & humana attulerimus, tamen alia quædam etiam nunc breuiter recensebo, quæ in aliis occurrerunt libris aut disputata aut relata. Prima illa quæstio mouetur *in Malleo maleficarum fratris Iacobi Sprenger, parte* 2. *q.* 2. *An liceat maleficiis maleficia tollere vel per illicita.* Sunt enim quædam maleficæ, quę læsos curant & maleficiatos, vel a se vel ab aliis: quædam quæ non possunt curare: maleficium nãque aliquando ita perpetuum est, vt nulla ope humana sed beneficio singulari Dei curari possit. *vt aiunt* DD. *Thomas & Bonauentura in* 4. *sententia. distinct.* 34. & Scotus *ad d* 34. *distinct.* agens de frigidis & maleficiatis, ait *fatuitatem asserere, quod etiam per varia & superstitiosa non debeant maleficia tolli, neque in hoc esse infidelitatem aliquam, quia destruens non assentit operibus dæmonum, sed credit eos posse & velle fatigare dum durat tale signum, & sic destructio signi imponet finem vexationi, imo ait esse meritorum opera diaboli delere.* Hostiensis quoque [d] ad medicos relegat cognitionem horum impedimentorum, & satis tolerare posse ecclesiam, retundere vana vanis. Vbertinus etiam ad *d.* 34. *distinct lib.* 4. *sentent.* ait, posse maleficia aut perorationes, aut per artem per quam facta

d Ad ca. litera § vulierem, de frig. & malef.

sunt, destrui. In contrariam sententiam videntur inclinare *in dist. distinct. 340.* Thomas Bonauentura, Petrus Albertus & communiter omnes Theologi, dicentes, quod per aliquid aliud quam per licitos exorcismos, vel per veram pœnitentiam, vel remedium naturale tolli non debeat maleficium, *vt in c. si per sortiarias.* leges vero ciuiles permittunt maleficiis maleficia tollere [a] Media sententia probabilior mihi videtur, cum distinctione, vt maleficium, per aliud maleficium a malefico illatum tolli non debeat: nam hoc fit virtute alicuius dæmonis. Sic nec licet tollere maleficia per non maleficiũ etiam, si ita per honestam personam etiam tollatur, sic tamen quod superstitiosis remediis maleficium, quod vni personę aufertur, alteri infertur. nam & hoc illicitum. Si tamen quis vtatur vanis & non illicitis, non est prohibitum.

a l eorum C. de malefi. & mathemat.

2 Inter vana remedia quæ omnino non sunt inutilia, nec reprobata si non fiant a maleficis referuntur aliqua. Vt sunt quædam mulieres quæ signo notant maleficas, quarum ministerio vaccę vbertate lactis priuatæ sunt: vrceumque lactis super ignem appendunt, & certis verbis superstitiosis insistendo, vrceum cum baculo percutiũt, & sic diabolus omnia verbera dicitur in dorsum maleficę deferre per quæ sic dæmon cum malefica fatigatur. Vanum id dum modo sine innocatione dæmonis fiat: nam tunc impium esset. Aliud exemplũ, dum quidam vaccas huiusmodi læsas ad pascua emittere volunt, & explorare etiam ipsam maleficam nituntur, & braccham viri, vel aliud immundum super caput aut dorsum vaccæ ponentes, hocq; potius festiuis & sacratioribus diebus, vaccam cum baculo fortassis iterũ sub tali vt supra expressione percutiendo, expellunt & tunc vacca ad domum maleficæ recto tramite properat, & cornua in eius ostiũ vibrat, cum magno eiulatu continue pulsando, & hęc vtique diabolus in vacca operatur tandiu, quod per alia maleficia sedatur. Et hæc remedia prædicti doctores, reuera putant toleranda, sed non meritoria, & ideo imponendam & pœnitentiam vtentibus.

3 Sicut & aliud quando quidam volentes explorare, num iumentum quod interierit, ex maleficio mortuũ fuerit, vel naturali modo: ad locum vbi cadauera bestiarum excoriantur se conferunt, & intestina cadaueris super terram trahendo, ad domum deferunt, non autem intro domum per ostium super, sed sub limine domus ad coquum trahunt: & igne facto super cratem intestina ponunt, & tunc vt ex relatu, inquit Sprenger, talia practicata sæpissime informati sumus, sicut intestina calefiunt & ardent, ita intestina maleficæ calore & ardoribus crucientur, vnde aduertunt illi exploratores vt ostium domus optime sit obstrusum, eo quod malefica pre doloribus cupiet carbonem de igne auferre: nam tunc omnis cruciatus effugeretur. Relatum denique sæpe nouimus: vbi maleficæ introitum habere non poterant, ex tunc densissimis tenebris domum intus vallasse cum commotione horribili & strepitu, vt ex ruina domus, omnes

omnes interire proxime putarent, nisi ostium aperiretur.

4 Refertur & aliud experimentum ad detegendas maleficas. Nam certi volentes ex multitudine mulierum in ecclesia exsistentium experiri maleficas, quæ etiam sine eorum consensu ecclesiam diuinis peractis exire non valeant, tali experimento insistunt. Nam die Dominica, sotularia iuuenum, axungia seu pinguedine porci vt moris est perungunt, & sic vbi ecclesiam intrant, tandiu exire maleficæ nõ poterunt ecclesiam, quoad vsque exploratores aut exeant aut illis licentiam vt supra, exeundi concedant. *Simile etiam* inquit, *fit per certa verba quæ annotare non expedit, ne quis per diabolum seducatur, aut quempiam temere calumnietur.*

5 Detegere dicunt etiam, num per maleficia sint morbi immissi, plumbum liquefactum supra membrum affectum illud tenendo in cocleari ferreo, & infundendo in scutellam aqua plenam. tunc enim vt ferunt, si maleficium sit, diuersarum rerũ species & imagunculæ formantur, & tũc puncta aliqua in parte imaginis facta dicunt plagã inferri malefico vel maleficæ in simili loco, dicuntque rationem esse naturalem, quod septem sunt metalla, quæ ex natura septem planetarum participant: Saturnum autem dominari plumbo, & eius esse proprietatem, vt si plumbum super maleficium aliquod fusum fuerit, per suum influxum beneficium demonstret.

6 In partibus Sueuiæ, inquit Sprenger, *parte 2. c. 7.* practicatur plurimum quod prima die Maij ante ortũ solis, Mulieres villanæ exeũt, & ex syluis vel arboribus referunt ramos de salicibus, aut alios frondes ad modum circuli plectentes, & in introitu stabuli suspendunt asserentes, quod per integrum annum iumenta cuncta illæsa a maleficiis remanent & præseruantur, sic iis qui vana vanis cõfundi posse putant, non esset hoc remedium illicitum: verum vt sine offensione procedatur, dicit, non esse reprehensibile, si quis non habens respectum ad solis occasum vel ortum colligit herbas, vel frondes aut ramos, cum oratione Dominica, aut symbolo fidei, & suspendit illa super ostium stabuli bona fide, committens effectum custodiæ diuinæ voluntati. Sic & probari possunt qui intra vineas aut segetes signum crucis, frondes aut flores benedictos, in die palmarum continent, erigunt & asserunt, quod vndique frugibus per grandines læsis, segetes in eorum campis illæsæ remanserunt. Item & probatur, dum pro conseruatione lactis, ne eo vaccæ per maleficia priuentur, id quod colligitur, die sabbathi pauperibus gratis in nomine Dei quidam distribuunt, diuinę prouidentiæ pro suo bene placito custodiæ effectum relinquentes.

7 Rursum Nider in formicario, tradit *impediri maleficia ecclesiasticis rebus exorcisatis contra dæmones, aqua benedicta aspersione, sacramenti consecrati sumtione, vsu candelarum in die purificationis beatæ Mariæ, vt & palmarum consecratarum vsu.* Remedium item non mutare vel commodato dare, vel donare suspectis de maleficio:

nam solent maleficæ modicum lactis, vel butyri coagulati petere ex illo iumento vel animali quod volunt suis impiis artibus maleficiare. At in remedium etiam, quædam mulieres, ex suspecta maleficæ domo, solent vicissim modicum butyri habere, & ex illo tres bolos faciunt, & sub sanctissimæ trinitatis inuocatione patris & filij & spiritus sancti, in vasculum iniiciunt, & sic omne maleficium fugatur, quod esset irreprehensibile, si sub eadem inuocatione orationem Dominicam adiungendo etiam, si de proprio butyro fieret siue de alieno: si proprium non haberet tria illa frusta immitteret, effectum diuinæ voluntati committendo. vel si aspersio fieret aquę benedictę, vel salis exorcisati cum oratione Dominica.

9 Non erit etiam reprobandum inquirere maleficia sub liminibus ostij, stabuli, præsepis, vel vbi adaquantur iumenta: nam in his locis instrumenta maleficij sæpe se occultasse, maleficæ instinctu dæmonis confessæ sunt. Vnde quæ ibi inueniuntur amouenda sunt, quamuis sæpe vel ridicula inueniantur, vt mus, serpens, puluis, lapis, lignum, in quibus dæmon operatur.

10 Receptum & contra grandines remedium, accipere tres lapides ex grandine, & in ignem iniicere cum inuocatione, & in nomine sanctissimæ trinitatis, cum oratione dominica & angelica salutatione bis aut ter dicta, & Euangelio in principio erat verbum, cum signo crucis, vndique contra tempestatem ante & retro & ex omni parte terræ subillato, replicando ter, & verbum caro factum est, & ter postea per euangelica dicta fugiat tempestas ista subito, si quidem si tempestas fuerit ex maleficio procurata, cessabit. a Refert & ibi per alia verba adiurari posse tempestates maleficas, vt fassæ sunt ipsę maleficæ. *Adiuro vos grandines & ventos per quinque vulnera Christi, & per tres clauos, qui eius manus & pedes perforarunt, per quatuor sanctos Euangelistas, Matthæum, Marcum, Lucam, & D. Ioannem: vt in aquā resoluti die nostra descendatis.*

a *Sprenger parte 2 Flagelli q. 2. c. 7.*

Impedimentia maleficia.

11 Fatentur multæ maleficæ, vt aiunt Nider & Sprenger, quinque esse quibus maleficia impediuntur multum, aliquando in toto, aliquando in parte, aliquando ne in personam hominis fiant, aliquando ne in suis amicis. 1 *Fides integra: seu seruare Dei mandata.* 2 *Se signo crucis & orationibus munire.* 3 *Ritus & ceremonias Ecclesiæ colere.* 4 *Publicam iustitiam bene exsequi.* 5 *Verbo & mente Christi passionem ruminare.* Hinc & campanæ Ecclesię pulsantur, vt populus in tempestatibus Deum oret. Sacramentum quoque alicubi corporis Domini, in supplemento defertur.

12 Aduersus maleficia minutorum animalium, quæ populantur sata, arbores, & plantas, remedium excommunicationis inuentum est, imo & contra animalia processus, vocatio in ius, accusatio, defensio & iudicium factum, de quibus fuse disputat per plures columnas Bartholomæus Chassanæus *consilio* 1. per quinque capita: quanquam videatur alicubi in suis consiliis repugnare Doctor Nauarrus, fitque male-

maledictio in eas creaturas nocentes, non respectu animalium tantum, sed per modum conclusionis quæ referri debet ad Diabolum, qui vt nobis noceat, vtitur irrationabilibus creaturis.[a] Sic maledixit Deus serpenti[b] propter eius calliditatem, in quantum calliditate & dolo dæmonis agebatur. Ita calliditas & deceptio referenda est ad dæmonem. Innuit illud & Deus Lucæ 10. *Ego dedi vobis potestatem calcandi super serpentem & super scorpionem, & super omnem potestatem inimici, & nihil vobis nocebit.* Hinc legitur DD. Simonem & Iudam, adiurasse dracones, & eis præcepisse abire in desertum. Maledictæ & punitæ quoque corporaliter creaturæ propter immanitatem delicti per eas commissi.[c] Vt maledixit Deus ficulneæ non ferenti fructum, & exaruit.[d] Frequentes fuisse latas sententias maledictionis anathematizationis erucarum, limacium, murium, & aliorum animalium turmatim nocentiũ, ab officiali Heduensi, Lugdunensi, & processum, refert prædictus Chass.[e]

13 Esset improbandum remedium, vt per maleficos, vel maleficas alias, maleficij cura procuraretur: illud enim remedium perinde ac illatio morbi dæmonem habet operatorem. Similes enim sunt dæmones latronibus,[f] si quidem vt illi viuos aliquos capere solent, deinde pacta mercede familiaribus eos restituere, sic qui a magis & sortilegis, vel a gentilibus existimantur dij, quorundam hominum morbis se insinuantes, deinde per socium in illis gloriam fabricantes, in publicum prodire iubent, & in conspectu omnium postquam desideratis rebus se expleuerint, ab ęgris auolant, & morbum suo dolo productum obliterantes pristinæ valetudini hominem reddunt. Vtitur dæmon aliquando sortilegis ad lædendos, & ad decipendos credulos, non secus quam auceps, qui vt tendere aliis auibus insidias queat, alias eiusdem generis aues, ob retia & laqueos occulte illigat, vt quæ solutæ sunt, illarum vocibus citatæ ad pabulum conuictumque descendentes, irretiantur.

13 Remedia naturalia quædam adhibentur contra maleficia sine tamen superstitione, vel pacto expresso, vel tacito dæmonis, quod prohibentur per verba quæ referuntur Esaiæ 18. ibi, *Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum*, expellitur porro naturalibus dæmon rebus, non directe, quia non est credendum dæmonem corporalibus virtutib. subiacere secundum D. Thomam,[g] nec est potestas quæ ei super terram comparetur.[h] Sed per indirectum adhibitis remediis læsis, vel obsessis Exstat apud Tobiam[i] quomodo particula cordis piscis dæmones pellebat, si super carbones ponebatur, cuiuscunque sexus fumo, vt vltra non accederent. Saul, pulsante cithara Dauide, lenius se habebat & recedebat ab eo spiritus malus.[k] Et dæmonum sustinenti, vicere petras, & herbas habere sine incantatione probat *D. Hieron c. fin. 26. q 7.*

14 Cauendum tamen vbi adiunguntur characteres, imagines, siue a cælestibus influxibus siue ab aliis imposturis fucum accipiant,

a vt ait D. Thomas c. 2. q 90.
b ca. voluissent, §. denique depo ni. d. st 1. ca. 6. dte, § vt sciamus 25. dist. Gen. s. 3
c Leuit. 18 & 20. mulier 1. q. 1.
d Mar. c. 11, c cum ego in singulis 24. q 5. terræ c. 3 Genes ca. cum sancti viri, §. item scriptura, 24. qu. 4 & aliis creaturis Leuit 26 Deut 27.
e consi 1. in 5 parte nu. 123.
f vt ait Tacian Assyr. oratione cōtra Græcos.
g in 4. sentē. dis. 7. art fi.
h Iob. c 41,
i c 6, ver 9.
k 1. Reg c. 16.

quæ ex naturali causa non possunt operari, & nisi cum aliquo pacto dæmonis expresso, vel tacito, nam res quæ non habent naturam efficiendi id ad quod adhibentur, sunt quasi signa & pacta tacita prohibita. [a]

[a] vt ait D. Thom. in 2. 2. q. 96. art. 2.

15 Tradit Albertus Magnus super *Lucam cap.* 9. & Nicol. Lyra. 1. *regum cap.* 16. & ibidem Paulus Burgensis, sine superstitiosa appositione dæmonicis facta, & per sensibilia quædam, dæmoniacos posse releuari, imo & posse liberari. Sunt enim certæ res quę habent a Deo certas proprietates quarum causa nobis occulta est, vt & contra dæmonas dicunt valere herbam dictam fugam Dæmonum. Proclus etiam libro de sacrificio, nonnunquam, inquit, visi sunt dæmones leonina fronte, quibus cum gallus obiiceretur repente disparuerint. Sulphuris & fœtidarum rerum incensum, expellere dęmones persuasum est forsan, non tam natura earum rerum, quam cogitatione pœnarum, quibus affliguntur, nempe in inferno stagno sulphureo fœtidoue, cui addicti sunt. confunduntur enim, dum vident sibi propria & per quæ torquentur & magis torquendi sunt, obiici. Vt enim mirabiliter cupidi sunt honoris, vt volunt pro diis haberi, & ita facile miseri thure & incenso boni odoris accedunt. Sic valde indignãtur & recedunt, dum propriis fœtoribus repelluntur, quibus digni, non thure sunt. Sic & asphalto & sulphure etiam dæmones ab ethnicis sacrificulis expellebantur, & ab illis expiationes fiebant, vt apud Ouidium de Medea,

Terq; senem flamma, ter aqua, ter sulphure lustrat.

& alibi,

Adueniat quæ lustret anus lectumque locumq;
Deferat, & tremula sulphure & oua manu.

16 Experientia quoque probatum dicitur, quod si argentum viuũ calamo plumæ includatur cera, vel intra putamina auellanæ maius, obturato cera foramine: & ponatur sub puluino fascinati, vel sub limine domus eius, aut cameræ tolli fascinum & maleficium, aut ligaturam, eiusque rei iudicium apparere, quod argentum viuum quasi coagulatum, inuenitur luridum, seu nigrum.

17 Raymundus Lullus [b] quomodo fieri possit quod dęmones per medicinas possint a corporibus eiici, cum non habeant corpora in quibus possint recipere impressiones medicinarum, & omnis potentia, circa obiectum operetur. respondet 1. quia omni causa remota remoueatur eius effectus: & dæmones plerunque ad corpora iunguntur humana, vel maleficia in illis operantur propter malam dispositionē humoris corrupti, aut infecti, aut melancholici, qui malas figuras, nigras & terribiles horribilesque format in phantasia, & intellectum conturbat. Dæmones autem has formas consueuerunt accipere, & habitare in locis obscuris, solitariis & opacis. Quare dum per virtutem vel quintæ essentiæ vel aliarum rerum, talis humor peccãs a corpore expellitur, qui & causa videtur ex qua dæmones in eo corpore

[b] lib. 2 de quinta essentia, in quæst.

pore tam perniciosa operantur, tunc dæmones simul cum humore euanescunt. Potest & Deus per exteriora remedia, ad iustitiæ suę manifestationem facere vt dęmones patiantur, sicut per actionem ignis inferni torquentur animæ & dæmones, quamuis illorum substantia non sit ex quatuor elementis composita.

18 Pro remedio etiam contra maleficia est, herba quæ dicitur hypericon seu perforata, ideo & dicta fuga dæmonum, fumigatio quippe seminis eius, fugat omnem dæmonem appropinquantem corpori vel domui, cum adest potissimum Dei inuocatio.

19 Irridentis etiam dicta vel facta, offendunt dæmonem qui maleficium facit vel obsedit corpora, vt fœtida amara incensa & huiusmodi iniuriæ, quia illa sunt signa & afflictiuorum ingerunt memoriam quibus vexantur dæmones, & durius post iudicium vexandi sunt.

20 Nescio plane an numerem inter naturalia an supernaturalia remedia, verbera, quibus maleficæ affectæ soluere maleficia illata sępissime coguntur. Id tamen verissimum est, remedium esse pręsentissimum, potissimum vt ipsæ fassæ sunt, si verberentur trunco vitis. Nam cum dicant aliorum ictus non sentire, tamen fatentur illo ligno affligi, imo & resti facta ex palmitibus inuolutis in modum laquei collo iniecta, maxime compelli: putarem ego id ex mysterio vini & vineæ dilectæ Deo, ex cuius vino quotidie sacramentum sacrosancti sanguinis Domini conficitur, cuius memoria torquet impiissimum dæmonem in certamine crucis prostratum. Fuit & sententia Pselli *de dæmonibus*, dæmones quanuis spirituales, tamen impuros crassitiem quandam adipisci, ex qua per voluntatem Dei ictibus patiuntur affecti. Quo fit vt aliquando sortilegæ quæ sibi videntur transformatæ in catos & alia animalia, in ea forma vulneratæ, inueniantur vere in proprio corpore vulneratę & interdum enectæ, trãsferente dæmone ictus in ipsas. Sic incubis aduenientibus pectines ferrei quibus carminatur linum & canales locis quibus aduenire solent subiiciuntur, spinæ, enses, iacula opponuntur. Maximus Tyrius *sermone* 26. dæmonem quidem dicit nudum animum, corpore deposito, in immortalium ordine, sed in ordine patibulum: quomodo autem & quatenus explicauimus iam *li. de Angelis ca.* 3. *tomo* 4. *commentariorum in syntaxi artis mirabilis.*

21 Memini cuiusdam historiæ relatæ per Paulum Diaconum *li.* 6. *de gestis Langobar. cap.* 3. quæ & abscissionem illam mirabilem probant. Chunibertus enim rex Langobardorum, secreto in palatio cum stratore suo determinauit de nece Aldonis & Gransonis. Cum autem consultaret, apparuit musca in fenestra, quam cultello quod tenebat occidere volens, non potuit, sed pedem tantum abscidit. Cum vero Aldo & Granso in palatium regis venirent decreti necis inscij, apparuit quidam claudus obuius altero pede ligneo, iubens vt secederent, eo quod de illorum nece determinatum fuisset a rege:

cui credentes, in basilicam se receperunt in asylum sancti Romani martyris. Quod nuntiatum Chuniberto, cum tamen strator a se non discessisset, interrogauit per nuncium cur fugissent, & postea quis consilium de nece aperuisset, & audiens factum fuisse a claudo illo obuio, intellexit eum esse malum dæmonem, qui specie muscæ co consultantibus adfuit, & pedem ei abscidit.

De exorcismis & incantationibus morborum & maleficiorum. Cap. XXXII.

IN Felicis Malleoli tractatu de exorcismis, approbātur vulgares incantationes seu exorcismi ad curanda animalia, vulnera & alia similia, dummodo quidpiam his non sit contra fidem catholicam immixtum, disputat & ab initio & probat, carmen rustici cuiusdam quo vtebatur super vaccam contritam: *Si sancta Maria virgo peperit Christum re vera, liberetur hoc animal hac passione, in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti, amen.*

2 Et explicatur ibi dictionem *si*, non esse dubitandi, sed pro quia accipi, vt in versu, *Si Deus est animus nobis vt carmina dicunt*, pro quia: vt Ezechielis si iudicas eos, pro *quia iudicas* & Psalmo 57. *si vere vtique iustitiam loquimini, recte iudicate*, id est quia. Et resoluitur, curam non esse contemnendam animalium, quæ a Deo in vsum hominum, & ad necessitatem & iuuamen data sunt: nam & Deus illis prouidere dicitur, vt & pullis coruorum inuocantibus eum. [a] admonet & Deus etiam in sabbatho curam salutis iumenti habendam, diui Lucæ c. 14. item alibi *Nonne duo passeres asse veneunt, & vnus ex eis non cadet in terram sine patre vestro?* [b] Conseruauit & species in arca Noe animalium. [c] & Psal. 144. *aperis tu manum tuam Domine, & imples omne animal benedictione.* Item Ps. 35. *homines & iumenta saluabis Domine.* Nec dubitauit pietatis affectione motus D. Hieronymus, euellere spinam de pede leonis ad habitationem suam venientis, & facta cruce benedictionis, in nomine Domini nostri Iesv Christi leonem sanauit. Sanctus Eulogius pedem equi confractū in nomine Domini nostri Iesv Christi restaurauit: hinc etiam nunc habetur custos equorum. Sanctus Germanus episcopus, in curia regis Britanniæ asinum suum mortuum resuscitauit Beatus Ægidius ceruam a venatoribus insequutam, defendit, & vulnus sagittæ sub benedictione facta sanauit.

a D. Matth. c. 12.

b Matthæi c. 10.

c Genes 7.

Benedictionibus vti super animalia non magis alienum a fide quam maledictionibus, quib. vsus & Deus contra serpentem, Gene. 3. Lausanensis episcopus contra sanguisugas damna piscibus inferentes exorcismi dictamina de sacris scripturis collecta dictari fecit, & per certa interstitia publicari multipliciter profecit Processum & iudicialiter & sententia excommunicationis contra vermes radices segetum edentes & locustas in diœcesi Curiensi & Constantiensi. Benedicimus carnes crudas, vt proficiant ad salutem mentis & corporis,

poris non minus viuentes bestias, & legimus conuenire ad sanctum Blasium vt illius benedictione saluarentur a crudelioribus bestiis. Castrantes asinos & porcos inuocant magnum sanctum Antonium, vt suo præsidio præstet illis animalibus salutis auxilium.

3 Multo magis non reprobandi, qui carmine curant vulnera hominum, aut aliqua eorum membra, & dolores, quia apostolus iubet omnia in Christi nomine facere. Nec ideo superstitiosæ & reprobæ iudicandæ sunt orationes, quod rythmis a quibusdam adhibitis ritibus fiant: nõ minus quam hymni quidam ecclesiastici: ideo minus non probantur quod rythmis cõstant, vt *conditor alme syderum &c.* nec illuminatio cæci ideo reprobatur, quod Christus liniuerit eius oculos luto: aut minus curatio probanda Elizei propter varios ritus & gestus extensionis adhibitos &c. 4. *Regum* 4.

4 Fides magnam vim habet in inuocatione Dei ad sanitatem impetrandam, & ad mirabilia efficienda, iuxta Dei & Domini nostri IESV CHRISTI virtutem & promissionem. Marci ca. 14. *Signa eos qui crediderint hæc sequentur, in nomine meo dæmonia eiicient, linguis loquentur nouis, & si mortiferum quid biberint non eis nocebit, super ægros manus imponent, & bene habebunt &c.* Atque diuus Petrus Æneam sanauit dicens, *Sanet te Dominus noster* IESVS CHRISTVS, *surge sterne lectum tuum*, Actorum 9. Et Christus c. 17. Marci 17. *Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem tanquam granum sinapi, & dixeritis monti huic, transi hinc, transibit, & nihil impossibile erit vobis.* Dixerunt & 72. discipuli Domino, Lucæ 10. *Domine etiam dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo.* Et rursum, *non est aliud nomẽ datum hominibus, in quo nos oporteat saluos fieri.*

5 Refert Magister a Salomonem excogitasse coniurationes, quibus ægritudines solebant mitigari, & alias quoque quibus dæmones eiicerentur, & alias quibus obstricti non redirent & characteres qui inscribebantur gemmis, quæ positæ in naribus arreptitii cum radice Salomoni monstrata, statim a dæmonibus liberabat.

[a] *in histo. 3. Reg 4. c.*

6 Cauendum autem est, ne nomen Dei in vanum accipiatur, neque enim insontem, id est, innocentem habebit Dominus eum qui assumserit nomen Dei frustra [b]. Si tamen res in dubio sit, in meliorem partem erit explicãda: & si boni sunt fines, bona opera sunt iudicanda quandiu de contrario non liquet, & intentio etiam præpollet & indicat actum.

[b] *Exod. c. 20. & c. necesse 2. q. 4.*

7 Diuus Thomas c. Incantationis licitæ conditionem esse ait. Primum *vt verba non contineant inuocationem dæmonis expressam vel tacitam.* Item videndum 2. *ne contineant nomina incognita; quia suspecta de superstitione ea sunt.* 3. *Ne materia verborum aliquid falsitatis contineat, vt dicere, beata virgo Iordanem transiuit, Stephanus ei obuiauit aut similia.* 4. *Ne vana ibi sint, vt characteres excepto signo crucis.* 5. *Ne spes ponatur in modo scribendi & legendi ligatum.* 6. *Vt in verbis tantum respectus habeatur ad virtutem diuinam a qua*

c *2. 2. q. 93.*

speratur effectus, & ad sacras reliquias secundario vt a Deo principaliter. 7. *vt committatur effectus voluntati diuinæ* [a]. adde 8. *ne ad ostentationem, sed ex necessitate & vtilitate fiant.* non enim mysteriis fidei & miraculis, ad modum histrionum vtendum est: sed ad laudem & gloriam nominis Dei, & vtilitatem publicam maxime, & interdum priuatam. qui enim faciunt aliter, sæpe Dei iusto iudicio reprobantur & intereunt, vt incantatores serpentium, qui sæpe ab his interimuntur. abusus diuinorum in malis, prouocat iram Dei in eos qui abutuntur, non minus quam in Baltasarem vindicta fuit manifesta, quod vasis sacris in conuiuio profano abuti voluit [b], & spiritus maligni irruerunt in exorcizantes in nomine Pauli [c]. Item & Elias iussit ignem de cœlo descendere & consumere legatos qui eum vocabant in auxilium, dicentes, *homo Dei rex præcepit vt descendas* [d]. Et Dominus adductus Herodi, qui sperabat signum aliquod ab eo fieri, volens illo abuti tanquam histrione, nihil ei respondit etiam interrogatus [e].

8 Efficacissimi sunt exorcismi, qui a personis, quæ habent ab ecclesia potestatem fiunt, ordine accepto: & maxime si se ad ipsum disponant, si confiteantur peccata sua, si reuerenter exsequantur, & orationes & exorcismos aliaque solemnia ecclesiæ adhibeant quæ ad hanc rem sapienter & ordinate constituta sunt, & relata cum cautionibus per fratrem Hieronymum Mengum, ordinis minorum, in lib. dicto flagellum dæmonum seu exorcismi efficacissimi & remedia probatissima ad malignos spiritus expellendos, eorumque facturas & maleficia effuganda, exstat pro energumenis seu a dæmone obsessis exorcismus & oratio apostolorum, apud Clementem Roma. [f] Et isti proprie exorcisare maleficia possunt, qui habent auctoritatem & ordinem ecclesiasticum. Possunt nihilominus & aliæ bonæ & deuotæ personæ laicorum [g], item & mulieres, adhibitis orationibus ecclesiæ, euangeliorum, oratione Dominica, salutatione angelica, symbolo fidei & similibus [h].

8 Aduersus omnia maleficia diuina maxima ope & benedictione, quædam generaliter proponuntur, vt aqua benedicta aspersa in nomine sanctissimæ trinitatis, & cum oratione dominica ad saluationem hominum & iumentorum, quia vim eam in benedictione accepit. Cereum benedictum incensum in loco. Herbas consecratas adiungere in fumigatione loci occulte. Sal benedictum accipere in ore Missam audire & euangelium in principio erat verbum. Plurimum & sunt præseruatiua locorum, hominum & iumentorum verba tituli triumphalis saluatoris nostri: dum scilicet per quatuor partes loci in modum crucis inscribuntur. Vel etiam iungendo nomen virginis Mariæ, aut euangelistarum, aut verba diui Ioannis *Verbum caro factum est.*

Nazarenus
IESVS † rex
Iudæorum.

9 Angeli etiam sancti cooperantur ad defensionem, excitant ad bonum

a de quo & D Thom. in 1 secundæ in materia de gratia, distinct. 15.
b Daniel ca. 5.
c Act. c. 19.
d 4. Reg c. 1
e D. Lucæ c. 23. vers. 8. & 9.
f li 8. constitutio apostolic. c. 8.
g vt ait D. Thom. in 4. senten. di 23
h vt docet Sprenger li. mallei malef. par. 2 q. 2. c. 6.

num interius, ad bona nos mouent, quorum monita acceptare nobis liberum est: vt mali Angeli ad mala nos alliciunt permittente Deo. Sunt & Angeli exterius motores orbium, virtutes cœlorum dicti, qui & per voluntatem Dei nos possunt influentiis bonis donare, & a malis præseruare. Sunt & proprii Angeli custodes. Quemadmodum enim sunt Angeli mali, qui incendunt ad libidinem: sunt etiam boni qui defendunt, & qui Dei voluntate conferunt castitatem, vt legimus de sancto Egnatio ab Angelo Dei ad eius preces castitatem petente, in somniis eunuchato apud Greg. *lib. dialogorum.* Idipsum de Elia abbate apud Heracl. *in lib qui paradisus de sancto Sereno, apud Cassia. in collationib patrũ; collatione Sereni abbatis prima.*

10 Pelluntur & dæmones incubi, & succubi, per confessionem obsessorum, per sacramenta, Angelicam salutationem, per verbum benedicite, loci mutatione, excommunicatione ecclesiastica, exorcismis ecclesiasticis [a].

11 Morbus non exorcisatur, sed ipse homo morbo affectus, & maleficiatus sicut in puero non exorcizatur infectio formicis, sed puer infectus. Item sicut puer prius exorcizatur, & post diabolus adiuratur vt recedat, ita maleficiatus prius exorcizatur, & postea diabolo & eius facturæ imperatur vt recedat. forma exorcisandi personas ponitur apud eundem Sprengerum [b].

12 Suspensio etiam fit euangelii secundum Ioannem *In principio erat verbum*, & alligatur ad collum infirmi scriptum.

13 Norunt magi fidem Christianam, & Christianos pios, & in Deum sperantes, vere illis valde aduersari. quod vel exemplum relatum a Nicephoro Calixto [c], confirmauit, Licinius quippe Valerianus successor Galli in imperio, primis quidem temporibus fuit pius in Christianos quos & maximo fauore in sua curia prosequebatur. Sed magorum postea Ægyptiorum princeps imposturas & præstigias docens magicas, ei persuasit vt non solum sanctos viros domo eiiceret & quam longissime repelleret, sed ferro quoque tolleret, vt qui eorum artibus incantationibusque illorum obstarent & resisterent, quod & fecit & cœpit grauiter Christianos persequi. Sic Iulianus imperator, primum pietatem Christianam sequutus, ariolorum consuetudinẽ abiecit, vt idem Nicephorus ait [d]. Et Cypria nus [e], *Aduersarius*, inquit, *vetus est hostis, cum quo prælium gerimus, sex millia annorum plene complentur. ex quo hominem diabolus impugnat, sed si quis dominica præcepta custodiens & firmiter Christo adhærens cõtra eum steterit, vincatur necesse est, quia Christus quem confitetur inuictus est.* Tatianus etiã Assyrius [f], *Aliquãdo videtur dæmones etiã ab istis qui animo reguntur nõ spiritu: cũ ipsi sponte cõspectui se offerunt, vt aliquid esse existimẽtur, vel vt noceãt hominib. vtpote inimici amicitiã simulantes ex ingenii malignitate. vel vt sui similib. conferẽdi in se cultus occasione præbeant: etenim si possent & cœlũ ipsum cũ reliquis omnib. a Deo cõditis, detraherẽt & subuerteret. nunc cũ id efficere*

a vt percurrit Sprenger in malleo maleficarũ par. 2. qu. 2. c. 1. & 2. c. si per sortiarias 33. q. 8.
b par 2 q. 2. ca. 6.
c lib. 6. hist. c. 10.
d li 12 c. 1.
e lib in proœmio lib. de exhortatione ad martyrum
f Oratione cõtra gẽtes.

nequeant, inferiorem saltem & sibi similem materiam expugnant. Hos vincere qui velit, materiam repudiet, armatus cum thorace cælestis spiritus, quicquid suum est, seruare poterat.

14 Collegi aliquãdo, aliquot remedia seu verborum incantationes, in quibus nihil mali mihi quod animaduertere potuerim, vel illi a quibus exscripsi, vel audiui inesse visum est, quæ referre ea lege non pigebit, vt siquis putet ea conducere, in virtute Domini nostri IESV CHRISTI sine superstitione vtatur, absque ambitione, & cum fide, salute & conseruatione rerum, & personarum, & ad destructionem operum dæmonis, quæ est meritoria.

Ad vulnera curanda Germanice.

Christus ward geborn/ Christus ward verlorn.
Christus ward gefunden/ der gesegne diese wunden.
In namen deß Vatters/ &c.

Latine *Christus est natus, Christus est perditus, Christus est inuentus, & ille benedicat hoc vulnus in nomine patris, & filii, & Spiritus sancti.* Quæ excantatio fuit aliquando dicta a quodam fratre Vuernobo Augustinensi superstitiosa & improbanda inter prędicandum, suum tamen errorem postea reuocauit in aula episcopi Spirensis, anno 1045. sexta Februarii. Sunt & plures qui hac benedictione vsi se iuuatos dixerunt. refert Felix Malleolus [a], vbi & duos sequentes exorcismos probat & ponit.

a in 1. tract. de exorcismis.

Benedictio vel exorcismus ad vaccam in gutture quadam passione contritam ex Malleolo.

15 Ob das sey/ daß die heilige Jungfraw Maria das Kind Jesum gebar/ so tomme diesem Thier das Blatt ab/ in deß Vatters/ &c. id est, *Si (pro quia) sancta Maria peperit Christum re vera, liberetur in fide eius hoc animal hac passione, in nomine patris,* &c.

Contra pestilentiam.

16 Contra pestilentiam portatum hoc nomen valere scriptum testatur idem Malleolus *ananisapta*, vel aliis *ananesob*: quod si legas inuerse erit Germanice *Bosenana*, quod dicitur *abigens malum*. Contra serpentes, colubros, aspides, viperas, natrices, nepes, stelliones, dipsas, angues, cæculos, lacertas, buffones, exuuias, aut quorumcunque verminum venenosorum genera, si his habitatio domus ruralis occupata vel contaminata fuerit. sic excantatio sequens prodest vt expertum sæpe tradit Felix Malleolus [b], si rusticus vel alius bona fide sic dicat. Ich beschwere euch Würm bey dem allmächtigen Gott/ daß euch diese Statt oder Hauß als vnmähr seye/ als vnmähr Gott ist der Mañ/ der ein falsch Vrtheil spricht/ vnd ein rechtes kan/ im Namen deß Vatters/ &c. id est, *Ego adiuro vos vermes (seu serpentes vel stelliones &c.) per omnipotentem Deum, vt ille locus sit vobis tam detestabilis, prout Deo est vir ille qui falsam sententiam tulit, & iustam nouit, in nomine patris,* &c. Et verba inquit Malleolus similiter, mutatis mutandis dicta proficiunt, dummodo equum aut mulam seu alia animalia lumbrici & vermes in visceribus corrodunt prout fide digni nobis patenter retulerunt & experienter probauerunt.

b 2. tracta. de exorcismis circa finem.

18 Vbi

18 Vbi processum contra vermes & alia nocentia animalia expediuit, & sententiam Malleolus subiungit cum aqua benedicta & processione procedēdum ad maledictionem animalium, & benedictione aquarum vel camporum, vt sequitur. *Adiutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit cœlum & terram: Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat. Oremus. Preces nostras quæsumus clementer exaudi, vt qui iuste pro peccatis nostris hanc vermium seu murium persequutionem patimur, pro tui nominis gloria ab ea misericorditer liberemur, vt procul a tua potentia expulsi, nulli noceant, & hos campos vel vineas vel aquas in tranquillitate & quiete dimittant, quatenus ex eis surgentia & orta, tuæ maiestati deseruiant, & nostræ necessitati subueniant, per Christum Dominum nostrum Amen.* Item subiungatur mox alia & sequens collecta. *Omnipotens & sempiterne Deus omnium remunerator, & peccatorum maximus miserator, in cuius nomine omne genu flectitur, cælestium, terrestrium & infernorum, tua potentia nobis peccatoribus omnipotens concede, vt quod de tua misericordia confisi agimus, per tuam gratiam efficacem consequatur effectum, quatenus hos pestiferos vermes vel mures, per nos seruos tuos maledicendos, maledicas: segregandos segreges: exterminandos, extermines: vt per tuam clementiam ab hac peste liberati, gratiarum actiones maiestati tuæ referamus, per Christum Dominum nostrum.* Item mox subiungatur exorcismus talis, vt sequitur. *Exorciso vos pestiferos vermes seu mures, per Deum patrem omnipotentem, & IESVM CHRISTVM filium eius, & Spiritum sanctum ab vtroque procedentem vt confestim recedatis ab his aquis, campis, seu vineis &c. Nec amplius in eis habitetis, sed ad ea loca transeatis, in quibus nemini nocere possitis, pro parte omnipotentis Dei & totius curiæ cælestis & ecclesiæ sanctæ Dei vos maledicens: quod quocunque ieritis serio maledicti, deficientes de die in diem vos ipsos & decrescentes, quatenus reliquiæ de vobis nullo loco inueniantur, nisi necessariæ ad salutem & vsum humanum: quod præstare dignetur qui venturus est iudicare viuos & mortuos & seculum per ignem.* Item sequitur oratio super aquas. *Domine IESV CHRISTE, qui Iordanis flumen benedixisti, & in eodem baptizatus aquas mundasti & purificasti, vt elementum salubre efficerentur in remissionem peccatorum: has aquas quoque benedicere & sanctificare & mundare digneris, & nihil in eis noxium, nil pestilens vel inficiens, nil corrumpens remaneat, sed omnia pura & munda in eis efficiantur: quatenus quæ ad vsum humanum ex eis creata sunt, cum salute nostra & gloria tua assumamus per Christum Dominum nostrum, Amen.* Et prædicta ad verbum transcripta ex dicto Malleolo. Tractat & hoc ipsum argumentum anathematizationis animalium nocentium pluribus rationibus in vtramque partem deductis, Bartholomæus Chassaneus a.

Ad eadē ex Malleolo.

a *lib. consiliorum cons. 1. in parte 5. eius consilii.*

De prophetis veris: & de vatibus & diuinis.

CAP. XXXIII.

TRanseamus nunc a miraculis ad prophetias, & pauca indicemus, quæ religionis caussam in his habent; & postea de abusu eius in vaticiniis & diuinationibus agemus. Propheta dicitur, qui futura a se prius intellecta prænuntiat. προφήτης Græcis videns antiquis dictus a. Hoc nomen dæmonum cultores, vt pleraque alia veræ religionis, sibi vsurparunt etiam, vt prophetæ Baal & aliorum idolorum dicantur. & Festus de verborum significatione, *Prophetas*, inquit, *in Adrasto Iulius nominat antistites fanorum, oraculorumque interpretes.* Et aliquando etiam in sacra pagina, prophetæ, non tantum prædicentes futura, aut sacri vates, sed & interpretes diuinorum eloquiorum dici vel modice in sacris literis tinctis & versatis, constat b. quanquam etiam & pro iis qui occulta declarant accipiãtur iidem & vates, quasi fantes a fando: & diuinus a genitiuo διὸς nominis ζεὺς, Iupiter: quasi a Deo pendens: & vt diuinus adiectiuum quod ad Deum pertinet dicitur, sic & substãtiuũ diuinus eorum kosem θεοπρόπος, qui ex Deo se respondere profitetur. Vt & D. Chrysostomus c ad illa verba, *Nubibus mandauit ne pluant*, in eam, scilicet vineam imbrem. *Nubes*, inquit, *hoc loco quidam interpretantur prophetas, quippe qui excepta ex supernis pluuia oraculorum, eam quæ sibi dicitur doctrinam, in populum transmittunt.* Propheta Dei loquitur quod Deus ponit ei in ore d. non præmediate, vt & testatur Balaam ad Balac e.

3 Permisit, imo sæpe voluit & iussit Deus verus, multa prædici per idolorũ sacrificulos, & per oracula illorũ, verissima, non secus quam per asinã Balaam annũtiari eius voluit voluntatem f. Et per elementa cœli, iræ suæ & voluntatis prædictionẽ, & per nostra, ostenta, cometas, & alia huiusmodi prodigia, quæ non nisi ex Dei permissione immitti possunt, & ad probationẽ bonorũ, quibus interdixit Deus ne falsos prophetas sequerentur, sed necarẽt g, quales occidit Elias h.

4 Sed interest, inter veros & Dei veri proprios prophetas, & ethnicorum vates atq; diuinos. Quod vates gentiliũ quiue responsa canebant, multa quidẽ dicebant: eorũ autem quæ dicebant, nihil sciebãt: sed non ita facit sanctus spiritus: sed permittit vt cor cognoscat quæ dicuntur, *vt annotauit* D. *Chrysost.* i Aliam & constituit differentiã Hermas discipulus D. Pauli k. inter Spiritum Dei propheticum & spiritum falsum. Quod Spiritus Dei de sursum est, quietus, humilis, sine nequitia, & sine desiderio vano huius seculi, homine omni se facit humiliorem, non semper omnibus, nec de singulis loquitur interrogatus, sed cum Deus vult. Spiritus autem terrestris & fatuus & homo qui eum habet vult primã cathedram, improbus verbis suis, in deliciis, in voluptatibus multis, & mercedem accepit diuinationis. Quo pertinet quod dicitur Deut. c. 18. vers. pen. & fi *Quod si tacita cogitatione responderis, quomodo possum intelligere verbum quod Dominus*

a 1. Reg. c. 1.
b vt 1. Cor. c. 12.
c in c. 5. Esa. tom. 1.
d 3. Reg. 22.
e Num. 24.
f Num. 24.
g Deut. c. 18 & 13.
h 3. Reg. 18.
i Ad psal. 44. tom. 1.
k lib. 2. qui dicitur Pastor, cap. vel mãdato 12.

Dominus non est locutus: hoc habebis signũ, quod propheta ille (falsus) prædixerit, & non euenerit: hoc Dominus non est locutus, sed per timorẽ animi sui propheta confinxit, & iccirco non timebis eum. Ad quæstum etiam diuinos & falsos prophetas prædicere, docet Micheas c. 3. ibiq; de vltione eorum, & de contrario more verorum prophetarum Dei.

5 Prophetia est donum Dei [a], quod singulari beneficio, plurib. ex antiquis patribus datum ex sacra pagina non ambigitur, & quibusdam etiam post legem Christi acceptum & optandum dicitur [b]. Idque in fauorem horum quos diligit. Quia non facit Dominus verbum nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos prophetas [c]. eligit Deus quos vult, siue illorum etiam quos loqui facit præcedentibus meritis, per quos iubeat verba sua, vel prædici, vel eloqui, implendo mentem & os illorum. Sicque ait ad Hieremiam [d], *Priusquam te formarem in vtero noui te: & antequam exires de vulua, sanctificaui te, & prophetam in gentibus dedi te: noli dicere quia puer ego sum, quoniam ad omnia quæ mittam te, ibis, & vniuersa quæcunque mandauero tibi, loqueris. Ne timeas a facie eorum, quia tecum sum, & eruam te, dicit Dominus.*

6 Neque propheta de sua salute securus esse debet, ex eo quod Dei verbum recenseat, concionetur, prædicet, & proponat, imo maiori peccato ingratitudinis plectendũ nouerit, si tantũ sibi beneficium concessum & honorem, per bona opera non comitetur, vt propheta ille ad Ieroboam a Deo missus, a leone necatus fuit Dei permissione & voluntate, quod mandata eius non seruasset, & contra præceptum manducasset in loco prohibito [e]. Et Christus [f] protestatur se non cognituros in die iudicii postremi, eos qui male vixerint etiam dicentes, *Nonne in nomine tuo prophetauimus &c.* Diuus etiam Paulus [g], *Si habuero*, inquit, *omnem fidem, ita vt montes transferam: si omnem scientiam, &c. caritatem autem non habuero, nihil sum.* Plures a Deo dona gratiæ & fidei acceperunt, qui tamen Dominum nõ sequebantur & perierunt, vt Iudas [h]. Interdum & Dei gratia datur alicui ad ædificationem & vtilitatem ceterorum, cum ipse alienus a Deo sit, vt prophetauit Balaam a fide & probitate vitæ prorsus alienus [i]. Talis Pharao exstitit: verumtamen & Deus ipsi ostendit futura [k]. Nabuchodonosor & iniquissimus fuit, sed huic quoq; quę in nouissimo futura sunt, reuelata sunt [l]. Saul spiritu malo correptus, pulsante cytharam Dauide prophetauit, & rursus dum peruenisset ad chorum prophetarum, exuit quoq; se vestimentis & cum illis prophetauit [m]. Caiphas cum esset pontifex, tamen impiissimus Simoniaca prophetauit, *Expedit vnum hominem mori pro populo &c* [n].

7 Per prophetas respondebat Deus [o] in visione apparens, vel per somnium locutus ad eos, interdum os ad os loquens, palam non per ænigmata & figuras, illis Dominum videntibus, cuius generis erant prophetiæ Mosis [p]. Hic magnus propheta Moyses, sed maior & propheta & Deus filius Dei, sacerdos & sacri-

a ad Rom. c. 13.
b 1. ad Cor. c. 14.
c Amos c. 3 Et vers. 7.
d c. 1. ver. 5.
e 3. Reg. c. 13.
f Matt. c. 7.
g 1. ad Cor. c. 13.
h Marci 19.
i Num. 24.
k Genes. 41.
l Daniel c. 2
m 1. Reg. c. 18. & c 19.
n D. Iohan. euang. c. 18. vers. 14
o 1. Reg. 28.
p Num. c. 12.

ficium, & redemtor generis humani IESVS CHRISTVS: quem Dominus Deus iussit audiri & recipi tanquam seipsum [a]. *Prophetam*, inquit, *de gente tua & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit Dominus Deus tuus, idipsum audies &c* [b].

a Deut. c. 18 vers. 15.
b Acto c. 3. ver 22 & c. 7. vers. 37. D. Iohan. euang. ca. 1. vers. 45.

8 Pertinet prophetæ munus & prophetiæ explicatio, ad futura præsentia, & præterita. sic Mosis prophetia est narratio de Adamo, deque temporibus ante lapsis, vt & prophetia eius quod est occultum inuentio, quam habuit Petrus *Actor. c. 5.* dum furtum Ananiæ & Saphiræ detexit. Est autem magis proprie prophetia quæ futura prædicit, eaque esse obuentura post multas generationes, vt prophetæ prædixerunt de aduentu Christi. Omnes prophetarum Dei prophetię habuerunt effectus certos tempore definitos in Dei voluntate, sed non semper aperte omnibus manifestatos, neque etiam ita clare vt ab omnibus concipi possent. quamuis certa futura propheta habuerit. Ideo complures enuntiatæ sunt prophetiæ, quas oportuit cum editæ fuerint obtegi, vt non ipsi etiam libri abolerentur, *vt notat D. Chrysost.* [c] Mos & hic est prophetis creberrimus, vt idem ait di, vt dicant quæ ventura sunt, aliis subiectis personis, & interim vtantur aliorum nominibus pro aliis. Id quod in Canaam factum cernitur. Neque enim videmus illum fratribus seruiuisse. Nec vero ob id inefficax fuit aut intercidit patris in illum maledictio, sed exitum sortita est in Gabaonitis, qui ex genere Canaam prognati sunt. Eteniim quod in serie illius execrationis dicebatur, erat prophetia pronon illa. Rursum & idem in cap. 1 Esaiæ moris fuisse prophetis, non illa solum prędicere quæ passuri essent grauia delinquentes, sed & quę digni erant perpeti: vt ipso in tempore supplicii, multam gratiarum actionem nossent rependere Deo, quod non pro demerito delictorũ luant poenas, sed multo minores. Item in psalmum 136. *ait prophetas sæpe multa loqui, non tanquam sua ipsorum, sed tanquam aliorum affectiones narrantes & in medium adferentes, vt dum dicunt, beatus qui allidet paruulos suos ad petram &c.* Neque etiam futurorum enuntiatio accipienda est verbo tenus, cum ea sit interpres conceptus, *vt ait Aristoteles libro περὶ ἑρμηνείας*, conceptus autem rei similitudo sit: res autem quæ futura dicitur nondum sit in seipsa, sed inspicienda sit vt habet esse in caussis, & nihil contingentium tale in se habet, secundum quod Catharinus Politus tradit [e]. Loquuntur tamen prophetæ de nondum factis, vt de factis, quia mentis oculis videbant quæ post multorum annorum curricula erant futura. Et ita prophetiæ, quæ futura certo erant, prædixerunt: non autem futura facta sunt, eo quod prædicta erant. Cuius rei perpulcra est diui Athanasii consideratio, dum ait [f], *Aliqui*, inquit, *Iudæos qui Christum crucifixerunt excusare voluerunt, eo quod quæ fecerint a prophetis facienda prædicta sint, & illos fecisse vt adimplerentur scriptura. Ideoque & caussam illis tribuunt, cur Iudæi non crediderint: audi fer, inquiunt, sermonem prophetæ, & omnino futurum est, vt illi credant.*

c homilia in psa. m. 117. d in c. 1 Esa. tomo 1.

e lib 1. de præscientia Dei.

f In serm. de passione & cruce.

dant. Ceterum maxime huiusmodi hallucinantur: nam id pro certo in summa habere debet, prophetas non solum legum esse magistros, vt quæ præcipiunt fieri debeant, sed rerum quoque futuros iudices esse. Si quidem non ideo quod dicunt, illud fit: sed quia illud futurum est, ideo ab illis prædicitur. Nec fieri potest vt prophetæ mentiantur, cum vere videant. Si enim res sub conditione & in dubio hæsissent, non vtique pronuntiassent prophetæ. Iudæi ergo sua voluntate inducti sunt, vt ea facerent, neque sancti per sua verba necessitatem addunt negotiis vt cogantur ita fieri, sed cum præuideant studia eorum voluntatesque qui talia acturi sunt, rem vt est futura, denuntiant. Neque, vt aiunt, qui refragantur, tolle prophetiæ verba, & futurum est, vt omnes Iudæi credant, ita quoque ego dixero, sed in contrarium aufer acta Iudæorum, & prorsus nihil prædicet Iesaias. Sicuti oculus non potest videre sine re opposita, ita nec propheta quin facta præuideat. vt Christus vere prospexit, quæ in eius passione vere facturi erant ei, item & prophetæ. Hoc ipsum pluribus explicat Diuus Augustinus,[a] Atque Hieremias per totos threnos, Iudæorum exponit contumaciam, & pœnas illis obuenturas ob Christum crucifixum, & Psalmus 68. & 108.

9 Antiquissimum hoc donum Dei prophetiæ, quod hominibus datum est, vt nullum fuerit ab Adamo seculum, quod non habuerit prophetam vel plures, cum sacrificio & ministro. sic Adam ipse primus homo & propheta, [b] *Hoc est os de ossibus meis*, &c. Prophetauit & postea Lamech. [c] Henoch. [d] Noe. [e] Abraham. [f] Isaac. [g] Ioseph. [h] Iacob pater eius. [i] Circa illa tempora, & Vates & Prophetæ feruntur etiam inter gentiles Balaam, & pater eius Iob, Eliphas Themanites, Baldad Suites, Sophar Naamathites, Elihu, Berachael Buzites, vt scribit liber Seder gnolam. [k] Gregorius tamen Nissenus, libro de trinitate, & Basilius epistola ad Eustath ũ medicum, ex hoc catalogo excludunt Balaam, nam vatem fuisse Satanæ, non Dei existimant, quare & Deum & Dominum quem consuluisse dicitur, diabolum interpretantur qui homonyme sic appellatur.

10 Dicunt autem iidem auctores, post datam legem a Deo per Mosem, spiritum Propheticum desiisse afflare gentes, quod tamen non conceditur, cum & postea Sibyllæ Ethnicæ de Christo prophetarint. Fuit & Magnus Propheta Moyses tempore legis. De quo refertur in libro Hebræorum maiemonim 1. cap. 7. & apud Epiphanium, [m] quod ex quo munus Prophetæ suscepit, vxoris notitia abstinuit, vt purius tam sanctæ functioni vacaret. Huius & tempore prophetarunt in deserto septuaginta viri, ex quo super eos descendit Spiritus Domini. [n] & nominantur inter illos Eldad & Medad, qui prophetabant in castris. Propheta Moysi Aaron. [o] Feruntur & Prophetissæ eorum temporum & sequentium ab Hæbreis in libro Seder gnolam c. 20. & 21. Sara vxor Abrahe, Maria soror Moysis. Debora. [p] Anna mater Samuelis Olda. [q] Fuerunt istæ vt & aliæ, aliique ad

a sermone 101. de tempore & sermone 3, dominicæ passionis.
b Gen 2. c. 23 prophetias
c Genes 4. vers. 23.
d Iudæ epist. c. vni. versi. 14
e Gene 6 & 7. & 9.
f Gene. c. 15. & 19
g Gene c. 27.
h Gene c. 40 & 41.
i Genes 49.
k [illegible]
l Num. 22. 23. 24.
m Heresi 78.
n Num 11. ver. 25.
o Exo ca. 7.
p Iudi. 4.
q 2 paral. c. 34.

Prophetiæ donum exstat ordinem vocati, prout licuit Deo Sanctum Spiritum in illis suscitare, vel immittere, vt & Amos e pecudum pastu sustulit Deus [a] & Elisęum ex agricultura. [b]

a Amos 1.
b 3 reg 19.

11 Fuerunt & collegia Prophetarum ordinariorum a Samuelis tempore, quem Hebræi propheticorum collegiorum fundatorem faciunt. *vt & Diuus Petrus* [c] a Samuele Prophetas nempe ordinarios deducit. Erant enim homines huic professioni expresse se deuouentibus, vt precibus, contemplationi, scripturarum interpretationi, prędicationi, studio commodius vacarent. Ex quibus Deus aliquos interdum suscitabat, qui rerum prædicendarum apud reges, populos & alios fungerentur, vocabantur, & parui Prophetæ & filij Prophetarum, qui apud Prophetas habitabant. [d] fueruntque in repub. Hebræa aliquando reges sacerdotes, & Prophetæ simul. [e] Sic *sub Dauid* Sacerdos Abiathar: Prophetæ, Nathan, Gad. *Sub Salomone* rege, sacerdos Sadoc, & Prophetæ Ionatas, Iddo, Achias, Silonites. *Sub Roboamo* rege, sacerdos Achinna: Prophetæ Sammaia Iddo. *Sub Abia* reg. sacer. Azaria, Propheta Iddo. *Sub Asia*, reg. sacerdos Ioram & Azarias filius Oded, Prophetæ vero Anani & Iehu filius Anani. *Sub Iosaphat* rege Iohas sacerdos, Prophetæ vero, Iehu, Abdia, Michea, Iehiel, filius Zacharię, Elcazar filius Dodiæ. *Sub Ioram* reg. sacerd. Ioarib, Propheta Elias. *Sub Ochozia* rege sacerd. Iosaphat, Propheta Eliseus. *Sub Athalia* Regina & Ioha rege, sacerdotes Ioiada, & Pedaia: Propheta Zacharias iussu Ioæ necatus *Sub Amasia* rege sacerdos Sedechias: Propheta Amos, Amasiæ regis pater & Esaiæ Prophetæ. *Sub Ozia* rege, sacerdos Iohel: Prophetæ Oseas, Esaias, Amos *Sub Ioatham* rege, sacerdos etiam Ioatham dictus, Prophetæ Esaias, Oseas, Amos, Ozjas Micheas Morastites. *Sub Achaz* Pontifex seu sacerdos Vrias: Prophetæ, Esaias, Ozeas, Amos, Micheas, Oded. *Sub Ezechia* rege pontifex Neria, Prophetæ Ozeas, Esaias, Amos, Micheas. *Sub Manasse* rege, sacerdos Ozaias. Propheta Iohel, Naum, Abacuch. *Sub Amone* rege, Sellum sacerdos, & Propheta ipse Sellum & Hozai. *Sub Sosia* rege, sacerdos Helchias, Prophetæ Sephonias, Hieremias, & Olda Prophetissa. *Sub Iechonia* rege, idem sacerdos, & Hieremias etiam Propheta. *Sub Ioachimo* rege, sacerdos Azarias, Prophetæ Hieremias, Vrias. *Sub Iechonia* rege, pontifex Seraias, Propheta Hieremias in transmigratione 2. *Sub Sedechia* rege, idem pontifex, Prophetæ vero Iosadac pater Ezræ scribæ Hieremias & Ezechiel. *Sub anno 11. Sedechia* transmigratio 3. quo tempore regnauit Nabuchodonosor anno mundi 1338 vsque ad 37. annum exsilij Iechoniæ. *Post Nabuchodonosor* regnauit Euilmerodach in Israel, qui eduxit de carcere Iechoniam, mortuus tamen post. Salatiel vero eius filius captus imperante Balthasar tribus annis, cui successit filius Zorobabel, dehinc Darius, & postea anno 52. ab excidio templi, id est, anno 70. imperij Babylonici, imperauit Darius Medus, desiitque imperium Chaldæorum, post Cyrus: tunc primus reditus Hebræorum, & ascendit & Zorobabel

c Acto. c. 3.

d *vt notauit D. Chrysostomus in procemio in Psal. tomo 1.*

e *vt habetur in Chronico Hebræorum, Seder gnolā Zutha.*

babel Hierosolymam, & exsules cum ipso anno 1. regni Cyri regis Persarum: tuncque fuit summus sacerdos Iosue filius Iosedech: & Prophetę Aggæus, Zacharias, Ezras. Post Cyrum suscepit imperium Assuerus, alias Xerxes, cum eo erat Aman impius inimicus Hebræorum.

12 Secundus vero reditus Hebræorum in patriam, fuit anno 18. imperij Medorum, anno 70. templi excisi: quo tempore Ezras scriba & alij exsules redierunt Hierosolymam, & ibi Zorobabel mortuus ædificatis muris & sanctuario, cui successit Mesula filius. Quo tempore cœpit imperium Græcorum. Tunc mortuus Aggæus, Zacharias, Malachias, & cessauit Prophetia in Israel. Anno ab orbe 3404. quod & firmat Iosephus contra Appionem, fuerunt, & his ante paulo temporibus, Daniel & alij dispersi. defecisse etiam Prophetiam tempore Oziæ in Israel: tamen postea restitutam innuunt sacri vates sequente causa. Cum rex Ozias voluisset sibi officium sacerdotis vsurpare, atque in templi adyta eius gratia ingredi, a sacerdote summo repulsam passus non quieuit, sed in adytum irrupit, quo facto Deus iratus lepram in fronte misit, [a] & ex eo fuit non solum sacerdotio spoliatus, sed etiam regno, tanquam leprosus ab aliis separatus. Atque populus quod illatam sacerdotio vim & iniuriam non vindicasset, pœnam sensit, priuatusque de responsis Domini & Prophetis, donec Ozias mortuus fuisset. Vnde Esaias notanter suæ Prophetiæ tempus exprimens, signat mortem Oziæ dicens, ca. 6 *factum est autem anno quo mortuus est Ozias, vidi Dominum*, &c. vt diuus Chrysostomus obseruauit, explicans illud c. 6. tomo 1. homilia 4. de verbis illis, *vidi Dominum*.

a 4. reg. c. 15 & 2. paralip. c. 26.

13 Post aduentum Filij Dei, quemadmodum alia dona humano generi diuina concessa sunt, sic & spiritus Prophetiæ, & Dominus noster IESVS CHRISTVS in ecclesia quosdam posuit Apostolos, quosdam Prophetas, quosdam doctores, &c. [b] & quidam fuerunt etiam Apostoli & Prophetæ, vt diuus Ioannes euangelista, qui mysteria plura in Apocalypsi reliquit, sicut & alij. Narratur & Actorum c. 21. *vers*. 9. quod Philippo Euangelistæ erant quatuor virgines filiæ prophetantes, & *vers*. 10. quod erat vir in Iudæa Propheta nomine Agabus qui prædixit captum iri D. Paulum. Ioannes Ægyptius monachus, prophetiæ donum, & rerum quæ multis ignotissimæ sunt agnitionem, adeo accepit, vt futuras res perinde ac præsentes, nõ minus quam prisci vates cerneret, apud Niceph. Calixtum. [c] Refert & idem [d] sub Iustino Cæsare, Zoziman quendam e maritima Phœnicia oriundum, Sidam patriam sortitum, apud quendam Archesilaum in Cæsarea præcipua ciuitate Palestinę, diuturno ieiunio aliisque studiis quibus Deum delectari par est, non solum ad summum indolentiæ statum peruenisse, verum etiam donum id vt futura veluti præsentia videret a Deo consequutum: eumque, cum cladem Antiochia ex terræ motu acceptura esset prolixe illacrymantem,

b *Ad Ephe. c. 4. vers. 11. c. cum ex in iunctio 1. & c. sicut in vno corpore 14 de haret. li. 5. dec. 11. T.*

c *Lib. 2. 11. histor c. 4.*

d *Lib. 17 histor. c. 4.*

exque intimo animo ingemiſcentem ſumto aliunde in manus ignis catillo circumquaque obambulando locum omnem ſuffitu impleuiſſe, demum humi prouolutum, precibus Dei opem imploraſſe: & superuenienti Archelao, & quare id faceret interroganti, excidium Antiochiæ fieri dixiſſe, quod hora annotata verum fuiſſe cognitum eſt. Refert Sozomenus [a] Athanaſio per ciuitatem ambulanti, contigiſſe corniculam auolantem clamitare, quo facto multitudo paganorum velut mago, arrogantes petebant ab eo, quid cornicula illa significaret. Illum autem ferri ſilentio dixiſſe ſubridentem, *cras Latina lingua dies ventura ſignificatur.* Hoc ergo clamans triſtem vobis ſignificat diem per imperatoris Romani iuſſionem, & ita contigiſſe, vt Athanaſij ſermo licet deriſus venerit ad effectum. Altera nanque die principis literæ venerunt ad iudices, iubentes vt pagani ſua non permitterentur ingredi templa, neque ſolemnes feſtiuitates ſuperſtitioneſue celebrarent, & tunc eorum feſtiuitas venerabilis, generaliſque deſtructa eſt.

a Li. 5. hiſto. tripartitæ c. 27.

14 Deus optimus maximus aliquando permiſit inter gentiles & abhorrentes a lege Dei eiuſque vera cognitione, vates vera quædam prædicere & preſcire, aliquando etiam dæmon Deum ſimulans, falſa & ſpiritus mendacij potuit in viſionibus, ſomniis & locutionibus pſeudoprophetarum, permittente Deo, ad decipiendos eos, qui Dei ſpem, potentiam & cognitionem abiecerant, vt aliquando decepti reſipiſcerent. Sic enim bonitas Dei erga genus humanum ſe habet, & amor creatoris erga ſuam creaturam, vt velit eam ſaluam eſſe, & ad agnitionem veritatis peruenire: facitque oriri ſolem ſuæ miſericordiæ ſuper bonos & malos, & prædici vult mala, vt homines fugiant a facie arcus, & fiant meliores, vel vt Deum agnoſcant mirabilium rerum ſolum auctorem, & rerum futurarum ſolum vere præſcium: ſic enim dictum Eſaiæ ca. 41. verſ. 23. *annuntiate quæ ventura ſunt in futurum, & ſciemus quod dij eſtis vos,* &c. Sicuti enim prodigia proferri gentibus permiſit & voluit, ad euitanda mala, ſic & per ſpiritum ſuum etiam inter gentiles declarauit mala aduentura & futura, vt ſibi proſpicerent homines, ne vt ſine admonitione ſe intercæptos calumniarentur.

15 Oenones Cebrenis filia, vxor prima Alexandri filij Priami, Alexandro prædixit fore eum rapturum Helenam ex Europa, & bellum ſuæ patriæ inducturum, quodque ipſe in bello ſauciandus eſſet a nemine ſanandus, aliaque ſæpe a numine correpta futura denuntiabat. [b]

16 Cum etiam idem Alexander qui rapuit Helenam in Græciam tranſire decreuiſſet, Hellenius vaticinari cœpit, Graios venturos, Iliũ euerſuros, parentes & fratres hoſtium manu interituros, ſi Alexander vxorem ſibi ex Græcia adduxiſſet, idipſum & cecinit Caſſandra. [c] Hæc Caſſandra quoque, filia Priami, capta, Agamemnoni tradita multa in Agamemnonem pronuntiauit, & vniuerſo exercitui profectio-

b vt refert Parthenius in Eroticis c. 4. ex Nicandro li. de poetis, ex Cephalone Gergitio in Troicis

c vt refert vtrunq; Dares Phrygius li. de excidio Troiæ.

fectionem ad suos incommodam exitialemque Deo repleta, vt ait Dictys Cretensis a Calchas etiam in exercitu Græcorum, vates futurorum eximius. b De quibus vide Homerum & Virgilium.

a Li.5.& 6. de bello Troiano.

b vt idem Dictys ait li. 2.

17 Amphiaraus & Martius, quondam vates inclyti. Ammian. Marcell. libr. 14. histor.

18 Tempore legis Mosis, vt Satan legem Dei vehementius obscuraret, vt ait Tatianus oratione contra gentes, Telmisci excoluerunt diuinationem, ex insomniis Cares, ex astris Phryges, & Isauri, ex volatu auium: Persæ ex Magia.

19 De falsitate quoque poematis Homeri, quodque cæcus futurus esset, & deos ficturus esset pugnantes, prædixit Sibylla. c

c li. 5. oraculorum. versu 128.

20 Refert Aimonius in historia in primo, Bassinam vxorem regis prius Thuringorum, quæ postea adhæsit relicto primo marito Childerico regi Galliarum, arte vaticinandi valuisse, & prima nocte nuptiarum cum Childerico initarum, eum rogasse abstinere a concubitu, & ter nocte extra palatij fenestras annotare visa: eum autem vidisse primum vnicornes, leones, leopardos, deinde secunda vice vrsos & lupos rapaces: tertia canes, vulpeculas, & alia similia minuta animantia se mutuo lacerantia. Quæ ipsa explicauit esse indicia trium generationum, ex illo oriendarum & naturarum earum. Primam fore generosam monocornium & leonum instar. Secūdam, rapacem instar luporum & vrsorum. Tertiam autem fraudibus seditionibusque refertam: quæ se mutuo morderet, instar canum, & aliarum bestiarum quæ apparuerant: quæ contigisse in trina successionis regiæ mutatione plures obseruarunt.

21 Longius Proculus, publice prædixit in Germania Domitiani diem quo excessit e vita. Hac causa Romam missus, damnatus capite. tamen exsecutione remorata, Domitianus eo interiit die, & absolutus a Nerua imperij successore quadraginta sestertia dono accepit. Apollonius etiam Tyaneus, quo tempore ab Stephano liberto Domitianus occidebatur, cum perexcelsum saxum, atque editum ascendisset, conuocata magna populi turba, siue is Ephesi esset siue alibi, dixit, recte Stephane, euge Stephane, percute homicidam: percussisti, vulnerasti, occidisti. d

d Xiphilinus ex Dione in Domitiano.

22 Quidam etiam vates in Africa, prædixit Macrinum præfectum prætorio Antonini Caracallæ, & filium eius Diadumenum futuros imperatores, quod accidit. Item Serapio quidam in Ægypto, palam paucis ante necem Antonini diebus, dixerat ipsum breui tempore victurum, eique Macrinum successurum. e

e Xiphilinus ex Dione in Antonino Caracalla.

23 Cum Iulianus etiam noue receptus in consortiū imperij a Constantio 2. Viennam ingressus esset ciuitatem, & ciues de eius aduentu conclamantes lætarentur: tunc anus quædam orba luminibus, cum percunctando quisnam esset ingressus, Iulianum esse Cæsarem comperisset, exclamauit, hunc deorum templa reparaturum. Ammianus

Marcellinus *li. 15* quod & contigit, quia is fuit apostata a fide.

24 Agilulphus dux Taurinensis ciuitatis & Langobardorum, tempore quo Autharis rex 12. Langobardorum Theodelindam filiam Garibaldi Baioariæ regis (quæ nunc Bauaria) vxorem in Sardis ad fines Veronæ ad Idus Maias duceret, habebat quendam de suis haruspicinæ peritum, qui per artem diabolicam intelligebat quid futurum ictus fulminum portenderent. Et cum tunc turbato aere lignum quoddam in septis regiis situm cum magno tonitruorum fragore fulminis vi ictum esset, is est interpretatus Agilulpho futurum, vt ipse paulo post nouam sponsam regis sibi in vxorem duceret, quod contigit.[a]

a Paulus Diaconus li. 3. de origine & gestis Langobardorum c. 14.

25 Refertur etiam a Nicephoro Calixto[b] & a Socrate[c] prædictio quædam de successore Valentis imperatoris, quæ quamuis sortita fuerit effectum, tamen propter sui ambiguitatem arte dæmonis pluribus exitio fuit. Siquidem qui Græcam superstitionem & philosophiam sequebantur, natalibus præclari necati sunt a Valente Cæsare orientis, propter oraculum quod ipsi exegerant incantationibus, Quis Valenti successurus esset post mortem. Quod fuit huiusmodi, ex tripode ex lauro facto, verbisque peractis & euocationibus quibusdam, vt fieri in talibus mos erat, peractis, quod volebant effecere, vt scilicet literarum machinis quibusdam tripodis & oraculi eas ordinantibus, collectione, imperatoris nomen appareret (fuit autem literarum ordo, inquit, scholiastes Nicephori ΘΕΟΔ vel Theod.) inhiantes ad Theodorum quendam Valentis aulicum, superstitione quidem Græcum, doctrina Philosophum. Quod rescienscens Valens vna cũ Theodoro capite mulctato, oraculi opifices vna creari fecit, & pariter per omne imperium in similes philosophos est animaduersum, nec in eos tantum, verum & in eos qui eorum vestitu vterentur, neque Valens alicui pepercit, qui Theodorici cognomine vocaretur, aut alicui cuius nomen per Theo, initiaretur. Itaque Theodoti, Theognosti, Theodosij, Theoduli necati sunt. addit autem & Nicephorus,[d] successisse tandem Valenti mortuo Theodosium consortem imperij a Gratiano lectum postquam victor in Thracia Barbarorum fuit.

b Li. 11. c. 45.

c Li. 7. histo. tripartit. c. 85.

d Li. 12. c. 1.

26 Plato in Phædro duas species diuinationis facit Manian μαντικὴν & οἰωνοστικήν. Manian, a qua vocem μανικὴν, & interiecta litera T. μαντικὴν fluxisse coniicit, vocat illam ex afflatu dæmoniaco constatam, cum furore vim vatidicam & diuinatricem. οἰωνιστικὴν vero partem ex legibus aut regulis certis ex signis, aut physicis aut aliis superstitione adsumtis textentem prædicta. Aliunde istæ quam quæ ex Spiritu sancto procedit, nempe ex dæmone quæ improbata. Ex signis vero causisque naturalibus quædam alia, quæ recte callentibus Physognomiam & Physicam, multa cognita vulgo occulta faciunt, vt ex libris Aristotelis de Physica, Polemone, Adamantio & aliis constat.

27 Erant

27 Erant & apud Germanos, sacræ vocatæ mulieres, quæ fluuiorum vortices prospicientes, fluentorumque sonitus ac circumuolutiones, futura conijciebant ac prædicabant. a

28 Singulare quod notat Plato in Apologia Socratis, Socratem ita allocutum ciues, *vobis qui me condemnastis vaticinor, cum in eo statu sum, in quo homines morti proximi vaticinari solent, &c.* Vnde colligunt, commune fere omnibus morituris, sub mortem & vitæ exitũ vaticinari & futura prouidere. Quod & Romanos credidisse scribit Arnobius. b *Sic*, inquit, *ventura prædixit Agamemnoni Polynister: Patroclus Hectori, Hector Achilli: Calanus imperatori Alexandro, vt alij innumeri forsan quia tunc animus veluti propemodum vinculis corporeis absolutus, vel se expediens, cum de alia vita cogitat, acutius & fortius vires suas colligit: & ita plura quæ antea ob terrestrem molem cõsiderare non poterat, speculatur, & inter Deum verum colentes, proximius ad Deum accedit, vnde haurit rerum notionem veluti speculi diuinitatis, factus quodammodo particeps.* Et dicebat Plato epistola 2. validiora esse diuinorum hominum præsagia.

29 Erat diuinandi prædicendique quoddam genus vanissimum antiquis gentibus, Augurium, quod plenum erat superstitionis: quo probabatur, concederent ne dii vt loquebantur, populo salutem postulare, quasi nefas esset, priusquam concederetur eam petere, & dies destinabatur singulis annis, ad quam diem nullus exercitus ad bellum est profectus, nullus in hostem aciem eduxit, aut pugnatum est, *vt ait Dio Cassius* c *de iuribus auguris, tractat Cicero 2. de legib.* Nullus in summa apud Romanos actus fere fiebat legitime absque augurio vel pontificum vel vatum sententia: decemque iuuenes filiiq; principum Ethruriam singulis annis mittebantur, ad discendam eam rerum sacrarum peritiam, *vt ait Valerius Maximus li.1.c.1.* extat lex Romuli apud Dionysium Halicarnassæum explicata a Cicerone in legibus. *Quæq; augur iniusta nefasta, vitiosa dirave defixerit, irrita infestaue sunto. quiq; non paruerit capitale esto, qui agent auspicia, seruanto, auguri parento.* Plato dicebat in Phædro, sapientem inuestigationem fieri, per auguria. *Fertur*, vt Valerius Maximus ait, *Tarquinius Priscus cum auguria & legem de augurijs irrideret, Nauij auguris nouacula qua cotem dissecuisse dicitur, ad eandem superstitionem redijsse, religione sibi iniecta.*

30 Augurum sacerdotum insignia erant 1. Lituus, id est baculus incuruus, quo quatuor partes cœli notabantur. 2 Simpula, qua sacrificabatur. 3 Galerus. 4 Vas. 5 Malleus. 6 Gladius. 7 Pulli, 8 Vestimentum proprium, quod læna vel trabea murice tincta erat, a capitis vertice ad talos vsque corpus omne amiciens. Quæ, cum sacerdotalem illam dignitatem Antonius, Iulius Cæsar, Pompeius & alij ostendere volebant, incidi iusserant cum moneta. Fuit collegium augurum ab initio, tres ex tribus tribubus habens ordinatos, postea quatuor: postea quinque: & postea nouem, qui respõ-

a vt ait Clemens Alex. Lib. 3. Stromaton

b li. 2. contra gentes.

c li. 73. hist.

ſa dabant, idque templo illorum quod Augurum, vbi augur capite velato, lituo in manibus ſigno dignitatis exſiſtente, augurabatur. Auxit Octauianus Cæſar numerum augurum, dum Valerium Meſſalam augurem fecit, vt auctor Dion Caſſius.[a]

31 Fuerunt antiquis vatum diuinationes ex oraculis, de quibus copioſe diximus, & de fallaciis & prohibitione illorum.[b]

32 Verum non erit alienum addere, quod ſcribit Dio Caſſius libro Romanæ, in Apollonia Macedoniæ circa Anam fluuium, in loco qui dicitur Nympheum fuiſſe oraculum ignem vomens, qui tamen non comburerent fruges vicinas, quæ ibi germinabant & creſcebant, editum autem thure accepto, precibus eius rei quam petebant factis, & iniecto thure in ignem tanquam ſocium precum vt ſecum illas deferret: tumque ſi ratum futurum eſſet votum, e veſtigio fuiſſe correptum thus ab igne: ſi irritum, minime, & effugiſſe a flamma, & ita in vtranque partem ignem futura prædixiſſe, morte nuptiiſque exceptis. de illis enim non licebat cuiquam oraculum conſulere.

33 Fuerunt antiquitus oracula multa ex captione & deceptione ſeu impoſtura dæmonum, vel ex dolo & fraudibus ſacrificulorum idolorum edita per vias & meatus abſcondita. Theodoretus etiam oracula antiquorum dæmonum fuiſſe in homines laqueos ait.[c] Hi enim veluti tyranni occupata in orbe dominatione iniuſta, hominib. ita impoſuerunt, cum pro diis ſe haberi voluerint, futura tentando prædicere. Et Plutarchus lib. περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων, de defectu oraculorum, tradit eos. qui darent reſponſa in oraculis, fuiſſe nõ Deos ſed dæmonas, cum Deus ab omni paſſione & affectione ſit immunis, vocatque eos dæmonas malignos. Quare & aduentu Chriſti ceſſarunt illorum oracula domiti a Deo, vt & Athanaſius firmat.[d] Treueris in Germania cum eam ciuitatem inuiſendi cauſa adiiſſem, plura antiquitatis, pietatis, & religionis veræ monumenta mihi demonſtrata, & quantum nũc diſtaret a prima idololatriæ cultura per veſtigia antiquitatis, non ſine animi voluptate cognitum habui, ſtatuaque quædam lapidea vetuſtiſſima Veneris, quæ nunc in angulo cœmiterij omnino deformis cum veteri inſcriptione iacet, quæ olim oracula per miniſterium dæmonis reddere dicebatur. Item & circa portam ciuitatis ad Occidentem ad littus Moſellæ fluuij locus Capitolij maximique templi, ſedes idolorum, vbi non minus quam centum fuerant poſita idola ab omni populo culta, qui ab illis reſponſa accipiebat præſtigiis dæmonum.

34 Vt autem Chriſti fides euertit omnem poteſtatem in Chriſtianos & alios vſurpatam a dæmone, ſic quoque aliunde factum fuit, vt impoſturæ ſacrificulorum, qui eo prætextu imponebant hominib., fuerint detectæ, deiectæ & ſubuerſæ, & Nero ipſe, Apollini iratus, vel quod ei graue & moleſtum reſponſum dediſſet, vel alio modo, Cyrræam regionem ei abſtulit, eamque dedit militibus, & locum vnde oracula petebãtur deleuit, hominibus ad os ipſum, ex quo ſpiritus

[a] li 49 hiſt. Rom. vide quæ de auguriis diximus li. 34. Syntax. ca. 3. & quæ tradit Guilielmus du Chou de religione & ſacerdotiis antiquorum.

[b] li. 34. ſyntax. c. 5. 6. 7. 8. 9 & li. de angelis, in c. 14 nu 27 & 28. c. 16. nu. 17. & ca. 17. nu. 10 parte 1 to & commentariorũ ſyntax artis mirabilis.

[c] Li. 10 de curatione Græcarum affectionum cõtra infideles.

[d] Li. de humanitate verbi.

ritus emittebantur, interfectis [a]. Detexit enim responsa oraculorum paganorum, ad decipiendos auditores ab astutis & cautis hominibus, vel ad lucrum, vel ad gratiam, vel ad odium concipi, & vt plerunque ambigue ad vtramuis partem & vtrumlibet euentum fuisse composita acute, vt dixit Eusebius Pamphil [b].
35 Deprehensum est [c], cum euerteretur templum Serapidis Alexandriæ, simulacra omnia inuenta, siue ærea, siue lignea, caua & elaborata, vt caua pars & terga templorum parietibus adaptarētur occultis quibusdā meatibus in muro relictis, qua deinde per alia quædam arcana adyta in simulacrorum caua impostores subibant, & inde quæ eis visa fuissent, responsa dabant. Non prætermittam censuram de vatibus & diuinis, eorumue artibus, quam Euripides in Helena [d], nō minus sapienter quam Christiane protulit si pluralem deorum, in singularum numerum conuertas.

ἀλλὰ τοι τὰ μάντεων
Ἐσεῖδον ὡς φαῦλα ἐστὶ καὶ ψευδῶν πλέα
Οὐδ' ἦν ἄρ' ὑγιὲς, οὐδὲν ἐμπύρου φλογὸς,
Οὔτε πτερώτων φθέγματ'. εὔηθες δέ τοι
Τὸ καὶ δοκεῖν ὄρνιθας ὠφελεῖν βροτούς. Et postea.
Εἴποις ἂν οὔνεχ' ὁ θεὸς οὐκ ἐβούλετο:
Τί δῆτα μαντευόμεθα; τοῖς θεοῖσι χρὴ
Θύοντας αἰτεῖν ἀγαθὰ, μαντείας δ' ἐᾶν.
Βίου γὰρ ἄλλως δέλεαρ, εὑρέθη τόδε
Κ'οὐδεὶς ἐπλούτησ' ἐμπύροισιν ἀργὸς ὤν.
Γνώμη δ' ἀρίστη μάντις ἥτ' εὐβουλία. Id est.

Ceterum nunc plane intelligo,
Quam vani vates, quamque pleni mendaciis.
Nihil sani neque in diuina flamma ignis
Sacri, neque auium in vocibus:
Imo dementia est, vel opinari
Hominum rebus prodesse posse volucres. Et postea.
Sed dicas forte Deus id sciri noluit:
Quid ergo vates consulimus?
Dij nobis sacrificiis placandi, &
Petenda ab illis bona, omittendaque
Vaticinia: vita enim inutilis
Hæc est excogitata illecebra:
Nemoque ignauus ex prædictionibus
Ditatus est. Sed & vates est
Mens bona & bonum consilium. Addit & Chorus:
Εἰς ταυτὸ κἀμοὶ, δόξα μάντεων πέρι,
Χωρεῖ γέροντι τοὺς θεοὺς ἔχων τις ἂν
Φίλους ἀρίστην μαντικὴν ἔχη δόμοις. Id est.
Eandem ego de vatibus sententiam
Cum sene habeo. Qui deos sibi

[a] vt scribit Xiphilin ex Dione Cassio in Nerone.
[b] lib. 4. de præparatio. euang c. 1.
[c] vt narrat Nicephor. Ca. ix Lib. 12. ca. 20.
[d] actu 2. vers 319.

Beneuolos habuerit optimam habet domi diuinationem.

Obseruatum etiam est, ipsa dæmonum oracula seu responsa, maxime insigniora & Delphica dæmonis Apollinis, semper dubia & obscura fuisse, vt in quamcunque partem se futura inclinaret, veritatem dixisse viderentur: cum tamen ex sua natura veritatis hostes essent, quemadmodum & dux eorum Satan[a]. quale illud apud Liuium a Pythia filiis Tarquinii de futuro imperio inquirētibus, vt primus qui Romam reuersus matri osculum daret imperaturus esset: quod de matre naturali, Brutus vero intellexit de terra matre communi omnium. Simile exemplum ex Ennio allegat Cicero[b], & Herodotus *lib.* 1. legitur apud eundem oraculum obscurum Siphyniis a Delphico Pythio datum, *lib* 3. Spartianus *lib.* 1. Argiuis *lib.* 6. Simile & illud, *Aio te Æacida Romanos vincere posse.*

[a] *vt scribit D. August. li.* 3. *de ciuitate Dei c.* 7

[b] *libr.* 2. *de diuinatio.*

DE REPVBLICA LIBER XIIII.

SEV DE CVRA ET EDVCATIONE puerorum vel infantium.

De generali cura reipublicæ circa liberos procreandos.

CAPVT I.

EX agricolis, qui arbores rectas, fructuosas & dispositas ad culturam habere desiderant, curam principalem esse putant in ipsa satione prima, & pro ea terram conuenientem eligere, semina vel plantas eo ordine disponere, vt & se mutuo non impediant, & iucunda quadam positione vtilitatem simul & commoditatem producant. Qualem enim ordinem, qualemue cultum primitus impenderint, talem in posterum fructum & vtilitatem maiorem vel minorem consequentur. Ad eum modum Reipublicæ moderator, qui in societate humana sibi commissa colenda, desiderat fructum communem ex populo percipere, non minus solicitus esse debet in eligendis, plantandis & dirigendis primis plantis humanis. Est enim homo planta inuersa habens sursum radices, in cœlum extollens caput, vt hauriat a cœlo tanquam a proprio solo necessaria corpori & animæ, Deus agricola, princeps vicarius eius summi agricolæ. Et proinde, statim ab ortu, imo ante conceptionem & in gestando vtero, & post editionem partus, de infantibus vt nouis plantis quæ in orbem veniunt, solicitus esse debet. Sicuti & Lycurgus in sua republica, non omisit etiam statuere, quoties in hebdomada cōuenire debent mariti & vxores, qua ætate nubere deberent, quaue vxores ducendæ essent, quod & curæ fuit aliis legislatoribus, & his qui publicam rem curarunt ad generationem

rationem promouendam & firmandam, vt essent filii editi aliquando vsui meliori reipublicæ.

2 Siquidem filii non tantum parentibus: sed etiam reipublicæ nasci dicuntur.[a] Nempe, quod ex illis cōfletur, & quotidie deficiens populus reficiatur, & quodammodo remaneat immortalis[b]. De propaganda ita republica quoq; fuit studium his qui præpositi fuerunt, vt pœnis etiam coercerent qui non ducerent vxores, premiis afficerent ducentes, & liberos procreantes, eoq; magis quo plures ederent. Lycurgus eos qui nollent ducere pellebat a spectaculis; senibus, cœlibibus, haberi honorem quem aliis deferri lex iubebat; noluit. Censoria quoque nota apud Romanos qui matrimonium non contraherent, adigebātur. elata lex Papia, de frequentandis matrimoniis: pœnæ adiectæ aliquando cœlibibus, & non generātibus, quę tamē postea abolita d. Lex eadē præmia procreantib. liberos proposuit e. Fuerunt & immunitates & vacationes suscipientibus plures liberos a Romanorum legibus concessæ, priuilegia varia, vnius, duorum, trium, pluriumue liberorum. Rex Persarum, munera etiam ei mittebat singulis annis, qui plures sustulisset liberos f. Spartiatæ vel ei qui tres sustulisset liberos priuilegium concedebant excubiarum: qui plures aliorum munerum g

3 Fuit aliquando mos Genti Tapyrorum, qui adiacent Hircanis, vt susceptis liberis aliquot vxores aliis itē habendas, quærendæ prolis gratia trāsferrent: sicuti Catonē Portium, Hortensio indigenti, Martiam vxorē esse impertitū veteri vrbis more, post alios cecinit etiam Lucanus h. verū ille mos non a nobis refertur vt probetur, sed vt indicare possimus propagationis, quantū fuit aliquādo multis desideriū vt etiā obliuiscerētur honestatis potioris & dignitat. matrimonii.

4 Non sufficit enim procurare prolem reipublicæ multiplicē, nisi quoque & ea talis sit quæ vsui & vtilitati sit atque honesta & nō damnosa. Et proinde additæ sunt leges, quæ huic parti quoque prospicerent, fueruntq; vel lege diuina, in populo Dei, & alibi ratione naturali, emendata plura, quę visa sunt interdum hominibus societatē bonam non curantibus, iucunda & probanda, in quæ inciderant vel nimia multiplicādi cupiditate, vel voluptate inordinata. Sic respublica improbata Socratica, quæ vxores & liberos communes esse volebat: qualis & Anabaptistarum, Nicolaitarū & Gindanorum i, qui erant finitimi Macaris in Africa, Tyrrhenorum k, Nomadū Schytharum, Lymurniorum, Dapsolybium l & aliorū quorundam. Docuit enim vsus, vagos & promiscuos concubitus forsan multiplicare posse sobolem, sed non esse eam idoneā ad educationem, & vtilitatē reipublicæ. Nam præter contemtū Dei, ex quo subuertuntur respublicæ, difficilis inuenitur educatio & sustentatio prolium, vt vix liberi

a l. 1. §. & generaliter, de ventre in possess. mitt. li. 37. P. tit. 9. l. 2. de instit. & iur. P. l. 14. ad senatus. Treb. P. l. 1. in fi. ad l. Iul. magest. P. l. 19. §. 7. de captiu. & post. reuer. P. l. 14. §. 4. de mun. & hono. P.

b l. proponebatur, de iudi. P. l. liberorum. 220. de ver. sig. P.

c Valer. Maximus li. 2. c. 9. Plutar. in Camillo.

d l. 2. de infirma pœnis cœlib. & orbitat. lib. 3. tit. 58. c. quadam leg. s. 2. distinct.

e l. f. de his qui numero liberorum se excusant li. 10. C. t. 51. § 1. de excusa. tutor. apud Iust. l. 1. de vacat. munerum P. l. 2. de minori 25 annis P. L. in albo. de decurioni. P. cum similib. de quib. tra-ctat ex professo M. Vertranius Maurus lib. de iure liberorum vide quæ diximus lib. 9 syntagmat. cap. 6.

f Herod. in 1. g Cons. lib. 4. c. 1. Æli. lib. 6. c. 5. Aristote. li. 2. politico. ca. 7. h Cœlius Rhodign. lib. 18. ca. 28. i Herod. in 4. k Cœlius Rhodignus, lib. 14. de antiquitat. 8. l Stob. serm. 42.

possint perduci ad vsum ad societatem necessarium. Ita in Gallia in septentrionalibus gentib. mulieres cum sint fœcundissimæ, & vltra nutriendos partus diligentes, abūdant cum maiori solicitudine, homines, certa sunt matrimonia, & singuli suos partus educant potius tanquā suos, quam si communes censerentur: quod enim cōmune plurium est, solet a plurib. cōtemni: vbi etiā multitudo permittitur mulierū seu vxorum, minor est amor viri in omnes: quam si erga vnā coniungeretur: inuidia inter vxores, altera alteri partū surripere satagit, & zelotypia commota vt fera rabida insidiatur, vt liquet ex Rachaele & Lea, vxorib. Iacobi patriarchæ: ex Sara & Agar Abrahami. Qui plures item ex plurib. liberos habet, minus omnes instituit, cōmunicare vxores etiā sibi arguit irrationalia animalia, imo eos peiores illis facit quia nec videbis arietes aut gallos gallinaceos, aut alias feras suas fœminas sine certamine illis cōcedere: quamuis homines agnoscere aliunde debeāt, matrimoniū esse viri & fœminæ, & nō virorū & fœminæ, aut viri & fœminarū, coniunctionem: & esse duos non plures, in carne vna [a]. Censoria etiam nota in cœlibes maxime olim introducta, & compulsi ad matrimoniū honesta ratione, vt euitarent iuuenes illicitos amplexus & vagos. Declarantur autem omnes concubitus illiciti & prohibiti, qui extra legitimū matrimoniū fiunt, vt fornicationes cum virginib. viduis, adulteria, cum coniugatis, & incestus cum proximis, & quicquid dici possit vltra matrimoniū, & ita merito prohibiti Lege diuina [b], canonica [c], & ciuili [d].

5 Christianum est, concubinas & maxime meretrices, lupanaria, lenones & lenas a republica explodere, & punire adulteria multo magis: verum si quis inquirat num satius sit permittere lupanaria quā omnino prohibere. Responderem nunquam approbationem placuisse bonis viris etiā Ethnicis, multo minus qui leges Dei colunt. At aliquando tolerasse bonos, ad euitandum maius malum: non secus quā videmus principes non probare quidē vsuras, sed tamen aliquomodo permittere, fræno ad certam summā vsq; iniecto, ne crudeliter ex arbitrio fœneratores in pauperes grassarētur, & ne, si omnino inhiberentur, auaritia crudelius illis mutuum denegaret. Sunt loca, in quibus tam corrupta est iuuentus, & mores ita impii, vt si meretrices publicæ omnino tollantur, futurum sit matronarū & nuptarū & virginum periclitari pudicitiam, libidine procacium, & quod infandum est, etiam attentandum puerorū concubitum. Et proinde permittuntur sordes sordescentibus, & vt qui in sordib. sunt sordescant adhuc, ne aliorū aut aliarum honestatē incendio libidinis violare attentent. Tentabit omnibus tamen modis reipublicę moderator, ad frugē meliorem huiusmodi cupiditates, pœnis etiā appositis, reuocare: hoc enim est contra legem Dei committere, at si nequeat quod intendit bonum consequi, conabitur peiora euitare. Atque in permissione illa lupanaris sic pręscribet habenas, vt non omnino ꝙ quis vellet cuiq; liceat, sed vt cū ipsa permissione, turpitudinis infamia,

a vide quæ copiose disseruι. 9 syntagmatis Iuris c. 2. lib. 1. § penul. ibi viri & fœminæ cōiunctio quid nos scilicet homines matrimonium appellamus de Iustit. & iur.

b Non mechaberis. Exod. 20. Marc. 10. ad Hebræos c. 13.

c ca. 20, nubendi 27. q. 1. c. fornicari, 38. dist. c. sicut satius, 8. cum seq. 32. q. 4.

d Titulis de adulteriis in Pandect. & Codic. Insti.

famia, aliquando possit resipiscendi dare argumentum, segregatione harum meretricum, in loca separata ab honestis habitationibus, adhibitis insignibus, & notis, quibus distingui & infamari possint a singularibus ademtis priuilegiis testandi & disponendi, de quæsitis a tali arte prostitutionis: imo ademta succedendi ab intestato & ex testamento facultate, & ad terrorem quoque probarum matronarũ facta lege, vt si qua inueniatur in stupro vel illicita coniunctione per ciuitatem, quod licentia dabitur aliis meretricibus eam euocandi & ducendi in lupanar, vt quas Dei timor a turpitudine reuocare non valet, saltem infamiæ publicæ metus contineat.

10 Non contemnendum etiam, quod prouidi legislatores & principes statuerunt, nothos & spurios repellere a successione parentum maxime illustrium [a], & habendos tanquam sine patre, [b] indignos omni honore & dignitate, non quidem, quod ipsi filii spurii peccauerint, quia nasci de iniusto concubitu non est culpa nascentis, sed generantis [c]: verum, vt tali repulsa ignominiosa, euitentur tales concubitus, & ex contemtu filiorum patres puniantur, & deterreãtur ab illegitima generatione, neq; ideo, sine gratia etiam benemeriti spurii, ad honores & munera dignitatum admittendi sunt. [d] Turpisq; semper erit habenda, inter nobiles præsertim, qui ex professo virtutẽ colere debent vt veri sint nobiles, assertio bastardorum, & turpe certe dicere se spurios admittere pro suis, vocant, *bastards auouez*. Multa de meretricum contemtu, & lupanaris turpitudine, & lenonibus alibi [e] disputauimus, quæ non inutilia erunt moderatoribus reipub. si considerent. Probarem & vt meretrices & scortatores quopiã vulgari opprobrio infamarentur cum castigatione, nempe catrimidia rentur, vocant *mitrer*. Et alicubi audiui Burgundiæ morem esse ex lege pontificis, concubinas clericorum fistula concomitatas in exsilium mitti & expelli a ciuitate, si addatur carnifex eius rei comes, augebit infamiam & metum, cum admonitione vt si quando redierint vnde pelluntur, futurum sit, pœnas inferendas.

7 Non conueniunt certe isti vagi & illiciti concubitus ad formandã rempublicam, sed cõtra maxime noxii sunt, & auertũt generationẽ. Siquidẽ vt dicũt medici & Physici, ex frequenti coitu fit lubrica vulua & conceptio impeditur. Et si quando nascantur ex istis cõcubitib. illicitis quidam, existimandũ est de tali cõmixtione meretricum degeneres populos & ignobiles, & furentes libidine, fore procreãdos, & ad extremũ vniuersalem plebem ad deteriora & ignobilia vergentẽ: & nouissime, nec in bello seculari fortẽ, nec in fide stabilẽ, & nec honorabilem hominibus, nec Deo amabilẽ esse venturã. Sicut Bonifacius Martyr, scribit [f] Echeldobater regi Anglorum de Anglis eo vitio infamib. tunc. Et addit postea: sicut aliis gentib. prouinciæ & Hispaniæ, & Burgundiorũ populis contigit, quæ sic a Deo recedẽtes fornicatæ sunt, donec iudex omnipotens taliũ criminũ vltrices pœnas, per ignorantes leges Dei, id est, per Sarracenos, venire & sæuire permisit.

a l. si qua illustris, C. ad senatusconf. Orfici. quomodo vero & quare a success. spurii deiiciantur docuimus. lib. 45. Syntag. c. 6
b l. vulgo concepti, de statu hominũ P.
c c nasci de adulterio, 5. cum seq. 56. dist.
d c. 1. inf. de fil. presbyt. l. legem, & l. quæ naturæ lib. ca 1 per venerabilẽ. 13 § si. qui filii sint legit, li. 4. tit. 17. Deut. 6. 23.
e li. 10. Syntag. Inr. 2.
f c. 10. si gẽs Anglorum 56. dist.

8 Duo sunt etiam quæ ordines seu status reipublicæ possunt turbare, per suppositionem liberorum, quę euitãda est. Primũ quod ex illa incerta coniunctione, per quam mater quidem certa est, sed pater incertus [a] per opinionem stolidam parentum putatiuorum, se familiis illorum spurii inserunt. Aliud est, quod ex suppositione alterni partus, mulier & vir coniuncti matrimonio efficiuntur parentes, vel pro talib. habentur: vnde multa mala sequuntur. Et primum illud, quod alienæ forte sordidæ stirpes, splendidis & ingenuis natalib. audeant subrogari: vt super statu ideo, omni inquisitione & tortura ad veritatem eruendam procedendum sit [b]. Quãtum vero turbata fuerit sæpe res publica ab his qui infimo loco nati, clarissimis familiis mendaciis se inserere conati sunt, longum esset recensere, cũ etiam sufficere possint exempla quæ retulit Valerius Maximus *li. 9. c. 16.* Cum hoc aliud malum, vt per suppositionem partus, siue per adulterii generationem siue per suppositionem infantis alieni, adimantur filiis naturalibus & legitimis, vel aliis proximis defunctorũ, per supposititios hereditates & bona, imo & aliquando regna & imperia. Quemadmodũ ferunt, vxorem Philippi Macedoniæ regis, Perseum qui a L. Paulo victus est, post partum sustulisse a matre sartrice quadam Argolyca nomine Gnatenia, & clam sibi subiecisse [c]. Et Eutropiam Syram, vxorem Maximiani Herculii imperatoris, cum mariti animum cuperet sibi retinere deuinctum, subiecisse sibi dicunt Maxentium [d].

9 Remedia his & similibus malis adhiberi posse, nos admonent leges eorum qui rempublicam tractarunt, nempe pœnas statuentes in huiusmodi scortatores & adulteros, qui subiiciunt parentibus alienum semen & in eos, qui subiiciunt partus, vt in falsarios, adhibitis quoque præcautionibus, vt videatur & inquiratur an vere ante prægnantes fuerint quæ se peperisse mentiuntur [e].

10 Ad curam rectoris reipub. pertinebit & aliud caput circa generationem, non omittendũ: nempe vt personæ quæ cõiungendæ matrimonio sint, tales tãtum admittantur, quæ ætatem legitimam habeant, considerata locorum qualitate, ad generanda corpora firma & vtilia reipublicæ. Sicque Lycurgus, cum viris & fœminis nuptiarum prę̃stitisset tempus, interroganti cur id fecisset respondit, vt fœtus ex adultis validi procrearentur [f]. Quod & obseruasse olim Germanos indicat Cornelius Tacitus, de morib. eorum agens, eosq; in turpissimis posuisse, notitiam fœminæ ante vigesimum annum habuisse [g]. Circa hanc ætatis caussam consideranda erunt, quæ docuimus alibi [h]. Et cum illis qui præest princeps aut alius serio cõsultabit, num subditis cum extraneis, seu alienigenis, aut vicinis permittere debeat matrimonium, aut interdicere in quantum sua interest [i]. Siquidem in quantum sacramentum est institutum ab ecclesia, libera esse matrimonia debere, non ambigitur, vt sui iuris principalis non censeantur laici, vt ad admoneantur inde ad legitimum imperium, ciusq;

a l. vulgo cõcep. 1 de statu hominũ.

b l. 1. § quãuis, de ven. tre inspiciẽ. P. l. super statu 9. de quæst lib. 9. (titu 41 l extraneo §. de quæstio. & l. vnius. § Index eo. ti. P

c Plutar. in Æmilio.

d Sextus Aurel. & Cuspinia. in imperatori.

e tit de vẽtre inspiciẽdo custodiendoq; partu. lib. 25. P tit. 4 & tit. si ventris nomine mulie re in posses sionem missa &c.

f Plutar in Apophtheg.

g Cor. Tacit de moribus Germanor.

h lib. 9. syntagm. c. 7.

i vide quid de his diximus lib 9. syntag. c. 13.

eiusq; potestatẽ non pertinere, velle cogere subditos ad tradendas filias vel filios coniugio præter ipsorum voluntatem [a]: in quo peccatur plerumq; hodie, nõ tantũ a regibus, sed etiam a regulis, & dominis territoriorũ, qui ita diuites subditas suis seruis & infimis hominib. & inopibus, minis, vi & crudeli modo seu tyrannico coniungere cogunt: vnde ex inuitis nuptiis sequi solent tot adulteria, dissidia inter coniunctos, homicidia diuortia & pleraque alia mala. Vbi enim matrimonii vinculum voluntatis & amicitiæ deest, ibi nihil potest esse iucundi, nihil quod possit iuuare vel ornare Rempublicam.

a docuimus supra in potestate regia.

11 Cum his, non debet prętermittere rector reipublicæ curam inquirẽdi de prægnantiũ mulierum vtero, ne incuria hac tuti, illegitime concũbentes, metu infamiæ partus intercipiant, suffocent aut perdant. Et si quas ad hanc impietatẽ peruenisse detexerit, exẽplari pœna debet punire, vt & aliæ abstineant, & ne piacula homicidiorum infantium cõmittantur, ex quib. non tantũ subtrahitur persona reipubl. sed sæpe anima ipsa cœlo, dum sine baptismo animati partus suffocantur, & ita vita æterna eis cum vita temporali adimitur. Pręludia istius audaciæ detegentur in poculis abortus, quæ solent misceri, vel a medicis vel pharmacopolis, vel obstetricibus, vel aliis perditis hominib. quæ propinantur ad secure scortandũ sine prolis spe, vel ad tollendos iam cõceptos partus, quod grauius scelus est dum animati sunt: nã vere ibi homicidiũ [b]: non itẽ si animatus partus, nõ fuerit, sed sit embryo, vel si impediatur ne cõceptio vlla fiat, quæ omnia etsi nõ sint æque grauia vt homicidiũ animati partus, tamẽ nõ lõge absunt ab eodẽ scelere, & ideo puniũtur, tũ quia mali exempli, tũ & quia habent intentionẽ inhibendę generationis quæ vtilis est.

b Exod. c. 21 c Moses 32. q. 2 l. Cic. de pœn. 20. c l. si quis aliquid, §. qui abortionis, de pœnis in P. cum simi. 11. ibi nota & c. si aliquis 5. de homicid.

De obstetricibus. CAP. II.

NOn sufficit moderatori reipublicæ, circa generationem procurandam animum intendisse, nisi quoque de conseruatione cõceptarum partiũ sollicitus sit: cuius sollicitudinis maior pars & pręcipua, circa parturientes & grauidas versatur, vt eis subueniatur, & ne partus in ipso primo ortu intercipiantur aut lædantur. Videretur aliquibus sollicitudo quæ ab obstetricibus desideratur, forsan in republica inanis, nisi res ipsa nos inuitos cogat fateri, nihil magis cõuenire societati hac diligentia, quæ in iuuandis parturientibus, & in conseruandis infantibus, negotium periculosum habet. Cum enim emittitur claustro vteri puer, etsi natus sit homo omnium animalium princeps, tamen tantæ est imbecillitatis in ipso egressu, vt nisi serio curetur, interitus & ortus vnam habeant periodum.

2 Scimus & testantur quoque sacræ inquisitionis testimonia, tantę impietatis reperiri obstetrices, quę sub officio pietatis & auxilii moliantur, persuasione hostis humanæ naturæ, edendis, in lucem intẽritum, aut animæ & corporis, dæmonib. faciant natorũ abominandã deuotionem. Sunt plures quę pretio vel odio impulsæ, fœtus suf-

focant,&pressuris,& artibus enecent, vel vt priuent sobole legitima parentes, vel vt tenellos ita tractent, vt potius monstra & dedecori parturientibus, quam filii humanæ figuræ videantur. Sunt & quædam obstetrices, quæ partium suppositione vti soleant, vt inserant familiis splendidis, cum maxima iactura proximorum alioquin successurorum, alienas soboles. Possunt & alia infinita propemodũ mala ex prauis & impiis obstetricibus, vel circa decumbentes vel circa partus inferri, quæ potius silenda quam detegenda sunt [a]: verum administratorib. politicis sic studiose præcauenda, vt electione bonarũ & fidelium atq; peritarũ obstetricum, anteuertantur. Quẽadmodum enim agricolę, nõ minori diligentia imo maiori semina iactata & satas nuperrime & teneras plantas curãt, quã iam adulta & segetes, aut annosas arbores: sic expedit rectorẽ reipublicæ diligentiori sollicitudine teneras istas hominũ plãtulas, cum sibi auxilio esse nequeunt, quã iam adultos homines qui sibi subuenire possunt, procurare: vt etiam obstetrices, quæ insidiantur humano generi suis artibus, morte crudelissima, vt inuadẽtes innocentissimos pueros affici merentur: & cõtra maximis munerib. remunerandæ, quæ studiũ fidelissime adhibent ad partus cõseruandos matresq; eorum curandas. Pharao sublaturus genus Israel, nulla magis arte se posse assequi q̃ decreuerat certo arbitrabatur, quã si obstetrices ad eam rem corrũperet edicens, vt Hebręorũ mares in ipso partu necarent, adiurauitq; Siphram seu Sephoram & Phuã huic auxilio designatas, vt ita facerẽt, quod tamẽ illæ a tanta crudelitate alienæ noluerũt exsequi, & p̃inde etiã dignę habitæ a Deo muneratione, q. ędificauit eis domos [b].

3 Pars ingenii perspicacisque intelligentiæ, obstetricis officium est, vt ait Aristoteles: [c] non solum enim difficultati partus opportune expediteq; succurrendum est: sed etiam contra ea, quæ accidant protinus agendum ingeniose, & in secando deligandoque vmbilico infantis, prudentia requiritur ac peritia, propter pericula quæ inde facile oriuntur, & circa secundas vel secundinas parientium. Antiqui Athenienses & alii quidam, obstetrices non habebant, sed mulieres verecundia ductæ sæpe interibant. Athenienses quippe cauerãt, ne quis seruus aut fœmina, artem medicinæ discerent: donec Agnodice virgo concupiscens medicinam, eam viri habitu didicit, & subuenit mulieribus: cuius exemplo Athenienses legem emendarunt [d]. Inter medicinam exercentes ponuntur etiam obstetrices, ab Vlpiano [e]. Et Plinius morborum aliquorum remedia citat, ex placitis quarundam obstetricum, Sotyræ & Salpes [f].

4 Refert Ammianus [g] Marcellinus, Eusebiæ vxoris Constantii fraude, cum pridem in Gallis Helena vxor Iuliani & soror Constantii, marem genuisset infantem, hoc perdidisse dolo, quod obstetrix corrupta mercede mox natum, præsecto plusquam conuenerat vmbilico, necauit: tanta tamque diligens opera inquit, nauabatur, ne fortissimi viri soboles nasceretur.

5 Plato

a vide Iacobũ Spreng. in malleo maleficarũ, par 2 q. 1. c. 13. pag. 344

b Exodi c. 1.

c Arist. li. 7 de hist. animal. c 10.

d narrat latius Higonius in fabulis, c. 274

e l. 1 §. sed & obstetricẽ de extraord. cognitio. lib. 50. P tit. 13. & in l. item si obstetrix 9. ad legem Aquil. lib. 9. P. tit. 2.

f li. 28. c. 7. & li. 32. c. 6.

g Amm. Marcellin. li. 16. hist.

5 Plato variis in rebus vsum obstetricum,[a] considerat, & vt possint incantationibus & medelis, excitare mollireue partus vexationes, & ægre parturientibus opitulari, fœtusque educere: & si intempestiuũ fore videatur, obtundere atque retrudere, vt non nouus mos censeri debeat anilium excantationum, quibus vtuntur etiamnum istæ obstetrices contra fidei tamen præcepta, hærentes gentilibus, atque idololatrarum cantionibus, quod emendandum in republica est, & cauendum ne retrudendo partus, homicidia data opera in fraudem parentum moliantur. Addit Plato aliud officium, vt acutius animaduertant quæ prægnantes sunt, & quæ non sunt: quod & munus admittunt iurisconsulti. [b] Et propterea idem Plato admonet ne admittantur ad hoc munus steriles, aut virgines: sed tantum quæ diu virum expertæ, & nunc parere posse desierunt. Causam inquit huius Dianam ferunt, quæ cum thori exsors sit, partuum tutelam suscepit: steriles vero fieri obstetrices vetuit. Quoniam humana natura imbecillior est, ad artes earum rerum quas nunquam experta est. Addit & illas tãquam pronubas, in cõficiendis coniugiis aptissimas, quippe quæ optime callent, quam cui iugare, ad generosæ prolis procreationem oporteat, & in hoc non minus gloriantur, quam in vmbilici ipsius præcisione: cui certe arti cauendum est reipublicæ, ne lenocinium misceatur. Vsus illarum in republica quoque adhibetur ad dirimendas lites, num aliqua dicatur virgo, an corrupta, vel mulier: & earum iudicio vt plerunque, res terminatur: vt [c] dum agitur de matrimoniis dissoluendis ob frigiditatem vel maleficium: Non tamen semper & proinde contra relationem obstetricum, de virginitate, vel corruptione, admitti debent in contrarium probationes, & aliæ mulieres matronæ probæ & peritæ, adhiberi, quia sæpe manus fallitur & oculus obstetricum. [d] Sed & ex malitia obstetricis, claustra virginitatis & hymen rumpi possunt, vt quæ virgo & ab intactu viri est libera, videatur esse corrupta. Sicut apud diuum Augustinum. [e] Si obstetrix virginis cuiusdam integritatem, manu velut explorans, siue maleuolentia, siue inscitia, siue casu, dum inspicit, perdidit: Non opinor, inquit, tam stulte quenquam sapere, vt huic periisse aliquid existimet de ipsius corporis sanctitate, quamuis membri illius integritate iam perdita.

a *Plato in Theæteto, siue de scientia, dialog. 15.*

b *de ventre inspiciendo, l. 1. §. 15. P. ti. 4. vbi adhibentur solemnitatis inspiciẽdi ob hac causam vterum: & conditiones vt sint probata artu, & fidei, &c.*

c c *propos̃ui sti 4. de probatio. li. 2. ti. 19. c. litera vestra, 7. & c fraternitatis 6. de frigid. & maleficia. ti 4. ti. 15.*

d *c. causam matrimonij 14. eo tit. de probat. c. nec aliqua 27. q. 1.*

e *August. li. 1. de ci. u. ta. dei. c. 18.*

De educatione liberorum infantium procuranda, & de eorum expositione castiganda. CAP. III.

QVemadmodum iuris naturalis est procreatio liberorum, sic & procreatorum cura, & proinde, vt ea a parentibus certis præstetur, officium moderatoris reipublicæ procurare debet. Et primum prospicere ne infantes certi, destituantur ope & auxilio parentum, vel alienorum. Sunt incerti sępe patres, qui tamen tales esse dicantur a meretricibus, & proinde vtero deposito deferunt ad illos infantes vt ad patres, qui tamen eos nolunt agnoscere, vt liberos quia filium

definimus, quę nuptiæ demonstrant.[a] Vnde accidit, vt sæpe destituti ope infantes moriantur.

2 Quare statuendum est, vt, summarie & de plano, si constiterit filium vel parentem esse, alere partum iubeatur: vt contra si non constiterit, non erit negans cogendus præstare alimenta. [b] Extra matrimonium difficiles sunt probationes asserẽtis aliquem genitũ ab aliquo non coniuge: quin & tanquã impossibilis conditio, illa remittitur, si docuerit se esse filiũ alicuius: cũ nemo certo patrẽ demonstrare possit: [c] mater enim scit sibi filium esse, pater credit. Atq; tutum nõ est, meretrici dicenti partum esse alicuius non mariti credere, eadem enim perfidia qua illicito concubitu se polluit cum vno, & cum aliis quoq; participasse præsumitur, & mentiri in eligendo patre, quẽ fortasse ditiorẽ ceteris concubinis esse scit. Neque vnius testimoniũ, sufficiens est, quum etiam hodie cõcubinatus, qui olim habebat præsumtionem affectionis indubitatæ, [d] non permittatur, [e] & proinde non amplius quæritur de liberis natis ex illo concubinatu, qui dicebãtur naturales tantum, & filiationis faciebant argumentum, & successionis, saltem ratione alimentorum habebant quendam locum. [f]

3 Fuit & est remedium, vt & mulier, quæ vult filium alicuius asserere, & ex eo se prægnantẽ dicere, ei denuntiet, vel his quorum interest, qui alioquin successuri essent. Si de marito agatur qui diuerterit, vel mortuus fuerit, debet denuntiatio fieri intra 30. dies post diuortium vel post mortem. quamuis etiam postea causa tamen cognita audiri debeat.[g] Is autem cui denuntiatur maritus exsistens, si nõ negauerit, & contra non denuntiauerit non esse eam ex se prægnantẽ, non quidem ideo censetur approbasse aut agnouisse partum, si aliter probare potest: verum tamen cogendus est pendente cõtrouersia illico eum alere, siue sit suus siue alienus. [h] & si non agnouerit, extra ordinem est coercẽdus, id est arbitrio iudicis. [i] Præsumtio enim matrimonij facit interim filium. Sed hoc quando quæritur de editis vel conceptis tempore coniugij, quod dein morte vel dissidio separatum est, vel ex causa aliqua affinitatis detecta: verum dubitatio maior in muliere prægnante, quæ se dicit ab aliquo concepisse. In quo cessat præsumtio matrimonij & ille neget, dicatque se partum alere non debere: & proinde difficiles omnino sunt probationes, vt ad cõiecturas perueniendum sit: quæ erunt arbitrio iudicis perpendendæ, num concludere possint præsumtionem vrgentem ad decernenda interim alimenta partui.

4 Maxima autem dicitur, si deferente iuramentum reo mulieri agenti illa iurauerit eius esse, vel defuncti, deferente herede iuramento. Nã tunc sine præiudicio status partus, decernenda sunt alimenta

a l. filium 6. de his qui sunt sui vel alie. iur P. l 5. de in ius vocan.
b l. si quis a liberis. 5. §. si vel parẽs de liber. agnosc.
c l. Lucius Titius. 83 de conditio. & demonst. li. 35 20. tit. 1.
d ideo permittebatur his qui nõ erant coniugati, De cõcubinis in P. & c l. 11. de adult. P. minime autem coniugatis, noue 18. c. 5. nou. 89 c. 12. §. 5. dicebant autem concubinã quæ cum vno tãtum peccat, meretricem vero quæ cũ multis: Balsamon ad c. 26 epist Basilij ad Amphiochiũ vidende pala 43 de rit nuptiarum li. 23 ti 2.
e In nouella Leonis imper. 91. vt cõcubinam habere non liceat, ca. nu bendi, 27. q. 1. c fornicari, 88 dist. cum simi. non Mœchaberis Exo. 20 Marci 10.
f tit. de naturalibus liberis C c. cum haberet, & ibi gloss. de eo qui duxit in matri. quam prius polluerat per adulte.
g l. 1. de ventre inspic. li. 25 20 ti. 4.
h de l. 1 §. idem Iulianus.
i de l. 1. § pœna. & ibi gloss. fin. l. 1. de infantis expos. l. nec filium. C. de patr potesta.

partui & matri, & postea de veritate quæri poterit. [a] Nō tamen spō te & reo non deferente, iuranti mulieri, alicuius esse partum credē dum est [b] quia iurans nemine deferente, sibi tantum iurat. [c] Neque etiam iudex potest deferre iuramentū in supplemētum probationis mulieri, quia in criminalibus tale iuramentum supplendæ probationis causa non recipitur: [d] eoque in illis causis, probationes debeant esse luce meridiana clariores. [e] Iurare vero non tenebitur conuentus vt partū agnoscat, si neget & probatio nulla sit, quia actore non probante reus absoluitur. [f] Et qui iudicium accipere non cōpellitur, nec iurare cogendus est. [g] Et in hac quæstione, Scæuolæ iurisconsulti responsum notandū est. *Imperatores*, inquit, [h] *Antonius & Verus Augusti, Claudio Apollinari rescripserunt in hac verba: Probationes quæ de filiis dantur, non in sola adfirmatione testium consistunt. Sed & epistolas quæ vxoribus missæ allegarentur, si de fide earū constitit, nōnullam vicē instrumentorum obtinere, decretum est. Mulier grauida repudiata filiū enixa, absente marito vt spuriū in actis professa est: quæsitum est, an is in potestate patris sit: & matre intestata mortua, iussu eius hereditatem matris adire possit. nec obsit professio a matre irata facta, respondit, veritati locum superfore.* Erit & species probationis, si quis dixerit ante partum ex concubina esse suum, nam postea negatio illi non proficit. [i] Accedent & aliæ fornicationis violentæ præsumtiones, vt vidisse nudum cum nuda in eodem lecto iacentes, in secretis locis & latebris, electis horis, solum cum sola. [k]

5 Non debebit iudex tamen in hac causa deferre tantum pietati & misericordiæ, vt veritatis & iustitiæ obliuiscatur. [l] sunt enim meretricum doli & fraudes quib. decipere nituntur, maxime simplicium iuuenum mentes, & conantur illis persuadere, a quib. plura sperant ex concubitu illorum peperisse vel se concepisse Et quamuis alimentorū causa sit tractanda summarie & de plano, [m] tamen nō ita summarie, vt iniuria cuipiam irrogetur: consequentiam enim habet cōpulsio, vt quis cogatur alere partum tanquā suum. Si quidem qui agnitus est vt suus, potest & ignominiam adferre ei cui assignatur, quod scortatus fuerit, quod nothū habeat, & quod nothū illum in posterum agnoscere vt filium naturalē cogatur, quæ probis viris, de bona fama inter bonos & graues, demere videtur. [n] Et proinde non exsistente probatione clara contra negantem partū suum esse, [o] vel probato, quod ea quæ asserit, meretrix est, & multis prostituta, certus pater definiendus nō erit temere: attamē talis partus editus, matri erit restituendus, vt officio suo fungatur in eo lactando & nutriendo: & si inops sit, ad misericordiam publicam remittenda causa. Sic etiam probationem exigi ad definitionem filiationis, priusquam iudex cogat aliquem tanquam patrem alere partum, ex verbis Cæsarum fratrum liquet, [p] qui in hunc modū rescripserūt, matri cuipiā agenti,

a *l. 1. similiter ventris nomine. in possessione cū lumma au- sa esse dicetur li. 25. P. ti. 5.*
b *argum. a simili in ca. mulieri, 34. de iureiura. l. 2. ti. 24.*
c *l. 3 de iureiur li 12. P. ti. 2.*
d *c si de iureiu glos. ad- de c mulieri*
e *l. fin ca. de proba c sciāt cūcti 2. qu. 8 si c. Epiphanium, 2. q. 6. f l. qui accusare de eodem.*
f *l. actor. C. de probationibus l si. Co. de rei vind.*
g *l. tutor, 35. §. si. de iureiur. P.*
h *in l Imperatores, 29. iunge & l. etia matris. 16. de proba, li. 22 P ti 3.*
i *c per tua, 10. de prob. c. per tuas c. transmi. s. e. qui filij sint legi. l. etiam 16. de proba tio P.*
k *de quibus in c. literis, 12. de præsumtio.*
l *c. ex tenore 11 de foro cō pet c. nuper de donatio inter virum & vxor.*
m *l. 2. de feriis P cum simi*
n *l. si qua mulier ad senatus. orphytia.*
o *l. 3. de alend. liber. l. 5. C. ti. 25.*
p *l. 3. de alend. liber li 5 C ti 25.*

Si competenti iudici, eum quem te ex Claudio enixam esse dicis, filium esse probaueris, alimenta ei pro modo facultatum præbere iubebit. non poterit autem dubitare iudex, statuere filium natum a matre ali debere. [a] Et si pater liquidis probationibus appareat, nec filium negare cuiquam liberum esse senatusconsulta de partu agnoscendo, ac denuntiata pœna, item præiudicium edicto perpetuo propositum & remedium alimentorum, apud præsidem maiori trimo petenti, nomine eius monstratum iura manifeste declarant. [b]

6 Ad hæc curabit per magistratus princeps, ne expositio liberorũ impune fiat, nisi saltẽ mater cognita fuerit: vt intelligatur cuius partus sit. Si fieri quidẽ tuto posset, omnis expositio inhibenda esset: sed verendum est, si seuerius inhibeatur, ne partus potius suffocentur, quã patiantur venire in publicum metu pœnæ. Et ideo ne id accidat detrahendũ est seueritati pœnarũ, & quomodocunq; inueniãtur expositi infantes, procurandi erũt, relicta pœna in exponẽtes, arbitrio iudicis, iuxta ea quæ Cæsares Valentinianus Valens & Gratianus, rescripserunt. *Vnusquisq;*, inquiunt, [c] *sobolem suã nutriat: quod si exponendam eam putauerit animaduersioni quæ constituta est subiacebit.*

7 Nimiumq; grauis & inhumana visa est abdicatio liberorũ, quæ fiebat a Græcis, [d] ex qua negabatur, filius esse filius, & pater pater, & fiebat vis naturæ, cũ tamẽ ius agnationis & sanguinis, nullo iure ciuili tolli possit. [e] & Romani aliquãdo potius maluerũt vitę & necis potestatẽ in filios permittere, quã illam abdicationem, [f] in cuius locũ subrogauerunt exhæredationẽ. Acerba etiam præter modum visa est abdicatio, per quã abdicatus exutus vestib. seu spoliatus, dimittebatur, vt nullus eũ recipere auderet, nisi læsę reipublicę reus dici vellet, quamuis pater eũ posset sibi reconciliare. [g] Sed crudelior visa est abdicatio seu expositio infantiũ. Siquidẽ nõ erat abdicatio filiorũ permissa etiã inter Gręcos præterquam in causis, quibus existimabatur filius pręter modũ patrẽ offendisse: vt si filius noctu foris cubuisset, si cõmessaretur, si lenones pulsasset, si libidini incumberet, [h] si paternę voluntati repugnasset [i] vel aliam ingratitudinis causam in eum cõmisisset. Quemadmodum nec licet exhęredare filios parentibus, nisi ob iustas causas iure ad id expressas. [k] At dum infantes exponuntur, & abdicantur ita, & pro derelicto habentur, crudelitas est parentum in eos quos Deus curandos illis concessit, qui nullum specimen ingratitudinis adhuc edere possunt, ex quo mereantur ita a parentibus deseri, vt nec quoque hodie iuste exhæredari a parentibus possunt: quia ingratitudinis causam nullam committere possint.

8 Thebanorum lex erat [l] sanctissime posita, ne ciui Thebano liceret infantem exponere, neq; in solitudinem abiicere, capitis supplicio: verum si in extrema mendicitate esset constitutus pater, cogebatur statim ipsum infantem ad magistratum cum ipsis fasciis adferre, qui acceptum alicui tradebat leui pretio cum quo pactum & conditiones accedebãt, vt per suam fidem infantẽ aleret, & adultum serui vel

[a] auth si pater causam diuortio facto, apud quẽ liberi morari vel educari debeant. li. 5. C. ti. 24. l. alimenta, 11. de negot. gestis li. 2. C. ti. 19.

[b] l. nec filiũ, 9. de patria potestate li. 8. t. 47.

[c] l. 2. de infantib. expositis, l. 8. C. ti. 52.

[d] Dion. Hal. in 2. l. abdicatio 6. de patria potestate, l. 8. C. t. 47.

[e] l. ius autẽ agnationis, de pact. P. ti. l. iura sanguinis. de regul. iur. P.

[f] Dion. Hal. in 2. l. fin. de patria potest. C.

[g] Senec. controuersiarũ 5. vide Alci. 2. dist. c. 28. Arist. 8. Ethic. c. 14.

[h] Lucian in abdicato.

[i] vide Fabiũ Quint. li. 3. c. 9. & li. 7. c. 4. Plin. l. 7. c. 45. Plato 12. de legi.

[k] nouell. 115.

[l] Ael. an. u. l. 2. de var. historia.

vel seruæ loco haberet, sic vt alimentum & educatio seruitute compensaretur. Inter Christianos in politicis administrationibus, consultum recte paulo aliter est, vt infantes expositi quorum etiam parentes ignorarentur, vel cogniti mendicitate compulsi, eos non possent nutrire, in certo loco seu hospitali ex publico alerentur, & postea institutioni vel artificio cuipiam locarentur: locus βρεφοτροφεῖον nominatur, [a] de quo nos alibi diximus: [b] atque mitius actũ in expositos inuentos, qui non deliquerunt sed parentes, ne seruitutis labe notarentur. [c] Quod Gregorij 9. constitutione declaratũ post Cæsares, ademta parentibus patria potestate, qua indigni sunt, qui sanguinolenti filios audent aliorum misericordiæ quam ipsi non habent, exponere dicti parricidæ & vt tales puniendi. [d] Si a patre vel ab alio, sciente ipso, vel ratum habẽte, vt ait Gregorius [e] relegato pietatis officio, infãs expositus exstitit, hoc ipso a potestate fuit patria liberatus. Nam & hoc casu in ingenuitatem libertus, & seruus in libertatem eripitur: quod & de prædictis cuiuscunq; ætatis languidis, si expositi fuerint, vel si alicui eorum impie alimenta denegari cõtigerit, est dicendum. Sane qui hos suscipiunt, non possunt propter hoc in eorũ personis ius aliquod vẽdicare. Expositi, ad mortẽ quodãmodo expositi vidẽtur. [f] Et eo magis, quo in loca hominibus infrequentata exponũtur, vt dũ in syluis in desertisue aliis locis relinquũtur, in quib. aliquando expositi, deuorandi receperunt a feris animalibus misericordiam, quam parentes denegauerant, & nutriti ab illis feruntur.

9 Neque tamen me præterit lex Romuli, qua populo necessitatem tantum conseruandi masculinam prolẽ, & ex filiabus primogenitas imposuit, reliquã vero prolem exponi permisit, maxime si quid mutilum aut monstrosum natum fuisset, sed post trienniũ, habito iudicio quoq; vicinorũ. [g] Verum Romulus & reliqui, qui tales expositiones permiserunt, plus rationẽ habuerunt corporũ ad arma idoneorum, quam animæ: tanquam adhuc rudes, & mandata Dei veri ignorantes, quorũ vno scriptũ est, *non occides*. Ob quod præceptum principi, qui vices Dei in imperio agit, prospiciendũ est, ne in sua republica & principatu, directo vel per obliquũ homicidia cõmittantur, maxime infantiũ, qui per illã expositionẽ subiicerentur morti, non dicã immeritæ tantũ, sed crudelissimæ, nẽpe famis, quæ maxima & atrocissima est. Et adhuc esset cædes detestabilior quo a parẽtib. auctorib. vitæ, infertur. A parentib. inquã, quos natura præfecit, non solũ generationi filiorum, sed etiã cõseruationi & defensioni vitæ illorũ, vt certe responsum sit plus terreri natura parentes in liberorum cõtumelia, quam in propria. [h] Et ideo etiã alibi responsum, oblatũ a patre filiũ magistratib. puniendum dignum morte, a pœna mortis liberãdum. Ne illa nota inuratur patri, quod voluerit ad carnificinã offerre filiũ [i] Omitto grauissimas pœnas impositas parricidis, [k] & his qui liberos occiderũt, veluti in monstra, quia nec belluæ ferociores, partus suos lacerare aut exponere ferantur: imo cõtra pro illorum salute

[a] l sancimus 18, l illud 16. de sacro. eccl C.
[b] li 15. Syntagm. c 28, nu 4. & seq.
[c] vt plene de cumulis. 40 syntag. iuris c.10.
[d] doceo pluribus. li. 1. syntagm. c.28. nu. 6.
[e] c. vni. de infanti exposi. li. 5. ti 11. vide titulũ similem, & l. 2 in C. Iusti. de infantib. exposit. li 8. ti 52.
[f] di. l. 2. & 3. de infantib. exposi C.
[g] Dion. Hal. in 2.
[h] l. isti quidẽ quod met. causa in P.
[i] l milites agrum, 13. §. si de re mil. li 49. P. tit. 16. vide Iul. clar. li 5. sent. § fi. q. 60 Alciat. l. præsum. c. 4
[k] in l. pen ad leg. Pomp. de parric. li. 48. P ti. 9. l. 1 de his qui parentes aut liberos occiderunt, li. 9. C. ti. 17.

omni studio lædere conantibus intrepide se obiicere. Et Adria. Imp. fertur, cũ inuenatione filium suũ quidã necauerat, qui nouercã adulterabat, in insulã eum deportasse: quod latronis magis quam patris iure, eum interfecisset: & patria potestas, in pietate debeat non in atrocitate consistere, vt respondit iurisconſ. Marcianus.[a] Sed & imperatores Valentinianus, Valens, & Gratianus, attentasse necare infantem etiam alienum, existimarunt crimen capitale, *Si quis*, inquiunt, [b] *necandi infantis piaculum aggressus aggressaue sit, sciat se capitali supplicio esse puniendum.* Educatio liberorum, est naturalis: quia & feræ huius habent solicitudinem, [c] & ideo crudeles merito habiti qui abiiciunt ita partus, [d] & eis alimenta denegant: cum non minus necare videntur prolem, qui alere nolunt, quam qui partum suffocant. [e] Maxime quando adhuc teneri recenter nati sunt infantes, qui ex modico nutriri possunt. Sicut & docuerunt Ægyptij, qui parua adeo natos educant impensa, vt omnis sumtus in pueros quousque ad ætatem perueniant a parentibus impensus, non excederet drachmas viginti: si credamus Diodoro Siculo. [f] Sed & mater lacte proprio saltem per triennium nutrire infantem potest, sine vllo, aut cum modico sumtu.

a in l. diuus. 5. ad legem Pomp. de parric. C. P.
b l. si quis necandi § ad leg. Corne. de sicarijs. li. 9. C. ti. 16.
c l. 1 & 2 de Iusti. & Iur. 20.
d de infantib. expos.
e l. necare de liberis ag- nosc.
f li. 1, c. 6.

De nutricibus. Cap. IIII.

Inter personas quas vtiles & necessarias ducimus in reipublicæ cura, seu in partibus eius curandis, sunt nutrices, cum quarum lacte & pueri puellæue, sugunt & naturam & mores earum, & consuetudine continua etiam discunt cum verbis etiam virtutes, aut vitia aut saltem propensiones ad eadem. Vnde vetat Plato, nutrices inanes aut aniles fabulas pueris narrare, *vt & Plutarch. de Instit. puer.* Ante omnia ne sit vitiosus sermo nutricibus, sapienter Chrysippus optauit: quantumque res pateretur optimas eligi voluit. Et morum quidem in his haud dubie prior ratio est: recte tamen etiam loquantur. [g] has primum audiet puer: harum verba effingere imitando conabitur: & natura tenacissimi sumus, eorum quæ rudibus annis percipimus: vt sapor quo noua imbuas, durat: nec lanarum colores quibus simplex ille candor mutatus est elui possunt, & hæc ipsa magis pertinaciter hærent quæ deteriora sunt. Nam bona facile mutantur in peius: vt neque debeat assuescere infans sermoni qui dediscẽdus sit. Multis apud Gellium [h] docetur: feliciorem esse nutritionẽ infantis ex lacte & consuetudine propriæ matris, quam alterius mulieris, deme quod cum alimento lactis infantes sugunt naturam & mores quodammodo nutricis. Nec frustra creditum esse sicut valeat ad fingendas animi atque corporis similitudines, vis & natura seminis: nõ secus ad eandem rem, lactis quoque ingenia & proprietates valere. Neque in hominibus id solum, sed in pecudib. quoque animaduersum. Nam si ouium lacte hœdi, aut caprarum agni alerentur, constat ferme in his lanam duriorem, in illis capillum gigni teneriorem. In arboribus

g Quintilia. li. 1 institu. ca. 1.
h Gellius li. 12. c. 1.

arboribus etiam & frugibus, maior plerumque vis & potestas est, ad earum vim vel detrectandam, vel augendam, aquarum atque terrarum quæ alunt, quam ipsius quod iacitur seminis. Ac sæpe videas arborem lætam & nitentem, in locum alium transpositam, deterioris terræ succo deperisse. Sic & nati infantis modo animus & corpus, bene in genitis primordiis incoatum, insitiuo degenerique alimento lactis alieni corrumpitur: præsertim cum adhibetur nutrix serua, impudica, temulenta, barbara, aut eiusmodi malis moribus prædita, vt hodie fieri solet, malo cum Reipublicæ detrimento. Hocque argumento vtitur Homerus [a] ad arguendos mores ferinos quod videantur tales aliti a feris.

Non eques ipse pater fuerat tibi me Hercule Peleus.
Non Thetis est genitrix: glaucum te protulit æquor
Aeris & rupes, mens quod tibi dura, feroxq; est.

& apud Virgilium 4. Æneid. Dido in Æneam

Nec tibi diua parens generis nec Dardanus auctor
Perfide sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hircanæq; admorunt vbera tygres.

Remum & Romulum latrociniis addictos putant, quod expositi lacte lupæ a quibusdam nutriti aliquandiu ferantur. [b] dicitur & Habis rex Curetum filius antiqui regis Gargundis expositus a cerua enutritus, & ex conuersatione nutricis, eximiam puero pernicitatem fuisse, haud inferiorem velocitati ceruorum inter quos degebat. [c] M. Cato, cum vxor peperisset, & ita proprio lacte nutriret infantem, frequenter quoque seruorum pueros admouebat mammæ, quo beneuolos eos ex educationis consortio erga filium redderet. [d]

a *Homerus refert & Macrobius Saturna. lib. 5.*

b *Iusti. li. 43.*

c *Iust. li. 44.*

d *Plutarc. in Catone.*

DE REPVBLICA LIBER XV. SIVE DE PRIMA INSTITVTIONE PVERORUM & iuuenum in societate ciuili.

De necessitate institutionis puerorum, & in quibus debeant prius institui, CAP. I.

Quia, vt ait M. Tul. Cicero, [e] nullum munus reipub. adferre maius meliusue possumus, quam si doceamus atque erudiamus iuuentutem, iis præsertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapsa est, vt omnium opibus refrænanda atque coercenda sit: non minorem reipublicæ curam in ea parte collocandã esse censebimus, quã in ceteris, quæ ad administrationem eius, qui præest ciuibus, impendendã esse operæpretiũ videtur. Atq; Plato, in omnib. pene dialogis maxime in *Lache* 21. dia. parẽtes in primis ad recte educãdos filios adhortatur, sciẽs nõ posse ge-

e *3. de diuinatione.*

nus humanũ absq; gubernatoribus optimis, vel honeste viuere, vel feliciter gubernari. Præterea, nunquam fore bonos in rep. principes, nisi viri sint probatissimi, statim videlicet a tenera ætate diligenter exculti. Difficulter, & sępe nimia ex indulgentia, pueritia sub domesticorum cura regitur: quæ nacta licentiam in adolescentiæ ætate, lasciuiam cum superbia sequitur, & sine frenis ad solutiorem vitam transit: in summo discrimine posita tunc, cum a domesticis parũ obseruetur, etsi a Regibus & magistratibus infeliciter negligatur: præsertim cum adolescentes, tam se inuicem coinquinent quam a grandioribus passim inficiantur. Omnis ætas prona ab adolescentia ad malum vt Deus expressit: [a] & facilius nouæ plantæ læduntur a tempestatibus & calamitatibus superuenientibus, quam iam grandiores arbores, nisi ab his teneræ conseruentur.

[a] Genes. 8, ver. 21.

2 Anima hominum maxime iuuenum, aut puerorum, est tanquã tabula rasa, in qua quod volueris ab initio, facile est sculpere vel scribere vel pingere. ast vbi primos colores, & vt loquar significantius primos characteres exceperit, vix efficitur vt ita mutari possit, quin saltem priorum non remaneant maculæ. Vt vasa noua primum quẽ infuderis liquorem, odore retento referunt. Mœcenas admonens Octauium Augustum de republica instituenda, hoc quoque inquit, per te hortor instituas, vt patritij equestrisq; ordinis homines, dum adhuc pueritiam agunt, ludos literarios frequentent: adolescentes autem facti, equos & arma tractare discant: ad vtrumque doctoribus certo stipendio conductis. Ita eos ad omnia negotia aptiores habebis. [b] Diogenes Sinopensis, multis verbis in inertiam & inscitiam Megarensium inuehebatur: dicebatque se Megarensis alicuius esse malle arietem quam filium. Quo significabat Megarenses, pecoris diligentiorem curam gerere quam liberorum. [c] Quemadmodum enim prægnantibus & parturientibus mulieribus adhibentur prudentes & prouidæ obstetrices, quæ eis auxilio esse possint, & exitum facilem & commodum partui adferre: sic animis iuuenum prægnantibus, & quibusdam naturalibus propensionibus in partum properantib. adhiberi debent diligentes ingenij directores & ductores, qui partus excipiãt & informent. Siquidem, vt ait Plato in conuiuio de amore, *Dialogo* 25. omnium prægnans & grauidum est hominum corpus, prægnans & anima. Et cum ad certam ætatem peruenerimus, parere nostra natura cupit: parere vero in turpi nequit: in pulcro potest. Et Philo Iudæus libro de præmiis & pœnis, omnis inquit hominis ab ipsa natiuitate anima est grauida: quippe quæ bonũ & malũ cõcepit ex vtriusque imaginatione. Itaque in legib. & republica, Plato magistratũ inter ceteros adolescentiæ præfecit propriũ, qui per exploratores tam die quam nocte missos per vrbem, singulos singulorum adolescentũ mores, verba gestusque obseruarent, singulaque eorum tum dicta tum facta ad eũ referrent, vt emandaret quæ correctione egerent. Aristoteles tractans de republica instituenda & conseruãda, non

[b] refert Dio Cassius li. 52. hist. Roma.
[c] Aelia. li. 12. de varia historia.

non omisit hanc partem quæ de cura & institutione puerorum est, & *in li. 7. c. 17. & libro toto 8. politicorum*, de ea agit, & in summa tradit multum referre susceptis filiis ad corporis vires, & salutẽ quali victu & exercitio vtantur, & ad mores quali institutione informẽtur per singulas ætates. In pueritia, lactis nutrimentum proprium esse tradit corporibus: a pueritia cõferre saluti & ad bellicas res frigori assuescere: cauendum ne membra ob teneritudinem distorta fiant. Postea vsque ad annos quinq;, quia nondum ad disciplinam aliquam sunt admouendi, neque labores proferre cogendi, ne crescere impediãtur debere, quosdam motus solum suscipere, quo pigritiam corporis euitent, qui motus illis sunt præparandi per alios actus, & per ludum. Ludos autem ipsos neq; illiberales, neq; laboriosos esse debere, neque remissos. Curamq; esse debere his, qui pueris publice præficiuntur, tales fabulas & narrationes eis proponere quæ ad conuersationes futuras accommodari possint, vt sint & ludi imitationes eorum, quæ postea serio erunt facienda, & qui habent educationem & curam publice prospicere, vt quam minime cum seruis pueri versentur; hæc enim ætas vsque ad annos septem, necessarium est est vt domi alatur, & ideo rationabile est in hac ætate pręcipue, vt ab auditu & visu seruilium rerum absint.

4 Quare & obscœnitas verborum, vt quicquam aliud, per legislatorem exterminanda est de ciuitate. Sequitur enim ex turpiter loquendi licentia, turpe postea factum. Puniendi & ita turpiter facientes aut dicentes coram illis, maxime inter Christianos, blasphemię iuramenta, quibus pueritia quæ conatur quæ audit & videt, imitari, celerrime inficitur. Eodem modo ab illis submouẽdæ picturæ rerum turpium, aut deformium aut vitiosarum, aut comœdiarum aut tragœdiarum.

5 Transactis autem annis quinque in duobus vsque ad septem ait Aristoteles inspiciendum esse, disciplinas quas addiscere eos oportet. duæ autem sunt ætates in quas necessarium est disciplinas diuidere: vna est post septimum annum vsque ad pubertatem: altera, a pubertate ad annum vigesimum primum, atque *in principio libri 8. Politic.* tradit detrimentum esse reipublicæ, neglectum disciplinæ iuuentutis a legislatore. eamque disciplinam accommodandam mori proprio vniuscuiusque reipublicæ, etsi popularis sit: popularem esse instituendam, si paucorum, ei quoque accommodam, & sic de militibus: meliorem autem sequendam, & publice publicorum exercitationem fieri. In quo Lacedæmonii laudantur, quod plurimam circa pueros diligentiam agerent, eamque publice. Tres fines exercitationum a quibus se accommodãt homines, & pueri maxime ab initio consuescunt. vel enim fit ad ea quæ sunt vtilia ad vitam: vel ad ea quæ tendunt ad virtutem: vel ad ea quæ ad maiorem quendam superfluumq; pertinent apparatum. Ex vtilibus necessaria sunt ad discenda, non autem omnia: sed liberalia opera illiberalibus præpo-

a *Arist. 8. Politic. c. 2.*

nenda: vile exercitium putandum & ars & disciplina vilis, quæcunque corpus, aut animum aut mentem liberi hominis, ad vsum & opera virtutis inutilem reddunt. Quamobrem & artes illæ quæ deterius disponunt corpus, & cuncta mercenaria exercitia, sordida nuncupamus: mentem enim occupatam & vilem reddunt: quæ porro ad virtutem tendunt, cum omnes non eandem virtutem honorent, non habent similem exercitationem. At ad virtutem qualemcunq; exercitatio pręstat: & liberales artes propter virtutẽ, gratia sui vel amicorũ laudandæ, propter lucrũ & ad superflua paranda illiberalis. Artifices reipublicæ vtiles, & mercenarii sed non eiusdem gradus. Et vt alii aliis ingenio & professione præstant, sic alii aliis digniores, & inferiore: quidã viles. Quatuor sunt disciplinæ quas iuuenes cõsueuerũt discere, nepe literę, gymnastica, musica, graphica seu ars pingẽdi.

6 Literas discere conuenit quia vtiles sunt ad vitam, cuiuscunq; ea futura sit professionis, nam scripta nos de omni re instruere & erudire hominem possunt, atque sensa animi & dicta scribendi & conseruandi habent inæstimabilem thesaurum: vt felix censeatur prima cura institutionis docere iuuenes legere & scribere.

7 Gymnastica pertinet ad robur, sed si excedat & nimium exerceatur, athletas solos melius conuenit quam ingenuos: & nobiles iuuenes qui exercitio Gymnastico, ad salutem corporis vtũtur, & ad robur corporis, pro republica se exponendo: non quidem solo ferino robore, sed adhibita sapientia, honestum periculum suscipiunt.

8 De musica vero, non plane omnes cõsentiunt, num ingenuo iuuene digna sit scientia, cum hodie plurimi voluptatis gratia tantum eam addiscant, & tempus in quo negotium curandum est, non autẽ otium sectandum, in ea conferant: cum potissimum antiqui diuina quædam meditarentur & comprehẽderent ex ea. Neq; etiam antiqui musicam inter disciplinas collocauere tanquã rem necessariã: nihil enim habet tale: neq; tãquam vtilem, vt literæ sunt ad lucrum & ad rem familiarem, & ad studia & ad ciuiles actiones complurimas, sed ad otium & iocum ita potius inuenta: quanquam nunc & laudes Dei honorifice efferat. Negandum non est tamen, musices & consonantiarum plures esse eosq; diuinos effectus, quibus ad mores cõponendos & sedandos impetus mentis, qui secundum disciplinã verã eam didicerunt: & ad alia diuiniora vsi sunt. de quib. nos alibi [a].

9 Picturam vero liberalem artem, sed non valde necessariam dixerunt: & vt poesin picturam loquentem, ita dixerunt picturam esse poesin tacentem: in vtraque esse artem imitatricem, & bonarum & malarum rerum: vtramque mouere imaginationem valide eoque validius quo magis veritatem imitatur. In vtraque tamen fictio ex arbitrio lasciuit. Verum quod conducet sequemur, noxia relinquemus: quemadmodum nec Platonis gibbum amplexamur, nec Aristotelis balbutiem [b].

10 Omnis educatio & Institutio puerorum, vel ad animi, vel ad corporis,

a li.12. Syntaxeos artis mirabilis c. 18. & Arist. li.8. polit c.5 & 6. & 7.

b vide de pictura Cœliũ Rhodig. lib. 29. c. 24. & quæ diximus lib. 31. syntaxeos artis mirabilis ca 1.2.3. & sequens.

poris, vel ad fortunæ bona refertur: vnus quisque liberos suos, & respublica subditos quælibet, in eo quod optimum esse iudicat educare instituit. At quia iudicia sunt varia, varia quoque est ratio. Scopus tamen debet esse vnus, vtilitas publica, quamuis in parentibus, sit educationis quoque caussa priuatũ quoddam ad vitam transigendã. Qua in parte, & prima dicitur cura indolis indagandæ, nequid discãt inuita vt dicitur Minerua: & sciatur num habeant naturalem ad ea studia quib. destinantur propensionem. Horatius ita de arte poetica admonet, in ætate pueritiæ annotãdos esse naturales cuiusq; mores, simul atq; possunt affectus promere, vt tũc dirigantur studio, dũ ait

Ætatis cuiusq; notandi sunt tibi mores:
Mobilibusq; decor naturis dandus, & annis
Reddere qui voces iam scit puer, & pede certo
Signat humum, gestit paribus colludere, & iram
Colligit, & ponit temere, & mutatur in horas.

II Sed præcipua cura qua vti debemus erga liberos & publice & priuatim est, vt doceantur pueri quid sint: & ad quem finem facti. Nam finis primus est in intentione, vt actus commodi & apti ad illũ consequendũ, eligantur & fiant, quamuis in assecutione sit vltimus. Diuus quoq; Ambros, lib de viduis, *Boni doctoris est*, inquit, *materiam arcere peccati. Prima enim pars disciplinæ culpã auertere: secunda virtutem inducere.* Sciant ergo & doceantur, se esse creaturas Dei, Deum esse omnium creatorem & conseruatorem, omnia ex eius potestate habere essentiam, hominem ab illo, vt dominum orbis creatum, vt eum agnoscat, colat, & diligat, & ei omni studio & reuerentia inseruiat, tanquã creatori & domino. Sciat factum se mortalem ex parte hac corporali, immortalẽ anima: & futurum post resurrectionẽ corporum immortalem corpore pariter ac anima, ad consequendam vitam ęternam post mortem temporalem, ad quam velut ad finem vnicum collimare debet: & quamdiu vixerit in hoc mortali seculo actus & omnia eo dirigere, vt eo peruenire possit. Via ad illam vitam æternã & felicitatem quæ ex Dei fruitione pendet, hæc est vita mortalis, in qua sunt plura diuerticula, plura impedimenta, plures errãdi ab ea occasiones, & tramites qui ducunt ad perditionem & mortem æternam, nisi præcaueãtur diligenter. Docuit autem Deus ipse sua piissima bonitate, rectam viam quam sectantes, nunquam errare poterimus, eamque paucissimis decem verbis in decalogo reliquit [a]. Et rursus in epitomen Christus Dei vnicus filius & ipse cum Patre & spiritu Sancto ab vtroq; procedẽte vnus Deus reduxit [b], *Diliges dominũ Deum tuũ, ex toto corde tuo, in tota anima tua, & in tota mente tua, & hoc est maximũ & primum mandatũ. Secundum proximũ simile est huic. Diliges proximũ sicut teipsum. In his duob. mandatis vniuersa lex pendet & Prophetæ.* Quę rursum ad vnũ reduxit D. Paulus ad Galatas scribens [c]: *Omnis*, inquit, *lex in vno sermone impletur. Diliges proximũ tuum, sicut teipsum.* Siquidem omnia mãdata quę ad

a *Deut. 6.*
b *d Matth. c. 22. ver. 37 d. Luca 10. vers. 25.*
c ad Galat. c. 5. vers. 14. *Leuitic. 19. vers. 18. d. Matth. c. 22 vers. 39.*

proximum pertinent, & ad societatem humanam conseruandam, in eo præcepto consistunt dilectionis proximi[a], vt, non adulterabis, nō falsum testimonium dices, & similia. Neque potest Deum diligere quem non videt, qui proximum quem videt, nō diligit, quod significat his verbis diuus Iohannes[b]. *Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos, si quis dixerit quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere? Et hoc mandatum habemus a Deo vt qui diligit Deum, diligat & fratrem suum.* Dixerat enim Christus[c]. *Mandatum nouum do vobis vt diligatis inuicem: sicut dilexi vos, ita & vos diligatis inuicē. In hoc agnoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilectionem habetis ad inuicem.* Diligendus Deus propter ipsum solum, proximus propter Deum & eius mandata. Ex his duobus mandatis dilectionis Dei & proximi, sequitur status perfectus reipublicæ, & iter rectum ad finem vltimum eius. Via, mandata Dei sunt: & ideo sæpe eo nomine dicuntur[d]. Et rursum ad finē ea ducere desideratum, docetur ex verbis domini: *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata*[e]. Dilectio Dei facit, vt de proximo curemus: mandauit enim Deus vnicuique de proximo suo[f], quod pertinet ad societatem conseruandam. Dilectio quoq; Dei operatur vt eius mādata sequendo, dilectionem proximi conseruemus, ab omni iniuria immunem & intactam pure, sincere, secundum Dei voluntatem teneamus procul a vitiis & his quæ mandata Dei inhibent. Qui diligit Deum mandata eius seruet[g], & Christus, *vos amici mei eritis, si feceritis quæ ego præcipio vobis*[h].

12 Proinde curabunt principes vt omnes, cuiuscunque sexus sint, ætatis & conditionis, seu artis vel ordinis, probe instituantur in mādatis Dei: per quæ, ea quæ ad Deum & proximum, ad principem, publicum, & priuatum pertinent miro compendio verborum addiscūtur, & metu diuini numinis, si non reuerentia, ab infinitis malis quę lædunt rempublicam retrahuntur. Priora enim tria præcepta decalogi[i] ad Dei maiestatem & religionem directe pertinent: vt primū, *non habebis deos alienos coram me*, postulat ab homine dilectionem ex toto corde & anima, in fide, spe, & caritate, ex quibus admonemur abstinere ab infidelitate, idololatria, magia, superstitione, hęresi, a præsumtione meritorum nostrorum, confidentia nostri, desperatione, & similibus quæ possemus corrupte præponere cultui, honori, laudi, gloriæ & potestati Dei: vera dilectio, totum hominem ex integro corde postulat, vnde, si quid Deo præponatur, manca & imperfecta erit. Neque etiam ipsa socium in dilectione desiderat, quia nullum parem Deus habet quem possimus in pari gradu locare dilectionis: quamuis propter eum, alia subordinate diligere quæ ei non repugnant, debeamus. Secundum præceptum, *Non assumes nomen Dei tui in vanum*: mandat dilectionem Dei in verbo, vt non sufficiat corde diligere, nisi & verbo quoque nos diligere testemur: *corde creditur*

a ad Rom. c. 13. ver. 9. Iac. c. 2. ver. 8. & 1. Pet. 2. vers. 17.
b d. Ioan. 1 epist. cap. 4. vers. 19. & seq.
c d. Ioan. Euang. ca. 13. vers. 34 & c. 15. ver. 12.
d Psal. 118. & alibi sæpissime & eccle. cap. 5. vers. 15.
e d. Matth. ca. 19. vers. 16. Mar. 10. ver. 17. Lucæ 18. vers. 18.
f Eccle. c. 17 vers. 12.
g 1. d. Ioan. epist. c. 2. & c. 3. & 4.
h d Ioan. euang. ca. 15. vers. 14.
i Præcepta decalogi habentur Exo. c. 20. Deut. ca. 6. Leuit. 26. Ios. 24.

ditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem[a]. Et ex illo præcepto, exsulare iubetur a republica & a singulis, periurium, blasphemia, hypocrisis, & abusus mysteriorum Dei, & similia in quib. in vanum perperam & inutiliter nomen Dei sumitur. Tertium quoq;, *sabbatha sanctifices*: Ostendit, facto ipso testandam Dei dilectionem, & re ipsa Deum diligendum. Ideo & in republica sacros dies, cultui diuino specialius dicatos publice, sacras ceremonias, mysteria, ieiunia, ritusque alios diuinos accurate propter dilectionem & hõnorẽ Deo debitum, seruanda inuiolata, vt publica res, suo spiritu diuino informetur, conseruetur & perseueret integra. In alia tabula mandata ad societatem ipsam hominum & dilectionem exsistentium in eadem republica, continentur septem: quorum illud est superius quod *venerari parentes iubet*, qui sunt initium propagationis, & qui corporalem dederunt essentiam. Et sub hoc honore, honorandi & venerandi principes & reges, qui spiritu & officio paterno subditos vt filios, regere & amare vicissim debent. Item eos qui in fide nos regenerant, qui spiritalia nobis alimenta subministrant, qui verbum Dei annuntiant: item præceptores & seniores quos reuereri & honorare tanquam patres debemus. Quintum, in societate continenda, adfert remedium, *non occides*. vt homines sibi non insidientur: iniuriis, odiis, & contumeliis, a vinculo dilectionis non separentur. Et hoc habet sextum adiunctum, *non mœchaberis*, quod pertinet ad puritatem coniunctionis rationalis, ne ex cõcubitu vago, aut furtiuo nascantur incerti liberi, aut turbentur matrimonia, aut fornicationibus illicitis quis sexus natura abutatur. Et quemadmodum iniuria erga personas sublata est per quintum & sextum præceptũ. Sic per septimum tollitur potestas iniuriæ inferendæ in bona proximi, *non furtum facies*. Quo prohibetur omnis cõtrectatio rei alienæ illicita inuitis possessoribus & dominis: vnde prohibita latrocinia, rapina, illiciti modi habendi, dolosi contractus, vsuræ, fraudes, imposturæ, monopolia, & similia. Sic per octauum cauetur, ne verbo turbetur societas conueniens, & ideo inhibetur, *non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium*. Quo inhibetur, ne quis falso deferat, accuset, testificetur, iudicet, dicatque, dictet, scribat, quod veritatem, famam, honorem, vitam, statum, existimationem alterius tollat, aut imminuat, conuitiando, calumniando, mentiendo, detrectando, quæ si demas ex societate, firmior & concors mirum in modum erit. Sed neque contentus fuit legislator diuinus, viam viuendi honeste & concorditer ab istis impedimentis liberasse, voluit enim quod pręcipuum est, radices vnde nocendi proximo & turbãdi quietem & cõcordiam pacis societatis reipublicæ occasiones succrescere possunt & solent, emendare per nonum & vltimum præceptum relatum ad voluntatem & desiderium cordis, vnde initia bonorum & malorum incipiunt[b]. *Non concupisces domum proximi tui, &c. Non desiderabis vxorem proximi tui, &c.*

a *ad Rom. c. 10. ver. 10.*

b *Matth. c. 15 concupiscentia generat, cum cõceperit, peccatũ, ex cuius consummatione mors, D Iacob. c. 1.*

13 Si fuerint ciues in his diuinis mandatis instructi, si cognouerint quod non obseruantibus illa, mors æterna & pœnæ æternæ, certissime & verissime imponi debent post mortem: vt seruantibus promissa est quæ proculdubio dabitur vita æterna, & perpetua felicitas, non poterit fieri aut difficulter continget, quin principibus & legibus humanis non obtemperent, rempublicam non conseruent incontaminatam. Quia leges humanæ & principum potestates, sunt tantum veluti sæpes, muri vel custodiæ, adhibitæ vitæ institutæ ad felicitatem & mandatis diuinis, quibus via dirigitur, & cauent ne quis ad dextram vel sinistram ab illa deflectat, vel si deflexerit humano lapsu, aut malitia, reuocetur ad eandem ex errore. Atque licet obseruare præstantiorem & pacatiorem semper fuisse populum & magis principibus suis obsequentem, bene institutum in religione veri Dei, quam ethnicis imposturis deceptum. In quo tamen & illud annotatum adhuc est, vt etiã religionis & numinis metus, plus valuerit ad continendos mores, & ad reddendum populum obsequentiorem, quam arma, aut leges alias etiam potentum tyrannorum. Qua ratione vix reperiatur institutio aliqua ciuitatis seu reipublicæ, quæ non fuerit nomine numinis & auctoritate eius visa, quæue ad deos legũ etiam non retulerit suarum primordia, tanquã essent a Deo traditæ. Naturale enim est homini qui rationis habet signaculum & animum intellectualem, credere, esse Deum aliquem, quanquam non omnes populi verum cognouerint, eumq; putare esse summum, omnipotentem, omnibus imperãtem, qui decipi nequeat, iustissimum, æquissimum & bonum. Et proinde dum id credit populus, aut amore eius aut metu iræ, minimis facile consentit ad ea quæ eius esse voluntatis sibi persuadet. Maxime dum animam immortalem posse post mortem puniri & remunerari credit.

14 Contra contemtus, in hac parte institutionis puerorum & hominum, ex ignorantia mandatorum Dei facile corruptos in rempublicam inducit nutritque mores, qui cum adoleuerint vniuersum cœtum ciuilem & rempublicam, & eius administrationem conturbãt, & sæpe nisi pœnis acerbissimis mature coerceãtur, cõuellit. Romani quot annis, sex optimatum filios, ad sex Hetruriæ populos mittebant publico cum viatico, vt auguralẽ scientiam discerent, & postea negotiorum Romæ directores essent [a], nihil enim solebant incipere etiã ethnici, inauspicate, quod esset alicuius momenti [b]. Druidarum hinc celebris fama, concessusque docendi sanctissimus habitus in Gallia, apud Iulium Cæsarem [c], quod iuuentutem docerent prius de his quæ ad religionem pertinere, deinde quæ ad rempublicam tractandam conducere videbantur. Alienigena alioquin ab Israelis vera religione Rex Assyriorum, cum audiret populum quem e Babylone in Samariam transtulerat ex ethnicis, deuorari a feris & leonibus, quod ignorarent legitima seu legem Dei terræ, misit in cã qui eos illam docerent [d]. Pro maledictione vltimæ desolationis & desti-

a vt ait Val. Max. lib. 1. ca. 1.
b vt ibidem idem refert auctor.
c lib. 6. commen. de bell. Gallico.
d 4. Reg. c. 17 vers. 26. & 27.

destructionis populi, minatur propheta Azarias filius Obed, ex spiritu Dei, *Transibunt multi dies in Israel absque Deo vero, & absque sacerdote, absque doctore & absque lege.* [a] Misera etiam conditio populi Israel ponitur, in libro Iudicum, quod non esset rex, & vnusquisq; quod rectum sibi videatur ageret [b].

a 2. Parali. c. 15. vers 3.
b Iudic ca. 17 ver. 6. & c. fi vers. fin.

15 Institutio puerorum alia & secunda quæ partim pendet ex præcedente, est de modestia & puritate & in summa de honestis morib. tam interioribus quam exterioribus, pannus quippe nitidus, facile maculas concipit, quæ aspectum lædunt. Proprium pueritiæ & indolis infantiæ est simplicitas, & promtus ad visa & audita animus. Scriptura sacra simplicitatem fidei, etiam puerorum nomine exprimit. Et Christus se curam habere eorum atque ipsos angelos, declarauit, *sinite paruulos venire ad me, talium enim est regnum cœlorum* [c]. Fertur lex Atheniensium, de pædagogorum institutione, vt consuleretur modestiæ & castitati puerorum, *doctores scholam ne aperiant, priusquam sol effulserit: neque illam claudant antequam occidat: hisq; qui puerilem ætatem superauerint: dum pueri in ludo sunt, ne liceat ingredi, nisi præceptoris aut eius fratris filius filiaue eius vir sit. Quod si quis præter illam prohibitionẽ ingressus fuerit morte puniatur. Gymnasiarcha quoq; ex his quemquã qui maiores natu sunt, aliquo pacto pueris commixtum in sedendo, ne permittant: quod si admiserint, & a gymnasio non repulerint: de ingenuorum corruptela Gymnasiarcha subditus esto.* Iuuenalis hac de lege videtur scripsisse, dum ait [e]

c Mat. c. 19 Mar. 10.

Nil dictu fœdum, visuq; hac limina tangat.
Intra quæ puer est: procul hinc, procul inde puellæ,
Lenonum & cantus pernoctantis parasiti.
Maxima debetur puero reuerentia: Siquid
Turpe paras, nec tu pueri contemseris annos.

e Iuuen. Saty. 14.

16 Quare & Tiberius, & post Claudius Cæsares dicebãt nemini minus institutionem puerorum vel iuuenum committendam, quam Remmio Palemoni Vicentino qui docebat Romæ, quod esset infamis omnibus vitiis [f]. In moribus formandis & emendandis quibusdam veluti naturalibus & ingenitis vitiis, maximus labor pædagogorũ, sed vberrimus fructus, si id assequi possint, vt in melius reformentur. Format enim, vt ait Horat. [g] *natura prius nos intus ad omnẽ*
Fortunarum habitum, iuuat aut impellit ad iram.
Aut ad humum mœrore graui deducit, & angit, Et Persius [h].
Post adfert animi motus interprete lingua
Mille hominum species, & rerum discolor vsus
Velle suum cuiq; est, nec voto viuitur vno
Mercibus hic Italis mutat sub sole recenti
Rugosum piper, & pallentis grana cumini
Hic satis irriguo mauult turgescere somno
Hic campo indulget, hunc alea decoquit, ille
In venerem putris, &c.

f Suetonius Tranquillus li. de illustr. Gramaticis num 2.
g Horat. de artepoetica.
h Pers. saty 5.

Et quod malum est, vt ait Hor. epistola ad Fuscum li. I.

Naturam expellas furca, tamen vsque recurret,
Et male perrumpet furtim, fastigia victrix.

vt neque Zopyrus Thrax Alc. cuius erat pædagogus, potuerit scortationem curare, neque Leon. discipuli Alexandri fastum, neque Nausitous Pel. Achilis ebrietatem [a]. Vnde & moris fuit Indos Cathæos & Brachmanes, editum infantem post 2. menses in publico concilio spectandum exhibere: at si cuius indoles probaretur, bonis instrueretur disciplinis: si improbaretur, vel in syluas exponebatur, vel statim in conspectu hominum occidebatur [b]. Sicut & dicunt nõ fuisse arbitrium tollendi partus penes parentem apud Spartanos, sed portasse in locum Leschen nomine, vbi tribulium natu maximi considentes, infantem spectabant, qui si membris compactis & robustis esset, tolli iubebant eum, sortemque ei ex nouem millib assignabant: distortum & debilem amandabant in locum voraginosum prope Taygetum, quas apothetas nuncupabant: quasi nec illi ipsi, nec ciuitati, qui non esset a primordio ad bonum habitum neque ad robur comparatus, expediret viuere. Meminit Cicero de oratore Apollonium Alabeidensem, dicendi magistrum, cum mercede diceret, non tamen passum eos quos iudicabat non posse oratores euadere, operam apud se perdere dimisisse, & ad quamcunque artem putabat esse idoneum, ad eam impellere ac hortari solitum.

17 Voluerunt leges etiam aut responsa quædam iurisconsultorum & interpretum: studia legum, medicinæ, aut alterius scientiæ & artificii, tradi debere iuuenibus, secundum naturam & ingenium eorum, ætatem, & conditionem [c], cum longa inter artifices sit differẽtia & ingenii, & doctrinæ, & institutionis [d]. Et Honorius 3. Sum. Põtif. dum statuit prælatos & ecclesias mittere debere in scholas Theologiæ aliquos de suis clericis, qui doceri possint: adiicit, tales esse docibiles oportere, nempe qui doceri habiles sint, & ad suscipiendam hanc scientiam capaces. Quintilianus quoque illud in primis testãdum putat, nihil præcepta atque artes valere nisi adiuuante natura, neque præcepta scripta ei cui deerit ingenium censeri, non magis quam de agrorum cultu sterilibus terris. Monet Cicero [e] diligentissime hoc eis qui instituunt atque erudiunt alios videndum esse, quo sua quemque natura ferre videtur: *non omnia eadem mirantur amantque, & tu nihil inuita dicas faciesque Minerua* [f]. Et Plato, *considerabit*, inquit, *legumlator, atque obseruabit diligenter, ad quæ studia quemq; raptat amor* [g]. Et rursum [h], *non tanquam coactos pueros disciplinis, sed quasi ludentes, enutrias: vt & magis ad quod quisque natura sit aptus possis agnoscere.* Ludit operam & manibus sumtibus profundit patrimonium, qui non habiles ad disciplinas, conatur ad studia illarum traducere.

18 Ceterum, non statim iudicandum, iuuenẽs omnium esse docilẽ vel aptum alicui artificio, vel doctrinæ aut scientiæ, nisi periculum fecerimus

a vt scribit Cle. Alex. li. 1 pædago. ca. 7.
b vt ait Sabellicus li. 6. Enneadis 7.

c l Stichus 12 & ibi Bar. de leg 3
d Vlpia. in l. artifices, 31. de solut. lib. 46. P. ti. 3.
e c f. de magistris, lib. 1. Decret. c 5.
f Quintil in pœm. Institutionum oratoria.
g Cice. 3. de ora.
h Horat. de arte.
i Plato dialog. 1 de leg.
k 7. de repub.

fecerimus aliquo haud modico tempore, num quod videtur eius studio obesse, emendari possit, vel arte vel diligentia. Sic suadet Fabius Quintilianus. [a] vt nato filio spem pater de illo primam quam optimam capiat & ita diligentior a principiis fiet: *Falsa enim*, inquit, *est, querela, paucissimis hominibus vim percipiendi quæ tradantur esse concessam, plerosque vero laborem ac tempora tarditate ingenij perdere. Nã contra plures reperias & faciles in excogitando, & ad discendum promtos.* Quippe id est animi naturale, ac, sicut aues ad volatum, equi ad cursum, ad sæuitiam feræ gignuntur: ita nobis propria est mentis agitatio atque solertia, vnde animi cœlestis origo creditur. Hebetes vero & indociles non magis secundum naturam hominis eduntur, quam prodigiosa corpora, & monstris insignia: sed hi pauci admodum. Fuerit argumentum, quod in pueris elucet spes plurimorum, quæ cum emoritur ętate, manifestum est, non naturam defecisse, sed curam. Superat tamen ingenio alius alium, concedo; sed vt plus efficiat aut minus: nemo tamen reperitur, qui sit studio nihil consequutus. Sapiens ipse sibi fingit fortunam. [b] Studium, diligentia, & labor assiduus omnem naturæ repugnantiam potest vincere volenti: fallaxque sæpe est iudicium in censendis inclinationibus iuuenum, quibus si adimantur obiecta, & mutentur consuetudines in diuersa, poterit, accedente vi rationis, sæpissime mederi. Non magis quam videmus iuuenes, qui in florenti ętate fuerunt perditissimę & deplorandæ vitæ, in extrema senectute vel ætate virili, ex vitiis in virtutes emersisse: & contra, primis annis indolis vt videbantur optimæ, tandem licentia, opibus, & malorum hominum consuetudine, in nebulones perditissimos & vitiosissimos homines degenerasse. Fuerunt qui abhorruerunt ab initio literas & disciplinas dum ignorarent vtilitatem aut vsum illarum: qui, postquam priuatione ignorantiæ & necessitate, & de damno quod non didicissent, certi facti sunt, totis viribus & studiis ad eas consequendas contenderunt: vt contra vidimus apprime eruditos in iuuentute, & a bonis præceptoribus bonis disciplinis institutos, vbi sui iuris facti sunt, & a se magistros abdicarunt, in tantam stultitiam & virtutis ignorantiam incidisse, vt nunquam, vel literas gustasse iudicarentur. Sunt exempla vtriusque mutationis tam vulgaria & quotidiana, vt non egeant alia singulari demonstratione: vt neque natura, neque ingenium, neque impossibile quippiam obstitisse, sed voluntatem, curam, & solitudinem defuisse, fatendum sit. Arbitrium liberũ homini natura a Deo datum est, in quam velit partem boni aut mali inclinandi: non illi negatum lumẽ diuinum, & rationis, quo possit quid expediat quidue noceat discernere: non deest illi adiutorium diuinum & humanum ad exsequendũ ea quæ sibi conducere videtur: nihil est in summa aliud quod culpare præter se ipsum homo possit, si ea quæ excolunt animum, quæ seipsum & societatem humanã iuuant, nõ sectetur, si modo quæ extrinsecus accedũt, & aliũde conferũtur, quã ex mẽtis suæ facultatib.

[a] Quint lib. 1. Institutionum orator. c. 1.

[b] Plautus in trinum.

habeat, puta præceptores, opes, tempus commodum, & reliqua similia. Quæ in optimis rebuspublicis, publice, gratis, volentibus subministrantur. Sunt enim scholæ publicæ, vbi professores sine mercede discipulorum aliunde honorariis donati, gratis docent. Aristoteles, a difficile esse ait, aliquos ad probitatem prouocare, cum nō pudori, sed timori obedire: neque abstinere a malis ob dedecus, sed ob pœnam consueuerunt. Nam cum ex affectu viuant, proprias voluptates, atque ea ex quibus illæ exsistunt, persequuntur, doloresq; oppositos fugiunt. Ita fieri bonos alios natura, alios cōsuetudine, alios doctrina multos existimasse. Quod ad naturam autem pertinet nobis illud non est manifestum, sed vt ait ille, ad diuinam quandam causam referendum. At oratio & doctrina, non in omnibus etiam vim habent: sed opus est vt præcultus sit auditoris animus, ad recte & gaudendum & odio prosequendum: non secus ac terra quę semen sit nutritura. Non enim audiret orationem dehortantem, neque intelligeret qui ex perturbatione viuit, neque omnino orationi, sed vi cedere perturbatio videtur. Et oportet ideo mores prius virtuti esse accommodatos, vt & honestatem diligant, & abhorreāt turpitudinem. Ordienda itaque est institutio a pueritia, & legitima constituenda, dehinc in adolescentia continuanda, in virili ętate conseruanda: quæ omnia absque bonis legibus, & constitutione pœnarum, reipublicæ administrator assequi nequit. Et difficile quidē est vt a pueritia quis institutione instruatur, nisi sub talibus legibus fuerit educatus. Nam toleranter temperanterque viuere, multitudini & præsertim adolescentibus iucundum non est. Quocirca opus est, vt & educatio & studia constituta legibus sint: ita enim fiet, vt consuetudine tractata, molesta esse desinant. Non satis tamen forte est, si, quando adolescentes sunt homines, educationem rectam & curam consequantur, sed cum in viros quoque adulti debeant eadem ipsa exercere, atque assuescere. Ad hæc etiam, & omnino ad omnem vitam legibus opus est. Plerique enim necessitati potius quam rationi, & mulctis quam honestati obediunt. Quapropter, sunt qui legislatores cēseant inuitare ad virtutem, ac prouocare homines honestatis causa debere: eoque probi ex consuetudine præcipue obtemperaturi sunt: illis vero qui non parent, suntque natura ineptiores, castigationes & pœnas irrogare: qui autem insanabiles sunt, exterminare. Et hæc probare videtur quoque Aristoteles. Leges & pœnæ retrahunt magis improbos, & redire ad mentem bonosque mores cogunt: non ita mali, disciplinis & institutione mitescunt.

a li. 10. ethic. c. 9.

19 Accidit etiam vt plerunque, labore cum bonis disciplinis imbuta ingenia adolescentium, a pueris incipiente institutione dum tenera sunt, facile ea ad quæ natura inclinat & deflectit, corrigantur, si non in omnibus, tamen in quibusdam. Pericles cuius sapientia prę omnibus suis temporibus celebrata est, familiaris fuit Anaxagoræ Clazomenio, atque eo doctore vim eam consequutus est. Et Alcibiades,

biades, ingenio quidem ad virtutem multo deteriore: qui partim superbe, partim abiecte, partim libidinose viuere instituerat, propter Socratis institutionem multa in sua vita correxit, cetera magnitudine rerum gestarum occultauit. Timotheus propter institutionem Isocratis summam gloriam adeptus. Atchitas Tarentinam rempublicam præclare administrauit ex Platonis congressibus, cum ante sperneretur. [a] Lanfrancus Cantauriensis episcopus, Gullielmi Ruffi Anglorum regis feram naturam, rabiem, furorem, coercuit: conciliauit pari studio Anglorum fauorem eidem. quanquam eo mortuo Ruffus perinde ac solutus vinculis omnia repagula iuris & pudoris refregerit, & in omnem licentiam præceps abierit. [b] Narrat Diogenes li. 4. Polemonem Philostratis filium cum adolescens esset, adeo impudicum & corruptum vt omnes vitiis superaret & voluptatibus: verum cum aliquando ebrius coronatus cum sodalibus in Xenocratis irrupisset scholam loquentis de temperantia, ea oratione sensim adolescens seipsum collegit, ita vt industria & studio ceteros postea vinceret, atque Xenocrati in regenda schola successerit. *Si quis*, inquit Aelianus, [c] *Calliæ auscultauerit, potorem eum efficiet Callias: Tibicinē Ismenias: arrogantem Alcibiades. Helluonem Crotylus: eloquentem Demosthenes: imperatorem Epaminondas: magnanimum Agesilaus: bonū Phocion: Iustum Aristides. sapientem Socrates.* Quemadmodum vt ait Clemens Alexa. li 7. stromatωn, *si quis Ischomacho studuerit, agricola fiet: si Lāpidi, nauclerus: si Charidemo Imperator: si Simoni eques: si Crobylo, coquus: si Perdici, caupo: si Archelao, saltator: si Homero, poeta: si Pyrrhoni, vitilitigator: si Chrysippo, dialecticus: si Aristoteli, physicus: si Platoni, philosophus. & si quis obtemperauit domino, ad imaginem magistri perficietur.*

a hac tradit Demosthenes oratione amatoria, quæ tamen alterius esse putatur.

b Polydor. virgil. li. 10. histor. Anglica

c li. 4. de varia historia.

20 Mores naturales, boni maliue, virtutum sunt & vitiorum quidē semina: verū non perfecti habitus, sed veluti dispositiones haberi debent. neque necessitatem aliquam in se, sed propēsionem & inclinationem denotant, [d] quam, vt in brutis consuetudo vincere potest, multo magis in hominibus ipsa ratio bonis institutis & sermonib. ac disciplinis, Dei maxime implorata & accedente ope. Et, si etiā sapiens dominari possit astris. i declinare quę astra minantur, [e] facilius poterit istas ὁρμὰς φυσικὰς, intellectu & ratione intra se compescere.

d vt docet Aristo. li. 6. de moribus.

e vt ait Ptolomæus in centiloquio.

21 Falluntur qui omnino ex iuuentutis propensionibus, & corporis & membrorum signis naturalibus, certo volunt vitę hominis rationem colligere, & sic non habiles vel habiles ad capescēdam disciplinam, probosq; aut meliores mores definierunt. Cū enim hominis nō sit eadē ætas, & cum tempore mutentur etiam incremento & decremento corpora, necesse est quoq; mutari mores & statum etiam corporis: & idcirco multipliciter lapsi sunt & Cathæi, Indi, Brachmanes, Spartiatæ, & alij qui ex indole membrisq; pueritiæ, de futuris ætatibus decernebant perperam. Vna quæq; ętas sua studia habet, suas inclinationes, sæpe cōtrarias prioribus: cū etiā paruulus, inquit diuus

Paulus agebam quæ ſunt paruuli, nunc maior factus ea quæ paruuli ſunt euacuaui. Lapſi & multipliciter chiromantici, phyſiognomi & ſimiles genethliaci: qui dum elementorum corpora in homine tantum conſiderant, fœde decipiuntur, non animaduertentes ad gubernaculum corporis & naturam integram quę ſit vis liberi arbitrij hominis, qua bonũ & malum poſſumus eligere, & fortunam noſtrã effingere. Rationis capax homo quę noxia ſunt poteſt vitare, & emẽdare, ſiue etiam naturalia vitia, quæ ex voluntate pendent: & vt corrumpunt bonos mores colloquia praua, ſic contra emendant malos colloquia bona. Cũ ſancto ſanctus erit, & cum peruerſo peruertetur. Nam peiora debent eſſe animalia ratione vtentia, brutis, quæ vel diſcertãte ipſa natura ſciunt quæ ſibi bona, quæue obeſſe poſſunt diſcernere, ſequi vel vitare. Fatemur tamen, malas propenſiones eſſe naturales, & multũ difficultatis habere in emendatione: verũ, nõ habere impoſſibilitatẽ: ideo facilius inſeri, ſi adhuc recentib. animis & puris puerorũ, ab initio boni mores inſtillentur, quo tẽpore ſincerũ eſt eorũ vas, & nondũ aliis vitiis maiorib. infectũ. *Syncerũ eſt niſi vas, quodcunq; infundis aceſcit.* Si cõtingat aũt iã infectos, ad diſciplinã demorib. vocari, duplici cautione opus eſt: & vt quod vitioſum prius eſt, vt malæ herbæ ex aruis, & mali odores ex vaſe, tollatur diligẽtia ſtudio & cultura: & deinceps tantũ quod bonũ eſt, boni mores in quã infundãtur. A Lacone Pędagogo dictũ eſt præclare effecturũ ſe vt honeſtis puer delectaretur, & ingemiſceret turpib., quo, meliorẽ, nullũ eſt neque ſpecioſiorẽ fine ſtatuere homini libero rectæ inſtitutionis, vt ait Plutarchus de vita morali, & an virtus doceri poſſit. Lycon Troadẽſis, Stratonis Lampſaceni ſucceſſor, qui per 42. annos ſcholã tenuit, educandis pueris maxime idoneus habitus, cũ pueris bonos mores, pudorem & gloriæ ſtudiũ adhiberet, non ſecus atq; equis frenum & calcaria, a & certe, b idẽ erant antiquitus viuendi præceptores & dicendi. Arguuntur contra Leonidas & Lyſimachus, præceptores Alexandri magni, quorum negligentiæ multi temulentiam Alexandri adſcribunt, quod adulari magis quam regem inſtituere viderentur.

a *vt ait Diogenes L. li. 5.*
b *vt ait Cicero 3. de oratore.*

22 Hic obſeruandum exiſtimo aliquãdo ſeparatos fuiſſe magiſtros ſeu præceptores morum & diſciplinæ ſeu artificij: aliquando penes vnum vtrumque munus fuiſſe. Sic Achillis duo præceptores leguntur fuiſſe, in medicina Chiron, in moribus Phœnix. vt de Chirone tradit Pindarus Ode. 3. Nemeorum vbi βαθυμήτα χείρων &c. Atque apud Homerum, Phœnix teſtatur a patre Peleo ſe cuſtodem ei & pręceptorem datum eſſe μύθων τε ῥητῆρ' ἔμμεναι, πρηκτῆρα τε ἔργων. Alexandro Magno, fuerunt & nutritij pędagogi inſtitutores & magiſtri appellati. Quibus omnibus impoſitus Leonidas, qui pædagogi nomen cum honeſto & ſpecioſo coniunctum officio quod Olympiadem propinque contingeret, repudiabat; atque ab aliis dignitatis & neceſſitudinis cauſa, nutritius Alexandri ac rector dicebatur. Alij erant ei præpoſiti præceptores diſciplinæ cauſa, vt Lyſimachus, poſtea & accitus

accitus Aristoteles, qui & moribus & disciplinis illum instituit. Contendunt inter se isti principum nutritij seu rectores quos vocant *gouuerneurs des princes*, cum pædagogis seu præceptorib. literarum eorundem principum, & sæpe iuuenes discipulos canibus, equis, alijsq; voluptatibus interpellant ab studiis, quibus alij tradēdis inuigilant præceptores, vt sæpe iuuenum animos, & a literis & a præceptorum obedientia subtrahāt ante tempus cum magna principum & populi iactura. Nā quo tempore postea iuuenes gubernacula reipublicæ capiunt tractanda, tunc, sed sera pœnitentia agnoscunt, quantum illis incommodi ex neglectu studiorum in iuuentute accesserit. Qua in re patres, qui præponunt filiis suis rectores & pædagogos, sic exigere debent rationem a singulis, ne sua incuria animi iuuenum ab alterutro præter rationem corrumpantur: & ne se mutuo concursu impediant, & vt quisque suis temporibus & horis conuenientibus, suo officio erga erudiendos fungatur commissos.

23 Diuus Bernardus tractatu de ordine vitæ, pueros a puritate dictos ait, & ideo in illos congerendas virtutes, verecundiam, taciturnitatem, obedientiam, eosque habere oportere, simplicitatem, innocentiam, sobrietatem, puritatem, virginitatem, cuius castitas corrūpatur primis telis oculorum, & verborum & superbiæ. Quid etiam his conueniat paucis D. Ambrosius admonet *li. 1. offic. c. 7* Est bonorum adolescentium inquit, timorem Dei habere, deferre parentibus honorem, habere seniorib. reuerentiā, castitatem tueri, nō aspernari humilitatem, diligere clementiam ac verecundiā. Circa vero disciplinam seu artes aut scientias, quæ conueniant institutioni puerorum, Leotychidæ primo erit obseruandum prudens responsum,[a] dū interrogatus quid potissimum ingenuos pueros discere oporteat, hæc inquit, *quæ vsui eis esse futura sunt quando viri euaserint.* Quare inueniuntur diuersa iuuentutis studia, procurata ab administrantibus respublicas, vt in his potissimum instituerentur, quæ propria & vtilia cuique essent reipublicæ temporibus & locis & negotiis earūdem. Sic Germani, quo tempore erant rudes, & militaribus laborib. exercitati, assuescebant pueros ab ineunte ætate & adolescentia calores & frigora pati, vilibus tectos amiculis hyeme pariter & estate[b] Idipsum apud Cretensium pueros seruatum refert Heraclides.[c] Natare propter naualia bella, & literas discebant pueri Athenienses, & Romani quoque.[d] Syracusis etiam quidam seruilem sciētiam, mercede edocebat, vt auctor Aristoteles,[e] pueros instituens vt artem coquinariam scirent, vel id genus famulatum alium. Apud Israelitas cum fuisset superatus Saul cū suis a Philistæis præcipit Dauid, vt docerent filios Iuda arcum.[f] Athenienses qui philosophorum institutis abundabant, habebant ex lege Solonis sancitum, vt si filius a patre nullā artē fuisset edoctus, nulla ei senio confecto, deberet alimenta. Verba sunt τῷ τρέφειν τὸν πατέρα μὴ διδαξάμενον τέχνην ἐπάναγκες μὴ εἶναι. Charūdas Thururum legislator lege iussit liberos ciuiū omniū

a De quo Plutar. in apop.

b Corn. Taci. de morib. germa.

c in politijs

d vt innuit Suet. in Augusto

e Aristot. 1. Polit.

f 2. regum c. 1. vers. 18.

in ludo literarum rudimentis instituendos tradi cōductis ad id mercede & ære publico præceptoribus.[a]

a Diodor. Sicul. li. 12.

25 Psammethicus Ægyptiorum rex, curauit pueros Ægyptios, lingua Græca imbuendos, a quibus linguam Græcam edoctis, oriundi fuerunt, qui postea in Ægypto fuere interpretes.[b] Vnde maxima ac cessit Ægyptiis vtilitas. M. Antonius vero, Romanorum imperator, postquam Athenas venit initiatusque fuit, cum alios honores tribuit Atheniensibus, tum in vrbe eorum doctores omnis doctrinæ, annua mercede conductos, constituit, ad omnium gentium vtilitatem.[c] Carolus magnus, plures in orbe scholas, aduocatis vndecunque viris doctioribus cum optimis stipendiis & dotationibus, erexit, ad vtilitatem vniuersæ reipublicæ: vt & Alphonsus 9. rex Hispaniarum, conuocatis ex Galliis & Italia sapiētibus & magistris omnium facultatum, Valentiæ disciplinæ & sapientiæ erexit cum optimis stipendiis scholam, ad vtilitatem eius reipublicæ.[d] Q. Sertorius in Osca vrbe, liberalium artium gymnasium aperuit, & ibi sexcentos procerum filios suis sumtibus aluit. Tum vt Hispanorum animi literatura mollirentur: tum vt hisce obsididibus, parentes in officio & fide continerer.[e] Neque, vt singulas persequi scholas desinā, vlla in summa monarchia regnū, aut prouincia est aut fuit, quæ vbi mentē cœpit a barbaris & incomtis moribus reuocare, non cōstituerit sibi publicā seu bonarum artiū disciplinarumq; & sapientiæ aliquam officinam seu scholam. Testantur in Britannia & Gallia antiqua Druydū collegia & cœtus, & alibi Brachmanes, Gymnosophistę philosophi, cetérique id genus, qui vbique scholas habuerunt quas nunc dicimus priuato Atheniensium nomine, academias, de quibus ex ordine tractauit & ex professo, Iacobus Middendorpius. Suntque ita obuiæ in Galliis, Germania, Italia, & alibi, vt alia non egeant demōstratione. Artium mechanicarum ad necessitatem societatis, certe valde conducit scientia & earum opera: at multo magis necessariæ artes, & scientia bonarum disciplinarum, quibus & artifices & aliæ personæ reguntur & conseruantur. Vt etiam præstantior est ipsa anima corpore, & ea quę circa animæ salutem sunt nobiliora his quæ circa corpus versantur. Et proinde sic administrari debet respublica, vt quidē necessaria corporalia non desint & ordinata sint, sed potius vt bonis legib. & disciplinis populus instituatur: maxime in ipsa religione vera, quę est anima syncera & vinculum præstantissimum Dei cum homine, & hominum inter se, & deinceps vt liberales artes & iustitia doceantur, a quib. alieni homines & ciues, efficiuntur veluti animalia bruta: cum ignorantia, alieni ab omni humanitate & ciuili conuictu. Quod docuerunt exemplo Mitylenses, qui quum maris imperium tenerent, sociis qui desciuerant, hanc pœnam imposuerunt, vt liberos suos nō docerent literas, nec artes liberales. Omnium suppliciorum hoc grauissimum iudicantes, si in inscitia & ignorantia artium liberalium, vitam trāsigere cogerētur.[f] Sic & Iulianus imperator apostata a fide Christiana.

b vt scribit Herodotus li. 2.

c vt ait Xiphilinus ex Dione in Antonino.

d vt refert Rodericus Toletanus li. 7. rex Hispaniarū c. 34.

e vt ait Plutarchus in eo.

f vt scribit Ælianus lib. 7. de varia historia.

Christiana, cũ Christianos in Ethnicis disciplinis, plurimũ superstitioni gentiliũ officere cerneret, edicto cauit, vt cõstat ex eius epistolis, ne pueri Christianorũ vllo philosophiæ genere amplius condirẽtur: hac ratione sperans fore, vt idiotæ remanerent, eoque facilius ad idololatriam deficerent, veluti adimendo arma quibus se defendere, & impugnare illum possent. Sunt hæc studia humanę naturę media, quibus iuuantur ingenia populi ad meliorem vitam amplectẽdam, atq; vti præceptorib. iam institutis & probatis hominibus, qui alios instituere nouerint, & prohibere per assiduam operã, ne ab vtilitate societatis humanæ & propria, aberrare aut deflectere possint. Sunt & alia quæ doctoris & præceptoris auxiliũ præbent quodãmodo extraordinaria, quæ vel cũ pertinentia laboris, vel animi illustratione superna, erudiũt & instituũt aliquos, quales sunt, qui sola mentis propriæ agitatione, pro indagine & doctore vtentes, multa sibi cognita faciũt, quæ vel ante aliis quoque cognita fuerunt: vel noue adhuc quædam obseruant & inueniunt ad suam & publicam vtilitatem, vt Heraclitus Ephesius, cum esset iuuenis nihil se dicebat scire: vir factus nihil se ignorare profitebatur: & ille idẽ tamen neminẽ audiuit, sed ex semetipso omnia in iugi cõtẽplatione didicit, [a] Sic Anton. Here. celeberrimus meditatione diuinas auditas ab aliis sacras scripturas, in sui & aliorũ vtilitatẽ alioquin sine vlla literarũ cognitione, cõuertit. [b] D. Bern. etiam literas suas in syluis & agris didicit, meditãdo sacra eloquia & orãdo, nec vnquã vllos alios, vt ipse de se testatur habuit præceptores, quamquercus & fagos. Nemo ignorat plures priuatis studiis & laboribus cũ multis etiã solis doctorib. libros dico, ad summã peruenisse doctrinã & tot sunt vt nullomodo necessariũ videatur hic recensere. Nec mirũ, si modo diligentiã & iudicium proficiẽtiũ consideres, labor enim improbus, omnia vincit: maxime quãdo desiderio discendi adiungitur animæ puritas. Quia in maleuolam animam non introibit sapientia, vt contra facile discunt ea quæ sibi & reipublicæ vtilia sunt: qui anima & spiritu mundis, veræ pietati & religioni cultuique diuino serio addicti, discendi viã ingrediuntur. c

28 Vtitur & Deus hominibus prout sibi videtur vtile, ad implenda quæ iubet & illi scientiam seu ἐνθουσιαστικὴν σοφίαν, aut diuinam illustrationem, infundit: atque, vel per seipsum infundit & illustrat, aut per sacros spiritus. Sunt hi sacri præceptores & diuini, certiores & digniores ceteris hominibus & magistris, veraces & honore maiore digni. Hinc illa summa peritia ad omnia opera mechanica tabernaculi concessa a deo Beseleli, & Oliabo, *Exodi* 31. Sapientia Salomonis, super omnes mortales sui temporis a deo impetrata *3 regũ. c* [illegible]. *Danielis* *Daniel* 1. *Hieremiæ, vt notat D. Hyero li.* 2 *In Esaiã. c.* 3 Apostolorũ, qui ex rudibus & ignaris hominib. electi a domino nostro IESV CHRISTO, ineffabili sapientia totum impleruut orbẽ, charismate Spiritus S. illustrati, vt omnium linguarum intelligentia donati sint *Acto c.* 1. Neque solum Apostolos, spiritus S. docuit, sed & alios qui fidelibus

a *vt scribit Diog. Laer. li.* 9.

b *vt ait Aug. li.* 1. *de doc. christ.*

c *vt docui tomo* 1. *commentariorũ in syntax. artis mirabilis In.li.* 2. *c.* 1.

sermonibus & mysteriis adhæserunt: vt etiam quidam oratione & precibus vel suis vel aliorum impetrarint, literarum & linguarum ignoratarum breui tempore cognitionem. vt Basilius magnus, Ephræmo Syriæ anachoretæ, græci sermonis vsum a Deo precib obtinuit, cũ ille Syriaca linguam tantum, in qua natus erat, calleret [a] Et seruus quidam barbarus ætate D. Augustin. vt ipse perhibet testimonium, *li. 1. de doctrina Christia.* literas ipsas nullo homine docente, triduanis precibus vt sibi reuelarentur orando, perfecte didicit: sic vt etiã codicẽ oblatũ, stupentib. qui aderant legẽdo percurreret. Hoc ipsum refert Marullus[b] de Hor. Ægyptio abbate. Ostendi & alibi dũ de Angelis tractaui *c. 11. nu. 37. tomo 4. commen. Syntaxeõ parte priore fuisse* Angelos pædagogos Adę, & Abrahæ, & aliorum, Deum vti ministerio eorũ ad docendos homines, & annuntianda placita sua, vt & Daniel per angelum edoctus futura, prophetæ, & alij *in li. iudic. & alibi.* Voluerunt & quidam a dæmonib. per artes vetitas assequi cũ sua æternæque vitæ iactura, rerum & disciplinarum cognitionẽ, quã facilius & tutius cõsequuti fuissent a Deo fusis precibus Ceterũ hęc sunt extraordinaria media docendi & discendi, quæ nõ sunt in consequẽtiã & regulã trahenda, vt neque illud, *aperi os tuum, & implebo illud:* aut illud Matt. 10. *nolite cogitare quomodo & quid loquamini: dabitur enim in illa hora.* Siquidẽ ad extraordinaria recurrendũ non est, vbi via est cõstituta ordinaria. Dat Deus extra ordinẽ scientiam, cũ extra ordinem elegit quempiã ad munus aliquod, vt quando ex aratro & humilib. probisq; viris ad episcopatũ & alias prælaturas vocabat: vt quando vocauit Ambrosium, & ex catechumeno fecit antistitem. Sic enim de se testatur idem Ambrosius[c] *Vnus verus magister est, qui solus non didicit, quod omnes doceret. Homines autẽ discunt prius quod doceant, & ab illo accipiunt quod aliis tradant: quod nec ipsum quidem mihi accidit. Ego enim raptus de tribunalib. atq; administrationis insulis, ad sacerdotium, docere vos cœpi quod ipse non didici. Itaq; factũ est vt prius docere inciperem quam discerem. Discendum mihi igitur simul & docendum est, quoniam non vacauit ante discere, & quantumlibet quisq; est qui profecerit, nemo est qui doceri non egeat dum viuit. Quia docere etiam nobis nolentibus imposuit officium sacerdotii necessitudo.*

[a] *Marullus li. 2. c 2.*

[b] *Prædicto loco.*

[c] *li. 1. de officiis c. 1.*

De puellis. CAP. II.

NOn minor debet esse cura & puellarum quam puerorũ in republica, vt sexus infirmioris. Et ideo secundũ honestos & probatos mores, in singulis populis, institui & erudiri debent. Qua de re & legũtur diuersæ leges, pro diuersitate status rerum publicarum: quas non tam accurate obseruare oportet, vt & nunc seruentur, quantum quod cuique nationi honeste & vtiliter conuenire poterit non enim vno modulo omnes respublicæ administratæ aut formatæ fuerunt, neque eadem omnibus honesta aut conuenientia sunt, præterquam quæ diuinis & naturalibus institutis consona videntur.

2 Lycurgus corpora virginum Spartanarum, cursu, lucta, discorum & telorum iactu exercuit, vt & fœtus radix validum in valentibus corporibus exordium accipiens, germinaret melius: atque illæ strenue partus excipientes, bene & facile aduersus puerperii decertarent labores. Detectioni virginum nihil erat obscœni, cum qua coniunctus rubor erat: aberat libido: neque a societate virtutis, fœminæ & gloriæ excludebantur [a].

3 Solebant & alibi quidam antiquitus puellas liberalibus artibus erudire [b]. Et adhuc Galieni imperatoris temporibus, puellæ & viduæ, Plotini philosophi scholam, disciplinę caussa, frequentabant. Meminerunt & Iurisconsulti de hoc instituto, pecuniamq; in eam rem impensam vel in illarum præceptores, in vtilitatem necessariam transferunt [c]. Quo loci negotiantur mulieres, expedire creditum, instituere puellas vt legere, scribere & numerare probe nouerint. Alibi puellæ potius laboribus quam studiis literarum formantur, in pagis & extra vrbes. Multi corrupte, musicæ, saltationibus, aliisque illecebris sæpe in sui & illarũ perniciem, assuescunt. Alii quod magis probatum video etiam sacro eloquio, nere, suere, texere, acu pingere, domestica curare & matrem familias agere: ex iuuenili ætate discunt. Si legere & scribere didicerint, nonnisi castis & virtutis scriptis incumbere rectius concedunt: luxuriosa, fabulosa soluta scripta, adimunt & interdicunt. Sunt aliis populis puellarum & fœminarum mores prout receptum & vtile videtur in loco [d]. Et proinde non poterit dari certa lex moderatoribus aut alia electio, quam vt ea quæ congruere moribus honestis habitis, & Dei potissimum mandatis, atque concordiæ & societati reipub. nouerint, doceant. Sunt etiam præcepta superiori capite de instituendis pueris prolata, quæ communia puellis cum pueris in institutione conueniunt, quæ & mores docentium, & indaginem ingeniorum respiciunt, & cum quibus anima puellarum cum tractatione ingenii puerilis & infantium particeps esse potest, maiori cura pudicitia in sexu fœmineo etiam adhibita: & tollendo omnia si fieri possit, vel potiora, quæ illarum animos corrumpere possunt, vt choreas vetitas, fucum, societates publicas hominum, lenas, & lenones, puniendo solicitatores nuptiarũ, stupra, & alia vitia impudica, & occasiones singulas quæ conspurcare possunt sexum & ætatem huiusmodi.

4 Ægypti mulieribus vti calceis non fuit patrii moris, vt ita se domi continere cogerentur. Et Phidiæ laudatur solers prudentia, quod Palladis simulacris, draconem apponere consueuerat, veluti ambage tacita innueret, virgunculas peruigili cura indigere, vt pudor castus seruetur illibatusque [e]. Peruulgatum enim, ædium, adytorum, oraculorum nec non thesaurorum custodiæ præfici dracones. Thesaurus autem pretiosior non est in sexu fœminæ ipsa pudicitia & castitate. Virginum & masculorum etiam periculosam cohabitationem, recte putant multis exemplis, & experientia instructi, viri

a vt ait Plutarch in Lycurg & Apophthegm.
b Liu lib 3. de Virginia. Plin. li. 1. epistolar. ep. 17. Athena. l. 13. Lucia. περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων Plutarchus περὶ παίδων ἀγωγῆς.
c Caius l. 4. vbi pupill. educa. eo vecorata, l. si paterno ff. de negotiis gestis. C. Cassiodor lib 4. var. epist. 1.
d vt ait Aemil. Probus lib de vitis imperatorũ Græcor. in proœmio.
e Cœl Rhodig li. 10 lectio. antiq ca. [illegible]

probi.[a] Plato monet [b] non auri sed pudoris multum oportere relinquere liberis, putare autem impudentiam iuuenum castigando, id nos impetraturos: atq; Sapientem Legislatorem senioribus præcipere vt sint coram iunioribus maxime puellis verecundi, summopereque caueant, nequis iuuenum eos aut videat aut audiat agentes turpe aliquid aut loquentes: nam vbi senes impudici sunt, necesse est ibi iuuenes impudentissimos esse. Quædam nationes, & velatas & inconspectas habuerunt virgines, quædam contra apparentes, neq; Gynæcia habuerunt in domibus separata, verum vt dixi regionis mores, certam habere honestatis caussam, in omnibus, hoc vnum forsan non inutiliter considerandum puto, ne simul pueri cum puellis instituantur, neque puellæ a viris, si possint haberi mulieres quæ eos docere possint. Excutiunt enim pudorem, ne peiora dicam, puellæ ex familiaritate puerorum & virorum.

a *Cypria. li. 1. epist. 11.*
b *Plato li. 5. de legib.*

De verbis & sermone formando infantium.

CAPVT III.

Liquet omnino curam circa personas infantium, quibus populus constituitur, statim, vt probaui, ab initio cõceptionis & ante, nempe ratione coniunctionis parentum, rectissime & necessario ad caussam publicam pertinere: eandemque curam requiri in formandis animis & moribus eorundem: proinde a cunabulis ipsis, a nutricum etiam instructionibus & verbis incipiendũ erit, quando & balbutire & loqui conantur: quo etiam pertinet illud Horatii *lib. 1. epistola 4 ad Albium Tibullum* dicens

Quid voueat dulci nutricula maius alumno
Quam sapere & fari vt possit quæ sentiat: &c. Et quamuis rudis hęc primo eruditio videatur, tamen non contemnenda visa reipublicæ, & loqui, & bene loqui, distincte, apte, & ex idiomate: eoque elegantiore, recepto in loco reipublicæ. siquidem illud potius ex more, quã ex lege aut potestate principali pendet, sicuti obiecit Tiberio Marcus Pomponius Marcellus, cum eum ex oratione reprehendisset, dicens. Tu enim Cæsar ciuitatem dare potes hominibus, verba non potes. c vtque rationi obtemperare debet gubernator: gubernatori vnusquisque in naui: sic populus rationi, nos singuli populo, & qui bene loqui volet consuetudinem eius sequi oportet. d Primum in reipublicæ societate, & in ipso homine, est bene sentire: secundum, bene sensa animi exprimere & significare, quod fit imperfecte per signa & voces confusas: perfecte autem per sermonem qui est interpres mentis, & per literas quæ sunt voces fluentis & pereuntis thesaurus & memoria præteritorum. Quæ tria summopere hominum genus mirabile & notabile reddunt, vt intelligere seu agnoscere, loqui, & scribere: quæ tria tempus & formationem & politionem exigunt. Oportet enim intellectum per sensa rationem & alia præcepta, commouere, & veluti ignem inter fauillas conclusum, & torpentem excitare

c *Suet. Trãquill lib. de Illustr. Grãmaticis n. 25*
d *M. Terentius Varro. lib. 8. de lingua lat. & multa Horatius de arte poetic. ibi* multa renascentur quæ iã cecidere, cadentque. Quæ sunt in honore vocabula si volet vsus, &c.

excitare: sermonem suis conuenientibus vocibus articulare: vt propriis expedit notis scripturam colligare. Disciplinæ & artes docent hæc omnia, & quid & quomodo loqui, & quando oporteat, & quæ eloquenda, quæue tacenda & scribenda, vel non.

2 Nullum ex animalibus loqui præter hominem potest, cui facultas hæc data est, & hoc etiam sero incipit, loqui. Et postquam nati sumus diu obmutescimus, deinde balbutire tādem incipimus Principio namq; nullum verbum proferre penitus valemus: vagitū quidem nascendo & vocem emittimus, sed non locutionem quæ articulata vox est & species vocis [a] Pro portento aut miraculo habitū ita & præter communem naturæ ordinem, pueros vel recens natos, vel ante ætatem [b] quæ fari permittit, loquutos, quia loqui, est verba audita pronuntiare prius intellecta. Atque ex animo omne loquendi initium ducitur. quod patet exemplo eorum qui eum sopitum habent, aut metu, aut ira vel alia passione affectum, quorum lingua pariter impedita & tremule vel confuse loquitur. [c]

3 Et ad loquutionem formandam oportet concurrere, [d] debita & commoda instrumenta & potentias animæ, quæ non reperiuntur in infantibus, & dum incipiunt non perficiuntur sine ductore. Instrumenta loquutionis sunt ad formandam vocem, labia, dentes, palatum, guttur, pulmo. Cum quibus totidem sex potentiæ animæ cōuenīre debent, ad bene seu recte loquendum: primum imaginatio, quæ format verba. 2 Intellectus qui ordinat. 3 Voluntas, quæ mouet instrumenta omnia ad loquendum. 4 Memoria, quæ cōmemorat dicta, & annectit dicenda. 5 Visus, ad videndum cui loquamur & quid. 6 Auditus, vt vocem etiam nostram audiamus an quadret: & locutum, vt respondeamus. Mens quidem in hominibus aliquando celeriter intelligit: lingua vero, verbis indiget & longa narratione eorum quę intercedunt sermonum. Oculus etiam statim simul ordinem astrorum latissimum intuetur: sed si de singulis velit differere, quod vnum quodque sydus, multis indiget verbis. sic terram, mare, & omnes totius mundi plagas, in momento mens celerrime comprehendit, sed quod statim fit in mente, id tantum multis verbis differitur. [e]

4 Multa etiam norunt intelliguntq; pueri, & homines, quæ tamen se intelligere & quomodo intelligant exponere nō possunt: vel quia ii quibus loquuntur non intelligunt sermonem quo vtuntur, vel quia ipsi verba non habent, quæ id possint quod sentiunt exprimere: aut quod res ipsa inexplicabilis est, aut quia sufficere humana vox explicationi non possit: aut quod mente conceptum celeri comprehensione, antequam per verborum ordinem possit referri elabitur memoria: aut, quod sæpe doctis accidit, quod methodum non habent qua possint ordine ea quæ sentiunt & accommode effundere, vt sese mutuo concepta in exitu obtrudant & impediant, non magis quam in vase angusti oris, aqua pleni, si non paulatim & sensim

a Arist. lib. problemat. sect. 11. q. 1.
b Arist. prob. sect. 11. q. 27
c idem Aristo problem. sect. 3. q. 31.
d Petrus Hispanus in sua logica.
e Cyrill. Hierosol. catechesi 6. illuminatorū.

humorem inclinatione effundas, in ipso exitu omnino se impedit & nullomodo effunditur. Qui etiam multa abundant prudentia & sapientia, difficile & nisi quodãmodo pauca eaq; concise admodũ loquuntur, vel quod existiment ea eloquenda non esse, vel eorum vim nõ posse comprehendi vt merentur: dolia plena surdo sonitu resonant: vacua multum tinniunt: docti non verborum lenociniis, sed breuitati student, ne tempus terant. Atque quos semel diuinorum mysteriorum & secretorum contemplatione mens impleuerit, videmus quodammodo ad loquendum tardos, animaque in contemplatione occupata, contemnit terere tempus in verbo. vt *liquet ex c.* 4. *Exodi*, dum Deo missuro ad liberandum populum Israeliticum, respondit Moses, *Obsecro domine, non sum eloquens ab heri & nudiustertius: & ex quo loquutus es ad seruum tuum, impeditioris & tardioris sum linguæ, mitte quem missurus es.*

5 Locutio, seu oratio, interpres quidam mentis est, verbis discrepãs, sententiis congruens; atque verba inuenta sunt, non quæ impedirent, sed quæ indicarent voluntatem. Ceterum non omnia verba, non omnis oratio talis semper est, sed tantum sermo is, qui notus est nobis & audientibus, & compositus illis verbis quibus conuentum est in societate hominum quacunque aliquid significari. Nam natura, si verbum spectes, nullus sermo est integer, vitiosus similiter nullus: sicut obseruauit Arnobius. [a] Quænam enim est ratio naturalis, aut in mundi constitutionibus lex scripta vt hic paries dicatur: & hæc sella: cum neque sexus habeant fœmininis generibus masculisque distinctos, neque quisquam doctissimus me docere possit, ipsum hic & hæc, quid sint, aut cur vnum ex his sexum virilem designet, fœmininis generibus id quod sequitur applicet: humana sunt ista placita, & ad vsum sermonis faciendi non sane omnibus necessaria, nam & hæc paries forsitan, & hic sella sine vlla reprehensione dici potuisset, si ab initio placuisset. Non latet quidem, primitiua quę Adam nomina, quæ & radices apud Hebræos dicuntur, ex placito Adami, exque eius sapientia infusa auctoritate Dei imposita [b]. & postea confusam eam linguam ex peccato superbię ædificantium turrim Babel. [c] Sed quod inde corruptiones vocabulorum successu temporis per mixtionem gentium natæ sint omnino, nemo est qui certo non iudicet ex singularum linguarum exacta examinatione, in quibus annotabit græca, hebraica, latina, & alia peregrina vocabula, quę primum ex societate peregrinorum inuecta sunt, vel stulta quorundam peregrinarum linguarum admiratione, vel insulsa voluptate: quorum postea nati, a nutricibus & matribus & parentibus cum eadem confusione acceptam locutionem, retinuerunt. Sunt tamen adhuc quædã linguæ, in quibus puritas priorũ patrum melius vt videtur loquentium, retinetur sub regulis & præceptis conseruata. Sunt ex his etiam parum declinantes, quæ dialectis distinguũtur, vt inter perfectas ponunt hebraicam, latinam, græcam, quarum tamen aliæ

a *Arnobius oratione* 1. *aduersus gentes.*

b *Genes.* 2. *vers.* 19.

c *Gen.* 6.11.

aliæ partus sunt proximi, & vulgarium hominum, vel seculi ipsius defectus, vel auctiones, vt Chaldaica, & Arabica, dicitur declinata ab Hebræa, Iolica, Dorica & similes ab Attica, a Romana, Italica, Hispanica. Sunt & cum illis connumeratæ linguæ protinus dissitæ, & primæ ex consensu incolarum, quæ intelligi ab aliis nequeunt nationibus. vt liquet ex Germanica, & Cantabrica, quam vulgus vocat de Biscaia. Sed neque istæ etiam nascuntur cum natis in locis quibus teruntur, nisi assuescant intelligentes. quod facile assequuntur ex frequenti matrum & incolarum consortio. Vnde appellamus linguam natiuam & loci maternam, quia vt plurimum ex matre discatur propter frequentiorem filii conuersationem, vt de Corneliæ matris Gracchorum filiis, M. Tullius de claris oratoribus meminit, non tam in gremio, quam sermone matris educatos: vt inde etiam Britanni mulieribus exteris linguam præcidisse legamus, ne filios suos peregrinum idioma docerent [a].

a Gomes ad regulam de idiomate. 8.13.

6 Videntur & in hoc laborasse rerum publicarum quidam moderatores, ne alienæ & peregrinæ linguæ, vt merces extraneæ quædam inferrentur aliquando, metu ne si idiomata addiscerentur externa, daretur occasio cōmunicandi cum moribus illorum, quos non conuenire suis subditis arbitrabantur, & ne daretur occasio patriam relinquendi, vt ad nationes extraneas quarum linguas didicissent incolendas transirent intentius. Alii voluerunt cum gloria patriæ, etiam propriam linguam & sermonem victores ad alias nationes propagare. Adhibueruntque solicitudinem, vt non tantum victi victorum leges & mores viuendi acciperent, sed & ipsorum sermonem sequerentur. alii quo facilius res gereretur vsum idiomatis extranei, a communi vtilitate exsulare voluerunt.

7 Primi merito suspectam videntur habuisse fidem eorum qui peregrinas linguas, potissimum inimicorum discebant, tanquam accōmodi essent ad proditiones Sic reprehendit Esdras [b] populum Israeliticum, seu Iudæos quia duxissent vxores Azotidas, Amonitidas, & Moabitidas: & filii eorum ex media parte loquebantur Azotice, & nesciebant loqui Iudaice, & loquebātur iuxta linguam populi, & ideo præuaricati fuissent legem Dei. Rhabsaces etiam ex parte regis Assyriorum obsidens Hierusalem, verba de deditione faciens ad Heliacim filium Heleciæ, & ad Schebnam Scribam loquebatur Iudaice: cum autem vererētur illi ne populus intelligens verba minarum regis Assyriorum desciscerent ab Ezechia rege, rogabant Rabsacem vt loqueretur sibi Syriace, quia linguam illam intelligerent & nō populus, quod Rabsaces renuit, vtpote quod ad proditionem populi pertinere videretur [c]. Carthaginenses, eo bello quod contra Dionysium Siciliæ tyrannū gesserunt, cum se literarum Græcarum commercio proditos sensissent, ac quicquid fuisset ab ipsis decretū, Dionysio significatum, senatusconsulto cauerunt ne quis postea Carthaginenses, aut literis Græcis aut sermoni insuesceret [d] studeretue.

b Esdra 13. vers. 23. & se.

c 4. Reg. 19. vers. 26. & seq.

d Cal Rhodign. lib. 22. antiq. lect. ca. 17.

8 Secundi gloriæ studio, vim fecisse videntur consuetudini subditorum, quo laborarunt valde Romani. Et proinde sermo quo peculiariter Gallia fuit vsa, priusquã in prouinciæ formulam redigeretur a Romanis, prorsus putatur abolitus, nõ secus quam suum amisere Hispaniæ quamuis non desint qui veterum Gallorum linguam nõ abfuisse a dialecto Britannorum, quos Angli Vuallos vocant. Quod & Cornelius Tacitus in vita Agricolæ de Britannis agens, *in vniuersum* inquit, *tamẽ æstimanti Gallos vicinũ solum occupasse credibile est, eorum sacra deprehendas superstitionum persuasione, sermo non multum diuersus.* Quod & Beatus Rhenanus a refert, addens coniecturã quod non esset Gallica Germanica, quia Germania multũ a Gallia distaret. Et quod Ariouistus Germanus, apud Iulium Cæsarem, ex consuetudine tantum quasdã voces Gallicas intellexisse dicitur: Intellexisset autẽ omnes, si lingua Germanica vsi fuissent. Tamẽ & postea Gallos subactos sub Carolo Magno, & ante expulsis Romanis, vsos lingua Germanica arbitratur Rhenanus. Quod absolute de omnibus verũ esse non potest: de Belgis admitterem, de aliis qui nec Germanicam intelligunt nõ possum probare, nam potius retinuerunt linguã Romanorum: vnde & a Germanis dicũtur *Les Romante*, & libri antiqui Gallici dicũtur adhuc, *Les Romantz*. Scribit & Suetonius in Caligula ca. 47. Cæsarem, coegisse procerissimos quosque Gallorum addiscere linguam Germanicam. Accedit maxime ad Italicum sermonẽ Tectosagum & Narbonensium Idioma, quia & ibi colonia fuit Romanorum. Claudius Cæsar Consul, Lycium quendam legatum ciuitate donatũ Romana, cum latine eum interrogasset, & ille non intelligeret quid quęreret, ciuitatis iure priuauit, dicens, Romanũ eum esse non debere, qui sermonem eum nesciret: b vt refert Spartianus Seuerum qui Apher fuit, Sororẽ quæ ad eum venerat, quum vix loqueretur latine, pudore suffusum domum remisisse. c Valerius Maximus memorat Magistratus priscos, ad suam populiq; Romani maiestatem conseruandam diligentes, inter cetera obtinendæ grauitatis iudicia, illud quoq; magna cum perseuerantia custodisse, ne Gręcis vnquam nisi latine responsa darent. Quin etiam ipsa linguæ volubilitate, qua plurimũ valent, excussa, per interpretẽ loqui coegisse: non in vrbe tantum Roma, sed etiam in Græcia & Asia. Quo scilicet latinæ vocis honos diffunderetur. Cicero de se in verrinis testatur, grauiter se a Romanis accusatum, quod Syracusis Syracusano senatui Græce loquutus esset. Iussit Nabuchodonosor præposito vniuersorum ex filiis Israel de semine regio & tyrannorum pueros deligi, in quibus nulla esset macula, decoros forma, eruditos omni scientia, qui possent stare in palatio regis, vt doceret eos literas & linguam Chaldæorum.

a Rhenanus lib. 2. rerum Germanicarũ, vbi agit de veteri lingua Gallorũ.

b Dio Cassius li. 60. histor. Roma.

c Val. Max. li. 2. c. 2. exemplo 2.

9 Porro qui voluerunt idiomate vulgari, seu quod intelligeretur a vulgo, cõmercia & negotia in republica expediri, recte consuluerunt, ne per captiones verborum incognitorum, fraudes & doli tegerentur

tur iniquorum. Et ita e republica fuit, quod Tiberius Cæsar prohibuit Romę vti in iudicio & testimoniis lingua Gręca [a]. Edoardi quoque 3. Regis eius nominis Anglorum sententia decretū est, vt iudices atq; litigatores, patroni, procuratores, causarum cognitores, nō amplius Gallice, aut Nordmanice, quemadmodū hactenus fecissent, cōsuetudine introducta iam antea a Gulielmo rege Normano, sed Anglice loquerentur: ac causarū actiones, & cetera acta, lingua Anglica, latinaue cōscriberentur, quod populo fuit commodo: quippe quem deinceps in caussis agendis non oportuit interprete vti [b]. Ludouicus 12. rex Galliarum statuit acta criminalia seu processus vt dicunt criminales, cōmuni patriæ idiomate confici, vt defensioni relinquatur locus ipsis accusatis, prehensis & carceratis, quam habere nō possent si eulogia & accusationes non intelligerent. Insuper vt omnes attestationes, testimonia, tam in ciuilibus quam in criminalibus negotiis communi idiomate patriæ seu vulgarib. verbis fiant, vt testes intelligere possint quę deponunt, ne postea falsitatis arguantur [c], idque sub pœna nullitatis actus, si aliter aliisq; verbis peragantur. Frāciscus eius nominis *1.* rex, statuit [d] in Gallia pariter vt in posterum verbis vulgaribus vernaculo & materno idiomate patriæ, tam contractus, processus, sententiæ, arresta, quam alia acta fierent, & instrumenta iustissimas ob causas, quū antea fere latinis verbis omnia fierent. Tum quod variis modis vnum & idem verbum latinū ad varia torqueretur. Tum quod latine & eloquenter loqui volentes, totam obscurabant sententiam per scripturam dictionum alio tēdentium. Quodque quidam iudices veterani linguæ latinæ aut puritatis seu proprietatis eius obliti, quędam vocabula iuxta sermonē Gallicum sibi pro Latinis confingebant, quæ intelligi nequibant, vt nec Gręca, nec Latina, nec vulgaria: vnde maior de verbis quam de intellectu actionis sæpissime excitabatur in litibus controuersia. Ignorātiæ præcludit excusationem, quod claris & vulgaribus literis & idiomate concipitur. Et facilius capitur, quod eo idiomate quod cognitum est, iubetur, vt proinde & leges sic & decreta seu mandata imperialia subditis cōmunicari seu reseruari merito statuerint [f]. Eadēque ratione & decreta a prætoribus latine interponi debuisse puto [g] & non nisi latine causas in foro actas fuisse. Et hæc certe recte constituta sunt, & ad euitandas fraudes plerasq; quæ teguntur per verba non plane cognita: verumtamen magistratus non tam debet addictus esse sermoni patrio, vt si alieno quippiam vere contractum esse, aut factum appareat, idcirco reiiciat, dummodo illi constet negotium actum per ipsos intelligentes sermonem diuersum, vel per verum interpretem [h].

a Dio Caß. li. 57. histor. Sueton. in eius vita. c 71.

b Poly Virg. lib. 19 histo. Anglica.

c l. eos. ad le. Cor. de falsis.

d In constit. edit. 1539 artic. 11.

e l. sed si pupilli 11. §. præscribere. de institor. actio. lib. 14. P. tit. 3.

f § aliena. de non alie. aut permu. reb. eccl nouel facit §. fina vt prapona nomē imp. in nouellis doctores ad l in fi. de verb. obl. P. Felin ad rub. de cōst.

g l. decreta. 48. de re iu. li. 42. P. tit.

h in l. 1. § fi. de verb. obl. P. Vlp. in l. fideico. quo ser. 11. de lega. 3. l. 2. in fi. C de testa. l si de test tu tela C. l. 14. de testa ma numissis C.

De linguarum varietate & multitudine, & num earum cognitio vtilis sit reipub. CAP. IIII.

NOuimus ingenia nationum & regnorum diuersa valde esse diuersos habere mores & linguarum seu sermonū distinctas pro-

lationes,& sonos. Quot autem sint, & quomodo distinctæ, non possumus omnino cognoscere. Legimus enim labii vnius fuisse populum quo tempore Hebræi voluerunt ædificare turrim illam superbissimam, & confusæ sunt voces, & inde dispersum genus in vniuersas regiones orbis [a]. Sed quot fuerint ibi constitutæ variationes, non legitur. Videntur autem [b], ex vera ratione linguæ seu dialecti sermonis generalis septuaginta duæ, vt nostræ tradunt scripturæ. Euphorus autem & alii multi historici, & gentes & linguas dicunt esse septuaginta quinque, cum audissent vocem Mosis dicentis, erãt autem omnes animæ ex Iacob. 75. Fiunt vero aliæ linguæ per communionem duarum, vel trium, vel plurium dialectorum. Est autem dialectus, dictio, quæ loci proprium ostendit characterem. Dicũt autem Græci quinque apud eos esse dialectos, Atticam, Ionicam, Doricam, Æolicam, Communem. Quæ autem non possunt comprehendi voces barbarorum, non dici dialectos, sed linguas.

a Gen. 11.
b vt ait Cle. Alexan. 1. Stroma.

2 Fuerunt qui linguarum multitudinem calluisse, vitio adscripserunt, vt Alcibiades reprehenditur a Galeno, quod linguarum cumulo vteretur: vnam enim tuendam esse censet [c]. Habebatur enim tunc pro miraculo, si quis duas linguas nouisset. Vnde & Gerionem, vt monstrum tricorporeum fingunt fabulæ, & tria corda habentem, propter tres linguas quas callebat. Item & Erichthonium hominem [d] biformem, quidam ferunt fabulatos, parte corporis inferiore Draconis, superiore hominis, ob Ægyptiæ Græcæque linguæ peritiam. Testatur, & Gellius [e], Q. Ennium, tria corda sese habere dixisse, quod loqui Græce, Osce, & Latine sciret.

c Galen. li. 2 de diffe. pulsus.
d Natalis Comes Mythologiæ lib. 9. ca. 11.
e Gellius li. 17. c. 17.

3 Alii melius ad vtilitatem reipublicæ pertinere notionem linguarum diuersarum arbitrati sunt, maxime Christiani, vt gentes & idololatras ad gregem dominicum fidemque salutarem, & Dei notionem, facilius adducerent: vt non immerito in gymnasiis seu scholis publicis, omnium linguarum professores fuerint instituti, maxime præcipuarum, Hebraicæ, Arabicæ, Græcæ, & Latinæ. Et diuus Paulus [f], sic linguas discere iubet, vt quod dicimus audientes intelligãt. Si *enim*, inquit, *nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquar barbarus, & qui loquitur mihi barbarus. Et si tantum benedixeris spiritu, quis supplet locum idiotæ, quomodo dicet amen super tuam benedictionem, quoniam quid dicis nesciat? Gratias ago Deo meo quod vestrum linguis omnium loquor*, & postea, *Itaque fratres æmulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere.* Principes qui præsunt diuersis populis, monarchæ, Cæsares, maximum facient incrementum [g] dignitatis suæ, si per se ipsos singulorum intelligere saltem possint, aut loqui linguas & idiomata: neque enim ab interpretibus decipi poterunt, & mandata sua, quæ mittentur ad nationes eorum linguis scripta, non effugient regis mentem, si ea intelligat. & non poterunt ab scribis immutari. Hoc fuit etiam præstantissimum institutum regum Persarum & aliorum, vt subditis mandata principalia fierent linguis & literis

f 1. ad Corin. c. 14.
g vt liquet ex lib. Ester. c. 1. vers. 22. & c. 3. vers. 12.

& literis nationum ad quas mittebantur. Laudatur & Mythridates rex Ponti, quod duarum & viginti gentium quas sub ditione habuit, linguas percalluit, earumque gentium omnium viris, haud vnquam per interpretem loquutus est: sed vt quemque ab eo appellari visus fuit, proinde lingua & ratione ipsius, non minus scite, quam si gētis eius esset, loquutus est. [a] Solum mortalium Mithridatem duabus & viginti linguis loquutum admiratur Plinius, & maximam vtilitatem subditis inde accessisse ait, quod nullum ex illis per interpretem sed per se audiuerit. Tribuitur & e Plutarcho [b] Cleopatræ reginæ Ægypti eadem laus, quod multarum linguarum perita, etiam per se ipsam responsa daret Æthiopibus, Troglodytis, Hebræis, Arabibus, Syris, Medis, Parthis, & aliis. Alij quoq; [c] tribuunt Amalasuntæ Theodorici Ostrogothorū regis filię, quod linguas omniū gentiū teneret, quib. aliquid commercij cū Romanis adhuc esset. In bulla aurea, de electione imperatoris edita per Carolum 4. Cæsarem, iubetur vt electorum filij, a primis annis Italicā, Latinam, & Illyricam linguā addiscant, quo sermonem cum multis gentibus communicare possint.

4 Placuit & in concilio Viennēsi [d] sub Clemente 5 addi studiis generalib. priuilegiatis, & academiis celebrioribus, Romanæ, Parisiēsi, Oxoniensi, Bononiensi, Salamātinæ, magistros catholicos scholas regētes duos in singulis, pro lingua Hebraica, Arabica, & Chaldæa docenda ad propagationem faciliorem fidei, & vt errantes in viam veritatis inducere, ipsosque lucrifacere Deo, eius cooperante gratia, facilius sit. Ideoque inquit Clemens, *Illius cuius vicem in terris, licet immeriti gerimus, imitantes exemplum, qui per vniuersum mundū ad euangelizandum apostolos missurus, in omni linguarum genere esse voluit eruditos, viris catholicis notitiā linguarum habentibus, quib. vtuntur infideles præcipue, abundare sanctā affectamus ecclesiā, qui infideles ipsos sciāt, & valeant sacris institutis instruere, christicolarumq; collegio per doctrinam Christ. fidei ac susceptionem baptismi aggregare.* Legimus actorū c. 2. quod adueniente spiritu sancto in discipulos, in die pentecostes, cœperunt loqui variis linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis: & Parthi, Medi, Ælamitæ, habitātes Mesopotamiā, Iudæā, Cappadociam, Pontum & Asiam, Phrygiā, Pamphiliā, Ægyptū, Lybiā, aduenæ Romani, Iudæi, Proselyti, Cretes, Arabes, audiuerūt eos non sine admiratione loquentes suis linguis. Et rursum c. 19 versi. 6. cum D. Paulus imposuisset manus quibusdam discipulis baptisatis, venit spiritus sanctus super eos, & loquebantur linguis & prophetabant. Decreta Synodi Nicenæ reducta sunt ad septuaginta capitula, ad formam septuaginta discipulorum, vel septuaginta linguarum vniuersæ terræ, quæ omnem Christianorum informarent orbem. [e]

[a] Plin. li. 5. c. 2. A Gell. li. 17. c. 10. V. Maxi. li. 8. c. 7. in fine.
[b] Plutarc. in Antonio.
[c] Platina & Sabellicus li. 2. Ennead. 8.
[d] c. 1. de magistris lib. 5. in 6. ti. 1
[e] ca. 12 septuaginta 16. dist.

De loquela & sermone, seu de articulata voce, aliunde quam ab hominibus procedente. CAP. V.

QVamuis homini propriū sit, per instrumenta propria sensa animi referre, tamē commune inuenitur & verbū & vox, & articu

latio eius, & expressio nominum & dictionum aliquando, aliis, sed non eodem modo & iisdem ex causis. Aliter enim dicitur loqui Deus cum angelis, aliter cum hominibus aliter etiam sibi ipsis colloquūtur homines, aliter miraculose & prodigiose alia loquuta sunt & aliter etiam atque aliter verbum accipitur. Ita verbum dicitur tripliciter secundum Atheniensium,[a] verbum substantiale, quod est Deus, qui verbum diuinum dicitur: verbum internum, quod est angelorum, & quod in mente nostra dicitur, verbum enuntiatum, quod enuntiatur per linguam, & quod etiam mentis nuntius dicitur. Latius D. Basilius Magnus explicans illud profundissimum euangelicum, *in principio erat verbum. Si linguis ait D. Paulus hominum loquar & angelorum*, innuit inquit apostolus, loquendi duos modos esse, sed & verbi duplex est sensus, vno modo per vocem prolatum & aerem verberans, statimque periens. Alio modo intra nos positum, & nostrum cognitum cordibus. Logos insuper, artificiosa est oratio. Primum non potest esse angelorum, nec de quo, in principio erat verbum, Ioannis 1. Omnis namque creatio inferior æuo est, principium a creatore accipiens: verbum autem intrinsecus cordibus nascens, & ipsum est ipsis quæ intelliguntur posterius, sed audi verbum hoc, ita vt Deo condignum est. Dictum itaque, vnigenitus Dei, verbum, vt quod ex mente procedit ostendatur, & sine motu genitum, imago genitoris, totum in se monstrans genitorem, & impassibilem patris generationem, & perfectam filij substantiam & coniunctioné sine tempore filij. Nam & verbum nostrum, mentis generatio, sine passione generatur, neque enim scinditur, nec diuiditur, neque fluit, sed manens tota mens in proprio statu verbum totum & continuū emittit: & procedens verbum omnem generantis mentis virtutem in seipso complectitur. Quæ copiosius alibi[b] tractauimus ex sacris patribus, dum explicauimus modum loquendi angelorum inter se, & cum hominibus, cum quibus, dum loquuntur voce articulata, communicant in efformatione sermonis in assumtis [illegible]strumentis accommodis pronuntiationi. Quod si spiritualit[illegible] loquantur hominibus, vtuntur alia formula, dum se insinuant men[illegible]i seu phantasiæ per modum reuelationis. Plato, diis, quandam dialecton loquendi propriam attribuit, & maxime ita coniici ex insomniis, & oraculis, alias autem ex dæmoniacis qui nec sua voce, nec dialecto loquuntur, sed dæmonum qui ingrediuntur. Existimat quoque etiam rationis expertium esse dialectos animantium, quas exaudiunt quæ sunt eiusdem generis: vt si in cœnum ceciderit elephas & clamauerit, præsens alius id contemplatus reuertitur paulo post, & secum ducit gregem elephantum, & eum seruat qui ceciderit. Aiunt quoque scorpium in Libya, si non ei succedat, vt hominem feriat, abeuntem reuerti cum pluribus: alterum autem ab altero instar catenæ dependentem, ita moliri insidias nō obscuro nutu bestiis vtentib., sed nec *figura* sibi significantibus, sed propria, vt putat Clem. Alc.[c] dialecto. Di-

[a] *Athanas. li. de definit.*

[b] *tomo 4. cōmentariorū in syntaxes artis mirabilis l. de angelis c. 9.*

[c] *Clemens li 1. stromatō.*

Dicũt &, inquit, *aliqui alij, quod si quis piscis qui euellitur rupto laqueo euaserit nõ amplius inuenietur eo die piscis eius generis*. Profitebatur & Apollonius Tyaneus se nosse & percipere sermonem seu voces auiũ apud Philostratũ, quod & exemplo putatur confirmasse & probasse.

3 Verum demus, inter se bruta animalia habere voces quasdam, quibus se intelligant, seu inter se suo more passiones & affectiones naturales declarent, & cognoscant, quæ nullo modo negare possumus, cum id quotidie subuciatur oculis: tamen ea loqui, & cum intelligentia sermocinari, voces hominũ articulatas natura posse formare, non facile admittimus, quin vel id miraculo vel consuetudini quibusdam tribuere potius debemus. Quia nec animam intelligentem, seu discursus participem habẽt, non simplicem conceptionem, ordinationem ad proferendum, applicationem ad instrumenta corporis, quibus formetur vox & deferatur per aera ad aures audientis. Potest dæmon, actiua passiuis naturalia coniungens, instrumenta ad proferendam vocem humanæ similem, exilem tamen, vel non plane perfectam, compingere, aereum corpus & phantasmata mouere potest, & multo magis Deus & absolute, & bonus angelus, eius auctoritate, & quando Deus illi iubet, & permittit vtrisque: potest & dæmon aures fascinare, & suppositítias voces & sermones humanos confingere suis præstigiis & artibus dolosis: quibus etiã multi decepti sunt per illius imposturas. Et sicut scripsit Cyrillus Archiepiscopus Alexandrinus,[a] non est impossibile immundis spiritibus, loqui per animalia & inanimata. Ita per serpentem loquutus dæmon ad Euam. Et Homerus narrat,[b] loquutũ Achillis equum nomine Xanthum, & ei mortem prædixisse: ait autem Homerus, quod eũ, loqui fecerit dea, siue dæmon albis brachijs Iuno. Et Porphyrius hostis Christianorũ, in vita Pythagoræ, ait flumen Causum, transeuntem Pythagoram magum, salutasse: Salue Pythagora. Hic autem magus cum esset, & possessor librorum Zoroastris Persæ,[c] colloquio quorundã dæmoniorum id fuisse prolatum, non ambigitur. Itẽ Philostratus Apollonij Tyanei vitam narrans, scribit Præpositũ Philosophorum Gymnosophistarum in aduentu Apollonij dixisse ad arborem vicinã, alloquere Apollonium sapientem, & arborem alloquutam voce articulata, & muliebri. Ferunt & Dodoneam quercum humana fuisse vsam voce.[d] Quin & Isigonus Cittiensis, dicit, in Rhodo insula Iouis, Taurum sermonis nostri non fuisse inexpertum. Argo, nomẽ nauis fuit, in qua vecti sunt argonautæ in Colchos ad rapiendum aureum vellus, in illa erat carina cõpacta e lignis Dodoneę quercus, quę olim vocalis fuit. Et ipsa loquax minatur apud Apolloniũ Rhodium,[e] pœnam argonautis vehentibus secum aureum vellus, & Medeam etiam filiam Æætæ regis Colchorũ, propterea quod interfecissent Absyrthum filiũ regis Colchorum. Fuerunt & in Dodone geminę colũbę, quæ oracula reddiderunt voce humana.[f] Silentio noctis ex sylua Arsia,[g] ingẽs vox audita est, q̃ Syluani credita est fuisse L. Iunio Bruto

a li. 3. contra Iulianum.
b Homer. Iliad 19.
c vt ait Clemens in Stromatis, & Porphyrius,
d Lucia in Gallo Cælius Rhodig. li. 13. c. 1. & li. 20. c. 15.
e Apollonius Rhodius li. 4. Argonauticorum.
f Sophocles in Trachinijs
g Iulius Obsequens, de prodigiis ca. 8. vide Liuium.

& L. Tarquinio Collatino, Conſ. Proclamauit autem in acie Romanorum contra Veientes vno plus Hetruſcorum cecidiſſe, & viciſſe bello Romanum. Bouem ſæpe locutum, inter prodigia refert Iulius Obſequens.[a] Et quo tempore Tyberis infeſtiore impetu quã antea illatus vrbi multa euertit publica & priuata, bos locutus, *Roma tibi caue*, L. Q. Flaminio, CN. Domitio Aenobarbo coſſ.[b] Locutus & canis Arimini, & bos locuta Romę, quo anno in Macedonia Thraces ſubacti C. Mario, & C. Flacco, conſ.[c] Valeſius quidam, vt narrat Valer. Maxim. vir locuples, cum penates ſuos pro ſalute trium filiorum oraret ante focum ſuum, repente vocem inde manantem audiuit, filios ſaluos fore, ſi Tarentum duxiſſet, ibique ex Ditis patris & Proſerpinæ ara petita aqua recreaſſet. quod & factum eſt.[d] Refert ſacra pagina, multum animal nempe aſinam Bileam, ipſum dominum allocutum, quem diuina ſapientia adhuc animalem, nec Deo obſequentem, voluit per miraculum hoc ab inſtituto opere reuocare.[e]

a 0. 34 c. 38. 41 63. 66. 69. 74 85. 103. 113
b Iul. obſc. de prodig. c. 53.
c Iul obſ. c. 103.
d Val. Max. li. 2. c. 4. exẽ. S. Zozimus li 2. nouæ hiſtoriæ.
e Nu. c. 22.

4 Ceterum voces nunquam extraordinem auditæ incaſſum, ſine quadam diuina admonitione, vel deceptione, ſi a dęmonibus, vnquã vix fuerũt: & proinde expedit gubernatori reipublicæ, de illis inquirere, ne forſan admonitiones diuinas contẽſiſſe videatur: vel ne propter ſuam negligentiam inquirendi veritatẽ detur impoſturis locus. Solent enim plerique iſtas fictitias voces ſæpe diuinas dicere ad terrendum vel decipiendum populũ, quas ipſi ſubtili artificio architectantur. Referam de vtriſque quædam notatu, ni fallor, digna: paucis tamen contentus. Antequam Hoſtilius Mancinus conſul Romanus fuiſſet a Numantinis victus, & eis deditus,[f] & petenti Numantiam in portu Herculis cum conſcenderet nauem, vox improuiſo audita, Mane Mancine. qua poterat admoneri nõ eſſe progrediendum. Vere fuit impoſtura dæmonis, vox & ſermo ex quo ad tranſgrediendum mandatum Dei, ſerpens alloquutus Euam, eam decepit, *cur præcepit Deus vobis vt de omni ligno paradiſi, non comederetis.*[g] Et quando ſub Galerio Maximino Chriſtianorum perſecutore, Athenis Theotecnus incãtator, Chriſtianorum hoſtis infenſiſſimus, idolum Iouis incantationibus & præſtigiis ſuis, hæc verba ſonare fecit, *Edicere Iouem, vt Chriſtiani extra ciuitatem, & ciuitatis agros tanquam ſibi inimici in exſilium expellantur.* Pro ſummo habetur diuinitatis Chriſti teſtimonio, quod voce delapſa de cœlo dictum, ſit, *hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.*[h] Qualis putanda illa vox, nonne admirabilis Dei,[i] ad Adamum lapſum, *Adam vbi es*, ad quam merito timuit, iſq; timor prænuntius fuit damnationis, a qua ſolus filius Dei nos liberauit. Vox interfectorum iniuſte, clamantium & repoſcentium vindictam, æque horribilis,[k] vt vox ſanguinis Abel:[l] vt nõ mirandum, ſi interdum interfectorum vel mortuorũ voces, magno Dei beneficio, ad admonitionẽ viuentiũ aliquando audiantur, quãuis nos lateat quomodo & quib. inſtrumentis & mediis voces & ſermones illorũ, ad aures ꝑuenire poſſint viuentiũ: ſiue per propria corpora

f Iulius obſequen. de prodigiis ca. 83.
g Geneſ. 3.
h Euſe. li. 8.
i Matt c. 3. verſ. 17 &c. 17 5. 2. Pet. c. 1. ver. 17. Mar. 1. ver. 11. & ca. 9. ver 7. Luca 3 ver. 22. & c. 9 ver. 35. D. Ioan. c. 12 ver. 28.
k Geneſ. 3. ver. 9 c.
l apocalypſ. c 6. de Geneſ 4.

porea assumta instrumenta, siue per alia cõpacta aerea, siue per se alio modo vel per proprium angelum bonum, aut malum geniũ, vel per alium angelum, aut per insinuationem voluntatis eorũ, modo nobis incognito. In medio deserti cogitãte Agar de expositione Ismael pueri, alloquutus est eã Deus per angelũ de cœlo dicens, *quid agis Agar? noli timere*,[a] *&c.* & in medio solitudinis alloquutus Abrahamũ paratũ ad immolandum filium Isaac vnigenitũ. *Non extendas manum tuã super puerum, &c.* [b] Deus erat facturus vtrumq; natum in gentẽ magnã, singulariq; præsidio conseruauit, & singulari voce & inconsueto more, hominibus beneficia magna se daturum insinuauit. Non est impossibile quidẽ Deo, alio modo iubere, emitti vocem, quã per organa, quæ ipse constituit ex sua voluntate idonea ad loquendum esse. Qui enim sic voluit sermones efformari, põt si velit & alio modo illos posse proferri, verum hoc extraordinarium quidem est, ideo nõ fit per eum nisi ex causa extraordinaria: vtq; suam maiestatẽ & omnipotẽtiam indicet, vel quippiã quod singulari obseruatione dignũ illi videatur. Quemadmodum quãdo Mosen vocauit de rubo ardẽte qui non cõburebatur, & constituit eũ legatum ad loquendum Pharaoni regi, & ad liberandum populũ suum in potestate magna & cũ miraculis & virtute diuina. [c] Et quando legem in deserto Synai dedit. [d] Allocutus & de rubo iterũ Esdrã pro reformatione populi. [e] Cũ superbiret quoque Nabuchodonosor rex Babylonis, & sibi robur & gloriã tribueret, ruit de cœlo vox ab altissimo quæ supremã indicauit potestatẽ. *Tibi dicitur Nabuchodonosor rex. Regnum tuum trãsibit a te, & ab hominib eijciẽt te, & cũ bestiis & feris erit habitatio tua, &c.* [f] Facturus quoq; Deus D. Paulum ex persecutore vas electionis via extraordinaria vsus, & cum appropinquaret Damasco, subito circumfulsit illum lux de cœlo, & cadens in terrã audiuit vocem, *Saule Saule cur me persequeris, Ego sum* IESVS *quem tu persequeris, durum est tibi cõtra stimulum calcitrare, &c.* [g] Vindicaturus & Deus delictũ filiorum Heli summi Sacerdotis loquutus est ad puerum Samuelẽ, quæ illi & posteris illaturus esset. [h] Cum Nero imperatorum crudelissimus & spurcissimus tollendus e vita proxime esset, de mausoleo sponte foribus patefactis, vox audita est nomine eum cientis. [i]

Ex suppositione diuini numinis, & per imposturam, plura etiam mentita & persuasa fuerunt aliquãdo ad tempus, donec fraus detecta fuit: vt apud Bernates quidam Stephanus in Christi & Diuæ virginis imaginibus proximis, per canalem colloquium mentitus est, sed non impune. [k] Refert Theodorus lector, [l] Timotheum Ælurũ, ambientem episcopatũ, antequam occideretur Proterius nigra veste indutum, cellas monachorum noctu circuisse, & vnumquenque monachum ex nomine vocasse: cum autem illi auscultarent, vnum ex administratoriis spiritibus se esse, dixisse, ad hoc missum vt cunctis ediceret ne cum Proterio communicarent, sed Timotheum Ælurum episcopum designarent, & ita se illis insinuasse.

a *Genes. 21. ve. 17. & seq.*
b *Genes. 22. ve. 11. & seq.*
c *Exodi. c. 3.*
d *Exo c. 19. & c 20.*
e *4 Esdræ c. 14. ver 1 & seq.*
f *Daniel. c. 4. ver. 28.*
g *Actor. c. 9. ver. 3. & seq*
h *1. reg. 3.*
i *Sueton in Nerone ca. 46.*
k *Vierus li. 1 de prastigiis c. 35*
l *Theodori lector. li. 1 col lectaneorum ex historia ecclesiastica*

6 Miraculo tribuitur, quod Crœſi filius natura mutus, ſemel tantum & pauca ad ſalutem patris ſit locutus. Cum enim quidam Perſa patrem eſſet necaturus, dixit ei, Perſa ne occidas regem, & poſtea perpetuo ſiluit.[a] Plinius auget miraculum.[b] *Semeſtris*, inquit, *locutus eſt Crœſi filius, quo prodigio totum id concidit regnum.* Potuit quidẽ frequenti populi conſuetudine iam ante intra ſe voces & ſermones populi mutus cognouiſſe, & ſignificata per effectus quotidianos vel uti per ſigna comprehẽdere. At miraculũ ibi, quod nondũ loquutus formã verborum expreſſerit, & poſtea cõtinuerit in perpetuum. Mirũ & ideo habetur quod infans aliquando locutus fuerit diſtincte & articulate & accõmode, ad ea ſignificanda quæ dicebantur, ſed nõ ſine prodigio: vt eo anno quo Hannibal Hetruriam inuaſit, & Romani ad Thraſimenum lacum victi ſunt, cruento prælio, Romæ in foro olitorio, infans nõdum ſemeſtris triumphum exclamauit, CN. Seruilio Gemino C. Quintio Flaminio 2. coſſ.[c] Et quo anno per Cæpionem conſulẽ ſenatorum & equitum iudicia fuerunt communicata, Amiterni cũ ex ancilla puer naſceretur, *aue* dixit.[d] Stupẽdum autẽ ſi credamus verũ, quod eo anno quo Hãnibal ex Campania fugatus eſt cũ magna ſuorum ſtrage, inter cetera prodigia eius anni, infans in vtero matris in Marrucinis *io triumphe*, clamauit[e] Fabio Maximo verrucoſo 4. & M. Claudio Marcello 3. coſſ. Refertur[f] & Sigebertum filiũ Dagoberti regis Gallorum, die quadrageſimo a natiuitate, cum a Sãcto Amando baptizaretur, clara voce reſpondiſſe, *amen*: quæ ſi conſideremus ſimpliciter, plane accedunt ad fabulas: verum ſi euentũ & cauſam ob quam Deus permiſit, homines qui via ordinaria propter cordis duritiam non poſſunt, moueri nõ minus quam bruta animalia, iſtis miraculis admoneri, maximam Dei annotabimus benignitatem & prudentiam: vt ſaltem extraordinariis aduenientibus reb. ex ſomno imprudentię euigilent. Sicque & illud ſtupendum nõ ſine præſagio fuit editum: in vterũ protinus reuerſus infans Sagunti, quo anno ab Annibale deleta eſt.[g] Fertur, inquit Iacob. Megerus,[h] Philippum Elſatium 19 comitem Flandriæ, poſt tertium diem quam natus eſſet, clare loquutũ, *vacuate mihi domum*, qua voce, præſignatã eius magnitudinẽ quidam tradunt. Mirum & eſt quod Hali Abargel cõmemorat, in regia ſe vidiſſe natum infantem, qui vix dũ viginti quatuor vitæ horis perfectis, loqui incœpit, & manu ſigna facere: qua in re vehementius rege conterrito, acceſſiſſe miraculum maius. Nã rege, inquit adſtante, & me quoque cũ multis aliis, exclamauit infans, *Sum inquiens infeciliter natus, ad prodendam regni amiſſionẽ, & regni perniciem ac deſolationem.* Quib. ille enuntiatis cõciderit exanimis.[i] Qualis fuerit ille chorus turbæ quæ in Cephalenio, in cœlo cantare viſa eſt, non auſim aſſerere C. Graccho & M. Iuuentio Coſſ.[k] Cecinerunt certe gloria in excelſis in cœlo viſibili ſpecie, & allocuti ſunt paſtores obſeruantes vigilias, beati angeli, nuntij natiuitatis domini IESV CHRISTI.[l] quemadmodum & Gabriel vnus ex cœleſtibus beatiſ.

a Herod. in 1.
b Plinius li. 11. c. 51.
c Iul. Obſequens de prodigiis c. 31.
d idẽ c. 101.
e idem obſequens c. 34.
f Sigebertus in Chronico anni Domini 633. Rhegino & Robertus Gaguinus.
g Plin. li. 7. c. 3.
h Megerius in hiſtor. Fãdriæ, li. 6.
i refert Cœlius Rhodiginus 1. 29. lectionũ antiqua. c. 14.
k Iul. obſequens lib. de prodigiis c. 71.
l Luc. c. 2. ver. 10.

beatis spiritibus, annuntiauerat virgini eius incarnationem. a

8 Disputarunt & Theologi, num vere post mortem apparuerit Samuel Sauli, euocatus per pythonissam, an spiritus eius, an dæmon pro eo, qui & allocutus est Saulem, & ei prædixit futurum interitũ: maiorque pars concludit, apparuisse vere diuina permissione, & ad confundendum impietatem Saulis, qui contra legem Dei & suam consuluisset pythonissam. b

9 Ferunt caput sacerdotis Iouis Hopplosinij, locutum separatum a trunco corporis in Caria, & detexisse homicidam Cercydam, c qui ante ignorabatur. Indicium hoc ad iustitiam diuinæ dispensationis est, ne homicidium remaneret impunitum. Aliud simile, sed ad aliũ finem, ad commendandam religionem viuentium, & solicitudinẽ diuinam, quã diui impendunt suis cultoribus, & satagunt ne quoad fieri datur in æternam demergantur damnationem: quod refertur a Bonfinio. d Anno inquam circiter tertio post cladẽ ad Nicopolim a Turcis acceptam, Sigismũdo imperante: cum multi in eũ cãpũ descenderent emissam inter ossa subinde vocẽ exaudierunt, IESV CHRISTI saluatoris, & Mariæ virginis, nomina intonantem, loquaxque inter cadauera caput inuentum, quod vbi homines sibi adesse nouit, *quid tam* inquit *stupidi, hic statis viri, christianus ego sum, inexpiatus inconfessus in hoc bello occubũi, Maria mater me æterni supplicij reũ esse non patitur: hic me adhuc lingua compotẽ seruauit, vt & delicta fateri, & animũ sacris apostolicis lustrare queam: proinde sacerdotem qui confessionẽ exaudiat, & me expiatum reddat accersite quaso.* Rogatus cur tantum a virgine beneficium promeruisset: respondit *peculiarem sibi in eam in vita fuisse deuotionem, & septena eius festa quotannis reuerendissime celebrasse, religiosissimisq; ieiuniis pane duntaxat & aqua decorasse.* Quare accersito e pago proximo sacerdote confessionem rite transegit: & impetrata erratorum omnium remissione, acceptaque nouissima lustratione, repente conticuit perpetuoque quieuit. Narrat & Ranulphus e Sadimũdi regis Angliæ a Danis cæsi caput, inter fruteta occultatum, locutũ & quęrentes ad se vocasse. Pari miraculo, si non maiori, sed Ethnicis accidit quæ narrat Phlegõ Trallianus, de mirabilibus & longæuis ex Hierone, de Polycrito Aetolo quodam & eius filio. Polycritus enim, cum post Locridem vxorem ductam, & postquam tres noctes cum ea dormiuisset, tertio die vita functus, eã reliquit grauidam: quę monstrum ex duplici sexu peperit: quod cum in mediam concionem populi ductum fuisset ad consultandũ quid id præsagiret. Quidue de eo faciundum esset: cõparuit in medio populi spectrum Polycritus & futuram Aetolis & Locrensib. prædixit cladem, & impotente ad resistendum populo filium suum monstrosum demto capite deuorauit, & euanuit: mox & caput eandem cladẽ eloquutũ est. Narrat & idẽ Trallianus ex Antisthene philosopho peripatetico, quo tẽpore Acilius Glabro consul vicit Antiochum regẽ Asiæ, deterritos Romanos oraculis ne amplius inuaderent Asiam, &

a *Luca c. 1. ve. 28. & seq*

b 1. *regum c. 28. per totum ecclesiastici c. 46. ver. 23.*

c *Aristotel. li. 3 de partib. animal. c 10.*

d *Bonfinius li. 3. decad. 3.*

e *li. 5. c. 22.*

Publij ducis Romanorum, caput relictum a lupo rufo qui corpus deuorauerat, vt ipse prędixerat furore diuino vt putatur percitus, cecinisse longo sermone aduenturam cladem Romanis. Orphei etiam caput oracula reddidisse in Lesbo testatum reliquit vterque Philostratus: vnde est illud de Cyro Persarum rege, τὰ ἐμὲ ὦ κῦρε σὲ. Hoc est mea fata te quoque sortientur: quemadmodum ego perij a mulieribus discerptus, ita tu quoque a Thomyre Scytharum regina crudeliter tractaberis, reuulso tuo capite, & abiecto in vtrē sanguine plenum, cum hac exprobratione crudeli, satiate sanguine quem sitisti, cuiusque semper insatiabilis fuisti: quod & accidisse narrat Iustinus in primo. Siue illud ad imposturam, siue in iustam Dei vindictam referas, nihil interest, si modo factum fuisse putes. Sicut & ad diuiná iustitiam implendam factum existimabis quod alioquin natura impossibile dicitur, vt caput præcisa arteria & sine motu pulmonis loquatur, & tamen pro credito refertur ab Aristotel. [a]

10 Mirabilius ergo erit, quod refertur a Marullo [b] quod Macarius Alexandrinus, cum per Scythicam solitudinem deambularet, caluariam hominis humi iacentem conspicatus, cœpit per nomen IESV CHRISTI obtestari & interrogare quis esset cum viueret, quoue nūc in loco animus, quondam suus inhabitator, degeret: & aridum os, carne neruisque nudum prorupisse in vocem, ac se gentilem fuisse, proximique vici indigenam respondisse, nunc vero in foueam barathri infernalis, tam arcte detrusum angustari, quam procul a terra distaret cœlum. Sed etiam sic profundius ruere Iudæos incredulos, & sub ipsis hæreticos Christianos, qui reuelatam diuinitus veritatem, mendacibus peruertere sententiis moliuntur.

11 Sunt & prodigia necromanticorum, qui ex cranio persuadent responsum dari a mortuis, per quod dæmon loquitur. Sunt miracula virtute diuina facta a piis viris, per quos & mortui sepulti iam & pene putrefacti, in virtute domini testimoniū dederunt voce, deniq; obdormierunt post habitum sermonem. Sic Irene filia Spiridonis quæ depositū abscōderat, reuixit adiurata a patre & deposito infosso cōmonstrato recubuit. [c] Macarius Ægyptius monachus S. Antonij discipulus effecit vt occisus, e tumulo resurgeret & omnibus audientibus loqueretur, & auctorem cædis detegeret, & postea occubuit. [d]

12 Omitto similia exempla, quæ si potentiam Dei spectes credibilia sunt. Veluti quod certum habetur, Christianos sub Cabade rege Persarum martyrio affectos, & instrumentis quibus formatur præcipue vox, nēpe lingua priuatos, clare nihilominus locutos [e] *Vidimus*, inquit Iustinianus Cęsar, [f] *venerabiles viros, qui abscissis radicitus linguis nempe a Vandalis hæreticis, pœnas suas miserabiliter loquebantur.* Marcellus comes se ait vidisse mutum quendam natū, statim excissa lingua loquutum, & refutasse Arianorū hæresin, & de Christianorum fide veras voces emisisse. Idem se vidisse in mulris refert Æneas Gazeus in Theophrasto. [g] Idem visum fuisse Constantinopoli refert Proco-

a li. 3 de partib. animalium c. 10.
b li. 6. exem. c. 14.
c Rufinus 1. histo. eccle. c. 5. Socrates li. 1 c. 12
d Fulgos. li. 1. c. 6.
e Nicepho. li. 16. histor. c. 36.
f In l. 1. de offic. præfecti Africæ li. 1. C. t. 17.
g seu de immortalitate animæ.

Procopius lib. de bello Vandalico. & ex his duos, cum se scortis miscuissent, loqui desiisse [a].

a Ita Nicep. Callixtus li. 17 hist. ecclesf. c. 11.

De discretione & iudicio sermonum, miraculose seu præter naturalem rerum ordinem, pronuntiatorum.

CAP. VI.

QVoniam igitur extra ordinem voces articulatæ erudiri & effingi possunt, quæ ad miraculum & nouum ordinem nos auocare a communibus videntur. Multique vel his perperam fidem tribuentes decepti, aut alii parum creduli læsi sunt: ideo conabimur quædam admonere, quæ nos ab errore vtriusque extremitatis nociuæ aliquatenus, si non omnino, conseruare possint. In primis, qui has voces inconsuetas a rebus, quæ loqui propria natura ordinaria nequeunt, perceperit, accurate prospicere debet, an vere qui putãt se audiuisse audiuerint: & an quod audiuerint tale sit, & eius articulationis qualis existimant esse. Siquidem & imaginatio fingit pleraque ad sensum peruenire communem per sensualia, quæ tamen nullo modo aliunde quam ex propria impressione interiori cõcitata sunt & efficta: vel ex aliis aliquando auditis aut perlectis. Iterum vt præsentia repræsentata, vt accidit illis qui diu inter canentes versati, postea soli adhuc sonum quendam in auribus resonare credunt, non minus quam si vere voces ipsæ adessent. Et quidam viri patres sanctissimæq; vitæ, assidua meditatione iudicii futuri generalis, perpetuo sibi videbantur in auribus resonare verba illa terribilia, quibus interpellabuntur ab angelis sepulti, *surgite mortui, venite ad iudicium.* Et vt ait Horatius [b].

b lib 2. Epistolar. ep. 2.

fuit haud ignobilis Argis,
Qui se credebat miros audire tragœdos.
In vacuo lætus sessor plausorq; theatro.
Cetera qui vita seruaret munia recto
More, &c.

2 Qui metuunt in syluis latrones, ad omnem auium cantum, vel modicum animalium occursum, aut vocem, sibi fingunt inde voces terribiles, & imaginatione seu phantasia turbata, pro specie concepti metus colloquutiones fieri arbitrantur. Sed falso, non minus quam dormientes ex modico tumultu tonitrua, fulgura, & similia architectantur. Midas qui valde metuebat ne detegerentur asininæ eius auricolæ, se accusatum dixit ab arundinibus natis in eo loco, quo seruus eius secretum aurium, quod nemini audebat prodere, verba effossa humo immiserat, *auriculas asini Mydas habet*, quæ referri visum fuit Mydæ ab arundinibus vento agitatis, vt ait Ouid. II. *Metamorph.* Sicut apud Plutarch. lib de sera numinis vindicta, Bessus quidam, dum patrem occidisset, & lateret omnes, putabat ab hirundinibus sibi necem patris exprobrari, & ideo cum ob eam rem pergula deturbare nido conaretur, deprehensus, crimẽ quod latebat

ſaſſus eſt. Quare qui de inconſuetis vocibus perſuaſionem habent, primum recte inquirent & expendent intra ſe num audierint vere eas, & num aut phreneſi, delirio, paſſioneue animi detineantur illi, qui ſe audiuiſſe dicunt, vnde poſſint decipi & aliter quam verum ſit perſuadere.

3 Quod ſi verum ſit ſe voces aliquas audiuiſſe: Secunda cura erit conuertenda ad inquiſitionem eius quod locutum putatur: nam inde fraudes potiſſimum deteguntur acute conſiderantibus. Sicuti ſi perhibeatur lapis, aut oraculum aliquod alloqui, ſcrutari oportebit, num quiſpiam homo fraudis ſit particeps: vt ſępe alias detectum eſt, ſacrificulos idolorum ſecreto per caua templi receptacula in ſtatuas æneas aut lapideas excauatas illapſos, oracula & reſponſa populo reddidiſſe, & ita lapides & ſimulacra, quæ os habent & non loquuntur, reſpondiſſe.

4 Audiuntur voces ſæpe in ſyluis in locis concauis, & vbi Echo reſonat interdum bis, ter, vel pluries, & perfecte verba dicta refert interdum, imperfecte plerumque. Sed voces non ibi originem ſumunt, ſed aliunde emiſſæ referuntur, quod pro miraculo quidem ignorantibus cauſſam eſt: at his qui eam norunt, naturale & minime mirabile. Et proinde, qui cauſſam norũt, iudices ſunt idonei, & illi conſiderant, vnde aliunde fuerint emiſſæ. Eſt echo Cadurci in ea parte extrema ciuitatis qua muri contingunt, ripam fluminis Olthi iuxta ſacellum quo ſepeliuntur peſte mortui, in quam directæ voces ex aduerſa ripa fluminis, vſque adeo perfecte & integre reſtituuntur aut referuntur, vt non ſolum te relatorem, ſed etiam vocis emendatorẽ audire credas. Si enim quid vel ſubmiſſe pronuntiaueris, vel ex parte inarticulate, tam clare & articulate audies repetitum, vt perfectius audias quam dixeris ex integro, non enim vltimas aut penultimas tantum refert ſyllabas, ſed etiã integras dictiones & orationes, muſicalia inſtrumenta, ſonum integrum vocum cãtionum eodem quo dicuntur ordine: vt ſæpe expertus ſum dum ibi profeſſoris publici munus in vtroque iure fungerer.

5 Sunt etiam organa quædam ita arte compoſita, vt vento vel aqua impulſa, aut inflata, voces quaſdam articulatas referre videãtur humanas, ſed non multas aut ſerie continuatas: qui nouerit artificium nec fidem dictis aut prolatis adhibebit, artificium tamen mirabitur: at ignarus poterit ſua credulitate deceptus, & mirari, & interdum illis numen, aut neſcio quid ſuperſtitionis, tribuere. Qui Argentinenſe horologium & artificioſam conſiderarunt fabricam, inuenient quę huiuſmodi cauſſam probare poſſint, nõ minus quã in Memnonis ſtatua, quę ſole percuſſa videbatur oracula reddere.

6 Sunt aues quæ conſuetudine & labore docentium diſcunt certa verba conari & proferre, quas edoctas qui audierit, & non animaduerterit docentis artem & conſuetudinis inueteratum morem, ad ſtuporem vſque mirabitur, & ſi emiſſas & in agris vagantes caſu occurren-

sontes habuerit, vel pro augurio inusitato, vel pro diuino quodam nuntio, vel angelo, vel dæmone loquente, mitti sibi stolide & superstitiose arbitrabitur: vidi sæpe & quosdam ira correptos in dominos auium, quæ certa verba iniuriosa proferre edoctæ erant, ita illis auditis excandescere, vt arbitrarentur eas veluti certo iudicio humano inductas, in eos conuitia conijcere, cum tamen neque vel dominis vnquam ipsi visi fuissent: sed hæc est mens humana, vt quando cōscientia maleficii alicuius conscientiam exagitat, putet vel ab ipsis lapidibus accusari. Voluit Hannon hac impostura sibi diuinitatis famam comparare: is enim Carthaginensis præ nimia libidine, noluit intra hominum septa permanere, sed præstantiorem de se famam euulgare statuit, quam natura, quam sortitus erat, pateretur. Itaque plures aues ad discēdas cantiones idoneas coemit, & in tenebris obscuroq; loco aluit, solūq; vnam cātilenā eas docuit, *Hannon est Deus.* Quæ cum vna duntaxat audita voce eam complexæ essent consuetudine, aliam alio in diuersas plagas dimisit, arbitratus, auium carmen de se vulgatum iri. At illæ semel alis solutæ libertatemq; adeptæ, & ad consuetum victum sibi reuersæ naturalem cantum tantum ediderunt [a]. Habebat Agrippina coniunx Claudii Cæsaris, turdum imitantem sermones hominum. Fuit coruus Romæ, qui sermoni assuefactus, omnibus matutinis in rostra & forum deuolans, Tyberium, Germanicum, & Drusum Cæsarem, nominatim, mox transeuntem populum Romanum salutabat. Fuit salutatus cum reuerteretur ab Actiaca victoria Octauius, a coruis duobus, a psittaco, a pica, dicentibus: *Aue Cæsar victor imperator* [b]. Si ita instructæ aues consuetudine quædam verba proferre discunt, sine miraculo, at non sine eo, & sine prodigio, ante paucos quam occideretur menses Domitianus, cornix in capitolio eloquuta est, ἔσται πάντα καλῶς. nec defuit qui ostentum sic interpretaretur.

Nuper Tarpeio quæ sedit culmine cornix.
Est bene non potuit dicere, dixit erit. [c]

7 Sunt magi, qui per imposturas, dæmonumq; præstigia, & animalia loqui, imo & lapides & arbores videntur iubere, quemadmodum & Simon magus, dæmoniorum opera fecit vt loqueretur canis [d], quod & fecisse Sagam scripsit Paulus Grillandy [e]. Nec mirum, cum satanas ipse, se transfiguret in Angelum lucis, & per præstigia manes ipsos excitare doceat suos impios discipulos, vnde tot oracula dæmoniorum totue illusiones acciderunt Ethnicis, & quibusdam Christianis modicæ fidei.

8 Quare subtilis indagator animaduertet quid id sit quod dicitur loqui, an res ipsa quæ videtur an aliud per rem visam, cuius personā seu laruam quod loquitur induit, & cum extra naturam rei visæ, vel extra naturam obiecti pronuntiari aliquid cognouerit: vt percipiat nouitatis caussam, & veritatem simulati vel suppositi facti: tunc altius inquiret, quid sit quod pronuntietur vel dicatur: & examinato

[a] *Æmil. li. 14 de varia historia.*

[b] *latius vide apud Macrob. 2. Saturnalior. ca. 4.*

[c] *Suet. Trāquil. in Domitiano c. fi.*

[d] *vt refert Clem. Romanus in itinerario.*

[e] *de sortileg. sect. 7.*

sermone deteget facilius id, a quo sermo fictitius & extra naturam rei loquentis emissus est. Est enim oratio, veluti oris ratio, & imago mentis seu proferentis: & ab imagine facile peruenitur ad exemplar vnde manauit, vt a riuulo ad fontem. Quod supra ordinariam naturam accidit, habet superiorem caussam, vel diuinam vel dæmoniacam. tantum autem distant inter se ista, vt quamuis dæmones conentur imitari potentiam diuinam, tamen non vere, aut imperfecte, aut cum imposturis repræsentent, vt in præstigiis editis per magos Pharaonis, oppositis veris miraculis Moysis diuinis, ex libro Exodi apparet. Si quid itaque miraculose & extra præcepta diuina proferatur, sine aliqua necessitate dispensante, vel a voce animalium, vel mutorum, vel lapidum, vel arborum, vel spirituum, vel manium, statim concludendum ex impostura dæmonum immissum permittente Deo, vel ad tentandam fidem, vel ad probationem & profectum audientium: nec adhærendum. *Licet*, inquit diuus Paul. ad Galatas *cap.* 1. *vers.* 8. *aut Angelus de cœlo euangelizet vobis, præterquam quod euangelizauimus vobis, anathema sit.* Opera quæ iubentur, aut suadentur, aut efferuntur extra ordinem naturæ: sunt etiam metienda an sint secundum Deum & spiritum sanctum, an vero sint secundum viam quæ ducit ad perditionem, carnis aut dæmoniorum, aut mundana reprobata. Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt [a], fornicatio, immũditia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, imicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissentiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, cõmessationes, & his similia, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. Fructus autem spiritus est, caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Si primi parentes adhæsissent mandatis Dei, qui prohibuerat illis de fructu arboris vitæ edere, nõ fuissent extraordinaria voce serpentis elusi, quæ contrarium suadebat [b]. Admonet ideo Diuus Ioannes [c]. *Carissimi nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint: quoniam multi Pseudoprophetæ exierunt in mundum.* Docuit reipsa & suo exemplo Dominus IESVS CHRISTVS hanc probationem. Cum enim præter naturam spiritus visibili corpore assumto, in certamen cum eo veniens [d], loqueretur aduersaria mandatis Dei Sathan, dicens, *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adorabis me*, audiuit responsum congruum, *Vade retro Sathanas, dominũ Deum tuũ adorabis.* Et rursum, de non necessariis illum aggressus, *Dic vt lapides isti panes fiant: & si filius Dei es, mitte te deorsum, angelis enim suis Deus mandauit de te, vt custodiant te*, detectus a Christo est in sua malitia, in primoque audiuit responsum, *Non de solo pane viuit homo, sed de omni verbo quod procedit de ore Dei.* In secundo, *Non tentabis dominum Deum tuum.* Quæ dignissima sunt notatu ad detegenda præstigia dæmonum, qui se transfigurant in angelos lucis, & sæpe per imposturas illasque allocutiones extraor-

a *Paul. ad Gal. c. 5. ver. 19. & seq.*

b *Gen. 2. & 3. cap.*

c *1. Ioan. ca. 4. vers. 1.*

d *Matth. c. 4. Mar. c. 1. & Luc. c. 4.*

extraordinarias, nituntur nimium credulis persuadere prætextu diuini mandati,& miraculi,quæ Deo, & saluti credentium aduersantur. Quod experiuntur qui sibi applaudunt specie quadam persuasi sanctitatis,a qua inani gloria detuibantur,& dum dæmon videt eos eiusdem cupidos,facile,tanquam diuinis oraculis alloquens,quibus se participes fieri dignos putāt,nulla discretione vtentes spirituum, in malorum omnium præcipitium impellit. Infestantur mulierculæ, & nimium creduli, & in Deum parum constanter credentes ab imposturis huiusmodi dæmonū, qui eos aggrediuntur & alloquūtur per assumta corpora humanæ figuræ,vel per aues & lapides,vnde elusi tandem miraculo attoniti in partes illorum transeunt,postea vero mancipio illorum obnoxii,in impietates &scelera morte æterna expianda, nisi pœniteant, celerrime incidunt: quod aliunde non accidit,quam quod ante probationem spiritus,temere illis credant. Non ita Iosue [a], qui cum esset in agro vrbis Hiericho,& leuans oculos vidisset virum stantem contra se euaginatum tenentem gladium,ad eum perrexit & ait,Noster es,an aduersariorum,qui respōdit,nequaquam,sed sum princeps exercituum domini. Et nunc venio,&c. Sic & solent viri prudentes in istis miraculis locutionis anomalis,interrogare quis es qui loqueris,&quid ista loqueris? vel si euanescat post loquelam sermonis cōtinuatio, hæc eadem debent apud se expendere antequam moueātur,aut credant. Sic & Gedeon dum Deus apparuisset ei per Angelum,& iussisset arma sumere, dum expurgaret in area frumentum, non statim commotus est,aut obtemperauit,sed dixit [b], *Si inueni, inquit, gratiam coram te,da mihi signū quod tu sis qui loqueris ad me, quod & accepit, nā in carnes & azymos panes quos illi obtulerat ex iussu eius ponens supra petrā,extendit angelus Domini summitatē virga,quam tenebat in manu,& ascendit ignis de petra & carnes azymosque panes consumsit. angelus autem domini euanuit ex oculis eius.* Suspectæ maxime habendæ sunt collocutiones dæmonum,si se tales esse fateantur, vt sæpe accidit, dum illi desperatæ vitæ homines inuadunt: aut piis exorcismis aliisque remediis ecclesiasticis adiurati confiteri coguntur, etsi boni quippiam polliceantur aut prænuntient.Sunt enim inimici irreconciliabiles hominum, & omnia eorum tanquam pernitiosorum & proditorum inimicorum suspecta sunt habēda: nihil enim quod prodesse vere possit homini vnquam procurant:& si apparentia quadam tale quippiam prætendant,magis suspecti doli habendi sunt,quia illita sint venena dulcibus, ad inescandum non cauentes. Pollicentur multa, sed vt spiritus mendaces,ad nihil boni præstandum contra se accingunt:& si illorum mala opera, piis hominibus aliquando per consequentiā ad perfectum & meritū Dei ope & adiutorio perficiant, vt lobo,id præter illorum intētionem certe accidit,sed facit Deus cum tentatione prouentum, vt exempla diui Antonii Heremitæ,& aliorum anachoretarum proborumq; virorum fidem faciunt.

[a] *Iosue c. 5. vers. 13.*

[b] *Iudic. ca. 6 vers. 14. & seq.*

9 Ad iudicium & probationem rursum sermonum præter rerum ordinem prolatorum, conducit expendere: num perfectum sensum an imperfectum, an ambiguum referant, & conueniant caussis ob quas dicuntur. Echo tantum vt plerumq; postremas literas, aut saltē syllabam finalē aut penultimam profert: animalia assueta quibusdā sermonibus, eosdem referunt quidem, sed sine occasione obtrudunt & repetunt. Oracula quædam antiquorum dæmonum, cum res non possent futuras complecti vere ex motu syderum, aut rerum naturalium ordine, ita ambigue prolata sunt, vt in vtramuis partem possent conuerti, quocunq; res peruenisset.

10 Finis & euentus insuper attendi debet, ad quem dirigitur, extraordinaria illa vox. Sunt ita voces quædam, quæ emissæ sunt artificio audientibus incerto, cum persuasione diuina, ad metum incutiendum populo, & tunc videndum, an sit caussa metuendi proxima vel futura, & cauendum a superstitione. Si proculdubio diuinitus immissa credatur, adhibenda remedia, quibus ira Dei placari possit, supplicationibus, eleemosynis, ieiuniis: ne in his simus deteriores ethnicis, & idololatris, qui religionis opinione, in prodigiis huiusmodi recurrebant ad expiationes, supplicationes publicas, ad lectisterniū, lustrationes, & sacrificia: dedit enim Deus significationem dilectis suis, vt fugiant a facie iræ, & quamuis a signis cœli aut ab aliis prodigiis non sit timendum fidelibus, qui in Deo confidunt: tamen cōtemnere non debent, quin illis meliores fiant, & a peccatis resipiscāt: nunquam enim Deus magnam cladem immittit populo, nisi prius admonitis per signa & portenta mortalibus, quibus sibi prospicere & vitam emendare possunt: cum non desideret mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur & viuat, & iusti exeant de medio obstinatorum vt Loth. de medio Sodo. angeli sermone admonitus de futura perditione, compulsus etiam est ingredi, ne cum illis inuolueretur.[a]

11 Non potuit nisi a Dei benignitate oriri etiam, illa vox ante aduētum Hunnorum audita noctu de cœlo, *caue tibi Italia*. quæ fuit prænuntia aduentus Tyrannni Attilæ[b]. Præmonebat enim vt iram Dei auerterent, ob quam concitatam promeruerant affligi. Talis & vox Hierosolymis obsessis a Tito Vespasiano, antequam vastaretur in tēplo audita, *migremus hinc*, quæ excidium Hierosolymitanum effugere admonebat[c]. Similis & prouidentiæ quod refertur a Plutarcho[d], Romæ M. Ceditium Plebeium hominem, Tribunorum collegio consulari potestate renuntiasse, de noua via supra ædem Vestæ, vbi postea sacellum fuit, silentio noctis, vocem humana clariorē audiuisse, quæ iuberet magistratibus nuntiari, Gallos aduentare. Sicut & narrat Cedrenus tempore Romani Argyropoli Imperatoris, in Thracensi prouincia apud radices montis Cuzenæ, vox miserabilibus eiulatibus[e] & lamentis a mense Martio, ad Iulium exaudita, Cladem Romanorum in Cœlesyria portendit. Semestris locutus est Crœsi filius in crepūdiis, quo prodigio totū concidit Lydorū regnū.

a Gen 19.

b Bonifinius li. 3. deca. 1.

c Ioseph. lib. 7. de bello Iud. c. 2.

d In Camill.

e Plin. lib. 11. naturalis histor. c. 51.

Eo pertinet quod apud Cremonā, quidam infantulus in cunis iacens matrē cibum familiæ parantem, cōpellauit vt a ventris cura cessaret, Deum enim grauibus pœnis peruersam hominum vitam vlcisci decreuisse, sed Dei genitricē ante tribunal Christi astātem instantissimis precibus obstare, & hæc cum dixisset iterum conticuit. [a] Sicut autem & enuntiationes quædam malorum de cœlo prænuntiæ fuerunt & indices, vt cauerent homines & reuocarentur a causis, quę flagella Dei concitant, quæ & per ora prophetarum crebrius annuntiata sunt. Sic & quædam voces cœlitus auditæ, quæ ad meliorem spem afflictos erigerent, promissionibus extra ordinem enumeratis per angelos, per prophetas, & viros pios, aut alias miraculosas & extraordinarias voces. sicuti angelus allocutus Agar super Ismaelis filii futurum incrementum. & alius ad Saram prænuntiauit Isaaci futuram conceptionē, natiuitatem & præstantiam, alius Christi Domini aduentum, alius natiuitatē pręstantissimi viri sanctissimi diui Ioannis Baptistæ. Et Izatis Adebanorum regis nondū nati excellentiam indicauit. Cubans enim cum vxore prægnante Monobasus rex, & manum reclinatam habens in vxoris vterum, vocem quandam sibi audire visus est, iubentem vt manum a ventre tolleret, neue premeret fœtum, qui vt non sine diuina prouidentia incoatus sit, ita finē habiturus esset fortunatissimum: qua voce permotus Monobazus, natum hunc filium Izatem nominauit, regniq; heredem reliquit, qui Iudæorum religionem amplexus, rebusq; contra Arabas & Parthos feliciter gestis vigesimo quarto regni anno fatis cessit [b].

[a] Dodechin. in appendice Mariani Scoti.

[b] vt refert Ioseph. li. 20. ca. 2.

DE REPVBLICA SIVE DE LITERIS.

LIBER XVI.

De figuris seu characteribus literarum, cognitione & pronuntiatione, seu sono earum. CAP. I.

EXIGIT series ordinis, quia de instituendo recto sermone pronuntiationeq; intelligibili necessaria in republica admonuimus, vt de modo formationeq; eius consequenter agamus, quæ nō aliunde facilius quā ex literarū sono habentur, vnde & distinctio vocis, & scripturæ eius significatio proficiscitur. Et plura vtilia societati humanæ accedunt. Iam lib 16. Syntaxeos, diximus de literis multa, quæ hic non repetentur [c]. Nunc de aliis dicam quæ mihi inter legendum bonos auctores, circa literas digna notatu occurrerunt. Literam Latini dicunt, siue a lituris quibus similes sunt: alii a lineaturis, quarum tractu effingūtur, vnde & Gręcis γράμματα: alius litera, quasi legitera, vel quod legendi prębeat iter: vel quod legendo iteretur. Quomodocunq; autem diffinias, constat literas elemēta esse, seu figuras quasdā, & signa quæ pronūtiationis sermonē repræsentent & retineāt, seu referāt, dum efferuntur ex cōsensu hominum ea significantia quæ significari placuit, ita Hebræis

[c] c. 3 de literis ipsis 4. de cognatione inter se 5. & emendata vitiosa pronuntiatione 6. de diuisione lit. varia.

dicuntur, אותיות *othioth*, id eſt, ſigna. Ex literarum coniunctione ſiunt ſyllabæ, ſeu vox diſtincta: ex ſyllabis & vocibus, nomen & dictio: & ex dictionibus oratio. Quod docetur ex appellationibus ſeu ſignificatione literarum Hebraicarum quæ primæ videntur, & a quarũ characteribus aliarum linguarũ & nationum characteres efformati & tracti videntur, paulum pro more & antiquitate, & vſu varitati, & a rectitudine in aliam delineationem vel imperitia ſcribentium vel alio caſu declinantes.

LITERARVM HEBRAICARVM SEV characterum Schema.

1	aleph *id eſt,*	diſciplina אלף	1	א.a. hinc grecis	1	alpha & a Chald.
2	beth	domus בית	2	ב.b.u.	2	Betha βῆτα
3	gimel	vocis plenitudo גימל	3	ג.g.gh.	3	gamma γάμμα
4	dalet	liberorũ, (dici poteſt) דלת	4	ד.d.	4	delta δέλτα
5	he	hæc הא	5	ה.h.	5	epſilon ἐψιλόν
6	vau	in ipſa וו	6	ו.u.	6	
7	zaiin	viuit זין	7	ז.z.	7	zita ζῆτα
8	cheth	viuens חית	8	ח.ch.	8	
9	teth	bonum טית	9	ט.t.	9	theta θῆτα
10	iod	principium יוד	10	י.i.	10	iota ἰῶτα
11	caph	tamen כף	11	כ ך.finale ch.	11	cappa κάππα & χῖ
12	lamed	diſce למד	12	ל.l.	12	lambda λάμβδα
13	mem	ex ipſis מם	13	מ.ם.fin	13	my μῦ
14	nun	hoc ſempiternum נון	14	נ ן fin.	14	ny νῦ
15	ſamech	auxilium סמך	15	ס.s.	15	ſigma σίγμα
16	gnain	oculus vel fons עין	16	ע.gn.	16	
17	pe	os פא	17	פ.ף.fin.p.ph.	17	pi & phi πῖ & φῖ
18	tſade	iuſtitiæ צרי	18	צ.ץ.fin.tz tſ.	18	
19	koph	vocatio קוף	19	ק k.	19	kappa κάππα
20	reſch vel roſch	caput ריש	20	ר.r.	20	rho ῥῶ
21	ſchin	dentes שין	21	ש ſch.	21	poteſt eſſe ξῖ χῖ
	ſin			ש.s.		ſigma græcorũ
22	tau	ſignum תו	22	ת.t.th.	22	tau ταῦ

Collige

Collige ex illis cum Eusebio Pamphilo, euangelica elementorum sensum hunc Disciplina domus, plenitudo librorum: hæc, in ipsa viuit viuens, bonum principium: tamen disce ex ipsis sempiternum auxilium. Fons aut oculus, atque os iustitiæ, vocatio capitis, aut dentium signa.

1 Metaphrasis itaque & ἑρμηνεία τῶν στοιχείων, explicant causam literarum & necessitatem: dein quomodo quædam pronuntientur per instrumenta præcipue palati, linguæ, oris, gutturis, labiorum seu oris, dentium: quæ interdum concurrunt, interdum seorsum pronuntiationem efficiunt.

2 Constat & rursum, antiquissimam esse inuentionem literarum, eamque traxisse originem primam & characteres ab Hebræis, non a Chaldæis, vel Græcis. Nam literarum illarum nomina produnt non esse Græcæ linguæ sed alienæ. Maximum in omni lingua progressum se fecisse arbitrari debet, qui recte ipsa elementa seu literas ex more intelligibili, efferre didicerit. Et contigit multos posse quidem intelligere idioma sermonis, at imitari natiuum accentum sermonis & pronuntiationem propriam, non omnibus competit. Ex cuius rei obseruatione, commodum potest accedere reipublicæ. Sicuti habetur in libro Iudicum[a] Galaatidas detexisse inimicos Ephratæos, eosque necasse, quod nescirent interrogati pronuntiare Schibboleth, quod idem quod spica, sed pronuntiarent Sibboleth. Sunt cuiusque sermonis certi linguæ motus, non omnibus & nisi ex consuetudine cogniti. Ideo perfectiores linguæ Hebræa, Græca, Latina, canones pronuntiandi literas præposuerunt vt necessarios & præuios. Et Hebræi quidem, distribuunt literas in quinque classes per differentiam organorum humanæ vocis.

[a] 1 ac. 12. ver. 6

Prima earum, quæ in prolatione egent adminiculo gutturis potissimum.
- א in oris cauo pronuntiata.
- ח aspirationis leuis.
- ה aspirationis grauis & fortis.
- ע in nodo gutturis formata, attribuit Reuchlinus rumini.

2 earum quæ egēt adminiculo palati גיכק
3 earum quæ dicuntur linguæ דטלנת
4 quæ dentium. זסרצש
5 quæ labiorum. בומף

Græcæ linguæ quoque literatores, eodem labore tenentur in pronuntiatione suarum literarum, vt liquet ex institutionibus primis eorum quæ passim exstant. Latini & Galli & aliæ nationes in illis quoque primum laborant. Neque omittam referre versus, quibus Quintianus Stoa, breuiter formationem pronuntiationis literarum describit: dum ait.

A Sub directo memorabilis oris hiatu, est.
B Simul inclusis profertur vtrinque labellis:
C Linguam ad pulsos compellit vtrinque molares.
D Cogit superos linguam contingere dentes.

E Paulum pressa profertur gutture lingua.
F Labrum inferius superis cum dentibus vrget.
G Damus extremum cum tangit lingua palatum.
H Oritur tractis cum ventus faucibus halat.
K Fauces formant media cum parte palati.
L Facit extremam contingens lingua palatum.
M Quum sit pressum, premitur per vtrumque labellum.
N Linguam ad pulsa collidit litora dentes.
O Venit, exoritur quum spiritus ore rotundo.
P Datur eruptis ter litera quinta labellis.
Q Fit in appulsu cum stringimus ora palati.
R Facit vt supero crispetur lingua repulsa.
S Cum fit, peragit colliso sibila dente.
T Linguam impulsu contractis dentibus exit.
V Facit os strictum, sic promula labra fatigat.
X Reddit quicquid C atque S, formare videmus.
Ypsilon apprensis labris procedere iustum est.
Zeta sepulcrales, imitatur concita dentes.

Quæ omnia si bene perpendantur, referunt maxima ex parte Hebræarum literarum prolationem, non minus quam ipsi characteres Latini & Græci formam earundem. Accedunt etiam propemodum omnium gentium literarum figuræ maxime perfectiores, Græcæ & Latinæ, Gallicæ, Germanicæ, ad Hebræas. Fuerunt tamen aliæ gentes quæ vel aliquas addiderunt, vel alias figuras adinuenerunt ex consensu receptas.

a li.7.c.56.

3 Plinius,[a] literas arbitratur semper Assyrias fuisse: alios tamen repertas in Ægypto a Mercurio, alios apud Syros voluisse: vtique autem intulisse in Græciam ex Phœnice Cadmum sedecim numero, & Troiano bello eis addidisse Palamedem quatuor, hac figura Θ, Ξ, Φ, Χ, nempe duplices. totidem post eum Simonem Melicum, Ζ, η, ψ, ω. Aristotelem vero decem & octo priscas fuisse α β γ δ ε ζ ι κ λ μ ν ο π ρ σ τ υ φ. Et duas ab Epicharmo additas ϑ χ quam a Palamede maluisse: aliaque etiam antiquiora[b] refert Plinius, quę apud eum ibi videnda relinquo, & quod[c] refert Phœnicum gentem in gloria magna fuisse ob literarum, sydérum naualium, & bellicarum rerum inuentionē. Xenophon,[d] conuenit cum Plinio. Palamedē inuenisse literaria elementa ζ π φ χ, Hesychius illustrius,[e] commemorat. At Lucianus,[f] *Palamedem Nauplij filiū, nōferunt*, inquit, *alij Cadmū insularem, alij Palamedem Nauplij filiū, nōnulli Simonidem literas Græcas ordinasse.* De diuisione vero literarum Græcarum agit latissime Galenus.[g] Sunt qui antiquiores putent literarum inuentiones, & semper fuisse ab initio cum homine: verum disseminatis gentibus, vt multi deuiarunt a vera Dei religione & virtutes contemserunt: sic etiam literarum cultum abiecerunt, & rudes barbariue effecti sine illis diutius vixerunt, donec & ad illos aliunde vbi conseruatæ erāt per diuersos peregrinātes inuectæ sunt, & postea additio-

b prædicto c.56 li.7.
c li.5 c.12.
d libello de æquiuocis.
e li. περὶ σοφῶν.
f in dialogo iudicij vocalium.
g lib.3, methodi medēdi, c.3.

additionibus characteribusque illustratæ,& posteris traditæ. Non enim ita plenæ erant ab initio,aut cognitæ, vt postea. Sic Ammianus Marcellus,[a] de Ægyptiis ait, *Non enim*,inquit,*vt nunc literarum numerus præstitutus & facilis exprimit,quicquid humana mens concipere potest, ita prisci scriptitarunt quoq; Ægyptij: sed singulæ literæ, singulis nominibus & verbis seruiebant, & verbis nonnunquam significabant integros sensus: vt per vulturem naturæ vocabulum pandunt, quia nullos mares posse inter has alites inueniri rationes memorant physicæ, per q; speciem apis, mella conficientis, indicant regem moderatorem cum iucunditate.* &c. Exstat opus antiqui auctoris Ori Apollinis, de literis hieroglyphicis de ea re copiose docens. Sunt etiam nũc quædam nationes, quarum voces vix exprimi possunt, vel saltem nisi ex longo vsu assuetæ, intelligi possunt. Et forsan nisi inter eiusdem idiomatis indigenas, vt apud Cantabros, qui dicuntur *basques vulgo*. vt & Hungaricum sermonem sua ætate primum incepisse scribi testatur Beatus Rhenanus.[b] Sũt & inter Latinos, literæ aliter notatæ, aliter pronuntiatæ, de quibus Quintilianus.[c] Nec characteres omnes omnib. linguis facile accommodari possunt, quin aliquid de pronuntiatione propria immutetur: vt non inutiliter omnino monuisse videatur Dyctis Cretensis Gnosius,[d] se scripsisse Troiani belli historiam cui interfuit, literis Punicis a Cadmo Danaoque traditis. Ita Rutheni seu Moscouitæ, vel Russi, b, per vnam consonantẽ efferunt, ch, vt kh. & g. vt Slauinorum idioma per h. aspirationẽ, vt pro *Iugra & vuolga* dicunt *Iurha & vuolha*. Th. proferunt per ph. vt Pheodorum pro Theodorum, vt notat Sigismundus Baro Liber,[e] nos etiam de corruptione pronuntiationis vel de varia literarum prolatione nationũ docuimus quædam.[f] Refert & idem Baro[g] Michaelem imperatorem Constantinopolitanum, misisse literas Slauonicas in Bulgariam, anno mundi 5406. & antea caruisse characteribus.

4 Sed neque ipsæ hebraicæ literæ, omnibus olim peruiæ erant, nisi peritis & exercitatis in ipso idiomate. Atque ideo Rabini in commẽtariis plerunq; expeditioris lectionis gratia, literis יוא pro vocalibus. א pro cametz vel pathah, ו pro cholem & scurech, pro kibutz: י iod pro hiric, zere, segol: vt notat Ioannes Isaac Leuita,[h] addita postea puncta, accentus quæ & vocales & pronũtiationem, & lectionem distinguant facilius. Habuerunt autem literæ hebreę puncta, loco vocaliũ, ex Rabinis duobus Rauia inquam & Rauasse, sub tempus Magni Cõstantini: cum plures ad fidem Christi conuerterẽtur. Idque vt pleraque loca veteris testamenti ad nutum corrumperent.[i]

5 Sed & vt in omnibus linguis sæpe pro diuersitate temporum, voces mutantur: sic & scribendi modus, & literarum adiectiones vel detractiones scripturis accidunt: vt non plane præsentes cum antiquis sibi respondeant in pluribus. quemadmodum interdum c. pro g. poni; vt curculio, pro gurgulio, tradit Marcus Cato.[k] interdum a pro o. vt aula pro olla, vt idem ait:[m] Et additur r interdum vt ergo

[a] li. 17. histo.
[b] li. 2. rerũ Germanicarum.
[c] li. 1. instit. c. 7 fuse.
[d] li. 5 de bello Troiano.
[e] In princip. comment. de rebus Moscouiticis ad lect.
[f] li. 16. artis mirabi. c. 5.
[g] li. 1. Moscouitarum commentariorum.
[h] in epistola ad lectorem ante physi. ã hebræam.
[i] vt refert Iacobus de Valentia episcopus Christopolitanus tractatu in præfationibus psalmorum
[k] de re rustica c 92.
[m] ca. 5. 88.

pro ego, idque sacrorum verbis sæpe factum recenset idem. admonet & de his mutationib plura, de lingua Latina libris: & olim olees dicebant pro illis, neque antiqui literam geminabant, a habebantq; alia a nostris seculis plura dissimilia, non audeo dicere num perfectiora, vel imperfectiora: tempus enim & mores vtentium dant verbis auctoritatem. Cui non erit alienum coniungere, quæ tradit Cornelius Tacitus, b Annalium de Claudio Cæsare agens *Ac nouas, inquit, literarum formas addidit vulgauitque, comperto Græcam literaturam non simul cœptam absolutamq; primi per figuras animalium Ægyptij sensus mentis effingebant, & antiquissima monumenta memoriæ impressa saxis cernuntur, & literarum semet inuentores perhibent, inde Phœnicas quia mari præpollebant intulisse Græciæ, gloriamq; adeptos tanquam repererint quæ acceperant. Quippe fama est Cadmum classe Phœnicum vectum, rudibus adhuc Græcorum populis, artis eius auctorem fuisse. Quidam Cecropem Atheniensem, vel Linum Thebanum, & temporibus Troianis Palamedem argiuum memorant sexdecim literarum formas, mox alios ac præcipuum Simonidem ceteras reperisse. In Italia Ethrusci a Corinthio, Aborigines Arcadæ ab Euandro, didicerunt. Et formæ literis Latinis quæ veterrimis Græcorum. Sed nobis quoq; paucæ primum fuere, deinde additæ sunt. Quo exemplo Claudius tres literas adiecit, quæ vsui imperitante eo post obliteratæ: aspiciuntur etiam nunc in ære publicandis plebiscitis per fora ac templa fixo.* Hæc ibi. Tacitus iisdem verbis, in quem locum Vertranus Maurus, ait, primam harum trium literarum fuisse Ⅎ digammæ æolico similem, de quo agit Gellius, c pro exprimẽdis leuius dictionibus, *Diuus, Cliuus, riuus, seruus.* Vt in hoc nomine VIⅎVS in antiquis monimentis. Testatur & de ea litera non inutiliter adiecta a Claudio M. Fabius d De litera secunda, cum s. præpositum p, loco græcæ literæ ψ, & pro duabus illis literis ps, induxisse ait, antisigma, & hac figura Ↄ c, & Priscianus li. 1. vbi agit de accidentibus literæ. De tertia vero ab eo inuenta litera, non satis constat, nisi quod idem Vertranus notat, se legisse Romæ apud Velium Longum, in libro de Orthographia manu scriptum apud Strossium eum nouam literam excogitasse similem ei notæ quam pro aspiratione, Græci ponunt, per quam scriberentur voces, quæ, neque secundum exilitatem literæ, e neque secundum pinguedinem sonãt: vt *viro, virtute*, neque rursum secundum latum literæ sonum enunciarentur, vt in eo quod est, legere scribere. vide & fuse de his apud Quintilianum. Scribit etiam Gregorius Turonensis f Childericum regem Suessonum vel Francorum, addidisse literis nostris ω sicut Græci habent ac ϑ, χ, ψ, ζ, & misisse epistolas in vniuersas ciuitates regni sui vt sic pueri docerentur.

a vt notat Festus Pompeius.

b li. 11.

c li. 14. c. 5.

d li. 1. c. 4. & 15.

e li. 1. Institutionũ c. 4. & 7.

f li. 5 histor. Francica c. 44.

6 Pro literis, vt Ægyptiis, fuerunt animalia & alia signa secretiora, & quæ pertinerent ad contemplationem vniuersi per Hieroglyphica, per notas & figuras, tradidisse Ægyptios, vt sine magno labore intelligi nequirent, tradit Aristoteles in eo tractatu qui ei tribuitur, de diuina

diuina sapientia secundum Ægyptios. a Iamblychus de mysteriis Ægyptiorum, Orus Apollo de literis Hieroglyphicis, vtque idiotis imagines seruiunt, sic fuerunt quoque aliis temporibus inuentæ notę in tachographia. Sic Mœcenas dilectissimus Octauiano, primus ad celeritatem scribendi, notas quasdam literarum excogitauit, quã rem Aquilæ liberti ministerio, multos docuisse refert Dio Cassius: b & vt ait Plutarchus in Catone, istæ notæ sunt σημεῖα ἐν μικροῖς καὶ βραχέσι τύποις, πολλῶν γραμμάτων δύναμιν ἔχοντα. Istæ notæ, sunt veluti signa parua significatorum, vnde sigilla parua, videlicet signa, & per contractionem quibusdam sigla: improbo enim eorum sententiam, qui putant σίγλα esse græcis quod nos cifras, vt enim sigillum est parua imaguncula, vel nota qua obsignamus scriptas literas, sic siglum, est nota qua intelligitur plus esse intelligendum quã expresse ad longum vt dicunt, scriptum sit. Quia autem ista sigilla vel sigla, vel signa non intelliguntur ab omnibus, non minus quam illa & cetera notariorum, vulgaria etiam non sunt, vt innuit Cicero c *quod ad te* inquit, *de decem legatis scripsi parum intellexisti: credo: quia διὰ σημείων scripseram, &c.* Sunt & quædam inter literas literæ solæ signa plurium intelligendorũ, & in mysteriis, & apud notarios, vt litera Y. Pythagoræ habebat symbolum vitæ, Iustinus & Martyr literam X. latinam, continere mysterium crucis monet Platonemque vocant in testem de filio Dei disserentem, in Timæo, Deum in medium instar X. posuisse. Christus α & ω. pro principio & fine sine principio & fine. Et apud Ezechielem signum salutis litera, T. Apud grę cos Θ. nigrum Θῆτα mortis in iudiciis, A. signum absolutionis: C. cõdemnationis. N. L. non liquere dum sortiũ iudicialium calculis impressa in vrnam mittebantur. Ideo Iustinianus prohibuit olim vti talibus sigillis vel siglis in transcribendis legibus: ne daretur occasio errandi illis qui non æque illa intelligerent. d *Nemo,* inquit, *eorũ qui libros conscribunt audeat sigla in his ponere, & per compendium ipse legum interpretationi vel compositioni maximum adferre discrimen: sciturus omnib. librariis qui hoc in posterũ commiserint quod post criminalem pœnam, æstimationem libri in duplum domino eius, si nescienti dederint, inferre compellentur* &c. Et rursum e *Eandem autem pœnam falsitatis constituimus aduersus eum qui in posterum leges nostras per siglorũ obscuritates ausi fuerint conscribere. Omnia enim id, & nomina prudentium, & titulos & librorum numeros, per consequentias literarum volumus non per sigla manifestari, ita vt qui talem librum sibi parauerit, in quo sigla posita sunt in qualemcunque locũ libri vel voluminis, sciat inutilis se esse codicis dominum. Neque enim licentiam aperimus, ex tali codice in iudicium aliquid recitare qui in quacumque sua parte siglorum habet malitias, &c.* Signare, vnde sigillum, est designare & ostendere, vt refert Nonius Marcellus de varia significatione vocum, in verbo signare, ex Lucillij lib 29. exque Georgicis Virgilij & aliis, & hoc etiam tritum est. Literæ etiam signa sunt quæ demonstrant &

a li. 1. c 1. & li. 14. ca. 14.

b li. 35. hist.

c lib. 13. ad Atticum epis. 32.

d vt habetur in l. 1. §. 8. illud autem, de veteri iure enucleand C

e in l. 2. §. 22. eandem autem pœnã eo. ti. de veteri iure enuclea C.

lituris constant, vel sæpe iterantur in lectione vel lectioni iter parant: vnde & dictas monuimus: quasi lectioni iter parãtes. Verũtamen non ita recepta sigla seu parua signa & contracta, ac signa extēsa cognita literarũ. Est enim magis in signis literarũ figura, quod magis memoriam iuuare possit, quã in signis illis & abbreuiaturis quæ sigla. Et rusticus poterit facilius imagines seu figuras literarum depingere vel referre, quamuis non nouerit legere, quam figuras abbreuiatas. Quemadmodum apud Euripidem,[a] pastor quidam literarum imperitus, Thesei nomen pictum significat vel exprimit,

Cum literarum imperitus ipse sim
Dicam figuras signaq; euidentia.
Θ *Est circulus torno velut factus bene,*
Signumq; habens in ventre, quod clare patet.
Η *Binas secunda forma lineas tenet,*
Dispescit has medio incidens mox altera.
Σ *Cincinus inde tortus ipsa tertia.*
Ε *Subit figura quarta, recta linea,*
Tres incidentes diuidunt hanc lineæ.
Υ *Quintam minus promtum fit ipsam dicere,*
Sunt differentes lineæ inter se duæ,
Quæ conueniunt omnes simul in vnum basim.
Σ *Extrema differt nil figura tertia.*

Refert Athenæus[b] similes literarum descriptiones ex Agathone tragico in Telepho ex Theodecte Phaselite, & aliis. Iustinianus rursum[c] statuit vt post literas ab antiquis vsurpatas pro annorum numeris veluti ɔ, vel c. vel v, &c. aliæ subderentur communes & omnibus notæ, quæ legi ab omnib. facile possint, & significare gestorum tēpus, vt non fatigentur requirentes id tempus. Itē[d] statuit, vt si quis literas sciens voluerit inter filios suos disponere, vt primum quidem subscriptione sua tempus declaret: deinde filiorum quoque nomina propria manu: ad hoc vncias in quibus scripsit eos heredes, nō signis numerorum significandas, sed per totas literas declarandas, vt vndique claræ & indubitatæ consistant. Similis constitutio[e] Basilij imperatoris orientis, titulo περὶ σημείων τῶν ἀριθμῶν, de notis numerorum, in qua animaduertens occasionem maleficij prauis hominibus eo dari, quod numeri, quibus verbi gratia semis, sextans, vncia, & similia designabantur per notas: recepta antiqua consuetudine scriberentur: loco notarum literis vti iussit, quas etiam rustici legere possent, & de suo sumtus in chartas, literas atque scribas ipse suppeditauit. Comperimus autem & Cæsares, literarum, proprios habuisse a pices, vt & proprium Encautum,[f]

7 Ceterum non prætermittendum, notas separari a literis: & aliud esse notis rem significare, aliud literis, quod admonet Paulus Iurisconsul.[g] *Notis, inquit, scriptæ tabulæ (scilicet testamenti) non continentur edicto, quia notas literas non esse, Pedius li. 25. ad edictum scribit.* Serui fugitiui,

a In Theseo.

b li. 10. dipnosophiston in fine.

c in ca 1. nouellæ 47 vt præponatur nomen imperatoris.

d in nouella 107, de testamentis imperfectis, c. 1.

e in li 2. iuris orientalis nu. 2.

f vt liquet ex l. 3. C. ad leg. Cornel. de fal.

g in l sed cū patrono 6. § si de bonorū poss. tit. lib. 37. T. ii t.

fugitiui,& literis aut notis solebant compingi. Notę erāt etiam sine literis: vnde apud Vlpia. [a] notæ verbo, etiam cicatrices contineri responsum est. Et Paulus, [b] differentiam notarum & literarum demōstrat, ibi, *Lucius Titius miles, notario suo testamētum scribendum notis dictauit, & antequam literis perscriberetur defunctus est, &c.* Et Modestinus, [c] eos qui notis scribunt acta præsidum reipublicæ causa, non abesse certum est.

8 Imagines notæ sunt, quibus ea quæ discenda sunt continentur. [d] Notarius a notis quibus celerrime, & paucis multa, postea literis extendenda & præscribenda excipit. de quo sic Martialis. [e]

Currant verba licet manus est velocior illis.
Nondum lingua suum dextra peregit, opus. Et Ausonius. [f]
Puer notarum perpetuum,
Solers minister aduola.
Bipatens pugillar expedi,
Cui multa fandi copia.
Punctis peracta singulis
Vt vna vox absoluitur, &c.

Forsan inde notio dicta, quasi per signa, vel scientia, vel conceptio alicuius rei. Et notionem accipere possumus & cognitionem & iurisdictionem inquit Vlpianus, [g] *Notionis nomen ad eos pertinet, qui iurisdictionem non habent, sed habent de quauis alia causa notionem, &c.* Consentit Marcellus. [h] Atque Vlpianus [i] constituit differentiam inter librarios & notarios, *Iam & librariis & notarijs & calculatoribus siue tabulariis ius dicetur.* Librarios Græci καλλιγράφους, dixerunt vt Nouella 42. Notarios ταχυγράφους & ὀξυγράφους. Accedat & his Suetonius Tranquillus, qui in Tito Vespasiano, de eo agens. [k] *Ex pluribus comperi notis quoq; excipere velocissime solitum: cum amanuensibus suis per ludum iocumque certantem imitari chirographa quæcunque vidisset.* Librarij erant qui libros scribebant: siue scriptores, scribæ, mercede accepta manu sua scribentes. vt apud Plinium, [l] de insigni Iulij Cęsaris memoria agentem, *Epistolas vero,* inquit, *tantarum rerum quaternas pariter librarijs dictare, aut si nihil aliud ageret septenas* Et Cicero, [m] *Aliquando tamen me designato lex in publicum proponitur, concurrunt iussu meo plures vno tempore librarij, descriptam legem ad me adferunt.*

Et Martialis. [n]
Si qua videbuntur chartis tibi lector in istis,
Siue obscura nimis, siue Latina parum:
Non meus est error: nocuit librarius illis,
Dum properat versus annumerare tibi, &c.

Sic Scæuola, [o] Si librarius in transcribendis stipulationis verbis errasset, nihil nocere, quominus & reus & fideiussor teneatur. Et Horatius lib de arte. *Et scriptor si peccat, idem librarius, vsque., &c.* Et in *l. fin. de iure immunitatis lib.* 5. *P. tit.* 6. inueniuntur librarij hor-

a *in l.* 1. *§. fi. de seruu fugitiuis, li.* 11. *P. ti.* 4
b *in l. Lucius Titius,* 40. *de milit. test. li.* 29 *t.* 1
c *in l inter eos* 33. *§* 1. *ex quibus causis maiores. li.* 4. *P. ti.* 6.
d *vt ait Fabius Quintillianus. li.* 11. *institutionū Oratoriarum c.* 2.
e *li.* 14. *epig.* 208.
f *Epigram.* 137.
g *in l. notionem* 99, *de verb. signifi. & in l. at prætor* 5. *§.* 1. *de re iudica. li.* 42. *P. ti.* 1.
h *In l. non aliter* 69 *§.* 1. *de legat* 3.
i *In l.* 1 *§. ludi quoq; literarij, de extraordin. cognition li.* 50. *P. ti.* 13.
k *c.* 3 *ait.*
l *li.* 7. *c.* 15.
m *pro lege agraria*
n *li.* 2. *Epigramma, epig* 8. *ad lectorem.*
o *in l si librarius,* 92. *de regul. iur. P.*

reorum depositorum. &c. Hodie & confunditur appellatio Notariorum cum librariorum officio, vt & hodie dicuntur Notarij summi Pontificis: qui & ideo Protonotarij: qui in consistoriis Papæ prope summum pontificem ad scribendum adsunt: de quorum dignitate agit constitutio 2. Pij. 2. quæ incipit cum seruare, anni 1459, in bullario Cherubini. Sunt ea ratione & dicti notarij cameræ Apostolicę, de quorum officio & priuilegiis agitur in Pauli 2. constitutione septima, de officio & exercitio Notariorum incipiēte, *inter præcipuas*, sub data 7. cal. Augusti 1469. in di. Bullario Cherubini. Dicuntur & diuersis nominibus in cancellaria Romana qui scripturæ vacant, vt scriptores maioris parci, scriptores rescribēdarij, abbreuiatores minoris parci, notarij cancellariæ & similes, de quibus apud Octauianum Westrium, lib. 1. introductionis in aulæ Romanæ actionem c. 4.

De literarum vsu & mysteriis. CAP. II.

VVlgare & tritum est, sed mirabile tamen, & diuinum quoddā beneficium, mētis notas exprimi per verba articulata, accedēte consensu significationis. At vocis fugientis sonitum mentemq; retinere literis & signis, mirabilius & vtilissimum, nō tantum præsentibus, sed etiam in futuris seculis, quę absentes mentis & vocis nostrę sine errore participes faciant, sineq; strepitu tractēt. Sic inquit Quintilianus, [a] vsus est literarū, vt custodiant voces, & velut depositū reddant legentibus. de literarum laude, immortalitate & diuinitate, late Diodorus Siculus [b] tractat. His thesaurus omniū doctrinarū diuinarum & humanarū, recōditus contra Tyrannorū & inuidorū & temporum iniurias cōseruatur: hinc librorum cōpositio, ex paucissimis lituris in infinitum contexitur Diuinum miraculum certe vt ex 24. notis, & interdum apud aliquas nationes paucioribus, infinita vocabula, mentes diuersæ, contrariæ, actus omnium hominū, & ipsæ cogitationes possint efficacius & perfectius quā ipsa pictura repræsentari, fiuntque scripturę ad perpetuam rei memoriā. [c] Cōseruat enim scriptura quæ hominis memoria nō potest complecti. Nam omniū haberi memoriam, & in nullo penitus errare, potius est diuinitatis quā humanitatis, [d] vt etiam aliquando Plato in Phædro & Timæo dixerit, obesse memoriæ scripturā, quod homines securitati scripturę confidentes, memoriā non excolerent, quod & refert Quintilianus. [e]

2 Antiqui Hebræorum theologi referente Francisco Veneto, dicunt, viginti duabus literis Hebræorum contineri, triginta duabus semitis mundum creatum esse a Deo, vt scribit Rabinus Abraā libro Sepher Ietzira, 1. *Libro de formatione seu creatione.* & per tres priores literas, significari tria elementa, terram, aquam, ignem: ex quibus omnia componuntur & conglutinantur per aerem: quem non elementum, sed elementorum vocat glutinum: per septem autem sequentes, septem planetas, per duodecim signa Zodiaci, in quibus bis trinus reperitur nomen elohim.

a li. 1. instit. c. 7.
b lib. 12. bibliotheca.
c c. 1. de renuntia. in 6. ea. 3. loco, de proba. l. contrahitur. de pigno 20. cū simil.
d c. vt nostrū vt ecclesia benefi. siue dimi. confe-ran. l 2. §. si quid ver. omnium, de veteri iure enuclean. C. l. 11. insti. o. c. 2.

3 Refert

3 Refert & idem,[a] aliud ex literis mysterium ex ca. 3. Geneseos, ex vestimẽto quo vestiuit Deus Adamum, quod fuit pellis agni qui occisus est ab origine mundi, vt ait Apocal.ca.13. symbolum agni veri, cuius meritis peccata teguntur, prædictum mystice nomen Domini nostri IESV CHRISTI. Nam *in dicto c.3 Geneseos*, scriptum est de illo vestimento pelliceo, quod de eo Deus וילבישׁ veiabalissam, i. *& vestiuit eos*, scilicet Adamum & Euam, quæ literæ si inuertantur efficiant ישׁו בלבם *iesu Labam*, id est IESVS in corde eorum.

4 Ex literarum ordine, electos principes, magistratus, & sacerdotes, apud Vtopienses refert Thomas Morus.[b]

5 Literæ seu scripta, vt fideles depositarii, & bona & mala quæ eis cõmittuntur immutata seruant, illæ vel pacem, vel bellum, vel proditionem, vel quiduis aliud exaratum non mentiuntur, & vt lingua multorum bonorum & malorum esse caussa potest, vt est apud D. Iacobum.[c] Sic literæ, & disciplinam diuinam bonasque artes conseruant, & malos ad posteritatem traducunt, nisi aboleantur. Eo referenda fabula seu ænigma Cadmi, quem dicunt primum literas a Phœnicibus inuentas, inuexisse & serpentis exstincti dentes in terrã seminasse, exque hac semente subito exstitisse duas galeis & hastis armatas acies, quæ se mutuis vulneribus confecerint. Figuræ quippe elementorum lanceas & galeas referunt. Si inspicias enim os serpentis, numeres & infernos & supernos dentes, tot reperies quot primũ literas attulit Cadmus, nempe sedecim: otiosæ autem sunt sic ordine positæ vt natæ sunt, dum dissipantur vero & seminãtur plures ita numero varieque digestæ, viuunt, agunt, pugnant: id si non credis considera qua strage se vicissim conficiunt inquit Erasmus[d]. Hodie qui literas profitentur: eoque proditoriæ literæ, in damnumque alicuius clam conscriptæ, pernitiosores, quia mutæ & velut elingues, nutibus loquuntur. Quemadmodum olim, vnius Mithridatis literis, vno omnes die ciues Romanos iugulatos, refert Cicero[e], & Augustinus.[f] Quibus similes fuerunt literæ, per impium Amanum a rege Assuero de necandis vno die omnibus Iudæis in imperio exsistentibus impetratæ[g], quales & illæ forsan quæ de templariis vna nocte tollendis admonuerunt præfectos, & aliæ similes, de quibus cum frequentiores sint quam permittere debeat humanitatis ratio, supersedebo. Pernitiosiores & illæ, quæ dicuntur literæ Vriæ[h]. Quãdo videlicet quispiam defert secum literas, quibus mandatur necari ab iis quibus affert, quales datæ sunt a rege Dauide Vriæ.[i]

6 Vsi quidam sunt literis diuerso vsu, alii ad sobrietatem, alii ad voluptatem. Sicut Antonius Geta iubebat conuiuia sibi apparari a seruis, per singulas literas, ita vt in vno quoque prandio esset vnius literæ cibus, vt A. aper, anser, anas, P. pullus, perdix, pauo, porcellus, piscis, pernak.

7 Sunt obligationes, quæ ex literis tantum oriri posse dicuntur[l]. Vnde nec faciles quidam ad scribẽdum fiunt, vel subscribendũ, quia

a eadem sectione 1 problem. 59.

b li. 2. Vtopia.

c Iacob. c. 3.

d dialogo de pronuntiat.

e lege Manilia.

f de ciuitate Dei lib. 3. c. 22.

g Ester c 3.

h in ca. cum olim magister, 33 de offic. delega.

i 2. reg c. 11.

k vt ait Spartian in Antonio Geta.

l in tit. de literar. obligationib. apud Iust. in an institution.

litera scripta manet. Quod & cauere maxime debēt principes, a quibus multa per obreptionem impetrantur, & subscribenda offerūtur, quæ postea vel illis nocere possunt. Et ita prudenter exemplo magister Theodosium imperatorem admonuit. Si quidem cum Theodosius iunior imperator, omnibus facile chartis oblatis sine discretione se subscriberet, mater eius Pulcheria augusta, obtulit Syngrapħā subscribendam, qua venditio & alienatio vxoris continebatur, quā subscripsit: vbi autē petiisset a matre postea vxorem, illa ei dixit suā amplius non esse, quod vendidisset, vt apparebat ostensa syngrapha, & ita illum ne temere subscriberet astute correxit [a].

a vt scribit Nicephorus Calixtus. lib. 14. histo. eccl. c. 23.

9 Erant Romanis literæ, iudiciorum vel suffragiorum: in illis notę, vt A. absolutionis nota: C. condemnationis: NL. non liquere, in suspensionis iudicii tabula, interdum & θ. θάνατος mortis nota: quæ notæ in tabellis quæ dabantur iudicibus signabantur.

10 Erat vsus literarum in ioco & honesto ludo antiquis, vt & nunc inter peritos & artis poetices amatores, vel aliarum doctrinarum. Vt si metris certetur, iisdem numeris dicere oporteat, incipientibus metris ab eadem litera. vt siquis dixerit, *Ante mare & terram, & quod tegit omnia cœlum*, alius ordiatur: *Arma virumq; cano Troiæ, qui primus ab oris, &c.* Vel si oporteat sequentem, per proximam literam per B. & postea 3. per C. incipere: vel ex certo auctore tantum, vel ex aliis. Item si ex Homero vel aliis oporteat versum efferre ab eadem litera incipientem, & in similem desinentem. vt *astit, at illi dixit velocia verba.* Vel si proferendi sunt versus vicissim, cum primis pares terminationes habentes,

vt, *Ilion aufugiunt, & vani & nomine primi*
Hippolochus peperit, sum natus filius illi, &c.

de quibus & similibus tractat Athenæus [b]. Refert & eodem loco Athenæus, quosdam in literis acumen ingenii ostendisse: vt quamuis omnes videantur pronuntiationi necessariæ, tamen quoddam opus peregerint, in quo vna litera non inueniretur. Fuitq; eiusmodi Lasi Hermionis oda, quæ centauri inscribitur, asigma sine σ. & Hymnus qui ab eodem Laso factus est in Cererem, vt Heraclites Ponticus scribit [c], Sicuti & Musici sæpe, σ. proferre sæpius deuitarunt, velut Aristoxenus, quoniam aspera sit ori eius pronuntiatio, Tibiisque minime congrua, r. vero contra, ob facilitatem pronuntiationis, sæpius assumunt, vt scribit idem Athenæus [d]. Magis laboriosum quod scribit Hesychius Milesius Illustrius, libro περὶ σοφῶν, quod Nestor Lycius composuit Iliadem certis literis carentem, nam in primo libro, qui per a, notatur, nullum α inuenias: atque ita in omnibus libris alphabeti græci ordine distinctis, deest sua cuique litera: & quod ad eius similitudinē Tryphiodorus scripsit Odysseam. Vidi ego quosdam libellos ab vna litera habentes omnes versus dictiones vsque ad finem incipientes, vt in pugna quadam porcorum per p. quæ incipit *Parcere porcellis parcendo parcite porcis, &c.*

b lib 10. dipnosophiston c. f.

c lib 3. Musices.

d lib. 11. c. 4

11 Inue-

11 Inuenio quoque literarum ordinem inseruisse quibusdam, non tãtum ad numeros exprimendos, vt vulgare est, sed etiam ad dignitatem significandam hominum translatione facta a numero & albo, in quo digniores priores scribuntur [a]. Ita Martialis [b] Alpha & Beta vtitur, pro digniore & primo præstantiori, & pro sequente.

Quod alpha dixi Codre penulatorum,
Te nuper aliqua cum iocarer in charta:
Si forsan bilem mouit, hic tibi versus,
Dicas licebit Beta me togatorum.

Et Hesychius Milesius Illustrius [c] ait Erastothenem literæ β̃ητα cognomento vocitatum: quod summis proximus in omni disciplinæ genere secundas teneret partes.

Et rursum Martialis [d] in fictum diuitem.

Quem non lacernis Publius meus vincit,
Non ipse codrus alpha penulatorum.

Fuit & in Nicena synodo, cõstituta formula quædã literarum pacificarum, seu commendatitiarum, quæ dicebantur formatæ, sine quibus peregrinari clerici non debebant, quę dabantur ab episcopo, cuius erat episcopatus [e], forma vero traditur, in tota 73. distinct. decreti Gratiani apud Burchardum [f], Iuonem, [g] vt in principio poneretur in nomine Patris π. & Filii υ & Spiritus sancti α. π. & alia quę literis designantur vt in sequenti Schemate, ex Burchardo correcto, ex quo numerus certus colligebatut

a l. 1 & 2, de albo scriben. li. 50 P ti. 3
b li. 5. epigr. 27.
c lib. περὶ σοφῶν.
d lib. 2. epigram. 57.
e c priuatus 6. cum 3. seq. & c apostolor. 12. & 32. & c. 11, synodi Chalcedonensis in concil Nicena. 15. & 16. & lib. 2. Clementis.
f li. 2. ti. 227.
g par 6. ca. 434. & seq. 436.

Latine.	*Significata* literarũ primarum & aliarũ 2. & 3. 4.	*Signa.*	
Pater	Πατὴρ	π.	80.
Filius	ὑὸς	υ.	400.
Spiritus	ἅγιος	α.	1.
Petrus	Πέτρος	π.	80.
nomen episcopi mittentis	ραθόλδης	ρ.	100.
nomen eius cui mittitur & 2. eius litera	ροδέρδος	ο.	70.
nomen missi & eius 3. litera	σιστéarus	σ.	200.
Nomen literæ loci vnde mittitur & 4. eius lite.	τγeueris	υ.	400.
Indictionis numerus quæ erat eius anni 906. quo tempore Burchardus misit hanc formulam.		θ.	9.
	Et in fine	α.	1.
	semper	μ.	40 }
	addendum	η.	8. } 99.
		ν.	50.

Summa omnium, numerus 1439.

a in c in nomine Patris, 73. dist. decet.

Ita in formatis literis obseruanda dicuntur in forma tradita [a]. primum, vt prima litera πατρὸς græcis characteribus sumatur π. 2. & prima litera filii, ὑὸς υ. 3. vt in prima litera spiritus sancti ἅγιος α. 4. prima litera principis apostolorum, πέτρος π. 5. prima litera episcopi literam formatam scribentis. 6. secunda litera eius ad quem scribitur. 7. tertia litera eius qui accipit, seu qui mittitur aut defert literas. 8. quarta litera loci ex quo scribitur epistola. 9. numerus indictionis, anni illius quo literæ scribũtur. 10. ἀμὴν, numerus semper addendus ex Græcarum literarum numeris. Vt constat ex Iuone [b]. Canonicæ istæ dictæ formatæ sunt literæ, notis prædictis literarum distinctæ & compositæ, nempe epistolæ ecclesiasticæ ex decretro patrum in concilio Niceno certis characteribus conformatæ, quas episcopi clericis iter ingredientibus tutelæ gratia, & fraudis euitandæ salui cõductus seu fidei publicę instar, impartiri solebant, ne tempore hæreticorum & paganorum obrepere possent episcopis, & indigni ab his beneficium accipere. Refert Gregorius Nazianzenus [c], & ex eo Sozomenus [d], Iulianum Cæsarẽ, ęmulatum fuisse notas episcopalium literarum, quibus solebant inter se scribere commendareque peregrinos, quas hæretici non intelligerent [e]. Arbitrarer ergo his formatis literis vsos fuisse antiquos, & in pacificis, & in dimissoriis, & in cõmendatitiis epistolis, quamuis sint aliqui qui formatas ab his distinguunt: quorum tamen non video caussam aliam, quam quod in his contineantur quæ pro tessera fidei recipiebant illam formam. Caussæ quippe scribendi erãt & sunt diuersæ: sed vna tessera seu forma internoscendi num legitime fuissent scriptæ literæ, an sine fraude vel suppositione. Ita literæ τετυπωμένας εἰρηνικάς, id est, *formata pacifica*, erit commeatus seu licentia iter agendi, his quibus dabantur, & quibus testatum erat his ad quos mittebantur, quod missi erant probi, & communionis, & societatis ecclesiæ. Ita literæ τετυπωμένας ἀπολυτικάς formatæ dimissoriæ, quæ ostendunt ex dimissione antistitis concedentis, episcopũ vel clericum transiturum, sine quibus in aliena diœcesi ordines etiã accipere potest. Subinde, & literæ dicentur τετυπωμένας συστατικάς, formatæ commendatitiæ, quæ dantur inter ecclesiasticos, pro suspectis & absolutis: in testimonium innocentiæ, quibus & commendantur impetrantes, & eorum ordinatio declaratur. Non inficior tamen literas pacificas dimissorias, commendatitias fieri aliquando sine formma illa synodi, at dico formatas de omnibus fieri posse. Quemadmodum & literæ etiam systaticæ, pro commendatitiis etiam & pro testimonialibus seu pacificis inueniri lego, in c 12. & 32. Apostolorũ: In illo enim 12. sic scriptum, εἴ τις κληρικὸς ἢ λαϊκὸς ἀφωρισμένος, ἤ ἄδεκτος ἀπελθὼν ἐν ἑτέρᾳ πόλει, δεχθῇ ἄνευ γραμμάτων συστατικῶν, ἀφοριζέσθω καὶ ὁ δεξάμενος καὶ ὁ δεχθείς, &c. id est, Si quis clericus a communione segregatus, seu nondum in communionem receptus, ad aliam

b In 6 par. sui decreti c. 433. de caus. euricorum.

c contra Iulianum.

d lib. 7. c. 17.

e idipsum idem refert. & li. 8. c. 3.

aliam profectus ciuitatem, sine literis systaticis receptus fuerit, a cõmunione excluditur tum qui recipit tum qui receptus est, &c. In ca. 32. Μηδένα τῶν ξένων ἐπισκόπων ἢ πρεσβυτέρων ἢ διακόνων ἄνευ συστατικῶν προσδέχεσθαι, id est, nemo episcoporum peregrinorum, aut presbyterorum, aut diaconorum suscipiatur, sine literis systaticis. Pro literis etiam commeatus, systaticas literas etiam dici, constat ex Nouella Iustiniani 6. quomodo oporteat Episcopos capite tertio, *Non autem aliter*, inquit Iustinianus, *aliquem Deo amabilem episcoporum præsumere dirigere se ad hanc felicissimam ciuitatem (statuimus,) priusquã siquidem episcopus sit, literas acceperit proprii metropolitæ ad imperiũ, & quæ secundum diuinas regulas συστατικὰ καλεῖται, testimonium perhibentia eius necessitatis, &c.* eo pertinet c. 9. §. interdicimus autem Nouellæ 123, de sanctissimis episcopis. Formatæ omnes literæ etiam dici poterunt, omnes, quæ factæ sunt ex forma certa & determinata, non ex arbitrio: vt etiam sacræ formæ & pragmaticæ formæ. In iure Nouellarum dicuntur ab imperatore, non nisi ex certis caussis certaque formula expeditæ [a]. Tractauit porro ex professo de literis canonicis pacificis, formatis, commendatitiis, & dimissoriis, Geraldus Rodolphus Grauensis in libello eius tituli.

[a] vt in Nouella 113. in medio litis non fieri sacras formas. & in c. 9. §. quia verisimile, Nouella 7. de non alie. vel permutan. reb. eccles.

De diuersa materia, in qua literæ scriptæ aut impressæ dicuntur CAP. III.

Notissimum est librorum nomen tractum fuisse a libris, id est tenuioribus corticibus arborum, in quibus olim quoque ante chartarum inuentionem est scriptitatum. Sic uti & quibusdam aliis loco chartæ: vt multis explicat Cassiodorus [b]. Et Plinius [c]. Dum de arbore papyri Ægyptiaca, agit. *Prius*, inquit, *quã digrediamur ab Ægypto, & papyri natura dicetur, cũ chartæ vsu maxime humanitas vitæ constet & memoria. Et hanc Alexandri Magni victoria repertam auctor est Marcus Varro condita in Ægypto Alexandria. Antea non fuisse chartarum vsum: in palmarum foliis primo scriptitatum: deinde quarundam arborum libris, postea publica monumenta, plumbeis voluminibus. Mox & priuata linteis confici cœpta, aut ceris: Pugillarium enim vsum fuisse etiam ante Troiana tempora, inuenimus apud Homerum. Illo vero prodente, ne terram quidem ipsam totam fuisse, quæ nunc Ægyptus intelligitur cum in Sebennitico saltem eius nominis charta nascatur. Siquidem a Pharo insula quæ nunc Alexandriæ ponte iungitur, noctis dieique velifico nauigii cursu, terram fuisse prodidit. Mox æmulatione circa bibliothecas regum Ptolomæi & Eumenis, supprimente chartas Ptolomæo, idem Varro membranas pergami tradidit repertas. Postea promiscue patuit vsus rei, qua constat immortalitas hominum. Papyrum ergo nascitur in palustribus Ægypti, &c.* Hæc Plinius. Hinc collige, quia libri, id est, tenuiores arborum cortices, chartæ olim vsum præbebant, codices quoque qui ex illis consarcinari solebant dictos. Mansitque priscum nomen etiam nunc mu-

[b] li. 11. variar. c. 38.
[c] li. 13. c. 11.

tatis chartarum generibus. Dicti & codices ab arborum codicibus ex quibus antiqui tabulas ligneas ad scribendi vsum solebāt conficere, eisque ceras obducere. Refert Liuius, [a] de chartarum inuentione varia & antiquitate. Refert Quintus Septimius, in vita Dictys Cretensis, cuius libros transtulit, quod is Dictys Cretensis ex Gnoso ciuitate, fuerit in expeditione contra Ilium, & de bello Troiano sex volumina in Tilias digesserit phœniceis literis, quæ iam reuersus in Cretam præcepit moriens vt secum sepelirentur, quod & factum est in arcula plumbea in eius tumulo: postea autem anno trigesimo Imperii Neronis terræ motu facto sepulcrum apparuisse, & apertam arculam inuentam a pastoribus, qui eam cum voluminibus tulerunt ad Praxidem eius loci dominum, qui Rutilio Rufo eius insulæ præsidi obtulit. Is autem ad Neronem transmisit qui in Græcum sermonem transferri iussit. Meminit Quintus Curtius libro octauo, in India libros arborum teneros, haud secus quam ceras literas notas capere.

a superiore lib. ca. 12. & 13.

2 At scriptum & foliis arborum, vel probare potest appellatio communis membranæ & chartarum digestarum in volumina: dicuntur enim folia, adest testimonium Virgilii [b] dum de Sibylla Cumæa agit.

b 3. Æneid.

Fata canit foliisque notas & nomina mandat,
Quæcunque in foliis descripsit carmina virgo.
Digerit in numerum atque antro seclusa relinquit
Illa manent immota locis, nec ab ordine cedunt.

3 Vlpianus [c] *Librorum*, inquit, *appellatione continentur omnia volumina siue in charta, siue in membrana sint, siue in quauis alia materia: sed & si in phylira, aut in Tilia, vt nonnulli conficiunt, aut in quo alio corio, idem erit dicendum. Quod si in codicibus sint membraneis, vel chartaceis vel etiam eboreis, vel alterius materiæ: vel in ceratis codicillis, an debeantur videamus. Et Caius Cassius scribit, deberi & membranas libris legatis, consequenter igitur cetera debebuntur, &c.*

c In l. librorum 52. de legat. 3. lib. 32. P.

4 Scriptitatum quodcunque nomine Tabularum venire docet, idem Vlpianus [d], *tabulas*, inquit, *testamenti accipere debemus omnē materiæ figuram. Siue igitur tabulæ sint ligneæ, siue cuiuscunque alterius materiæ, siue chartæ siue membranæ sint, vel si corio alicuius animalis, tabulæ recte dicentur.*

d l. 1. de bonorum poss. secun tabulas lib. 35. P. tit. 11.

Martialis lib. 14. in apophoretis materias aliquas quibus scriberetur paucis distinguit.

Pugillares Citrei apop. 3.

Secta nisi in tenues essemus ligna tabellas,
Essemus Libyci nobile dentis onus.

Quintuplices 4.

Cæde iuuencorum domini calet area felix,
Quintuplici cera cum datur altus honor.

Pugillares

Pugillares Eburnei 5.

Languida ne tristes obscurent lumina cara
Nigra tibi niueum litera pingat Ebur.

Triplices 6.

Tunc triplices nostros non vilia dona putabis,
Cum se venturam scribet amica tibi.

Pugillares membranei 7.

Esse puta ceras, licet hæc, membrana vocentur
Delebis quoties scripta nouare voles.

Vitelliani 8.

Nondum legerat hos licet puella,
Nouit quid cupiant vitelliani.

Iidem Vitelliani 9.

Quod numos cernis, mitti nos credis amica,
Falleris, & numos ista tabella rogat.

Chartæ maiores 10.

Non sunt munera, qua putas puella,
Cum donat chartas poeta vacuas.

Chartæ Epistolares 11

Seu leuiter noto, seu caro missa sodali.
Omnes ista solet charta vocare suos.

5 Scriptum autem calamis in chartis, docere idem videtur eodem libro Apoph. 38.

Fasces calamorum.

Dat chartis habiles calamos Memphitica tellus:
Texantur reliqua tecta paluda tibi.

Et Theca calamaria apoph. 19.

Sortitus Thecam calamis armare memento:
Cetera nos dedimus tu leuiora para.

Item scriptum graphiis, apoph. 21. Graphiarum.

Hæc tibi erunt armata suo graphiaria ferro.
Si puero dones, non leue munus erit.

6 In pellibus quoque scriptum, idem Martialis eodem lib. tradit.

Homerus in membranis 184.

Ilias & Priami regnis inimicus Vlysses,
Multiplici pariter condita pelle latent.

Virgilius in membrana 186.

Quam breuis immensum cepit membrana Maronem:
Ipsius vultus prima tabella gerit.

Cicero in membranis, a. 188.

Si comes ista tibi fuerit membrana, putato
Carpere te longas cum Cicerone vias.

Vocat & pelles membranas, apoph. 190. Liuius in membranis.

Pellibus exiguis arctatur Liuius ingens,
Quem mea non totum bibliotheca capit.

8 Scriptitatum & in tabulis gypsatis, vel dealbatis publice propositis [a].

9 Adrianus Imperator, libris linteis quotidiana sua scribi praeceperat, qui erant in bibliotheca Vlpian [b]. Senatusconsulta quæ ad principes pertinerent diu in libris Elephantinis scribebantur, quos reperit Vopiscus in bibliotheca, vt ipse testatur in vita Taciti Cæsaris.

10 Refert Seneca [c], quod Caudex ob hoc ipsum sit appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur, vnde publicæ tabulæ codices dicuntur, & naues nunc quoque inquit quæ ex antiqua consuetudine commeatus subuehunt, caudicariæ vocantur. Cautibus etiam olim maiorum gesta apud Danos scripta testatur Saxo Gramma. in præfa. histo. Danicæ.

11 Et ne diutius immorer in tricis, semel dixisse sufficiet in genere, omnem materiam in qua pingi, & sculpi potest, capacem quoque esse scripturæ, & literarum. Sed illud quod mirabile videtur, non prætermittam, quod quidam curiose desiderant scire: vt scribi possint quædam in disco lunæ sicut dicunt, quod variis modis quidam explicant, quos nec referre Christianum forsan videretur. Dicam tantum quod Suidas refert, in verbis θετταλὴ γυνὴ, *Thessala mulier seu venefica. Est* inquit, *Pythagus ludicrum per speculum huiusmodi luna plena, si quis speculo, sanguine quantum voluerit inscripserit, & obuerso lunæ speculo, alium a tergo stantem lunam intueri iusserit is leget omnia scripta in speculo, quasi in luna scripta essent.* Modum etiam significandi hostium secreta longe distãtibus, per vas aqua plenum & per ignem, tradit Polybius [d].

12 Inuentum, sed magis ab homine alienum quam mirabile, imprimere vel inurere hominibus seu cuti illorum literas & stigmata, non minus quam materiæ alteri carenti vita [e]. Punctis signorum scribendus Tyro, & imperatores Arcadius & Honorius, *stigmata, hæc est nota publica, fabricensium brachiis ad imitationem tyronum infligantur, vt hoc saltem modo possint latitantes dignosci, &c.* [f] Sicut & Zeno Cæsar [g], *vniuersos inquit aquarios vel aquarum custodes quos hydrophylacas nominant, qui omnium aquæductuum huius regiæ vrbis custodes deputati sunt singulis, manibus eorum, felici nomine pietatis nostræ impresso signari decernimus, vt huiusmodi annotatione manifesti sint omnibus, &c.* Accedit Constantini lex [h]. *Siquis inquit, in metallum fuerit pro criminum deprehensorum qualitate damnatus, minime in eius facie scribatur, cum & in manibus & in suris, possit pœna damnationis vna inscriptione comprehendi qua facies, quæ ad similitudinis est cœlestis figurata, minime maculetur.* In signum maleficii character ita inuritur cuti in parte aliqua corporis [i] quod & fit in Gallia. Solebat & Romæ calumniatorum frontibus inuri litera [k], K. Ex constitutione Henrici 7. regis Angliæ, in Anglia sub pollice manus inuritur character, M. homicidis, vocant *murtre* homicidium: furibus literam T. quia vocant furem *thesht*. Polid. Virg. [l] Recenset diuus

a vt liquet ex l. si quis id quod 7. de iurisdict. omn. iud. P. & ti. de a bo scribendo, P li. 50. ti. 3. cũ simil.

b Flau. Vopiscus in Aureliani vita.

c libro vnico de breuitate vitæ ca. 13.

d lib. 10.

e vt ait Vegetius de re milita. Varro lib de re mil. c. 8.

f l. 3. de fabri censibus li. 11 C. ti 9.

g in l. pen. de aquæ ductu li. 11 C. ti. 42

h l. e. si quis in metallũ 17. de pœn. li. 9. C. ti. 47.

i c. ad audi[entiam] de cri. [illegible] lib. 5. ti. 20.

k vt ait Cicero pro Roscio Ameri[no]

l [lib.] 26. hist. Anglica.

diuus Ioannes,[a] quod tempore antichristi omnes pusilli & magni,& diuites,& pauperes,& liberi,& serui, habeant characterem bestiæ in dextera manu sua, aut in frontibus suis: & ne quis posset emere aut vendere, nisi qui habeat characterem aut nomen bestiæ aut numerum nominis eius. Fuit quidam Histiæus nomine,in Asia natus,qui cum in Persis apud Darium esset, Aristagoræ cuipiam res quasdam occultas cum nuntiare furtiuo scripto vellet seruo suo ægro capillum ex capite omni,tanquam medendi gratia derasit,caputque eius leue in literarum formas compinxit quas voluit. Hominem postea quoad capillus adolesceret domi continuit,& vbi factum hoc est,iussit eum ire ad Aristagoram,& cum ad eum inquit veneris,mandasse me dicito vt caput tuum sicut nuper egomet feci, deradat. quod ad eum perueniens dixit seruus,deraso autem capite Aristagoras perlegit literas vt refert Gellius.[b]

a in apo.c.13

13 Illud magis mirabile quod ferunt Epimenidis Phæsti aut Dosiadæ,aut Asiasarchi filium defuncti, cutem longo tempore post literis distinctam repertam fuisse: vt scribit Suidas in Epimenide.

b li.17.c.9.

14 Potuit & tantum ars & ingenium hominum, vt seminibus rerum,arborum & florum,inscriptiones accommodauerit, quæ deinceps cum fructibus & floribus etiam latius se extendant, & naturale quoddam in progenita transfundant. Non minus quam odoribus & diuersis saporibus macerata & temperata vel imbuta semina, dum fructum retulerint,eadem ipsa quibus imbuta sunt sæpius retinent. Eo pertinet quod ait Virgilius ecloga 3.

Dic quibus in terris,inscripti nomina regum
Nascantur flores,& Phyllida solus habeto,

De quo & Crinitus, c

c li.3. de honesta disciplina.c.3.

15 Addamus quæ humanam quodammodo superant fidem, sed non diuinam potentiam,tantam esse imaginationis & cogitationis efficaciam: vt sæpe Dei voluntate quæ quis continue cogitat articulate in parte aliqua corporis appareant: sicuti legimus de Ignatio, quod inter omnia sibi illata tempore passionis tormenta nunquam ab inuocatione nominis IESVS cessabat, & requisitus a tortoribus *cur hoc nomen toties replicaret*, respondit, *se nomen hoc cordi inscriptum habere:* quo deinceps a leonibus suffocato & lacerato, tortores volentes curiosius quod sanctus dixerat experiri, euulserunt a corpore eius cor, atque illud per medium scindentes inuenerunt cor eius totum scriptum hoc nomine, literis aureis, IESVS CHRISTVS. Simile quod refertur in libro dicto apum, de quodam christiano captiuo,qui quum inseruiret gentili tyranno,& honeste inter alios famulos retineretur,ille nihilominus tristis,& gemebundus perpetuo incedebat: cuius miratus tyrannus,cum quæreret cur non gauderet cũ aliis,respondit se quidem cum illis gaudere, verum semper stigmata passionis Christi in corde portare. Quo commotus tyrannus,aut indignatus,ego experiar inquit,quæ dixisti statimq; iussit aperto cor-

pore martyris cor eius euelli, & per medium cultro secari, in quo res miranda Tyranno cum suis apparuit, & pro sigillo pars vna cordis, altera crucifixi Christi imaginem continens reperitur. Quo viso tyrannus cum suis credidit, & baptismum suscepit. In eodē libro aliud refertur de priore ordinis prædicatorum in Argētina ciuitate Theutoniæ, qui semper siue gradiens siue sedens, signum crucis in pectore delineabat: & quod post mortem eius multo tempore consumtis carnibus, in osse pectoris, cui ex vtraque parte cohærent costæ, superius inuentum sit signum crucis substantia ossea spissitudine euidentissima eleuata. Proditur ab antiquis de Epimenide qui vixit ad minus 154. annis, cuius anima vt scribunt, & si fides adhibenda, quoties volebat egredi & emigrare consueuerat, quod eius pellis longo post tempore mortis, notis quibusdam inscripta reperta fuit, vnde prouerbium ἐπιμενίδειον δέρμα, de rebus miraculosis.[a]

a vt ait Suidas.

16 Non possum præterire adhuc aliam speciem materiæ, in qua sed diuinitus & inuisibiliter, inscribitur voluntas Dei & lex in fidelibus, nempe cordis, vbi dicuntur carnales esse tabulæ non lapideæ, quibus inscripturum se suam legem in suo aduentu Deus testatus est, & ita illustrantur mentes supernaturali lumine, de qua materia paulo latius in libris Dei dicemus.

17 Materia etiā & charta alia, cui inueni alias literas depictas, mihi plane incognita est, vt & compositio eius encauti quo scriptitatū fuit in ea, cuius inquisitione ideo prætermissa referā exempla. Illud in primis ex Cæsario, qui ait, *ciuem quendam fuisse Colonensem, cui ea esset consuetudo, vt dum solus esset semper oraret & deambulando potissimum salutationem angelicam repeteret, eumq; mortuum apparuisse cuidam nepti suæ habitu splendido, in quo maxime in caligis & calceis scriptus erat per totum versiculus Aue Maria gratia plena, Dominus tecum, &c.* In libro, qui scala cœli inscribitur, narratur fuisse quendam sacerdotem deuotum, qui peracto missę sacrificio vidit retro altare diabolum scribentem in charta membranea, quam vocāt pergamenam, longissima, quam cum omnino scripta deficeret, etiam dentibus more sutorum extendere nitebatur, vt capacior esset maioris scripturæ. Ad quem accedens sacerdos in virtute domini nostri IESV CHRISTI præcepit, vt in præsentia populi diceret, *quid ibi scripsisset.* Respondisse autem dæmonem, *hic scripsi omnia peccata, mendacia, detractiones, aspectus impudicos, cogitationes immundas, vanitates, & omnia peccata populi tui, quæ hodie in ista ecclesia commiserunt: quia hæc facta maxime in ecclesiis multum Deum offendunt, & nos inimicos eius lætificant.* Tuncque sacerdotem assumta membrana, & peccatis lectis, populo nunriauit, cumque ad monitionem sacerdotis perfecte fuissent confessi, totam illam scripturam fuisse chartā deletam, & dęmonem confusum recessisse Non pigebit etiam aliam scripturam horribilem a mortuo quodā sophista portatam, de qua in libro exemplorum[b] hisdem verbis sic narratur: *Magister Silo, quendam*

b Distin 8 c. 65 ex excerptis ex vitis sanctorum.

quendam suum scholarem ægrotantem obnixe rogauit, vt post mortem suam ad se rediret, & statum suum sibi renuntiaret. Post aliquot igitur dies, apparuit cum cappa de pergameno, tota de sophismatibus descripta & intus flamma ignis contecta: Qui requisitus a magistro quisnam esset, ait: ille vtique sum, qui ad te redire promisi. Et de statu suo requisitus ait, hæc cappa plus super me pōderat & plus me premit, quam si vnam turrim supra me haberem: & est mihi data, vt eam portem pro gloria, quam in sophismatibus habui. Porro flamma ignis qua cooperta est, pelles sunt delicatæ & variæ quas ferebam, quæ flamma me cruciat, & exurit. Sed cum magister illam leuem pœnam iudicaret, dixit eidem defunctus, vt manum extenderet, & sic facilitatem suæ pœnæ sentire posset. Cumque manum extendisset, ille guttam vnam sui sudoris dimisit, quæ prædicti magistri manum sagitta citius perforauit, ita quod cruciatum mirabilem sensit. Et ait talis totus est ille ignis. Ille igitur magister acerbitate pœnæ perterritus, seculum deliberauit deserere, & religionem intrare, vnde mane scholaribus congregatis hos versus composuit.

Linquo coax ranis, cras coruis, vanaq; vanis
Ad logicam pergo, quæ mortis non timet ergo.

Et sic seculum deserens ad religionem confugit. Hæc ibi

28 Recensitum inuenio quoque in sacra pagina, angelos scripsisse seu signum tau, vel aliud salutis in frontibus saluandorum: verum non mihi constat qua materia, & quo atramento id factum est. Mysteria etiam & Dei opera silentio potius & fide venerari, quam curiosa indagatione conuenit. Referam aliquot exempla vnum ex c.9. Ezechielis num.2.& seq. *Et ecce sex viri veniebant de via portæ superioris, quæ respicit ad aquilonem & vnius cuiusq; vas interitus in manu eius: vir quoq; vnus in medio eorum vestitus erat lineis, & atramentarium scriptoris ad renes eius: & ingressi sunt & steterunt iuxta altare æreum 3. Et gloria Domini assumta est de Cherub, quæ erat super eum ad limen domus, & vocauit virum qui indutus erat lineis & atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis. 4. Et dixit Dominus ad eum, transi per mediam ciuitatem in medio Hierusalem, Et signa Tau super frontes virorum gementium & dolentium super cunctis abominationibus quæ fiunt in medio eius. 5. Et illis dixit, audiente me, transite per ciuitatem sequentes eum & percutite: non parcat oculus vester, neq; misereamini. 6. Senem, adolescentulum, & virginem paruulum, & mulieres interficite vsque ad internecionem: omnem autem super quem videritis Tau, ne occidatis, & a sanctuario meo incipite. &c.* Puto tamen illud atramentum fuisse ex sanguine seu sanguinis Domini nostri IESV CHRISTI virtutem referens *vt in Exod. c.12. ver.23.* Dominus percutiens Ægyptios & primogenita illorum, non permisit intrare angelū percutientem in domos Iudæorum, quasū superliminaria erāt superaspersa sanguine agni. Aliud exemplum in Apocalypsi. cap.7. ver.2. *Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem*

signum Dei viui, & clamauit voce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ & mari dicens; Nolite nocere terræ & mari, neque arboribus quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum. &c. Dicebat & Eliu apud Iob, [a] loquens de Dei sapientia inter cetera; *qui in manu omnium hominum signat vt nouerint singuli opera sua.* In apocalypsi etiam, [b] quod verbum Dei, vestimentū aspersum sanguine habebat, & in eo & fœmore eius scriptū, rex regū & dominus dominantium. Repetam & aliam scripturam terribilem, quæ quidē a quo & cuius iussu facta est, & in qua charta, sed nec de atramēto quoque constat, nisi dicamus illud compositum ex atro mortis encausto, apud Danielem c. 5. vbi, dum Baltasar rex Babylonis, in conuiuio propinasset vasa ablata a tēplo Domini, apparuerunt digiti quasi manus hominis scribentis, contra candelabrū in superficie parietis aulæ regiæ, & scriptura lecta a solo Daniele erat *mane thecel phares*, quam regi Daniel explicauit, *Mane* numerauit Deus regnum tuum & cōpleuit illud: *Thecel* appensus in statera, & inuentus es minus habēs. *Phares*, diuisum est regnum tuum, & datum est Medis & Persis.

19 In terra scriptum inuenio per dominū IESVM CHRISTVM, [c] vt & in lapideis tabulis, mandata a Deo scripta dicuntur. [d] Constantinus imperator, [e] testamentum probat militis vel voluntatem inscriptam in vagina, aut in clypeo, literis sanguine rutilantibus, aut in puluere, in puluere tamen scriptum non multum durat vt nec in cinere, de quo dicit Suidas εἰς τέφραν γράφειν *inscribere cineri*, cinis quippe leui flatu dissipatur & confundit characteres, tamen seruatur vt in consecratione nouarum ecclesiarum, fiat crux in pauimento ecclesiæ de cinere & sabulo, vbi literis græcis & latinis totum describitur alphabetum, vt refert inter alias ceremonias & ritus consecrationis Guillelmus Durandus. [f]

20 In metallis scriptum quoque vel melius sculptum vel exaratū, vt Sicambrorum vel Francorū morem fuisse narrat Tritemius [g] fœderum pactiones tabulis argenteis perscribere, vt & scripserunt fœdus perpetuum factum a Franco 17. rege Sicambrorum cum Germanis, Doringis, & Saxonibus. Ita tabulis æreis scriptum fœdus inter Romanos & Iudæos initum. [h] Erant & Romæ quædam leges æratæ & senatusconsulta & edicta ad perpetuam rei memoriam sic exarata, quæ persequi per singula quæ notissima sunt supersedebo.

21 Scriptum in aqua, & vento seu aere, dicunt antiqui: sed ea lege vt scripta, citissime obliterata sint, & vna cum ortu interiisse videantur, & perinde in his scribere dixerūt ac nihil agere, vt apud Catullū

Mulier cupido quod dicit amanti
In vento & rapida scribere oportet aqua

& Lucianus, [i] παίζεις ὦ χάρων ἢ κατ' ὕδατος φασιν, ἤδη γράφεις, παρὰ Μικύλλου τινα ὀβολὸν προσδοκῶν. *Vtrum ludis charon, an iam in aqua, quod aiunt scribis, Quod quidem a Micyllo obulum aliquem exspectes?* facit quod Ouid. ait, [k] *Quæ tibi sint facienda tamē cognosce, nec Euris Da*

a Iob. ca. 37. ver. 7.
b c. 19. ver. 16.
c Ioan. ca. 8. versic. 6.
d Exod. 32. ver. 15.
e in l. milites 15. de testam. l. li. 6. C. tit. 21.
f li. 1. rationa. diuinorum offic. nu. 6.
g lib. 1. breuiarij annaliū Fran.
h Machab. li. 1. c. 8. ver. 22.
i In Tyranno.
k Elegia 4.

Damea, nec rapidis verba ferenda notis. Ceterum quamuis characteres in aqua & vento impressi facile confundantur, & firma illorum figura non sit, tamen effectus sæpe characterum post confusam figuram remanet. Illud docetur in benedictione solemni aquæ fontis baptismatis, in vigilia Paschæ, in qua fiunt sex, quæ ei vim & potestatem conferant ex Dei sanctificatione, nam sacerdos orat, aquam manu tangit, vocem mutat, cereus Paschalis benedictus immergitur, alij cerei illuminantur, insufflat sacerdos, chrisma miscet, tangit aquam primum, diuidens aquam in modum crucis, mysteria sanctificationis pronuntians: Secundo tangit, vt eum per inuocationem sanctissimæ trinitatis muniat: Tertio cum eam in quatuor angelos proiicit, adhibitis sacris characteribus crucis, & ritibus & precationibus de quibus agit Guillel. Durandus. [a] In aere quoque cruces infigi nemo dubitat: imo & incenso cruces fiunt in consecratione ecclesiarum, quibus offertur per quendam characterem cognitum, & quodammodo per symbolum, oblatio Christi in cruce facta, vt tradit prædictus Durandus. [b] Et signum Christi apparebit in cœlo, dum ad iudicandum venerit: quotidiana etiam sunt meteora, apparitiones diuersæ in aere: quæ nemo negare potest fieri, vel naturali quadam impressione, vel supernaturali Dei, aut angelorum, aut dæmonum Dei permissione. Fixit Deus in cœlo ipso admirabilem illum stellarum ordinem, vnde tot figuræ & veluti literæ colliguntur ab astrologis: illaque pulcerrima viuentium animalium seu zodiaci chorea & consequentia, aliaque sydera & signa cœli. Omitto modum scribendi noctu per faces ex composito sublatas vel depressas, quem videbis apud Hieron, Carda. de subtilitate.

a li. 6. rationalis diuinorum offi. 10. ca. 82.

b lib. 1. Rationalis diuinorum offi. cio 6. 8.

22 Sed vt inuentum addam exarandi literas omnino admirandũ, facile ad bonum vel malum conuertibilẽ (per artẽ Typographicã, postulat finalis cõclusio quod ferunt ex sculptura) initium habuisse. Scribit autem Sabellicus. [c] Et Munsterus [d] artem Typographicam inuenisse Moguntiæ Ioannem Faustum, quem Gutmanum vocant, cum Petro Schœfero. Refert vt & quidam alij P. Appianus, [e] vt Iacobus Wimpfelingus, [f] Ioannem Guttembergium Argentinensem, artem impressoriam nouum scribẽdi genus, primũ excogitasse anno domini 1440. in vrbe Argentinensi: Inde autem venientem Mogũtiam, eam feliciter perfecisse. Platina vero, & fere alij omnes referunt ad Ioannem, vel secundum Polydorum, Petrum Faustinum Moguntinum, & ad annum 1451. Sed Paulus Iouius a Cataynis Indię populis per Scytas & Moscos illud ad nos peruenisse scribit.

c Enneade 10.

d li. 6.

e 2 parte Cosmogr. ad annum 453.

f In epitome Germanorũ c. 65 & Fug li. 8. c. 11.

De literarum occultatione. CAP. IIII.

Exploratores Romanorum, redeuntes a Persis, retulerunt membranam scriptam internis figuris notarum in vagina a Procopio ad illos mandatam. [g]

g Ammian. Marcellinus li. 18.

Literas proditionis Artaxerxis Cyro misit Harpagus in exente

rato lepore, mittens ei vna venantē venatorem cum reti & lepore.[a]

3 Cum secreto scripturus esset Octauius Cæsar & Hirtius ad Decium Brutum, ne se M. Antonio dederet, sed opem ab ipso speraret: in tenuem ex plumbo ductam laminam quādam inscripsit verba quędam, eāque chartæ instar inuolutam vrinatori cuidam deferendam tradidit ad Decium, is autem recognita sic rescripsit.[b]

4 Sic Diognetus proditor Milesiorum ob amorem Polycritę Naxię mulieris epistolam proditionis consciam plumbeam, in pane fratribus puellæ, quorum vnus Polycles præfectus vrbis, apud Naxios misit puellæ opera, vnde Milesij necati sunt in obsidione, vt scribit Parthenius[c] Andriscus,[d] & Theophrastus,[e] & Polyænus.[f]

5 De alio modo occultandi scripta meminit his verbis Aul. Gellius.[g] *Legebamus id quoq; in vetere historia rerum Punicarum, virum indidem quempiam illustrem, siue ille Hasdrubal siue alius est, non teneo, epistolam scriptam super rebus arcanis, hoc modo abscondisse. Pugillaria noua nondum etiam cera illita accepisse, literas in lignū incidisse, postea tabulas, vti solitum est colliuisse easque tabulas tanquam non scriptas, cui futurum id prædixerat misisse: eum deinde ceram derasisse literasq; incolumes ligno incisas legisse.*

6 Subtiliter etiam Attalus rex literas litatis extorum inscripsit, vnde excitaret & confirmaret animos suorum militum contra Galatas vel Gallos. Siquidem[h] Rex contrito gummi, inscripsit in dextram manum, *Regis victoria*: inscriptionem efficiens non a sinistris in dextram, sed contra a dextris ad sinistram: & cum viscera extraherentur supposuit manum in calidiorem, ac fungosum locum, abstersitque inscriptionem. Et ita vates inuenit, inscius quomodo accidisset, particulam ita scriptam, *regis victoria*, qua significari victoriā regis sibi persuaserunt & milites, & alacriter in pugnam educti, vicerunt.

7 Erant alij modi, non tam occultandi literas quam occultandi mentem per literas expressam, de quibus scripsit quędam & confusa vel nimium fastidiosa quibusdam, Trithemius libris πολυγραφίας, & Baptista Leo Florentinus.[i] Veluti quomodo Iulius Cæsar literas secretiores scribens, quartum semper elementum in scribendo, pro eo quod scribi debebat sumere erat solitus, vt obuia literarum lectio cuiuis non esset.[k] Et Octauianus Cæsar siquid arcani suis necessariis scriberet, proxime sequentem literam pro ea quæ apponi debebat, exarabat. Dio Cass. li. 51. Suetonius vero Tranquillus.[l] *Quoties, inquit, per notam scribit b, pro a. c pro b, ac deinceps eadem ratione sequentes literas ponit pro x autem duplex a, a.*

8 Erat scytale genus secretioris epistolæ, quo ad res secretiores vtebantur Lacones, vnde Scytale dicta laconica. quæ erat huiusmodi: Imperatori enim ad bellum proficiscenti Lacedæmonij surculum dabant teretem, alterumq; omnino similem penes se retinebant: deinde si quid secretioris rei incidisset, in loco quodam tenui prius ad circulum adaptato, quod visum esset præscribebant. Illudque reuolutū ex sur-

[a] Herodot. li. 1.
[b] Dio Cass. lib. 46. histor.
[c] in Eroticis c. 9.
[d] li. 1 de reb. Naxicis.
[e] li. περὶ νόμων.
[f] li. 8. Strategematon.
[g] li. 17. c. 9.
[h] vt scribit Polyænus. li. 4. Strategematon.
[i] de occultis scribendi notis.
[k] vt scribit Dio Cassius. li. 40
[l] In eo. c. 87.

ex surculo ad imperatorem mittebant, qui loro illo per circulum suũ complicato literisque coeuntibus commode quod scriptum erat per legebat: cuius modum latius præscribit Gellius, a Plutarchus in Lysandro, Harpocration & Suidas, Herodot. b Frontinus. c σκυτάλη Grecis nihil aliud est quam lorum, vel flagrum loreum, a quo surculus ille inuoluebatur. Gellius etiam dicto loco de C. Cæsare sic scribit, *Libri sunt epistolarum C. Cæsaris ad C. Opium & Balbum Cornelium qui res eius absentis curabant. In his epistolis inueniuntur epistolæ singularia, sine augmentis syllabarum quas tu putes positas inconditæ. Nam verba ex his literis confici nulla possunt: erat autem conuentum inter illos clandestinum de commutando situ literarum: vt in scriptio quidem alia, alia locum & nomen teneret: sed in legendo locus cuique suus & potestas restitueretur, &c.* Suetonius vero Tranquillus apertius sic explicat, in Iulio Cæsare, cap. 56. *exstant & ad Ciceronem, inquit, epistolæ, item & ad familiares domesticis de rebus: in quibus si qua occultius proferenda erant, per notas scripsit: id est, sic structo literarum ordine vt nullum verbum effici posset: quæ si quis inuestigare & persequi vellet quartam elementorum literam id est d. pro a, & perinde reliquas commutet.*

a li. 17. ca. 9.
b li. 5. 7 & 8.
c li. 3. c. 15.

9 Vulgaris est modus occultandi sensum, dum characteribus diuersarum nationum inter alienigenas vel ignaros, scribitur, vt si græcis literis, multo magis idiomate græco scribas, quod nisi a peritis intelligi possit. Et fuit hæc aliquando curiosa quorundam principum folicitudo, vt non permitterent nisi sua lingua aut characterib. certæ nationis scribi. Quemadmodum Vlid, rex Arabum, postquam Christianorum templum dirupit, vetuit in posterum scribi Codices græcis literis, sed tantum Arabicis. d Sic Abdala Babyloniæ & Persiæ imperans, prohibuit Christianis literas discere & Iudæis & Christianis characteres Mahumeticos iubet inscribi Hierosolymis, e quod Thesias Arabum dux, Emesæ Iudæos & Christianos ad Menzenizandum compulit, id est ad characteres Mahometis accipiendum. Cum etiã Suniator potentissimus Pœnorum ea tempestate inimicus, Hannoni duci Carthaginensium græcis literis, Dionysio aduentum exercitus & segnitiem ducis familiariter prænuntiasset comprehensus epistolis, eo damnato, factum est Carthagini senatusconsultum, ne quis postea Carthaginensis aut literis græcis, aut sermoni Græco studeret, ne aut loqui cum hoste, aut scribere sine interprete posset. f

d vt narrat Paulus Diaconus li. 20. rerum Romanarum.
e vt refert idem Diaconus li. 21. Rom. hist. & li. 22. quoque scribit.

f vt scribit Iustinus ex Trogo. li. 20.

Qui multos scripsere libros. CAP. V.

SVidas in Dydimo, ait Dydimi Salsamentarij filium fuisse cognominatum, sub Antonio & Cicerone vsque ad Augustum *calchenteron* quasi æneis intestinis prædictum, ob assiduitatem lectionis & scriptionis. Dicunt enim eum vltra tres mille quingẽtos libros conscripsisse.

2 Ægyptij scriptores, putantes omnia inuenta esse a Mercurio, suos

libros Mercurio inscribebant, vt ait Iamblychus,[a] quod me mouet vt dicam, tot libros, qui titulo Mercurij inscribebantur, nō eius proprios fuisse: & eo refero, vel saltem vix credi potest, quod eodem loco adfert Iamblychus, de diuinis plura tradidisse Mercurium Trismegistum per viginti millia volumina vel inquit, sicut Menetheus recenset, per triginta sex millia quingenta vigintiquinque.

a li. de myste riis ægyptio rum.

3 Refert Hieronymus ad Pammachium & Oceanum, mille & amplius tractatus Origenem loquutum in Ecclesia, & edidisse innumeros præterea commentarios, quos nec quispiam nostrum inquit legere posset. Scribit & Isidorus [b] Hieronymum, fassum se legisse sex millia librorum Origenis.

b lib. 7 etymologia. c. 7.

4 Multa scripsisse Salomonem, & de omnibus rebus, & de omnibus lignis a cedro qui est in Libano, vsque ad Hyssopum, refertur in 3. reg. c. 4. in fine: ferturque eum composuisse librorum octo millia. Nempe quinque millia odarum & carminum: Dramatum, parabolarum, & εἰκόνων, tria millia. [c] Inter quos recensetur liber præcantationum, quo docebatur modus depellendarum ęgritudinum, quem vocat de morborum curationibus Rabi kimhi. *in comment. ad prædictum c 4. li 3.* regum reliquerat & tractatum de exorcismis contra dæmones, vt prędicto loco Iosephus ait, & exstitisse suo tempore scribit Origenes [d] Menius & Gratianus in princ. 21 distin. & Zonara. tomo 1. c. 58. Et Dominus Christus c, 11. diui Matthæi *Si in Belzebub eijcio dæmonia, filij vestri in quo eijciunt.* &c.

c vide Iosephum lib. 8. antiquita. c. 2.

d tracta. 35. in Matthæū.

De librorum multitudine. CAP. VI.

SIcuti qui annonam parant populo, laudabiles sunt, & qui dispensant in tempore: auari autem, qui nec ea vtuntur, nec vti alios patiuntur, detestabiles: Sic qui librorum copiam habentes, aliis & sibi vsui sunt, bene consulunt, & bibliothecas in vsum reipublicę parant, digni habiti sunt honore, qui vt eas propriis laborib. & opib. seu libris a se editis, vtiliores reddunt, vel cōponentib. operā subministrāt, quales Typographi, Bibliopolæ, si modo improbas merces & vetita volumina temere nō admisceant: præstantiores & illi, qui illis vti sciūt, & consilia horū consiliariorū magistorūue mutorū domi loquentiū, in publicam vtilitatem conuertunt, & vtuntur. Ita & prorsus damnandi vel ridiculi, qui in librorum multitudine sibi complacent, & inde solum se haberi doctos & admirandos esse, persuadent instar canum hortularij, qui nec caules comedunt, & aliis comedentibus inuident. Sicut Lucianus, [e] eum irridet, qui librorum suppellectile longa tumebat *Simia* inquit, *semper est Simia, etsi aureum cultum portet, & semper indoctus qui multos libros habet, etsi tot ei sint quot Athenis in Italiam Sylla aduexit*: vt neque bibliopolas, librorum copia doctos facit: non armorum copia, militem: non terram diuitem thesaurus ei inutilis in visceribus conditus, si non splendeat visu. Neq; quisquam quod habeat tibias Timothei, aut quas Ismenias septem

e oratione aduersus indoctum.

septem talentis emit Corinthi, artis ignarus inflabit: neque si quis arcum habeat Herculis, cum Philoctetus non sit, qui solus tendere potuit, quod collimasset figere posset. Librorum chartis infiniti thesauri & inæstimabiles tegũtur, sed nisi effodiantur, non sunt possessoribus peruii. *Quo mihi*, inquit Seneca, [a] *innumerabiles libros & bibliothecas, quorum Dominus vix tota vita sua indices perlegit? onerat discentem turba non instruit: multoq; satius est te paucis auctoribus tradere, quam errare per multos.* Lucianus [b] ait, *Et nostra* inquit, *ætate quis, & adhuc superest opinor, qui stoici Epicteti fictilem lucernam ter mille drachmis emit: sperabat enim opinor & ille, si noctu ad eam lucernam legeret, continuo & Epicteti sapientiam in somnis se adepturum & se similem fore admirandi illius senis.* Euenit autem, in pluribus libris alicuius, & in bibliotheca diuersorum auctorum, quod accidit thesauris, vt rubigo & quædam aut nullius aut propemodum exiguæ vtilitatis inueniantur. Sic enim aliquando scribẽdi libido trãsfert ingenia, vt vel omnino inutilia, interdum etiam nociua, interdum parum accommoda inculcentur, in quibus agemus iudicio & delectu. *Componendorum & scribendorum enim librorum*, inquit Salomon, *nullus est finis.* Scribunt docti pariter & indocti, vt ait Horatius. Verum quemadmodum diuitibus accidit, diuitiarũ suarum omnium vsum per se habere, eo tamen honore fruuntur vt suo beneficio plures ditent: vel vt, cum opus est, ex suis non ex alienis accipiant, sic qui multos habent libros, possunt ex illis, & sibi accommodos familiares deligere, & aliis eosdem & alios consulendos prebere: & ita si quid ex illis colligere poterint, dum opus fuerit, in vsum vtilem transferre. Vtq; plures vrbes præternauigasse pulcrum est, sed expedit vnam incolere & optimam: ita nobis quã plurima sunt cognoscenda, retinendaque optima.

3 Iudicium requiritur & discretio in legendis libris, neque etiam omnes omnibus conueniunt, vt, neque qui sapiunt, statim a quouis bibunt fonte, propterea quod alii salutem adferunt, alii pernitiẽ, nonnulli furorem: sicque etiam non est tutum quemlibet librum euoluere, quod ex aliis haurias affectum animi bonum: ex aliis libidinem aut ambitionis insaniam trahas. Et sicut corrumpunt bonos mores colloquia praua, sic & lectio malorum librorum, qui nobiscũ sine lingua colloquuntur. Sunt ingenia quæ non per se valent pleraque concipere, quæ, cum male decoquant nec intelligant, conuertũt in sui damnationem, etiã alioquin vtilissima: vt de epistolis D. Pauli, & aliis per indoctos, non intellectis, dicebat D. Petrus c. Quemadmodum sunt ægri qui tam inualido sunt stomacho, vt etiam vel panem vel escas suauissimas & sanis accommodas, in morbi incrementum conuertant. Et iisdem floribus bonis, apes, mel, araneæ venenum, propter diuersam naturam conficiunt. Sicut autem apes e variis varios colligunt succos, sed eos suo spiritu mutãt ac digerunt, alioquin non factũræ mel: sic euoluendi sunt omnes auctores, sed

a li. 1. de trãquill. vita c. de vana gloria.

b in dialogo πρὸς τὸν ἀπαίδευτον καὶ πολλὰ βιβλία ὠνούμενον, i. ad ineruditũ & multos coemẽtẽ libros irridẽs inutiliter libros possidẽtem.

c 2. ep. D. Petri ca fin. vers 1.

quod legeris in tuos vsus transformandum. Libri etiam vetiti & improbatæ religionis permissi quibusdam sunt, qui ex illis possint quippiam vtilitatis in caussam publicam transferre: quemadmodũ & pharmacopolis permittuntur bona pharmaca & venena, quibus alia temperare vel tollere secundum artem sibi cognitam possint, quamuis lethale alioquin sit ignorãtibus vim, ea committere. Nullus tam malus liber, ex quo qui ingenio valet, non possit quandam vtilitatem colligere: vt nulla tam via aspera ac salebrosa, in qua nõ nunquam violæ flosculique non occurrant: verum, vt monui, iudicio opus est, ne interdum pro rosis vel vtilibus, fuco illita mala colligamus. Omnia itaque probanda prius, postea quod bonum, est tenendum. Scarabei fugiunt vnguenta, delectantur fœtoribus, & nonnullis pessima pro optimis placent: eoque dirigitur maledictio, *va qui dicitis bonum, & malum bonum, ponentes tenebras lucem, &c.* a Quomodo autem hæc discernere quis poterit, paucis respondeo: id se assecuturũ, si regulas catholicorũ librorum, & censuras sequatur: si doctorũ & peritorũ preponat iudicium, & si dum intellexerit suspectum aliquem esse librum, ita illum percurrat vt non omnino ei fidat, imo ita etiam eum ea cautione legat, talique metu, quo tenẽtur qui per itinera de latronibus aut decipulis suspecta incedunt.

a *Esaiæ c. 5. vers. 20. & prouerb. 17.*

De bibliothecis. CAP. VII.

QVemadmodũ in republica, & priuatim & publice, thesauri colliguntur & reconduntur in vsum necessitatis, vel ad pompam seu celebritatem nominis comparandam, & quo maiores & præstantiores, eo pretiosiores habentur: sic Thesauri literarum & bonarum doctrinarum, artium & scientiarum, qui in libris & magistris mutis consistunt, inter præclara reipublicæ bona reposita sunt, a priuatis & publicis personis: qui possunt vniuersæ reipub. & priuatorum commodis, cum necessitas iubeat, inseruire vtroque tempore & bellorum & pacis.

2 EpaphroditusCheronensis, parauit sibi triginta millia librorum, eorumque bonorum & minime vulgarium, Suida teste. b Et Appellicon Theius bibliothecam habebat, quam nactus est Sylla, c Meminit idem Suidas, in verbo ἐπιστολὴ, epistolæ Iuliani Parabatæ ad Porphyrium catholicum, qua ait copiosam & magnam fuisse Georgii bibliothecam, omnis generis philosophis, & multis commentariis refertam, & potissimum Galilæorum (sic enim Christianos vocabant) scriptis multis & variis refertam, iubens eam diligenter Antiochiam perferri. Laudatur merito Origenes Pamphilus martyr, quod vndequaque libros sacros in vnum cogeret d. Tyrannion Emissenus prius dictus Theophrastus grammaticus, Romæ diues habitus quod Bibliothecam haberet triginta millium voluminum librorum e. Celebrat Plinius f, M. Varronis bibliothecã, quę prima in orbe ab Asinio Pollione ex manubiis publicata Romæ est, g Asinii *Pollion's*

b *in ἀνακεχαρακτώτων.*
c *In verbo ἀπελλικῶν*
d *Euseb. lib. 6 c. 32. Nicephoro li. 5 c. 19*
e *Hesychius Milesius Illustrius. lib. περὶ σοφῶν. & Suidas.*
f *li. 7 c. 30.*
g *li. 35. c. 2.*

Pollionis inuentum esse Romæ, vultus auctorum pingere, qui primus bibliothecam inquit dicando, ingenia hominum rempublicam fecit, an autem priores cœperint Alexandriæ & Pergami reges, qui bibliothecas magno certamine instituêre, non facile dixerim, Et paulo ante, *non est inquit prætereundum & nouitium inuentum. Siquidem non ex auro solum argentoue, aut certe ex ære in bibliothecis dicantur illi, quorũ immortales animæ in iisdem locis ibi loquuntur: quinimo etiam quæ non sunt, finguntur, pariuntq; desideria non traditi vultus, sicut in Homero euenit.* Anno ab vrbe condita 726. Octauianus Cæsar cum templũ Apollinis in palatio dedicauit, bibliothecas perfecit. [a] Forsan hæc fuit palatina bibliotheca, cuius præfectum fuisse Caium Iulium Higinum Augusti libertum, dicitur a Suetonio [b] vt & C. Melissus ab eodem fertur ex delegatione Augusti, habuisse curam ordinandarum bibliothecarum in porticu Octauiæ. Serenus Samonicus, præceptor Gordiani filii imperatoris, patris sui libros, Gordiano dedit, qui censebantur ad sexaginta duo millia. [c] Bibliothecas instruxit etiam Vlpius Traianus. [d] Theodosius Iunior, filius Arcadii, in bibliotheca paranda non fuit inferior Ptolomæo. [e]

3 Celeberrima erat in Alexãdria Ægypti bibliotheca, quæ forte fortuna fuit in direptione a militib. auxiliariis cõbusta [f]. Sic alia refertissima Cõstantinopolitana sub Basilisco imperatore casu cõbusta. [g] Bibliotheca Cõstantinopolitana præcipue etiã libros sacros & patrũ cõtinebat, ex qua Cõstantinus 4. pogonatus imperator libros antiquorũ patrum, patrib. qui in sexto cõcilio Constãtinopolitano fuerũt in Trullo in palatio, subministrauit, vt ait Beda. [h] & Antoninus [i] cuius erat custos seu chartophylax Georg. Diaconus. Sic etiã Iomanus satisfaciens vxori, incautus cum tẽplo Traiani, & celebrẽ bibliothecam cõbussit. [k] At Conon Isaurius imperator data opera cõbussit bibliothecã regum Constantinopolitanã cum duodecim custodib. eius doctissimis, quod nollẽt illi in fractionẽ imaginum subscribere. [l]

4 Fuisse regibus Persarum bibliothecas, constare potest ex 3. Esd. c. 6. vers. 23. Nehemias etiam construxit bibliothecam, & congregauit de regibus libros, & prophetarum, & Dauid, & epistolas regum, & de donariis. Similiter & Iudas Machabæus ea quæ didicerat per bellum quod Iudæis acciderat, & erat apud illos [m].

5 Athenæus [n] celebrat Larensii laudes, eiusque insignem librorum numerum & bibliothecam, & refert inter eos, qui admiratione digni visi sunt in congregandis libris, Polycratem, Samium: Pisistratum, qui regnauit Athenis: Euclidem & ipsum Atheniensem: Nicocratem Cyprium, & reges insuper ipsius Pergami: Euripidem poetã, Aristotelem philosophum. Et Nileum vtriusque libros seruantem, a quo emtos libros vna cum Rhodiis & Atheniensibus Ptolomæus cognomento Philadelphus rex, duxit ad pulcram Alexandriam. Adrianus, ædificauit Atheniensibus Iunonis ac Iouis Panellenii templum, communemque omnibus diis ædem. Bibliotheca

a *Dio Cass. lib 53. histo. Roma.*
b *In libro de illust. gram.*
c *Iul. Capit. lib de gestis Gordianor.*
d *Dio in Traiano.*
e *Nicephor. Callix li 14 hist. eccl. c. 3*
f *A. Gell. li. 16. c 7.*
g *Zonaras tomo 3.*
h *de ratio. temporum.*
i *t t. 13. c. 4 §. 7*
k *Theodoni. in fi. lib. 5.*
l *Zona to. 3.*
m *2. Mach. c 2. vers 13. & 14.*
n *l. 1. dipnosophist. c. 1.*

erat in eodem templo & gymnasium Adriani cognomento, in quo columnæ centum ex Lybicis lapicidinis [a]. Hanc fuisse amplam, scribit Platina [b] inter reges Alexandriæ, & Pergamenos hęc, vt Galenus ait, præclara contentio fuit, præ ardore ac summo studio literarum, vter maiorem copiam librorum in bibliotheca compararet. Quamobrem in hac Pergami, fuisse ducenta millia, narrat Plutarchus in M. Antonio: in altera Gellius, [c] millia septingenta fuisse volumina. Fuit Bibliotheca antiquitus Romæ, de qua mentio fit apud D. Gregorium [d], & ibi ingens librorum numerus, vt ait Iohan. Magnus [e]. Nicolaus 6. Sum. pontif. Vaticanam erexit, missis quoquo versus doctis ad comparandos libros. Quinque ducatorum millia, ad se Euangelium D. Matthæi Hebraicum afferenti promisit, vt scribit Ekius [f]. Erat Hagustaldi bibliotheca, quam Acca Græcis & Latinis scriptoribus instruxit [g]. Carolus Magnus, magnam librorum bibliothecam instruxit, quos moriēs ab his qui eos habere vellent, emi iussit iusto pretio, & pretium in pauperes erogari, vt scriptum est in diuisione facta ab eo thesaurorum suorum, quæ ponitur ab Eginartho in fine libri de vita & gestis Caroli Magni.

a vt ait Pausanias in 1. lib. seu in Atticis.
b in Alex 1 summi pōti.
c Gell. lib. 6. ca. 17.
d li. 7. epist. 27.
e lib 15. Gothica histor. ca. 20.
f Homil. de sancto Mat.
g Sigebert.

Librorum & auctorum reprehensiones.

CAP. VIII.

Longe procliuius est, inquit Dio Cass. [h] alios reprehendere, quam sibi ipsi moderari: facilimeq; fit vt qualium rerum caussa alios homines pœna dignos iudicant, has ipsi easdem admittant, vt argumento non sit, propter quas alios accusant, has ipsas odisse. Alludit ad illos Martial. [i] *Ista tamen mala sunt, quasi nos manifesta negemus. Hæc mala sunt, sed tu non meliora facis.* Proniores sunt homines ad detractionem & ad reprehensionem scriptorum, quam ad imitationem; hoc naturale quoddam esse videtur vitium, & ad dissentiendū facilitas naturalis.

h li. 36. hist.
i ca. item si plures, §. principal - ter de recep. arbit. P. lib. 2. epig. 8.

2 Aliqui tamen detrahunt aliis recte sentientes, & hoc est recte emēdare, & plerumque meritorium. Porro alii inuidia laborant: & dum alios sibi pręponi vident, illos deprimere satagunt, alii suo errore ita obcæcantur, vt aliorum veritas eis officiat. Sic enim humanæ sentētiæ tanta est varietas, vt non omnibus eadem res quantumuis iusta, sancta, & laudabilis sit, probetur. Neque contra quippiam est tam male, impie & stulte dictum aut factum, aut scriptum, quod non inueniat sectatores, adulatores, & comprobantes.

3 Quidam in Platone criminantur confusionem, sepiam vocant Aristotelem: infamant Virgilium velut vsurpatorem: ex oratoribus, Ciceroni non placet Demosthenes, nec Trogo Liuius, cuius orationes damnat tanquam fictas & imaginarias. Lenæus Pompeii magni libertus, scholæ grammaticæ præfectus, tanto amore erga Pompeiū exstitit patronum, vt Salustium Historicum quod eum oris improbi, animo inuerecundum scripsisset, acerbissima Satyra lacerauerit, Lastaurum

Lastaurum & lurconem, & nebulonem, popinonemque appellans, & vita scriptisque monstrosum, præterea priscorum Catonisq; verborum, ineruditissimum furem. Asinius etiam Salustium affectatorem nuncupat: Senecam, vtpote calcem sine arena, irridet Quintilianus. Salustius, Ciceronem vt nouum hominem, peregrinum, Romanum Arpinatem, patronum mercenarium, cum vxore Terentia sacrilega, & Tulliola filia matris pellice. Quidam Azonem Agazonem, dicunt, Iustinianum Analphabetum, Bartolum Battum, & quod, *Bartolus in syluis tendebat retia grillis*: Baldum Bardium. Suetonius ait, Caligulam Cæsarem parum affuisse, quin statuas, & scripta Liuii ab omnibus bibliothecis amoueret, carpēs eum vt verbosum & negligentem in historia, qui suppressisset triumphos Romuli habitos & partos victoria Thuscorum, quod in historia est genus falsitatis, dignum abolitione auctoris. Athenæus [a], Platonem mordet, eumq; notat vt inuidum, moribus minime probum, gloriosum: irridet libros eius de republica & leges ibi descriptas, vtpote scriptas hominibus a se fictis, ita vt qui his vtantur postea perquirere oporteat: neque Timæos, Gorgias, aliosque his similes dialogos, vbi percurrit de mathematicis, naturalibus aliisque compluribus, idcirco admirandos: siquidem & ipsa ex aliis percipere liceat vel melius dicta, vel non deterius certe. Nam & Theopompus Chius in libro contra Platonis consuetudinem, complures eius dialogos inutiles & mendaces esse testatur, multos etiam alienos, nōnullos Antisthenis, aliosque Heracleotici Brysonis. Senecam vero damnare, inuisumque habere, Quintilianus est solitus, ob corruptum & deprauatum dicendi genus [b]. Narrat & Suetonius, Senecam auertisse Neronem discipulum, a veterum oratorum cognitione, quo eum diutius in admiratione sui detineret. Lucilius insectatur Vectium vtentem sermone Tusco Sabino & Prænestino. Quemadmodum Pollio deprehendit in Liuio Patauinitatem, vt refert Quintilian [c].

4 Nicolaum Perotum, Sympotinum præsulem, hominem acuto ingenio prēditum, & multa lectione exercitatum, qui cornu copiam in Martialem edidit, exosum habuit Domitius Chalderinus, vir & in ea tempestate doctus, æmulatione doctrinæ & morum dissimilitudine, eumq; iurgiis & conuitiis apud suos plerumq; sectatores incessebat, sæpiusq; apud studiosos in inuidiam crimenq; vocabat, vt refert Alexander ab Alexandro [d]. Laurentius Valla in plerosque temere, vt plerumque in elegantiis suis debacchatur.

5 Terentius Afer, poeta præstantissimus a L. Lauino vrgebatur, qui eum quasi publici ærarii furem criminabatur. Quod & passus a suis æmulis Virgilius Mantuanus, qui cum quosdam versus Homeri transtulisset ad verbum, compilator veterum dicebatur, vt scribit Hieronymus in epistola libri de locis & nominibus Hebraicarū quēstionum. Quemadmodum ibidem refertur M. Tullium Ciceronem oratorum facile principem, & linguæ Latinē illustratorem, repetundarum accusari a Græcis,

a li. 11. dipno sophiston. c. 22.

b vt scribit Ange. Politia. in praef. in M. Fabii Quint. institutiones.

c lib. 5 Institutionū c. 3.

d lib. 4 genial. dier. c. 21.

6 Diuus Hieronymus, (de quo diuus Augustinus dixit, nemo hominum sciuit quod Hieronymus ignorauit) sæpe conqueritur de obtrectationibus, calumniis, & detrectationibus, quibus eum æmuli persequebãtur, vt plene liquet ex epistola eius ad Asellam virginem, quæ incipit, *Si tibi putes gratias a me referri posse, &c.* & in epistola præposita tractatui de locis & nominibus Hebraicarum quæstionũ, & in prologo super Iosue & alibi.

7 Reprehenduntur plures, qui libros alienos, suis nominibus ediderunt aliquando, signis tantum exigua forma mutatis, aliquando etiam emendicatis ex aliis capitibus tantum nominibus, sicque vt plagiarii & fures incusantur, de quo conqueritur Martialis, Cæcilius sex libros de Menandri furtis scripsit, vt Philostratus Alexandrinus de Sophoclis furtis, Lysimachus de furtis Ephori diligentis Græci historiographi duos libros. Asinius Pollio, iustos libros de furtis Theopompi, quem tamen historiæ patrem Cicero nominat. Et Apollodorus Atheniensis, vt ait Diogenes Laertius, cum docere contenderet Epicurum multo plura quam Chrysippum ingenii viribus, & sine vllo cuiuspiam adminiculo scripsisse, dixisse fertur, si quis tollat de Chrysippi libris omnia quæcunq; sunt aliena apposita, vacua illi charta relinquetur. Quintilianus etiam dixit primum Romana in historia Salustium, & tamen de eo dictum,

Et verba antiqui multum furate Catonis
Crispe Iugurthinæ conditor historiæ.

Eugranion Cyrenensis Musæi librum integrum de Thesprotis, vt ait apud Eusebium Porphyrius, sibi attribuit.

8 Omitto similes & eos quos inuidia lacerauit: neque enim a præstantissimis ea auctoribus abstinuit, vt & Varro omnium Romanorum doctissimus a Quinto Rhemio Palæmone porcus appellatus sit. Cicero qui vim Demosthenis, Isocratis iucunditatem, copiam Platonis effinxit [a], inter suæ ætatis homines dictus tumidior, asianus, redundans petitionibus nimium, vt in salibus aliquando frigidus, in compositionibus fractus, & elumbis, mollis, a Bruto. Et vt Apollodorus insequutus est Chrysippum, sic Zoilus Homerum. Et dixerunt inuidi Demosthenis, orationem eius olere lucernam.

[a] vt ait Quintil.

6 Inter libros qui recte reprehensi sunt in optima republica, generaliter illi annumerantur, qui mores corrumpunt turpiloquio, vel vanitate verborum detinentes ingenia hominum, vel vt melius dicam corrumpentes mores, non minus quam colloquia praua, quæ & bonos mores inficiunt, vt ait diuus Paulus [b]. Narrat Nicephorus Calix c. in Thessalica synodo prouinciali statutum, librum qui amatoria tractaret, cui nomen Æthiopica historia, χαρικλεια & quod amores attenderet, aboleri debere, vel auctori eius qui dicebatur Heliodorus Tricensis episcopus, functionẽ episcopalem esse adimendam, qui tamen maluit episcopatũ deponere, quã scripta sua supprimere. Lacedæ-

[b] priore ad Corinth. 15. vers. 33.
[c] lib. 12. ca. 34.

Lacedæmonii etiam, libros Archilochi, e ciuitate sua exportari iusserunt, quod eorum parum verecundam & pudicam lectionem arbitrabantur: noluerunt enim ea librorum suorum animos imbui, ne plus moribus noceret, quam ingeniis prodesset. Atque maximum poetam aut certe summo proximum, quia domũ sibi inuisam (nempe Licambæ soceri) obscœnis maledictis lacerauerat, carminum exsilio multarunt. vt scribunt Plutar.[a] & Valerius Maximus. [b] Ouidius etiam [c] vetat attingi alioquin eruditissimos auctores, quia amatoria cecinerint, quibus mores corrumpi possunt.

Eloquar, inquit, *inuitus teneros ne tange poetas.*
Submoueo dotes impius ipse meas.
Callimachum fugito non est inimicus amori,
Et cum Callimacho tu quoque Coe noces.
Me quoque te Sapho meliorem fecit amica,
Nec rigidos mores Teia musa dedit
Carmina quis potuit tuto legisse Tibulli?
Vel tua cuius opus Cynthia sola fuit?
Quis potuit lecto durus discedere Gallo.

Sic prohibet legi ob vetitam Venerem Callimachum, Philetam, Anacreontem, Sapho, Tibullum, Propertium, Cornelium Gallum, & seipsum, vt & certe hodie, eadem ratione indigni putari videntur qui legantur, vt corruptores pudicitiæ. Fuit verborum obscœnitas humanis & diuinis legibus prohibita, & ex lege Persarum, quæ facere non liceret, eadem nec licebat dicere, teste Herodoto, & admonet D. Paul ad Ephes. 4. *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat.* quod explicat Clemens Alexan. In pædagogo lib. 2. cap. 5. περὶ αἰσχρολογίας, de verborum obscœnitate: multo magis scriptorum obscœnorum quæ perpetuo teruntur erit tollenda memoria. qualia certe in perniciem reipublicæ sunt hodie tam multa, vt turpitudine sua perniciosiora sint Elephantidis libellis, vel Milesia Aristidis, vel Sibarithici Hemithernis, aut aliorum prodigiosarum & arcanarum librorum magistrorum, quibus populus inficitur.

Sunt & merito reiecti, qui contra fidem Christianam editi sunt ab heresiarchis, sicuti & qui olim in Christianismum scripserunt ipsi auctores. Vt Libanius Sophista, qui contra Christianos præ timore Iuliani fuit declamatoris enim, quamquam fuerit eloquens, tamen & leuis sophista fuit. Quoniam & in Constantium viuentem laudatorias orationes scripsit: in mortuum autem inuectiuas [d]. Sic Porphyrius, qui Christianismum abrenuntiauit, & in eum scripsit, quod a Christianis quibusdam Cæsareæ verberatus, iniuriam non ferret [e]. Cum Antiochus illustris rex Græcorum voluit corrumpere legem Dei, misit libros per manus nuntiorum in Hierusalem, & in omnes ciuitates Iudæ mandatum, vt sequerentur leges gentium terræ, & libros legis Dei iussit comburi, & apud quemcunq; inueniebantur libri testamenti domini, secundũ edictum regis trucidabãtur per singulos menses perquisitionem facientes, Machabæorum. [f]

[a] in apoph.
[b] lib. c. 6. 3.
[c] li. 2. de remed. amoru.
[d] vt ait Niceph. Ca. ix. li. 10 histor. c. 36.
[e] vt refert idẽ Niceph. eo. li. & c. 36
[f] lib. 1. c. 1. vers. 46 & 59. 60. 61.

11 Inter libros reiiciendos illi sunt quoque, qui inepti indocti, quales forsan scribo, maledici famosi, rabiosi, impii ac seditiosi. Qui merito prohibiti & auctores eorum puniti [a]. Acuunt enim in odium ingenia hominum, & magnarum cædium caussæ in repub. exsistũt, crudeliores duobus libris inuentis post mortem Caii Caligulę, quorum vni erat titulus, *gladius*, alteri pugio, ambo continentes notas & nomina morti destinatorũ: Hi enim in secretis eius inuenti sunt, vt scribit Suetonius [b], at qui nunc tales conspiciuntur publice cuiusque oculis impune subiiciuntur, & inimicitias immortales ex leuioribus lituris seminant.

a in l. vnic. de famos. libellis C.

b in eius vita c. 49.

De Scribis. CAP. IX.

SCribarum necessitas, in literarum caussis non minus consideratur, quam linguæ in sermone, vt & fideliter scribant, aperte, clare, & dilucide sine confusione, & distincte, maxime quando fide publica illis committitur tabularum vel scripturæ negotium, vt notariis fit seu argentariis, & qui a secretis sunt principum, qui actus iudiciales reique publicæ scribunt, vel quæ ad publicam auctoritatem pertinere possunt, publicorum consiliorum facti participes. Cicero de scribarum ordine [c]. *Ordo*, inquit, *est honestus quis negat? est vero honestus quod eorum hominum fidei, tabulæ publicæ periculaq; magistratuum committantur.* Honestas tamen & honor eorum ex moribus nationum distinguuntur: sicuti liquet ex his quæ Æmilius Probus tradit in Eumenis vita, dum tradit, Eumenem Cardianum, fuisse Philippi Macedonis regis scribam, & familiarissimum, quod munus scribæ multo apud Græcos esset honestius quam apud Romanos: Nam apud Romanos, inquit, re vera sicuti sunt, mercenarii existimantur scribæ: at apud Gręcos contra. Nam nemo ad officium id admittitur, nisi honesto loco, & fide & industria cognita, quod necesse est omnium consiliorum eum esse participem. Quando ars typographica latebat, tunc fides maxime scriptorum & transcribentium libros, leges, documenta publica requirebatur: tum vt nihil detraheretur vel adderetur. Tum etiam, vt vetita non communicarētur. Tantaque vel in scribis librorum, vel in descriptoribus legum & cõstitutionum, fides & ars cum diligentia desiderabatur, vt nõ immerito Iustinianus [d], dignum existimauerit sanctione, cauere de scripturis illorum in legibus, vt ex integro & sine siglis & notis fierent. Laudatur Origenes, quod plures libros sua manu transcripserit, idque vere & sine immutatione, sed maxime libros patrum & sacræ Theologiæ.

c 3. accusa.

d in l. 1. §. nostram autẽ consummationem de vetere iure enuclean. C.

3 Eo autem & scribæ erant laudabiliores, quo libros sanctiores & plures transcripsissent, quod miraculo comprobatum fuisse, memini me legisse apud Cęsarium: cum tradit in Arinsberich monasterio ordinis Præmonstratensis, scriptorem quendam fuisse Richardum nomine, natione Anglum, qui plurimos libros in eodem cœnobio manu

manu propria cōſcripſerat, mercedem ſui laboris præſtolatus in cœlis. Et huic, cum fuiſſet ſepultus, poſt viginti annos in eius ſepulcro manum dexteram tam integram tamque viuidam fuiſſe repertam, ac ſi de corpore animato recenter fuiſſet præciſa, reliqua carne in puluerem redacta. In cuius miraculi teſtimonium ait, dictam manum in monaſterio reſeruari. Egent certe maxima ſcriptoris vel Typographi fide, libri ſacræ paginæ in quibus vnus etiam apex vel iota, non debet eſſe ſine effectu. Non minore etiam publica monumēta, vnde ſcribis vt Eſdræ ſacræ prius literæ commiſſæ.

4 Et curabant antiqui reges, populi, magiſtratus, vt annales rerum geſtarum, & veraciter & fideliter conſcriberentur, vel a pontificibus ipſis, vel aliis, ad quos cum opus eſſet recurrerètur. Sicut quo tempore Aſſuerus rex inſomnem noctem tranſigēs, iuſſit ſibi adferri & legi hiſtorias & annales priorum temporum [a] eadem ratione qui impedire volebant Iudæos ne ædificarent Hieruſalem, [b] annales regum obiecerunt, & ſcripſerunt ad regem Artaxerxem, *Idcirco miſimus & nuntiauimus regi, vt recenſeas in libris hiſtoriarum patrum tuorum, & inuenies ſcriptum in commentariis, & ſcies, quoniam vrbs illa vrbs rebellis eſt, &c.* Ex priuilegio poteſtas facta eſt Romæ Pontificibus maximis, memoriam rerum geſtarum in tabulas conferendi, & hos annales appellabant equidem maximos, quaſi a pontificib. maximis [c] factos. Atque olim non paſſim hiſtoriæ & annalium deſcribendorū facultas omnibus dabatur, ſed grauioribus & fide dignis hominib.: ne falſa ſub hiſtoriæ ſpecie poſteris perſuaderentur, vt hodie a viris perturbati animi ſcribitur, qui ſuis mendaciis & adulationibus & maledictis, turbant & lacerant omnes reſpublicas. Ita apud Chaldæos, penes ſacerdotes ſolos erat publica fides annalium temporum, geſta & regum, vt auctor eſt Metaſthenes, libro de iudicio temporū. Fuerunt in Gallia meo tempore, qui titulum hiſtoriographi regij impetrarunt a principe: ſed quantum iſti adulationis & mendaciorū inſeruerint, erunt qui iudicent, tacentes vitia principum, & immeritos laudantes, quod ne fiat, cauendum eſt in republica. Et ſi quorū talia ſcripta edita inueniantur ſupprimenda vel tollenda etiam publico decreto erunt.

5 Diligentiæ & fidei ſcribarum librorum antiquorum teſtimoniū eſt locuples, quod ad euitandam additionem vel minutionem ſolerent per numeros, verſus vel ſententias notare, & quot verſus vnum quodque volumē haberet, vel quot ſingula capita, in ſummam poſtea conicere. Exempla habemus in ſacris bibliis. Nam, vt ait Rabinus Kimhi, [d] cōnumerati ſunt apud Hebræos in libris legis verſus, 5845. in prophetis, 9294. in apographis, 8064. Idipſum & in legibus, & in interpretum libris aliquando obſeruatum. Nam refert Iuſtinianus Cæſar, [e] antiquæ iuriſprudentiæ fuiſſe pene duo millia librorum conſcripta, & plus quam tricies centena millia verſuum a veteribus effuſa, [f] Sic Æmilius Probus in Epaminonda, *vno volumine*,

a *Eſter c. 6.*
b *Eſdra c. 4.*
c *Macrobius li. 3. Saturn. c. 2.*
d *in directorio viarum lingua ſancta.*
e *in l. 2 de veteri iure enuclea C.*
f *Idem de proœmio P. in §. & antica.*

inquit, *hoc, vitas excellentium ſcriptorum quamplurium concludere conſtituimus, quorum ſeparatim multis millibus verſuum complures ſcriptores ante nos explicarunt.* Et Diogenes Laertius in Ariſtotele, poſtquam libros ab Ariſtotele ſcriptos connumerauit, ſubiicit, γίνονται αἱ πᾶσαι μυριάδες στίχων τέτταρες καὶ τετταράκοντα, πρὸς τοῖς πεντακισχιλίοις καὶ διακοσίοις ἑβδομήκοντα, καὶ τοσαῦτα μὲν αὐτῷ πεπραγματεῦσθαι βιβλία. *Efficiuntur omnino verſuum myriades quatuor & quadraginta cum quinque millibus & ducentis & ſeptuaginta.* Idem quoque Laertius in Theophraſto. *In ſumma fiunt*, inquit, *verſuu myriades cētum octingenta octo.* Et Plin. li. 30. c. 1. *Hermippus qui de tota ea arte diligentiſſime ſcripſit, vicies centum millia verſuum a Zoroaſtre condita, indicib. quoq; voluminum eius poſitis, explanauit.*

6 Vſum notariorum ſeu ſcribarum, in aliis reipublicæ negotiis eſſe, cumque neceſſarium, conſtare poteſt ex amanuenſium iudicum conſtitutione, qui acta iudicij deſcribunt,[a] ex notariorum argentariorumue ſeu tabellionum officio, qui contractus perſcribunt fide publica, & conſeruant.[b]

7 Qualis etiam ſit vſus cancellariorum, & eorum quos vocamus Secretarios, principum vel rerumpublicarum, quamue neceſſaria illorum fides, omnes plane norunt: & maxime eſſe eos vtiles ſi cum fide quoque adhibeant ſilentium conſiliis præſcriptis, vt contra valde eſſe pernitioſos, ſi falſo præſcripſerint decreta, ſi conſilia detegant inimicis, ſi prodant dominos, ſi largitionibus & muneribus corrumpantur. Quemadmodum Philidas Thebanus, Archiæ & aliorum polemarchorum Thebanorum ſcriba, eos prodidit.[c] Et Aurelianus imperator memoratur in Thracia interiiſſe, Meneſthici notarij vel ſcribæ ſui fraude, qui ad quoſdā militares amicos eius, nomina corū annotata pertulit, falſo manum illius imitatus, perinde ac eos Aurelianus interficere cōſtituiſſet, vnde ab his occiſus eſt imperator.[d]

a r. quoniam contra 11. de proba li. 2. t. 19. dcr. §. 1. 30. q. auth. ad hoc, de fid instrum. l. §. illud etiam, de his qui in grediunt. ad appella.
b c. ad audietiam, de præscrip. ca illud, de præsumtionib. ti. de tabellionib. in nouella l. 1. & seq. C. de eodem P.
c Xenophon lib. 5 rerum Græcarum Aemilius Probus in pelopida.
d Flauius Vopiscus Victor & Eutropius in Aureliano.
e l. penul. ad ad exhib. P. li. 10. t. 4.

De librorum affectione. CAP. X.

QVia quæ placent, cariora nobis ſunt, & magis dilecta ceteris præponuntur: ſic qui ſcientias & artes profitentur, prout ſibi in illis placent. Et artifices, artificij peritos, libroſque eorum aliis preferunt. Ideo a Iuriſconſultis inæſtimabile cenſetur intereſſe, quod ex libris percipi poteſt.[e] Ex libris quippe quis doctior & melior euadere poteſt: inæſtimabilis autem eſt ſcientia & probitas. Sed &, vt erga certos homines quis ad amandum propenſior eſt, & quidam aliquid, alij aliud magis diligunt. Sic,

2 Singularis eſt hæc librorum affectio, maxime quando aliquibus iam ea eſt opinio concepta, vt quæ diligunt præſtantiora exiſtiment. Nec etiam parcunt laboribus aut ſumtibus, vt amata conſequantur. Plato quamuis tenui admodum pecunia fuerit, tamen fertur emiſſe tres Philolai Pythagorici libros, decem millibus denarium, quod pretium ferunt ei donaſſe quidem Dionem Syracuſanum amicum.

Ariſto-

Aristoteles quoque creditur libros pauculos Speusippi emisse tribus Talentis Atticis, quorum summa fit apud Romanos HS. duo & septuaginta millia. [a] Alcibiades Homerum valde admiratus est, & in pretio habuit. Proinde cum aliquando in ludum literarium venisset, Iliadem petiit. Et cum ludimagister se nihil Homeri habere affirmaret, inflixit ei pugnum, atque eum imperitum, & similes sui pueros efficere, dixit, vt scribit Ælian. [b] Cyprianus lectione Tertulliani quotidie vtebatur & illum vocabat Magistrum. [c] Plato tantopere probauit libros a Sophrone Syracusio Agathoclis filio, mimographo scriptos, antea neglectos, vt primum Athenas inuexerit, quæstumque ex eis duxerit, eosdemque etiam dormiens atque moriens capiti suppositos habuerit. [d] Tanti fecit Pindarum poetam lyricum antiquitas, vt & Alexander magnus, cum Thebas vastaret, Pindari ædibus inscripserit, vt Dion testatur, Πινδάρου τοῦ μουσοποιοῦ τὴν στέγην μὴ καίετε, hoc est Pindari tectum ne cremate. Commendauit populo suo Deus libros legis. *Non recedat* inquit, *volumen legis huius ab ore tuo: sed meditaberis in eo diebus ac noctibus, vt custodias & facias omnia quæ scripta sunt in eo. Tunc diriges viam tuam, & intelliges eam. Non declines a verbis legis huius ad dextram vel sinistram, vt intelligas omnia quæ agis.* Carolus magnus delectatus valde libris D. Augustini de ciuitate Dei, quos sibi legi & historias inter cœnandum curabat. [e]

3 Ælius Verus Cæsar adoptatus ab Adriano, vt post eum esset Cæsar libros amorum semper in lecto habuit, & Martialem epigrammaticum poetam Virgilium suum dixit. [f]

4 Alphonsus rex Hispaniarum, semper in omni expeditione, commentaria Iulij Cæsaris tulit, *Idem etiam librum apertum pro insigni gestauit, quod bonarum artium cognitionem maxime rebus conuenire intelligeret, quæ videlicet ex librorum cognitione atque euolutio, ne perdisceretur.* [g] Fuisse enim eundē, ca. 15. ait librorum studiosum vt milites in direptione vrbium, si quos libros comperissent ad eum deferrent. Gloriabatur idem, se biblia sacra quater & decies, cum glossis & commentariis perlegisse, vt refert idem Panormit. [h] refert etiam [i] Alphonsus cum libris cubasse in sponda positis, &, in c 34. dicere solitum, se malle vniones margaritasque suas perdere, quam qualemcunque librum.

[a] *Aulius Gellius li. 3. c. 17.*
[b] *li. 15. variæ historiæ.*
[c] *Nicephorus Caiaxtus lib. 4. historiæ c. 34.*
[d] *vt ait Diogenes Laertius.*
[e] *vt ait Cratzius li 2 de ciuitate Dei c. 8.*
[f] *Aelius Spartianus in Aelio Vero.*
[g] *Antonius Panorm li. 2. de dictis & factis Alphonsi c. 13. & 14.*
[h] *c. 17. li. 2.*
[i] *li. 4. c. 51.*

DE REPVBLICA SIVE DE LIBERALIBVS DISCIPLINIS.

LIBER XVII.

De arte loquendi seu grammatica. CAP. I.

GRAMMATICA, quæ a literis appellata, quas grammata dicunt Græci iam locum secundum suam partitionem occu-

pauit, in eo qui bene legendi ſcribendique adeptus fuerit facultatem. Proximus eſt in loquendi ſcientia, & enarratione ſcriptorum. Scribendi ratio coniuncta cum ſermone eſt, & enarrationem præcedit emendata lectio, quod non ſolum in Græco, Latino, Hebraico ſermone ſibi adſciſcit locum, ſed in omni genere linguarũ quæ ad præcepta reuocatæ fuerunt, & habent quandam a corruptione vulgaris ſermonis perfectionem, aut minus imperfectam eloquutionem. Grammatica olim vt ait Suetonius [a] Romæ, & puto etiam alibi, in vſu quidem, nedum in honore vllo erat, rudi ſcilicet ac bellicoſa etiã tum ciuitate, nec dum magnopere liberalibus diſciplinis vacante. Neque puto eſſe quippiam aliud grammaticorum in omni lingua operam, quam facilioris compoſitionis verborum, aut pronuntiandi aut intelligendi quandam methodum, ſub regulas reductam. Appellatio porro Grammaticorum, Græca conſuetudine inualuit: ſed initio literatores vocabantur. Cornelius quoque nepos quum diſtinguit literatum ab erudito, literatos quidem vulgo appellari ait, eos, qui aliquid diligenter & acute, ſcienterque poſſint aut dicere, aut ſcribere: ceterum proprie ſic appellandos poetarum interpretes qui a Græcis γραμματικοὶ nominentur, eoſdem literatores vocatos. Sunt tamen qui literatum a literatore diſtinguant, vt Græci grammaticum a grammatiſta: & illum quidem abſolute, hunc mediocriter doctum exiſtiment.

a *Sueton. de illuſtribus. Grammaticis in princip.*

2 Veteres grammatici & rhetoricam docebant. Et quamuis poſtea diſcretæ fuerint profeſſiones, attamen adhuc grammatici quædam vel retinuerunt: vel inſtituerunt, quæ ad eloquentiam præpararent: vt problemata, periphraſes, eloquutiones, ethologias, atque plura id genus: ne ſcilicet ſicci omnino, atque aridi pueri Rhetoribus traderentur. Erat grammatica ita olim perfecta loquendi eloquenter ſcientia: ſicut & Suetonius ait memoria patrum audiuiſſe e grammaticis ſtatim e ludo tranſiiſſe in forum, atque in numerum præſtantiſſimorum patronorum receptos: ita vt non mirum videri poſſit, quod idem refert, fuiſſe in vrbe ſuper viginti grammaticę ſcholas celebres, pretia grammaticorum tanta, mercedeſque tam magnas, & in honore grammaticos, vt neque etiam minima ciuitas poſtea inuenta ſit, quin inſtitutioni puerorum, ſaltem non inueniantur profeſſores inſtituti grammatices.

3 Sapientum inuentum dicitur Grammatica, vt certe non niſi a diligenti ſermonis obſeruatore, potuerint præcepta certa, formulaque loquendi & ſcribendi deprehendi. Atque Eupolemus Hiſtoricus, libro de regibus Iudeæ, Moſem ait primum fuiſſe ſapienrem, & primũ grammaticam dediſſe eam, qualis tunc habebatur: Phœnices vero a Iudæis poſſediſſe ſcientiam, vt pote illis conterminos, tradidiſſeque Græcorum pueris etiam, vt inquit,

Mihi qui apud eos fui, & prima didici elementa, b

Suidas Thraſymachum Chalcedonicum ſophiſtam primum ait in Bythinia

b *meminit huius hiſto. Cle. Alex. in lib. ſtromaton. & Cyrillus arch. Alexadrin. li. 7. contra Iulianum. apoſtatam.*

Bythinia Periodum & Colon demonstrasse, & vsitatam etiam nunc Rhetoricæ rationem instituisse.

3 Possunt ludi literarij magistri, in republica distingui a professoribus grammaticæ, vt & distinguit Vlpian.[a] Literatores illi qui legere & pingere literas docēt, dici possunt, per quas dehinc ad cōcipiendas & intelligendas peruenitur scientias acceditque grammatica quæ rectam scripturam, seu orthographiam, seu iungendi syllabas & literas necessarias, docet rationem, & pronuntiandi modum, & deinc lectorum dictorumque mentem. Atque ita & grammatici publice docentes & probati a republica seu ciuitatibus, inter professores numerantur priuilegiatos:[b] vltra quos ex sacris canonibus & consiliis, & municipum prouisionibus, sunt in singulis fere parrochiis & pagis literatores, vel ipsi curiones, vel illorum clerici, qui pueros doceant fidem vel literas primas, seu legere & cantare.[c]

5 Literæ sunt elementa prima scripturæ, ex quibus syllabæ componuntur, & ex syllabis dictiones, ex illis oratio. Pronuntiatio eadē elementa habet vocalium & literarum, & syllabarum, dictionum & sermonis. Sed videntur elementa muta literæ & scripturæ: audiūtur eadem elemēta in voce. Grammatica a literis dicta ars, quæ & literas pronūtiare doceat, & distinguere auditu & visu. Ianua sermonis hæc & scripturæ emendatæ, vt omniū rerum elementa proculdubio prima, & cognitu necessaria antequā ad composita ex illis perueniatur. Neque potest rectæ loquutionis aut scripturę peritiam sibi vēdicare, qui elementa illa vt oportet nō bene didicerit. Sicut Citharistę artē, perfecte didicisse nihil aliud est, quā vnumquemque tonum cuiusq; chordæ dignoscere, quæ elementa musicæ quilibet appellaret, vt disputat Plato.[d] Et ita inquit, λόγος tria significat, quę eandem vidētur habere naturam, orationem, rationem, & definitionem, & primum cogitationem suam voce per verba nominaque exprimere, opinionē propriam in voce, perinde ac in speculo & aqua figuram monstrantē: ratio, interior sermo est: exterior, loquela, definitio eius, determinatio. Et cogitatio & oratio idem: nisi quod cogitatio dicitur illa ipsa sine strepitu vocis interior collocutio: qua sese animus noster alloquitur, sed per os effluxus prolationis ab illa dicitur oratio.[e] Dicunt etiam Latini orationem, quasi oris rationem.

6 Magistris & grāmaticis Græcis & latinis immunitatē ne hospitē reciperent a principib. indultam, Vespasianū & Adrianum cc. rescripsisse testatur Arcadius Iuriscōsultus.[f] Ab Antonino Pio, vacatio munerum quoque professoribus eius artis intra numerū permissum in singulis ciuitatibus[g] data. Imo & illis dignitas comitiuę, delata est, si docuerint in ordinem allecti & probati, per viginti annos: qualis & ceteris liberaliū artium & philosophiæ, & iuris professoribus[h] concessa. Consultū enim sic reipublicæ visum est, si ad docēdum & otio, & immunitate, & honore foueantur probati ab ordinibus decurionum: vt contra grammaticos seu oratores, decreto ordinis probatos.

a Vlpian l. 1. § ludi quoq; liter devari. & extraord. cognitio. P.

b In l. tunc de studiis liberal vrb. 43. li 11. C. t. 18 l. fi 5. de profess. lib. 10. C.

c In c. 1 de vita & honesta. cler. li 3. ti. 1.

d Plato. di. 16. seu in Theateto, vel de scientia.

e Plato in sophista, vel de ente, dialogo 15.

f in l. fi. § fi. de muneri. & honori li. 50. P ti. 4. & l fi. de professoribus & medicis li. 10. C. ti. 52.

g l si duas habenti 6. § grammatici de excusatio nib. tut. lib. 27. P ti. 1.

h l vnica de professoribus qui in vrbe Constantin. docentes, ex lege meruerunt comitiuam li. 12. C ti. 15.

si non se vtiles studentibus præbeant, denuo ab eodem ordine reprobari posse, incognitum non est. [a]

a l. 2. de professoribus & medicis, lib. 10. C tit. 52.

De eloquentia eiusq; vtilitate, reprobatione, abusu, & remediis contra abusum. CAP. 11.

ARs bene, apte & copiose dicendi existimatur eloquentia, quę ex rhetoricorũ præceptis cõstat, bona certe reipublicæq; vtilissima per se, & cui plurimum tribuatur, tanquam instrumento & organo, quo mentis sublimes comprehensiones quæ expediunt: quæ nocẽt, quę sequenda, fugiendaue sunt, demonstrari deliberari & consuli, & indicari queant. Præludia quæ præcedunt vtilitatẽ publicam, ad quã dirigitur eloquentiæ institutum, sunt illa rudimẽta concipiendi cũ artificio, quæ dicenda sunt: item illæ vmbratiles declamationes, seu fictitiæ, quę ad acuendum ingenium, & ad parandam promtitudinẽ. Et vt Aristophanes dicebat, [b] οὐκ ἐστὶ πειθοῦς ἱερὸν ἄλλο πλὴν λόγος, non est persuasionis sacrum aliud quam sermo. Si modo suis partibus constet oratio, & si emendata sit, quod ex Grammatica accipit: si elegans, quod ex Rhetorica: si probabilis, quod ex Dialectica mutuatur. Maxime: Si habeat ornamenta, quæ in pronuntiatione apta, & conuenienti corporis motu consistunt, quibus cum se instruxit, tribus modis homines aggreditur, animos eorum ipsa inuadendo, horum alteri aures, alteri oculos permulcendo tradendo. [c]

b Aristophanes in ranis.

c Val. Max. li. 8. c. 10.

3 Pacis comes, otiique socia, & iam bene constitutæ ciuitatis quasi alumna eloquentia. [d] Duæ quippe sunt artes, quæ possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis: vna imperatoris, altera oratoris boni: ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo, pericula belli repelluntur. [e] Sed & ipsa eloquentia principibus maxime ornamento est. [f] Comparabat Philippus Rex Macedoniæ orationes Demosthenis propter pomposos neruos, militibus, vt ait Plutarchus. [g] Et Isocrati requirenti quid ars oratoria polleret, respondit, parua magna, & magna reddere parua. [h] Incitat ad bella, ad pacem, quamcunque in partem se inflectit, animos auditorum secum trahit. Tyrtæus ludi magister Atheniensis Lacedęmonios suis carminibus ita inflammauit, vt cum a Messeniis ter essent victi, illius eloquentia pristinam fortitudinem recuperarint. Et Epaminondas Thebanus, cum in Græcię concilio, de Lacedæmoniorum tyrannide & libidine dominandi, multa disseruisset: vsque adeo Græcorum animos commouit, vt a Lacedæmoniis deficerent, & Leuctricæ calamitatis otiosos spectatores se exhiberẽt, & ita prius lingua sua quam armis vicit Lacedæmonios [i] Epaminondas. Demosthene loquente, Græcia vniuersa pacem & bella suscepit, suscepta deposuit, fœdera cum regibus iunxit, coniuncta dissoluit. [k] Hegetorides Thasius eloquentia sua contra legem fœdus cum Atheniensib. faciendum esse, Thasiis persuasit. [l] Armatam plebem Romanam, quæ regibus exactis nimia li-

d Cicero de claris oratoribus.
e Cicero pro Murena.
f 4. de finib. Cicero.
g in decem orat.
h Plutarch. de decẽ orat.
i Aemilius Probus in eius vita.
k Plutarch. in Demosth.
l Polyænus li. 1. Strata.

bertate

bertate secesserat a patribus iuxta ripam fluminis Anienis, pestifera seditione diuisam,& miserrimum reipublicæ statum, P. Valerij eloquentia in pristinum statum reduxit, & verbis facundis ira, consternatio, arma cesserunt. a Menennius quoque Agrippa, tantum eloquentia valuit, vt rursum plebem a patribus dissidentem, solus sua oratione, quo voluerit, flexerit, pulcerrimo illo apologo corporis humani & membrorum, seditionem contra stomachum mouẽtium. b M. Popilius Lænas Consul, eodem tempore quo sacrificium publicum cum Læna faceret, quia carmentalis flamen, plebis cõtra patres seditione nuntiata, vt erat Læna amictus ita venit in concionẽ, seditionemque tum auctoritate, tum etiam oratione sua sedauit. c Oratione, velut gubernaculis naues, ac freno equos, gubernãt populum principes. d Solet oratio suis partibus bene composita, mederi malis animi passionibus, si a bonis perite & cum suadela seu eloquentia proferatur: non minus quam pharmacum bene compositum, in quo aliquid dulce misceatur, solet lubentius ab ægrotis sumi, & iucunde accipientibus probius prodesse, vt fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei, verbum autem Dei a peritis concionatoribus rectius excipitur. Et Demosthenes, e *Enimuero* inquit ad Athenienses, *me nõ parum prodesse reipublica censeo, si vos optima audire consuefaciam. oportet enim vt qui de ciuitate nostra bene mereri cupit, auribus primum vestris medeatur, corrupta enim sunt.* Inest vis quædam prorsus rationis incognitæ, quæ in oratione mirabiles producit effectus, & emphasin ad mouendum interiora auditorum, imo vero & loquentiũ ipsorum, sed eo magis quo intelligetur & rerum præstantiorum est enarratrix, & Deum & Spiritum Diuinum habet concomitantem, qui nunquam deest inuocantibus, & qui eius mirabilia, laudes & voluntatem, ad institutionem morum, reipublicæque Christianæ vtilitatem, sermones & orationes componunt, superatque omnem ornatum Rhetoricum & præstantior est auctoritas & efficacior, & penetrabilius omni gladio ancipiti verbum Dei, quod prolatum sua auctoritate flectit superborum ceruices, fugat dæmones, demit torporem, excitat ad agendum commortuas vires.

4 Sunt in eo numero præcipue sacræ scripturæ verba, quæ recitata memorabilem vim habent, vt IESV Naue conspecta hostium acie, cum in terram promissionis venisset, coeuntibus ad prælium contra eum regibus Amorrhęorum, ipse pro armis & gladiis Deuteronomium recitans in aures omnium, verbaque legis in memoriam renouans, & his populum armans, hostes superauit. Iosias etiam inuento eo libro, recitatoque ad omnium aures, nihil amplius hostes timebat: *verum,* vt ait Athanasius, f *fide & sana affectione opus est, vt lex nostris precibus cooperetur, & olim Israelita in recitandis scripturis sacris, dæmones expellebant, & eorũ insidias detegebant contra homines: quia & dæmones sanctorũ virorum voces exhorrent, & ferre nequeũt. Eodẽ modo ista super eos quæ patiũtur recitãda sunt, ac magis profuerit,*

a *Val. Max. li. 8. c. 9.*

b *Plinius li. de viris illustribus c. 18. Plutarch. in Coriolano Liuius Dionys. Halica. in 6.*

c *Cicero in Bruto.*

d *Plutarch. in Politicis.*

e *Demost. oratio de republica ordinanda.*

f *D. Atha. epistola ad Marcellinũ de interpretatione psalmor.*

& tuam ipsius fidem veram firmamq; esse approbaueris, adeo vt eam respiciens Deus, solidum remedium indigentibus præstet. Rursum idem Athanasius,[a] *vt animi cogitatus verbis prodimus & significamus, ita spiritalis in anima concentus signum esse volens dominus melodiam verborum, psalmos vt modulis canerentur, instituit, & cum huiusmodi harmonia recitari voluit: sicut scriptum est si quis in mœrore est, psallat: si quidem, quod in anima turbidum est, asperum & incompositum complanatur, & tristitia mitigatur nobis psallentibus.*

a eodem loco ad Marcellinum.

5 Quemadmodum mentis imagines proculdubio sunt sermones, vt sermonum literæ, sic ex vtrisque veluti per sigillum, in mente audientium imprimuntur similes imagines, quæ fortius interdū sculptæ diutius remanent, & in phantasia retinent impressiones, quę generant imitationē quandam affectionum, retinent & sentiunt veluti transeuntis sermonis aculeos. Neq; alia quam admirabilis, illa dicetur eloquentia, quæ veluti viua imagine rē qualis est vere repræsentat, & penicillo viuæ vocis mentibus obiicit auditorum, in qua plus ipsa res an verba operentur certum non est dicere. qua tātum valuit Hegesias Cyrenaicus philosophus, qui sic mala vitę repręsentabat, vt eorum miseranda imagine audientium pectoribus inserta, multis voluntariæ mortis oppetendæ cupiditatem ingeneraret. Ideoque a rege Ptolomæo vlterius hac de re disserere prohibitus est.[b]

b Cicero 1. Tusculan. Diogen. Laert. li. in Aristip. Valer. Max. li. 8. c. 9. in fi.

6 Lucianus[c] in quadā præfatione de Hercule Gallico seu Celtico eiusq; pictura agens, tradit eius simulacrum fuisse apud Celtas, senis trahentis confertissimam turbam hominū alligatā aurib. catenulis auro electroue fabrefactis, pendentibus ex lingua eius, quo significabāt eloquentiam eius vehementē. Senem enim fecerunt, quia senectus sciat doctius dicere quam iuuentus possit. quemadmodū & apud Homerum dicitur ex Nestoris lingua fluere mel: & Troianorū oratores, τὴν λειριόεσσαν lirioessan vocem, quandam vocem emittere id est floridam: nam liria, vocantur flores. Proinde & quod aurib. homines ad linguam vinctos trahebat senex, ille Hercules, illud & Sermo: cum linguæ & aurium magna sit cognatio, sicuti & apud poetas Iambos comicos dicit idem Lucianus scriptum, loquacibus extrema in parte omnibus linguam esse pertusam. Ita & opinabātur Herculem oratione omnia perfecisse, virum quidē sapientē & ita senem, qui persuadendo facundia quāplurima subegerit: siquidē tela ipsius, acutos, certos, celeres, & animas sauciantes sermones interpretamur. sicuti & apud Græcos πτερόεντα ἔπη pennata verba etiam dicta. Catenæ quæ vinciunt homines, certe & verba sunt, quæ & illos illiciūt & ligāt. Sicut apud Eunapium Sardianum, libro de vita Sapientum, de Porphyrio dictum eloquenti homine, quod is veluti catena mercuriali ad homines tracta, produxit omnia clare pureque variæ doctrinæ arcana. Cicero firmat locis quamplurimis,[d] eloquentiā homines trahere quo velit. Eo referendū putant quod aiūt, Orpheū Cytharæ dulcisonæ modulo, feras & saxa mouisse: nēpe ad eloquentiā: quam

c Lucia. in προλαλιᾷ.

d Cicero 1. de oratione. 1. de inuentione, pro Sesti. Et vbique genus humanum in mōtibus ac syluis dissipatum, oratione diserto ū & prudentium consiliis, in vnum locum compulsum & congregatū, etc.

quam Euripides Reginam, & Ennius flexanimam appellauit. Sic Deucalionem lapides in homines mutasse finxerunt, non alia ratione quam quod vitam rudem & agrestem illorum mitiorem reddiderit sermone & apta oratione. De Amphione, idipsum explicat coniunctim cum Orpheo Horatius, de arte poetica.

Syluestres homines sacer interpresq; Deorum
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus:
Dictus ob hoc lenire tigres, rabidosque leones.
Dictus & Amphion Thebanæ conditor vrbis
Saxa mouere sono testudinis, & prece blanda
Ducere quo vellet. Fuit hæc sapientia quondam
Publica priuatis secernere, sacra prophanis,
Concubitu prohibere vago, dare iura maritis,
Oppida moliri, leges incidere ligno.

Ita Theseus cum in vnam ciuitatem, ex agris Atheniensium populum cõpulisset, Veneris popularis & Suadelæ cultum, induxit: huic, propter politiæ constitutionem, quia sua persuasione populus conuenisset: illi, ob ciuitatis conseruationem. [a] Plato [b] etiam in ciuili scientia connumerat, præfecturam exercitus, iudicialem præturam, oratoriam dignitatem cum regia auctoritate communicantem, dum quod iustum est, persuadet: & cum illa publicas res gubernat, quæ si quis modo quodam facile segreget nudum iam ac solum illũ quẽ quærimus, inquit, ciuilẽ nobis ostendet [c]. Et quia vtiles visi fuerunt oratores reipublicæ, vt magistris, grammaticis, ita illis fuit immunitas concessa, ne hospitem reciperent, vt tranquillius possent meditationi studiorum vacare. refert Arcadius Iurisconsultus ita rescripsisse a principibus cõcessum imperatores Vespasianum & Hadrianum. Suetonius quoque tradit Vespasianum primum Romæ rhetoribus stipendia seu salaria e fisco constituisse, quod Cassiodorus Domitiano adscribit, Lampridius Alexandro: potuit enim fieri vt isti principes, & alii illis salaria præstanda temporibus decreuerint. Et Antoninus Pius etiam edicto ciuitatibus certum numerum cõcessit habere Rhetorum, prout maiores & minores essent, qui immunitatem a muneribus habent. & vacationem, vt respondit Modestinus [d] & Cæsarum cõstitutionibus & aliis legibus firmatum est [e]. ad oratores priuilegiatos & vtiles reipublicæ referre possumus caussarum disertos patronos. Nam vt ait Anastasius imperator, laudabile, vitæque hominum necessarium aduocationis officium, maxime principalibus præmiis oportet remunerari. [f] aduocati inquiunt Leo & Athemius cc. qui dirimunt ambigua fata caussarum, suæq; defensionis viribus in rebus publicis & priuatis, lapsa erigunt, fatigata reparant, non minus prouident humano generi, quam si prœliis ac vulneribus patriam parentesq; seruarent. Nec enim solos nostro imperio militare credimus illos, qui gladiis, clypeis & thoracibus nituntur: sed etiam aduocatos: militant namque caussarum patroni,

a *Pausanias in Attic.*
b *Plat li. 16. de caussis, vel de regno.*
c *Archadius iurisc. in l. fi. § fin de mun. & hon. li. 50. P tit. 4.*
d *Modest. in l. si duos 6. §. l. grammat. & §. est autem de excusationib. & curat. li. 27 tit. 1.*
e *l. 8 de professor. qui in vrbe Const. & lib 12. C. tit. 15. l. fi. de profess. & medicis. li. 10. C. tit. 52. l. 1. de extraord. cognitio. lib. 50. P. tit. 13.*
f *l. laudabi 4. de aduo. diu. iud. li. 2. C. ti. 8.*

patroni qui gloriosæ vocis confisi munimine, laborantiũ spem, vitã & posteros defendunt [a].

7 Ceterum fuerunt, quibus exosa fuit eloquentia, & rhetorum consessus & declamationes, imo ipsi eloquentes fuerunt, veluti inanes & vani & dolosi, suspecti. D. Bernardus [b] Geobosulum adolescẽtem & studentem eloquentia, cum sapientia sit inanis, non aliud quam iustitiæ hostem reputes. Hieronymus, fertur a Rabano per angelum [c] correptus, quod vir Christianus eloquentiæ Ciceronis studeret curiosius. Iulius etiam pontifex maximus [d], in rebus ecclesiasticis, *non specimen* inquit *eloquentiæ, sed canones apostolici requiruntur, operaq́ dari solet ne quis ex paruis scandalizetur.* Et Basilius magnus [e]. *Sacra schola, præcepta Rhetorum aut instituta non sequitur, nudam rerum expositionem pro encomiis habet, quam & nobis & sanctis, satis esse existimat.* Fecit Eudoxius Arianus tempore Valentis Cæsaris, Eunomium quendam sophistam & dialecticum dictum Atheum, in Cyzico episcopum, expellere nisus Eleusinum, cumque illuc venisset, vtens more solito Dialectica & Rhetorica, quasi peregrinum aliquid auditoribus inferebat: quamobrem Cyci tumultus exortus est, cumque vrbe pepulerunt, non ferentes eius fastum verborum. [f] Caio Fannio Strabone, Marco Valerio Messala consulibus senatusconsultum de philosophis & Rhetoribus latinis factũ est. Marcus Pomponius prætor senatum consuluit. De ea autem re ita censuit vt M. Pomponius prætor animaduerteret curaretque, vt ei e republica fideque sua videretur, vti Romæ ne essent: & aliquot deinde annis vt refert Gellius [g], post id senatusconsultum, Cn. Domitius Enobarbus & L. Licinius Crassus censores, de coercendis rhetoribus latinis, ita edixerũt. *Renuntiatum est nobis esse homines qui nocuum genus disciplinæ instituerunt: ad quos iuuentus in ludum conueniat, eos sibi nomen imposuisse, Latinos Rhetores. Ibi, homines adolescentulos dies totos desidere.* Maiores nostri qui libros suos discere, & quos in ludos itare vellent, instituerunt. Hæc noua quæ præter consuetudinem ac morem maiorum fiunt, neque placent, neque recta videntur. Quapropter & his qui eos ludos habent, & iis qui eo venire consueuerunt, visum est faciendum, vt ostenderemus nostram sententiam nobis non placere. M. Cato censorius, cum philosophum Carneadem de iustitia academico more in vtramque partem differentem Romæ audiuisset, patribus suasit, hominem hunc cito dimittendum, ne sua eloquentia animos ciuium corrumperet. [h] Lacones Cephisophontem sophistã eiecerunt, qui se profitebatur de re quauis posse totum diem dicere: dicentes boni oratoris esse, sermonem habere rebus parem [i]. Sed & quidam plebeius ex illis cum lusciniam comprehendisset, neq; corpulentiam voci respondere vidisset, eam abiecit; tu quoq; inquiens nihil aliud quam vox es [k].

8 Neque conuenire videntur reipublicæ homines, qui plus temporis terunt in dicendo quam resoluendo: pretiosum enim tempus est & necessa-

a *l. aduocati 14. de adu. di iud. li. 2. & ti. 7. priuilegia mul. ta aduocatorum vide in dict. tit. li. 2. C. ti. 7. & 8.*
b *Bernar. li. 4. de consid. ad Eugeniũ papam.*
c *Rabanus li de pressuris eccl. c. 7. legimus 37. distinct.*
d *Iulius Roman. pontif. ad Diaconũ Hactllũ Narcissum, Eusebium & alios qui ex Antiochia et scripserãt, cuius epistola ponitur in apologia 2. Athanasii.*
e *Basil in sermone in Gordianũ martyrem militem Cæsariensem.*
f *Scribit Socrates lib. 7. histo tripartita c. 19.*
g *li. 15. c. 11. eadẽ & isdẽ verbis refert Suet. Tranq. li. de claris orat in prin.*
h *Quint. li. 12 instit. orator. c. 1.*
i *Plutar. in Lacon. apo.*
k *Plutarc. in laconicis.*

& necessarium expediendis & efficiendis rebus: vt nō immerito laudata Phocionis oratio, quæ verborum paucitate pressior erat & perbreuis, multa vero sententiarum magnitudine ac grauitate, vt in eo intentus cunctabundus obambulans, semper dispiceret, num quid ex his quæ apud Athenienses erat dicturus eximere posset [a]. Cum etiam Samii a Polycrate tyranno exacti, Spartam venerunt: & adeuntes principes, multa more supplicum commemorarent: Lacedæmonii primo cœtu responderunt: eorū quæ dixissent, priorum quidem oblitos esse se, posteriora vero non intelligere. Vbi autem secundo congressu Samii nihil dixissent aliud quam oblato panario, illud pane indigere, Lacedæmonii responderunt, panario superfuturum. Et sic, paucis interpellati, paucis ferendam opem censuerunt. [b]

a Plutarch. in vita Phocionis.

b Herodotus in 3.

9 Perniciosi valde reipublicæ sunt eloquentes malæ conscientiæ & infidi, ambitiosi, auari, & cupidi: & quo artis peritiores, eo perniciosiores, non minus quam incantatores & aucupes: etenim

Fistula dulce canit volucrem dum decipit auceps.

Vbi enim mentem sermonibus suis populi demulserint, & ita fascinauerint, iam voluntatis illorum magistri facti, iisdem ex arbitrio ad consentiendum abutuntur, & obcæcatos ne vtiliora melioraue videant, efficiunt. Pisistratus, docendo tantum valuisse creditur, vt ei Athenienses, regium imperium oratione capti permitterent: cum præsertim ex contraria parte amantissimus patriæ Solon niteretur. Sed alterius salubriores erant conciones: alterius disertiores: quo euenit vt alioquin prudentissima ciuitas, libertati seruitutem præferret. [c] Ita idem Pisistratus eloquentia sua Atheniensi populo persuasit, vt præsidium militum contra inimicorum insidias sibi concederet, quo accepto tyrannidem inuasit. Taxauit immodicam eloquentiam Aristophanes [d] alterius tyranni Periclis, eiusque concitatas seditiones in republica.

ἐντεῦθεν ὀργῇ περικλέης ὁ ὀλύμπιος
ἤστραπτ' ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν ἑλλάδα

Pericles at indignatus hinc Olympius.
Tonat, corruscat, miscet omnem Graciam.

c Vale. Ma. li. 8. c. 9. Iustin. in 2. Plutarch in Sol. Herod in 1.

d Aristoph. in Acharnensibus.

Pericles namque felicissimis naturæ incrementis, sub Anaxagora summo studio perpolitus & instructus, liberis Athenarum ceruicibus iugum seruitutis imposuit. Egit enim ille vrbem & versauit arbitrio suo. Cumque aduersus voluntatem populi loqueretur, iucunda nihilominus & popularis eius vox erat [e]. C. Gracchus eloquentiæ neruis cum posset ingenio rempublicam optime tueri, perturbare eam maluit [f]. Alcibiades potens concionator, ingenio excellenti, ad res multas nouas aperuit fenestram [g]. Sacerdos quædam visa est etiam suadere Enthymemate necessario, filio, ne quando verba faceret apud populū [h]. Nam si iniusta suaseris, inquit, Deum habebis iratum: sin iusta, homines inuenies non posse declamatorē bona loquutum placere populo, & nisi adultur: hoc autem displicere Deo.

e Val. Max. li. 8. c. 9. Cic. in Bruto. & 3. de orator. Plutarch. in eius vita.

f Val. Max. vbi supra Plutarc. in eius vita. Cicero. 3 de orato. Gell. li. 1. ca. 11.

g Plutar. in Nicia.

h Aristot. in 2. Rhetor.

10 Quod si quis, vtilia & conuenientia populo proponere vel amicis decreuerit, quid opus est verborum lenociniis & ambagibus, cum illi tanquam amico sit consulendum, amicis vero simpliciter sit loquendum, sicut dicebat Io. ad Prometheum [a].

a apud Æschilum in Prometheo.

δέξω πορῶς σοι πᾶν ὅπερ χρήζεις μαθεῖν,
οὐκ ἐμπλέκων αἰνίγματ' ἀλλ' ἁπλῷ λόγῳ,
ὥσπερ δίκαιον πρὸς φίλους οἴγειν στόμα. Id est.

Dicam tibi plane rem omnem quam scire cupis,
Nihil ænigmatis implicando, sed oratione simplici.
Sicut rectum est aperire ad amicos.

11 Videtur hæc etiam copiose dicendi ars, maxime improbanda in ecclesiasticis concionatoribus, qui fucis rhetoricorum præceptorum se ipsos verius, quam verbum Dei prędicant: vnde fit vt nihil aut parum in grege dominico proficiant ad æternam salutem. Dum enim de suo addunt, & ad ostentationem docent, fugit vt plerumque spiritus Domini ab eorum mentibus. Sufficit pura & simplex enuntiatio veritatis diuinæ, congruo tempore & ordine proposita. Et diuus Paulus [b]. Sermo, inquit, *meus & prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostentatione spiritus & virtutis: vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.* Et rursum [c], *Non enim misit me Christus baptizare, non in sapientia verbi, vt non euacuetur crux Christi: verbum enim crucis, pereuntibus quidem stultitia est, iis autem qui salui facti sunt, id est, nobis Dei virtus. Scriptum est enim perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo.* Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia seu interpretatio, sed spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines [d]. *Hoc primum intelligentes*, inquit diuus Petrus, *Quod omnis prophetia propria interpretatione non fit: omnis autem scriptura diuinitus inspirata sibi sufficit & vtilis est, ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia* [e]. Et vt plerumque qui spiritu sancto reguntur, & gratia Dei vberius fruuntur, tardi efficiuntur ad loquendum, nec illam inanem disertorũ verborum volubilitatem sectantur, sicut Moyses testatur [f], *Obsecro domine, non sum eloquens ab heri & nudius tertius, & ex quo locutus es ad seruum tuum, impeditioris & tardioris sum linguæ.* Cui Deus respondit, *perge, ego ero in ore tuo doceboq; quid loquaris.* De quo etiam Dominus noster Iesus Christus monuit discipulos [g]. *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis.* Viuus & efficax sermo Dei, sine humana eloquentia verborum delectorum [h], & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens vsq; ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarũ, & discretor cogitationum & intentionum cordis.

b Pau. 1. ad Corint. ca. 2. vers. 4.
c 1. ad Corin. c. 1. vers. 17.
d 2. Petr. c. 1. vers. 21.
e 2. ad Tim. c. 3. vers. 17.
f Exod. ca. 3. ver. 16. & 11
g Matt. 10. vers. 19. seq. Lucæ 12. vers. 11.
h ad Hebr. a. 2.

12 Sed & in caussis apud iudicem perorandis, quid magis officere reipublicæ aut reprehensibilius videbitur ipsis aduocatis disertis, qui

qui mutant quadrata rotundis: qui iudici ita fucant veritatem, vt videantur insidiari iustitiæ, vt & turpe reos emta miseros defendere lingua [a]. Placuit & alicubi, audiri tantum præsentes & loquentes litigantes vel dissidentes, ne per aduocatos intricatio fieret negotiorum: neque an diserte peteretur, sed quid peteretur, & an bene perpēdendum rectissime putarent, eadem ratione, qua Anacharsis Atheniensibus illum ridentibus quod soloecizaret, & diserte & distincte Græcas literas nō pronuntiaret, respondit, orationē male non haberi, quando bona consilia sunt, factaq; honesta post dicta sequūtur [b]. Sustulit merito Constantinus, formulas actionum instituendarum quibus insidiæ tendebantur cunctorum artibus [c], vt & alibi sublatæ scrupulosæ solemnitates stipulationum [d], & donationum verba inania [e]. Apud Areopagitas fuit lege cautum, vt qui caussam diceret procemio non vteretur, nec ad commiserationem aut inuidiam adduceret: quippe mouere affectus per præconem prohibebatur orator, ne cui plus in misericordia quam in caussa spei esset.

13 Sed in his abusus eloquentum potius quam eloquentiæ nobis culpādus videtur, & certe castigandi abutentes ars minime damnāda videtur. Nihil enim vsque adeo bonum inueniri potest, quod humana malitia in sui aliorumque perniciem abuti non possit. abutitur enim rebus, verbis, personis, imo Deo & seipso homo: sed non ideo res, personæ, Deus, condemnari, culpari aut reprehendi debent: vt neque reliqua adiaphora quibus ad vtilitatem vel damnum reipublicæ vti vel abuti possumus. Qui declamationibus & vmbratilibus disputationibus pulpita occupant, otiose de virtutibus garriunt, quos cathedraticos vocat philosophos Seneca, his enim qui ἀπὸ καθέδρας φιλόσοφοι satis videtur esse de virtutibus garrire. Et Cornelius Tacitus scribit solam linguam discipulorum rhetores exercuisse, bonarum artium & virtutum studiis neglectis, quare eloquentiam velut expulsam regno, quæ olim artium domina erat, tunc sine virtute sine honore quasi inanem verborum strepitum, quæ obfutura sæpe reipublicæ, profutura nunquam, videretur: instrumentum & ad benedicendum, & ad maledicendum lingua est, modicum quidē membrum magna exaltans, quam nemo hominum domare potest: cum tamen omnia animalia sint domita a natura humana, inquietum malum, plena veneno mortifero, [f] vtuntur lingua & eloquentia boni & mali, quemadmodum iisdem pharmacis & medicus sanat, & veneficus interficit. Laudandi sunt, qui apte & concinne & ordine dicunt, & suadent bona: sed vituperabiles, si male viuant, si mala suadeant, si ea fuco concinnare tentauerint, vt & aduocati concinnatores litium lege puniti [g]. Et vt ait Cyrillus Archiepiscopus Alexandrinus [h], a Deo datæ sunt linguæ, & fortassis vnicuiq; eximia quædam gratia & pulcritudo, quantum ad ipsum pertinet, admirabilem autem ad illas collatam in pronuntiatione Atticam dicimus. Sed ea sola vti nihil proderit, ad hoc vt venerabilis quis euadat, & re-

[a] *Martial. 1. epigram.*

[b] *Anachar. in epist. 1. ad Atheniens.*

[c] *l. 1. & 2. de formulis & impetrationib. actionū sublatis li. 2. C. tit. 58. fa[c]cit.*

[d] *§. 1. de ver. obliga.*

[e] *l. fin C. de donationib.*

[f] *Iacob. epist. c. 3.*

[g] *Vlpia. in l. nec quicquā 9. §. circa aduo[c]atos. de off. procon. li. 1. P. ti. 16.*

[h] *Cyrill. Alex. lib. 7. cōtra Iul. apost.*

ctæ vitæ viam aspiciat. An ne vides eos qui in cœnis cantillare solet, auditores mulcere, & sunt nonnunquam vituperabiles peruersamq; agere vitam. Itaque quod orationis numeros rite seruant Græci laudantur: quod autem optimas virtutes negligunt, recte taxantur: quemadmodum & omnis oratio est inanis, nisi res sequatur. a

14 Non vituperant sacri patres eloquentiam, sed fastum & delectũ inanem verborum: & probant dicendi proprietatem, inanis eloquẽtia nõ sancta elegantia damnatur. *Non sectamur*, inquit Basilius Magnus, b *verborum elegantiam quæ apud vos suspicitur, neque concinnæ verborum structuræ studemus: apud nos enim non sunt, qui verba tornando effingant: neque curæ nobis est sonora vocis modulatio, sed vbique præfertur clara & expressa vocum significatio.* Simplex veritas, & simpliciter sine inuolucro manifestari debet: inuolucrum siue color rhetoricus, est superfluus & inanis, vbi veritas paucis & sufficienter per se cognita esse potest: & iniuriam irrogare videntur eidem, qui satis suis partibus exornatam, alienis pretiosorum inuoluentes reddere conantur. hoc enim est facibus solem illustrare, vel melius condimentis deterioribus rei suauitatem & excellentiam perdere vel corrumpere, aut puritatem splendoremq; rei obtenebrare, quod & Deo & bonis piisq; hominibus displicet. Deus enim artifex absolutissimus hominum inuentis & somniis sua ornatu humano deturpari vix patitur, boni & pii viri Dei auctoritatẽ superbia illa vana conspurcari nõ facile tolerant. Scribit Aristæus qui adfuit rei gestæ, Demetrium Phalereum præpositum bibliothecæ Ptolomæi 2. philadelphi, cum eiusdem iussu ex hebræo traducti in linguam græcam fuissent libri sacri audiuisse ex Theopompo, quod ipse cœperat nonnulla a Iudaica scriptura translata græca oratione ornare, atq; illico turbatione quadam mentis & animi perculsum, Deũ magno studio orasse, cuius rei gratia, id sibi accideret, audiuisseq; per somnium, quod res diuinas hominibus adderet: Rursum a Theodoto Tragœdiarum poeta accepisse, quod cum nõnulla ex Iudaica scriptura transferre vellet, luminib. captum fuisse: & quia credidisset hac de caussa id sibi euenisse, magno tempore pœnitentiam egisse, & tandem visum fuisse sibi restitutum. Quæ omnia & testantur Eusebius c & Iosephus d. Spiridion episcopus senex e, & tamen a vita rustica eo promotus propter sanctitatem, non tulit Ledrensem episcopũ, qui cum esset literarũ artibus pene eruditus, & pro legibus discendis diu Beryti versatus, cum iussus fuisset in conuentu quodã ab aliis episcopis sententiam dicere præsente Spiridione, & proferendo locũ quo Christus ad Paralyticum ait, *tolle grabbatum tuũ & ambula*, pro grabato lectum dixisset, id moleste namq; tulit Spiridion, *non quidem*, inquit, *præstantior es eo qui grabbatum dixit.* Non passus verba euangelica per affectationem mutari Et quamuis non possint verba rebus derogare quãdo scriptura vel sermo illis abutitur, vt dicebat Cyrillus Alexandrinus f archiep. tamen non datur licentia a probis

a Demosth. in oratio responsura ad Philippi literas.

b D. Basil. hom. 6. in Examero.

c Eusebius Pamphil. li. 8. de præpa rat. euang. ca. 1.

d Ioseph. lib. 12. antiq. c. 2.

e scribit Niceph. Callix. li. 8. hist. eccle c 42 & Sozom. li 1. histo. eccles. c. 10.

f Cyrill. Alex. tom. 2. operum, li 9. Thesauri ad vers. haret. c. 1.

probis viris illis abutendi aut prophanandi. Vna enim cum dictionibus, quamuis secundū oratorum proprietatē aliter quam illi suadeant prolatis, mens recepta & ex consensu intellecta, retineri debet. Sicuti Dionys. Areopagita insinuat[a]. *Est irrationale atque absurdum,* inquit, *non vim ipsam instituti exspectare, sed dictionibus inhaerere: Nec vero hoc est hominum volentium diuina intelligere sed sonos duntaxat nudos aucupantium, eosq; tantum ad aures obseruātium, interiora nequaquam penetraturi: curiose enim versantur in elemētis & lineis intellectu carentibus, neque ad intellectualem vim animae penetrantibus, sed extrinsecus circum labia auresq; sonantibus. Decet autem recta ratione considerare nos, elementis, syllabis, dictionibus, scripturis, sermonibus, uti sensuum gratia. Quapropter vbi noster animus intellectualibus actionibus ad intelligibilia iam cōfert, superflui sunt cum rebus sensibilibus sensus, quemadmodum & vires intellectuales superuacuae sunt, cum animus diuinam indutus speciem, per ignotā vnionem luminis inaccessibilis, radios iam attingit perceptionibus quibúsdam expertibus oculorum.* Admonet Athanasius, [b] postquam de virtute & efficacia tractauit Psalmorum, *verum,* inquit, *cauendum, ne quis vos secularibus ad eloquentiam verbis ornet, neue conetur dictiones immutare, aut omnino conetur aliud pro alio substituere: sed simpliciter vt scripta sunt recitet & psallat, quemadmodum dictum est, vt sancti qui ista verba suppeditarunt, sua esse cognoscentes, comprecentur nobiscum, vel potius vt spiritus sanctus qui ita locutus est in sanctis consp.ciens sua ibi verba resonare, nostram operam coadiuuet. Quanto enim sanctorum vita melior, tātο eorum verba nostris meliora efficacioraq; iure dixeris, quando quidem per ea placuerunt Deo, & virtutes operati sunt. Quapropter ea nunc quisque recitans, certus fidensq; sit, Deum per ea supplicatum, preces auditurum esse, nec in sermone verbum Dei, sed in virtute* c. Qui prophetat hominibus loquitur ad aedificationem & exhortationem & consolationem. Qui loquitur lingua semetipsum aedificat: qui autem prophetat ecclesiam Dei aedificat. *Volo autem vos*, inquit D. Paulus d, *omnes loqui linguis, magis autem prophetare. nam maior est qui prophetat, quam qui loquitur linguis: nisi forte interpretetur, vt ecclesia aedificationem accipiat.*

a Diony Areopag li. de diuin. nominibus c. 4.

b Athanas. epist. ad Marcellinum. de interpretatione Psalmorum.

c 1. ad Cor. c. 4. ver. 20.

d 1. ad Cor. c. 14. versu 3 & seq.

15 Orator secundum functionem Ciceronis, semper vtilis est reipublicae. Is enim definiebat esse virum bonum dicendi peritum. Vir bonus idem quod & iustus: iustitia autem est columna firmissima reipublicae, quare & hic erit orator, qui & Graecis πολιτικὸς appellatur, qui ea, quae belli simul & pacis sunt, & quae ad vtilitatem publicam facere possunt, inuenire & oratione explicare potest conuenienter, quae bona sunt suadere, quae mala sunt dissuadere. Sunt & alii oratores nomine generali contenti, quos Aristoteles in Politicis vocat δημαγωγὲς. Viri improbi, qui fucis dicendi & orationis inuolutis sermonibus, ad mala suadenda, & quae non decet eloquuntur, turbant mentes, imposturis decipiunt, vere pestes reipublicae

perniciosissimæ, adulatores populi. Nos non putamus eloquentiā veram sed imposturam, veritatem occultare, vel verbis obscurare, sed eam quæ rem possit quam facile plene & conuenienter ostendere, nec enim, vt ait Seneca [a], multis opus est sed efficacibus: & seminis modo spargenda sunt verba, quod quamuis sit exiguum cum occupauit idoneum locum, vires suas explicat, & ex minimo in maximos actus diffunditur. Idem facit ratio: non late patet, si aspicias, in opere crescit. Pauca sunt quæ dicuntur: sed si illa animus bene exceperit, conualescunt & exsurgunt. Eadem est inquam præceptorum conditio: quæ seminum. Multum efficiunt, etsi angusta sunt, tantum, vt dixi idonea mens rapiat illa, & in se trahat, multa inuicem & ipsa generabit & plus reddet quam acceperit. Et alibi [b], *adiice*, inquit, *nunc, quod quæ veritati operam dat oratio, incomposita debet esse & simplex.* Et rectissime Lacon cuidam glorianti ob artem rhetoricā, at hercle, inquit, nisi tractet veritatem near s non erit [c]. Quamobrem inquit, Phædrus ad Platonem [d], *O amice, quicunque veritatem ignorat, & opinionibus ducitur, dicendi quoque facultatem, vt videtur inertem exhibet atque ridiculum. Scythæ etiam priuam diiudicant orationem, cum prauæ ratiocinationes exstiterint* [e].

16 Distinguendi quoque sunt oratores a declamatoribus: nempe vt qui in actione ipsa & qui in vmbra versantur: aliud est quippe secundum propositam caussam orationem componere aptam negotio: aliud ex insomniis suo arbitrio declamare, & suo arbitrio esse discertum. Schola quasi ludus est: forum vt arena. In ludo puerilis exercitatio, puerile & discipulorum de eloquentia iudicium [f]. Quæ fuit etiam caussa, cur respublicæ ab istis declamatoribus & vmbratilibus philosophis plures turbatæ & subuersæ fuerint. Sibi enim ex arbitrio proponunt ideas, quas ipsi sibi faciunt probabiles, sed quæ nec vsui publico neque vtilitati societatis humanæ re ipsa applicari possunt: multum enim interest inter verba & facta. Et aliud est regere in piscina vel torrente nauiculam: aliud in amplissimo pelago nauem, inter medios fluctus concurrentes & tempestates sæuissimas, inter imminentes scopulos, arenas, vertices, Charybdes & Syllas, dirigere & clauum moderari. Aliud disputare de republica, aliud administrare: declamatoribus nemo repugnat: ab administratoribus vero populus non ex cuiusque voluntate flectitur.

17 Possunt declamatores, populares concionatores, turbare & mouere animos populi suis rationibus & impressionibus, eloquentiæ fucis, & figuris. Possunt & astuti rerum administratores mutare statum reipublicæ, & in peius & in melius: verum vt in ceteris humanæ societatis periculis, præcautione vtendum est Et magistratus huiusmodi declamatores seditionis artifices, vel principes huiusmodi eloquentes ambitiosos, qui seducunt suis persuasionibus populum, debent ab initio remedio præuenire, & conciones interdicere, [illegible] nire & eiicere, & in hoc debent vti remediis illorum, qui suspectos ob improbi-

a Seneca li. Epistolarum epist. 38.

b Senec. epi. 40. vbi & improbat volubilitatē & inanitatem orationis pluribus rationib. tanquā reipub moderanda inutilem.

c Plutarch. in Laconicis.

d Plato. li. 26. in Phædro vel de pulcro.

e Anachar. li. epistolarū, epist. 1. ad Athenienses.

f plene de his Sene a li. 3. controuers. in princip.

improbitatem & cupiditatem & ambitionem oratores, rhetores & eloquentes, vrbibus eiecerunt, aut punierunt. Eritque adhibenda hęc cautio celerrime, antequam suis persuasionibus dementauerint populum, vel in suam sententiam traduxerint, vel deceperint. Sero enim medicina paratur, cum mala per longas conualuere moras, & radices egerint. Semel quippe turbata mens popularis impressionibus & præstigiis declamatorum, vix ad se sine periculo status publici redire potest: non enim dignoscit venenum illitum melle priusquã morbo fuerit correpta, & tunc vix aliquando, aut nunquam sanatur. Populares videntur verbo, qui populo insidiantur, & ideo illum decipiunt facilius nisi sapienter anteuertantur eorum imposturæ. Exẽplum sit Pericles, cuius reipublicæ gubernandæ ratio, verbo quidem fuit popularis: reipsa autem, sub viro primario ob eloquentiæ vim, fuit principatus, [a] & ita improuidis liberis Athenarum ceruicibus iugum seruitutis eloquentia sua imposuit. Quod nõ accidisset si sibi cauissent ab initio, & mentem sibi perstringi nõ permisissent, aut senis iudicium sequuti fuissent, qui cum admodum senex primæ concioni Periclis adolescentuli interfuisset, idemq; iuuenis Pisistratum decrepitum iam concionantem audiuisset, nõ temperauit sibi quominus exclamaret, caueri illum ciuem oportere, quod Pisistrati orationi simillima eius fieret oratio. Neque etiam certe hominem aut æstimatio eloquij, aut morum augurium fefellit. Quid enim inter Pisistratum & Periclem interfuit? Nisi quod ille armatus, hic sine armis Tyrannidem gessit. [b] Vtendum & esset remedio quo præcauerunt Athenis Areopagitę, ne sibi imponerent & veritatem fucarent, qui causas apud illos agebãt, interdicebat enim præco dicturis in cõcione, ne vel præfatione vel affectib. vterentur. Rem tantum exponerent, ἄνευ προοιμίων καὶ παθῶν. i. absq; procemiis & affectibus. [c] Debent & iudices in impostores & concinnatores causarum, animaduertere, & remediis vti quæ a legibus in huiusmodi homines indu statunt, [d] tanquam in sceleratos. Nihil enim est tam inhumanum quam eloquentiam a natura ad salutem & conseruationẽ datam, ad bonorum pestem perniciemque conuertere. [e] Neque etiam talem nomine aut honore oratoris, aduocati, aut rhetoris ornabimus, qui arte abutitur: sed latronis, homicidæ, sacrilegi, rabulæ, carnificis impostoris, & dolosi titulis persequemur & pœnis.

18 Nomine quippe oratoris & docti ornandus est, qui scelus fraudemque nocentis, possit dicendo subiicere odio ciuium, suppliciõq; constringere: idemque ingenij pręsidio innocentiam iudiciorũ pœna liberare: idemque languentem, labentemque populum, aut ad decus excitare, aut ab errore deducere aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique, quemcunque in animis hominum motum res & causa postulet, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare. [f] Ad hæc vt verbis vtar [g] Aristotelis, absurdum est, si turpe sit, quod quis sibi corpore præsidio esse non possit,

[a] Plutarchus in polit. præceptis.

[b] Val. Max. li. 8. ca. 9.

[c] Lucianus in aliquot locis & de Gymnas.

[d] de quibus nos diximus lib. 49. Syntagm. iuris vniuer. c. 6. nu. 29. 30. 31. 32.

[e] Cicero 2. offi. 10.

[f] Cicero 1. de oratore.

[g] Aristote. lib. 1 artis Rhetoricæ, ad Theodectem c. 1.

non sit turpe, non posse sibi auxilio esse oratione, quod hominibus magis est proprium, quam vsus corporis. Sed quod magna inferat incommoda, qui vi hac orationis iniuste vtitur, id certe omnium bonorum, præterquam virtutis, & maxime præstantissimorum, vt virium, diuitiarum, sanitatis, imperij commune est: Nam his omnib. maxime quispiam proderit cum iuste vtatur: & lædet cum iniuste. Culpanda malitia, & laudanda probitas loquentium. Bonus homo de bono thesauro cordis sui, profert bona: Et malus homo de malo thesauro cordis sui, profert mala. [a] Et ex abundantia cordis sui os loquitur. [b] Et qui sunt ex progenie viperarum, non possunt bona loqui cum sint mali. [c] Stomachus malus cibos probos in malum conuertit chymum, vipera & venenata animalia, rosas & flores ex quib. apes conficiunt mel in venenum. Sed hæc non ex natura rerum, sed ex natura vel malitia vtentium accidunt.

a *Matt. c. 12*
b *Lucæ 6.*
c *Matt. 12. ver. 34.*
d *Cicero 2 de finibus & orat ad Brutum*
e *Diogenes Laertius in 3 in Platone.*
f *Diogenes Laertius li 7. in Zenone Cytieo*
g *Vide quæ diximus de hac arte per totum li. 17. Syntaxis artium mirabilis.*
h *de quibus Aristotel in libris Categoriarum.*
i *de quibus Aristot. lib. de interpretatione.*
k *de quibus Aristotel. in li. priorum resolutionũ.*
l *de quibus Aristot lib posteriorũ resolutionum.*
m *De quo, in libris topicorũ Aristo,*
n *de quo Aristo. in li. de Elenchis sophisticis.*

De Dialectica. Cap. III.

Conueniunt in multis Rhetorica & Dialectica seu logica, & de contrariis vtraque ratiocinatur. Verum Zeno Rhetoricã palmę, nempe manui dilatatæ, seu diductæ: Dialecticam, pugno, nempe manui constrictę compressis digitis, similem dicebat, quod latius loquerentur Rhetores, Dialectici autem compressius, [d] vt & postea dicetur yberius. Diogenes Laertius, [e] Dialecticam dicit disputandi artem, per quam aliquid aut probamus, aut improbamus ex interrogatione itidem & responsione differentium. Possidonius verorum, falsorum, aut neutrorum sciẽtiam. [f] Ab inquisitione Dialectica, vel a ratiocinatione, λόγος enim ratio est, inde & διαλέγομαι ratiocinor, & διαλεκτική, ars ratiocinandi.

2 Eadẽ significatione & dicitur logica λογική, instrumentũ nempe cognoscendi, seu agnitionis, & ratio verũ inquirendi, cuius omnino finis est assecutio veritatis, ad quam viam parat per medium sibi cõueniens nempe per syllogismum, in quo inquiruntur, primo loco, secundum Aristotelem partes syllogismi, [g] quæ sunt primæ notiones. [h] Secũdo aliæ partes in quantum sunt secundæ notiones. [i] Tertio, totus sylogismus perfectus [k] Quarto, in specie demonstrationis. [l] Quinto, in specie dialecticus, [m] vltimo captiosus & sophisticus. [n]

3 Quemadmodum autem ratio hominem ostendit, qui est animal rationale: ita & viuere secundum rationem ad humanam societatem pertinet, & maxime conueniens est. Vt autem secundum rationem vita instituatur & veritas comprehendatur, ars quæ id docet non potest non esse laudabilis & necessaria, & in ea instituendam & exercendam iuuentutem, vt secundum rationem & veritatem actus suos componere possit, nemo est qui possit nisi impudenter negare. Et proinde quidam hanc artem logicam facem mentis humanæ vocant, organum organorum: nobis etiam dici potest, non incongrue flabellum animi, quo excitentur scintillæ rationis sopitæ & delitescentis

tescentis inter fauillas & cineres tenebrarum & errorum.

4 Sunt quidem omnes homines natura logici, sed methodus cognoscendi & ratiocinandi a peritioribus cum prouidentia humana originem habet: vt liquet ex Platonis Philebo, & quo quis claram & nitidam consequitur intelligentiam, eo acutissimus & subtilissimus euadit disputator, & facilius veritatis cognitionem consequitur, & quod in dubitationem erat ante consepultum & incognitum. Sic Modestinus Iurisconsult. dicitur, notando & disputando, bene & optima ratione, verum deprehendisse. [a] Sicut aurum repetitis ignibus, expurgatur a fecibus, & fulgidum apparet, & triticum cribro purgatur & separatur ab immundis: sic disputatione veritas inuenitur discussis erroribus. Disputatio acuit ingenium, linguam tendit, memoriam confirmat, disputando, inquirendo multa discimus, quæ didicimus, melius scimus, aptius eloquimur, & firmius eorum recordamur: disputatione pugnamus, ratione vincimus: oportet autem tunc quiescere & acquiescere rationi: alioquin vitiosa, pertinax, illicita & damnanda concertatio. [b] Nam vbi veritas appa-ret & inuenitur, ibi cessat disputatio, quę nihil aliud est, quam diuersa mentis perquisitio, vt ad rei veritatem peruenire possimus, vt demonstratio est per argumenta, & acutis quibusdam positionibus ostensio & declaratio: & ad veritatem facilius peruenimus, si relatis vel collatis opinionibus hinc inde, ea deligatur quæ sit, vel videatur melior, quemadmodum Iurisconsulti solent ante resolutiones & responsa plerunque ea methodo vti. [c] Dialectica ideo dicitur ratiocinatio, inquit [d] Ioānes Grammaticus, quod in cœtu hominum, quotidianoque sermone & colloquio, dum inter sese disceptant homines, recepta est, & prima: & ita ratiocinatio ad vsum & cœtum hominum, plurimum confert.

5 In Exodo ca. 28. pectorale summi sacerdotis distinctum iubetur esse non tantum gemmis & auro: sed etiam duab. insignibus notis, *vrim & thumim*, vrim significat splendorem mentis, lucemque ad cogitandum & perspiciendum, *thumim*, ordinis perfectionem, & pectorale illud a Mose dicitur λογεῖον rationale.

6 Docet Clemens Alexandrinus de dialecticæ vsu, inter Christianos etiam esse illum vtilem libr. 1. Stromaton Ea quæ est quidem, inquit, ex Platonis sententia, dialectica seu ars disserendi, vt dicit in Politico, est quædam scientia inuentrix eorum, quę sunt significationis. A viro autem bono & modesto est acquirenda, non vt aliquid dicat aut faciat eorum quæ dicuntur aut fiunt apud homines (vt faciunt qui nunc sunt dialectici, qui versantur in rebus sophisticis) sed vt possint dicere & facere ea quæ sunt Deo grata idque in vniuersum pro viribus. Merito quoque scriptura volens nos esse tales dialecticos, sic hortatur, efficiamini autem probe trapesitæ, alia quidem reprobantes, quod bonum est tenentes: hęc autem re vera dialectica, est prudentia, prædita vi diuidendi ea quæ percipiuntur intelligētia

a l. fi. § mixta munera, de mun. rib. & honorib. li 50 P. ti 4.
b Facit prooemiũ decret. l. si constiterit, finium regund. P. c. dudum, in 2 & ibi Bal de electio §. cōsideremus. de trien. & semisse.
c vt labeonius i fi de iure aot P Iustinian §. si ex aliena, de rerum diuis. §. illud quæsitum. eo. ti. & alij in l si quis de conditio. indebit. (l. eum qui certarũ de verb. ob. P l. qui ius, de ebus. § 1. & §. dominus & conditio indeb. P l de cent a. emt. P l tutoribus, de te ta ut a. P cum simi.
d Ioannes Grammaticus, in primum pr o- rum [illegible].

& pure, & syncere, citraque omnem mixtionem ostendendi subiectũ eorum quæ sunt: aut facultas quæ versatur in rerum generibus diuidendis, descendens vsque ad ea quæ sunt maxime specialia, præbens vnumquodque eorum quæ sunt, intuendum quale sit: quocirca ea sola veluti manu ducit, ad veram sapientiam, quæ quidem est diuina potestas, quæ ea quæ sunt, vt quæ sunt cognoscit, habens id quod est perfectum, libera ab omni animi perturbatione, non sine saluatore. &c. Existimat Cicero [a] iuris ciuilis magnum vsum apud Scæuolam & apud alios multos fuisse in hac arte, quæ doceret rem vniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando: ambiguam primum videre, deinde distinguere: postremo habere regulã qua vera & falsa iudicarentur: & quæ quibus propositis essent, quæque non essent consequentia. Et ob hãc artem artium maximam, quasi lucem, ad ea quæ ab aliis confuse, vel respondebantur vel agebantur, præposuit Tullius Seruium Sulpitium Qu. Sceuolæ Dialecticam, tradit Suidas [b] esse vtilem ad tria, ad exercitationem, ad congressus, ad philosophicas disciplinas. Et iterum ait [c] eam esse scientiam veri aut falsi, aut neutrius, ea vero esse quæ vel significant vel significantur, vel insunt. Item methodũ quæ ex probabilibus de aliqua re ratiocinatur, dictam a differendo. disserimus autem, aut interrogando, aut respondendo. Naturale est omnibus inquirere & velle diiudicare atque illud conari, quanuis videantur longe extra rem dicere, redarguunt & omnes. Scire enim omnes homines natura desiderant, & ideo inquirunt, contradicunt, admittunt, quæ illis videntur probabiliora. Sed id non omnes vere, sed sine artificio, & tentatiue: at cum methodus accedit & id fit artificialiter, est dialect. ars syllogistica contẽtionem ad certos tantum terminos protrahens. d

7 Abusus in logica effecerunt, tamen, vt contemtibilis & damnata fuerit inter viros graues & probos, ars illa quæ ad sophismata & implexas & dicacitatem vel garrulitatem pertinacẽ declinat, vnde nec diutius in illa iuuenes immorari, aut nullomodo implicari permiserint: & reprobarũt non artẽ sed abusum eius. Sicut Hieronymus e *Si quis artem grammaticam docuerit* inquit, *vel dialecticam, vel rationem recte loquendi habeat, & inter vera & falsa diiudicet non improbamus.* Improbat autem otium in ea præter modũ tritum. f Nõne vobis videtur in vanitate sensus & obscuritate mẽtis ingredi, qui diebus ac noctibus in dialectica arte torquetur? Et rursum g vino inebriantur, quando scripturas sacras male intelligunt, atq; peruertũt: Cicero, quando seculari abutuntur sapientia, & dialecticorum tendiculis, quæ non tam vincula sunt appellanda, quam phasmata, id est vmbræ quædam & imagines, quæ cito pereunt atq; soluuntur. Abutuntur veluti laqueis ad decipiendos homines, improbi sophistæ dialectica: quemadmodum omnem vim venenorũ suorum in dialectica disputatione cõstituunt hæretici, [h] quæ philosophorũ sentẽtia definitur

a Cic. in Bru.

b Suidas in verbo γυμνασία idem Arist. 1. topic. c. 2.

c Suid. in verbo diale. d vide Aristot. li. 1. elench. c. 11. & li. 1. priorum c. 1.

e Hierony. in c. 1. epistolæ ad Titum. relatus in c. 10. si quis artem. 37. dist.

f Hieronym. ad c. 4. epist. ad Ephes. li. 2. comment. relatus a Gratia. in c. 3. ea. 37. dist.

g idem li. 9. ad c. 28. Esai. & in ca. 4. ea. 37. dist.

h Sic scripsit Hadrianus 5. pontifex Carolo Magno in c. 49. eius epis. c. 6. omnem vim 37. dist. Ambros. li. 1. de fide ad Gratianum imperatorẽ c. 3.

nitur non adstruendi vim habere, sed studium destruendi: cum tamē nec in dialectica placuerit deo saluum facere populum suum. Regnū enim Dei in simplicitate fidei est, nō in contentione sermonis.[a] Hęc est hæreticorū gloria, inquit D. Ambrosius,[b] si videantur expugnare verbis & refellere veritatem: contra definitio est fidei vt veritas nō verba pandantur. Et proinde *vt ait Basilius Magnus*, [c] artem ad decipiēdum inuentā nō imitamur. Origenes Ranas Ægyptiorū cōparat poetis, cyniphes dialecticis, vtrosq; dicens plagas Ægyptiorum dnēpe ob vanam garrulitatem dialecticorum & sophistica argumenta. Quæ displicere deo ostenditur historia cuiusdam logici peritissimi & acutissimi. Refertur enim in parte 8. exemplorū piorum exēplo 65. ex vitis Sanctorum quendam discipulum magistri Silo valde in logica versatum, infirmatum, & rogatum a præceptore, vt si moreretur ad illum rediret: quod fecit, sed indutus membrana seu pergameno syllogismis descripto, & superius igne circundato: dicebat autem se valde premi, nec minus quam si turrim gereret, & continuis flammis angi, pro vana gloria quam in sophismatibus perceperat. Quo exemplo motus Silo, mundum deserens religionem est professus, compositis congregatis ante discipulis, & euulgatis versibus.

Linquo coax ranis, cras coruis, vanaq; vanis
Ad logicam pergo, quæ mortis non timet ergo.

8 Fuerunt viri in ecclesia Dei dialecticis pręceptis & philosophicis eruditissimi, qui & hæreseon sophismata valide retuderūt, vt Origenes, Augustinus, Euodius Vzalēsis episcopus, in Africa Augustino familiaris. Sisinnius Nouatorum episcopus, cuius certamen refugiebat Eunomius hæreticus & alij, verum non tam eloquentia disputationeque dialectica hæretici confusi, & compulsi fuerunt ad fidem, quantum vi veritatis, quæ simpliciter a catholicis fuit illis proposita, cuius tanta est vis, potissimum quando Dei spiritu regitur, vt conigat manus ferocissimis & subtilioribus sibi submittere. Dictum enim ad discipulos, *non enim estis vos qui loquimini, sed spiritus Dei qui loquitur in vobis* Eius vi D. Catharina sub Maxentio Cæs. Sophistarum & philosophorum turbas superauit: & piscatorum & rudium discipulorum & apostolorum prædicatione simplici. Deus tantam inanem philosophorum & dialecticorum & prudentium humani seculi, subuertit: & ad credēdum vt sua sanctissima compulit. Et Spiridion episcopus Trimethuntis Cypri, qui ex pastore propter sanctitatem & miracula episcopus factus erat, facundiæ expers, simplex, in Nicena synodo, cum plures philosophi pro sententia Arrij adessent, & suus dicendæ sententiæ venisset locus contra vnum acutissimum philosophum, qui aduersus aliorum episcoporum vera dogmata steterat firmus, dixit, *non vtendam esse dialectica, sed bonis operibus, & in nomine domini nostri* IESV CHRISTI *simpliciter symbolum fidei expressit philosopho, qui statim, non ausus respondere, se eadem credere respondit.* [e] Sic etiam Alexander Episcopus Alexandri-

a 1. ad Corinthios c. 4.
b D. Ambrosi. tomo 2. de in carnationis domini sacramento c. 9.
c Basil. Mag. ad nepotes
d Origenes homil. 4 In c. 7. exodi.

e Niceph. Calix. lib. 8. c. 5. Socrates lib. 1. c. 8. Sozomenus lib. 1. historiæ tripartitæ c. 3.

nus alteri philosopho acute disputanti imposuit silentium, non alia vsus dialectica quam horum verborum, *imperotibi in nomine* IESV CHRISTI *ne loquaris*. Stultum enim est valde, vt dicit Cyrillus Alexandrinus [b] contendere superflue, & ad ineptos sermones respondere.

a Sozomenus li. 1. hist. Tripar. c. 4.
b Cyrillus archi. Alexa. li. de recta fide ad Theodosium
c Aristot. li. 10. elenchorum c. 2.

9 Neque etiam confundere oportet, volentem de proba & improba ratione docendi diiudicare, ea quæ præceptores & viri eruditi distinguũt. Sunt enim ad disputandum orationum genera quatuor, [c] quarum vna quæque digna videatur & interprete & oratore. Et sophistice damnanda viris prudentibus & bona fide agentibus. Sunt quippe orationes doctrinales, dialecticæ, tentatiuæ, contentiosæ. Et doctrinales quidem sunt, quæ ex propriis principiis cuiusque disciplinæ, & non ex his quæ videntur respondenti, colligunt: nam oportet credere eum qui dicit Dialecticæ autem, quæ ex probabilib. collectiuæ sunt contradictionum. Tentatiuæ vero, quæ ex his colligũt quæ videntur respondenti, & quæ necessarium est ei scire, qui simulat se habere scientiam, quomodo determinandum est in aliis. [d] Porro contentiosæ, quæ sunt syllogisticæ, ex his quæ apparent probabilia non autem sunt, aut apparentes syllogistice.

d Aristot. 1. elenchor. c. 3 explicat.
e Aristot. 1. elenchor. c. 4. explicat.

10 Sophisticæ deceptrices sunt, [e] vel in nomine seu dictione, vel extra dictionem. In dictione falsum redarguũtur committere æquiuocatione, amphibologia, cõpositione, diuisione accẽtu, figura dictionis. Extra dictionem vero fiũt captiones per septem species, vna quidem propter accidens: secunda autem propter id quod simpliciter, vel non simpliciter sed aliquo modo, aut vbi, aut quãdo, aut aliquid dicitur. Tertia propter redargutionis ignorantiam, quarta vero propter consequẽs: quinta propter id quod est in principio sumere: Sexta propter id quod non est causa, vt causa, ponere: Septima propter plures interrogationes, vnam facere.

11 Quare sophistica est apparens tantum, & non exsistens sapientia aut probatio: vt & sophistæ hodie qui volunt videri sapientes & tales se putant, & non sunt. [f] Communicant inter se in dialecticis sophista & philosophus, quia de omnibus disputant, nam circa idẽ genus versantur sophistica, dialectica & metaphysica: sed a dialectica differt, modo potestatis, metaphysica, a sophistica, vitæ electione. Dialectica enim est tentatiua, de his quæ philosophia est sciens: sophistica vero apparẽs. Et dialectica vtilis ad reiiciendas deceptiones sophistarum, circa prima principia sciẽtiarum, vt ait Auerroes. [h] Et quemadmodũ Rhetorica vt docuimus, quæ suos probitatis terminos non excedit, recepta est merito: sic & dialectica quę ad garrulitatem plebeiam, sed intra suam artem se continet, non erit improbanda. Communicant enim sibi inuicem. Nam & dialecticus vt orator in omni argumentorum natura versatur, ac illis illa sunt subiecta argumẽta, quæ circa probabile & necessarium, & circa probabile & non necessarium versantur. Attamen differunt quod dialectica interrogatione & responsione

f Aristo 1 elench. c. 2.
g In Arist. 4 metaph. c. 2.
h Auerroes li. 1. Topico. c. 1.
i Boet de differ. Top.

sione cōstructa est: Rhetorica perpetua oratione percurrit: Dialectici argumenta sumunt a genere quæ naturę sunt genera: Rhetores a genere argumenta sumunt, quod genus est illius causæ de qua agit: sic materia Rhetoris est in hypothesi, dialectici, in potentia: Rhetor cōtinua oratione & enthymematib. vtitur: dialecticus interrogatione & syllogismo In fine etiam differunt: quia Rhetor Iudici persuadere, dialecticus aduersario conatur. Videntur vtrique conuenire modi quos Plato tribuit in probabilitate dialecticę secundum Aimonium. [a] Sic enim dialectica Aristotelis differt a dialectica Platonis: quia probabilitatem Aristoteles quinque sequitur modis: Plato quatuor, diuisione, definitione, demonstratione, & resolutione. Explanat latius ipse Aristoteles, [b] in quibus conueniant Dialectica & Rhetorica, atque docet Rhetoricam esse quasi propaginem Dialecticæ, & eius negotij quod circa mores est, quod cum de affectibus sit, æquum est vt ciuile appelletur.

a Aymonius in Porphyrij quinque voces c. 2.

b lib. 7. artis Rhetoricæ ad Theodectem. c. 1. & 2.

12 Ceterum, quemadmodum in Rhetorica diximus, quædam nō patiuntur verborum ambages aut persuasiones, sed expositionem rei accuratam & perbreuem, submota tamen obscuritate. Sic in consessu senum, & vbi res est perspicua, vel non valde implicita, abstinendum est a sophismatibus & cauillationibus: nec voces aucupandæ vel torquendæ. Iuuenum enim hæc sunt exercitia, qui in negotiis adhuc & in cognitione rerum rudes, egent dialecticis instrumentis & exercitationibus, vt excutiant veritatem, & animum subtiliorem ad dignoscenda dubia & ænigmata soluenda reddant. Et ita Chrysippus Solēsis ad dialecticum quendā Cleanthi præceptori multis ac prolixis sophismatibus obstrepentē, desine inquit, senem a magis ad rem pertinentibus auocare: sed nobis iuniorib. hæc proponito. Docuit vir sapiētissimus, dialecticæ studium magis spectare ad iuuenes exercitatione indigentes, quam ad senes grauioribus occupatos. [c] Et Polemo Atheniensis philosophus clarissimus, in rebus exerceri dicebat, non in dialecticis speculationibus, ne breuē quandam artē sorbentes atque meditantes, dum interrogationib. mirifici sumus moribus ineptissimis esse deprehendamur. [d] Epicurus Atheniensis, dialecticam damnabat, quando philosophia simplicibus ac propriis rerū vocabulis cōprehendi posset: [e] cuius & sententiæ fuerūt Cyrenaici philosophi, Aristippi sectatores, teste Clitomacho & Meleagro: [f] vt etiā propter argutias, rixas & contentiones quæ alicubi prętermodū exercentur, merito dici possit non χολὴ sed χαλὴ, & non διατριβὴ, sed κατατριβὴ. i. consumtio *vt dicebat Diogenes Cynicus*: [g] maxime vbi de sacris disputatur, quæ minutiis illis & quisquiliis argutis indignæ alicubi maculantur, & vix per spatiū vnius horæ phantasiæ ingenij temere ex arbitrio cumulatæ, & exagitatæ, ad sanam resolutionem attingūt, & labitur tempus prodige dissipatū, quod studiis necessariorum impendendum est, adiecta battologia repetitionis, *cū sic argumentaris*, &c. quæ ingenia parcentium tēpori contundunt & e-

c Dioge. La. in 7 in Chrysippo.

d Dioge. L. in eius vita.

e Laertius in eius vita li. 10.

f Laer. li. 2.

g Diog. Laer. li. 6. in eo.

necant, memores eorum quæ dixit Deus, quod de omni verbo otioso quodcunque locuti fuerint homines, reddituri sint in iudicio Dei, rationem. a

a Matth 12. versi 36.

13 Poterit Academiarum rhetor, a magistratu admonitus, vel ex propria prudentia modum his argutiis imponere. Erit & curandum episcopis, magistratibus, principibus & academiis, vt quod salubriter a concilio Calchedonensi b & legibus etiam principum constitutum est, de inhibēdis disputationibus de fide publice, inuiolabiliter obseruetur, propter iustissimas rationes, quæ a Martiano Cæsare in constitutione ea de re edita, c adferuntur. Cuius verba hæc digna relatione. *Nemo clericus, vel militaris, vel alterius cuiuslibet conditionis, de fide christiana publice turbis coadunatis & audientibus tractare conetur in posterum, ex hoc tumultus vel perfidiæ occasionem requirens. Nam & iniuriam facit iudicio reuerendissimæ synodi, siquis semel iudicata & bene disposita, reuoluere & publice disputare contenderit. Cum ea quæ nunc de Christiana fide, a sacerdotibus qui Calchedonæ cōuenerūt per nostra præcepta statuta sunt, iuxta apostolicas expositiones & instituta sanctorū patrum trecentorum decem & octo, in Nicea, & centū quinquaginta in hac regia vrbe, definita esse noscantur. Nam in contētores huius legis poena non deerit, quia non solum contra fidem vere expositam veniunt, sed etiam Iudæis & Paganis & huiusmodi veneranda mysteria. Igitur si clericus erit, qui publice tractare de religione ausus fuerit, a consortio clericorum remouebitur. Ceteri autem huius criminis rei: si quidem liberi sint, de hac sacratissima vrbe expellentur, pro vigore iudiciario etiam competentibus iudiciis subiugandi: si vero serui, seuerissimis animaduersionibus plectentur, Dat. 8. Id. Februarij Constantino Patritio Consu Et Richimeo anno dom.* 459. Theodos. & Valentinian. ademerunt etiam hæc conuenticula, & prohibent ne in disputatione de fide fiat vlla mentio hæreticorum. d Monet D. Paulus Timotheum, vt quibusdam denuntiaret, ne aliter quam docuisset docerent, neque intenderent fabulis & genealogiis interminatis, quæ quæstiones præstāt magis quam ædificationem Dei, quæ est in fide. Finis autem inquit præcepti est caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. A quibus quidam errantes, conuersi sunt in vaniloquium: volentes esse legislatores, non intelligentes, neque quę loquuntur, neque de quibus affirmant. e

b Consil. Calchedonen c. 3 c l. nemo clericus 4. de summa trinit & fide cath. li. 1. C. Iusti. ti. 1

d l. damnato 6. §. 1. de haret. li. 1. C. ti. 5.

e 1. ad Timothe. c. 1. ver. 3 & seq.

De quibusdam præceptis bene & honeste loquendi.

CAPVT. IIII.

SEd quia incidimus in tractationem necessariam reipublicę de loquendi arte, & de potestate efferendi diserte sensa animi: non erit prætermittendum admonere sermonem hominis posse esse disertū, eloquentem, bonum & malum. Disertus est, qui potest satis acute atque dilucide, apud mediocres homines, ex communi quadam hominum opinione dicere. Eloquens vero, qui mirabilius & magnificentius

tius augere potest atque ornare quæ vult, omnesque omnium rerũ, quæ ad discendum pertinent, fontes, animo ac memoria continet [a]. ars hæc, & disserendi quoque copiose, per se laudabilis eo magis, quo de bonis rebus, & ad vtilitatem loquentis, proximi & reipublicæ, vt præcipue ad laudem & honorem Dei exercetur, pessima vero, dum his contraria exsequitur.

2 Et proinde canones diserte, copiose & magnifice loquendi, obseruandi viro probo erunt, quantum materia de qua quis loquatur & disputet. Prius ruminanda & libranda verba, & postea proferendi sermones: mensque instruenda, ne quis nocuum promat. [b] *Pone domine*, dicebat Dauid, [c] *custodiam ori meo & hostium circumstantia labiis meis* Mala innumerabilia parit linguæ facilitas & leuitas: quẽadmodum contra, multa bona eius cautio & securitas. Sicuti enim nihil iuuat domus, nihil vrbs, non portæ, non ostia, nisi sint, qui ea custodiant, & sciant quando oporteat ea claudere & aperire: ita etiã linguæ & oris nulla est vtilitas, nisi sit ratio, cui accurate & circumspecte, ea claudere & aperire permissum sit, & sciat quæ sint efferenda, quæue retinenda. Non tot, inquit Ecclesiasticus [d] gladio, quot lingua ceciderunt: plures occidit lingua quam gladius. Et Dominus noster IESVS CHRISTVS [e], *Non quod intrat per os coinquinat hominem, sed quæ ex ore exeunt.* Sepi aures tuas spinis, ait Iesus filius Syrach, [f] & linguam nequam noli audire, & ori tuo facito ostia, & seras auribus tuis. Aurum tuum & argentum tuum confla, & verbis facito stateram, & frenos ori tuo rectos: Et attende ne forte labaris in lingua, & cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, & sit casus tuus insanabilis ad mortem. Et rursum, quis dabit ori meo custodiam, & super labia mea signaculum certum, vt non cadam in ipsis, & lingua mea perdat me [g]. Noli citatus esse in lingua tua, [h] & inutilis & remissus in operibus tuis. Non tamen retinens verbum in die salutis: non abscondas sapientiam in decore suo. In lingua enim sapientia dignoscitur, & sensus & scientia & doctrina in verbo sensati, & firmamentum in operibus iustitiæ. Non contradicas verbo veritatis vllo modo, & de mendacio ineruditionis tuæ confundere [i]. Est [k] tacens qui inuenitur sapiens: & est odibilis qui procax est ad loquendum. Est autem tacens, & non habens sensum loquelæ: & est tacens, sciens tempus apti temporis. Homo sapiens tacebit vsque ad tempus: lasciuus autem & imprudens, non seruabit tempus. Qui multis vtitur verbis, lædet animam suam, vanitatemque sensus tacile producit in medium, nempe cum imago animi sit oratio cuiusque, vitiaq; facile manifestantur si quæ sint in animo. Nam quamuis plerumque contingat dissimilem patrum filium generari: tamẽ oratio dispar moribus vix potest inueniri [o]; vel si inueniatur procuidubio signum improbissimi & fraudulenti hominis est, qui aliud in ore, aliud mente & pectore habeat:

Fingere qui non visa potest, commissa tacere

a Cice. 1. de orator.

b Chrysosto. tom. 1. Hom. 4. in c. 1. Geneseos.

c Psal. 140.

d Ecclesiastici 28. c.

e Matth. c. 15. ver 11. & Mar 7. ver. 14. D. Ioan. c. 15. vers. 2.

f Ecclesiastici ca. 28. vers. 28 & seq.

g Ecclesiast. 22. vers. 32.

h Eccles ca. 4. vers. 34.

i ca 4. vers. 28. & seq.

k Ecclesiast. c. 20. vers. 5. & seq.

l Dionys Halicarnass in præfatio. 2. Horat ac arte. poet, adfert animi motus interprete lingua.

m Cassiodor. in præfa. variar. epistol.

n Horat li. 1. Satyr 4.

o apud Cassiodor lib. 5. variarum epist 4.

Qui nequit, hic niger est hunc tu Romane caueto.

Qui multum loquitur, iam degenerare in mulierum naturam & loquacitatem videtur, & vt Theodoricus rex Gothorum senatui vrbis Romę scribens, nimis rarum est patres conscripti, solidum loqui, & cui multa necesse est docere, titubantia nō proferre. Et Salomon [a] in multiloquio non deerit peccatum: qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est. *Et Dauid* [b] *vir linguosus non dirigetur super terram.* Et diuus Iacobus, [c] *lingua inquietum malum, plena veneno mortifero.* Et [d] si *quis putat se religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio. Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, & tardus ad irám.* nempe quia sæpissime ex illa garrulitate inani, sermones operantur, & concitant iram, vnde dictum [e], *qui imponit stulto silentium, iras mitigat.* & recte inde prouerbiū sumtum, *audi, vide & tace, si tu vis viuere in pace,* Et *tacitus pasci si posset coruus, haberet* [f]

Plus dapis, & rixæ multo minus, inuidiæq;

Sicut vrbs patens & absque murorum ambitu: ita vir, qui non potest cohibere in loquendo spiritum suum. [g]

Monebat, prudenter Octauius Prometheum [h]

σὺ δ᾽ ἡσύχαζε μηδ᾽ ἄγαν λαβροστόμει
ἢ οὐκ οἶσθ᾽ ἀκριβῶς, ὢν περισσόφρων, ὅτι
γλώσσῃ ματαίᾳ ζημία προστρίβεται. id est,

Tu autem tace, neque nimis libere loquaris,
An non accurate scis, cum sis valde sapiens,
Linguæ temerariæ accidere damnum.

Et Salomon, [i] *ne temere quid loquaris, neq; cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo. Deus enim in cœlo & tu super terrā, idcirco sint pauci sermones tui. Multas curas sequuntur somnia, & in multis sermonibus inuenietur stultitia.*

3 Audiamus Deum dicentem [k], *de omni verbo quodcunq; locuti fuerint homines reddituros rationem in die iudicii:* & ita nō esse sine peccato verborum otiosam & inanem collocutionem, & proinde egere etiam expiatione & emēdatione. Quod neque latuit Platonem ethnicum, qui & peccata in vrbanitate sermonis admissa, eluenda censet. In Phœdro, his verbis, Socra. *Si autem vt certe est Deus, aut diuinum quoddam & amor est, malum vtique non esset, aut sermones de illo, quasi malum esset habiti sunt. In hoc ergo aduersus amorē delinquimus Atqui valde hæ nostræ disputationes ineptæ vidētur, quamuis vrbanæ: quæ cum nihil verum synceru mue contineant, gloriantur tamen tanquam plurimum valeant, si ab homunculis nōnullis deceptis approbentur. Mihi igitur o amice, expiari necesse est. Est autem his qui confabulando peccant, expiatio quædam vetus, quam Homerus quidem non nouit: sed Stesichorus. Oculis enim priuatus ob Helenæ vituperationem, non ignorauit cæcitatis caussam vt Homerus, sed vtpote musicus eam cognouit, itaque illa statim fecit carmina*

Non

a Prouer. c. 10. vers. 20.
b Psal. 139.
c D. Iac. c. 3.
d. D. Iacob. epist. c. 1.
e Prouerb. 26. vers. 10.
f Horat. li. 1. epist. ad Scæuam.
g Prouer. c. 25. vers. 29.
h Æschylus in tragœdia Promethei ligati.
i ecclesiastes c. 5. vers. 1. & 2.
k Matt. 12.

Non verus sermo ille fuit, nec nauibus altis
Existi fugiens, nec adisti Pergama Troia.

Atq; eo edito carmine quam palinodian, id est, recantationẽ vocant, confestim visum recuperauit amissum. Ego autem vtrisq; eo sapientior, quod antiquum accidat mihi quicquam mali ob amoris vituperationem, conabor illi palinodiam reddere, & quidem aperto capite, non vt supra ob verecundiam velato. Hæc Plato. Otiosum est verbum, quod aut ratione iustæ necessitatis, aut intentione piæ vtilitatis caret, de quo reddenda ratio: multo magis si verborum multitudo sit, eaque inanis, vana, & quod peius est maledica, detrahẽs proximo, blasphema, turpis, adulatoria, deceptrix, insidiatrix, dolosa. D. Chrysostomus,[a] lingua nostra regius equus est, si ei frenum immiseris, & gradarium doctrina tua feceris, ascẽdet in eum rex, & quiescet in eo: sin autem nullo fræno domueris, sed huc atque illuc infrenem iactari permiseris, diaboli vehiculum effecisti. Pambus[b] monachus quidam celeberrimus, cum sine literis esset, accessit ad quendam psalmum, & cum audisset primum versum psalmi 38. *dixi custodiam vias meas, vt non delinquam in lingua mea*, secundum versum non est passus audire, dicens si potuero opere hoc implere, hic versus tantummodo mihi sufficit: cumq; doctor qui ei tradiderat versum, eũ culparet cur per sex menses ad se minime venisset, respondit, quia versum adhuc minime opere impleuerat, & dum postea per multos superuixisset annos rogatus an eum didicisset versum, respondit, quadraginta & nouem annis vix eum implere valui. Homerus, studiose videtur sapientissimos fere semper finxisse silentes, aut certe pauciloquos: Thersitem vero Morionem, vituperatione dignum, arguit, quia garrulus, loquax, importunus, & ideo seditiosus.

4 Sunt qui leges loquendi in versiculum vnum cõiecerunt, memoriæ facilioris gratia, Quis, quid, cur dicas, cur, quomodo, quando requiras: Nos, ex nostra methodo primam consideratiõe ponimus, num sit loquendum, omnia enim tempus habent, & tempus est loquendi, tempusque silendi[c] descripsit Ouidius.[d]

Aggrediar melius tunc, cum sua vulnera tangi
Iam sinat, & veris vocibus aptus erit.
Quis matrem, nisi mentis inops, in funere nati
Flere vetat? non hoc illa monenda loco est.
Cum dederit lacrymas, animumq; impleuerit ægrum
Ille dolor verbis emoderandus erit. Et Chares apud Stobæũ[e]

ὁ καὶ λέγοντι καὶ νέῳ, τιμὴν φέρει
ἡ γλῶσσα σιγὴν καιρίαν κεκλημένη.

Tum seni tum iuueni conciliat honorem
Compos silentii lingua tempestiui.

Est tempus discendi idque sub silentio: tempus postea loquendi quæ didicimus. Vt in schola Pythagoræ obseruatum legimus.[f] Is enim prius exploratum, num idoneus esset disciplinæ discipulus, in

a Chrysost. homil. 52 in Matt. ex c. 15. Matthæi.
b Socrat li. 8. histo. republica. c. 1.
c Eccles. c. 3.
d Ouid. li. 1. de remed. amor.
e In Gnomologia c. 78.
f Gell. lib. 1. c. 9.

disciplinam recipi iubebat, & tempus certum tacere, non omnes idē, sed aliud aliis tempus pro æstimato captu solertiæ. Is autem qui tacebat, quæ dicebantur ab aliis audiebat, neque percunctari, si parum intellexerat: neque commentari quæ audiebat, fas erat, sed non minus quisquam tacuit quam biennium. Ita colebant hoc tempore ἐχεμυθίαν taciturnitatem, donec didicissent res difficilimas tacere audireque. Agatho Abbas lapidem triennium in ore continuit, vt tacere disceret. Interrogatusque quid esset maximum ad Dei cultū faciēs, dixit, Silentium: inde, orationem: inde & māsuetudinem. Statuunt etiam merito academiæ, antequam permittant prodire discipulum in publicū cum auctoritate docendi, prius triennio aut quinquennio, [a] aut septennio, [b] intra scholas silere & discere. tempus etiam augendo vel minuendo, prout acutiores & capaciores videntur vel obesiores, vt non impletur vas quod semper effundit & nihil accipit: ità non accipit sapientiam qui semper loquitur nunquam auscultat. quamquam id sæpe contingat, vt quibus minus inest mentis, sint loquacissimi. Sicut vascula inania magis resonant. Refert Calixtus, Theonem abbatem monachorum trium millium in Thebenna insula, ad summam Ægyptiorum Græcorum & Romanorum sapientiam perdidicisse, sed ad triginta annos silentium coluisse [c].

Marullus li. 4. c. 6. Volate. lib. 21. Anthropol.

a Iustinia. in procem pandectarum. b In cōcord. § tempus autem, de collationib.

c Nicephor. Calix. lib. 11. ca. 34.

5 Inter pocula canendi non sunt sermones qui possint ad rixas cōmouere, & detractiones, & quæ sunt grauioris loci quam conuiuii, potiusque tacendum, & in eo erit summa virtus, memores exempli Zenonis philosophi, qui Athenis exceptus a quodam principe, vna cum regiis oratoribus, & aliis philosophis, in conuiuio solus nihil dicebat, & communiter a legatis appellatus, de te vero Zeno, inquiunt illi, quid nam sumus nostro principi renuntiaturi? Nihil inquit ille, quam Athenis esse senem, qui tacere sciat inter pocula. Sunt & certa tempora, in quibus nec dicere quis aptus est, quæ cuiq; debent esse cognita, vt si imparatus sit, lubenter dicere non debet: & sæpe ea ratione, Pericles prodire ad dicendum recusauit. Nemo etiam omnibus horis sapit. Et Suidas dicebat [d], tu lingua polles. Ego vero virum scio neminem bonum, qui perpetuo videri vult se recte dicere, quandoque bonus dormitat Homerus.

d Suidas in verbo γλωσσημαστικός.

6 Secundo dicimus, consideranda quæ dicenda, vel taceri debent. Nam in vtramque partem peccatur in silendis efferendis, & in tacendo quæ dici debent.

Eximia est virtus præstare silentia rebus
At contra grauis est culpa, tacenda loqui. [e]
Et vt diuersa sibi, vicinaque culpa est,
Multa loquens, & cuncta silens [f].

e Ouid. li. 2. de arte. f Ausonius ad Paul.

Monebat Solon, sermonem quidem obsignandum silentio: silentium autem temporis occasione: & Pythagoras dicebat, aut silendū, aut melius quippiam silentio adferendum. Illud probe mente percurritur quod dicendum putatur, ne lingua præcurrat mentem. Nescit

scit enim vox mista reuerti: Et natura seu Deus auctor & opifex totius naturæ homini duas aures dedit, vnam tantum linguam, eamq; septam veluti muris duplicibus dentium & labiorum, vt plura audienda quàm loquenda admoneret, & linguæ vsum veluti mœniis & præsidiis ad silentium compelleret. Noli credere omnia quæ audis, noli facere omnia quæ potes, noli dicere omnia quæ scis, & certe accidit vt plerumque, vt quibus eruditio & prudentia maior inest, ii minus habeant linguæ. Melius tacere quam inconsiderate loqui: cũ ex silentio non possit coniici mens, ex sermone damnum possit oriri. Teneamus, inquit, Ambros. [a] animæ constantiam nostræ, ne in offensionem labia loquendi festina prorumpant. Et Iob. plagam suam silentio vicit, & tolerantiam suam taciturnitate superauit. Non bene creditur carni: vicissemus, si Eua tacuisset. Ergo primum illud processit ex voce peccatum. Et serpens ille nequissimus atque versutus, per vocem eius ante tentauit. Atque vtinam aut Adam surdus fuisset, aut Eua obmutuisset: ille ne vocem suæ vxoris audiret, ista, ne loqueretur marito, & vocis lubricæ ministerio serpentis, in virum venena funderet. Cain quoque etsi parricidio naturam violauit humanam, tamen per vocem sacrilegium sceleri suo addidit, vt negaret Deo, fratris interitum. Denique Christus tacebat ante Pilati iudicium constitutus [b], vt daret nobis formam tacendi, quia lingua corporis facilis est ad errorẽ, procliuis ad lapsum. Sed nõ oportet solum obstruere os, sed & mentem ante os: nam si non cogites, verba facile effluunt, si cogitationibus rationem nõ adhibeas, promtissime prorumpunt in lucem per verba inconsiderata. Sicuti nunquam prudentissimus iaculator telum mittit, quin prius animo præmeditatus fuerit scopum: sic nec homo qui ratione vtitur, prius loqui debet, quin considerarit, in quem finem dicet, & quem habitura sint verba exitum, cum verba reuocati nequeãt, & num sibi nocere possint dicta, quæ silentio compressa prosunt. Sic Ammianus Marcellinus [c], reprehendens Barbatium agrestem linguarum calumniatorem, inter Constantii duces: *Ignorabat*, inquit, *notum Aristotelis sapiens dictum, qui Callisthenem sectatorẽ & propinquum suum, ad regem Alexandrum mittens, & sæpe mandabat, vt quam rarissime & iucunde apud hominem loqueretur, vitæ potestatem & necis in acie linguæ, portantem: ne sit hoc mirum, homines pro futura discernere nonnunquam & decentia, quorum mentes cognatas cœlestibus arbitramur: animalia ratione carentia, salutem suam, interdum suam, interdum alto tueri silentio solent.* Vt exemplum est per quam notum: linquentes orientem anseres ob calorem, plagamque petentes occiduam, cum montem penetrare cœperint Taurum aquilis abundantem, timentes fortissimas volucres, rostra lapillis occludunt, ne eis eliciat vel extrema necessitas, clangorem: iisque collibus agiliore volatu transcursis, traiiciunt calculos, atque ita securius pergunt. Phalaris tyrannus, Nicarcho, epistola 96. οἱ δὲ σωφρόνων ἀνδρῶν

a *Ambros. in Psal. 38. tom. 4.*

b *Matt. cap. 27.*

c *Ammiani lib. 18.*

ποιοῦντες πρᾶγμα, καὶ τοῦτο σαφῶς εἰδότες, καὶ περὶ τῶν λόγων καὶ ἔργα σκοπούμενοι, καὶ περὶ τῶν ἔργων ἔτι πάχιον τὰ ἀποτελέσματα, id est, *Est sapientum virorum facientium negotium, illud recte ante considerare, & ante verba opera perpendere, & ante opera etiam fines & perfectionem, atque vt rupes obiicitur flumini ne se effundat: ita ratio linguæ obiicienda, ne temere effluat.*

7 Tertio considerandum est, qua forma sermonis vtendum sit num tristi, num iucundo, semper enim curandum, vt rei de qua agitur sit accommodus. Multa bona sunt, quæ bene & male dici possunt: vt reprobatur iustitia Pharisæi, quæ per orationem superbiæ prodiit in lucem [a]. Reprobatur & Nabuchodonosor, quod gloriatus sit de magnifica ciuitatis structura [b]. Herodes consumtus pediculis ira iusta Dei, quod cum magnifice dixisset, superbe voces Dei sibi dictas attribuisset impie [c]. Lucifer angelorum pulcerrimus, qui recte de pulcritudine cum laude conditoris gloriari poterat, cum superbe protulisset illos sermones, ascendam super astra cœli, & ero similis altissimo, in inferni sentinam detrusus est [d]. Sunt diuersæ orationum species, quibus propria caussa & finis, vt deliberandi, demonstrandi, iudicandi. Sunt colloquia familiaria, sunt publica, sunt explicationes institutæ, sunt disputationes, sunt actiones, defensiones, singulis seruandus suus modus.

8 Quarto, res ipsæ, de quibus dicendum sit vel non sit, obseruandæ. Siquidem non omnia detegenda, veluti si arcanum commissum sit, si consilium, si quod in summa euulgandum non est.

Arcanum neque tu scrutaueris vllius vnquam,
Commissumque teges, & vnco tortus & ira [e]. Et rursum [f],
... commissa tacere,
Qui nequit, hic niger est, hunc tu Romane caueto,

Q. Fabius Maximus cum etiam per imprudentiam, de tertio Punico bello indicendo, quod secreto in curia erat actum, rus petens, Publio Crasso domum reuertenti in itinere narrasset, vehementer a Consulibus obiurgatus est. Nunquam enim taciturnitatem tutissimum ac optimum administrãdarum rerum publicarum vinculum, labefactari volebant [g]. In iuramento Medicorum addit Hippocrates, ne ægrotorum secreta vitia detegant: propemodum in spiritualibus medicis statutum, vt perpetuo silentio, nisi velint grauiter puniri, confitentium peccata omnino celent [h].

9 Diuina mysteria, non omnibus nec semper proferenda, sed silentio veneranda, & indignis subtrahenda: non obiiciendæ margaritæ porcis, neque sanctum dandum canibus [i]. Iustitiæ dicitur silentiũ [k]. Docuerunt Ethnici in Eleusinis & Cereris sacris, & aliquando in Bachanalibus, non initiatis celatis. Significarunt Ægyptii per Harpocratis simulacrum, quod digitum admotum ori habebat, signum taciturnitatis & silentii, præpositum simulacro Serapidis, vt & simulacro Angeronæ, quæ habebat os cera obsignatum [l]. Diuus

a Matth. c. 18.
b Daniel. 4. vers. 27.
c Acto. c. 12
d Esai. c. 14.
e Horatius 1. epistola.
f Hora Saty. 4. lib 1.
g Val. Ma. lib 2. c. 1.
h c. si sacerdos, de offi. ordina. c. omnis vtriusque sexus. de pœnit & remissio cum simil. ibi notatis.
i Matt c. 7.
k Esai 32.
l Plutar. in disput de Iside & Osiride. August lib. 18. de ciuita Dei c. 5 vocat sigalionem. Varro de lingua Latina.

Diuus Paulus de se agens [a], *scio huiusmodi hominem, (siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit) quoniam raptus est in paradisum, & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui.* Ponebant aliquid diuini antiqui aliqui, ἐν δακτύλῳ κατασιγάζοντι, seu in digito silentii, seu ori admoto: quod dicerent aliquos suos deos natos fuisse eo digito, non solum labiis admoto & impresso, sed etiam annexo: vt etiam ait Suidas de Heraisco Ægyptio. Passalorinchitæ hæretici habiti & damnati: illud imitari tentarunt, qui digitum imponentes in nares & ora sua & labia sua, quasi silentium semper exercebant, nō rei aliæ quam taciturnitati quasi studium accommodantes: cupientes imitari prophetas, quod Dauid dicat, *Pone custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labiis meis*, idque faciebant cum ieiuniis: vt vitam Pythagoricorum potius, quam cœlestem & ecclesiasticam sequerentur, vt recenset Philastrus [b]. In libro sacro ceremoniarum 5. Pontificis, legitur vt quicunque in sacrum senatum Cardinalium a Sum. Pontific. cooptantur, iis primo consessu, Pontifex os claudat, vt muto silentio seniores audire discant. Altero vero vel tertio ex patrum sententia os illis aperiat, & potestatem det, in senatu, ea quæ ex dignitate ecclesiæ videntur esse, modeste & syncere proferendi.

10 Pastores muti contra, qui tacent quæ dicenda sunt, reprehendendi, canes non valentes latrare, qui nō annuntiant scelera sua populo [c], qui in laudibus Deo reddendis inertes & somnolenti sunt in venationibus & stultiloquiis seculi, nihilominus sonori, acuti, verbosi, nugaces. Blasphemiæ, detractiones, maledicentiæ, iniuriæ seu contumeliæ, res sunt, quæ sepultura perpetui silentii sunt dignæ potius quam elocutione Generaliter quæ turpia factu sunt, ea & dictu turpia esse & indigna quæ dicantur existima: [d] nec dicendum, quod nostram vel aliorum verecundiam, pietatem, existimationem lædat, quod sit falsum, inane, dolosum, irrisorium, sophisticum, seditiosum, ad ostentationem nostram, ad contumeliam alterius. Silentium, inquit, Epictetus [e] sit plurimum, loquere necessaria & paucis, & raro, aut quandoque: cum te ad aliquid dicendum tempus vocat, dic quidem, sed non de quauis re. Stultiloquium seu facetiæ vanæ, improbatæ a diuo Paulo, [f] vt otiosa verba a Christo [g] quæ non prosunt ad ædificationem proximi [h]. Lingua nostra Deo consecrata in baptismo, vt destinata sacris sermonibus, quare non est prophananda vanis & scurrilibus, aut malis cuiuscunque generis sint sermonibus, aut mendaciis fucisq; dolosis lenocinio verborum: quamquam enim appareant verba augustiora quæ fucantur figuris, tamen non ideo meliora. Sed vt triticum conclusum in vase, mensura quidem auctum inuenitur, sed vitiatum: sic garrulus accepto sermoni semper quidem addit, & maiorem reddit, sed fide iam carentē. Oportet & certe nō respondere ad interrogata, quę ita inconsiderate proferūtur. Nam & melior tunc taciturnitas est, quando ita versute contextæ sunt interrogationes, vt sine blasphemia respondere non possis [i].

a 2. ad Cor. c. 12. vers. 3. & 6.

b Philastrus de heresibus quæ fuerunt tempore Apostolorum.

c Ezech. c. 3.

d hæc Stoicorū sententia (sic. lib 9 episto. familia. epist 174 Isocrates 8. οἷος ὁ τρόπος ... qualis quisque est, talia dicit & cogitat. Arist. 4. Ethicor. tract. 3. cap. 2

e Arrian in encomio in epictet. c. 38.

f ad Ephe. 5.

g Matt c. 12

h ad Ephes. 4 ad Colos. 3.

i hoc & ait Cyrillus Alexand li. 3. thesauri cōtra hæreticos. c. 2.

11 Quinto consideranda persona eius qui loqui vult, & eius ad quē habendus sermo, vt vtrisque quemadmodum & rebus de quibus loquendum, conueniat. tractant enim fabrilia fabri, & recte:

Nauita de ventis, de bobus narrat arator.

Conuenit intelligenti res, earum tractatio & sermocinatio. Considerabit dicturus num sufficiant vires ad dicendum, num si accuset probare possit, num odio impellatur, num pari vitio detineatur, de quo in alium dicturus sit. Item cum locuturus sit, an cum muliere, infante, docto, indocto, furioso, inimico, principe, priuato, patre, matre, proximo, extraneo, superiore, æquali inferiore, irrisore, ebrio, sapiente, loquaci. Nam semper cum superioribus loquentes, reuerentiam: in verbis & modo debemus, & parentibus. Paucis cum mulieribus, pueris, ebriis, irrisoribus insanientibus. Nam illi semper addunt, effutiunt, dicta contemnunt. Paucioribus cum inimicis, ne detegant arcanum tuum, vel calumniandi ex verbis sumāt occasionē, & melius esset si cum illis nihil loquaris: cum vel nihil, vel parum te proficere senties. est enim laterem lauare & tempus perdere. Loquendum subditis, filio, vxori, seruo, cum auctoritate, æqualibus comiter.

12 Sexto considerandum in sermone, an is qui loqui desiderat, habeat auctoritatem & potestatem loquendi vel non. Sic docendi auctoritas, non omnibus data: sed electis & professoribus, vt suo loco dicemus. Christus dæmonibus qui eius diuinitatem prædicare volebant, silentium imperauit, nec sinebat eos loqui [a]. Prohibitum laicis de suggestu verbum Dei docere [b]. In consiliis, comitiis, curiis, collegiis, in dicendis sententiis, ordo seruandus est, qui & in albo scribendo constituitur. [c] Quibus vero data potestas loquendi, si non loquantur, non minus impii & corrupti habentur, quam qui sine auctoritate loquendi audent sibi munus vsurpare, & vt dicebat Esaias væ mihi quia tacui. [d] Male audiuit Demosthenes rhetor & orator populi Atheniensis, qui cū prima oratione acriter reiecisset petitionem legatorum Milesiorum petentium auxilia, & postea in diem sequentem reprobata, interim corruptus pecunia a legatis, cum ea cœpisset eadem caussa agi, prodiit ad populum multa lana collū ceruicesque circumuolutus, dicens se συνάγχην, id est, anginam pati, & contra Milesios loqui non posse, cui vnus ex populo exclamauit, nō συνάγχην sed ἀργυράγχην *argenti anginam*, pati, nempe quod corruptus auro obmutuisset: [e] quod & Demadi oratori obiectum est. [f] Ad certam mensuram oratoribus & ad clepsydram data tantum olim loquendi facultas erat, vt vltra progredi non liceret. Reis vero damnatis qui ad supplicium adducebantur, licebat cibo & potu plenis, tria tantum verba quæ vellent dicere: deinde ore obturato, ad necem deducebantur. vt ait Suidas in εἴποις ἢ τρία, παρὰ τῇ αὐλῇ. id est, *tria illa dicas, iuxta aulam*, id est in prætorio.

13 Septimo. Est modus etiam loquendi & dicendorum, habita ratione

a *Marc c. 1. vers 34.*
b *in c. cū ex iniuncto 12. & c. excommunicamus 13. quia vero de haret.*
c *l 1. § in senten. de albo scriben. li 50. P. ti. 3 agit de rogādi sententias ordine in senatu Gellius lib. 4 c. 10.*
d *Esaias c. 6. vers. 5.*
e *Gellius li 11. c. 9.*
f *Gellius li. c. 10.*

tione officij loquentium & instituti, ordoque obseruandus secundũ qualitatẽ orationis. Et sicut in epistolis, salutationes, exordia, narrationes, petitiones, confirmationes, conclusiones, in publicis orationibus, & quæ alicuius maioris negotij instituuntur rectissime ex arte Rhetorica & dialectica sumuntur. In obeundis legationib. apud magnates, salutatio preponenda eius a quo legatio mittitur, cõmendatioque eius cui dirigitur & sociorum collegatorũ. Legatio deinc explicanda, adiicienda persuasio & excitatio verbis ad consequendum quod petitur idoneis. Explicandus modus quo id fieri possit. Exempla adferenda de rebus similiter factis, assignanda sufficiens ratio prædictis omnibus, epilogus addatur & conclusio.

14 Alia formula tractandi negotia cum priuatis, nec tantis vtendum peristasibus, sed secundum proposita, clare, dilucide, breuiter, vtiliter, agendum.

15 Si agatur de explanatione artium, dialectico modo agendum prius de prioribus, secundum speculi nostri syntaxeos artis mirabilis traditionem, vel secundum aliam, si inueneris meliorem. In hypothesi autem legum enarranda: primum lex ipsa legenda, intelligẽda ex integro, casus fingendus: diuisione facta, si eam patiatur, exponẽda, deinc difficilia verba textus, colligenda mẽs, rationes eius tradendæ, & postea in quibus deficiat, quibus aduertetur & quare, cum ratione diuersitatis. Quæstiones si occurrant ex his formandæ & diffiniendæ, euitãda parerga, & longe dissita, quæ magis inuoluunt quã satisfaciant. Erit in omnibus oratio dispensanda & vox dicentis pro locis, causis, temporibus, item longitudo & breuitas. Sic Ecclesiast. c. 32. *Loquere adolescentule si opus sit tibi, vix bis si interrogatus fueris in breuem summã paucis redige multa.* Magna enim animaduersione opus est vt linguę potestate caute ac secure vtaris.[a] Pericles eloquẽtissimus vir, antequã verba facere inciperet, precari & vota facere cõsueuerat, ne verbum quidem sibi in mentẽ veniret, quod a reb. ipsis videri posset paulo alienius. Oratio eorũ qui reipublicæ consulunt, debet esse ingenuitatis plena, verax, & ceteris abundans, quæ addit Plutarchus in politicis. Instruunt Persæ liberos etiam vera loqui. [b]

[a] *Plutarch. in parte.*

[b] *Herodotus in 1.*

16 Modum habet oratio etiam in pronuntiatione, in qua inest vocis & spiritus moderatio: vt dicatur clare, leniter, legitimo literarum sono, accentu, dictione recepta modeste, non clamore immoderato tabularum instar aut histrionum seu mimorum, vel ioculatorum, ũ conueniente corporis, linguæ, oris motu, sine hiatu labiorum, sit facies dicẽtis recta, non supinus vultus, non labia detorqueantur, non deiecti in terram oculi, non eleuata vel depressa supercilia, non mordeantur labia. Oratio & vox in suasione, auctoritatem & grauitatem requirit: in indignatione, reprimenda, miseratione flectenda: in submissis, leuiter & pedestri more incedendum: in incitatis, grauitate vtendum: in temporariis delectationibus moderate, in laude & vituperio, temperate. Laudatio longa arguit adulationem, vituperatio

longa, malignitatem. Sed non tã modus in verbis quærendus, quantum in causa dicendi. Sicut Iphicrates Aristophontis imperator, oratione meliorem esse aduersarium actorem dicebat, ceterum suam ipsius causam longe potiorem. [a] Finis concessæ linguæ & facultatis vocis, apparet per se. Linguam inquit [b] Suidas, natura fecit, ad duas maxime functiones, quarum vna prodest ad saporum diiudicationem: Altera, vt nobis bene sit, quantum videlicet ad sermonem pertinet, & finis est significatio sermonis, explicatio cogitationum materia, vox est, effector vero animus rationis particeps: instrumenta, lingua, palatum & dentes, fauces.

a Plutarc. in politicis.
b Suidas in verbo. γλῶττα.

De poetica scientia. CAP. V.

DE poetis admittendis in republica, diuersæ fuerunt opiniones: aliqui enim eos improbarunt, aliqui approbarunt, & omnibus videtur esse propriæ sententiæ quædam ratio. Plato [c] prohibet audire tragica de inferis, ne ciues timidiores sint, neue falsa aut turpia de diis aliisque audiantur, vt & mendacia loqui. Prohibet audiri, & carmina poetarum quibus intemperantes fiunt, Heroum aut magnatum libidines, rapinas, & id genus vitia. Ideo & prohibetur Christianis legere figmenta poetarum, quod per oblectamenta inanium fabularum, mentem excitant ad incentiua libidinum. Sunt & impietates ibi de Deo, aliis diuinitate tributa: vt vere pudendũ sit, imo abominabile quibusdam Christianis, siue id serio siue ioco faciant, pronuntiare Iouem, Saturnum, Herculem, & similia idola deos. Non enim solum thura offerendo dæmonibus immolantur, sed etiam eorum dicta libentius capiendo. [d] Coluerunt aliquando Romani poesis excellentiam, [e] aliquando exosam habuerunt ob nimiam licentiam, qua in infamiam etiam bonorum ciuium abutebantur. [f] Oratio & Catonis declarat, obiectum vt probrum M. nobiliori, quod is in prouinciam poetas duxisset. Duxerat autem ille consul Ennium. Refert Gellius [g] ex libro Catonis qui inscriptus est carmẽ de moribus, vestiri, inquit, *in foro honeste, mos erat: domi quod satis erat equos carius quam coquos emebant: Poetica artis honos non erat, si quis in ea studebat, aut sese ad conuiuia applicabat, grassator dicebatur.* Statuit & [h] Philippus Imperator, ne poetæ vlla immunitate donarentur. Prodidit fidem, & religionem etiam Ethnicorum confudit, poetarum impudentia: qui dum mystica se tractare profitebantur, tamen deorum origines & fictiones literis mandarunt, vnde rursum ex impietate impietas, & ex Theogonia Hesiodi & aliorum, & Homeri fabulis, nati plures dij fictitij & abominabiles, quam homines, ex quibus Latini hauserunt virus, & in sua poemata transfuderunt, rursumque ex illis aliæ nationes tam delira & arbitraria diuina confinxerunt, vt ex impietate ridiculi etiam facti fuerint & absurdissimi vates. Prædixerat Sibylla [i] idipsum de Græcorum poetis.

Ἑλλάδα τὴν περιβάλλουσαν ἀνηλέξουσι ποιηταί.

Graciam

c in 3. ca. de repub.
d Isidor li. 3. sententiarũ de summo bono. c. 13. e. 1 ideo prohibetur 37 dis.
e Cicero oratio pro Archia poeta Hora. ad Augustum li 2. epist. 1.
f Augustin. li. 2. de ciui. Dei.
g Gellius li. 11 c. 2
h Lib. 2. de professor. & medic. li 10. C. ti 52.
i Sibylla li. 5 oraculorum

Græciam bis terq; ideo miseram vexabunt poetæ. Prædixerat & eadem,[a] de Homero, quod cœcus futurus esset poeta, quodque deos ficturus & falsa editurus.

[a] *Sibyllæ lib. 3. oraculorum*

2 Inter perniciosos poetas, & satyrici magis, mordaces, instar canum, & araneorum & bestiarum venenatarum, quę vt ex floribus illæ bonis conficiunt venenum, sic & ex actibus hominum, suas satyras more canum latrantes, omissis virtutibus eorum, quos reprehendunt, conficiunt, & sibi criticorum vel censorum nomen arrogant, cum tamen non eos odium vitiorum, & male si qua sint actorum, ad scribendum impellat, sed rabies inuidiæ & innata maledicentia, qua famam, nomen, & decus hominum turbare, inficere & maculare conantur. Sæpe magis venali calamo vel ventris causa ad nutum inimicorum innocentium, scribentes meras calumnias & imposturas, dignas capitali sententia: cum carius cuique esse debeat bonum nomen quod ipsi obscurare conantur, ipsa propria vita. Vt certe olim C. Luterius Priscus, magni nominis poeta & eques, qui in Germanici mortem carmen egregium scripserat ac magnam pecuniæ vim pro eo acceperat, accusatus fuerit: quod per morbū Drusi ante eius mortem carmen scripsisset, & ideo a senatu condemnatus obiit,[b] tanquam mali ominis auctor.

[b] *Dio Cassius li. 57. histor.*

3 Plato reipsa videtur docuisse, hunc quem dicunt enthusiasmum seu furorem poeticum, & artem poeticam, non conuenire grauitati morum & philosophiæ. Is enim iuuenis admodū, dithyrambos, deinde mele, mox etiam lyricos versus scripsit: maturior quoque Tragœdias, quas cum in Dionysij theatro recitaturus esset, in Socratem incidit, cuius scientia delinitus, philosophiæ operam dare cœpit, poemata igni tradidit, inquiens ἥφαιστε πρόμολ᾽ ὧδε, Πλάτων νύ τι σεῖο χατίζει. i. *adsis huc ô Vulcane, Plato opera tua nunc indiget.* Addam quod fingit Aristophanes in Ranis, qua mente autem dixerit nescio, Bacchum descendisse ad inferos, vt Euripidem aut bonum aliquem poetum inueniret, apud superos enim non reperiri nisi malum, dicebat. Ipse etiam Plato, poetas in vniuersum ex sua republica eiecit: quod venenum melle conditum pueris instillaret, & fabularum illecebris, deorum prætextu, ad maxima adducerentur adolescētes scelera. Pythagorei, poetas ex scholis suis eiecerunt. c Item Epicurus cum omnes liberales artes, tum etiam poesin tanquam auicularum delira menta ridebat, d qua etiā ratione Eratosthenes definit poeticē γραώδη μυθολογίαν, *anile deliramentū* e Et Zeno Cittieus Stoicorū princeps dicebat nihil esse ad perceptionē disciplinarum ineptius poetica.[f] Et Aristoteles maxime inquit, hi suapte natura persuadent, qui permutationib. affecti sunt, quo fit vt exagitatus exagitet, perturbetq; verissime perturbatus. Quapropter vel versatilis ingenij viri, vel furore perciti, poetica est. Etenim poetarū aliqui ab ipsa natura, ad poeticā bene formati sunt, aliqui autē a mente abstrahuntur. g vt Maracus,[h] ciuis Syracusanus poeta etiā præstantior erat, dū mente alienaretur,

c *Diogenes Laertius in Empedocle.*
d *Plutarch. li. de audiē. poetis*
e *Cœlius Rhodigin. li. 7. c. 1.*
f *Diogenes L. li. 7.*
g *Arist li. 7. de poetica, c. 14.*
h *Aristote. problematū, sectione 30. q. 1.*

Et quibus calida & permulta bilis est, sunt ingeniosi, loquaces, ad irā & cupiditatem propensi. Multi etiam, quod illi calor sedi mentis in vicino est, morbis veaniæ implicantur. aut instinctu lymphatico inferuescunt, ex quo inquit Aristoteles, Sybillæ efficiuntur, & Bacchæ, & omnes qui diuino spiritu incitari creduntur, cum scilicet id non morbo, sed naturali intemperie accidat.

4 Aliunde suadent exempla, & aliquot rationes, non esse contemnendam in republica, omnino auctoritatem & studium poetices: quanquam opera poetica multo pluribus rationibus merito sint ex republica excludenda. non enim ars & modus contexendi versus improbari debent, sed materia quæ versibus concluditur, quod & de Rhetorica & eloquentia iam antea explicatum est. Fuerunt poetæ olim familiares regum: Euripides, Archelai regis Macedoniæ: Anacreon, Polycratis Samiorum Tyranni: & Hieronis Syracusiorum, Æschilus & Simonides: cum Dionysio Siciliæ Philoxenus: cum Antigone Macedoniæ rege, Antagoras, Rhodius, & Aratus Solensis: Apud Homerum Alcinoe familiaris Demodotus & Agamemnon apud vxorem poetam reliquit [a] peregre profecturus. Et si poetarum auctoritas a Iurisprudentibus non fuit omnino reiecta, nam & illa alicubi vtuntur: non erit alienum in testimonium etiam illos, in distinctione poetarum aduocare, maxime Aristophanem apud quem sic alloquitur Æschylus Euripidem.

a Pausanias lib. 1. rerum Atticarum
b Aristoph. 1. Ranis.

Αἰσχ. ἀπόκριναί μοι. τίνος οὕνεκα χρὴ θαυμάζειν ἄνδρα ποιητήν.
Εὐρ δεξιότητος καὶ νουθεσίας, ὅτι βελτίους τε ποιοῦμεν
τοὺς ἀνθρώπους ταῖς πόλεσι.

Æschylus, *Responde mihi, cuius gratia oportet admirari viros poetas,* Euripides. *dexteritatis & admonitionis quod meliores facimus homines in ciuitatibus.* Et paulo post. Æsc. ταῦτα γὰρ ἄνδρας χρὴ ποιητὰς ἀσκεῖν, σκέψαι γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ὡς ὠφέλιμοι τῶν ποιητῶν οἱ γενναῖοι γεγένηνται. ὀρφεὺς μὲν γὰρ τελετάς θ' ἡμῖν κατέδειξε φόνων τ' ἀπέχεσθαι. μουσαῖος δ' ἐξακέσεις τε νόσων, καὶ χρησμοὺς. ἡσίοδος δὲ γῆς ἐργασίας, καρπῶν ὥρας ἀρότους, ὁ δὲ θεῖος Ὅμηρος, τάξεις, ἀρετὰς, ὁπλίσεις ἀνδρῶν. id est. *Hæc enim oportet viros poetas exercere. Considera enim a principio quod vtiles poetarum generosi fuerunt. Orpheus enim quidem sacrificia nobis ostendit, & cædibus abstinere. Musæus autem curationes morborum & oracula. Hesiodus autem terræ operationem, fructuum tempora, arationes: Diuinus Homerus ordinationes, virtutes, armationes virorū.* Fuerunt omnes disciplinæ postea a poetis tractatæ, ipsamet philosophia & theologia: vbi certe non est diffitendum: adiectas fabulas quę sunt illorum inuentum, valde quidem ingenia ethnicorum nō tam delectasse quam corrupisse. Sed nec laudamus næuos in corpore, neque abusum in re, sed rem puram & artem, qua & Dei laudes decantatæ sunt, & virorum fortium & dignorum laude & memoria, quæ quamuis more poetico plus habeant in fronte quā in veritate, tamē orationem habent aptam & conuenientem ad excitanda ingenia ad imita-

imitationem, vt Tyrtæi poetæ versus, ad bellum excitarunt iam arma proiicientes, & ad victoriam obtinendam animos addiderũt Lacedæmoniis. Neque etiam oracula antiquitus reddebantur aut vix sine poesi aut versibus: nam poetica oratio hoc proprium habet, vt paucis & strictim multa proferat & maiore communi applausu. Fuerunt & leges antiquis per versus, eosque paucos discendæ & memoriæ mandandæ traditæ, cum constructio carminum multum ad memoriam facere credatur. Draco leges Atheniensibus, tribus versuum millibus scripsit. Pittacus Mytilenæus tyrannus, patriæ sexcentis e-legis. Vsum poetarum in republ. Gallorum fuisse potest docere Diodorus Siculus. [b] Poetæ inquit, tãti apud Gallos fiunt, vt cum instructa acie exercitus, eductis tactisque ensibus propinquant, non solum amici, sed hostes quoque eorum interuẽtu a pugna conquiescãt. Arbitror illos fuisse Druidas, qui versibus suis prudentiam & theologiam docebant, vt est apud Iulium Cæsarẽ, [c] & magnæ & propemodum diuinæ habebantur auctoritatis. Quod si quis hodievtique adeo criticus sit, vt poetas omnino propter falsos deos impietatis, lasciuiam, amores vetitos, & alia plura damnandos censeat, vel ex eo debet admittere bonos censores & præceptores, qui quæ prætereunda siue admoneant & damnent & refellant: ne plus noceat contemtus explicationis quam iuuet prohibitio. Cum enim tanta sit poetarum bibliotheca, vt exsulare vel corrumpi omnino nequeat: saltem eligendi sunt viri probi, qui poetas legendo indicent falsa & noxia: sunt & quædam in illis bona, vt puritas sermonis, carminum contextura & græca & latina, quæ iuuare possunt discentes literas. Sunt & in veterum poetarum scriptis quędam, quæ veluti aurum inter feces terræ, possunt latentia in vsum Christianę religionis etiam transferri: vt & diuus Paulus disputans cum Atheniensibus de ara erecta Deo ignoto, adduxit in testimonium pro Dei potentia illud, *in ipso viuimus & mouemur & sumus, sicut quidam vestrorum poetarum dixerunt* [d] & alibi, [e] *Cretenses mendaces, ex auctoritate* poetæ Græci dicit. Iuriscõsulti sępe etiã in respõsis suis vsi sunt testimoniis Homeri, & poetarũ aliorũ ethicorũ. De poesi itaq; dicendum est quod de aliis artibus quodue de moneta, in quib. mores & vsus hominũ & auctoritas mutatur. Iamque suo tempore Ouid. 3. de arte ita censuit ibi.

Cura ducum fuerant olim regumq; poetæ,
Præmiaq; antiqui magna tulere chori &c.
Nunc hedera sine honore iacent operataq; doctis
Cura vigil, nomen inertis habet.

Fertur Vespasianus [f] Imp. Rhetoribus ac poetis tam græcis quam latinis, primus salaria e fisco constituisse.

a Suid. Pausanias in Messenicis.

b Diodo Sic li. 5. c. 9.

c Iul. Cæsar. li 6. de bello Gallico.

d actor. 17.

e ad Titum c. 1. vers. 12.

f Suet. de claris Rhetor.

De philosophia & philosophis in republica. Cap. VI.

NEmo est qui negare cum ratione possit, sapientiam & sciẽtiam de moribus regendis & componendis, cognitionem rerum

naturalium & artem differendi esse necessariã reipublicæ. Sophistas ideo & philosophos in cõplenda bene instituta republica, necessario desiderari. Sapientiæ moralis pars, in actione cõsistit. Naturalis, contẽplationi deputata est. illa ethica, hæc physica dicta. Tertia rationalis, per quã verum distinguitur a falso. Contẽplationi, cognitio rerũ proposita in actione suiipsius cognitio. Ab actione viri boni, a contẽplatione appellati sapiẽtes, græcis primũ σοφοὶ post σοφισταὶ, a sapiẽtię professione. Pythagoras vero, non se σοφὸν, quia solus Deus sapiẽs, nõ sophistã, sed φιλόσοφον philosophum. i. amatorẽ sapientiæ, dicere voluit. Sophistas aliquando eloquẽtiæ professores: Sapiẽtes vero & philosophos eos, qui rerum cognitionẽ diuinarũ præsertim, atq; ideo ipsius magię traderẽt, appellatos constat: quiq; res cęlestes & naturales inquirerent, quo pertinẽt antiqui illi prophetæ Cabalistæ Iudęorũ, magi Persarum: Chaldæi Babyloniorum & Assyriorum, Indorũ Gymnosophistæ, Gallorũ Druidæ: Græcorũ Pythagoręi & Platonici.

2 Philosophiam profundiorem doctrinam Theodosius & Valẽtinianus dixerunt, eamq; inter publicas scientias exponendã in republica, connumerari voluerunt, & separarũt a sophistica & dialectica[a] *habeat igitur* inquiunt *auditorium specialiter nostrum nempe, quod in capitolio in his primum, quos Romana eloquentia doctrina commendat, oratores quidem tres numero grammaticos decem: in his etiam qui facundia grauitatis pollere noscuntur, quinq; sint sophistæ & grammatici æque decem. Et quoniam non his artibus tãtum adolescentiam gloriosam optamus institui profundioris quoq; scientiæ atq; doctrinæ memoratis magistris sociamus auctores. Vnum igitur ceteris adiũgi volumus, qui philosophiæ arcana rimetur: duos quoq; qui iuris ac legum voluntates pandant: ita vt vnicuique loca specialiter deputata, assignari faciat tua sublimitas: ne discipuli sibi inuicem possint obstrepere, vel magistri: neue linguarum confusio permista vel vocum, aures quorundam, aut mentes ab studio literarum auertat.*

3 Philosophum Cicero videtur describere de oratore, vt sit is, qui studeat omnium rerum diuinarum atq; humanarum vim, naturã, causamque nosse, & omnem bene viuendi rationem tenere, & philosophiam, cognitionem omnium optimarum rerum, atque in his exercitationem.[b] Et Clemens Alexandrinus, [c] *hæc tria, inquit, sibi vindicat noster philosophus, primũ quidem contemplationẽ: secundo autem præceptorum exsecutionem: tertio vero bonorum virorum constitutionem: quæ cum conuenerint, efficiunt virum cognoscendi potestate præditum.* Omnem etiam philosophiã Plato in tres partes diuisit, physicam, ethicã, & logicam. Physicam deinde in sensibilium doctrinam, & in incorporalium contemplationem suppartitur: quam diuisionẽ apud Iudæos multo tempore ante Platonẽ factam fuisse inuenies.[d] Dicunt & Græci contemplationem pulcerrimam & eximiam philosophiæ partem, per quam diuina attentius considerare volentibus, prout hominib. cõceditur, cõprehensibilia sunt.[e] Philosophiæ professores,

a Aristo in Magico. Sotion in 13. successionis di. Diog. Laertius in li. 2. de vit. philo.

b Cic. 3. de oratore.

c li. 2 strom.

d Euseb. Pamphil. li. 11 de prapara. euange. c. 1.

e Cyrill Alexan. lib. 2. contra Iulia. apostatam.

fessores antistites & sacerdotes dicti. [a] Philosophia diuina & Dei opt. Max. donum dicitur a Cicerone in Tuscula. quæst. quia & philosophia nihil aliud est, quam vt amor sapientiæ, sic & veritatis, vt ait Plato [b] atque amor ipse diuinus est, & ab arce, vt ipse loquitur, Iouis, in terram demissus. [c] Tradit & Iamblichus [d] Pythag. & Platon. didicisse philosophiam ex sacris columnis Mercurij.

4 Apud Indos quidã eligebantur ad examinandũ iuuenes ad philosophiam discendam admittendos: qui multa ex eorum aspectu cõiiciebant: oculi namque primum mores hominũ plerosque indicãt, multa etiam in superciliis genisque posita sunt, ex quibus sapientes & natura periti homines, imagines, velut in speculo inspiciẽtes, quę mens illis, quodque sit ingenium contemplantur: cum enim magno in honore apud Indos haberetur philosophia, necesse erat omnibus modis probatos esse qui ad eam percipiendam, accedebant. [e]

5 Scientiæ quæ ad cognitionis sapientiæ momentum, ac opẽ maiorem ferunt, dicuntur partes philosophiæ, qualis disputandi ars, itẽ ansæ philosophiæ dicuntur, arithmetica & geometria a Suida. [f] qui enim cœlestium & orbis scientiam adipisci desiderant, debẽt esse harum participes & instructi, vt Pythagoras soluto silentio auditorib. iubebat μαθηματικοὺς esse, id est instrui disciplinis, geometria, gnomonica, musica, ceterisque altioribus disciplinis quas antiqui vocabant mathematicas [g] Desiderauit & Plato & Socrates vt nemo a geometria ingrederetur scholam; & Xenocrates ad eum qui neque musica, neque Geometria, neque astronomia instructus, ludum suum frequentare cupiebat: Abi inquit, ansis enim & adminiculis; philosophiæ cares. [h] Geometriæ vtilitatem. & eius particulam esse arithmeticam, docuit Plato, [i] interestque reipublicæ eã discere & exercere. Geometria, arithmetica & musica, habẽt in sua scientia veritatem., [k] quanuis illa scientia non sit scientia pietatis, vt euangelica, [l] probati inter professores Geometriæ, [m] improbatæ reliquæ diuinationes mathematicæ imposturæ.

6 Philosophia Mosaica quadripartito distributa in partem historicam, legitimam seu moralem, naturalem, in qua de sacrificiis contemplatio, theologicam quæ est de supernis & diuinis cõtemplatio, quam Plato dicebat esse re vera magnorum mysteriorum, quam & speciem Aristoteles vocat, μετὰ τὰ φυσικά, id est *post naturalia* [n] Hãcque Hebræorum philosophiam primam fuisse a qua Græci suam acceperunt, docet Tatianus oratione contra Græcos & Clemens Alexandrinus. [o] Naturalem vtramque cognouisse Salomonem aperte testatur sacra pagina 3. Regum cap. 4 versic. 33. & sequentibus, & ecclesiastici ca. 47.

a *Dio. L. li. 1.*
b *Pla. in Phædone & lib. 10. de republ.*
c *Plat. in sympofio, in Phæd Hesiodus in theogonia. Orpheus in Argonautic.*
d *Iamblic. li. de mysterior. & Ægyptiorum.*
e *Philost. li. 1. de vita Apol. c. 12.*
f *Suidas in verbo λαβαὶ*
g *Gel. li. 1. c. 9. li. Dioge. L. li. 4.*
i *Plato dial. 7. de repub. vel iusto.*
k *l. 2 de maleficis & matema. li. 9. C. ti. 18. vide de partibus Geome. Gell. li. 16. c. 18.*
l *vt ait D. Hieronymus ad c. 1 epist. ad Titum, qui refertur a Gratiano in ca. si quis artem 10. § geometria, 37 dist.*
m *l. 1. de variis & extra ord. cognitio.*
n *Clemens Alexan li. 1 strom. tõ.*
o *Cl. Alexãdrin. li. 1 & 2. stromatõ.*

De abusu philosophantium & de remedio. CAP. VII.

SEd quia persuasio scientiæ decipit multos: sic plures dicentes se sapientes, stulti facti sunt, dumque contendunt alij aliis excel-

lere pertinaciter, hæreses & doctrinas in philosophia, quas sectas dixerunt, excitarunt, & inter philosophos ideo sententiæ cõtrariæ propositæ & defensæ sunt. Tantus enim suiipsius amor, tanta dictorum philautia, tanta superbia, vt dicam vno verbo, vt potius de quæstionibus incertis quam de veritate ipsa contẽdere voluerint: atque sub palliolo philosophico & professione, cõtemtus rerum humanarum, profundissima latet iactantia & arrogantia, & nutritur ad res audiendas pestifera temeritas, vt proculdubio multum interesse cognoscamus inter philosophiam & philosophos.

2 Sunt enim vt plerumque nomine philosophi & re vera mancipia vitiorum. neque vix quisquam eorum qui celebrantur philosophi, Græcorum inueniuntur, qui non insigni scelere vel plurib. fuerint infecti: isti enim vmbram verorum philosophorum, sed non sapientiam amplexi sunt. Porphyrius libro, quo de philosophis agit, Socratem taxat ex Aristoxeno, qui eius vitam scripsit, quod fuerit libidinosus, duarum vxorum, iracundus vsque ad furorem, inobediẽs patri marmorario, prostitutus Archelao Anaxagoræ discipulo, quod in conferta populi turba confligaretur circa statuas Hermetis, & mensas trapezitarum, quod non contentus duabus vxoribus alias fœminas publice inibat.

3 Tradit idem de Platone, quod iuuenes nudos in palæstra cũ voluptate spectabat, iræ esset impatiens, dicacis linguæ. Xenophõ quoque ad Æschinem Socraticum, incusat Platonem monstrorũ Ægypti participem, & quod ille & Aristippus luxuriam approbantes Dionysij tyranni mensam & consuetudinẽ approbauerint, vt nec sine causa Plato iussus fuerit ab eodem Dionysio venundari. [a] Athenæus, [b] aperte docet Platonem fuisse implacidum, cõuiciatorem, maledicũ, moribus improbum, inuidum, Socrati præceptori ingratissimum, gloriosum, vanum, qui nihil ex se, sed aliis boni dixerit, tyrannorum magistrum. Taxatur & Socrates ab Aristophane in Nebulis, tanquã atheus & stolidus. Accusatur & Plato a Timone, tanquam plagiarius, quod ex libris Pythagoricæ disciplinæ suum Timæum fecerit, ex quo doctus est habitus: [c] voluit in vtramque partem fere semper disputando incerta relinquere, vxores, liberos, voluit esse communes, contra rationem certorum matrimoniorum vsum.

a *Aemilius Probus in Dione*
b *li. 11. c. 22. & 23.*
c *Gellius li. 4. c. 8.*

4 Refert Hermippus Pythagorę imposturam insignem. Ait enim, eum cum in Italiam venisset, subterraneam fecisse domum matrique mandasse quæ contingerent, tabulis perstringeret, tempusque annotaret, deinde illum descẽdisse, ac dum rediret, id matrem fecisse: Anno autem elapso, ascendisse e terra Pythagoram ex effossa domo squalidum ac macie confectum, aduocataque concione dixisse ex inferis se ascendere, atque vt fidem faceret, recitasse quicquid euenisset, & ita dedisse opinionem aliquid diuini in se esse, quod scribit etiam Diogenes Laertius, [d] qui & ait habitum fuisse seditiosum, vt alij etiam, tyrannidem concupiscentem cum suis.

d *Diogenes Laertius in 8 & in Pythagora.*

5 Lucretius philosophus habitus celeberrimus, atheos fuit & plane immortalitatis animæ oppugnator, vt constat ex eius libris, in voluptatibus totus cum suo Epicuro, quemadmodum, & Plinius Deum negauit. a

a Plin lib. 7. ca. 55.

6 Stoici habiti diligentissimi virtutum custodes, acerrimi vitiorum & voluptatum hostes, Deum rerum omnium opificem secundarũ caussarum vinculis deuinciunt, fati & necessitatis legibus constringunt, agendiq; libertate a fato separata spoliant.

7 Suilius exprobat Senecæ, apud Tacitum b, quod cum Agrippina & Germanici filia, matreque Neronis, rem haberet. qua de re & tandem ipse Seneca reus factus est, vt ait Dio Cassius c. Refert & idem d. Anneium Senecam studiis sapientiæ eminentissimum seculi sui, insimulatũ adulterii cum Iulia M. Vicinii vxore, Germanici & Agrippinæ filia, confictis in illam a Messalina criminibus, vnde & vt correus pulsus erat in exsilium donec ei Agrippina restitutionem impetrauit, vt ait Cornel. Tacitus e. Addit & Xiphilinus ex Dione, aliter Senecam egisse quam diceret, scelerum refertissimum & impulsorẽ, vt Nero matrem necaret, cum qua ipse consuetudinem haberet, cõspiratorẽ contra Neronem ipsum cum Ruso præfecto prætorii, vnde misso sanguine mori coactus.

b li. 13. Annalium
c in Nerone.
d lib. 00.
e lib. 12. annal.

8 Pythagoras, Empedocles, Democritus Plato, Philosophus, taxantur a Plinio f. quod ob discẽdam vanam magiam nauigassent, exsiliis verius, quam peregrinationibus propter eam susceptis.

f li. 30. c. 4.

9 Diogenes Cynicus philosophus habitus, plenus spurcitia erat & impudentia canina, atq; adulterator in patria monetæ publicæ, ob quod se in fugam vt lateret coniecit g.

g vt scribit Diog. Laer.

10 Sic Aristophanes in Nebulis, arguit Socratem quod iniustum sermonẽ doceret sub persona Strepsiadis, qui oneratus debitoribus ad Socratis scholam declinauit, vt doceretur sermone iniusto quo debitores posset frustrare, eoque fine Phideppidem filium scholæ tradidit, qui iniusta patri inferens, ea doctrina persuadere volebat patri se iusta inferre.

11 Suidas in Æschine abunde docet philosophos contra professionem quæ prohibet esse pecuniæ cupidos. Æschines inquit, Lysaniæ filius ad Dionysium in Siciliam pecuniæ petendæ caussa abiit, Plato, ter emensus Charybdin ob Siculas opes: Aristippus item & Cyrenæus, & Helycon Cyrenæus, & Phæton cum Rhegio exsularet, ita Dionysii subiere thesauros, vt vix inde emerserint. Et aiunt, *Cnidium Eudoxium, aliquando quoque venisse in Ægyptum, ac professum fuisse pecuniæ caussa venisse, & locutum fuisse regi. Et Speusippum ita pecuniæ cupidum, vt ad Cassandri nuptias comessatum iret, & poemata frigida a se composita, mercede cantillaret.* Fidem addit huic rei, quod antea philosophi dicebantur, vt Solon & Pythagoras. Sed postquam Protagoras, Prodicus, & Gorgias, philosophiam suis auditoribus vẽditarunt, quasique proscripserunt sapientiam, nominis huius hono-

rem, ita vt numi solet, vis potestas cadere, vilescere ac interire prope cœpit[a], insyncerum philosophum fuisse tradit, sed acerrimū sophistarum: pecuniam quippe ingentem quum a discipulis acciperet annuam, pollicebatur, se id docere, quanam verborum industria causa infirmior, fieret fortior. Cum tamen vera philosophia lucrū contemnat & pecunias, sua natura, quæ facit vt sapiētiæ studiosi, omniū rerum secularium curam relinquant vt liberius cōtemplationi eius inseruire possint. Et proinde, philosophi tantum nomine nō reipsa merentur dici, qui desiderant per illam artem ditari, & ad lucrum illam exercent: vt recte professio & desiderium manifeste repugnēt[b]. Et certe[c], ἀληθινὴ ἡ σοφία, id est, *vera sapientia*, non æstimatur pretio nummario aut pecunia, quod & de ciuili sapientia dixit Iuriscōsultus. Inuehitur in philosophos iniquos Gellius, proposito contrario exemplo veri philosophi M. Catonis consularis & censorii, egere se multis rebus, & nihil tamen se cupere dicentis, quo plus commoueri possunt homines ad exhortandam parsimoniam sustinendamque inopiam, quam grecæ præstigiæ istorum philosophari se dicentium, vmbrasq; verborum fingentium, qui se nihil habere, nihil tamen egere ac nihil cupere dicunt, cum & habendo & egendo, & cupiendo ardeant: tamen qui vere philosophari sunt contemserunt omnino, & potius voluntate quam re interdum pauperes. Hęc est vera philosophia Christiana, vt simus tanquā nihil habentes, & omnia possidentes. damnatur enim in bonis, non res, sed affectio & cupiditas, & qui desiderio tenentur habendi, nunquam diuites euadunt: sed quo plus possident plus desiderant, quales sunt hydropici circa aquas, vt rectius fecerint qui & propria reliquerunt vt philosopharentur vere, & ciuibus diuiserunt, vel in mare proiecerunt, vt Craterem fecisse testatur Diogenes Laertius.[d]

12 Aristoteles Hermiæ concubina potitus qua exarsit, duxit eam, & gaudio elatus mulieri immolauit, vt Athenienses Eleusinæ Cereri, eique Hermiæ pæana scripsit: ideoq; ab Eurimedonte Hierophanta impietatis est accusatus, vocat Eurimedontem sacrificum Cereris[e]. Ipse autem Aristoteles aconitum bibens, 70. ætatis anno mortuus est. Cognatus vero eius fuit Callisthenes Olynthius, commendatus Alexandro ab Aristotele,[f] qui incusatus insidiarum in Alexandrum, cauea ferrea circumductus inclusus in pedore, postea leoni obiectus est, & ita vita excessit. Quamuis Q. Curtius[g] dicat Callisthenem initi consilii in caput regium innoxium inter tormenta interiisse. Sed Iustinus Callisthenem philosophum accitum ab Alexandro magno narrat tanquam antea familiarem multum in condiscipulatu apud Aristotelem, vt acta eius scriberet, habitum suspectum & participem insidiarum, quæ sibi paratæ erant dixit, eumque truncatis crudeliter membris abscissisque auribus, ac naso labiisque: cum cane in cauea clausum, ad metum ceterorum circumtulisse. Et Lysimachum audire a Callisthene præcepta virtutum solitum, miseratum tanti viri non

a vt ait Themist. in Sophista orat. 4. Gell. li. 3. cap. 5. l. in honoribus. 8 §. philosophis, de vacat. & excusatio. mune. li. 50. P. ti. 5

b l. 6. de munerib. patrimonia li 10.

c Lucianus in Nigrino, περὶ φιλοσόφου, ἢ ... & in apol περὶ τῶν ἐπιμισθῶν συνόντων.

c vt ait Themist in Sophista oratione 4. l. 1. §. proinde de extraord. cognit. P.

d li. 13. c. 22.

e Diogenes Laer li. 5 in Aristot.

f Dio. Laer. prædict loco.

g Q. Curtius 8 de gestis Alex ti. Iustin. lib. 12.

non culpę sed libertatis pœnas pendentis, venenum ei in remedium calamitatum dedisse, quod ita ægro animo tulit Alexāder vt ipsum Lysimachum leoni obiici iusserit. [a]

13 Antoninus Caracallus, philosophos qui sunt Aristotelici nominati, tam magno odio est prosequutus, vt voluerit libros Aristotelis comburere, atque Aristotelicis sodalitates & cetera commoda, quæ habebant in Alexandria sustulerit, criminatus eos, quod Aristoteles caussa mortis Alexandri visus esset. [b]

14 Ambitionem seu superbiam aut fastum philosophorum, vel solæ diuersitates sectarum per eos separatim & pertinaciter introductarum, persuadere possunt. vt Hippobotus dicat, nouem fuisse, alii plures quæ speciali quadam nota separatæ disciplinæ disiungātur [c]. qualis Megarica, Erethriaca, Cyrenaica, Epicurea, Auictria, Theodoria, Zenonia, seu Stoica, Academica, Peripatetica, Cynica, Eliaca, Dialectica, Pyrronia: Potamonia quæ a Potamone Alexandrino introducta, sibi quod ex aliis videbatur eligebat. Manifestat aperte & Eusebius Pamphilus [d] contrarietatem sectarum maxime in his, quæ de Deo piacuissent.

15 Proinde fuerunt philosophi, non quidem ob sapientiam, sed ob vitia quę videbātur sub eo nomine coaluisse, a plerisq; vrbibus pulsi, & puniti. [e] Epicurei Roma exacti Senatusconsulto. Messenii in Arcadia eos, qui eodē quasi præsepi essent expulerūt, quos & pestes adolescētum esse dicerēt, & philosophiæ labem imprimerēt, propter molitiem & impietatem, & ante solis occasum eos agro Messenio excedere iusserunt, iisque pulsis phana lustrari a sacerdotibus, & atimarchis (sic enim a gerendis honoribus suos magistratus appellant) totam vrbem purgari, tanquam sordibus & sentina quadam liberam. Ferunt & a Lyctiis in Creta, quosdam ex Epicureis eo profectos, pulsos fuisse, legemq; populari sermone scriptam, qua effœminatæ sapientiæ & degeneris & turpis inuentores, diis inuisi, Lyctio pellerentur: quod si quis eo peruenisset contemta lege, eum in catasta vinctū iuxta curiam, dies viginti, nudum melle & lacte perfundi, vt ab apibus & muscis consumeretur interim. Quibus exactis, si superstes esset adhuc, muliebri veste indutū de saxo præcipitari iusserunt. Philosophos vrbe Roma senatusc. pulsos referunt Suetonius [f] & Gell. [g] tāquam otiosos, & apud quos venientes adolescentuli totos dies desiderent & dehinc etiam Romanis disciplinis expolitis alio senatusc. imperante Domitiano, vrbe Italiaque interdicti, qua tempestate Epictetus quoq; philosophus propter illud senatusc. Nicopolim Roma decessit [h]. Item Vespasianus philosophos omnes ob nimiā dicendi vsurpatam libertatem, Stoicos & Cynicos vrbe eiecit, & præter Musonium, & Demetrium Cynicum & Hostilium, in insulas relegauit. [i] Sicut idem refert, plures tempore Domitiani occisos, quod studio philosophiæ operam darent. [k] Admonuit & Vespasianum Euphrates philosophus, Philosophiā, o rex quæ de reru natura est,

a Iustinus lib. 15.

b Xiphil. ex Dione in Antonio Caracallo.

c Suidas in verbo αἵρεσις.

d Euse. Pāphi. toto. ser. li. 14. & 15. qui inscribitur contra philosophos.

e Suidas in Epicuro.

f Sueton. de claris orato.

g Au. Gel. li. 15 c. 11.

h Gell. li. 1.

i Xiphil. ex Dione in Vespasiano.

k Xiphil. in Domitian.

cole & venerare, quæ vero de diis se loqui profitetur, omitte & reiice. Tales enim philosophi de iis mentientes opiniones multas & insanas ingerunt a.

16 Sunt & habiti omnes philosophi, qui in sola cõtemplatione versabãtur, ad gerendam rempublicam & functiones ciuiles inepti, vulgoque recitatus ille versiculus, μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός. Atque duces, qui a philosophia proficiscuntur, solent effici tyranni: de quibus Demochares inquit & Crates, velut ex satureia nemo lanceã conficere poterit, ita ex Socrate nullum strenuum militem b.

17 Nihil opus est recensere impietatem philosophorum, qui dum nimium rebus addicti erant contemplandis & admirandis virtutibus earum, non extulerunt oculos ad auctorem earum: quem ignorarunt, nec voluerunt agnoscere, vnde fere omnes sine religione fuerunt. Agnoscebant enim quos antiquitas habebat pro diis vere nihil minus in illis esse quam diuinitatem, neque tamen ad Deum verum peruenire satagebant: quare stulti facti sunt & fuit vera in naturalibus cognoscendis sapientia, sed in prima caussa & Deo scrutandis defecit vis & ingenium. Quæ bona habuerunt, acceperunt Græci & omnes fere a Iudæis: sed cum illis quæ acceperunt sua dogmata miscentes, ex parte corruperunt doctrinam: vt vera emendandi ratio supersit nunc aliena reiicere, prima verorum philosophorum retinere, & restituere sublata. Fuerunt veri philosophi prophetæ Dei, qui a Dei plenitudine acceperunt: fures autem philosophiæ acceptæ a Iudæis, Græci: & dum corruperunt impostores: in quo verum dicũt & tenent, id tenendum: nam vera philosophia non consistit in paruis artib. geometria, arithmetica, aut aliis, sed in eo quod veritas cognoscitur, hoc est in eo, quod vere est, & id quidẽ est Deus c. Et diuus Paulus cum monet cauendum ab stultiloquentia & a philosophia vt inani seductione, quæ fit secundum elementa mundi, non secundum cœlum aut terram dixit, sed secundum literas seculares, & secundum traditionem hominum subtiloquorum & philosophorum. Lõgum autem est, & alterius operis ostendere inquit Tertull. d hac sententia omnes hereses damnari, quod omnes ex subtiloquentiæ viribus & philosophiæ regulis constent. Quare & dicit alibi e hæreticorum patriarchas philosophos, & a philosophia hereses subornari, f & confusionem eam esse veritatis. g

18 Sunt alia, quæ annotata sunt olim, scholas philosophorum & personas deturpasse, & in odium ipsum nomen & disciplinam conuertisse. Quare in republica præcauendum erit, ne talium doctrina corrupta, talesque reprobati mores professorum philosophiæ, admittantur: aut si irrepserint, expellantur & emendentur. Habent summi Pontifices & principes academias seu scholas aut vniuersitates priuilegiatas, quibus præpositi sunt rectores & decani, In quorũ solicitudinem reiiciunt hanc curam: quia & de his responsuri sunt. Verum non tam illis tribuendum, quin & princeps speciales ad hoc non

a Philostrat. lib 5 de vita Apollon. Tyanæi c. 14.

b vt Athenæus li. 5. c. 11 refert.

c vt ait Cyril. Alexan. contra Iul. apostatam.

d Tertul. li. 5. cõtra Marcionẽ loquẽs de epist. ad Colossenses.

e Tertul. lib. aduersus Hermog.

f de lib præscrip. aduersus hæret.

g idem li. de anim. c. 1.

non committat visitatores, qui & caueant ne talia quæ offendere possunt rempublicam tententur. Et in primis philosophorum vel tales se dicentium libertatem dicendi & docendi eo progredi pati non debent, vt doceant quæ turbare reipublicę constitutę statum, aut subuertere possint, ne accidat quod in Græcia contigit, & alibi per tyrannos instructos ab huiusmodi inflatis philosophis, qui iuuenibus fundamenta iecerant innouandi constituta antea. Sicque Agrippa optime suasit Octauiano, vitandos esse philosophos qui rebus innouãdis studerẽt a. Scit Germania, Gallia, Flandria, & aliæ nationes quid loquamur, vtpote ab huiusmodi præsumtuosis philosophis, quum aliquam de illorum probitate opinionem prius concepissent, deceptæ, & in bella ciuilia & rebelliones concitatæ prætextu sæpe boni secundum illorum sententiam propositi. Et si hactenus incauti, saucii euadere possimus, sapientiores debemus esse, ne permittatur sutorib. vltra crepidam disputare, idq; ab initio. Nam & vna scintilla Arrii, quæ ab initio intei exstructa non est, maximũ per totum orbem incendiũ per multa secula inexstinguibile concitauit.

19 Secundo quod pertinet ad dogmata philosophica. quæ possunt Christianos in fide concutere, monendi sunt professores philosophiæ, quod iniungitur illis b, vt soluant explicando rationes quæ sunt contra fidem, veram & Christianam philosophiam. Nemo vero posset malam mentem auditorum præuidere quæ bona philosophica per abusum in mala potest sua malitia conuertere: quemadmodum respondit Theodorus Atheniensis cognomento ἄθεος, obiicientib. quod illius doctrina multos redderet deteriores, id aliorũ vitio accidere, qui doctrinam ipsius sinistre acciperent, quum ipse dextera porrigeret, vt refert Plutarchus de animi tranquillitate.

20 Tertio temperamentum adhibendum est in discenda philosophia c, vt dicamus philosophiam rem esse elegantem, si modice eam quisquam per ętatem attigerit: at si supra modum tempus in ea contriuerit hominum esse corruptelam. In iuuene philosophicis vacare studiis, ingenuum est: indignum autem, si post ætatem illam ibi senescat, se subtrahens vsui & vtilitati publicæ. d Siquidem pars philosophiæ præcipua est vsus, vt Afranius dixit in Togata.

Vsus me genuit, mater me peperit memoria,
Sophiam vocant me Graii, vos sapientiam.

Quo argumento Afranius demonstrat ei, qui sapiens rerum humanarum esse velit non libris solis, neque disciplinis rhetoricis dialecticisque opus esse, sed oportere eum versari quoque exercerique in rebus comminus noscendis periclitandisque, eaque omnia acta & euenta firmiter meminisse, vt proinde sapere ac consulere esset ex iis quæ pericula ipsa rerum docuerunt, non quæ libri tantum aut magistri per quasdam inanitates verborum & imaginum, tãquam in mimo aut in somnio delectauerunt e. Nec quicquam fieri posset indignius aut intolerabilius, quam si homines ignaui & desides, operti

a vt ait Dio Cass. lib. 52. historia.

b in consil. Lateranens. 5. sub Leone 10. sess. 8.

c de quo agit Callides apud Plat. in Gorgia.

d latius apud Gell. li. 10. c. 22.

e refert Gellius li. 13. c. 8.

barba & pallio, mores & emolumenta philosophiæ, in linguæ verborumque artes conuerterent: & vitia facundissime accusarent, intercutibus ipsi vitiis madentes. Laudandi sunt viri, qui se studiis philosophiæ mancipant, verum si ibi perpetuo desideant, vituperandi, vel eo nomine quod semper discetes nihil quod prodesse possint didicisse profiteantur. Vnde Arist. *lib 7. Ethicor* Thaletem, & reliquos sapientiæ nomine celebres, olim, σοφὺς μὲν ἀλλ' ὐ φρονίμυς, vulgo censeri ait. Irrisus Socrates, Apollinis testimonio sapientissimus iudicatus, in concione, quando tribus suæ suffragia ex consuetudine numerare nesciuit [a].

De Medicina. CAP. VIII.

SVb nomine philosophiæ arbitratur glossa *ad l. vnicam ad verba, qui philosophiam*, de studiis liberalibus vrbis Romę *lib. 11. C. ti. 18.* contineri posse. Alii putant ex physica seu naturali philosophia trahere quidem fundamenta, & habere separatam tractationem. Physicus considerat in vniuersum omnia naturalia corpora, ita & simul humanum scientiæ caussa: Medicus circa solum humanum corpus versatur: non tantum vt sciat illius naturam, sed potius vt ex hac scientia modum operationis & actionis deducat. Et proinde separati sunt medicinæ professores a philosophis [b]. Et refert Suetonius Trãquillus, Iulium Cæsarem omnes veram medicinã Romæ professos, ciuitate donasse, & ideo multos celebres viros eam tunc excoluisse & exornasse [c]. Et existimarunt principes esse e republica tales habere, vnde & priuilegiis donarunt ad certum vsque numerum medicos [d], tum exercentes & curantes, quos περιοδευτὰς dixerunt [e], siue professores [f]. Medicorum vero intra numerum præfinitum constituendorum arbitrium, non præsidi prouinciæ commissum est, sed ordini & possessoribus cuiusque ciuitatis: vt certi de probitate morum & peritia artis, eligant ipsi, quibus se, liberosque suos in ægritudine corporum committant [g]. Quamuis cura electionis similium qui in collegii modum reducti erant pietatis caussa publice, in Alexandria tributa sit episcopo Alexandrino. Soror philosophiæ dicitur etiam medicina a Tertulliano, quæ vt illa animis medetur, sic hæc corporibus [h].

2 Sunt morbi animi, sunt corporis & ideo & animæ & corporis medici vtiles reipublicæ, talesq; exquirendi & habendi qui sciant, possint & velint morbis mederi, & si videantur ad eam rem inepti, reprobati mutentur [i]. Morborum animæ & peccatorum auxilium & remedium & medicus, Deus, qui nos curat & admonet vitanda & agẽda. Medicina quæ docetur est humana sapientia. [k] Verbum autem paternũ solus est humanarum ægritudinũ Pæonius medicus, & sanctus ægrotæ animę incantator, vt loquar cũ Clemente Alexãdrino [k]. Medicina vt ait Democritus medetur morbis corporis, Sapientia autem liberat animam a perturbationibus. Medetur autem verbũ Dei, quia omnium factor, & seruator humanæ naturæ, sicut paralyticum sanauit

a Athenæus li. 5. c. 13. Xenophon li. 1. rer. Græcarũ Plato in Gorgia.
b in l. 1. §. medicorum, de variis & extraord. cognitio. P.
c vt scribit Zonar. lib. 2. Annal.
d L. medicos 6. de profess. & med. c. li. 10 C.
e L. 6. si duas § grãmatici, de excusatio. tutor. P.
f dict. § medicorum l. 1. de extraor. cog. 20.
g l. 1. de decretis ab ordine facien. lib. 50. P. ti. 9. l. nec intra 5. de profess. & medi. li. 10 C. ti 52
h in l. parabolam, 18 de de episco. & cleric. C.
i Tertul. in princ. lib de anima.
k l. 6 §. sed & reprobari de excusat. tutor. P.
l Clemens Alex lib. 1. pædagog. c. 2.

sanauit euidēter,[a] & mortuo dixit, Lazare egredere [b]. nos alibi [c]docuimus de medicinæ diuersis speciebus siue corporalis siue spiritalis, quo licebit recurrere, vt multa nō negligenda dignoscantur. Hic tantum agimus de medicina adhibenda morbis corporeis, & de illis medicis qui vt illis medeantur, desiderantur in republica.

3 Et qui doceāt medicinā hanc quæ a Platone distribuitur in quinque species seu in quinque modos medēdi. Aliam enim dixit Pharmaceuticam, quæ morbis medicata potione subueniat. Aliam chirurgicam, quæ sectione & vstione curet: Tertiam, quæ sola victus ratione & ordine arceat ægritudines, appellarique diaiteticem. Quartam quæ ex celeri discretione morborum, succurrat morbis, & vocari νοσογνωμικήν. Quintam adiutricem dici, quod strenuo auxilio doloribus continuo liberet. Aliter tamen medici nostri temporis, qui non scientiam medicinam, sed artem dicunt, & ex factiuarum genere & earum quidem quę iam factum opus instaurant corriguntque, non ex illis quę nouum efficiant: atq; in partes quinq; distribuunt. Vnam quę de natura hominis atque constitutione disserit. Secundā quę sanitatem tuetur, ac præcauet ne corpora in morbos incidant. Tertiā quæ causas & symptomata inquirit. Quartam significatiuā, quæ cognitionem præteritorum, præsentium inspectionem, & futurorum prædictionem continet. Quintam medendi rationem habet, vel victus ratione: aut medicamentorum intra vel extra corpus admotione, aut per chirurgiam.

4 Ceterum neq; vna secta fuit & est medicorum, sed tres: vna empiricorum, qui medicinam a rationali separant: alia Methodicorū: tertia rationalium, cuius auctor Hippocrates Cous: de quibus copiose Galenus libro de optima secta. Fuit aliquando seculum, quando nō fuit separata professio vel ars medicinę per se. Et maxime apud Babylonios, quorum legem refert Herodot. lib. 1. ægrotos efferens in forum: (neque enim inquit medicis vtuntur) vt de eorum languore consulant qui eos adeunt, siquis & ipse eundem passus est morbum, aut alium vidit patientem. Hæc viri qui eos adibant consulebant, hortabanturque ad ea, quæ ipsi faciendo effugerint similem morbū, aut alium nouerint effugisse. Nec fas erat cuiquam ægrotantes præterire silentio, nec antequā explorasset quonā morbo laboraret. Cōtra apud Ægyptios medicina erat distributa, vt singulorū morborū essent medici non plurium, & ita omnia erant, vt ait Herod. in 2. referta medicis, alii erāt enim oculorū, alii capitis, alii dētium, alii partiū alui, alii morborū occultorum. Fortassis inquit & Vlpian. medicos quis accipiet etiā eos qui alicuius partis corporis, vel certi doloris sanitatem pollicentur, vt puta si auricularium, si fistulæ vel dentium.[e]

5 Necessariam medicinā in ciuitate non dubitant, qui infirmitatib. detinētur, & qui ne in eas incidāt, metuūt: Vnde & Iesu filius Syrach. *Eccl. ca. 38. vers. 1. honora medicum propter necessitatem, etenim eum creauit Altissimus. A Deo enim est omnis medela, & a rege accipiet*

a *Mar. 2.*
b *D. Iohan. c. 11.*
c *li. 28 syntaxis artis mirabilis c. 2.3.4.5. & 6*
d *Dio Laer. li. 3 in plato.*
e *Vlpia in l. 1. § medicos fortassis de extraord n. cognit. li. 50. P. lib. 13.*

donationē Disciplina medici exaltabit caput illius, & in conspectu magnatum condemnabitur. Altissimus creauit de terra medicinam, vt vir prudens non abhorrebit illam. Et postea vers. 11. & sequenti. *Da locum medico: etenim Dominus illum creauit, & non discedat a te quia opera eius sunt necessaria. Est enim tempus quando in manus illorum incurras, ipsi vero dominum deprecabuntur vt dirigat requiem eorum & sanitatem propter conuersationem illorum.* Sanitatis auctor Deus, qui occidit & viuificat, deducit ad inferos & reducit, vim tribuit & efficaciam sanandi rebus, vnde medicinæ colliguntur: Dei instrumētum est natura, & vtriusque minister, medicus: Et Hippocrates epistola ad Abderitas, *diuinum munus*, medicinam dixit. Quare neque quidam reges, hanc medici appellationem refugerunt: cuiusmodi feruntur Sabor & Ginges reges Medorum: Sabiel Arabum: Mithridates Persarum: Ægyptiorum Hermes, ac Damasceni regis nepos Mesues: vt Cordubæ principem quidam dicunt fuisse Auicennam.[a] Raphael quod est medicina Dei missus, & medicus a Deo pro curanda Sarra a Dæmone, & Tobia patre a cœcitate.[b] Tanta & cura medicorum & veneratio olim apud Locros, vt lege Zaleuci cautum fuerit, si quis Locrensium Epizephyriorum ægrotans, vinum merum bibisset nisi iubente medico, etiam si ad pristinam valetudinem rediisset, mortis supplicium esset constitutum, quia nō iussus biberat.[c] Veneratio & opinio tanta medicorum etiam apud Ægyptios, vt publici constituantur, & ex publico viuant, & in militiam aut peregrinationem profecti Ægyptii curentur nulla impensa. [d] Mos in Coo insula, armis clara & valida, Æsculapio dicata, liberatos morbos scribere in templo eius Dei, quid auxiliatum esset, vt postea similitudo proficeret. quæ exscripsisse fertur Hippocrates genitus in illa insula, atque vt Varro apud Romanos credidit, iam templo cremato, instituisse hanc medicinam, quæ clinice dicitur. [e]

[a] *Cæl. Rhodiginus li. 29 lect. antiq. c. 11.*
[b] *Tobiæ hist.*
[c] *Ælia. li. 2. de varia. hist.*
[d] *Diodo Sicul. li. 1. c. 6.*
[e] *Plin. lib. 29. c. 1.*

De medicinæ abusu, & remediis. CAP. IX.

MEdicinæ abusus quidem, aut medicorum culpa non est, non semper ægrotos curari, aut illos interire, nisi sit illorum imperitia deprehensa.[f] Considerandum enim est in medicina quinq; adesse debere, medicum, artem, ægrotum, morbum, vim medicamentorum. Inter quæ potest esse pugna & conflictus, quo effectus impediatur. Nam si cum medico, arte & medicamentis, accedit etiam voluntas ægroti morbus vincitur: si autem cum illis stare in acie desierit, ad infirmitatem seipsum reducit: interdum cum his pugnat natura imbecilla facta, & cum ars hæsitauerit nec exitum inuenerit, & vis medicamentorum aliquo modo effugerit, quamuis cum morbo & medicamentis stet æger. [g]

2 Verum, si sequamur legem Ægyptiorum: ex qua, si quis normā sacri libri medicinæ secutus, non potuerit infirmum curare, omni caret crimine: & si præterea quæ libris continentur, illum curauerit morte

[f] *l. illicitas, 6 § sicuti medico de offic. præsid. li. 1. P. tit. 18.*
[g] *D Chryso. hom 1 interpretatione in psal 6.*

morte punitur,[a] Medicorum abusus primus est in imperitia & malitia, quæ difficile dignosci queunt, aut nisi post acceptam cladem. Ideo studiose cauendum vt probi & periti admittantur tantum: & si admissi non inueniantur tales, ex ordine receptorum eiiciãtur & interdicatur illis exercitium. Nulla quippe lex quæ puniat inscitiã capitalem medicorum, vt dicebat Plinius,[b] nullum exemplum vindictæ. Discunt periculis nostris, experimenta per mortes agunt. Medicoque tãtum hominem occidisse, impunitas summa est. Hinc illa infelicis monumenti inscriptio vel dictum Adriani, turba se medicorum periisse. Consentit Philemon poeta comicus Syracusanus.

Μόνῳ δ' ἰατρῷ τοῦτο καὶ συνηγόρῳ
Ἔξεστιν ἀποκτείνειν μὲν, ἀποθνήσκειν δὲ μή. id est

Soli medico & aduocato occidere licet impune, sine aliquo suo periculo.

Ignorantia artis maxime nocet circa simplicia, mixtiones, modũ præparandi, tempus exhibendi, dignoscendi morbos, in quib. & medicus ipse & eius ministri pharmacopola & chirurgus, lethaliter errare possunt. Vnde Paracelsistæ medicinam nouam profitẽtes a principiis etiam veris dissidentes cum suis principiis fictitiis sale, sulphure & argento viuo, non sunt permittendi in exercitio medicinæ.

3 Multo magis nocebunt, si improbi sint, malæ conscientiæ, auari, cupidi, voluptuosi, venales. Nã ex illis possunt pharmacis venena miscere, antiballomena dilatare, morbos prorogare, mortem accelerare, abortus, sterilitates procurare, & multa ęgris quę nec homini Christiano expediunt persuadere, vt non immerito in republica bene instituta, nõ admittantur medici aut pharmacopolę aut chirurgi, nisi probati & iurati. Non enim vetitum illis est pharmaca bona & mala, & ipsa venena habere: sed iuramento vinciuntur, ne illa mala medicamenta distribuant vel diuendant, priuatis, aut aliis quam iis qui ea ad salutem cõponere possint, c veluti pro antidoto. Cuius exempla plura refert Nicander in Alexipharmacis. Sic & leges, veneni mali cõmercium sustulerunt, puniunt eum eamue, qui queue per vim vel suasum medicamentum alicui infundit, vel cum malo veneno, vnxit.[d] Et eum qui necandi hominis causa venenum confecerit, dederitue.[e] Sed & filium qui emit venenum vt patri daret: quamuis non potuerit dare, parricidarum pœna, fratrẽ autem eius qui cognouerit tantum, nec patri indicauerit, relegatione: medicum summo supplicio, affici placuit.[f] In concessa criminum reis a principe etiã indulgentia, excipitur veneficus,[g] tanquam proditor homicida, cum sit plus veneno quam gladio occidere.[h] Neq; venenorum fraudes Romani probarunt etiã aduersus hostes.[i] Plectunt & leges seuere amatoria etiam data pocula,[k] aut abortionis,[l] etsi dolus absit: quia res est mali exẽpli: & corruptio, & sæpe sequitur homicidiũ partus cõcepti. Refert Theophrastus[m] cautũ Attica lege, vt qui aconitũ possideret, vltima pœna afficeretur. Lex & Romana iubebat, de capite eius quę-

a vt tradũt Diodor. Siculus, li. 1. c. 6. Aristo 3. politico um.
b Plinius li. 29. c. 1.
c vide l. qui venenũ, 236. de verb sig. l. quod sæpe, 35. de contra emt. P. l. 4. fami. ercis-cun. P. Plini um li. 25. c. 4
d l. itẽ si obstetrix, 9. ad legem aqu. P. li 9.
e l. 1. ad legẽ Cornel. de sicar. P.
f l. 1. & 2 ad leg. Pomp. de parrici. P.
g l. 3 4 5. 7. 8. de indulgent. crimi. in Cod. Theodosiano.
h l. 1. C. de malefi & Mathema. l. 1. ad senatusconsul Sylania.
i Plutarch. in Pyrrho, Gellius li. 3. c. 8. Valer. Max. li. 6. c 6.
k in l. item si obstetrix, 9. ad leg. Aq. P. l. 3. § adiectio, ad leg. Cornel. de sicar. P.
l l. si mulierem 8 ad le. Cor. de sicar. l. Cicero. 39. de pœn. P. l. si quis aliquid 38. co. ti.
m li 9. historiæ plantarum.

rere, quicunque venenum malum fecerit, vel fecit, emerit, habuerit dederit.[a] Imo,[b] non solum leges venenum habere vel emere sed etiam nosse vetant ineuitabilem pestem occulta peste grassantē. Quare & iudex datus diuidendæ hereditati, si in ea inuenerit venena, nō diuidit, sed perdit & cōfundit, ne habeantur.[c] Lex Cornelia quoque,[d] pigmētarios seu pharmacopolas punit, qui temere vēdiderint huiusmodi venena mala, qualia numerātur cicuta, salamādra, aconitum, pityocampæ, bupresti s, mandragora, cantharides, de quorum venenorum remediis agit Dioscorides *in 6.*

4 Verum in summa, sicuti medico imputari euentus mortalitatis non debet: ita quod per imperitiam commisit imputandum, & prætextu humanæ fragilitatis, delictū decipientis in periculo homines, innoxium a pœna esse non debet, *vt ait Vlpian.*[e] multo magis si per malitiam, quemadmodum dicebat M. Cato Censorius, odio dignos esse græcos medicos nec admittendos Romę, quod iurassent omnes barbaros se necaturos, in quorum numerum habebant Romanos,[f] Optime Reuthas Scotorum rex, quod complures aut vulneratos, aut morbo correptos, medicorum inscitia periisse sciret, ne, quisquā nisi longa experientia medici nomen deinceps assumeret, edixit, capitis pœna in non obtemperantes proposita.[g]

5 Sunt in medicis obseruandi pudici mores: nam si in luxuriā sunt putidi, multa possunt ad corrumpendam pudicitiam mulierum aut virorum, aut sui aut alterius gratia meditari, quę a Christianis moribus aliena sunt, & lege diuina damnantur. Proferam exemplum & vindictam medici in hoc crimine deprehensi, relatum a Photio ex *li. 12. Ctesiæ de rebus Persicis.* Mortuo Megabizo Amytis vxor, cū multis consuetudinem habebat, & ante hanc similiter mater Amystris. Apollonides vero Cous medicus, cum Amytis leuiter ægrotaret, & ipse eius amore captus esset, fore dixit, vt ea in pristinam valetudinē restitueretur, si cum viris rem haberet, vuluę enim esse morbum. Sed cū hac arte voti compos factus, concumberet, illa autem tabe laborare cœpisset, a concubitu abstinuit. Tandemque illa morti vicina matri in mandatis dedit, vt Apollonidem vlcisceretur. Quare mater Amystris regi Artaxerxi rem exponens, accepta potestate, postquā vinctum Apollonidē bimestri spatio cruciatib. affecisset, viuū defodit. Refert Herodotus *in 2.* dū de sepultura Ægyptiorum agit, certū genus hominum esse, qui mortuis corporibus medicamenta incorruptionis adhibent, pollinctores, quib. statutum erat, ne vxores insignium virorum, statim vita defunctarum traderentur condendæ, ac neque eas quidem fœminæ, quæ formosæ valde & maioris momēti fuissent, sed triduo atque quatriduo ante defunctæ. Ea de causa id faciētes, ne cum defunctis fœminis isti saliuarij concumberent. Deprehensum enim quendam concumbentem cum recenti muliebri cadauere. Quod scelus est maximum & expiatum aliquando capitali supplicio in Gallia, vt in opprobriū humanæ naturæ, & dæmonicum, &

a *vt scribit Cicero, in defensione pro Cluentio.*
b *vt ait. Quintilian. in decla. 13.*
c *l. cetera. fam. herciscum. P.*
d *l. 3. ad legem Cornel. de sicar. P.*
e *l. illicitas, 6. §. sicuti medico de offic. præsidis li. 1. P. ti. 18.*
f *vt ait Plinius, li. 29. c. 1.*
g *Hector Boethius li. 2.*

cum,& ex quo pessime Periander audiuit etiam ex idolo vxoris mortuæ Melissæ,quæ testata est,quod Periander in frigidum furnum panes iniecisset, nempe quia quod ipse cum Melissa quamuis defuncta coierat. a

6 In concilio Lateranensi generali habito sub Innocentio 3. b primum iniūgitur medicis sub interminatione anathematis, cum anima multo sit pretiosior corpore,ne pro corporali salute aliquid ægro to suadeant,quod in periculum animæ conuertatur. Deinde præcipitur,vt medici corporum,cum ad infirmos vocari contigerit,ipsos antea moneant & inducant, vt medicos aduocent animarū:vt postquam fuerit infirmo de spirituali salute prouisum,ad corporalis medicinæ remedium salubrius procedatur. Duæ adferuntur rationes, cur ita fieri ab initio debeat. Prior quia quidam in ægritudinis lecto iacentes, cum eis a medicis suadetur vt de animarum salute disponant,in desperationis articulum incidunt,vnde facilius mortis periculum incurrunt. Putant enim si ab initio fuerint de salute admoniti,quod iam salus desperetur eorum a medicis: & ideo iubeantur disponere vt mox morituri: quod non opinabuntur si ab initio ante adhibitam medicinā,id facere admoneantur. Alia ratio,quia morbi contingunt hominibus vt plerunque, propter peccata commissa in Deum. Ideo prius succidenda caussa reconciliatione facta cum Deo. Qui delinquit in cōspectu eius,qui fecit illum,incidet in manus medici. c Et Christus cum sanasset Paralyticum,*ecce*,inquit,*sanus factus es iam noli peccare ne deterius aliquid tibi cōtingat*. d Morbi sunt veluti apparitores mortis:mors autem per peccatum intrauit in orbē. e Non enim bene est ei,qui assiduus est in malis. f Ob peccatum dictū Adamo,*in sudore vultus tui vesceris pane tuo, & terra spinas & tribulos germinabit tibi* & mulieri,*in dolore paries*. g Propter peccatum raptus vxoris Abrahę flagellatus Abimelech,& domus eius:sed orante Abrahamo illo resipiscente sanauit Dominus eum, & vxorem & seruos eius. h Ob peccatū Pharaonis plagæ immissæ in Ægyptios, quæ sanatæ sunt Moyse orante. i Atque Honorius 3. *in quæst separationis postulata per vxorē ob frigiditatē mariti*,consiliū ante saluberrimū dicit ecclesię,vt cōiugati agerēt pœnitentiā de cōmissis,& sic forte placeret Deo qui matrimonij fuit institutor & auctor,vt matrimonij opus cōsummarēt. Maria soror Mosis.propter peccatū murmurationis statim effecta est leprosa, l vt etiā Giezi.ob venditionem sanitatis,m Ozias ob præsumtionē sacrificij vsurpati. n Medici etiā diuersas morborum causas cōstituunt,alias apparētes:alias latentes,quas nec nisi ex diuina potestate pendere necessario fateri coguntur. Apud Galenū o læsiones corporis nostri,aliæ quidē proficiscūtur a causis exterioribus:veluti si calefactus est quispiam,vel frigefactus, humectatus siccatusque præter modum:inter quæ,curæ etiam & vigiliæ,atque alię eiusdem generis annumerantur. Aliæ vero ex alimenti excrementis oriuntur,quę tametsi specie sint diuersæ,duplices tamē sunt genere,

a Herod li. 5. pag. 142. ex Henric. Stephani] impreßione.
b c. 22 relato. In corpus Iur. inc. infirmitas 13. de pœnitent & remißion. li. 5. ti. 39. l. sancimus, C. de sacros. eccle. ca præcipimus 12 q 1. ca, si habes. 24. q. 3.
c ecclesiast. c. 38. ver. 15.
d D Ioannis c. 5 ver 14.
e ad Roma c. 5. ver. 12. & c. 6. ver 3. stipendia peccati mors.
f ecclesiastici 12 ver. 5.
g Genes. 3.
h Gen c. 20. in prin. & vers 17.
i Exod. 10.
k c. literæ vestræ 7. de frigi. & maleficia. li. 4. tit. 15.
l Numer. 12. ver. 10.
m 4. reg. 5. ver. 27.
n 2. paralipomen c. 26. versic. 17 & seq.
o Gal. li 1 de o. i. ma corporis nostri constitutione.

ſicuti & ipſa excrementa bifariam lædunt, alia quidem qualitate, alia quantitate.

7 Et poſtquam in Iſagogicis ſeu arte medicinali, admonuit quinq; modis & cauſis neceſſario corpus noſtrum alterari, & totidem conſeruari ex ambientis aeris adhæſi, ex motu & quiete, ex ſomno & vigilia, ex his quæ aſſumuntur, ex his quæ excernuntur & retinentur, addit ſextum, ex animæ affectibus. & alibi dicit, ex paſſionib. animi mutari corpus, ſicuti & Salomon dicebat, ſpiritum triſtem deſiccare oſſa.[a] Et in regimine ſanitatis primum præceptum,

a prouerbiorum ca. 17. verſ. 22.

Si vis incolumem, ſi vis te reddere ſanum,
Curas tolle graues, iraſci crede profanum.

Curæ corpus vehementer extenuant & exſiccant, ſomnum impediunt, perpetuis vigiliis mentem exagitant, vires deſtruũt, febres accendunt, & ita grauiſſimis ægritudinibus initia præbent, melancholiam generant, innatum calorem reſoluunt & exſtinguũt.[b] Quanta autem ſit anxietas & cura ex commiſſo peccato, conſcientia etiam audaciſſimis & crudeliſſimis teſtatur: vt nũquam ſecuri, nunquã læti, nũquam quieti vere videantur, donec ſarcinam illam æthna grauiorem peccati depoſuerint. teſtis ipſe Adã poſt peccatum, Cain & Iudas, & quiſque noſtrum, ſine aliorum exemplo, teſtimonium, ſi verax ſit, dicere poteſt. Quare huiuſmodi ſyntereſi grauiorum peccatorum lancinatis, neceſſe eſt etiam ſuboriri ægritudines.

b Galen. Aphoriſmorũ li. 2 commẽ. 28. & lib 3. commen. 31 & li. 1 de tuenda ſanita. c. 11.

8 Et rurſum, ſi ipſi inſenſibiles ſint, & obdurauerint mentem deſperati, extrinſecus permiſſione Dei immittuntur a Dæmonibus facile morbi, quibus merito excarnificentur in hoc ſeculo ante immortalem futuram pœnam. Interdum & Deus permittit bonis inferri a dæmonibus morbos & ægritudines, ad illorum probandam conſtãtiam, & ad augendum meritum, vti Iob a dæmone percuſſus eſt fœdiſſima plaga. Interdum maleficis, ſortilegis, vt inſtrumentis Satanæ permittit huiuſmodi poteſtatem: quare autem noſtrũ non eſt in Dei mirabilia opera manũ immittere, ſicuti dum graſſantur populares morbi, in quibus niſi diuinam non poſſumus adferre voluntatem. Et Galenus & Hippocrates aliam non ponunt & cœcam habent cognitionem, quamquam & ad delicta populorũ coercenda & vindicanda immitti omnes fere conſenſerint. Ita morbos etiam Ethnici Hippocrates & Homerus[c] ad iram deorum ſolitos referri, & ab his ſalutẽ poſcendam dixerunt. Quod & Celſus li. 1. medicinę c. 1. refert. Et proinde ad placandam iram diuinam, in morbis epidemicis peſtiferis populαribus, incognitis, factæ ſupplicationes, aræ erectæ, vigiliæ inductæ, ſacrificia, hoſtiæ, & ſimilia, quæ ad expiationem peccatorũ, quibus numen iratum credebatur, pertinere putabantur. Exſtat Xamolſidis, qui pro Deo habebatur, dictum in Platonis Charmide,[d] *Quemadmodum oculos ſine capite curare non decet, neq; ſine reliquo corpore caput, ita neq; ſine anima corpus.* Eaque cauſa eſt, cur medicos Græcos, morbi corporum multi lateant, quod totum ipſum ignorant quod in primis

c Homer. Iliad. 1.

d Plato li. 10 in Charmide ſeu de temperantia.

primis curare oportet, quo male affecto, impossibile est partem aliquam bene valere, omnia autem, vel bona, vel mala, ab anima in corpus & hominem totum, manant.

9 Hinc abusus irrepsit in vulgus, & artificio dæmonis impietas, quæ in republica est ferro & igne vt magorum persequenda, vt quia audiunt ope diuina & miraculis plurib. morbos ab ipso Christo eiusque discipulis apostolis ac viris fidelib. curatos, quod etiam quotidie Deus inuocatus, confessis & pœnitentibus & ad cor redeuntib. morbos aufert: plures sint qui specie pietatis dæmonicis incantationib. aut superstitionibus, morbos curare. Probamus orationes quidem ecclesiasticas sine superstitione supra male se habentes, & vnctiones eius, vt melius se habeant iuxta præceptum diui Iacobi.[a] At detestamur aniles & dęmonicas exsecrationes, & ex medicina Christiana illā partem, quæ ab antiquis ei tributa est, nēpe incantatiuam exsulare debere suademus: id enim est ex dæmonis astu inuentum. Eo referendū quod de Æsculapij medicinæ potestate tradit Pindarus,[b] qui quosdam mollibus incantationib. tractabat, quosdam vero lenia bibentes, aut membris circūponens vndiq; pharmaca quosdam etiam sectionib., stare fecit rectos. Sed & meminit Pausanias Olenis[c] hymnos vetustissimos in Delo cantatos, dum cinis qui erat supra sepulcrum Opis, (quæ hecaerges dicebatur) super ægrotos a sacerdotibus inspergebatur. Si veri Dei potestas adhiberetur huiusmodi remediis, recte quidē, cum in fide & in nomine Dei virtutes fieri posse & debere, quando opus est & expedit fidei cōfirmationi certum habeamus ex verbis euangelicis.[d] Exstant & exorcismi ecclesiastici & ordo exorcistarum, qui hac potestate donantur, vt Deus præstitit Salomoni virtutem & artem contra dæmones, ad vtilitatem hominum, qua eorum morbos mitigaret, vt refert Iosephus.[e]

10 Plinius natam magiam primum e medicina tradit, nemo inquit, dubitat, a specie salutari irrepsisse velut altiorem sanctioremque quam medicinam: ita blandissimis desideratisq; promissis addidisse vires religionis, ad quas etiamnum caligat humanū genus, atque vt hoc quoq; suggesserit, miscuisse artes mathematicas, nullo non auido futura de sese sciendi, atque ea e cœlo verissime peti credente.[f] Quo etiam factum est, vt plerique medicorū qui secreta naturæ per experientias admirabiles detegunt, & pene ignorantibus causam incredibilia operantur, & Deum auctorem creaturarum non credant, sed potius ipsas creaturas, & naturam quandam earum vt diuinam sine creatore arbitrentur, vel seipsos tanquam diuinos arbitrentur, cum ope naturæ tamen videantur quædam diuina operari. Inter quos fuit Menecrates Syracusanus medicus, qui nullam ab his quibus medebatur mercedem accipiebat. Curabat autem in primis morbum sacrum hac lege, vt liberati, se esse ipsius seruos faterentur, cumque Iouem appellarent. Atque ad Agesilaum Spartę regem aliquando scripsit: Menecrates Iupiter Agesilao salutē:

a Iacob Epistola infirmatur quis in vobis, &c.

b Pindarus Ode, 3. Pythiorū Strophe 3.

c Pausanias in Phocicis.

d Matth c. 17. Lucæ c. 17 ibi, si habueritis fidē tanquā granum synapis

e Ioseph. li. 8 Antiquita. c. 2.

f Plinius li. 30. historiæ naturalis, in procemio.

Agesilaus vero rescripsit, Agesilaus Menecrati sanitatem.[a]

11 Erit insuper prospiciendum administratoribus reipublicæ, ne anatomicæ sectiones hominum, aut mulierum, aut infantium ita crebræ fiant, vt lanionum & carnificum potius, quam medicorum imitentur feritatem. Fuit enim hæc causa seu occasio, cur Romani in tædium medicos & artem habuerint a sæuitia secandi vrendique Archagati Lysaniæ filij Peloponnesi.[b]

a Plutarch. in apophteg. & Suidas.

b vt ait Pli. li. 29. c. 1.

De vera philosophia & salutari republica, iuris vtriusque diuini, & humani sapientia: & maxime de Theologia.

CAPVT. X.

Scientiæ humaniores & liberales dictæ, vtiles quidem sunt reipublicæ & iuuentuti instituendæ: at illæ præcipue non ad rempublicam eiusque vtilitatem pertinent, sed sunt veluti ancillares & obstetrices ad disponenda ingenia ad veram sophiam & sapientiam, quæ de Deo est, & de legibus eius, & arte gubernandi societatem humanam, & bene viuendi. Sapientia hæc habet verum amorem, & ita veram philosophiam. Et proinde cura eorum, qui clauum tenent in moderanda societate humana: fuit non immerito de studiis iuris diuini & humani, nempe pontificalis & ciuilis instituendis certis in locis, & de constituendis ibidem professoribus, qui ea docerent pure, syncere, & fideliter Ita studium Theologiæ seu iuris diuini, & studium canonum, seu legum pontificalium, & legum ciuilium necessaria fuerunt. Inter Christianos etiam hæc studia priuilegiata maxime: vt etiam Innocentius 4. constituerit & erexerit in futurum, perpetuumque tempus in curia Romana, studium theologiæ diuini iuris, & professionis iuris ciuilis, & pontificij, vt mora eorum qui in curia essent fructuosa esset.[c]

2 In republica Iudæorum instituta ex lege Dei, fuit seniorum 72. collegium, qui legem Dei populo annuntiarent & exponerent, introductũ: & ex doctoris sacri Mosis spiritu assumtum Dei virtute quod illis communicaretur.[d] Successerunt γραμματεῖς scribæ, qui docebãt ad literam legem & theologiam: vnde & postea pharisæi, qui profundiora mysteria explanabant nati sunt distincti. In lege euãgelica, magistri theologiæ relicti apostoli & discipuli, ab ipso vero doctore & auctore Christo, ex his alii eruditi & professores, & doctores religionis. Quantum vero societatis humanæ intersit rectam & incontaminatam conseruare religionẽ, nemo est qui ignorat, & alibi docuimus necessariam in omni optima cõstitutione reipublicę. Quare & scholas doctoribus & peritis in theologia ornandas necessitas ipsa docet. Et ita in concilio Lateranensi sub Innocentio 3. c. 11. fuit pia constitutione prouisum, vt per vnamquamque cathedralem ecclesiam, cõstituerentur magistri in grammatica, & in sacra pagina, qui sacerdotes & alios gratis cum præbenda ecclesiæ[e] docerent.

c l. 2 de priuileg li. 5. 6. ti. 7.

d num. 11.

e in c. quia nonnulli 4. & c. super. specul. 5. de magistris li. 5. ti. 5.

3 Sicuti memoria legis Dei demandata, vt ante oculos perpetuo volueretur.[a] Sic & interpretatio & enarratio tanquam necessaria in republica retinenda est, ne cum eius obliuione mutetur religio, exēplo facti Antiochi, qui dum esset Iudæorum synagogam ac religionē oppressurus, sacros eorum libros exussit, neque eos, profiteri publice, aut priuatim retinere permisit,[b] quemadmodum Philist. ante procurauerāt, ne Iudęi arma haberent, aut fabros ærarios, qui ea facerēt, ne se fortunasue suas ac religionem veram tuerentur ac defenderēt. Arrianæ factionis & hæresis patroni, vt libere in ecclesia grassari, oppressaque veritate imperitis mendacia obtrudere liceret, Niceni concilij decreta & quinquaginta patrum vtilissimos libros aboleuerūt, quod diui Athanasij ceterorumque Ægypti, Thebaidis & Lybiæ episcoporum ad Pontifices Romanos epistolę testantur. Abdalas Babyloniæ & Persiæ princeps, vt vigilias nocturnas Christianis celebrare, ita & literas maxime sacras discere prohibuit, vt eorū fidem deleret.[c] Cumque Sapores rex Persarum iussisset, edicto, omnes quoscumq; Christianos occidi in Perside, eiusque rei gratia aulici plures occisi fuissent inter alios Azanes eunuchus regi maxime gratus: Tristis rex generale mandatum necandi reuocauit, & remedium sufficiens sibi adinuenisse visus est, si solummodo præceptores religionis necari decreuisset quod & iussit.[d]

4 Fuit apud Ethnicos eadem cura instituendi liberos in philolophia sacra, more superstitionis propriæ, & leges de ea constitutæ a Romulo, Numa, & decemuiris: vt, Separatim nemo habessit deos: neue nouos siue aduenas, nisi publice adscitos, priuatim colunto. Erat Romanis Ethrusca disciplina pro theologia sacraque doctrina, ex qua Pontificum scientia augurum obseruationes, Apollinis prædictiones, vatum libri, portentorū depulsa, explicabantur: eiusque disciplinæ discendæ gratia decem principum filij Senatusconsulto singulis Hethruriæ populis, disciplinæ sacrorum percipiendę gratia tradebātur.[e] Varro tria genera Theologiæ facit Ethnicorum, mythicū seu fabulosum, quod etiam historicum dicunt, vt Eusebius Pamphili: aliud physicum, seu naturale & mysticum, quod philosophi approbabant & in scholis tractabant, quibus & tractatio affinis eorum, quæ Metaphysica dicebantur. Tertium erat politicum seu ciuile, quod in singulis ciuitatibus consuetudine ac legibus defensabatur.

5 Apud Hebræos, vt tradidit Rabi Abraham Leuita ben Dauid, in fine Cabalæ historicæ. fuerūt academiæ seu generalia studia & Theonim seu Thalmudin seu iuris interpretes. quorum primus Magister Hannina de Nhear pacod: postremus magister Hai Gahon, qui obiit anno contractuum 1339 mundi autem 4798. qui est Domini nostri IESV CHRISTI, 1121. quo tempore inquit, finem habuerunt academiæ & Gehonim & academiarum instituta, ad quas proficiscebantur Iudæi ex Hispania, toto Occidente, Africa, Ægypto, & terra desiderij.

[a] Exo c.13: deutero. 31.

[b] 1 Machab. c.1.

[c] Paul. Diaconus, li. 21. hist. Roma.

[d] Sozomenes li. 3. historia tripartita c. 2.

[e] vt scribit Cicero 1. de diuina. Valer. Max. li. 1. c. 1

[f] Eusebi. Pā. li. 4. de præpara euangelica ca. 1. Varro libros 60. de antiquitatib. rerum diuinarum scripsit, vide Augu. li. 6. de ciuitate Dei ca. 4. & 5.

a Arist. lib. 11 metaphy. summa 3. c. 1
b li. 3 metaphy summa 2. c. 4.

6 Aristoteles ait [a] tria genera esse speculatiuarum scientiarum, naturalem scientiam, mathematicam & theologiam, vbi diuinitas primum & principale principium, & alibi dicit, [b] esse theologos qui de Deo loquuti sunt & eius natura. Diuus Thomas tamen dixit, Aristotelem non proprie Theologiæ nomen accepisse, quia lumine tãtum nitatur illa theologia: nostra autem Christiana theologia lumine supernaturali, in quo considerat res & signa, scientiam & sapientiã. Per res intelligit diuus Augustinus, [c] ea quę ita res sunt, vt minime signa sint, cuiusmodi solæ res, iudicium vltimum, resurrectio & similia: Signa autem ea, quæ licet res sint aliquæ, tamen ad significandum aliquid aliud præter se, adhibentur, cuiusmodi sunt verba & sacramenta, vt res humanas tribuit scientiæ: diuinas sapientiæ, [d] videlicet æternas, nempe quæ Deo tribuuntur, quæ de trinitate, quod iustus, & similia. Sicut tribuit humanis alia, vt ea quæ de incarnatione Christi, de dispensatione eius, deque aliis operibus, vt de creatione, iudicio, beatificatione, & de similibus tractant.

c Augustin. li. 1. de doctrina Christiana. c. 2.
d Augustinus li. 12. c. 19. de doctrina Christiana & li. 14. c. 1.

7 Sicubi errari potest, aut damnum ex studiis inferri reipublicæ corruptis, multo pernitiosius accidit in Theologiæ, male & insyncere tractatæ gymnasiis & scholis. Nam vbi vera religio inceperit falsis & hæreticis dogmatibus turbari, vna cũ religione reipublicæ status incipit immutari, seditionibus, rebellionibus, & impietatibus crudelissimis diuexari. Vbi enim opinio religionis antesignana præcessit vsque ad mortem pro ea depugnandum esse, persuasio adhærens omnia præstantiora pessundare conatur aduersaria. Et proinde qui rempublicam tractant, in hac parte diligentius inuigilare debent, & si emendari nequeant errores, satius erit tollere receptacula & scholas erroris, exemplo Zenonis imperatoris, qui scholam Edissenam quã Persicam vocabant, tanquam quæ Nestorij & Theodori doctrinam traderet, subuertit & abrogauit. [e]

e Theodo lector. li. 2. collectaneorũ historiæ ecclesiasticæ. in bibliotheca sanctato. mo 2.

De legum scientia, seu earum schola. CAP. XI.

ALia moralis philosophiæ pars in iurisprudentia & scientia de legibus versatur, quæ consistit circa præcepta, *honeste viuere, alterum non lædere, ius suum cuique tribuere.* [f] Regum & gubernantium munus est leges constituere, eas docere, & exsequi. Sic refert Berosus [g] quadragesimotertio anno Nini Ianum, quem quidam putant Noachum, in Thuscia, & Vetulonia iura dixisse, docuisseque. Nulla respublica cuiuscunque sit generis, inueniri potest, in qua leges non fuerint tanquam regulæ viuendi statim constitutæ, & postea auctæ. Et Moyses moderator Israelitię pentateuchum & legem edidit. Zoroastres leges populis dedit, easque præstigiis etiam confirmauit. Zotuastes simulata diuinitate sic dedit Arianis, [h] vt Menas persuasit Ægyptiorũ multitudini scriptis vti legibus, quas sibi a Mercurio datas in salutem hominũ affirmabat, [i] vt postea Amasis Ægyptiorum

f dicta iuris. præcepta, de iustitia & iur. apud Iustinianum Vlp. in l. iustitia 10. §. iuris præcepta, eo. ti. P.
g Berosus li. 5. in Nino.
h Diodor. li. 3. c. 5.
i Diod. li. 3.

ptiorum rex leges scripsit, quem tradunt de his quæ ad monarchas pertinent, deque omni Ægyptiorum œconomia præcepisse.

2 Cato maior, sextum etiam & octogesimum ætatis annum agens, alioquin eloquentissimus, intelligens ad reipublicæ administrationem & legum cognitionem valde esse necessariam, id egit vt iuris ciuilis quoque esset peritissimus [a]: *vt Seruius* [b] Sulpitius prouectiori ætate cœpit operam iuri ciuili dare, & effectus est maximus Iurisconsultus. Dicebatq; Aristoteles, Iuuenes quidem ad dicendum promtiores, at non ita iurisprudentiæ vt maiores, idoneos: quia rudes adhuc sunt actuum vitæ [c].

3 Liquet ex Pompeio *l. 2. de orig. iur. P.* iuris & legum ciuilium explicationem, primum fuisse apud Pontifices: deinceps publicatis legum actionibus in vulgus, iurisperitis concessam, qui & antecessores dicuntur, & apud Græcos & Latinos. Narrat Suidas Dicearchum Messenium, Aristotelis auditorem, scripsisse rempublicam Spartiatarum, eiusque librum vt quotannis in Ephororum prætorio puberibus auscultantibus recitaretur, lege sancitum fuisse apud Lacedæmonios & longo tempore obseruatum.

4 Res omnium in republica maxima, iudicium de commodis & iustis inter ipsos ciues, quod est reddendum a iurisperitis in bene instituta republica: cum sine illis ciuitas recte habitari nequeat, [d] & felices sint contra respublicæ, si eam docti & sapientes regant, [e] alioquin inutiles leges, si illæ non manifestarentur, & in his non assuescerent ciues: qui neque assuescere his possent si non instituerentur in illis [f] cum iura stare non possint nisi sit aliquis iurisperitus, qui ea in melius quotidie non producat. [g]

5 Finis institutionis iurisprudentiæ in legibus Iustiniano, vt ab eruditis respublica per partes illis commissa, recte possit gubernari [h], & totus illuminetur mundus, & ad obediendum Deo & principi vita informetur. [i] sumitur ex seminario scholasticorũ institutorum, copia doctorum, qui velut stellæ in perpetuas æternitates mansuri ad iustitiam erudiant multos. [k] Hinc procedunt velut ex equo Troiano aduocati, qui pro republica in defendendis oppressi laborant, [l] hinc magistratus, iudices, curiones, sacerdotes, episcopi, cardinales. Docet & rescriptum cc. Diocletiani & Maximiani [m] scholaribus redditum, quo docetur eos ad vtilitatem reipublicæ pertinere, talemq; eorum spem. *Cum vos adfirmetis*, inquiunt, *liberalibus studiis operam dare, maxime circa iuris professionem, consistendo in ciuitate Beritiorũ prouincia Phœnitia, prouidendo vtilitati reipublicæ & spei vestræ: decernimus vt singuli vsque ad vicesimum quintum annum ætatis suæ, studiis non auocentur.* Iura pontificia quoque, & sacrosancta concilia existimarunt, seminaria discentium pertinere ad bonum reipublicæ Christianæ, & Deo fouenda & augenda esse. [n]

a *Val. Max. lib. 8. c. 7.*
b *l. 2. §. Seruius. de orig. iur. P.*
c *Aristo. in ethico.*
d *Ari. 3. politico. c. 8.*
e *Cic. ad Q. fratr. ex P. ac*
f *Arist. li. 1. ca. 8.*
g *l. 2. §. post hoc deinde de origine iur. P.*
h *§. fi. in procem: o institutionum §. discip. in proœm.*
i *auth. habitâ ne filius pro patre. C.*
k *c fi. de magistris. c. cũ ex eo, electio. in sex. & ibi glo. & in ca. fin. ad verba, in scho de rescript.*
l *l. aduoc. de aduo. diuer. iudic. C.*
m *in l. 1. qui ætate vel profess se excusant li. 10. C. ti. 49.*
n *c. cum ex eo. de elect. in sex. c. 1 & toto titu. de magistris cõcilio Tridentino sess. 23. ca. 18.*

De artibus liberalibus dictis in genere
CAP. XII.

NEcessarias ad rempublicam & societatem humanam constituendam artes esse, quæ ingenuos homines exerceant, iam olim omnibus fere legislatoribus & principibus placuit, & præceptores ad eas docendas proinde vtiles, & remunerandos mercedibus, vt ait Vlpianus [a] & liberalia inquit studia accipimus, quæ Græci, ἐλευθέρια μαθήματα, appellant: Rhetores continebuntur, Grammatica vocat, vt Aristoteles ἐλευθερίας ἐπιστήμας liberales scientias: Cicero in primo de oratore ingenuas, veluti ingenuo & libero homini conuenietes. Augustinus [b] seculares artes, a recentiorib. quibusdam dictas refert. Plinius [c] quo tempore auaritia & habendi cupiditas aberat a seculo, & principes sine ambitione suis contenti viuebant, ait, animi bona exerceri, & artes ab ipsis imperantibus liberales excultas, vbi autem incessit libido auaritiæ & dominandi, in seruitutem degenerasse: verba eius sunt. *Nimirum alii subiere* inquit, *ritus, circaque alia mentes hominum detinentur, & auaritiæ tantum artes coluntur. Antea inclusis gentium imperiis intra ipsas, ideoque, & ingeniis quadã sterilitate fortunæ, necesse erat animi bona exercere, regesque innumeri honore artium colebantur, & in ostentatione has præferebant opum, immortalitatem sibi per illas prorogari arbitrantes. Quare abundabant, & præmia & opera vitæ. Posteris laxitas mundi & rerum amplitudo damno fuit: postquam senator censu legi cœptus, iudex fieri censu, magistratum ducemq; nihil magis exornare, quam census: postquam cœpere orbitas in auctoritate summa & potentia esse, capitatio in quæstu fertilissimo, ac sola gaudio in possidendo, pessum iere vitæ pretia, omnesq; a maximo bono liberales dictæ artes in contrarium cecidere, ac seruitute sola profici cœptum.*

2 Sunt istæ artes liberales veluti institutiones præuiæ ad notitiam sapientiæ & iustitiæ seu veræ philosophię, quæ omnia complectitur, qualis potest esse iurisprudentia, quæ & diuinarum & humanarum rerum est notitia. [d] Ita dictæ ingenuæ & liberales scientiæ & artes, vt distinguantur ab illiberalibus, nempe dignis potius seruili quam libero ingenio, & a sordibus vilibus circumforaneis, & quæ plus exigunt laboris manualis quam ingenii, & ad lucrum potius quam ad animi exercitium pertinent. Et in synodo Eugenii papæ 2. [e] de quibusdam inquit, locis ad nos refertur, neque magistros, neque curam inueniri pro cura literarum, idcirco in vniuersis episcopis subiectisque plebibus, & aliis locis, in quibus necessitas occurrit, omnino cura & diligentia adhibeatur, vt magistri & doctores cõstituantur: qui studia literarum liberarumq; artium dogmata assidue doceãt: quia in his maxime diuina manifestantur, atq; declarantur mandata. Et Clemens papa 1. epist. 5. ad suos discipulos. [f] Cum ex diuinis scripturis integram quis & firmam regulam veritatis susceperit, absurdum non erit, si aliquid etiam ex eruditione communi ac liberalibus studiis, quæ forte in pueritia attigit, ad assertionem veri dogmatis conferat: ita tamen vt vbi vera didicerit, falsa & simulata declinet.

3 Iuuant

a Vlp. in l. 1. de extraord. cognitio. lib 50. P. tit. 13

b Au. li 6. de ciuit. Dei cap 1.

c Plin. li. 14 in proœmio.

d l. iustitia. est 12. §. 2. de iustit. & iur. P.

e in c. 12. de quibusdam 37. dist.

f c. relatum est nobis. 14. & ea. 37. distinct.

3 Iuuant humaniores literæ vel ex eo religionẽ Christianam, quod per eas errores deteguntur gentilium, & veluti propriis gladiis conficiuntur. Quare Iulianus apostata a fide, ecclesiam Dei, & religionẽ veram Christianam euertere satagens, scholas Christianorum claudi præcepit, & bonas literas, quibus religio a maioribus constituta propagataue erat, discere vetuit. [a]

4 Decepit aliquos opinio, religionem sine bonis disciplinis posse integriorem conseruari: & fuerunt, qui ita eas abhorruerunt, vt in inscitia cõsenescentes, aperuerint hæreticis viã inuadendi gregem dominicum, pastoribus mutis & elinguibus, qui vix quæ legerent vel grammatice intelligerent Sed fuit illa techna dæmonis, qui dũ dormirent homines superseminauit zizania. Scripserat etiam Lutherus aliquando ad germanicam nobilitatem Aristotelis physica, metaphysica, ethica, protinus aboleri debere. Ex quo fonte Melanchthon & Carolostadius suum hauserant virus: &, vt suam magis proderent insaniam, Carolostadius ex archidiacono factus est agricola: in iure Witembergensi: Melanchthon in pistrina artem pistoriam meditabatur: plerique adolescentes artium liberalium combustis libris mechanica opificia complexi sunt. Denique hac prodigiosa illorum homuncionum temeritate eo res perducta est, vt multis locis scholæ clausæ tenerentur annis aliquot, donec Lutherus ex sua pathmo vel relegatione veniens, Philippum Melanchthonem hoc nomine castigauit, & Carolostadium ex witembergensi ditione exegit, dicens per se philosophiam bonam esse libro edito, coegit enim veritas, palinodiam vel inuitum cantare. [b] Abusus certe gentilium in literis prophanis, erroresque inserti cauendi sunt Christianis, neque sine antidoto bonorum præceptorum sumendi aut sequendi: oportet autem quæ bona in illis sunt tanquam ab iniustis possessoribus, repetere. fuerũt enim in pluribus lumine rationis & aliquando diuino illustrati, vt asina Balaam, & loquuti sunt & scripserunt conuenientia hominib. reipublicæ, societatisque humanæ moribus & virtutibus, & Deum cognouerunt aliqui, sed non tanquam Deum glorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, vt ait D. Paulus. [c] miscuerunt errores ideo suis scriptis, quos expurgare & separare oportet ducis seu præceptoris catholici institutione.

5 Fuerunt & sunt aliqui contemplationi diuinæ maiestatis & orationibus ex professo addicti, quibus & vacare literis humanioribus & liberalib. nec quidem nocet: sed nec etiam opus est tanquam ad certum alium finem, qui hoc medio non indiget ex proposito tendentes: & qui ita tempus suæ professioni necessarium, in his teneret, videretur quibusdam reprehensibilis, non quidem quod malæ sint disciplinæ, sed quia non bene propter institutum contrarium propositum discantur. non enim sunt omnes doctores. non omnes Apostoli: & vnusquisque in vocatione qua vocatus est in ea ambulare debeat. [d] Quod frater Ioannes de Scratia, tẽpore S. Frãcisci ex eius or-

a Augustin. lib. 18. de ciuit Dei c 52 Niceph. Calix lib 10. c. 25 Socr. li. 3. histo. eccles. ca. 16.

b Scribit Surius lib histo ria gestorũ suo tempore per orbem.

c ad Roma. c. 1. vers. 20. 21.

d sicut scribitur in 7. li. exemplorũ patrum narratio 36. ex actibus S. Francisci

dine eius, minister erat Bononiæ & valde literatus, qui absq; licentia eiusdem B. Francisci ordinauit studium Bononiæ, quamobrem durc reprehensus fuit a B. Francisco, dicente, *Tu vis destruere ordinem meum, desiderabam enim & volebam exemplo domini mei fratres meos magis orare quam legere*. rediensque Bononia, dura maledictione ei maledixit, statimque cœpit infirmari, ideo decumbens misit ad S. Franciscum vt retractaret maledictionem, cui respondit, quod illam iam confirmasset Dominus IESVS in cœlo, vt esset maledictus, accidítque vt caderet subito quædam gutta ignea & sulphurea de alto supra corpus illius infirmi, quem & lectum in quo iacebat perforauit, & ita miser cum maximo fœtore exspirauit. Forsan tamen ibi non studiorum exercitium, sed quod sine licentia superioris fuisset introductum damnandum erat, & superbia quæ inficit meliora quæque & ab humilitate reuocat, quæ regularibus super omnia cum obedientia commendata est. Scientia etiam inflat, ni freno rationis cohibeatur, & quidam eo modo etiam scientia, quæ vtilissima etiam aliis est, in sui pernitiem misere abutuntur, vt & Pharisæi sapientia diuina. Sic refert D. Gregorius [a], B. Benedictum Misia ortum, Romã ad studia liberalia discenda missum, ea reliquisse & in religionem transisse, cum in studiis videret multos per abrupta vitiorum abire. Pia mens huic, qui se ex periculo imminẽte, & quo offendebatur subduxit: Sed non damnandæ artes, quæ & periculum si bene tractentur fugare & vincere possunt. Quæ etiam aliquibus non cõueniunt, tamen ad ornatum & necessitatem totius reipublicæ requiruntur. Sicuti necessarius ordo nubentium & matrimonii, probata virginitas, ordo ecclesiasticus necessarius, sacramentumque Eucharistiæ, quæ tamen vt alia omnia necessaria sunt corpori reipublicæ perfecto, singulis necessaria non sunt. Qui sibi artes liberales non conuenire putant, vel qui illis se sufficientes nõ norunt, non ideo aliis adimere, vel non conuenire arbitrari debent. Instituimus nos in tractatione nostra in vniuersum, rempublicam, & in genere non quæ separatim singulis conuenire possunt potissimum consideramus.

6 Atque sic artes liberales conuenire libero & ingenuo populo, & ad viuendum & gubernandum necessarias putamus: & cum illis retineri mores bonos & patrias consuetudines, & quæ Dei quæue hominum sunt conseruari. Neque quippiam aliud magis stolidum & hebetem reddere populum potest, quam harum priuatio & exterminatio. Quod sibi proposuit Edoardus primus eius nominis rex Anglorum, dum subacta Scotia, omnes consuetudines Scotorum abolere statuit, vt vna cum moribus etiam animi cum Anglis coalescerent, historias omnes Scotorum concremari, & sacrarum & prophanarum rerum volumina, eruditionis nomine claros Onoxium relegauit, ne illorum institutione effecti sapientiores, iugum reiicerent [b]. Mytilenenses maris imperium tenentes, sociis qui desciuerant imposuerunt pro grauissima pœna, ne liberos suos docerent literas, aut artes liberales,

a D. Greg. in 2 li. Dia.

b Hector. Boetius lib. 14. histo.

liberales, vt ita in inscitia & ignorantia ætatem transigerent[a]. Sic Xerxes Babyloniis ob eorum defectionem infensus, postquam eos recepit, ne arma ferrent imperauit, ne vacarent bonis literis, sed psallerent, tibia canerent, lenocinia & cauponas exercerent: & tunicas ferrent, sinuosas[b]. Iustinus refert fere simile de Cyro & Lydiis: cum enim occupato bellis Cyro rebellassent Lydii: iterum victis arma & equi ademti, iussique omissis bonis artibus & virtutis exercitiis, cauponas & ludicras artes & lenocinia exercere. Et sic gẽs industria quõdam potens, & manu strenua, effœminata mollitie luxuriaque virtutem pristinam perdidit: & quos ante Cyrum inuictos bella præstiterant, in luxuriam lapsos, otium ac luxuria superauit[c].

a *Ælian. li. 7. variar. histor.*

b *Plutarc. in apophth.*

c *Iust. lib. 1. histor ex Trogo.*

DE REPVBLICA SIVE DE POLITICA CIRCA STVDIA ET SCHOLAS ET COLLEGIA.

LIBER XVIII.

De studiis, artibus seu scientiis in genere in scholis literariis tractandis, vel non docendis, publice vel priuatim.

CAPVT I.

STVDIA literarum & artium, sunt veluti materia circa quam versantur, & præceptores docentes, & discipuli discentes: & ex qua salus, vel obuersio aut saltem corruptio maior, oriri potest in republica. Studium generaliter dicitur[d], animi assidua & vehemens ad aliquam rem applicata, magna cũ animi voluptate, occupatio: vt philosophiæ, poeticæ, & similium studia dicuntur. Quia vero animi humani, multæ occupationes & variæ, & in diuersis intenditur animus & diuersis delectatur, ideo & diuersa recte dicuntur esse studia. Nos hic non de cunctis sed de liberalibus quæ homines tantum liberos decent & ingenuos agere proponimus, de quibus & Cæsares titulo[e] de studiis liberalibus vrbis Romæ, tractarunt. dicta Vlpiano[f] ἐλευθέρια μαθήματα, seu arces liberales[g] quas in republica addiscere permissum est & docere, vnde liberalium artium dicti professores[h]. Inter has numerantur grammatica, geometria, philosophia, medicina, iurisprudentia a quibusdam Cæsaribus & iurisconsultis tantum[i]. Sunt aliæ omissæ, quarum professiones vel priuilegio non ornentur per se, vel quod sub aliis contineri videantur, vel quia non omnibus pari modo probata sint eorum studia, vt dialecticæ, vel poeticæ, aut similes de quibus pauca suo loco diximus. Diuus Augustinus istas artes & scientias a quibusdam recentioribus seculares potius dictas testatur. Fuerunt tamen postea scholæ institutæ & priuilegiatæ, vbi istæ disciplinæ seculares, & aliæ postea additæ, pontificii & diuini iuris, seu iuris canonici & theologiæ.[k]

d *Cic. in 1. de inuentione.*

e *lib. 11. C. tit. 18.*

f *Vlpian. in li. 1. de variis & extraord. cognitio. P.*

g *vt Plinius li. 14. & Cicero ingenuas 1. de orat.*

h *l. 3. de professore & medic. lib. 10. C tit. 52.*

i *vt in l. vnic. de studiis liberalib. vrb. Romæ lib. 11. C. tit. 18. d. l. de variis & extra ord. cog. lib. 50. P. tit 13.*

k *Augusti. lib. 6. de ciuit. Dei c. 2.*

2 Obiiciunt Græci liberalibus studiis, φαύλας ἐπιστήμας, id est, viles & sordidas, seu circumforaneas & viles artes [a]. Dicuntur & studia illiberalia, artes vel scientiæ vetitæ, vt diuinationes, sortilegia, & similes quę se mathemaseos nomine fucant [b], & mathematicæ disciplinæ appellatione suas ineptias & impietates inculcant, prout etiam mathematici improbi a republica arcentur. Astrologi iudiciarii, qui se profitentur cuiusque fata nosse, & natales syderum obseruationes, augures, & similes. [c] Qua in re ad salutem reipublicæ sollicitudo pertinebit, culpam similem iudicare, tam prohibita discere quam docere. [d] Puniunt & leges [e] mathematicos, qui vetitas artes discũt & docent, nisi parati sint codicib. erroris proprii sub oculis episcoporũ incendio concrematis, catholico religionis cultui fidem tradere, nunquam ad errorem primum rediturι: prout & factum fuit tempore Apostolorum, quando diuus Paulus Ephesi annuntiabat verbum Dei, & quo multi eorum qui fuerant curiosa sectati, contulerunt libros, & combusserunt eos coram omnibus. [f] Atque Cæsares libros improbatæ religionis habere, describere, aut legere prohibuerunt [g]: eosque iusserunt inquiri diligenter, & publice comburi, vt Nestoris, Apollinaris, Eutychianorum [h] & similium improbatæ lectionis. [i]

3 Studia itaque reipublicæ erunt illa legitima, quæ reprobata non sunt: & scholæ legitimæ, vbi ea quę probata sunt & non vetita discũtur & docentur. generalia etiam & particularia studia sunt: ea generalis vniuersitas literarum dici poterit, si encyclopædia studiorum seu artium liberalium ibi doceantur. etenim ἐγκύκλιος παιδεία circularis scientia & ex omnium orbe confecta, & encyclos disciplina vt corpus vnum ex pluribus membris, composita. Sunt enim singularum scientiarum & disciplinarum fines & separati & certi: sed ita per gradus subordinati, vt finis & extremitas vnius sit alterius proxime sequentis initium, & via ad præstantiorem & vtiliorem. Quare ex artibus, ex scientia, eaque verissima Aristotelis, quædam sunt principes, quas architectonicas dixit, quæ suffectas sibi alias artes habent veluti suggestrices & ancillantes. Quædam sunt subseruientes & propter illas præcipuas, atque singulares in suis finibus cum omnium scientiarum & actionum singularum proprii sint fines, vt medicinæ proprius finis, sanitas, fabricæ naualis, bellicæ & imperatoriæ, victoriæ; œconomicæ seu dispensationis domesticæ, diuitiæ: grammaticæ, rhetoricæ, dialecticæ, physicæ sunt & proprii fines. Verum isti omnes fines generalem finem habent vt vltimum. Et omnes ad vnum corpus ciuile instituendum & conseruandum pertinent.

4 In hoc corpore quoq; ciuili quod ex singularibus personis [k] proprio corpore & anima compositis, tanquam ex membris constat, cõsiderantur & duo generaliter: corpus ipsum & anima circa corpus finem ponit præcipuum, & eius conseruationem proponit medicina, circa animam præcipue theologia, circa vtramque partem sollicita politia

a Budæus ad l. 1. de variis & extraord. cogn. P.
b in l. 2. de malef. & mathemat. lib. 9. C. tit. 18.
c c. illud & 4 sequ. 26. quæst. 2. c. 1. & seq. 26. q. 3. l. etsi excepta, 7. C. de malefic.
d in l. culpa 8 C. de malefi.
e l. mathematicos, 10. de episcopa. audien. C.
f actorum c. 19 vers. 19.
g l. damnato. 6 § fina. de heret.
h l. quicunq. § nulli insuper eo tit. de heret. C. l. ex consulto.
i 16 græca cõstitut. eo. tit. l. 2. § 2. de sum. trin. C.
i l. 4. etera, 4. famil. ercisc. P. vt factum apud Ethnic. vt refert Liui. lib. 29. Iulius Paulus li. 5. senten. iuris tit. 23. § 12. & l. b. eo tit. 2. § fin.
k Vitruuius lib. 1. c. 1.

politia humana seu ciuilis ars, [a] quæ integrum & viuentem curat hominem, eiusq; actiones vtriq; parti legibus accommodis, vt corpus rationi obediat, & animæ, & vt vtraque pars secundum voluntatem Dei disponatur, sic & viuat, & societatem prout singulis & vniuersis conuenit, instituat, regat & tueatur, atque ita iurisprudentia ciuilis ars, finalis omnium est diuinarum atque humanarum rerum notitia iusti atque iniusti scientia, & vt antea diximus.

5 Rursum in hac politia humana partes duæ præcipue subordinatæ quarum vna respicit præcipue spiritalia, & personas, quæ ea pertractant, vt eis annexa: quæ iure pontificio seu ecclesiastico, eoque præcipuo in his reguntur & disponuntur. Alia quæ principaliter corporalia, tēporalia seu secularia disponit & regit: & iure secularium personarum & legibus eorum temperatur, vtraque pars iuri diuino legibusque diuinis subiicitur. e

6 Constituit etiam Aristoteles, [f] ciuilem quandam prudentiam seu φρόνησιν quam & vocat ἀρχιτεκτονικὴν, nempe νομοθετικὴν, id est, legū ferendarum peritiam, quę communis omnibus superioribus est, quę habet descriptionem operis futuri: vt prudentia quasi prouidentia, dicatur propria & præcipua, virtus imperantium. Perscribunt leges facienda, vnde architecturæ nomen penes illas est, & penes principes, eumq; ad quem pertinet sanciendi leges potestas, diciturque esse exemplar: vulgus galliorum, dicit *le modelle* ad quod opus fingendum est. Architectura quippe est [g] scientia pluribus disciplinis & variis eruditionibus ornata, cuius iudicio probantur omnia, quæ cęteris artibus perficiūtur opera. Huius partus sunt leges, quæ in scholis leguntur & explicantur, in tribunalibus & praxi digeruntur & exsecutioni mandantur. hæc ars ciuilis est, quæ de rebus politicis tractat maxime ingenua, [h] perfecta philosophia non simulata quæ vrbes peperit, [i] dissipatos homines in vitæ societatē reuocauit. Ex feris & agrestibus reddidit mites, eos domiciliis & coniugiis copulauit, quæ legum inuētrix, magistra morum & disciplinæ, virtutum indagatrix & expultrix vitiorum. Vt autem apem cūctis germinibus insidere videmus, a quolibet autem aliquid accipere vt dulcissimum mel conficiat intra alueum: sic & bonarum disciplinarum auidos nihil intentatum tenere operę pretium fuerit, vndecumque autem vtilia colligere: cum vix vel & tanta diligentia naturæ quispiā vincere possit errores. [k] Et ad eam philosophiā consequendam Christianā, primariamq; in republica regenda scientiam, & ad veritatē indagandam omnes artes & disciplinas necessarias esse, contendit pluribus Clemens Alexandrinus. [l] *Nonnulli, inquit, qui se putant ingeniosos esse, neq; philosophiam attingere volunt, neque dialecticam sed nec contemplationem discere naturalem, sed solum nudam fidem requirunt, perinde ac si cum nullā vitis curam gesserint, velint ab initio statim botros accipere. Dicitur autē dominus vitis allegorice,* [m] *a quo cū diligētia & agri colēdi arte, quasi ratione & sermone fruct⁹ est vindemiādus: putare*

a *Aristo in prin lib 1. de moribus.*
b *l. rerum mixtura de vsu P.*
c *cui subsunt omnes disciplinæ & scientiæ Arist. 1. de morib. c. 3. & li. 2. polit. c. 8.*
d *l. iustitia 10 §. 2. de iust & iur. P §. 1. eo ti. apud Iustin.*
e *c. 1. humanum genus, 1. dist. apud Gratianum in decreto*
f *Aristot. 6. de morib*
g *Vitruuius li. 1. de architectura c. 1.*
h *Cicero 3 de orator & ciuilis sapientia in proœmio P & quodam in primis. l 1. de iust. & iur P*
i *vt ait Cic. 5. Tuscu'a. nar quæst.*
k *Isocr. in panæathica orat. 1. in fin.*
l *Clemens Alex lib 1. Stromatum.*
m *Ioan c. 15.*

oportet.fodere & ligare & reliqua facere. Falce vt sentio, & ligone & aliis rusticis instrumentis ad vitis curam opus est, vt nobis fructum producat esculentum, Quemadmodum autem in agricultura, ita in medicina ille vtiliter didicit, qui varias attigit disciplinas, vt possit melius colere & curare, ita hic etiam bene & vtiliter eruditum existimo, qui omnia refert ad veritatem. Adeo vt ex geometria & musica & grammatica & ipsa philosophia, colligens quod est vtile, nullis insidiis interceptam seruet fidem. Athleta contemnitur qui prius se instruxit ad certamen: & gubernator laudatur, qui multam rerum habet experientiam, qui mores nouit multorum hominum, & medicus qui multa expertus est.

7 Studia generalia hodie seu publica dicuntur, scholæ, in quibus publice ex priuilegio [a] pontifi. summi vel principis vel antiqua consuetudine, cuius initii non exstat memoria, studium est priuilegiatũ, & permissa societas & concursus scholasticorum & docentium, continens pro contento. Potest dici studium generale & vniuersitas, ratione eadem, quod studia quę ibi tractantur vniuersis proposita sunt & sint publica, & gratis volentibus discere, proponantur ab institutis præceptoribus, sintque priuilegia vniuersis studentibus concessa. Neque ideo minus studia generalia dicentur aut vniuersitates, quod non omnes scientiæ ibi, sed certę tantum tractentur & doceantur. Nam generalitas ad vniuersitatem non pertinet scientiarũ, sed ad publicam caussam docendi: prout enim placuit iis qui instituerunt & erexerunt & priuilegiarunt studia, scientiæ & artes ibidem legi publice tantum debent, & si aliæ legantur, non vtuntur priuilegiis quibus præscriptæ docendæ, & earum doctores & auditores vtuntur & potiuntur. Non enim actus agentium operantur vltra illorum intentionem [b]. Sic Cæsares & Romani, habuerunt in studiis liberalibus seu generalibus vrbis in capitolio priuilegiatis, tãtum certas prius artes, quibus post ea addita studia philosophiæ & legum ciuilium, & professor vnus philosophiæ, duo iuris, qui leges explanarent c. Atque Honorius 3. summus pontifex, non permittit Lutetiæ Parisiorũ, in studiis generalib. legi iura ciuilia Romana (eo quod ibi, inquit, non esset eorum vsus) nec in ciuitatibus vicinis, quę consuetudine & moribus reguntur: voluit tamen alias artes primas & philosophiam, & medicinam, & iura pontificia seu decreta pontificum, cum priuilegiis legi & audiri [d]. Nulla contra mentio de legendis pontificalibus decretis tempore Iustiniani in erectione studiorũ in Berytho, Constantinopoli, Romæ: sed tantum legum ciuilium & Romanorum [e]. Neque etiam vbique leges docentes, habuerunt priuilegia generalibus studiis concessa: sed tantum si certis locis deputatis cum priuilegio, docerent. Sicuti & Lucius Seuerus pater & Magnus, Antoninus Caracalla rescripserunt, referente Modestino [f], ἐν Ῥώμῃ δὲ νόμον δὲ διδάσκαλοι ἐν ἐπαρχίᾳ διδάσκοντες, ἄφεσιν οὐκ ἔξουσιν: ἐν Ῥώμῃ δὲ διδάσκοντες ἀφίενται, id est, *legum vero doctores in aliquo præsidiatu docentes*,

a glo. in prooem. pragmaticæ sanctio. §. quibus attente ad verbũ general. & o ad Clemen. dudũ ad verbum, generalibus, de sepult. doctor. ad c. 2 de priuileg. in sexto Barth. ad prooemium Pandectarũ Panor. ad c. ius, de cleri. coniug.
b l. nõ omnis numeratio, de reb. cre. dit. P.
c l. vnic. de studiis liber. vrb Roma.
d c. super specula, 28. de priui. li. 5. ti. 33.
e §. hac autem tria volumina, in prooemio Pãdectarum.
f l. sed & reprobari, § 6. § fin. de excusa. tutor. li. 27. P. ti. 1

docentes, remissionem non habebunt: Romæ autem docentes a tutela & cura remittuntur. Placuit & Antonino pio [a] minores ciuitates quinque medicos immunes habere posse, tres sophistas, & tres grammaticos: maiores autem ciuitates, septem qui curent, quatuor qui doceant vtramque doctrinam: Maximas vero habere posse decem medicos & Rhetores quinque, & totidem grammaticos. de aliis professoribus non meminerunt ibi.

a d.l 6. §. est autem.

8 Christianæ Academiæ perfectæ vt plerunque habentur, cum omnibus scientiis diuini & humani iuris complentur. Aliquando tãtum habent iuris diuini & humani nempe Theologiæ & pontificij & ciuilis iuris professiones, qualis illa fuit Innocentij 4 vniuersitas in curia Romana fundata, cui tamen generalis studij priuilegia cõcessit. b Quam postea auxit Innocentius alius in concilio Viẽnensi c & adiecit vt Romæ & vbicunque Romanam curiam residere cõtingeret, Hebraicę, Chaldaicę, & Arabicę linguæ professores haberẽtur, atque eodem incremento ornauit generale studium Parisiense, Oxoniense, Bononiense, & Salamantium. Hinc Eugenius 4. postea, omne genus literarum adhibuit prædictæ curiali Academiæ. d Sic enim augeri bonum reipublicæ Christianæ existimarunt, si sub auctoritate publica eiusque cura, vniuersæ doctrinæ traderentur cum puritate Christiana, & gratis, maxime iuxta personam & in comitatu summi pontificis, vt & aulici & reliqui, qui eo confluerent, ex puris & puris fontibus possent integritatem & perfectionem disciplinę haurire. Maxima certe discentium commoditas, vt in vno eodemque loco, possint & præcipuas primas literas, & præstantiores, per gradus sine alia peregrinatione addiscere. possentque post humaniores & prępara toriasartes: ex tribus, medicina, ciuili, vel theologica quæ sunt veluti triplices præcipue scopi studiorum, quam sibi commodiorem videant scientiam eligere. Quod non conceditur in aliis etiam priuilegiatis, quibus vniuersæ scientiæ nec leguntur nec doceri possunt. In quibus nihilominus quæ ibidem tractantur cum priuilegio, & cum audientium secura mente, quia probatæ sunt ibi publicæ scholæ eorum, addisci possint, quamuis enim vniuersæ disciplinæ connexæ videantur, tamen suos quælibet fines habent, & ita separatim explanari & disci possunt.

b c. 2. de priuileg in sex.
c Clem 1. de magistris.
d Platina in eo.

De præceptoribus seu pædagogis iuuentutis in republica eligendis, CAP. II.

QVia vero diximus institutionem puerorum & iuuentutis maxime curandam esse in republica, danda erit opera, vt præceptores, pædagogi aut instituentes tales habeantur qui & docere & instituere sciant, possint, & velint: tales enim futuri sunt discipuli quales magistri & institutores: & vix aliter fieri potest, quin aliquid, si non omnia retineant ex moribus & doctrina docentium: vt in institutio-

ne puerorum antea dixi. Et sermo publicus etiam, delicta discipulorum refundere solet in præceptores. Sic Seneca Neronis sui merito detrahentium carpitur linguis, adolescentium suorum libertas, in Quintilianum refunditur: Et Socratem in pupillum suum fuisse clementiorem criminatur Plutarchus, epistola de politicis scribens ad Traianum. Tribuerunt Pythagoricis scholis antiqui vniuersas corū publicarum euersiones, quæ ab illorum persuasionibus & commeationibus ortæ sunt, vnde & eorum cœtus concrematus fuit, *vt ait Polybius li. 2.* & Atheneus quoque ex somniis reipublicæ Platonicæ generatos tyrannos indicat *li. 12. dipnosophiston. c. 23.*

2 Sine pastore neque oues, neque quicquam aliud ordinate potest viuere: neque pueri sine pædagogo: neque ministri sine domino. [a] Pædagogia nihil aliud est teste Clemente Alexandrino, [b] quam bona a pueris in virtute institutio. Videndum itaque erit ordinibus rempublicam curantibus, quales sint qui doceant, & qui admittantur, quibus imbuti moribus, nec omnibus hoc munus cōcedant & nisi probatis & dignis: & si iam probatos inueniantc, orruptos reprobent. [c]

3 In optimo præceptore requiruntur præcipue tria, doctrina, mores, & diligentia. doctrina sit sana, elegans, non scurrilis aut rustica. Mores sint non ornatu prisco sed emendati, probi, exemplares. Diligentia in interpretandis lectionibus non perfunctoria, & in moribus discipulorum obseruandis. Secundum M. Fabium Quintilianum, [d] cura maior adhibenda est cum adulti traduntur: quare primo exigit vt tenuiores animos sanctitas docentis ab iniuria custodiat, & ferociores a licentia grauitas deterreat. Sumant 2. ante omnia præceptores & institutores parentis erga discipulos suos animum, ac succedere se in eorum locum a quibus sibi liberi traduntur, existiment. *Tertio*, non austeritas tristis institutoris, non dissoluta sit comitas: ne inde odium, hinc contemtus oriatur. *Quarto* sit in emendando, non acerbus, non cōtumeliosus. Sed nec iudicio discipulorum docere debet magister: sed discipuli iudicio magistri. *Quinto* loco præceptoris exemplum & vita modusque agendi & viuendi, multum accelerat discipulorum & discentium peritiam & probitatem. Sic etiam & Lacedæmones vitæ inculpatæ exemplo, filios suos docebant: & plurimum conducebat, dum monebant illos vitam temperatam discere, videre ipsos monentes talem vitam agere quotidie, sic videre præbere reipublicæ obedientiam, magistratibus ipsos obtemperare diligenter, vt tradit Xenophon in Laconum institutis. Imo aut seruos aut rusticos aut peregrinos in conuiuium introducebant ebrios, vt eorum turpitudine conspecta iuuenes sobrios esse docerent, [e] Quare & Euripides in Troadibus, Græciam κυροτρόφον appellauit, non tam propter studium suscipiendi aut alendi liberos, quantum eosdem recte educandi.

4 Quando etiam patres sunt ad docendum idonei, maxime in bonis morib. firmati, celerius, & firmius possunt prolē quotidianis occasioni-

[a] *Clem. Alexādrinus, li. 1 pædagogiæ c. 4.*
[b] *prædict. li. 1. c. 5.*
[c] *huc pertinent leges iuris Cæsarei l. 2. de professor & medi. li 19. C. t. 52 l vnic. de stu dijs liberali. vrbis Romæ, li. 11. C. ti 18. l. vnic. de pro fessorib. qui in vrbe Constantinopoli li. 12. C. ti. 15. l. 6. § sed & reprobari, de excusatio tutor. li P. d li. 2. c. 1.*
[e] *vt refert Plutarchus in Demetrio & alij.*

tasionibus imbuere, & disciplinis siquas ipsi nouerint instituere: habent enim naturale imperiũ in filios, & filij natura nisi degenerent a ratione, parentib. diligentius obtemperant, vel reuerentia naturali impulsi, vel persuasi, parentes esse sapientiores seipsis, neque quicquã quod officere possit mandaturos, nihilque iniici quod noceat prohibituros. Sic Dauid moriturus Salomonem paucis de officio suo sufficienter admonuit, 3. *Reg.* 2. Tobias filiũ, *Tobiæ* 4. Sic & Ascanium filium apud Virgilium Æneas paucis admonet, *disce puer virtutem ex me, verumq; laborem, fortunam ex alijs.* Cornelia vidua mater 12. liberorum ex Tyberio Gracccho, prȩclare illos instituit. Plutarch. in Gracchis. Cato Censorius ipse filium. Plutarc. in Catone, aliique multi quos prosequi nominatim longum esset. Philosophiam Chaldȩorũ & Ægyptiorum, pueri a patribus discunt idque priuatim: & quia a teneris annis in ea doctrina erudiuntur, tum quia diutius in ea perseuerant doctissimi euadunt. Narrat & Herod. li. 6. apud Ægyptios filium nullam artem quam paternã discere: proinde apud eosdẽ milites, qui Calasyries & Hermotybies dicuntur, nulli alteri arti operam dedisse, sed artem militarem didicisse filium a patre. Sic Agesicles Lacedæmoniorum rex, mirante quodam, quod qui discendi studiosus esset non admitteret Philosophanẽ sophistam, respondit, horum volo discipulus esse quorũ sum filius, vt ait Plutarchus in apophtheg.

5 At nõ ita apud Persas, quorum institutio & disciplina, & præceptores, & curatores seu doctores in omni genere ætatis & cõditionis, ex publico petebatur. Siquidem, [b] erat Persis forum quod liberũ vocabant, in quo & regia & cetera archiua erat structa, procul a foro venali, ne probe instructi nundinationis se immiscerẽt malis morib. Forum ad Archiua situm, in quatuor partes erat distributũ: Earum prima pueris erat destinata, puberib. altera, tertia matura ætate viris: quarta emeritis. Harũ partiũ cuique duodecim erant prȩfecti principes, quia hæc tota Persarũ natio in totidem etiã trib. erat distributa. Præerant pueris delecti quidam ex seniorum cœtu, qui eos effecturi quàm optimos videbantur. Adolescentibus quoque quidã de virorũ cœtu lecti erãt, qui & hos optimos reddituri viderẽtur. Viris etiã quidam matura ætate præficiebantur, qui eos sic instructuri putabãtur, vt quam maxime ipsis, præscripta & a magistratu summo imperata præstarent. Nec senioribus quidem sui præfecti deerãt, quippe quod etiã qui eis præessent deligerentur, vt & ipsi officio suo fungerentur. Pueri in publicis locis iustitiam, temperantiam, obedientiam, discebant: item sagittandi & iaculandi artem, vsque ad annum 16. aut 17. Recipiebantur inde per decem annos inter ephebos. Hi ad Archiua excubabant, regem in venatione comitabantur, custodiebant vrbẽ, sagittis & iaculo certabant. Post, inter viros perfectos censebãtur per vigintiquinq; annos militiæ apti. A quinquagesimo deinceps anno inter seniores cõnumerabantur, nec amplius militabãt, sed domi ius dicebãt, & magistratus eligebãt. Cuius ex Persis ius erat liberos suos

a *Diodor. Sicul li. 2. c. 8. & li. 1. c. 6.*

b *vt scribit Xenophon li. 1. Cyripædia.*

ad iustitiæ magistrorum ædes publicas mittere: mittebant autem, qui alere liberos in otio poterant & qui mittebantur, instituti prædicto modo, inter perfectos connumerabantur.

a vt scribit Plutar. h in eo, & Xenophon in re pub. Lacedamon.

6 Apud Lacedæmonios ex lege Lycurgi,[a] nemo pro arbitrio suo alere & instituere filiũ suum poterat. Sed omnes vt septimum annũ excesserant, centuriati erant in Classes, & pari vnaque libertate & cõtubernio colludere & studio vacare solebant. Apud eosdem magistri pueritiæ ex electis veris pædonomiæ, & hi per classes præficiebant eos, qui inter Irenas prudentissimi & pugnacissimi erant. Vocabant illos Irenas, qui duobus annis excesserant: Mellirenas, in pueris maximos. Iren, cum annis viginti maior factus fuisset, ducebat cohortẽ suam in præliis, eamque habebat domi ad cœnam in ministerio. A cœna, Iren vni ex pueris cauere iubebat: alteri quæstionem cui accurate respondẽdum ei esset ponebat. veluti quis inter viros videretur fortissimus: aut quod ei videretur cuiuspiam factum. Et ex his assuescebant illos ab incunabulis indagare sagaciter de virtutib. Et ciuibus reddenda erat ratio dicti per compendiosa verba, qui in eo peccasset, præbebat pro pœna Ireni mordendum pollicem. Subinde corã magistratibus & senioribus Iren corrigebat pueros, vt specimen pręberet quam recte & ordine pœnas exigeret, nec interpellabant illi multantem: verum digressis pueris plectebatur, si asperius quam oportuisset, aut remissius vindicasset.

7 Augustus Cæsar rectorem solitus est apponere ætate paruis ac mente lapsis, vt scripsit Suetonius in eo donec adolescerent, aut resipiscerent: ac plurimorum liberos & educauit simul cum suis & instituit.

8 Cauebant etiam Spartiatæ, non solum ne negligenter instituerentur pueri in republica, sed etiam ne adhuc minus probe instructi in alias transirent prouincias, in quibus male erudiri possent, quemadmodum liquere potest ex his, quæ narrat Plutarchus *in Apophtegmatib. Laconicis*, quod deuicto Agide, cũ postularet Antipater pueros quinquaginta, respondit Etheocles Ephorus, non daturos pueros, ne minus instructi in patria disciplina, incompositi euaderent, & ciues non essent: senes vel mulieres, si placeret, bis totidem daturos: atque denuntiante illo vltima ni accepisset, responsum publice reddiderunt, si morte imperes grauiora, æquiore animo moriemur.

9 Præceptores eligi debent speculorum instar, in quibus non sit vitæ vel doctrinæ macula: quia in illis iuuentus se metitur, sesequc componit. Sunt enim vt simiæ, quæ imitantur facta præceptorum, cum quibus velint nolint consuescunt. Ex illis, veluti ex fontibus, deriuantur riuuli, ex puris, boni: & ex coruo malum ouum, quemadmodum instructi a Pharisæis & doctrina Pharisaica imbuti, dicebantur a Christo & diuo Ioanne, germina viperarum.[b] Et fertur Alexander Magnus retinuisse ab intemperato præceptore Leonide, intemperantiam. Magistri dicuntur præceptores hic, nomine generali, quod

b Matth. c. 3. ver. 7. & Lucæ cap. 3. ver. 7.

quod ad alia extenditur. Siquidem magistri dicuntur, quibus preci-
pua rerum cura incumbit, & qui magis quam ceteri diligentiam &
solicitudinem rebus quibus præsunt debent: & ipsi magistratus per
deriuationem a magistris cognominantur. Vnde etiam cuiuslibet
disciplinæ præceptores, magistros inquit Paulus Iurisconsultus, ap-
pellamus, a a monendo vel monstrando. Et sicut a minus minister:
sic a magis, magister. Et magistrare secundum Festum est regere, tem
perare, moderari: vnde magistri, non solum doctores artium, sed et-
iam pagorum, societatum, vicorum, collegiorum, equitum dicun-
tur: quia hi magis ceteris possunt: vnde & magistratus qui per impe
ria potentiores sunt quam priuati. Sic & vt ait Sozimus libro secun-
do ἡγεμόνα τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων ὄντα, μάγιστρον τῶν ὀφφικίων καλοῦσι Ῥω-
μαῖοι, ducem aut præfectum palatinorum, vocarunt Romani magi-
strum officiorum. b Sicut inueniuntur magistri Scriniorum, c So-
cietatũ, d magister populi qui & dictator. e ὁ διπλασίαν ἔχων δύναμιν, f
habens potestatem maiorem ipsis consulibus: a cura ergo præcepto
res & magistri, eaque maxima & diligente, maxime in iuuentute di-
rigenda, cum difficile sit promouere iuuentutem ad virtutem, quia
per se corrupta est vel saltem ad lapsum prona, & imbecillis facile cor
ruit, difficile scandit per gradus aut stat. Puerorumque pædagogi
multo magis in his quam postea reliqui laborant, atque partes di-
uersarum personarum in ea cura habere debent: similes patribus,
quia eorum animos in spiritu quasi regenerant: item medicis, quia
eos sanant a vitiis animæ tanquam a morbis: agricolis, qui prius pur
gant agros a sentibus & spinis, noxiisque herbis, & postea bonum
semen inseminant: hortulanis qui in hortis inserunt, & innouant
satione primam arborum qualitatem, mutantes propensiones na-
turales per doctrinam & philosophiæ vel melius per legis diuinæ
præcepta. Institutio enim plus potest quam natura aut genitura pa-
rentum, vt docuit Lycurgus glorianti populo Lacedæmoniorum de
nobilitate loci, per nutritionem duorum canum eadem matre na-
torum, quorum vnus ad venationem institutus potius leporem
quam ollam, alius in culina nutritus potius ad ollam quam lepo-
rem, emissus cucurrit. g

11 Similes & præceptores pastoribus in regimine gregis, atque fi-
gulis in opere fingendo. Rudes ad eos adducti formantur, sed non
statim: sed veluti ferunt informes partus, ab vrso lambendo formari,
paulatim dum instituuntur, auferendo & addendo, prout fert illorũ
natura. Quemadmodum statuarij ex rudioribus lapidib. & impolitis
lignis, primum detrũcant superflua, deinceps statuas præstãtes effor-
mant: & primum dolant, deinceps quæ volunt effingunt, vel anima-
lia, vel homines, vel plantas, vel aliud quod volunt, vt non appareat
amplius prima natura petræ vel ligni vnde formantur. Minor labor
circa iuniores nondum vitiis radicatis imbutos. Vt nouitij serui
aptiores ad disciplinam & ad suscipiendos mores Domini putantur

a *l. quibus præcipua 57 de ver. sig. P*
b *ti. de offic. magistri offi cio, C li. 1. ti. 31. de magistro officior. & de magisteria dignitate agit Cassiodor. li. 1. varia epistol. 12. & 13. & li. 10 epist. 33. & li. 3. episto. 12.*
c *de magistris sacrorũ scriniorum li. 12. C ti 9.*
d *l. 14. de pact. C. li. 2. ti. 3.*
e *Cicero 1. de finib.*
f *Suidas & Varro 5. de lingua Latina.*
g *Plutarch.*

veteranis. [a] vt aues quas loqui docere velimus, iuuenes esse debere dicunt, & leonculos quos domare cupias. Sicut flectuntur in vtramuis partem virgæ si arborescant: minime, atque in male prius instituto puero, duplex præceptoris labor, eique duplex merces debetur. nam oportet primum dediscere male docta, & postea bona infundere: & quod peius est, non potest semel male charta scriptura repleta, omnino a mundi etiam præstantiore scriba corrigi: quin etsi eam radat semper quædam vestigia adhærent. Satagere autem debent præceptores, tamen vt si non possint emendare, saltem quantũ consequi possint malam institutionem corrigant. Quare tales sunt eligendi, qui sciant modum, & ipsi tales sint, & pro modo studiorum, quibus imbuendus est iuuenis, idonei sunt quærendi preceptores, [b] vt in aliis pro magnitudine operis sunt eligendi qui ei sufficiant artifices [c]

2 Et secundum iura Romana [d] magistros studiorum doctoresque excellere oportet, moribus primum, deinde facundia. Ad illustrãdos comitiua doctores, Theodos. & Valentinia. in professoribus etiam grammaticis, sophistis, iurisperitis requirunt septem [e] qualitates; 1. vitam cum probis moribus, 2. docendi peritiam, 3. dicendi facundiam, 4. interpretandi facilitatem, 5. differendi copiam, 6. quod digni cœtu amplissimo iudicati fuerint, 7. quod docẽdi laborem sedulo ducant obseruatione iugi. Exstat nouella Alexij Comneni Cęsaris orientis, 6. de doctoribus quos ad dignitatem docẽdi eligi iubet, qui opere & verbo digni sint: vt eorum ratio habeatur, & ad doctrinæ ministerium introducãtur. Sic dicebant inter laudes Domini nostri Iesu Christi, eius discipuli, [f] quod fuit vir propheta, potens in opere & sermone coram Deo & omni populo. Nã & cœpit Dominus primum facere, & postea docere [g] exẽplo vitæ suæ firmans doctrinæ suę veritatem & puritatem, & doctrina explicans & confirmans actus suos. Sic Esdras parauit cor suum vt inuestigaret legem Domini, & faceret, & doceret in Israel præceptum & iudicium. [h] Ita prior præceteris debet esse potens in opere & sermone, vt exemplo vitæ verboque doctrinæ, fratres suos & instruere possit in bono, & a malo etiam reuocare. [i] Est & primus discendi ardor, nobilitas magistri, vt ait D Ambrosius. [k]

13 Sed a quibus preceptores eligi & probari debeant, aliquando disputatũ, neque etiam sine vtilitate aut periculo reipublicæ absolute determinari potest: vnde distinctionibus vtendũ erit. Etenim ex pręceptorũ morib. aut doctrina seminarium fit reipublicæ: apud illos enim est officina scientiæ vel ignorantiæ, pietatis vel impietatis, formatio vel corruptio ingeniorũ puerilium, columnę & fundamentũ aut bonũ, aut malum reipublicæ, quia illinc prodeunt qui ad eã administrandã euocãtur, quare interest principis, interest curiarũ, interest populi & reipublicæ, in summa omnium curã subire scholarũ, & videre nũ ibi præpositi, doctores & magistri, tales sint, ex quib. respublica

[a] præcipiũt ædiles 37. de ædil. edict. li. 21. P. ti. 1.
[b] cap. 12. de quibusdam 37. dist.
[c] in l. vni §. ideoq; adhoc de nouo C. faciende C.
[d] in l. magistros. 7. de professoribus & medic. li. 10. C. ti. 52.
[e] in l. vni. de professoribus qui in vrbe Constantinopolit. docentes, ex l. meruerunt comitiuam li. 12. C. ti. 15.
[f] Lucæ c. 24 vers. 19.
[g] 1. Acto. c. ver. 1.
[h] Esdræ 1. c. 7. ver. 9.
[i] vt dictum de prior. monasteriorum in c. cum ad monasteriũ, de statu monacholi. 3. ti. 35.
[k] D. Ambr. li. 2. de virginibus.

blica iuuari vel lædi possit. Dant summi pōtifices priuilegia & principes, dat populus: iisq; omnes stipēdia & honoraria: æquum etiā est illos & de morib., de vita, & doctrina certos esse. Lex exstat de his Iuliani Cæsaris, *nec repēte*, inquit, *aut temere quis prosilire debet ad hoc munus docēdi, sed vel a principe probari debet, quia princeps singulis ciuitatibus adesse non potest, ex eius iussu iudicio ordinis probari debet & decretum curialium mereri debet, optimorū conspirante consensu.* [a] Dauid cum ordinaret rempublicam, & officia & ministeria regni distribueret, inter cetera & curam habuit doctrinæ docendæ: Atque ordinatus est Connenias cū filiis ab opera forinsecus super Israel. ad docendum & iudicandum. [b] Et ex iussu regis Assyriorum, missus est vnus de Sacerdotib. Israel in Samariam, qui doceret eos legitima Dei terræ. [c] Iosaphat rex Iuda, reformaturus rempublicam quam ei pater Asa reliquerat corruptā, cum eius cor sumsisset audaciam propter vias Domini, in quibus gradiebatur, etiam excelsa & lucos de Iuda abstulit: & tertio anno regni sui, misit de principibus suis Benhail & Obdiam & Zachariam & Nathanael & Micheam, vt docerent in ciuitatibus Iudæ, & cū eis Leuitas & sacerdotes. [d] Artaxerxes rex Persarum, concessit ad petitionem Esdræ filio Sariæ scribæ & doctori Legis Moysis doctissimo potestatem docendi populum Israeliticū per Regnū suum dispersum, cum potestate alios sibi coniungendi. [e] Cōmunicauit autem illā concessionem Artaxerxes ex consilio septē cōsiliariorū regni. Sic enim in epistola regis scriptum erat, *a facie enim regis & septem consiliariorum eius missus es, vt visites Iudaā & Ierusalem in lege Dei tui qui est in manu tua, &c.* Lex erat Sophoclis [f] Amphiclide filij μηδένα τῶν φιλοσόφων σχολῆς ἀφηγεῖσθαι ἂν μὴ τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ δόξῃ, εἰ δὲ μὴ θάνατον εἶναι ζημίαν. *vt nō liceret vllum philosophū scholis præficere, nisi id senatus ac plebs ita decreuisset: qui secus faceret mors ei esset pro pœna.* Quæ lex causam dedit cur Theophrastus qui scholæ præerat cum philosophis Athenas migrauerit: verum sequēti anno, denuo reuersi sunt, cum a Philone Sophocli dies dictus fuisset, quo tēpore Athenienses ea lege abrogata, Sophoclē talentis decem mulctarunt, decreueruntq; philosophis reditum, vt & Theophrastus remaneret scholamq; vt antea regeret. Potuit esse forsan reuocationis legis Sophoclis ratio, non quod ipsa sancta & æqua non sit, quod pertinet ad concilium Senatus & principis: sed quia iam ipse Theophrastus ab Aristotele peritissimo antecessore delectus, & a populo iam probatus esset in scholis administrandis, & quod non esset immutandum quod bene constitutum tunc erat.

14 Interest inprimis reipublicæ Christianæ, ne temere in Ecclesia Dei officium prædicandi seu docendi quæ ad fidem pertinent & sacram theologiam, quisquam vsurpet, nisi prius a personis ecclesiasticis quibus ius illud ecclesiastica ipsa persona probetur. Cōstitutio exstat Gregorij 9. Sūm. pontif. quæ cū ratione ita sancit. [g] *Cū igitur nōnulli laici prædicare præsumant, vt verendū nimis exsistat, ne vitia sub*

a l. *magistros*, 7. *de professor. & medic.* li. 12. c. ti. 52.

b 1. *paralip.* c 26 *ver* 29

c 4. *regum c.* 17. *ver.* 26. *&* 27.

d 2. *paralip.* c. 17. *uer.* 7. *& seq.*

e 1. *Esdr.* c. 7.

f *Diog. Laertius* lib. 5. *in Theophrasto*

g c. *sicut in vno corpore* 14. *de hæret.* li. 5 t. 7. *& in c. cum ex iniuncto*, 12. *eo.*

ſpecie virtutum, occulte ſubintrent. Nos attendentes quod doctorum ordo eſt in eccleſia Dei quaſi præcipuus. Mandamus quatenus cum alios dominus apoſtolos dederit, alios prophetas, alios vero doctores, [a] *interdicas laicis vniuerſis, cuiuſcunq; ordinis cenſeantur officium prædicandi.* Quare oportet ita hos doctores fieri & mitti: *quomodo enim inquit Apoſtolus, prædicabunt niſi mittantur.* [b] Conſilioque generali ſub Innocentio 3. cautum, [c] vt omnes prohibiti vel non miſſi, qui præter auctoritatem ab apoſtolica ſede, vel catholico epiſcopi loco ſuſceptã, publice vel priuatim prædicationis officium vſurpare pręſumſerint, excommunicationis vinculo innodentur & niſi quã citius reſipuerint, alia competenti pœna plectantur. Probandi ſunt a prælatis, qui hoc munere fungãtur in eccleſia, num in illis vera ſit doctrina, & nũ ea poſſit eccleſię prodeſſe & obeſſe, vt admonet Timotheũ D. Paulus *Rogaui te,* inquit, [d] *vt maneres Epheſi cum irem in Macedoniã, vt annuntiares quibuſdam ne aliter docerent, neq; intenderent fabulis & genealogiis interminatis, quæ quæſtiones præſtant magis quam ædificationem Dei quæ eſt in fide Finis autem præcepti eſt caritas de corde puro & conſcientia bona, & fide non ficta, a quibus quidam aberrantes, conuerſi ſunt in vaniloquium, volentes eſſe legis doctores, non intelligentes, neque quæ loquuntur, neq; de quibus affirmant.*

15 Nec eſſe credendum omni ſpiritui admonet D. Ioãnes, [e] ſed probandos prius ſi ex Deo ſunt: quoniam multi pſeudoprophetę exierũt in mundum. Et multi ſunt qui veniunt in veſtibus ouium, qui intus ſunt lupi rapaces: [f] & proinde prohibendi ſunt, ne in gregem ſerpãt, nec admittẽdi niſi prius quam doceãt, probentur ab iis, qui in eccleſia prę ſules cõſtituti & ordinati & ſubordinati ſunt. Et hęc eſt miſſio ordinaria, a probatis & poteſtatem habentibus mitti ad docendum: extra quam & poteſt etiam eſſe alia inuiſibilis miſſio, data poteſtate a Deo immediate, longe melior & dignior viſibili: nẽpe quia illa diuina, hæc humana. Tamen cum illa inuiſibilis ſit occulta, nõ facile creditur ei, qui ſe inuiſibili miſſione auctoratũ a Deo aſſeueret, [g] quũ hoc ipſum quilibet hæreticus aſſeueret, ſed oportet quod adſtruat illam inuiſibilem miſſionem per operationem miraculi, vel ſcripturę teſtimonium ſpeciale. Vnde cum Dominus mittere vellet Moſen in Ægyptum ad filios Iſrael, vt crederent ei quod mitteretur ab illo, dedit ei ſignum, [h] vt conuerteret virgam in colubrum, & virgam iterũ reformaret. D. Ioannes quoque Baptiſta, ſpeciale ſuæ miſſionis teſtimonium protulit de ſcriptura, dicens, [i] *Ego vox clamantis in deſerto parate viam Domini, ſicut ait Eſaias propheta.*

16 Rurſum etiam aliorum magiſtrorum quam Theologię curam & ſolicitudinem pertinere ad ſummum pontificem nemo dubitabit, ſi conſiderauerit priuilegia quæ ab illo irrogantur, & poteſtatem quæ eius auctoritate conceditur docendi vbique terrarum, quod a ſolo ſummo pontifice pendet, quia is ſolus a Deo tanquã vicarius S. Petri & Dei, habet poteſtatem ſpiritualem in orbe vniuerſo, & quatenus

a ad Epheſ. c. 4. ver. 11.
b 2. ad Timot. c. 3. ad Roma 10.
c c. ex comunicamus 13. § quia vero nonnulli, de hæretic.
d 1 ad Timotheum ca. 1. ver. 3 & ſeq.
e D. Ioannes 1. c. 4. ver. 1.
f Matthæi 7. ver. 15.
g c. cum ex iniuncto. 12. de hæretic.
h Exod 7.
i D. Ioann. euan. c. 1 D Matthæi 3.
k Eſaia 40.

tenus Christiani nominis appellatio potest extendi. Imperatores vero & principes extra ditiones suæ subiectionis illud docendi munus conferre nequeunt: ideo per summos pontifices recte statutum est, a vt qui ad tractandas doctrinas quascunque in vniuersitatibus & scholis vocandi sunt & allegendi vel priuatim docturi fidei puritatem ex præscripto profiteantur publice, in manibus ordinarii episcopi seu eius vicarii, aut doctorum aliorumque promouentium, nihilque aduersum eandem se dicturos, aut aliter quam ipsa iubet vi cturos promittant & iurent, renouata illa pactione qua in sacris fontibus id ipsum promiserunt per se aut per anadochos seu leuantes. Vocat & summus pontifex doctores & scholasticos eorum, filios, in scholis priuilegiatis degentes. b Et proinde si curam paternam in illis gerere velit non est repugnandum, maxime quando fundationis seu erectionis scholarum leges aliquid certi habēt. Quæ etsi nullæ de illis iustæ essent, tamen perpetuo subintelligendum est, ita demum coitionem scholarum & doctorum permissam, vt intentioni fundatorum respondeant, quę talis est, vt ad instituendam iuuentutem reipublicæ fuerint societates tales & collegia erecta, ad finē consequendum vltimum, ad quem finis politicus respicit: vt per institutionem & conseruationem societatis humanæ, ciuilis cœtus diri gatur ad consequendam vitam illam æternam, seruatis mandatis Dei, & sublatis omnibus per doctrinam & institutionem, erroribus. Ergo in deligendis doctoribus & magistris lex 1. sit salutis reipub. honor Dei, cultus diuinus: & vt qui deligendi sunt, sanam fidei catholicæ doctrinam credant, teneant & sequantur, & ideo ordinarii seu episcopi vel alterius, coram quo professio facta fuerit, testimonium præbeant. nam & episcopis cura per Synodum Eugenii papæ 2. demandata in hunc modum est c, *Scholarum de quibusdam locis, inquit, ad nos refertur, neq; magistros, neq; curam inueniri pro studio literarum, idcirco in vniuersis episcopiis, subiectisq; plebibus, & aliis locis in quibus necessitas occurrerit omnino cura & diligentia adhibeatur, vt magistri & doctores constituantur, qui studia literarum, liberalium que artium dogmata assidue doceant, &c.*

17 Et in concilio Maticensi d statutum, vt quisq; presbyter qui plebem regit, clericum habeat, qui secum cantet, & epistolam & lectionem legat, & qui possit scholas tenere & admonere suos parrochianos, vt filios suos ad fidem discendā mittant ad ecclesiam, quos ipse cum omni castitate erudiat. Prospectum ibi primum per summum pontificem, vt per patrem communem, vt presbyteri, curiones, suis sumtibus habeant præceptorem iuuenum initiandorum in fide, docendo pueros quoque psalterium, & cantare, vt rectissime hodie faciendum hoc sit quoque, & compelli deberent curiones, qui decimas habent ecclesiæ sufficientes ad hoc munus, præceptores habere suis sumtibus, aut per se docere parrochianorum filios gratis. Pro maioribus disciplinis concilia sacrosancta rursum disposuerunt, & eccle-

a bulla pii 4 incipient. in sacrosanct. anni 1564. idib. Noueb. pontificatus sui anno 5. quæ est in bullario, Cherubini, ordine 112. quas dini Pii 4.

b in procem. decreta sum in procemio sexti de retalium, in procem. clementinaru.

c refertur in c. 12. de quibusdam 73. distinct.

d in cap. vt quisq; 3. de vita & honestate cler. lib 3. tit. 1. e in ca 1. de magistris lib. 5 tit. 5.

ſias hoc honore conſtituendi magiſtros publicos donarunt, cum o-
nere tamen concilii Lateranenſis ſub Alexand. 3. *Quoniam*, inquit,
Eccleſia Dei ſicut pia mater prouidere tenetur, ne pauperib. qui paren-
tum opibus iuuari non poſſunt, legendi & proficiendi opportunitas ſub-
trahatur, vt per vnam quamq; cathedralem eccleſiam, magiſtro, qui
clericos eiuſdem & ſcholares pauperes gratis doceat, competens beneficiũ
præbeatur, ſtatutum eſt. Confirmatum in concilio alio Lateranẽſi [a],
ſub Innocentio 3. quo & docentis releuaretur neceſſitas, & via pate-
ret diſcentibus ad doctrinam: & adiectum, vt non ſolum in qualibet
cathedrali eccleſia, ſed etiam in aliis quarum ſufficere poterunt fa-
cultates, conſtituatur magiſter idoneus cum prælato & capitulo ſeu
maiori & ſaniori parte capituli eligẽdus, qui clericos eccleſiarũ ipſam
gratis in grãmatica facultate, aut alios inſtruat: & metropolis eccle-
ſia nihilominus Theologũ habeat, qui ſacerdotes & alios in ſacra pa-
gina doceat: & in his præſertim informet quæ ad curam animarum
ſpectare noſcuntur: aſſignatis a capitulo cuilibet magiſtrorum vni-
us præbendæ redditibus, & pro theologo, a metropolitano tantun-
dem: non quod per hoc ille efficiatur canonicus, ſed tamdiu redditus
ipſos percipiat, quãdiu perſtiterit in docendo. Quod ſi forte de duo-
bus eccleſia metropolis grauetur, Theologia iuxta modum prędictũ
ipſa prouideat: grammatico vero in alia eccleſia ſuæ ciuitatis, ſiue
diœceſis, quę ſufficere valeat, faciat prouidere. Rurſum Honorius 3. [b]
ſtatutum in concilio generali de magiſtris Theologis per ſingulas
ſtatuendis, mãdauit inuiolabiliter obſeruari, ſtatuens inſuper, vt re-
liqui pręlati ex capitulis aliquos docibiles ad ſtudia Theologiæ mit-
tant. Iſtorum præceptorũ electio & approbatio omnino ad illos qui
de ſuis eccleſiis conferunt ſtipendia, ſi epiſcopus & capitulum ſint,
vel quibus poteſtas demandatur a conciliis & ſummo pontifice, per-
tinet proculdubio: quia & ipſæ perſonæ ſunt eccleſiaſticæ. Firmatum
& concilio Tridentino *ſeſſio. 5. c. 1. de reformatione*, quo loci & abba-
tes iubentur ſuis in monaſteriis ſuorum monachorum, præponere
magiſtros in locis, in quibus commode fieri queat, vt ibi ſacræ ſcri-
pturæ quoque lectio habeatur, qua in re ſi abbates negligentes fue-
rint, epiſcopi locorum in hoc, vt ſedis apoſtolicæ delegati, eos ad id
opportunis remediis compellere iubentur. Et in conuentibus alio-
rum regularium, in quibus commode ſtudia quoque vigere poſſunt,
mandatur, lectionem ſacræ ſcripturæ ſimiliter haberi, quæ lectio aſ-
ſignetur a capitulis generalibus vel prouincialibus dignioribus ma-
giſtris. Antea in concilio Viennenſi quoque ſtatutum in reforma-
tione ſtatus monachorum regularium, vt vltra inſtructorem noui-
tiorum qui fidelis deputari debet, tam in diuinis quam in obſeruã-
tia regulari, & vt ipſis monachis proficiendi in ſcientia via opportu-
na non deſit, in ſingulis ipſorum monaſteriis quibus ad hoc non de-
ſunt facultates, idoneus habeatur magiſter, qui eos in primitiuis ſci-
entiis inſtituat diligenter [d]. De facultatibus autem inquirẽdum per
epiſcopum

[a] c. quia nõnullis, 4. eodem titu. de magiſtris.

[b] c. fi. de tit. de magiſt.

[c] in concilio Viennenſi ſub Clem. 5. & in cle. 1. § ſane ſingulis menſibus, de ſtatu mona. lib. 3. clem. tit. 10.

[d] d. clem. 1. §. ad ampliationem, de ſtatu monachor.

episcopum, in negligentia monasterii: & si inueniat sufficientes, ibi ipse præficiat magistrum.[a] Addit & concilium Tridentinum[b], electos etiam priuatim & per principes & respublicas in suis scholis doctores, ab ordinariis episcopis locorum probari debere. *In Gymnasiis etiam publicis*, inquit, *vbi tam honorifica, & ceterorum omnium (quam Theologia) maxime necessaria lectio hactenus instituta non fuerit: religiosissimorum principum ac rerum publicarum pietate & caritate, ad catholicæ fidei defensionem & incrementum, sanæque doctrinæ, conseruationem & propagationem, instituatur: & vbi instituta foret & negligeretur, restituatur. Et ne sub specie pietatis impietas disseminetur, statuit eadem sancta synodus, neminem ad huiusmodi lectiones officium, tam publice quam priuatim admittendum esse, quin prius ab episcopo loci de vita & moribus & scientia examinatus & probatus non fuerit: quod tamen de lectoribus in claustris non intelligatur. concessa hac approbandi & examinandi facultas episcopis magistros præponendi seminariis diœceseos institutis & instituendis*[c]. Sic & Iudæorum pontifex, vt videretur fungi officio, interrogauit dominum IESVM CHRISTVM, de doctrina & eius discipulis[d]. Carolus Magnus curam erigendarum scholarum per singulas vrbes, episcopis demandauit vt liquet ex *lib. 2 capitularium, c. 5.* vbi ita illos admonet, *Scholæ sane ad filios & ministros instruendos vel edocendos, sicut nobis præterito tempore ad Attiniacum promisistis, & vobis iniunximus, in congruis locis, vbi nec dum perfectum est, ad multorum vtilitatem & profectum a vobis ordinari non negligantur*

18 Possunt & requiri personæ ecclesiasticæ, vt summus pontifex vel eius vicarii, vel patriarcha, vel alii. In eligendis magistris scholarum, quæ sunt ex illorum fundatione, & eorum aluntur stipendiis, ne sit in potestate aliorum, contra illorum intentionem alios quàm ipsi statuerint, præponere. Non minus, quam in Ecclesia patronata, nullus admitti vel institui debet sine præsentatione patroni vel in eius negligentiam per episcopum.

19 Quemadmodum eædem rationes possunt suadere & concludere, habēdam esse auctoritatem principis secularis, in nouis collegiis vel scholis in sua ditione erigendis, ob multa quæ statum reipublicę, respiciunt, quæ sub eius cura & dispositione consistunt. Mandatisq; principalibus præcipitur præsidibus prouinciarum, ne patiantur esse collegia aut sodalitia[f] & conuenticula reliqua cuiuscunq; rei prætextu inhibentur[g], nisi accedat principis auctoritas[h]. Et lege Maiestatis reus qui collegia illicita fecerit perinde atque qui cœtus egerit, & templa manu armata occupauerit[i]. Solent enim fieri ibidem coniurationes sub colore sodalitii honesti, monopolia & alia pleraq; quæ conuertuntur in detrimentum reipublicæ. Et si agatur de disciplinis etiā tradendis ad principē pertinet, & eum, qui curā habet etiā reipubl. vt illæ doceantur sine corruptione morū & doctrinæ, ne pessime crud ātur iuuenes, quib respublica cōstituitur, neue peregrinis

a c. 2. de magistris.
b dict. sessio. 5. ca. 1. de reforma.
c concil. Trident. sess. 23. ca. 18. de reformat
d D. Ioann. euang c. 18. vers. 19.
e c. 1. § adificatori. 16. q 1. c. quicunque, § f. ca. dicernimus. c. monasterium, ca. illud 16 q. 7. cum simil.
f l. 1. & fe. de colle. illic li 47. P t. 22
g l. conuentitula, C. de sa. rosa eccl.
h l. 1 quibus permissum quodcunq; vniuer. nom. lib. 3. P, titu. 4.
i l. 2. de col. leg illic P. l. 1. § 1 ad legem Iul. maiest. lib 48. P. tit 4.

dogmatibus animi illorum inficiantur. Sic in actis Apostolorum[a] Stoici quidam & epicurei Philosophi, D. Paulum prædicantem & docentem doctrinam Domini prehensum adduxerunt, ad Areopagum, dicentes possumus a te scire, quæ hæc est noua, quæ a te dicitur, doctrina. Atque Romæ CN. Domitius Ænobarbus, & L. Licinius Crassus Censores, de coercendis Rhetoribus Latinis ita[b] edixerunt. *Renuntiatum est nobis esse homines, qui nouum genus disciplinæ constituerunt, ad quos iuuentus in ludum conueniat:* Eos *sibi nomen imposuisse Latinos Rhetores: ibi homines adolescentulos dies totos desidere. Maiores nostri quæ liberos suos discere, & quos in ludos itare vellent, instituerunt. Hæc noua quæ præter consuetudinem ac morem maiorum fiunt, nec placent nec recta videntur.*

a actorum. 17. vers. 19.

b Aulus Gell. lib. 5, ca. 11.

20 Sunt & principes admonendi, de præponēdis professoribus maxime ne extra numerum addant: sic & illi magistratus præcipui in ciuitate, qui potestatem eius referunt, propter immunitates: ne supra numerum augeantur personæ[c], quæ definitæ sunt quæ possint immunitate ea potiri & priuilegiis. diminueretur enim alioquin vtilitas publica, diminutis personis censualibus, aut transferēda essent onera in alios, quod non facile permittitur ab æquitate.

c in l. 6. § est autē de excusat. tutor. lib 27. P tit. 1.

21 Debet & decurionum ciuitatis & magistratuum etiā requiri in electione præceptorū seu institutorū iuuentutis iudicium: eo quod eorum causa agatur: nempe de informandis aut deformandis ciuibus, & iuuenibus. Sicut de medicis ordinandis Vlpianus respondit, Medicorum intra numerum præfinitum constituendorum arbitrium non præsidi prouinciæ commissum est, sed ordini & possessoribus cuiusque ciuitatis, vt certi de probitate morum & peritia artis, eligant ipsi quibus se, liberosque suos in ægritudine corporum, committant.[d]

d l. 1. de decretu ab ordine faciun. li. 50. P. ti. 9.

22 Requiritur aliunde vt electio professorum fiat ab ordine professorum reliquorum, peritorum in ea doctrina, ad quam docendam quis promouendus est, vt illi testimonium perhibeant de peritia, num profecerint & idonei sint muneri. Et lubentissime imo maxime desiderare debent fundantores ipsi principes & patroni scholarum, non admitti nisi per peritos in arte examinatos, & dignos iudicatos: & ab aliis in bonis moribus comprobatos. Intentio enim est reipublicæ, & fundatorum, tales præponi quales ipsi deligendos esse proposuerunt, nempe idoneos & probos, qui tales iudicari nequeunt, nisi a similibus peritis. Et Leo Cæsar[e], non aliter consortio aduocatorum sedis prætorianæ aliquē sociari statuit, quam si prius in examine rectoris prouinciæ, ex qua oriundus esset præsentibus cohortalibus, gesta fierent, quibus liqueret de statu eius qui sociandus esset, & insuper nisi iurisperiti eius doctores iurato sub gestorū testificatione depromerent, esse eum qui subrogari vellet, peritia iuris instructum. Nemo etiam est qui si desideret vel ædificare domum non credat, artificibus, & iis qui probitatem materiæ & modum ędificandi

e nemini, 11. de aduoc. d uers iudicior.. lib. 2. c. tit. 7.

ficandi nouerint: alioquin stultissimus iudicabitur, si ipse in ea cognitione rudis aliis iudicium non deferat.

De honore & reuerentia præceptorum, seu instituentium iuuentutem. CAP. III.

VVlgatissimum est, quod experientia quoq; docet, quod honor alat artes ingenuas, quemadmodum enim lucrum & vtilitas pecuniaria, multos maxime istius seculi homines, ad quæstuarias artes & labores excitat, sic honores præstantiores animos ad ardua & reipublicæ potius commoda, quam sua excitare solet, vt sibi ante oculos omnium trophæa & memoriam apud posteros æternam, excitent. Vt enim qui partes hominis mortales & corruptibiles nempe corporis, nimium diligũt & curant, quæ corporalia sunt & transitoria & corruptibilia cõsectantur, vt opes & voluptates corporeas, honoresque ex illis vanissime aucupantur: sic qui partem hominis immortalem animam & rationem excolunt, ad virtutes eorumq; prę-mia, & laudes consequendas, etiam immensis laboribus corporeis, quibus non parcunt, toto spiritu, impetu & voluntate feruntur: quibus honoris veri titulus ad maiora est stimulus, & veluti initium perpetuæ felicitatis.

2 Itaque curandum est rempublicam tractantibus, vt eos quos idoneos existimauerint & probauerint ad institutionem iuuẽtutis sufficientes propositis honoribus, vltra etiam stipendia alliciant & excitent immunitatibus, priuilegiis, & fauoribus prosequantur, vt iam ita honorati, in laborib. qui certe propemodum intolerabiles sunt, perseuerent, ab omni iniuria populari defensi & conseruati: & alii eorum exemplo excitati, ad inseruiendum reipublicæ publicisque vtilitatibus se præparent, vt possint iisdem beneficiis potiri. Quare & pædagogi priuati, & publici professores quibus patres suas partes & officium committunt, siue ii sint præpositi sacris institutionibus, quæ ad fidem pertinẽt Christianam & religionem, siue præfecti moribus informandis, siue artibus & disciplinis liberalibus aut iustitiæ discendæ, quæ magis ad vtilitatem reipublicæ accedit: debent tanquam fratres a fratribus honorari, imo magis, quia eorum officium gerunt, & quæ ipsi non norunt filiis tradere, forsan rudes & aliis districti negotiis, supplent. A discipulis vero tanquam patres & formatores animorum debent coli: sicut contra ipsi præceptores & institutores, habere debent discipulos in numerum filiorum adoptiuorum, vt nihil prætermittant laboris, industriæ & diligentiæ, quod possit ad informationem eorum pertinere. Ea etenim lege & conditione etiam censentur illis iuuenes commissi, & si nõ ita se gesserint, reddituri sunt rationem, non tantum parentibus aut reipublicæ, verum & ipsi Deo, quem nihil eorum quæ fiunt, fieriue debent, latere potest. Atq; quemadmodũ præceptores qui male opera sua funguntur, qui abutuntur puerorũ ætate, qui deflectunt a vera institutione,

qui disseminant falsa dogmata & reprobatam disciplinam, & artes impias, merentur contumeliam, pœnas acerbiores quod plures corruperint: sic qui probe munere suo funguntur, & qui diligēter & accurate quę expediunt, docuerint, non satis condignis honoribus donari possunt, aut a republica, aut a priuatis discipulis, vel parentibus eorum. *Qui docti fuerint fulgebunt*, inquit Daniel[a], *quasi splendor firmamenti, & qui ad iustitiam condunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Christus quoque[b], qui docuerit & fecerit mandata Dei, magnus vocabitur in regno Dei.

a Daniel. 12 vers. 3.
b D. Matt. c. 5. vers. 19.

3 Mirabile quod refertur de Aristea Proconnesio, vt certe & dignū honoribus diuinis visum fuerit antiquis. Cum enim esset in fullonis officina in Proconneso mortuus, eadem die, & hora, a multis in Sicilia visus est, literas docēs, quod cum eis sæpius euenisset, & per multos annos innotuisset, ac crebrius in Sicilia se eius imago offerret: Siculi aram ipsi posuerūt, atq; vt heroi sacrificarunt: siquidem verum est quod scribit Apollonius in historia Mirabi.

4 Antipater Hieropolitanus Seueri imperatoris filiorum præceptor, a quibus honoris gratia, deorum præceptor vocabatur, dedit occasionem posteris, vt qui principes erudiunt, deorum dicantur institutores[c].

c Cœl. Rhodig lib. 21. ca. 33.

5 Platoni sapientiæ antistiti, Dionysius tyrannus Siciliæ, alias sæuitiæ superbiæque natus, vittatam nauem misit obuiam, ipse quadrigis albis in litore, egredientem excepit. Et Cn. Pompeius confecto Mithridatico bello, intraturus Possidonii sapientię professione clari domum, fores percuti de more a lictore vetuit, & fasces lictorios ianuæ submisit, is, cui oriens occidensque se submiserat[d]. Frontoni præceptori suo M. Antonius philosophus, statuam in senatu posuit: Proculum alium etiam in proconsulatum euexit, ad domum Apollonii Chalcedonici discēdi caussa veniebat: & in summa tantum honoris magistris suis detulit vt imagines eorum aureas in larario haberet, & sepulcra eorum additis hostiis & floribus superornaret vt refert Iulius Capitolinus, in vita M. Antonini Pii philosophi, & Xiphylinus quoque ex Dione in eiusdem vita. Ferunt inquit M. Antoninum philosophum etsi imperatorem nō puduisse vnquam ad doctorem proficisci, sed adiisse crebro Sextum Boetium philosophum ad audiendos Hermogenis Rhetoricorum libros, & vsum fuisse præceptore Cornelio Frontone, & Claudio Herode: & in præceptis Zenonis exercitatos Iunium Rusticum, & Nicomedem Apollonium, quorum doctrina imperium optime rexit. Imperator hic duplici honore afficit scholas literarias, & quod præcepta illarum exsecurus sit, & quod exemplo ceteris fuit, dum sua præsentia docentes honorauit, vt ante Cn. Pompeius pari studio, & ita maiori diligentia a priuatis esse frequentandas ostendit. Augentur & animi docētium, studiaque diligentius tractant, dum honore principum illo lætantur, curantq; vel curare debēt, ne quid in eam cathedram indignum munere

d vt refert Plin. lib. 7. Naturalis hist. c. 30.

munere adferant, quod opinionem de se conceptam apud graues & principes viros imminuere aut lædere possit. Sunt præceptores priuati honorandi a discipulis: quanquam disputatum sit de pædagogis qui mercede in priuatis docent ædibus, num viles sint[a]: Multo magis a publico qui publice erudiunt, vt patres totius reipublicæ in ea parte muneręue quo funguntur. Neque eximi debent ab hac reuerentia præstanda principes, non magis quam a reuerentia debita senioribus, & parentibus, quorum loco sunt qui eos instituunt, cuius sententiæ memorabile factum & dictum legitur Theodosii imperatoris orientis apud Niceph. Callixtum. *lib.* 12. *c.* 23. Is enim Arseniũ præceptorem filiorum suorum admonuit, ne quem ex sublimitate conciperet metum, sed illis potius, vt seruis vteretur. Quod tamen Arsenius non fecit, sed insigni modestia semper erga eos se habuit. Et cum repente Theodosius ad eos aliquando venisset, pueros quidem cũ splendore magnifico considentes, Arsenium autẽ inter docẽdum astãtem reperisset, imperator indignatus, tum illos insignibus principalibus nudauit, tum sempiterna memoria dignum & vere imperiale illud verbum est elocutus: *Si tales se prebituri essent, vt mores vitamq; suam ad disciplinam & leges componerent, propensum & illũ fore vt illis imperium in manus traderet, ad ciuium & subditorum cõmodum & vtilitatem accommodatam: sin minus, conducibilius illis esse dixit, vt sic priuati vitam exigerent quam doctrina nulla cum periculo imperarent.* Symmachus Hesperio scribens, *lib.* 1. *epist* 73. *Scias,* inquit, *bonas artes honore nutriri, atque hoc specimen esse florentis reipublicæ, vt disciplinarum professoribus prǽmia opulenta pendantur.* Et rursum lib. 10. epist. 18. *Inter præcipua negotiorum sæpe curatum est, vt erudiendis nobilibus philosophi præceptores ex Attica poscerentur, &c.* Ideo & ibi Celsum in magisterium bonarum artium vocatum, dignitatis præmio munerandum, & in amplissimum ordinem cooptandum cum prærogatiua consulari, suadet Theodosio Augusto: eiusq; rei profert exempla imitanda. Nam inquit & Carneadem Cyrenæum & Pœnum Clithomachum, Atheniensis curia dignata est, vt nostri Zaleucum legum Locrensium conditorem, ciuitate donarunt. Præceptor Gratiani Ausonius, consulatu donatus est ab eodẽ, vt idem testatur in gratiarum actione. Dionysius Milesius historicus & sophista acutissimus, Hadriano principi ob ingenii felicitatẽ adeo acceptus, vt inter Satrapas & equites sit numeratus: & mensæ in qua omnes viri docti in toto orbe terrarũ, continebãtur particeps sit factus[b]. Octauianus potitus victoria contra Antoniũ & Cleopatrã, Alexandrinis ciuibus omnino ignouit, tũ propter alias causas, tum propter Areum Alexandrinũ ciuem, cuius opera vsus fuisset in philosophia[c]. Idem Octauianus Sphærũ pædagogum & libertum suũ, publice sepeliuit, vt refert Dio. Cassius[d] atq; in theatris pędagogis cũ prętextatis proximũ locũ assignauit[e]. Impetrauit facile ab Alexãdro discipulo Arist. instaurari solũ patriũ a Philippo euersum[f]. Pharao rex

a Alciat ad l mercennar. 13 de verbo. signif. & Lucian. libello περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων.

b Philostrat. in Sophistis.

c Dionys. Cassius li 51 hist. Romanæ.

d idẽ Diony. lib 48.

e Sueton. in Augusto. c. 44

f Diogenes Laertius in 5 in Aristo.

Ægypti, propter vnum sapientiæ documentum quod exhibuerat ei Ioseph Patriarcha, in prædictione annorum futurorum fertilium & sterilium, aperta insomnii significatione [a], constituit eundem super domum suam, vtque ad eius oris imperium populus obediret, voluitque eum tantum vni regni solio præcedere, atque tulit annulū de manu sua, dedit in manu Ioseph, vestiuit eum stola byssina, & collo torquem aureum circumposuit, fecitque eum ascendere super currum suum secundum clamante præcone, vt coram eo omnes genu flecterent. Hoc eodem honore donatus Daniel a Nabucodonosore, audita explicatione ex sapientia eius somnii regnorum & monarchiarum: constitutusque est super sapientes Babyloniæ præfectus & magister [b]. Achilles inter Græcos præcipuus, & consilio maior, Phœnicem suum præceptorem ab Agamemnone ad se legatum missum, honorifice habuit, eique dimidium regni sui detulit & dimidio honoris sui frui voluit, & ait apud Homerum Iliad. 9. ἶσον ἐμοὶ βασίλευε, καὶ ἥμισυ μείρεο τιμῆς. id est, *Aeque ac ego regna, & dimidium partire honorem.* Naturale certe est beneficia suscepta si non possis saltem vt velis si posses rependere, a quibus accepisti: [c] & non donatio, sed remuneratio dicitur quod tribuitur præceptoribus: [d] quare si quid magnum addiscimus ab illis, si mores probos, viuendi bonas regulas, si alios regendi præcepta commoda, inæstimabilis cum hæc scientia sit, aliquo pretio numario [e], non satis certe honorari possunt præceptores, educatores & institutores, quibus hæc accepta referimus: nisi velimus videri omnem humanitatem exuisse, & induisse peiorem naturam quam insit feris, quæ armentarios & pastores natura dictante sequũtur & obtemperant [f] & ita colunt. Quin nemo est nostrum liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui atque doctores, cui non locus ille mutus, vbi ipse altus ac doctus est, cum grata recordatione in mente versetur [g], & ita nulli bonarum artium magistri, non beati putandi, quamuis consenuerint viresatque defecerint [h].

6 Proeresium Armenum rhetorem & professorem Atheniensem, e Galliis a Constante imperatore redeuntē, cum varias ob dotes honorare decreuissent Romani, statuam illi ex ære pari magnitudine consecrarunt, cum inscriptione, Regina rex Roma, Regi eloquentiæ, vt testatur Eunapius in eius vita. Cum iussisset oraculum olim Romanis, vt sapientissimo & fortissimo inter Græcos statuas apud se locarent, ipsi duas in foro posuere: & pro fortissimo Alcibiadis, pro sapientissimo professoris publici Pythagoræ, sicut memorant Plutarchus, [i] & Plinius [k]. Dicauit & Platoni Mithridates Ponti rex eius gloria motus, teste eodem Plutarc. Fuerunt cum his alii professores publici statuis honorati, ob eximiam eruditionem, qua alios instituerunt in disciplinis & artibus variis, quos si recensere instituā, vereor ne iustā breuitatis propositam excedam regulam, & idcirco sufficiet admonuisse, non tam præsentes & viuentes eruditos do-

ctores

a Genes 41. vers. 39. & sequen.

b Daniel. 6. 2 vers. 46. & seq.

c l. sed etsi lege, § consuluit, de petit. hered. P.

d in l. Attilius regulus, de dona. lib. P. 39. tit. 5.

e l. 1. § proinde de extraord. cognit. li. 50. P. ti. 13

f vt ait Dionys. Hal. car. in prin. hist.

g Cicero pro Plan. 10.

h idem in Catone maiore.

i Plutarch. in Numa.

k Plin. li. 34 cap. 6.

ctores fuisse honoribus cumulatos, sed etiam & absentes & mortuos retinuisse penes posteros laudis immortalitatisq; gloriam & honores. Non minus quam qui mechanicis inuentis reipublicæ vtilitatē auxerunt, quos superstites cumulatissime & statuis antiquis, libris, & laudibus grato animo ita venerati sunt, vt & ipsi premium meritum haberent, & alij ad similia procuranda, & ad promouendā reipublicę vtilitatem eorum excitati gloria, imitarentur. Orbilio Pupillo Beneuentano, qui consule Cicerone Romæ etiam docuit in schola publica, maiore fama quam emolumento cum pauper fuerit, statua ostēditur inquit Suetonius Tranquillus[a] in capitolio ad sinistrum latus marmoreo habitu sedentis & palliati. habuit & Verrius Flaccus, qui docendi genere maxime inclaruit, vltra quod ex schola in palatium ab Augusto translatus doctor nepotum, statuam Pręneste in inferiore fori parte contra Hemicyclum, in quo fastos a se ordinatos, & marmoreo parieti incisos, publicarat.[b]

7 Anno 1411. felici auspicatu cœptum est celebratissimū literarū gymnasium S. Andreæ in Scotia, postea Iacob. 1. rex in Scotiā ex Anglicana custodia reuersus, doctissimos quosque ad se ex omnibus regionibus euocauit, & conuenere tredecim doctores theologiæ, octo decretorum, ac multi alij doctissimi viri, infinitusque auditorum numerus. Illos autem omnes aut sacerdotiis, aut magistratibus donauit.[c] Et secundum Diocletianum & Maximia. studiorum labor, meretur:[d] vt hi qui in publicis administrationibus constituti sociari sibi consiliorum participes cupiant, spe pręmiorum atq; honorificentia sua prouocent eos, quorum prudentiam putant sibi esse necessariam, nec patimur, dicebat Honorius imperator,[e] quemquam celsiorem gradum obtinere, nisi cui & laborum assiduitas, & stipendiorum prolixitas suffragentur. Accedit ex his vtilitas reipublicæ maior, cum spe præmiorum multi ad tolerandos labores etiam inuiti excitentur, & omnes accenduntur inquit Plato,[f] ad ea studia eaque frequentant, quæ in honore sunt, quæ vero nullo honore censentur, apud omnes iacent, ergo honos alit artes,[g] omnesq; accenduntur ad studia, gloriā. *Quis enim virtutē amplectitur ipsam, Præmia si tollas?*[h]

8 Inter constitutiones Alexij Comneni, est constitut. 6. de doctoribus, per quam ex canone datur potestas docendi populum solis episcopis, & declaratur quod doctores magnæ ecclesiæ, nempe Constantinopolitanæ, scilicet qui docere poterāt per totā ditionem Cōstantinopolitanam, docuisse iure Patriarchæ, hoc est ex auctoritate & dignitate Patriarchæ. Et ita ostenditur ex Nouella illustris domini Alexij Comneni quæ describit quomodo & quinam debēt in ecclesiis eligi, & decernit omnibus doctorib., tam his qui sunt extra ecclesiā, quam his qui sunt intra tres asperorum, (scilicet nummorum) libras, & frumenti medios quinquaginta, & addit, *Sit autem & hic doctorib. honor tributus, vt iterum in propriis ecclesiis, propter quas successerunt, statim post officiales proximi Patriarchæ assideant tanquam eius perso-*

a *Suetonius de illustrib. grammaticis, nu. 12.*

b *Suetonius vbi proxime nu. 20.*

c *Hector Boetius. lib. 16. histor.*

d *in l. 1. de adsessoribus & domesticis & cancellariis li. 1. C. ti. 51.*

e *l. fi. de Tyrocin. li. 12. C. ti. 44. idem in l. 1. de agentib. in rebus. li. 12. C. ti. 20. l. 2. de officio magistri officiorū li. 1. C. ti. 31.*

f *Plato Dialogo 9. de repub.*

g *Cicero 1. Tuscu ana.*

h *Iuuenalis satyra 10.*

nam repraesentantes. Audimus enim eum, qui pontificis locum tenet, maximum gerere honorem: & nemo poterit ad hoc cõtradicere. Qui autem & verbo & opere digni sunt quorũ ratio habeatur, & ad doctrinae ministerium introducantur, & per docendi munera ad officia perducãtur. Propterea enim, mortuo qui erat eo tempore Patriarcha, nec ipsi docere possunt. Ex qua Nouella mẽs imperatoris colligitur, & mos antiquus circa doctores seu magistros publice docentes; primum eos constitutos a Patriarcha, eiusque dignitatem repraesentare, & ideo mortuo cessatos ab officio & munere quieuisse docendi: post officiarios eius ceteros in pede proximiores Patriarchae praecedere, Episcoporum dignitatẽ habuisse, stipendia & annonam a principe Laico nempe imperatore, eligendos ad hoc munus esse qui potentes verbo & opere, & ex hoc munere docendi, prouehendos ad officia. Quae omnia sunt propemodum in priuilegiatis Academiis seruata. Nam a summo pontifice in toto orbe, quemadmodum a Patriarcha in imperio olim Cõstantinopolitano scholae publicae omnium bonarum artium literarum & iuris vtriusq; diuini & humani eriguntur: & priuilegiis & honoribus & immunitatibus donantur, & eorum doctores, officiarij & scholastici, a principibus, Laicis imperatoribus, regibus, rebuspublicis, principibus & aliis salaria praebentur, seu honoraria: ibi auctoritate summi pontificis gradus conferuntur, & potestas docendi, legẽdi, scribendi, & similium: addita etiam principis vel principum qui priuilegia tẽporalia quoque cõcesserunt, mentione & licentia: Horũ tamen nec talis nec tanta, qualis est põtificia. Et proinde honores qui debentur magistris priuilegiatarum a summo pontifice academiarum, habent repraesentationem magni patriarchae & summi põtificis Romani, cuius nomine dant potestatem & facultatẽ docendi & scribendi non tantum intra fines principis temporalis, in cuius ditione plantata est academia, sed sine fine & nomine his verbis, *hic & vbique terrarum:* quod temporalis dominus loci vbi scholae vel gymnasium est doctorum, nõ facit. Et proinde vbi sunt Gymnasia quantũuis ampla in finib. imperatorum vel regum, vel rerum publicarum, si non adsit auctoritas aut approbatio summi põtificis, non possunt doctores potestatem docẽdi vel graduum collatorum priuilegia extendere vltra ditionem temporalem: quia ius dicenti vltra territoriũ impune non paretur.[a] Neque approbatio vnius principis, alios pares aut superiores vel eorũ subditos ligat.[b] Sunt itaque qui gradus conferunt & docent, auctoritate summi pontificis & principũ, illorũ vicarij, & dignitatis ita maioris participes. Et quia S. pontificis potestatem referunt, non mirum si a Comneno Caesare aliis quibuscunque dignitatis gradib., post officiales patriarchae, praelati sint in sede, exemplo sacerdotum seu episcoporũ qui praeferri debent laicis quibuscunque, maxime quando doctores sunt iurium & iustitiae. Nam singulariter in his principum etiam spiritualium & temporalium vices agunt, & sacerdotalẽ habent dignitatẽ, eo quod iustitia sancta est diuina

a *l. fi. de iurisd. omniũ iud.* P. b *l. ille a quo § tempesti uum ad senatuscon. Trebell.* 20.

uina & humana: vnde vocantur professores sacerdotes merito: a & ad sacerdotes pertinet etiam proprie, vt dicit nouella d cta, nempe ad episcopos docere, & labia sacerdotum custodiunt scientiam, b quorū munere funguntur & supplent vices eorū magistri & doctores, supplēt quoque principum secularium partes, ad principes enim pertinet etiā leges humanas ponere, easque interpretari & docere. c Illi autem cōcesserunt hoc munus sua auctoritate doctoribus & magistris electis, ad eam operam nomine suo præbendam. d Plura conceduntur priuilegia & prærogatiuæ sacerdotibus, quæ non tantum honori personarum quæ sacerdotia gerunt, sed & maiestati Dei indulgētur: cuius sacris vacare sacerdotes oportet. e Neque est quod conqueri possint qui sunt in aliqua ciuili dignitate aut administratione constituti a principe, si illis doctores & magistri Legum præponantur in dignitate. Cum sciant se habere eosdem doctores patres, & ipsi vel eo nomine eis filialem reuerentiam & honorem deferre debeant. Deinc quod principis auctoritate, consilio tantum & testimonio doctorum iurisperitorum suorum, admittantur ad magistratus & legum exercitia, & ideo codicillos graduum ab academiis vt testimoniales literas, principibus, vel eorum vicariis exhibere teneātur, iuxta sanctiones imperatorias, f & regias: quibus non nisi gradu aliquo academię insignitus, ad tractanda iudicia quæ propria munera regia sunt, admittatur. Nolūt principes qui soliciti sunt de salute publica & populi temere ad gubernacula eius sui loco subordinare imperitos: dupl ci enim peccato Deo obnoxij essent: & quod ipsi impares essent gubernationi, & quod secū impares & imperitos allexissent, quare e republica arbitrati sunt antecessores legum, & institutores publicos cum condignis honorib. præficere, qui capaces eius scientię subditos redderent. Ridendi, alioquin qui cōtemtis institutionibus & doctorib., se putant ea quæ nunquam didicerint exercere posse. Sicut Marius apud Salustium de bello Iugurthino orationem habens ad populū, ridet eos qui magistratum suscipiunt, antequam nouerint quæ necessaria sunt, & postea discunt & indigent monitore officij. Ita plerūque inquit euenit vt quē imperare iussistis, is sibi imperatorem aliū quærat, atque ego scio Quirites, qui posteaquam consules facti sunt, acta maiorum & Græcorū militaria præcepta legere cœperint, posteri homines. Nam legere quam fieri tempore posterius, re atque vsu prius est, vt & fassus sibi accidisse Gellius, sed magno cum officij sui iudicandi quod nouus acceperat & rudis honoris discrimine, nisi admonitus fuisset a Phauorino philosopho. g

9 Theodosius & Valentinianus Cæsares, dignitatem comitiuæ detulerunt professoribus publicis, post viginti annos expressa constitutione edita, adhibitis circumstantiis & qualitatibus quæ his verbis continentur, h *Grammaticos tam Græcos quam Latinos, Sophistas & legisperitos, in hac regia vrbe professionem suam exercentes, & inter statutos connumeratos, si laudabilem in se probis moribus vitam*

a l. 1. §. cuius de iustitia & iure.
b Malachiæ c. 2 ver. 7.
c l. 1 & fi C. de legib.
d l. circa finē ver. postea & versi. primusquidem D. Augustus de origine iur. expresse & in l. 7 C. de professori & medic. li. 10 t. 5 f.
e vt dicebat Paul iurisconsultus. l. non distinguimus, 32. § sacerdotio obueniente, de receptis arbi. li. 4. P. ti. 8.
f ex constitutio. eonis imperator. l. nemini licere. 11 de aduoca diuersor. iudicior. li. 2. C. ti. 7.
g Gellius li. 14. ca. 2.
h in l. vnic. de professoribus qui in vrbe Constantinopolitana docentes ex lege meruerunt comitiuam li. 12. C. ti. 15.

esse monstrauerint, si docendi peritiam, facundiam dicendi, interpretandi subtilitatem copiamq; disserendi se habere patefecerint, & cœtu amplissimo digni fuerint æstimati: cum ad viginti annos obseruatione iugi ac sedulo docendi labore peruenerint, placuit honorari: & his qui sunt ex vicaria dignitate connumerari. Est comitiua titulus honoris a Constantino imperatore inuentus.[a] Vicarius æquiparatur comiti & duci, & ideo comites professores inter duces & vicarios principes honore afficiuntur. Quod explicatum est expresse in exemplo archiatrorum qui meruerunt comitiuam illam primi ordinis, per legem imperatoris Zenonis, vel, vt alij putant Honorij & Theodosij. *Archiatres,* inquiunt,[b] *intra palatium militantes, si comitiua primi ordinis nobilitauerit gradus, inter vicarios taxari præcipimus, siue iampridem deposuerint militiam, siue postea deposuerint: Ita vt inter vicarios & duces qui administrauerint, & eos qui comitiuam primi ordinis meruerint nihil intersit, nisi tẽpus, quo quis administrauerit, vel comitiua adeptus est insignia. Dat. xij. Kal. April. C. P. Lucio. V. C. Consule.* Idipsum explicatum in alijs, qui comitiuam primi ordinis meruerint, in alio magisterio aut præpositura etiam si postea non vtantur officio, vt æquiparentur comitibus Ægypti, & Ponticæ diœceseos & connumerentur inter eos qui duces prouinciarum fuerint.[c]

10 Defendunt & merito maioris notæ iuris ciuilis interpretes, hos comites literarios esse illustres[d] & tantum spectabiles, si præclare munere publico docendi perfuncti fuerint: quanquam possit aliquis inueniri qui contrarium sentiat,[e] sed perperam, cum non ideo tantũ isti professores dicantur illustres, ex eo quod sint comites, qui spectabiles fortasan dici possunt, sed quia celebri fama, qua plures sibi cooptarũt in liberos regeneratione spirituali, ad virtutem, iustitiam & probitatem, ita omnibus prosunt vt mentis tenebras illustrantes ipsi nõ minus illustres sint, quam qui lucem ab illis accipiunt, & lumen de suo lumine alijs communicãt. Illustris a luce dicitur: & doctores isti sunt repleti splendore sicut Sol.[f] Qui docti fuerint inquit Angelus ad Danielem,[g] fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Et Fridericus imperator,[h] *Dignũ* inquit, *existimamus, vt, cum omnes bona facientes, nostram laudem & protectionem omnimodo mereantur: quorum scientia totus illuminatur mundus, & ad obediendum Deo, & nobis eius ministris. Vita subiectorum informatur quadam speciali dilectione, eos ab omni iniuria defendamus.* Et vt apud Cassiodorum.[i] *Doctrina, quos ab imperitis discernit, sapientibus amica societate coniungit, cui perfacile est ornare generosum, qua etiam ex obscuro nobilem facit.* Cneius Pompeius confecto Mithridatico bello, vt ante etiam dixi & intraturus Possidonij sapientiæ professione clari domum, fores percuti de more a lictore vetuit, & fasces lictorias submisit, is cui se oriens occidensque submiserat:[k] ita nobilitatem scientiæ, præferens nobilitati armorum.

a vide Eusebium li. 4 de vita Constantini.

b l. vnic. de comitibus & archiatris sacri palatij. li. 12 C. ti. 13.

c in l. vnic. de comitib. & tribunis scholarum, li. 12. C. ti. 10

d vt Barto. & Bald. in proœmio Pãdectarũ per d. l. vnic. in fi. vbi glossa de professorib. qui in vrbe Constantinopo. ita C. plures citat Ioannes Nevizanus Astensis lib. 5. sylvæ nuptialis nu. 36. & 37.

e vt Iason ad l. quacunque, nu. 11. de offi. eius cui man. est iurisd. P.

f Barbatia ad c. postulasti, col. 3. de foro cõpeten.

g Daniel 12. ver. 3. c. si de magistris li. 5. decre. ti. 5.

h consti. habita. ne filius pro patre li. 4. C. ti 13.

i Cassio. li 9. varia. c. 7.

k Plinius li. 7. histor. na. c. 3.

De

De honorarijs seu stipendiis publicis professorum publicorum. Cap. IIII.

E Republica est, vt publicis professoribus, ex publico quoque stipendia præbeantur, eaque talia sint quæ non tantum sufficere profitentibus, sed & quę etiam ad honorem magis pertinere videantur, pro magnitudine & amplitudine reipublicæ vel principatus qui ea constituit: vt facilius ad id munus & lectorem viri præstantiores doctiores & magis probati alliciantur. Publica collegia, publicæ academiæ, pauperibus sunt maxime vtiles, cum possint parentes ad eas mittere liberos qui gratis erudiantur, & syncera doctrina publice probata instituantur: ad docendum autem nemo facile prodit in publicum, quin vel sint illi iam quæsitæ sufficientes ad viuendum opes, vel ab discipulis, vel a publico mercedem reposcat. Sic Prodicus, qui nullum gratis erudiit, sapiens quamuis habitus, semper habebat in ore, manus manū lauat, dans, aliquid accipe.[a] Et leges ciuiles tradūt, salaria & mercedes præceptoribus esse soluāda, non quam minimas, sed pro facultate patrimonij & dignitate discentium & docentium.[b] Nihil æquius videtur etiam, quam vt qui altari seruit, de altari viuat & qui vineam colit & plantat, de eius fructu comedat, & qui ad onus eligitur, non debet repelli a mercede.[c] Sic Philostratus defendit vituperari nō debere nec posse in Prothagora, quod primus mercede docuerit: quę enim nobis impendio constant, gratiora veniunt. Quamquam docere ob lucrum pecuniæ reprehensibile sit præceptoribus, vtpote qui negotiari de re quę æstimationem non recipit conentur, & ita merito improbati sophistæ a Luciano qui mercedis totū causa docent.[d] sicuti non est prohibitum sacris vacantibus quippiam pro victu & labore capere: at simoniacum & iniquum habetur, si quippiam etiam magnum aut minimum pro rebus sacris quas tractant, vel sperent, vel petant, vel accipiant, quia iniuria Deo fit, si quis eius dona pecunia cum Simone Mago[f] arbitretur æstimari posse. Mos erat Iudæorum, vt mulieres de substantia sua præceptoribus ministrarent necessaria vitæ.[g] Temporibus quibusdam, super viginti celebres scholæ fuisse in vrbe Roma traduntur, pretia etiam Grammaticorum tanta, mercedesque tam magnæ, vt constet Lutatium Daphnidem, quem Lenæus Melissus per cauillationem nominis πανὸς ἄγημα dicit, ducentis millibus numum Q. Catulo emtum, ac breui manumissum, Lucium Apuleium ab Eficio Caluino equite Romano prædiuite, quadringentis numis conductū, multos edocuisse.[h] Vespasianus ingenia maxime fouit: primus e fisco Latinis græcisq; Rhetoribus, annua centena (scilicet sestertia) constituit.[i] Censetur sestertium 25. aureis nostratibus, vt ait Alciatus, vt appareat ad bismille & quingentos aureos, singulis annis eum dedisse. Lucianus[k] quoq; refert, M. Antonium imperatorem, singulis philosophorum cuiusque sectæ primoribus salarium non eximium constituisse, nempe μυρίας

a vt tradit Xenocrates Platonicus li. de morte.
b l. qui filiū vbi pupillus educ. debeat P l. cū plures, 12. §. cum tutor. de administrat tutor. li 27. P. 11. 6.
c 1. ad Cor. 9.
d Lucian. de morib. philosopho & de his qui mercede docent.
e actor c. 8.
f glossa ordinaria ad c. 27. Matthæi ad verba illa, mulieres secutæ erant Iesum a Galilæa vt ministrarent illi: item notatur a glossa ad c. 8. D. Lucæ.
g Sueton. de illustribus Gramat. cis
h Sueton. in Vespasia.
i Alcia. li. 6. parergon iuris, c. 27.
k Lucia. in Eunucho.

δραχμὰς.id est, decem denariū millia quæ conficiunt nostræ monetæ mille aureos. Quamuis etiam Augustus C. decreuerit ex publico salarium nemini tribuendum sine eius licentia, tamen ob liberalē artem & medicinā tribuere non fuit prohibitū. Vt nerui belli, pecuniæ sunt, sic studiorum generalium perseuerantia, in stipendiis laborantium consistere videtur, quibus ademtis ipsi abeunt, vel contemnunt munus, & ignorantia & malitia rempublicam deficiente monitore depopulatur: quod discimus ex pulnerulentis academiis, quæ olim floruerunt, & auaritia principum caruerunt bonis doctoribus. Sic Iustinianus magnus, quamuis laudem meruerit in curanda emēdatione iuris ciuilis, tamen in hac parte magis videtur nocuisse reipublicæ sui temporis, quam per illam curam profuisse. Cum enim nimis esset in exstruendis templis, atque ad eorum ædificationem infinitis egeret pecuniis, de consilio pręfecti, stipendia liberalium artium olim magistris instituta in omnibus vrbibus, sustulit, quas vacantibus literarum ludis, vt ait Zonaras, rusticitas inuasit.

a in l. 1. de præbendo Salario. li. 10 c tit. 37 iuncto Accur. ibi.

2 Præclare Athalaricus rex Senatui vrbis Romæ de stipendiis soluendis professoribus, in hæc verba scripsit. [b] *Filiorum causas iure ad patrum cognoscamus remisisse personas: vt ipsi de illorum prouectu debeant cogitare, quorum interest studia Romana perficere. Neq; enim credendum est, vos inde posse minus esse solicitos, vnde & generi vestro crescit ornatus, & ceteri prouenit assidua lectione consilium. Nuper siquidem, vt est de vobis cura nostra solicita quorundā susurratione cognouimus, doctores eloquentiæ Romanæ, laboris sui constituta præmia non habere, & aliquorum nūdinatione fieri, vt scholarum magistris deputata summa videatur imminui. Quapropter cum manifestum sit, præmium artes nutrire, nefas iudicauimus doctoribus adolescentium aliquid subtrahi, qui sunt potius ad gloriosa studia per commodorum augmenta prouocandi.* Et postea statuitur, ne aliquid pro voluntate probantium relinquatur incertum, vt media pars stipendiorum semestri anno soluatur, [c] reliqua in fine anni, vt si quis cuius interest differendam putauerit hanc quasi debitam functionem, procurato more vsurarum ipse dispendia patiatur. Nam si scenicis dantur præmia, non sunt multo magis differenda his, per quos honesti mores proueniunt &c. *Et cesset* inquit, *illa satyris doctorib. querulis, vsurpata sententia, quod duabus curis mens non debet occupari* Et Constantinus Imper. [d] *Mercedes etiam professorib. & salaria reddi iubemus, quo facilius liberalib. studiis & memoratis artibus multos instituant.* In concilio Lateranēsi sub [e] Alex. 3. c. 8. *placuit vt per vnamquamque cathedralem ecclesiam, magistro qui clericos eiusdem & scholares pauperes gratis doceat, competens aliquod beneficium præbeatur.* Confirmatum & auctum alio concilio generali Lateranensi sub Innocentio tertio cap. 11. [f] statutumque, vt in aliis etiam non cathedralibus ecclesiis si sufficiant facultates, constituatur magister scholarum idoneus, a prælato & capitulo, vel maiore parte eius electus, qui clericos ecclesiarum ipsarum

b Cassiod. li. 9. variarum epist 21.
c debet enim solui saltem media pars medio anno. Bal. ad l. per hanc, de ad voca. diuer. iud. C. Alex. ad leg. defuncto, de assessor, vel in principio anni secundū Bal. ad eg. 1. de suffra. c. vel sa tem iuxta consuetionem & morem.
d l. medicos § fin de professor & me dic. li. 10. ti. c. 12.
e In ca. 1. de magistris li. 5. ti. 5.
f relatum in c. quia non nulli vero ti. de magist.

rum & alios gratis, in Grammatica facultate instruat. Et Metropolis ecclesia nihilominus theologum magistrum habeat, quibus singulę præbendę dentur, quarũ reditus, quandiu in docendo persliterint, percipiant, quod & a concilio Tridentino a & aliis præclaris viris cõprobatum b fuit. In concilio Viennensi c statutum quoque, vt professoribus linguarum & bonarum artium, de stipendiis conuenientibus prouideatur in academia Romanæ curiæ, per sedem apostolicam: In Parisiensi, per regem Franciæ, In Oxoniensi, per Angliæ, Scotiæ, Hyberniæ, Vualliæ: in Bononiensi, Italiæ: in Salmantina, per Hispaniæ prælatos, monasteria, capitula, collegia, exemta & non exemto, & ecclesiarum rectores, contributionis onera singulis, iuxta facultatum exigentiam imponendo, priuilegijsque quibuscunque contrariis non obstantibus. Sic summi pontifices qui studia generalia erexerunt, non tantum de priuilegiis concedendis, sed etiam de stipendiis soliciti fuerunt: ne prætextu deficientium annonarum professores parum diligentes essent in exercendo munere, aut ne illud omnino intermitterent. d Eugenius 4. refert, studium generale fundatum fuisse Romæ cum eisdem priuilegiis, quæ dantur doctoribus & scholaribus in aliis studiis generalibus commorantibus, & quod in Gabella vini forensis in tabernis venditi, illa aucta, etiam pro libra vltra tres adderentur solidi cum dimidio, pro salario doctorum, ad legendum in dicto studio conductorum, & in constitutione 12. Iulij 2. 5. Kal. April. anno 1512. Refertur e prædicta constitutio Eugenij 4. nempe eum crexisse generale studium in vrbe Roma: & pro salario & aliis oneribus dicti studij addidisse gabellæ vini, quæ soluebatur cameræ, vltra tres solidos, cum dimidio ad supplicationem Romani populi: quodque ad reformatorum constitutionem permissum fuisset illas gabellas vendere & pretium apud mercatores famosos & fidos dictæ vrbis deponere, quæ distribuerentur pro stipendio doctorum, & oneribus collegij generalis, & de residuo, domum aut collegium pauperum scholasticorum constituerent: ipse autem Iulius 2. idipsum confirmat, statuendo nihilominus, vt moderato stipendio præstito lectoribus, residuum in opera quædam ibidem designata publica, & ad ædificationem collegij impenderentur. f Confirmauit & rursum Leo 10. prædicti studij generalis Romani priuilegia reditus & stipendia, & vltra voluit vt in posterum præter iam constitutos professores, alij duo conducerentur doctores, quorum vnus legeret in iure ciuili, alter in pontificio, alius in philosophia, seu medicina, eminentis literaturę, cum salario iuxta eorum qualitatem taxando a rectore & reformatoribus.

3 Stipendia & reditus scholarum Turcicarum non constituuntur ex fisco aut reditu imperij per imperatorem, seu principem Turcam: sed oportet imperatorem aliunde ex noua acquisitione, vel additione facta imperij præstare: fuitque præcipua ea causa quæ mouit

a consil. Trident. sessio 5. de reformatione c. 1. & sessio. 23. de reforma. c. 18.
b videnda. §. Thomas. de hac quæst. 2. 2. q. 100 artic. 3. ad 3. arg. Sotus li. 9 de iustitia. q. 6 ar. 2 ad 3 argum. de Tur. crema.
a i c. non solum 1 q 3.
c Clem. 1. de magistris, i. 5 tit.
d nõ possunt relinquere lecturam, si non soluantur stipendia arg. c perue. nit de Iureiur. frangẽti fidem, fides frangatur l. cũ proponas. C. de pact.
e in d. Bullario.
f Leo 10. in bulla de offi. priuilegiis & immunitatib doctorum & studentium in studio almæ vrbis Romæ, anno Domini 1513 mensis Nouemb. & 1. anni sui pontificatus. & in ordine, dum sua ... ordine 2, constitutionum eius apud d. Cherubinum in dicto bullario.

magnum illum imperatorem Turcarum inuadendi Cyprum & Nicetiam, quod videlicet valde cuperet ędificare Phanum, quod dicunt *Almarat* cum sua schola & quam dicunt *mosqueam*, quod effecit post Cypri inuasionē in ciuitate Adrianopoli magnificentiori opere quā esset ædificatum ante a Sultano Solimano patre, qui ædificauerat scholam seu *Almarat* post expugnationem Constantinopolis, quā dotauerat de reditibus quos percipit Turca a *Zigets* in Vngaria. [a]

4 Stipendia seu salaria aut largitiones quæ soluuntur docentibus, non possunt iure de immensitate damnari, si consideremus ad remunerationem doctrinæ pertinere, & omnes ad remunerationem obligari natura: [b] doctrinam vero & sciētiam maxime iuris ciuilis & veræ philosophiæ tanti ponderis esse & meriti, vt nullo æstimari possit [c] atque ita hæc liberalitas ad taxationem facultatum & qualitatem reipu. & docentium, merito remittenda est: & cauendum tamen ne ambitiosa sint decreta municipum: [d] & ne ita auara: vt recte cōstituta diminuant: potius enim iactura pecuniæ parum facienda est, quam doctrinæ, quæ excluditur non remuneratis præceptoribus: & potius detrahendum aliis publicis sumtibus, ad suppeditandum præceptoribus insignioribus, quam parcitate stipendiorum mediocribus, vel vilioribus contentam esse rempublicam doctoribus. Siquidem vnus illustris doctor solus, plus potest vno anno ditare rempublicam a qua honorabilibus aduocatur stipendiis, quam classici plures doctores per viginti annos, si quidem nescio quæ vis inest in magnis animis & illustribus, quæ potest ex abditis orbis angulis, homines ad se trahere, a quibus importatur aurum in vrbem vbi celebris doctor honorariis maioribus retinetur. Florentini Philippum Decium Mediolanensem Pisis iura profitentem, annuo stipendio mille quingentorum aureorum honorarūt, vt ipse testatur & eius epitaphium. Aliæ etiam academiæ præmiis maioribus viros percelebres ad se dum sapiunt attrahunt.

a refert frater Angelus Calepien in narratione seu historia, quam galli [?] inscripsit La vraye narration des assaux, defenses, & promisses du roy aume de Cypre &c.
b Lucius At ni tu. Regul. de donat.
c l. sed etsi lege § consul ut de peti. her. P.
d l. 1 §. proinde extra ord. cognit. P.
e In l. vni. de studiis liberalib. vrbis Romæ, li 11. c. ibi habeat igitur auditorium speciałiter nostrum.
f l. lecta est, 40. de rebus credit. li 12. C ti. 1.
g d. Thomas tractatu cōtra impugnātes religionē gloss ad § item quoad dictas duas partes, ad verb vniuersitates de collatio. In pragma sanct.
h Aristote. 10 Ethico
i Arist. l. politic.

De fundatoribus studiorum generalium. CAP. V.

MVltis rationib. vniuersalium studiorum fundatio & priuilegii concessio, a solo principe pēdere videtur, vel ipsa auctoratio, si ab alio scholæ dotētur aut ædificētur. Sed maxime quia caussa est publica, cuius gubernatio principis solicitudini cōmendatur vel ei qui habet potestatem publicam, & proinde auditorium dicitur publicū, & principale seu imperiale. [e] Sicut & auditorium principis dicitur locus iudicij, vbi eius auctoritate causæ & lites suis legib. decidūtur. [f] Et Beatus Thomas [g] quoque, erectionem academiæ pertinere ad solum Papam vel Regem, vel principem dixit, cum ad eos qui regūt rempublicam tantum pertineat ordinare de nutritionibus & instructionibus iuuenum, in quibus exerceri debeant, & Aristoteles cōsentit. [h] & politia ordinat disciplinas quæ debeant esse in ciuib., quales vnumquenque discere, & quousque debeat. [i] Datque princeps leges quam-

quamdiu, donec, audire, morari, in academia liceat, & quo pacto leges aliorum principum doceri, & audiri permittat, quibus conuentionibus scholas admittat, & conseruaturum se eas polliceatur: quibusque priuilegiis, an permittat gradus concedi, an vero solum legi, sine priuilegiis, sine facultate graduandi, sunt enim hæc priuilegia a summo pontifice, & pariter a principib. locorum impetranda.

2 Quando etiam Reges Gallorum consenserunt erectionibus academiarum seu scholarum legum Imperatorum, aut vniuersitatum studiorum, semper adhibuerunt declarationem voluntatis: non ideo se intelligere admittere professionem iuris pontificii & ciuilis, nisi vt possent ex arbitrio illis vti, sine vlla obligatione qua illa sequi tenerentur: & Carolus 5. inhibuit allegare leges Romanas contra consuetudines regni, quod & senatus Parisiensis aliquando prohibuit aduocatis. Idipsum statuerunt constitutione aliquando Hispaniæ reges, sanxeruntque pœna mortis, nequis leges Romanas allegaret. a Edixit etiam Alaricus rex Gothorum, nequis vteretur legibus Romanis contra suas constitutiones. b Nec est etiam alius rex qui vtatur monarchia seu absoluta potestate, cui obiici possint leges Romanæ vt eas sequi teneatur. Siquidem solutus est legibus, c & de illis vt sibi æquũ videbitur disponere potest, & aduersus proprias, d multo magis aduersus exterorum regnorum sanctiones, quia imperio eorum qui iubent non subiicitur: non magis quam græcorum vel Indorum, vel Arabum, & iudices alicuius regni liberi, non tenentur legibus aliorum obtemperare, quia lex dicitur mandatum quod seruari debet necessario a subditis. e

3 Quare quando ciuilia iura admittãtur in scholas principum pertractanda, non admittuntur vt leges, quarum proprium est iubere: sed vt iura, vel ex rationibus quæ videantur iustæ, & quæ hominibus ratione vtentibus suadere debent faciendum, vel vitare prohibendum, colligatur quid vtilius erit in republica constituenda & cõuenientius. Et licere sibi ipsis arbitrantur principes & respublicæ, quæ sibi quoque putarunt licuisse Romani, & qui rempublicam illorum administrarunt: dum ex legibus Atheniensium, Lacedæmoniorum, & aliorum quæ voluerunt probarunt & admiserunt iura, & quod Iustinianus etiam sibi vt principi licitum putauit, vt monarchæ inter sibi subditos, dum abrogatis quibusdam iurisconsultorum libris & responsis quæ pro legibus habebantur, rescriptis & constitutionibus præcedentium Cæsarum, aliis auctoritatem legis conseruauit, quatenus tantum in corpus suæ compilationis iurisprudentiæ transcribi obseruarique iussit, & tradi tantum in scholis regiis, seu publicis sibi subiectis. f Quemadmodum quoque summi pontifices, eadem auctoritate vsi sunt, & abrogatis decretalibus constitutionibus & aliorum pontificum quorundam canonibus & sanctionibus, iusserunt subditis sua auctoritate digestis in corpus iuris pontificii constitutionib. in iudiciis & in scholis publicis vti. g

a *Oldr. cons. 69. incip consueuit dubitari.*
b *Molina. in consuet feudor.*
c *l princeps. de leg. §. sed & quod princip. de iure natur.*
d *l. 1. & fi. C. de legib.*
e *in l. 1. §. in tantum, de veteri iure enucl. C.*
f *in præm. pandecta. §. hac autem tria*
g *Greg 9 in procemio decretalium § volentes, Bonifacius 8. in procemio sexti decretalium.*

4 Quare nunc docentes in academiis iura vtraque, quatenus ex potestate concessa docent, iura quidem ciuilia explicant, sed non definiunt: neq; eorum sententia est necessaria, sed tantum probabilis,[a] abrogatis priuilegiis antiquitus cõcessis interpretibus iurisprudentiæ, quorum aliquando responsa vim legis iudicibus imponebant [b]. Et cum prius liberum esset & facultas cuiq; de iure ciuili respondendi, & illud profitendi: primus Augustus Cæsar, vt maior iuris auctoritas haberetur, cõstituit vt ex auctoritate eius de iure certi responderẽt. Adrianus autem eis omnibus qui sui fiduciam haberent, de eodem respondere concessit. At concessit Tiberius Cæsar Sabino.[c] Sed nec eo solo modo variata in republica institutio iuris ciuilis & scholarũ eius sed pluribus aliis antea, & post ex arbitrio & promissione gubernantium. Et quidem Titus Coroncanus qui fuit orator[d] & pontifex maximus[e] Ethnicorum Romæ, & pontificii iuris eorum peritissimus[f] primus Romæ iuris ciuilis scientiam professus est: cum ceteri adhuc vel in latenti ius ciuile retinere cogitabant, solumque consultatoribus vacare, potius quam discere volentibus se præstabant.[g] Sed nec adhuc ius ciuile constitutum, quod postea constituit Q. Mutius Publii filius, pontifex quoque maximus, & generatim in libros 18. redegit. Expressit & summus pontifex Honorius 3. non receptam lectionem iuris ciuilis in scholis Parisiensibus seu studio generali, quia inquit, nec ibi nec in vicinis ciuitatibus obseruaretur, cũ tamen appareat ex vicinis acadamiis Aureliacensi & Biturigensi, iura ciuilia legi & audiri & explicari.[h]

5 Ceterum sunt quædam communia summo pontifici & principibus locorum in quib. sunt instituendæ academiæ seu scholæ priuilegiatæ aut generalia studia: quædam separata. Morum & fidei docentium consideratio ad vtrosq; pertinet, & vt sana inducatur vel instituatur doctrina, discatur & doceatur. Et sic principes egent in spiritalibus auxilio summi pontificis, & in temporalibus pontifices principibus secularibus.[i] Concedit vterque princeps spiritualis, & secularis de suo priuilegia quæ scholis cõmunicantur. Et quamuis quædã vniuersitas seu schola quædam sit tãtum secularis, quædam tantum ecclesiastica:[k] nempe ecclesiastica, si plures sint ibi clerici quam seculares seu laici,[l] aut si pares numero, quia maius dignum trahit ad se minus dignum:[m] vt contra secularis, in qua plures sunt laici: tamẽ nihilominus princeps secularis potest concedere priuilegia etiam Ecclesiasticis, quemadmodum & concedit Ecclesiis ipsis,[n] ratione temporalium possessorum,[o] cum in spiritualibus non habeat potestatẽ, nec in rebus semel Deo deuotis & consecratis.[p] Potest & tutela defensioq; ab omni vi externa suscipi a principibus secularibus. Studiorum

a glo ad legẽ 1. C de legib. b §. responsa prudentũ, de iu. naturali. c Pompon. in l 2 § 1. di. Augu de orig. iuris. d Ci in Bru. e Cic 3. de oratore. f Cic. pro domo sua ad pontific. g l 2. § iuris ciuilis scientiam, & §. post hos. T. Corruncan. de origine iuris. li. 1. P ti. 2. Hic T. Coruncanus ad Teucam reginam Illyriorum missus legatus contra ius gentiũ cũ Pub. Iunio interfectus fuit, vnde statuã Rom. meruerunt Pli. li. 34 c. 6. h l. 2. §. post hos Q. Muti. de origine iur fuit hic Q. Mutius pontif. max. & augur. vt ait Cic. 2. de legib & addit. Cic in Laelio, vissa Marii in Tyb. pro. sect. A. lib. 1 i c. quoniam idem 8 & sequen 10 dist k glo ad § item quo ad dictas duas partes ad verbum nominare de collatio in pragma sanctione. l Argum. l quæritur, de statu hominum in 20 m c. quod in dubiis, de consecratio. Ecclesia n c. in synodo, 63 dist glo. ad c auditis, de in integr restitut. glo & Innocen ad c. auditis de prascri. o vt ius quo iure distinct. iuncta auth cassa, de sacrosanct. Ecclesi. p c. bene quidem, 96. dist. nec. c. ecclesia sanctæ Mariæ, & constitutio.

tum

rum spiritualium finis omnibus communis, iuuare rempublicam peritorum hominum sapientia, prudentia & consiliis, reuocare mente; hominũ a vitiis & malis moribus, præceptis & optimis institutis, regulisq; viuens. Sicut tẽpore Semiramidis & quarti regis Assyriorum, Sarron regnãs apud Celtas, vt contineret ferociam hominum, publica literarum studia instruit & apud Thuyscones, seu Germanos Inghaennon, si credamus Beroso a

a Beros. li. 5.

De loco vbi docendum sit, vel schola ædificanda sunt.

CAP. VI.

QVia scholæ ad vtilitatem publicam introductæ sunt, ad cõmode erudiendos omnes, qui velint hoc beneficio vti, & se ad iuuandam causam publicam accingere: Idcirco generaliter locus talis eligendus erit, ad quem conuenire vndique possint studiosi, & vbi facile commorari & exerceri possint, vti fructuum copia, vel cõmerciorum sit facilitas, & aeris alimentorum salubritas & hominum commoditas, & si omnia concurrere non possint, talis certe eligi poterit, qui maiori commoditate fruatur. Nam studia vniuersalia, vel requirunt iam locum celebrẽ, vel si talem non inueniant, talem certe si bonis institutis & præceptoribus instruãtur, breui tempore reddere possunt: cum non possit latere solis iubar, & nemo accendat lucernam, vt ponat eum sub modio sed super cãdelabrum, vt luceat omnibus: sunt docentes lux mundi, & non potest ciuitas abscondi supra montem posita. b. Si enim vox docentium in omnes fines vrbis exeat, vna cum illa & locus vbi doceant celebretur & fama honoretur, dignissima necesse est, quamuis alioqui esset incognitus, obscurus & remotissimus. Vt enim magnetis montes, etiã vbi sint plurib. incogniti, aciem chalybis fricatã ad suas vertunt partes, sic eruditio docentium insignis, ex quacunq; orbis parte, si nõ omnes, saltẽ præcipuos ad se remotissimos etiam pertrahit. alios & in sui admirationem conuertit. hocq; modo factum, vt tot præstantissimi viri in dissitas & veluti extra orbem ablegatas nationes, cum studio discendi peregrinati sint, & contemtas & incognitas sedes proprias suis reddiderint præclaras. Plato c audito Socrate postea Megaram ad Euclidem cum aliis aliquot Socraticis discipulis se contulit: Hinc Cyrenem profectus, Theodorum Mathematicum audiuit. tum deinde in Italiam ad Pythagoricos, Philolaum atq; Eutytum concessit: Ab hisse in Ægyptum ad prophetas sacerdotesque recepit, regressus Athenas Academiam illustrauit. Indiam nobilissimam reddidit Hiarchas & alii Brachmanæ, Gymnosophistæ, Æthiopiam. Illi Apollonio Tyaneo, de suo lumine dederũt splendorẽ, ille vero illis & sibi & patriæ veluti immortale nomẽ is enim Apollonius d ex Tyana ciuitate græca in finib. Cappadociæ philosophus Pythagoricus, intrauit Persas, pertrãsiuit Causiã Albanos, Scythas, Massagetas, opulẽtissima Indiæ regna penetrauit: & ad extremũ latissimo amne Phisone

b Matthæi c. 5. vers. 14. Marc. 4. vers. 21. Lucæ 8. vers. 11. & c. 11. ver. 33.

c Dio. Laer. lib. 3. in Platone.

d D. Hiero. epist. ad Paulinum Presbyterum, & Philostratus per libros 8. de vita Apollonii.

transmisso, venit ad Brachmanas, vt Hiarcham in Throno sedentem aureo & de Tantali fonte potantem inter paucos discipulos, de natura, de motibus syderum ac dierum cursu audiret docentem. Inde per Elamytas, Babylonios, Chaldęos, Medos, Assyrios, Parthos, Syros, Phœnices, Arabes, Palestinos, reuersus Alexandriam perrexit Æthiopiam, vt gymnosophistas & famosissimam solis mensam videret in sabulo.

3 Scio oppidula in germania & alibi, ante plantata studia generalia priuilegiata vsque adeo fuisse obscura, vt vel geographi noluerint aliquo vel exiguo loco in suis tabulis honorare, quæ nunc & opibus & dignitate (quæ omnia ex concursu studiosorum orta & propagata sunt) cum regiis & principalibus ciuitatibus certare possint, & ceteris gloriam suam vt compatriotis non minimam contulerunt. Et quia & loco accedit dignitas & vtilitas & immunitas professorum [a] ex studiis generalibus electio eius ad principem pertinet locorum, quibus velit hoc beneficium concedere, & in quibus sibi melius videatur studia coli. Et vt talem locum deligat, in quo minus sit timédum de coniurationibus & proditionibus patriæ. Siquidem cum ad studia generalia priuilegiata liber pateat omnibus tutusque aditus, & priuilegiatus, ad principem vel ad eum qui curam habet reipublicæ pertinet prospicere, vt is locus sit studiis dicatus, in quo prętextu studiorum proditio vel subuersio reipublicæ non possit parari, & vbi facile possit aduersus eandem prouideri. Ne etiam doctrinæ alibi clam doceri possint. Quod Iustinianus propria constitutione edixit [b] post compositionem Institutionum, pandectarum & Codicis iuris ciuilis. Hæc autem inquit tria volumina a nobis composita, tradi eis (discentibus) tam in regiis vrbibus, (Constantinopolitana & Romana) quam in Berytensium pulcerrima ciuitate, quam & legum nutricem bene quis appellet, tantūmodo volumus: quod & iam a retro principibus constitutum est: & non in aliis locis, quæ a maioribus tale non meruerint priuilegium. Quia audiuimus etiā in Alexandrina splendidissima ciuitate & in cæsariensium, & in aliis quosdam imperitos homines diuagari, & doctrinam discipulis adulterinam tradere, quos sub hac interminatione ab hoc conamine repellimus: vt si ausi fuerint in posterum hoc perpetrare, & extra vrbes regias, & Berytensium metropolim hoc facere, denarum librarū auri pœna plectantur, & reiiciantur ab ea ciuitate, in qua non leges docent, sed in leges committunt. Celebres Athenæ magis ex cultura studiorum quam alia quacunque causa. Vt etiam quidam Græcorum eas dixerūt ἑλλάδος μουσεῖον musæum Græciæ, Pindarus culmen, & firmamentum, seu ἔρεισμα, Thucydides ἑλλάδος ἑλλάδα, Græciæ Græciam Pythius, Vestam Grecorum, & Prytaneum [c] cum loco magis celebritatem addunt præfecti doctiores. Et nomine clari vt locum in suburbano nemorosum herois Academi, Plato celebrem docendo fecit, vnde & Academia eius schola, & discipuli Academici dicti fue-

a l. si duas habent. 6. §. est autē de excus. tutor. l. 27. P. 11. 1.

b in procem. pandectarū §. hæc autē tria.

c Cælius Rhodigin. lib. 18. variarum c. 16.

dicti fuerunt a. Aliũ Lyceium locum Gymnasii iuxta Athenas quoque Aristotelis schola nobilitatum est, vnde & Aristotelici distinctionem acceperunt, vt Stoici ab Stoa, seu porticu, in qua Zeno primus suæ sectæ auctor philosophiam docebat.

4 Rursum, in illis etiam vrbibus, in quibus permissæ sunt scholæ, illæ debent esse publicæ, & in publico loco positæ, non in priuato. Qua de re lex Theodosii & Valentiniani cc. qui prohibent b alio loco quam in capitolio Romano magistros docere, aut alibi colligere discipulos publice, & professorib. publicis vetant, priuatim etiam docere, aut alibi quam in auditorio publico. Illos vero, qui intra priuatorum plurimorum domos eadem exercere priuatim studia consueuerunt, si ipsis tantummodo discipulis vacare maluerint, quos intra parietes domesticos docent, non prohibent: sed permittunt, quo loci perpendo illa verba si eadem studia priuatim doceant, quæ publice docentur, alioquin alia studia vt prohibita docere aut discere etiam priuatim multo magis non permitteretur. Dominus noster Iesvs Christvs interrogatus a magistratu, de doctrina & de discipulis adiecit pro innocentia & puritate doctrinæ suæ c. Ego palam loquutus sum mundo, ego semper docui in synagoga & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt: & in occulto loquutus sum nihil. Vetus Francorum consuetudo sub quercu d palam & publice docere discipulos. Locus publicus factus ex priuato Athenis studiorum & scholæ Platonicæ Academia, locus e in suburbano nemorosus, a quodam Heroe Academio appellatus ita factus publicus.

5 Carolus magnus iussit episcopis & Archiepiscopis, scholas publicas per vrbes certis & commodis locis statuere f: tamen statuit de schola non habenda in monasterio, nisi de his qui oblati fuerint g. Forsan ita voluit, ne tumultu confluentium scholasticorum, & diuersitate scientiarum, quæ in studio generali viget, monachi seu regulares discerent, quæ ad regulæ ordinem non pertinerent, & ne ea quæ interdicta sunt etiam claustralibus & presbyteris addiscere, vt leges seculares, & medicinam h. Neue in exercitiis monasticis quibus se consecrauerant, concursu secularium scholasticorum impedirentur. Sunt tamen qui arbitrentur in monasteriis olim scholas nõ modo sacrarum tantum, verum etiam prophanarum literarum fuisse, quo pacto id doceant tamen certum non video: neque posse se mutuo compati vix assequi possum, laborare in boue & asino, hoc est cum hominibus diuersæ religionis quanquam non inficiar, ex diuersæ professionis viris doctis, collegium institui posse ad docendum, cuiusmodi sunt composita vniuersa fere studia generalia priuilegiata: in quibus & theologi præceptores & doctores, & canonum seu iuris pontificii, & iuris ciuilis, medicinæ artiumue liberalium professores coniunguntur, separatimque sua quisque suis discipulis diuersæ professionis docent: sed aliud est præceptores regulares & seculares in vnũ corpus coire, ad docendum: aliud vniuersam scho-

a Diog. Laert. lib. 3 in Platone.

b in l. vni. de studiis liberalibus vrbis Romali. 11. C. tit. 18.

c D. Ioannis euangelio c. 18. vers. 20.

d Tritémius li. 1. breuiarii hist. Francicæ in 25. rege.

e Dio. Laer. li 3. in Plat.

f lib. 1. capitulariorum Carol. Magni, c. 5.

g in additio. prima ad libros capitulariorũ c 452

h c. non magnopere. 3 et c. f. ne cle vel monach se-culа, negot. se immisceãt lib. 3. decretal. tit. 50.

Iam in religiosorum monasteria transferre: nam solitudo monastica & vacatio propria monasticam regulam professorum, sic interpellatur, & per varia quæ apud se sunt distrahitur. Probo etiam optimũ morem antiquorum, qui curabant pueros in prima institutione apud monasteria residere, vt pietatem & religionem cultumq; Dei a piis hominibus haurirent, & exempla viuendi acciperẽt etiam a magistris non loquentibus: at postquam satis imbuti pietate videbantur, non ibi literas legesue ciuiles ad pontificias hausisse existimo. Sunt etiam quædam scientiæ, quæ possint doceri in monasteriis & disci, primæ inquam quæ parant iter ad ipsam theologiam, & theologia ipsa, & illarum schola etiam potest & cura demandari monasteriis. Sic Rabanus in Fuldensi cœnobio nõ solum sacras literas docuit monachos, sed etiam artes.[a] Possunt & collegia esse regularia, & a regularibus regi. Item & gymnasia quę iuuentutis sunt circa leuiores scientias, in quibus non agitur de studiis vniuersalibus priuilegiatis, non dubito fuisse aliquando in monasteriis ad conseruandam pietatem. Sicut & narrat Baleus[b], Gregorium Magnum, gymnasia Britannorum transtulisse ad monasteria, ad hæresin Pelagianorum, quæ in scholis tradebatur, exstirpandam. Admitto etiam & humaniores literas & scientias tractatas fuisse in monasteriis sub piis & doctis monachis, quo tempore maxime religionis ortus id suadebat, ne abuterentur discipuli ad perniciem religionis maxime in Germania.

a Tritemius de Hirsaugiensi cœnobio.

b Baleus cẽtur. 13. scriptorũ Britannorum.

6 Quare circa annum 1237. notatur ab Henrico Pantaleone[c] Fridericum 2. Cæsarem, cum ad illud vsque tempus monasteria bonas artes & omnis generis linguas docuissent, sed tunc magna pars monachorum ignauiæ & otio dediti degenerassent, fundamenta Viennensi dedisse scholæ, cui addita priuilegia postea Cæsarum & pontificum: & hanc deinceps renouasse Albertum Archiducem, anno 1356. & Rodulphum eius nominis 4. anno 1366. perfecisse. Ex quo tempore secutæ sunt eius exemplo aliæ plures liberalitate principum, & imperatorum fundatæ & erectæ in Germania, Polonia, Galliis & alibi.

c Henricus Pantaleon in prosopogr. de illust. Germania. par. 2. in Henrico vita Viennẽsi [illegible], refert per singulos tomos, academiarũ fundatores & tẽpus. Sicut & Nideẽdorpi. proprio libro de academiis ex professo.

7 Videtur Honorius 3. interdixisse legum ciuilium & imperatorum interpretationem in Francia, sua constitutione super specula 28. de priuileg. li. 5. ti. 33 his verbis, *Sane licet sancta ecclesia legum secularium non respuat famulatum, quæ æquitatis & iustitiæ vestigia imitantur: quia tamen in Francia & nonnullis prouinciis laici Romanorum imperatorum legibus non vtuntur: & occurrunt raro ecclesiasticæ causæ tales, quæ non possint statutis canonicis expediri, vt plenius sacræ paginæ insistatur, &c. firmiter interdicimus & districtius inhibemus ne Parisius vel in ciuitatibus seu aliis locis vicinis, quisquam docere vel audire ius ciuile præsumat: & qui contra fecerit, nõ solum a causarum patrociniis interim excludatur, verum etiam per episcopum loci excommunicationis vinculo innodetur.* Ceterum illa decretalis aliter intelligitur

tur a Rebuffo a, quam vt absolute prohibeantur lectiones ciuilis iuris omnib. in Francia, Parisiis, & vicinis locis, siquidē contextus illius decretalis agit de personis ecclesiasticis, & causis quæ possunt terminari canonibus. estq; veluti pars alterius decretalis, super *specula, de magistris & c. non magnopere 3 ne clerici vel monach. secularibus nego. se immis.* Quibus locis prohibitū fuit monachis, & aliis religiosis personis, claustrum exire ad audiendam medicinam seu physicam & leges discēdas, idipsumq; presbyteris. Quibus accessit decretalis super specula, de priuileg tanquam pro ratione, nempe quod personæ ecclesiasticæ, non tam indigent legibus ciuilibus, quantum canonicis, & sacra theologia: maxime cum etiam Laici in Francia nempe Parisiis & locis vicinis vtantur iure consuetudinario non legibus ciuilib. Ideo multo minus necessariæ sunt illæ leges ecclesiasticis personis. Deinde & datur alia ratio, quod Academia Parisiēsis præcipue instituta est pro sacra theologia, & ideo vt liberius & diligentius sacris literis eo confluentes clerici vacare possint, prohibetur lectio publica iuris ciuilis, ne illius curiositate a Theologia distrahantur. Sed neque etiam leges explicari vetatur, quæ faciant ad iuris pontificii explicationem, quales sunt quæ in ius pōtificium translatæ sunt, & dicuntur canonizatę. Pluraq; alia addit Rebuffus, quæ apud illū legenda erunt de permissione lectionis iuris ciuilis in scholis Parisiēsibus.

8 Sunt autem alioquin ita iura ciuilia & canonica connexa, vt vix alterum sine altero intelligi queat, neq; etiam iura ciuilia sine theologia & canonibus syncere explicari possint. Et ita e republica censetur esse, vt semper aut fere semper, tres istæ facultates iuris diuini, & humani, in iisdem scholis seu studiis generalibus doceātur. quilibet tamen auditorū quod sibi magis expedire seu vacationi futuræ præcipue videtur, diligentius tractat, aliis autem veluti auxiliaribus vtitur & accessorie. Sic theologus ius ciuile discit in quantum exigit eius speculatio, & Dei volūtas, quæ iubet principium leges veluti Dei ore vel spiritu promulgatas, seruari, vtque dirigere conscientias possit. Quare etiam Summistæ & casus conscientiæ tractantes, eas non dedignantur, neque ipsum ius pontificium b. Verum theologus non discet leges, vt in foris secularibus illas exerceat. Sic auditor & professor iuris ciuilis, canones & theologiam discet, vt si quę sint in legibus quæ iuri diuino aut pontificio videantur obesse, corrigat & omittat, vel dubia secundum ius diuinum explanet, non autem vt ius diuinū profiteatur. Sic enim colligatæ sunt iuris facultates & effectus, vt seorsim simpliciter & nude considerari sine aliis nequeant: & ratio est, quia illę vel ad animā vel corporis viuentis hominis directionem & societatem pertinent. In hoc autem seculo homines viuentes, non sunt sine corporis & animæ cōiunctione, & proinde quæ ei conueniunt quamquam præcipue alteram eius partem respiciant, tamen cum altera communicent necesse est, non enim veri iurisconsulti, aut administratores reipublicæ circa nudas abstractiones seu ideas

a *Rebuffu in tract. nominationum q. 5 nu. 15. & sequen.*

b *c. de operi nouinuntia. & in decr Gratiani, & decretalibus sunt plures leges canonizatæ & in tota 10. distinct. probata.*

versantur, sed ad suppositum corpus viuificum leges suas & actiones a accommodant. Iuris canonici sanctitas itaque ciuilis sublimitate decoratur, & iuris ciuilis maiestas, canonum auctoritate firmatur, & qui non sapit in vtroque vt verbis Bald. vtar, b non habet tantam dulcedinem. At sicut ex physica & medicina fit perfectus medicus, ita ex vtriusque iuris ciuilis & pontificii cognitione, fit bonus iurisconsultus. Et Cicero 3. de oratore ait, nudos ad rempublicam gerendam venire, qui solum habent scientiam legalem, nisi quoque ius pontificium nouerint, quod est coniunctum. Et Pomponius *in l. 2. §. deinde ex his legibus, de orig. iuris lib. 1. P. tit. 2.* omnium legum interpretandi scientiam & actiones, apud collegium pontificum olim fuisse tradit.

9 Sunt nihilominus arbitraria principibus ecclesiasticis & secularibus vt loca, in quibus velint scholas priuilegiatas constitui, ita & quas ibi velint trahi scientias, siue omnes, siue certas. Quamuis enim omnes habeant commune vinculum, & constituant Encyclopediam, non tamen sequitur debere in vno eodemque loco simul tractari, vel doceri: possunt enim in diuersis disci & doceri, neq; idco minus vniuersitas priuilegiata in Gallia aut alibi dicetur, si modo priuilegia concessa sint, qua ibi omnes artes vel studia omnia non tradantur. c Sunt enim scholastici & doctores qui faciunt vniuersitatem & non diuersitas scientiarum. d Possunt adiungi semper, scientiarum diuersarum professores, iam introductis professionibus, vt iisdem potiantur priuilegiis quibus iam fundatæ, non secus quam noua studia aliis locis cum iisdem priuilegiis quibusdam potiuntur antiquæ academiæ, e sunt quippe hæc iuris positiui, quæ mutari & augeri, vel tolli possunt arbitrio eorum qui potestatem habent, maxime noua orta iusta causa. Quemadmodum cc. Theodosius & Valentinianus professoribus artium liberalium priuilegiatis qui in ciuitate Romana & Constantinopolitana docebant addiderunt professores philosophiæ, & legum doctores, & Clemens 5. concilium ue Viennense, aliis addiderunt professores linguarum, Arabicæ, Græcæ, & Chaldaicæ f.

10 Fuit etiam necessaria loci in vrbibus electio, vel in certis aliis locis, vt fixa essent studia & euitaretur diuagatio scholasticorum & doctorum, vt merito priuilegia quæ irrogantur scholasticis, non tribuantur alibi quam in locis vbi exercitia priuilegiata sunt studentibus. g Si tamen accideret pestem in loco studii grassari, tunc possent scholastici & professores, in quandam vicinam ciuitatem aut oppidū secedere, illosque tunc comitarentur priuilegia similia, quæ erant data studio generali in h loco electo. Quod multo magis admittendum si hæresis, quæ peste deterior, ibidem grassaretur, tamen licentia esset summi pontificis, vt arbitror, postulanda, & principis temporalis.

a *ca. facit c. quoniam idem mediator, 10. dist. c. cum ad verum 96. dist.*
b *Bald, in procœmio decreta.*
c *vide copiose Rebuf. de tracta. nominationum, quæst. 6. nu. 13. & in §. statuimus 2. ad verbum vniuersitatis de collatio in concorda.*
d *vt habetur in procœmio decretalium.*
e *l. vnic. de studiis liberal. vrbis Romæ, lib. 11. C. tit. 18.*
f *Clem. 1. de magistris.*
g *c. tuæ fraternitatis, 12. de cleri. non residen. li. 3. tit. 4. notat & gl. ad cap. 2. ad verba,* sedē eandem, *de priuileg. in sex. const. tu frideri ci habita, ne filius pro patre, lib. 4. Co. tit. 13. vbi* ad loca in quibus literarū exercentur studia *&c. vt in procœmio decretalium 161.* Bononiæ studentibus, *&c.*
h *notant Panormit. & alii ad ca. tuæ fraternitatis, de cleric non residenti. 20.*

poralis. Sic vniuersitas Pragensis, quam Carolus 4. imperator erexerat, translata est, ex Bohemia Lipsiam Misniæ ciuitatem, distantem a Praga itinere trium dierum, magistris & discipulis Teutonici generis iureiurando adactis, vnoque die eam sequutis, quo tempore Ioannis Hussi Pragenses fuerunt dogmatibus imbuti.

11 Debet & rursum locus esse publicus qui ab omnibus libere adiri possit, vt qualis sit doctrina quæ disseminetur & doceatur appareat, cessentq; clancularij præceptores,[a] qui circumferunt auditores & peruersis & improbatis doctrinis, aut non solidis imbuunt neue duplici onere grauentur postea præceptores & doctores probati: nempe in dedocendis male traditis, & docendis quæ disci debent. Et cũ pontifex interrogaret Christum de discipulis & de doctrina, respondit ei IESVS, *ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga & in templo, quo omnes Iudæi cõueniunt, & in occulto loquutus sum nihil.*[b] Et certe periculosa est permissio priuatim docendi, vel ex eo maxime, quod indocti sibi tantum arrogent, vt cùm ignorent, quæ docẽda sint, sibi persuadeant, errores veram esse scientiam, & ita superbia, quæ innata est ignorantibus, auditores decipiant, etiam veris professoribus & peritis prætermissis & suggillatis.

12 In deligendo loco certo auditorij ciuitatis electæ, adhuc danda opera, vt is quantum commoditas ciuitatis patietur, sit salubris & separatus a tumultu transeuntium, maxime curruum seu plaustrorũ, ne interpellentur docentes aut discentes: neque priuatorũ singularia artificia ita erunt consideranda si officiant, quãtum vtilitas publica, quæ semper præferenda priuatis, c si aliter cõsuli nequit publicis. Et proinde contra regulas iuris communis d cogitur quis inuitus vendere locum scholis ædificandis aptum & cõuenientem,[e] neque licet ædificare contra scholas, si obscurentur lumina earũ, quanuis nulla seruitus expresse ea de re sit constituta.[f] Sic compelluntur malleatores, seu fabri cuiuscunque materię, obstrepentes iuxta scholas, vel secedere seu quiescere, vel domibus seu ergasteriis iuxta scholas, vel collegia scholasticorum, positis cedere, g quanquam regulariter, nemo inuitus extrahi possit vel debeat de domo sua, [h] quæ cuique tutissimum debet esse refugium: & alioquin censeatur esse iniuria, si prohibeatur dominus re sua libere vti vel in domo sua libere agere aut operari. i Imo quanquam videantur artes fabriles esse vtiles reip. Siquidem tantus studiorum habetur fauor, & nobilitas maior cẽsetur, vt concurrentibus fauoribus vtilibus, quod magis vtile melius & nobilius sit, præferatur. k Apud Persas schola publica erat, in qua boni mores & bene beateque viuendi artes docerentur, vocabant ἐλευθέραν ἀγορὰν, i. *forum liberum.* [l] a quo mercatores abstinebant, ne

a l. vni. de studiis libera vrbis Romæ li. 11. ti. 18.
b d. Ioan c. 18. ver. 19. & seq. & ita erat in templo & publ. loco docens. D M 14. ve. 49. d. Lucæ 21. ver. 37.
c l. vtilitas de primipi o li 12. C.
d l. inuitum, de contrah. emt. C l. nec emere C. de iur. deliber.
e Barto, Capolla tract. de seruit. vrba prædio. c. 82. nu 5. Ioa. de prælatea. ad l. vnic de stud. li. vrb. Romæ li. 11. C.
f Bart. Capolla dicto loc. c. 39 fallentia 12 cõtra l. altius de seruit C.
g gloss l. vnic. in fine de stud. lib. vrbis Ro. li 11. C & ibi Lucas de Pe na Ioan de Plat. nu 5. Pyrrhus & Bart ad. n 30 Cyn & Lucas de Pe na. n. 6 Bal col antep Rom nu 31. Alc. 51. Soci nu. 64. Iason nu 45 sol mat P. Spec. ti. de feriis, § sequitur nu 4 Capolla tract. de seruit. vrban præd. c 43. n 3. h l nemo de domo sua, de reg iur P. l plerique, de in ius vocando P. i l iniuriarum actio. 13. § si quis proprium seruum. 24 de iniu. li 47 P ti 10. k l coniectuare. § proficisci, de offi procon. l. exigend. C. de procur. l Xenophon li. 1. Cyropædia.

ibi erat forum venale[a], sed erat Regia, palatium, iudicum prætoria, auditoria, secretaria, magistratuum conuentus, curiæ denique loca, in quibus principes viri ad ius reddendum, docendum, interpretandum, iuuentutisque mores efformandos considebant.[b]

a Strabo li. 15. Geogra.

b Xenophon dicto li. 1.

De priuilegiis studiorum. CAP. VII.

PRopter vtilitatē publicam, singulari iure multa introducta sunt in fauorem personarum & rerum, quę alioquin communi regula ceteris denegantur. non enim tanta seruatur inter homines & res societatis publicæ æqualitas, vt pari modo omnia singulis arithmetica proportione communicentur: quemadmodum etiam, non omnib. eadem officia non eadem merita, neque idem honos. Quare multis rationibus, studiis generalibus locis eorum & personis docentibus & discentibus, rebusque illorum, priuilegia & immunitates conceduntur, quæ aliis non studentibus aut non docentibus, vel aliis locis quā studiorum non tribuuntur. Atque iam præcedenti capite de priuilegiis quibusdam circa locum scholarum dictum est. nunc autem alia quædam circa alia paucis hoc capite admonebimus cum ad institutionem reip. pertineant.

2 Primum ipsa studia digna sunt priuilegio, quia singulari etiam dono Dei fuerunt hominibus vel reuelata, vel excitata: ex quibus rationis & mentis imago diuina apparet, & tanquam domina actionū corporalium, & societatis humanæ regendæ magistra, ceteris ignorantiæ tenebris cęcutientibus & errantibus prę sidet, & eos iuxta rationis leges dirigit. Ita res ipsæ nobilitant possessorem. Et Theodos. & Valen. CC. multa priuilegia togatis, reuerentia studiorum a principibus fuisse elargita aiunt, quæ seruari decreuerunt:[c] singulæ artes suam habent seorsum fauoris causam, sed maxime ciuilis iurisprudentia. Iurisprudentia enim est diuinarum & humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia:[d] iustitiam namque iurisconsulti, diuini & humani iuris colunt, boni & æqui notitiam profitentur, æquum ab iniquo separant.[e] Iustitia filia Dei, imo Deus ipse, donum hominibus proprium, cum aliis animalibus datum non sit, sed vt se mutuo deuorent.[f]

3 Habitatione etiam personarum, merito concessa sunt studiorum discipulis & magistris priuilegia, quia causa studiorū peregrinātur.[g] Quis enim illorū nō misereatur: qui amore sciētiæ exsules, facti de diuitib. pauperes, semetipsos exinaniunt,[h] vitā suā multis periculis exponunt, & a vilissimis sæpe hominib., quod grauiter ferendum est, corporales iniurias sine causa perferūt?[i] Peregrini digni sunt speciali cura & priuilegio ex lege diuina & humana, cum enim, *vt ait Plato*,[k] amicis cognatisque careant, maiorem apud Deum homines merentur misericordiam. Iudicium peregrinorum & defensionē, vt pupillorum & viduarum, Deus etiā sibi curæ esse significauit.[l] Vnde & Ethnici Iouem hospitalem vocauerūt. Et Pythagoras dicebat, peregrinum

c l. qui quid s. de aduoca. diuers. iudicior. li. 2 C. 11. 17.

d l. iustitia est 10. §. iurisprudentia de iustit. & iure. T. §. 1. eo. tit apud iustinia.

e l. 1 eo. ti. de iustit & iure

f vt ait Hesiodus, & nos alibi plenissime docuimus li. 1. præludior. optimi iurisconsulti

g constitutio habita ne filius pro patre li. 2. 4 C 11. 13.

h Exo. c. 22. ver 21 & c. 13. ver. 9. Leuit. 19. ver. 33.

i c 1. de treuga & pace. s. si quis Rompetas 24. q 3. Auth. omnes peregrini & ibi inter prates C. com munia de successi.

k Plato li. 5. de legib

l Deuteron c. 10. ver. 18

peregrinum virum iustum, non ciue sed etiam cognato maioris faciendum esse. Sunt peregrini scholastici, sunt & pauperes, & vtroque nomine priuilegiati: quamuis enim facultatibus abundent in patria, tamen dum peregrinantur sæpe inopiam experiuntur. Quanquā non amittant quæ habeant sed retineant, quin etiam & pro præsentibus habeantur in loco originis & domicilij, qui studiorum causa absunt. [a] & gaudent commodis & priuilegiis eorum qui præsentes sunt.

4 Sunt labores pene importabiles in discendis & docendis literis, quæ ad rem publicam tractandam pertinent: & multa tulit fecitque puer, sudauit & alsit, abstinuit Venere & Baccho, vigiliis plurib. conficitur, animi meditatione agitatur, series laborum debilitat, & ante tempus cogit esse senem, generat assiduitas pituitam, fluxiones, oculorum passiones, melancholiam, aliaque his similia vel maiora incommoda, quæ certe priuilegiis præter ordinem aliorumq; causam, ornanda sunt, cum ad finem vtilitatis publicæ pertineant. [b] Accedit dura a parentibus studiorum causa separatio, [d] ab amicis & consanguineis absentia, carissimæ patriæ relictæ temporale exsilium, inter homines ignotos conuersatio, vt si in morbum inciderint nullū fere habeant, cui possint se tuto committere, si clade aliqua afficiantur, si iacturam viatici patiantur, si in via in latrones incidant, spolientur, aut vulnerentur, nullum aut raro aliquem inueniant, qui opem adferre velit, & in summa omnes miserias experiuntur, quas peregrinantes incogniti & alienigenæ pati coguntur.

5 Priuilegia porro plura merito a summis pontificibus studiis generalibus, quas academias vocant, concessa sunt, & pariter a principibus potiora enumerata a Friderico Cæsare, *in const. habita, ne filius pro patre C. latius apud Oldendorpium tradit. de iure singulari ca. 10. a Rebuffo tractatu proprio de priuilegiis scholasticorum*, vbi enumerat vsque ad 180. priuilegia. Horatius vero Lucius proprio simili tractaui vsque ad centum, apud quos videri poterunt. & apud Speculatorē *ti. de reo, Bal. ad constitutio. habita & in l. medicos 6. & ibi glossa, de professor. & medic. li. 10. ti. 52.*

6 Potest princeps concedere priuilegia ecclesiasticis etiam studiis, sicuti & ecclesiis ipsis. [e] nempe quoad temporalia, [f] non quoad spiritualia, [g] in quibus nullum ius sibi laici arrogare possunt. [h] Solent erectiones nouorum studiorum, se referre ad iam erectas scholas aut ad aliquam earum, & priuilegia concedere nouis, quæ concessa fuerunt alicui ex illis, aut omnibus aliis, prout placet concedenti: vt cum dictum est, quod academia Tholosana gaudeat & fruatur priuilegiis & immunitatibus studij Parisiensis: & Pontimussana gaudeat priuilegiis scholæ Parisiensis & Bononiensis. Ex quibus verbis priuilegia relatiue intelliguntur ad iam concessa, & plerunque ad concedenda, & postea eidem concessa post fundationem nouatum, si in fundatione noua dictum sit per omnia ad exemplū & formā alicuius academiæ, nouā scholam erectam secundū ea quę tradit Baldus. [i]

a l. quæsitum, de leg. 3. l. Si ita. §. Paphinia. de fundo. instructo ca. tua & c. relatū, de cler. non resident. clem. vni §. ceterum de statu monach. c. cum ex eo. de electio. in 6.

b ca de quibusdā & ibi glos. & Archid. a. 37 dist. junct. c. 1. de priuil. e. in 6. c. si de magistru e. licet. de præben.

c l. 1 quæ ætate & professione se excusant li. 10. C ti. 49.

d l. possessionū, commun. vtriusq; iudicij C.

e c. in synodo 63. dist iuncta glos. in c. auditu, de in integ. rest. it. g. c. s. & Innocent. ad c. auditis de præscrip. Innocet & Hostiel. ad c. veniens eo.

f c. quoniam re. 8. dist. & ibi Archid. a.

g c. tua, de decimu.

h c. ecclesia de constit. c. si de reb. eccl. non a lie. c. benequi de. 96. dist.

i Bald. ad l. omnia. de episc. & cleri. vbi suse.

7 Inter priuilegia communia scholarum priuilegiatarum, Constantinus[a] Cæsar constituit, vt professores artium, & doctores legum, & eorum vxores, sint immunes ab omnibus muneribus ciuilibus vel publicis, ab hospitum susceptione,[b] & reddantur suo tempore illis salaria.

8 Est commune quoque priuilegium, vt scholastici beneficiorum possessores, aut præbendarum, studentes in scholis vel studiis generalibus priuilegiatis, percipiāt fructus beneficiorum suorum, quos perciperent si præsentes essent in beneficio.[c] Exceptis quotidianis distributionibus, quæ tantum conceduntur residentibus iuuenibus in ecclesiis, & qui intersunt horis canonicis & non aliis.[d] Habebunt tamen illas distributiones quæ dantur clericis præsentibus, licet non intersint horis canonicis vel officiis diuinis.

9 Fridericus imperator, de concilio & inquisitione episcoporum, Abbatum, Ducum, omnium iudicum & aliorum procerum, examinatione generali & perpetuo valitura lege decreuit,[e] vt nullus de cetero tam audax inueniatur, qui aliquam scholarib. iniuriam inferre præsumat, nec ob alterius cuiusque prouinciæ delictum, siue debitum, quod aliquando ex peruersa consuetudine factum erat, (*nempe per repressalia*) aliquod eis damnū inferat, sciturus inquit huiusmodi sacræ constitutionis temeratoribus, & etiam locorum rectorib. qui hoc vindicare neglexerint, restitutionem rerum ablatarum ab omnibus exigendam in quadruplum: notāque infamiæ eis ipso iure irrogandā, dignitate sua se cariturosin perpetuum. Verumtamen si litem eis quispiam super aliquo negotio mouere voluerit, huius rei optione data scholaribus, eos coram domino vel magistro suo, vel ipsius ciuitatis episcopo, quibus hanc iurisdictionem dedimus, conueniat. Qui vero eos apud alium iudicem vocare tentauerit: etiam si causa iustissima fuerit a tali conamine cadat.

10 Bonifacius 8. anno 9. sui pontificatus inter priuilegia, quæ cōcessit victorib & studentibus in alma vrbe Roma & generali eius studio, statuit,[f] vt fouerentur omnibus priuilegiis libertatibus, immunitatibus, tributis, doctoribus & scholaribus exsistentibus in aliis studiis generalibus priuilegiatis, & primum vt non possint tradi inuiti, ciuiliter vel criminaliter in curiam capitolij, nec doctores legentes & docētes, nisi homicidium commisissent, pro quo procedere possent, nempe contra clericos vicarius vrbis Romæ summi pontificis: contra laicos contra senator vel senatores eius temporis.

11 Statuit, quod ad antiquas contributiones in talliis aut collectis quæ imponuntur pro tempore habitatoribus dictæ vrbis, aut ad aliqua obsequia communi ipsius vrbis præstanda, prætextu moræ quā in eadem

a in l. medicos 6. de professor & medic. li. 10. C. & 11. quod de persona ib. procul dubio verū est in muneribus, sed nō de omnib. patrimonia lib. nisi specialiter concessum sit, vt ibidem not. gloss. ad verbum muneribus.

b idem in l. fi. § si demum ner & honorib. P. l. archiatros de metatis C.

c c. 2. de priuileg. in 6. c. fin. de magistris. c. licet. de præbēdis. c. tuæ, de cleric. non residenti c. cū ex eo de electio in 6. concilio Tridentino sessio. 5. de reformatio c. 1 in fi. vide Horatium Luciū hoc explicantem tract. de priuileg. scholarium priuilegio. 98 vbi sunt ampliatio nes oppositiones & limitationes.

d c. licet, vbi Panor & alij, de praben glossa in c. si ad verbum integer de magistris in c. de cetero, de cleric. non residend. c. fi. de rescrip. c. 2. in glossa fi. & ibi Archidia. de priuileg. *e constitutio habita ne filius pro patre. l. 4. t. 13.* *f exstat constitutio eius ord. ne 2. incipiens in supremia præminentia &c. in Bullario Cherubin. & constitutionib. Bon.*

in eadem vrbe contraherent, vel ad aliqua pædagia ratione rerum suarum, quas ad dictum Romanum studium deferri, vel exinde reportari facerent, doctores aut scholares eiusdem ciuitatis studij generalis non tenerentur. Tertio, quod hospitiis, vltra taxationem hospitiorum faciendam, nihil possit ab eis exigi electis taxatorib. duobus, vno a doctoribus & scholasticis alio ab vrbis communione eligendo, qui taxabunt, & si illi conuenire non possent adhibito tertio electo a doctoribus & scholasticis. Quarto, quod scholastici, doctores, peregrinantes ibi studiorum causa, & familiares eorum, conueniantur pro ciuili vel criminali leui negotio, iuxta aliam constitutionem, coram rectore aut magistro, vel vicario vrbis summi pontificis, vel coram rectore a doctoribus & scholasticis eligendo. Quinto, quod fructus beneficiorum suorum studentes, & doctores docentes, in absentia accipiant. Sexto, dati conseruatores prædictorum, abbas monasterij sancti Laurentij extra muros, Prior basilicæ ad sancta sanctorum, archipresbyter sancti Eustathij de vrbe cum potestate etiam pontificali. Vrbanus 6. pontificatus sui anno 2.[a] explicat priuilegium datum studiis generalibus, de percipiendis fructibus in absentia ab scholasticis & doctoribus, vt habuit tantum locum in vere residentibus in studiis quibuscunque generalibus, & in scholasticis qui se absentassent sub spe mox redeundi, non in aliis, qui sine spe redeundi abeuntes nihilominus se rotulis vel matriculis insererent.

12 Pius 4. die 29. Septembris anno 1565.[b] dum confirmat studij generalis priuilegia, facultates scholarum, rectoris & doctorum, concedit motu proprio rectori pro tempore exsistenti in dicta vniuersitate, liberam & absolutam facultatem eandem vniuersitatem regendi & gubernandi, & vltra alias facultates, honores & priuilegia & emolumenta quæcunque sibi attributa & concessa, omnes & quascunque causas ciuiles tantum inter ipsos scholares vniuersitatis, & alios quoscunque in futurum, etiam priuatiue supra vice legatum eius ciuitatis.

13 Cum legatus apostolicæ sedis, tempore Innocentij 8. exigeret decimas ecclesiarum, & a doctoribus & magistris & scholasticis in studio generali Parisiorũ peteret: intercessit vniuersitas & prouocauit scripto summum pontificem, & in appellatione proposuit ex priuilegio Philippi quinti regis concesso magistris, doctoribus & scholaribus studij vniuersitatis Parisiensis, non teneri eosdem ad mutuum pro bellis, vel ad subsidia pro bello imposita vel imponenda. Quodque Ioãnes rex alius, cum pro eo redimendo a captiuitate qua tenebatur ab Anglo, fuissent imposita & postulata subsidia a regnicolis, & decima præstanda super tota ecclesia gallicana, concessit tamen prædictis magistris, doctoribus & scholasticis vniuersitatis Parisiensis, exemtionem & immunitatem a solutione horum subsidiorũ & decimę. Cõsequenter autem Carolus 5. prędictos magistros, do-

a exstat eius constitut. in d. bullario, ordine Vrbani incipiens, dudum videlicet.

b hæc constitutio exstat intra constitutiones Pij 4 num. 91 incipiẽs, sacri apostolatus ministerio. sub annulo piscatoris, in d. Bullario Cherubini.

ctores & scholares, in dicta vniuersitate studentes, a cunctis præstationibus pro recuperatione sui regni indictis, exemtos & immunes esse voluit. Deinceps & Carolus sextus, filius Caroli quinti, eosdem magistros doctores & scholares a decimis & aliis quibuscunq; subsidiis, sibi per sedem apostolicam percipere concessis, aut in posterum concedendis, exemtos fore voluit, declarauit expresse & ordinauit. Carolus quoque 7. eadem libertate priuilegio & immunitate eosdem frui & vti voluit. Similiter Ludouicus 11. eiusdem Caroli septimus filius.

14 Ex comitiis etiam habitis procerum & personarum ecclesiasticorum, sub Cæsare Friderico iudiciali constitutione habita, ne filius pro patre, scholastici recepti sunt in specialem & singularem protectionem Imperatoris & principum, vt tuto habitare possint in loco studiorum & eundo & redeundo esse securi, eorumque nuntij, quemadmodum & peregrini tuti sunt vel debent esse inter medios hostes etiam,[a] vt neque pro debitis vel delictis aliorum etiam comprouincialium suorum retineri vel inquietari possint, ita exemti sint a iure repressaliarum, seu clarigationis.[b] habent enim fidem publicam seu vt vulgus loquitur ipso iure saluum conductum, cui vis fieret, si clarigatio vel androlepsia in illis haberet locum.[d] Sicut rex Galliarum declarauit. Docuit celebri iustitia Camillus, Scholasticos & belli tempore inter hostes quoque esse priuilegiatos: cum enim Faliscis bellū gerens, & quum Ludimagister puerorum Faliscorum, eos eductos extra vrbem quasi exercitandi causa, Romanis tradidisset: Camillus ludimagistri sceleratam proditionem iudicans, manus eius in tergum relegari iussit, puerosque hortabatur, vt proditorem ad suos parentes reducerent, quod & fecerunt. Atque Falisci ludimagistrum verberibus confectum necarunt, & Camilli pietatem, ac iustitiam admirati, seipsos absque prælio ei tradiderunt.[e] Liuius quoque testis est,[f] & appellat fallerios faliscos, additque Camilli ad ludimagistrum præclaram responsionem, non ad similem inquit tui, vel ad populum aut imperatorem, scelestus ipse cum scelesto munere venisti. Nobis cum fallisçis, quæ pacto fit humano, societas non est: quam ingenerauit natura vtrisque est eritque. Sunt & belli sicut & pacis iura, iusteque ea non minus quam fortiter didicimus gerere. Arma habemus, non aduersus eam ætatem (scilicet puerorum adductorum) cui etiam captis vrbibus parcitur: sed aduersus armatos, & ipsos, qui nec læsi lacessiti a nobis, castra Romana ad Veios oppugnarunt. Aliud priuilegium studiorū causa iure indulgetur, vt quod mutuo datur filiofamilias ex voluntate patris in scholis studenti, repeti possit,[h] ab ipso patre, non obstante exceptione senatusconsulti Macedoniani. Sed neque doctores professores, ad contributiones census aut munerum ciuilium tenentur[i] quod & de scholasticis dictum est, quibus immunitas communis est[k] quandiu student.

15 Illud & singulare quod grauati vel oppressi scholastici, immediate

a c. 2 de treuga & pace auth omnes peregrini cō munia de success. o. C.
b d. auth habita, ne filius pro patre C.
Hora. Luci. 15 de priuil. scho. primi 52
c vide quæ diximus, de hoc iure lib. 38, synta c 8
d vt refert Papus lib. 5. Rhaps. aresl. 81. 3. arest. 2.
e vt Polyenus refert Polyenus li. 8 stratag.
f Liuius ab vrbe cōdita.
g l. macedoniani, C. ad macedonia.
l. sed Iulian. § quod dicitur, eo. ti. P. facit l. si longius, in fine, de iudi. P.
h contra l. 1. ad senatus Maced. P. l. 2 C. eo ti. §. si quid eum eo qui in alien. potest. apud Iustinia. vbi regula cōmunis in aliu.
i l. medicos, de professor. & med. lib. 10 C.
k doctores. d. auth habita, ne filius pro patre, Guido Papa dec. 81.

diate appellare possunt ad tribunal imperatoris aut principis, qui eos omnino in protectionẽ suam recepit, & ab iniuriis pollicitus est eos vindicare, [a] quanquam a sententia lata in fauorem scholasticorum, si pro priuilegiis dicta sit exsequendis, non liceat appellare. [b] Refert Thomas Morus [c] apud Vtopienses, eos qui ad discendas literas pro mouerentur, immunitate laborum corporalium gaudere.

25 Obseruandũ est, plures esse casus, in quib. quis nõ vtitur priuilegiis scholasticorũ, quãuis nomẽ gerat scholastici aut doctoris: in quibus, si quis velit vti, abutitur illis potius. Veluti si scholasticus nõ sit inter scholasticos descriptus, aut si nõ studuerit in academia per sex mẽses, secundũ cõstitutiones regias Galliæ. Si se immisceat aliis artificiis, puta si in academia studẽs seruiat procuratori, pragmatico curiæ parlamenti, tunc enim amittit priuilegium, quia ab officio transit in artificium, etsi quibusdam horis lectionique intersit scholarium. Et ita pronuntiatum a senatu Parisiensi refert Papus. [d] Item si agatur reus de causa politica & publica, quia fauor publicus præfertur singulari: idipsum si cum scholastico procurator fisci seu principis agat, quæ omnia declarata sunt per senatusconsulta Parisiensis parlamenti, non pertinere ad forum priuilegiatũ scholasticum: neque scholasticum petere posse in his remitti se ad suum iudicem priuilegiatum. [e] Priuatur etiam priuilegiis vniuersitatis, qui pragmatici sollicitatores processuum efficiuntur, siue in curia parlamenti, vel in alia ex constitutione Henrici 3. super comitiis habitis apud Blesenses articulo 33. Multi alij casus referuntur & ab Horatio Lucio, [f] in quibus non vtitur quis priuilegio scholasticorum aut scholarum, vt si scholaris vagus sit, si honeste non viuat, si non studeat domi & scholas non intret, si alios perturbet pulsando, ridendo, sibilando, si sit excommunicatus, lusor, blasphemus, si clericus siue monachus sine licentia sui superioris studeat, si nolit obedire rectori, vel decano qui pro rectore est: qui studet necromantiæ, aliisque scientiis prohibitis: qui non studet in locis vel studiis priuilegiatis, seu in ciuitatibus vbi ea sunt: qui ab studiis recedentes sumant assessoris vel aduocati officium, ex quo relinquũt scholastici munus: qui stetit in studio decem annis, post quos non videtur ibi esse studiorum causa tempore completo.

a *d. Luth. habita erat. Lucius de priu. scholasti. priui. 72. & 71.*

b *Lucius vbi supra priu. 71.*

c *Morus li. 2. Vtopia.*

d *li. 5. Rhapsodia arestorum tit. 14. arestõ. 3.*

e *Papus d. li. & ti. aresto 5. refert placita curia de his.*

f *in fine tractatus de priuilegiis scholasticorũ.*

De discipulis, & legibus quibusdam scholarum, seu academiarum. CAP. VIII.

Discipuli & discentes in scholis priuatis, solent mercede priuatim & cum delectu formari: at in scholis publicis liber debet esse omnibus aditus ad lectiones, secundum leges nihilominus præscriptas ab academiis & fundatoribus illarum. Apud Persas erat quidem schola publica omnibus patens cuiuscunque generis, sed vltra erãt magis sapientes, qui nõ alios quã indigenas & Perside ortos, do-

ctrina sua nisi regis permissu imbuebant,[a] & hos magos Persarũ fer-
tur Pythagoras, beatæ vitæ comparãdæ causa adiisse, vt Empedocles,
Democritus, Plato,[b] Apollonius Tyaneus,[c] summus pontifex in
fundatione apponit leges, ne certa iura doceantur, puta, ciuilia Pari-
siis, vbi studium præcipuum philosophiæ[d] apponit imperator, ne
doceantur vetita vel discantur: apponunt & leges & canones, ne reli-
giosus seu regularis in scholis publicis studeat sine licentia conuen-
tus sui vel maioris partis: aut alius sine licentia prælati proprij[f] Vn-
de & doctor ingredientẽ sine ea licentia expellere ex officio potest.[g]
Sic academia potest statuta condere & cõtra eos iudicare ex illis, qui
ex corpore sunt,[h] immo & si statuta antiqua cauerẽt, ne mutari pos-
sent, tamen si ex illorum obseruatione vniuersitas multum lædere-
tur, posset illa mutare & ordinare contrarium.[i] Et certe magis cõue-
nit, vt leges condantur studiorum a doctoribus diu in academiis re-
gendis versatis, quam ab aliis: qui quamuis aut doctrina alia aut di-
gnitate seculari, aut ecclesiastica præfulgeãt, tamen cæcutiunt in his
quæ non norunt, & suis persuasionibus intricant omnium studiorũ
ordinem, vt sæpe ego ex rei euentu comperi, statutis attentatis a li-
centiatis & doctoribus theologiæ priuatis, qui nunquam sacrarium
scholarum viderunt, & tamen temeritate propria præsumserunt de
incognitis statuere, quod ne accidat cauere debent hi, ad quos respu-
blica pertinet: & eos recordari oportet quomodo Sophocles Amphi-
clidæ filius, legẽ Athenis promulgauerat, ne quis philosophus scho-
læ præficeretur, nisi id senatus populusque decreuisset, qui secus fe-
cisset, ei capitale esset. Ob quam legem Theophrastus ceterique phi-
losophi vrbe excesserant. Sed a Philone dies ob id Sophocli, cum sequẽ-
ti anno, quo prętura abierat, dictus esset, Athenienses lege abrogata,
Sophoclem quinque talentis mulctarunt, & vt philosophis redire ac
scholam regere liceret, decreuerunt. Hoc enim iustissimum est vni-
cuique perito in arte sua esse credendum.[k] Et dicam audacter, quod
experientia didici in regendis tribus academias iuxta vices mihi cõ-
missas, nullum maius virus irrepere in academias posse, vel aliud quo
facilius decus & splendor & doctrina earum intercidat, quam dum
arbitrio principum aut senatus, aut aliorum magnatum intrudun-
tur professores, sine libero iudicio eorum qui in illis profitentur, &
dum leges illis præscribuntur, forsan bono zelo, quæ tamen minime
forsan conueniũt scholis vel vtilitati scholasticorum, qui abusus tolli
posset conseruata principum, & professorum dignitate si principes
aut senatus, iudicium adhibeant, professorum ante decretum, quẽ-
admodum moris est in quæstione vel seruitutum, vel alterius gene-
ris causæ, adhibere ante sententiam peritos architectos qui referunt
quæ illis videntur meliora secundum artem.

3 De discipulis, lege apud Brachmanas Indiæ philosophos, audito-
ri non licebat neque loqui, neque sternitare, nec etiam excreare: vel
die illa coetu excludebatur vt incõtinens:[l] multo magis si oscitasset
nimis

a Philostratus in Pythagora.
b C. 1. 5. de fontibus. Plin. li. 30 histor. natur. c. 1.
c Philostra. de vita Apollo
d c super specul. de priui.
e l. culpa, 6. de maleficiis & mathem. li 9. C. ti. 18.
f c. 2 ne cler. vel mon. neg. se immi. in 6
c. cum ex eo, de electio. in 6.
g gloss. in d. ca. 2. ne cle. vel monach.
h c. ex literis de const.
i l. nauarchorum, & ibi Iacob Rebuffus de nauicula li. 11. C. facit l. si hominẽ Curtius manda.
k Diogen. L. in Theophra.
l Strabo. li. 15 geographiæ.

nimis sonore, quod & facere coram censore dignum habebatur censura, tanquam illud iudicium vagi animi foret, & hallucinãtis & fluxæ atque apertæ securitatis. a Fama quoque illa percrebuit Attica, ne ridendi quidem potestatem in academia prius fuisse. nam ab iniuria & ignauia, purum & inaccessum hunc locum seruare conabantur. b Refert Diogenes Laertius *lib 5.* in Aristotele Aristotelem patrio solo restituto permittente Philippo, leges suis ciuibus dedisse, in schola quoque leges tulisse imitatum Xenocratem, vt decendialem principem faceret.

4 Summopere præcauendum in primoribus studiis, ne ingenia auditorum vltra captum onerentur: vt doctrina sit proportionata capacitati audientium, sicut & obseruauit doctor gentium D. Paulus, *non potui*, inquit, *vobis loqui tanquam spiritualibus, sed quasi carnalibus* c, & rursum *sapientiam loquimur inter perfectos*. d Et præceptor diuinus & ipse Deus Christus, multa habeo vobis dicere, quæ non potestis portare modo. e

5 Sunt sæpe tenera ingenia relaxanda, imo oblectanda, vnde & musica olim miscebatur disciplinis. & remissiones fiũt certis diebus studiorum, ne animus tædio obsessus desperet de literis, aut abhorreat a labore disciplinarum, studium enim intensum per se triste & implacidum non assuetis videtur, & vere certe est, ideo & gaudent multo magis relaxatione. Quare Anaxagoras, sibi publice decretis honoribus, magno animo repudiatis, id sibi omnino commemoratur postulasse, vt, quo die mortem obiret, pueris qui disciplinis & artibus operam darent, permitteretur feriatis otiari & ludere. f Fuerunt & puerorum etiam regiorum & ad eum finem certamina coturnicum & gallinaceorũ, vt inter Antoninum & Getam fuisse memorat Herodianus. g Sunt vacationes in academiis, id est, lectionum intermissiones, quibus & cessatur a labore. Verum cauendum est administrantibus academias, ne istæ vacationes longiores sint quam defunt, lectiones publicæ intercipiantur.

a *Gell. lib. 5. cap 20.*

b *Ælia. li. 3. de varia hist. c. 34.*

c *1. ad Corin. cap. 3.*

d *1. ad Cor. c. 2.*

e *D. Ioann. euang. c. 16. vers. 16.*

f *Plutarc. in politicis.*

g *Herodia. lib. 3.*

De collatione graduum in academia. Abusu & reformatione.

CAPVT IX.

Inter præclara priuilegia & præcipua academiarum seu studiorum generalium, illud non est prætermittendum, quod possunt titulos graduum conferre studentibus, & probatos cum literis testimonialibus remittere ad principes ecclesiasticos & tẽporales, veluti idoneos ad subeundam curam reipublicæ, si viris egeant h, ad suscipienda beneficia ecclesiastica, & regendas ecclesias. maius adhuc priuilegium concessum a summo pontifice vniuersitatibus Galliæ, nominandi graduatos idoneos episcopis & archiepiscopis, abbatibus & aliis collatoribus, vt beneficia primo vacatura post debitam insinuationem literarum graduum & tẽporis studii & nominationem,

h *l. nemini licere 11. de aduoca diuersorum iudiciorum li. 2. C. tit 8, §. summa itaque ope. in proœmio institutionum Iustin. a.*

illis conferantur, mensibus definitis & constitutis in concordatis inter Leonem 10. & Franciscum 1. Galliarum regem, & in pragmatica sanctione. Confidunt principes professoribus vniuersitatum priuilegiatarum tanquam præceptoribus, qui ingeniorum scholasticorum possent esse iusti æstimatores, vel ex frequentia collocutionis & auditionis illorum, vel ex examine, quod habere debent, antequam testimonium dent eruditionis. Sunt gradus seu distinctiones doctrinæ, ita distinctiones testimoniorum secundum illos gradus. non enim omnes sunt æquali eruditione præditi, neq; vnus & idem scholasticus statim ad perfectionem studiorum conscendere sine gradatione & tempore potest. Neque etiam præterquam idoneis conferri debent præmia studiorum.

2 Statuit ita Constantiensis synodus [a], *Item*, inquit, *vt de cetero floreat sapientia & vigeant literarum studia, nullus ad titulos graduũ & honorum assumatur, nisi idoneus & approbatus moribus & scientia, atque benemeritus: nec ita leuis & nimium præcipitata promotio fiat. Nam vt notum est & multis ridiculosum, multi magistrorum nomen obtinent quos magis adhuc discipulos esse deceret. Contra facientes aut venientes, priuilegiis regalibus eisdem vniuersitatibus concessis ipso iure priuentur* [b].

3 Ad præsumtionem probationis scientiæ facit tempus, quod quis in scholis in discendo consumserit, iurisque ciuilis studium quinquennio perfici posse docuit Iustinianus: iuris vero canonici septennio, canones [c]. Ex præscripto vero concordatorum gallicorum, & summi pontificis [d], pro beneficiis obtinendis in regno Galliarum in vim priuilegiorum, nominationum, statutum, vt collatores ordinarii aut patroni ecclesiastici dignitates, personatus, administrationes, officia & beneficia ecclesiastica, in mensibus graduatis & nominatis assignatis, vacantia, illis graduatis simplicibus aut nominatis illa conferre, aut ad illa eos duntaxat præsentare teneantur, qui per tempus competens in vniuersitate famosa studuerunt. Tempus autem esse competens declaratur decennium in magistris seu licentiatis, aut baccalariis in Theologia: septennium vero in doctoribus seu licentiatis in iure canonico, ciuili, aut medicina. Quinquennium autem in magistris seu licentiatis in artibus, cum rigore examinis a logicalibus inclusiue, aut in altiori facultate. Sexennium in baccalariis simplicibus in Theologia: Quinquennium vero, in baccalariis iuris canonici aut ciuilis, in quibus baccalariis iuris canonici & ciuilis, si ex vtroque parente nobiles fuerint, triennium sufficere decernitur. Simplices graduati dicuntur ibi, qui nominationes non habent, nec fauore etiam tanto ac qui habent in consequendis beneficiis donantur. [e] tempus illud ante adeptionem graduum studiorum desideratur completum, ad effectum consequendi priuilegium acceptandi beneficia debita per concordata graduatis simplicibus vel nominatis, vacantia certis mensibus, prout definitum & distin-

[a] §. item vt de cetero, de collatio n pragm. sanctio.

[b] §. quibus, in procem. P

[c] c. cum ex eo, de electio. in sex

[d] §. prætereа, volumus & §. tempus autem de collationib. in concordatis Gallicis & summi pontif.

[e] Simplex ita, cui nihil aliud quam gradus adiicitur, vt in simili in l. in bernus, C. de appell. ibi si- ue nihil huiusmodi adiectum sit, sed simpliciter, & in c. liberas de cõcessio præbẽ ibi, quondã simp ex ca nonicos

& distinctum fuit. [a] Tempus studiorum perficiendorum in prædictis est iuris positiui, ad effectum priuilegii consequendum, sed in aliis potest esse arbitrarium magistris, qui promouendos possunt suo iudicio vel ante, vel post illud probare. Artes longæ, vita breuis, & vt quis possit discere tempore indiget, vt postea possit docere. [b] Breui tempore nemo humana via potest multa discere: & miserum est eum fieri magistrum qui nondum nouit esse discipulus. [c] Solidior est doctrina, quæ longo tempore exacta est apud bonos & eruditos præceptores, vt docuit præceptis silentii Pythagoras, [d] & Aristoteles reipsa, qui fertur per viginti annos Platonem audiuisse. [e] In rudioribus tempus longius requiretur etiam quinquennio aut septennio. Nemo repente fit summus [f] via inquam humana, excipio enim scientiam infusam ex priuilegio. Ceterum quia temporis determinatio pertinet ad communem præsumtionem, vt eo tempore quis peregisse putetur studia, & idoneus ad suscipiendum magisterium & gradum extra priuilegium nominationum, cui datum est tempus pro forma, poterunt academiæ ad reliqua priuilegia consequenda, gradus vel citius vel tardius conferre, habita ratione potius ingenii & adeptæ doctrinæ quæ causa sola est temporis definiti. Sicut alioquin non sufficit diu studuisse, vel commoratum esse aliquem in scholis, nisi etiam profecerit, vt non diu sed laudabiliter vixisse inquirendum est. [g] Sunt alii qui ingenio subtiliores, & perspicacia mentis facilius difficultates ænigmatum iuris aliarumque doctrinarum superantes, qui tanto tempore quo hebetiores opus habent non indigent, & plus hora vna quam alii anno concipiunt, quos siquis prætextu temporis in petitione graduum repelleret, iniuriam & illis & reipublicæ non modicam irrogaret, non magis quam si immeritos & ignorantes eo prætextu quod per tempus definitum in scholis commorati essent, graduum titulis & honoribus insignirent: neque tempus solum est causa eruditionis, quamquam in his, qui tempore perfici solent, regulariter eius mensuram ad generalem quandam certam constituendam politiam consideremus, considerato eo quod plerumque solet accidere, & non raro euenire [h] sed non tamen stricte, vt si quid ante vel post tempus definitum acciderit quod in tempore definito desideramus, contemnere debeamus, hoc enim esset verba legis captare, & verba, reiecta mente retinere. Sic Theodos. & Valentinia. de honore militantium in sacris scriniis agentes, *nemini*, inquiunt, *liceat cum sit posterior tempore locum præcedentis ambire: nisi forte ab eo qui tempore vincitur, laborum comparatione superetur, vt quindecim primatum eiusdem scrinii testimonio cum sacramenti religione subnixus, præcedentibus dignior iudicetur.* Proinde in studiis generalibus, quibus ius datum est a summo pontifice & principibus conferendi honores & titulos magisterii priuilegiatos, non tam addicti sunt professores tempori,

a §. præfati ordinarii, d. tit. de colla. in concorda. & § ea propter, de regia facultate primi mensis nominationis, ex quibus explicatur antiqua concilii Constantiensis iura, quibus tertia pars beneficiorum debetur graduatis, §. insuper & §. item placuit de collat. in pragma. sanctio.
b c. sic viue, c. si clericatus, 16. q. 1.
c in prin. 61. 48. c. miserum 61 dist. c. cum in magistrum & ea officii. de elect. vide gl. ad §. l. tum literis, 5. ad verb. instructus. de in integ. rest.
d Gell. lib. 1. ca. 9.
e Dio. Laer. lib. 5 in Arist.
f ea caritas est quæ ita. 14. §. hæc qua de caritate, de pænit. dist. 2.
g c. gloria episcopi in fi. 22. q. 2.
h l. 3. 4. 5. 6. de leg. ☉.

quantum rei veritati & ita examine ad tentanda ingenia quantum profecerint, quãtumue meruerint, laudabili & præscripto more, imo proprio & debito iure vtuntur. Soluti enim a superfluis obseruationibus veritatem rei potius quam opinionem ex tempore conceptã, debent in conscientia inspicere, quasi abutantur vel gratia vel penuria omnino corrupti, reformationi merito obnoxii sunt, & castigationi, neque promoti per doctorum corruptelam, pro graduatis habendi sunt. [a] Poterit & scholasticus notorie peritus, sine examine promoueri, vel saltem modico adhibito pro forma [b]. non enim egemus in manifestis probatione, neque in claris opus est coniecturis, & certus amplius certus effici non debet [d].

4 Examen seu examinatio vel inquisitio promouendi ad gradum magisterii seu doctoris, triplex solet fieri. Primum fit a præceptoribus propriis, qui promouent aut præsentant insigniendum vniuersitatis [c]. Secundum fit publice, exposito promouendo certamini literario in scholis, vt intelligatur quæ eius facundia, quantaue ei insit doctrina. Tertium fit ab ordine professorum collegii vel studii generalis [f]. Formam videtur descripsisse Constantinus scholis literariis, ex forma promouendorũ in schola officiorum, *Priuilegiis durum scholæ vestræ*, inquit, [g] *indultis, & integris reseruatis, ad ducenariam, centenariam, & biarchiam nemo suffragio, sed labore vnusquisque perueniat: principatum vero adipiscatur matricula decurrente: ita vt ad curas agendas & cursum illi exeant, quos ordo militiæ vocat, & eius laborum adiutor. Præterea, in quo totius scholæ statui, & magistri securitas constituta est, idoneus probitate morum ac bonis artibus præditus nostris per magistrum Statibus offeratur, vt nostro ordinetur arbitrio.*

5 Academiæ Galliæ, tres gradus constituunt, quibus perueniatur ad apicem eximiæ & præstantis doctrinæ, ad munus doctoratus so-tidem certaminibus probantes Athletas scholasticos, antequam dignitatem doctoris & priuilegia cõsequantur. Athletis enim, vt Diocletianus & Maximianus Augustinus statuerunt [h], ita demum, si per omnem ætatem certasse, coronis quoque non minus tribus certaminis sacri, merito coronati non æmulis corruptis vel redemptis probentur, ciuilium munerum solet tribui vacatio: prima corona in primo examine & certamine est in baccalaureatu, vbi baccalauti, quæ victoriæ insigne est, veluti primum gradum doctrinæ comprobatæ, indicat: deinde certamen publicum prolytatum concedit, & secundum gradum ad doctoratum: declaraturque sufficientia eruditionis & morum ad conscendendum vltimum gradum & sedem doctoratus, qui postrema corona studiorum & suis priuilegiis cohonestatur. In Italia baccalaureatus non est gradus distinctus ab aliis, nec requiritur ad doctoratum [i]. In Francia est gradus [k], & qui præcedere licentiam debet vt licẽtia doctoratum. Alio-

a Barth. ad l. Athletæ, de excus. tutor.
b sic expresse notat Panor. ad c. constitutis, 45 nu. 3. de appell. per illũ textum, & per c. nullus, 23. distinct.
c cap. 17. de manifest. 2. q 1 c. vestra, 7. & c. fi. de coha clerico. & mulier. li. 3 tit. 2, c. cũ olim, de verbor. signif.
d l. 1. §. fi. de act. emt. P.
e iuxta l nemini, de aduoca. diuersorum iudiciorum C.
f sit l. magistros 7. & l si quis 10 de professori & med. lib 10 C. tit 52 Panor. ad ca 3 nu. 17 de sentẽ & re iud.
g l 1. de officio magistri officior. lib. 1. C tit. 31.
h l. vnic. de athletis, lib. 10. C. tit. 53.
i vt ait gloss. ad regulam Cancellariæ li. lit 2. in 3. parte.
k Rebuff. ad §. statuimus in 1. & l verba magistris in artibus, de collatio. concord.

quia

quin quis diceretur promotus per saltum[a], hoc est, omisso primo gradu. Quod pertinet tamen ad obtinēda beneficia in vim gradus: baccalaureatus in medicina & artibus non facit gradū, & nisi in iure ciuili & pōtificio & theologia, & ita non dantur baccalaureis medicinæ aut artium, sed tantū aliis nominationes ad beneficia in Gallia b.

6 Possunt ex abusu & corruptione professorum, quemadmodum experientia didicimus, plura incommoda & mala reipublicæ inferri: maxime cum indignis vel pecuniæ nundinatione gradus conferuntur. Fit enim, vt priuilegia, quæ in fauorem pauperum scholasticorum, & in fauorem studiorum concessa fuerunt, vt plures sint, qui præmiis allecti ad honores aspirent, & res publica & societas humana abundet viris peritis, qui & ecclesiastica & secularia negotia vtiliter tractant, in perniciem eorundem conuertantur, siquidem indigni potiti gradibus, vel mercati eosdem, eorum fauore beneficia ecclesiastica & seculares dignitates sub persona peritorum, fuco gradus occupant, inuadunt, & præripiunt pauperibus doctis & benemeritis. Cui malo obuiam iri potest, si stipendia & salaria legitima & sufficientia professoribus constituantur, & constituta, sine diminutione vel collybo prefectorum ærario suo tempore definito exsoluantur. Solent enim quidam magistri excusare nūdinationem prætextu, quod conuenientia non sint salaria, aut non soluta. Imitantes milites qui prædationem vel melius concussiones & latrocinia excusant, quod stipendia illis non soluantur. Multum etiam nocuit reipublicæ quod professores aliqui reperiuntur parum timoratæ conscientiæ, & non considerant, quale pecus arcadium intrudant ecclesiis & subselliis, ad gratiam sæpe gradus prophanis concedentes: nec considerant, se reddituros rationem coram Deo & hominibus de tanta in probandis studiis negligentia. Intrudunt quoque aliquando in cathedras hæreticos, ex quibus virus & perniciem aut pestem reipublicæ sequi necesse est. In quibus emendandis opus est reformatione diligenti, quæ facilis erit rectoribus & conseruatoribus, seu episcopis & principibus, si studia reuocentur ad institutum scopum in erectione, & viri docti bonæque conscientiæ & integræ fidei prefíciantur, etsi ii qui pertinaciter in errore vel malitia perseuerant, emendentur.

7 Refert Iulius tertius summus pontifex in constitutione edita 6. Febr. 1552. c abusum quem emendauit, quod multi iuris ciuilis & canonici ignari, ad doctoratus gradum adspirantes indebite, sub prætextu quod in aliqua vniuersitate studii generalis operam dando in tātum profecerint, quod idonei exsistant, licentiam a sede apostolica obtinerent, vel extorquerent, vt ab aliquo prælato, seu a persona in dignitate ecclesiastica constituta, etiam de propriis extorquendo, insignia doctoratus in Romana curia suscipere valerent: & eiusdem licentiæ prætextu examine ad id requisito, & aliis necessariis desuper minime adhibitis, contra sacrorum canonum statuta &

a *facit ca. 1. de clerico per saltum promoto.*

b *notat glo. antiqua ad § tertia pars præbendarũ ad verb.* baccalarii *in pragma. sanctio.*

c *est constitutio Iulii 3. ordine 20. incipientis, cum sint, in Bullario Laertii Cherubini.*

iuris dispositionem, in illius doctoratus dignitatis opprobrium, se ad illius gradum faciebant promoueri, vnde gradus ex præmissis vilescebat, illudque emendans disponit S. pontifex neminem de cetero in vrbe creari posse doctorem nisi a collegio aduocatorum consistorialiũ, non obstantibus priuilegiis & licentiis in contrarium concessis. Reuocauit & Pius Quintus, Kal. Iunii anno 1568. pontificatus sui anno 3. [a] idque propter omissam necessariam in gradibus concedendis examinationem, facultates comitum Palatinorum & aliorum gradus concedendi: & simul voluit ab illis doctoratos vel graduatos non gaudere priuilegiis graduatorum quoad dignitates aut alia beneficia: idipsum & in concilio Tridentino constitutum. [b]

8 Aliud esset si papa aut imperator, aut rex, doctorem fecisset, nam doctorare aut priuilegiare ad illos origine pertinet, & vniuersitates priuilegia tantum eorum auctoritate concedunt, & creati doctores à papa tantum digniores, præponentur creatis ab vniuersitatibus aliis: [c] vt miles creatus ab imperatore maiori gaudet prærogatiua, quam si a duce esset creatus. [d] Creati tamen sub bulla, vel a comitibus palatinis non gauderent priuilegiis doctorum per papam factorum, in his, in quibus oportet studuisse, in vniuersitate priuilegiata per certum tempus.

9 Maior præsumtio pro graduato ab vniuersitatibus, vbi professores assidui, lectionibus vident interesse auditores vel abesse, quod præsumatur diligentius examinatus, & laudari vel examinari a laudatis & examinatis magistris, potius fidem habet, quam ab aliis: vt non potuerim continere aliquando bilem aduersus superbiam pharisaicam aliquorum, qui tantum sibi arrogare voluerint, vt tentauerint apud prælatos sibi concedi facultatem examinandi nominatos & graduatos ab vniuersitatibus Gallicis, sibi inquam qui nisi præsumtionem scientiæ & inflatos turbidosque vires continent, & arrogantia & innouatione quæ destruit rempublicam, potius quam ædificet, omnia sibi vindicare, vel extorquere satagunt: quasi vero maiores nostri prudentiores non fuerint, qui a magistris discipulorum peritiam inquirunt, nec ab alienis mendicari, potissimum ab iis qui sibi hunc honorem reformandi non vocati arrogant, constituerunt. Exstat regula cancellariæ [e], quod doctores in iure canonico vel ciuili ac in theologia & medicina, & qui per aliquot annos legerint in artibus magistri, nec non in altero iurium, vel theologia baccalaurei, non examinentur a prælatis conferentibus beneficia. Videtur enim prælatus iniuriam facere vniuersitati, [f] volendo eius graduatum examinare, imo iniuria fit principibus, quod indignos existiment quos ipsi idoneos inquiri de idoneitate impetraatium,

a exstat eius cõstitutio in dicto bullario Cherubini. in constitutione Pii V. ordine 59. incipiente quamuis a sede.

b sess. 22. ca. 2. de reformatione & sess. 24. c. 12. de ref.

c Rebuffus ad § volẽtes gl. 1. de manda. aposto. in concorda. & tract. nominationum q 21 nume. 9. 19. vbi exceptio in iam quæsitu iurib. per graduatos ab vniuersitate ex præcedente tẽpore citat pro prælatione Alexãdrini ad l. 1. de albo scribe. Romanũ in repetit. l. si vero 49. de solenti. sol. matrim. Fel. ad c per tuas de maiori & ob. Ias ad legem 2 § prim. 5 cõclusio. de vulga & ad l. si quis maior. colum. fi. de transf. C. facit cap per tuas. & ca. statuimus, de act & obl. dict. l. 1. de albo scrib. P

d Panormit ad c. postulasti. de maior. & obed. Feyn ad rub. de maior. obed co. num 3.

e Rebuff ad § 1. ad verbum priuilegiata, de collationi in concord gallica. ad verbum gratias de collatio. in pragmatica sanctione.

f glo. antiqua, ad §. item, quod vniuersitates.

nec

nec vlterum examinari, cum sit iam probatus, secus in aliis.[a] Sicuti Episcopus non potest examinare præsentatum ab Abbate, cum sufficiat Abbatis testimonium [b]. Nam si Episcopo daretur examinatio graduatorum, aut nominatorum, aut præsentatorum ab vniuersitatibus & Abbatibus, nunquam inueniret graduatum aut nominatum doctum aut sufficientem, etiam si esset Bartolo vel Panormitano similis, nisi esset illis propitius: quod & locum habet in istis censoribus Pharisaicis vicariis episcopi, qui tanta stultitia & præsumtione & superbia occæcantur, vt nullum putent aliquid scire quin illis adulетur vel applaudat, imperiti qui nisi quod ipsi faciunt, nihil rectum putant. Quare semper præsumendum potius pro actu vniuersitatis, si debita forma factus fuerit, & pro habilitate personæ [c]. Cauere debent hac in parte qui clauum tenent reipublicæ, summus pontifex inquam & principes, ne prætextu abusus propositi academiarum a censoribus istis voluntariis turbentur ordines & iurisdictiones earundem. Nihil enim posset inde suboriri quā confusio in republica dirutis fundamentis. Sed si abuti professores inueniantur munere suo, vocari debent, castigari, emendari, reformari, & mutari, remanentibus priuilegiis integris & auctoritatibus concessis. Et si inueniantur qui obrepserunt, vel titulos iniuste graduum consecuti fuerint, puniendi. Non enim gradus per se doctos facit, sed testatur doctos, & more dato ad magis studendum incitat & viam struit: & sic nec sufficit scientia sine gradu, aut gradus sine scientia [d]. Et promotus corruptis doctoribus ad doctoratum, non debet vt dixi priuilegiis doctorum gaudere [e]. Neque doctor indoctus debet frui priuilegio doctorum [f]. Et certe tales qui titulo tenus doctores sunt, & qui neglectu studiorum quod iam didicerant amiserunt, digni essent qui iterum examinarentur, non quidem ab his qui volunt videri Rabini, nam cæcus cæcum duceret, sed a magistris eruditis, probatis professoribus, bonæ conscientiæ, & a timentibus Deum, a rectoribus & reformatoribus scholarum: qui certe non minus necessarii sunt in republica, quam visitatores ecclesiarum. Sed tales essent deputandi qui in professionibus seu facultatibus reformandis essent peritissimi, & munere professorum perfuncti laudabiliter fuissent, veterani & emeriti, & non aliunde, vel alii.

10 Nec inficias imus, quin & æquum & salutare reipublicæ putamus, approbatum semel in doctorem, posse iterum reprobari, si postea inueniatur per reformatores prædictos, vel per ipsos magistros, qui ante approbarunt insufficiens: imo & insignibus posse priuari, saltem priuilegiis. Nisi casu vel morbo vel senectute fuerit scientia amissa. Sic Gordianus Cæs. [g] Grammaticos seu oratores [h],

a Rebuff. ad § præterea volumus, ad verbū quinquenniū de collatio in concord. Gallic. Fel. ad c. fina. de præsumt. Ioannes Staphilaus, tracta. de literis gratia in 10. forma exspectatiua.

b ca. monachi, 16. q. 1.

c c. in præsentia, & ibi Decius, nota in de probat. l. ab ea parte, eo. tit. ff. vide de his Tholos. 449.

d Rebuff. ad § præfatiq. ordinarii, ad verb. graduatis de colla. in concorda. Bonifa. ad clem. vnicā per illū tex. notabilē 3. de excess. prælator.

e l. vnica de ath. et lib. 10. C. & ibi glo. Rebuff. tracta. nominationum, q. 5. num. 10.

f quod late prosequitur Rebuff. tracta. nominationum. qu. 21. num. 12.

& ad auth. habita, ne filius pro patre.

g l. grammaticos 2. de professor. & medic. lib. 10. C. tit. 52.

h nam & ante responsum in l. sed & reprobari de excusatio. tuto. ff. vt gradatim & ibi Bart. ad §. reprobari de muneri. & honor.

decreto ordinis probatos, si non se vtiles studentibus præbeant, denuo ab eodem ordine reprobari posse incognitum nō est. Nam & in his versatur publica vtilitas, cum propter præsumtionem doctrinæ doctores ad multa publica officia & beneficia ecclesiastica admittantur, & imperitia eorum multos ita deceptos lædat [a]. quare examinatus & probatus in gradu licentiæ, potest in examine doctorum reprobari, cum ex noua causa potuerit se inutilem reddere, veluti si sit magna temporis distantia inter licentiam aut prolytatum & doctoratum petitum: vel quia vno tantum examine fuerit approbatus & alia supersunt, secundum ea quæ notat Abbas Panormitanus [b]. Possunt & graduati indigne promoueri auaritia vel corruptione professorū, vnde puniri & professores debent: quare statuitur & in pragmatica sanctione, ne academiæ indignos promoueant, secus facientes priuilegiis regalibus academiis concessis ipso facto sint priuati. [c] Priuilegium enim meretur amittere, qui sibi concessa abutitur potestate [d].

11 Quod pertinet ad fidem docentium synceram & catholicam, prospexerunt sacræ constitutiones: vt non recipiantur ad regendas scholas alii quam probatæ fidei, non enim requiruntur tantum periti magistri, sed etiam & vt illi sint catholici [e]. Et Pius 4. Sum. pontifex idibus Nouemb. anno 1564. pontificatus sui anno 5. statuit [f], ne lectores publici vel priuati cuiuscunque facultati iuris ciuilis vel canonici, vel theologiæ, aut aliarum artium, rectoresque, non admittantur ad lectiones seu officium legendi vel rectoratus, nisi prius fidem catholicam profiterentur in forma constitutioni inserta, in manibus vel ordinarii seu eius vicarii, aut doctorum aliorum promouentium.

12 Conferet multum quoque ad conseruandam religionem catholicam, repurgare bibliothecas, & bibliopolarum officinas, a libris infectis hæresi iuxta sanctiones & catalogum editum ex auctoritate concilii Tridentini, & censuram inquisitionis & iuxta principum sanctissimas constitutiones, de quibus nos alias, quibus prohibetur hæc librorum detentio, impressio, venditio & lectio: vt etiam recte Sigismundus Poloniæ rex pius & catholicus, anno millesimo quingentesimo trigesimo quarto proposito seuero edicto, alio remedio vsus est ne inficerentur hæresi subditi, & omnes Polonorum liberos, qui Wittembergę operam literis darent, reuocauit, ne hæresi pollucrentur, & deinceps Poloniæ regnum corrumperent: vt narrat Surius [g]. Zeno Imperator scholam Edissenam quam Persicam vocabant, tanquam quæ Nestorii & Theodori doctrinam traderet subuertit & abrogauit [h].

13 Alius abusus notatur & emendatur iure canonico i scholasticorum, qui dum in quauis scientia ad doctoratus vel in magisterii assumuntur honorem, cum sua solennniter faciunt principia, aut recipiunt insignia sui doctoratus, multa vane insumūt in expensas clica cibos,

a Panormit. ad c. de illis de sponsal.
b Panormit. ad d. c. de illis & ad c. cū secūdum de præbendis.
c § item vt de cetero floreat scientia vers. contra facientes de collationib. in pragma. sanctio.
d c. 63 priuilegium 11. q. 3.
e clemētina 1 de magist. lib 5 tit 1.
f exstat constitutio in Bullario Cherubini inter Pii 4. constitutiones nu. 112. incip. in sacrosan.
g Surius in comment de rebus suo tēpore per orbem gestis in 40 anno.
h Theodor. lector lib. 2. collectaneor. hist. ecclesiasticæ in 1 tomo bibliothecæ sanctæ.
i clem. 2 de magistris.

cibos, vestes & alia: quo exemplo plures, a sumendo eodem honore, non habentes vnde paria faciant retrahunt. Atque ideo statuitur, vt antequam ad gradus assumantur, iuramento prius se adstringant, ne vltra tria millia turonensium argenteorum in hanc solennitatem & magisterium quomodolibet expendant, & intra eandem summam expensas moderentur nisi notabilis forsan conditionis exstiterint. Atque iubetur magistris ac professoribus ante quemquam non promouere, quam præstiterint iuramentum de eo seruando sub pœna suspensionis per sex menses a collatione magisterij vel doctoratus. Iubet Iulius 3. pauperibus scholasticis idoneis ad gradus, illis gratis eosdem conferri. a

14 In damnum scholarum quoque abutuntur suo munere interdum professores seu doctores, qui ad docendi munus vocati sunt dicti regentes: quando postulationibus seu forensib. subsellijs pro causis agendis vel defendendis, se dedunt. tantumdē enim tēporis quod impeditur foro, detrahitur lectionib demandatis, quæ certe expertusque loquor, totum requirūt hominem & integrum ad officium, intentumque animum. Quare merito Leo 10. Summus pontifex in diplomate de officio priuilegiis & immunitatibus Doctorum & studentium in studio almæ vrbis Romæ, anno domini 1513. Non. Nouēbris, pontificatus sui, anno 1. statuit, b firmatis omnibus priuilegiis & exemtionibus, vt nullus doctorum conductorum ad legendum, aduocationis munus, aut aliud curię officium in vrbe exerceret, ne a lectionibus distraheretur: permissa tamen domi post lectiones, consultandi potestate. Sic Vlpianus c dixit solere sine infamia studiosis iuris interdici, ne se negotiis fori accommodent.

a In constitutione Iulij 3 ordine 20. incipiente cum sint anni 1552. 6. Februarij in Bullario Cherubini.

b exstat eius constitutio inter constitutiones Leonis 10. ordine 2. incipiens dum suauissimos, in d. Bullario Cherubini

c Vlpia. in l. moru est 9. §. nonnunquam. ae pœnu. li. 48. P. ti. 19.

d l. Quoties qui satisda. cog.

De conseruatore & iudice priuilegiorum, studiorum & personarum eorundem. CAP. X.

PArum est leges aut priuilegia concedi, nisi sint qui ea contra vim & impugnationem viriliter & cum potestate defendant. Paria enim censentur vel non esse, vel esse inutiliter d Egēt autem vniuersitatis studiorum defensore, vel maxime, quod vulgus quadam nescio quanta corrupte a infectum, solet odio prosequi studiosos, & illis infestum esse, quāquam ex eorū assiduitate vberrimos colligat annuatim fructus & reditus: & quanuis ea releuetur impensa, ne cogatur alio filios erudiendos mittere cum periculo & discrimine fortunarum, vitæ aut morum eorundem: & tanta est inimicitia & contrarietas inter ignorantiam & rusticitatem seu barbariem morum, & scientiam, peritiam, & studia virtutis, vt se vix compati sine aliqua lite possint. Sunt & inuidi vulgares & plebeij felicitatis literarum, vt quanquam sine illis bene esse nequeant, tamen fulgore & splendore illarum & doctrinæ obcæcentur, aut pati radios eius facile nequeant. Sunt & principes successores antecessorum, qui non eodē animo

fauent studiis, quo fundatores antecessores fuerunt, & leui de causa vel spe augendarum quodammodo opum, vel decepti inuidia & malitia aulicorum conuellere priuilegia concessa moliuntur. Proinde & conseruatores sunt seculares, qui secularibus medijs vulgi iniurias repellere & castigare possint: & spirituales seu ecclesiastici, qui contra principes ipsos intercedere censura spirituali, & potestate pontificia vti possint, & generaliter sartam tectam & illæsam academiam sua protectione conseruent. M. Antonius triumuir, post victoriam a Parthis habitam, & cæsum Labienum, & Phraatem, præstantissimis regis Orodis ducibus, epulum Græcis præbuit & suscepit præfecturam Atheniensis Gymnasij. [a]

2 Conseruator proprie tantum a manifestis defendit sibi commissos iniuriis, non autem iudicialem exercet indaginem, [b] nisi concedatur. Pro conseruatore & iudice Iustinianus Byzantinis scholasticis designauit proprium iudicium, præfectum vrbi Constantinopolitanæ, & in Berytensium studio præsidem Phœniciæ maritimæ, vna cum ciuitatis episcopo & legum professoribus. [c] Fridericus I. Imperator etiam, apud Roncalias solemni lege edita, mense Nouembri, anno 1158 iudices & vindices constituit concessa illis iurisdictione pro scholasticis & eorum negotiis ciuilibus & criminalibus, magistrum seu dominum præceptorem, & episcopum loci. [d] ad quam legem glossa tradit [e] Bononienses scholares & magistros, renuntiasse huic priuilegio quod pertinet ad causas criminales, exceptis clericis qui non potuerunt priuilegio sui fori renuntiare. [f] Et alibi Accursius in criminalibus ait, non seruari quod magister cognoscat de causis scholasticorum, sed potestas aut episcopus. [g] Pius 4. rursum rectori vniuersitatis Bononiensis dedit potestatem vniuersitatem gubernandi, omnes & singulas causas, sed ciuiles tantum inter scholasticos, videndi, audiendi, cognoscendi, decidendi, ac fine debito terminandi. [h] Consentiunt fere omnes, de iure ciuili tres haberi iudices scholares, episcopum, doctorem, & potestatem. [i] addendus est ex generali consuetudine atque priuilegiis aliquibus expresse concessis, rector vniuersitatis, quemadmodum magistri aliarum societatum procul dubio in suæ artis subditos iurisdictionem aliquam acceperunt iure ciuili. [k] Carolus quintus rex Galliarum, quo tempore erexit vniuersitatem vel studium generale Andium, dedit conseruatores (vel tunc fuerunt saltem) præfectum regium vicarium seneschalchi, & præfectum minorum, qui est minor vrbis iuridicus, qui iudicarent de scholasticorum controuersiis, solida, indiuiduaque potestate

a Appianus Alexandrinus li. de bellis Parthicis. b c. 1. de offi. & potest. iudic. delegat. in 6. li. 1. ti. 14 vbi glossa videnda, tractatur vero qui possint dari & esse conseruatores ecclesiastici, & vbi cognoscant & an & quibus possint delegare, quantũ duret eorũ potestas, & de expensis talium, in c. fi. eius ti. de offic. d. lega. In 6. vide Spec. ti. 1 part. 1. ti de offi. iud deleg. § fin. nu. 24 Guido Papæum fo 247. & 18 c In §. pen. in proœmio pandectarũ. d auth habita ne filius pro patre li. 4. C. ti 13. e gloss ad d. authen. habita, ad verba, si litem. f c. fidi igitur, de foro compet. auth. statuimus C. de epi. & cle. g Accur. ad § pen. ad verbum professores in proœmio. P. h constitutio pij 4. ordine 91. sub annulo piscatoris, data anno 1565 septembris, sacri apostolatus ministerio in bullario Cherubini. i d. §. pen & ibi gloss in proœm. P. interpretes. ad d. auth habita ne filius pro patre. Speculator titu de reo, nu. 5. & ti. de compe. iudi. ad § 1. nu. 16 & alij quos citat Horat. Lucius, tract. de priuilegiis scholar. priui. 64. k in l. de militibus, ibi ad eum remittantur, in quibus militabant, de custod. & exhibitio. reorum. l. fin. de iurisd. omnium iud. C. & ibi. Bal. & Bart. reprobata ibi glossa.

state: fuitque tunc ea potestas coniuncta cum ordinaria iurisdictione: Postea tamen nouus magistratus conseruator a rege creatus fuit, cui prædicti se obiecerunt, & re controuersa in senatu Parisiensi, facta inquisitione, num expediret hoc distinctum esse iudicandi munus, tandem placuit anno Domini 1578. nouum magistratum locum habiturum. a

3 Non debet se immiscere conseruator aut iudex scholasticorum, negotiis illorum in vim priuilegij, in quib. actor est procurator principis, & scholasticus reus, aut si dominus censualis petat ab scholastico censum, aut alia iura debita ratione fundorum possessorum ab ipso scholastico. b

4 Conseruator seu rector vniuersitatis aut magistri, in his quibus concessa est illis iurisdictio, possunt suas sententias exsequi, c si scholares habent ibi bona: quod si non habent ad requisitionem eorum ex aüctoritate iudicis, loci, in quo habent bona, exemplo aliorum iudicium habentium iurisdictionem & imperium.

5 Censentur conseruatores tanquam delegati à principe, si clerici sint & pro clericis vel academia quæ magis ecclesiastica habetur, a summo pontifice, in aliis a principe, d cum potestate, quæ necessaria est ad iurisdictionem exercendam. e

6 Possunt nec negandum hic, committi errata, vel abusus, vel ex parte personarum, de quibus ius dicitur, vel ex parte iudicum aut conseruatorum. Sunt enim qui titulum scholaris vsurpãtes, cum tales non sint, tamen priuilegiis gaudere & frui nituntur, & conseruatores quoque latius dilatant philacteria iurisdictionis & potestatis quam concessum sit. Quibus a reformatoribus academiarum vel a principibus ipsis prouidendum est, vt antea etiam alicubi prospectũ est. Præcipuus modus est f vt curent Summus pontifex & principes in quorum ditionibus sunt sita vniuersalia studia, eligi viros probos, peritos, quos cũ potestate delegent ad videnda priuilegia academiarum: fundationes earum, & quid in illis concessum, aut muneris iniunctum: & inquirant, num secundum intentionem erectionũ professores, scholastici, & officiarij muneribus suis fungantur: num lectiones actusue alij scholastici, & professionis rite exerceantur, vel omittantur, & cur. Quibus inspectis & consideratis, facilis erit reformatio. Nihil enim aliud est reformare, quam restituere pristinæ formæ, quæ visa est iusta fundatoribus: omnis enim res per quascunque causas acquiritur, per easdem facile conseruatur. Detegentur abusus ea ratione facilius, nempe ea omnia quæ non sunt secundum vsum præscriptum in diplomatibus fundationum, & priuilegiorum. Et si appareat tantum esse abusum, vel lapsum academiæ cuiuspiã, vt præter vmbram nihil amplius retineatur cum nomine. curabunt

a refert Rhe ciatus Chopinus li. 1. in consuetudines Andiũ li. 1. de infima dominorum iurisdic.
b de vtroq; casu tractat Papus. tomo 2. notariorum li. 1. des Iuges.
c tractat & concludit Panor. ad c. si quis contra clericum nu. 35. de foro compet.
d iuxta l. a diuo Pio de re iudic. P.
e l. 2. de iur. omnium iud. P. l. si de offi. eius cui mã. est iur. P.
f Probarũt hoc remediũ cõstitutiones habitæ super comitiis Aureliæ per Carolum 9. edita 1. Ianu. 1560. artic. 106. & constitutiones editæ per Hẽricũ 3. super comitiis Blesensibus art. 66 & sequ. Leo 10. in bulla de offi. priuilegiis & immunitatibus doctorum, & studentium anni 1513. ordine inter constitutiones eius 2. in Bullario Cherubini rectori & reformatoribus datu hoc munus circuendi scholas dat, & videnat num doctores suo offi io fungantur, & Bidellis hanc curam obseruandi dat.

principes vel per ciues aut prouinciales, vt stipendia sufficientia concedantur ad euocandos viros idoneos & celebres, qui eam suo nomine & diligentia restituere integritati possint, aut illā supprimant, ne præiudicia ab inutilibus personis occupētur in præiudicium populi: cessante enim causa debet cessare effectus.

7 Dehinc rectoribus iniungenda visitatio & inquisitio fundationum collegiorum, & reformatio scholasticorum ibi degentium, cū cautione ne permittant ibidem alios quam scholasticos hospitari: neq; etiam eosdē scholasticos diutius ibi residere, quam fundatorū fuerit decretum, & voluntas: neue patiantur nundinationes seu vēditiones locorum collegialium, quæ pauperibus scholasticis fuerunt tantum destinata.

8 Cauere etiam debent conseruatores, ne scholasticos nomine tenus, sine testimoniali rectoris vel matriculæ, quod ante per sex menses studuerint,[a] ob quam vti debent priuilegiis, ad participationem petitam eorundem admittant, ne præter priuilegia iudicent, aut contra, quæ idcirco descripta apud se habere debent, vt pro regula illis sint.

9 Priuilegium scholaritatis academiæ, seu studij Parisiensis, temporale est & restrictum ad certum tempus, habita ratione studiorū seu facultatis quam quis sequitur. Qui profitentur & docent, tandiu vtuntur priuilegiis quandiu profitentur & docent, & si per viginti annos continuos docuerint, priuilegium fit illis perpetuum quandiu vixerint in vrbe seu in dicta vniuersitate. Scholastici vero studentes in theologia per quatuordecim annos vti possunt priuilegiis studij, in iure ciuili aut pontificio, per septennium, grammatici, dialectici, physici, per quatuor non plures. vt declarauit curia Parisiensis anno 1552. mense Maij, eoque, vt liquet ex iure ciuili & pontificio, meta studiorum septennij[b] iuris pontificij, & iuris ciuilis quinquennij,[c] & theologię decennij imposita est quod & concordata gallicana comprobarunt.[d]

10 Reformantur abusus conseruatorum per appellationem ab illis interpositam, sicuti aliorum iudicum.[e] Porro contra sententiam vniuersitatis vel rectoris aut magistrorum Parisiorum prouocatio facta legitur, vel recursus habitus ad summum pontificem in c. ex literis, xj. de constitutionibus.[f] Sic scholastici eiusdem studij Parisiorum, adierunt summum pontificem, pro obtinenda licentia constituendi procuratorem:[g] cum tamen illis de iure liceret sine petitione. Et quia iudices delegati censentur in causis sibi commissis a principe, ab ecclesiasticis appellari, poterit summus pontifex, & princeps a temporalibus seu secularibus, per regulam generalē appellari a delegato ad delegantem,[h] vel ad proximum superiorem conseruatoris, vel iudicis scholarium, distinctione adhibita an sit secularis an laicus, iuxta ea quæ suis locis tractantur ab interpretibus iuris vtriusque.[i] Consulo tamen in hac parte priuilegia fundationum inspici, & con-

a vide constitutiones Ludouici 12. anni 1499. & Francis 1.

b c. cum ex eo, de electio. in 6. vide tamen c. si. de magistris li. 5. ti. 5.

c §. quib. in procemio ff.

d vide § præterea volumus, ver tēpus & ib glossas Rebuffi, de collatio in pragma san.

e in l. 1. de appellat. li. 49. ff. ti. 1.

f li 1. decre. ti. 2.

g in ca quia in causis, 7. de procuratorib, li. 1 ti. 38.

h ca super quæst de offic. deleg.

i vide plenissime de hac quæstione appellationis a rectore academiæ, & a magistris seu doctoribus, Panorm. in quæst. 9 per totum fuse.

& constitutiones principum, quæ fiunt pro conseruatione priuilegiorum. Nam ex his pendet vniuersa studiorum regula, & ex statutis scholarum & doctorum a superioribus principibus laicis & ecclesiasticis confirmatis.

DE REPVBLICA SIVE DE ORIGINE ET CAVSIS PRINCIPATVVM.

LIBER XIX.

CAPVT VNICVM.

Omnium principatuum origo seu causa prima, est Dei lex, quæ sua diuina potentia & sapientia omnia perpetuo & continuato ordine coniunxit, vt quæ cōtraria esse possent, seque mutuo tollere, si ex diametro opposita relicta essent, temperamento ordinis, dispositionis & officiorum, se mutuo iuuarent, continerentur, & veluti imperio & subiectione regerentur: vt diximus ab initio. Subinde, alia causa fuit ex necessitate humanæ societatis. homo quippe dicitur animal sociale seu ciuile aut politicū: isque primum ex exiguis initiis & numero pauco ad maiorem & infinitum peruenit.

2 Adam primum solus creatus monarcha constitutus totius orbis, qui eius causa & ab eo nasciturorum creatus est: ipse autem ad Deum colendum, & vt ei subiiceretur, hic est compendium totius mundi, & in quo cuiusque naturæ sunt obsequia & testimonia subiectionis, sub illa anima cœlesti, immortali, quæ ei indita est, vt dominetur. sic compositus primum homo ex omni particula vniuersarum substantiarum. Habet enim mixtionem ex quatuor elementis, ex quatuor qualitatibus eorum, ex quibus ipsæ res inanimatæ constant & habent essentiam: habet cum plantis viuere vita vegetabili, quæ augmentum habet crescendo: habet cum animalibus quæ mouentur per se, moueri & sensuum organa & actiones: hæc in corpore itaque eius consentiunt: vt autem dominio alterius subiici quam propriæ substantiæ doceatur, habet animam rationalem quæ supra omnia alia corpora præficitur: vtitur & fructibus terræ, animalium esca, vsu, subiectione, delitiis. Sol, stellæ, omnia reliqua cœlestia inseruiunt, ad eius vtilitatem laborant, quia sapientia eius dominatur astris.

3 Vti autem Deus hominem fecit vt sibi soli subiectus, dominaretur ceteris rebus mortalibus: ita indidit ei rationem, qua posset dominari, longe præstantiorem tanquam legem viuentem & intimā: neque enim propter aliud homo dicitur factus ad imaginem & similitudinem Dei, nisi quia sui capax per rationē effectus est. Quare & recte philosophi dixerunt naturas aliarū rerū regi a ratione separata,

velut ab intelligētia non errante: hominis vero rationem propriam coniunxerunt, quam dixerunt reginam in ſuo microcoſmo: quemadmodum ſuo modo longe tamen excellentiore Deus in microcoſmo principatus. Rationem hanc primum Deus indidit integram, puram, tanquam ſufficiens principium regitiuum ſuiipſius, & quo ad Deum, & quo ad proximum, & quoad corpus proprium, & quoad aliud quodlibet inferiorum. Verum obſcurato libro cordis per lapſum, & per diuerſas paſſiones obtenebrato, datus eſt liber extrinſecus continens leges & traditiones, quibus bonum a malo, iuſtum ab iniuſto diſcerni poſſet: idque per traditionem Dei, & hominum habentium lucidiora corda: vel per illuſtrationem diuinam, vel per humanam & diutinam inueſtigationem, & experientiam quid vtile, vel noxium eſſet, obſeruando, accedente & lumine naturali, non omnino exſtincto.

4 Hoc autem habuit homo, non ex propria virtute, ſed ex poteſtate a Deo conceſſa, qui cum vellet imperium illi concedere, voluit quoque in eo ſignum obedientiæ, & ſeruitutis rerum omnium in eius corpore coniungere. Ita ait Deus Geneſ. 1. verſ. 26. *Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, & præſit piſcibus maris, & volatilibus cœli, & beſtiis, vniuerſæq; terræ, omniq; reptili quod mouetur in terra, & ver. 27. Et creauit Deus ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, ad imaginem Dei creauit illum, maſculum & fœminā creauit eos. Benedixitque illis Deus, & ait, creſcite, & multiplicamini, & replete terram, & ſubiicite eam, & dominamini piſcibus maris, & volatilibus cœli, & vniuerſis animantibus, quæ mouentur ſuper terrā, &c.* Et in eccleſiaſtico ca. 17. in principio: *Deus creauit de terra hominem, & ſecundum imaginem ſuam fecit illum, & iterum conuertit illum in ipſam: & ſecundum ſe veſtiuit illum virtute. Numerum dierum, & tempus dedit illi, poteſtatemque eorum quæ ſunt ſuper terram: poſuit timorem illius ſuper omnem carnem, & dominatus eſt beſtiarum, & volatilium.*

5 Rurſum, creauit Deus adiutorium ſimile Adamo, ſed non ex alia materia, vel aliunde, ſed ex latere eius, fœminam dico, vt ea principium vnde orta eſſet, & ex quo eſſet, reuereretur. [a] Æqualitas quodammodo primum ei fuit cum viro, verum poſtquam decepta fuit a dæmone, & ipſa decepit virum, quodammodo poteſtatem, aut æqualitatem amiſit, & ſuppoſita fuit poteſtati viri, Geneſ. cap. 3. ver. 16. ibi, *mulieri quoque dixit, multiplicabo ærumnas, & conceptus tuos: in dolore paries filios tuos: & ſub viri poteſtate eris, & ipſe dominabitur tui.*

a Gene. 2. & d. c. 17. eccl

6 Ex quibus ordinem deriuationis poteſtatis & principatus ſic obſeruamus, vt homo habuerit primo creatorem & Dominum vitæ & necis Deum: qui dedit ei legem vt princeps & dominus, poſt creationem dum eum conſtituit in paradiſo, præcepitque ei dicens, *ex omni ligno paradiſi comede: de ligno autem ſcientiæ boni & mali, ne*

ne comedas: in quo enim die comederis ex eo, morte morieris. Genes. 3. ver. 16. & seq. Ab eo rursum suscepit homo in omnem creaturam, & in sexum fœminæ potestatem. Ita omnis creaturæ nomine homo dicitur apud d. Mar. [a] *Ite, prædicate, euangelium omni creaturæ: &c.* Quo loci d. Grego. [b] *Nunquid fratres mei S. euangeliũ, vel insensatis rebus vel brutis animalib. fuerat prædicandum? vt de eo dicatur discipulis, prædicate euangelium omni creaturæ. Sed omnis creaturæ nomine signatur homo. Omnis autem creaturæ aliquid habet homo. Habet enim commune esse cum lapidibus, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis. &c.* Atque Horatius, [c]

Fertur Prometheus id prouidentia Dei
addere principi. id est homini.
Limo coactus particulam vndique
Dissectam, & insani leonis
Vim stomacho apposuisse nostro.

Cum itaque, omnis creatura in homine agnoscat quidpiam ex se, illi inseruiens recte suum imperatorem confitetur, iuxta illud Psal. [d] *Omnia sub pedib. eius.* Et quanuis primus homo de terra terrenus sibi rebelles creaturas senserit, postquam ille rebellauit suo imperatori Deo, transgressus præceptum eius, vt in eo, in quo deliquerat etiam priuaretur, indignus imperare, qui nesciret maiori obsequi. [e] Tamẽ secundus homo de cœlo cœlestis, sibi imperium confirmauit, & regeneratis a se, sanctoue spiritu, potestatem restituit integram, & maiorem in nomine suo, seu, in eius virtute; atque dedit potestatẽ spirituum immundorum, vt eiicerent eos, & curarent omnem languorẽ & omnem infirmitatem. &c. [f] Maior & potestas illa personis ecclesiasticis, quibus clauis cœli, data soluendi, & ligandi super terram [g] & remittendi peccata. [h] Sed & congruebat, imo opus erat, vt Adã qui pater omnium per propagationem carnis esse debebat, fieret etiam pater per gubernationem, & instructionem. Quare quemadmodum in artibus pro corporis regimine necessariis fuit eruditus per inspirationem diuinam non solum ad esse, sed bene esse, ita & eo magis opus fuit, pro bene esse ipsius animæ quo ad scientias & virtutes diuinitus illustrari: & per ipsum priores filios, de generatione in generationes, sicut notauit etiam Iosephus in antiquitatibus. Accesserũt postea prophetæ, Dei mandata, & reliqua, quæ ab amicis Dei aliis ad bene viuendum communicata a Deo, instituta & tradita aliis hominibus fuerant, in vsum reuocantes.

7 Generatione deinde sequuta Adami & Heuæ, priorum parentum, cœpit aliud imperium necessarium in filios, ad eos alendos, cõseruandos, & promouendos commode. Illud est amicitiæ naturalis cura, & solicitudo in suos, non minus quam in seipsum: quia & nati ex substantia patris corporali participant parentibus. Ita natura parent liberi: vt vicissim natura filiis prospiciunt patres. Hinc familiæ sub imperio patrisfamilias sunt: & princeps societatis illius familiæ

a c. 16.
b Homil. 29.
c Carminũ.
d Psal. 8. 7.
e Gene. c. 3.
f D Matth. ca 10 ver. 1. & 8. Mar 3. ver. 13. & 16 & 17. Luca 6. ver. 1.
g D. Matt. c. 18. ver. 18.
h D. Ioan c. 20. versi. 22. & 23.

qui ei prouidet,& a quo propagati primum fuerint. Diuisis familiis, diuisi similiter singulares rectores earum ex familiis primis, aliæ posteriores ortæ, societates maiores coniunctæ, pagos primum, postea ciuitates constituerunt: qui illis præerant primum, reges vel rectores societatis fuerunt ciuilis: hinc gentes, & coloniæ ex ciuitatibus processerunt, vnde & reges postea illis quoque propter consanguinitatem primum. Vt etiam optime obseruauit Aristotel.[a] Quandiu autem viuebat senior vnius familiæ, tandiu is imperium gerebat: & filij nati pendente vita eius, non principes suorum natorum vel familiarum additarum, sed duces dicebantur sub imperio senioris, vt ostendit, capite trigesimosexto Geneseos: dum de Idumæorum ducibus agit viuente Esau, qui erat pater Idumæorum. Eo autem auo mortuo, filij singuli suas familias ex se natis habebant, & imperium in suo. Et hæc incunabula prima fuisse regnorum legitimorum arbitror: & nugari eos qui fingunt homines primum palantes in syluis habitasse feros, & postea ad societatem & ciuilitatem conuocatos, & principes inde ortos, vt videtur Vitruuius & alij tradere. Existimo enim prius fuisse societatem hominum naturalem, postea ciuilem, & ciuilem ex naturali natam & continuatam, donec per tyrannidem & ambitionem inuitis populis imperari cœptum est vi.

8 Non est tamen negandum, fuisse quosdam homines qui efferatæ naturæ & deserta loca inhabitantes, ab omni humanitate, & ciuili vel sociali fera vita se separauerint, vnde & Leleges populi, syluestres, barbari, moribus inculti sine religione & Deo, qui degenerarunt a maioribus non magis quam lolium a tritici natura. Fuit tamen & inter illos quædam societas & formula iustitiæ, qualis inter latrones est. Sicuti ante diluuium, Cain post necatum fratrem, egressus a facie Domini, habitauit profugus in terra ad orientalem plagam, & primus dicitur ædificasse ciuitatem, quam ex nomine filij sui vocauit Henoch.[b] Ante eam tamen fertur Cain, alium locum ædificasse a Iosepho, Nais nomine: deinceps auctum familia hanc vrbem Enoch struxisse, ibique primi regni, aut potius latrocinij, quo pij ad diluuium vsque infestati sunt, formam & sedem constituisse. Consentit & Beros. *in* 1. Ante hos tyrannos & postea legitimi principatus perseuerarunt in principibus familiarum. Sicque in diuisione terræ, tempore Phaleg: cum ædificari cœpit turris Babel, singulis familiis erant singuli duces & rectores, qui natos ex se & suis, duxerint in distractas regiones, ibique a regendo reges dicti sunt. Deficientibus autem illis principibus sine filiis, vel exsistentibus illis inutilibus imperio & regimini, ex communi consensu incolarum cuiusque regionis, vel arbitrio seniorum vel electi sunt principes, vel communi consensu electi tales, qui curam & solicitudinem & regimen gererent eorum, quæ in communi facienda erant, vel ad singulorum vtilitatem ex communi potestate & auctoritate pertinerent. Cum

[a] *li. 2. polit. c. 1.*

[b] *Genes. 4. versic. 16. & seq.*

Cum enim sociale sit natura animal homo, & societatem sibi elegerit quorundam, necesse est vt modos continendi & regendi societatem inuenerit quoque, & communi consensu comprobauerit consequenter eorum auctoritatem, qui huic negotio vacarent. Ita Diuus Augustinus [a] generale pactum esse ait societatis humanæ, obedire regibus suis. Hermogenianus Iurisconsultus dilucide [b] testatur, ex iure gentium introducta bella, discretas gentes, regna condita, dominia distincta. Et Pomponius alius iuriscon. [c] Iurisgentium, id est, ex iure quo gentes omnes fere vtantur ait esse erga Deum religionem, & vt parentibus & patriæ pareamus: quorum, vt diximus causam princeps legitimus sustinet, a Deo probatus, vt ministro iustitiæ & æquitatis diuinæ cum potestate quæ a Deo pendet. Hincque ius humanum a regibus & imperatoribus constitutum: voluit Deus seruari, & honorari reges, vt iussit per D. Petrum 1. *Petri* 2. reges vereremini & iura humana, per imperatores & reges seculi Deus distribuit generi humano. [d] Post Cainum, Noachum & eos filios, alibi & principatus nati. Plinius [e] Renam ciuitatem tradit primum inuenisse Ægyptios: popularem Atticos, postq; Theseum primum fuisse tyrannum Phalaridem Agrigenti.

9 Colligimus hinc causam curante ambitionem principum, inueniantur fuisse in historiis tot reges, in omnibus regionibus orbis, seu reguli, qui erant veluti singularum ciuitatum rectores & principes, vel seniores, contenti suis finibus & coloniis dicti reges, *vt in c.* 14. *Geneseos*, Amraphel rex Sennar: Arioch, rex Ponti, Chodorlahomor rex Ælamitharum, Thadal rex gentium, Bara rex Sodomorum, Bersa rex Gomorrhæ: Senaab rex Adamæ, Semebeth rex Seboim, rex Balæ seu Segor, Melchizedech, rex Salem, quæ erant ciuitates vnius regionis fere, *vt ex c* 18. *Genes.* & aliunde colligi potest. Sunt & alii reges vsque ad vnum & 30. circa Iordanem, *Iosue c.* 12. Erant & olim teste Amiano Marcellino plures reguli in Germania, erant tales plures in Gallia, qui postea sublati sunt & additi maiori potestati: alii nomine regio priuati, prouinciis, ditionibus, vrbibus & pagis illorum translatis in alium titulum vel ducatuum, vel comitatuum, vel alterius generis, & in Germania adhuc plures vrbes sui iuris relictæ, vel sub propriis legib. & democratia sunt vel alicuius principis potestati sub generali imperio viuũt. Mansit adhuc inter nos nomẽ, veluti vestigium principatus seniorum, quod vulgo dicitur *seigneur*, is, qui quibusdam Dominus, dicitur, a verbo *senior*, & in quibusdam rebus publicis qui administrant dicuntur *anciani*, quasi antiqui: & in germaniæ finibus *maieur* quasi maior ætate per corruptam pronuntiationem alicubi *maiore a maiori* nomine. Possunt & domini adhuc dici principes a domibus, a quibus cœperunt legitimi principatus in familiam, & ea propagata in eiusdem gentis homines. [f]

Inter omnes has potestates, inueniuntur quædam quæ olim iustę & legitimæ, & nunc malæ dicuntur: vt contra quædam, quæ olim

[a] *lib 3. confessio. c.* 8.
[b] *relatus in c. quæ cõtra mores.* 8. *dis.*
[c] *in l. ex hoc iure, ff. de iustitia & iu. lib.* 1. *P. tit.* 2.
[d] *in l.* 2. *eius titu.*
[e] *lib.* 7. *c* 56.
[f] *ex D Augusti. tract.* 6. *ad c.* 1 *D. Ioannis in c.* 1 *quo iure defendis villas,* 8. *dist.*

iniustæ fuerunt, & nunc ex iniustis & tyrannidibus translatæ sunt vel euaserunt in legitimos principatus per voluntatem Dei, vel effectricem vel permissiuam. [a] Permittit enim aliquando Deus affligi populum sæpe per malos principes, vt eum emēdet, vel vt peccatum ab eo commissum vindicet, vt ait Iob. cap. 34. vers. 30. *qui facit regnare hypocritam propter peccata populi.* nec est malum quod non fecerit in ciuitate dominus. [b] Et apud Iesaiam [c] *ego sum Deus creans malum, & faciens bonum*[c]: quod recte intelligunt theologi, de malo pœnę, hoc est, de pœna cuius auctor est Deus & iustus iudex. [d] Et malorum pœna quæ adeo est malum quidem malis, sed in bonis Dei operibus est: quoniam iustum est, vt mali puniantur, vt explicat D. Augustinus. [e] Boni & mali principes, vt & dæmones, habent potestatem a Domino: sed non ideo ipsi, si mali sint, aut si potestate quæ, per se bona est, abutantur, immunes erunt a diuino iudicio. Sic quippe necesse est puniri malos, sed non ideo, qui puniendi accipiunt potestatem a propriis delictis eximuntur, vt necesse quidem est esse scandala: sed væ homini per quem scandalum [f]. Et expediebat quidem vt vnus homo moreretur, pro populo vt prophetauit Caiphas pontifex [g] Iudæorum de morte Christi: verum non ideo Iudæi, Scribæ & Pharisęi, innocentes, qui malo animo ob vindictam & inuidiam Christum crucifixerunt. Ideo neque sibi tyranni blandiri debent, quod sæpe populum & principes male & pernitiose viuentes, opprimant, conculcent, & suis flagellis cędant: nam exsequuntur quidem illi vindictam & iustum iudicium Dei, verum non concurrit voluntas eorum cum effectu & cum volūtate Dei, potius ita ambitione, inclementia & tyrannide vtentes ad suum proprium commodum, vt inseruiant suæ cupiditati, ambitioni superbiæ: quam vt Dei honor & voluntas impleatur: vnde ex opere bono non habent meritum, sed opere peracto & quiescente ira Dei, ipsi vt flagella amplius non necessaria, in ignem mittuntur & leui negotio conuelluntur. Admonet illos sapiens ca. 6. vers. 3. *præbete aures vos, qui continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationum: Quoniam data est a Domino potestas vobis, & virtus ab altissimo, qui interrogabit opera vestra & cogitationes scrutabitur. Quoniam cum essetis ministri regni illius, non recte iudicastis, nec custodistis legem iustitiæ, neque secundum voluntatem Dei ambulastis. Horrende & cito apparebit vobis: Quoniam iudicium durissimum in his qui præsunt, fiet, &c.* Notissimum est, populum Israelem afflictum valde sub Pharaonis imperio, cap. 1. Exodi ob peccata: & tamen postea ipsum Pharaonem cum suo exercitu submersum. In captiuitatem ductus populus Dei ob abominationes suas & regum, *vt liquet ex lib. 4. regum & 2. Paralipomenon & Machabæorum*, sed non ideo iustificati tyranni: quia non erat eorum voluntas exercendi iudicium Dei, sed suæ virtuti, potestatem ex alto sibi concessam, tribuebant: proinde & ipsi postea in iram Dei inciderunt, quod optime explicat Esaias *capit. 10. vers.*

[a] *lib. 7. c. 56.*
[b] *Amos 3.*
[c] *Isa. c. 45.*
[d] *lib. 2. magistri sententiarum. dist. 37. articulo finali.*
[e] *Lib. retractationum.*
[f] *Matth. c. 18. vers. 7.*
[g] *D. Iohan. Euangelio c. 11. vers. 50.*

vers. 5. & sequentibus, Væ Assur, virga furoris mei & baculus ipse est, in manu eius indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei, mandabo illi vt auferat spolia & diripiat prædam, & ponat illum in conculcationem, quasi lutum platearum. Ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non ita existimabit: sed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum. Dicet enim, nunquid non principes mei, simul reges sunt? nunquid non vt Charcamis, sic Calano: & vt Arphad, sic Emath: nunquid non vt Damascus sic Samaria? Quomodo inuenit manus mea regna Idoli, sic & simulacra eorum de Hierusalem & de Samaria. Nunquid non sicut feci Samariæ & idolis eius, sic faciam Hierusalem, & simulacris eius. Et erit cum impleuerit Dominus cuncta opera sua in monte Sion, & in Hierusalem, visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum eius. Dixit enim in fortitudine manus mea feci, & in sapientia mea intellexi: & abstuli terminos populorum, & principes eorum deprædatus sum, & detraxi quasi potens in sublimi residentes, &c. Quia fecerunt malum in conspectu Domini Dei sui filii Israel, seruientes Baalim & Astaroth. iratus contra Israel Dominus, tradidit eos in manus Chusan, Rasathaim regis Mesopotamiæ, & seruierunt ei octo annis, donec clamantes ad Dominum suscitauit illis ducem, qui eum regem prælio superauit, rursumque derelinquentibus Dominum, Dominus confortauit Eglon regem Moab aduersus eos. Sed dum clamassent ad Dominum, suscitauit eis ducem Aod, qui eum necauit, & liberauit populum a seruitute.[a] Memorat exemplum mirabile de Mycernio rege Ægyptiorum, Herod. *lib. 2.* Postquam enim dure & tyrannice regnassent per plures annos, Cherpes nempe per quinquaginta annos, & Cephrenes eius filius per quinquaginta sex annos, & ita per centum & sex annos Ægyptii in omni calamitate versati essent, suscepit regnum Mycerinus Cherpis filius, cui ex vrbe Buti venit oraculum: fore vt sex omnino annos viueret, septimo vita defuncturus esset: quod cum ipse ægre ferret, misit ad oraculũ contumeliosas querimonias, quod cum pater suus & patruus, qui deorum immemores templa clauserãt, hominesq; perdiderant quamdiu vixissent: ipse pie faciens tam cito vita erat defuncturus, cui rursum venisse dicuntur ex oraculo responsa, *ea propter ipsum vitã finiturum, quod non idipsum ac parentes faceret:* oportuisse enim Ægyptum centum quinquaginta annis affligi, idque duos, qui ante eum fuissent didicisse: ipsum vero nequaquam.

[a] *Iudicum 3. cap.*

11 Sed & permittitur malis regnum a Deo & potestas, vt boni ab illis agitati meliores, & maiori corona digni fiant, & gloria Dei appareat. Vt quando sub imperatoribus & regibus ethnicis, fideles & Christiani fuerunt variis martyrii coronis donati: & confessores & alii Christiani constantiæ suæ & fidei probationem cele-

briorem ediderunt. Fuerunt & plures ex principibus infidelibus, constantia martyrum, vita & eloquiis ad fidem conuersi, qui deinde vberiorem fructum Ecclesiæ Christianæ pepererunt. Et in summa, vt ait diuus Augustinus [a], *non sine causa Deus patitur malos: nec putandum gratis eos esse in hoc mundo, & nihil boni de illis agere Deum: cum omnis malus aut ideo viuat vt corrigatur, aut vt per illum bonus exerceatur*. Quare in mundo, non minus sunt vtiles sæui, truces, immites principes quam boni, nec minus potestate Dei inualescunt quam optimi: vt inter medicinæ remedia non tam vnctiones, frictiones, dulcia & alia amicabilia, & grata adhiberi debent ad salutem, quantum aliquando cauteria, acria, expurgantia, & amara, & missio sanguinis desiderantur.

a in Psal. 54.

12 Sed neque & mali possent potentia vti, nisi concederetur desuper [b], metuenda nobis hæc concessio potentiæ, quæ in ira iusta Dei datur tortoribus. Postulanda autem & sequenda maiori studio, quę ad defensionem & ad conseruationem populi datur, quæ est coniuncta cum sapientia & paterna benignitate, duo sunt quæ solent mutuo relatiue considerari, rector & populus: vt enim malitia populi prouocat iram Dei ad mittendum rigidiorem præpositum: qualis est rector ciuitatis, tales & inhabitantes in ea. Rex insipiens perdet populum suum, & ciuitates inhabitabuntur per sensum prudentium: In manu Dei potestas terræ, & exsecrabilis omnis iniquitas gentium, & vtilem rectorem suscitabit in tempore super illam: In manu Dei, potestas hominis, &c. Ecclesiastici c. 10. & sicut diuisiones aquarum, ita cor regis in manu Domini, quocunque voluerit inclinabit illud [c]. Timēda illa vox superbienti in regno suo, Nabuchodonosori reddita cœlitus, *fœnum quasi bos comedes, & septem tempora mutabuntur super te, donec scias quod dominetur excelsus in regno hominum, & cuicunq; voluerit det illud* [d].

b Diui Ioan. cap. 19.

c Prouerb. c. 21. vers. 1.

d Daniel. c. 4. verb. 29.

2 Adfert Aristoteles [e], alias causas originis regum & tyrannorum, inter quas ait Regiam potestatem & optimatum, pro tutela præstantium virorum repertam cōtra populum: atq; regem ex præstantibus per excellentiam, vel rerum gestarum quę sint a virtute, vel per excellentiam huiusmodi generis: Tyrannum vero, habere originem a populo & multitudine contra nobilitatem, vt populus iniuriam ab illis non patiatur. Verum tales tyrannides ita quasdam constitutas: alias autem prius ex regibus transgredientibus patria iura, & affectantibus magis dominari. Alias ex electis ad principales magistratus. Alias ex paucorum potentia eligentium vnum aliquem ad maximos magistratus. Phidon apud Argos, & alii alibi, regiā potestatem habentes, tyranni facti sunt. Circa vero Ioniam tyranni & Phalaris ex honoribus: Panetius quoque in Leontinis, & Cypsellus Corinthi, Pisistratus Athenis, alibi & Dionysius Syracusis, & alii alibi: vt Sylla & Iulius Cæsar apud Romanos.

e lib. 5. polit. cap. 10.

13 Rursum significantius, *Regia potestas instituta est secundum optimatum*

matum gubernationem. Est enim secundum dignitatem, vel per virtutem propriam, vel generis, vel per beneficia collata, vel per ista simul, vel potentiam. Omnes enim qui maxima beneficia in ciuitates gentesque contulerunt, vel qui eam facultatem habuerunt vt conferre valerent, hoc honore potiti sunt: Alii bello conseruatis populis ne in seruitutem deuenirent, quemadmodum Codrus: Alii a seruitute liberatis, vt Cyrus: Alii quod condidissent vrbem, vel quod regionem acquisiissent, quemadmodum Lacedæmoniorum, Macedonum, & Molossorum reges: Alii quod specimen iustitiæ in conseruatione quietis edidissent, vt Deioces apud Herodot.

14 Sunt & orti principatus monarchiæ etiam ex exiguis initiis, quę adeo excreuerunt, vt vi & armis domauerint postea & oppresserint ciuitates prouincias ambitu, dominandiue cupiditate, & vt ditarentur spoliis aliarum nationum. *Primum*, inquit Thucydides in 1. *Græci olim & Barbarorum quicunque in continenti maritimi erant, quique insulas incolebant, vbi cœperunt crebrius alii ad alios nauibus transire, ad latrocinium conuersi sunt, ducibus viris mediocris potentia, tum sui questus, tum pauperum victus gratia, atque adorti ciuitates muro vacantes, vicatimque habitatas, diripiebant, ac maximam victus partem hinc comparabant, nullo ob id pudore, cum nonnihil id gloria adferre videbatur, imo latrones se dicebant.* Et hæc fuerunt illis in debiliores dominādi principia, vt & pyratis ceteris, quos partim Minos in Græcia expulit in se prædam transferens, & imperium maius ex minoribus pyraticis construens, vt Pompeius suo tempore nomine Romanorum. Equidem illi parui latrones: monarchæ vero, qui armis finitimos sine causa inuaserunt, magni latrones. Qualis & Alexander Magnus, cui nec vniuersus sibi sufficere videbatur orbis, prædis, cladibus populorum nobilitatus. Item Sylla, Marius, Iulius Cęsar, & ceteri similes, qui sibi vsurparunt aliorum dominationes variis artibus, & crudelissimis facinoribus aut dolis. Sitalces Thracum rex cum angusti admodum agri regnum accepisset, fortitudine & prudentia in diuersas gentes, amplum sibi parauit imperium a.

15 Suasit necessitas & exigētia negotiorum, vt vel Deus daret principem egentibus regimine, vel ipsi sibi eligerent: vt dum ante dictum est, ob metum Pharaonis & oppressiones missum Moysem a Deo saluatorem & liberatorem populi: postea Iosue electum, & alios duces Dei monitione & solicitudine populo Hebræo datos. Et populus idem videns quod Naas rex filiorum Ammon venisset aduersum se timuit & postulauit sibi dari regem. b

16 Fuerunt & inter Tartaros olim habitantes in Imao, parte montis Tauri, qui Belgiam dicuntur ab Hayton c more belluarum syluestres, sine lege & fide, vagi per nemora, pastores: inter quos fuerunt quædam familiæ dictæ Malgotz, quę conuenerunt in vnum lo-

a *Diod. li. 12*

b *1. Regum c. 11 vers 12*

c *parte 3. hist. orientis. cap.*

cum,& primum sibi elegerunt duces,subiiciebantur tamen nationibus vicinis & grauissimis premebantur oneribus: donec accidit,vnũ ex illis senem nomine Cangium visione excitatum esse ad regnum Dei voluntate cum fidei Christianæ propagatione instituendum. apparuit enim ei in somniis eques quidam armis indutus, insidens equo albo, qui cum ex nomine interpellauit, & ita alloquutus est, Cangi est Dei immortalis voluntas vt breui rector & rex sis Tartarorum,qui Malgoti dicuntur,& liberes eos a seruitute qua diu opprimuntur,& vicinæ nationes illis subiiciãtur. Quo intellecto Cangius cum ex Christi mandato hoc sibi iniunctum munus crederet,mane cõuocauit septem nationum Malgotorum principes seniores & duces,& recensuit visionem,quam primo ipsi ridiculam rati sunt, donec adueniente nocte omnes eundem equitem viderunt & audierunt,iubentem vt Cangio obtemperarent: quamobrem conuocato omni populo iusserunt,vt Cangio obedirent,atq; ipsi primum principes iuramentum fidelitatis præbuerunt, cumq; nominarunt primum imperatorem Caan,sua lingua,id est,regem, vel imperatorem, a quo qui successerunt appellati quoque fuerunt, & magnum nomen adepti sunt,& prius per illum regem subacta Georgiana regione,Armeniaque Maiori,& inde Polonia,& Vngaria vastata,vt scribit Blondius [a]. & Platina [b].

a lib. 7. decа 2.

b sub Honorio 3. circa annum domini 125.

c par. 2. hist. oriental. c. 2.

17 Antea anno Domini 1057. Turcomani qui nunc Turcæ dicuntur,quo tempore Saraceni vel Agareni inter se diffidebant,& a Christianis vincebantur, rebellarunt quoque ipsi aduersus Saracenos & elegerunt sibi ex suis regem nomine Sadonem, vt ait idem Haytonus Armenus, c regnum occuparunt Asiaticum. Phrygi ortis seditionibus post nuptias cum illæ componi non possent,consulto oraculo responsum acceperunt, rege discordiis opus esse, & ita creauerunt regem primum Gordium. Iustinus in 11.

18 Longobardi cum per annos decem sub potestate ducum fuissent, tandem communi concilio Flauium Autharii Clephonis regem sibi statuerunt,cui ob restaurationem regni,duces qui tunc erãt, mediam totius substantiæ suæ partem contribuerunt: vt esset, vnde rex ipse cum suis qui ei obsequebantur,per diuersa distributi officia, alerentur. Ita factum illud mirabile dicit Aymon. d vt in gente Langobardorum nulla esset violentia, nulli struerentur iniuriæ, & vnusquisque quo liberet securus sine timore pergeret. Idq; tempore Mauritii imperatoris & Childeberti regis Francorum.

d li. 3. de gestis Francor. cap. 36.

19 In tanta,inquit Iustinus, lib. 44. seculorum serie, nullus Hispanis dux fuit magnus præter Viriatum, qui annos decem Romanos varia victoria fatigauit, (adeo feris propiora quam hominibus ingenia sunt) quem ipsum, non iudicio populi electum, sed vt cauendi scientem, declinandorumque periculorum peritum sequuti sunt. Cuius ea virtus continentiaue fuit, vt cum consulares exercitus frequenter vicerit: tantis rebus gestis, non armorum, non ve-

stis cultum mutauerit, sed in eo habitu quo primum bellare cœpit, perseuerauerit, vt quiuis gregarius miles ipso imperatore etiam opulentior videretur.

20 Amazonum regnum, longe mirabilius habuit initium: cuius meminit Iustinus ex Trogo. *lib.* 2. apud Scythas inquit, tempore Nini, duo regii iuuenes Plinio & Scholoythus, per factionem optimatum domo pulsi, ingētem iuuentutem secum traxere, & in Cappadociæ ora, iuxta amnem Thermodoonta consedere, subiectosq; Themiscyreos campos occcupauere. Ibi per multos tot annos spoliare finitimos consueti, conspiratione populorum per insidias trucidantur. Horum vxores cum viderent exsilio suo additam orbitatem, arma sumsere, finesque suos submouentes primo, mox inferentes bella, defendunt, & ita interfectis etiam qui domi remanserant viris, regnum instituerunt reginarum duarum.

21 Ex leuibus initiis originem quoque habuerunt regna, quæ postea in monarchias vel amplissimas ditiones peruenerunt. Sic enim natura comparatum, vt etiam magna ab exiguis principiis orta, in amplitudinem perueniant.

Nam mora dat vires teneras mora præcoquit vuas
Et validas segetes, quod fuit herba facit
Quæ præbet latas arbor spatiantibus vmbras.
Quo posita est pomum tempore virga fuit. [a]

a *Ouid. 1. de remed.*

Qui exploratissime inquit Thucy. In 1. Peloponnensium, gesta a maioribus natu sibi per manus tradita, cognouerūt, Pelopem primum vi pecuniarum, quam portans ex Asia venit, parata sibi inter inopes potentia, etsi peregrinus erat, tamen cognomen regionis obtinuisse, & imperasse dicunt.

22 Regnum Assacinorum fuit olim vicinum terræ promissionis exiguum, nō plus quam tredecim ciuitates seu oppida & castra continens, quorum incolæ sine fine & lege viuebant, cuius rex a vicinis regibus, imo & totius orbis timebatur: non quidem ob strenuitatem aut potentiam, quæ quidem exigua erat: sed quia habebat subditos ita mandatis eius sedulo obtemperantes, vt pro exsequendis illis libere & sponte morti cuiuscunque generis se offerrent, & proinde reges & principes qui armis & aliis contentionibus inter se dimicabant, & odia vindicabant, illum Assacinorum regem rogabant, vt vnum aut duos sibi mitteret, qui inimicum suum necarent: quod si a rege impetrassent, proculdubio eam ob rem missi Assacini mandata sibi a rege omni studio exsequi conabantur, nec vnquam ab eo quiescebant animo, donec mandatum sibi, regem aut hominem, intercemissent, nihil metuentes deprehendi vel intercipi, vel supplicio deprehensi affici. Horumque metu inoleuit mos & consuetudo regum Gallorum, satellitibus & militibus stipatos incedere, quia deprehensi ex huiusmodi hominibus quidam missi a Turcis,

vt regem necarent. Durauitque illud regnum sicariorum hominũ, vsque ad Mangonem Caanum seu Imperatorum Tartarorum, qui data manu armata Halconi fratri regis Armeniorum, inuasit prædictum regnum Assacinorum ex improuiso, excepto castro vel castello Tygado, vbi rex Assacinorum habitabat tanquam in loco munitissimo, quo loci passus est & sustinuit obsidionem Tartarorum per 27. annos, post quos ob defectum vestimentorum non alterius rei se dederunt regi Armeniæ, & Assacini inde pulsi negati vel relegati, vt scribit Haytonus Armenius [a]. Eo pertinet decretalis edita in concilio Lugdunensi sub Innocen. 4. relata [b], incipiens *pro humani redemtione generis.*

a par. 3 hist. orienta. c. 10.
b in ca. 1. de homicid. in sex.

23 Quo tempore Seleuci & Antiochi regum Macedoniæ discordia creuit, qui dum sibi mutuo eripere regnum volebant, omiserunt persequi defectores. Arsaces vir sicut incertæ originis ita virtutis expertæ, solitus latrociniis & rapto viuere, accepta opinione Seleucum a Gallis in Asia victum: solutus regis metu, cum prædonum manu Parthos ingressus, præfectum eius Andragoram oppressit, sublatoque eo, imperium gentis inuasit. Non magno deinde post tempore Hircanorum quoque regnum occupauit & postea Parthicum regnum formauit. [c]

c Iustinus lib. 41.

24 Sclauorum gens quæ & Vuinidii dicuntur, cum excussissent iugum Hunnorum seu Auarorum, Samonem quendam Senonicum Francum mercatorem, in regem propter strenuitatem primum delegerunt anno quadragesimo principatus Clotharii regis Francorum [d].

d vt refert Aymo li. 4. de gest. Frã cap. c. 9.

25 Carthaginensium imperium, si credamus Appiano Alexandrino [e] propemodum ridiculum habuit initium, annis quinquaginta secundum illum ante conditum Ilium. Siquidem scribit, Didonem mulierem Tyriam post maritum suum a Pygmalione Tyri Tyranno interfectum, cum thesauris & viris multis in Africam tyrannidem fugientes, venisse & petiisse ab Afris tantum loci ad incolendũ quantum tauri tergus comprehenderet. Riserunt illi Phœnicum sordes & puduit tantillam rem pernegare. Phœnices vero secto in orbem corio sic vt vnam corrigiam efficerent tenuissimam circumdederunt locum vbi fuit arx Carthaginensium, quam inde Byrsam nominarunt. Dehinc procedente tempore ex hac sede incursantes finitimos & vincentes, nauibus quoque victum quærentes more patrio, arci vrbem circumdederunt, iamque potentes obtinuerunt Africam mari late imperantes, Sardiniam, Siciliam, Hispaniam, passimque deductis Coloniis sic imperium acquisierunt Græcorum conferendum viribus, Persarum vero opibus. Idem fere & simile initium regnandi Saxonibus, in Anglia. nam cum Britanniæ partem Scoti & Picti occupassent nec amplius resistere possent, vocarunt Ethnicam Anglorum gẽtem, nempe Saxones in auxilium & sui defensionem, quibus tantum terræ datum est, quantum corium tauri

e in li. de bellis Punicis.

per

per corrigias potuit extendi, vnde postea gens illa sibi dominationē vsurpauit, vt scribunt Krantius [a] Polydor. Virgil. [b] Sigiber.

a Li. 1 c 18.
b li. 3 Histo. Anglicæ.

26 Factum etiam mortuis Monachis, vt qui duces eorum essent, & præfecti regionibus essent, sibi nomina & diademata imposuerint, vt post mortem Alexandri Magni Satrapæ, reges se fecerunt, vt ait in Syriacis Appianus Alexandrinus.

27 Effecit aliquando necessitas, vel ambitio populi, vt relictis propriis sedibus, in quibus satis commode viuere non poterant, in alias commigrandum regiones putarent satius. Et ita immiserunt quasdam nationes, vel vicinas vel distantes, imperia, & gubernationes, vt possessiones sibi vindicarent. Sicut Heluetij tempore Iulij Cæsaris decreuerant Galliam occupare, & ideo de finibus suis cum commeatu trium mensium egressui oppida omnia sua incenderunt numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, & priuata ædificia, omneque frumentum, præter quod portaturi erant, vt domum reditionis spe sublata, paratiores ad omnia subeunda pericula essent. Et ita eius rei gratia duces sibi & sonos constituerunt. [c]

c Iulius Cæsar libr. 1. de bello Gallico c. 1. & 2.

DE REPVBLICA SIVE DE DVRATIONE PRINCIPATVVM AB INITIO per diuersas orbis partes.

LIBER XX.

CAPVT VNICVM.

Ab orte condito rerum omnium princeps constitutus Adam primus homo, vt antea diximus, solus: neque alius credendus est imperasse filiis & nepotibus, præter ipsum legitime, ideo tandiu eius monarchia durauit, quādiu vixit. Refert autem Rabinus Isaac in Genesim, quod Adam cōspicatus filios filiorum, & nepotum suorum vsque ad septimam generationem, mortuus est annos natus 930. & sepultus est in terra Israel prope agrum Damascenum, vbi & fuerat creatus, & vbi etiā illa ætas traducta fuerat, hominibus nondum dispersis. Quamquam sacri patres quidam, quod pertinet ad locum sepulturæ, variauerint, & sit traditio, sepultum fuisse in monte Golgotha, in quo crucifixus est Dominus [d]

d vt Origen. tract. 35 in Matthæum Epiphanes in fin. Panarij. Athanasius li. de Passione Domini. Theophyl. in c. 27. Matthæi. Cyprianus sermone de resurrectione, Ambros. li. 5 Epist. epist. 19

2 Certum tamen est, quod sub tempore monarchiæ eius Adami, cœperunt esse duces duarum ciuitatum, & duorum imperatorum in genere ratione vitæ æternæ aut salutis animæ: vna ciuitas dicitur terrestris, mundana diaboli, Babylonia & confusio: alia cœlestis, æterna, Dei, Hierusalem cœlestis. Prioris ciuis primus dicitur Cain,

qui necauit Abel: alterius Dei & iustorum primus fundator, quæ ad hunc vsque diem peregrinatur in hoc mūdo, multis calamitatibus obnoxia.

3 Primus etiam ante diluuium Cain secundum Iosephum speciem regni constituit vel tyrannidis, vt post diluuium Nimbroth. Et ædificauit primus Cain quendam locum nomine Nais, postea ciuitatem auctus familia: ibique primi regni vel latrocinij vestigium & sedes. nam eius progenies, quæ postea imperauit, pios vsque ad diluuiū infestauit continuo, deinc ædificauit ciuitatem Enos post Nain a nomine filij sui Enos, [a] quam sedem tyrannidis posuit viuente patre Adamo, [b] cum dixit eam fuisse vrbem maximam gigantum, qui vniuerso orbi dominabantur ab occasu solis ad ortum. Quamobrem illa vnica fuit Tyrannis fundata a Caino, quæ durauit vsque ad diluuiū in eius posteritate. Voco tyrannidem imperium Caini verius quam regnum, quia ipse se subduxit ab imperio paterno: & contra imperium & regnum paternum, suam potestatem vsurpauit: atque a legitimo rege & duce Adamo, subditos naturali iure descendentes, sibi per vim subiecit, & oppressit.

a Genes. c. 4.
b vt testatur Berosus in 1.

4 Post diluuium fuerunt dynastiæ seu potentatus primi in Ægypto, a diluuio vsque ad 43. Nini [c] fuerunt quindecim. Prima omnium, secundum Berosum fuit Camesi: quem inter primos Deos iuniores vocarunt Saturnum Ægyptij, vt indicat Berosus: feruntque dynastias illas singulas durasse septem annis, sub duodecim diis primis maioribus Ægyptiorum, hoc modo, anno a diluuio 131. teste Beroso, Chemessenus primus, tenuit Dynastiam annis septem: anno 43. Nini ortus Abraham, vt Eusebius comprobat, quo anno cœpta est decima sexta dynastia sub Osyride, qui concessit Dynastiam Thebeis, durauitque ista annis centum, & nonaginta, vt Ægyptij supputant, & Eusebius. Ab hac emersit decimaoctaua Diapolitanorum, annis 348 Hinc in diuersis locis Ægypti dynastia sub diuersis Larthibus, id est, summis principibus dynastarum imperantium, per annos centum nonaginta quatuor, quæ iterum in Diapolitanos regressa est, & vigesima dynastia dicta sine Larthibus vt notatur in supplemento Manethonis, quo loci & videndus Annij commentarius, & Eusebius. Diapolitani dicti a duabus ciuitatibus in superiori Ægypto: est enim Diospolis magna, & parua, quæ & Iouis ciuitas Plinio. [d] Cum his annotandum duco, fuisse & tempore Nimbrothi, primi Saturni, [e] ac regis Babylonis, alias colonias per orbem missas cum suis ducib. ac dynastis: quemadmodū anno illius regni 10 Comerus Gallus posuit colonias suas in regno, quod post Italia dicta est. Itē anno eius Nimbrothi 12. Iubal condidit Celtiberos: & paulo post Samotes, qui & Dis Celtas, an. 15. Nimbrothi Oceanus ad Ninum Ægypti consedit aliique plures idipsum deinc fecerunt. [f] Quod fidelius recēsetur a Moyse Genes. cap. 10. & 11. dum describit familias Noachi, a quib. diuisæ sunt gētes, iuxta populos, & nationes suas post diluuium. Colligitur autem

c vt scribit Eusebius de temporibus
d vt testantur Ptolom. Strabo, Stephanus.
e vt loquitur Berosus in 5.
f vt scribit Berosus prædicto li 5.

autem ex ca. 11. Genes. monarchiam, & dynastiam populi non fuisse constitutam diuisim, ante ædificationem turris Babel, quam ædificare decreuerant filij, & nepotes Noe, antequam separarentur a communi societate; in qua tunc vixerant a diluuio. ad celebrandum nomen suum, antequam diuiderentur in vniuersas terras.

5 De Ægyptiis Herodotus lib. 2. refert quæ audiuerit de illorum regno ab illis: dixerunt enim a primo rege illorum, vsque ad Sethonem, qui erat tunc postremus sacerdos Vulcani & rex, fuisse progenies hominum trecentas quadraginta vnam. Trecentæ autem progenies decem millia annorum valent, *inquit*. nam tres virorum progenies centum anni sunt, vna & quadraginta, quæ reliquæ sunt vltra trecentas, sunt anni mille, trecenti quadraginta, & ita numerabant 345. reges per ordinem successionis, & ex piromi piromim procreatum. sic enim πίρωμις Græca lingua expositum, καλὸς κἀγαθὸς, id est *honestus & bonus*: neque enim putabant deos dici debere, sed a diis distantes nec hominem progenerari a Deo putabant. Ante hos vero reges viros, regnasse in Ægypto deos principes, quorum postremum asserebant Orum Osiris filium. Orus dicitur Græcis Apollo, Osiris vero Dionysius seu Liber.

6 Legimus monarchias plures diu superstites fuisse, & nullam Assyriorum diuturniorē. In qua fuerunt reges 36. quorum primus fertur Ninus, & postremus Sardanapalus. Ex quorū temporib. quib. regnarant, colliguntur mille ducenti & triginta nouem anni quib stetit illud imperium, quod in orbe primum fuit Assyriorū. Post quod aliæ monarchię prodierunt. a Colligitur autem & regum & regni illorum seu annorum imperij, numerus, ex Eusebio, Metasthene, Beroso, Iustino, ex Trogo in 1. & aliis. Assyrij nominati sunt a Nini nomine, qui nomine proprio Assyrius dicebatur: vt ciuitas Niniue, a nomine Nini. vt scribit Xenophō antiquus auctor li. de æquiuocis. Qui sumsisse illud videtur a Moyse dum scribit Gene. ca. 10. de Nimbrotho auo Nini, *fuit* inquit, *principium siue sedes regni Nimbrothi Babel, vocamus Babyloniam, & Arach & Achat, & Galanne in terra Sennaar. De terra illa egressus Assur ædificauit Niniuem, &c.* Beros. lib. 4 tradit, consentiens cum Moyse, quod primus in orbe terrarum fuit populus Babylonicus, & ibi Nimbrothum cum populo in campo Sēnaar, designasse vrbem & ædificasse turrim, quam deduxit ad altitudinem & magnitudinem montium in signum primi in orbem terrarum ibi exsistentis populi, vt regnum regnorum dici deberet. Idque factum anno salutis ab aquis, 131.

a Secundum Iustinum in 1. per mille trecentos annos durauit. Diodor vero Siculus li. 3. vult a Nino ad Sardanapalū 30. nū. reges imperiū Assyriorum tenuisse annis mille trecentis & quinquaginta, vt Ctesias in 2. lib. scribit Secundum Metasthenem a Nino v'q; ad Sardanapali finem, anni sunt 1234 secundū Eusebium vero 1239 feruntur autem a diluuio vsq; ad monarchiam Assyriorum Ninum, 249. vt notat Annius ad Metasthenē de iudicio temporum. Omitto hic cōtrouersias de antiquitate regni Assyriorū, quas contra prædictos auctores refert Genebrardus li 1 Chronographiæ quæ apud illum videri poterunt in anno mundi 3356 Propero enim ad vtiliora secutus communem sententiam quam & ipse sequi videtur, alioquin vero nunquam fuisset ordo seruatus si singulorum auctorum admiscenda sententia, qualis illa Herodoti, dum ait in primo in hæc verba. igitur cum Assyrii annis quingentis viginti superiorem Asiam obtinuissent primi Medi ab ipsis deficere cœperunt &c. *Minusque sequendus Paulus Orosius, dum li. 1 c 12. asserit Assyriorum regnum per mille centum sexaginta annos, vsque ad Sardanapalum, per quinquaginta propemodum reges possessum.*

7 Metasthenes dehinc addit ex Susiana bibliotheca, in qua annales Persarum erant, fuisse Belochum 3. Sardanapali clandestinum hostem, qui eius militiæ præfectus erat, cum Arbace tum Medorum principe partitum esse monarchiam, ea lege vt Belochus Babyloniam, Arbaces Mediam ac Persas regeret. Itaque interfecto & ex ipso flammis iniecto Sardanapalo, monarchia bipartita est: & prodierunt inde duæ monarchiæ. Iustinus in primo de Arbace seu Arbacto scribit tantum, & quemadmodum coniurauerit contra Sardanapalum, cum comperisset eum inter mulieres pensa purpuræ diuidentem. De eo etiam & de Belocho Diodorus Sicul. in 3. Bibliothec.

8 Sunt hic præcipui auctores sequendi Berosus, Metasthenes, Diodorus, Cthesius & Eusebius. Reiiciendi vero a temporibus monarchię Assyriorum, qui priuatas opiniones cõtra publicam probatamque fidem scribunt, *vt ex Græcis Herodotus, Hellanicus, Agesilaus, ex Latinis* Iustinus, *Gellius, & Orosius*. Sic etiam in temporibus Monarchiæ Persarum & Medorum, auctor publicæ fidei fuit Metasthenes Persa, & Cthesias Gnidius.[a] Item Philo iudęus. Reiicitur Iosephus ex Hebræis, & Clemẽs, Tatianus Africanus: & Eusebius ex Græcis: quia priuatas opiniones sequuti contra publicam fidem, notant reges & tempora, quæ in Bibliothecis & annalibus non fuerunt. Et contra omnem fidem publicam, scribunt, Cyrum dedisse licentiam Hebræis in Babylone captiuis, antequam Babylonia Darius eius patruus potiretur. Eusebius tamen in tertia monarchia Græcorum, & in quarta Romanorum recipitur, quia in vtraque fidem publicam est sequutus: Reiiciuntur vero Iosephus & Talmudistę. Qui in multis temporibus de publico mendacio conuincuntur.[b]

a vt & Diodorus in 3. notauit.

9 Monarchia Persarum a primo Arbace, vsque ad Alexandrum Magnum, stetit annos quadringentos nonaginta cum vno vel secundum alios quinque ex Metasthene. In quo obseruandum est, contineri & Medorum & Persarum regna, eo quod, *vt ait Metasthenes*, postquam Assyriorum monarchia bipartita fuit inter Belochum qui Babyloniorum recepit imperium, & Arbacem, qui Medorum & Persarum, apud Medos in monarchia bipartita a tempore Arbacis regnatum per trecentos & quatuor annos, & totidem in alia parte Babyloniorum a primo rege Phul Belocho. Redunita vero fuit monarchia sub Cyro & Dario, qui Babyloniorum regnum in Persas transtulerunt, occiso Balthasare rege Babyloniorum: & hæc durauit vsque ad Alexandrum: consentit Eusebius. Annales Medorum & Persarum digesserunt vsque ad Alexandrum, Deiocles & Metasthenes, Persæ: Ab Arbace vsque ad Cyrum, *Cthesias Gnidius, Diodorus in 3.* & harum monarchiarum veri censentur auctores, a quibus deuiant Herodotus, Eusebius, Tatianus, Iosephus, Clemens, Aphricanus, Porphyrius, ideo non recipiuntur auctoritatem,

b quemadmodum obseruauit Annius Viterbiensis in Cõmentariis in Metasthenis librum de Iudiciis temporum.

10 Iusti-

10 Iustinus autem libro 32. tradit, Macedoniam a Carano qui primus in ea regnauit, triginta reges habuisse, vsque ad Perseum vltimum regem: quo tempore finis Macedonici regni fuit eo victo ab Æmilio Paulo consule Romanorum, & in ditionem perducta tota Macedonia.

11 Nominant Macedonum monarchiam alij non a Carano vt Iustinus, sed ab Alexandro Magno, qui tamen rerum summa tantum potitus est, annis 12. Et post eum inter principes regna diuisa sunt quæ is quæsierat.[a] Iust. finem regni & imperij Medorum ponit in Astyage auo materno Cyri, victo a Cyro, & tunc regnasse Reges Medorum, 350. annis.

12 Fueruntque post Alexandrum Magnum Asiæ duo reges per 35. ann. Syriæ vnus Seleucus per 32. an. Postea Syriæ & Asiæ coniunctū regnum durauit 289. annos. Regnum Ægypti ab Alexandro vsque ad Cleopatram, per 288. annos: & ita, istis coniunctis ferunt monarchiam Alexandri durasse annos trecentos.

13 Heraclidarum genus, ab Hercule & Iardane ancilla procedens, Lydiorum imperium seu regnum tenuit per quingentos & quinque annos, & per duas & viginti virorum ætates, filio patri deinceps succedente, vsque ad Candaulem Myrsi filium qui fuit vltimus ex Heraclidarum genere, & necatus a Gyge Dysciti filio, qui tyrannidem inuasit ope vxoris Candaulis Lydiorum. Sed non diu eius genus eo regno potitum. Causa cur necatus fuit Candaulis voluptas inhonesta fuit, & malitia seu pudicitia crudelis vxoris. Is enim cum nimio eius amore putaret, eam omnium mulierum pulcerrimā laudatam Gygi, ostendere nudam voluit ea inscia, quæ tamen, cum id rescisset, cōditionem obtulit Gygi, aut eligeret ex eo loco quo illam nudam cōspexerat, virum Cādaulem aggredi & necare, & illam cum regno habere in vxorem aut mori.[b] Subdit vero dum de Crœso ex genere Gygis per Cyrum subacto agit, Oraculum ei respondisse, Crœsum quintæ retro ętatis crimen luere, id est Tritaui Gygis, a quo quintus erat Crœsus, qui cum esset satelles Heraclidarum, mulieris dolo inductus, dominum interemit illiusque dignitate nihil ad ipsum pertinente, potitus est.

14 Nouum regnum constituerunt & cœperunt Lacedæmones per Euristæum, temporibus Samuelis & Saulis. Et Corinthij per Aitem seu Alethen luctatorem, qui Corinthum ampliauit annis 952. antequam a L. Munno Consule Romano destrueretur, vt scribit Velleius Paterculus, defecit autem paulo ante regnum Ionatan regis Iuda, vt Eusebius ait. Quo tempore ferunt cœpisse regnum Lydorum sub Ardiso Haliatis filio, quod stetit sub nouem regibus 230. annis vsque ad Crœsum, qui quia Chaldæis contra Persas auxilium tulerat, cæsus est a Cyro. Iisdem temporibus quoque Rhemus & Romulus cœperunt Romani regni fundamenta iacere.

[a] Machab. 1. c. 1, Iust. in 1 histor.

[b] vt refert Herod. in 1.

15 Verum Eurystheo in Attica per Heraclidas interfecto, vt ait Thucydides, in 1. regnum in Micenas translatū est per Atreum eius auunculum, qui Eurystheo successit: stabilierat autem primus illud regnū quod in Micenis postea remansit, per 540. annos.

16 Atheniensium regnum initium habuit,[a] ante Deucalionis tēpora, & fuisse ante illorum regem Cecropem: fueruntque non ex populi colluuie vt alia regna, aliunde accita, incolæ priores ibi cum proprio gentis rege. Postremus illorum rex Codrus, post quē nemo Athenis regnauit, sed legibus a Solone ciuitas cœpit institui, exstinctumque est illud monarchiæ regnum veluti morte naturali cum morte voluntaria Codri, qui vt fato suo populi sui maiestatem & salutem conseruauit, maluit se deuouere pro illo, quam se superstite videre cædibus ab inimicis & hostibus proculcatum, si vera quidem sunt, quæ de eo ab historiographis narrantur.

[a] vt notat Iustin. li. 2.

17 Regnum & imperium Carthaginense a condita Carthagine, per septingentos annos stetisse fertur, ab Appiano Alexandrino, quo tempore Romani abstulerunt Pœnis Siciliam, & paulo post Sardiniam: in secundo vero bello Punico Hispaniam: & in tertio ac nouissimo bello etiam Punico, victores Romani omnino deleuerunt imperium cum Carthagine ductu Scipionis. [b] Fides data & rupta, fuit potissima subuersionis imperij causa: aitque idem auctor, quia fatale erat deleri Carthaginem, contenti Carthaginenses ostentatione, insultationeque superba, cum victores euadere possent, succubuerunt postea inuiti. Quare & Scipio eam funditus deletam videns illacrymasse dicitur, & propalam defleuisse fortunam hostium: quippe qui diu, multumue considerans, cogitabat ciuitates etiā, gentesque ac imperia, mutationibus obnoxia, haud secus quam fortunas hominum. Accidisse id quondam Ilio fortunatæ ciuitati, accidisse deinde Assyriis, Medis, Persis, quorum deinceps latissima fuerunt imperia. Idem passos nuper Macedonas, quorum imperium maximum & latissimum fuerat. Fassus ingenue & cogitationem sibi incidisse de patria, cui timeret vices humanarum rerum considerās. Narrat idem perturbatam fuisse rempublicam Carthaginensium, quæ res paulo post eam euertit. Sunt enim in corpore politico perturbationes, schismata, & seditiones, quæ indicia sunt futuræ solutionis, si immedicabiles sint: non secus quam febres putridę, & morbi acuti in corpore singulari, quod postquam illis concussum est, & inuasum, concidit.

[b] vt scrib. t Appian. Alexandrinus li. de bellis Punicis.

18 Inachus primus Argorum, seu Argiuorum in Thessalia rex Oceani, & terræ rex putatus circiter quadringentis annis ante Troianum bellum, cuius regnum durauit per 544 annos.

19 Fuit regnum Scytharū iustis principiis initiatum, vt pote quod ex natis & genere Targitai primi regis & fere primi eius loci incolæ, natum fuerit: quod durauit, vt scribit Herodotus vsque ad Darij trāsitum, omnino mille annos non amplius. Vidit autem occasum, cū magnis

magnis suorum cladibus iusto Dei iudicio, & flagello Darij Histaspis filij, quod ita tunc in tantam crudelitatem Scythæ peruenisse dicantur, vt exsuentes omnem humanitatem potius ferarum more quam hominum viuerent. Rursumque monarchia Scytharum, & Darij in Alexandri magni venit potestatem, apud quem & parum durauit, post mortem eius in reges diuersos dissipata. a

20 Nondum enim satis Darij flagellis orbis, eiusque tyranni, vel reguli impie, & crudeliter, & tyrannice exercentes potestates, afflicti, verberatiue fuerant. Quare oportuit crebra & iterata sanguinis missione vitia, quæ rerum publicarum corpora infestabant, curari vel omnino inemendabilia gladio tolli. Patiens & benignus Deus, qui facit oriri Solem super malos, etiam vt super bonos, & exspectat ad conuersionem: sed tarditatem supplicij grauitate compensat: & dissimulat vindictam, vt sæpius postea obduratos eradat de terra, & meliores subroget. Sicut de Amorrhæis affligentibus populum, respondit Abrahæ, b *Scito* (inquit Deus,) *prænoscens, quod peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, & subiicient eos seruituti, & affligent eos quadringentis annis. &c. Generatione enim quarta reuertētur huc. Necdum enim completa sunt iniquitates Amorrhæorum, vsque ad præsens tempus.* Vtitur autem Deus tyrannis & inimicis suis, vt se vindicet de aliis inimicis, & tyrannis, & vt impij flagellent impios, veluti tur dæmonibus pro tortoribus: sicque Adonibesech rex Phæresæorum & Cananæorum, cum reges septuaginta, amputatis manuum & pedum extremitatibus sub mensa more canum aluisset, tandem a Iudæis victus simili sorte periit. c

21 Roma, quæ primum a pastoribus condita, vix ab initio habebat octodecim milliaria a portis vrbis, peperit sibi imperium, cum finitimas sibi ciuitates premeret, & fuit sub regibus septem, per annos 243. non amplius. Regnum illud cœpit per rapinas, & latrocinia & superbiam, sublatum ob superbiam, & luxuriam Tarquinij superbi, & filiorum eius: post quem cœpit regi consulibus, qui præfuerunt quadraginta quinque annis quibus: fuit sub decemuiris duobus: Sub Tribunis militum 43. fuit autem & sine magistratibus, quatuor annis: postea ad consules, dictatores, & imperatores recidit, *vt tradunt Sextus Rufus in hist. Roman. Liuius, Dionys. Halicarnass. & alij: Lucius Florus lib.* 1. *rer. Rom.* consentit, & numerat a Romulo in Cæsarem Augustum 70. annos, & infantiam eius imperij constituit c. 1. sub septem primis regibus, per 250. prope annos, quibus circum ipsam matrem suam cum finitimis populus luctatus est. Adolescentiam vero a Bruto, Collatinoque consulibus, vsque ad Appium Claudium Quintum Fuluium, consules, continentem 200. quibus Italiam subegit: quod fuit tempus armis, virisque incitatissimum. Robustam porro, & maturam ætatem inde ad Cæsarem Augustum, in qua 250. annis totum orbem pacauit. A Cæsare vero Augusto per annos ducentos dicebat quasi consenuisse, & decoxisse: nisi

a *vt liquet ex Herodot. Quinto Cur. Arrio, Iustino, & aliis.*

b *Gen. c.* 15. *v.* 13. *& seq.*

c *Iudic.* 16.

quod sub Traiano principe tunc mouebat lacertos, & præter spem omnium senectus, imperij quasi reddita iuuentute reuiuiscebat. (Sic enim loquitur) tunc eo viuēte principe. Posset generaliter determinari, principatus mediocres, haberi aptiores ad perseuerandum, paruos magis interitui, & mutationi obnoxios, quod magis violentiæ, & iniuriæ maiorum expositi sint: non aliter quam aues magnæ pascuntur debilibus & paruis: magni pisces, exiguis: vicini potentiores semper ceruicibus debilium imminent: & ex leui occasione eos opprimunt, & suos principatus ex spoliis infirmorum augent. Sicuti Philippus rex Macedonum ex Græcorum ciuitatibus, Roma ex extermino vicinarum ciuitatum, suum auxerunt imperium. Possunt tamen exigui principatus sibi prospicere, confœderatione inita cum pluribus similibus: quod enim non possunt separati, vniti & coniuncti assequi poterunt & plures fortiores sunt, si modo concordię leges sint recte conceptę & seruatæ bona fide. Nec tamen dicimus, confœderationes has perpetuum posse reddere principatum, cum alioquin mortalium sit ad dissentiendum facilitas: verum dicimus hac vnione & confœderatione diutius posse conseruari exiguum principatum, quam si separatim imperaret destitutus alterius suffragio: durabilior & principatus mediocris ingenti, & qui latioris est ditionis & sæpe dissitæ vel dissipatæ in longinquas regiones. Quippe quod mediocres non patent prædæ vicinorum vt exigui: neq; inuidiæ expositi sunt, vt qui habent amplissimam ditionem. Sed & recte notat Ioannes Boterus,[a] in mediocri principatu diuitias & potentiam moderata esse affectusque minus vehementes, & ambitionem non inniti tantis fulcris aut eius libidinem tantis fomentis, quātis magni intumescunt principatus, sed & suspicio vicinorum continet hanc mediocritatem, veluti potenti freno intra propria septa: & si quando bilis moueatur: horum metu facile sedatur, & citra sanguinem conquiescit. Quod aliter in magnis principatibus & regnis accidere solet. vltra enim quod plures ambiunt prętantiora, & ipse principatus excellentia multos videtur ad sui ruinam illicere: adhucque intrinsecus ex copia & excellētia eiusdem, cum magnitudine molis insurgunt diuitiæ, ex illis vitia, luxus, libido, auaritia, quæ omniū malorū radix est, & multa regna quæ ad principatus felicitatem per frugalitatem, laborē, diligentiā & prudentiam peruenerunt, per cōtrariam copulentiam, & prædicta vitia, ad infelicitatem & interitum deciderunt: accedit intercutaneus morbus confidentiæ sui roboris, quæ ex felicitate suboritur: & ex hac negligentia contra fastidium & contētus subditorum & inimicorum, a quibus ex improuiso status principatus inuaditur. Dum enim irrepserit confidentia nimia, remedia requisita conseruationi prætermittuntur. Et quod est, apparet sublata persuasione & opinione eorum, qui putabant eodem statu principatum fulciri, quo constitutum fuit: & falluntur. Et hoc valde principatibus & rebuspublicis est cauendum. Sūt enim sæpe principatus, qui

[a] li. 1. de la ragion de stato.

qui se esse quidpiam plus quam sint sibi persuadent, ex opinione potius & reputatione rerum præteritarum, quam ex præsenti virtute vel potentia, quam imminutam a prima non considerant. Similes quidem altis & magnis arboribus, quæ tamē sunt intra inanes & cariosæ, & proinde prima ingruente tempestate, aut impetu ventorum deciduæ, multæque quidem famæ sunt, sed neruorum paucorum, in apparentia magni principatus, sed in rei veritate exigui. Ita facit plerumque confidentia rerum præteritarum, vt principatus aggrediantur supra vires negotia, quibus conficiendis deficiunt vires. Sunt etiam ditiones magni principatus longioribus intercapedinibus locorum dissitæ, interiectis aliorum principum territoriis, & ita destitutæ auxilio commodo tempore, dum a vicinis hostibus inuaduntur, nec facile retinentur. Quod quandó magnę respublicæ, magnique principatus, ab externis bellis quietem impetrauerint, solēt propriis viribus, & ciuilibus bellis consumi, vel saltem atteri. Quum a pluribus bellis exteris cessat regnum, assueti armis regnicolæ otiosi semper aliquid noui moliuntur.

22 An. Domini 555. Gothorum regnum nomen & imperium Teia rege interfecto in Italia deletum fuit, 70. anno, ex quo eam occupauerant, per Narsetem: qui tamen postea in odium Augustę Languebardos gentem Germaniæ, in Italiam vocauit, quam inter Alpes & Appenninum tenuerunt, 204. annis, quorum primus rex fuit Alboinus. a

23 Circa annum 576. Leouigildus Hispaniæ rex, reliquias Sueuorū ex Hispania eiecit, rege Andeca superato, qui regnum semel in Hispania constitutum per annos 177, tenuerant iuxta Isidorum.

24 Anno Domini 1295. Primislaus, vel Primistus regni titulum apud Polonos repetiit quod fuerat annis 215. intermissum. b

25 Anno Domini 839. Ennicus Arista vnctus est & appellatus rex primus Nauarræ, & ab eo reliqui omnes, *vt ait Vasæus* c. quod adhuc durat: tempore tamen quod Iulius secundus promulgauit edictum aduersus Ludouicum duodecimum regem Francorum: quo eum & quotquot illi studerent, omnibus, & schismaticorum, & hæreticorum pœnis subiiciebat, facta cuique potestate fortunas, regna, resque illorum inuadendi, eo prętextu sequuta est regni Nauarræ inuadendi occasio, vt ait Guichardinus d per Ferdinandum Hispaniæ regem, qui expulso Iohanne Allebreto rege anno millesimo quingentesimo decimoseptimo, occupauit, vt ait Iohannes Titius, & regnis Castiliæ sociauit.

26 Sub annum 888. Italiæ nouum regnum exortum est per Berengarium, quod durauit per 80. annos, vsque ad Ottonis magni Imperatoris annum 32. Eius reges fuere Berengarius qui regnauit triginta sex annos, Guido sextus. Lambertus quintus, Ludouicus Bosonis filius annis quinque. Iohannes 10. coronauit, anno 916. post Berengarium regnauit 2. Hugo 20. annis 3. Lotharius cum patre an-

a *Procop. li. 3. Paulus Æmil. li. 1. Platina in Adriano.*

b *Chromerus lib. 11 Polonicæ histor. c in chronic. Hispaniæ.*

d *lib. 11 historiarum sui tēporu.*

nis 11. & solus annis 4. dehinc 4. loco Berengarius 2. annis 4. & postremo Adelbertus annis 4. quem depulit Otho magnus.

DE REPVBLICA SIVE DE MVTATIONE, ET INTERITV RERVMPVBLICARVM & principatuum: & de remediis quibusdam & præcautionibus eorundem

LIBER XXI.

Generalis consideratio mutationis, conseruationis & interitus reipublicæ, & principatuum. CAP. I.

NATVRALE est, vt quæ ortum habent, consequenter expectent citius aut tardius interitum, omnia quę sub perpetuo motu cœli sunt, varietatem & interitum experiuntur, vt generationem & corruptionem [a]. Ingenia hominum in corpore luteo & fragili inclusa, corporalibus & externis mouentur & sæpe traducuntur: naturalisque ad dissentiendum hominum facilitas: mores mutantur cum tempore, noua semper placēt, antiquantur priora, noua succedunt. [b] In summa nihil stabile in singularib. rebus reperietur, multo magis nec stabile vel cōstans in corpore ciuili seu republica: quæ ex talib. singularibus cōponitur: causę diuersæ, diuersos producūt effectus: corpora ægra exigunt medicinā: populus dissolutus indiget superioris rigore: princeps & superior excedens suos fines, principisq; Dei leges, iam dignus flagello: hoc autē a priuatis inferri non potest, vel si inferatur Deo permittente, vna populus cum principe eodem periculo inuoluitur: concutiuntur reipublicæ iura, fundamenta pacis & æquitatis subruuntur, omnia miscentur temere, bene stabilita corrunt, facies reipublicæ mutatur & dum mutata in melius resurgere sperat, ruit suiipsius viribus & mole oppressa.

a §. vt autē lex, de non alie. reb. ecclesiast.

b vt notat Ecclesiastes. in 1. cap.

2 Sic mutantur regna, senescunt, intereunt protinus, alia aliquando ex illis nascuntur. Sed deteriora prioribus, vel transeundo in aliud nomen, quæ prius fuerunt omnino amittunt, vt mutare videantur substantiam, & potius aliud quam alteram facere. Quemadmodum ex corpore humano quod in cadauer transit, nascuntur quidem animalia, vermes putidi, ex materia corporis humani in aliam formam & substantiam degenerantes. Videmus enim ex subuersione regnorum & imperiorum magnificorum vel tātum hodie nomen & vmbratilem imaginem legi tantum vel nominari, vel minutum quendam inde natum principatum, & imperia in regna exigua, vel in ducatus, vel in prouincias, vel aliud quidpiam vilius degenerasse, velut ex cadauere maximi imperii. c

Quot post excidium Troiæ sunt exsuta regna?
Quot capti populi? quoties fortuna per orbem

c vt recte Manlius cecinerit. li. 1. Astronom.

Seruitium

Seruitium imperiumq; tulit, varieq; reuertit?
Troianos cineres in quantum oblita refouit
Imperium. fatis Asia iam Græcia pressa est.
Secula dinumerare piget, quotiesq; recurrens
Lustraret mundum vario sol igneus orbe:
Omnia mortali mutantur lege creata.
Nec se cognoscunt terræ vertentibus annis:
Exutas variam faciem per secula gentes.

3 Generantur regna noua ex corruptione aliorum, & generatio vnius est corruptio alterius: & corruptio vnius, generatio est alterius: Quod accidit interdum subito, interdum successione temporis, per media quæ habent ex vno in aliud viam alterationis nisi impediantur: Serpunt mala, & paulatim inuadunt rempublicam.

4 Vt vero corpus physicũ duplici generaliter modo perit, videlicet morbis & senectute, & vi externa seu morte illata & non naturali: sic principatus & respublica pereunt vel morbis innascentibus & veluti quodã fato naturali, quo voluntate Dei fit translatio: aut vi extrinsecus illata. Inter morbos sunt iniustitię, seditiones, vitia, praui mores, malæ administrationes. In vi vero continentur irruptiones fortiorũ, vt quando Attila, Hunni, Vandali, Gothi, & similes nationes, regna populatæ sunt voluntate Dei, qui talia flagella immittit, quando ei videtur: ad castigationẽ regulorum, qui alioquin sine Deo & lege ex arbitrio viuere, nulliq; subiici se debere opinantur. Sæpe etiã qui per tyrannidem vi occupant principatus, solent cito vel illorum successores, iisdem priuari: nam qui multis odio sunt & a multis timentur, multos & ipsi vt timeant necessum est: & vi tantum retinetur quod vi acquisitum est: hoc autẽ plures offendit rapta, sed trepida manu.

Sceptra obtinentur: omnis in ferro est salus,
Quod ciuibus tenetur inuitis, scias,
Strictus tuetur ensis, alieno in loco
Haud stabile regnum est: vt ait Seneca [a] & rursum [b] *violenta nemo imperia continuit diu*: hæ subitę mutationes Sunt & aliæ quæ irrepunt.

[a] *in Hercule furente.*
[b] *in Troade.*

6 Multi etiam ab initio se insinuant populo in vestibus ouium, cum intus sint lupi rapaces. Et quo plures huiusmodi grassantur clanculum, quoue diutius feruntur & non præcauentur, eo magis cancer illorum reipublicæ morbum acriorem & perniciosorem reddit, plures incautos intercipit, perdit, & a bonis radicitus conuellit. Hinc peius malum quod reipublicæ membra paulatim contagione velut quodam saccharo aut melle illita, inanibus pollicitationibus credula, non prius se decipi quam periculo inuolui interitus, intelligant, & sero ad remedia perueniatur iam putrefactis partibus: quæ insufficiente pharmaco cauterium aut abscissionem postulent dum dormitant, vel verius somno sepulti sunt principes & spirituales & seculares, & eorum magistratus, dum potius vigilãt per

totos dies in voluptatibus, luxuria, auaritia, rapinis, in excoriandis ouibus & subditis, inimicus homo superseminat zizania, occasiones captat subtrahendi populum a lege principum, & ille inficitur malis moribus, peccata iram Dei prouocant. Sic totum corpus reipublicę cum principe periclitatur, & accedit ad lethalē morbum & ex morbo lethali, non procul abest ab interitu.

6 Fit primum corpus hoc stupidum, & primum seruato motu aut leuiter læso, cum eius morbi curati non fuerunt suo tempore, via fit ad paralysin, eamque perfectam & exquisitam, in qua vt dicunt medici nerui sunt lęsi, sensus & motus amittitur. Et quando adhuc corpus secundum partes motus & sensus habet resolutionem, & habet tamen sensus interiores illæsos, contemnitur curatio, transit paralysis in apoplexiam, & tunc succedit fitque totius corporis vnaque principum facultatum veluti resolutio. In corpore physico, dum paralysis transit in apoplexiā, affectum est cerebrum: quia in eo, omnes non modo sensibiles & motrices animæ facultates, sed etiam præcipuę & principes læduntur, quarum auctor fons ac principium est cerebrum. Nam cerebri corpus, non tantum ventriculi duo, medius & postremus, humoribus noxiis imbutum est, vt nullus vel perexiguus etiam sensus animalis in neruos subeat. Quod in corpore physico accidit ex apoplexia, illud transferri commode potest ad corpus reipublicæ. Nam vt in illo, sic in isto ciuili, principalis pars caput est, & in eo cerebrum est constans quatuor vētriculis seu diuisionibus, in quibus spiritus animalis multus, non solum continetur, sed etiam in toto cerebri corpore, & in cerebro posteriore plurimus, duo sunt in anteriori parte capitis circa frontem septo quodam disterminati, eiusdem cum cerebro substantiæ. Hi ventriculi inspirationem & exspirationem, efflationemque ex cerebro efficiunt ac spiritum animalem his plexibus conficiunt præparantque cerebro. Sensuum omnium ibi commune receptaculum, & imaginationis officina. Duo illi anteriores in vnum locum coeunt meatumq; communem amborum, quo spiritus ex anterioribus conceptus, concorditer in postremum transmittitur, & hæc via cogitationi dicatur. Postremus in postrema parte occipitis est vētriculus omnium minimus, in quem meatus communis prorumpit, spiritum animalem ante in ventriculis anterioribus elaboratum transumens. Et tamen ventriculus ille minimus est, quia spiritum maxime elaboratum plurimum tamen continet. Quoniam nerui omnes qui in totum sub capite per corpus effunduntur, aut ex posteriori cerebro, aut spinali medula oriūtur, vt & hic ventriculus memoriæ dicatus est. Hæc in corpore physico. In corpore ciuili, membra sunt diuersæque etiam partes reipublicæ quæ vnum integrale faciunt: vnum caput, ex quo regimen omnium membrorum pendet. Caput illud cerebrum seu modum gubernandi tenet in priore parte principatus, siue eius cerebri, duo ventriculi, dexter, & sinister, significant duas potestates: id verra

est spiri

est spiritualis, sinistra, secularis, ad istos duos ventriculos, & potestates, omnia externa veluti per quinque sensus ad communem referuntur. Isti duo, spiritus, & formulas viuendi conuenientes meditantur, postea ad medium concurrunt, & conueniunt, & vna cogitatione examinant, quid sit vtile reipublicæ, in vtraque parte spirituali, & seculari seu corporali, quia mediator vnus Christus Dei, & hominum, a quo vtraque potestas, vt ex vna substantia cerebri duo prædicti ventriculi. Istæ duæ potestates in mundo, seu duo ventriculi in cerebro, inspirationē & exspirationem efficiunt, ac spiritum animalem præparant, conficiuntq;, quo totum corpus vtatur. Recipiunt in se omnium sensuum, & actionum corporearum summam, singulorum actus, ad cogitationem, examenq; rationis perducunt, communique consensu concinnant, dispergunt, præparant, non minus quam duo ventriculi in concursu in medio cerebri præparant, & disponunt animalem spiritum: & tunc concorditer ita disposita, & præparata, nempe leges cogitationum, & actionum transmittunt in posteriorem ventriculum, cuius loco sunt in regimine principatus, ipsi magistratus, qui vicariam præbent principibus, & reipublicæ operam & acceptas leges elaboratas, & dispersas ab vtraque potestate, conseruant, ex quibus nerui, seu robur reipublicæ, motusque animalis, viuificus, legitimus pendent & totum corpus societatis actiones suas ordine, & recte exserit, sentitq; vt oportet secundum legum influxum: si modo humoribus noxiis, nempe vitiis, illarum exsecutio non impediatur. Nam si via illa influxus obstruatur, & impediatur, statim vt nerui illa obstructione, stupore laborat. Et quemadmodum nerui illa obstructione, nisi occurratur opportune, insensibiles resoluti, & apoplexia consternuntur: ita respublicæ quæ non admittunt conuenienti tempore contra vitia remedia & præcautionem, tandem eo perueniunt, vt populus tanquam mutus, & surdus, stupidus, & insensibilis efficiatur, potestatem superiorem non agnoscat, legibus eius non obtemperet, & subito in hac perfecta, & consummata apoplexia exstinguatur, motuque, & rationabili gubernatione destitutus, contabescat.

7 Et proinde, spiritales & seculares præpositi, solicite curare debent ne eo respublica, seu subditi deueniant, ne insensibiles sint, id est, conari debent, ne subditi eam corruptelam quam vocant libertatem, sibi arrogent, vt sibi ex arbitrio quæ velint, licere arbitrentur. Hoc enim modo sequitur præclusio spirituum viuificantium, dum mali ita bonos superāt, vt nullus viuus vel efficax, spiritus regiminis permeare possit ad membra. Vnde necessario destruuntur dominationes, quum subditi deficiant. Malum certe hoc in republica, vt apoplexia in corpore physici, vix vnquam curatur, sed in propinquo esse interitum admonet.

8 Et quemadmodum quando contingit in corpore apoplexiam curati, non nisi cum partis alicuius resolutione morbus recedit: & qui

huiusmodi morbum effugiunt, in diuturnum alium morbum incidunt, resolutionis partis, vel totius corporis, vel alienationis mētis, & senes maxime apoplexia, & sydeatione hac opprimuntur, cum ob morbi magnitudinem, tum ob ætatis miseriam, & iuuenes non ea afficiuntur, nisi ob magnam causam quæ docet deterius malum esse. Sic neque magnæ istæ perturbationes & seditiones, non inuadunt, nisi potissimum respublicas, & principatus in senium tendentes, & a pristina bona regnandi virilitate paulatim desciscentes. Et vt apoplexiæ interdum sunt curabiles, interdum incurabiles, sic regnorum, rerumpublicarum, magnæ perturbationes sunt incurabiles, aliquando curabiles, sed non ex integro, quin remaneat plerumque, vt in apoplexia partis alicuius resolutio: vel secessio. Maiores seditiones & secessiones fere, si anima & spiritu regente, reddunt principatus, vt desperandum sit de eorum vita, & remedia perperam adhiberi videantur.

9 Hic tamen non statim desperandū, nec despondendus animus rectoribus, sed rursum imitari debent medicos peritos, qui ne operam perdant, ante inquirunt, num curationi locus sit. Et cum apoplectici similes mortuis sint, an æger viuat, vel ne, in primis, signis a respiratione sumtis explorant. nam si adhuc respirant, viuunt, & spes est aliqua: sin minus, nequaquam, neq; remedia adhibenda esse cēsent. Atq; ideo adhibent speculum tersissimum ori, vel naribus, quod leuissimæ respirationis colligit halitum, & viuentis notā prodit. Alii etiam, qui prædictum experimentum arbitrantur esse fallax, plerunque flagris ægrū cædunt, aut pungunt, vt excitēt, & si sentiat diiudicāt. Sic in curatione morbi pessimi reipublicæ, oportet experiri num actum sit de ea omnino: an vero adhuc respiret: & adhibendum est speculum ori, & naribus, nempe proponendum verbum Dei, & diligēs admonitio officii cuiuscunq;: nam si sensibiles sint, facile mouebuntur, & erit spes. Quia tamen multis hoc speculū habet fallax iudiciū, propter simulationē, & hypocrisin, quæ multos fallere potest.

10 Solet Deus ad aliud remedium peruenire, & ad excitandos tepidos, & apoplecticos flagella immittere, pungere, & bellis inuadere, vt quando contra Dauidem pene apoplecticum, & insensibilem, bella filii, & externorum suscitauit. Et pari modo, vt boni medici vtuntur in subita apoplexia, sanguinis missione, ne ob magnam spirituum obstructionem suffocetur æger, & vena humeralis dextera tuto obtineretur, & post horas aliquot sinistra: vt vtraque parte æger exoneretur, & aliquibus tantum dextra secatur vel media, vbi vires & alia non dehortantur. Sic Deus per ministros suæ iustitiæ & iræ, ad grauia tollenda & capitalia mala, fusione sanguinis sapienter vtitur, atque dextri humeri venam secari permittit: nempe permittit obtruncari principes, qui pro humeris seu robore, fortitudine & defensione se præbent rebelli populo, contra caput & legitimum principem: & si non sufficiat venæ illius humeralis apertio, ad

tio, ad sinistram permittit flagellum transferri, noxios tolli, populum affligi vt resipiscant, & hoc est extremum missionis sanguinis remedium. Administri huius phlebotomiæ, sicarii, milites, qui dum licentia efferantur, omnia iura diuina & humana confundunt, rapinis, incendiis, adulteriis, stupris, latrociniis complent, bonos cum malis necant & bonum sanguinem cum malo reipublicæ mittunt & fundunt. Quod tamen cauendum dicunt medici, & qui respublicas curant, ne plus minusue quam expediat sanguinis fundatur, in vtroque namque periculum: in modo prudentia curatiua. Sicut etiam laudandi sunt medici, si quando Dei & naturæ ope corpora ægra saluti restituerint omnino, aut in morbis longinquis & cura difficilibus vel desperatis auxilium aliquod vel leuamen attulerint. Sed multo magis illi, qui præcauent ne morbi generentur, ne corpus corrumpatur, causas morborum præcidunt, venientibus occurrunt. Sic rerum publicarum rectores, curatores & principes quibus a Deo, corpus publicum ciuile, quod multorum salutem aut morbū continet, commissum est, laudabilius erit, si eadem quæ medici in corpore singulari obseruant, in corpore populi exsequantur. Si perturbationibus adferant remedia saltem re desperata, aliqua, si prospiciant venturis, & venientibus sapienter & diligenter occurrant, si iustitiam cum lenitate & misericordia misceant, in ortu causas malorum opprimant. Scio tamen finem rebus publicis & principatibus imminere ex causis latentibus, quæ in secreta Dei sunt voluntate, vt nulla humana sapientia præcaueri aut impediri possit. Efficiunt peccata principum, aut populi, aut vtriusque, vt contra Deum nullum relinquatur humanum præsidium. Cum autem decretum Dei plerumque homines lateat, nihilominus interim rectores & principes curare debent, vt pro humana prudentia, vel in parte vel in totum laboranti populo & reipublicæ adsint, vt si secus quam velint acciderit, saltem negligentiæ argui non possint. Sequentibus ideo capitulis nos Deo iuuante, & causas interitus aut mutationis rerum publicarum & principatuum, apertius exponemus, & simul remedia, quibus occurri potest, vel alias fuit prospectum, & quibus quæ in illis peccata acciderint emendari poterunt, si medicamentum quidem & medelam recipere possint, & ita simul agetur de conseruatione status publici, & si conseruari non possit, de causis quibus ad interitum & finem solet perueniri, præcautionibus adhibitis, ne quod aliis accideret, nobis & nostræ reipublicæ accidat.

Mutationes formarum reipublicæ veluti morbo quodam naturali & innato.

Cap. II.

QVemadmodum igitur accidit hominibus, vt non illis eadē sit forma semper, vigor & ingenium, aliaq; sit senibus, quam fuerit infantibus, iuuenibus & viris. Et post mortem, nisi memoria

aliqua cum cadauere, interdum nec cadauer ipsum appareat, imo nec vlla memoria sæpius superfit. Sic accidit rebus publicis, quibus non eadem est facies, non vigor, non imperium, nõ memoria interdum, nec alia plura quæ in his viguerunt: Mutantur namque & corrumpuntur, crescunt, decrescunt, intereunt, & aliquãdo perit memoria cum sonitu. Hoc naturale inter corruptibilia & inter terrestria: vt quæ sub continuo motu cœlestium rotationum sunt, nunquam in eodẽ statu permaneant, gradibus crescant, augeantur, decrescant, alterentur, intereant, morbos sentiãt, remedia quędam recipiant, quędam fatali morbo obsessa immedicabilia sint.

2 Ipsa respublica Romana vel sola testimonium omnium alterationum prębebit, si consideremus eius mutationes a regibus in consules, a consulibus in decemuiros, in tribunos militum, tribunos plebis, dictatores, magistros militum, tyrannos, imperatores, cosqi florentes, decidentes, & per anastasin restitutos: vt mihi videatur illa respublica similis ægro & maledisposito corpori, quod ab vno morbo, in aliud recidit, & per interualla temporum bene se habet, donec destitutum radicali humore seu calore vitali in mortem refrigescit.

3 Quod ipsa sensit in se, in aliorum principatus etiam exercuit: nunc prouincias in regna erigens, nunc regna & imperia in prouincias reducens vi propria deficiente, alia dominante. Carthaginis imperium ciuitate deleta per Scipionem, in prouinciam reducta, per Afiicam sex prouinciæ factæ Maurorum, Numidarum, regna exstincta, per omnes Hispanos sex prouinciæ factæ, quæ postea regna, & rursum sub vno rege nunc coniunctæ. A Iulio Cæsare, regna Galliarum plura in prouincias redacta, rursum in regna, a regnis in monarchiã peruenerunt. Traianus Dacos sub rege Decibalo vicit, Daciam prouinciam fecit Romanam, Pannonias, Macedoniam, Thraciam. quæ rursus in regna reuersa sunt, tum a Germanis, tum a Turcis occupata, vt Asia quæ in ditionem Attali testamento venerat postea illis erepta. Idipsum de Lydia & aliis infinitis propemodum regnis in prouinciam redactis, restitutis, subrutis, translatis, dicendũ esset, si tempus superesset, de Persis, Parthis, Saracenis, aliisq; quæ in ditionem Romanorum venisse paucis notat Sextus Rufus consularis, libro de Romana historia a iique historiographi.

4 Tempore Achaz regis Iudæ Athenis perpetui Archontes esse desierunt, in vltimo Alcmæone 13. cœperuntque in denos creari per annos septuaginta, post quos respublica annuis commissa est magistratibus, ex his qui denis annis præfuerunt, fuit Charope primus: vltimus Erix: ex annuis primus Creon, vt Velleius Paterculus scribit.

5 Albani primi vt ait Licinius post Amulii Numitorisque regis obitum, desinente stirpe regia, magistratus annuos crearũt cum annua potestate [a]. Ægyptios confusis rebus per bella ciuilia, mortuo Sethone rege, in interregno quod durauit per quindecim annos, rempublicam

[a] vt refert Diony. Halicarnassæus. li. 1. Antiq.

blicam administrasse per duodecim ex senioribus electis regno præfectis scribit Diodorus. Sic li.2.c.2.post quos restitutum regnum nouum in Psammetico.

7 Periander primus imperium Corinthiorum commutauit noua forma inducta,&ablegatis quos habebat satellitibus,quos nec in vrbe viuere permittebat tributa remittens, & seruis possessiones adimens, *vt scribit Heraclides.*[a]

8 Theopompus rex Spartanorum,mutauit statum reipublicæ:efficiens vt Ephori crearentur a populo,qui regi obsisterent,vt tribuni apud Romanos consulibus. [b] Lycurgus,vt ait Nabis tyrannus Lacedæmoniorum apud Liuium,[c] non in paucorum manu rempublicã esse voluit,quem senatum Romani vocarunt,nec eminere vnum aut ordinem in ciuitate. sed peræquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit,vt multi essent qui pro patria arma ferrent.

9 Post Codrum vltimum regem Atheniensium a Cecropide primo a Doribus interfectum reipublicæ status mutatus, & desinente regia potestate,regum imperium imminutum: vt loco regis creatus Archon,rationibus reddendis obnoxius: quorum primus fuit Medon vnde appellata familia Medontidarum,& Archonti datum ita imperium ad vitam, vsque ad Alcmæonem vltimum Archonton perpetuorum:quo mortuo placuit Atheniensibus, vt Archontes tãtum in decennium obtinerent: primusque talis creatus est Charops anno iiij. Olympiadis v.Durauitque hic modus imperandi per lxx. annos vsque ad Olympiadem xxiiij. in quo mutata rursum respublica in Democratiam,ab Athenis conditis anno 867.& ita abrogato imperio Archonton decennalium,summa rerum nouem Archontibus quotannis est mandata,Regi, Archonti,Polemarcho, Thesmothetis sex,permissumque vt ab Archonte anni singuli nominarētur, iuxta Chronologos.

10 Similis & propemodum mutatio imperij Lacedæmoniorum generalis, nam vt Pausanias in Laconicis numerat aliquot reges qui regnarunt ex successione & generatione filiorum apud Spartiatas, a Lelege primo rege vsque ad Tisamenum Orestis filium: deinc constituit mutatam formam regni, & pro vno rege cœpisse duos creari ex duabus familiis Euristhenis Agidarum, & Proclis Euripontidarum,ex oraculi responso: quæ forma durauit vsque ad Cleomenem regem Leonidæ filium natu maiorem ex Agidarum familia, qui affectans tyrannidem Eurydamidem ex altera familia regem,veneno sustulit,& fratrem suum Epiclidem eius loco,nouo exemplo substituit,primique ex vna familia duo reges regnarunt, Ephoros sustulit & bonorum æqualitate inducta, veteres leges ac rempublicam restituit.verum postea ab Arato Lacedæmone expugnata,Epiclidas in acie cecidit,Cleomenes victus ab Achæis in Ægyptum profugit, & ibi necatus est.Et Lacedæmonij regibus liberati,popularem rempublicam instituerunt. Sed rursum populari republica instituta, rur-

[a] *in li. de Politiis.*

[b] *Val. Max. li.4 c.1.*

[c] *li.34.*

sum in tyrannos incidit. Primusque tyrannidem inuasit Machanidas, eo sublato Nabis.

11 Armenorum fuerunt reges aliquando inter Gallos potentissimi, quorum ditio ab Strabone, [a] ad Narbonensium Massiliensiumque fines & montes Pyreneos extendebatur, & ad Oceanum & Rhenum, cum quibus prælia Romani non nisi magno cum sanguine cōmiserunt. Quemadmodum Florus in epitome li. 61. Liuij docet, dū Q. Fabium Maximum consulē Romanum Pauli nepotem, pugnasse contra Bituitum regem Aruernorum, & in eo certamine necata fuisse ex exercitu Bituiti centum viginti millia meminit. Strabo de aliis exactis tamen postea regibus, recidit imperium in rempublicam liberam, qualem docet fuisse suo tempore Iulius Cæsar in suis commentariis de bello Gallico. Postea fuit sub Romanis, nunc subiicitur regi Francorum.

a li. 4.

12 Dolo multæ democratiæ mutatæ in regna, paulatim a tyrannis inescato populo. Vt mutatio reipublicæ Romanæ a democratia in imperium paulatim, non statim & semel facta est, post mortem Iulij Cæsaris, qui pro tyranno habitus est, eo quod sibi potestatē vsurpasset. At Augustus & reliqui sequuti Cæsares quodāmodo per gradus iugo regio assuefecerunt Romanos. Nam cum monarchiam citra tyrannidis opinionem stabilire vellet, id perfecit quinqenniorum & decenniorum rogatione. [b] Quod sequuti sunt Cæsares alij, qui, quāquam non in certum tempus, sed in totam vitam designarentur imperatores, tamen quinquennalia & decennalia celebrarunt, quasi tum imperium renouantes, & ita populum deceperunt.

b vt scribit Zonaras.

13 Tempore quo Ludouicus dictis Gallis Clodoueus, Allemanos subegit & omnino deuicit, regnum Allemanorum, quod olim in plures partes diuisum erat, vt constat ex Amiano Marcellino, versum est in Ducatum: imitatique in hoc Franci Romanos, qui prouinciarum rectores tunc duces appellabant.

14 Refert Iunius, [c] eo magnitudinis rem Pisanam aliquando euectam, vt cētum eorum familiæ illustres, totidem rostratas naues priuato sumtu ædificauerint, exornatasque ad Ligusticum bellum eduxerint: verum cum bellica virtute & mercaturæ studio partis diuitiis aliquando floruissent, eos deinde superbiam opulentiæ comitem & natas continuo ex nimia felicitate intestinas seditiones, euersa republica, transuersos atque pręcipites egisse: factumque esse vt attritis discordia opibus, atque intermissa obiter maritima negotiatione, per diuersa tempora variis tyrannis seruire didicerint.

c li. 1. histor.

15 Fuit olim Mantua imperij libera ciuitas: at postea variis agitata motibus atque ciuibus malis, ad Ludouicum Gonzagam propter eiectam Passerimi tyrannidem rerum summam detulit, anno Domini 1327. Sleida. li. 7. & Platina.

16 Contra Carolus Magnus, euerso Langobardorum regno, populos ac ciuitates in regno, hoc est, in Liguria, Æmilia, Venetia, Tu-

tia

lia citeriore, & Cotiis Alpibus sitas, noua gubernatione donauit, & regni limites atque oppida comitibus administranda commisit, atque eis omnem publicam & priuatam iurisdictionē mandauit. Limites, marchas vocarunt, vnde præfecti limitum, marcharum comites ac marchiones dicti. Extra ordinem autem legatos quosdam, cum potestate misit quos missos vocauit. a

17 Vltima quæ regnauit titulo regio in Ægypto, fuit Cleopatra, qua sublata Augustus eam in prouinciæ formam redegit. Diuiso deinceps inter Constantini filios imperio Ægyptus Orientalibus siue Græcis paruit imperatoribus, vsque ad annum Christi 700. tunc enim facta ad Sarracenos defectione, Caliphum ex Mahometi stirpe passa est, a quo reges deinceps ceteri Caliphæ sunt dicti. b Postea capto Calipho circa annum 1153. Saraco Medus dux, Ægyptum occupans, se Sultanum Ægypti dixit, donec a posteris eius amissa, cessit in Mammeluchorum regnum.

a Sigon. li. 4. regni Ital.

b Sabelli li. 5. Ennea. 9.

Epitome causarum mutationis & interitus rerum publicarum, primumque ex decreto & voluntate Dei.

CAPVT III.

NEmo ambigit hominem mortalē natura esse obnoxium mutationib. & interitui, ciuitatem etiam nemo negat ex hominū societate colligi, partesque corporis ciuilis esse homines: & proinde nemo negare potest, respublicas seu ciuiles administrationes, ex partibus quibus componuntur obnoxias esse affectibus & morbis hominum, & cum illis auctis florere & augeri: illis diminutis, mutare splendorem, illis afflictis, & laborare, & sublatis, interire. Et hic est modus primus, qui est veluti naturalis imo fatalis, quo respublica etiam bene constituta, & principatus optime constitutus corruere aliquando possunt. Difficile quidem est, *inquit Plato*, c bene constitutam ciuitatem e suo statu moueri: verum, cum omne quod genitum est, corruptioni sit obnoxium, talis etiam constitutio semper manere non poterit, sed soluetur. Solutio vero hæc est, non solum circa plantas, sed terrena etiam animalia: fertilitas & sterilitas animæ corporumque contingit, quando reuolutiones singulis circulorum coniunxerint ambitus. His quidem quæ breuis sunt æui, ambitus breuiores, contrariis vero, contrarios, &c. addit enim generationes etiam sapientum, non similes parentibus, sequi & alia quædam, ita difficilia censentur mysteria, vt etiam doctissimi Platonici non intellexerint. Alij autem ad fatalem ordinem rerum referant, eo per cœlestes circuitus, qui intra lunam sunt, perpetuo se reuoluente: vt quæ certis sphærarum configurationibus temporumque curriculis composita sunt, quandoque dissoluantur aduersis. Et ita videtur Socratis vel Platonis sententiam concepisse Aristoteles, d dicens Socratem, causam mutationis rerumpublicarū dixisse, quod sic natu-

c 8. de rep.

d li. 5. polit. ca. 12.

ra comparatum est, vt nihil permaneat, sed in ambitu temporis mutationem quandam accipiat: nihil enim est quod principium in actionibus societatis humanæ habuerit, quod finem habiturum non sit. Ita Lucanus de republica concludit, *li. 1. bellorum ciuilium.*

Fert animus causas tantarum expromere rerum.
Immensumq; aperitur opus, quid in arma furentem
Impulerit populum: quid pacem excusserit orbi.
Inuida fatorum series, summisq; negatum
Stare diu, nimioq; graues sub pondere lapsus.

Quæ certe verissima sunt in rebus corporalibus, quæ mutantur in mundo ex duplici materia circulo lunæ supposita, igne & aere, quę circundant aquam in ęthere, suisque mutationibus vegetabilia mutant. Hinc quatuor anni tempestates, conceptuum vices, arborum fructus: item quod ex eorum volubilitate terra calescit & frigescit, & quoque ex lunæ incremento & decremento, erraticarum & fixarum stellarum circumuolutione, inter quas sol præualet ceteris, cum aliæ stellæ quandoque iuuant, nunquam vero impediunt, vt ait Ptolomæus. [a]

a li. 1. quadripartiti operis. c. 2.

2 Peucerus omnino stellarum decretis videtur tribuere principatuum durationes & interitus, [b] & videtur ex illis longiorem periodum in quingentis annis monarchiarum constituisse, intra quam alias defecisse commemorat. Verum ego in duratione principatuum annotaui, plures illam ætatem quingentorum annorum excessisse: alias citius: proinde non ibi figam pedem, nec in vna tantum causa, sed in pluribus sitam esse monarchiarum, regnorum & principatuũ mutationes & interitus, ostendere conabor.

b li. de diuinationum generibus.

Mutationũ occasio.

3 Et in summa arbitror tot vicissitudines & mutationũ interitusue occasiones, oriri, *vel ex parte rerum*, quę in ipsa republica sunt, vel ex parte, *seu causa personarum, vel ex parte seu causa actionum*, seu administrationis: vel ex causa exteriori vel intrinseca. Rursum ex causa extrinseca, prodeunte a vi superiore, vel a vi inferiore, quę aliquando concurrunt: aliquando proxime se mutuo sequuntur: vt difficile sit omnes causas separatim tractare, propter necessariam rationem coniunctionis, & proinde de omnib. seorsum non poterimus dicere, sed coniunctim de aliquibus, de quibusdam tamen per se. Agamus primum *de vi hac superiore* & inferiore in reb. ipsis rerum publicarum seu principatuum, quæ mutant vel interimunt reipublicæ faciem: aut statum, postea de personis & actionibus: in quibus obseruabimus dissolutionem huius corporis publici, imitati rationem corporis humani, quod totidem modis dissolui potest, immutari, laborare, & interire: aut ex vi superiore voluntate Dei, ex cœlestibus & elementaribus occasionibus: vi exteriore humana, interiore elementorum per suum ipsius factum & aliorum personarum: vt liquebit postea.

4 Fuerunt itaque in primis inter Ethnicos Plato, & alij qui existimarunt

stimarunt & voluntate Dei regna dari, reges eligi, imperare, tolli, & respublicas quoque corruere, & deprimi, & resurgere. Ex quibus quosdam conferre licebit, vt postea ad Christianam resolutionem, in hac re facilius & liberius insistamus. Fuerunt itaque & qui palam dicerent, neminem posse sibi tollere successorem, tanquam fato designatum.

Eius sententiæ refert Suetonius Tranquillus fuisse Titum Vespasianum, qui duos patritij generis conuictos in affectatione imperij, nihil amplius, quam vt desisterent monuit, dicens principatum fato dari, siquid præterea desiderarent, promittens se tributurum. Meminit Cicero, [a] de versibus Ennij, qui Deo, quem Heram vocat, tribuere videntur imperandi vim cum virtute.

Ferro non auro vitam cernamus vtriq;
Vos ne velit an me regnare Hera, quidue ferat sors,
Virtute experiamur.

Metuens sibi nasci successorem in regno Astyages ex filia Mandane, iuxta sibi reuelatum somnium, voluit perdere ex illa natum filium Cyrum, non potuit. [b] Voluit Amulius oppresso fratre regni Latij consorte Numitore, in se transferre & successionem sui generis, regnum, incarcerata filia Numitoris, & partu eius Romuli & Remi exposito & necari iusso, ne illi esset ex stirpe successor, non potuit tamen: sed illi prouidentia diuina seruati ad imperium vocati. [c] Quod exponit Manilius, [d] postquam proposuit illos versiculos pro themate.

Fata regunt orbem, certa stant omnia lege,
Longaq; per certos signantur tempora cursus. Et postea addit.
At nisi fata darent leges vitaq; necisq;
Fugissent ignem Æneam Troiana sub vno
Non euersa viro. Fatis vicisset in ipsis.
Aut lupa proiectos nutrisset Martia fratres, &c.

Et alibi. *Mitto quod certum est & ineuitabile fatum.*

Cambyses Cyri filius admonitus [e] in somniis, quod Smerdis post eum successurus esset, putans sortem eludere, curauit fratrem suum Smerdin interimi, tamen non euitauit quod decretum erat: nam alius magi filius Smerdin se dicens ei successit, & primum rebellauit per rebellionem & regnum aucupatus est. Saul voluit sæpe Dauidem necare, suspicatus tanquam meliorem & a Deo electum, regnaturum, sed non potuit. [f] Salomon voluit interficere Ieroboam seruum suum, seu præfectum tributorum, eo quod intellexerat illum regnaturũ in decem tribubus post mortem suam ex prophetia Ahiæ Silonitis prophetæ, sed non potuit: dominus enim ita decreuerat ob peccatum Salomonis, [g] atque ideo effugiens manus eius fugit in Ægyptum ad Sesac regem Ægypti, donec mortuus fuit Salomon, & successit Roboam in regnum, qui consultus a populo de remittendis tributis, quum noluisset, dedit occasionem implendi volunta-

a 1. officio.
b Herod. li. 1.
c Iustinus li. 43. Liuius & alij.
d li. 4 Astronomicon.
e Herodo. in Thalia siue li. 3.
f 1. Regum c. 18, & seq.
g 3 Regum c. 3.

tem Dei, & elegerunt decem tribus iuxta prædictionem prophetæ Ieroboam in regem, [a] neque tamen fuit melior Ieroboam Salomone, quia & ipse fuit idololatra. [b] Tyberius Cæsar, post mortem Germanici factus crudelis, Astrologiæ se dedit in hominum perniciem: nam multos indagata illorum natiuitate, siquid excellens vel imperium concernens inueniret, occidebat, Galbam tamen imperatorem futurum, non interemit. [c] Verus Cæsar, cum de morte Auidij Cassij cogitasset, qui postea fuit Cæsar, & Marco de eo scripsisset, respondit Marcus: Si ei diuinitus debetur imperium, non poterimus interficere etiam si velimus, scis enim proaui tui (Adriani scilicet) dictum, successorem suum nullus occidit: vt scribit Vulcatius Gallicanus. [d] Cum multa etiam prodigia facta fuissent, quæ mortem Neronis denuntiare declarata sunt ab haruspicibus, ipse tanquam futuros infensos trucidabat, donec a Seneca monitus est, licet quam plurimos occidas, non potes tamen successorem tuum occidere. [e] Subit animum historia Xerxis relata ab Herodoto, [f] postquam enim docuit pluribus Artabani probum ei datum consilium, de non mouendo bello Græcis, iamque dissuasus fuisset ab eodem bello, addit quendam bis in insomnio, ingenti corpore & specioso astitisse, qui cum concitauerit etiam cum minis, ad exsequendum in Græcos bellum: & cum Artabanus nihilominus pluribus rationibus dissuaderet, illam imaginem seu spectrum Artabano quoque apparuisse facie minaci, forcipibus candentibus, conatum ei eruere oculos, dicens quod mirabile est: *Tune ille es qui Xerxem ab inferendo Græcis bello dehortaris, tanquam eius curam gerens. At nec in præsens, nec in posterum impune tibi erit, quod ea dissuades quæ fata fieri volunt.* Ferunt Saturno in ortu filij responsum, fore vt ab Ioue vi regno pelleretur. Quare & multos filios peremit, quod ægre ferens Rhea vxor, cum viri animus placari non posset, Iouem in Ida ab se editum clam Curetibus nutriendum dedit, qui quod vitare in aliis sategerat expertus est. [g]

a 3. Reg. ca. 12 & 2 Paralip. ca. 10. ver. 15. & c. 11.

b d. c. 11 & 3. Regum c. 13.

c Dio Cassius li. 57. histor.

d in vita Auidij Cassij.

e Xiphilinus ex Dione in Nerone.

f li. 7.

6 Megaris diu stetit Oleaster in foro, cui viri fortes affixerãt arma, quæ cortice ambiente ætas longa occultauerat: fuitque arbor illa fatalis excidio vrbis, præmonitæ oraculo, *cum arbor arma peperisset*, quod succisæ accidit Galeis ocreisque intus repertis. [h]

g Diodor. Sicul. li. 5. c. 15.

h Plinius li. 16. c. 39.

7 Accepisse narratur Alexius Comnenus imperator Græcorum oraculum, quo ei per ambages declaratum fuerat, seriem Comnenæ familiæ duraturam tantum, quot literas nomẽ αἰμα haberet, nempe quatuor qui fuere Alexius, Ioannes, Manuel, & eius filius Alexius iunior, [i] in vltimo autem desiit successio imperij opera tutoris Andronici a patre Manuele constituti, qui pupillum suum Alexium vt ipse imperaret necauit. Sic enim non potuit fatum, etiam cautione per patrem adhibita, deuitari.

i Nicetas li. 5.

8 Quod nec potuit effugere, & ex eo successorem sibi destinatum exstinguere Valens imperator Arrianus, qui cum dæmonem interrogasset,

gasset, quis post eum imperio potiturus esset, accepit a dæmone literas Græcas, ΘΕΟΔ. significans hoc esse initium nominis eius. Qua ratione Valens iussit occidi omnes quotquot in nominum suorum initiis haberent has literas, nempe vel nomen Theodi, Theodosij, Theoduli, sed non potuit Theodosium successorem. [a] Narrat idem Paulus Diaconus, [b] cum somniasset caput suū ab aquila obumbrari & protegi, cumque monachus quidam ei spem de imperio fecisset, voluit hoc vaticinium auertere Asimarus, qui eum cæsum & tōsum ferreis vinculis inclusit, & in Cephaleniam exulatum misit. Verum non potuit: nam a Iustiniano reuocatus Eliæ consilio a Chersonensibus imperator est salutatus, & classe Constantinopolim veniens, designatus est imperator. Scribit quoque Cedrenus famam fuisse, eū Romanum virum, qui, Cretam cepisset, necessario quoque imperio Romano potiturum. Idcirco cum renuntiatum fuisset Cretam esse captam, Romanus tertius imperator, misit qui inde Nicephorum Phocam auocarent. Verum nec sic fatum prohiberi potuit, nam paulo post Nicephorus imperator factus est. Iohas Ochoziæ Iudæorum regis filius, cum in crepundiis esset, omni virili stirpe Dauidicæ gentis crudelissimo Athaliæ auiæ imperio vno die exstincta, vita donatus est, opera aliena regno spoliatus, puer tamen adhuc regnum recepit. Receptum turpiter amisisset, nisi illud aliquanto turpius, omni Gaza regia fuisset ab eo redemtum. Ad postremum ferrum, quod infans aliena effugit solertia, sua ipsius effugere non potuit [c]

9 Narrat Pausanias, [d] Lycium Pandionis filium vaticinatum Messeniis, quod si operta, quę illis sacra erant, abolerentur, omnino in posterum & in omne tempus Messenem occasuram, si vero conseruata fuissent, rediuiuum olim imperium ex ipsis ruinis erupturum: quod & contigisse tradit.

10 Cum Alexander Magnus recepisset oraculum mortis suę futurę veneno inferendæ intra octo proximos menses in Babylone ab arboribus vatidicis Indiæ Solis & Lunæ, quas Bebryonas Indi dicunt, & instaret vt resciret, a quo venenum ei foret porrigendum, non potuit consequi, respondente oraculo, fata falli non posse. [e]

11 Erat oraculum patris Liberi, cum primum Orphei ossa non procul inde sepulta, Sol aspexisset, a Sue amne vrbem Libethriorum deletum iri, quod accidit. Cum enim pastor quidam meridie recubans fessus ad Orphei tumulum obdormisset, & in somniis versus Orphei magna & suaui voce decantasset, vicini pastores & agricolæ hoc audientes ad eum accurrerunt turmatim, & dum quisque ad pastorem propius certabat accedere, columnam euerterunt, qua ruente fracta fuit vrna: quo factum, vt aperta vrna Orphei ossa Sol aspiceret. Sequentique proxime nocte, Sus amnis Libethriorum vrbem deiecit, sacras & prophanas ædes euertit, homines ipsos & animalia cuncta, quæ intra muros erant exstinxit. [f]

a Socrates li. 4. ca. 19. historiæ ecclesiasticæ. Paulus Diacon. li. 12. Ioannes Zonaras tomo 3.
b li. 20 Philippicum.
c 4. Regum c. 11. & 12.
d In Messenicis.
e vt idem Alexand. refert in epistola scripta ad præceptorē Aristotelem de rebus Indicis.
f Pausanias in Bœoticis.

12 Refert Iustinus, libro septimo, Perdicam tertium Regem a Crano institutore regni Macedoniæ senem Argæo filio monstrasse locum, quo condi vellet: ibique non sua tantum, sed etiam succedentium sibi in regnum ossa poni iussit, præfatus quoad ibi conditæ posterorum reliquiæ forent, regnum in familia mansurum: credebantque hac superstitione (præcepta enim Perdiccæ vt oracula venerabantur) exstinctam in Alexandro stirpem, quia locum sepulturæ mutauerit.

13 Refert auctor epitomes vitarum Cæsarum, in vita Michaelis Trauli seu Balbi, tunc temporis vetus oraculum innotuisse, quod eiat, *Tum rem Romanam ruituram, cum & Balbus & auarissimus princeps imperaret*, fuisseque tunc primum subductum ab imperio Græcorum imperium Romanorum, quod translatum fuit in Carolum Magnum Pipini filium, a Leone Romano pontifice.

14 Nescio an fatale an persuasum vel creditum dixero, quod scribit Herod. li. 1. de corpore vel lipsanis Orestis, quibus dolo per Lacedæmonios a Tegeatibus sublatis, & in Spartam traductis, ex eo tempore Lacedæmonij, quoties cum Tegeatibus congressi sunt, superiores exstitere, cum antea fere semper vincerentur.

15 Circumferebatur oraculum tempore Alexandri Magni, fatalem esse nodum lori Gordij regis Phrygiæ, vt qui eum dissolueret, sit regno Phrygiæ & totius Asiæ potiturus.[a]

16 Tradunt Nisi regis Megarensium regni fatum in capillo quodam capitis fuisse, quo filia eius Scylla eum spoliauit, vt graphice depingit multis Ouidius.[b] Ibi.

Interea Minos Lelegeia littora vastat
Prætentatq; sui vires Mauortis in vrbe
Alcatoe, quam Nisus habet, cui splendidus ostro
Inter honoratos medio de vertice canos
Crinis inhærebat magni fiducia regni.

Et paulo post.

Suasit amor facinus, proles ego regia Nisi
Scylla tibi trado patriamq;, meosq; penates,
Præmia nulla peto, nisi te, cape pignus amoris
Purpureum crinem. Nec me nunc tradere crinem,
Sed patrium tibi crede caput: scelerataq; dextra,
Munera porrexit, &c.

Hoc fabulosum quidem dicitur, sed veritati hærens sacra pagina simile quodammodo videtur de Samsonis viribus referre,[c] quia raso eius capite defecit fortitudo quæ antea erat inuincibilis.

17 Quo tempore etiam arx Troiæ ædificabatur, fertur cecidisse de cœlo Palladis simulacrum, quod Palladium dictum est: de quo responsum ab Apolline, tandiu vrbem incolumem & regnum fore, quandiu simulacrum illud intra mœnia seruaretur, quare post longam obsidionem cum spes non esset capiendæ Troiæ, nisi prius sublato

a vt scribit Q. Curtius li. 3. de gestis Alexan. Iustinus in 11.
b li. 8. Metamorph.
c Iudicum c. 16. ver. 18.

sublato Palladio: Vlysses & Diomedes per cloacas vrbis irrepentes, simulacro vrbem & veluti tutela spoliarunt: &, vt dicunt, ita facilem captu effecerunt. vt refert Dictys Cretensis [a], & Virgilius hoc firmat [b].

a li. 5. de bello Troia.

b lib 2 Æneid.

Omnis spes Danaum, & cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit: impius ex quo
Tydides, Sed enim, scelerum inuentor Vlysses
Fatale aggressi sacrato auellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibusq; cruentis
Virgineas ausi diuæ contingere vittas.
Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
Spes Danaum: fractæ vires, auersa deæ mens, &c.

Consentit & Pausanias [c], Mineruæ signum, scilicet Palladium vnum de his fuisse, quibus amissis capi Ilium potuit: verum dissentit ab aliis Mineruæ illud signum non fuisse delatum, nec esse apud Argiuos vt ipsi dicebant: sed post Ilii euersionem Æneam in Italiam illud reportasse. Polyænus vero [d] narrat, Demophoontem depositum apud se Palladium ab Atheniēsibus custodiæ causa, Agamemnone repetente, tradidisse illud Atheniensi ciui cuidam Bagizæ nomine Athenas reportandum, aliud autem simile & æquale factum, in tabernaculo habuisse, & Agamemnoni repetenti fictum Palladium tradidisse.

c li. 2. seu in Corinthiac.

d lib 1. Strategematon.

18 Appianus Alexandrinus [e], refert Seleucum iussisse suo nomine condi ciuitatem ad Tygrim, & Magos diem horamque fundamentorum fodiendorum eligere, & mentitos Magos horam, quod nollent tantam vrbem contra se muniri, verum interim auditam fuisse vocem, ex qua moneretur initii tempus, & milites non obstante mādato, vt Magorum iussum exspectarent, opus cœpisse, quo facto deterriti Magi fassi sunt dolum Seleuco, & ei dixisse fatalem necessitatem, o rex siue bonam siue malam, nec homo potest mutare, nec ciuitas: sunt enim ciuitatibus sua fata sicut hominibus singulis, hanc vero plurimis seculis manere ciuitatem, diis placuit: quādo initium eius in eam horam incidit: nos vero talem munitionem contra nos erigi, declinare fata conabamur, at illa plus valuerunt, quam Magorum versutia, vel regis ignorantia, &c. Eo pertinet quod scribit Prudentius libro posteriorum in Symmachum.

e lib. de bellis Syriacis.

Sicut varia nascentibus, inquit.
Contingunt pueris animæ, sic vrbibus adfert
Hora diesq; suum, cum primum mœnia surgunt,
Aut fatum aut genium: cuius moderamine regnent.

Idem auctor Appianus [f] ait, quia fatale erat tunc Carthaginem deberi, parum sibi consuluisse sapienter, sed superbe & male Carthaginensibus. Rursum idem [g] tradit, Lentulum ad spem imperii excitasse ꝙ diceret, tribus Corneliis fato deberi vobis imperiū, ex quib. iam Cinna Syllaq; fuissent.

f lib de bellis punicis.

g lib 2. de bellis ciuilib.

19 Crœsus qui crimen retro quintæ ætatis luit, hoc est, Attaui Gygis, imperio a Cyro priuatus, misit Lydos quosdam Delphos, iussos cum ad limen templi vincula deposuissent, sciscitari Deum illum, nunquid illum puderet ob oracula, quibus Crœsum induxisset ad bellum Persis inferendum, tanquam Cyri potentiam euersurum, vnde tales primitiç offerrentur, compedes scilicet ostẽdendo Sed inter cetera Pythia respondit, sortem fato destinatam defugere Deo quoque impossibile, & Apollinem cum studeret Sardium Clades liberis Crœsi, non ipsi Crœso contingere, tamen transferre fata non potuisse, Sardium autem expugnationem per tres annos potuisse differre[a].

a Herod. in Clio. seu in 1.

b li 1 de gestis Francorum c. 8.

20 Meminit Aymonius[b] de quodam vaticinio Bassinæ, Bassini regis Toringorum vxore, quæ relicto marito nupsit Childerico regi Francorum adhuc pagano, quod videretur nostris temporibus, si verum esset, finem minari monarchiæ Gallicanæ, quem tamen Deus auertet, etsi maxime concutiat. Cum enim Bassina prima die nuptiarum conuenisset cum Childerico, admonuit, vt a thoro coniugali illa nocte abstineret, & rogauit vt ante fores palatii exiret & quæ vidisset sibi renuntiaret: Is autem vidit primum foras magnarum formas bestiarum, veluti deambulantium, pardorum scilicet, vnicornium, Leonum, quibus perterritur ad coniugem rediens commemorans visa: illa bono animo esse eum imperauit, & vt secundo ac tertio id faceret edixit. Quare iterum reuertenti regi, apparuerunt vrsorum, luporumque circumcursantium imagines. Tertio quoq; regressus, aspexit canum figuras, minorumque animalium se inuicem lacerantium. Quorum visiones Bassina sic ei interpretata est, esse præsagia morum futurorum successorum. Nostro, inquit, qui primus surget a semine filiique censebitur nomine, insignis erit potentiæ, quem leonis & vnicornis conspexisti in specie. In figura sane lupi & vrsi, signantur eius posteri virtute præualidi, rapinæq; auidi. At canis libidinis impatiens, meliusque virtutis sine ope humana esse præualens, eorum præsagit ignauiam, qui vltimis in seculis huius regni potientur sceptris. Porro minorum turba animalium, semetque inuicem lacerantium, populus est sine timore principum. Qui dum regni primoribus mutuo sese odio impugnantibus obsequitur attentius, variis sese implicat causarum tumultibus: dumque proceres alterutris sese moliuntur priuare honoribus, illis ignobile vulgus fauendo, patet sine numero cædibus. Hæc sunt ipsissima verba vaticinii, nihil addidi, iudicet autem qui voluerit, num hæc conueniant, nostris temporibus, & si existimet conuenire, det operam si in eius est potestate, vt restituatur prior ætas. Quod ad me pertinet, nihil possum certi proferre: scio tamen quod in mentem venerit anno Domini 1573. quo tempore Lutetiam inuisi primum, vt coronationi Henrici 3. de regno Poloniæ & Polonicis legatis ibi exsistentibus faciendæ interessem, dumque contemplarer statuas

statuas regum Galliæ in palatii parlamenti aula dispositas, viuente adhuc Carolo 9. cuius statua erat in vltimo angulo aulæ, iuxta & retro aulæ egressum: venit inquam in mentem, nullum locum intra illam aulam superesse quo recipi posset futuri regis imago, nisi alius ordo inciperetur, aut extra portam poneretur, tuncque cœpi quibusdam amicis, virisque clarissimis, qui mecum aderant, & cuncta velut æditui peritissimi eius palatii ordine monstrarant, nescio qua opinione tunc motus, videri illud quippiam male ominari Galliæ. Quid autem contigerit post mortem Caroli 9. & Henrici 3. temporibus, nec refero, nec oportet. notiora enim sunt. Quid autem futurum sit & Deus quoque solus nouit, & nostrum non est de his sententiam ferre. Hoc tamen mihi liceat, venia prius impetrata a doctioribus & Christianis principibus, dicere vnam hanc monarchiam seu regnum non defuturum, quamdiu ibi fides religioque Dei valuerit & coletur: quia & speciali fauore & nota consignatur a Deo per missionē sacri chrismatis & per miracula, quæ a maiestate regia facta fiunt.

21. Permansit ex semine Dauid rex super sedem Iuda, ex Dei promissione & voluntate vsque ad tempus Messiæ. Adfuerūt signa venturi veri regis, adfuerunt signa perituri regni, temporalis, quæ prudentes & Deo amabiles obseruarunt, alii viderunt, neque cognoscere potuerunt. Herodes autem auertere multo effuso sanguine innocentium infantium & sui ipsius & aliorum, sed perperam conatus est, & alios innumeros occidit, verum autem regem successorem æterni regni, tollere non valuit. Poterat Herodes cum regno temporali salutis æternæ securus, adorato vero Rege cœli & terræ, viuere & florere: videbat signa & prophetias de eoque prædicta impleri, sed in luce splendida ambitionis & regnandi libidine excæcatus, non potuit sibi consulere.

22. Idipsum contigit Hierosolymitanis iuxta verbum Domini in vltionem fusi sanguinis agni immaculati, quando Vespasiani tempore cladem illam maximam prædictam acceperunt, moniti antea signis & prodigiis vt pœnitentiam agerent & sibi præcauerent: quibus tamen nihilo cautiores aut prudentiores facti, veluti scientes prudentesque fatis se inuoluerunt perditionis. Quamobrem recte Iosephus eius miseriæ particeps [a], sic scribit post enumerata signa & prodigia, quæ proxime ante destructionem reipublicæ Iudaicæ acciderant. *Hæc siquis*, inquit, *reputet, profecto inueniet, Deum quidem omnibus consulere, modisque omnibus præmonstrare, quæ sint eorum generi salutaria, ipsos autem ob dementiam suam malis voluntariis interire. Quandoquidem & Iudæi post Antoniam captam quadratum fanum fecerant, cum in sacris libris scriptum haberent capiendam ciuitatem ac templum, si fanum quatuor angulis esset effectum. Sed quod maxime eos ad bellum excitauerat, responsum erat ambiguum, itidem in sacris literis inuentum, quod eorum tempore quidam esset ex eorum*

[a] *li. 7. de bello Iudaic. ca. 13.*

finibus orbis terra habiturus imperium. Id enim illi quidem quasi proprium acceperunt, multiq; sapientes interpretatione decepti sunt. Hoc autem plane responso, Vespasiani designabatur imperium, qui apud Iudaam creatus est imperator. Sed enim homines fatum vitare non possunt, etiam si prauiderint. At vero hi signorum quadam pro sua libidine interpretati sunt, alia contemsere: donec patria excidio suaque pernicie eorum iniquitas confutata est. Hæc Iosephus.

23 Fertur Numæ Pompilii tempestate, ancyle, id est, breue scutum rotundum de cœlo decidisse, vnaque editum sonum, omnium potentissimam fore ciuitatem, quamdiu in ea mansisset, ideo ne illud raperetur Numa confudit cum pluribus eiusdem similitudinis factis. vt ait Ouidius. 3. Fast. ibi, de eo & Numa.

Tunc memor imperii sortem consistere in illo,
Consilium multa calliditatis init.
Plura iubet fieri simili calata figura
Error vt ante oculos insidiantis eat, &c.

24 Dicebant & Antiqui vim fati quandam esse, vt Romani principes Ctesiphontem transire non possent: Et ideo Carum fulmine absumtum, quod eos fines transgredi cuperet, qui fataliter constituti essent, vt scribit Flauius Vopiscus in Caro.

25 Confert Plutarchus in vita Pyrrhi, fatum seu bonam fortunam Lacedæmoniorum, & fatum mortis Pyrrhi qui eos obsidebat. Cum enim multis vulneratis & cæsis remisso iam essent animo Athenienses, præter spem auxilium eis aduenitat. Pyrrhus quamuis vellet ab obsidione se retrahere, fatum euitare nō potuit & interitum proximum: quod & adesse sensit, vbi in foro Argiuorum inter cetera ornamenta lupum æneum & taurum quasi prælиantes conspicatus est, veteris oraculi memor, sibi fatum impendere extremum, cum lupū cerneret aduersus taurum pugnantem. Sed, [a] fatum præuideri facilius quam euitari potest.

[a] *vt ait idē Plutarc. in Iul. Cæsare.*

26 Non erit iniucundum referre, quo fato reges Macedonum qui in Læbeā vrbem habitabant pulsi, & Perdicas ex Argo filius Temani sibi & posteris regnum quæsiuit. Tres fratres a Temano oriundi, inquit Herodotus libro octauo, Grauanes, Æropus, Perdiccas, ex Argo in Illyricos profugerunt, & ex Illyriis transgressi superiorem Macedoniam peruenerunt ad vrbem Lebæam, vbi se ad mercenariam operam regi locauerunt, vnus quidem equis, alter vero bobus, minimus autem natu pecoribus pascendis. Erant enim olim regna etiam in re nummaria exilia, non solum populus: Regis autem vxor illis ipsamet farinam subigebat: Sed dum coquebatur panis Perdiccæ pueri mercenarii, in duplam molem excrescebat: quod cum semper contingeret, id marito indicauit. At ille, vt audiuit statim illi in mētem venit, factum illud aliquid magnum portendere, ideoque accersitis mercenariis, vt a suo domo discederent imperauit. Et quum isti dicerent ita demum se abscedere iustum esse, vbi mercedem accepissent:

cepissent: tum rex mercedem nominari audiens, sole tunc per furnarium seu caminum domum ingrediente, dixit furore correptus, at ego vobis hanc mercedem, vel hunc in mercedem persoluo. Quod audientes maiores natu Gauanes & Æropus stetere attoniti. At puer, accipimus rex quæ das, præloquutus, gladio, (nam gladium gerebat) circumscripsit in pauimento domus solem: circumscriptumque cum ter in sinum suum hausisset abiit cum ceteris. At regi quidam ex eius assessoribus, quod egerat puer, & quod ille cum omniũ natu minimus esset, quæ sibi data erat, accepisset, id certo concilio seu præcogitate factum esse renuntiauit. quo audito rex ira percitus equites ad eos interimendos misit: at Temanidæ iam transierant amnem, qui post eorum transitum tam vehemens effectus est, vt transiri non potuerit ab equitibus. Ita Temanidæ in aliam plagam Macedoniæ transgressi, habitarunt prope hortos Midæ: hinc egressi postquam eam plagam obtinuerunt ceteram Macedoniam subegerunt.

27 Accedet Christianorum sententiæ ethnicorum determinatio, si fatum Dei voluntatem, vt par est, & ex voluntate eius pendentem rerum ordinationem & colligationem, statum & interitum dicamus. Omnia enim in mente eius & sapientia cognita & determinata inueniuntur. *Rationibus fixis*, inquit Arnobius, [a] *peraguntur res Dei, & quod semel decretum est fieri, nulla potest nouitate mutari.* Vere itaque Aristoteles, [b] *Equidem*, inquit, *necessitatem ipsam etiam nihil aliud quam Deum dici censuerim & intelligi: cui ἀνάγκη ex eo nomẽ est, quod natura quadam sit immobilis: Eundemq; εἱμαρμένην, id est, fatum, dictum a serie rerum conserta inoffensoq; tenore procedente, quod alio nomine, πεπρωμένην ideo appellarunt, quod ab eo omnia terminata sunt, ac nihil in rerum natura infinitum est. Quin & μοῖραν, id est, sortem appellatum eundem Deum, a partitione rerum dixerim: Et νέμεσιν quasi potestatem diuinam, eius quod visum est cuique distributricem, ἀδράστειαν etiam, quasi causam quandam natura comparatam, quam fallere nemo queat aut vitare. αἶσαν deniq; dictum, quasi semper exsistentem.* Hæcque ad verbum Aristot.

a lib. 2. aduers. gentes.
b lib. de mũdo in fine.

28 Alii distinguunt fatum a natura, vt dum Cicero ait, in prima Antonianarum, multa impendere videntur præter naturam etiam præterque fatum, de quo disputat Gellius libro decimo tertio, capite secundo. Atque ait fati nomine intelligi mortem violentam & inopinatam, quæ potest accedere præter naturalem; aut præter naturam. Citat eiusdem sententiæ Demosthenem in oratione περὶ στεφάνου. Sed verius tamen concluditur, fatalem vitam posse dici eam quæ contingit periodum vitæ, vltra quam viuere negatur, iuxta illud Iob. c *Breues dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est. Constituisti terminos eius qui præteriri non poterunt.* Quidam dicũt terminum centum & viginti annorum, alii plurium vel naturalem, quousq; naturalis constitutio viuere patitur. Vel casualem & for-

c Iob. 14. vers. 5.

tuitum quæ casus & violentia inferunt. Quibusdam item fatum accipi videtur, aut pro illa generali constitutione periodi, quæ præteriri non potest, sed præueniri: aut pro diuina prouidentia quæ falli non potest, neque præter eam fieri quicquam: verum fatum hoc, habet suas causas ex quibus colligatur, iuxta finitionem Chrysippi dum ait, fatum quod Græci πεπρωμένην vel εἱμαρμένην vocant, est sempiterna quædam & indeclinabilis series rerum, & catena voluens semetipsa sese, & implicans os per æternos consequentiæ ordines, ex quibus apta connexaque est. Explicat Gellius, [a] vbi refellit ex eodem, auctore, qui eliciebant inde hanc consequentiam, si omnia fato trahantur, & necessum sit fieri quicquid futurum sit, homines quoque ad maleficia non sponte sed fato trahi, & propterea pœnas a legibus in eos inique constitutas. Nam ingenia nostra, vt propriam habent qualitatem inquit, fato obnoxia sunt, sed illa qualitas in libero arbitrio posita est vt velint & nolint. Sic ordo & ratio & necessitas fati generat ingenia ipsa & principia causarum mouet, impetus vero consiliorum mentiumque nostrarum, actionesque ipsas, voluntas cuiusque propria & ingenia moderatur. Citatur & sententia Pythagoreorum, cognosces, inquit, homines spontaneas haurire calamitates. Quasi detrimenta singulis a seipsis fiant, & suo impetu delinquant, & in incommoda ruant sua, & ex sua electione & intentione: sed nec præsentis est instituti de fato plura loqui, & quomodo antinomiæ de eo sint euoluendæ. Diximus enim etiam de his alibi fuse [b]. Resoluimus autem hic, ex Dei voluntate quoque vt alia quæ prouidentia Dei ineffabilis curat, regna oriri & mutari & interire, reges vocari & deiici.

[a] lib. 6. c. 2.

[b] in l. 5 præiudiorum optimi iurisconsulti c. 2. & 3.

29 Neque tamen inde sequi potest consequentia, approbari tyrannos, qui a Deo regnare permittuntur. Vocat enim aliquos ad vtilitatem populi principes: aliquos interdum ad castigationem: quamdiu etiam velit illos imperare, non nobis manifestum est, vt iudicare possimus, nisi quatenus nobis vel re ipsa, vel oraculo significare dignatur. Atque vt ex eius voluntate pendet institutio eorum, ita & destitutio. Vtitur principibus vt ministris suæ voluntatis: interdum factum eorum probat, & personas reprobat: vt neque superbire debeant, si Deus permittat eos regnare cum pessimis actionibus, quæ ad vtilitatem bonorum, & in vltionem malorum conuertuntur. Vtitur ad eadem Deus dæmonibus, qui ideo ipsi meliores non fiunt, sed peiores sæuientes ex intentione nocendi: cum Deus bene illis vtatur ad probationem & exercitium bonorum & ad exsequendas pœnas iusti sui iudicii. A quibus distant angeli boni, qui imperium Dei secundum eius voluntatem exsequuntur, non secundum animum proprium vindicandi vel lædendi, ita vtrique & boni & mali spiritus, ministris voluntatis Dei sunt: sed diuersæ ipsi voluntatis, vt & principes boni & mali: voluntatem Dei & eius vindictam exsequuntur, sed interdum diuersa intentione. Quare nec

tuti

tuti fuerunt tyranni, qui & a Deo potestatem se accipere gloriantur.

30 Vocauit Deus in principatum aliquos nullis illorum meritis præcedentibus, vt Iacob elegit dominaturum nō Esau, in eodem vtero, antequam quicquam boni aut mali egissent [a]. Vocauit ad regendum populum suum Mosen, *vt liquet ex Exodo* [b]. Sed non vocauit post illum eius filios ad regnum sed Iosue [c]. Plures alios vocauit enumeratos libro Iudicum. Vocauerat Heli, sed cum principatu propter peccata filiorum reprobauit [d]. Vocauerat Saulem in regnum ex propria electione [e]: sed propter eius peccata reprobauit postea [f]. Vocauit Dauid & progeniem eius in regnum Israel [g]. Sed propter peccata Salomonis & Roboam detraxit regno decem tribus [h]. Dicemus & latius vbi propter peccata translata regna docebimus. Prosequor alia quod fatum regni seu permissio vel prædictio, non probet personam tyranni ex Odoarco. Cum enim Odoarcus Herculis præpositus & aliis nationibus circa Danubium positis, efferret se ob victoriam de rege Rugorum, & Italiam inuadere cogitaret, fines Noricorum ingressus, petiit colloquium cuiusdam serui Dei nomine Seueri, a quo petita & obtenta benedictione audiuit: vade Odoarce vilibus nunc animantium pellibus vestitus, Italiæ mox Dominus futurus. Quod & accidit: verum postea fuit a Theodorico victus, captus & interemtus post multa prælia & multam sanguinis effusionem [i].

31 Vocauit Deus Ieroboam ad vindicandum peccatum Salomonis, & vt ille adimeret decem tribus de filii eius Roboami regno, eo quod fauisset Idololatriæ, & idolis templa ædificasset [k]. Is autem Ieroboam incidit in peiorem idololatriam, quam Salomon [l]. Et rursum suscitauit regem Deus in Iuda Baassam, qui percussit Nadab filium Ieroboam, & omnem domum Ieroboam, vt nec reliquerit mingentem ad parietem [m]. Sed & ex eo tempore quo scissus est populus Israel a domo Dauid, proiecit Dominus omne semen Israel a facie sua, & afflixit eos donec disperderet [n]. Exsecutus est mandatum Dei Baassa: & ideo ipse regnauit, nec pulsus regno: sed quia & erat infectus idololatria, iterum in filio punitus. Et postquam Ela duobus annis regnauit ex Dei voluntate, alius tyrannus tyranni Baassæ domum omnino subuertit, & rebellauit contra eum dux Mediæ partis equitum Zambri, & deleuit omnem domum Baassæ, iuxta verbum Domini quod locutus fuerat ad Baassa in manu Iehu Prophetæ [o], regnauit autem tantum Zambri septem diebus, post quos obsessus ab Ambri, quem populus vocarat regem, se cum domo regia cōbussit, & mortuus est in peccatis suis quæ fecerat coram Domino & ambulans in via Ieroboam [p]. Ita postea iuxta verbum Domini, semper dicitur Achab successisse Ambri patri & Achabo Ioram: verum eundem, cum Iezabelle ob Idololatriam seruus Ioram, Iehu, occidit suum Dominum Ioram, & omne semen eius seu

a ad Rom c. 9. vers. 11.
b Exod c. 3.
c Deut. c. 31. vers. 14 & c 34 & Iosue c. 1. vers 1.
d 1. Reg. c. 3. & 4.
e 1. Reg. c 9. & 10.
f 1. Regum. c. 15.
g 1. Regum c. 16.
h 3. Regum c. 12.
i vt scribit Anton li. 1. de gest. Francorum, c. 9. & 10.
k 3 Reg. 11. & 12. & 2. Paralip. c. 9. & 10
l 3. Reg. c. 13
m 3. Reg. c. 14. vers. 14. & c. 15. ver. 26. & seq.
n 4 Reg. c. 16. vers 20. & 21.
o 3. Reg. c. 16.
p 3. Reg. c. 16.

domus Achab, vt nec reliquerit mingentem ad parietem & clausum de domo Achab, & Iezabellem matrem regum: [a] septuaginta filios Achab, quadraginta fratres eiusdem, & Sacerdotes Baal, [b] omnes optimates, eius & fratrem eius Ochosiam regem Iuda. [c] Eo pertinet, quod Deus voluerit remunerare factum Iehu, quod eius iussu sustulisset domum Achab. Verum quia ipsemet in peccatis Ieroboam inscidisset, post quartam generationem & domum quoque eius exstinxit. Sic enim scribitur [d]: *Dixit Dominus ad Iehu, quia studiose egisti quod rectum erat & placebat in oculis meis, & omnia quæ erant in corde meo fecisti contra domum Achab: filii tui vsque ad quartam generationem sedebunt super thronum Israel. Porro Iehu non custodiuit vt ambularet in lege Domini Dei Israel in toto corde suo: non enim recessit a peccatis Ieroboam qui peccare fecit Israel. In diebus illis cœpit Dominus tædere super Israel, percussitque eos Hazael in vniuersis finibus Israel. Itaque iuxta verbum Domini regnarunt descendentes ex Iehu vsque ad quartam generationem super Israel & non amplius, vsque ad Zachariam quem occidit cõiuratione in eum facta Sellum filius Iabes, qui non erat tamen melior illo, & regnauit tãtum vno mense* [e]. Sic ergo Ieroboam, quia iuxta dictum Domini & eo permittente, ob vindictam peccati Salomonis circa idololatriam, subtraxerat ab Imperio Roboami filii Salomonis decem tribus, regnauit, retributionem in hoc seculo accipiẽs iuxta verbum Domini, & quod fatauerat seu statuerat in vindicta Salomonis & posterorum. Verum in filio Nadab vindicauit peccatum ipsius Ieroboam, quod in Idololatriam ipse incidisset, vt dictum, & Baasa filius Achiæ de domo Issahar, iuxta verbum Domini deleuit omne genus eius, nec dimisit vnam animam de semine Ieroboam: [f] & ita in aliis sequentibus Tyrannis Israel vt dictum est, quod iuxta verbum Domini fecerint, hoc est, quod impleuerint voluntatem eius, non tamen ideo meliores ipsi.

a 4. Reg. c. 9
b 4. Reg. c. 10.
c 4. Re c. 11.
d h. 4. Reg. c. 10 a versu 30.
e 4. Reg. 15.
f 3. Reg. c. 12 & c 13.

32 Sequitur & postea mutatio crebra regum Israel per mutua homicidia, & ob delicta populi & regum, & tandem Deus post plures admonitiones, vt redirent ad veram legem, iuxta verbum suum quod prædixerat per ora Prophetarum, sustulit regnum Israel, translato populo in Assyrios, relicto tantum populo Iudææ sub rege suo [g]. Et hoc fuit regno Israelitico iuxta verbum Domini factũ, & interitus quem præcesserant tot tyrannorum inuouationes & cædes: sicut & de fine regni Heuæorum dicitur [h], *Non fuit ciuitas quæ se non traderet filiis Israel, præter Heuæum, qui habitabat in Gabaon: omnes enim bellando cœpit Iosue. Domini enim sententia fuerat, vt indurarentur corda eorum & pugnarent contra Israel & caderent: & non mererentur vllam clementiam, ac perirent, sicut præceperat Dominus Moysi.* Accedit quod Dauid refert [i], *Intrauit Israel in Ægyptum, & Iacob accola fuit in terra Cham & auxit populum suum vehementer, & firmauit eum super inimicos eius, conuertit cor eorum, vt odirent populum eius & dolum facerent in seruos eius: misit Mosem seruum*

g 4. Reg. c. 17.
h Iosue c. 11. vers. 19. & sequen.
i Psal. 104.

Seruum suum Aaron quem elegit ipsum,&c. Et vt ait Tragicus.

Cum numinis subuertere ira aliquem parat,
Primum omnium aufert sanitatem mentium
Prauasq; pro rectis creat sententias,
Ne quis sua malefacta posset noscere.

33 Et hæc vere sunt inter certissima fata regnorum annumeranda, diuina, quibus nec resistere nostrum est, quando decreuit Deus ita fieri. Quemadmodum quando ob peccata populi monarchia Caini vna cum subditis per diluuium finem accepit ex Dei sententia. Cum enim Deus vidisset, quod omnis caro corrupisset viam suam super terram, dixit ad Noe, finis vniuersæ carnis venit coram me, repleta est terra iniquitate a facie eorum, & ego dispergam eos cum terra. [a]

34 Admiranda illaque verissima prædictio regnorum vel monarchiarum per Danielem, [b] apud quem tamen & in similibus prædictionibus, vt de regno Cyri & aliorum, admonebo prædictionem nō esse causam, cur ita postea contigerit, sed ita prædictum quod ita euenire debebat: & ideo prædictionem non esse causam tot cædium & malorum quæ aduenerunt in mutatione rerum publicarū: sed quia ita euenire debebant, ita vere prædictum a Deo, qui omnium nouerat vt nouit certitudinem.

35 Quædam existimarunt etiam Ethnici tyranni ex fato per illos peragi, sed in illis esse damnabilia, vt Phalaris tribuebat fato quæ tyrannice gerebat: Κλεαινέτῃ καὶ Θεανοῖ, scribens epistola 62. ἐγὼ δὲ, inquit, πολλὰ καὶ μεγάλα πικρᾶς εἱμαρμένης ἀνάγκῃ ἀκουσίως πραχθέντα μοι καθέγνωσμαι. id est, *ego, ob multa & magna acerbissima fati necessitate gesta, damnor.* Et D. Chrysostomus ad verba illa D. Matthæi, [c] *necesse est vt veniant scandala. Hoc,* inquit, *necesse, non destruit libertatem neque necessitati aliquarum rerum supponit, sed omnino quod futurum est prædicit, neque etiam quia prædicit hoc fit. Vt autem intelligas non esse necessaria scandala: audi quod sequitur: si autem manus tua scandalizat te erue eam.*

36 Dei iudicia, & determinationes finium regnorum, sunt quidem certa apud Deum, quemadmodum nihil sine prouidentia Dei fit: at tempora & horum resolutiones, non sunt hominibus cognita, nisi in quantum Deo placuerit hominibus reuelare. Vt Dominus noster IESVS CHRISTVS monuit discipulos, cum de destructione Hierusalem eiusque magnificentia ageret, & interrogaretur, quando illa futura essent, & finis adesset seculi: & quādo restituturus esset regnū Israel, respondit, *Non est vestrum nosse tempora & momenta, quæ pater posuit in sua potestate.* [d]

37 Reuelat autem vt plerumque futuras proximas mutationes rerum Publicarum, vel signis, vel prodigiis, vel propheriis, vel modis aliis, prout sapientiæ eius incomprehensibili expedire visum est: vel ad admonitionem mortalium, vt resipiscant & ad Deum conuertantur, vt euadant iram eius: vel vt parati sint ad patientiam, tole-

a Gene. c. 6. ver. 12.
b c. 11.
c D. Matt. c. 18. ver. 7.
d Actor. ca. 1. vide DD. Matt. 24. Marc. c. 13. Luc. c. 21.

rantiam, & aduersus tela futura, quæ præuisa minus lædunt, vel vt fugiant a loco, vbi hæc mutatio imminet. Non enim fiunt mutationes istæ regnorum & formularum gubernandi, vel occupationes tyrannicæ, vel principum expulsiones, sine maxima calamitate cædiū, & omnis generis malorum. *Deditq; Deus significationem dilectis suis, vt fugiant a facie arcus:* [a] vel singulari illorū prouidentia, eos quos diligit inde subtrahit, vel in alia loca eos etiam illis non cogitantib. transferendo, vel ex hoc sæculo ad meliorem vitam ante miseriarum tempus rapiendo. Quemadmodum in Sodomorum interitu, etiā velut inuitum inde exire fecit Loth, cum filiabus. [b] Et imminente diluuio, iussit intrare Noam cū liberis & vxore arcam. [c] Et ante prædicari iussit venturum hunc finem quam immitteretur diluuium. [d] Antequam inuaderentur ab Antiocho Iudæi tempore Machabæorum apparuerunt acies in cœlo armatæ. [e]

a Psal 59. ver. 6.
b Gene. c. 19. versi. 16. & Sap 10. ver. 6.
c Gen 7. & 2. Pet. 2. v. 5.
d Genes. c. 6 & 7.
e 2. Macha, c. 5 ver. 2.

38 Reuelauit Deus prædixitque per Danielem, futuram Persici regni euersionem & inclytam Alexandri Magni victoriam per visionē Arietis & Hirci aliaque edocta mysteria. [f]

f Dan. c 8.

39 Memorat Sabellicus, [g] Pharaoni prædictum fuisse, vnum ex gente Iudæorum nasciturum, qui Ægyptum magnis cladibus afficeret, idque per Sacerdotem Ægyptiacum incertum an spiritu afflatū diuino an vero edoctum aliquo oraculo: cuius metu & rex iussit omnem natum masculum ex Hebræis necari, [h] non potuit tamen tollere Mosem, qui Dei voluntatem exsecutus est. Aperte Deus per Samuelem prædixit Sauli ademtionem, & priuationem regni. [i] Et Hieremias captiuitatem, excidiumque Iudæorum.

g lib. 2, ennea. 1.
h Exod. c. 1. & 2.
i 1. regum. c. 15.

40 Et per Sibyllam, vt habetur in eius oraculis aperte prædixit Macedonum bellicam gloriam Philippo Amyntæ filio regnante partā, alterius Philippi temporibus ruituram:

Aemathia, inquit, populi, (Argeadæ quis gloria reges)
Commoda nunc pariet regnans, nunc damna Philippus.
Namq; duces maior populis, atque vrbibus, vnus
Imponet. Sed enim Hesperiis domitus minor annis
Mox etiam Eois illustres perdet honores.

Nam, sicut scribit Pausanias, [k] Romani, qui ad Occidentem sunt, Attali & Misorum auxilio, qui ad solis ortum vergunt, Perseum Philippi filium & regno, & vita priuarunt.

k in Achaicis.

41 Paulo ante aduentum Hispanorum in Americam, rex insulæ, quæ postea ex nomine inuentorum dicta est Hispaniola, idolum Zemij consuluit ieiunio quinque dierum religiose obito, flagellis etiam laceratus, quid de regno suo post eius obitum futurum esset? Respōdit autem dæmon a Deo veritatem dicere, vt alibi sæpe, compulsus, futurum venturos homines barbatos, vestitos, regnum vi subacturos, vno ictu gladiis suis multa corpora dissecaturos, seruitute grauissima oppressuros incolas. Quod oraculum rex ad placandum numen carmine comprehendi, quod Arentum vocat, & solemni ceremonia

monia festis diebus cantari voluit. Et proinde multi incolarum, vbi Hispanos primum aduentantes videre, fuga sibi consuluerunt oraculi memoria.[a]

42 Antequam corrueret omnino respublica Democratica Romani populi, prodigium factum est Romæ, vt scribit Iulius Marathus, quo denuntiabatur, regem populi Romani naturam parturire, idq; paucos ante menses, antequam Augustus nasceretur, qui fuit primus legitimus monarcha Romanorum, & ideo Senatum exterritum cēsuisse, nequis illo anno genitus educaretur: cuius tamen senatusconsultum ad ærarium delatum non fuit: curantibus iis, qui vxores prægnantes haberent, ne fieret, singulis ad se spem trahentibus, vt ait Suetonius in Augusto.

43 Sunt etiam principatibus, & regnis angeli tutelares, seu defensores, quorum ope, & ministerio regna conseruantur, & proteguntur, intelligentiæ aliis dictæ, aliis genij. D. Clemens[b] refert D. Petrum asseruisse, cuiusque gentis proprium esse angelum, & C. Alexandrinus,[c] Diony. Areopag.[d] Synagogæ Iudæorum fuit peculiaris custos Michael & alius Persarum, & Persici regni,[e] & sic etiam angelos sibi commissos defendere testatur eodem Daniel & nisi Dei iussu, vel ob peccata, quibus irritatur nomen domini Dei illorū, cedere: cū autem cedunt, & superari quodammodo dicuntur: nec posse subigi nationes nisi intelligentiis illarum superatis, & cedentib. docuimus,[f] ex sacris scripturę locis, idque inter ethnicos quoque receptum, qui priusquam in obsessas ciuitat. & regna impressione facerent, tutelares illinc deos euocare procurabant: vt facilius eas mundarent, quod historiarum variis locis & illustrauimus, quæ non opus est repetere, quum exemplaria vbique constent. Addam tamen ingressos præcipuos duces primum hostilem terram, precari illorum tutelares & heroum genios, ne se inuitos reciperent. sicut fecit Alexander Magnus, qui cum Hellespontum traiecisset in Asiam pergens, & delati essent Macedones in continentem, primus Alexander iaculum velut in hostilem terram conieci, armatusq; de naui tripudianti similis prosiluit, atque hostias cædit, precatus ne se regē illæ terrę inuitæ acciperēt.[g] Paulo ante quam capiēda esset Hierosolyma à Tito Vespasiano, inter pręcipua perditionis eius ciuitatis pręsagia, illud fuit, quod ante solis occasum antea visi sunt per inane ferri currus totis regionibus, & armatæ acies tranantes nubila, & ciuitati circumfusæ. festo autem die, quam Pentecostem vocant, nocte Sacerdotes intimum templum more suo ad diuinas res celebrandas ingressi primum quidem motum quendamque strepitum senserunt, postea verò subitam vocem audiere, quæ diceret, Migremus hinc.[h] Quæ refert etiam Cornelius Tacitus,[i] de obsidione eius agens, *Euenerant prodigia, quæ neque hostiis neque votis piare fas habet gens superstitioni obnoxia, regionibus aduersæ visæ per cœlum concurrere acies, rutilantia arma, & subito nubium igne collucere templum. Expassa*

a Petrus Cieza tomo 2. rerum Indica. c. 33.

b li. 2 recognitionum.

c li. 6. stromaton.

d c. 9. de cœlesti hierarch.

e Daniel c. 10 & 12.

f 1. de angelis. c 11. nu. 28. & seq.

g Li. 2 supplementi Q. Curtij.

h Iosephus li. 7. de bello Iudaico c. 12.

i Li. 5 Histor.

repente delubri fores & audita maior humana vox, excedere deos, simul *metus ingens excedentium.* Et nocte quoque qua capta est Troia, apparuerunt dij quidam, vt loquitur Maro, exeuntes a templis & simulacra sua exportantes. Atque solitas a diis suis deseri eas ciuitates, quę mox in hostium ciuitatem obuenturæ essent: aut saltem eam fuisse opinionem veterum, ostendit Æschylus. Refert Herodo. quoque in 8. quo tempore Xerxes Atticam inuasisset, Athenienses quibus maxime infensus is erat, edictum proposuisse, vt qua quisque ratione posset seruaret suos, eoque tempore ingentem draconem arcis custodem, cui menstrua libamina ex melle confecta proponere solebant, ea tunc illibata reliquisse, quasi etiam Deus ipse, sic vocabant idololatræ, sedes suas relinquere videretur. Scribit & Suetonius Tranquillus in Flauio Domitiano [a] inter prodigia futuræ mortis eius cum somniasse Mineruam, quam superstitiose colebat, excedere sacrario, negantem se vltra eum tueri posse, quod exarmata esset a Ioue. Relinquunt custodiam regnorum, principatuum, locorum, & personarum sancti Angeli, ob peccata populi & scelera, quæ prouocant indignationem Dei, cuius ministri sunt Angeli & ita relicta custodia exprimuntur inimicorum visibilium hostium & inuisibilium potestatum nempe dæmonum prędationibus & laqueis: cuius rei fidem Dauid facere potest, Psalm. 70. *Ne proiicias inquit Deus me, in tempore senectutis cum defecerit virtus mea ne derelinquas me, Quia dixerunt inimici mei mihi:* (vide inimicos) *& qui custodiebant animam meam* (vide Angelos) *consilium fecerunt in vnum: dicentes, Deus dereliquit eum, prosequimini & comprehendite eum. quia non est qui eripiat.* Nec probo ibi explicationem dicentium, qui custodiebant, hoc est, obseruabant animam meam, seu insidiabantur animæ meæ: nam ibi est dictio ושומרי veschomere, id est *custodientes, seruantes animam meā.*

[a] cap. 15.

Singulare est quod refert Sempronius, lib. de Diuisione Italiæ, nomen Romæ non esse verum nomen eius ciuitatis, sed fuisse illud occultatum, & sanxisse saluberrimam religionem, vt illud & origo occultata essent, ne Deus eius, in cuius tutela esset, a quo deriuationē habet, gentibus pateret, & euocaretur vt ceteri. Et ideo Angeronam silentij numen ante dies Iani festos cultam præ foribus, vt ne cui liceret illud palam efferre, quod ad salutem reipub. veteres ore obsignato intra pectora arcana voluerunt contineri, eiusque violatæ religionis primum pœnas luisse Soranum consentit Plinius. [b] Plato, [c] Maxime inquit loca regionis differunt, in quibus inspiratio quędam diuina est, & quæ dæmones sortiti sunt, qui habitantes propitij, vel contra suscipiunt.

[b] lib. 3. ca. 5. & [illegible] de [illegible] [illegible]
[c] in fine Dialogi 5 de legibus. [illegible]

De remediis contra hanc mutationem, vel interitum Principatus vel Reipublicæ ex Dei decreto imminentem. CAP. IIII.

ADuersus voluntatem Dei absolutam, nullum hominibus generale remedium est, nec ea impediri potest vlla potestate, quominus ad

nus ad suum effectum perueniat. nullus enim est qui resistere ei possit. Cum enim Deus sit, nullus supra eum, & omnes infra illum eius subiiciuntur. Ille solus altissimus, solus Dominus solus Omnipotens, qui neque quicquã iniustum aut inconsulto vel incõsiderate decernere dicitur, vt debeat aut possit absolute decretũ retractare. Omnia præterita & futura, vt præsentia semper ei constant, vt circunstãtiis necessariis certissimis & scientia indubitata & veritate statuat.

2 Hoc vnum restat piis, vt quos vult, possit ex inuolutione miseriarum & iustitiæ suæ generali animaduersione eripere, remediũque singulari beneficio reliquit, vt det delictis suis significationem, vt fugiant a facie arcus. Sic Loth compulit Sodoma cum filiabus egredi, decreta Sodomorum subuersione [a]. Sic Noacho parare sibi archam iussit, vt eum a decreto diluuio saluum faceret cum sua familia [b]. Ante vrbis Hierosolymorum extremam captiuitatem, sub Tito & Vespasiano, ecclesia Christianorum, quæ ibi erat, Dei monitu in Pallã vrbem Agrippæ regis, qui pro Romanis stabat, trans Iordanem se recepit [c]. Sic spiritu Dei Thobias filium suum Thobiam monuit, vt se mortuo Niniuem relinqueret, & Ecbathana in Mediam migraret, omnino enim futurum vt Niniue exscinderetur a Babyloniis, quemadmodum Ionas Propheta prædixerat. Paruit Thobias, & cum Ecbathanis esset, excidiũ audiuit Niniues a Nabuchodonosore captæ [d].

3 Et anno quo Scotorum rex Donaldus, turpissimam pacẽ ab Anglis & Britãnis redemit, in Laudonia Scotorum, infantem semestrẽ matrem monuisse ferunt clara voce, eam regionem tota cum domo ocyus relinqueret, fore vt hostes Laudoniam Scotis ademptam occuparent. [e]

4 Quando vero absolute aut determinate, Deus ciuitatis vel reipublicæ non decreuerit interitum: adhuc est locus retractationi, si populus caussam propter quam Deus vindictam minatur retractauerit [f], vel suspendit iudicium & differt in aliud tempus, vt quando populus peccauit in deserto adorãs vitulum aureum, pro quo Moyses orauit, est remissa aliquantum vindicta in omnem populum [g]. Sic Gabaonitæ cum audissent decretum Domini datum filiis Israel de disperdendis cunctis habitatoribus terræ promissionis, caute sibi prospicientes euitarunt ciuitatum suarum subuersionem & mortis imminens periculum [h]. Exterriti Niniuitæ [i], prædicatione Ionæ Dei iussu publicata, *adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur.* prouocarunt misericordiam Dei, pœnitentiam agentes. Et vidit Deus opera eorum quia conuersi sunt de via sua mala, & misertus est Deus super malitiam quam locutus fuerat vt faceret eis, & non fecit. Et recte illi dixerunt quod omnes, Qui in Deo confidunt debent quoque cogitare & dicere, Quis scit si conuertatur & ignoscat Deus, & reuertatur a furore iræ suæ & non peribimus, valde misericors Deus dum agitur de tollenda ciuitate, regno, imperio, & nõ

a Gen. 19.
b Gen. 6. & 7.
c Egesippus li. 5. c. 2.
d Tobiæ 14.
e Hector. Boethi. lib. 10.
f Hieremiæ 18. vers. 8.
g Exod. 32. & 33.
h Iosue 9.
i Ionæ 3.

nisi tarde eo peruenit, vt nunquam Christianis desperandum sit de eius bonitate. Propter superbiam Dauidis quod iussisset numerari populum, ira Dei cecidit super Israel: cumque extendisset manum suam Angelus Domini super Ierusalem vt disperderet eam, misertus est Dominus super afflictionem, & ait Angelo percutienti populum, *sufficit nunc, contine manum tuam*. a Ezechiæ aliquando dictum ex ore Dei, *dispone domui tuæ quia morieris*. verum vbi conuersus est ad orationem & pœnitentiam, audiuit a Deo: *ecce sanaui te, & addam diebus tuis quindecim annos*: vtque ostenderet, Deus hoc ex mera eius bonitate & absoluta potestate pendere, fecit vt horologij vmbra rediret retrorsum decem gradibus. b

a 2. Reg. 6. 24.

b 4. Reg. 20 & 2. Paral. c. 38. & Isaia c. 38.

5 Permittit Deus rebelliones, vt ea vexatione principes ad seipsos redeant & a peccatis, quibus regũ omnium Imperatorem offendũt, resipiscant: & cognoscant rebellante principe contra Deum, principem talionem hic pati in rebellione subditorum. Sic rebellis & inobediens Deo principi, princeps rerum omnium constitutus, homo, sensit statim in se armatam omnẽ creaturam, spinas & tribulos & labores. c Et postquam peccauit Salomon, demẽtatus a mulierib. legimus, d quod Deus suscitauit ei aduersariũ Adad Idumeum & Ierobo-amum filium Nabat. e Liquet ex eadẽ Dei bonitate, ciuitates, imperia lapsa, & restituta postea. Sub Sedechia rege propter hæreses & peccata, Ierusalem fuit per Nabuchodonosor euersa penitus: sub Cyro post 70. annos restituta: deinde sub Onia Pontifice, ab Epiphane capta est, tẽplumque profanatum: at mox a Iuda Machabæo recepta. Hanc eandem orta dissensione inter Hircanum & Aristobulum ob summum principatum, Pompeius Romano subegit imperio. Sub Tito & Vespasiano funditus postea diruta: vt ex sacra pagina & aliis omnibus passim cognitum est.

c Gene. 3.
d 3. Reg. c. 11. ver. 4.
e ver. 27.

6 Sunt & remedia quæ possunt præuenire Dei iram, & cauere ne illa excitetur, quę salubriora sunt: nempe dare operam vt bonis legibus, & optimis magistratibus mores ita temperentur, & regentium, & populi, vt nulla sit occasio irritandi seueram illam Dei vindictam. Sic in morbis præcautiones vtiliores, & faciliores sunt ipsa medicina, quæ morbis grassantib. adhiberi solet. Artes porro bene regendi rempublicam, de quibus alias, illæ sunt, quæ instituunt bonam rempublicam, & potestatem: & bene institutam, conseruant ne labatur. Et hic solicitudo & prudentia principis desideratur, cum scientia corum quæ possunt inuadere reipubicæ statum, illumq; immutare. Serpit enim vitium, vt incendium, & ex leuioribus scintillis in ignem inexstinguibilem euadit: qui non prius materiam deserit, quam plane, relictis tantum cineribus, consumserit.

7 Sæpe Deus prosperare permittit impium principem ad tempus, vt grauiore casu illius malitiam semel puniat pœna exemplari: forsan quippiam boni admisit princeps malus, quod Deus irremuneratum non relinquit in hoc seculo, vt postea meritas pœnas in alio

pro

pro reliquis impietatibus patiatur. nullum enim Deus bonum sine remuneratione huius vel alterius seculi, aut malū sine vindicta huius vel alterius vitæ, relinquit. Vnde boni principes saltem & pessimi sibi & posteris suis metuere semper debent, ne post felicitatem quam experiri sibi videntur, tandē vindicta Dei sequatur, qui & vitam eorum, & principatum tollat. Exemplo Polycratis in Samo tyranni, cui dum viueret nulla aduersitas, sed omnis secunda fortuna contingit: qui etiam vt nimium sibi blandientem fortunam aliqua aduersitate temperaret, annulum incredibilis pretij carissimum in mare abiecit, quem tamen in ventre piscis inuentum, recuperauit. Verum, tandem ab Oronte Satrapa captus, cruci affixus, genere mortis teterrimo finem vltimum clausit.[a] Sequitur hinc, & aliquando Deum propter bonum aliquod reipublicæ illatum, permittere regnum subiectioni, aut potestati alicuius principis, & filij, vel nepotis eius. & propter mala, omnino tandem a posteris imperium submouere & vindicare delicta maiorum in posteris. [b] Propter idololatriæ cultum, iratus Deus in Salomonem regem dixit ei, *Quia habuisti hoc apud te, & non custodiuisti pactum meū, & præcepta mea quæ mandaui tibi, disrumpens, scindam regnum tuum. & dabo illud seruo tuo. verumtamen in diebus tuis non faciam propter Dauid patrem tuum: de manu filij tui scindam illud, nec totum regnum auferam: sed tribum vnam dabo filio tuo propter Dauid seruum meum, & Hierusalem quam elegi. quod & factum est tempore filij Salomonis Roboami nepotis Dauidis, a quo abstulit decem tribus Ieroboam rex Israel* [c] Quia etiam Ieroboam exsecutus erat voluntatem Dei contra Salomonem & filium statutam, regnauit ipse & filius eius Nadab post illum: [d] sed post illum exstinctū est genus Ieroboam ex solio Israel, propter peccatum idololatriæ Ieroboam, & quia in ea fecerat peccare filios Israel. [e] Idipsum contigit in regno Baasa quod in eius filio exstinctum est. [f] Sicut & Herodotus tradit [g] Crœsum felicissimum regem, captum fuisse a Cyro, & imposuisse finem regnandi suæ stirpi ex voluntate Dei, quod ipse Crœsus Tritaui Gigis, a quo quantus erat, lueret crimen, quod Candaulem regem Gyges occidisset regem Lydorum, vxoris iussu quam duxit, & regnum adeptus est. Et Horatius dum detestatur Antonianorum & Cæsarianorum bellum ciuile, tribuit causam cruentæ neci Rhemo a Romulo illatæ Epoda 7.

-- Acerba fata Romanos agant,
Scelusque fraternæ necis:
Vt immiscentis fluxit in terram Rhemi
Sacer nepotibus cruor.

8 Mirum est quod refert tamen testis oculatus Arbunus sectione j. historiæ Mediolanensis de iudicio Dei, de amissione Mediolanensis ducatus, qui poterat conseruari eleemosynis pro anima Galeatij Sforciæ trium millium aureorum. Scribit enim duos mercatores ignobiles per Taurinos montes in Galliam profecturos, am-

a Strab. 14.

b reg. 3. c. 11. ver. 11.

c 3. reg. c. 11.

d 3. reg. c. 14. ver. 20

e 1. reg. ca. 13. ver 33. & 34. & c. 15. ver 29. & 30.

f 3. reg. c. 16.

g li. 1.

pliorem humana specie virum obuium habuisse, accersitosq; repente ab illo mandatum in hæc verba suscepisse: Ludouicum Sfortiam fratrem meum alloquimini hasque illi literas nomine meo date, obstupescentibus illis ac percunctantibus quisnam esset, Galeatium Sfortiam se esse respondit, & mox ab oculis eorum euanuit. Quare illi propere Mediolanum rediere, inde Vigleuanum: & dum literas offerunt, ab aulicis irridentur. Tandem charta aperta, in pontificij breuis modū complicata, tenuissimis filis æreis obserata: cuius verba hæc, *ôôô Ludouice caue tibi quoniam Veneti, Gallique tuam in perniciem coituri sunt, tuamque ab stirpe rem auersuri, verum si mihi tria aureorum millia dederis, dabo operam, vt conciliatis spiritibus, sinistra fata euertantur idque consecuturum spero, si mihi non auersatus, annueris, vale.* Subscriptio erat, *Galeacii fratris tui spiritus.* Cum autem abstinuisset ab hac largitione Ludouicus, paulo post expertus est suo malo prædictionem, & a Ludouico 12. rege Gallorum, a principatu deiectus est, & captiuus abductus. Forsan etiam Ludouicus Alodisius Imolæ princeps, si patris vmbram admonitus adesse loco certo, eam conuenisset, remediis ab ea acceptis Dei iussu, ex cuius præsagio die dicta captus, & eo priuatus est. Narrat enim Sabellicus[a] Ludouici Allodisii patrem, non diu posteaquam decesserat, homini a secretis, quem filius Ludouicus Ferrariam mittebat, in itinere equo insidentem cum accipitre, vt in aucupio mos ei fuerat apparuisse: & dixisse, vt filium moneret, vt postero die in eum ipsum veniret locum, quoniam res magni momenti ei prædicturus esset. Sed ea re audita, Ludouicum, tum quia non credebat, tum quia insidias verebatur, alium pro se misisse: ei illam ipsam vmbram, quæ ante apparuerat, obuiam factam, vehementer indoluisse, quod filius non venisset: longe enim ei plura se illi dicturam fuisse affirmabat. Sed tunc tantum illud ei referri iussisse, quod transacto 22. anno, vno mense & die quoque specifice addito, vrbis, quod continebat, imperium esset amissurus: quod & accidit. nam ea ipsa nocte quam patris vmbra suspectam fecerat, ducis Philippi Mediolanensis, cui is fœdere iunctus erat, & propterea ab eo non timebat milites, glacie magna constrictis fossis, ad vrbem penetrarunt, adhibitisque scalis vrbem cum principe ipso ceperunt.

a Sabellic. li. 4. c. 4. exemplorum.

10 Restituit aliquando Deus, vim, robur, splendorem populo, quẽ diligit, postquam flagellis eum ad resipiscentiam peruenire coegit: deiicitur, ita vt fortior resurgat, prius ipse punitur, vt præstantius victoribus victor imperet, vt d. Gregorius ait[b], explanat relatus a Gratiano *in cap. 3 qui sine peccato. 3. q. 7. Cum tribus Beniamin, inquit, iniquitatem carnis scelere fuisset obruta, collectus omnis Israel, vlcisci iniquitatem voluit: sed tamen semel, & iterum in belli certamine ipse prostratus est. Consulto enim Domino si ad vlciscendum ire debuisset, iussum est vt iret, qui iuxta vocis diuinæ imperium, perrexit, & semel & secundo perdidit, & tunc demum peccatricem tribum valde feriens*

b lib. 14. in Iob. c. 15.

feriens fere funditus exstinxit. Quid est quod in vltionem sceleris inflammatur, & tamen prius ipse prosternitur; nisi quod prius ipsi purgandi sunt, per quos aliorum culpa feriantur, vt ipsi iam mundi per vltionem veniant, qui aliorum vitia corrigere festinant. Dauid etiam[a] narrat ordinem quo vsus est Deus in puniendo, & extollendo populo suo Israel, quem liberauit a seruitute Ægyptiorum. *Eduxit eos in spe & non timuerunt, & inimicos eius operuit mare, & induxit eos in montem sanctificationis suæ, montem quem acquisiuit dextera eius. Et eiecit a facie eorum gentes, & sorte diuisit eis terram in funiculo distributionis: verum vbi postea tentauerunt, & exacerbauerunt Deum excelsum, & testimonia eius non custodierunt, & auerterunt se, & non seruauerunt pactum, & in iram Deum excitauerunt, audiuit Deus, & spreuit, & ad nihilum redegit valde Israel. Et repulit tabernaculum Silo, tabernaculum suum, vbi habitauit in hominibus, & tradidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulcritudinem eorum in manus inimici. Et conclusit in gladio populum suum, & hereditatem suam spreuit. Iuuenes eorum comedit ignis, & virgines eorum non sunt lamentatæ. Sacerdotes eorum in gladio ceciderunt, & viduæ eorum non plorabantur. Sed tandem, excitatus est tanquam dormiens dominus tanquam potens crapulatus a vino, & percussit inimicos suos in posteriora. opprobrium sempiternum dedit illis & firmauit regnum suum in Dauide.* Audiamus Esaiam, vtrumque casum filiis Israel & Iuda certo prædicentem[b] & dixit Deus Esaiæ: *vnde & dices populo huic, audite audientes, & nolite intelligere: videte visionem, & nolite cognoscere. 10 Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude: ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur & sanem eum. 11 Et dixi, vsque quo Domine? & dixit donec desolentur ciuitates absque habitatore, & domus sine homine, & terra relinquetur deserta. 12 Et longe faciet Dominus homines, & multiplicabitur quæ derelicta fuerat in medio terræ. 13 Et adhuc in ea decimatio, & conuertetur, & erit ostensione, sicut Terebinthus: & sicut quercus quæ expandit ramos suos, semen sanctum erit, id quod steterit in ea. Et iterum Esaia. c. 7. vers. 7. Hæc dicit Dominus Deus, non stabit, & non erit istud: sed caput Syriæ Damascus, & caput Damasci, Rhasin: & adhuc sexaginta & quinque anni, & desinet Ephraim esse populus. 9 Et caput Ephraim Samaria, & caput Samariæ filius Romeliæ. 11* Sed quid timebimus de geniis bonis iratis, si placatum habeamus Deum? Obediunt illi Deo & non nisi veluti inuiti a nobis sibi commissis, nec a locis, & regnis quibus tutores dati sunt, recedunt. significat id Esaias[c] *Domine miserere nostri: te enim exspectauimus, esto brachium nostrum in mane & salus nostra in tempore tribulationis 3 A voce Angeli fugerunt populi, & ab exaltatione tua, dispersæ sunt gentes. 4 Et congregabuntur spolia vestra, sicut colligitur bruchus, velut cum fossæ plenæ fuerunt de eo. 5 Magnificatus est Dominus, quoniam habitauit in excelso: impleuit Sion, iudicio, &*

a Psal. 78.

b c. 6. ver. 9

c c. 31. vers. 2. & seq.

iustitia. 6 Et erit fides temporibus suis, diuitiæ salutis, sapientia, & scientia: timor Domini ipse est thesaurus eius. 7 Ecce videntes clamabunt foris, angeli pacis amare flebunt. Pædagogi nostri sunt boni angeli, nobis adstantes, quibus remotis statim exponimur potestati plenæ inimicorum, angelorum malignorum: quod & de locis aliis, & regnis dicendum videtur. Et proinde restitutis, amotis angelis, vel saltem potestate illis defendendi a Deo illis restituta expellitur vicissim dæmonum potestas: pugnant enim boni angeli in virtute Dei cum potestate tyrannica Satanæ [a]. Iubet & Deus ligari satanam ad tempus, & ad tempus solui eum, [b] Vbi autem angeli mali vident a Deo derelinqui hominem, aut rem, statim iniiciunt violentas ad perdendum manus: & proinde erit remedium, conuerti ad Dominum, & redire in gratiam cum eo. Quod præstantissime docet & describit Dauid [c]. *Repleatur os meum laude, vt cantem gloriam tuam tota die magnitudinem tuam* 11 *Ne proiicias me in tempore senectutis, cum defecerit virtus mea ne derelinquas me.* 12 *Quia dixerunt inimici mei mihi, & qui custodiebant animam meam consilium fecerunt in vnum.* 13 *Dicentes Deus dereliquit eum: persequimini, & comprehendite eum quia non est qui eripiat.* 14 *Deus non elongeris a me, in auxilium meum respice, &c.* atque alibi [d]. *redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me:* Irascitur nobis spiritus custos & pædagogus, cum offendimus Deum nostrum & illius dominum, cuius faciem videt & obseruat pro nostri defensione, cũque interpellat [e], quod non incognitum fuit prudentioribus seculi Stoicis, & ante illos Hesiodo, quamuis inuolute id conceperint, libet verba, Senecæ [f] referre: *Iubeo te habere inquit mentem bonam, hoc est, propitios Deos omnes: quos habet placatos & fauentes, quisquis sibi se propitiauit. Sepone in præsentia quæ quibusdam placent, vnicuiq; nostrum pædagogum dari Deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notæ, ex eorum numero, quos Ouidius ait de plebe Deos. Ita tamen hoc seponas volo, vt memineris maiores nostros qui crediderũt hoc, Stoicos fuisse: singulis enim & genium, & Iunonem dederunt. Postea videbimus an tantum diis vacet, & priuatorum negotia procurent. Interim illud scito, siue assignati sumus siue neglecti, & fortunæ dati: nulli te posse imprecari quicquam grauius quam vt se habeat iratum. Sed non est quare cuiquam, quem dignum pœna putaueris, optes vt infestos deos habeat, habet inquam etiamsi videtur eorum fauore produci, &c.* Timebant etiam Ethnici habere suum genium sibi iratum & pro magno infortunio habebatur. Et in comœdia Menandri: *Memini relinqui me Deo irato meo.* hunc enim temperare vitam cuiusq; putabatur, vt apud Horatium

Sic Genius, natale Deus qui temperat astrum.
Naturæ Deus humanæ, mortalis in vnum
Quodque caput, &c.

[a] *vt constat ex Daniele c. 12 vers. 7. & 8.*
[b] *Apoc. 20.*
[c] *in psal. 70 & seq.*
[d] *Psal. 50. vers. 14.*
[e] *D Matt. c. 9.*
[f] *ex epist. 110*

De fato

De fato regnorum, contingentibus in initiis & centenarii mutatione. CAP. V.

QVidam constituunt regnorum fatum, in stellarum & planetarum coniunctionibus, vt genethliaci: quemadmodum eadem temeritate constituunt fatum hominum, ex stellis & habita ratione vel conceptionis vel natiuitatis. Sic initia considerant conditorum regnorum & faciem cœli, & quæ in initiis contigissent, atq; in illis vt in hominibus climactericos annos periculosos, quibus transactis dicunt feliciorem futurum illarum statum. Ita Censorinus [a]. *Quot secula, inquit, tibi Romæ debeantur dicere meum non est, sed quid apud Varronem legerim non tacebo, qui libro antiquitatum duodeuigesimo ait, fuisse Vectium Romæ in augurijs non ignobilem ingenio, cuiuis doctori in disceptando parem: eum se audiuisse dicentem, Si ita esset vt tradebant historici de Romulæ vrbis condendæ auguriis, ac duodecim vulturibus, quoniam centum viginti annos incolumis præterisset, populum Romanum ad mille annos & ducentos prouenturum.*

[a] lib. de natali c. 14.

2 Obseruarunt historiographi, & qui annales monarcharum & regnorum ordinarunt, non quidem omnes, coniunctionem syderum aut corporum cœlestium expresse causam, verum in summa variationem quandam fuisse imperiorum & potestatum, & innouationẽ rerum publicarum & religionum seu superstitionum, per singula secula: & ita ortum & interitum per vices regnorum. Computant autẽ ante annũ ista secula certa ab anno mũdi 3638. quo tempore Christi fere quingẽtesimum cœpit res & monarchia Babyloniorum & Chaldæorum Nabuchodonosore imperante: centum annis post, secunda monarchia ponitur Persarum, per Cyrum. Centesimo dehinc tertia Alexandri magni, centesimo post inceperunt regna Indorum, Parthorum, Carthaginensium: centesimo deinceps Romanorum ditio cœpit extendi per Asiam per duces eorum, vsque ad nouum apparentem in terris regem regum Dominum nostrum IESVM CHRISTVM. Quo tempore cœpit monarchia Romanorũ sub Augusto Cæsare. Centesimo dehinc anno imperium Romanum cœpit regi per extraneos principes, & translata illa primum potestas ad Neruam Traianum, Adrianum Hispanos, & alios. Ducentesimo dehinc anno post Christum natum deletum Parthicum imperium, & ortum nouum Persarum per Artaxerxem. Trecentesimo ad principes Christianos translatum imperium Romanum, ad Constantium, Constantinumque magnum. Quadringentesimo anno a Christo cœpit diuidi, vel lacerari imperium Romanum, vnde alia noua regna orta sunt in Italia, Gallia, Hispania, Africa, Asia, Anglia. Anno 500. Occidentis Romanorum imperium exstinctum vsque ad Carolum magnum, & contractum in Constantinopolitanum seu Græcorum. Anno sexcentesimo, Mahometis orta a fide declinatio, simul & Sarracenorum viguit impietas & horrendum imperium productũ est. Anno septingentesimo, Sarracenorũ, Arabum,

Turcarum, Maurorum, noua siue diuersa regna. quæ habuerunt suos principes dictos Caliphas seu Sultanos, in India, Asia, Syria, Ægypto, Libya, Africa, Asia, in insulis maris mediterranei, Oceani, Æthiopici, Indici, Atlantici. Anno 800. imperium nouum occidentis per Francos, septentrionalibus gentibus salutare, & Christi prænuntium. Anno 900. imperii occidentis e Francis ad Langobardos translatio sedi apostolicæ diu luctuosa. Anno 1000. noua regna Poloniæ, Vngariæ, Boemiæ, & septentrionalium populorum. Anno 1100. noua regna occidentalium Christianorum, præsertim Francorum in Asia, Syria, Iudæa, & alibi. Anno 1200. nouum imperium & barbaricum gentis Tartarorum cum Indicorum & totius Orientis magna regnorum calamitate. Anno 1300. nouum, seruile & ferum imperium Othomanorum siue Turcarum. Anno 1400. nouum imperium Tamberlanis Scythæ, quod feritatem Turcarum aliquantum repressit. Anno 1500. noua imperia Sophi in Perside: Lusitanorum, & Hispanorum in Indiis & nouo orbe. Quid futurũ sit hoc proximo centenario imminente asserere non possumus: vestium calamitates, cladis bella in regno Galliæ, Hispania & alibi, seditiones sæuientes nescio quid noui moliri aut parturire mihi videntur. Mirabilis omnium rerum vicissitudo, nunc in melius, nunc in peius per seculorum currentia tempora: omnia vbi peruenerint ad summum, descendere opus est, & vbi ad ima peruenerint cum subsistere ibi diu non possint, necesse est ad superiora resurgere, veluti respirantibus paulatim attritis viribus & rebus publicis dirutis malorum suorum causam, sed tarde agnoscentibus. Audiui a senibus cum iuuenis essem, quod dehinc ex parte in vita obseruaui, centum annis populum syluas persequi & exscindere: centum postea annis syluas populum excludere. Causam enim exquirendo inuenisse mihi videor, quod post sæuissima bella, post diutinas & continuas hostium excursiones, ciuitatum & oppidorum subuersiones, arua a colonis relinquuntur, cultura non potest exerceri, metu & paupertate coacti mutant homines sedes, alii moriuntur, nemo audet ibi commorari, sic deseruntur loca, se recipientibus in tutiora, & fertiliora, & pacata hominibus, interim dumeta, arbusta, nascuntur, adolescunt, & quæ erant fertilia arua in horridas syluas transeunt. At vbi desinit bellorum metus, non statim incolæ redeunt: remanet enim adhuc solitudinis horror, metus, ne iterum quod passi sunt experiantur, & quamdiu memoria hæc durat, animus ad excolendum non est integer, donec ab illis geniti, qui calamitates patrum non viderunt, audent quæ parentes negligebant: & sic ad purganda loca paulatim & colenda accedunt. Vbi autẽ purgauerint, squalida & infertilia, quod non nisi multo tempore fit, fertilibus satis, abundantiaque rerum gaudentes, superbe viuunt, potestates spernunt, bella mouent, vnde & aliud verissimum, quod causam mutationi rerum publicarum vt plerumque dare solet, per conuolutiones seculorum diuitiæ superbiam

biam generant: superbia generat rixas, & bella, producunt pauperta-
tem: ex paupertate pax nascitur, & humiliatio, ex pace diuitiæ: rur-
sum ex diuitiis superbia: ita rotatio est continua humanarum rerum
in principatibus. Post clades etiam maximas bellorum raritas est ho-
minum, illis vel gladio vel miseria bellica, valde diminutis: in pace
vero rursum, sed non nisi cum tempore nascuntur plures, & adole-
scunt, quare & tunc iterum bellandi, & querendi oritur cupido, seu
licitis, seu illicitis modis. Innascuntur in rebus publicis ita homines
superflui, seu otiosi, qui nouas res agitant: non secus quam in corpo-
ribus humanis ex nimia satietate nascuntur mali humores qui tem-
peramentum turbant, morbos inducunt & mortem minantur, nisi
sanguinis missio fiat, qua separetur malus a bono, putrido, vel cor-
rupto: cuius etiam exemplo in corpore ciuili, vt in indiuiduo phy-
sico, nasci quoque videmus malos ex nimia satietate, & ex aliis cau-
sis, qui veluti mali humores turbant, & ægrum reddunt totum cor-
pus, quod ideo eget sanguinis missione, quam summus medicus vt
bonos conseruet, Deus inquam permittit ab hostibus inferri, vt tol-
lantur a republica, & separentur a bonis. Hæc porro successionem
desiderant temporis, neque facile nisi per cētum annos talem acrem
mutationem, & alterationem admittere possunt, si consideremus
rationem naturalem, & naturæ ordinem humanæ generationis, et-
iam non immorantes stellarum fatis, seu mathematicis dogma-
tibus. Consideremus hæc, vel pingui minerua, & demus punctum
centenarii exempli causa in nostro anno millesimo quingentesimo
nonagesimo primo, qui viuunt vbi sæuiunt arma, vbi nihil colitur,
& seritur, vbi fames maximam partem populi consumsit obsidione,
& aliam partem aliquam saltem sedibus expulit, & aliam inopem &
vexatam reliquit, iam vsque ad quinquaginta vel sexaginta annos
memoriam retinebunt certam: & qui inde generabuntur & a paren-
tibus quid factum fuerit vestigiis imo cladibus adhuc recentibus &
apparentibus cognouerint, illi autem antequam similia audere pos-
sint, vel contemnere metum, vel antequam corpore sint valido sal-
tem centesimum impletum vel proximum exspectare, vero simile
est annum.

3 Constituerunt antiqui vitam hominis esse centum annorum lō-
gissimam: & ad illud spatium quoque reduxerunt legatum vsusfru-
ctus ciuitati vel reipublicæ, verba sunt Caii ad edictum prouincia-
le a, *vnde sequens*, inquit, *dubitatio est, quousque tuendi essent in eo
vsufructu legato municipes? & placuit centum annos tuendos esse: quia
is finis vitæ longæui hominis est.* b Hoc seculum Varroni & festo dici-
tur, quamuis seculi diuersa fuerit in numero annorum controuer-
sia, de qua agit Censorinus c Quo etiam loci inquit, *Qui centum an-
nos vitæ longiori donarunt, vt tradunt apud Hetruscos priora secula
centum fuere annorum, & quod multos suorum ciuium ad hunc nume-
rum ætatem produxisse vident* (quamquam & Ægyptii ponant tres

a l. an vsusfr. 56 de vsufr. l. 7. ff. [illegible] b idem reperitur in l. si vsusfructus municipibus de vsufructu [illegible] vsusfru. legat. l. 33 P. [illegible] c lib. de die natali c. 16. & 14.

progenies virorum in vnoquoq; centenario annorum, vt refert Herodotus lib. 2.) *Adiici potest, quod Varro refert, Dioscoridem Astrologum scripsisse, Alexandriæ inter eos, qui solent mortuos conseruare hominem plus centum annis viuere non posse. Id cor humanum eorum qui integri perierunt sine corporis tabe declarare. Ideo quod multis annis pendit cor hominis, incrementa ætatis & diminutiones conseruent, & anniculi pendere duas drachmas, bimi, quatuor: & sic in annos singulos vsque ad quinquaginta accedere binas. Ab his centum drachmis atq; anno quinquagesimo item decedere in vno quoque binas, ex quo perspicuum sit centesimo anno redire ad anni primi pondus nec longius posse produci.* Hæc eadem narrat Plinius lib. 11. ca. 37. Non negant tamen iidem interpretes, mortem posse accelerari, vel aliquando vltra prædictum tempus accedere, nam & exempla longioris vitæ multa sunt. Quemadmodum & rerum publicarum imperia & leges quoque potestatum diutius quam per seculum vixerunt, & adhuc viuunt: verum tamen negandum non est, quin per singula secula innouationes tum in rebus, tum in personis & moribus non fiant, sed non forsan vno vel altero loco.

De fato regnorum ex mathematicis, & cœlestibus causis & cometis. CAPVT VI.

SVnt qui contendant, regnorum & potestatum vicissitudines, ortus & interitus & durationem ad cœlestia corpora referri: & ideo eorum vim & causam considerant ex calculo illorum. Existimarunt itaque cometas prænuntiare regis, & regni interitum, si elongetur a sole 11. signis. vt si effulserit in cardine regni alicuius, interibit rex vel magnus quispiam in eo, secundum Ptolomæum [a]. Adstipulatur Ludouicus de Regiis. [b] *Mutantur*, inquit, *regna per cometarum apparitionem in signis regiis, dum mouentur motu sensibili, de vno signo in aliud, & magis dum vna complures in vno anno erunt. Nam nunquam eueniunt sine magna mutatione regnorum illius climatis, in quo apparuerunt.* Et Mizaldus c *Obserua*, inquit, *in fatali regum exitu, si cometa sit in constitutione Ptolomæi, & vnum quempiam locum regiæ natiuitatis teneret, quæ Græci dicunt κλιμακτηκά, vel ἀφετικά, barbari illegialia. Secundo si cum dominante illis stella exarserit, aut perniciosus planeta mortis testimonium in regis genesi habens iuxta peragrationum artem progressum fecerit: vel de quadrato oppositione radio loca illa absque vllo beneficarum stellarum præsidio violenter pulsauerit. 3. consulendæ eclipses, num cum superiorum planetarum coniunctionibus, si quæ fuerunt, vel futuræ sunt, conspirent. 4. obseruandum qua hora crinita apparere incipiat: dehinc locus signi in qua stella: dehinc eleuandæ cœli constitutio: & notandum qua in parte cœli erit οἰκοδεσπότης, vna cum eclipsi præcedente, vel quadrantis anni moderatore.* Cometæ in orientali apparentes cardine, mane: aut in occidentali, vespere, ob locorum maiestatem, & prærogatiuam regis regni illius in quo fulserit,

a aphorismo 100.
b in Astrolog. aphorismo 137. & 98.
c li. 2. Cometograph. c. 4

fulserit, vel eius hospiti portendit mortem, vel insignem calamitatem: siue vir sit, siue fœmina celerius, si matutinus cum flamma, segnius, si vespere splendens in occiduo proximo cardini, vel facilius octaua domo, illud portendit ei, qui est a thesauris vel consiliis regis auctoritatis præcipuæ, si in declinatu ab horoscopo nimirum 12. domo exoriatur, morbos mortesque partim nobilium, partim ignobilium, carceres multorum. Si caudam habeat, hæreticum vel proditorem in regem insurrecturum: item a domestico, si secundum consequentiam signorum: si ab occidente in ortum, ab extraneo: si sistat, bellum indicendum a prouincialibus, vel eadem aula educatis, vel ciuile. Color cometæ in superna parte minatur significationem septentrionalibus: in infernis, Australibus: in anterioribus, orientalib. in posterioribus, occidentalibus[a] Cometam signum laboris, & vastationis vocauit Sibylla[b], vbi postquam descripsit futura sub finem seculi hominibus mala, addit signa malorum, & quod stellæ casuræ sunt in mare: & postea.

Πολλὰ μὲν ἑξῆς ἄστρα καὶ ἀκτινόεντα κομήτην
Ἄνθρωποι καλέουσι τὸ ἀστέρα πῆμα πόνοιο
Πολλοῦ ἐπερχομένου πολέμου καὶ δηιοτῆτος. id est,

Sydera multa deinceps, & radiantem videbunt cometam, quam homines vocant stellam signum laboris, multique belli & vastationis,

Manilius latius de istis cometis, & significationibus eorum[c].

Nunquam futilibus excanduit ignibus æther,
Squallidaque elusi deplorant arma coloni,
Et steriles sulcos inter defessus arator,
Ad iuga mœrentes cogit frustrata iuuencos,
Aut grauibus morbis, & lenta corpora tabe
Corripit exustis lethalis flamma medullis:
Labentesque rapit populos, totasque per vrbes
Publica succensis peraguntur fata sepulcris, &c. Et paulo post.
Quin & bella canunt ignes, subitosque tumultus,
Et clandestinis surgentia fraudibus arma
Extremas modo per gentes: vt fœdere rupto
Cum fera ductorem rapuit Germania Varum.
Infecitque trium legionum sanguine campos:
Arseruntque toto passim minitantia mundo,
Lumina, &c. Et paulo post.
Ciuiles etiam motus, cognataque bella Significant, &c.

Lucanus etiam scribit, ante bellum illud sæuissimum visa

Ignota obscuræque sydera noctes
Ardentemque polum flammis, cæloque volantem
Obliquas per inane faces, crinemque timendi
Syderis, & terris mutantem regna cometem.

Pontanus rursum in Astrologicis.

Tu vero quod decernit Mauortius ignes

a secun. Mizald. a. lib. 2 cometogra. ca. 7.

b lib. 8. oraculorum.

c 1. Astronomicon.

Infelix cœli ſydus, quod nuntius Arcas
Hoc dirum in primis ſtatues ſignare cometem.

2 Siquidem omnes fere Mathematici cum Ptolomæo conſiſtunt, quæ tribuuntur naturæ ſtellarum Martis & Mercurii, tribui generaliter cometis, quod eſt totum violentum, ſæuum, exitiale, mortiferum, cruentum, incertum, varium, mobile, bella, æſtus, procellæ, & quæ inde ſequi ſolent, furorum, turbarum, ſuſcitationes.

3 Cometarum autem cauſas ſtatuere videntur luminarium Solis & Lunæ ecclipſes, ſi habeant hoſpites vel dominatores Martem vel Mercurium, ob retorridam vtriuſque naturam. Et ita ex cometis, æſtus, aquarum inopia, bella, venti, peſtes, ſterilitas annonæ, & ſimilia ſignantur. Albumazar autem negat, ſolum Martem id poſſe, niſi & præfuerit annis, & illorum quadrantibus, in quibus ecclipſes contingunt, vel ſi ſuperiorum planetarum congreſſibus ipſe dignitatem ademerit & radios, & eius radii pulſent terrea ſigna vel aerea vel ea poſſideant, Luna tum in Geminis, Libra, vel Aquario degente, a Marte medii cœli Domino potentiſſime irradiata: quod probatur inquit Mazaldus [a] modo in annua mundi conuerſione, Iouem Saturnumue oppoſito vultu videat.

[a] lib. 1. cometographia ca. 7.

4 Qui iſta pericula imminentia per cometarum præſagia excuſſerunt, cum ſuperioribus illorum conſiderandum dicunt locum, colorem, formam, tractum, tempus durationis, locum obſeruandum, non ſolum per ſe, ſed etiam ad Solem. Quod pertinet ad ſe, & maxime, in quo ſigno zodiaci cœpit & delapſus eſt cometes, cui adiici poteſt & conſideratio eorum ſignorum, per quæ ambulauerint & defecerint. In Ariete exſiſtentem cometem dicunt mala damnaque ac ſeditiones minari gẽtibus Oriẽtalibus, Aſſyriis potiſſimum ac Chaldæis. *In Tauro*, Septentrionalibus & Occidentalibus. *In Geminis*, impuras inceſtasque libidines ſtimulare & religiones labefactare. *In Cancro*, minari magnas rerum mutationes, iuris oppreſſioñẽ, principum erga plebem indulgentiam, & peſtilentiam. *In Leone*, infeſtationem ferarum, periculum frumento, fructibus, arboribuſque, vermiculationis & rubiginis. *In Virgine*, regum ac principum miniſtris & familiaribus, carceres, exilia, & alia mala. *In Libra*, latrocinia, obſeſſiones viarum, ſolicitudines, mẽtium anxietatem. *In Scorpione*, violenta concilia, diſſidia ſuperba, rebelliones, & proditiones. *In Sagittario*, vaſtationem ſtudiorum & eruditionis, & eorum cultoribus iuriſconſultis ſcribiſque potiſſimum, contemtum, variaſque aduerſitates. *In Capricorno*, inceſtam Venerem commouere, in meridianis plagis. *In Aquario*, tumultus, cædes, ac populationes. *In Piſcibus*, lites, diſcordiam inter propinquos & amicos, & bella. Cum illis exquirũt dominantiũ ſtellarum naturas, vt Martis, Mercurii, Saturni, &c. Locus reſpectu ſolis conſideratur: nam ſi planetę fuerint, vt ait Ptolomæus, Orientales, effectus erit celerior, ſin Occidẽtales, tardior: multum etiam & referre putant obſeruare locum cœli climaq;

5 In

5 In colore sanguineum & rutilum, existimant propter intensas Martis vires bellorum grauissimos casus adferre. Pallidum splendescentem ac lucidum, magis pestilentiam, famem, occulta odia & insidias.

6 In forma considerarunt Arabes, cornutos cometas Mercuriales censeri, quas regum mortes & bella volunt portendere. Martios vero rutilos, longam post se caudam trahētes, bella, dissidiaque potissimū Assyriis, Arabibusque minari. Venereum vero cometem dicūt passo quasi capillo apparere & sparsum vt nubem, radiis longissimis protensis, mutationem legum & institutorum & nouarum rerum cupiditatem immittere, quem aiunt & raro cerni: si quando autem cōspectus sit duodecim signa peragrare, Ioui peculiarem cometem dicunt purissimum, & claritatis summæ, qui præuntiet fertilitatem & fœcunditatem, Saturninum dicunt cœruleo colore subnigrū, cuius generis dicunt Pogonias. Pulcros autem cometas solares dicunt, diuinam quandam effigiem includentes, qui regum potentumque opes vitamque destruere soleant, & efficere rerum commutationē, sic tamen vt plerunque in melius conuertantur. Dicunt & alium cometem nō longe a Sole discedere vnquam, & interdiu cerni tetrum aspectu, cui nulla sit præsidens stella in commissura absidum, seu in cauda Draconis, & hunc fruges interficere & sterilitatē inducere, terris regnisque orbitatem creditur. Ponunt & alium generari in capite Draconis densum, atque interdum oblongum & teretem, quem nominarunt perticam: cuius dicunt significationes esse siccitatis & penuriæ, variare autem prout iungitur vni ex planetis quinque, vt Lunæ, Mercurio, Marti, &c. vltimum genus raro apparere aiunt quem Ioui tribuunt, nempe cometem liuido & cinericio colore densum, ex quo nonnunquam radij supra infraque extendantur, cui subiecere effectus horribiles, inopiam, mortem senum & in auctoritate exsistētium, graues hyemes, legum regnorumque subuersiones. Iubent quoque considerari tractus, in quos coma veluti nutet & inclinetur, quod illo fere effectuum maxima vis tendat. In durationem quoque iudicium transferunt. Nam si diu cometes se inspiciendum præbuerit, vehementiores & diuturniores effectus exseret: sin modico tempore leuiores & breuiores. Hic apponunt spissitudinem aut exilitatē illius. Superioribus omnibus assentitur Plinius. [a]

a li. 2. ca. 25.

7 Refert euentuum cometarum quædam exempla Ioachimus Camerarius, *li. 2. de ostentis. & Plin. li. 2.* Iulius etiam Obsequēs libro de prodigiis, & aliis, quorum hic quædam subtexemus quæ mutationes regum rerumque publicarum & populi præsignarunt. Ante pugnam qua ad Salaminam & Artemisium Græci deleuerunt classem ingentem Xerxis, apparuit cornuta stella, quam κεϱατίαν dicunt, quæ præsignata cladem illam & crudelissimum bellum, in quod Xerxes de regno armauerat septingenta millia, & trecenta millia de auxiliis, & nauium decem centum millia. [b]

b vt scribit Iustinus in 2. & Herod. in 7. qui addit & so ero defe isse anne.

8 Visæ trabes quas Græci docos vocant, cum Lacedæmonij classe victi imperium amisere Græciæ. a

9 Cum rex Philippus Macedonum Græciam quateret, & libertate priuare dolis & vi niteretur, Olympiadis centesimæseptimæ anno tertio, incendium apparuit sanguinea specie in cœlo, ad terram cadens, Plin. b Post mortem Demetrij Syriæ regis, qui victus & vita & regno priuatus fuit relictis liberis, Demetrio alio & Antiocho, fulsit cometes, & suppostitius rex Alexander regno potitus: & eo expulso, Demetrius: isque mox in Parthorum venit potestatem non sine ingenti populi clade.

10 Ante bellum Cymbricum, faces in cœlo emicuerunt, soles plures, die Luna visa cum stella, noctu hiatus in cœlo, clypei & flammæ.

11 Sub bellum Italicum & ciuile Marij & Syllæ, faces, clypei, globiq; ignei apparuere.

12 Post mortem Iulij Cæsaris, cum Octauius principatum acciperet & ludos ei consecraret stella crinita per septem dies continuos infulsit, exoriens circa xj horam, c quod signum iucundum Augusto fuisse ait Plinius, d verum certe illi, sed habuit mutationem reipublicæ Romanæ, quæ libertatem & statum, quem oppresserat Iulius Cęsar tyrannice, tunc sponte delatum per decem annos singulos primum, in perpetuum deinceps amisit.

13 Ante triumuiratum Octauij, M. Antonij & Lepidi, dissidiorum & bellorum prænuntius visus cometa, & faces multæ in cœlo. e

14 Tempore D. Claudij Cæsaris, exorta est crinita stella, quam cometem dicimus, quā breui secuta est mors eius, & infandissimi Neronis successio & crudelitas. f Rursumque eodem Nerone imperante, vt idem refert, *Cum stella*, inquit, *crinita, qua summis potestatibus exitium portendere vulgo putatur oriri cœpisset, is nobilissimo cuique exitium destinauit, atque postea* cap. 37. refert, secutas cædes passim multorum, & ca. 38. vrbis incendium per eum factum. Sunt quoque secutæ atroces in Christianos persequutiones, defectiones Galliarum, & alia plura.

15 Honorij & Theodosij principatu, & Sol defecit, 14. Calend sextilis, & cometa visus est vsque ad mensem septembrem, vt ait Hermanus Contractus in Chronico sub Zozimo Papa, Luna offuscata, cœlum arderi visum: postea paulo fluxit Tholosę riuus sanguinis, vt habetur in fasciculo tempo. anno 434. quando Barbarorum incursionibus discerptum fuit Romanorum imperium, & orbis terrarū repletus sæuissimis tumultibus. Tuncque Galli rempublicam constituerunt expulsis Romanis, Alarico res in Italia tunc gerente. Zozimus libro sexto. Sub Marciano postea anno Domini 452. cum terræ motibus pluribus, excanduit cœlum, & factum est rubeum ab Aquilone vt ignis, intermixtis per igneum ruborem clarioribus lineis in hastarum speciem deformatis, Luna offuscata, & cometes apparuit.

a Plinius li. 2. c. 26.
b li. 2. c. 27.
c Sueton. in Iul. Cæsare c. 88.
d li. 2. c. 25.
e Dio Cass. li. 45. histor. Iul. Obsequens li. de prodig. in ca. 128 qui addit & tres soles appa ruisse etiam.
f Sueton. in D. Claudio. c. 45.
g li. 6. c. 36.

fuit. Post statim Attila Hunnorum rex Vuallameris Ostrogothorum regis, & Ardarici Gepidarum regis, & aliarum Aquilonarium gentium auxilio a Pannoniis egressus, inuasit imperium Occidentale, Galliasque cum maxima crudelitate: cum quo pugnatum in campis Catalaunicis conserto prælio a patritio Romanorum Ætio, Merouco Francorum rege, aliarumque gentium copiis militaribus: cæsaque ibi sunt centum octoginta millia pugnatorum. Sigibertus in anno 453 Hic erat Attila, qui propter immanes in tota Europa populationes, flagellum Dei dicebatur. [a] Mox ante amissionem Italiæ, & Occidentalis imperij interitum, Rauennatensesque successiones, & ominosum Augustuli nomen, orta multa prodigia, inter quæ & cometes memoratur. Mortuus paulo post Attila, & aliunde fundamenta Venetiæ sibi gesserunt. Circiter 613. annum salutis humanæ, cometes per mensem apparuit: Tum Cosroes Persarum rex Hierosolymam diripuit. Decimotertio anno imperij Iustiniani cometa in Sagittario visus, in Italia cum Gothis bella gesta, & a Narsete auxiliis Langobardorum exstincti. Anno 838. apparuit cometes in signo Libræ: eo anno Normanni, Vualchaum vastarunt insulam, & tributum exegerunt. Sigibertus. Et anno sequente, Ennicus Arista, vnctus est & appellatus rex Nauarræ primus, & ab eo successores. [b] Ante mortem Lotharij regis fratris Ludouici imperatoris, circa annum 868. terræ motus factus, cometes apparuit, & post mortem eius Carolus frater eius regnum inuasit. Quemadmodum anno 840 quarto Nonas Maij, hora ante nonam deliquium Solis fuit, & Ludouicus imperator pater Ludouici alterius Lotharij Caroli & Pipini fratrum, mortuus, quo tempore mox inter fratres acerbissimum bellum de participatione regni excanduit cum populorum maximis calamitatibus, donec Ludouico Germania, Lothario imperatoris nomen & Italia, Carolo Galliæ contigerunt. Herma. Contract. in Chronico Prior apparuit in signo Arietis, & postea solus Lotharius imperium vsurpauit: alter qui præcessit maximam cladem belli ob dissensionem regnorum, apparuit in signo Aquarij, Sigibertus in Chronographia. Anno 1066. cometa stella visa est, vt scribit, Marianus Scotus [c] qui eo tempore vixit: & addit eo anno Araldum, aliis Harduicus, regem Normanorum, mille nauibus venisse in Angliam regnandi causa mense Septembri & occidisse Ebotaci 1100. iacer dotes. Interim & regem Anglorum alium Araldum superuenisse, & eum cum suis oppressisse, & rursum quoque eo nauigasse manu armata Frãcorum Guillielmum nothum Normanum, & hunc quoque Araldum cum suis trucidasse. Anno sequen duos Papas creatos: hocque tempore Turcæ Mesopotamiam, Melitenem, Ciciliam, Cappadociam, Cœlo Syriam vexarunt, & subactis regionibus Asiæ sibi ibi sedes delegerunt: vt scribunt Zona. & Cuspinianus. Sub annum Domini 1274. Wernerus in fasciculo temporum in sexta ætate, cometam ait visum, quem plura mala significasse constitit. Nam

[a] Bonfin. li. 3. deca 1. Callima. in Atticis Blondus 1. deca. li. 2.

[b] Vasæus in Chronicis Hispaniæ.

[c] li. 3. Chronicorum ata. 6.

Tartari inuaserunt imperium Constantinopolitanum cum hominum multa strage. Sarraceni Tripoli capta, nomen Christianorũ ibi deleuerũt. Idipsum fecit de Acona ciuitate Sultanus, & de quindecim aliis ciuitatibus, in quibus Christianorum occisa tercentum millia propter diuersitatem mentium, & aliæ clades sequutæ ex bello inter Pisanos & Venetos crudeles ob Corcyræ insulæ dominium. Anno Domini 1404. mense Maio, cometa apparuit, & mutatio regni facta mense Augusto, & Berengarius Italiæ regno pulsus per Ludouicum filium Bosonis, qui erat imperatoris nomen sortitus: quod non accidit nisi cum multis Italorum cædibus.[a] Ante in anno 1394. Vuernerus in fasciculo temporũ ait, apparuisse cometam, dictum fuisse verũ, cum coma & radiis sursum erectis, capite deorsum pendenti, signum pessimum dictus ab Astrologis, & quia non mane, sed tempore vespertino apparuit, significabat ea tarde euentura, quæ communiter minabatur: seculum mœrorum Franciæ, quæ ante florebat, nõ tantum in patria, sed etiam extra in Turcia, vbi plures miserabiliter in bello ceciderunt interfectis plus quam centum millibus Christianorum anno 1396. Anno Domini 1301. tempore Philippi pulcri regis Frãcorum, stella cometa visa est, quæ ante natiuitatem Domini post occasum Solis apparuit, & ante mediã noctem occidit, comam fundens ad Orientem. visa per noctes quindecim, quem secuta est infelix pugna regis contra Flandrenses, in qua multa millia nobilium & militum amisit.[b] Anno 1314. cometes apparuit versus Aquilonem, & quasi in fine Zodiaci, & signo quod dicitur Virgo, & durauit per sex hebdomadas, vt scribit Paulus Longius Cygnæus monachus Bozauuiensis in Chronico Cicizensi: contigit autem vacasse eodem anno sedem pontificiam mortuo Clemente 7. Imperij thronum mortuo Henrico 7. & Francorum regnum mortuo Philippo Pulcro.

a Rhegino li. 2. Chronic.

b Siffridus Presbyter li. 2. epitomes historiæ.

16 Anno domini 1337, cometes quatuor mensibus apparuit, & antequam exstinctus fuisset, alius emicuit. Hunc cometem Vuernerus *in fasciculo temporum* in eo anno, dicit vocari ab Astrologis candelam rotũdam, secuta pestis ingẽs, eodem sanguis, paulo post bellum grauissimũ inter Gallos & Anglos.[c] Galli, Hispani, & Vngari, pro Neapolitano regno pugnarunt. Petrus 4. rex Aragoniæ obiit, citatus in sexagesimum diem ad tribunal Christi, a procuratoribus ecclesiæ Tarraconensis, quod eius patrimonium vellet tyrannice vsurpare, vt scribit Vasæus in Chronicis Hispanię. Eodem vel paulo post tempore, sub Ludouico 4. Cæsare in plerisque vrbibus Italiæ noui tyranni orti, qui postea ducum & Marchionum titulis, indulgentibus pontificibus se cohonestarunt.[d] Post paucos etiam annos, secta flagellatorum & noua viuendi forma orta per vniuersum fere orbem Christianorum, cursitãtibus gregibus hominum & mulierum nudis vmbilico tenus corporibus ambulantium & flagellantium sese, diuinã clementiam miserabilibus vocibus implorantium, quę exstincta tãdem

c Poly Virgil li 19. hist. Angl. Paul Aemilius li. 8.

d Chromerus li. 12 de rebus Polonicis

dem & pœnis coercita sub annum 1341. cum hæreses immixtæ inuentę fuerunt in tanta superstitione. [a]

19 Anno 1399. visæ fuerunt tres caudæ magnæ ignitę cometarum, prope Ysenach. Eodem anno rex Angliæ fuit miserabiliter interfectus, & dux de Monte cum magna militia captus: magnæ discordiæ inter duces Gueldriæ, Brabantiæ, & Iuliacensem, in qua multi fuerũt capti & occisi. [b] Cæpit & ab eo anno imperare apud Tartaros seu Barbaros Tarmelanes, quem Demetrius Moschus Themireuthlum, Græci Temirem vocant, ex latrone homine priuato factus imperator, dictus & terror mundi & flagellum Dei: Qui Turcas profligauit, & mira celeritate Iberiam, Albaniam, Armeniam, Persiam, Mesopotamiam, Ægyptum, intra tres annos vastauit, dicens se esse Dei irã, quæ depravati seculi mala vlcisceretur. [c] Et contra hunc infeliciter conflixisse cum multarum nobilium & militum cæde Polonos & Germanos duce Vitoldo, scribit Herburtus. [d] Postea & anno 1400. depositus ab imperio Vuenzeslaus tanquam dolosus & negligens, & facta imperij minime curans, per electores habitis pluribus conuocationibus regum Franciæ, Angliæ, ciuitatum Italiæ, & principum Germaniæ: subrogato in locum eius Ruperto, seu Roberto duce Bauariæ. [e] Alius fœtus prædictarum crinitarum eius anni 1399. quod paulo post & sub idem tempus ortæ sectæ in religione Christiana Hussitarum, Adamitarum, & Orebitanorum, seu Orphanorum in Bohemia, Albatorum in Italia, [f] Bohemica hæresis multiplex. Adamitę cum mulieribus incedebant sine pudore pudenda ostendentes. Fecit autẽ pauor metusue iræ Dei, initium abbatibus apprehendentibus Dei vindictam imminentem. Nam quidam primum ex Alpibus descendens cum vexillo crucis & alba veste, ingentem omnis ordinis sexus ætatis cateruam secum specie religionis traducebat, quos in Italia Bonifacius Summus pontifex eius nominis 9. compressit, eorum duce supplicio affecto. Et Platina dubitat in eius vita, num isti Albati fuerint superstitiosi an boni, an vero sint inuidia Bonifacij oppressi, metu ne presbyter eorum dux ambiret pontificatum, quem ideo inquit prehensum igne comburi curauit. Certe & Platina & Polydo. Virgil. & Bonfinius, in supradictis locis citatis, nihil aliud de his albatis referunt, quam quod per religiones currerẽt, crucem præferentes, hymnos cantãtes, noctu eo loco quem sors obtulerat, quietem recipientes. Quid iudicem ego de illa societate an bona malaue fuerit, nihil profero, hoc vnum dicam vt prosequar institutum, repentinum timorem, nec tantum panicum & inanem, sed religiosum, potuisse animos talium excitare, quemadmodũ antequam tumultus orirentur Catilinarij & coniurationes apertæ in medium prodirent, & ante cædes principum, & ciuitatum rebelliones, scio albatas has supplicationes per Gallias cateruatim factas, & in Lotharingia frequentes quibus & interfui, sed tamen vt qui similia contigisse legissem, non caruit apud me omine futuræ horridæ

[a] vt scribũt Herburtus li. 10. ca. 6. Volatera. & Albertus Crantius in Vandalia li. 8. c. 28. & alij

[b] idem vt habetur in historia Erphestordensi Anonymi scriptoru de Lantgrauiis Thuringiæ c. 141.

[c] vt scribit Chalcocondylas li. 2. & 3. de rebus Turcicis. Aeneas Pius 2. li. 2. descriptionis terræ.

[d] li. 12.

[e] vt habetur in d. historia Herphesfordensi c. 142.

[f] Aeneas Syluius in histo. Bohemica c. 35. 4 & 41. Bonfinius dec. 4. 3 li. 2. Polydo. li. 7. de inuentio. rerum c. 5.

cuiusdam tempestatis, qua & Gallia & Lotharingia & aliæ proximæ nationes diuexantur & iam multo fuso sanguine diuexarunt. Vidi adhuc occultatis armis gregatim, pagatim, ciuitatim, omnis generis sexus ætatisque per campos, ciuitates, cruce præcedente & vexillis sacris, imo sacra eucharistia delata, ab vno in alium locum per quinque, per nouem & plures leucas cantando sacros hymnos peregrinari albis vestibus vestitos: & si interrogasses quorsum & vnde hæc trepidatio & deuotio, nullus fere aderat, qui quod certum vel causa responderet, sed vnus alium veluti incerto pauore ad similem religionem & actionem prouocabat. Iam ferebantur visiones cœlestium meteororum. Terror in summa loca omnia repleuerat, & decretum Dei videbatur in animis vindictæ futuræ insidere. Vnde neque forsan hoc erat vitio dandum albatis Italiæ, ad quos crinitarum apparitiones, arma Turcarum & Scytharum peruenerant, dum & viuentium mores dignos animaduersione considerabant, nec amplius de terra, sed de vita relinquenda cogitandum sibi forsan persuadebant, vel supplicationibus prouocandam misericordiam Dei & iram a patria saltem auertendam publicis precibus non inique censere & iudicare poterant. Sic Pindarus in Nemeis admonet, non oportere fortibus etiam viris vitio verti, si fugiant in huiusmodi tumultu. ἐν γὰρ δαιμονίοις φόβοις φεύγοντι καὶ παῖδες θεῶν. *In diuinis enim terroribus fugiunt & filij Deorum.* Dedit enim Deus significationem dilectis suis vt fugiant a facie arcus. Sed pergamus.

17 Ante Constantini Magni mortem, vt ait fasciculus temporum, apparuit Crinita seu cometa inusitatæ magnitudinis, quem sequuta infinita mala potissimum in persecutione ecclesiæ & Christianorum, & succedentibus tribus filiis Constantino Magno dispatis virtutis, status reipublicæ & ecclesię variis tumultibus cōquassatus est, & Arriana hæresis instaurata. Sed & per Saporem in Persia impulsoribus magis & Iudæis decimatertia persecutio crudelissima in Christianos coorta, vt ait Sozomenes.[a]

a li.2.ca 8. *Ammia Marcell. li 25*

18 Refert wernerus[b] anno 1472 circa festum Agnetis, transiuisse super Coloniā in opposito Libiæ cometam, & caudam longā quasi graduum triginta misisse ad Occidentem: & in festo sancti Blasij stetisse in Ariete, & caudam misisse ad Pleiades versus Orientem, vagam nimis, albam, quandoque & flammeam & valde crinitam. Sequuta bella epidemia in pluribus partibus æstatem feruidissimam, Carolū ducem Burgundiæ multas strages vbiquę edidisse, subuertisse vrbes, & anno 1473. inuasisse & possedisse Gueldriam & Lotharingiam, eosque ducatus possedisse, donec in obsidione ciuitatis Nanceiæ occubuit, anno domini 1477. 5. Ianuarij. Sub idem tempus Mahometes 2. imperator Turcarum xj. prosequebatur furorem contra Christianos in Oriente, vbi duo imperia Constantinopolitanos & Trapezuntinum euertit, regna 12. Christianis ademit, cœpit ducentas vrbes:

b *in prædicto fasciculo temporum, ætā 6.*

vrbes, Chalcidem insulam, armis, & Scodram deditione Venetis ademit. Rhodum oppugnauit, Italiam capta Hydrunte inuasit.

19 Quo tempore mutatus fuit status Romani imperij, & electio imperatorum per Gregorium 5. vel 10. concessa est Germanis in Germania, & post mortem Othonis, apparuerunt in aere facula ardentes interdiu & cometes. [a]Et rursum idem [b] refert anno 1531. apparuisse sub Libra in Germania cometem in Occidente, qui certe magnæ mutationis reipublicę Christianæ fuit horribile signum. Tunc enim armata est fere omnis Germania propter religionis sectas Zuinglianorum, & Lutheranorum, ex quibus cædes nefandæ & sacræ religionis prophanationes protestantium. Heluetij pugnarunt contra Zuinglianos ter, & [c] terræ motu concussa Lusitania per 8. continuos dies. [d] anno sequente Turcæ irrumpunt in Vngariam: Anabaptistę, Monasterienses furere cœperunt, & dimicare pro secta, vt iidem aiunt auctores, & Christiernus Danorum rex propter Tyrannidem regno pulsus.

a vt scribit H. Mutius medicus. li. 14. Germanica Chronica.

b l. 31.

c vt ait Surius in suis commentariis historia.

d Idem Sleidanus li. 9.

20 Anno 1538. multis in locis Germaniæ visi sunt armati homines in aere, & versus Orientem stella inusitatæ magnitudinis, quæ cruentos spargeret radios, & iuxta illa crux sanguinolenta cum vexillo per aera volante, vt scribit Surius in eo anno, & ibi & quæ sequenti anno, acciderunt tristia Christianis exponit.

21 Cum mutauit Antiochia principes, & tradita est dominio Christianorum a Pyrrho Boanundo, cometa, qui regni mutationem, præsignat, inter alia cœli sydera rutilabat, inquit Robertus monachus. [e]

e li. 5. de Christianorum principum bello contra Turcas in fine libri.

22 Finem imponere huic cometarum apparitioni cuperem, nisi me vndecunque adhuc exempla obruerent, quæ cateruatim subeunt mentem, & quodammodo cogunt ex illis adhuc quædam in medium proferre vel inuitum. Sic ergo stella arsit per dies triginta duos P. Africano & Lælio Conss. & cum Carthago obsideretur, & in captiuos Romanorum per Hasdrubalem barbaro more sæuitum, mox Carthago per Æmilianum diruta. Quo tempore & Cære sanguinis riui terra fluxerunt. & Lauinij inter horam tertiam & quintam dissolores circuli Solem cinxerunt rubente linea altero, altero candida. [f] Anno Punici Belli secundi quatuordecimo, C. Seruilio Cepione, Cn. Seruitio Gemino Coss. Anagniæ sparsi primum ignes per cœlum, deinde fax incensa arsit, Scipio in Africa iuxta Vticam Pœnorum castra combussit.

f Iulius Obsequens de prodigijs, c. 79.

De fatis regnorum & principatuum ex Solis & Lunæ eclipsibus. CAP. VII.

EAdem fata regnorum putant quidam pendere a Sole & ab eclipsibus Solis & Lunæ, vel inde mutationes consequi notabiles in illis locis, ad quæ eclipses diriguntur. Nam veteribus placuit vt ait

Macrobius,[a] Solem moderatorem esse ceterorum luminum, & stellis errantibus præstare: ipsarum autem stellarum cursus, ordinem rerum humanarum, vt quibusdam videtur, pro potestate disponere, vel vt Plotino constat placuisse, significare, vt necesse sit Solem qui moderatur nostra moderantes omnium, quæ circa nos geruntur, fateamur auctorem. Fertur ab Herodoto,[b] Cleombrotus Anaxandridæ filius, Pausaniæ pater, reduxisse ab Isthmo copias ob eam causam, quod sibi sacrificanti aduersus Persam Sol in cœlo obscuratus fuisset.

a li. 1. Saturnaliorum c. 17.

b li. 9. in Calliope.

2 Gothfridus Viterbiensis, parte prima Chronicorum, videtur eius sententiæ esse, vt Sol compati existimetur cum hominibus, & ideo eum fuisse in sua creatione prima septies splendidiorem, quam nunc sit, & propter casum primi hominis, sex partes sui splendoris amisisse.

Septupla, inquit, *lux Solis fuerat quam Sol dedit olim*
Tunc vt Adam cecidit, cecidit pars multa nitoris
Septima pars nunc est, sex periisse patet.

3 Vt non mirum videatur, si hodie quoque ob scelera hominum aliquando obscuretur & veluti abhorreat eorum actus, & merito rerum publicarum impietatem subuertendam minetur: & saltem mutandam. Quemadmodum quo tempore abominandi Iudæi ingratissimi & inuidiosissimi, dominum mundi, redemtorem totius humanæ naturæ dominum nostrum IESVM CHRISTVM Messiam promissum & filium Dei, ex virgine incarnatum, crucifixerunt, Sol præter rerum ordinem consuetum ne tantum scelus videret se abdidit & defecit, & futuræ desolationis Iudæorum in perpetuum prænuntius fuit, vltionem indicans acerbissimam de eorum republica futuram, quæ accidit sub Tito & Vespasiano. Monuit & dominus, c *Surget gens contra gentem, & regnum aduersus regnum, & terræ motus erunt per loca, & pestilentia & fames, terroresque de cœlo & signa.* Et postea versicu. 22. & sequentibus. *Quia dies vltionis sunt, vt impleantur omnia quæ scripta sunt: væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus, erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic* (*Ierusalem*) *& cadent in ore gladii & captiui ducentur in omnes gentes, & Ierusalem calcabitur a Gentibus donec impleantur tempora nationum, & erunt signa in Sole & Luna & stellis, &c.* Et idem Dominus admonens de fine vltimi seculi & aduentu postremi iudicij Christianos,[d] *statim autem,* inquit, *post tribulationem dierum illorum Sol obscurabitur, & Luna non dabit lumen suum, stellæ cadent de cœlo, & virtutes cœlorum commouebuntur.* e

c ca. 21. diui Lucæ duob. locis ver. 10. & seq.

d Matth. c 24. ver. 29

e Idem D. Marci c. 13. versi. 24. & 25.

4 Gothfridus Viterbiensis in parte decima Chronici, narrat mira de vaticiniis Sibyllæ Tiburtinæ, & inter cetera quomodo ætates per nouem Soles diuersæ formæ fuerint distinctæ tanquam Sol esset veluti typus futurorum regnorum, atque per somnium omnibus

bus senatoribus Romanis vnice huius vaticinii figuram apparuisse quæ futurorum esset iudex. Plinius lib. 2. c. 6. pluribus laudibus Solem extollit, vt mundi totius animum & mentem, principale naturæ regimen, ac numen, lucis causam, temperantem vices temporũ, & seruantem etiam mentes hominum, lumen ceteris syderibus fœnerantem, omnia intuentem & omnia audientem, vt & Homerus ait. dixerunt & mundi mentem Physici mundi cor. Macrob.[a] Quam gratissimum & salubre & vitale lumen sit Solis, docent vicissitudines qualitatum anni: vt quo plus recedat a nobis Sol, eo omnia destituantur virtute, quo magis accedat, viuificentur & germinent, & producant. Docent & tenebræ, quæ sunt priuationes visus Solis vmbris intercedentibus. Docet & Luna, suis menstruis circuitionibus, & cuius etiam defectus insalubris est vitalibus rebus, & habet quendam horrorem. Ex quo & Galatæ qui ductu Attali regis transierant in Asiam, cum ad Phelecernẽ montem peruenissent, & defectus Lunę accidisset, labores viarum graui & iniquo ferentes animo, vt qui sequentes in curribus vxores ac paruos filios haberent, notato hoc signo, minime se vltra processuros affirmarent b. Et defectum sydeũ quadrupedes omnes pauere, tradit Plinius l. 8. c 54.

5 Speculum regnorum quidam arbitrari possent Solem, quod in eo quodammodo adeo sculpantur vel effigientur regnorum & regum signa, & ex variatione futura, ad illum relate declarentur hominibus palam imagines. Iussu Iosue dum pugnaret pro Dei mandatis aduersus Ethnicos reges, Sol stetit & Luna sine motu, donec fuisset consummata victoria. Et ita principatus Israeliticus firmatus, & principum & regum aduersariorum omnino imperium subuersum c. Wernerus Rolennius Westphalus, *in fasciculo temporum, in sexta ætate*, & in Carolo Magno, ait Solem stetisse spatio trium dierum vt Carolus vinceret.

6 Cum tyrannice vsurpata imperia fuerunt, Soles visi sunt geminati, vt ante Antonii Lepidi & Octauii dissentionem ob imperium. M. Antonio & P. Dolabella Coss. inter cetera portenta stella per dies septem insignis arsit, Soles tres fulserunt, circaque Solem imum corona spicæ similis in vrbem emicuit, postea, in vnum circulum Sole redacto, multis mensibus languida lux fuit. d

7 Pro singulari iactabant Ægyptii apud Herod. e a primo rege Ægyptii vsq; ad postremum nomine Sethonem, sacerdotem Vulcani progenies fuisse hominum trecentas quadraginta vnã, & totidem interea pontifices totidemq; reges: & ita intra decem millia trecentos quadraginta annos, negabant vllum Deum forma humana exstitisse. Et intra hoc tempus quater Solem præter consuetudinem fuisse ortum: bis quidem illinc exortum vbi nũc occidit: bis autem vnde nunc oritur occidisse. Nec tamen sub hæc aliquid in Ægypto fuisse immutatum, nec ea quæ ex terra, nec ea quæ ex flumine ipsis prouęniunt, nec quæ ad morbos aut quæ ad mores pertinent.

a *lib. in somnium Scipion. c. 26.*

b *vt scribit Polyb. lib. 5. historiæ.*

c *Iosue c. 10.*

d *Iulius obsequens de prodig. c. 128.*

e *lib. 2 in Euterpe.*

8 Libro vero 7. idem Herodo. refert, antequam Xerxes cum illo innumerabili exercitu, cum magna potẽtia a Græcis superaretur, cum Sardibus vbi hyemauerat, ineũte vere, instructo exercitu, proficisceretur Abydum versus, Solem suam in cœlo sedem relinquentem apparere desiisse, & cum nullæ nubes essent, verum serenissimus aer esset pro die noctem exstitisse, nempe deliquium Solis.

9 Cum Agathocles Syracusarum tyrannus ex improuiso esset Africam aggressurus, in qua ingentes strages edidit, defecit Sol prodigiũ miseriarum certissimum, quæ tandem & Afros & ipsum & suam sobolem pauco tempore subuerterunt [a].

a vt scribit Iustinus ex Trogo. li. 22. & 23.

10 Plutarchus in Pelopida narrat, cum Alexander Phæreus tyrannus opprimeret ciuitates Thessaliæ, ipsæque ciuitates auxilium a Thebæis, & ducem Pelopidam postulassent, cumque omnes paratissimi ad id essent, & iam iter ingressi essent, deficere ac obscurari Solem cœpisse, & totam ciuitatem obtectam caligine, & Pelopidas eos omnes territos ea visione, non censuisse compellendos, nec obiicienda periculo septem Thebæorum millia, quare seipsum solum cum trecentis amicis equitibus, qui sponte eum sequebantur Thessalis tradidisse: verum & in pugna contra Alexandrum Pheræum, occubuisse.

11 Quo tempore in Macedonia Thraces fuerunt subacti, plura prodigia sub C Mario & C. Flacco Consſ. apparuerunt, & cœlestia & terrestria. Inter cetera hora diei 3. Solis defectus lucem obscurauit, in Piceno tres soles visi [b]. Anno Domini 747. vel præcedenti secundum alios, Nonis Aprilis die dominico, Cordubæ hora 1. 2. 3. tres Soles miro modo lucentes & quasi pallentes, falce lignea vel smaragdica præcedente visi sunt, & intolerabilis fames secuta. [c] Incidit in illud tẽpus priuatio regni Hilderici ex gẽte Merouingorũ, & diuisio inter fratres Caroli Martelli maioris domus Franciæ. Anno Domini 1170. Non. Septembribus, visi sunt in regione Occidua tres Soles duabus horis, & sequente nocte tres Lunæ. Terræ motus sequutus est, quo ciuitates aliquot in Syria & Sicilia absorptæ sunt, multæ labefactatæ [d]. Et circa annum 1170 Saladinus Sarraconis filius, rex Sarracenorum, maiorem Asiæ partem suo regno adiecit [e], & ante Ægyptũ. Atque [f], ait, terræmotum hunc contigisse 28. Iunii anno 1170. circa horam diei primam, Tripolimq; Phœniciç collapsam, & in lapidum congeriem peruenisse ciuiũ cõmune sepulcrum. Eodem mense afflictas quoque mirum in modum alias ciuitates, in Syria, Phœnicia, Cœlesiria, Antiochia. Et ad mare Gabulium, Laodiceam Neream, quæ nunc Alepa, Cæsaream, Hamam, Edessam, aliasque ciuitates Asiæ.

b Iulius Obsequens de prodig. c. 103

c vt referũt Isidorus, Trithemius Vasseus.

d vt est in additioni. ad Bedam lib. de natu. rer.

e Guliel. Tyrius li. 20 de bello sacro. ca. 12.

f cap. 11.

12 Tempore Clementis V. Summi Pontificis qui adeptus est sedem circa annum Domini 1306. Carpentoraci duo Soles visi, lucentes versus Occidentem, quibus prædixerunt Astrologi, futurum schisma, quod paulo post sequutum est [g].

g Geruasius lib. de mirabilibus mũdi c. 61.

13 Postquam

13 Postquam Tygrim amnem Alexander Magnus cum exercitu difficulter transiisset proficiscens ad subiiciendos Persas, Luna defecit primum, & nitorem sui syderis cõ[illegible]idit, deinde sanguinis colore suffuso, lumen omne fœdauit. Consulti Ægyptii vates, qui cœli & syderum peritissimi credebantur, quamuis scirent naturaliter Lunam deficere, cum terram subiret & Sole priuaretur, affirmarunt Solem Græcorum, Lunam esse Persarum, quotiescunque Luna deficiat, ruinam stragemque illis gentibus portendi [a].

14 Dixerunt Astronomi quadripartitum genus constellationum esse, quorum vnum est igniferum portendens aut incendia, aut exustiones: Aliud dicunt imbriferum seu aqueum, cum inducit aut inundationes, aut imbres, aut diluuia. Aliud mortiferum, quod terræ motus cieat: vltimum autem portentiferum, quod cometas, & nouos prophetas, sectas, & leges inducit, & nouos simul reges. Aiuntq; horum directionem radiorum, & ascendentium, stellarumq; profectiones, quum ad loca definita peruenerint mirabiles istos effectus inducere. Atque Berosus in 16 rege Assyriorum seu Babyloniorum, Spareto, sub eo, ait, propter istas coniunctiones contigisse miranda in orbe: quia tunc peruenisse profectiones omnes ad sua loca dicat, terræ motus, & duo noua regna cœpisse: nempe regnum Iasii Ianigenæ in Italia, Cecronis Athenis, finẽ accepisse Ægyptiorum reges, magnum in Thessalia diluuium fuisse, in aliis partibus terræ ex terræ motu incendium sub quodã rege Phaetonte, per Sparetum Phœnices & Syros subactos.

15 Eclipsin Solis in nominatione Gordiani imperatoris iunioris, eius mortem denuntiasse breui futuram creditum. Anno ab vrbe condita 705. Sol totus deliquium passus est, tempore quo Pompeius Cæsarem in Macedonia fugiebat [b]. Anno mundi 3247. & duobus sequentibus, tres factæ sunt Lunæ eclipses, & Merodach rex Babyloniorum, Assyriorumque monarcha factus est, quemadmodum ante destructionem regni Assyriorum, quod translatum est in monarchiam Persarum, accidit, anno mundi 3385. Olympiadis quadragesimæ nonæ anno primo eclipsis Solis maxima, prædicta a Thalete Milesio, prænuntia belli inter Medos & Lydos, & postea etiam defecit regnum Assyriorum Astyage Medo per Cyrum post triginta annos capto.

16 Anno Domini 605. die quinta Maii eclipsis Solis facta est, moxque subsequuta est grauissima pestis tribus mensibus, Iulio, Augusto, & Septembri: tuncque visibiliter multis apparuit, quod bonus & malus Angelus, per ciuitatem pergerent, vt ex iussu boni Angeli, malus Angelus qui videbatur manu venabulum ferre, quoties venabulo ostium cuiuscunque domus percussisset, tot de eadem domo sequenti die interirent. Fuerunt postea duo reges mortui Heribertus, & Grymaldus. rebellarunt Vascanes in Gallia. Agatho Papa decessit, Hunni & Bulgares inter se prælia crudelia gesserunt. Sarra-

[a] *vt scribit Q. Curtius li. 4. de gest. Alexandri.*

[b] *Dio Cass. lib. 45. historia Rom.*

ceni in Africam cum ingenti multitudine transierunt, Carthaginem cœperunt, & depopulati sunt. [a]

17 Circa annum Domini 740. cum Carolus Martellus auus Caroli Magni magister aulæ regis Franciç regnum vsurpans diuisisset illud paulo ante mortem inter Pipinum & Carolomannum filios, vnde orta translatio regni a Merouingorum stirpe, in Sole & Luna noua signa apparuerunt, & stellis, nec non & paschalis ordo sacratissimus turbatus fuit [b].

18 Anno Domini 806. 4. Nonas Septembris, fuit eclipsis Lunæ exsistentis in 16. parte piscium, Sole exsistēte in 16. parte Virginis, anteque sequente 807. eclipsis facta Solis 3. idus Februarii, stante vtronoque sydere in vigesima quinta parte Aquarii. Et eodem mense quarto Kalendas Martii iterum eclipsis Lunæ facta, & apparuerunt acies in cœlo miræ magnitudinis, Sole morante in vndecima parte piscium, & Luna in vndecima parte Virginis: & iterum 11. Kalend. Septemb. Lunæ facta ecclipsis hora noctis 3. Sole posito in quinta parte Virginis & Luna in 5. piscium [c], cœperunt tunc mutari regna per Carolum imperatorem. Bella crudelissima contra gentiles, & Saracenos, Germanos, Sclauos, & alios. Fides Christiana vbique propagata deuictis infidelibus & idololatris. In summa, nouæ leges, noua regna, exstinctio idololatriæ, bella, seditiones, motus, omnia cruenta per plures annos imperii Caroli. Ideo & sæpe renouatæ eclipses & Lunæ & Solis, vt anno 809. eclipsis Solis, eclipsis Lunæ 8. Kalend. Ianuarii, & anno 812. idibus Maii post meridiem Solis eclipsis.

19 Anno rursus 888. ecclipsis Lunæ magna facta est, 16. die Octob. & eodem mense eclipsis Solis, die 29. circa horam nonam. Sequuta est mors paucis post diebus Ludouici filii Caroli Balbi imperatoris [d]. Eodem anno Italiæ nouum regnum ortum primo constituto Beringario, quod tantum durauit per octoginta annos. Inuasit Burgundiam Boso, & se regem eius coronari fecit. Sequenti anno Nortmani ethnici Septentrionalem partem Angliæ occuparunt, dehinc Gallias inuadunt, sæuierūt passim in Christianos per Saxoniam, Lotharingiam, & Franciam. Guliel Nagiar. [e] Sarraceni, Bulgari, fractis fœderibus rebellarunt in Leonem 6. imperatorem Orientis & victi ab eo, [f] omitto reliqua eius temporis. Anno 944. Sol horribilem eclipsim passus est feria sexta hora diei 3. quo die in Hispania Addaram rex Sarracenorum a Rhadamiro Christianissimo rege Gallitiæ superatus est, vt etiam in Italia apparuit cometa miræ magnitudinis, quem fames secuta. Eodem anno Romanus senior a filiis ab Imperio deturbatus est, & in monasterium missus, & postea ipsi filii eadem passi, a Constantino filio Leonis imperatoris [g].

20 Anno Domini Kalend. Octob. 1093. eclipsis Solis facta est hora tertia, & Draco visus est [h]. Hanc eclipsim quoque sequutæ sunt innouationes regnorum, & subuersio superstitionis & impietatis Mahome-

a Regino Chronicorū lib. 1.
b Annonius lib. 4. de gest. Franc. c. 57.
c Regino li. 2. Chroni.
d Regino lib. 2. Chronic.
e Helmoldus ca 7.
f vt scribunt Zonaras tomo 3. & Cedrenus.
g Sigebertus in Chronographia.
h vt notat Dodechinus in appendice ad Mariani Scoti chronicam.

Mahometicæ in transmarinis partibus, & expeditio magna in Turcas prædicata & suscepta, anno 1096. militum sexcentorum millium, & Hierosolyma recuperata, quæ per quadringentos nonaginta circiter annos fuerat a Sarracenis occupata. Fuitque magna strages Sarracenorum, & plures ciuitates & regna Christianis cesserunt cum eximiis victoriis a.

21 Anno 1133. quarto nonas Augusti. 27. Sol obscuratus est 7. hora diei & tenebræ factæ sunt, ita vt stellæ in cœlo apparerent, postquam redisset Lotharius 2. coronatus vel consecratus imperator ab Innocentio 2. Pontific. Max. Idem Dodecinus eodem anno & Sigebertus: quam eclipsin secutum est schisma, creatis antipapis contra Innocentium 2. etiam mortuo Anacleto primo antipapa, post cuius mortem creatus in schismate alius Victor quartus dictus b. Anno Domini 1197. Solis eclipsis adeo magna vt stellæ per diem visæ sint tanquam in nocte prid Non. Sept. 12. in mense sequenti Balduinus rex Hierosolymorum a Saladino captus & Hierosolyma amissa. Anno 1530. 20. Martii eclipsis Solis tetra, & indictus Augustam conuētus & Protestantium confessio, Carolo 5. Cæsari exhibita c.

22 Sed & vt in genere complectamur ea quæ tribuuntur necessitati fatorum vt dicunt cœlestium, adduci potest quod ecclesiastes ait c. 3. vers. 13 *Didici quod omnia opera quæ fecit Deus perseuerent in perpetuum. Non possumus eis quicquam addere vel auferre, quæ fecit Deus vt timeatur, quod factum est ipsum permanet, quæ futura sunt iam fuerunt, & Deus instaurat quod abiit.* Putant ordinem admirabilem illum mundi, concentum & harmoniam planetarum, syderum synodos & reuolutiones, priuata & publica causare bona & mala, dulcia & aspera hominibus: non minus quam quatuor anni diuersas constitutiones, & alimentorum productiones. vt & in legibus astrorum peritum, priuata & publica prædicere & admonere posse existimauerint. Quemadmodum mathesium peritus Adrianus imperator sic visus est, vt sero Kalendis Ianuariis scripserit quid ei toto anno posset euenire. Ita vt eo anno quo periit, vsque ad illam horam qua est mortuus scripserit quid acturus esset d.

23 Nigidius Figulus Senator, tempore Iulii Cæsaris & Octauii Augusti, prædixit eundem Augustum futurum dominum senatus. Is enim ea tempestate, omnem cœli descriptionem sydérumque differentias, & earum quasque proprias, comitum, interuallorumq; suorū affectiones, præ ceteris adeo callebat, vt prohibitis quibusdā studiis eum vti crederetur.

24 Dii falsi seu dæmones, spiritus Satanici, quicquid præcantabant idololatris id stellarum & cœlorum cursu præuidebant, vt scripsit Porphyrius illos ita explicasse, & Eusebius Pamphili e, atque f, addit, ex eo omnia fato contingere dixisse, adimereq; voluntatis liberum arbitrium, quem Porphyrius dixerit liberum Apollinem dixisse, magicaque vi, fata vitari posse g.

a de quibus Guliel. Tyrius lib. de bello sacro, Fucherius, Blōdus, Platina Paul Æmil. & alii.

b vt liquet ex Platina & Onuphr. in pontific.

c Sleidanus lib. 7.

d Spartian. in Adriano.

e Dio. Cass. lib. 45. h [illegible]

f lib 6 de Euangelic. præpar. c. 1.

g vt refert Euseb Pamphil li 6 de præparat. euang. c. 9.

25 Asserebant Priscillianistæ hæretici, quemq; nasci sub aliqua constellatione & illius influentiis regi, & illud fatum. Quæ & opinio & error fuit Thalmudicorum, quem improbat tamen D. Augustin.[a]

a li. 5 de ciuit. Dei c. 1. Gregor. in homil. de die Epiphaniæ.

26 Persuaderi & potuit hæc vis cœlestis, ex his quæ tradit ille Mercurius dictus Trismegistus, in Pimandro serm. 3. dum ait: *Diuina astrorum ideis cum signis eorum conspiciebantur, dinumerata sunt stella secundum eos qui inhabitant illas, deos ambitus amplior cursu suo aereo circulo, conspirante spiritu vectus, quisq; deorum ex interna virtute adscriptum sibi opus impleuit.*

27 Scribit & Alcinous,[b] demisisse Deum omnium patrem & artificem animas in terram, stellarum numero pares, & cognato astro tanquam vehiculo imposuisse, & iuste hic victuras in cognatum astrum redituras, iniuste autem in secunda generatione in fœminæ vitam migraturas: vt quæ postea ab improbitate non cessauerint, in brutorum denique naturam degeneraturas. Sic Plato[c], ait, mundi genitorem cum vniuersum constituisset, astris parem numerum distribuisse animarum, singulis singulas adhibens, eisque tanquam vehiculo impositis monstrasse vniuersi naturam ac leges fatales edixisse. Rursus Plato[d], rerum publicarum formas diuersas fuisse a priore ætate Saturni & Iouis, tradit, & mores diuersos: propter mutationem Solis, aliarumque stellarum, quæ in singulis ætates etiam diuersas habet. Perpendit Hesiodus in Theogonia sub Saturno, Ioue & aliis auream argenteam ætatem, &c.

b lib. de doctrina Platonis c. 16.

c in Timæo siu de natu.

d li. ciuili vel de regno.

28 Nec sine ratione putant hanc artem astrologiæ diuinatoriam traditam a maioribus, qui ex motuum vi, & cœlestium astrorum potestate, & regna & mortalium actiones & res temperari arbitrantur. Quod & Lucianus[e] pluribus nititur firmare, vt quia primo loco priscorum regum, quos inquit dii amarunt, sit inuentum & cõtemtum ab imperitis astrologorum, qui ideo falsum prædicunt, ortum: cum tamen ob imperitiam fabri non sit ars ipsa culpanda. Dehinc 2. quod Æthiopes hanc rationem mortalibus tradiderint, qui reliquos homines antecellebant sapientia, tum in ea scientia, propter regionis quam incolunt opportunitatem, vbi perpetua cœli serenitas & tranquillitas, nec patiuntur anni mutationes sed eodem tempore viuant: & hos Ægyptiis vicinis artem imperfectam tradidisse, qui diuinandi rationem in maius prouexerint, qui motus stellarũ, annorum, mensium, horarumque numerum instituerunt. Et postea non multo post Libyes hanc artem fuisse aggressos: calluisse & hanc Babylonios, qui & eius inuentores se asserunt. Orpheum, Oeagio, Calliopeque prognatum, Græcis monstrasse, non tamen dilucide sed inuolucris & mysticis obuolutam. Dehinc & Tyresiam vatem, diuinandi arte multum celebrem, qui stellarum erraticarum alias dixit fœminas, alias mares. Doctos in ea fuisse Bellerophontem. Phryxum Athabutis filium Dædalum, & eo illorum fabulas pertinere, Eudymionem qui rationem Lunæ tradidit, Phaetontem qui

e lib. de Astrologia.

qui Solis cursum deprehendit, vnde fabulose dictus Solis filius. Tradit insuper Lycurgum omnem Lacedæmoniorum reipublicæ administrationem ex cœlo temperasse. Subiungit & hanc Astronomiæ vtilitatem, quod bona multo ante delectant eos, qui ventura præsciuerint: mala vero facile, cum non imprudentibus venerint, accipiuntur: neq; enim in illos irruunt: sed quia meditata exspectataq; sunt leuia mitiaq; videntur. *Hæc Lucianus.* Felicitas vel infelicitas ita fatalis, & principibus & singulis ex die natali seu constellatione tributa ab aliquibus, vt etiam referat Æmilius Probus in Timeleonte, Timeleontem Corinthium, prælia maxima natali die suo fecisse omnia, quo factum est, vt eiusdem diem natalem vniuersa Sicilia haberet festum quam a Tyrannide illo die liberauerat.

29 Germani vero sic Lunam obseruabant, vt ante nouam, decrescente lumine syderis, prælio non cōtenderent. [a] quæ fuit etiam caussa, quod Iulius vbi intellexit religione pugnare impeditos eos ad Rhenum profligauerat [b].

a Iulius Cæsar li. 1. commen, de bello Gall. 11.
b Iohannes Auentinus lib. 1. annal. Boior.

De necessitate & fato rerum omnium.

CAP. VIII.

MVlta, varia, & aliquando pugnantia inter disputandum de mutatione & interitu rerum publicarū, regnorū, principatuū & monarchiarū adferuntur, de necessitate fatoque rerū euitabili & ineuitabili, quæ vt cōmunia sunt aliis quam rebuspublicis, ita & habent latissimam & difficilem resolutionem. [c] Est ἀναγκαία τύχη, necessitas euentuum, quibus hominum vita communiter subiecta est, & vetus verbum erat, [d] neque deos quidem huic refragari. Nam alia est naturæ necessitas, vt ignem vrere & pondera deferri ad terram, leuia sursum. meminit de necessitate ineuitabili Sophocles & Euripides in Helena.

c de qua nos alia hic addenda diximus c. 2. & 3. lib. 5 Præludiorū optimi iurisc.
d de quo Plato in Protagora & 7. de legibus.

Λόγος γὰρ οὐχ ὅδ' ἐστ' ἐμός, σοφῶν δ' ἔπος· Δεινῆς ἀνάγκης οὐδὲν ἰσχύειν πλέον. Et in Alcestide, Κρεῖσσον δ' οὐδὲν ἀνάγκης. Et Apollonius Rhodius [e]. Οὔτε γὰρ ἄλλο. Ῥήϊον ἀνθρώποισι κακῆς ἐπιβῆσθ' ἀνάγκης. Et Plutarchus de Exsilio, Ἔστιν ἀνάγκης χρῆμα θεῶν ψήφισμα παλαιόν. Et Æschylus [f] refert Prometheum dicentem. Τὴν πεπρωμένην δὲ χρὴ αἶσαν φέρειν ὡς ῥᾷστα, γινώσκονθ' ὅτι τὸ τῆς ἀνάγκης ἐστ' ἀδήριτον σθένος. *Ceterum,* inquit, *destinatam oportet ferre parcam facillime cognoscentem quod necessitatis inexpugnabilis est vis.*

e 3. Argonauticorum.
f in Prometheo.

[a] Philistus consolans Ciceronem exsistentem in exsilio, apud Dionem [g]. Neque inquit vitam nostro ipsorum arbitrio ducimus, neque in nostra potestate ea est sita, sed vt visum fuerit fortunæ, ita viuendum est, & quale fatum nostræ vitæ circulo destinatum, talem nostram quoque vitam esse necessum est: atque hæc ita sunt, siue nos velimus siue nolimus. Et Manilius [h]. *Mitto, quod certum est & ineuitabile fatum.*

g li. 38. Romanæ hist.
h lib. 2. Astronomic.

3 Fatum hoc videtur Plato appellasse immobilem quandam animæ nima mundi rerum dispositionem: fati instrumentum esse naturá cœlestem, materiam autem, in quam agit per instrumentum, esse molem elementorum: fatum item rerum interitum & hominum: a illudque ineuitabile. Quod de singularibus personis dictum est, & de corporibus ciuilibus, de republica scilicet dictum quoque: quia & ex singularibus componitur. Ita Flauius Vopiscus in initio de vita Cari Cæsaris, fato inquit rempublicam regi, eamq; nunc ad summum euehi, nunc ad minima retrahi. Probi Cæsaris mors satis prodidit, &c. Δεινὴ γὰρ ἀνάγκη πάντα κρατύνει, grauis enim necessitas, vt ait Orpheus in hymnis, omnia confirmat vel tenet, vel recipit. Et Lucanus b. *In se magna ruunt, latis hunc numina rebus Crescendi posuere modum.*

a Plato in Gorgia.

b lib. 1.

4 Addere licet plura, quæ in hanc sententiam consentire videntur, quæ tamen egent distinctione, sed eo maxime quod aliquando interfui sermonibus quorundam nobilium & militum, qui in ea hæresi erant, vt existimarent fatatum esse a Deo de illorum morte & terminos constitutos, quos cum euitare nequirent, superfluum videbatur illis prodeuntibus etiam aduersum hostes armari, & aliquos etiam hostium acies confertissimas euasisse, qui postea vel ab exiguo impedimento vel saltu interibant. Periculosa admodum certe opinio vt monebam tunc, & quæ liberum hominis arbitrium omnino explodere, & omnia, quæ ad defensionem & conseruationem salutis humanæ adeo concessa erant, reprobare impiissime videretur: cum, quamuis non possimus vitæ terminos a Deo positos absolute euadere, possimus nihilominus nobis fatum accelerare, eo quod tales naturæ a Deo creati simus, vt possimus nostro arbitrio ad bonum & malum inclinare: *Deus*, inquit Ecclesiasticus c, *ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilii sui: adiecit mandata & præcepta sua.* Si *volueris mandata seruare, conseruabunt te, & in perpetuum fidem placitam seruare: Apposuit tibi aquam & ignem ad quod volueris porrige manum tuam. Ante hominem, vita & mors, bonũ & malum, quod placuerit ei dabitur illi.* Expressius Hieremias d. *Et ad populum hunc dices, dicit Dominus. Ecce ego do etiam vobis viam vitæ & viam mortis. Qui habitauerit in vrbe hac, morietur gladio & fame & peste: qui autem egressus fuerit & transfugerit ad Chaldæos qui obsident vos, viuent, &c.*

c Ecclesiast. c.15. ver. 14.

d Hierem. c. 21. vers. 8.

5 Proinde eo lubentius, & ne temere reges & principes fatum & necessitatem accusent Deique prouidentiam, si propter suam culpam negligentiam, imprudentiam, tyrannidem, & scelera priuentur suis principatibus, descendo ad distinctionem vtilissimam & saluberrimam. Diuus Thomas itaque e. Duas de fato refert opiniones antiquorum, tertiam autem probat. Prima est eorum qui fatum nihil omnino esse dicebant, eo quod ea quæ per accidens euenerint a causis particularibus, & nulla superiori causa ordinari putabant. quam opinio-

e 3. contra gentiles c.93 & 1. par. q. 116.

opinionē D. Augustinus[a] Tullio adscribit, qui visus est in libris de Diuinatione, prouidentiam negare & fatum, præsertim circa res humanas. *Secunda* opinio eorum, qui posuerūt fatum quidem aliquid esse, dicentes ea quæ videntur a casu contingere, esse ab aliqua altiori causa præordinata vt essent: & isti conati sunt fatum in corpora cœlestia tanquam in causas reducere, vocabantque fatum ipsam dispositionem syderum, cui omnia subdi, cum quadam necessitate ponebant *Tertia* eorum qui ponebant, & dicebant fatum, per prouidentiam diuinam in rebus ordinationem. Et apud Boetium 4. de consolatione qui fatum diffinit, vt sit inhærens rebus mobilibus dispositio, per quam prouidentia suis quæque nectit ordinibus. Vbi dispositio pro ordinatione ponitur, & dicitur rebus inhærens, vt distinguatur a prouidentia, quæ est ordinatio in mente diuina exsistens, nondum rebus impressa. dicitur etiam de mobilibus, vt ostendatur, quod ordo prouidentiæ, *a rebus contingentiam, &* mobilitatem non aufert, vt quidam posuerunt. Sic hoc modo negare fatum est negare diuinam prouidentiam. Verum monet eodem D. Thomas non vtendum nomine fati, ne cum infidelibus consentire videamur, qui omnia fato seu necessitati syderum tribuunt, & subiiciunt. Ita Augustinus.[b] *Si qui* inquit *virtutem & potestatem Dei, nomine fati appellat, sententiam teneat, linguam corrigat: & eadem ratione quoque Gregorius homilia* Epiphaniæ, *absit a fidelium mentibus, vt fatum aliquid esse dicant.*

a Lib. 5. de ciuitate Dei c. 1.

b Li. 5 de ciuita. Dei c. 2.

6 Rursus idem D. Thomas[c] ex principiis essentiæ, triplici modo necessitatem in rebus esse demonstrat. Primum per ordinem *esse* eius cuius sunt. Quia materia secundum id quod est, ens est *in potentia*: quod autem potest esse, potest etiam & non esse Ex ordine materiæ, necessario res aliquæ corruptibiles exsistunt, sicut animal quod ex contrariis compositum est, quia eius materia contrariorum est susceptiua. *Secundo* modo, ex principiis essentialibus: alio modo est *absoluta* necessitas, per ordinem ad partes materiæ vel formæ, si contingit huiusmodi principia in aliquibus non simplicia esse. Quia enim materia est propria hominis corpus, commixtum & organisatum & complexionatum, necessarium est absolute hominem quodlibet elementorum & humorum & organorum principalium in se habere. Similiter est animal rationale & mortale, & hæc est natura vel forma hominis, necessarium est & ipsum esse animal rationale. *Tertio* est in rebus necessitas absoluta, per ordinem principiorum essentialium ad proprietates materiam & formam: sicuti necesse est serram, quia ex ferro est, duram esse, & hominem disciplinæ perceptibilem. Necessitas vero agentis consideratur, & quātum ad ipsum agere, & quantum ad necessitatem consequentis. Ex causa autem finali sequitur in rebus necessitas dupliciter: vno quidem modo, prout est primum in intentione agentis. Et quantum ad hoc eodem modo est necessitas ex fine & ab agente. Agens enim in tantum agit

c Li. 2. cōtra gentiles, c. 30

in quantum finem intendit, tam in naturalibus quam in volũtariis: in rebus autem naturalibus intentio finis competit agenti secundũ suam formam, per quam finis est sibi conueniens. Vnde oportet quod secundum virtutem formæ, tendat res naturalis in finem: sicut graue secundum mensuram grauitatis tendit deorsum. In rebus autem voluntariis tantum voluntas inclinat ad agendum propter finem quem intendit, licet non semper inclinetur ad agendum. Hæc vel illa quæ sunt propter finem quem appetit, quando finis non solum per hæc vel illa haberi possit, sed pluribus modis. Alio vero modo est ex fine necessitas, secundum quod est posterius in esse. Et hæc necessitas non est absoluta, sed conditionata. Sicut dicimus necesse esse fore vt serra sit ferrea, si debet habere serræ opus. Vocat ex supposito Aristoteles. [a] Hæc omnia porro sunt Aristotelica quæ ab auctore Aristotele apertius explicantur. [b] Et ab Auerroe in Epi. tracta 1. ita necessarium inquit est *velut concausa:* vt alimentum, & respirare animali necessarium est: impossibile enim naturaliter sine illis animal esse: & dico naturaliter, id est, habita ratione regulæ naturalis. Ita & concausa quædam boni necessaria dicitur, vt naturaliter necessarium est, ægrotum bibere potionem medicatam, vt non ægrotet. Est & in necessitate positum, vis & violentum: id autem est quod præter propositum & electionem obstat, & ibi necessitas est ineuitabile quiddam. Item quod non contingit aliter se habere, necesse dicimus ita se habere. Item & quod impossibiliter dicetur ex principiis primis aliter se habere. Albertus magnus. [c] *Necessarium, inquit, etsi multis modis dicitur, tamen ad tria restringitur: primum sine hypothesi vt cum dicimus ambulans, necesse enim est eum ambulare. Secundum ex causa, vt quando luna interponitur inter visus nostros & solem, necesse est solem eclipsari. Tertio quod sic est necessarium esse, quod in nulla parte sui est possibile, vel contingens.* Quamobrem & dicemus duplicem in genere necessitatem, vel simpliciter, vel ex suppositione. [d] *Necessarium* simpliciter est id, cui non admiscetur aliquid sui contrarii, quã ipsa possibilitas, & cuius posito subiecto, oportet esse & prædicatum, & posito prædicato oportet esse & subiectum, vt ait Auerroes. [e] Sed & necessarium dicitur illud, quod in sui natura habet quod non possit non esse. Et si temporale necessarium ponatur: illud erit, quod quandiu res est, ita sit vt si res futura sit, tales res necessario habere debeat. vt si animal sit, & quandiu animal erit, necessum sit habere quæ animal perficiunt, vt respirationem, & alia necessaria, vt docet Aristoteles. [f] Necessitas itaque vt eodem loco ait, non æque omnibus in rebus naturalibus inest, ea videlicet necessitas, ad quam omnes fere auctores rationes referre tentant. Inest idipsum quidem rebus externis simplici absolutaque ratione: sed caducis etiam gignendisque rebus omnibus ex suppositione tribuitur: quomodo in artificiosis, vt ædibus, & quibusuis aliis generis eiusdem. Materiam enim talem adesse necesse est, si domus, aut quiuis

a li 2. Physic. c. fina. b li. 5. Metaphysicorum ca. 5.

c li 1 de causis & processu vniuersi a causa prima tracta. 1. c. 9

d vt & ait Arist. lib 2 Physicorum c 4. in prin. e in logicalibus quæst.

f 1. de partib. animal. c. 1.

tis alius finis futurus sit. Atque etiam fieri, mouerique illud primum oportet, deinde hoc, ac deinceps ad hunc modum itur ad finem, cuius gratia res quæque & efficitur, & est. eodemque modo in rebus natura gignendis agitur: quanquam demonstrandi modus, necessitatisque ratio in naturali doctrina diuersa atque scientiis speculatiuus est. Principium enim alterius quod est, alteri quod erit, accommodatur. Necessitas in cœlestibus corporibus simpliciter inuenitur, in inferioribus necessitas ex suppositione,[a] Facit & Themistius in metaphys. triplex ex resolutione superiorum necessarium: primum coactum: secundum id, sine quo res non bene se habent: tertium id quod aliter se habere non potest. In istis est duplex necessarium: ex se & ex alio: ex se, ex impetu & motu secundum naturam: ex alio, ex motu præter naturam, & per accidens, quæ per accidens sunt & possibilia. Sed & necessarium absolute differt ab aliis necessariis, quia hoc absolute necessarium competit rei, vt est intimum & proximum rei: siue sit forma, siue materia, siue eius essentia. At necessarium secundum quid, pendet a causa extrinseca. Necessitas porro nunc absoluta, & quæ est per se omnia, sursum versus ad diuinam causam ducit violentia, & inuita: eam qui lætus sequitur, vere est sapiens. [b] Illa & fatum, seu decretum esse potest Dei, vel irreuocabile, vel per media seu conditionatum, prout placuerit Deo: ita enim quod fato tribuebant ethnici, Christiani tribuebant Deo, *vt ait Arnob.* [c] quod enim ordo temporum hac frugum stabilitate distinguitur, nonne auctorem suum parentemque testatur? veræque cum suis floribus, & æstas cum suis messibus, & autumni maturitas grata, & hyberna oliuitas, inquit, necessaria, qui ordo facile turbaretur nisi maxima ratione consisteret, idque omne, vt reliqua, quæ discurrit, prouidentia Dei. In cuius manu vita & mors, & horum dispositio & leges, & nos qui eius voluntatem sequi debemus. Singulare Phalaridis Tyranni quamuis, quod scribit. [d] Ἐγὼ γὰρ οὔτε τελευτὴν οὔτε τελευτῆς εἶδος φεύγω, σωφροσύνην ὑπολαμβανόμενος. εἱμαρμένη γὰρ ὑπ' ἀνθρώπων νομοθετεῖται. καθόλου δὲ τὸν ἐξετάζοντα περὶ τῶν τοιούτων, ἢ δεδιότα περὶ τῶν ἐσομένων καλῶν ἢ κακῶν λίαν εὐήθη νομίζω, εἴ τις ἢ προγνῶναι δύνασθαι τὸ μέλλον πέπεισται, ἢ προγνοὺς φυλάξασθαι εἰ δὲ φυλάξασθαι ἀδύνατον, τοῦ χάριν ἐσπούδακεν εἰδέναι τὸ γενησόμενον. ὅπερ ἀγνοοῦντος καὶ γινώσκοντος ἔσται οὐ μὴν. ἀλλ' εἰ καὶ σὺν τῷ γνῶναι καὶ τὸ φυλάξασθαι τοὐπιὸν εἶναι φήσει τις ὡς γενέσθαι, καὶ διαπράξαι, καὶ μεταθεῖναι ἄλλο ἀντὶ τοῦ προγνωσθέντος, χείρονα ὄντα τὸν ἐπιεικέστερον τρόπον τῷ τελευτῆσαι δύναιτ' ἄν, ἐγὼ μὲν οὐκ οἴομαι, Θεοῦ γὰρ ἔργον τὸ τοιοῦτον οὐκ ἀνθρώπου. i. *Ego autẽ neq; mortẽ, neq; mortis speciem fugio, sapienter quidem. Fatum namq; ab hominib. legem non accipit. Et in vniuersum qui scrutatus fuerit de his, atque quæ sunt futura ex his mala vel bona, valde fatuũ existimo: siue speret se futura ante inspicere posse, aut cognoscendo euitare. Si autẽ euitare impossibile, cuius gratia stu-*

[a] *vt ait Ioannes Grammaticus in 2. phys. Aristo. textu 28.*

[b] *vt ait Epictetus referente Arriano in eius enchirio c. fin.*

[c] *li. 8. contra gentes.*

[d] *Epist. 106. ad Gorgiam.*

dendum est scire quod faciendum est, quando vel ignorante vel sciente illo sit futurum, nihil certe, sed etsi cum præscientia euitare dixerit quis disponi & in aliud quam prauiderit transferri modum, ego sane non arbitror: Dei namque hoc opus est non hominis. Hoc fatum a Deo determinatum in res tam efficax est, vt homo probus sequi non repugnare inuitus debeat, atque eadem dicere, quæ Ciceronem dixisse Seneca refert.[a]

a Epist. 107.

Duc me parens celsique dominator poli
Quocunque placuit, nulla parendi mora est:
Adsum impiger fac nolle, comitabor gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt:
Malusque patiar, quod pati licuit bono.

Pia hæc certe sententia & regibus & principib. de voluntate Dei sequenda, obseruanda, vt rectum animum in aduersis teneant, & in felicitatis tẽpore mutationes aduenire posse ex Dei voluntate & humanarum rerum varietate, timeant. Hanc rerum conditionẽ mutare non possumus. Id possumus, magnũ sumere animum & viro bono dignũ, quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ consentiamus Natura enim hoc quod videmus regnum mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt: turbantur maria cum quieuerunt, flant inuicẽ venti: noctem dies sequitur: pars cœli consurgit, pars mergitur: contrariis rerum æternitas constat.[b] Et necesse est.[c] Cuncta suos ire per cursus, nec ab ordinis nati continuatione discedere, etiam si nomen in mundo nullum hominis audiatur, orbisque iste terrarum solitudinis vacuæ silentio conticescat. Et vt Lucretius ait,[d]

b vt ait eodem Senec.
c vt dixit Arnobius 2. contra gentes.
d 2. rerum natura.

Quantum cuique datum est per fœdera nationi,
Nec rerum summam commutare vlla potest vis.

Mercurius Trismegistus,[e] ait, Deum septem gubernatores fabricasse, qui circulis mundum sensibilem complectuntur, eorumque dispositionem fatum vocari. Aristoteles quoque[f] de Deo certe mirabili modo, deque eius prouidentia cura & præsentia disputans, ait, eum esse causam, quæ cunctarum vim rerum habet tutricem & continentem: veteremque esse sermonem a maioribus proditum, inter omnes homines vniuersa tum ex Deo, tum per Deum constituta fuisse, atque coagmentata, nullamque naturam satis instructam ad salutem esse posse, quę citra Dei præsidium suæ ipsa demum tutelæ permissa sit. Et in fine libri, postquam plura Dei nomina recensuit, equidem inquit necessitatẽ ipsam etiam, nihil aliud quam Deũ dici censuerim & intelligi: cui ἀνάγκη ex eo nomen est, quod natura quædam sit immobilis. Eundemque εἱμαρμένην, id est, fatum, dictum a serie rerum conserta, inoffensoque tenore procedente. Quod alio nomine πεπρωμένην ideo appellarunt, quod ab eo omnia terminata sunt ac nihil in rerum natura infinitum sit. Quin & μοῖραν id est sortem, appellatum eundẽ Deum a partitione rerum dixerim: & νέμεσιν quasi potestatem diuinam, eius quod visum est cuique distributricem.

e In Pimandro c. 1.
f li. de mundo c. 7.

cem. ἀδράστειαν etiam, quasi quandam causam natura comparatam, quam fallere nemo queat aut vitiare. αἴσαν denique dictum, quasi semper exsistentem. Hæc Aristoteles ibi quæ etiam refert Phrinutus vel aliis Cornutus. a

9 Sunt istæ leges quæ fata aliquibus dicuntur cœlestibus & terrestribus a Deo datæ: sed non omnes eodem modo, aut perpetuo, aut absolute, aut in omnia subdita: quædam ex supposito, quædam ex re ipsa, & in certam materiam effectum, habent. Neque quæ ita ordinem etiam acceperunt inuincibilem in seipsis præcludunt viam auctori & legislatori, quin in illis dispensare possit, & si opus sit mutare queat eadem potestate quæ statuit libera. Quare opinio doctissimorum antiquorum dicentium, omnia fato peragi, & quicquid in mundo gestum est, & geritur, & geretur, olim definitum & fixum esse, habereque immobiles causas rebus inter se nexis, & inexpugnabilem necessitatem, ridetur ab Arnobio, b cum id Deo applicatur. nã hinc supplicationes omnes tollerentur, cum tamen inquit supra illud omne potestas Dei est. Rursum. c *nec de fato, inquit, quisquam aut solatium captet, aut excuset vt euentum sit sortis fortunæ: nam & tamen mens libera est, ideo actus hominis non dignitas iudicatur. Quid enim aliud est fatum, quam quod de vno quoq; nostrum Deus fatus est? qui cum possit præscire naturam, pro meritis & qualitatibus singulorum etiam fata determinat. Ita in nobis, non genitura plectitur: sed ingenij natura punitur.*

a li. 1. θεωρίας περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως c περὶ μοιρῶν, de parcis.

b Li. 7 contra gentes.

c Li. 8. aduersus gẽtes

8 Ordo, dispositio, visque elementorum habet suum perpetuum ordinem, sed mixtiones, alterationes, corruptiones, variant in indiuiduis, illam vim, vel temperant, vel firmant, vel ei obsistunt: inter res voluntas Dei operatur aliquando absolute, aliquando per causas & ex conditionibus, secundum quas vult res considerari, vt *serua mãdata si vis ad vitã ingredi.* d Dat media Deus per quę & priuatam vitam meliorem facere quis potest, & publicam causam in melius promouere, quæ si omittantur, sentiunt vt priuati, principes quoque, in statu personæ suæ, & in causa publica detrimentum, & ita, vt ait Ammianus Marcellinus e verum est, quod quidam opinatur, fatum vinci principis potestate, vel fieri. Et quia Deus auctor omnium, ex arbitrio res moderatur, dispensat aliquando pro sua singulari bonitate supra legem communem quam dedit rebus creatis, quibus vtitur aliquando vt instrumentis suę voluntatis ordinariæ, interdum vt extraordinariæ, vel precibus piorum hominum & supplicum inclinans, vel ob alias causas iustissimas nobis incognitas: vt ideo admoneamur & priuati & principes ad Deum recurrendum esse in priuatis & publicis: quia ipse dat potestatem & adimit quando vult, & rebus & personis.

d D. Matt. c. 19. ver. 17.

e Li. 17.

9 Et ita ipse necessitatis naturalis auctor & gubernator, idque ei fatale nempe ex arbitrio gubernare. Quod & pulcre ostendit Æschylus in Prometheo, sic enim Promethus ibi chorum affatur.

Τέχνη δ' ἀνάγκης ἀσθενεστέρα μακρῷ.

Chorus.	Τίν οὖν ἀνάγκης ἐστὶν οἰακοστρόφος,
Prometheus.	Μοῖραι τρίμορφοι, μνήμονες ἐρινύες;
Chor.	Τούτων ἐστὶν ἄρα ζεύς ἀσθενέστερος.
Prometh.	Οὔκουν ἂν ἐκφύγοι γε τὴν πεπρωμένην
Chor.	Τί γὰρ πέπρωται ζηνὶ. πλὴν ἀεὶ κρατεῖν
Prometh.	Τοῦτ' οὐκ ἂν πύθοιο, μηδὲ λιπάρει,
Promet.	*Ars longe est debilior necessitate,*
Chorus.	*Quis est necessitatis gubernator?*
Prometh.	*Parcæ triplices & memores Erinnyes.*
Chor.	*His ergo Iupiter impotentior?*
Prometh.	*Non sane illæ effugerunt sortem.*
Chorus.	*Quid est Ioui tam fatale quam semper imperare,*
Prometh.	*Hoc tu iam non audies, ne instes.*

a ca. 18. *sua prophetia.*

Hieremias [a] hanc Dei potestatem mutādi omnia ex sua voluntate, exemplo figuli apertissime ostendit. *Verbum quod factum est adle remiam a Domino dicens, Surge, & descende in domum figuli, & ibi audies verba mea. Et descendi in domum figuli, & ipse faciebat opus super rotam. Et dissipatum est vas quod ipse faciebat e luto in manibus suis: conuersusque fecit illud vas alterum sicut placuerat in oculis eius vt faceret. Et factum est verbum Domini ad me dicens: Nunquid sicut figulus iste non potero vobis facere, domus Israel, ait Dominus? Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea domus Israel Repente loquar aduersum gentem & aduersus regnum, vt eradicem & destruam & disperdam illud. Si pœnitentiā egerit gens illa a malo suo, quod locutus sum aduersus eam: agam & ego pœnitentiam super malo quod cogitaui facere ei, & subito loquar de gente & de regno, vt ædificem & plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vocem meam: pœnitentiam agam super bono quod locutus sum, vt facerem ei.* In quibus paucis mirabilia colligimus, Deum ex arbitrio vt figulum ex terra, omnia condentem & renouantem sub cursu rotæ solis & seculi, & in ea rotatione plantare, euellere & reformare gentes & regna, prout sibi videtur illos dispositos esse, & se subiicere misericordiæ & volūtati Dei: & omnia, quæ agit, argui non posse a creatura, cur ita faciat. Quod & ante per Esaiam expressit [b] *vel contradicit fictori suo testa de Samiis terræ? Nunquid dicet lutum figulo suo, quid facis? & opus tuum absque manibus est? væ qui dicit patri quid generas? & mulieri, Quid parturis?* Idipsum obseruauit D. Paulus ad Romanos scribens [c] *o homo,* inquit, *tu quis es qui respondeas Deo? nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti sic? an non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere alius quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam.* Quæ impossibilia etiam inter homines esse dicuntur, Deo possibilia sunt. [d] Quis negabit necessitatem a Deo impositam Soli, perpetuo rotandi & circumeundi orbē, vt impossibile censeatur natura hunc remorari: at quanto certius est hunc stetisse, & lunam,

b e 45 ve. 9.
c c. 9. ver. 20.
d D Matt c. 19. ver. 26.

nam, immobiles a cursu per spatium vnius diei, quo tempore Deus duo miracula, fecit exterminando reges Amorhæorum & eorum regna, & diem geminans, vt eius ministri Iosue & viri, qui cum eo pugnabant, possent diutius prosequi victoriam a Deo præparatam. a Quis ignorat maris & fluminum perpetuam volubilitatem & cursum continuum? & tamen certissimum habemus, dum potentiam Pharaonis regis Ægypti voluit Deus confundere, & suos de manu eius eripere, naturam aquarum tunc immutasse ad tempus, & vtrinque stetisse, vt viam siccam facerent Israelitis, b quemadmodum & tempore Iosue postea Iordanis præbuit iter sicco pede per medios fluctus, & steterunt aquæ descendentes in loco vno, & ad instar montis intumescentes apparebant procul. c Nonne contra naturam miracula Dei, mutare aquam in sanguinem, d aquas diuidi pallio Eliç, e vt terram aquam Petro solidā fieri, & domino. f Columnam ignis in aere noctu ducere Israelitas per desertum. g In curru igneo eleuatum Eliam incombustum. h Danielem cum sociis in fornace incensa illæsum ambulasse i videre loquentem asinam Balaam. k Ionam triduo vixisse illæsum in ventre ceti l Omitto reliqua quæ vere miracula sunt, quibus ostendit Deus, se verum esse dominū totius creaturæ & necessitatis, & de illis ex arbitrio posse vti & dispensare extra ordinem a se positum.

a *Iosue c. 10.*
b *Exodi. c. 14. ver. 21.*
c *Iosue ca. 3. ve. 15. & seq.*
d *Exod. c. 7.*
e *4. Regū 2.*
f *Matth. 14. ve. 25*
g *Exod. 13.*
h *4. reg. 2.*
i *Daniel. 3.*
k *num. c. 22.*
l *Iona ca. 1. & 2.*

Declaratio & intelligentia eorum, quæ tribuenda sunt vel non sunt cœlestibus corporibus, cometis, astris, stellis, eclipsibus & prodigijs, naturali aut supernaturali via.

CAPVT IX.

ARdua certe & perdifficilis controuersia corporum cœlestium in inferiora influentium: difficilior adhuc & pene incomprehensibilis vera eius resolutio, vt pote nobis in medio mundi nempe in punctulo eius in terra conuersantibus, a qua tot millibus stadiorum distant, & separantur admirabiles illi cœlestes ignes, & sydcrum pulcerrima, & efficacia, nec sine causa creata a Deo corpora, purus ille æther, motus & circuitus eorum omnium, quę regio nunquam a nobis adita nec visa, nec plane intellecta continet. Concedimus quidem nobis multa per experientiam & obseruationem maiorum & auorum primorum & secundorum & hosce sequentium parentum, veluti cognita & probata: sed num ita semper obseruāda sint, num causæ cœlestes naturæue & effectus eiusdem modi semper & in futurum talia sint, nec nobis cognitum. Imo incertissimū est. Quin & calculus inter astrologos annorum & situm astrorum, non habet consensum firmum. Imo alii non cœlum moueri circa terram, sed terram circa solem rationibus conati sunt persuadere, aliaque absona de stellis. m Atque Ægyptii existimarunt ortum solis & occasum variatum, vt inde oriretur vnde occidat: & contra

m *vt docuimus alibi in syntaxibus li. 8.*

occideret, vnde oritur, & Herodoto referente in 2. illos id bis accidisse inter decem millia annorum, obseruasse. Conueniunt omnes fere, inferiora regi a superioribus, sed quæ sint illa, & quomodo, & quādiu, & an necessario, an semper, & vbi, non est expeditum definire. Alij dixerunt natura propria cœlestium omnia inferiora affici, moueri, & regi, generari, & corrumpi. Alij ab intelligentiis, & spiritibus, & superiora, & inferiora gubernari, & duci. Alij mundum ipsum esse animal, vt & Plato in Timæo putarunt & Platonici ordixerunt, & Ægyptij, a bes stellas maxime erraticas, animalia rationalia. Idem & Ægyptij, a Vt & terram quidam & omnia casu, quidam ordine naturæ, quidam Dei prudentia quod verius est agi, viuere, moueri, & mori dixerunt. Ex quorum sententiis, & opinionibus tam varia, & contraria sequuta sunt in hominum mentibus, vt nulla videatur pars vel minima cœlestium rerum, quæ possit resolutiue, aut vere proferri. Omnia enim quæ in mentem singulorum extra fidem, & veritatem Christianam venire potuerunt, coniecturas, & quædam probabilia visa sunt habere, & asseclas, & sectatores sibi fecerunt in rebus tam arduis, quę solius Dei auctoris, & creatoris cognitioni apparent: & cuius opera, vel ea ratione, quia eius sunt, humanæ notioni penitus sunt incomprehensibilia, nihil enim est tam exiguum, vel pusillum eius opus, quod possit animo hominis comprehendi, aut lingua expedite declarari, vel manu excellentissimi quanuis artificis delineari, vel figurari, imo nec ab ipsis angelis, qui intellectuali potestate, longe hominibus præstant, & opera illa cœlestia, & inferiora intellectu lustrantes, sola admiratione opificis cognitioni multo maiore humana illustrati, ea omnia solum contemplantur. Et vt ait Iob. b *Sapientia abscondita est ab oculis omnium viuentium, Deus intelligit viam eius, & ipse nouit locum illius: ipse enim fines mundi intuetur, & omnia quæ sub cœlo sunt, respicit, qui fecit ventis pondus, & aquas appendit in mensura, quando ponebat pluuiis legem, & viam procellis sonantibus. Et tunc vidit illam, & enarrauit, & præparauit, & inuestigauit: at dixit homini, ecce timor Domini ipsa est sapientia: & recedere a malo, intelligentia.* Et Sapientiæ capite nono versicul. nono. *Tecum Deus, Sapientia tua, quæ nouit opera tua, & quæ adfuit tunc, cum orbem terrarum faceres, & sciebat quid esset placitum oculis tuis, & quid directum in præceptis tuis.* Et versiculo decimo sexto Salomon addit, *Difficile existimamus quæ in terra sunt, & quæ in prospectu sunt, inuenimus cum labore: quæ autem in cœlis sunt quis inuestigauit?* Et rursum Ecclesiastes capit. 3. versicul. 10. & sequentibus. *Vidi afflictionem quam dedit Deus filiis hominum, vt distendantur in ea. Cuncta fecit bona in tempore suo, & mundum tradidit disputationi eorum, vt non inueniat homo opus, quod operatus est Deus ab initio vsque ad finem.*

a *vt habetur in li. 9. de secretiore, & diuina sapientia secundum Ægyptios cap. 6. quod omnibus tribuitur Aristoteli.*

b *ca. 28.*

3 Sed vt pauca exempli loco delibemus ex syderum, & cœlestis architecturæ incertitudine, vel dubitatione, prodeat controuersia de his

his quæ sensibus apparere cuiq; videntur, & tamen nõ modicam habent controuersiam, vt facile concludere possimus dubitationẽ maiorem esse in effectibus, quorum causæ non apparent sensibus. Fuit itaque opinio Epicuri, & sequacium, solem, & reliquas stellas non maioris magnitudinis esse, quam videantur: quam sententiam & firmat Lucretius a.

Nec nimio solis maior rota, nec minor ardor
Esse potest, nostris quam sensibus esse videtur, &c.

Et de qua re tamen controuertitur & disputatur apud Ciceronem secunda Academica. *Quid potest*, inquit, *esse in sole maius, quem mathematici duodeuiginti partibus confirmant esse maiorem, quam terrã: quantulus nobis esse videtur! mihi quidem quasi pedalis: Epicurus etiã putat maiorem esse, quam videatur, sed non multo ne maiorem quidem multo putat esse, vel tantum quantus videtur, vt oculi, aut nihil, aut non multo mentiantur.* Et rursus idem b. *Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito, in geometrisq; perfecto.* Diogenes Laertius etiam in Epicuro. Τὸ δὲ μέγεθος ἡλίου τε καὶ τῶν λοιπῶν ἄστρων κατὰ μὲν τὸ πρὸς ἡμᾶς, τηλικοῦτον ἐστὶν ἡλίκον φαίνεται. &c. *Solis & reliquorum astrorum magnitudo, quod ad nos attinet tanta est*, (inquit Epicurus) *quãta videtur, &c.* Aristoteles autem c ait hic falli nostros sensus. Plinius d colligit lunam esse minorem ceteris planetis, quod *inquit*, nõ videatur intra quatuordecimam partem solis, id est, nisi post quatuordecimum gradum: erraticæ aliæ autem stellæ, videantur post septem. Sed hoc falsum dicit Ptolomæus. Nam 13. libro magnæ compositionis scribit, Saturnum oriri a coniunctione Solis 21. parte, Iouem 10. Martem 11. & scrupulo 30. Venerem 5. Mercurium 10. vnde sequitur non omnes oriri septenis partibus, si verum est, quod Ptolomeus colligit per arcum visionis planetarum.

4 Posset & addi controuersia quantum distet Sol a terra, quod certe multis laboribus perquisitum est: & cum consentiant, id quod videtur aerem esse, non quintam illam substantiam & æthera: per longissima milliaria diffinire, riderem sæpe si audirem, nisi me sentirẽ eo adigi vt si contrarium sentiam non possim ipse mensuram æquare, & proinde in re incerta licitum est cuique mentiri, dum non timet inueniri posse agrimensorem, qui velit ad solem vsque ascendere mensuræ referendæ causa. Acutissime certe vident astrologi, qui vsq; in tam longa spatia metas solis diuersas constituere norunt.

5 Quemadmodum cum dicunt Lunam distare a terra 107250. fere milliaribus quæ faciunt Leucas 53625. e

6 Immorarer diutius in recensendis altitudinibus planetarum horum & aliorum, ex quibus & multi fata se iactant regnorum colligere, verum exspectandum erit, vt consentiant omnes astrologi de ordine seu prioritate & posterioritate, secundum positum eorum: sine qua resolutione non arbitror posse quicquam de eorum altitudinibus & distantiis definiri. Mundum quippe planetarum septem,

a li. 5. de rer. natura.

b lib. 1. de finibus.

c primo Meteorũ, & de insomniis.

d lib. 2. c. 14

e vt ait Leopoldus Austriacus, quẽ sequitur Mizaldus lib. 2. cometographia c. 2. omissa Plinii opinione.

Plinius [a], facit solem, vt syderum cœli & terræ rectorem, animum, mentem, naturę regimen, lucis ministrum, temperatorem anni. Plato autem [b], secundum facit post Lunam: Alcinus etiam [c] supra terrā primum ponit Lunam, postea Solem, tertio luciferum, & sacrū post Mercurii sydus vltimum Saturnum. Item Aristot. [d], Solem facit secundum: vetustiores vero hoc ordine collocarunt planetas, superiorem primum Saturnum, secundum Iouem, postea Martem, quartum Solem, quintum Venerem, sextum Mercurium, septimum Lunam. Posteriores vero, qui annotarunt crebras coniunctiones solis cū Venere & Mercurio, & tamen nullā eclipsin Solis animaduerterunt, duos illos supra Solem locandos censuerunt vt Plato & Aristoteles. At Ptolomeus in Almagesto, & Cicero in somno Scipionis contra, vt antiqui numerant, ex quibusdam etiam adhuc posse colligi probabiliter illos infra solem esse sitos: vter autem illorū super alterum collocetur, nulla certitudine deprehendi potest, [e] vbi etiam ridiculū fere quod nugatur ex Ptolomæi lib. de harmonia, genethliacos hominum & rerū & regnorum colligere causas, ex malitia, & felicitate astrorū, videlicet per numeros, quibus beneficæ, vel maleficæ stellæ sibi aptentur: cur tamen illi implexus talem vim quam prædicant, sortiantur, non aperit.

a lib. 2. c. 6,
b in Timæo.
c lib. de doctrina Platonis c. 14.
d libro de mundo.
e vt liquere potest propositione prima libri noni epito. Almogesti Ptolomæi, & Macro. li 9 Saturnal. c. 19.
f li. 6. de præparatio. euangel. c. 8.

7 Non erubuit Bardassanes Cyrus, vt scribit Euseb. Pamphilus [f] improbare regulas illas astrologorū, diuidentium in climata, & partes Zodiaci, & angulos planetarum terram: tribuentes illis ideo certos mores. Quia inquit r. quod extra regiones illas in aliis similes sint leges. Dehinc quod in vno angulo. & variæ sint leges. Demum quod aduētu Christianismi illi aboliti sint mores vbiq;, vt neq; postea vllo prēmio, aut pœna, vel necessitate, genethliaci Christiani vbiq; potuerint inuiti a fide dimoueri, quamuis pateretur corpus illorum.

8 De cometis forsan maiorem certitudinem habeo: quis dicere audebit, certe minus. Quia nec plane constat inter mathematicos, sint ne stellæ, seu sydera: negat quippe fere maior pars esse: tum quia stellæ incedant sub signifero, cometæ vero in septentrione sua præcipue loca habeant, & libentissime in via lactea. Item quod stellæ non decrescant, nec exstinguantur, cometes vero splendor non maneat idē, nec magnitudo eadem recedentibus, sed ab initio maiores videantur, & paulatim postea decrescant, donec exstinguantur. Item quod crines cometarum per flatum ventorum quatiantur, & impellantur illam in partē qua ventus fertur. Sunt & rotundæ visu stellæ omnes, videntur autem ignes inæqualiter circumfundi cometis, minusque fixas quis dicere possit stellas, cum illi certo non stent loco.

9 Atque isti putant qui ita disputant, cometas fortuito gigni ex halitibus fumosis exacte siccis, qui a solis, & stellarum radiis attrahuntur, & penetrant aeris frigidam regionem, donec peruenerint ad supremam, vbi incenduntur, & pro modulo exhalationum, quantitate, & densitate, vel leuitate generātur phasmata, cometę diuersarum specierum,

specierum, prout pabulum ignis disponitur, quod flamma sequitur, & tamdiu durat, quamdiu cōsummatur. hinc trabes, lampades, chasmata cœli, & alia [a]. Quidam non ad illum halitum referunt illas visiones, sed ad congressiones radiorum duarum, vel plurium stellarum, & ideo dicunt cometas in stellas dissolui visas, vt Anaxagoras, & Democritus. At Heraclides existimauit, non halitum esse, qui accēdatur in causa cometarum, sed nubem sublimem in sublimi luce accensam. Ita & Xenophanes dicit eos esse motus, statusq; flagrantium nubium. Pythagorici contra, seu philosophi Italici non tumultuarium ignem, sed ex stellarum numero dixerunt esse cometas, quę non semper, sed statutis temporibus, & per certa interualla a nobis videri possint. Aliquibus autem aliter placuit, neq; fortuito illos cometas accendi, neque inter æternas stellas numerari, sed esse nouum opus Dei, præuium magnarum cladium & horribilium casuum, quodque diuinitus aboleatur functum munere suo.

10 Eadem ignorantia versatur in ceteris apparitionibus cœlestibus, quæ quotidie nobis quidem apparent, sed qualia sint, quęue sint eorum vires, & causæ effectuum, non planum nobis, nec peritissimis mathematicis est, statuimus solis & radios, eiusque corpus videmus, sed quale sit eius corpus, & quid sit, non constat: quin & ad eius aspectum caligant oculi obtusiores, & alii audacius dixerunt corpus eius esse saxum, aut candentem massam non minus ridicule quam secure, nemine exsistente, qui eo peruenerit, vt potuerit veritatem eius rei nobis referre. Maiorque disputatio de corpore lunæ, quam corpus quidem opacum, & illustrari solis lumine dicunt, sed quid illud corpus sit, & cuius naturæ nihil certi docent.

11 Miscentur & in hoc luminari fabulæ, & mysteria quæ referre longum esset: nec ad institutum sermonem facit. maxime quod fabulantur Iudæi, vt refert Munsterus, [b] ab initio fuisse æqualis claritatis lunā, & solem, donec illa conquesta est de collega, quodq; Deus nō potuisset facere duos soles, & ita humiliatam fuisse a Deo, & iussam esse minoris luminis: quod & nitūtur colligere ex verbis Geneseos, *Fecit Deus duo luminaria magna*, & postea dictum sit, *luminare maius, & luminare minus*.

12 Ex quibus, & propemodum aliis infinitis, iam incertitudo artis astronomiæ, siquidem ars dicenda est, nos admonet regnorum & rerumpublicarum mutationes, ex astrorum & cœlestium motuum variatione, & influxu pendere nō posse, & vanam esse, defectuosam & inanem hac in causa constitutionem necessitatis, & ipsos astronomos, & personarum, & rerum publicarum genethliacos a republica esse pellendos, vtpote qui ex istiusmodi euentis euulgatis, ingenia hominum quæ facilia sunt ad dissentiendum, ad coniurationes, proditiones, defectiones, & rebelliones concitent, & instruere videantur ad ea, de quibus antea nihil cogitauerint, nec ad cogitandum mentem intendere ausi fuissent. Et merito anno ab

[a] *de quibus nos li. 35. syntaxeon artis mirabilis c. 24. Plin. li. 2 c. 26. 27. 28. 29. 34. 35. 36 & alii quos in prædicto loco obseruauimus.*

[b] *in lib. qui messias Christianus dicitur.*

vrbe condita Roma 720. Agrippa ædilis factus astrologos & præstigiatores vrbe eiecit. [a] Pari modo Vitellius imperator factus, omnes astrologos vrbe expulit, & edixit, vt intra certum diem, quam ipse edixerat, ex omni Italia excederent, quanquam illi tunc de nocte cõtra diem in tabulis præscripserunt, intra quam excederet de vita, & is ante eam diem mortuus fuerit, adeo putabantur rerum euentus futuros præcognoscere. [b] Dum prædicitur Babylonii regni destructio Esaiæ capite quadragesimo septimo, quod profitebatur, & sibi promittebat perpetuum imperium ex astrologorum supputationibus, quibus abundabat, obiicitur illi hæc diuinationis temeritas, & inde ruina proxima, *Sta* (inquit, versu 12.) *cum incantatoribus tuis, & cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laborasti ab adolescentia tua, si forte quid prosit tibi, aut si possis fieri fortior. Defecisti in multitudine consiliorum tuorum: stent, & saluent te augures cœli, qui contemplabantur sydera: & supputabant menses, vt ex eis annuntiarent ventura tibi. Ecce facti sunt quasi stipula, ignis combussit eos, non liberabunt animam suam de manu flammæ, &c.* Succurrunt versus Sibyllæ, [c] de bonis & piis agens

Οὔτε γὰρ ἠελίου κύκλιον δρόμον, οὔτε σελήνης
Οὔτε πελώρια ἔργα μεριμνῶσι κατὰ γαίης: Et postea
Οὐδὲ μύθων μώρων ἀμάτας ἐγγαστεριμύθων,
Οὐδὲ τὰ χαλδαίων τὰ προμάντια ἀστρολογοῦσιν
Οὐδὲ μὲν ἀστρονομοῦσι. τὰ γὰρ πλάνα πάντα πέφυκεν
Ὅσσα μὲν ἄφρονες ἄνδρες ἐρευνῶσιν κατ' ἦμαρ
Ψυχὰς γυμνάζοντες ἐς οὐδὲν χρήσιμον ἔργον. Id est,

Boni neque circularem cursum solis neque lunæ,
Neque ingentia opera, quæ circa terram errant,
Neque sermonem stultorum ventriloquorum,
Neque prædictiones Chaldæorum ex astris legunt,
Neque astrologantur. Hæc enim omnia errores sunt
Quæ certe insipientes hominum inquirunt circa diem.
Animas exercentes in opere nullius vsus.

13 Iniuria cœlo irrogatur, si regnorum destructiones, seditiones, clades, bella hominum in summa scelera ab illo pẽdere, & fatalem necessitatem accipere, dicamus, magnum dedecus cœlo, si eius stellæ influant latrocinia, homicidia, & huiusmodi, impiumque dicere malas stellas, cũ Deus quæ fecit, valde bona fecerit. [d] Irrogatur & Deo: si enim necessitas tribuitur stellis, nulla potestas, nullumue iudiciũ Deo relinquetur. sequeretur & alia blasphemia, Deũ esse crudelem & impium, si pro delictis quæ necessitas vitare non permitteret, damnaret homines & male imperaret vitare mala, quæ euitari nõ posse sciret, peiusque esse statuere bona, quæ quis facere necessitate prohiberetur. Etsi bene constitutas respublicas sanctas, necessitate dissoluere videremus, malas autem sustineri, quia ita cœli constitutio esset, quid amplius dicendum superesset, quam inanes omnes esse leges

[a] *vt ait Dio Cassius. lib. 45. histo.*

[b] *vt ait Xiphil ex Dione in Vitellio.*

[c] *lib 3. Oraculorum extantium.*

[d] *Gen. c. 1. vers. 31.*

leges, perperam magistratus, perperam curam & solicitudinem principum adhiberi, fœdera facere, Deum colere, illi supplicare. imo vt vno verbo loquar, quid interesset inter Plantas, animalia, & hominem, nihil ferme quam figura si omnia elementaribus & cœlestibus constitutionibus tantum temperarentur. Hinc quantum excellentiæ, & maiestati Dei quoque detrahetur, imo quid superest, nisi dicant astronomi quod & quidam scelestissime dixerunt, non est Deus alius, quam mundi hæc cœlestis necessitatis fatalitas, *vt & Plinius dixit idem esse quod naturam* [a]. Lucretius, Epicurus, & alii, eius impietatis asseclæ. Ex quo dogmate, rursum, & necesse erit esse, desilire in profundissimum impietatis abusum, nullum esse Deum, neque ipsam naturam: quia id, quod Deus dici meretur, est omnipotēs, neque sub operibus subiicitur: quod si subiiciatur, non ipse, sed sua opera, quia potentiora Dei nomen potius mererentur. Atque si dicamus naturam Deum, dicemus Deum illum impiissimum, qui bonos, bonaque a malis non distinguat, sed necessitate sua pares illos faciat. Quæ omnia cum omnino abhorreant a ratione qua homo insignitus est, & qua lumine naturali ad distinctionē boni, & mali inducitur, & donatus est a Deo Optimo Maximo tam singulari intellectu, debet nos compellere fateri, fatales illas necessitates cœlestes regnorum & principatuum, aut hominum non esse causas mutationum, aut subuersionum, quæ in republica aduenjunt. Quare apud Hieremiam: [b] *Audite verbum quod locutus est Dominus, super vos domus Israel. Hæc dicit Dominus, iuxta vias gentium nolite discedere, & a signis cœli nolite metuere, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sunt*. Rursum, si stellarum & cœli causæ, essent regnorum mutationes & stabilimenta, auferretur a Dei maiestate, & potestate: etiam id quod dictum vere est, per me reges regnant, [c] & similia, quæ ostendunt non esse potestatem ab alio quam a Deo, vt docuimus antea in necessitate principatus.

a *lib. 2. c. 7. in fine & lib. 27. c. 3.*

b *Hiere. 10. vers. 1.*

c *Prouerb. 8. 15.*

14 Nihil prohibet adhuc, quin conferamus in his prædictionibus, vel cœlestibus causis, id quod agere cum eo quod recipere dicitur actionem, & patitur, num proportio aliqua sit vt respublica patiens possit esse idonea materia ad suscipiendum effectum agentis, quod agere dicitur, est cœlestium circulorum, motuum, & astrorum, concursus: vnde dicunt fieri aliqui mutationes has in republica. materia porro & patiens est respublica, constans populo, & principibus seu rectoribus, & subditis. Hæc materia composita est, & habet vnum corpus ciuile, constans societate hominum, homines constant anima & corpore: actiones societatis illius humanę ex voluntate, & non voluntate: ex moribus regulatis, & legibus, vt vinculis, ex beneficio, & pœna. Quod disponit hæc omnia, animus est, mens, intelligentia, ratio, experientiæ obseruatio: nulla vero est proportio substātiæ corporei, & incorporei. Quamuis enim anima cum corpore iungatur, & faciat vnū hominē, tamen aliud est corpus hominis, aliud anima

hominis: quod apparet in solutione animæ. Influxus porro cœlestes corporales sunt, quia a corporibus procedunt naturaliter. In corpore itaque influere hominum possunt, quia composita illa sunt ex elementis quatuor: at in animas hominum non influunt, quia corporales non sunt, nec obnoxię interitui, aut mutationi illi, cui subiiciuntur corpora: anima principium quidem habuit, sed non est habitura finem, quia immortalis, quia spiritus sine compositione contrariorum: cuiusmodi tamen constat corpus. Itaq; corpus, in quo cōstat, & participat ex corruptibilibus partibus, ex motu cœli, incrementis, decrementis, morbis, corruptioni, & interitui, seu dissolutioni corporali obnoxium est, & passionibus cœlestibus, naturalibus expositum: vt & frigori, calori, & similibus: at animus in sua substantia non maior, non minor, non frigidus, non calidus, aut aliis corporalibus qualitatibus subiicitur per se. Quare nulla proportione cœlestibus mundi affectibus supponitur, nec necessario ab illis regi directo potest. Quare respublica, eiusque administratio, quæ pendet ex animi ratione, & intelligentia, non pendet ex necessitate, seu natura cœlestium astrorum, aut motuum. Et quamquam admitteremus nasci hominem, & corpus generari, vel concipi sub certis constellationum thematibus, tamen nemo dicet animam sub ea constellatione nasci, quia non nascitur, sed creatur, & infunditur simul, & semel, vbi corpus sua habet perfecta, ad eam recipiendā organa: ita, creatio est ex non ente, hoc est, non est ex præexsistente materia, siue corporali, siue spirituali: proinde non subiicitur materiæ cœlesti.

15 Sed si regna & reges cum constellationibus orirentur & interirent, cum stellæ habeant tam rapidum cursum, vt nec notari possit, vt explicatur apud Gellium.[a] accideret & citius interire respubl. quā formatæ essent, vel mutarentur per singula momenta, vt stellæ mutantur erraticæ, & aliæ quæ sunt in cœlo stellifero. Fieret etiam, vt quia omnes stellæ superiores sunt maiores (vt dicunt) ipsa terra, & ita respectu centri, seu puncti terræ saltem, per hemisphærium inspiciunt subiacentem terram: vt vnum tantum generarent imperium: & si plura possunt simul generare, plura quoque eodem modo: & cum adueniret fatum ex illorum coniunctionibus contrariis, sequeretur vt omnia dissoluerentur simul & semel, & eodem modo: quod, tamen quam falsum sit, ipsa rerum experientia docere potest. & proinde antecedens constitutio astrorum fictitia potius videtur, quam aliquid fatale adferre terris.

a lib. 20. c. 1.

16 Adferamus aliam rationē, qua regnorum fatum, vel rerumpublicarum mutationes a cœlestibus constitutionibus necessario sequi non posse putamus, quæ a singularibus & partibus, quæ rempublicam cōstituunt, perueniat ad vniuersitatis, & totius conclusionem. Constat, vt non semel diximus respublica, & ciuilis societas, singularibus personis, ad faciliorem viuendi modum in vnum cōsentientibus. Ceterū singulares personæ possunt euitare singulares influxus

superiorum

superiorum cœlestium corporum, per prudentiam, & sapientiam a Deo illis cōcessam si velint vti: multo magis reipublicæ corpus, quod constat ex illis personis, & habet prudentiores, vt principes & magistratus moderatores, poterit ab iisdem declinare, & rempublicam suam contra quædam, quæ possent occasionem soluendæ, vel mutandæ societatis dare, tutissime saluam, tectamque si velint conseruare, neque igitur vlla necessitas dicetur eius rei, quæ euitari possit. Nos etiam id docuit Ptolomæus antesignanus astrologorum [a] *Prognosticatio*, inquit, *animam applicat, & attrahit ad rerum adhuc longinquarum frequentes memorias. Ita quod eas iam pro constanti, & præsenti habeat, & suauiter ad cuiusque rei receptionem applicet.* Nec æstimandum, quod superiora procedant super sua significata ineuitabiliter, velut ea, quæ a diuina dispositione contingunt, & quæ nullatenus sunt euitanda, nec non quæ veraciter & ex necessitate contingunt: atque his posse obuiam iri, probat ex apostematibus naturaliter agentibus, quibus medicamento obuiam iri potest. Et quod natura magnes ferrum atrahat, verum non trahere, si alliis vngatur. Mirabile quod ait Salomon, quem nihil latere, quæ astrologiæ sunt, putandum, dum ait [b] *Deus patrum meorum & Domine misericordiæ qui fecisti omnia verbo tuo, & sapientia tua constituisti hominem vt dominaretur creaturæ quæ a te facta est.* Ita & Ptolomæus in centiloquio dixit etiam, *quod sapiens iuuat opus stellarum.*

18 Testatur insuper per Dei veracis testimonium Deutero. c. 4. vers. 19. *Dominum Deum creasse cœlum, Lunam, & alias stellas cœli, non vt obseruemus vt numina: sed in ministerium cunctis gentibus quæ sub cœlo sunt.* Et cœlum quidem est vniuersalis caussa rerum inferiorū sibi subditarum, vt ait Aristot. [c] quia necesse mundum inferiorem gubernari a superioribus. Et cōsentit D. Augustinus [d]. *Inferiora, inquit & crassiora a sublimioribus subtilioribusq; quodam ordine reguntur atque mouentur*, verum motus cœli tanquam instrumentum & secunda causa, voluntate Dei tanquam virtute primæ causæ, agit in inferiora iuxta eundem D. Augustinum [e].

18 Pluribus rationibus D. Thomas docet, quod corpora cœlestia nō sunt causæ voluntatum & operationum nostrarum, [f] quibus & concludi potest, regnorum & rerum publicarum mutationes vel institutiones, quæ ex voluntatibus & actionibus populi & regentium sequuntur non fieri. Et primum voluntas in parte intellectiua est, [g] nullum autem corpus, quale & syderum, agit in aliud nisi per motus, *vt ait Aristoteles* [h]. *Neque mouetur quod magnitudine*, inquit, *caret*. Sed ea quæ sunt in intellectu sunt extra motū omnino, vt idem docet. Ibiq;, & paulo post docet animam fieri prudentem & scientem non per motū, sed per quietē. Idemq; ait [k], *Nihil moueri nisi corpus.* Et proinde oportet id quod impressionem recipit, corporale esse, aut corpus, vel virtutem corpoream. Intellectus vero neutrum horum est. 2. Omnis electio, est actualis volitio, quæ causatur, im-

a in 1. parte operis tripartiti c. 3.

b Sapien. 9. 9. vers. 1. & 2

c Meteorū.

d 3. de Trin. c. 4.

e Tom 3. opusculo 139. & 3. contra gentes. c. 88.

f vt 1. par. q. 115. & lib. 3. contra gentiles. c. 85.

g Aristo. 3. de anima. t.

h 8. Physicorum circa finē textu 83.

i 7 Physic. tex. 20.

k 1. Physic. textu 86 & sequen.

mediate ex apprehensione intellectuali; quia bonum intellectiuum est obiectum voluntatis[a]. Tum quia peruersitas in eligendo nō prouenit nisi intellectus iudicium deficiat in eligibili[b], at corpora cœlestia non sunt causa intelligentiæ nostræ. 3. Si ex impressione cœlestium voluntas & electio fierent, sequeretur vt nostra opera naturaliter fierent, sicut ex impressione, & quæ animalia faciunt: quod tamen non fit, *vt docet Aristoteles*[c]. 4. Si naturali illa influentia fierent & soluerentur principatus & respublicæ, certis mediis fierent omnes huiusmodi & eodem modo: at illæ variis modis & fiunt & dissoluuntur. Vnde non naturali influxu. 5. Quod naturaliter fit, fere semper recte fit, deficit enim natura in paucioribus: at tales perfectæ, imo variæ & imperfectæ & turbatæ nascuntur & aliquamdiu subsistunt & finiuntur respublicæ. 6. Virtutes continent respublicas, vitia dissoluunt. At hæc non natura, sed per assuetudinem accidunt nobis, vt ait Aristot.[d] Neque etiam impressio corporea inducit electionē boni & mali, quæ in virtutibus est. Sunt & leges propositæ quibus temperantur respublicæ, & ex quarum contemtu dissoluuntur. 7. Si singulis momentis mutatæ constellationes, fata diuersa & hominibus tunc natis & rebus publicis tunc institutis, vel, vt loquuntur fortunæ diuersæ sequantur, cur non plures principes eodem die, in eodem loco non nascuntur? cur & plures respublicæ sub radiis eiusdem signi non nascuntur vel pereunt? vel si hoc necessarium est exspectare coniunctionem illam, cur reges ex generatione sibi succedunt aut alio modo per electiones? nonne per vniuersum orbem idololatria fere subuersa est, quod potuit ibi fatum resistere vbi voluntas Dei fuit? 8. Si cœlum animi voluntates cogeret, iaceret philosophia, pietas, artes, nulla esset virtus, non fructus laborū, non puniendi improbi, non admonendi vel instigandi desides. Et si necessitate fatorum hæc fierent, & ventura essent prospera vel aduersa vnicuique hominum, & necesse esset hæc me agere & te illa, quid opus est cura aut labore confici, vt ait Eusebius[e]. Et Origenes super Genesim. 9. Vt dixi alias subuerteretur omnis religio, & Dei potestas, si omnia necessitate agerentur, & frustra ad vota, ad supplicationes, ad pœnitentiam, ad cilicium ieiuniaue perueniretur, si non prodessent.

a Aristot. 3. de anima textu 51.
b Aristo. 7. ethic. c. 5.
c 2. Physico. textu 49.
d Ethic. c. 1.
e lib. 6. de præparatio. euangelica. c. 5. & seq. 6. 7. 8. 9.

19 Patet itaque errare & decipi eos, qui casus, mutationes, & mala aut subuersiones principatuum, regnorum & rerum publicarum referunt ad cœlestia fata, ad coniunctiones, naturas, influxus stellarū, crinitarum seu cometarum, Solis Lunæue defectus. Vt & alias docui in Syntaxibus[f]: hanc astronomiam, quæ de moribus negotiisq; humanis, quæ a iudicio & voluntate pendent hominum, reprobari merito. Neque nos ad aliter sentiendum mouere debet, quod impressiones aeris mirabiles quidem & raræ aliquando præter consuetum modum appareant: quia illas quidem præter consuetum, sed non pręter naturalem modum & causam accidere, constat. Monstra, prodigia,

f lib. 8. Syntax. c. 12.

prodigia, fulgura, cometæ, & his similia, quæ imperfecte mixta nominantur, fiunt naturali conflatione in elementis, neque ex illis influentiis superioribus quæ nullam causant imperfectionem. Alioquin dæmones qui permissu Dei in his corruptibilibus potestatem exercent, & maleficæ, quæ accitis dæmonibus coruscationes & alias tempestates excitant, in sublimioribus incorruptibilibus corporibus potestatem haberent, quod est impossibile. Sic apud Iob. [a] Eliu sapientiam Dei solius prædicans ait, *Ausculta hæc Iob sta & considera mirabilia Dei, nunquid scis quando præcepit Deus pluuiis, vt ostenderent lucem nubium eius? nunquid nosti semitas nubium magnas, & perfectas scientias? &c.* & *cap 38.* Ipse Deus exprobrat hominibus in persona Iobi curiosam & temerariam cœlestium & terrestrium indagationem, vt pote omnia ignorantibus, & versic 31. *Nunquid coniungere valebis micantes stellas, Pleiadas, aut gyrum Arctus poteris dissipare, &c.*

20 Sed neque astra corrumpunt, sed conseruāt inferiora: omnium enim syderum vires bonæ sunt ac salubres. siquidem corpora cœlestia in suis naturis sunt perfecta & incorruptibilia, absque omni contrarietate. Quod & eorum motus circularis demonstrat, cui nihil obstat, sed semper inuenitur regularis & vniformis. Quare superiores causæ semper efficiunt, nunquam autem deficiunt, inferiorumque corruptionis causam præstant nullam. Contra naturam quippe esset, per incorruptibilia astra, causari inferiorum rerum corruptionē. Et nihil magis naturæ repugnat, quam vt ipsa suum excidium molliatur. Sicut docet Picus Mirandulanus. [b] Neque obest, quod frigidis stellis prædominantibus frigida elementa inualescant, quibus si frigidarum & humidarum accedat concursus, aduenit vt cataclysmo mergatur terra. Nam 1. hic absurdum elementares qualitates cœlo tribuere, quibus caret, quamuis habeat calorem cœlestem. Deinde 2 absurdum id, quia planeta inferior non imperat cœlo superiori, secundum D. Thomam. [c] Et tertio loco, influentia cœlestium non potest esse causa inferiorum malorum, quibus subuertitur res publica, quoniam malum non habet causam per se, sed incidit ex alicuius causæ defectu, qui defectus in astris non reperitur. Quarto cœlum stellarum in tellurem ceteraque elementa vnanimiter æqualiterque influit. non enim existimandum est. vt inæquali vi inferiora respiciat, quasi vni inuideat, alteri faueat, tametsi inæqualem vim ostendat & diuersum effectum operetur, quod euenit ex qualitate & dispositione corporum, non ex stellarum variatione, alioquin omnis effectus ex stellis proficiscens, cum in vna regione contingeret, in omni euenire necesse esset. Ita indifferens est cœli motus omnibus inferiorum rerum motibus etiam inter se contrariis. eodem enim modo terra descendit, & ignis ascendit, aer flat, aqua fluit. Rursus elementa sibi subiectas materias indifferenter mouent etiam diuersimode, ignis indurat limum, liquefacit ceram: aqua exstinguit car-

a Ca. 37. ver. 14. & seq.

b Li. 3. contra Astrologos c. 14. & 21. & li. 5 de pranotione c. 9. & 10.

c 3 contra gentes c. 85.

bonem, incendit calcem: Aer mediantibus solariis radiis denigrat cutem æthiopis,& albificat telam lini.

21 Ceterum ne dum vitamus superstitiosam illam syderum inquisitionem,incidamus in impietatem,& ordinem a Deo constitutum syderibus & cœlo & elementis, vim,efficaciam & necessariam naturalem causam reiicere videamur: operæ pretium erit, modum inter sententias vtrasque, inter abusum astrorum & cœli, & detractionem eius operationis,considerare. Sunt enim opera Dei admirabilia omnia & perfecta: & inter cetera hæc mundi fabrica ita digna obseruatione, vt per opus eius ordinatum & prȩclarum,ad contemplationem opificis Dei facile perducamur. *Cœli enarrant gloriã Dei,& opera manuum eius annuntiat firmamentum.*[a] Et iterum Dauid, [b] *Quoniam videbo cœlos tuos, lunam & stellas,opera manuum tuarum quæ tu fundasti, Deus.* Non sunt damnandæ res, non artes, propter abusum,qui procedit ex temeritate & iniquitate,aut malitia abutentium. Pulcra vtilisque admodum hominibus vera syderum cognitio, & ex illis naturalis & secundum illorum naturam & vim a Deo constitutam,futura elicita præcognitio: at extra terminos ad quos Deus optimus Maximus ea constituit trahere, iisque abuti,omnino temerarium, & damnabile: aut ita necessitatem tribuere effectibus, & causis syderum cœlestium, vt nulla dispensatio & potestas relinquatur Deo, vel hominibus,qui ratione vtuntur, nullum supersit ad Deum,vel ad intelligentiæ,vel prudẽtiæ remedium, & refugium,blasphemum,& scelestissimum. Non minus etiam alienum a veritate, sentire ita,omnia quæ cœlo, & stellis, & elementis producuntur,vel apparent,esse naturalia,& ordinaria, vt præter cõmunem ordinem, & naturam nobis cognitam, nihil possit in eis a Deo imprimi, & demonstrari, vel fieri. Cum constet in manu artificis esse suum opus regere, & augere, vel minuere,prout illi videtur, & nihil esse supra Deum quod possit eius voluntatem, & arbitrium prohibere,vel eius voluntatis effectum.

a Psal. 18. vers 7.
b Psal. 8. v. 4.

22 In primis itaque liquet, corpora hominum, quæ ex quatuor constant elementorum mixtione, & temperamento elementorum naturis esse obnoxia,incrementaque, & decrementa, vt alia corpora pati: sentire,& habere,& quæ inde ex dyscrasia eorũdem sequuntur, & similia, veluti morbos,ætates,& senium,mortem,frigus,calorem,& similia, quæ corporibus compositis,& mixtis communia sunt,& habent causam aliunde,nec sunt in potestate hominis, nec propria suæ naturæ, sed alterius communis,qualis generatio,augmentatio,& corruptio, ex causa determinata. quemadmodum nec in potestate hominis, sed habent extra hominem causam quæ a Deo destinatione eius, a casu,vel a fortuna,seu extra propositum agentis eueniunt, vel vi maiori, cœlesti, vel humana sunt contingentia. Sunt enim proprie in nobis,& in nostra potestate,quæ ex voluntate nostra pendent: nam voluntas habet in nobis causas non extrinsecas, vt ait etiam Cicero de

de fato: & hinc principia operationum nostrarum, in quibus habet locum electio, & consultatio, & artes, vt quædam sunt mixta ex his, quæ sunt in nobis, & ex eis quæ extrinsecus: vt actiones nostræ, quæ ex voluntate fiunt quidem, sed possunt per extraneam causam impediri, seu vi extrinseca diuina vel humana potentiori. Quædam etiam non sunt ex nobis, sed tamen habent causas, & occasiones ex his quæ sunt in nobis: veluti retributiones actionum nostrarum, bonæ vel malæ, in seculo, vel præsenti, vel futuro. Item corruptio, & mors, ob nostram prauitatem, & scelus, seu peccatum etiam primi parentis, vt omnia explicauimus alibi [a] ex Ioanne Damasceno [b] & ex Nemesio [c] & aliis.

23 Proinde, licet directo corpora cœlestia non imprimant in voluntatem, indirecte tamen nostris electionibus occasionem dant, vt dum in corpora extranea imprimunt. Sicuti quia ex dispositione cœlesti aere corpus infrigidatur, eligimus calefieri, & agere quæ conueniunt tempori. Item secundum quod imprimunt in corpora nostra, ad quorum immutationem insurgunt nobis motus passionum aliqui, vel per eorum impressionẽ efficimur habiles ad aliquas passiones: sicuti cholerici sunt habiles ad irã: item dum nobis infirmantibus eligimus accipere medicinam. Occasiones tamen hæ, vel exteriores, vel interiores impressiones, non necessitant electiones, quia possumus resistere, vel obedire, vt scribit D. Thomas. [d] Ante primum peccatum hominis, homo poterat si non peccasset viuere sine corruptione & morte: post peccatum autem adiudicatus morti, cum qua adiudicatione continentur ea omnia, quæ mortis & solutionis corporis & animæ sunt præmia & concomitantia, vt morbi, corporeæ afflictiones & corruptiones. Et ita, *statutum omnibus hominibus semel mori.* [e] Et hoc euitari nequit fatale & necessarium, quin aliquando non eueniat. Obnoxiusque est elementaribus mutationibus in corpore, & pronus ad peccata ab eo tempore quo in imperfectionem decidit ex statu innocentiæ. Qua etiam de causa Deus, armauit omnem creaturam ad vltionem inimicorum, [f] & peccati: & quæ erant subdita homini a Deo, propter Dei transgressum mandatum ipsum hominem afflixerunt iuxta verbum Domini. [g] Sic tres hostes homini facti sunt, caro propria, mundus, & dæmonia, aduersus quos est nobis obluctatio: & qui nos, nisi accurate nobis prospiciamus remediis a Dei bonitate relictis, sibi subiiciunt, & nobis imperant succumbentibus, corpore eiusque affectibus dominantibus. Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissentiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia. [h] Qui carne ducuntur hæc agunt. Qui Spiritu vero ducuntur, illa opera mortificant, & superant, & producunt fructus spiritus, qui sunt caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas,

a *in tomo 2. syntaxeon lib 4. c. 37.*
b *lib. 2. c. 21. & 26.*
c *li. de natura hominis, c. 29. 30. 31.*
d *1. parte. q. 115. articul. 4. & lib. 3. contra gentiles c. 85.*
e *Ad Hebræos c. 9. v. 27.*
f *Sap. 5. v. 18.*
g *Gen. c. 3. v. 17. & seq.*
h *Ad Galat. c. 5. v. 19 & seq.*

longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas.[a]

a Gal. 5. ver. 22. & seq.

13 Et vt ad singularia cometarum & eclipsium perueniamus, admittamus communem de eorum generatione sententiam, & effectus consideremus, quomodo a corporalibus & a corporibus hominum ad actiones eorundem peruenire possint, vt doceamus non ex necessitate inde mutationes actionum hominum fieri aut rerum publicarum, sed per consequentias quæ euitari possunt. Materialis cometarum dicitur ordinaria causa ipsa arida æstuosaque exhalatio, quæ solis & stellarum energeia, quasi vehiculo affatim sursum acta, vbi viam semel est adepta summa continenter petens pabulum cometario incendio idoneum subiicit, non nihil oleaginosa, vel vt cumque compacta quo diutius dissipationi resistat, & crinitis cōstantius nutrimentum præbeat. Et quia non propria vi ascendit, sed trahitur materia ab stella aliqua, illi subiiciatur necesse dicunt. Et sortiri prærogatiuas & vires stellarum & signorum sub quib. ardent & micāt. Ex his sequuntur æstus & vredo: quia multitudo aspirationum calidarum seriatim sursum ascendit, vbi consumuntur, & aer repletur, humiditasque illinc pellitur. Quare sata & plantæ tenellæ, vruntur, & vineæ. Item interdum pluuias magnas in pluuiosis stellis, & in humido signo ventos portendunt, quia exhalatio ventorum sursum fluit. Et post exstinctum cometam multum conuoluitur per aerem, apertis meatibus terræ solutis claustris errabunda vagatur. Exhauriuntur fontes a cometis quoque. quod terra halituosum & pinguiusculum pabulum multum suppeditet cometis longo tempore, ex quo alioquin densato, aquę nascerentur. Accedit & annonæ inde penuria, quod terra tot exhalationibus sursum missis exsugatur: idcirco siccior, neque habet vnde pabulum aeri ad pluuias subministrandas tribuat, vnde humidi penuria infœcunda euadit. Quare cometa & famis & pestis nuntius. Nam quæ siccos habent vteros non concipiunt defectu humidi, vt scribit Hipocrates.[b] Morbi vero & pestis, quia ex aere circumiacente salubris pendet vita, & delatis cometæ tēpore sursum omnigeneris halitibus & venenatis, aer inficitur, retorquetur, & facile per meatus percurrit corporis, vnde morbi acuti, humoresque cum sanguine aduruntur, vitiantur, & labascunt. Bella porro per illos cometas signantur, quia anima secundum quædam, maxime dum nō capit ea quæ sunt spiritus, & non dominatur affectibus, sequitur temperamentum corporis: corpus autem tunc a temperatura confunditur, vritur, miscetur cum humoribus, & bilis facile incensibilis, incandescit per eam aeris constitutionem, idq; non solum per annum quo videntur, sed etiam per sequentem. Vnde ex illa bili, ira, seditio, discordia, pugnæ tandem, dum passiones illæ ab animo & ratione non temperantur. Ira enim breuis furor est: nisi animi imperio compescatur. Sicuti æstate ad Venerem quidam proni sunt, dum caloribus stimulantur: alij dum aromatibus & mouentibus semen pascuntur, & sic de similibus. Quod autem cometa regum quoque

b Aphor. 63 sectione 3.

quoque mortem & principum signare dicatur, interdum diuinā habet considerationem: quia sæpe Deus peccata populorum in regibus vindicat, & ideo quia misericos illos admonet, vt serio de discessu secum cogitent. Est & 2. ratio physica, quia cum aeris corruptio tanta sit, vt morbos inferioribus generet pestiferos, tum & rex vt populus periclitatur, sed quia principis mors celebrior, ideó de illo signanter præsagium habetur.

24 Quod ad eclipses luminarium pertinet magnorum, solis & lunæ, raro quidem accidunt, sed non præter naturales causas: & ideo illarum significationes, scientibus non tam monstrosæ ac ceteris causarum ignaris habentur. Terra superatur magnitudine solis multis partibus: luna autem, quæ est vt dicunt Mathemaciti minor quam dimidia sit pars terræ, iisdem vagatur spatiis quibus sol, atque etiam tum subiecta, tum opposita soli, radios eius & lumen obscurat: tum ipsa incidens in vmbram terræ, cum est a regione solis, interpositione interiectuue terræ repente deficit. vt scribit. Cicero. [a] Plinius. [b] *Ceterum orbes implent destinatas vires, inquit* Quint. Curt. [c] *lunaque deficit cum aut terram subit, aut sole priuatur.* Defectus ducentis viginti duobus mensibus redire in suos orbes certum dicunt: solisque defectum non nisi nouissima primaque luna fieri, quod vocant coitum: lunæ autem, non nisi plena: vt ait Plinius. [d] Hoc est, vt explicat ibidem Iacobus Milichius, eclipses non possunt in Zodiaci puncto accidere, nisi post 222. menses: tanto enim tempore circulus draco, suam efficit reuolutionem, atque redit ad illud punctum, in quo antea eclipsis facta est. quidam legunt in Plinio, 225. mensibus, vt Martianus Capella, qui nullum locum transcripsit, quidam 228. mensibus. Ceterum si totus draco redeat a puncto in punctum 225. mensibus, in singulis mensibus motus eius erit vnius gradus & 30. minutorum. Porro si 228. mensibus cum Ptolomæo perfici dicas, singulis mensibus vno gradu & 34. minutis mouetur. sic in 18. annis & 9. mensibus redeunt defectus in suos orbes. Et Ptolomæus: [e] demonstrat Lunæ defectum fieri posse mense quinto a priore solis, aut septimo: & ibidem confirmat solem in diuersis partibus terræ bis in mense posse deficere. Lunaris eclipsis terminos ponit Ptolomæus, gradus 15. & 12. minuta. Albategnius 14. gradus & 43. minuta.

a 2. de natura deorum.
b Li. 2 c 10.
c l. 4. de gestu Alex.
d li. 2. c. 13.
e li. 6 magna compositionis c. 6.

25 Quæ omnia & habent causas naturales & suis temporibus redeūtes. Quæ quādo fuerint olim non obseruatæ, & apud illos, apud quos non fuerunt cognitæ, immiserunt in corda hominum & pauorem præsentis & futuri status rerum & personarum. Quemadmodum & ignara eclipsium lunarium antiquitas lunam & solem putabant veneficiis affectos laborare, & ob id crepitu dissono se illis auxiliari dicebant. eiusque erroris fuit Pindarus & Stesichorus vt narrat Plinius: [f] Meminit Plutarch. in vita Æmilij, *cum venisset,* inquit, *nox & a cœna reuersi essent ad somnum & quietem, luna tum plena &*

f li. 2. c. 12

sublimis, repẽte cœpit nigrescere, & vbi lux eam defecit coloresque mutauit prorsus euanuit Romanis vt mos est, lumen æris tinnitu reuocantibus ignesque multos tædis & facibus ad cœlum tollentibus, &c. Aliud Iuuenalis de garrula muliere loquens.

-- Verborum tanta cadit vis,
Tot pariter pelues & tintinnabula dicas
Dicas: iam nemo tubas atque æra fatiget
Vna laboranti poterit succurrere lunæ. & Ouidius [a].
--- Aut sub candore rubenti,
Cum frustra resonant æra auxiliaria lunæ.

a. 4. Metamorphos.

Nicias quia nesciuit causas eclipsis ortæ, Atheniensium res & opes afflixit eo territus, vixque etiam Anaxagoras, quin occideretur a populo fuit seruatus a Pericle, cum in carcerẽ fuisset coniectus quod disputasset de motibus syderum, [b] copiose Plutarchus in vita Niciæ. Apud Græcos namque primus vt scribit eodem loco Plinius, rationem defectionis vtriusque luminaris inuestigauit Thales Milesius Olympiados 48. anno 4. anno ab vrbe Roma cõdita 166. prædicto solis defectu qui sub Astyage factus est. Prædixerat & illum rationibus quod & scribit Herodotus. [c] Protulit autem in vulgus rationem defectus vtriusque luminaris primus Romæ Sulpitius Gallus, qui consul cum M. Marcello fuit, sed dum erat tribunus militum secundæ legionis, solicitudine exercitu liberato pridie quam Perseus superatus a Paulo Æmilio est in concionem ab Imperatore productus ad prædicendum eclipsin: mox & composito volumine [d].

b. Plin. lib. 2. c. 12.

c. lib. 1. & Cic. 1 de diuinatione.

d. Pli. lib 2. c. 12 Liuius lib. 4. decadis quintæ.

26 Claudius Cæsar etiam, cum solis defectus futurus esset natali suo, veritus ne quis inde tumultus fieret, publice edidit, non modo futurum deliquium, sed tempus, qualitatem eius, & causas, cur id esset necessario euenturum. Causæ hæ adiectæ, luna infra solem siue proxime ei subiecta, siue Mercurio etiam Venerique supposita, mouetur in lõgitudinem, & altitudinem, quemadmodum cursum videntur habere suũ: & præterea etiam in latitudinem quod Soli nequaquam conuenit. Proinde luna si respectu aspectus nostri recte sub solem veniat, ac infra eius radios currat, splendorem eius hominibus aliis magis, aliis minus occultat. Non enim obscurat, nimirum cum semper Sol proprium lumen obtineat, & ita luceat aliis, quibus luna non opponitur, vt solem obtegat. Luna vero deficit (sicut quoties e regione opposita soli, quod ei in plenilunio accidit (sicut soli deliquium in coniunctione) in vmbram terræ quæ habet metæ seu turbinis figuram, incidit. Fit hoc cum in medio latitudinis suæ luna mouetur, ac tunc luce quam a Sole accipit destituta, ipsa per se qualis sit apparet. [e] Notandum tamen est, non in omni oppositione fieri Lunæ defectum, sed cum opponitur in punctis caudæ, ac capitis draconis, in nodis, ad quos quotiescunque Luna redit tempore coniunctionis, aut oppositionis fiunt eclipses. Est enim quædam intersecatio circuli eclipticæ, circa quam Luna multiuagos flexus propter

e. Dio Cassius lib. 60.

propter obliquitatem signiferi facit: Sol enim nunquam ab ecliptica discedit: deflectit autem Luna, in Aquilonem, & austrum, vt annotat Iacobus Milichius[a] Motus nodorum eclipsium singulis mensibus non plus vno est gradu, vt idem ait Milichius. Et hæc certe sunt propinquæ, & naturales causæ eclipsium, & aliæ dictæ cometarum, quæ per physicos exponuntur: quibus nec repugnare par est, qui, quamuis non possint integram causam proferre, & docere, tamen vtcunque admonent ex ordine naturæ quamuis raro accidere. Neque contendam tamen in istis esse quædam, quæ quia inassueta sunt, terrere merito possint homines, & euentus quoque indicare insolitos, vt & ipsæ eclipses non sunt annuatim aut cometæ apparentes. adm ttemus & mutationem eorum quę ordinario tempore fiunt: mutationem necessario significare euentum. Aliter enim Sol hyeme, aliter æstate, aliter vere, aliter autumno corpora & nostra, & aliarum rerum afficit, aliter & cum est supra hęmisphęrium nostrum lucens, aliter dum demergitur in inferiores partes terræ. Aliter Luna noua crescens, & decrescens, a Sole afficitur, & illa in corpora inferiora influit, vt necessum sit dicere, aliter quoque subiecta corpora inferiora se habere, dum per eclipsin Sole viuifico priuantur, & eo modo quo priuantur, vel omnino, vel pro parte deficiente, & in eo loco vbi subtrahitur. Et idipsum de Lunę radiis secundum vim sibi inditam: non minus quam si corpus, quod anima viuificatur, deliquium patiatus subito animi: ex quo tanta affectio sequitur læsionis, vt ex momento vno, quo destitutum est animo, qui se retraxit a suo opere, sequatur infirmitas, & veluti languor etiam restituto animo, qui testatur quantum incommodi attulerit illa subtractio etiam breuissima. Diuina quædam est vis[b] quæ vniuersa administrat, regit, informat, & efficit: quæ quandiu nobis noto & consueto ordine progreditur, omnia sunt placida, & tranquilla. Quod si quid aliter fiat, vel exorbitet, instare videtur casus quispiam pro illius nouitatis natura. Cũ videmus tres Soles, cometas, fremitus nubium, ignes volãtes, aerisque inconstantes & præter morem solitum impressiones, ea scimus vnde sint per aliquas causas: at non vltra progredimur, quare potius hoc anno quam in alio. Et si recurramus ad sydera, ignoramus cur illa potius hoc anno & tempore quam alio illa efficiant: cum semper idem fuerit cœlum, eadem terra, eædem stellæ, idem aer. Scio nos coniecturis duci, & obseruationibus: sed quam sint fraudulentæ & fallaces illæ obseruationes cogimur experientia post prędicta fateri. Dixerunt Astrologi sæpe, & fere semper post deliquium Solis, impressiones in aere fieri, & cometas, & tamen nos sæpe cometas sine deliquio Solis vidimus, & deliquia Solis sine cometis subsequentibus, & famem, & pestem sine illis, terræ motus improuisos. Et contra ex cometis, & Solis, & Lunæ deliquio, multa sequuntur, quæ præter consuetũ ordinẽ ex causis nõ ordinariis prouen ũt. Atque id

[a] in 10. lib. 2. Plinij.

[b] vt ait Ioachimus Camerarius, libro secundo de ostentis.

negare & inficiari esset prorsus amentis, nec sentientis hominis. Admittimusque multa tunc temporis accidere, quæ vel directo, vel per obliquum infinitas, & acerbas inferunt mortalibus calamitates. Verum nostra est disputatio, an ex illis constitui possit fatum, vel mutatio rerum publicarum, & regnorum per necessitatem ineuitabilem.

26 In quo dicendum puto, in cœlo, & aliis elementis, & in animalibus, aliisque naturæ operibus inueniri signa futurarum calamitatum, sed aduersus illas relinqui plerunque quædam remedia. Dixi plerunque, siquidem aliquando decreta Dei eius generis sunt, vt reuocari non valeant, quia ipse ita irreuocabilia constituit. Sunt autem illa signa vel secundum causas naturales propinquas, vel præter naturam ex diuina potestate posita noua, apparentia sine causa naturali, vel cum causa naturali, sed alio ordine aut alio tempore quam communi. Sunt & aliquando signa ex rebus quidem naturalibus, sed non secundum ordinem, aut mixtionem naturalem apparentia, aut operantia. Signa quæ secundum causas naturales fiunt propinquas, habent interdum, & plerunque effectus iuxta illas tantum causas propinquas, eosque quoque naturales: aliquando habent significationem ex causis remotis, & effectus non naturales significant. Signa in Sole, & Luna, & astris, & aliis rebus ex causis propinquis habere docentur effectus ordinarios: & qui præuideri possunt: vnde & præsagia naturalia non improbata, sed ex humana prouidentia, scientia, experientiaque edocta: ex quibus & cautio aduersus ea quæ nocere possunt, sapienter adhiberi potest. Sic creauit Deus Solem, & Lunam, & fecit illa luminaria in signa, & tempora, dies, & annos. Geneseos 1. versu decimoquarto. Illa signa videntur esse duplicia, nempe eorum quæ sequuntur ex constitutione cœli, & eorum quę extra illa habent venturorum temporum admonitiones. Quod videtur Dominus explicare [a]. *Et accesserunt ad illum Pharisæi & Sadducæi tentantes, & rogauerunt eum vt signum de cœlo ostenderet eis.* Videmus signum ibi Pharisæos quærere, non de illis quæ secundum naturam sunt signum de cœlo, sed confirmationem venturi, vel exsistentis Messiæ, & illud signum, quod notandum, de cœlo fieri petunt. Respondit autem Christus etiam de duobus præsagiis naturalibus, & extra naturam signis cœli. *At ille respondens ait illis, facto vespere dicitis, serenum erit, rubicundum est enim cœlum: & mane hodie tempestas erit: rutilat enim triste cœlum. Faciem ergo cœli diiudicare nostis, signa autem temporum non potestis. Generatio mala, & adultera signum quærit: & signum non dabitur ei nisi Ionæ Prophetæ.* Fuit illud signũ Ionæ, figura sepulturæ, & resurrectionis Messiæ [b]. Aperte etiã & idem Dominus [c], dicebat ad turbas, *Cum videritis nubem orientem ab occasu statim dicitis, nimbus venit: & ita fit: Et cum Austrum flantem dicitis, quia æstus erit, & fit. Hypocritæ faciem cœli, & terræ nostis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis?*

[a] Matth. c. 16. ver. 1. 2. 3. 4.

[b] Matthæi c. 12. ver 38. & 39

[c] Lucæ 12 versi. 54. & seqq.

27 Phi-

27 Philosophi, & Physici, vt Plinius [a] & Aristoteles [b] abunde sibi tractasse videntur de generatione arcus cœlestis, quem Iridem dicũt, aliquando pluuiarum prænuntium, aliquando cessationis pluuiarũ, & de areæ figura, & significationibus, & causis, & coloribus, & fieri Iridem ex refractionibus visus radiis solis cauę nubi immissis qui repulsa acie in solem refringuntur. faciunt autem nubes, arcus discoloris formam: quia alia parte illæ tumidiores sunt, alia submissiores, alia crassiores, quam vt solem transmittant: alia imbecilliores, quam vt excludant, multaque alia naturalis rationis congerũt, & de Iride quæ sub Luna apparet alba valde signa euentuum naturaliũ inde tradunt. Plinius [c] ait contingere sæpe terram quiescentem sub occasum Solis, in quo loco arcus cœlestis deiecerit capita sua, & cum a siccitate continua immaduit imbre, tunc emittere suum halitum diuinum ex sole conceptum, cui comparari suauitas nulla possit. Et iterum, [d] arcus cum apparent duplices, pluuias nuntiare, sin plures serenitatem non perinde certam. Hæc & alia quæ inde significantur norunt Physici, & vnde & quando fiant illi arcus se assecutos putant. Verum diuinum signum nos vltra cognoscimus inesse Iridi, seu in arcu cœlesti, de quo in hæc verba scribitur Geneseos; [e] quæ quia Dei sunt, adscribere non pigebit, dicta post sacrificium oblatum a Noacho egresso ab arca cessante diluuio. 8 *Hæc quoque dixit Deus ad Noe, & ad filios eius cum eo.* 9 *Ecce ego statuam pactum meum vobiscum, & cum semine vestro post vos.* 10 *Et ad omnem animam viuentem quæ est vobiscum tam in volucribus, quam in iumentis & pecudibus terræ, cunctisque quæ egressa sunt de arca, & vniuersis bestiis terræ.* 11 *Statuam pactum meum vobiscum, & nequaquam vltra interficietur omnis caro aquis diluuii, neq; erit deinceps diluuiũ dissipans omnem terram.* 12 *Dixitq; Deus, hoc est, signum fœderis, quod do inter me, & vos, & omnem animam viuentem quæ est vobiscum in generationes sempiternas.* 13 *Arcum meum ponam in nubibus, & erit signum fœderis inter me & omnem terram.* 14 *Cumque obduxero nubibus cœlum, apparebit arcus meus in nubibus cœli.* 15 *Et recordabor fœderis mei quod pepigi vobiscum, & cum omni anima viuente quæ carnem vegetat, & non erunt vltra aquæ diluuii ad delendam vniuersam carnem.* 16 *Eritq; arcus meus in nubibus, & videbo illum, & recordabor fœderis sempiterni quod pactum est inter Deum & omnem animam viuentem vniuersæ carnis quæ est super eam.*

28 Norunt Agricolæ, nautæ, physicis edocti rationibus, ex cœli, Solis, Lunæ, stellarum, causas tempestatum vel serenitatis causas, & eas ex signis prænuntiant adfuturas, secundum ea quæ docet Plinius. [f] indeque colligunt adfutura tonitrua, grandines, imbres, ventos, fulgura, & similia, quæ & tradunt Virgilius & alii rei rusticæ scriptores. Per hæc tamen iræ Dei, & iudicii eius signum datur hominibus, & per hæc vlciscitur Deus peccatores. *Ignis grando nix glacies, spiritus procellarum faciunt verbum Dei* [g]. *Deus ambulat super pennas ven*

a lib. 2. c. 59.
b lib. 3. Meterologicorũ c. 2. 3. 4.
c lib. 17. c. 5.
d lib. 18. c. 35
e c. 9 vers. 8 & seqq.
f lib. 18. c. 35.
g Psal. 148 vers. 8.

torum, facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem[a], docuitque Virgilius[b], sub fabula Aeoli, non temere etiam ventos moueri & nisi ad Dei placitum, dum ait.

a Psal. 163. vers. 4. & 5.
b lib. 1. Æneid.

-- Hinc vinclis Æolus antro
Luctantes ventos tempestatesque sonoras
Imperio premit: ac vinclis ac carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt: celsa sedet Aeolus arce,
Sceptra tenens, mollitque animos & temperat iras:
Ni faciat, maria ac terras cœlumque profundum
Quippe ferunt rapidi, secum verruntque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris
Hoc metuens: molemque & montes insuper altos
Imposuit, regemque dedit, cui fœdere certo
Et premere & laxas sciret dare iussus habenas.

Sciunt physici causam grandinum & quid significent: at legimus, hæc a Deo in vltionem inimicorum subito excitata contra Adonisedec & socios eius, quos conturbauit a facie Israel, cumque fugerent a facie Israel, & essent in descensu Bethoron, Dominus misit super eos lapides magnos de cœlo, vsque ad Azeca, & mortui sunt, multo plures lapidibus grandinis, quam quos gladio percusserant filii Israel. Pluit etiam Dominus super Sodomam & Gomorrham sulphur, & ignem, a Domino inquam de cœlo, & subuertit ciuitates has, & omnem circa regionem vniuersos habitatores vrbium, & cuncta terræ viuentia[c]. 10 *Species cœli gloria stellarum, mundum illuminans in excelsis Dominus.* 11 *In verbis sanctis stabunt ad iudicium, & nō deficient in vigiliis suis.* 12 *Vide arcum & benedic eum qui fecit illum, valde speciosus est in splendore suo.* 13 *Gyrauit cœlum in circuitu gloria sua, manus excelsi aperuerunt illum.* 14 *Imperio suo accelerauit niuem, accelerat corruscationes emittere iudicii sui.* 15 *Propterea aperti sunt thesauri & euolauerunt nebulæ sicut aues.* 16 *In magnitudine sua posuit nubes, & confracti sunt lapides grandinis.* 17 *In conspectu eius commouebuntur montes, & in voluntate eius aspirauit Notus.* 18 *Vox tonitrui eius verberauit terram, tempestas Aquilonis, & congregatio spiritus*, & cetera quæ sequuntur. Ex quibus colligitur quod cœlestia etsi naturalia videantur, & secundum naturam datam in creatione agere, tamen naturalia sequi voluntatem Dei. Et dicetur, non esse alligatam Dei potestatem cœlestibus, sed illis vti ex arbitrio ad vtilitatem aliquando tantum bonorum, & in vindictam malorum, non mutata substantia illis imposita, sed actus & effectus cœlestium eadem potestate, qua creauit dirigendo Dei opera omnia sunt mirabilia & a nobis suscipienda, non inquirenda aut excutienda, cur ita facta sint, vel aliter non fiant. Inter signa, quæ puris naturalibus alium habuerunt effectum præter naturalem, possimus annumerare

c Gen. c. 19. vers. 24. & 25. & in Ecclesiast. c. 43. vers. 10. & seq.

numerare Solis & Lunæ stationem, donec gens Israel vlcisceretur se de inimicis suis. Cum stetit Sol in medio cœli & non festinauit occumbere spatio vnius diei, & non fuit antea & postea tam longa dies, obediente Domino voci hominis, Iosue illud deprecante dominum[a]. Accepit signum sanitatis extra ordinem naturæ a Deo concessæ Ezechias, a Sole per signum eius præter consuetum ordinem, eo in horologio regresso contra cursum institutum per decem lineas seu horas[b]. In nube & igne in cœlo, magnum miraculum populis ad salutem Israelis & signum proximæ desolationis populorũ resistentium. Dominus enim præcedebat filios Israel proficiscentes ex Ægypto per desertum, ad ostendendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis: vt dux esset itineris vtroque tempore: ita nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem coram populo. [c] Postquam egressi fuerũt de mari Israelitici, & persequẽtes Ægyptii ingressi sunt post eos, & omnis equitatus Pharaonis, currus eius & equites per medium maris, in vigilia matutina, respexit Dominus super castra Ægyptiorum per columnam nubis & ignis, & interfecit exercitum illorum. Quid Iohel & alii de signis futuris in Sole, Luna & stellis dixerint ante iudicium vltimum & generale mundi, superfluum esset narrare: cum omnibus constet. Sufficiet fateri generaliter, quod tenendum & credendum puto, Deum Optimum Maximum totius creaturæ auctorem, de omni re pro sua bona voluntate statuere posse, & ad agendum secundum proprium concessum prius ordinem definitamue prius naturam, vel præter, aut contra eãdem. Deus nostro in cœlo, omnia quæcunq; voluit fecit, [d] & confitebuntur cœli mirabilia Domini, Psal. 88. vers. 6. Baruc etiam, [e] dum idola ridet, confert virtutem Dei, eamq; probat quod Sol, Luña, Sydera iussui Dei obtẽperant: & fulgur, & nubes, & spiritus ignis etiam emissus desuper, vt consumat montes & syluas, facit quod desuper imperatũ est, & vers. 66. aliam probationem adiicit, quod idola non sunt Dii: *Signa*, inquit, *etiam in cœlo gentibus, non ostendunt, neque vt Sol lucebunt, neque illuminabunt vt Luna.* Quia vero hæc signa sunt & a Deo facta, quid sperandum est aliud, quam quædam insignis mutatio in terris, cum insignis appareat innouatio in aere vel in cœlis? Stellam apparere debere in aduentu Messiæ, vt signum gentibus datum, quod admoneret sua nouitate infideles prædictum antea per Balaam Ethnicum ethnicis & aliis Deo iubente[f]. *Orietur autem stella ex Iacob, & cõsurget virga de Israel*, ibi signum audiamus effectum venturũ, post signum, *& percutiet duces Moab vastabitque omnes filios Seth. Et erit Idumæa possessio eius: hereditas Seir cedet inimicis suis. Israel vero fortiter aget: de Iacob erit qui dominetur & perdat reliquias ciuitatis.* Sed dicet aliquis, ibi fuit noua creatio stellæ: fateor, & contra ordinem naturalẽ apparuisse, & recta via duxisse Magos ad locũ natiuitatis Christi[g]. Nec minus miraculum, quam quando nato eodem

a *Iosue c. 10. vers. 12. & seq.*
b 4. *Reg. c. 20. vers. 10. & 11.*
c *Exod. c. 13 vers. 21. & 22. & rursum m c. 14. vers. 23. & sequen.*
d *Psal. 113.*
e *ca 6. vers. 59 & seq.*
f *nu. c. 24. versu 17.*
g *Matt. c. 2.*

domino illuxit cœlum, angeli auditi sunt a pastoribus indicantes locum natiuitatis. [a] Existimari etiam par est & cometas opus Dei esse, siue naturale sit pabulum eorum, siue non, nec in vanum vnquam apparuisse sine aliquo præsagio euentus singularis, & ne longius recedamus, ab eclipsibus & stellarum signis, quæ diximus naturali causa operari, inueniemus & eadem a Deo in signum desolationis prædici futura [b], dum prædicitur vastatio Ægypti futura, inferenda a rege Babylonis, sic enim Deus Ezechielem alloquitur vers. 2. capite 32. *fili hominis, assume lamentum super Pharaonem regem Ægypti, & dices ad eum, Leoni Gētium assimilatus es, & Draconi qui est in mari, &c. 3 Propterea hæc dicit Dominus, extendam supra te rete meum in multitudine populorum multorum, & extraham te in sagena mea. 4 Et proiiciam te in terram, super faciem agri abiiciam te: & habitare faciam super te omnia volatilia cœli, & saturabo de te bestias vniuersæ terræ. 5 Et dabo carnes tuas super montes, & implebo colles tuos sanie tua. 6 Et irrigabo terram fœtore sanguinis tui super montes, & valles implebuntur ex te. 7 Et operiam cum exstinctus fueris, cœlos, & nigrescere faciam stellas eius Solem nube tegam, & Luna non dabit lumen suum. 8 Omnia luminaria cœli mœrere faciam super te: & dabo tenebras super terram tuam, dicit Dominus Deus, quum ceciderint vulnerati tui in medio terræ, ait Dominus Deus, &c.* Et in prophetia Amos prophetæ [c] dum minatur Deus Israeli finem regni, & calamitatem vastationis eius prædixit: addit inter prodigia præcedentia, *Et erit in die illa dixit Dominus Deus: occidet* Sol *in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis, &c.* Nec debemus contemnere prodigia cœli, aut terræ, quę accidunt mortalib. eo prætextu, quod habeant mixtionem & compositionem, vt apparet naturalem. Hoc enim decepit Pharaonem, dum persuasus fuit a Magis nihil propemodum fieri a Mose in portentis & prodigiis, quin haberet causam naturalem, qua & ipsi iuuante dæmone vtebantur, vel in apparentia præstigiis volebant persuadere se vti. Et ita obdurauit cor suum in suæ & populi sui ruinam. [d] Sed obiiciet quispiam, iam nos paulo ante dixisse, & astronomiam & fatum ex stellis improbari merito, maxime in rerum publicarum, regnorum, & regum mutationibus colligendis, & a signis cœli non esse timendum, nec stellis putandum esse genituras rerum & personarum constare. nunc autem videmur probare, & signa hæc minari terris, & hominibus dura & acerba, quæ inter se pugnantia sint. At vt omnia in pauca contraham, vtrumq; verum est, & iis fidem fati non esse tribuendam: nec timendum esse probis. Et rursum id verum est quoque, Dei potestatem admirādam, cum bonitate eius incomprehensibili, in terras immittere hæc signa ex naturalibus & præter naturales causas, vt prænuntia sæpe suæ futuræ proximæque vindictæ: posse etiam ex causis naturalibus corpora nostra pati quasdam innouationes, quę transeunt in animū, & quæ facile illum concitant ad audenda illo tempore, ad quæ alio non

[a] Lucæ c. 2.

[b] Ezechiel c. 32.

[c] c. 8. vers. 9.

[d] Exod. c. 7. 8. 9. & 10

non commoueretur. Vitare non possumus, quod consensu etiam sacræ paginæ admittitur, dici prodigia, monstra, portenta, signa in cœlo, in terra, in aquis, in igne. Quemadmodum [a] admonet Deus filios Israel, recordari signorum, & prodigiorum magnorum, & pessimorum factorum in Ægypto contra Pharaonem, & omnem domum eius. Et Dauid [b] *Venite & videte opera Domini, quæ posuit prodigia super terram.*

a *Deut. c. 6. vers. 21.*

b *Psal. 45. vers. 8.*

29 Quod si a nemine admittatur ratiocinatio, vt receptum est: recte dicemus ad signorum, monstrorum apparitionem, iudicandum aut exspectandum aliquid esse nouum, inusitatum, & procul a communi ordine. Quæ quamuis nos lateant qualia sint, aut futura sunt: & quomodo: tamen ea esse, vel futura negare non possumus. Et placet quicquid in cœlo, terra, mari, fiat non solito, neq; vsurpato more, diuinitus pro signo proponi quarundam singularium consequutionum, & esse veluti sympomata. [c] monstra ait dicta a monstrando, quod aliquid significando demonstrent: ostenta, ab ostendēdo: portenta, a portendendo, id est, præostendendo: prodigia, quod porro dicant, id est, futura prædicant. Ostentum Labeo definiuit, teste Vlpiano, [d] omne contra naturam cuiusque rei genitum. & Cicero [e], *Quia enim ostendunt*, inquit *portendunt, monstrant, prædicunt, ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur.* Et [f] *mula partus a te prolatus est res mirabilis: propterea quia non sæpe fit.* Cuius etiam sint illa ostenta, causa sæpe ignoratur, tamen quippiam postea nouum, pro significatione ostenti in lucem venit.

c *August. 21 de ciuitate Dei. c. 8.*

d *in l. ostentum 38 de verbo. sign.*

e *de diuinatione.*

f *idem Cic. proximo loco.*

30 Anno Domini 1517. in dominio Mediolanensium apparuerunt terribilia portenta, exercitus variorū armatorum, equitum & gregaliū, quorum vestigia vt & bigarum in puluere remansisse aiunt, & vbi postquam visiones euanuerunt nihil compertum aliud quam porcorum grex. Simile apud Bergamum prodigium eodem anno 1517. apparuit, futurorum malorum & bellorum ciuilium præsagiū, & ibi militum ingentes turbas aciesque armatorum apparuisse, tubam auditam, terribilem subitumque tumultum armatorum, tanto strepitu vt putarentur infernalia torneamenta. Postea tamen sues grunnientes in loco inuenti, vestigia autem hominum, equorum curruumque conspecta. [g] Simile factum narrat Augustinus [h], in quadam Campaniæ lata planitie. & Dæmones pugnantes inter se visos, postque pugnam vestigia hominum, equorum & curruum conspecta, neque multo post ciuiles postea acies nefario prælio conflixisse. Sunt visæ apud Iudæos tempore Machabæorum acies in aere & alibi, vt diximus.

g *refert liber qui inscribitur liber Ecclesiæ. c. 17. de ligatione, & solutione diaboli.*

h *2. de ciuit. Dei.*

De remediis quibusdam aduersus ea, quæ præsagire videntur signa cœli, & prodigia alia. CAPVT X.

MAgna certe sunt opera Domini, & scrutator diuinæ maiestatis opprimetur a gloria. Temerarium & valde reprehensi-

bile est, velle de eius operibus arbitrio nostro & cognitione humana, vel melius ex opinione iudicare. Periculosum etiam, admonitiones iræ Dei vel bonitatis contemnere & ita securos esse, vt admoniti rebus extraordinariis adhuc in sordibus consistamus. Parient animalia, dum fulgura, tonitrua, tempestates sæuiant, & trepida se vel in specubus aut latebris continent: deteriores autem illis erunt homines, qui intrepidi ad eadem in Deum non conuertuntur: qui delictorum vulneribus repleti, scire & cogitare debent, post hanc mortalem vitam, aliam futuram vitam, vel mortem immortalem. Monuit quidem Deus bonos, ne timerent a signis cœli, non quidem absolute, quod timeri non debeant: sed quod fidelibus relicta sint remedia, per quæ possint eorum effectus euadere, quæ non sunt gentibus & infidelibus concessa, vel quæ ab illis contemnuntur, quiue tantum impię necessitatis aliquando eis tribuunt vt euitari nequeant, & ita Dei opem negligētes vel in malitia obdurati sponte, comprimuntur. Qui regnorum principalium & rerum publicarum ortum & interitum necessario ad astrorum influentiam retulerunt, in errore suo nullum admittere possunt stultitiæ suæ remedium: est enim illis animus immedicabilis, priusquam per euentus contrarios velint nolint resipiscant. Sed neque cum illis mihi negotium esse volo, cum quibus nihil præter opinionem, inesse video, eamque incertam. At cum his agam, qui inter vtrosque versantur, qui neque arbitrantur necessitatem saltem in singularibus hominibus vel regibus, vel ciuitatum, vel rerumpublicarum ex signis, & prodigiis, quæ quædam generaliter prædicunt, esse definiendam: neque etiam asserunt singulares homines, reges, vel respublicas, ita securas esse ab influxibus, quæ per corpora operantur, vt si non caueant, quin illis iisdem significationibus inuoluantur, cum ea resolutione vt quæ Dei decreta voluntate statuta sunt, euitari humana arte nequeant.

2 Dicam igitur signa, monstra, prodigia, significare quidem futura, aut præterita, sed non esse causas euentuum, sed veluti indicia eorū, quemadmodum prophetia est quidem prædictio eius quod verè fit: sed id quod fit nō fit, ob id quod prædictum, sed prædictum, eo quod fieri debebat. Item signa non sunt res, sed indicia rerum, vel effectus rerum, vt fumus est indicium, quod ibi ignis sit. hedera suspensa, nō vinum quidem est, sed signum quod ibi vinum venale sit. Plinius hæc eadem, [a] dum de cœli coloribus agit, sic explicat: *Fit & sanguinis species*, inquit, *& (quo nihil terribilius mortalium timori est) incendium, ad terram cadens inde, sicut Olympiadis cētesima septima anno tertio, cum rex Philippus Græciam quateret. Atque hæc statis temporibus naturæ, vt cetera arbitror, exsistere, non vt plerique variis de causis quas ingeniorum acumen excogitat: quippe ingentium malorum fuere prænuntia. Sed ea accidisse, non quia hæc facta sunt, arbitror: verum hæc ideo facta quia incasuræ erant illa. Raritate autem, occultam eorum*

[a] lib. 2. 27.

torum esse rationem. Ideoq; non sicut exortus supra dictos, defectusq; & multa alia nosci. Hæc Plinius.

3 In his cum potestate Dei, & eius bonitas & misericordia singularis notanda, cum malos terroribus ad frugem reuocat, ne incauti in delictis opprimantur, & ante se instãtibus calamitatibus, pareãt sufferendis æquo animo, & cum his ad diuinum auxilium, vbi humana maxime destituti sunt præcautione, refugiant. Et insuper omnipotentiam Dei cognoscant, obseruent, & venerentur, vt Niniuitę. Sunt homines quidem fragiles ad lapsum, ab adolescẽtia ad malum proni, Deus aliunde iustus est, & vindicans impietates, misericors, exspectans ad pœnitentiam, & qui tandem nihilominus tarditatem grauitate supplicii compensat: neque ad huiusmodi generales vindictas, quibus boni & mali inuoluuntur, nisi in grauissimis delictis, peruenire solet. Neque etiam illas infert, priusquam singularibus modis prænuntiet, vt promoueat adhuc ad conuersionem impios. Et vix vnquam ingens aliquod malum intulit, aut vrbem aut gentem aut rempublicam oppressit, quin præmonstrauerit: & vt efficacius prædicet, ea quæ demonstrent, esse inaudita, noua, admirabilia esse oportet. Sicque nihil ex eis prætermittit, quod commouere ad malorum futurorum intelligentiam possit. Ideo per Esaiam [a] Deus ait, *Nunc ergo habitatores Hierusalem & viri Iuda, iudicate inter me & vineam meam, quid est quod debui vltra facere vineæ meæ & non feci ei? an quod exspectaui vt faceret vuas & fecit labruscas? Et nunc ostendam vobis quid ego faciam vineæ meæ, auferam sepem eius, & erit in direptionem, diruam maceriem eius & erit in conculcationem: & ponam eam desertam*, &c. Et alibi [b]. *Hierusalem Hierusalem quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum Gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Cognoscamus itaq; in istis prodigiis prouidentiã Dei, cũ eius omnipotentia concurrere, & auctorẽ vniuersorum nunquã suam potestatẽ alligasse creatis, vt præter, vltra & contra creatum & constitutum primum ordinem, quicquam non possit. Cum credamus eadem potestate qua condidit & creauit, posse recreare & tollere si libeat.

4 Remedium proinde contra tot futuras calamitates antequam aduenerint, ad Deum ipsum confugere, & ab irato Deo ad eiusdem misericordiam prouocare, confiteri iuste in nos eundem sæuire, maiora ob delicta nostra demereri, orationibus, supplicationibus, publicis & priuatis insistere, vitæ mores corruptos emendare, mandata eius in summa diligenter exsequi. Aptissimum exemplum exstat in Exodo [c]. Cum enim Deus vellet delere populum ob idololatriam, & dixisset rursum ad Moysen, *Cerno quod populus iste duræ ceruicis sit, dimitte me vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos, faciamque te in gentem magnam, Moyses orauit Dominum Deum, dicens, Cur Domine irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxisti de terra Ægypti in fortitudine magna, & in manu robusta? ne*

[a] c. 5. ver. 3. & seq.

[b] Matth. c. 23. vers. 37.

[c] c. 32 vers. 9. & seq.

quaso dicant Ægyptii, callide eduxit eos, vt interficeret in montibus & deleret e terra: quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui. Recordare Abraham & Isaac & Israel seruorum tuorum, &c. Legitur Amos cap. 7. præuidisse in visione locustæ totius Israel absumtionem Prophetam, & oratione sua eam plagam aliasque postea comminatas auertisse, tandemque capite octauo pronuntiatum finem regni Israel cum obduratum esset cor eius. Quo tempore apparuerunt signa destructionis Hierusalem sub Macchabæis, acies in cælo per quadraginta dies, & alia prodigia, rogabant dominum omnes in bonum monstra conuerti [a], non exaudiuit autem populum Deus tunc, quia non relinquebat abominationes suas. Sententiam suam reuocauit Deus pronuntiatam contra Achab per Eliam, cum ipse humiliatus orationem fudisset, ieiunasset, dormisset in sacco & humiliatus ambulasset, & translata priuatio regni in filium eius [b]. Monstra ex intemperie cœli, quamuis ex quibusdam causis naturalibus oriantur, & tamdiu perseuerare debeant naturali commixtione suadente, quamdiu & illarum causa perseuerat: tamen supplicationibus piorum hominum & pœnitentium adhibitæ, subito euanuerunt, & in bonum & felicem statum peruenerunt. Quemadmodum ad orationem Eliæ, cœlum clausum vt non esset ros aut pluuia, [c] eiusdemque oratione apertum. [d] Atque cum Circensibus ludis populus detineretur, & interim imbres crebri deciderent, Theodosius iunior filius Archadii imperator, per præcones denuntiari iussit, vt spectaculo repudiato Deum, qui præsenti eos calamitate liberaret, precibus placarent quod cum confestim factum fuisset, & litania instituta fuisset, supplicantes processere, laudibus Deum vexere, & vna concors ecclesia ciuitas tota facta est. ipseque imperator medius hymnis canendis habitu priuato incessit: neque eum opinio fefellit: statim enim cœlum aerem turbidum serenitate commutauit, copia & serenitatem consecuta est [e]. Tradit enim Gregorius Turonensis [f], Auitum episcopum Viennensem scripsisse, Mimertum eiusdem vrbis antistitem instituisse Viennæ primum rogationes, quas ante ascensionis dominicæ triumphum, celebramus. Dum vrbs multis terreretur prodigiis, & terræ motu frequenti, & ceruorum & luporū feritas portas sæpe ingressa fuisset per annum, per vrbem errans nihil metueret, incendio pariter graui commoto, quod per orationes omne cessauit. Et proinde hūc morem postea a vicinis, & orbe Christiano vsurpatum rogationum. Et Machabæorum [g], quo tempore depopulaturus erat thesauros templi Heliodorus, sacerdotibus orantibus, alii gregatim de domibus confluebāt: publica supplicatione obsecrantes, pro eo quod in contemtum locus esset venturus, accinctæque mulieres ciliciis, per plateas confluebant. Sed & virgines quæ conclusæ erant, procurrebant ad Oniam, &c.

5 Apud Ethnicos, apparentibus prodigiis quoque, expiationes adhibitæ per religiones, sacrificia, ludos, per supplicationes ad aras suorum

a 2. Mach. c. 5.

b 3. Reg. ca. 21. vers. 27. & seq.

c 3. Reg. ca. 17. vers. 1.

d 3. Reg. ca. 18. vers. 42.

e vt scribit Niceph. Calixt. lib. 14. hist. c. 3.

f lib. 2. hist. Franc. c. 34.

g lib. 2. c. 3. vers. 13.

rum idolorum, quos deos arbitrabantur: quemadmodum factum est de prodigiis pluribus in cœlo terraque aduenientibus ante suscepţum bellum sociale a Romanis pro Atheniensibus contra Philippum,[a] & tempore belli Romani contra Perseum,[b] & iterum etempore consulatus quarti Q. Fabii, & tertii M. Marcelli, & aliis temporibus. Et L. Cornelio Merula & Q. Minutio Coss. pro prodigiis expiandis nouendiale sacrum factum, & vrbs lustrata.[d] Sub P. Cornelio, Scipione Nasica, & M. Attilio Glabrione Coss[e] ieiunium Cereri est institutum, & nouendiale sacrum, & in diem vnum supplicatio facta. Et c. 56. M. Messala & C. Liuio Coss. pro aliis prodigiis adhuc nouendiale sacrum factum, & sæpe alibi pro hisdem prodigiis ex Sybillinis libris supplicatum, & religionibus expiationem factam refert Iulius obsequens libro de prodigiis, cum quo alii permulti consentiunt, quos prætermitto. Sufficit enim admonuisse, & in hoc deteriores Christianos esse ethnicis, dum tantum cœlestibus signis & necessitati effectuum tribuunt vt Deum placare iratum negligant, cum tamen ethnici soliciti fuerint prodigiis & signis apparentibus, numen religionibus & supplicationibus placare & auertere diuinam iram, compertumque haberent quod Valerius Maximus ait.[f] in M. Crasso, quod Deus spretus excandescit, & humana consilia castigari, dum contra monita se cœlestibus præferunt. Cum enim Deus nobis prouideat, ac res nostræ possint aliter se habere, certe pro rerum nostrarum vsu vtiliter eum adoramus inquit Porphyrius nempe si boni sumus.

a vt scribit Liuius li. 31. b apud eundem li. 42. c li. 24. d Iulius Obsequens de prodigiis c. 52. e apud eundem c. 54.

f li. 1. c. 6.

6 Deus in salutem & propter vtilitatem hominum creauerat omnia, & omnia ei subiecerat: vt sibi ipse obtemperaret, & omni & puro corde coleret vt dominum & Deum. Vbi autem homo rebellauit in Deum, & mandata eius spreuit, iam mutauit naturam rerum, & armauit creaturam contra hominem: & terra quæ creata erat ad eius voluptatem honestam, spinas & tribulos ei dedit etiam culta,[g] Cũ fuerunt vero viri pii & Deo conciliati & amici, tunc & cœlum & terra, & omnia animalia in Dei nomine eis inseruierũt. Restituit & dedit Christus Deus verus & verus homo, ita suis fidelibus eandem potestatem, vt mirari non debeamus, si ipse Deus qui aliis in cœlum & terram & dæmones potestatem & imperandi facultatem dedit, ipse per se eclipsium, stellarum, terræ motuum, cometarum, & prodigiorum signa & portenta temperare, moderari, auertere & tollere possit deprecatus. Minatur Deus regnis & regibus maioribus & minoribus, famem, pestem, bella, subuersionem, exterminium, si mandata eius neglexerint: Nos cum signa videmus eius iræ, antequam in nos hæc cadant, cauendum & resipiscendum: & tunc resipiscentibus illa mala conuertentur etiam in bonum. vt liquet ex benedictionibus seruantibus mandata Dei, & maledictionibus non seruantibus prolatis iussu Dei:[h] Sic dedit Deus significationem dilectis suis vt fugiant si velint a facie arcus, Psalm. 59. Et vt

g Genes. c. 3.

h Deut. c. 28

a Psal. 90. ait Dauid [a] *Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur. Dicet domino, Deus meus es tu & refugium meum, non timebis a timore nocturno, a sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris, &c.* Custodit dominus singulariter etiam diligentes se, & prouidentia ineffabili eos a malis communibus ne illis noceant, eximit, propter electionem & bonitatem suam. Vt Loth inter Sodomitarum mala. [b] Et cum percuteret Dominus in noctis medio omne primogenitum in terra Ægypti, a primogenito Pharaonis, qui in solio eius sedebat vsque ad primogenitum captiuæ, quæ erat in carcere & omne primogenitum iumentorum: conseruauit primogenitos Israel ibidem exsistentes, quorum superliminaria domorum, sanguine agni aspersa erant. [c] Cum iussit Deus exterminari omnem multitudinem ciuitatis abominandam, percussores angelos prohibuit tangere signatos signo Thau in frontibus, gementes & dolentes super cunctis abominationibus, quæ fiebant in ciuitate. [d] Vidit & Diuus Iohan. Apoc. [e] angelum ascendentem ab ortu Solis, habentem signum Dei viui, & clamantem voce magna quatuor angelis quibus datum erat nocere mari & terræ: Nolite nocere terræ & mari: neque arboribus, quousque signemus seruos Dei in frontibus eorum. Neque etiam capillus de capite dilectorum Dei sine eius voluntate perit [f].

b Genes. 19.

c Exod. cap. 12.

d Ezec. c. 9.
e c. 7. v. 2. & seq.

f Matth. c. 10. vers. 29. Luc. c. 12. v. 7. & c. 21. v. 18.

7 Vltra remedium illud, quod ab auxilio diuino pendet, & a Dei munificentia, qui suos diligit, & se vltro volentibus offert gratis, est aliud quod humana prouidentia & ratione acquiri potest, qua Deus permittit declinari quæ generaliter minatur: maxime, dum a causis naturalibus & cœlestibus influentiis habent inclinandi animos ratione corporum quibus vtimur proprietatē aut facultatem. Signa futurorum & effectus non simul apparent: exstant quædam semper media & rerum & temporum, per quæ tantum gradatim res efficiuntur naturaliter seu ordine naturæ, quamuis virtute Dei extra naturam statim vt vult Deus effici possint: (dixit enim fiat & facta omnia sunt.) Itaque in tempore medio quo principia signorum docent accelerari euentus, prospicere sibi potest homo & suis & suæ reipublicæ. Veluti dum signa tempestatis futuræ apparent nautæ perito in mari, vel ad portum properat, vel anchoris aliisque remediis nauem suam præmunit contra præuisos impetus. Medicus ex prognosticis, signis & causis, remedia adfert futuris morbis, vel impedit pharmacis vel victus ratione incidere in morbos etiam epidemiticos, vel aerem corrigendo, vel mutatione loci, vel aliis quibusdam ei negotio conuenientibus remediis, quæ si conueniente tempore aut loco non adhibeantur, dubitandum non est morbi vim in corpora neglecta sæuire. Demus vi ardoris cœli & cometarum moueri atram vel flauam bilem & concitari homines ad iram & furorem, vnde bella: nonne singuli qui se pronos ad iram norunt, vitendo ratione & compescendo animi passiones poterunt ab his præ-

præcauere? Nonne magistratus & principes, qui gladij potestatem habent, diligentia sua poterunt efficere, vt statim atque quis temere ad rixas vel factiones peruenerit, opprimatur, antequam in plures coniuratio, vel iræ, aut maleficii societas repat? certe nihil erit facilius si suo officio intenti sint principes. Quinimo & si ipsi iisdem furoribus se agitari cognouerint, quibus commouere seu irritare quietam plebem aut proximos principes possint, & sui status & principatus discrimen incurrere, prudenti consilio adhibito præcauere ratione collecta imminentem ruinam poterunt facile: Et proinde si malo consilio aut temeritate quippiam illis quod reipublicæ statum lædat acciderit, sibi non fato aut syderibus imputare rectius oportebit. Sunt quidam Spiritus qui donum prophetiæ habent: vel prædictionis, qui sagaciter ex rebus præsentibus & præteritis, sæpe coniectant quæ futura sunt, & ex cæli motibus aliisque adminiculis firmantes iudicium, possunt prænuntiare quædam, quæ eadem industria qua præuidentur, anteuerti vel remedium accipere queant. Sicut Anaxarchus cum irruente tempestate, cognouisset, Alexandrum, lignis vacuum locum castris capturum esse, omnibus vasis & supellectili in statiuis defossis, calones lignis onerauit, atque deficientibus omnibus lignis, vt etiam Alexandri mensæ comburerentur, prouidentia sua effecit, vt sibi sufficerent,[a] Et apud eundem Meton Astrologus, cum Græcorum copiæ iam in Siciliam nauigationes instituerent, & ipse quoque catalogo contineretur, cumque perspicue planeque pericula cognouisset magno cum metu nauigationem vitauit, & studiose immunem simulata insania, consumta etiam igne propria domo, vt maiorem fidem morbi faceret, ab expeditione fecit. Atque multo callidius insaniam ipsam simulauit quam Vlysses Ithacensis: hunc enim Palamedes deprehendit & redarguit, illum vero nemo Atheniensium.

[a] vt scribit Ælian. lib. 9. De varia historia lib. 13.

De fato seu interitu rerum publicarum extrinsecus illato. CAP. XI.

MOrs est quædam violenta, quæ in omnibus aliunde, quam ex causis propriis seu naturalibus infertur, eaque & regnis & rebus publicis accidit etiam aliquando, cum occupantur armis ab extraneis hostibus, & ciues & agricolæ expelluntur: quemadmodum quo tempore rex Assyriorum transtulit Israel de terra sua in Assyrios, & Assyrios in Samariam [b]. Idipsum fit, quando ciuitates deleantur, vel a propriis habitatoribus deserũtur. Si aratrum inducatur ciuitas esse desinit, vt passa est Carthago, & ita desinit etiam iura sua quæ prius ei erant, habere, vt ait Modestinus [c]. Sic Ilium vrbs Phrygiæ siue Troadis, omnino igne solo tenus deleta & combusta: *cecidit superbum Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia* [d] Atque Ouid. 14. Metam. *Postquã alta cremata est Ilios, & Danaos pauci ut pergama flammas.* Numãtia, Thebę, Sagũtũ, Athenę, Corinthus, Sichę, Ierico,

[b] Regum 4. cap. 17

[c] in l. si vsusfructus, ff. quib. mod. vsusfructus vel vsus amittitur lib. 7. P. tit. 4.

[d] Virgil. lib. 2 Æneid.

Babylon, aliæque præstantissimæ ciuitates hanc sortẽ, & violentum interitum passæ sunt, & plures etiam nostro tempore, quas nec numero, nec opus est. Nec minus ipsæ ciuitates, quam ipsa regna, hanc fatalem vim aliunde experta sunt ex ambitione aliorum, vel inuasione hostili, Nec Alexandro Magno vnus orbis sufficiebat ad explendam ambitionem. Hic est tyrannorum vis consideranda: quæ plura habet quam otium detur persequendi exempla, hi enim quæ non licet regna & principatus in quibus nullum ius habent inuadunt, & vi possessa alterant, immutant & suis legibus reformant. Fortior enim imperat debiliori. Vis est secundum Paulum Iurisconsult. [a] maioris rei impetus cui resisti non potest, & firmat Seruius. [b] Cum fortis armarus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet: Si autem fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. [c] Natura autem vt plerunque victorum est, odio habere contrarias formas rerum publicarum, & ideo quantum consequi possunt, subactas vel ad suas confirmant, vel delent. Sic Athenienses vbique potentiam paucorũ, Lacedæmones, vbique popularem statum subuerterunt. [d] tentauit Lysander apud Lacedęmonios, regiam potestatem tollere, Pausanias vero Ephoros. [e] Fuerunt & regiones, prouincię & ciuitates aliquando impetu hostium redactæ in solitudinem, & relictæ ab incolis: & proinde societates reipublicæ dissolutæ.

2 Contigit & aliquando idipsum ex feritate & causa animalium quorundam, quę in eremum vacuas habitationes, pulsis hominibus reduxerunt. Quemadmodum post captiuitatem Israel accidit, quando rex Assyriorum adduxit viros de Babylone de Cutha, & de Aharad, & de Emath, & de Sepharuaim, & collocauit eos in ciuitatibus Samariæ pro filiis Israel, qui possederunt Samariam, & habitauerunt in vrbibus eius. Cum enim ibi habitare cœpissent & non timerent Deum, immisit dominus eis leones qui interficiebant eos. [f] Quemadmodum refert & Diodor. Sicul. lib. 3 cap. 3. quasdam Lybiæ vrbes leonum vi a desertis locis ad eas aduentantium desertas fuisse. Meminit Plinius, [g] ex M. Varrone in annalibus & aliis, a Cuniculis in Hispania suffossum oppidum, a Talpis in Thessalia: ab ranis ciuitatem in Gallia pulsam: ab locustis in Africa: Ex Gyario Cycladum insula incolas à muribus fugatos: in Italia Amyclas a serpentibus deletas: Et citra Cymamolgos Æthiopas late desertam esse regionem a scorpionibus & solpugis, gente sublata: & a scorpionibus abactos Trerienses. Attariotæ, ranis e nubibus in terram pro guttis aquæ delapsis coacti sunt patriam deserere. [h] Nerui Scythiæ populi, vna ante Darij expeditionem æstate, coacti fuerunt solum vertere propter serpentes ex terra ortos & ex supernis ingruentes, & cum Budinis habitare. [i] Opidanos a Mynute Ioniæ oppido, culicũ vis expulit: eademque calamitas Atarnetis qui infra Pergamum sunt, exitio fuit. [k] Testatur idem Plinius, [l] cuniculos tanta fœcunditate esse in Balea-

[a] in l. 2. quod met. caus. li. 4. P. ti. 2.
[b] l. ex conducto 15. §. si vis, locat P. li. 19. ti. 2.
[c] Luc. c. 11. ver 21. & 22
[d] vt ait Aristotel 5. politic. c. 7.
[e] Aristot 5. politic. c. 1.
[f] 4. Regum 17 ver. 24.
[g] Plinius li. 8. c. 29.
[h] Diod. Sicul. li. 3 c. 3.
[i] Herodot. li. 4
[k] Pausanias in Achaicis.
[l] li. 8. c. 55.

Balearibus Hispanię insulis, vt famem inferant populatis messibus, vnde expelli incolæ possint, & [a] in Africa & Cyrenaica regione, gentes a gregibus locustarum infestatas vsque ad belli inductionem in illarum greges propellendos, vt in Media a passeribus deuorantibus semina, alio migrare homines coacti. [b] Et Heraclides in politicis ait, *Chalcidenses incoluisse Cleonas & Elymnio ciuitate pulsos a muribus, qui omnia illorum bona ita deuorabant, vt neque ferro parcerēt.* Anaphes insulæ incolæ, prope regionem relinquere coacti sunt a perdicibus, quibus olim tamen caruerat, donec Astypalæus quidam perdicum par intulit, quæ breui tempore ita luxuriarunt vt illam complerent regionem. c

3 Accedit & exstinctio rerum publicarum per morbos populares, à quibus interdum tanta fit strages hominum, vt vix vnus imo & nullus inueniatur in loco incolumis vel residuus incola. In Pæonia Dardania, olim ranis ita pluit, vt præ multitudine illarum & fœtore, nouas sedes quærere incolæ fuerint coacti. d Sicut multitudine scorpionum & aranearum icti pestiferis morsibus fertilis regionis incolæ iuxta Æthiopes acridophagos, habitationem relinquere adacti sunt. e

4 Relinquunt & sponte propria loca incolæ, aliis de causis, quæ præbentur aliis habitanda. Quemadmodum Thraces postquam habitassent per septingentos annos Thraciam, eam reliquerunt: Samij vero extorres e sua regione occupauerunt eandem, & Samothraciam vocarunt, [f] Sic Heluetij, g homines bellandi cupidi, pro multitudine hominum, & pro gloria belli atque fortitudinis angustos se fines habere arbitrati, qui in longitudinem millia passuum 240. in latitudinem centum octoginta patebant, quod constituerant duce Orgentorige, eo mortuo exsequuti sunt, & ex finibus suis egressi sperātes alibi se facile noua regna quæsituros, & oppida sua omnia numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, & reliqua priuata ædificia incenderunt, frumentum omne præterquam quod secum portaturi erant, combusserunt, vt domum reditionis spe sublata, paratiores ad omnia pericula subeunda essent, trium mensium molita cibaria sibi quemque domo efferre iubentes. Cum sterilitate Mæonia premeretur, Lydorum rex superante multitudine, dimidiam populi partem sedibus excitam ad nouas sedes quærendas Tyrreno filio tradere coactus fuit: qui nauibus mare ingressi, pulsis Vmbris armata iuuentute loca tenuere vbi nunc Tyrrhenia dicta, est. [h] Meminit & Herodot. in 1 Phocenses, cum ab Harpago Cyri regis Persarum duce obsiderentur, naues cum vxoribus & liberis opibusque vniuersis conscendisse, & in Corcyram abiisse, & Harpagum desertam Phoceam occupasse. Addit & eosdem sese mutuis exsecrationibus deuouisse, ferream massam candentem in mare demergentes iuramento confirmasse, non prius se de repetenda patria cogitaturos quam massa illa vadis imis leuata supernataret.

a li 11. c. 29.

b Dioder. Sicul. li. 3. c. 3.

c Athenæus li. 9 cap. 20. Eustathius 1. Iliad.

d Eustatius in Iliad.

e Diodo. Sicul. li. 3. c. 3.

f vt scribit Heraclides in Samothracia in politiis

g vt narrat Iulius Cæsar 1. commentariorum de bello Gallico.

h Alexa. ab Alex li. 3. c. 28.

Remedia aduersus prædicta extrinseca reipublicæ nocentia. CAP. XII.

POssunt aduersus ea quæ extrinsecus adoriri videntur rerum publicarum, prouinciarum, regnorũ vel ciuitatũ statum, aliquando sapienti præcautione adferri accommoda remedia. Veluti quando imminet hostis externus, cui imparem se sentit viribus respublica vel princeps, operæ pretium est eius causam cur inimico arma sumere velit perpendere, an iusta vel iniusta sit: vt si iusta ei antea satisfiat pacifice. Ea enim ratione legati & fœciales præmittuntur ante belli indictionem, ad exponendas causas vel ad repetenda iniuste occupata, vel ad satisfactionem iniuriarum postulandam: & eandem ob causam sancti & inuiolabiles iure gentium censentur legati, quandiu quæ in mandatis habent exponunt, Aliter enim si violarentur, nulla esset spes transfigendi dissidia, quæ inter vicinos sæpe leuibus de causis oriuntur, & dum non liceret ab initio hac via de transactione libere experiri emendationem, & exponere causas contentionis, iræ mortalium in immensum sine vlla spe pacis more ferarum excrescerent, & mutuo cladibus se omnino brutali quadã feritate conficerent. Quod si iniuste respublica & sine causa impetu hostili inuadatur, recurrere tunc debet ad cõsilium, quod dedit Dominus noster IESVS CHRISTVS, apud Diuum Lucam [a] *Rex*, inquit, *iturus committere bellum aduersus alium regem, sedens prius cogitat. si possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad se: alioquin illo longe agente, legationem mittens, rogat ea quæ pacis sunt.* Consultatio de bello ab initio necessaria est diligens, antequam arma sumantur, nec enim in bello licet bis peccare: & hostium fortiorum animi exacerbati, qui facile antea placari & leniri potuissent, in furorem irreconciliabilem transeunt: potissimum dũ viribus & quibusdam victoriis se norunt superiores: aut dum quædam iam passi sunt quæ vindicare superbia sua summopere optant. Et lex etiam belli illa videtur, quam meminit Moyses a Deo datam. [b] *Si quando*, inquit, *accesseris ad expugnandam ciuitatem, offeres ei primum pacem, Si receperit, & aperuerit tibi portas, cunctus populus qui in ea est, saluabitur, & seruiet tibi sub tributo. Sin autem fœdus inire noluerit, & ceperit contra te bellum, oppugnabis eam. Cumque tradiderit dominus Deus tuus illam in manu tua, percuties omne quod in ea est generis masculini, in ore gladij, &c.* Ceterum si pacem hostis implacabilis noluerit admittere, & inferiores sint vires reipublicæ, tunc certe necessitas & vis succumbere facit, & leges admittit victoris inuitis victis. Monent & historiæ non temere oblatam pacem principibus reiiciendam: nec ideo contemnendum hostem quod pacem quærat. vt notat Iustinus [c] in Ptolomæo rege Macedonum, qui pacem belli metu, Gallos petere gloriatus, & ferociter legatis illorum non nisi malis conditionibus negans prælio conserto

a cap. 14. v. 31.

b Deut. cap. 20. v. 10.

c lib. 24.

serto victus ab illis est, cæsis Macedonibus, & captus atque multis vulneribus sauciatus capite amputato, in discrimen fortunarum regnum Macedonum sua temeritate coniecit. Sicuti reges qui denegarunt transitum pacificum & innoxium populo Israelitico, postea gladio cum habitatoribus regnorum sublati sunt. [a] Fuerunt tamen causæ resistendi iustæ aliquando & sanctæ, in quibus & qui viribus humanis pares non erant hostibus, Dei misericordiæ se committentes cum paucis vim impetumve hostium sustinuerunt, & victores tandem euaserunt. Et ita sancti per fidem vicerunt regna. [b] Ita facile est concludi multos in manu paucorum; & non est differentia in conspectu Dei cœli, liberare in multis & in paucis. [c]

2 Negandum etiam non est ciuitates multas & regna sine vllo remedio interitum hostili exercitu pati ex iusto Dei decreto, ob scelera, ob impœnitentiam, blasphemias, hæreses, & alia, quæ prouocarunt iram Dei. Sic Gomorrha igne cœlesti cum vicinis ciuitatibus in solitudinẽ & stagnum redactæ sunt, [d] Babylon ciuitas admirabilis, facta habitatio immundorum animalium, iuxta prophetiã Dei per Esaiam, relatam [e] ibi. *Et erit Babylon illa gloriosa in regnis, inclyta in superbia Chaldæorum. Sicut subuertit Dominus Sodomam & Gomorram. Non habitabitur vsque in finem, & non fundabitur vsque ad generationem & generationem, nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi Sed requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum Draconibus, & habitabunt ibi struthiones & pilosi saltabunt ibi: & respondebunt ibi vlulæ in ædibus eius: & sirenes in delubris voluptatis, prope est vt veniat tempus eius & dies eius non elongabuntur.* Eadem & causas repetit Hieremias. [f] Sic contriti armis Israeliticis angelo Domini cum eius virtute ducente, Amorrhæi, Hetæi, Pherezæi, Chananæi, Heuæi, Iebuzæi, & alij. [g]

3 Vicinorum etiam principum, saluam rempublicam a bello desiderantibus, maxime amicitia procuranda erit. Semper aut plerumque proximus seu vicinus inuidet vicino, [h] & vt est in prouerbio, δυσμενὴς καὶ βάσκανος ὁ τῶν γειτόνων ὀφθαλμός, id est, *Maleuolus & inuidus vicinorum oculus noxa ingens, improbus vicinus*: vt contra maxima commoditas, si commodus adsit. Quod non solum inter priuatos locum habet, sed etiam inter respublicas & regna, & maximæ & primæ causæ bellandi aut iurgandi, a finibus inter vicinos ortæ censentur. [i] Et ambitio regnandi a finitimis prius cœpit fortunæ vicinorum inuidentibus, [k] Et innuit Virgilius in Ecloga. *Mantua, væ miseræ nimium vicina Cremonæ.* & subuersi populi a vicinis, vt accidit Ætolis, & Acarnanibus, Carthaginensibus, & Byzantiis, & aliis.

4 Aduersum vero animalia, quæ regna in solitudinem & ciuitates reducere possunt, remedia quædam adferri possunt humana & diuina: humana, quando illa vel consumuntur, vel repe luntur arte &

a *Nu. c. 21. vers. 21. & Deut. c. 2 v. 14. & seq.*

b *vt exempla colligit D. uus Paulus ad Hebræos ca. 11.*

c *vt dicebat Iudas Machabæus in Machabæorum ca. 3. v. 18.*

d *Gen c. 19.*

e *in c. 13 v. 19.*

f *cap. 50. v. 34. & seq.*

g *Exo c. 23. v. 23. Iosua c. 24 v. 8. & seq. & lib. Numerorũ. Leuitici, Deuteronomij.*

h *vt ait Hesiodus.*

i *c. verus de verb. sign.*

k *vt ait Iustinus in 1.*

armis humanis, & venationibus. Quemadmodum ferunt in Anglia nullos inueniri lupos, quod cum illa grassaretur passim, præmia fuerunt constituta in capientes: ratione quorum tot capti sunt vt vel genus defecerit. Orion ob prędam magnam capturamque multiplicem ferarum, Helicem insulam cicurem reddidit antea incultam. a In Cyrenaica etiam regione lex est, ter anno debellandi locustas. Primo oua obterendo, deinde fœtum, postremo adultas: pœna desertoris constituta, in eum qui cessauerit. Et in Lemno insula, certa mensura præfinita est, quam singuli enecatarum ad magistratus referant. Graculos quoque ob id colunt, aduerso volatu occurrente earum exitio. Necare & in Syria militari imperio coguntur. b Et certum esse idem refert c Balearicos aduersus multitudinem cuniculorum ab Augusto petiisse, auxilium militare. Inuiolabiles habebantur Ibes apud Ægyptios inimicæ animalibus quæ pestem alioquin nisi ab illis deuorarentur adferebant & exitium. Ibes inquit Cicero d maximam vim serpentium conficiunt, cum sint aues excelsæ, rigidis cruribus, corneo proceroque rostro: auertunt pestem in Ægypto, cum volucres angues ex vastitate Libyæ vento Africo inuectas interficiunt atque consumunt. Acridophagi Æthiopiæ populi, deserto conterminiqui vexantur flante Zephyro & Libyco veris tempore locustarum multitudine, penitus consumerentur, nisi artificiose ignibus eas comburerent. e

a teste Parthenio in Eroticis.

b vt narrat Plinius li. 11. c. 29.

c li. 8. c. 55.

d 2. de natura deorum.

e Diodo. Sicul li. 4. c. 3.

3. Aliud est diuinum remedium, quando eius ira & permissione per dæmonem sæpe animalia immittuntur, ad eius opem confugere. Sic tempore Mosis, Deus multiplicauit signa & ostenta super Ægyptum ob duritiam Pharaonis, qui dimittere nolebat eius populũ, & immisit ranas, cyniphes, muscas, & ad preces Moysis sustulit. f Plinius, g pestem locustarum dixit esse iram deorum, & sæpe in Italia populum ad Sibyllina oracula confugisse, vt remedia a Deo quæreret inopiæ metu. Et inter Christianos auxilium a sacris orationibus, exorcismis, & aliis ecclesiasticis ritibus petitur. Dixit Deus Leuitic. 16. *Si non feceritis mandata mea mittam in vos bestias agri quæ consumant vos & pecora vestra.* Et Deuteronom. h *Ipsi me prouocauerunt in eo qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis: & ego prouocabo eos in eo, qui non est populus, & in gente stulta irritabo illos, ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima: deuorabitque terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet, congregabo super eos mala, & sagittas meas complebo in eis, consumentur fame & deuorabunt eos aues, morsu amarissimo. Dentes bestiarum immittam in eos cum furore trahentium super terram atque serpentium. Foris vastabit illos ignis, & intus pauor. &c.* Et qui exierunt vrsi de sylua, qui necarunt 42. pueros irridentes virum Dei Elisæum, dicẽtes, *ascende calue*, idq; ad maledictionẽ Elisæi, g Et Leo Prophetá non implentẽ iussum Dei necauit relicto intacto eius asino. h Admonuit Deus hæc esse & immitti quoq; per se in terrorẽ delinquentiũ, & ad

f Exod. c. 8.

g li. 11. c. 29.

h c. 32. vers. 21. & seq.

i 4. Regum c. 12. ver 23.

k 3. Regum c. 13. ver 24.

& ad vtilitatem sui populi,exaltationemque suæ gloriæ. [a] *Terrorem meum*,inquit,*mittam in præcursum tuum & occidam omnem populum ad quem ingredieris: cunctorumque inimicorum tuorum coram te terga vertam: emittens crabrones prius qui fugabunt Heuæum & Cananæum,& Ethæum,antequam introeas,&c.* Repetitur Deut. [b] Cumque renuntiatum fuisset regi Assyriorum leones interficere Babylonas traductos in Samariam,quod ignorarent ritum Dei veri, misit vnum de sacerdotibus Israel captiuis, ad instituendum iuxta legem Dei eum translatum populũ vt mederetur huic malo [c]. Non ignoro diuinæ potentiæ incredulos hæc omnino non probare, sed nihil mihi cum atheis, non magis quam cum Pharaone, qui non credidit iisdem mirabilius donec inuolutus aquis interiit cum suis. Veritas rerum non pendet ex opinione singulorum, velint autem aut nolint hæc ita facta esse & fieri,consentiunt omnes rationis & speculationis naturæ compotes, qui non naturali sed supernaturali accidere annotarunt. Si quæras iudicii Dei causam, hanc habe mihi notiorem:quia illi ita iustissime placuit, & quia quemadmodum vult ita potest, & omnia ex arbitrio disponit, siue nobis causa cognita sit siue incognita. Nec minus hoc credibile esse nobis debet,quam quod refert Plinius [d]. Quædam animalia indigenis innoxia,quæ aduenas interimunt, sicut serpentes parui in Tyrinthe quos terra nasci proditur. Item in Syria angues circa Euphratis maxime ripas dormientes Syros non attingere, aliis cuiuscunque gentis infestos, auide & cum cruciatu exanimantes. Vt contra in Latino Cariæ monte Aristoteles tradit, ab Scorpionibus hospites non lædi, indigenas interimi.

a *Exod.c.23. vers.27.*

b *c.7. vers.20.*

c *4.Reg.c.17.vers.26. & seq.*

d *lib.8.c.59.*

6 Sunt exorcismi in ecclesia aduersus huiusmodi animantia, imo & contra illa fit iudicium ecclesiasticum & condemnatio solemnis[e], in cuius parte finali [f], refert sententias quas se vidisse testatur maledictionis anathematizationis murium, limacium, & similium animalium, prolatas ab Officialibus Heduensi, Lugdunensi & Matiscomensi, & formam processus. Felix etiam Malleotus *dicto loco* narrat, processum & sententiam episcopi Lausannensis contra anguillas nocentes, quas omnino ex lacu exorcismo pepulit, vt etiam nunc nulla ibidẽ inueniatur. vt & tradit Beatum Heremitam Pruminni um insulam Sancti Marci prope Constantiam,quam Germani vocãt Reichenauwe im Bondesee, venenosis coinquinatam vermibus, totaliter mundasse suis precibus. Et quod mirabilius est, narrat in diœcesi Curiensi prouinciæ Moguntinæ, inter montes Germaniæ eminentiores terram esse asperam, in qua sint vermes dicti Germanis Iuger, qui in ius vocati fuerunt, ideo quod insigni pernicie sata afficerent: eorum autem procuratorem pepigisse cum populo, quod non expellerentur a suis possessionibus, nisi ipsis consentientibus alia sibi designarent loca iudicialiter, & ita factum quoque esse, & ita hodie seruari, vt ipsis vermibus, quos vocãt cantharidas seu limaces.

e *vt docet doctor Felix Malleotus tract. de exorcis. fusissime Bartol. Cassen. consilio 1.*

f *num.124. & sequen.*

per annos singulos in tempore suo terræ portio certissima reserue-tur, quo conueniunt, & nullum in posterum alium vexant. Simile factum videtur, quod Cœlius refert [a] ex apostolo, Venetos in Ionia, Adriatico mari appositos sub sementis tēpus solitos cum graculis depacisci, vt libis obiectis cum maza, quę illis forent ligmata ne semina persoderent omnino vel legerent, illosque stetisse dictis legibus. Institutæ sunt litaniæ & supplicationes publicæ minores ante ascensionem Domini ab Episcopo Viennensi Mamerto ad placandam iram Dei, quo tempore lupi & fera animantia in ciuitates vsque prorumpentia, plures perimebant, frequentibus terræ motibus [b]. Cassii montis incolæ precibus a Ioue impetrare solebant, Seleucidum auium aduentum, fruges eorum locustis vastantibus [c]. Cū Sicyoniorum ouilia lupi vastarent, Apollo monstrauit quo loco aridum quoddam lignum iaceret: cuius corticem carnibus commixtum cum ex eodem oraculo lupis Sicyonii apposuissent, statim illi interemti sunt [d]. Oraculo etiam didicerunt Astypalæi, cum eorum sata ingens cuniculorum multitudo corrumperet, canes nutriendos esse venaticos, quibus intra anni spatium ceperunt leporum sex millia. [e]

a lib. 24. c. 4.

b vt scribit Burcardus li. 13. decret. cap. 7. ex conf. Aurelianens. c. 6.

c vt scribit Plin. lib. 10. ca. 27.

d Pausanias in Corinth.

e Athenæus lib. 9. c. 10.

7 Contra strages, pestesue, aut alios morbos populares, principum & magistratuum erit diligens cura, præuidere vt omnia sint cadaueribus, putridis fecibus insepultis libera, sint cloacæ purgatæ, stagnantes aquæ vacuatæ, annona incorrupta, longe ab hiatibus terræ pestiferis & venenosis ciuitates sint exædificatæ, & aeri & ventis, prout Vitruuius admonet salubribus, expositæ, & medicorum vti arte & præceptis quanto ocyus & prudentius poterunt. Cum hac cura, adhibendæ etiam sacræ supplicationes. Nemo enim dubitat & flagellum Dei esse pestem, ex tribus illis grauissimis oblatis Dauidi, nempe peste, bello, & fame, ad expiationem sceleris eiusdem. Quemadmodum & apud Romanos etiam ethnicos, ea de causa fiebant supplicationes solemnes ad puluinaria eorum, quos deos arbitrabantur.

8 Quod si quæ alia rempublicam, principatum, regnum, ciuitatem inconsiderato, vel alia Dei voluntate, opprimant ineuitabilia: tunc cum gratiarum actione hoc vnum superest remedium, Dei voluntatem æquo animo pati sine querela & diuini iudicii reprehensione, exemplo confessionis regis Manasses, qui pulcra confessione [f], sibi culpam & causam desolationis regni & peccatis populi sui, adscribit. Considerare debent homines quod etiam ethnici fatentur, vt ait M. Terentius in Eunucho *omnium rerum esse vicissitudinem*, interq; mortales nihil perpetuū esse, sed mutationibus ab aliis ad alios transferri imperia, opes, gloriam, voluptates & reliqua quæ incommoda aut commoda esse possunt, & vt ait Homerus [g]. ξυνὸς ἐνυάλιος, καί τε κτανέοντα κατέκτα. *Communis Mars, inque vicem perimit perimentem*, atque victoria seu νίκη dicitur ἑτεραλκής, nunc in hanc nunc

f 2. Paralip. 33. fin.

g Iliad. 6.

nunc in aliam partem inclinans. Alexander Magnus [a] in Persas profecturus & in Asiam priusquam vlla nauis littore excederet, hostias cecidit petens victoriam bello, quo toties a Persis petitæ Græciæ vltor relictus esset, quibus longa iam satis & matura impeⷭsia contigissent, quocumque tempus esset vices excipere, melius acturos.

a vt refert Iustin. li. 11.

9 Frustra cum fato, id est, diuino decreto pugnatur, nihil mutationis periculo exceptum, non terra, non cœlum, neque totus hic rerũ omnium contextus, quamuis Deo agente ducatur, semper tenebit suum ordinem, sed illum ex hoc cursu dies aliquis deiiciet. Certis cuncta eunt temporibus, nasci debent, crescere, exstingui. & vt Seneca ait [b] ita fato placuit, nullius rei, eodem semper loco manere fortunam. Et Ammianus Marcellinus [c], *nulla vis humana aut virtus meruisse vsquam potuit, vt quod præscripsit fatalis ordo non fiat.* Quid enim obsistere voluntati Dei potest, cum ipse sit omnipotens, aut quid iustum videri poterit aut recte consultum, quod aduersetur decreto illius qui auctor sapientiæ & sapientia ipsissima, & absolutissima iustitia? vt rectissime Nicephorus Gregorius [d] dixerit, *vbi diuina prouidentia non commilitat consiliis actionibusque hominum malus iis exitus obuenit, & cogitationibus valde aduersus. Nam tunc neque vir consultus, consultus est, nec fortis, sed etiam sapientissima consilia insipienter desinunt, & generosa maxime ac fortia facta, turpem & infamem exitum consequuntur.* Sic sub nomine fortunæ, Liuius, obcœcat animos fortuna, vbi vim suam ingruentem frangi non vult. Ex ipsis factis homo discere debet, quæcunque cooperantem & commilitantem non habent supernam dexteram, his terram & mare & aerem aduersari, tanquam fugitiuum aliquem Dei & iustitiæ violatorem, efficaciter persequentia.

b in consolatio ad Helu.
c Anna. li. 23.
d Niceph. Grego. li. 7.

10 Bone Deus, quot modis supercilia & cacumina montium vicina nubibus diuina potestas fulminibus deiicit! quot ciuitates, regiones, & regna aquarum ministerio sustulit! quot splendidissimas terræmotu subruit, quot aratro hostis insolentissimi exaratæ! *Iam* inquit Pausanias, in Arcadicis, *omnium quas vnquam Sol aspexit vrbium maxima, nihil præter muros reliqui suo tempore habebat*, & vt D. Hieronymus scribit [e] olim orbis domina funditus euersa, murorum suorum ambitu omnis generis bestias exclusis hominibus cõtinebat Regia Assyriorum Niniue funditus euersa: Et Nicena quæ Troicis temporib. omni Græciæ imperabat, & Ægyptiæ Thebę quę cunctas vrbes opũ magnitudine antecellebant. [f] atq; vt idẽ ait, Megalopolis, Arcadiæ Metropolis fœderis religione neglecta, oppressa a Cleomene Lacedæmoniorum rege. Corinthus, Carthago, Tyrus, aliæq; pene infinitæ præstãtissimę populosissimę ciuitates, quę olim floruerunt, nunc nec vestigia post se reliqua habent, vel sunt ferarũ, ceruorũ, aprorũ, & bestiarũ lustra, aliquãdo honore, nunc horrore & abominatione cõspicuę. Delicta, peccata, superbiã, non tantũ Deus

e lib 5. comment. in Esaiam c. 13.
f Pausan. in Arcad.

pauperum & personarum singularium: sed etiam regum, imperatorum, rerumpublicarum, ciuitatum, vniuersitatum vindicat, manu sua potentissima, in ictu oculi, modis pluribus, igne, sulphure, vt ciuitates Sodomorum, aquarum illuuie, vt tempore Noe, Deucalionis, & testatur Zelandia, Hollandia: gladio inimicorum & seruorum suorum, vt per Mosem & Iosuam nationes expulit: & Amorreorum vrbes, Macedam, Lebnam, Lachim, Eglonem, Hebronem, Dabir, Hassor, Hais, Hiericuntem, Sichema, incendit, euertit, deleuit omnibus ad internecionem cæsis [a].

a Iosue ca. 6. 8. 9. 11.

11 Breui etiam tempore eradicat Deus regum & principum illustres familias, & nouos homines in locum earum excitat, rursusque eas deiicit, auget & renouat vt sibi videtur, & quo tempore se tutas & inuiolabiles putant habere sedes, tunc lapsu subito eas subuerti animaduertimus, vt Dei optimi maximique gubernationem & prouidentiam inuiti, qui sibi aliquid esse videntur, cunctaque subiecta se habere putant, fateantur. Sic paucis annis tota stirps Saulis regis primi Israelis deleta, Regia ipsa stirps Dauidis ab Athalia Achabi filia, & Iorami Iudæorum regis vxore, impia muliere, propemodum deleta, cæsis omnibus Ocheziæ filii sui liberis, solo Ioa infante excepto [b]. Tota domus Achab Israelitarum regis cum septuaginta filijs a Iehu sublata, qui in regnum successit [c], Nadab Ieroboami regis Israelitarũ filius cum vniuersa stirpe a Basa Isachariano interfectus [d]. Sed post 24. annos a regno occupato, filius eius Elam regni successor a Zambri quadrigariorum duce in conuiuio ebrius interfectus omnino vna eius stirpe deleta [e]. Artaxerxes Persarum rex, quamuis moribus trux & sanguinarius per Bagram Spadonem præfectũ millitum eius, veneno sublatus, cum omni prosapia dehinc vi illata [f]. Asamoneorum genus, quod imperabat Iudæis a tempore Iudæ Machabæi, sublatum omnino per Herodem Antipatri filiũ plebeium qui vsurpauit regnum post annum 126. eius regni [g]. Et rursum Herodis magni nnmerosa propago & soboles, intra centum annos interiit, exemplo memorabili, parẽtum improbitatem etiam in seros nepotes graui vindicta redundare, vt ait Iosephus [h]. Mauritii imperatoris tota stirps deleta, a Phoca tyranno. Omitto reliquos quorum numerus non patitur in præsenti epitomen.

b 4. Reg. 1.
c 4. Reg. 6. & 10.
d 3. Reg. 15.
e 3. Reg. c. 16
f Diodor. Sicul. lib 17.
g Ioseph. lib. 14. antiq. c. fi
g lib. 18. antiq. c. 7.

12 Pulcre etiam in principio in diebus Hesiodus de Deo.

Ρεῖα μὲν γὰρ βριάει, ῥέα δὲ βριάοντα χαλέπτει.
Ρεῖα δ' ἀρίζηλον μινύθει καὶ ἄδηλον ἀέξει.
Ρεῖα δέ τ' ἰθύνει σκολιὸν, καὶ ἀγήνορα κάρφει.
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης, ὃς ὑπέρτατα δώματα ναίει.

Facile enim extollit, facile etiam elatum deprimit.
Facile præclarum minuit, & obscurum adauget.
Facileq; corrigit incurruum, & superbum desiccat.
Iupiter altitonans, qui supremas domos incolit.

Atque Homerus Iliad. 8. inducit apposite Iouem in lancibus imposita

ſita fata Achiuorum & Troianorum expendentem, & Achiuorum lancem traxiſſe in terram fatum Troianorum: vnde & finis ab Achiuis eis impoſitus Deo expēdente. Ipſe autem Deum qui ſtateram in manu & poteſtate habet in eam partem quam ſibi placuerit inclinat, quod & Theognis in ſententiis annotauit.

Ζεὺς γὰρ τὸ τάλαντον ἐπιῤῥέπει ἄλλοτε ἄλλῳ.
Ἄλλοτε μὲν πλουτεῖν, ἄλλοτε δ' οὐδὲν ἔχειν. Id eſt,

Nunc etenim huic libram inclinat, nunc Iupiter illi.
Vt modo ſis diues, nil modo poſſideas.

Et proinde cum Dei voluntas erit, & tollere principes, & mutare reſpublicas, vel omnino memoriam illarum abolere, prudentium hominum erit: non reluctari & ſequi. Atque hæc eadem intentio ſtabilientis ex initio reſpublicas eſſe debet, humana prudētia ad Dei laudem & ſalutem ſocietatis humanæ ita leges diſponere, vt omnino & prouentus & emendatio & cōſeruatio aut mutatio Dei voluntati relinquatur, qui, prout expedire videtur mortalibus ſua ineffabili prouidētia omnia ſuauiter diſponit. Sicque [a]. Epictetus optime præſcripſit, Ὅστις ἀνάγκῃ συγκεχώρηκε καλῶς, Σοφὸς παρ' ἡμῖν, καὶ τὰ θεῖα ἐπίσταται. id eſt, *Neceſſitati qui probe ſe accommodat, ſapit: eſtque rerum diuinarum conſcius.* ἀργαλέος γὰρ, inquit Homerus, Odyſſ. δ. τ' ἐστὶ Θεὸς βροτῷ ἀνδρὶ δαμῆναι. *Ardua res homini mortali, vincere numen.* Prægrandia animalia fulmine Deus ferit nec ſinit inſoleſcere, parua vero nihil lædit. Apparet admirabilis Deus dum eminentiſſima quæque deprimit, vnde & ingens exercitus ab exiguo profligatur, quoties Deus iis in quos ſæuit iniicit aut metum aut tonitruum. Propterea quidam ſecus ac dignitas ſua poſtulabat, ſuperbia in calamitatem inciderunt, quia Deus neminem alium quàm ſeipſum ſinit magnifice de ſe ſentire. Deus ſuperbis reſiſtit: & qui dignitatem nempe a Deo acceptam, ad auctorem non referunt, velint nolint eum dominum prædicare coguntur. Solet eſſe in rebus publicis, & regnis, & principibus ipſis, quædam præpoſtera lætitia ex abundantia & nimia pace, & otio, & opibus, quam Deus, aliquando bellis, calamitatibus & flagellis corrigit vel tollit, vt fructus hilarior animabus accedat: non ſecus quam ſolent agricolæ luxuriantibus ſegetibus, immiſſis in agrum pecudibus aut iumentis, corrigere quod illi vocant depaſcere. Sic enim Virgilius.

Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba.

[a] *vt tradit Arrius in Enchiri. Epicteti c. 78.*

DE REPVBLICA SIVE DE ALIIS MVTATIONIBVS, INNOVATIONIBVS, TRANSFORMATIONIBUS, & interitu rerum publicarum & principatuum, vel regnorum.

LIBER XXII.

De mutatione rerum publicarum vnius forma in aliam, paucorum & optimatum in genere: & de causis eius spontaneis vel violentis quibusdam.

CAP. I.

HActenus cum dictum fuerit, De naturali & fatali interitu & mutatione rerum publicarum: Sequitur dicamus, de mutationibus, quæ accidunt ex parte personarum & administratione earum, vel contemta vel neglecta, vel alterata. Sicut enim corpora singularia contemta tendunt ad morbos: & morbi non curati, ad interitum: Sic contingit in republica neglecta paulatim quædam immutatio, quæ si non curetur & emendetur, ad corruptionẽ & interitum facile eam perducit: fit enim fortunæ immutatio, & hinc sequitur eius quod erat destructio. Et Xenophontis testimonio [a], omniũ rerum publicarum mutationes, morti sunt obnoxiæ, forma est quæ dat essentiã vel esse, vt dicunt, rei. Facilisq; est lapsus nisi diligenter forma conseruetur. τὰ θνητῶν τοιαῦτα, οὐδὲν ἐν ταυτῷ μένει [b], *eiusmodi mortalium sunt res, vt nihil in eodem statu maneat.*

a *Xenophon. lib. 2. rerum Græcarum.*
b *Euripides in Ione.*

2 Sic monarchia & legitimus principatus: degenerant in tyrannidẽ: quoties legitimus princeps incipit potius suas priuatas res & negotia, quam populi curare, furiose iniusteque dominatur: vt contra, tyrannis mutatur in legitimum principatum, si quando tyrannus omissis propriis commodis, magis res populi & salutem eius, quam propria sollicite tractat, remissa crudelitate patris & boni pastoris officium tenet, volentique populo modeste & iuste imperat.

3 Secundo loco ex incremento & decremento personarum qui statum reipublicæ constituunt, sequitur necessario mutatio formæ. Vt quando a Iapigensibus Tarentini superati, amissa magna parte nobilitatis, ex optimatum principatu, peruenerunt ad popularem statum [c]. Et Codro vltimo rege Atheniensium mortuo, seu in prælio necato, desiit Athenis monarchicus status: & mutatus in aliam formam reipublicæ. Monarchię a potentioribus subiugatæ, nouam formam gubernationis ex illorum arbitrio suscipiunt, legesque sequi coguntur: & sic ex regnis fiunt prouinciæ: ex principalibus democratiæ, & contra. [d] Theopompus Spartanorum rex primus instituit, vt Ephori Lacedæmone crearentur, futuri potestati regiæ oppositi: sicuti Romæ, Tribuni plebis consulari potestati fuere obiecti. Imminuit ita potestatem regiam Theopompus, & statum monarchicum [e].

c *Arist. lib. 5. Politi. c. 3.*
d *Iustin in 2 & Heracl. in politiis.*
e *Plutar. in Lycurgo Valer. Maxi. li. 4. c. 1.*

4 Status gubernationis paucorum, mutatur maxime per duos modos manifestos: vnus, si ipsa iniuria afficiant multitudinẽ: alius, ex ambitione opulentorum. Quando in primo casu, pauci iniuria afficiunt multitudinem cui dominantur, seditio nascitur, & tum maxime, si ex numero paucorum, dux vnus sit qui fingat se fauere multitudini: facile occupat tyrannidem armis a plebe sibi concessis. Sic Lagdanis, in Naxo, Naxiorum inuasit Tyrannidem. [f] Ita & Cyrus rempubli-

f *Arist li. 5. po it c. 6.*

rempublicam mutauit in monarchiam [a]. Stultus valde atq; imprudens populus qui vt iniurias interdũ leues a quibusdã illatas vindicet, temere vltionis ducem sibi eligit, qui postea ei omnem libertatem eripit, immemor Apologi equi: qui quum vindicari se a ceruo cuperet, auxilium ab homine postulauit, & vindictæ consequendæ causa sibi iniici ab eodem frenum passus est, quod debellato ceruo in posterum ferre coactus est.

5 Alius autẽ modus mutandæ formæ reipublicæ, qui ab ambitione paucorum imperantium procedit, causam habet: quod pauci tãtum sint & certi qui honorentur Magistratibus, opulenti vero non honorentur, qui ideo dissoluere conantur paucorum statum, vt ipsi quoq; honorum participes fiant aliquando. Quemadmodum cõtigit Massiliensibus, in Istro, in Heraclea [b]. In Istro quippe paucorũ gubernatio ad populũ recidit, seu in democratiam, apud Heracleam a paucioribus ad sexcentos peruenit: & apud Cymmenses Pheido, vir magnę existimationis, pluribus rempub. dispartiuit ea lege imposita, vt quilibet equum alere cogeretur. Prometheus vero strenuus & discẽdi peritus, mille rempublicam gubernandam cõmisit [c]. Pariter Principatu Reginensium in Aristocratiam conuerso, mille optimates electi qui rempub. regerent. Concitarunt inter se nobiles seditionem in paucorum potentia apud Gnidios, & mutarunt eius statum, ex eo quod pars eorum ab honoribus excluderetur: si quidem pater filium impediebat: nec nisi qui senior esset, honorabatur. Quare insurgens populus per eorum discordiam, & ducem nactus ex ipsa nobilitate, irruens peruicit: erat enim imbecillis aduersa pars [d].

6 Paucorum etiam gubernationes interdum mutantur ex seipsis, dupliciter. Quandoque enim qui ex illis moliuntur principatum, ex numero paucorũ sibi alios coniungunt, vt fecit in triginta Charicles Athenis: & in quadringentis Phrynichus. Quandoq; qui sunt ex paucorum numero vindicant sibi plebem: quod sæpe accidit, quando a plebe eliguntur Magistratus. In quo casu nobilitas plebem colit vt suffragia promereatur: vt apud Larissam, Abydum, & Romanos alios, & alibi, vbi candidati nobiles plebem multis modis aucupabantur, vt eius calculis potestatem, (qua plerumq; postea in perniciem populi ipsiusq; quoque nobilitatis abutebantur) facilius consequerentur. Plebs autem exterioris honoris ambitiosa, pecuniis & beneficiis, imo pollicitationibus inescata, opinione mobilis, inclinans in eam partem, qua sibi lucrum obuenturum sperat, aut quandam speciem libertatis, præsentibus inhærens, futura non considerans, leuiter in ambitiosorum & fraudulentorum hominum declinat & consentit sentẽtiam. Notæ sunt Tribunorum plebis Romani factiones, & quomodo prætextu defensionis populi, sibi pecunias pararent, & in perniciem & odium nobilitatis & iniuriam, patrumque contemptum, sibi potestatem vsurparent. Allicit porro [e] multum ad ambiendos Magistratus, & contentiones pro ipsis suscipiendis honor &

[a] Herael. in Cymmeusiũ politia.

[b] Aristotel. prædic. loco.

[c] Herael. in prædicto loco vbi & de Rheginensi. quæ sequuntur.

[d] Aristo. vbi supra.

[e] Hæc Aristo. li. 5. polit. c. 6. & 10.

lucrum ex illis. vt ideo curandum sit in paucorum administratione lucra ex Magistratibus proueniant. Nam ferunt leuius qui excluduntur a republica, & gaudent qui sua agere non impediantur: vt contra, si existiment eos qui Magistratum gerunt ex republica ditari, duplicem capiunt molestiam: & quod ab honore excludantur, & quod a lucro.

7 Rursum fit gubernationis mutatio in bello & in pace. In bello quidem, quod ipsi populo diffidentes, conducto milite vti compellantur, & qui militibus præficitur sæpe Tyrannidem inuadat, vt Corinthi Timophanes: apud Romanos, Sylla, Iulius Cæsar, & alii: & si plures præficiantur, ipsi sibi potentiam parant qui regunt, populum, recipiunt alios in communionem reipub. quoniam necessitas vrget populo vti.

8 In pace autem, diffidentia quam de sociis concipiunt pauci administrantes, tradunt custodiam conductis militibus, præficiuntq; illis virum aliquem qui ad neutram partem magis inclinare videatur: At iste plerumque fit Dominus vtriusque partis, quod accidit in Larissa vrbe, Leucadensibus.

9 Mutatur & paucorum gubernatio, quando qui gubernant prodige viuunt, & supra reditus & facultates expendunt: & vbi in luxum patrimonium profuderunt, res nouas moliuntur, tyrannidem vel sibi ipsis, vel aliis concipiunt, more piscantium anguillas, quas plurimum capiunt turbatis prius aquis. ita Hiparchus Dionysiũ Syracusiis induxit: & Amphipoli Cleotimus Chalcidenses colonos: & cum venissent seditionem cum illis contra diuites fecit, & in Ægina, qui negotium id Chariti fecerat, res nouas molitus est, propter huiusmodi causam [a]. Solent & inopes, qui sibi Tyrannidem quæsitam conseruare nequeunt, potentiores huic machinæ dolos admouere, vel fraudulenter vel venditione reipublicæ, quæ conuenientiore quam proditionis nomine appellari non potest.

10 Commune etiam est huic paucorum administrationi cum ceteris administrationibus, propter iniustitias, excessus, & defectus in dominatione, mutari & tolli.

11 In optimatum quidem republica, iidem propemodum morbi & mutationes grassantur: quod in hac vt in illa paucorum, & pauci gubernant, & contingunt seditiones, cum alii paupertate premuntur, alii diuitiis abundant, quod maxime ex bello accidit. vt Lacedæmoniis in Messenẽsi bello: Exhausti quippe per id bellum ac pauperes facti, quidam censebant ciuibus agros æqua portione diuidendos, alii nequaquam. Euenit quoque, aliquem ex optimatibus magnum & potentem, maiorem fieri, ac solum dominari velle: vnde mutatur status reipublicæ: vt apud Lacedæmonios factum videtur, per ducem belli aduersus Medos: & apud Carthaginenses per Hannonem.

[a] Arist. lib. 6. politior. ca 6.

De muta-

De mutatione Democratiæ seu status popularis, in aliam formam: & de causis. CAP. II.

POpularis status recipit præcipue mutationem, propter eorum, qui veluti duces se præbent populo, perfidiam: dum priuatim egregium quemque calumniantur, compellentes ita conspirare: publice vero multitudinem irritant. Et hoc modo apud Coum popularis status interiit. Nobilitas enim ob paucitatem eorum qui populum ducebant, conspiratione facta regimen ciuitatis arripuit. Apud Rhodum potentes retinentes sibi pecunias, quæ militibus solui debebant, irritarunt per triennium classis præfectos, qui cum sine pecuniis etiam ex lege nauigare cogerentur, rebellarunt, veriti pœnam iudicij, & conspirationem inierunt ad popularem statum euertendum. Apud Megarenses etiam, ductores populi, quo pecunias ex bonorum publicatione haberent, illatis iniuriis nobilitatem expulerunt: illi vero facta exsulum multitudine, in vnum conuenientes, pretio superiores euaserunt, oppressoque populo potentiam paucorum constituerunt, & periit popularis status. Contigit idipsum apud Cumas in populari statu, quem destruxit Thrasimachus.

2 Nati & plures tyranni ex popularibus hominibus, qui dicentes se inimicos esse nobilitatis, sibi peperere potentiam. Fiebant enim tum duces qui abundarent in populo, itidemque patroni, qui plebem sibi deuinciebant & viri militares sic prius alligabant populum ex inimicitia aduersus opulentos [a]. Vt Athenis Pisistratus per factionem aduersus Pædiacos susceptam: & Megaris Theagenes armentis opulentorum occisis, quæ iuxta flumen repererat pascentia. Et Dionysius accusans Daphnæum & diuites, meruit Tyrannidem Syracusis obtinere, propter inimicitias nobilitatis, sibi fide a populo præstita tanquam ipse popularis esset. Fit & de industria a rectoribus populi proditio facta status, dum sibi vel alteri Tyrannidem parant. Cum enim duo sint præcipue quibus popularis status definitur nempe potestas summa populi, & libertas: quando in his erratur, mutatio fit. Quare si potestas summa a populo in tyrannum transit, iam populo non est amplius potestas: nec libertas, dum legibus alienis subiicitur.

3 Oritur & causa mutationis status popularis, ex seditionibus & discordiis ciuium. Sic enim seipsos perdunt, & aduocant aliunde potentiores in auxilium, qui postea dominantur. Ita popularis status diuisus apud Hestiæam, Mytilenem, Phocenses, Delphos, Epidamnos. [b]

4 Sed frequentior causa quæ perdidit popularem statum, fuit nimia licentia a populo magistratibus concessa, quam facile in tyrannidem conuertunt. Per arma enim quæ pro defensione reipublicæ a republica suscipiunt, iam parata, inermi populo facile imperãt, & Crassi Pompeij, & Iulij Cæsaris triumphi præclaraque acta naua-

a Aristot. 5 Polit c. 5.

b Aristoteles lib. 5. Polit. c 4.

ta pro Republica Romana, cuius ministerio, opibus, militibus, dignitatibus gloriam sibi pepererant, &, vt loquar cum Floro, [a] nimia felicitas eorum, genuit ambitionem, per quam sublato populari statu sibi dominationem vindicarunt: & demum inter se dissidentes vt consortis impatientes, viam pararunt ad monarchiam. Addit & his aliis ex causis Suetonius, [b] turbasse rempublicam Iulium Cæsarẽ, nimirum ne eorum quæ primo consulatu aduersus auspicia, legesque fecerat, & intercessiones, rationem reddere cogeretur, vbi exercitum priuatus dimisisset.

a Flor li. 4. rerũ Roma.

b in Iulio Cæsare c. 30.

5 Prosperè res a gubernatoribus gestæ, aliquando etiam inducunt populum sponte ad deferendum administratoribus principatum, & ad mutandam reipublicæ formam: & e diuerso, successus rerum gestarum, ad populum rempublicam reuocãt, vt apud Argiuos, nobilitas, quod in prælio contra Lacedæmonios apud Matiniam vrbem commisso magnam famam consequuta erat, popularem statum delere tentauit. Athenis Areopagi consilium per tempora belli Persarum famam consequutum, reipublicæ gubernãdæ formam videtur seueriorem fecisse: vt apud Romanos auctoritas Senatus, & apud Syracusanos contra, multitudo vrbana, quod causa victoriæ belli aduersus Athenienses videbatur fecisse, rempublicam mutauit in popularem statum. Chalcidenses, quod simul cum nobilitate ad occidendum Phoxium tyrannum plebs insurrexisset, statim reipublicæ gubernationem suscepit. Similiter apud Ambraciã populus vnà cum aggressoribus Periandro tyranno expulso, in se ipsum gubernationẽ conuertit. Populus per vim, & dolum, & vim subiicitur, at vbi se superiorem putat, parum cedit. Sed potius dolis decipitur, quam vi externę cedat. Nã vbi dolus infertur, vix sentit, at vbi captus est frustra resilire tentat, & seruire cogitur, sicut cum quadringenti viri Atheniensium rempublicam susceperunt, asserentes, quod Persarum rex pecunias ad bellum contra Lacedæmonios subministraret, & in eo mentiti postea vi retinere gubernationem conati sunt. [c]

c Aristot. 5. Politic. c. 4.

6 Indulgentia etiam nimia magistratuum, vel præpositorum electorum a populo dat occasionem mutandæ reipublicę: & illa tanquam dulci veneno seipsum populus perdit, & gradũ facit ad principatũ. Sic qui magistratus ambiunt in Democratia in omnibus fere obsecundant populo, & eo rem deducunt, vt populum faciãt dominum legum, quo facto nihil potest perniciosius accidere statui politico. Nam solis legibus mobilitas populi veluti fræno continetur. Et sequitur ex relaxatione legũ, mutatio reipub. bonæ popularis, in vltimam speciem vitiosam popularitatis. Sunt enim gradus declinationis cuiusque reipublicæ ab vna in proximam minus perfectam, vel vitiosam declinantis, vt ex regno declinante, fit tyrãnis, assumta libertate delinquendi ex arbitrio. Et dum ea expellitur, nascitur Aristocratia: quæ deinceps quasi natura quadam cum tempore in Oligarchiam transit. Cum vero multitudo iniustitiam eorum cum

ira

ita vlciscitur, & iugum excutit, Democratia nascitur: ex qua rursum cogente plebis cõtumelia & iniquitate, successu temporis ochlocratia insurgit. [a] Vbi postremus gradus interitum vicinum habens. Quemadmodum exemplo est proposita a Polybio Thebæorum respublica: in qua plebs proprio motu omnia aggrediebatur excellenter præceps & acerba. Et proinde ab Alexandro Magno subacta grauissima quæque supplicia miserrimæ captiuitatis experta est: vrbs diruta, agri inter victores diuisi, captiui sub corona venditi. [b] Vbi leges reipublicæ popularis, quæ eam stabilierunt, violari incipiunt, ad ianuam est dissolutio, vt fundamentis deiectis. Quod & firmat Æschines contra Timarchum dicens, *tres esse reipublicæ administrandarationes*, Tyrannidis, i. Monarchiæ, paucorum, & popularis status: & moribus eorum, qui præsunt tyrannidi, & paucorum status confirmari: at, quæ popularis status ratione reguntur, legibus conseruari. Consuletur itaque ei statui, si de legibus violatis agatur, & reformetur status corruptus, quemadmodum in Heræa primum magistratus fiebant nutu populari, postea sortito: cum electiones eorum in pudendos homines caderent [c].

a *Polybius in epitome li. 6*

b *Iustin. ex Trogo li. 11.*

c *Aristoteles li. 5. Polit. cap. 3.*

7 Mala quoque gubernatione & negligentia magistratuum, popularis status interiit apud Thebanos, post pugnam in Onophytis commissam: apud Megarenses, Syracusis ante Gelonis Tyrannidem: Rhodi, antequam rebellarent. Et hoc malum commune aliis principatibus: quemadmodum bonæ naues imprudentia gubernantiũ subuertũtur & submerguntur, *vt ait Plato*. [d] Quo fit vt legamus monarchias & respublicas perseuerasse sub diligentib. & prouidis principibus & gubernatoribus, qui bene eas ordinauerant: defecisse autem bene ordinatas, cum peruenerunt in manus successorum, qui nec artem nec leges gubernandi nouerant, quibus cognitis conseruari poterant.

d *Plato li. 16. aut circa*

8 Bestia multorum capitum populus est, mobile vulgus & inuidum; si fræna laxentur, fastidit statum bonum præsentẽ: & vt simul suspiciosum est, se lacessitum bona administratione existimans, iugum excutere nititur, libertatis seu potius agendi quod velit sine ratione studiosus: ideo innouationi vacat, & reiectis bonis & ingenuis rectoribus, meliores adhiberi postulat, vocat autem meliores, qui magis ei indulgeant. Contingit autem illi, vt dum in hac electione peccat, seruus deinceps seruire cogatur: & fugiens fumum, vt dicitur, in ignem incidat. [e] *Tradere turpi fasces populus Gaudet, eosdem colit atque odit.* [f] Et natura multitudinis est, aut vt seruiat humiliter, aut superbe dominetur: libertatem quæ media est, nec spernere modice, vt ait Liuius, [g] nec habere sciat. Semper tamen melioribus & ditioribus aduersatur, quibus enim caret, quia ea aliis feliciter adesse putat, summopere desiderat. Et vt est apud Plationium. [h] Γνώριμ ὡς ἐπιχείρεται φύσει τοῖς πλησίοις ἐξ ἀρχῆς ὁ δῆμος καὶ ταῖς δυσπραγίαις ἀν..., ἥδεται, id est, *Non ignoramus ita vulgus natura comparatum*

e *Plato lib. 8. de repub.*

f *Seneca in Hippolyto.*

g *Liuius lib. 24.*

h *libro, seu fragmento, de differentia comœdiarum inter Græcos*

esse, vt his qui opibus valent aduersetur, & ex ipsorum infortuniis oblectationem quærat.

9 Super omnia cauendum rectori reipublicæ, si velit sartam tectamque habere rempub. ne confusio in ea actionum & promiscua officiorum & personarum indifferens sit operatio. Nã hanc proxime sequitur interitus, vt ait Plato.[a] Cuius verba refero. *Si faber, inquit, opera coriarij aggrediatur, vel coriarius fabri, vel instrumenta inter se commutent, aut præmia, aut si idem vtraque exercere contendat omniaque talia inter se permutentur, non commutationem hãc existimas magna quadam iactura afficere ciuitatem? Quoties autem aliquis artifex vel alius natura quæstuarius, diuitijs elatus, vel multitudine copiaue & robore, aut huiusmodi alio quopiam, militaris ordinis hominem transire conatur: vel miles cum sit indignus, in consularis nititur & custodis ascendere dignitatem, & instrumenta vicissim quoque isti præmiaque commutãt, aut idem aliquis hæc omnia simul peragere tentat, tunc arbitror mutationem multarumque rerum tractationem eiusmodi videri tibi, totius ciuitatis interitũ. Et maxime quidem. Cum ergo tria in ciuitate sint hominum genera: multorum tractatio, alteriusque in alterum commutatio, & extrema ciuitas calamitatis, rectissimeque pernicies appellabitur. Est ita. Perniciem vero summam ciuitatis tuæ nonne iniustitiam esse dices? Quid ni? Hoc igitur iniustitia est. Rursum autẽ sic dicimus, quæstuarij, auxiliarij, custodum generis actio propria, vnoquoque suum opus peragente in ciuitate, cont ra ac confusio illa superior & iustitia erit, & ciuitatem ipsam efficiet.* Hæc Plato. Diuus etiam Paulus, [b] hanc confusionem valde noxiam reipublicæ paucis describit, & eam esse vnum corpus ciuile dicit, quod in ea sint multa membra diuersa officia habentia: &, si non essent membra, non esse corpus. *Nam,* inquit, *& corpus non est vnum membrum, sed multa. Si dixerit pes quoniam non sum manus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore? Si dixerit oculus, quoniam non sum auris, non sum de corpore: non ideo non est de corpore: si totum corpus oculus, vbi auditus? si totum auditus, vbi odoratus? Nunc autem posuit Deus membra, vnum quodque eorum in corpore sicut voluit. &c.* Apologo quoque corporis humani vsus Menenius Agrippa, [c] pro reuocanda plebe a secessione facta contra patritios & senatum: docuitque plebem, quod si nulla corporis pars amplius faciat suum officium, & contra ventrem coniuret, non fieri posse vllo modo vt corpus diutius duret, acnon intra paucos dies fame, pessimo mortis genere, consumatur. Et eadem de ciuitate, eodem modo sentiendum. Et euenit populo alioquin quod fabulose narrat Plutarchus [d] cuidam serpenti contigisse, cuius aliquando caudam ferunt aduersus caput seditione facta, petiisse, vt sibi vicissim quandoq; ducem reliqui corporis esse liceret, nec semper caput ducem sequi teneretur. accepta autem ducendi potestate, fiebat, vt & ipsa sine intuitu sese mouens grauiter offenderet, & caput insuper, quod cæcum surdumque ducem

a Plato. lib. 31 seu dialogo 4. de repu. vel de Inst.

b 1. ad Corint. cap. 12.

c Lucius Florus 1. de gestis Rom. Dionys Halicar. In 6.

d Plutarc. vita Aratis.

cem præter naturæ institutum sequeretur, in eandem secum perniciem traheret.

De mutatione Principatuum & interitu, ex causa luxuriæ imperantium. CAP. III.

Vitia, & insolentia eorum, qui dominantur & imperant, habent causam plerumque mutationis formæ vel interitus reipublicę & principatus, vt notat Heraclides in politiis, dumque de Atheniensib. agit, tradit, post Codridas, nullos amplius reges electos, eo quod in mollitiem & luxum delapsi esse viderentur. Refert & in Cephalenorum repub. regnum in ducatum versum, quod Promnesus homo summæ inclementiæ rex, omnes virgines ante connubium cognosceret: quem occidit Antenor arrepto ense, muliebribusq; vestimẽtis assumtis, quem ob causam populus summis honoribus ornatum, ducem sibi constituit.

2 Superbi Tarquinij importuna dominatio & luxuria sic affecit iniuriis populum Romanum, vt is cupiditate etiam libertatis incenderetur, & pulsis regibus administrationem suæ reipub. institueret: & ex imperio perpetuo annuum, ex singulari duplex, ne potestas solitudine aut mora corrumperetur: consulesque appellauit pro regibus, vt consulere se ciuibus suis debere meminissent.[a]

3 Appius Claudius, decemuiratui finem dedit ob cupiditatem & amorem illegitimum virginis.[b]

4 Postquam monarchia Assyriorum durasset per mille trecentos annos, postremus apud eos regnauit Sardanapalus, vir muliere corruptior: quem videre cum ægre obtinuisset Arbaces seu Arbactas, præfectus militum eius, & eum inter scortorum greges purpuram colonentem inuenisset, & muliebri habitu mollitia corporis & lasciuia eas oculorum anteeuntem, pensaque inter virgines diuidentem, indignatus, coniuratione facta cum militibus, eum obsessum sustulit, & imperium in Medos transtulit.[c]

5 Non est passus Deus suscipere principalem dignitatem & sacerdotalem, filios Helj summi sacerdotis & principis: eo quod propter sua peccata detrahebant homines a sacrificio Domini, & dormiebãt cum mulieribus, quæ obseruabant ad hostium tabernaculi.[d]

6 Causa cur exstincta est tyrannis Pisistratidarum, impura etiam luxuria fuit. Pisistrato enim mortuo, filius eius Diocles per vim stuprata virgine, a fratre puellæ necatus est: & cum alter filius Pisistratis Hippias nomine, imperium tenens interfectorem comprehendi iussisset, qui per tormenta socios cædis nominare cogeretur: omnes amicos Tyranni nominauit, quibus interfectis quęrenti tyranno an alij reliqui conscij essent, nemo ait superest, quem mori gestiam quã ipsum tyrannum: qua voce eiusdem tyranni se victorem, post vindictam pudicitiæ sororis ostendit. Eiusque voce cum admonita liber-

a Florus lib. 1. rex Roman. Dion. Halycarnas. lib. 4 Liuius in 1.

b Dionys. Halicar. lib. 10 Liuius 3. ab vrbe cond.

c Iustinus in 1.

d 1. Regum. cap. 2.

a Iustinum in Gregorii lib. 2.

taris ciuitas esset, tādem Hippias regno pulsus, in exsilium actus est. a Et ad Darium Persam confugiens, aciem in Athenienses dirigens, in Marathonio campo, vbi pugna cantata, bello occubuit, & ciuitas plene ab eius Tyrannide liberata est.

7 Mutatio quoque & finis regnandi Heraclidis contigit mirabili modo, per socordiam & voluptatem Candaulis regis vltimi, qui non contentus frui pulcritudine vxoris, eam formosissimam supra omnes fœminas collaudans, voluit nudam Gygi, vni ex suis satellitibus, ostendere: quo facto, & intellecto ab vxore, ea ira percita, quod nuda visa fuisset, Gygem in virum, & homicidam mariti elegit, & in dotem seipsam & regnum ei dedit. Et sic regnum Lydorum ab Heraclidis in Mæomnadas translatum est. b

b Herodo. in 1. & Iustinus in 1.

8 Childericus rex Francorum, pater Clodouei, regno fertur eiectus a Francis, quod filias illorum constuprare cœpisset: cuius in locum electus rex Egidius, magister militum Romanorum: donec post octo annos, quibus latuerat pulsus, in Toringia, eiecto Egidio rediit in gratiam Francorum, & regnum recepit ope & concilio Vuinomandi. c

c Gregor. Turo. l. 2. histo. francica. c. 12 idem Aimonius lib. 1. de gestu francorum c. 7 nisi quod hic nō dicat pulsum regno, sed eum spōte secessisse, ad tempus, consilio Vuinomādi procerum sui, donec ira, per populum in eum cō epta deferbuisset.

9 Eadem occasione Eorius rex Gothorum, ab Auernis Romam fugit, metu ne ab illis occideretur, ob nimiam luxuriam in mulieres. Cumque eandem vitam luxuriosam tentasset cum mulieribus Romanis prosequi, lapidibus obrutus est. d

d Grego. Turo. lib. 2. hist. cap. 20.

10 Culculenus rex Scotorum, flagitiosissimus, Veneris & Bacchi mancipium, nobilium adolescentium corruptor, cædes, rapinas, latrocinia, impune permittens: dum ad comitia, quibus illi regnum abrogabatur, tenderet, a Cadhardo Scotiæ vrbis Thano, cuius filiam corruperat. cæsus est. e

e Hector Boethius lib. 11. histor. Scotica.

11 Ab Hunnis seu Auaribus rebellauit gens Sclauorum, qui & alio nomine dicuntur Vuinidii, quod cum iam antea Auaribus primum vectigalia veluti dominis dependerent, vt præliantium castra tutarentur, fugientibus auxilia subministrarunt: ideoque plures ab illis sibi contumelias illatas tolerassent, vt non homines hominibus, sed feræ potius viderentur imperitare vilibus iumentis: Tandem inter cetera pessime tulerunt, & dictu horrendum quoque & inauditum scelus in se perpetratum, quod quasi hyematuri eorum adeuntes domicilia vxores eorum suis assumebāt socias stratis: quod postea inde geniti noluerunt pati, sed mouerunt arma in Hunnos. Et aduenerat eo tempore mercator mercium comparandarum causa, Samo quidam natione Francus ex Senonibus, cum sociis pluribus, qui cum Sclauis contra Hunnos bellum gesserunt, & eos superarunt. Vnde factum vt Sclaui eundem Samonem in regem eligerent, qui postea pluribus prælıis tutatus illos est. f

f Aymon. libro 4. de gestis Franc. c. 9

12 Scribit H. Mutius, g anno Domini 1300. accidisse, comitem Habspurgensem habuisse quendam nobilem in valle arcta Vraniæ arcis præfectum, superbum tyrannum, intolerabilem, qui libidine inex-

g l. 22. Chronicorū Germaniæ.

inexhausta formosiores virgines, & matronas honestas, corrumperet. Quum autem duorum Germanorum fratrum virginem compressisset, eum ab illis fuisse necatum: indeque sequutam rebellionem contra omnes nobiles, ita tyrannice viuentes, societate primum eius rei causa inita inter tres pagos, Vre, Suitz, & Vnderualden, ita vt omnis nobilitas fere inde extrita fuerit: quemadmodum nec tulit Erythriensium populus in gubernatione regiarum vrbium gubernatores nobiles, licet eas diligenter curarent, sed rempublicam mutauit. a

13 Refert Theopom. b mutatam fuisse monarchiam Rhodiensium in Aristocratiam per voluptuosum Hegesilochum regem Rhodium, qui cum ob temulentiam talosque inutilis esset factus, neque vllam dignitatem haberet omnino apud Rhodios, sed a sociis omnibusque ciuibus ob vitæ intemperantiam accusaretur, paucorum principatum cum amicis constituit, qui multas nobiles matronas dedecore affecerunt, ac non paucos pueros vitiarunt: in tantumque petulantiæ processerunt vt vel talis luderent de liberis mulieribus, differerentq; inter talorum iactum, quam vrbanorum victus ad victorem duceret.

a *Aristo.* 5. *Polit.* c. 6.
b *Theopom.* li. 16 *histor.* & *Athenaeus lib.* 10. *Dipnosop.* c. 15.

De causis mutationis aut alterationis, vel interitus reipublica, ex intemperantia & luxu dominantium. CAP. III.

IN excessu & prodigalitate imperantium, seu in luxu & expensis inutilibus in conuiuia, voluptates, superfluum apparatum conuiuiorum, & personarum, & in profusas largitiones, magnum detrimentum capit res publica: Tum quod postea pecuniæ in necessarios sumtus desiderantur: tum etiam, quod pro his, onerandus multis in tributis populus, quibus læsus accipit rebellandi occasionem. Narrat Idomeneus, Pisistratidis filios Hippiam & Hipparchum, conuiuia inuenisse, & equorum aliorumque multorum apud illos fuisse copiam, & ex eo fuisse eorum graue imperium. c Posuit Deus legem regibus populi sui, d *Cum constitutus* inquit, *fuerit rex, non multiplicabit sibi equos,* e *nec reducet populum in Ægyptum equitatus numero subleuatus.* Et postea, *non habebit vxores plurimas qua alliciant animum eius.*

2 Causa cur Arbaces, regnum inuasit Asiæ & transtulit in Medos, fuerunt nimiæ delitiæ Sardanapali vltimi regis. f Ea occasione vsus Carolus Martellus in inuasione regni Franciæ, regibus tunc in delitiis tantum viuentibus, & negotia regni per maiorem domus gerentibus, qui Merouingorum familiam tunc sceptro deiecerunt. g

3 Campania, inuictum armis Annibalem, luxuria illecebrisque suis complexa, vincendum militi præbuit, illa vigilantissimum ducem, illa exercitum acerrimum, dapibus largis, abundanti vino, vnguentorum fragrantia, Veneris vsu lasciuiore, ad somnum & delitias

c *Athenaeus lib* 12 *dipnosoph.* c 15.
d *Deut.* 17. *ver* 15.
e *nempe vt ait glo ad dictu ver.* 16 *ad iactantiā sed bene ad dignitatem sui status, & ad defensionem sui regni*
f *Ctesias de rebus Persicis. Athenaeus lib.* 12. c. 12. *Iustin. in* 1.
g *Eginarthus Aymonius Gaguinus & a* 1j.

euocauit: ac tum demum fracta & contusa Punica feritas est cum Seplaciaci & Albana, castra esse cœperunt. a Quid autem his vitiis fœdius, quid etiam damnosius, quibus virtus atteritur, victoriæ languescunt, sopita gloria in infamiam conuertitur, animique pariter & corporis vires expugnantur? vt nescias ab hostibus ne, an ab illis capi pernitiosius habendum sit? Scribunt auctores b fide digni, Xerxem opum regiarum ostentatione eximia, eousq; ad luxuriam gaudentem: cum edicto præmium ei proposuisset, qui nouum genus voluptatis reperisset, dumque delitiis nimiis captus esset, amplissimo regno ruinam dedisse.

a Val. Max. lib. 9. cap. 1. Liuius 23. Cicero contra Rullum. Zonaras. b Val. Max. prad. loco Cicero 5. Tuscul.

4 Erat Volsiniensium vrbs opulenta, legibus & moribus ornata, Hetruriæ caput habita: Sed postquam in luxuriam prolapsa est, in profundum iniuriarum & turpitudinis decidit: & cum ciues seruos suos sine delectu manumitterēt, conuiuiis alligarent. conuiuiis honestarent, rempublicam amiserunt, & Libertini in partem potestatis recepti, plenitudinem vsurparūt: testamenta ad arbitriū suum scribi iubebant, conuiuia, cōuentusque ingenuorum fieri vetabant, filias dominorum in matrimonium ducebāt: immo postremo, lege sanxerunt, vt stupra sua in viduis pariter, & nuptis impunita essent, ac ne qua virgo ingenuo nuberet, cuius castitatem non ante ex numero ipsorum aliquis delibasset. Sicque luxuria aluit luxuriosiores, qui in se rempublicam transtulerunt, eamque ita pessime administrarunt, donec postea prædicti Libertini, Romanorum ope per Decium Murenam, omnes aut in carcere necati sunt, aut dominis in seruitutem restituti. c

5 A tempore, quo Paris fertur iudicasse, in concertatione Iunonis, Palladis, & Veneris pro Venere, omnia confusa voluptate, perturbataque fuerunt, vt dicit Athenæus. d Alludit autem ad subuersionem imperij, vel regni Troiani, quod accidit ob voluptatem Paridis filij regis Troianorum, qui rapuit Helenam, Græcorumque iram aduersus Ilium prouocauit, & qui regnum post decennalem obsidionem deleuerunt. e Atque Homerus cum voluptatis mala principibus insinuare vellet, fingit Iouem, quæcunque de rebus Troianis pernoctando recte cogitauerat, ea per diem voluptate captum subuertisse, tumque fortissimum Martem a debilissimo Vulcano ligatum fuisse, qui cum illegitimis amoribus detineretur, calumniam & pudorem ex illis reportauit. Sunt istæ voluptates seruiles, porcis dignæ, quæ regum animos turpiter victos in triumphum ducunt, & ridiculum coram populo reddunt principem, & merito efficiunt contemtibilem, tanquam indignum aliis imperare, qui sibiipsi, & affectionibus fœdissimis dominari nequeat, tanquamque mancipium vitiorum. Ab initio falsæ non veræ voluptates dulcedine quadam incautos more cantus Syrenarum decipiunt principes vt alios, & illectos irretiūt, inuoluunt, grauant, & tūc cum deceperint, quales sint, declarāt, & ex recessu cognoscuntur: dū enim adue-

c Val. Max lib. 9. cap. 1. Florus lib. 1. c. 21. Orosius lib. 4. c. 5. C Pli. lib. de viris illustrib. ca. 36. d lib. 12. Dipnosophiston. c. 1. e quod liquet ex Homero Dare Phrygio, Virgilio, & aliis.

aduenaiunt, vix percipiuntur earum doli, cum habeant speciem, & faciem boni sensualis, verarumque voluptatum.

6 Ferunt & Sibaritas ob nimiam voluptatem, tandem per occasionem actionum eius, victos & subactos a Crotoniatis, & rempublicam amisisse. Cum enim in tantum voluptatum peruenissent studium, vt equos etiam ad tibiam in symposiis tripudiare assuefecissent, Crotoniatæ id cognoscentes, vbi cum his pugnarent, saltandi concinnitatem illis pararunt, vt asserit Aristoteles in eorum republica. Aderant enim illis tibicines in acie militari, quorum cum tibiarum sonum equi audiuissent, non exsilierunt solum, verum etiam sessores habentes ad Crotonitas confugerint. Sic etiam Cardianos, qui ita quoque ad voluntatem equos saltare instituerant fuisse superatos, & fusos a Bisaltis, refert idem auctor Athenæus.[a]

7 In summa duo maxime vitia succrescunt non solum in regnis, regibus, sed etiam in populis, & in omni specie rerumpublicarum: auaritia, & luxuria: quæ vt pestes crudelissimæ omnem statum reipublicæ subuertunt, & depopulantur[b]. Exemplo erunt Athenæ, & Roma: nam quæ vrbs voluptati plurimum tribuit imperium maximū amisit: quæ labore delectata est, obtinuit, & occupauit. Et illa libertatem donare non potuit: hæc etiam donare potuit.[c] Et Aristoteles[d] plures reges & principes periisse ait, quod in voluptatibus viuentes, effecti sunt contemnendi, ac multas præbuerunt occasiones opprimendi se. Prodigos dixit Cicero,[e] qui epulis, & visceratiónibus, & gladiatorum muneribus, ludorum, venationumq; apparatu, pecunias profundūt in eas res, quarum memoriam aut nullam, aut breuem sunt omnino relicturi. Grauius autem voluptates principum Deus insectatur per Esaiam,[f] *Va*, inquit, *qui consurgitis mane, ad ebrietatem sectandam & potandum vsque ad vesperam, & vino æstuatis. Cythara, & lyra, & tympanum, & tibia in conuiuiis vestris, & opus Domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis. Propterea captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam & nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit: propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum, absque vllo termino, & descendent fortes eius, & populus eius, & sublimes, gloriosiq; eius ad eum & incuruabitur homo, & humiliabitur vir, & oculi sublimium deprimentur, & exaltabitur Dominus exercituum in iudicio, & Deus Sanctus sanctificabitur in iustitia*. Et alibi Ecclesiastes ca. 10. ver. 6. *Va tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes mane comedunt.*

a Athna. li. 10. Dipnoso. c. 15.

b vt dicebat M. Porcius Cato. Liu. li. 34.

c Val. Max. li. 4. c. 3. exemplo 6.

d li. 5. Politic. ca 10.

e Cic. 3. Officiorum

f Esaia. c. 5. ver. 11.

De emendatione luxus, & ita de remedio contra hunc casum Reipublicæ. CAPVT V.

Blandum malum certe luxuria, luxus, prodigalitas, & reliqua quę inanibus sumtibus exhauriunt ærarium reipublicæ. Et quamuis accusare luxum sit facilius quam vitare principi, & homini rectori

qui vult ceteris præfulgere: tamen sapientia, quæ rationali homini propria est, ita debet actus suos temperare, vt cautione adhibita ceteris quoque prudentior videatur, vtatur temperato victu, & vestitu, & laudabili parsimonia parcat publico ærario. Considerare debet moderator reipublicæ se esse quidem principem: sed non ea intentione præpositum, vt reipublicæ bonis abutatur: sed vt modesto vsu contentus, cetera subditis integra conseruet: neque principem alio ventre, aut corpore præditum, quam hominis, & proinde posse si velit iisdem, quibus ceteri homines, contentum esse: ali, viuere, vestiri, mori, communia sunt omnibus, vt reliqua humana.

2 Nec reprobatur quidem in principe, cibis boni succi, & melioribus vti: sed superfluus, inutilisue apparatus, profusæ expensæ, quæ ex pecuniis, laboribus, immo vero morte, sæpe subditorum bonis exsuctis, colliguntur per tributa crudelia. Quid enim (quæso) necessarii sunt tot aulici principi officiarii, inutiles titularii, qui more harpyiarum apposita deuorēt, in necem subditorum? tot secretarii, cum duo, aut quatuor amanuenses sufficiant, negotiis expediendis, quorsum tantus numerus administrorum culinæ? quibus adhærent vt tineæ subministri, & subministrorum alii subministri, & istis famuli, & famulorum famuli? cur tot nutriuntur sanguine populi hirudines? adulatores, aulici, stulti, vel veri moriones, nani, monstra naturæ? quæ in delitiis habentur, muscæ, asseclæ, comitatus: & stipatores inermes, numerus, pondus iners terræ, & fruges consumere nati. Istos enim omnes expensis publicis nutriri in præiudicium publicum videmus. Apparatus regius aut principis, vel gubernatoris, ita debet institui, vt dignitas conseruetur principalis, & modum, vel necessitatem eius non excedat, neque quicquam ei deficiat. Egent enim principatus quidam maioribus impensis, pluribus stipatoribus & aulicis, dum plura & maiora sunt obeunda negotia. Neque mentis compos esset: qui vellet principem, vt priuatum viuere: quia princeps priuatus esse non potest, & princeps. Neq; reprobandum, quod multo plures illi offerantur in mensa epulæ, quam edere possit, nam honoris gratia hoc fit, & non superflue, cum sublatæ reseruentur seruientibus: necessario enim, & hi alendi sunt. Eadem dicenda de vestibus, & equis necessariis, venatione honesta, sumtuque in illa moderato, habita ratione dignitatis principis, ditionis & prouentuum eius. Laudatur sapientia Salomonis in constitutione ordinis ministrorum, & rerum necessariarum regno, & dignitati.[a] Fert necessitas negotiorum reipub. etiam requiri plures qui ea tractent, plures ita suo tempore faciendæ impensæ principi, qui, quia gerit negotium subditorū iuste ab illis postulat ideo tributa, & contributiones, non magis quam negotiorum gestor cuiusque priuati, recte postularet a possessoribus rerū impensas pro illis factas, vel faciendas.[b] Possunt referri præstantissimorū principum exempla, qui cum suæ reipublicæ opes tractarēt, & in publico illis abūde vterentur, tamen pro priuato suo

a 3. Reg. 10. 2. Paralipo. ca. 9.

b l. 1. de neg. gest. P.

suo victu summo cum virtutis encomio, paucis contenti fuerunt, non in luxu, sed in administratione reipublicæ proba officium summæ potestatis consistere rati, strenuis actibus, & consiliis, quibus præerant vtiles, sua parsimonia, & virtutibus, aliis & inferioribus imitabiles: cum scirent publicarum pecuniarum, non se esse dominos proprietarios, sed dispensatores a Deo datos: & non ad deglubendas, sed ad tondendas oues seu populos sibi commissos. Quod minime considerantes mali principes, præcipiti libertate in tyrannidem conuersi imperii & reipublicæ status subuersionem, sponte sibi & posteris suis, sine vlla restitutionis in integrum spe, pepererunt. Et dicebat sacer ecclesiastes [a]: *Beata terra cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum & non ad luxuriam.*

a Ecclesiast. c 10. ver. 17.

3 Narrat Herodotus b, dum de Perdica agit, priscorum hominum tyrannides seu principatus in re nummaria fuisse exiles, & eis populares facultates, adeo vt ipsi regi Macedonum in vrbe Lebæa, vxor eius & coqueret cibaria, & panes famulis bubulcis & equisonibus. Legimus & Saulem regem electum, tamen proprio patrimonio incubuisse, & non mutasse splendorem victus: quod docet, quia postquã constitutus fuit electus & vnctus rex, sequebatur boues venientes de agro, & nihilominus statim cõgregauit populum ad bellũ regio imperio, & castra admouit contra Ammonitas, eosque fudit. c Hoc & argumentum maximæ frugalitatis ducum Romanorum priscorum & bonorum, qui semoti longe ab ambitione & vsurpatione tyrannidis fuerunt, quod peracto officio publico etiam digni imperio, proprios agros domestico & priuato modo colerent: non ideo magis ex administratione publica facti inanes & superflui. Quare Plinius d, dũ quærit rationem, cur arua antiquitus, maiores fructus redderẽt, addit, quod tunc manibus etiam ipsorum imperatorum exculta essent, & gauderet terra vomere laureato, & triumphali aratore: & quod illi eadem cura semina tractarent qua bella, eademque diligentia arua disponebant qua castra: Item quod honestis manibus omnia lætius proueniant, quoniam & curiosius fiunt. Illustrat dehinc exemplis, quod serentem inuenerint dati honores, Serratum vnde cognomẽ, vt aranti quatuor sua iugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur. Cincinnato viator, attulit dictaturam, & quidem, vt traditur, nudo, plenoque pulueris etiamnum ore, quod & refert Liuius. e Maximus etiam ille dux Romanorum Curius, quale frugalitatis reliquerit testimonium imitandum principibus, paucis expressit Iuuenalis f.

b Herodot. lib. 8.

c 1. Reg. ca. 11, ver. 5.

d lib. 18. c. 3.

e Liu lib. 3.

f Satyra 11.

Dentatus Curius paruo quæ legerat horto,
Ipse focis breuibus ponebat olusculæ, quæ nunc
Squallidus in magna fastidit compede fossor.

Laudatur pro seruorũ & famulitii temperamento, merito Scipio Æmilianus g, quod post duos inclytos consulatus, totidemque suæ

g Val. Max. li. 4. t. 3. Plutar in apophtegm. Athenæ lib. 6.

præcipuæ gloriæ triumphos, septem seruis sequentibus officio legationis functus est. Imo Plinius de eo refert, ad reges adeundos missum, duos seruos præter eum duxisse tantum secum. Sed hæc hactenus de emendatione luxus. Plura enim diximus antea *lib. 8. c. 5. & 6.* quæ non sunt repetenda. [a]

a *Plinius de viris illustribus c. 58.*

De causa mutationis, aut subuersionis, & interitus reipublicæ, per superbiam imperantium: Et de quibusdam remediis, seu præcautionibus aduersus eam.

CAP. VI.

IAm diximus libro 8. c. 4. superbiam rectori, & principi non conuenire, non minus quam nimiam deiectionem. Principatus nobilis est seruitus: pro nobis principes vigilant, & pro animabus nostris rationem sunt reddituri Deo. [b] Superbia deiecit a principatu angelorum luciferum, [c] & fecit ex angelo dæmonem: qui eum imitantur, periculo simili se exponunt. quod etiam D. Paulus significat, dicens, [d] *ne in superbiam delatus incidat in iudicium diaboli.* Hac etiam primus homo rex factus totius creaturæ orbis, elatus & inflatus a diabolo, a regno præcipitatus est, & subditus creaturis, quibus antea imperare poterat. [e] mortique factus obnoxius.

2 Superbia quadruplex, cordis, oris, operis, habitus, [f] nunquam homini Christiano conueniens, qui eius debet esse discipulus, qui humiliandi docuit verbo & facto leges. Inanis est arrogantia, & ridiculos facit principes erga subditos, & extraneos, vt docuimus [g] dum de illis loquuti sumus qui Dei nomen, honores, & titulos voluerunt sacrilege vsurpare, quo loci & exitum miserum quorundam huiusmodi superborum annotauimus. Præsumtio hæc inuerecundiæ portio est, exstirpatrix virtutum, spoliatrix meritorum, exstinguens omne bonum, populatrix totius orbis, indignabunda, imperiosa, petulans, excelso & depicto curru simiis ducentibus peruehitur, promissa, & picturata veste effusa, & promissa, fucataque coloribus, cornibus alte prominentibus, auriculis oblongis, naso repando, & simo, naribus in fastidientis modum contractis, spirantibusque iniurias, & contemtum, labris productis, adunco vultu elata fronte, excelsis, & coniunctis superciliis, ceruice rigida, humeris in altum sublatis, oculis arduis, & minacibus, sed cæcis: cæci enim parentes cæcam filiã generarunt, amor scilicet proprius & ignorantia qui illam assidue comitantur. Ab ea nunquam discedit inuidia, & soror, stultitia, & temeritas: huic ministrorum ingens turba, liuor, pallor, contemtus, odium, rancor, mœror alieni boni, gaudium mali, mẽdacium, simulatio, amor laudis, cupiditas honoris, tumor, ambitio, elatio, iactantia, arrogantia, insolentia. [h] Hinc subuersiones principum, & principatuum: quod superbia inflati, plus de se quam in his sit virium, sibi promittentes, seipsos decipiant, & periculis temere se obiiciant, a quibus dehinc non possunt se eximere: inimicos & subditos contemnant,

b *ad Hebr. c. 13. ver. 17.*
c *Esaia c. 14*
d *1. ad Tim. ca. 3.*
e *Genes. c. 1. 2. 3.*
f *Bernar. in paruis sermonib. sermo 3.*
g *supra lib. 6. c. 12.*
h *Maphæus Vegius. li. 2. de perseuerantia religionis c. 8.*

mnant, a quibus opprimantur incauti. Sic Darius Arsani filius rex Persarum, qui se regem regum, ac consanguineum deorum vocabat, & Alexandrum magnum famulum suum, & iusserat satrapis suis, vt insanientem illum Philippi adolescentulum (sic enim eum per contemtum appellabat) verberibus puerilibus grauiter cæsum indutumque post veste purpurea sibi vinctum traderent: sensit quantum superbia illi profuerit, exutus vita, & regno ab eo quem contemserat.[a] Ecce, hęc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius, & quo tempore magis intumescebat, omnino cum sua republica sublata est.[b] *Antequam conteratur, exaltatur cor hominis: & antequam glorificetur, humiliatur.*[c] Sensit id Nabuchodonosor Assyriorum rex: vbi enim se superbe extulit, dicens, *Nonne hæc est Babylon magna, quam ædificaui in domum regni, & in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei?* statim enim ab hominibus, & de regno deiectus est.[d] Pharao rex Ægypti cum suo exercitu aquis inuolutus sero didicit quod nimium superbe Moysi respondisset, *Quis est Dominus, & audiam vocem eius, & dimittam Israel? nescio Dominum, & Israel non dimittam.*[e] Cum esset aliquando post diluuium populus vnus, labii vnius, & regni, & eo superbiæ peruenisset, & vellet sibi parare in posterum præsidium cōtra aquas, aduersus Deum, & testimonium suæ superbiæ relinquere, dicentes, Faciamus nobis ciuitatem, & turrim cuius culmen pertingat ad cœlum, & celebremus nomen nostrum, antequam diuidamur in vniuersas terras: Deus confudit sermones eorum, & diuisit, & separauit eos, dispersos super faciem cunctarum regionum.[f] Arphaxat rex Medorum post subiugatas multas gentes imperio suo, & ædificata ciuitate illa magna Ecbatanis, cum gloriatus esset tāquam potens in potentia exercitus sui, & in gloria quadrigarum suarum, anno duodecimo regni sui superatus est a Nabuchodonosore,[g] qui regnabat in Niniue. Qua rursum is victoria elatus supra modum, ita vt iusserit, per Holofernem principem militiæ, vt omnem orbem subigeret, & omnes Deos de terra tolleret, vt ipse solus Deus diceretur:[h] verum tanta superbia per vnicam fœminam Iudith, Deo auxiliante qui superbis resistit, & humilibus dat gratiam, deiecta est, ablato Holopherni capite, & inde fugato, & dissipato eius copiosissimo exercitu.[i] Cum etiam Antiochus rex superbia & ira concitus, iurasset se venturum Hierosolymam, & congeriem sepulcri Iudæorum eam se facturum: a Deo percussus est insanabili, & inuisibili plaga, & inde obiit miserabili morte.[k]

4 Multa pericula vitabit princeps, & respublica, si vires suas agnoscant: quid sint, quidue possint considerent, ne supra id quod sunt se extollant, ne plura quam possint exsequi, præsumant, ne alios contemnant, cum superbia sit appetitus excellentiæ inordinatus, qui prouenit ex eo quod aliquis ex voluntate tendit supra id quod est, qui enim vult supergredi id quod est, superbus est.

a *Quint. Curt. lib.* 2. *& seq.*
b *Gen c* 19. *Ezech.* 16. *ver.* 49.
c *Prouer. c.* 18. *ver.* 12.
d *Daniel. c.* 5
e *Exod. c.* 5. *ver.* 2. *& c.* 14. *ver.* 26.
f *Gen. c.* 11.
g *Iudith. c.* 1
h *Iudith. c.* 8
i *Iudit. c.* 14 *&* 15.
k 2. *Machabæorum c.* 9.

5 Sunt remedia hic cum priuatis contra superbiam ipsis principib. communia: & proinde ex illis sibi sument & ad præcautionem, & ad medelam, magis conuenientia, & in primis recordabuntur hoc vitiũ maxime Deo displicere, & eum superba deiicere, oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem abominatur Dominus, [a] & domum superborum demolietur. [b] Et factus est sermo Domini ad Ezechielem, *Fili hominis, dic principi Tyri, Hæc dicit Dominus Deus eo quod eleuatum est cor tuum, &c. quasi cor Dei, idcirco, ecce ego adducam super te alienos robustissimos gentium: & nudabunt gladios suos super pulcritudinem sapientiæ tuæ, & polluent decorem tuũ, interficient, & detrahent te, & morieris in interitu occisorum in corde maris, &c.* [c] Sed cõsideratio eius quod quis est, & ex quibus superbierat, detrahere potest arrogantiæ opinionem. Quid enim aliud est princeps quam homo? vnus est regibus & priuatis ortus, vnus est interitus: omnes obnoxii morti, interitui, & vermibus: puluis, & cinis, quid habet quod superbiat? donum Dei est, non naturale personæ, quod vnus aliis pluribus imperet, alii obtemperent: potestas non est nisi a Domino, vt de illa superbiendum non sit, tanquã a nobis sit: imo magis occasio datur humilitatis principi, quod de illa redditurus sit rationem Deo, a quo accepit, & quod ab eo plus reposcetur, cui plus datum administrandum. Recordari expedit, & eius quod ait D. Chrysostomus. [d] Siquis innumerabilia bona fecerit, virtutemque omnem absoluerit, si tamen, quid de se magnum sentit, maximus omnium miserabilis est, & miser. Quod nobis manifestum est, ex his, quæ Pharisæo acciderunt [e] qui vt magna de se sensit, & Publicanum contemsit, subito deterior factus est Publicano, & omnes virtutum diuitias lingua sua effudit: apprehenso enim littore, simul omnes merces suas perdidit. Quid habes, inquit, Diuus Paulus, [f] quod non accepisti? si autem accepisti, cur gloriaris, quasi non acceperis? Sed & considerandæ ipsæ res ex quibus solent superbire principes, quæ vanæ & nihili sunt: si tales, quales re vera sunt, detracta falsa opinione perpendantur. Quid inquit D. Chrysostomus [g] arrogas homo? quod sublimi curru veheris, quod te trahit mularum iugum? æquale illud est. nam & saxa plerumque & lignũ gestantur: sed speciosa veste circumdaris? sed & respice pro cultu vestium, virtutum decore fulgentem, & videbis iam te fræno putrefacto similem, illum autem arbori admirabiles fructus ferenti, maximam præbenti cernentibus voluptatem. Tu quidem circumfers pastum vermium, atque tinearum, quæ cum tibi incubuerint, celeriter huiusmodi ornatu nudum relinquent: qui stolam habet virtutum, non potest illa priuari: nec illa corrumpitur, nec tinea, nec vermibus, nec morte ipsa. Si ex diuitiis quis superbiat, consideret diuitias publicas, non suas sed principatus esse, & de rebus alienis, non suis insanire. Demum quod Crœsus rex omnium opulentissimus, cum suis diuitiis, & regno in potestatem Cyri venit, [h] In summa qui clauum

a Prouer. c. 6. ver. 17.
b Prouer. c. 15. ver. 25.
c Ezech. ca. 28.
d Chryso. tomo 1 operũ homil 31.
e Luca 18.
f 1. ad Cor. c. 4.
g Homil. 24 in Matth. tomo. 2.
h Herodot. n 1.

aum reipublicæ tenet, agnoscat sententiam Senecæ in Hercule furente. *Dominare tumidus, spiritus altos gere: Sequitur superbos victor a tergo Deus.* Et quod rursum scripsit Euripides, &c.

Ὅταν ἴδῃς πρὸς ὕψος ἠρμένον τινὰ
Τούτου ταχεῖαν νέμεσιν εὐθὺς προσδόκα.

Cum videris in sublime quempiam elatum,
Splendidius gloriantem opibus ac genere,
Superciliog, supra sortem suam.
Illius celerem diuinitus exspecta breui vindictam.

6 Insolentia principum & superbia, alienat valde animos subditorum ab eorum amore & obedientia: & hoc tamen est vitium commune imperantibus, & a quo nihilominus cauere debent, qui diu & secure voluerint imperare: estque maxima difficile. *vt dicebat Marcus Imperator apud Herodianum* [a], in maxima licentia moderari sibi, quasique frenos imponere cupiditatibus potissimum, quando res succedunt ex animi sententia & ridente fortuna.

[a] *Herodian. in 1.*

Nescia mens hominum fati sortisq, futuræ,
Et seruare modum rebus sublata secundis [b].

Nihilque homine stulto fortunato intolerabilius [c]. Et vt ait Flaccus, *stultitiam patiuntur opes.* Sicuti & Annibal Cannensis pugnæ victoria elatus, nec admisit quemquam ciuium suorum in castris, nec responsum vlli nisi per interpretem dedit: Maharbatem etiam ante tabernaculum suum clara voce adfirmantem, prospexisse se quonam modo paucis diebus Romæ in capitolio cœnaret, aspernatus est [d]. Dicebat & Demosthenes [e]: Τὸ γὰρ εὖ πράττειν παρὰ τὴν ἀξίαν ἀφορμὴ τοῦ κακῶς φρονεῖν τοῖς ἀνοήτοις γίνεται. id est *felicitas & rerũ successus qui contigerit immerenti. stultis vesaniæ causam prabere solet.* Et Æschyl. ἦ βαρὺ φόρημ᾽ ἄνθρωπος εὐτυχῶν ἄφρων, id est *graue põdus, amens rebus vtens prosperis.* Et secundum Dionem Cassium, [f] immoderati honores laudesque leuitatem homini etiam honestissimo cuique adferunt, vt se iam talem esse qualis prædicatur existimet. Ideo is Dio, culpam necis Iulii Cæsaris, quod populus eum nimium honorasset & postea iis quæ dederat nõ detulisset, vnde superbiuit Cæsar, arbitratur.

[b] *Virgil. 10. Æneid.*
[c] *Cicero de amicitia.*
[d] *Liu. li. 22 Polyb. in 3. Va e Max. lib. 9. c. 5.*
[e] *Olynthia. 1*
[f] *Dio li. 44 histor.*

7 Sed remedium huic insolentiæ dabitur, si habeant principes & rectores, ante oculos perpetuo, humanæ fortunæ inconstantiam, fragilitatem rerum humanarum, vicissitudines regnorum, regum & felicitatis; Crœsi, Darii, Xerxis, Alexandri, & aliorum modico tempore stetisse fastum & fortunam: si meditentur, Imperatorum, regum, principum cædes, exsilia, ludibria, & rerum publicarum præteritarum interitus, quæ admonent non parum secundis rebus fidẽdum. Nostra non sunt quæ Deus tractanda concessit, gerimus tãtum personam dignitatis additæ, nec inde humana natura augetur, quominus talis sit: semper princeps, rector, rex, Imperator, episcopus, Papa, homo est, vt rectissime Archidamus Agesilai filius cum a Philippo

post partam victoriam ad Cheronæam acerbas & minarum plenas literas accepisse: respondit, *Si metieris vmbram tuam Philippe, haud quaquam illam factam maiorem reperias quam erat ante victoriam.* Et forsan hæc præclara responsio, admonere potuit hunc Philippum regem Macedoniæ ne felicitate nimia se efferret: vnde & ille sapientissime ex inimico vtilitatem capiens, id munus destinauit vni ex pueris suis aulicis, vt summo mane cubiculum ingressus, pronuntiaret: ἄνθρωπος εἶ φίλιππε. *homo es o Philippe.*

8 Philosophi rerum hanc inconstantiam & vicissitudines felicitatis & infelicitatis humanæ, inter casus fortuitos connumerarunt: & proinde fortunam cohonestatam suis proprietatibus, contemnendã prudẽtibus dixerunt. Inter alios Pacuuius, cuius versus cõtentus ero ex Cicerone [a] retulisse, *fortunam*, inquit, *insanam & brutam esse perhibent Philosophi, quia quo saxum impulerit sors, eo cadere fortunam autumant. Cæcam ob eam rem esse vocant, quia nihil cernat quo sese applicet. Insanam autem aiunt quia atrox, incerta, instabilisque sit. Brutam, quia dignum aut indignum nequeat internoscere, & in multis incommodis afflictatur propter immensam pecuniæ cupiditatem.* Nec solum ipsa fortuna cæca est, sed eos plerumque etiam efficit cæcos quos complexa est. Illi enim efferuntur fastidio fere & contumacia: neque quicquam insipiente fortunato intolerabilius fieri potest. Sed volucris fortuna: & cito omnia ex lætitia & voluptate, ad luctũ & lacrymas recidunt. *Nemo*, inquit D. Chrysostomus, [b] *de potestate sibi magnifice placeat, nec intumescat*: locus enim est & lubricus & præceps, & eos qui non aduertunt facilime subuertit. Huc pertinet sapientissimum consilium Crœsi, datum Cyro expeditionem paranti contra Tomyrim reginam Massagetarum, cum iam victoriis intumesceret & neminem sibi resistere posse arbitraretur: *Si tibi*, inquit, [c] *esse videris immortalis, & eiusmodi exercitui præesse, nihil est opus vt meam tibi dicam sententiam: si vero cognoscis te quoque hominem esse, & aliis talibus præesse, illud scito in primis humanarum rerum circulum esse, qui rotatus semper eosdem fortunatos esse non sinit, &c.* Prosperitas æmulationem parit, dehinc inuidiam, subinde dissentiones & prælia: ex præliis tandem infelicitas.

9 Debet ab insolẽtia rerum prosperarum rursum vel maxime Christianum deterrere, metus, ne felicitas illa terrestris & momentanea, a Deo sibi concedatur ob quædam bona peracta, & ne remunerationem recipiat in hoc mundo, vt vita æterna priuetur, recipiendo mercedem suam in hoc seculo, pro grauiorib. malis perpetratis pœnas æternas percepturus: quod etiam Ibycus ethnicus maxime metuebat, vt est apud Platonem in Phædro. Is enim vt refert Plutarchus [d] dicebat, δέδοικα μή τι παρὰ θεοῖς ἀμπλακὼν, τιμὰν πρὸς ἀνθρώπων ἀμείψαν, id est, metuo ne al quo in Deum admisso delicto, honorem ab hominibus per permutationem accipam.

[a] 2. ad Herennium.

[b] Tom. 1. in Psal. 9.

[c] Hero. in 1.

[d] Plutarch. συμποσιακῶν λόγων θ.

De crude-

De crudelitate, quæ plerumque est causa mutationis seu interitus Reipublicæ, aut imperantium. CAP. VII.

DEgenerant principes & rerum publicarum gubernatores in tyrannos: cum nō paterna admonitione aut castigatione, sed feroci sæuitia vtuntur: vnde sæpe & principatus interitū, aut magnam certe alterationem & mutationem acceperunt. Odiosi tales & inuisi facti suis & extraneis. Etenim ipsa crudelitas, ab hominis natura qua homo homini bene vult, deficit, & qui multis est terribilis, multos timeat oportet. ita fuerunt inuisi omnibus nationibus Cynathenses ciues in Arcadia, omnigenæ crudelitatis participes: qui post ingentem seditionem legatos Spartam miserunt: verum in quamcumque ciuitatem eundo legati illi Arcadiæ ingressi sunt, ex ea mox per ignominiam fuerunt expulsi, & reditus ad eam interdictus, quamquam ex Arcadum essent genere. Mantinenses etiam, post illorum discessum, expiationibus ac sacrificiis ciuitatem ac circunstantia quæcumque loca purgauerunt, tam inuisa fuit omnibus eorum crudelitas a.

a *Polybius lib. 4. Cælius Rhodigi. li. 9. cap. 9.*

2 Effecit crudelitas, vt Persarum regnum destitueretur successore legitimo. Postquam enim temporibus Alexandri Magni, Darius viuente patre Artaxerxe rex creatus, in patrem coniurauit, eo cum patre mortuo, regnum peruenit ad Ochum fratrem Darij, qui metuens similem coniurationem, cognatorum & principum sanguine & cædibus regiam repleuit, vt post mortem eius nullus inuentus sit ex genere successor, & Codomenus quidam electus fuerit in regem à populo, cum titulo & nomine Darii, quem vicit Alexander Magnus, & fugientem cognati proprij necarunt. Hunc Darium fuisse Arsani filium, qui decimus quartus a Cyro totius Orientis monarchiam teneret. b Obiicitur autem ei ab Alexādro apud Arium c, quod post mortem Ochi, filium eius Arsin necasset, & contra legem Persicam, quæ per genus deferebat imperium, regnum occupasset.

b *vt scribitur in supplemēto Q. Curtij lib. 2.*
c *li. 3 de gestis Alexad. & idem Q. Curtius ait li. 6 & Strabo lib. 15.*

3 Aristocrates Icetæ filius, rex Arcadiæ, ob proditos ad fossam magnam Messenios ab Arcadibus lapidatus est tanta inuidia, vt a domo Cypseli Arcadum imperium remoueretur: fuerat eius auus Aristocrates Archimedis filius, ob incestum cum virgine sacerdote, lapidibus obrutus. d

d *Pausan. in Messanicis.*

4 Amasis Ægyptiorum rex, cum plerosque ex suis vltimo supplicio affecisset, aliosque fortunis spoliasset, & in omnes insolentior & superbior fieret: eius imperium aliquantum toleratum est, donec Actisanes Æthiopum rex in eum irrupit: tunc enim odia occulta erupere: cumque multi ab eo desciuissent, regno tandem pulsus est. e

e *Diodor. Siculus lib. 2.*

5 Refert de Thryso insigni Tyranno Ælianus, ita eum subditis euasisse infestissimum, vt legem tulerit, vt nemo publice aut priua-

tim inuicem colloqui, aut sermones inuicem miscere auderet: imo, ne nutu oculorum manuumque gestu animi sensa exprimere. Sed cum adhuc vellet adimere flendi libertatē, & contra flentes cum satellitibus in forum peruenisset, subditos ereptis satellitibus armis, suum quoque tyrannum sustulisse.

6 Cum Arsacidarum quoque genus, quod imperabat Parthis, in crudelitatem incidisset velut hereditariam, iusto Dei iudicio finem accepit. Siquidem Mithridates cognomēto magnus, filius Artabani, rex, post bellum in Armenos feliciter gestum a Senatu Romanorum a regno Parthico pulsus, & frater eius Herodes seu aliis Orodes, a regnum occupauit, quique etiam fratrem, qui se ei dederat in suo conspectu trucidari iussit. Tuncque cœpit fatum propinquum accelerari Parthiæ, cuius iam quasi solemne cœperat haberi, reges esse parricidas. Atque ex Herode & pellice eius filius Phrahartes 3. nomine constitutus rex, statim patrem interemit, & fratres triginta trucidauit, & filium adultum interfici iussit. euasitq; insolentior, quod Antonium, & legiones Romanas vicisset. Quare cum multa crudeliter consuleret, in exsilium a populo suo pulsus est, quo absente Tyridate, regem crearunt, qui confugit ad Romanos, eoque tempore imperium Parthicum Romanorum coniunctum, defecit.

a Plutar. Iustin. li. 42.

7 Prusias rex Bythiniæ, cum consilium cepisset occidendi Nicomedem filium, dum studeret minoribus filiis, quos ex nouerca eius susceperat, & Romæ habebat, re prodita iuueni ab his qui scelus implere promiserant ipse præoccupauit insidias iisdem hortantibus, & cum accitus in regnum venisset statim rex appellatus, patrem Prusiam regno priuauit, qui postquam priuatus est redditus, derelictus a seruis cum in latebris ageret, non minori scelere quam filium occidi iusserat, a filio occisus est. b Sic recidit crudelitas in artificem, & eum regno, quod per crudelitatem conseruare decreuerat, priuauit.

b Iustin. ex Trogo in fine li. 34.

8 Meminit quoque Aymonius, c Childebertum eius nominis 2. regem Austrasiæ, filium Clodouei, & postea regem Franciæ, leuem fuisse nimis, & multis Francos oppressisse, vnumque ex illis nobilem nomine Bodilonem, ad stipitem tensum valde cædi sine lege iussisse. Et proinde per wigoberthum, & Amalberthum Francos, reliquosque maiores natu contra ipsum Childeberthum seditionem concitatam, & Bodisonem cum reliquis insurgentem, regi insidiatum, cū interemisse cum regina eius prægnante.

c li. 4. de gestis Francor. c. 44.

9 Vt & Martialis quidam centurio vnus e custodibus Antonini, eum obtruncauit, quod paucis ante diebus princeps fratrem suum delatum tantum, sed minime redargutum occiderat. d

d Herodian. li. 4.

10 Aristocratia Mitylenensium, mutata in Democratiam, & Penthalidæ sublati, ob iniuriam illatam ciuibus. Sicque Megacles apud Mitylenem Penthalidas circumeuntes, & clauis pulsantes cum amicis aggressus interfecit. e Asdrubalis potestas a seruo sublata est

e Aristot. 5. Polit. ca. 10.

barbaro

barbaro, qui eum subito aggressus necauit, vbi dominũ suum occidisset. a Et anno D. 1532. Christiernus Danorum rex fuit ob tyrannidem regno pulsus a suis: & dehinc cum decimo post anno sui exsilij conscripto milite conaretur ditiones suas recipere, & in Noruegiam, & Daniam venisset, captus est (quando parum integra fide, cum literis, & sigillis cautum illi fuisset) missus inde in carcerem captiuus finiuit vitam. b

11 Defecit a Demetrio rege Syriæ, & primum Antiochienses duce Tryphone, exsecrantes superbiam regis, quæ conuersatione Parthicæ crudelitatis intolerabilis facta erat. c Hieronymus Syracusarum rex fuit, cuius auus Hiero propter crudelitatem, & superbiam a suis interfectus est, & monarchia rediit ad Democratiam. d Ab Astyage rege Medorum defecit regnum: & a Medis in Persas translatum per Cyrum nepotem Astyagis fuit per coniurationem Harpagi. Is enim Harpagus iussus impie ab Astyage exponere, & necare recens natum ex filia sua Cyrum, cum eum conseruasset, incidit in odium Astyagis: qui in vltionem conseruati nepotis eius filium interfecit, epulandumque patri tradidit: sed Harpagus ad præsens tempus dissimulato dolore, odium regis in vindictæ occasionem distulit, & ita prodidit regnum, & fauit Cyro. e

a Liuius li. 21. Val. Max li. 3. c. 3.

b Surius in commentariis & in d. ann. 1532.

c Iustin ex Trogo. li. 39.

d Liuius li. 24.

e Herodo. in 1. Iustin. in 1.

De odio & contemtu principis vel rectoris reipub. & pro remedio, De conuersatione principis cum populo, ne odium aut contemtum teneat. CAP. VIII.

QVANDO populus odit principem, vel suum rectorem, aut si contemnit, augurium potest esse certissimum de infelici successu reipublicæ: quemadmodum si subditi ipsi inter se factionibus & discordiis sibi aduersentur, vt concordia res paruæ crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Insurgunt plerique subiectorum aduersus dominantes & dominationem, ex diuersis finibus, vt per contumeliam, per metum: oderunt enim dum metuant: per cõtemtum, opes etiam & honores, quæ in regibus & tyrannis sunt, affectant omnes.

2 Concipiunt & odium contra præpositos, interdum ex leuiorib., interdum ex iustis causis. Sicque plures insurgunt in malos præpositos vindictæ causa: vt Harmodius in filios Pisistrati ob contumeliã sorori factam. f Aduersus Periandrum Ambraciæ tyrannum, insidiæ factæ, ex eo quod in potu quem amabat puerum interrogauit, an nondum ex se prægnans factus esset. Philippus rex Macedoniæ a Pausania necatus, g quod non vlcisceretur contumeliam sibi factam ab Attalo. Adamas a Coty rebellauit, quasi contumelia affectus, quod ab eo in pueritia exsectus esset. h

3 Contemtus principum viam parat ad minuendam, & postea ad excutiendam eorum auctoritatem. Et post tyrannorum contem-

f Tradit hæc Aristotel. 5. politic. c. 10.

g Q. Curtius de ge. Ale.

h Aristo. vbi supra.

tum, vt plerumque sequitur eorum mors, vel exsilium, iudicio interdum Dei iusto, qui eo tyrannos deducit: vt videtur significare Dauid Psalmo 106 vers. 40. *Effusa*, inquit, *est contemtio, super principes, & errare fecit eos in inuio & non in via.* Sic enim ibi legendum contemtio, non contentio, & contemtio est irrisio subsannatioque principum: & talis illata ignominia, vt amissis vrbibus, sese abdere in solitudinibus & latitare cogantur, vt mente priuentur ne possint sea negotiis vel difficultatibus quibus inuoluuntur, extricare. Sic enim legitur in prædicto vers. 40. in Hebræo. שֹׁפֵךְ בּוּז עַל נְדִיבִים *scophec buz gnat nedibim.* Id est, *effusus est despectus vel contemtus super principes.* Buz enim significat contemtum, non contentionem. Sic & idem Dauid [a] *Deus terribilis dicitur, & qui aufert spiritum, terribilis super reges terræ.* Docuimus [b] populum irritari nimia superbia principis: & nimia eius clementia, abuti: vt in vtroque casu periculum versetur mutationis reipublicæ, & necessaria sit ars ciuilis administratori & gubernatori populi. nam de eo, quod de lupo dici potest, quod lupum auribus teneat, neque enim omnino ei plaudere, neque eum contemnere possunt sine periculo subditi. Quare conabor vltra ea quæ dicta sunt [c] quædam præcepta describere, quæ rectoribus reipublicæ videntur commoda circa conuersationem populi: & vt cauere possint ne odiosi ei sint, neque contemtibiles.

a Psalm. 75. ve 13.
b lib. 8. c. 4. antea.
c in prædicto cap. 4.

4 In primis curare debent principes & rectores, vt amentur a subditis. Et enim, vt dixit Marcus prudens imperator, moriturus & commendans filium suum populo [d]. Neque aut pecuniæ vis, tyrannidis luxuriam explere, aut stipantia satellitum agmina tueri principem possunt: nisi illi ipsi quos regas, animum imperanti beneuolentiamque accommodent. Quippe ij diu demum tutoque imperāt, qui non metum ex crudelitate, sed amorē ex bonitate, ciuium suorum animis instillant: neque enim quos seruire necessitas coegit, sed quos obtemperare sua quemque voluntas adegit, ij sunt in agendo patiendoque a suspicione omni, assentationeque vacui, nunquam imperia detrectant, nisi violenter contumelioseque sint habiti. Magnum suffragium sibi adiunxit Macrinus [e], cum post mortem Antonini ei in imperio succedens, scribens ad Senatum, pollicitus est hanc modestiam & lenitatem populo, mihi inquit sane decretum est, nihil sine auctoritate vestra agere, ac vos principes cōsiliariosque habere reipublicæ gerendæ, viuetisque pro arbitrio in libertate illa, quam vobis antea a patritiis imperatoribus ereptam, Marcus, deinde & Pertinax, vobis restituere conati sunt, ambo ad imperiū priuatis cunabulis nutriti, &c. Regum est volentibus subditis imperare: Tyrannorum inuitis dominari. Regibus & optimis rectoribus lex 12. tabularum recte conuenit, *salus populi suprema lex esto.* Quam si exsequantur fieri nequit vt non vicissim a populo diligantur: quia natura humana prona est ad remunerādum. [f] & gratiæ ita manibus se coniungunt, vt vna gratia aliam pariat: stultum autem est credere

d Apud Herodian. li. 1.
e Herodian. eo. lib.
f L. sed etsi lege §. consuluit, de petit. hæred. 10.

dere principem diligi a populo, si ipse eum non amet, & publica negotia. Inter præconia virtutis Traiani Cæsaris, quæ Dio Cassius plura recenset, illud eum cupiisse, magis a ciuibus suis amari, quam timore affici: & cum populo humaniter, cum Senatu honorifice versatum. Princeps qui animum populi sui habet in se beneuolum, etiam sine stipatoribus in vtramque aurem dormire securus potest: vt contra si cœperit de eo diffidere, nihil aut parum illi proderunt stipatores satellites ac custodiæ. Nam tunc timentes populum coguntur fidere custodibus, qui plerumque dominos qui se illis commiserunt confoderunt, vt Antoninus a Martiali custode sui corporis, [a] necatus: Alexander Magnus a proprio ministro Cassandro Antipatri filio, veneno sublatus. [b] Neque sententia eorum mihi vnquam placuit, qui malunt se timeri a populo quam amari: siquidem illis hoc tutum non est. nam vt Ennius dicebat oderunt dum metuunt, & quod quisque odit perire expetit.

a Here. in 4.
b Qu. Curt. lib 10.

Qui sceptra duro sæuus imperio regit,
Timet timentes, metus in auctorem redit. [c]

c Seneca in Oedipo.

Theseus qui amplissimam ciuitatem in vnum congregatam Atheniensium fecit, ante sparsim & vicatim habitatam, monarchiam suam, populi democratia firmauit [d]: non enim, quod alij solent, ciuibus labores mandabat, nec voluptates solus capiebat: sed pericula sibi seorsum vindicabat, vtilitates communes esse omnibus volebat: quare vitam & sine vllis insidiis, & summa omnium caritate peregit, non peregrino milite imperium muniens, sed beneuolentia ciuium se tuens: potestate, rex: beneficiis popularis.

d Isocrates in Helena.

Quemadmodum autem princeps insolens, & plus æquo in suos sæuiens, vel etiam administrandi prorsus ignarus vulgi animos in se concitat: sic contra, qui clementia cum iustitia temperata artem regendi populum habens, populum gubernat, animos in sui amorem subditorum excitat. Oportet autem moderatores, populum ferocem equo feroci & indomito propemodum similem existimare, & eandem seruare artem in eo gubernando & domando, si velimus eum iussa facere libere, quam equisones in tractandis & domandis equis ferocibus solent adhibere. In primis enim qui domant eis ab initio abblandiuntur, & mollissime tractant, vt assuescant frœno paulatim & ephippio, & patientiæ inducendarum solearum ferrearum: atque primum aliquid leuioris oneris ferre consuescunt: & dulciter tractatos, & releuatos pedes, alicuius lapidis ictu leui vngulas pedes percutiũt: & sic quotidianis illis exercitiis & ictibus iam adimunt omnem timorem, & assuescunt ad ictus mallei, vt possint soleæ clauis adiungi: dehinc & paulatim fræno parere consuescunt & perito sessori. Alioquin si imperite quis equum rexerit, erratum ferox equus vindicat, suumque sessorem, quicumque sit deiicit. Populus item, si prima fronte & subito vi adigatur, ad iussa exsequenda,

calcitrat, fluctuat, æstuat, & satagit excutere imperium: vbi autem beneuolentia, & veluti ex causa, & ob suam vtilitatem gubernatur, obsequentissimus efficitur: paulatimque oneribus, & ob diuersas causas easque necessarias onerandus est. Alioquin excandescit, & tyrannidem sibi subituram pertimescit, tuncque nisi fræno durissimo imo catenis obstringatur ægre obtemperat: atque se inde soluendi & expediendi ab illa vi, nullam aut leuissimam aut grauem prætermittit oblatam occasionem.

6 Imo quod est mirabile, verissimum tamen, & assuetum, tanquã desperatione inconsulta obsessus, vt a præsente tyrannide se eximat, in aliam maiorem inconsiderate se coniicit, veluti meliorem vitam inde habiturus: quam rursum grauiorem expertus, priori se eximere conatur, sed sæpe frustra. Quod accidit Thessalis: a qui merito quidem habebant exosum Phereum tyrannum, & eo occiso habuerunt magnam populi gratiam Thebe vxor eius, Lycophron & Tysiphon fratres: sed illi in tantam tyrannidem postea peruenerunt, talemque exercuerunt sæuitiam, quæ commouerit populum. Iterum & Aleuadas principes Thessaliæ nobilissimos, qui in eos coniurauerunt, qui rursum tyrannidem exercuerunt, vt coegerint Thessalos ad Philippum Macedoniæ regem confugere, cuius ope quidem libertatem acceperunt, verum tributorum prouentus & mercatuum, & alia plura, ille ab his consecutus est. b Similes ita facti asino Æsopico, quippe qui cum seruiret olitori & parum comederet, multum vero laboraret, precatus est Iouem, vt ab olitore liberatus alteri venderetur Domino, cumque Iupiter exoratus iussisset ipsum figulo vendi, iterum iniquiore animo perferebat, quam prius onera & cœnum & tegulas ferens: Quare rursus vt mutaret Dominum rogauit, & coriario venundatus est. Sed peiorem prioribus Dominum nactus, & videns quæ ab eo fierent, suspirando ait, hei mihi misero, melius erat mihi apud priores heros manere. Hic enim vt video & pellem meam κατεργάσεται conficiet.

7 Consultum ergo principi erit, si se moribus populi ad tempus vt diu regnet accommodauerit: non quidem vt populo imponat, vt quidam suadent: sed vt cognoscat quæ ei conueniant, & deceant, & leges proprias, & conuenientes ferat, quæ nisi moribus conueniant populi, perperam feruntur. c Hincque natum est ius ciuile cuiusque ciuitatis, & loci proprium, quod singulari quadam ratione eaque necessaria, a iure communi recte separatur. Dixitque Solon Anacharsidi se ita leges ciuibus accommodare, vt eas seruare potius quam non seruare, vtilius, & salutarius omnibus esse videretur: d atque hinc cognitio morum sui populi, magnam vtilitatem adferet principi, vt facilius imperet leges conuenientes ferendo. Sicuti enim cognitos esse morbos prius oportet, quam remedia eorum: ita cupiditates prius natæ sunt, quam leges, quæ iis modum facerent. e Sic legem

a Diodo. Siculus in ãno, 5. Philippi.

b Ut scribit Vlpian. Demosthenis interpres.

c t. erit autẽ lex. 4. dist.

d Plutarch. in vita Solõ.

e Liuius li. 34.

legem Liciniam de quinquaginta iugeribus tantum habendis, excitauit libido agros continuandi: legem Cinciam de donis, & muneribus temperandis, & adimendis magistratibus, quod iam vectigalis, & stipendiaria plebs esse Senatui cœperat. Et ita Cornelius Tacitus, a *Patres* (inquit) *legem Cinciam flagitant, qua cauetur anti quitus, nequis ob causam orandam pecuniam, donumque accipiat*, Et iterum, b *Oratorum licentia, Cinciam rogationem: candidatorum ambitus, leges Iulias: magistratuum auaritia, Calphurnias leges pepererunt*, indeque prouerbium verissimum, *ex malis moribus bonas leges ortas esse.*

a li. 13.
b li. 15.

8 Dicebat Aristophanes, c viuendum esse τρόποις ἐπιχωρίοις, id est, moribus regionis, citat Athæneus distichon,

c in Pluto.

Πούλυποδος μοι τέκνον ἔχων νόον Ἀμφίλοχ' ἥρως,
Τοῖσιν ἐφαρμόζων ὧν καὶ πρὸς δῆμον ἵκηαι
Polypi ingenio mihi nate Amphiloche heros,
Vt temet populo, quemcunque accesseris aptes.

Subactis regionibus, nihil gratius a principibus conceditur, quam quod suis legibus permittant eas viuere, sic enim maxime amorem earum venantur vt iustus. Nihil etiam erga subditos beneficentius, quam mores iam receptos conseruare. Et proinde cauere debent rectores, & principes, ne eos mutent: quanuis ad hoc vitium proni sint dominantes, abutentes potestate, cuius postea mutationis damna ingentia patitur respub. quia, & hoc vitium commune est innouationis imperantibus, eo crebrius admoneri debent, ne hoc faciant. Nam, vt dicebat Catullus princeps Senatus Romani, loquens ad populum consultantem de creando imperatore Pompeio contra Pyratas: ea est natura humanorum ingeniorum, vt non iuuenes modo, verum etiam prouectiores, postquam multum temporis in potestate transegerint, patriis moribus haud sibi viuendum ducant, vnde etiam causa tyrannidis Marij, Syllæque orta est. d In periculum, vitæque discrimen, venit etiam Alexander magnus cum ritu, & moribus Macedonum, naturalibus relictis, ad Persicos transiuit: eamque ob causam vniuersus exercitus Macedonum, abiectis armis dimissionem postulauit. e Refertur f & Darium regem principio imperij vaginam acinacis Persicam iussisse mutari in eam formam, qua Græci vterentur, protinusque Chaldæos interpretatos, imperium Persarum ad eos transiturum, quorum arma ipse fuisset imitatus. Anacharsis Scytha necatus a fratre, cum ritus, & mores regionis tollere, & in Græcorum transferre vellet leges: quæ quanuis politiores esse viderentur, tamen non vsque adeo Scythis ac Græcis conuenire poterant, neque etiam par erat subito mores mutare. g Defecerunt & iidem Scythæ a rege Scyle, eo quod is Græcum ritum obseruaret, & nihil ei Scythicus viuendi modus cordi esset & delegerunt in eius locum Octomasadem, qui Scylem profugum in Thraciam, reuocauit, & caput ei amputauit. h Vt autē

d Dio Cassi. li. 33 histor. Roma.
e Q. Curtius li. 10 de gest Alex
f Q. Curtius li. 3.
g Herodo in 4. & Dio. Lae. in Anacharside.
h Herodo d. li. 4.

immutatio morum populi prædictos principes perdidit, sic contra continuatio & conseruatio morum patriæ, conseruauit regnum Sicyoniorum in domo Orthagoræ & filiorum, vsque ad annum centesimum. Quod inquit Aristoteles,[a] mediocritate quadam erga subditos vtebantur, multaque legibus seruientes agebant: plurimum vero conuersatione & vsu familiari fauorem & gratiam hominum acquirebant.

9 Conseruatur etiam concordia & amor inter imperantes & subditos, si illi non afficiantur iniuriis, qui participes non sint gubernationis, si admittantur ad reipublicæ gubernationem præstantiores & digni: si cupidi honoris non omnino non deprimantur, sed si digni sint aliquo modo promoueantur: si indigni, iustis & dulcibus primũ remediis contineantur: si non fraudetur multitudo suis commodis: si magistratus & regentes rempub. inter se odia & factiones nutrire prohibeantur, nam inde solent magnæ oriri contentiones in populo, clades, & ciuilia bella, ideo ab initio princeps nascẽtia iurgia debet opprimere. Sicut populus Romanus, Liuio Salinatori, cũ eum consulem effecisset reuocatum ab exsilio, & iniuria antea a Nerone affectum, & datus ei esset collega Nero in consulatu, iniuriæ quam grauissimam acceperat, obliuisci imperauit: Ne si dissidente animo consortitionem imperii vsurpare voluisse, pertinacem se exhibendo inimicum, male consulem ageret. Quæ quidem mentis ad tranquilliorem habitum inclinatio in aspero ac difficili temporum articulo, plurimum salutis vrbi atque Italiæ contulit, quia pari virtutum impetu connisi, terribiles Pœnicas vrbes contuderant.[b]

10 Euitabit inuidiam, quæ contentionem excitare solet. princeps, & bonorũ ciuium vel corruptelã aut factionem vel discessionẽ. Neq; certe princeps in suo regno tales æmulationes probare debet quales exstiterunt inter Epaminondã & Menaclidem Thebanũ, qui inuidit Epaminondæ felicitati, & probitati, cõstituitq; se in administranda repub. illi aduersarium:[c] inter Simmiam, & Periclem: Alcmeonem, & Themistoclem: Clodium, & Pompeium:[d] est commune vitium in magnis, liberisque ciuitatib. vt inuidia gloriæ comes sit, & libenter de his detrahãt, quos emergere videãt altius: neque æquo animo pauperes alienam opulentam intuentur fortunã. Quare, & Chabrias quoad licebat ei, plurimum ciuitate Atheniensi aberat: & alij ex Atheniensibus viri clari quoque ideo extra ciuitatem maluerunt vitam degere, vt Iphycrates in Thracia, Connon in Cypro: Timotheus in Lesbo. Chaces in Sygeo, & ipse Chabrias in Ægypto.[e] quæ si tollerentur in principatu, duo valde mala sequentur, primum quod inuidia illa poterit excitare discordias cum possit imperio principis castigari & legibus anteuerti. Secundo quod respublica priuaretur viris bonis, qui vsui & commoditati eius inseruire possunt, si defendantur a calumniis, & iniuriis inuidorum, & detractorum.

11 Neque princeps tantum deferre debet populo, vt hanc corruptelam

[a] lib. 5. Polit. cap. 12

[b] Vale. Max. lib. 4. c. 2

[c] Æmilius Prob. in Epaminonda.

[d] Plutarch. in Politicis.

[e] Probus in Chabria. & Athenæus lib. 12. ex Ephoro lib. 13 Philippic.

Iam quam ipse vocat libertatem maledicendi, & calumniandi, impunitam abire permittat. Impossibile enim est principem, aut præpositum populo recte administrare rempublicam, si ex eius arbitrio velit eam regere: populus quippe a Deo vel republica commissus est regendus, non sequendus: [a] nec imperanti, vanæ voces populi audiendæ sunt. [b] neque is quem elegerit populus, ideo probandus, aut admittendus, aut quem reprobauerit reiiciendus, vt fuit statutum in concilio Sardiensi. [c] Detrahit princeps suæ dignitati, si populi sui sententiam, iuxta postulata necessario admittat: neque principatus libertate fruitur, sed veluti Democratiæ videtur obnoxius. Cum etiam species illicitæ coactionis visum fuerit in repub. ad populi clamorem seruum manumisisse proprium: vt amplissimus ordo decreuerit eam manumissionem non valere, vt coacte factam. [d] Quod & Marcus imperator censuit. [e]

12 Indulgentia, & clementia principis etiam, solet sæpe abuti populus, & milites, nisi ea cum maiestate, & metu obedientia temperetur: desiderant enim suam libertatem cum potestate principali temere confundere, & æquare. Ideo Callistratus iurisconf. respondit. [f] *Obseruandum*, inquit, *est ius reddendi, vt in adeundo quidem facilem se præbeat, sed contemni non patiatur: vnde mandatis adiicitur, ne præsides prouinciarum in vlteriorem familiaritatem prouinciales admittant, nam ex conuersatione æquali contemtio dignitatis nascitur. Sed & in cognoscendo, neque excandescere aduersus eos quos malos putant, neque precibus calamitosorum illacrymari oportet. id enim non est constantis, & recti iudicis, cuius animi motum vultus detegit: & summatim ita ius reddere debet, vt auctoritatem dignitatis augeat.* Princeps rectissime dictus pastor populorum, & populus similis ouibus quæ indigeant pastore, & quæ se ipsas regere non debeant, nec illis etiam tutum sit suo arbitrio viuere. nulla ex ouibus accedit ad pastorē vtilitas, si is absit, aut talis sit, quales sunt ouium mores. vulgare enim est prouerbium Græcorum, προβάτων ἦθος, ouium mores, in stupidos translatum. Nam vt ait Aristoteles, [g] ouium simplex, & stupidum ingenium, & stultum: siquidem omnium animalium est inertissimum: prorepit in deserta nulla de causa, ac sæpenumero hybernis mensibus foras ex septis digreditur, cumque a niuibus occupatum fuerit, ni pastor compulerit, discedere non vult, &c. Sic Aristophanes [h] taxans vecordiam populi Atheniensis, dicit ἐκκλησιάζειν προβάτῳ συγκαθήμενα, id est, *in concione pecus ouile considens.*

13 Talis est populus, plebs quælibet ac turba, vt facile fallatur, & ad quoduis inducatur, & illi frequenter idem quod mari accidit: quemadmodum enim mare sua natura innoxium est recte vtentibus & firmum: si vero violenti flatus & venti in illud irruerint, tale redditur vtentibus quales sunt venti a quibus circumquaque impellitur: ita & multitudo talis redditur vtentibus, quales habet duces, & consiliarios, vt aiebat Publius eximius dux Romanorum militibus de-

[a] *Calestinus epist. 3. ca. 3. relatus a Gratiano in c. 2. docēdus 63. distinct.*
[b] *l. decurionum filii, de pœnis. C.*
[c] *c. 2. verba relata etiam in c. 2. de electio.*
[d] *l. 3. qui manumittere non poss. li. 7. C. tit. 11.*
[e] *Paul Iurisc. in l. si priuatus. 17. qui & a quibus manumissi liberi non fiant li. 40 P. tit 9.*
[f] *in l. obseruandum est 19. de offic. præsi. lib. 1. P. tit. 18.*
[g] *Arist. l. 9 de natura animal.*
[h] *in Vespis.*

ficere cupientibus in Iberia. [a] Ita periculosum non est tantum principibus, sed aliis quibuscunque se committere populo, vel velle omnino sequi eius sententiam, quæ incerto iudicio inconsideratam suam, vel alterius sequitur voluntatem, & facile retractat quæ sine consideratione vlla decreuit.

a Polyb. li. 11.

O funestus, inquit Seneca [b], *multis populus*
Dirusq; fauor, qui cum flatu
Vela secundo ratis compleuit,
Vixitq; procul, languidus idem
Deserit alto sæuoq; mari,

b Seneca in Octauia.

Eo pertinet quod ex Plutarcho refert P. Crinitus. [c] Anacharsim, cum in Atheniensium populi concionem fuisset forsan deductus, ac spectasset ea quidem omnia, quæ summa in republica præcipuaque erant iudicio populi decerni: miratum primo esse Atheniensiũ concionem, qui cum rebus præclare gestis, & auctoritate præstarent, ad tam iniquum imperium pœnæ obnoxium venissent, atq; prudẽtissime dixisse, o Remp. breui perituram, in qua viri principes consultant, populus autem & imperita rerũ plebecula decernat: cui videlicet proprium sit in minimis maxime trepidare, & in maximis minime prospicere. accidisse autem iuxta prædictionem eius reipublicæ casum. Gharundas etiam, qui leges condidit Turiorum, de populo sentiebat: vt qui se populo committat fortunam non rationem sequatur: qui fortunæ fauet, periculo & aleæ se dare: qui in alea est, ad ruinam, & cladem inclinare. Et si credamus Phalaridi scribenti ad Hegesippum [d], ἐπαγωγὸν γὰρ ὄχλος εἰς ἀτυχίαν, καὶ τὰς ἀρχὰς πρὸς τὰ τέλη διαφωνούσας ἔχων, id est, is nẽpe populus *se inducit in infelicitatem habens longa separata principia a finibus*. addit autem quod tamen aliquantum tyrannicum videtur: se malle populum sibyllis prosequi, quam honoribus: quod odium ipsius citius quam accendatur, exstinguatur.

c Crinitus li. 1. de honest. disciplin. c. 4
d Epist. 58.

De alia causa mutationis reipublicæ, vel principatus, aut principum interitus: ex nimia licentia, potestate, & indulgentia, quibusdam prius concessa. CAP. IX.

NVtriunt plerumque respublicę & principes improuide, serpentes in sinu, mures in pera, & ferrum porrigunt, a quo pereant. Nimiam potestatem quibusdam concedunt, ex qua ad maiora audenda paulatim ambitiose impelluntur, vt tandem si non prospiciatur, præsenti fortuna, qua indigni etiam sunt, non contenti, nihil sibi habere videantur nisi principatum ipsum, necatis etiam dominis aperte vel clandestine occupent. Ieroboam Nabathi filius ex serua matre natus, adhuc iuuenis ædificationi murorum Hierosolymitanorum subseruiens, a Salomone rege primum præfectus operi, dehinc tributo Iosephæorum contribuliũ, tandem decem tribus regno illi subtraxit [e].

e 3 Reg. ca. 11 & 12.

3 Philippus Arabs præfectus negotiorum imperii, exsistente adhuc minore Gordiano nepote ex filia Gordiani maioris, dolose concitauit seditionem inter milites, subtractis consulto annonis: eaque occasione indignum esse Gordianum qui imperaret, facile militibus persuasit, & se potius dignum: quare se primum tutorem creari obtinuit, postea & imperatorem a militibus: atque ita vsurpato imperio Gordianum interfici curauit [a].

4 Seianus ad summam dignitatem per Traianum euectus, inuadere factionibus imperium tentauit [b].

5 Sub Seuero Antonino, Plantians Afer natione, ex parua humiliq; fortuna ab imperatore ad opes maximas prouectus, damnatorum bonis adiudicatis, longe supra ceteros locupletatus, omnibusq; dignitatibus excepta tantum imperii participatione, honoratus, cuius & filia vxor data erat filio imperatoris, opibus & licentia abutens: in tantam crudelitatem violentiamq; euasit, adeo trux & horribilis, vt non modo non audiretur a quoquam, sed etiam qui fortuito occurrebant, ab eo auerterent oculos: tandemq; ausus & ipsum imperium appetere insidiis, cum Saturnino pactus vt abiret in aulam principum quasi aliqua arcana habens ex parte eius mandata, & vtrumq; & senem imperatorem & filium obtruncaret: quod & factum fuisset, nisi Saturninus rem detexisset imperatori, qui paratus ad insidias excipiendas eum obtruncauit, tanquam manifestum hostem [c].

6 De Galba imperatore, alioquin bono principe, scriptum est, multa perniciose gesta & cum populi iactura sub eius principatu: quod regeretur trium arbitrio, quos vna & intra palatium habitantes nec vnquam non adhærentes, pædagogos vulgo vocabant. Hi erant, Titus Iunius, legatus eius in Hispania, cupiditatis immensæ: Cornelius Laco, ex assessore præfectus prætorii, arrogantiæ socordiæque intolerabilis: Libertus Icellus, paulo antea annulis aureis & Marciani cognomine ornatus, ac iam summæ equestris dignitatis gradu candidatus. Quibus diuerso vitiorum genere grassantibus, adeo se abutendum permisit & tradidit, vt vix sibi ipsi constaret, Quamobrem & ob gesta illorum malo consilio, irritauit in se totius reipublicæ odium & offensionem, & inuidiam militum, & exercitus, & tandem trucidatus est [d].

7 Fuit Cleander Phryx genere, ex ea nota hominum, qui publice per præconem væneunt. Hic cum in domum imperatoriam seruitio fuisset traditus, & cum ipso Commodo imperatore accreuisset, eo honoris & dignitatis prouectus est, vt & corporis custodiam & cubiculi curam, præterea militum præfecturam solus obtineret. Ceterum diuitiæ, & luxus etiam illum ad imperii spem instigabant. Quare grandi coacta pecunia plurimum frumenti coemit, id autem conclusum habebat, vt tempore necessitatis & famis penuria laborantes sibi conciliaret. Gymnasiũ quoq; maximũ ædificauerat, publicatis etiã balneis, vt eo modo populum inescaret: Quod fecisset nisi

a Iulius Capitolinus in Gordiano, et Aurelius Victor epitome Cæsarum.
b Cornel. Tacitus in 5. Dio. Cass. in Traiano.
c Herodian. in 3.
d Suetonius Tranquill. in Sergio Galba ca 14. & 16. Dio Cassius in eo.

populus insatiabilitati eius infensus seditione coorta, Commodus sibi timens, restitisset, & ab imperatore caput ei abscindi non fuisset mandatum, & posteris: quo facto pacata fuit seditio, & Commodus imperium sibi conseruauit.

8 Maiores domus in Gallia in quos administrationis regni summa translata erat a regibus, tandem ipsos reges pepulerunt, & sibi imperium retinuerunt.

De remediis aduersus vsurpationes & insidias eorum, qui nimia potestate sibi concessa, abutuntur.

CAP. X.

VT princeps vel respublica proditiones, insidias, factiones & vsurpationes principatus caueat, operæ pretium est, eum solicite vitare debet, ne vni aut paucis summam reipublicæ administrationem concedat. Hinc enim per gradus crescit gubernatorum ambitio & paulatim perfricando sibi frontem, ambire & obtinere tentant primã potestatem. Et inter principalia præcepta, quæ Octauius moriens, Tiberio & reipublicæ dedisse traditur [a], erant: vt rempublicã omnibus, qui prudentia rerumq; gubernandarum peritia essent prędit, committerent: neque vni alicui tum eam crederent, ne vel tyrannidem affectarent, vel eo aduersa passo, respublica corrueret: neue imperium ditare sed conseruare cuperent. Aristophanis [b] quoq; altioris prudentiæ consilium, qui introduxit ab inferis remissum Periclem, vaticinantem non oportere nutriri in vrbe Leonem: sin autem nutritus sit, ei obsequi oportere. Monet enim vt pręcipuæ nobilitatis & concitati ingenii iuuenes, refrænentur. Nimio vero fauore & indulgentia pasti, ne impediantur, quod stultum sit & inutile eas obiectare vires quas ipse foueris. Solent ex nimio humore vermes & tineæ oriri in rebus ipsis quas consumunt: & nisi antequam crescant suffocentur vel excutiantur totam rei substantiam in suam transferunt: ad eum modum ad dignitates maiores reipub. admissi & ad interiorem principum amicitiam, more tinearum & vermium nimia prosperitate lasciuientes, nisi expellãtur opportuno tempore, solent reipublicæ substantiam in suum proprium commodum transferre: & eam, quæ illos peperit potestatem, conantur deuorare vel aperte vel clam.

a Dio. Cass. lib. 56.

b Aristoph. in ranis refert. & Val. Max. lib. 7. ca. 2.

2 Dum igitur senserint principes illam putrefactionem, in vitam transire & animari, statim occurrere debent: & antequam omnino rempublicam vorarint, tollere. Exemplo Tyberii Cæsaris, qui cum pluribus modis coniurationibus & factionibus Seiani generi sui infestatus esset, videretque eum in tantum populi fauorem peruenisse, vt etiam sibi cauendum aut de vita sua, aut de salute consulendũ esset, iam ei libera Romæ concessa administratione, dum Capreis otiaretur, cumque videret erectum paulatim ad ambiendum imperium, Drusumq; veneno sublatum lento, eiusdem opera: iussit eum compre-

comprehendi, & in carcerem coniici. Quo facto, plebs quę ei prospe-ritate vtenti maxime fauerat antea, cœpit infinitis criminibus dete-stari, & accusare, quare tandem ab imperatore morti adiudicatus est, bonis in ærarium delatis, punitis etiam potioribus morte eius ami-cis, qui antequam caperetur, pro magno felicitatis dono amicitiæ e-ius coniungi ducebant. [a] Narrat autem Suetonius [b] principem, ad vltionem non apertę, sed per obliquum peruenisse. Verba eius sunt, *Seianum res nouas molientem, Tyberius, quamuis & natalem eius pu-blice celebrari, & imagines eius aureas coli passim videret: vix tamen & astu magis ac dolo quam principali auctoritate subuertit.*

2 Nam primum vt a se per speciem honoris dimitteret, collegam sibi assumsit in quinto consulatu, quem longo interuallo absens ob idipsum susceperat. Deinde spe affinitatis ac tribunitię potestatis de-ceptum, inopinantem criminatus est. Addit & alia quæ fecit, vt illi suspicionem diffidentiæ adimeret, vt sine metu coniuratorum pos-set eum intercipere.

3 Sic Antigonus rex, cum audisset Pythonem Mediæ præfectum peregrinum exercitum conscribere, & pecunias colligere, eo consi-lio vt defectionem faceret: simulabat se fidem non habere nuntian-tibus, inquiens: ego ego vero nequaquam crediderim hoc agere Py-thonem, cui ego quinque millia Macedonum armatorum ac Thra-cum, & mille præfecturæ custodes paraui, quos ei mitterem. Quibus auditis Python credidit, τῇ φιλανθρωπίᾳ, id est, humanitati, & con-festim venit ad recipiendum consilium: Antigonus vero Pythonem in medium Macedonum receptum, & introductum cœpit, & morte multauit sine tumultu. [c]

4 Refert Polyænus *lib. 6*. aliud iudiciũ proditorum ad tempus sapi-enter dilatum, & dissimulatum Leuconis, qui in bello animaduer-tens aliquos ex Trierarchis proditionẽ moliri, & trãsitionem ad ho-stes parare, comprehendi iussit, & ad se (inquit) parum honestos ser-mones de ipsis deferri: verum se fidem his non habere: tamen, ne, si fortuna, & casus victoriam hostibus dedisset, in suspicionem venirẽt, illos quiescere iussit: alios Trierarchos in locum eorum sufficiens, & familiaribus suspectorum magistratus, vicorumque principatus cõ-misit, quasi amico animo erga eos affectus. At postquam bello finẽ imposuit, iustũ dixit esse, vt in suspectos inquisitio fieret, ne sine ra-tione illis fidem nõ habuisse putaretur. Ita cum in curiam venissent, vna cum familiaribus inclusos, armata militum manu ad vnum ne-cari iussit. Dicebat Baldus [d] custodiam regni esse non permittere vl-lum crescere vltra commensurationem. Primaque reipublicæ pestis est fouere eos, qui dominari cupiunt. [e] Etsi fouendus non est serpẽs in domo, multo minus in sinu. Nam vt ait Gabrias in fabulis.

Anguem fouebat rusticus suo in sinu
Bruma rigentem frigore: hic igni calens
Punxit fouentem, sustulit cita nece.

[a] *Dio. Cass. in Tyb. Corn. Tacitus in 5.*
[b] *Suet. in vita Tyberii. c. 65.*
[c] *Polyænus lib. 4. Stratagematon.*
[d] *Bal. ad §. conuenticula. de pace iuramento firmã. in feud.*
[e] *Vdaloch. Zas ad l. 2. §. 1. de orig. iuris.*

5 Erat apud Athenienses suffragiorum quoddam genus, dictum nomine Ostracismi, eo quod per calculos, aut testas ferretur: ad hoc repertum, vt per id ciues, qui vel opibus immodicis, vel nobilitate, vel gloria, vel alia quauis insigni virtute, multitudinis inuidiam, vel plausum in se prouocassent, in exsilium decennio relegarētur, metu ne occuparent rempublicam,[a] quo damnatus Hyperbolius, & Alcibiades iustissimus virorum eius temporis. Hocq; tanquam ciuitati purgandæ medicamento, ciuitas id ad constitutum tempus, vti cōsueuerat, nec erat Ostracismus improbitatis castigatio, sed elationis ad perpetrandum facinus, ac grauioris potestatis moderatio.

a Plutar. in Alcibiade, & Aristide, & Nicia.

6 Vtebātur simili iudicio, & ob easdem causas Syracusii, sed dictus erat nomine Petalismi, quod foliis non testis, suffragia exsilii darēt[b]. Aristoteles [c] Ostracismum ait inuentum esse in ciuitatibus quę maxime æqualitatem complectuntur: vt illi qui super excellere viderentur, vel propter diuitias, vel propter amicos, vel propter aliquam aliam ciuilem potentiam, relegarentur ad tempus determinatum: atque tradere fabulas ob huiusmodi causas, Herculem ab Argonautis fuisse relictum, quod noluisset nauem cum aliis regere, vt nimium superexcellentem inter nauigantes, & eo refert consilium datum a Periandro Thrasibulo, de spicis supereminentibus demetendis. Hoc quoq; fecisse Athenienses circa Samios, & Chios, & Lesbios, quos tamen quamprimum imperium firmiter habuerunt, contra fœderis æquitatem in multis pessumdarunt. Sicque Persarum regem, Medos, Assyrios, & alios qui magnum de se ipsis sapiebant, ob imperium prius habitum sæpe contriuisse ferunt. Et celebre est dictum Aristophanis in ranis,

b Diodo. Sicul. lib 11.
c Aristot. 3. Politic. c. 9.

Οὐ χρὴ λέοντος σκύμνον ἐν πόλει τρέφειν
Μάλιστα δὲ λέοντα μὴ 'ν πόλει τρέφειν
Ἢν δ' ἐκτραφῇ τις, τοῖς τρόποις ἐπηρετεῖν. id est,

Catulum leonis ne alas in Republica:
At maxime. nec ibi ipsum leonem alas,
Quod si quis alitus, obsequendum moribus.

Seuerius Romæ, post exactos reges, affectati regni seu principatus suspiciones, vindicatæ sunt: & statim vbi poterat modica oriri coniectura, morte, & supplicio factum præueniebant, qui rigor perseuerauit vsque ad Iulium Cæsarem, aduersus quem Suetonius[d] tradit coniurationis, causam fuisse affectati regni.

d Sueton. in vita Iulii Cæsar. c. 79. & 80.

6 Est & aliud remedium contra potentiæ nimiæ elationem, ademtio ipsa potestatis, per quam quis possit sibi supra iustum honorem arrogare. Et proinde salubre erit repetere mores antiquarum rerumpublicarum, quibus magistratus potestatum magnarum, erant temporales: & dabatur successor tempore elapso, & non licebat repetere eundem magistratum, dignitatem, aut potestatem intra certum tempus, aut bis aut pluries gerere. Sic enim adimitur occasio crescendi aut audendi, ob modicum tempus, & quia etiam deposito

sito magistratu quis fit priuatus, & exuitur armorum & satellitum manus, quibus iuuatur potestas. Prima lex illa de magistratuum & potestatum temporali duratione, diu Romanam integram conseruauit rempub. quamdiu fuerint consules annui, dictatores semestres & magistri equitum: item & fuerunt temporales rectores & præsides prouinciarum & alii, vt contra tunc cœpit destrui respublica, quando facta est prorogatio temporis gerendarum maiorum potestatum, sicque propriis armis confecta & subuersa, vt accidit etiam ciuitatibus liberis Græcorum, quæ subuersæ sunt a propriis ducibus, potestatem fiduciariam datam, in propriam conuertentibus. Et ita Iulius Cæsar, qui nouerat se ad summam potestatem peruenisse, ob nimiam imperandi concessam & prorogatam seu vsurpatam licentiam, lege statuit: ne quis omnino prætor anno, consul biennio amplius, a suo magistratu continuo imperaret [a]. factum & est Senatusconsultum, Caluino & Messala coss. ne quisquam ex his qui consulatum vel præturam gessissent, exteriorem aliquam prouinciam ante quinquennium acciperet, sperantes hac ratione certamina de occupandis magistratibus tolli posse, si pateret, eum qui obtinuisset, non statim cum potentia aliqua futurum, quam legem firmauit Pompeius [b]. Lex etiam Romanis censuram bis eidem homini, quia magna erat potestas, non esse deferendam [c], nec continuandam in annum sequentem Tribunitiam [d], aut consularem.

7 Tertium remedium, si magnis dignitatibus & potestatibus dentur collegæ, assessores, & aliæ potestates opponantur, vel pares, vel maiores vt regibus Lacedæmoniorum oppositi creati Ephori: consulibus Romanis tribuni plebis. Neque etiam statim cuilibet longiores & magni honores cõferri debent: ne augeatur quis supra modum. Non enim cuiusuis est hominis ferre prosperitatem, vt dixit Aristoteles [e]. Sic Ischolaus obsidentibus Græcis ciuitatem, audiens aliquos ex custodibus moliri proditionem, noctu vigilias adiens vnicuique custodi mercenarium vnum adiunxit, & hoc facto sine tumultu proditionis periculum effugit [f]. Et Commodus imperator cum euasisset insidias Perennii, qui solus erat præfectus militum, & iamiam erat illum occisurus, vt regnaret: sumto de eo, eiusque filio, & sociis supplicio mortis, mox duos constituit præfectos, tutius fore ratus, *vt scribit Herodianus* [g], tantam illam potestatem non vni dumtaxat credere, sed dissectam in partes, imbecilliorẽ contra principem reddere.

8 Quartum remedium inuenerunt principes ad impediendam ambitionem, & coniurationem eorum, quos magna cum potestate aliquo ad regendam rempublicam mitterent: nempe vt retineant penes se, & in aula sua, filios illorum. talisque mos fuit etiam Cõmodo [h] imperatori, quasi obsides quosdam beneuolentiæ, fideiq; eorũ. Cum etiam Darius rex ob seruatam in Istro ratem, Histiæo Milesio tum tyranno locum quendã nomine Myrcinum prope Strymonem

[a] *Dio Cass. lib. 43.*
[b] *Dio. Cass. lib. 40.*
[c] *Val. Max. lib. 4. c. 1. exempl. 3. Plutarc. in vita Coriolani.*
[d] *Val. Max. d. lib. 4. c. 1.*
[e] *li 5. Politica 8.*
[f] *Polyanus lib. 2. stratag.*
[g] *Herodia. in 1.*
[h] *Herodian. in 1.*

fluuium Thraciæ, dono dedisset: vt in eo vrbem conderet: Megabysus præfectus copiarum Darii in Europa, videns loci cõmoditatem, & industriam Histiæi, ne regnum Thraciæ contra Darium aliquando occuparet, suasit Dario, vt eum Susa ad se vocaret, neque eum vnquam in Græciam reuerti permitteret, cui paruit Darius & Histiæum vocauit, quod eius consilio se opus habere diceret [a]. Sic in Zophalensium regis Æthiopum aula, regum filii quos habet stipendiarios, nutriuntur: tum vt illis obsidibus, rex eorum parentes in officio & fide contineat: tum vt ea educatione regem debita fide & amore prosequi studeant[b]. Atque secundum Dynarchum in oratione contra Demosthenem, lege Democratiæ Atheniensium, & imperatori seu duci electo, & oratori, id est, consiliario reipublicæ, dicebatur, si fidem a populo haberi sibi vellet, vt liberos susciperet, & fundum intra limites, & omnibus æquis pignoribus depositis, sic demum præesse populo institueret.

a Herodot. in 4.

b Osorius li. 4. rerum Emanuelis.

9 Ceterum, accelerandum est principibus & rebus publicis, remedium aduersus huiusmodi magnatum ambitiones, antequam vires & radices capiant firmiores. Nam vbi se detectos vel suspectos intellexerint, celerius conantur perficere, quæ cœperant meditari: cum quia eadem ambitione impelluntur vehementius, tum etiam quod de periculo capitis sibi metuentes, vt desperatæ vitæ homines maiora audere coguntur. Quemadmodum Macrinus, qui in mortem cõiurauerat Antonini imperatoris, vt imperio potiretur, detectus a Materniano, necem eius Martialem accelerauit [c]. Initio quidem animus coniuratis inest, sed vires teneræ adhuc donec coaluerint, ideo ab initio tolli facile possunt, vt docetur Apologo cucurbitæ, & pinus. Sata enim fertur olim cucurbita iuxta arborem pinum, quæ ramis magnis & patulis iam constabat: cucurbita vero cum multis pluuiis atque cœli temperamento creuisset, lasciuire incœpit & ramos latius porrigere, iamque serpebat in pinum, ramosque eius inuoluebat, ampliora folia, candentes flores, prægrandia poma & virescentia ostentans, tantoque fastu intumuit, vt pinum ausa sit aggredi, vides inquit, vt te supero, & iamiam ad cacumen consurgo. Sed pinus quæ senili prudentia & robore pollebat, nihil mirata insolentiam, respondit tantum. Ego hic multas hyemes, æstus, variasque calamitates peruici, & adhuc integra persisto, tu vero ad primos rigores minus audaciæ habebis, cum & folia concident, & viror omnis aberit. Sicque contingit plures esse ambitiosos cucurbitas, qui regna & respublicas annosas aggredi conãtur. Sed tamen habent plus animi quam roboris, ideo breui decidunt & arescunt, si factiosis resistatur. Sed cunctandum non est, & exstinguenda, vt apparet scintilla, neque manifestanda prius voluntas vlciscendi quam vltro fiat, ne præueniatur. quod accidit Armeno imperatori, qui iusserat comprehendi Michaelem Balbum comitem Excubiorum ob coniurationem, noctu autem carcerem ingressus, cum eum somno fere oppressum

c Herodia. in 4.

sum inuenisset iram agitatione manus declarauit, quam Papias carceris præfectus metuens, cum Michaele denuo conspirauit, & ipsa natalis Christi nocte imperatorem trucidauit. [a] Sic nocuit distulisse vindictam, & eam etiam signo futuram declarasse. Sapiētius factum Agesilai, qui cum aduersus rempublicam Lacedæmoniorum conspirationem ortam noctu comperisset: leges Lycurgi continuo abrogauit, quæ de indemnatis supplicium sumi vetabant: comprehensis autem & interfectis sontibus, easdem e vestigio restituit, & prouidit vtrumque simul, ne salutaris animaduersio iniusta esset, vel iure impediretur: atque vt semper esse possent, aliquando non fuerunt. Hic tamen desidero, non esse præcipitem principem, nec solis denuntiationibus credere, ne temere sublatis insontibus, illos postea desideret & requirat, vt Alexander Magnus impie sublatos inter viuos.

a Zonaras.

De alio remedio, contra periculum proditionum ambitiosorum seruando: vt omnino omnibus non confidat princeps, vel rector reipublicæ.

CAP. XI.

QVia nihil tam sanctum est, quod aliquando non violet audacia, & regnandi non polluat cupiditas: ideo non ita princeps vel respublica fidere debet hominibus, vt sibi quoque non prospiciat, & sibi aliquam non adhibeat & corporis & actionum custodiam. Si enim, qui satellitio multo fuerunt circumcincti, proditorum non potuerunt euitare insidias, quanto minus poterunt, qui sine custodia omnibus sine delectu se committunt? Et si vigilantissimi & robustissimi bonique principes, in illud inciderunt periculum, quanto magis qui in pace delitiis & somno vacant, patebunt proditoribus? quēadmodum notum est, Viriatum ducem vigilantissimum in Hispania, qui & dormire armatus solebat, & gratia inter suos milites, propter suam disciplinam militarem, clementiam liberalitatem, in milites valebat, ab Aulace Ditalcone & Minuro fuisse obtruncatum & iugulatum, quos dilexerat, & legatos ad Cepionem Romanum miserat, a quo magnis pollicitis vt illud agerent, fuerunt inducti & corrupti [b] Certe nec ipsi populo bono etiam principi est confidendum, qui facile ab impiis & ambitiosis commoueri potest, nō secus quam mare placidum ventis. Experti id sunt Consules Romani, L. Æmilius, & Virginius, commota seditione ob Agrariam causam, & necato tribuno plebis, ereptoque e manibus lictoris Volerone, qui iussu consulum ob seditionem adiudicabatur morti. Experti inquam, parum tutam maiestatem sine viribus esse. [c] Sine armis parum tuta ita maiestas principis. Atque pro regula ponitur administrationis reipublicæ, eos qui domini sunt armorum, esse dominos status reipublicæ. [d] Ita consulte deioces post sibi a Medis delatum regnum, priusquam illud susciperet, voluit sibi ædificia imperio digna erigi,

b Appianus Alexandri. lib. de bello Hispanico.

c Liuius in 2.

d Aristot. lib. 7, politic. c. 9.

ſtipatores corporis ſui adiungi, quos ſibi ex vniuerſis Medis, quos voluit, delegit. Atque his munitus, & regia cum mœnibus constructa, primus cauit, ne cui ad regem ingredi liceret, ſed per internuncios cuncta tranſigerentur, adeo vt neque cōſpici regem a quoquam fas eſſet: ad hæc nec ridere nec ſpuere, propterea quod omnib. factu deformia eſſent, corā liceret. Quæ & ideo inquit Herodotus,[a] faciunt circa regem: ne videlicet eum cernentes, æquales, & vna cum eo educati ſtrenui & fortes, indoleant atque inſidientur: quin potius quiddam a reliquis hominibus diuerſum ipſis eſſe videatur, ſi corā ipſum non intueantur. Eumque morem ſeruatum fuiſſe etiam tempore regis Sardanapali apud Aſſyrios Iuſtinus meminit,[b] ad quem videndum præfectus eius Medis propoſitus nomine Arbactus vel Arbaces, cum magna ambitione admitti obtinuiſſet, quod nemini antea permiſſum fuiſſet, captauit occaſionem rebellandi, & regnum vſurpandi, prætextu quod eum effœminatum & voluptuoſe viuentem conſpexiſſet. Quod & contigit in regno Francorum, cuius aliquando reges non conſpiciebantur ab omnibus, & inde nata eſt occaſio occupandi regnum, maiori eius domus Carolo Martello aut Pipino.

a li. 1.

b Iusti. in 1.

2 Rectiſſime ſcripſit Epicharmus νᾶφι, καὶ μέμνησο ἀπιστεῖν: Sobrius ſis, & memor eſto, nulli temere credere ſeu confidere. Sententia Theognidis quoque, Res mihi fracta fide, res diffidendo retenta. & Euripides inducit Helenam dicentem, *vnumque diffidentia*

Mortalibus, nihil vſque eſſe vtilius poteſt.

Hancque diffidentiam omnibus hominibus qui ſapiunt, a natura communiter ait conceſſam cuſtodem ſalutis, per quam Laertiades Vlyſſes tot pericula euitauit. Heſiodus etiā monet, neque fratri infinitam fidem eſſe habendam, dum iubet, vt ſi quid negotii cum illo gerendum ſit, adhibito teſte id agere. Fuit ſententia quoque Solonis, *Mortalibus a cunctis caueas Ne forte quis occultis animo Odiis, amicū te appellet vultu hilari Biſidaque ex ore ſonet lingua.* Imo plus a proximis & conſanguineis cauendum quam extraneis, docent nos quotidiana exempla. Cognationes, communia ſtudia, non valde firma ſunt repagula. Nam & Atreus Thyeſtis frater erat, & paruulorum quos concidit patruus. Etheocles & Polynices fratres erant, eadem matre patreque eodem orti: ſed qui fidem dederat, alterum regno expulit & alter alterum non multo poſt occidit. Theſeus, filium Hippolytum calumniis expoſitum perdidit. Rhemo fratri, Romulus nō pepercit. Ægyſthus iugulauit maritum vxoris proditione, vt & Gyges Candaulem vxoris impulſu. In ſumma filius ante diem, patrios inquirit in annos, non hoſpes ab hoſpite tutus, ſæpe & filiæ prodiderunt patrem, & cum eius vita & regna: vt filia Niſſi. Ambitio, inuidia nulla maior regnandi, quam inter proximos. Vnde vox a tyrannis frequenter vſurpata: Si ius violandum, regnandi cauſa violandum eſt, neque eſt vlla amicitia tam arcta, nulla familiaritas

liaritas tam sancta, quam animus regnandi cupidus non contemnat & violet: ita non proximis, non amicis, non subditis, non confœderatis, in causa ambitionis confidendum omnino sine cautione est. Mutantur voluntates hominum, & quæ prius placuerunt, postea displicere incipiunt, imo & sunt plures, qui seipsos desperate oderunt, & scelerate se interimunt, & dummodo de inimicis se vindicauerint, vel principem necauerint, vitam suam amittere parui aut nihili faciunt.

3 Cuius generis erant Arsacides Persæ, qui insidiabantur Christianis, & latenter cœtibus procerum se insinuabant, vt nacti occasionē quem vellent principem aut alium obtruncarent, etiam si intercepti morituri essent, inde beatam vitam se habituros persuasi. Quæ fuit etiam prima causa cur reges Francorum acceperint ab eo tempore custodes corporis, a tempore, inquam, Ludouici noni, cuius ætate frequentes per vniuersum orbem mittebantur insidiatores illi homicidæ Arsacidæ, [a] quos concilium Lugdunense, quod eos multis pœnis detestatur, & fautores vocat assassinos. [b] Isti se amicitiæ nomine insinuabant principibus & inter familiares, vnde nec postea tutum fuerit se amicitiæ vel familiaritatis nomine omnibus committere.

a Paulus Æmilius.
b c pro humani generis, de homicid. in 6.

4 Abutuntur & amici, vt plerunque nimia familiaritate: & ita dū in contemptum incidunt, si spiritu ambitionis arripiantur, nihil non audent absque metu, vt Antigonus Syriæ rex, a sodalibus quos temulentus in conuiuio pulsauerat, occisus est. c Secreta non latent amicos, & inde mali nocendi capiunt occasiones: fuerunt qui dixerint ita amandum, tanquam si aliquando sis osurus. Sic enim admonent non ita amādum, vt omnia quæ nostra sunt & quæ possumus, & quæ sentimus detegamus, quæ postea possint ab amico inimico facto obiici, vel in nostram perniciem conuerti. In qua causa & principes, respublicæ, vt priuati imitari debent sapientes & peritos nautas, ne facile omnibus aut omnino paucis se committant. Nautæ quippe optimi, quanquam mare sæpe sit tranquillum, vt ei vel timidissimus possit secure se committere: nihilominus naues anchoris ac clauis, & reliquis necessariis saluti nauigantium instruunt, vt incumbentibus postea ventis & tempestatibus, resistere valeant. Et contra tempestatem etiam tranquillæ nunc amicitiæ, cum in dissidium venire possit, remedia paranda sunt, quia nec semper eodem in statu consistere potest. Et Medea sæpe pro liberis suis deos orauit, quos postea crudeliter necauit. Absalon sæpe pro regno patris Dauidis defendendo pugnauit, quod postea sibi illo pulso, vsurpare voluit. Dominus noster IESVS CHRISTVS, ciuitatem Hierosolymam ingressus, turbam populi laudes suas canentem audiuit, & regem eum dicentem, cum illa præcantione magnifica, Benedictus qui venit in nomine Domini, Ozianna filio Dauid. Sed paulo post, populus idem qui pro rege eum exceperat hebdo-

c C. Plinius de viris illustribus. c. 54

moda proxima, eundem ad mortem crucifigẽdum postulauit. Mortalium fides, mortalis est. Neque quia possumus obiicere quosdam forsan fideles existimatos amicos Pyladem & Orestem, Thesæum, & Pirithoum, Achillem & Patroclum, ideo tales omnes existimare debemus. Exiguum enim hoc est, nec pro regula ponendum: per tot lapsa secula tria amicorum paria forsan reperta esse, in quibus inueneris Solem sæpius defecisse. Et si vnum vel aliquot reges inueneris, qui per amicos ab amicis securi euaserint intimis, sine proditione, inuidia aut contentione, maiorem inuenies illorum numerum amicorum, qui amicitia regum abusi sunt, & sępe in eorum vitam & imperium, vt multitudo horum exiguum bonorum numerum obscuret, vt pene non numeretur vel videatur pro nihilo.

5 Cum autem non expediat reipublicæ principem vitam heremiticam aut solitariam degere, & negotia multa eum cogant familiaritate, consilio, amicitia multorum vti, nõ sunt illi reiiciendi amici, imo maxime conciliandi, hique plures, & potius ex suis, quam de alienis vel extraneis, sed cum cautione, & cum delectu, & cum minori suo damno, si omnino incommoda omnia vitare non possis. Quemadmodum Cyrus Cambysem filiũ moriturus prudenter admonuit.[a] *Cambyse*, inquit, *quod & te non latet, non est aureum hoc sceptrũ quod regnum seruet: sed amici multi, sceptrum sunt verissimum, maximeque securum: verum ne putes homines nasci natura fidos: omnibus enim iidem fidi apparerent, quemadmodum alia quæ natura gignuntur omnib. apparent eadem, sed fidos oportet vnusquisq; faciat, quorum comparatio nullo modo fit vi, sed beneficentia potius. Itaq; si aliquos regni custodes tentes efficere, nunquam aliunde prius incipe quam ab eo qui eodem loco natus sit. Quare & homines ciues præferendi sunt, & qui vna sint habiti, & qui contubernales non sint*, &c. vt est apud Xenophontem. Iubet autem potius eligi in custodes compatriotas, ne illi videntes extraneos accitos, principem de se diffidere arbitrentur, & ideo odium in eum concipiant. Sicuti[b] Herodotus tradit, Ægyptios Psammetici regis odio, quod in bello aduersus Æthiopes exteriorum militum virtuti potius quam Ægyptiorũ fidere videretur, in Æthyopiã migrassent. Neque etiam cum dicimus, non esse amicis & proximis aut familiaribus fidendum, prohibemus amicos, sunt enim necessarij. Neque qui admonet cauendum esse a scopulis, prohibet nauigare, hoc enim facere cõgitur. Ita dicimus neque diffidendum omnino, neque fidendum: diffidentia aperta, alienat amicos probos, confidentia nimia decipit plerumque confidentes. Quare sequendum præceptum Hesiodi dum ait.

--- σὲ δὲ μή τι νόον κατεγχέτω εἶδος
μηδὲ πολύξεινον μηδὲ ἄξεινον καλέεσθαι
μηδὲ κακῶν ἕταρον, μηδ᾽ ἐσθλῶν νεικεστῆρα.

Te vero, fac nequid animo arguat vultus,
Ne vero multorum hospes, neue nullius hospes dicaris

[a] Xenophon. lib. 8. Cyripædia.

[b] Herodotus in 2.

Neue malorum socius, neq; bonorum conuiciator. hoc etiam modo intelligendus idem Hesiodus, dum ait, πίςεις δ' ἄρ ὁμῶς καὶ ἀπιςίαι ὤλεσαν ἄνδρας, id est, fides & diffidentia perdiderunt homines.

6 Non enim potest plerunque simulatio a veritate distingui. Sic Zopyri factum decepit Babylonios. Is enim cum Babylonij a rege Dario defecissent, domi se lacerari verberib. toto corpore iussit, nasum, labia, & aures sibi præcidi, & ita transfugæ titulo profectus Babyloniã, ostendit populo laniatũ corpus, questus regis Darij crudelitatẽ, qui eum ita male habuisse mentiebatur, hortatus ne mœnib. magis quam armis confiderent, & paterentur se cõmune bellum recẽtiore ira gerere. Quare nota nobilitas viri & virtus, quæ omnib. cognita erat, effecit, vt neque de ira eius timerent, cuius veluti pignora vulnera corporis & iniuriæ signa haberent. Sicque constitutus omnium suffragio dux & accepta parua manu, semel atque iterum cedentib. Persis, secunda prælia fecit: ad postremum, vniuersum sibi creditum exercitum, regi prodidit, vrbemque ipsam in potestatẽ eius redegit. Et ita decepti Babylonij specie odij in regẽ & simulatione amicitiæ.[a] Simili autem stratagemate, proditionẽ passus Darius aduersus Sacas expeditionem habens a Risace equisone quodam Sacca, [b] qui cũ nares aures que sibi abscidisset consulto ac reliquum corpus vehemẽter mutilasset transfugiensque ad Darium dixit, se hanc calamitatẽ a regibus accepisse, quare & Darius magnitudini calamitatis fidem adhibuit, eique temere credidit promittenti viam compendiosam docere per deserta, per quam ad Saccas opprimendos facile perueniret: cuius loco is deduxit omnem exercitum Persarum in locum omni aqua carentem, non alia ratione quam vt exercitum perderet ac periculum a Saccis ciuibus suis depelleret.

7 Negligentia inquirendi suspectos, & nimia confidentia eorum, perdidit plures principes, volũtas ne Dei hoc sit, an vero socordiæ nõ cauentium, non facile dixerim: vtrunque enim esse potest, vt quod eminens periculum sit, non liceat vitare. Sicut narratur de Accha tyranno Thebanorum a Plutarcho, [c] cui cum fuisset allata de coniuratis inter conuiuium epistola, & is qui pertulit admonuisset vt statim legeret, de seriis enim scriptum esse rebus, risit, & dixit, in crastinum ergo seria: simulque acceptam epistolam puluillo supposuit cui insidebat. ac sermonem cœptum pergebat, & ea nocte a Pelopida cæsus est, & Thebæ a iugo Spartanorum liberatæ. Eodem modo Nicephorus Phocas imperator orientis, vt ait Zonaras, coniuratione Therphaniæ & Ioannis Zimicis, in lecto dormiens cæsus est sua culpa, quod libellum sibi traditum, in quo coniuratorum nomina scripta erant & vt sequentem noctem caueret, non legisset. Sic accidit Iulio Cæsari, vt die qua necatus est porrectum libellum insidiarum indicẽ ab obuio quodam porrectũ, libellis ceteris quos sinistra manu tenebat, quasi mox lecturus commiscuerit, nec legerit. [d] Diõ periit,

a Iustin. lib. 1.
b Polyænus lib. 7. Stratag.
c Plutarchus in vita Pelopidæ.
d Suetonius in vita Iulij Cæsaris c. 81.

quamquam suspicaretur insidias sibi instrui a Calippo, sed veritus est nimium confidenter obseruare amicum & hospitem.[a] Antipater Cassandri filius, vocato ad cœnam Demetrio, illoque vicissim sequenti die vocato, veritus ei diffidere a cœna necatus est.

a Plutarch in Dione Syracusano.

8 Nullus non cauet ab inimicis, ab amicis tamen longe deteriora patitur. Et vt ait Thergius in fine sententiarum.

ἐχθρὸν μὲν χαλεπὸν καὶ δυσμενῆ ἐξαπατῆσαι
Κύρνε, φίλον δὲ φίλῳ ῥᾴδιον ἐξαπατᾶν.

Inimicum quidem difficile est & maleuolum decipere
Cyrne: amicum vero amico facile decipere.

Et dicebat Alexander Magnus,[b] Philippus in acie tutior quam in theatro fuit, hostium manus sæpe vitauit, suorum effugere non valuit. Aliorum quoque regum exitus si reputaueritis, plures a suis quã ab hoste interfectos numerabitis. Tempore Achaz regis Iudæ, necatus est rex Israelitarum Phaceias dolo cuiusdam amici nomine Ozias, qui occupauit tyrannidem nouem annis, malignus & Dei cõtemtor, vt scribit Iosephus. c Quamobrem Apollonius Tyanæus, rogatus a rege Babylonis, quonam pacto stabiliter tuteque regnare posset, sapienter respondit, si multos inquit honoraueris, paucis vero crediderís.[d] Ceterum monendi sunt principes, vt diligenter excutiant etiam fidem consultorum, quorum consilio vtuntur in puniendis deprehensis coniuratis, ne & ipsi quoque eiusdem factionis esse possint. Cum enim res ad illos aliquomodo pertinere potest, multis vtuntur persuasionibus & argumentis ad liberandos reos maiestatis, vel quod ipsi sint affines, vel sanguine coniuncti principi offenso, & quod supplicium in opprobrium familiæ conuerteretur, vel quod ipsi rei, vel illorum patres, aut aui, aut consanguinei, pro defensione principatus alias occubuerint, aut strenue se gesserint, aliaque his addunt, quibus dolose eludant pœnam, & vt intempestiua & noxia reipublicæ & principi misericordia liberent reum, & ad veniam dandam principem excitent. Quod certe facinorosis ad audendi maiorem audaciam reseruat, vt quæ antea tentauerant, securius & promtius exsequi conentur, atque illa absolutio, nihil aliud est quam incentiuum delinquendi, & ad factionem persequendam perniciosa dilatio, & acerrimus stimulus, vnde principes experiuntur sententiæ exsecutionem, quam prædixit propheta ex parte Dei, regi Israel Achabo: Quia dereliquisti hominem dignum morte, erit anima tua pro anima illius, & populus tuus pro populo illius.[e] Infausta est illa misericordia, per quam reipublicæ & principatus securitas & status concutitur. Nam si illi qui in principem vel eius statum attentarunt, sunt sanguine coniuncti, vel affines, tanto celerius tolli debent: quia illi plus audent, maioremque, quia tales sunt, a populo aucupantur gratiam: vt Absalon: nec in hac causa plus priuata quam publica vtilitas perpẽdi debet. Sunt mihi exempla præ manibus, sed illa silentio prætereo, ne armare in proprium sanguinem

b Q. Curtius li. 9. de gestis Alex.
c Ioseph. li. 9. antiq. c. 14.
d Philostratus li. 1. de vita Apollonij
e 3. Regum c. 20. ver. 42

aem principes videar, qui alioquin regnandi causa, ob solam suspicionem in proprios temere interdum concitantur. Sufficient enim cautiones quibus prospicere possint, ne per proximos aut affines respublica damnum capiat.

10 Sed neque conuictis de hoc maiestatis crimine reis, benefactorum in rempublicam ipsorum vel maiorum, debent prodesse excusationes. Nam hæc ipsa solent esse causæ superbiæ & ambitionis molientium aduersus rempublicam, & ex eo magis sunt puniendi, quod ipsi alias pro republica laborantes honorati, proditorie eandem aggrediuntur, vt maiori pœna digni sunt qui clam & per insidias amicis nocent, quam qui palam & aperto marte inimicos inuadunt. Exemplum M Manlij qui vnde Gallos depulerat, ipse inde, nempe de Capitolio vt proditor, postea præcipitatus est. Quia fortiter ante defensam libertatem, nefarie opprimere conatus erat: cuius iustę vltionis nimirum hæc præfatio populi Romani fuit. *Manlius eras mihi, cum præcipites agebas Senones: postquam mutari cœpisti, vnus factus es ex Senonibus.* a Par indignatio aduersus Sp. Cassium erupit: cui plus suspicio concupitæ dominationis, nocuit, quam tres magnifici consulatus, ac duo speciosissimi triumphi, profuerint. Senatus enim populusque Romanus, non contentus capitali iudicio eum afficere, interempto domum superiecit, vt penatum quoque strage puniretur. b Eadem ausum Sp. Mælium consimili exitu patria mulctauit: & domum eius solo æquauit. c

11 Neque etiam prætextu beneficiorum collatorum in rempub. a maioribus reorum maiestatis, Romani impunitos reliquerunt delinquentes, quinimo vt degeneres maiori supplicio dignos arbitrati sunt, qui contra domestica exempla peccauerint. Viguit in ciuitate Romana Tullius & Cicero Grachorum summa nobilitas ac spes amplissima: Sed quia statum ciuitatis conati erant conuellere, insepulta cadauera eorum etiam iacuerunt, supremusque humanæ conditionis honos filiis Gracchi & nepotibus Africani defuit. Quin etiam familiares eorum, ne quis reipublicę inimicis amicus esse vellet, de robore præcipitati sunt. d Dauid rex morti proximus, iussit filio Salomoni successori in regno, vindictam sumere de Ioab magistro militiæ suæ, quod proditorie necasset tempore pacis & prætextu amicitiæ, Abner filium Ner, & Amase filium Iether, quædamque alia gessisset contra fidem regis sui, neque ad excusationem pœnæ profuerunt quicquam prælia multa strenue pro regno Dauidis gesta, quominus a Salomone supplicio afficeretur. e

12 Porro quemadmodum nimia indulgentia & clementia principis in reos maiestatis, sibi & reipublicæ nocere possunt, sic etiam nimia credulitate delatoribus habita, possunt amicorum beneuolentiam per calumniantium simultates impie violare. Sunt enim adulatores & muscæ aulicæ, qui criminum insimulant quos accceptos principi vident, & sibi præponi, vt illis pulsis, eorum possent

a *Val. Max. li. 6 c. 3. exemplo 1. Liuius in 6. Plutarc. in Camillo. & Zonaras.*
b *eodem Val. Max Liuius in 2. Dionys. Halicarnas. in 8. Cicero pro domo sua.*
c *Val. Max. eodem loco. Cicero pro domo sua Liuius in 4.*
d *Val. Max. & Cicero in laudante citatis Liuius li. 58 & 61. Plutarch. & Appian. li. 1 de bellis ciuil.*
e *3. Regum c 2.*

nancisci gradum, cuiusmodi plures inuenti sunt temporib. Galli Cæsaris, qui in nimiam lapsus est sæuitiã, suspectos habens sibi subditos ex leuibus relationibus vel criminationibus inuidorum vel adulatorum. [a] Melius Dion Syracusanus, qui, quibusdam mouentibus, vt aduersus Heraclidem & Callippum, quorum fidei plurimum credebat, tanquam insidias nectentes, cautior esset, respondit, se malle vita excedere, quam metu violentiæ mortis, amicos inimicosque iuxta ponere. [b] Pari modo Alexander Magnus, cum incidisset in torporem corporis, obstupefactis membris, & omnes medici sententias suæ salutis ad vnam potionem direxissent, & eam Philippus medicus qui erat eius amicus & comes, suis manibus temperatam Alexandro porrigeret, & superuenissent a Parmenione missæ literæ, admonentes, vt rex insidias Philippi, perinde ac pecunia corrupti a Dario caueret, illas certe legit, & cum legisset, sine vlla tamen cunctatione medicamentum hausit, ac tunc legendas Philippo tradidit, pro quo tam constanti erga amicum iudicio, dignissimam mercedem a Deo immortali recepit, qui incolumitatis eius præsidium, falso interpellari iudicio noluit. [c] Traianus, altiori animo contemsit calumniam in Surram illatam, simulque eius amicitiam confirmauit. Cum enim ei significatum fuisset, Licinium Surram in eum conspirasse, vespere eius diei non inuitatus ad eum Traianus, cum duobus solis comitibus cœnatum se contulit, radique ab eius tonsore voluit, atque oculos ab eius medico inspici. Eidem postea cum de conspiratione denuo adfirmaretur, ridens respondit, se nullo modo vt crederet adduci posse, quod eo die periculum fecerat, vt Surra si voluisset id quod insimulabatur agere potuisset. Ita in amicitia firmus perstitit, nec multo post Tribunatum eidem Surræ detulit. Et cum, vt mos erat, ensem traderet, eumque non vagina tectum sed districtum porrigeret, Surræ dixit vt acciperet, si bene imperium gereret, tuendi eius gratia: occidendi autem, si male imperaret. [d]

a *Ammian. Marcell. lib. 14.*

b *Valer. Max. lib. 3. c. 8 Plutarc. in eius vita.*

c *Valer. Max. prædicto loco. Plutarc. in Alexan. Q. Curtius lib. 3. Arrian. in 2. Iustinus lib 11.*

d *Dio. Cass. in Traia.*

De auaritia principum & rerum publicarum, ex qua mutationes quoque & interitus eis adueniunt. CAP. XII.

AVaritia principum, & rectorum rerum publicarum, sæpe causam dat subuersioni status publici & principatus, vel magnas in eo excitat mutationes tragicas. Siquidem cupiditas possidendi pecunias, impellit ad illicita & grauia tributa imponenda, sine causa reipub. necessaria vel vtili, quo fit vt a quibus inuitis pecunia sine iusta causa extorqueatur, ineant consilium seditionis, mutationis, aut defectionis & rebellionis. Vt Batto Dalmaticis rebellantibus dux, tractans cum Tiberio Romano Cæsare de pace, interrogante Cæsare, cur ita deficerent & rebellarent Romanis, respondit, vos inquit ipsi in culpa estis, qui ad vestros greges custodiendos, non canes pastores ue, sed lupos mittitis: [e] idipsumque cũ secundo rebellassent, responde-

e *Dio. Cass. lib. 55. histor. Ro*

sponderunt a. Defecerunt a Roboamo rege filio Salomonis, decem tribus, quod interpellatus & rogatus a populo de remittendis tributis & oneribus quibus Salomon eos oppresserat, plura imposuerit b. Mauritius imperator, Capadox genere, & successor in Romano imperio Tyberii Soceri, primum ob auaritiam desertus a militibus a Phoca Centurione limitis Scythici captus & securi percussus fuit c. Et rursum idem Phocas eo nō melior, ob eūdem auaritiæ morbum contumeliis affectus, postquam tredecim annos regnasset, e medio sublatus est d. Defecerunt ad Parthos ciuitates Syriæ ab Antiocho magno rege dicto Sedete, cum grauari se copiarum præbitione, & iniuriis militum viderent: quare etiam die statuta diuisum per hyberna exercitum omnes aggressi sunt e. Albertus Megapolensis ducis filius, Sueonum & Gothorum rex creatus, cum exhaustum ærarium reperisset consiliariorum pessimorum rapinis, coactus est vim subditis inferre, & contractis ad comitia pontificibus, proceribus & ceteris, qui in regno prædia possidebant, tertium prædium ab his pro sua curia sustinenda postulauit, statimque sine consensu possessorum, omnia quæ voluit nullo seruato numero occupauit. Ceterum ob eam tyrannidem proceres cum Margarita Daniæ regina conspirantes, cum regno eiecerunt f.

2 Cum Mammæa etiam mater Alexandri imperatoris Romani, simularet ideo se thesauros congerere, vt suppeditare Alexandro posset, quo is facile abundanterque suis largiretur militibus, & proprios tamē domi thesauros strueret: ea res notam infamiæ imperatori attulit: quia etiā illo inuito & indignabundo, mulier auida bona quorundam per fraudem, atque hereditates suppilabat g. Fuit & ea auaritia & exactio nimia, causa defectionis ab imperio Africæ, & malorum odiique popularis in eum imperatorem h. Male audiuit Darius, ob curam vel solam exigendorum tributorum, quæ per satrapas certa disposuit, vnde Persæ dicebant Darium fuisse institorem: Cambysem, dominum: Cyrum vero patrem. Quoniam Darius res omnes quæstui habebat, Cambyses asper erat & morosus. Cyrus mitis & omni ratione de illis bene mereri studeret i.

3 Inter leges regni datas a Deo regibus populi sui, illa, rex non habebit auri vel argenti immensa pondera k. Aliaque lex l non accipiet princeps de hereditate populi per violentiam, de possessione eorum, sed de possessione sua, hereditatem dabit filiis suis, vt non dispergatur populus meus a possessione sua. Hæc quæ causa iræ Dei & subuersionis domus Achab, Iezabelis, & posterorum, cupiditas habendi vineam Naboth quæ induxit homicidium eiusdem m.

4 Sæpe qui respublicas administrant, pecunias sub colore necessitatis publicæ peculantur: & postquam ditati sunt, turbant rempublicam, ne rationem administrationis, & furta reddere cogantur, metuentes iudicio iusto damnari, quod præuertere conantur: maxime in republica, in qua ex lege administratores huic rationi deposito

a Dion. Cass. lib. 56.
b 3. Reg. ca. 12. & Ioseph. li. 9 antiqui. Iudaic. c. 15.
c Volatera. lib. 23. Antrop.
d Volatera. prædicto lib. 23.
e Iustin. lib. 38.
f Ioan. Magnus lib. 21. c. 12.
g Herodian. lib. 6.
h idem Herodia lib. 7.
i Herod in 3.
k Deuter c. 17. vers. 16.
l Ezech. cap. 46.
m 4 Reg. 9. & 10.

principatu obnoxii sunt. Sicut apud Græcos vt auctor Suidas [a] erat nempe actio in eos qui aut vrbem non recte gubernasse, aut legationem perperam obiisse, aut publicum aliquod munus administrasse, viderentur. Ac iudicia quidem decemuiri, logistæ seu rationales dicti, sortiebantur: accusabant autem qui volebant, & permissum erat iudicibus conuictis mulctam irrogare. Cuius metu Pericles impensæ Eburneæ Mineruæ a Phidia factæ, cum 50. talenta interuertisset, bellum concitauit, ne rationes reddere cogeretur. Sicuti quoque Suetonius [b] refert, Iulium Cæsarem ciuilia arma mouisse, quod timeret ne eorum quæ primo consulatu aduersus auspicia legesque & intercessiones gessisset, rationem reddere cogeretur, cum M. Cato identidem nec sine iurando denuntiaret, delaturum se nomen eius, simul ac primum exercitum dimisisset, cumq; vulgo fore prædicarent vt si priuatus redisset, Milonis exemplo circumpositis armis causam apud iudices diceret.

a In verbo εὔθυνα.

b in Iulio Cæsare, c. 30.

5 Sunt vt qui auaritiam satient, supposita causa & titulo, bellum, tumultus, seditiones concitent, vt ipsi, auxilii & operæ suæ prætextu ditentur, & imitantur eos, qui anguillas venantur. nam si stagnum constiterit, nihil capiunt: at si cœnum sursum deorsumque vertatur, tunc capiunt, & isti lucrantur, vbi ciuitatem aut rempublicam perturbauerint [c]. Quod experti sumus in hoc nostro infelici seculo, in quo latronum omnium fuit asylum, hostes fuerunt, qui nos defendere proposuerant, qui se ipsos ditarunt populi nimium creduli facultatibus, qui dum vi extorquere non audebant a ciuibus, imponebant illis quod hostes fuissent proximi, quod ciuitates egerent maiori præsidio, & contributio esset ad id necessaria, & ita terroribus fictitiis marsupia simplicium & bonorum exhauserunt, & vi tandem propriis facultatibus omnibus spoliarunt, bellumque ciuile quibus potuerunt dolis prolongarunt, ne cogerentur deuorata vomere, & bello cessante syluas & latronum latebras repetere.

c sic scripsit Athenæus lib. 7. ca. 17. & ante Aristophanes in equitibus.

6 Sunt principes, qui auaritia illa & habendi inani cupiditate impulsi, multa inducunt quæ paulatim rapiunt secum bonum reipublicæ statum: vt quando vendunt magistratus, & ita pretio indigni promouentur ad iustitiç exercitium, vel ad beneficiorum ecclesiasticorum dignitates, qui postea efficiuntur nundinatores & propolæ iustitiæ & rerum sacrarum, & minutatim vendunt qui ante simul emerant sic corruptionibus & impietatibus obnoxii, vnde status reipublicæ & populi turbatur.

7 Alii ærario ditando incumbunt vel ex confiscationibus, vel aliis tributis populi subditi. Quo fit, vt quo magis ærarium abũdare dicatur, eo magis respublica morbosa & male affecta censeatur. Quemadmodum rectissime & Traianus fiscum, seu ærarium reipublicæ, lienem vocabat. Nam vt liene crescente, reliqui artus ac membra tabescunt: ita fisco principis turgente, ciuitatis corpus vna cum membris languescit & intermoritur. Et vt lien modicus vegetat in corpore

pore membra, & auget robur: sic fiscus principis moderatus nec exuberans, causa est bonæ valetudinis in corpore ciuitatis. Et Apollonius Tyaneus [a] dicebat, apud Philostratum, diuitias non esse æstimandas, quas in occulto princeps retinet. Nam illæ ab arenæ cumulo parum differunt: nec ea quæ ex collatione tributorum, ex gemitibus omnium prouenjunt, atrum enim sordidumque estimandum est aurum, quod ex lacrymis oritur.

8 Auaritiæ species tres constituuntur ab Aristotele [b]: turpis quæstus, tenacitas, & illiberalitas. Turpis quæstus quidem, per quem ditescere cupientes, quærunt vndecumque, & lucrum quam pudorem pluris faciunt: tenacitas autem per quam sumtui parcunt & impensæ in re honesta. Illiberalitas vero est, per quam expendunt quidem, minutatim autem male & plus iacturæ facientes, nullo scilicet habito temporis delectu. Estque auaritiæ, plurimi facere pecunias, nec id probrum, putare quod quæstuosum sit: vita mercenaria & seruilis, & sordida, a munificentia & liberalitate aliena. Consequuntur autem liberalitatem sordes, pusillanimitas, abiectio, humilitas, immodestia, ignobilitas, hominum odium.

9 Odiosus autem ideo auarus, quia is omnes, aliaque sacra & publica postponit pecuniæ, Sicut Horatius [c] auarum admonet.

Non vxor saluum te vult, non filius, omnes
Vicini oderunt, noti, pueri atq; puellæ.
Miraris? cum tu argento post omnia ponas,
Si nemo præstet quem non merearis amorem?

Aliam & rationem adfert odii Seneca [d], quod nunquam auiditas patitur quemquam esse gratum, nec vnquam improbæ spei quod datur, satis est, & eo maiora cupimus quo maiora venerunt. Et rursum [e], desunt inopiæ, multa: auaritiæ, omnia: in nullum auarus bonus est, in se pessimus.

10 Consentiunt iuris diuini & humani prudentes, auaritiam vt nimiam habendi cupiditatem, esse omnium malorum radicem [f], matrem, & idolorum seruitutem [g]. Et Claudianus [h],

At primum, scelerum matrem, quæ semper habendo
Plus sitiens patulis rimatur faucib. auri, Trudis auaritiã, &c.

Auaritiæ cæcitas, & damnandæ ambitionis improbitas, aliquorum animos occupantes vt ait Gregorius 10. [i] eos in illam temeritatem impellunt, vt quæ sibi a iure interdicta nouerint, exquisitis fraudibus vsurpare conentur. Et Propertius [k], de auaritia sic cecinit,

Ergo solicitæ tu causa pecunia vitæ es,
Per te immaturum mortis adimus iter.
Tu vitiis animum crudelia pabula præbes,
Semina curarum de capite orta tuo. Et rursum [l].
At nunc desertis cessant sacraria iuris
Aurum omnes victa iam pietate colunt.
Aurum pulsa fides, auro venalia iura,

a Philostrat. lib. 5. de vita Apollonii.
b Aristo. libello de virtutibus.
c li. 1. Saty. 1.
d Seneca li. 2. de benefic. ca. 27.
e Epist. 108.
f 1. ad Timotheum ca. 6. & cogitatio. vt iudices sine quoquo suffragio in Nouel.
g ad Ephes. c. 5. c. auaritia, de præbend. ca 20. cum omnis auaritia, 1. qu. 1.
h Claudia in laudibus Stiliconis.
i c. auaritia 5. de elect. li. 1 sexti decretal ti. 6. canonicorum catholicum. c. bonorum authem. 7. & seq. 47. dist.
k Proper. li. 3. eleg. 7.
l 2. Eleg. eadem.

Aurum lex sequitur, mox sine lege pudor.

Et Petronius Arbiter in Satyris, corruptionem status reipub. Romanæ hinc ortam testatur. De auaritia enim eius agens, quæ eam, & ad ignotissimas regiones eius causa penetrare suaserat, addit,

Nec minor in campo furor est, emtiq; quirites
Ad prædam scepttumq; lucri suffragia vertunt.
Venalis populus, venalis curia patrum.
Est fauor in pretio, senibus quoq; libera virtus
Exciderat, Sparsisq; opibus conuersa potestas,
Ipsaq; maiestas auro corrupta iacebat.

a 1. Reg. c. 8. Causa ademtæ potestatis regnandi a domo Samuelis, illa ponitur [a], quod filii eius non ambulauerunt in viis patris, sed declinauerunt post auaritiam, acceperuntque munera, & peruerterunt iudicium. b c. 4. vers. 50. Et scriptum in libro Machabeorum 2. b quod Menelaus propter auaritiam eorum, qui in potentia erant, permanebat in potestate, crescens in malitia ad insidias ciuium. Menander, Dio Sophista, aliique plures & Græci & Latini appellarunt φιλαργυρίαν amorem pecuniæ siue auaritiam μέγιστον ἀνθρώποις κακὸν, *summum malum hominibus.* Et μητρόπολιν πάσης κακίας, *metropolim totius mali.* Nunquam enim illa sola est, sed comites habet perpetuo, rapinam, periurium, mendacium, proditionem, atque etiam parricidium. Nam eius causa, calumniæ, delationes, falsa crimina diuitibus subiiciuntur, vt bona cum vita illis adimantur: quod non fit sine dedecore, imo habet periculū nominis & necis tyranni. Et de Vespasiano sic refert Sueton. c, *Sola,* inquit, *est, in quo merito culpetur, pecuniæ cupiditas, Non enim contentus omissa sub Galba vectigalia reuocasse: noua ac grauia addidisse, & auxisse tributa prouinciis nonnullis, & duplicasse: negotiationes quoque, vel priuato pudendas, propalam exercuit, coemendo quædam tantum, vt pluris postea distraheret. Nec candidatis quidem honores, reisq; tam innoxiis quam nocentibus absolutiones venditare cunctatus est. Creditur etiam procuratorum rapacissimum quemque ad ampliora officia ex industria solitus promouere, quo locupletiores mox condemnaret: quibus quidem vulgo dicebatur pro spōgiis vti: quod quasi & siccos madefaceret: & exprimeret humentes. Sicq; vt auarus vulgo notatus est Vespasianus.* Quamquam alii quidam opinentur eum ad manubias & rapinas necessitate compulsum, summa ærarii fiscíq; inopia: de qua testificatus sit initio statim principatus: professus quadringenties millies opus esse, vt respublica stare posset. Quod & verisimilius inquit Suetonius videtur, quando & male partis optime vsus est. Sed hæc hactenus de auaritia dicta sunt administrancium rempublicam, cui alia adiungi possunt, quę illis cum aliis quibuscunque priuatis communia ex auaritia sunt: de quibus nos egimus *lib. 40. Syntaxeon c. 4. & de antidoto auaritiæ c. 5.*

c Sueton. in Vespas. c. 16.

De liberalitate, prout remedium est conseruandæ reipublicæ contra auaritiam. CAP. XIII.

Liberali-

Liberalitas, est a mediocritas circa acceptionem & dationem pecuniarum: excessus est prodigalitas: defectus, illiberalitas, & auaritia. Prodigus, in largiendo excedit: in accipiẽdo deficit: auarus contra, excedit in accipiendo, in dando, deficit. In hoc medio liberalitatis, princeps qui volet sibi & suis firmare principatum, vtque diu & pacifice regnet, consistere debet, & summopere cauere, ne animus ea cupiditate vinciatur per quam inducatur ad inuadenda subditorum bona, maxime pauperum, quibus pro anima pecunia est, & pro qua facile commouentur, facile enim exactionibus si sint sine publica vtilitate, reddit sibi inimicos subditos, quos semper vt carissimos & filios fouere & tueri debet. Quin si facultates patiantur, potius illis tribuere b, quam adimere debet, interdum de publicis, interdum de suis prouentibus, & bonis & malis subditis, vt eos sibi conciliet. Est enim princeps Dei simulacrum, qui Solem facit suum oriri super bonos & malos c, Possunt mali beneficiis acceptis, ne mala molian-tur, retineri, & cicurari rebelles: boni autem ad meliora officia excitari, & in fide firmari.

a Arist. li. 2 de morib. ad Nicom. c. 7.

b quod & fecit Seruius Tullius rex Romanorũ Dionys Halicar lib. 3.

c Matth. c. 5. vers. 45.

2 Mali inopes, plerumque ad penuriam principibus detrahunt, & pecunia accepta a pessimis facilius alliciuntur: qui si aliquo vel exiguo beneficio a principibus releuentur, eadem facilitate ei benedicunt, & firmius illi adhærent. Sicut narrat exemplum Plutarchus, Nicanore accusato apud Philippum regem Macedonum per Smicythum; quod continuo de illo male loqueretur. Cui Philippus respondit, Nicanorem non esse Macedonum pessimum, & videndum inquit, necubi nos cessemus in officio: atq; vbi cognouisset eum vehementer afflictum inopia, & tamen a se neglectum esse, iussit donum aliquod ad illum deferri: quo facto, cum rursus Smicythus diceret regi, Nicanorem apud omnes perpetuo prædicare laudes ipsius, videtis igitur inquit, in nobis esse situm, vt bene vel male audiamus. Et vt ait Ouidius. d

d Ouid. 2. de arte aman.

Munera crede mihi placant hominesq; deosq;
Flectitur iratus Iupiter ipse datis.
Quid faciet sapiens? stultus quoq; munere gaudet.
Ipse quoq; accepto munere mitis erit. Et Horatius. e

e lib 3 Odarũ ode ad Mecænatẽ.

Aurum per medium ire satellites,
Et perrumpere amat saxa, potentius
Ictu fulmineo: concidit auguris
Argiui domus, ob lucrum
Demersa excidio Diffidit vrbium
Portas vir Macedo, & subruit æmulos
Reges muneribus. Munera nauium
Sæuos illaqueant Duces.

3 Considerãt qui accipiunt a principe aliquid, non tam quãtitatem donati, quantũ honorem quo se affici arbitrantur, idq; habent pro magna gratia, & pro sufficienti testimonio bonæ voluntatis principis, & fauoris cui se omnes insinuare satagunt.

---Et exigua quamuis res,
Multiplicat tamen hunc grauitas auctoris honorem:
Et maiestatem, res data dantis habet. a
---Sic acceptissima semper,
Munera sunt, auctor quæ pretiosa facit b.

a Ouid. 4. de Ponto.
b Ouid. epist. 19.

4 Accedit principibus ex liberalitate etiam hæc vtilitas, vt dũ aliis largiuntur seipsos iuuent amicos facientes, penes quos thesauros suos vel reipublicę securius recondant, recepturiq; maiores vsuras, quã si ærario concluderent. Ex pecuniis namq; reconditis & ærario conclusis, nullum fructum interim capit respub. non magis quam Crœsus ex ingentibus auri & argenti cumulis, vt nec stultissimus ille & cupidissimus auri Mydas, qui pro voto efficiendi aurum, proximus fuit morti, & accepit auriculas asini c. Expositæ etiam sunt pecuniæ multorũ inuidiæ, & furum insidiis, & qui eas desiderant facile in possessores mortẽ & insidias struunt, cum contra liberal. b. omnia tuta sint: dicebat Plato d, principes nõ ex defectu pecuniæ, sed amicorum perire, Plebeii quippe per se parum singuli iuuant aut lædunt principem: at coniuncti, & maxime, vbi ducem nacti sunt, valde nocere possunt, vt

c vt ait Ouid. in 11. Metamor.
d Plato 1. epist. ad Dionysium.

Quæ non prosunt singula, multa iuuant: Sic
Quæ non lædunt singula, multa nocent.

Et pecuniæ bene collocatæ per beneficia, gratiam plurium conciliãt, & securitatem.

5 Quare Cyrus rex, dicebat, opera regum & pastorum maximam habere affinitatem. Sicut enim ad pastorem pertinet, curare vt pecora habeat læta & succulenta: Ita par est regem ciues & subditos facere felices, & opulentos, non quotidianis exactionibus infortunatos & inopes, cum maxime propriũ regum sit potius populo addere quam minuere, potius subditis quam sibi consulere. Imitandus erit a principibus qui plena volunt securitate gaudere. Cimon Athenensium princeps, qui tanta fuit liberalitate e, vt cum pluribus in locis prædia hortosque haberet, numquam eis custodem imposuerit fructus seruandi gratia, ne quis impediretur rebus eius quibus vellet, frueretur, semperq; eum pedissequi cum numis sunt secuti, vt si quis opis eius indigeret, haberet quod statim daret, ne differẽdo videretur negare. Sæpeque cum offensum aliquem fortuna videret, minus bene vestitum, suum amiculum dedit: quotidie sic cœna ei coquebatur, vt quos nõ vocatos vidisset in foro, omnes euocaret: quod facere nullo die prętermittebat, nulli fides eius, nulli opera eius defuit, multos locupletauit: complures pauperes mortuos, qui vnde efferrentur non reliquissent, suo sumtu extulit. Sic se gerendo, minime est mirãdum, si & vita eius fuit secura, & mors acerba.

e Probus in eius vita, Plutarch. in vita eiusdẽ Cimonis, Athenæus lib. 12 ex Theopomp.

6 Hic certe vere liberalitatem exercuit, cum sint eius partes & effectus iuxta Aristoteles sententiam f erogare pecunias in laudabilia, & sit largitio ad honestos sumtus facienda, & præsto esse in aduersa fortuna

f libello virtutibus.

fortuna, non accipere vnde non oportet. Est etiam liberalis & circa indumēta nitidus, & circa habitationem: est & instructor permagnarum rerum & oblationem habentium, nulla commodi ducta ratione. Comitantur liberalitatem morum facilitas, comitas & humanitas, misericordia, erga amicos beneuolentia, hospitalitas, honesti studium. Amantur vt idem ait Aristoteles [a], supra alios qui hac virtute præditi sunt, vtilitatem enim adferunt, quia dant quibus oportet, quæ & quando oportet, quibus circumstantiis, & a prodigo distinguitur, qui eas non obseruat, quique temere & nulla adhibita ratione expendit vel effundit.

7 Efficitur autem liberalis princeps, & magnificus, cum circa magna versatur, vt liberalis circa parua [b], qui eligit in magno sumtu decentem magnitudinem, & eam mediocritatem cum eiusmodi voluptate expetit, magnificus est [c]. Disputat fusius ea de re Arist. [d] & magnificentiam constituit in sumtibus factis circa magna, durabiliora, maximeque publica, circa templum ædesq; publicas, collegia, scholas, hospitalia, & similia. Insuper.

8 Tanta vis beneficentiæ, vt antiqui, Deum ignorantes, cœlum, lunam, boues, & alia, a quibus commoda accipiebant, pro diis honorauerint, nolentes oculos ad creatorem creaturarum qui eis illam vim iuuandi concedit, attollere [e]. Imo tantum valuit principum erga subditos liberalitas, & paterna beneficentia, vt pleraque illorum vitia obscurata sint, & pro diis apud posteros haberi eos fecerit, quia & velut inuiti, qui liberalitate donantur, liberales diligere coguntur: cum & fera animalia, benefactis cicurentur: & canis ipsa, amet benefactorum domos, vt dicebat Anacharsis [f]. In hac tamen liberalitatis causa, cauendum erit principi, ne potius videri quam esse liberalis velit. Sunt enim plures hodie principes, qui politicis, & magnificis sponsionibus, omnibus petita promittentes, liberales haberi volunt, cum tamen nihil aut illud exiguum præstent, imo tantæ sint perfidiæ, vt etiam interuenientibus promissionum obsignatis tabellis, sigillatis magno & secreto sigillo chartis, iisque proprio chirographo subscriptis, nō erubescant imponere, illudere & decipere: fidem ruptam technis artibusq; aulicis, & excusationibus, fictis causis, eludentes, adhibitis causationibus, quas etiā puderet tanquam illicitas priuatos obiicere creditoribus. Et si quod munus principes tales promittāt, aut si quid creditorib caueant, solēt maiores impensæ in prosequendis concessis in aula vel alibi fieri, quam vtilitas concessorum sit. Eadem enim leuitate & fraude qua vt liberales dicantur promittunt, nihil aut parum præstandum cum suis thesaurariis ex composito statuerunt. In quos tamē reiiciunt culpā, & postea aditi quæstores impudentiores, plura comminiscuntur, ex quibus inanes prorsus difflantur in auras, mādata & iussiones principum. Et hic est hodie vt plerumque mos principum liberalium verbo tenus. Tales etiam illi cōsequuntur amicos & subditos, qua-

a Arist. lib. 4. de morib. ca. 4.
b Arist. li. 2. ethicorū ad Nicoma. c. 7
c Arist li 3. moraliū ad Eudemum.
d Arist. li. 4 moraliū ad Nicomach. ca 2.
e Paulus ad Roman. c 1.
f Anacharsis epistola vltima ad Crœsum.

les ipsum merentur,& fumū vendentes, fumo suffocantur. Talisque fides illis facta iuratur, qualem illi exhibent. Sicque maiestas principatus periit, cuius verbum pro lege haberi debet irreuocabili. Neque mihi videtur saluo meliori iudicio, dignum principe vel quęstoribus eius aut consilii, dicere reuocandum esse promissum a principe, vti illis quotidianis tergiuersationibus, quod princeps non habeat vnde soluat [a], quod per importunitatem petentium concessio facta sit [b], quod illi quibus concessum est, non mereantur. Etenim quod pertinet ad paupertatem ærarii, hoc certe ad ignominiam principis quodammodo pertinere videtur, cum etiam priuatorum intersit nō detegi paupertatem rerum familiarium aut vtilitatem, sicut nec expedit, inuidiæ parere diuitias [c]. Importunæ vero petitiones, non debent adigere principem vt sciens prudensque mentiri ex composito velit. Neq; etiā sacra pagina retractat donū amici, amico per importunitatem factum [d]. Christus etiam rex ad importunitatem mulieris Cananeæ, donum concessum non reuocauit [e]. Dicere autem non mereri donū cui promissum est, hoc nō conuenit grauitati principis, qui nisi consulto quippiam & sapienter agere debet, nec sapiētis dicere, non putabam. Et proinde cauendum est principibus ne præcipitibus & inconsideratis promissis fidem suam adstringant, quam nisi cum dedecore fallere non possint. Atque ideo ante perpendet quid, cur, cui, quando & quare dat aut promittat. Expēdet facultates suas, ne præter corium lora longiora fiant: neue quod vni supra vires largitus fuerit, cogatur ab aliis cum iniuria exigere. Seruanda Geometrica proportio in personis, quibus datur ne præter eorum dignitem concedatur. Non enim dicemus liberalem principem, qui in citharędum, mimum, histrionem, meretriculam, nanum, venatorem, morionem, vel similes nihili personas, aut in ministros voluptatis, cocos, lenones, adulatores, pecunias insumat. Commendat autem liberalitatem dare merentibus, personis vtilibus reipublicæ, hisque non postulantibus, quia care emitur quod precibus impetratur.

10 Liberalitatis erit & laudabilis, subditorum commoda procurare tributa, quæ necessaria non sunt publicis negotiis, remittere potius quam in proprium lucrum aduertere. Laudatur merito Cn. Marcius Anci regis clara progenies, cui Corioli Volscorum oppidum captum cognomentum dedit: quod cum, post editas conspicuæ fortitudinis operas, a Posthumio Communio consule, accurata oratione apud milites laudatus, omnibus donis militaribus & agri centum iugeribus, & decem captiuorum electione, & totidem ornatis equis, & centenario boum grege, argentoue quantum sustinere valuisset, donatus: nihil ex his præter vnius hospitis captiui salutem, equumq; quo in acie vteretur, accipere voluit [f]. Sic Æmilius Paulus proconsul, Perse rege deuicto, cum Macedonicis opibus veterem atque hereditariam vrbis Romæ paupertatem, eo vsque satiasset, vt eo tempore populus Romanus primum tributi præstandi onere se liberaret, pe-nates

[a] dicunt Iurisconsulti intelligendū donatarium cogi posse deductio ne egeat. Pau. l. inter eos. 19. de re iud. li. 42. P tit. 1. Vlpian. in l. qui ex donatio. 12. de dona lib. 39. P. tit 5. Iterum Pau. in l. maritus 14 solu. matrim. lib. 24. P. ti, 13. Vlp. in l in condē natione, 124 de reg. iur P § 1. de nat. feudor. li. 2. feudo. ti 58. sed hæc in priuatis.
[b] ideo præstari non debeat l. 1. de petit. bonorum sublatis li. 10. C. ti. 12 cum in iuuē tute 12 ℈. ceterū de purgatio. canonica lib 5 decret tit. 44.
[c] li 2. de alimen pupillo præstan li, 5. C. tit 50 l. 2. quando & quibus quarta pars debetur li. 10. C. ti. 34.
[d] Luc. c. 11.
[e] Matt. c. 15
[f] Diony. Halicarnas. li 6 & Plutarchus.

nates suos nulla ex parte locupletiores fecit. Præclare secum actum existimans, quod ex illa victoria alij pecuniam, ipse gloriam occupasset. a Contemtus hic diuitiarũ in vtilitatem publicam, magnum ducẽ maiorem & illustriorem & admirandum reddidit. Simile propemodum adfertur Mumij Curij, qui Samnitũ diuitias vt patriæ suę consuleret excelso animo contemsit: Et Samnitum legatis, agresti se in scamno, assidentem foco, atque catillo ligneo cœnantem, spectandum præbuit: Et cum ad eum, auri magnum pondus attulissent publice missum, benignis verbis inuitatus, vt eo vti vellet: vultum risu soluit, protinusque, superuacuæ, inquit, ne dicam ineptæ legationis ministri, narrate Samnitibus: Curium malle locupletibus imperare, quam ipsum fieri locupletẽ. b Fertur & istius Curij, post triumphos immensumque terrarum adiectum imperium, nota concio: perniciosum intelligi ciuem, cui septem iugera non essent satis, quæ tamẽ mensura plebeio post exactos reges assignata est. c

a Val. Max. li. 4. c. 3 exempl. 8. Plutarc. in vita eius Cicero 2. Offic.

b Plutar. in Apophteg. Athenæus li. 10. Cicero in Catone Val. Max. lib. 4. c. 3.

c Plin. li. 18. c. 3.

De contemtu cultus diuini & mandatorum Dei, vt de causa mutationis & interitus reipublicæ, & principatuum. CAP. XIIII.

VNus est regum & populi rex, Deus: siquis eius mandata non seruet, vltra infelicem statum æternæ mortis quam sibi acquirit, status sui & suorum in hoc seculo imminutionẽ consequitur. Et qui rebellis Deo est, sibi subditos rebellare in se: ordinario iure sentit. Duo fundamenta totius bonæ societatis sunt, religio, & iustitia, vbi cœptum ab illis declinari, & pro modulo minuitur felicitas reipublicæ. Vbi populus Iudaicus incipiebat deflectere a via præceptisque & religione Domini, continuo tyrannos sibi manus iniicere, & sibi dominari experiebatur, vt liquet ex libris Iosue & Iudicum. Quando filij Heli & Samuelis reliquerunt Dei cultum, & mandata transgressi sunt, amiserunt principatum. In libro 1. Regum, perinde ac primus homo transgressus præceptum Dei perdidit imperium in creaturas, saltem sensit eas sibi rebelles & contrarias.

2 Et cum Salomon auertisset mentem a Domino, & non custodisset præcepta eius, audiuit a Propheta terribilem Dei sententiã: *quia habuisti hoc apud te, & non custodisti pactum meum, & præcepta mea quæ mãdaui tibi, disrumpens scindam regnum tuum, & dabo illud seruo tuo, &c.* d Alia sententia Dei pronuntiata per Samuelem Prophetã regi & populo. e *Si timueritis Dominum & seruieritis ei, & audieritis vocem eius, & non exasperaueritis os Domini: eritis & vos & rex qui imperat vobis sequentes Dominum Deum vestrum. Si autem non audieritis vocem Domini sed exasperaueritis sermonem eius, erit manus Domini super vos, & super patres vestros: &c. Quod si perseueraueritis in malitia, & vos, & rex vester pariter peribitis.* Et sapiens, *Audite*, inquit, f *reges & intelligite, discite iudices finium terræ, præbete aures vos qui continetis multitudinem, & placetis vobis in turbis nationum:*

d 3. Reg. ca. 11.

e 1. Reg. ca. 12. v. 14. & 25.

f c. 6 ver. 2 & seq.

Quoniam data est a Domino potestas vobis, & virtus ab altissimo, qui interrogabit opera vestra & cogitationes scrutabitur: Quoniam cum essetis ministri regni illius, non recte iudicastis, nec custodistis legem iustitiæ, neque secundum voluntatem Dei ambulastis. Horrende & cito apparebit vobis. Quoniam iudicium durissimum in his qui præsunt fiet. Exiguo enim conceditur misericordia: potentes autem potenter tormenta patientur. Monet sacer Ecclesiasticus,[a] regnum de gente in gentem transferendum, propter iniustitias, iniurias, contumelias, & diuersos dolos: & contra, quod iudex sapiēs iudicabit populum suum, & ciuitates inhabitabuntur per sensum prudentium: quod in manu Dei potestas terræ & exsecrabilis omnis iniquitas gentium, & vtilem rectorem suscitabit in tempore super illam. Cœpit discessio fieri per Iudæos a regno ante occupato per genus Machabæorum fere per centum annos, tempore Alexandri Iannis, qui post mortem Aristobuli, Alexandram Aristobuli viduam cum regno accepit: & fuit hæreticus Sadducæus, & inimicus Iudęis vere de fide sentientibus: ideo crudelis in illos, ex quibus sex millia occidit, septingentos Pharisæos crucifixit, ceteros in fugam abire coegit, quę fuit causa, quare plebs, quæ sub eo erat, cœpit tumultuari. Regnauit post eum Alexandra, quæ tamen voluit vna Pharisæos & Sadducęos conuenire & pacifice inter se viuere: quod tamen non potuit assequi: Quare regno perturbato, & filiis de imperio disputantibus, regnum in Romanorum venit potestatem.[b] Tradit Eghinartus Caroli Magni notarius, in vita Caroli Magni, cū in Oriente Imperatorum incuria hæreses reciperentur paulatim collapsum imperium Orientale, in Pipinum & Carolum eius filium translatum fuisse.

3 Faciunt peccata populi, vt Deus irritetur, & ad extremum cum in manibus consilij sui relinquat, adimatque ei principes, duces & pastores bonos, subuerso optimo statu, ab eodem corrupto & neglecto. Quemadmodum ante diluuium, Deus, videns quod multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, pœnituit eum, quod hominem fecisset in terra, & præcauens in futurum tactus dolore intrinsecus, delebo, inquit, hominem quem creaui a facie terræ.[c] Per Ezechielem rursus Deus,[d] postquam prædixit mala propemodum infinita ventura, ob scelera, super populum Israel, addit tandem:[e] *Fac conclusionem, quoniam terra plena est* Iudicio *sanguinum, & ciuitas est plena iniquitate: & adducam pessimos de gentibus, & possidebunt domos eorum: & quiescere faciam superbiam potentium, & possidebunt sanctuaria eorum. Angustia superueniente requirent pacem & non erit. Conturbatio super conturbationem veniet, & auditus super auditum, & quærent visionem de Propheta & lex peribit a Sacerdote, & consilium de senioribus. Rex lugebit & principes induentur mœrore, & manus populi terræ conturbabuntur. Secundum viam illorum faciam eis, & secundum iudicium eorum iudicabo illos, & scient quia ego Dominus.*

a *Ecclesiastici c. 10. v. 8. & seq.*

b *Iosippus lib. 12 antiquita. c. 12, & 18 & final. Egesippus lib. 2 c. 13.*

c *Gen. c. 6.*

d *Ezechiel c. 7.*

e *Eodem c. 7 ver. 23. & seq.*

minus. Inter maledicta etiam transgressionis præceptorum Dei, minatur Deus translationes rerum publicarum & vastationes, *ducetque te Dominus*, inquit Moses, *& regem quem constitues super te, in gentem quam ignoras, tu & patres tui: & seruies ibi dijs alienis, ligno & lapidi, & eris perditus, in prouerbium ac fabulam omnibus populis, ad quos te introduxerit Dominus.*[a] Et iterum in Deuteronom. cap. 29. minatur Deus populo suo dispersionem, terræ solitudinem, non seruanti mandata: addit & postea vers. 24. *Et dicent omnes gentes, Quare fecit Dominus sic terræ huic? quæ est hæc ira furoris eius immensa? Et respondebunt, quia dereliquerunt pactum Domini, quod pepigit cum patribus eorum, &c.* Idipsum contestatus Deus apparens Salomoni dicens, [b] *Tu quoque si ambulaueris coram me sicut ambulauit pater tuus, in simplicitate cordis & in æquitate: & feceris omnia quæ præcepi tibi: & legitima mea, & iudicia mea seruaueris: ponam thronum regni tui in sempiternum, sicut loquutus sum patri tuo dicens, non auferetur vir de genere tuo, de Throno Israel. Si autem auersione auersi fueritis, vos & filij vestri, non sequentes me, nec custodientes mandata mea, & ceremonias quas proposui vobis, sed abieritis & colueritis Deos alienos, & adoraueritis eos, auferam Israel de superficie terræ quam dedi eis, & templum quod sanctificaui nomini meo proijciam a conspectu meo. eritque Israel in prouerbium & in fabulam cunctis populis, & domus hæc erit in exemplum: omnis qui transierit per eam stupebit, & dicet, quare Dominus fecit sic terræ huic, & domui huic? & dicent quia dereliquerunt Dominum suum, &c.*

a *Deut. c. 28. ver. 36. & 37.*

b *3. Reg. c. 9. ver. 4. & seq.*

c *Hæc verba repetita ex Ieremiæ ca. 22.*

4 Tolluntur a Deo populo boni principes, propter eius peccata, quibus iram Dei & afflictionem promeruerunt, donec in illum destinata flagella impleantur, vtque mali diutius viuant duces vt tortores, boni illis adimantur. Sicut & dæmones coacti sunt suis oraculis respondere Mycerino regi: qui cum ex vrbe Buti accepisset, fore vt sex omnino annos viueret, septimo moriturus: ægre tulit, vicissimq; misit ad oraculum cõtumeliosas querimonias: quod cum pater suus & patruus qui deorum immemores templa clauserant, hominesque perdiderant, tamdiu vixissent, ipse pie faciens tam cito foret vita defuncturus, cui rursus oraculum respondit, propterea propere eum vita finiturum, quod non id faceret quod deberet: oportere enim Ægyptum centum quinquaginta annis affligi, idque reges, qui ante eum fuissent, fecisse, ipsum vero nequaquã.[d] Britanni Anglosaxonũ, Occa diuinitus profligato, successu elati, contemtis saxonicis armis, neglectisque suis, popinis & ganeis se adeo addixerunt, vt turmatim biduum, nonnunquam triduum, teste Beda, potando epulandoque consumentes, ex strenuis, in sordidissimos plerique verterentur ganeones: quod ægre ferentes pontifices Britanniæ illis vaticinati sunt inter concionandum frequentius, vt si tanta pestis in gente non exterminaretur, fore vt Britanniæ regnum, toties obiectum extremo discrimini, totiesque Dei benignitate in pristinum decus restitutum

d *Herodot. lib. 2.*

tandem in vltimum dilaberetur exitium. quod & accidit. Occa enim paucis post annis Britannos flagitiis infames, denuo bello adortus, quindecim millibus cæsis, victor euasit. [a] Sed hæc hactenus de concitatione iræ Dei ad perdendum populum & principatum, ob delicta, quæ expiatione emendantur, & remediis ecclesiasticis. De his autem, quibus prætextu religionis erratur, deque remediis, nihil addā: cum iam dictum sit ex professo a nobis antea libris duobus lib. 12 & 13. Subiiciam pro coronide cuicumque principi & reipublicæ memorandum oraculum redditum Sybaritis.

a Hector Boethius lib. 9 histor.

Semper eris felix venerans gens numina diuum.
Donec plus superis fueris venerata virum quam,
Intima seditio tunc & tibi prælia surgent. [b]

b Atheneus li. 12. dipnosoph. c. 6.

Transimus autem ad aliam causam mutationis & subuersionis principatus & reipublicæ, quæ ex seditionibus nascitur, de quibus sequenti libro dicemus latius.

DE REPVBLICA, SIVE DE SEDITIONIBVS REMPVBLICAM TVRBANTIBVS, aut euertentibus & remediis earum,

LIBER XXIII.

De causis seditionum in Republica, & principatu, generaliter. CAP. I.

NOmina hæc duo, *seditio* & *bellum*, secundum Platonem, [c] vt diuersa sunt, sic differunt: vt aliud quidem proprium & cognatum, sic aliud alienum & extraneum. Inimicitia, quæ inter familiares est, *seditio* est: quæ inter extraneos, *bellum* vocatur. Vt quoties Græci aduersus Barbaros, vel aduersus Græcos ipsi Barbari pugnabunt, dicemus ipsos bellum gerere, & hostes esse natura: quando vero Græci inquit Plato, aduersus Græcos insurgent, dicemus quidem amicos natura esse, morbo autem laborare: & has inimicitias dicemus seditionem, eamque pessimum morbum. Seditio, ciuilium bellorum causa est sæpe, a quibus tamen differt. Quod ciuile bellum sit cum subditi in principem, aut inter sese arma mouent, quo nomine & factiones armatæ continentur. At Seditio est subitus & violentus motus populi vel multitudinis in principem vel magistratum. Seditio a secedendo, vel seorsum eundo, [d] cum multitudine discordante itur ad manus, qualem describit Virgilius. [e]

c Plato 5. de republica. vel de iusto.

d Cicero 6. de repub.
e Virgilius. 1. Aeneid.

Ac veluti magno in populo, cum sæpe coorta est
Seditio sæuitque animis ignobile vulgus,
Iamq; faces & saxa volant, furor arma ministrat.

Dicitur & seditio etiam in omni multitudine tumultuante, vel inter

inter ciues, vel inter milites. Periculosiores autem sunt militares, propter arma, quæ in manibus parata habent, & quod ante remedium cladem irremediabilem exsequi possint. Ideo Iulius Cæsar, quãuis omnia delicta non puniret nec pro modo exsequeretur: tamen erat desertorum & seditiosorum & inquisitor & punitor acerrimus, conniuebat in ceteris. [a]

2 Omnes porro seditiones cuiuscunque generis sint, exẽplo morborum in corpore physico, vel ex nimia repletione, vel ex nimia exinanitione oriri solẽt. Vt Plato existimat in ciuitate oriri vel ex nimia copia, vel ex nimia inopia. Opulentia desidiam, delitias, rerumq; nouarum studium parit: inopia cum rerum innouatione illiberalitatẽ & maleficia gignit, in omnibus opinio inæqualitatis habet radices seditionum omnium. Nobiles, opulenti, imo plebeij, ambitione vel auaritia ducuntur, & non sibi satis esse causantur honorum aut rerum, aut excludi indigne ab illis, aut iniuriarum ducuntur vindicta. Hæc enim alias impulerunt mentes ad commouendas factiones & seditiones, & tollendos status rerum publicarum, vt alij subrogarentur ex animo, *vt scribit Aristoteles.* [c] Exempla tradit Florus *lib.* 4. *de reb Romanor.* & nos *li.* 35. *Syntagma c.* 6

3 Dissident in vniuersum in ciuitate, regno, & vbique paupertas & diuitiæ, virtus & vitium, nobilitas & plebs, & interdũ oriuntur contentiones ex grauioribus, interdum ex leuissimis causis. Ex quibus reipublicæ sequitur mutatio & subuersio. Nec dubium est, in ciuilibus discordiis rempublicam ab vtraque parte detrimentum capere. [d] Et quamuis in exitium reipublicæ non contendatur expresse vel indirecte, læditur tamen. [e] Omnia enim sunt misera [f] in bellis ciuilibus, sed miserius nihil quam ipsa victoria, quæ etiam si ad meliores venit, tamen ipsos ferociores impotẽtioresque reddit, vt etiam si natura tales non sint, necessitate tamen esse cogãtur. Multa enim victori, arbitrio eorum, per quos vicit, etiam inuito facienda sunt. Quemadmodum autem crudelis admodum habetur persona eius, qui sibi mortem intentat, & tanquam desperatæ vitæ homo dignus est qui morte puniatur, multo magis in alium ausurus qui sibi ipsi non parcit. [g] Sic corpus ciuile tunc efferatum & bestiale efficitur, dum bellis ciuilibus sibi ipsi infert manus: quod bifariam fit: vel quando in principem qui caput societatis est, vel inter se populus arma mouet: vtrumque enim exitiosum est pugnantibus, & consequenter reipub. quæ ex singularibus conflatur. *Neq; hic lupis mos, nec fuit leonib. Vnquam, nisi in dispar feris.* [h] *Et miserum* vt ait Lucanus, [i] *videre parentes Frontib. aduersis fraternaq; comminus arma Cognatasq; acies.* Miserum est videre proscriptiones innoxiorum ob diuitias, cruciatus virorum illustrium, vastas vrbes fuga & cædibus, ciuium afflictorum bona quasi prædam venum & dono data: [k] quando etiam

Nobilitas cum plebe perit, lateq; vagatur
Ensis, & a nullo reuocatum est pectore ferrum.

a *Sueton in Iul. Cæsare. c.* 67.

b *Plato lib.* 35. *seu dialogo* 4. *de republica. vel de iusto.*

c *Li.* 5. *Polit. c.* 1. *&* 2.

d *Dio Cass. li.* 14. *histor. Rom.*

e *Vlpia. in l. si quis ingenuam* 21. §. *si de captiuis & post liminio reuers. li.* 49. *P. ti.* 15.

f *cicero* 4. *epistol. Marcello. & lib.* 12. *Cornificio.*

g l. 3. § *si autem, de bonis eorum qui ante sent. mortẽ sibi cõsciuer.* l. 16. 48 *P. tit.* 21. l. 23. §. 3. *de ædil. edic. P.*

h *Horat. li. epodon.*

i *Lucan. lib.* 7.

k *Salustius oratione Lepidi.*

Stat cruor in templis, multaq; rubentia cæde
Lubrica saxa madent, nulli sua profuit ætas,
Non senis extremum piguit feruentibus annis
Præcipitasse diem, nec primo in limine vitæ
Infantis miseri nascentia rumpere fata. [a]

a Lucan. in 2.

Quod etiam turpius quam cum eo bellum gerere: qui cum familiariter vixeris? [b] Sed quod summa miseria est, plerumque discordiæ & seditiones in tantum perueniunt furorem, vt cum illis tandem subuertatur omnis reipublicę status: & sunt vt ait Lucanus. [c] *Publica belli Semina quæ populos semper mersere potentes.* Etenim per discordias ciuiles, reipublicæ compages paulatim dissoluuntur, & aperiunt hostibus viam facilem ad subiiciendos iam debilitatos & cõfractos. Illudque fuit certissimum præsagium Crispi ad Cæsarem, de reipublicæ Romanæ excidio. *Ego*, inquit. *sic existimo, quoniam omnia orta intereunt, qua tempestate vrbi Romanæ fatum excidij aduentarit, ciues cum ciuibus manus conserturos: ita defessos & exsangues regi aut nationi prædæ futuros. Aliter non orbis terrarum, neq; cunctæ gentes cõglobatæ, mouere aut contundere queant hoc imperium.* Sic nauis compactis & coniunctis tabulis, infinita propemodum maris pericula, per syrtes & cautes superat & vitat, at vbi tabulæ dissolutæ sunt, per rimas & fissuras seu commissuras, paulatim aqua ingrediens in profundum, & ipsam & vectores & nautas demergit: & sicut modicæ commissuræ, aquæ dant ad submersionem initium, & nisi iungantur causam interitus: sic quoq; leues ab initio causæ, reipublicæ nisi cito subueniatur, aut mutationem aut subuersionem adferunt, solent autem procedere ex factionibus & seditionibus. Vocamus vero factionem plurium vel paucorum inter se aduersus alios coniurationem, coitionem aut consensum.

b Cicero de amicit.

c Lucan. in 2.

4 Ita factiones fuerunt eruntque pluribus populis magis exitio quam bella externa, quam fames, morbiue, quæque, inquit Liuius [d] alij in Deum, (*Ethnice pro Deo*) iras, velut vltima publicorum malorum vertunt.

d Liuius lib. 3.

5 Turbata republica, remedium vix reperitur, cum boni deprimantur, mali & pessimi imperent. Et vt verbis vtar Plutarchi, [e] ἐν δὲ διχοστασίῃ καὶ πάγκακος ἔμμορε τιμῆς, id est. *rebus turbatis, vel pessimus est in honore.*

e Plutarch. in comparatio. Lysandri & Syllæ.

De seditionibus & mutationibus status, ex causa luxuriæ & voluptatis CAP. II.

QVāuis antea libro superiori dixerimus, de subuersione & mutatione principatuū & rerumpublicarū ex causa voluptatis & luxuriæ: tamen hic pauca addemus exempla seditionum, quæ originem habuerunt ex iisdem causis, vel affinibus nuptiarum, vnde postea ad subuersionem peruentum est. Prætereo quomodo ob Tarquinianum stuprum [f] vel adulterium a monarchia in Democratiam Romana

f Liuius in primo.

Romana respublica conuersa est:& a decemuiratu ad popularem statum per luxuriam Appii Claudii decemuiri.[a] Referam Syracusis mutatum fuisse ciuitatis statum propter duos adolescentes: qui in Magistratu constituti: simultates habuerunt ex causa amatoria: Altero enim absente, alter, cum sodalis absens esset, puerum, quem ille amabat, sibi cōciliauit: at is reuersus, cum id grauiter ferret, vxorem eius persuasit ad se venire: ex quo, qui versabantur in republica, diuerso fauore diuerterunt.[b]

2 Lygdamus in tumultu Naxiorum, præfectus ad vindicandam iniuriam, commissam in Telegoram & filias eius, constupratas ab adolescentibus, arrepta tyrannide postea patriam oppressit.[c] Mutatus status Epidamni ciuitatis, propter seditionem ortam causa nuptiarum. Desponderat enim aliquis filiam: cum vero pater sponsi magistratum gerens illi multam irrogasset, omnes qui præsenti ciuitatis statui infensi erant, per factionem ad se recepit.[d] Ardeates ad internecionem vsque seipsos consumserunt, orta discordia ob nuptias cuiusdam egregię formæ fœminæ.

a *Liuius in 3 Dionys. Hal. y. in 10. Pompo. in iuriscons. 1 2. § & cum placuisset, leges de orig. iur lib. 1. P. tt. 2.*

b *Arist. 5. polit cap. 4.*

c *Athenæus lib. 8. Arist. in polit.*

d *Aristot. lib. 5. c 4. & lib. 4.*

De factione & coniuratione, causa seditionis.

Cap. III.

FActio & factiosus, *vt ait Festus*, initio honesta vocabula erant: *vnde inquit adhuc factiones histrionum & quadrigatorum dicuntur*: modo autem nomine factionis seditio & arma vocantur. Nonius Marcellus, & opulentiam rerum, abundantiam & nobilitatem, significare factionem notat, sed maxime factionem dici malorum cōsensum & conspirationem. vt & Salustius dixit in Iugurthino bello, *inter bonos amicitiam. inter malos, factionem.* Galli vocant, *vne ligue ou faction.* Fuerunt enim ab omni seculo fere vbique tales factiones: vel bonæ, ad bonum ad se defendendum, & se mutuo iuuandum: vel malæ ad inuadendum respublicas, aut regnum, aut magnates, aut ad obsistendum iuste vel iniuste potestatibus.

2 Vt fuerunt in Sicilia factiones partium: & in omni Græcia, vt Doricæ potissimum & Ionicæ. Inter Dores erant Lacedæmonij: inter Iones Athenienses: Athenas quoque in tres factiones diuisas referunt, in Diachreos, Pedios & Paralios: aliquando in duas, Thucydidis vnam, Periclis alteram: aut in Plebeiorum cui Polyarchon: & optimatum, cui Cassander præerat, nonnunquam in plures erant & Thessaliæ factiones diuisæ, in Egestaretes & Petieros: & in Argo, Aristippi & Aristæi. Apud Milesios, vna Plutis, altera Cheromacha factio fuit: sicut apud Carthaginēses, Barchina & Hannonis[e] Atheniensium & Lacedæmoniorum partes & factiones, Græciam perdiderunt, his Aristocratiam, illis Democratiam in ciuitatibus constituere laborantibus

e *Aemilius Probus, in Phocione.*

3 Dux factionum Atheniensium, Pisistratus tyrannidem inuasit. Sub Iustino Magno factio Veneta ab Antiochia sumto initio, Pra-

sinam multis damnis in toto Oriente affecit, vt nec Magistratuũ vi coerceri posset in sextum vsque annum Iustiniani. [a] Huicque factionũ discordiæ, attribuitur magna seditio, quæ sub Iustiniano Magno contigit Constantinopoli, ex cuius clade quadraginta fere hominũ millia desiderata sunt. [b] Magnus dissensus populi & senatus, & ciuilis inde exitiosa & crudelis seditio, diuisa in diuersas partes Cæsaris & Pompeij, quæ subuertit statum rei Romanæ. Quippe inquit L. Florus, [c] *si duces inspicias, vniuersa multitudo diuisa fuit in partes, & ipse senatus, & exercitib. hinc vndecim legiones, inde x & vij flos omnis & robur sanguinis Italici, item diuisa auxilia sociorum, Gallici Germanici delectus.* Hic sequuta dominatio vnius Iulij Cæsaris, suis ipsius virib. pereunte Romana republica. Vetus est prouerbium: *concordia res paruas crescere, discordia maximas labi, & corruere*: quæ & de republica qualibet dicta esse etiam non ambigitur.

4 Quod vel docet liberarum ciuitatum in Græcia, vt dixi, dissidiũ, quæ dum inter se discordarent, & aucupabantur imperare inter Græcos, dederunt amisso statu proprio, occasionem occupandi vtrasque partes Philippo regi Macedonum. [d] *Omne regnum in se diuisum desolabitur* (inquit Deus) *& domus supra domum cadet.* [e] Quod dictũ de contrariis sententiis, & seditione, seu factione explicatur: [f] & dicebat Baldus [g] *partialitatem in ciuitate esse tanquam vermem in caseo.* Et Andreas Barbatia [h] *portam patentem ad introducendos inimicos: quod discordia omnia & seipsum destruat.* Sic Plato [i] recensitis victoriis pluribus obtentis de barbaris ab Atheniensibus, *Tantam*, inquit, *est nostra ciuitas victoriam consequuta, vt nunquã expugnari posse, nec ab omnibus hominibus crederetur.* Et sane id verũ esse visum est, neq; enim aliorum viribus, sed nostris ipsorum dissidiis oppressi sumus. Nam, vt ait Liuius, [k] *pars factionis, quæ domestico certamine inferior est, externo potius se applicat, quam cui cedat.* Neque solet esse, vt dicebat Cicero, [l] discordiarum exitus inter claros, aut potentes viros, nisi aut vniuersus interitus, aut victoris dominatus, & regimen. Valachorum duæ factiones, vna Danorum, altera Draculorum, dederunt occasionem, per quã se subiecerunt, aliis principibus. Nam Dra culæ cum Danis impares essent, atque ab illis multifariam opprimerentur, Turcas in auxilium vocauere, quorum armis adiuti, Danos pene ad internecionem deleuerunt. Danis vero Ioannes Huniades Hungarorum imperio fretus, opem ferens non tam illos restituit, quam sibiipsi claritatem, & opes acquisiuit. Quippe qui Danorum agros ex potestate Turcarum ereptos, & sibi, & posteris perpetua possessione possidendos occupauit. [m] Iason & Menelaus Simonis filij, cũ de pontificatu Israelis inter se Hierosolymis contenderent, & populus Iudæorum Iasonem, nobiles Menelaum sequerentur, tandem Menelai factio, Antiocho Epiphani regi Syriæ portas aperuit, qui vrbem grauissimis affecit cladibus. [n] Genuenses qui cuncta quondam maria peruagati, relictis clarissimis vbique victoriarum monumentis,

a *Cedrenus.*
b *Procopius li. 1. bell Persici, & Zonaras in Iustiniano.*
c *Florus li. 4. rerum Romanarum.*
d *Iustin. li. 8.*
e *Lucæ c. 11. ver. 17.*
f *c. 4. si ea de [illegible] 25 q. 2.*
g *Bal. ad leg. vnic. de cadu. tollen. C.*
h *An Barbatia ad ca. licet. col. 5. de probatio.*
i *Plato in li. 30. in Menexemo.*
k *Liuius li. 34.*
l *Cicero de Aruspicum responsis.*
m *Æneas Syluius in c. 2 Europæ.*
n *Ioseph lib. 12. Antiqui. c. 7.*

mentis, ceteras gentes omni tempore nauali gloria superauerăt: cum domi seditiosi, atque discordes esse cœperunt sæuissimis factionum fluctibus agitati, in Sfortianorum clientelam concesserunt [a].

5 Gibellinorum, & Guelphorum factiones horrendæ in Imperio & Italia, maxime sub Friderico II. imperatore, a duobus fratrib. propagatæ: quorum Guelphus Pontifici, Gibel Imperatori militabat tanta vesania, vt non solum diuersa haberent insignia militaria: sed etiam colores, terræ fructus, vestitus, habitus ipse, hominis incessus, digitorum concrepitus, & oris hiatus suam haberet partium significationem: imo & scindendi alii diuersam haberent formulam [b]. Fuerunt sub annum Domini 1300. apud Pistorienses, duæ aliæ factiones, Alborum vna, alia Nigrorum dicta: & inde magnæ clades ibi & postea apud Florentinos, & Lucenses [c].

6 Narrant historiographi quantum detrimenti Britannia, seu Anglia acceperit, ex factionibus, quas vocant *partialitates domorum, seu familiarum, Leucastri, & de Iortz* [d]. Quantum item in Gallia nocuerit factio duarum domorum Aureliæ & Burgundiæ, quæ cœpit inter Ludouicum ducem Aureliacensem, fratrem Caroli 6. regis Galliarum, & Iohannem ducem Burgundiæ, tumultus, clades, cædes, quæ per sexaginta annos perseuerarunt, docent abunde.

7 Anno Domini 990. Mediolani ingens seditio exarsit, quæ nouam reipub. mutationem induxit, quippe Bonicius dux ab Imperatore Othone I. constitutus, Gothifredo archiepiscopo mortuo, dignitatē illam ab Othone 3. Landulpho filio suo impetrauit, populoq; Landulphum repudiante, ad arma ventum est. Bonicius ipse in lectulo confossus clam. Landulphum vero cum ducis præfecturam mandari fratri suo natu proximo vellet, populus ira percitus, vrbe cum fruitoribus eius exegit, ac ducis magistratum abrogauit, consules, qui regerent ciuitatem, more etiam in Italia instituto creauit. Atq; hæc seditio ciuitatem Mediolanensem in duas partes distraxit, & nobilitatem & plebem, quo veneno semel infecta nunquam postea plane inualuit [e].

8 Sunt factiones istæ, de quibus dictum sine præiudicio principatus inter ciues maxime in Aristocratia, & Democratia: Et quando mutatio fuit aut exstinctio reipublicæ ex illa causa: illud accidit non ex prima intentione dissidentium, sed ex pertinacia, dum altera pars alteri non vult cedere. At in principatu, coniurationes, & factiones in principem, habent speciem proditionis, & criminis maiestatis: vnde periculosissimæ euadunt, nisi occurratur: atque omnis factio, & coniuratio huiusmodi, siue fiat per subditos inter se, siue cum extraneis principibus, ad destructionem pertinet principatus, si sine consensu principis fiat. Nam si consensu principis, vel reipub. fiat amicitia, aut fœdus publica auctoritate cum extraneis principib. vel æquo iure, vel alio modo probato principi, vel reipub. hæc *confœderatio*, seu *fœdus*, & non *factio* dicitur: de quibus diximus lib. 10. §c. 11. At

a *Paul. Iouius. lib. 1. histor.*

b *Crantius li. 8. Saxoniæ cap 8.*

c *Blondus li. 9. Deca. 2.*

d *Philippus Comineus li. 1. c. 27. plene Polydo. Virgil. li. 24. histor. Angli.*

e *Sigon. li. 7. belli Italici.*

quando sine consensu reipublicæ, vel monarchæ fit a parte plebis, vel populi inter se, vel cum extraneis confœderatio, dicitur *factio: crimen maiestatis, schisma, separatio, seu diuisio vnitatis principatus, rebellio, contemtus principis, insidia, proditiones*: & maxime quando relicto primo statu reipublicæ, alium introducere, vel alium principem aduersus legitime imperantem, qui tumultum, & rebellionem excitant, moliuntur ex professo, prætextu aliquo melioris innouationis, vel colore alicuius alterius causæ.

9 Tyrannorum, & ad tyrannidem adspirantiũ mos, nutrire factiones, & discordiæ semina inter populum, & principem: inter principẽ & nobilitatem: vel inter nobiles, & plebem: cõfugientium ad se subditorum alterius protectionem suscipere, auxiliari, vt gradus fiat ad principatum, vt tutando fortiores, dominationem vsurpare possint. Sunt plures qui spiritu tribunitio inflati, plebem clam vel aperte cõmouent, & dum libertatem præferre videntur, subuertere imperium conantur, vt postquam euerterint a plebe instabili, dominationem impetrent, vel armis concessis sibi conseruent. Et sunt, ait Tacitus [a], *qui tam præmiis periculorum, quam ipsis periculis læti, procertis, & olim partis, noua, ambigua, & ancipitia malunt: quibus facile vulgus adhæret, & leuissimus quisq; futuri improuidus vana spe tumẽs, commotus flabellis ducum seditiosorum, ambitiosorum, & cupidorum qui ex dissidiis, & exitio publico sibi segetem impie metit.*

a Corne. Tacit. lib. 2.

10 Populus vt mare extrinsecus ventis, intrinsecus subditis halitibus turbatur. Motus suggeruntur subito plebi, vt non detur spatiũ cogitandi, aut perpẽdendi quod agitur, quod specie recti illum decipit. Primum enim fucus fit, sub fuco latet malitia impostorum, qui prius demulcent populum, inferunt querelas, & ambiguos de principe, aut de optimatibus, si sit Aristocratia, aut de administrantibus, si sit Democratia, sermones: qui turbant mentem populi, obiiciunt oppressionem ob tributa, vitia prę̃sidentium, diuitum opes, fœneratorum obiectiones. Fingunt, & persuadent tyrannicum præsentem statum, pollicentur mutationem in melius, splendorem reipub prę̃mia iuuantibus, aut temporalia, aut diuina. Interim nocturnis, aut sub vesperam, aut secretis conuenticulis, absentibus melioribus, deterrimum quemque, scelestum, temerarium, criminibus oneratum, ære alieno onustum, sibi ob crimina metuentem, ambitiosum, aut similis farinæ homines ex fece hominum conuocant, & in ministerium adhibent, & congregant.

11 Si resistat legitimus princeps vt solet, & debet, seditio, & factio interdum in schisma conuertitur, & eligitur antiprinceps: *vt quando Ieroboam scidit decem tribus a regno Roboami legitimi principis.* Hinc facti tot antipapæ in schismate, & schismata in Ecclesia Dei diuisa vnitate principis spiritualis reipsa, non iure. Et fuerunt diuersi reges in vno, & eodem regno alias coronati. Quod certe abominabile coram Deo est. Et quamuis sæpe videatur quædam iusta occasio

sio reprehendendi legitimum & naturalem principem: tamen ipsa discessio,& vnitatis diuisio, & schisma, ita Deo displicet, vt vix relinquatur hostia expiationis istius peccati. Quod docetur ex sacra pagina.a vbi postquam a tribu Iuda & Beniamin 10. tribus scissę sunt, & relicto rege suo alterum sibi constituerunt foris, sic scribitur, *Et indignatus est Dominus, in omne semen Israel, proiecitque & afflixit eos, & tradidit eos in manus diripientium, donec proiiceret eos a facie sua. Et eo iam tempore quo scissus est Israel a domo Dauid, & constituerunt sibi regem Ieroboam filium Nabat: Separauit enim Ieroboam Israel a domino, & peccare eos fecit peccatum magnum: & ambulauerunt filii Israel in peccatis Ieroboam quæ fecerat: & non recesserunt ab eis, vsque quo Dominus auferret Israel a facie sua, sicut locutus fuerat in manu omnium seruorum prophetarum, translatusque est Israel in Assyriam vsque in diem hanc.* Quæ explicat Cyprianus fuse b. *Indignatum esse dominum,* inquit, *& eos in perditionem dedisse: quod ab vnitate dissipati essent, atque alterum sibi regem constituissent. Et tanta indignatio domini exstitit aduersus illos, qui schisma fecerant, vt etiam cum homo Dei ad Ieroboam missus esset qui ei peccata exprobraret, atque vltionem prædiceret, panem quoque apud illos edere, & aquam bibere vitaretur. Quod cum non custodisset, & contra præceptum Dei prandisset, statim diuinæ censuræ maiestate percussus est: vt inde regrediens impetu & morsu Leonis in itinere necaretur,* c &c. Hæc Cyprianus. Rursumque tanta apparuit in eos Dei ira, vt perpetuo, qui se tunc separarunt a Iuda & in Samariam secesserunt, inter prophanos & gentiles connumerati sint: atque cum primum discipulos Christus ad prædicandum misit, mandauerat, dicens d: *In viam gentium ne abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne intraueritis. Quam horrenda etiam est mors Core, Dathani & Abironis & assectarum, qui schisma mouerunt contra Moysem principem, & sacerdotem Dei summum Aaron. Siquidem dirupta est terra sub pedibus eorum, quæ aperiens os suum deuorauit eos cum tabernaculis suis & vniuersa substantia eorum, descenderuntque viui in infernum operti humo, & perierunt de medio multitudinis: & cum sequente die adhuc populus tumultuaretur, & exprobraret Moysi & Aaroni, dicens, vos interfecistis populum Domini, & tanta seditio & tumultus fieret, vt Moyses & Aaron coacti fuerint fugere ad tabernaculum fœderis: rursus excanduit ira Dei & voluit perdere omnem multitudinem, egressaque ira & plaga desæuit donec stetit iussu Moysis, Aaron apprehenso thuribulo, hausto igne de altari mittens incensum desuper, & accessit ad populum rogans pro illo, stans inter viuos & mortuos, & plaga cessauit: occisis a Deo nihilominus quatuordecim millibus hominum & septingentis, præter illos qui perierant in seditione Core* e. Admonet & sapiens f. *Time Dominum,* inquit, *fili mi, & regem: & cum detractoribus non commiscearis, quoniam repente perditio eorum: & ruinam vtriusque qui nouit?* g Et iterum, *gloria Dei est celare verbum*

a 3. Reg ca. 12. & 14. & 4. Reg ca 17. ver. 20. & 21

b li. 1. epistolarum, epi. 6. ad magnũ relatus a Gratian. in cap. 9. denique cum sit 7. q. 1.

c 3. Reg c 13

d Matth. c. 10.

e num c 16

f Sapien. ca. 24. vers. 21. & seq.

g ibid. ver. 1. & seq.

& gloria regum inuestigare sermonẽ. Cœlum sursum: & terra deorsum, & cor regũ inscrutabile, aufer rubiginẽ de argento egreditur vas purissimũ: aufer impietatẽ de vultu regis, & firmabitur iustitia thronus eius.

Quædam remedia contra factiones. CAP. IIII.

QVum factiones sint, quædam hominum iuratę ad malum coniurationes: prius occultæ, & crescentes ex quotidianis aditionibus hominum incautorum: primum respublica aut principes debent prohibere conciliabula, conuenticula, & congregationes hominum priuatorum, in quibus hæc solẽt concludi sub prętextu alterius causæ licitæ, & proinde videnda & obseruanda sunt, quæ diximus de collegiis licitis & illicitis, & de abusu illorum superiori lib. 13. ca. 2. 3. & ibi remedia cõtra abusus sequenda. Declaratur ab Arcadio & Honorio cc. reus læsę maiestatis, quisquis cum militibus, vel priuatis, vel barbaris scelestam inierit factionem, aut factionis ipsius acceperit sacramentum vel dederit, & puniendum gladio adiectis bonis fisco, [a] cuius inquit lex [b], pœna animæ amissionẽ sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur. Maiestatis in quam crimen cõmittitur, quando qui molitur quippiam contra imperatorem, regẽ, rem publicam non recognoscentem superiorem: contra securitatem & tranquillitatem populi: quo tenetur is, cuius opera, dolo malo consilium initũ erit, quo obsides iniussu principis intercciderent: quo armati homines cum telis, lapidib. quæ in vrbe sint, cõueniantue aduersus rempublicam, locaue occupẽtur vel templa: quoue cœtus cõuentusue fiat, hominesue ad seditionẽ conuocentur. Cuiusue opera consilio, dolo malo, consilium initum fuerit quo quis magistratib. populi Romani, quiue imperium habet, occidatur, quoue quis contra rempublicã arma ferat: Quiue hostibus populi Romani nuntium, literasue miserit, signumue dederit, feceritue dolo malo, quo hostes populi Romani cõsilio iuuentur aduersus rempublicam, quiue milites solicitauerit, concitaueritue quo seditio tumultusue, aduersus rẽpublicam fiat [c]. qui iniussu principis bellum cesserit, delectum militum habuerit, exercitumue comparauerit, quiue cum ei in prouincia successum esset, exercitum successori non tradiderit: qui in bellis cesserit, aut arcem dereliquerit, qui hostem concitauerit [d]. Additur his crimen & pœna legis Iuliæ de vi publica [e].

2 Heluetii in suis confœderationib. stabilitis suis rebuspublicis post expulsos principes, cauerũt, ne qui ex cõfœderatis, cum aliis non cõprehensis, factionẽ societatemue nouam inirent, sine cõsensu totius societatis & pagorũ confœderatorum. Reges quoq; Galliæ habito comitiorum consilio, prohibuerunt omnibus regnicolis & subditis, sub pœna criminis lesæ maiestatis, societatem seu linguã inire cum aliis principibus extraneis, neue ad illos literas scriptas mitterent, aut ab illis acciperent seu ab illorum subditis de rebus status & causis regni sine expressa regis permissione & licentia [f].

3 In

a l. quisquis, 5. & l. f. ad l. Iuliã maiest. C. li. 9. tit. 8.
b §. publica autem iudicia de pub. iudi. ap. Iustinia
c l. 1. ad leg. Iul. maiesta li. 48. P. ti. 4. & l. 3. e. t. P. cum simi. ib. vbi notat per glo. ad l. Iul. maiesta.
e l. 3. ad legẽ Iul. de vi pu. li. 48. P. t. 6.
f in edicto Caroli 9. de pacificatione edito 1562. art. 5 & in edicto 1563. arti. 7. & 9. in edicto Hẽrici 3. & cõstitutionibus comiciorum Blesensium anni 1579. arti. l. 183. & in constitut. anni 1580. art. 44.

3 In politia ecclesiastica, de coniurantibus clericis, sic in concilio Chalcedonensi statutum est, *coniurationum & conspirationum crimen quod apud Graecos dicitur φρατρεία publicis etiam legibus certum est inhiberi. hoc multo magis, in sancta Dei ecclesia ne fiat conuenit abdicari. Si qui vero clerici aut monachi inuenti fuerint coniurantes aut conspirantes, aut phratrias, aut factiones componentes aliquas suis episcopis, aut clericis aliis, omnino cadant de proprio gradu*[a] *quod & aliis consiliis & pontificalibus constitutionibus firmatum est*[b].

4 Aristoteles[c], adfert praecautionem contra factiones: vt nobilium cōtentiones & partes quas dicunt nunc partialitates, legibus expresse latis prohibeantur. Nobilium enim factiones facile in partes discindunt populum[d], & Moecenas existimauit optimum pro conseruatione reipublicę, & ita suasit Caesari Augusto,[e] inimicitias omnes & ambitiosa certamina prorsus exscindere, adeo vt nec nomina noua, aut quidpiam aliud, ex quo dissidia oriri possint, permittantur, & si oriantur statim initio comprimi. Sapienter itaque Paulus 2. summus pontifex[f] Idibus Octobr. 1466. edidit constitutionem anno 3. sui pontificatus, de sumtibus vindictā contra propinquos offendentes, ac vt ipse loquitur de brigosis, & dę officio paceriorum i. qui pacem componunt. ibidemque reprobantur coniurationes & consortia brigosorum, qui conueniunt in vna domo, & coniurant alicuius arbitrio se vindictam sumturos de inferente vulnus, aut mortem, vel de eius propinquo atque in eos qui id fecerint, persuaserint, & eos receperint, poena maiestatis laesae, cum confiscatione seu proscriptione bonorum, & in clericos, vt omni honore, dignitate, ordine, beneficio, officio, ipso iure sint priuati, & bona eorum sint cameoli apostraecae confiscata. & qui eos receperint etiam sub praetextu quod dicunt quidam, de far debene, vt rebelles & conspiratores in rempub. & fautores anathemate & superiorib. poenis plectantur, statuens qui brigā inter se habent, veniant ad generales vrbis vt vocant pacerios, qui eorum rixas component: & si illorum sententiae stare nolint, superioribus poenis afficiendos esse, firmauit hoc ipsum Xistus 4. *in constitutione 7. incipiente pernitiosum.* Innocentius 8. constitutione 11. *incipiente licet ea.* auxit & poenas non tenentibus arbitria paceriorum Iulius 2. constit. 5 incipiente cum homines.

5 Arbitrantur quidam, legem Solonis quandā ad remedium factionum, & coniurationum pertinere: qua iubetur sub capitali poena, in seditionibus, & factionibus alterutram partem sequi, sic enim ait: *Si ob discordiam, dissentionemq́, seditio, atque dissentio populi in duas partes fieret: & ob eam causam irritatis animis vtrimq́ arma caperentur, pugnareturque: tum qui eo tempore, eoque casu ciuilis discordiae, non in alterutra parte sese adiunxerit: sed solitarius, separatusq́ a communi malo ciuitatis secesserit, is domo, patria, fortunisq́ omnibus careto. exsul, extorrisq́ esto.* Quam legem quidam non ad augendam sed ad finiendam seditionem pertinere dicebant. Quia si boni vt pu-

a in concilio Chalcedonēsi ca. 18 & in Vuormacēsi, c. 74

b c. coniurationum. 21. c conspiratio-nū, 22 cum 2. sequen 11. q. 1 in concilio Toletano. concilio Aurelianensi 3. c. 21.

c Arist. lib. 5. Polit. c. 8.

d Aristo. 5. Politic. c. 4.

e Dio Cass. lib. 52.

f exstat constitutio haec inter eius cōstitutiones ordine 5 in Bullario Cherubini.

g Exstant ista constitutiones in praedicto Bullario Cherubini.

tabant homines, qui principio coercendę seditionis impares fuerint populumq; percitum ira, & amentem non deterruerint, ad alterutrā temperari ac regi cœperint: concordia potissimum per eos restitui, conciliariq; possit: dum suos apud quos sunt regunt, ac mitificant, & aduersarios seruatos magis cupiunt, quam perditos. Et hoc idem Phauorinus philosophus inter fratres quoque, ac amicos dissidentes, oportere fieri censebat [a]. Sunt & qui putent hanc legem quoq; pertinere ad vtilitatem particularium ciuium: ne si singularis quis neutram partem sequatur, exponatur prędæ, & iniuriis vtriusq; partis, aut factionis: & ne rursum concordantibus vtrisq; factionis partibus sit vtrique parti odio, & inimicus omnibus, tanquam qui illorum malis lætaretur. Quod etiam accidit his, qui pugnantibus vicinis spectatores tantum sunt, & neutras sequuntur partes. Siquidem fœdere facto inter dissidentes, isti non comprehenduntur: & ita prædæ relinquuntur, vel si ab aliis inuadantur, sine auxilio relinquuntur. Alii etiam putant, illam legem conuenire populari statui tantummodo, in quo periculosissimum putatur neutram partem fouere in medio incendio ciuilis belli, cum possit induci tertiæ factionis suspicio. Iuxta illud quod Christus dicebat, *Qui non est mecum, contra me est: & qui non colligit mecum, dispergit.* Et videntur qui non sunt ex aliqua parte tepidi, neque calidi, neque frigidi, & quibus cõuenire forsan potest, quod Deus iussit diuo Iohanni scribere episcopo Laodiceæ ecclesiæ [b]. *Scio opera tua: quia neq; calidus es, neq; frigidus: vtinā frigidus esses, aut calidus Sed quia tepidus es, & nec calidus, nec frigidus incipiā te euomere ex ore meo.* Sed sub monarchia, dicunt esse tutius neutri parti factionis adhærere. At Iulius Cæsar denuntiante Pompeio, pro hostibus se habiturum, qui reipublicę defuissent, ipse medios, & neutrius partis, suorum sibi numero futuros esse pronuntiauit [c]. Aliis pluribus, Solonis lex meliori iudicio videtur in omnibus reiicienda: siue agatur de factione in Democratia, vel in alia specie rei pub. suborta. Nam & Solon ipsemet facto videtur legem suam reprobasse. Seditione enim inter vrbanos agrestes maritimos exorta, neutrarum se partium fecit. [d] Atque Cicero ingenii acutissimi vir ad Atticum scribens, *ego vero*, inquit, *Solonis popularis tui, & vt puto etiam mei legem negligam, qui capite sanxit: si quis in seditione non alterutrius partis fuisset, nisi tu aliter censes, & hinc abero, & filii: &c.* Bellum etiam non est legitimum, quod inter se ciues gerunt, ideo qui se seditiosis, vel diuisis non iunxerit, argui non debet hostilitatis. Et in ciuilibus dissentionibus, quamuis per eas sæpe respublica lædatur, tamen in exitium reipublicæ non contenditur. Et qui in alterius partes discedunt in Democratia, vice hostium, non sunt, vt dixit Vlpianus Iurisconsultus, [e] eorum inquam hostium inter quos iura captiuitatum, aut postliminii fuerunt. Arma ciuilia neque parari, neque haberi, aut inferri possunt per bonas artes: [f] & finis eorum malus, cum duces bonum publicum simulan-

a vt refert Gell. iisdem fere verbis ex Aristot. Gellius lib. 1 cap. 12.

b Apocal c. 3. ver. 15. & seq.

c Sueton in Iul. Cæs. c 75.

d Dioge. in eius vita li. 1

e in l. si quis ingenua 21. de captiuis. & postlimi. reuers. P.

f Tacitus 1. annalium.

g Sallust. in bello Iugurthino.

mulantes, pro sua quisque potentia certat. Quemadmodum & stultissimum videtur prudenti homini, vt se factionibus miscere cogatur eorum, qui pertinacia, peruicacia, ambitione, malitia, fraudibus, rebellionibus, potius quam iusta ratione turbant & inuoluunt malis rempublicam, & ita fiant stultitiæ, malitiæ & coniurationis participes, & sua accessione eorum malitiam & audaciam augeant: maxime quando causa factionis non pertinet ad eum qui abstinet a seditione, vt nihil pertinet ad priuatum contentio magnatum de dominatione, cum is in potestate sua non habeat, tantas inter illos componere lites, nec illorum forsan sit subditus, cliens aut vasallus, vt imperio eorum cogatur armatus factiones eorum defendere. Et quamuis, causa dicatur rebellionis & armorum, vtilitatis reipublicæ: tamen priuati hominis non est, qui ignorat factiosorum aut rebellium animos, de illis iudicare, vt potius vni quam alteri parti se coniungere debeat. Neutri tamen detrahere debet in causa & animo incerto: nam vni detrahendo, alteri accedere videtur: sed exspectare negotii definitionem, a quibus conuenit oportet. Quod si quis etiam interdum vellet alterutram factionem sequi eorum, quorum iusta putatur causa: si is non sit subditus, sæpe cum illis cogeretur arma mouere contra propriam conscientiam, in parentes, filios, & proximos, qui forsan essent diuersæ factionis. Magis etiam sapientiores arbitrantur conducere reipublicæ, si alicuius sit opinionis, qui nullas partes sequitur, nulli se adiungere, vt sine suspicione affectionis, possit pacis mediator effici. Nam contendentes, aduersariis non cederent, & neutris potius se committunt. Aiunt gloriari solitum Quintum Hortensium, quod nunquam ciuili bello interfuisset [a]. Fertur quoque Asinii Pollionis [b] factum, ac dictum memorabile: Qui cum rogaretur a Cæsare, vt secum profisisceretur ad bellum Actiacum, *Ego*, inquit, *discrimine vestro me subtraham, & ero præda victoris.* Et Cicero [c], *Melioris*, inquit, *medius fidius ciuis, & viri puto: quouis supplicio affici, quam illi credulitati non solum præesse, verumetiam interesse.* Siquidem nullo modo opem ferre, aut mederi incendio non possit excandescentibus factionibus: vir enim bonus, tunc eliget oppidum aliquod vacuum a bello, dum hæc decernuntur: ea tamen conditione ne propensior ad turpem causam videatur.

a Cic. li. 2. familiar. epistolarũ epist. 16.
b Velleius Paterculus, lib. 2. histor.
c Cicero ad Atticum lib. 9, epist. 4.

De alia causa rebellionis & seditionum ob iustum vel iniustum, & inconsideratum dolorem tumultuantium.

CAP. V.

ACciduntinterdum seditiones in republica, non ex intentione prima subuertendi vel mutandi statum reipublicæ: sed ex aliquo concepto dolore in administrantes, vel principes, vel contra eorum administros illius doloris: ob quam obtinẽdam solent plerumque respublicæ turbari, vt cum putant se opprimi tributis, iniuriis, iniustitia, contumeliis.

2 Apud Hestiæam popularis status diuisus, ex contentione diuisionis hereditatis duorum fratrum. cum enim vnus alteri non communicaret partem integram, is populum pro parte sibi conciliauit, alter ditiores. Ita & Mytilenæ seditio ex hereditate coorta, magnorum malorum fuit origo, indeque bellum Atheniensibus contra Mytilenæos susceptum, in quo vrbs a Pachele duce capta fuit. Explicat hereditatis quæstionem Aristoteles [a], ex Timocharis diuitis obitu, additque apud Phocenses etiam, seditionem ortam ex hereditate inter Mnaseam Mnasonis patrem, & Eutychratem Onomachi: quæ fuit initium belli quod sacrum appellarunt.

3 Fuit Romæ sæpe seditio mota a plebe ob æs alienum, quo premebatur a creditoribus diuitibus, quæ & aduersus eos, qui creditores sustinere, & defendere volebant peruagata est [b] Item ob annonæ caritatem, contra diuites [c] ob inopiam, in c. Grachi Tribunatu [d] ob frumenti penuriam [e].

4 Apud Ardeatos ob nuptias puellæ, vsque ad interitum fere reipublicæ inter plebeios, & nobiles seditio, dum plebeius illam sibi denegari, a tutoribus impetratam doleret [f]. Fuerunt & aliæ seditiones ortæ ex quadam cuiuspiam rei, quæ non placeret, occasione, vt ob consulum electionem, ob rem agrariam propter reipublicę statum, ob colonias deducendas, ob stipendia retenta, & similia.

6 Quibus obuiam ire oportet, & mederi, causis fere contrariis. In litibus enim, ex quorũ decisione nõ grata, oriuntur, operæ pretium est curare, vt magistratuum auctoritas cum effectu sit, sic enim interest reipublicæ iudicia nõ esse illusoria, [g] contumaces etiã manu militari obtemperare cogendi sunt. [h] Si dolor ex tributorũ exactione oriatur nimia, leniendus est, vel tollenda causa, & tributa abolenda.

7 Si inopia magna populi, largitiones quędam tritici faciendæ, imponẽdum pretium annonæ, legitima taxatione. Fuit aliquando cõtra fœneratores lex publicata, de remittendis vsuris: imo & lex a Solone lata, quæ σεισάχθεια, de remittendis debitis: [i] quam aliquando renouauit Iulius Cæsar apud Romanos. [k]

8 Fuit & commune miserabile beneficium indultum debitoribus, quod illos eximeret a carceribus, & litis vexatione cessio bonorum, [l] vel iuratoria cautio præstita creditoribus, de soluendo cum ad pinguiorem fortunam peruenerint debitores. [m] Atque quamuis in reliquis petitis in seditione non expediat semper morem gerere populo, tamen non statim & contrario impetu resistendum est ferocienti, ne excandescat in ira peius, sed vel promissionibus vel applausu quodammodo est consentiendum, donec ira efferbuerit. Sicuti equis ferocibus non statim virga aut flagella, sed popismata ad placandos affectus adhibentur. Paulatim autem se remittente feruore & ira, tunc prudens sapiensque princeps & rector, leui sermone & paterne debet populo periculum seditionis explanare, & quantum illis & reipublicæ si non cohibeatur, sit futura pernitiosa. Ita narrat Plutar-

a Aristot. 5. Polit. c. 4.
b Vide rationes vtriusq; partis apud Dionys. Halicarna. li. 6. & Appian. li. 1. de bellis ciuilibus.
c Diony Halicar lib 7.
d Appia. li. de bellis Punicis.
e Diony Halicar. lib. 9.
f Liuius in 3
g l. si prætor. de iudiciis P.
l fin. ne quid in lo pub. P.
h l qui restituere, de rei vind. P.
i Diog. Laer. de vitis philosoph. in 1. & in Solone.
k Plutar in Iul. Cæsare.
l in l. 1. & fi. C. de cessio. bonorum ti. qui bonis cedere poss. P.
m c. Odoardus de solut.

Plutarchus,[a] Terpandrum Lacedęmoniis inter se dissidentibus, vocatum ex oraculo, a Lesbo, seditionem cantus suauitate sedasse. Sunt & alia remedia & præcautionis, & pœnarum de quibus Deo fauente paulo post in remediis generalibus seditionum agetur.

De alia causa seditionis, propter admissionem extraneorum. CAP. VI.

Solent quoque plerumque oriri seditiones, ex peregrinorum admissorum in ciuitatem consortio, nec bene ab initio aduenæ cũ ciuibus conueniunt, donec eadem cum ciuibus sentiant. Quod accidit ex diuersitate morum, ex odio & inuidia felicitatis aduenarum, ex contemtu eorundem: quæ cum aduenæ pati nequeant suscitantur contẽtiones: ab illis, ad manus peruenitur, & tandiu inter se conflictantur, donec alterutri dominentur & alios excludant.

2 Neque enim ciuitas ex qualibet multitudine conficitur, nec omnes, qui in vrbe sunt, ciues sunt, aut municipes. Ciuem aut natiuitas facit, aut manumissio, aut allectio. [b] Ciuitas societatem morum, legum, ac volũtatem habet: peregrini & aduenæ diu cunctantur, antequam alienis moribus assuescere possint, & suis magis applaudũt. Et proinde ex diuersis moribus, legibus, & voluntatibus, oriri necesse est discordiam: ex illa, seditionem, quæ fortioribus palmam dat.

3 Et ita Aristoteles [c] obseruat omnes, qui inquilinos & aduenas receperunt, fere seditionibus iactatos. Quemadmodum cum Trœzenii cum Achæis vna Sibarim incoluerunt: nam postea in maiorẽ numerum crescentes Achæi, Tręzenos pepulerunt. Idipsum fecerunt Sybaritæ de illis, qui eos receperant, prætextu agrorum quos maiores habere volebant. Sed & Zancleij qui Samios receperunt, mox ab eis repulsi sunt propria ciuitate. Ita Apolloniatæ qui sunt in Ponto, incolis receptis, seditione agitati sunt: Amphipolitę receptis Chalcidensium colonis pulsi tandem ab ipsis fere omnes fuerunt: Byzantij peregrini in oppressionem ciuium coniurati, & cognita re, non nisi prælio & armis ægre pulsi sunt. Sic anno Domini 1389. Teutones Belgæ, cucullati fratres dicti, in ciuitate Stocholmia, celeberrimo Suecię emporio, quo, ob æs alienum in patria contractum, fugerant, tempore regis Alberti, seditionem maximam excitarunt: conjectis enim in indigenas comitiis, quorũ sunt impatientissimi Sueones, ad rixas & lites prouocauere vt demum apud regẽ delatos, vita aut fortunis spoliarent. Origo odij ex commerciis cœpit, quorum lucra ad se solos alienigenæ transferre conabantur, nulla facta æstimatione reliquorum ciuium: & tandem Teutones ipsi imparatos Sueones adorti, partim necarunt, partim grauissimis tormentis affectos, combusserunt. [d] Antissæi, exsules ex Chio susceptos, tandem armis deiicere coacti sunt. Refert Iustinus, [e] mortuo Senano, Segore giorum rege, qui potestatem Græcis dederat condendi Massiliam vrbem, regulum quendam Comnano eius filio dixisse, quandoque

[a] Plutarch lib. de Musica.

[b] Vlpian. in l. 1. ad municipal. lib. 50 P. tit. 1. Diocle. & Maxim. in l. ciues 7. de incolum. lib. 10. cap tit. 39.

[c] 5. Politic. cap. 3.

[d] Iohan Magnus lib. 21. histor. Gothorum

[e] lib 43.

Massiliam finitimis populis exitio futuram, opprimendamque in ipso ortu, ne mox validior ipsum obrueret, & subiecisse ei fabulam, canem aliquando partu grauidam locis a pastore precario petiisse in quo pareret: quo obtento, iterato petiisse, vt sibi educare in eodem loco catulos liceret: ad postremum adultis catulis, fultam domestico præsidio, proprietatem loci sibi vindicasse. Nec aliter Massilienses qui tunc inquilini videbantur, aliquando dominos regionis futuros. Et constat etiam eos, quos nos hostes dicimus, olim peregrinos dictos fuisse, [a] & in ea significatione verba concepta legis 12. tabularum: aduersus hostem æterna auctoritas esto. [b]

a l. quos nos hostes, 234. de verb. sig. P.

b Macrob. li. 1. Saturnaliorum c. 16. Aulus Gellius li. 16. c. 4.

4 Satis etiam liquet, respublicas ex auxiliaribus copiis, quæ extraneæ sunt, detrimentum magnum aut interitum accepisse. Nam si auxiliares milites assuescant locis & dulcedine eorum capiantur, fortiores existentes, incolas & indigenas suis sedibus pellunt, vt contingit in Gallia Æduis & Aruernis, cum Secanis factionibus se mutuo bellicantibus & contendentibus de principatu: aduocatus enim in auxilium Ariouistus cum valida manu militari Germanorum a Secanis & Aruernis, Æduis attritis, Secanorum sibi agros vsurpauit & ibidem suis sedes delegit. [c] Sunt alia quæ de peregrinis seu Allophylis hic tractari possent, verum quia de his *supra li. 4. ca. 4.* egimus, supersedendum putaui, ibi etiam & de delectu extraneorum & quæ illis permittenda vel prohibenda sunt in ciuitate dictum est, vnde & remedia & cautiones, contra seditiones & tumultus, quæ causa peregrinorum seu extraneorum oriri solent, accipi possunt. Sunt creandi Magistratus peregrinorum, Romæ præter peregrinos dehinc, aut non sunt admittendi, aut admissi non sunt opprimendi, delectus etiam eorum habendus, in probitate, fide & sufficientia, antequam de republica negotium aliquod illis demandetur, aut priusquam inter municipes & ciues computentur.

c Iulius Cæsar. lib. 1. de bello Gallico. 447.

De otio, tanquam de alia causa corruptionis reipublicæ & seditionum, & remediis quibusdam, aduersus easdem. CAP. VII.

SOlet otium subditorum ex nimia felicitate, satietate, aut indulgentia, turbare rempublicam: quod animis, sine aliquo subiecto, cui honeste se dare possunt, vacuos omni exercitio, semper quippiã vt immortales cogitare & versare necessum sit. Proniores autẽ sunt homines natura quadam corrupta ad mala. Sic Appium Claudium crebro solitum dicere accepimus, [d] negotium populo Romano melius quam otium committi: non quod ignoraret quam iucundus tranquillitatis status esset, sed quod animaduerteret præpotẽtia imperia, agitatione rerũ ad virtutem capescendã excitari: nimia quiete in desidiam resolui. Et sane negotium nomine horridum inquit Valerius Maximus, [e] ciuitatis nostræ mores in suo statu continuit: blandæ appellationis quies plurimos vitiis respersit. Dicit insuper Q. Metelli cam grauem tum altam in Senatu sententiam: qui deuicta

d Val. Max. li. 7. c. 2.

e Vbi supra.

cta Carthagine, nescire se an illa victoria boni ne plus aut mali reipublicæ attulisset, asseuerauit: quoniam vt pacem restituendo profuisset, ita Annibalem submouendo nonnihil nocuisset. Eius enim trāsitu in Italiam, dormientem iam populi Romani virtutem excitatā: metuique debere, ne acri æmulo liberata, in eundem somnum deuolueretur. Eadem protulisse Scipionem Nasicam euersis Carthaginensibus, scribit Plutarchus.[a] Sic etiam Catone Censorio detentam esse Carthaginem censente, Nasica restitit. futurum enim asserebat, vt potentis hostis metu liberati Romani, vel otio vel ignauia torpescerent, vel in se mutuo arma conuerterent: quod non multo post euenit euersa Carthagine. Tribunitiis enim Gracchorum furoribus coortis, bellorum ciuilium seminaria iacta fuere. Celebratur & ab Æliano[b] factum apud Chios, huc pertinens. Cum enim Chij grauissimo seditionum morbo laborantes, tumultum inter se excitarent, quidam inter illos homo natura ciuilis, & pacis amans, ad eos qui omnes amicorum suorum aduersarios ex vrbe volebant deiicere, nequaquam inquit, sed cum victoriam obtinuerimus, relinquamus aliquos: ne procedente tempore non habentes aduersarios, nobis ipsis mutuo bellum inferamus: atq; hoc dicto eos persuasit: hæc enim adserens recte ac bene dicere videbatur. Atque Aristoteles[c] existimat, ad conseruationem reipub. conducere, vigilanter ei intendere: metum etiam inter ciues hostium fingere vt caueant. Sic expugnato a Lacedæmoniis oppido certo, dixerunt Ephori, sublata est pubis nostræ palæstra, non habebunt posthac quibus cum luctentur, aduersarios.[d]

2 Otium iniquitatem generat cum saturitate, & inde ira Dei ad tollendam rempub. Sicque apud Ezechielem[e] Deus. *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas, & abundantia, & otium ipsius & filiarum eius: & manum egeno pauperi non porrigebant: & eleuatæ sunt & fecerūt abominationes coram me, & abstuli eas sicut vidisti.* Sed & milites otiosi pace impetrata, qui prædationibus assueti, honesta obliti sunt artificia, vel cum ex militia quippiam dignius sibi arrogant, solent seditiones excitare tempore pacis, obsident vias, spoliant viatores, cessantibus bellicis stipendiis. Quare sapientes principes præcauent ne otiosa multitudo, maxime militum pace adepta impunita sit: aut ne retineatur in otio: & consueuerunt eos honesta aliqua occasione ex ditione seu republica pellere. Solent enim mali quidam non secus quam in corpore humano morbosi humores, aut herbæ noxiæ in satis, etiam in republica succrescere, qui nisi euacuentur aut euellantur, putrescunt & suffocant alios, & febres, id est, tumultus interdum exitiales generant in republica. Proinde rectius fit, si in hostes bellum moueatur, vel amicis vel aliis confœderatis auxilia militaria dentur vel coloniæ deducantur, ad exonerandam rempublicam talibus hominibus. Quandiu Roma fuit bellis in exteros occupata, tandiu tranquillus eius fuit status,

a *Li. de vtilita. capien. ab inimic.*

b *Aelianus li. 14 de varia historia*

c *5. Politico. c. 5.*

d *Plutar. in apophthegm. Laconicis.*

e *c. 17. vers. 49.*

pulsis & amandatis huiusmodi, in bellum otiosis hominibus, ad quod audaciores & perniciosiores confugere solent & cōfluere, maxime qui metu pœnarū sine innouatione se defendere in patria nequeunt, & qui prædandi libertatem ibi se assequi posse arbitrantur. Et Gallia quamdiu cum vicinis & exteris, Italis, Hispanis, Germanis, bellum habuit, purgata ab exuberante & bulliente militum sanguine, febribus seu tumultibus, qui exagitarunt & concusserunt postea eius statū, caruit vt & maxima pars Germaniæ, non alia ratione tranquilla manet a seditionibus quamquod militares inquieti & otiosi per copias auxiliares fere quotannis exhauriuntur & exeunt. Contra vbi pax cum Gallis ab externis hostibus impetrata, sanguis militarium hominum exuperans crassus & infectus non naturali calore, ebullire & ardere cœpit, & tumultibus, seditionibus, rebellionibus, factionibusque, omnes eius parteis concussit, atque ita Galli a bellis immunes, ciuilia arma in se tanquam phrenetici conuerterunt. Præcauens hoc malū præstantissimus dux & moderator reipublicæ Pericles & Athenis 60. triremes emittebat, in quibus magnus numerus ciuium nauigabat 8. menses æra merens, meditansque simul & discēs naualem disciplinam. Ad hæc mille colonos Chersonesum misit, Naxum, quingētos: Andrum eius dimidium: in Thraciam mille adscripsit Bisaltis: in Italiam alios cum instauraretur Sibaris quos appellauere Thurios. eaque agebat, quo otiosa & ex otio importuna turba vrbem leuaret, & populi subueniret difficultatibus, timoremque & præsidium, ne res nouas molirentur, adiungeret sociis.[a]

a 1 Plutar. in Pericl.

3 Romani, si quando Tribuni nouis factionibus rempub. turbarēt, bello aliquo, seu de industria, seu casu aliquo excitato, parabant versare ciues & destruere, ne domi resides intenderent Tribunorum concionibus & seditionibus. Quo remedio fere semper vtebantur, medicorum more, admotus turbulentos extra vrbem propellendos. [b] Cretenses in crebris secessionibus & bellis ciuilibus, si quando ingruerent hostes externi, iuncta inter se pace arma sociabant. Quod induxit Chiorum concionatorem seu oratorem Onomademum, ne permitteret, cum in seditione fuisset superior, vt omnes diuersæ partis vrbe pellerentur: ne, inquit, si semel ab inimicis fuerimus expediti, certamen nobis oriatur cum amicis. Hocque strategemate vsus Theognis Atheniensium dux, videns milites de ducibus & ordinibus disceptare, vt quosdam equites ac duces miserit, præcipiens, vt quasi hostes in quodam alio loco se ostenderent, in quo maxime cōspici ab exercitu possent. Quibus apparentibus Theognis cum tumultu ac perturbatione milites ipsos, quasi hostes iam in conspectū venissent, iusta loca capere iussit. Illi metu hostium adducti, pristinos ordines constituerunt. [d] Eodem stratagemate Eudocimus vsus, videns milites inter se tumultum mouere. Cum enim sedare discordiam non posset, iamque etiam se armis mutuo peterent, currentibus nuntiis mandauit vt proclamarent, hostes aduentare ac vallum discerpere

b Plut. in Camillo.
c Plut de pietate erga fratres.
d Polyænus lib. 5. Stratag.

scerpere velle: & ita metu hostium abstracti, seditionem reliquerunt. a Pari modo L. Sylla, cum legiones Romanæ pernitiosa seditione furerent, propere annuntiare iussit, hostem adesse, & ad arma vocantium clamorem tolli & sic discussit seditionem, vniuersis aduersus hostes consentientibus. b

a Idem Polyænus lib 5.

b Frontinus lib. 1. c. 9.

4 Possunt & aduersus otiosos inquisitiones fieri, vel per politicos Magistratus, vel per Censores & virorum rectores, & ita mendici validi, vagi, nebulones, ad opus sunt cogendi vel publicum vel priuatum, & si operari nolint, ex vibibus & societatibus sunt pellendi: & si reuertantur, fustigandi, & contumaces adhuc ad triremes vel aliud opus remittendi & colligandi.

De oratoribus, tanquam de causa alia seditionum & tumultuum. CAP. VIII.

AD rebelliones, seditiones & tumultus plerumque concitarunt plebem & populũ, oratores seu rhetores, & qui se Philosophos dixerunt. Mouent enim animos publice & priuatim, sæpius rationibus fictis, fuco orationis, dolose tectis compositisque, ad finem quē statuunt, inductionibus & arte veritatem obscurantes, scrupulos inicientes, magna extenuantes, difficilia & impossibilia possibilibus lingua æquantes, parua & impia ad virtutem traducentes, affectus mouentes, & animos a sua ratione, veluti fascinis mouentes, vt eo quo velint impellant ad bellum vel pacem, ad nutum vel suæ vel alienæ ambitionis. Et certe nihil deterius posset esse in republica seditiosis & impostoribus, rhetoribus & concionatoribus, qui linguam venalem habent vel ambitiosam, nihili plerumque homines, quorumque nihil interest tranquillam esse rempub. faces quæ ignem subiiciunt, cotibus similes quæ ferrum acuunt, ipsæ autem scindere nequeunt, timidissimi, inanes, nihil aliud quam verba, verum illa seditiosa, effundentes: dum enim ad manus ventum est, in angulos vel longinquas regiones periculis se subtrahunt: Sic perniciosissimi, non secus ac venti validi qui impetu tempestates in mari commouent, & paruam ignis & iræ populi scintillam, in voracissimum conuertunt incendium, aut sub cineribus igne sopitos cum vniuersorũ damno excitant. Sicut sunt tubæ, sunt tympana in bellis, quæ quidem non pugnant, sed acrius animos quam ipsa pugnæ causa, commouent. Vt & nolæ, campanæ, quæ quodam interiori motu cerebrũ turbant, & furore implent subitis & repetitis ictibus, & aliquando magnis seditionibus concitandis & populis armandis, occasionem dederunt. Norunt Germani & Galli quantum iacturæ passi sint ex concionibus seditiosis, quot fuerint hinc clades & strages populi sectæ, quot vrbes rebellarint aut proditionem inierint, quot vastati, principes inuasi, rerum publicarũ sacrosancti status violati, munita, aboliti fuerint. Tyrtæus Elegiacus. & Melicus Spartanos ad Martem aduersus Messenicos animarunt. c Demosthenes Athenienses

c Pausanias in Messenicis, seu lib. 4.

aduersus Philippum regem & alios, qui non tam strenuus manu, quã lingua atrox, ideo e bello Cheroneo quo Philippus Athenienses vicit, abiecto clypeo fugit, vnde & dictus ῥίψασπις. [a]

a Plutar. in vita Demost.

2 Remedium, aduersus huiusmodi loquendi licentiam est, illis imponere silentium: aut si silere nollent, exsilium, quemadmodum & non diu est, anno Domini 1547. In Aquitania, post vindicatam rebellium Marenensium rebellionem ob salis tributum, omnes locorum depositæ sunt nolæ & campanæ, quibus ad concitandas societates & ad seditionem vsi erant: Possunt & puniri huiusmodi zizaniorum seminatores aliquando exemplari pœna, vt eius metu alij linguam moderentur. Nihil vero vltra hac de re adiiciam, cum iam dixerimus b de Philosophis turbantibus rempublicam: & de aliis, c Admonebo tantum huiusmodi populi oratores vel turbatores, valde sibi periculosum munus aggredi, eo quod, qui opera eorum vtuntur, si nõ potuerint ad tyrannidem peruenire: vel si se postea retraxerint, soleant ipsos interimere. Sicuti accidit quo tempore Spartani Leutrica calamitate affecti fuerunt a Thebanis, in ciuitate Argiuorum, in illa seditione populari, quæ a genere & modo cædis dicta Scytalismus: in qua putans populus nobilitatem contra se coniurasse, iuuatus a fictis criminationibus oratorum interfecit, ex nobilibus & potentioribus, & ditissimis duo millia ducentos & amplius. Et cum Oratores timentes ne sibi inopinatum aliquod malum accideret, accusandi studium deseruissent, a plebe existimante se derelinqui ab eis, capitis supplicio affecti sunt, & inde ad pristinam beneuolentiam reuersi. d

b supra li. 13 c. 3. nu 10. c c. 7. & 14. num. 14. & seq.

d Diodo. Siculus li. 15.

De remediis quibusdam generalibus contra seditiones & perturbationes respub. CAP. IX.

NOn putaui vltra immorandum in causis quibusdam aliis recẽtendis seditionum, cum id nimiũ curiosum existimẽ & ad prędictas causas referri posse arbitrer. Verumtamẽ non omittendũ censui admonere quædam, quæ generaliter omnibus quibuscunq; motibus & tumultib. mederi, & conseruare statum reipub. im motũ possunt. Tria porro remedia in vniuersum & in genere, seditionibus cõuenire possunt. Vnum & primum consistit, in præcautione & prouidentia ne accidant: secundum in emẽdatione opportuna priusquam motus incipientes vires acceperint, & peruenerint ad effectum perniciosioris perturbationis. Tertium in pœnis & supplicio exemplari seditiosorum quo alij deterreantur, a similibus.

2 In pręcautione, virtus, sapientia moderatoris reipub. laudabilior est: quia ei melius & vtilius est intacta iura seruare, quam post vulneratam causam, remedium quærere. e Et melius est occurrere, quã post exitum vindicare. f Proinde sagacem esse, & in præcautionibus vigilantem principem, aut alterius generis reipub. moderatorem, siue is vnus, siue plures fuerint, expedit. Neq; ita securi, & in vtramque

e Iustinia in l. fin. in quib. caus. in integ. restitu tio non est necessaria. li. 2 C ti 41.

f Theodos. & Archad. ce. in l. vni. quãdo liceat vnicuiq; sine iudi se vindica. li. 3 C ti. 27.

que vt dicitur aurem, dormire debent, vt arbitrentur inter pacatos valde etiam populos, tumultus & furias excitari non posse exemplo optimorum nautarum, qui dum mare est pacatius, eo magis de futura eaque subita præcauenda cogitant tempestate. Nam licet quidem inuenire regionem, vbi venena non sunt, vt de Creta affirmant & aliis quibusdam.

3 At non licet inuenire rempublicam, quæ non alat inuidiam cõtentionemque: quanquam interdum illæ contentiones sint reipublicæ nõ semper noxiæ sed salubres, vt interdum exitiales: nõ secus, quam in corporibus stupidis, aliquando febres vtiles sunt: quæ in apiis si cõtinuæ sunt & si in phrenesim transeant, fiunt exitiales. Scorpius lethale venenũ habet, aconitum lethalius: tamẽ hoc in potu datum aduersus scorpionum ictus, remedium habet. Ita dum venenũ cum veneno colluctatur, seruatur homo. Itidem duorũ ciuium pestilentium discordia, nonnunquam reipublicæ saluti profuit. Sic cõseruata aliquandiu respublica Romana, dissidentibus Tribunis cum Patritiis: & Lacedæmoniorum, dissidẽtibus Ephoris cum regibus. Et in hoc casu forsan verum esset, quod Aulici in ore habent ex Cornelio Tacito in vita Agricolæ: nihil principi aduersus subditos vtilius, quam si in commune non consulant: nempe si leuiter, citra arma tamen & coniurationes & odia cruenta, inter se finitima oppida aut prouinciç dissideant, ne coniunctæ coniurare possint. Sicuti Cato cõtentiunculas aliquas, aut dissensum inter seruos callide serebat, suspectam habens metuensque nimiam concordiam eorum. [a] In qua re vtitur pulcra similitudine Seneca. [b] Quod societas nostra lapidum fornicationi similima sit, quæ casura, nisi inuicem obstarent, hoc ipso continetur. At quando dissidium, in factiones transit, diuiso populo in partes, tunc discordia perniciosissima est, quæ vix reconciliari absque vtriusq; partis pernicie potest: aut sine subuersione vel aliqua insigni mutatione reipublicæ vt accidit in Schismate summorũ Pontificum & regnorum: & in factionibus Thebeorum Boetiorum, quarum altera Ismeniæ & Androclidæ libertatis studiosa: altera Archię Philippi & Leontilæ, qui oligarchiæ studebant. [c] Sicut etiam paulo ante de aliis factionibus annotauimus.

a Plutar. in vita Caton.
b Epist. 97.
c De quibus Plutar. in Pelopida.

4 Remedium præcautionis esse potest, vt rectæ, & inuiolabiles sint leges, quæ ad religionem pertinent, easque rectores obseruent, & diligenter a subditis obseruari procurent. Religio enim syncera, Deiq; cultus, primum debet esse principatuum, rerumque publicarum omnium, & totius humanæ societatis fundamentum, super quo facile dehinc ædificari, & tuto potest. *Principium Sapientiæ timor Domini.* [e] Ibi hominum voluntates minus malæ audent, detrahentibus cogitationibus pœnarum æternarum a maleficio, vt & spe remunerationis, felicitatis humanæ, abstinere a maleficiis inducuntur: vbi non est timor Domini, ibi nec timor mandatorum eius, multo minus mandatorum principum nempe legum humanarum: [e] ibi non

d Prouerb. c. 1. ver. 7 & c. 9. ver 10. Ecclesiastic. c. 1. Ver. 16.
e ad Roma. c. 3.

est intelligens, aut requirens Deum, omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum. Sepulcrum patens, est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub linguis eorum, quorũ os maledictione, & amaritudine plenum est: veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, contritio, & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognouerũt, & non est timor Dei ante oculos eorum. Scimus autem, quod quæcunque lex loquiter, iis qui in lege sunt, loquitur: vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo. Mallem ego inter feras versari, quam inter homines, quibus timor Dei non inest. Nam feræ natura quadam sibi indita fugiunt, & metuunt quodammodo hominem & cuiuscunque sint feritatis, tamen benefactores agnoscunt, nec eos facile lædunt. At inter homines, in quibus nullus Dei timor est, non potest firma esse humana societas, cum nihil non audeant, cum Deum non reuerentur, qui est causa omnis principatus.

5 Secundo præcautionis loco erit, tollere omnes occasiones d scortiarum, ipsasque rixas, discordias, otiositatem, contemtum, iniurias, calumnias, caritatem annonæ, vsuras, & similia, de quibus antea separatim dixi.

6 Tertio optimum erit arma priuatis adimere, quæ sunt instrumenta rebellionum, & addunt animos rebellibus, non minus quam tyrannis, & non valde difficile est, si arma concedantur, armatos tempore pacis inermes opprimere: & non prospicientes, vel incautos inuadere. Suntque qui arma possident ad dissidia proniores, quibus etiam, si careant potest facilius imperari. Oportebit ergo edicto armorum delationem omnibus priuatis prohibere, vt fecerunt alias principes. [a] Corcyræis, quoniam crebris seditionibus agitabantur, mos erat, gestare flagra ingentia, ansis eburneis exornata. [b] Prohibuit & Pius 4. in constitutione sua ordine 65. in Bullario Cherubini, incipiente, *cum vices*, ferre, tenere, vendere, Archebusios, seu Bombardulas, breuiores mensura duorum palmorum, sub pœna criminis pœnæ læsæ maiestatis, & rebellionis incurrendæ ipso iure. quam constitutionem postea Pius 5. in constitutione sua. 151. incipiente, *cum vices*, in eodem Bullario Cherubini, extendit ad deferentes cultellos, pugiones & aliud genus armorum breuioris mensuræ trium palmorum: ad vitandas cædes, & rixas, quæ ex delatione horum sequuntur. Tempore Saulis, non inueniebatur faber ferrarius in terra Israel: cauerunt enim Philistini, ne forte facerent Hebræi gladium, aut lanceam, cumque venisset dies prælij non est inuentus ensis, aut lancea in manu totius populi, qui erat cum Saule, & Ionatha. [c] Inuenitur quoddam edictum Regis Galliæ anni 1288. quo vetatur, nequis Lutetiæ, seu Parisiis, cultrum gerat acutum, seu cum mucrone, scutum, seu clypeum, ensem, aut arma, sub pœna carceris, neue quis, conuiuium noctu faceret nuptiarum, aut alterius rei causa, sine licentia, aut permissione regis, aut præfecti Parisiorũ.

Lege

a in Capitularibus Caroli magni lib. 3. cap. 4. & 5. & ca. 22. vt nullus ad ma um vel placitũ arma portet, l. vnica. vt vsus armo in õsul. princi. interdictus sit. Nouel. 85. de armis. prohibuerunt reges Galliæ. Carol 8. anno 1487 artic. 2. Francisc. 1. anno 1532.

b Vt ait interpres Aristophanis in auibus.

c 1 Regum c. 13.

Lege Macabæi regis Scotorum, qui armis corpus tegeret, præterquã si ad bellum proficiſceretur, amiſſis illis armis, pro modo facultatũ mulctabatur [a]. Fuit hæc lex ſæpe repetita in Gallia, & interdictum ſub grauiſſimis pœnis extra cauſam militię, armatos incedere. Charundas Thuriorum legiſlator ad vim, & cruorem vſq; ſeditioſas cõciones ciuium, pacauit, lege cauendo, vt ſi quis eas cum ferro intraſſet, continuo interficeretur [b]. Exſtat & Friderici conſtitutio: de pace tenenda, & eius violatoribus. *lib. 2. feudor. ti. 27. vbi in §. ſi quis ruſticus ver. ad palatium dictum*, ad palatiũ comitis, id eſt, iudicis nullus miles ferat arma, niſi rogatus a comite, idque ne diſſidendi daretur occaſio, violandæq; pacis.

a Hector Boëtius. li. 12. hiſtor.

b vt referũt Cic. 2 de leg. Diog. Laer. in Pythago. Ariſtot. 2. polit.

7 Quarto curabunt principes, & qui rempublicam adminiſtrant, vt quos præſtantiores, & pręcipuos, atq; proniores ad factiones, tumultus, & ſeditiones viderint excitandas, beneficiis, fauore, & largitione in ſuas partes adducere, ſubtiliterque inquiri de cauſis, ob quas poſſent ſeditiones mouere: num, quia pauperes, diuitias quærant: aut quia nobiles, ambitione moueantur: aut num odio in aliquos, & quam ob rem concitentur. Et pauperes quidem pecuniis venari oportet: ambitioſi dignitate, & fauore trahendi: odio irritati, ſatisfactione aliqua placandi, antequam in factiones, & coniurationes prorumpant: aut ſi eas iam parauerint, poterunt ex his ad diſſolutionẽ earum impelli. Etenim ſatius puto plerumque his remediis quam vindicta vtendum, ne exaſperati animi, in deſperationem, & audaciã maiorem perueniant, canes latrantes, obiecto oſſe ſilent. Et Philippus rex Macedo, cum audiret Pythiam bonum quendam pugnatorem a ſe alienatum, quod tres filias habens vix eas aleret, nec a rege adiuuaretur, monentibus aliquibus, vt ab eo caueret, familiariter ad ſe aduocatum Pythiam, cognitaq; difficultate rerum domeſticarũ, pecunia inſtruxit, ac meliorem, fideliorem que habuit, quam haberet antequam offenderet [c]. Iulius Cæſar militum erga ſe amorem, & fidelitatem incomparabiliter comparauit, auxit, & retinuit: primum immenſa largitione, & honoribus: oſtendens non ad priuatum luxum ſe opes parare, ex hoſtibus, ſed communia virtutis præmia, apud ſe ſeruanda deponi: hactenus autem ſe diteſcere, quatenus in bene meritos profunderet milites: deinde quod nullum non periculum vltro ſubiret, neque laboribus fatiſceret in vllis. Nolæ M. Marcellus Prætor, cum magis principum quam plebis ope retinere, & ciuitatem pro magno habuit negotio, L. Bantium principem iuuentutis ſibi conciliare, iam a Romanis abalienatum, quod putaret ſibi non fuiſſe gratiam habitam, quod Cannenſi ſtrage ex cæſorum cumulis Romanum ſeminecem extractum diligenter curaſſet: cumque eum videret ad res nouas ſpectantem, ad ſe vocatum benigne alloquutus, laudauit, quod pro Romanis ſtrenue geſſiſſet, equo donauit inſigni, & quingẽtis bigatis nummis: in futurum maiora pollicitus, lictoribus imperans, vt quoties Bantius vellet, ad ſe darent

c Frontin. li. 4. c. 7.

aditum. Quia prætoris munificentia ferox iuuenis animus, adeo est mutatus, vt sociorum nemo fideliorem operam Romanis, eo bello deinceps exhibuerit [a].

a Frontinus lib. 3. c. 6.

8 Cum etiam princeps Carthaginensium Hanno, ob opes suas, quibus reipub. superabat vires, dominationem concupiisset, & intendisset regnum inuadere occiso Senatu: sceleri que implendo solemnē nuptiarum filiæ suæ diem elegisset, vt religione votorum, nefanda committeret, & infanda commenta facilius tegerentur, cumque parasset in publicis porticibus plebi epulas, & Senatui in domo sua, poculis veneno infectis, vt Senatum sine arbitris secreto interficeret, orbamque rempublicam facilius inuaderet, Magistratus per ministros re prodita, arte potius scelus declinarunt, quam vindicarunt, contenti cohibuisse edicto, & modum sumtibus nuptiarum statuisse, idque obseruari non ab vno, sed ab omnibus iusserunt. Quo consilio præuentus Hanno, coniurationem illam non potuit implere, vnde postea conuersus ad seruos concitandos, & proditum se videns, timens iudicium, cum 20000. armatis suorum castellum munitum occupauit: vbi captus, tandem virgis cæsus, effossis oculis, cruribus, manibusque fractis, in conspectu populi necatus est, & corpus eius verberibus lacerum, crucifixum est [b].

b Iustin. ex Trogo. li. 21.

9 Quinto ad præcautionem pertinet, & est vtile principibus, ne pro quibuscunque exiguis, & parui momenti rebus, innouationes faciant: neque enim ordo, aut modus omnium rerum turbandus est, inquit Plutarchus [c], sed aut pro necessariis, & quæ dilationem, sine perniciem pati non possunt: aut pro rebus illustrissimis. In his enim etiam aliter obseruatis mutationis reipublicæ causam ponit Herodianus [d]. Et dum ex mutatione principum, multos, variosque casus tulisse Romanos refert: quippe, inquit, ætate prouecti principes, vtpote rerum, negotiorumque periti, diligentius sese, suosq; regebant: contra adolescentes molliter, atque indulgenter habiti, noua permulta designabant: quo factum est, vt dispari ætate, & licentia disparia quoque studia, & mores sequerentur. Natura inquieti, & ambitiosi animi, nouationibus prætextu noui melioris studet: vt in turbatis rebus præsentibus, prædæ, & ambitioni suæ satisfaciāt. Quos vbi detexerit princeps, ab officio submotos, nulla data suspicionis significatione, in aliud officium aliumque locum vbi nocere nequeant, transferre debet: & in suspectos semper animum aduertere: quemadmodum Alexander Magnus Ptolomæi dexteritatem suspectam habens eum obseruabat, vt Arii turbulētiam, & Pythonis nouarum rerum studium timebat. [e] Melius tamen Domitia. illo noluit timore angi, sed Saluidienum Orphicium, Acilium Glabrionem, exsilio quasi nouarū rerum molitores affecit [f]. Et Q. Seruilius Hala, Sp. Melium nouis rebus studentē, manu sua occidit [g]: cum enim tempore famis melius frumentū, populo largiretur, Hala magister equitum atq; Patres, rati sunt id ab eo fieri, vt ob pecuniā regimē sibi pararet [h].

c Plutar. in Politicis.

d lib. 1.

e Ælia. lib. 13 de varia. histor.

f Sueton. in Domit. c. 10

g Cic. 1 Catilinaria.

h Liu. in 4

10 Pro

10 Pro secundo remedio adhibendo seditionibus exortis, quædam dum incipiunt, quædam dum vires acceperunt, adhibenda erunt. Statim ergo vbi apparuerint & extulerint caput, comprimenda si fieri possit, sunt initia. Nam sæpe modicis remediis primi motus consedere a & omne malum nascens, facile opprimitur: inueteratum fit plerumque robustius b, & mora damnosa est, vt ait Ouidius c

-- nec res dubitare remittit
Dum superest aliquid cuncti abeamus ad arma: & iterum d
Quæ præbet latas arbor spatiantibus vmbras,
Quo posita est primum tempore, virga fuit.
Tunc poterat manibus summa tellure reuelli:
Nunc stat in immensum viribus aucta suis.

Dixerũt sacri interpretes, erroris Arrii scintillam, potuisse ab initio tolli, quæ dum postea paulatim inuasit orbem, sine remedio per secula quædam turbauit Ecclesiam Dei. Atque Pindarus ait e.

Ῥᾴδιον μὲν γὰρ πόλιν σεῖσαι, καὶ φαυροτέροις, ἀλλ' ἐπὶ χώρας αὖθις ἕσσαι δυσπαλὲς. id est, *Facile est enim vrbem concutere Etiam imbecillioribus: sed in sedem suam Rursum collocare, difficile*. Siquidem paulatim ante robur perficitur seditio, cum illa nihil aliud sit iuxta Platonem f, quam naturalis cognationis corruptela, ex discordia proueniens. Qui timent incendia, prouident, vt etiam minimę ignis scintillę exstinguãtur: Qui formidãt tempestatum procellas in mari aut terra, ad prima signa vel leuia vestigia, sibi & suis prospiciunt, & vt norunt cœlo quamuis sereno, nubeculam quantumuis exiguã ventum procellosum prædicere, sibi cauent. Sic princeps & rerum publicarum rectores ex minimo dissidio, posse magnum in republica tumultum nisi caueatur, exitiosum oriri præuidentes, celeriter vt illud exstinguatur, debent diligenter intendere. Sicut ex festuca incensa, vel lucerna neglecta domi, nonnunquam conflagrat vrbs tota: & lignum ligno additum, fomentum igni tribuit, eumque ardentiorem reddit: sic ex domesticis odiis, & priuatis neglectis a magistratu, publica pernicies exoritur: & sociis factionum alii socii accedentes, acerbiorem & implacabilem reddere possunt. Visibilia equidem & sensibilia sunt hæc exordia mala, quæ possunt a prudentibus & vigilantibus rectoribus facile iudicari, in morbos acerbos & perniciem publicam, si non curentur, respicere. Corpus enim reipublicæ exemplo corporis physici, non est in suis morbis sine sympomatibus, crisibus & diebus decretoriis, dum ad interitum properat vel ad salutem, quæ possunt principi tanquam bono medico, cognita esse, vt illis succurrat in tẽpore. Sunt signa tẽpestatis futuræ de proximo, cum bruta solitũ naturæ morẽ relinquunt, cum mergi fugiunt maria aut stagna, cum abscondũtur formicę aut oua progerunt, lumbrici ex terra diffugiunt: ita cum audent facinorosi, tacent integri, sapit vulgus, desipiũt principes, sacerdotes pro terrenis digladiantur, perniciem humanæ vitæ præsagiunt & significant.

a Corne Tacitus 14 annal.
b Cicero 5. Philipp
c Metamor. lib. 11.
d Ouid. 1. de remed. am.
e in Pythiis hymno. 5.
f Plato lib. 15 in sophista vel de ente.

11 Vsi sunt quidam principes pro hoc remedio, auxilio exploratorũ seu delatorum, qui incogniti se cœtibus hominum clam miscerent, & collecta dicta, facta, aut intellecta, principibus dehinc referebant, maxime quo tempore suspectos haberent subditos rebellionis. fuit techna sapientissimi ducis Chusai amici Dauidis, qui venit ad Absalonem rebellantem, tanquam futurus ex eius factione, & suo consilio dissoluit, consilium Achitophel, & dedit occasionem Dauidi fugiendi & euitandi manus coniuratorum [a]. Sed iuuabit vnum ex cõiuratis si fieri possit prehendere, & quæstionibus diligenter de sociis inquirere, & eum seuere punire. Sic enim alii sibi timentes statim quiescunt, & vires amittunt existimantes se iam detegẽdos, hoc tutius remediũ. Nam vti delatoribus & exploratoribus [b] & illis qui officia dicũtur, periculosum est propter falsas delationes & calumnias, & quia plures existimant hoc pertinere ad principatum Tyranni. Et Cæsares etiam Valentinian. [c] Gratianus & Theodosius recte statuerunt, in publicis criminibus non oportere iudicis emendicatis vti suffragiis, aut relationibus a publicis personis destinandis credere, sed rei veritatem inquirere.

a 1. Reg. ca. 16. & 17.

b l. ea quidẽ. 7. de accusa. lib. 9. C. tit. 2.

c l. vnica. de priuatis car cerib. inhibẽ. li. 9. C. tit. 5. c l. singuli 14 de accusa. C. diximus de malis delatorũ. in syntagma. iuris lib 32. c. 4.

12 Prodest etiam sedandis furentib. seditionibus, viri cuiusdã insignis & cõstantis auctoritas & reuerẽtia. Sic M. Popilius cõsul Romanus, cum sacrificium publicum cum Læna faceret, erat enim flamen Carmentalis, plebis coram patre concitatione nuntiata, vt erat læna amictus ita venit in concionem, seditionemq; cum auctoritate tum oratione sedauit [d] Paucis idipsum explicat Virgilius versibus [e]

Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta
Seditio est, sæuitq; animis ignobile vulgus,
Iamq; faces & saxa volant: furor arma ministrat:
Tum pietate grauem ac meritis, si forte virum quem
Conspexere silent arrectisq; auribus adstant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

d Cicero in Bruto.

e lib 2. Æneid.

13 Ad hoc remedium pertinet prudentia regentis, cum moderata patientia. Sicut enim musicus chordas dissonantes non statim abiicit aut incidit, sed sensim intendens aut remittens, ad concentum adducit: ita princeps leniter debet emendare peccantes, non protinus tollere: quemadmodum Saul, dissimulauit se audire ad tempus verba eorum, qui eum despiciebant [f].

f 1. Reg ca. 10 in fine.

14 Adhibenda & auctoritas inflexibilis, quæ cum ratione constanter & intrepide iubeat: exemplo Iulii Cæsaris, qui inter milites seditiones ciuiles sic comprimebat, vt celeriter ad officium redirent: nec tam indulgentia ducis, quam auctoritate: non enim vnquam cessit tumultuantibus, atque etiam semper obuiam iit: & nouam quidem legionem apud Placentiam, quamuis Pompeius adhuc in armis esset, totam cum ignominia missam fecit: ægreq; post multas & supplices preces, nec nisi exacta de sontibus pœna, restituit. [g] Sicque scribit de Iulio Cæsare Lucanus [h]. - *Stetit aggere fulti Cespitis, intrepidus*

g Sueton. in vita Iulii Cæsa ca. 69.

h Luca, li. 5.

intrepidus vultu, meruitq; timeri, Nil metuens. Vt etiam Augustus, vultu, & aspectu Actiacas legiones exterruit[a]. Ferocior plebs ad rebellãdum, quam ad bellandum: eique insitum potius tentare, quam tueri libertatem: & facile modica auctoritate, cedit: maximeque incipiens, & nondum adulta seditio, melioribus consiliis flectitur[b]: monitoribusque facundis, & concitatur, & pacatur ab his, qui norũt artem mulcendi vulgus cum auctoritate, quæ certe aliquid diuini numinis secum adfert, quo exterrentur inuisibili potestate, & metu seditiosi: non enim est potestas nisi a Deo.

15 Tertium diximus remedium seditionum, dum illæ iam conspicuæ sunt, in pœna consistere: quæ & exacerbanda, & temperanda est secundum qualitatem, & speciem seditionis: aliquando in multos, aliquando in paucos animaduersione vtendum est, vbi periculum magnum imminet. Præcipue autem puniendi auctores factionum, & seditionum. Seueritas exercenda est in peccata paucorum c: vbi autem imminet populorum strages, detrahendum est aliquid seueritati: vt maioribus malis sanandis, caritas syncera subueniat. d Ita cum Lacedæmonii ciuile bellum capescerent, Philopenen Megapolitanus Achæorum dux, trecentos seditionis auctores Peloponneso eicit: publicorum seruorum tria millia vendidit, vrbis muros demolitus est: puberibus omnes ea exercitatione, in quibus ex Lycurgi lege versabantur, interdixit. e Cæde in theatro admissa per discordiam, & seditionem, Tyberius relegauit capita factionum, & histriones, propter quos dissidebatur, nec vllis precibus ab eo euinci potuit, vt vnquam reuocaret. f Tiberius etiam Gracchus, cum turbulentissimam legem Agrariam contra decretum Senatus tulisset, vt nulli plus quam quinquaginta iugera possidere liceret, nouasque alias nõ minus perniciosas ferre contenderet: duce Scipione Nasica, concursu populi facto, interfectus est: vt & alius C. Gracchus Tribunus plebis rempublicam seditione vexans, duce Opimio consule, serui manu cæsus, occubuit. g Sic in seditione Hierosolymis, orta ob detractam templo aquilam auream, quam in honorem Romanorum Herodes posuerat, rex aliquos comprehensos, carnificibus laniandos concessit: & duos sophistas, Iudam filium Sephoræi, & Matthiam filium Margali, qui illud persuaserant occasione legis patrię, cum quibusdam aliis, viuos incendi iussit: h iustissimum enim est, vt nefariæ seditionis auctores sanguine pœnam luant, i & vnde orta culpa est, ibi pœna consistat: k & si imperium detrectetur, bello certandum erit.

16 Verum si iam rebelliones diu, multumque grassatæ sint, & ad maiorem interitum spectare adhuc videbuntur, ad lenitatem pro summo remedio declinandum erit principi, quibusdam insigniori bus tantum punitis: & reuocandus erit mos, quo eiectis tyrannis Athenienses facilius cõuenerunt, lata lege l, μὴ μνησικακεῖν. quam Plutarchus m, vocat, τὸ τῆς ἀμνησίας ψήφισμα *obliuionis plebiscitum*. nempe quo

a Cornel. Tacit. li. 1. anna.
b eo. Tacit.
c c. comessationes 44. distinct.
d c. 25. vt cõstitueretur. 50. dist ca. sordinationis 9. q. 1.
e Pausanias in Arcadic.
f Sueton. in Tiberio. c. 37
g Plutar. in Gracchis. Liuius Florus & alii.
h Ioseph. lib. 1. de bello Iudaico.
i Liu. lib 28.
k idem Liu. lib. 38.
l Iustin. in 5. Plutarch in Politic.
m Plutar. in Politic.

pe quo Athenienses vsi erant, & omnem memoriam discordiarum sempiterna obliuione abolendam censuerunt [a]. Hoc etiam remedio vsi Fridericus, & Henricus 6. Imperatores, in reconciliandis Langobardorum, seu Insubrum ciuitatibus: [b] vt liquet ex eorum constitutione, in qua Fridericus, *nos*, inquit, *solita benignitatis nostræ gratia, ac fidem & deuotionem Lombardorum, qui aliquando nos & imperium nostrum offenderunt, viscera nobis innata pietatis aperientes, eos, & societatem, ac fautores eorum in plenitudinem nostræ gratiæ recipimus: offensas omnes, & culpas, quibus nos ad indignationem prouocauerant, clementer eis remittentes: eosq; propter fidelia deuotæ synceritatis seruitia, quæ nos ab eis credimus certissime recepturos, in numero nostrorum dilectorum fidelium computandos, censemus. Pacem itaque nostram, quam eis clementer indultam concessimus, præsenti pagina iussimus subscribi, &c.* Eodem remedio obliuionis, vsi Romani post mortem Iulii Cæsaris, pro sectatoribus Bruti, & Cassii reconciliandis [c], item sub Aureliano Cæsare [d] & Galliæ reges, in edictis, de pacificatione controuersiarum ortarum ratione religionis.

17 Seditionibus tamen grauior imposita pœna militaribus, quo magis armorum licentia in seditione erat metuenda, ne ad ducis, & reipublicæ calamitatem, vel ad defectionem progrederetur. Atque ideo Romani, vbi multitudo militum obnoxia esset, auctores turbarum ad palum deligabant, & securi percutiebant: reliquæque multitudinis, decimum quemque sorte ductum, ad supplicium ducebant [e]. Possunt tamen leniter sedari tumultus militares, qui leniter concitari solent. Omnis namq; multitudo mobili impetu fertur: ita seditionis non remedia, quam principia leuiora sunt, inquit Q. Curtius [f]. meminit Paulus Iouius, Alphonsum Vastium ad Timetam expeditionem profecturum, quosdam, qui pertæsi nauseam maris, & longinquæ nauigationis incommoda reformidantes, concepta de victoria spes maligne extenuare, stipendii tenuitatem detestari, consternareq; multitudinem, vt signa desererent, seditiosis sermonibus cœperant, inuolutos saccis, profundo mari, inspectante classe mersisse [g]. Laude etiam dignos iudicat Ælianus, qui nascentibus malis semper occurrunt, & ea priusquam aliqua virium sit accessio facta, delent, & exstinguunt: vt recte consuluit Agesilaus, cum etiam indicta causa, ad mortis supplicium rapi iussit, qui noctu sub impressionem Thebanorum concionem fecissent [h].

a Cic. 1 oratione in Antonium.
b habetur in titulo de pace Constãtiæ in extrauagantib. post feudor. libros.
c Appianus lib 2. bellorũ ciuil. Velleius Paterculus li... hist. Rom.
d Flauius Vopiscus in Adria.
e Alexand. ab Alexandro li. 2. c. 13.
f Q. Curt. lib 9.
g Pau Iouius lib 34.
h Ælian. lib. 14.

DE REPVBLICA, SIVE DE CONSILIO. LIBER XXIIII.

De consilii necessitate. CAP. I.

MODVS generalis & cõmunis omnibus rebus publicis cõseruandi statum illarum est vti consilio. *Postquam*, inquit Sallust. [i] *mihi ætas ingeniumq; adoleuit: haud ferme armis atque equis corpus exercui, sed animũ in literis: quod natura firmius*

i in fragmẽtis qua ei tribuuntur.

mius erat, in laboribus habui: atq; ego in ea vita, multa audiũdo & legundo ita cõperi: omnia regna, ciuitates, vsq; eo prosperum imperiũ habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt: vbicunq; gratia, timor, voluptas, ea corrupere, post paulo imminutæ opes, deinde ademtum imperium, postremo seruitus imposita est. Nulla republica ab initio fere si bona fuerit, instituta est, cui non fuerit datũ consilium alicuius formæ veluti pro animæ regula. Prudens consilium quærit: dum ille magis studiosus cognoscitur, qui cautior frequenti interrogatione mõstratur, vt habetur in formula archiatrorum apud Cassiodorũ [a]. Illud Quintilianus [b], satis habeo dicere, nihil esse non modo in orando, sed in omni vita, prius consilio. Vulgoq; dicitur vt refert Plato [c], dixisse Socratem, *consilium rem esse sacram neq; diuinius aliquid esse, quo de quis consulere queat, quam de institutione sui atq; suorum in arte gubernatoria.* Et rursum [d], *hominis ars & scientia gubernandi respublicas, nulla alia dicitur, quam bonum consilium: bonum autem consilium hoc vocatur, quod ad meliorem ciuitatis institutionem salutemq; ad consensionem populi & tranquillitatem, pertinet.* Atque Lampridius in Alexandro Seuero, dicebat, *tutiorem esse statum publicum sub malo principe, cui boni consiliarii assident: quam sub bono principe, cui adsunt mali consiliarii. Quia vnus malus potest per plures bonos emendari: at plures mali, ab vno bono superari nequeunt.* Inter imperatoris virtutes, enumerat Cicero [e], *consilium* aiens *tales esse, laborem in negotiis, fortitudinem in periculis, industriam in agendo, celeritatem in conficiendo, consilium in prouidendo.* Melius quippe curatur [f] quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur: & parum est [g] arma esse foris, nisi sit consilium domi.

a Cassiod. li. 6. c. 19

b Quintilia. li. 6. institutio c. fin.

c Plato li. 3. seu in Theage. vel de sapientia.

d Plato li. 5. seu in Alcibiad. c. 1 vel de natura hominum.

e pro lege Manilia.

f Cicero 1. de inuentio.

g Cicero 1. officio.

2 In omnibus negotiis priusquam aggrediare, adhibenda est præparatio diligens: & maxime in rebus magnis memoriaq; dignis cõsilia primum, deinde acta, postea euentus spectantur. Consilium vnũ solum non admittit, sed in vnam sententiam plurium collationem: vnde & nomen compositum videtur Plura autem conferri possunt, vel ab vno solo expertissimo, vel alio quocunque, vel a pluribus, vnde quidam sibi consulere, & suam causam expendere dici possunt, & deliberare quæ facturi, dicturiue sunt. Existimatur etiam & ducis, & imperatoris boni, pars prior cõsulto agere. Præclarum inde elogium Mithridatis apud Velleium Paterculum, quod consiliis dux, miles armis esset. Dictys Cretensis in laudem Hectoris dixit, nunquam ei vires consilio potiores fuisse. vt Pacatus Drepanus Theodosio tribuit, quod dux fuerit consilio, miles exemplo. Dicebat & Terentius, *Omnia prius experiri consilio, quam armis sapientem decet.* Quia secundum Horatium, vis consilii expers mole ruit sua

3 Docuit Seuerus facto ipso, non ad vires corporis, sed ad mentis vim pertinere consilium. Cum enim esset cum Bassiano filio in exercitu, & podagra laboraret, & iussisset sibi adferri lecticam: cumque intellexisset conquerentes milites, quod haberent ducem podagra

laborantem,& vellent sibi in imperatorem eligere Bassianum, mandauit cogi in vnum omnem exercitum,& præsentibus omnibus sermone habito,iussit occidi huiusmodi conquerentes, & addidit, vt animaduerterent, non pedes, sed capiti mentem imperare,& bonum consilium [a]. Cato in libris de re rustica, abiisse in prouerbium ait, Romanus sedendo vincit. magis enim Romana respublica iuuata est,aucta & conseruata consiliis senatus, & magistratuum prudentia,quam armis. *Cogitationes*, inquit Salomon [b], *consiliis roborantur,& gubernaculis tractanda sunt bella*. Et Euripides [c]. Γνώμη γὰρ ἀνδρὸς, εὖ μὲν οἰκοῦνται πόλεις, Εὖ δ' οἶκος· εἴς τ' ἂν πόλεμον ἰσχύει μέγα. Σοφὸν γὰρ ἓν βούλευμα τὰς πολλὰς χέρας. Νικᾷ, σὺν ὄχλῳ δ' ἀμαθία, πλεῖον κακόν. *Viri prudentia facit, vt bene habitentur ciuitates, Itemque familia: & ad bella magnum eius momentum est. Consilium enim sapienter initum, multas manus Vincit: imperitia vero cum multitudine deterius malum est.*

a Spartian. in Senero.

b Prouer. c. 20 ver. 18.

c in Antiope.

De diuisione, aut distinctione consilii. CAP. II.

CONsultationes,consilia,& consiliarii, & ad causam boni & mali reduci possunt,inde bona,& mala consilia:boni,& mali consiliarii,qui bona,aut mala suggerunt,& persuadent consilia. Mala interdum ob ignorantiam boni, interdum dolo, & malitia. Sic Græci a consilio distinguunt εὐβουλίαν,id est,bonam consultationem,quę est prudentia in consiliis [d]. Boni consiliarii rempublicam conseruant: mali lædunt,& diruunt.

d Clemens Alexandri. li.2. Stroma.

2 Consilium bonum & salubre est, quod ad finem vtilitatis publicæ dirigitur. Et quod Græcis συμβουλία seu consiliorum dicitur contributio,sumitur vel a præterito,vel a præsenti, vel a futuro. Sicque tripartitum esse consilium Plato dicebat [e]. Præteritum tempus exempla suppeditat,dum attenditur, quid,cur, quæque gens passa sit, vt caueamus:aut quid prudẽter egerit,vt imitemur. Pręsens autem, rem ipsam quæ est in manibus considerare monet, puta imbecilles muros, homines timidos, annonæ caritatem & cetera huiusmodi. Futurum prospicere suadet,vt neque fiat temere, habeatur bonæ opinionis ratio:vt non esse violandas suspicione legationes, ne Græcia gloriam honestatis amittat.Consentit Clemens Alexandrinus [f]: Consilia dandi, inquit, tres sunt partes, vna quæ sumit exemplum de præteritis, vt quid Hebræis aduenerit quia fornicati sunt [g], quia vitulum adorauerũt,altera,quæ ex præsenti intelligitur,vt quæ sensu comprehenduntur, vt Deus responsum dedit interrogantibus in ipse esset Christus [h],abite dicite Iohanni,cæci vident,surdi audiunt, leprosi mundantur,&c. Ita Dauid [i], *sicut audiuimus sic vidimus, &c.* Tertia ex futuris,quæque ventura sunt iubet caueri:vt,qui peccauerit,eiicietur in tenebras exteriores [k]. Atque Polybius [l], non præsentia tantum, sed futura etiam prospicere debere, recte consulentem, tradit. Quædã enim facile aggredi possumus,quæ habent difficilem exitum:

e Dio. Laer. lib 3. in vita Platon.

f Clem. Alexan li.1. padagogia c. 10

g Exod. c. 32

h Matt. c. 11

i Psalm. 47.

k Matth. c. 8 & 22.

l .n 1.

exitum: vt facilis est consultatio & expeditio de aggrediendis vicinis nihil de bello cogitantibus, sed consultatione maiori eget, deliberare, num postquam ex improuiso quis vicinorum agros inuaserit, sine periculo ibi consistere aut regredi possit. Facilis descensus auerni, sed reuocare gradum, hoc opus hic labor est.

3 Boni consilii circunstantia adiicitur, vt non sit præcipitatum, sed deliberatum, & mature expensum & agitatum, maxime dum agitur de instituenda, conseruanda, & defendenda republica, negotiisque eius grauioribus belli aut pacis. Canis, quia celerius parit, cæcos veluti adhuc non maturos edit catulos. Octauius Cæsar, nihil minus in perfecto duce, quam festinationem temeritatemque conuenire arbitrabatur. Crebroque ideo iactabat illa: σπεῦδε βραδέως, ἀσφαλὴς γὰρ ἐςι ἀμείνων ἢ θρασὺς στρατηλάτης, id est, *festina aut matura lente: cautus enim melior est quam temerarius dux, & sat* celeriter fieri, quicquid fiat satis bene,[a] per quod monebat, vt industriæ celeritas, & diligentiæ tarditas, ad rem simul adhiberentur: id enim est, *festinare lente*, quod non præcipitare, sed paulatim & suis conuenientibus gradibus & temporibus perficere, quod vnico nomine Latini dicunt, *maturare*: quæ enim matura sunt, nec excedunt nec deficiunt, neque præcocia, neque decrepta sunt.[b] Prouerbiũ hoc certe vere regium. Et quamuis quoque ad alios priuatos commode deferri possit, tamen magis gerentibus rempublicam, conuenit: quia grauius in his quæ plures quam quæ paucos lædunt, peccatur. Peccant autem facile nimia celeritate præpositi, quod naturali quodam vitio potestatem sequatur superbia, quæ affectibus & motibus repentinis rapit transuersos principes, vt sæpius agant ex impetu immediate & præcociter, vnde se ipsos, priuatos, & imperij molem in infinita pœnitenda mala præcipitant: M. Fabij cunctatio, plus vicit Annibalem, & rempublicam nutantem Romanam conseruauit, quam Q. Minutij pugnandi feruor & nimia celeritas.[c] Noceret tamen cunctatio nimia, si ea non temperaretur consilio, & si esset necessitas accelerandi. In consultatione tamen tutior cunctatio celeritate, quia facta pro infectis haberi nequeunt. Accedit Lucianus.[d]

Ἡ βραδύπους βουλὴ μέγ᾽ ἀμείνων, ἡ δὲ ταχεῖα,
Αἰὲν ἐφελκομένη τὴν μετάνοιαν ἔχει. Id est,

Tardum consilium longe præstantius est. præceps autem semper habet comitem pœnitentiam. Est & Biantis sententia, μίσει τὸ ταχὺ λαλεῖν μὴ ἁμάρτῃς: μετάνοια γὰρ ἀκολουθεῖ, id est, *Celeritatem in loquendo oderis ne aberres: sequitur enim pœnitentia.*

a Sueton. in Octauio. c. 25

b Sic explicat Gellius lib. 10. c 11. & Macrob. li. 6. Saturna. c. 8.

c Plutar. in vita Fabr. Max.

d in Andalogia.

De vtilitate boni consilij. CAP. III.

QVemadmodum ex malo consilio, damnum, sic ex bono, magna vtilitas, atque vtriusque rationes persequitur Pythagoras in suis carminibus aureis.[e]

Βουλεύου δὲ πρὸ ἔργου, ὅπως μὴ μωρὰ πέληται.

e ver. 27. & seq.

Δειλοῦ τι πρήσσειν τε, λέγειν τ' ἀνόητα πρὸς ἀνδρός.
Ἀλλὰ τάδ' ἐκτελέειν ἅ σε μὴ μετέπειτ' ἀνιήσῃ.
Πρῆσσε δὲ μηδὲν τῶν μὴ πίστασε. ἀλλὰ διδάσκευ
Ὅσσα χρεὼν, καὶ τερπνότατον βίον ὧδε διάξεις. Id est,

Consilium præcedat opus ne absurda sequantur,
Est miseri, quod quis stulte loquiturq; facitq;.
Effice quin potius nequeant quæ facta dolere.
Nec tu quod nescis gerito: sed discere cura
Quæ fas, periucunda sic tibi vita futura.

Non enim inquit Herocles ad ea carmina, molestiis ille obnoxius est eorum quæ temere accidunt, qui recte consilium iniit, priusquam res geratur, nec se rerum principia occasionesque dare ignorat, quarum finem atq; exitum reformidat, sed semper ei adstipulatur, quod adest, rationibus expendens eorum casus & euentus fortuitos, quæ solent aliter contingere. Potest ita prospicere quæ dicere & facere conueniat: si quid autem Dei voluntate vel alio modo contigerit, rationi & Deo parere deliberat. Sicque vtens hominis mente, & quæ diuina lex statuit, non in incertis vagatur: amputatis incertarum opinionum causis, ad scientiæ notitiam actiones suas reuocat, vnde iucundissima & optima viuendi ratio sequitur: cautio nihil aggrediendi quæ non sciamus, efficit, ne peccemus, & inculpabiles reddit. Sic consultatio reddit idoneos ad discrimen rerum occurrentium faciendum, & persuadet ad medendum vel ad moderate ferendum diuinitus missas calamitates. Sine peccato vita, atque fœlix, quæ se opinione purgauerit. Inducit in errorem inscitia. Peritia, in consultatione tempus quærit opportunum. Consultatio secundum veram naturam humanam, habet boni electionem: secundum degenerem vero naturam, habet praui causam. Etenim natura nostra rationis est particeps, atque ideo deliberationis capax, & cum propria voluntate ad bonum recipiendum ducitur, tunc naturam suam conseruat & sequitur: Quando vero eligit quæ non decet, corrumpit eandem. Et ita æternæ naturæ vel immortalis animæ corruptio est malitia, mater autem eius, consilij prauitas seu mala consultatio. Prouidentia maximum mortalibus lucrum, quæ sequitur ex bona consultatione: Affectio mentis quæ contemplationem perficit, sapientia est: quæ rationis indaginem, scientia & prudentia. Scientia quidem eorum quæ natura facit, prudentia consultationem in his quæ nos agimus. Inter prudentes & priuatos quoque viros vox illa, non putabam, valde reprehensibilis: multo magis in moderatoribus rerum publicarũ. Sicque Iphicrates. χειρίστη φωνὴ στρατηγοῦ, οὐκ ἂν προσεδόκησα, id est, *Pessima est vox imperatoris non putabam.*

2 Prodest porro multis rationibus bonum consilium, non modo regno aut reipublicæ, sed etiam principibus ipsis & moderatoribus rerum publicarum: quæ enumerare, nec datur otium, nec expedit, cum in promtu res sit, & apertam habeat considerationem. *Primum* enim

enim quantum distat homo pictus & brutum, ab homine viuo & sapiente vtente ratione, tantum princeps bene cōsultus ab imperito. Quantum damni, imperitus artis tractandi equos, potest ab indomito & ferocissimo equo pati, si ei insideat, tantum potest perniciei & subuersionis consequi populo, princeps nō consultus, quique bestiam multorum capitum, sine arte & consilio velit regere.

3 Dehinc ex principis bene consulti iussis, & consiliariis probis, hoc commodum respublica cum principe capit, vt si quę etiam dura impergantur, non nisi recte mandata & iusta videantur. nec alia ratione, quam quod ea a principe bene consulto processerint, neque æquum sit causas populo recensere, cur ita statutum fuerit, sed sufficiat hoc adiecisse, ob iam conceptam bonam opinionem, quod nihil temere aut sine consilio facere non consueuerit, ipse dixit. Quin & si quædā mandata subditis & populo videantur acerba & insolita, si ex consilio fiant, non abscribitur principi, sed suo cōsilio culpa, ita sæpius auditur vox conquerentis plebis, bonum se habere principem, sed male consultum esse, malunt enim tribuere consilio quā principi causam, quamuis interdum absoluta potestate præter aut contra consilium quippiā statuerit quod displiceat: vt contra mos est populi, ob quādam in suum legitimum principem naturalem dilectionem, si quid probe factum fuerit in consilio principis, laudem soli deferre principi sicuti Iustiniano, qui secundum communiorem sententiam etiam erat analphabetus, tribuuntur sanctissimæ leges, & iuris Romani restitutio & ordinatio: quam tamen, non ipse per se, sed per alios viros prudentes, ad id opus ex consilio adhibitos curauit componi & consarcinari, quemadmodum vtrumque is fatetur ingenue, in epistolis ad Senatum missis. a

a *titulis de nouo Codice fa iendo, de emend Cod. Instin de veteri iure enucleando & alibi.*

4 Possumus tertio addere, ex consilio recto & consueto principis, maiorem illi accedere maiestatem, & populi reuerentiam, augeri simul & timorem delinquendi in eum, cum maiori etiam dilectione. Quo magis enim princeps consilio vtens discedit ab arbitratio feroci & solitario tyranni, cuius est, sic volo, sic iubeo, stat pro ratione voluntas: eo magis conciliat sibi populi fauorem & metum. Metuunt enim offendere, quem sciant cum consilio scelera vindicaturum. Diligunt vero dum sciunt iuste vnicuique quod suum est cum consilio tribuere, nullius cuiusquam acceptione præter ius facta personarum.

5 Postremum & maximum commodum accedit ex consilio principi, cuius interesse debet, quod per consilia fiat prudentior & sapientior, quamuis antea fuisset stupidus aut rudis in tractandis administrationibus. Siquidem ex assiduitate consiliorum, & consuetudine agitationis rationis in dirimendis cōtrouersiis, & negotiis decernendis, tanquam in schola peritorum breui essic tui peritus & cautior, detegitque insuper multorum animos. Dehinc cum ipse consilius suorum assessorum sæpius interfuerit, minus improbi & corrupti

consiliarii si qui adsint, in eius præsentia audebunt, melius consulere; factiones quæ solent ibi fieri cessabunt. Et boni consiliarii & docti, eo præsente conabuntur fidelius & diligentius negotia discutere, vt maxime in arduis, suæ integritatis ei certius exhibeant specimen.

3 Quemadmodum autem consilia recta firmant rempublicam, sic mala contrarios operātur effectus, & vt dicitur, *consilium malum, consultori pessimum* βȣλῆς γὸ ȣ̓δὲν ἐςὶν ἔχθιον κακῆς. a res nulla malo consilio nocentior, eoque adhuc nocentius, quod ea proditionis videantur, quæ specie boni aut consilii ingeruntur. Et signum reipublicæ mutādæ vel tollendæ, videre aut intelligere principem abhorrere & vitare consilium sapientum & peritorum: & nouos homines, stultos, imperitos, adulatores, violentos, præsumtuosos admittere ad consilia, dignitatibus & honoribus familiaritateque sua dignos habere. Quis enim nisi omnino stolidus diceret, nauem in medio maris tempestatibus vndecumque impulsam, cum nauta imperito, & nihil de regimine a clauo curante, liberari a subuersione imminente posse? Atque ideo inter signa desolationis regni Israel, illa data sunt b a Deo: *Transibunt autem multi dies in Israel absque Deo vero, & absque sacerdote, & absque doctore, & absque lege*, quæ omnia accedunt, cum princeps respuit consilia prudentium, & promouet sciens prudensque indignos. Refert Cromerus, c Miecistao seniore principe Polonorum defuncto, cum Poloni Lesco Albo nepoti ex Casimiro fratre, regnum ea conditione offerrent, si Gouoritium Rauitum Palatinum Sendomiriensem relegaret: Lescum potius regnū repudiare, quam Gouoritium fidissimum cōsiliarium deserere maluisse. Sunt enim consultores fidi, veluti canes, qui præsidio sunt aduersus lupos ouibus, quibus submotis vagantur in incerto principes & multorum fallaciis & deceptionibus exponuntur.

a Sophocles in Electra.

b 2. Paralip. c. 15. ver. 3.

c li 7. historia Polonorū.

De principibus & rebus publicis quibusdam, quæ consilio vsæ sunt. CAP. IIII.

CVm vtilitas & salus reipublicæ pendeat ex optimis statutis, legibus & consiliis, vix vnquam reperire licuit rempub. aut principatum florentem sine consilio. Et proinde vt gubernatores discant, si qui sint, qui in posterum legant nostrum hoc opus, non aspernari virorum expertium & prudentum cōsilium, recensebo pauca de his, qui per consilia rempublicam instituerunt, conseruaruntque incolumem. Romulus cum leges dare vellet populo, & formam addere reipublicæ, in consilium conuocauit omnem multitudinem, deinceps ex illa centum patres delegit pro consilio. d Sed & diuiso populo in triginta partes, quas curias appellauit, per sententias earum partium, tunc reipublicæ curam expediebat: concessitque populo ius magistratus creandi, belli inferendi, sanciendæ legis, consilium dandi & dicendi. Eiectis regibus vrbe fuerunt adhuc consules a cōsulendo dicti, remansit consilium Senatus, adiuncti in Democratia, Tribuni, aliique

d Liuius in 1. Dionys. Halicarn. in 2. Pomponius iurisconsultus in l. 1. §. postea aucta de origine iur. in 1. P. li. 2.

aliique magistratus qui suis consiliis & auxilio iuuarent rempubl. vt & populus iubere, Senatus censere, diceretur.
2 Traiani Adriani que imperatorum tẽporibus antiquis, mos fuit, vt cum Romani principes causas cognoscerent, senatores equitesque Romanos in consilium adhiberent & sententias ex omnium opinione ferrent [a] Alexandro ita Cæsari erat numerosissimum consilium, in quo iurisconsulti non pauciores erant viginti, inter quos Fabius Sabinus Cato, dictus sui temporis, Domitius Vlpianus, Iulius Paulus, qui vertices legum dicti, Pomponius legum peritissimus, Alphenus Florentinus, Africanus, Martianus, aliique permulti iuris professores, discipuli Papiniani, qui iuris Asylum dictus est, sine quibus nec legem vllã sanciuit, nec de vlla re grauiore statuit: sed ita vt iretur per sententias singulorum, ac scriberetur quid quisque dixisset, dato spatio ad inquirendum & cogitandum priusquam dicerent, ne immeditate de rebus grauioribus dicere cogerentur, eoque censetur numero qui senatusconsultum conficere posset. [b] Theodosius & Valentinianus Cæsares ad senatum scribentes, humanum inquiunt, [c] probamus, si quid de cetero, in publica priuataque causa emerserit necessarium, quod formam generalem & antiquis legibus non insertam exposcat: id ab omnib. antea tam proceribus nostri palatij, quam gloriosissimo cætu vestro, Patres conscripti, tractari: & si vniuersis tam iudicibus quam vobis placuerit, tum legem dictari: & sic ea denuo collectis omnibus, recenseri: & cum omnes consenserint: tunc demum in sacro nostri numinis consistorio, recitari: vt vniuersorum consensus, nostræ serenitatis auctoritate firmetur. Scitote igitur, Patres conscripti, non aliter in posterum legem a nostra clementia promulgandam, nisi supradicta forma fuerit obseruata. Bene enim cognoscimus quod cum vestro consilio fuerit ordinatum, id ad beatitudinem nostri imperij, & ad nostram gloriam redundare.
3 Ante illos Octauius quoque Cæsar, negotia omnia reipublicæ cum senatu communicabat, atque ita monarchiam cum republica communicando, sibi peperit imperium perpetuum: postulabat vltra, sibi singulis annis a senatu dari viginti electos senatores, qui sibi a consiliis etiam in aliis essent: [d] Idipsum etiam obseruasse Tiberiũ, narrat Xiphilinus in eius vita, quanquam hic vitiis potius quam virtutibus abundaret. Sic, quibus proba reipublicæ administratio cum gloria successit, fecisse idipsum constat, & senatus & consultorum iudicio vsos, cuiusmodi fuerunt Vespasianus, Titus Troianus, Antonini, & alij vt contra qui senatus consilia, personasque bene consulentium despectui habuerunt & odio, vt tyrannice & cum vitiis liberius viuerent, dum putarent eam libertatem impiam male agendi iucũdiorem, reiectis frænis rationis & consiliorum, se & rempublicam in perniciem immedicabilem coniecerunt, vt Heliogabalus, Bassianus, Nero, Caligula, & id genus alia monstra potius quam Cæsares.

[a] Spartian. in Adriano.
[b] Lampry-dius in Ale.
[c] in l. humanum, 8. & le gibus ti. 1. C. ti. 14.
[d] vt ait Dio Cassius.

Marcus Antonius Philosophus Imperator, semper adhibuit cōsiliis Scæuolam, Metianum Volusianum, & alios peritissimos iurisconsultos: Et si quando solus in sententia aduersus eos esset, dicebat, expedire potius illum facere iuxta illorum sententiam, nempe pluriū amicorum, quam vt tot sapientes sequerentur eius solius sententiam. a Consalutatus imperator Alexander Manex filius, habuit in consilium delectos sedecim ordinis senatorij viros, ætatis grauitate, vitæque sanctimonia præcellentes, atque res cunctas, & administrationes, ciuiles quidem & forenses, insignibus doctrina viris, legumque peritissimis: militares autem, claris bellica virtute hominibus expediebat. b Refertur de Assuero rege Assyriorum, quod quamuis valde fuisset iratus in Vasthi reginam vxorem, quod noluisset ab eo vocata venire, tamen ea de re consuluerit & interrogauerit sapientes, qui ex more regio semper ei adhærebant, & illorum faciebat cuncta consilio, scientes leges ac iura maiorum, cui sententiæ regina Vasthi subiaceret. c

4 Consilium habuerunt commune quandiu floruerunt liberæ ciuitates Græciæ, de rebus sacris & publicis, primum Delphis, dictum consilium Amphyctionum, quod introduxit prius Acrisius, ad quod primum conuenisse dicuntur duodecim ciuitates bis in anno mittentes legatum quem Pelagoram dicebant, veris initio, & autumni. Conuentum etiam & Synodum illam Pylcam appellabant, quoniam ἐν πυλαῖς congregabantur, id est ad portas d & publicum Græciæ consilium. e

5 Areopagiticum consilium introductum est Athenis, ad mores cum omni modestia componēdos, cum imperio & potestate, f apud Lacedæmonios Gerusia, g

6 In Gallia quando ciuitates erant liberæ, neque factionibus occupatæ, conuentus generales iniebantur singulis annis, cui interrant armati in consilium aduocati, ibique decernebant de communibus Galliæ negotiis, quem morem quoque seruasse Iulium Cæsarem in auxilium vocatum, & indixisse hunc conuentum generalem ipse testatur Cæsar, h hunc etiam perseuerasse tempore regum Franciæ: fidem faciunt annales editi, Pipini, Caroli Magni, & Ludouici, dū aiūt retentum antiquorum Gallorum morem, & singulis annis conuentum generalem fuisse habitum consilij publici causa, quid statuendū esset de rebus grauioribus & regni, fiebantque dicti conuentus, vt in dictis annalibus dicitur, in anno 767. more Franco, in campo. Atque in anno 828. narratur in illis annuis conuentibus & consiliis, offerri solita dona imperatori seu regi. Sic enim scribitur, *Medio Augusto imperator Wormatiam venit, ibiq; habito generali cōuentu, & oblata sibi annua dona solemni more suscepit.* De hoc etiam more habendi concilia generalia testatur Eginhartus Caroli Magni notarius in eius Caroli vita. Etant & in his conuentibus generalibus tractatæ & decisæ lites grauiores, potissimum, & magnatum, ducum, & populi, & proin-

a Iulius Capitolinus in M. Anton.
b Herodian. li. 6. Plutar. & Lampridius in eo.
c Ester c. 1. ver. 13.
d Strabo li. 9 Geograph.
e Plinius li. 35. c. 9
f Isocrates, in Areopagit.
g Demosth. & eius interpres in oratione πρὸς Λεπτίνην.
h in commentar. de bel. Gall. li. 6.

proinde huiusmodi consilia, erant etiam conuentus iuridici, qui & a Druidis aliquando congregabantur olim.

7 Postea ex his conuentibus iuridicis factæ sunt curiæ centenariæ: primumque orta illa curia, quę semper principem etiam pro cõsilio comitabatur; ambulans cum principe. Subinde, ne populus in sequẽdo principe sumtibus & laboribus vexaretur, factæ sunt in regno curiæ sedentariæ, quæ negotiis & cõtrouersiis subditorum & priuatorum definiendis publice præessent. Ita curiæ regiæ statæ, & summa cum potestate factæ, dictæ sunt nomine parlamenti, remanentibus nihilominus adhuc cum principe duobus publicis cõsiliis, quæ principem sequuntur: quorum vnum sacrum & secretum consilium dicitur, aliud magnum: quibus quandiu reges aures accõmodarunt, feliciter regnarunt, semotis procul adulatoribus & extraneis ambitiosis aulicis, qui totam Galliam paulo post turbarunt.

8 Sunt & hodie quædam vestigia conuentuũ generalium, in comitiis dictis trium statuum generalibus, qui ex imperio regis & non aliter, coeunt & conuocantur, non ob aliam causam, quam vt rex intelligat, de quibus conqueratur oneratus populus, & aliquando vt necessitatem bellorum vel negotiorum publicorum illis exponi faciat, quibus subueniendum sit ope & auxilio singulorum subditorum. Congregandi autem hos status & comitia, mos est: primum enim princeps edicto significat, quod habiturus sit comitia generalia anno & die certis, in loco certo nominato, mandat Senatibus seu parlamentis edictum iubens, vt illud curent publicari, & certiores faciant Senarchos suæ prouinciæ. Ipsi autem Senarchi qui alicubi baillivi dicuntur, rursum significant singulis ciuitatibus & pagis toparchiæ seu prouinciæ suæ. Postea singuli pagi ciuitates primum inter se conferunt conuocatis in vnum municipibus & personis ecclesiasticis, quid eos grauet de quibus conqueri possunt, & ita articulatim singula describunt quæ mittant ad Senarchi curiam. Sic separatim facit nobilitas suum volumen vocant *Caier*, status ecclesiasticus suum, & populus suum. In Senarchia collectis articulis pagorum, vnum tantum fit volumen ex pluribus pagorum, item vnum inter nobiles, & aliud inter ecclesiasticos. Deferuntur rursum hæc volumina vocant *les caiers*, ad prouinciæ caput, vbi rursum omnium popularium voluminum, vnum fit: omniumque nobilium eius prouinciæ, aliud, ecclesiasticorum apud ecclesiasticos, aliud. Sic demum omnes Syndici omnium prouinciarum, nobilium plebis, & ecclesiasticorum, die a rege constituto, in loco stato compareant. Ibique ex omnibus totius regni voluminibus trium statuum, conficiuntur tria tantum volumina generalia, quæ articulos repetitos in singulis, semel notant, singulares cum nominibus prouinciarum & locorum, si quid singulare pro illis statuendum sit, retinent & describunt. Vnum dicitur volumen seu, *le Caier de l'Eglise*, secundum, *le Caier de la Noblesse*, tertium, *le Caier du tiers estat, ou du peu-*

ple. Sicque in compendium omnes articuli separatim proponuntur. Ceterum vbi prædicti Syndici comparuerint in loco, Rex vel eius nomine Cancellarius, in auditorio, publice incipit exponere causas, propter quas vocata & congregata fuere comitia, & postea, vel ipso die, vel sequente tres tantum Syndici singuli nomine sui status nẽpe ecclesiasticus primus, postea nobilis, dehinc popularis, verbis exponunt suas legationes, articulos sibi præscriptos: Rex vero vt plurimum, vel Cancellarius, illis renuntiat, vt volumina & articulos pẽnes principem producant, cum autem singulis opem laturum & ordinaturum quod sibi super petitis, videbitur statuendum. Et si quãdo ab statibus conuocatis petat, dat ad consultandum inter se dilationem vt responsum accipiat rex.

9 Fuerunt & in Italia olim ista concilia generalia seu comitia, vt indicat locus Iulij Cęsaris li. 7. de bello Gallico. *Quieta*, inquit, *Gallia Cæsar, vt instituerat, ad conuentus peragendos proficiscitur.* Habiti & Rauennæ vt liquet ex Suetonio [a] in Iulio Cæsare. Transiit inquit, in citeriorem Galliam, conuentibusque peractis Rauennæ, substitit. Sunt in Germania etiam nunc comitia seu status collectiones dictæ dictæ. Fuerunt & tempore Plinij, vt ipse [b] ait, Hispaniæ pene innumera oppida seu ciuitates in septem congregationes partitæ, quæ cõmunes habebant conuentus iuridicos, & commune consilium. Forsan tales sunt in Lotaringia præpositurę, quæ illis dicuntur *preuostez* habentes sub se certa oppida: vt in Gallia sedes iudiciales, ad quas iuridici domini, vel alij, litigaturi confugiunt.

10 Nec prætermitto, Romanam rem publicam, quæ cum floreret, vltra consilium senatus, non nisi cum publico consilio alio comitiorum, de rebus grauioribus, de magistratibus, bello & pace, & de prouinciis decernendis, statuebat. Comitia porro erant cœtus populi vniuersi, quem magistratus legitime conuocasset, vt aliquid suffragio suo vel iuberet, vel prohiberet: Quorum tria erant genera, Curiata, Centuriata, Tributa. Curiata Romulus ipse rex primus inuenit: centuriata, alius rex Seruius Tullius: tributa, tribuni plebis eiectis regibus in rempub. inuexerunt. tumque primum instituta cum Coriolanus in iudicium populi vocatus est. [c]

11 Mosi duci populi Deus coniunxit consilij causa, & vt cum onere ex parte leuarent, septuaginta viros seniores & prudentiores. [d] Vnde post illum tempore legis antiquæ fuit consilium publicum Iudæorum, Senatus dictus *Sanedrin.* Nunc culmen totius principatus, ecclesia Romana, habet suum Senatum cardinalium, nequid improuide in illa cathedra statuatur, quod auctoritatem eius dignitatis maculare possit. [e]

12 Sunt comitia vltra vniuersi orbis in ecclesia generalia, quæ dicuntur œcumenica & vniuersalia, concilia, vel sacrosanctæ generales synodi, ad quam conueniunt ex omnibus mundi partibus per summum Pontificem vocati, prælati & alij sacri patres.

a ca. 30.

b li. 3. c. 3.

c vide de istis comitiis Gellium li. 13. c. 13. & li. 15. ca. 27.

d Nu. c. 11.

e c Eccl. 16. q. 1.

13 Habent

13 Habent episcopi sua comitia generalia, synodum episcopalem. Habent Metropolitani prouincialem. Habent regulares sua generalia concilia capitularia. Et certe non est aliqua recta societas ciuilis aut ecclesiastica, quæ non habeat suum concilium ciuicum, municipale, aut aliud, per quod ardua negotia consultet [a].

a videnda sunt quæ tractauimus li. 47. syntag. a ca. 25. vsque ad 30.

De quibusdam causis singularibus, ob quas status tres, seu comitia vocata fuerunt in Gallia olim. CAP. V.

IN Gallia comitia generalia, quæ vocãtur status regni vel regnicolarum melius, nempe conuocatio totius populi trium statuum ecclesiastici, nobilitatis, & plebis, facta est in certum locum, maxime ob tres causas, quæ summopere ad monarchicam & popularem rationem aliquibus visæ sunt pertinere, sed perperam ad Democratiã. Vna quando quæstio fuit de constituendo gubernatore regni, vel de rectore: si quando contigisset successores diadematis minores esse, aut non fuissent mentis compotes, aut si fuissent capti & detenti ab hostibus. Vt sub annum 2380. post mortem Caroli dicti sapientis regis, conuocati sunt status generales Lutetiam, vt prospiceretur personæ Caroli VI. regis per interualla amentis, & regno. Et electi eius rei causa, eius patrui, duces Byturigum, Burgundiæ, & Andium b. Post mortem quoque Ludouici XI. relicto filio eius Carolo VIII. in minori ætate, conuocati status Turonibus, & pro regimine regni constituti & electi duodecim viri, reipublicæ & regni gubenandi gratia, qui negotia nomine regis expediebant commissa personę regis, sorori eius, vt notarunt annales Galliæ in anno 1484.[c] Quo tempore Ioannes rex, captus fuit in prælio iuxta Pictauium cum Anglis collato, cum filio Philippo, & filii eius in Gallia relicti, Carolus dux Normandiæ, Ludouicusque dux Andium, & Iohannes dux Byturigum, nollent soli regni gubernationem subire pendente captiuitate regis patris, fuerunt comitia generalia, seu status conuocati Lutetiã Parisiorum, a quibus delecti sunt triginta sex, aut secundum alios quinquaginta viri expertissimi ad regnum regendum, cum primogenito Ioannis Carolo, qui rector nominatus est. vt scribitur in annalibus Franciæ sub millesimum trecentesimum quinquagesimum sextum d.

b Froissard. lib. 2. ca. 58. & 60. & li. 3. c. 134. & lib. 4. c. 44.

c & Philippus Comineus li. 1. c. 109.

d Froissard. lib. 1. ca. 107. & 171.

2 Secunda causa congregationis statuum, quæ certe frequentiores esse debere conuocationes admonet, vt impediantur coniurationes & ambitiones subditorum, nempe quando agebatur de reformatione morum & vitiorum reipublicæ vniuersæ, de correctione abutentium potestate regia sibi concessa, aut de nobilium superbia qua opprimebantur subditi, & ecclesiasticæ personæ. Iubebant enim tunc reges ad quos quæstiones de his deferebantur, conuocari status, vt certius per illorum articulos cognosceret, & super his statueret, accepto etiam ab illis remedio si quod excogitassent. Et per hæc comitia generalia, principes possunt instrui & doceri, de vniuersis quæ in

regno fiunt, cum coram eo tutius quam coram tyranniculis præpositis subditi possint damna & causas exponere. Hac ratione sanctissime statutum fuit in concilio Basiliensi, sed parum obseruatum, vt consilia generalia fierent in ecclesia Dei de decennio in decennium, quia frequens illa celebratio agri dominici, præcipua cultura est, vepres, spinas, tributos hæresum, errorum schismata exstirpat, excessus corrigit, deformata reformat: neglectus vero eorum prędicta disseminat a. Sic & iniunctum episcopis & archiepiscopis Synodos episcopales seu prouinciales annuatim ea de causa celebrare, quæ omissæ certe, mores deprauatos fouent.

a relatum in c 1. de aucto. general. conciliorum in pragmat. sanctio.

3 Tertia causa conuocationis, est necessitas imponendi tributa & subsidia noua populo, conuocatis enim statibus, princeps vel alius eius nomine, delegatis a populo, qui eius vices sustinent, aperit vrgentia regni & regis negotia, quæ auxilium & opem a subditis necessario & iuste exigunt, & hortatur, & rogat, vt sponte in tantis negotiis regi vel regno deesse nolint, sed subueniant modis expeditioribus, quibus consultauerint minus populum grauari posse. Quæ proponuntur a rege, non vt ideo populus arbitretur, ex eius nutu monarchicam regiamque potestatem pendere. Nam & sine consensu populi, potest iure suo princeps tributa imponere & exigere, sed vt paterne subditos moneat, causam necessariam esse, ex qua cogatur propter vtilitatem publicam, ab illis subsidia petere. Quod obiter dixi, vt intelligant aliqui qui secus sentiunt, regnum Galliæ nō pendere a comitiis, quia non illa eligunt regem, vt Poloniæ & alibi; sed comitia pendere a rege qui ea congreget, quando libuerit, cum regnum sit monarchicum successiuum. Alioquin, si rex comitiis subiiceretur, non regnum, sed Democratica eius esset potestas: qualis olim consulum vel dictatoris Romæ. Non tamen eundum inficias, si regia stirps deficeret, in aliquo regno quod deferatur ex successione proximiori, ex lege regni, regiam de successione legem quoque finiri: & tunc certe perueniendum esset ad nouam formam regni non antea: & posse comitia si nihil aliud prohiberet, electionem regis incipere, & aliam formam regno dare, vel formam Democraticam, vel Aristocraticam instituere, vt post Codri mortem vltimi in familia Atheniensium regis, mutatus fuit in rempublicam principatus b.

b Iustin. in 2

4 Esset & tunc etiam melius, vt opinor, non vti consilio plebis aut populi vniuersi, sed Senatuum & virorum prudētium, apud quos, ex familia postremi regis deficientis si esset ex agnatis vel illis deficientibus, ex aliis sapientius posset prouideri de interrege: quemadmodum apud Romanos mortuo Romulo, salua monarchica potestate, interregnum consiliumque regni nempe patres senatus gerebant c. Mansitque Romæ mos post exactos reges, vt si qua fortuna aut casu, Consules creari nequirent, vel vitio creati forent, aut si qua turbulenta confusio aut necessitas premeret, donec de consulatu decernere-

c Liuius in 1

cerneretur, aut Dictator reipublicæ daretur, interreges præessent qui populo vice Consulum iura darent[a]. Idem si contẽtio inter patres & plebem fieret, de magistratibus creandis: si absentibus consulibus comitia haberi non possent: Si vitio creatis magistratibus, auspicia renouanda erant[b]. Creabantur autem interreges a Senatu tantũ non a populo, illique habebant auctoritatem & potestatem consulum, quamdiu interregnum durabat, non autem Regis, quia regia dignitas in republica illa exoleuerat. Neq; etiam tempore Cæsarum, quia vnius erat potestas, interregnum post mortem imperatoris factum fuit negligente senatu[c], nisi post Aurelianum cum de principe diligendo, senatus opinione vaga duceretur, & militibus tumultuantibus non consentiret, quo tempore fuit interregnum sex mensium, donec Tacitus in imperium assumtus fuit. Sic etiam obseruatũ postea, dum mortuo imperatore de electione alterius, controuerteretur, & ad senatum, nisi vis militum prohibuisset, itum est.

a Liu lib. 7.

b vt apud Liu lib. 5 & 6. & 22.

c si creditur Alexandro ab Alexandro, li. 5. c. 6.

De bonis consiliariis eligendis & qualitatibus eorum.

CAPVT VI.

Consilium principis quod profuturum sit reipubl. non ex quibuslibet, sed ex iis accipi debet quos Getro genero Mosi iubebat eligere ex Senibus, nec tantum ex nobilibus, sed ex omni plebe, timentes Deum, qui oderint auaritiam, & in quibus sit veritas[d]. Deus etiam iussit eidem sibi eligere consiliarios ex senibus magistris populi[e]. Senes in primis, & magistri populi, propter rerum experientiam eligendi sunt: qui enim diu multumque in rebus populi sunt versati, aptiores sunt consilio reipublicę, siue tempore pacis, siue belli. Consilium senum parabat stabilimentum regni Roboamo regi, si admisisset, perdidit vero consilium iuuenum[f]. Elegit Romulus in consilium reipublicæ, Seniores populi, indeque patres dicti & Senatores qui & senatui dedere nomen[g]: non tamen omnes senes apti huic consilio sunt, sed sapientes, & in rebus gerundis iam exercitati, nempe magistri populi.

2 Quamquam alienum nõ erit omnino a munere, admittere cũ senibus aliquos probos iuuenes, qui ex seniorum factis dictisque, discant in posterũ, similia & dicere & consulere: vt & aliquando admissi sunt in Curiam cum patribus Senatoribus, filii, vsq; ad Papyriũ[h]. Expedit enim iuxta annosas arbores, nouas plantas inserere vel plãtare, quæ post interitum vetustarum, in locum earum succedant. Nõ enim homines in hoc seculo immortales sunt, vt iidem possint cum principatu perpetuo viuere. Porro aptius & facilius, negotia implicita explicari possunt ab his, qui quotidiano vsu eadem tractarint: vt professus est Q. Scæuola, legum clarissimus & certissimus vates: & Plato, vt refert Valerius Maximus[i]. Persequerer istas consiliariorũ qualitates fusius, nisi iam dixissemus de sapientia quæ requiritur in consultoribus principum[k].

d Exo. c. 18. vers. 21.

e Num. c. 11 ver. 16.

f 3 Reg. ca. 12 & 2. Paralip ca 10. Ecclesiast c. 47 ver 28.

g Liu lib. 1. Diony Halicarn in 2.

h Macro. li. 1. Saturnal. c. 6. Gell. li. 1 noctiũ c. 25.

i lib. 8. c. 12.

k lib. 2 præludior. optim iuris. & de instit reipub. c 36. & de timore Dei requisito in illu ca. & de auaritia c. 38.

3 Non omitto tamen, quod Aratori Attalaricus rex scribit apud Cassiodorum [a]. *Perfectionem*, inquit, *necessariarum rerum completam esse iudicamus: Si, quemadmodum eligẽdo virum magnificum patritium, armata reipublica prouidimus, ita & de sociando ei rerum literarum peritissimo, consulamus. Decet enim tractatores habere doctissimos, quibus potestas summa committitur: vt nullo defectu impediente meritorum, prouisa reipublica vtilitas explicetur.* Addere autem idem rex rationẽ videtur, cur periti & experti, maxime in legibus eligendi sunt, dum ait [b], *Professionem constat esse iustitia, legum peritos iudices ordinare: quia vix potest negligere qui nouit aquitatem, nec facile erroris vitio sordescit, quem doctrina purgauerit.*

a lib. 8 variarũ. c. 12.

b Cassiodor. lib. 8. epist. 18

4 Secundo timor Dei, quia is est qui continet respublicas, & consiliorum debet esse caput. Timor domini odit malum, arrogantiam & superbiam [c], &c.

c Prouerb. c. 8. vers. 13.

5 Veritatis tertio amor in consiliariis, nihil aliud significat, quam quod tales eligendi sint, qui nullo modo velint deflectere ab his, quę sibi vere meliora videbuntur. Nihil enim peius accidere posset principibus adulatoribus & qui tacent veritatem. Et quamquam veritas odium pariat, maxime erga principes qui sibi nimium placent: tamẽ expedit illis tales adesse consiliarios, qui eis in veritate non cedant. non secus quam morbosis principibus, vtile est & necessariũ habere medicos, qui eis non blandiantur in corrigendis & applicandis necessariis & vtilibus remediis. Tenẽtur enim assessores consulere potius quod magis expedire, quam quod placere putent. modeste tamẽ & conseruata principis maiestate, sine inuectiuis & durioribus verbis, interrogantur enim consiliarii vt sententiam dicant, non vt statuant, aut imperent. Et debent ita sentire se munere suo functos, si quæ videantur meliora protulerint, conclusionem vero negotii non esse suarum sed principalium partium. Princeps autem æquo animo ferre debet, ob libertatem & facultatem dicendi quæ iusta videantur consultori, si ipse libere, candide, sine dolo & malitia sententiam suã & opinionem protulerit. Sic enim contra tribunum plebis absolutus Martius Coriolanus, qui libere consultante senatu, nihil per largitionem populo concedendum, & de eius volubilitate plura dixerat, a Trib. pleb. ideo fuerat accusatus [d]. Adiguntur sacramento cum cooptantur & admittuntur in consilium consiliarii, se sententiam dicturos & consulturos quæ meliora & vtiliora videbuntur: quod si non fecerint, periuri fiunt: & si contra veritatem applaudunt principi, certe non consiliarii sed sicarii dici merentur. Neq; mihi obiiciẽdi sunt mores quorundam principum, qui nihil magis detestantur quam constantes viros & probos consiliarios, & vtuntur perniciosis quibusdam aulicis pro consilio: quid enim mihi cum talibus quorũ interitus proximior erit quam perpetuitas principatus? qui amat periculum, peribit in eo. Miserum certe & deplorandum inter Christianos principes, qui ministros seu officiarios cuiuscunque habent generis,

d Dionysius Halicarnas. in 7. Liuius in 2. Plinius lib. de viris illustrib.

neris, qui eis omnium ferculorum in mensa copiã adferunt, nullus autem sit qui eis offerre audeat veritatis ferculum. Applaudendum quidẽ in multis principibus est: at in negotiis publicis, vbi agitur de eorum honore, salute, & de publica vtilitate, veritas serio illis est proponenda, quę quamuis prima fronte videatur eis rigida, tamen paulatim cogitata incipit placere, & vtilis esse. Æquum esset, dicebat Demosthenes, cum de Chersoneso agit, o Athenienses, vt oratores vestri omnes, neq; odio impulsi, neq; ad gratiam cuiusq; verbum vllum loquerentur, sed quod quisq; optimum duceret id proferret: sicuti autem adulatio, sic maledicentia a consiliis excludenda est [a].

6 Sed rursum quarto obseruanda alia qualitas in eligendis consiliariis principis & reipublicæ: vt secreti, fidi, & taciturni sint, qui sua fidelitate principum consilia non euulgent, maxime in causis bellicis. Et hoc præceptum Leonis imperatoris [b], *in rebus occultis*, inquit, *& abditis, fideles adhibe tibi & temperantes viros & taciturnos, & qui in sua & non aliorum potestate sunt: cum secreta res ista vt secretiores fiant, non indigeant ad agnoscendum multitudinem.* Apud Persas reges nemo consiliorum fuit conscius præter optimates taciturnos & fidos, apud quos silentii quoque numen coleretur [c]. Sunt consiliarii principis, pars corporis eius [d]. Quare non nisi cum voce principis, voluntatem & mentem eius exponere debent. Habebant Galli olim legibus sancitum in ciuitatibus & rebuspublicis, vt si quid, quis de republica, a finitimis etiam rumore aut fama accepisset, ad magistratum deferret, neue cum quo alio communicaret: quia sępe homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de summis rebus consilium capere, cognitum est. Magistratus vero quæ visa erant occultabant, quæq; ex vsu iudicassent, multitudini prodebant, nec de republica nisi per consilium loqui permittebatur [e]. In formula etiam notariorum apud Cassiodorum [f], nõ est dubium inquit princeps ornare subiectos principis secretum, dum nullis æstimantur necessaria posse committi, nisi qui fuerint fide magna solidati. Publicum quidem est quod agimus, sed multa non sunt ante scienda, nisi cum fuerint Deo auxiliante perfecta, quę tanto plus debent occuli, quanto amplius desiderantur agnosci. Imitari debent armaria, quę continent monumenta chartarum: vt quãdo ab ipsis aliqua instructio quæritur, tunc loquantur: totum autem dissimulare debent ante quasi nesciant scientes.

7 Lex Ægyptiorum iubebat, abscindi illi linguam, qui arcana reipublicæ quæ tecta esse deberent, alicui detexisset [g]. Mos etiam Persarum, arcana regum mira celare vt dictum, fide, vt nec metu, nec spe eiiciant vocem qua prodantur occulta. Vetus enim disciplina regum silentium vitæ periculo sanxerat [h] linguaq; grauius castigabatur quam vllum probrum: nec magnam rem ab eo sustineri posse credebant, cui tacere graue sit, quod hominum facilimum voluerit esse natura. Hinc Horatius [i]. *Fingere qui non facta potest, cõmissa ca-*

a Demosth. 4. Philipp. & alibi.

b libello de bellico apparatu.

c Ammian. Marcell li. 21.

d l quisquis. 5 ad leg. Iul. maiest. lib. 9 C. tit. 8.

e Iul. Cæsar. li. 6. de bello Gallico.

f li. 6. variar. ca. 6.

g Diodo. Sicul.

h Q. Curtius 4. de gestis Alexand.

i li. 1. Sat. 4

uere *Qui nequit: hic niger est, hunc tu Romane caueto.* Admonetan- tem alibi[a]. *Commissumq; teges, & vno tortus & ira.* Et Salomon[b]. *Causam tuam tracta cum animo tuo, & secretum extraneo ne reueles.* Inter præcipuas laudes Epaminundæ Thebani, Æmilius Probus[c] addit, quod in primis esset commissi celans. Exstat & lex Romana[d], consiliorum publicorum renuntiatores, vt transfugæ, viui exurantur, furcæ suspendantur. Secretorum quoq; commissorum detectio, eodem iure Romano habet pœnam iniuriæ & damni[e]. In grauioribus consiliis reipublicæ, vel in consiliis bellicis vt dixi maxime reuelãtibus cõsilia pœna capitalis fuit quia hostium imminet manus, & clades repentina metuenda, vt docuit sæpe experientia, & ideo valde idipsum ne fiat admonet Vegetius[f]. Rex Syriæ pugnans contra Israel, in numerum proditorum ponit eum, quem reuelare putabat consilium suum regi Israel[g]. Obseruauit Valerius Maximus[h], adeo magna caritate omnes detentos apud Romanos, vt arcana cõsilia patrum conscriptorum, multis seculis nemo enuntiauerit. Q. Fabium etiam obiurgatum, quod quamuis honesto errore de bello punico tertio indicendo, consilium Senatus aperuisset Publio Crasso. Nunquam enim taciturnitatem, tutissimum, ac optimum administrandarum rerum publicarum vinculum, labefactari volebãt. Et ratione admoniti patres, Papyrii prætextati facto, statuerunt, ne in posterum filii Senatorum curiam vt antea ingrederentur cum patribus, ne Senatus edicta & cõsilia euulgarentur[i]. Et multa certe inter consultandum excidunt dicentibus, quæ claustrum concilii exire non debent, tum quia malitiose explicari in contrariam a non intelligentibus possent, tum quod non expediat priusquam formã suam accipiant præsciri. Et vt ait Homerus[k]. Ἄλλο μὲν φάσθαι, ἄλλο δ' ἐνὶ φρεσὶ κεκευθμένον εἶναι, id est, *Dicendum est aliud contra, aliud reticendum.* Didicerunt eandem taciturnitatem perpetuam consiliorũ seruare Areopagitæ, Senatores Atheniensium, de quibus propter insigne arcanorum silentium abiit in prouerbium, *Areopagita taciturnior.* Nominis consilii etymon Sexti Pompei Festi Silentium inesse arguit. Consilium inquit, vel a consulendo dicitur, vel quod in vnã sententiam plurium mentes conciliat, seu considerant & cõueniant: Sed a silentio credibilius dictum putatur, quo maxime inuenitur. Et consuluere, pro conticuere, posuit. Sicque respublica recte geretur, vt dixit Dio[l] Cassius, cum neq; de omnibus de ea consilia inita vulgẽtur: neque in aperto ea agitentur, neque iis, qui vltro sese obtrudunt mandentur: neque ob eorum ambitionem in periculum veniant. Celebratur a Valerio Maximo[m] Pompeii virtus, qui dum legationis officio fungeretur, a Gentio rege interceptus, cum Senatus consilia prodere iuberetur, ardenti lucernæ admotum digitum cremandum præbuit: eaq; patientia, regi simul & desperationem tormentis quicquam cognoscendi excussit, & expetendæ amicitiæ populi Romani magnam cupiditatem ingenerauit. Inter Hispanorum quoq; maiores

a Epist. 18.
b Prouer. c. 25. vers. 9.
c in eius vita
d Pau. iurisconsul. in l. si quis aliquid 38. §. transfugæ, de pœ. li. 48. P. tit. 19. l. omne delictum 6. §. exploratores, de re militari lib. 49. P. tit. 16.
e in l. si quis testamentum 41 ad legem Aquiliam li. 9. P. tit. 2.
f lib. 3. de re milit. ca. 6. Frontin. lib. 1. stratage. ca. 1.
g 4 Reg. c. 6. vers. 11.
h lib. 2. c. 2.
i Aul. Gell. lib. 1. c. 23.
k Odyss. 8.
l lib. 52.
m lib. 3 c. 3.

mores Iustinus a ex Trogo, dura inquit omnibus parsimonia, bellũ quam otium malunt, si extraneus abest, domi hostem quærunt: sæpe tormentis pro silentio rerum creditarum immortui, adeo illis fortior taciturnitatis cura, quam vitę celebratur. Alexander Magnus allatam aliquando a matre epistolam, qua arcana crimina & delationes contra Antipatrum continebantur, vna legenti, vt solebat nõ prohibuit Hephestioni, ceterum ea lecta detraxit sibi annulum atq; ori illius impressit b.

8 Inter secreta consilii, quidam magis prudentes principes, lubentissime quidem consultores congregant & audiunt, verum cauent, ne etiam consultantes de rebus grauioribus, qualis sit eorum circa consulta animus, appareat, censebatq; Tiberius Cæsar, principis animum nemini cognitum esse debere: eumq; intellectum magnorum esse causam malorum, vt contra, eo dissimulato, plura ac maiora cõmoda parari c. Metellius quoq; Macedonicus, suscitatus, qua ratione tam subito consilio vteretur, respondit, si ipsam vestem scirem consiliorum meorum consciam esse, confestim eam abiicerem.

9 Quinto loco, potest esse digna consideratione qualitas in eligendis consiliariis, vt tales adhibeantur consilio, qui res de quibus tractatur rectius cognouerint & periti in illis sint. *Nauita de ventis, de bobus narrat arator.* Et Plato docuit pluribus d, quomodo consulere oporteat scientes rem de qua deliberatur, & non alios, aut diuites, aut nobiles. Et rursum e, in omnibus inquit, vnicum principium iis qui bene consulere volunt, est intelligere id de quo cõsulatur, vel omnino aberrare necesse: plerosq; vero latet quod nesciant rei substantiam, tanquam igitur scientes in disquisitionis principio nõ declarant, procedentes vero quod par est, consequitur, vt neque sibi, neque aliis consentanea loquantur. Pro magnitudine etiam negotii, quærendi sunt idonei artifices f.

10 Sexto sunt adhibendi consilio, illi quorum particulariter nihil interest, & ad quos tractata non possunt singulariter pertinere. Nemo enim in sua causa recte iudicare aut sentire videtur: & ita apud quosdam lex est, vt qui habent agros vicinos, ii non admittantur ad consilium aduersus vicinos belli suscipiendi, quasi ad priuatam sui causam, recte consilium date, non valentes g.

11 Septimo exigimus in bonis consiliariis, vt vltra doctrinam rerumue consultandarum experientiam, probi, bonæ & non infamatę vitæ sint. Plus enim negotia promouent exemplo cum cõmuni doctrina probi, quam doctiores disertioresque conferre possint reipublicæ, & spiritus sanctus plerumq; talia iniquitatis vasa abominatur. Quo pertinet, quod Æschines contra Timarchum dicebat, statuisse Lacedæmonios, super sentẽtia probatissima ab improbatissimo homine dicta. Populus namque Lacedæmonius, de summa reipublicæ suæ, quidnam esset vtile & honestum deliberabat & surrexisset sententiæ dicẽdæ gratia homo quidam turpitudine pristinæ vitæ diffa-

a *Iustin. lib. 44.*

b *Plutar. in Apophteg. & orat. 1. de Alexan. fortuna.*

c *Dio. Cass. lib. 57.*

d *li. 5. seu in Alcibiade seu de natura hominis.*
e *lib. 26. in phedro, vel de pulcro.*

f *vt in l. 1. §. ideoque de nouo Codice faciendo C.*

g *Aristo: 7. Politic. c. 10.*

matissimus, sed lingua tunc ac facundia nimium quanto præstabilis: consilium quod dabat, quodque oportere fieri suadebat, acceptum ab vniuersis & complacitum est, futurumque erat ex eius sententia populi decretum: sed ibi vnus ex illo principum ordine, quos Lacedæmonii ætatis dignitatisque maiestate, tanquam arbitros & magistros disciplinæ publicæ verebantur, Ephorus, *inquam*, commoto iratoque animo exsiliit. Et quæ nam, inquit, Lacedæmonii ratio, & quæ tandem spes erit, vrbem hanc & hanc rempublicam, saluam inexpugnabilemq; esse diutius posse, si huiusmodi anteactæ vitæ hominibus consiliariis vtamur? [a] Qui vitiis scatet fieri non potest vt vitiis non faueat, ne illa iudicando seipsum condemnare videatur, neq; ambitiosus cōsulit, nisi ad honores consequendos. Thesaurarii & populi Harpyiæ, nihil suauius habent in consiliis quam superactiones, tributa noua imponere, & modos subtiles extorquendi, proponunt enim sibi lucrum, ex tractatione pecuniarum, parum ad lacrymas & onera subditorum attendentes.

a refert Aul. Gell. li. 18. c. 3 Æschines contra Timarch. & Plutarch. in Laconicis.

12 Infamant principes huiusmodi infamis vitæ consiliarii. nam eos admittendo tales, vel non repellendo, videtur illorum vitam probare, parumque reipublicæ vtilitatem curare. Pessime audiuit Tyberius Cæsar [b], quod Pomo Flaco & L. Pisoni, cum quibus noctē continuumque biduum potando consumserat, alteri Syriam prouinciā, alteri præfecturam vrbis confestim detulisset, & ignotissimum quæsturæ candidatum nobilissimis anteposuisset, ob epotam in conuiuio propinante se vini amphoram. Male etiam audiuit Antoninus cognominatus Heliogabalus [c], & in indignationem, & senatus & militum incidit & contemtum, quod eo vecordiæ prouectus sit, vt omnes Scenicos, artifices, reipublicæ consiliis & moderationi seu administrationi præposuerit, & Maximis imperii dignitatibus. Quippe exercitibus saltatorem quendam præfecit, qui olim iuuenis publice in theatro operam dederat: alium item e Scena, iuuentuti: alium Senatui, alium etiam equestri ordini præposuit: aurigis item & comœdis minorumque histrionibus maxima imperii munia demandabat, seruisque suis ac libertis, vt quisque turpitudine reliquos anteibat, procurationes tradebat prouinciarum. Pessime quoque audiuit Caius Cæsar Caligula, quod in Curiam introduxit homines improbissimos & turpissimos, quamuis diceret, per eos suam se dignitatem recuperasse. Hoc forsan studebat, vt scelestissimorum conuersatione, ipsius scelera minus conspicua essent. Quemadmodum etiam nunc quidam principes solent nutrire moriones, quod forsan illorum comparatione sibi ipsis videantur sapientiores: vel quod ex illorum ludificatione delectentur, & per eos proloqui faciant quæ ipsi non audent: Quanto magis peius audire eos existimauimus principes, qui cupiditate pecuniæ consiliorum sedes distrahunt: & ita vilissimos & impiissimos diuites suorum consiliorum reddunt participes, nundinatores sententiarū, vt minutatim diuendant quod semel

b Sueton. in Tiber. c. 42.

c Herodian. in 5.

semel emerint. Ideo quia pecuniis promoti sunt in sedes, luxuriosi & voluptuosi diuites, vix vllam annotabis in consiliis autem personis grauitatem aut præstantiam, sed videbis vt desultores, mimos, stultos, iuuenes lasciuientes, se mutuo in ingressu & egressu concilij gerere, vt ioculatores potius & palæstritæ quam consultores principis existimentur, videbis fucatos more fœminarum, odoribus perfusos, quod certe dedecori est principi, & minuit apud exteros & subditos eius maiestatem. Hoc non pateretur Vespasianus Imperator qui etiam dum censuram ipse gereret, adolescentulum flagrantem vnguento, cum sibi pro impetrata præfectura gratias ageret, nutu aspernatus, voce etiam grauissima increpuit, maluissem inquit, allium oboluisses, literasque reuocauit.[a] Et Domitianus suscepta etiam morum correctione, quæstorium virum quod gesticulandi, saltandique studio teneretur, mouit Senatu.[b]

13 Octauo vt consilium principis sit ei tutissimum, & populo, & vt omnes concordia insolubili coniungantur, obseruabit, ne consilium componat ex sola nobilitate, aut ex solis ecclesiasticis personis: sed & cum illis, alios, peritos tamen, adiungat ex populo seu plebe, vt inde tres status principales populi harmonia rationabili vniantur, neue nobiles soli, contemtu in seruitutem redigant plebeios, aut liberius sumant occasionem coniurandi in principem, aut ex arbitrio imperiti, vt plerunque iuris & æqui, consilia sua obtrudentes, exclusis iurisperitis, leges & iustitia, remque publicam subuertant, & suam principisque potestatem in exitiosam tyrannidem conuertant. Hæcque fuit causa factionum in Gallia potissima, quo tempore a consiliis reipublicæ plebs excludebatur, & tanquam seruilis conditionis erat oppressa, admissis in consilium druidis & nobilibus tantum.[c] Pari ratione, M. Valerius Senator eximius, duxque celeberrimus, dum vellet suadere Senatui, plebem non esse excludendam a Magistratibus in republica gerendis, vsus est, vt qui bene constituere rempublicam in perpetuum decreuerunt, cogitare & præuidere opus habeant, non quæ in præsentia tantum sunt, sed quæ in futurum contingere possunt, certum autem esse, vt si administratio reipublicæ perpetuo esset diuitum & potentum, contingere posse, successu temporis, paucos ex illis inuasuros tyrannicam in populum dominationem, quod non tentarent si adiungerentur potentibus plebeij in Magistratu, a quibus vererentur, si quid in rempublicam tyrannice vsurparent, accusari ex legibus.[d] Quare & obiecti consulibus tribuni plebis Romæ: apud Lacedæmonas regibus, Ephori, apud Athenienses Pericli Cimon,[e] Cleon, Nicæ Nicerati.[f] Ita tamen miscendi sunt nobilibus plebeij, vt maior pars factionem tentare nequeat. Quemadmodum quando & ex populo equites plures numero, obiecti Senatui a C. Graccho, effecerunt ciuitatem bicipitem, & discordiarum fontem, cuius etiam temeritatis pœnam luit vita sua ipse C. Gracchus, nimis obstinate leges suas defendens,

a Sueton. in Vespa. cap. 8.
b Sueton. in Domitia. c. 8.
c Iulius Cæsar lib. 6. de Bello Gallico
d Diony Halicarn. in 7.
e Plutar. in vita Pericli
f Plutar. in vita Niciæ.

& rogans vt iudicia a Senatu in equites transferentur, lege sua iudiciaria: [a] vel cum trecentis Senatoribus duplo maiores numero equites, in consilio & iudicio adessent, vt ordo equester in Senatu bis tantum virium in consilio haberet. [b] In quo maximum imminet periculum dum præponderat numerus Plebeiorum, quorum vt plerumque animus contra nobilitatem spectat: vt nobilium multitudo, iuniorem Plebeiorum vim opprimere cupit. Proinde consul is a Publicanorum iniuriis Asiam defenderat, inuisus equestri, quando P. Rutilius summæ innocentiæ vir, qui legatus C. Marij pro ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus & in exsilium missus fuisset, tunc Senatus omni vi niti cœpit, vt ad se iudicia transferrentur. [c] Sed postea M. Drusus Tribunus plebis, legem tulit iudicialem vt æqua parte iudicia penes Senatum & equestrem ordinem essent. [d] In Gallia floruit consiliorum auctoritas quod composita fuerint ex ecclesiasticis, nobilibus & plebeiis eruditis probatisque personis. neque ibi plebeij contemnuntur, cum & nobiles inde fiant, vt ex fecibus generosus spiritus vini elicitur, quando vult qui potest omnia.

a Appia. 1. de bellis ciuilibus Asco. Pedianus in diuinationem Ciceronis
b Florus lib. 60. epitom. Liuij
c Idem Florus lib. 70. epit.
d Idem Florus lib. 71. epi.

14 Non alienũ erit ab instituto sermone monere in electione suorum consiliariorum, tria maxime obseruare debere principes. Primũ vt rex aliusque princeps, suos filios agnatos & proximos sanguine, etiam si dando consilio valde non sint idonei, adhibeat consilio, ne exclusio horum, odium, suspiciones aut seditiones excitet: & vt illi interim discant vsu, quibus iuuare rempublicam possint.

15 Secundum, vt siquando princeps de nouo ad regimen vel regnum vocatus fuerit, fidos probosque consiliarios sui prædecessoris retineat, ab his enim multa discere poterit vtilia gubernationi, vt ab iis, qui iam in negotiis fuerint exercitati. Si tamen quidam habeantur suspecti vel a populo vel a proceribus, quod fuerint prædecessoris mali consiliarij: inquirere id debet, & si tales repererit, vel si valde suspecti fuerint, quod forsan in concilium fuerint adhibiti ab antecessore, qui pro tyranno habebatur, non debet retinere. Hoc enim aliter fecisse aliquando nocuit Galbæ Cæsari, & odium populi in illum concitauit. [e] quod populo Romano deposcente supplicium Haloti, & Tigillini, solos ex omnibus Neronis tyranni emissariis, vel malefacientissimos, incolumes præstitit, atque insuper Halotum procuratione amplissima ornauit: pro Tigillo etiam, populum seuitiæ edicto increpuit.

e Sueton in Galba. c. 15.

16 Tertio vt si iuuenis sit princeps, Senatus vel si velit comitia cõuocet, vt ab illis probatos & meliores in consilium habeat: neque Magistratus venales faciat, sed eos tantum peritis & idoneis conferat, sine distinctione nobilitatis & plebeiorum.

17 Verum vltro pro bonis consiliariis & electione eorum, distinguenda est species reipub. nam licere omnibus rempublicam gerere, popularе est: at Magistratus tantum a nobilibus teneri, est optimatum:

matum: Miscere hos omnes ex arbitrio, ad monarcham solum imperantem pertinet. Probos deligere consiliarios & vtiles reipublicę, legitimi & boni est principis: ad sui vero vtilitatem & populi damnum, Tyranni.

18 In Republica Democratica, vel Aristocratica, consilium plurium non tantum sequendum, sed etiam exsequendum est necessario, alioquin status talium rerum publicarum corrumperetur, at in monarchia non ita Nam princeps, penes quem summa rerum est, & auctoritas vnica, consulere quidem plures prudentes & idoneos, si recte imperare velit, debet, vt quid sibi & reipublicæ magis expediat, intelligat: verum si iustus sibi videatur aliquid, non tenetur sequi eorum consilium: aliud enim est consulere, aliud statuere. Dũ sapit tamen, recte consulentium iudicia non aspernabitur. Superbia enim Deo & hominibus odiosa est Sicque Xerxes iure suo insolenter abusus est: cum Græciæ bellum indicturus adhibitis in consilium Asiæ principibus, ne viderer inquit tantum meo vsus consilio, vos contraxi: ceterum mementote magis vobis parendum esse, quam suadendum. Qua arrogantia & bene consulentes reiecit: sed sero insolentiam & superbiam suam, victus agnouit. a

a Iusti. narrat in 2, Herodot. in 7. Val. Maxi. lib. 9. c. 5.

Num monarcha, sine consilio possit de rebus grauioribus regni statuere. CAP. VII.

SVnt qui contendant monarcham solum, sine consilio posse de rebus etiam grauioribus statuere, vt de bello, pace, aliisque negotiis similibus. Alij negant, & in negotiis illis arduis eum non esse sui iuris putant. Ego priori sententiæ, sed cum temperamento accedo. Quia Romæ populus cum a se abdicauit Democraticum statum, lege regia in principem transtulit omnem potestatem quam habebat. b Dedit & Deus regi, populi sui omnem potestatem: c videlicet quando absolute monarcha quis est, & per nullam legem electionis de eo factæ, tenetur adhibere necessario consilium suorum subditorum: alioquin enim cum adit imperium, legibus illis se adstringens, eas sequi tenetur: loquitur itaque de rege, & principe, qui supremam habet potestatem, & absolutam, & non recognoscit in ea superiorem alium quam Deum, & rationem. Dicoque huiusmodi principem, necessario non teneri adhibere consilium, vel subditorum, vel aliorum, si nolit in quibuscunque negotiis. Verum dico illi expedire vt melius & tutius & diutius imperet, consilio prudentum, & expertium in negotiis gerendis, vti. multa enim licent quæ non expedit agere: sunt & quæ certo modo licent, & non aliter. Posset quilibet præcipitem se dare, & necare, & se conseruare. Præcepta bene viuendi, bene imperandi, a Deo, & ratione humana dantur principib. ad conseruandum, non ad perdendum, vel opprimendum populum sibi suppositum. Quamobrem si princeps satis esset natura propria sapientia ad imperandum cõmoda, instructus, vt quæ facienda sunt,

b §. sed & quod princi-pi placuit, de iure naturali. a ul Iustinia l. 1, §. quum enim (de veteri iure enu clean. Liui. lib 34. c 1. Regum. c 8. ad Roma. c 13.

videat, sciat, & velit imperare, & præscribere licet. Verum melius fa-
ciet si non in omnibus, potissimum quæ ancipitem habent aleam,
sibi soli credat, sed adhibeat aliorum plurium, eorumque qui eum
iuuare cõsilio possunt, auxilium, quod potestati eius, nec auctoritati
quicquam detrahit: cum non coacte, sed sponte id faciat. Salus,
vbi multa consilia, inquit Sapiens.[a] Periculosumque est ipsi principi
sibi soli fidere, cum possit eius recta ratio, vt cuiusque etiam sapien-
tis viri, odio, amore, ira, concupiscentia, auaritia, ambitione, igno-
rantia negotiorum, intercipi. Facit & philautia seu sui complacentia,
& præsumtio, vt cæcutiamus circa nobis placita. Principes certe ho-
mines sunt, nec humanam naturam exuunt adepto principatu, & ita
errare, & decipi se posse humanitus, credere debent.

a Prouer. c. 11. ver. 14.

2 Fidere tamen vnius, alteriusue sententiæ, valde etiam periculo-
sum principi est, propter incertitudinem voluntatum adulatorum &
proditorum, quibus, vt vermibus scatet aula principum: & cum o-
mnis homo non sapiat omnibus horis, & bonus quandoque dormi-
tet Homerus, ita multos consilio adhibere erit tutius, vt ait Philip-
pus Commineus in aulicis rebus exercitatissimus, [b] præceptum cõ-
ducere principibus dicens, si plures habeant consiliarios, & ne vn-
quam cuipiam ex illis soli, committat negotiorum suorum directio-
nes, vtque omnes fere qui sunt a consiliis habeat æquales. alioquin
enim si vni plus, quam ceteris fauere videatur, ea est natura homi-
num propter fauorem principum ad factum lubrica, vt is aliis im-
perare velit, & minus sint postea liberæ voces in consulendo, metu-
entibus aliis ne aduersentur sententiæ huius prædilecti, quod ne ac-
cidat, cauendum est principi. hinc enim sequitur facile pernicies rei-
pub. & consiliorum corruptio. Adest exemplum Tiberii imperato-
ris, qui in consiliis habendis, & iudicio de Lepida, rea suppositi par-
tus, & maiestatis delata, Drusum Consulem designatum exeunt, di-
cendæ 1. loco sententiæ, quod alij ciuile rebantur ne ceteris assentiẽ-
di necessitas fieret. In iudicio quoq; Granij Marcelli prætoris Bythi-
niæ delati peculatus & maiestatis, cũ ad delationẽ eius idem Tibe-
rius exarsisset, a Deo vt rupta taciturnitate proclamaret, se quoque
in ea causa laturum sententiam palam, cumque CN. Piso, dixisset,
quo loco censebis Cæsar? si primus habebo quod sequar, si post om-
nes, vereor ne imprudens dissentiam, quibus permotus Cæsar, quã-
toque incautius efferbuerat, pœnitentia patiens tulit absolui reum
criminis maiestatis: de pecuniis vero repetundis ad recuperatores itũ
est [d] Sic in comitiis priuatis Romæ, vbi quid cum populo agendum
erat, prius priuatis hominibus concio dabatur quam magistratum
tenentibus, ne quis minorum potẽtioris vt assolet sententia præuẽ-
tus, suam ipse supprimeret, sed summa cum libertate quod sentiret
exprimeret, vt scribit Dio Cassius. [e] Potest princeps de rebus princi-
patus, instructus, arteque gubernandi peritus, sine consilio plura fa-
cere quæ ad munus eius pertinent. fuit enim aliquando regia pote-
stas

b li. 1. c. 37. & li. 4. c. 34.

c Cornel. Tacit. li. 3. ann.

d Idem Tacitus 3. Annalium.

e Li. 39. Romanæ histor.

ſtas delata per electionem talibus, qui ſcirent & poſſent per ſe imperare, & quotidianis negotiis præeſſe, & caſibus ſubitis recte vti: cuiuſque rei intelligere occaſiones, & iudicare quæ res benignitate verborum obtineri poſſint, quæue vi extorquendæ ſunt, ducum officiū eſt, qui rebus præfecti ſunt. [a] Verum ſi princeps ſentiat ſe parem viribus non eſſe huic arti & ſcientiæ, ſanctiſſimum opus ſibi & reipublicæ vtile effecerit, ſi vtatur bono & experto conſilio: Quia, vt dixi, neque ſplendor maieſtatis, neque auctoritatis poteſtas, inde imminuetur, imo potius honoratior & celebrior reddetur: alioquin efficietur aſino ſimilis qui cum nec viam noſſet, nec ſe duci pateretur, ſe præcipitem e rupe dedit: Et rectiſſime Heſiodus ait. [b]

a Demoſthenes Epiſtola ad Senatū. 1

b Heſiod. in diebus.

Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτῷ πάντα νοήσει,
Φρασσάμενος τά τ' ἔπειτα καὶ ἐς τέλος ᾖσιν ἀμείνω.
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.
Ὃς δέ κε μήτ' αὐτῷ νοέῃ μήτ' ἄλλου ἀκούων,
Ἐν θυμῷ βάλληται, ὃ δ' αὖτ' ἀχρήιος ἀνήρ, Id eſt,

Omnia qui per ſe ſapiat, longe optimus eſt,
Multo ante expendens quæ iam ſunt optima factu:
Is tamen & frugi eſt, qui paret recta monenti.
At qui nec per ſe ſapiat, neq; mente reponat
Ex aliis audita, vir undiq; inutilis ille eſt.

Imo ipſe Heſiodus eum præpoſuit tanquam meliorem, qui paret recta monenti ei qui bene ſaperet ibi:

Κεῖνος μὲν, inquit πανάριστος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται, &c.

De diſcretione boni & mali conſilij. CAP. VIII.

EQuidem arbitror, nullos eſſe principes, qui reiiciant ſententiam noſtram, illos fieri præſtantiores tutiuſque & ſapientius imperare, qui bono conſilio vtuntur. Ceterum forſan deſiderant edoceri, quod bonum vel malum conſilium dicatur, vt bonum eligant, malum reiiciant. Enitar itaque paucis huic bonæ petitioni ſatisfacere: & docere aliquot notas, quibus diſcretio horum poſſit fieri conſiliorum, ne decipiātur ſpecie recti. In primis igitur, princeps vel alij moderatores aliarum rerum publicarum, coniicere poterunt bonum eſſe conſilium, ſi a perſonis prodierit quæ qualitates habeant boni conſultoris, de quibus paulo ante dictū eſt. Secundo prudentia principis qui intererit conſilio, poterit naturali iudicio & frequenti vſu ſimilium, bene vel male ſuccedentium negotiorum, quid ſibi expediat ex illis quæ dicentur perpendere, & ante penes ſe concluſionē meditari: nullus enim eſt ex conſulētibus, ad quem vtilitas vel damnum conſilij magis quam ad principem pertineat: & variæ ſunt cōſulentium voluntates, latentes ſæpe & ſub dolo, quæ ſermone non produntur, verum aliud ſæpe dicitur aliud cogitatur nempe vt interim doloſe conſulentes detegant principū aliorum voluntates. Quare hic prudentia principis erit, audire omnia patienter, quæ a contra-

riis, paribus & disparibus suffragiis, dicta erunt, rationibusque firma-
ta obseruabit: ipse autem, si euulgandum consilium, & quid facien-
dum sit quidue sequatur, nō adhuc expedire existimet, interim nul-
lam adiiciet consultis resolutionem, aut sententiam propriam: sed
postea quid ex deliberatis admittat & censeat, vel consultoribus o-
mnibus insciis, vel paucis scientibus, diligēter exsequi curabit: Quod
si consulta in consilio sibi non satisfaciant, amplius deliberandum &
plenius statuet.

2 Secundo conducit maxime reipublicæ & bene consulturo prin-
cipi non ignorare ea, quæ per regnū ditionemque omnem reipubli-
cæ, fiunt, ne illi imponatur a male consulentibus, neue mendaciis fir-
ment dolosa consilia. Hoc autem assequetur honestissime & cum
laude, si frequenter comitia seu status tres generales congreget,
audiat, & libere conqueri patiatur, & intelligat quæ necessario reme-
dio egent. Fuerunt principes qui peregrinationes & circuitiones im-
perij susceperunt, vt plenius statum rerum cognoscerent. displicuit
aliis hic modus quod prouinciales, nimio comitatu grauarentur:
quodue existimarent melius vno & certo loco principem residere,
vbi conueniri posset a postulantibus eius opem, quam vagantem
consequi: & hoc magis ego probarem, nisi quippiam aliud iustius
peregrinationem suadeat.

3 Fuerunt aliquando in vsu delatores, vt antea monui, quos maxi-
me probarunt, qui de rebellione subiectos suspectos habebant, & id-
eo illos clam summittebant in secretiora etiam queque priuatorum
habitacula, sed hoc genus hominum valde periculosum in republica
docuimus alibi, [a] & ideo ob imposturas illorū, calumnias in bonos,
& falsas delationes, merito submotum est a republica, quamuis a Ty-
rannis fuisset olim valde probatū. In Gallia sunt veluti censuræ ob-
seruatores procuratores regij & aduocati, qui, quæ ad crimina & ne-
gotia publica pertinent, solicite inquirunt & deferunt emandanda
iudicibus regiis, & Senatui. Senatus vero monet principem. Et isti
sunt velut *ὦτα καὶ ὀφθαλμοὶ βασιλέων*, *regum aures & oculi*, qui instar
aurium & oculorum principi inseruiunt, intuentes, explorantes, &
referētes principi, qui illius interest scire & cognoscere, quemadmo-
dum faciebant qui tales dicti ab antiquis principibus exploratores
constituebantur. [b] *ὠτακουστὰς* seu auscultatores primus inuenit Da-
rius minor, sibi diffisus, *προσαγωγίδας* vero seu exploratores Diony-
sius Syracusanus. [c]

4 Debet princeps, cum contrariam sententiam consultoribus eli-
gere maluerit, non insolenter consulta reiicere, sed tanquam matu-
riori habita de eadem re deliberatione statuere: non enim tunc cō-
siliarij etiam grauiter idipsum ferent, nempe quod sciant se adhibi-
tos consilio principis, non vt concludant & iudicium absolutum ad-
ferant, sed vt tantum quæ sibi meliora videantur proferant. Nisi ta-
les sint qui potestatem iudicandi absente principe acceperint: quales
sunt

a Lib. 3. Syntagma huius c. 4.

b Lucia. lib. de mercede seruientibus, & libello aduersus ineruditum Aristot. 3. Politic.

c Plutarch.

sunt in Gallia & alibi Senatus, & regiæ curiæ, qui nomine principis quod æquius sibi videtur statuunt: neque princeps, per regulas etiam iuris communis, tenetur sequi eorum consilium, quos etiam teneretur adhibere consilio.[a] Potest & sine reprehensione ex causa occurrente & superueniente, mutare consilium, cum & prudentes id ipsum facere debeant. Præstat enim mutare in melius, quam in male institutis pergere: & vt Lucianus dicebat,[b] πάλιν δρομῆσαι μᾶλλον ἢ δραμεῖν κακῶς, melius recurrere e medio cursu, quam male currere: nec est turpe cum re mutare consilium,[c] cum magna pars consilij sit in tempore: necesse est euenire vt de quibusdam rebus ad principem vel alium perferatur sententia alicuius, cũ iam contraria potior sit.[d] Consilia rebus aptantur, res nostræ feruntur, imo voluuntur: & consilium sub die nasci debet. Sic potest princeps, contrariam suam consilio sententiam tueri. Verum, vt dixi, satius erit illum consilio vel parti melius sentienti, quam suæ sententiæ deferre, ne sua præsumtione se & rempublicam in præcipitium, a quo resurgere nequeat, sciens prudensque coniiciat.

a ca. cum in veteri, 52. & glo. ad c. cum consuetudinis, de electio. c. cũ olim de arbitris.
b Lucia. in Asino
c Seneca 4. de benef. c. 38.
d Idem Seneca epi. 71.

5 Sed maxime rata debet habere iudicia eorum, quibus potestatem non solum consulendi, sed etiam statuendi, dederit. Sufficit Principi dando iudicandi potestatem, dicere, peritis electis, & de quorum probitate & fide non dubitat, quod dicebat Senatus consulibus, *videant consules & iudices ne quid detrimenti respublica capiat*, num per illa verba libera permissa & commissa illis censebatur administratio, & potestas etiam vitæ ac mortis.[e]

6 Differentiam inter consilium & iudicium, tradit Mar. Fabius Quintilianus.[f] Parum tamen inquit a iudicio credo distare consiliũ, nisi quod illud ostendentibus se rebus adhibetur, hoc latentibus, & aut omnino nondum repertis, aut dubiis. Et quod iudicium frequẽtissime certum est: consilium vero est quædam ratio alte petita, & plerumque plura perpendens & comparans, habensque in se & inuentionem & indicationem. Et rursum,[g] sit ne consul a consulendo vel iudicando? Nam & hoc consulere veteres appellauerunt, vnde adhuc remanet illud: rogat boni consulas, id est boni iudices. Sed hic & reipublicæ Aristocraticæ, vel Democraticæ consilium, non includo: nam in illis rectoris, & administratoris liberum in consiliis retractandis, vel mutandis, non est arbitrium, sed necessitas parendi.

7 Tertio princeps qui consiliorum requirit habere electionem, debebit ea callere quæ ad principem pertinent: & si ignoret, addiscet vel conabitur addiscere, vel ex lectione librorum, vel ex negotiis occurrentibus, recordarique debet quæ dicebat Diocletianus adhuc priuatus, nihil esse difficilius, quam bene imperare, colliguntque se quatuor, aut quinque, atque vnum consilium ad decipiẽdum Imperatorem capiunt: dicunt quod probandum sit: Imperator qui domi clausus est, vera non nouit: cogitur hoc tantũ scire quod illi loquũ-

e Cicero oratione Catilinaria, & pro Milone, Budæus in annotationib. priorib. ad Pandectas, ad l. si in aliam 7. §. cum prætorissimam. & officio proconsul. P.
f 5. li. institut. Oratoriarũ c. 6.
g Quintil. li. 1. institu. c. 6.

tur: facit iudices quos fieri non oportet, amouet a republica quos debebat retinere.[a]

8 Quarto loco, poterit esse regula boni consilij distinguendi a malo, si quod consulitur honestum est, a quo si deflectat, malum est. cuius sententiæ auctorem habeo Senecam[b] qui addit. *Errant, inquit, consilia nostra quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est: & summi boni finem ignoramus.* Summum autem bonum ille honestum dicit. Nos Christiani progredimur, & in Deo summum ponimus bonum: quanquam inter politicas considerationes, honestum, & id quod conformetur mandatis summi boni, bene, vt opinor possumus dicere lapidem lydium comprobandi recti consilij. Nam vt ait Papinianus[c] Iurisconsultus, quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram: & vt generaliter dixerim, quæ contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse, credendum est.

9 Primum exemplum ab illa clarissima Romanorum republica, quæ nihil per fraudes, sed virtute etiam cum hostibus gerebat: & honestum vtilitati præferebat, ne antiquæ maiestati reipublicæ labem inureret. Ita Camillo consule Faliscos circumsidente, cum ludimagister plurimos & nobilissimos inde pueros, veluti deambulãdi gratia eductos, in castra Romanorum adduxisset, quibus interceptis, nõ erat dubiũ quin Falisci deposita belli pertinacia, traditurі se Camillo imperatori, essent. Sed de ea re Senatus censuit, vt pueri magistrũ vinctum virgis cædentes, in patriam remitterentur. Quo factum est vt dignitatem suam respublica Romana conseruauerit, & iustitiæ exemplo, consilioque honesto animos hostium expugnauerit: qui cũ armis vinci non possent, iustitia victi, portas Romanis aperuerunt.[d] Sic cum Timochares Ambraciensis, Fabricio consuli, pollicitus esset Pyrrhum se veneno per filium suum, qui potionibus eius præerat, necaturum, eaque res ad Senatum esset relata: Senatus missis legatis Pyrrhum monuit, vt aduersus huius generis insidias cautius se gereret, memor a filio Martis vrbem conditam, & armis bella, non veneno gerere debere: Timocharis autem nomen suppressit, vtroque modo dignitatem amplexus: quia nec hostem malo exemplo tollere, nec eum qui bene mereri paratus fuerat prodere voluit.[e] Atheniensium circa honestatem etiam consilium celebre. Cum enim Themistocles post victoriam de Xerxe moliretur principatum Græciæ instituere, & decreuisset apud se classem Lacedæmoniorum, quæ tota apud Gytheum subducta erat, incendere, vt ea consumta dominatio maris ei cederet, & relatum hoc fuisset ad concionem & consilium ciuium, e vestigio vniuersa concio quod æquum non videretur, nec expedire quidem proclamauit: Themistoclem vtile quidem consilium, sed minime iustum animo voluere.[f] Iustitiæ sancta penetralia, in quibus semper ęqui & boni respectus religiosa cum obseruatione versatur: & vbi studium verecundiæ est, & cupiditas rationi

a Flauius Vopiscus in Aureo. Cæsare

b Senec. 71. episto.

c Papini. in leg. filius qui fit in pote. state 15. in conditio. in. stit. ti. 28. P. ti. 7.

d Liuius in 5. Plutarc. in Camillo. Lucius Florus li. 1. de reb. Roma. c. 12. Valer. Maxi. lib. 6. c. 5.

e Val. Max. prædicto loco. Plut. in Pyrrho. Au. Gellius li. 3. c. 8. Cicero officior. li. 3.

f Val. Max. vbi sup. Plutarc. in vita Themisto.

tioni cedit, nihilq; vtile quod parum honestum videri possit, dicitur.
10 Atque in summa princeps facile quod bonum consilium sit, ex tribus memoriæ commēdatis iuris vtriusque diuini & humani preceptis, colligere potest: quæ sunt, *honeste viuere, alterum non lædere, ius suum cuique tribuere* [a]. Marcus Fabius Quintilianus [b], imperitos errasse ait, qui in suasione & deliberatione, vel in dissuasione, honestum ab vtili separandum putarunt, & necessarium, quod tamen sapientes negant, honestum, & vtile idem dicentes: necessarium autē habere consultationem negat. Honestum tamen ab vtilitate lucri separari posse, sed non esse veram vtilitatem. Et sic despiciendam vtilitatem dicimus, vt honesta faciamus, vt cum Opiteoginis cōsilium dabatur [c], ne se hostibus dederent quamquam perituri essent ni se dedissent. Nec etiam omnia vtilia expedit suadere aut sequi, si vtilius sit & nisi honestum. Addit Quintilia. [d] Tria esse in suasoriis seu in consiliis spectanda: Quid sit de quo deliberetur: qui sint qui deliberent: quis sit qui suadeat. Rem de qua deliberatur, certum esse fieri, aut non posse. Si incertum, insistendum, aut in qualitate, aut in cōiectura. Consultari autem omnia, aut propter ipsa, aut propter aliud. Vt, an Romani Fabios dedant Gallis bellum minitantibus? partes suadendi, honestum, vtile, sub quo putant necessarium & possibile: ad quæ, fas, iustum, pium, magnum, facile, æquum referantur: quæ tamen in omnem consultationem non cadant. addit alia plura, quę videnda sunt consulentibus.

11 Quinto iudicium consilii pertinentis ad vtilitatem reipublicæ erit, si illud principaliter vtilitatem, & salutem eius respiciat, & per consequentiam ad vtilitatem singulorum pertineat: an vero ad vtilitatem principaliter priuatorum. Totius enim iuris duæ sunt præcipuæ, & generales positiones, publicum & priuatum [e]. Semper autem in concursu publicum præferendum priuato. Expendet autem princeps, quomodo publico concursu possit sine detrimento priuati cuiusquam: nam & singulorum, vt publici curam gerit: vt & Deus Rex regum, prouidentiam suam extendit & curam, vsque ad minimum capillum, & ad passeres singulares [f]. Et si agatur de commodo publico statuendo cum incommodo priuati, certe non est lædendus priuatus, vt commodum maius accedat publico: quia priuatus certat de damno euitando, respublica de lucro captando, cōtra ius gentium, quo distributa sunt dominia rerum suarum libere [g]. vel si magnum commune commodum dicatur reipublicæ, ex re priuati, tunc pretio ei dato indemnis efficiendus. ac si concurrat vt respublica lædatur, si non cum priuati etiam damno iuuetur: tunc præferendum quod pluribus prodesse potest [h]. Et quia priuatim quidem nemo potest, rebus lætis vti, vt non idem cum republica corruente pereat: at respublica, si prospero successu vtatur, etiam priuatorum omnium potest calamitates subleuare. [i]

12 Hic porro commodum publicum non intelligimus, cōmodum

a *l. ius autē. 10 §. 1. de iu. & iure. li. 1. P. ti. 1. § iuris præcepta e. tit. apud Iustin & in proœm li. decretaliū. not de his præceptis li. 2. præludiorum optimi iurisc. per 45. capit.*
b *li. 3. institutio c. 8.*
c *apud Liu. li. 4. deca. 3. & Florum li. 100. epito.*
d *prædict. lo.*
e *l. 1. § huius studii. de iustit. & iure §. iuris præcepta eo. tit. in instit. Iustin*
f *Matth. ca. 10. ver. 19.*
g *l. ex hoc iure. de instit. & iur. l. 2 de his qui sunt sui, vel alie. iur.*
h *l. vtilitas 3 de primipil. li. 12. C. ti. 63 l. actione, §. Labeo. pro socio T. c. 35 scias frater. 7. q. 1.*
i *vt dicebat Pompeius apud Dion. li. 38. hist. Roma.*

solius principis. nam princeps propriam etiã vtilitatem contemnere debet, vt publicæ rei consulat, & in hoc ipso legitimus & bonus dicitur princeps, cum pro republica quam curandam, & administrãdam susceperit, non tantum bona propria, sed etiam propriam vitã exponere debeat: bonus enim pastor, cui assimilantur reges pastores populorum, animam suam dat pro ouibus suis [a]. vt contra, tyrannorum proprium est, & signum omnia, quæ in republica agunt, potissimum ad suam vtilitatem, honorem, gloriam, seu ambitionem, aut lucrum agere: vnde euadunt populis odiosi, merito vt pro pastoribus facti lupi rapaces. Suas iniurias non populi vindicant, cum tamen boni pastoris, & principis est, quodammodo sui ipsius curam negligere, proprias iniurias contemnere, & remittere [b], & quæ ad populum pertinent vindicare. Facit exemplum constantiæ mirificæ legatorum Tarentum missorum a Romanis, ad res repetendas: qui cum grauissimas ibi iniurias accepissent, vnus etiam vrina respersus esset, in theatrum, vt erat cõsuetudo Græciæ introducti, legationem, quibus acceperant verbis, peregerunt: de his quæ passi erant, questi non sunt, ne quid vltra ac mandatum esset, loquerentur [c].

a Ioannis c. 10. vers. 11. Ca 9. in scri- pitur 8. q. 1.
b l. vnica. si quis Imperatori maledi. lib. 9. C. tit. 7. gl. in ca pla- cuit. vt nemini 21 ad verb propria 7. q. 1. c. quecunq. 2. 12. q. 4. ex concil. Bracharen. 3 c. 8.
c Val. Max. lib. 1. 6. 2 Liuius lib 12. Lucius Flor. lib. 1 c. 2. Zonar.

DE REPVBLICA, SIVE DE INTERITV REGNORVM PER DIVISIONEM principatuum.

LIBER XXV.

CAPVT VNICVM.

EST & hæc species interitus regnorum, quando vnius principatus diuisio fit, dignitates namque regiæ & aliorum præcipuorum principatuum, diuisionem non recipiunt. Et si reipsa ab initio pacifica fiat regni diuisio, tamẽ si consortes pro indiuiduo sint, non possunt se compati, imperare, & consilium cum alieno necessario inire: propter hominum ad dissentiendum facilitatem, & varias hominum voluntates. Si diuisio etiã rerum inæqualis est, & mutatus ita principatus erit, neque vicinum se maiorem princeps pati potest siue controuersia. vt ait Lucanus lib. 1. *Nulla fides regni sociis, omnisq; potestas, Impatiens consortis erit.*

2 Quare diuisio, siue spontanea sit siue coacta, semper habet quandam speciem discordiæ, si non præsentis saltem futuræ, cum diuisio ad inuidiam peruenerit, desolationem & ruinam minatur, iuxta dictum Domini, *regnum in se diuisum desolabitur, &c.* [d] Contingit & plerumq; imo fere semper, cum hac diuisione diminutio virium, & rixarum aut bellorum magna occasio, vel expositio diuisi in prædã vicinis principibus, qui vnitum regnum inuadere nec ausi erant, nec cogitarant quoque, virtus quippe vnita maior seipsa dispersa.

d Matth. c. 12. Luc. 11. Marc. 3.

3 Sic Alexandro Macedonum rege defuncto, regnũ eius in quatuor partes

partes diuisum est, & totidem principatus, in Babylonicum, Macedonicum, Asiaticum, & Ægyptiacum, secundum Cyrillum Hierosoly. Regnum Macedoniæ Antipater & Græciam quoq; inuasit, vt tradit Q. Curtius.[a] data Ptolomæo Ægyptus, Africæ & Arabiæ pars: Syria Laomedonti Mitylenæo: Cilicia Philotæ & Illyria Media maior, Acropato: Minor Alcetæ fratri Perdicæ: Sugiana gens Sino: Phrygia maior Antigono: Licia & Pamphylia Learcho: aliæq; aliis regiones. Quæ diuisio vt tradit Iustin.[b] cum veluti fatale munus singulis cōtigisset, ita magna incrementorum materia pluribus fuit. Siquidem non magno post tempore quasi regna non præfecturas diuisissent, sic reges ex præfectis facti magnas opes non sibi tantum parauerunt, sed & posteris reliquerunt, verum non sine sanguine iuxta vaticinium Alexandri morituri; qui vt est apud eundem Iustinum[c], amicos circumstantes alloquutus dixit, illud se scire vaticinarique se, ac pene oculis videre, quantum certaminis esset initura Macedonia in eligendo sibi rege post eius mortem, quātisq; cædibus, quo cruore mortuo sibi esset parentatura. Et Quintus Curtius[d], Sobolem Antipatri successisse ei in regno tradit, interfectis omnibus, quicunq; Alexandrū etiam longinqua cognatione contigerant. Is autem erat Antipater, quem Curtius & Iustinus[e] referunt, procurasse venenum porrigi per Iollam filium Alexandro, ex quo interiit. In primo libro Machabæorum[f] refertur, Alexandrum ante mortem regna diuisisse inter suos nobiles, & post mortem eius omnes sibi imposuisse diademata, & filiis eorū annis multis, & multiplicata fuisse mala in terra.

4 Se separarunt a Roboamo filio Salomonis 10. tribus, vnde tot bella in populo Hebr. & dignitas trāslata ex maiori parte ad extraneos.

5 Translatum fuit regnum Iudæ a progenie Machabæorum, ad Herodem Ascalonitam alienigenam, quando post mortem Aristobuli & Alexandri Iannis fratris eius, regnum venit in contentionem filiorum: qui cum de imperio disceptarent, dederunt occasionem Romanis illud occupandi, qui post multas clades concesserunt Herodi. vt scribit etiam Strabo[g], & habetur latius in lib. Regum Israel, secundi templi.

6 Seleuci & Antiochi discordia fratrum, dum sibi inuicem eripere volebant regnum Macedonicum, omittentes persequi defectores, dederūt Arsaci principi latronum occasionem cum prædonum manu occupandi Persarum imperium[h].

7 Romanorum imperium cum diuisione cœpit maiestatem suam imminuere, vnde aquila insigne eius cœpit sub vno corpore primū habere duo capita: demum & ipsum corpus omnino diuisit. Imperii primum duæ sedes, vna Romæ occidentalis partis: alia orientalis Bizātii, quæ & Cōstantinopolis ab auctore & amplificatore suo Cōstantino Augusto orientis, Roma latina, olim Romani imperii regia & caput, postea eius prærogatiua facta Roma secūda, noua dicta Cōstantinopolis a Constantino magno ante Bizantium.[i] Sic νέαν ῥώμην vocat Constantinopolim. Zonaras,[k] & omnes fere, qui de diuisione

a in fi. li. 10.
b lib. 42.
c lib. 12.
d in fi. 10.
e prædict lo. f c. 1 vers. 6. & seq.
g li. 16 geograph
h Iustin. lib. 41
i l. omni innouatione cessante, 6. de sacrosan. eccl C. l. 1 §. sed & si qua leges C de veteri iure enuclean. l. fi. in quib cau. pig. tacite contra.
k Act. conscil. Chalce. c. 24.

prima aquilæ loquuntur, sic asserunt. Verum ego arbitror ante Cõstantinum I. vel magnum, imperii administrationem diuisam, & ante Romam vidisse in vno corpore duo, tria vel plura capita apposita, a tempore Antonini philosophi Cæsaris, qui anno Dom. 163. est post Antoninum Pium electus 17. a Iulio Cæsare Romanorum imperator: quique in initio imperii collegam creauit fratrem Lucium verum, ac tum primum, regnare duo Augusti cœperunt æquo iure, cũ antea tantum vnus solus imperaret[a]. Fuerunt & postea Saturnius in oriente, & Bonosus in occidente Cæsares interfecti, teste Sabell. Opilius Macrinus cum filio Diodumeno regnauit [b] Marcus Iulius Philippus, cum filio Caio Iulio Saturnino [c], Valerianus, cum filio Gallieno [d], Diocletianus Dalmata, creauit collegam imperii, & Augustũ Maximianum, & Constantium, & Galerium Maximianum, cognomento Armentarium, Cæsares: Quo & tempore Caurasio in Galliis: Achilleus apud Ægyptum: Iulianus in Italia imperatores effecti: diuerso exitu periere. item ante proxime Carus cum duobus filiis, Carino, & Numeriano [e], dominabantur maxime Diocletianus in Oriente, Maximianus Herculius in occidente. Et cum illi vna se abdicassent imperio sponte, Galerius & Constantius Augusti, primum Romanum imperium in duas partes determinarunt: Galerius Maximianus Illyricum, Asiam, & Orientem: Constantius Italiam, Africam, & Gallias obtinuit. Sed Constantius vir tranquillissimus, Gallia tantum Hispaniaque contentus, Galerio in ceteris partibus cessit. Galerius duos Cæsares legit, Maximum, quem in oriente constituit, & Seuerum cui permisit Italiam: ipse in Illyrico constitutus. Cõstantius vero Augustus summæ mansuetudinis & ciuilitatis, in Britannia mortem obiit: qui Constantinum filium ex concubina Helena creatum, Galliarum imperatorem reliquit, anno ab vrbe condita 1061. vt hisdem verbis recenset Orosius [f], ab hoc tempore rursum Constantinus qui & Magnus dictus, Cæsar effectus Licinius Alexãder, Valens & alii, inter quos & regiones & regna & imperia diuisa, vt refert Euseb [g] & primum Constantinus magnus Occidentis imperator, Licinius Orientis, dehinc solus vtriusque remansit Constantinus imperii princeps [h].

8 Tradit Zozimus, tunc Constantinum cessisse Romam, & Constantinopolim maiestatem imperii transtulisse: quod se Romanis inuisum sciret, ob mutatam religionem Cessio hęc facta ecclesię in persona Syluestri primi, S. Pont. & imperii terreni sedes translata est Cõstantinopolim: vt regnum ecclesiæ a Daniele prædictum, Romæ haberet sedem. Quare mox Occidentis Cæsares, Constans & ceteri qui per aliquot secula imperium eius sunt assecuti, Roma semper cesserunt, & imperii Occidentalis sedem alibi locarunt, vt Mediolani, Rauennæ, & in aliis prouinciis in Francia, Germania: neque Constantius Heraclii nepos Michael, & alii, qui eam voluerunt sedem Romá referre, id assequi potuerunt. Quamquam quidam asserant Arcadium

a secundum Iulium Capitolinũ in M. Antonino Oros. li. 7. c. 8.
b Herodia. in 5.
c Eutro. lib. 10
d Oros. li. 7. ca. 22.
e vt est apud Euseb. Flauium, Vopiscum, Aurelium & alios.
f li. 7. histor. ca. 17.
g li. 18. c. 15. & 16.
h lib. 1. hist. triparti. c. 9. Euseb. lib. 9. hist. circa finem Oros. li. 7. c. 18.
i vt ait Oro. in 7.

dium & Honorium, filios Theodosii a patre cōsortes imperii factos, illum Constantinopoli, hunc Romæ imperasse, & alios quoq;, sed nō diu Romæ sedem habuisse. Diuisum tamen imperium in orientale & occidentale Constantii, sed nunquam aut vix, aut paruo tempore sine pugna & inuidia. Vt etiam post mortem Constantini magni, Constantius filius in oriente præsidens Cōstantinum fratrem in occidente regnantem oppresserit. Quod & in sequentibus postea Cæsaribus compertum est, qui mutuis ambitionibus impulsi, imperiū in multas partes lacerarunt, vt postea pene vtrumq; & orientale & occidentale perierit. Vandali, Gothi Agareni, inter dissidentes superuenerunt tum ad prædam, tum ad auxilium factionum, & expulsis antiquis titulis, & possessoribus, & in oriente & in occidente nouos principatus nouasq; leges inuexerunt, vt Romani imperii nunc velut vmbra tantum nobis supersit, longe lateque distans ab splendore quo omnibus antea præstabat. Aditum nouis principatibus cum factionibus attulerunt quoq; facile schismata ex hęresibus disseminata, quibus orientales imperatores etiam infecti meruerūt iure imperii Romani priuari: translatumq; tunc fuit ius hoc occidentalis partis in Francos, & post multas occidentis a Barbaris incursiones Saxonum, Vandalorum, Herulorum, Gothorū, Zeno imperator Theodoricum Gothorum regem, ad occidentis regnum vocauit.

8 Et labente imperio, Anastasius apud Constantinopolim imperator Clodoueo Francorum regi, Bractæum pallium cum curruli diademate & purpurea, in Gallias misit, & imperii partem illam occidētis obtulit, vt testatur Procopius subinde exemplo Anastasii, cum orientales imperatores parum fidei subuenirent. Pipinum, qui inter Francos arte militarii pollebat, postea Carolum filium eius magnū dictum, ad apicem imperii occidentalis Summi pontifices extulerunt, vt scribit Eghinartus Caroli Magni notarius. Fuit is Clodoueus primus rex, vel dux Francorum, qui baptismum suscepit Christianus a B. Remigio Rhemēsi archiepiscopo qui ei Ludouici nomē imposuit, vt scribit Gregor. Turonens. [a] Postquam Romani quieuerunt a bellis erga exteras gentes, & victores de ferocissimis gentibus triumphum reportarunt, in seipsos manus atq; arma conuerterūt, & bellis ciuilibus, & seditionibus se mutuo inuadentes suis propriis viribus corruerunt, & in imperio tumultuantes, vinculum pacis soluentes, præbuerunt occasionem lacerandi imperium. Et quemadmodum habetur apud Danielem [b], de quatuor monarchiis, Romanorum quartum regnum maius omnibus præcedentibus fuit, quod ab initio sui principatus, sicut ferrum conterit, & cōminuit omnia, & domat, sic hoc contriuit, & comminuit atq; domuit omnia pene mundi regna. Nouissimo vero tempore regnum illud quod in tibiis suis ferreis diutissime, & firmissime sine aliqua lassitudine steterat, tandem ferro fortitudinis suæ commixto cum testa humanæ infelicitatis, ex alto dominationis suæ gradu, cum fragore terribili

a li. 2. histo. Franc. c. 30. & 31.

b Daniel. ca. 7.

collabi cœpit. Sic Persæ illud inuaserunt, & dilacerarunt: & Franci, Germani, & Aquilonares illæ nationes, Gepidæ, Turcæ, Alani, Bulgari, Arabes, accepta lege Mahometica, ab imperio defecerunt, Damascum. & Ægyptum occuparunt, Sarraceni Hierosolymam, vt ait Guiliel. Tyrius [a]. item Africam [b]. Rhodum, & insulas vicinas [c].

[a] lib 1. hist. sa re. c. 2.
[b] Sigib.
[c] Sabel Enn 8. lib 8.

10 In annalibus Caroli, Pipini, Caroli Magni, & Ludouici, factis a quodam vt perhibetur, astrologo prædicti Ludouici familiari legitur in anno 801 in die natali Domini, in missarum solemnibus Leonem Summum Pōtificem imposuisse coronam imperii Carolo Magno, qui eum eiectum in sedem restituerat, & acclamatum a populo, Carolo Augusto a Deo coronato, magno, & pacifico imperatori, Romanorum vita & victoria. Et post has laudes, vt loquitur a Pontifice more antiquorum adoratum, ac deinde omisso patricii nomine Imperatorem, & Augustum appellatum. Item quod anno 800. Nicephorus imperator Græcorum, misit ad Carolum imperatorem legatum, ad pacem constituendam inter eos. Et anno 802. Michaelem generum eius eo mortuo alios legatos misisse, qui confirmarent pacem, & scriptum pacis, suscipientes eum salutarent more suo & lingua Carolum Imperatorem & βασιλέα, [regem,] quod & pactum rursum confirmatum mortuo Carolo, inter Ludouicum filium & Leonem Imperatorem, qui successit Michaeli, anno 814. tradit. Ex quibus omnibus duo supersunt colligenda, quod & diuisio imperii facta est consentientibus principibus, & inuitis: & quod post illam generalem diuisionem, sequutæ sunt speciales: & verum illud comprobatum est, *Regnum in se diuisum desolabitur.*

11 Possemus causas & initia diuisionum plures illis coniungere, vnde quidam sibi ius electionis attribuerunt & vindicarunt, sed quemadmodum tempus, vis, vsurpatio, omnia imperia mutarunt, sic quoque mirum non est, si mutatæ leges fuerunt successionis, electionis, finium, regnorum, & principatuum. Quando corruptio vnius naturalis corporis, fit generatio alterius, mutatur forma quæ dat esse rei, vt res alia videatur, nec prioris remanent vix vestigia: & ne longe abeamus ab imperio Romano, legimus apud Gratianum d, ex diuisione facta per Constantinum magnum, Summum Pontificem, cui cura potissimum animarum & spiritualium rerum a Deo tantum commissa erat, quiue ad Constantini magni vsque tempora regimen ecclesiæ tantum curabat vniuersalis, longe a fastu humano & ambitione seculari, donatum fuisse corona & dignitate regia in vrbe Romana, & in Italia, & in partibus Occidentis. Sic enim concepit donationem: *Beato Syluestro patri nostro, Summo Pontifici & vniuersalis vrbis Romæ Papæ, & omnibus eius successoribus Pontificibus, qui vsque in finem mundi in sede beati Petri erunt sessuri, de præsenti contradicimus palatium imperii nostri Lateranense, deinde diadema videlicet coronam capitis nostri, simulque Phrygium (id est mithram) nec non etiam superhumerale, videlicet lorum*

[d] in c. 13. & 14. vterque incipit Constantinus, & vterque palea est, sub 96. distin.

lorum quod imperiale circumdare solet collum: verum etiam & tunicam purpuream atque tunicam coccineam & omnia imperialia indumenta, & dignitatem imperialium præsidentium equitum, conferentes etiam imperia, sceptra, simulque cuncta signa atque banda, & diuersa imperialia ornamenta, & omnem processionem imperialis culminis, & gloriam potestatis nostræ. Addit etiam clericis reuerendissimis eius (qui hodie Cardinales dicti) culmen, singularem potentiam, dignitatem, & præcellentiam sui senatus: effecit patritios & consules, & dignitatibus aliis eos donauit imperialibus, vt possent vti manipulis, & linteaminibus, id est, candidissimo colore decorare equos, & ita equitare, paribus inquam insignibus, quibus senatus eius vtebatur: vti quoque calceamentis cum vdonibus, id est, candido linteo illustratis. Et quia inquit Constantinus ibidem beatissimus ipse Papa super coronam clericatus, quam gerit ad gloriam beati Petri, omnino ipsa ex auro non est passus vti corona: nos Phrygium candido nitore splendidum, resurrectionem Dominicam designans, eius sacratissimo vertici manibus nostris imposuimus & tenentes frænum equi ipsius pro reuerentia beati Petri stratoris officium illi exhibuimus, statuentes eodem Phrygio omnes eius successores singulariter vti in processionibus, ad imitationem imperii nostri [a].

12 Sunt qui contendant illam donationem, & translationem imperii, vel potestatis Romanæ, & occidentalis sedis fieri non potuisse in fauorem prælatorum ecclesiæ: quia secularibus abrenuntiarũt: & quod de imperii iure Constantinum disponere non potuisse existiment. Sunt alii, qui negant etiam eam donationem factam fuisse. Sunt qui illis resistant, & respondeant: sed institutum nostrum non est de his arbitrium ferre: sufficit si indicauerimus, post primam ex consensu Cæsarum, diuisionem administrationis imperii: & post schismata, hanc quoque tempore Constantini, secundum ea, quę tradidimus, factam fuisse separationem: postquam etiam aliæ sequutæ fuerunt quę imperium destruxerunt Romanum, remanente vix nomine. Visus etiam aliquibus, Summus Pontifex cessisse huic dignitati sibi concessæ, nominando imperatorem Carolum Magnum, & subinde eius successores: nisi & de gladio, & exercitio eius materiali, data fuerit tantum potestas, vt non mirum sit, si summi pontifices retinuerint sibi potestatem coronationis imperatorum, aut si in eos habeant ius confirmandæ, vel approbandæ electionis, iniunctionis, & coronationis [b].

13 Contigit paulo post translatum imperium occidentis, in Carolum Magnũ, adhuc declinatio maior imperii, in eius persona, in qua stabilitum videbatur: non secus quam regnum Francorum. Siquidē deposito Childerico, illud translatũ fere iisdem temporib. erat in Pipinũ patrem Caroli Magni, qui erat maior domus Childerici, qui fuit vltimus ex gente Merouingorũ, de qua Frãci reges sibi creare soliti erãt, *vt ait Eginhart.* [c] Nam tum primũ cœpit diuidi imperiũ, &

a quæ omnia & alia plura posita, in d. c. Constantin. 14 sumta sunt partim ex edicto Constantini, quod est post consiliũ Nicęsariēse, ex Anselmo lib. 4. c. 32. ex Iuone parte 5 49. Panorm lib. 4 c. 1. & ex gestis seu actis Siluestri.

b iuxta ca. venerabilē. 34. de elect.

c in princip. lib. de vita Caroli Magni.

regnum per Carolum Magnum viuentem in tres partes, anno Domini 806. quarum vnam sibi retinuit, duas alias Pipino, & Ludouico, filiis relinquens, ex omnium Procerum consensu, & Leonis Summi Pontificis, vt habetur in dictis annalibus astrologi familiaris Ludouici. fecitque postea consortem imperii filium Ludouicum Aquitaniæ regem. anno Domini 813. a venatu Aquisgranum reuersus coronam illi imponens, Bernaothumque nepotem suum ex Pipino filio Italiæ præfecit, & regem appellari iussit. Rursum idem Ludouicus anno 821. in conuentu Nouiomagi habito, cõstitutam annis superioribus atque conscriptam inter filios suos regni partitionem, recensuit, ac iuramentis optimatum, qui tunc adesse poterant, confirmauit. Ex qua dehinc diuisione, coniurationes in ipsum Ludouicum patrem, & bella inter filios orta quamplurima, vt habetur in dictis annalibus.

14 Post multa deinceps bella inter patrem Ludouicum, & filios imperii proceres eo rem deduxerũt, vt Ebbo siue Ibbo Remensis archiepiscopus, & quidam alii tam episcopi quam principes, Ludouico abrogarent imperium, & Lotharium ac Pipinum Cæsares designarent, vxoris Iudith prætendentes libidinem & tyrannidem, & mariti conniuentiam: & ideo illam in monasterium ablegarunt & ipsum Ludouicum in monasterium D. Medardi, vbi per biennium fuit, donec fuit per principes cum vxore imperio restitutus: expertus vindictam diuinam forsan, quod auus Pipinus curauerat Childericum monasterio detrudi & regno priuari.

15 Subinde restitutione facta, secuta anno 839. secundum dictos annales, Sigibertum & alios, imperii alia diuisio, & constituta Tetrarchia, vt Ludouicus pater Germaniam, & ex filiis, Carolus Franciam, Lotharius Italiam teneret cum imperio & prouinciis, quę inter Rhenum, & Mosellam flumina, ad veteres Mediomatrices & Treuiros pertinent: quæ pars Lotharingia a Lothario dicta est, distinguens eã partem quæ regnum orientale, & eam quæ occidentale dictum est. Ita Lotharium primogenitum, Ludouicus Italiæ regem Imperiiq; consortem fecit: Pipinum secundo natum, Aquitaniæ regem, & Ludouicum iuniorem, Bauariæ [a]. Quæ rursum diuisio, quamuis optimatum imperii sacramentis esset confirmata, mortuo patre cruentas strages & maxima bella peperit [b]. Eoque tempore Gallia quæ Francia nunc, separata a communione fuit, & concessa Carolo Caluo, vt ait Sigeber. Fuerunt & postea successu temporum, plura ex imperii ditione diuisa, & Aquilæ multæ pulmæ euulsæ sunt, vt nec eius pulcritudo aut robur sit æqualis aut par temporibus antiquis. Tempus enim est, quo crescunt, & intumescunt, & ad periodum perueniunt suæ magnitudinis, monarchiæ, ad quam dum peruenerint, vel repente vel paulatim concidunt, vel descendunt.

16 Vt postquam Alexander Magnus, euerso Persarum imperio, orientem sub iugum misit, Monarchiam Persarum Græcia excepit: Sed

a vt legitur in dictis antiquis annalibus Ludouici, apud Paul. Æmil. in 3. Blõdium lib. 2. dec. 2. Crantium lib. 2. ca. 25.

b vt notat Gaguin. li. 4

co Baby-

eo Babylone vel veneno vel crapula sublato, duces eius primum partiti sunt inter se prouinciarum gubernationes, & breui dehinc tempore sibi asseruerunt, & in regna monarchiam illam multis miseriis & cladibus populorum compositam, diuidentes, fœdissime lacerarunt. Ex Ptolomæus Lagi filius Ægyptum: Antigonus Asiam minorem: Lysimachus Hellespontum & Thraciam: Seleucus Asiam maiorem, siue Syriam & Babyloniam, Arideus & Antipater, Macedoniam obtinuere. vt liquet ex Iustino, Appiano & aliis. Sed neque isti diu subsistere potuerunt, in potestate ita diuisi.

17 Micipsa rex Numidarum, putans conseruandum iri facilius regnum, si Iugurtham spurium ex fratre adoptaret: & cōsortem regni faceret, instituit eum heredem vna cum liberis suis Adherbale & Hiempsale: verum statim eo mortuo in diuisionem ventum est: ex diuisione in contentionem honoris: inde in ambitionem regnandi, & ita Iugurtha vno Hiempsale negato, alium Adherbalem expulit, vt solus potiretur imperio, hincque secuta sunt illa crudelissima bella cum Romanis, de quibus Sallustius. [a] Socium non patitur regnum, etsi ab initio concors videatur, tamen ambitio infirmiorem vi, vel dolo submouet, vt solus vnus regnare possit.

a Lib de bello Iugurthino.

18 Aliquando Eteocles & Polynices, Oedipi filij, de regno pacti sunt, vt alternis annis administrarent: At Eteocles, cui sorte primus obtigerat annus, exacto anno recusauit fratri regni vices tradere. Quare Polynices in Adriasti ditionem Argos profugit, & ab eodem in generum adscitus, Thebanis bellum intulit: sed mutuis cum fratre vulneribus cecidit, tantoque odio inter se certarunt, vt & regnum perdiderint, nec ipsi etiam per mortem reconciliari potuerint: in rogum enim impositi, vtriusque flamma ab inuicem se separauit discors.

19 Procles & Euristhenes, Aristodemi regis Lacedæmoniorū filij gemini, corpore simul nati voluntate valde dissiti, tantopere pro regno contenderunt, vt odium illorum in posteros magno cum Lacedæmoniorum malo deriuatum sit. Nam ex his duæ familiæ regiæ æmulæ natæ sunt, [b] sicque ex regno facta est aristocratia.

b Pausanias in Laconicis.

20 Aristobulus & Hircanus, Alexādri regis Iudæorū filij post mortem matris de regno contendentes, sua contentione effecerunt, vt Pompeius Hierosolymam vrbem expugnatam, libertate sua priuarit, & regnum tributarium fecerit, illud concedendo Hircano. [c] Antiochi & Seleuci: Grypi, & Cyziceni fratres, quia secundarij esse non didicerant fratrum, sed purpuræ & diademati inhiabant, multis semetipsos, multis Asiam cumularunt calamitatibus. [d]

c Ioseph lib. 14. antiqui.

d Putarc. de pietate erga fratres.

21 Herodes rex Iudeæ, sub quo natus est Christus, quatuor reliquit filios, qui regnum diuiserunt in quatuor partes: & ita ex regno nata tetrarchia. Archelaus Iudeæ princeps constitutus, Herodi altéri filio Gallilæa attributa, Philippo Iturea & Traconitidis regio Lysanicæ Abylene obtigit vt Tradit Nicephorus Callixti. [e] Latius tamē

e Lib. 1.

& causam explanat Iosephus. [a] Cum enim inter fratres contenderetur de regno patris Herodis, propter testamenta illius, & indignitatem Archelai, quod antequam a Cæsare permitteretur regnum sibi vsurpasset: Cæsar auditis contentionibus, mediam regni partem sub Ethnarchiæ nomine Archelao dedit: reliquam vero partem, in duas tetrarchias diuisit, duobusque aliis Herodis filiis attribuit, vnam Philippo, alteram Antipæ, qui cum Archelao de regno certauerat. Ethnarchia vero suscepta, Archelaus Iudæis & Samariensibus crudeliter abusus, nono principatus sui anno pulsus est a Cæsare Viennam in exsilium Galliæ ciuitatem, patrimonium vero fisco Cæsaris adiudicatum. [b] Sicque Ethnarchia Archelai in prouinciam redacta: reliqui, id est, Philippus & Herodes, qui cognominabatur Antipas, tetrarchias suas regebant. [c]

a *libr. 2. de bello Iudaico, ca. 4 & li. 17. de antiquit. c. 17.*

b *Iosephus li. 2. de bello Iudaico c. 6. & de antiquit. li 17. c. 17.*

c *Idem Iosephus li. 2 de bello Iudaic. c. 8. & li. 18. de antiquit. c. 5.*

DE REPVBLICA, SIVE DE MODIS, QVIBVS QVIS DESINIT PRINcipatum gerere.

LIBER XXVI.

De iis qui sponte se abdicarunt principatu, & de caussis quæ illos ad id impulerint. CAP. I.

Actenus dictum est de mutatione, trāsformatione, & interitu rerumpublicarū, de causis mutationum, & de remediis, quibus vel prospici, vel subueniri possit. Dicamus nūc quomodo stante statu reipublicæ vel principatus, mutētur, expellantur, intereant principes & rectores earundem, & de caussis. Coniicimus autem hanc tractationem in tria capita. Nam dicemus hæc accidere, vel quod ipsi sponte deponant administrationem & potestatem: vel quod inuiti expellantur: vel quod morte locum relinquant: vel naturali vel violenta.

2 Videamus primum de illis, qui propria voluntate se principatu abdicarunt, & de causis cur deposuerint sponte potestatē, quæ & variæ sunt prout hominum affectiones variæ quoq;. Quidam minime ambitiosi, nihilominus honoribus & meritis clari tandē satiati gloria, reliquo vitæ tempore magis elegerunt priuatam vitam, eamque quietam agere, quam adhuc in fastu & solio inanem adhuc superbiam sustinere: quibus autem rationibus moti fuerint, non semper fecerunt notum, aliquando tamen, causam indicarunt.

3 Timoleon Corinthius, post multas victorias, tot tantisque abūdans opibus, vt facile inuitis imperare posset, cui ob singularem amorem Siculorum nullo recusante regnum oblatum erat & concessum, maluit se diligi quam metui: & cum primum potuit imperium deposuit, & priuatim Syracusis, quod reliquum ei vitæ fuit, vixit. Probus in eius vita cum sapienter sibi prospexisse ait, aliorum exemplo &

plo & oppressione adductum. Nam vt ait Plinius, [a] tam multos acceptia afflixere imperia: quam multos bona perdidere, & vltimis mersere suppliciis! Ita Ælius voluit imperium deponere, & ad priuatam vitam redire. [b]

4 Et Tacitus senator, cum rumor emersisset illum Imperatorem esse faciendum, discessit, atque in Baiano duobus mensibus fuit: & hinc deductus, senatusconsulto tanquam priuatus interfuit, ex quo Imperator fuit. [c]

5 Diocletianus & Maximianus ob perturbationes animi vel ob defectum ætatis, vno die, hic Mediolani, ille Nicomediæ, vltro purpura deposita, imperio se abdicarunt, [d] renuntiato imperio generis suis. Sunt qui dixerint eos per insaniam, & furorem imperium abiecisse aduersus Christum, quod ob constantiam martyrum, nomen illius exstirpare, & tollere non potuissent. [e]

6 Cadmus cũ tyrannidem Coorum a patre Scyteo accepisset, satis validam, nullo aduerso casu, sed ob iustitiam, sua sponte in media ciuitate deposuit, atque in Siciliam abiit: vbi vna cum Samiis vrbem Zanclam, quæ postea dicta Messana, incoluit. [f] Timoleon noluit iuste nouam tyrannidem instituere: hic Cadmus institutam noluit iniuste retinere. Et ita plures magnifici, & non satis laudati viri, nauata strenue opera pro republica, accepta summa potestate, cum possent armati inuitis, & volentibus plerũque populis imperium sibi, & suis retinere: iustitia præstantissima vsi, se imperio sponte abdicarunt.

7 Vt Pyttacus Mitylenæus, cuius aut meritis tantum ciues debuerunt, aut moribus crediderunt, vt suis suffragiis tyrannidem deferrent: tandiu imperium illud sustinuit, quandiu bellum de Sygæo cũ Atheniensibus gerendum fuit. Postquam autem pax victoria parta est, continuo reclamantibus Mitylenæis, deposuit: ne vltra quam necessitas exegerat, permaneret. [g] Ter etiam Q. Cincinnatus dictator factus, statim vbi expediuit negotia, ob quæ creatus erat, dictatura se abdicauit: primum dum creatus fuit contra Sp. Melium affectantem imperium, & post rem exploratam sumto de eo supplicio: Secundo cum Minutium consulem in Algido ab obsidione liberasset hostium: & tertio contra Fidenates. [h] Præclarum & illud, quod P. Iouius [i] refert, de Andrea Auria. Qui postquam Genuam patriam agitatam vicissitudinibus Fregosiorum, quibus Galli, & Adurniorum, quibus Cæsar fauebat, libertati restituisset, cohortantibus ciuium quibusdã primatibus, vt dominationem ciuitatis quam bona sors offerebat, suscipere vellet: mira animi integritate, atque constantia renuit, cum diceret sibi exactæ prope ætatis seni, & satis opulento, nullisque innixo liberis, ineptum fore principatus nomen, satiusque esse, & multo gloriosius, id donum patriæ dedicare.

8 Carolomanus, filius Pipini, Caroli Magni frater, relicto regno & abiurato, quod sibi ex diuisione exuuiarum Childerici depositi, & ex morte Pipini patris delatum fuerat, omnino se ab eo abdicauit,

a Plinius li. 7. c. 40.

b Iulius Capitol. in Aelio Pertina.

c Flauius Vopiscus, in Tacito.

d Orosius li. 7. c. 17.

e Niceph. Callix lib 7. histor. eccles. c. 20.

f Herodo. in 7.

g. Diogenes Laer. in eius vita. Valer. Maxi. li 6. c. 5.

g Liu li. 3 4

i li. 26. hist.

vt credi fas est, conscientia, quod vsurpatum videretur super gentem Merouingorum, cuius erant reges, & Hildericus, atque monachus S. B. factus est. [a]

9 Odo quidam siue Eudo quidam cognomine Magnus cum Monarchiam Gallicam inuasisset, testamento tamen legitimo heredi reddi mandauit. Sed Hugo Capetus comes Parisiensis, præripuit, regibus Caroli M. heredibus expulsis. Nihilominus tamen postea & Robertus Hugonis filius de ea monarchia vt vsurpata restituenda pie cogitauit.

10 Vraia etiam Post Vitigem Gothorum regē patruum bello captum, quem Bellissarius Constantinopolim miserat, cum ei Gothi ob singulares virtutes, regnum deferrent, minime assentiri voluit: affirmabat enim quanquam capturus esset Vitiges patruus, tamen quia legitimus Gothorum esset rex, locum eius dum viueret, quia iniuste id fieret, se non esse occupaturum. [b]

11 Lycurgus cum Polidectæ fratri suo Spartanorū regi successisset, regnūque sibi vendicare potuisset, Charilao filio eius, qui natus posthumus fuerat, cum ad ætatem adultam venisset, regnū summa fide restituit, vt intelligerent quanto plus apud bonos pietatis iura opes valerēt. Quā excelsus animus horum virorum, qui cū possent sibi regnū retinere & imperare: maluerūt subiici iuste, quā iniuste regnare. [c]

12 Quibus addere non pretermittam Cinnani memorabile simile factum. Cum enim Artabanus Parthorum rex, coniuratione regno pulsus, cum amicis & familiaribus ad Izathem Adiabenorum regē venisset, & Izates pro eo scripsisset ad Parthos, suadens vt suum regē reciperent, Parthique se id posse negarent, quod iam principatum dedissent Cinnano: Cinnanus voluntate procerum cognita, cum esset alumnus Artabani, scripsit ei, vt accepta a se fide reuerteretur, ci que obuiam profectus, adorato eo, & regis appellatione salutato, diadema suo capiti detractum, imposuit. [d]

13 Mirabilis adhuc Genutij Cippi prætoris paludati magnanimitas: cui portam egredienti, noui & inauditi generis prodigium incidit: nam in capite eius subito veluti cornua emerserunt, responsumque eum regem fore, si in vrbem reuertisset: quod ne accideret voluntarium sibimet ac perpetuum indixit exsilium. digna pietas, quæ quod ad solidam gloriam pertinet, septem regibus Romanorum antiquis prælata est. [e]

14 Noluit etiam, Gedeon præstantissimus dux Hebræorum, post illam victoriam insignem de 135. millibus Madianitarum partam, postulantibus Hebræis vt ipse & post eum filius & nepos eius imperarent, acquiescere: dicens eos habere Deum dominum & regem, & ita priuatus domi vixit. [f]

15 Gelon cum Himbrensi pugna deuicisset Carthaginenses, vniuersam Siciliam sub imperium suum coegit: post nudus in forū progressus, affirmauit, se ciuibus imperium restituere: qui renuebant experti

a Eginarthus Cancellarius Caroli Magn. in vita Caroli. Aym. lib. 9. 4. de gestis Francor. ca. 60 & in annal. Caroli Martelli Pipini & Caroli Magni in anno 746

b Ioan. Magnus lib. 12. ex Procopio.

c Iustin. ex Trogo lib. 3. Plutarchus in Lycurgo. Iustinus ex Trogo lib. 3. Plutarc. in Lycurgo.

d Iosephus lib. 20 antiquitatum c. 2.

e Valer. Maxim. lib. 5. c. 6. Ouid. lib. 15. Metamorph. Plin. lib. 11. c. 47. vbi tamen pro fabula habet, quod constanter Valerius in h[...]minus a[...]si mat[...] c[...]ledi tum [...]. 8.

experti eius humanitatem, quia videlicet popularior esset, quam pro potestate monarchæ: & ideo propter hanc causam in Sicilia, simulacrum eius in delubro Iunonis positum fuit, & pictura factum Gelonis ante oculos ponebat.[a]

16 Ad iustitiam quoque pertinere videtur exemplum Sabacci Æthiopum regis, qui exactis quinquaginta annis, quibus regnum Ægypti occupauit, cum visus ei fuisset Deus seu idolum, quod Thebis colebatur dicere, regnum eius in Ægyptios neque felix neque diuturnum futurum, nisi sacerdotibus omnib. Ægypti occisis, per media ipsorum cadauera cum suis transiret, & somnium illud ita p[ri]us ei oblatum fuisset, omnes vndique sacerdotes conuocauit, narrausque quæ per somnum acceperat: nolle se dixit in Ægypto manentem, alicui perniciem struere, sed malle purum omnique scelere solutum, ab Ægypti regno abstinere.[b]

a Aelian. lib. 6. de varia historia.

b Diodor. Sicul. & Herodot. in 2.

De ijs qui propter onera, & inconstantiam rerum humanarum, noluerunt vel recusarunt imperare. CAP. II.

SVnt plures sapientes viri, qui se subducunt & abstinent a regenda republica: habentes satis, quia alienę stultitiæ mederi nō possunt, si ipsi saltem sint in tuto. veluti qui effusum in plateis populum, cū ab imbribus ad tecta reuocare non possunt, cōsulte agunt, qui semet intra tecta continent. Sic cum Periander Corinthius, qui initio populariter profectus contra Dionysium, ait quantumcumque progredi posset, satis regebat imperium, versis moribus tyrannice agere cœpisset: id simulatque cognouit Pittacus Mytilenæus, qui voluntate ciuium suorum iam per decennium imperauerat, diffisus de sui ipsius animi constantia, Magistratum deposuit: Percunctantibus deinde quibusdam, qua gratia fugisset imperium, respondit ὡς χαλεπὸν ἐσθλὸν ἔμμεναι: quod admodum arduum esset probum esse, propter mutatum videlicet Periandrum. Hunc tamē notauit Solon, addito suo apophthegmate χαλεπὰ τὰ καλὰ ardua esse & pulcra.[c] Recte sane vterque iudicauit. Neque tamen Pyttacus reprehendendus, qui vires suas nouerat, atque non omnibus datum esse tantū onus sustinere. Et facile quidē est pingere & describere boni principis imaginē, & quæ illū pati expediat. at multum difficile est, bonum principē agere: & quæ exiguntur huic muneri, syncere atq; incorrupte exsequi. Virgilius cum Æneam descripsit, imaginem quandam viri prudētis fecit, qui inter varia pericula, ratione & consilio omnia vincit. Verū addit, illi, Deos, vt vocat more Paganico, rerum secundarum gubernatores, cum res geri nō possint magnæ, nisi fatis fortunantibus & gubernantib. id est, sine Dei auxilio. Atque finxit indignos casus, vbi, contra quam merebatur virtus, quidā pereunt, sicut Pallas apud eūdem, & qui fortuna & secundis rebus facti fuerant audaciores. vt Eurialus & Nisus, qui humani generis miseriam referunt, refert & alios male periisse qui abusi fortuna fuerint vt Mezentium additque.[d]

c Diogen in 10.

d Virgil. in 10. Æneid.

Nescia mens hominum fati sortisq; futura,
Et seruare modum rebus sublata secundis.

Quæ omnia si probus vir exacte considerat, facile ad contemtũ dominationis,& imperandi,ne sibi & aliis in damno sit,induci potest.

2 Quare & ipse Solon qui Pyttacum reprehẽderat, accuratius rem considerans, delatam sibi a ciuibus suis tyrannidem recusauit: a & parui aut nihili fecit,quod ex eo,reprehensus fuerit,vt liquet ex versibus Græcis trochaicis in eum compositis apud Plutarchum qui sic Latine loquuntur.

a Plutar. in eius vita.

Non fuit Solon prudens,neq; consilio praditus vir.
Bona enim cum Deus dedisset,ipse non accepit.
Cumq; circundedisset pradam,hilaris non attraxit magnam
Recte:tum animo aberrans tum consiliis falsus.
Voluisset enim potentiam consequutus, magnis opibus acceptis,
Et potitus Athenarum imperio solum diem vnum,
Vtris in morem postridie excoriari, ac totum genus suum cõteri.

Nec certe ideo Solon, quod ita ab ambitioso reprehensus est, imprudens dicendus,sed reprehensor vt delirans: quique nesciret quid regnum esset:quod & indicant postremi versus, quibus iuxta stultitiam suam & ambitiosam mentem, censebat idem existimaturum eum,quod ipse mallet:non enim vtilitatem populi,non vires suas si idoneæ essent ad regendum perpendebat. Tyrãnicus est animus,velle suipsius caussa & ambitionis regnare, sed amentis est velle vnum tantum diem regnare, & postea pati sine sui & reipublicæ vtilitate. Potius Dion ille fuit laudandus,qui mortem contemnebat,si modo nocere potuisset tyranno Dionysio posteriori. Ille enim cum paucis militibus id sibi fore,vt si vel parum ipsius terræ inuasisset, pulcrum iam sibi mori existimaret. b Quid autem stultius, quam velle mortẽ aliquem oppetere sine vlla vtilitate, publica aut priuata, vt falsam sui memoriam relinquat?cuius stultitiæ fuit vt refert Horatius inanis ille Philosophus Empedocles de quo canit: *Deus immortalis haberi dum cupit Empedocles, ardentem feruidus Æthnam Insiluit.* Forsan Gordianus illa ambitione reprehensoris Solonis vsus est, dum in seditione & rebellione Africæ, non ægre delatum suscepit honorem imperatoris, quamuis timeret Maximini crudelitatem: existimans cum esset iam exacta ætate, minime periculum recusandum, quin si res ita deposceret,etiam imperatoriis honoribus immoriendum. c Solon prudentissimus,non contemsit reipublicæ regimen: si quidem vt narrant in eius vita Plutarchus & Diogenes Laertius, legibus suis illud ipsum subiuit:sed tyrannidem abhorruit,quam & in Pisistrato eam occupante damnauit. Sciebat & ille,quæ ad reipublicę gubernacula necessaria sunt, difficilia, maximi & oneris & laboris. Quemadmodum & ille rex,de quo meminit Valerius Maximus, d qui tradito sibi diademate priusquam capiti suo imponeret, retento eo & diu considerato dixisse fertur, o nobilem magis quam felicem

b Aristot. 5. Politic. c.10

c Herodian. lib.7.

d Li.7. c.2. & Stobæ. sermo.47.

cem pannum! quem si quis penitus cognoscat, quam multis solicitudinibus, periculis & miseriis sit refertus, nec humi quidem iacentem, tollere vellet. Ea causa Antiochus a L. Scipione vltra Taurum montem imperij finibus submotus, cum Asiam prouinciam vicinasque ei gentes amisisset: gratias agere populo Romano non dissimulanter tulit quod nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis vteretur. a

3 Maior quies & tranquillitas animi probo viro in priuata vita, & sua negotia curando, quam imperare duræ ceruicis & impiis subditis, ratione quorum cogitur princeps bonis ægre seruire: quod nos docet parabola recusati regni in libro Iudicum. b Ligna enim cum vellent sibi regem constituere, adierunt oliuam, & dixerunt impera nobis: quæ respondit, nunquid possum deserere pinguedinem meã, qua & Dij vtuntur & homines, vt inter cetera ligna promouear? Reiecit & ficus, nolens deserere dulcedinem fructus: noluit & vitis ideo relinquere vinum suum, quod lætificat Deum & homines. acceptauit autẽ regnum Rhamnus, sed cum comminatione tyrannidis tantum. Abstinuerunt a fastu imperij plures, antequã illud gererent, alij iam experti molem eius, illud deposuerunt, vt tanquam ex maris iactatione ad tutissimum peruenientes priuatę vitæ portum. Vere excelsi est animi inter voluptatis illecebras apparentes, & opes fluxas & fucatas aliqua falsa dulcedine honoris, iudicare de malis, quæ ibi latent, & se posse eximere a cathenis aureis, quibus magnatum misera conditio, si bene consideretur, adstringitur, vt certe non magis in eo statu viuere quam mori credantur, tot agitati curis & plerunque inutilibus, vt illinc sapientes videantur, qui inde se retraxerint. Memorabile hic adscribam hac de re Similis iudicium: qui deposita palatina præfectura sub Adriano Cæsare, quæ erat dignitas Augustorum magnitudini proxima, in agro per septennium priuatus vixit, & tumulo suo inscribi iussit. *Hic Similis iacet, cuius ætas multorum fuit annorum, & tamen ex ipsis septem solum vixit.* Annorum enim multitudinem in mortis sorte computauit: solos paucos quos in priuato otio degerat, ad vitam referens. c

4 Sublato Antonino Cæsare primo, electus est Audentius vir militaris, præfectusque non improbus: sed ille senectutem excusans, renuit imperium. d Ita occiso in Persica pugna Iuliano, cum in interregnum venisset imperium, & magnis precibus actum fuisset apud Sallustium Palatinam præfecturam sustinentẽ, qui non solum diligens, sed audacis animi vir erat, vt imperij honorem sustinere vellet, renuit, parum prosperam valetudinem seniumque excusans. e Vt & mortuo Arnulpho Imperatore, Otto Saxoniæ dux, reb. gestis, & sanguine nobilissimus, summa prudentia, procerum Germanorũ concursu salutatus Augustus, ætatis excusatione vsus est, & tãquam ob senectam inualidus renuit imperiũ, & persuasit vt Corradum Sueuię ducẽ, designarent Augustũ. f Paulo aliter quanuis narrat Siffridus, g

a *Val. Max. li. 4. c. 1. Cicer. pro Deiotaro.*

b *c. 9. ver. 8.*

c *Fulgosius li. 4. c. 1.*

d *Herodian. in 4.*

e *Ammian. Marcellinus*

f *Paul. Aemilius de gestis Franco. li. 3*

g *Siffridus presbiter. li. 1. e nomes h sto.*

qui post mortem Ludouici III. Imperatoris anno 917. ait, Teutonicos Ottonem de Brunsuich ducem Saxoniæ regem sibi postulasse, sed ipsum ob senectutem recusasse, & rursum in anno 924. tradit Hēricum dictum aucupem filium prædicti Ottonis, renitentē electum fuisse dum caperet auiculas, vnde & dictus auceps.

5 Apud Venetos Ioannes 3. dux, nō paucis rebus foris & domi præclare gestis, cum morbo laboraret, Petrum Candianū sibi subrogari petiit, atque sua manu insignia tradidit: & eo defuncto, rogatu populi per aliquot annos principatum rexit, postea in priuatum domū reuersus est. Idipsum fecit eiusdem populi præclarus dux Sebastianus Cianus postquam rexisset principatum per viginti 2. annos. [a]

6 Amurates Turca, dimissa regni sui cura filio, priuatam vitā egit. Auitus post Valentinianum imperator a Senatu electus paucos dies tenens imperium vltro secessit[b] Placentiam, ibique episcopus est ordinatus. Ion ad Zutum patrem Atheniensium regem dicebat se potius cupere manere in templo Apollinis, vbi vitam agebat quietam, & tranquillam, quam Athenis esse regem & dominum: vbi ipsi tum inter pericula, tum curas & labores viuendum esset perpetuo. [c] Racisius ita rex Langobardorum fortis, deposito regno monachus factus est. [d] Michael Imperator Orientis, cognomento Curoplates qui post Stauratium imperauit, Leoni Armeno curam imperij sponte reliquit: [e] Manuel quoque Alexio, monasticam vitam sequutus: item Ioannes Catacuzenus, qui successit Andronico iuniori, & Petrus rex Angliæ dimisso suis regno, priuatam vitam in paupertate Romæ egit. Ludouicus Thuringiæ Landgrauius, vir armis clarus, iustitiaque insignis, Imperator electus, electione de se facta vti noluit, causatus se literas nescire, rem vt dicebat imperio necessariam, vt scribit Pius Pontif.

a *Egnatius lib. 4 de Venetorū princ. c. 1. & Fulgosius lib. 4. ca. 1.*
b *Cuspinian. in Auito.*
c *Euripides in Ione.*
d *Sabellicus.*
e *Constantinus Manasses in historia Machaelis Imperatoris.*

De renuntiantibus principatui ob quendam metum.

CAPVT III.

Metus & odium, regnorum, & principatuum comites sunt: & qui impatiens horum est, rectius facit, si relinquat potestatem exemplo aliquorum principum.

Regnare non vult, esse qui inuisus timet.
Simul ista mundi conditor posuit Deus.
Odium atq; regnum. vt ait Seneca. [f] Et rursum, [g] & iterum
Odium qui nimium timet
Regnare nescit: regna custodit metus.
Quisquam ne regno gaudet! ô fallax bonum,
Quantum malorum, quam fronte blanda tegis
Vt alta ventos semper excipiunt iuga,
Rupemq; saxis vasta dirimentem freta
Quamuis quieti verberant fluctus maris:
Imperia sic excelsa fortunæ subiacent.

f *Seneca in Thebaide.*
g *in Oedipo.*

Quam-

Quamobrem Perseus apud Liuium [a] ait, conuenire inter omnes, nec turpius quicquam esse, quam sine certamine cessisse regno: nec præclarius quicquam quam pro dignitate ac maiestate, omnem fortunam expertum esse.

a lib. 42.

2 Dion Cassius refert [b], Octauium Cæsarem Augustum nepotem, & adoptiuum Cæsaris, heredem regni & fortunarum a Cæsare institutum, vt adolescentem & rerum imperitum visum M. Antonio in secundis tabulis cum Cassio, & Lepido & D. Bruto herede instituto: eo quod hereditatem Cæsaris, vt difficilem, ac quæ teneri facile non posset, repudiare voluisset: ipso Antonio quasi herede facultatum, & potentiæ Cæsaris omnia regente. Atque iterum idem Dio [c] & Zonaras [d] scribit, Octauio volenti ita cedere imperio, Agrippā idipsum suasisse propter varias in republica gerenda difficultates, quarum aliquæ referuntur. Prima, circa pecunias cogendas & nutriendos exercitus. Secunda, circa iudicia reddenda, & punienda delicta. 3. quod plures viri nobiles, vni regnāti infesti solent esse, & ad illos reprimēdos varius inhæreat labor. 4. Rempublicam Græcorum, & Romanorum, olim bene per Democratiam fuisse gubernatam. 5 Magis principi vni die ac nocte esse laborandum: nunquam eum esse sine molestiis, turbam magnam & comitatum, expensarum esse ansam. Sexta, adulatores potius ad perniciem, quam ad salutem: stipatores proditores. Septima, non posse erga omnes beneficio vti, cum omnes petant. Octaua, nullam ibi esse securam vitam. Citātur in exemplum, Marius, Sylla, Metellus, initio rerum potiti, qui a dominatione abstinentes, pericula euitarunt: vt contra Cinna, Cato, Marius alter, Pompeius imperium affectantes misere perierunt, & Camillus in exsiliū missus est, & Scipio. His addit Agrippa alia similia iura, quibus Octauius iam perterritus, se omni potestate abdicare parabat: nisi aliis rationibus Mecœnas eques contrarium persuasisset.

b lib. 44. hist. Rom.

c lib. 52.

d Zonar. tomo 2. in vita Octauii.

3 Illæ autem sunt, primum, quod vnius viri sapientia, ad reipublicę salutem pertinebat, vt quisque quod decet, consequatur. 2. Democratiam plenam esse seditionibus, cum potentiores ad primatum aspirent, & infimiorum operas mercede conducant. 3. quod imperium deponentes, sint expositi iniuriis inimicorum, quos in potestate irritauerunt, quod emicuit in Sylla, qui cum sponte dictaturam deposuisset, iniuria affectus, dixit ex hoc futurum, vt nemo se in posterū tam facile sua potestate abdicaret. Quib. cōfirmatus Augustus Imperatoris nomē accepit, non quale olim propter victoriam tribui solebat, sed quod summa imperii in vnum referebatur, quod delatū erat Iulio patri, verum hanc electionem fecit, non nisi vtrinque & mature librata sententia.

4 Nam vt dicebat apud eundem Dionem Gabinius Tribunus plebis, respondens excusationi fictæ Pompeii, de sumendo imperio triennali contra Pyratas: bonus vir imperii cupiditate tenetur: sibiue

grauium negotiorum curam exoptat: & in huiusmodi re expedit, munus impositū inconsideratè subire, vt tuto id ipsum liceat exlequi. Multoties enim temeritas in se aliquid recipientis præpropera, in rebus agendis damnum adfert: contra accurata consideratio ab initio adhibita in actionib. perdurat, omnibusq; emolumēto cedit.

5 Heluium Pertinacem, quamuis animo esse forti, & constanti videretur, electum præter voluntatem in Cæsarem: tamen valde præsentia territabāt, nō de salute sua valde sollicitum, quippe alias grauiora pericula contempserat: sed repentinæ tyrannidis mutationem animo versantem, nobilitatemq; nonnullorum Senatorum reputātem, quos minime passuros arbitrabatur, post Imperatorem generosissimum recidisse principatum ad hominem priuatæ atque obscuræ stirpis [a]: præsenserat ipse quod & breui contigit, se futurum ad probitatem inuisum militibus, prædis, & sceleribus assuetis, a quibus 85. ab imperio adepto die, obtrūcatus est. Tiberius multa etiam timuit, quæ ex ambientibus principatum inferri possunt, dum se spe fraudari vident, militum quoq; contrarias petitiones, & ipsum onus imperii: & tandem quasi coactus & quærens miseram & onerosam sibi iniungi seruitutem, recepit imperium: nec tamen aliter quam vt depositurum se spem quandoque faceret. Ipsius verba hæc fuerunt, dū veniam ad id tempus, quo vobis æquum possit videri patres, dare aliquam senectuti meæ requiem [b].

6 Dionysius Iunior tyrannus Siciliæ, cum iterata conspiratione Syracusis obsideretur, deposito imperio arcem Syracusanis cum exercitu tradidit, receptoque priuato instrumento, Corinthum in exsilium profectus est: ibi humilima quæque tutissima existimans, in sordidissimum vitæ genus descendit, & nouissime se ludimagistrū professus est [c].

7 Macrobius in somnium Scipionis Ciceronis [d], dum de pœnis inferorum, quas etiam Ethnici credebant, agit, subiicit, atram silicem lapsuram semper, & cadenti similem illorum capitibus imminere, qui arduas potestates, & infaustam ambiunt tyrannidem, nunquam sine timore viuentes, & cogentes subiectū vulgus odisse, dum metuat, qui semper sibi videntur exsilium quod merentur excipere. additq; exemplum Dionysii aulæ Siculæ inclementissimi incubatoris: qui gladium a vagina raptum a capulo de filo pendentem, inter Siculas, & tyrannicas copias, iussit clam suspendi familiari qui beatā vitam tyrannicā dixisset: reipsa ostendens ei, vitā tyranni sub perpetuo metu miserā, & impendentium periculorū plenam, quæ obliuisci dulcedinis principatus tyrannū facerent. Terrentur minimis pauorib. tyranni, & qui iam sibi metuunt, quemadmodum cum in motu ciuili Camillus non dubitans Cæsarem etiam citra bellum posse terreri, contumeliosa, mina ci & contumaci epistola, cedere imperio ci iussit, vitamque otiosam in priuato agere, ipse autem dubitauit adhibitis principibus viris, an obtemperaret [e].

8 Qui

a Herodian. in 2.

b Suet. Trāquil. in Tibe. c. 24. & 25.

c Iustin. lib. 21.

d lib. 1. c. 10.

e Suet. in Claudio c. 35

8 Qui principatum democraticum maxime vel monarchicũ recusarunt, vel deposuerunt habitum, nullo metu maiori concuti potuerunt, quã ingratitudine ipsa populi, cui benefeceris, pro bonis enim mala retribuere solet, nemo enim ignorat, quoties Moyses, qui bene ex Dei voluntate & diligenter curabat imperiũ sibi commissum, fusori populi cedens, etiam se recipere in tabernaculum [a] Dei coactus fuerit. Et quomodo mitissimus omnium Christus, rex regum post sanitates & infinita in populum suum collata beneficia, & postquã agnitus est in regem & exceptus cum illo præconio, *benedictus qui venit in nomine Domini* quot insidias, & quam cõtumeliosam mortem passus ab eo sit. Plures experti sunt, vt ait Pausanias [b], illud præclare dictum, hominem nimis reipublicæ administrationi addictũ, & populari cura fidentem, haud vnquam feliciter diem extremum claudere. Quod firmauit exemplum & respõsum Phocionis. Is enim qui Atheniensibus præfuit imperatorio munere quinquies & quadragies, & ob vitæ integritatem bonus dictus, fuit insimulatus proditionis Pyræci, cum ad supplicium vltimum damnatus deduceretur, atq; Emphyletus quidam eius olim familiaris obuius ei dixisset lacrymans, *o quam indigna perpeteris Phocio*, respondit: *at non inopinata*: hunc enim exitum præclari viri Athenienses habuerũt [c]. Quare multi sapientes qui indomitam hãc popularem bestiam sibi proponunt, quæ beneficiis acceptis potius irritatur quã mitescat, malũt a republicę honorib. abstinere quam prætextu honorum aut cuiusdam apparentis lucri, se tot miseriis quibus abundat implicare.

9 His omnibus, qui adiunxit consideratione varietatis & incõstantiæ rerũ humanarum, quę in vno statu consistere nequit, cũ ludibrio fortunæ, mauult ab honoribus, imperio & potestate abstinere, vel nõ acceptando vel sponte deponendo, quam ex culmine in ima turpiter decidere, quo nihil potest grauius hominib. magnanimis, & præstantioribus & qui iam in honore vixerunt, accidere, communia hęc possunt esse monarchis temporalibus seu secularibus & spiritualib. Sic Darius, multi Cæsares & monarchæ, quorũ numerus infinitus, de sede deiecti miseriã, captiuitatẽ, infinita alia ludibria, conati sunt splendorem imperii pati, in triumphũ pro præda quidam ad currum alligati, alia cauea conclusi, alii mancipiorum vilium, & canum instar sub mensa ossa quærentes, habiti, multisque casibus alii humanis præter exspectationem suam grauiter afflicti, quos æquanimiter tulissent, si in priuata vita remanentes nunquam fuissent dulcedinẽ principatus antea experti. Eandem aleam subeunt Sum. Pont. prælatiq; alii ecclesiastici. Sic Ioannes 13 Pont. Max. per seditionem populo Romano commoto in vinculis habitus, miserrime diem obiit [d]. Contigit & captiuitas Bonifacio 8. [e] qui antea intrepide Macronem ecclesiasticum non dubitauerat in regem Galliæ eximere, & magna confidentia se vtriusq; gladii secularis seu temporalis & spiritualis potestatem habere cõstitutione publicauerat. Et Gregorius

a *Numer. c. 16.*

b *li. 1. in Atticu cum de Demosthene agit.*

c *Æmilia. Probus in vita Phocion.*

d *Fulgos li. 6. c 11. vide Platinam.*

e *Platina. inc.*

7. qui ante coegerat Henricum 3. imperatorem nudis pedibus ad se Cannusium venire, vidit suā ciuitatem a Normanis incensam, & aduersarium antipapam aduersum se creatum Clemētem: nec postremo cōtigit ei in vrbe, vbi dignitatis fuerit fastigium adeptus, mori [a]. Quam acerba quoq; mutatio Ioa. 23. post multa perpessa, a concilio Constantiensi pontificatu, quem per quadriennium tenuerat, depositus [b]. Quis non miretur Croesi & Polycratis regum summum felicitatem, momento ad inferiorem infelicitatem corruisse. Quis est qui nō paueat ad sortem Amphitryonis, mactati ad aram per Lyconem, quem Euripides in Hercule furente introducit sic loquentem,

> Ὁρᾶτέ μ᾽ ὥσπερ ἦν περίβλεπτος βροτοῖς
> Ὀνομαστὰ πράσσων, καί μ᾽ ἀφείλεθ᾽ ἡ τύχη
> Ὥσπερ πτερὸν πρὸς αἰθέρ᾽ ἡμέρᾳ μιᾷ.
> *Aspice me, qui eram conspicuus mortalibus*
> *Praclara peragens, & me deiecit fortuna*
> *Veluti plumam ad athera vna die.* [c]

Sunt alia exempla infelicitatis principatus quæ omitto, nā si oporteret principum varias agitationes, casus & miserias sigillatim recēsere, volumen magnum texendum esset, vix enim quisquam bonus aut malus fuit princeps, quem eas tāquam imperii comites, ferre nō oportuerit: aut ob inuidiam ambientium, aut per ingratitudinem subditorū, aut ex rerū vicissitudine, quæ in rebus excelsioribus potētiæ suæ potius robur exserit: nec parcit sexui aut dignitati ipsarū fœminarum, quarum vnum pro omnib. exemplum sufficiet Olympiadis, quæ fuit filia Neoptolemi regis Epirotarū, soror Alexandri eius, qui expeditionem in Italiam fecit, vxor Philippi, qui omnes, qui ante ipsum in Europa regnarunt, potestate superauit: mater Alexandri magni, qui plura optimaq; gessit, & quę per se optima erat, pluribusque beneficiis imperium affecerat, dignitate cōspicua: & tamen misere trucidata, iussa ambire imperium, nempe ab Alexandro Antipatri filio, & Cassandro post mortem Alexandri magni filii [d].

10 Ceterum nihil prohibet, quo minus electi ad principatum vel in principatu iam constituti, possint recusare vel deponere ipsum: siue sit pontificatus summus [e], siue imperium, siue regnū, siue alius principatus ex electione vel successione delatus, vel alio modo quæsitus: inuito enim beneficium non datur [f], & suiiuris renuntiatio cuique permissa [g]. Sic Cęlestinus V. eiurauit papatum, cui successit Bonifacius 8. & Marcellinus cui successit Marcellus [h]. Item Clemens, cui successit Linus, & eo mortuo Cletus, & rursum eo mortuo Clemēs [i]. Habentur autem istæ renuntiationes legitimæ, si fiant vt oportet, vt si renuntiantes habeant superiores in manibus eorum, & ex eorum licentia & auctoritate [k]. Renuntiat Summus Pontifex coram collegio Cardinalium: imperator vero debet renuntiare in manibus Papæ, qui sibi superior est, non in manibus electorum. Rex autem qui superiorem non habet, nec per electionem habet imperium, sed vel quia

a *Platina et alii Chronic.*

b *vide Platina & concil.*

c *vide alias fortunæ variationes ap. Val. Max. lib 6. c. 11.*

d *Diod. Sicu. lib. 10.*

e *c. 1. de renuntiat. in 6*

f *l. inuito. de reg. iur. P.*

g *l. si quis in conscribendo C. de epis. & cleric. & l. si quis. C. de pac.*

h *c. nunc autem, 21 dist.*

i *vt habetur in Chron. Io. And ad ca. vni. de renū. in sex. ad verbum, videbantur, Ioannes antiquus glossator in glo. magna canonu non aūt 7. q. 1.*

k *c. nisi cum pri em, ca a i monet de renuntiat.*

quia sibi quæsiuit vel per successionem temporis imperiũ illud consequutus est, potest libere relinquere principatum, & alteri concedere, cui voluerit dummodo illud non redeat ex lege imperii ad proximum post eum, quia tunc ille potior esset.

De submotis a regno seu principatu, tanquam inutilibus & inhabilibus ad imperandum. CAP. IIII.

EX numero miseriarum principum hæc etiam est maxima, quod vt inutiles, ignaui, inhabiles, incapaces priuentur potestate & dignitate, & in priuatorum numero reliquum vitæ tempus aliquando cogãtur peragere: & quod grauius est, prætextu harum occasionum, regna, principatus, imperia ab ambitiosis iniustissime inuadantur. Michael Senior Imperator orientis, prius consors factus a Theodora Imperatrice, dehinc ea mortua ab eunuchis imperio præfectus, hac conditione vt titulotenus Imperator esset, illi vero administrarent: tanquam inutilis visus a patriarcha & senatu Constantinopolitano, & in ordine factione Comneni, cum vix annum rerum potitus esset redactus est[a] Alius Michael Constantini Ducę filius, a fame quę sub eius imperio præualuit, parapinaceus dictus, imperio subrogatus, ad administrandum minime aptus, qui rerum cura duobus Eunuchis tradita studiis tantum literarum & versibus faciẽdis vacabat, imperio fuit priuatus, & eo cum vxore & filio in monasterio transeunte vel detruso, præfecti militares eius, Turcis vndecumq; imminentib. velut coacti, Nicephorum Boteniatem, qui originem a Nicephoro Phoca imperatore ducebat, imperatorem sibi delegerunt [b].

2 Carolus tertius cognomine crassus imperator & rex, post multas egregiasq; victorias clarus, cùm ægrotare cœpisset corpore & mente, anno Domini 887. depositus ab imperio est, & deuolutum eius regnum ad Arnolphum, (quem coronauit Formosus Sum. Pontifex.) Caromani filium, quod tamen parum fœliciter successit[c].

3 Fuit 20. Augusti anni 1400. Wenceslaus Boemiæ rex & imperator, depositus ab imperio per electores, quod negligens diceretur in pace Christiana promouenda, quodq; permitteret imperiũ suis membris mutilari, & accepta pecunia, ducem Mediolanum & comitem Papiensem fieri permisisset & creasset, quod membranas plures nudas rasasq;, suæ tamen maiestatis sigillo munitas, amicis pecunia vẽdidisset. In quibus tum illis tum aliis, in quorum manus istiusmodi membranæ venerunt, sub regio sigillo quæ scribere vellent, licuit: quod non habuisset curam bellorum quę Germaniam pessundarẽt: quod contra iuris normam, & secus quam regem decebat, multas honestas personas neci & pœnis subiecisset. Exstat sententia exauctorationis eius & priuationis imperii, in Chronico Iacobi Kongelshonii, & transcripsit M. Albertus Argentinensis in fine commentarii de Beltoldi a Buchecke episcopi Argentinensis rebus gestis.

4 Hiarnus quidã ob scriptum epitaphium Frontoni 3 Danorũ regi, a Danis rex declaratus: deinde fuit propter ignauiã in regno pulsus[d].

a in epitome vitarum Cæsarum.

b in ea. epit.

c Otto Frigingensis, li. 6. c 9. & 10. at causam adferunt depositionis, quod non animaduertisset in Normanorũ duces captos: sed cum muneribus diuisisset in reipu. perniciem, Rhegino li. 2 Chronicor. Blon. lib. 2. decur. 2. Sigebertus.

d Saxo li 6. Dania.

5 Hinc occasionem sumens Dionysium posteriorem, Dion inuasit, quod eum inutilem putans contemnebat vt ebrium [a].

6 Contorquent aliqui sententiam, & consuetudinem feudorũ quorundam locorum: quod statutum vocans primogenitũ, ad feudum antiquum, non habeat locum in primogenito demente, & furioso [b]. Forsan quia regula, qua vocantur eiusdem ordinis homines ad dignitates intelligatur tantum de idoneis [c].

7 Sanctius rex Portugalliæ, iussu Innocentii 4. Alphonso fratri suo regno cessit, quod ineptus esset ad eius administrationem [d]. Hoc prætextu incapacitatis, vel quod non possent per se gerere principatum legitimi principes, a propriis & auitis regnis per ambitiosos priuati fuerunt, celantes interim sub hoc honesto, & verisimili fuco, animum ad imperium aspirantem.

8 Hoc prætextu inductus Cælestinus, dolis, vt quidam aiunt Bonifacii 8. ambientis dignitatem ad eiurãdum pontificatum, vt ait Platina. Sic Arbaces vel Arbactus præfectus Sardanapali regis Assyriorum arrepta occasione, post visum regem inter mulieres nentem, vel pensa distribuentem, indignum esse tali fœminæ ferrum & arma tractantes parere, coniurauit cum sociis, & regi suo proditorie bellum intulit, & regnum occupauit [e] & ita non tam vtilitati reipublicæ, quam suæ ambitioni consuluit. Siquidem pacata erat respublica, & monarchia Persarum sub regibus voluptuosis, & bene rectum regnum. Nam omnes reges qui post Ninum, & Semiramidem in Asia regnarũt, delitiarum fuisse studiosos, scribit Cthesias [f]: & nihilominus sub talibus regibus durauit monarchia vsque ad Sardanapalum mille trecentos sexaginta annos, vt scribit Diodorus Siculus [g], cuius felicitatem & populi tranquillam vitam, ambitiosa regnandi tyrannis Arbacis, sub specie calumniæ & vitii, interrupit. Eademque arte & calumnia vsi sunt Carolus Martellus, & Pipinus, maiores domus regum Franciæ, atque prætextu quod Childericus more regum Persiæ lateret intra palatium, qui nimium, illis fidebat, regnũ sibi vsurparunt, tanquam mererentur potius dominari [h]. Et vt fucum post inuasum regnum facto imponerent, armati consensum dixerunt se habere regnicolarũ, qui tamen longe post inuasionem, & distributionem regnorum Galliæ inter filios Martelli, accessit [i]: vt consensus Zachariæ Summ. Pontif. qui dicitur deposuisse Childericum tanquam inutilem regno, postremum Moreuingorum regem, deposuit inquam, id est, vt notant interpretes, deponentibus consensit: [k] cum tamen & dicant leges, non esse ideo priuandum rege iure suo, quod sit inutilis, forsan, vel prodigus, sed ei coadiutorem esse addendum [l]. Quemadmodum etiam Bonifacius 8. Summus Pontifex coadiutore non depositione vsus est, [m] vbi cum rex Portugalliæ negligens esset, & remissus circa regnũ & subditos eius, prodigus & dissipator, & permitteret ecclesias, monasteria, & pia loca regni sui, ipsasq; personas eccles. grauari, viduas quoque & pupillos, Bonifacius statuit

a Aristot. 5. Polit. c. 10

b Bal. ad l. 1 C. de summa trini. & ad Authenticã hoc amplius C. de fideic. & ad §. mulier si de feu. de fuerit cõtrouersia. in vsib. feud.

c l. vt gradatim de mun. & honor. & sicut. c. relatum. de cleric. non residenti.

d Vassæus in Chronicis Hispaniæ.

e Iustin. in 1.

f lib. 1. rerũ Persicarum.

g lib. 2. c. 6.

h Gregor. li. 8. regestr. epist. 21.

i Eghinardus in histor. Caroli Mag.

k c. alius & ibi gl. 15 q. 6

l glo. in d. c. alius. per textũ ne, quando & c. petisti. 7 q. 1.

m in c. 2. de supplẽda negligẽt. prælator. in 6.

statuit comitem Bolonensem, prędicti regis fratrē, qui alioquin post mortem eius ei successurus erat, commendatum, regni fieri coadiutorem tantum, & non deponendum regem. Additque hęc verba, *Per hoc tamen non intendimus regi, vel ipsius legitimo filio, siquem habuerit, prædictum regnum adimere, sed potius sibi & eidem regno destructioni exposito, ac vobis ipsis (subditis) in vita ipsius regis, per solicitudinem & prouidentiam comitis prouidere supra dicti.*

10 Fuerunt impii simul & regnandi auidi tutores, qui principū minorum principatus, prætextu quod illi inutiles essent regno, ipsi autem sibi vtiles viderentur, perfide interuerterunt, & sibi vsurparunt: quod tamen illis etiam infeliciter successit plerumq;. Sic Gelon satelles Hippocratis Geloorum in Sicilia tyranni ante vrbem Hyblam interfecti, fortitudine bellica clarus, Hippocratis liberis Euclidi & Cleandro tutor datus, ciues quidem rebelles subegit, sed imperium occupauit, Hippocratis liberis deiectis. [a] Philippus regis Amynthæ Macedonum filius, pater Alexandri magni, tutor filio fratris sui Alexandri regis datus, diu non se regem sed tutorem pupilli gessit: at sub prætextu bellorum ingruentium, & quod serum auxilium in exspectatione infantis esset, tanquam compulsus a populo, regnum suscepit, sed qualis fuerit ambitio, & intentio eius secreta & vera, exitus docuit: quum sibi retinuerit regnum, [b] docentque insuper doli insidiæq; eius, quibus vsus est in occupandis aliis nationibus, veluti ex specula quadam libertati omnium Græcorum insidiatus. Siquidem cōtentiones ciuitatum alebat, & auxilium inferiorib. ferendo, victos pariterque victores subire regiam seruitutem coegit. Et prætextu religionis defendendæ & vindicandi sacrilegii a Thebanis in Phocēles commissi Phocensium dux factus, ipse maximus sacrilegus euasit, Phocenses perfide oppressit, & ciuitates eorum hostiliter occupatas diruit, venditis sub corona sacris omnibus, non sacris, non templis parcens, vt non tam sacrilegii vltor, exstitisse, quam sacrilegorum licentiā quæsisse videretur. In Cappadocia pari perfidia reges per dolum cœpit & occidit: Athenienses rursum contra fidē & Phocenses, occupauit & subiecit, Dardanos finitimos fraude cœpit tandē autem per Pausaniam interpellatus de stupro ei illato per Attalum vindicāndo, nec eo iustitiam concedente, obtrūcatus fuit. Voluit hac eadem arte abuti Stilico tutor, in sui pupilli Honorii filii Theodosii perniciē & data opera clam vocatis in Galliam Vandalis, rex summam conatus est in Eucherum filium transferre, nisi præuentus fuisset ab Honorio, cuius iussu Romæ in foro pacis vna cum Eugero filio, & aliis coniurationis sociis trucidatus est. [c] Sed neque Senatus Romanus probauit Demetrii rationem, qui mortuo Antiocho fratre rege Syriæ, relicto admodū paruulo filio, dicebat equū esse se regnum petere, quod sicuti iure gentium maiori fratri cessisset: ita nunc sibi, qui pupillum ætaté antecederet, deberi tutius existimante senatu penes pupillum regnum, quem tamen impius ille necari postea curauit [d].

[a] *Hero. in 7.*

[b] *Iusti. li. 7.*

[c] *Pau. Diaconus lib. 13. additionis ad Eutropiū de vita imperatorum Romanorū.*

[d] *Iusti. li. 34.*

11 Fuerunt & alii principes deiecti principatu, tanquam inhabiles aut indigni ex aliqua vera vel ficta occasione, vi, & ratione interdum aliqua. Sic plures in ecclesia, qui indebite primam cathedrā & thronum diui Petri Romæ occupauerant, aut per schismaticam electionem intrusi erant, a clero, populo, imperatoribus, regibus, aliisque principibus deiecti sunt [a]. Contra Summi Pontifices, imperatores, reges, principes, communione ecclesiastica, & principatu priuare nisi sunt. Gregorius 3. Leonem 3. Imperatorem Constantinopolitanum imperio simul, & communione priuauit, quod sanctas imagines ex sacris ædibus abrasisset, statuas demolitus fuisset, & de ὁμοσίῳ male sentiret [b]. Priuatus imperio Fridericus per Innocentium 4. in concilio Lugdunensi [c], quia sæpe deierasset, pacem inter imperium, & ecclesiam reformatam temere violando. 2. quia perpetrasset sacrilegium capi faciens cardinales, & alios legatos. 3 quod de hæresi suspectus, quamuis difficilibus argumentis, haberetur. 4. quod oppressisset, & grauasset principem, & subditos regni Siciliæ, qui de patrimonio ecclesiæ sunt. Gregorius 7. Henricum Henrici filium imperio priuauit, quia temerarie manus in ecclesiam iniecerat [d].

12 Bonifacius 8. priuauit quantum potuit regno Philippum regem Galliæ ob detentum suum legatum episcopum Appianensem, quod postea Benedictus 11. audita causa rescidit [e]. Adrianus 4. Pontifex Max. Guilielmum Siciliæ regem qui mortuo Rogerio successerat, & Beneuentana suburbia Ceperanum, Baucumque in Hernicis de ecclesia occupauerat, graui anathemate notauit, eiusque ditionis subiectos omni sacramento liberauit, qui facilius a rege deficerent, nullo iureiurando adstricti [f]. Et Alexander 5. Sum. Pont. Ladislaum tum regem potentissimum Hungariæ, qui ditionem ecclesiæ pontificibus absentibus diu, multumque vexauerat, oppidaque aliquot vi occupauerat in concilio Pisano, approbantibus qui tunc aderant, regno priuauit: iusque illud Ludouico Andegauiæ duci competere declarauit [g]. Et cum Ferdinandus quæ in pacis fœderibus non præstaret ob non solutum vectigal, ante anathemate notatum regno Neapolitano priuauit Innocentius 8. Maxime inquit in eius vita Platina, Francorum regis literis in primis concitatus qui illud ad se ex legitima successione, & hereditate pertinere affirmabat. Paulus etiam 2. Summus Pontifex Venetus qui adeptus est sedem circa annum Domini 1364. Georgium Pogebracium Boemiæ regem, publico consistorio de hæresi damnatum anno 1466. regno priuauit, vt ait Palmerius, & regi Hungariæ dedit qui vicit Georgium, & filium eius [h].

13 In veteri testamento, Patriarcha Iacob, iure succedendi in imperio tres liberos priuauit: & dedit potestatē quarto. [i] primogenitus Ruben priuatus ob stuprum, & quod concubinam patris sui maculasset: [k] Simeon vero secundus, & Leui tertius quod in furore suo occidissent virum, & in voluntate sua suffodissent murū ira pertinaci. [l] Iudę autem qui 4. loco erat genitus, [m] regnū & sceptrum cōcessum [n].

a vt scribūt Platina, Onuphrius, aliiq; Chronographi.
b Platina in Gregor. 3.
c refertur in c. 2 de sent. & re iudi. in 6.
d Platina in eod.
e Platina in Bonifacio. & Benedict. 11.
f Platina in Adrian. 4.
g Platina in Alexan. 5.
h Bonfidius decad 4. lib. 1. & 3.
i Gen 49 & 1. Paral c. 5.
k Genes. 35.
l ibid. 49. & 34.
m ibidem 49. vers fi.
n ibid 49. & 1. Paral. cap 5.

De priuatione principatus ob negligentiam, vel inhabilitatem, quæstio, CAP. V.

EX superiorib quæ de facto quidem cõtigerunt, oritur 1. quæstio: num iure dissipator bonorum regni aut negligens, vel inutilis seu insufficiens regno, possit amoueri per summum Pontificem, vel alios ad quos pertinet principis electio. Et pro parte adfirmatiua quod posset, aliquot rationes inseram & probationes. Prior, habet ab his quæ iam facta proposita sunt confirmationem, quæ non repeto. Secundo glossa ad *ca.2. ad verbum regis, de supplen negligentia prælator. in 6.* citat pro hac sententia *ca quod sicut de electio.* Sed ibi nihil de hac re. Item *can. monemus* 12.*q.*2. Sed ibi quoque, nihil de depositione, quamuis dicatur ibi episcopum dissipantem bona suæ ecclesiæ, non posse pro illis agere. Tertio facit *c.1. in fi. de officio custodis,* [a] vbi si custos ecclesiæ non fuerit officio suo inuentus idoneus, & admonitus non se emendauerit, submouendus est, & alius ex episcopi discretione subrogandus. Quarto ex *l.2. de professorib. & medicis.* [b] Grãmaticos, inquit Gordianus imperator, seu oratores decreto ordinis probatos, si non se vtiles studentibus præbeant, denuo ab eodem ordine reprobari posse, incognitum non est, quod & de medico approbato, postea reprobando a republica responsum est a iurisconsultis. [c] Quinto adfertur *ca. si qui episcopi, 43. §. ecce, 1. q.1.* vbi Gratianus ait, (est enim textus Gratiani,) posse pro negligentia sacerdotali, ab officio aliquem remoueri, & pro hæresi & grauiori culpa. Idem refertur ex concilio Maguntino, *in ca.8. dictum est nobis. 81. distinctio,* propter negligentiam suam, presbyteros posse degradari, & detrudi in monasterium ad pœnitentiam agendam, quod & statutum in concilio Cabillonensi c.40. [d] Notat & gloss. *ad d. cano, dictum est,* ad verbum, *negligentiam,* propter negligentiam, æque aliquem deponi ac propter dolum, *vt in c.186. dist. & ca. placuit 11. q 3. ca. quoniam 100. dist. c. cum ad monasterium de statu monach. l. si quos, de offic. præfect. orientis. l. carceri, l. milites, de custodia reorum P.* nempe ex crassa negligentia quæ dolo æquiparatur. [e] Sexto quod Papa etiam deponi possit propter hæresin, *c. si Papa 40. dist.* & Fridericus imperator fuerit depositus propter crimina, *c.2. de senten. & re iudica. in 6. c. venerabilem, de electio.* Septimo quod paria sint, non esse, aut inutiliter esse, [f] vt vidua videtur, quæ habet maritum inutilem [g] & proinde debere alterum eligi in locum inutilis, perinde ac si nullus esset princeps. Octauo facit quod vasallus clericus effectus, seu ad sacros ordines vocatus, faciat locum proximis in feudo, quod non possit arma cum cultu diuino tractare, & sit ita factus inhabilis, nec beneficium ad eum pertinere debeat, qui non possit exsequi eius officium. [h] Nono Gelasius Papa Anastasio imperatori scribens, [i] dixit, imperatorem pendere ex summi Pontificis iudicio, cuius potestate, alij reges, alij imperatores, excommunicauerint, vt Innocentius Papa Arca-

a *li.1. decretal. ti.27.*
b *Lib.10. C. ti.52.*
c *in l. sed & reprobari, de excusatio. tutorum li. 27. P. ti.1. l. vlti. gradatim, ti. §. reprobari, de muner. & honor. li.50. P. ti.4.*
d *apud Burcardum. li. 2. decretor. c.191. Iuonem parte 2. c.236.*
e *l. magna culpa. de verbor. signif. c. quicquid. 1. q.1.*
f *l. quoties qui satisf. cogan. P.*
g *l. fin ad legem Fauiã de plagiariis C.*
h *c. vnico de vasallo milite qui arma bellica deposuit lib. 2. feud. ti.21 §. qui clericus efficitur. ti. si de feudo defuncti cõtentio sit inter dominũ & agnatos Vasal. ti.26 feud. ti. 26. & tit. 109. clericatus. u dum amitti vbi & alia ratio quod miles seculi, debeat seruire seculo Christi, Christo.*
i *in c.10 duo sunt, 96. dist*

dium imperatorem, quia consenserat, vt diuus Chrysostomus sua sede pelleretur: Beatus Ambrosius, Theodosium.

2 Contrariam sententiam, quod non debeat priuari regno princeps, ideo quod inutilis sit vel videatur administrationi, multa alia persuadere videntur. Et in primis *ca. grandi, de supplenda negligentia prælator. in* 6. vbi, datur regi Portugalliæ qui dissipator erat bonorũ regni, & inutilis administrationi a Summo Pontifice coadiutor frater Comes Bononiensis, tanquam curator, per quem rex ipse & res regni, regi & conseruari possent, sine præiudicio eius, & eorum qui post eum ad regni ius vocarentur vel ad successionem, exemplo furiosi & prodigi, [a] & ideo glos. ad d.c. grandi ad verbum *regis*, tradit, quod rex cui per successionem regnum defertur, non debet eo priuari per neglig̃etiam & dissipationem bonorum seu prodigalitatem, sed debet ei dari coadiutor. Et ibidem Innocentius, tradit idipsum locũ habere in duce, & in comite, & similibus. Ita datus coadiutor a proceribus regni Hungariæ potentissimo Vladislao, cum inutilis factus fuisset, postquam incidisset in apoplexiam, filius comitis magni Stephani [b] Cum etiam Azarias, rex Iuda, ob peccatum quod non esset excelsa idolorum demolitus, fuisset a Deo lepra percussus: factus leprosus, habitauit quidem vsque ad diem mortis suæ in domo libera, seorsum tamen regno priuatus nõ est, sed Iotan filius regis gubernabat palatium & iudicabat populum terræ [c] vt coadiutor Nominatur hic Ozias rex Iudæ alibi, [d] & adfertur alia causa lepræ eius, quod præsumserit adolere incensum super altare thymiamatis, quod erat tantum officium sacerdotis. In vtroque tamẽ loco dictum est post mortem solum eius regnasse Iotan pro eo, ante mortem autem administrasse tantum regnum nomine patris. Secundo in constitutionibus etiam feudalibus, *li. 1. tit. 36* an mutus vel alias imperfectus feudum retineat, resoluitur, mutum, claudũ, cæcum, vel alias imperfectum, feudum retinere paternum, & quamuis quidam dicerent non posse, quia seruire non valent, tamen Glossa ibi notat, seruire posse per substitutum: maxime quando feudum non est personale, quemadmodum respondetur de feudo fœminæ, [e] & clerici qui succedit in paterno, si possit seruire per vicarium. [f] Tertio in maioribus causis, nẽpe in cura animarum prælatis concessa, quamuis maxima earum sit iactura: tamen dementibus ægris & inutilibus redditis prælatis non adimuntur earum beneficia ecclesiastica, sed eis dantur coadiutores qui administrent sine titulo [g]

3 Quarto inueniuntur filij regum ætatis teneræ, pupilli, qui inutiles sunt administrationi & tamen succedunt in iure, imo & cõcepti tantum & in vtero matris exsistentes, conseruati sunt in iure successionis ex iure fere gentium omnium, datis tutoribus vel curatorib. & rectoribus, seu coadiutoribus, qui interim, dum ad iustam ætatem peruenissent, administrarent. Refert Nicephorus Callixti, [h] Saporẽ regem nouum Persarum, in vtero matris anno Domini 310. coronatum.

a *de quibus in l. consilio & l. 1. de cura. furio. P.*

b *Linturius in appendice ad fasciculũ temporum anni 1504.*

c 4. *Reg. ca. 15. ver. 5.*

d *li. 2. Paralip. c. 26. ver 21.*

e *c. vnic. de feudo fœmina li. 2. feudorum ti. 30*

f *§. fi. de feudo fœminæ arg. l. quisquis C. de epis. & cler. & l. ad similitudinem. eo tit & l. si arbiter in fine, de recep. arbi. P.*

g *c. vnic. de clerico ægrotã. in 6. Decretal. tit. 3. ti. 5 ca 1. & seq. eo. ti in Decretal. lib. 3. ti. 6.*

h *li 7 c. 20.*

tum. Iustinus tradit, [a] & Lycurgum restituisse posthumo nato fratris, Polydectæ regis Spartanorum regnum, & eius nomine pendente minoritate administrasse. Moriens Ludouicus cognomento Balbus, Galliarum rex, reliquit vxorem prægnantem, ex qua natus est Carolus cognomine simplex, qui tandem sublatis nothis seu spuriis Balbi Ludouico & Carolomano, & aliis tyrannicul is qui inuaserant regnum, solus vt verus rex admissus est. [b] Nec ignoro tamen Carolo simplici, prætextu minoritatis datum fuisse tutorem Eudonem, eumque factione aliqua nobilium coronatum. Sed & postea deturbatum solio, & Carolum restitutum deposito Eudone. Verũ quia tunc illa factio non fuit omnino compressa, reuixit, & dedit ansam interuertendi successionem Caroli Magni, Hugoni Capeto Comiti Parisiensi. Sed quid hæc vis maior ad casus communes pertineat, dicet iusgentium. Mortuo etiam Alberto Imperatore, posthumus eius natus Vladislaus, heres regnorum Boemiæ & Hungariæ fuit, quanquam negotia vrgentia eius temporis, principem expertum & vigilantem exigerent, [c] vbi non sunt ambitiosi extranei maxime, ibi subditi reuerentur maiestatem sui principis etiam in infantia: tum potissimum ob memoriam beneficiorum acceptorum ab eius patre & maioribus.

4 Referam eximium Macedonum factum. Cũ enim Philippus Argei filius rex Macedoniæ reliquisset heredem regni Europem admodum paruulum, & Illyrij regis pupilli infantiam contẽnerent, & bello Macedonas aggressi fuissent, illi prælio pulsi, rege suo in cunis prolato, pugnæ ante aciem posito, acrius certamen repetiuerunt, tanquã ideo victi fuissent antea, quod bellantibus sibi regis sui auspicia defuissent: & ita conserto prælio Illyrios magna cæde fudere: ostendereque hostibus suis, priore bello regem Macedonibus non virtutẽ defuisse. [d] Regnauit Clotarius infans filius regis Clodouei per quatuor annos, neq; quandiu vixit alius ei fuit in regno præpositus. [e] Et post Theodoricum Clodoueus puer ex eo & Clodoelde natus. [f] Ioannes filius Ludouici regis Galliarum post mortem patris natus, adhuc quindecim dierum, tanquam rex ducebatur ad Remenses vt consecraretur sed in itinere mortuus est. [g] Fredegundis regina filium suũ ex Childerico rege mortuo, Clotarium, vt regem Suessonum in locũ patris, in cunis exsistentem præfecit prælio contra Childebertum, & sub eo milites pugnantes obtinuerunt victoriam. [h]

5 Meminit Agathias [i] de lege antiqua Francorum, per quam pueri cuiuscunque fuissent ætatis, vocabantur ad regnum. Eandem legẽ fuisse apud Spartiatas, tradit Herodotus, [k] dum ait, post mortẽ Aristodemi regis Spartiatarum, relictis duobus paruulis, Lacedæmonas consilio inito creasse regem e pueris eum, qui esset primogenius, vt lex iubebat. Baldarus fere in cunis exsistens fuit Rex Langobardorũ. [l] Ioas, Athalia quæ vsurpauerat regnum necata recepit illud patris regis in Israel puer, sub quo & regnum auxilio & ope Ioiadæ auun-

a li. 3. Plut. in vita Lycurgi.
b Paul Æmilius lib. 2. hist. Franc. Sigibertus & alij.
c Dubrauius.
d Iusti. li. 7.
e Aimonius li. 4. ca. 5. de gestis Francorum.
f Idem Aimon. li. 4 c. 44.
g Paul. Æmilius in Hutino.
h Aymon. de gest. Francorum lib. 3. c. 81.
i lib. 10. de bellis Gothicis.
k in 6.
l Procopius l. 3.

culi perseuerauit. [a] Sicque videtur, ex tacita & expressa omnium gentium lege, regna, quæ per successionem deferuntur, non ideo adimi pueris filiis legitimis regum, etiam si inutiles videantur propter infirmitatem ætatis gubernationi, cum per alios idoneos interim possint imperare. Et eodem argumento infirmitatis ætatis, ad infirmitatem mentis transire licet, vt quamuis isti successores sint mentis impotes aut alio modo inutiles, priuandi non sint successione regni, sed dandus sit illis coadiutor. Sic Carolus sextus rex Galliarum, anno 13. suæ ætatis regnum accepit, & vere rex habitus, quamuis ob infirmam ætatem & mentem quoque non satis firmam, habuerit in administratione auxiliares duces Andium, & Byturigum, & Burgundiæ. Carolus item octauus eius nominis, regnum adeptus anno ætatis quoque 13. bonus quidem, sed non magnæ prudentiæ & iudicij, & ei tantum consilium delectum a Comitiis Turoni habitis, ex omni Gallia. Athalaricus etiam erat tantum octo annorum, cum successit regno Gothorum quod rexit sub gubernatione Amalatiuntæ matris. Augustulus etiam iuuenis admodum, occidentis Imperator factus, vnde ei nomen inditum est. [b] Alexander quoq; Mameæ filius, valde iuuenis Imperator dictus, consilij prudentia virorum delectorum, imperiũ optime rexit. [c] Erat Salomon iuuenis regno succedẽs. [d] Erat duodecim annorum Manasses filius Ezechiæ cum regnare cœpit in Iuda. [e] Et sexdecim annorum Azarias, cum post mortem patris Amaziæ regnum accepit. [f] Erat Gordianus dum electus Imperator, tantum xj annorum qui tamen feliciter rexit cõsilio Mysithei. [g] Omitto infinita propemodum iuuẽum & puerorum in regnũ successiones, qui a subditis fuerunt agniti vt legitimi, vt prætextus ambitionis, causantium minorẽ ætatem vel infirmitatem mentis, vel vt dicunt aliam inhabilitatem, manifeste impius detegatur, & infida & pernitiosissima mens arguatur eorum, qui ex tutoribus & curatoribus legitimorum regum principatum in se transferre voluerunt. Quod certe nunquam iustitia probauit Romanorum, qui mortuis regibus cum liberis, non sibi vsurparunt imperia, sed tutores dederunt minoribus. Inuasores isti regnorum hoc prętextu inhabilitatis, digni meo iudicio sunt proditorum crudelissimo in hoc seculo supplicio, & in alio pœnis æternis, qui suis innouationibus turbent pacem & quietem populorum, & contra ius naturæ diuinum & humanum, aliorum hereditatem rapiant.

6 Dignus contra memoria & laude æterna Isdigerdes, rex Persarum, ob præclarum factum in Theodosium. Cum enim Arcadius imperator vereretur ne filio suo Theodosio iuniori, post mortem suam quicquam sinistri contra vitam eius & imperium contingeret, & ante mortem Isdigerdem curatorem eius & imperij, donec in virum euaderet, fecisset: id vbi cognouit Isdigerdes, re ea minime neglecta, nouum quoddam admirandæ virtutis exhibuit specimen, pace namque prolixa, cẽtum annorum induciis cum Romanis initis, impe-

[a] 4. Reg. 12.
[b] Procopius li. 1. de rebus Gothicis. & Iornandes etiam lib. 1. de rebus Gothicis.
[c] Herodian. in 6.
[d] Regum 2. ca. 1.
[e] 4 Regum ca. 21. & 2. Palali. c. 33.
[f] 4 Regum c. 15.
[g] Iulius Capito. in Gordiano minore.

imperium Theodosio, quominus periclitaretur, conseruauit.

7 Sexto quamuis dicamus imperatorem posse priuari tanquam inutilem suo imperio per summum Pontificē per c. [a] venerabilem, de electio. & similibus Tamen nō sequitur Papam idem ius habere in alios reges omnes: demo tamen causam fidei, in quo superior potest, [b] si inutiles sint, negligentes, aut vitiosi, si illi alio iure feudi & fidelitatis non subiiciātur aut alia ratione pro temporalibus possessis. Nam imperatorum aliud est ius, aliud regum Galliæ, Hispaniæ & aliorum regnorum, qui in temporalibus non recognoscunt superiorem. Si quidem imperatores recipiunt diadema a summo Pontifice, & præbent ei iuramentum fidelitatis, cui sponte se submiserunt eo sacramento speciali fidelitatis, c quemadmodum & rex Siciliæ, c & alij quidam: & ideo de illis negligentibus & inutilib. iudicare & decernere potest. Ita forsan recte dixit Benedictus xij. Summ. Pontif. vacante Imperio, omnem eius potestatem, in Summum Pontificem recidere IESV CHRISTI supremi regis vnicum in terris vicarium, vt ait Platina in eius vita. d Alioquin, ante trāslationem Imperij in Occidentales, Imperatores etiam, non cognoscebant in temporalibus superiorem Summum Pontificem, quanuis in spiritalibus illo indigerent. e Ita diuinitus dicitur Imperator assecutus imperiū, & a cœlesti maiestate habere gladium. f

8 Sed & videtur 6. loco difficilior quæstio reddi, num Imperator subiiciatur in temporalibus Summo antistiti ex epist. 7 *Nicolai 1. ad Michaelem Imperatorem*, cuius verba referuntur *in ca. cum ad verum 96. distin. & ca. 8 quoniam idem mediator, 10. distin.* vbi videtur potestas pontificalis, a temporalibus imperatorisue potestate separata omnino, nisi intelligam scriptam epistolam ad Imperatorem Græcum Orientis, qui non fiebat aut coronabatur a Summo Pontifice, vt Imperator Occidentis. Verba eius epistolæ hæc sunt sine vlla vel voculæ alia adiectione, *Quoniam*, inquit, *idem mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus, sic actibus propriis & dignitatibus distinctis officia potestatis vtriusq; discreuit, volens medicinali humilitate hominum corda sursum offerri, non humana superbia rursum in inferna demergi: vt & Christiani Imperatores pro æterna vita pontificibus indigerent: & pontifices pro cursu temporalium tantummodo rerum imperialibus legibus vterentur, quatenus spiritualis actio a carnalibus distaret incursibus, & ideo militans Deo se negotiis secularibus implicaret, ac vicissim ne ille rebus diuinis præsidere videretur, qui esset negotiis secularibus implicatus.* Hæc ibi.

9 Septimo inuoluit quæstionem, num Imperator possit deponi a Summo Pontifice, quod annotantur diuersa istius potestatis tempora. Nam potestas ordinationis sedis Romanæ & electionis Summi Pontificis, concessa fuit a concilio Lateranensi & Summis Pontificibus, regibus Galliæ & Imperatoribus, Carolo, Lothario & aliis, vt habetur in c. 22. Adrianus 63. distinct. cuius verba, *Adrianus Papa*

a *Nicephor. Callixti. lib. 14. histor. Ecclesi. c. 1.*
b *c. nouit in Iudic.*
c *Clem. 1. de iureiurand. can. tibi domino 63. dis.*
d *Clem pastoralis, de senten. & re iudica.*
e *c. duo sunt quippe & c. si Imperator 96. dist. c. humanum genus 1. dist. §. 1 quomodo oporteat episcopos & c. in Nouel. 6.*
f *l. 1. C. de veteri iure enucleand. c. 45. quæsitum, 23 q 4. ad Hebræos c. 13*

in synodo celebrata Romæ a centum quinquaginta tribus, cum vniuersa synodo, tradiderunt Carolo ius & potestatem eligendi Pontificem & ordinandi Romanam sedem, & ius dandi inuestituras episcopis & archiepiscopis per singulas prouincias, sine quibus non possent a quoquam consecrari in remunerationem, quod vocatus, hostem sedis Desiderium regem Langobardorum cepisset & vicisset. Hoc ipsum ius per omnia concessit Othoni primo regi Teutonicorum eiusque successoribus. Leo 8. Summus Pontifex, consentiente omni Clero & populo confirmantibus iam concessa Carolo Magno habita ea de re synodo. a

10 Inueniuntur autẽ cessiones electionis faciendæ Summi Pontificis, factæ per Ludouicum filium Caroli *in c.30 ego Ludouicus Imperator 63. dist.* qui renuntiauit iuri huic Paschali Papæ j retento quod postquam consecratus & electus esset Summus Pontifex, legati mittendi essent ad illum & successores reges Francorum, qui inter Pontificem & regem, amicitiam, caritatem ac pacem sociarent. Inuenitur & cessio iuris facta ab Othone Magno, seu 1. Ioan 12. Sum. Pontif. per quam iurat ei nullam ordinationem aut placitum se Romę facturũ, de omnibus quæ ad Papam vel ad Romanos pertinerent, b quæ cõfuse a multis referuntur & non inspiciunt ordinem temporum, quẽ hic sic obseruo. Carolo Magno in synodo Lateranensi electio concessa est Summi Põtificis, & multa alia data priuilegia de inuestituris prælatorum ab eo faciendis. Ludouicus renuntiauit electioni faciẽdæ & terris sedis Romanæ, non autem quod constet inuestituris, & retinuit sibi adhuc approbationem Summi Pontificis electi. Postea Otho magnus non obstante illa renuntiatione Ludouici, vsus est potestate Summũ Pontificem eligendi & inuestituris. Sed coronatus a Ioan 12. Papa, ei & Romanis remisit dispositionem liberam vrbis & Pontificis eligendi. Verũ deinceps mortuo Ioanne Papa xij. Leo viij. Papa in synodo cõgregata Romæ in ecclesia sancti Saluatoris, ad exemplum Beatæ memoriæ Adriani, qui in synodo Lateranẽsi priuilegia dederat Carolo Magno, regi Francorum & Imperatori, auctoritate Romana cõcedit, Othoni & successoribus eius in perpetuũ, inter alia, & Summæ sedis Romanæ potestatem ordinandi, ac per hoc archiepiscopos seu episcopos, vt ipsi ab eo inuestituram accipiant ac consecrationẽ. Et vt nemo deinceps cuiuscunque dignitatis vel religionis, eligendi vel patritium, vel Summæ sedis Romanæ Pontificẽ, aut quemcunque episcopum ordinandi haberet facultatem, absque consensu eiusdem imperatoris, & cõfirmantur & corroborantur expresse, concessa Carolo Magno regi Francorum antea. c Ex quibus perpensis glossa fi ad c. in synodo 23. ad verbum affici, 63. dist. temere & non considerato tempore respondit ad interrogatum. Cum ergo inquit, hæc priuilegia fuerunt omnibus successoribus data, quare nõ vtuntur eis? Respondet, *quia Imperatores eis renuntiauerunt. vt infr. ead dist. c. tibi domino*, nec aduertit quod illa renuntiatio canonis, tibi domino, fuit facta sub Ioanne xij. & concessio priuilegiorum noua facta

a c. in synodo 23. sub. 63. dist. erat autem ille Leo 8. de quo multa Luithprandus in fine lib. 6 & Antoninus tit. 2. tit. 16. c. 16.

b ca tibi domino, 63. dis. Antoninus 2. parte historialis summæ, ti. 16. c. 1. 16.

c d. c. in synodo, 63 dis. Antoninus 2. part histo ti. 16. c. 1 §. 16.

facta Othoni, & confirmatio Carolinorum non obstante renuntiatione Ludouici, fuit facta postremo loco sub Leone viij. vt notat historia Antonini & aliorum. Alia etiam ratio glossæ prædictæ, cur non vtantur hodie Imperatores priuilegiis dictis, *quia per abusum ea perdiderunt*, videtur contraria, quia si perdiderunt per abusum, ergo non per renuntiationem præsuppositam expressam. Et hæc sententia de amissione priuilegiorum per abusum, firmatur ex opinione Gratiani in ca. quia sancta Romana, 28. §. verum. 63. dist. Item, *quia cessante causa schismaticorum & priuilegia quæ ob illam fuerant concessa cessarunt*. Sed certe priuilegia concessa, dicuntur in perpetuum cōcessa successoribus & videtur extra quæstionem esse, vt priuilegia genti seu familiæ vel dignitati concessa, non amittātur ob delictum alicuius ex familia, nisi in eius præiudicium & quandiu vixerit, non familiæ totius damno. [a] Adde Glossa prædicta, aliam interpretationem, *vel, inquit, hoc intelligendum est de illis successoribus qui hoc impetrare possunt ca. in nomine, 23. dist.* quæ certe explicatio ridicula videtur, nam quod conceditur iure synodi imperare successoribus, non opus est ab illis impetrari, frustra enim precibus impetratur, quod iure conceditur. [b] Sed oportet beneficium sedis Romanæ, & priuilegium, perpetuum esse, etsi dictum nō fuisset, vt & beneficium principis, quando non est personale, sed dignitatis, vt regium, & imperatorium, quandiu dignitas durauerit. [c] Si tamen sit alia reuocatio, & consensus, vel renuntiatio prædictorum alia quam superiores, relinquo Summi Pontificis, & regum resolutioni.

6 Illud tantum ex his nunc colligo, difficilem esse quæstionē, num Summi Pontifices deponere Imperatorem vel regem possint, qui olim habuit instituendi Summum Pontificem potestatem.

11 Quin & inueniuntur plures destitutiones, & depositiones factæ ab Imperatore Summorum Pontificum, non secus quam destitutiones factæ Imperatorum a Summo Pōtifice, vt vicissitudo in his maxima inueniatur. Vnde disputare de facto, & de exemplis depositionum perperam est. Superest tamē illa quæstio, an iure fieri possit? Itaque negari non potest nisi adulari velimus, dignitatem Pontificalem seu cathedram diui Petri sanctissimam, primam, & summæ potestatis vsque ad consummationem seculi permansuram, a Deo Domino nostro IESV CHRISTO stabilitam, ab omnib. totius orbis cuiuscunque sint sexus, conditionis ac potestatis, venerandam, iuuādam, colendam, & ei esse obtemperandum: aduersus cuius fidem & firmamentum, nec portæ inferorum præualebunt. Verum & negari non potest, in illa sede sedere homines, qui possunt affectibus obnoxij esse, & errare, peccare & labi tanquam homines. Non enim humani a se quippiam alienum putant: sicut super cathedrā Mosis sanctā sedebant aliquando pessimi scribæ, & pharisæi, & inter apostolos, vnus quamuis a Christo electus, Iudas proditor: & inter creatos a Deo Angelos, inuentus est Lucifer cum suis sequacibus, qui voluerit se æ-

a *l. 3. de interdict & relega ti. 48. P titu. 22. § fin. de ca. Corrad li 2. feudorum ti 40.*

b *l. vnic. de thesauris li. 10. C ti. 15. c c, si gratiose, & c. fi. de rescrip. in 6. c ne aliqui, de priuileg. in 6.*

a *Esaia c. 4.* qualem reddere Deo. a Qui legerit vitas pōtificum, chronographos & Antoninum in summa historiali, non negabit quamplures fuisse ex numero Summorum Pontificum, qui cum in honore essent, munere suo nō plane vt oportuit functi sunt: abstinebo a nominibus, & criminum relatione, quibus se polluerunt, propter honorem, quem sedi Romanæ detuli perpetuo vt filius ecclesiæ, & satius sit exemplo Sem, & Iaphet, turpitudinem patris tegere, quam declarare, quamuis vitia personarum Summorum Pōtificum non sint vitia integritatis ecclesiasticæ sedis, & potius vellē omnino silere, nisi quæstionis causa me ad necessitatem compelleret, quæ reprehensa sunt a pluribus: quæ tamen cum ea protestatione scribam, vt iudicio eiusdem sedis & censurę subiici velim. Excesserunt certe principes seculares fines potestatis sibi commissæ, quando voluerunt non vocati se immiscere & sine necessitate & causa negotiis ecclesiasticis, & si qui sint, qui abusi fuerint priuilegiis a sede Romana sibi concessis, tam pro dispositione ipsius sedis, quam aliarum ecclesiarum. Excesserunt summi etiam interdum antistites, quando, cum sint patres omnium Christianorum & principum eorum communes, & tanquam mediatores sequuti sunt potius in controuersiis illorum, nunc has, nunc illas partes, dederunt occasiones crudelissimis bellis, quas suo officio potius debebant cōponere, nunc Germanorum, nunc Imperialium, nūc Italorum, nunc Gallorum secuti aduersus alios partes: vnde temere sibi hostes fecerunt, qui prętextu, quod ab illis essent lacessiti, vel læsi, iuuantibus illis aduersarios, & prætextu vindictæ vel defensionis naturalis, multa incommoda & bella intulerunt Pontificibus, imo etiam quamuis impie, sedi Romanæ: dixit Platina, & alij, Bonifacium viij. vt astute in sedem irrepsit, ita in ea voluisse superbe & contumeliose imperare imperatoribus, regibus, principibus, & populis, potius eis terrorem quam religionem incutiendo, quique dare regna & auferre, pellere illos a propriis, & reducere ex arbitrio tentauerit, auri ũ vndique conquisitum, plus quam dici debeat, sitiens, cuius acta contra Philippum regem Galliarum animose edita, Benedictus xj. eius successor, sapienter rescidit, metuens quod proximum erat, ne præter modū Philippus irritatus, a sede Romana cum suis deficeret. Iā enim fulmine Bonifacij concitatus, & priuatione regni indicta, interdixit omnibus regnicolis Romam ire, vel eo pecunias beneficiorum causa deferre quod erat periculosum initium successionis ab obedientia Bonifacij, & poterat dare occasionem schismatis, & contemtus potestatis ecclesiasticæ: vt accidit regno Angliæ, in quo post interdictionem, cœpit populus obliuisci rerū ecclesiasticarum, & deinceps depositus suscepit hęreses, submotis per interdictum omnibus pene actibus ecclesiasticis & fidei. Recte certe ecclesia interdictione populi vtitur propter peccatum principis contumacis: sed interdum satius videretur principē rebellem & contumacem Summo Pontifici commori suo peccato, quam tāto damno populum inuoluere, & propter vnius

vnius peccatũ principis, ſubditos ob interdictũ deducere viam perditionis per obliuionẽ eorum, quę pertinẽt ad eorũ ſalutẽ æternam.

12 Otto Friſingenſis epiſcopus li. 6. hiſtor. ſeu Chronici c. 35. *Lego inquit & relego, regnum & imperatorum geſta, & nuſquã inuenio quenquã eorum ante hunc (ſcilicet Henricum 4. imperatorẽ) a Pontifice excommunicatũ vel regno priuatũ, niſi forſan quis pro anathemate habẽdũ ducat, quod Philippus ad breue tempus, a Romano epiſcopo inter pœnitentes collocatus, & Theodoſius a B. Ambroſio, propter cruentam cædem a liminibus eccleſiæ ſequeſtratus eſt.* Hęc ille, qui & c. 34. ait initiũ ſchiſmatis ortum fuiſſe, ex eo quod poſt Alexandrum 2. Sum. Pontificẽ ſucceſſit in ſede Hildebrandus eius Archidiaconus, dictus Gregorius 7. abſq; conſenſu regis, imperatoris, & quod controuerſia illa cœperat ante ſub Alexandro 2. antequã ex conſenſu Imperatoris eligebantur pontifices, ſub eo Hildebrandus archidiaconus tantum partes defendit contrarias cõtra Henricum 3.[a] Vbi autem fuit factus pontifex, quæſtio perſeuerauit. Obſeruandum autem eſt Henricum hũc 3. dici Imperatorẽ, & ab Othone Friſingenſi 4. quia hic fuit inter Imperatores 3. inter reges eius nominis 4. vt admonet idem Otto[b], de geſtis Friderici 1. Cæſaris li. 1 c. 1. vbi & addit hæc verba. *Gregorius 7. qui tunc vrbis Romæ pontificatum tenebat, eundem Imperatorem tãquam a ſuis deſtitutum, anathematis gladio feriendum decernit, cuius rei nouitate, eo vehementius indignatione motum ſuſcepit imperiũ, quo nunquam ante hæc tempora, huiuſmodi ſentẽtiam in principem Romanorum promulgatam cognouerat.* Sigibertus Gemblacenſis Cœnobita, in Chronologia anni 1058. *Hildebrandus* inquit, *Papa, qui & Gregorius 7. apud* Salernum *exſulans moritur. De hoc ita ſcriptum reperi. Volumus vos ſcire, qui eccleſiaſticæ curæ ſoliciti eſtis, quod dominus Hildebrandus, qui &* Gregorius*, nunc in extremis poſitus ad ſe vocauit, vnum de duodecim Cardinalibus quem multum diligebat præ ceteris, & confeſſus eſt Deo & S. Petro & toti eccleſiæ, ſe valde peccaſſe in paſtorali curæ quæ ei regenda commiſſa erat, & ſuadente diabolo contra humanum genus, odium & iram concitaſſe. Tunc demum miſit prædictum cõfeſſorem, & ad totam eccleſiam, vt optaret illi indulgentiam, quia finẽ vitæ ſuæ aſpiciebat, & tam cito ſe induebat angelica veſte, & dimiſit & diſſoluit vincula omnium bannorum ſuorum Imperatori & omni populo Chriſtiano, viuis & defunctis, clericis & laicis.*

13 Neq; exempla ſuperius poſita quæ citantur de depoſitione facta a Sum. Pontif. regũ, forſan probãt ad id ꝙ inducũtur pro depoſitione: percurrã aliqua quę hactenus fuerũt a plurib. ſine vera diſquiſitione propoſita in eã ſententiã, & oſtendã in illis nõ interceſſiſſe pontificis Sũmi, reges deponẽdi volũtatẽ, ſaluo meliori in omnib. iudicio. In primis quod de Sancito 2. affertur ceſſiſſe regnum Portugalliæ fratri, iuſſu Innocentii 4. hoc non habet priuationẽ, ſed ſpontaneam ceſſionem, vel potius reſtitutionem: occupauerat enim Sãcitus 2. regnum Legionenſe fratris Alphonſi, & regnum fratris Garciæ.

[a] *Platina in Alexan. 2.*

[b] *li. 1. de geſtis Friderici 1. Cæſaris Auguſti in principio.*

14. Dehinc quod adfertur ex cano. alius, 15.q.6. quod Zacharias deposuerit regem Childericũ Francorũ, non tam pro suis iniquitatib. quam pro eo quod tantæ potestati erat inutilis. Recte admonet ibi glossa aliter illud intelligi. *Deposuit* inquit, dicitur deposuisse qui deponentibus cõsentit. Et certe historiæ veritas repugnat Gratiano & dicentibus, Zachariã deposuisse regẽ Francorum, quãdo in eius locũ subrogauit Pipinũ Caroli Magni patrẽ. Nã Eghinartus Caroli Magni Cancellarius, in vita Caroli Magni, notat primũ, nõ solum Hildericũ seu Childericũ regẽm Francorũ, qui dicitur depositus, & cui subrogatus fertur Pipinus, ita inutiliter imperasse, sed ante eũ alios reges, qui sola regia maiestate & nomine cõtenti erant, & quib. erant aulæ præfecti fideles, qui maiores domus dicebãtur, ex quibus tamẽ nullus ideo legitur nomen regium vsurpasse vel ad regnũ adspirasse illis tanquã inutilib. sublatis, ante Carolum Martellum patrem Pipini & Carolomani, & auũ Caroli Magni, qui in fide vt proprie loquamur exemplo Arbacis, qui insurrexit eadem occasione in regẽ Persarum Sardanapalũ, regnum vsurpauit. Notat 2. loco idem Eghinartus, ante Zachariæ approbationem, Pipinũ & Carolomannũ fratres, regna Galliarum inter se diuisisse. Tertio notat, nõ a Zacharia, sed iussu Stephani 2. Pontif. Maximi, Hildericum postremum regem ex genere Merouingorum iam depositũ, in monasteriũ detrusum fuisse. Est enim hic Stephanus 2. qui Pipinum in Italiã cõtra sibi infestos Langobardos vocauit, venientemq; absoluit a iuramento præstito regi suo Hilderico: illo inaudito, non vocato, indefenso, nec accusato aut delato, vt ait Abbas Vrspergensis, & Eutrop. lib. 22. Et ita lapsi sunt, qui hæc tribuunt Zachariæ 1. qui ante Stephanum 2. sedit, in quo & deceptus est Paulus Æmil. *lib. 2. hist. Franciæ & alii.* Sunt tamen qui cõcilient locos & dicant, id ante Zachariã 1. fuisse consultũ, quis mereretur nomen regis in Francia, an ii qui nomen tantũ haberent, & nullam potestatem, an vero qui regeret? & respondisse pro Pipino Pontificem. Et tunc eum fuisse eleuatũ more Francorum in soliũ regni, Suessorius ciuitate, & vnctũ Hildericum vero detonso capite in monasterium detrusum, vt tradit nomine Aymonii historia li. 4. de gestis Francor. c. 61. in quo notaui legationem factam Sum. Pontifici Zachariæ (vltra & præter id quod contradicit Eghinarto certiori auctori & oculato, dicẽti sub Stephano detrusum & pulsum Hildericum) nõ bene Pipinũ, imo falso exposuisse Zachariæ per Richardũ Wirziburgensem episcopum, & Fulcradum Capellanum, missos ad cõsulendum Papam, de causa regum, qui nullo tempore fuerunt, inquit, in Francia, qui nomen tantum regis, sed nullam potestatem regiam habebant, *per quos* (sunt verba Aymonii) *prædictus Pontifex mandauit, melius esse illum vocari regem, apud quem summa potestas consisteret, dataq; auctoritate sua, iussit Pipinum regem institui.* Hæc ibi. Quæ verba consequuta sunt quæstionem propositam de regno controuerso, non inter Hildericum & Pipinum, sed inter Pipinum & Grypho-

Gryphonem maiorem natu, qui post mortem Caroli Martelli patris eius Pipini & Carolomani, tanquam primogenitus regnum patris quod vsurpauerat in Gallia ante depositionē Hilderici, volebat habere, vt scribitur apud dictum Aymonium eodem lib. 4. c. 58. Aduersus quem iam præscripserant & potiti regno erāt Pipinus & Carolomanus a, ex quibus consultus Zacharias, quis illorum regnare deberet, respondit pro Pipino siquidem ante Zachariā 1. & Stephanum 2. multis annis constat Carolū patrem Pipini vsurpasse regnū vt dixi, & diuisisse per regna Franciam filiis, Pipino & Carolomano b. Et annalib. Caroli, Pipini, Caroli Magni & Ludouici. In an. 741. & 742. dissentiunt tamē annales in eo, quod Gryphonem non maiorē, sed minorem natu Caroli faciunt: tamen quod de delegatione dictū est, firmatur in anno 749. annaliū. Sed ponamus quod legatio intelligeretur facta pro Pipino, quod reges tunc & ante in Francia erāt nomine tenus sine potestate regia, leue admodum & quod in cōsequentiam trahi non debeat, fuit responsum Zachariæ, hoc enim cognitionem causæ merebatur, num Hildericus quia potestatē ipse non exercebat per seipsum, sed per maiorē domus & duces, ideo minus esset rex, cū & rustici norunt contrariū, & sciāt quod quis per alium facit per seipsum facere videri. Et si Summus pontifex sine affectu iudicasset, cognouisset maiorem domus Pipinum & Carolum Martellum, dici maiores domus aulæ regiæ regis Francorum, & agnouisset ex ipsorū titulo, potestatem se alterius nempe regis, non proprio exercere. Dehinc si nullum ius habere diceretur Hildericus, non erat dicendus depositus, non enim talis dici potest, priuatio enim præsupponit habitum c. Quamobrem considerato statu regni vsurpati, ante consultationem Summorum pontificum, non possunt recte Summi pontifices auctores translationis regni & depositionis Hilderici, dici, sed & quamuis concederemus, propria auctoritate ad suggestionem Pipini priuatum fuisse regno Hildericum, & illud translatum ad eundem Pipinū: potuit decipi Summus pontifex, vel propria opinione, quod voluerit arma in sui subsidium inuocata, cum detrimento alterius remunerare. Neque Hildericus hæreticus erat, nec aliud crimen ecclesiasticum commiserat, quod iurisdictioni sedis spiritualis pro depositione illum subiiceret. Sed neque rescripta omnia, aut impetrata seu extorta a summo pontifice per suggestionem falsam, vel obreptionem, aut in prçiudicium alterius debent effectum vel cōsequentiam habere, quia hæc sedem Romanam, quæ iustitiæ cultrix est, & habet vicarium tantum iusti Dei, redderent ignominiosam sępe prçter intentionem pontificum, quorum rescriptis, perpetuo duæ clausulæ adiiciuntur, vel omissæ adiectæ censentur, *si preces veritate nitantur*, d *& sine præiudicio tertii inauditi*, aut contumacis.

15 Addam insuper, postquam hūc cursum ingressus sum, exemplum aliud Ludouici Pii, filii Caroli Magni, in quo talionem videntur filii retulisse a Summo Pontifice. Siquidem vt habetur in annalibus

a vt habetur in c. 59 eiusdem libri.

b vt docetur per Aymon. lib. 4. cc 54. 55. 56. 58.

c l. decem, de verbor. oblig.

d l. 1. §. si quid a principe ne quid in loco publico. P.

Germanorum Caroli Martelli, Pipini, Caroli Magni, & Ludouici filii eius, in anno 829. & sequentibus, vsq; ad annũ 833. filii Ludouici I. cognomine pii, nempe Pipinus alius, Lotharius & alius, coniurarũt in patrem cum aliis pluribus, & in suã sententiam traxerunt Gregorium 4. Sum. Pontif. prælatos præcipuos, & nobiles Galliæ, conuentuq; habito compendii Kal. Octob. ann. 833. Lotharius tanquã solus Imperator se gessit. Et cum vererentur cõspiratores, ne arguerentur, vt sibi visum est, cum aliquibus, episcoporum vsi sunt cõsilio, vt pro his de quib. iam pœnitentiam egerat Imperator Ludouicus, iterum publica pœnitentia, armis depositis, irreuocabiliter quodammodo ecclesiæ satisfacere induceretur: & ita damnatum, absentem mãdatum, neque confitentem neque conuictum, ante corpus S. Medardi confessoris, & S. Sebastiani martyris arma deponere coegerunt, pullaque indutum veste, adhibita magna custodia sub tectum quoddã detruserunt, imperio & regnis, quæ sibi inter se diuiserant, priuatum. Et hæ fuerunt imposturæ & occasiones deponendi vel spoliandi optimum principem, etiam suffragiis & auctoritate pontificali, adhibitis ad fucum faciendum quæ tamen detectę fuerunt, & fuit Imperator restitutus imperio & regnis, vt notatur in dictis annalibus anno 834. & apud Aimonium lib. 5. de gestis Francorum c. 14.

16 Sed progrediamur & agamus de Carolo 3. imperatore dicto Crasso, filio Ludouici Balbi, nepotis Caroli imperatoris, destituto a suis, cum corpore & animo cœpisset ęgrotare, in cuius locum Carolomani filius Arnulphus subrogatus & coronatus fertur a Summo pontifice Formoso, anno Domini 897 [a] Et perpendamus quo tempore id factum, & an depositus fuerit a Summo pontifice, vel ex eius consensu: & an iuste, excussis historiis eius temporis. Itaque ante coronationem Arnulphi a Formoso factam, quæ fuit anni 897. iam fuerat Carolus Crassus a suis destitutus, & Arnulphus vsurpauerat Imperium anno 887. [b] & testatur idipsum Platina in Stephano quinto vel sexto, qui præcesserat Formosum, neque is ait hoc ex Pontificis auctoritate factum. *Sunt*, inquit, *qui scribunt huius Pontificis tempore, nempe Stephani quinti, Carolum cognomento Crassum, qui iam annis imperauerat potestate deiectum ab optimatibus suis fuisse, ob segnitiem corporis ingeniiq; tarditatem, in locumq; eius Arnulphum nepotem suffectum, qui septimus a Carolo Magno est habitus.* Hermanus quoque Contractus [c], ait tempore Stephani quinti Carolum Crassum imperio priuatũ & sub Formoso Arnulphum imperatorẽ fuisse coronatũ. Sifridus item presbyter tradit [d] anno 878. post deiectum regno Carolum Crassum, quem vocat secundũ, qui decessit sine liberis, & cum nullus esset de genere Carolorum, principes Teutoniæ Arnulphum Imperatorem fecisse, Carolomani fratris Caroli Crassi filium, sed nõ legitimum. Dicunt quidam hũc datum patruo curatorem, & ita administrationẽ accepisse, verum ipsum non se curatorem sed imperatorẽ dixisse, atq; his occasionib. optimates cõcitasse. Rhegino autẽ [e], contem-

a *vt scribit Rhegino lib. 2. Chronico. qui eo tempore vixit.*

b *vt ait idẽ Rhegin. li. 2*

c *in Chrono.*

d *lib. epitomes histor.*

e *prædict li. 2. epitom.*

contemporaneus Arnulphi, causas adepti eius imperii paucis adfert, quod bonus esset Imperator Garolus Crassus, & quod Deus ad illius probationem, & maiorem remunerationem cœlestem, ita tentari permiserit. Verba eius, *Carolus Imperator corpore, & animo cœpit agrotare: mense itaque Nouembri circa transitum S. Martini Tuburias venit, ibiq; conuentum generalem conuocat: cernentes optimates regni, nō modo vires corporis, sed etiam nimii sensus ab eo diffugere, Arnulphū filium Carolomani vltro in regnum attrahunt, & subito facta conspiratione, ab imperatore deficientes, ad prædictum virum certatim transeunt: ita vt in triduo vix aliquis remaneret qui ei saltem officia humanitatis impenderet. Cibus tamen & potus, ex Luidperti episcopi sumtib. administrabantur. Erat res spectaculo digna, & æstimatione sortis humanæ, rerum varietate miranda. Nam sicut ante, secunda fortuna rebus vltra quam arbitrari posset affluentibus, tot tantaq; imperii regna, sine laborum sudoribus & certaminibus attraxerat, ita vt post Magnū Carolum, maiestate, potestate, diuitiis, nulli regum Francorum videretur esse postponendus: ita nunc aduersa veluti in ostentatione fragilitatis humanæ deficiens, quæ fortuna cumulauerat, cūcta inhoneste in momento abstulit, quæ prospero arridens successu quondam gloriose attulerat. Hæc ibi.* Et paulo post statim. *Anno dominicæ incarnationis 888. Carolus Imperator tertius huius nominis & dignitatis, obiit pridie idus Ianuarii, sepultusque in Angea monasterio: fuit vero hic Christianissimus princeps, Deum timens, & mandata eius ex toto corde custodiens, Ecclesiasticis sanctionibus deuotissime parens, in eleemosynis largus, orationibus & Psalmorum melodiis indesinenter deditus, laudibus Dei infatigabiliter intentus, &c. Quod autem circa finem dignitatibus nudatus, bonisq; omnibus spoliatus est, tentatio fuit, vt credimus, non solum ad purgationem sed quod maius est ad probationē. Siquidem hāc vt ferunt, patientissime tolerauit, sicut in prosperis gratiarum vota persoluens, &c. Post cuius mortem, regna quæ eius ditioni paruerant, veluti legitimo destituta herede, in partes a sua compage resoluuntur, &c. quæ causa magnos bellorum motus excitauit.* Consentit & Platina in Stephano 6. dum ait, post illam deiectionem & mortē Caroli Crassi, & vocationem Arnulphi, ob rerum perturbationem illectos Hunnos, gentem Scythicam, vt Vincentius & Martinus scribunt, contra Hungaros, Gepidas, Germanos, Belgas, Gallos. Et in Formoso primo Pontifice, ait Arnulphum ipsum mortuum postea morbo pediculari. Quod & tradit Sigebertus Gemblacensis cœnobita, in chronographia anni 902. Antonius vero [a], tradit Arnulphum a Formoso coronatum imperatorem, postquam inuocatus Romā cum exercitu venisset, ad eum liberandum a Romanorum controuersiis, qui eum vt illegitime electum respuebāt. Sicq; Pontifex de re aliena liberalis fuit hic quoq; & nullo seruato æquitatis ordine, lætus quod periculum vitasset, obtulit ei nō sua, ex quibus omnib. adhuc innouatores ambitiosi rerū publicarum, & vsurpatores regnorum, rebellesq; prin-

a in 2. parte historiali c. 1. §. 14.

cipibus legitimis, colligere possunt. Primum non ideo omnem depositionem principatus iustam esse, quod reipsa facta sit: nam non omnia facta, iusta sunt: dehinc non ideo consequentiam fieri debere, quod eius exemplo simile tentādum sit. Imo summi Pontifices cautiores debent esse in posterum, ne impiis rebellium & ambitiosorum consiliis, auctoritatem donare velint, ex quo macula illis inducatur & opprobriū, & dicantur iniustitiæ & tumultus cladiumque auctores. Quia neq; summi Pōtificis potestas aut dignitas, vicario Dei a Deo data est, vt orbem conturbet, & adimat sine causa & ordinata iustitia, quod cuiusq; est. Sic enim, si fieret, accideret, vt omne ius diuinū & gentium orbe exsularet, aut prætextu potestatis spiritualis ex libidine singulorum & audacissimorum turbaretur. Et proinde videtur omnino hominis rationalem exuisse naturam, & excussisse de mentibus præceptorum diuinorum & caritatis fraternæ fidem, qui præstigiis & prætextu simplicitatis & bonitatis principum, aut imbecillitatis illorum, illos regno & principatu deturbare nituntur, & postea quærunt Pontificum, pro fuco impietatis, consensum.

17 Quod si perpendamus exemplum quod iam prolatum ex capite secundo de supplenda negligentia prælatorum in sex. pium erit ingenium Pontificis Maximi, qui certe non priuauit regem regno vel eius filios, si quos habiturus esset, propter negligentiam & prodigalitatem, sed existimauit iustum esse coadiutorem tātum in administratione fratrem: qui si vsurpasset regnum, non fuisset immunis ab impietate quæ infamem fecit Philippū regem Macedoniæ, qui vsurpauit regnū pupilli sui. Sed neq; debent esse reges & principes deterioris conditionis suis subditis & priuatis: quib. nullo iure adimitur dominium rerū suarum, ob eorum prodigalitatē, vel ob mentis inopiam, sed dantur administratores seu curatores bonorum & personarum. Porro quod dictum est de priuatione imperii Henrici 4. & Friderici 2. certe hoc pertinere potest ad ius Summi Pōtificis, cui iurant Cæsares fidelitatem tempore coronationis, vt reges Siciliæ & aliorum regnorum qui sunt de feudo ecclesiæ, & a sede Romana recipiunt inuestituram: ideo iurisdictioni eius subsunt, & electionem ab ea sortiuntur, quod non est trahendum ad alia regna & principatus & potestates quæ non pendent a sede Romana quoad temporalia, & parum iuuant eius in illis mandata. Excipio semper vt alias dixi causas fidei, in quibus principes cuiuscunque sint libertatis & potestatis, subiiciuntur directe sedi Romanæ, & pro delictis in illis cōmissis puniri possunt. Sic tamen vt sicut delicta sunt personalia, & non transeunt personas delinquentes, ita nec pœna quæ delicto debetur, non violet ius successorum in regno vel ex consuetudine recepta, vel ex lege regni, qua proximi ordine post deficientes vocantur. Potest enim qui imperat per delictum suum sibi nocere, & se indignum imperio facere, at non potest præiudicare ei qui successurus ei est etiam eo inuito, cum non habeat ab eo, sed a maioribus, vel ex lege,

a vt in c. licet de voto.

lege familiæ a. Multo minus ob negligentiam: nec negligentes nec eorum successores legitimi, debent principatu priuari, eo prætextu quod alius melius conseruaret principatum, hæc enim via latissima pateret coniurantibus ad inuadendos principatus. Et fieri etiam potest vt sint principes quidem ad conseruandum imperium segnes, sint autem ad inquirendum strenui. Sicut auctor vitæ Annibalis ait Pyrrhum regem Epirotarum egregium in acquirendo imperio belli ducem, in conseruando minime aptum virum fuisse.

a *l. 3. de interd. & relega. P.*

19 At dices, electores deposuerunt Wenceslaum ab imperio tanquã inutilem: volo, & potuisse concedo, quia electores sunt, & ab iis videtur data lex imperatori. Et quãuis adhuc non omnes hoc concedãt, electoribus, & cõstanter asserant, donatum reuocari non posse semel translato dominio, & factũ non esse trahendum in consequentiam, concedamus, verũ sine præiudicio sententiæ illorũ & habita tãtum tatione quæstionis controuersæ, tamen hoc ad alia regna pertinere non potest, quæ electiua non sunt, & iure successionis proximitatis, non iure hereditario, deferuntur, in quibus nullus elector & nullus superior b, vbi populus non imperat, nec dat potestatem, quia monarchia a Democratica distinguitur concessa potestate. Et certe arbitror, si quid meũ valeat in hac re iudiciũ, melios fecisse electores qui deposuerunt Wenceslaum, si ei solũ coadiutorem dedissent. Nã illa depositio magis pertinet ad contumeliã quodammodo tantæ potestatis imperialis, quam ad bonũ imperii, & daretur occasio electorib. mutandi ex arbitrio electũ, & hoc est nimirum nisi male cæleam, deprimere potestatem maiestatis imperatoris, constituere electores illa maiores, perinde ac si ex Aristocratia dux per optimates electus esset, qui reuocari posset. Sed & sæpe cõpertum est sub principib. voluptuosis, prodigis, & inutilibus, fuisse fideles duces, & strenuos qui causam imperii nomine imperatorum pertractarent: vt nemo ignorat tempore Galeni Imperatoris, vt ceteros sileam, sub ignauo principe inuentum fuisse præstantissimæ fidei ducem eius Pollionem, & alios qui Romanũ tuerentur imperium cõtra triginta tyrannos, qui hoc prætextu ignauiæ principis, imperium per partes inuaserant c.

b *vt in Gallia c. per venerabilem qui filii sint legitimi.*

20 Quod si in imperio & regno eligibili non successorib, iniquum visum sit vt hoc prætextu ignauiæ deponantur qui præsunt, quanto iniquius illud in regno successorio quod habet radicatam familiæ successionem, vt non possit sine magna iurisgentium violatione, & regnicolarum seu subditorum clade, conuelli, & in extraneos deuolui. Scio & vidi coniuratos, dum hæc eis obiicerentur, respondere: nõ esse regna immortalia, & quemadmodum in aliquos primæ familię peruenissent, & in alios ab illa transferri posse. Sed hoc verum si legitime fiat, neque, si olim illegitime factum sit aut vi, sequitur impietatem esse imitandam. Nam demus quosdam regnum in se transtulisse ex familia alterius, tamẽ si eorum familia postea iure imperauerit, & populus consenserit, & consuetudine longa eluerit primam

c *vt scribit in Gordiano Trebell Pollio & Volatera lib 17. vrb. com.*

violentiam,non est ex malis bene conditis, sumenda occasio denuo renouandi impietatem:quemadmodũ,nec iustum est,morbos bene sanatos iterum nouo excessu & causa prima renouata superinducere.

21 Quam multo laudabilior & obiiciendus huiusmodi ambitiosis & monstris hominum,Michael Zilagius,qui cum in comitiis regiis, Matthiam Coruinũ ex sorore nepotem Hungariæ regem declarandum graui oratione suaderet, & pars magna procerũ Michaelem ipsum, regem esse eligendum prædicaret, nepotis causa obnixe recusauit [a]. Præclarum & responsum Friderici, quem Alberto Ladislai patre vita functo,cum Boemi & Hungari, Cæsarem sibi regẽ peterent,isvbi offerri sibi tantum honorem animaduertit,absit inquit a me hoc scelus, vt patrueli meo hereditatem paternam auferam [b].

a Bonifinius li.9. deca.3.

b Æneas Syluius li.2,Commentariorũ de reb. gestis Alphonsi.

22 Quod autem obiicitur ex Baldo,& libris feudorum,feudum iure proximitatis debitũ antiquiori & primogenito, intelligi si modo is sit capax & habilis,habet respõsionem: hoc verũ esse in feudis quæ per alios quam vasallos non possunt exhibere seruitium feudale sufficiens:non autem si patrimonialia sint talia, quæ per vicarium munus impositum possunt implere,vt liquet ex feudo fœmineo,vel ecclesiastico. Multum etiam interest inter feudum, & regnũ seu principatum non recognescentem superiorem. Nam in feudo ex lege inuestituræ seruitium debetur domino:in principatu vero libero, nemo legẽ principi imponit,etiam si is sit parum idoneus in sua persona. Quod iudicio Ephororum & Lacedæmoniorum confirmari potest. Mortuo enim Anaxandrida c rege Spartanorum, Lacedæmonii Cleomenem filium eius ex lege,quia maximus natu erat,crearũt, quamuis is non esset mentis compos sed inops, & illum prætulerũt aliis fratrib.minoribus natu,mentis compotibus, Dorico, Leonidi, & Cleombroto.Exstat & iudicium etiam oraculi Delphici,quod cõsultum mortuo Aristomenio rege Lacedæmoniorũ a Lacedæmoniis,non quidẽ num succedere deberet vnus ex filiis recens natis geminis in viuis exsistẽtibus,nam hoc ex lege certũ tenebant, sed quis ex duobus?respondit vtrumq; regem esse debere,sed magis primogenitum honorandũ [d]. Non contemsit autem oraculum infantiam in regni successione ordinaria,quod videatur inutilis, sed & eam admittendã & conseruãdam in iure maiorum respondit.Neq; Romani,qui plus iustitia & æquitate populos quam armis subegisse feruntur,factum regis Syriæ Antiochi,probare potuerũt, quod Ptolomæo maioris sororis suæ filio,regi Ægypti bellum intulisset,segni admodum & quotidiana luxuria ita marcido, vt non solum regiæ maiestatis officia intermitteret,verũ etiam sensu hominis nimia segnitia careret,& ita regno eum pepulisset.Et proinde curarunt per M. Popilium legatum regnum ei restitui,& Antiochum Ægypto excedere [e].

c Herod.li.5

d idem Herodot. lib. 6.

e Iusti.li.34.

23 Superiori proxima alia quæstio, posito quod quis posset priuari propter delictum aut negligentiam principatu, qui ad proximos ordine post mortẽ possessoris deuolui debet vel solet, nempe ab eo

in filios,

in filios,& eis deficientibus ad alios ex agnatione proximiores. Num qui priuat possessorem principatu,possit post eũ successuros iure illo successionis priuare,& in alios extraneos transferre? Et occurrũt hypotheses quæ hanc quæstionem tractari postulãt,vt in capite primo de homicidio in sex, a vbi Innocentius ex concilio Lugdunensi statuit,vt quicunque princeps prælatus siue alia ecclesiastica secularis sue persona,Christianum hominem per assassinos occidi fecerit, vel etiam mandauerit,quanquam mors forsitan ex hoc non sequatur:aut qui assassinos receptauerit,defenderit seu occultauerit,excommunicationis & depositionis a dignitate,honore,ordine,officio & beneficio,incurrat sententias ipso facto:& illa libere,aliis,per illos,ad quos collatio pertinet,conferantur: sit etiam cũ suis omnibus bonis mũdanis, tanquam veræ religionis æmulus,a toto Christiano populo diffidatus. Itém alia b vbi Bonifacius 8. *Statutum felicis recordationis Innocentij & Alexandri prædecessorum nostrorum, Ne videlicet hæretici,credentes,receptatores,defensores & fautores eorum, ipsorumq; filij vsq; ad secundam generationem,ad aliquod beneficium ecclesiasticũ seu publicum officium admittãtur,quod si secus actum fuerit sit irritum & inane: Primum & secundum gradum per paternam lineam comprehendere declaramus: per maternam vero ad primum duntaxat volumus hoc extendi. Hoc sane de filiis & nepotib. hæreticorum credentium,& aliorum huiusmodi,qui tales esse vel tales decessisse probãtur,intelligendũ esse videtur. non autem illorum quos emendatos esse constiterit,& reincorporatos ecclesiæ vnitati,& pro culpa huiusmodi ad mãdatum ecclesiæ pœnitentiam recepisse,quam ipsi vel iam perfecerunt, vel humiliter prosequutioni eius insistunt,vel parati fuerunt ad recipiendam eandem.* Itẽ alia, c vbi idem Bonifacius octauus contra persecutores & homicidas Cardinalium,inter alias pœnas addit,vt filij prædictorum, nepotes per rectam lineã,priuentur omni dignitate ipso iure ecclesiastico,& beneficiis,& omnis honoris ecclesiastici vel mundani sint incapaces. Quamobrẽ respondere in prædictis cõstitutionib. in principes quoque seculares ex causa peccati statuere, vt in aliis. d Ceterũ sententiam condemnationis in nepotes ex causa auorũ,& priuationem honorum mundanorum, non intelligi debere de dignitatib. & principatibus,ad quos ius habent filij & nepotes,non ex persona patrum & auorum sed maiorum, sed de nouo iure superuenturo post damnationem patris. Ita *in c. licet. 6. de voto,* e iubet summus Pontifex filio primogenito regis Vngariæ, implere votũ quod fecerat pater,& ipse pro eo promiserat se impleturum,de exercitu ducendo in terram sanctam: *Sciturus,inquit,nisi onus iniunctum impleret,ex tunc te anathematis vinculo subiacere, & iure,quod tibi,si dictus rex sine prole decederet,in regno Vngariæ competebat ordine geniture, priuandum,& regnum ipsum ad minorem fratrem tuum appellatione postposita deuoluendum.* Singularis & ad hãc rem videtur textus, in l. 3. de interdict. & relegatis. f Vbi Alphenus Iuriscõsultus,respondit elegãter,

a *li. 5. ti. 4.*

b *in c. statutum 15. de heretic. in 6. li. 5 sexti ti. 2.*

c *in c. felicis, de poenis, li. 5. sexti decretal. ti. 9.*

d *c. nouit, de Iudic.*

e *li. 3. ti. 34.*

f *li. 48. P. ti. 22.*

cum qui ciuitatem amitteret, nihil aliud iuris adimere liberis, nisi quod ab eo peruenturum esset ad eos, si intestatus in ciuitate moreretur, hoc est, hereditatem eius & libertos, & si quid aliud in hoc genere reperiri potest. Quæ vero non a patre, sed a genere ciuitate, a rerum natura tribuerentur, ea manere eis incolumia: itaque & fratres fratribus iure legitimo heredes, & agnatorum tutelas & hereditates habituros: non enim hæc patrē, sed maiores eius eis dedisse. Quāquam pater amiserit dignitatem ante conceptionem vel editionem filiorum iuxta Vlpianū. [a] Neque tam me mouet auctoritas iurisconsultorum quam ratio eorum, quod hoc ius succedendi non pendeat a patre sed a lege vel natura, neque de hoc iure adimendo loquantur pontifices in supradictis quæstionibus. Imo & quia delicta sunt personalia, & ob alterius delictum æquum nō videatur aliquem alium sine culpa sua, iure suo priuari: [b] & vbi delictum non est, pœna esse non debeat: [c] voluerunt etiam summi pontifices, ne dotes vxorum hæreticorum etiam, publicarentur, ob hæresim maritorum, si ipsæ participes non essent hæresis, vel ipsæ hæreticis scienter non se coniunxissent. [d] Accedit quod possessor regni quod reliquit, proprie tantū dicatur habere administrationem eius & vsumfructum, non plenā eius alienandi potestatem, cum illud veniat post eum ex lege principatus ad alios successores: atq; ideo res quæ subiecta est restitutioni, non potest delicto vel alio modo alienari cum præiudicio eorum qui vocantur. [e] Atque aduersus sententiam, dicere possunt vocati, se esse ante delictum & pœnam, neque fiscum posse quicquam retinere. vt in simili ait Paulus Iurisconsultus. [f] Nec fiscalis pœna locum habere debet, donec creditores, cuiusmodi sunt, quibus res est restituenda, suum recuperauerint, vt ait Papinianus [g] iubet & ius gentium ne aliena res alienetur a non domino vllo modo, directe vel indirecte: [h] forsan & summi pontifices ad exsecrationem sceleris commissi per reges in Deum, arbitrabuntur descendentes ex ipsis ad honores mūdanos nō esse admitendos: de aliis proximis vero nihil tale statuūt, cum in filiis paternū vereantur sequi delictum, & filios paterno perire dignos supplicio quidam arbitrati sint, [i] nec ex malo coruo bonum ouū fieri, neq; leonis nutriendos esse catulos, sicuti propter delictum filiorum Heli, a domo eius translatum est sacerdotium in Samuelem: [k] & ob delictum Salomonis, translatæ decem tribus de regno in extraneū. [l] non tamen statim hæc imitari debent summi pōtifices: quia non tam translatio regnorū illis concessa videtur, quantum emendatio peccatorum: neque potestas plantandi ædificandi & destruendi concessa prophetæ Hieremiæ [m] ad rebelliones priuationesque regnorum pertinebat. Solius enim Dei factum in prædictis Heli & Salomonis exemplis, proponitur, & summus pontifex ligandi & soluendi potestatem accepit, ad ædificationem corporis Christi & ecclesiæ eius, non ad destructionem, nisi in quantum Reipublicæ Christianæ expedire videbitur consultatione matura adhibita.

a In l. emancipatum 7. § fi. de senatorib. li. 1. P. ti. 9.
b c. 2 de cōstitutionib. l. 2. quod vi aut clam, c. non debet, de reg. iur in 6.
c l. si pœna. & l. crimen de pœn. P. l. sancimus C. eo. ti.
d c. decreuit 14 de hæreticis in 6.
e Auth. res quæ, & l fi. § fi. communia de lega. C.
f l Statuliberus. 48. § fi. de iure fisc. li. 49. P. ti. 14.
g In l. quod placuit 37. eo ti. de iure fisc P. cui cōsentiunt l. 1. § an bona l. non possunt. l. in summa l. L. l. Arrianus. eod. ti. P.
h l fi. ca. de reb. alie. non alien.
i l quisquis. § filij, ad leg Iul. maiest. C
k 1. reg c 2.
l 3. reg. c. 12.
m Hieremiæ 1. vers. 10.

24 Sed omittamus cauſam peccati ſpiritualem, & tranſeamus ad alia delicta monarchæ vel principis abſoluti, ad negligentiā vel inhabilitatem eius. Quæro ſi hic habeat poteſtatē ſupremam, a quo iudicabitur, vel deponetur iuſte? nam ſi ſuperiorem nō habet ridiculum eſt eum deponi & iudicari ab alieno, qui non habet poteſtatem: cum ius dicenti extra territorium impune non pareatur. [a] Neque actus ſuſtinetur qui ſine poteſtate fit. [b] Si recurras ad populi ſubditi ſuffragia, & contendas per comitia hoc fieri poſſe: minus id fieri poteſt in monarchia: nā eſſet hoc rebellio in primo capite legis Iuliæ, aliquid moliri in principem, eius honorem, & vitam: ſi poſſe ſuſtinuerimus, nullam dicemus monarchiam ſed democratiam, in qua ſuffragia & comitia populi locum habent ad deſtituendos & inſtituendos principes quemadmodum & in republica duces, dictator, maiores magiſtratus, & leges a populo conſtituebantur & deſtituebantur, ſeu abrogabantur, & cauſam dicere cogebantur Monarcha ſolum a Deo pendet, & illi ſoli ipſe pro animabus ſubditorum redditurus eſt rationem. [c] Et cum Iſraelitæ affligerentur a rege Pharaone, certe non vocarunt illum in iudicium coram aliquo alterius regis tribunali, vt cauſam diceret, neque etiam in eum ideo conſpirarunt aut rebellionem fecerunt, ſed clamauerunt ad Deum, qui voces eorum audiuit. [d] Sic nec captiui ſub tyranno etiam Nabuchodonozore, & aliis regibus, illis diem dixerunt ſuſcipiēdi iudicij coram aliis regibus, ſed ad Deum qui ſuperior eſt regibus, qui in terris ſuperiorem non habent, prouocarunt. Propter peccata vero ſubditorum Deus plerumque dat reges in furore ſuo, & permittit regnare hypocritam. Ita Chriſtiani ſub Paganis Principibus, Arrianis, hæreticis, ſub apoſtata Iuliano, abſtinuerunt ab eorum iudicio & depoſitione, memores, quod omnis anima debeat eſſe ſubdita poteſtatibus ſublimioribus propter Deū & qui poteſtati reſiſtit, ordinationi Dei reſiſtit. [e] Miſerrimi recte omnium eſſent principes, ſi expoſiti eſſent cenſuræ & iudicio ſubditorum. Primum quod impoſſibile ſit principem quantūuis bonum & iuſtum, omnibus poſſe placere, maxime malis qui metu iuſtitiæ terrentur & bonis ſibi aduerſariis inuident. Neque puto quia certiſſimum, quemquam meliorem, potentiorem, iuſtiorē, innocentiorem inueniri vnquam poſſe, ipſo principe & rege regum IESV CHRISTO, quem nihilominus populus ſuaſione & ambitione eorū, qui præſtantiores haberi volebant, ad mortē tanquam abominandū poſtulauit, eique prætulit inſignē latronum principem Barrabā. Bonus & mitiſſimus Moyſes dux, amicus, & is calumniis & ſeditionibus valde agitatus, vt inde conſtet iniquiſſimū & periculoſiſſimum velle cenſurā ſui principis populo ſubdito cōmittere: non minus quā cōcedere ægroto & phrenetico, in medicum ſanare volentem, poteſtatem & liberas manus. Tum etiam quia ambitioſi, regnandi cupidi, nihil non cōminiſceretur aduerſus principes, vt corruptis ſuffragiis, conductis falſis teſtibus, eos de throno deturbarent. Et vt dicebat

a l. ſi de Iur. vis omnium Iud. P.

b l. multum intereſt, ſi quis a teri vel ſibi C.

c ad Roma. c.13. ver.17.

d Exod. 2. ver.24.

e ad Romas cap 13. & 1. Petr. c. 2. c. omnis anima. de cenſibus.

Cicero pro rege Deiotaro ad Cæsarem, est ita inusitatum regem capitis reum esse, vt ante hoc tempus non sit auditum. Et rursum, semper regum nomen in hac ciuitate sanctum fuit: sociorum vero regũ, & amicorum sanctissimum. Dicebat etiam Telesphorus, [a] Dei accusat ordinationem, qui eos, qui ab eo constituuntur, accusat, aut damnari cupit, a quibus se Domini populus, benedici, saluari & instrui cupit: nullatenus debet eos arguere, nec vulgus in accusatione eorum suscipi: populus enim ab eis est docendus & corripiendus, non ipsi ab eo, quia non est discipulus supra magistrum, & inferior non dat legem superiori, [b] quæ quamuis in hypothesi dicta sint de præpositis & prælatis ecclesiæ, debent quoque intelligi de principibus secularibus. Sicuti ex merito plebis, nonnunquam præpositi deprauantur, quatenus procliuius cadant, qui sequuntur, vt dicebat Anacletus [c] & componitur orbis, regis ad exemplum. [d]

a Epistola vnica c. 3. c sacerdotes, 8. § Dei ergo 6 q. 1.

b c. cum inferior, de maiori & obedientia.

c In epist. 3. relatus in c. 13. ex merito 6 q. 1. facit can. audacter 8. q. 1 dc. præcipue 11. q. 3.

25 Peccata regum personalia sunt, officium eorum publicum & diuinum, nec propter peccata eorum, contemnenda est eorum dignitas & potestas, & officium. Cum enim Saul iam fuisset a Deo reprobatus, tamen iudicabat, & eius iudicium quandiu vixit, populus expetebat. [e] Dauid fuit adulter & homicida: Salomon ad idololatriam declinauit amore muliercularum, & tamen populus non rebellauit, aut eos deposuit sed eis obtemperauit. Achab etiam, quamuis coleret Baal, tamen decem tribus iudicabat. Iussit & Christus, super Cathedram Mosis sedentib. Scribis & Pharisæis hypocratis, nihilominus in his, quæ mandarent obtemperari. [f] Et dicendum videtur de regibus, qui Christi Domini dicuntur, quod Constantinus cognomine Magnus, dicebat de Sacerdotibus & præpositis ecclesiarum, se mutuo coram illo libellis accusantibus quos combussit non lectos, dicens: Ite & inter vos causas vestras discutite: quia dignum non est vt iudicemus Deos, vos a nemine iudicari potestis, qui ad Dei solius iudicium reseruamini. [g] Sic Dauid ad Deum solum suum iudicem, cum nullum alium superiorem haberet, pro peccatis clamat, Tibi soli peccaui & malum coram te feci. [h] Et proinde manifeste improborum prætextus, qui rebellant in principem & populum commouent, vt eum meliorem vexatione faciant, & puniant: Nam & in hoc tanquam vsurpantes Dei potestatem, arguũtur, iuxta ea quæ sic scribit Anacletus. [i] *Si omnia, inquit, in hoc seculo vindicata essent, locum diuina iudicia nõ haberent: superuacuis enim ad beneficia, laborat impendiis, qui solem certat facibus adiuuare. Ideo si aliquis putat se Deo in hoc placere, quod seruos suos accusat: & vt meliores fiant, dicit se hoc agere, in vanum laborat: & plus inuidiæ stimulis agitatur, quam caritatis: quoniam gratiæ plenitudo adiectione non indiget, nec vlla requirit commendationis augmenta.* Quocirca rebelliones in principem prætextu vitiorum corũ effugere non possunt crimen maiestatis, & Dei indignationem. Et potius relinquendi sunt male regnantes iudicio Dei, quam polluendæ manus sacrilegio, & parricidio per subditum.

e 1. reg. 15. c.

f D Matt c. 23.

g Rufin. li. 10 hist Ecclesiast. c 2. ea continua lege 5. §. Constantinus & c. 41 Sacerdotib 11 q 1.

h Psal. 50.

i epist. 1 relatus in c. 7. si omnia 6. q. 1.

Non

Non caret Deus modis quibus possit, quando voluerit, huiusmodi malos principes tollere, vel emendare.

De morte principis. CAP. VI.

DEsinit quis gerere principatũ interueniente morte, vel naturali, vel violenta: mors enim omnia dirimit, & resoluit Et Summi Pontifices. Imperatores, reges, aliique principes vt reliqui homines, nihil ex rebus mundanis morientes auferunt. relinquitur itaq; principatus, qui interdum perseuerat in eodem statu post mortem administratoris, vt persona, non dignitas mori dicatur, per subrogationem enim administratoris censetur perseuerare principatus etiam mutata persona.[a] Interdum cum ipso principe, & finem accepit principatus status, & mutatus est in aliam formam reipublicæ, vt cum Codro vltimo rege Atheniensium, regia & monarchica potestas degenerauit in rempublicã.[b] & sæpe victis aut deiectis regibus, victores regna redegerunt in prouincias, tetrarchias, satrapias, ducatus, comitatus. Et post mortem Alexandri Magni, monarchia eius multis cladibus, lacrymisque prouinciarum, & regnorum constructa, breui tempore concidit, & in membra diuisa, iterum ad noua regna decidit. Quando etiam regna successione proximis deferuntur, exstincta regia familia, & vltimo ex gente moriente, mutatur status principatus, & vel ad electionem, vel ad tyrannidem, vel Democratiam, vel Aristocratiam venit.

a *aut in l. proponebatur. T.*

b *Iustinus.*

2 Fieri autem solet in omni mutatione principis, vt innouationes quædam publico statui incommodum adferant, siue legitimus successor ex familia, siue alius subrogetur, cumque nouus subrogetur, cumque nouus rex est, & noua lex est: siquidem non omnes eodem modo sapiunt, & quæ placuerunt antecessoribus, vix placent, aut nunquam per omnia successoribus, fiuntque ita mutationes morum, actionum, & personarum officialium.

3 Apud aliquos populos vita regis perinde ac propria subditis fuit cara, & commendatior super omnia: vt etiam boni subditi quotidie in bellis se periculis mortis pro principe incunctanter exponant. In Arabum regione ex instituto quodam receptum erat, vt si membrum aliquod regis fuisset mutilatum, ipsi quoque responderent & citra adulationem: & ridiculi arbitrabantur, si cum mortuo rege ipsi quoque interfici non studerent, eidem mutilato similimi mali opinionem non confirmarent, vt ait Athenæus.[c] Addit & ex Nicolai Peripatetici historia, Adratomum Sotianorum regem (quod genus est Celticum) sexcentos delectos ciues apud se habuisse, qui patrio eorum idiomate Siloduri dicuntur, quod Græce, vota exsequentes significat, qui reges & vna viuentes & vna morientes haberent: cum ipsi se ipsa facturos promitterent, & ex hac pollicitatione eadem veste, & eadem dieta vtebãtur, vnaque imperabant, atque in omni occasione mortuos, siue ex morbo rex moreretur, siue in bello cecidisset, siue alia quauis de causa: neque vllum fuisse, qui mortem huius-

c *Li 6 Dipnosophistarum c. 6.*

modi vel formidantem vel tergiuersantem horum quempiam demonstrare posset, cum regi ita contigisset. a

4 Narrat & Tyrannos Erythrenses, post necatum aut submersum regem per ipsos Cnopũ, in sua oligarchia statuisse, vt si quis ex ipsis socius fuisset defunctus, ciues vna cum vxoribus & filiis congregati, illum lugere mortuum compellerentur, pectoraque vehementer percutere magnisque eiulare vocibus, atque hæc facere verberone qui rei præfectus erat impellente. Quando apud Lacedæmonios rex e vita discesserat, per totum triduum nihil vendebatur, atque totum forum paleis conspergebatur. b

a Meminit de his etiam Cæsar li. 3. de bell. Gall. co[mment.] sed [illegible] hos Soldurios seu [illegible] de Adcantuanno agit Aquitano imperante, & de fide sexcentorũ Soldurioru eius.

b Heraclides in Politiis & in politia Lacedæmoniorum.

De quæstione, num licite tyrannus a quolibet necari impune possit. CAP. VII.

POssunt plura de necando vel non necando tyranno, in vtramque partem adferri: quæ solent confuse ab his, quorum mens affectibus vel passionibus obsessa aut turbata est, in eam partem, in quam magis inclinare videntur, detorqueri. Ceterum omni animi perturbatione deposita, res & quæstio, distinctione vna aut altera tutius mea sententia & secundum veritatem & conscientiam, poterit terminari. Omittemus autem in ea priscam nominis tyranni pro omni rege iusto aut legitimo, acceptionem. De eo enim alias, nunc autem pro iniusto principe tyrannum accipiemus. Tyrãnus ita hic proprie dicitur, qui sibi illicite vsurpauit imperium seu principatum, puta dolo vel malis artibus, inuitis subditis se constituit principẽ. Quare Tyrannus non est, qui est adeptus principatum, aut per electionem eorum qui eligere poterant, aut per sortem commissam a subditis, aut per successionem, aut per donationem seu inuestituram eius, qui conferre potest, aut iure successionis, aut iusto bello vi subiiciendo sibi alienos: sunt enim isti modi acquirendi principatum iuregentium probati & habiti legitimi, ac si speciali vocatione a Deo ad regnum quis vocaretur, non enim est potestas nisi a Domino. Contra, qui præter modos prædictos inuadunt principatus, & administrationes rerum publicarum sibi vsurpant, dicuntur vere tyranni, quantumuis humane aut bene populum regant, & ei applaudant: Radix enim istius possessionis ambitione aut rebellione ac latrocinij crimine infecta est: neque perpetuo verũ est, Tyrannos omnes, tyrannice, id est, seuere & crudeliter maleque imperare aut malos in administratione esse. Quanquam frequentius ita accidat, & causa etiam sit cur tyrannis modico tempore duret. Cum tamen quidam post inuasum dominatum, sic modeste imperauerint ac deliniuerint populum, vt fuerint ab eo volente tolerati. Sic Orthagoræ & filiorũ eius apud Syciones Tyrannis, ad centesimum vsque annũ peruenit. Cuius durationis causa: quod mediocritate quadã erga subditos vtebantur, multaque legibus seruientes agebant. c Et quia rei militari aptus fuit Clisthenes, non facile contemnendus habebatur, qui & fertur coronasse iudicem, qui victoriæ eius contradixerat. Plurimum & conuersatione

c Aristot. 6. Polit.

satione & vsu familiari fauorem & gratiam hominum acquirebat. Pisistratus quoque fertur aliquando apud iudicium Areopagi citatus, subisse iudicium. Cypselidarum item tyrannis durauit Corinthi sexaginta tribus annis cum dimidio: causa eadem ac superior. Quin Cypselus valde popularis & sine vlla custodia degebat. Dionysius Iunior, mortuo patre Tyranno, qui Siciliam inuaserat, ad amicitiam popularem, primum vt tyrannidem cõfirmaret descendit; quã cum in crudelitatem conuertisset, ea & auctoritate priuatus est. [a]

[a] Iustinus ex Trogo li. 21.

2 Sunt alij ex vulgi imperiti sententia, Tyranni dicti, qui tamẽ legitimi sunt principes & principatum, vel per successionem vel per electionem, vel iusto bello, vel alio modo legitimo, adepti sunt: verũ quia potestate legitima abutuntur in subditos, crudelitate, auaritia, nimia exactione tributorum, habentur pro tyrannis, & tyrannice dicuntur imperare, quia agant quæ vere Tyranni agere solent.

3 Non desinunt vere esse tyranni adhuc, qui post occupatam iniuste potestatem & tyrannidem, procurant vel metu vel alio modo illicito, se eligi in principem vel inungi, per eos qui ius electionis habent more legitimorum principum. Sicuti quando Sylla procurauit ex lege Valeria, se dici in longum tempus dictatorem, quam iussit publicari, inducto ingenti in vrbem exercitu, qui metu populum continebat, ne sua libertate frueretur. Quemadmodum & quando Iulius Cæsar curauit ex alia lege sibi dari perpetuam dictaturam. Ad hunc modum cum Guilielmus Nothus, dux Normanorum in dicto bello anno 1066. Huraldo regi, expugnatis Anglis, tyrannidem vsurpasset, & vellet legitimi principis sibi nomen acquirere reiecto titulo Tyranni, petiit ab Stiganeo Cantuariensi Archiepiscopo solemniter consecrari: quod tamen ei denegatum est, vt alieni iuris inuasori: quamuis postea ab Altredo episcopo Eboracensi, fuerit inauguratus, remanente tamen nota tyranni, victoria etiam eius contra Anglos habita cruentissima, reprehensa: feruntque in loco pugnæ monasterium Sancti Martini de bello, structum, in quo sub modico imbre terra imbuta reddere videtur sanguinem qui clamet ad Deum vindictam, vt coniiciatur illam Deo displicuisse. [b] Signum etiam eius rei quod non diu hæc tyrannis in eius domo durauerit, & fuerit parum fausta. Siquidem huic Guilielmo Notho, successit Guilielmus Rufus filius eius, a suis pro fera in venatione confossus: huic successit Henricus frater eius minimus: post Henricum, Stephanus comes Bononiensis ex sorore nepos regnum vsurpauit anno Domini 1135. cũ esset legitimus hęres, qui tamen pollicitationibus decepit antistites, & se coronari curauit.

[b] Guillelmus Neobrigensis lib. 1. rerum Anglicarum c. 1. & seq. et.

4 Est dolus hic tyrannorũ vt post inuasos principatus, velint participes esse titulorum verorum principum, quos ante deturbarunt: & de, vtentes comitiis populi vel cuiusdam superioris extorta auctoritate. Quæ tamen non possunt efficere quominus tyranni dicantur veri, remanente macula, & quominus legibus tyrannorum non

contineantur: Nisi vt quidam putant, post adeptam tyrannidem, omnino se ea potestate abdicauerint, & arma cum persona submittãt iudicio eorum, qui conferre legitime principatum possunt: aut nisi post adeptam tyrannidem, cùm sua progenie principatum præscripserint, centenaria vel maiori possessione. Omnia enim præscriptionibus & mutationibus temporalibus obnoxia sunt, etiam iura principatus: cum, ne rerum dominia sub incerto sint, tum etiam in odiũ negligentium, qui noluerunt per seculum excutere tyrannidem, & ei consensisse silentio videntur, tanquam in legitimum principatũ. Potest etiam expresse populus ex tyranno legitimum principem facere, si ab alio quam ab eo legitima supremaque potestas non pendeat. Quemadmodum postquam Herodes primus Ascalonita, inuasisset tyrannidem Hebræorum, & ita tyrannico principatu regnasset per vnum & triginta annos, fessi tandem Hebræi, vltro ei ac eius posteris regnum obtulerunt: iurantes in fide ipsius & posterorũ eius, sese permansuros.[a] Recipiunt & consensum tacitũ pro placito populi iura,[b] & antiquitatẽ temporis pro lege.[c] Celebris alioquin & vera sentẽtia D. Augustini, *nec tyrãnicæ factionis, inquit peruersitas, laudabilis erit, si regia clementia tyrannus subditos tractet: nec vituperabilis ordo regiæ potestatis, si rex tyrannica seueritate sæuiat. Aliud enim est iniusta potestate velle iuste vti, aliud iusta potestate iniuste velle vti.*[d]

5 Aduersus hos tyrannos & inuasores alienorum principatuum, leges fuerunt latæ, de tyrannis impune offendendis & explodendis, deq; morte illis iuste inferenda, de prẽmio honoribusq; tyrannicidis decernendis. Meminit Cicero[e] de duabus legib. de necandis tyrãnis, & de prẽmio necantium: quarum prior. *Qui tyrãnum occiderit Olympionicarum præmium accipito: & quam rem sibi volet a Magistratu deposcito: & Magistratus ei concedito.* Altera. *Tyranno occiso, quinq; eius proximos cognatione, Magistratus necato.* Aliæ leges Græcorum aliarumque gentium, quæ non patiuntur secure viuere tyrannos, & quæ eos exponãt omniũ libertati, prẽmia, honores, statuasq; necantib. statuunt, & nouæ quædam eos vt bannitos diffidatos, reos non solum maiestatis sed vt hostes reipublicẽ quietis & status eius morti a quolibet inferẽdæ subiiciant. Atq; vt Seneca ait[f] *Victima an vlla amplior Potest magisque opima mactari Ioui Quam rex iniquus.* Lege & Græcorum cauetur, vt tyrannorum filij velut facinoris cõscij, parentum crimina luant, & haud secus morte, exsilioque multentur.[g] Ita puto, inquit Cicero, [h] Græcos homines deorum honores tribuisse iis, qui tyrannos necauerunt. Hercules non aliunde, aut Theseus videntur famam celebrem nacti, quam ab obtruncatione tyrãnorum. vt Aod in libris Iudicum. c 3. dicitur, *Saluator a Deo suscitatus, qui regẽ Eglon Moabitarum tyrannice imperantẽ populo Israeli, sustulit.* Nec vlla propemodum in hac sententia videtur difficultas, quin non liceat priuatæ vel publicæ personæ huiusmodi inuasorẽ reipublicæ aut principatus necare, quia nullus huic subditus dici potest qui hostis est.

Et reus

a *Philo Iudæ in breuiario de temporibus.*
b *l. de quibus de legib. P. ca. super quibusdam, de verb. sig.*
c *l. 1. § si de aqua pluuia arcenda. P. l. hoc iure. §. ductus aquæ de aqua quoti. & æstiua. c. ad audiẽtiam de præscriptio.*
d *Augusti. de bono coniugij ca 14. ca. neque enim 9. §. 2 14 q. 5.*
e *2. de inuentione.*
f *In Hercule furente*
g *Alex. ab Alexandro li. 2. c. 16.*
h *Cicero pro Milone.*

Et reus diuinæ, & humanæ maiestatis est inuasor principatus: quia non est potestas nisi a Deo, & qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit, mortisq; reus est, tanquam Dathan, Core, & Abiron, qui voluerunt vsurpare principatum, ideo viui terræ hiatu deglutiti [a]. Et Imperatores reum mortis dixerunt, qui supremi dominii notas vsurpauerit [b], qualis is qui ex priuato vult effici princeps, & in Aristocratia, qui ex comite vult effici sociorum dominus. Neque reputandus est seditiosus qui regnum talis tyranni turbat [c]: quia tale regnum non ordinatur ad bonum commune, sed ad priuatum commodum, vt sæpe tradit Aristoteles [d], imo laudandus qui multitudinem liberat a tyrannica potestate: nisi forte quādo sic inordinate perturbaretur, quod multitudo subiecta maius damnum pateretur, aut detrimentum, ex perturbatione sequente, quam ex tyrannica dominatione.

a Num. c. 16

b l. sacri affatus de diuers. rescrip. C. l. 1. vt dignita. ordo seruetur. C.

c Angelus in summa. in verbo Sedit. Num. 2.

d 3. Politic. & 8. Ethic.

6 Controuersia etiā non modica, num is qui dicitur tyrannus, vel fertur velle principatum inuadere, possit impune necari antequā talis fuerit iudicatus, & possit præuentione mortis impediri ne inuadat. Solon enim non nisi conuictū & cōprobatum permittebat tolli. At tutius visum aliis, quod lege Valerii Poplicolæ narrat cautū Plutarchus, vt statim vbi caput exeruerit factio, ad tyrānidē vsurpandā, antequam secum populi stragem excitet: si modo sint argumēta tyrannidis vsurpandę apparētia: nempe si quis factiones agat, arces occupet, populū aucupetur, exercitum cōscribat, aut quid simile faciat.

7 Et hæc omnia tantum de veris tyrannis dicta censentur. Nam si agamus de necandis legitimis principibus, qui non fuerint principatum per tyrannidem adepti, seu per vsurpationem & inuasionem iniustam, sed aut per legitimam successionem, aut per electionē, aut per inuestituram iustam, aut belli iusti victoria, aut vocatione certa a Deo facta: non ita facilis est resolutio, ac prędictorū tyrannorum, si quis dicat eos legitimos principes tyrannice viuere, crudeliter imperare, bonos opprimere, aut alia facere illicite, & impie in subditos, quę tyranni solent exercere. Nam quamuis admittamus hæc digna esse reprehensione, vindicta, & reformatione, tamen remanet quæstio, a quibus vindicari, & opprimi talia agentes oporteat.

8 Quamobrem distinguendum censeo, & inquirendum, an qui tyrannice imperare dicitur, supremæ sit princeps potestatis, & sui iuris, neminem alium in temporalibus recognoscens superiorem, qualis est rex Galliæ, Hispaniæ, Moschouię, Persarum, Turcarum, & similes monarchæ: An vero talis sit princeps qui superiorem habeat. In primo casu non potest princeps vt sentio, legitimus quantumuis impius aut tyrannice imperans, necari legitime a suis, seu a subditis. Neque illi quippiam in ipsum eiusque statum, honorem, vitam, aut dignitatem, iuridice aut de facto moliri possunt. Iurisdictionem quippe nullam habent subditi in suum monarcham, qui non pendet a populi potestate, ideo in eum statuere, aut illi imperare nequit: & quamuis aliquādo potestas Romæ fuerit apud populū, tamen post-

quam in principem omnem transtulit potestatem, se illa potestate nudauit, vt ea vti nequeat, quam concessit in perpetuum. Sicut Valentinianus Imperator electus, rogatus a militibus vt sibi socium imperii adsciscceret, respondit vocem Imperatore dignam: *Vestrum*, inquit, *fuit, vt priuatum me ad imperialem extolleretis dignitatem: res autem administrare, non iam vestri sed principis ipsius esse, vos ipsi quoque dixeritis: itaque vos deinceps imperata facere & quietos esse: me autem quid facto opus sit, curare decet.* atq; tunc quidem militibus non cessit. etsi postquam Constantinopolim venit, trigesimo a suscepto imperii die, socium sibi imperii fratrem Valentem coniunxerit [a].

9 Omnis iurisdictio in statu monarchiæ, gladiique potestas, a solo Deo, & principe eius vicario monarcha pendet: ideo subditi qui carent potestate, iuridice in eum animaduertere non possunt. Multominus præter ius, & rei habebūtur criminis maiestatis, non solum, qui ipso facto in personam principis & eius securitatem & vitam quippiam commiserit, verum etiam qui factioni, consilioq; conspiratorum interfuerit, quamuis ipse actui non consenserit [b]. Quin & ipsa sola cogitatio necandi principem, cum aliquo actu exteriori, quanquam secuta fuerit pœnitētia, mortis supplicium pro pœna habet [c]. Memorabile traditur de hac re exemplum cuiusdam nobilis Normandiæ, qui, cum decreuisset necare Franciscum I. regem eius nominis Francorum, & pœnitentia ductus idipsum fuisset in sacramētali exomologesi cuipiam minoritæ confessus & sacramento absolutus, tamen denuntiatus per minoritam regi, & a rege ad iudicium subeundum in curiam remissus, vltimo supplicio addictus fuit. Imo & post mortem huius criminis est accusatio. Fuit & alius nomine Caboche mente captus, qui cum ensem distrinxisset coram Henrico II. rege Francorum, quamuis nec inuasisset, nec ad vlteriora progressus fuisset, vltimo damnatus est supplicio, nec furor, qui solet a pœna in delictis excusare, hunc propter grauitatem facti ab ea potuit eximere. Quando nullus tam amens existimetur, qui principis sui numen naturali quodā instinctu aliquo modo nō reuereatur: cum etiam leones, vel aliæ bestiæ ferociores suum curatorem, seu pastorem & ductorem inter ceteros discernant: nec in eos vt in ceteros insurgant. Princeps Carthaginensium in Africa Hanno, cum opes suas, quibus reipublicæ superabat vires, ad occupandam dominationem intendisset, regnumque interfecto senatu inuadere conaretur, & arces contra Democratiam occupasset, commotis & concitatis in suam partem seruitiis, seu seruis: captus, virgis cæsus, effossis oculis, & manibus, cruribusque fractis, velut a singulis membris pœnæ exigerentur in conspectu populi occisus est, corpus verberibus lacerum, cruci affixum, filiique, cognatique eius omnes etiam innoxii supplicio traditi: ne quisquam aut ad imitandum facinus, aut ad mortem vlciscendam, ex tam nefaria domo superesset [e].

10 Suppetunt rursum exempla quæ admonere possunt, non licere subditis

a Nicephor. Callixtus. li. 11 c. 1.

b l. quisquis ad leg. Iul. maiest. C. l. 1 eo tit in P. c vt tractāt interpretes. ad l. cogitationis de pœ. P. & ad l. si quis nō dicam rapere de sacrosan. eccles. C.

d l. pen ante penul. & fin C. ad leg. Iul. maiest. § publica autem iudicia. de publ. iud. ap. Iustinia.

e Iustinus ex Trogo. lib. 21 si seueritas tamen illa in proximos delinquentes innocentes, re[illegible] ipsa, & in filios C quisquis. § fi ad l. Iu. maiest. C. l. sanctimus [illegible], de pœn. C.

subditis insidiari, rebellare, manus iniicere in principem naturalem, auctoritate publica, electione, vel successione, vel alia causa legitima imperium adeptum, & detinentem, vt laudatur a Xiphilino in Nerone Corbulo Romanus insignis dux Neronis, ob hanc vnam causam, quod Neroni fidem seruauit Sigismundus Quinqueecclesianis episcopus, a Maximiliano I. Romanorum Imperatore, promisso in defectionis præmium Salizburgensi archiepiscopatu per literas, vt ipsius partibus se iungeret solicitatus, respondit, datam semel Vladislao fidem, fallere nefas esse. Vnde & ipse Maximilianus integritatem antistitis laudauit[a]. Celebre dictum Michaelis Orsachi Hungariç Palatini, cum reliqui proceres Matthiam regno deiicere cogitarent. *Quemcunque* (inquit) *sacra corona coronatum videris etiam si bos fuerit, adorato*: & pro sacrosancto rege ducito, & obseruato[b]. Et quanquam Dominus noster IESVS CHRISTVS sæpe reprehenderit auaritiam, impietatem, & scelera Pharisæorum, & Scribarum: tamen iussit eis obtemperari, qui sederent in cathedra, & sede potestatis[c]. Interpellatus rursus de tributo reddendo a Iudæis Cæsari, & regi, respondit, quæ sunt Cæsaris, Cæsari reddite, & quæ sunt Dei, Deo. Sed & a Christo passo vsque ad Diocletianum, per interuallum prope trecentorum annorum, etsi innumera, crudeliaque tormenta Christiani passi fuerint, & clades atrocissimas semel 20. millibus necatis, alias integris oppidis Christianis subuersis, tamen nusquam omnino legitur, Christianos licet pares viribus, & numero fuerint, vi & armis aduersus leges, rempublicam, & magistratum, Imperatorem, securitatemque eius, vel tantillum molitos fuisse, vel rebellasse. Quin hoc ius fere argumento, se, suamque religionem omnibus anteferri debere, colendam, & amplectendam, quodammodo ducti æmulatione, nulla dominandi cupiditate, nullo studio nouarum partium, in ea tam pertinaciter, atque obnixe perdurarent: & vnico amore Dei, & diuini cultus, Christianos se ab eo dicerent appellari, cuius sit hoc piissimum dogma, vt magistratui pareant. Et proinde cum Nicomediæ proponeretur edictum Diocletiani, & Maximiani imperatorum, crudele aduersus Christianos, nimirum quo templa solo æquarentur, diuinæ scripturæ comburerentur, qui inter Christianos magistratum, honoresq; gereret, cum infamia in ordinem redigeretur, serui Christianismum abiurarent, libertate donarentur, & pleraq; huiusmodi alia grauia statuerentur, quidam illeque primus Christianorum exstitit, qui tantæ seueritatis indignatione motus ausus est, cum etiã vterq; Imperator Nicomediæ moraretur, edictum manu capere, discerpere, conscindere in minutissimas partes: atque cum in eum extremo supplicio fuisset animaduersum, reliqui etiam Christiani iure cæsum esse eum pronuntiarunt[d]. Facit quod scribit Euaristus episcopis per Ægyptum[e], *Non est*, inquit, a *plebe, aut vulgaribus hominibus arguendus aut accusandus episcopus, licet sit inordinatus: quia pro meritis subditorum disponitur a Deo vita*

a *Bonifidius decad. 1. li. 5.*

b *Bonifinius lib. 3. deca. 4.*

c *c. 23. Matthæi. a 26 vers. 17 & seq. Mar. c. 12 ver. 14. Luca 20. ver. 22.*

d *Euseb. li. 7 c. 5. Niceph. Ca[illegible]x. item li. 7 c. 5.*

e *epistola 2. quam refert Gratian in c. 1. 2. l. 7.*

rectorum,&c. Ideo ista dico quia insidiator bona sæpissime solet conuertere in malum,& in electis ponit maculam. Et permittit etiã Deus malos principes regnare propter peccata populi, quamuis eos non probet[a], *promittitq; Deus regnare hypocritam vt ait Iob.* [b] *ad puniendam peruicaciam populi.* In concilio Constantiensi, sessio. 15. inter articulos condemnatos, ille est, asserens, quod quilibet tyrannus potest & debet licite & meritorie occidi, per quemcunq; vasallum suũ & subditum, etiam per clanculares insidias & subtiles blãditias & adulationes, non obstante quocunque præstito iuramento & fœderatione factis cum eo, nõ exspectata sententia vel mandato iudicis cuiuscunq;. Aduersus hunc errorem satagens, inquit, hæc sancta synodus exsurgere, & ipsum funditus tollere, declarat & definit huiusmodi doctrinam erroneam esse in fide & in moribus, ipsamque tanquam hæreticam & scandalosam, & ad fraudes, deceptiones, mẽdacia, proditiones, periuria, vias dantem reprobat & condemnat. Declarat insuper & decernit quod pertinaciter ad doctrinã hanc assentientes, sunt hæretici:& tãquam tales iuxta canonicas sanctiones puniendi. Ioannes Gerson quoque, in prima parte operum, in tractatu inscripto, de auferibilitate Papæ, consideratione 14. de eodem sequentib. verbis scripsit, postquam docuit non esse obediendum Papæ determinanti cõtra vtilitatem ecclesiæ, aut dum vim inferri iubet regno cuipiam, *fatemur*, inquit, *nempe duo illa, suspensionem aut substractionem ab obedientia Papæ fieri nõ debere nisi manifestis causis vrgentibus: ne in corpore ecclesiæ deterior & generalior scissura fiat & inducatur, dum particularia membra consuescunt non obedire: sicut notat Aristoteles in politicis, pessimum esse consuescere non obedire principi siue regi. Quanto magis erronea & damnanda est assertio, quod licet vnicuiq; subditorũ mox vt aliquis est tyrannus, ipsum omnibus viis fraudulentis & dolosis, sine quauis auctoritate vel declaratione iudiciaria morti tradere: præsertim si addat hac assertio, quod tyrannus omnis ille est qui non præest ad vtilitatem subditorum.* Hactenus Gerson, ibi. Rursus idem Gerson in eadem prima parte operum, tractatu de erroribus circa præceptum non occides, repetit inter errores damnatos in concilio Constantiensi, fuisse asserentes, quod fur nocturnus, hæreticus, insidiator viarum, sortilegus meritorie a quocunque, etiam si possit duci ad suum iudicem sine periculo mortis, aut vi sibi illata, possit necari. Item ille, quod occisio hominis bona intẽtione facta, redditur iusta & excusabilis, vocando intentionem bonam zelum legis, vel sui principis. Ille etiam, quod quamuis sit fides hosti seruanda tamen non tyranno. Item dicere, quod ab hoc præcepto non occides, excipiatur tyrannus, & quod is occidi possit iuxta legem illam, non patiemini maleficos viuere supra terrã, & loquendo de tyranno qui iure in republica non principatur aut principari conatur: dicere quod Michael occidit Luciferum sine mandato Dei æterna morte: Similiter Phinees occidit Zambri, sine mandato quocunque Dei vel alterius:

a docet Origenes homi. 4. in lib. iudicum & gl. ordinaria ad illud c. 4 & can 18. adducter 8. q 1. c. ex merito 6. q. 1.

b Iob. c. 34.

rius, & pariter Moyses Ægyptium:& quod inde meruerint, & quod similiter Petrus voluit occidere seruum pontificis. Item dicere quod meritorium, & quod detur qualibet lege cuilibet subiecto licẽtia tyrannum occidendi: quodq; peccet mortaliter quilibet subiectus habens opportunitatem occidendi, si nõ occiderit tyrãnum etiam per cautelas, insidias, aut turpiter. Et iterum idem Gerson in censura errorum assertorum per Ioannem Paruum, circa præceptum *Non occides*, tradit errores hos repugnare legibus naturę, diuinæ, & moribus, asserere licitum esse vnicuiq; subiecto occidere, vel occidi facere tyrannum. Adiicit & circumstantias quæ simul concurrere debeant in occisione tyranni, quæ probari possit, quarum vna deficiente, improbandam ait. Prima circumstantia, quod sit certus tyrannus, & condemnatus, & per sententiam appareat cum ex incertis & leuibus argumentis non sit procedendum ad mortem. 2. quod sit notorium. talem tyrannum non posse cõprimi per superiorem suum. 3. quod sit notorium talem tyrannum nõ posse per alium occidi æque bene: alioquin sine lege & ordine plures concurrerent. 4. quod sit probabile non esse tolerandũ talem tyrannum, & quod deterius aliter contingat: alioquin periret consilium Domini, de non euellendis zizaniis. 5. quod non sit probabile talem tyrannum esse faciliter corrigendũ, vel quod possit aliter cõprimi cum facilitate maiori. 6. quod non fiat occisio talis tyranni insidiose, & subito cum certo detrimẽto animæ eius, vbi potest aliter fieri, prout requirit vtilitas reipublicæ & animæ salus: quoniam in hoc fundatur decretalis, pro humani generis, de homicidio in sexto. 7. quod ad occidendũ talem tyrannum, non assumantur media de se mala: vt sunt fictę confœderationes, falsa iuramenta, mendacia: quia non sunt facienda mala, vt inde eueniant bona: & quia simulata æquitas, non est æquitas, sed duplex iniquitas, & simulatio est iniquitas. Itẽ quod iustũ est, iuste exsequeris. 8. quod bono animo fiat, nõ ad vindictã, vel ad rancorẽ, vel ambitionẽ, sed intuitu legis diuinæ, & ciuilis, & pro reipublicæ vtilitate. 9 Debent concurrere, & circumstantiæ morales omnes, vt occidatur, quando, & vbi: & a quo oportet: quare nõ debet occidi per sacerdotem, nec in loco sancto. Sed & adhuc addit, quod etiam concurrẽtibus dictis circumstantiis, ex diui Thomæ sententia, libro de regimine principum, & magistri Nicolai Oresinensis in translatione sua circa principium libri 5 Arist. politicorum, & aliorum plurium theologorũ, talis tyrannus magis est iudicio Dei reseruandus, quam per priuatã auctoritatem, & seditionem occidendus, atque magis credẽdum esse catholicis auctoribus, quam paganis, qui contrarium dixerunt. Fuit etiam conclusum contra assertiones magistri Ioannis Parui & librũ eius, quem inscripserat de iustificatione ducis Burgundiæ, qui occiderat Ludouicũ ducem Aureliacensem, fratrem vnicum regis Franciæ tanquã tyrannum, & asserebat id, regem ratum habere debere. Rationes reprobationis fuerunt: Prior quia cõtra pręceptum

Dei *non occides*, absq; auctoritate iudiciaria occidisset. Secunda, quia scriptum, si quis per insidias occiderit proximum, ab altari eum euelles vt moriatur [a]. Tertia quia fuerat assassinus, de cuius damnatione in c. 1. de homic. in sex. Quarta quia si hoc permitteretur aperiretur via ad homicidia regum aut principum quorumcũq;, ad violationẽ fidei & iuramenti, si liceret impune eos propria auctoritate necare, aut in eos fraudes moliri, daretur & occasio rebellandi subditis & contemnendi principes, diffidentię principum subditis. Nemo enim esset ambitiosus, aut alias etiam a principe iuste castigatus, qui non ingentia in illum confingeret crimina, vt eum exosum populo redderet, nulla esset imperandi securitas.

13 Proinde quoq; qui mortem illorum seuere vindicarunt & grauissimas in coniuratores homicidas exercuerunt: ne aliis ex impunitate in ipsos cõiurandi relinqueretur occasio. Sicut & Seuerus imperator, iussit omnes conscios mortis Pertinacis tolli [b]. Vitellius, cõiuratores & homicidas Galbę [c]: quin & Epaphroditum vltimo subiecit supplicio, quod rogatus a Nerone, illũ ad sibi inferendã mortẽ iuuasset [d]: vt Dauid puerum Amalechitem, quod dixisset, iuuasse Saulem regem vulneratum in prælio Philistinorũ, ad manus sibi inferendas, dicẽs, *sanguis tuus super caput tuũ. os enim tuum locutum est aduersum te, dicens, ego interfeci Christum domini* [e], fuit autẽ Saul rex impiissimus, qui sacerdotes Dei iussit interfici, & ciuitatem eorum Nobe succendi: percutiq; in ore gladii viros & mulieres & paruulos, lactantes, bouemq; & asinum & ouem [f]. Tyrannice itaq; imperauit, & prosequutus iniuste Dauidẽ pythones consuluit [g] tamen rex ab initio creatus legitime, ideo neq; Dauid potuit probare mortẽ eius & ipsemet cum potuisset in spelunca, in qua latebat, necare venientem Saulem, abstinuit, & dixit non extendã manum in dominũ meum, & Christũ domini [h]. Quinimo dicunt Hebræi, quod, quia tunc Dauid in spelunca latens abscidit oram clamnicidis regis Saulis, exonerantis aluum in spelunca, in posterum a Deo punitus est, vt in senectute in pœnã perpetua frigiditate rigeret, nec potuerit per vestimẽta superiniecta incalescere [i]. Theophilus Imperator Constãtinopolitanus, iussit omnes vocari, qui necato Armenio Imperatore, patrem suũ Imperatorem interficeassent, vt eis rependeret beneficiũ: vocatos autẽ ad vnum interfici iussit Bessum, qui proditorie, vt regnaret in Persia, regem suũ necauerat. Alexander Magnus quãuis ei Darius fuisset hostis, iussit crudeli supplicio affici, vt parricidiũ ita graue subditi in suũ regẽ expiaret [k].

14 Essæi qui inter Iudęos profitebantur exsecutionẽ verbi Dei, resoluerunt etiam principes, supremos, qualescunq; sint, inuiolabiles inter subditos, vt sacratos & missos, a Deo esse debere [l]. Lege diuina scriptum adhuc, *Principi populi tui non maledices* [m]. multo magis, & prohibitum eum occidere: maxime, quia, qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit [n]. Et possunt esse, & vt plerumque sunt principes obnoxii vitiis immedicabilibus, sed ideo potestati non est detrahendum.

a Exod. c. 21 c. 1. de homi. ca. non occides. 23. qu. 5. ca. quicunq. 23. q. 8.

b Herodian. in 2.

c Suet. in Vitell. c. 10.

d Sueton. in Neron. c. 49

e 2 Reg. c. 1.

f 1. Reg. c. 22

g 1. Reg. ca. 28.

h 1 Reg. ca. 24.

i 3. Reg. c. 1.

k Q. Curtius li. 6. de gest. Alexand.

l Iosephus de sect. Iudeor.

m Exo. 22. ver. 28. acto. 23. ver. 5 canoni Apostolorum. 54 83

n ad Roma. ca. 13.

hendum. Quemadmodum, cum filii Samuelis degenerarent a virtutibus patris, & tyrannice in populo viuerent, vt videretur populus iustam habere occasionem sibi regem constituendi, & dandi alium, tamen consultus Deus ægre tulisse videtur eorum petitionem dicens, *non te, sed me spreuerunt.*[a] innuens potestatem, in qua iudicarēt, regerent, aut imperarent, non esse illorum, sed Dei.

15 Nullus magis tyrannice vix imperauit ipso Nabuchodonosore rege Assyriorum, qui inuasit ciuitatem Hierusalem, polluit templū & sanctuarium, diruit domos, ciuitatemq; : necauit regem Israel, & maiorem partem populi, aliam vero alio transtulit, iussit adorari statuam suam[b]: tamen Prophetæ Dei, qui sub tyrannide premebantur, tantum abest vt arma in eum sumere, & eum necare hortati fuerint populum, quin contra iusserunt continuo pro illo orari, vt illi filiisq; eius Deus longæuam, æternamq; vitam concederet, proque regno eius[c]. Atque Ezechiel detestatur iratus, rebellionem Sedechiæ regis contra eundem regem Nabuchodonosem[d].

16 Obtemperandum quidem non est principibus, si contra legem diuinam aliquid imperent, sed non ideo contra regiam potestatem & regem insurgere oportet[e]. Et vt vere dicebat Liuius, de subiectis contra tyrannos, scutum magis, quam gladium in eos sumendum est[f]. Scutum dicitur id omne quod potest esse pro defensione: gladius pro inuasione accipitur. Cum enim reges a Deo sint, vt sæpius diximus, anceps & periculosum est se cæde qualiscunque principis cruentare[g]. δεινὸν δὲ γένος βασιλήιον ἐστι κτείνειν: *res est grauis occidisse regiam stirpem*[h]. Neque quærenda est mutatio, vbi de peiore successore dubitatur, maxime quia ipsæ per se mutationes omnes, soleant esse reipublicæ noxiæ, vt omnes cuiuscunq; generis innouationes, & ciuilia bella quæ istas mutationes præcedunt aut sequuntur, sint peiora ipsa tyrannide obtruncanda, vel iniusto ipso imperio. Ferendum est quod emendare non est concessum: bonos principes optare a Deo dari, & datos reuereri, eisque obsequi & obtemperare partes sunt subditorum, & qualescunq; ferre patientur. Sicut enim sterilitatem aut inimicos imbres, & cetera quæ videntur nobis naturæ mala: sic luxum, auaritiam, asperitatem, & reliqua dominantium nobis visa mala, tolerare debemus. acerbi fructus cum tempore dulcescunt, & tyrannorum ingenia satiata & culta, possunt quoque mitescere, maxime si se iam confirmatos, & tutos inter populares sentiant. Et considerabunt subditi, non ideo, quod Iulius Cæsar tanquam tyrannus proditorie obtruncatus est: respublica a tyrannis libera fuit: sed pro vno statim alios crudeliores experta sit. Dehinc si homicidæ regum impune ferant, vel satis aspere non fuerint puniti, transit facile licentia necandi principem in consuetudinem, vt nihil miserabilius possit populo contingere, & vix nullus princeps sit futurus qui paterne regnet cum subditis, semper crudeliter sæuiturus, & custodias multiplicaturus in damnum subditorum, metu ne

a 1. Reg. c. 8.
b Danie. c. 6
c Baruch 1. Hiere. c. 29.
d Ezech. ca. 29.
e c. non semper. 91. disti. c. si dominus 93. dist c. Iulianus. 94. dist c. quomn potentē. 95 dist. c. qui resistit. 97. dist. c. imperatores 98. cum seq. 11. q. 3
f Liuius li. 3
g Corne. Tacit li. 15. annalium.
h Homerus odyssea. P.

ab huiusmodi parricidiis, & siccariis audacibus inuadatur. Sic notat Aymonius, vitiũ hoc olim inter Gothos transiisse in cõsuetudinem, vt dum eis reges displicuissent, a suis clam vel aperte interimerẽtur, quo factum vt semper turbata & cruenta fuerit illorum respublica. [a] quemadmodum & apud Anglos, qui eadem vsi crudelitate, suos reges multos bonos & malos trucidarunt, vt exempla refert Ioannes Gerson. [b] Sic occiderunt Kinicum suum, & Danorum regem. Et anno Domini 651. Ophinum. anno 662. Osiam: anno 668. Elignum: anno 680. Egristum: anno 698. Vremherdum: anno 716. Obredum, & postea plures alios: peiores feris aut belluis, quas nunquam ita sæpe in armentarios suos insurrexisse vix aut raro auditum est [c]. Et hæc hactenus dicta sint, quando agitur de principe supremo non habente superiorem, ne possit vllo modo occidi a subdito licite, etiam si tyrannice vixerit aut imperauerit.

[a] Aym. li. 2 de gest. Frãcorum. c. 18.
[b] in 2. parte operum, in dialogo duorum militũ, Angli. & Franci.
[c] vt ait Diony Halicar. in proœmio histor.

18 Quod si de alio quam subdito quæramus, puta de alio principe, num bello vel alio modo possit opprimere regnantem tyrannice, respondere possemus eum, qui habeat potestatem bellum inferendi, iustam quoque & laudabilem habere posse opprimendi, non minus quam Herculem, qui talia monstra domasse fertur, vt Busyrim Ægyptium tyrannum, qui hospites immolare solitus erat [d]. Quare & Deus, cum terra tyranniculis abundat, qui suo iure imperant, plerumque quendam magnum tyrannum excitat, qui tollat eos, qui a suis castigari non possunt, nec debent: qualis fuit ille, qui se flagellũ Dei dicebat, Attila, Totila, aliique plures. Sicque Deus vindicat se de inimicis suis per inimicos. Nec alia ratione Tamerlanes Tartarorum Imperator indixit bellum Baiazethi regi Turcarum, quam vt eius castigaret tyrannidem: & proinde victum, captum, inclusum, & circumductum in cauea necare fecit.

[d] Diodo. Sicul. lib. 5.

19 At si agamus de principibus aut regibus qui pendent ex aliorum potestate, puta ex inuestitura alicuius, vt Summi Pontificis, Imperatoris, vel regis, vel ab electione certorum: certe dicemus horum imperium tyrannicum castigari, & puniri debere per eos, a quibus pendent. Atque tunc eorundem auctoritate possunt iudicari, & banno vt dicunt exponi, vt a quolibet possent ex tali permissione, non autem propria auctoritate necari, recepta potestate ab illis qui gladium committere possunt. Et hæc sunt, quæ de republica scribenda putaui, ad laudem, & gloriam Dei, & vtilitatem principũ, & populorum Christianorum, & fidei catholicæ, & immaculatæ vniuersalis ecclesiæ, cuius censuræ, & doctissimorum hominum iudicio, eadem si quæ sint, quæ non probentur, subiicio.

Finis librorum de Republica.

INDEX RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM QVÆ IN HIS XXVI. LIBRIS de Republica continentur,

Tres sunt in hoc Indice numeri quorum primus librum, secundus caput, tertius capitis sectionem denotat.

A

ABel fundauit ciuitatem Dei in hoc orbe 12.3.1. 20.1,2.

Abdicatio liberorum Græcorum more grauis visa, 14.3.7. sed grauior illa expositio habita, eod.

Abel iecit fundamēta ecclesiæ militantis 1.3.7.

Abiasar rex Indiæ tempore Alexandri Magni 7,4.10

Abimelech nomen comune regū, gentiū 6 10.2 nothus septuaginta fratres necauit vt solus regnaret 6.8.4 super vno lapide quinquaginta fratres regnandi causa occidit 7.11.56.

Abner proditorie necatus 13.1.5,

Aborsus quando habeat homicidium & diuersa punitio 14.11.1

Abrahæ liber citatus 12.5.44

Abrahā conseruatus in lingua Heber aui 12.3.1. aliquando idolatra 12.18. 4, primogenito Isaaco præcipua dedit 7 5.9

Absalon viuente patre, demulcebat populum iudicando ambiens regnum 6.6.12 quibus technis vteretur ad regnū patris occupandum 13 12.1. prætextu soluendi voti coniurationem vt regnum vsurparet, vsus est 18.5.6

Abundantia generat superbiam 22.6.6

Abusus 12, generales cleri 12.21 22.

Abusus clericorum non expendere fructus beneficiorum iuxta legē fundationis & canonū 13.17.6 collegiorum & fratriarū, & remedia per totū cap 3. lib. 13. in decimis retinendis, & remedia 13. 17.3. fori ecclesiastici in Gallia, a parlamentis per appellationem emendantur 13.1.28 & in quib. eo. & 29. in ædificandis ecclesiis prætextu religionis & remediū 13. 16.6. & 7. prætextu religionis ecclesiæ permittere a debitoribus vsuras 13.16.7. & 8. religionis in quæstoribus eleemosynarum impostoribus 13.13.5. bonorū ecclesiæ in venationes 13. 17.7. collegiorum societatum templi etiam fuerūt in causa, cur tollerentur vide exempla 13.3.15. exactionis pro collatione sacramentorum, & abusus pro denegatione iuris ecclesiastici & remedia 13.17. 4. religionis ad luxuriam 13.19. num. 2 & 3. religionis largiri ecclesiis aliena 13.16.27. religionis & sacrificiorum circa dominationes, tyrannides, & pecunias cogendas toto cap. 11. lib. 13. religionis in retentione locorū ecclesiæ toto cap 17. lib. 13. principū in violatione iuriū ecclesiasticorum, prætextu defensionis ecclesiæ 13 17 14. bonorum ecclesiæ in victu clericorum splendido nimium 13. 17. 8. religionis in sortilegiis 13. 28.21. & c. 29. religionis in Magia 13. 26.6. in nomine religionis 12.2.8. immunitatum & otii prætextu religionis declaratur cum remediis toto cap. 21. lib. 13. rei non debet sufficere ad rem reprobandam 6.2.11. in bonis ecclesiæ acquirendis, conseruandis & distribuendis, per totum cap. 16. lib. 13. ecclesiasticorū prætextu familiæ in bonis ecclesiæ 13. 17. 9. montium pietatis 13. 16. 25. votorum abusui quomodo occurratur 13. 5. 7.

Abusus votorū tractatur & remedia cap. 5. num. 2. & seq. lib. 13.

Academia Atheniensiū muro cincta cura Hipparchi Pisistrati filii 3. 6.32.

Academiæ cur habeant auctoritatem Papæ 18 2.16

Academia Iudæorū ab Ezra instituta 12.5.20

Academia Parisiensis scholastici & doctores priuilegium a Pontifice & regibus habent ne soluant contributiones pro redemtione regis regni, & bello impositas & denuas beneficiorum indultas regi a Summo Pontifice 18 7 12

Academia Pragensis quare & quando translata fuerit in Typsiam 18 6.10

Academiæ statuta quis condere debeat 18.8 2

Academiæ & illustres præceptores oppida quæ incolunt clara reddunt 18 6.3

Academiæ iuris vtriusq; necessariæ 17.10.1

Academiæ priuilegiatæ tantum conferre gradus possunt scholasticis & testimoniales doctrinæ literas 18. 9. 1.

Academiæ Viennæ instituta

& origo 18. 6. 6
Academiæ Theologiæ Hebræorum quando esse desierint 17.10.5
Academiæ vel in loco claro esse debent vel illæ clarũ reddunt breui & quare & quomodo 18 6.1
Academiæ priuilegiis quandiu quis vti possit 18.10 9
Academiarũ loca, & quæ scientiæ ibi doceãtur sunt arbitriaria principib. 18 6 9
Academiarũ & docendi potestas pendere maxime a cura principũ debet 18 2.13
Academiarum reformatio vt facienda 18. 10 6
Academiarum fundatio vel auctoratio quare ad principẽ pertinere dicatur 18.5.1
Academiis quæ conueniret reformatio circa abusus 13.3.8. & 9
Accusationes in republiquã rarissimæ esse debent & quare 5. 2, 2
Acephali clerici de se non agnoscentes aliquem superiorem reiiciuntur 6.2.1
Achab filius Ambri rex Israel qualis 13.10 6 parcendo incidit in iram Dei 16.2.7 vineã Nabothi petẽdo quare peccauit 9.1 8 eius peccatum abusus religionis, pro necando Nabotho, & vltio 13. 12 42
Acham regis hypocrisis 13.13.1
Achilli pugillares multo a Dionysio emtæ 13 14.6
Acies in cœlo & terra cum portẽto visæ discurrentes, & vestigia pugnantiũ incertorum 12.17.10.21.7 15
Acilius Glabrio Antiochum superauit 12 13 3
Acta Christi conficta 21.6 3
Acta iudicialia quo idiomate fieri debeant 15.3 9
Acquisitio nimia ecclesiis vituperãda quãdo 13 16.2, &3
Acquisitionis principatus legitimi & illegitimi modi 26. 7, 1
Adam primus princeps in orbe 20. 1. 1
Adam vbi regnauerit & vbi sepultus fuerit 20.1.1
Adamitæ hæretici adorabãt Adamũ vt Deum 12. 18.22
Adamitarũ secta quãdo 21.6.6
Adamitæ hæretici nudi cum fœminis 13.19 14
Adelulphus Angliæ rex 3.4 16
Adiaphora multa ex vsu vel abusu iudicanda 17 2.13
Adiaphora ex vsu 17.2.18
Adonidis deploratio annua 12. 18.24
Adonai nominis Dei efficacia 16. 2 10
Adorabantur in salutatione reges Parthici 26.1.12
Ἀδέσποτα bona cui' sint 9.1.25
Administratio diuersa est diuersarum rerum publicarum 10.6.1
Administratio reipub. neglecta minatur interitũ 22.1.1
Administrationis reip. tres potissimum species 5.1.2
Administrationis qualitas, informat materiam reipublicæ 1. 1. 17
Adonibezech rex crudelis, eadem quæ intulit recepit 11.12.8 habebat septuaginta reges victos truncatis summitatibus manuum & pedum sub mensa comedentes 6 3 14
Adorabant Persæ regem suum 6.5.2. 26. 1. 12
Adorabantur reges Persarũ a subditis 26 1. 12. 6 12. 9
Adorabantur in prima salutatione rerum imperatores 6. 20 6
Adorare licuit olim & sacrificare quocunq; loco ante legem non post 12. 21. 5
Adorarunt ignem Persæ, Lituani & alii 6.20 13
Adoratio statuarum & imaginũ 12. 13 13 crucis 12.16.4
Adorationis species Dei, imaginum & sanctorum, diuersæ 12.15.7
Adiuratio fit post exorcismũ 13. 32. 11
Adiurationes contra morbos & dæmones Salomon inuenit 13 32.5 tempestatum & ventorum 13.31.10
Adrastia necessitatis legum regina 10. 5. 18 pro prouidentia Dei, eod.
Adrianus Imperator Magicis addictus 13 25. 15 & c. 26. 6
Adrianus Cæsar Magus & Diuinus 13.26.6
Adrianus imperator tantus Astrologus vt quæ sibi ventura essent præscripserit vsque in horam mortis 21. 7. 22
Aduena quis dicatur, & quomodo differat ab incola 4. 4. 22
Aduenæ cur non possint statim conuenire cum ciuibus 23.6.1
Adulari nescierũt Solon nec Philoxenns 8.7.6
Adulationis mala in repub. tractantur lib. 8. per totũ cap. 7. tres species 8.7.3
Adulatiõis vnde oriatur deceptio 8.7 4
Adulatores quare dilecti a tyrannis 8.7.6 peiores coruis, similes tineis 8.7.4. peDicibus, eod. 5. quare infidum sint genus principibus 8. 7. 7 quomodo dignosci & pelli debeant a principibus 8. 7. 9 omnia præter virtutem imitari possunt, 8.7. 8. sunt bonorum inimici, eod.
Adulatorum mala 8.7.4 & 10
An adulter extrahi possit ab ecclesia ad pœnam 13 23.7
Adulteria aliis phibens, Mahometes, sibi a Deo pmissa mentitur, quare 13.19 6
Adulterium desideratũ punitum 13.8 2

Aduocati

Aduocati muti & debilitati gressu redditi a Magis restituti signo crucis 13.27 5

Aduocati de religione contenderunt Iudæorum & Samaritanorũ, cum discrimine capitis sui 12. 4.6

Aduocatos quid iuuare credatur 13,28.22

Aduocatorum & procuratorum leges 2 6.19

Adura thesaurarius Roboami lapidat⁹ a populo 3 9.15

Acca Laurentia piatrix Romuli 6.20.35

Ædes vnde dictæ 2.1.3

Ædes in terris visæ quæ postea euanuerunt derelictis vestigiis ciuilia bella prædixerunt 21. 9.30

Ædificandi publica nimia libido in Ægyptiis regibus reprehensa 2 9. 17

Ædificare cogere & ita opprimere populum tyrannicum habitum 2. 9. 21

Ædificia prohibenda quæ ad æmulationem vel seditionem pertinere possunt 2. 9.24 imperfecta relinqui non debent 2. 10 4 publica a gubernatorib. curanda 2. 9. 6. antiqua cur præstantiora nostri seculi 2. 9. 8. priuata quantum distare debeant a publicis 2.3.2

Ædificiorum deiectio in criminis admissi detestationem 2.10 5. ibi exempla.

Ædificiorum seu domorum media pars mercedis locationis in penuria reipub. postulata Venetiis 3.6 38

Ædificiorum ex lege Romana altitudo imposita 2.10 1

Ædificiorum tabulata in vias prominentia & portas quæ aperiebantur foris, venditæ priuatis ab Hippia ad pecuniã conflandam 3 6.21

Ædificiorum tabulæ, & pensiones in tributũ aliquando vocatæ 3. 6. 7

Ædificiorum publicorum a cura, diligens instauratio & ædificatio, plures fecit nomine celebres apud posteros 2. 9. 7

Ædificiis adhærentia auferri nequeunt & quare 2 10,3

Ædificiis in publicis ædificãdis qd considerandũ 2.9.10

Ædilium sollicitudo circa vias 2.9.13

Ægon sorte aquilæ rex Argiuorum designatus 7.14.9

Ægrotos publice expositos, nõ licebat sine interrogatiõe morbi præterire apud Babylonios & quare. 7.8.4

Ægypti reges in ædificando nimii 2. 9.17

Ægypti regni in varias formas mutatio 21. 7. 17

Ægyptii tantum artem paternam a patribus discebant 18. 2.4

Ægyptiorum monarchia quandiu durauerit 20.1 5

Ægyptiorum reipub. mutatio 21. 2. 6

Ægyptus simulacrorum & idololatriæ origo 12.21.1

Ælii Tuberonis parcitas 8.6.2

Æmilii Pauli ducis contemtus diuitiarum 22.13 10

Æqualitas in repub. Arithmetica pernitiosa reipub. eamq; subuertit 6.1.5 repugnat iuri rationis diuino & humano 5 3 25

Æqualitas reipub. ex dissimilibus 1. 1. 8

Æquitas & iustitia præcipua imperatorũ insignia 7.16 7

Æquum vel æquale fœdus quid & forma 11. 11. 8

Ærario ditando nimium addictus non debet esse princeps 22 12.7

Ærarium duplex publicum seu fisci & principis 3.2 10

Ærarium fieri ciuẽ, quæ erat pœna 4 1. 12.

Ærarium facere quid in censoria nota 4 12 3

Ærariũ Romanæ reipub. ex quibus constabatur 3. 3 3

Ærariũ principis & reipub. pecunia cõseruatur sobri dispẽsatione, & superflu. resecatis sumtibus & stipendiis & officialib 3. 8. 12

Ærarium perpendendũ ante bellum 11. 2. 1

Ærarium reipub. qui principes ditare voluerunt ex mercatura sua 3. 6.46 & 47

Ærarium & fiscus quomodo differant 3.3 3

Ærarium non minus debet conseruare princeps, quã implere 3 8 1

Ærarium militare ab Augusto factum 3, 3. 6. simile Caroli Magni eod. num 7

Ærariũ sanctius Romæ vbi 3. 3 4

Ærarium Romanum triplex 3. 5. 3

Ærarii & fisci in repub. necessitas 3. 3. 1. & 2. & quid ærarium.

Æraria diuersarum gentiũ vbi erant posita 3 3 9

Ærariũ Minyas primus ædificauit 3 3.9

Æris nomine qd veniat 3 3. 2

Aeris tempestates quomodo commouentur & sedantur a Magis 13. 27 9

Æsymetę principes Gręcorũ cum plena potestate 9.8.9

Ætas in magistratib. petendis quando Romæ considerata vel non 4 5.34

Ætas liberorum hominum quare in censum relata & professa 3. 4. 11

Ætate quomodo distingueretur populus Romanus 4. 1. 2

Ætatibus iuuenũ quæ disciplinæ conueniant 15 1 5

Æthiopes rege debilitato se debilitant 8 3 9

Æthiopum rex ex pręscripto legum regnabat 7. 19.7

Affectus subditorum cognoscat princeps & modus cognoscendi 10, 13

affinitates fortiora reddunt fœdera 11. 11. 3.
afrania impudentissima in dicẽdo in tribunali 7. 11. 79
Agabus propheta 13. 33. 13
Agolophons herba dæmones euocans 13. 25. 12
Agamemnõ vnicæ filiæ nece mercatus principatũ 6. 3. 3 prætextu voti soluẽdi immolauit filiam Iphigeniam 13. 5. 2.
Agapæ seu conuiuia fraterna, antiquitus probata 13. 18 4. quæ & quando in ecclesia Dei probatæ 13 3. 6
Agatho abbas tacere didicit tenendo in ore lapidem per triennium 17. 4. 4
Agathocles tyrannidem occupauit Siciliæ crudelitate & dolis 7. 7 10. quomodo ad tyrannidẽ dolose peruenerit 7. 18. 16. eius factũ 4. 10. 10
Agiographa scripta veteris testamenti 12 5. 12
Agilulphus dux Longobardorum 13. 33. 24.
Agnatus proximior primo genitus & filius primogenitus in regno succedunt 7. 5 6
Acquetz noueaux, quæ bona dicantur in Gallia in iure principis 3. 2. 19
Agni duo, vnus matutinus alter vespertinus quoti die sacrificabantur 12. 21. 14
Agni figura cur Christus significatur 12. 13 7
Agnus terra natus 13. 25. 8
Agoronomorum circa forũ venale cura 2 8. 1
Agraria lex de quinquaginta iugeribus tantũ possidendis 23. 9. 15
Agrestium hominum contra nobilitatem in Germania tumultus & exitiũ 4 3. 11
Agricola fuit primus Adam 4 8. 3.
Agricola ex aratro creatus rex Persarũ Gordius 2. 14 3
Agricolæ iussi certa ex suis iugera serere duci Cersobleptæ, qui penuriam pecuniæ reipublicæ ad bellũ hinc conflauit 3. 6 17
Agricolæ in cura plantandi arbores & principis erga generationem similiter 14. 1. 1.
Agricultura necessaria reipublicæ & agricolæ 4 8. 1.
Agricultura & pastoralis ars in quib. conueniant 4. 8. 2
Agrippam interfectum quidam se falso mentitus est 9. 18. 7
Agrippina mater Neronis 7 11. 30 cum Claudio legationes audiebat quod pro monstro habitum 7. 11. 21
Agrorum diuisio in institutione reipublicæ & de parte seruata communi causæ 3. 2. 1
Alba sceptrum est & fasces imperii 7. 11 37
Albanorum regni in democratiã mutatio 4. 5. 32. 21. 2. 5.
Albanorũ secta quando orta in Italia 21. 6. 16
Albati nostro tempore, eod.
Albertus Sueonũ rex regno pulsus ob tyrannidem tributorum 22. 12. 1
Albini vnde dicti in Gallia 4 4 1.
Albini homines inter espanas 9 1. 23.
Album in quo scriptum quid 6 3. 8.
Album & nigrũ colores insignium metentum 6. 17 3
Alcibiades damnatus absens, quod priuatim sacrificia haberet 13 4. 5.
Aldenborga Vandaliæ vrbs nobilissima esse desiit portu sublato 2. 9. 2
Alexander Magnus hæredẽ imperii Perdicã dato annulo elegit 7. 12 6. fratres & proximos necauit ne seditio Macedoniæ eo absente oriretur 7. 17. 15. veretuit se more Persarum adorari 6. 12 14. 12. annis imperauit 6. 19 3
Alexander Magnus oraculo de tempore mortis per venena monitus vitare nõ potuit 21. 3. 10 eius monarchia quandiu durauerit 20. 1. 11 & 12. post eius mortem diuisio monarchiæ 25. 1. 3
Alexander Seuerus imperator habebat in larario, Christi & Abrahami imagines 12. 14. 1. Cæsar restituit corrupta ab Heliogabalo 6. 3. 9. Seuerus imperator nullam legem sine iurisconsultis aut peritis ferebat 10. 5. 13. successor Heliogabali, ademit indignis præfectis a prædecessore ab officiis alios substituens 4. 6. 1. Seuerus magnam pecuniæ quantitatem coaceruauit & reliquit filiis 3. 6 4
AlexandriMagni responsum de tributis moderandis 3. 9 15.
Alexandri Magni superbia 6. 11. 7. eius in regnis successores omnes parricidæ 7. 7. 2.
Alexandro imperatori matris profuit cura in institutione 8. 1 14
Alexandro Magno conspirantes in eum obiecerunt ei causam, quod se pro Deo adorari voluisset 6 12. 12
Alexandra vidua regis ad nutum Phariseorum regebat 7. 18. 14. regina Iudeorum male rexit ex consilio Phariseorum 8. 2. 17
Algarbiorum regnum regi Portugalliæ in dotem datum 7. 16 3
Alhagib. & Almanzor quid 6. 11. 11. alienari

Alienari non possunt res domanii vel annexæ coronæ vel principatui, & alienata reuocantur, cur dantur rationes 3. 8. 2. & sequentib.
Alienata etiam auctore principe possunt repeti ex fœdere pacis quo restituuntur 5. quorum bona alienata 7.20.45.
Alimenta publica decreta filiis eorũ qui in bello pro patria occubuerunt 11.1.6
Alimentorum causa in denegatione partus non temere definienda & quare 14.3.5.
Allemanorum regna in prouincias redacta 21.2.13
Alphonsus Aragonum rex largus dictus 6.14.6
Alphonsus rex Neapolitanus, viliter mercaturã exercens reprehensus 3.6.50
Altare portabile 12.22.2
Altare semper vbi religio 12. 21 7. & in quib. locis eo. 8
Altaria erigi idolis prohibitum, Deo iussum 12 15 6
Albero Episcopus Leodicensis 3 5. 4
Almaricus, hostis imaginum cuius discipuli combusti 12. 14. 14
Alumen multũ Tulphæ inuentum & prouentus & mons pietatis eius 13 16 13
Amalasuntha Theoderici regis filia omniũ linguas qui commercia cum Romanis haberent loquebatur 15.4 3
Amanuenses necessarii eorumque fides 16 9.6
Aman voluit adorari sed statim iusto iudicio suspensus 6.12.11
Amasan proditorie necatus 13. 1. 5.
Amasis rex Ægyptiorũ tyrannus pulsus regno 22 7.4
Amasis stratagema ex prætextu religionis 13.6.3
Amatoria scripta a republica explodenda 16.8.9
Amatoria pocula punita 17. 9. 3.
Amatoria causa, seditionis origo ex qua turbatus & mutatus reipub. status 23.2
Amazonum militaris peritia 7. 11. 47
Amazonum regni initium 19. 1. 20.
Ambientes dignitatem vel beneficia reiici debent 4. 5. 4.
Ambientium regna & principatus technæ & prætextus ex populo & aliis 13. 12. 17.
Ambitio belli iniusti causa 11. 1. 9
Ambitio causa hæresum & schismatum 13.13. 9
Ambitio cultus diuini prima causa dæmoni apostatandi a Deo 12.20.12
Ambitio religiosorũ in quo, & emendatio 13.14.12
Ambitio regnandi violat omnia iura 7.7 2
Ambitio solet nobiles comitari vt naturale vitium 5.1.23. honorem debitum conspurcat 13, 14. 15. regnandi vix impletur sine crudelitate 7. 18, 15
Ambitio gubernantiũ causa mutationis reipublicæ 22. 1. 5
Ambitio philosophorum in sectis introducẽdis 17.7,14
Ambitiosa decreta, seu liberalitates de publico reuocantur 3,8.12
Ambitiosa reipub. gubernatio quæ 5. 1. 21
Ambitiosis cupientibus imperium quibus remediis obuiam eatur 22 10.1
Ambitiosus a magnanimo vt differat 7.7.1
Ambri rex Israel 13 10.5
Ambrosius eodem tempore quo missam Mediolani celebraret quomodo interfuerit sepulturæ diui Martini. 13.28.12.
Amæsia Sentia causam suam rea defendit publice 7. 11. 80
Americæ subiugandæ per Hispanos vaticinium per dæmonem Zemi 21.3.41
Amici plures etiam principi necessarii sunt, sed cum cautione deligendi 22.11.5
Amicis non omnia sunt detegenda, neque omnino fidendum. 22.11.4
Amicitiæ simulatio decipit 22. 11. 6
Amicitiam fingentium proditio, pene ineuitabilis, cũ inimicorum apertorũ facile vitetur 22.11.8
Amicitia adulatorum durat tantum in prosperis 8.7.5
Amicos certissimũ esse thesaurum dixerunt etiam tyranni 3.9.5
Amor vinculũ omnium rerum 11. 13. 5
Amor vinculum primum reipublicæ 1.3 12
Amorem militũ quomodo sibi conciliaret Iulius Cæsar 23.8,7
Amorum libros Ælius verus dilexit 16.10 3
Amortisatio rerum ecclesiis relictarum 13.16.3
Amortisatio bonorum quæ ad ecclesiã veniunt quid 3 2. 16
Amortisationis etiam in rebus ecclesiæ rationes 3 7. 40. & in quibus regnis locum habeat eo.
Amortisationem non petita principe ecclesia pro reb. sibi ab illo pure donatis, ab aliis contra 3 7.38.
Amphiaraus vates inclytus 13 33.17.
Amphyctionum conuentus bis in anno Græcorum vbi 13,12,14

Annuleta contra morbos aliquando prohibita 13.30
Amulius voluit perdere nepotes ex fratre regno pulsi ne succederent 7.7 5
Amulii abusus religionis ad vsurpandam tyrannidem seu regnum 13 11.3
Amulius Tyrannus habitus occupato regno ab fratre primogenitu Numitoris 7. 5. 4
Ana fluuius 13. 33.32
Anabaptista persuasit patri & matri, sed non magistratibus agni punitus, ex Dei iussu se decollare fratrem 13. 7. 3
Anabaptistarũ congregationes & errores damnantur 13. 3. 18
Anabaptistarũ prætextus libertas Euangelica 13.7.6
Anabaptistarũ quando bellum 21. 6 20
Ανὰ χλ contra naturã 6.1.11
Anatomię raro facięda 17 9.11
Anchoræ imagine Seleucus quare vsus in insignib. 6.16.6
Ancyle fatale Romano imperio de cœlo lapsũ 21.3.23
Ancyrense consilium multis rationib. reiicitur 13 28.16
Andreæ Auriæ responsum celebre in repudianda tyrannide Genuensiũ 26 1.7
Andromachus qui Crassum Parthis prodiderat misere periit 7 17 22
Andronicus aduocatus Iudæorum, 12. 4. 6 suum pupillum necauit vt imperaret 7. 18 10
Angelus Græcis quid 12.7.1
Angelus bonus cum malo visi per vrbem tempore pestis & quot vicibus malus iussus per bonum percutiebat domum, tot moriebantur ex illa domo 21. 7.16
Angelus gubernat sedem ecclesiæ catholicæ 13 22. 2
Angeli boni relinquunt homines quos Deus vult perdere 21. 3. 44
Angeli boni exsequentes iram Dei, quomodo differant a dæmonibus qui eandẽ exsequuntur 21.3.29
Angeli tutelares non recedunt a locis vel a nobis sibi commissis nisi tristes, dum per peccata nostra Deum offendimus, vt relinqui mereamur 21.4.11
Angeli tutelares ciuitatibus & regnis dati 21. 3 43
Angeli Luciferi & sequentium eum lapsus 12.23.10
Angeli & dæmones in figura corporea possunt apparere 13. 28 9
Angeli essentia ab homine non visa nisi a virgine Maria Gabrielis 12. 17 6
Angelorum ruinę quomodo dicuntur reparari ex creatione hominis 5. 5. 19
Angelorum auxilium contra maleficia 13. 32. 9
Angelorum respublica 1.1.16
Angelorum sermones quo modo fiant & loquela 15.5.1
Angelorum scriptura salutifera in frontibus saluandorum 16. 3 18
Angelorum societatis duæ species 1. 3. 3
Angelis obediunt corporalia in motu locali 13. 28 7
Angelos qui putauerunt Deos 13. 18. 21
Angeli hæretici 12.18.21
Angiportum vnde dictũ 2.1 3
Anglia cur facile a diuersis subacta 2 3 5
Anglię primogenitus dicitur princeps Walliæ 2.16 4
Anima in corpore vt Deus in mundo 6. 1. 13
Anima iuuenum tanquam tabula rasa 15. 1 2
Anima Galeatii Sfortiæ apparuit monuitq; fratrem futuræ cladis 21.4, 8
Anima hominis parturit & generat eaq; curanda non minus quam ab obstetricibus parturiens 15.1.2
Anima patris Ludouici Alodisii Imolæ principis, monuit filium, de amissione futura principatus notata etiam die 21. 4. 9
Anima viuit ex verbo Dei 12. 8. 5 vt corpus pane 13.1. 34. est quæ gubernacula reipub. moderatur non corpus 7, 11. 76
Anima corporis quod mortẽ sponte oppetiisset desiderata in magicis 13.25.15
Animæ cum sint spiritus, quare corporis patiuntur 13. 31. 17
Animæ immortalitas credita multum conducit ad beate viuendum 5. 5. 18 puritas confert ad intelligentiam sacrarũ scripturarum 12 8. 11
Animæ immortalitatis fides quantum robur addat in aduersis 13.6.3
Animas propriam stellam habere & in illã post mortem redire qui dixerint 21.7.27
Animalia quæ silentio necẽ effugiunt 17. 4.6
Animalia quomodo inter se loquantur 15.5.2
Animalia pusilla quæ suffodiunt ciuitates desertas reddiderũt prouincias, pepulerũt habitatores 21.11.2
Animalia nocentia pulsa exorcismis & ꝓcessu & sententia iudiciali 21.12.6
Animalia a Deo ad deuorandũ contumaces sæpe immittuntur, ideo tunc & auxilium a Deo petendã contra illa 21. 12.5
Animalibus depopulantibus regiones quę remedia humana, aut diuina adferri possint 21 12.4

Animalia omnia loca tutiora & ad victum commodiora eligunt 2.1.2
Animalibus nocentib excõmunicationes & sententię latæ, ꝓcessusq; facti 13 21.12
Animalium salus vita curaq; a Deo hominib. comissa 13. 32.2. benedictio, maledictio, excãtatio, iudicia, eo.
Animã mortui postulare suffragia fingẽtes pũiti 13.14 7
Animam Alexandri in suum corpus introiisse dicebat Carracallus 13. 21.16 ibi ꝗ animas commodi & altius ab inferis euocauit & quid ei responderint
Animarũ seruandarũ methodus ecclesiasticorũ 13.14 21
Animarum nulla distinctio sexus 7. 11. 25
Animus immortalis semper aliquid in se boni vel mali tractat 23.7.1
Animus muliebris dictus in contumeliã pro effœminato 7 11 6
Annales a quib cõpositi 16.9 4
Annata pro feudis regi 3 2 14
Annatæ beneficiorum datæ Sumo pontifici quæ 3 7.15
Annestia lex obliuionis iniuriarum quando lata 23.9 16
Aanibal ob Cannesem victoriã nimium insolens 22 6 6
Annona pro exercitu præparanda ante bellum 11. 3. 13 eius defectu exercitus deperditi, eo. 14 eius curanda dispensatio eod. 15
Annuli incantati ex cestu tyranni 13.26. 1. Mosis 5.
Antichristus ꝑ fictã religionẽ occupabit tyrannidẽ 13. 11.5
Antigonus Euergetes 6.14 3
Antimus mortẽ sponte oppetiit 13. 25. 15
Antiochi lacrymæ in mutatione fortunæ 6,3.10
Antiochiæ redditæ principibus Christianis signa præcedentia 21.6.21
Antiochus 2. rex Syriæ Deus dictus, veneno sublatus ab vxore 6. 12. 17
Antiochus Sedetes 22.12 1
Antiochum superauit Glabrio 12. 13.3
Antiquissimi nomine cœli dicti & Saturni 6.12.2
Antonius Lauretanus Venetæ classis contra Turcas imperator 7,11. 62
Antoninus Caracallus Magnus intẽtus & vanꝰ 13.25.16
Antonius Heliogabalus dictus scenicos & artifices dignitatibus præfecit, exosus populo, &c. 4 6.1
Antoninus imperator a milite cur necatus 22.7.9
Antoninus Pius imperator non est peregrinatus sed certum domicilium Romæ elegit 2.1.12
Antoninus Philosophus imperator quare dictus 6.14.1
Antonini necem qui prædixerint 13. 33.22
Antropomorphitarũ hæresis 12. 17 8
Antonii Pincentis sors turpissima 13. 12.26
Antonii a Lena præfecti Mediolani crudelis inęstuatio 3 6. 50
Apelles hæreticus libros sacræ scripturæ reꝓbau t 12 6.5
Apes quantũ regi adhæreant 6 2 1 & si plures sint quãdo interimant, eo. vnum tantum regem volunt, proinde piam ideo plurium regum interimunt 5. 4. 2
Apocalypsis Diui Iohannis canonica 21 6 1
Apocalypsis Diui Iohannis est 12 23. 4
Apocalypsin Diui Iohannis qui reiecerint 12. 7. 9
Apocryphi libri & prohibiti quomodo differant 12.7 11
Apocryphi libri Christianorum habiti 12. 7. 8. & 10
Apologus arborum quærentium regem 26.2.3 asini viam ignorantis 24.7.3 cucurbitæ & pinus 22.10 9 canis & pastoris 23.6.3 vulpis vulneratæ & muscarum 2. 19. 2 equi & cerui 7. 19. 3. de sue capta clamante 6. 19. 8 luporum & ouiũ tradentiũ canes 6. 1.7 felis & galli, contra nocendi vim prætextum adferens 13.7.5
Apostolorũ nomine scripta quædam euulgata reiecta ab ecclesia 12. 6. 1
Apparitiones Dei, quib. formis fiant 12.17.5
Appellatio non est a sententia principis 9.1.37 ab abusu fori ecclesiastici ad senatus quare recepta 13. 1. 28 & pro quibus eodem. ad populum, de quibus in democratia 9. 1. 38 omisso medio ad principem 9.1.37 erat primum a consulibus ad populum 4 5.32 a conseruatoribus academiæ ad quos dirigatur 18. 10. 10 scholasticorum ad quem deuoluitur 18. 7. 15 est remedium contra sententias iudicum 4. 6. 7
Apolloniæ in Macedonia oraculum diuinatorium exiguæ 13 33 32
Apollonius Tyaneus vates 13 33 21
Apri Celidonii tergus pro reliquiis seruatus 13. 14. 6
Aquæ inscribere quid 16 3 21
Aquæ baptismatis paschæ cõsecrationis ritus 16. 3. 21
Aquæ & terræ petitione facta a principe petitur subiectio dantium 6.18 17
Aquam e cœlo qui incantationibus euocarunt 13.27.3
Aquam offerre & terrã, erat signum subiectionis 9.1.28
Aquarum nauigabilium & publicarum potestas & tributa ad principem pertinent 9. 1. 27

Aquila corrupit septuaginta interpretes Bibliorum sacrorum, & quis ille 12.5.32. & 35.
Aquila insigne Romani imperii quando duo capita & quare cœpit habere 25. 1. 7.
Aquila biceps, quid significet in insignibus imperii 6.13. 18. & 19
Aquila alba insigne Polonorum 6.16.7 aquilæ sors in designando rege 7.14.9
Ara misericordiæ apud Athenienses 13.22.2
Aræ paci dicatæ Deæ 11 13.7
Arabes regis imitabantur morbos 26.6.3
Aratorum animantia a militibus non capiantur 11.5.10
Arbitri dati a prætore & ex compromisso accepti a litigantibus quomodo differant 4.5.9 dati a iudicibus datis quomodo differebant 4.5.9.
Arbitrium liberum hominis 21.8.4. quid potuerit ante peccatũ & quid nunc post peccatum 1.3.16
Arbor religiosa ruscis, quæ curabat a Dæmone læsos, sine dolore 12.20.13
Arbores a Christianis prohibitæ diligenter coli, 12,21.5 vide quæ de lucis eodem cap. 21. vers. 3. & 4. fructiferæ non sunt ob obsidionem ciuitatis succidendæ 11. 10.3. vatidicæ Solis & Lunæ iudices 21.3.10. voce humana loquutæ 15.5.3
Arborum fructus in viam publicam dependẽtium facta pro publico venditio 3.6 21.
Arcanum vnde dictum 2 5.2
Arcæ tabernaculi captiuitas & translatio in diuersa loca, & tandem in templum 12. 21.14
Arces an conducat reipublicæ habere 2.3.4 Babylonis & Persepoteos admirabiles 2.5.3
Arcium in republica necessitas 2.5.1
Arcium munitarum & murorũ in ciuitatib. & principatu cōmoda & incommoda 2 3.4.& 5
Archebuseos breues habere minores prohibitum Romæ 9.1.19 2 3 9.6
Archelaus mentitus se filiũ esse regis Mithrydatis, & decepit alios 7.18.3
Archelai Perdice filii vt regnaret parricidia 7.17.17
Archidamæ mulieris Spartiatæ fortitudo 7.11.32
Archidiaconi munus 13.1.12
Archipresbyteri iuuant episcopos 13.1 13
Architectura scientia pluribus ornata &c. 18.1.6
Archondes Athenis primum perpetui, post biennales post vinos anni 4.5.31
Arcus cœli fœderis cum Deo signum 12.16.1
Ardydus vt regnaret solus patrem & fratrem necauit 7.17.19
Areopagus ex incorruptis hominibus & probatis inquisitione & facto 4.5.4. vide & num. 33.
Areopagitarum senatus de quibus iudicabat, & eius differentia cum alio senatu quingentorum 4.5.33
Areopagiticum consilium vbi 24.4.5
Areus nepos ex primogenito prælatus patruo in regno Cleomenis aui 7.10.6
Argentum viuum fascinationibus aduersatur 13.21 16
Argumentũ a legib. ad contractus receptum 7 20.35
Ariminense consiliũ reprobatum 13.28.16
Aristeas post mortem venit docere literas 18.3 3
Aristippi Tyranni arctissima custodia quæ tamen nihil profuit 6.19.13
Aristobuli & Hircani fratris de regno Iudæorum contentio 2.7.1 eum tributarium reddidit 25.1.20
Aristocratiæ status periculosior monarchiæ 5.3.8
Aristocratia quid 5.1 2 plures potest generare tyrannos vno rege pernitiosiores 5.3.8
Aristocratiam & democratiam reiecit Deus in forma regiminis orbis & populi monarchiam iubens 5.3.14 & 15
Aristocratica politia quibus deferat magistratus 4.5.15
Aristocraticæ reipub. gubernatio raro bona & difficilis quare, quod contra est in monarchica 5.3.9
Aristocratiæ finis .55.4
Aristocratiæ rationes magis monarchiam confirmant 5.3.7.& aristocratiæ reprobatio eo.
Aristogito donatus statua 12.13.3
Aristoteles Rhodius Phocæorum imperator 3.6.20
Aristoteles explicatus aut notatus 6.18.15
Aristotelis vitia magna 17.7.12
Aristotelici philosophi Alexandria pulsi 17 7.13
Arma non omnib. ferre permissum in republica 4.1.17 ad prohibenda priuatis, ad præcauẽdas seditiones & rebelliones, & exempla 23 9 6. præparanda tempore pacis & ea quæ ad munitiones belli pertinent 11.3 16 ea non semper milites deferebant, & quando ea caperent 9. 1. 18. ea ferre in concessu iuridico recte & quare interdictum 2.6.11. prohibentur subditis ne se

se ipsos lædant 9.1 19 & vt latrocinia impediãtur ib.
Arma & leges coniunguntur necessario 10.1.6
Arma qui possint tempore pacis ferre vel non & quæ 11.14.3. in constitut. Friderici. a se dedentib, tradenda vincentibus & præsidia ab illis in vrbem admittenda 11. 11, 5. vide & num. 7. a priuatis non habeantur, non conficiantur nec habeantur 11.5.15. bonorum contra dæmones, quæ 12. 20. 11. alienantis militis pœna 11.7..22. deferentib. ea ad hostes pœna capitalis 9.1.20. mouere ea sine potestate eius qui gladii ius habet, crimẽ maiestatis est 9.1.16 populo data in tumultu 9,1.13. alioquin haberi, certis personis exceptis prohibita in monarchia eo. & in Democratia eo. num. 14
Armatæ acies visæ in cœlo 21.6.20
Armorum Domini, sunt & Domini status reipub. & mutationis 16.1.5, 22.11.1.
Armorum & legum scientia imperanti necessaria 10.14
Armorũ ad tempus suspensiones induciæ sunt 11.11.2
Armaniæ vel armandiæ, vel armamẽtaria quæ, & quare instruuntur 9.1.13. quareque in potestate principis per sequẽtes numeros.
Armoiries vnde 6.16.1
Arrogatio fœminarũ olim difficilis 7.11.11
Arrogantiæ & superbiæ imago 22.6.2
Ars imperandi quadruplex a fine 10.6.12
ars militaris in ordinanda & ducenda acie 11 4.1
Ars ciuilis in quo consistat 10 6.9. a quib. discenda eo. num. 10
Ars ciuilis eaque præcipua quæ 15.6.1
Ars & experientia pro bona administratione requirũtur 10.6.5
Ars regia iurisprudentia & quid 18,4.1.
Ars gubernandi aliud quam principalis 6.3,4.
Ars gubernandi respublicas, est bonum consiliũ 24,1.1
Artium & scientiarum in repub. finis proprius & cõmunis 1.1.25
Artes liberales quatenus necessariæ principi 10.6.16 necessariæ ad philosophiam discendam 17.6.5
Artis impressoriæ origo 16.3. 22.
Artes liberales necessariæ in republica 17.12.1. & cur ita dictæ, eod. quæ discendæ sunt in repub. 15.1.24
Artes liberales sunt præuiæ institutiones ad scientiã iustitiæ 17.12,2.
Artes liberales reprobarunt aliquando Lutherus, Melanchthõ, Carolostadius & alii & scholæ ideo aliquot annis clausæ 17.12.4
Artes quæ sunt existimandę vtiles & sordidæ 15.1.5
Artium liberalium cognitio ademta in pœnam populis vt molles & ignaui essent 17 12.6
Arsaces quomodo regna occupauerit 19.1.23
Arsaces latronum princeps cum illis occupauit imperium Persicum 25 1.6
Arsacidarũ crudelitas & regni eorũ subuersio 22.7.6
Arsacidæ assassini qui 22.11.3
Arsacidæ reges Parthorum vnde dicti 6.10,8
Arsaces formauit regnum Parthicum, vnde posteri dicti Arsacidæ 7.12.8
Artabani præfecti Xerxis ambitio ad regnum vsurpandum & eius causa homicidia & pœnæ 7.7.8
Artaxerxæ quando omnes reges Persiæ dicti 6.10.18
Artemisia Cariæ regina arma tulit in Athenienses 7.11.54
Artemisia regina Cariæ strenua armis 7.11.45
Artifices quando Romæ in numerum ciuium recepti 4.5,21
Artificum & artium collegia & societates & sacra introducta a Numa Pompilo Romæ 13.2.2
Artificum conuersationes sublatæ in fratriis 13 19.16
Artificũ constitutiones ad monopolia pertinẽtes improbatæ edictis imperatoris & Francisci regis Galliarum 13,3.4
Artobazanis & Xerxis filiorum Darii de regni primogenitura contentio 7.9.1
Artaxerxes rex Persarum Darium consortem imperii fratrem conuocantem necari fecit 5.4.4
Auernorum regnum magnum olim, & eius mutatio 21.2.11
Arura terræ quid in mensura 4.3.12
Arx vnde dicta 2,5 2
Asiæ procurator minor prætore 13.12.9
Asinarii callidum inuentũ, ad eludendum oraculum mortis 13.5.2
Asini superbi viam ignorantis apologus 24,7 3
Asinum suum mortuum suscitauit S. Germanus 13.31.2
Asinus ferens sacra quid 4.10.10
Asmonaim occuparũt principatum 2.4.2
Assacinorum regni origo, 19.1.22. & destructio, ibid.
Assur dicitur Ninus 20.1.6

Assyriorũ monarchia quandiu durauerit 20.1 6
Assyriorum monarchia ob mollitiem regum in Medos translata 22.3 4
Astarot idolum Sydoniorũ 12.18.19
Astarthe idolum Sydoniorũ 12 18 10
Astulphus Longobardorum rex 3.5.14
Astiages, Cyrum nepotem exponi & necari iussit metu ne succederet in regno 7.7.4
Astra nihil corrumpunt sed conseruant & secundum dispositam materiã operantur 21 9.20
Astrologi Genethliaci vrbe pellendi vt inanis & incertæ scientiæ professores, &c. 21.9.12
Astrologiæ peritissimus Adrianus 21 7.22, & Mydius senator, eod 23
Astrologiæ præsagia & obseruatio quatenus recipi debeant 21.9,21
Astutia sapiens in populo domando 10 6 11
Asylorum causæ 13 22.3
Asylorum & ecclesiarũ immunitatumue conseruandarũ praxis Galliæ 13.23 11
Asylorum ecclesiæ & aliorũ locorum abusus & remedia toto 23 lib 13
Asylorum immunitas a pœna toto c.22.l.3 quid asylum eo. 1. a quibus alibi inuentum quam in loco templi, eo. 2 violantium pœnæ 13.22 4
Ataulphus Gothorum rex Romam debellauit 6.11.12
Athalia semen regium extinguere conata vt regnaret 7 17.24
Athenæ plenæ adulatoribus & improbis hominib 3 7 4
Athenais dicta postea Eudocia virgo erudita 7 11,75
Athenienses iuramento regnum Codoro & posteris detulerunt 7.4.3
Atheniensis reipublicæ mutatio 21.2.4
Atheniensium principatus mutatio 21.2 9 regni initium & duratio 20.1.16 mores 4 4 8
Athenieses magistratus multiplices & a quibus & quo modo eligerentur 4.5.33 eorum forma in deligendis magistratibus 4.5.41 eorum reges dicti Cecropidę & Erichtendæ 6 10 11
Atheniensibus modus datus de lege constituenda 6.5 16
Atreus regnũ legauit 7.12 4
Attalus Pergami regnum legauit Romanis 5 12.3
Attali stratagema ad animãdos milites, ex hostiis clam victoriæ promissione notatis 13 6 5
Auari principis in republica mala 5.1 22
Auaritia Mameæ matris notã inussit Alexandro Imperatori filio 22 12.2 principum & rectorũ reipub. quomodo causa defectionis & seditionis 22.12 1. omnium malorum radix & mater 22 12.10 causa contemtus & mortis Visburi regis Gothorum 8 4.10
Auarus cur odiosus 22 12,9
Aubaine quid Gallis 3 2 8
Audire oportet vtrosque litigantes, antequam statuatur a iudice 4.5.48
Auemonensis ecclesiæ bonorum alienatio 7.10.63
Aues edoctæ verba quædam pronuntiare 15.6.6. edoctæ dicere Hanno est Deus, 13,11 9 nec in templo capiendæ 13 23 12.
Augarus Toparcha curatus 12 13.32
Augur in singulis tributus positus Romæ 4.18
Auguriorum irrisio 13.33 13
Augurum insignia 13 33.30
Augurii diuinatio 13.33 29
Augustana protestantium confessio, quando Imperatori exhibita 21.7.21
Augustini librorum lectione delectatus Carolus Magnus 16 10.2
Augustus quare Octauius dictus, & deinceps Cæsares Augusti 6 10,9 metu incussio senatui consulatum inuasit 2,6,2. testamento instituit imperii hæredem Tiberium 7.12 5
Aulas principũ non debent adire episcopi & quando & quandiu permittatur 13.21.12
Aulici cameleontes 13,12 3
Aurea vasa priuatis prohibita 4.11.6
Aurelianus Imperator sibi primus diadema Romæ imposuit, & aurata veste vsus 6.20 22
Aures & oculi principum qui 24.8 3
Aurum quantũ licebat mulieri ex lege Romanorum habere in ornatu 4.11 10
Aurum inutile nisi sint agricolæ & artifices 7 11 31 gerere interdictum mulieribus in penuria pecuniæ Ephesiorum 3 6.28
Aurum argentumque cælatum habentes iussi, egentem repub Venetorum in monetariam deferre, promissa supra valorem decima parte 3.6.39
Autharis rex Longobardorum 13.33.24
Autharus rex Longobardorum 3.2 4
Autoritas eius qui seditiones sedare vult, debet esse intrepida constans 23 9.4 vnius viri præstantis multum proficit in sedando populo

populo 23.9.12. & qualis, eod num 14 eius prætextu peccantes pœna grauiori digni 13 1 6
Auxiliares milites inuaserũt ditiones eorum a quibus in auxiliũ vocati fuerunt 23, 6. 4

B

BAal quid, & eius idolum 12.18.6.
Baal berith 12.18.6
Baassa sustulit prosapiam regiam Hieroboam, & ipse parum regnauit 13.10.5
Babel turris superbiæ ædificata habuit confusionem 2. 9. 18
Babyloniam Semiramis ædificauit & Dei eius magnitudine & magnificentia 2. 9. 10
Babylon ciuitas structa a Nabuchodonosor 2.9,19
Babylonii, pietate & ex misericordia proditi Dario 13. 1. 5
Baptismata & mundificationes Iudæorum, 12.5.26
Baptizatorum nomina debent scribi a curione 3.5.4
Bacchanalium origo & abusus impius 13.19 2
Baculus Cinici Prothei talento emtus 13. 14. 6
Baculus officialium principis Moscouiæ vt aliorum pręposito rum domibus regni quid significet 6. 20. 21
Baculus regis pro sceptro 6. 20. 21. quare a iuridicis Germaniæ feratur & lata sententia confringatur 6 20. 21
Baianus Bulgarorũ rex Magus 13 27 9
Balaam filius Iob, num propheta Dei vel dæmonis 13 33 9
Balaam Magus 13.27.2
Balnea ab impudicitia conseruanda 2 9.5
Bainba ex agricola factus rex Hispanorum & fudit insigni victoria Mauros 7. 15. 10
Bannitam mulierem quam libet cuique necare, non licet violare fornicatione 11, 10. 6
Barbam radere iubebãt magistratibus Ephori quare 7 20. 11
Barlaam heremita 13.25.14
Barnia ducale est ornamentum ducis Moscouiæ 6. 20. 28
Bartholus a quibus suggillatus 16 8 3
Βασιλεύς qui & vnde Græcis 6 3. 16
Basilicæ cur ecclesiæ dictæ 13. 15. 2.2.2 4.
Basiliense concilium reprobatum 13.28.16
Bassina Vaticinatrix 13 33.20
Bassinæ Toriagorum, de regibus Galliæ futuris vaticinium 21.3. 20
Bastards auouez turpes patribus 14. 1. 6
Batto Dalmatarum rebellantiũ Romanis Dux 22, 12.1
Beatitudo vera, in quo consistit 5. 5 13
Beatitudo tyrannorum sine voluptate vt docetur Damoclis experientia 6 19 1
Begardi & Beguinæ eorumque hæresis & luxuria 13. 19. 13
Beguinarum & begardorum sublatæ congregationes 13. 3. 17
Beguinæ & begardi q. 13 1.10
Beguinarum status quidam permissus 13 4.6
Bel antiquum idolum Babyloniæ 12. 18. 5
Bela rex Pannoniæ remisit vectigalia & tributa 3 9 7
Belgicus tumultus vnde cœperit 12 4 9
Beli sacerdotes edebant quæ credebant edi ab idolo 13. 19. 16
Bellantes abstinebant a pugna interuentu Druidum 17. 5. 5
Bella ciuilia misera, & miserorum victoria 23.1.3
Bella concitata astute ad euitandas rationes interceptarum pecuniarum reipublicæ 22.12.5
Bella excitata data opera ab iis qui ditari inde se posse putabant 22 12.5
Belli & pacis duo tempora 10. 1. 1
Bella ob mulieres 11.1.8
Bella per magicas artes acta 13. 3 7 49
Belli in Turcas & in alios gratia sæpe ex prouentibus beneficiorum pars militantibus assignata 37.4.9
Belli & pacis penes populum prius in principem Romanum translata potestas 6. 1. 5 quando a populo Romano in principem translatum est 7,19.8
Belli ius solis Spartiatis regibus datum 8.2.9
Belli bona mala habent 11. 13. 6
Belli iusti circũstantiæ considerandæ antequã suscipiatur 11. 1. 6
Belli denuntiatio facta hosti 11. 3. 2
Belli immunitas Persis nemini concessa 7. 3. 9. nec Romanis 7. 3. 10. nec Atheniensibus 11 3.11
Belli fons, pax 11 1.15
Belli inter Philippum regem & Athenienses caussa 12. 8. 13
Belli & prælii tempore imagunculam quam ferebat Sylla, osculabatur 12. 17. 9
Belli triumuiratus prænuntius Cometes 21 6 19
Belli Vespasianici in Iudæos

prodigia præcedentia 13. 25.9
Belli Troiani futuri vates 13.33.15. & 16
Bellica virtus a quibus exculta 11. 1. 2
Bellicosi populi mercenarii 11. 1. 2
Bello concluso mature exsequendũ 11.2.1. cum consilio eod. num. 2
Bello occumbentibus quales honores habiti a republica olim 11.1.6
Bellorum mala 11. 1. 5
Bello in iniusto capta, restituenda ex conscientia 11 1.5. malum necessarium bellum 11. 1.6
Bellorum causa cupiditas interdum possidendi thesauri 3.9.6
Bellorũ mala quædam 12.4.8
Bellum ciuile Syllæ & Marii quæ cœlestia signa præcesserint 21.6.11
Bellum ciuile quomodo a seditione differat 23 1,1
Bellum externum, siue verum siue excitatum custodit ne ciues seditionem ineant 23.7.3
Bellum qui lubentissime sequantur 23 6.2
Bellum Cimbricum signa cœlestia quæ præcesserint 21.6 10
Bellum & seditio quomodo differant 23 1.1
Bellum iustum in subditos nolentes parere 11 1 3
Bellum & vis prohibita in statibus imperii inter ciuitates liberas imperii 11. 14. 11
Bellum materia rei militaris, necessarium suo tempore in republica, si iustum 11.1.1
Bellum indicendum 11 10.1
Bellum non patitur omnino iustas leges, tamen adhibendæ quædam præcipue in custodia subditorum 11. 4. 2
Bellum releuari vel tolli potest quatuor modis fœdere, pactione, sponsione, induciis 11. 11.3
Bellum concitare facile, sed exstinguere difficile 11.1.4
Bellum iustũ pro quibus rebus 11.1.6. & 7
Bellum studio ampliandæ ditionis causa iniustũ habitum 11.1.9
Bellum rusticorũ prætextu libertatis euãgelicæ 13.5.11
Bellum non omnes mouere possunt, sed ab his quibus Deus gladiũ cõcessit 11.1.12
Bellum iustum vel iniustum ex modo inferẽdi quo pacto dicatur 11. 1. 13. vt non nisi iustum denuntietur 11 1. 3. non suscipiendum nisi ex necessitate, remediis aliis tẽtatis 11 1. 11 mouere priuata auctoritate capitale 16. 1. 5 quid a tumultu differat 11. 3 12. est flagellum Dei ad probandos bonos, & malos puniendos 11. 1. 15
Bellũ gerere & de eo disputare multũ differunt 11 4.1
Bel-phegor 12. 18. 6
Benedictiones & maledictiones animalium & ciborum eorum 13. 31.2
Benefacta ante in rempublicam reorũ maiestatis aut proximorum parentum, non debent dare occasionem principi illis indulgendi & quare 22. 11 10
Beneficentiæ vis 22. 13.8
Beneficia vel officia plura vni cõferre, quid mali habeat 4 6. 5.
Beneficia ecclesiastica aut officia regia alienigenis sine adoptatione regis habere non licet in Gallia 4. 6. 10. quod & in aliis regnis obtinuit eod. non posse teneri ab extraneis regni Angliæ & Galliæ 13.17.1
Beneficia ecclesiastica perpetua 4 5. 37. quibus modis tantũ adimantur possessoribus eod.
Beneficiati de quibus disponere bonis possint 7.20.59
Beneficiis etiam ad seditiones inclinantes retrahendi 23.9.7
Beneficio indignus, qui officiũ non exsequitur 13.1.34
Beneficiorum ecclesiasticorum pluralitas detestabilis 13.14.13
Beneficiatus non tenetur stare contractibus sui prædecessoris 7.20.46 quando teneatur pro debitis sui prędecessoris vel non 7.20.59
Bene timere quid 5.5.15
Beneuentum muris nudata ciuitas a Totila quare 2.3. 7. Pampelonæ vrbis Nauarrorum muri diruti ne rebellaret Carolo Magno 2. 3. 7.
Beneuolentiæ tributum exactum a regibus quibusdã Angliæ 3,6 29
Beroso statua cũ lingua aurea, erecta 12.13.3
Berythus in metropolim erecta 2 1 9
Besans in insignib. qd significent 6.16.9
Bibere nemo cogat, lex Caroli Magni 11.9 8
Bibliorum sacrorũ conuersiones, in linguam Chaldaicam 12.5.31 & 32
Bibliopolæ libros vetitos vẽdentes quomodo puniantur. 12 7.16 defensio excudendi siue licentia 13.7.18
Bibliothecæ thesauris similes 16 7.1
Bibliothecæ combustæ forte fortuna vel data opera ex malignitate 16 7 3
Bibliothecæ regum Persarũ & populi israel 16 7.4

Bibliothecas colligētes 16.7.5
Blandinēsis abbas, Hildebertus martyr 12.14.10
Blemmyes monstra hominū sine capite 6.1.15
Boemiæ regnum a fœminis inuasum 7.17.26
Bona reipublicæ dominicalia & alia 3.21
Bona ecclesiarū diuersi generis temporalia 3.7.37. & sequentibus quæ subiiciantur oneribus.
Bonæ fidei sunt omnes contractus cum principe gesti 7.20.26
Bona priuatis ademit ex causa publica princeps 7.20.41
Bona aperte quædam bona, quædā mixta malis 13.1.2
Bona subditorum an sint in dominio principis vel imperatoris 6.13.35
Bona adespota cuius sint 9.1.25
Bona ecclesiæ & clericorum sunt pauperū 13.17.6 Christi & religionis eod.
Boni summi diuersæ sententiæ 5.5.12
Boni diuersa opinio constituit diuersas respub. quæ bene se putant 5.5.17
Boni prætextu multa mala incautis apposita 1. cap. 1. num. lib. 13
Bonum summum omnes & gentiles ponunt felicitatē sed q̄ sit illud non conueniunt 5.5.9
Bonis viris Deus manifestat futuras clades & eos ab illis exarcet, 21.4.2 ibi exempla
Bonifacii Summi Pontificis actus 13.12.4
Bonifacius 8. Papa priuilegiū dedit regi Galliæ exigendi ex ecclesiis, quod voluit postea reuocare 3.7.46 sed male, vt ibidem.
Boranetz agnus, terra natus 13.25.3
Borboniæ domus delata nepoti ex primogenito præmortuo & nepos prælatus patruo 10.8
Boues locuti 12.13.22
Bracararum mulierum strenuitas in armis 7.11.41
Brigosi qui, & quomodo maiestatis rei 23.4.4
Britannicæ mulieris ex stirpe regia fortitudo 7.11.33
Brunechildis vxoris Sigeberti regis Franciæ impietates & parricidia & pœna 7.17.26
Brunechildis regina Galliæ de episcopo iudicauit ex commissione Papæ 7.11.88
Bulgari & Auari contenderant prælio cui ex duabus nationibus deberetur regni successio 7.4.9
Burgundiæ & Aureliæ domus factio in Gallia 23.3.6
Burgundiones cur permiserit Deus a Sarracenis superari & affligi 14.1.7
Busyris Thebas centum portarum, ædificauit 2.9.11

C

CAan quare dictus princeps Tartarorū 6.10.8
Cabala Hebręorum quid, & quando ad Latinos notio eius peruenerit 12.7.3 Pythagoræ eo.
Caballistici libri quidam indicati 12.5.28
Caballisticarum & Talmudicorū interpretum differentia 12.5.19
Cacatione & podicē distendendo, honoratus Pegor, 12.18.6
Cachanus dictus rex Hungarorum 6.10.13
Caculæ debēt expelli ab exercitu tantū vno pro tribus militib. relicto 11.7.43
Cadmi asylū Thebis 13.22.2
Cadmus sponte a patre acceptam tyrannidem iustitia monente deposuit & noluit retinere, 26.1.6 & sequentibus.
Cadmi de satione dentium serpentis explanata fabula 16.2.5
Cadurci echo absolutissima 15.6.4
Cadurcum 7.16.2
Cęcorum & claudorum collegia 5.5.16
Cœlestes influxus vitari possunt a prudentia & cautione hominis 21.9.16 item respublicæ quæ constant hominib. eod. nihil operari in mutatione reipub. probatur medio proportionis agentis & patientiā non conueniente 21.9.16
Cœlestia signa ante finem mundi 21.7.3. quare portenta & signa 21.9.29.
Cœlestia corpora & motus eorum non esse causas nostrarum voluntariarum actionum docetur 21.9.17 & seq.
Cœlestia corpora & stellarum rotatio causæ mutationis corporeorum 21.3.1
Cœlestia prodigia & apparitiones impressionesque aeris tempore Honorii & Theodosii quibus tyrannorum Atilæ & similium clades præsagitæ aliaque mala plura 21.6.15
Cœlestibus influxibus corpus hominis afficitur & quomodo eorum impressione voluntas indirecta mouetur electione 21.9.22
Cœlestium corporū cognitio valde difficilis & quare 21.9.1
Cœlestium influxus quatenus recipiendi vel reprobandi 21.9.21
Cœlestium prodigiorum & significatorum remediū primum ad Deum refugere & eius opem 21.10.4
Cœli constitutio conducit

ad mores formandos nationum 4.4.11 & 13
Cœli apparitiones nauium, acierum, discurrentiũ, & aliorum, portentaque earum 12.17.10
Cœlibem vitam ducentes a legibus Romanis aliquando puniti postea sublatis 9.1.51
Cęlibes exosi aliquãdo 14 1.2
Cæmiteriis aliquando factæ a Christiãis vigilię 13.19.17
Cœnæ sumtuosæ Heliogabali & Apitii 8.6.3
Cæsares vnde dicti 6.10.7
Pii Cæsares vnde dicti sint 6.10.10
Cæsaris & Pompeii factiones Romanum statum perdiderunt 23.3.3
Cain fundator ciuitatis dæmonis 20.1 & 12,3.1
Cain primus in orbe tyrannus 20.13
Cain dicitur fundator ciuitatis visibilis 1.3.8
Caiphas prætextu conseruandæ religionis damnauit 13 7.1
Caius Caligula Cæsar, se mẽtiebatur fratrem Castoris & Pollucis, & eorum consilio & familiaritate vti, & de eius stultitia & sorte 13. 11. 15
Caira diuus Pirata quomodo occupauit regnum Argel. 11 3.4
Calamita lapis sortilegorũ, quo amittunt & recipiunt propriam formam mutatam 13.28.20
Calamitates imminentes ex signis & prodigiis cœlestibus sunt supplicationibus Deo oblatis auertendæ vt factum fuisse exemplis docetur 21.10 4
Calasiries milites Ægyptii & eorum immunitas 4. 2. 12
Calcei equitum quare limati olim Romæ 4 3.10
Calcei punicei coloris pro insigni Imperatoribus Constantinopolitanis 6.20 8
Calceis cur non vterentur mulieres Ægyptiæ 15.2.4
Calipha Summus Pontifex superstitionis Sarracenorum 7.4.7. vngit reges. consecratur rex Turcomanorum a Calipha Summo Pontifice Agarenorum 7.4.7
Calligula notatus superbiæ se cupiens dici castrorum filium, patrem exercitus 1. & 6.11. 4
Calligulæ Imperatoris noua & inaudita imposita vectigalia vel tributa 7.65 impia optatio 8.1.21
Cambyses rex inuidit filio quod sibi esset successurus 5. 4. 4
Cambyses Cyri filius patris oraculum de successore eludere occidendo fratrem, non potuit 21.3 5
Camilli, etiã in hostes iustitia 24. 8. 9
Campana pulsata per se tempore aduersitatum reipub christianæ 12.13.25
Campanæ depositæ ad seditionem pulsatæ 23 8.2
Campart & droit d' iceluy quid 9.2.14
Campsoris munus reseruatum publico cõmodo 3.6 9
Candaces dicebãtur a prima regina omnes quæ imperabant in Meroe Ægypti 7. 11. 41
Candaces dictæ omnes reginæ Meroes 6.10.16
Candaules rex vxoris insidiis sublatus 20.1.13
Candelarum numerus adhibitus certus in missis vt superstitiosus prohibetur 12 2 5
Candelarũ nũerus superstitiosus in missis ꝓhibit' 13 5.7
Candys insigne regum Lydorum 6.20,23
Canis & pastoris apologus 23. 6. 3
Canis ex prora nauis inspiciens sigillum Galbæ 6 16.5
Canon genus pensitationis publicæ inuariabilis 3.2 13
Canon librorum sacræ scripturæ antiquæ quare non contineat libros qui a nobis recipiuntur 12.5.13
Canones Apostolorum nomine qui reprobati aut approbati 12 10.5
Canonicæ scripturæ præferendæ doctorũ interpretationibus 12.10.7
Canonicæ scripturæ noui testamenti quæ sint 12.6 1. & sequent.
Canonici libri sacræ scripturæ antiqui testamenti qui sunt in ecclesia 12 5 15
Canonicorum abusus in seruitio ecclesiæ 13.325
Canonicum ius, præstat ciuili 12.10.4 seruandumq; in terris secularium
Canonis episcopi 26.9.5. explicatio 13.28.16
Cantẽus quare psalmos 17.2 4
Capellæ sanctorũ quorundã in quas impune ingredi nequeũt mulieres 7.11.19
Capilli longi interdicti studentibus a rege Hispaniæ 4 11. 6
Capilli Samsonis habebant roboris fatum 21 3 16
Capillis pręmissis impositũ vectigal 3.6.21
Capillus Nisi regis habebat fatum regni 21 3.16
Capitanei regni qui 6.4.3
Capitatio in censu quid 3.5.1
Capitationis peregrinorum seu inquilinorũ tributum Athenis & in Gallia 4 4 24
Capita mortuorũ post mortem locuta 15.5 9
Capite censi qui 3.5.1
Capitibus statuarum deorũ demtis

demtis suum iussit apponi Caligula 6.12.15. item Comodus Imperator 12 16
Capititis aridi locutio, & de damnatis reuelatio 15.5 10
Capitis primi de homicidio in sex explicatio 26.5 23
Capitis ornatus proprii diuersarum gentium 6.17.5
Capitonis piscis natura in venando pastum 12.20 10
Capra Amalthea 12.11.1
Capta in bello & corpora & res capientium sunt 11. 10. 6. & ibid. in margine num liceat constuprare captas.
Capta a gentibus non fœderatis, capientium fiunt 11. 15. 2. & ibi ius postliminii eod.
Capta ab hostibus partim in publicum redacta 3 2.7
Captiones sophisticæ vnde sumantur 17.3.10
Captiuis etiã regibus honor habitus ab inimicis 8.3.6
Captiuorũ causa bona ecclesiæ distrahi possunt 3.7.24
Captiuorum redemtio potest certa fieri pacto inter duces 11.15.14
Caput necessariũ omni corpori siue ciuili siue naturali 5.3. 14
Caput populi princeps in capite vt plerunque princi patus gerit insignia, nihilominus & alibi 6 20 2
Capitatio Romanis ab Aistulpho Longobardorum rege imposita 3.5.14
Capitatio integra interdum singularis, viris vna, interdum duob. aut tribus vna 3 5 7
Capitationis tributũ qui non soluebant 3 5 8
Captiuitas in bello 11.10 6 nũ captiuos necare & quando liceat ibidem in margine. Captiuitate quæ amittantur 11 15 5. Captiuitatis ius ab humanitate ortũ 11.12.7
Captiuus ab hostibus seruus hostium sed num inter Christianos 11.15.1. & ibi ius postliminii: antequam in præsidia eorum perueniat remanet ciuis 11.15.2
Carcer vnde dictus 2 1 3
Carceratorũ cura debet esse commentariensi & iudici 2. 7., 4
Carceres iuxta tribunalia tuti & muniti esse debent 2, 7. 1
Carceres violãtes aut effringentes aut inde euadentes qua pœna digni 2.7.5
Carceres publici iuris nec priuatis conceduntur 2 7.2.
Carceres diuersi custodiæ coercitionis, supplicii, virorum & fœminarũ distincti 2.7.3. & 4
Cardinalatus tres galeri ob penuriam pecuniæ a Clemente septimo licitationi expositi 3 6.42
Cardinales quare purpurati & cum galero purpurato 4. 11. 7
Cardinalis ex q̃sitis ex Cardinalatu disponere potest ex priuilegio 13.16.10
Cardinali nuper recepto quare Papa os claudat & aperiat 17.4.9
Cardinalium quæ insignia sint donata a Constantino Magno 25 1 11.
Cardinalium sacerdotia, a decimis præstandis ob bellum turcicum exemta, quę aliquando populum Christianũ exacerbauit 3 7 49
Caricæ mulieres ex lege nunquam cum maritis cibum sumebant aut proprio nomine compellabant, ibi ratio 7. 11. 28
Caricæ gentis tria præcipue inuenta 6.16 2
Carinthiorum Archiducis quomodo fieret electio 6. 20 45
Carinthiorũ Archiducis electio qualis 7.15.16
Carmitum in medio Galliarum 13.12.16
Carnes quæ debeãt dari militibus 11.5.1
Caroli 5. Cæsaris sepulcralia ab eo ante quinquenniũ facta secreto 6.3.8
Caroli 6. regis Gallorum de regno in Anglos transferẽdo conuẽtio irrita 7 16.9
Caroli Martelli bonorũ ecclesiasticorum 28. vsurpatio 13.17.15. visio post mortem eius animæ damnatæ eo. bona ecclesiæ eripuit & diuisit Carolus Martellus & eo tempore alii relictis ecclesiasticis personis quod emendat sub Adriano Papa 13.17. 15 vindicta diuina eo. 16. & aliorũ qui vsurparunt illa bona 13.17.16. & 17
Carolomannus filius Pipini repudiato regno monasticam vitam elegit 26.1 8
Carolus Magnus quando imperaror proclamatus & quare a Leone Papa 25.1.10
Carolus Magnus iussit etiam describi bona pontificum & sacrarum virginũ 3.4.12
Carolus duratus 3,7.33
Carolus 3. dictus Crassus prætextu quod esset redditus inhabilis imperio deiectus 26 4 2
Carolus Crassus quib. imposturis fuit depositus 26 5 16
Carolus Martellus diuisit regnum filiis suis Galliæ quę suum non erat & multa tunc prodigiosa visa 21.7.17
Carolus sextus rex Galliæ per interualla amens 2.5.8
Carthaginensis regni initiũ 19. 1. 25
Carthaginensium regni initium & finis 20.1.17
Carthago facta regia Africæ a Genserico 2.3 7

Cassander necauit filios & vxores & matrem Alexandri Magni vt regium nomen haberet 7.4.3

Cassandra vaticinatorum 13.33.16

Cassandræ violatæ in templo vindicta 13.8.16

Castella limitanea non debent detineri ab aliis quã militibus 11.5.5

Castrantes asinos & porcos, inuocant Sanctum Antonium 13.32.2

Castrati qui fuerunt dormiendo ab angelis in concupiscentia 13.31.9

Castrũ castellum quid 2,1.7

Casus grauior principum vt ex altiori loco 6.3.10

Cathari hæretici qui 13.1.10

Cathedra Galthea, scolici regni omen 6.6.8

Catholica religio vera est, & qualis illa, & quomodo cognoscatur 12.2,6 dicta ab hæreticis & Ethnicis superstitio 1,2.3 & 8

Caudis iumentorum tributum impositum 3.4.17

Casus non expressus in lege ꝓ omisso habendus quando 7.10.31

Causæ ciuiles & criminales in iudicio Iudæorũ 4.5.29

Cautiones adhibendæ in iudiciis & captionibus maleficarum 13.30,2 3 4

Cœlestini Summi Pontificis deceptio 13.13.8

Cœlestinis Lutetiæ prohibitum amplius prædia acquirere & quare 13.16.3

Celestinus voce per Cannã vt cœlitus missa deceptus, se abdicauit Pontificatu summo 13.11.21

Celsus carus Traiano 12.13.3

Cenethi regis Scotiæ religionis prætextus ad incitandos Scotos ad pugnam contra Pictos 13.11.20

Censitio a Catone facta de rebus etiam minutis possessio 3.4.12, item & de sacris a Carolo Magno facta eod.

Censoriæ potestatis abrogatio quare 4.12.8.

Censor nõ accusabatur post depositam censuram de gestis 4.12.4 censores duo eligebantur vnus ex patritiis alius ex plebe 4.12.4 censoris notæ in ordinibus 4.12.3 censoris potestas in mutandis ordinibus populi Romani 4.1.11. & 12. censorũ quorum fuit munus 3.5.3 censu seu æstimatione possessorum diuisus populus Romæ & apud Græcos per classes 4,1.2. censu dũ deferuntur honores reipublicæ est malum 5.1.25 censuales tabulæ vasorũ dictæ 3.4.9 censualis professio seu descriptio quomodo fieri debeat 3.4.9 & ibi quæ in censum deferri deberent vel non.

Censum agere personarum & facultatum fuit primũ regnum, his exactis, Consulum 3.5.3

Censum quomodo instituerit Seruius Tullius 3.4.7

Censum agere quid 3.4.7

Cẽsuræ potestatis origo 4.12.1

Censura ecclesiastica quid & ad quos pertineat 4.12.10 censuræ potestas ad quos annos data 4.12.2 censuræ quæ erant obnoxia 4.12.4 census acti & agendi vtilitas 3.5.2 census & descriptio personarum quomodo Romæ ageretur 3.5.3 census actus populi Israelitici ante censum Romanorum iussu Dei 3.5.5 census capitationis quid 3.5.1 census tributi quando pro rebus, quando pro capite exactus apud Romanos 3.4.1. census datus per singulos nascentes adolescentes & morientes 3.4.5 census quadruplex distinctus Athenis a Solone 3,5.11 census subiectionis nõ potest præscribi contra dominum 3.8

Centesima, tributum quoddam 3.6.3

Centesimo quoq; anno quædam variatio in rebus publicis & principatib. 21.5.2

Cephalatio capitationi tributum impositũ a Leone Isauro Imperatore 3.5.13

Cera benedicta contra maleficia 13.30.4

Cerberus triceps canis, dicitur lenipus 10,4, quare tessera dæmonum 12.20.11

Cerei accensi etiã apud Ethnicos in festis eorum 6.20. 14 & 15 in iuramento Syracusarum 6.20,15.

Cereus prælatus Pontifici in Vtopia 6.20.27

Cerites qui & in Ceritum tabulas referri punitum ciuem quid esset 4.1.12

Chaldæi qui 13.25.11. & 14. a parentibus discebant philosophiam 18.2.7

Chaldaicæ paraphrases sacrorum bibliorum 12.5.31

Chaldæi vrbe Roma expulsi edicto 13.1.23

Chaldericus rex Galliarum 13.33.20

Cham Magus 13.15.13

Chamos idolum Moabitarũ 12.18.9

Character inustus in cute maleficorum imponendus, 16.13. & aliorum, eod.

Characteres Magici efficaces 16.2.10 nulla ex se aut vnde vires habeant 13.26.3

Charmidas ex lege sua sibi mortem consciuit 2.6.21

Carthusianis prohibitũ prædia Lutetiæ acquirere 13.16.3

Cherpo

Cherpe regis Ægypti imensæ pyramides 2.9.17
Chephrenes pyramis 2.9.17
Cherubinorum descriptio & pictura 12.13.9
Childericus rex Francorum regno pulsus quod violaret filias subditorũ 22.3.8
Childebertus rex Francorũ a Bodilone necatus 22.7.8
Choreæ signum otiosorum 13.21.14 interdictæ ecclesiis eo ab idololatria 13.21.15
Chorepiscopi sublati 13.3.17
Chosroes imperium Asiæ in gente sua per trecentos annos per successionem durauit 7.4.6
Christologus imperator pertinax cur dictus 6.14.3
Christi regnum terrenum veritus Domitianus imperator 7.7 acta ficta & ad corrumpendos Christianos legi mandata per Maximinium 12.6.3 lintea-mina & sudaria, magnæ virtutis, vt crux, vestes, & quare 12.16.2 fides & aduentus deiectio omnium oraculorum & dæmonum 14.13.34
Christiana fides & religio, Magis valde contraria 13.32.13
Christiani nõ tam rudes qui lignum imaginem Deum putent, vel existimẽt sanctos esse eos 12.15.1
Christiani sub imperatorib. tyrannice imperantibus nunquã rebellarũt vel in eos Christianorũ pugnæ, cũ mundo, dæmone, carne, & victoriæ præmiũ 12.23.11. christianis fidẽ simulare, atheum est 13.12.21.
Christiernus Danorum rex quando regno ob tyrannidem pulsus 21.6.19
Christiernus Danorum rex pulsus ob tyrannidem regno 22.7.10
Christo data insignia imperii 6.20.5.
Christus & imperatoris & sacerdotis potestatem exercuit vt significaret vtramque ab illo pendere 7.1.8 Christus a Tiberio referendus erat in numerum deorum, nisi contemsisset is senatum 13.7.13 Christũ se haberi voluit Manes, 13.13.9 alius quidam in Gallia eo. 10
Christ⁹, quare agni figura significatur 12.13.7 non ouis vel alterius ãimalis, eo. blasphẽa pictura eius 12.13.10.
Chrysargyrum census qualis 3.5.9. sublatus eo.
Cibum ex fictilib. capit alioquin honoratissimus præfectus Iaponiorum 8.3.10
Cicadas in capite cur ferrent Athenienses 6.15.7
Ciceronis & Appii de definienda vera nobilitate contẽtio 4.2.7 Ciceronis ædes dirutæ quod non iudicatos sustulisset 2.10.5 Ciceronis scriptis q̃d vitio datum 16.8.5. & 8
Cidaris regia quid 6.20.22
Cimonis principis sũma liberalitas & pauperum cura 22.13.5
Cincia lex de donis non accipiendis 22.8.7
Cincinnatus ab aratro dictus dictator 7.15.5. Hispaniorum rex Bamba 2.15.10
Circes & Vlyssis explicata fabella 8.5.3
Circumcisio signum fidei 12.16.1
Citatus ante tribunal Christi in sexagesimum diem rex Petrus quartus rex Aragoniæ a procuratore ecclesiæ Tarraconensis, mortuus est intra diem 21.6.16 citatus ad locum non tutum non tenetur comparere 8.6.21 ciuem seruare plus quam mille hostes occidere 11.1.11. ciuem quæ faciant 4.4.23 ciues ab incolis extraneis admissis, sedibus pulsi 23.6.3 ciues Romani, qui sub imperio erant 1.3.18 Ciues admissi extranei num ad honores ciuitatis & magistratus admitti debeant 4.5.22.
Ciues dicuntur quidam etiam vrbem habitantes 1.3.21. Ciues diuerso modo dicti aut ratione domicilii aut munerum aut aliorum iurium ciuitatis 1.3.22. ciuibus in interimendis & opprimendis Clearchi tyranni doli 7.18.16
Ciuilis scientia regia 10.4.1
Ciuilis ars in quo consistat 10.6.9 a quibus discenda eo. num. 10
Ciuis q̃d & vnde dictus 1.1.7
Ciuis quis dicatur 13.6.2
Ciuis cum is qui extra, sed iuxta vrbem habitat 2.4.2 ciuis is qui in censum referebatur 3.5.2 ciuis plus quam incola 4.4.23 ciuis Romanus per decennium militare debebat 11.6.11
Ciuitas & ciues vnde dicantur 1.3.1 ciuitas cœlestium spirituum cœlestis, & malorum infernorum 1.3.3. ciuitas cœlestis propria hominibus & de ea multa 1.3.5 ciuitas Poniropolis in qua collocauit Philippus rex omnium maleficiorũ reos 1.3.8 ciuitas communis omnibus hominibus vniuersus orbis 1.3.4 ciuitas antiquitus erat quatuor oppidorum 1.3.19 ciuitas generalis malorum hic visibilis 1.3.8 ciuitas muris deiectis quando retineat priuilegia vel amittat 2.3.8 ciuitas sine magistratib. esse non potest 4.5.1 ciuitas data pretio 3.6.9.

Ciuitates hodie quæ dicantur 2.1.6

Ciuitates maximæ metrapoles, magnæ vbi forum causarum, minores reliquæ 2. 1.13 earum circa professores scientiarum immunitas, eod. ciuitates & oppida quomodo cœperint 1, 2. 2 ciuitates intereunt translatis habitatoribus, inductione aratri 21. 11. 1. ciuitates duę Dei & diaboli quando erectæ 20. 1. 2. ciuitates & prouinciæ relictæ sponte ab incolis 21. 11. 4 desertæ relictæ propter animalia quę ibi grassabantur 21. 11.2

Ciuitates & regna non posse superari, nisi prius angeli illarum tutelares cessarint persuasum 21. 3. 44 ciuitates ab oppidis q̃d hodie differant, & vt sint magnæ & paruæ 2. 1.5 ciuitates qui ædificarunt 2. 9. 7. ciuitates duæ hominum generales, bonorum Dei, & malorum & dæmonis 1. 3.5 ciuitates Dei & diaboli quando fundatæ 12. 3. 1 ciuitates priuilegiatæ facilius replentur habitantibus quam non priuilegiatæ 4. 4. 18 ciuitates imperiales quibus articulis fecerunt pacem cum imperatore 11. 14. 11

Ciuitatis princeps quis dictus 6. 4. 2 ciuitatis vel ciuium quæ fuerunt Romæ iura 4 4. 14 ciuitatis expugnationis lex 11.10 2 obsessæ leges 6 13. 11 ciuitatis interit' ꝓpinquus, in qua magistratus legi ĩperãt 17 20.2

Ciuitatum cœlestis & terrestris & dæmonum conuenientia & differentia 1 3 9. ciuitatum & regnorum interitus aliquando sine remedio ineuitabilis 21 12. 2. ciuitatum plurium aliarum splendidarum subuersio & memoria deleta Dei ira 21.12.10

Ciuium partitio Romæ per censum, id est valorem patrimonii 3. 5. 7 item apud Græcos 3. 4 8

Claritas debet adesse legibus 10. 5 22

Classes quot populi Romæ distinctæ 4. 1. 2 Claudius Caligula caput ademit statuis deorum & iussit suum poni, & se adorari fecit & sacrificia instituit sibi 6. 12. 15. Claudius episcopus Taurinensis iconoclastes, ex immodico zelo 12. 14. 2

Claudii Cæsaris in ædificiis publicis agendis reprehẽsio 2. 9. 16

C. Claudii Caligulæ principatus initio bonus post ea impius 8. 1. 3

Claudius ne in regnum admitteretur, prædictum ab oraculo Lacedæmoniis 7. 10. 16

Claues portarum ad præfectum militum pertinent 11. 9. 1.

Claustri abusus 13 21, 13

Cleander præfectus cubiculi Commodi cum suis morti addictus, quod frumenti copiam coegisset vt populi fauorem demereretur 13 12 7

Cleandri Phrygis ingratitudo in imperatorem qui eum opibus & dignitatibus ditauerat 22 9 7

Clearchus Heracleotarum tyrannus honores diuinos sibi vsurpauit 6 11 6 Clearchi ad occupandam tyrannidem dolus & crudelitas 7. 18 16

Clemens quomodo, quo tẽpore missam Romæ celebrabat piscis consecrauerit ecclesiã S. Petri 13. 2 12

Clementia dignior principe crudelitate quare 11. 12. 4. clementia nimia Ludouico Pio nocuit 13. 12. 18. clementia principis non debet esse contra iustitiam 10. 2. 9. clementia nimia principis damnabilis 6. 18. 8.

Clientum & patronorum leges amicitiæ 4 3. 14

Cleomedes etiam non mentis compos patri in regno successit cap 6 num. 2

Cleomenes Alexandridæ primogenitus etiam mentis impos prælatus fratribus in regno Lacedæmoniorum 7 5. 5

Cleopatra regina Ægypti plures linguas locuta 15. 4. 3. Cleopatra Demetrium virum suum & Seleutium interemit 7 17 16 mutauit virtutem Antonii 7. 11. 21. Cleopatræ maleficia & parricidia vt regnaret 7. 17. 29 Cleopatra reginam reginarum se dixit 6. 11 3

Cleorelphus rex Nortuhumbiorum 5. 3. 13

Clerici coniurantes & phratrias facientes quomodo puniti 23 4 3

Clericis adstantibus Summo Pontifici, qui postea dicti Cardinales, quæ dignitates & insignia donata fuerint a Constantino Magno 25 1. 11

Clericus non tenetur ad guidagia & alia vectigalia etiam pro rebus suis quemadmodum nec pro rebus ecclesiæ 3 7 8 Clericus cõiugatus quibus priuilegiis ecclesiasticis clericorum vtatur 3. 7. 42 clericus de pace violata damnari potest coram episcopo, 11. 14. 3 in 5. capite Fredericanidæ constitutionis.

Clericus abutens priuilegio, eo

eo nudandus & seculari-
ribus relinquendus 13.3 20
Clerici in periculo hostili imminente rectius facient si orent quam si militent 3. 7 31 non debent viuere de bonis ecclesiæ si habent ex patrimonio 13 17.6 tenentur Deum orare pro laicis etiam sine vlla noua illorum largitione 3. 7. 47. ad onera & munera patrimonialia tenētur pro rebus 3 7 28. non debent militaribus negotiis vacare sed orare 3. 7 23 negotiantes pro rebus in quibus negotiantur, subiiciuntur, portoriis gabellis & vectigalibus principum secularium 3. 7. 48. si ter prius admoniti non destiterint negotiari. eq-dem. ibi & num priuilegia clericalia negotiando amittant, & fori, eodem.
Clerici acephali non decipiuntur 6. 2. 1 negotiari non debent 3. 6. 48 non sunt subditi principibus secularibus 3. 7. 11. pro rebus ecclesiæ habent onera ad quæ non tenentur laici 3. 7. 12. delitiose viuentes damnantur 13. 17. 8. militare non debent armata militia sed spirituali 11. 1. 14 debent sine onere participare in priuilegiis laicorum, quia laici sine onere participāt in officio clericorum 3. 7. 6 non debent hospitia 13. 20. 1. quomodo ab otio inani retrahantur 13. 21. 7
Clericorum res & bona quibus muneribus & oneribus secularibus teneantur 3. 7. 25.
Clericorum bona quæ sunt muneribus & indictionibus laicorum obnoxia aut non, 3. 7. 38. & sequentibus 39. 40. 41. 42. & 43. clericorum habitus qualis esse debeat 4. 11. 19.
Clericorum nobilium sumtuose viuentium excusatio a progenie sumta, reiecta 13. 17. 9. Clericorum duodecim abusiones 13, 21 13
Clerus non reuocandus ad paupertatem 7 2.4
Clypeo eleuati reges creati alicubi 6 20. 26
Clodoueus irreligiose reliquias Sancti Dionysii tangens mente captus 13. 14. 5
Coactio iuxta subditorum contumaciam 11. 1. 3
Coadiutor dandus inutili principi 26. 5. 2
Cochebas PseudoChristus eiusq; crudelis persecutio contra Christianos 13. 8. 8.
Codices vnde dicti 16 3. 10
Codrus vltimus rex Atheniensium 22. 1. 3
Codrus se deuouit pro salute populi 8. 1. 17
Confiscatio non habet locū in positis in mentibus pietatis pecuniis 13. 16. 10. 11 & 12
Confiscationes quare in democratia non sunt vtiles 5. 2 8.
Cognita cur non possint omnia exponi 15. 3. 4
Cognitio sui ipsius in repub. præcipua 15. 1. 11
Cognitio boni & æqui & honesti naturalis, necessaria ad societatem humanam 1. 3. 13
Cognationis & agnationis differentia sublata in successionib. iure ciuili 7. 11. 91
Cœli terræ syderumque nominibus qui & quare antiquitus appellati 6. 12 2
Cœlum ascendere velle, finxit Consingas sacerdos 13. 11, 12
Vide Cœlum vbi multa.
Cœnatici nomine nihil exigant milites ab hospitibus 11 5. 2
Cœnæ Tiberii & aliorum quorundam Imperatorū frugales 8. 6 4
Coitio venerea cum mortua capitaliter vindicata 17. 9 5
Collatio omnis noua pecuniarum ab alio non fit quam a principe 9. 1 20
Collectæ ob necessitates publicas, quibus concurrentibus possint imponi ecclesiis & ecclesiasticis 3. 7. 34. collectas imponentes personis ecclesiasticis sine licentia Summi Pontificis, sunt excommunicati 13. 20. 1
Collegia illicita constituentes qua pœna puniuntur 13. 3. 16
Collegia sine principis auctoritate cur non debeant ædificari 18. 2. 19 Collegiorum qualis debeat esse reformatio 18. 10 7
Collegium prophanum potest libere disponere de bonis suis 13. 2, 8 collegium prophetarum, quid 13 33 11 collegium militum Romę Sancti Petri propter alumnum Mineram 4 7 9
Collegia & congregationes vetantur contra senatusconsulta & leges Eugi 13. 2 5 collegia latronum cæcorum claudorum mala 5. 5. 16 collegia ob commessationes sublata 13 19 16. collegia reformanda & restituenda primæuo statui 13 3 2 collegia quædā probata pia iure ciuili 13. 2 7.
Collegiorum singularium & artificum & artium prima Romæ introductio quando 13. 2. 2. leges 13. 2. 3 collegiorum institutio, destitutio, restitutio pro occasione temporū Romæ 13. 3 14.

Collegiorum & fratriarum abusus & remedia c. 3. l. 13
Collegium initum speciē sanctioris degendæ vitæ, vt coniuratio a Crotoniatibus punitum 13.3.15
Collegiorum religionis gratia, laus, abusus, remedia, toto c. 2. lib. 13
Collegiorum & congregationum dissoluendarū rationes 13. 3. 19 & 21. 22. 23. collegiorum causæ 13. 2. 2 collegiorum diuersæ species ex diuersis congregationum generibus & causis 13. 2.2 collegiorum literarum abusus 13 3.4
Colomannus quamuis balbus gibbosus & imperfectus prælatus in regni Vngariæ 7.6.2 Coloniæ vnde dictæ 1. 2, 2 Coloniarū duces qui 6.7.3
Coloribus distinctæ vestes meretricibus alicubi 4.81.9
Colossus Rhodius refectus ex eleemosinis 3.6 33
Colus & fusus propria mulierum 7.11.7
Comam nutriebant Persarū reges & Gallorum 6.16.10
Comburendi sunt libri prohibiti 12.7. 11. & 19
Comes Matisconensis raptus a dæmonib. in aera & exportatus ob occupationē bonorum ecclesiæ 13 17.16
Cometa magnus temporē Constantini Magni quid significauit 21. 6. 17 cometes præsagus mortis Claudii imp. & impii crudelis Neronis 21.6. 14 Cometes finēRomanę democratiæ indicans & imperium Augusti 21. 6.12 cometes mortem & priuationem regni Demetrii præcessit 21. 6. 9. cometes ortus aut malum maximum si malus, aut bonū si bonus portendit 17. 19.1
Cometæ ex halitibus siccis terræ quomodo generentur secundum quosdā & qui negent 21. 9 9 Cometæ sintne stellæ & quid sint disputatio incerta 21. 9. 8 Cometæ vnde generentur 21.6 3 Cometarum variæ diuersis temporibus apparitiones & eorum effectus in mutationibus regnorum & principum 21. 6. 15 & sequentibus. Cometarum quorundam relationes & effectuum qui contigerunt aliquib. temporibus 21,6.7 & sequent. Cometarum & ecclipsium præsagitis malis per cautionem humanam obuiam iri potest 21. 10 7 Cometarum apparentium significationes secundum Mathematicos potissimū in regnorum & regum interitu & mutatione 21. 6. 1. & seq. Cometarum influxus quomodo operatur in homines & principatus pro mutatione 21. 9. 23. Cometarum natura, qualis Martis & Mercurii & eorum effectus 21. 6. 2
Comitatus titularis sine possessione 6. 7. 6 comitatus sancti Seuerini adiudicatus nepoti contra patriam iure repræsentationis primogenituræ 7.10.12 comitatus Burgundiæ ex statibus imperii 9, 4. 3
Comitia generalia cōuocandi formula 24. 4 8 comitia Galliæ vnde & de quib. & a quib. collecta 24 4. 8 comitia Galliæ ad intelligendas & corrigendas oppressiones nobilitatis, magistratuum & aliorum 24. 5. 2. comitia quarē frequenter principi habenda 24. 8. 2
Comitia Iulius Cæsar partitus est cum populo 7. 10. 8. Postea alii principes omnino. Comitia populi tempore coniurationum quæ agenda, 13. 12. 13. ibiq; quæ comitia & quando habita sunt vtilia & sequentibus.
Comitiorū Democratiæ & sub regia potestate differentia 13. 12. 14.
Comitiis fœminæ nō intererant 7. 11. 11
Comitiua dignitas professorum quæ sit 18.3 9. & quid comitiua dignitas, eod.
Comeatus pro exercitu ante bellum parandus est 11.3.13 non datur tempore expeditionis aut raro 11. 7. 14. militi quando non debeat dari a duce 11. 9. 4.
Commentaria quæ Hebræa in scripturam sacram Hebræam. 12. 5. 15. Thalmudica eod. 19
Commentarienū cura erga carceratos 2. 7. 4.
Commercia ad societatem humanam conseruandam inuenta 1.1 21 quarum rerum prohibita 4. 7. 8
Commerciorum facultatē carere inter homines maxima pœna 7. 20. 29
Commessationes & conuiuia prohibita in sacris ædibus & festiuis congregationibus 13 3. 6
Cometho sacerdos Dianæ 13. 19. 8
Comites dicti olim præfecti administrationi ciuitatum temporales 6. 7. 5
Commodū rei sentiens, debet subire & eiusdem incommodum 3 7. 30
Commodus imperator voluit adorari 6. 12. 16 in die natali suo imperauit tributum senatoribus & eorū vxorib. 13. 6 34 ex bono imperatore malus 8. 11. 14

Commu-

Communia erāt omnia tempore Saturni 3.3.4
Communitas quid 1.1.7
Compostella vrbs Hispaniæ olim Brigantia 6 6.8
Concentus ex inæqualibus sonis 1.1.8
Concionatores arrogantes seditiosi & turbulenti reprehenduntur 13. 14 17. concionatoris ecclesiastici abusus in decipiendo & persuadendo populo 7.18. 10. & 14
Concilia œcumenica quædā damnata, sine Sūmo Pontifice celebrata 13 28 16 ecclesiastica contra oppugnatores virginum sacrarum 12.14 8. & 11
Concilium generale anti-quum annuum in Gallia olim 2.4 4 6
Concionatores publici possunt ad pacem vel bellum excitare tumultum & seditionem 23.8.1 concionatorum effusæ linguæ & seditiosæ quomodo puniendæ 23 8 2
Concordia in rebus omnib. eas continet, discordia dissoluit 1 1 16
Concubinæ plures Dauidi & Salomoni 9 1 45 num iure reges possent illas habere inuentas
Concubinatus hodie prohibitus 14.3.2
Concubitus illiciti mala 14. 1.7. & 8
Condalus Mausoli regis legatus, subtilis exactor pecuniarum a populo 3.6.21
Confessionem sacramentalem & absolutionem petierunt quædā capita mortuorum 15.5 9
Confessorū quidam deprehensus abusus in præiudicium & curionum & dominorum rerum 13 13.17
Confirmatio officiorū mortue rege petitur a rege successore in Gallia 4.5.18
Confiscationis potestas ex iuribus regiis & principis est absoluta 9.1. 32 aliis tamen iuridicis ex priuilegio concessa, eod.
Confœderatio & factio quomodo differant 23 3.8
Confratriæ quæ probatæ religionis causa vt disciplinatorum 13.2. 8 an habeant priuilegium piæ causę, eod. quod conueniantur coram iudice seculari, eod. Confratriæ religionis causa probatæ iure ciuili 13.18. 5. quando probandæ 3.9.2
Confusio ex æqualitate 6.1.2
Confusio officiorum & artificiorum interitum minatur reipublicæ 22 2 9
Congregationes hominum etiā boni prætextu suspectæ habitæ coniurationis 13.3.15 congregationes hominum sine principis auctoritate prohibitæ 13.4,3.
Coniurantibus detectis nullus beneficii ante in rempublicam collati prætextu nō est indulgendū 22.11.9
Coniurationes & factiones omnes in principē habent crimen maiestatis 23 3 8
Coniurationes vocant Ligures, tempore pacis prohibitæ 11.14.5 coniurationes teguntur prætextu conuenticulorum, ratione religionis, ideo prohibentur 13.3 10 cōiurationes & modi earum in Ludouicum Pium 13 12 18
Coniuratores quomodo iure ciuili puniti, 23, 4. 1. & seq. & iure canonico clerici coniurantes 23 4 3 coniuratores cito tollendi antequam se detegi intelligant 22. 10. 9 coniuratorū concilia pro liberandis reis factionis 22. 11.9
Conscientia bona, vera gloria principis, contra mala 8.9.2
Consecrationis tabula non comburenda sed sepelienda ex statuto Moscouitarum 12. 14.11
Conseruator iudex de quib. non cognoscat 18,10.3 conseruator est iudex delegatus a principe vel Papa 18. 10.5 conseruatoris munus 18. 10 2
Conseruatoris circa officium cautio 18.10.8
Conseruatores priuilegiorū Academiæ quare necessarii 18.10.1 ab iis ad quos appelletur 18 10.10
Consilia sacra conseruanda in terris imperii, recepta a Summo Pontifice 12.10.4
Consilia dux secreta habere debet ne hosti prodantur 11. 2. 3.
Consilia belli delata apud Celtas mulieribus 7. 11.29
Consilia sua non detegere, sapientis est principis 24. 6.8 cum re & tempore mutationē accipere possunt 24.8.4 bona & mala 24.2 1 bona quib. notis possunt discerni a malis 24. 8 1. & seq. episcopalia, archiepiscopalia, monachorum capitularia 24.4. 13 generalia ecclesiastica 24.4.12.
Consilia vel comitia publica olim in Italia & in Germania quæ dietæ dicantur 24 4.9
Conciliabulū Græcum contra imagines sacras 12.14.6
Consiliarii iudicum vnde sumti 4.5.14
Consiliarius is bonus, cuius in re consulta nihil singulariter interest: contra cuius interest 24 6.10
Cōsiliario vni fidere aut duob. princeps omnino non debet 24.7.2
Consiliarii boni, debent eligi probi & honestæ famæ

& vitæ 24 6.11 Consiliarii principis secreti debent esse 24. 6 6.
Consiliariorum principum quorundã ioculatores & perditi mores 24 6 12
Consiliarii quales eligendi a principibus 18.3 6
Consilii boni & vtilitas, mali, damnum 24.3 1
Consilio respublica stabilis fit 24. 1. 1
Consilio adhibendus de necessitate, non ideo de necessitate in opinione sequendus 24 8 4
Consilio vti hominũ iudicat & habet vtilitatem vtentes 24 2 2
Consilio dux perficitur, miles manu 24. 1. 2
Consilio quare principes adhibere debeant sanguine coniunctos 24 6.14
Consiliorum publicorum relatores ad hostes puniuntur vltimo supplicio iure 24.6 7
Consiliorum bonorum probatio si honesta & conformia voluntati Dei contineant & suadeant 24. 8. s.
Consiliis magis iuuatur & tutius respublica quam armis 24. 1, 3
Consiliorum sacrorũ generaliũ prouincialium & episcopalium vtilitates si frequenter habeantur 13. 1. 16 & 17. 18
Consilium Pisanum displicuit Iulio 13.7, 6 consiliũ magnum Iudæorum & iudicũ vbi 4,5 29 consilium populi non sequendum 5. 7 26. & 28 consilium mulierum inualidum 7. 11. 13 consiliũ in bello superat militum magnam manum 11. 1 2.
Consilium datum quomodo honeste nõ sequatur princeps, & sine consulentium indignatione 24.8.4
Consilium componendũ est principi, ex triplici statu populi, plebeiorũ, nobiliũ, ecclesiasticorum, & non ex altero solum & quare 24. 6. 13
Consilium commune Græciæ liberarum ciuitatum vbi 24 4 4
Amphyctionum consiliũ vbi & quid 24. 4. 4
Consilium præmeditatum a paucis, decipit principem eorum quæ aguntur ignarum 24 8.7
Consilium sibi dari, recte petet a senatu iuuenis princeps 24.6 16
Consilium & iudicium quomodo differant 24 8.6
Consilium datum a consiliariis reip quando exsequẽdum est necessario, vel nõ est 24. 6.18 honestum vtili tantum præponendũ etiã contra hostes 24 8 9 bonũ deliberatum & non præcipitatum esse debet 24. 2. 3 bonum in republica quid sit 24. 2. 2 bonũ quomodo tria tempora consideret præteritum præsens & futurum 24 2 2 stabilitum in omni bona institutiõe reipub. 24 4.1 nõ est vnius sed pluriũ rerum, & præcedere debet actum 24.1 2 malum & consultori & reip. nocet 24.3 6
Consulum imperii insignia alternatim per mensem apud vnum ex consulib. solum 5.3.10
Constantia regina Galliæ 7. 11, 88.
Constantia monialis educta a monasterio vt nuberet ad conseruandum in genere regnum 7.16 5
Constantii tempore multi in castris necati prætextu puniendæ superstitionis 13 8 6
Constantinus V. Imperator Orientis, iconoclastes & apostata a fide 12.14 9 Constantinus Magnus, ecclesiã seu tabernaculũ cum ministris suũ circumgerebat 12.22 2 Constantinus Magnus reliquit 7.12 2 Constantinus non imperauit vniuerso mundo 6. 13 32. Constantini Magni mores 6 13 33 Constantini Magni auxilium multum profuit ecclesiæ 13 1.24
Constantini nomine laudabant omnes bonos principes antiqui 6 11.4
Constantinopolis caput imperii orientalis 25 1.7
Constantinus Magnus inuisus Romanis & ideo eam cessit 25 1.8
Constellationis quatuor genera, ignis, aqueum, mortiferum. portentiferũ, 21.7.14 constellationes cuiusq; nati esse fatum dixerunt Priscillianistæ hæretici 21. 7. 25.
Consuetudo contrariis moribus tollitur 7. 11. 88 consuetudinis & legis differentia 10.5. 6
Consules annui Romæ cum regia potestate 4 5.31 consules cur non gererent fasces in vrbe 9.1 38 annui Romæ 6. 3,3
Consultata minus ægre ferunt populares onera imposita 24 3 3
Contemplationi destinati non valde egent studio literarum 17.12 5
Contemtus principis initiũ est ad tollendũ ei principatum 22 8 3
Contemtum sui ob senectutem præuenit Nerua 8.4.8
Contemtus principis nõ seruantis dignitatẽ 8.4 7 & 9. mala, eo. 9. euitandus, eo. 9. 11. & 12
Continentia vrbis q̃d differant

tant a suburbiis 2. 4. 2 continentia Scipionis Africani in virginem captiuam 8. 5. 2. Alexandri Magni in Darii vxorem & eius puellas eod

Contractus inuenti ad facilitatem commerciorum 1, 1. 22. cum principe initi, habent vim legis 7. 20. 28. a principe factus reuocari ex sola sua potestate non potest, 7. 20. 26 & illo obligatur, eod. sunt fœdera ideo seruanda 11. 11. 13 consensu fiunt & dissoluuntur 7. 20. 83 cum principe facti, omnes bonæ fidei 7. 20. 26. sunt ex genere relatiuorum & vtrinque obligant 7. 20. 29.

Contractus de quibus non possunt fieri a principibus si agatur de alienatione 7. 20. 61. de quibus possunt, eod. 7. 20 6

Contractus factus per principem an obliget principẽ in dignitate succedentem 7. 20. 34. & sequentib.

Contractus quo idiomate fieri debeant 15. 3. 9

Contraria explicatio num. 8. vera num. 10

Contrariæ rationis quod deterior 5. 3. 2

Contrarietas cōmuni quodam principio & principe temperatur, 6. 1. 2. ea conseruat rempublicam, eodem 5.

Contumaces ecclesiæ quibus modis ab ecclesia compelluntur vel castigantur 13. 12. 21.

Conuenticula ecclesiastica vetita quæ coniurandi habent occasionem 13. 5. 10. Conuenticula olim quæ nunc ciuitates dicantur 13, 2. Conuenticula ratione fidei punita quare 13. 3. 9. Conuenticula prohibita 13. 9. 2. Conuenticula quacunque occasione etiã parentelæ tempore pacis prohibita 11. 14 5

Conuentiones esse ratas, omnium interest 8. 8. 3 conuentiones publicæ & priuatæ quæ 8. 8. 6 & 7. conuentiones publicæ inuiolabiles 7. 20. 60

Conuentus Gallici antiqui generales annui 24. 4. 6

Conuentus religionis causa antiquitus priuatim ante templa concessi, postea in templis, maxime probati 13. 18 3 conuentus sortilegii fiunt die Iouis & dominico noctu 15. 28. 15 conuentus & conuiuia sortilegarũ imaginarie contingere adstruitur 13. 28. 1. & 17

Conuentus iuridici non erant olim ita frequentes nec lites 2. 6. 2. quando in Gallia & Germania 2. 6. 3.

Conuiuari principes quis docuerit 22. 4. 1

Cõuiuii prætextu vocati parricidio necati 7. 17 17

Conuiuia ad literas apparata 16. 2. 6

Conuiuia noctu prohibita Parisiis sine licentia principis 23. 9. 6

Conuiuia fraterna antiquitus valde probata in ecclesia seu agapæ 13. 18. 4. & temporibus festiuis eod. sublata 19. 16

Cõuiuia sortilegarũ 13. 28. 3 10

Conuiuio non esse serio loquendũ aut dicenda quæ rixas excitent 17. 4 5

Conuiuiorum societatum & collegiorum, artificum & fratriarum & graduatorũ improbatio 13. 3 5

Conuiuiorum detestatio per Deum 22. 4. 7

Cor hominis vitæ mensura ab anniculi duabus drachmis vsque ad 50 annũ crescit, postea decrescit iisdẽ gradibus 21. 5. 3

Corda inscripta & signata post mortem hominis inuenta 16. 3. 15

Cordib. hominũ quomodo Deus inscripsit legẽ 16. 3. 16

Cordius rex sorte electus 7. 14. 4 coria pecorum imolatorum regum Spartiatarũ erant 8. 2. 9

Corinchici imperii mutatio 21. 2. 7

Corinna vicit certamine literarũ vel poesi quinquies Pindarum 7. 11 71

Coriolanũ cum exercitu mater reuocauit a clade inferenda Romanis 7. 11. 36

Cornelius Gallus præfectus Ægypti, damnatus, quod passus fuisset sibi rerum a se gestarum pyramides erigi 13. 12. 8

Cornix locuta prædicẽs mortem Domitiani 15. 6. 6

Cornua subito in fronte nata Gennutio quid significabant 26. 1. 3

Corollæ quid 6. 20. 32

Corōa pacis & honoris signũ 6. 20. 37 corona differt a diademate 6. 20. 31 corona regni auguriũ 6. 20 31 corona metaphorice pro omni circulo, in capite vel alibi 6. 20. 33 corona signum eorũ qui præsunt in spiritualib vt sacerdotũ, & in temporalib. vt regũ 6. 6 20. 40

Coronæ quib. datæ aureæ vel alteri' generis 6. 20. 32 vnde dictæ, eo. coronæ militares quot, 11. 8 7 in margine. coronam gerat Sacerdos Magnus 6 20. 39

Coronabãtur cur sacrificantes deis suis 6 20 36

Coronamenta florũ cur conuiuiis adhiberentur 6 20. 39

Coronarum diuersæ materiæ, diuersæ formæ, ex diuersis causis, vnde & illis

diuerſa nomina quæ vt quædam dictæ triumphales, ouales, ciuicæ & c. 6.20.33. coronarum etiam variæ ſpecies ponuntur in ſacra pagina & vitæ æternæ & honoris, & amicitiæ regulis 6. 20 38

Corpora finguntur a bonis & malis angelis 13.28.12

Corporea bona voluptatis diuitiæ non eſſe ſummum bonum docetur 5.5.9

Corpus ciuile quid 1. 1. 7

Corpus iuris quare dicatur 12.10 3

Corpus mortale non poteſt vno momento in diuerſis locis eſſe & de inſtantiis DD. Ambroſii & Clementis 13.28.12

Corpus Solis & Lunæ quale ſit diſputatur ſub incerto 21.9.10

Corpus ciuile etiam monſtroſum ſine capite 6 1 13

Corporis humani & corporis reipub. ſimilitudo in paralyſi & apoplexia, & in cura 21.1.6

Corporis ciuilis & phyſici in agendo comparatio 1. 1 8

Corruptiones ſcripturarum quot modis factæ a Iudæis 12. 5.30

Coſmas Alexādriæ epiſcopus excommunicatus, ob reiectas imagines ab eccleſia 13.14.8

Conſingæ ſacerdotis figmentū de aſcendendo in cœlum 13.11.5

Cotyllia nocturna ſacra Athenienſium 13 19.3

Crana Helerna filia Noachi regina ab eo conſtituta 7. 11. 37

Craſſi deuincendi a Parthis prodigia & ſigna præcedentia 13.25.7

Craſſus ab Andromacho proditus Parthis 7.17.28

Credendum quare non eſt iudicantibus de moribus nationum 4. 4. 12

Crepidas ferre plebeiis & ſeruis prohibitum Romæ 4. 11. 16

Cretenſes mendaces 4 4.7

Crinitæ Perſæ 6 16.10

Crœſi ſententia ex Solone 6. 3 10

Crœſus luit peccatū Tritaui homicidæ regis 21.3.19

Cruces veſtibus apparentes ædificantium templum cum terrore vt deſiſterent 12. 21. 23

Cruci affixus Polycrates Samiorum tyrannus 7. 17. 17

Cruciata prædicata & remiſſio peccatorum euntibus in prælium contra Turcas, 13.6 4 ibi exempla.

Cruciatorū ruſticorum crudelitas & tumultus 13 8.10

Crucifixi confoſſi ſanguis medicinalis 12.13.29

Crucis ſignum explicatur toto cap. 16. lib 1. num. 2. & ſequentib. crucis ſigni apparitiones, & in inſignia tranſlationis publicæ 12. 16. 6 Crucis miracula & vires 12.16 5 Crucis ſigno incantatos aduocatos ab incantatione liberarunt, Diui Simon & Iudas 13. 27. 5

Crux alba pro inſignibus cur Meſſeniis ab Archadio data 6 17.1 Crucis ſignum quo tempore monetis inſculptum 8.17.1 Crux quomodo ſignum, & quomodo imago 11.16.2 Crux viſa cū vexillo in cœlo 21. 6. 20

Crudelibus talio rependitur 11. 12. 8

Crudelia commiſſa colore religionis toto cap. 8. lib. 13

Crudelia religionis cauſa, quomodo curentur, 13.9.1. in vocatione qua vocatus quis eſt, ſe continere debet 13. 9. 1

Crudelitas Tamburlani Tartari 13. 8. 5 Crudelitas principum reddit eos inuiſos omnibus ſuis & extraneis 22.7.1

Crudelitas in ſuos regiā ſtirpem ſubſtulit 22.7.2

Crudelitate regum quæ regna fuerunt translata, aut exſtincta 22.7.10 & 11

Cteſiphontem non tranſire Romanos fatale 21. 3. 24

Cuſenus rex Scotiæ ob luxuriam obtruncatus 22.3.10

Cultellos breues gerere vel habere Romæ prohibitum & quare 23. 9. 6

Cumen nomine cenſus 3 5.9

Cuter Inſules & in mare præcipitat⁹ Hyperbolus 7 18.11

Cultellos minores triū palmorum habere prohibitū Romæ 9.1.19

Cuniculi quaſdam deſertas reddiderunt ciuitates pulſis habitatoribus 21.11.2

Cupidi principis in republica mala 5.1. 22. cupidi non ordinandi in eccleſia 13.14. 13. cupiditas eccleſiaſticarum perſonarum emendata 13. 14. 12. cupiditas & auaritia principum vacat augendis theſauris cum detrimento populi 3 9.7

Curæ nimiæ deſiccant & mutant corpus ſanum 17.9.7

Curati debent habere magiſtrum qui doceat filios parochiæ Grammaticalia & canere & fidem 18.2.17

Curatores dandi principibus infirmis & ꝓdigis, nō ſucceſſores, vt priuatis 26 5.17

Curati ſeu curiones, iuuant epiſcopos in plebibus ſibi commiſſis 13.1.14

Curia ſenatus, non niſi in loco inaugurato 12.21.3.

Curiæ & fratriæ in diuiſione populi per Romulum 13 2. 2

Curiæ centenariæ in Francia vnde 24. 4. 7

Curii Dentati frugalitas 8.6.1
Curiones nostri præpositi parrochiis quare ita dicti 4.1.3 Curiones ad exhibendas prædicationes ecclesiasticas per se vel per alium idoneum, cogendi & quomodo 13.1.34
Currus soli dicati & in eius templo 12 18 8
Cursus sorte Epeus regnum adeptus 7.14.10
Custodiæ regiæ & tyrannicæ differentia 6.18.10
Cuthei Samaritani hæretici habiti & schismatici a Iudæis 21.21.18
Curatores viarum lib. 2. cap. 9. num 13
Curia ambulatoria per diuersa loca singulis annis & stata principis certo loco in Israel, l 6 c. 6.num,2
Curiales, phratores, &c. qui 13.2.2
Curiæ & curiones quid Romanis 4 1.3.
Cyane Alexandri Magni soror arma feliciter tractauit 7.11.57
Cynisca virgo vicit in olympicis 7.11.48
Cypselidæ dicti reges Corinthi 6.10.19
Cynathensium magna crudelitas 22.7.1
Cyrbasis tiara recta quid 6.20.23
Cyrus prius nato æquum esse regnum relinqui dixit 7.5.11 Cyrus expositus 7.7.4. Cyrus primus Persarum rex tributũ non exegit ab illis 3.9.15

D

DAgobertus rex Francorum diuisit regnum inter duos filios 7.12.7 pro direptis bonis ecclesiæ ante tribunal Dei raptus 13.17.18
Dagon idolum Philistæorum 12.18.20.
Damocles probauit infelicitatem tyranni, quem beatum dicebat 6.19.1
Damna vbi tractẽtur in Talmud. 12.5.24
Dangier census species in Normania 3.2.15
Daniæ rex quomodo a priscis eligebatur 6.20 46
Daniel prætextu religionis accusatus 13.7.1
Darius superbia timens prę ter modum humiliatus 22.6.3 quare institor dictus 22.12 2 quomodo tributa moderatus 3.9.15 diuisit in 24. prouincias regnum ad faciliorem tributorum diuisionem 3.4 14 se dixit regem regum, & pulcerrimum & optimum, sed proxime instabat casus & priuatio imperii 6.11.2. Persarum rex quis ille qui ab Alexandro Magno fuit superatus 5.4.4 Histaspis filius sorte hinnitus equorum electus 7.14.3 euasit manus Alexandri Magni sed non suorum 6.19.3
Darii abusus religionis ad Ægyptios conciliandos 13 11.6 præsagium de futura ruina imperiii Persarum 6.3.12.
Dauid quando in regem vnctus 13.10.3. numerando populum in quo peccauit 9.1 8 quare templum Deo ædificare sit prohibitus 2.2.4. cur gessit pro insignibus Leonem 6.16.4 in quo peccauit numerando populum subiectum 3.5 5 nomine omnes principes boni dicti 6.10,3
Dauidis progeniem inquiri & necari iussit Domitianus metu ne regnum terrenum Christi adueniret 7.7.7.
Dauidis ciuitas 12.21.15
Dauidis & Salomonis in regno successio quandiu durauit 7.4.2
Dæmones quomodo loquãtur per animalia, animata & inanimata 15 5.3
Dæmon Zemi adoratus in America ante aduentum Hispanorum 21.3.41
Dæmon voluit in excelsis sibi sacrificari vt ante Deo 12.21.8 in Russia visibiliter adoratus 12.20.13. habitu viduæ apparens eo. in Calicuth. eod. num. 16
Dæmon inops, Deus diues in omnibus 12.20.9 in specie arietis ab amatore adoratus 12.20.16 operatur per pacta expressa vel tacita in rebus naturalibus 13.31.14 homagium accipit a sortiariis, & eis dat terram quam secum deferũt & qua vtuntur ad maleficia 13.28.14 magnus Serapidis nomine & Plutonis dictus 12.20.11 in musca truncata pede, postea in specie hominis claudi apparuit 13.31.21 non impugnat suos iam, sed quos videt stare 12.20.11. quibus exsecrationib. cogebatur verum dicere a magis eo. se transfigurat in angelũ lucis, & in monachum 13.13.10
Dæmonis apostasia ab ambitione cultus diuini processit 12.20.12 eius ope cõsequutus episcopatus Robertus quidam 13.27.10. crudelitas prætextu religionis 13 8.16 astus & strategema in decipiẽdis sortilegis magis, & aliis hominibus & remedia 12.20.8. & 9. ministri contra ecclesiam quales, & qui 12.23.12 pugnæ aduersus ecclesiam & fideles 12.23.11 fœdus initũ fuso sanguine

Iuxta foueam 12.20 4

Dæmones apparent adorandi in forma caprorũ & pilosorum 12.19.10. vide & c. 18.nu.14 quarum rerũ naturalium viribus effugari possint 13.31.15 vt sulphure & fœtidis eo. quia spiritu-ales an patiantur per ictus & gladios 13.31. 20 irrisione pelluntur 13.31.19 & ictibus 20. Coboli qui inferãt domibus in quibus coluntur ex alienis horreis fruges 12.20 14 deferre posse corpora sine fatigatione dicetur exemplis 13.28.8 cum sint spiritualia, quare pati corporalib. possint,& corporalibus pellantur 13.31.17 quomodo ptraxerint homines ad sui apertam adorationem scelestam 12.20.1 essentia creati boni a Deo 1. 3. 9

Dæmonum astutia in magicis serendis artibus prætextu religionis 13. 26 1. fuga dicitur hypericõ mille perforata quæ dæmones suffitu percellit 13 31. 17

Dæmonium Societatis 13.26.3

Debitorum inopia lege releuata, remittit vsuras, aliquando & debitum 23 5. 7

Deboræ Prophetissæ virtus 7. 11. 42

Decemuiri iudices qui 4,3.10

Decemuiratus Romæ ob impudicum amorem Appii finem habuit 22.3. 3

Decii duo pater & filius, pro republica se morti deuouerunt 13. 5. 4

Decima expensarum in sacrificia postulata a Chabria 13. 11. 18

Decimarum & primitiarum obseruationes ex prima parte Talmud 12. 5. 21

Decimæ postulatæ a sacerdote ex vicibus concubitus mulieris cum marito 13. 19. 10.

Decimæ omnium ab Atheniensibus per Pisistratum exactæ 3. 6. 31. beneficiorum & annatæ concessæ principibus ad bellum maxime contra Turcas 3.7.49 bona ecclesiæ 13. 15. 2 agris ab hostibus captorum impositæ 3. 2. 14

Decimas retinentiũ prætextus pietatis quidam 13. 17 2 remedium eo. 3 & quomodo ad solutionem cogantur qui debent 10

Decimatio militum seditiosorum 23. 9 17

Declamatores seditiosi pellendi vrbe 17. 2 17 vmbratiles reipublicæ nocentes quare 17.2 16 rempublicam illam perdideruut & seditionib. repleuerunt 5. 3. 12

Decorum & indecorum ex morib. locorum iudicandum 7. 18. 78

Decuriones ciuitatum adhibendi in deligendis præceptoribus & quare 18. 2. 21.

Dedicatio rerum Deo olim fiebat apud Ethnicos per principem aut populum hodie per episcopos 1. 2. 2

Deditii conseruandi 11.12,10

Deditio non fit populi nisi liberi, non qui habet superiorem 11. 11. 5 duplex absoluta & pactitia 11. 11. 7

Deditioni & protectioni alicuius se submittentium differentia 11. 11, 6. eius signa non contemnenda victoribus 11. 10. 15. eius plenariæ duæ formulæ populorum collatiuorum & campani 6.18.16

Deditionis populi formula 11. 11. 5

Defectionis ciuitatum Medorum causa 7. 10, 4.

Defectionis solis rationem
primus inuestigauit Tha-
les 21. 9 25

Deus per creaturas etiã me-
diate mundo & homini-
bus imperat 6 2. 6

Deus omnium iudex 6. 6. 1.
inuocandus supplicationi-
bus publicis in belli exor-
dio 11 3. 1 per ignem myste-
ria docuit & virtutes 6 20.
15. tentãdus non est 12. 20. 10
an in tẽplis habitet 12. 21. 2.
ab idololatris & aliis non
negatur, quamuis ignora-
uerint quis is esset verus &
qualis 12 3. 2 semper in po-
puli sui gubernatione vni-
us non plurium volu-
it esse summum im-
perium 5. 3 14. & 15. ope
hominũ non eget 13. 17 13
finis vltimus hominis 5.
5. 1. num solus princeps
exclusis aliis regibus ha-
bendus sit & quomodo 6.
2 3. aliquibus locis singu-
lari iure se manifestat vt
libet 12 13. 19 quomodo lo-
queretur ad Prophetas 13.
13. 7. membra corporalia
non habet 12 17. 8 sibi sup-
plices, defendit 13. 22. 3.
omnibus absolute impe-
rare potest 1. 3. 9. leges re-
gib. & populis ex arbitrio
dat, 7. 19. 14 per tyrannos se
vindicat de malis regibus
rursumque tyrannos tol-
lit & eorum genus 6. 19. 5.

Deus proximas reipublicæ &
principatuum ruinas solet
ante reuelare, quibus mo-
dis, & quare 21 3 37. pri-
mus rex hominis, qui &
homini dehinc dedit in a-
lios potestatem 19. 1. 6.
permittit & vocat tyran-
nos, vt de aliis tyrannis &
populo sumat vltionem
21. 3. 31. singulorum cu-
ram inter mala, suorum
delectorum habet 21. 10. 6.
irasci-

irascitur in eos qui fata Dei impedire conantur 21. 3. 5. dicitur fatum necessitas Adrastia &c. 21 3 27 obcœcat corda eorum quos decreuit perdere 21. 3 32 facile superba deiicit, humilia subleuat 21. 12. 12 vtitur pro signis suæ vindictæ & tanquam ministris in vindicandis criminibus rebus naturalibus, quæ & suam naturalem habent causam late 21. 9 28. quos vult a miseriis decretis eximit, 21 4. 2 & ibi exempla castigat suum populum, vt postea maioribus afficiat beneficiis 21. 4 10

Deus super omne fatum 21. 8 8

Deus quomodo appareat hominibus 12. 17 5

Dei vicarius & delegatus in temporibus punceps seu imperator 6. 5. 4

Dei prouidentia & numen & fauor potissima causa bonæ administrationis reipublicæ 10. 6. 10. timor & cultus principibus dat sapientiam & virtutem 8. 2. 3 & ibi exempla. omnipotentia in miraculis toto cap. 24. lib. 13 ignorantia reipub. pernicies 6. 1. 6. nomen in adiurationibus in vanum non est accipiendum 13 32. 6. opera incomprehensibilia 21. 9. 2. timor adesse debet consiliariis 24 6. 4 fatale ex arbitrio omnia gubernare 21 8. 9 iudicia absconditа de fine regnorum nisi reuelet 21. 3 36. decretum non absolutum quomodo retractari possit 21 4 4. timor & cultus primum & præcipuũ fundamentum status boni reipublicæ 23 9. 4 decreto resisti nequit 21. 4. 1, iram & eius signa timent etiam animalia, & homines timere debent 21 10. 1. flagella ineuitabilia cum gratiarum actione sunt toleranda 21. 12. 8. ira & decretũ perdendi supplicationibus reuocatur. 21. 10 4. & ibi exempla. religio iuuata & insculpta mẽtibus hominis naturaliter 8. 2. 5. visio duplex, cum velamine & sine eo 12. 17. 6 auxilium contra tyrannos necessarium 13. 12. 2. honor quanto zelo a bonis curetur 13 16. 1. liber quid 12. 11. 1. figura & Spiritus sancti quæ 12. 17. 7. nominis communicatio permissa, & sacrilega vsurpatio 6. 12. 1. principatus cum potestate absoluta & omnimoda 7. 1. 1

Deo potius quam hominibus obediendum 6. 2. 4. & 8 7. 20. 5 quomodo similis lex 10. 5. 4.

Deo crudelia facta sua tribuebat Iohannes Basiliades Moscouiæ princeps 6. 13 9

Deum relinquere fons omnium malorum & vindictarum grauiorum Dei 12. 22, 6

Deum colere in lucis prohibitum more Ethnicorum, 12. 21. 34. non aliter 1, 21. 4.

Deum vidit vnquam quispiam, in vtramque partem examinatur & resoluitur 12. 17. 3 & 4. & 5

Deorum nomine res plures ab ethnicis donatæ per totum cap. 19. lib. 12. vt mucrones, manes, nebulæ & alia num. 5. & quæ nunquam fuerunt 6.

Deorum sibi delatam originem qui riserint & respuerint 6. 12. 3

Deorum præceptores dicti sunt, præceptores principum 18. 3. 4

Deos constituebat Senatus Romæ 13. 17. 13

Deioces rex per internuntios tantũ loquebatur 22. 11. 1 tyrannidem prætextu boni & conseruandæ libertatis vsurpauit 13. 1. 4 ex priuato, bonus iudex, ad regnum euectus a Medis vt eos iudicaret 6. 6. 3 electus rex a liberis Medis 2 5. 2

Deiocis in inquirendis & puniendis delictis commendatio 13. 3 12

Delatores num habendi in republica 24. 8. 3 a principibus quibusdam probati, ab aliis improbati 23, 9. 11. eorum vsus & auscultatorum 13. 3. 12

Delitiose viuentes clerici damnantur 13. 17. 8

Delicta proprie militaria & communia quæ lib. 11. per totum cap. 7. qui non punit, sæpe ab his quibus indulsit punitur 1. 2. 7

Delinquentes & delicta inquiri diligenter & castigari debent 13. 3. 12

Deliquium animi breuis momenti magnam in corpore mutationem adfert postea fit deliquium luminarium 21. 9. 25

Demetrius Poliorcetes rex cur dictus 6. 14. 7. ab anu sui officii admonitus 6 6. 15

Demetrius Soter nepotem primogenito necauit, vt imperaret, postea ipse pulsus regno 7. 17. 13

Democratia videtur pertinacia rebellandi 5. 3. 3. 14 habet huniores vno rege, 5. 3. 8. quid 5. 1 2

Democratia perit magistratuum mala aut negligenti administratione 22. 2. 7.

Democratia quomodo subuertatur 22. 1. & sequentibus.

Democratia habet summam potestatem penes populum 6 18 15.
Democratica administratio quibus deferat potestates 4.5. 16 nunquam introducta a Deo, nec a Domino nostro Iesu Christo 5 3 12.
Democratiæ nomē dulcius, monarchia vtilior 13.12.17
Deo semel consecratum siue res siue personæ, non debet ad vsus humanos trāsferri 3.7.7
Democratia videtur repugnare rationi hūanæ 5 7.25
Democratiæ hodiernæ melius dicentur Aristocraticę, resp. demto nomine 5 3 23
Democratiæ & Aristocratiæ tandē ad monarchiā vnde desciuerant redierūt 5.3 11
Democratiæ leges accomodatæ 10.5.8 bene gerendæ quædam leges 5 2 1. & sequentibus.
Democratiæ tempore quare peccata abundent & iniustitia 5.3 24
Demosthenes Ciceroni non placet 16 8 3
Denuntiatio belli 11 3.2
Depopulatio ciuitatum stulta victori 11.12 7
Depositus, vsa respublica Venetorum 3. 6. 37
Describere libros prohibitos capitale & habet manus amissionem 12 7.11.& 12.
Deserta loca sunt principis vel reipublicæ 9. ea incorporata Domanio imperatoris per Ægyptum eod.
Desertis in locis Persæ sacrificabant 12.21 9
Desertoris militis pœna 11. 7.10 & 12. excubias deserentis pœna 11.7 11
Desherance quid in Gallia 9. 1. 25
Desiderii Longobardorum regis hypocrisis 13.8 9 13.13 1
Destructionis templi primi causæ 12.21.23. & quare fuerit primum reædificatum & non secundum eo.
Destitutiones imperatorum & pontificum per vicissitudines 26.5. 11
Detractores qui fuerūt præstantissimorum scriptorum vide lib. 16. cap. 5. per totum
Detractorem victoriæ suæ Chlisthenes coronauit 26.7 1
Deuouerunt se morti quidā pro republica 13.5 4
Deuteronomium, liber quare dicatur 12 5 10
Diadema insigne regium 6. 21.22 & quid illud erat & quid Cidaris Carbasia &c. eodem, differt a corona 6. 20. 3
Diademate sancti Stephani regis Vngariæ, tantum fas inaugurari reges in Pannonia 6 20.30
Diæte Germanorum 17.12.14
Diagondas Thebanus sacra nocturna sustulit 13.16 3
Dialectica quatenus in ecclesia & Christianis recipienda, & vtilitas eius 17.3 6. quid & in quo differat a Rhetorica 17 3 7 & Rhetorica in quibus conueniant & differant 17.3 11
Dialecticæ superfluitas in quib relinquenda 17 3.12 abusus improbatus 17 7 7.
Dialecticam qui sancte calluerunt & quomodo illa vsi sint 17.3 8
Dialecticus quid in sermone 15.4.1
Dianæ adesse se putant sortiariæ 13 28.1
Dianæ argenteæ ædes 13.7 1
Dianæ templum celeberrimum a quo & quare combustum 12 21 28
Dictator quando & quare Romæ creatus 4.5.32
Dictatores semestres tantum Romæ 7.3 4
Dictatura fuit gradus ad monarchiā Iulio Cæsari prohibita eo. 6 9.6
Dictaturæ prorogandę lex & alia per tyrannos suasa 26.7 3
Didius Iulianus imperium Romanum mercatus est, quod non diu possedit 7. 13.5 regnauit septem mensibus 6 3. 13. imperator Magus 13. 25 15
Dies auguralis quo pugnare antiquis ethnicis non licuit 13.33. 26. dominicus loco sabbathi 13. 20.3 sabbathi signum creationis perfectæ 12 16.1
Diffidentia custodiuit ciuitates 11. 7. 37, conseruat homines 22.11.2.
Diffidatio ante illationem damni faciendi 11. 14. 10
Digitus ori admotus silentii symbolum 17. 4.9
Dignitas patris quando pertineat ad filios natos & quando ademta noceat nascituris 7.9. num. 9. 10. 11 12.13 in rege supremo tantum est maiestas 8.4.1. nimia humilitate contemnitur, 8.4 6 quod faciendum non est, eod. medium inter superbiam & abiectionem 8.4 2 quib modis aucta principum 3. 3.9 quæ præstantior & honorabilior dici debeat 4. 10. 13. promissa spe pecuniæ conferendæ in vtilitatem reipub 3 6 8
Dignitatis honorem ad eam vocatus sustinere debet non minuere 4. 10.11
Dignitatem suam principes debent omni studio conseruare, & quomodo 8.4 1
Dignitatū debent in repub. constitui gradus vt ordo qua e 4 6.8
Diligentiū, ex arbitrio artis

cis materiæ fictis insensibili 12. 15.4 scelestissimi habiti 12.19.7
Diis gentium & impostu ris eorum decem & septem rationes obiectæ 12.19.8
Dilectio mandata Christianis diligenter, quare, & de ea dilectione ob religionem per totum cap 18. lib. 13. de abusu dilectiōis eius per totum cap. 19. eius libri 13.
Dilectio Dei & proximi duo capitalia mandata Dei 15.1.11
Diocletianus & Maximianus deposuerunt imperiũ & quare 16.1.5
Diogenes Cynicus falsarius ante mōetæ publicæ 17.7.9
Dionysius iunior tyrannus Siciliæ, elegit priuatam vitã vt securius viueret 16.3.6
Dionysius 2. tyrannus Siciliç fratres & proximos ne haberet consortes regni necauit 7.7.11 initio principatus bonus, postea crudelissimus tyrannus regno pulsus 8.1.7
Dionysius Archiepiscopus Alexandrinus errauit in fide 12.7.10
Dionysii Areopagitæ libri, & quæ eorum auctoritas, 12. 10.6. & qui eius esse negatint, eod.
Dionysii Syracusani prohibendis pecuniis techna in vendēdis reb. sacris 13.11.19
Dionysii tyranni metus & modus ideo viuendi cum omnia suspecta haberet 9.19.11
Diphthera Iouis seu pellis in qua scribit 12.11.1
Discere & docere vetita, pari modo prohibitum 13.3.9
Disciplina & misericordia miscēda in ecclesia 13.14.19
Disciplinæ quæ conueniant ætatibus iuuenum 15.1.5
Discipuli debent colere præceptores, vt patres & præceptores, eos debēt habere vt filios 18.3.2 supra captum doctrina non sunt onerandi 18.8.4
Discordia destruxit respublicas 23.3.4
Discordiæ in republica aliquando vtiles nec semper noxiæ 23.9.3 virtutis & vitii, paupertatis & diuitiarum seditionum sunt causæ 23.1.3
Disertus quis & quomodo differat ab eloquēte 17.4.1
Dispensatio data a Celestino 3. nubēdi Constantiæ moniali & causa 7.16.5 ex causa contra dictum Apostoli Sum. Pontif. ex causa permissa 7.20.6
Disputare de fide publice quare prohibitum 17.3.13
Disputationis vtilitas & vis 17.3.4
Disputari non debet de iam in consilio generali decretis 13.1.17
Disputationes de fide extra scholas prohibitæ in conuentu populi 13.9.1
Disputatur in tractatu, non de eo quod reipsa fit sed de eo quod fieri debere videtur 7.10.22
Ditis sacrificia crudelia, in melius mutata 13.5.3
Diuina mysteria non omnibus propalanda 17.4.9
Diuinatio per mortuos dæmoniaca 12.20.5 ex tripode & lauro 13.33.25
Diuinatio per os cuiusdam animalis ex impostura dæmonis concessa 12.20.6 ex vorticibus fluminum 13.33.27 per lignum parte decorticatũ prohibita & quæ esset 12.20.7
Diuinationis duæ species apud Platonem, 13.33.16. & vnde procurentur, eod.
Diuinitatem dabat senatus, qui Deus tamen non erat 13.19.6
Diuinationib. vacantes tempore Mosis, ex insomniis, astris & aliis 13.33.18
Diuinorum punitio a Valente 13,33.25
Diuinus quid & vnde 13.33.2
Diuisio principatus, caussa eius interitus 25.1.1. & seq. in eum quæ est ordinis, & iurisdictionis rursum subdiuisio eius quæ est ordinis, &c, 7.2.7 familię minuit dignitatem familiarum.7.5.2 bonorum in instituenda repub. in publica sacra & priuatorũ 3.2.1
Diuitiis omnia subiiciũt 7.13
Diuitiarum contemtus magnorum ducum 22.13.10
Diuites noua regna in Gallia erigere conatos, 7.13.4. sub Iulio Cæsare eod dum tantum honores gerunt, malum est reipub. 5.1.25
Diuitibus num admittenda gubernatio reipublicæ an pauperibus 4.5.18
D. Hieronymus non potuit detractantium linguas effugere 16.8.6
Docentes multis laboribus premuntur 18.7.4
Docere nemo nisi probatus debet 18.2.14 publice professores oportet non priuatim 18.6.4 illicita habet vltimũ supplicium 12.7.18
Docti ex sua diligentia sine præceptore 15.1.27 ex superna illustratione 15.1.28
Scientia quibus diuinitus infusa 15.1.28.
Doctoratus inter Talmudicos Gaon dicitur, 12.5.30. qui denegatus Anan, fuit causa cur ipse Talmudica reprobauerit eod.
Doctores seu docentes cur priuilegiis donandi 18.7.3 iustitiæ apud Persas quos admitteret docēdos 18.2.1

Doctores profeſſores, in fide ſyncera debent ꝓbari eam que profiteri 18. 9. 11 miſſi ordinaria & extraordinaria miſſione qui & quomodo probandi 18.2 15 periti adhibendi quoque in recipiẽdis ſcholæ aliis præceptoribus 18.2 22

Doctores profeſſores, non debent ſe immiſcere poſtulationibus aut aliis officiis vrbis & quare 18. 9 14. illuſtres ſunt 18 3.10 Papales digniores illis qui in academiis fiunt, ſed non graduati ſub bulla 18 9. 8.

Doctores profeſſores repreſentant Summum pontificem & principem, ideo plus ceteris honorãdi 18 3 8

Doctores ex licentia Summi Pontificis curiales & a comitibus Palatinis creati reprobati 18.9.7

Doctorum qua debeant eſſe qualitates vt comitiua donentur dignitate 18 2.12

Doctorũ in conferendis gradibus indignis abuſus & remedium 18 9 7

Doctorum & profeſſorũ honor in præcedentia Conſtantinopoli qualis 18 3 8.

Doctorib. quæ quanta & vnde data ſtipendia 18. 4.1

Doctorib. & ſcholaſticis priuilegia conceſſa a Bonifacio 8. immunitatis a collectis, vectigalibus, locationis hoſpitiorum, iudicii ordinarii perceptionis fructuum beneficiorũ 18.7 10

Doctorũ ſanctorum quamnis opinionibus, præferuntur Pontificum decreta, & leges, & quarẽ 12 10 2

Doctorum eccleſiæ auctoritas & quanta fides libris eorum 12. 10.7

Dolo plures occuparunt regna & quod parum imo male quibuſdam ipſum ceſſit, 18. per totum cap. 1. lib. 7.

Dolore rebellant interdum ſubditi 23. 5. 1

Doloris leniendi cauſa incantamenta punita 13. 3. 8. & 10.

Doloſorum pœna 7.18 14

Domanialia ſeu patrimonialia reipublicæ aut principis quæ bona ſint, lib. 3 . per totum cap. 2

Domanii mutabilis nomine quæ contineantur 3. 2. 14.

Domaniũ reipublicæ a principe non poteſt alienari 3. 8.2 mutabile & immutabile quid 3 2,12

Domanialia bona principis quæ 3.2.10 alienata, nulla temporis præſcriptiõe obſtante reuocari debent iure gentium 3. 8 6

Damanii alienandi quæ cauſæ legitimæ habentur 3 8.8

Domicilii iura 4 4.19

Domicilium vbi habere quis dicatur 4.4.23

Dominandi ſeptem dignitates ſecundum naturam 6. 1. 11

Domanii alienatio etiam iuſta reuocabilis reſtituto pretio 3 8 10

Dominatio vtilis ſeruo & domino principaliter, regnũ prĩcipaliter ſubditis 6 13 12

Dominatio & ſeruitus quatenus non contra naturam ſed potius probantur iure gentium & diuino 6.13 11

Dominatio ſpecies reipublicæ viſa eſt tyrañica 13 1. eſt legitima poteſtas in cœlo & inter homines 6. 13 3

Dominari & obedire quibus innatum 6.1.8

Dominus abſoluteꝰ, dicitur Deus 12. 18. 6. abſolute & vere ſolus Deus alii vel vſurpatione, vel ab eo tales 6. 13 3

Dominus vnde dicitur 19.1.9

Dominii appellationem repudiauit Octauius, 13 4 itẽ & Tiberius 6. 13. 5. ambiuit Domitianus dominium & Deum ſe dici ſtatuens 6.13. 6. & Phariſæi Rabi, eod 7.

Domini appellatio mitior ex vſu & ciuilis facta & honoris 6. 13. 10

Domini mundi an recte dicantur Imperatores Romani 6 15. 14.

Domini territoriorum ſponſarũ ſui territorii primam noctem delirabant, ex lege ſcholaſtica poſtea ſublata 9. 1. 45

Dominialia vel dominicalia iura præſcribi non poſſunt contra dominum ſuperiorem 3.8.1

Dominicus Michael dux Venetorum 3. 6.27

Dominorũ ſeueritas in ſeruos repreſſa 6. 13. 10 diſtributio quomodo ad ſocietatem humanam conſeruandam pertineant 1.1 20

Domitianus conſortem Veſpaſianum iuſſit adhuc viuentem ſepeliri 5. 4. 5. Titum fratrem adhuc ſpirantem ſepeliri curauit 13. veritus eſt Chriſti regnum terrenum ne veniat 7. 7. 7 fratrem adhuc ſpirantem ſepeliri iuſſit initio principatus bonus, poſtea malus 8,1 5. voluit dici dominus & Deus 6 13. 6. eius mortẽ qui præuiderint e longinquo 13.33.21

Domus ſubruuntur pro grauibus reorum maleficiis vt exempla 2.10.5

Domus non reparata vt pro derelicto habita ad principem pertinet 9.1.25. ruina deiecta non poteſt in conſulto magiſtratu in hortũ conuerti 2. 10. 3. diruta in deteſtationem ambientiũ dõinationẽ Romæ 22 11.10

Domum

Domum priuati potest iubere princeps dirui ob vtilitatẽ publica item & fundum capi 7.20. 42.

Dona lucrantur etiam syluestres homines 22.1.23

Donatio Constantini Magni facta Syluestro Papæ quid continebat 25. 1. 11

Donata a principe in Lusitania non diuiduntur inter successores sed vni & proximiori deferuntur successione 7.5. 2

Donatio facta a principe supremo ecclesiæ pure, non eget amortisatione 3.7 38.

Dormientium quiescente corpore mirabiles actiones quædam corporis & animæ in ambulando & loquendo 13. 28.12

Doso id est Dabo dictus quare Antiochus rex 6 14.3

Dos reipublicæ dominicalia bona 3. 2. 10.

Dos & dotalia in quibus casibus iuste a marito vel vxore constante matrimonio alienari potest 3.3. 8

Dotis filiarum causa tributa qui imposuerunt primi reges in Anglia 3 4.17

Dotes tres ecclesiæ catholicę, quibus discernitur ab hæreticorũ ecclesiis seu conciliabulis 13. 22 2

Dotis nomine impia & regna data per totum cap.16 lib.7

Draco cur pingatur in Palladis imaginibus 15 2.4

Draconis cognomine quare vltimus Constantinus dictus 6. 14 6.

Drahomiræ vxoris regis Boemiorũ crudelitas vt regnaret & mors horrẽda 7.17.30

Droict de Varech, regum in Normandia quid 9. 1. 29

Droict de desherãce qd 9.1.25

Druydum conuentus annuus in Gallia apud Carmitum 13. 12. 16

Druydæ sacrificuli in Gallia, & imunes a militia & tributis 3 7 2. Druidæ qui 13. 25. 11. Druidarum sacrificulorum auctoritas in Gallia 4.1.14

Drusum exstinctum quidam se falso dixit 7.18.6

Ducatus numus aureus vnde dictus 6.7.5

Duces populi, sæpe produnt technis populum 22 2.1

Ducis munus & officiũ 10. 9.2. & sequentibus.

Duces in Gallia pro militum rapinis coram iudicib. regiis ordinariis conueniri possunt 11.7 38 nostri temporis qui 6.7 5

Dulcini & Margaritæ collegia sublata 11. 7. 15. hæresis & luxuria 13 16 12

Duello ambiguæ successionis nepotis & patrui controuersia ex statuum decreto iudicata 7. 10. 13

Dux qui dicatur, & quo nomine distat a rege 6 7.1 & 4

Dynastiæ & potestates in Ægypto quot fuerunt vsque ad Ninum & quandiu durarunt post diluuium 20.1.4

Dynastiæ Ægyptiorũ, & circa Carthaginem 6 8.8

Dynastia Ægyptiorum quod genus reipub. esset 5.1.12

E

Ebrietas in principibus maxime & in aliis perniciosa 9 6 7 ebrietatis & ebriorum detestatio in legibus Dei 8 6. 9. ebrietatis prætextu Dionysi[9] regno pulsus 26. 4. 5

Ecclesia non debet ditari de male quæsitis, & quorum oblationes reiiciat 13.14.11 eget principibus secularibus & contra principes ecclesia 13.1.20. & 21. 27. catholica bonis & malis constat & quare 1.3.10 non potest erigere dignitatẽ sine auctoritate Summi Pontificis 13.4. 4. catholica prior hæreticis 12.23.5 in necessitate instantis periculi hostili ad quid teneri possit 3. 7 31. tanquam anus apparet & quare 12.23 4. quid pro ædificio 12 22.2

Ecclesia & ecclesiasticis quomodo abutantur sortiarię 13.28.21 quibus constet, bonis & malis, & quod impugnata sæpe sit non expugnata 12. 23. 8. duplex, cœlestis & terrestris, & earum symbolum & figuræ 12.21. 13. catholica in omnib. sequenda 12.23 7 quid & cœlestis & terrestris 13.2.1 militans quæ societas hominum 1.3.7. malorum quæ 1. 3. 8

Ecclesia abutuntur in nuntiandis suis sortilegis dæmones 13 29. 2

Ecclesia quæsita bona tenetur amortisare apud principem & quid id sit 3, 2. 16. persequutionibus proficit 12. 23, 15

Ecclesiæ concessit imperator bona temporalia possidere 3 7.19

Ecclesiæ suffraganeorum debent seruare matricis morem 2.1. 9.

Ecclesiæ donata vel legata debent amortisari expensis hæredis vt donantis, 3. 7.41 vel si ipsa amat debet ipsa amortisare, eod.

Ecclesiæ Romanæ regimen quomodo concessum dicatur Imperatori 6.13.17

Ecclesiæ Romanæ res, non recognoscunt in superiorem Imperatorem 6. 13. 27.

Ecclesiæ bona & res ad quæ onera alia tenentur ex legibus Cæsarum 3. 7. 25,

Ecclesiæ bona tenentur ad munera patrimonialia secundum ius ciuile 3.7.28. asylo non gaudent proditorio occidentes,13.23.1. in eis delinquentes, Dei fundatio & continuatio ab origine mundi 12 3.1 noue concessum priuilegiū intelligitur sine præiudicio aliarum antiquarum & aliorum 13.3.21 censuræ se submittit author 13.1.11. bonorum & malorū differētiæ, 1.3.10 & finis quādo, eo, seu templa Christiana explicantur per totum cap.22. libri 12 nō ordinant alienos seruos non manumissos quare 13.16.17 bona a Summo Pontifice, vel eius permissione alienari possunt 7.20 63 res propria onera habēt, ideo aliis non debent onerari 3 7.12 quę onera etiam nu.15 bona ad quem vsum destinata sint 3.7.10 bona prætextu religionis erepta 13. 13.2 leges quos & quando teneant & ligent, 7.20.12 & quando non, eo. 13 profanatio multa mala ominatur breui futura 12.22,5 & 6 ædificiorum quæ debeat esse forma per statuta Apostolorum 12 22.3.

Ecclesiam qui persequuti sunt 12.23.9 honori habēdam a regibus prædictum in antiqua lege 8.2 4

Ecclesiarum imunitas & securitas 13.22.4 ob reparationem, fructus capi possunt beneficii 13.1.34 ædificationes ad nomen & ad alia quam ratione pietatis prohibitæ 13.16.6 & 7 bona & personæ quando subiaceant oneribus realibus & collectis distinguitur 3.7.37 & sequent. consecratio habet inter cetera scripturam in cinere & sabulo, in pauimento 16.3.19. & rerum earundē cura & cōsecratio ad episcopum pertinet 2.2.2. reparatio ad quē pertineat, vt consecratio, eod. quando dicantur esse pauperū & pro redemtione captiuorum, & ad quos etiam vsus alios pertineant & reseruentur 3.7.45 bonis & personis immunitates ab oneribus & tributis datæ iure ciuili 3.7.14 & locorū sacrorum cura quomodo etiā ad magistratus principē pertineat 2.2.5 bona & clericorum in quibusdā casibus possunt onerari secundum aliquos a principibus secularib. de quibus,3.1.7.17. & seq. per 13. comprobationes ex iure diuino vt videtur deprōtæ & humano maxime in causa vrgentis necessitatis reipublicæ quæ postea explicantur.

Ecclesiis imponi nō debent collectæ a laicis, ob necessitates communes sine consensu superioris,3.7.34 & quomodo consensus sit habendus, ibid. relinquere possessiones quando & vbi & quare prohibitum, 13.16.3. & plura ibi de legibus diuersis eius negotii. etiam prælati aut patroni nouum censum imponere non possunt, aut impositum augere sine pontificis maximi auctoritate 3.7.15. personis ecclesiasticis expresso dederunt immunitates ab omnib. oneribus Etheluolphus rex Angliæ, & Boleslaus rex Poloniæ 3 7.16. ecclesiasticis concessæ immunitates, a constitutiōe ad muros festata a taliis & aliis exactionibus non potuerunt tolli per leges ciuiles 3.7.45 immobilia prohibuit retinere Phocas 13.17.15

Ecclesias vt Dei regias principes onerare debēt 2.2.4

Ecclesiastica persona non respondet de pœna sanguinis in hypothesi 13.14.20 potestas quomodo formaliter in Summo Pontifice 7.2.3. cēsura quid quotuplex & quibus detur & in quo a coexercitiōe differat 4.12.10 bona non omnia immunia a censu & tributo sed aliqua 3.7 22

Ecclesiasticæ personæ digniores, & honore maiori dignæ, quare, 13 14.14. quomodo llo abutuntur eod. 15 num ad vigilias & custodiam murorū possunt compelli & explicatur ca. 2. de immunit. ecclesiarū 3.7.23 pro secularibus vt pro prędiis obnoxiæ potestati seculari 7.1.8 honorandæ non onerādæ sunt 3.7.3

Ecclesiastici ordinis certi dignitatis 4.10.3 otiose & luxuriose viuentes aliis maiori pœna cur digni 13.21.1 non debent hospitia inire & acquirere 13.20.1. non debent se im-miscere secularibus negotiis 13.20.2.

Ecclesiasticis prohibita mulierum cōsortia 13.19.18, rebus aut personis vectigalia imponi nequeunt a secularibus personis 3.7.1. & sequentibus.

Ecclesiasticarum personarū opera ne otiosæ sint 13.21. 3.& 4 & 5 & rerum immunitates tractantur prætextu religionis toto cap, 20. lib. 13

Ecclesiasticorum bonorum fauor per totum cap.15 lib. 13. rationes cur ecclesiæ largi-

largiamur, eod. num. 3. distributio iuris positiui est 7. 20. 63
Ecclesiasticus liber est receptus in ecclesia 12. 5. 14
Ecclipsis Solis præsagia, 21. 7. 15 & 16 & 21. ante deletum magnum exercitum Xerxis 21. 6. 7
Ecclipsim Lunæ & Solis veneficiis fieri dicebant antiqui ignorantes causas & sonitus putabant ea auertere 21. 9. 25
Ecclipsium Solis & Lunæ rationes physicæ 21. 9. 24 & 26
Echo referens integre voces 15. 64
Effigies vultus Christi missa Abgaro, eiusque vis 12. 13. 32
Effœminati peiores fœminis 7. 11. 68
Effœminatorum imperium indicat iram Dei 7. 11. 5
Egica rex Hispaniæ 12. 4. 12
Electio principatus concessa a Milesiis Pariis 7. 15. 15
Electio locum habet deficiente stirpe regia 7. 15. 12
Electio Summi Pontificis adēta Imperatorib. 6. 13 28
Electio Sumi Pontificis concessa regibus Francorum aliquando, 26. 5. 9 renuntiatio iuris conditionata, eod. 26. 5 10
Electio magistratuum ex literarum ordine vbi 16 2 4
Electio vnius iudicis ex Senedrin quibus mysteriis & ceremoniis fieret apud Iudæos 4. 5. 29
Electio magistratuum penes populum vel senatum Romanum 7. 15 5
Electio magistratuum per sortes 4. 5. 39
Electio vtilior via constituendi regem sed non simpliciter 7. 15. 1 & toto cap. 15. de electione illa.
Electiones principum non omnino liberæ sed certis legibus & personis obstrictæ 7. 15. 16
Electionis regnorum leges seruandæ 7. 20 24
Electio prælati fieri debet de gremio ecclesiæ vacantis 7. 15. 19
Electores imperatoris, an eū deponere possint 26 5 19
Electus a principe, dignus præsumitur 17. 1. 18
Eleemosynis gentium refectus Colossus Rhodius 3. 6. 33.
Eleemosynis impediri potest futura a principatu deiectio 21. 4. 8
Eleemosynarum sanctorum quæstoribus quæ interdicta & promissa, 13 14 3. Sublati ii quæstores concilio Tridentino, eod 4
Eleemosynarum quæstorum duæ imposturæ, prætextu religionis 13 13 5
Elementorum colligatio inter se, 1. 1 16
Elias abbas dormiendo, ab angelis eunuchatus, id est luxuriæ stimulis priuatus 13. 32. 9.
Eloquens qs dicatur & quomodo differat a diserto 17 4 1
Eloquentes mali pernitiosiores sunt reipub. 17 2 9
Eloquentia quid 17. 2 1
Eloquentia in ecclesiasticis concionatoribus reprobata 17. 2. 11
Eloquentia quæ damnetur a sacris patribus & quæ probetur 17. 2 14
Eloquentiæ abusus damnandus non eloquentia 17. 2. 13
Eloquentiæ in republica vis & efficacia ad bellum & ad pacem 17. 2 3
Eloquentiæ efficacis imagines 17. 2. 6
Eloquentia quare necessaria principi 10 6 15
Elymas Bariehu Mag. 13 25. 20
Emansores milites & vagi qui & quomodo puniantur 11. 7 13
Eumolpis generationem deorū primus posuit 12. 19. 5.
Empusi dæmones qui 12. 20. 2
Enoch mandata legis reliquit 12 5. 3
Ense cincti qui populi ambulabant 11. 1. 2
Eorius rex Gothorum ob luxuriam pulsus & necatus 22 3 9
Eunuchati virtute Dei dormientes, ab angelis id est priuati libidine 13. 32. 9
Epaminundas propter retentam vltra tempus potestatem reus factus 13. 12 5
Epaminundę ad Phœbiadem vxorem solicitantem sacrorum simulatio 13. 8. 2
Epeus equi Troiani fabricator 12. 13. 16
Epeus sorte cursus nactus est regiū inter fratres 7 14 10
Ephesinę literę magicę 16 2. 10
Ephori obiecti regib a Theopōpo Lacedæmone 22 1. 3
Ephororum & regum Lacedæmoniorum menstrua iuramenta inuicem 7 19 7
Ephororum Lacedæmoniorū potestas in reges 7 20. 11
Epicteti lychnus amplius trecentis denariis 13 14. 6
Epicteti fictilis lucerna care post mortem eius vendita 16 6 1
Epimedis cutis post eius mortē apparuit distincta quibusdam literis 16 3 13
Episcopatus quidam Robertus consequutus opere dæmonis 13 27. 10
Episcopatus non facit ciuitatem necessario 2. 1 6
Episcopus extra episcopatū vagus puniendus 13 21. 12
Episcopi debent visitare prouincias & diœceses bis aut semel in anno 13. 1. 12
Episcopi iudicati a reginis

Galliæ ex delegatione Papæ Gregorii 7.11.88

Episcopi Viridunensis Tullensis & Metensis dicuntur principes imperii 6.4 3

Episcoporum ex genere illustri ortorum circa inania reiecta excusatio 13, 17, 9. inuestitura concessa a sede Apostolica regi Francorũ 26.5,9

Episcopis principes etiam in quib obedire debẽt 2.20,22

Episcopis venationes prohibendæ & ob eas deponendi 13 17.7

Epistolarum conscribendarum modus 17.4.13

Equester ordo & census 4 1 6

Equestris statua auata ore & pede aquam dedit 12.13. 21

Equi ad tibiam saltare docti, perdiderunt in bello Sybaritas & Cardianos 22. 4 6

Equi cauda exercitus vincendi datum a Sertorio in exemplum 11, 4 6

Equi caudæ alligata tractataque per montes punita Brunechildis 7.17. 26.

Equi se vindicari a ceruo postulantis apologus 7. 19. 3

Equi sors in eligendo rege Boemiæ 7. 14 6

Equi in Polonia non habuerunt soleas ferreas vsq; ad Lescũ qui eas iniecit 7 18 13

Equi hinnitus Darium regẽ fecit & quomodo 7 14.3

Equites quomodo ex plebeiis fierent, & ordine mouentur per censores 4 1 11 qui erant tempore Romuli, non fuerũt similes equitum inuento postea ordini 4. 1. 9

Equitius dormiendo Eunuchatus luxuriç stimulis priuatus ab angelis 13. 32. 9

Equitum centuriæ quæ Romæ 11 3 10

Equorum multiplicatio cur prohibita regibus 22. 4.1

Equorum custos Eulogius 13.32. 2

Equorum cursu sors dicta ꝑ rege eligendo Polonorum 7. 18. 13

Equum ad potandum in Euphratẽ pro adeptionis imperii signo ducebant Sultanii Ægyptii 6 20, 43

Equus assuetus, ad Deus in adiutoriũ &c saltare 13 13 4

Equus militaris extra prouinciam non debet permitti duci 4 7.8

Equus locatus, 1. 13 22 pictus hinniuit eod 24

Errantibus quomodo subueniendum 12 4.8

Error gubernationis rerum publicarum nascitur, ex ignorantia distinctionum earum 10 6. 1

Ericteidæ dicti reges Atheniensium 6 10.11.

Eruditi quidã euaserunt sine præceptoribus 15 1.27

Eruditio iuuentutis necessaria in republica 15. 1 1

Escusson vnde 6.16.1

Espaues gallis, quid 3 2.8

Espices & raports in Gallia 2.6 18

Ethnarchia species regni a Cæsare introducta 25. 1. 21

Ethnici an cogendi ad fidem christianam suscipiendam 12. 4 11

Ethnicorum salus & Deo quoque curæ fuit, nihilq; omisit quo eos reuocare posset 12.13 20

Eteoclis & Polynicis ꝑ regno pertinax odium 25 1.18

Etrusci quomodo, decipere volẽtes ꝑtextu voti Romanos decepti ipsi sunt 13.5 6

Euangeliũ quid Græcis 12 7 1 & Christianis, eod. & 2

Euangelium suũ, præter nostra habebat Valentinianus 12 6.4

Euangelia in ecclesia Dei quatuor tantũ auctorum, eo. 4 & quo tempore scripta & qui alia reiecta scripserunt nomine Apostolorũ & aliorum & 5

Euangeliorum veri libri demonstrantur, toto cap. 7. lib. 12

Euangelicæ legis & antiquæ discrimen in misericordia 13.14 17. & 18

Euangelistas qui hæretici & ex quib. reprehendere voluerunt & defensio 12. 7. 7

Euangelii D. Iohãnis in principio erat verbum, &c. vis 13.32 12 & 8

Euangelium fuit prædicatũ ab initio mundi 12.7 2

Euangelium secundum Hebræos Tatiani 12 7. 7 Secundum Thomam, eo.

Eubulus Anaphlistius ærario locupletando vacauit 3.9 9

Eucratistæ vtebãtur scripturis apocryphis quibusdam enumeratis 12 7 8

Eudo occupauit Galliæ imperium & restituere heredi iussit 26.1.9

Euenus 3. Scothorum rex luxuriosus valde & edicta talia proposuit 6 1.45 & 49

Eugenis bonis parentib. nati non boni ipsi, non nobiles dici debent 4.2.1

Eulogius equi pedem confractum curauit benedictione 13 32.2

Eun⁹ simulato nũine seruos ad arma coniurauit 15.7.14

Eurydicis Amynthæ regis vxoris parricidia vt ambitio regnandi 7 17. 25

Eutichetis libri ꝓhibiti 12 7 1

Exactorum crudelitas vexat subditos & remedia 3.9.19

Examen triplex in graduandis 18 9 4

Examen graduatorum factũ a professorib sufficiens est Papæ aut principi vt non debeat ab aliis examinari 18. 9 9

Exarchus quis 6 7.5
Excantatio ad vulnera curanda 13.32.14 ad curandā vaccā laborantē gutturali morbo 13.32.15 cōtra pestē, 13.31 16 contra serpētes & omnia reptilia venenata & vermes 32. 17
Excantationes morborū reprobandæ 17 . 9. 9
Excelsa,& excelsorum sacerdotes,quid in sacra pagina 12. 12. 3
Excessus in imperatorum & in Sum̃orum Pontificum factis 26 5. 11
Excestus Phocensium tyrannus & eius annulus incantatus 12. 26. 3
Exercitus paulatim opprimendi, non collatis signis 11.4 6
Excommunicatio contra animalia nocentia quare & quomodo feratur 13. 31. 12
Excommunicatio gladius est ecclesiasticus 9.1.15
Exercitū conscribere iniussu principis tamen est maiestatis 7.19 8
Excommunicari debent ab episcopo proscripti banno imperiali 11.14.8
Excubias relinquens pro deserrore 11.7.3 & 11
Exemtiones ab oneribus plures multum grauant rempublicam 3.9 21
Exemplum habet vita superiorum 13 1.11
Exsiliū ad moderandam potentiam ciuium 13. 12. 10
Exsiliū decennale contra opulentos & præstantes ciues 22. 10 5
Exodi liber 12 5 7
Exorcismi qui & a quibus facti, & propter quod probentur 13 32.8
Exorcismi contra animalia nocentia 13 32,18 &,pcessus iudicialis 21. 12.6
Exorcismus de quo fit 13.31 11
Expeditio Christianorū sexcentorum millium in terrā Hierosolymorū 21. 7 19
Experientia sine arte fallit,& ars sine experientia 16 6 5
Expertes in reb. consiliis earum adhibendi sunt 24.6 9
Experti in qualibet arte consulendi 10.3.8
Explicatio cap. 17 Deuteronom. de rege quod pecuniam non debeat multiplicare 3.9.8
Explicandi leges vel docendi methodus 17.4 15
Explicatio cap. 1. de homicidio in sex cap. statutum de hereticis in 6. c. felicis, de pœnis in sexto 26 5.23 cap. alius,15.4 6 lib. 26.5.14 cap. super specula de priuilegiis 18. 6. 7 cap Hadrianus 6. 3 vt glossæ 6. 13 16 cap. in apibus 63. di. 6. 13 17 can. quo iure 8. distinct. 7. 20. 58 l. bene a Zenone, de quadriennii præscript. C. 7. 20. 56 l. fin de officio præfecti Africæ c 6. 13. 22. cap. quo iure,8. distinct. 6. 13. 34 cap 8. lib. 1. regum de iure regis 7. 20. 54 l. si vna,de bonis maternis 7. 10. 28 cap. si qua mulier 30 dist. 7. 11. 84 leg si senator,de dignitatibus lib 12. C,7. 9.7 & 8
Explicatio legis, bene a Zenone,de quadriennii præscripti 6.17.35 cap. Genes. faciemus ei adiutorium simile, &c. 7. 11 21 cap. 22. Deuteronom. de non induēda veste viri per fœminam 7 11 83 canon. in die consecrat. distinct. 5, 6. 13. 28 cap. 20. Exod non facies tibi sculptile 12. 15.3
Explicatio glossæ parag. 1. de pace tenenda dum ait Francigenas subiici imperio 6 13 22 leg. fin. de decurio C. 7 9 9 & 10
Explicatio cap. vnam sanctam de ma & obed. in extrauag 7.1.9 cap 1 de immunitate ecclesiarum in sextum & quod non seruetur 3. 7.39 & sequentibus cap. 2 de immunitate ecclesiarum 3 7. 23, cap. Constantinus imperator 96. distinct. 6. 13. 19.
Exploratores a quibusdam principib. submissi in populum 23 9 11
Exponebantur quando infantes apud Lacedæmonios & Catheos & Brachmanes Indos 15.1.16
Expositio liberorum quomodo prohibēda aut permittenda 14.3 6
Expositorum infantium quæ cura habenda & leges 14. 3 8
Expositi infantes habiti pour espaues 9. 1. 23
Extranei fere ciuitatibus fuerant vtiliores ciuib.4.4 17
Extranei recepti ciues num debeant admitti ad magistratus & honores eius ciuitatis 4.5.22 in republica qui 4 4 1
Extranei inuitati ad habitādum ciuitates priuilegiis 4. 4 18
Extranei omnes non sunt reiiciendi 4 4 17
Ezechias tulit thesaurum templi ad soluendum tributum regi Assyriorum 3.7.18 & 35
Ezras scriba synagogæ tempore regis Cyri 12. 5.13 academiam Iudæis construxit 12 5. 10

F

FAbulę quales sunt permittendæ pueris 15 1.3
Facies hominis caractere inuri quare non debeat ob pœnam delicti 16. 3 12
Facti quę sunt dec pe possunt prudentissimos 13.1.18

Factio quid, & in bonam & malam partem 23.3.1
Factio quid 23.1.4
Factio & confœderatio quomodo differant 23.3 8
Factionis tempore num secundum legem Solonis se iungere oporteat alterutri parti 23.4.5
Factiones in populo a principibus initio opprimendæ 22.8 9 Græciæ & Atheniensium quot & Siciliæ & aliarum regionum 23.3.2. Genuensium, Fregosiorũ & Adurniorum 26.1.7 duarum domorum Aureliæ & Burgundiæ in Gallia pernitiosæ 23 3.6 Gibellinorum & Guelphorum, 23.3.5. nigrorum & alborum eo. contra principem propius ad distinctionem pertinent regni, quam si fiant inter ciues 23.3.8.
Factionum malæ seditiones & subuersiones status reipublicæ 23.3.3.
Factionibus & coniurationibus obiecta remedia 23,4 1
Factionibus remedium tollere dissidia 23 4.4
Factionibus vtrisque quidam magnates fauere se fingũt secreto, vt pecunias extorqueant ab vtrisque 3, 6.20.
Falsæ monetæ expositores, vt puniantur 12.7.16
Falsis vtentes ponderibus, instrumentis, & aliis, quomodo puniantur 12.7.16
Familia per mulieres non continuatur nec conseruatur 7.11.16
Familiæ nomine qui comprehendantur 1.2.2
Famis tempore nec extranei eiiciendi vrbe, 4.4.25. fanum vnde dictum, & qd 12 21.3
Fasces imperii antiquissimi 7.11.37
Fasces non gerebant consules in vrbe, 9.1.38. sed extra eod.
Fasces & virgæ & secures Romanorum insignia potestatis regiæ Romæ, 6.20.19 & de institutione eorum, ibidem.
Fasces, Romanorum magistratuum insignia 12.13 14.
Fascinationes dissoluuntur argento viuo 13.31.16
Fascinis sortilegarũ resistentia 13.30.4
Fasti dies iudiciarii quot constituti ab Antonio Cæsare 2. 6. 7
Fasti proprio magistratu signabantur apud Athenienses 4.5.33
Fatalia remedia non admittunt 21.3.18
Fatalis Oleaster Messeniis 21. 3. 6
Fatalis necessitas vitari nequit 21.3.18
Fatale Dei ex arbitrio vt velit gubernare 21.8.9
Fatari hominum vitam reprobatur 21.8.4
Fatum quid ex sententia Pythagoræorum 21.7.20. cœlestium syderum quo argumento scripturæ sacræ probari videatur 21. 7. 22. inter Christianos pro dispositione & ordinatione rerum Dei & eius finitio 21.8.5 inter Christianos pto decreto Dei immutabili 21.3.27. ex syderib. regnorum quidam ponunt 21 61 1. dispositio rex in mundo a Deo 21 8 3. fatum seu voluntas Dei non potest nec debet ab hominibus grauiter ferri 21.12.9 a natura quidam distinguunt, an bene 21.3.28 fatum & necessitas Deo subiiciuntur 21. 8. 8. qui dixerunt hominum ex constellationibus natiuitatis 21. 7. 25. præuideri facilius quam euitari potest 21.3.25. regnorum positũ a quibusdam in constellationibus initiorum 21.5 1
Fati seu fato 3. sententiæ 21. 8. 5. fati necessitati nec deos refragari 21.8.1
Fato respublica regitur 21.8.3
Fato dari principatus 21.3.5
Fercardus 2, Scothorum rex primis annis bonus postea pessimus 8 1.8
Ferreus nummus 3.6.25
Ferrum habere aliquando prohibitum 9.1.19
Ferrum nisi in agricultura inhibet subactis 11.11.5
Festina lente quid significet 14.2.3
Festi dies comessationibus & luxu celebrari non debent 13.3.6
Festiuis diebus lætari in Domino permissum 13 20.4.
Festiuorum dierum vacatio & causa 13. 20.3. a quibus vacandum erat in festis Iudæorum & nunc in festis Christianorum, eod.
Festorum obseruationes Talmudicæ 12.5.22
Feudum quando retineri potest repudiata hæreditate eius qui possedit feudum 7.12.1. firmatur per itionem cum exercitu 11.8.8 masculinum & fœmineũ quid 7.11.94 non personale retinetur ab inhabili militiæ per alium seruiendo 26 5.2 debetur idoneis & habilibus 26. 4. 6. a regno libero multum differt 26 5.22
Feuda possunt quædam ex hibere obsequiũ per substitutum 26.5.22
Feuda parua in Gallia quid 3. 2. 17.
Feuda possidens domino debet honorẽ primũ in feudis quamuis rex vel maior domino in aliis sit 6 4.3

Feuda

Feuda non pertinent ad fœminas nec filios eorũ masculos 7.11.20
Feuda ab ecclesia retēta, sunt iurisdictionis temporalis domini 7.1.9
Feudi successio admittit ius repræsentationis nepotũ 7.10.14
Feudorum reditus dominis directis 3.2.14 diuersa qualitas vt alia antiqua noua, &c 7.12.1
Fides, oraculorum & dœmoniorum victoria 13 33, 34 fides Christiana maxime aduersaria Magis 13. 32. 13. vera ab origine mundi cœpit 12 3.1 seruanda etiã hosti doloso 7 20.60 Christiana dicta superstitio ab Ethnicis 1. 2 3 data malis etiam a principe seruanda 8. 8 10
De fide disputare publice prohibitum & quare 17.3.13
Fidei professio a graduandis ex bulla Pii 4. fieri potest in manibus doctorũ promouentium 18 9 11
Fidei Christianæ & religionis in audendo contra pericula malorum vis & robur 13.6 3
Fidei magna vis in incantationibus 13 32.4
Fidei se dare aliud quam potestati alicu⁹ se dare 11 11.7
Fidem Christianã suscipere, num Iudæi aut Pagani cogendi sint 12.4,11 & 12
Fidendum omnino vlli non est nec fratri 22.11.2
Fidendum, diffidendumque omnino non est 22 11 5
Filia repræsentans patrem prælata patruo in successione ducatus Britanniæ 7. 10. 10
Filiæ & fœminæ in pluribus regnis succedunt in regno 7. 11.52.
Filias prætextu voti qui immolarunt 13.5.2
Filiationis probatio difficilis & fere impossibilis quomodo, 14 3.2 de eius præsumtionibus, num. 4
Filii & nepotes in quibus puniantur pro delicto patris & aui in quibus non 26 5. 23. primogeniti cur a Iacobo patriarcha sceptri successione priuati 26. 4. 13
Filius Iuliani per obstetrices interceptus 14. 2. 4 tyrannorum cum tyrannis necati lege 26.7 5 & 9 natura sunt sub imperio patris 19. 1. 7 ex proximi delinquentis an possint priuari principatu per eius delictũ 26. 5. 23 non tantũ parentibus sed & patriæ nascuntur 14. 1. 2 non mittendi peregre antequam erudiantur 18. 2 8 ambitiosorum habentium potestatem in aula a principib. retinendi sunt quare 22. 10. 8 officialium militarium illis in militia succedunt 11. 8. 5 Belial qui non reuerentur regẽ 6. 22 nati ante dignitatem paternam quæsitã quando gaudeant priuilegio eius dignitatis, 7 9 9 & sequent. 7. 8 nati similes conceptus metus expositus imaginib. 12. 13. 4 prophetarum qui 13 33 11 principum quare non imitentur parentum probitatem 10. 6 7
Filiis iure diuino & naturæ debetur successio bonorũ paternorum 7. 9. 4 nulla distinctione quo tempore quæsita sunt bona, sed habita ratione mortis patris 7. 9. 5 filiis præposuit fratrem Mythrydatẽ Pharmaces in successione regni Parthici vt aptiorem administrationi 7. 12 8
Filiis regum & principum relicto titulo primogenito prospiciendum est ne redigantur ad stipem 7.5.3
Filium asserenti alicui mulieri alicuius, an credendũ sit 14 3.2
Filium immolauit rex Moab obsessus 13. 5. 2 vt alii dæmonis persuasu, eod.
Filium regnandi causa patrẽ sustulisse, sæpe inuentum 5. 4. 4
Fimi census 3. 5 9
Fines rerumpublicarum examinantur lib 5 cap. 5 per totum caput.
Fines diuersi, ad vnum finem 5 51 4.
Finis reipub minus principalis & alius finalis quis 1.1 19
Finis generalis aut medius 5.5.1 in deliberatione primus, in assecutione postremus 5. 5. 8 hominis felicitas 6 1. 13 eorum qui curant rempublicam, vtilitas publica non proprie est 4.5.46 finis & euentus cõsiderandus in prolatis extraordinariis vocib. 15.6 10
Finni ventos vendebant impeditis nauigare 13. 27 9
Fiscus repræsentat principem & rempublicam 7. 20 31 quomodo distinguatur ab ærario & thesauro 3 3.3
Fisci seu ærarii & lienis comparatio 22 12 7
Flagra qui gestarunt ꝓ armis & quare Corcyreæi 23.9.6
Flandriæ comitatus delatus nepoti comitis Roberti nato ex primogenito præmortuo, excluso patruo 7. 10 9
Flauii dicti leges Longobardorum 6 10 20
Flores quare inscripti nascantur 16.13 14
Flumina nauigabilia & ex quibus fiunt nauigabilia publica & iuris regii sunt 9 1 27

Fluminum ex vorticibus diuinationes 13.33 27
Focaria quæ dicatur 1. Reg. c. 8 9 1.48
Foci ratione tributum impositum 2 4. num. 13 & 17
Fœdus æquum quid 11.11 8
Fœdus cum clausula, vt alter populus alterius maiestatem comiter obseruet, q d contineat 11.11 10
Fœdera fortiora affinitatibus interuenientibus 11.11 3
Fœderi & societati adiici debet vt transeat ad posteros 11. 11. 9
Fœderis tria genera, & tres fines 1 victorũ & vincentium, 2. recedentiũ sponte a bello æquo fœdere, 3 amicitiæ contrahẽdæ inter nõ hostes 11 11. 4 & sequent.
Fœderis & sponsionis & pactionis differentia, 11. 11. 7 & ibi de solemnitatibus fœderis.
Felicem & fortunatum se dici voluit Sylla 6.11 9
Felicitas vltimus finis hominis 5.5.9 & 10
Felicitas humana valde incõstans cui fidendũ non arbitrantur sapientes 26.3 9
Felicitas seculi, interdum arguit iram Dei 22. 6 9
Felicitatis humanæ fallacia 6.3.10
Fœminæ vi Boemiæ regnum occuparunt 7.17 26
Fœminæ seruire debent viris natura 2. 11 4 num conueniat imperare vel principatum tenere per tot. c. 11. lib. 7 disputat. in vtramque partẽ, sunt & quodam modo feudorum capaces 7. 11. 94
Fœminæ comitiis non intererant 7. 11. 11
Fœminæ egregiæ formæ nuptiæ causa perditionis status Ardeatum 23. 2. 2
Fœminæ exclusæ a successione regni ex genere Spartarum 7. 4. 1
Fœminæ erudiebantur artibus liberalibus & disciplinis & mittebãtur ad scholas 7 11.74. & 75
Fœminæ in quibus cásibus sint melioris conditionis ipsis viris 7. 11. 92
Fœminæ excludi a successione regnorum non est barbaricum 7.16.9
Fœminam marem læsum esse dixit Aristotel. imperfectum animal, in quod animas emendandas hominum mitti dicebant Platonici 7.11 8 veste virili vti prohibitum 7.11 12
Fœminas decet decretum domus 15.2. 4
Fœminis aurum gerere prohibitum in penuria pecuniæ Ephesiorum, & quod haberent, iniunctum mutuo dare reipub 3. 6 28
Fœneratoribus impositum tributum 3.6.9 & 11
Freta cur dicãtur fugare dæmonas 13 31. 15
Folia ambulantia 13.25.3
Folia librorum quare dicta 16 3. 1
Fora quare diuersa constituta singulis locis 2.6 10
Forensium personarum rapacitas castiganda 2 6.14
Fori appellatio ad quæ pertineat 2 6 1
Forma censualis vel censum describendi 3 4 9
Formæ creãdorũ magistratuum diuersæ ex moribus 4 5 39
Formula faciendi fœderis cũ hoste 11.7. 1
Fornicatio facta in templo, quomodo acriter vindicata per vindictam vt ferunt religionis 13 8 16
Fornicationis vehementes præsumtiones 14. 3.4
Fororũ apud Athenienses diuersa nomina eorũ 2. 6 10
Fortunæ humanæ inconstantia 63.10
Fortunæ prænestinæ sortes vetitæ 13.1.23
Fortunæ aureę statua & imago in cubiculo imperatorum 12 13.13
Fortunę natura & inconstantia 22 6.8
Fortunam quid dicant Christiani aliter quam Ethnici 63 11
Forum iudiciale locus aliquando non fuit 2 6.2 venale in publicis & priuatis locis, 2.8.1 sine nundinis & cum illis eo. iudiciale a Catone acutis lapidibus stratum ne populus assuesceret litibus 2. 6. 9 iudiciale longe a mercatu ædificari debet 2.6.15
Fossa vrbis vnde 2 1.3
Franca feuda in Gallia quid 3.2 17
Francia non est subiecta imperio aut Summo Pontifici in temporalibus 6 13.22
S. Francisci stigmata fingentes puniti 13, 14. 7
Francorum de non inuitando ad bibendum, eod. 8
Frater quasi fere alter 7.11.16
Frater mortui Antiochi quo argumento voluit excludere filium fratrem a successione regni 7.5 13
Fraterna societas quæ 5.1.10
Fratrem Getam Antoninus obtruncauit regnandi cupiditate 5.4.9
Fratres etiam non potuerũt se cõpeti in principatu gerendo 5 4 5 & 6 & 7
Fratri prætermissis liberis proprijs reliquit regnum paternum Pharmaces 7.5.6
Fratriæ fuerũt diuisiones populi apud Romanos 13.2.9
Fratriæ seu sodalitates religionis causa probantur iure ciuili 1 8 5 comessationis sublatæ 13 19 16

Fratricellorũ ſublata congregatio 13 3.17 luxuria 13.19.11
Fratrum diſcordia pro regno patris, illos & regna perdidit 25 1.18 & ſeq.
Fraus a conſiliis abeſſe debet etiam contra hoſtes 24.8 9
Friderici depoſitionis ab imperio cauſæ 26 4 11
Friderici Ænobarbi tempore bella prætextu religionis 13.7 6
Frotho rex 4 Danorum 3 5.12
Fides promiſſorũ vnde dicta 8 8.1 ex verbis oritur, illa ex mente eo. 2 & ibidem de veneratione eius.
Frugalitas principum laudatur 8.6.1 & in quibus conſiſtat eod.
Frumenti vendendi ex poteſtate facta reipub compendium, 3.6. 14 & ibi de prohibita alio venditione
Fulminum ictus, præſagia explicata 13 33 24.
Fundatores academiarũ debent vocari in præponendis præceptoribus 18 2.18.
Funere præſtantiore ferebãtur imagines maiorum niſi diuinitate donatorum 12.13 15
Fures retenti per ſtatuam Pelichi 12 17.9
Futura præſcire, Dei eſt 13. 33. 14
Futurorum exitus conſiderandus 10. 4 6 prænuntiatio ad Deũ pertinet 12.20 7
Fuxenſis domus & ditio iure repræſentatiõis primogeniti adiudicata fuerũt nepti excluſis patruis 7. 10. 11

G

GAbaonitarum dolus in pace impetranda non fuit improbatus 7 20. 60.
Galba necatus procurante Othone Syluio qui imperium ambiebat 7.7 9 necatus quod trium tantum ſententia regeretur 22.9 6
Galeis qui primũ criſtas impoſuerunt 6.16 2
Gallia tres vide diuiſos reges Gunthranum Aureliæ, Sigebertum Metis, Chetibertum Pariſiis 7.10.17
Galliæ regi priuilegia data a Sũmo Pontifice exigendi ab eccleſiis & eccleſiaſticis 3.7 46
Galliæ iuſtitia 10,2.4 regnum quare excludat fœminas a ſucceſſione 7. 11 97
Galliæ iure eccleſiæ & eccleſiaſtici compulſi ad contributionem ad muros & ſtipendia militaria & alia 3. 7. 26 explicatur num. 46
Galliæ populus in quot ordines diſtributus 4. 1.14
Galliæ non ſunt ſubiectæ imperatori aut Summo Pontifici in temporalib 6.13.22
Galliæ rege mortuo quomodo magiſtratus exerceant poteſtatem 4 5.38
Galliarũ regni de fato & eius proſapia vaticinium 21 3.21 antiqua forma reipub. 5.1. 15 18. noua eod 13
Gallici conuentus generales annui olim 24.4.6
Galli auis inſignia quid ſignificent 6 16 3
Galli comam circumtondebant non radebant, rex ſolus prominentem habebat 6 16.12
Gallorum inter ſe diuerſi mores 4 4 4 concilium generale apud Carmytũ ſub Druydibus 13. 12 16 regum noue creatorum ceremoniæ 6 20.26 candidum pectus 4.4.11
Gualtheri regis marmor fatale 6.6 8
Gambara mater primorum ducum Longobardorum ſtrenua & prudens mulier 7 11. 38
Gandaui ciuilis ſeditio, ob imagines ſacras 12. 14.10
Gaon eſt doctoratus Talmudicus 12. 5. 30
Garde & Bail ſpecies tutelæ in Gallia, in qua proximus bonorum minorum facit fructus ſuos 3.2.21
Gariſim mons quis 12. 21. 18
Gazith conſiſtorium maius Iudæorum iudicum 4 5.29
Gedeon aras Baalis etiam patris deſtruxit 12.21 5 recuſauit dici rex Iudæorum 26. 1. 14
Gedeoni principatus delatus a Iudæis & ſuis paſtoris 7. 4. 4
Gelon tutor filiorum regis imperium occupauit eiectis pupillis 7. 18. 10 nudus prodiens populo reſtituit poteſtatem 26.1.15
Gemini Euriſthenes & Procles, 7.5.18 Romulus & Remus eod.
Geminorum quis primogenitus dicatur vt ſuccedat, 7. 5. 16 ſed ſi non appareat quis primo editus eod. 17 vel ſi exſecto vtero educti fuerint quid 7 5 17
Geminorum quis primogenitus eſſet, cognitio petita ab oraculo & cura matris 7. 5. 18
Generoſum & nobile quomodo differant 4. 2 8
Genibus quomodo religio inſit 1. 1. 4
Genio principis Perſarum parata ſingulis dieb. menſa 8 3 7
Genius & fatũ a conſtructione dantur ciuitatib. 21 3. 18
Genii noſtri vel ciuitatis boni nõ recedũt a nobis iuſſi a Deo niſi triſtes 21.4.11
Gennadius epiſcopus Conſtantinopolitanus 12.13.7
Gentiles cauſa religionis defendendæ perſecuti Chriſtianos & Iudæos 13. 7. 1
Gentils hommẽs qd differre dicantur a nobilibus 4,2.4

Genuenses expulsa nobilitate popularem statum induxerunt 4 3 11
Genuensium discordia, eos subiecit Sfortiarum potestati 23 3.4
Genutii Cippi prætoris contemtus regni 26.1.13
Gergini adulatores insignes 8. 7. 6
Georgius Schichetius dux agrestium hominum Germaniæ contra nobilitatẽ 4. 3. 11
Geri non posse in eadem repub. 5.4.11 idq; ibi multis probatur argumentis, &c. 12
Germani non pugnabant luna decrescente 21 7.29
Germanus, Patriarcha Constantinopolitanus, sponte se abdicauit sede & quare 12, 14 6
Germanorum inter se diuersa 4. 4 9
Germanorum antiqua reipublicæ forma 51. 1.4
Germani historia de illusiõe sortiariorum 13.28.1. & 17
Gerusia senatus Lacedæmoniorum 24.4.5
Geryonis Thebani ossa conseruata 13.14.6
Gestus & actio oratoris & vox qualis esse debeat 17. 4. 18
Geux in Belgia & eorum tumultus 1.4.9
Gizid rex Persarum, imagines ad Iudæi cuiusdam suasionẽ, de templis Christianorum eiecit 12.14.3
Gladii ministri princeps in monarchia & republica in aliis specieb. reipub. 9 1.16
Gladii potestas soli principi a Deo data. 9.1.15 iis duplex spiritus & temporalis & quis vterque ibidem.
Gladio cincti qui populi ambularunt etiam tempore pacis 11.1.2
Gladius Ecclesiasticus non materialis 13. 14. 20
Gloria vera principis quæ sit lib.7 per totum cap. 9
Gloria inanis reprehensa & ambitio 13.14.15
Gnasco quid significet Polonice 6. 16.7
Gnostici impurissimi hæretici confinxerunt nomine Apostolorũ euãgelia 1 7.5
Gradus in scholis sumentes, quantũ expendere in conuiuia debeant 13.3 5
Golgolta mons 12. 21.15
Gothi quomodo vastarunt imperium Orientis & Occidentis 11.3.4
Gothi occupantes Italiam dixerunt Augustalem dehinc Odoanũ duces Imperatores Romanorũ 6.13 21
Gotthici regni initium & finis 20. 1. 22
Gracchi duo tribuni plebis, ob seditionem commotam occisi 23.9.15
Graduatus probatus an reprobari possit 18. 9. 10
Graduati a sede Apostolica quales 18.9.7
Graduandi non debent excedere sumtus taxatos 18. 9. 13.
Gradus indignis conferentes academiæ priuilegiis priuantur 18. 9.2
Gradus academiarum Gallicarum scholasticorũ tres, baccalaureatus, licentia, doctoratus 18.9.5
Gradus conferre ex priuilegio tantũ academiis concessum, 18. 9. 1 & quale tempus requiratur, num 3
Græca lingua quando & in quo loco fuerit prohibita 15.3.8 & 9
Gręcam linguam discere cur Carthaginenses prohibuerunt suis 15.3.7
Grammatica vnde appellata eiusque partes 17. 1.1
Grammaticis vacatio munerum & hospitum concessa 17.1.6
Grammatici veloces & rhetoricam docebant 17. 1. 2
Grandines & tempestates malefice excitatas, vt sopitas 13. 31. 10
Graphiis & stylis occisi 9.1.19
Gregorius 3. Summus Pontifex Leonem 3. Imperatorem Orientis propter violatas imagines imperio priuauit 6.13 20
Grues vnum ducem sequuntur 6.2.1 vnum ducem habent 5.4.3
Gubernatio principum Syderum superiorum influxibus comparata in pluribus 10.3.2
Gubernator imperitus reipublicæ, etiam cum bonis legibus perdit rempublicam 10. 6.8
Guelphorum & Gibellinorũ factionum malæ & causæ 23.3 5
Guilimeri dolosa impostura vt regem detruderet & sibi regnum pararet Vandalorum 7.18.12
Gundebaldus post mortem Childerici partẽ regni in Aqtania vsurpauit 13 17.17
Gundoaldus mentitus se filium Clotarii regis pro rege in Gallia a militibus receptus 7.18.5
Gummi scribi in quibus possit 13 6.5
Gyges quomodo per parricidium domini regnum Lydorũ adeptus sit, & quare non diu eius posteritas potita regno 20 1.13
Gymnastica ad qd vtilis 15.1.7
Gymnosophistæ sapiẽtes Indorum nudi 6 18 2

H

HAbilem non esse, & non exsistere quomodo patria aut non 7.10

Habi-

Habitatio nō facit ciuē 1.3.20
Habitatio principis adfert vrbib. celebritatē vt opes 2. 1. 11.
Habitator quid differat ab hospite 4. 4. 21
Habitus non facit monachū vt intelligatur 4 11.9
Habitum religionis gestare, quando obliget ad obseruantiam regulæ 13. 4. 6
Habituum externorum imitatio habet præsumtionē imitationis morum 4. 11. 2
Habitum nouum religionis facere non licet, 13. 4. 6 nisi quis priuatim velit sine secta noua sibi induere q̄ licet, vt etiam auriculatum 13. 4. 6
Hanno Carthaginensis voluit se Deum, per aues edoctas publicare 15. 6. 6
Hannonis Carthaginensis reipublicæ inuasio & supplicium 23 9 8
Hereditatis diuisio causa seditionis apud Hestiæum 23. 5. 1
Hæresis causa mutare potest academia locum sed cum auctoritate superioris Sum. Pont. & principis transferenda 18. 6 10
Hæreses a Philosophis proditæ 17. 7. 17
Hæresiarchæ Magi. & Magiæ scholam aperientes 13 27. 6
Hæreticæ inquisitionis prætextu non debent turbari respublicæ aut bona iniuste occupari 13 13. 18
Hæreticæ academiæ vitandæ 18. 9. 12
Hæretici perpetuo silentes 17. 4. 9
Hæretici maxime dialectica & rhetorica abusi 17. 3. 7
Hæreticis prohibitum deferre magistratus aut honores in republica 45. 23
Hæreticorum libri reiiciendi 16. 8. 10
Halcas sacerdos Ethnicorum vates 13. 33. 16
Hannonis inuentum ad conciliandā tyrannidē 13. 11. 9
Hannonis Iouis figura arietis 12. 18. 14
Haquinus Magus, Noruegiæ princeps 13. 27. 9
Harmodius tyrañicida 12. 13. 3
Hasta sceptrum regum 4 6. 5. 3 idem quod sceptrum regium vnde & dii in imaginibus hastati 6. 20. 20
Hebræorum legis diuinæ appellatio & diuisio 12. 5. 5
Hecatæus Indorū rex 7. 11. 55
Hereditas quando repudiato principatu mortui vel cōtra retineri possit 7. 12. 1
Hæreticis fauere vel adesse in quoquam prohibitum est 12. 7. 15 Hæretici corruperunt sacras scripturas & reiecerunt quando aduersabantur, aut alias finxerunt 12 7. 5 & 6 in euangeliis idem & 7
Hæretici quibus modis cogendi redire ad fidem, vel puniendi 12. 4. 9 & 10
Hæreticorum astus in turbanda republica 13. 7. 6
Hebraicæ literæ quando lectione per puncta & alia faciles euaserint 16. 1. 4
Hebraicarum literarū significationes 16. 1. 1. & de antiquitate illarum, eod. 2
Hegesiæ philosophi oratione de miseria vitæ ad mortē audientes impellebantur 17. 2. 5
Helenæ nomine laudabant bonas reginas antiqui 6. 10. 4
Hellenius pastor vates futuri belli Troiani 13 33. 16
Heluii pertinacis imperium 85. dierum 6. 3. 13
Heliodi historia Caricletia 16. 8. 9
Heliogabali Cæsaris mores spurcissimi & inanes 6. 3. 9
Helii principatus cur ademtus & suis 13. 10. 1
Heluetii propria incenderūt vt aliena regna inuaderēt
Heluius pertinax octuagesimo die imperii necatus quod nimiū probus 26. 3. 5
Heli filiis ob luxuriā ademtum sacerdotiū cum principatu 22. 3. 5
Henricus septimus Imperator veneno periit 13. 8. 7
Henricus Suetiæ rex Magus ventos pro arbitrio excitauit 13. 27. 9
Henricus I. Anglorum rex, tributum per iugera dotis filiæ causa primus indixit 3. 4. 17
Henricus II nothus fratre legitimo & naturali necato regnum Hispaniarum occupauit 7 8. 16
Henrici V. contra patrem belli color ex religione 13. 7. 6
Henrico IV. Imperatori bellum causa religionis filius mouit 13. 10. 8
Heraclidarū progenies quandiu imperauit Lydiis 20. 1, 13
Heracliti Ephesii doctrina absoluta 15. 1. 27
Herba parietaria qui titulos suos parieti affigit 6. 11. 13
Herbæ quæ diuinationem & euocationem deorum seu dæmonū melius, dabant 13. 25. 12
Herbæ excortisatæ contra maleficia 13. 30. 4
Herbarum suspensiones & collectiones contra malos 13. 31. 6
Hercules qui dicti 6. 12. 2
Herculis senis trahentis catenis aurib. alligatos imago quid significet 17. 2. 6
Heretages, de guerpis quid Gallis 3. 2. 8
Heri potestas in seruos q̄ 5. 1. 8
Hermes D. Pauli discipulus 12. 22. 4

Hermetis pastoris liber, num habeat auctoritatē 12,7,8
Hermodor⁹ Ephesius exilio affect⁹ ꝙ frugi homo 5,3,27
Hermogenes Magus a dæmone ad D. Iacobum legatus portatus 13 28.8
Herodes multa parricidia peregit vt regnum sibi Iudææ quæreret 7.7.6
Herodes Ascalonita quomodo occupauit tyrannidem Iudæorum 6,18,14 prius tyrannus postea rex 8,1.15
Herodis Antipæ mortui quidam se filium finxit & regnum eius petiit, & de eius exitu 7.18.9
Herodis superbia a Deo punita dum permitteret sibi voces diuinas tribui 6.12.6
Herodis qui necauit infantes mors detestabilis, 13.12.25 alterius Herodis qui necauit D. Iacobum, eod.
Herodis tyranni remedia in arcibus contra populum tumultuantem 2 5.2
Herodiadem conuenire sortiariæ se dicunt in aduentibus suis 13 28.2
Heroes semidei 6,5,5
Herostrati memoria damnata, templi Dianæ voluntarii combustoris 12,21,28
Hersilæ consilium pro sedandis Sabinis 7,11,36
Hetha mulier strenua Danis præfecta 7 11,5
Hieroboam cui De⁹ regnum dederat idololatrare fecit populum 13.11 8
Hieroglyphicæ literæ 12 9 2
Hierosolymæ subuertendæ vaticinia & fatum, quod euitare non potuerunt, qa decretum Dei vt perirent 21,5.22
Hierusalem, ædificata vna manu & alia habente gladium per operarios 2.7.1
Hildebertus Abbas Blandinensis, martyr pro imaginibus 12.14.10
Himilcon necatus a Gelone 13 5 6 prætextu sacrificii faciendi & cap. 8 num 14
Hippiæ Atheniensis ad comparandam pecuniam inuētiones vectigaliū 7. 6. 22
Hippodamus Milesius 3. 2. 2
Hirci idolum 12.18.14 dæmonii sagarum forma. eo peccati similitudo, eo. & cap. 19 num 10
Hispani ingenia habent propiora feris quā hominibus 19,1,19
Hispaniæ regnum non recognoscit imperatorem superiorem 6 13 26
Historię Iudaicæ libri cur praeponantur in ecclesia Christianorum 12,5,17
Historiæ vsus quales principi reipublicæ 10.6 16
Historiographus Galliæ reprehensus 7,16.9
Historiographi se dicentis Gallici impudicum mendacium 7,11.63
Historiographi qui sint sequendi aut reiiciendi in historia Assyriorum, Persarum & Medorum 20,1,8
Homeri calumniator 16 8,8
Homeri libros valde dilexit Alcibiades 16 10,2
Homerus mendacia scripsit 12,12 4 falsus scriptor pronuntiatus 13.33,19
Homicidæ regum quare grauissime puniendi 26,7,17
Homicidia & parricidia commissa regnandi causa, 7,17, num. 4 & 5 & 6 & sequent.
Homicidis inuoluntariis vrbes confugii pro securitate 13. 22.3
Homo quomodo dicitur creatus ad reparandas ruinas angelorum 5,5,19 ad imaginem Dei creatus 7,11,3 vel ciuitas Dei vel dæmonis esse potest 1,3,5 quomodo & in quibus dicatur habere imaginem & similitudinem Dei 7.11,66 habet propriam ciuitatem in cœlo & potest declinare in ciuitatem dæmonum 1,3,5 quare propter Deum factus dicatur 5,5,12 natura nobile animal vitio ignobile 4,2,1 in bello superatus potest necari 11,10,5 cur dicatur omnis creatura 19,1,6 perfectus omniū substantiarum est particeps & anima illis præstat & dominatur 19,1,2 habet liberum arbitrium ad bonum vel malum, vitam vel mortem 21,8,4 obediens Deo omnium creaturarum habuit subiectionē: vbi Deo reconciliatus fuit singulari a Deo præseruatus 21,10,6 quomodo impressionibus superiorum corporū indirecto moueatur 21,9,22 expresso Dei verbo imperium accepit in animantia omnia terræ 19,1,9 dominatur creaturis 21 9,16, quid cōmune habet cum aliis & qd proprium 4,10,15
Hōminis quantumuis sancti non est in omnibus probata 6,13,33 superbia fræno indiget superioris 6,1,10 & 14 proprium Deum cognoscere, & religione eius vti 12,4,1 perfectio & cognitio ante lapsum qualis 1.3.16
Homines & post lapsum non fuerunt in vita solitaria primum 1.2.6 im̄olati sub specie religionis 13,5,3
Homines tricorporei & bicorporei, dicti quia tres vel duas linguas noscant 15.4.2
Homines syluas & deserta habitantes adhuc habuerunt quandam societatē inter se 19,1,8
Hominum masculi fœminæ, vtriusque sexus 1,3,12

Hominum Ethnicorum cura etiam in prudentia Dei 12,13.20
Hominũ varia iudicia 16,8,2
Honesta secundũ mores probantur 7,11,88
Honesta sunt, quæ & iusta 9,1,1
Honestum non est quod est licitum 9,1,2
Honestum & honorabile nõ idem vbiq; habetur 4,10,7
Honestum ratione diuersorum locorum, & alibi inhonestum,7,4,13
Honestum bona consilia facit 24,8,8
Honor alit artes ingenuas 18,3,8
Honor vel contemtus gerentium potestatem, refertur ad eos quorum nomine gerunt 4,10,12
Honor principibus & pontificibus delatus potius ad Deũ & religionẽ pertinet, vt inde extolli non debeant 6,12,5 honor on⁹ habet vere 4,10,10 & præferentia in personis ecclesiasticis quomodo consideratur & statuitur 4,10,19 cur maior debeatur ecclesiasticis, 13,14,14 & 15 quomodo illo abutantur, & ex abusu puniantur 13,14,15
Honor factus imaginibus, refertur ad relata 12,13,12 & 13
Honorem non deferentes magistratibus Romæ castigati 8,4.5 petens alios honorare debet 8 4,3
Honore distinctus populus Romanus in suffragiis 4,1,5,& dignitatibus, eodem 6
Honores comunicandi popularibus a principe, vt tuto regnet 22 8 9
Honores non bene ex censu a Romanis delati fuerũt ciuibus 4,1,8
Honores publicos prohibitum deferre Iudæis & hæreticis 4,5,23
Honores municipales accipere inuitus etiam cogendus 4,5,4
Hõores mutãt mores sed raro in meliores quare 4,10,10
Honores in repub. pro præmiis & aculeis ad meliora 4,10,9
Honores gradatim dignioribus deferendi 4,10,3
Honorum parium qui præstantiores 4,6,8
Honorum ambitio, mutat paucorum & aliarum rerumpub. statum 22,1,5
Honoraria præceptoribus & professoribus quæ & quanta constitui debeant 18,4,1
Honorantur pessimi quique turbata repub. 23,1,5
Honoribus quomodo cito satietur populus 5.2,4
Honorabile quid sit iudicandum ex more & opinione locorum vbi de honore agetur 4,10,12
Honoratus præteritæ fortunæ inferioris memor esse debet ne superbiat 4,10,10
Honoricus Giezerici Vandalorum regis filius prælatus in regni successione Gondabondo filio primogenito 7,10,19
Honoricus rex ex Christiano postea factus hæretic⁹ 8,1,3
Hopo Magus 13,25,21
Horæ vnius magistrat⁹ 4.5,36
Hortensia eloquentissima causam fœminarũ coram triumuiris egit 7,11,80
Hortus non fieri debet in vrbe ex ruina domus sine magistratu, 2 10,3
Hospes quid differat ab habitatore 4 4,21
Hospites qui 4,4,20
Hospites militũ non tenentur illis præstare lignum, oleum, culcitram, balneũ, 11,5,8 nec quicquam aliud pro eorum animalibus aut victu imo nec sponte debent 11,5,9 & 12
Hospitalia noua ædificari prohibuit Phocas Imperator 13,17,5 & loca alia pia societatum probata 13,2,7 eorum priuilegia, eod.
Hospitium publicum confessi, inuiti etiam viatores tenentur recipere 4,4.21
Hospitii militaris signum debere, habet pœnam falsi 11,5,7 ius & hospitalitatis tessera 4.4,21
Hospitio vicinum onerare punitur 11,5,14
Hospitia quæ debeantur militibus & a quibus vt qui immunes sint 11,5,7
Hospitia non debent clerici 13.20,1
Hospitiis excusati non excusantur, si plures domos habeant, in omnib. 11,5,7 nec qui alios hospitio onerari curant 11,5,14
Hospitum non recipiendorũ priuilegium datum professoribus 18,7,7
Hospitiorum immunitates pecunia dantes duces aut alii locis aut domib. capite puniuntur 11.7.41
Hostes qui 4,4,2 foris impediunt ne oriatur bellũ ciuile in populo 23,7,1
Hostibus imminentib. quomodo prospicere sibi debeant respublica vel princeps 21,12,1
Hosti fides data seruanda 11,10,9 & 10
Hospitib. pecunias auferendi strategemata 3,6,12 & 13
Hostis impune domo celari nequit 11,16,8 non est contemnendus sed semper a se obseruare oportet 11.7 57 & in margine
Hostibus quæ vendenda non sint 4,7,8

Hostib. erepta a nostris, quādo restituantur dominis prioribus & quæ & quando fiunt capientium 11 15. 9. & 12
Hostiam consecratam furantur, retinent sortilegæ & maledictiones exsecratas offerunt dæmoni 13. 27. 14
Humanarum rerum inconstantia 22. 6. 7. 26 3. 9
Humiliatio præcedit glorificationem, ruinam, superbia 13. 14. 16
Hycsi dicti Dynastes Ægypti quare 6 10. 24
Hypericon herba contra dæmones valet 13. 31. 18
Hyperbolus dolo ex infimo genere ad potentiam erectus tandem misere periit deiectus 7. 18 11
Hypocrisis & simulatiōis mala 13 12. 23. & seq.
Hypocrisis graue peccatum 13, 1, 7

I

IAcobus nothus Cypri regis eius filiæ legitimæ regnū ademit vi 7, 8 9
Iacobus Bussularius monachus Ticinensem populū circumducens sibi eius parauit sed breuem tyrannidem 7 18. 14
Iaelis mulieris fortitudo 7. 11. 42
Iani templū & figura 12. 21. 27
Iasonis & Menelai de Pontificatu contentio statum Hierosolymis reipub. subuertit 23. 3. 4
Idolum Thamuz 12. 18. 24
Idolum hirci, 12. 18 14, canis, 15 asini 16
Idolum, imago, similitudo, in quo differunt 12 15. 4
Idola & idololatria explicantur toto cap. 18 lib. 12
Idola alia culta ab Israelitis 12. 18. 11
Idolorū oracula quomodo p̄ impositionē reddita 13 13 14
Idololatræ quare facile quod volebant persuadebant 13. 12. 20 quare circa pluralitatem deorum facile errauerint 12. 19. 9 zelo defensionis religionis Dei necati 13 6 1
Idololatria quid, & quomodo ab idoliis & idolis differat, 12. 18. 3 initium a Nino eod. 4.
Idololatria & in quibus ab idololatris debeant abstinere 12. 5. 24
Idololatriæ ortus & progressus 12. 3. 1 & 2
Idomei insignia 6 16. 3
Ignis in auguratione seu in thronizatione imperatoris antiquitus præferebatur, 6. 20. 5 sidipsum & apud Persas & quare, 6. 20 11
Ignis significationes & mysteria, 6. 20 15 proprietates & natura, quæ principem imitari oporteat, 6 20. 15
Ignis diuinitatis symbolum 20. 11 & 12 perpetuo conseruatus in templo Dei veri & inde etiam idolorum 6 20 12 antiquum idolum Babyloniæ 12 15. 5
Ignem adorarunt Persæ Lituani & alii 6. 20. 13
Igne quomodo lustrarent filios idololatræ in Moloch & valle Ennon 12. 18 7
Ignis scripsisse legem diuinā Deum somniant Thalumestræ 12 5 2
Ignobilis Sosthenes propter egregia eius acta, prælatus in electione regis Macedonum nobilibus 7. 15. 4
Ignobilis quis 4 2. 8
Ignobilitas vitii reddit nobiles ex fortuna ignobiles 4. 2. 6
Iedua animal habens os ad diuinandum 12. 20. 6 eiusque animalis mirabilis forma & vita eod.
Ieduini diuinorū gēus 12. 20. 6
Iehu ficto cultus Baal vt idololatras necaret 13 8. 4
Iehu occiso rege Ioram domino factus rex Israel 13 10 7
Ieiunium versionis legis in Græcum 12. 5. 34
Ieiunio indicto vnius diei, pecunias quas quisque impendisset vno die iusserūt Lacedæmonii impendere Samiis, 3. 6. 15 & princeps Lotharingus in tributum.
Iephthe dux Israel spurius fuit 7 8. 1 filiam sacrificauit prætextu voti implendi 15. 5. 2.
Ieroboam rex electus tamen idololatra 13 10. 4 quomodo decem tribus subtraxit Salomonis filio 22. 9. 2
Iesus nomen inuentum scriptum in cordibus quorundam martyrum 16. 3 1.
Iesu Christi amor in suum populum 8. 1. 17
Iesus filius Syrac, quis auctor libri ecclesiastici 12 5 16
Iezabel vxor Achab impia 13. 10. 6.
Ignauiæ causa Hiarnus regno pulsus 26. 4. 4
Ilia vestalis compressa ab Amulio sub titulo Martis 13 19 4
Ilias Homeri nihil aliud quā stultorum populorum & regū continet æstus 6. 3. 3
Illiberalitas quid 22 12. 8
Illicita ministeria prætextu militum prohibitum exigi 11. 5. 11
Illiterati iudices esse de quibus possint 4. 6 11
Illustres superillustres spectabiles &c. quo gradu sint 4. 10. 5
Illustres dicuntur cur professores artium & scientiarū antiqui 18. 3. 10
Imago Dei in homine in dominandi potestate 2. 11 3. quomodo dicatur vel non mulier

mulier & homo 7.11.66. quomodo fiat Patris, Filii & Spiritus sancti 12.13.7. absconsa luminoso splendore se prodidit 12.13.35
Reliquiarum Cotyon instar pannus in quo consecratũ corpus Domini 12.13.36
Imago considerata, generat similia iis quæ repræsentat etiam in conceptionibus corporum filiorum 12.13.4. plorans plumbo fuso oculorũ 12.17.11 tauri aut leonis aut draconis, in capite gesta pro insigni regum Ægypti 6.20.24
Imago principis depicta 26.2.1
Imaginem Christi & Abrahami, in larario habebat Alexander Seuerus 12.14.1
Imagine crucifixi abutuntur aliqui sagittarii & qui armis vacant 13.29.2
Imagini regis Persarũ mensa instructa ponebatur 12.18.21
Imagines artificiales motus imitantur 12.17.11 ad mortem Thamus ex toto orbe congregatæ ad imaginem Solis subito lachrymantes 12.13.23 iussu Dei in templo factæ 12.13, 17. Dei iussu in templo 12.15.5 quomodo venerandæ, ex concilio Niceno 12.14.12 quare sacræ aut prophanæ dicantur 12.13.6 incantatæ vel magicæ 12.17.9 maiorum in funere mortuorum ferebantur, nisi diuinitate donatorum 12.13.11 ex rebus similes illis fluere 12.17.1 pro libris 12.13.1. concitãt citius animos 12.13.2 causa seditiõis & persecutionis 12.14.8 & 10. sortilegæ punctæ, quomodo lædant eos quorũ nomine fiunt 13.28.21. auorum, murium, Deo pro voto ad salutem oblatæ 12.13.27. ipsas Christi, Pauli, Homeri, Pythagoræ, qui adorarunt 12.18.23 euersæ & restitutæ Antiochiæ, & apud Massilienses 11.14.13 sanctorum olim tractæ ad aggrauationem cessationis diuinorum officiorũ, quod hodie non licet 17.16.8 incantationum Lierami 13.27.2
Imaginũ contemplatio mouet animos ad ea quæ representant naturaliter 12.13.11. & ibi exempla. honor & contumelia seu iniuria refertur ad relata 12.13.13. est vsus & abusus 12.13.5 hostes Seuerus & Xenechias 12.13.10 abusus præcessit idololatriam 12.18.2
Imaginatio voces se audire quæ non sunt fingit quare interdum ratione præcedentium auditorum, 15.6.1. vel ob metum turbata imaginatione eodem numero 2
Impietas extremum vitiosum religionis 12.2.1
Immortalitatis fides ad felicitatem, vel infelicitatem credendã viam facit 3.5.18.
Immortalitatis nomen ex scelere voluit sibi comparare Herostratus 12.21.18.
Immutabile domanium reipub. in quibus consistat 3.2.12
Immunitates ita aliis concedendæ, ne aliis onera superimponantur 3.9.21
Immunitas concessa a principe pro lege haberi debet 7.20.32 in tumultu bellico cessabat Romæ 3.7.27. a censu quibus 3.4.9 tributorum ex multis causis cõtingere potest 3.9.12 & 13
Immunitates ecclesiasticæ a muris fossis &c. non potuerunt tolli per leges ciuiles 3.7.44
Impedimenta vocant *bagage*, ab exercitibus expulsa 11.9.11.
Imperare ærumnosum 6.3.16
Imperare quidam necessario debent alii obtemperare in societate humana 1.1.18
Imperarunt in Scythia mulieres Amazones, & aliæ apud Sauromatas, 7.11.47. in India apud Pandas, eod
Imperator vicarius & delegatus Dei vide 6.5 num. 3.4.5 quis dicatur, & nunc &. olim 6.9.1 corõatur a Summo Pont. 6.13.31. imperator aut rex an habeat dominiũ bonorũ singulorũ subditorum 6.13.35 inungitur, consecratur, & coronatur 6.20.41 salutabatur & Augustus qui eligebatur 6.20.5 Romanorum an sit supra omnes reges 6.13.15 Romanorum an subiiciatur Summo Pontifici in temporalibus 26.5.8 an a sede Apostolica ex omni causa deponi possit, 26.5.9 & ibi de diuerso tempore, ex concessione imperii a populo 6.9.3
Imperatoris nomen concessit post strenue gesta & quando 6.9.3 Orientis & Occidentis iuramentum quod præstat Sumo Pontifici in coronatione pro religione 8.2.13 creãdi antiqui ritus & symbola 6.20.5 honor auctus & potestas sub Iulio Cæsare 6.9.5
Imperatoris Wenceslai depositio disputata 26.5.19
Imperatori quæ timenda & consideranda 26.3.5 quomodo regimen ecclesiæ Romanæ concessum dicatur 6.13.28
Imperatores Romani an recte seu vere dicantur domini mundi 6.13.14

Imperatores quidam alii reges quam Romanorum se nominarunt 6,9,8 consecrati Romæ qui filios successores reliquissent 7,4,18 cur potius subiiciantur potestati Papæ quam alii reges 26,5,7 electi qui ante vel post electionem ab imperio, ad vitam monachalem, vel priuatam transierunt 26,2,6 deiecti a Summis Pontificibus 26,4,11 subsunt Summo pontifici & quare 26.5.18
Imperatorum nomen nouũ post regium 6,8,3
Imperatoria hodierna insignia dum solemniter procedit 6 20,41
Imperium, ciuitas dicatur quomodo 1,3,18 Imperium qui sumta excusatione a senectutis ætate vel morbo, recusarunt Romanum 26,2,4 naturale generantium in filios 19,1,7 Romanum quando diuisum & debilitatum 25,1,7 Occidentale sub CaroloMagno diuisum 25,1,13 Romanorum recusauit Tacitus Senator 26,1,4 Romanum deposuerunt Diocletianus & Maximianus, & quare 26,1,5 vnius diei tantũ magistratibus Atheniensibus 4,5,33 in homines hominis habet auctoritatem superiorem diuinam 7,11,24 legis salus ciuitatis 7,20,2 mulieris politicum & alterius generis distinguendum 7,11,64 Asiæ in domo Chosroe per 309 annos 7,4,61 dotis nomine datum 7,16,1 diuisum a Constantino Magno inter liberos 7,12,2 non proprie magistratuum secundum Aristotelem 4,5,3 Turcomanorum post primam acquisitionem deuolutum per genus in successores 7,4,7 Occidentale an transtulerit Constantinus Magnus in Sum̃um Pontificem, & ille in Germanos 6,13,29 non dedit natura mulieri 7,11,4 de subiecto in expertibus vitæ 6,1,9
Imperii translatio in Germanos quæ sit 6 13,19 Orientalis & Occidentalis Romani variæ translationes 6,13,30 translatio in Germanos per Gregorium V. Summum Pontificem ab Francis & Gallis præiudicet vt ei subiiciantur 6.13,25 mutatio prætextu melioris conicit in peiora 7,19,4 Romani principatus vt promotionem accepit 6 9,7 Romani diuisio 6,9,8 nominis acceptiones 6,9,2
Imperio vacante Papa supplet defectum imperatoris 7,1,8
Imperio priuati tanquam inhabiles 26,4,1
Imperia mulierum perinde ac virorũ stultitiæ & malo regimini obnoxia 7,11,95
Imperia a populo data in democratia ad tempus 6,9,3
Imperatorum in negotiis reipublicæ pernitiosa consilia 10 6,2
Impostores futuros præmonuit Christus & cauendos 13.25,23
Imposturæ oraculorum loquentiũ a sacrificulis caua imaginum subeuntibus clam 15.6,3
Impressoriç artis origo 16,3,22
Impressio librorum vetita sine permissione 12,7,18
Impudentes Romæ castigati 8,4,5
Impudicitiæ iudicandæ proprii creati Athenis iudices 4,5,33
Initiati religioni, qui 12,8,13
Ina rex Saxonum 3,4,16
Incantamenta doloribus adhibuisse capitale fuit in castris Cõstãtii cæsaris 13,8,6
Incantamẽtorũ Sugo 13.26,1
Incantati annuli Excestus ei non profuerunt ad mortem vitandam 13,26,1
Incantationes quæ sint licitę 13,32,7 & eius circũstantiæ
Incantationes debebãt nosse iudices Iudæorum, vt Magos delegerent & punirẽt 4,5,28
Incauta remedia, & aduersus incantationes dantes, permissi aliquando postea puniti iure ciuili 13,30,8
Incendium rex pro pœna senatui potest 11,14,6 & 9
Incendiũ de cœlo cadẽs præsagiuit amissionẽ libertatis Græciæ sub Philippo 21,6,9
Incendiarii pro guerra priuata proscripti 6 anno imperiali, 11.14,6 eos recipientis pœna eod. 7, alia pœna incendiariorum eo. num, 9
Incola quis dicatur & quomodo differat ab hospite & aduena & iure 4,4,32
Incolæ quidam sponte suas ꝓuincias reliquerũt 21,11,4
Inconstantia rerũ humanarum 26,3,9 debet clementiam in hostes suggerere principibus 21,12,8
Incubi & succubi dæmones, quõodo expellãtur 13,32,10
Inculta vendita tempore necessitatis reipublicæ etiam priuatorum & templorum 3,6 9
Indictionum tributa a quib. soluantur tantum 2,4,10
Indoles pueritiæ non sufficit ad iudicandum de reliqua iuuenis ætate 15,1,21
Indorum rex inter pectendum iura reddebat 1.6,7
Induciæ vnde dictæ 11,11,1 & 8
Induciarum leges seruandæ 11,10,10 tempore non est postliminium 7,15,4

Indul-

Indulgentiarum falsarũ delatores, & abutentes miraculis 1,3,16
Infames nõ sunt omnes iure pontificio, qui tales reputantur iure ciuili 7,11,88
Infans semestris matrem alloquutus vt a patria capienda fugeret 21,4,3 rex in cuius prælio circumlatus victoriæ causa 26, 5, 4
Infantes proprios necantiũ graue delictum 14,3,9 infantes succedunt principibus parentibus ex lege Francorum 26,5,5 expositi loco esp aues 9,1,23 quare permittat Deus sortilegiis maleficiari 13,38,11
Infantium exponendorum lex Romuli, reprobata 14, 1,9 educatio iuris naturæ est & facilis 14,3,10 necatorum Iudæorum a Pharaone causa 21,3,39
Infantibus expositis quæ cura adhibenda publica 14,3, 8 cur cum discretione eligẽdæ nutrices 14,4,1 edendis & educandis seu seruandis quæ cura in repub. esse debeat 14,3,1 natis tributum impositum 3,5,13
Infantulus in cuius iram Dei in populum effatus postea conticuit 15,6,12
Infumibulare tributum Isaaci Conneni, 3.4.13 & numer. 17
Iugatio quod genus tributi Romæ 3 4,17
Iugurtha nothus vt regnum Numidarum solus haberet filios naturales & legitimos patris sustulit 7, 8, 6
Ingenia ad quæ apta sint diu exploranda 15,1,18
Inhabilitatis prætextu imperio deiecti & priuati 26,4, 1, & sequent.
Inimicitiarum seminatione, qui pepererunt sibi principatum 22,2,2
Initiandi sacris mithræ solemnia 12, 18, 8
Iniuria atrocior fit dignitate iniuriati 2,6 20 quid ab iniusto differat 10,4,8 statuis facta, quare vindicetur 12, 13, 32
Iniuriæ nostræ & sociorum bello vindicandæ 11,1 7
Iniuriæ vlciscẽdę illatę causa, principes obtruncati 22,8 2
Iniuriarũ obliuio lege apud Ethnicos lata inducta 23,9, 16 a populo factarum non recordandum 11,12,6 sunt homines diu mẽores 11,1,4
Iniuriosus episcopus Turonensis restitit Clotario pro bonis ecclesię tributo non onerandis 3,7,13
Iniustitia causa translationis principatuum, 6, 2, 2 mala 10, 2, 6 crudelis causa ob truncatorum regum 22, 7. 8 & 9
Iniustitiæ & excessus tollunt formam rerumpublicarũ 22,1,10
Innouatio rerum nisi ex magna necessitate & vtilitate facienda non est in repub. 23 9 9
Inopia deiectos & viles facit 8,4,12
Inquisitor hereticæ prauitatis non potest se immiscere de cognitione sortilegiorum, nisi ea sapiant manifestã hæresim 13 30, 1
Inquisitio Hispanica hereticę prauitatis rigida, causa tumultus Belgici 12,4 9
Inquilinorum tributũ 4,4,24
Inscripti flores quare nascantur 16,3,14
Insignia dignitatis donata Summo Pontifici & clericis eius a Constantino Magno 25,1,11
Insigne regum sceptrum quid indicet 6 5,1
Insigne viri principis Pellicanus 8,1,19
Insigne ducale Moscouitici ducis 6,20,24
Insignia imperatoris Romanorum, si sphærula cruce insignita qd significet 6,13,14
Insigniorum quarundam ciuitatum causæ per totum cap. 17. lib. 6
Insignia regia Scotorum 6, 16,14 præcipua imperatorum iustitia & æquitas 7,16 7 principum & aliorũ quæ reinuenta, 6,16,1 & toto c. 16 de insignibus, Regum clamys & corona, affinia insignibus sacerdotum seu dignitatis ecclesiasticæ 7,2 12 quorũdã populorũ 6,17 4
Insignia & signa quatenus differant 6, 6, 1
Insignia Germanorum etiam ex matribus 7,1,90
Insignia ferre qui inuenerint 6,16,2
Insignia crucis albæ in campo rubeo, Siciliæ ab Archadio quare data 12,16,6 sacerdotum auguriũ 13,33,30
Insolentiæ ob felicitatem obiicienda quæ remedia 22, 6, 7
Insolentia ex rebus secundis 22. 6. 6
Insolitum dicitur quoque miracula 4,25,45
Institutio puerorum quæ & qualis a moderatoribus reipublicæ desiderata 15.1,2 prima principis 6, 5,5 personarum cui in reipublicæ administratione curanda 1,1,26 filiorum futurorum imperatorũ cura fuit bonis patribus & matribus 10.6,6 principum secundũ ætatem eorum curanda 10,3, 6
Instrumenta signo crucis subscripta a testibus fidem habebant 12,16 7
Interpretum 70. sacrorũ librorum conuenientia in conuersione 12,5,3 & 34

Intelligentia sacrarum scripturarum vnde, & quomodo habenda 12. 8.8. & 9 & sequentibus

Intentio agentis indicat actum ex parte eius 7.20.22

Interdictorum ecclesiastico rum ob vnum regem pericula in fide nec temere inferenda 13.14.19

Interpretes sacræ scripturæ, dicti etiam pphetæ 13.33.2

Interregnum ob factiones post mortem Romuli & aliorum regum 7.15.2

Interregnum post mortem Romuli in senatus potestate 7.3 6

Interregni damna & pericula in repub. 7.4.20

Interrex a quo & quando creandus 24. 5 4

Inuenta in via publica cuius sunt 9. 1.22 quare sint verba 15.3.5

Inuenti extranei quo tempore bellum indictum est capti sunt serui & iure postliminii gaudent 11.15 3

Inuestituræ episcoporum ex concilio Lateranensi concessæ regi Francorũ 26.5 9

Inuidia inter ciues quomodo corrumpat rempublicam 22.8 11

Inuiti ordinandi sunt ad beneficia & ad magistratus qui sunt idonei 4.5.4

Inutili regi coadiutor datus 26 4 9

Inutilem regno & inhabilem posse priuari iure regni pbatur aliquot rationibus 26. 5. 1

In contrariam partem rationes num. 2

Ioab salutando occidit Abner & Amasam 13. 1 5

Ioas templi thesaurum pro soluendo tributo reipub. accepit 3.1.17 & 35

Ioas rex quód duas religiones foueret, punitus 13. 12 24 sacerdotib. ademit fructus donec templum reficeretur 13.1.34

Ioas rex Israel necatus a seruis suis, quod thesaurum a templo accepisset & dedisset pro tributo Hazaeli 3 7.9

Ioas ex bono malus rex 8.1.11

Iohanna puella defensa a calumniis Anglorum per Gersonem 7.11.83

Iohannæ puellę mira in liberanda Gallia strenuitas ex diuina potentia 7.11.63

Iohannes de Scratia maledictus a S. Francisco ob studium institutum in ordine literatum 17.12.5

Iohannes rex Galliæ captus in prælio ab Anglis 24.5.1.

S. Iohannes ptopheta 13 33 13

Iohannes Vaiuoda sustulit & fudit agrestium Germanorum manum 4 3.11

Iohannes Ægyptius monachus propheta 13.33.13

Iohannes Angliæ rex 3.4.16

Iohannes Hircanus sacrilegium texit prætextu ædificandi xenodochii 13.1.3

Iohannes Vincentinus monachus religionis prætextu princeps Bononiensis 13.11.22

Iohannes Cantachusenus tutor Calo Iohannis Paterlogi imperatoris sibi imperium vsurpare conatus 7. 18. 10

Iohannis Basiliadis Moscouię principis crudelissimum imperium 6 13.8

Iohannis euangelium & apocalypsim qui non esse eius dixerunt 13.7.7

Diui Iohannis qui reiecerint Euangelium & Apocalypsim 12.7.9

Ionæ historia resurrectionis Christi signum 12. 16 1

Ionatas qui targum fecit, quis 12 5 32

Iones omnes reges olim dicti 6.10 17

Iones qui dicti 6.1.22

Iorganem fluuium adire dicuntur in conuentib. sortiariæ cum Sibylla 13. 28.2

Iosaphat regis Iudæ laudata iudicum distributio per singula loca 2.6.10

Iosephi patriarchæ prouidentia ditauit ærarium Pharaonis 3 6,45

Iorisma pellunt dæmones 13 31.10

Ira Dei flectitur per pœnitentiam 21 4.4 quibus remediis præueniatur 21 4.6

Irminsul idolũ Saxonum in castro Eresburg 12 19.11

Irreuerens duci suo miles punitur 11. 7. 6

Isdigerdis regis Persarum celebre factũ 26.5.6 eius nobile factum in pupillum suum 11.11.2

Isidis sacra Romæ deiecta senatusconsulto 1.31.24 templum quare a Tiberio subuersum 13 185

Isthmus in Peleponeso sanguinem fudit 13.25 8

Isthmum fodere diuinitus Cindii prohibiti 2 9.20

Israeliticus populus quomodo diuisus est per familias domos, turmas &c. 3.5.5

Italiæ regni initium & finis 20. 1. 26

Italicarum prouinciarum mores paucis referuntur & eorum incolarum 4.43

Itinera qua cura indigeant 2. 9. 13

Itineris portorium exigens tenetur iter seniorũ reddere vel damnum resarcire 9 1 30

Iuda quare præpositus fratribus antiquioribus in regno a patre Iacobo 7.5 14

Iudaici regni tetrarchia & diuisio causa malorũ 15 1.21

Iudæ regnum quare masculis tantum

antum deferebatur 7. 11. 96
Iudæi num ad fidē cogendi 12. 4. 11 & qui coacti postea redierint ad vomitum, eod. 12
Iudæi a fide in Iudaismum relapsi seruituti mancipati in Hispania 12. 4. 12 iussi vno die necari ab Assuero 16. 2. 5 a Gentilibus ob religionem olim male habiti 13. 7. 1 sæuientes in Alexandria contra Christianos 13. 8. 9 post Christi passionem corruperūt volumina Hebræa legis, in quibusdam 12. 5. 18 & 30 procurarunt a templis Christianorū eiici imagines 12. 14. 3 & 5 corruperunt sacras scripturas & quare 12. 5. 36
Iudæorum collegio legari prohibitum 13. 3. 14
Iudæorum & Samaritanorum controuersia agitata coram Ptolomeo, cum periculo capitis aduocatorū adhibitorum 12. 4. 6
Iudæos iussit Alexandrinos pendere censum Drugenarum Romanis quem præbebant ante templo 3. 5. 10
Iudæis non prohibitum deferre honorem & officia in republica 4. 5. 23
Iudæis quomodo & ex quib. fieret magistratuum electio 4. 5. 28
Iudæos qui voluerint excusare, sed perperam, de crucifixione domini 13. 33. 8
Iudam imitantur qui Deo largiri prætextu pauperū sibi non dari murmurant debere 13. 17. 1
Iudex secularis regulariter non se immiscet de rebus ecclesiasticis & quando aliter fiat 13. 1. 27
Iudex vtramque partem ante iudicium audire debet 4. 5. 48
Iudex maleficorum & maleficarum quis sit 13. 30. 1
Iudicis boni qualitates secundum Iudæos. 4. 5. 29 & secundum Platonē num. 30
Iudices proprii impudicitiæ Athenis creati, 4. 5. 33 item pupillorum violatæ religionis, eod. vide & num. 41
Iudices omnes non sunt magistratus 4. 5. 5 scholasticorum qui 18. 7. 9 iudices qua re legum periti esse debeant 24. 6. 3 quibus modis differunt a magistratibus 4. 5. 6 iudices delegati qui 4. 5. 9 iudices & rei magistrat⁹ quomodo & quando deponi possunt 4. 6. 6
Iudices perpetui imperabant Carthagine 6. 6. 5 iudices cur dicti principes 6. 6. 1 iudices dare qui poterāt Romæ 4. 5. 7 iudices debent habere de spiritu sui principis 5. 3. 15 iudices illiterati de quibus fieri possint & quando non 4. 6. 11 iudices quomodo sibi debent cauere in iudicio maleficarum seu sortiariorum 13. 30. 4 iudices dati quomodo differebant ab arbitris datis 4. 5. 9 iudices cur singulis locis definiti 2. 6. 10 iudices dicti Israel quam formam reipublicæ gererent 5. 1. 16
Iudicum electio ex quibus & quomodo facta apud Iudæos 4. 5. 28
Iudicum ordo non distinguitur in Gallia vt Romę, quia ad illum & plebeii & nobiles & omnes admittantur per principē 4. 1. 14 iudicum distinctio & qualitas Romæ, 4. 5. 8 priuatarum & publicarum rerum eod. iudicum Iudæorum quæ debebat esse qualitas & scientia 4. 5. 28
Iudicibus Iudæorum iurisdictiones & causæ distinctæ 4. 5. 29
Iudicabat Samuel populum circumiens annuatim prouincias 2. 6. 5
Iudicabat Moyses certo tempore populum 2. 6. 6
Iudicabant reges per se, & per alios 6. 6. 7
Iudicant in Gallia mulieres ratione iurisdictiōis 7. 11. 87
Iudicare nemo in causa propria debet & quare 4. 5. 49
Iudicium de moribus coniugum censorium, & postea sublatum quare 4. 12. 8
Iudicium non dicitur liberū quod armatis præsentibus extortum videtur 2. 16. 21
Iudicium pro Xerxe contra Artabazanem quam rationem habuit 7. 9. 15
Iudicium Darii quo præposuit filium ante imperium adeptum genitū filio post dignitatem genito 7. 9. 14
Iudicium ordinarium sub Moyse 2. 6. 6
Iudicium populi vitiosum & mobile quare & non sequendum exemplisq; probatum 5. 3. 27
Iudicium quomodo a consilio differt 24. 8. 6
Iudicia varia hominum de vna & eadem re 16. 8. 2
Iudicia illusoria esse non debent 25. 5. 6
Iudicia suorum iudicum rata habere debet princeps & quare 24. 8. 5
Iudicii postremi annuntiatȩ a pseudoꝓphetissa tumultus commotus 13. 13. 15
Iudicia ciuilia & criminalia distincta apud Iudæos 4. 5. 29
Iudicia publica & a quibus fierent 4. 5. 12
Iudicia cum auctoritate exsequenda non eludenda 2. 6. 20
Iudicia & quæ ad illa perti-

neasit, vbi tractentur in Thalmud 12.5.24

Iudicia animarum seu criminalia, quando desierũt iudicare Iudæi 4.5.29

Iudicia quando penes Senatum aut equites fuerunt 4.5.14

Iudicio um locus debet esse tutus & iudicibus & litigantibus 2.6.12

Iudiciorum emendatio iudicum per regem in Thurifera regione 6.6 7

Iudiciorum loca quare olim inaugurata 2.6 15

Iudiciarii dies qui constituti ab Antonio 2 6.7

Iudicia quinquaginta & centum annorum 11.11.2

Iudicio vltimo separabuntur boni a malis 1 3.10

Iulianus apostata a fide vt suam imposturã celaret ingressus monasteriũ 13.11.16

Iulianus Impator iussit scholas artiũ Christianis claudere 17.12.3

Iuliani apostatæ præsagium 11. 33. 23

Iulianus ex Christiano apostata a fide ex magia 13 32.13

Iulius Cæsar quomodo viam sibi fecit ad tyrannidẽ 4.3.6

Iulii 2. expositio in prædam dominorum eorũ, qui ad concilium Pisanum legatos misissent 13.7.6

Iulii Cæsaris superbia & vanitas 6.11 8

Iulii Cæsaris modus conciliandi sibi milites 23 9.7

Iuno quid significet 12.19 2

Iupiter, Saturnus & similes quid significent & mendacium eorum qui dicunt fuisse homines 12.19 2 & sequent.

Iupiter, a Persis cœlum dicitur 12.21 9

Iura regum 7.19 16

Iura ciuilia non eadem omnibus vt nec mensuræ 10.4.9

Iura societatis humanæ quomodo sint subordinata 18. 1.5 ciuilia qui senes didicerint vt necessaria reipub. 17 1.2

Iuramentum quod præstatur ab imperatore coronato a Sũmo Pont. 8.2.13 militum in castris præstitum 11.9 9 solemne quale in fœderibus 11.11. 3 fiebat inuiolabile Syracusis cereis ignitis 6.20.15

Iuramento mulieris dicentis se ex aliquo concepisse quando credatur vel non 14. 3. 4

Iuramento fallendos homines dicebat impie Lysander 7 7 3

Iuridici conuentus olim non frequentes & lites paucæ 2.6.2 & in Gallia quando, eod. num. 3

Iuridici domini in Gallia ex concessione principis habent vacantia 9 1.26

Iurisconsulti in consilio imperatorum 24.4.2

Iurisconsulti nostri temporis cur non habeant auctoritatem iurisconsultorum antiquorum 18.5.4

Iurisdictio omnis pendet a principe 26.7.9 vel directo vel per obliquum 9.1.33

Iurisdictio temporalis non debet vsurpari ab ecclesiasticis in realibus & temporalib. in Gallia 13.1.29 mercatorũ conseruanda 4 7.13

Iurisdictionis Ecclesiasticæ potestas duplex in foro exteriori & in foro conscientiæ 7.2. 8

Iurisdictionẽ dat consuetudo 7.11 88 iurisdictionem ecclesiasticam vsurpantes, excommunicantur in bulla cœnæ Domini 13.1.29

Iurisdictiones rex in suo regno potest augere, minuere, quid vendere? 9.1.35 imo & tollere eo.38

Iurisdictiones & potestates pendent omnes a principe vel ab his qui habent aristocratiam aut democratiam 4.5 24

Iurisiurandi religio iudicum adiuratorum & partiũ in exordio litium 2 6 16

Iurisperiti necessarii sunt in ciuitate omni vt recte habitari possit 17.11.4

Iurisprudentiæ præcepta & quod munus sit regem eam docere 17.11.1

Iurisprudentia qd 10 4.2 & 4

Ius canonicum seruandum ab imperatoribus, & præferri legibus ciuilibus, in aliquibus 12 10.4

Ius positiuum in potestate principis est 7. 20. 14 & 15

Ius morticinii 13.16 3

Ius ciuile quare 10.5.7

Ius gentium a prudentia indita homini 1. 3. 14

Ius naturale quare cõmune omnib rebus publicis 13.11

Ius naturale & principes tenet 7.20 8

Ius dictum in Basilicis, 1. 6. 9 postea prohibitum, eod.

Ius naturale, legitimum ciuile vt differunt 10 4. 9

Ius rerumpub. robur quare 10.5 2 quare potius legibus positiuis quam naturali cuique deferatur, eod.

Ius Pontificium Iudæorum, scriptum, in Talmud, non scriptum in Cabala 12.5.20

Ius ars æqui & boni 10.4.1

Ius ciuile quale & vnde dicatur 1 1 15

Ius naturale forti' ciuili 9 1.45

Ius repręsentationis quib. rationibus in nepote subnixionem 7 10. 14

Ius ciuile quomodo prohibeatur legi Parisiis & locis vicinis 18 6 7

Iuris naturę & gentiũ distinctio & connexio 1.3.11

Iuris canonici & ciuilis coniunctio 18.6 8
Iuris vtriusque studia maxime necessaria in repub.17.10 1 introducta inter Ethnicos, Iudæos & Christianos, eod. & seq.
Iuris naturalis procreatio & cura filiorum 14 3.1
Iuris pontificii corpus, quot libros & quales contineri & quare dicatur corpus 12.10 3
Iustificatio est iniusti emendatio 10. 4. 9
Iustinianus consilio in legibus condendis vtebatur vxoris 7. 11. 29
Iustiniani Cæsaris plures tituli 6. 11. 14
Iusti & iniusti species 10. 4. 9 & 10
Iustitia tractatur lib. 10 per tot. cap. 2 respublicas conseruat, vt anima corpus, 10. 2. 1 auget, iniustitia contra destruit, eod. num. 2 & 3 quid, quotuplex, explicatur 20. 2. 11 generalis, eod. particularis, 10. 2. 12 coniunctiua & distributiua, eo. 13 & 14 anima reipub. 5. 5. 16 eius præcepta, eo. finis belli & vnio 1.16 11
Iustitia potius quam fraudibus voluit Romanus populus hostes vincere 24. 8. 9
Iustitiæ magistri apud Persas, quos acciperent instituendos 18. 2. 5
Iustitiæ fructus boni 10. 2. 5
Iustitiæ vis in republica 1. 1. 9 præcepta 10, 2. 6 imago Chrysippi 10. 2 9
Iustitiæ reddendæ causa constituti reges 6. 4 & 5
Iustitiam reddere subditis nolens, non est dignus imperio vel principatu, 6, 6, 13 & ibi exempla.
Iustitia quando tempore belli indicebatur 11 3 12
Iustum bellum ex quibus dicatur 11 1.6 iustum quid, 10. 4. 2 & num 8 & 9
Iustum aliud per se, aliud per comparationem 10 4. 10
Iustum per se & per accidens quid 10. 4. 11
Iuuentus emendari & corrumpi potest 15. 1. 18
Iuuentutis princeps Nolæ 23. 9. 7
Iuuentutis eruditio necessaria in repub. 15. 1. 1
Iuuenes quandoque cum senib. quare admittendi ad consilium reipub. 24. 6. 2

L

Laban Magus 13. 27. 2
Labani imagines Magicæ 12. 17. 9
Lacedæmone quare exclusi peregrini 4. 4 16
Lacedæmones non habuerũt thesauros in republica & quare 3 9 1
Lacedæmoniorũ mores 4 4 8
Lacedæmoniorum regni initium 20 1. 14
Lacedæmoniorum scholæ & modus erudiendi publice liberos 18. 2 6
Lacedæmoniorum regnum diuturnius quod non esset illis cura id ampliandi 7. 17 32
Lacedæmoniorum leges cur seruatæ 7. 20 11.
Lacertæ maleficium ad impediendã fœturam 13. 29 6
Lacrymauit statua Apollinis 12. 13 21
Lacon pædagogus optimus puerorum 15 1 21
Lactis nutricis vis quanta in nutriendis pueris 14 4. 1
Lactis in vaccis contra maleficia conseruatio 13. 31. 6 & 8
Lælii Æmilii Pauli virtus in emendanda superstitione 13 1 24
Lætari festiuis diebus permissum 13. 20 4
Langobardici regni initium & finis 20. 1. 22
Langobardici regni origo 19 1. 18 in aliam formam mutatio 21. 2. 16
Laici tenentur suis expensis defendere rempub. & ecclesiam & bona eius & clericos 3. 7 47
Laici non habent potestatẽ in personas ecclesiasticas vel in bona ecclesiæ 3 7 4
Laici prædicare non debent verbum Dei, quare 13 1. 15
Lamiæ, v de Sortiariæ
Lampades accendebantur in festis imperatorũ & dum honoratius reges excipiebantur 6 20 11 & 12 & 14
Lampsacem, quomodo deluserunt Parianos prætextu sacrificii 13. 11 17
Lamyrus quis dicatur 6. 14. 3
Langobardi vnde primam trahant originem 7. 11 38
Langobardorum regum assignatio facta patrimonii 3 2. 4
Langobardorum reges comitiis creati, excepto casu 7. 15. 12
Laodices parricida quinque liberorũ vt regnaret tandem a Sexto necata 7 17. 28
Lapides interdum more ethnicorũ dæmonum ludificationib. venerabantur Christiani & prohibitio 12. 21. 5
Lapis vnctus in Dei honorẽ, 12. 15 6
Lapides testimonii causa erecti, in sacra pagina 12 15. 6
Lapidicinis tributum impositum 3 4. 4
Larthes Italiæ reges c[illegible] dicti 6. 10 6
Larthes principes qui 6 8. 7
Laruæ in ecclesia fieri non debent 13. 20 5
Lateres thesauri Romani in ærario 3 3. 8
Latini sermonis propagandi vbiq; quanta fuerit Romanis cura & diligentia 15 3 8
Latreuo quid & latreia 12. 18 8

Latrones dicti qui arma ferebant olim & inuadebāt proximas regiones 6.8.5
Latrones non habent imunitatem ecclesiæ 13.23.6
Latrunculatores 2.9.14
Laurentius medicus mercaturam exercuit 3.6.47
Lechus tyrannus Palmorum quare 7.5.15
Legati hostium sunt inuiolabiles 11.10.14 & ibi in margine Legati iuregentiū inuiolabiles & quare 21.12.1
Legationis apud magnates exsequendi modus & ordo 17.4.13
Legatorum in Moscouiam proficiscentiū priuilegia.
Legere & scribere in omni professione vitæ conducit 15.1.6
Legiones militares ex Romanis tantum Romæ 7.3.9. a quibus institutæ, & ius earum & ex quibus 11.3.10
Legislatoris error in lege ferenda peior quam hominem necare 10.5.18
Legitimatio per rescriptum fit a principe qui superiorem non habet 9.1.43 & in quib. & a quo principe. eod. 8
Lemnisa coronarum 6.20.34
Leo Isaurus Iconomach⁹ imperator 3.5.13
Leo 4. Iconomachus imperator 12.14.9
Leoni spinam detraxit cum benedictione Hieronymus 13.32.2
Leonibus redditę desertæ ciuitates 21.11.2
Leo 3. Copronymus imaginū ecclesiæ hostis 12.14.4
Leodicensis episcopatus lex de mortuo redimendo per equum, aut bouem &c. & postea sublata 3.5.4
Leotychides nepos male postpositus Agesilao in regno Spartanorum 7.10.16
Lebussa regina Boemiæ sorte equi delegit sibi maritum in regem 7.14.6
Lescus rex dolo factus discerptus 7.18.13
Lescus 3. rex Polonorum ex vili factus retinuit memoriam prioris fortunæ humilis perpetuo 4.10.10
Leucon pecuniam immutauit cum suo commodo 3.6.23 & nullius detrimento, eius stratagema in dilatione pœnę proditorum 22.10.4
Leuiticus liber quare 12.5.8
Lex Papyria de sacro priuatim non faciendo 2.2.2
Lex vestiaria, id est vestibus modum imponens 4.11.6
Lex Valeria de prouocatione ad populum 2.4.3
Lex de redimendo mortuo a subiectione episcopi Leodicensis 3.5.4
Lex Ægyptiorum de arcanis reipub. sub pœna abscissionis linguæ celandis 24.6.7
Lex regia de potestate a populo in principem transferenda 24.7.1 lex de rationibus reddēdis a magistratibus 22.12.4 lex Valeria de proroganda dictatura 26.7.3 lex de vsuris remittendis 23.5.7 lex de iuuandis gratis ægrotis in remediis morborum 17.8.4 lex de expositione infantium Thebanorum 14.3.8 Romuli eo. num. 9 lex Dei de non cogēdis thesauris per principem 22.12.3 lex obliuionis iniuriarū amnestia 23.9.16 lex vt infantes in regno Francorum & aliorum regnorū succedant non obstante infirma ætate 26.5.5 lex Gallorum de rumoribus rempub. spectantibus non loquendū. sed referendum magistratui 24.6.6
Lex Agraria de quinquaginta iugeribus 29.23.9.15 lex consulebatur in senatu pri usquā ab imperatore ferretur 24.4.2 lex vicesimaria quæ 3.6.2 lex Selerrianorum ne alio frumentum venderetur 3.6.14 lex Maracensium vt rex thesauros non colligat 3.9.2 lex Valeria de prouocatione a consulibus ad populum 4.5.31 lex Ouinia 4.5.19 lex regia præscripta a Deo 6.3.5 lex de pudico ornatu mulieris 4.11.4 lex Oppia de vestitu & ornatu fœminarum 4.11.10 lex Valeria de ciue non damnādo sine populo 5.7.24 & aliæ postea pro libertate ciuium
Lex Hispaniæ præfert in regno aui nepotem ex primogenito patruo 7.10.7 lex contraria lege & moribus tollitur 7.11.88 lex regis præscripta a Deo 7.19.15 lex moribus regionis conuenire debet 7.4.13 lex principis transiens in contractum ab eo reuocari nequit 7.20.26 lex regina hominum & deorum dicta 7.20.1 lex animata princeps 7.20.17 ideo legū habet potestatem, eod. 18.
Lex regni datur populo a victoribus etiam eo inuito, & probatur vtroque iure 7.19.9 lex quæ imperet vel non principibus 7.20.3
Lex regni data a Deo populo Israel 8.2.1 lex regia prolata a Samuele num. pertineat ad reges bonos etiam, an ad solos tyrannos 9.1.5 & seq. lex etiā dura seruanda 10.4.1 lex in regimine quomodo Deo similetur 10.5.4 lex omnis cum deliberatione & mature ferenda 10.5.13

Lex diuina ante creationem mundi scripta in igne secundum Thalmudistas, quorum somnium impe-ratur, 12.5.2 & a quo postea docetur scripta sit.
Lex diuina scripta vt sæpius audiatur & legatur & seruetur 12.5.17
Lex circa incorrigiblia non ferenda & quare 13.3 7 lex regia 13.12.14
Legis iurisque positiui auctoritas debet esse penes principem, & non ipse debet iuri positiuo subiici 7.20.3. nisi subiiciatur alii principi eod. 10 legis regiæ explicatio prima vt habeat locum in rege iusto ex cōsensu 9.1.6 legis condendæ & interpretandæ potestas penes solum principem 9 1.39
Legis principatus exponitur qualis sit inter principes humanos per totum cap. 20 lib. 7 legis conditio bona vt sit consentiens moribus patriæ loco & tēpori 10.5.6 legis diuinæ antiquę & euāgelicæ distinctio in seueritate, 13.14 17 & 18
Legi superioris inferior resistere non potest 7 20.5
Legē sibi nemo ponit a qua non liceat recedere 7.20 21
Legem antiquam & prophetas qui reiecerint, & reprehensio eorum 12,6.5 & qui cum euangelio voluerint retinere, eod. 6
Leges circa ædificationem ædium priuatorum 2.10 1 leges bonæ conseruant societatem humanam 1.1 17 leges principum secularium sunt postponendæ ecclesiasticis 3.7.5 leges principum secularium semper ecclesia non improbat vt iniqua constituētes, sed qa de rebus non suæ potestatis sed ecclesiæ disponunt 3.7.32 contra oppressionē & vim patriciorum in populum 4 3.13 leges non ita necessariæ reipub. ac magistratus 4.5.1 leges quomodo indigeant magistratu 4 5 47 iudices necessarii quare etiam vbi leges bonæ sunt 4.5.47 leges Ælia & Fusia quando diuisæ vt censoria 4,12 1 leges imperando sequi in democratia aut aristocratia est regium imperiū imitari 5.1.28 leges suas quare populus sequitur 5.2.5 leges tres saluberrimæ a Capeto Galliæ latæ 7.8.14 leges & consuetudines regnorum in successionibus eorum inspiciendæ & sequendæ sunt 7.10.27 1 leges militares, de rebus militaribus lib. 11 per totum cap. 5 de annona diurna lib. 1. num. 1.
2 de fræno & palea 2
3 de vino nouo 3
4 de pecunia stipendiaria 4
5 de castellis & agris limitaneis 5 6 de veste militari 6
7 de hospitio 7
8 de salgamo 8 ne lignum culcitram & cetera petant milites. Leges regnorum fundamentales seruandæ 7.10.1 leges hominibus ratione vtentibus conueniunt 7. 11. 77 leges latæ a mulierib. probatæ 7.11,28 leges regnandi & regnorum & rerum publicarum cur necessario variæ & diuersæ 7.11.96 leges fundamentales regni cohibent potestatem 1 Regum si secundum eas creati aut facti sunt 7.16.8 leges regnorum & regnandi a quibus latæ 7.19 7 leges se a Deo accepisse cur quidā numine falso finxerint 7.19 14 leges minimæ etiam obseruandæ obedientiæ causa 7.20.11 leges suas quare possit princeps corrigere & tollere 7.20.20 leges prędecessoris princeps admittens, & firmas & proprias facit 7.20.25 leges tributæ sunt, Dei inuentioni etiā ab Ethnicis 8.2.5 ob malas correctas Mauritii Imperatoris diuinū iudiciū 8 2 22 leges de maritādis ordinib. 9.1.51 leges armis indigēt, & arma moderātur 10.1.6 magis necessariæ ciuitati quā mœnia 10.2.3 cantabātur olim quare 10.5.3 leges in rep. vt oculi vt norma vt directio vitæ 10.5.3 leges diuersæ ferendæ pro diuersa forma reipub. & ei accommodandæ 10.5.5 leges accommodatæ Democratię 10.5.8 Oligarchiæ, 6.5 9 Monarchiæ 10.5.10 leges, qua diligentia & solemnitate Athenis ferrentur 10.5.14 Romæ num. 15 leges receptæ, a quibus custodiendæ 10.5.17 leges debent esse sine ambiguitate & dubio 10.5.22 leges bonæ rerum publicarū non impediunt interitū sub malo gubernatore 10.6,8 leges pontificiæ præferūtur sanctorū sententiis repugnantibus 12.10.2 leges de religione, in omni repub. primæ, 22.4.2 & ibi de triplici partitione legum 12 tabul. leges qui dixerunt se a Deo accepisse vt acceptiores essent 13.11.10 & seq. leges ciuiles circa fidem, religionem, sacra, quantum vtilitatis attulerint ecclesię 13.1.23,24.23.27 circa clericos. 26 leges futuris dant formam negotiis 10.4.7 mutandæ pro varietate morū & temporum 7.20.[illegible] leges Cincia, Licinia, Iulia [illegible]

quibus 22 8.7 leges qui tradiderunt suis rebuspub.17.
11 1 non sunt per signa & abbreuiationes transscribendæ 16 1 6 de venenis non habendis,aut non cognoscendis 17.9 3 leges Romani iuris quatenus in regnis Galliæ & aliis liberis recipiantur & vsui sint 18 5
3 leges solent mutari aduenientenouo principe 26 6.
2 Spartiatarũ singulis annis legebantur publice iuuenibus 17.11 3 de loquutione commoda & irreprehensibili 17.4 4 de occidendis tyrannis impune 26 7 5 conuenientes populi moribus sunt ferendæ 22 8. 7

Legum periti ad concilia & iudicia eligi debent 24 6.3 distinctio & a quib. & quibus sit obediendum 7.20 4 emẽdatio cur difficile fiat 10 5 17 & quando & in quibus facienda,eod. potestas adesse debet legũ & in leges potestas pluribus rationibus 7 20.19 & seq. materia in genere & causa 10.
5.1 legum & contractuum principũ differẽtia 7 20.48

Legibus canonicis infideles quatenus constringantur 7.20 13 legib. & armis princeps debet regere remp.
10.1 4 condẽdis errare peius quam hominem interficere 10.5 18 fundamenta lib. regni subiicitur rerum p eas creatus 7. 20 24 sublatis ex democratia ea corrumpitur 22. 2.6

Liber apertus pro insignibus Alphonso regi 16 10 4

Liber vere nullus præter Deum 12.4 3

Liber Dei quid,12.11 1 & toto cap.11

Liberalia studia quæ 18.1.1

Liberalis principis maxima laus, publica priuato commodo præferre 22 13 10

Liberalis & liberalitatis partes & comites 22 13.6

Liberalitas media inter auaritiã & prodigalitatẽ 22 13,1

Liberalitas principis debet esse temperata non profusa 3 8. 11

Liberi & serui natura & lege qui 4. 2 2

Libertas prætext' rebellionis 13.1.3 & 4 nimia populi sine legib. est corruptio status 21 1. 7

Libertatis popularis pars in quo consistit, 2 2 popularis mala & superbia 5 3.24

Liberti quomodo Volsinensium rempublicam vsurpaunt 22.4.4

Leges pro ea conseruãda eo.

Libertatis prætextus populũ decipit & incitat ad rebellionem deceptum 13. 12. 17

Libethriorum exterminium oraculo designatum 21 3.11

Librarii q dicti olim scriptores 16. 1. 9

Librariorum in transscribendis libris fides 16.9.2

Libri hæreticorum in Academiis inquirendi & tollẽdi 18.9. 12 reiiciendi 16. 8. 10

Libri plures inutiles & nocẽtes 16.6. 2 famosi & maledici reiiciendi 16 8.11 lintei, & elephantini 16 3 9 libri vnde dicãtur 16 3 1 q sunt generaliter a repub explodendi 16 8 9 improbatæ lectionis comburendi 18 1.2 non erubescunt reprehendere principes 1. 1 3 libri Enoch 12.5 3 Abraham eo. 12 5. 4 antiqui testamenti quõodo ab Hebræis nuncupati & diuisi,12.5.5 & ibi de ratione eorum nominum hebræorum, & græcorũm & latinorũ & seq antiqui testamenti quo tempore diuisi 12 5 13 qui non habentur sacri, sed apocryphi inter Iudæos qui a Christianis recipiuntur 12.5 13 libri quidam Caballistici iudicati 12 5 27 legis euangelicæ qui sint probati per totum cap 6. l. 12

Libri Sibyllini qui, & auctoritas eorum 12. 12. 1 & seq. interpretum sacræ scripturæ reiecti & apocryphi 12. 10.1 apocryphi Christianorũ habiti 12 7. 8 sacræ scripturæ reprobati ab Apelle hæretico 12 6 5 & 16 & aliis hæreticis eod. sunt imagines & picturæ 12. 13 1 qui sint religiõis & quare scripti explicatur per tot. cap. 5 ti 12 ecclesiastici non canonici canonici & apocryphi 12. 7. 8 prohibiti & apocryphi 12 7. 8 quomodo d fferant 12 7 11 comburẽdi prohibiti eo.

Libri Sibyllini vnde aduenerunt Romam 12 12 3

Libri Dei vitæ & mortis 12. 11. 2

Libri legendi traditi a maioribus reprobati non 12 6.2

Libri mali tollendi 13.1 19

Librorum de republica summa 1. 1.29

Librorum verorum & scripturarum negatarum veritas vnde probari possit 12.7.6

Librorum sacrorum noui & veteris testamenti conuersiones vel translationes in Latinam, vel vulgarem linguã, quæ probatæ & permissæ,& quib. 12.6.7

Librorum multitudo quibus vtilis & quib ridicula 16 6 1

Librorũ appellatione omnis generis scriptæ materiæ continentur 16 3 3

Librorum affectio inæstimabilis 16 10 1

Librorum multitudo & possessori & aliis prodesse potest 16 6 3

Libros

Libros religionis Christianæ abolere & tolli iusserunt qui voluerunt tollere religionem 7. 10. 3 aliquorum qui multis pecuniis emerint 16 10. 2 plures & bibliothecas qui sibi compararunt, 16. 7. & seq. alterius qui sibi falso adscripserint 16.8.7 qui multos scripsere 16 5, 1 Mercurio Ægyptii tribuerant omnia inuenta, & cur tot libros dicatur composuisse 16 5. 2 prohibitos habere, legere, describere, docere, audire, pœna capitali prohibitum ab imperatorib 12. 7. 11 quibus permissum eo 14 & 18 & quare prohibitum aliis 12. 7 13 & 15 & 16 & 17

Libros Isidori corrupit Theodosius 12 10. 8

Libris legendis delectus & iudiciũ adhibendũ 16. 6 2 & 3

Libris mercatorũ quatenus & quõodo credatur 4. 7. 13

Licinia lex de quinquaginta iugeribus 22, 7 7

Licinius Valerianus a Magis ex piissimo persequutor Christianorũ factus 13 32, 13

Licitum omne non est honestum 9 1. 2

Lignum crucis in qua Christus fudit sanguinem, cur magnam habeat virtutem 12. 16. 2 & 3 & de eius inuentione & miraculis eod.

Ligno quomodo diuinabatur & eius species diuinationis prohibita 12 20 7

Ligue Gallis quid 23. 3. 1

Lingua Heber remansit sine confusione, tempore confusionis 12. 3. 1

Lingua natiua & materna cur dicatur 15. 3 5 & ad bonum & ad malum vtimur 17. 2. 13 retinenda & frenanda, quare 17 4. 2 exsecta qui locuti sunt miraculose Christiani 15. 5 12

Linguæ in Gallia prohibitæ & apud Heluetios 23 4. 2 mulieribus extraneis cur exscissæ Britanniæ 15. 3. 5

Linguæ & sermonis fines duo 17 4 17

Linguæ cuiusque proprietas in scribendo & transferendo obseruanda 1. 6. 8

Linguam suam quę respub. in aliis regionibus voluerunt propagare 15 3 8

Linguarum & sermonis proprietas ex consensu vtentium & vnde mixtæ 15. 3 5

Linguarum seu sermonum in orbe quot genera 15. 4. 1

Linguas duas aut plures, nouisse olim pro miraculo & aliquib. non probatum 15. 4. 2 discere plures, aliquib. laudabile & vtile reipub, visum est 15 4 3 peregrinas quare repudiarint aliquã do respub. 15 3 6

Litera vnde appellata 16 2. 1 & literarũ Hebraicarũ significationes eod. litera scripturę sacrę occidit, spiritus viuificat 12 8 9

Literæ signa & imagines mẽtis 12 13. 1 sacræ quare dictę 12, 13 6 hieroglyphicæ 12 9. 2 impressæ carnib. ex gummi antea descriptæ 13. 6. 5 humaniores præuiæ ad iustitiam discendam, 17. 12. 3 & ad iuuandam religiõem eod. in tabellis iudiciorũ a Romanis vt vsurpatæ 16, 2 9 inuentæ & additæ a diuersis, 16. 1 num 3 & 5 formatæ & commendatitiæ peregrinantiũ synodi Nicenæ 16. 2 13 & ibi de illarũ differentiis, literæ in qua diuersa materia scriptæ vel impressæ dicantur 16, per totum cap. 3

Literæ pro significandis numeris & dignitate personarum 16. 2. 12 per signa expressæ 16. 1. 6

Literæ Hebraicæ, Chaldaicæ & Arabicæ quando cœperunt doceri in Academiis 18. 1. 8

Literæ 22 Hebræorum repræsentãt creata omnia mundi 16. 2. 2

Literæ quomodo differant a notis 16. 1. 7

Literæ deposita bona & mala immutata conseruant 16 2. 5 omnium scientiarũ prima & necessaria elementa 17. 1, 5

Literarum in proditione vis & efficacia in iniuriis inferendis 16. 2. 5 bonarum interdictio reddit homines stolidos & sine mente 17. 12. 6 Hebraicarum prima ante alias inuentio 16. 1. 2 mirabilis vsus in referendis conceptis animo, & in sono & mente retinendis 16. 2 1 & toto c. 2 literarum & scribẽdi origo 16 1. 3 studio priuare pro pœna magna habitum 15. 1. 26 certamine vel a versibus incipientib ab eadem, vel componendo breuia cui deesset in omnibus verbis vna litera, vel de aliis modis eius certaminis 16. 2 11 variæ occultationes 16. 4 per totum in vagina, num. 1 in lepore exenterato, 2 in lamina, 3 in pane, 4 cera, 5 in extis, 6. discendarum vtilitas 15. 1, 6 Hebræarum puncta ex inuentione Iudæorum grammaticorum post Hieronymum 12 5. 29

Literarii ludi magistri distingui possunt a Grammaticis 17. 1. 4

Literati & literatores quomodo differant 17. 1 1

Literatores qui dicti 17. 1. 1

Liti de facto vnus iudex datus aut recuperatores 4 5. 11

Litis motæ vectigal seu tributum 3. 6. 5

Lites bellum perpetuum inter homines maxime con iunctos 2 6 7
Litiũ ſumtus victori redden-di taxati 26. 16
Liuia mater Tiberii ſuperbiſ-ſima volebat gerere rem-pub. donec Tiberius ei pri uata curare iniũxit 7 11 21
Locus ſacer orationis,& quid agendum in ea,quæue pe-tenda 12,22.4 quotidie & toties,vt ad cibum quoti dianum adeunda eod.5
Locus quis dicatur honora-bilior 4 10.12
Loca quædam a Deo potius quam alia electa 12.13. 19
Locis quõodo diſtingueretur populus in ciuitate 4 1.3
Locorũ diuerſitas leges co-gunt imitari 10.5 7
Locorum conſideratio in le-gibus condendis adhiben-da 10.5.11
Locorum mores ſubditorũ cognoſcat princeps 10 6 17
Locuti poſt linguam exſciſ-ſam miraculoſe 15.5.12
Locuti infantes miraculoſe 15.5.6
Locutio num ſit dæmonica vel fictitia vel extraordi-naria quomodo inquire-tur 15 6.8
Logica quid & ratio nominis & de eius ſyllogiſmo 17.3. 2 & num. 6
Logici poſt mortẽ apparitio & ꝓfeſſio damnationis ob vana ſophiſmata 17.3 7
Longinus Proculus vates 13. 33. 21
Loquacitas vituperabilis 17.2 4 maxime nociua 24.6.7
Loquela Dei & angelorum quæ 15.5.1 & num 3
Loquela animaliũ quæ 15.5.2
Loquendi bene & honeſte præcepta 17.4.2
Loquendi dicendiue modus obſeruandus quis 17. 4 13
Loquendi vt oportet quædã leges 17.4 4 loquẽdi licen-tia quibus modis caſtigan-da 23.8 2
Loquens debet conſiderare perſonã cui loquitur 17.4.11
Loqui articulate propriũ eſt homini 15.3.12
Loqui volens conſideret an habeat poteſtatẽ loquendi 17.4.12 loqui, intelligere, ſcribere tria magna & pre-tioſa in homine 15 3.1
Loquuta animalia magicis præſtigiis 15.6.7
Loquutæ arbores & animalia & alia inanimata quando 15 5 3
Lotharingia vnde dicta 25.1.15
Loquutioni perficiendæ quæ ſint concurrentia 15.3.3
Loqui voluit ſubditis prohi-bere Tryzus Tyrannus vt factiones vitaret 6 19.12
Lucas pinxit imagines Diuæ virginis Mariæ, D. Petri & Pauli 12 14 1
Lucerna dicitur vita noſtra 6. 20 26
Lucernæ accendebantur in feſtis imperatorum & re-gum & Chriſtianorum, eod. 14
Luciferi ob ſuperbiam caſus 6 12. 3
Lucilius Capito damnatus quod vim prætoris vſur-paſſet 13 12 9
Lucretius Atheos 17.7 5
Lucrum periculorum obliui-ſci ſuadet 4.7.1
Lucrum populus præfert ho-nori 5.2.4
Luctus inſignia nigri panni 2. 3. 1
Lucumones dicti reges Ro-manis 6. 20.19
Lucumones qui principes 6. 8. 8
Lucus quid, & vnde dicatur, 12. 21. 3 & quomodo ibi erant religionis Ethnico-rum loca, eodem & 7
Ludi quales ſunt permitten-di pueris 15 1. 3
Ludouicus Pius quibus im-poſturis imperio a filiis priuatus & reſtitutus 26. 5. 15
Ludouicus filius Caroli Ma-gni,calumniis filiorum ab imperio depoſitus, poſtea reſtitutus 25.1.14
Ludouicus V. Sfortia quomo do occupauit Mediolanen ſem principatum 7. 10. 22
Ludouicus Pius prælatus Bernardo nepoti ex pri-mogenito in imperio & quare 7 10 18
Ludouicus 2. rex Siciliæ ec-cleſiaſticis ob belli neceſſi-tatem contributiones in-dixit 3.7.33
Ludouicus Gallorum rex re-ſpuit inanes titulos 6.11.14
Ludouicus & Caroloman-nus Spurii Ludouici Balbi regnum inuaſerunt Gal-liæ & regnarunt aliquot annis 7. 8. 15
Ludouicus Pius publicã egit pœnitentiam 13 11 3
Ludouici Pii cautio in comi-tiis contra coniurationes, 12.18 & quales in eum fue-rint, eod.12. 17
Ludus ſphærulę & paleſtræ clericos ad lapſum impel-lit &c. 13.21.7
Ludus taxillorum. alearum, tabul.&c. interdictus eum maximis pœnis monachis & clericis & aliis eccleſia-ſticis 13.11.16
Lugeri non debent contra patriã arma ferentes mor-tui 11.10.7
Lumina mundi perſonæ ec-cleſiaſticæ 6.20.18
Luna quare dicatur eccleſia 12. 23. 8
Luna contra naturam bis de-fecit tempore belli Veſpa-ſiani contra Iudæos 13.25.9
Lunæ facies dicitur eſſe Sibyl-læ 12.12.4

Lunæ vel lunulæ quare componebantur, calceis equitum Romanorum 4,21.10
Lunæ deficientis præsagia 21.7.15 & 18 & 19
Lunæ disco vel rotunditati num inscribi possit 16.3.11
Lunæ defectus horribilis 21.7.4
Lunæ defectus mala minatur Persis 21 7.13
Lunam fuisse æqualis lumi nis cum Sole fabula Iudęorum 21 9.11
Lupanaria num & quando permitti debeant in ciuitate 14.1.5
Lupos reddebat homines Baianus rex 13.27 9
Lutatius bellum Punicum confecit 13.1.23
Lux mundi Deus omnia lucida ab eo 6.20.18
Luxuria perdidit regnum Troianorum 22.4.5 principum causa mutationis status regnorū in aliam formā 22.3.1 & per tot cap 3
Luxuriæ veneficium similes facit porcis & feris homines 8.5.3
Luxus principū quōodo turbet remp. & mutet 22.4.1
Luxus & voluptatum remedia quædam 22.5.1
Lychnus Epicteti fictilis, trecētis denariis emtus 13 14.6
Lycon instituendis pueris quare accomodus 15.1.21
Lycurgus regnum posthumo fratri restituit 26.1.11
Lycurgus filio fratris sui regis restituit regnum vbi posthumus malus fuit 6.10 10
Lycurgus leges suas cum oraculo sed corrupto consultabat 13.11.11
Lycurgi exsilium voluntariū ne leges mutaret traditas 10.5.20
Lycurgi reipublicæ forma 5.1.13
Lycurgi de republica instituenda leges 7.19.17
Lydus sorte delectus rex Mæonum 7.14.2
Lydii seruum propter præstantiam in regem elegerunt 7.15 3
Lydiorum imperium quandiu durauerit 20.1.13
Lydiorum regnum in aliam progeniem ob luxuriam translatum 22.3 7
Lysandri abusus in oraculis 13 cap. 11.1
Lysandri tyrannicum dictum fallēdos homines iureiurando 7.7.3
Lysandri ad decipiendos occultos Thasios oratio in templo fraudulenta 13.8.1

M

MArcus Atilius prætor vrbis 13.1.22
M. Curtius in hiatum terræ volēs se præcipitauit reip. causa vt arbitrabatur 13.5.4
Maacha sacerdos solis 12.10.9
Macedoniæ regnum primogenito filiorū delatū 7.5.7
Macedoniæ regni initium & finis 20.1.10
Macedoniæ regni in successione generis fatum si non sepelirētur reges in sepulcro Perdicæ regis 21.3 12
Macedonianum senatusconsultum non habet locū in mutuo dato filiofa. studēt 18. 7.14
Machabęorum familia regnū amisit ex contentione duorum fratrum 25.1.5
Machabęi occuparunt principatum 7.4 2
Machabæorū liber receptus ab ecclesia 12 5.13
Machauelli dogma de simulanda religione in principatu, reprehēditur 13 12,21
Machinarum architectorum celeberrimus Demetrius rex 6.14.7
Machokkin scribæ legis Iudæorum vnde electi 4.5.28
Magi qui ad Christū adorandum venerunt quales fuerunt 13.25.11 & c.26.7 & 9
Magi qui nascuntur aut quomodo fiant 13.25.25
Magi a vulgo habiti in aliquibus excellentes calumniose 13.25.24
Magi qui dicti olim & nunc 13.25.11
Magi cuiusdam simulatio ad occupandam Persarum tyrannidem 6.18.13
Magi Persarum sapientes, penes quos omnis cura religionis 8.2.10
Magi procurant per dæmonem medium loqui animalia & inanimata 15.6.7
Magia nata a medicīa 17 9.10
Magię causa philosophi peregrinati 17.7.8
Magia maximo odio prosequitur fidem christianam 13.32.13
Magiæ schola ab hæreticis aperta 27 6 & Salamancæ 13 27.7
Magiæ species plures 13.26.4
Magię quanta apud Persas auctoritas 8.2.10
Magiam scire debebant iudices Iudæorum maiores, vt Magos delegerent & punirent 4.5.28
Magicæ species 7. prohibitæ a Deo 13 25 22
Magicæ imagines & incantatæ 12.17.89
Magiæ artificiis Cæsares qui intenderunt 25.15 & 16 & alii, 13.25.15 & 16 & 17
Magicæ artis origo & causæ sub specie pietatis 13.26.1
Magici impostores celebres olim qui, 13.25.13 & 14 & inter imperatores qui 13.25.15 & 16
Magici characteres 16.2.10
Magus Rayr dominus, ad honores per Magica perueniens crematus 13.30.9
Magorum nomen quando

odiosum cum Magis factũ sit & quare 13.25.12
Magorum quædam opera in murem se transferre vicinorum sata in suos transferre agros, &c. 13.25.21
Magorum quorundam insignes imposturæ & prodigia per tot. cap. 27. 13
Magister viarum Romæ & eius iurisdictio 2.10.4
Magistri & magistratus qui dicantur & vnde, 4.5.2 & de variis ex idiomatũ proprietate eorum nominib.
Magistri officiorum militum cura & officium 11 9 5
Magistrorum viarum potestas 2.6.15
Magisterii cuiusque artis aut professoris gradũ sumentes prohibitis sumtus criminales facere 13 3 5
Magistratus quidam cum regia potestate temporali aliquando in Democratia necessario constituti & in Aristocratia 5.3.10
Magistratus a solo principe conceduntur 9 1.33
Magistratus ex censu Atheniis & Romæ aliquando postea ex omni ordine exceptis vilibus, &c. 4.5 19
Magistratus ex quibus deligendi essent diuersę administrationis rerumpublicarum constituerunt 4. 5 35 & seq.
Magistratus in Vtopia quomodo eligantur 4.5 33
Magistratus in Democratia tribuendi partim per electionẽ, partim per sortẽ, & 5.2.3 quãdo per censum & quoties repetendi eod.
Magistratus Athenieñses præcipui facti ex perpetuis annui 4 5. 31
Magistratus temporales maiores maxime, cur crearet populus non monarcha 4. 5. 31
Magistratus in Gallia rege mortuo a quo acceperunt quomodo prosequantur administrationem 4. 5.38 municipales non exercet quæ sunt imperii, sed quæ iurisdictionis 4. 5 5 non sunt omnes qui habent quandam potestatem in repub nec omnes iudices 4.5 4 magistratus creare ad quem pertineat 4 5.24 in Democratica repub. debent esse temporales quare 4.5 35 in monarchia perpetui & quare 4 5 36 horarii & per diem 4.5.36 seculares cur debeant curare fieri prædicationes verbi Dei in populo 13 1 30
Magistratus officia & beneficia non sunt conferenda a principe ecclesiastico vel seculari ob gratiam vel iure sanguinis nisi idoneis 4 6. 3
Magistratus cōmitti debent idoneis & plurib. si multitudo ciuiũ & quare 4. 5 4 Romæ aliquando tantũ & probatis antea in negotiis & repub. 4 5 44
Magistratus illiterati quantum noceant reipub. 4 6.11 & honores distincti aliquando Romę per censum senatorium, equestrem, & plebeium 4.1,6
Magistratus non leuiter mutandi quia noxium in rep. tamen in eos inquirendũ 4. 6. 6 debet esse magnanimus, & quare 4 5.43
Magistratus & potestates & officia & beneficia, sunt singulis concedenda 4. 6.5
Magistratus vendi non debent 4 5.27 & qui vendiderint & qui prohibuerint, eod.
Magistratus eligendi nec nimium diuites aut nimium pauperes & quare 4.5.18
Magistratus in ciuitate necessarii 4 5.1 magis quam leges, eod. tempore penuriæ reip. Venetorum iussi sex menses gratuito reip. inseruire 3 6.40 & 41 Athenienses quomodo eligerentur 4 5.33
Magistratus boni qualitates 4 5.42
Magistratus temporarii facti ad vitam, & qui erant ad vitam, perpetui & in heredes transmissibiles data pœna certa Venetorum reipub. inopi 3. 6.43
Magistratus num esse debeát ex loco vbi administrant & diuersæ de eo sententiæ 4. 6. 9 magistratui gerendo eligendi & probandi viri 4. 5.26
Magistratus & potestates vtile est in repub. esse temporales nec continuatas 22.10.6 populi tyrannidem occupant, cum potestate nimia populi 22,24
Magistratus ex quibus eligãtur, habet distinctionem administrationis formæ reipublicæ 24.6.17
Magistratuum venditio turbat reipub statum 22.12.6 electio per sortes, 4 5.39 per suffragia populi, eod. nu. 40 melior per electionem consultam proborũ, eo. n. 42 distinctio ex qualitate illustrium, &c. 4.10 5
Magistratum inhonorantes puniti Romæ 8.4.5 subire quis cogi potest 4 5.4
Magistratuum in repub. necessitas etiã si sint optimæ leges & munus earum 4. 5.47 in causa in quib. peccetur per præficientes & præfectos, lib 4. cap. 6 per tot. c. maiorum mutatio quam habet vtilitatem 13. 12 5 diuersorum diuersæ æ-tates petentibus requisitæ 4 5.34

4.5.34 magistratuũ & iudicum differentiæ Romæ, 4.5.6 ex censu delectio, malum in republica 5 1 25 magistratuum ac legũ finis vtilitas publica, 4.5.46 iustitia alienum bonum respicit 4 5.46 venalitas causa corruptionis iudiciorũ 2 6 17 & iudicũ electio quomodo & a quibus fieret apud Iudæos 4.5.28 distinctiones 4 5.7 debet constitui & seruari in republica ordo & gradus ne sit confusio 4 6.8 creandorũ formæ diuersarum nationũ diuersæ 4 5, 38 pluralitas vnde orta 4 5 45 gesta ad principẽ referuntur, pro quibus ipse redditurus est Deo rationem 4 6.2

Magistratib obediendũ 2. 6. 20 nisi abutantur, eo nu 21

Magistris maioribus dandi quare collegæ vel assessores 22.10.7

Magistri debent haberi & stipendio donari ab ecclesiis cathedralib & metropolitanis ex decreto conciliorum 18.2.17

Magistri grammatices & aliarum artium quibus vtantur immunitatibus & probati reprobari possunt 17. 1,6 quare dicantur præceptores & alii 8.2 10 Magistri seu doctorum qualitates 18 3 9

Magnanimitas quomodo magnos honores concupiscere debet 7.7.1

Magnanimitas requiritur in magistratu & quare 4.5,45

Magni & Maximi cognomina qui reges aut duces habuerint 6,14 2

Magnificus princeps quomodo a liberali differt 22,13,7

Magnos facere principi & reipub. periculosum, & remedia 8,3,1 imaginũ cultui obiecta refellũtur, tot. c.15 lib. 12 quid idololatria num. 1 ad luxuriam 2 contra prohibitionem Dei, 3

Mahometes adulteria sibi soli permissa a Deo mentitus 13,19,6 vt prophetas generaret 19,6 prætextu religionis occupauit tyrannidem 13,11,5

Maiestas dicitur esse in rege supremo non in aliis principibus 8,4,1 in Deo absolute & in principibus quid 8,3,1 quid sit maiestas eo. 2 & quod definiri nequeat.

Maiestatis dignitas quibus modis aucta & conseruata 8,3.4 crimen arma mouere sine licentia eius qui ius gladii habet 9, 1, 15 crimen est factio & coniuratio & quomodo puniatur 23.4,1 rei, non debent iuuari pro pœnæ immunitate quod maiores eorum pro republica laborarent, vel ipsi etiam & quare 22, 11,11 reus etiam qui cogitauit occidere principẽ etsi postea pœnituerit 26, 7, 9 in principib. quanta sit efficacia & vis 8,3,2 & 3 diuinæ & humanæ rei non gaudent iṁunitate ecclesiarũ 13,23, 7 & 9

Maiestatem alterius comiter obseruare in fœdere quid significet 11,11,10

Maiestate Xerxis diminuẽte ex contẽtu data Artabano coniurandi occasio 8, 4,7

Maii prima die collecti fraudes contra maleficia 13,31,6

Main morte & morte Main qd in Gallia in iurib. fiscalibus differant 3 2, 20

Maieur & Maire vnde dicatur 19,1,9

Maior domus ne esset in regno Galliæ cautum lege Capeti 7,8,14

Maiores domus Franciæ dominos expulerunt 22, 9

Mala quæ dã talia aperte, quæ quis fugit, alia fucata ex bonis quib. quis fallitur 33,1,2 inter bona succrescũt quæ euellẽda & bona retinenda 13,3,3 grauiora quo magis latent incognita 13,1,8

Malcolinus rex Scotorum liberalis nimium 3,2,6

Malleatores a vicinitate scholarum submouendi 18,6,12

Maledicendus non est princeps multo minus occidẽdus 26,7,14

Maleficarum seu sortiariorũ imitationes docentur c.29 2 vnde dicti malefici eod.

Maleficæ vt torqueantur incensis intestinis equi maleficiati 13,31,3 quomodo deligantur in ecclesia ne exeant 13,31,4 an vere vel falso agant quæ sibi vidẽtur 1. facere per t.c. 28 l. 13 dictæ a multitudine malorũ 13,28, 21 verberib. ad soluẽda maleficia coguntur 13,31,10

Malefici septẽ modis nocere aut lædere possunt 13, 29, 6

Maleficium sterilitatis quale & quomodo tollatur 13,29 6 propria auctoritate non licet punire priuato 2,7,2

Maleficia maleficiis curare, cur prohibitũ 13, 31,12 cur Deus permittat 13,28,11 & 13,28,22 an liceat per maleficia tollere 13,30,8 & 10 & c.31 nu.1 quomodo dissoluat argentũ viuum 13,31,16 & eorum pulueres inquirere sub limitibus lannę, & alibi, & consumere non est prohibitũ 13.21,9 taciturnitatis 13,30,2 & 5 quibus modis impediantur vel in totũ, vel ꝑ parte 13,31, 11 tria habẽt, dæmonẽ, maleficiũ, diuinã permissionẽ 13,29,5 eorum remedia naturalia 13,31,6, diuina, 7 & 11 materialia 13

Maleficiis quæ obſiſtunt con ſecrata in eccleſia 13.32.8. & 9.
Maleficorum pœnæ iuris diuini 30.6 gent 7.ciuili 8
Maleficorum & maleficarũ iudex quis ſit & de iudiciis illarum, 3. tot. c. 30. lib. 13
Maleficos & maleficas quomodo lædi poſſe dicatur 13.31.2 & 3 & 5
Mali principes ex bonis vnde fiant 8. 1. 9
Malitia, cauſa idololatriæ 12. 18. 1
Malos quare Deus permittat viuere inter bonos 1.3.10
Malũ a Deo quomodo 19 1.10
Mali regnant turbata repub. 23 1.5 cur in hoc ſeculo bona habent 21. 4. 7
Malus potius contumax relinquendus quam alii pro illo puniendi 13.14.19
Mamea mater Alexandri imperatoris auaritia ſua imperiũ filii infamauit 5.1 24
Manaſſes, ſchiſma & diſceſſionem fecit a templo Hieruſalem 12.21.18
Mancipia Mnedei excepto mare & fœmina creati ad pecuniam mutuandam reipub. vendere 3.6.16
Mandata Dei decem ad vnũ delectionis redacta 15.1.11
Mandatorum Dei obſeruatorum in repub. ciuili quanta vtilitas eorumque applicatio 15.1.12
Manfredus Friderici 2 imperatoris Spurius, fertur patrem ſuſtuliſſe & filios eius legitimos vt ipſe regnaret 7.8.7
Manichæi reiiciebant nouũ teſtamentum 12 7.8
Manii Curii contemtus diuitiarum 22.13.10
Manipulus frumenti prælatus regi Vtopiæ 6. 20. 27
M. Manlii ſupplicium & quare 13.|12.12
M. Manlius ob concupitã tyrañidẽ pręcipitatus 22.11.10
Manuum impoſitio olim in iudice ſynedrii neceſſaria 5. 5. 29
Manſelus rex Cariæ 3.6.19
Mantuanæ reipub. mutatio 22 1.15
Manumiſſus ad populi clamorẽ, vt metu manumiſſus reſtituitur domino 22.8.12
Manumiſſi debebant vectigal viceſimæ 3.6.2
Manus mortuæ poſſeſſiones quæ & quare 13 16.3 manus impoſuit creationi in principẽ Ioſue Moyſes ex Dei iuſſu 6. 20. 4 manus mortuæ ſunt eccleſiæ 3. 2.16 & alia collegia 3 2.18
Manus reperta ſcriptoris librorum viuida poſt multũ tempus eius mortis 16,9 3 manus ſiniſtra an dextra honoratior 4 10 12
Manibus ſigna impreſſa operum 12.16 1
Maracentiũ lex vt iuret rex ſupra auri pondo mille theſaurum non ſe habiturum 3.9.2
Marcellus quo aſtu vitauit defectionem L. Bantii imminentem Nolæ 23.9.7
Marcus hæreticus Valentinianus Magus 13.27.6
Marci imperatoris, de filio Commodo cui imperium relinquebat maxima ſolicitudo & cura in inſtituendo 10. 6.6
Margarita Sueuorum & Danorum regina 7.19.12
Margarita Valdemari regis filia, tribus regnis ſtrenue imperauit 7.11.61
Marguerita comitiſſæ Flandriæ filii ſpurii non ſucceſſerunt 7 8.2
Maria beatiſſima mater Dei, ſola vidit angelum Gabrielem, vt eſt 12.17.6
Maritimi doloſi quare 2. 9.2
Marmor cathedrę Gualtheri regis Scottorum regum omen 6.6.8
Martis & Veneris coniunctio quid ſignificet 7.11.68
Martyrum conſtantia & confeſſio adegit ad depoſitionem imperii Diocletianũ & Maximianum 26.1,5
Marulla virgo ſtrenua in repellendis hoſtibus ab obſidione & ſapiens in reſponſis 7.11.62
Maſſilienſis epiſcopus Seuerus 12.14.13
Maſſilienſium origo 23.6.3
Maſſoretæ corruptores bibliorum ſacrorum 12.5.30
Maſſoretæ Iudæorum Grammatici & Theologi liberales 12 5.29
Mathematicæ artes philoſophiæ diſcendæ neceſſariæ 17.6 5
Mathematici qui reprobati 18.1 2
Matiſconenſis comes raptus in aera a dæmone ob vſurpata bona eccleſiæ 13.17.16
Matrimoniorũ cenſoriæ leges 9.1.51
Matrimoniorum ætas quæ, 14.1 10 eaque eſſe debere libera, eod.
Matrimonia obnoxia tributis ſub Caligula 3.6.5
Matrimonia ex publica auctoritate alicubi virginũ & virorũ coniuncta 9. 1.51
Matrimonii & coniugum conſiderationes in tertia parte Talmud & ibi de diuitiis 12.5.23
Matrimonio coniunctis impoſitum tributum 3.4.17
Matrix ciuitas quid 2 1.9
Matrices ciuitates 1.2.2
Matrum nobilitas tranſit alicubi in filios 7.11 90
Matthæi euangelium, initio detruncatum a corporali hæretico 12 7.5
Mauritius imperator ob auaritiam

ritiam necatus 22.12.1 cũ vxore in dotem imperiũ accepit 7.11.7 de sua salute & pœnitentia ab imagine responsum accepit 12.13.34 eius punitio ob malas leges non correctas 8.2.22
Mannula Saracenorum regina bellicosissima 7.11 58
Maxentius initio principatus bonus postea pessimus 8.1.6
Maxentius imperator suppositius filius Maximiani Herculii 14.1.8
Maximianus imperator, hostis Christianorum 12.6.3
Mazacenorum ad Argæum Capadocum principũ regia vrbs 2.1.10
Medi liberi, elegerunt regem decorum, vt eorum causas indicaret 6.6.3
Media & administratoris reipub. in secundis morbis formula similibus 1.1.14
Mediceorum & Pacorũ factiones florendæ 13.5.6
Medicus quatenus cum Physico conueniat 17 8 1
Medici nulli apud Babylonios, apud Ægyptios vero erant singulorum morborum 17.8.4
Medici luxuriosi pœna 17.9.5
Medici qui iurauerant se occisuros barbaros omnes 17.9.6
Medici silere debent vitia secreta ægrotantium 17.4.9
Medici abusus ex imperitia & malitia 17.9.2
Medici cur iurati in ciuitate esse debent 17.9.3
Medici ante porrectionem medicinę debent curare vt ægroti medicos animarũ vocent & quare 17.9.6
Medico imputatur imperitia & malitia 17.9.4
Medico eligendo sunt obseruandi boni mores 17.9.5
Medicorum tres sectæ 17.8.4
Medicorum priuilegia non omnibus, sed certis a principe tantum ad munerum deductis concessa 17.8.1
Medicina necessaria in ciuitate 17.8.3
Medicina & Medici, sunt corporis & animæ 17.8.2
Medicinæ secretæ pepererũt superstitionẽ Magiæ 17.9.10
Medicinæ vt efficax sit quæ quinque concurrere debent 17.9.1
Medicinæ quinque species 3.7.8
Medicinam discere seruis & mulieribus aliquando lege prohibitũ, postea emendata lex 14.2.3
Mediolani status per seditionem immutatio 23.3.7
Meditatione qui euaserunt sine præceptore docti 15.1.27
Medorum regni finiendi prędictio 21.3.40
Medorũ regni duratio 20.1.11
Medorum monarchia, quando nata 20 1.7
Megarensis regni fatum in capillo regis Nisi 21.3.16
Megarenses indiligentes circa eruditionem liberorũ taxati 15.1.2
Melius ob concupitam dominationem Romæ necatus 22,11.10
Melo, ciuitas Dauid 12.21.15
Membranarum librorum inuentio 16.3
Membroth idololatriæ auctor 12.18.4
Memoria sensibilibus iuuatur imaginibus 12 13.2
Memoria defunctorum per res quæ fuerunt eorũ retinetur diutius & absentium quoque & vide reliqæ dilectæ & statuæ 13.14.6
Menander hæreticus Magus 13.25.20
Mendici validi ad opus agendi 23.7.4
Mendicorum census 3.5.9
Menecrates medicus Iouem se vocari voluit 17.9.10
Mens verbis potior 10.5.22
Mensæ principum quomodo temperandæ 8.6.5
Menses quatuordecim fecit Licinius in anno vt multiplicaret tributum quod singulis mensibus præstabatur a Gallis 3.6.52
Mercatores & mercatura viris & nobilibus & clericis prohibita 3.6.48
Mercatores principales vt officiarii regũ & imperatorũ proprii 4.7.5 vtiles & necessarii in repub. 4.7.1
Mercatores alicubi præcipui ciues alicubi non ita, 4.7.3 tempore bellorum sub fide publica, eo.
Mercatorum ingenia lucro addicta 4.7.7 corũ abusus & emendatio eod. 8
Mercatorum Genuensiũ & Venetorum, prætores vocant bailos maximi honoris 4.7.4
Mercatorum priuilegia conseruanda 4.7.12
Mercatorib non est tradenda administratio reip. 4.7.6 nisi destiterint a negotiatione, eod.
Meretricibus, quantum accipere deberent pretium destinatum ab ædilib. 2 8.2
Mercatura & negotiatio plebeiis relinqui debet 4.7.6 & 7
Mercaturæ quomodo sit honestum lucrum, 4.7.2 honor & vtilitas eius 4.7.4
Mercatura quando excusatur & reprobatur in principib. 3.6.49 & 50
Mercaturam exercuit Pertinax imperator, 3.6.46 & alii & num sit honesta & quando principibus 3.6.47
Mercii in Anglia a fide in paganismum relapsi 12.4.14
Mercurius quare Trismegi-

ctus dictus 6.14.86.

Meretrix dicitur quæ plures quā viginti tria millia hominum admiserit vel quæ admisitsexaginta 7 11.86.

Meretrices vectigal vel tributum præbuerunt, 3.6.5.

Meretrices a militibus pellendæ 11.7.43.

Meretrices non possunt Romæ de omnibus testari nisi de quibusdam 13.16.10.

Meretrici non creditur dicenti se concepisse ab aliquo 14 3.2.

Meretrices non ferendæ in ciuitate 14 1.5

Meretricum vitæ adducta remedia quędam 14.1 6

Meretricum census 3 5.9

Meretricibus versicolores vestes 4.11. 9 non aliis eod. numero 10.

Mergidem filium Cyri quidam similitudine repręsentant, pro rege habitus, sed post detectus necatus 7.18.2

Messeniorum insignia 6.17.1,

Metensium ciuium insignia publica 6.17 3

Meteoria cometę sunt in aere & imperfectæ comixtiones 21.9.19

Metrapolis ciuitas quid respectu Coloniarum 2.1,9

Metrapolitani & Metrapolis quot ciuitatib' pręsint 2 1.8

Metrocomia quid 2 1 9

Metri quomodo cōtineatur auctoritas principis 8 3 1

Miceni regni origo & duratio 20.1.15

Michael senior & Sequēs imperio deiecti, vt inhabiles 26 4.1

Michol vxor Dauidis. statuā pro marito emisso supposuit 12.15 3

Midas quo casu prætextu voti imperium Phrygium occupauit 13.5.8

Milesiorum principes electi ex eorum consensu ab Pariis 7.15.15

Miles aliunde quam per portam castra intrans vt puniatur 11. 7.26 non prolegens aut relinquens suum præpositum qua pœna puniatur, 11, 7, 7 Si seditiosus eod. 8, & 9 aut dux iussus pugnare, si nō pugnet aut aliis pugnātibus spectator sit, supplicio afficiendus, 11. 10. 11, & si pugnet sine iussu, eod. 12 prior in acie fugiens vt puniendus 11, 7, 24

Militis contumacia capitaliter punitur 11, 7, 4, & 5 irreuerentis & rebellantis in præpositum pœna 11, 7, 6

Militi se dedere omnibus impune non licet 11, 7, 1

Milites iter celeriter cōficiāt 11, 5.9 transferendi nō sunt a ducibus ex locis vbi sunt, sine iussu principis 11 9, 2 non semper arma ferebant & quando ea caperent 9, 1, 18 extranei in auxilium aduocati, sedes elegerunt apud vocantes inuitos 23, 6, 4

Milites esse otiosi non debent 11, 4, 2

Milites existentes in castris immunes sunt a muneribus municipalibus, ab angariis, ab hospitio 11, 8, 1, & 2 & 4 non a patrimonialibus 11, 8, 3, nec ab aliis filii eorum, 7, 8, 6 & 7 præmio digni, eod 7 non desiderant pacem 11, 13, 7 emansores & vagi quomodo puniantur 11, 7, 13 iuuenes an seniores præferendi 11, 6, 11 vt fere semper venereis obnoxii 7, 11, 68

Milites extranei auxiliares si fortiores se inueniant sæpe in populum qui eos conuenit insurgunt 11, 3, 4 & ibi exempla

Milites forte se diuinantes, se mutuo comederunt defectu annonę sub Cambyse 11, 3, 14

Milites Romæ proprium aliquando nō habebant ordinē & vnde sumerentur, 4, 1, 16 postea non item, eodem & numero 17

Milites boni & fortes potius eliguntur ex agricolis & pastoribus quam aliis opificibus 4, 8, 2

Milites transeuntes a signis ne declinent ab itinere 11, 7, 40 latrocinantes puniendi 11.7 17

Milites non debent dari ad custodiā priuatorum sine permissione pricipis 11, 9, 3

Milites olim apud Romanos vnde sumebantur 4, 1, 4

Milites ignominia missi infames & indigni dignitatibus 11, 7, 35

Milites non recipiuntur sine auctoritate principis 11, 6, 1

Milites nō fideles quomodo probandi & exercendi 11, 3, 7

Milites animalia priuatorū ad ferenda sua impedimenta capere nō possunt 11.7 42

Milites ad pugnandum excitati ex supposita religione 3, 6, 3, auxiliarii, cum regnicolis miscēdi & quare 11, 3, 8

Militum delectus habendus in bello 11, 1, 14

Militum in terris quibusdam immunitas a tributo 4, 2, 12 in Ægypto, & apud Romanos eod, 13

Militum transitus innoxius sit 11, 7, 44

Militum comitatū vsurpasse, damnatum exsilio 13, 12, 9

Militum numerus præparati ad bellum sufficiens debet 11, 3, 3 iuramentum castrimetatis 11, 9, 9

Militum aliquid a prouincialibus accipientium per vim aut stellatnrā seu fraudem, pœnæ graues 11, 7, 36

Militum

Militum de hoste nimia cōfidentia punitur 11,7,37
Militibus prohibita negotiatio 4,7,7
Militibus in personas & res ecclesiasticas, data a Nicephoro, constitutione sua licentia, 13,17,14
Militibus tranfuectiones armorum ex publico fiant 11,5,10 extraneis an ciuibus, potius expediat rei pub. vti 11,3,6 non debet esse impunita licentia opprimendi subditos principibus & ratio 11,4,3
Militare non cogantur inuiti subditi in principatu vel regno 11,3,12
Militare omnes cogebantur apud Persas, 11,3,9 & apud Romanos eod. num 10
Militare ærarium proprium institutum ab Augusto, 3,3 6 & a Carolo Magno, eod. num. 7 qui non possint ex legibus Romanis, lib 11 per totum cap. 6 vt serui, num. 2 de statu suo dubitantes, 3 redemti non soluta redemtione, eod. coloni 4 curiales, 5 alia militia scriptus 6 negotiator, 7 damnatus ad bestias, deportatus adulterii damnati, rei postulati 8 litis caussa ciuiles 9 Tyro vagus veteranus, æratus, eod. debebat ciuis Romanus per decennium 11, 6, 11, non omnibus passim permissum apud Romanos sed delectis 9,1,17
Militares leges de rebus militaribus vnde leges militares vinū quale & quando debeat dari militibus 11,5,1, & 3
Militares leges Aureliani Cæsaris 11,9,9
Militaria delicta quæ lib. 11, per totum cap. 7
Militaria munera quibus ex Galliæ legibus dari debēt 11, 6, 12
Militaria non decent clericos quare 3, 7, 23
Militaris ars habet sua præcepta sequenda 11,4,1
Militaris victus, Persarum parcus, nostrorum delicatissimus & insolens 11,3,15.
Militaris equus prouincia nō extrahendus 4 7, 8
Militaris ars cognita sit principi 10,6,14
Militasse debuerat per decennium Romæ antequā quis possit magistratum petere, aliquando 4, 5, 34
Militia cœli ab idololatris adorata 12,18,8
Militiæ idoneæ mulieres 7, 11, 27 munus detrectans pro hoste habitus 7, 7, 2
Militiam mercenariam qui populi professi 11, 3,5
Minutia vestalis viua infossa ob incestum 4,11 14
Mineruæ loco supposita Phya 13, 11, 2
Minorum tertius ordo coniugatorum, qualis 13 4,7
Minos Cretensiū rex a Deo leges se accepisse dicebat 13,11,10
Minyas rex ditissimus ærariū primus fabricauit 3, 3,9
Mirabilium & prodigiorum a quibus scripti libri 13, 25, 4
Miraculum quomodo differat ab ostento & prodigio 13,25,6 quid 13. 25,1 etiam dicitur, quod est insolitum 13,25,5
Miracula quare nō sufficiant sola ad auctorandum aliquem in sanctum 13,14,2
Miracula nec ad ostentationem fieri debent, sed ad vtilitatem & necessitatem 13,32,7 septem mundi 13,25 2, sola non probant sanctitatem operantis per illa quia mali faciunt etiam 13, 4,4,
Miracula vera impostoris tribuere, peccatum 13 15,24
Miracula & prodigia a Deo 12, 13, 21,
Miracula fingere atheum est 13, 12, 21,
Miracula Magorum vnde & quæ & malorum Christianorum 13,24,2
Miracula vera & non vera & ꝓdigia distinguuntur per totum cap. 25 lib, 13
Miracula vera ex Dei omnipotentia 13,24,1
Miracula non sufficiunt ad probandum aliquem esse sanctum vel saluatum & quare 13,24,6,
Miraculorum fictores puniti quidam 13, 14, 7
Misericordia Dei magna 13. 21,5 Deum habet 13, 14, 18.
Misericordia Dei prouocatur pœnitentia 21,4.4
Misericordia & disciplina miscenda in regimine ecclesiæ 13,14,19
Misericordia contra Dei voluntatem reprehensibilis & damnabilis 10,2,7
Misericordiæ ara apud Athenienses 13,22,2
Misericors magis quis quo magis magnanimus 11,12,9
Mischne thora, quid 12, 5.10.
Misnah Talmudicorū 12, 5,20
Missę in domibus priuatis celebrari non debent sine licentia & ex caussa 13,4,5
Missanicis de duratione vrbis editum oraculum 21,3,9
Missio doctorum vel prædicantium ordinaria & extraordinaria quæ 18 2.15
Mithrydates per se ius dixit, & ideo omnium subditorum linguas didicit 6, 6, 11
Mitræ seu solis initiatorum mysteria 12,20,15
Mitra solem dicebant, eoque nomine vt Deum venerabātur & de eius mysteriis

circa initiatos eius superstitionis 12,18.8
Mitylenensium Aristocratia quare sublata 22 7.10
Mixtio omnis habet vnum dominans, 6.1,9
Mœcenas vir grauis 12.4.5
Mollities mulierũ vnde oriatur 7 11.76
Moloc, idolum Ammonitarum quale, 12.18.7 & quomodo filii illi consecrabantur per ignem, eod.
Monachus non habet proprium vide, 13 16 11 & pro seruo, eo. factus Papa sine licentia superioris, tenetur ad monasteriũ redire, eod.
Monachus Bononiæ prætextu sanctitatis decipiens populũ tyrannidem sibi parauit, item alius Ticini 7.18.14
Monachi probandi quare antequã profiteantur 13.23. 2
Monachi ignauiæ sectandæ causa religionis ingressi, aliquando reuocati 13 21.2
Monachi quomodo ab otio inani reuocentur 13 21.6 & sequent.
Monachi vagi non permittendi 13 9 2
Monachi otiosi claustris eiecti a Constantino, 13. 21 8 vagi quomodo puniantur 13.21 11
Monachi testari possunt de positis in montibus pietatis, ex priuilegio, 13.16 10 ibi & monachi ꝓprietarii & disponere possunt in spuriorum fauorem sine licentia superioris
Monachi contumaces expellẽdi monasterio 13.16 4 & 5
Monachi persuadentes eligere sepulturam penes se quomodo plectãtur 13 14.8
Monachi expelli a monasterio male viuentes possunt & alii in locum illorũ poni 13 3.18
Monachi habitũ sumsit aliquando dæmon 13.3.18
Monachorum ambitio & cupiditas reprobata & emendata 13.14.12
Monachorum ægrotum vel moriturorum præsagium in viuario ex piscibus in monasterio S. Mauritii 12.13 26
Monachorum 12. abusiones 13 12 13
Monachis non licet ingredi claustra mulierũ sine causa necessaria 13.19 21
Monachus factus regno abdicato Carolomannus Pipini filius 26 1.8
Monarchia inter homines, a Deo primum in Adamo & eius successoribus stabilita 5.3 14 & 15
Monarchia Romanorum vltima 6. 13. 24
Monarchia quid 5.1.2
Monarchia Æpyptiorum quandiu durauerit 20 1.5
Monarchia quomodo mutetur in tyrannidem 22. 1. 2 & contra tyrannis in monarchiam. eod.
Monarchia Alexandri multis cladibus constructa post mortem eius diuisa 25 1 16
Monarchia Romanorũ, quando & quomodo collapsa 25.1 9
Monarchia Assyriorũ quandiu durauerit 20.1,6
Monarchia Medorum vnde nata 20 1.7
Monarchia Alexandri Magni post mortem eius lacerata & diuisa 25. 1. 3
Monarchia est species sed nõ illegitimæ tyrannidis q̃ est potestatis absolutæ 6.8 10
Monarchia ex lege gentium 1,3. 19
Monarchia non est vbi populus regit regem sed democratia 6.18 15
Monarchia quis potest abuti, & aliis rebus sanctis & prophanis sed non ideo reiiciendus 5.4,10
Monarchiæ principatuumq; mutatio 13.3.2
Monarchiæ leges conuenientes 10 5 10
Monarchiæ Persarum initium & duratio 20.1.9
Monarchica administratio ꝓbatur melior ceteris auctoritate scribentiũ 5.3.4
Monasterium ingredi sine licentia regis antiquitus lege regum Francorum vetitum & quare 13 14 9
Monasterii pœna 13.21.12
Monasterii sancti Mauritii in Burgundia, ex viuario morientis monachorum præsagia 12.13 26
Monasteria cur dissolui aliquando debeant 13.3.19
Monasteria duplicia mulierum & mulieri prohibita 13. 3 18
Monasteria duplicia virorum & mulierum D. Basilii 13. 18. 7. prohibita & similia 13 19 20
Monasteria noua ædificari prohibuit Nicephor. Phocas 13 17.5
Monasteriorum quæ & quo pacto facilis reformatio 13.3.13
Monasteriorum deformatio & abusus 13. 3. 2
Monasteriorum ædificationes nouæ non sunt sine episcopo permittendæ 13.9 2
Monasteriorũ reformationes in dispensatione & acquisitionib. bonorũ vt facile fieri possint 13. 16.4. & 5
Monasteriis cur prohibuerit Carolus Magnus habere studia publica & num olim in monasteriis fuerint collegia & institutiones iuuentutis 18. 6.5
Monasteriis quidam abusi ad opes, & ad diuites inescandos 13.13. 11

Mona-

Monasteriis quando & vbi acquirere & relinquere prohibitum 13.16.3
Monastice viuēs debet cogi monachismū profiteri vel vitam eā dimittere 13.4.5
Moneta a quo tempore crucis signum habet 6 17.1
Moneta eiusque valor pendet ex potestate principis 9.1 31
Moneta signo crucis ab Arcadio signata 12 16 6
Monetæ reprobatio & refusio, conuentum ad lucrum principum, 3 6. 22 & 2, & 24 & 25 vnde numus, falsæ expositorū pœna 12.7 16
Monialis Constantia ex decreto pontificis nupsit ad conseruandum in genere regnum Siciliæ 7.16.5
Moniales choreis interesse aut spectandis non debent 13 21 14
Monialibus claustra egredi prohibitum, 13. 19 21 nec laicis aut monachis illarū claustra ingredi licet sine causa, eod.
Monimenta facta in testimonium lapidum & tumuli, quando reprobantur vel approbantur 12.15 6
Monopolia artificum reformanda 13. 3. 4 & quæ sint monopolia eo. prohibenda sunt 4 7 11
Mons nouennalis Pauli IV. 13 16 12 alumniariū, eo 13
Montes pietatis Romæ & alibi fundati, non sunt vsurarii 13 16 9 & sequent.
Montes electi ad sacrificandum & orandum & templa ibi constructa 12. 21. 8
Montes permissi pietatis a Summis Pontificib. ex causa fidei 13 16.10
Morbus num per sortilegiū fuerit illatus quomodo deregatur 13 29 7
Morbi a maleficiis illati, quomodo per alia maleficia curantur ibidem.
Morbi curati vmbra & cemicintiis Apostolorum 12 16 2 corporis & animi & eorum medici 17 8.2 quare hominibus bonis & malis ex Dei permissione accidant 17.9.8
Morborū incantationes reiiciendæ 17.9.9
Morbis extinctę ciuitates & respublicæ 21.11 3
Morbis popularibus per diligentiam magistratuū adhibenda remedia 21.12.7
Morbosi re ecti ab administratione reipub. per Platonem 7.6.5
Moriia mons vbi templum & eius partes 12.21 15
Morituri vident Deum secundum Rabinos 12 17.3 vaticinari solent 13.33.28
Mors præsagita per pisces viuarii S. Mauritii monachorum eius 12.13 26
Mortis cogitatio principi necessaria 6 3.8
Mortis & nuptiarū causa non licebat oraculum Nymphæum consulere 13 33.32
Mortem principis lugere ex lege coacti 26.6 4
Morte principis, interdum perseuerat status publicus interdum mutatur 26. 6 1
Mortem Domitiani qui prædixerint 13.33.21 Antonini, eod 22. Valentis 25
Mortem qui subierunt pro repub sua liberanda. 8 1 17 aut qui exoptarunt eo 18
Mortuus erat redimendus a subiectione episcopi meliori veste aut animali apud Leodicenses 3.5 4
Mortua Sibylla diuinat quare 12 12 4
Mortui in bello pro repub. honorati 11.1 6
Mortui suscitati vt testimonium dicerent & postea obdormientes 15.5 11
Mortuorum ad nos voces vnde prodeant 15 5 4
Mortuorum capita post mortem locuta & quæ petierunt confessionem sacramentalem 15.5.9
Mortuorum nominum mandata descriptio 3 5.4
Mortuorum tributum datū Charonti 3 5.17
Mortuis impositum vectigal 3.6.22
Mortuis concumbere nefandissimum & punitū 17. 9. 5
Mos regius cuiusque regionis sequendus non improbandus 8.4.4
Mores regionum conseruandi etiam principib. si amari velint a subditis 22.8 8
Mores puerorum notandi in quę studia sint propensiores 15.1 10
Mores mali bonarum legum occasiones 22.8 7
Mores naturales quomodo habent propensionē non necessitatem 15.1.20
Mores mali multum quare temporibus belli oriuntur 4.12.1 mores diuersi Italorum inter se & studia diuersa 4.4 3 item aliarum gentium 4.4 4 & seq. Gallorum inter se diuersi mores & aliorum num 5.6.7
Mores contrarii in principibus iisdē, in bello & pace, negotio & otio 8.1 10
Mores diuersi singulares quibusdam regibus dederunt cognomina 6.14.3 & seq.
Mores locorum quibus imperat princeps cognoscere debet 10.6 17 & illi quam varii sint pro situ eorū. eo.
Mores diuersi in diuersis nationib qui simul sæpe concordare nequeunt 4 4 2 & seq. & nū ex cœli constitutione & habitatione nascantur, 4.4.11 & 13

Mores mutantur in peiores honoribus quare 4.10.10
Morum magistri censores Romæ 4.12.3
Morum iudicia nationum, cur non sint credẽda 4.4.12
Moribus loci peregrino & incolæ viuendum 4.4.21
Moscouiæ dux quomodo sacretur & vngatur 6.20.28
Moscouitarũ insignia 6.16.8
Moses leges vere a Deo accepit, cuius alii fuerũt simiæ, Deo suas acceptas referentes 13.11.10
Moses Grammaticam Hebræam edidit 17 1.5
Mosaicæ philosophiæ diuisio 17.6.6
Mosis amor pro populo 8 1 17
Mosis scripta vt falsa conatus reiicere Apelles hæreticus, 12.6 5
Mosi cur data virga a Deo 6 20.3
Moysis annulus, ad obliuionem & quod is fuerit peritus Astrorum 13 26.5
Moyses successorem in principatu elegit non filium sed alium idoneum 7 15 8
Mnemon quare Artaxerxes dictus 6.14.6
Muliebre imperium superbissimum 7.11.21
Mulier non est imago Dei 7.11.3 principium & caput familiæ suæ 7.12.16. ob peccatum supposita fuit viro 19 1.5
Mulier subdita viro non imperium eius accepit 7.11.2
Mulier ratione sexus cuiuscunque sit dignitatis inferior est cuilibet etiam plebeio viro 7 11 4
Mulier imago Dei quomodo dicatur vel non 7.11.66
Mulier in ecclesia non potest habere curam animarũ, 7.11.14 non prædicare, benedicere etiã moniales nec alia quæ sunt ordinis, eod.
Mulieris subiectio viro, non impedit imperiũ eius in regno & principatu 7.11.65
Mulieri non dedit natura imperium 7.11.4
Mulieri asserenti se concepisse ex aliquo an credendũ sit 14 3 2
Mulierem non debet impedire sexus gerere quæ non pendent ex sexu 7 11.25
Mulieres natura molles ad imperandũ debiles 6 11.25
Mulieres Moscouiticæ latent quod ipsæ iugulant animal vt imperium non editur 7.11.9
Mulieres imperarunt in Ægypto & Meroe 7.11.51
Mulieres apud antiquos semper sub alicui⁹ tutela 7 11.18
Mulieres militare lex Platonis relata iubet 2.11.27
Mulieres ingredi nõ possunt monasteria virorũ & excommunicantur ipso facto reuocatis dispensationibus concessis 13.19 21. causas egerunt Romæ in tribunalibus 7.11.79 quare non postea, ibid. habentur deterioris conditionis ipsis viris 7.11.17 & 19 doctæ philosophæ & poetæ & quæ publice perlegerint, 7 11.71 & 72.73 & 75 primatum habentes contrariantur viro 7.11.19 se prostituebant ob honorem idoli credentes sacerdotibus 13.19.7 in dulcimæ & fratricellorum sectis 19.11 & 12 Arradicæ Charillum Lacedæmoniorum regem expugnarunt & cœperunt 7 11.49 in quibus casib sint melioris vel paris conditionis viris 7.11 92 lege diuina non omnino reiici a principatu docetur 7.1 11. num. 23 & seq legibus humanis remotæ a grauioribus negotiis tractandis 7.11.17 obseruabant ad templum tabernaculi se purificantes ibi compressæ a filiis sacerdotis Heli 13.19.9
Mulieres silent quare in ecclesia 7.11.87
Mulieres hostis captiuæ non violandæ 8.5.2
Mulieres in ecclesia seorsum sedeant a viris 13.19.19
Mulieres iudices esse possunt ex consuetudine 7.11 88
Mulieres castæ sacerdotes mitræ & Dianæ 12.18.12
Mulieres armis tractandis peritæ & quæ strenue imperarunt aut regnarunt 7 11. 38 & seq.
Mulieres propter pudorem non debent interesse consortiis virorum 7 11 10
Mulieres sacræ diuinæ in Germania ex fluminum vorticibus diuinantes 13 33 27
Mulieres a v libus officiis cur reiectæ 7 11.88 ingredi non possunt quasdam capellas sine pœna furoris immissi 7 11 18 nobilitant filios alicubi & nomine suo familiam & genus transferunt 7.11.89 sequebantur turbam Christianorum in primitiua ecclesia, & discipulos & Apostolos 13 18.7 regulariter possunt viuere priuatim sine professione 13 4.6 & coguntur perseuerare 13.4 7
Mulieres in quibus locis velatæ conspiciuntur ex lege vel more 7 11,10
Mulieres cur calceis Ægyptiæ non vterentur 15 2.4 præceptoribus Iudæorum dabant salaria 18.4 1
Mulierum promiscuus concubitus vbi & emendatus 14 1 4 quare difficilis erat arrogatio 7.11.11 ornatarũ & templi Ægyptiaci bellicarum similitudo 4.11.12 imperium adiaphorum vt hominum

hominum 7.11. 64 cum viris periculosa commixtio 13 21.14
Mulierum dominorum vniuersalis signum erit consummationis futuri mundi 7 11.5 & iræ Dei signum habere imperantes effœminatos 7, 11. 5
Mulierum Romanarum consilia vtilia reipub. 2. 11. 29 vota periculosa 13 19 9 causa bella 11. 1. 8
Mulierum dignitas pendet a patre ante nuptias, & a marito post nuptias 7. 11. 16 libido regnandi cum crudelitate 7. 17 23 & seq. Romæ senaculum, de quibus statuebat 4. 11. 21 Persicarum animus ad impellendos ad bellum Persas 7. 11. 39.
Mulierum consilia vtilissima reipub. Deboræ, Hester, Iudith, Abigai vxoris Pythii, 7 11. 31 & sequent. de aliis.
Mulierum & virorum carceres sint distincti 2. 7. 4
Mulieribus extraneis linguæ cur exscissæ apud Britannos 15. 3. 5 Plato quædam publica sed leuiora, non autem consiliũ in repub. committendum 7. 11. 13
Mulieribus & magna & parua committi 7. 11. 8
Mulieribus interdictum iure ciuili officia publica gerere, testificari, postulare, iudicare, &c. 7. 11 15
Mulierib. inconstantia & debilitas consilii solus non obiicitur 7. 11. 86 matronis alia genera vestium quam meretricibus 4 11 9
Muliebrium ornamentorum excedentium mala 4. 11. 11
Mulierosi viri qui filiabus & vxoribus in excessu vestiũ & ornatus, nimium indulgent 4 11. 10
Multitudo & diuersitas regularium quam confusionem inuehat in ecclesiam 13 4. 2
Multitudo inutilium ministrorum ecclesiæ dedecus & onus eius 13 4 3
Multitudini non placendum a gubernatoribus 5 2. 1
Multitudine peccãte in paucos animaduertendum est 11. 12. 5 cur pœna remittatur vel temperetur 13. 3. 6
Mundus, prouinciæ, ciuitates, collegia sunt 13. 2. 2
Mundi sub finem grauiores dæmonum oppugnationes & quare 12. 23. 14
Mundi interitus signum habet mulierem quæ tunc paulo ante imperabit 7 11. 5
Munera iudicibus interdicta quæ 2 6 16 patrimonia ratione bonorum a personis suscipienda etiam alibi habitantibus 3. 7 28 regi Persarum perequitanti a singulis hominibus oblata 8. 3. 11
Munera pretiosiora habentur propter auctoritatem dantis etsi exigua sint 22. 13 3. homines lucrãtur 22. 13 2
Municeps & municipia vnde dicantur 2. 1. 5
Mutatæ villæ parrochus dicitur etiam extra vrbem existente parrochia 2 4. 3
Mures aurei Deo oblati 12. 13 27 deuorarunt Popiellum regem Polonorum 7. 15. 13
Murus vnde dictus 2. 1 3
Murum conscendere peregrinum lex vetat 4 4 16
Muri ciuitatis pro ipsa ciuitate 2. 3 1 & in luctu nigris pannis aliquando ornati, eodem.
Muri ciuitatum sancti & inuiolabiles 2. 3. 2
Muri oppidorum diruti ne occuparentur ab inimicis vel ne rebellarent 2 3 7
Muri ciuitatum cuius sumtibus populi an principis debeant construi 2. 3 7
Muros ciuitatis violare, transscendere, perforare, capitale 2. 3 8
Muros adiicere oppidis an intersit reipublicæ 2 3 3
Muros prope ædificare prohibitum est & quare 2. 3. 2 & quando permissum & quomodo, eod.
Murorum cura ciuitatum ad principem pertinet qui nõ passim debet permittere nouos habere aut firmare antiquos 2. 2 3
Murorum loco viri strenui in ciuitate, sed nõ semper mœnibus præponendi & quando 2. 3 4
Murorum & arcium in ciuitate bona & incommoda 2. 3. 5
Muris dirutis quando ciuitas nihilominus retineat priuilegia vel amittat 2 3. 8
Musca dæmon factus 13 31. 21
Musica quæ & quatenus sit vtilis & necessaria in rep. 15 1 8
Mutandæ leges pro varietate temporum 7. 20. 20
Mutatio magistratuum periculosa & damnosa populo 4. 5. 35 legum in repub. periculosa 10. 5. 17 & quando fieri debeat, eo. omnis reipublicæ misera 13 12 3 mutatio & interitus reipub quomodo fiat per to c. 1 lib 22
Mutatio Romanæ democratię in principatum per deceptionem populi facta 21 2. 12
Mutatio rerumpublicarum interdum subito, interdũ per media fit 21 1. 2
Mutationis & translationis reipublicæ & principatus signum fuit imitatio extranei habitus & ornatus 4. 11. 2

Mutationis principis & principatus damna quibus opprimitur popul⁹ 7.19.1 & 2
Mutationes principum argiunt futurum reipub. interitum 12.3 32
Mutationib. & interitui obnoxia regna. 20 1.17 & ibi exempla 20.2 17
Muti præceptores libri sunt 10.3 7
Mycerinus rex Ægyptiorum cito mortuus quia non satis affligeret populũ 22 1.4
Mydę auriculæ asininæ 6 3.3
Mysteria diuina non omnibus communicanda 17 4.9
Mysteria insunt sacræ scripturæ, & quare 12.8 8 initiatis tantum cognita & docenda, 12.8.13 & c. 9 nu.1 & 4.
Mysteria religionis non esse euulgãda prophanis 12 4 6
Mythridates rex 22. linguas diuersas locutus 15.4 3

N

NAboth prætextu religionis necatus 13.12.24
Naboth prætextu calumniæ in religionem sublatus 13. 7. 1
Nabuchodonosor rex superbiens de ædificatione Babylonis, a regno per Deum deiectus inter fera animantia 2.9 19 religiones alias iussit destrui vt se ipsum Deum celebraret 12. 21. 5 quare punitus & deiectus ob ædificationẽ Babylonis 3.5.5
Nabuchodonosor rex cum bestiis regno pulsus ob superbiam cordis 6.12. 9 imperauit Hebræis tyrannice, & tamen illi pro eius & filiorum prosperitate Deum rogabant 26.7.15
Nachor & Theodas Magi solitarii 13.25. 14
Narbonensis septimana 13. 17 17.
Narsetes crudelitatem suam fuco religionis tegebat 13. 8. 13
Natalium restitutio a quo fiat 9. 1. 44
Natare didicerunt Persæ ob belli exercitium 11.1.2
Nati sumus non tantum nobis sed & reipub. 4.5 4
Nationum mixtio mores alterat & corrumpit 4. 4. 14 seditiones mouet 4 4. 15
Nationum diuersitas mores habet hominum diuersos 4.4. 2
Natura non in corruptis sed in his quæ magis se habent secundum naturam consideratur 6.1.8
Natura & ciuiliter iustum vt differant 10.4.9
Naturales tantum liberi hodie non separantur ab spuriis 14 3.2
Naturalia omnia mutationibus & interitui obnoxia 21.1 1 quædam muliebria 10.4.9
Nauarræ regni initium & interceptio ex parte 20 1. 25
Naues tempestate appulsę ad portum sine dominis, cuius sint, 9.1 29
Nauium species in cœlo 12. 17. 10
Nauigatio in flumine impediri non debet 9 1 27
Naulum tributum sepultum cum mortuis pro Charonte 3. 5. 17
Naxiorum respub. oppressa ob seditionem ex nuptiis 13 2. 2
Necesse est venire scandala, quomodo intelligatur 21. 3. 35
Necessitas ineuitabilis 21.8.1 & fatum quale in actionibus hominũ 21.3.28 & fata cœlestia & rerum non eodem modo in omnia, nec perpetuo nec absolute semper 21.8.7 in rebus triplici modo consideratur, 21. 8. 6 & ibidẽ late de necessitate simpliciter & ex suppositione in superioribus & inferioribus actionibus causa introductionis
& mutationis legis 10.5.19
pro imponendis collectis
ecclesiasticis a secularibus
non sufficit sine consensu
superioris 3.7,34 reip. suasuperioris
det ad extraordinaria peruenire tributa & vectigalia 3.4.2
Necessitate tantũ impellẽte bellũ gerendum est 11.1.11
Necessitatẽ pendere ex cœlestibus & stellis, dicere est iniuriam cœlo & Deo irrogare 21.9.13 Deus tẽperat, & dispensat contra cam quando vult 21.8.8
Negligentia prælatorũ quam sit nocua illis & aliis 13.3.11
Negotia a voluptatibus auocant 8.1.10
Negotiari nobilibus interdictum 4 7.7 & 4.3.15
Negotiatio non est prohiben da licita, quibusdã prohibi ta vt clericis, nobilib 4 7.10
Negotiationem quid possit reddere licitam vel illicitam 4 7.2
Negotiatores clerici vectigalia negotiationis debẽt 3.7.48 si modo ter prius ad moneantur vt desistant, eod. an forum ecclesiasticum amittant, vel alia priuilegia negotiando, eod.
Nemorib. Deum colere prohibitũ, 12. 21. 3 permissum 4 & 6
Nepos quomodo per repręsentationẽ efficiatur eiusdem gradus ac patruus 7. 10 23
Nepos quando ex persona patris metuendus 7 10,24
Nepos succedit in primogenitura patris, iure repræsentationis 2.10.29
Nepotem filium primogeniti

niti præferendum patruis in successione principatus aui iudicatum duello solemni in Allemania 7.10.13
Nepotes aliquando pro delicto aui puniuntur 26.5.23
Nepotes primogeniti non præferri patruo in successione principatus aui adstruitur 7.10.16 & seq.
Nepotes habent idem ius in bonis aui, quod pater habere posset si viueret 7.10.14
Nepotes ex primogenito filio mortuo viuente patre, prælati in successione aui patruis 7.10.3 & 4 & 5
Nepotibus ex primogenito vt adepti principatus 7.10.17
Neptunus quid significet 12.19.3.
Mergal quale idolum 12.18.13
Nero subuertit oraculum Apollinis, & quare 13.33.34
Nero ab initio bonus princeps postea pessimus 8.1.4
Nero initio sui principatus voluit omnia vectigalia abrogare 3.1.3
Nero non potuit Magiam discere 13.25.17
Nero initio sui principatus optimus, postea tyrannus euasit 7.11.30
Neronis profusa superfluitas 8.6.3
Neronem qui se dixerit post mortem eius 7.18.4
Nerua imperator, Traianum quamuis Hispanum ad imperium vt idoneum elegit & suis prætulit 7.15.7
Nerua imperator in penuria reipub. propria vendidit & vestes, & egentibus arrogauit 3.6.35
Nerui colligunt artus, instrumenta motus & sensus in corpore 3.1.1
Nerui reipublicæ bona & pecuniæ 3.11 & negotiorum quoque priuatorum 3.1.2
Nestorii hæretici libri prohibiti 12.7.11
Neutralitas principis quomodo amitttatur 11.14.13
Neutralitas inter dissidentes ciues ac regnicolas num tuta & iusta 23.4.5
Nicephori permissio militib. in personas & res ecclesiæ data 13.17.14
Nicephori Phocæ leges contra ecclesiæ relicta & ædificationem nouorum monasteriorum 13.17.5
Nicocles quomodo ad tyrannidem peruenit 7.18.18
Nicolaus Perotus æmulum habuit Domitium Calderinum 16.8.4
Nicolaitarum cum mulierib. promiscuus concubitus 13.19.15
Nigidius figulus senator Romanus peritissimus astrologus 21.7.23
Nigrorum & alborum factiones in Italia pernitiosæ 23.3.5
Nili aggeres a quibus facti & reparati 2.9.22
Niniuem quis ædificauit, & de magnitudine 2.9.9
Ninus dicitur Assur 29.1.6
Ninus primus finitimos adorsus oppressit alias nationes 6.8.4
Ninus idololatrorũ primus 12.18.4
Noachus sorte distribuit partes orbis 7.14.1
Noachi filii per familias suas orbem & nationes diuiserunt 13.2.2
Nobilis quasi noscibilis & notus, ad genus, ex genere quid suum quid alienũ habeat 4.2.8
Nobiles secundum leges genere non re 4.2.2
Nobiles Athenis lege Thesei rem diuina & magistratus & leges tractabant 4.1.15
Nobiles negotiari non debent 3.6.48
Nobiles differunt de gentils hommes quomodo 4.3.4
Nobiles abutuntur plebe inescata beneficiis ad tyrannidem, 4.3.5 & seq.
Nobiles quomodo differant, a natis ex nobilibus 4.2.1
Nobiles non erant olim in proprio ordine 4.1.10
Nobiles genere qui se aliis præferunt nuper nobilitatis quomodo ridiculi sint 4.2.9
Nobiles prælati interdum plus nocent ecclesię bonis quam hæretici 13.17.12 & 13
Nobilium pauperum cura apud Ruthenos & Venetos 4.2.13 bona immunia ab oneribus 4.3.11 & 13 abusus, mercaturã exercere 4.3.15
Nobilibus cur honor debeatur 4.2.11 contra oppressionem populi leges Romæ dictæ 4.3.13
Nobilibus plus æquo non debet fauere princeps 4.3.11 fauendum 4.9.10 & seq. 12 & 13 interdictum negotiari 4.7.7
Nobilitat quos vult princeps 4.2.4
Nobilitas quid sit 4.2.3
Nobilitas inter Germanos qui associati dicuntur, extrita ob luxuriam 22.3.12 multiplex inter homines ex relatione exteriorum & interiorum 4.2.4 ex virtute in anima 4.3.6 non est inter malos 4.2.8 qualitas est homini accidentalis & ignobilitas 4.2.1 ex matre transfertur in posteros & nomen familiæ alicubi 7.11.89 in Gallia nõ opprimit ex arbitrio plebem 4.1.14
Nobilitatis accidentalis causa & variatio in genere & hominibus, orbis & inte-

ritus describitur 4.2.9

Nobilitatis odium in plebe vnde, & eius expulsio 4.3.21. gradus 4.2.5 populum opprimentis in Polonia repressio lege facta 4.3,12 & vulgi dissensio vel odiū naturali quadam vi 5.2.2

Nobilitatem philosophi ex virtute vulgus &lex ex genere & dignitate metitur, 4.2.7 & de eorū differentia ibidem.

Nocturnæ congregationes religionis causa probatæ, 13.18.6 prohibitæ lib.13.c.19 num 17

Nocturna sacra interdicta legibus 13.19.2 & 3

Nod Gordii dissolutio habebat fatū regni Asiæ 21.3.15

Nodus Gordius fatalis Asiæ 7.14.4 quem rupit Alexander Magnus eod.

Nomadum mos in regni successione superstites filios præferri nepotibus mortuorum 7.10.19

Nomen suum inscribere operibus publicis licet & quando 2.9.12

Nomen per Theod. incipiens plurib. exitio fuit tempore Valentis 13.31.25

Nomen vestimenti primi primorum parentum representat redemtionē & nomen Christi 16.2.3

Nomen verum ciuitatis Romanæ quare occultatū est 21.3.45

Nominationes ad beneficia dantur tantum ab academiis Galliæ ex priuilegio 18.9.1

Nomina regum communia successoribus eiusdem regni 6.10.1

Nomina principib. indicta a quibusdam illis inhærentibus 6.14.8 vt a capillis balbutiæ, &c.

Nomina inania & vana regū per totum 6.c.11 nomina pro contrario significatu vsurpata vt sophista bellum &c.6.18.5

Nominis nascentium adolescentium & morientium professio quare instituta Romæ 3.5.4

Northmaniç ducatus accessu regi Galliæ per feloniam Iohannis dicti sine terra 7.10.2

Northumbri in Anglia reges septem regnarūt,tandem Democratia pene ad nihilum redacti ad regiam potestatem redierunt 5.3.13

Notæ quomodo differant a literis 16.1.7 ad compendiosam scripturam 16.1.6

Notarius a notis & quid illæ 16.1.8

Notarii apostolici & protonotarii 16.1.9 non debent scribere per abbreuiationes 16.1.6 armariis similes, quia non debent detegere nisi ab illis requisita 24.6.6

Notorū mores damnati 14.1.7

Nouarū rerum studiosi perniciosi in repub. & ex illa explodendi vel puniendi 23.9.9

Nouatio semper fit in rerum natura vel tempore vel malitia hominum 3.1.17

Nouercæ instructu & suorū filiorum causa, Prusias voluit necare Nicomedem, vt filii nouercæ in regno succederent sed contra accidit 7.7.3

Noueaux acquets quod in camera computorū 3.2.19

Nouus rex noua lex, & noua inde omnia 7.19.2

Nouus princeps rigidus 8.1.2

Nouus princeps noua lex 26.6.2

Nouus principatus quomodo noceat reipub. vel prosit 2.19.1 & innouet cuncta 7.19.2

Nouorum tributorū inuentores & exactores exosi a populo & aliqui necati 3.9.17

Noua religio, nouusque colendi Deum modus prohibitus quare sæpe inter Romãos 13.1.21 & 22 & seq.

Nouæ religiones ex præsumptione temeraria reiiciendæ 13.4.3

Nubere cui voluerunt principes an cogere possint sibi subditas vt quidam faciunt 9.1.46 ibi videtur probatum, & reprobatur numero 50

Nubes prophetæ dicuntur aliquando, in sacra pagina & quare 13.33.2

Nuditatis turpitudo post peccatum non ante 4.11.1

Numæ Pompilii fictio religionis ad continendum populum 13.11.10 libri de religione combusti 12.7.19

Numerorum liber quare dictus 12.5.9

Numidarum regnū ex diuisione clades accepit 25.1.27

Nummus mutatus sæpe vnde moneta, ferreus ad tempus factus ob penuriam 3.6.25 Chartaceus subscriptus 3.6.26 ex loro seu corio 3.6.27

Nundinæ habebant primum indictum a prætoribus locum indictum publicum aut priuatum 2.8.1

Nuptiæ coactę a principe impetrari nequeunt 9.1.50

Nuptiarum prætextu parricidia peracta 7.17.4 causa, non licebat consulere oraculum nympheum 13.33.32 negatarum causa bella 11.1.9 causa seditio 23.5.4 causa, origo seditionis & mutationis reipub. 23.2.2

Nutritii præceptores & rectores iuuenum 15.1.22

Nutrices aut nocent aut iuuant

nant ingenia infantium ideo cum discretione eligendæ 14 4 1
Nutrix Romuli Acca Laurentia 6.20 35
Nymphæũ Macedoniæ oraculum 13.33,32

O

Obligationes quædã constant literis 16.2 7
Obstetricum ex Platone vsus & excantationes 14.2 5
Obstetricibus cur debeant curam adhibere magistratus & mala quę illæ possint in partuum editione gerere 14 2.2 & seq.
Occa rex Britannorũ regno pulsus & restitutus 22.14.4
Occidere nemo potest suum successorem & ibi exempla 21 5.5 & num. 8 licere cuilibet tyrannum, dicere damnatum est a consilio Constantiensi 26 7.11 principem suum graue, & contra Dei voluntatem 26 7.16 tyrannum leges permittentes, & præmia necantibus dantes 26.7 5 solis medicis & aduocatis impune licet 17 9 2
Otiosum verbum quid 17.4.3
Otiosorum verborũ reddenda Deo ratio 17.4 3
Octauius Cæsar voluit repudiare imperium 26 3 2
Odium & contemptus principis habet ruinã reipub. vicinam 22.8 1
Odium & metus sunt comites principatus 26.3 1
Odii simulatio Zopiri decepit Babylonios 22.11.6
Odiosus omnibus cur auarus 22 12.9
Oligarchiæ leges propriæ 10 5.9
Olympicis in ludis & vicerũt mulieres 7 11.48
Olympici victores statuis donabantur 12 13 3
O litera pnũtiata pro v 1.1 12
Omnipotentia Dei in miraculis per t.c. 24 l. 13
Omphis rex Indiæ tempore Alexandri Magni 7 4 10
Ontrelus paraphrastes sororis Titi imperatoris filius 12.5.31
Opera quædam publica intra muros curanda vt portus, viæ, angiportus & alia 2 9.1 & seq.
Opera bona Christiani, quib. modis conatur dæmon subuertere & prohibere 12 2..11
Operibus in publicis & ædificiis construẽdis q̃d considerandum 2.9.16
Oppidum vnde dictum 2. 1.3 quid differat ab vrbe & villa, eod. num. 4
Oppia lex de cultu & vestitu fœminarum 4 11.10
Oppugnationis ciuitatis lex diuina 11.10.2
Optimatum reipub. quibus rationibus suadetur 5,3,2 ex quibus reprobetur 5,3,3 potestas quomodo viri in vxorem potestati comparetur 5 1 9 status quomodo immutetur & tollatur 22.11,1
Orabant pro rege Persæ 8,3,7
Oracula Sibyllina a quib. cõsulerentur & custodirentur 12.12.2 idolorum, quomodo clam a sacerdotibus vt ab idolis reddita 13.13 14 diuinatoria 13.32 31 & seq. a quib olim reddita 13,33,32
Oraculum Apollinis subuersum a Nerone, 13,33,34 & ibi fraudes & seq. Liberi impletum de clade Libethriarum 21,3,11 de futuro excidio Messeniorũ quando Oleaster arma pararet 21,3 9 de duratione prosapiæ Alexii Comneni imperatoris 21.3.7
Oracula futurorum dæmones hauriebant a signis cœlestibus 21.7,24
Oraculum futuræ destructionis regni Inachensiũ 6,18,17
Oraculi diuini fictio pro ambiendo episcopatu 13,13,7 Summo Pontificatu 8
Oraculorũ corruptio ad tyrannidem 13 11,1 Pythiorũ sacerdos corrupta pecunia ex voluntate respondebat Lycurgo 13,11,12
Oratio ad Deum maxime conducit ad consequendũ intelligentiã 12,9,12 quid sit & vnde formetur 17,1,5 paucorum verborum laudabilior 17.2,8
Orationis efficacia & vis 17,2 3 species dicta imago 12,12,2
Oratione plus vincebat Moyses quam Israelis exercitus pugnando 3,7,23
Orator proprie vir bonus & reipublicæ accommodus 18,2,15
Orator quis 17,2,2
Oratores distinguendi sunt a declamatoribus 17,2,16
Oratores mali in concitanda seditione efficaces 23,8,1 persuasores seditionis ob aquilam in templo a rege positã, prætextu legis patriæ viui combusti 23,9,15
Oratoris vox & gestus qualis esse debeat 17,4,16
Oratoria priuata licet habere 13,4 5
Oratores inter adulatores & noxios publicos puniuntur a Socrate 8,7 4
Ordinatio dignitatis in pompa publica quædam Romanorum 4,10,6
Ordo debet esse dignitatum & honorum in rep. 4,10,1 & quare & in quib. egeamus eod,3 quid est 4,10,2 dignitatis debet constitui in rep. 4 6.8 triumphantis & militãtis ecclesiæ 4.10,19 dignitatis personarum in vita actiua 4,10,21

Ordo minorum triplex & vnus coniugatorum tertius approbatus 13.4 6
Ordines confusi in rep. discordiam operantur 4.3.1
Ordines populi Romani aliquando duo tantum, senatorum & plebeiorum: aliquando tres, senatorum, equitum & plebeiorum 4.1.9
Ordinibus quomodo distingueretur populus Romanus 4.1.2
Ordinibus sacris non initiantur mulieres 7.11.14
Orestis Lipsana fatalia victoriæ Lacedæmonis 21.3.14
Organa vocalia 15.6 5
Origenes infinita pene scripsit 16.5.3
Ornatus capitales diuersarũ gentium 6 16.5
Ornatus nimii muliebris damna 4.11.11
Orphei & Deucalionis fabula explicata 17.2 6
Orthagoræ Sicyonum tyrannis centum annorũ 26.7 1
Os claudit & postea aperit nobis Cardinalib. Papa & quare 17.4.9
Oschima idolũ hirci 12.18.14
Osculari mulieres peccatum mortale, luxuriari vero cũ illis non esse dicebant Beguinæ 13.19.13
Osculo se salutabant in signũ amicitiæ Iudæi & Christiani 13.18. 2 ibi exemp. osculo proditi 15.1.5
Osculum non dabant Numidorum reges quare 8.4.4
Ostentum quid 21 9.29 13 25.6
Osthanes magus 13 25.16
Ostracismus iudicium exsilii Atheniensium potentiorum 13 12.10 quid, & quale & in quos iudicium 22 10.5
Ostracismi exsilium præcautio contra tyrannidem optimatum 4.3 17
Osualdus Nordinbriorum Anglorum rex 12.4.12
Otho Syluius necari iussit Galbam vt imperium teneret quo tamen paucis diebus potitus 7.7 9
Othomanni dicti reges Turcorum & vnde 6.10.22
Otiositas multam malitiam docuit &c. 13.21 3 & 6 & seq quomodo mederi ei possit eo.4.& 5 & 6 & seq.
Otiosarum personarũ signa 13.21 & 14 & 16
Otium Christianorum in festiuis diebus ab operibus seruilib est vacatio vt Deo inseruiant 13 20 3
Otium ad voluptates reuocat 8.1.10
Otiosi inquirendi & ad opus publicum vel priuatum cogendi 23.7.4
Otium mater iniquitatis 23.7.2
Otium natura stulta 22 8.12
Otii abusus & mala prætextu religionis 13.21.1 & sequentibus
Ouare & triumphare quomodo differebant, & oualis & triumphalis corona 6 20 33
Ouicula dictus Fabius dictator quare 6 14 16
Ouinia lex, de eligendis ex omni ordine populi senatoribus 4 5.19
Ouo inclusus adhuc ales quando sapiat 13 25 4
Ouum quomodo præparent ad epilepsiam sortiariæ, & Druidæ ad amicitiam 13.28.21
Oui diuinatio quæ 12 20.5
Oziæ temeritas dicitur, voluisse arcam nutantem retinere 13 17 3
Ozias leprosus factus regnũ retinuit 7.6.2

P

PAcerii generales Romę ad componendas rixas prępositi 23 4 4
Pacorum & Mediceorum factiones Florentiæ 2 5 6
Pactum de quota litis cum procuratoribus & aduocatis litiũ & clientibus prohibitum 2.6 19
Pactũ & pacta fides quid 8.8 4
Pactum producit obligationem & quando 8 8 5
Pacti conseruatio pendet ex legibus 7.20.36
Pacti & legis publicæ differentia 7.20 49
Pacta dant legem conuentionibus 7 20 7
Pacta seruanda quæ 8.8 4 etiam a principe eod. 6 expressa vel tacita dæmonis 13.31 14
Pactio fœderis simplex obsides desiderat 11 11 11
Pactiones cũ hoste de redemtione captiuorum seruandæ 11 15 11
Pædagogia quid 18.2 2
Pædagogus vnde præceptor
Pædagogi discipulorum Valiscorum proditio & pœna 24 8 9
Pædagogorum & præceptorum vita & mores cum doctrina consideranda 15.1.21
Pagus quid & quomodo differat ab oppidis & vrbibus 2 1.4
Palma carus Traiano 12.13.3
Palladium fatale vrbis Troiæ 21 3 17
Palliolum latentem sæpe habet subtus superbiã 13 13.9
Pallium vestimentum Græcorum & proinde Philosophorum 4.10.16
Pan aræ dicatæ 11 13.7
Pandæ iudici habebant reginam 7 11 50
Panni serici prohibiti 4 11.6
Pantheon templum, a quo ædificatum 12 21 19
Papa in quibus casibus potest adiri pro secularibus causis 7.1 8 debet eligi ex Cardinalib. 7 5 19 inter principes

cipes de causa peccati statuit 13.1.20 ordinandus ex priuilegio olim a rege Francorum 3.7.46 an possit dispensare, vt monachus sit proprietarius, 13. 16. 10 & disponat, eo. & nu 11 non potest cõtra leges diuinas 7. 20. 6 dispensat contra Apostolum, eo. non cessetit potestati a Constantino concessæ eligendo imperatorem Carolum Magnum 25. 1 12 quando cœpetit vti depositione regũ & imperatorum 26.5 12 quare habet pleniorẽ potestatem in imperatorem quam in alios reges non sibi vasallos 26.5.7 ex concilio Lateranensi non potuit eligi sine consensu regis Galliæ imperatoris 26.5.9
Papa Formosus quomodo interuenerit in depositione Caroli Crassi imperatoris 26 5 16
Papæ pulsi ab imperatoribus & reges & principes a pontificibus 26 4. 11
Papæ Gregorii4 abusi rebelles pro depositione Ludouici Pii 26.5 15
Papæ donata insignia a Constantino Magno 25. 1. 11
Papę cur tribuatur academiarum cura 18.2.16 potestati nimium tribuentes reprehensi a Gersone 7. 2. 5 auctoritas quando debeat interuenire pro auxiliis & subsidiis imponedis ecclesiæ vel personis eius 3.7.34
Paphadinus quomodo parricidiis neporũ ad tyrannidem peruenit 7.18.17
Papyria lex de sacro priuatim non faciendo 2 2 2
Parisitbrum amicitia quantum facultates durat 8 7 5
Paraphrases Chaldaicę sacrorum bibliorũ 12,5.31 Græce 12 5 32
Parlamentorũ ortus 24 4 7 ambulatoriũ in Gallia & quando statæ curiæ 2 6.3
Parœnarum instar Iudæis erant synagogæ 22.21 17
Parsimonia quorundã principum & superfluitas per tot cap. lib. 8
Partialitas in ciuitate,est velut vermis in caseo, & de malis eius 23 3.4
Partialitates familiarum Angliæ quantum nocuerint regno 23. 3 6 ab initio delendæ ne transeant in coniurationes 23.4.4
Part° in ipso tempore egressionis ab vtero diligentia cõseruatiõis indigẽt 14.2.1 partus suppositio modi & mala 14.1.8 remedia 9 vt agnosceretur q̃ formula 14 3 3
Parricidarum graue delictũ 14.3 9
Paschalis Sum. Pont. in sectatores suos titulorum liberalitas 6 11 10
Pascua publica & priuata a militum animalibus non depascenda 11.3 13
Passagardæ sacerdotes Persarum qui consecrabant reges 6 20. 10
Pastores populi reges 22 8 12
Pastoris ecclesiastici misericordia & disciplina quæ 13 14. 18
Pastritia vita proxima agriculturæ 4.8 2
Patientia probabatur per 80 cruciatus initiandorum sacris mitræ 12 18. 8
Patientia ex lectione sacrarũ scripturarum 12 18. 4
Patientia principi in temperando populo necessaria 23. 9. 13
Patres facilius instituere possunt quam alii liberos qua re 18 2 4
Patriæ vsib. nati sumus 4 5 4
Patrimonium principis duplex 3.2. 10
Patrimonium reipub. aut ordinarium aut extraordinarium est & quale vtrumq; 3 2.11
Pater patriæ qui dictus 6. 14 5
Pater in filio relucet & in substantia pene idẽ 7.10.14
Patris dignitas, nõ mutat paternam causam erga filios 7 9.11 prodest filiis, eod. adempta, nocet filiis nascituris non natis, nec nascituris si ea sit mutua 7. 9 13
Patris adm nistratio non cõcedebatur olim natis ex ea quare 13. 12 6
Patris potestas in filios quæ 5. 1 9
Patritii qui dicebantur olim 4 1. 10
Patritiorũ & plebis colligatio imposita a Romulo 4 3 14
Patritiis quæ voluit esse singularia seorsum & supra populum Romulus 4 2.11
Patrocinari pro aliis in foro cur potuerint & nunc non mulieres 7 11 79
Patronus potest pro conseruatione ecclesię suæ & bonorum eius, adire principem secularem, contra etiam archiepiscopum 13. 1. 27.
Patronorum & clientis leges 4. 3 14
Pauci ministri Dei accommodi, præstãt pluribus inutilibus 13 4.3 .
Paucorũ administratio quomodo in plures in repub. transeat 22 1 5
Paucorũ administratio quomodo transeat in tyrannidem 22. 1. 6 tempore belli & pacis eodem 22 1.7 & 8.
Paucorum in republica administratio quæ mala inferat 5 1 2
Paulus Samosatenus pulsus episcopatu Antiochiæ auctoritate imperatoris

Ethnici petente ecclesia 13 1. 34
Paulus Nonius dux factionis Genuensis capite truncatus 4.3.11
S. Pauli epistolæ quædã ab hæreticis reiectæ 12.7.20
Paulina nobilis matrona, cõpressa a Mundo sub prætextu Anubis Dei habiti in templo Isidis, deceptione sacerdotum & vindicta eius 13.19.5
Pauperes non debent vexari prætextu adiutorii militaris 11.5.11 maledici, releuati aliqua re benedicunt facile principi 22.13 2
Pauperum releuatio tributi imposita diuitibus nouo tributo Allelengyo 3.5.15 bona sunt ecclesiæ 13 17 6
Pauperibus nimium an committenda gubernatio reipub. & magistratus 4. 5. 18
Pax finis belli & reipub 11 13.1 multiplex cum Deo quæ potior cum hominib. &c. 11.13,2 bello paratur & conseruatur 11.1.1 initium imperandi dedit 10.1. 4 rumpitur si hostem auxilio fœderatus iuuet 11.14.13 cum Deo quomodo conseruetur 11.14.2 oblata principi etiam superiori non debet contemni vt exempla 21.12 2. quæsita diligenter conseruanda 11.14.1 ab induciis quid differat 11.11.2 iuranda ab omnibus & renouandũ iuramentum per quinquennium 11.14.4
cem facere & bellum mouere propria auctoritate
Papriuata capitale 10.1.5
Pacis fructus 11,13 5 prætextu nihil turpiter faciendũ 11.13 3 pacis & belli duo tempora 10.1. 1 causa princeps in fœdere potest remittere iniuriam & damnum subditorum etiam inuitorum 7.20.45 bona, & collatio ad mala belli 11.13. 5. & 6 & belli potestas penes quem 11.13 3
Pacem aut fœdus sine auctoritate principis duces facientis pro sponsione sua dediti hostib. & liberata respublica ab eorum pollicitatione 11.11.12
Peccatum multitudinis, mitius punitur vel dissimulatur quare 13 3.6
Peccati mala quæ acciderunt homini 21 9 22
Peccata, morborum sæpe causæ 17. 9. 6 populi causa mutationis reipub. 22 14.3
Peccata & infidelitas, dant aditum dæmoni facile ad nos expugnandos 12. 20 16 clam & secreto malitiose facta grauiora quam quæ palam 13 1 7
Peccatores quomodo ad salutem & resipiscentiam trahendi 13 14.21
Pecuniæ cupiditas solet maxime deturbare & plebeios & principes 5.1.24 appellatione quid contineatur 3.1.3 & bona sunt nerui reipublicæ 3 1.1 inuentionis necessitas in priuatis & publicis negotiis 3.3.1 desiderium, singulorum nocet possessionibus 22.13.4
Pedagia guidagia talliæ non debentur a personis ecclesiasticis pro rebus suis nisi negarentur 3.7.1
Pediculis qui interierunt 13. 12. 25
Pegor vel Phegor quid 12.18,6
Pelichi statua retinuerat fures 12 17.9
Pellis capræ Amaltheæ in qua scribit Iupiter 12. 11.1
Pellibus scriptum 16.3.7
Pellicanus insigne veri principis 8.1.19
Peloponnesum regnum vnde 19.1.21
Pelops inter inopes regnum penuria adeptus 7.13.3
Pennæ ornamenta capitis Garamantum 6.17.5
Pentasileæ Amazonis mors 7.11 4
Pensiones releuatæ debitoribus ob cladem aut luem illis contingentem 3 9 12
Perfectio actus & materia forma & arte 1.1.29
Peregrinari per regnum nũ debeat princeps 24.8.2
Peregrinati ob famam doctorum 18.6.2
Peregrini ratione studiorum fauore & priuilegiis digni 18. 8. 2
Peregrini non debent esse curiosi in repub. aliena sed cum eorum more & leges videre 4. 4. 21 qui 4.4.20 qui dicantur 4.4.1 quare exclusi Lacedæmõe 4.4.16
Peregrinum idioma quare non admiserint quædam respublicæ 15.3 6
Peregrinorum cura Deo est & hominibus esse debet 18.7.3
Peregrinorum delectus habendus 4. 4. 27 expulsio quando percussa vel non 4 4.25
Perfectum bonum quod dicitur 5 5.10
Pericula euitare cum possumus interdum permittente Deo interdũ nostra socordia non vitamus 22 11 7
Periclis eloquentia turbauit Græciam seditionib. 17 2.9
Periurorum pœnæ seu leges 8 8. 3
Perpetui magistratus cur in monarchia melius sit esse, 4.5. 35 exceptis maioribus potestatib. & quare 4 5 36
Persæ regem adorabant ex lege 6. 5 2 armorum exercitiis maxime studuerunt 11. 1. 5 habebant scholas publicas, cuiusque ætatis & artis

& artis 18. 2. 5
Persarum Monarchiæ initiũ & duratio 20. 1 9 reges & eorum imagines diuino honore adorabantur 12. 18 24 reges sacris initiati 8. 2. 10 rex subditos ꝓ seruis habebat excepta vxore 6. 13. 9
Persici regni ruinæ prædictio 21. 3. 38
Persequutio Christianorum sub Sapore magna 21. 6. 19 prima contra Christianos tempore Diui Stephani 13. 7. 1 ecclesiam fortiorem reddit 12. 23. 15
Persequutores ecclesiæ qui 12. 23. 9
Perseus rex Macedoniæ suppostitius partus regis Philippi regis 14. 1. 8 Spurius fratrem legitimum & naturalem patris Philippi calumniis sustulit, vt solus in regno succederet, sed postea parricidii pœnas luit 7. 8. 8
Personę publicę quæ in summa 1. 1. 14 quæ loquuntur & cum quibus loquimur consideranda 17. 4. 11
Personarum apud Persas ordo & distributio & eruditio 8 2. 5 incrementum & decrementum mutat formam reipublicæ
Pestis tempore visi bonus & malus angelus quorũ malo venabulo iussu boni percutiente, tot peribant ex domo quot ictus incussisset 21. 7. 6
Pestis causa secedere a loco cum priuilegiis potest academia 18. 6. 10
Pestilentiæ amuletũ 13. 32. 16
Petalismus iudicium exsilii contra potentiorũ excellentiam 13. 1. 10 iudicium contra bonos 22. 10. 5
Petrus Lombardus, auctor libri sententiarum 1. 10. 9
Petrus Langobardus coram trudere Gallis persuasit 6. 16. 12
Petri lapsus quomodo nobis profuerit 13. 14. 18
Petrus præfectus equitum Cersoblephtæ 3. 6. 17
Phalaris tyranni de miseria tyrannorum præclara sententia 6. 19. 1 tyrannidem Agrigentinorum prætextu religionis quomodo vsurpauerit 13. 11. 4
Pharaonis nomen dignitatis est regum Ægyptiorum 6. 10. 5
Pharisæi vnde cœperint 11. 5. 20 ambitiosi dici volebant Rabi 6. 13. 7
Pharisæorum in repub. tractanda pernicies cum Alexandra regina 8. 2. 7
Pharisaica hypocrisis 13. 13. 9
Pharnaces regnum reliquit fratri Mithridati ante filios 7. 5. 16 rex Parthorum proposuit in regni successione filii fratrem strenuum 7. 12. 8
Phedalia strenua mulier 7. 11. 56
Philippus Macedonum rex malebat beneuolẽtia quã vi aut metu imperare 6. 13. 9
Philippicus volens occidere successorem non potuit 21. 3. 8
Philippus Arabs vsurpauit imperia nimia auctoritate sibi concessa abutens 22. 9. 3
Philippi regis Macedoniæ ad regna occupanda doli & fraudes & mors 26. 4. 10
Philippi Herodis Antipæ fratris ius dicebat etiam in itinere 6. 6. 14
Philobammauis arboris folia ambulantia 13. 25. 3
Philopater Ptolomæus cur dictus 6. 14. 3
Philosophæ mulieres Thrano & duæ nomine Thano 7. 11. 70
Philosophus & philosophia quid 17. 6 in profundiore doctrina 17. 6. 2
Philosophi pecuniæ contra professionem cupidi 17. 7. 11 qui ab vrbibus expulsi 17. 7. 15 ad gerendam rempub. inutiles 17. 7. 16 sunt necessarii pro complemento reipub. 17. 6. 1 cathedratici qui 17. 2. 13 ex ꝓfesso Athei 17. 7. 17
Philosophi suis de republica disputationib. turbarunt respublicas infinitis malis 10. 6. 2 & 3
Philosophi qui dicti & quomodo 6. 18. 4 quomodo turbarunt respub. 13. 3. 10 Græci exterminati sub Valente ob diuinationes 13. 33. 25
Philosophorum consilia de repub quantũ noxia 10. 6. 2
Philosophorum antiquorum vitia & superbia 17. 7. 2
Philosophis innouatoribus in republica prospiciendum nam solent plura innouare & turbare 17. 7. 18
Philosophiæ discendæ quæ artes necessariæ 17. 6. 5
Philosophiæ Mosaicæ diuisio 17. 6. 6
Philosophiæ professores debent dissoluere argumenta philosophica contra fidem 17. 7. 19
Philosophiæ & literarum cognitionem cur prohibuit Iulianus Christianis 15. 1. 26
Philosophiam iuuenibus discere conducit, at excedentibus eam ætatem probrũ quare 17. 7. 20
Philosophiam audituri apud Indos prius per Physiognomos probabantur 17. 6. 4
Phocas imperator ob auaritiam necatus 22. 12. 1
Phocionis oratio qualis 17. 2. 8
Phraates Spurius regis Par-

thorũ legitimos & naturales filios patris necauit vt solus regnaret 7.8,5
Phratores & fratres, eorumque collegia 13.2.2
Phrynicus dux ex poeta creatus Atheniensium 7.15.9
Phya supposita a Pysistrato pro Minerua 13 11.2
Physicus quomodo contineat medicum 17.8.1
Physiognomia fallax 15.1.21
Piastus rusticus electus in regem Polonorum 7 15,14
Pictor manu priuatus diuinitus quod Christũ in forma arietis pinxisset 12 13 7
Pictura num vtilis reipublicæ 15. 1 9
Pietas idem quod clementia & in quibus consistat 6 10.10 erga Deum, in quibus consistat 8 2.2
Pigmaleon Venere ad statuam motus 12.15.2
Pii cognominati & quare 6.14. 4
Pila fortunæ Heluius Pertinax 6 3. 13
Pileum vertendo in quam partẽ vertebat, ventos excitabat ex arbitrio Henrichus Sueciæ rex 13 27 9
Pindarus victus quinquies a Corinna certamine carminum 7.11 71
Pinnæ murorum vnde dictæ 2. 1. 3
Piromi dicti reges Ægypti vsque ad Setonem 6. 10. 15
Pisanæ reip. mutatio 21.2.14
Pisistrati eloquentia qua sibi regnum comparauit 17 2 9
Pisistratidis tyrannis ob luxuriam ademta 22 3 6 dolus in occupanda tyrannide Atheniensium 6.18.12
Piscationes fluminum & maris ad principẽ pertinent vel ad eos quibus ipse concedit 9.1.27
Pistorum collegium 13 2 4
Placentia loqui damnum reipub. est 8.7.1
Plagiarii librorum, qui aliena scripta sibi adscripserint 16.8.7
Planetarum ordo quisque sit terræ proximior disputatur inter Astrologos 21,6.9
Plato magno pretio Philolai & Sophronis libros emit 16.10 2 Platonis & aliorum præstantissimorũ scriptorum notæ 16 8.3 Platonis vitia 17.7 3 & 10
Plato inuidus & maleuolus 10 6.3
Plautianus intolerabilis superbiæ se adorari permisit vt imperatorẽ, sed statim delicta eius proditor confessus 6 12 10 maxima dignitate a Seuero honoratus vsurpare sibi imperiũ tentauit 22 9 5
Pluto vnde & qd 12 19.3 magni dæmonis nomẽ 12.20 11
Platonis libri de rep. quare inscripti, de iusto 6. 6. 14
Plebeii Romæ aliquando nõ admissi ad magistratum & quando postea 4 5.20 non excludendi a consiliis principum quare 24 6. 13 quomodo equites fierent. vel punirentur per censorem mutata tribu vel adẽta 4.1 11 plebeiis quæ concessit Romulus 4.2 11
Plebs quid 1 1 11 quæ dicebatur 4.1.10 apud Gallos loco seruorũ olim reiecta a consiliis 13 12 16 vilis olim in Gallia nõ ita postea 4.1.14 facile specie lucri & libertatis decipitur 22 1.6 maxime defensa contra nobiles a principe in Gallia eique magistratuũ potestatẽ si capax esset communicauit & quare 4 1 14
Plebis & patritiorum vinculum inductum a Romulo 4 3.14 Romæ distinctio in Vrbanam & rusticam 4.1.15
Plinius Atheos 17.7 5
Plumbo fuso detegi sortilegia quomodo 13.29 7
Plumbum liquefactum mor bos maleficos detegit 13 31.5
Pluuiam qui incantationib. elicuerunt e cœlo 13 27,3
Pœna corporalis mutata in pecuniariam Cyzicenorũ 3 6. 18 non est remittenda coniurantibus quare 22.11.9 non docere literas bonas filiis 17.12 6 sanguinis non infertur consilio ecclesiæ determinatis personis 13.14 20
Pœnæ sortiariorum & diuinorum iure diuino 13 30 6 gentium 7 ciuili 8 definitæ in quadruplici genere iudicib Iudæorum, vt alias inferre non possent 4 5.28 delinquentium in remp in liberos & amicos extensa 26.7.5 & 9 gratia a principe conceditur 9.1.41 & quatenus concedi debeat 9.1 42 istius seculi mitiores alterius seculi 8 2 22
Pœnitentiæ agendæ prætextu deposuerunt imperio Ludouicum Pium, coniuratores 13.12.18
Pœnitentiũ aliquando ecclesia reicit oblatiões 13 14.11
Poesis grauitati philosophiæ non conuenit 17.5 3 vituperatio 17 5 3
Poeta Phrynichus propter dramata bellica in theatro composita dux electus ab Atheniensibus 7.15.9
Poetæ familiares principum 17.5 4 obscœni qui non legendi 16 8 9 num in repub. recipiendi sint diuersæ sententiæ 17. 5 1 & ibi rationes prohibentium
Poetarum interpretes necessarii ad poetas corrigẽdos 17. 5. 5 interpretes Grãmatici dicti 17.1 1 vsus apud Gallos 17.5 5

Poetas

Poetas Plato a sua republica expulit 17.5.3
Poetas recipiendos in republica 17.5.4
Poetarum fabulæ de amoribus bellis & voluptatibus deorum pellendæ a republica 8.5.3
Polemonis philosophi imago scortum ab impudicitia reuocauit 12.13 11
Politia ecclesiastica, & humana quemadmodũ sub vnitate distincta in lege diuina 1.2.3
Politicæ virtutes quæ 10.2.5
Politici qui dicti 6.18.6
Policratis prospera in vita fortuna mortem inuexit turpissimam 21.4 7
Politica ars reliquas complectitur & finis omniũ 18.1.4
Polonia aliquando cum ducatus esset, tributaria imperii 3.4.14
Polonici regni fundator Leschius primus rex 6.16.7
Polonici regni interceptio & restitutio 20.1 24
Polonorum insignia Aquila alba 6 16.7
Polycletus in pictura populi expertus stultum iudicium 5 3.27
Polycratis Samii tyranni in fratres parricidia regnandi causa, eiusque mors 7.17.17
Pomœrium ciuitatis quid 2 1 3 vrbis quid 2.4.2
Pompeius Saturninus apprime doctus 12.13.3
Pompeii Magni mortis tempore prodigia 12. 13.27
Poloni nobiles populo aliquando & eius bonis abusi barbare donec lege obuiã itum est & excommunicatione 4.3.12
Poniropolis ciuitas malefactorum 1 3.8.
Pontifex Maximus apud Romanos per Numam introductus & eius potestas 8.2.6
Pontificatus summi regimẽ refert Adoson ad Iethronis politiam 7.2.1
Pontificatus etiam summus religionis etiã penes Ethnicos reges alicubi 8 2.6
Pontificatus Hierosolymitani contentio inter fratres statum reipub. peruertit 23.3.4
Populares siue in populi fauorem leges quot in Democratia Romanorum 5.3.24
Popularis dominationis finis & intentio 5.5 5 status vt melioris rationes 5. 3.1 reipublicæ administratio circa potestates quæ 4.5.16 libertatis pars in quo consistat, 5. 2.3 lucrum eodem num. 4. potestas similis societati domus siue domino 5 1.11
Populari in republica qui digniores 4.10.8
Popularis status seu respublica vnde recipit mutationem 22.2.1
Populares non afficiendi iniuriis a principe, & ad honores admittendi 22. 8.9 homines verbo quidem sunt, sed sibi eo modo principatum quærunt & turbant rempub. 17 2.17
Populus ad conciones ecclesiasticas audiendas compellendus, 13. 1.33 & per quos ibidem, iussu Dei a Mose numeratus & censitus, 3.5.5 & cur Dauid ob numeratum punitus, eod. sine Deo, sacerdote & doctore, confusione omnimoda repletur 12. 22. 6 quater a consulibus conuocatus & quare 2.6.7 orbis quomodo diuisus tempore filiorũ Noachi Israelis, Romuli 13 2.2 non potest probe sibi consulere 5.3.26 comparatur propter nobilitatem argento viuo 5.7.20
Popiellus iunior rex Polonorum deuoratus a muribus 7.15.13
Populus opinione præceps ducitur 12.4.7 deceptus in persuasionibus alterius reipublicæ quam monarchicæ 5.3.11 vi imperans populus non semper dici debet tyrannus & quare, & quando contra 6.15.15 Atheniensis diuisus a Theseo in nobiles artifices & agricolas 4.1.15. quid dicatur, 1.1.11 in genere & specie, eod. Gallicus in quot ordines distributus, 4.1.14 in Druidas, nobiles seu equites, & plebem vilem, ibidem, Romanus legem de regio imperio tulit 7.19.7. decipitur beneficiis ad tyrannidẽ aspirantium 4.3.5 cur legibus suis viuere possit 5.2.5 excussio metu regis impia operatur 5.7.17 olim dedicare poterat hodie nõ 2.2.2 si ab ordine suo discedat turbat rempublicam hic ordo est obedire 4 3 3 cur priuatus responsis propheticis a Deo 13 33.12 Ægyptiacus in septem genera aut ordines hominum diuisus 4.1,17 per sortes & suffragia quomodo elegerit magistratus 4.5.39 & 40 & periculum suffragium. eod. subditus non potest iudicare de peccatis regis sui 26.5.24 motibus subitis turbatur & temere sequitur persuasiones 23.3 10 abutitur facile principis indulgentia ideo non ex arbitrio eius regendus 22, 8.12 domandus arte ferocis equi 22.8.5 nimiam tribuens potestatem magi-

fratribus seipsum priuat potestate 22, 2,4 oppressus, ab vna se liberans tyrannide, in aliam peiorem se temere conijcit 22. 8, 6 se vindicans in subiectionem incidit 22 1 4 natura incertus monetur consiliariis vt mare vetis 22,8,13

Populi nimia indulgentia cõuertit statum democratiæ in plebeium 22, 2, 6 deceptiones a dolosis cũ tempore 21, 1, 5 magna inconstantia 22, 2, 8 magna est inconstãtia, nec ei fidendum gubernatoribus 4, 3, 16 delictum commeretur malum principem 6,2, 10 improbitate notati ab antiquis aliqui 4 4,10 diuisio vt hominum, per sexus, ætates, familias, &c. 1, 2, 1, cura & vtilitas seu commodum debet esse scopus principum & administrantium rempublicã 5, 5, 6 salutem qui principes suæ prætulerint 8,1,17 stultitia & damnum in fastidiendo proprio principe & expellendo 7, 19, 3 ordines quæ errata admittant, & quomodo corrigantur lib. 4 per totum cap 3 alia diuisio a Romulo in patricios & plebem & qui illi 4 1,10 oppressio a magistratibus vt fiat, & prohibeatur 4. 6, 13 iniuriæ non recordandum 11, 12, 6 iusta punitio per promissionem Dei non semper excusat punientes vel principes qui id faciunt 9, 1, 10 fauorem aucupari vltra modum quare prohibitum 13, 12, 7 diuisio per classes & centurias per Seruium Tullium regem 6, Romanorum 3, 4, 7 decreto subuertens leges e-uadit tyrannus 10,5,2

Populi quandiu de quibus in comitiis iudicium apud Romanos 4. 5. 12 diuisio tractatur lib. 4 per totum cap 1 moribus quantum & quandiu se princeps vel rector accommodare debeat 22, 8 7 nimia libertas a principe reprimenda 22. 8 11 obduratur cor cũ Deus vult eum perdere vt non velint declinare quod habent ante oculos interitum 11, 3, 32 voluntas non est sequenda in omnibus a rectore 22, 8, 11 infideles & non fortes ex illicitis concubitibus nati 14. 1, 7 natura inconstans & ingrata in suos beneficos & bonos rectores 26,3,8

Populo tributa a Romulo 24 4 4a Populo amari tritum est principi 24 8.2 abutuntur aulici contra principem iam suis beneficiis ad stringendo vt possint illis imperare 4. 3. 6 & 9. & ibi remedium huius mali, negotia grauia aperire cur periculosum in omni republica 5.3 25 electio regis vel ducis nunquam commissa a Deo neque eius voluntas requisita, imo contra electionem Dei reprobata & punita. 5, 7, 14 & 15. & 16, & seq quæ concessit Romulus postea, ei a principibus adempta 4, 25, 5,

Populum recensere, est munus potestatis regiæ 4, 12.9

Porphyrii libri contra Christianos, damnati 12. 7 11

Portæ vnde dictæ 2 1,3

Portæ ciuitatis vsus & custodia 2.3,10 eas bello, nocte aperire ne liceat, eod.

Portoria & quidagia quare præbeantur & quibus 9, 1. 30.

Portuum in ciuitate vtilitas & cura & incommoda 2, 9.2 & 3

Res possessæ a priuilegiato desinunt esse priuilegiatæ ad non priuilegiatum peruenientes & contra 3,7,43

Possumus id tantum quod honeste & bene possumus 7.20, 57

Posthumia vestalis quare incestus insimulata 4,11,14

Postliminii ius in quib. locũ habet 11,15,1, & seq.

Postliminii iure qui careant 11, 15, 7, & 13

Potationis certamina improbata 8,6.9.

Potentia nimia subditis concessa eos ambitiosos ad occupandum principatum, inducit 22,9.1

Potentiores exsilio submouebantur a rebuspublicis popularibus quare 13,12,10,

Potestas malorum principũ etiam a Deo est 19 1.10 & 11

Potestas magna vni soli non est a republica vel principe concedenda, vel non diu 22.10 1

Potestas abutentibus adimenda antequam maius moliatur 22,10 6

Potestas ecclesię considerata quo modo formaliter, materialiter & quo ad vsum, 7 2.9 ibi de vsu licito & legitimo eius & illicito 7,2,9

Potestas suprema debet esse in vna quaque republica 1, 1, 9

Potestas regia temperanda cum ratione 9,1,1

Potestas quæ sit regia tractatur toto lib. 9

Potestas spiritualis præstantior & maior temporali. 7, 1 7.

Potestas principib. data non ad sæuiendum & vexandum humanum genus sed ad regendum 7 17, 31,

Potestas spiritalis & temporalis

talis vnde, & quare item dicatur 6.2. 13
Potestas legitima, a domestica orta 6,13, 13
Potestas principib. data multũ potest in bonis & personis subditorũ. enumerantur & aliqua in 7,20,41
Potestas regia ex iure Samuelis examinatur 9,1,5,& seq,
Potestas non est nisi a Deo,7 1,3, etiam malignorũ, eod.
Potestas principis per omnes fines principatus dirigi debet 9,1,12
Potestas ecclesiastica quid 7, 2, 6
Potestas malitiæ coniuncta eam facit deteriorẽ 4, 5,42
Potestas Dei ineuitabilis dum vult 7,1,1
Potestas reipublicæ ex censu fraternæ societati similis 5,1,10
Potestas imperandi cœpit a pace 10,1,4
Potestatis supremæ signum, est familias creandi magistratus 4.5.24
Potestatis plenitudo principum habet abusum 7, 20, 56,& 57
Potestatis plenitudo Summi Pontificis explicatur 7, 1, 3
Potestati a Deo additur maiestas quæ facit eam venerandam 8 3,3
Potestatem prorogasse vltra tempus concessum punitum vt capitale 7,3,1,& 5
Potestatem datam retinuisse successione data, crimen est maiestatis læsæ 13 12.5
Potestate quando princeps abuti dicatur, 9, 2, 1 & per totum cap 2
Potestates spirituales & seculares se mutuo iuuare debent 7,1,6
Præcautio ne contingat seditio, præstantior omnibus remediis contra ortas adductis 23.9,2
Præcepta tria totius iuris honeste viuere alterum non lædere, suum cuique tribuere sunt pro discernendis bonis consiliis 24,8, 10
Præceptor Aristeas post mortem visus in Sicilia docere literas 18 3. 3
Præceptor in moribus naturalibus vitiosis puerorum emendandis multum laborat, & sæpe nihil proficit, & exempla 15,1,16
Præceptores iuuentutis quibus similes sint vt agricolis medicis, &c. 18,2,11
Præceptores qui fuerunt honorati a discipulis suis principibus, 18,3,5, & ibi multa adferuntur pulcerrima exempla & seq.
Præceptores vt speculum sine macula, quare eligi debeant 18,2,9
Præceptores eligendi, quia discipuli solent illorum mores retinere 18 2. 1
Præceptores quales principibus adhibendi 10,3 6
Præceptores muti & mortui libri sunt 10,3,7
Præceptores boni vel mali caussa bonorum sæpe vel malorum principũ 13 12.22
Præceptores principum dicti sunt præceptores deorum 18,3. 4 morum alii dati iuuenibus alii disciplinæ: quandoque vnus omnibus sufficiebat 15, 1, 22 nutritii principum & rectores, alii disciplinarum 15, 1, 22 & doctores cur in republica honorandi 18,3, 2 publici pro vtilitate reipub. 15.1 25 a quibus eligi debeant 18,2 13 & seq.
Præceptorum in reformandis moribus maxima vis 15. 1. 19
Præceptorum de puerorum moribus conseruandis & pudice habendis, 15,1,15
Præceptoribus bonis tria requiri, 18,2, 3 & secundum Quintilianum alia quinque, eodem, vnde & quanta præbẽda stipendia 18 4,1
Præda iure postliminii non restituitur 11,15,12
Prædę diuidendæ leges, 11,10. 13,& ibi notationes in margine,
Prædicare verbum Dei nisi probatus ab ecclesiasticis nemo debet 18.2,14
Prædicatio verbi Dei, assidua, necessaria ad euitandos abusus, 13, 1, 15 non omnibus cõmittenda, nec propria auctoritate vsurpanda, eod. verbi Dei debet curæ esse magistratibus secularibus vt fiat populo & quare, 13, 1, 30 abusus in contemtu eius, 13,1,31 remedia in sequentibus, populus ad eam audiendam compellendus, 33
Præfecti prætorio horarii aliquando 4, 5,36 morũ apud Charthaginenses 4.12.5
Pragma factio pessima 23, 3. 5
Prægnans anima quomodo dicatur, & quomodo iuuanda 15,1,2
Prægnantium quæ debeat esse cura in republica 14,1,11
Prælati tenentur admonere sui officii principes 8,7,1
Prælatorum negligentia in emendatione subditorum quam sit grauis & damnosa illis & aliis 13 3.11
Prelio collatis signis pugnare periculosum in republica 11, 4, 6
Præsentia principis in acie multum prodest 11,4,5
Præstantior sub Christo prædicatio eius quare eod. 1
Presumtuosi hypocritę 15.1,16
Prætextu pueritiæ Romanæ vestimentum 4.11, 16
Prætor Asiæ maior procuratore 13 12. 9

Prehensio personæ alicuius priuato non competit 27.2

Priapus num adoratus ab Israeliticis idololatris 12. 18. 12

Primitiarum & decimarum obseruationes ex prima parte Talmud 12.5.21

Primogenituræ ius statim nato filio cōpetit ei, ideo viuente patre suo transfert in filium suum nepotē aui 7. 10. 25 olim apud Iudæos summus honor & priuilegia , & apud alios eodem.

Primogenitus succedit in regno & aliis dignitatibus ibique ratio 7. 5. 2 regni Angliç quare dicatur princeps VValliæ 7.16 4 num si sit inhabilis ad regendum puta mutus surdus &c. faciat locum secundo per totum c. 6. & respondetur minime lib. 7 quis dicatur in successione regni, an is qui ante adeptionē principatus natus, an qui post per totū c.9. tit 7.& distinctio num 2 & sequentibus iudicia pro nato ante adeptionē 7. 9. 14 ex geminis quis dicatur vt succedat tanquam primogenitus 7. 5 16 sed si non appareat de caritate quid dicendum eod. num.17 sed si exsecto vtero educti fuerint quid 7. 5. 18

Primogeniti immutata successio quantum mali attulerit in regnis per totū c.7.lib.7

Primogenito cui debetur successio regni, præmortuo patri relicto nepote, & fratribus quis succedat in regno an nepos, an patruus, disputatur per totū lib.7 per totū c.10 in vtranque partē, & concluditur pro nepote.

Primogenitorum census vel descriptio facta iussu Dei 3. 5. 5

Principatus quid 6. 4. 1 non sunt sine odio & metu 26. 31 successor a Deo destinatus tolli non potest ab imperante & exempla 21. 3. 5 non temere sed deliberate subeundus 26 3. 4 & reipublicæ dantur & tolluntur & conseruantur a Deo sententia Platonis & alio rū 21. 3. 4 Deus affligit aliquādo, vt fortiores postea reddat 21. 4 10 qui generaliter parum durant parui & magni, quare 20. 1 21 debitus etiā infantibus principum ex lege Francorum & aliorum 26. 5. 5 repudiarunt metu ne possent recte regere 26. 2. 1 quia non eodē tempore nascuntur nec decidunt, nō censentur subiici constellationibus 21 9. 15 ademtio translata in filios ob pœnitentiam principis 21. 10 4 conseruandi pręcepta Octauii morientis 22. 10 1 quidam initio boni postea facti mali: & contra ex malis boni 10 1. 10 necessitas creatur ab exēplo eius quod Deus gessit 6 1. 12 facile in tyrannidem declinat ob libertatem viuendi vt volunt pincipes 6. 2. 5 & aliqua forma virtutis 6. 1. 9 testamento possessoris, si liber sit pro successione regitur 7 10 20 ad esse & bene esse pertinet in republica 6 2 13 gubernatio nō nascitur cum principibus sed fit & difficilior adeptione ipsa principatus 16. 3 2 delati per contractus 7 16. 1 ex electione & per successionem differentia in contractibus seruandis principum 7. 20. 37 vnus in ecclesia Dei 7. 2, 2 occupati, ab auxiliaribus aduocati, ab auxiliaribus aduocati 11 3 4 a pluritis militibus 11 3 4 a pluribus desideratus difficulter custoditur inde satellites & antidota tyrannis 6, 19. 9 in homines eget Dei principatu & ope & quare 6. 1, 4 inuenitur in omni republica probata 6. 2. 12 & inter latrones & hereditarios eo. electiui per electos sæpe efficiuntur successiui 7 4 23 socii nō possunt diu se compati 4. 1 & 4 seq. & potestas bonorum & malorum, item spiritualis & temporalis seu secularis 7. 1. 4 nouus quis dicatur & de eius natura & effectu per totum c. 19 lib. 7 a Deo non datur sine aliquo tutelari excellente Angelo 8. 3 11 hereditarii & antiqui differentia 7. 12 1 improbantium error 6. 5. 2 inuasi per vim ex ambitione regnandi per totum c. 7 lib. 7 legitimi vel illegitimi modi plures 6. 18 11 quæsiti a possessoribus libere distrahi possunt 7. 20. 62 ex lege delati legibus fundamentalibus principes constringant 7. 20 24 mutatio habet noua onera 7. 4. 16 non reddit imperabilem sed potius ad spectandum via 6. 3. 6 & 7 maxime infirmatur per hæreses & impietates 8. 2. 18 ex electione, vix integri & diuites manent & quare 7, 4. 22 plurium nec durabilis, nec vtilis reipublicæ nec concors 7, 5. 1 inter homines quintuplici ex fonte 5. 1. 6 omnis caput Christus 6. 4. 3 insigne in Vtopia prælatus manipulus frumenti 6 20. 27.

Principatu quib9 modis quis priuetur 26 1 1. & seq.

Principatu, num inutilis gubernationi priuari debeat pro affirmatiua sententia rationes 26. 5.1

Principatui quæ videantur inter homines resistere quominus recipiatur 6 2. 3

Principatuum tituli inanes 7 4. 21

Principatum quare non debeant spurii successione adipisci rationes 7. 8.10 in electione, idoneorum nulla habita ratione sanguinis dari debere 7.15. 7 & 8. qui per opes & potentiam consecuti sint per to.c. 13. lib. 7 renuntiare quis potest libere 26.3 10 relinquere quæ rationes suadeant 26.3.2 angelo 1. Lucifero, & homini ademit superbia 22 6.1 retinere quæ rationes suadeant 26. 3. 3 acquirendi qui legitimi modi 26.7.1 & potestatẽ quidam sponte deposuerunt 26.1. 2

Principatuũ translatio non est facienda exemplo eorum qui ante illegitime occuparunt 26 5 20 causa Dei lex & necessitas societatis humanæ 19.1.1 & rerum publicarum vastationes Deus solet ante reuelare, & quomodo & quare 21. 3. 37 distinctio ratione potestatis temporalis concessæ per tot. c. 3. lib. 7 auspicatio a re diuina primum 8.2.11

Princeps non potest ex legitima potestate aliquid contra legem diuinam 9.1. 42 ciuitatis quis dictus 6. 4. 2 vt citharœdus, debet tonos & chordas siue diuersitatem partium reipub. suæ cognoscere & concinne temperare 4.3.2 sibi cauere debet a populo & aliis 22.1.11 quando sine consilio, & cum consilio res gerere debeat 24.7.3 monarcha, quomodo suo arbitrio sine consilio possit ardua negotia expedire 24 7. 1 vt consilia sibi data iudicare tutius possit debet notionem gestorum in sua ditione habere 24. 8 2 quare & quandiu populi morib. accommodare se debeat 22 8. 7 secularis ecclesiasticæ academiæ vel scholæ potest concedere priuilegia 18.7.6 vt bene imperet debet habere notitiam artis gubernandi & negotiorum 24 8.7 per tria sola præcepta, honeste viuere, alterum non lædere, suum cuique tribuere, vniuersa consilia probare debet 24 8. 10 magnificus quis dicatur 22 13. 7 inuiolabilis inter subditos 26.7.14 assidẽs suo consilio redditur sapientior instructiorq; de rebus & personis sui principatus 24 3 5 nouus cur consiliarios prædecessoris sui debeat retinere 24.6. 15 & quales debeat reiicere eo. malus habens consilium bonum, vtilior reip. principe bono habente malũ consilium 24 1.1 non debet temere credere delationibus contra amicos & quare 22 11 12 ibiq; exempla non, nisi cum maxima causa, debet reprobare iudicia eorum qui sua auctoritate iudicant 24 8.5 legitimus, tyrannice imperans an possit a quolibet vt tyrannus verus opprimi 26. 7.7 consilia detegi timens, debet ea audire sed non suam sententiam dicere & concludere 24. 6. 8 quare erga malos & bonos debeat esse beneficus 22. 13. 1 consulendo publico debet quantum fieri poterit cauere a damno priuatorum 24.8.11 vt secure regnet debet habere amorem populi 22. 8. 4 non debet accipere de bonis populi, nec hæreditates eius ex lege Dei 22.12 3 ex cõsilio quas vtilitates capiat 24 3.2 & 3 habens supremã potestatem extra peccatum fidei, a quo debet iudicari vt deponi possit 26.5 24 adiri & per appellationem potest omisso medio iudice 9 1 37 magistratus venales nõ debet habere potest tamẽ nouos creare 9. 1. 3 debet se accommodare moribus populi, vt securus & melius imperet 10. 6. 11 senatus quis 6. 4. 2 hodie curam vtranque belli & pacis gerit 10.1 3 simpliciter prolatus, Deus intelligitur 6 4 2 quomodo ærario prospicere debeat etiam tempore pacis 3. 4. 3 principatus materia, ars gubernandi forma 6 3 4 vt est instituendus 6. 3. 3 neutrales debet curare ne subditi in aliquam partem pugnantium turmatim transeant 11.14 13 debet cogitare hominem se esse & mortalẽ & obnoxium fortunæ 6 3 8 imago Dei ideo vt Deus pacta sua seruare debet 8. 8 9 exemplarem bonã vitam degere debet 6. 3. 17 quomodo populum regere debet 13.12.16 solus potest imponere vectigal a noua 3 2 eod. & quid obseruare debeat, eod. de publicis locis dispensationẽ habet 3.4.5

Princeps singulari nomine dicitur filius primogenitus regis Hispaniæ 6.4.3

Princeps ex suo contractu obligatur vt priuatus 7. 20

26 & sequentibus.

Principis cor & potestas a Deo mutatur 6.2,9

Princeps dictus angelus, summus pontifex, episcopus 6 4 4

Dii dicti principes 6 5.1

Princeps ex causa subditis bona adimere potest 7. 10. 21 quasi primum caput quid vitra 6.4.1 & qui primi & principes dici possunt, eod. non omne quod licet sed & quod honestum est agere debet 7.20.57 an subiiciatur legibus 7 20.5 & sequent.

Legibus an subiiciatur princeps & quib 7. 20. 5 & seq.

Princeps meminisse debet si velit bonus esse, se hominem 6.3.2 neque principatus adimit naturam humanam obnoxiam stultitiæ imo præbet occasioné, &c. 6. 3 3

Princeps quid sit in se & aliis per tot c. 3 lib. 6 cognoscere affectus sui populi debet 10 6.13 in medio regni habitare debet 2. 1. 10 aditum subditorum ad se non debet prohibere 8.4.2 quomodo se debet liberare ab adulatoribus 8.7.9 institor, dominus, pater quis dicatur 5. 1. 23 conseruat principatum iustitia, delicta puniendo 10 2 7

Princeps omnibus rebus sui generis positus 6 c 1 nu. 1. necessario & vtilitate eo. vt opprimat populum, malos præficiens, peccat, & sibi præiudicium facit 4 6 2 num ipsemet debeat prælio interesse 11 4 5 potestatē populi a populo Romæ recepit 3 4 6 princeps nouus rigidus 8 1.2 non debet concedere magnas armatas dignitates perpetuo sed ad tempus & quare 4.5.36

Princeps suæ reipublicæ tanquam anima 6.1.13

Princeps explorare debet ingenia magnatum quos suspectos de ambitione habet, & quomodo 13. 12. 3 non tantum pecuniis conquirendis, sed de conseruandis sollicit⁹ esse debet 3 8.1 vt se tueatur, eget ciuium amore 11.13.3 & totū populū & singulares curare debet 1.1.10 non potest auctoritate regia sibi ex subditis facere meretrices 9. 1. 46 potestate absoluta multa potest in bonis & personis subditorum 7.20. 41 & 42 abstinere debet a tractandis sacris 8 2 16 contemnitur nisi seruet dignitatem 8.4.7

Princeps homo vt subditi, sæpe peior, maiestate Dei vtitur, eamque moriendo vt principatū deponit, &c. 6.3.1 imago Dei 6.3 2 suum ordinem in repub. cognoscere & conseruare debet 4.3 2 illi est scire imperare. solus leges generales condit 9.1.39 leges habet sibi subiectas, eod. potest ex plebeio nobilem facere 4. 2. 4 solus interpretationé & emendationem legis in sua habet potestate 10 4. 1 erga furentem populum, instar medici & pastoris se habere debet 11.12 6

Princeps obligatur contractu prædecessoris 7. 20 47 & sequentibus.

Princeps non tenetur vti antecessorum nec aliorum principum legibus, si nolit 7.20. 15 & 17

Princeps confiscationes non debet donare priuatis sed eas redemtioni domanii venditi conseruare 3 8. 11

Principis & Solis & Dei similitudo 10 3.1

Principis ambitiosi in repub. malum 5.1.21

Principis supremi donatio facta ecclesiæ pure non eget amortisatione 3 7.38

Principis salutis & imperii causa vota olim Romæ & ludi annuatim 8 3,8

Principis boni institutio debet esse diligens 6. 6. 6 cur filii a virtute patris principis degenerent 6,6 7

Principis solitaria & abscondita vita quare reprobetur 8, 4. 3

Principis cum procuratore pro curatore seu vt dicunt cogente gesta rata sunt 7. 20. 33

Principis quæ debeat esse cum ignis natura similitudo 6. 20 15

Principis habitatio, celebres faciat quare ciuitates, vt contra recessus desertas 2. 1. 11

Principis debet etiā esse clementia in offendentes ciues, nec debet iniuriæ eorum reminisci 8.1.20 & ibi exempla Aristidis, Phocionis, Themistoclis.

Principis verba pro lege haberi debent & firma 7.20, 32. auari & cupidi in republica mala 5.1 22 & 23

Principis munus iudicare populum vel per se vel aliquos 10 2. 8 seueritas aliquādo potius laudanda quam clementia a nimia 6 18 18 vera gloria quæ sit l. 8. per t. cap. 9

Principis boni & tyranni differentes mores 6 18 19

Principis & subditi debet esse differentia 7. 20. 23

Principis potestas a medio ad centrū dirigitur 9. 1. 12 bona in triplici differentia 3.2 10 bene instituti bona, & non instituti mala in republica 10.3.3

Principis

Principis actus exemplo sunt in bonum vel malum 6.3.9 donũ, quare plurimi fiat etiam si exiguum sit, ab ipsis accipientibus 22.13.3 virtutes 24. 1.1 principis boni & tyranni differentię 24 8.12 mortem lugere ex lege coacti 26. 6. 4 salus & vita debet esse carior subditis, ipsa propria 26.6.3 mali signum contemnere rectum & bonum consilium 24 5.6 odium minatur reipub. ruinã 22.8.1 patientia quæ in audiendis consiliis & prudẽtia in celanda propria ad tempus sententia 24. 8.1 morte interdum principatus status subsistit, interdũ mutatur 26.6.1

Principi non maledicendũ 26 2.14 etiam vitioso fides seruanda 7.5.10 quæ lex imperare possit 3 20 3 supremo quatuor debent adesse, regnum, legum potestas, sacerdotium, prophetia 7. 20 19 pars in diuisione bonorum reipub. quare reiiecta 3. 2.1 & seq. necessaria eloquentia 10.6 15 quæ requirantur ad regendum consilium, adque legum exsequutores expertos 10. 6. 5

Principe exsistente, populus Israeliticus bene se habuit, eo mortuo, sine eo pessime 5. 3. 27

Principe probatum disquirere an dignus habere sacrilegium 7.20.40

A pricipe nõ appellatur 9.1.38

Principes seu reges qui ius perse dicebant 6.6.7 seculares debent auxiliari manu armata ecclesiasticis 2. 2.3 ecclesias fundare, eod. num.4 cogere sacerdotes ad reparandum, eodem.

Principes inconstantia rerũ debet admonere humanitatis 11.12. 8

Principes supponunt negotia facta agenda, vt pecunias a subditis extorqueant 3. 6. 19 & 32 & 33. & 34 tenentur & vinciuntur iure naturali & rationis 7.20.8 non iure positiuo, eodem 9 non debent esse profuse liberales 3.8.12 qui vere sint boni 8 1.17 & qui pro populo se deuouerunt eod. quod mali sint, non sunt principatus reiiciendi 5.3 6 ecclesiastici & laici, non debent mutuo sibi vsurpare iurisdictionẽ alienam 4 3 4

Principes & magistratus quare Oenarei sibi eligant ex suis seruis & libertis annuos 4.5.17

Principes malos ex bonis quę faciant 8.1.9

Principes ministri Dei custodes legis diuinæ 8.2.15 mitescunt consideratione religionis 12 4 3 boni initio principatus postea mali 8.1 3 & seq. principes malos quare permittat Deus prosperare 21.4.7

Principes quidam in acquirẽdo strenui, in conseruando negligentes 26.5.18 mali quare permittuntur a Deo regnare 19 1.10 ad vindicanda delicta & 11 ad probationem bonorum, eo.11 necessario quare consulendi in ædificãdis academiis & collegiis 18 2.19 male audiunt vtendo malis consiliariis & aulicis 24. 6. 12. qui bene regnarunt consilio vsi sunt, alii reiecerunt 24.4 3 sublati ab illis quib. nimiam concesserunt potentiam & auctoritatem 22. 9.1 etiam male ferẽdi 26 7.16 mali dantur malo populo vt tortores, & boni adimuntur 22.14.4 non omnes sunt ideo approbati quod sunt vocati a Deo per exempla 21.3.30 non debent cogere subditos nubere vel ducere vxores, quos quas velint 14. 1.10 quomodo prospiciant, ne qui potestatem a se habẽt moliantur insidias ad occupandum principatum 22 10 1 qui honorarunt suos præceptores 18 3 5 quomodo vt pastores regere debeant populum 22. 8. 12 debent iubere ne sibi obtemperent si mala ab illis iussa impetrẽtur 10.2.10 in inauguratione iurant se non alienaturos bona dominicalia 3.8.5 ob luxuriã quidam priuati potestate alii eius abstinentia, populos suæ ditioni addiderunt 8. 5.2 olim sacrum facere poterant, hodie non 2.2.2 aliis subiecti eorum leges positiuas tenentur seruare 7. 20. 10 principes mali & malitia satiantur 8. 1. 16 consilia fidorum suæ sententiæ præferre debent & quare 10.3.9 consilia sua non debent omnib efferre principes quãuis ex altis instruantur 10.3.9 successiõe cur meliores etiam amentes, sanis electis 7.6.5 quidam boni ab initio & mali & postea aut mali aut boni, &c 8.1 1 & seq exempla vsq; ad num.9 nimio honore se coli desiderãt quã nec Deo ipsi deferunt 6.13. 4 si religionem simulent atheum esse contra Machauellum docetur 13.12 21 dicti dii aliquando 6.5.1 & ibi rationes & num. 2 dicti diuersi generis maiores & minores, & quomodo 6. 4 2 solent præficere dignitatibus & officiis sibi similes 4. 6 1.

Principes iuuenes mortuis parentibus, vel voluptatibus vel aulicis corrupti degenerant 8.1.11 vnde dicti 9.1.2 regni aut imperii qui 6.4.3 obligantur ex pactis suis nec possunt ea licite côuellere 8 8 6 cur & quãdo de rebus ecclesiæ dispo nant 13 17. 10 finem proponere debent communẽ vtilitatem sui populi 5. 5 6 vitia faciunt contemtibiles & ad proditionem subditos & familiares eorum audaces 8. 4. 12 & ibi exemp. seculares de sacris quando se immiscere debeant 3.5 6 plura ex librorum lectione discunt quæ nec amicis nec inimicis illis detegũtur tuto 1.1.3 ab initio mali & tyrannice regnãtes effecti boni postea 8.1.15 & 16 quidam qui mercaturam exercuerunt 3.6.46 & 47

Principum leuia vitia, cur maiora appareant 6. 20. 18

Principum & augustæ bona, ad quæ onera etiam cum aliis teneantur realia 3.7. 25 conuentiones in quibus transeunt in successores 7.20.60. victus quali frugalitate & parsimonia instrui debeat docetur, lib.8 per tot. c. 6 malorum mala in populum mens, & exempla eorum 8.1.21 munus sua potius negligere vt curam subditorum agat 6.3.15 exemplũ aliis vel nocet vel prodest 6.20 17 iuuenum institutio facilior, & in bonum & in malum flexibilior 10 3 5 stultitia, putare alios sibi obsequi debere quod sibi subditi, obsequãtur 6 3 4 actiones omnes obseruatæ & inimicæ quare 7.8 .1 insignia vt plerunque in capite 6.20.2 exemplum in causa religionis maxime subditis prodest vel obest 8.2. 20 mutatio extraneorum mutat vel exstinguit nomen principatus & dignitatum 7.4 21 ecclesiasticorum vel secularium proximi de potestatibus inuestiti tyrannice imperant 4.6 3 aures & oculi qui dicantur 24. 8 3 familiæ mutationibus & interitui obnoxiæ ex voluntate Dei 21. 12 11 luxus & prodigalitas quomodo causent mutationem reipub. aut interitum 22, 4. 1 quorundã hodiernorum inanes promissiones & technæ in eludendis promissis & debitis 22.13. 9 interest eligere loca scholarum quę coniurationib. minus sint obnoxia 18 6.3 olim priuata vita frugalis & non superflua deposito fastu 22 5 3 liberalitas facit sibi amicos 22.13 4

Principibus qui non possunt administrare dandus est coadiutor 26. 5. 2 quæ ad victum sint conuenientia & quæ vitanda 22.5 2 insolentia & superbia quare affine vitium 22 6 6 secularibus in quib. subditi pontifices 7. 2. 11 proximiores digniores sunt 4. 10. 13 ob quasdam causas concessæ a summis Pontificibus decimationes & fructuũ beneficiorum partes 3. 7. 49 quæ non licere, existimare debeant 9.1.2 quales præceptores & monitores adhibendi 10.3.6 mercatura sordida ars vitanda 4. 7. 5

Priscilianorum hæresis 21 7 25

Prisiaus ex aratro creatus fortе rex Boemiæ 7.14 6

Priuatæ vitæ maior quam publicę tranquillitas 26,2.3

Priuatis bona erepta pro causa publica sunt satisfacienda 7.20 55

Priuilegium personæ quod facit rem priuilegi. tã non transit in aliam rem accipientem non priuilegiatũ, & contra res non priuilegiata transiens in priuilegiatum efficitur eius priuilegii quo possessor vtitur 3. 7.43 quod transit in contractum firmius est nec reuocatur a principe 7 10 26

Priuilegio vti debent quibus concessum, quandiu causa durat 13.3 19 abutentes priuari 13 3 22

Priuilegia scholæ ecclesiasticæ princeps potest secularis dare 18 7 6 multa academiarum de quibus plures tractarunt 18. 7 5 concessa academiis & personis ad vtilitatem publicã concessa 18.7.1 quædam scholasticorum & doctorum enumerantur 18.7. 7 & seq. academiarum porriguntur tantum ad scientias sibi legendas non alias 18.1.7 quomodo amittantur vel non in perpetuum concessa 26.5.10 mercatorũ conseruanda 4 7 12 ciuitatibus & oppidis quando censeantur ademta dirutis mœnibus vel non 2.3 8 locorum illiciũt habitatores 4. 4. 18

Priuilegiis laicorum quare gaudeant sine onere clerici 3.7. 6

Priuilegiorum academiarũ rationes 18 per tot cap 7

Priuilegiis non gaudent scholasticorum qui alibi quam in loco priuilegiato student 18 6.10

Priuilegiati supernumerarii non sunt in republica adiungendi aut ratio 18. 2. 20 pro negatiua aliæ, eodem num. 2

Probus

Probus Tullensis episcopus 37 40
Proclis & Euristenis pro regno Lacedæmoniorũ discordia in posteros transmissa 25.1 9
Procurator Asię & prætor differunt 13 12 9
Procuratores regii speculatores & delatores 24. 8. 3
Prodigium qd & quomodo differat a miraculo 13. 25.6.
Prodigia diuersa præcedentia res miseras 13 25.7
Prodigiorum & mirabilium a quibus scripti libri 2.5.4
Prodigia a Deo 12 13 21 præcedentia destructionẽ templi Hierosolymitãi 12 22 6
Proditio patriæ non excusatur per antea in rempub. per proditorẽ gesta & docetur per exempla pœnarum 11.12 12 sub specie odii inimicorum 22 11 6 suorũ, displicuit etiam hostibus Romanis 24.8 9
Proditiones patriæ ex intelligentia linguarum peregrinarum 15 3.7
Proditor Aristocrates lapidatus 22.7.3
Proditorum detectorũ quomodo dissimulandum & puniendum scelus 22 10 3. & seq. pœna 11 7.21 & 29
Proditiones amicitię prætextu 13 1 5
Pofanatio ecclesię multa manla præsagit 12.22.5 & 6 & vindicta diuina, eod.
Protectio acceptata, non eximit protectionẽ inuocantes a pprii domini potestate & iurisdictiõe 11.11 6
Professio nominis, nascentium, adolescentiũ, morientium Romæ instituta quare 3 5. 4
Professiones seu vocationes hominum non sunt promiscue vsurpandæ 13. 4 5
Professores per viginti annos literarum comitiuæ honore donantur 18 3 9 linguarum introducti quare & quando 15 4 4
Professoribus Gramaticæ & artium liberalium immunitates datæ & vacatio ab hospitib. 17.1.6 doctis statuę publicę dicatæ 18 3 6 quomodo & quando sint soluenda salaria 18.4.2
Proletarii q dicti Romæ 3.5.1
Promalanges adulatores insignes 8,7.6
Prompali cuiusdam fortuna ad regnum euecti & deiecti 7 18.8 se falso dixit Antiochi regis filium & regno potitus, eod.
Promissa ratione fidei seruãda 8 8 2
Promnesus rex virgines omnes ante connubiũ cognoscens pulsus 22 3 1
Propheta dicitur interpres etiam sacræ scripturæ 13 33 2 quid 13 33 c.1 atque in toto c. 32 quæ pertinent ad prophetas explicantur veros & falsos
Prophetę veri Dei a falsis idolorum in quib. distinguantur 13 33 4 sacerdotes, reges quandiu simul 13 32,11 omnes non sunt saluati 13 32.5 falsi cur vera aliquando prædicãt 13.33.3 maiores & minores in sacris bibliis 12.6.11 in lege naturæ 13.33 9 in lege scripta 13.33.10
Prophetarum filii qui 13.33.11 collegium 13 33.11
Prophetis apparebat Deus, & respondebat in visione & aliis modis 13 33 7
Prophetia quando & ob quas causas cessauit in Israel 13. 33 12
Prophetia donum Dei, est ex liberalitate eius sine meritis præcedentibus eius cui datur 13 33.5
Prophetia ad præterita, præsentia, & futura pertinet, 13,33,8 & ibi de more loquendi prophetarum, & quod prophetiæ non sint causæ euentuum, sed euentus causa prædictionis 13. 33. 8
Prophetiæ donum etiam inter Christianos 13.33 13 inter homines antiquissimũ 13 33 9
Prophetissæ 13 33 10
Protagoræ libri quare combusti 12.7.19
Protectio suscepta subditorũ alterius gradus est ad vsurpandam illorum subiectionem 23 3.9
Protectioni alicuius se submittentes quomodo differunt a dediditiis 11 11.6
Protectionem alterius ciuitatis vel oppidi accipere in ciuitatibus imperii liberis prohibitum 11.14 11
Prothei Cynici baculus, talento emtus 13 14 6
Prouidentiam Dei negasse videtur Cicero 21 8 5
Prouincię homines cur a Deo puniti 14.1.7
Prouinciarum Romanorum diuisio facta ab Augusto 3. 2. 3
Prudentia sapientis in quib. constat 10.4.5
Prudentia iuris quid 10. 4 4
Prudentia hominibus indita mater iuris gentium 1 3 14
Prudentia quid 10.4.3 & eius vis eod.
Prusias rex Bythiniæ filium occidere volens ab eo necatus 22.7 7
Pseudoprophetissa de iudicii die turbauit clerum Maguntiæ 13 13 15
Pseudoprophetæ cur vera & falsa prædicent 13 33 14 & sequent.
Ptolomæi reges Ægypti cur & quando dicti sint 6. 10. 5

Ptolomæi Philometoris & fratris de regno contentio 2 7 2

Ptolomæi tyranni impietas vt regnaret 7.17.14

Ptolomæus Euergetes rex quare dictus 6.14 3

Ptolomæus Lamyrus quare dictus 6.14.3

Publicum dicitur esse quatuor modis 1.1 13 vnde dictũ & quid 1. 1 12

Publica ob opera capiuntur a principe bona priuata vt domus, fundi &c. 7 20.42 a principe, vt priuata a priuatis gubernari debent 3. 4.5 quæ dicantur 3 4 6 opera a Sesostri rege Ægyptiorũ sumtibus regis facta, a Sabaco vero Æthiopum rege per reos damnatos 2. 9.22 vendita in necessitate reipublicæ 3.6 9

Publica vtilitas quando præferenda est vtilitati & læsioni priuatę 24 8.11

Publica & a quibus fierent 4. 5. 1

Publicæ res corporales & incorporales quæ 1.1.14

Publicis in ædificiis & operibus qd considerandũ 2.9 16

Publicorum ædificiorum & operum prætextu plures pecunias a populo suppilant 2 9.23

Publius Romanus ex Deo se statuere iussũ, finxit 13.11 11

Pudicitia puerorum conseruanda per præceptores & quomodo 15.1.15

Pudor proprius mulierũ eas arceta cõsortiis iuuenũ 7.11.9

Puellæ olim erudiebantur disciplinis & artib. liberalibus 7.11 74 puellæ seu virgines institui debent pro more honesto regionum 15,2 1 liberalibus disciplinis institutæ antiquitus 15. 2. 3

Pueri & infantes ante tempus miraculose locuti 15 5 6

Puerorum de quibus institutio & educatio facienda sit in annis primis 15 1 3 educandorum & instituendorum fines, scopus, publicus & priuatus 15. 1. 10 ingenia quomodo probarent Cathei Indi 15. 1.16 modestiæ & castitatis lex gymnasii Græcorum 15.1 15 sanguine abusi Magi 13.30.9

Pueris quæ conueniant disciplinæ vel artes docendæ 15. 1. 24 quæ conueniant in moribus formandis 15.1.23

Pueris natis obulũ imposuit Hippias Atheniensis 3 6 22

Pugnare cum hoste sine permissione ducis exercitus capitale, etiamsi res bene successerit 11 10 12 & ibi exempla in margine.

Pugillares tabulæ Æschyli care emtę 13.14 6

Pugillares vbi scriptum diuersi generis 16 3.4

Pugiones prohibiti Romæ 9. 1. 19

Puncta literarum Hebræarũ iuncta noua 12.5.20 pro vocalibus Hebræorum quando 16. 1. 4

Punire volens Deus rempub. aufert ab ea regem, principem, sacerdotem, legum & doctorem 6.1. 6

Pupillis & viduis remissum tributum 3 5.8

Purificationum & baptismatum obseruationes iudicantur 12.5.26

Purpura primum a rege delata, dehinc Romæ quinque hominum generibus communicata 6 20.7 quibus interdicta imo & sequentia eius, & quando permissa, eodem.

Trabea primum Romulus vsus 6.20 7

Purpuræ vsus quibus permissus aut interdictus 4.11 7

Putei reficiendi causa cogitur ad contributionem vicinus etiã si eo vti nolit 7. 20.43

Pyramides admirabiles Chepes regis Ægypti & fratris 2 9 17 & filiæ eius, eodem.

Pyramides sibi erigi passus Gallus damnatus 13 12 8

Pyramidum Ægyptiacarum condendarũ ratio 3 9.4

Pyrrhi fatum ineuitabile 21. 3. 25

Pyrrhidæ dicti reges Molossorum 6 10.14

Pysistrati abusus religionis pro occupanda tyrannide Atheniensium 13 11.2

Pythacus Myrilenęus cur deposuerit potestatem 26.2.1 potestatem summã sponte deposuit 26 1.7

Pythagoras est legat⁹ 13.12.14

Pythagoræ impostura 17.7.4

Pythagoricorum silentium 17. 4. 4

Python defectionẽ cogitans quomodo ab Antigono rege præuentus 22. 10.3

Pythonica diuinatio quæ 12. 20. 5 quid Pytho & Pythonicus spiritus & fabula de Apolline, eod.

Q.

QVæsitores qui in iudiciis & a quibus & quando facti 4.5 12

Quæstionis iudex quis 4.5.13

Quęstorii iudicii forma 4.5.13

Quarta non debetur episcopis de relictis piis locis, ant confratriis 13 2 8

Quiuit & requiuit in venditione feudi in Gallia quid sit 3.2.14

Q. Cincinnatus dictator, potestatẽ negotio exsecuto deposuit sponte ante tempus 26.1. 7

Q. Sertorius a cerua quam ducebat se diuinitus consilium accipere finxit 13.11.13

R

RAb Rabina 12.5 30

Rab Asse 12 5 20

Rabi Iehuda, misuæ compilator 12.5.20
Rabi Iechanam misuæ addidit 12.5.20
Raiz dominus Magus in America, crematus 13.30.9
Raptarum mulierum repetendarum causa bellum non omnib. probatũ 11.1.8
Ratio in homine est per quã ipse sibi & aliis dominari potest 19.1.3 hominis propria & ideo rationabilis ars Logices necessaria 1.3. 3 est lex quæ dominari debet principi 7.20.7 naturalis lex inuariabilis & perpetua 7.20 7
Ratisbonenses a fide in Iudaismum relapsi 12.4 11
Raymundi Lulli quidam errores, apparitione Christi ficta confirmati per illum 13.12.27
Rebellant maxime in principem subditi, cum ipsi principes per peccatum rebellant princip. Deo 21.4.5
Rebellio in regem & schisma quantum sit abominabilis corã Deo 23.3.11 qd 11.13.4
Rebellionis memoriam & punitionem per signa voluit in templo conseruari Deus 12.16.1
Rebellioni & occupationi ciuitatum munitarũ quomodo debeat princeps occurrere 2.3.6
Rebelliones ob præpositos extraneos 7.4.14
Rebelliũ contra principẽ Mosem seuera Dei vĩdicta 5.7.15
Rector datus ætate paruis, & furiosis ab Augusto 18.2.7
Rectoris vniuersitatis in iudicio priuilegium 18.10.2
Rectoris studii iurisdictio inter scholasticos & alios de quacunque causa ciuili 18.7.11
Rectores prouinciarũ, quanta cura debent soliciti esse erga subditos 13.3.12
Recuperatores iudices qui & cur ita dicti 4.5.11
Recuperatores iudices q 2.6.3
Redemti ab hostibus pretio alicuius eius remanent iure pignoris donec se liberauerint 11.15.10
Redemptio erat facienda mortui a subiectione episcopi Leodicensis 3.5.4
Reditus ordinarii & extraordinarii reipublicæ qui 3.2.11
Redituum emtio quando non est vsuraria 13.16.8
Reformatio quid 13.3.2
Regalia quæ sint 9.1.13
Regalia iura quæ dicãtur 3.4.6
Regalia iura vel principalia non possunt a principibus distrahi 7.20.61
Regalia iura sunt flumina publica nauigabilia 9.1.27
Regia potestas quare paterna in filios compareтur, & de distinctione eius a tyrannide 5.1.8
Regia lex de iure regum a Samuele lata non ad solos tyrannos, an vero ad veros reges pertineat 9.1.5 & seq.
Regia & sacerdotalis potestas aliquando penes vnum postea & separata 7.1.5
Regia lex potestatem populi in regẽ transferens 24.7.1
Regia lex a populo Romano de imperio lata 7.19.7 a rege consentiẽte populo vel non consentiente 7.19.8
Regia iurisdictio in realibus & temporalib. non potest imminui in Gallia a iurisdictiõe ecclesiastica 13.1.29
Regia stirpe deficiente in regno designatus rex per sortem 7.14.9
Regia potestas quæ sit & monarchica tractatur per totum librum 9
Regia potestas a pace conseruanda & instituenda cœpit 10.1.4
Regia ars quæ 10.1.1
Regia stirps Persarum defecit post mortem Ochi ideo Nomis rex a populo electus Darii nomine 5.4.4
Regia dignitas & potestas, non subiicitur necessitati comitiorũ statuum 13.12.14
Regia lex vel de regno 13.12.14
Regia ciuitas habebat quatuor ciuitates coniunctas vicinas 1.3.19
Regia potestas, etiam ab his, qui regis nomen abhorrebant, in necessitatib. constituta 5.3.10
Regia potestas a Deo etiam hypocritę 5.3.6
Regiæ vrbes quæ 2.1.10
Regiæ stirpis tollendæ præsagium 6.1.15
Regiæ sellæ sedisse capitale Persis 8.3.5
Regiæ potestatis concessæ aliæ causæ 19.1.13
Regiæ potestatis impugnationes 5.3.1 responsiões nu. 5
Regię potestatis antiqua forma 9.1.3 & noua, eod. nu. 4 & 5
Regiæ Persarum custodes 8.3.4
Regina Persarũ strenua Rodogunis 6.16.13
Regina cœli luna, cui sacrificabant idololatræ 12.8.8
Reginæ sacerdotes 8.2.7
Reginæ olim ipsæ seruis pinsebant farinam & panes coquebant 21.3.26
Reginam reginarum se dixit Cleopatra 6.11.3
Regio nomine exoso tamen necessario alteri' nominis magistratus cum regio imperio cõstitui necesse fuit 4.5.22
Regnare vt oportet ex Deo est 10.6.10
Regnandi causa socii participes regni, vel suspecti vel vocandi necati 5.4.4 scientia quadruplex 10.6.12

Regnandi causa mala, homicidia & alia impia commissa 7 per tot. c lib. 7

Regunt quidam & nunc non reguntur, alii regunt & reguntur, alii reguntur tantum 1. 1. 18 & sequentibus de singularibus finib. eorum quæ fiunt in repub.

Regularem ordinem ingredi sine permissione regum Francorum quare olim prohibitum 13. 14 9

Regularium deformatio & abusus & reformatio 13. 3 3

Reguli plures in Gallia cuius erant potestatis 5. 1. 15

Reguli qui 6 8. 6

Regum communia successoribus apud varias gentes cognomina vide per tot. cap. 10. lib. 6

Regnum Macedonum secundum genus delatum, 7. 4. 3 & olim similiter regna Græciæ eod.

Regnum repudiauit, & monachus factus Carolomanus Pipini filius 26. 1. 8 repudiauit quod bonũ consiliarium non reliquerit Lescus 24. 3. 6 delatum Gothorum Vraia viuente patruo capto recusauit 26. 1. 10 & respub. in se diuisa, destructioni patet 23. 3. 4 delatum ex successione primogenito etiam non compoti mentis 26. 5. 22 deberi etiam infantib. & mente captis probatur lege, exemplo, iudicio oraculi, & Romanorum 26. 5. 22 ambientes quomodo puniti a Romanis 22. 11 20 diuisum desolabitur, quia minoris virtutis ad resistendum 25. 1. 2 nepoti posthumo Lycurgus restituit 26. 1. 11 Francorum in tres partes diuisum sub Ludouico Pio 25. 1. 15 recusantes q̃ filiis mortuorũ debebatur 26. 5. 21 Siculorum recusauit Timoleon 26. 1. 3 eloquentia sibi parauit Pisistratus 17. 2. 9 Ægyptiorũ a tempore primi regis vsq; ad Sethonem habuit ex successione generis 360 reges 7 4 9 Spartanorum deferebatur per generis successionem 7. 4 1 & Iudæorum, eod. num. 2 Albanorum annuis vicibus regendum relictum a Proca filiis, sed fieri non potuit 7 alterius annis administrandum 5 4, 6 & 7 Galliæ quare tantum masculos non fœminas admittat 7 11 97 indiuiduum, ideo & eius iura quæ supremam indicant potestatem, indiuidua 3 8 7 de quo quis testari potest libere potest prę teritis proximis relinqui 7. 9. 3 primogenito debitũ iure gentiũ seu nationũ 7. 5 7 & 8 & 13 regnũ Israel quare a Deo separatum a Iuda 9 1. 8 quando a sacerdotib. Israel translatum in laicos 13. 10. 1. & 2

Regnum Iudæ primogenito filio datum 7. 5. 10 & regnũ Lacedæmoniorum & Vngariæ & aliorum populorum, eod & seq. quinque dierum in interregno post mortem Romuli 7. 3. 6 nobilis seruitus 6. 3. 26 deficiente genere regio electioni sortis consilium in quib obtinuit Darius 7. 4 5 exprobratumq; & esse illegitimum ideo, eod.

Regum electione facta mutatur illorum cor 6. 4 9

Regnum Vngariæ non est liberum in dispositione regis nisi ex magnatum consensu 7. 16. 8

Regnum duplex cœleste nobilius & terrestre 7. 1. 7

Regnum dilatare non valde conuenit principibus bonis 7. 17 31

Regnum ex vili fortuna simulatione filii Antiochi adeptus Prompalus, & postea deiectus 7. 18. 8

Regnum Iudæorum in domo Herodis Ascalonitæ quandiu durauit 7. 4 2

Regnum Iuda quare masculis tantum deferebatur 7. 11 96 Hispaniæ non recognoscit in superiorem imperatorem 8. 13. 26 ex lege dicta per Dauid delatum iuniori filio Salomoni vt ad posteros eius veniret dehinc linea eius deficiente ad proximiores 7. 4 2 Dauid quandiu durauit 7. 4. 2

Regum facta, si impia non sunt, vt regia sequenda, quia non ex potestate legitima facta 9 1 49

Regũ depositiones per Summum pontificem quando cœperint 26 5. 12

Regnum duplex secundum legem & secundum genus 5. 1. 5 Parthicum Cinnanus electus regi Artabano restituit 26. 1. 12

Regni & imperii administrandi difficultates quæ dam 26 3. 2 Iuda signa venturi & perituri 21. 3 21 orbis seu Canni perditio prędicta a Deo 21. 3. 33 Argiuorum initium & duratio 20 1. 18 Israelis diuisio per Ieroboamum causa multorum bellorum 25. 1. 4 Carthaginensis initium & finis 20. 1. 17 Niceni origo & duratio 20. 1. 15 Tartarici origo mira 19. 1. 16 Iudaici ruinæ prædictio 21. 3 38 magna sunt onera quæ sapientes abhorrebant & ita noluerunt principatus 26. 2. 2. Francorum lex de successione infantium 26. 5. 5

Regni

Regni Atheniensium initiũ & duratio 20.1 16
Regni leges fundamentales constringunt reges, si secundum eas creati sint, 7.16.8 & facta aduersus easdem reuocantur a successoribus & a repub. eod. & num. 9
Regni lex potest apponi a rege qui primum regnum acquisiuit sua industria nõ autem a successoribus in maiorum regno 7,5.14 finis 5.5.2 Israel scissionis causæ 13.10.4 interdicti mala 13 14 19 lex data a Deo 8.2.1 titulus indiuiduus in Gallia ex lege Capeti 7.8.14
Regna transferri propter peccata 13.10.1 relicta testamento Romanis 7.12.9 vi occupata difficulter retinentur 9 19.2 magna, magna latrocinia 6.8.5 Iudæ, Israel, Galliarum non admittunt fœminas ad successionem 7.11.32 prius angusta & exigua quare 1.2.4 & imperia obnoxia mutationibus & fortunæ & hominis 20.1.17 quæ defecerunt ob crudelitatem regum 22.7.11 orta vel extincta centesimo quoquo anno notantur ab initio mundi 21.5.2 interitura minorem principatum non maiorem plerumque subeunt 21.1.2 in prouincias redacta, postea restituta & subuersa 21.2.5 orta ex latrociniis & ex pyratica arte 19.1.14 translata occasione sumta a delitiis regũ 22.4.2 tributaria ecclesiæ Romanæ 3.4.15 testamento relicta 7. toto cap. 12
Regno pulsi ob luxuriam 22.3.2
Regno deiecti ab ambitiosis. prætextu ignauię, Cœlestinus, Sardanapalus, Childericus, & alii 26.4.8
Regno priuans vel principatu aliquem indignum, an possit priuare, eos qui post illum ex lege principatus vocantur 26 5.23
Regnorum seu monarchiarum quatuor fatum prædictum per Danielem 21.3.34
Regnorum translatio, ob impietatem & iniustitias 22.14.12 speculum Sol 21.7.5 Corinthi, Lacedæmoniorum, Romanorum origo 20.1.14 leges & imperandi cur diuersæ leges 7.11.96 & imperiorum origo 1.2.2
Religio bona fundamentũ regni 8.2.1 cura eius omnibus etiam Ethnicis regibus, ibi docetur exemplũ.
Religio in duobus obseruanda 8.2.2 falsa superstitio dicta 12.3.2
Religio olim exercebatur Ethnicorum iuxta lucos, vel in lucis extra vrbes 12, 21,3 pura fundamentum reipublicæ, ideo & ea curanda etiam magistratib. secularibus 13.1.36
Religio hominis propria cũ a brutis distinguens 12 4.1
Religio, sacrificium, altare, tria semper simul 12,21.7
Religio quid 12,3.2 & 4 retrahit a tyrannide principes 12.4.3
Religio vera vna, falsę plures 12.2.4 quæ sit eod. num.6
Religionis contemtus & varietas reipublicæ ruinam minatur 12.4.5 defectus, hæresis & impietas 8.2.18 pernitiosus regno in principe, eod. necessitas docetur toto cap.4. lib. 12
Religionis cultus non est ex arbitrio singulo permittendus, 12.21.2 & ibi ratio.
Religionis extrema vitiosa 12.2.1
Religionis subuersio & mutatio habet principatus & reipublicæ secularis mutationem, eodem & 22 & 23
Religionis simulatio & claudicatio quam detestabilis sit, per rationes & exempla docetur 13.12.24
Religionis veræ origo & quod semper vna sit & ab origine mundi continuata, 12, 3,1 & tot. cap. 3
Religionis prętextu fraudem tegunt filias & viros consectantes religione, ne generent, 13.11,3 & vt soli vel alii succedant, eodem.
Religionis fauor in bonis ecclesiæ per totum cap. 15. l. 13 prætextu Iulianus Apostata decepit populum 8.2.4 mysteria non esse euulganda prophanis, nec palam disputanda 12.4.6 abusus in Magia 13.26 6 libri, religionem nutriunt alioquin sublatis libris religio perit 17,10,3 mutatio vel innouatio habet subuersionem reipub, 17.10 7
Religionis prætextu imposturæ factæ toto cap.13.lib. 13 cura & ad seculares principes quatenus pertineat 13.1.21 abusus in sortilegiis 13.1.21 & cap.29 num, 2.3.4 lib. 13
Religionis defendendæ & seruandæ prætextu multa mala & crudelia commissa docetur per totum cap. 7. lib. 13
Religionis abusus in superstitione 13.1.9 prætextu sanctitatis eod. 10 & 11 in non frequentandis consiliis generalibus 13,1,17 in reiectione secularis potestatis in omnibus causis ecclesiæ 13, 1,27.28 & 29 in omissione prædicationis verbi Dei, 13 1.31 remedia in seq. 31 & 32 & seq.

Religionis prætextu abusi ad luxuriam explendam 13.19 num.2. & sequentibus.

Religionis & pietatis prætextus in malis valde periculosus 13.1.9 & facile decipiuntur eo homines & quare, ibid. & de nouis religionibus prohibitis & seq.

Religionis contemptus, inducit contemtum principis & deiicit statum reipub. 22.14.1 quot mala reip. inferat 15.1 14

Religionis & mandatorum Dei obseruatio disponit subditos ad obtemperandum legib. humanis principum 15.1 13

Religionis leges conseruatæ reipub fundamentũ 23 9.4 defendendæ causa, qui zelo diuino egregia acta fecerunt 13 6.1 & 2 occasione qui turbarunt principes 13.12.18 & 19 nominis abusus 12 2.8 cura felices & victores reddidit reges 8. 2.14 defendendæ prætextu regna inuasa 8. 2.22 electionem cuique conscientiæ permittere periculosum in repub. 8. 2.21

Religionis causa coire non est ventum, nisi fiat contra leges 13. 2. 5 lucerna docet principes veritatem 8. 2.4 ingressus abolet quædam crimina 13 22. 6 vis inter subditos & effectus 12. 4 4

Religionis abusus & prætextus ad ambitionem & tyrannidem & deceptionem toto cap. 11. lib. 13

Religionis cultum & sacrificia priuatim exercere coniurationis habet suspicionem, & est contra mandata diuina & ciuilia 13 4.5 prætextu qui retinuerunt aut conciliarunt sibi animos subditorum 13.1, 8 & sequent.

Religionis defensio quam laudabilem zelum habeat toto cap. lib. 13

Religionis nouæ libri combusti etiam apud Ethnicos 12.7. 19 corruptæ emendatio exigit virum alioquin bonæ opinionis & audacem & intrepidum & quare 13. 1. 24 leges in omni repub 12 4 2

Religionis causæ omnia post ponũt homines 12.4.4 ideo bella pro illa acerrima, eod. mysteria non omnibus euulganda 12 8 13 & c. 9 num. 1 & 2 & cap. 9 numer. 4

Religionis prætextu homines & Deum quidam decipere nituntur 13 5 6

Religionis fuco impietatem & crudelitatem suam tegebat Narsetes 13.8.13

Religionem simulare atheũ esse dicitur 13.12.21 ingredi ad sectandam ignauiam & ad euitanda munera aut alia sine affectione religionis, prohibitum 13. 21. 2

Religione abusus Richardus rex Angliæ vt eriperet nepoti vero regi 5. 18. 10. & concionatoris ecclesiastici ministerio falsum de nepote persuasit populo & aliæ ambitiosi 7.18 14

Religiones duæ causæ exterminationis & traductionis regum Iuda in Babylonem 8.2 18 nouæ sine principis auctoritate damnandæ & dissoluendæ 13. 4. 3 duæ diuersæ non possunt nec debẽt in regno ferri a principe 8.2 15 nouę quare nõ permittendæ 13 9. 2 diuersæ quomodo tollendæ e republica 14.4 8 duas cõtrarias fouisse habuit seueram vindictam a Deo 13. 12 24

Religionum seu regularium diuersitas nimia confusionem parit 13.4.2 onerat libertatem fidei eod.

Religiosi dicti omnes Christiani, etiam laici 12.2.7 boni, optimi, mali, pessimi, quare 13,1.11

Religiosorum conuentus approbati non vitã communem cumque certis auctoratis a Summo Pontifice regulis 13.2.6 & 7 quorundam deceptio propter habitum sanctitatis 13 8.7

Religiones alias voluit destruere Nabuchodonosor vt se Deum coli faceret solum 12. 21.5

Religiosus & religiosum quid 1.1.3

Reliquię rerum inanimatarũ in quib. Deus operatus erat conseruatæ 12 13 27 reliquiæ, seu vt sanctæ reliquiæ in templo Ethnicorum quædam conseruatæ 12.13.16 earum vsus & abusus explicantur 13.14 2 reuerentia 13 14 5 & 6

Rempham sya⁹ idolũ 12.18.7

Renuntiatio patris obest filio, quando ex persona tantum patris renuntiatũ possit consequi 7.10.18 iuris eligendi Summũ Pontificem per reges Franciæ qualis 26 5. 10 principatus fieri potest & quomodo & in manibus cuius facienda 26.3.10

Remedia contra superbiam & innouationem Philosophorum 17.7.18 contra imposturas & suggestiones malas in genere dæmonũ 12.20.8 & 9 & 10 & 11 contra abusus fori iudicialis 2.6.15 & sequent generalia contra abusus religionis 13.1 12 & seq. contra sortilegia & maleficia 13. 31. 6 & 7 & 8. naturalia etiam 13 per incantationem contra maleficia

ficia aliquando permissa aliquando prohibita iure ciuili 13.30 8 contra maleficas 13.30 4 contra technas ambientium tyrannidem sub specie religionis, vel alio modo 13.12.1
Repetita ab hostibus quæ & quando reuertantur ad priores dominos hostibus expulsis 11.15.9 & 12
Reprehendere alios facilius quam melius agere 16. 8. 1
Reprehensiones variæ etiam præstantissimorum scriptorum 16 8.3
Repræsentationis ius locum habet in filiis primogenitis & excludit patruos in successione principatuum 2.7 10 & sequent. duob. habet locum in feudis 7 10 14 ibique de rationibus repræsentationis.
Res in ciuitate diuini aut humani iuris, publicæ, priuatæ, vniuersitatis.
Res omnes a perfectione in imperfectionem recidunt & vitio quodam velut naturali pereunt 13.3.2
Rei per impressionem factā violentiæ iudici liberati 2 6. 21
Res Deo dicatæ erant immunes a tributis 3 4.9
Rebus iisdem aliqui vti, & alii abuti possunt 1 1.5
Resignauit imperium Tiberius Constantinus 7 16.7 nō permissum Vladislao regi Vngariæ 7 16 8
Respublica vt corpus humanum habet sua symptomata & crises in morbis 23. 9. 10 mutata ex seditione orta ex causa amatoria 23 2 4 & causa nuptiarum num.3 popularis mutatur & perit ex ambitione gubernantiū 22.1.5 patitur morbos, incrementa & decrementa, vt corpus humanum 21 2.1 paucorum quomodo mutetur 22.1.4 paucorum administratione quomodo ad democratiā vel plurium transeat potentiam 22. 1. 5 proxima interitui vbi consilia virorum prudentium reiiciantur 24.3.6 hominibus est composita ideo tot mutationibus & interitui, quibus homines subiicitur 21. 3. 1 ruinam patitur ex religionis varietate 12.4.5 iuuatur exemplo minorum 3. 8. 9 & 11 constat ex inæqualib. maioribus infimis & mediis 1, 1.8 felix sub bono principe & contra 8. 1. 1
Respublica Iudæorum semper monarchica administratione, non democratica aut aristocratica gubernata 5 3 14 & sequentibus vsque ad 10.
Respublica non potest sine vna aliqua suprema potestate imperante consistere 1.1.9 quomodo ab vna specie in aliam mutetur 13.3.2 popularis sine legibus pessima 10 5.2 paucorum dominantium qualis 5. 1. 25 componitur imperantib. & obedientibus 6. 1. 4 & ibi rationes similes contrariorum & bonorum. corpus est perpetuum 3.8.2 & bona eius perpetua & sancta, eod.
Reipublicæ nati sumus 4 5. 4
Reipublicæ a Lycurgo institutæ leges 7.19.17
Reipublicæ thesaurus optimus in amicis comparatis pecuniis 3. 9. 5 reipub. Lycurgi forma 5.1.13 Germanorumque antiquorū eo. 5 1.4 Gallorum eod 15
Reipublicæ species 5.1.1 & sequentibus.
Reipublicæ finitio vel descriptio 1.1.6
Reipublicæ in alios transferendæ augurium, imitatio armorum & vestimentorum eorum 4.11.2 materia quæ forma intentio & finis 1. 1. 10 decretum non rescinditur, nisi ex causa & ob vtilitatem reipublicæ 7. 20. 29 leges accommodandæ non contra 10. 5. 5 nominis compositio 1, 1. 11 administratores obnoxii rationibus reddendis pecuniarum exactarum 22.12.4 neglecta administratio minatur eius interitū 22. 1. 1 mutatio quomodo fiat ratione belli 22, 1. 7 ratione pacis 22.1.8
Reipublicæ rectores in perturbationib. eius, non debent statim desperare sed diligenter ad conseruationem animum intendere 21 1.9 perturbationes & seditiones in republica senescente maxime oriuntur & omnino non sunt curabiles 21, 1. 8 negotiis non omnibus & nisi cum consilio loquendū 24 6. 6
Reipublicæ tractandæ, equi & maris comparatio 10 3.4
Reipublicæ mutatio infinita mala habet 13 12.13
Reipublicæ suæ salutis causa, qui principes se morti exposuerunt 8 1.17
Reipublicæ saluandæ causa qui se deuouerunt morti 13. 5 4 optimus finis idem qui hominis 5.5 15 administrator & vniuersos & singulos quare curare debeat 1. 1. 27 quid esse dici potest quatuor modis 1. 1.13
Reipublicæ tractare materiam difficile & periculosum lib. 1. cap. 1. num. 1. multis calumniis expositum, eod. num. 3 innouatio miseriarum infinitarū causa 13.12.15

Reipublicæ gubernatoris of ficia duo præcipua leges condere & exsequi 10,4,7 symphonia ex diuersis con cordantibus 4,3,1 dos bona dominalia quæ dantur principi 3,8,4 Romanæ pẽsiones in speciebus & pecũiis 3,2,5 administratoris & medici cõparatio 1,1,14

Rempublicam regere aliud quam de ea disputare 3,3,11

Rempublicam gerere re ipsa & verbo de illa disputare maxime differunt 17,2,16

Respublicæ aristocraticæ & democraticæ separatos belli & pacis habebunt præsides 10,1,2

Respublicæ priuatæ participant cum republica vniuersali societatis vniuersalis hominum 1 3 11 num mixtæ quomodo sint ex tribus præcipuis 5,1,3 mixtæ in modo administrandi 5,1,12 & seq. habent vitia sibi affinia in quæ facile degenerant 5,1,4 mutatæ ob luxuriã principũ 22,3,1

Rerumpub. gubernandi ars, est bonum consilium 24,1,1. sunt naturales mutationes 22,1,1 mutatarum & sublatarum causarum epitome 21,3,3 subuersio ob transgressionem mandatorum Dei 22,14,3 compositio cum metallis comparatio conueniens 5,3,20 trium subdiuisio & electio quæ melior 5,1,29

Rerumpublicarum & societatum diuersarum causæ & rationes 1,3,17 formationes ex collectione ingeniorum priuatorum secundum Platonem 5,1,20

Rerum publicarum administrationum quæ sit melior & vtilior, toto c. 3 & pro democratia primum docetur. ibidem num. 1

Rerum publicarum fundamentum in legibus de religione 12,4,2

Respublicę confunduntur nisi ex propriis reipublicæ legibus gubernentur 10,6,1

Rerumpublicarum similitudo in animalibus 5,1,7 in domestica administrationes 5,1,8 vnde factæ sunt diuersæ administrationes & leges 2.2.5

Rerũ successus mutant respub in aliam formã 22,2,5

Respublicas regere, & philosophari de his, multum differunt 13,3,10

Rebuspublicis bonis etiam vitia inueniuntur 5,5,17

Restitutio nataliũ sit a principe solum 9,1 44

Restitutioni subiecta alienari non possunt 3,8.3

Rhea qd significet 12,19,2 & 3

Rex Romanorum nunc viuente imperatore quare creetur, & qui creati tales 7.4 24 necessarius in religionis obseruatione & potestas secularis 13,1,27 vt caput corporis non debet omnem substantiã membrorum ad se trahere 9,1,9 constitutus in locum iudicis in Israel 6,6,2 Galliarũ an possit eligi imperator 7.25.18 est maioris auctoritatis & dignitatis quam dux 7,1 secundum qualitatem eorum quibus præit dicitur 6,7.2 duces Coloniarũ qui 6 7.3 in coronatione iurans populo sæpe fallit 7,19,12 ne cogat auri ingentia pondera vel argenti ex lege quorundam & Dei 3.9.2 & 3 explicatur nu. 31 non subiicitur statuum populi sui decreto 13 12,14 illiteratus asinus coronatus 10,6,16 legitimus & iustus 6 8.5 pacis & belli artem habere debet 10,1,3

Rex vbi non est vnusquisque ex arbitrio & pessime viuit 13 1,27 quando adiri possit pro ecclesiasticis rebus, eo. iustitiæ debitor 4 6.5 qui bene regit populũ & quid recte regere, contra qui male tyrannus vel malus princeps 6.8.2

Rex non accedit ad Visogothos nisi præmissis nuntiis 6 15.2 Æthiopum & Lacedæmoniorum ex præscripto legum regnabat 7.19.7 Galliæ & Francorum imperator ius habuit disponendi & ordinandi sedem apostolicam 26,5.9 habens supremam potestatem extra crimen fidei, a quo debeat iudicari vel deponi 26 5.24 Adratonum habebat sexcentos electos, qui secum viuebant, regnabãt & commoriebantur 26.6 2 Medorum quare se videndum omnibus non præberet 22.11.1 Samo factus ex mercatore ab Sclauis 22.3. 11 primus Deus, qui & homini in alia dedit imperiũ 19 1 6 Galliæ a quo tẽpore stipatus militibus incedat 19 1.22 Galliæ nõ subiicitur statibus regni aut comitiis & quare 24.5.3 primus in orbe Adam 20.1.1 Persarũ ex lege non poterat ire in expeditionem belli quin prius sibi successorem in regno declarasset si moreretur 7 9 1 Israel non poterat eligi ex alienigenis 7.15.17

Regis nomen exosum apud Romanos, expulsis Tarquinium 6.15 1 Lacedæmones eod. 3 Alueonis eo.4 regis & tyranni differẽtia 6.18 7 in manu antiquitus omnis lex & potestas 6 8 4 officiũ facere iustitiam 6.6 4 Francorum priuilegia in res ecclesiæ 3 7.46

Regis caussa orabant Persæ & alii 8 3.7. & 8 Romanorum creatio, 6 20 6 41 & 42 & regnandi lex præscripta a Deo, 7 19 15 & 16 a Lycurgo 2. 19 17 constitutio conformis iuri naturali 6 1.13 & principis imago 26. 2. 1 Gygis homicidum de Candace rege vindicatum in posteris 21 3.19

Regi carere malorum omnium caussa, 6.1.3 & signum iræ Dei, eod. nõ obediens morte dignus 5. 4. 12. principi non liceat ex subditis accipere concubinas inuitas iure regio 9 1, 45 & Deo obediendum quomodo & qua ratione cum aliud non impedit 2.2.8

Regem despicientes filii Belial dicti 6. 2. 2 suum Persæ adorabant 6 5. 2 postulans sibi dari Israeliticus populus an peccauerit 6.2. 7

Rege mortuo nihil vendebatur per triduũ in foro Lacedæmone 8 3.7 mortuo in Gallia magistratus regii petiuit a successore confirmationem & quare 9 1.34 mortuo in Gallia magistratus exercent potestatem 4.5.38 Sethone mortuo, pro vno decem, sed diu non potuerunt regnare simul & vnus Psammeticus alios obtruncauit 5.4 8 Alexandro mortuo, duces prouinciarum se reges dixerunt 19. 1. 26

Reges priuati regno a Summis Pontificibus 26. 4. 12 plures quamuis infantes regnarunt & quãuis mente capti 26. 5. 5 primi qui natis ex se, vel ex suis imperarent vel electi in locũ eorum 19.1. 8 & principes artibus liberalibus vacabant 17.12. 1 cur tot numero primis seculis fuisse dicantur 19.1. 9. in temporalibus non subiiciuntur eodem modo Papæ ac imperator 26.5. 7 electi etiam propter necessitatẽ defensores a populo 19. 1 15. & seq. dicti primi populorũ rectores 6. 8. 3 Persarum adeuntes illos adorabant prostratis corporibus salutantes 6.12. 9 annui bini Carthagine 7.3.2. semidei dicti 6 5.5 & principes quibus fuerunt ex successione generis toto cap 4. lib. 7. Persarum, non adibant impune, nisi vocati 8. 3. 4 quando subiiciantur ecclesiæ legibus & prælatis 7 20 12. & quando non, eod 13. Ægypti mira & magnifica ædificia fecerunt de quibus 2.9 17 electi per populum aliquando per senatum Romæ 7. 15. 2 quidam se dicere voluerunt Imperatores 6. 9. 8 qui volunt iudicare debent regnum aliis qui iudicent relinquere, 6 6 13 & ibi exempla eius reprehensionis. diuersi a quibus episcopis sacrẽtur & vbi coronentur 8. 2 11 dum nimiæ religioni intendunt produntur, 8 2 16 & ibi exempla, & 17 etiã pontifices apud Iudæos quoque aliquando & quare 8. 2. 8 Persarum ius dicunt in purpura 6.6 7 dedit ex semine Abrahæ Deus 6. 2. 2 & principes colossis prægrandibus similes 6.3 1 a regendo dicti 6. 8. 1 vnguntur vt sacerdotes 8. 2. 11. Lacedæmoniis oraculo duo dati fratres qui nunquam conuenerunt nec postea 5.4. 6 quidam & reginæ monoculi, 7. 6. 4 & dementes, eod vnde dicti 9. 1 2 & imperatores noui in templum inaugurationis & consecrationis caussa deducebantur apud Romanos & Persas 6.20.10 decem necauit Brunechildis 2 17 26 negarunt septem Northumbri 5 3 13 nõ sunt exacerbandi ab ecclesia propter rigorem ecclesiasticum metu schismatis 7. 20. 16 Persarum sacris initiati & sacrificuli 8.2 10 per Deum probati, & eius iussu eis obtemperandum 6. 1. 16. antiquorum etiam Ethnicorum fecerunt religionem pontifices & sacrificuli 8, 2, 6 electi vbi clypeo vel scuto impositi & eleuati per milites 6. 20.26 duo ex duabus familiis Lacedæmoniis 7. 4. 1 primi intra proprias prouincias se continebant 6, 5. 4 abusi regia potestate, & ideo Dei permissione aliquãdo ademta eis insignia regia 6.15. 6 quidam & sacerdotium & sacra gesserunt simul 7.2 11.13 tyranni Israel se mutuo necarunt 6.19 5 infantes ad animandos exercitus, in acie præpositi 11. 4.5 per se & per alios iudicare debent etiã in deliciis viuentes & exempla, 6. 6. 7 cum sequentibus numeris.

Regum & principum inter se de dignitate & præcedentia graues sunt, & difficiles in concordia 4 10. 14 nationum iura prædicta a Deo 7. 19. 16 Persarum initiandorum mysteria & ceremoniæ 6.20.25 Persarum quotidiana admonitio vt euigilarent ad curandum populum 5 5. 6 Persarum adoratio 12 18. 24 suorum interfectores Gothi & Angl. 26. 7. 17 duorum Lacedæmoniorum origo 7 5. 18 & subditorum vna na-

uiuitas, vnus interitus 6,3,7
Regum manu & potestate omnia in populo primum gubernata 7,20 18 Spartiatarum duo sacerdotia & in sacris prærogatiuæ 8,2,9 Guntrandi Childeberti & Brunechildis capitula concordiæ 7,16,2 apud indos Iaponios quantus maximusque honor 8,3,19
Regnum regnique Galliarum vaticinium 23,33,20
Regnū concessit suo populo petere tantum, non eligere aut democratiam aut aristocratiam vsurpare 5,7,18 regū filii minores & in vtero legitimi habiti Principes non obstante minori ætate 26,5,3 superborum humiliatio magna a Deo illata 22,6,3 Arabum morbi a subditis imitabantur 26,6,3 & pastorum similitudo 22,13,5
Regibus etiam peccatoribus maximis obediendum 26,5,25 rebellantes & schisma mouentes quam acri pœna a Deo puniti 23,3,11 Galliæ captis, amentibus vel minoribus comitiorum consilio electi gubernatores 24,5,1 etiam ab inimicis captiuos habentibus honor habitus 8,3,6 Langobardorum quid datum pro dominio, eod. 8,2,4, Quid Malcolino Scotorum regi 3,1.6 captiuis etiam honor habitus a capientibus 8,3,6
Reuelationes & prædictiones periturorum regnorum plures 21,3,38
Rhetores maledici tandem a populo interemti 23,8,2 & concionatores similes ventis, tubis, tympanis 23 8.1 Romæ exosi & Roma pulsi 17,2.7
Rhetorum linguæ maledicæ vt sunt puniendæ 23,8,2
Rhetorica quæ ars 17.2,1, & Dialectica in quibus differant & conueniant 17.3,11 in quo differat a Dialectica 17,3.1
Rhodiensium monarchia quomodo in aristocratiam mutata 22,3 13
Risaces equiso quomodo decepit Darium 22,11,6
Ricardi primi regis Anglorum honesta negotiatio 3,6,30
Robertus quidam ope dæmonis habuit episcopatum 13,27,10
Roboam nolens tributa remittere amisit decem tribus 3.9,15 decem tribus regno amisit ob non releuata tributa 22,12,1
Rodoguinis Persarum regina strenua 6,16,13
Roma vrbs venalis si emtorem inuenisset 7,13,2 epitome orbis & impietatis 12,21.29, religionis eod. quando cessa summis Pontificibus 25,1,8 noua Constantinopolis, dicta 25,1.7
Romana curia & sedes quando Auinionem translata, & Romam reducta & a quibus 2,1,11 ecclesia quæ probat, probanda, quæ reiicit, reiicienda 12,10,1 ecclesia prima & vniuersalis sedes Romana 12,23,6
Romanæ reipublicæ crebra mutatio 5,1,19 democratiæ peritura præcedens prodigium 21,31.42 ciuitatis nomen quare occultatum est 21.3,45
Romanus Argyrius imperator Orientis 3,5 15 populus quomodo diuisus, sensu, ordinibus, loco, honore 4,1.2,
Romanus 3, volens successorem occidere non potuit 21.3,8
Romani ciues dicti qui sub imperio erant 1,3,18 publico viatico sex iuuenes in Ethruriam quotannis ad discendam religionē mittebant 15,1,14 imperii finis Cthesiphum quem transire non posse dicebant in fatis esse 21,3,24 imperii initia progressus & finis 20,1 20 imperii ruina prædicta dum Balbus imperaret & quando acciderit 21,3,13 imperii mutationes crebræ 21,2,2 & 12 man dantur vno die a Mithridati iugulari 16,2,5 carnificio quomodo deluserunt Sabinos 13.11,17
Romanorum principū tres appellationes ab Ænea, Romulo & Cæsare & Augusto 6.10 2 vexilla aquilę, & eorum diligens cura 6,17,6 respublica ob luxuriā mutata 22,2,1
Romanis fatale Ancyle de cœlo lapsum 21,3,23 regna testamento relicta 7,12,9
Romanum Occidentale imperium oblatum ab Anastasio imperatore Orientis Clodoueo regi Francorum 25,1,9 imperium diuisum & debilitatum 25,1,7
Romulus discerptus a suis, dehinc dictus euolasse in cœlum raptum 13,8,3 prætextu sacrificii decepit & rapuit Sabinas 13 19,7 diuisit populum in curias & fratrias 13,2,2 quomodo rempublicam instituit diuisione agrorum 3 2,2
Romuli Asilum 13,22,2
Rosa ab initio creata sine spinis post peccatum hominis spinas produxit 6 3.11
Roseæ coronæ primum non nisi diis suis datę ab Ethnicis 6,20,34
Rota fortunæ vires reprę̄sentat 6,7,10

Rubeum galerum quare ferant Cardinales 4,11,8
Ruinis vrbs non debet deformari 2,10,4
Ruinis non debet deformari aspectus ciuitatis 2,10,3
Russia dæmonem visibilem adorauit 12,20,13
Rustica plebs olim honoratior & præstantior quia & rustica tantū & militiam tractare ciues iussit ab initio Romulus, &c. 4.1, 13 ars commendata tantum a Romulo populo cum militari 4,8,1
Rusticæ & vrbanæ tribus Romæ 4,2,4
Rusticatio nobilibus & regibus non contemnenda, 11 7,32 in margine & num. 34
Rusticitas quare hodie non simplex sed dolosior vita vrbana 4,8.4
Rusticus electus in regem Polonorum 7,15,14
Rustico operi quare fauendum 4,8.5
Rusticorum bellum in Germania prætextu libertatis Euangelicæ 13,8,11

S

Sabacus rex Æthiopum 2, 9,22. Sabazius Deus peregrinus habitus
Sabaci regis Ægypti iustitia qui cedere malint regno quam sacerdotes necare 26,1,16
Sabbathi requies cur commendata 13, 20,3
Sabæus & Theodosius aduocati Samaritanorum, capit pœnas luunt 12,4, 6
Sabinæ raptæ prætextu sacrificii a Romuleis 13 19.7
Sacellum quid 12,21,3
Sacerdos exercitu Israel quare interesset 3,7,23 vnum ex vinculis quibus continetur respublica 6,1,6 iunonis dux & Imperator Thracum 13 11,12
Sacerdos magnus iudicabatur a synedrio 4,5,29
Sacerdotis summi tiara cum lamina aurea corona erat 6,20,39 Summi pectorale, & Vrim & Thumim in eo quid 17,3,5
Sacerdotes soli apud quos annales componerent 16 9 4 confessa sibi peccata silere debent omnino 17,4,8 necare Ægypti noluit Sabacus rex sed maluit potius regno se abdicare 26,1 16 reprehendūtur quod nō nisi ex mercede sacrificēt 13,16,1 & quando & pro quibus licet accipiunt, eo. quando amiserunt & quare regnum in Israel translatum in potestatem secularem 13 10,1 & 2 prætextu religionis in Æthiopia regise necare imperabant aliquando 13 11 7 aliis quā debitis horis celebrare prohibentur consilio Tridentino 12.2,5 quę occiderat Drahomira Boemiorum regina, in eodem loco cum curru transiens vna & cum suis absorpta est 7.17, 30 Isidis lenones subuersi 13. 19. 5 oraculorum subibant cauum idolorum 13,33, 35 reges 6 8.1
Sacerdotum fratrem se dixit rex Romulus 6 20.35 & virginum sacrarum res pro censu descripta a Carolo Magno 3,4.12 in oblationibus abusus quidam 13 19.16 honor & abusus 13. 14 & 15 & regum simul a regibus quibusdam gesta 7. 2,13.
Sacerdotibus paganorum, pagani legare poterant 13, 15 2.
Sacerdotibus quomodo prætextu religionis extorta a Cabria 13 11 18
Sacerdotibus impositum vectigal pro singulis sepultis per eos mortuis 3.6. 2a
Sacerdotibus concubinę concessæ a Vitisa rege Hispaniæ quare 13.19.22
Sacerdotium & imperium affinia 7.2.11
Sacerdotium debet adesse principi 7.20.19
Sacerdotum a Deo constitutorum ritus consecrationis & insignia propria 6. 20.3.
Sacerdotii honor coronæ spineæ cum vita finiebantur ex lege Romuli 6 20 35
Sacerdotio non defenso populus priuatus responsis Propheticis 13.33.12
Sacræ literæ quare 12 13.6
Sacræ scripturę legendæ, 12.8. 1 & toto cap,8 & vtilitates lectionis eius, eod, per totum non debent ignorari a laicis etiam, 12,8,6 quibus prohibitæ, 9.7, & 8
Sacræ res venditæ postea, iussæ ab emtoribus gratis phanis restituere 13,11.19
Sacræ res olim per principem aut populum Ethnicum Deo dicabantur hodie tantum per ecclesiasticos 2,2,2
Sacræ res in nullius bonis sed Dei sunt 3.7,37
Sacræ scripturæ non sunt profananda aut lenociniis verborum ornandæ impune 17,2,14
Sacrarum rerum cura quomodo & quādo ad episcopos & principes seculares pertineat 2.2.3
Sacrum priuato facere non licuit 2.2.2
Sacra tractarunt apud Ethnicos qui in vrbibus maiorem habebant potestatem 4, 1,9 quædam non communicata viris, quædam non communicata fœminis 7.11.93

Sacra tantum initiatis docenda 12.8.13. intacta victores relinque debent, & de euocatione sacrorum ibi 11.10. 4. facta etiam apud Ethnicos per reges, 8.2.6 & reginas eod. num. 7. peregrina Romæ pulsa 13 1. 23. & 24 mysteria non esse in locis priuatis offerenda 12. 21. 2 vasa & vestes sacræ non prophanandæ 12. 15. 7 nocturna legibus quæ prohibita 13.19.2. & 3. quæ erant regibus Lacedæmoniorũ concessa 8.2.9
Sacrorum & personarum eorum cura recte suscepta a Dauide ad restituendum cultum diuinum 2.5.6 cura sub regibus ex lege Romuli, 8.2.12. nunc quomodo sub sacerdotibus, eod. 16.
Sacris quibusdam introductum mulieribus interesse 7.11. 19. se immiscere non debet princeps, 8. 2. 56. Oziæ punitio ob sacra tentata 8.2.16 relicta semper a republica bona separata 3. 2.2 initiati & sacrificuli reges Persarum 8. 2. 10
Sacrificare in domibus priuatis non licet 13.4 5
Sacrificantes cur olim coronabantur 6 20 36
Sacrificandum non esse in priuatis locis 12.21.2
Sacrificii specie decepti Sabini & Pariani 13 11 17
Sacrificia crudelia immolatorum hominum 13.3.3.
Sacrificiorum obseruationes apud Talmudices 12.5 25
Sacrilegi non gaudent immunitate ecclesiarum 13, 25. 10
Sadon primus rex Turcomanorum 7. 4.7
Sagittæ Herculis fatales, Troiæ 12. 13. 16
Sagittariorum in Christi imaginem impietas 2. 9. 2
Sal exorcisatum contra beneficia 13.30.4
Salaria quæ quanta & vnde olim professoribus publicis literarum & scientiarũ soluta 18.4.1
Salica lex excludit fœminas & quare in Gallia 7.11.97
Salicæ legis de successione masculorũ in regno Galliæ defensio contra pseudohistoriographum Galliæ, 7 19.6 & quomodo pro ea iudicatũ & pugnatum, eod.
Saladinus Tartarorum dux quomodo occupauit imperium 11.3.4.
Saladinus filios non habuit tyrannidis successores 6.19 6 domitor orbis, nullum ex filiis habuit regnorum heredem 7.18. 17
Salarium alicui vt probato professori, ex caussa reprobari potest 7. 20, 39
Salmon minor natu Dauidis cur prælatus in regno Adoniæ maiori 7 15.6
Salomon quot libros & de quibus scripserit 16. 5.4
Salomon voluit Ieroboam regni in decem tribubus futurum successorem occidere, sed non potuit 21. 3 5. rebelliones passus ob simulationem religionis merito 13.12 24 rex mulieribus corruptus 8.1 12 idolo Chamos templum exstruxit 12.18. 9 inuenit adiurationes contra morbos & dæmones 13.32 5
Salmoneus rex volens fulmen Dei imitati a fulgure combustus 6.12.8
Salustius a quibus reprehensus, 16 8.3 & 8
Salutatio nomine imperatoris fiebat electo imperatori, 6. 20. 5 cum adoratione num 6. Iudæorum regibus viuat rex, eodem.
Samaritanorum & Iudæorũ de religionis veritate disputata contentio coram Ptolomæo, [illegible] cum periculo capitis aduocatorum 12.4 6
Samaritanorum templum, quare & quando ædificatum, 12. 21. 18 & schisma, eod. quandiu stetit eo.19.
Samo mercator Francus Sclauorũ rex cur creatus 22.3 11.
Samuel num vere ipse apparuerit Sauli & post mortẽ 15.5 8
Samson vim fortitudinis habebat in capillis 21 3.16
Samuel iudex & præfectus populi Israelitici, 6.6.2 circuibat populum vt iudiciũ daret, habitabat autem potissimum in Ramatha, eod.
Samuelis principatus, cur & quando translatus in regẽ Saul, 13.10.1
Sanei regis cessio quare facta fratri 26 5.13
Sanctius rex Hispaniæ vt inutilis, fratri regnum coactus cedere 26.4.7
S. Germanus asinum suum mortuum suscitauit 13,32,2
Sanctũ dicebatur & id quod violari nequibat 2.3,2
Sanctæ quædam quæ latuerunt sub veste virili 7.11,82
Sanctæ literæ quare dicantur 12,13.6
Sanctitatis & sancti probatio, facienda ante venerationem eius 13,4.4
Sanctitatis opinio plures decipit arte dæmonis, 13,1,10 & alios c. 11,
Sanctitatem per hypocrisim mentiuntur plures, vt Pharisæi & alii 13,13, 9
Sandrocotus prætextu libertatis asserendæ Indiam sibi subiecit 13,1,3

Sanedrin Iudæorum ex quib. electi 4 5.28 ſenatus Iudæorum 24.4.11

Sanguinis riui apparentes 21.6. 20

Sanguinem brachii lingendo qui firmabant fœdera 11. 11. 3

Sapiens ſolus Deus 6. 18. 4

Sapientes Perſarum & aliarum gentium 8. 2.10

Sapientes qui dicerentur antiquis 17.6.1

Sapor voluit ſe appellari regem regum, ſyderum fratrẽ & ſolis & lunæ, &c. 6.11.5

Sarmatiæ gentes viſibiles dæmones adorab nt 12 20.14

Sathael primus angelus apoſtata diabolus 12.20.12

Saturnalia ſacrificia prius crudelia 13.5.3

Saturnus vnde & Cronus dicitur 12.19.2

Saturnus voluit fatum vitare ne pelleretur regno a filio, filios occidendo ſed non potuit 21 3.5

Saturni idolum 12 18.13

Saturni qui dicti 6.12.2

Saturni tempore quæ forma reipublicæ 5.1.17

Saturni in ædibus olim ærarium Romæ ſanctis 3.3 4 datur ratio, cur

Satyricorum poetarum rabies & deteſtatio 17.5.2

Saul regno cur priuatus 10 2.7 electus in regem ſorte diuina 7,14 7 ex prætextu religionis non cauit ſibi a Samuele 13.5.6 quare regno priuatus 13.10.2 voluit Dauidem quem ſibi ſucceſſurum in regno putabat, occidere, ſed nõ potuit 21.3.5

Saxonibus pro cubitali quoquo membro cenſus impoſitus 3.5.12

Sceptrum inſigne regium & quare & vnde 6.20 20

Sceptris quædam alia adiecta vt oculus & alia quæ ſignificent 6 20.21

Scipionis Africani de non ampliandis finibus imperii ſententia 7.17 31

Schiſmatis in regno ſpiritali & ſeculari quam abominabilis ſit diſceſſio a principe legitimo 23.3.11

Schola Edeſſena ſuppreſſa propter hæreſim Neſtorii 18.9 12

Scholæ Magiæ 13.27.6 & 7

Scholæ ſine principis auctoritate cur conſtitui nequeant 18. 2.19 ſcholæ Perſarũ in quo loco ædificatæ 18. 6 12. ſcholæ ſeu academiæ quædam habent ſecularia & ſpiritualia priuilegia & fere omnes egent vtroque principe 18.5.5 ſcholæ publicæ apud Perſas erant 18. 2.5 ſcholæ publicæ & publici pręceptores iuuentutis Lacedæmoniorum 18. 2 6 ſcholæ Turcicæ vnde ſumant ſtipendia & dotationes 18 4.3

Scholæ publicæ omnib. patere debẽt 18.8.1 exceptis a lege vel fundatorib eo. ſcholæ doctrinæ & linguarum a gubernatorib. reiſpublicarum quare erectæ & dotatæ 15.1.25 iuriſprudentiæ ad vtilitatem reipub. erectæ ſunt, vt promtuaria virorum neceſſaria reipub. 17.11.5 publicæ eſſe debent vt doctrina publice probetur 18.6 11 aperiendæ, claudendæ, & admittendi cum pueris aliis, lex 15.1 15 ædificandæ in loco quieto vbi nullus tumultus 18.6.12 debent eſſe in loco publico, & ibi publice legendum & conueniendum non priuatim 18. 6. 4 Theologicæ ne inficiantur erroribus cauendum, aut tollendæ 17. 10. 6

Scholarum loci electio certa fuit neceſſaria ad vitandã vagationem 18 6.10 electio loci, ad principem pertinet vt eligat coniurationibus minus obnoxia 18 6 3 loca electa mutari poſſunt ob peſtem & hæreſim loci 18. 6.10 introductio a principibus petenda gubernatio doctorib relinquenda 18. 2.13 ædificii priuilegia 18.6. 12 profeſſores & doctores donati magiſtratibus, ſacerdotiis, honoribus 18.3.5 & 7 reformatio quæ 13. 3. 8

Scholis mandati libri ad corrumpẽda ingenia iuuenũ, per Maximinium 12,6 3

Scholis ædificandis qualis locus eligendus 18 6.1.

Scholas bonarum artium, Iulianus iuſſit Chriſtianis claudere quare 17.12.3

Scholaſticus vagus, non debet fieri magiſter 13. 21. 11

Scholaſticis ſacrę veſtes & capilli longi in Hiſpania prohibuerunt reges 4 11.6

Scholaſtici doctores Theologiæ 12. 10. 9

Scholaſtici & docentes multis laboribus premuntur 18 7. 4

Scholaſtici ſtudentes in priuilegiatis academiis percipi unt fructus beneficiorum in abſentia 18.7.8

Scholaſtici recepti in ſingularem protectionem a principe & res & nuntii eorum etiã belli tempore 18. 7. 13 qui non gaudent priuilegiis vniuerſitatis 18 7. 16. quare priuilegiis donati 18. 7. 3

Scholaſticorum ingenia aliquando relaxanda 18 4. 5

Scholaſticorum iudicũ ſententiæ a quibus exſecutioni demãdari poſſint 18.10.4

Scholaſticorum capacitas docentib. inſpicienda 18. 8. 4

Scholaſticorum in academia

existentium leges vetuerunt oscitarent, riderent &c. 18.8.3 tempora studii ad suscipiendos gradus requisita 18.9.3 iudices 18,10 2 iudices qui sint 18.7 9
Scientia præstantissima & necessaria homini & in repu. seipsum cognoscere quis sit & ad q.d factus sit 15.1 11
Scientia non singulis necessaria, corpori tamen reipublicæ est 17.12 5
Scientiæ persuasio decipit multos 17 7,1
Scientia alia principis cognitionis regni populi & finitimorum 10 4.12
Scientiam dixit Plato summum bonum, falso 3,5 11
Sceptrum regis quale insigne in regibus 6,5 3
Sclauorũ regni initiũ 19 1.24
Sclauorum rebellio aduersus Hunnos ob eorum adulteria 22 3.11
Scortum & scortator necati zelo diuino 13 6,1
Scortum, philosophi imagine, ab impudica vita reuocauit 12 13 11
Scorta haruspices vates castris pulli 11,9.10
Scotorum nobilium minorũ pupillorum bona seu fructus an principi quærãtur vsque ad legitimam ætatem illorum 3.2,6
Scribæ & Pharisæi vnde cœperint 12.5.20
Scribarum in repub. necessitas 15 9.1 & de eorum fine ibidem.
Scribendi vt loquendi modus mutatur cũ tempore 16,1,5
Scribendi origo 16 1.3
Scribentiũ non est corrigere more temeratiorũ 1.1.2
Scribere in disco lunæ quid 16 3. 11
Scribere & legere conducit omni vitæ instituto 15. 1. 6
Scribere in aqua & vento q.d, & num possit ibi scribi & quando scriptum & ad q.d inuenitur 16 3 21
Scripta interpretum patrum non sunt necessario sequẽda & quatenus 12.10, 7
Scripta lex diuĩa quare 12.5.17
Scriptoris manus reperta diu post sepulturã viuida 16 9 3
Scriptum in terra & in cinere 16.3-19 calamographio 16.3 5 scriptũ olim in libris, foliis, plumbo, papyro &c. in membranis & coriis 16.3.7
Scriptura per immutationẽ literarum occulta 16.4 7 in frontibus saluandorum 16 3.18 Tacographia per signa & notas 16.1.6
Scripturæ abbreuiationes in scripturis legũ ꝓhibitæ 16.1 6
Scripturæ mirabiles quarum nec atramenti nec chartæ ratio vix dari ab homine potest, 16 3 per tot. num. 18
Scriptura humanæ fragilitatis releuamen magnum 12.5. 1
Scripturam non admittunt secreta diuina 12.19. 2 nec necessaria ab initio fuit in mandatis Dei & legis & quare, eod. 4
Scripturæ noui testamenti canonicæ, quæ 12,6.1 & seq.
Scripturæ sacrę abusus ad ambitionem 12.21.20
Scripturarum sacrarum sensus duplex, literalis & allegoricus 12 8 9 & ibi de illis & num. 8
Scuto excipiebantur & eleuabantur alicubi reges creati 6 20.26
Scolotes dicti reges Scytharum 6.10.12
Scotorũ insignia regia 6.16,14
Scytale Laconica 16 4,8
Scytarum regni initiũ & duratio 20 1.19
Secretariorum fides in repu. principib. quam necessaria & proditio eorum 16.9.7.
Secreti debent esse consiliarii reipub 24.6.6
Secretorũ commissorũ detectores, quomodo puniantur 24.6.7
Sectę philosophorũ plures 17 9.4 7.14 medicorũ tres 17.9.4
Seculari brachio & auxilio indiget ecclesia 13. 1. 21 & sequentib. vsque ad 29
Seculorum singula quandã adferunt in repub. variationem 21 5.2
Securis pro sceptro 6.20.21
Seditio quid 11.13 4 T. Gracchi quare concitata 4. 3 7 & in caput eius conuersa eo. Constantinopolitana vbi interierunt quadraginta millia hominum 23.3.3
Seditio & bellum quomodo differant 23 1 1 & quid illa & hoc, & quomodo a ciuili bello differant, eo. ob nuptias negatas 23 5.4 orta mutans statum reipub. ex causa nuptiarum 23.2.2 sub uertens rempublicam ex causa amatoria orta 23.2 1 ob æs alienum, caritatẽ annonæ 23 5 3 perdidit statũ reip. Mediolanensis 23.3.7
Seditionis vna causa metus de reddẽdis rationib. inde bite occupatis reip. 22.12 4
Seditionis tẽpore qui digniores habeantur 4 10,8
Seditiones sæpe in ciuitate ex diuersis rationib. in ea receptis 4 4,15 & ibi exempla plura. factæ oriũtur ex religionis causa 12. 4 7 mouentur in principes, ab his q̃ pœnas ab illis expectãt ob maleficia, vt eas anteuertant 4. 3. 10 seditones præcauere melius quam respub. illis mederi 23. 9 2 respub. nulla est quæ non alat inuidiam & contentionem 23,9 2 ex duabus generaliter causis vt morbi in corpore ex inanitione & repletione nimia 23 1,2 militares & populi sæpe compescuit

pescuit hostis aduentãtis, siue verus siue fictus aduẽtus 23.7,3 iudicia futuri regnorum interitus 20.1.17 ex consortio peregrinorũ admissorum 23.6.1 etiam tempore quietis præcauendæ ne accidant 23.9,2 plures in Græcia excitatæ per eloquentiam Periclis 17.2.9 & auctæ per alios eloquentes eodem dum oriuntur comprimendæ, quia & facilius tunc tolluntur 23.9.10 tempestatum futurarũ signa & cautiones 23.9.10 interdum non intentione subuertendi remp. sed aliunde excitantur 25.5,1 quomodo perdiderunt democratiam 22.2.3 viri alicuius boni & constantis præsentia & interuẽtu sedari possunt 23.9.12 excandescẽtes paulatim, nõ impetu sunt sedandæ 23.5.9 ob electiones consulum & ob alias causas 23.5.5 a declamatoribus quare 17.2.16

Seditionum auctores exemplariter puniendi, at aliis vbi imminet magna strages populi remittenda seueritas 23.9.15 contraria illis remedia 25.5.6 occasiones & causæ sunt tollendæ ad euitandas seditiones 23.9.5. ex declamatorũ factionib. remedia 17.2.17 & 10

Seditionũ in Gallia occasio dum magistratus nobilitatis superbiæ non restiterunt 4.1.14

Seditionibus militaribus quare grauior pœna imposita 23.9.17

Seditionibus tria genera remediorum opponenda & quæ 23.9.1

Seditiosus miles & turbator pacis quomodo puniatur 11.7.8 & 9

Seditiosorum domus dirutæ pro pœna 2,10.5 ad concitandam plebem persuasiones 23,3,10

Seditiosorum contra principem diuina vindicta in Datane, Core & Abirone & aliis 5.3.15

Segnities crimen militi 11.7.1

Seianus maxima auctoritate a Traiano honoratus sibi imperium vsurpare tentauit 22.9.4

Seiani coniuratio in principem ex nimia auctoritate a Tiberio dextere antequam sentiret vindicata 22.10.2 cessio bonorum 23.5.8

Seigneur, vnde dicitur 19.1.9

Seleuci & Antiochi fratrum fratrum discordia causa amittendi regnum Persicũ 25.1.6

Sellæ regiæ sedisse apud Persas capitale 8.3.5

Semidei dicti reges 6.5,5

Semiramis filiũ se esse mentita 42 annis imperauit 7.18.1 vxor Nini Babylonem ædificauit 2.9.10 sexũ mentita 42 annis imperauit 7,18.43, vnius diei regnum ei peperit perpetuum & historia de rege marito ab ea per id tempus necato 7.18.12

Sennacherib necatus in templo a filiis 13,5,6

Semicintia Pauli curabant morbos 12.16.2

Senaculum mulierum Romæ de quibus statuebat 4.11,21

Senaculum mulierũ sub Heliogabalo, postea sublatum & restitui prohibitum 7.11,17

Senatores quomodo fiebant a Censore & destituebantur 4,1,11

Senatoribus expresse iussum vti toga in ciuitate & concessa 4.11,17

Senatorũ ordo & census Romæ 4.1.7 vitio careat 4.5.42

Senatus Sum Pont Cardinalium 24,4,11 Romæ p consilio reipub. 24,4,1 & 2 non habebatur nisi in loco consecrato 12.21.3 habuit indicia primum, postea equitũ ordo, rursum senatus 4.5,14 quãdo quotidie conuocatus 2.6,7 princeps quis olim dictus Romæ 6.4,2 diuinitatem dabat 13,17,13 duplex Athenis 4,5,33

Sententiæ debent proferri in loco publico & maiorũ 2,6,13

Senatusconsultum de vetitis & promissis collegiis 13.2.5

Senatusconsulta & edicta de tollendis nouis religionibus 13,1,22 & 23

Senatusconsulta & leges, de tollendis collegiis illicitis 13,3,14

Seneca cum matre Neronis stuprum committere reus factus & adulterii & proditionis Neronis 17.7,7 a quibus reiectus 16.8.3

Senes eligi & magistri debẽt adhiberi cõsilio reip. 24.6.1

Senex vix tyrannus suo fato moritur 6.19.7

Sententiam non potest retractare in defunctũ iudex quare, sed princeps 9.1.40

Sententiam consulentium princeps semper non tenetur sequi 24,8,4

Sententiam in consilio cur nobiliores & præcipui dicere postremi debeãt 24.7.2

Sephora & Phua obstetrices bonæ israelis 14,2,2

Septuaginta interpretes qui, & quãdo & quomodo ministerio S. S. consenserint in explicatione seu traductione sacræ scripturæ 12.5.33 & 34

Septem orbis miraculosa opificia 13.25.2

Sepulcrũ Caroli Martelli a corpore vacuũ inuentũ & repertus ibi serpens 13,17.15 sepulcra regũ 12,21,15

Sepulcris visa multitudo

Gg 2

ambulans atrata cum portento 12.17.10

Sepultus adhuc viuens Vespasianus imperator 5. 4. 5 a fratre D8mitiano 7.7.7 & 35.12

Se pultura Adæ vbi 20.1.1 publica mortuis in bello 11.1.6 monachi proprietarii, sterquilinium 13.16.10

Sepulturæ addita animalia, vxores & homines pro sacrificiis mortuorum 13.8 15

Sepulturam eligere persuadentes monachi penes se quõodo plectãtur 13. 14. 8

Serapis pro magno dæmone 12 20. 11

Serapidis & Isidis sacra Romę deiecta senatusconsulto 13 1.24 Serapidis idolum canum admittebat sacerdotes eius 13.13.14

Sermo discendus est ex consuetudine loci 15.3.1 debet rei de qua agit accommodari 17.4.7

Sermoni perficiendo q̃ concurrere debent 15 3.3

Sermones mali auditi, vt noceant 12.4,7

Serpens æneus in signum Christi 12 16 1 quare deiectus ab Ezechia 12,13,4 eius virtus 12,13. 27

Serpentis dentes quot & eorũ in Cadmi fabula seminatio quid 16.2 5

Serpentibus omnibus & vermib. expellendis & bufonibus, excantatio 12,32. 17 exorcismus & excommunicatio 18

Seruius Tullius censum quomodo instituit populi 3.4.7

Serapio vates 13.33,22

Serici panni prohibiti 4 11.6

Seruus propter præstantiam in regẽ electus a Lydiis 7.15.3

Serui nõ manumissi a dominis nõ ordinãtur sine eorũ consensu in ecclesia 13.16.17

Serui pro ciuibus si patiente domino nomen suum in censum retulissent 3.5.2.

Serui Volsinensium quomodo tandem rẽpublicã occupauerint 22.4.4 natura & lege qui & vtilitas dominationis 6 13.12

Seruitutes ex captiuitate bellica probatæ ratione & iure diuino 6.12 11

Sesostris regis Ægyptiorum currum quatuor reges victi trahebant 6.3.10

Sesostres rex Ægyptiorum 2. 9. 22

Seueritas non statim exserẽda in errantes 12,4. 8

Seueritas principis non semper damnanda 6.18,18

Seuerus imperator ius frequenter dixit 6.6 9

Seuerus Massiliensis episcopus, iconomachus reprehensus 1,14,13

Sexus differentia sublata in successionibus ab intestato 7.11,91

Sexus vterque æque necessarius ad generationẽ 2.11.26

Sexuum in choreis & alibi periculosa commixtio, marium & fœminarũ 13.21.14

Sexus masculi & fœminę differentia non fit in his quę ex annua pendent 7. 11. 25 vel in successione bonorũ ex legibus 12 tabularum, & Codicis, eod, 26

Si pro quia 13.32,2

Sibylla mortua diuinat quare 12. 12. 4

Sibylla dicitur præesse sortiariis Ferrariæ, & de eius fabula in fluuio Iordanis 13. 28. 2 & 9

Sibyllæ quare vaticinatrices dictæ 12. 13. 4 quot & earũ nomina 12.12,3 plures nominatæ, 12 12,13 disputatur autem num plures an vna tantum fuerit nu 4 & ibi de eius libris corã Tarquinio exustis & conseruatis.

Sibyllini libri 12.12.1 & seq. quomodo & a quibus consulerentur eo. 12. 12.5

Sibyllinorum librorum origo Romæ 12.12,5

Sicilienses simul omnes Gallos penes se exsistẽtes trucidarunt & quare 7,4,14

Sigismundus imperator se laudãti ab origine diuina impegit alapam 6.1 3

Sigilla & insignia vt differãt 6.16 1

Sigla in scriptura, & ꝓhibitio ne p notas scribatur 16.1.6

Signum positũ a Deo in Caino mirabile 12,13.4

Signa militaria per se in prodigium conuersa 13.25,7 & 10. statuarum, imaginũ, & literarum, quomodo considerantur 12.13 13 sacra ecclesiæ explicantur t, c. 16 l. 12 futurarum calamitatũ in cœlestibus sunt vt in aliis prodigiis interdum admittentia remedia, interdum minime 21.9 26

Signa & prodigia non sunt causæ futurorum, sed indicia futurorum 21.10.2 futurorũ, naturalia & supra vel præter naturalem ordinẽ 21.9,28 cœlestia malorum præsagia, quomodo in fauorem bonorum & malorum dentur a Deo 21. 10,3

Signati saluandi 16.3.18

Silentes quæ dicenda sunt reprehendendi 17. 4. 10

Silentium vitæ periculo sancitũm 24.6.7

Silentium cõmendatur aut meliora silentio loqui 17. 4.6 multis commendatur 17.4.2

Silentium & taciturnitas requiritur in consiliariis reipub. 24,6,6

Silentium scholasticorum Pythagoricorum 17. 4 4

Siloduri qui 26. 6. 3

Silentium & lectio consiliorum ducis in bello præcipuum 11.2.3

Simili

Similitudine quinam pro aliis se suppposuerunt & vsurpare conati sunt bona eorum & regna 7.18 num,1.2 & seq.
Simon Magus 13.25.18 per aera latus ad orationem D. Petri lapsus 13 28.8
Simonis Magi impostura 13.13 6 incredibilia opera iactata 13.27 4 impietas & qui Deus dictus 12.19 7
S.S. Simonis & Iudæ certamen contra Magos 13. 27. 5
Simoniacus est, ingressus religionis, aliquid pro eo petere 13.14 10
Simonia quomodo in spiritualibus cōmitratur 13.16.1
Simulacra in cœlo diuinitus apparētia, tempore prodigiorū 12 17.10 quæ prohibuit Deus fieri, & quare 12.15.3. in corporibus naturaliter educta 18 17 1
Simulatio specie amicitiæ decipit 22.11 6 in repub. valde periculosa 13 12.23
Sion mons, quæ pars in templo 12 21.15
Sisemīnandus quare dictus tyrannus Gothorum 7 5.15
Societas rerum & vitæ est materia ex qua respub. 1,1.10
Societas nulla tam sancta, in qua aliquis malus non fuerit inuentus 13. 3. 2
Societatis tres in genere differentiæ intellectualium, corporalium, & mixtorum ex his 1,3.3 societatis species respublica 6, 1, 15
Societatis ineundę forma inter populos & ciuitates 11 11.8 & seq.
Societatis & communicationis in rep ratio 1 1.15 exempla & argumenta in homine & aliis 1. 1. 16
Socratis dæmoniū 13,26 3 vitia 17.7.2
Societates, fratriæ, collegia, quare introducta 13.2.2
Socii in principatu se mutuo expellunt 5. 4. 4
Sodalitates artificū ob comessationes sublatæ 13 19.16.
Sol & Luna, in signa 32.16.1
Sol cœlestium corporū moderator & inferiorū 21.7.1 quantū distet a terra controuersum 21 9.4
Sol & luna steterūt loco 21.7.5
Solis ortus & occasus bis in Æpypto immutatus 21.7 7
Solis deliquiū tempore passionis Christi mirabile 21.7 3
Solis & lunæ defectus etiam quadrupedes pauēt 21.7.4
Solis vis & effectus 21.7.4
Solis quale antiquum idolū 12.18 5 Solis & Lunæ simulacra 12.18.8
Solem compati cū homine, & sexies splendidiorē fuisse ante peccatum hominis qui dixit 21.7.2
Soles duo 21. 7. 12 tres visi quid significarint 21. 7. 11 tres ante triumuiratum Antonii Lepidi Octauii in cœlo visi 21.6.13 multiplicati tyrannidem futuram præsagierunt 21. 7. 6 duo visi 13 25 9
Solarium tributum pro solo publico 3 4 4
Solea quatuor species census Athenis instituit 3,5.11
Solemnitates requisitæ in alienatione rerū domanialium 3. 8. 9
Solitaria vita cur in principe improbatur 8.4.3
Solitarie vixerunt Nachor & Thadas Magi 13.25 14
Solon recusauit tyrannidem delatam sibi a ciuibus suis 26. 2. 2
Solonis lex examinata de se coniungēdo alterutri parti seditiosorum vel factiosorum 23. 4 5
Solonis lex de collegiis & sodalitatibus 13.2.3
Somniorum causa ædificare ecclesias superstitio nisi probētur ab episcop. 13.16.7
Sophistæ qui olim & nunc dicti 6.18 2 sophistæ nomen odiosum 13 25 12 Sophi vnde dicti 17 6.1
Sophistica ars damnanda 17.8 9 & ex quibus fiant syllogisticæ deceptiones 10
Sophisticorum & Dialecticorum in perditione temporis emendatio vt procuranda 17.3.13
Sophocles qui dicti 6. 18.3
Solium principis vbi ius reddit 6.6.6
Salysen vsurpauit imperium Samiorum prætextu sacrificii 13.5.6
Soror quasi seorsum nata 7. 11. 15
Sororem circumducebant Apostoli 13,18.7
Sors mittitur inter pares cōtendentes 7.14.8
Sorte sua nemo contentus altiora ambit sicq; distinctio est reipub. 6,11.1 diuina electus in regem Saul 7.14 7 creati magistratus 4. 5.39 electi magistratus Athenis quomodo 4.5 33 regum & principū facta electio per tot. c 14 lib. 7
Sortes prænestinæ fortunæ 13 1, 23
Sortiariæ num illudantur, an vere faciant quæ sibi vidētur facere per tot. c. 28 disputatur l.13 quomodo conuertantur in alias figuras 13.28,11 & quomodo infantes maleficient, eo. & quomodo possint & an vere alio transferri a dæmone 13.28.12 & 13.14 15 munera dæmoni adferunt ad conuentū eundo 13.28.14 sunt instrumenta dæmonis 13. 28. 21
Sortiariæ ad conuentus dæmonicos bis veniunt, die Iouis & dominico, & ideo

Iaſſæ die Veneris & lunæ inueniuntur 13,28,15
Sortiariæ num ſe loco moueant, dum dicunt ſe ire ad conuentus,13,28,4 & 12 & num ſe in catos & animalia transformare poſſint, eo & 19 contrarium docet nu. 5 & ſeq. & 10 & 19
Sortiariæ & dæmones verberib. & ictu abiguntur 11, 31, 20
Sortiariæ quomodo lædi poſſint 13,31.2 & 12,5
Sortiariæ transformationis in catos, equas, aſinas 13, 28, 19
Sortiariorũ punitiones mortis, arguunt vere illos quæ putant, operari 13, 28, 6 & ibi leges
Sortiariorũ iudex & iudicia, toto c.30 lib.13 & proceſſus ad captionem, vt caute fieri debeat 13,30,2
Sortiariorũ tres ſpecies 13, 29, 7
Sortiariorũ pœnæ iuris diuini 13,30,6 gentiũ 1 ciuilis 8
Sortilegia vaccarum, & ſortiariȩ quæ intulerint quomodo detegantur 13,31 2 idem de iumentorum ſortilegiis 13, 31, 5
Sortilegus num ſit morbus, quomodo detegi credatur 13, 29, 7
Sortilegæ melius ſe habent in eccleſia & quare 13,28 21
Soſſius carus Troiano 12, 13, 3
Soſthenes Macedonum rex electus ꝓpter egregia geſta pro illis contra inimicos 7.15.4
Spartanorum reſpub. a quo mutata 21, 2, 8 & 10
Spartiatæ non ſinebant peregrinari filios antequã eruditi eſſent diſciplina patria 15.2,8
Spartiatarum regibus duo ſacerdotia & ius belli 8,2,9
Sparethra Cyrum vicit confecta acie 7.11,42
Spectacula ſeu repræſentationes quæ fieri poſſint in eccleſia 13,20,5
Spectaculis intereſſe ſignum otioſorum 13, 21, 14 prohibitum clericis, laicis ſaltem tempore diuini officii eodem 15
Spectra apparuerunt in proſciſſione Iſthmi Peloponeſiaci facta per Neronem 13,25,8
Specieb colebatur Sol & mitra 12,18,8 & 12
Speculi magia 13,25,15
Spicea primum corona honorata a ſacerdotibus Romæ 6 20,35
Spironis habitus intra decem menſes a nuptiis natus 7 8,3
Spiritualia quomodo pingantur & imaginibus demonſtrentur 12,13,7 & 9
Spiritus opera & fructus 21, 9, 22
Spiritus probandi antequam eis adhæreamus 15, 6, 8
Spiritus dæmoniorum empuſi dicti qui ſint 11,20,2
Spiritus Dei adſiſtit principibus 8,33
Spiritus immundi & eorum mala 12 20.3
Spiritus ſanctus in qua figura pingatur 13.13.8
Sphyngis imagine in ſigillo vſus primum Auguſtus deinde aliis figuris 6,16,5
Sponſio in fœdere quantæ ſit efficaciæ 11,11. 12
Sportularum iudicum taxatio reducenda 2,6,18
Spurius Caſſius ob concupitã tyrannidẽ necatus 22.11,10
Spurii quidam qui in principatu ſucceſſerunt 7 8.1
Spurii an ſuccedere in principatu poſſint 7. 8 toto capite 8
Spurii in regno ex rege in Gallia non ſuccedunt 7, 8, 14
Spurii iure agnationis non poſſunt in principatu patris ſuccedere quia agnati non ſunt 2,8,13
Spurii quando ab eccleſiaſticis inſtitui poſſunt, 13, 16, 10 & 11 22,16 & 21
Spurii etiam legitimati vere non dicuntur de ſtirpe regia vt ſuccedant 7, 8,12
Spurii Mellii ſupplicium & quare 13,12,12
Spurii Ludouici Balbi regis Galliarum occuparunt aliquot annos regnum exſiſtente Carolo ſimplice minore 7,8,15
Spurii reiecti a ſucceſſione principatuum 7,8,2 etiam legitimati eod.
Spurii habiti incapaces rerũ eccleſiaſticarum adminiſtrationum & dignitatum ſecularium 7,8,11
Spurii Caſſii ſupplicium & quare 13,12.12
Spurii reiiciendi a ſucceſſione principatuum quia contra legem Dei editi extra matrimonium 7, 8,10 & ob alia ibid.
Spurii Caſſii domus diruta ſuper eo ob affectationis imperii ſuſpicionem 2. 10, 6
Stabula animalium militum qua parte fieri debeant 11.5.7
Stadlim Magus 13. 25. 21
Staufus hæreticus, Magus 13, 25. 21
Statua Moloch qualis 12.18.7
Statua aurea, cui primum Romæ 12,13.3
Statua Veneris oracula dabat 13. 33 33
Statuæ cur poſitæ hominibus 12.13 3
Statuæ nudæ quibus Venerem moueant 13.15.2

Statuæ

Statuæ nudæ & togatæ 12. 13. 3
Statuæ erant inter probos Iudæos, quamuis simulacra illis fuissent prohibita 12.15.3
Statuæ sudantes & sanguinē spuentes 13.25 7
Statuæ Ethnicorum, cur mirabilia vel prodigia hominibus ediderint 12 13 19 & 20
Statuæ in quantum significant, quomodo habendæ 12.13.13
Statuæ publicæ professoribus & præceptoribus dicatæ 18 3.6
Statuarum iniuria 12.13.31 quorum deiici possint impune aut deiectæ fuerint, eo.
Statuarum & imaginum ponendarum quatuor causæ, gratia, exemplum, ornatus, religio, 12 13 15
Statuarum Ethnicorum quædam prodigia & quare 12. 13. 21
Statuarum positarum causa hominibus 13.14 6
Statuas passus sibi erigi Cornelius Gallus, damnatus 12.18. 8
Status 13.12.13 & 14
Status tres populi Romæ senatorum, equitum, plebeiorum tantum, nam sacrificuli ex maioribus ordinibus sumti 4.1 9
Status tres generales dicti regni cur olim fuerint congregati 24. 5. 1 & seq.
Status generales seu comitia Galliæ quid 24 4 8
Statuum congregatio quando & quantum vtilis 13. 12 14 & quomodo tempore coniurationum cautè haberi debent, eod.
Statutum qui condidit potest ex causa reuocare 7. 20. 38
Statuta scholarum quis condere aut mutare debeat 18.8.2
Statutum de hæreticis in sexto explicatio 26 5.23
Stephanus Papa in Carolum imperium Græcorū transtulit 13.19.
Stella cornuta præcessit cladem magni exercitus Xerxis 21 6.7
Stellarum quanta sit magnitudo, controuertitur 21. 9. 3
Stellis singulis animas esse mortalium
Stellas & mundum qui dixerint habere animam 21. 9. 2
Stellas regi quibusdam interioribus spiritibus qui dixerunt 21. 7. 26
Stemma idem quod corona 6.20 32
Sterilia publica gratis prius exserenda tradita 3 2. 9
Stilico tutor Honorii sibi & filiis imperium voluit parare & filiis eius 7. 18. 10
Stiliconis proditio in Honorium & mors 26 4 10
Stipendia doctoribus sine imminutione soluenda 18. 4. 2
Stipendia Academiarum non sunt dicenda immensa, habita ratione virorum docentium & reipublicæ 18 4.4
Stipendia militibus, vel his mortuis eorum filiis & vxoribus reddi debent 11 5.4
Stipendiis non solutis militibus, plura oriuntur mala 11.4.3
Stoici athei 17.7.6
Stratagema Epaminondæ contra Phœbiadem 13. 8 2 aliud Diomedis, eod.
Strato rex Tyriorum 7 4. 10
Stropkia quid 6.20.34
Studentibus non dantur priuilegia nisi studeant in loco scholæ priuilegiatæ 18. 6. 10
Studium quid 18.1.1
Studium generale curiæ Romanæ introductum 18. 1. 8
Studia per se quare digna fauore maximæ iurisprudentiæ 18.7.2
Studia iuris qua lege sunt recepta a regibus Galliæ 18. 5. 2
Studia illiberalia quæ 18.1.2
Studia generalia & publica quæ hodie dicantur 18. 1. 7.
Studia quædam prohibita, quædam permissa, quædam generalia, quædam singularia, & præcipua & subseruientia & quæ illa sint 18. 1. 3
Studiis debet quis tradi, quibus natura videtur esse idoneus 13.1.17
Stuprandæ mulieris talis sottitæ 22.3 13
Subditi quare non possint iudicare de peccatis principis sui 26 5. 24
Subditi tyrannice imperantium legitimorum principum non possunt illum ideo improbare, vel ei rebellare 26. 7. 10
Subditi nihil possunt moliri in superiorem principem etiam tyrannice & male imperantem & quare 26 7. 8
Subditi potius beneficiis quam vi continentur 6. 13. 9.
Subditi alicubi non domini rerum possessarum sed rex & quomodo 6 13.36
Subiectio spiritalis &

temporalis quomodo sine imminutione libertatis fiat 7.2 10 naturalis differt a politica idé & dominatio 7 11. 67
Subscribere non debet quis facile oblatis 16. 2. 8
Substitutio deficit mortuo substituto ante institutum 2. 10. 31
Suburbani quando gaudeāt priuilegiis ciuium 2 4 3
Suburbia an contineantur vrbis appellatione 2.4.1
Successio principatus ad quē pertineat ex liberis & nū ad omnes an ad primogenitum, per tot. cap. 5 lib 7 & ibi quoque deficientib. liberis de agnato primogenito num 6 hæreditaria non habet locum in beneficiis ecclesiasticis 7 20. 46
Successiones deferuntur iure ciuili nulla facta distinctione sexus masculorum & fœminarum 2.11,26
Successore incerto principis datur occasio ambiendi, & factionum 7. 4. 17
Successorum & posterorum mentio fieri debet in fœdere aliter ad eos nō transit 11.11.9
Sucoth Benoth idolum vel idola quæ 12.18.12 & nu. 13
Suenonum in Hispania regni initium & finis 20.1 23
Suetiæ eligendi regem mos 6, 20. 44
Sufficiens quid dicitur 5. 5. 10
Suffragia populi 4.5.40 præstans consulto facta electione meliorum eo 42
Suffragia populi Romani, qua potestate ferrentur 4. 1. 5
Suffragii ius adimere ciui, grauior pœna quam mutare tribum 4 1.12
Suffragiis populi quid committere non est tutum & quare 4.5.40
Sulphur, cur fugare dicatur dæmones & malignos spiritus 13 31.15
Summum bonum non esse in hoc seculo docetur 5.5 9
Sumtus immodicos coerceri non posse Tiberius vidit, ideo legem non tulit 13.3 7
Sumtus in gradibus accipiendis taxati 18 9 13
Superbia ademit principatū dæmoni, & primo homini in creata 22.6.1
Superbia ex rebus secundis oritur vt plerunque 22.6.6
Superbia quomodo decipiantur superbi & in pericula coniiciantur 22 6.3
Superbia cleri noxia ecclesiæ & reprehensa 13.14.15 & 16
Superbia per pyramides comparandi nomen perpetuū regum Ægypti elusa a posteris 2 9.17 operantem etiam bona punibilem reddit apud Deum 3.5.5
Superbiæ remedium se nosse & vires suas 22.6.4 & 5 mala & nocentia 22.6.2
Supbiæ obiiciēda quæ remedia & præcautiones 22. 6 5
Superbiæ & arrogantiæ imago 22 6 2 imaginis superbię efformatio 22 6.2
Superbi tituli a magistratib. & officiis quare demendi 13.12 11
Superbus quis dicatur 22. 6. 4
Superborum regum exitus humilimus 22 6.3
Superflua non debent esse in causa reprehensionis vtiliter dictorum 1.1.4
Superstitio, extremum vitiū religionis 12.2. 1 cum religione differentia eod nu. 2. & ibi quid superstitio fuse & num 3 Christiana fides dicta ab Ethnicis & hæreticis, & aliis impiis 12. 2 num. 3 & 8 nociua principibus 8.2.18 mortis pœna vindicata 15.30.10
Superstitio punita in Constantii castris 13.8.6
Superstitionibus decepti, 13. 13. 16 remedia & pœna decipientium 1.4 1
Superstitiosa mandantur ab ecclesia tolli cōsiliis 12.2.5
Superstitiose timidi, crudelē etiam Deum putant 12.2.2
Superstitiosa vota in missis & candelis reprobata 13.5.7
Supplicum confugientium ad aras violatorum, vindicta numinis 13 22 3
Supplicio non semper vtendum in seditionibus præcauendis 23.8.7
Suppositionis partus vitandę remedia 14.1.9
Suppositionis partus mala 14. 1. 8
Sus quare dum capitur clamet 6. 19. 8
Suspectus de occupanda tyrannide an possit ante iudicium necari 26.7.6
Suspensiones herbarum & aliorum contra maleficia 13.31 6 an probatæ eod.
Susia Medorum regum sub Cyro vrbs regia 2.1.10
Sybaritarum respub. ob delicias subuersa 22.4.6
Syderibus qui tribuerint mutationem rerumpub. 21.3.2
Sydus viuum Zoroastres 12.18.7
Syderum gubernationi principatus comparatus 10 3.2
Sykioldungi dicti reges Danorum 6.10.21
Sylla vtebatur in bello imāgūcula adorata 12.17.9 stulta superbia voluit se dici fortunatum 6.11.9
Syllogismi vis & partes in eo considerandæ 17.3.2
Syloson dono tyrannidē Samiorum a Dario accepit 7. 16. 6
Syluæ Normaniæ 3. 2.15
Syluestri 2. summi Pontificis pro mago habiti defensio 13 25.24

Synagogæ quando, & ob qd ædificatæ Iudæis 12.21.17
Synodi ecclesiasticæ 24. 4. 12 & 13
Synodus generalis tempore Ezræ & Cyri de sacris scripturis 12.5.13 sortiariorum, an vere fiat pro negatiua primum, 13.28.1 pro affirmatiua num.5 & seq.
Syrus pseudochristus Magus 13.25.20

T

TAbernaculum quid & vnde taberna 12. 21.11 forma & partes tabernaculi Mosis,eo. num. 12. de significatione eo.n.13.sanctuarii Dei forma 12. 21.12
Tarquinius Superbus inuasit vi regnum & scelere quæsitũ diu non retinuit 7.7.12
Tabulæ censuales vasarium dictæ 3.4 9
Tabularum appellatione qd veniat 16 3.4
Tabulis gypsatis scriptũ 16.3.8
Tacenda quædam sunt 17.4,8
Tacenda & loquenda, priusquã dicamus consideranda sunt 17.4 6
Taciturnitatis maleficia 13. 30. 2 & 5
Talmudica improbauit Anã Iudæus 22.5 39 & alii Christiani etiam,eod.
Talmudicorum & Caballisticorum interpretum differentia 12.5 16
Talmud Hierosolymitanũ, & Babylonium 12.5.20
Talmudici libri qui & quot, & partitio Talmud 12.5.20 & seq.
Tamburlanes flagellũ & ira Dei 21.6.16
Tamburlani in expilandis vrbibus ingenium 3.6.13
Tamburlani Tartari crudelitas fugata defensione auctoritatis Dei 13.8 5
Tanais rex Scythiæ 6. 8.4
Tanias militari arte clara princeps Dardaniorũ 7.11.46
Tancredus occupauit regnũ Siciliæ 7 16.5
Tarentinorum reipub. mutationis causa 22,1.3
Targitaus rex primus Scytharum 7.14.5
Tarquinii Superbi luxuria finis regni Romanorum fuit 22.3.2
Tarquinius Priscus pecunia mercatus principatum & regnum Romanum astute mutuãdo donãdo 7.13.2
Targum Onkeli 12.5.31 Ionathæ 12.5.32
Tarquinius Superbus regnũ inuasit 7. 15. 2
Tartarici regni origo 19. 1.16
Tau signum salutiferũ 16.3.18
Tela habere in vrbe prohibitum 9.1.19
Telesiliæ animus virilis pro armandis mulierib. & defendenda ciuitate 7.11.40
Temerarii satagunt absque iudicio & quare mutare leges principatuũ 1.1.1 & 2
Tempestates procedunt ex causis naturalibus tamen, & sunt in signum iudicii Dei 21.9.28
Tempestatum & ventorum excantationes 13 31.10
Tempestatibus aduersantia 13. 31.6
Temporales cur debeant esse potestates in repub. democratica 4.5 35
Templarii vno die necati omnes per orbem 16 2 5
Templum secundum destructũ pro parte repurgatum a Machabeis,reædificatum ab Herode 12.21 21 omnino subuersum,eod.22 vt non potuerit reædificari vllo modo postea, eo.23 tertiũ cur non potuit ædificari. & de miraculis quæ prohibuerunt ædificationem tempore Iuliani apostatæ a fide 12.21.23 de dedicatione templi, ibid. num. 24 quid,vnde,& eius acceptiones 12,21,10 pro dono Dei & tabernaculo Mosis,eod. 11 de templo Salomonis, eo, nu.13 pro securitate ad illud confugientib. 13,22,3 templum purgauit Iudas Machabeus 2,2,4 templũ Salomonis in monte Moriia 12.21 8 Cereris non patebat nisi initiatis 12,8,13 Pantheõ 12.21 29 Iouis per se apertum 13,25,1 & 9
Templi Christianorum quæ debeat esse forma &c vide ecclesia & 12,22,4,5 eius violatio cauenda quare, eo.12.22 num. 6 destruendi causę,quæq; valde offenderint Deum 12,21,23 violatio apud Ethnicos per oppressionem mulieris in eo quomodo crudeliter vindicata 13,8,16 dedicatio q̃ 12,21,24 Salomonis,& reædificati per Ezram differentia & qd in altero maius 12,21.21 pecuniam ad refectionẽ conuerti iussit Iosias rex 2,2,4 desolationis, tempore Machabæorum causæ 13,21,7 Salomonis descriptio,partes,atria,porticus,sacrificia,12,21,14 quando euersum & quãdiu steterit 12,21,16 reædificatum tẽpore Cyri,eo. 17 de tẽplo Samaritãorũ, 12,21,19 & 20.
Tẽplo præsentabatur imperator nuper electus 6, 20, 9 & reges Persarũ in templo a sacerdotib. cum ceremoniis consecrati 7,20,10 templo seruata,omnia nõ sunt sancta 12,13,16 templo nec aues expellẽdæ 13,23,12 tẽplo stuprũ comissum grauiter inter Ethnicos refertur vindicatũ 13,19,5 Ethnici templa diis suis sacrabant 12,21, 25
Templa Deo & aras quare

quidam negauerint danda 12.21.1 templa iuxta palatia principum ædificanda 12.4.3 templa paganorum & Iudæorum sublata inter Christianos 12.22.1
Templariorum sublata collegia 13.3.18
Templorum & Delphici, denaria a Sylla ob belli necessitatem ablata 3.7.27
Temporales magistratus in populo quare 4 7 31
Tempus in legibus condendis considerandum 10 5 12
Tempus præteritũ, præsens & futurum quomodo considerandũ in cõsilio 24.2.2
Tempora præterita, præsentia prudenti & sapienti consideranda 10 4 5
Tenebræ triduo super terrã tempore Verslaus regis in Græcia 12 5.34
Tentãdus Deus nõ est 12.20.10
Tentoriis habitabant & in tabernaculis patres 12.21.13
Terentii repreh[illegible] eres 16 8 5
Terræ dimitione per climata quis improbauerit 21.9 7
Terræ pugillum datur a dæmone sortiariis initiatis hominio eius qua vtantur ad maleficia 13.28.14
Terræ & aquæ præbitio symbolum subiectionis dum datur petenti 6.18.17
Terram & aquã petere erat belli denuntiatio 11.3.2
Terror panicus vt diuinus timendus est 21.6.16
Tertulliani lectione delectatus Cyprianus 16 10 2
Tertullianus ad Montanorũ hæresim lapsus 12 23.6
Tessera dæmonum canis cerberus triceps, & quare 12. 20.11 hospitalitatis 4. 4. 21
Testamentum nouum reiiciebant Manichæi 12.7 3
Testamenti noui libri sacri & probati 12.16.1 & seq.
Testamento relicta regna to to cap.12.lib.7
Testamenta ad conseruandã humanam societatẽ 1.1.23
Testes contra sortilegos quomodo probent 13 30 3
Testimonia a mortuis voce propria & corpore visibiliter resuscitato prolata & postea mortuis ad sepulcrum reuertentibus 15.5.11
Testimonii causa lapides erecti in sacra pagina 12.15 6
Teutones cucullati fratres dicti 23 6 3
Thalmudistarum opinio legem Dei ante creationem fuisse scriptam 12 5 1
Thamuz propheta idololatrarum ad mortem cuius conuenerunt omnes imagines & fleuerunt per noctem 12 13 23 idolum Israeliticorum quod 12 13. 24
Theangelis herba diuinationem concilians 13.25 12
Theatra quæ admittenda & ludi in ciuitate 2.9.4
Thebæ a quibus ædificatæ & quare 2.3.5
Thebanorum lex de Bacotarchia non continuanda vltra tempus 7.3.1
Thelys terra, quare ita dicta 12.19.4
Theudas Magus seditiosus 13. 25. 20
Theodosius Hispalensis episcopus corrupit libros Isidori 2 10 8
Theophilus imperator Orientis, hæreticus & imaginum oppugnator 12.14.7
Theophili imperatoris Constantinopolitani, factum celebre contra mercaturã imperatoris 4 7.5
Theodas & Nachor magi solitarii 13 25.14 & ad fidem conuersio
Theraphim imagines Labani incantatrices 12.17.9 incantatæ 13 27 2
Theocles quo astu exarmauit Megarenses 13 5 8
Theodelunda Langobardorum regina habuit delectum regis & mariti 7.15.12
Theodericus Gothorum rex se dixit regem Romanorum 1.3 21
Theodosius temere venditioni vxoris suæ subscripsit 16. 2 8
Theodotio quis in paraphrasibus Græcis 12 5.32
Theologia Ethnicorum curiose docta 17.10 4 eius tres species eodem. Aristotelis quantum distet a nostra 17.10.6
Theologię studium maxime reip necessarium 17.10 2
Thermopylæ, locis Synodi Græcorum 13.12 14
Thesaurus, fiscus, ærariũ quo modo differant 3.3 3
Thesauri Persarum aurum conflatum in fidelias, 3.3.2 Romanorum per latereres, eod.
Thesauri fuerunt regibus Israel 3. 9. 8
Thesauros reponere non expediat reip. 3 c.9 per totum
Thasauris in augendis in rep. qd considerandum 3. 9. 10
Thesei asylum 13. 22. 2
Thetæ Atheniensiũ proletarii viles 3 5.17
Tholosa quando facta archiepiscopatus 2 1.9
Thrasillus Astrologus sub Tyberio 13.30.8
Thraces stupidi, sacerdotibus obedientes 13.11.12
Thryso insignis tyrannus voluit loquendi & flendi libertatem eximere subditis 22. 7. 5
Thuriorum de lege abrogan da institutum 10 5.17
Thuribula ænea fusa in signũ rebellantiũ posita in templo 12 16 1
Thus comes precum in oraculo Nymphei 13.33 32

Tiara

Tiara recta solis regib. Persarū iure aliis ex priuilegio concessa & qd Tiara 6.20.23
Tibaudus dux Campaniæ reliquit testamento ducatū fratri proficiscens in terrā sanctā filia exclusa 7.10.20.
Tiberius institutus hæres imperii ab Augusto 7.12.5 voluit Christum in numerum Deorum referre & quare factum ita non fuerit 13.17.13. Cæsar repudiauit nomen domini 6.13.5
Timor Dei debet adesse consiliariis principis vel reipublicæ quare 24.6.4
Timor Dei sæpe principes a malo in subditos proposito retinet 12.4.3
Timothei Æliuri abusus religionis pro ambitu episcopatus 13.13.7
Tirgato mulier bellicosissima regis Iudæorum vxor 7.11.55
Tituli superbi ab officiis demendi sunt 13.12.11 inanes principum hodiernorum 6.11.13
Tituli seu nominata, in memoriam quando approbata vel reprobata 12.15.6
Toga, vestimentum tantum ciuium Romanorum, non extraneorū 17.4.11 & quibus toga vti iussum 4.11.17
Tondere ex lege qui vetiti 6.16.11
Tonitrui augurium ex parte tonante 4.10.12
Tomyris Massagetarum regina armis strenua 7.11.44
Torturam eludunt taciturnitatis maleficiii sortiariæ & remedia 13.30.5
Trabes in cœlo visæ antequā Lacedæmonii amitterent imperium 21.6.8
Traditiones ecclesiasticę sine scriptura tenēdę 12.9.4 vnde prodierint, & quare nō omnes scriptæ docetur toto c.9 lib.12
Traditionū duæ species vniuersaliū & singulariū 12.9.5
Traianus vt idoneus ad imperium per Cocceiū Neruam electus 7.15.7 eius lex ædificatoria 2.10.1
Tranformati in alias figuras 13.28.19.20
Transfuga est & qui induciarum tempore ad hostes puenit fide accepta 11.7.20
Transfugæ qua pœna puniūtur 11.7.18 & seq.
Translationes seu versiones ab vna lingua in aliam cur difficiles 12.6.8
Transmissibile est in filios q̄ est alienabile 7.10.15
Transmitti non potest ius q̄ nondum competit 7.10.25
Treuerensis ciuitatis idola antiqua 13.33.35
Tria cappa mala trium nationum improbitatem significant 4.4.10
Tribunal a iudicialia vnde dicta 2.6.4
Tribunalis & subselliorum differentia 2.6.11
Tribunalium ædificatorum duo præcipua cōmoda 2.6.8
Tribuni militum qui olim 11.3.11 plebis insolentes 4.5.40 militū cura castris metatis 11.9.9 militū q̄ Romæ 4.1.4.
Tribunorum potestas & potestas inuiolabilis 4.3.13
Tribunorum plebis vt ditarentur arces 22.1.6 militū officiū & cura 11.9.1 plebis causa, & potestas Rōę 4.5.21
Tribus apud Romanos quid, 4.1.3 rusticæ vrbanæ, eo. 4
Tribuni in inferiorem transferri pæna erat censoria contra plebeium 4.1.12
Tributum datum pro regno de rebus ecclesiæ causa iræ Dei in Ioab regem qui necat⁹ a seruis 3.7.9 impositū officiariis & magistratibus reipub. Venetæ ea indigente pecunia ad bellū 3.6.40
Tributum vel census pro seruis, mendicis, meretricib. fumo, canibus &c. Chrysargyrum dictum 3.5.9 pro cubitali quoquo membro singulorum Saxonū impositum 3.5.12 infantibus impositum 3.5.13 præstandum ex rebus ecclesiarum non sacris videntur probasse sacri patres 3.7.20 & 21 & seq peregrinorum Athenis & in Gallia quare datū 4.4.24 imponebatur victis & sededitibus 11.11.5 pro ratione infumibuli 3.4.13 p dote elocandarum filiarū impositū primum ab Henrico I. rege Anglorū 3.4.17
Tributum extraordinarium etiam in necessitate reip. noluit Erythrius, & maluit abire magistratu 3.9.16
Tributum impositū pro caudis iumentorū & coniugatis & pro foco 3.4.27 a Clotario rege tertię partis fructuū ecclesiis impositū, denegatū 3.7.13 ex æris effusione Macedōiæ 3.4.17 quare Christus soluerit & non ex debito 3.7.11 Scotiæ, redemtionis virginitatis delibandæ a domino territorii 9.1.45 a sacerdotibus & sacris vacantib, Romæ exactum in belli necessitate 3.7.27 dimidiū annuorum censuū imperatū Polonis tempore Prusici belli, item ecclesiasticis & nobilib. itē rusticis capitatio, &c 3.6.30 Allelengyon diuitibus pro pauperib. indictū & postea sublatū 3.5.15 tributū non exegit a subditis Cyrus Persarū rex 3.9.15 nec Pericles Corinthiorū rex 3.9.16 minorib. & sexagenariis remissum in Syria 3.5.8 & pupillis & viduis a publicenta eod.

Tributum Charonti datum a morientibus malũ 3,5,17
Tributum quid & species pro reb. aut pro capite &c. 3,4,1 solutionis faciendæ vnius prædii de tribus 22,12,1 beneuolentiæ exactum a regibus Angliæ 3,6,29
Tributi solutio signum subiectionis 3,7,20
Tributi & vectigalis differentia 3,5,16
Tributa facilius exacta diuisis principatibus per prouincias 3,4,14
Tributi soluendi causa regi templi thesaurum accepit Ioas rex Israel & Ezechias rex Iuda 3,7,18
Tributa non soluentes quomodo cogantur 3,9,20
Tributa ne imperarent subditis vendiderunt propriã suppellectilem Nerua, & M. Antoinus philosophus 3,6,35 & 36
Tributa non sunt imponenda grauia nec quantũ valeat etiã populus ferre 3,9 15 non remissa fuerunt in occasionẽ rebellãdi 13 10,4
Tributa magna & decimationes bonorũ populi quando principes iure exigunt 9,1,11
Tributa & vectigalia quæ grauia & importabilia visa 3,9,18 quæ & quibus remittenda 3,9,12 & 13 imposita victis in testimonium subiectionis 3,4,14
Tributorum summa Salomonis, & Ioatami regũ Iuda 3 4,14 qui immunes esse debent realibus 3,4,9 tributorum & vectigalium Romæ tria genera 3,3,3 exigendorum gratia quare interdũ rex Galliæ conuocet status 24,5,3 impositorum inconsiderate causa, rebellio & defectio 22,12,1 tributorũ & vectigalium nouorũ inuentores exosi a populo & aliquãdo necati 3,9,17 impositio ex iure regum 3,7,19 explicatur num. 36
Tritones 12,18,20
Triumuirorum dissensiones Romæ ciuium cædiũ causæ 7 17,18
Trysus insignis crudelis tyrannus & loqui vetuit subditis 6,19,12
Trophea inimicorum locorũ non sunt perdenda 11,10,4
Troezena asylum Neptuni 13 12,14
Troiãi belli vates 13,33,15 & 16
Thronus seu soliũ principis quid 6,6,6
Tullensis episcopus Probus, restitit Honorio Papæ petenti prouentuum beneficiorum tertiam partem pro bello Turcico 3,7,49
Tullia Seruii regis Romanorum filia parricidiis regnũ marito parauit 7,17,28
Tumultus Belgicus vnde ortus 12,4,9 quid a bello differat 11,3,12
Turcarum auxiliis non possunt Christiani vti in bello & fœdere 11,3,7
Turcici belli gratia beneficiorum prouentuũ pars bellantibus adsignata a summis Pontificibus sæpe 3,7,49
Turcomanici regni origo 19 1,17
Turcomanorum imperiũ per successionem gentib. delatum 7,4,7
Turpia dictu & factu non proponenda inter pueros 15,1,4 factu, turpia dictu quoq; sunt 17,4,10 ab oculis puerorum submouenda 15,1,15
Turres vnde dictæ 2,1 3
Tutela & fructus bonorũ minorũ in Scotia ptinet & in Anglia ad reges, & alicubi in Gallia ad pximos 3,2,21
Tutela & successio quomodo dicantur peruenire ad easdem personas, & quod nõ semper id verum sit 7,10,27
Tutor Alexii Andronicus, eum necauit vt sibi imperiũ acciperet 21,3,7 datus ab Augusto paruis 18,2,7
Tutores qui inuaserunt imperia & regna minorũ suorũ prętextu ętatis 26,4 10 quidam regibus minorib. dati, qui sibi imperiũ conati sunt vsurpare dolo vel vi 7 18 10
Tyberii frugalitas 8,6,4
Typographorum libros prohibitos excudentium pœna, 12,7,12 & 13 defensio excudẽdi sine approbatione 12.7.18
Tyrannica machinamẽta videntur omnia esse popularia 4,3,8
Tyrannice regnantes postea boni principes facti 8,1,15
Tyrannice regnantis & boni regis diuersi mores & differentiæ 6.18.19
Tyrannis quid 5.1.4 occupata ab adulatoribus 8,7,7
Tyrannidis suspectus an possit necari & præueniri 26.7 6 species quatuor 6,18,9 & differentia earum cum regia potestate, eo. finis 5 5.3 præcautio exsiliũ optimatum 4.5.17 occupandæ gradus in populari rep. 5,1.17 affectatæ suspicio mortem T. Graccho attulit 4,3,7
Tyrannicidæ cur grauiter puniendi 26,7,17
Tyrañicidis Harmodio & Aristogitõi, statuę erectę 12,13,3
Tyrannidẽ aucupantes, primum plebẽ decipiunt beneficiis aut promissionib. 4 3,5 & seq. vsurpãdi astus, demulcere populũ 4.5.17 qs prius occupauit post diluuiũ 9 2.2 concupiscentes Romę vt puniti 22.11.10 dolose prætextu religionis & cruciatuũ sibi vsurparunt quidam monachi sed breuem 7.18.14

Tyrannidem ambientes quibus technis vtuntur vt ad illam perueniant 13.12.1
Tyrannides occupatæ dolo vel vi 6.8.11.& 12
Tyrannus quomodo fiat factis etiã legitime adeptus potestatem 4.18 19
Tyrannus quomodo in monarchiam mutetur 22.1.2.
Tyrannus metuens mortem sui comparatur 6.19.8 quis dicatur inuitis imperans, 6 18.8 ad proprium commodum, eod. 9 olim legitimus rex dictus, nunc quare contra, 6.18.7 cum rege differentia eod. Sisenandus apud Gothos dictus, quod regnum mortuo patre inuasisset, quod debebatur fratri primogenito 2.5.1 quis habitus 6. 8.5 vnus non tam periculosus vt plures 5. 2. 8 non est omnis qui inuito populo imperat & reprobata Aristotelis sententia 6 18.15 vix vnquam suo fato mortuus 6.19.7 quis 26.7.1 quibus modis efficiatur legitimus princeps 26.7.4 primus in orbe Cain 20.1.3 qui illegitime occupauit principatum etiam si bene regnet & sine crudelitate 26.7.1
Tyrannum occidi posse a quolibet, est inter damnatos articulos per cõsilium 26.7.11 num liceat cuilibet occidere tractatur lib. 26. per totum cap.7
Tyranni qui impropriè a vulgo & quare dicantur 26.7 2 ipsi successores in principatu legitimo principi necato, vindictam sumserunt de occisoribus 26 7.13 qui alios principatu priuarunt vix ipsi diu gaudent aut posteri eodem exempla 6.19.4 non fidunt amicis 6. 19. 10 seipsos metu carcere concludunt 6.19 11 flagella humani generis 7 17.33 a regibus non nomine sed factis distant 6.18.10 orbis Saladinus & Alexander Magnus nullum sibi filiorum successorem in regnis reliquerunt quæ aliis ademerant 7.18 17 honorandi & ferendi ratio 5. 3.11 qui ab hostibus vinci nequeunt a propriis interimuntur vt plerumque 6.9.3
Tyranni & eorum filii cur aliquantum in hoc mundo viuant vt fœlices 6.19. 4 nomen pro rege & quãdo cœpit pro illegitimo rege vsurpari 6 18.1 qui se iram flagellumve Dei dixerunt 13.12.2 nomen ex abusu odiosum 13.25 12 ab aliis tyrannis puniuntur & tolluntur Dei iudicio 21 3,31 quidam se a sceleribus per fatum & necessitatem excusabant sed male 21.3. 35 in occisione licita quæ circumstantiæ concurrere debent 26 7.12 suscitantur vt alios tyrannos de terra tollant 20.1.19
Tyranni & principis boni differentiæ 24.8.12 etiam dicuntur, qui post inuasum principatum eurant, se more legitimorũ principum postea inaugurari aut vngi 26.7.3
Tyrannorum perpetuus metus & pœna in alio seculo iuxta Ethnicos 26.3.7 facta interdum probata, & ipsi reprobati quia malæ intentionis 21.3.29 mos ad vsurpandam tyrannidem concitare populum & seditiones serere protectionemque fortiorum suscipere 23.3.9 occupantium regnum Israel vita breuis eorum 13.10 nu.4.5.6 & seq. vita misera & periculosa ostenditur per totum cap. 19. lib. 6
Tyrañis legis peior tyrannide hominis 7.20.9
Tyrannis Deus vtitur ad exsequendam suam vindictam, 19.1.10 sed non ideo tyranni excusandi, eod.
Tyrannis Sadonis non est progressa vltra filiũ apud Turcomanos 7.4 7
Tyrannis quomodo distinguatur a regia potestate & quare herili potestati comparetur 5,1 18
Tyrannos occidentibus legib. data impunitas 26 7.5
Tyrannos licet inuadere illis qui belli inferendi habent potestatem 26,7.17
Tyrannos Deus immittit vt tyraños alios tollat 26.7.17
Tyrannice viuentes principes si ab aliis pendeant, & vasalli sunt, possunt ab illis puniri 26.7,19
Tyridates Magus Neronis 13 25. 17.

V

V Litera pronuntiata per O obscurum 1.1.12
Vacantia bona quæ & cuius fiant 9.1.25 sunt principis vel reipub. & quæ talia dici possint 3.2.8
Vacationes militiæ quando cessabant Romæ 11.3.12. Christianorum non sunt turbandæ 13 4.5 lectionũ temperandæ 18.8.5
Vaccæ contritæ curandæ exorcismus 13 32.1
Vaccæ gutturis morbo laboranti excantatio 13 32.11
Vaccarũ sortilegiis quomodo obruetur & exploretur sortiaria 13 31, 2 & 6
Vagari & Vagus quid 13.21.10 remedia cõtra vagos 13.21.11
Vagi milites quomodo puniantur 11,7 13

Valachorum factiones duæ Danorum & Dracularum statum eius regni perdiderunt 23,3.4
Valasca Boemorum regnum vi septe annos occupauit necatis viris 7.11.60
Valentianandus hæreticus euangeliū suū habebat 12,6.4
Valens imperator, accepto responso a dæmone quod ei successurus esset quidam cuius nomē inciperet Theod. quamuis multos necauerit, tamen fatum vitare nequiuit 21 3 8 eius mors præinquisita multis exitio 13.33 25
Valeria lex de prouocatione a consulibus ad populū 4 5 35. de prouocatione ad populum in damnando ciue 5.3.24
Vallis Ennon, quæ 12.18.8
Vallum æneum arcis Persepoleos 2.5 3
Vallum quid 2.1.7
Valuassores maiores qui 6.4 3
Vandali a fide in paganismū relapsi 12.4.12
Varech & eius ius in Normandia quid 9 1.29
Vasa aurea priuatis prohibita 4.11.6
Vasa stercoraria aurea, vrinaria, onychina 8 6 3
Vasarium quid 3,4.9
Vasallorum & dominorum fides reciproca 7.20 30
Vates quidā veridici 13.33.14 & sequent.
Vates cur interdum vera prædicent & plerunque falsa 13.33 14
Vates quid & vnde 13.33.2
Vaticinatrices dictæ Sybillæ 12.12 4
Vaticinia in morte 13 33 28
Vaticinium de statu regni Galliæ 21.3.20
Vectigal vicesimæ 3.6.2 sumtū ab vrina 3.6,6 quid 3.8.1 ex artificibus collectum ab Alexandro Seuero 3.6.4 nouum imponere soli regi competit non aliis etiā ducibus in regno Galliæ 3.7.46 pro deferendis sepulturę corporibus militum 3 6.21 & pro gerendis capillis eod. impositum sacerdoti Palladis pro mortuis per illum sepultis 3.6,22 pro puero nato eod.
Vectigalis & tributi differentia 3.5.16
Vectigalis imunes fecit summus Pont. rusticos veniētes in vrbem Romam vendendi tritici causa 4. 8.6
Vectigalia quę grauia visa, ob quæ populus valde affligatur 3,9.18 noua & inaudita Caligula inuenit 3.6.5 extraordinaria cessante causa remittenda 3.9 11 & ob cladem a subditis susceptā eo. num.12 & ob alias causas num. 13 vectigalia noua imponere ad solum ius regiū pertinet 9.1.20 quare non facile abrogentur 3.1.4 vectigalia imponi nō possunt a personis secularibus ecclesiæ aut rebus vel personis earum sine consensu Pontificis regulariter 3.7.1 & seq. ibique sententia excommunicationis & interdicti aduersus exigentes & imponentes. apud Bizantios inopes ex venditionibus artificum Pharmacoru, admirandarū rerū &c 3.6 9 aucta Venetiis tempore grauioris belli 3.6. 41 vectigalia noua solus princeps imponit & quare 3,2 10
Vectigalium nouorū inuentiones plures explanantur 3 lib. per tot. c 6
Vectigalia noua sine causa vrgēte & necessaria publica imponi nō debēt 3. 9. 14
Vectigalium & tributorum tria genera 3.3.3
Velatæ facie quibus in locis incedunt mulieres 7 11.10
Velatio fœminarum quare 7.11.81
Venales principatus 7 per t. cap.13
Venatio pars artis militaris 11. 1. 3
Venationes prohibitæ clericis maxime episcopis 13.17 7 & ars & venatores reprobantur, eod.
Vendere mancipia pro mutuanda pecunia reipublicę coacti Mnedei 3.6.17
Vendi non debent magistratus & officia iudicū 4. 5.27
Venditio præfecturarum & magistratuum per Hippiā Atheniensium 3.6 22
Venditionis magistratuum mala 4,6 4
Venditionibus auctum pretiū in vtilitatē reipub.3.6.10
Venditione & emtione modus augēdi pecunias 3 6 12
Venena vendens necandi potestatem habentia, vel qui ea faciunt, vel retinēt, qua pœna puniendi 12 7.13 qui possint ea habere eo. quibus habere licet 17.9.3
Venetorū ducatum qui sponte deposuerunt 16.2 5
Veneti patritiatum promiserunt classem iuuantib. pecunia 3.6 8 non recognoscunt in superiorem imperatorem 6.13 27
Veniā delictorum solus princeps concedit 9 1.41 quomodo debeat concedere, eo.42
Venti & imbres & tempestates ex magicis 13.27.9 & excitati eodem.
Venti venditi nauigantibus sortilegi 13.27 9
Ventorum maleficorum adiurationes 13.31.10
Ventos qui incantationibus sopierunt 13,27.3 & 9 & ibi qui

qui excitarunt iisdẽ modis.
Venus Sydonius Astarthe 12.18 10 cultæ vbi 1.18.12
Venustum se decreto appellari voluit Sylla 6.11,9
Versacrum in veto quid 13.5.2
Veri inquisitio quantum necessaria principi 3,5
Verbera ad maleficas & dæmones sunt remediũ 13.31 20 maxime verberatæ ex ligno vitis 13 31.20
Verba Dei quo plus auditur eo magis desideratur 13 1.35
Verbum triplex substantiale internum enuntiatiuum quid 15 5.1
Verbi Dei prædicati effectus in politia 13.1 30
Verba nocent audita quomodo 12. 4. 7 scriptura retinentur 12. 5,1 legum quando egeant interpretatione principis 10.5.22 principis pro lege habentur 7.20.32 sacræ scripturæ non sunt immutanda etiam in eloquentiora 17.2.14
Verborum extraordinariorũ sensus quomodo perpendendus 15 6.9 sacræ paginæ magna efficacia 17 2.4 otiosorum & superfluorum reddenda ratio 17.4.3 verborum atq; sermonis inuentio quare fuit 15 3.5 significatio ex vsu recipitur aut mutatur 6.13.10 interpretatio ex more loquendi & intellectu communi debet peti 6 18 1
Verbis non conficitur bellũ sed facto 11.2 1
Verbis simplicib. vtendum volẽti amice cõsulere 17.2 10
Veritas fortior omni arte dicendi contraria 17.3 8 non debet pronũtiari, ad finem tantũ complacendi 8.7.11 scripturarũ fidei vnde ducenda 12. 7.6
Veritatis amor quid in consiliariis principis 24.6.5
Vermes qua excantatione. vt lumbrici & alii ab animalib. pellãtur 13.32.17 quomodo exorcismis, eo. 18
Vermib. qui interierunt corrosi 13 12.25 & 26
Vernæ qui & quare 13.5,2
Versus quot sint in sacris Bibliis iuxta sermonem Hebraicũ 16 9 5 notabantur qp essent in quolibet opere per scribas 16 9.5
Versib. mẽoria fulcitur 17.5,4
Vespasianus generis ignobilitatem non reticuit 6,12 3 imperator bonorum habendorũ cupidus 5 2,1 adhuc viuens sepultus 5,4.5
Vestis q d & vnde dicta 6.20.12
Vestes muliebres viri, mulieres viriles certis dieb. quare induant apud Argos 7, 11, 40
Vestis Cyri, qua vsus priuatus ante regnum, induebatur regibus Persarum de nouo inauguratis 6. 20, 16
Veste virili mulieres indutæ diu quæ sanctæ 7,11.82 aurata primus imperatorum Romæ vsus Aurelianus 6, 20, 22 virili mulieribus vti prohibitum, & contra viro veste muliebri 27.11,12
Vestes quæ debeantur militibus 11. 5 6 distinctæ esse debent, ad sexus & conditionis distinctionem ex lege diuina 4,11,18 Romanis quæ communes ordinibus omnibus, & quæ proprie 4 11, 16 viris quoq; decentes & ad necessitatem potiusquam ad ornatum esse debent 4,11,15
Vestimentum quoddam habent propriũ singulæ prouinciæ & nationes 4,11,4
Vestimentum Christi curauit Hemorroissam 12.13,32
Vestimenta prius facta primo homini 4,11 1
Vestimenta quædam certo generi personarum cognoscendo assignata 4,11 20
Vestimenta extranea prohibita aliquando in repub. 4.11,3
Vestimenta corrigenda secũdum ea quę nunc non quę antea obtinuerunt 4,11.8
Vestimenta non debent esse supra dignitatem & facultates pretiosa 4,11,6
Vestimenti primi Adami significatio 16,2,3
Vestimentorum varia materia ex rebus nationum in quibus legitur 4, 11,5 cultus in muliere nimius arguit impudicitiam 4.11,14
Vestitus Græcus philosophorum exitio fuit vtentibus tempore Valẽtis vt & philosophis 13,33,25 quare debet esse cura reipub administratoribus 4,10,1 muliebris & virilis adiaphorus moribus 7,11,82
Vestitum antiquum quidam Imperatores renocare voluerunt 4,11,17
Veteranus latrocinia exercens, punitur exutus priuilegio 11,7,34
Vexillũ suum relinquens miles belli tempore quomodo puniatur 11,7,39
Vexilla ducum Israel 6,17,2
Vexillorum Romanorum aquilæ & eorum custodia diligens 6,17,6
Vexilli traditione rex Boemię inauguratur 6,20,29
Vexores reges Ægypti 6,8.4
Viæ publicæ principis sunt, & quæ sint illæ 9,1,21
Viæ & itinera in quibus cura indigent 2,9-13
Viam publicã occupans quibus pœn s punitur 9,1,21
Viam in fundo vicino publicæ viæ destructę facere possumus 7,20,44
Viam in publicam non licet fœtidum proiicere 14,7,17

Vicesima, vectigal de manumissis & portoriis, qualis 3, 6, 2
Vici ciuitatis quomodo cœperunt 1.2.2
Vicinus vicino inuidet siue princeps, siue priuatus 21. 1. 23
Vicissitudo rerum & regnorum 6 13 23 rerum in orbe nobiles ignobiles & contra reddit 4.2.9
Victerichus Hispaniæ rex suum antecessorem necauit & ipse necatus 7.17.20
Victi non sunt nimium coarctandi 11.12.11 quid agere debeant 11.12.12
Victores victis leges quas volunt dant 11.11.4 & 5
Victores principatuum & rerum publicarum mutant formas 22 1.3
Victoria insolens & dubia nunc in hanc nunc in alteram partem declinans & quare 11. 12. 1 Cadmea quæ 11. 4. 6 contra dæmones quomodo obtinenda 11.23 11 habita Deo gratia habitæ ab Ethnicis & Christianis 11 12.2 in seditionibus misera 13 12.13
Victorum & dedititiorum differentia 11.11 5
Victos non crudeliter habere debeamus, aliq. asserũt 11.12.3 & ibi exempla alii non, eod. num 4
Victis ciuitatibus populis tributa imposita a victoribus 3. 4. 14
Vicus vnde dictus 2 1.3
Videns antiquis dictus propheta 13.33.1
Vidua retinet dignitatẽ aut qualitatem postremi viri 7. 11. 16
Vidua imperabat tempore Antichristi 7.11 5
Viduæ habitu lugubri apparet dæmõ in Russia 12 20.13
Viduas Romæ ducere detrectantes puniti 9.1.51
Viduis & pupillis remissum tributum a Valerio Poplicola 3.5.8
Viennensis academiæ institutio & origo prima 18 6.6
Vigiliæ festorũ vnde nominatæ & ortæ 13 18.6 prohibitæ cap. 19 num. 17. lib. 13
Vigiliarum & excubiarum militum ordinatio 11. 9. 9
Vile quid existimandũ 15. 1. 3
Villæ mutatæ & non mutatæ quæ 2 1.7
Villæ pro ciuitatibus in Gallia hodie 2 1.6
S. Vincentii Basilicæ direptores puniti ira Dei 13. 17. 17
Lex vinculum vnum societatis humanæ 6.1.6
Vindicta propriæ iniuriæ iniustum facit bellum 11.1.10
Vindicta non semper vtendũ in opprimendis seditionib imminentibus 23.9 7
Vinum in castris a quibusdã prohibitũ militibus 11. 9. 3 & 9 in margine.
Vinum non dandum gubernatoribus præpositis aut principibus, & quibus dandum 8.6.8
Violatio Cassandræ vindicata 13.8.15
Virga Aaronis, quæ floruit in templo, posita pro signo rebellionis 12. 16.1
Virga regibus aurea pro sceptro 6.20.21
Virga Mosi a Deo data in electione pro scepto potestatis 6.20 3
Virgæ laureatæ pro insigni inaugurati imperatoris Adonis 6 20 5
in Virgilio quid reprehensum 16 8.5
Virgines exerceri voluit Lycurgus palæstra, lucta & aliis 15 2.2
Virgines ante matrimonium a tyrannis seruis constupratæ 22.4 4
Virgines nupturæ vbi debebant primam noctem dominis locorum 9 1.45
Viriatus Hispanorũ princeps a dilectis proditus 22. 11.1 eius virtus bellica 19. 1. 19
Virtus non est felicitas, sed ad felicitatem 5 5. 10 facit illustres quomodo 4 2.2
Virtutes intellectuales & morales vnde procedant 10. 2 12 constantia iustitiæ considerandæ 10. 2.15 regia in subditos & regem & inter subditos 10.2.16 oculus sceptro impositus pro imagine regis 10 3. 1 quid significet.
Virum veste fœminę vti prohibitum 7.11.12
Viri in vxorem quæ potestas quæ & contra 5.1.9
Visio Dei, qualis hic & in futuro seculo 12 17. 6. pro præmio eod.
Visionib. apparebat, respondebatque Deus prophetis 13. 33. 6
Visitare diœcesim ad quem pertineat 13 1 12
Visitatio diœceseon a principibus pro conseruatione populi facienda 5.5.7 item præpositis ecclesiasticis 5. 5, 7
Visus transfert simulachra 12 17. 2
Vita 150 annorum Xenophili 13. 25. 5
Vita æterna docetur sacris scripturis 12. 8.3
Vita contemplatiua præstantior actiua 4. 10.18
Vita solitaria principi opprobrio quare 8.4 3
Vita nostra veluti lucerna 6.20.16
Vita rustica prior vrbana & a præstantissimis viris culta 4. 8,3
Vita hominis longissima constituta centum annorum 21.5.3

Vita

Vita principis carior subditis ipsa propria 26,6,3 priuata eligibilior sapienti quam publica imperanti 26,2,3 nostra non pendet ex nostro arbitrio, sed ex superiore fato 21,8,2
Vitæ terminus fatalis definitus quem transgredi non possumus 21,3,28
Vitæ & mortis libri Dei 12,11,2
Vitia pari modo & viros & mulieres obsident 7,11,86 sæpe sub specie virtutis se offerunt 13,1.1 quædã sunt pueris naturalia quæ a pædagogis vix aut nunquam emendari queunt 15.1,16
Vitis ligni verbera, maxime timent maleficæ 13,31,20
Vitisa rex Hispaniæ 13,19,22
Viuat rex prima salutatio Iudæorum regum 6,20,6
Viuere bene & iuste q.d 5,5,15
Vladislaus fratrum regnum ambiens proprium amisit 7,17,35
Vmbilici male infantib. præfecti periculum imminens vitæ 14,2,4
Vmbilicos puerorũ offerunt dæmoni sortiariæ 13,28,14
Vmbra D. Petri curabat morbos 12.16.2 & 12,13,32
Vmbræ eremiteriorum & aliorum locorũ vnde causatæ 12,17,2
Vnguentum lamiarũ ex deletis pueris 13,2,9
Vnguenta sortiariarũ quando valeant & quando non ad translationem 13,28,18
Vnguntur reges vt sacerdotes & prophetæ, sed diuerso loco & quare 8,2,11
Vngariæ pars quomodo peruenit ad Turcã, & ei pensionẽ præbeat pro ea imperator 7,19,5
Vnitas potestatis non minuitur subordinatis ministeriis aut potestatibus 1,1,9
Vnitas in imperio & potestate imperandi necessaria 1,1,8
Vniuersitas quare studium generale dictum 18 1,7
Vnus principatus in ecclesia Dei requisitus 7,7,2
Vnius imperium in populo suo voluit tantũ esse Deus, 5,3,14 & 15 & seq.
Voces a Deo extraordinariæ de cœlo semper aliquid extraordinarium magnũ indicarũt 15,5.4 de cœlo prænuntiæ calamitatum futurarum populi & vrbium 15 6,11 diuinæ per imposturas confictæ 15 5,5 inconsuetæ miraculosæ quomodo sint considerandæ 15,6,1
Volsinensium respub. ob voluptates in seruos recidit 22,4,4
Voluntas hominis non pendet ex impressionibus corporũ cœlestium q plurib. rationibus docetur 21,9,18
Voluntati Dei nemo obsistere potest impune 21,12,9
Voluptas & auaritia perdidit regna & populos 22,4,7
Voluptatibus victus Annibal alias inuictus 22,4,3
Voluptates seculi temperatę amaritudine 6,3,11
Voluptuose viuentes clerici, damnantur 13,17,8
Vono Parthorum rex 7,19.6
Voon princeps dictus Iaponidarum 6.10,23
Votum licitum vel illicitum, consideratur ex rerũ promissarum, personarũ promittentium, & eorũ quibus promittitur, & ex fine 13,5,7
Votum & exoptatio contra populum impia Caligulę & Neronis 8,1.21 quorundam vt alios necarent impiũ 13.5,5 temerarie impletum de sacrificando primo occurrente 13.5,2 de nõ tradendo Ethnicorum factum 6,16,15
Voti soluendi specie qui vsi ad vsurpandum regnũ & coniurationes vel deceptiones populi 13.5,6 & 8 prætextu Troia capta 15,5,6
Vota monastica tria, paupertatis castitatis & obedientiæ, an remitti possint a Sũ. Pontifice 13 16.11 pro principe Romæ facta 8.3 8 implenda, 13,5,1 & in toto, eodem cap. 5 de votis & eorum abusu
Votorum abusus quomodo emendetur 13 5 7
Vrbana plebs quæ erat & continebat 4.1.13
Vrbs communis omnib. orbis 1,3,4
Vrbs vnde dicta & forma designandi vrbes 2,1,3
Vrbis appellatio an contineat suburbia 2,4.1 & 2
Vrbes confugii in Israel, 13,22 3 causa illarum 23.5
Vrbes regiæ quæ 2,1.10
Vrbibus vt hominibus singulis fatum proprium vt regnent vel corruant 21.3.18
Vrbium & mœniorum ædificatio consideranda & ad sanitatem & defensionem reipublicæ 2 11
Vrinæ literæ quæ dicãtur 16.2.5
Vrinæ vectigal 3.6.6
Vsuræ in ecclesia, ne eas accipiat etiam in stipendia cleri, prohibitæ 13,16.7
Vsurarii num sint montes pietatis fundati cum redditibus mutuantium 13.16,9
Vsurarii notantur 12,20,9
Vsurariorum ecclesia reiicit oblationes 13,4,11
Vsuras dare non est peccatũ tamen est malum nocens accipienti & accipere peccatum 13.16,25 & 26
Vtilitas communis & publica, magis quam propria finis est gerentium rempublicam 4.5,46
Vtilitas publica causa institu

tionis & mutationis etiã legum 10,5.21
Vtilitas publica, non administrantium finis gubernationis 5,5,5
Vtilitas publica dicitur populi, nõ solius principis 24 8.12
Vtilitati & lucro etiam contra hostes honestum est præponendum 24,8,9
Vtilitas publica quibus mediis & causis præferenda priuatæ 24,8,11
Vtilitatis publicæ causa, plura contra iura priuato permissa & recepta 7 20 42
Vtopiæ insulæ magistratuum electio & nomina 4,5,33
Vualliæ principatus quare primogenito detur regis Angliæ 7,16,4
Vuenceslai imperatoris depositio disputata 26,5,19
Vuenceslaus quare ab imperio per electores depositus 26.4,3
Vulgari lingua cur negotia debeant transigi & expediri in iudicio vel extra, 15, 3,9 & vbi seruari iussum eo.
Vulgi qualis praua natura 22, 2. 8
Vulgi natura quæ 10,4,12
Vulnerans se miles vt puniatur 7,7,27 quid si vxoris imperium marito grauissimum 7,11,21
Vxoris consilio vtebatur Iustinianus in sanciendis legibus 7,11,29 & Ochus, eo. num.34
Vxoris pulcritudinis ostensio marito causa mortis 22,3,7
Vxores prolis habendæ causa qui aliis communicarunt 14,1,3
Vxores non ducentium pœna & ducentiũ præmia 14,1,2
Vxores Caricæ nunquã cum viris cibum sumebant & quare 7,11,28
Vxores regum post mortem maritorum imperarunt in Asia 7.11.52
Vxores Sabinorum & Romanorũ acies placarunt, 1, 11, 29 & Celtas a seditiõe cruentissima reuocarunt, eo.
Vxoribus non semper congrediendum 14.1,1

X

Xerxis stultissima superbia Athon montẽ contumelia afficientis 6,3,4
Xenaias primus imaginũ sacrarum blasphemus 12,14,8

Z

Zaleucus, nomine Mineruæ, leges suas auctorauit 13,11,14
Zambri seruus Ela occupauit regnũ domino necato 18. 10,5
Zaroes & Arphaxat magi peritissimi, & eorũ opera. 18. 27, 5
Zelatorum religionis fictus ad prædandum color 13,7,6
Zelus religionis quantũ animos excitet 13, 6, 1 & exempla ibidem.
Zenobia regina mortuo marito regnum pupillis filiis exsistentibus rexit 7,11,53
Zopyri simulatio ad decipiẽdos Babylonios 13.1.5
Zopyrus quomodo deceperit Babylonios 22.11,6
Zoroastres quis, & quomodo in igne adoratus, 12, 18, 17. viuum sydus dictum, 1,18,7
Zoroaster Magus 13,25,19
Zozimas quidam propheta 13, 33, 13

FINIS.

